lacte
ſtimatur h
te tatro dep

ORIGENIS ADAMANTII OPERVM PARS SECVNDA,

COMPLECTENS EA MAXIME', QVAE IPSE IN NOVVM TEstamentum est commentatus, ex quibus antehac à nobis non editi, apparent iam commentarij in Euangeliũ Ioannis, Interprete Ambrosio Mediolanensi monacho, tum Dialogi aliquot aduersus Marcionistas, etiam nunc primùm latinè redditi per Laurentium Humfridum Anglum. Præter quos denuò Libri aduersus Celsum Rom. lingua donati sunt per Sig. Gelenium: quibus quantum cum ueteri translatione conueniat, prudens iudicet lector.

BASILEAE M. D. LXXI.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI S. D.

INeptum fortaßis alicui uidebitur, in tam uasto tot uoluminũ Origenicorum naufragio, unius fragmenti iacturã deplorare. Hoc enim perinde sit, ac si quis cui nauis pretiosis mercibus onusta perisset, unius pallij damnũ defleat: quanquam ego sic affectus sum, ut quum de tam graui iactura non queam nõ discruciari, ea tamen maiore cum dolore desiderem, quæ scripsit in Nouum testamentum, in quo literarum Hebraicarum præsidio non perinde egebat, nec toties in rebus obscuris ad dubias allegorias fuit confugiendum. Nusquam Origenes non ardet, sed nusquam est ardentior, quàm ubi Christi sermones actusq; tractat. Inter Euangelistas autem nemo, mea quidem sententia, plenius omnem Redemptoris uitam ac doctrinam complexus est quàm Matthæus, qui ut primus scripsit, ita primam laudem promeruit. Cæterùm hoc opus esse de genere Tomorum, non solùm tituli qui extant apud Græcos, uerumetiam ipsa res declarat, quocunq; consilio dissecuit illud nescio quis in Homilias. Neq; enim hìc usquam uides clausulam homilijs familiarẽ, quæ semper exeunt in δοξολογίαν, admixta nonnunquam precatiuncula. Tùm ab his commentarijs quos habemus mutilos, decem abesse Tomos indicant Græci codicis tituli, ex quo nos adiecimus undecimum, ac duodecimi partem. Vtinam licuisset ex pleno exemplari totum hoc opus instaurare studiosis, lectu profectò dignißimum. Vnam alteramúe pagellam procurrimus in eam partem quam habebamus uersam, idq; duplici de causa: primùm ut hoc argumento constaret, hanc quam adiecimus partem illius operis esse portionem, quod habebamus truncum: dein ut ex hac qualicunq; degustatiuncula lector poßit æstimare, quantum sibi permiserit ille quisquis fuit interpres: quem ut fateor incertum esse, quòd absit præfatio, ita probabili coniectura colligi potest, fuisse Rufinum. Neq; enim Hieronymus agnoscit hoc opus, & uertendi licentia Rufinum indicat, in quo fidem desideramus potius, quàm eruditionem aut facundiam, quum interpretis magis etiam quàm historici præcipua laus sit fides.

Vale.

COMMENTARII ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIUM MATTHAEI, CUM ACCESSIONE DUORUM AC DIMIDIATI TOMI, Des. Erasmo Roterod. interprete.

LOCI COMMVNES THEOLOGICI EXPLICATI AB Origene in Homilijs in Matthaeum.

IN ENARRATIONE CAP. XIII.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

TVNC dimissis turbis uenit in domum suam, & accesserunt ad eum discipuli ipsius dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorũ agri.] Quando cum turbis est Iesus, non est in domo sua. † Nam extra domum sunt turbæ, facitque hoc illius erga homines charitas ac beneuolentia, ut domum relinquat, & abeat ad eos, qui ad ipsum peruenire non possunt. Posteaquam autem satis disseruisset turbis per parabolas, dimittit illas, ac uenit in domum suam. Vbi accesserunt ad eum discipuli ipsius, qui non remanserãt cum his quos ille dimiserat. Et quicunque sanè sincerius audiunt Iesum, primum sequuntur illum, mox percontati ubi domum habeat, inuitantur ut uideant illum. Venientes uident, & manent apud illum, omnes quidem diem illum, quidam autem illorum fortasse diutius. Atque huiusmodi quiddam arbitror significatum in Euangelio Ioannis, his uerbis: Postero die rursus stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo. Insuper ad demonstrandum quòd ex his quibus fuerat concessum, ut irent cum Iesu, uiderentque domum illius, is qui præstantior erat, fieret etiam apostolus, his quæ dicta subnectuntur hæc: Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant à Ioanne, & sequuti fuerant Iesum. Proinde nos quoque, si uolumus audire Iesum non more turbarũ, sed eorum more, quibus permittit & in domũ uenire, eximium quiddã ultra turbas suscipientes, familiares ac domestici reddamur Iesu, ut uelut illius discipuli, ad eum iam domũ ingressum accedamus, & accedẽtes doceri postulemus enarrationẽ parabolæ, siue zizaniorũ agri, siue cuiusuis alterius. Vt aũt plenius intelligatur quid nobis commendet domus Iesu, colligat aliquis ex Euangelijs quæcunque de Iesu domo dicta sunt, tum quæcunque in illa uel dixerit, uel fecerit. Hæc enim in unum coaceruata, persuadebunt huic attento lectioni, quę sunt in Euangelijs, nõ simpliciter tantum, ut quidam existimant, esse scripta, sed simplicibus ob dispensationẽ ueluti simplicia prodita sunt. Cæterum qui acutius uolũt & possunt aures intendere, his illic reconditæ sunt res magnæ sapientiæ, Deique uerbo dignę. Post hæc respondens dixit: ab eo loco: Qui seminat bonũ se-

† *Domus Christi in qua discipulos suos erudit.*

Cap. 1.

Orig. to. 2.

men, est filius hominis: de quibus tametsi pro uiribus in superioribus nobis dissectũ est, nihilominus dicentur & hîc, quæ possunt illis adaptari: quanquã & secundum alterã enarrationem absurda non sunt. At mentem adhibe si poßis & aliter præter ea quæ disserta sunt priùs, bonũ semen pro filijs regni accipere. Quoniam quæcunq; nascuntur in hominis animo bona, hæc à Verbo quod in principio erat apud Deum, condita sunt, quũ sint germina regni Dei, ut sani de re quaq; sermones sint, filij regni. Dormientibus autem his, qui non agunt iuxta Christi præceptum dicentis, Vigilate & orate ne intretis in tentationem: diabolus obseruans superseminat quæ uocantur zizania, praua dogmata: superseminat aũt naturalibus, ut quidã appellant, cogitationibus, bonisq; seminibus, quę profecta sunt à uerbo. Porrò iuxta hanc interpretationẽ, ager accipi poßit totus mundus, nõ tantùm Ecclesia Dei. Siquidẽ in toto mũdo filius hominis seminauit bonũ semen: malus aũt ille zizania quæ sunt sermones praui, qui sunt ex malitia nati, mali filij. Oportebit aũt in fine certũ fieri messem, quã appellat consummationẽ seculi, ut angeli Dei, quibus hoc datũ est negotiũ, colligant quæ priùs animæ fuerant agnata peruersa dogmata, & tradãt ea in consummationẽ igni qui dicitur exurere, nimirũ subuertentes ea. Et hoc pacto colligent angeli uerbi & ijdem ministri, ex uniuerso Christi regno omnia, quæ inerãt animabus offendicula, cogitationesq; quæ pariunt iniquitatẽ. Quas collectas conijcient in caminum ignis ardentem. Vbi simul & qui ad se reuersi senserint, eo quod dormitũ est, in ipsis illius mali semina locũ occupasse flebunt, ac sibi quodãmodo indignabuntur. Nã hîc & stridor dentium: unde & in psalmo dictũ est: Stridebant in me dentibus suis. Tunc maximè iusti fulgebũt, non iam uariè, quemadmodũ initio, sed omnes uelut unus sol in regno patris sui. Itaq; uelut mysteriũ aperiẽs Seruator, fortasse quũ propter omnia quę dicta sunt in explicanda parabola, tum uerò potißimũ propter hoc quod dictũ est, Tunc iusti fulgebũt ut sol in regno patris sui: subiũgit: Qui habet aures ad audiendũ audiat: docẽs eos qui putabãt ipsum in enarranda parabola dilucidißimè rem explicuisse, ut uel à quibuslibet posset intelligi, & ipsam parabolæ enarrationẽ opus habere explicatione. Verùm quoniã superiùs diximus in hæc uerba, Tunc iusti fulgebunt ut sol: quòd nõ ut priùs uariè fulgebũt iusti, sed erunt oẽs uelut unus sol: necessariò exponemus de hoc loco, quid nobis uideatur. Videtur Daniel scire lumẽ mundi dixisse, intelligentes, uulgusq; iustorũ gloria præcellentes, quũ ait: Et intelligentes refulgebunt ut splendor firmamenti. Ac de uulgo iustorũ, ut stellæ in æternitates. Insuper & Apostolus, quũ ait, Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. Stella enim à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum: eadem dicit quæ Daniel, sensum hunc ab huius prophetia mutuatus. Quæret igitur aliquis quomodo hi de differentia luminis quod est in iustis loquuntur, quum contrà Seruator ita dicat, Vt unus sol fulgebunt. Opinor equidem, quòd in exordijs beatitudinum quæ sunt in his qui salui fiunt, quoniã nondum purificati sunt, qui tales nõ sunt, differentia sit luminis eorũ qui salui fiunt. Cæterùm ubi, quemadmodũ diximus, collecta fuerint à toto Christi regno, omnia scandala, & cogitationes quæ gignunt iniquitatẽ, coniectæ fuerint in caminum ignis, cõsumptaq; fuerint deteriora: & dum hæc geruntur, ad se redierint qui receperãt sermones, mali illius filios: tunc iusti unicũ solare lumẽ factũ, fulgebunt in regno patris sui. Sed cui fulgebunt, nisi his quibus deest, qui fruentur illorũ lumine, non aliter quàm nunc sol lucet super terram? Non enim profectò lucebunt sibi ipsis. Vide num fortè & illud quod dicitur, Luceat lux uestra corã hominibus: describi poßit super latitudinẽ cordis, iuxta id quod dictum est à Salomone, trifariam: ut & nunc luceat lux discipulorum Iesu coram cæteris hominibus, & post obitum ante resurrectionem pariter ac post resurrectionem, donec occurrant omnes in uirum perfectum, ac fiant omnes unus sol, tunc fulgebunt ut sol in regno patris sui.

Bona in hominis animo unde nascantur. — *Mat. 13.* — *[Greek marginal gloss].* — *Psal. 36.* — *Iusti fulgebũt ut sol.* — *De splendore electorum.* — *Daniel. 12.* — *1. Cor. 15.* — *[Greek marginal gloss].* — *Matth. 5.*

De parabola thesauri in agro absconsi.

RVrsum simile est regnũ cœlorũ thesauro abscondito in agro, quẽ repertum homo abscondit.] Reliquas quidẽ parabolas dixerat turbis, hanc uerò cum duabus hanc sequẽtibus nõ parabolas, sed similitudines ad regnũ cœlorum pertinentes, uidetur iam ingressus domum dixisse discipulis: cuius lectioni attentus, examinet & reliquas duas sequentes num fortè nõ sint parabolę, quandoquidẽ in illis scriptura nõ grauata eß parabolæ cuiq; titulũ præponere, in his uerò nõ fecit idẽ: idq; fecit congruenter. Nam si turbis loquebatur in parabolis, & hæc omnia loquutus est in parabolis, & sine parabolis nõ loquebatur eis: cæterũ ubi uenerat in domum nõ loquitur turbis, sed accedentibus ad ipsum in ea discipulis: perspicuũ est, nõ esse parabolas quæ in domo loquutus est. His enim qui foris sunt loquitur per parabolas, & quibus nõ est datũ scire mysteriũ regni cœlorũ. Dixerit igitur aliquis: Si nõ sunt hæ parabolæ, quid igitur sunt? An igitur scripturæ uocẽ sequuti, dicemus esse similitudines, differre aũt similitudinẽ à parabola? Scriptũ est enim in Marco, Cui aßimilabimus regnũ Dei, aut cui illud conferemus? Ex hoc siquidẽ demonstratũ est discrimen esse inter similitudinẽ & parabolam, id est collationẽ. Videtur igitur similitudo esse generalis, parabola uerò specialis. Fortaßis & similitudo quũ uox

Parabolas & similitudines discernit Origenes.

si maxi-

sit maximè generalis ad parabolã, ut cõplectitur in se speciẽ parabolam, sic & similitudinẽ speciem cognominẽ uoci generali. Quod quidẽ & in alijs accidit, quemadmodũ obseruatũ est ab ijs, qui callent multorũ nominum usurpationẽ. *Qui dicunt etiã maximè generalem esse ὁρμὴν, id est, motũ, multas cõplectentẽ species, uelut ἀφορμὴν, id est occasionẽ, quæ aliunde oblata mouet, & ὁρμὴν, id est impetũ animi ultrò natum, dicẽtes ὁρμὴν, id est, impetũ, in specie cõmuni cum generali nomine usurpari ad distinctionẽ τῆς ἀφορμῆς, id est occasionis. Atqui hic seorsum quęrendum est, quis sit ager, seorsum, quis sit thesaurus in eo absconsus, & quo homo qui inuenit hunc absconditũ thesaurum, præ gaudio abit, uenditq; omnia quæ habet, ut emat agrũ illum. Quin & illud quærendũ, quæ sint illa quæ uendit. Mihi quidem iuxta hæc, uidetur ager esse scriptura, consita manifestis historiæ uerbis, & Legis & Prophetarũ, ac cæterarum sententiarũ. Copiosa siquidem uariaq; plantatio est, & eorũ quæ tota scriptura dicuntur. Porrò thesaurus in agro absconsus, sunt reconditi & sub manifestis uerbis latentes sapientiæ, in mysterio recõditæ, sensus: hoc est, in Christo, in quo sunt thesauri sapientiæ & intelligentię occulti. Alius aũt dicet, agrum esse illum uerè plenũ cui benedixit Dominus, uidelicet Christum Dei. Thesaurum aũt in eo absconsum esse ea quæ dicuntur apud Paulum esse recondita in Christo, sic de Christo loquentem, In quo sunt thesauri sapientiæ & scientiæ occulti. Res itaq; cœlestes, ac regnum cœlorum uelut in imagine depicta sunt in scripturis, quæ sunt regnum cœlorũ: aut ipse Christus rex seculorũ est regnum cœlorum, assimilatũ thesauro in agro absconso. Quum aũt ueneris in locum, quærens an regnum cœlorũ soli thesauro sit assimilatum, qui absconsus est in agro, ut regnum cœlorum per similitudinem complectatur & agrum & absconsum in agro thesaurũ. Veniens autem homo quidam in agrum, siue scripturas, siue Christum: qui ex manifestis & occultis constat, inuenit absconditũ sapientiæ thesaurum, siue in Christo, siue in scripturis. Obambulans enim agrũ, scrutansq; scripturas, & quærens intelligere Christum, inuenit in eo thesaurũ & inuentum abscondit: non existimans esse tutum occultos scripturarũ sensus, aut qui sunt in Christo sapientiæ & scientiæ thesauros prodere quibuslibet. Et postquã abscondit, abit, secum agitans quomodo emet agrũ aut scripturas, ut eas faciat sibi propriam possessionẽ. Postquam ex Dei scripturis acceperit oracula Dei, quæ primũ Iudæis concredita sunt, & posteaquã à Christo doctus emerit agrum, aufertur ab illis regnũ Dei, quæ est uitis iuxta aliam parabolam, daturq; genti facienti fructus eius: quæ per fidem mercata est agrũ, eo quòd uenundedit omnia quæ habebat, neq; quicquã eorum quæ priùs habebat apud se retinuerit: nihil aũt illi suppetebat præter malitiã. Hoc ipsum uerò accõmodabis, etiamsi ager habens thesaurum absconsum Christus intelligatur. Nam qui relictis omnibus sequebantur eum, uelut secundũ aliam considerationem uendiderunt quæ habebant, ut ob diuendita illa traditaq;, & acceptã auxilio Dei in illorum locum bonam uoluntatem, à Deo insignem ingentiq; precio dignum mercarentur agrum, habentem in se thesaurum.

*Hoc dicit, nõnunquã speciei dere peculiare uocabulũ, ac tũ eam generis nomine designari uelut ὁρμὴ multæ sunt species, & tamen quam uni speciei nomen a generis ab alijs diuersis significamus.

Diuinas scripturas agro comparat.

Col. 2.

Mysterium celandum.

Rom. 3.

Matth. 21.

Fide ager mysticus emitur.

RVRSVM simile est regnum cœlorũ homini negotiatori, quærenti pulchras margaritas.] Quoniã regnum cœlorũ simile est nulli quidem cæterorũ negotiatorum, quum multi sint multa cõmercantes, sed ei tantùm qui quærit pulchras margaritas, quiq; posteaquã inuenit, unum multis alijs æquiparandũ preciosum margaritũ pro omnibus emit: locus postulat, ut de natura margariti disquiramus. Obserua uerò diligenter, quòd non dixit, Vendidit omnes quas habebat. Nõ enim solas eas, quas is qui quærebat pulchras margaritas emerat, uendidit, uerumetiam uniuersas facultates suas distraxit, ut emeret margaritũ illud. Inuenimus igitur apud eos qui de gemmis tractarũt, de margaritę natura hæc: Margaritarũ alias esse terrestres, alias marinas: ac terrestres quidẽ apud solos Indos nasci, quæ congruũt sigillis, annulis, ac monilibus: marinas aũt si quæ sunt insignes, apud eosdem Indos inueniri, quæ etiã optimæ in mari rubro nascuntur. Proximum aũt in margaritis locum habent, quæ ex oceano Britannico capiuntur. Tertij aũt ordinis inferiores sunt, nõ solùm primis illis, uerumetiã secundis, quæ in Bosphoro iuxta Scythiam inueniuntur. Insuper & hæc dicuntur de Indico margarito, quod cõchis innascitur, quæ similem habent naturã cum prægrandibus cochleis, quæ narrantur uelut turmatim in mari pasci, uelut armenti duce quopiam exploratore, qui referat, qualis aut quãta sit regio: atq; hanc aiunt præminere cæteris sub ipsa degentibus, ut res similitudinẽ habeat cum examine quod dicitur apum. Narrant aũt & de ratione capiendi præstantiores, hoc est, eas quæ in India reperiuntur, quòd incolæ, posteaquã magnum litoris ambitum retibus cinxerunt adnatant urinantes, studentes ducem agminis, unum ex omnibus apprehendere: siquidem hoc capto, ferunt nullo negotio capi huic subditũ agmen, quippe nulla iam subsistente ex toto grege, sed unaquaq; ceu loro uincta sequente gregis ducẽ. Dicitur autem & generatio margaritarũ Indicarum temporũ spacijs confici, animali multas uersiones ac mutationes capiente, donec perficiatur. Quin & illud narrant, concham animantis ferentẽ margaritam diduci, in morẽ oscitantis, ac diductam, cœlestem in se rorem recipere: quo si puro limpidoq; fuerit expletum,

πολύτιμος. μαργαρίτην.

De Margaritis, & eorũ natura ac speciebus.

Conchæ quomodo ab Indis capiantur.

Margarita quomodo nascantur.

eminentiam cognitionis Christi capere quis potuerit, priùs exercitatus in cognitionibus, succumbentibus, ut ita loquar, cognitioni Christi. Sed plerique non intelligentes pulchritudinem plurium margaritarum legalium & quæ adhuc ex parte est scientiam omnem Prophetarum, credunt se sine illis haustis ac comprehensis omnino inuenturos unicum illud preciosum margaritum, contemplarique eminentiam scientiæ Christi Iesu, cuius comparatione cuncta quæ ante talem ac tantam scientiam fuerunt, quum non sint suapte natura stercora, tamen apparent esse stercora, quæ quidem fortasse sunt illa quæ à cultore uineæ ficui admouentur rudera, efficientia ut ea fructum adferat. Omnia igitur tempus habent, & opportunitas est omni rei quæ est sub cœlo. Est aliquod tempus colligendi pulchras gemmas, & tempus est post harum collationem, inueniendi unum preciosum margaritum, quo reperto conueniet abire quempiam, ac uendere cuncta quæ possidet, ut emat margaritum illud. Quemadmodum enim eum qui futurus sit sapiens in sermonibus ueritatis, priùs oportet elementis institutum esse, & hinc ad maiorem pergere institutionem, magnique facere elementariam institutionem, non tamen in hac oportebit permanere, ueluti qui iam eam in precio habuerit initio, sed progressum ad perfectionem habere gratiam hactenus utiliter factæ institutioni: sic ad plenum intellectu quæ sunt Legis ac Prophetarum, institutio quædam elementaris est ad intelligendum Euangelium atque omnem sensum de Christi Iesu factis ac dictis.

Luc. 13.
Eccles. 3.

RVRSVS simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.] Quemadmodum in imaginibus ac statuis similitudines non omni ex parte respondent ijs ad quæ conferũtur, sed in plano quidem ligno, ut exempli causa loquamur, cera depicta imago, superficie tantùm cum colore similitudinem habet, uerùm non seruat depressiones atque eminentias, sed harum rerum significationem tantùm. In fingendis uerò statuis, similitudinem quæ est secundum eminentiam ac depressionem seruare conatur ars, in colore uerò nequaquam. Quòd si cerea fiat effigies, conatur quidem utramque seruare similitudinem, nimirum & iuxta colorem, & iuxta depressiones ac prominentias, cæterum in profunditate non est imago. Similiter mihi cogita & de similitudinibus quæ sunt in Euangelio: regnum cœlorum dum simile dicitur rei cuipiam, simile dici non secundum omnia quæ adsunt illi, ad quod confertur similitudo, sed ad quædam duntaxat, quæ conducunt ad assumptam rationem. Et hîc igitur regnum cœlorum simile est sagenæ missæ in mare, non quemadmodum quidam opinantur, qui docent uerbo naturas subiectas esse diuersas, malorum scilicet ac iustorum qui sub rete uenerunt, ut ex eo quod scriptum est, Ex omni genere congreganti: credamus iustorum diuersas ac uarias esse naturas, similiter autem & malorum. Nam huic intellectui repugnant omnes scripturæ, declarantes esse liberum arbitrium, dum & accusant eos qui delinquunt, & probant eos qui rectè faciunt, haudquaquam meritò in eos competente uel reprehensione, qui ex mali generis natura tales sunt, uel laude in eos, qui tales sunt ex genere meliore. Siquidẽ ut pisces boni sint ac mali, causa non est in animabus piscium, sed secundum illud, quod Verbum omnia sciens dixit, Producant aquæ reptilia animarũ uiuentiũ. Quo tempore & fecit Deus cete grandia, omnemque animã animalium reptilium, quæ produxerunt aquæ iuxta genus suum. Illic igitur aquæ produxerunt omnem animam animantium reptilium, iuxta suum quamque genus, quum causa non esset penes illam. Hîc uerò nos sumus in causa, ut sint bona genera, dignaque uasis quæ uocantur, aut mala dignaque quæ proijciantur. Non enim in nobis natura causa est malitiæ, sed uoluntas quum sit libera, propensa est ad malefaciẽdum. Sic nec iustitiæ causa est natura, tanquam quæ nõ recipiat iniustitiam, sed uerbum quod accepimus est quod reddit nos iustos. Nam inter genera degentium in aquis, non uidebis quæ transmutentur à malis, ut in piscium generibus, in bona, aut à melioribus ad deteriora: in hominibus cõtrà bonos ac malos semper uidere licet, qui uel ex malitia peruenerint ad uirtutẽ, uel à profectu uirtutis ad malitiæ dissolutionem reciderint. In hoc aũt quod scriptũ est, Si iustus auersus fuerit à iustitia sua feceritque iniustitiam: ac cætera quæ sequuntur, usque ad illud: Et in peccatis suis quæ peccauit in his morietur: † aut dicãt nobis qui ex sagenæ parabola naturas inducunt: Iniustus qui pòst auertit se ab iniquitatibus suis quas fecit, ac seruat præcepta Domini, facitque iustitiam ac misericordiã, cuiusnam erat naturæ quũ esset iniustus? non sanè laudandæ, ergo uituperãdæ? Et cuius naturæ meritò dicetur, quũ auertit se ab omnibus iniquitatib. suis quas fecit? Nã si propter ea quę priùs fecit erat malę naturæ, quomodo bonæ naturæ quũ esset, erat iniquus? In simili re præterea dubitabis & de iusto qui se auertit à iustitia sua, facitque iniustitiam & oẽs iniquitates. Priusquam enim se auerteret à iustitia, in iustis operibus uersans, non erat malæ naturæ. Mala siquidẽ natura nequaquã possit esse in iustitia, quoniã nõ potest mala arbor, uidelicet malitia, fructus bonos facere, qui à uirtute proficiscũtur. Rursus è diuerso, qui bonæ naturæ sit & immutabilis, nequaquam auertere se possit à bono, posteaquam semel habitus est iustus, à iustitia sua ad faciendam iniustitiam,

De similitudinibus utilis admonitio.
Non esse hominũ alios natura bonos, alios uerò naturã malos, cùm sit liberum arbitrium.
Gen. 1.
Nõ natura [illegible], sed uoluntas causa est malitiæ aut iustitiæ.
Ezech. 18.
† Argumentum quo urget Manichæos.
Matth. 7.

iuxta

iuxta omnes iniquitates suas quas fecit. His autem dictis, existimandum est, regnum cœlorũ esse simile sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti, ad probandam uarietatẽ uoluntatum in hominibus, quam plurimum inter se discrimen habentium, ut quod dicit: Congreganti ex omni genere: significet laudabiles ac uituperabiles, in applicationibus animorũ ad uirtutum aut uitiorũ species. Sagena uerò uario contextu similis est regno cœlorũ, ob ueterem ac nouam scripturã ex omnigenis uarijsq; sensibus plexam, dũ ex his qui uelut pisces incidũt in rete, alij quidem in his sagenæ partibus reperiunt, alij rursus in alijs, & unusquisq; qua parte captus est, sic inuenias etiã ex his qui in scripturarũ sagenã ueuerũt, quosdã esse captos sub inuolucro Prophetico, ut exempli causa loquar, Esaiæ, iuxta hanc expositionem, aut Hieremiæ, aut Danielis: alios rursum sub textu Legali: insuper alios iuxta partẽ Euangelicam: nonnullos iuxta Apostolicam. Primùm enim qui capiẽ à uerbo, aut capi uidet, ex aliqua totius sagenæ parte apprehendit. Nihil aũt absurdi, si nonnulli pisces ex his qui saluãt, undiq; continentur toto sagenæ contextu, qui est in scripturis, & undiquaq; constringũtur tenenturq;, sic ut aufugere non possint, sed uelut omni ex parte seruitute coherciti, facultatem nõ habeant elabendi. Missa est aũt hæc sagena in mare, uidelicet in uitã hominũ, ubiq; per orbẽ terrarũ fluctibus irrequietam, & in amaris uitæ negotijs natantem. Hæc aũt sagena ante Christi Iesu seruatoris nostri aduẽtũ nondũ tota erat impleta, deerat legali propheticoq; textui, is, qui dixit: Nolite putare quòd ueni ad soluendam Legem aut Prophetas: non ueni ad dissoluendũ, sed ad implendũ. Et impleta est sagenæ textura per Euangelia, perq; ea quæ Christus per Apostolos loquutus est. Ob id igiẽ simile est regnũ cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere congreganti. Potest aũt præter hæc quæ disserta sunt, illud quod dicit: Ex omni genere congreganti: significare uocationem gentiũ ex omni natione. Qui uerò subministrabant sagenæ missæ in mare, Iesus Christus est, sagenæ dominus, & angeli qui accesserũt & ministrauerũt ei: qui non educunt è mari sagenam neq; deferũt in littus extra mare, hoc est, extra uitæ negotia, nisi fuerit impleta sagena, hoc est, nisi plenitudo gentium in eam intrauerit. Tunc educent eam à rebus huius seculi, & ab humilibus negotijs, perducentq; in littus, sic tropo uocatum. Ibi partes erunt eorum, qui hanc eduxerunt, & sedere iuxta littus atq; illic sese collocare, ut quotquot boni fuerint in sagena, in suum ordinem digerant, iuxta sua quæ hic nominãtur uasa, rursus his diuersos qui hic uocantur mali, forás eijciant. Quod autem uocat Forás, caminus est ignis, quemadmodum ipse Seruator interpretatus est, dicens: Sic enim erit in consummatione seculi, exibũt angeli, & separabũt malos de medio iustorũ, & mittent illos in caminũ ignis. Verumtamen hic obseruandũ est, quod iam per zizaniorũ parabolam, perq; propositam similitudinem docemur, angelis hoc negotij dandũ esse, ut discernant separentq; malos à iustis. Superius enim dicitur, Mittet filius hominis angelos suos, & colligent ex regno eius omnia scandala, quiq; faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminũ ignis, ibi erit fletus & stridor dentium. Hic autem dicit: Exibũt angeli & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminũ ignis. Cæterum his illud non congruit, ut opinantur quidam, quòd homines qui in Christo salui fiũt, sint etiam sanctis angelis superiores. Quo namq; modo possunt, qui à sanctis angelis in uasa mittũtur, cũ his qui mittunt in uasa, conferri quum sint illorum potestati subditi? Hæc autem dicimus non ignorantes, quibusdam angelis quibus hæc dispensatio non est tradita; imò ne his quidem omnibus homines qui per Christum salui fiunt, esse præstantiores. Nam legimus & illud, In quem desiderant angeli prospicere: quo loco nõ dictum est, Omnes angeli. Nouimus & illud: Angelos iudicabimus: ubi non dictum est, Omnes angelos. Hæc autem cùm scripta sint de sagena, deq; his qui in sagena continentur, qui uult ante consummationem seculi, & ante egressos angelos separare malos de medio iustorum, ut sagena non contineat etiam malos ex omni genere, uidetur neq; scripturam intellexisse, & concupiscere, quod fieri non potest. Quapropter ne miremur, si priusquam separati fuerint mali de medio iustorũ ab angelis ad hoc mittendis, uidemus nostras congregationes etiam malis esse refertas. Sed utinam hi qui conijciendi sunt in caminũ ignis, non plures essent quàm iusti. Cæterũ quoniã dicebamus initio, parabolas ac similitudines non per omnia oportere accõmodari ijs ad quæ confertur parabola aut similitudo, sed in quibusdam duntaxat hoc ampliùs probandum est ex his quæ dicentur. In piscibus quod ad uitam illorũ attinet, mali quiddam accidit, quum intra sagenam deprehenduntur. Priuantur enim naturali sua uita, & neq; qui in uasa mittuntur, neq; qui foras projciuntur, quicquam patiuntur amplius, nisi quòd amittunt uitã, quæ quidem est in piscibus. In his autem quorum gratia sumitur parabola, malũ est esse in mari, nec uenire in sagenam, ut in uasa cum bonis mittantur. Sic autẽ mali quidẽ pisces forás mittuntur & abijciuntur. Porrò qui mali sunt, iuxta propositam similitudinẽ mittuntur in caminum ignis, ut quæ in Ezechiele de camino scripta sunt, ad hos quoq; pertineant: Et factus est sermo Domini ad me dicẽs: Fili hominis, ecce facti sunt mihi domus Israel, mixti omnes ære & ferro: & quæ sequuntur,

Marginal notes: *Varietas uoluntatum in hominibus.* — *Matth. 5.* — *Vocatio gẽtiũ.* — *Rom. 11.* — *Matth. 24.* — *Angeli. Cur dicit Christus Angelos Dei segregaturos iustos ab iniustis, cùm tamẽ iusti quibusdã Angelis sint præstãtiores? λύσις.* — *1. Pet. 1.* — *1. Cor. 6.* — *In Similitudine illa quæ sint dissimilia.* — *Ezech. 22.*

sequuntur, usq; ad illa, Et agnoscetis, eo quod ego Dominus effudi iram meam in uos.

INTELLEXISTIS hæc omnia? Dicunt, Etiam.] Qui nouit quæ sunt in cordibus hominũ Christus Iesus, sicuti de hoc docuit in Euangelio Ioannis, non ignarus interrogat, sed quoniã semel assumpserat hominem, utitur omnibus quæ sunt hominis. Quorum unum illud est interrogare. Nec mirãdum si id facit Seruator, quum ipse etiam omniũ Deus moribus hominũ sese accommodans, perinde ac si quis homo morem gerat filio suo, percontetur, uelut in hoc, Adam ubi es tu? &, Vbi est Abel frater tuus? Cæterùm qui uiolentior fuerit, hic dicet, illud, Intellexistis, haud dictum esse percontatoriè, sed pronunciatiuè, dicetq; & discipulos assentientes eius affirmationi respondisse, Etiam. Verùm siue interrogat, siue pronunciat, necessariò dicitur, non solùm Hæc, quod est demonstrationis, neq; solùm Omnia, sed, Hæc omnia. Videtur autem nunc indicare, discipulos ante cœlorum regnum fuisse scribas. Sed his repugnat, quod in Actis Apostolorum refertur in hunc modum: Quum uidissent autem Petri ac Ioannis fiduciam, comperissentq; quòd homines essent illiterati & idiotæ, admirabantur: agnouerunt autem illos quòd cum Iesu fuissent. Aduersus hæc igitur aliquis mouebit quæstionem, Si scribæ fuerant, quomodo illiterati dicuntur in Actis & idiotæ? Sin erant illiterati & idiotæ, quomodo manifestissimè scribæ uocantur à Seruatore? Verùm ad ea quæ quæruntur, respõsum esto, aut non omnes, sed Petrum & Ioannem in Actis illiteratos esse dictos, plures uerò fuisse discipulos de quibus omnia scientibus dictum sit, Omnis scriba: & quæ sequuntur: aut omnem discipulum, qui iuxta literam Legis doctrina fuerit institutus, scribam dici: uidelicet ut qui quanquam sint illiterati & idiotæ, ducuntur tamen sub Legis litera, scribæ dicantur, iuxta significationem aliquam. At sanè maximè competit in idiotas, qui non norunt tropologias & anagogas scripturarum, sed simplici credunt literæ, eamq; defendunt, appellari scribas. Ad hunc uerò modum quispiam enarrabit & illud, Væ uobis scribæ & pharisæi & hypocritæ: ut quod cuiuis dictum est, qui præter literam nihil sciat. Hîc percontaberis, an quemadmodum est scriba Legis, ita sit & Euangelicus, & an quemadmodum est qui Legem audit, legit, ac loquitur, quæ per allegoriam dicuntur, sic sit & qui Euangelium, ut intelligamus seruata iuxta rerum gestarum fidem historia, anagogen esse certam ducem ad spiritualia, ut spiritualis doctrina non sit malitiæ, sed aduersentur potiùs spiritualibus malitiæ, spiritualia bonitatis. Instituitur autem regno cœlorum scriba, secundum id quod simplicius est, quoties aliquis à Iudaismo recipit Iesu Christi doctrinam Ecclesiasticam. Verùm idem iuxta quod profundius est erudit, ubi quis à litera scripturarum adeptus institutionem, ascendit ad spiritualia, quę uocantur regnum cœlorum. Ac iuxta singulos sensus qui occurrunt, & eum qui per subductionem ad altiora intelligitur, & qui per exempli collationem, & qui per demonstrationem, licet accipere regnum cœlorum, ut qui abundat scientia, qui caret mendacio, fiat in regno unus ex multitudine cœlorum, ad eum modum acceptorum. Sic autem per tropologiam exponet & illud: Appropinquat enim regnum cœlorum: ut scribæ qui in simplici litera acquiescunt, resipiscentes ab eiusmodi intellectu, erudiantur spirituali doctrina, quæ est per Iesum Christum, uiuum uerbum, quæ uocatur regnum cœlorum. Eoq; quatenus Christus Iesus, qui erat in principio ad Deum Deus Verbum non inhabitat animam, in ea non est regnum cœlorum. Vbi uerò quis propè accesserit ad capiendum uerbum, huic appropinquauit regnum cœlorum. Quòd si in re nullum est discrimen, atq; etiam sensu, quum dicitur regnum cœlorum & regnum Dei, nimirum ad quos dicitur, Regnum Dei intra uos est: ad eosdem dici poterit, Regnum cœlorũ intra uos est: maximeq; propter resipiscentiam à litera ad spiritum. Quum enim aliquis conuersus fuerit ad Dominum, aufertur ab eo uelamen quod est in litera, Dominus autem spiritus est. Atqui uerè paterfamiliâs est, & liber est, & diues, abundans, eo quòd ex tractatione literæ eruditus fit regno Dei, in omni sermone ueteris Testamenti, & in omni scientia nouæ Iesu Christi doctrinæ, & has diuitias reconditas habens in suo thesauro, quem reponit tanquam eruditus regno cœlorum, in cœlo, ubi neq; tinea corrumpit, neq; fures perfodiunt. Licet sanè etiam uerè pronunciare de hoc, ut exposuimus, Qui in cœlis recondit thesaurum, quòd nulla tinea cupiditatum spirituales ac cœlestes eius possessiones potest attingere. Tineam autem cupiditatũ dixi, occasione sumpta ex Prouerbijs, in quibus scriptum est: Quemadmodum in ligno uermis, sic dolor uiri lædit cor. Vermis enim ac tinea dolor est lædens cor, quod thesauros nõ habet in cœlis, nec in spiritualibus reconditos, in quibus si quis thesaurum reponat: Quoniam ubi thesaurus ibi & cor: in cœlis habet cor, & propterea dicit, Si cõsistant aduersum me castra, non timebit cor meũ. Similiter neq; fures, de quibus dixit Seruator: Omnes quotquot uenerunt ante me, fures sunt & latrones, perfodere ualẽt thesauros in cœlo recõditos, & cor quod illis adest, ita loquens, Simul resuscitauit, ac simul sedere nos fecit in supercœlestib. in Christo: &, Nostra conuersatio in cœlis est. Quoniam aũt omnis scriba doctus regno Dei similis est patrifamiliâs, qui profert de suo thesauro noua & uetera, haud dubium, quin & iuxta prioris dictũ inuersio-

Ioan. 2.
Christus (non ignarus rerũ) interrogat, ut se hominem esse probet.
Gen. 3. & 4.
Anagu. Discipuli dicuntur Scribæ ducti ad regnum cœlorum, alibi uerò idiotæ.
Act. 4.
λῦσις prorsus Origenica. Literæ legis Sacerdotes erant dediti, Apostoli aũt Spiritui.
Scriba Euãgelicus.
Allusit ad illud Ephesio. 6. Cõtra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.
Matth. 4.
Ioan. 1.
Luc. 17.
2. Cor. 3.
Matth. 6.
Prouer. 26.
Matth. 6.
Psal. 27.
Ioan. 10.
Phil. 3.

Studium Sacrarum literarum. *1.Timot.1.* *Psal.1.* *Hebr.10.* *Collatio scripturarum.*

ctiinutrsionem,quisquis non profert de thesauro suo noua & uetera, non fit scriba doctus regno cœlorum.Omnibus igitur modis conandum est,ut congregemus in corde nostro, attendentes lectioni, exhortationi & doctrinæ,& in lege Dei meditãdo die ac nocte, nõ solùm noua Euangeliorum oracula & Apostolorum, & horum explanationes, uerumetiam uetera Legis, umbram habentis futurorũ bonorũ, ac Prophetarũ qui his consentanea prædixerũt. Hæc aũt colligentẽ,quũ & legerimus & intellexerimus,& memores horũ, spiritualia spiritualibus tẽpestiuè comparauerimus,non incomparabilia inter se comparantes, sed comparabilia quandam sermonis similitudinem idẽ declarantis habentia,tum in sensibus, tum in dogmatibus, ut in ore duorum triumúe aut plurium testium ẽ scriptura citatorum, fundemus & confirmemus omne uerbum Dei.Ac per hoc silentium imponendũ est his,qui quod in ipsis est,deitatẽ diuidunt,& à ueteribus noua dissecant, quippe qui procul absint à similitudine patrisfamiliâs proferentis de thesauris suis noua ac uetera. Quoniam autẽ qui similis dicitur alicui, alius est ab eo cui dicitur similis,erit quidem qui doctus est regno cœlorũ,scriba qui dicitur similis,sed alius ab hoc paterfamiliâs,qui profert de thesauro suo noua ac uetera. Cæterum qui huic similis dicitur, tanquam illum imitans, quod ad illius exemplum accedat facere studet. Vide igitur, num fortè homo paterfamiliâs sit ipse Iesus, proferens de thesauro suo iuxta doctrinæ opportunitatem noua quædã spiritualia, quæ semper ab ipso renouãtur in interno iustorũ homine, qui & ipsi semper indies renouanẽ.Vetera uerò quæ per literas insculpta sunt lapidibus & lapideis cordibus ueteris hominis,ut cõparatione literæ,& collatione spiritus, diuitem reddat scribã,qui doctus est regno cœlorum,faciatq; ipsi similem,donec discipulus fuerit ut magister:primum imitans imitatorem illũ Iesu Christi:post hunc autẽ & ipsum Christum, iuxta id quod à Paulo dictum est:Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Potest autẽ & simpliciùs Iesus paterfamiliâs proferre de thesauro suo,noua quidẽ, uidelicet Euangelicã doctrinã, uetera uerò, cõparationem dictorũ quæ à Lege ac Prophetis assumunẽ, quorum exempla licet in Euangelijs inuenire.Porrò de his ueteribus ac nouis audire oportet & spiritualẽ legem in Leuitico, dicentem:Et comedetis uetera & uetera ueterũ,& uetera ex facie nouorũ educentis,& ponã tabernaculum meum in uobis.Comedimus enim in benedictione uetera,nimirum Propheticos sermones,& horum ueterũ uetera,uidelicet Legis uerba, mox ubi noua uenerint & Euangelica, uiuentes secundũ Euangelium,uetera literæ ex facie nouorum educimus, & ponit tabernaculum suũ in nobis,implens quã dixit repromissionẽ. Inhabitabo & inambulabo in illis.

Discernit Scribam & Patremfamiliâs, id est, Dominum Iesum. *1.Cor.4.* *Eph.5.* *Noua & uetera.* *Leuit.25.*

ET factum est quum consummasset Iesus parabolas has transiit illinc, & quũ uenisset in patriam suam,&c] Quoniam superiùs expendimus,an quæ turbis dicta sunt parabolæ fuerint, quę uerò discipulis similitudines,& in hanc materiam incidentes obseruationes exposuimus, quas opinor non esse contemnendas: sciendum est quòd illis omnibus obsistere uidebitur, quod adiungitur non solùm parabolis, uerumetiam ut docuimus, similitudinibus:Et factum est, quum consummasset Iesus parabolas has transiit illinc. Quærimus igitur, utrùm illa omnia reijcienda sint, an dicendum duo parabolarum esse genera, alterum earum quæ turbis dicuntur, alterum earum quę discipulis promittuntur: an etiam parabolæ nomen æquiuocum esse putandum,an quod dicitur, Factum est cùm consummasset Iesus parabolas has: referendum sit ad superiores parabolas solas quæ præcesserunt similitudines.Ob id enim quod dicitur, Vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum, cæteris autem in parabolis: non possumus dicere,discipulis,ut qui non erant de numero exterorum, per parabolas illas Seruatorem fuisse loquutum. Huic autem consequens est, ut aut quod dictum est, Factum est quum cõsummasset Iesus parabolas has, transiit illinc: referatẽ ad illas primo loco dictas parabolas, aut parabolæ nomen sit æquiuocũ,aut ut duo sint genera parabolarũ,aut ut omnino non sint parabolę,quas appellauimus similitudines.Animaduerte uerò,q extra patriã suam dicit parabolas,quas ubi consummasset, transiit illinc, & ubi uenisset in patriam suã docebat illos in synagoga ipsorũ. Marcus aũt ait:Et uenit in patriam suam & sequuntur eum discipuli ipsius. Quærendũ igitur & de hoc sermone, utrùm Nazareth dicat patriã ipsius,an Bethleem. Nazareth quidem est,ob quam Nazaræus uocabitur:Bethleem aũt quòd in ea natus sit. Insuper insta,num fortè quũ Euangelistę dicere potuerint, Vbi uenisset in Bethleem aut Nazareth: hoc quidem non fecerint,sed patriam nominarint ob aliquid,quod mysticè per locũ patrię ipsius significetur,uidelicet totius Iudæę,in qua contemptui habitus est,iuxta illud, Non est propheta contẽptus,nisi in patria sua.Et si quis sanè cogitarit, Iesum Christũ Iudæis quidem scãdalũ, apud quos in hodiernũ usq; diem persequutionẽ patiẽ,in gentibus contrà prędicatũ & creditum:In omnem enim terram cucurrit sermo illius:uidebit q Iesus in sua patria caruerit honore,apud peregrinos uerò & à testamentis alienas gentes honoratẽ. Quid porrò docens dixerit in synagoga eorum, nequaquã scripto tradiderunt Euangelistę,sed illud scripserunt, tanta taliaq; fuisse,ut omnes obstupescerent.Et probabiliter coniectandũ est, supra scripturam fuisse quæ

ἀναχώρ. *λόγοι.* *Parabolarum duo genera.* *Marc.6.* *Patria Christi.* *Luc.2.* *Matth.2.* *Luc.4.* *1.Cor.1.* *Psal.19.*

se quę dicta sunt, nisi quod in synagoga illorum docuit, non se resecans à scriptura, neque abrogans illius auctoritatē. Quod aūt dicit, Vnde huic sapientia: palàm declarat magnam & eximiam fuisse sapientiā uerborū Iesu, dignā illo testimonio: Et ecce plus quàm Salomon hic. &, Virtutes maiores fecit quàm fuerant in Helia aut Helizęo: addatur & hoc, quàm in Mose aut Iesu Naue. Dicebant autem qui mirabantur, ignari eum esse filium uirginis, ne credituri quidem, si dictus fuisset filius uirginis, sed arbitrantes illum esse filium Ioseph fabri, Nónne hic est ille fabri filius? Et omnem sanè quæ uidebatur illum proximè attingere cognationē despicientes, Nónne, inquiebant, mater illius dicitur Maria, & fratres illius Iacobus, & † Ioseph, & Simon, & Iudas? Et sórores illius nónne omnes apud nos sunt?] Existimabant igitur illum esse Ioseph & Mariæ filium. Fratres aūt Iesu putabant nōnulli esse, ex traditione Hebræorum sumpta occasione, ex Euangelio quod titulū habet, Iuxta Petrū, aut ex libro Iacobi, filios Ioseph, ex priore uxore, quæ conuixerat ipsi, antequam duceret Mariā. Qui uerò talia dicunt, dignitatē Mariæ in uirginitate ad finē usque seruare uolunt, ne corpus illud quod designatum erat, ut subseruiret sermoni dicenti: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: cognosceret uiri thorū, posteaquā in eā superuenerat Spiritus sanctus, ac posteaquam uirtus ex alto obumbrasset illi. Arbitror que rationi consentaneū esse, uirilis quidem puritatis in castitate primitias fuisse Iesum, muliebris uerò Mariā. Non enim plausibile est, alij præter hāc uirginitatis primitias ascribere. Iacóbus aūt hic est de quo loquit Paulus, quod eum uiderit, in epistola ad Galatas ita scribens: Aliū uerò ex Apostolis nō uidi quenquā, præter quàm Iacobū fratrē Dñi. In tantum aūt in populo refulsit hic Iacobus ob iustitiā, ut Iosephus qui uiginti libris descripsit antiquitatē Iudaicā, dum uult causam adducere, quare Iudæorum populus tā acerba passus sit, ut etiā templum subuerteret, dixerit, per Dei uindictā hæc illis euenisse, ob ea quę in Iacobum fratrē Iesu, qui dicebat Christus, ausi fuerant. Quodque mirū est, quum non probarit hanc sententiā, Iesum nostrum fuisse Christum, nihilo secius Iacobo tam magnificum iustitiæ testimonium præbet. Dicit autem & populum in hac fuisse opinione, propter Iacobum eā calamitatem accidisse. Et Iudas scripsit Epistolam, paucorum quidem uersuum, sed plenam efficacibus uerbis gratiæ cœlestis. Qui in principio dicit: Iudas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi. Porrò de Ioseph ac Simone nos nihil comperimus. Cæterum illud, Et sorores eius nón ne omnes apud nos sunt? mihi uidetur tale quiddā significare, Nostra sapiunt, non quæ Iesu Christi, neque quicquam habent peregrinum eximiæ cognitionis, quemadmodum habebat Iesus. Fortassis ex his existet addubitatio, an ne homo quidem, sed diuinius quiddam sit Iesus, quum filius quidē esset, ut existimabāt Ioseph & Mariæ, frater aūt quatuor simulque & aliarum fœminarum, neque quicquā habēs cuiquā cognatorū simile, quique non ex institutione & eruditione ad tantā sapientiā uirtutemque peruenerat. Siquidē & dicūt, Quomodo hic nouit literas, quum non didicerit? Quibus affinia sunt quæ hîc dicuntur. Veruntamen qui hæc dicebāt, adeò mirantes ac stupentes, nō credebant, sed offendebantur in eo, propterea quòd oculi mentis illorùm tenebant à potestatibus, quas tempore passionis triumphaturus erat in ligno.

Matth.12 — *† ιωσῆς.* — *Euangeliū secūdum Petrū, apocryphū.* — *Luc.1.* — *Gal.1.* — *Iacobus iustus.* — *Iudas.*

IESVS autem dixit illis: Non est propheta inhonoratus, nisi in patria sua.] Quærendum utrùm quod dicitur æquè ad uniuersos Prophetas referatur, ut accipiamus unumquemque prophetam in sola patria sua contemptum esse, an quoniā singulariter dictum est, de uno hæc dicta sint. Itaque si de uno dicuntur, sufficiunt ea quæ dicta sunt, nobis referentibus quod scriptū est ad Seruatorem. Quod si generaliter est dictum, secundum historiam quidem non est uerū: nec enim Helias in Thesbon Galaad contemptus fuit, neque Helizæus in Ebalmaula, neque Samuel in Armathaim, neque Hieremias in Anathoth, uerùm iuxta tropologiam omnino uerum est. Oportet autem illorum patriam existimare Iudæam, cognatosque Israelem illum, domū autem fortasse corpus. Contempti sunt omnes in Iudæa, ab Israele iuxta carnem, dum adhuc erāt in corpore, quēadmodum in Apostolorū Actis scriptum est, quod dicitur aduersus populum arguendi gratia. Quem enim Prophetarum non persequuti sunt patres uestri, ex his qui priùs annunciabant de aduentu iusti illius? In priore uerò Pauli ad Thessalonicenses epistola similia dicta sunt: Vos autem imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quoniam & uos eadem passi estis à proprijs contribulibus, quemadmodum & illi à Iudæis, qui & dominum Iesum occiderunt, & Prophetas, & nos persequuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur. Non est igitur Propheta contemptus inter gentes, aut enim omnino non nouerunt illum, aut cognitum & receptum Prophetam honorant. Tales autem sunt, qui pertinent ad Ecclesiam. Dehonestantur autem Prophetæ, primùm quidem iuxta historiam persequente illos populo: deinde dum illorum prophetiæ non habetur fides à populo. Nam si credidissent Mosi & Prophetis, crederent utique & Christo: qui docuit cohærere, ut qui credunt Mosi ac Prophetis, credant & Christo: & qui non credunt Christo, non credant Mosi. Ad hæc autem quemadmodum per transgressionem Legis pec-

An omnes Prophetæ sine honore, in patria quisque sua, fuerint. — *Cur igitur Hieremias de propinquis adeoque Anathotitis tantopere conqueritur.* — *Act.7.* — *1.Thess.2.* — *Prophetæ quo dehonestētur.* — *Ioan.5.* — *Rom.2.*

cator Deum ignominia afficere dicitur: ita dum non creditur prophetiæ, ignominia afficitur propheta ab eo qui non credit prophetijs. Operæ precium autem fuerit recensere iuxta historiam, quæ passus est Hieremias in populo, de quibus dixit, Et dixi, Non loquar, neque nominabo nomen Domini: & rursus alibi, Iugiter subsannabar. Quæcunque uerò passus est à rege Israelitico, in eiusdem propheta scripta sunt. Quin & de Mose, quòd frequenter ex populo uenerint ad lapidandum eum, & hoc scriptum est: Et erat illi patria, non alicuius loci lapides, sed qui sequutus fuerat illum populus, apud quos & ipse ignominia affectus est. Quin & illud historia narrat, Esaiam à populo dissectum fuisse. Quòd si quis non recipit hanc historiã, eo quod inter apocrypha Esaiæ fertur, credat ijs, quæ in epistola ad Hebræos hunc in modum scripta sunt: Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt. Nã illud, Secti sunt, ad Esaiam refertur, quemadmodũ illud, Occisione gladij mortui sunt, ad Zachariã occisum inter templũ & altare, quemadmodũ Seruator docuit, astipulans, ut opinor, suo testimonio, scripturæ: quæ quanquã non fertur in cõmunibus ac publicatis libris, probabile tamen est, eam extare in apocryphis, hoc est, in his qui secretò leguntur. Sunt autẽ affecti ignominia in patria apud Iudæos, Et circũeuntes in pellibus ouillis & caprinis, destituti, afflicti: & cætera quæ sequuntur. Omnes enim qui uolunt piè uiuere in Christo Iesu, persequutionẽ patientur. Est aũt probabiliter coniectandum, quod Paulus sciens prophetã expertẽ honoris esse in propria patria, quũ ubique sermonem Euangelicũ prædicauerit, non prædicauerit Tarsi: & hanc ob causam Apostoli reliquerũt Israelem, facientes quod præceptum erat à Seruatore, Docete omnes gẽtes: & illud, Eritis mihi testes Hierosolymis, & in tota Iudæa, Samariaque, & usque ad extremum terræ. Fecerunt igitur quod erant iussi in Iudæa & Hierosolymis. Sed quoniã propheta in sua patria caret honore, quum non recepissent Iudæi uerbum, abierunt ad gentes. Adhibe uerò mentem, num possis propter hoc quod dictum est, Effundam de spiritu meo super omnem carnẽ, & prophetabũt: dicere post Seruatoris aduentum hoc impletum esse in ex gentibus collectis ecclesiis: quoniã qui prius fuerant de mundo, quia crediderunt, factum est, ut non amplius sint de mundo, in propria patria, uidelicet mundo, accepto Spiritu sancto, ac prophetantes honorem nõ habẽt, sed ignominia afficiuntur. Quapropter beati dicuntur, qui omnia passi sunt quæ Prophetæ, iuxta id quod à Seruatore dicitur, Iuxta hæc enim faciebant Prophetis patres illorum. His qui diligenter adhibuerit mentem, si quoniam admodum seuerè uiuit, ac redarguit delinquẽtes, haberetur odio, & insidijs peteretur, ut persequutionem patiens, & probris affectus propter iustitiam, non solùm non dolebit, uerumetiam gaudebit & exultabit, certus se ob hæc mercedẽ habiturum copiosam in cœlis, ab eo qui ipsum Prophetis æquauit, eò quòd eadem passus est. Proinde oportet affici ignominia in hoc mundo & apud peccatores, quibus grauis est uita iusti, eum qui æmulatur uitam Propheticam, & qui spiritum qui fuit in illis accepit. Deinceps illud considerate licet quod dicitur:

Cap. 20. — *Esaiæ martyrium.* — *Hebr. 11.* — *2. Par. 24.* — *Matth. 23.* — *2. Tim. 3.* — *Matth. 28.* — *Marc. 16.* — *Act. 2.* — *Matth. 5.*

NON fecit illic uirtutes multas propter incredulitatem illorũ.] Per hæc enim docemur, quod uirtutes in his factæ fuerint qui credebant, Quoniam omni habenti dabitur, & abundabit. In incredulis aũt non solùm non operabantur uirtutes, uerùm, ut Marcus scribit, ne poterat quidem operari. Attende enim illud quod dicitur, Non potuit illic ullã uirtutem facere. Nõ enim dixit, Noluit, sed, Non potuit: quasi auxilium quidem ueniret ad uirtutem operantẽ, à fide illius in quẽ operatur uirtus, sed uetaretur operari ab incredulitate. Vide igitur quod discipulis interrogantibus, Quare non potuimus ejicere dæmonium? respõdit, Propter exiguitatẽ uestræ fiduciæ. Et Petro incipienti mergi dictũ est, Exiguã habẽs fiduciã, quare dubitasti? Quin & sanguinis profluuio obnoxia, quũ non postulasset sanari, sed tãtùm in animo reputãs, si fimbriã uestimenti illius contigisset, fore sanã, confestim sanata est, & assentitur modo sanationis Seruator dicens, Quis me tetigit? Nã ego noui uirtutem exisse ex me. Ac fortassis quemadmodũ in corporib. naturalis quidã attractus quibusdã ad quædã inest, uelut magneti lapidi ad ferrum, & bitumini quod dicitur naphtha ad ignẽ, sic huiusmodi fidei ad diuinã uirtutẽ. Iuxta quod & illud dictũ est, Si habueritis fidẽ ut granũ sinapis, diceris monti huic: Transfer te hinc illuc, & transferet sese. Accuratè uerò Matthæus & Marcus declarare uolentes diuinæ uirtutis eminentiã, quæ & in incredulitate ualet, sed amplius potest quicquid potest per fidẽ illorum, qui beneficijs afficiuntur, mihi dixisse uidentur, nõ eum non fecisse uirtutes propter incredulitatẽ illorum, sed ibi non fecisse uirtutes multas. Ac Marcus non dixit, Non potuit illic ullã etiã uirtutem facere: ibique substitit, sed adiecit, Nisi quod paucos malè habentes impositis manibus sanauit: sic quoque uirtute quæ erat in illo superante incredulitatẽ. Mihi uerò uidetur, quod quemadmodum in rebus corporalibus, nec agricolatio per se sufficit ad cõuehendos fructus, nisi cœlum quod terræ circũfunditur, opituletur, imò potius, nisi opituletur is qui cœlũ gubernat, faciens illud qualecunque uult, neque cœlum uel potius ille, penes quẽ est rerum prouidentia, fecerit, ut exoriantur è terra, ea quæ solent è terra exoriri, sine agricultura. Semel enim hoc fecit in hoc

Christus apud quos fecerit uirtutes. — *Matth. 14.* — *9.* — *Simile.* — *Heb. 6.* — *Liberũ arbitrium.*

quod

quod dixit, Producat terra herbā graminis, seminans semen iuxta genus ac similitudinem: sic neq; uirtutū operationes absq; fide illorum qui sanantur, perfectum opus præstant ad sanitatem conferendā, neq; fides qualiscunq; fuerit, absq; diuina uirtute. Atq; id quod scriptū est de sapientia, accommodabis & ad fidem, & ad uirtutes singulas, ut eam hunc in modum alloqui possis. Etenim si quis fuerit perfectus in fide inter filios hominū, si tua uirtus absit, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus pudicitia inter filios hominū, si, quæ abs te proficiscit, abfuerit pudicitia, pro nihilo æstimabitur: aut si quis perfectus in iustitia, reliquisq; uirtutibus, si absit quę abs te proficiscitur iustitia, reliquæq; uirtutes, quæ abs te proficiscuntur, pro nihilo æstimabitur. Vnde ne glorietur sapiens in sapientia sua, neq; robustus in robore suo. Quod enim gloriatione dignum est, id nostrum non est, sed donum est Dei, ab eo proficiscitur sapiētia, ab ipso proficiscitur robur, atq; item cætera.

Iuxta illud: Sine me nihil potestis facere. Et, Quicquid nō ex fide est, peccatum est. Hier. 9.

CAPVT XIIII.

IN illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Iesu, ac dixit pueris suis, Hic est Ioannes Baptista.] Apud Marcum ita loquitur, itidem & apud Lucam. Iudæi uarias habebāt hisce de rebus opiniones, nonnulli quidem falsas sententias habebant, uidelicet Sadducæi de resurrectione mortuorum, quasi non resurgerent: item de angelis, quasi nō essent, sed quasi quæ de illis erant scripta tantummodo per tropologiam essent accipienda, neq; quicquam haberent ueri secundum historiam. Alias rursum habebant ueras, uelut de resurrectione mortuorum, quòd resurgēt, docebant Pharisæi. Quod igitur hoc loco quæritur illud est, an talis quæpiam fuerit de anima opinio, quam falsò habebat Herodes, & ex plebe nonnulli, quòd Ioannes qui paulo antè ab ipso fuerat interfectus, resurrexisset à mortuis post amputatum caput, quodq; esset idem alio utens nomine nunc dictus Iesus, capax illius uirtutum quæ priùs operabantur in Ioanne. Quam igitur habet probabilitatem, quòd eum qui tantopere notus erat omni populo, & in omni celebratus Iudæa, quem dicebant esse fabri Mariæq; filium, & fratres ac sorores habere tales, existimarint non alium ab Ioanne fuisse, cui pater fuerit Zacharias, mater Elizabet, nec ipsi obscuri in populo. Verisimile est autem, quòd populus existimans Ioannem esse uerum prophetam, cuius tanta fuit multitudo, ut Pharisæi metuerint, & quoniam uidebatur id placere populo, flagitarunt à Ioanne responsum, baptismus ipsius, utrùm è cœlo esset an ex hominibus, non ignorauerit eum esse filium Zachariæ. Fortassis & ad quosdam illorum peruenerat uisionis historia, quæ uisa fuit in templo, quum appareret Zachariæ Gabriel. Proinde quî probabile est uel Herodem, uel quempiam è plebe sic errasse, ut arbitraretur nō duos fuisse Ioannem & Iesum, sed unum & eundem Ioannem posteaquam surrexerat ex mortuis post decollationem, uocatum fuisse Iesum. Dixerit autem quispiam, mutandorum corporum falsam opinionem fuisse in Herode, ac in nonnullis ex plebe, qua putabant eum qui natus fuerat Ioannes, ex mortuis redisse in uitam, tanquam Iesum. Sed quo minus probabile sit hanc falsam opinionem illos habuisse, obstat tempus, quod intercessit inter natiuitatem Ioannis & natiuitatem Iesu, quod non erat longius quàm sex mensium. Fortasse talis potiùs quædam suspicio fuit in Herode, quòd uirtutes quæ operabantur in Ioanne, translatæ fuerint in Iesum, ob quas Ioannes baptista Messias esse creditus fuerat in populo: & uti poterit quispiā tali argumento: Quemadmodum propter spiritum ac uirtutem Heliæ, & non propter animā eius de Ioanne dicitur, Ipse est Helias, qui uenturus est: nimirum spiritu qui fuerat in Helia, ac uirtute quæ in illo fuerat, translatis in Ioannem: sic existimabat Herodes uirtutes quæ fuerant in Ioanne, in Ioanne quidem operatas fuisse baptismum ac doctrinam, Ioannes enim nullum edidit miraculum, in Iesu uerò prodigiosas uirtutes. Simile quiddam dicet aliquis & illos opinatos, qui dixerunt Heliam apparuisse in Iesu, aut unum è ueteribus Prophetis resurrexisse. Nihil autem ad hanc quæstionem pertinet eorum opinio, qui dicebant, Iesum prophetam fuisse, uelut unum è numero Prophetarum. Mendax igitur est sermo, siue is qui scriptus est esse Herodis de Iesu, siue ab alio quopiam dictus. Veruntamen mihi uidetur probabilius per similitudinem esse dictum, ut sicut in spiritu & uirtute Heliæ Ioannes præcesserat, sic isti nunc suspicentur de Ioanne & Iesu. Quoniam autem primum didicimus, quòd post tentationem Seruator, quum audisset Ioannem esse traditum, secesserit in Galilæam: deinde didicimus, quòd quum Ioannes esset in carcere, quum audisset quæ ferebantur de Iesu, missis duobus discipulis suis, dixerit illi: Tu es qui uenturus es an alium expectamus? Verùm planè simpliciter didicimus Herodem dixisse de Iesu, Ipse Ioannes est baptista, ipse suscitatus est à mortuis: nec alicunde tamē priùs cognouimus, quomodo sublatus est baptista. Quapropter & hoc nunc describit Matthæus, ac item Marcus similiter. Cæterum Lucas pleraq; quæ ad hanc pertinent historiā, silentio præterijt. Itaq; Matthæi narratio ad hunc habet modum.

Iudæorum opiniones de Resurrectiōe corporum, de Angelis, & de Animabus.

Ioan. 1.

Luc. 1.

Μετενσωμάτωσις. Hanc confutat noster Origenes in libris περὶ ἀρχῶν.

Ioannes qualenus fuerit Helias.

Matth. 17. 16.

Matth. 4. 11.

HERODES enim captum Ioannem uinxit in carcere.] De his igitur mihi uidetur, quòd

De Herode opinio, non admodum proba historiographis.

quemadmodum Lex & Prophetæ durarunt usq; ad Ioannem, post quem cessauit in Iudæis prophetica gratia: sic eorum potestas qui regnarant in populo, quæ hactenus ualebat, ut eos qui digni morte uiderentur, possent interficere, usq; ad Ioannem fuit: & interfecto iniquè ab Herode Prophetarum nouissimo, priuatus est Iudæorum rex occidendi potestate. Nisi enim hac potestate fuisset spoliatus Herodes, nequaquam Pilatus pronunciasset in Iesum mortis sententiam, sed ad id satis fuisset Herodes, põtificum ac seniorum populi consilio in hoc adhibito. Ac tunc opinor impletum est illud quod à Iacob ad Iudam huncin modum dictum est, Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux ex Israel, donec uenerit cui repositũ est, & ipse expectatio gentium. Fortasis etiam hac potestate priuati sunt Iudæi, diuina prouidentia Christi doctrinæ locum præparante in populo, ut etiam si hęc prohiberetur à Iudæis, non tamen procederet usq; ad interemptionem credentium, quæ uideretur iuxta Legem fieri. Herodes autem captum Ioannem uinxit in carcere ac reposuit, signum quoddam hoc facto præbens, quòd quantum erat in ipso situm, & in malitia populi, concluderet & alligaret sermonem propheticum, uetaretq; ne posthac maneret in libertate ueritatis præco, quemadmodum prius. Hoc autem faciebat Herodes propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: Nõ licet tibi habere eam. Hic autẽ Philippus erat tetrarcha Itureæ & Trachonitidis regionis. Itaq; nonnulli arbitrabantur, quòd mortuo Philippo relicta filia, Herodiadem uxorem fratris Herodes duxerit, quum lex concedat hoc matrimonium, si absint liberi. Nos uerò quoniam nusquam reperimus mortuum fuisse Philippum, arbitramur maiorem etiam iniquitatem fuisse in Herode, qui uiuenti etiamnum fratri coniugem abduxerit, eoq; prophetica libertate præditus Ioannes, neq; ueritus regiam Herodis dignitatem, neq; ob mortis metum silentio dissimulans tantam iniquitatem, dicebat Herodi, diuino repletus spiritu, Non licet tibi habere eam. Non enim licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodes quidem cepit Ioannem ac uinctum reposuit in custodia, non audens omnino occidere, hoc est propheticum sermonem tollere à populo. Regis autem Trachonitidis uxor, quæ est peruersa quæpiam opinio, malaq; doctrina, filiam peperit eiusdem nominis, cuius motus quoniam uidebantur decori, placuissentq; Herodi genethliacas res amanti, in causa fuerunt quo minùs deinceps esset in populo caput Prophetarum. Quin & in hodiernum usq; diem, motus populi Iudaici, qui uidentur secundum Legem esse, nihil aliud esse puto, quàm Herodiadis filiæ saltationes. Sed Herodiadis saltatio contraria erat sanctæ saltationi, quam qui non saltauerint, his exprobrabitur audientq;, Tibijs cecinimus uobis, & non saltastis: sed in natalitijs iniqui sermonis qui regnabat in illis, saltant, sic ut placerent illi sermoni motus illorum. Obseruauit quidem quidam eorum qui uixerunt ante nos, Pharaonis natalem in Genesi descriptum, exposuitq; quòd malus ille gaudens negotijs generationis, festum celebrat natalinium. Nos uerò ab illo hanc nacti occasionẽ, in nulla scriptura comperimus à iusto celebratum diem natalem. Nam Herodes illo Pharaone fuit iniquior: siquidem ab illo in natalitijs pistorum princeps occiditur, ab hoc autem Ioannes, quo maior inter natos mulierum non surrexit. De quo Seruator dicit: Sed quare existis ad uidendum prophetam? etiam dico uobis, & plus quàm prophetam. Verùm oportet gratias agere Deo, quòd prophetiæ quoq; gratia populo adempta est, quę tota illa maior effusa est in gentes, per Seruatorem nostrum Iesum, qui fuit inter mortuos liber. Quanquam enim crucifixus est ex infirmitate, uiuit tamen ex uirtute Dei. Insuper autem uide rationem, iuxta quam purorum & impurorum ciborum discrimen expenditur. Despicitur autem prophetia, quum in disco obsonij loco infertur: caput uerò prophetiæ Iudæi non habent, Christum Iesum totius prophetiæ caput negantes: & amputatur caput prophetiæ propter iusiurandum, quod peierandum erat potius quàm seruandum. Non enim tantum erat crimen præcipitasse iusiurandum, quantum erat crimen ob præcipitatum iusiurandum occidere prophetam. Ac non ob id tantùm decollatur, uerumetiam ob eos qui simul accumbebant, malentes prophetam occidi quàm uiuere. Simul autem accumbebant, simulq; conuiuabantur cum sermone malo Iudæorum rege, qui de illius natiuitate gaudebant. Hoc autem dicto nonnunquam eleganter uteris aduersus eos qui præcipites sunt ad iurandum, uoluntq; ratum esse iusiurãdum, quod in rem impiam susceperunt, dicens non quoduis iusiurandum oportere seruari, ueluti nec Herodis. Ad hæc autem & illud animaduerte, quòd non palàm, sed clam & in carcere Ioannem occidit Hærodes. neq; enim palàm nunc abnegat Iudæorum sermo prophetias. Atqui re ipsa, & clanculum eas negat ac deprehenditur illis non credere. Quemadmodum enim si credidissent Mosi, credidissent & Iesu: ita si credidissent Prophetis, recepissent uniq; qui fuerat à Prophetis nunciatus. Quoniam autem huic non credunt, nec illis credunt, ac truncant in carcere conclusum sermonem propheticum, habentq; illum mortuum ac diuulsum minimeq; integrum, quia nõ intelligunt eum: sed nos integrum habemus Iesum, expleta quæ de illo fuerat prophetia dicens, Os non comminuetis. Discipuli uerò Ioannis sepeliunt illius reliquias, & abeuntes renunciauerunt

Gen. 49.

Quomodo de Herode accipi hæc possunt, cum is fuerit Idumæus, non autem Iudæus?

Philippus frater Herodis.

Aegyptus.

Matth. 11.

Gen. 40.

Dies Natales, iusti nũquam, iniusti homines frequenter celebrauerũt.

De iureiurando.

Exod. 12.

nunciauerunt Iesu. At ille secessit in locum desertum, nimirum ad gentes: ac post Prophetarum interemptionem, turbæ sequebantur illum ex omnibus undiq; ciuitatibus: quas cùm uidisset esse numerosas, miseratus est illos, ac sanauit ægrotos illorum, ac post hæc, alit benedictis ac multiplicatis paucis panibus eos qui sequuti fuerant ipsum.

QVVM audisset autem Iesus, secessit illinc nauigio in locum desertum seorsum.] Hic quidem sermo docet nos, quantum ualeat, à persequentibus & ab expectatione eorũ qui per sermones insidiantur, secedere. Hoc enim bona ratione fieri potest. Cæterum eum qui possit ab imminentibus abesse, omni ex parte eos recipere temeritatis est & confidentiæ. Quis autem posthac dubitet, an à talibus liceat declinare, quum non solùm post ea quæ Ioanni acciderant Iesus secesserit, uerumetiam hoc docuerit dicens: Si persequuti uos fuerint in ciuitate hac, fugite in aliam. Quoties igitur inciderit tentatio, quam uitare nõ licet, necesse est fortiter magnoq; animo sustinere. Quòd si liceat effugere, audaciæ fuerit hoc non facere. Quoniam autem post id quod dictum est, etiam iuxta anagogen oportet locum examinare, dicendum est quòd postea quàm apud Iudæos insidijs petita est prophetia occisaq;, propterea quòd apud illos in precio essent natalitia festa uaniq; motus qui fiebant in cõuiuio, iudicio ueritatis incõpositi & incondita, cæterum opinione principis malorum, & eorum qui cum ipso conuiuium agitant, compositi & concinni, ipsisq; grati, secedit Iesus à loco, in quo prophetia structis insidijs condemnata est: secedit autem in locum à Deo desertum, qui est apud gentes, ubi Dei uerbũ, sublato regno ab illis, datoq; genti facienti fructus ipsius, nascatur inter gentes, per q; hoc uerbũ nascãtur filij desertæ, quæ neq; Legem, neq; Prophetas didicerat, multo plures quàm eius quæ habet uirum, uidelicet Legem. Quum igitur olim apud Iudæos esset uerbum, non sic erat apud illos quemadmodum apud gentes. Ideo dictus est in naui, hoc est in corpore, in locum desertum seorsum uenisse, quum audisset de sublatione Prophetæ. Quum autem uenisset in eremum, seorsum erat in ea, quòd uerbum illius ac doctrina esset singularis, ultra consuetudines & opiniones apud gentes receptas. Turbæ uerò quæ erant in gentibus, quum audissent uerbum adesse in deserto suo, idq; seorsum esse, ut antè exposuimus, sequutæ sunt illud relictis proprijs ciuitatibus, dum illorum quisq; relinquit patriæ superstitionis consuetudines, & Christi legi accedit. Sed pedestri itinere, non nauigio illum sequuti sunt, ut puta non corpore, sed nuda anima, ac uoluntate per uerbum persuasa sequuti imaginem Dei. Et ad hos sanè Iesus exit, quum non possent ad illum accedere, ut ueniens ad eos qui foris erant, introduceret eos qui erãt foris. Multa autem turba foris erat, ad quam egreditur Dei Verbum, & effuso lumine suæ uisitationis in illam, uidit eam. Et quum uidisset illos ob hoc esse magis dignos miseratione, quòd in talibus malis essent, uelut hominum amator, qui alienus erat ab affectibus, in hoc affectus sentit, quòd commotis uisceribus miseratus est. Nec miseratus solùm, uerumetiam ægrotos illorum sanauit, habentes uarios & omnijuges ex malitia morbos. Quòd si uidere uis, quales sint animi morbi, cogita mihi, auaros, gloriæ cupidos, & puerorum amatores, & si quis est mulieribus deditus. Nam & hos in turbis uisos, eosq; miseratus sanauit. Non tamen putandum est, quoduis peccatum esse morbum, sed id quod in tota computruit anima. Tales enim uidere est pecuniarum amatores, totos incumbentes argento, & in huius tum custodiam, tum coaceruationem, auidos laudum, gloriolis inhiantes. Inhiant enim captãdis à uulgo uilibusq; hominibus laudibus. Ac iuxta consimilem rationem cogitabis de reliquis morbis quos nominauimus, & si quis alius est horum consimilis. Quoniam igitur inter enarrandum, quod dictum est, Sanauit ægrotos eorum: diximus non quoduis peccatum esse morbũ: operæ precium est & è scripturis de horum differentia disserere. Ait sanè Apostolus Corinthijs, qui uarijs peccatis laborabant, scribens, Propterea inter uos infirmi multi, & ualetudinarij, & dormiunt multi. Audi siquidem Apostolum in his etiam uinculum nectentem, contextumq; facientem ex diuersis peccatis, iuxta quod, alij quidem sunt infirmi, alij uerò ægroti, uidelicet plus quàm infirmi: rursus alij utrisq; peiùs habentes, qui dormiunt. Nam qui propter imbecilles animi uires, procliues sunt ad labendum in quoduis peccatum, etiamsi non toto animo fuerint obnoxij alicui peccato peculiari, quemadmodum sunt ægroti, tantum infirmi sunt. Porrò qui pro Deo quem diligere debebant, tota anima, toto corde, & tota mente, diligunt pecuniam aut gloriam, aut mulieres, aut pueros, hi peiùs affecti sunt quàm infirmi, suntq; ægroti. Dormiunt aũt, qui quum debeant attendere & aduigilare animæ suæ, non faciunt id, sed nimia negligentia dormitant uolũtate, & somniculosi sunt cogitationibus, qui quidẽ somniantes, carnem quidem polluunt, auctoritatem uerò spernunt, glorijs autem maledicunt. Isti sanè quia dormiunt, in uisis inanibus uersantur, & in somniorum simillimis, ea quæ supernè ueniunt, quæq; uera sunt non recipientes, sed infirmi per inania simulacra falluntur. De quibus & in Esaia dicitur illud, Quemadmodum somniat sitiens quasi bibat, & experrectus adhuc sitit, anima uerò illorũ inaniter sperauit: sic erunt diuitiæ omnium gentium, quæcunq; militarunt

De fuga in Persecutione.

Matth. 10.

ἀναγωγή.

Gentium ad Christum concursus.

Morbi animi.

Differẽtiæ peccatorum.

1. Cor. 11.

Infirmi & ægroti pro iisdẽ sumti sunt à Paulo. Et qui mortui fuerãt, dormire dicuntur.

in Hierusalem. Itaq; quanquam uidemur digresſionem feciſſe, dum expoſuimus differentiam
infirmorum, ægrotorum, & dormientium, propterea quòd Apoſtolus in ad Corinthios epiſto
la dixit, quæ enarrauimus fecimus digreſsionem, ſtudentes oſtendere, quid intelligendũ ſigni
ficetur his uerbis, Et ſanauit ægrotos illorum. Poſt hæc habet ſermo Euangelicus:

QVVM autem eſſet facta ueſpera, acceſſerunt ad eum diſcipuli ipſius dicentes, Deſertus lo
cus eſt, & hora iam præterijt, dimitte itaq; turbas, ut abeuntes in uicos emant ſibi cibaria.] Ac

Panis benedictionis.

primùm obſerua, quòd quum daturus eſſet benedictionis panes diſcipulis, ut apponerẽt tur
bis, ſanauit ægrotos, ut ſani participes fierent panum benedictionis. Non enim poſſunt qui

1. Cor. 11.

adhuc ægrotant, capere panes benedictionis Ieſu: uerumetiam ſi quum aliquis audire debue
rit illud, Probet autem unuſquiſq; ſeipſum, & ſic comedat ex illo pane: reliquaq; quæ ſequun
tur: hæc non audierit, ſed temere ſumpſerit panem Domini & poculum eius, infirmus fit aut
ægrotus, aut etiam ut ita loquar, ex grauedine quæ naſcitur ex huius panis ui, dormiens. Ve
ſpere autem facto adierunt eum diſcipuli ipſius, hoc eſt, in conſummatione ſeculi, de quo tem
peſtiuè dixeris illud, quod poſitum eſt in epiſtola Ioannis, Nouiſsima hora eſt. Qui quũ non
dum intelligerent, quid facturus eſſet Dei filius, dicunt illi, Deſertus eſt locus: uidentes Dei, &
Legis, & Verbi ſolitudinem in pleriſq;. Dicunt autem illi, Et hora præterijt: quaſi præterijſſet
opportunum tempus Legis & Prophetarum. Fortaſsis autem hoc dicebant, huc ſpectantes,
quòd decollatus eſſet Ioannes, & Legem & prophetias, quæ erant uſque ad Ioannem, ceſſaſſe.
Præterijt, igitur inquiunt, hora. Nec adeſt cibus, eo quòd tempus illius iam non amplius ſit
præſens, ut qui in deſerto ſequuti ſunt te, Legi ac Prophetis ſeruiant. Inſuper dicunt diſcipuli:
Dimitte illos, ut ſi minus queant à ciuitatibus, certè à uicis, locis uilioribus, emãt cibaria. Hæc
quidem dicebant diſcipuli, deſperantes turbas inuenturas, eo quòd dimiſſa eſt litera Legis ac
prophetiæ ceſſaſſent, inſignes ac nouos cibos. Sed uide quid Ieſus reſponderit diſcipulis, tan
tùm non clamans ac manifeſtè dicens: Vos quidem opinamini turbas ſi à me diſceſſerint e
gentes cibarijs, ea in uicis inuenturas potius quàm apud me, & in conuentibus hominum, nõ
ciuium, ſed uicanorum potius quàm ſi apud me permanſerint. Cæterum ego patefaciam uo
bis, quòd eo quo creditis illos egere non egent, neq; enim opus habent ut diſcedant. Eo uerò
quod creditis eos non habere opus, hoc eſt me, quaſi non poſsim eos alere, hoc iuxta ueſtiam
expectationem opus habent. Quoniam igitur uos docui, reddidiq; ſufficientes ad dandum

Cibus animæ.

egentibus animi cibum, uos date turbis quæ me ſequutæ ſunt quod edant. Habetis poteſta
tem à me traditam, ut detis turbis cibum, cui ſi fuiſſetis intenti, nimirum intelligeretis, me mul
to magis illos alere poſſe: nec diceretis, Dimitte turbas, ut abeant, emantq; ſibi cibaria. Ieſus i
gitur per poteſtatem quam dederat diſcipulis alios etiam alendi, dixit, Date eis uos, quod e
dant. Illi uerò non negantes ſe poſſe dare panes, ſed arbitrati pauciores eſſe, nec ſufficere pa
ſcendis qui ſequuti fuerant Ieſum, neq; conſiderantes, quòd Ieſus acceptum unumquemq; pa
nem, id eſt, uerbum, in quantum uult dilatat, efficiens ut omnibus ſufficiat, quoſcũq; uelit pa

Allegoria de quinq; panibus & duobus piſcibus.

ſcere: aiunt, Non habemus hîc niſi quinq; panes ac duos piſces: per quinq; panes fortaſsis in
nuentes ſenſibilia ſcripturarum uerba, & ob hoc numero reſpondentia quinq; ſenſibus: per
duos uerò piſces, uel propheticum & in affectibus ſitum ſermonem, quaſi obſonia rerum ſer
ſibilium, quę in ſcripturis repoſita ſunt: aut fortaſsis ſermonem qui iam ad illos peruenerat de

Ioan. 21.

Patre & Filio. Quam ob cauſam & ipſe comedebat de piſce poſteaquã reſurrexiſſet, parte ſum
pta à diſcipulis, ubi iam recepiſſet ab illis, quam ex parte poterant ipſi de Patre profiteri theo
logiam. Nos quidem ſermones de quinq; panibus ac duobus piſcibus huncin modum expli
care ualuimus. Probabile eſt autem, quòd qui magis quàm nos colligere poſſunt quinq; pa
nes ac duos piſces apud ſeſe, copioſiorem ac meliorem de his reddere ualeant intelligentiam.
Illud tamen obiter annotandum, quòd quinq; panes ac duos piſces habere ſe diſcipuli profi
tentur apud Matthæum, Marcum & Lucam, nullam dantes ſignificationem, an triticei ſint, an

Ioan. 6.

hordeacei. Solus Ioannes hordeaceos fuiſſe dicit, unde fortaſsis nec diſcipuli in Euangelio Io
annis eos panes apud ſe eſſe fatentur, ſed apud hunc ita loquuntur, Eſt puer hîc, qui habet
quinq; panes hordeaceos, ac duos piſces. Et donec hi quinq; panes cum duobus piſcibus nõ
adferebantur à diſcipulis Ieſu, non creuerunt, neq; multiplicati ſunt, neq; poterant multos ale
re. Quum autem illos accepiſſet Seruator, primùm ſuſpexit in cœlum, nimirum oculorũ ſuo
rum radijs ueluti deducens illinc potentiam robur additura quinq; panibus ac duobus pi

Benedicẽdo auget Chriſtus panes.

ſcibus, ad nutriendum quinq; hominum millia. Poſt hæc benedixit quinq; panibus & duo
bus piſcibus uerbo & benedictione augens illos ac multiplicans: mox diuidens ac frangens
dedit diſcipulis, ut illi turbis apponerent. Tunc ſuſcipiebant illi panes ac piſces ad hoc, ut ede
rent ac ſaturarentur omnes, adeò ut quoſdam ex benedictis panibus non potuerint comede
re. Tam multa turbis ſupererant, quæ apud turbas quidem non erant, ſed apud diſcipulos, uo
lentes tollere quod ſupererat fragmentorum, reponerentq; in cophinos, plenos fragmentorum
totidem

totidem numero, quot erant tribus Israel. De Ioseph quidem scriptum est in Psal. Manus eius in cophino seruierunt. De Iesu uerò discipulis, quòd quum essent nimirum duodecim, sustulerint ex eo quod superfuerat, duodecim cophinos non dimidiatos, sed plenos. Et sunt, ni fallor, ad hunc usq; diem & erunt usq; ad consummationem seculi, duodecim cophini pleni fragmẽtorum panis uiui, apud Iesu discipulos turbis præstantiores, quæ turbæ non possunt comedere. Erant autem qui comederant de quinq; panibus, qui erant antequam superfuissent duodecim cophini, cognati numero pentadis. Vsq; ad quinq; sensibilia peruenerant ij qui comederant. Quandoquidem & hi ab eo qui suspexerat in cœlum, quiq; benedixerat ac fregerat illos aliti sunt, ijq; non pueri, neque fœminæ, sed uiri. Sunt enim, ni fallor, & in sensibilibus edulijs discrimina, ut quædam sint eorum, qui euacuauerunt ea quæ sunt paruuli: quædã rursus eorũ qui paruuli sunt adhuc & carnales in Christo. Ac nobis hæc dicta sint propter hęc uerba.

Gen. 37. & 39.
Psal. 104.
1. Cor. 2. & 13.

QVI comederant erant uiri quinquies mille præter pueros ac mulieres.] Quod quidem ambiguè dictum est, utrùm qui comederant fuerint uiri quinquies mille, nec inter hos edentes ullus fuerit puer aut fœmina: an uiri tantùm fuerint numero quinquies mille, non annumeratis neque pueris neque mulieribus. Nonnulli quidem ut antè diximus, ad hunc modum explicuerunt, quòd neque pueri, neque mulieres adfuerint ijs quæ ex quinq; panibus ac duobus piscibus aucta multiplicataq; sunt. Dixerit autem aliquis, quòd quum multi comederint, iuxtaq; dignitatem ac uires participes facti fuerint panum benedictionia, alij quidem numero digni erant, iuxta similitudinem eorum, qui in libro Numerorum nominati sunt, annos uiginti nati, Israelitæ uiri erant. Alij uerò qui digni non erant tali ratione numeroq;, pueri erant ac mulieres. Iam mihi tropologiam de pueris tracta, iuxta illud, Non potui uobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, ut paruulis in Christo. De mulieribus autem, iuxta illud, Volo autem uos omnes uirginem castam exhibere Christo. De uiris uerò iuxta illud, Posteaquam factus sum uir, euacuaui ea quæ erant paruuli. Ne prætereamus inenarratum & illud, Quum iussisset turbas discumbere super gramen, acceptis quinque panibus & duobus piscibus, sublatis in cœlum oculis, benedixit, quumq; fregisset dedit discipulis panes, discipuli uerò turbis, & comederunt omnes. Quid enim significat illud, quod iussit omnes turbas discumbere super gramen, & quid intelligere possumus dignum iussione Iesu, de loco? Opinor autem, quòd turbas iusserit discumbere in fœno, propter id quod dicitur in Esaia, Omnis caro fœnum: hoc est subijcere carnem, ac subditum reddere carnis affectum, ut sic aliquis possit esse particeps panum quibus benedixit Iesus. Deinde quoniam uarij sunt ordines eorum qui egent alimonia Iesu, nec ijsdem sermonibus aluntur omnes, propterea, ni fallor, Marcus dixit Dominum hoc fecisse: Et præcepit eis omnibus, ut discumberent, per conuiuia super uiride fœnum: & accubuerunt per singula uiridaria centeni & quinquageni. Lucas autem sic: Dixit autem ad discipulos suos, Facite ut discumbant, per singulos ordines ferme quinquageni. Oportebat enim eos qui requieturi erant in Iesu cibarijs, aut esse in ordine centum, qui numerus sacer est, ac Deo propter unionem consecratus: aut in ordine quinquaginta, qui numerus continet remissionem, iuxta mysterium iubilei, qui solitus quinquagesimo quoq; anno innouari, iuxta mysterium festi Pentecostes, quod est die quinquagesimo. Arbitror autem duodecim cophinos fuisse apud discipulos quibus dictũ est, Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel, & quemadmodũ dicere posset aliquis mysterium esse in throno iudicantis tribum Ruben, & in throno iudicantis tribum Simeon, & in alio throno iudicantis tribum Iuda, atq; item de cæteris: ita fuerit & cophinus ciborum Ruben, & alius Simeon, alius Leui. Sed non est præsentis tractationis nunc tantum à proposito digredi, ut coaceruemus quæ dici possent de duodecim tribubus, ac peculiariter de harum singulis, & quæ sit quæq; tribus Israel explicare.

Non omnes digni censi Domini.
Τροπολογία de ijs qui sunt pueri sensibus, aut Mulieres, aut Viri.
Esa. 40. Luc. 3.

ET protinus compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum in ulteriorem ripam, donec dimitteret turbas.] Obseruandum est obiter, quoties ijsdem locis repetuntur hoc modo, Turbæ: item aliud nomen, Discipuli, ut ex hac obseruatione, & ex huius nominis coaceruatione, perspicuum fiat, Euangelistis fuisse propositum, per euangelicam narrationem ostendere uoluisse differentias accedentium ad Iesum, quorum alij sunt turbæ, nec uocantur discipuli: alij uerò discipuli qui sunt turbis præstantiores. Sed satis est in præsentia nos pauca uerba adducere, quo uidelicet ex his incitatus aliquis idem faciat in omnibus Euãgelijs. Scriptũ est itaque, quum turbæ essent loco humiliore, de discipulis ad Iesum qui montem conscenderat uolentibus accedere, quò turba peruenire non poterat, hunc in modum: Quum uidisset turbas conscendit in montem, quumq; consedisset, accesserunt ad eum discipuli ipsius, & quum aperuisset os suum, docebat eos, dicens, Beati pauperes spiritu: & cætera quæ sequuntur. Et rursus alio in loco, turbis desiderantibus sanationem dictum est, Sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos. Non reperimus de discipulis scriptũ, quòd eos sanauerit: propte-

Turbæ & discipuli.
Matth. 5.

rea quòd si quis iam est discipulus Iesu, ille sanus est, & quum benè habeat, opus habet Iesu, non quatenus est medicus, sed secundum alias illius uires. Rursus alibi, quum Iesus loqueretur turbis, mater ipsius ac fratres stabant foris, quærentes ei loqui, quod quidem illi significatum est: renuncianti respondit extensa manu non ad turbas, sed ad discipulos, dicitq;, Ecce mater mea & fratres mei: ac testimonium ferens discipulis quòd facerent uoluntatẽ Patris qui in cœlis est, Ipse, inquit, meus & frater & soror & mater est. Rursus alio loco scriptũ est, quòd omnis turba steterit iuxta littus, & loquutus sit eis per parabolas multa. Deinde post parabolã seminis, accedentes non tam turbæ, sed discipuli dicebãt ei, nõ, Quare loqueris nobis per parabolas: sed, Quare per parabolas loqueris illis. Quo tẽpore respõdit non turbis, sed discipulis, Vobis datũ est nosse mysteria regni cœlorum, cæteris aũt per parabolas. Proinde inter hos qui accedunt ad nomẽ Iesu, ij qui nouerunt mysteria regni cœlorũ, discipuli uocari possunt, ij uerò quibus hoc datũ non est, turbæ, quæ discipulis inferiores dicentur. Attende uerò diligenter, eũ discipulis dixisse, Vobis datũ est nosse mysteria regni cœlorũ: de turbis uerò dictũ est, Illis uerò non datũ est. Itẽ alibi dimittit turbas & ingreditur in domũ, non aũt dimittit discipulos. Et in domũ eius accedunt ad eũ, non turbæ, sed discipuli eius dicentes: Edissere nobis parabolã zizaniorũ agri. Quin & alio in loco, quum audisset de Ioanne, Iesus secessit nauigio in desertum locũ seorsum, turbæ sequutæ sunt eũ: quum egressus uidit multam turbam, & misericordia motus super illos, sanauit ægrotos illorum, uidelicet turbarum, non discipulorum. Vespere autem facto, accesserunt ad eum non turbæ, sed discipuli dicentes uelut alij à turbis: Dimitte turbas, ut digressi in uicos, emant sibi cibaria. Insuper quum acceptis quinque panibus & duobus piscibus, & sublans in cœlum oculis benedixit, ac frangens dedit discipulis, ut discipuli darent turbis, quæ non poterant ab eo capere, sed uix per discipulos accipiunt panes benedictionis Iesu, ac ne hos quidem omnes comedunt: nam saturatæ turbæ reliquerunt quod superfuit in cophinis duodecim plenis. Cæterum cuius gratia has annotationes obiter adiunxerimus, est illud quod in manibus est, uidelicet quòd Iesus separans à turbis discipulos compulit eos ingredi in nauim ac præcedere ipsum in ulteriorem ripam, donec ipse dimitteret turbas. Non enim possunt turbæ in ulteriorem ripam transire, uelut Hebræi mysticè, quæ uox sonat nobis, Transmissorij: uerùm hoc erat opus discipulorum Iesu, uidelicet in ulteriorem abire ripam, ac transcendere ea quæ uidentur, quæq; corporalia sunt ac temporaria: peruenire autem ad ea quæ non uidentur, æternaq; sunt. Satis igitur beneficentiæ collatum erat in turbas à Iesu, quæ non poterant, eo quòd essent turbæ, abire in ulteriorem ripam, si dimitterentur à Iesu. Qua dimisione nullus habet auctoritatem dimittendi, nisi Christus solus, neque fieri potest, ut dimittatur aliquis, nisi prius comederit de panibus, quibus benedicit Iesus. Non potest autem edere de panibus benedictionis Iesu, nisi fecerit quemadmodum præcepit Iesus, ac discubuerit in gramine, quemadmodum disseruimus. At ne id quidem possunt facere turbæ, nisi, relictis suis ciuitatibus, sequutæ fuerint Iesum, secedentem in desertum locum seorsum. Ac priùs quidem rogatus à discipulis, ut dimitteret turbas, non dimisit, donec aluisset eas panibus benedictionis. Nunc uerò dimittit discipulis priùs compulsis ingredi nauim, & relinquit eos in loco quopiam humiliore. Nam desertum inferius est: ipse autem ascendit in montem, ut oraret. Quin & illud obseruandum, quod ilicò posteaquam pauerat quinque millia hominum Iesus, compulit discipulos ingredi nauim, & præcedere ipsum ultra lacum. Verùm non possunt discipuli præcedere Iesum trans lacum, sed ubi peruenissent usque ad medium maris, ac nauis iactaretur fluctibus, eo quòd uentus esset aduersus, timuerunt, circiter quartam noctis custodiam, quum uenisset ad illos Iesus. Et nisi ascendisset in nauim Iesus neque nauigantibus discipulis uentus desisset esse contrarius, neque traijcientes uenissent in alterum littus qui nauigabant. Ac fortasse uolẽs illos experimento docere, quòd non possent absque ipso abire trans lacum, compulit illos ingredi nauim, ac præcedere trans lacum. Cæterum illis non ualentibus, ultra medium maris pertingere, apparens ac faciens quæ scripta sunt, declarauit, quòd qui ad ulteriorem ripam tendit, Iesu simul cum ipso nauigante perueniet illuc. Quid autem est nauigium, in quod Iesus compulit ingredi discipulos, nisi fortasis tentationum ac periculorum imminẽtium certamẽ, in quod compulsus aliquis à uerbo, uelutiq; nolẽs, uenit, sed ita Seruatore uolẽte exercere discipulos in hac naui fluctibus iactata, ob uẽtum aduersum. quoniam autẽ confestim compulit discipulos suos ingredi nauim, & præcedere ipsum trans lacum, Marcus paulùm immutatis uerbis sic posuit, Et confestim compulit discipulos suos ingredi εἰς τὸ πλοῖον, id est, in nauim, ac præcedere ipsum trans lacum in Bethsaidam: operæ precium est intendere huic uerbo, Compulit, si priùs considerauerimus exiguam Marci uariationem, certam nauim significantis per additũ græculum. Non enim idem significatur ab eo loco, Confestim cõpulit discipulos: sed amplius habet illud, Discipulos suos, quod apud Marcum scriptum est, præ illo quod simpliciter dictum est,

Marci. 5. — *Matth. 13.* — *14.* — *Hebræi unde dicti.* — *Allegoria, de Nauicula Christi, hoc est de Tentationibus quib. exercentur & subijciuntur fideles.*

ctum est, Discipulos, fortassis ut etiam dictionis modo immoraremur. Discipuli quū sic essent affecti, ut ægre distraherentur à Iesu, non quauis de causa possunt ab eo separari, cupientes illi adesse. At illic quum decreuisset, ut illi facerent experimentū fluctuum ac uenti reflantis, quod nequaquam accidisset, si fuissent cum Iesu, necessitatem illis iniecit, ut ab ipso seiuncti nauim ingrederentur. Compellit quidem igitur discipulos Seruator, ingredi nauim tentationum, ac præcedere ipsum trans lacum, utq; ultra malorum insultus uincendo peruenirēt. At illi quum essent in medio maris, inq; tentationum fluctibus, uentis aduersis uetantibus, quo minus peruenirent in ulteriorem ripam, luctantes non potuerunt absq; Iesu fluctus uincere uentumq; reflantem, ac pertingere ad ripam ulteriorem. Quapropter miseretur illorum Dei filius, omnia quæ quidem in ipsis erant facientibus, ut in ulteriorem ripam peruenirent, uenit ad illos ambulans super mare, quod illi non habebat undas neque uentum, qui posset aduersari, etiamsi uoluisset. Non enim dictum est, Venit ad eos ambulans super undas, sed, Super aquas. Quin Petrus primum dicente ipsi Iesu, Veni, descendens è naui, ambulabat non super fluctus, sed super aquas, ut ueniret ad Iesum. Simulatq; uerò dubitauit, uidit ualidum uentum, haudquaquam ualidum ei, qui deposuerat exiguam fiduciam & hæsitationem. Et quum ascendisset Petrus post Iesum in nauim, cessauit uentus, nihil amplius potens in nauim agere, posteaquam Iesus eam ingressus erat. Ac tum discipuli transmisso lacu peruenerunt in terram Genesareth, cuius interpretationem si cognosceremus, & hinc nonnihil iuuaremur ad huius enarrationem loci. Obserua uerò, quoniam fidelis Deus, qui non sinit tentari turbas supra quàm possunt, quomodo filius Dei discipulos quidem compulit ingredi nauim, ut ualentiores quiq; possent ad medium usque maris peruenire, ac sustinere fluctuum iactationem, donec diuino digni reddantur auxilio, donec uideant Iesum, audiantq; illum ingressum, traijciant ac perueniant in terram Genesareth. Cæterum dimissis turbis, quæ non ceperant experimentum nauis, fluctuum, & reflatus uenti, uelut imbecilliores, ascendit in montem seorsum ad orandum. Pro quo uerò orandum, nisi fortè pro turbis quidem, ut dimissæ post gustatos benedictionis panes, nihil committerent, quod repugnaret dimissioni à Iesu factæ: pro discipulis autem, ut ab ipso compulsi nauim ingredi, & ipsum præire trans lacum, nihil paterentur in mari, nec à uento contrario. Nec uerear dicere, ob preces Iesu ad patrem pro discipulis fusas, nihil illis accidisse mali, quum & mare, & fluctus, & uentus aduersus illos oppugnarent. Ergo qui simplicior est, contentus sit historia: nos autem si quando in tentationū necessitatē incideremus, meminerimus quòd nos Iesus compulit ingredi nauim illam, uolens nos præcedere trans lacum. Fieri namq; nō potest, qui tentationes fluctuū aduersantesq; uentos non sustinuerunt, eos in ulteriorem peruenire ripam. Deinde ubi conspexerimus multis nos circumuallari negotijs ac periculis, ac mediocriter laborantes ea aliquo usque tranauerimus, cogitemus nauim nostram in medio maris esse, quæ tunc iactatur fluctibus, hoc agentibus, ut naufragium faciamus circa fidem, aut circa uirtutem aliquam. Cæterum ubi uiderimus spiritum illius mali obsistere nostris actionibus, cogitemus tum nobis esse uentum contrarium. Ergo quum hæc patientes tres noctis uigilias, hoc est, tenebrarum quæ sunt in fluctibus peregerimus, pro uiribus bene certantes, cauentesq; nobis, ne naufragium faciamus circa fidem, aut circa uirtutem aliquam, primam uigiliam aduersus patrem tenebrarum ac malitiæ: secundam aduersus filium eius, qui aduersatur & extollitur supra omnem qui dicitur Deus aut religio: tertiam aduersus spiritum, sancto spiritui contrarium: tunc credimus quòd instante quarta uigilia nox processit, dies autem appropinquauit. Veniet ad nos filius Dei ut nobis componat mare, ambulans super illud. Quumq; uiderimus nobis apparere uerbum, turbabimur quidem, priusquam certò cognouerimus Seruatorem adesse nobis, existimantes nos adhuc phantasmata uidere, territiq; protinus clamabimus. At ille statim nobis loquetur dicens: Confidite, ego sum, nolite timere. Et si quis uehementiùs commotus eo uerbo, Confidite, repertus fuerit in nobis Petrus tendens quidem ad perfectionem, nondum tamen eam assequutus, descendens è naui, quasi iam positus extra tentationem illius nauis in qua iactabatur, initio quidem ambulabit, cupiens uenire ad Iesum super aquas: cæterum ut pusillam adhuc habens fiduciam, ut adhuc dubitans, uidebit ualidum uentum, ac timebit: & incipiet quidem mergi, non tamen hoc eueniet, eo quòd Iesum magna uoce inclamabit, dicens ei, Domine serua me. Post hæc protinus adhuc loquente Petro talia, ac dicente, Domine serua me: extendet Iesus manum, porrigens eiusmodi homini auxilium, & apprehendet eum iam incipientem mergi exprobrabitq; illi, quòd parum habuerit fiduciæ, quodq; dubitarit. Verùm obserua, quòd non dixit, Diffidens, sed, Pusillæ fiduciæ: quodq; dictum est, Quare dubitasti? quòd haberet quidem nonnihil fiduciæ, sed inflectens etiam in partem diuersam, hoc est, ad diffidentiam. Et post hæc sanè tum Iesus tum Petrus ascendet in nauim, & cessabit uentus. Atq; ij qui in naui sunt, cogitantes à qualibus periculis sint seruati, adorabunt dicentes,

Christus pro turbis, ut ne peccarent, orauit.

Vigiliæ.

Rom. 13.

Petrus super aquas ambulans quos repræsentet.

Non

Non tantùm filius Dei es, quemadmodum dicebant & illi duo, qui dæmonijs fuerant obnoxij: sed uerè filius Dei es, quod dicunt in naui discipuli. Neq; enim alios à discipulis arbitror hoc dixisse. Vbi uerò uersati fuerimus in his omnibus, transmisso lacu, ueniemus in terram quò iusserat nos præire Iesus. Fortasis autem significatur aliquod arcanum ac reconditum mysterium de his qui seruati sunt à Iesu, ex eo quod scriptum est, Et agnoscentes eum uiri loci illius, nimirum in ulteriore ripa, emiserunt in totam finitimam regionem illam, uidelicet finitimam ulteriori ripæ, non in ipsa ripa, sed in locis circumiacentibus. Et obtulerunt illi omnes malè habentes. Hîc autem obserua, quòd obtulerunt illi non solùm multos malè habentes, uerumetiam omnes qui erant in eius regionis uicinia. Hi uerò adducti ad Iesum, qui malè habebant, rogabant illum, ut uel fimbriam uestis eius contingerent, hoc ab illo beneficium postulantes. Quoniam non erant tales qualis illa mulier quæ laborarat profluuio sanguinis annos duodecim, & accessit à tergo, tetigitq; fimbriam uestimenti illius, quum apud se dixisset, Si tantùm tetigero uestimentum illius, ero salua. Obserua etiam de fimbrijs uestimenti eius, unde confestim sistebatur profluuium sanguinis eius. Cæterum ij qui uenerant ex finitima regione Genesareth, in quam transmisso lacu uenerat Iesus cum discipulis suis, non ex sese adeunt Iesum, sed adducti sunt ab ijs qui emiserant, ut qui per se non possent ad Iesum accedere, eò quòd uehementer malè haberent: neq; ipsi furtim tetigerunt fimbriam, sicut illa profluuio sanguinis laborans, sed orantibus illis. Quanquam, & ex his quicunq; tetigerunt, salui facti sunt. Porrò num qua differentia sit huius uerbi, Salui facti sunt: quod de his dictũ est, quantum ad salutem datam: nam profluuio sanguinis laboranti fœminæ dictum est, Fides tua te saluam fecit: ipse etiam per te dispicies.

Matth. 9.

CAPVT XV.

TVnc accedũt ad eum è Hierosolymis pharisæi & scribæ dicentes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum, non enim lauant manus, quum panem comedunt.] Si obseruaueris quo tempore adierint Iesum ab Hierosolymis pharisæi & scribæ dicẽtes, Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? & quæ sequuntur: scietur necessariò Matthæum non simpliciter scripsisse, quòd pharisæi & scribæ ab Hierosolymis accesserint ad Seruatorem, percontantes eum quæ dicta sunt, sed ita loquutus est: Tunc ueniunt ad eum ab Hierosolymis. Quando igitur illud Tunc intelligendum est? Quum transmisso lacu uenissent in terram Genesareth nauigio, Iesus & discipuli eius, iam sedato uento, ex quo nauim conscenderat Iesus. Et quum agnouissent eum uiri loci illius, emiserunt in totam illam finitimam regionem & adduxerunt ad eum omnes malè habentes, & obsecrabant eum, ut uel tantùm fimbriam contingerent uestis illius, & quotquot tetigerunt, salui facti sunt. Tunc accesserunt ad eum ab Hierosolymis pharisæi & scribæ, non admirati potentiam quæ erat in Iesu sanans etiam illos, qui tantùm fimbriam uestis ipsius attigerant, sed accusandi studio criminantes discipulos apud præceptorem, non de transgresione præcepti Dei, sed unius ex traditionibus seniorum Iudaicis. Et probabile est, quòd hoc ipsum crimen quod intendunt calumniandi auidi, cõmendat pietatem discipulorũ Iesu, qui nullam reprehensionis ansam dederint in alijs ueluti de transgresione præceptorum Dei, pharisæis ac scribis: qui nequaquam adduxissent hanc criminationem aduersus discipulos de transgresione, quòd uiolassent præceptum seniorũ, si potuissent deprehendere quos incusabant, & ostendere eos transgredi præceptum Dei. Ne putes autem his probari, Mosis legem seruandam esse iuxta literã, quòd discipuli ad id usq; temporis eam seruabant. Non enim priusquã pateretur, redemit nos à maledictione Legis, qui patiendo pro nobis factus est maledictio. Sed quemadmodum Paulus congruenter Iudæis Iudæus factus est, ut Iudæos lucrifaceret: quid absurdi est, si Apostoli quũ inter Iudæos uersarentur quamuis intelligerent spiritalia, Legis uulgata utebantur cõsuetudine? Sicut & Paulus, qui Timotheum circumcidit, & sacrificium iuxta uotũ quoddam Iudaicũ obtulit, quemadmodum in Apostolorum Actis scriptum est. Veruntamen rursus apparent auidi criminandi, qui de præcepto Dei nihil criminis intendere poterant in discipulos Iesu, sed tantùm de una seniorum traditione. Atq; hinc potissimùm dilucet criminandi studiũ, quòd apud eos ipsos, qui à morbis sanati fuerant, crimen intendunt, specie quidem aduersus discipulos, reuera tamen ipsum præceptorem infamare uolentes, quasi quod etiam à senioribus erat institutum de lauandis manibus, necessarium foret ad pietatem. Existimabant enim immundas & impuras esse manus eorum qui non lauissent, antequam sumerent cibum. Contrà puras ac sanctas esse factas eorum, qui eas abluissent aqua, quum id nõn respondeat Mosaicæ iuxta literam legi. Nos uerò non secundum seniorũ Iudaicorum traditionẽ, sed iuxta rectam rationem, purgare conuenit nostras actiones, & hoc pacto lauare manus animarum nostrarum, quoties comesturi sumus tres panes, quos à Iesu petimus, qui nobis amicus esse cupit. Si quidẽ immundis,

Pharisæi, nõ diuinæ, sed humanæ legis transgreßionis reos peragunt Apostolos.

Gal. 4.

Non tam discipulos q̃ Christum accusanerant Pharisæi.

De Mundicie.

dis, illotis & impuris manibus, non oportet horum panum esse participes. Iesus aũt non incu-
sat eos de traditione seniorũ Iudæorũ, sed de duobus Dei præceptis maximè necessarijs, quorũ
alterum quintum est in Decalogo, sic habens: Honora patrem tuũ & matrem tuam & bene sit
tibi, & sias longæuus super terrã, quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. Alterũ uerò in Le-
uitico hunc in modum scriptũ est: Si homo maledixerit patri suo aut matri suæ, morte moria-
tur. Patri suo aut matri suæ maledixit, reus erit. Cæterum quoniã ipsa uerba uolumus intueri,
quæ prodidit Matthæus, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur: attendenum forte
sumptum sit è loco ubi scriptum est, Qui uerberat patrem suum, aut matrẽ suam, morte moria-
tur: &, Qui maledixerit patri suo aut matri suæ morte moriatur. Sic igitur habẽt uerba legis de
duobus illis præceptis, sed Matthæus illa non tota, sed concisè retulit, nec ijsdem uerbis. Quur
autẽ incuset pharisæos & scribas, qui uenerant Hierosolymis Seruator, dicens eos transgredi
præceptũ Dei propter ipsorum traditionem, considerandũ est. Et Deus quidem dixit: Honora
patrem tuũ & matrem tuam, docens filium honorem debitũ persoluere suis parentibus. Huius
erga parẽtes honoris pars erat, illis impertiri de rebus externis, quæ ad uictus & tegumentorũ
usum pertinẽt: & si qua alia in re gratificari posset parentibus. Pharisæi uerò & scribæ traditio-
nem huiusmodi Legi contrariã prodiderant, quã obscurius refert Euangelium, quam ne nos
quidem quicquã eramus explicaturi, nisi quidam Hebræus exposuisset nobis, quæ ad hunc lo-
cum pertinẽt, ea sic habent: Interdũ, inquiebat, fit ut creditores incidant in debitores difficiles,
qui quũ possint, nolint quod debetur reddere, eoq; creditores referebant debitũ in rationem
pauperũ, quibus pecunia conijciebatur in gazophylaciũ, ab unoquoq; pro cuiusq; uiribus eis
cõmunicare uolentiũ. Interdũ itaq; dicebãt debitoribus iuxta suæ linguæ proprietatẽ, Corban
est, quod mihi debes, hoc est donum: consecraui enim illud in rationẽ pietatis erga Deũ, paupe-
ribus. Deinde debitor, ut qui iam nõ hominibus sed Deo deberet, & in hunc religioni, quodã-
modo cõstringebatur, ut uel nolens redderet debitum, nõ iam quidem creditori, sed Deo in ra-
tionem pauperũ, creditoris nomine. Quod igitur creditor faciebat debitori, hoc interdũ qui-
dam filij faciebant parentibus, ac dicebant illis: Donum quodcunq; ex me est, eo tu iuuaberis
pater aut mater: hoc scito te ex corban accipere, nimirũ ex ratiõe pauperũ de his quę Deo con-
secrata sunt. Itaq; quũ audirent parentes quod ipsis dandum erat, esse corban, hoc est Deo con-
secratũ, iam nolebant accipere à filijs, etiã si ualde necessariorũ inopia premebantur. Seniores
igitur talẽ traditionẽ apud plebeios proferebant, quòd quisquis patri aut matri dixisset, quod
datur ex ijs cuipiam, corban esse ac donum, hic nõ amplius obligatus esset patri aut matri, ad
suppeditanda uitæ necessaria. Hanc igitur traditionẽ reprehendit Seruator, quippe nõ probã,
sed aduersantem præcepto Dei. Etenim si Deus dicit, Honora patrẽ & matrem: ex aduerso tradi-
tio dicebat eum non debere honorare patrem & matrẽ dono, qui quod daturus erat parenti-
bus consecrauit Deo, quippe corban: palàm est Dei præceptũ de honore parentibus exhiben-
do per traditionem pharisæorũ & scribarum abrogari, quæ dicit non ampliùs oportere hono-
rare patrẽ ac matrem eum, qui semel Deo consecrauit, quod accipere solent parentes. Ac phari-
sæi quũ essent auari, quo sub prætextu pauperũ acciperent & illa quæ danda forent alicuius pa-
rentibus, docebant huiusmodi. Testatur aũt illorum auaritiã & Euangelium ita dicens: Audie-
bant aũt hæc omnia pharisæi, qui erant auari, & deridebãt eũ. Si quis igitur & ex his qui apud
nos presbyteri, hoc est seniores uocantur, aut ex eorũ numero qui quocũq; modo principatũ
gerunt in populo, malunt sub prætextu reipublicæ dare pauperibus, quàm domesticis eorum
qui dederunt, si fortè necessariorũ penuria grauentur, nec possint ij qui dederant utrumq; fa-
cere, ut & domesticis & publicis subueniant pauperibus: hic iure merito frater dicetur eorum
qui irritam fecerunt legem Dei propter suam traditionem, uidelicet pharisæorum & hypocri-
tarum, quos Seruator redarguit. Et sanè uehementer abominandũ est, quempiam ex canone
pauperum libenter accipere, simulq; pro quæstu ducere pietatem aliorum: sed nõ hæc tantùm,
uerumetiã illa quæ de Iuda proditore scripta sunt: qui in speciem quidem causam agebat pau-
perum, atq; indignans dicebat: Poterat hoc unguentum uenundari denarijs triginta, & da-
ri pauperibus: cæterum reuera fur erat, & loculos habebat, quæq; mittebantur portabat. Itaq;
si quis nunc quoq; loculos Ecclesiæ gestans, loquitur quidem ut Iudas loquebatur pro paupe-
ribus, cæterum quæ mittuntur portat, partẽ sibi ipsi ponat cum Iuda, qui talia fecit: ob quæ ue-
luti gangrenam habenti in anima diabolus immisit in cor eius, ut Seruatorem proderet, &
quum hoc telum ignitum accepisset ab ipso, rursus idem diabolus ingressus in animam illius
impleuit illum. Ac fortasis quum ait Apostolus: Radix omnium malorũ est auaritia, propter
Iudæ dicit auaritiam, quæ radix omnium malorum in Iesum commissorum fuit. Sed nunc re-
deamus ad ea quæ sunt in manibus, in quibus Seruator duo ex Lege præcepta concisè propo-
suit, alterũ quidem ex Decalogo Exodi, alterum è Leuitico, aut alterum ex aliquo locorũ qui
sunt in Pentateucho. Deinde quoniã exposuimus quomodo irritum fecerint uerbum Dei, di-
cens,

Responsio Christi.

Exod. 20.

De honore parentibus exhibendo.

Iudaica expositio.

Iudæi quiõã, à Scribis suis edocti quomodo illuserint parentibus suis.

Deuterosis pugnans cũ precepto Dei: Honora patrem, &c.

Luc. 16.

Contra eos qui prætextu eleemosynæ fraudant domesticos.

Ioan. 12.

Loculos Ecclesiæ gestantes.

1. Tim. 5.

cens, Honora patrem tuum & matrē tuam: hi qui dicebant, Non honorabit patrem & matrem suam, quicunq; dixerit patri aut matri suæ, Donum quodcunq; ex me est, tibi proderit: quærere poterit aliquis, quomodo cohæreat quod additur, Qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Esto siquidem, non honorat patrem ac matrem, qui quæ daturus erat in subsidium patris ac matris consecrat ei quod uocatur corban: quomodo Pharisæorū traditio irritam facit legem etiā illam, quæ dicit, Qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Sed uide num

Maledicere parentibus.

fortè quisquis dixerit patri aut matri, Donum quodcunq; ex me fuerit tibi proderit: quodammodo conuiciū ingerat patri ac matri, perinde quasi parentes appellet sacrilegos, qui capiant ea quæ sunt consecrata corban, ab eo qui illa cōsecrauit. Iudæi igitur filios quasi patri matriq; maledicentes, qui dicunt, Donū quodcunq; ex me fuerit tibi proderit puniunt iuxta legē. Vos autem unica uestra traditione, duo Dei præcepta facitis irrita. Et post hæc non pudet uos criminari meos discipulos, qui nullum omnino Dei præceptū transgrediuntur. Ambulant enim in omnibus eius præceptis ac iustitijs, sine reprehensione, transgrediuntur autem traditionem seniorum religionis gratia, ne transgrediantur præceptum Dei. Quod idem si uobis propositum esset, utiq; præceptum de honorando patre ac matre seruassetis, cum eo quod dicit, Qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Traditionē autem seniorū his præceptis aduersam nō seruaretis. Post has omnes Iudaicas seniorū traditiones, uolens eos accusare ex Prophetarum

Esa. 29.

dictis, citauit illud quod est apud Esaiam, quod quidem ad uerbū sic habet: Et dixit Dn̄s, Appropinquat mihi populus iste ore suo: & cætera quæ sequuntur. Ac prædiximus Matthæū non

De hypocrisi & cæcitate Iudæorum.

hisdem uerbis retulisse Prophetæ testimonium. Quòd si uobis pro uiribus exponendum est, eo quòd Euangeliū illud usurpauit, assumemus quod superiùs dictum est, utiliter ni fallor, nobis

Esa. 29.

seruatum ad enarrationē prophetici sermonis ab Euangelio usurpati. Habet autē sic ab initio quod dictum est in Esaia, Dissoluamini, & obstupescatis, & attoniti reddamini, nō à sicera neq; à uino, quoniam potauit uos Dominus spiritu compunctionis, & laborare faciet oculos eorū contra Prophetas suos ac principes ipsorum, qui uident occulta. Et erunt uobis uerba hæc omnia, ut sermones libri obsignati, quē quisquis dederit homini scienti literas dicēs, Lege hæc: & dicet, Nō possum legere, obsignatus est enim. Et dabitur liber hic in manus hominis nescientis literas, & dicet illi, Lege hunc: & dicet, Nescio literas. & dixit Dominus: Appropinquat mihi populus: & cætera quæ sequuntur, usq; ad eum locum, Væ qui in occulto facitis consilium, & erunt in tenebris opera eorum. Assumpto igitur hoc dicto, quod in Euangelio propositum est, posui quædam quæ præcedunt illud, & quædam quæ sequuntur, ut ostenderem quomodo Dei uerbum minetur se effecturū, ut deficiant oculi populi, stupefacti & attoniti, ac potati spiritu compunctionis. Minatur autē effecturum se, ut & Prophetæ illorū deficiant, & qui profitentur se uidere occulta, uidelicet principes eorū: quæ quidē opinor esse facta post Seruatoris aduentum in populo illo. Facta sunt enim eis omnia uerba, quū omniū scripturarū, tum ipsius Esaiæ,

Iudæorū ignorantia quanta sit.

quasi sermones libri obsignati. Dictū est aūt, Obsignati, quasi dicas, Propter obscuritatē clausi, nec aperti perspicuitate: qui pariter obscurus est tum his, qui quod omnino literas nesciant, ne legere quidem possunt: tum his qui se profitentur scire literas, quū nesciāt, quis sensus in eo scriptus sit. His igitur quæ dicta sunt, uidelicet posteaquā populus peccatis dissolutus, & in furorem uersus insanierit aduersus ipsum, quibus factus etiā debacchabitur aduersus ipsum spiritu compunctionis, quo potabitur à Domino, qui deficere faciet eorū oculos, ut indignos qui uideant, & oculos Prophetarū eorum, ac principes eorum, qui profitentur se uidere secreta mysteriorū, quæ sunt in sacris literis. Et quū defecerint oculi eorum, tunc erunt illis prophetica uerba obsignata & abscondita: id quod accidit populo non credentiū in Iesum uelut Christum. Posteaquā autem uerba prophetica facta fuerint illis, ut sermones libri obsignati, non solùm nescientibus, sed ijs etiā qui se profitentur scire literas: his inquā pulchrè subnectit illud, Tunc dixit Dominus, solo ore populum Iudæorū appropinquare Deo, seq; labijs ab illo honorari,

Ore Deo appropinquare & labijs ei seruire.

propterea quòd cor illorū ob incredulitatem erga Iesum procul esset à Domino. Et nunc maximè abest, posteaquā abnegarunt Seruatorem nostrū, dici potest à Deo de illis, Frustra colunt me, nō enim ampliùs docent præcepta Dei, sed hominū, ac doctrinas, quæ iam non sunt in sapientia spiritus, sed ab humana. Vnde quoniā hæc illis acciderant, transtulit Deus populū Iudæorū, & perdidit sapientiam eorū qui apud ipsos erant sapientes. Nō enim est ampliùs apud illos sapientia, neq; prophetia. Quin etiā prudentiā populi defodit Deus & occultauit, nec est ampliùs splendida & illustris, eoq; etiā si uideantur aliquod profundū consiliū facere, quoniā non faciunt hoc propter Dominū, fiunt miseri: & si qua recondita profiteantur diuini consilij, mentiuntur, eo quòd ipsorū opera non lucis sunt, sed tenebrarum ac noctis. Visum est nobis paucis exponere prophetiā, & aliqua ex parte illius enarrationē proferre: quoniā illius meminit Matthæus, meminit & Marcus. Ex quo utiliter accōmodabimus de transgressione seniorū, qui decretum fecerant, lauandas esse manus, quoties Iudæi comederent panem, eaq; eo loco

sic ha-

sic habent. Nam Pharisæi & omnes Iudæi, nisi crebrò lauerint manus, non comedunt, seruantes traditionem seniorũ, & à foro redeuntes, nisi lauerint, non sumunt cibum. Et alia nonnulla sunt, quæ seruanda acceperant, lotiones poculorum, & urceorũ, & æramentorum, & lectorum.

ET cùm aduocasset turbas, dixit illis: Audite & intelligite: reliquaq; quæ sequũtur.] Palàm per hæc à Seruatore docemur, cùm legimus in Leuitico & in Deuteronomio, quæ de mundis & immundis dicuntur, de quib. nos ut transgressores accusant corporales Iudæi, & minimum ab his differentes Ebionæi, ne putemus scripturæ scopum esse, seu sum hisce de rebus obuium. Nam si non quod ingreditur in os, coinquinat hominẽ, sed quod egreditur ex ore, maximeq; posteaquam hæc Seruator apud Marcũ locutus est, purificans omne ciborũ genus: perspicuũ est nos non inquinari uescentes ijs, quæ Iudæi literæ Legis seruire uolentes, aiunt esse immunda. Tunc autẽ inquinamur, quoties cùm oporteat labia ratione uincta esse, cũq; oporteat nos ijs quæ loquimur iugum ac staterã adhibere, loquimur quidẽ quæ nihil ad rem faciunt, cogitamus autẽ quæ nõ oportet, quib. ex rebus nobis fons oritur peccatorũ. Ac decet sanè Dei legem ut uetet ea quæ pertinent ad malitiam, eaq; præcipiat, quæ faciunt ad uirtutem: cæterum quæ suapte natura sunt indifferẽter, hæc suo loco relinquere, cùm possint ex animi nostri proposito, rationeq;, si per delictum agantur, mala fieri, si cum officio gerantur, rectè fieri. Hæc autem quisquis attentè considerauerit, uidebit eum illa quæ uidentur esse bona, posse si quis ea malè & ex prauo animi affectu susceperit, cum peccato fieri: & quæ dicuntur impura, si his iustas ob causas fuerimus usi, posse pro puris haberi. Quemadmodũ enim Iudæi peccantis circumcisio pro præputio habebitur, contrà Gentilis rectè agentis præputium pro circumcisione: sic & quæ pura credũtur pro impuris imputabuntur ei, qui non ut oportet, neq; quando oportet, neq; quantum oportet, neq; unde oportet illis utitur: sed quæ dicuntur immunda, omnia sunt munda mundis. Nam inquinatis & incredulis nihil mũdum, quoniam inquinata est illorum & mens & conscientia, & hæc inquinata reddunt impura omnia quæcunq; tetigerint. Quemadmodum è diuerso pura mẽs & pura cõscientia, omnia pura reddit, etiã si uideantur esse impura. Nõ enim ob lasciuiã, nec ob uoluptatis amorẽ, neq; cum hæsitatione in utramq; partem trahente, iusti utuntur cibis aut potu, memores dictũ Paulini, Siue editis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, in gloriã Dei facite. Quòd si designãda sunt, quæ sint iuxta Euangeliũ impura cibaria, dicemus hæc esse, quæ per auaritiam ac fraudẽ cõparata sunt, turpisq; lucri studio accumulata. Item quæ uoluptatis gratia sumuntur, ac uentris causa, quẽ honorando Deũ facimus, quoties ipse uenter & huius appetitus, potiùs quàm ratio dominatur animæ nostræ. Quineuã si sciamus aliquẽ dæmonũ usum cõmercio, aut si nesciamus quidẽ, suspicemur tamẽ, deq; hoc hæsitamus, si talibus fuerimus usi, non in gloriã Dei fuerimus usi, neq; in nomine Christi, nimirum non modò opinione, qua credũtur esse simulachris immolata, cõdemnante uescentẽ, uerumetiam hæsitatione super hac re. Etenim quisquis hæsitat, iuxta Apostolum, si comederit, cõdemnatus est, quoniã non uescitur ex fide. Quicquid autẽ ex fide nõ est, peccatũ est. Ex fide igitur uescitur, qui quod editur credit nõ fuisse immolatũ in sacrificijs idolorum, neq; suffocatũ esse, aut sanguinẽ. Cæterum non ex fide uescitur, qui de horũ aliquo dubitat, & tamen fit particeps dæmoniorũ, qui quũ sciat hæc dæmonijs immolata, nihilo secius utitur, idq; cum polluta imaginatione, de dæmonijs eius sacrificij cõsortibus. Quanquã Apostolus quũ sciret nõ ciborum naturã esse in causa, ut lædatur utens, aut iuuetur abstinens, sed opiniones, quæq; in his subest ratio, dixit, Cibus autẽ nos nõ cõmendat Deo. Neq; enim si comederimus abundauimus, neq; si nõ comederimus, aliquid deerit nobis. Et quoniã nouerat eos, qui sublimiùs intelligebãt, secundum Legem quædam esse pura, quædam impura, neglexisse discrimen in utendis cibis, ut mundis aut immundis contempta superstitione in rebus, ut opinor, indifferentibus, ne discrimen facerent in usu cibariorum, & hanc ob causam à Iudæis, ueluti legis transgressores iudicatos, ideo dixit alicubi, Ne quis igitur iudicet nos in cibo & potu: & quæ sequuntur: docens nos ea quæ iuxta scriptum legis sunt umbram esse: cæterum ueros legis sensus in his reconditos, futura esse bona, in quibus reperire licet quæ sint escæ mundæ animæ, uidelicet spirituales: & rursus quæ immundæ in uerbis mendacibus & ueritati contrarijs, lædentes eum qui his alitur. Vmbram enim habebat Lex futurorum bonorum. Quemadmodũ autem in multis animaduertendum est, id quod admirabantur Iudæi, quum in Seruatoris dictis dicerẽt inesse potestatem, sic & in his quæ tractantur hoc loco. Turbam itaq; quum ad se uocasset, dixit illis:

Quæ res impurum hominem reddant uel nõ reddant.

Rom. 2.

Tit. 1.

Impura cibaria.

Rom. 14.

Coloss. 2.

Hebr. 10.

AVDITE & intelligite: & reliqua quæ sequuntur.] Et hoc dicebat quum Pharisæi hoc sermone offenderẽtur, quippe qui ob prauas opiniones, humilemq; Legis intellectũ, non essent plãtatio, quam plãtauerat pater ipsius cælestis, & ob id eradicabantur. Eradicati sunt enĩ, eo quòd non receperunt à patre agricola satam uerã uitem, Iesum Christũ. Quinam poterãt esse plantatio patris, qui Iesu uerbis offendebantur, dehortantib. quidem ab illis, Ne tetigeris, neq; gustaueris, neq; contrectaris: quæ erant omnia in corruptionem ipso abusu, iuxta præcepta ac do-

Ioan. 15.
Col. 2.

ctrinas hominum,sed allicientibus intelligentem sui auditorẽ ad quærendum super his ea quæ sursum sunt,non quæ super terram,quemadmodũ faciebant Iudæi. Et quoniam ob peruersas opiniones Pharisæi non erant plantatio patris,qui in cœlis est,ideo relictis illis uelut insanabilibus,loquitur discipulis,Sinite illos, Sinite, propterea quod quum sint cæci,debeantq́; sentire cæcitatem suam,ac uitæ duces quærere, carentes sensu cæcitatis, profitentur etiam se duces esse cæcorum,non reputantes futurum ut in foueam inciderẽt:de qua scriptum est in Psalmis, Lacum cauauit & effodit eum,& incidit in foueam quam fecit. Alibi quidẽ igitur scriptum est, quòd cùm uidisset turbas,ascendit in montem,& quum consedisset,accesserunt ad eum discipuli ipsius. Hic autem extendit manus ad turbam aduocans illam ad se, & abducens ab intellectu præscripto quæstionũ Legis,ubi primùm quidem dicebat illis: Audite & intelligite, cùm nondum intellexissent quæ audierant:pòst autem in parabolis loquebatur illis: Non quod ingreditur in os,inquinat hominem,sed quod egreditur. Post hæc operæ precium est uidere,quæ dicuntur ab istis qui calumniantur, non esse eundem Deum Legis & Euangelij Iesu Christi.

De Pharisæis omittẽdis Christi admonitio.

Psal. 7.

Matt. 5.

Nam hi dicunt non esse Iesu patrem cœlestem,plantatorem eorum, qui iuxta Mosis legem uidentur Deum piè colere:ipse Iesus dixit,Pharisæos qui colebant Deum, qui condidit mũdum ac Legem,non esse plantationem,quam plantasset pater ipsius cœlestis,atq; ob eam causam eradicari. Dixerit autem aliquis & hæc,etiamsi esset pater Iesu,is qui induxit ac plantauit ab Aegypto egressum populum,in montem hæreditatis suæ,in paratum habitaculum ipsius,tamen dicere poterat Iesus de Pharisæis: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Ad hæc autem respondebimus: Quicũq; ob peruersum legalium scriptorum intellectum non fuerunt plantatio patris cœlestis,hi mente erant excæcati, quippe non credentes ueritati,sed consentientes iniustitiæ,excæcati,inquam,ab eo quẽ ipsi Deum fecerant,filiorũ huius seculi. Eoq; cùm dicitur apud Paulum Deus seculi huius, ne putes Paulum illum uerè Deum dicere. Quemadmodũ enim uenter quũ non sit Deus,tamen uoluptatibus deditorum, qui pluris faciunt uoluptatem quàm amorem Dei,à Paulo dicitur Deus:sic & qui non est deus princeps huius seculi,de quo dicit Seruator:Princeps mundi huius iudicatus est: deus esse dicitur eorum,qui recusant accipere Spiritum adoptionis filiorum Dei,ut fierent filij seculi illius ac resurrectionis ex mortuis,& propter hoc perseuerarunt in conditione filiorum huius seculi.

Refutat hæreticos negantes Deum legis & prophetarum esse patrẽ Domini nostri Iesu Christi.

2. Cor. 4.

Rom 16.

Phil. 3.

Hæc tametsi per digressionem dicta sunt, tamen mihi uidentur utiliter assumpta propter hæc uerba, Cæci sunt duces cæcorũ. Qui tandem? Nimirũ Pharisæi,quorũ deus huius seculi sensus excæcauit,eo quòd sunt increduli,quia noluerunt credere in Iesum Christum: & excæcauit illos,ne illis splendesceret lux Euangelij gloriæ Dei in facie Christi. Non solùm autem cauẽdum est,ne ab illis ducamur cæcis,qui sentiunt sibi opus esse ducibus,eo quòd nondum acceperint uim per se uidẽdi,uerumetiam ab omnibus,qui profitentur se duces in sana doctrina,diligenter oportet auscultare,sanumq́; loquẽtibus iudiciũ adhibere,ne fortè si secundũ ignorantiam cæcorũ,nec perspicientiũ ea quæ sunt sanæ doctrinæ ducamur,reddamur & ipsi cæci,nõ cernentes scripturarũ intellectũ,ut ambo, tũ qui ducit,tum qui ducitur,incidant in foueã, de qua diximus. Post hæc scriptum est,quomodo Petrus respondeat Seruatori,tanquã non intelligẽs illud,Non quod ingreditur in os inquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, dicens:

Deus seculi huius excæcauit Pharisæos.

EXPONE nobis parabolam. Ad quod Seruator ita respondit: Adhuc & uos intelligentia caretis?] Quasi diceret,Quum tantum temporis mecum uixeritis,nõdum intelligitis quid sibi uelint ea quæ dicuntur,& nondũ intelligitis,ideo non polluere hominem quod ingreditur in os eius,quoniam in uentrem abit,& hinc pergens in secessum proijcitur. Non iuxta Legem cui credere uidebantur,non erant plantatio patris Iesu,Pharisæi, sed iuxta peruersam de Lege deq; in ea scriptis intelligentiam. Quum enim duo intelligantur in Lege: ministratio mortis impressa literis,neq; quicquam habens affinitatis cum spiritu: & ministratio uitæ, quæ intelligitur in spirituali lege:qui poterant affectu ueraci dicere illud Pauli,Nouimus enim quòd Lex spiritualis est,& ideo Lex sancta,& præceptum sanctum ac iustum bonũq;:hi erant plantatio, quã plantauerat cœlestis pater. Cõtrà,qui tales nõ erant,sed occidentẽ tm̃ literã amplectebantur, non erãt plantatio Dei,sed eius qui excæcauerat illorũ cor,q uelamen imposuerat illi, quod manet in illis,donec nõ cõuerterent ad Dñm. Nam si quis conuersus fuerit ad Dñm,ab hoc tolliẽ uelamen. Dñs aũt spiritus est. Dixerit aũt quispiã in hunc incidens locũ,quod sicut quod ingreditur in os,nõ polluit hominem,etiam si putetur à Iudæis pollutum:ita quod ingreditur in os, non sanctificat hominem, etiam si à simplicioribus credatur sanctificare, nimirum is, qui uocatur panis Domini. Et est,ni fallor,oratio non contemnenda,eoq; desiderans dilucidam expositionem,quæ mihi quidem talis esse uidetur. Quemadmodum non cibus,sed conscientia cum hæsitatione uescentis polluit edentem, eo quòd qui hæsitat, si uescatur,iudicatus est,quia non ex fide: Et quemadmodum nihil est impurum per se, polluto & incredulo, sed propter ipsius immunditiem & incredulitatem: ita quod sanctificatur per uerbum Dei, & per obsecrationem,

Expositio plenior parabolæ de ijs quæ immundũ faciũt hominem.

Rom. 7.

2. Cor. 3.

An, cùm quod per os ingreditur non profanum faciat hominẽ, panis Domini eũdem nõ sanctificet.

Rom. 14.

Panis Domini non sanctificat indignè manducantes.

nem, non suapte natura sanctificat utentē. Nam id si esset, sanctificaret etiā illum, qui comedit indignè Dño, neq; quisquā ob hunc esum, infirmus aut ægrotus fuisset, aut obdormisset. Nam tale quiddam Paulus demonstrat, quum ait: Propter hoc inter uos infirmi, & malè habētes, & dormiunt multi. Proinde etiam in pane Domini tum utilitas est uescenti, cùm impolluta mente puraq; conscientia, particeps est panis illius. Sic quod ad esum per se attinet, nec ex hoc quia non edimus de pane uerbo Dei, & per obsecrationem sanctificato, fraudamur aliquo bono, nec ex edendo abundamus aliquo bono. Si quidem causa defectus, est malitia peccataq;, & abundantiæ causa est iustitia ac rectè facta: ut tale sit quod dicitur apud Paulum, his uerbis: Neque si comederimus, abundabimus, neq; si non comederimus, minus habebimus. Quòd si quicquid ingreditur in os, in uentrem abit, & in secessum eijcitur, & ille cibus qui sanctificatur per uerbum Dei, perq; obsecrationem, iuxta id quod habet materiale, in uentrem abit, & in secessum eijcitur: cæterum iuxta precationem quæ illi accessit pro portione fidei fit utilis, efficiens ut perspicax fiat animus, spectans ad id quod utile est: nec materia panis, sed super illum dictus sermo est, qui prodest non indignè Domino comedenti illum. Et hæc quidem de typico symbolicoq; corpore. Multa porrò & de ipso Verbo dici possent, quod factum est caro, uerusq; cibus, quem qui comederit, omnino uiuet in æternum, quem nullus malus potest edere. Etenim si fieri posset, ut qui malus adhuc perseueret, edat Verbum factum carnem, cùm sit uerbum & panis uiuus, nequaquam scriptum fuisset: Quisquis ederit panem hunc, uiuet in æternum. Deinceps illud uideamus, quomodo quæ egrediuntur & polluunt hominem, nō ob id quòd ex ore progrediantur, polluūt hominem, sed causam polluendi habent in corde, cùm egrediantur ex corde, ante illa quæ egrediuntur per os, cogitationes malæ, quarū species sunt, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Nam hæc sunt, quæ polluūt hominem, cùm egrediuntur ex corde, & hinc egressa, proficiscuntur per os: ut si non prodissent foras à corde, sed inibi circa cor fuissent cohibita, nec permissum esset illis per os loqui, celerrimè fuissent abolita, nec amplius pollueretur homo. Fons igitur & origo omnis peccati sunt prauæ cogitationes. Nam hæc si nō uicerint, nec homicidia, nec adulteria, nec aliud quicquam talium malorum erit. Quapropter omni custodia seruandum cuiq; suum cor. Etenim in die iudicij, Dominus ubi uenerit, illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: interim omnibus cogitationib. homines accusantibus aut excusantibus, cùm illos circumsteterint consilia ipsorum. Tales autem sunt malæ cogitationes, ut interdū quæ uidentur bona, & iuxta uulgi iudicium probanda, reddant improbanda. Itaq; si facimus eleemosynam coram hominibus, aliud in cogitationibus nostris spectantes, ut hominibus uideamur humani, & humanitatis nomine gloriam aucupemur, recepimus ab hominibus mercedē. Atque in uniuersum, quicquid ita fit, ut facientis consciētia expectet gloriam ab hominibus, non habet fructum ab eo qui uidet in occulto, redditq; mercedē in ijs, qui in occulto puri sunt. Sic igitur & quæ uidetur esse puritas, si cogitationes habeat spectātes inanē gloriam, aut lucri studium: quin & doctrina quæ putatur Ecclesiastica, si in uerbo per illiberalem adulationem, aut causa lucri fiat, aut quærat aliquam ab hominibus doctrinæ nomine gloriam, non est probata ab his quos Deus posuit in Ecclesia: primùm quidem Apostolos, deinde Prophetas, tertiò Doctores. Similia uerò dices de eo, qui desiderat Episcopi munus ob parandam apud homines gloriam, aut ab hominibus adulationem, aut ob quæstū capiendum ex his qui accedunt uerbo, dantq; causa pietatis. Talis igitur episcopus non desiderat bonum opus, neq; potest esse sine crimine, neq; uigilans, neq; sobrius, cùm sit ebrius gloria, qua se intemperanter ingurgitauit. Idem uerò & de presbyteris & de diaconis dices. Hęc autē tametsi uidemur per digressionem dixisse, uide tamen an necessariò dicta sint, propterea quòd omnium peccatorū fons sunt prauæ cogitationes, quæ polluere possunt, & ea quæ iustificatura fuerant facientem, si sine his fierent. Quæ sint igitur quæ polluunt, pro uiribus nobis expensa sunt. Cæterum illotis manibus edere, non inquinat hominem, sed si liberè dicendum est, inquinat illoto corde, quouis cibo, quouis tempore uesci, quem solet edere nostra ratio.

1. Cor. 11.

Typicum & symbolicum corpus.

Ioan. 6.

Cur quæ ex ore egrediuntur polluant hominem.

Origo peccatorū actualiū.

Rom. 2.

Matth. 6.

Ephes. 4.

Episcopus.

Presbyter.

De Chananæa.

ET egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis, & ecce mulier Chananæa.] Vnde intelligendum nisi quòd à Genesareth, de qua prædictū est: Et transmisso lacu, uenerunt in terram Genesareth. Secessit autem fortassis, quòd offenderentur Pharisæi posteaquam audierant, non quod ingreditur, sed quod egreditur inquinat hominem. Quòd autem ob eos qui clàm cogitabant insidias, dixerit, Secessit: liquet ex his uerbis: Quum audisset, quòd traditus esset Ioannes, secessit in Galilæam. Fortasse propter hoc & Marcus referens hunc locū, ait: Surgens, uenit in fines Tyri, & ingressus in domum, neminem uolebat scire: probabili coniectura, quòd Pharisęos doctrina ipsius offensos declinarit, expectans magis idoneum pulchreq; pręfinitum patiendi tempus. Dixerit autem quispiam, Tyrum & Sidonē pro gentibus esse dictas.

Cur secesserit Christus in partes Tyri & Sidonis.

Secedens igitur ab Israele, ad gentiũ partes accedit. Tyrus quidem apud Hebręos sonat, idem quod nobis Venantes. Inter gentes autem uenantes etiam sunt improbæ potestates, & apud easdem uehemens est constrictio, à malitia & cupiditatibus proficiscens. Quum igitur uenisset Iesus in Genesareth, secessit quidem ab Israele, uenit autem non in Tyrũ ac Sidonem, sed in partes Tyri ac Sidonis, eo quòd nunc ex parte credunt gentes. Quòd si in totam Tyrum ac Sidonem peruenisset, nullus in ea relictus fuisset incredulus. Iuxta Marcum uerò: Surgens Iesus uenit in fines Tyri & Sidonis, quod est confiniũ gentium, ut & ex illis finibus seruari possent credentes, posteaquam fuissent eos egressi. Obserua enim illud:

ECCE mulier Chananæa à finibus illis egressa, clamabat dicens: Miserere mei, fili Dauid, filia mea grauiter torquetur à dæmonio.] Et arbitror, quòd si non fuisset egressa à finibus illis, non potuisset clamare ad Iesum, uidelicet ex ingenti fide, quod ipsius Iesu testimonio probatur. Et sanè iuxta portionem fidei, egreditur quis à finibus gentium, quos cùm diuideret gentes Altissimus, statuit iuxta numerum filiorum Israel, uetans ne longius proferrentur. Hîc igitur fines quidã dicti sunt Tyri & Sidonis. In Exodo uerò fines Pharaonis, in quibus, ut aiunt, fiunt aduersus Aegyptios flagella plagæq;. Et quidem existimandum est, quemq; nostrûm ubi peccat, in finibus esse Tyri ac Sidonis, siue Pharaonis, siue Aegypti, aut alterius cuiuspiam, qui sit extra Dei distributionem. Rursus ubi mutatur à malitia ad uirtutem, egreditur è uinorum finibus, uenit autem in fines partis Dei. Quanquam & in his est differentia, quæ perspicua est ijs qui quæ de partitione ac distributione sortium Israel scripta sunt, possunt per similitudinẽ ad legẽ spiritualem accõmodare. Animaduerte uerò, quomodo Iesus uelut occurrit mulieri Chananeæ. Nam ille quidem egreditur in fines Tyri & Sidonis, illa uerò egressa à finibus illis, clamabat dicens: Miserere mei, fili Dauid. Chananęa porrò erat mulier, quod translatum sonat, Paratam dimissioni. Iusti quidem parati sunt regno cœlorũ, & exaltationi, quæ est in regno cœlorum. Contrà, peccatores parati sunt deiectioni malitiæ, quę in illis est, & factis quę ex malitia proficiscuntur præparantibus eos illi, ac peccato, quod regnat in illorum mortali corpore. Veruntamen Chananæa egressa à finibus illis, exierat ab eo quòd parata fuerat deiectioni, clamans ac dicens, Miserere mei Domine fili Dauid. Collige uerò ex Euangelijs: quidã appellant eum filium Dauid, ueluti cæci, qui erãt in Hiericho: quidam uerò filium Dei, idq; bifariam, uel non addito aduerbio, Verè, sicut qui spiritibus agitabantur: Quid nobis tecum est rei fili Dei? uel addita hac dictione Verè, uelut in naui adorantes illum dicebant ei: Verè Dei filius es. Etenim utilis, ni fallor, tibi fuerit horum collectio, ad perspiciendum differentiam eorum, qui accedunt ad Iesum. Quidam accedunt uelut ad eum qui natus est ex semine Dauid secundũ carnem: quidam rursus uelut ad declaratum filium Dei in uirtute iuxta spiritum sanctificationis: & horum alij accedunt cum hac adiectione, Verè: alij contrà, sine hac adiectione. Deinde attende & illud, quòd Chananæa non pro filio, quem ne genuisse quidẽ adhuc uidetur, sed pro filia interpellabat, grauiter dęmonio laborante. Altera uerò mater filiũ, qui efferebatur mortuus, recepit uiuum. Et rursus archisynagogus pro filia ferè duodecim annos nata, rogat ueluti iam mortua. Regulus autem pro filio, uelut adhuc ęgrotante, & mox morituro. Itaq; filia dęmonio obnoxia, & filius mortuus, duarũ erant matrum: & filia mortua, & filius ad mortem usq; laborans, duorũ erant patrũ, quorum alter erat archisynagogus, hoc est, synagogæ princeps, alter erat regulus. Habent autem hæc, ut arbitror, materiam loquendi de uarijs animarũ generibus quas Iesus uiuificans sanat, imò omnia mala quæ sanat in populo, præcipuè quę ab Euangelistis scripta sunt, tum quidẽ facta sunt, ut qui alioqui non credunt, nisi uiderint signa & prodigia, crederent. Siquidem symbola quædam erant, quæ tunc gerebantur, eorũ quæ semper Iesu uirtute perficiuntur. Nunquam enim unũquodq; eorũ quæ scripta sunt de potentia Iesu, non fit iuxta cuiusq; dignitatem. Itaq; quod ad genus quidem attinet, Chananæa non erat digna, quæ uel responsum impetraret à Iesu, profitente se non ad aliud esse missum à Patre, nisi ad oues perditas domus Israel, genus animarũ perspicaciũ, perditum. Verùm ob animi propensionem, & adorando Iesum filium Dei, responsum impetrauit, dum ipsa prodit sui generis ignobilitatem, dumq; suam ipsius indignitatem profitetur, quòd micis ut catella, non panibus esset digna. Vbi uerò intendisset instanter animi uoluntatem, & approbato Iesu sermone, seipsam suo iudicio huc deijcit, ut ueluti catella saltẽ micis potiatur, faterurq; dominos esse qui generosiores erant: tunc impetrat responsum alterũ, quod testimonio suo cõprobat ingentem esse ipsius fidem, pollicetur q; futurũ illi quod uult. Arbitror autẽ per similitudinem relatũ ad supernam Hierosolymã liberam, matrem Pauli, Pauloq; similiũ, intelligendũ Chananæam esse matrem puellæ grauiter à dęmonio uexatæ, quę symbolũ est matris talis animæ. Simul inspice, an cum ratione congruat, esse plures patres ac plures matres, ut respondeant patrib. Abrahæ, ad quos abijt patriarcha, & Hierosolymæ matri, ut Paulus loquitur de seipso, deq; sui similib. Cõsentaneum est autem egressam hanc, cuius symbolũ est Chananæa, à finibus Tyri & Sidonis, quorum

Syrophœnissæ fides et preces.

Deut. 32.

Rom. 6.

Variæ formulæ quibus usi sunt ij qui compellauerunt dominum Iesum.

Rom. 1.

Arriani.

Luc. 7.

Matth. 9.

Ioan. 4.

Animarum genera quas Christus sanat.

Israel interpretatur Vir uidẽs Deum, cùm Hebræi doceãt sonare, Vir fortis Deo.

Gal. 4.

Allegoria de Hierusalem superna.

quorum figuræ erãt illius terræ loca, uenisse ad Seruatorem, rogasseq; eũ, & nunc etiam roga-
re dicentem, Miserere mei domine fili Dauid, filia mea grauiter à dęmonio uexatur. Post hęc is
qui & illis qui foris sunt, ac discipulis, cùm opus est respondet, dicebat: Nõ sum missus: docena
esse quasdam animas præcipuas & intelligentes ac perspicaces, sed perditas, quæ per tropũ di-
cuntur oues domus Israel: quæ, ni fallor, simpliciores existimantes de Israel carnali esse dicta,
necessariò & illud adiungent, quòd Seruator noster missus fuerit à Patre non ad alios quàm
ad illos Iudæos qui perierant. Nos autẽ qui gloriamur nos uerè dicere, Et si Christum aliquan
do iuxta carnẽ cognouimus, nunc tamen non amplius cognoscimus: scimus uerbi præcipuũ
opus esse, seruare eos qui sunt intelligentiores. Hi si quidem sunt illi magis familiares quàm cę
cutientes. Sed qm̃ oues perditæ domus Israel, præter reliquias, quæ erant secundũ electionem
gratiæ, non crediderunt Verbo, propterea elegit stulta mũdi, uidelicet eum qui non erat Israel,
neq; perspicax, ut confundat sapientes Israel: & uocauit ea quæ non sunt tradens illis gentem
intelligentem, quę potuit capere stultitiam prædicationis: & placuit illi seruare credentes huic,
ut confutaret ea quæ sunt, ex ore infantium & lactentiũ perficiens sibi laudem, posteaquam il-
la facta est inimica ueritati. Veniens autẽ Chananęa, adorauit Iesum ut Deum, dicens: Domine
succurre mihi. At ille respondens ait: Non licet sumere panem filiorum, & proijcere canibus.
Quæret autem aliquis, quid & hic sibi uelit sermo. Quoniam quum adesset ea mẽsura panum,
ut non possent simul & filij comedere panes, & catelli familiæ, aut alij præterea panem bene cõ
fectum, fieri non poterat iuxta congruentem rationem, ut canibus in cibum darent panem fi-
liorum bene confectum. Nihil autem tale uidetur in Iesu potentia, à qua poterant & filij parti-
cipes esse, & qui dicuntur catelli. Vide igitur num fortè ad hoc quod scriptum est, Non licet su-
mere panem filiorum: illud referendum sit, quòd qui exinaniuit semetipsum, serui formam ac-
cipiendo, mensuram potestatis, iuxta quã capiebat ea quæ sunt in mundo, portarit, à qua uir-
tute etiam senserat aliquantam portionem à se exisse, quod dilucet ex eo quòd ait: Tangit me
aliquis. Nam ego noui uirtutem exisse à me. Ex hac igitur mensura uirtutis dispensabat, ijs qui
dem qui pręminebant, uocabanturq; filij, plus addens: rursus ijs qui tales non erant, minus ni
mirũ canibus. Quanq; autem hæc sic habebant, nihilominus quũ esset magna fides, dedit pa-
nem filiorũ, ut filio, ei quæ propter generis ignobilitatẽ in Chananęa fuerat canis. Fortasis au
tem sunt etiã panes aliqui uerborum Iesu, quos solis ratione præcellentib. ut filijs dare fas est.
Item alij sermones sunt, ueluti miculæ, de magno conuiuio, deq; mensa nobilium ac domino-
rum, quibus animæ nonnullæ utuntur ut canes: etiam iuxta Mosis legem de quibusdam scri-
ptum est, ut ea canibus proijcerentur. Et cura fuit Spiritui S. præcipere de nonnullis escis, ut ca-
nibus relinquerentur. Alij quidẽ igitur peregrini ab ecclesiastico sermone alieni, opinantur a-
nimas à corporibus hominum migrare in corpora canum, iuxta differentiam uitiorum. Nos
uerò nequaquam hoc comperientes in scriptura diuina, dicimus quòd affectus rationalis mu
tatur in brutum, tale quiddam patiens ex multa socordia negligentiaq;. Similiter aũt & bruta
uoluntas ob neglectam rationẽ, nonnunquã conuertitur in hoc ut fiat rationalis: ut qui priùs
erat canis, amans comedere de micis cadentibus de mensa dominorum suorum, ueniat in sta-
tum filij: uehementer enim conducit uirtus quidem ad hoc, ut fias filius Dei, malitia cõtrà, mul
taq; graueolentia in uerbis contumeliosis, & impudentia ualet ad efficiendũ ut quis iuxta scri
pturæ sermonem uocetur canis. Porrò similia cogitabis de cæteris item nominibus reliquorũ
brutorum animantium. Verùm enimuero, qui reprehensus ut canis non indignè fert, quòd di
citur indignus pane filiorum, omniq; cum tolerantia loquitur uerbis Chananææ illius, ac di-
cit, Etiam domine: nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorũ: im-
petrabit mansuetum responsum, Iesu ipsi dicente, Magna est fides tua: posteaquam approba-
ta tali fide, dixerit, Fiat tibi sicut uis: ut & ipse sanetur, & si quem fructum genuerit, cui opus sit
sanatione, hic quoq; sanetur.

Verbum Dei quos præcipuè seruet.

1. Cor. 1.

Dominus Iesus & filios panibus & catellos micis pascere potest.

Phil. 2.

Exodi 22. in fine.

μετεμψύχωσις Pythagoreorum refutata ob Origene.

De turbis sanatis.

ET quum transisset Iesus illinc, haud dubium quin ex his locis quæ dicta sunt, nimirum à
partibus Tyri & Sidonis, uenit iuxta mare Galileę, quod uulgato nomine dicitur stagnũ
Genesareth. Vbi cùm ascendisset montẽ, consedit. Possit igitur dici, quòd in montẽ eum,
ubi sedet Iesus, non solùm ascendunt, qui sani sunt, uerumetiã cum sanis hi qui diuersis labo-
rant malis. Et fortasis hic est mons, quæ uulgatiore uocabulo dicitur Ecclesia, erecta per uer-
bum Dei, ultra reliquam terrã, supraq; eos qui in terra degunt. Quò ascendunt non discipuli,
relictis turbis, quemadmodũ factum est, cùm doceret beatitudines: sed multæ turbæ, quæ ipsæ
quidem non accusantur, quòd surdæ sint, aut aliquo affectæ malo, sed habent secum tales. Ete-
nim uidere est cum turbis accedentibus ad hunc montem, ubi sedet filius Dei, quosdam sur-
dos ad ea quæ repromittuntur, alios animo cęcos, non cernentes ueram lucem: rursus alios
claudos, nec ualentes iuxta rationem ingredi: item alios mutilos & mancos, non ualentes
iuxta rationem operari. Isti igitur quorum animus talibus malis tenetur, quique cum tur-

Allegoria de Ecclesia, quæ instar montis est exaltata, et multos infirmos Christo sanandos obijcit.

bis in montem conſcenderant, ubi erat Ieſus, quàm diu non erant ad pedes Ieſu, non ſanabantur ab illo. Cæterum ubi qui talibus morbis erant obnoxij, proiecti fuerint à turbis ad pedes eius, & ad extrema corporis Christi, ut hoc quidem honore digni, quod quidem ad ipſos attinet, tunc demum ab eo ſanantur. Et quum uideris in frequentia, quæ uerbo uſitatiore dicitur Eccleſia, proiectos poſt extremos Eccleſiæ, uelut ad pedes Eccleſiæ, quæ eſt corpus Ieſu, catechumenos, qui aduenerant cum ſua ſurditate, cæcitate, claudicatione ac debilitate progreſſu temporis ſanari per uerbum: non aberraris, ſi dixeris tales aſcendiſſe cũ turbis Eccleſiæ in montem ubi erat Ieſus: proiectosq́ ad pedes illius & ſanatos ab illo, ita ut Eccleſiæ turba miretur, cõſpiciens illos à tantis malis ad meliora mutatos, ut dicere poſsit, Qui priùs erant muti, poſtea loquuntur uerbum Dei, qui claudi, ambulant. Interim completur & Eſaiæ prophetia, non tãtùm in corporalibus, uerumetiam in ſpiritualibus, ita dicentis: Tunc ſaliet ut ceruus qui claudus erat. Fatebimur haud fruſtra, ceruo animãti puro, ac ſerpentium hoſti, quodq́ nihil ab illorum ueneno lædi poteſt, comparatos eſſe qui priùs fuerant claudi, & propter Ieſum ſaliunt ut ceruus. In hoc autem quòd loqui uidentur, qui priùs fuerant muti, completur prophetia quæ dicit: Et expedita erit lingua balborum: aut illa potius quæ dicit: Surdi audire. Cęci uerò recipiũt uiſum, iuxta prophetiam, quæ mox ſequitur: Surdi audire, & cęci recipite uiſum, ut cernatis. Vident autem cæci, quum cernentes hunc mundum immenſa pulchritudine rerum conditarum, collatione facta conſpicantur & ipſum mundi opificem: quumq́ inuiſibilia ipſius Dei ex creatione mundi, quæ ex operibus intelliguntur, contemplantur, hoc eſt diligenter & euidenter cernunt & intelligunt. Hæc autem uidentes turbæ, glorificabant Deum Iſrael, & hodie glorificant perſuaſi, quòd ipſe eſt pater eius qui ſanauit eos, de quibus antè dictũ eſt, & Deus Iſrael. Non enim Iudęorum tantùm Deus eſt, ſed & gentium. Subuehamus igitur uobiſcum in montem ubi conſtituit Eccleſiam ſuam Ieſus, eos qui nobiſcum uolunt aſcendere, nimirum mutos, cęcos, claudos, mancos, alioſq́ multos, proijciamus illos ad pedes Ieſu, ut ſanet eos, ut ſuper horum ſanatione mirentur turbæ. Non enim ſcriptum eſt diſcipulos talia mirari, quanquam etiam tunc pręſentes, quod claret ex eo quod ſcriptum eſt: Ieſus autem ad ſe uocatis diſcipulis ſuis, dixit: Miſereor ſuper turbam: & cætera quę ſequuntur. Fortaſsis autem ſi diligenter attenderis huic dicto: Acceſſerunt ad eum turbę multæ: comperies quòd diſcipuli tum non acceſſerint ad eum, ſed ut olim cœperant illum ſequi, ita & in montem ſequuti ſunt eum. Sed acceſſerunt ad eum qui erant diſcipulis inferiores, quiq́ tum primùm ad illum uenerant, non iiſdem obnoxij malis, quibus tenebantur ij qui cum ipſis aſcenderant. Obſerua uerò & illud in Euangelio, de quibuſdam eſſe ſcriptum, quòd ſequuti fuerint Ieſum, de quibuſdam rurſus quòd acceſſerint ad eum, de quibuſdã autem quòd adducti fuerint, poſtremò de quibuſdam, quòd diuiſi ſint in præcedentes, & ſequentes. Ad hæc ex his qui acceſſerũt ad eum, quidam acceſſerunt in domo, quidam acceſſerũt ad eum alibi uerſantem. Multa namq; comperies ex obſeruatione, ſpiritualia ſpiritualibus comparans, digna exacta ſapientia quæ latet in Euangelijs.

De ſeptem panibus.

IESVS autem uocatis ad ſe diſcipulis ſuis, dixit.] Superiùs quidem in ſimili de panibus hiſtoria, ante nominatos panes, egreſſus Ieſus, uidit turbam multam & affectu miſericordiæ cõmotus eſt erga illam, & ſanauit ægrotos illorũ. Veſpere autẽ facto, acceſſerunt ad eũ diſcipuli ipſius dicentes: Deſertus locus, & hora iam pręterijt, dimitte eos: & cætera quæ ſequuntur. Nunc uerò poſt ſanationẽ mutorũ, ac reliquorũ, affectu miſericordiæ mouetur erga turbã, quæ triduo iam adhęſerat ipſi, nec habebat quod ederet. Et illic quidẽ diſcipuli, pro quinq; millib. interpellabant Dñm, hic autẽ ultrò de quatuor millib. loquitur. Et illic quidẽ ueſpere paſcuntur, diem apud illũ cõmorati: hîc uerò de quib. teſtatũ eſt, ꝙ triduũ apud ipſum manſerint, participes fiunt panũ, ne deficiant in uia. Et illic quidẽ diſcipuli nõ percontãti, fatentur ſe tm̃ habere quinq; panes & duos piſces, hîc uerò percontãti reſpondẽt, de ſeptẽ panib. & ſeptẽ piſcib. Atq; illic quidẽ iubet turbas accumbere, ſiue conſidere in gramine: nam Lucas ſcripſit, Facite illos diſcũbere: Marcus item, Pręcepit, inquit, illis, ut facerent diſcumbere: hîc uerò non pręcipit diſcipulis, ſed turbæ dicit, ut diſcumbant. Rurſus illic iiſdẽ uerbis tres Euangeliſtę dicunt, quòd acceptis quinq; panib. & duob. piſcib. ſublatis in cœlũ oculis, benedixit: hîc ſicuti ſcribũt Matthęus & Marcus, cùm gratias egiſſet Ieſus, fregit. Et illic quidẽ in gramine diſcũbunt, hîc uerò diſcumbunt in terra. Sed quęres quod apud Ioannẽ de locis uariatũ eſt qui in facti illius narratione ſcripſit, dixiſſe Ieſum: Facite homines diſcumbere, quodq́ cùm benedixiſſet dederit diſcumbentibus de panib. huius autẽ facti omnino non meminit. Conſiderans itaq; differentiã ſecundũ loca, eorũ quæ ſcripta ſunt de panibus, hos puto excellentioris ordinis eſſe, quàm illos: eo quòd hi quidẽ in monte aluntur, illi uerò in loco deſerto. Et hi quidem poſteaꝗ triduũ permanſerant apud Ieſum, illi uerò unicũ cõmorati diem, in cuius ueſpera paſti ſunt. Inſuper autem ſi non idem eſt, & ſi quid intereſt, uerbũ ex ſeſe faciat Ieſus, an faciat à diſcipulis admonitus,

Catechumeni.

Eſa. 35.

Rom. 1.

Confert narrationes.

Ioan. 6.

tus, uide num antecellāt, qui ab ipso Iesu beneficium accipiūt, qui protinus benefaciēdo pauit eos. Sin iuxta Ioannē hordeacei erant panes, unde superfuerunt duodecim cophini, quanquā nihil de his dicitur, an non hi prioribus illis sunt potiores? & illorū quidē ægrotos sanauit: hîc uerò eos qui cū turba uenerant sanat, nō ægrotos, sed cæcos & claudos, mutos ac debiles. Eoq; & super his admirantur quatuor millia, quū de ægrotis illis tale nihil dictum sit. Præstantiores autem sunt ni fallor, qui comederūt de septem panibus, pro quibus sunt actæ gratiæ, ijs qui comederunt de quinq; super quos facta est benedictio: & qui comederūt de paucis pisciculis potiores sunt illis, qui comederunt ex duobus. Fortasis & hi qui discubuerunt super terrā. Et illi quidem de paucioribus panibus duodecim cophinos relinquunt, hi uerò de pluribus septem sportulas, eò quòd plurium essent capaces. Ac fortasis hi superiores sunt omnibus terrenis, & discumbunt super illa. Illi ucrò super gramē, hoc est super solam carnem ipsorum. omnis enim caro fœnum. Vltra hæc animaduerte & illud, quòd hos Iesus non uult dimittere ieiunos, ne deficiant, quippe uacui panum Iesu, noxam'q; capiant, quū adhuc essent in uia quæ tendit ad res domesticas. Cæterum illud annota, sicubi Iesus scribitur dimisisse, quo perspicias discrimē, eorum qui post pastum ab illo dimissi fuerunt, & eorū quos aliter dimisit. Exemplum autē aliter dimissi fuerit illud, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Ad hæc autē discipuli perpetuò cū illo uiuentes non dimittuntur ab eo, sed turbæ cibo sumpto dimittūtur. Sicuti rursus discipuli nihil magni sentientes de Chananæa dicūt, Dimitte illam, quia clamat post nos. At Seruator uidetur nequaquam illam dimittere. Quum enim dixisset illi, O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis: sanata quidem est illius filia ex illa hora, non tamen scriptum est, quòd dimiserit illam. Hæc sunt quæ in præsentia circa locum hunc peruestigare perspicereq; ualuimus.

Esa. 40.

Dimissi à Christo.

Luc. 13.

COMMENTARIORVM IN MATTHAEVM

Origenis tomus XII. CAP. XVI.

ET accedentes Sadducæi ac Pharisæi tentantes postulabant ab eo ut signū de cœlo ostenderet ipsis.] Qui inter sese de dogmatibus maximè momēti dissentiebant: Sadducæi erāt & Pharisæi. Definiunt enim Pharisæi, mortuorum resurrectionem, sperantes aliquod futurum seculum: Sadducæi contrà censent, post hanc uitam nihil homini repositum præmij, siue ad uirtutem profecerit, siue nūquam uel studuerit à uitiorum terminis excedere. Hi ut tentent Iesum, concordes sunt. Simile quiddam usu uenit, ut scribit Lucas, inter Herodem & Pilatum, qui inter se facti sunt amici, ut Iesum occiderent. Fortasis mutua inter ipsos simultas effecisset, ut Herodes in gratiā populi dicentis, Crucifige, crucifige, postularet ut occideretur. Pilatus autem propensus nonnihil ad hoc, ne condemnaret illum, si inimicitia aduersus Herodem accessisset ad propensionem dimittendi illum, quæ priùs illi aderat, fortasse non condemnasset Iesum. Cæterum amicitia, quæ uidebatur inter illos orta, ualentiorem reddidit Herodem ad interpellandum aduersus Iesum apud Pilatum, fortasse cupientem etiam propter recentem amicitiam gratum aliquid, tum Herodi, tum toti Iudæorum populo facere. Frequenter autem & nunc uidere licet in uita, eos qui maximè discrepant opinionibus siue in Græcorum philosophia, siue in alijs disciplinis, apparere concordes, ut irrideant oppugnentq; Iesum Christum, qui est in suis discipulis. Ab his autem, opinor, digredi licet ad considerandum, an aduersarijs operationibus discordiam inuicem habentibus, ueluti Pharaone aduersus Nabuchodonosor, & Balthasare rege Aethiopum aduersus Senacherib regem Assyriorum, aliquādo fiat concordia aduersus Iesum & populum eius. Sic fortasis etiam astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in unum, priùs minimè concordes, ut intentatis insidijs, aduersus Dominum & aduersus Christum eius, dominum gloriæ interficerent. Ad hunc autem sermonem deuenimus propter simul accedentes ad Iesum Pharisæos & Sadducæos, quum essent de resurrectione dissentientes, uelut in hoc inita concordia, ut tentarent Seruatorem nostrum, & postularent ab eo ut signum ostenderet ipsis de cœlo. Non enim contenti ijs, quæ sanandis morbis omnibus, omnibusq; languoribus in populis ediderat, prodigijs, alijsq; miraculis, quæ spectantibus plerisque fecerat Seruator noster, uolebant ut etiam signum ostenderet ipsis è cœlo: coniecturaq; duror, illos opinatos signa quæ fiebant super terram posse ex Deo non esse. Itaq; non ueriti sunt dicere, Iesum in Beelzebub principe dæmoniorū ejcere dæmonia. Existimabāt autem signum de cœlo non posse à Beelzebub, aut ab aliqua praua uirtute fieri. Sed errabant in utrisq; signis, tum in his quæ fiebant in terra, tum in his quæ ueniebāt è cœlo, haudquaquā probati trapezitæ, neq; gnari discernere spiritus operātes, qui sint à Deo, qui desertores illius. Atqui conueniebat illos scire, multa quæ per Mosen aduersus Aegyptios prodigia facta sunt, quū non uenirēt è cœlo, tamē certò Dei fuisse. Et ignis è cœlo delapsus super oues Iob, nō erat à Deo. Siquidem eiusdem erat ignis ille, cuius erant & illi qui in captiuitatē duxerūt, quiq; fecerunt tres turmas equitum & iumentorū Iob. Arbitror autē & in Esaia demonstrari posse signa,

De hostiū Christi discordia et cōspiratione.

Luc. 23.

Psal. 2.

Coiectura quæ Hypocritis istis imposuit.

De signis quæ uel à Deo uel à Satana fiunt.

Iob. 1.

partim è cœlo, partim è terra, quæ uera fuerint ex Deo. Cæterum inter omnem uirtutem, signa ac prodigia quæ ueniunt ab illo malo, dictum est Achaz, Postula tibi signum à Domino deo

Esa. 7. tuo, in profundum & in excelsum. Nam si non essent signa non uenientia à Domino, quædam in profundum, quædam in excelsum, nequaquam dixisset, Postula tibi signum à Domino deo tuo in profundū, aut in excelsum. Nec me fugit, fore ut alicui coactior uideatur hic intellectus horum uerborum, Postulato tibi signum à Domino deo tuo. Sed attende quod dictū est apud

2. Thess. 2. Apostolū de homine peccati, filio perditionis, quòd in omni uirtute, & signis & prodigijs mendacij, cum omni fallacia iniustitiæ ijs qui pereunt adparebit, imitās omnia prodigia, quæ sunt ueritatis, quemadmodū incantatores Aegyptij, ac malefici, tanquā inferiores illo homine peccati & filio perditionis, uirtutes quasdā imitati sunt, signaq; & prodigia ueritatis, facietes signa mendacij, ne ueris haberetur fides: sic arbitror hominē illum peccati signa æmulaturum ac uirtutes. Fortassis hæc suspicantes ob prophetias hac de re proditas, Pharisæi, quæro autem an & Sadducæi, tentantes postulant, ut signū de cœlo ostenderet ipsis. Quòd si nō dicemus hoc illos fuisse suspicatos, quo tandē affectu dicemus illos fuisse erga miracula, quæ fiebāt à Iesu, quum manerent inflexibiles, nec reuererētur incredibilia quæ fiebant. Quòd si quis existimat nos de

Matt. 12. fendendi sui dedisse occasionē Pharisæis & Sadducæis, uel illic ubi dicunt præsidio Beelzebub

Peculiaria Christi miracula, quæ nulla uis diabolica edere potest. à Iesu profligari dæmonia, uel illic ubi tentantes postulant à Iesu signū cœleste: sciat quòd diximus illos à probabilitate quadā inuitari ad non credendū Iesu miraculis, non tamen ut etiam ueniam mererentur, qui non inspicerent uerba Prophetarum impleta in factis Iesu, quæ praua uis nequaquam facere potuisset. Siquidem animā egressam reuocare, ut iam fœtens & quatriduanus è monumentis prodiret, nullius erat, nisi illius qui audierat à Patre, Faciamus homi-

Ioan. 11. nem secundum imaginem & similitudinem nostram Quin & imperare uentis, & impetum ma

Gen. 1. ris sedare, nullius alterius est nisi illius, per quē omnia, & ipsum mare & uenti facti sunt. Est au-

Luc. 8. tem etiam doctrina ad amorē conditoris prouocans, Legi ac Prophetis concinens, atq; animi

Christus sua θαυματουργίᾳ probauit, se Deum reuera esse. motus cohibens, moresq; ad pietatē formans. Quid aliud declarabat ijs, qui uidere poterant, quàm quòd uerè Deus esset, qui talia operaretur. De quibus & Ioannis discipulis dicebat, Eun tes renunciate Ioanni quæcunq; uidistis & audistis, cæci uisum recipiunt: & cætera quæ sequuntur. Post hæc consideremus, quomodo ut unum signū è cœlo ostenderet postulantibus Pharisæis & Sadducæis respōderit, dicēs, Generatio praua & adulera, signū insuper quærit, & signū

Signum Ionæ. non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ, quo tempore & illis relictis abijt. Signum autē pro

Ion. 2. fectò Ionæ, secundū illorum postulationem, nō solūm erat signū, uerumetiam signū è cœlo, ut tentantibus etiā, signumq; de cœlo quærēnbus, nihilominus pro sua immensa bonitate signū dederit. Quemadmodū enim Ionas egit in uētre ceti tres dies ac tres noctes, ita filius hominis in corde terræ, & post hoc ex ea surrexit. Vnde autē discimus resurrectionis Iesu signū fuisse, nisi è cœlo: & maximè sanè, quando in ipso passionis tempore signum fuit latroni, Christi beneficio subuecto in paradisum Dei. Vltra hoc etiam, quū descenderet ad inferos ad mortuos tanquam inter mortuos liber. Ac mihi quidem uidetur Seruator signū quod ex sese promittit, applicare ad signi rationem quod est Ionæ, dicens se nō tantùm illi simile dedisse signum ex sese,

Signum significatiuum. uerumetiam illud idem. Annota siquidem illud, Et signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ. Igitur illud, signum hoc erat signū, eò quòd illud huius erat significatiuum: ut illius signi explicatio, quod ex se ipso obscuritatem habebat, sit quod Seruator passus est, quòd in corde tres dies ac tres noctes egerit. Simul autē & generale quiddam discimus, quòd si signum significat aliquid, unumquodq; signorum quæ scripta sunt, uel in historia rerum gestarum, uel in præcepto, alicuius rerum significatiuum est pōst implēdæ: ueluti signum Ionæ post tres dies egressi de uētre ceti, significabat Seruatoris nostri resurrectionem, post tres dies ac tres noctes resuscitati à mortuis. Item circumcisio quæ apud Paulum declaratur esse signum in hoc quod

Philipp. 3. scribit, Nos enim sumus circumcisio. Quin tu etiā quære signum omne quod est in antiquis literis, cuius signū sit in nouo testamento. Rursus quod in nouo dictū est signum, quid significet uel in futuro seculo, uel in sequuturis ætatibus. Porrò posteaquam fecerat signum, etiam illos

Praua generatio. appellat prauam generationem, ob malitiæ qualitatem illis innatam. Est aūt malitia, ubi quis uolens malè facit. Adulteram autē uocat ob id, quoniā eum qui iuxta tropum uir dicitur, uidelicet ueritatis sermonē aut legē deferentes Pharisæi & Sadducæi, adulterio corrupti sunt à mendacio & lege peccati. Nam si duæ sunt leges, altera quæ est in membris militās aduersus legem

Allegoriæ de Animæ & legis spiritualis connubio. mentis: altera mentis, id est lex spiritualis: dicendū est legem mentis esse uirum illū, cui desponsa est à Deo ut sit uxor anima; uidelicet uiro legi, iuxta quod scriptum est, A' Deo uero iungitur uiro uxor. Altera uerò lex, adulter est, ipsi subiectæ animæ, & propter hunc adulteræ nomē habentis. Cæterum quòd lex est animæ uir, palàm docet Paulus in epistola ad Romanos, dicens:

Rom. 7. Lex dominatur homini quàm diu uiuit. Nam mulier subdita uiro, alligata est illi, nimirum uiro legi, donec uiuit: & reliqua quæ sequūtur. Aduerte aūt in his, quòd Lex dominatur homini, quàm

quàm diu uiuit Lex, & uir uxori. Nã uiro subdita mulier, est anima subdita Legi, ea uiuẽti uiro alligata est, puta Legi. Quòd si mortuus fuerit uir, hoc est Lex, liberata est à Lege, quæ est uir. Moritur autẽ Lex ei qui ascendit ad beatitudinẽ, nec ampliùs uersatur sub Lege, sed facit quod fecit Christus: qui quanquã factus est sub Lege, propter eos qui erant sub Lege, ut eos qui Legi erant obnoxij redimeret, neq; ipse tamẽ mansit sub Lege, neq; passus est eos manere sub Lege, quos redemerat. Subuexit enim illos unà secum ad diuinam uitæ rationem, supra Legem, quæ ueluti data infirmioribus & adhuc peccantibus, continebat sacrificia pro remissione peccatorum. Itaq; qui iam expers est peccati, nec ampliùs habet opus legalibus sacrificijs, is perfectus transcendit fortassis & spiritualem legẽ, ac cœpit esse in Verbo, quod est supra Legem: quod ijs qui in carne uiuebant, caro factum est: ijs uerò qui nequaquam iam secundum carnẽ militant, quod erat in principio apud Deũ Deus, Verbum conspicitur, & patefacit Patrem. Tria proinde circa hunc locum sentienda sunt. Mulier subdita uiro sub uiro Lege: & mulier adultera, quæ uiuente uiro, puta Lege, iuncta fuerit alteri uiro, nimirũ anima iuncta legi carnis: & mulier quæ fratri mortui uiri nubit, uidelicet uiuenti, ac non mortuo uerbo, quod excitatũ à mortuis, non ampliùs moritur. Mors enim ei non ampliùs dominatur. Et hæc quidẽ diximus propter illud, Si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri: item propter illud: Ergo uiuente uiro, adultera uocabitur, si fuerit cum altero uiro. Rursus propter illud, Quòd si mortuus fuerit uir, libera est à lege uiri, ut nõ sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Hoc ipsum autẽ: Ergo uiuente uiro adultera uocabitur: assumpseramus, studentes clariùs explicare, quare Iesus tentantibus Pharisæis ac Sadducæis, requirentibus signum è cœlo sibi ostendi, dixit, non solum, Generatio praua: uerum etiam, Adultera. Generaliter itaq; lex quæ est in membris militãs aduersus legẽ mentis, ueluti uir adulter, adulter est animæ. Iam autem omnis etiã potestas aduersaria, quum deuicerit humanam animam, eiq; fuerit admixta, adulter illius est, quæ sponsum habet ipsi à Deo datum, nimirũ uerbum. Post hæc scriptum est, Relictis illis abijt. Nã qui fieri potuit, ut Verbũ qui sponsus est, nõ relinqueret adulterã generationẽ, & diuerteret ab ea? Poteris autẽ dicere, quòd Iudæorum synagogam ut adulteram relinquens Dei uerbũ, discesserit ab ea, ceperitq; uxorem scortationis, uidelicet eos qui sunt ex gentibus. Quoniam illi quidem qui erant ciuitas fidelis Sion, facti sunt scorta: hi uerò ueluti Rhaab meretrix, quæ exceperat exploratores Iesu, cũ tota familia seruata est, postea nõ ampliùs meretricem agẽs, sed ueniens ad Iesu pedes, eosq; rigans pœnitentiæ lachrymis, ungensq; sanctæ uitæ fragrantibus odoribus: cuius gratia Simoni leproso, nempe priori populo Iesus exprobans dixit omnia illa quæ scripta sunt.

Ioan. 1.
Rom. 6.
7.
Ies. 4.
Luc. 7.

De fermento Pharisæorum.

Et quum uenissent discipuli illius in ripam ulteriorẽ, obliti fuerant accipere panes, quandoquidẽ inutiles erant quos habebant antequã transmitterent, discipulis iam in ulteriorem ripã transuectis. Alijs enim opus erat ante traiectionẽ, alijs post traiectionẽ: eoq; quoniam neglexerãt adferre panes, quũ abirent ad traijciendũ, obliti fuerant illos secum recipere: ultra lacum autem peruenerãt discipuli Iesu, qui transierant à corporalibus ad spiritualia, & à sensibilibus ad intelligibilia. Ac fortassis ut deterreret eos, qui quoniã peruenerant ultra lacũ, spiritum acceperant, ne recurrerẽt ad carnalia, dixit ijs, qui transierãt, Iesus, Videte & attendite. Erat enim conspersio quædã doctrinæ fermentiq; uerè ueteris, quæ est secundũ simplicem literam, eoq; nõ libera ab his quæ sunt malitiæ, quam præbebãt Pharisæi & Sadducæi, unde Iesus non uult ampliùs edere suos discipulos, quos fecerat nouam & spiritualem cõspersionem, seipsum præbens ijs qui discesserant à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, & ad ipsum accesserant, panem uiuum qui de cœlo descendit, quiq; uitã dat mundo. Quoniam autẽ hæc uia est ei qui non ampliùs usurus sit, fermento, conspersione, ac doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum, primùm quidẽ uidere, deinde attendere, ne quando quis eo quòd nõ uideat, neq; attendat, particeps fiat ueniũ illorũ fermenti: ideo primùm dicit discipulis, Videte: deinde, Attendite. Perspicacium igitur est & attentorum, separare fermentũ Sadducæorum ac Pharisæorum: breuiter omnem cibum, qui non caret fermẽto, nec est sinceritatis ac ueritatis, à uiuo pane, qui de cœlo descẽdit, sic ut Pharisæorum ac Sadducæorum panes nõ admittat, sed ut uiuum ac uerum panem comedẽs aliquis, corroboretur animo. Cæterum hoc dictũ etiã tempestiuè accommodabimus ijs, qui simul cum Christianismo uolũt corporaliter Iudaisare. Siquidem hi non uident, nec attendunt à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum, sed præter uoluntatem Iesu, qui uetuit eo uesci, Pharisæorum panem comedunt. Quin & omnes opinor, quicunq; nolunt sapere, quòd Lex spiritualis est, & umbram habet futurorum bonorum, & umbra est futurorum, neq; inquirunt cuius boni futuri sit umbra unaquæq; lex, non uident neque attendunt à fermento Pharisæorum. Quin illi quoq; qui reijciunt mortuorum resurrectionem, non cauent à fermẽto Sadducæorum: & complures profectò inter istos qui diuersum sentiunt ab Ecclesia, propterea quòd nõ credunt resurrectionem mortuorũ, sunt qui inficiũtur Sadducæorum fermento.

De fermento doctrina Pharisaica.
Ioan. 6.
1. Cor. 5.
Contra Iudaizantes Christianos.

mento. Hæc sanè quum diceret Iesus, cogitabant apud sese, non quidem fatentes quod acciderat discipuli, sed in cordibus suis, Panes non accepimus: ac talia quodammodo erant quæ dicebant, Si panes haberemus, nequaquã de fermento Pharisæorum ac Sadducæorum accepissemus. Quoniam autẽ ob inopiam panum periclitamur, ne de illorũ fermento capiamus, nec uult nos Seruator recurrere ad illorũ doctrinã, ideo nobis dixit, Videte & attendite à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum. Et hæc quidem illi cogitabant. Iesus autẽ uidens quæ erant in cordibus, & audiens sermones qui ibi fiebant, utpote uerus cordium inspector obiurgat illos ueluti non intelligentes, neq; memores panũ, quos ab ipso acceperant, per quos quum se crederent egere panibus, non opus habebant Pharisæorum ac Sadducæorum fermento: mox explicans & clariùs exhibens ambigẽtibus, propter uariã acceptionem panis ac fermenti, quòd non de pane sensibili loquutus esset, sed de doctrinæ fermento, subiungit, Qui fit, ut non intelligatis, quòd non de panibus loquutus sum uobis, sed attendite à fermento Pharisæorum ac Sadducæorum? Quanquam autẽ non aperuisset Dominus explanationẽ, sed adhuc perseuerasset in figurato sermone, tamen intellexisse debebant discipuli, Seruatorẽ de doctrina loqui, quæ figuratè dicta est fermentum, quam docebãt Pharisæi & Sadducæi. Proinde quoad habe-

Matt. 28.

mus nobiscum Iesum, qui præstat quod pollicitus est dicẽs: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationem seculi: nõ possumus ieiunare, nec egere cibo, ut inopia coacti, quæramus uel à Pharisæis ac Sadducæis uetitum fermentum accipere ederéq;, & incidat nobis aliquando tempus, illo nobis præsente, ut alimonia careamus, quemadmodũ in superioribus dictum est his uerbis, Iam triduum manent apud me, nec habẽt quod edant. Imò etiam si id acciderit, ille nolẽs nos ieiunos dimittere, ne fortè deficiamus in uia, benedicit panibus qui sunt apud discipulos, ac facit è septem panibus, ut iam exposuimus, septẽ sportas. Insuper au-

Assertio diuinitatis Seruatoris.

tem & illud obseruandum, ob eos qui putant ex Euangelio Matthæi, nullo pacto doceri Seruatoris diuinitatem, quòd discipulis apud sese cogitantibus dicentibusq;, Panes non habemus: Iesus cognouit cogitationem illorũ, ac dixit, Quid cogitans apud uos exigua prædiri fiducia,

3. Reg. 8.

quòd panes nõ accepistis: haud erat humanum. Vnus enim omnium ac solus cognoscit corda hominum Dominus, sicut ait Salomon in tertio Regnorũ libro. Vbi uerò Iesus dixisset, Attendite à fermento, intellexerunt discipuli, quòd non iuberet cauere à panibus, sed à doctrina

De Fermento quæ in Scripturis sint dicta.

Pharisæorum ac Sadducæorum. Vestigabis sicubi fermentum figuratè nominatur pro doctrina, siue in ipsa Lege siue in scripturis Legem sequutis. Similiter autem, an fortè fermẽtum non offeratur in sacrificium: nõ enim oportet preces habere doctrinæ modum, sed nihil aliud esse,

ἀπορία.

quàm postulationes bonorum à Deo. Quæsierit autem aliquis ob hæc quæ dicta sunt de discipulis, qui traiecerant, num possit aliquis ubi transmiserit, obiurgari quòd sit modicæ fiduciæ, quodq; nondum intelligat, neq; meminerit eorũ quæ facta fuerant à Iesu. Non arbitror autem

λύσις.

1. Cor. 13.

difficilem esse ad hoc respõsionem, uidelicet quòd ad id quod perfectum est, quod ubi uenerit, cessabit id quod ex parte est, omnis fides quæ hîc habetur, exigua fides est: & quod ad illud attinet, nondum intelligimus, ex parte cognoscentes, neq; meminimus. Non enim possumus capere memoriam sufficientem ac parem multitudini naturæ rerũ speculandarum. Licet autẽ & illud hinc discere, quòd interdũ de solis cogitationibus, quas intra nos uersamus, reprehendi-

De cogitationibus & operibus.

mur, ac uelut exiguã habentes fiduciã, obiurgamur. Ego uerò sum in hac opinione, quòd sicut qui adulterium cõmittit in solo corde, nondũ omnino progressus ad opus: ita si quis fecerit in corde cætera quæ prohibita sunt: uerbi causa, si quis corde tantũ sit furatus, aut corde tantùm falsum testimonium dixerit, non ut ille qui facto furatus est, aut falsum testimoniũ re perpetrarit, sed tantùm ut qui corde solo talia fecerit punietur, idq; si per ipsum stetit, quo minùs peruenerit ad prauum facinus. Quod si præterquam quod uoluit aggressus quidem est, sed non successit, punietur, ut qui nõ solùm corde, uerumetiã opere peccauerit. Super hæc quæret aliquis, an adulterium committat aliquis solo corde, etiamsi factum adulterij nõ peregerit, sed in solo corde fuerit impudicus. Simili uerò modo facies de cæteris laudabilibus. Habet aũt hic locus, quo probabiliter falli possimus, quod hac, opinor, ratione tollendũ est. Adulterium quidẽ in corde peractum, minus est peccatũ, quàm si quis adiungat etiã factum. Non potest autem fieri, ut pudicitia sit in corde, quæ obstet impudico facto, nisi quis hîc quoq; in exemplũ sumat uirginem, iuxta quod Lex dicit, in solitudine uiolatam. Fingamus enim cor alicuius esse purissimum, cæterum uiolentã peregisse corruptionem corporis pudicæ, in eo quod lasciuũ est. Hæc sanè mihi uidetur prorsus esse casta in occulto quidẽ, corpore uerò non esse pura, quemadmodum erat ante uim illatã. At non quia nõ pura, statim & impudica. Hæc ob id quod scriptũ est, Cogitabant secũ dicentes, Panes nõ accepimus: cui subijcitur illud, Vt autẽ cognouit Iesus, dixit, O' parum fidentes, quare cogitatis intra uos? & cætera quæ sequuntur. Oportebat enim uituperationem eorum quæ in occulto sunt expedire, & ex aduerso laudem eorũ quæ in occulto. Miror autẽ, si discipuli putabant priusquam Iesus illis explanaret sermonẽ quòd Dominus ac

praeco-

præceptor præciperet ipsis, ut cauerent à sensibili fermento Pharisæorũ ac Sadducæorum, tanquam impuro, & ob id uento, ut quoniam panes non acceperant ne tum quidem illorum fermento uterẽtur. Similiter porrò & in alijs inquireremus, sed exempli gratia satis est quod legimus de Samaritana, cui dicit Dominus, Quisquis biberit ex aqua hac, sitiet iterum. Quisquis autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Si quidem illud quod ad uerba quidem attinet, Samaritana putare uidetur, Seruatorem aquã sensibilem promittere, quũ ait: Quisquis autẽ biberit ex aqua quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternum. Et illa igitur ad tropologiam uocanda sunt, simulq; expendẽda aqua fontis Iacob, unde hauriebat Samaritana, conferendo cum aqua Iesu. Atq; hîc idem est faciendum. Fortasis nec panes erant cocti, sed fermentum modò quoddam doctrina Pharisæorum ac Sadducæorum.

Ioan. 4.

De eo quòd Dominus in Cæsarea percontatus est, quem ipsum dicerent esse homines. TRACTATVS I.

QVVM autem uenisset Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogauit discipulos suos.] Sciscitatur à discipulis suis Iesus, quem ipsum dicerent homines esse, quo nos discere mus ex Apostolorum responso, id temporis apud Iudæos uarias fuisse de Christo opiniones. Fortasis & ideo percontatur, ut discipuli Iesu docerẽtur, semper esse curiosi sermonum qui dicuntur ab hominibus de illo. Quod facientibus conducit ad hoc, si quid mali dicitur, ut huius occasiones modis omnibus auferãt: sin boni quippiam, huius causas adaugeant. Attamen uide quoniam apud Iudæos uarij erãt affectus de Christo, quomodo ex quibusdam non sanis de illo opinionibus loquuti sint Quidam dicebant eum esse Ioannem Baptistam, quemadmodum & Herodes tetrarcha dicens pueris suis: Hic est Ioannes. Alij rursus dicebãt: Helias est, qui nunc dicitur Iesus, siue quòd denuò natus esset Helias, siue quòd iam olim in carne uiuens, eo tempore apparuisset. Porrò qui dicebant Iesum esse Hieremiam ipsum, nõ autem Hieremiam Iesu typum, fortasse commoti sunt ijs uerbis, quæ sunt in principijs Hieremiæ de Christo, quæ tum quidẽ in Propheta non fuerant impleta, sed impleri cœperant in Iesu, Quem constituit Deus in gentes & regna, ut eradicet, subuertat, ac perdat, ac rursus ædificet, plantetq;, uidelicet constituens eum Prophetam uenturum ad gentes, quibus prædicauit uerbum. Quin & hi qui dicebant eum unum quempiam esse de numero Prophetarum, talia de illo opinabãtur, ob ea quæ in Prophetis ad ipsos quidẽ dicta fuerãt, in ipsis tamen nondũ fuerant impleta. Sed Iudæi quidem, ut digni uelamine, quod habent cordi impositũ, falsas opiniones habebant de Iesu. Cæterum Petrus tanquam non carnis aut sanguinis discipulus, sed qui patris etiam cœlestis reuelationem acceperat, confessus est eum esse Christum. Erat quidem igitur haud ita magnum, quod à Petro Seruatori dicebatur: Tu es Christus: quum id incognitum esset Iudæis: uerùm illud maius erat, quòd credidit eum nõ solùm esse Christum, uerumetiam filium Dei, qui & per Prophetas locutus est: Viuo ego, & me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ. Erat autem & is uita à fonte uitæ patre, qui dixit: Ego sum uita. Et attende diligẽter, an quemadmodũ sicut idẽ non sunt, fons fluuij, & fluuius ipse, ita fons uitæ, & uita. Et hæc quidẽ adiecimus, eo quòd pertinerẽt ad id quod scriptum est, Tu es Christus filius Dei uiui. Oportuit enim eximium quiddã proponere, in eo quod dicit de Deo & patre uniuersorum, tanquã uiuo, & inter eũ qui est ipsa uita, & inter ea quæ uitã participant. Quoniã autẽ diximus eos qui pronunciabant Iesum esse Ioannem Baptistam, aut quempiã ex ijs qui subijciuntur, nequaquã ex sanis opinionibus hæc dixisse: conabimur & hoc probare dicentes, quòd si intinti fuissent baptismo, cùm Iesus uenisset ad Ioannẽ, ac Ioãnes baptizaret Iesum, nequaquã dixissent Iesum esse Ioannẽ: imò si intellexissent sententiã, quam dixerat Iesus: Si uultis recipere, ipse est Helias, qui uenturus erat: & si uelut aures habentes audissent id quod dictũ est, haudquaquã dixissent quidam illorum, Iesum esse Heliam. Et qui dixerunt illum esse Hieremiã, si perspexissent quod pleriq; Prophetarũ symbola quædã Iesu in se susceperũt, nequaquã dixissent illum esse Hieremiã. Similiter nec alij dixissent unum quempiam esse de numero Prophetarũ. Fortasis autẽ quod Simon Petrus respondens dixit: Tu es Christus filius Dei uiui: si dixerimus ita quemadmodũ dixit Petrus, non à carne & sanguine nobis reuelatum, sed à luce quæ illuxit cordi nostro, à patre qui est in cœlis, sumus & ipsi quod fuit Petrus, similiterq; ut ille, prędicamur beati, propterea quòd quæ illi causæ extiterunt beatificationis, eadem ad nos quoq; peruenerunt, eo quòd caro & sanguis nobis non reuelauit, Iesum esse Christum filium Dei uiui: sed ab ipsis cœlis pater qui est in cœlis, ut in cœlis conuersationem habeamus, reuelauit nobis reuelationem subducentem in cœlos, eos qui non solùm uelamẽ omne tollunt à corde, uerum etiã acceperũt spiritum sapientiæ Dei ac reuelationis. Quòd si nos quoq; locuti quod dixit Petrus: Tu es Christus filius Dei uiui: tanq; non accepta huius reuelatione à carne & sanguine, sed luce cordi nostro illucescente, à patre qui in cœlis est, efficimur Petrus: & nobis dicetur, quod hũc sermonẽ sequitur: Tu es Petrus: & cætera quæ se-

Iudæorum de Christo opiniones.

Matt. 14.

Hier. 1.

Apostolorum de Christo confessio.

Hier. 2.

Ioan. 14.

Matt 3.

11.

quæ sequuntur. Petra est enim, quisquis Christi discipulus est, ex quo biberũt de spirituali consequẽte petra. Et super talẽ petram cõstruitur omnis ecclesiastica doctrina, & secundũ hãc uitæ institutio. In unoquoq; enim perfecto habẽte congregationem eorũ qui complẽt beatitudinẽ

1. Cor. 10.

uerborum, factorũ, & sensuũ, est quæ à Deo ædificatur Ecclesia. Quòd si super unũ illum Petrũ

Non super Petrum solũ ædificatam esse Ecclesiam.

tantùm existimas ædificari totã Ecclesiam, quid dicturus es de Ioanne filio tonitrui, & Apostolorum unoquoq;? Quin alioqui nũ audebimus dicere, quòd aduersus Petrum unũ non præualituræ sint portæ inferorũ, aduersus cæteros autẽ Apostolos ac perfectos præualituræ sint, ac nõ potius in omnibus ac singulis eorũ, de quibus dictũ est, fit illud quod dictum est, Et portæ inferorũ non præualebunt aduersus eam? Itẽ illud, Super hãc petrã ædificabo Ecclesiam meã. An uerò soli Petro dantur à Christo claues regni cœlorũ, nec alius beatorum quisquã eas accepturus est? Quòd si dictũ hoc: Tibi dabo claues regni cœlorũ: cæteris quoq; cõmune est, cur nõ simul omnia, & quæ priùs dicta sunt, & quæ sequuntur, uelut ad Petrũ dicta sunt omniũ cõmunia? Nã hîc & illud uelut ad Petrũ uidetur dictũ, Quæcũq; ligaueris super terrã, erunt ligata & in cœlis: & quæ sequũtur. Cæterũ in Euangelio Ioãnis, Seruator dans Spiritũ sanctũ discipulis, per insufflationẽ, ait: Accipite Spiritum sanctũ: & cætera. Proinde multi dicunt Seruatori: Tu es

Ioan. 20.

Christus filius Dei uiui: sed nõ omnes qui dicunt hoc, dicẽt illud, nequaq; à carne & sanguine accepta reuelatione docti, sed ab ipso patre qui in cœlis est, tollẽte uelamẽ, quod impositũ erat

2. Cor. 3.

cordi eorũ, ut postea retecta facie gloriã Domini speculãtes, in spiritu Dei loquãtur, dicẽtes de eo illud: Dominus Iesus: & ad eũ illud, Tu es Christus filius Dei uiui. Et si quis hoc ad illũ dixerit, non ex carnis aut sanguinis reuelatione, sed patris qui in cœlis est, cõsequetur ea quæ dicta sunt, ut Euangelij quidẽ scriptum habet ad illum Petrũ, ut uerò docet illius spiritus ad quẽuis,

Imitatores Christi nomen à Petra ducũt.

qui talis factus fuerit, qualis erat ille Petrus. Siquidẽ nomen ducũt à petra, quicũq; sunt imitatores Christi, qui est petra spiritualis, comitãs eos qui salui fiunt, ut ex ea bibant potũ spiritualem. Hi uerò non solũ nomen ducunt à petra, quemadmodũ Christus, uerumetiã Christi mem

1. Cor. 10.

bra quũ sint, ab eo nomẽ habẽt, dicti Christiani: à petra uerò Petri. Porrò ex his occasione sumpta dices iustos nomẽ habere deductũ à Christo, qui est iustitia, & sapiẽtes à Christo, qui est sa

1. Cor. 1.

piẽtia: & similiter facies de reliquis eius nominibus, nomina deriuans ad sanctos: & ad omnes qui tales sunt, dicetur illud Seruatoris, Tu es Petrus: & cætera, usq; ad illud, Non præualebunt aduersus eam. Quam autẽ eam? Verùm aduersus petrã, super quã Christus ædificat Ecclesiã? An aduersus ipsam Ecclesiam? (Nam sermo anceps est) an ad unũ & idẽ, quod ipsum sit petra & Ecclesia? Hoc autẽ arbitror esse uerum. Neq; enim aduersus petram, super quã Christus ædificat Ecclesiã, neq; aduersus Ecclesiã portæ inferi præualebunt. Quemadmodũ nec uia serpentis in petra potest inueniri, iuxta quod scriptũ est in Prouerbijs. Quod si quis fuerit, aduersus quẽ præualituræ sint portæ inferorũ, talis neq; petra fuerit super quã Christus ædificat Ecclesiam, neq; quæ à Christo super petrã ædificatur Ecclesia. Nã & petra serpenti est inaccessa, ualidiorq; portis inferorũ ipsi reluctantib. ut ob robur ipsius inferorũ portæ nihil ualeãt aduersus illam: & Ecclesia tanquã Christi structura, qui ædificauit suam domũ prudenter super petram, non recipit portas inferorũ, præualentes quidẽ aduersus omnem hominẽ, qui est extra petram & Ecclesiam, sed nihil ualẽtes aduersus ipsam. Vbi uerò cõsiderauerimus quòd unumquodq; peccatorũ, ob quæ Christus iturus erat ad inferos, portæ sunt inferorũ, cõprehendemus quòd

Eph. 5.

anima quæ maculam habet, aut rugã, aut aliquid huiusmodi, ac propter malitiã nec sancta est, nec irreprehẽsibilis, ea neq; petra est, super quam Christus ædificat, neq; Ecclesia, neq; Ecclesiæ pars, quam super petrã Christus ædificat. Quòd si quis nos ob ista pudefactos silere uult, propter multitudinẽ ecclesiasticorum, qui credere putantur: dicendũ est illi non solùm illud, Multi uocati, sed pauci electi: uerum etiã hoc quod à Seruatore dicitur ad eos qui accesserant ipsum,

Matt. 22.

sicut in Euangelio Lucæ dictũ est, hunc in modũ: Contendite intrare per angustam portã: quo

Lucæ 13.

niam dico uobis, multi quærent ingredi per illam angustam portã, & non ualebunt. Insuper & illud quod in Matthæo scriptum est hunc in modũ dicendũ est, Angusta est porta, & stricta uia

Matt. 7.

quæ ducit ad uitã, & pauci sunt qui inueniũt eam. Porrò si attenderis illi quod dictũ est, Multi, dico uobis, quærent ingredi, & non ualebunt: intelliges hoc ad illos referri qui se gloriãtur esse de Ecclesia, sed infirmiter ac secus quàm uerbũ præscripsit, uiuunt. Hi proinde nõ ualẽtes ingredi, quũ sint de numero eorũ qui quærunt ingredi, eò quòd inferorũ portæ præualent aduersus eos, haudquaquam ualebũt ingredi: aduersus quos autẽ inferorũ portæ nõ præualẽt, hi quærẽtes ingredi poterũt, omnia ualẽtes in eo, qui corroborat ipsos, Christus Iesus. Atq; ita quisq;

Phil. 4.

qui pater est prauæ sententiæ, architectus factus est alicuius inferorũ portæ. Cæterũ cooperarij huius architecti, sunt homines huiusmodi doctrinæ ministri ac dispẽsatores, seruientes prauo impietatis fabricatori uerbo. Porrò quũ multæ sint, neq; recẽseri numero possint inferorũ portæ, nulla porta inferorũ ualet aduersus petrã, aut Ecclesiam quã Christus super illã ædificat. Quanq; habent nonnullã uim hæ portæ, qua nõnullos superãt, nimirum eos qui nõ resistunt

nec de-

nec decertant aduersus illas: sed eædem ab alijs superātur, uidelicet ab his, qui quoniā non recesserunt ab eo qui dicit, Ego sum ostium: omnes inferorū portas demoliti sunt ab anima sua. Verùm enimuero & illud scire oportet, quod sicuti ciuitatū portæ propriū quæq; nomē habēt, eodē modo portæ inferorū nominari possunt, iuxta species peccatorū: ut una quidē inferorū porta uocetur scortatio, per quā ambulant scortatores: altera uerò negatio, per quā qui Deum abnegant, descēdunt ad inferos. Iam autē & unusquisq; diuersa sentientiū, quiq; genuerūt aliquam falsi nominis scientiā, portā ædificant inferorū: aliā quidē Marcion, Basilides aliā, aliam Valentinus. Atq; hîc quidē portæ inferorū dictæ sunt. Cæterū in Psalmis Propheta gratias agit, dicēs: Qui exaltauit me à portis mortis, ut enarrem omnes laudes tuas, in portis filiæ Sion. Ex hoc illud quoq; discimus, fieri non posse ut quisquā enarret omnes Dei laudes, qui nō exaltatus sit à portis mortis, & peruenerit ad portas Sion. Sion autē portæ, intelligātur contrariæ portis mortis, ut mortis quidē porta sit intemperantia, porta uerò Sion tēperantia: atq; itidē mortis porta sit iniustitia, Sion uerò porta iustitia, quā ostendens Propheta ait: Hęc porta Domini, iusti intrabunt per eam. Ac rursus mortis porta sit ignauia, fortitudo contrà porta Sion: & imprudentia porta mortis, prudētia uerò huic cōtraria porta Sion. Omnibus autem portis falsò dictæ scientiæ, una porta opponitur, quæ est ueræ sciētiæ. Inspice uerò, num ex eo quod dictum est: Non est nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinē: & cætera: possis unamquamq; potestatem, ac munditenentē huius caliginis ac spiritualia malitiæ in cœlestibus dicere portā inferorum & portā mortis. Itaq; portæ inferorū dicentur etiam principatus ac potestates, aduersus quas nobis est colluctatio: contrà portæ iustitiæ, ministratorij spiritus. Quemadmodū autē de præstantioribus multæ priùs dicūtur portæ, & post portas, una porta nominatur, quū dicitur: Aperite mihi portas iustitiæ, ingressus per eas confitebor Domino: &, Hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam. Itidē & in cōtrarijs, portæ quidē multæ sunt inferorū ac mortis, singulæ potestates, super omnes autē has, ille malus intentus in unumquodq; peccatū: & attenti profectò simus in unoquoq; peccato, uelut in aliquā inferorū portā descendētes, si peccemus. Quin potiùs exaltati de portis mortis, enarremus omnes laudes Domini, in portis filiæ Sion: exēpli gratia, in una porta filiæ Sion, quæ uocatur temperantia, enarrabimus ex tēperantia laudes Dei: & in alia quæ uocatur iustitia, enarrabimus ex iustitia laudes Dei. In summa, in omnibus laudabilibus in quibus uersamur, in his sumus in aliqua porta filiæ Sion, iuxta illā narrantes aliquā laudē Dei. Excutiendum autē & illud, quomodo in uno duodecim Prophetarū dictū est: Oderunt in portis arguentē, & sermonē iustū abominati sunt. Vide igitur ne fortè in portis arguēs sit ex his qui cōsistunt in portis filiæ Siō, redarguēs eos qui sunt in portis huic portæ cōtrarijs, nimirū in portis inferorū ac mortis. Sin ad hūc modū nō intelligis illud Prophetæ dictū, Oderūt in portis arguentē: aut per adiectionē erit dicta hæc particula, In portis: aut quære quomodo tandē quod dictū est dignū esse possit ꝑphetico spiritu. Post hæc uideam⁹ quomodo dictū est Petro, & quicūq; petra est, Dabo tibi claues regni cœlorū. Ac primū qdē arbitror hoc dictū, Portæ inferi nō præualebūt aduersus eā: respōdere illi: Dabo tibi claues regni cœlorū. Dignus est qui ab ipso filio Dei accipiat claues regni cœlorū, qui munimentū opposuit aduersus inferorū portas, ne præualerēt aduersus ipsum, ueluti præmij loco accipiēs, eò quòd nihil ualuerūt aduersus ipsum inferorū portæ, claues regni cœlorū, ut sibijpsi aperiat portas, clausas ijs qui uincūtur à portis inferorū: & ingreditur, ueluti temperās, per quandā temperātiæ portā, quæ aperitur claue, quæ aperit temperantiā. Itē per aliā ut iustus, portā iustitiæ, quę aperitur claue iustitiæ. Et simili modo de cęteris uirtutibus. Arbitror enim quòd ꝓ unaquaq; uirtute cognitionis, aliqua sapiētiæ mysteria respōdentia generi uirtutis aperiuntur ei qui secundū uirtutē uixerit, Seruatore dāte ijs qui superati nō sunt à portis inferorū, totidē claues quot sunt uirtutes: quæ claues aperiūt totidē numero portas, iuxta mysteriorū reserationē, respondentes unicuiq; uirtuti. Et fortassis unaquæq; uirtus est regnū cœlorū, ut iuxta hūc sensum iā in regno cœlorū sit, qui secundū uirtutes uiuit: utq; hoc quod dictū est, Pœnitentiā agite, appropinquauit enim regnū cœlorū: nō ad tempus referatur, sed ad actiones affectusq;. Christus siquidē, qui est omnis uirtus, inhabitat ac loquitur, & propter hoc intra discipulos illius est regnū Dei, nō autē hîc & hîc. Vide uerò quantā habeat uim petra, supra quā à Christo cōstituitur Ecclesia, & omnis qui dicit: Tu es Christus filius Dei uiui: ut huius iudicia firma maneāt, tanquā Deo in illo iudicāte: ut in hoc ipso quòd iudicat, nō præualeant aduersus eum inferorū portæ. Aduersus illū igitur qui iniustè iudicat, neq; iuxta uerbū Dei ligat super terram, neq; secundū uolūtatem illius soluit super terram, portæ inferi præualent. Is uerò aduersus quem portæ inferorum non præualent, iustè iudicat, eò quòd claues habet regni cœlorum, aperiens ijs qui soluuntur super terrā, sicut & in cœlis sint soluti ac liberi: claudensq; ijs qui iusto ipsius iudicio ligati sunt in terris, ut & in cœlis sint ligati condemnatiq;. Quoniam autem ij qui episcoporum locum sibi uindicāt, utuntur eo dicto sicut Petrus, & claues regni cœlorum à Seruatore acceperūt, docentq; ea quæ

Ioan. 10.

Nomina portarum apud inferos iuxta species peccatorum.

Psal. 107.

Psal. 118.

Eph. 6.

Porta Sion.

Claues regni cœlorum.

In regno cœlorum est qui secundum uirtutem uiuit.

Episcopi qui claues regni cœlorum sibi uendicant, quales esse debeãt.

ab illis ligata fuerint, hoc est condemnata, eadem & in cœlis ligata: rursus ea quę soluta fuerint ab ipsis, eadem & in cœlis esse soluta: dicẽdum est illos rectè loqui, si pariter & facta habuerint, ob quæ dictum est illi qui erat Petrus, Tu es Petrus: sicq; tales fuerint, ut à Christo super eos ædificetur Ecclesia, & ad eos illud iure referri possit: Portæ autem inferorum non debent præualere aduersus eum, qui ligare uult ac soluere. Quòd si funibus suorum peccatorũ constringitur, frustra uel ligat uel soluit. Fortassis & illud poteris dicere, In cœlis, id est, in uirtutibus, quę sunt in sapiente, ligatus est malus. Ac rursum solutus est in illis homo probus, qui percepit obliuionem & abolitionem eorum quæ ante uirtutẽ peccauerat. Quemadmodum autẽ qui nõ habet funiculos peccatorũ, neq; peccata quæ comparantur funi longo, aut loro iumenti, quod est in iugo, ne Deus quidẽ ligare possit, neq; quisquis fuerit Petrus. Porrò si quis cũ nõ sit Petrus, nec habeat quæ hîc dicta sunt, sicut habuit Petrus, credit se ligaturũ in terra, ut quæ ligauerit ligata sint & in cœlis, ac se soluturum super terram, ut quæ soluerit, soluta sint & in cœlis, hic inflatus est non intelligens quid sibi uelint scripturæ, & tumefactus incidit in diaboli ruinam.

Hactenus Des. *Erasmus uertit.*

TVNC præcepit Iesus discipulis suis, ut nemini dicerẽt, quoniã ipse esset Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, quoniã oportet eum ire in Hierusalem, & multa pati à senioribus, & principibus, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere.] Superiùs quidem scriptũ est, quoniã hos duodecim misit Iesus dicẽs eis: In uiã gentiũ ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ ne introeatis, sed ite potius ad oues pditas domus Israel: & cætera quæ dixit ad eos mittẽs eos ad prædicandũ. Videamus ergo si apostolatus iam opera facientes eos uolebat etiã prædicare, quoniã ipse erat Christus: & si uolebat, dignũ est quærere quid est quod nũc præcipit discipulis suis, ut nemini dicãt, quoniã ipse est Christus. Si aũt nolebat, quomodo soluentur quæ de testimonio mãdata sunt eis, quale est illud: Tradẽt enim uos, in cõsilio & synagogis suis flagellabunt uos, & ante præsides, & reges stabitis propter me in testimoniũ illis, & gentibus: uel illud: Cùm tradiderint uos, nolite soliciti esse quomodo aut quid loquamini: dabitur enim uobis in illa hora quid dicatis: & cætera quæ sequũtur usq;, Non cõsummabitis ciuitates Israel donec ueniat filius hominis. Nescio quomodo hæc intelligi possint, nisi cõfiterentur Iesum esse Christũ. Necnon etiã illud quod dicit: Omnis qui cõfessus fuerit me corã hominibus: qualẽ significet confessionẽ in Christo: nisi aliquis audeat dicere quia nolebat tunc prædicari, quoniã Iesus ipse est Christus. Sed hæc dixit ut interpretationẽ loci huius nõ ad futurũ tempus trahat, secũdũ quod postea discipuli Iesu nominati sunt Christiani, incipiẽte ab Antiochia nomine isto. Illud etiã in hoc loco quærendũ est, utrùm cũ mitterẽtur, iam cognoscebant quoniã ipse erat Christus. Et si cognoscebãt iam, sine dubio cognoscebat Petrus. Quomodo ergo post tanta interrogat eos: Vos autẽ quẽ me esse dicitis? quãdo & respondenti & dicenti Petro: Tu es Christus filius Dei uiui, dixit: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis nõ reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis? Per hæc enim sermo demõstrat, quoniã tunc primũ cõfessus fuerat eũ Petrus Christũ filium Dei uiui. Et uide si potes huiusmodi facere quæstionis solutionem dicẽs, Quoniã credere Iesum esse Christũ minus est quàm cognoscere. Quoniã autẽ minus est manifestatur ex eo quod refert Ioannes ita: Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderãt ei Iudęos, Si uos mãseritis in uerbo meo, cognoscetis ueritatẽ, & ueritas liberabit uos: ut dicamus, quando mittebantur ad prædicandũ, credebant quidẽ Iesum esse Christum, non tamẽ adhuc cognoscebant. Postea autẽ proficiẽtes per doctrinam & plura miracula, etiam cognouerũt, quando & interrogati confessi sunt, Tu es Christus filius Dei uiui. Aut si existimentur iam tunc Apostoli cognouisse Iesum esse Christum, ita est respondendũ, quia inter cognoscere & agnoscere differentia est. Vt puta quis sapiens nõ intelligit quoniã Timotheus cognoscens Iesum esse Christũ, non tantum in agnitione eius erat illuminatus quantũ Paulus? Quis autem etiã hoc ignorat, quia etsi multi uera dicunt dicentes de Deo, Quoniam ipse mihi dedit eorũ quæ sunt sciẽtiam ueram: non tamẽ omnes similiter manifestè aut perfectè cognoscunt ea quæ sciũt: ut dicamus, Quoniam tunc quidem Apostoli initia cognitionis Christi habebãt, & exigua cognoscebant de illo: postea autem profecerunt in agnitione ipsius, ut possent capere scientiam Christi reuelatam sibi à Patre, quemadmodũ Petrus, cui & dixit: Beatus es Simon, quia nõ caro & sanguis reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis. Et beatificatur non solùm in eo quod dixit, Tu es Christus: sed in eo magis quod addidit, Tu es Christus filius Dei uiui. Marcus enim & Lucas scripserũt Petrũ respondentẽ dixisse, Tu es Christus: nõ adijciẽtes quod in Matthæo positũ est, Filius Dei uiui: propterea nec scripserunt ad confessionẽ Petri relatã beatitudinẽ, neq; benedictionem dicẽtem, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: & cætera. Aut ita tractandum est, non quia tunc docebãt Iesum esse Christum, & modò præcepit eis ut nemini dicant: sed tunc quidẽ leuiter de eo annunciabant quasi de magno & admirabili uiro: Christum

Matt. 10.

Anepla. An Apostolis licuerit palàm profiteri Iesum esse Christum.

Ibidem.

Act. 11.

Nõ sine ductu à discrimine fidei & cognitionis.

Ioan. 8.

Discernit agnitionem & cognitionem.

stum autem esse eum nondum annunciabant, sed quasi ad inductionem Iudæorum, quædam modica præmittebant de eo, ut præparatis ex parte modica ad fidem eius, tempore opportuno etiam hoc adderetur quòd ipse esset Christus. Aut certè ita quæstio est soluẽda, ut dicamus quòd plura quæ tunc Christus ad Apostolos dixit, non tantũ ad Apostolos pertinebãt, quantum ad omnes credentes in Christum. Nec enim solis conueniebat Apostolis quod est dictum, Ante præsides & reges stabitis propter me in testimonium illis & gentibus: item quod ait, Tradet autem frater fratrem in mortẽ, & pater filium, & insurgẽt filii in parentes, & in mortem adigent eos: sed & illud, Omnis qui cõfessus fuerit me coram hominibus: & cætera, non solis Apostolis, sed omnibus credentibus dicta sunt. Secundum hoc ergo dicendum est quòd præmissa fuit illa doctrina quæ facta est ad Apostolos, postea autem implenda: ut uideantur ea quidem quæ superiùs de annunciando Christo sunt dicta à Christo, nõ ad tempus pertinere quod fuit ante Christi resurrectionem, sed ad tempora pòst futura: hæc autem quæ mandat ut nemini dicant, tunc Apostolis conuenire. Adhuc autem qui uult & Christum esse prædicatum prius ab Apostolis, dicat quoniam leuiter præmittere uòluit eos mentionem nominis sui, ut interim facto silentio prædicationis huiusmodi hoc ipsum quod leuiter de Christo auditum fuerat, digeratur in sensibus auditorum, sic & opportuniùs insinuetur eis Iesus Christus crucifixus, & ex mortuis suscitatus. Quod in primis nec ipsi Apostoli cognoscebant, sicut præsens sermo testatur dicens: Exinde cœpit ostendere discipulis suis, quoniam oportet ire eum in Hierusalem, & multa pati à senioribus, & principibus, & scribis, & occidi, & tertia die resurgere. Si autem tunc Apostoli hæc discebãt de Iesu quæ erat passurus, quid existimare debemus scisse prius de Christo eos qui ab Apostolis docebantur? Nam etsi annunciabatur eis Christus, quasi in inductione, & non manifestè annunciabatur. Ideo & Saluator mittens Apostolos uolebat ut nemini dicerent manifestè quoniam ipse erat Christus, uidelicet ut perfectiorem de eo doctrinam in posterum opportuniùs reseruarent, quando poterant annunciare eis qui eum uiderant crucifixũ de resurrectione eius ex mortuis. Si enim Apostoli qui semper iuxta eum fuerunt, & uiderunt miracula uniuersa quæ fecit, & testimonium perhibuerunt uerbis eius, quoniã uerba uitæ æternæ erant, scandalizati sunt in ea nocte qua tradebatur: quid arbitramur eos passuros fuisse qui primùm audiebant, si audissent quia ipse erat Christus? Sicut fecit Paulus Atheniensibus adhuc rudibus constitutis, annuncians eis non Christum filium Dei, sed uirum quendã hoc modo: Tempora igitur ignorantiæ dispiciens Deus, nunc denunciat omnibus hominibus ubiq; pœnitentiam agere, eo quòd statuit diem iudicare orbem in æquitate, in uirum quẽ statuit præstare fidem omnibus, resuscitans eum à mortuis. Qui ergo uult, hæc quę tunc ad Apostolos dicta sunt, pertinere ad tempora pòst futura, & needum Apostolos tũc prædicasse quia ipse esset Christus, huiusmodi dat rationem: quoniam interim quidẽ nomen Iesu uoluit prædicari: Christum autem crucifixum tempore opportuno post passionem, & resurrectionem, quando & rebus ipsis quod dicebatur poterat approbari. Quod sciens dicebat Apostolus ad Corinthios: Nec enim iudicaui me scire quid in uobis, nisi Iesum Christũ, & hũc crucifixum. Ergo primùm quidem Iesum prædicauerunt talia & talia facientem, & hæc & hæc prædicantem. Nunc autem postquam Petrus confessus est eum Christum filiũ Dei uiui, quasi nolens eos hoc interim prædicare, præcepit dicens, ut nemini dicant, quia ipse est Christus. Propter quam autem causam nolebat se interim prædicari Christum, dat rationem, Quoniam oportet eum abire in Hierusalem, & multa pati. Si quis ergo confunditur in cruce Christi, confunditur in dispensatione per quam triumphati sunt in ligno principatus & potestates, qui genus hominũ debellabãt, cùm deberet potiùs gloriari quasi fidelis & sciens hęc dispẽsata esse in cruce domini nostri Iesu Christi, per quẽ crucifixo mundo traducti sunt, & triumphati sunt principatus eis solis qui credunt. In quibus principatibus arbitror fuisse etiam principem huius mundi. Propterea iuxta passionem factus dicebat: Nunc princeps huius mũdi iudicatus est. Nunc princeps huius mundi expellitur foras. Quo expulso, Si fuero, inquit, exaltatus à terra, omnes trahã ad meipsum: uidelicet iam non tantum quantum poterat priùs potente principe, qui uetabat uenire ad Christum eos qui trahebantur ab ipso. Necessaria ergo res est prædicari Christum Iesum crucifixum: inutile autem est ipsum quidem prædicare, crucem autem eius tacere. Et non sic inutilis mihi uidetur qui Iesum quidem Christum dicit, tacet autem natiuitatẽ eius ex uirgine, aut stellam ostendentem natiuitatem ipsius, aut angelos in natiuitate eius glorificantes, atq; dicẽtes: Gloria in excelsis Deo, & pax super terram hominibus bonæ uolũtatis: aut alia miracula uel signa quæ fecit: quomodo qui Christum quidem eum dicit, crucifixum autẽ eum abscondit. Propterea uolens postmodum perfectius prædicari, præcepit ut nemini interim dicãt, quia ipse est Christus: & præparabat eos ut postmodum dicant, quoniam ipse est Christus qui crucifixus est, & surrexit à mortuis. Et uide diligenter quia non dixit: Exinde cœpit dicere, uel docere quia oportet

Marginal notes: Matt. 10. — *Apostoli qua ratione doctrinam de Christo tradiderint.* — Ioan. 6. — Matt. 26. — Act. 17. — 1. Cor. 2. — *Christi crucifixi neminem pudere debet.* — Ioan. 12. — Matt. 1 & 2. Luca 2.

eum abire in Hierusalem: sed ita, Exinde cœpit ostendere discipulis suis, quoniam sicut corporalia ostendi dicuntur, sic ostendi dicuntur à Christo ea quæ loquebatur: & nō sic puto eis qui corporaliter eum multa patientem uiderunt, ostensa fuisse ea quæ uidebantur, quomodo discipulis ostensus est sermo rationabilis de mysterio passionis & resurrectionis ipsius. Et tunc quidem cœpit ostēdere, consequenter autem postea capaciorib. factis, plenius demonstrauit: non iam quasi rudib. incipiens ostendebat, sed proficiens in ipsa ostensione demonstrabat. Et sic rationis est intelligere, quia omnino quod cœpit Iesus, hoc & perfecit. Aliquando demonstrabat quod cœperat ostēdere discipulis, quoniam oportet eum abire in Hierusalem, & pati. Quando enim de mysterijs istis perfectam scientiam ex uerbo quis fuerit consecutus, tunc dicendum est ex rationabili ostensione sensu uidente quæ ostenduntur, consummatam esse ostensionē, quoniam non capit Prophetam perire extra Hierusalem ea perditione, de qua etiam alibi dicitur:

Matt. 10. Qui perdiderit animam suā propter me, inueniet eam. Quare oportebat eum abire in Hierusalem, ut multa passus in Hierosolymis, & interfectus in eis, primitias resurrectionis ex mortuis faciat in Hierosolymis illis quæ sunt sursum, derelinquens & destruens & dissoluens Hierusalem quæ fuerat super terrā cum omni cultura eius. Quàm diu enim non resurrexerat Christus,

Hebr. 9 et 10. *1. Cor. 15.* nec discipuli eius consurrexerant ei, deorsum quærebatur ciuitas Dei, & templum quod erat in ea, & altare, & sacerdotes eius, & Leuitæ, & dona, & sacrificia pro peccato, & mundationes. Postquam autem resurrexit Christus primitiæ dormientium, & cōsurrexerunt ei qui facti sunt con-

Ioan. 4. formes morti eius, & resurrectioni eius, iam tunc non deorsum ab eis qui cōsurrexerunt ei quæritur Hierusalem, uel domus orationis in ea, uel altare, uel cultura, uel cultores, sed sursum: & quasi qui consurrexerunt & consederunt in cœlestibus in Christo, uiderūt ea quidem quæ fuerant super terram destructa: quæ autem erant in cœlis, splendentia. Quæ ut instituerētur, oportebat eum abire in Hierusalem quæ erat deorsum, & multa pati illic à senioribus eius, & principibus sacerdotum, & scribis, ut glorificetur ab eis, qui capiunt beneficia eius, cœlestibus senioribus, & diuitioribus principibus sacerdotū, & scribis populi qui uacāt circa literas non atramento scriptas, sed spiritu Dei uiui manifestatas: ut occidatur quidem in Hierosolymis, quæ est deorsum: regnet autem resurgens in Sion monte, & ciuitate Dei uiui Hierusalem, cœlesti Sion, de qua dictum est in Psalmo secundo: Ego autem cōstitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum Domini. Tertia autē die resurrexit à mortuis, ut eripiens à maligno, & à filio eius in quo mendacium erat, & iniustitia, & prælium, & omnia contraria eis in quibus Christus habetur, adhuc autē & à spiritu immundo qui transfiguratur in spiritū sanctum, acquirat eis, qui fuerint liberati, hoc donum, ut baptizentur spiritu, & animo, & corpore,

Baptismus in nomine S. Trinitatis. in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, qui sunt tres dies simul instantes perpetuè eis qui per eos facti fuerint filij lucis.

ET accipiēs Iesum Petrus, cœpit eum increpare: Propitius esto tibi Domine, & hoc tibi non erit. Cui dixit: Vade post me satana, scandalū mihi es: quoniam nō sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominis.] Quoniā cœperat Iesus ostendere discipulis suis quia oportet eum abire in Hierosolymam, & multa pati, adhuc initia eorum quæ ostendebantur discens Petrus, indigna hæc filio Dei uiui arbitrabatur, & indigna Deo patre qui reuelauerat ei. Nec enim reuelatū fuerat ei adhuc oportere pati filium Dei, & occidi talem & tantū Christum. Ideo accipiēs eum, & quasi oblitus dignitatem Christi, quoniā filius Dei uiui nihil dignum increpatione dicit aut agit, cœpit eum increpare, & quasi necessariam habēti propitiationem dicere: Propitius tibi esto Domine.

Christus Petrum reprehendit, quòd non ea quæ Dei, sed quæ sunt hominum saperet. Nec enim sciebat adhuc, quoniā hūc posuit Deus propitiationē per fidem in sanguine ipsius. Cuius affectum quidem suscipiens Iesus, ignorātiam autē exprobrans, dixit ei: Vade post me, quasi desistenti per ignorantiam, & per ea quæ nō rectè dicebat, ire post Iesum Christum. Satana autem dixit ei, quasi per ignorantiam aliquid habenti cōtrarium Deo: quod Hebræi interpretati sunt, Contrarius. Si autem non per ignorātiam dixisset, neq; increpasset filium Dei uiui, dicens: Propitius tibi esto Domine, & hoc tibi non erit: nunquā dixisset ei: Vade post me: quasi desinenti ire post eum, & sequi eum. Et si non dixisset cōtraria eis quæ dicta fuerāt ab eo, non ei dixisset, Satana. Nunc autē præualuerat in eo satanas, ut desineret ire post eum, & sequi eum: & fecit eum per ea quæ in ignorantia dixit, dignū ut audiat, Satana: &, Scandalum filij Dei: &, Nō sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominis. Quoniam autē fuerat post filium Dei Petrus antequā peccaret, manifestū est ex eo quòd in principio uocationis eorum ita est dictū ad eos: Venite post

Matt. 4. me, & faciam uos piscatores hominum: & relictis omnibus secuti sunt eum. Simul autem considera differentiam uerbi: quoniam ad Petrum quidē dixit, Vade post me satana: ad diabolum autem dicentem sibi: Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me: dixit, Vade satana: sine

Marc. 1. additamento, Post me. Nam ire post Iesum, bonum est. Propterea secundum Marcum sic dicit: Vidit Simonem & Andream fratrem eius, & dixit eis: Venite post me, & faciam uos piscatores homi-

hominum. Tale eſt etiam illud quod dicit: Si quis non tollit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus. Et ut breuiter dicam, conſidera ubicunque dicitur uerbum Poſt me, in bono dicitur. Bonum eſt enim quando quis poſt Dominum uadit: contrarium autem, quando aliquis reijcit ſermones Domini poſt ſe, uel qui tranſgreditur illud mandatum: Poſt concupiſcentias tuas ne uadas. Item Helias in tertio Regnorum libro ad populum dicit: Vſquequo claudicatis uos utriſque pedibus ueſtris? Si Dominus eſt deus, ite poſt eum. Si autem Baal dominus eſt, ite poſt illum. Hæc autem dicens, propter quod diuertebantur ad diabolum, quia ipſe eſt ſatanas. Et, Non uade ante me ſatana: ad Petrũ ait: ſed, Vade poſt me ſatana. & hoc dicit Petro Ieſus conuerſus ad eum: nam & hoc prodificans ei fecit. Et beatus ad quem conuertitur Chriſtus, etiam ſi corripiendi cauſa conuertitur, ſicut conuerſus eſt ad Petrum. Et tu quidem poteris plura cõgregare huiuſmodi exempla, in quib. poſitum eſt, Cõuerſos: & inuenies plerunque ad utilitatem eorum poſitum eſſe, ad quos conuertitur Ieſus. Mihi autẽ proferre ſufficit in præſenti illud propheticum dicens: Conuertere Domine aliquantulum. Item: Conuerſus reſpexit Petrum. Vbi & conuerſione eius illuminatus Petrus cognouit peccatum ſuum, & amariſſimè fleuit. Item ſecundum Ioannem: Et audierũt duo diſcipuli eius, & ſecuti ſunt Ieſum. Conuerſus autem Ieſus, uidit illos ſequentes ſe, & dixit eis: Quid quæritis? At illi dixerunt ei: Magiſter ubi manes? Adhuc autem requiro quare dixit ad Petrum, Scandalum mihi es: maximè cùm in centeſimo decimooctauo Pſalmo Propheta pronunciet dicens: Pax multa diligentibus legem tuam, & non eſt eis ſcandalum. Dicet enim aliquis: Quoniam proprium eſt eorum qui perfectam habent benedictionem erga Deum, ut non ſcandalizentur aliquando. Charitas enim omnia ſuſtinet, omnia credit, omnia ſperat: charitas nũquam excidit. Quomodo ergo ipſe Dominus qui confirmat omnes qui confirmantur, & erigit omnes eliſos, dicit ad Petrum: Scandalum mihi es? Sed ita eſt reſpondendum, quoniam non ſolùm Ieſus non ſcandalizatur, ſed nec omnis homo qui in dilectione Dei perfectus eſt: ſed quãtum ad ſe qui tale aliquid uel agit, uel loquitur, ſcandalum eſt alteri, licet ille inſcandalizabilis ſit. Aut certè omnem diſcipulum peccantem ſcandalum ſibi appellat: ſicut & Paulus de huiuſmodi diſcipulis: Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non uror? Si ergo Petrus propter hoc ſolum quia dixit: Propitius tibi eſto, & hoc tibi non erit: ſcandalum à Chriſto eſt dictus, quaſi qui non ſaperet quæ Dei erant, ſed quæ hominis: quid eſt dicendum de hominibus illis qui profitentur ſe diſcipulos Chriſti, non autem ſapiunt quæ ſunt Dei, nec aſpiciunt ea quæ non uidẽtur æterna, ſed quæ hominum ſunt aſpiciunt, quæ uidẽtur, & temporalia ſunt? Sine dubio multo magis huiuſmodi homines ſcandala Chriſti ſunt appellandi. Sed & qui fratrem ſuum in ſcandalũ mittit, ſcandalum Chriſti eſt, ſecundum quod ipſe dicit: Eſuriui, & dediſtis mihi manducare: & cætera. Sicut ergo qui fratrem ſuum cibat, Chriſtum cibat: ſic & qui fratri ſuo ſcandalum fuerit factus, Chriſto factus eſt ſcandalum. Non eſt ergo leue peccatum ſapere quæ hominum ſunt, cùm debeat quis in omnibus ſapere quod eſt Dei. Hoc autem quod dicit, Scandalum mihi es, quia nõ ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ hominum: non ſolùm dicẽdum eſt peccantibus in conuerſatione, ſed & omnibus qui à dogmatibus Dei ceciderint, & ab omnib. eccleſiaſticis uerbis, & ab omni ſapientia ueritatis, & dogmata ſapuerint (uerbi gratia) Baſilidis, uel Valentini, uel Marcionis, aut cuiuſcunque eorum qui humana docent quaſi diuina.

Poſt me. — Eccli. 18. — 3. Reg. 19. — Matt. 16. 26. — Ioan. 1. — 1. Cor. 13. — 2. Cor. 11. — Matt. 25.

TRACTATVS II. CAP. XVI.

IN illo tempore dixit Ieſus diſcipulis ſuis: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me.] Quoniã ſuperiùs diximus magni boni eſſe ire poſt Chriſtum, ideo conferamus omnium Euangeliſtarum de hoc loco conuenientia uerba. Et Marcus quidem dicit hoc modo: Et conuocans populum cum diſcipulis ſuis, dixit eis: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Lucas autem ita: Dicebat ad omnes: Si quis uult poſt me uenire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. Ergo per hos omnes manifeſtè cognoſcimus, quoniam non eſt qualiſcunque uirtutis ire poſt Chriſtum, & ſequi eum. Et nemo poteſt ire poſt Chriſtum, niſi denegauerit ſe. Denegat autem ſeipſum, qui priorem uitam ſuam malam bona conuerſione relinquit: utputa aliquando luxurioſus denegat ſe luxurioſum, conuerſus ad caſtitatem: & qui erat iniuſtus, denegat ſe iniuſtum cùm cœperit ſeruare iuſtitiam. Sic & qui inſipiens fuerat aliquando denegat ſe inſipientem, ſapientiam Dei ſuſcipiens. Et timidus aliquando confirmatus in uirtute Dei, timidum denegat ſe. Sic & in omni malitia eſt dicendum: qui ſe ab ea conuerterit ſecundum quod præcepit Ieſus, denegat quod fuerat. Conſequenter autem eſt requirendum ne fortè quis ſicut denegat ſeipſum, ſic & confiteatur ſeipſum, denegans ſe quidem iniuſtum, confitens autem ſe iuſtum. Sed ſi iuſtitia Chriſtus eſt, qui iuſtitiam ſuſcepit, non ſe confitetur, ſed Chriſtum.

Chriſtum ſequi. — Marc. 8. — Luc. 9. — Denegantes ſeipſos. — Confitentes ſeipſos.

Rom. 10. Sic & qui sapientiam inuenit, per hoc ipsum quod sapienter agit confitetur Christum. Nam & is qui corde credit ad iustitiam, ore autem confitetur ad salutem, & operibus Christo testimonium præbet, & uerbis, quasi qui per omnia hæc confessus est Christum coram hominibus, ut confiteatur illum coram patre omnium Christus. Sic & econtra qui non denegat semetipsum, se quidem confitetur, denegat autem Christum: & quasi qui denegauerit Christum, denegabitur & ipse à Christo. Propterea omnis cogitatio nostra & intellectus, & omnis sermo, & omnis actus nostram quidem denegationem spiret, Christi autem testimonium atque confessionem. Credo enim hominis perfecti omnes actus testimonium Christi esse: & abstinentiam omnium peccatorum denegationem hominis esse ducentem eum post Christum. Iste enim talis Christo crucifixus est, & tollens crucem suam sequitur eum, qui propter nos crucem suam portauit: secundum quod scriptum est in Ioanne: Receperunt ergo Iesum, & adduxerunt, & imposuerūt super eum crucem, & portans crucem suam egressus est in locum qui dicitur Caluariæ. (Ioan. 19.) Adhuc autem in eo quod dicit: Abneget semetipsum: uidetur mihi utile esse exemplum Pauli denegantis seipsum, & dicentis: Viuo autem iam non ego: uiuit autem in me Christus. (Gal. 2.) Quod enim dicit: Viuo iam non ego: uox est denegantis seipsum: & quasi qui deposuit suam uitam: suscepit autem Christum in se, ut ipse uiuat in eo quasi iustitia, quasi sapientia, quasi sanctificatio, quasi pax nostra, quasi uirtus Dei, in eo operans omnia hæc. (1. Cor. 1.) Adhuc autem uide & hoc, quòd cùm multi essent modi mortis, in ligno suspensus crucifixus est filius Dei: ut omnes qui moriuntur peccato, non alio modo moriantur ei nisi secundum crucem, ut dicere possint, Christo crucifixus sum: item: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. (Gal. 6.) Quamuis ergo uideatur se abstinere aliquis à peccato, & sit mortuus quantum ad peccatum, tamen nisi in crucem Christi crediderit, & in fide eius qui crucifixus est abstinuerit se à peccato, non potest dicere: Ego autem Christo crucifixus sum. Forsitan autem & unusquisque eorum qui cum Christo crucifiguntur, exuit se principatus & potestates & traducit eas, & triumphat eas in ligno: magis autem Christus in eo hæc omnia facit.

Christus in nobis tenebrarum principem uincit.

QVI enim uoluerit saluam facere animam suam, perdet illam. Qui autem perdiderit animam suam propter me, inueniet eam. Quid autem proficit homo, si totum mundum lucretur, & animæ suæ detrimentum faciat? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?] Dupliciter possumus intelligere hoc uerbum. Primùm hoc modo: Si quis amator uitæ præsentis, & putans hanc uitam præsentem esse optimam, parcit animæ suæ timens mori, & putans animam suam per hanc mortem perire, iste uolēs hoc modo saluare animam suam, perdet illam, alienam faciens eam à uita æterna. Si quis autem contemnens uitam præsentem propter Christi uerbum, & confidens de uita æterna, usque ad mortem pro ueritate certauerit, perdet quidem animam suam quantum ad uitam præsentem, tradens eam pro pietate in mortem, quæ abusiuè dicitur mors: sed quoniam propter Christum perdidit animam suam, magis eam faciet saluam in uita æterna. Alio autem modo sic intelligimus textum: Si quis intelligit quæ est uera salus, & acquirere uult eam salutem animæ suæ: iste abrenuncians hanc uitam, & denegans seipsum, & tollens crucem suam, & sequens Christum, perdit quantum ad uoluntates carnales animam suam propter Christum, & propter omnem doctrinam eius: & perdens animam suam hoc modo, saluat eam per opera pietatis. Denique quasi ad superiora reddens rationes, sic adiecit: Qui enim uoluerit saluam facere animam suam, perdet illam. Dicendo, Qui enim uoluerit: præcedentem & sequentem unum sensum esse ostendit. Si ergo quod superiùs dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me: de morte sola dixit: & hoc quod dicit, Qui uoluerit saluam facere animam suam, perdet illam: consequenter de sola morte dictum intelligere debemus. Si autem abnegare, & tollere crucem, non solùm est mori pro Christo, sed carnalem conuersationem reijcere: sine dubio & perdere animam, non solùm mori est, sed etiam deponere uoluntates carnales. Simul autem considera, quoniam in principio quidem non dicit, Qui saluauerit animam suam, perdet illam: sed, Qui uoluerit animam suam saluare, perdet eam. In sequentibus autem non dicit, Qui autem uoluerit animam suam perdere propter me, hic saluam faciet eam: sed ita: Qui perdiderit animam suam propter me, hic saluam faciet eam. Volentes ergo saluare animam nostram, perdamus eam huic mundo, quasi crucifixi cum Christo, & habentes gloriationem in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem nobis crucifixus est mundus, & nos mūdo, ut consequamur salutem animarum nostrarū in cōuersatione uitæ melioris. (Gal. 6.) Itaq; secundū ea quæ diximus uidetur mihi simile esse hoc ei quod dixit: Abneget semetipsum, & tollat crucē suam. Qui enim denegat se, & tollit crucē suam, ipse est qui perdit animam suam propter Christū: & perdens, melius eam saluat. Et qui perdit animam suam quantū ad uoluntates carnales, ipse est qui denegat se, &

Saluare sua causa, & perdere Christi causa animam, quomodo intelligendum.

se,& tollens crucē,sequitur Christum. QVID autem proficit homo,si totum mundum lucretur,animæ autem suæ detrimentū faciat?] Puto quòd mundum lucretur qui non abnegat semetipsum,nec tollit crucē suam, & sequitur Christum, secundum ea quæ diximus: nec perdit animam suam quantū ad uoluntates carnales,ut saluet eam in conuersationib.spiritualib.cui mundus non crucifigitur in cruce Dñi nostri Iesu Christi. Cui autē non crucifigitur mundus, ipse facit animæ suæ detrimentū. Ideo duobus nobis propositis,ut si uoluerimus mundum lucrari,perdamus animas nostras: aut si animas nostras uoluerimus lucrari, perdamus hunc mundum:magis est eligendū ut mundū perdamus, & lucremur animas nostras, ex eo quòd propter Christū perdimus eas. AVT quam dabit cōmutationē homo pro anima sua?] In prima quidem facie cōmutatio animæ est substantia,ut det substantiam suam homo pauperibus,& saluet animā suam. Puto autē quòd non habet aliquis homo quod dans quasi cōmutationem animę suæ quæ tenetur à morte,liberat eā de manu eius. Ergo homo quidē non potest dare aliquam cōmutationem pro anima sua,Deus autē pro animabus omniū dedit commutationē preciosum sanguinē filij sui: nec enim empti sumus corruptibili argento,uel auro, sed precioso sanguine agni immaculati. Nam filius hominis uenturus est in maiestate patris sui cum angelis suis,& tunc reddet unicuiq; secundū opera eius. Nunc quidē filius hominis uenit sed non in gloria sua. Vidimus enim eum,& non habebat speciē neq; decorem,sed species eius inhonorata,& contemptibilis præ filijs hominū:homo cum esset in plaga & dedecore,& sciens ferre infirmitatem,quoniam auersa est facies eius, & pro nihilo æstimata. Et uerè oportebat eum talem uenire, ut peccata nostra portaret,& pro nobis doleret. Nec enim decebat eum in gloria constitutum, peccata nostra portare,neq; dolere pro nobis. Sed & ueniet in gloria sua cùm antè præparauerit discipulos suos per aduentū suum, non habentem speciem neq; decorem,factus sicut illi,ut illos faceret sicut seipsum conformes imagini gloriæ suæ. Quoniā priùs factus est ipse conformis corporis humilitatis nostræ,quando semetipsum exinaniuit formam serui suscipiens,ut restituat eam in forma Dei,quando ista prouenient, quando Apostolicū illud implebitur quod dicit:Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit,siue bonum,siue malum. Si autē unicuiq; secundum actum est redditurus,nec pro solis bonis actibus reddet sine malis,nec pro solis malis sine bonis,sed secundū omnem actū bonum,& secundū omnē actum malū recipiet unusquisq;. Arbitror autē in istis quidem credens Apostolo,Ezechieli autem in illis,quoniam eius delētur peccata qui perfectè conuertitur,& qui pleniùs ceciderint, eis præcedens iustitia non imputatur. Nobis autē qui inter perfectos,& inter apostatas medij sumus, reddetur ante tribunal Christi secundū quod gessimus,siue bonū,siue malum:quia nec sic pleniùs conuersi sumus ad Deum ut nobis omnino mali actus non imputentur:nec sic auersi sumus,ut obliuiscatur Deus si quæ fecimus opera bona. Si autem moraliter potueris intelligere differentias uerbi,quod & in stultitia prędicationis annunciatur credentib.& in sapiētia inter perfectos:uidebis quomodo uerbum Dei,eis quidem qui nouiter inducuntur ad fidē,formam habet serui,ut dicant: Vidimus eum,& non habebat speciem neq; decorem:perfectis autē uenit in gloria patris sui, ut dicant: Et uidimus gloriam eius,gloriā tanquam unici à Patre,plenum gratiæ & ueritatis. Perfectis enim apparet gloria Verbi,& quia unicum est à Patre,& quia plenum est gratia simul & ueritate:quod non potest capere qui indigens est stultitiæ prędicatione. Nam filius hominis uenturus est in maiestate patris sui non solus,sed cum angelis suis. Et si intelligere potes omnes cooperarios Verbi, quod in sapientia demonstratur, quod est Christus, conuenientes ei, uidebis quomodo uenit filius hominis in maiestate patris sui cum angelis suis. Angeli enim illius sunt Prophetarum sermones: & uide si potes dicere,quoniam Prophetarū sermones,qui priùs sunt passi ante istius Verbi aduentum,contemptibiles erant, non habentes speciem neq; decorem, secundum similitudinem huius Verbi,non habentis speciem neq; decorem. Sicut autem uenit filius hominis in gloria patris sui,sic Prophetarū sermones angeli facti ueniunt cum eo in maiestate secundū similitudinē Verbi uenientis in maiestate: quia nec possibile est antè spiritualiter secundum ueritatem intelligere Prophetarum sermones,nisi cùm spiritualiter intellectum fuerit uerbum Christi, ut uideantur simul apparere in maiestate. Quando autem huiusmodi Verbum uenerit cum angelis suis ad sensum credentis,dabit unicuiq; de gloria sua & de claritudine angelorum suorum,secundum actum uniuscuiusq;:quoniam quanto melior fuerit in actibus suis,tantò spiritualiùs intelligit Christum,uel Prophetas ipsius. Amen dico uobis, quoniam sunt quidam hîc stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo.

Lucrari aut perdere mundum.

Deus pro animabus fidelium dedit pretiosum ἀντάλλαγμα, sanguinē filij sui.

Esa. 53.

Phil. 2.

2. Cor. 5.

Dominus Iesus unicuiq; reddet secundum opera sua.

Esa. 53.

Ioan. 1.

Matth. 25.

Ex angelis prophetícos sermones facit.

TRACTATVS III. CAP. XVII.

Specimen gloriæ & regni Christi discipulis exhibitum.

IN illo tempore, assumpsit Iesus Petrum, & Iacobum, & fratrem eius, in montem excelsum seorsum: & transfiguratus est ante eos.] Quidam sic intelligunt, quoniam non gustauerunt mortem hi tres Apostoli, priusquam uiderent filium hominis uenientem in regno suo, & in gloria sua. Videntes enim ante se Iesum transfiguratũ, ita ut fulgeret facies eius tanquam sol, & uestimenta candescerent sicut lumen, uiderunt regnum Dei ueniens in uirtute. Nam quemadmodum si consistant circa Imperatorem quidam armati, sic Moses & Helias uisi sunt circa Christum, eis qui ascenderant super montem excelsum apparẽtes in maiestate, & loquentes cum Iesu, dicebant exitum eius quem impleturus erat in Hierusalem. Hæc autem expositio quam diximus, conuenit eis qui tales sunt, quales nominat Petrus: Facti sicut modò generati infantes, desiderantes rationabile & sine dolo lac. Ad quos etiam Paulus loquebatur, dicens: Lac uobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec usque adhuc potestis. Et omnem expositionem quæ secundum textum exponitur, & potest ædificare eos qui expositionem non capiunt fortiorem, arbitror rectè lac appellari, quod fluit de sancta scripturarum terra. Qui autem ablactatus est, quemadmodum Isaac, dignus lætitia & susceptione quam fecit in ablactatione filij Abraham, sine dubio quæret & in istis, & in omni scriptura fortiorem cibum, qui alter est ab eo cibo qui cibus quidem est, sed non fortis cibus, qui appellatur Holera: qui ablactato quidem, non autem forti, sed infirmo est cibus, secundum quod ait Apostolus, Qui autem infirmatur, holera manducet. Sic & Samuel ablactatus, & transmutatus à matre ad Deum, & appositus Deo à matre, quæ uocabatur Anna, interpretata Hebraicè, Gratia, & si quis fuerit gratiæ filius, ut quærat quasi in templo Dei nutritus carnes, sanctam escam perfectorum simul & sacerdotum. Quæ autem uidentur mihi in loco præsenti, sunt ista. Erant quidam stantes ubi stabat Iesus, & fundatas habentes apud Christum animæ bases. Hi ergo stabant ibidem apud Iesum, id est Verbum Dei, sed non omnes æqualiter stabant. Est enim & inter eos qui stabant apud Iesum, ad alterutrum differentia standi. Propterea non omnes qui stabant apud Iesum, sed quidam ex eis quasi qui meliùs stabant, dicuntur non gustare mortem, donec uideant Verbum Dei quod uenit ad homines. Ideo autem Verbum illud quasi filius hominis uenire in regno suo refertur, quia non semper quãdo uenit Verbum in regno suo uenit. Eis enim qui in primis inducuntur ad fidem tale est, ut dicant uidentes eum non gloriosum, neq; magnum, sed inferius multis hominum uerbis: Vidimus eum, & non habebat speciem, neq; decorem, sed species eius sine honore, & abiecta præ filijs hominum. Hæc dicent qui uidẽt gloriam eius de præteritis temporibus suis, quando in primis non uidebatur eis Verbum habere speciem gloriosam secundũ quod in primordio suo intelligebant. Ergo extra istũ uulgarẽ & manifestissimũ intellectũ, quẽ in primordio suo intelligunt accedẽtes ad fidẽ, est aliquis dignior, & quasi regalis intellectus in uerbo, quẽ non omnes stãtes apud Iesum uidẽt: sed qui possunt eum sequi præcedentẽ & ascendentem super excelsum suæ manifestationis montẽ: qui sunt sicut Petrus, quẽ suprà descripsimus, uel sicut filij tonitrui, qui nascuntur ex magniloquio Dei tonantis, & magnifica cœlitus clamantis ad eos qui habent aures & sapiunt. Isti ergo qui sunt sicut Petrus, uel sicut filij tonitrui Iacobus & Ioannes, non gustabunt mortem, donec uideant filium hominis uenientem in regno suo, & in gloria sua, & regnũ Dei ueniens in uirtute. Ve autem manifestiùs exponamus quid sit uidere Verbũ ueniens in regno suo, & in gloria sua, & quid significet uidere regnum Dei ueniens in uirtute, siue dum ex se splendet in cordibus nostris, siue dum quærẽtibus inuenitur, siue dum ingreditur in cogitationes nostras, unusquisq; iudicet quod exponimus, prout uult. Tamen qui uidet & comprehendit eminentiam Verbi Dei, quod soluet & conuincet omnes persuasiones mendaciorum profitentium ueritatem, uidet filium hominis, id est, Verbum, uenientem in regno suo. Et qui Verbum Dei filium uidet, non solùm soluentem & conuincentem aduersariorum persuasiones, sed etiam suas euidẽtias declarantem, uidet non solùm regnum, sed & gloriam Verbi Dei. Et iste talis in seipso uidet regnum Dei ueniens in uirtute, non in infirmitate. Qui autem non est ita confidẽs in regno Dei, ut omnia pati contentus sit propter illud, sed est dubius, & timidus de spe regni, ille non uidet in se regnũ Dei ueniens in uirtute. Et hoc ille uidet in quo non regnat peccatũ, nec tenetur sub dominatione peccati quod regnat in corpore mortali peccantiũ, sed est sub rege omniũ Deo. Dicit enim Apostolus: Et ego, fratres, nõ potui uobis loq quasi spiritualib. sed quasi carnalib. quasi paruulis in Christo, lac uobis potum dedi, nõ escam: nondũ enim poteratis, sed nec usq; adhuc potestis. Nam cùm sint inter uos æmulationes, & contentiones, nonne carnales estis & secundum hominem ambulatis? Item alibi: Sapientiã autem loquimur inter perfectos. Si ergo qui adhuc carnales & paruuli sunt in Christo, & nõ sunt perfecti, non possunt intelligere sapiẽtiam Verbi, nec capiunt spiritualem eius intellectũ, quomodo uideant mente sua eminentiam Verbi, id est regnũ Verbi, & gloriam Verbi, qui diuersis sunt inuoluti peccatis. Quid est autem

1. Petr. 2. — *1. Cor. 3.* — *Gen. 21.* — *Rom. 14.* — *1. Sam. 1.*

Eorũ qui apud dominum Iesum stabant ordines.

Esa. 53.

Verbũ ueniens in regno suo.

Rom. 6.

1. Cor. 3. *Carnales qui sint.*

mortem gustare, uideamus. Duæ res sunt sibi contrariæ, mors & uita. Et uita quidem est ille qui dixit: Ego sum uita: de qua scriptum est: Quod autem factum est in eo, uita est, id est in Verbo. Inimica autem uitæ huius, mors est: quæ & nouissima inimicorū omnium destruetur, qua peccans anima moritur, quando dicitur in Lege: Dedi ante faciem tuam uitam & mortē, elige uitam. Ex quibus alterū unusquisq; nostrûm per ea quæ agit, eligit semper. Sicut ergo uita est & uiuus panis qui de cœlo descendit, & uitam dedit huic mundo: sic & inimica eius mors, panis est mortuus. Omnis autem rationabilis anima, aut uiuo pane nutritur, aut mortuo, per ea quę suscipit opera uel dogmata bona uel mala. Et quemadmodū est in communi pane, ut quis aliquando quidē gustet eum tantùm, aliquando autē & ampliùs eum manducet: sic & in istis panibus, quidam quidē modicum manducant, tantùm gustantes: quidam autē & abundantius ex eis manducant: boni quidē de uiuo pane qui de cœlo descendit: mali autē ex mortuo pane, qui est mors. Et forsitan qui & raró, & modicum peccant, tantūmodo gustant mortem, qui autem perfectiùs susceperint spiritualem uirtutē, neq; gustant eam, sed uiuo pane sempee uescuntur. Consequēs ergo erat Petrum, cui portæ inferorum non præualebant, ut neq; gustaret mortem: quoniam tunc quis gustat uel manducat mortem, quando portæ mortis præualent contra eum, uel parum uel multùm. Sed & filijs tonitrui natis ex magniloquio, id est ex tonitru, impossibile erat mortem gustare. Hoc ergo perfectus sermo prophetat, ut ex eo quòd stantes sunt apud Verbum, tantum proficiant, ut neq; gustent mortem donec uideant aduentum, & gloriam, & regnum, & eminētiam Verbi Dei, secundum quam eminet super omne uerbū quod adhuc interim diuellit & trahit homines suspicione ueritatis, eos qui non possunt dirumpere uincula diuulsionis, & ascendere ad eminentiam uerbi ueritatis. Sed forsitan uidetur quibusdam, quasi promissio hæc Saluatoris tempore aliquo terminetur, ut non quidē gustent mortem donec uideant filium hominis uenientem in regno suo, postea uerò gustent. Ideo oportet ut proferamus exempla, secundum quam scripturæ consuetudinē positum sit quod dicit, Donec uideant: non omnino definiens tempus, ut postquam transierit illud Donec, fiat quod antē non fuerat factum: sed rem quæ necessaria est exponit. Dicit enim Dominus ad undecim discipulos suos cùm surrexit à mortuis: Et ecce, ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Ergo usq; ad consummationē seculi cum illis erat futurus: post consummationē autem seculi huius instante futuro seculo iam nō se promittebat fore cum eis, ut melius esset discipulis hoc tempus quod est ante consummationē seculi quàm illud futurū. Nam etsi audeat aliquis dicere, quoniam post consummationē seculi iam non erat cū discipulis suis Iesus, quoniam sermo tam diu cum illis eum futurum esse demonstrat: manifestum est tamen quoniam quod quærebatur hoc erat, si ante futurum seculum, & ante promissiones illas speratas Dei, cum discipulis suis erat futurus filius Dei. Conuenienter autem requiro, cùm sit manifestum quia usq; ad consummationē seculi cum discipulis suis sit, utrùm semper cum discipulis suis sit, aut aliquando quidē est, aliquando autem non est. Hoc autem quæro propter illud quod dixit: Et ecce ero uobiscum omnibus diebus: ne fortè per dies quidem sit cum discipulis suis, per noctes autem non sit. Si autem propter hoc quod dixit, In diebus cum discipulis se futurum, non est in noctibus, absurdum putamus dicere, quoniam in noctib. denegauit se cum discipulis suis futurum, sine dubio non cogimur illum suscipere intellectū ut dicamus, gustare eos mortē qui uiderunt filium hominis uenientē in regno suo, postquam digni habiti sunt talem illum uidere. Sed quēadmodum in ea scriptura quam diximus, necessarium erat cognoscere quoniam usq; ad consummationē seculi non fuerat nos relicturus, sed nobiscū futurus omnibus dieb. post cōsummationē autem seculi reliquit quasi manifestū, quia multò magis nobiscū erat futurus: sic & in hoc loco arbitror manifestissimū esse omnib. qui intelligere possunt consequentiam rerū, quoniam qui semel uidit filium hominis uenīetem in regno suo, & uidit eum in gloria sua, & regnum ueniens in uirtute, post tantorum bonorum spectaculum iam nequaquam gustabit mortem. Sine uerbo autem promissionis Iesu, non sine ratione forsitan existimabimus gustare mortem, quàm diu digni habiti non fuerint homines, uidere filium hominis uenientem in regno suo, & in gloria sua, & regnum Dei in uirtute. Quoniā hîc quidem scriptum est apud tres Euangelistas: Non gustabunt mortem: in alijs autem scripturis uaria de morte sunt dicta: non est superuacuum ut etiam illa conferentes cum istis discutiamus largius quid sit mortem gustare. In Psalmis dictum est: Quis est homo qui uiuet & non uidebit mortem? Item alibi: Veniat mors super illos, & descendant in infernū uiuentes. Item apud aliquem Prophetarum: Absorbuit mors præualens. Item in Reuelatione, mors & infernus quosdam sequuntur. Videtur ergo mihi in istis, quia aliud est mortem gustare, aliud autem mortem uidere: aliud uenire super aliquos mortem, aliud absorbere mortem, aliud autem mortem sequi. Quæro autem in istis, ne fortè grauius sit gustare mortem quàm uidere: item peius est quem sequitur mors, quàm qui gustat: & nō solùm ut sequatur, sed etiā ut ueniat super aliquē mors, &

Mortē gustare — *Ioan. 14.* — *Ioan. 1.* — *1 Cor. 15.* — *Deut. 30.* — *Ioan. 6.* — *Matth. 28.* — *Psalm. 89.* — *Differunt mortem uidere & mortem gustare.*

comprehendat

comprehendat quem sequebatur. Absorberi autem à morte, omnib. uidetur mihi grauius esse. Si autem consideraueris peccantium differẽtias, puto quòd non dubitabis suscipere hæc quæ de mortis differẽtia sunt tractata à nobis, & dicta in scripturis per Spiritum sanctum. Post dies autem sex, secundum Matthæum & Marcum, assumens Petrum, & Iacobum, & Ioannẽ fratrem eius, duxit eos super montem excelsum, seorsum, & transfiguratus est ante eos. Videntur mihi qui dicuntur à Iesu super montem excelsum, & digni habentur uidere transfigurationem eius secretè, quia non in uanum post sex dies dicuntur. Quoniam enim in sex diebus perfecti numeri totus factus est uisibilis mundus, ideo arbitror eum qui transcendit omnes mundi res, considerans iam non quæ uidentur, temporalia enim sunt, sed quæ non uidẽtur, quoniam sunt æterna, ille potest ascendere super montem excelsum, Christo se præcedẽte, ille potest & gloriam aspicere uerbi Dei. Si ergo quis nostrûm cupit Christo se assumente ascendere super montem excelsum, & uidere secretè transfigurationem ipsius, transcendat opera sex dierum, non aspiciens quæ uidẽtur, neq; diligens mundum, nec ea quæ sunt in mũdo, nec concupiscat aliquam concupiscentiam mundialem, quæ est concupiscentia corporum, & corporalium diuitiarum, & gloriæ corporalis: nec omnia quæcunq; solent auellere & trahere à melioribus, & diuinis, & ad inferiora deponere. Quum autem transcẽderit sex (secundum quod diximus) dies, nouum sabbatum sabbatizat, exultans in monte excelso, in eo quod uidet transfiguratum Iesum ante oculos cordis sui. Diuersas autem habet Verbum Dei formas apparens unicuiq; secundum quod uidenti expedire cognouerit, & nemini supra quod capit semetipsum ostendit. Quæres autem quando transfiguratus est coram eis quos duxerat super montem excelsum, si apparuerit eis in forma Dei in qua fuerat prius: ut his quidem qui erant deorsum haberet formam serui, sequentibus autem se post sex dies super montem excelsum, iam non haberet formam serui, sed Dei? Sed audi si potes quasi spiritalis, quia non dixit simpliciter: Transfiguratus est: sed cum quodam necessario additamento quod scripserunt Matthæus & Marcus. Secundum ambos enim sic est dictum, Transfiguratus est coram eis. Secundum ergo hoc dices possibile esse Christum coram quibusdam quidem transfigurari ista transfiguratione: coram alijs autem in ipso tempore non transfigurari, sed esse in forma serui. Si autem uis transfigurationem Christi uidere factam coram eis, qui ascenderunt super montem excelsum secretè cum eo: considera mihi in Euangelijs Iesum, quomodo simpliciter intelligitur ab eis, qui non ascẽdunt per ascendentia opera, & per exercitationem uerborum spiritalium super excelsum sapientiæ montem: eis autem qui ascendunt iam non secundum carnem cognoscitur, sed Deus Verbum intelligitur, & creditur, & colitur secundum Dei formam. Coram his ergo transfiguratur Iesus, & non coram illis qui sunt deorsum, in conuersatione terrena uiuentes. Siquando autem fuerit transfiguratus, & facies eius fulgebit sicut Sol, ut clarus inueniatur filijs lucis qui spoliauerunt se opera tenebrarum, & induerunt se arma lucis, & iam non sunt filij tenebrarum & noctis, sed facti sunt filij Dei, & sicut in die honestè ambulant: & manifestus fulget eis non simpliciter sicut Sol, sed ostenditur eis Sol esse iustitiæ. Et non solùm transfiguratur coram talibus discipulis suis, sed etiam uestimenta ipsius fiunt candida sicut lumen, quæ sunt sermones & literæ Euangeliorum quibus Iesus est indutus. Puto autem etiam illa, quæ ab Apostolis dicuntur de eo, uestimenta esse Iesu, quæ fiunt ascendentibus super montem excelsum cum Iesu candida. Sed quoniam candidorum differentiæ sunt, non fiunt qualitercunq; candida, sed candida sicut lumen. Si quando ergo uideris aliquem non solùm erga diuinitatem Christi cautum, atq; perfectum, sed & dicta Euangeliorum omnia manifestantem, non dubites dicere, quòd ei tali, uestimenta Christi facta sunt candida sicut lumen. Quòd si ita intelligatur, & conspiciatur transfiguratus filius Dei, ut facies eius sit sicut Sol, & uestimenta eius candida sicut lumen, statim apparebat coram huiusmodi hominibus uidentibus Iesum talem, etiam Moses, id est Lex, & Helias, id est Prophetæ colloquentes cum Iesu. Tale est enim aliquid quod significat sermo, dicens: Colloquentes cum eo. Secundum Lucam autem Moses & Helias uisi in gloria dicebant exitum eius, quem impleturus erat in Hierusalem. Si quis autem intelligit spiritualem legem conuenientem sermonibus Iesu, & in Prophetis absconditam in mysterio sapientiã, ille uidit Mosen & Heliam in gloria, quando uiderit eos unum cum Iesu. Itaq; & illud quod secundum Marcum dicitur, oportet exponere, quod est tale, Et dum orat transfiguratus est: ne fortè tunc maximè uideamus Verbum coram nobis transfigurari, si ea quæ prædicta sunt fecerimus, si ascenderimus super montem, & uiderimus Iesum colloquentem cum Patre, id est, conuenientia Patri loquentem, & orantem, id est subdentem se Patri soli uero Deo. Cùm autem sic uisus fuerit loquens cũ Patre, & orans eũ, tunc secundum Marcũ, uestimenta eius splendida & candida fiunt sicut nix, qualia fullo super terram non potest facere candida, coram eis, qui uident eum loquentẽ cum Patre, & orantẽ Patrem. Et forsitan fullones super terram possumus moraliter existimare sapiẽtes seculi huius, qui præsunt, & diligentiam adhibent quibusdam hominibus per sermonem doctrinæ

Allegoria de spectatoribus gloriæ Domini nostri Iesu Christi.

In qua forma Christus suis discipulis apparuerit.

Rom. 13.

Vestimenta Christi sermones Euangelij significant.

Moses & Helias in gloria uisi ab Apostolis.

Marc 9.

Fullones significant sapiẽtes huius seculi.

doctrinæ suæ, quem ipsi existimant clarum & mundum, ita ut putentur ornare etiam turpes intellectus, & dogmata falsa fullonicae ingenijs suis. Qui autẽ splendentia uestimenta sua ascẽdentibus super montem ostendit, & splendidiora quàm illorũ ars fullonia facere potest, sermo est qui ostendit spiritaliũ intellectuum splendorem in dictis scripturarum impertitis, quæ à plurimis contemnuntur. Post hæc uideamus quid intelligens Petrus Domino dixit: Domine, bonum est nos hîc esse. Si uis, faciamus hîc tria tabernacula: unum tibi, unum Mosi, unum Heliæ. Propterea autem maximè hoc existimo requirendum, quoniam Marcus quidem quasi ex sua persona adiecit dicens: Nec enim sciebat quid responderet. Lucas autem dicit: Hoc inquit Petrus nesciens quid loquebatur. Si enim nesciens quid loquebatur hæc locutus est: considerandum est ne fortè per excessum mentis hæc loquebatur motus quodam spiritu alieno. Spiritum autem sanctum existimare non possumus. Nec enim uenerat super aliquem credentium in Iesum Spiritus sanctus: sicut testatur Ioannes, quia Iesus nondum fuerat honorificatus, sed alieno spiritu motus loquebatur qui nesciebat quod loquebatur. Necdũ enim principatus & potestates traducti & triumphati erant in ligno. Et iste forsitan spiritus erat quem supra scandalum sibi pronunciauerat Christus & satanan, dicens: Vade post me Satana, scãdalum mihi es. Scio autem quòd hæc quæ dico multis legentibus & non sapienter iudicantibus contraria & aspera uidebuntur, quasi in blasphemiam Petri dicta, qui paulo antè beatus à Christo est dictus, cui non caro & sanguis, sed Deus pater reuelauit notitiam filij sui. Sed qui putant Petrum uel cæteros Apostolos ante passionem Christi fuisse perfectos, & liberos ab omni spiritu alieno, dicant quomodo eos eripuit à maligno, uel unde eos redemit precioso sanguine suo. Aut dicant in tempore transfigurationis Christi unde erant grauati somno, sicut exponit Lucas. Aut certè ut ad præsentem expositionem preterita reuocemus, putas est ut aliquis scandalizetur in Christo, sine operatione diaboli scandalizãtis? Et potest aliquis denegare Christũ, & hoc in conspectu ancillulæ & ostiariæ, & in conspectu omnium abiectorum, nisi fuerit inimicus, & denegator spiritus cum spiritu & sapientia, quæ datur eis qui adiuuantur à Deo secundum aliquam animæ dignitatem ad confitendum? Si ergo ita est, ne fortè ille spiritus qui uoluit, quantum ad se, Christum scandalizare ut recederet à passione omnibus hominibus salutari, ipse etiam operans hîc seductoriè uult auellere Christum sub colore boni, ut non condescendat hominibus, nec ueniat ad eos, nec suscipiat mortem pro eis, sed remaneat in monte excelso cum Mose & Helia. Promittit autem & facere tria tabernacula, unum priuatim Iesũ, alterum Mosi, aliud Heliæ: quasi non eos capiente tabernaculo uno, in quo omnes simul consistere deberent. Forsitan & in hoc malitiosè operabatur per eum qui nesciebat quid loquebatur, nolens esse simul Iesum, & Mosen, & Heliam, sed separare eos ab inuicem trium tabernaculorum obtentu: quod fieri non poterat. Nam si in unum sint Christus, & Lex, & Prophetæ, tunc & Christus Dei filius comprobatur, & Lex & Prophetæ uera prophetasse inueniuntur: quoniam Lex & Prophetæ testimonium dederunt de Christo, prædicentes ea quæ futura erant de Christo: & Christus testimonium dedit Legi & Prophetis, quoniam uera prophetarunt, prophetiam eorum ipsis rebus adimplens. Si autem separentur ab inuicem, nec Christus ostenditur, nec Prophetæ uera dixisse inueniuntur. Quod fieri cupiebat mala suggestio Petri dicentis: Faciamus tria tabernacula, unum tibi, unum Mosi, unum Heliæ, propter quod Euangelistæ dixerunt de Petro, Nesciens quid loquebatur. Falsum autem erat & illud quod dicebat, Bonum est hîc nos esse. Si enim bonum fuisset illic eos esse, mansissent utique ibi, non recusassent quod erat bonum. Si autem falsum fuit quod dixit, Bonum est nos hîc esse: intellige quis suggessit loqui falsum, nisi ille qui mendax est & pater eius? Et sicut non est ueritas sine opere eius qui dixit: Ego sum ueritas: sic non est loqui mendacium sine diabolo auctore mendacij. Contraria ergo sibi adhuc erant in Petro, ueritas & mẽdacium. Et de ueritate quidem dicebat: Tu es Christus filius Dei uiui: in quo & beatificatus est, & per promissionem meruit fieri Ecclesiæ fundamentum. Ex mendacio autem, quod dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit. Falsum enim inuentũ est quod dixit, sit hoc tibi non erit. Postquam enim abijt in Hierosolymam, multa passus est, à quibus passus est. Et quod dixit: Bonum est nos hîc esse, dixit suggerente sibi mendacio. Qui autem nõ uult ex aliqua operatione mali spiritus Petrum ista dixisse, sed ex arbitrio suo puro, quomodo defendat illud quod Euangelistæ dixerunt de eo, Hæc autem dixit Petrus, nesciens quid loquebatur? Verè autem quoniam & illic quasi execrabile existimabat atque indignum, occidi filium Dei uiui, quem iam reuelauerat ei Pater, dixit: Propitius tibi esto, & hoc tibi non erit. Et hîc ut uidit duas formas Iesu Christi, multum autem distantem eam quæ ex transfiguratione in eo fuerat demonstrata, delectatus in ea dixit: Bonum est nos hîc esse, ut ipse & qui erant cum eo delectarentur uidentes transfigurationem ipsius & splendentem faciem eius quemadmodum solem, & uestimenta eius candida sicut lumen, necnon etiã Mosen & Heliam, quos semel in gloria uiderunt semper uiderent, & delectarentur audientes eos ad inuicem colloquentes,

Mosen

Matt. 17.

Ioan. 7.

Matth. 16.

Discipulos nõ fuisse perfectos. Discipulorũ Christi infirmitas.

Matth. 16.

Christus à Lege & Prophetis non seiungendus.

Ioan. 14.

Matth. 16.

oportet Heliam uenire primùm? Tu enim nobis manifestatus es ante Heliã,& priusquàm ille, ad hanc uitam humanam uenisti. Ad hoc respondit Iesus non reprobans quidẽ quæ à Scribis tradita fuerant de Helia, sed alium Heliæ aduentũ ante se indicans factũ, quem ignorauerant Scribæ. Ignorantes autem eũ quodãmodo participes facti interfectionis eius, fecerunt ei quanta uoluerunt, similiter facturi Christo. Ideo respondens Iesus, dixit:

HELIAS quidẽ uenturus est primùm, & restituet omnia. Dico aũt uobis, quoniã Helias iam uenit, & non cognouerunt eum.] Quod dicit propter Ioannem, Helias iam uenit: non anima Heliæ est intelligenda, ut ne incidamus in dogma trãscorporationis, quod alienũ est ab Ecclesiastica ueritate. Nam & contrarium est his quæ dicit Apostolus: quæ uidẽtur, temporalia esse: & mundum istum finẽ habere: & ei quod ipse Dominus ait: Cœlum & terra transibunt: & prophetico ei quod ait: In initio terrã tu fundasti, Domine, & opera manuũ tuarum sunt cœli, ipsi peribunt. Si enim secundũ opinionem eorũ eadem anima bis potest fieri in corpore, secundũ statum eundẽ, ab initio seculi usq; ad finẽ, interrogo quare fit bis? Si propter peccatũ, quare nõ & ter, & frequentiùs fit in corpore anima, ut propter uitam hanc & peccata quę cõmittuntur in ea, patiatur pœnã transcorporationis, quæ sola secundũ opinionem animab. peccatricibus infertur causa uindictæ? Quæ si consequenter inferatur, non erit citò ut anima desinat iterum atque iterum suscipere corpus. Semper enim propter delicta præcedentia reuertetur, & sic locum non habebit consummatio mundi. Si enim secundũ hoc argumentũ, ei animæ datur non redire ad corpus quæ non habet omnino peccatũ, per quot annos existimas unam animã inueniri, quæ omnino munda sit à peccato, & non habeat opus transfigorationẽ suscipere? Tantũ & sic una quadam anima semper ex definito numero animarũ translata, & iam non reuertente ad corpus, deficiet aliquãdo per aliqua innumerabilia secula natiuitas, mundo redacto ad unum aliquẽ uel duos, uel tres. Post quos cùm & ipsi fuerint propter perfectã iustitiam suam irreuertibiles facti, consũmabitur mũdus, deficientib. uidelicet qui reuertũtur ad corpus. Quod scripturarũ non placet ueritati. Sciunt enim multitudinẽ peccatorũ esse inueniendam in tempore cõsummationis, secundũ quod ipse Dominus manifestat, dicens: Tamen cùm uenerit filius, putas inueniet fidẽ super terrã? Item alibi: Sicut fuit in dieb. Noe, ita erit aduentus filij hominis. Sicut enim fuerunt ante diluuiũ manducantes, bibentes, & nuptũ tradentes, donec intrauit Noe in arcam, & uenit diluuiũ, & tulit omnes: sic erit & aduentus filij hominis, & erit eis qui tunc fuerint peccatores, punitio, non in transcorporatione, sed in igne. Vnde necessarium, qui transcorporationis dogma defendunt gentiles, quasi consequentias ibi dicere cupientes, denegant mundũ esse aliquando consummandũ. Contra quos respondemus: Si non consummatur mundus, sed erit sine fine, non est Deus omnia sciens priusquàm fiant, sed fortè ex parte unum, uel alterũ scit futurũ, priusquàm fiat, omnia autẽ nescit: quę enim nata sunt sine fine, definitione aliqua cõprehendi non possunt: & cõsequens est, ut nec prophetiæ possint fieri de omnib. quasi sine fine omnib. constitutis. Adhuc dicimus eis qui putant animã Ioannis, animã fuisse Heliæ, & primùm quidẽ uocatam Heliam, postea Ioannẽ, quare angelus qui uisus est Zachariæ ita dixit: Ecce Helizabet uxor tua, concipiet & pariet tibi filium, & uocabis nomen eius Ioannem. Si enim anima ipsa fuit Heliæ, oportuit & secunda uice natum uocari Heliam, aut ostendi aliquã mutati nominis causam, sicut in Abram, & in Abrahã: & in Saram, & in Sarai, & in Iacob, & in Israel, & in Simonem, & in Petrũ. Tamen nec sic ratio ualida uincitur, quoniam illorum in una eadẽq; uita mutata sunt nomina. Sed dicit aliquis eorũ: Si non Helię fuit anima Ioannis, quare Saluator Heliam appellauit Ioannẽ? Et puto quòd Gabriel in uerbis quæ locutus est Zachariæ, demonstrauit quid Heliæ translatũ est in Ioannẽ. Dicit enim ita: Et ipse præcedet ante eũ in spiritu & uirtute Heliæ, cõuertere corda patrũ ad filios, & incredulos ad sapientiam sanctorũ. Et non dixit: Ipse pręcedet ante eum in anima Heliæ. Manifestè enim scriptura cognoscit aliud esse animã, aliud autem esse spiritũ, sicut testatur Paulus dicens: Deus autẽ sanctificet uos ad perfectũ, & integer spiritus uester, & anima, & corpus cõseruetur in aduentu Domini nostri Iesu Christi: & apud Danielẽ: Benedicite spiritus & animæ sanctorũ Dominum. Helias ergo Ioannes non propter animam est appellatus, sed propter spiritũ & uirtutẽ: quæ non contristant uirtutẽ scripturæ si primùm fuit in Helia spiritus, & postea in Ioanne factus est, sicut cõuenienter Apostolus ait: Spiritus Prophetarũ, Prophetis subiectos est, non animæ Prophetarum Prophetis subiectæ sunt. Adhuc ad confirmationẽ eorũ quæ Angelos dixit: Et ipse præcedet in spiritu & uirtute Heliæ: accipiamos de quarto libro Regnorũ, quod est tale: Et factum est cùm transisset, dixit Helias ad Helisæum: Pete quid faciam tibi priusquàm tollar à te. Et dixit Helisæus: Fiat spiritus tuus duplex in me. Et dixit Helias: Durè petisti. Tamen si uideris me ascendentem à te, fiat tibi sic: si autẽ non, non fiat. Et quoniam dixerat: Si uideris me, fiat: si nõ, non fiat: uolens scriptura ostendere quia factum est sic Helisæo, sicut ipse petierat, sic addit: Et ascendit Helias in commotione quasi usq; in cœlũ, & Helisæus intuebatur, & ipse exclamauit,

Contra figmentum de μετεμψυχώσει.
Matth. 24.
Psal. 102.
Luc. 18.
Luc. 17.
Absurda colligit, quæ ex dogmate de transcorporatione, nascuntur.
Luc. 1.
Luc. 1.
1. Thes. 5.
1. Cor. 14.
4. Reg. 2.

& dixit:Pater,pater agitator Israel,& non uidit eum amplius. Quoniam ergo uidit, propterea requieuit spiritus,non anima Heliæ in Helisæo.Item postquam percussit aquas Iordanis Helisæus,& scissæ sunt inde & inde,transijt Helisæus,& uiderunt eum filij Prophetarũ qui erant in Hiericho,& dixerunt: Requieuit spiritus Heliæ in Helisæo. Et uenerunt obuiam ei, & adorauerunt eum in terra. Hoc diximus,ut intelligamus Ioannẽ dictum Heliã,non propter eandẽ animam,sed propter eundẽ spiritum,sicut & discipuli intellexerunt Christi. Quoniam autẽ spiritus Heliæ in Helisæo quidẽ tantùm requieuit, Ioannes autẽ præcessit ante Christũ, non solùm in spiritu,sed etiam in uirtute Heliæ,ideo Helisæus quidẽ non est dictus Helias, Ioannes autem dictus est ipse esse Helias. Et si sermo aliquis intelligatur Helias,inferior eo Verbo,quod erat in principio apud Deum , & sic potest procedere ut uideatur Helias esse uerbum quod præmittitur quasi ad exercitationẽ hominum præparatorum,ut fiant perfecti ad susceptionẽ uerbi perfecti. Et hunc ipsum sicut potuimus,ex parte tetigimus suprà,ubi tractauimus:Et si uultis suscipere,ipse est Helias qui uenturus est. Qui habet aures audiendi, audiat. Et fecerunt ei quanta uoluerunt. Adhuc autem uideamus quod ait:Et fecerunt ei quanta uoluerunt:ad quem refertur,utrùm ad Scribas,de quibus interrogãtes discipuli dicebãt : Quid ergo dicũt Scribæ? Sed non inuenimus aliquid passum Ioannem à Scribis, nisi fortè,quia non crediderunt ei. Aut nisi fortè,quod superiùs diximos,socij fuerant facti in eis quæ insolit Herodes Ioanni. Altius autem dicit,quod ait:Et fecerunt ei quanta uoluerunt: non ad Scribas referri,sed ad Herodem,& ad Herodiadem,& filiam eius. Propter hoc autem quod sequitur : Sic & filius hominis panetur ab eis: consequenter dicitur:si primùm ad Scribas pertinet,& hoc ad Scribas. Si autem primùm ad Herodem,& Herodiadem,& filiam eius,& secundum ad ipsos. Nam inuenitur & Herodes in morte Christi fuisse conscius,& omnis domus eius.

Ibidem. *Ioannes Baptista cur Helias sit dictus.* *Matt. 14.*

TRACTATVS IIII. CAP. XVII.

IN illo tempore,descendente Iesu de monte, accessit ad eum homo, eius genibus prouolutus dicens:Domine,miserere filio meo,quia lunaticus est,& malè patitur. Aliquoties enim cadit in ignem,& aliquoties in aquam,& obtuli eum discipulis tuis,& non potuerunt eijcere eum.] Qui patiuntur,aut qui patientium domestici sunt,cum plebe habentur,non in monte. Propterea populi causa ad dispensationem descendit humanam,quasi de monte excelso diuinitatis:quemadmodum discipulorum electorum consequentium se gratia ascendit in montem excelsum,& ibi se transformauit in gloriam suam. Nam priùs quidem descendit, propter ignorantes se,ad humilitatem humanam,cùm autẽ factus fuerit eis notus, ducit eos ad notitiam diuinitatis suæ,ut dicant cum Apostolo: Si autẽ nouimus secundum carnem Christum, sed iam non nouimus. Descendit ergo ad turbam,& qui non poterant ascendere sursum propter infirmitates animarũ suarum,prodisicentur ab eo. Et nunc ergo non accessisset ad eũ homo genibus prouolutus,dicens:Domine,miserere filio meo,nisi cum discipulis suis electis uenisset ad turbam. Considerandũ est autẽ in quibus quidẽ infirmitatib.qui patiuntur credunt, & deprecantur pro sua salute,aut tangunt fimbriam uestimenti eius,& sanantur:in quibus autem ipsi quidẽ qui patiuntur non faciũt hoc,pro eis autẽ qui faciũt:utputa,Centurio pro puero suo,Regulus pro filio, Archisynagogus pro filia,Chananæa pro filia sua uexata,& nunc quis genibus prouolutur pro filio suo lunatico. Cum his considerabis & illud, quãdo à semetipso Saluator etiam à nullo rogatus sanat,sicut paralyticũ eum qui triginta & octo annos in infirmitate habebat. Ipsæ enim saluationes ad alterutrũ in id ipsum cõparatæ & discussæ,multa eis qui possunt audire abscondita in mysterio sapientiã Dei dogmata demonstrabunt de differentijs infirmitatũ animæ,& de modo saluationis eius. Sed quoniã nunc nõ de omnib.sed de proposita dictione sermo est mihi,uideamus moraliter primùm quẽ esse lunaticũ hũc dicere possumus,deinde quẽ existimemus patrem eius rogantẽ pro eo,tertiò quid est cadere patientẽ non semper,sed frequenter,aliquoties quidem in ignem,aliquoties aũt in aquam,& quid est quòd minimè potuit à discipulis Christi sanari,sed ab ipso domino Iesu.Nam & ista est ratio. Siquidem omnis languor & omnis infirmitas quam sanauit Saluator tunc in populo, referũtur ad infirmitates spirituales animarũ secundũ differentias passionũ,ut solutos quidẽ animo, & iacentem habentes animã super corpus, paraliticos animo existimemus:cæcos autẽ animo esse, qui mente sua non cõsiderant quod iustũ est,uel iniustũ:surdos autẽ animo, qui nõ sunt ad susceptionem salutariũ uerborũ parati:secundũ ea conueniẽs est,ut de lunatico requiramus. Est ergo passio hæc mutatio à melioribus ad deteriora,quam nihil differt à sanis qui patitur hoc in tempore quãdo non operatur in illo ipsa mutatio. Tabet aũt iuuenis infirmitas animæ in quibusdam hominib.qui frequenter existimantur sani esse in castitate, uel misericordia, & uiuere secundũ iustitiæ uoluntatẽ. Aliquando autẽ quasi quadã correptione spiritus à passionib. cõprehenduntur,& caduni ab eo statu boni in quo stare putabantur,& transuertuntur ad seductionem seculi huius,& ad cęteras concupiscentias carnales. Forsitan nõ peccabis si huiusmodi hominẽ

De lunatico. *Christus cur ad turbam descenderit.* *2. Cor. 5.* *Matth. 8.* *Ioan. 4.* *De lunatico allegoria.*

di homines dixeris(ut ita dicã) spiritualiter lunaticos esse, qui deijciuntur à spiritualib. nequi-
tijs in cœlestibus,& malè habent frequenter in tẽpore quo cõprehensi fuerint à passionib. ani-
mæ eorum,& cadunt in ignem incendij, quando adulterantes(sicut ait Osee) fiunt sicut cliba-
nus ignis ardens. Huiusmodi autẽ homines interdum cadunt in aquã, quando rex omnium,
qui sunt in aquis, draco deijcit eos à libertate animæ in profundũ fluctuum maris, id est, in ma-
la pessima uitæ istius humanæ, quæ mari assimilatur. Cõmendat autem hanc nostrã de luna-
tico interpretationẽ, quod dicit Sapientia, de constantia quidẽ iusti: Sapiens sicut sol perma-
net: de inconstantia autem peccatoris ita: Insipiens autẽ sicut luna immutatur. Et est uidere in
talibus impetus quosdam quasi operum bonorũ subrepere, ita ut subripere possint ab homi-
nibus laudes, ab eis tamen hominib. qui nesciunt occultam inconstantiã cordis eorum. Vides
autem eos minui iterum,& quod uidebatur in eis lumen, inuenitur non esse lumen diurnũ, sed
nocturnum,& lunare,& tam diu minui, ut nec uideatur lumen esse omnino, quod existimaba-
tur lumen. Forsitan ergo angelus qui sortitus est lunaticum illum talem (si tamen dicẽdum est
omnem animam hominis sub aliquo angelo constitutam, quasi sub aliquo patre) pater huius-
modi lunatici appellatur, deprecans quasi pro filio, medicum animarũ, ut liberet eum qui nõ
potest sanari à passione per uerbum humile discipulorũ Christi. Si autẽ etiam mutũ & surdum
dæmonium intelligi moraliter oportet, dicimus quoniã ipse impetus irrationabilis, qui boni
speciẽ uidetur habere, mutum & surdũ dæmonium est dicendũ, quod à uerbo expellitur Chri-
sti solius: quoniam ille qui talis est, nec uidet iustũ, uel iniustũ, quemadmodũ cæcus: nec recipit
admonitionẽ discipulorum Christi, quẽadmodum surdus. Ideo opus est ei Christi sermone, ut
qui faciebat irrationabili prolatione quæ putarent à uidentib. bona, iã de cætero sine ratione
non agat. Secundũ uerbũ autẽ doctrinæ Christi difficiles sunt ad sanandũ huiusmodi passio-
nes, propter quod fortiter deijciunt postq̃ egerint ea quæ putabant bona, & est operatio quæ
operatur in illis mala,& sic magna & fortis inter omnia mala, ut monti assimilet, nec expellat à
patiente, nec exeat, nisi per omnẽ fidẽ eius qui passiones huiusmodi sanare nouerit. Ex omni
enim fide montes huiusmodi transferunt. Omnis autẽ fides grano sinapis cõparat, sicut potest
fieri manifestũ ex eo quidẽ quod scribit: Si habueritis fidẽ sicut granum sinapis, dicetis monti
huic, Transi hinc illuc,& transibit: apud Apostolũ autẽ: Si habuero omnẽ fidem ita ut montes
trãsferã: ideo arbitror, q̃m omnis fides grano sinapis cõparatur: q̃m contẽnitur quidẽ fides ab
hominib. & modicũ aliquid & uile apparet, cùm uerò consecutũ fuerit bonã animã, id est recti
hominis terrã, semen huiusmodi fit arbor magna, ita ut sine pennis quidẽ nemo, pennati autẽ
qui sunt spiritualiter uolucres cœli, habitent in ramis eius. Sed q̃m oportet & ipsa uerba inter-
pretari, primùm quæramus quare lunaticus appellatur qui à spiritu immũdo uexatur,& qua-
re passio ipsa nomen accepit à luna, quæ post solẽ, magnum luminare uocatur. Medici ergo lo
quantur sibi quæ uolunt, qui nec immundũ spiritum arbitrant, sed corporalẽ aliquam passio
nem,& dicunt humida moueri in capite secundum aliquã comparationem ad lumen lunare,
quod humidã habet naturam. Nos autẽ qui Euangelio sumus credentes, dicimus hanc passio
nem immundũ spiritum in hominib. operari. Obseruat enim quædam schemata lunæ,& sic ope-
ratur, ut ab obseruatione quorundã schematum lunæ pati homines mentiatur,& per hoc cul-
pabilẽ Dei creaturã ostendit, ut omnes, sicut diximus, iniquitatẽ in excelso loquantur, qui exi-
stimant ex efficientia stellarum consistere causam omnium infirmitatum, siue generalium, siue
specialium, criminantes opera Dei,& quasdã quidem stellas dicentes maleficas, quasdam au-
tem beneficas, cùm nulla stella à Deo sit facta ut malefaciat. Secundum Hieremiam enim, sicut
in Lamentationibus dicit: De ore Domini non procedent mala & bona. Forsitan autem sicut
iste immundus spiritus obseruat quædã lunæ schemata ut operetur in eo qui propter aliquas
causas traditus est: sic & alij dæmones secundum aliqua stellarum schemata insidiãtur eis, qui
non præbuerunt se dignos custodia angelorum sanctorum, ut non sol, ac luna, sed etiam stellę
cæteræ blasphementur ab hominib. qui in excelsum iniquitatem loqui non dubitant,& pone-
re in cœlos os suum. Post hæc uideamus, quod loquens ad patrem lunatici Dominus dixit:

Osee 7.

Spiritualiter lunatici.

Pater lunatici angelos præsides refert.

1. Cor. 13.

Lunaticus. De morborum causis.

Thren. 3.

O' generatio incredula & peruersa, quousq; ero uobiscum? Vsquequo patiar uos?] Nam
quoniam non potuerunt eum sanare, neq; ipsi discipuli Iesu, quasi adhuc modicæ fidei consti-
tuti, propterea dixit: O' generatio incredula. Et si illis dixit: O' generatio incredula, nobis quid
dicet? Et quòd ait, Peruersa: ostendit q̃m ex peruersitate malitiæ, est introducta extra naturam
facta. Puto autẽ propter peruersitatẽ totius humani generis, quasi grauatus malitia eorum &
conuersatione, cum eis dixit: Vsq; quo ero uobiscũ? quousq; patiar uos? Videamus etiã illud
quod dicit: Hoc genus nõ eijcitur nisi in ieiunijs & orationib. & si aliquãdo oportuerit nos cir-
ca curationẽ tale aliquid patientiũ permanere, non adiuremus, neq; interrogemus, neq; loqua
mur quasi audienti spiritui immundo: sed permanẽtes in orationibus & ieiunijs impetremus
patienti salutem à Deo,& abigamus ieiunijs & orationibus nostris spiritus malignos.

Christus incredulitatem hominum perstringit.

CONVERSANTIBVS autem illis in Galilæa, dixit eis Iesus: Futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occidēt eum, & post tertium diem resurget. Et contristati sunt uehemēter.] Et paulo superius dictum est: Exinde cœpit Iesus ostendere discipulis suis, qm̄ oporret eum ire in Hierosolyma, & multa pati à senioribus, & principib. sacerdotū, & scribis populi, & occidi, & tertia die resurgere. Et uidentur quidē hæc illis similia esse, ut facile quis dicat Dominum eadem ipsa repetere. Quod non est ita. Nec enim id ipsum est, ostendere discipulis quoniā oportet eum ire in Hierosolyma, & multa pati: & cætera: & dicere discipulis in Galilæa constitutis quod non dicimus suprà, quoniam futurum est, ut filius hominis tradatur. Tradendum superius non est dictum: hic autem non solùm tradendum, sed etiā in manus hominum tradendum audimus. In quo requiramus à quo est tradēdus in manus hominū, aut in quorum. Illic enim docemur à quibus patietur, & in quo loco patietur. Hîc autem discimus, quòd multa passurus est à suprà dictis, non ipsis causam præbentibus ut multa patiatur, sed uel eo, uel eis qui tradiderunt eū in manus hominū. Traditum igitur filiū Apostolus narrans, à Deo patre traditum manifestat ita: Qui unico filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Alius autem non solùm illud, sed etiā consequentia congregās in idipsum, dicit ipsum quidē à Deo traditū filium principi seculi huius, cæterisq; principibus eius: deinde ab istis traditū in manus hominū qui occiderunt eū. Et exempli causa accipe & illud quod est scriptū de Iob, qui primū traditus est à Deo in manū diaboli, sicut dicit: Ecce trado tibi omnia quæ possidet. Ecce trado tibi eū, tantū animā eius serua. Accipiens aūt diabolus bona eius in potestatē, tradidit prędonibus, & equitib. qui fecerunt cornua tria. Vide ergo ne fortè sicut bona Iob diabolus tradidit in manus prædonū accepta prius potestate à Deo: sic & aliqua operatione princeps potestatis aeris, qui operatur in filiis diffidētiæ, tradidit eū in manus hominū, in quibus hominibus erat & Iudas, in quē post panem ingressus est Satanas. Considera tn̄ quoniā pater tradens filiū contrariis potestatibus, non simpliciter tradidit eū, sed propter misericordiā suā, ut saluaret genus humanū. Contrariæ aūt potestates tradentes Dominum in manus hominū, non pro salute aliquorum tradiderunt eum: sed quantum ad se, quia nemo eorum sciebat sapientiā Dei absconditam in mysterio, tradiderunt eum, ut inimica eius mors subijciat eum sibi, sicut omnes homines qui moriebant in Adam. Sed & homines qui occiderunt eū, uoluntatē habebant non secundū uoluntatē Dei iam ordinatā, sed secundū uoluntatē potestatum, qua filiū Dei uolebant fieri subditum morti. Non ergo ab hominib in manus hominū traditus est, sed à potestatibus quib. eum pro nobis omnib. tradidit Pater, ut in eo qui traditur & fit sub eo cui traditur, destruat eum qui mortis habebat imperium. Imperium autem mortis intelligendum est habere diabolum, non istius mortis cōmunis, secundum quam moriuntur omnes qui cōpositi sunt ex anima & corpore, anima eorum à corpore recedente: sed mortis illius quæ contraria est, & inimica ei qui dixit: Ego sum uita: secundum quā anima quæ peccauerit ipsa morietur. Ostenditur autem qm̄ non Deus Dn̄m in manus hominum tradidit, ex eo quòd ipse dicit: Si de hoc mundo esset regnum meū, ministri utiq; mei resisterent ne traderer Iudæis. Traditus autē Iudæis in manus hominum traditus est, non à suis ministris, nec ab aliquo eorū qui erant ipsius, sed à principe seculi huius, uel à principib. de quibus est dictum: Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dn̄m, & aduersus Christum eius. Et isti quidem corporales reges astiterunt, sicut Apostoli in Actibus docuerunt. Nos autē ex eo quod traditus est à principibus in manus hominum prodificati dicimus, hoc quod ait: Disrumpamus uincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum, etiā de inuisibilibus regib. & principib. seculi huius intelligi posse. Nam cùm facti fuerimus conformes mortis Christi, iam non sumus sub uinculis regum terræ, neq; sub iugo principum seculi huius, qui aduersus Dn̄m conuenerunt in unum. Propterea & Pater unico filio non pepercit, sed pro nobis omnib. tradidit eum, ut suscipientes eū principes, & tradentes in manus hominum, ab eo qui habitat in cœlis irrideantur, & à Dn̄o subsannentur, qm̄ in dissolutionē proprij regni, & principatus sui omnia agebant, tradentes eū in manus hominum: qui tertia die resurgens, & inimicā suam destruens mortē, nō solùm mortis suæ conformes nos fecit, sed etiam resurrectionis. Prædicente autem Dn̄o, quoniam futurum est ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occidant eum, & tertia die resurgat, tristati sunt discipuli uehementer: tradendum quidem in manus hominum, & occidendum, intelligentes, non autem attendentes ad illud quod ait: Et tertia die resurget: nec considerātes quis esset, cui ad destruendam mortem trium dierum tempus sufficiebat.

Dominus Iesus in manus hominū traditus.

Rom. 5.

Iob. 1.

Ioan. 13.

1. Cor. 15.

Diabolus cuius mortis potestatem acceperit.

Psal. 2.

Rom. 5.

6.

CVM uenisset autem in Capernaum, accesserunt qui didrachma exigebant ad Petrum, & dixerunt: Magister uester non soluit didrachma? Ait: Etiam. Et cùm intrasset in domum, pręuenit eum Iesus, dicens: Quid tibi uidetur Simon? reges terræ à quib. accipiunt tributū, uel censum, à filijs suis, an ab extraneis? Dicit ei Petrus: Ab alienis. Dicit ei Iesus: Ergo liberi sunt filij. Vt aūt non scādalizemus eos, uadens ad mare, mitte hamum, & eum qui prius ascenderit piscē tolle.

Christus pēdit δίδραχμα.

& aperiens os eius, inuenies staterem. Illum accipiens, da eis pro me, & te.] Sunt ergo aliqui reges terræ, & eorum filij, qui non dant tributum, uel censum, & alij præter filios eorum extranei à regibus terræ, ex quibus accipiunt reges terræ tributum, uel cēsum. Et sunt filij quidem eorum liberi apud reges terræ, sicut apud patres filij: extranei autem extra terram quidem liberi sunt, propter eos autem qui dominantur eorum, & deprimunt eos, sicut Aegyptij filios Israel, serui. Propter quos seruientes, formā serui suscepit filius Dei, qui nullū opus fecit luteum, & seruile. Quasi ergo habens formā serui illius, tributum & censum dedit, nō aliud ab eo quod dedit discipulos eius: ipse enim stater sufficiebat, & unum numisma quod dabatur pro Iesu & pro discipulo eius. Hoc autem numisma in domo quidē Iesu non erat, in mari autē erat, & erat in ore piscis marini: quem ipsum piscem arbitror adiuratum, ascendisse ad hamum Petri, & cōprehensum ab eo qui hominum piscator fuerat factus, in quib. erat qui nunc moraliter dicitur piscis, ut tollatur ab eo numisma quod habebat imaginē Cæsaris, & fiat inter eos qui piscati sunt eū. Qui ergo habet quæ sunt Cæsaris, Cæsari ea reddat, ut posthac ualeat reddere Deo quæ sunt Dei. Quoniam Iesus non habuit imaginem Cæsaris, princeps enim seculi huius nihil habebat in eo, propterea non ex proprio, sed ex cōuenienti loco maris, imaginem Cæsaris accepit eam, ut det regibus terræ pro se & pro discipulo suo, ut nec arbitrētur qui didrachma accipiebāt, esse eum debitorem regum terræ. Reddit enim debitam non suscipiens eum, neq; possidens, neque acquirens, neq; faciens eum sibi possessionem, ut ne sit aliquādo imago Cæsaris apud inuisibilē Deum. Ista diximus secundū unum modū, quoniam duplicē sensum habet hic sermo. Secundum alterum autē talia dici possunt. Filiorum sunt quidā filij regum terræ: alij autē propter hoc ipsum quòd alieni sunt à filijs regū terræ, nullius quidē eorū qui sunt super terrā filij sunt, sed aut Dei, aut filij Dei, aut alicuius filiorū Dei. Quādo ergo Saluator interrogat Petrum dicens: Reges terræ, à quib. accipiunt tributum uel censum, à filijs suis, an ab extraneis? dicente Petro, Non à suis filijs, sed ab extraneis, tale aliquid existima dictum. Diis dicit de illis, qui extranei sunt à regib. terræ. Ergo filij liberi sunt, quoniā liberi sunt, qui filij sunt Dei. Filij autē regum terræ, liberi nō sunt, quoniā omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Liberi autē sunt qui manent in uerbis Iesu, & propter hoc cognouerunt ueritatē, & ueritas liberauit eos à seruitute peccati. Si ergo in mysterio quodā reges terræ à filijs Dei liberis constitutis exigunt didrachma Cæsaris habentia imaginem, consequens est intelligere quoniā & quotiescunq; exurgūt quidam qui per iustitiam tollant nostra terrena, reges huius terræ eos transmittunt ut exigant à nobis quæ sunt ipsorum. Quicunq; ergo filius est simpliciter, & non filius regum terræ, ille est liber. Tamen cùm sit liber sollicitè agit ut ne scandalizet uel ipsos reges terræ, uel filios eorum, uel eos qui accipiunt didrachma. Ideo sic dicit: Sed ne scandalizemus eos, uadēs ad mare, mitte hamum: & cætera. Et quāuis essent iniqui, tamē sollicitè egit Christus, ut ne scādalizaret eos, & suo exemplo prohibet aliquod scandalū fieri, etiā huiusmodi hominib. siue ut ne amplius peccent scandalizati, siue ut saluentur suscipientes eum qui pepercit eis quo minus scandalizentur. & sic in agro consolationis (sic enim interpretatur Capharnaum) consolatur omnē discipulum, & liberum eum & filium esse pronunciat, & dat ei uirtutem piscandi piscem primum ut ascendente eo consolationem accipiat Petrus, super eum quem piscatus est. Et propter hoc quòd ablatus est stater de ore ipsius aperto, dandus ei quorū proprius est stater, & exigunt huiusmodi numisma quasi suum: cōuenienter poteris uti hoc textu aduersus auaros, qui nullam habent in ore suo loquelam nisi pecuniæ: cùm autē uideris huiusmodi hominē ab aliquo Petro correptum, qui abstulit non solùm de ore eius uerbum pecuniæ, sed & de toto affectu concupiscētiam pecuniæ, dices huiusmodi hominē in mari fuisse, & in falsis rebus huius uitæ, & in fluctib. sollicitudinū auaritiæ, & habuisse in ore suo staterem quàm diu infidelis extitit, & auarus: ascendisse autem de mari ad hamum rationabilem, & cōprehensum, atq; saluatum ab aliquo Petro, qui eum docuit ueritatē, ut ne habeat aliquando in ore suo staterem, sed pro eo habeat imaginē Dei, eloquia Dei. Et signa tibi ex Numeris, quā pro sanctis secundū legem Dei nō simpliciter didrachmū datur, sed didrachmū sanctū. Scriptū est enī: Et accipies quinq; siclos secundum didrachmū sanctū. Sed & pro omnib. filijs Israel secundū caput datur didrachmū sanctum. Quoniā ergo non licet sanctis Dei cum sanctis didrachmis habere didrachmū inquinatum, ideo accipientib. non sancta didrachma, & interrogantib. Petrum, & dicentib. Magister uester non soluit didrachmū: præcepit Saluator dari staterem, in quo erant duo didrachma, qui inueniebatur in ore piscis ascendentis primū: quod dedit magister, & dant semper discipuli eius pro sua salute, & gloria Christi, ut longè faciant à se omnia quæ imaginē Cæsaris habent.

De liberis & seruis allegoria.

Auari de pecunia loquuntur.

Num. 3.

TRACTATVS V. CAP. XVIII.

† De primatu cōcertātes discipulos, quib. rationib. ad humilitatis studium Christus sit exhortatus.

IN † illo tempore, accesserūt ad Iesum discipuli eius, dicentes: Quis putas maior est in regno cœlorum? Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum, & dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & facti quemadmodum pueri, non intrabitis in regnum cœlorum. Si quis ergo

ergo humiliauerit se sicut puer iste, ipse est maior in regno cœlorum. Et qui acceperit puerum talem in nomine meo, me recipit.] Cùm posset Matthæus nostræ eruditionis causa hoc solum exponere, quid accedentes discipuli Iesu interrogauerunt eum, & quomodo ad interrogationem eorum respondit, addidit secundum quædam quidem exemplaria, In illa hora accedentes discipuli Iesu: secundum alia autem, In illa die. Et necesse est ut non indiscussam uolūtatem relinquamus Euangelistæ. Propter quod exponentes in primis quod ait, In illa hora: uel, In illa die: uideamus si necessaria est adiectio ista diei, uel horæ. Venerunt enim in Capharnaum Iesus cum discipulis suis, ubi & didrachma exigentes, accesserunt ad Petrum, & interrogantes dixerunt: Magister uester non soluit didrachma? Ita Petro respondente ad eos, Etiam: faciens uerbū de didrachmis Iesus, mittit Petrum cum hamo comprehendere piscem, in cuius ore dicebat inueniendum esse staterem, ut daretur pro se & Petro. Ego arbitror, quoniā maximum hunc existimantes honorem in Petrum à Christo collatum, quasi per hoc iudicasset eum cæteris discipulis meliorem, cupiebant quod suspicabantur cauté cognoscere. Simul autem sperabant quòd & causam ipsam reuelationis interrogantes indicarent. Hoc ergo ostendere uolens Matthæus adijcit propter illud quod ait, Hunc accipiens, da propter me & te: In illa die, uel hora, accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Quis putas maior est in regno cœlorum? Forsitan autem & dubitabant etiam propter illud quod superiùs tres discipuli magis erant dignificati assumpti in montem cum ipso ut uiderent transfigurationem gloriæ eius. Dubitabāt autem quis de tribus illis melior iudicatus esset à Christo. Distrahebatur autem existimatio sensus eorum per uarias causas. Interdum quidem Ioannem forsan meliorem putabant esse, eo quòd recubuerat super pectus Saluatoris in cœna, & secreta consilia ei prę cæteris fuerant declarata. Interdū autem arbitrabantur Petrum maiorem in regno cœlorum, uel propter staterem hunc qui datus est pro Christo & Petro, uel ꝓpter illud quod Petrus dixit ad Iesum præ cæteris, Tu es Christus filius Dei uiui: & Christus ad eum, Beatus es, Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui est in cœlis: & ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non præualebunt ei: & cætera. Iterum autem forsitan eorum reuocabatur opinio, propterea quòd dixerat Christus ad Petrum, quod alijs non dixerat discipulis: Vade post me Satana, scandalum mihi es, quia non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum: ne fortè non esset maior Petrus, sed unus ex filijs Zebedæi. Hæc diximus propterea quod ait, In illa die uel hora, quando de statere sermo fuerat factus. Post hoc autem uideamus quod ait, Et accesserunt discipuli ad Iesum: quasi discipuli ad Magistrum, proponentes interrogationem, quis esset maior. In his autē imitatores discipulorū Christi esse debemus, si quādo aliquid in nobis quasi dubium quæritur & non inuenitur, ut cū omni consensu accedamus ad Iesum semper præsentem, ubicunq; duo uel tres in nomine eius fuerint congregati, qui potens est illuminare corda omniū, qui ex toto corde discere uolunt ab eo, ad intelligendum solutionem omniū quæstionum. Non est aūt absurdum ut secundū Christi exemplū interrogemus aliquem eorū doctorū qui prępositi habentur Ecclesijs. Quid ergo iam sciebāt discipuli secundū hanc interrogationem, quid autem adhuc ignorabāt, uideamus. Nam quia non est æqualitas sanctorum in regno cœlesti, sciebant: & quia cùm nō sit æqualitas, est aliquis maior & minor: sed quomodo maior & qualiter uiuens minimus, hoc discere cupiebant. Nisi fortè cautiùs est dicendum, quoniam qui esset quidem minimus sciebant ex eo quod alibi docuerat ipse: Si quis soluerit unum ex mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno cœlorum. Et quis esset maior, sciebāt ex eo quod ait, Si quis fecerit & sic docuerit, hic magnus uocabitur. Sed ex multis magnis quis esset maior, hoc eis non erat manifestum. Et quòd multi quidē sunt magni, non autē æqualiter magni, indicat nomē magni positum in persona Isaac, qui proficiēs magnus fiebat, donec efficeretur magnus ualde ualde. Scriptum est autem id ipsum etiam in Mose, & in Ioanne Baptista, & ipso etiā Saluatore. Et omnib. constat, quoniam etsi omnes hi magni fuerunt secundū scripturas, tamen maior eis erat Saluator. Ex eo ergo, quod est propositū in Isaac, Donec fieret magnus ualde ualde, non simpliciter, sed cum additamento duplice, Valde ualde: cognoscere possumus quoniā differentiæ sunt magnorum, & alius quidē est magnus, alius autē magnus ualde ualde: Ergo discipuli quidē quęsierunt quis esset maior: ipse autē pleniorē facit sermonem, demonstrās eis etiā quomodo quis actibus maior efficiatur in regno cœlorū, sicut subsequens sermo demonstrat dicens, Et uocās Iesus puerum, statuit eū in medio eorū & dixit: Amen dico uobis, nisi cōuersi fueritis, ut efficiamini sicut pueri, nō intrabitis in regnū cœlorū. Quicunq; ergo humiliauerit se sicut paruulus iste, hic maior erit in regno cœlorū. Et qui acceperit puerū talē in nomine meo, me accipit. Primùm simpliciter exponamus propositū uerbi: hoc est, si quis uir constitutus usq; eò mortificauerit uiriles concupiscentias suas in spiritu mortificans corporales actus, & semper mortem Iesu circumferens in corpore suo, ut puer qui muliebria nondum tentauit, nec sensit motus uiriles,

Coniectura.

Matth. 16.

Dominus Iesus consulendus de difficilib. quæstionibus.

Quò discipuli de primatu cō ferebant.

Matth. 5.

Magnus aut minimus in regno cœlorum quis sit.

Puerorum humilitas imitanda.

uiriles, iste talis conuersus factus est sicut puer. Et quanto amplius appropinquauerit pueris recedens ab huiusmodi motibus, tanto amplius cæteris cōtinentibus, & ad perfectum continentiæ ascendere non ualentibus maior habetur. Quod autē propter muliebres passiones dictum de paruulis est, hoc ipsum dicere cōuenit, & in cæteris passionibus & languoribus & cæteris infirmitatibus animæ, in quas omnes pueri non incurrunt priùs quàm incipiant absolutum proferre sermonem: utputa ut conuersus quis fiat sicut paruulus puer in ira, cùm sit uir: & sicut est paruulus puer ad tristitiam, qui interdū in tempore mortui patris uel matris uel alicuius amici ridet & ludit, talis fiat uir habitudinem puerilem circa tristitias repellendas perfectioris animæ ratione commutans. Similiter dices circa extollentias quibus irrationabiliter extolluntur homines qui non sunt Dei, quas pueri non patiuntur, nec qui conuersi fuerint sicut pueri. Et nulla penè passio cadit in pueros, antequam absolutè incipiant loqui. Si autem nulla, manifestum est quia nec timor, nisi fortè secūdum æstimationem cæterarum passionum leuis & transitorius. Pueri enim malum timorem non patiuntur, utputa si quis puero cōminetur ne mammam petat, uel ne ploret, terretur quidem, sed timor eius stabilis non est. Si quis autem terreat puerum talem & dicat, Nisi hoc feceris occido te, incendo te, aut simile aliquid: nunquid timet huiusmodi puer? Sicut ergo cæteræ passiones nō sunt firmæ in pueris, sic neq; timor. Si autem quis & humiliet se sicut puer: nec enim magnum aliquid sapere cadit in puerum, neq; iactantia generis uel diuitiarum, uel aliarum rerum quæ existimantur bonæ, non autem sunt, cadit in puerum: unde uidemus infantes usq; ad tertium uel quartum annum, licèt fuerint generosi, similes se præbere pueris degeneribus, nec amplius diligunt diuites pueros quàm pauperes. Si quis ergo uir habitudinem quam habent pueri ex ætate, in se ratione susceperit, expellens ea quæ mouent insensatos, factus est sicut puer, non se extollens in honoribus, neq; efferens se in diuitijs, neq; eleuans se claritudine generis: iste talis suscipiendus est, & honorandus in nomine Iesu, quoniam præcipuè in talibus est Iesus. Ideo dicit: Si quis susceperit unum talem in nomine meo, me suscipit.

Pueris quibus in rebus nos similes fieri debere Origenes existimauerit.

QVI autem scandalizauerit unum de pusillis credentibus in me, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.] Hoc exponere laboriosum est secundum consequentiam prædictorum. Dicit enim aliquis: Quomodo qui conuersus est, & factus est sicut puer, & humiliauit seipsum quemadmodū puer, quem statuit Iesus in medio discipulorum, minimus est & potens scandalizari, cùm sit scriptum: Pax multa diligentibus legem tuam: & non est illis scandalum? Vide autem si rationabiliter hoc possumus explanare. Omnis qui Iesu quasi filio Dei credit, & cōuersatur secundum euangelicos actus ad uiuendum rectè conuersus, ambulat quemadmodum puer. Qui autem non conuertitur ut fiat quemadmodum puer, hunc quidem impossibile est intrare regnum cœlorum. Multi enim conuertuntur ut fiant quemadmodum puer, sed non omnes qui conuertuntur ut fiant quemadmodum puer, iam perueniunt usque eò, ut fiant similes pueris: sed unusquisque tanto minus habet de similitudine puerorum, quantum longè est de habitudine puerili erga passiones carnales. In omni ergo credentium multitudine sunt quidam quasi nuper conuersi, ut fiant quemadmodum pueri. Hi propter hoc ipsum quòd sic conuersi sunt ut fiant quasi pueri, nondum autem sunt facti, sed uidentur nuper esse conuersi, pusilli habentur in Christo, & paruuli sunt, scandali receptores, quibus occasionem scandali non debemus præbere. Alioquin qui scandalizauerit unum de pusillis quos Christus ostendit credentibus in se, expedit ei quasi utile ad medelam peccati, ut suspendatur mola asinaria ad collum eius, & demergatur in profundum maris. Sic enim reddens dignam uindictam in mari, ubi & draco habetur, quem formauit Deus ad illudendum ei, & sic quod expedit passus, qui punitus est, postea erit extra dolores qui sunt in profundo maris, quos pertulit tractus ab asinaria mola. Sunt autem & molarum differentiæ, ut sint quædam earum (ut sic appellem) humanæ, aliæ autem asinariæ. Et humana quidem est illa de qua scriptum est: Duæ erunt molentes ad unam molam, una assumetur & altera relinquetur. Asinaria autem quæ imponitur scandalizanti unum de pusillis in Christo credentibus, ut demergatur in profundum maris. Asinaria autem mola non irrationabiliter dici potest corpus grauissimum hominis mali, quod semper deorsum trahit, quod suscipiet in resurrectione unusquisque peccator, ut demergatur in abyssum quæ dicitur profundum maris. Introducimus autem extra eam quam diximus, alteram expositionem, siue dogmatis causa, siue exercitationis. Quærimus enim quem puerum uocans Iesus constituit in medio discipulorum: & uide si possumus puerum hunc intelligere Spiritum sanctum, qui seipsum humiliauit. Hunc Iesus accepit, & posuit in medio sensus discipulorum. Vult ergo Iesus omnes nos, ut auertamur ab omnibus & conuertamur secundum exemplum Spiritus sancti, ut efficiamur sicut pueri, id est Apostoli, qui & ipsi cōuersi facti sunt similes Spiritui sancto, qui positus erat in medio sensus eorum. Quos pueros Christo Deus pater dedit, secundū quod scriptum est in Esaia dicente:

Pueri an possint scandalizari?

Psal. 118.

Paruuli in Christo possunt offendi.

Matt. 24.

ἀλληγορία, ex puero Spiritum sanctum faciens.

Esa. 8.

dicente: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. Et non est intrare regnum cœlorum, nisi qui à

Esa. 8.

rebus secularibus auersus fuerit & similis fuerit factus pueris illis qui Spiritũ sanctum in se habuerunt. Quem Spiritum sanctum uocãs Iesus à sua perfectione descendẽs ad homines, quasi puerum statuit in medio discipulorum suorum, ut unusquisq; humiliet se, nõ simpliciter sicut puer, sed quemadmodum scriptũ est, Sicut puer iste: ita tamẽ ut propter Deum quis humiliet

Filius Dei & Spiritus sanctus propter salutem nostrã à Deo Patre missi in mundum.

se, sicut & Spiritus sanctus propter salutem hominum se humiliauit. Quoniam autem & Iesus & Spiritus sanctus à Patre missi sunt in hunc mũdum propter salutem hominum, manifestum est apud Esaiam Prophetam ex persona Saluatoris ipsius dicẽtem, Et nunc Dominus me misit, & Spiritum suum. Quoniam autem in Greco Spiritus sanctus neutri generis est, & nõ masculini quemadmodum apud nos, & tres casus habet similes, nominatiuum, accusatiuum & uocatiuum, propterea trãsferentes in Latinum sermonem nominatiuum pro accusatiuo casu transtulerunt & dixerunt, Et nunc Dominus misit me & Spiritus eius: cùm sit uerius sic esse in Græ-

Esa. 48.

co, Et nunc Dominus misit me & Spiritum sanctum. Tamen si quis uiolenter contra rationem ueritatis defendere uult quod ita sit dictum, Et nunc Dominus misit me & Spiritus eius: sine dubio ita intelligimus filium Dei missum à Spiritu sancto, quemadmodũ & ductum à Spiritu

Matt. 4.

sancto in desertum secundũ humanam naturam, quam Christus suscipiẽs per omnia imitatus est, ut etiã à Spiritu sancto agatur, quemadmodũ omnes homines Dei. Maior ergo est in regno cœlorũ qui se humiliauerit præ omnibus humiliantibus se, secundũ imitationem illius pueri: & multi sunt qui nolunt se humiliare sicut puer ille. Sed qui præ omnibus factus fuerit propinquior puero illi, ille erit omnibus maior. Debemus ergo suscipere puerum talẽ in nomine Iesu, quoniam in eo habitat Iesus. Et quemadmodũ Iesum suscipit, qui susceperit unum puerum talem in nomine eius: sic Christum refutat & pellit, qui nõ uult suscipere puerum talem in nomine Iesu, licet sit minimus, ita ut possit scandalizari propter quod nõ plenius humilitatẽ imita-

Collatio locorum.

rus est puerilem. Et cõferamus Euangelistarũ dicta de capitulo isto, si fortè manifestior fiat sensus, propter Spiritum sanctum quẽ diximus puerum illum intelligi posse. Et Marcus quidẽ di-

Mar. 9.

cit: Et accipiẽs puerum statuit in medio discipulorũ, & complexus eum dixit eis: Si quis unum

Luce 9.

puerum talem receperit in nomine meo. Lucas autẽ ita: Et accepit puerũ, & posuit eum non solùm in medio eorum, sicut ait Matthæus & Marcus, sed apud se: & dixit discipulis suis non ita, Si quis acceperit unum puerum talem, uel unũ de talibus pueris: sed ita, Si quis acceperit puerum hunc in nomine meo. Secũdum Matthæum ergo & Marcum, potest quis dubitare utrùm puerum Spiritum sanctum dicat quia sic dixerunt, Si quis acceperit unum puerum talem. Secundum Lucam autem quis ambigit posse intelligi puerum illum Spiritum sanctum, cùm dicat, Si quis acceperit puerum hunc in nomine meo? Secũdum Lucam ergo debemus puerum illum, id est Spiritum sanctum, quem accipiens Iesus posuit apud se, suscipere in nomine Iesu. Viuit enim puer ille quasi immortalis: & debemus eum ab ipso Iesu constitutũ apud Iesum suscipere in nomine Iesu: quoniam cùm sit Iesus nũquam recedens à puero illo, fit apud eum qui receperit puerum in nomine eius. Et quoniam nec Pater recedit à filio, si quis receperit Filium, recipit apud se simul & Patrem. Qui autem recepit & puerum in nomine Iesu, & Iesum in nomine Patris, in omnibus minorem se præbet discipulis Christi seipsum minorans: & quãto magis se minorauerit, tanto maior efficitur ab eo qui ei minorationis dedit mandatum.

VAE huic mundo à scandalis. Necesse est enim uenire scandala. Veruntamen uæ homini illi per quem scandalum uenit.] Digna est res quærere in hoc loco, quid dicit esse mundũ cui pro-

Mundus, quid alibi & quid hoc loco significet.

mittitur uæ, cui omnia scandala afferunt uæ. Intelligere autem aliquid poterimus, si congregemus scripturarum exempla, in quibus nominatur mundus. Arbitror ergo quia nõ cœli & terræ spacium secundum scripturas diuinas dicitur mundus, sed terrenus iste tantummodo locus, uel homines qui sunt habitatores loci istius. Sic enim intelligitur illud quod ait: In mũdo

Ioan. 1.

enim erat uerum illud lumen, id est in loco terræ nostræ quã habitamus: & mundus per ipsum factus est, id est orbis terræ: & mundus eũ nõ cognouit, id est homines habitatores terræ istius. Incongruum enim est, Et mundus eum non cognouit: referre ad elemẽta cœli & terræ: ut dicat aliquis, quoniã sol & luna & stellæ uel aqua uel terra uel angeli qui sunt in uniuerso hoc mundo, lumen illud uerum non cognouerunt, & non cognoscentes eum conseruauerunt ab eo sibi

Ioan. 17.

ordinem constitutum. Secundum hunc enim sensum, intelligitur etiam illud, Et nunc honorifica me tu Pater eo honore quem habui, ante quàm mundus esset, apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Et post pauca: Ego (inquit) pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro eis quos dedisti mihi. Item post pauca: Et hi in mundo sunt, & ego ad te uenio. Et iam non sum in mundo, & isti in mundo sunt. Item post pauca: Et ego ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudiũ meum plenũ. In se ergo mundus dicitur, uel locus iste terrenus, uel homines qui sunt in eo. Ex mũdo enim dedit filio homines pater, pro quibus rogat Filius Patrem solis, & nõ pro omnium hominũ mundo. Nam ubi magis necessarium est ut ser-

ut seruemur à patre, quàm in mundo, quem dicit Ioannes: Et mundus totus positus est in maligno: & item in sequentibus, Vt mundus credat quia tu me misisti. Ergo locus iste, & homines qui sunt in eo dicuntur mundus, quibus uæ à scandalis. Omnibus enim hominibus, quos tamen scandala uincere possunt, uæ est à scandalis. Quod non procedit ut de elementis mundi intelligamus. Si autem uæ est mundo à scandalis, non autem sunt discipuli Iesu de hoc mundo, sicut nec magister eorum de mundo est, nemini discipulorum Christi potest esse à scandalis uæ: quoniam pax multa diligentibus nomen Dei & nõ est illis scandalum. Si autem aliquis uidetur quidem esse discipulus Christi, adhuc autẽ est de mundo, propterea quòd diligit mundum, & quæ sunt in eo: id est, aut uitam istam carnalem, aut possessiones terræ istius, aut pecunias, aut speciem qualemcunq;, ut non cõueniat ei quod dictum est discipulis Iesu, Quoniam non sunt de mundo: sine dubio possidebit, quasi de mundo constitutus uæ, quod mundo accidere solet. Si ergo uolumus declinare hoc uæ, suscipiamus in nobis affectum apostoli Pauli dicentis, Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Nemo autem amator corporaliũ specierum uel iumentorum uel aliquarum concupiscibilium rerum, uel uitæ istius carnalis, potest uerè dicere: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Sancti enim qui sunt in hac habitatione, ingemiscunt corpore humilitatis grauati, & omnia faciunt ut digni efficiantur in illo resurrectionis mysterio inueniri, quando transformabit Deus corpus humilitatis non omnium, sed tantùm discipulorum fidelium Christi, ut fiat conforme corporis gloriæ Christi. Sicut ergo nihil eorum ex quibus uæ contingere solet, contingit discipulo Christi: nam etsi mille sint scandala, nõ tangunt eum qui non fuerit de hoc mundo: sic qui receptor fuerit factus scandali, aut propter inconstantiã fidei suæ, aut quia non ex toto corde consentit salutaribus Christi mandatis, ut iam non uideatur discipulus Christi, tanta scandala comprehendent eum, quãtis fuerit obligatus in mundo. Necesse est enim uenire scandala. Aliud enim sunt ipsa scandala, aliud autem homines per quos ueniunt scandala. Ergo uenientia scandala sunt angeli satanæ, & malignus chorus dæmoniorum, qui quærunt organa digna per quos operentur: & plerunq; quidem inueniũt, qui omnino extranei sunt à cultura Dei: interdum autem & eos qui uidentur fideles: quibus maius uæ, per quos contingit, quàm mundo cui contingit. Nam multo peius erit qui scandalizat quàm qui scandalizatur: si quidem uerum est esse differentiam tormentorum, secundum illud quod ait: Remissiùs erit Tyro & Sidoni quàm ciuitatibus in quib. fecit uirtutes, & correptæ nõ sunt. Si enim uæ mundo à scandalis, ei quidem qui scandalizatur iustè est uæ, quia miscens se mundo, uoluntariè receptor scandali factus est. Ei autẽ grauius erit uæ, per quem scandalum uenit, quoniam præbuit se spiritibus immundis scandalizantibus ministrũ ad scandalizandum homines infirmos & mundiales. Si autẽ hæc diligẽter intelligeremus quæ dicuntur: Væ per quem ueniũt scandala: &, Qui scandalizauerit unũ de pusillis istis, expedit ei ut alligetur mola asinaria collo eius, & demergatur in profundũ maris: quoniã sic uindicat Deus eos qui scandalizati fuerint ab eis qui scandalizauerunt: & quæ intelligeremus timeremus: nunquã peccaremus in fratres, nec percuteremus cõscientias eorũ infirmas, pro quibus Christus mortuus est, propter quos quasi in Christũ peccantes subibimus pœnas cùm requisitæ fuerint animæ, quæ propter nos perierunt ex nobis. Deinde uideamus quomodo intelligere debeamus quod ait:

Scandala quos lædere possunt.

Gal. 6.

Mundus quibus sit crucifixus.

Philipp. 3.

Ex scandalis Satanæ Angelos facit.

Matt. 11.

Gradus pœnarum æternarum.

Homines administri scandalorum.

NECESSE est ut ueniant scandala.] Similiter enim exponit etiã Lucas dicẽs: Impossibile est ut non ueniant scandala. Et sicut necesse est mortalẽ mori, & impossibile est ut nõ moriatur: & sicut necesse est manducare hominẽ in corpore cõstitutum, & impossibile est ut sine esca qui corporalis est uiuat: sic necesse est uenire scandala, & impossibile est ut nõ ueniant. Et uide si potes accipere ad exemplum malitiã, quæ est in cœlestibus, necessariè copulatã esse uirtutibus. Impossibile est enim inueniri hominẽ omnino sine peccato, & absq; peccato suscipere posse uirtutes: quia nec potest esse uerum bonũ, nisi habeat impugnationẽ mali. Sicut ergo necesse est sustinere malitiam cœlestium, & impossibile est eam nõ sustinere: sic necesse est uenire scandala, & impossibile est ut nõ ueniant. Maximè si intellexeris malitiam malignarũ uirtutum principalem esse malitiæ isti quæ in hominibus est, & semper quærentẽ organa quædam per quæ operetur aduersus homines mundi. Forsitan autẽ & irritãtur magis malignæ uirtutes, quãto magis uerbum Christi in hominibus inualescens expellit ab eis malignas uirtutes, quæ prius consueuerant habitare in animis eorum: & dæmones qui delectabantur in sanguine sacrificiorum, irascuntur dum eorũ cultura minuitur, nec offeruntur eis sacrificia consueta: ideo scandala uenire necesse est. Et scandala quidẽ ipsa uenire necesse est, nõ tamen per illũ nescio quẽ uenire necesse est: propter quod ei per quẽ uenerint, erit uæ, quoniã dedit locum malignæ operationi in se uolenti scandalizare. Ne putes in natura aliqua uel in substantia esse scandala, quæ homines quærunt per quos operentur. Sicut enim Deus mortem non fecit, sic nec scandala creauit, sed libertas proprij arbitrij in quibusdam genuit scandalum nolens pro uirtute suscipere laborem.

Scandala uenire necesse est.

QVOD

QVOD si manus tua uel pes tuus scandalizat te, excide eum & proijce abs te. Bonum enim tibi est introire in uitam claudum uel debilem, quàm duas manus uel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum & proijce abs te. Bonum est tibi unum oculum habentem in uitam intrare quàm duos oculos habentē mitti in gehennam ignis.] Docet nos per parabolam sermo, quoniam nec proximis nostris, uel adhærentibus nobis debemus parcere scandalizantibus. Superiùs quum dixisset: Antiquis dictū est, Non adulterabis: ego autem dico, Si quis uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo: post hæc uerba statim subiunxit: Si dexter oculus tuus uel manus scandalizauerit te: ostendens quoniam de illis membris scandalizantibus loquebatur quæ sunt intra nos. Propterea uolūtates animæ exposuimus ibi esse scandalizantia membra. Hîc autem cùm dixisset: Væ mundo à scandalis, necesse est enim uenire scandala, sed uæ per quem ueniunt, uidelicet hominem: statim subiungit: Si manus tua, uel pes tuus, uel oculus tuus scandalizauerit te: ostendens quoniam non de membris scandalizantibus quæ sunt intra nos loquitur, sed de hominibus qui sunt extra nos pertinentes ad nos, ita ut manus aut pedes aut oculi existimentur gratia charitatis coniuncti. Et uerè quædam scandala ex nobis ipsis nascuntur: sicut ait Iacobus in epistola sua: Deus neminem tentat, sed unusquisq; tentatur in concupiscentijs suis. Quædam extrinsecus ueniunt, uel ab extraneis, uel à proximis, de quibus præsens loquitur sermo: & bonum quidem erat, ut laudabilis esset & oculus & manus, ut ne posset iustè dicere oculus manui, Necessaria mihi non es. Si autem aliquis ex toto Ecclesiæ corpore uideatur manus propter aliquem actum, conuersus autem factus fuerit scandalizans, oculus dicat huiusmodi manui, Necessaria mihi non es: & dicens præcidat eam & pellat à se. Sic bonum est, ut sit & caput beatum, & pedes tali capite digni, ut ne possit caput iustè dicere pedibus, Necessarij mihi non estis. Si autem aliquis fuerit in Ecclesia pes scandalum faciens corpori uniuerso, dicat caput huiusmodi pedi, Necessarius mihi non es: & præcidens repellat eum à se. Melius est enim ut residuum corpus introeat in uitam sine membro scandalizante, quàm totum corpus Ecclesiæ, morbo scandali per omnes currēte, mittatur in gehennam. Sic bonum quidem erat ut ille qui factus est oculus, dignus esset capiti Christo, & toti ecclesiastico corpori. Si autē conuersus oculus ille factus fuerit scandalum corpori uniuerso, eijciatur oculus scandalizans, & extra omne corpus expellatur, ut sine illo oculo residuum corpus saluetur, quàm cum illo oculo debilitato totam Ecclesiam mittat in gehennam, intenebratam uidelicet per oculum malum. Christum autem Ecclesiæ caput esse, non ego, sed Apostolus intellexit. Sacerdotes autem rationabiliter possunt dici Ecclesiæ oculus, quoniam & speculatores habentur: Diaconi autem cæteriq; ministri manus, quoniam per eos opera spiritalia uniuersa gerūtur: Populum autem esse pedes Ecclesiæ: quibus omnibus parcere non oportet, si scandalum Ecclesiæ fuerint facti. Possumus autem hoc textu uti etiam de domesticis nostris, & quasi membris ita nobis dilectione cōiunctis, siue parentibus, siue amicis quadam familiaritate dilectis, quibus parcere non oportet animæ nostræ nocētibus. Præcidamus ergo à nobis quasi manum uel pedem uel oculum, patrem aut matrem uolentes nos agere contraria pietati, aut filium uel filiam, qui, quantum ad se, faciunt nos recedere ab Ecclesia Dei & à Christi dilectione. Sed & si uxor gremij nostri, uel amici unanimes, facti fuerint scandala nobis, præcidamus eos ab anima nostra quasi non amicos, sed aduersarios nostræ salutis. Qui enim non oderit patrem & matrem, & cætera, quādo tempus fuerit eos odisse quasi aduersarios & insidiatores, ut Christum lucremur, hic non est dignus filio Dei: & istis est dicere, Quoniam claudus saluatur qui perdiderit pedem, id est fratrem, & solus hæreditans regnum Dei saluatur. Et sicut sine manu quis saluatur perdēs patrem uel matrem, ut illis pereuntibus solus saluetur: sic & sine oculo quis saluatur præcidens oculum suum à se, id est coniugem fornicantem, ut ne cum tali oculo duos oculos habens intret in ignem. Potest autem & sic intelligi, ut actus animæ peccans, manus intelligatur: & incessus animæ peccans, pes: & uisus animæ peccans, oculus: quos oportet præcidere si scandalum faciunt. Frequenter enim ipsa opera membrorum pro membris in scriptura ponuntur, quale est illud: Et tuli manus meas ad mandata tua. Non ipsas manus, sed opera manuum tollimus ad mandata Dei, quando facimus opera digna Deo. Et, Ad te leuaui oculos meos. Non oculos istos, sed mentem quæ per oculos uidet. Item: Conuerti pedes meos in testimonia tua. Non pedes, sed motus animæ conuertuntur ad testimonia Dei, quando cœperimus uelle conuersari secundum Deum. Quos omnes, id est uel uisum, uel actum, uel incessum, oportet abscindere si fuerint mali, ut sine illis intremus in uitā non facientes opera mala, quàm ut intremus in ignē facientes proprias uolūtates. Et primùm quidē beata est res ab omni scandalo abstinere, ut nulla uirtus animæ comprehēdatur in malo, sed omnibus utamur bonis. Sic enim cū duobus pedibus & duabus manibus, & duobus oculis animę corporisq; intrabimus in uitam æternā. Si autem futurū est malè utentes quadā uirtute animæ perire propter illā, melius est præcidere, id est repellere

Scandala, in gratiam propinquorum, non sunt committenda, neq; dissimulanda.

Membra scandalizantia.

Iac.1.

1.Cor.12.

Christus caput est Ecclesiæ.

1.Cor.11.

Ecclesiæ membra.

Allegoria de motibus Animæ.

Psal.118.

Psal.122.

pellere

pellere usum uirtutis illius scandalizantis, quàm ut cum reliquis uirtutibus pereamus in toto.

VIDETE ne contemnatis unum de pusillis istis. Dico enim uobis, quoniam angeli eorum in cœlis semper uident faciem patris mei qui in cœlis est.] Primùm uideamus qui sunt pusilli quos non oportet contemnere. Arbitror autem quoniam sicut in corporibus differentia est, ut quidam eorum sint pusilli, alij autem magni, alij uerò mediocres: sic in animabus sunt quædã pusillæ, aliæ autem magnæ secundum spiritalem mẽsuram, secundum quam uidet solus Deus & iudicat. Sed in corporibus nõ culpa hominis, sed propter rationes aliquas seminis est alius breuis, alius magnus, alius uerò mediocris. In animabus autem ex nobis est esse aliquem uel paruum uel magnum, aut secundum opera, aut secondum fidem, aut secundum aliquos motus: & arbitrij nostri est, si proficere uolumus in statu animæ, & fieri magni, aut non proficere & paruuli remanere. Sic audio & Christo suscipienti naturam humanam, & secundum naturalia incrementa crescenti quod scribitur: Iesus autẽ crescebat sapientia & ætate & gratia coram Deo & hominibus. Vnde consequenter Apostolus ait: Donec occurramus omnes in uirum perfectum in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Occurrere enim in uirum, & hoc perfectum, secundum interiorem hominem intelligendus est ille, qui transcenderit quæ paruuli sunt, & euacuans ea peruenerit in uirum perfectum. Hoc modo intelligenda est esse mensura spiritalis ætatis in singulis animabus, per quã proficit anima unaquæq;, & ex eo quòd magnificat Deum, magnificatur à Deo. Secundum hanc magnitudinem spiritalis ætatis, & spiritalium incrementorum, & Moses dicitur fuisse magnus & Ioannes: & ipse dominus Iesus de quo Gabriel protestatur: Et erit magnus. Pusilli autem sunt qui nuper in Christo sunt nati, aut tales permanènt sine profectu, quasi nuper nati, quibus rationabile lac necessariũ est, qui adhuc carnales sunt: sicut ait Apostolus: & paruuli sont in Christo, nec capere possunt escam uirilem. Pusilli enim quamuis sint hæredes, tamen quia pusilli sunt quasi nihil differentes à seruis quàm diu pusilli sunt, seruitutis habent spiritum in timore. Qui autem per dilectionem Dei perfectam miserit foras timorem, iam non habet seruitutis spiritum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum in dilectione Dei. Item requires pusillorum istorum angeli qui præsunt eis quando incipiunt curam eorum habere, utrum ex quo per lauacrum regenerationis geniti sunt in Christo, quasi tunc nascentes infantes, & ultrà non sobiecti cuidam aduersariæ potestati: an ex tempore natiuitatis eorum carnalis secundum præscientiam Dei & præordinationem ipsius, quos præsciuit & prædestinauit, ut sint conformes gloriæ Christi. Vides quoniam qui cautè utrumque discusserit, illius est affirmare, utrum eorum sit uerum, & ad testimonium proferre scripturam uni ex duobus consentientem. In utraque enim parte multus quidem sermo fieri potest, tamen ex multo parum aliquid proferamus. Qui enim uolunt, mox ut quis fuerit natus eorum qui præcogniti sunt à Deo, accipere angelum præpositum sibi, utentur Apostoli uoce dicentis: Qui me segregauit ab utero matris meæ ut reuelaret filium suũ in me: quasi ex eo necessarium habeat angelum se regentem, quoniam segregatus est secundum præscientiam Dei. Item in epistola Iudæ scriptum est ita: In Deo patre dilectis, & in Iesu Christo conseruatis & uocatis. A quo conseruatis, nisi ab angelis quibus traditi fuerant, ut conseruentur & eruantur ab omni malo, qui præcogniti & præordinati habebantur? Item proferr & illud quod in psalmis est dictum: De uentre matris meæ tu es meus protector: ut sit protector præcognitorum Deus, per angelos ad hoc ipsum ministerium deputatos. Sic & illud accipiet: Suscepisti me de utero matris meæ: item: Ad te proiectus sum ex utero: & alia mille huiusmodi habentia sensum. Qui autem uult ex eo hominibus dari angelum adiutorem, ex quo per lauacrum regenerationis facti sunt tunc nati infantes in Christo, dicet non esse credibile, insensatis & incredulis, & errantibus & seruientibus desiderijs uarijs, & immundis in malitia & inuidia degentibus, odibilibus & odientibus inuicem, fornicarijs & adulteris, interdum autem & masculorum concubitoribus, latronibus & ebriosis atque rapacibus præesse angelum sanctum, ut maculetur in huiusmodi actibus hominis cui datus est custos. Sed est homo quidem in tempore infidelitatis suæ, & peccatorum suorum ex infidelitate nascentium sub angelis satanæ & spiritibus malignis, & immondis dæmonijs. Cùm autem susceperit fidem, tunc Christus qui est redemptor, qui precio sui sanguinis eum redemit à malignis dominis, credentem in Deum tradit cum angelo sancto, & propter munditiam semper uidenti faciem Patris. Secundum ea quæ sumus interpretati de pusillis discipulis conueniens est dicere: Quoniam non habuit necessarium Christus mandare de magnis & perfectioribus fidelibus non contemnendis, sed de pusillis: propterea non simpliciter dictum est, Ne contemnatis unum de istis omnibus discipulis quos uidetis: sed ita, Vnum de pusillis istis: quos cognoscebat esse pusillos qui uidere poterat modicitatem & magnitudinem inuisibilium animarũ. Talia & superiùs diximus: Si quis scandalizauerit unum de pusillis istis credentibus in me. Alius autẽ forsitan dicit pusillum hîc dici perfectum, secundum illud quod alibi ait: Qui autem minor fuerit in omnibus uobis, hic erit

maior,

Pusilli, qui in Christo sunt, non contemnendi.

Luc. 2.

Ephes. 4.

Mensura spiritualis ætatis.

Luc. 1.

1. Cor. 3.

Gal. 4.

Angeli quando pusillorum curam suscipiant.

Gal. 1.

Psal. 70. 138 & 22.

maior. Qui enim humiliauerit se, imitator existens illius qui semetipsum humiliauit pro salute humana in medio omnium credentium, siue ille apostolus fuerit siue episcopus, ipse est pusillus quem Christus ostendit. Talem se pusillum etiam Paulus ostendit dicens: Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc. Sed huiusmodi expositioni illud quod dicitur: Si quis scandalizauerit unum de pusillis istis: & cætera: non uidetur conuenire, uel illud quod dicitur sic: Non est uoluntas patris mei qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis: quoniam talis pusillus qui uerè perfectus est non scandalizatur, nec perit. Pax enim multa diligētibus legem Dei, & non est illis scandalum. Et quoniam non perit pusillus huiusmodi, dicere potest: Quis nos separabit à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu? & cætera. Sed qui hanc expositionem existimat ueram, dicit quoniam & iusti hominis anima uertibilis est, & scandalizatur aliquando, etsi non facilè, sicut testatur Ezechiel, dicens etiam iustum à mandatis Dei posse recedere, ita ut non imputetur ei iustitia prior. Propterea dicit: Si quis scandalizauerit unum de pusillis istis: &, Quia non est uoluntas patris mei ut pereat unus de pusillis istis. Qualis autem expositio sit uerior, & tu sicut potueris iudicabis. Post hanc parabolam sequitur de ouibus centum, & una ex eis errata pariter & inuēta. Hanc sicut potuimus tractauimus, exponētes Euangelium quod est secūdum Lucam, quoniam & ille memor fuit parabolæ huius. Ne ergo repetere uideamur, hîc prætermittentes transmittimus ad expositionem Euangelij secundum Lucam, omnem uolentem cognoscere quid senserimus in ista parabola.

Ephes. 3. — *Psal. 119.* — *Ezech. 33.*

TRACTATVS VI.

Fratri in nos peccanti & etiam petenti quoties ignoscere oportet. Tum quid de perseuerante in iniurijs inferendis statuendum.

IN illo tempore, dixit Iesus Petro: Si peccauerit in te frater tuus, uade & corripe eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Si autem non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos, ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbum. Quòd si non audierit eos, dic Ecclesiæ. Si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus.] Videamus ne fortè sententia hæc non de quocunque peccato posita sit. Quòd si aliquis qui nominatur frater peccauerit aliquid eorum peccatorum quæ sunt ad mortem, utputa masculorum concubitor est factus, aut adulter, aut homicida, aut mollis, nunquid & istum talem sicut aliquem modica peccantem rationis est ut arguat solus ad solum: & siquidem audierit qui talia illa peccauit, statim eum dicere lucrifactum: & si non audierit, non priùs eum expelli de Ecclesia, nisi priusquam & coram testibus argutus & ab Ecclesia perstiterit in actu priori? Non autem ignoramus, quoniam sequens alius uerba, & aspiciens ad immensam misericordiam Christi dicere potest, quoniam cùm uerba ipsa Christi nullam differentiam faciant peccatorum, superfluum faciunt, & contra Christi misericordiam, qui hæc ad minima tantùm pertinere distinguunt. Sed eum qui taliter sentit, non arbitror ad utilitatem communem ista sentire. Alius autem ipsa uerba cautè considerans, & nihil extrinsecus subaudire uolens, non de omni peccato hæc dicta defendit, quoniam qui grandia illa peccat, nec est frater, nisi fortè nominetur frater. Differentia enim est inter fratrem & eum qui nominatur frater. Et quoniam distant à se, propterea dicit Apostolus: Si quis frater nominetur in uobis, sit autem fornicarius aut auarus, aut idolorum cultor: & cætera: cum talibus nec cibum sumere. Nemo enim idolorum cultor aut fornicator, aut auarus frater est. Et quamuis nomen baiulet Christi, tamen frater nominetur, non autem & propriè frater est. Sicut ergo æstimatione eminentis misericordiæ Christi negligentibus peccandi occasionem dat, qui ad omne peccatum generaliter hæc pertinere exponit: sic econtra qui docet in minimis & humanis peccatis peccantem, post agnitionem testium, uel Ecclesiæ fieri oportere sicut publicanum, & ethnicum in peccatis, quæ nō sunt ad mortem, aut sicut lex appellat in Numeris, non mortiferis, aliquid crudelitatis uidetur inducere. Nec enim existimo citò aliquem inueniri in Ecclesia, qui nō iam ter in eadem culpa argutus sit, utputa in detractione, qua inuicem homines detrahunt proximis suis, aut inflatione, aut in epulatione, aut in uerbo mendacij uel otioso, aut in tali aliqua culpa leui, quæ etiam in illis qui uidentur proficere in Ecclesia frequenter inueniuntur. Considera ergo ne fortè & illos qui æstimatione immensæ misericordiæ Christi, etiam ad peccata maiora hæc pertinere interpretantur, præterit intellectus loci: & istos qui hæc ad minima peccata asserunt pertinere, & propterea peccatorem minimorum peccatorum nisi bis uel ter argutus emendauerit se, statim sicut ethnicum & publicanum fieri arbitrantur. Quid ergo eis qui ter argutus quasi ethnicus & publicanus factus fuerit arguēti, utrùm omnino pereat, aut aliquid patiatur? Deus scit, nos autem pronunciare non possumus secundum quod scriptum est: Nolite iudicare, ut non iudicemini. Item: Nolite ante tēpus quid iudicare, donec ueniat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. Primum quidem quoniam licet ei qui ter argutus non obaudiuit, in quarto audire, ut iam nō sit sicut ethnicus & publicanus. Memores enim esse debemus eius quod dictum est: Sic non est uolūtas patris mei, ut unus ex minimis istis pereat. Sic

Discrimen peccatorum. — *1. Cor. 5.* — *Matt. 7.*

reat. Sic enim oportet nos omnes præsentari ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit siue bonum siue malum. Deinde quia scriptum est, Secundum opera manuum uestrarum continget uobis: & non multiplicites, aut dupliciter aut septupliciter recipient de manu Domini peccatores. Aliquando autem non secundum opera manuum hominis redditur ei, sed amplius quam peccauit. Hierusalem enim, sicut docuit Esaias, duplicia recepit de manu Domini ob sua peccata. Vicini autem Israel quicunq; sunt illi, septuplum recipiũt, secundũ quod ait in Psalmo: Redde uicinis nostris septuplum in † finibus eorum. Et alij inueniuntur redditionis modi, quos si intelligamus, sciemus quoniã expedit recipere in hoc mundo. Nouissimè autem quia non pariter dixit, Sicut ethnicus & publicanus: sed ita, Sit tibi. Qui ergo in peccato leui correptus ter, secundũ quod diximus, non se emendat, nos quidẽ sic eum debemus habere quasi publicanum & ethnicum, abstinentes ab eo ut confundatur. An autem etiam à Deo quasi publicanus & ethnicus iudicetur, non est nostrum pronunciare, sed est in iudicio Dei. Cõuenienter autẽ adiũxit post tres argutiones facto aliquo sicut publicano & ethnico: Quæcunq; ligaueritis super terrã, erunt ligata in cœlo, & quæcunq; solueritis super terram, erunt soluta & in cœlo. Iustè enim ligauit qui ter arguit, & nõ est auditus, eũ qui factus est sicut publicanus & ethnicus. Propterea ille talis alligatus est, & condemnatus est apud omnes qui sunt in cœlo. Ita & si argutus emendauerit se, ut iam funiculus peccatorũ suorum nõ sit ligatus, iustè solutus est etiã ab eis qui sunt in cœlo. Tamen & illa quæ superius soli Petro sunt dicta, uidentur etiam istis omnibus dicta, qui ter peccantes arguerint, si auditi non fuerint, & alligauerint super terram iudicantes peccatorem sicut publicanum & ethnicum. Sed quoniam oportebat aliquid maius habere Petrum præ illis qui ter arguerãt, ideo illi quidem sic dicit: Et ubi dabo claues regni cœlorũ, & quæcunq; solueris super terram, erunt soluta & in cœlis: & quæcunq; ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis. Non ergo modica differẽtia est, quòd Petro quidem datæ sunt claues non unius cœli, sed multorum cœlorum, ut quæcunq; ligauerit super terram, sint ligata nõ tantùm in uno cœlo, sed in omnibus cœlis: & quæ soluerit super terram, sint soluta non solùm in uno cœlo, sed in omnibus cœlis. Ad eos autẽ qui multi sunt ligatores & solutores in terra sic dicit, ut soluant & alligent, non in cœlis sicut Petrus, sed in uno cœlo, quia non sunt in tãta perfectione sicut Petrus, ut alligẽt uel soluant in omnibus cœlis. Quanto ergo melior fuerit qui ligat, tanto qui alligatur amplius quàm in uno cœlo alligatur: & quanto melior fuerit qui soluit, tanto beatior erit qui soluitur, quoniam in omnibus solutus est cœlis. Iterum amen dico uobis, quia si duo uestrûm consenserint super terram de omni re, quamcunq; petierint fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim duo uel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. In primis uideamus sapienter, si potest iste consensus esse in multis, uel in toto cõuentu, ut in medio eorũ sit Christus: quia angusta & tribulata uia est quæ ducit ad uitam, & pauci sunt qui inueniunt eam. Forsitan autẽ hoc tali consensu nec pauci consentiunt sibi per omnia, sed duo fortè uel tres, sicut Petrus & Iacobus & Ioannes, quibus quasi consentientibus sibi per omnia ostendit Verbũ Dei gloriã suam, ex eo quòd non habebat speciem neq; decorem, uertens se ad gloriã suam, ut uestimenta sua ostenderet eis splendẽtia sicut lumen. Consenserunt autẽ & duo, Paulus & Sosthenes scribẽtes Corinthijs epistolam primam. Item Paulus & Timotheus mittentes secundam. Et tres cõsenserunt, ut esset Christus in medio eorum, Paulus & Syluanus & Timotheus scribẽtes Thessalonicensibus. Itẽ in ueteri Testamento inuenimus consentientes tres super terrã, ut esset in medio eorum Verbum Dei, sicut ostẽdit suprascriptio psalmi quadragesimiprimi continens ita: In finem in consensu filijs Chore. Cùm essent tres filij Chore quorũ nomina inuenimus in Exodo, Asir, qui interpretatur Eruditio, secundi Helcana, quod intelligitur, Dei creatura, tertij Abiasaph quod interpretatur, Congregatio patris: prophetiæ ergo nõ sunt diuisæ, sed quasi ex uno spiritu, quasi ex una anima, & ex una uoce, consensu uidelicet operante in eis, sunt dictæ & scriptæ, & loquuti sunt tres quasi unus dicentes: Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Dixerũt autẽ & pluraliter in quadragesimotertio, Deus auribus nostris audiuimus. Ideo & Apostolus præcipit dicens: Vt sitis perfecti in eodẽ sensu & in eadẽ sententia. Et in Actibus de consentientibus dicit, Erat autem credentiũ cor unum, & anima una: quoniam facti fuerant unum, si tamẽ possibile est, sicut diximus, in multis inueniri per omnia unũ sentiẽtes, ut nec modica sit dissensio inter eos. Non autẽ consentiebant Corinthij dicentes, Ego quidẽ sum Pauli, ego autẽ Apollo, ego uerò Cephæ & ego Christi: sed erat in illis schisma, quo soluto cõgregabantur cũ spiritu Pauli & uirtute domini Iesu, ut iam non essent alius aliũ se mordentes & comedentes, ut consumerentur ab inuicẽ. Consumitur enim dissensus, sicut congregat cõsensus, & separat Iesum qui in medio consentientium sibi solummodo inuenitur. Et propriè quidẽ in duobus istis generibus fit cõsensus: in fide, sicut ait Apostolus: Vt sitis perfecti in eodẽ sensu, id est secundũ eadem dogmata: & in eadẽ sententia, id est ut similiter conuersentur. Ideo dicit: Si duo uestrũ conuenerint

Esa. 40.
Psal. 78.
† in sinum eorum.
Potestas soluendi & ligandi.
Matt. 16.
Christus in medio consentientium.
Matt. 7.
Psal. 42.
1. Cor. 1.
Act. 4.
Corinthiorum schismata.
Consensus in fide & uita.

rint super terram de omni re, quicquid petierint fiet eis. Manifestum est autem quoniã ubi non sit de omni re cõsensus, nec duo conuenerunt super terram. Et ista est causa, propter quam non exaudimur orãtes, quia nõ consentimus nobis per omnia super terrã, neq; dogmate, neq; conuersatione. Adhuc autẽ, si corpus simus Christi, & posuit Deus singula membra in corpore, ut id ipsum sapiant membra, & cõsentiant, & solicita sint, & patiente membro uno cõpatiantur omnia, & glorificato congaudeãt omnia, debemus in nobis musicum istum seruare concẽtum. Sicut enim in musicis nisi fuerit cõuenientia uocum, non delectat audientem: sic & Ecclesia nisi cõsensum habuerit, nõ delectatur Deus in ea, nec audit uoces eorũ. Consentiamus ergo, ut congregatis nobis in nomine Iesu, sit Iesus in medio nostrũ, Verbũ scilicet Dei & sapientia & uirtus ipsius.

1.Cor.12.

Simile elegans de Ecclesiæ mẽbrorũ consensione.

Est & alia expositio uerborũ istorum, quam exposuit aliquis ante nos exhortãs ad castitatem coniuges. Si duo (inquit) uestrûm cõuenerint, id est uir & uxor ex cõsensu semetipsos ab inuicem separantes à corporali coniunctione, ut uacent orationi: tunc enim orãtes de omni re quamcunq; petierint consequentur, præstante eis Deo per talẽ castitatis consensum. Et iste consensus non uidetur coniugium soluere, sed uirtutem continẽtiæ exercere. Si autẽ alter uoluerit castè agere, alter uerò noluerit aut nõ potuerit, & propterea ille uolens & potens nõ condescenderit nolenti & non potenti, non erit in eis quod dicitur, De omni re quamcunq; petierint fiet eis.

Alia expositio de coniugum continentia.

Scio & aliam expositionẽ. In malis enim hominibus peccatũ carnis animæ dominatur ad obediendum ei in desiderijs eius. In his autẽ qui expulerũt quasi de throno corporis sui peccatum, quod regnauerat priùs in eis, & certant aduersus ipsum, caro quidẽ concupiscit aduersus spiritum, spiritus autẽ aduersus carnem. In uiris autẽ perfectis obtinuit spiritus, & opera carnis mortificauit, & cõmendauit uitam suam carni, ut uiuificet mortalia corpora sua propter inhabitantem spiritum in eis, & fit consensus duorũ, spiritus & carnis super terram: quo cõsensu expleto, & oratio transmittitur corde quidem credenti ad iustitiam, ore autem confitenti ad salutem, ut cor non sit longè à Deo, sed cum eo, ut iam non labijs appropiet ei: & sic fiunt duo congregati in nomine Iesu. Adhuc autem beatius est, si tres conuenerint in nomine Iesu, ut impleatur Apostolicum illud uotum, Deus autem sanctificet uos ad perfectum, & integer spiritus uester & anima & corpus sine macula seruetur in aduentũ domini nostri Iesu Christi. Potest autẽ fieri, ut duo conueniant sine tertio.

Gal.5.

Spiritus, animæ & corporis consensio.

Rom.10.

1.Thess.5.

Iucundum est autem istum consensum intelligere etiam circa conuenientia duorum Testamentorũ. In quo enim Testamenta duo conueniunt sibi, ut nullus sit inter ea dissensus, eorum inuenitur oratio de omni re acceptabilis Deo. Si autem & tertium cõgregatorem duorum requiris, non te pigeat dicere Spiritum esse sanctum: quoniã sermones sapientium siue ante aduentum, siue in ipso aduẽtu, siue post aduentum sunt quasi stimuli, sunt quasi fixorij implantati, dati ab uno pastore. Sicut enim duos boues altercantes stimulus cogit in unum uenire, ita & sermo sapiẽtium duo Testamenta cõuenientia reddit, etiam si in quibusdam inconuenientia uideantur apud eos, qui non possunt attingere profundum consensum eorum. Nec illud prætereas, quoniam non dixit, In medio eorum ero: sed, In medio eorum sum. Ergo non medius futurus est, neq; medius esse tardabit, sed mox ut consenserint inuenitur Christus in eis, quoniam & Christus consessus est ipse.

Consensio Testamentorum.

TVNC accedens Petrus dixit ei: Domine quoties peccauerit in me frater meus, & dimittam ei? usq; septies? Dicit ei Iesus, non dico tibi usq; septies, sed usq; septuagies septies.] Quod putatur simpliciter dictum à Petro, quasi putante septem peccata fratri dimittere peccanti in se, octauum autem nequaquam: à Saluatore autem quasi docente proximi in se peccata non solùm septem dimittere oportere, sed etiam septuaginta septem: post septuaginta autem septem iam neq; fratri dimittere: satis mihi uidetur contemptibile & indignum, & quantum ad Petri profectum in Christo, & quãtum ad Christi eminentissimum intellectum. Ergo ne fortè etiam hæc uerba habent aliquem similem intellectum eis quæ dicũtur in Genesi? Numerus ergo sextus uidetur esse operis & laboris. Septimus autẽ repausationis. Et uide si potes intelligere, eum quidem qui diligit mundum, & ea quæ sunt in mundo operatur, & secularia agit, dicere septies peccare, & finem ei peccatorum esse numerum septimum. Tale ergo aliquid intellexit Petrus, septem peccata existimans indulgere proximi sui in se. Quoniam autem decades & hecatontades aliquem sermonem communem habent ad numerum qui in monadibus est, & sciebat Christus extendere aliquos peccata sua etiam ulteriùs, propterea existimo Christum iuxta septenarium numerum, etiam septuaginta addidisse, ut dicat remissionem fieri oportere fratribus in hoc mundo degentibus, & secundum res huius mundi peccantibus. Si autem aliquis supergrediens ea peccata quæ fieri solent in rebus mundialibus & secularibus ultrà peccauerit, si tamen & hoc possibile fuerit, iam non habebit iustam remissionem peccatorum suorum: quoniam remissio in istis rebus locũ habet, & in istis peccatis iustè præstatur, siue tardiùs fiat remissio, siue citò. Non est ergo remissio neq; fratri qui supra septuagies septies peccat. Considera autem si potes, & in natura omnium peccatorum ubicunq;, uel quandocunq; factorum,

Fratribus deprecantibus culpam, ignoscendum.

uel fieri potentium quoniam est differentia, cogitationem aliquam habens ad numeros: ut dicas omniom peccatorum pessima esse quæ sunt supra numerum septuaginta septem, quando nec Iesus cōsiliatur Petro suo temittere sopra numerum illum peccata, & si à fratre fiant in eum. Adhuc autem considera si potes secundū ea quæ de Petro tradidimus, cui portæ nō prævalent inferorum, & hîc intelligere eum, ut quasi in Petrum aliquis peccet, qui in talem peccauerit qualis fuerit Petrus, & secundum eiusmodi quidem peccata esse eum in minori numero nō habenti peccatorum remissionem.

TRACTATVS VII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis sois parabolam hanc: Simile est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit rationem ponere tum seruis suis. Et quum cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta: & reliqua.] Propositum quidem parabolæ uult docere faciles nos esse ad indulgendum eis qui nocoerint nobis, maximè si postquam nocuerint, satisfaciant nocitis nobis, & deprecentur dari sibi ueniam eorum quæ offenderunt. Illud quoq; nos instruit, quòd etiam eorum peccatorum quæ iam nobis à Deo indulta sunt, reuocationem faciet Deus etiam post indulgentiam, nisi indulserimus offendentibus nos ita ex corde, ut nec modicam aliquam memoriam offensionum earum apud nos reseruemus. Post hanc parabolæ uoluntatem, est quidem & simpliciter per singula uerba eam discutere oniuersam, ut negotietur quis ex ipsa dissensione dictorum, qoi singula diligenter inquirit.

Parabolæ scopus.

Est & sublimior expositio & mysterialior, secundum quam rationis est quætere quis est rex & qui serui, & qood principium ponendi rationē cum seruis, & quis est debitor talentorum multorum, & quæ uxor eius & filij eius, & quæ omnia eius quæ rex uendi præcepit, ot reddarur debitum de facultatibus eius: quid est egredi eum qui accepit indulgentiam talentorum multorum: uel quis est ille conseruus unus, qui non patrisfamiliâs, sed seruo indulgētiam debitorum suorum consecuto drbebat: & quid sibi uult numerus centum drnariorum: & quid est effocare & dicere, Redde quod debes: & quis est ille carcer in quem conseruum suum detrusit indulgentiam consecutus talentorum muliotum: & qui conserui, qui sunt contristati, domino nunciantes omnia facta: & qui sunt tortores quibus traditus est is qui conseruum suum detrusit in carcerem: & quomodo reddidit tortoribus traditus omne quod debuit, ut iam nihil drberet.

Allegoria summa.

Iam nunc propositam expositionem tangimus. Simile est (inquit) regnum cœlorum homini regi. Si regnum cœlorū assimilatum est cuidam homini regi, uideamus in primis quid sit hoc ipsum regnum cœlorum quod assimilatum est homini regi, nisi filius Dei. Ipse est enim regnū cœlorum. Et sicut ipse est sapientia, ipse est iostitia, ipse ueritas, ita ipse est regnum. Regnum autem non alicuius eorum qui sunt deorsum, nec quorundam eorum qui sursum habentur, sed omnium qui sunt sursum, qui appellati sunt cœli. Secundum hoc dicere potes, quoniam ipsorum est Christus, secundum quod ipse est regnum, regnās quotidie in sensibus eorum, sicut est regnans & iustitia & sapiētia & ueritas, cęteræq; uirtutes in eo qui factus est cœlū per hoc quod portaoit cœlestis imaginem. Hoc ergo regnum cœlorum quādo factum est in similitudine carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum: tunc similis factus est homini regi uniens eum sibi, & per omnia faciens eum sibi unum: & secundum hoc mysterium suscepti hominis factus est Iesus Christus, quoniam qui cōiungit se Domino, fit spiritus unus cum eo. Hoc itaq; regnū cœlorum quod assimilatum est homini regi, per anticipationem dicitur, quia uoluit ponere rationem cum seruis suis. Nōdum enim ponit. Positurus est autem, ut appareat quomodo unusquisq; domini sui & regis probabilibus & intelligibilibus pecunijs usus est. Quas quidam quidem amplius, alius autem accipit minus: secundum enim uirtutem uniuscuiusq; alij quidem dantur quinq; talēta quasi tantum sufficienti tractare, alij autem duo, quasi minus potenti, alij autem unom, quasi adhuc impotentiori. Et si quis consideret uarietatem humanarum animarum, & ingenia hominum distantia inter se, quoniam iste quidem facit ad plures uirtutes, ille autem ad pauciores, alius uerò ad istas facit, ad illas autem non facit, forsitan intelligere potest quomodo unaquæq; anima uenit cum aliquibus dominicis pecunijs in hūc modum. Adhuc autē quæres otrùm omnes homines serui sunt regis huius, aut quidā quidem serui, quos præsciuit & prædestinauit, alij autē non serui, sed qui negotiantur cum seruis? De quibus & dicitur cuidam seruo: Num oportebat te dare pecuniam meam ad mensam, ut ego ueniens cum usura recepissem eam? Et sic requires utrùm extra seruos habentur, à quibus cum usuris promittit se recepturum Dominus, non solùm qui sunt alieni à fide, sed etiā credentium quidam: serui autē hi soli quantū ad istas parabolas, qui dispensatores uerbi habentur, & quibus hoc est commissum, ut negotientur, & fœnerent. Nec enim omnibus consequens est intelligere dictum, Negotiamini donec redeo. Et sequitur, ut cùm posita fuerit ratio cū seruis, requiratur etiā quæcunq; fecerunt serui ad eos qui extra domū fuerant regis. Nec enim conseruus inuenitur fuisse uillico illi iniquitatis, qui centū tritici toros debebat, aut centū olei batos, secundū quod ipse uillicus

Regnum cœlorum Dominus noster Iesus Christus.

1. Cor. 15.

Rationes Domino reddendæ.

Matt. 25.

Lucæ 19.

manifestat dicens: Quantū debes domino meo? Et non dixit, Domino nostro. Intellige autem mihi omnem quidē actum bonum lucrum dici, malum autē dispendium. Et sicut est differētia inter lucrum & lucrum pecuniarū, sic & in bonis operibus differētia est inter bonū opus & bonum: sic differentia est inter malū opus & malum. Quorum differentiā solus Deus scit, qui potest talia ista discutere, & ex ipso affectu uerborū & actuum uidet quæ uostra ex nobis uidētur, sed non sunt ex nobis: & quod est opus magnū lucrum, uel quod mediocre, uel quod exiguū: ē contrario quod peccatum, magnū dispendiū inuenitur, cūm ratio ponitur, uel quod minimū, uel quod est damnum nouissimi quadrantis. Omnis ergo uitæ nostræ ratio est ponēda à rege, quādo omnes nos præsentari oportuerit ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit siue bonū siue malū: & adducetur ad rationem etiā omne uerbum otiosum quod locuti fuerint homines, uel si quis aliquādo potauerit aliquē calice aquę frigidæ tantūm in nomine discipuli. Hæc autē non sic dici putamus, quasi opus habentia multo tēpore ut ponatur nobis ratio de omnibus actibus uitæ nostræ: ut suspicio sit rege ponēte singulis in tanta seruorum multitudine rationē, ne fortè res ipsa necessariū habeat longū tempus, quoadusq; ad finem perueniāt omnia, quæ ab initio mundi usq; ad consummationē seculi non unius, sed multorum seculorū sunt gesta ab omnibus. Sed nō est ita. Volens enim Deus uentilare omniū mentes: ut unusquisq; sentiat proprios actus bonos uel malos, citò omnia ab omnibus omni tempore gesta singulis quibusq; faciet in mente ineffabiliter quadā uirtute. Nec enim sicut nos uolentes in mente facere alicui ea quæ fecit, opus habemus tempore sufficienti ad consummationem eorum quæ dicuntur à nobis, & in memoriā redigūtur: sic & Deus opus habet tempus uolens nobis in mente facere omnia quæ gessimus in uita, ut cognoscentes uniuersa quæ fecimus, intelligamus propter quæ aut punimur aut honoramur. Si quis aūt celeritati diuinæ uirtutis circa hæc omnia cōsummanda non credit, hic nondū intellexit Deū qui omnia fecit, & nō indiguit spatio tēporis alicuius ad faciendā cœli & terræ & omniū quæ in eis sunt creaturā. Nā etsi uidetur in sex diebus fecisse omnia Deus, maximè quia dicit, Hic est liber generationis cœli & terræ, qua die facta sunt cœlū & terra: audendū est tamen & dicēdum, quoniā tempus futuri iudicij nō opus habebit spatio temporis, sed sicut resurrectio dicitur futura in momēto, in ictu oculi, sic puto & iudiciū fore. Post hæc uideamus quid est quod ait, Incipiēte eo ponere rationē, oblatus est ei debitor unus multorū talentorum. Initium iudicij est incipiens à domo Dei, qui dixit sicut scriptum est in Ezechiele, angelis qui cōstituti fuerāt super pœnas, A sanctis meis incipite. Quod initiū ictui oculi simile est, quoniā in ictu oculi omnium sanctorū acta considerās iudicat eos. Sic & tempus ponēdæ rationis erit, quod concipitur mēte. Nec enim obliti sumus quæ dicta sunt suprà de debentibus plura. Propter quod non quidē scriptum est, Ponente autē eo rationem: sed ita, Incipiente autē ponere rationē. Oblatus est in principio ponēdæ rationis debitor multorum talentorū, qui ad millia multa fecerat dāna, & magna quidē ei erant iniuncta, & creditus multa nullū domino attulit lucrū, ita ut debitor efficeretur multorū talētorum. Et forsitan ideo multorū talentorum factus est debitor quoniā secutus est mulierē super talentum plumbi sedentem, cuius nomē iniquitas. Intellige autē unumquodq; maximū peccatum dici talentū damni dominici, qualia peccāt fornicatores, adulteri, molles, masculorū concubitores, idololatræ, homicidæ, sicut & iste nihil modicum, sed omnia magna & pessima peccauit, qui oblatus est regi. Qui forsitan tot talenta perdidit, quātos perdidit homines qui receperunt eum in se talia operantē peccata. grāde est enim & honorabile uir misericors, & honorabile quasi talentū dignum siue aureū, qualis fuit lucerna illa talēti aurei, siue argenteū talentū, aut cuiuslibet alterius metalli intelligibilis, quorū mysteria in Verbis Dierū scripta habentur: sicut & Dauid ditatus talentis multis, quorū & numerus est ostensus in talentis aureis tantis, & argenti tantis, & reliquorū metallorum quæ illic nominantur, ex quibus fabricatū est templū.

ET cūm nō haberet unde redderet, iussit eum uēdi, & uxorē eius & filios eius, & omnia eius, & reddi debitum.] Opus est ergo dicere secundū uoluntatem Christi, quis est debitor talentorum multorū, & quæ uxor eius, & qui filij eius, & omnia eius, & quis est debitor qui ipsi debitori debebat, & qui conserui uidentes hunc quidē effocantem, illum autē effocari. Et sicut est quidem, ucrè cōfiteor neminē exponere posse, nisi solum Christū, qui discipulis suis omnia secreta soluit, ueniēs in sensum eorū, & aperiens eis parabolarū thesauros obscuros, secretos, inuisibiles, & confirmās demonstrationibus indubitabilibus: aut eum quē uoluerit illuminare sciētiæ lumine, ut intelligat omnia parabolæ huius: siue autē potest esse diabolus, siue homo peccati, siue & neuter eorū, aut alius aliquis eorum qui sub diabolū sunt. Est enim sapientiæ hoc opus. Quando autem secundū parabolam homo rex uoluit ponere rationē, uidere est dignū, & ad quod tēpus quæ dicitur referre debemus. Si enim post consummationē aut cum ipsa consummatione secundū tēpus sperati iudicij, quomodo quis soluet quod dicitur de eo qui denarios centū debebat, & effocabatur ab eo qui multorū talentorum ueniam fuerat cōsecutus? Si autē

aute

Marginalia: 2.Cor.5. — *Deus omnia nostra dicta et facta quomodo in memoriam nobis reuocaturus & iudicaturus sit.* — 1.Thess.4. — Ezech.9. — *Debitor decies mille talentorum.* — *Non omniā explicari posse in hac parabola.*

ante iudicium, quis potest ostẽdere positam rationẽ ab homine rege cum seruis suis? Dicimus igitur, quoniã uidetur de temporibus iudicij prædictis hoc fore. Probatio autem huius est, una quidem parabola istius ipsius Euangelij posita in extremo, altera autem secũdum Lucam. Sed ne exponẽtes eam prolongemus sermonem, breuiter dicimus quoniam parabola quidem secundum Matthæum, Homo quidam peregre profectus uocauit seruos suos, & tradidit eis substantiam suam, & alij quidem quinque, alij autem duo, alij autem talentum unum. Et post multum tempus reuersus est dominus seruorum eorum. Et his ipsis sermonibus scriptum est, Quoniam posuit rationem cum seruis suis. Considera ergo quod ait, Et posuit rationem cum eis: & confer cum isto quod dictum est, Incipiente autem eo ponere rationem: & uidebis quoniam peregrinationem quidem patrisfamiliâs appellauit tempus secundum quod donec sumus in corpore peregrinamur à Deo: aduentum eius, quando post multũ tempus uenit dominus seruorum eorum, tempus esse iudicij cùm uenerit in cõsummationem. Secundum Lucam autem clarius manifestat, quoniam homo quidã nobilis profectus est in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reuerti. Proficiscens autem uocauit decem seruos suos, & dedit illis decem mnas, & dixit eis, Negotiamini dum uento. Iste autem nobilis uir, qui odiebatur à ciuibus suis, qui miserant legationem post eum, nolentes eum regnare super se, reuersus est regno accepto, & uocauit seruos quibus dederat pecuniam, ut uideret quæ esset negotiatio eorum. Quis ergo non dicat, quoniam nobilis ille homo qui abierat in regionem longinquam accipere sibi regnum & reuerti, Christus est, qui abijt accipere regnum, & mundi & omnium quæ in eis sunt? Qui autem decem acceperũt mnas, sunt quibus dispensatio uerbi credita est. Ciues autem eius secundum quod natus fuerat in hoc mundo, & susceperat humanam naturam, qui noluerunt eum regnare, Iudæi sunt qui ei credere noluerunt, & cæteri infideles. Hæc retulimus, ex eis uolentes ostendere, quoniam & hoc quod dicit: Qui uoluit ponere rationem cum seruis suis: ad tempus consummationis refertur, quando etiam rex est regno accepto: quo accepto uoluit ponere rationem cum seruis suis, & incipiente eo ponere oblatus est ei unus debitor talentorum multorum. Oblatus est autem quasi regi à suis ministris, uidelicet angelis. Et forsitan unus est iste cui commissa fuit quædam uillicatio magna: & quia nõ bene uillicauit, sed dispersit omnia sibi commissa, quasi factus debitor talentorum multorum. Hic non habens unde redderet, iubetur uenundari à rege, cum uxore, cui communicãs factus est pater multorũ natorum. Opus est autem non mediocre uideri in intelligibilibus patrem & matrem & filios. Sicut enim Hierusalem quæ sursum, est Pauli, & omnium similium ei: sic mater est quorundam quidem Syene Aegypti uel Memphis, aliorum autem Tyrus & Sidon, & cæteræ ciuitates quæ nominatæ sunt in scripturis gentium impiarum. Et sicut Hierusalem sponsa est ornata uiro suo Christo: sic & illæ matres uirorum quorundam possidentium eas, coniuges sunt, uel sponsæ. Et sicut sunt quidam filij Hierusalem quasi matris, & Christi quasi patris: sic sunt quidam filij Syenes uel Memphidis, uel Tyri, uel Sidonis, & præpositorum eis principũ quasi patrum. Et forsitan & iste unus qui oblatus est homini regi habet uxorem, & filios: quos primùm quidem iussit rex uenundari; postea autem misertus dimisit ei omne debitum non ignorans futura, sed ut nos discamus quod actum est. Vnusquisque ergo habentium secundum quod diximus uxorem, uel sponsam, uel filios, daturus est rationem cùm uenerit rex ponere rationem, etsi in initio ponendæ rationis oblatus est. Vnusquisque enim eorum habet & debitores, quasi princeps alicuius uel Syenes, uel Memphidis, uel Tyri, uel Sidonis, uel alicuius huiusmodi. Iste ergo dimissus est, & indulgẽtiam consequutus exiens à rege inuenit unum de conseruis suis qui debebat ei denarios centum, & effocabat eum dicẽs, Redde si quid debes. Ideo arbitror effocabat eum, quoniam à rege exierat: nec enim effocaret conseruum suum, nisi excessisset à rege. Adhuc considera subtilitatem scripturæ, quoniam seruus quidem multorum talentorum debitor, procidẽs adorauit regem quasi regem, qui acceperat regnum, & uenerat ad rationem ponendam. Qui autem centum denarios debebat, procidens non adorauit, sed rogauit conseruum dicẽs, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Et rex quidem misertus dimisit eum cum debito uniuerso, iste autem nec misereri uoluit suo conseruo. Et ille quidem & priusquã dimitteret non misit in carcerem debitorem talentorum multorum, sed iussit eum uenundari, & uxorem & filios eius, & reddi debitum. Iste autem uadens in carcerem misit cõseruum, donec redderet quod debebat. Sunt autem & conserui quidam eius qui indulgẽtiam est consequutus talentorum multorum: qui uidentes quæ facta sunt à seruo immisericorde, habentes uidelicet misericordiam similem regis, contristati sunt ualde super eum qui centum debebat denarios, & in carcerem fuerat missus: & uolentes iuuare missum in carcerem, enarrauerunt domino quæ fuerãt acta. Et uide quia non est scriptum, Detraxerunt, uel, Dixerunt, sed, Enarrauerunt. Et tunc uocans eum dominus eius, dixit ei quod non dixerat priùs. Sicut enim pius & misericors rex, non dixit in primis sibi oblato quasi debitori talentorum multorum, Serue nequam & male: hoc enim reseruauit, ut

Matt.25.

Luc.19. *Parabola de Nobili minas seruis ad negotiandum dante.*

Luc.16.

Gal.4.

Seruus.

Conserui.

non de pecunijs, ſed de conſeruo in carcerem miſſo diceret. Tunc autem & improperauit ei de indulgentia debitorum donata propter petitionem. Vide autẽ & humilitatem regis, quoniam aliud quidem fecit debitor talentorum multorum, aliud autem nominat rex. Debitor enim ille procidens adorauit eum dicens. Dominus autem eius & rex uocans eum non dixit, Omne debitum dimiſi tibi quoniã adoraſti me: ſed, Quoniam rogaſti me. Et iratus tradidit eum tortoribus, donec redderet omne debitum. Et iam non iuſsit eum uenũdari, & uxorem eius, & filios eius, quia peius eum oportuerat pati, propter malitiam ſuam traditum tortoribus, donec redderet omne debitũ tortus ab eis. Qui autẽ ſunt iſti tortores? Qui conſtituti ſunt ſuper pœnas.

EXPOSITIO CAP. XIX.

ET factum eſt, cùm cõſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, tranſijt inde, & uenit in fines Iudææ & reliqua.] Non ad mediã Iudæam, ſed ad fines ubi erat Iordanis diuidẽs: uſq; trans illũ ſecutæ ſunt enim turbæ multæ, quos & ſanauit in ipſis finibus Iudææ trans Iordanẽ, ubi baptiſmus dabatur hominibus. Et forſitàn ideo dicitur de turbis ſequentibus Dominũ ad baptiſmum Iordanis, Et ſanauit eos ibi. Verè enim omnes ab infirmitatibus ſuis ſpiritalibus ſaluantur in baptiſmo. Qui autẽ in Iordane fuerint baptizati, qui eſt in myſterio Chriſti ex duobus fontibus factus diuinitatis & carnis. Cõſidera autẽ differentiã turbarũ, & Petri qui omnia reliquerat & ſequutus fuerat eũ. Turbæ enim nõ dixerunt ei quod dixit Petrus, Ecce nos omnia reliquimus, & ſequuti ſumus te, quid utiq; erit nobis? *Matt. 14.* Et de turba quidẽ ſcriptum eſt: Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. *Matt. 9.* Matthæus autẽ dicẽte Domino ſibi, Sequere me: nõ ſimpliciter ſecutus eſt, ſed ſurgens ſecutus eſt. Magnũ enim eſt ſurgere, & ſic ſequi Chriſtũ. Ergo multi quidẽ ſequũtur Chriſtũ ſicut turbæ ſecutæ ſunt, tamẽ non ſurgentes ut ſequantur, neq; relinquentes omnia ſua propria. Pauci ſunt autem qui ſurgentes ſequuntur, & omnia relinquentes.

An liceat ob quamlibet cauſam repudiare uxorem?

ACCESSERVNT autẽ ad Ieſum Scribæ & Phariſæi, tentantes eum & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem ſuam quacunq; ex cauſa?] Ergo accedentiũ & interrogãtium Chriſtũ, erant quidã tentantes. Tentato autẽ Domino tali, quis diſcipulorũ eius grauiter ferat, qui poſitus eſt ad docendum, ſi tentatus fuerit à quibuſdam? Tamẽ tentatoribus reſpondit dogmata pietatis. Quidam ergo dicebãt, Si licet homini dimittere uxorẽ ſuam quacunq; ex cauſa? Quibus reſpondens dixit: Num legiſtis, quoniã qui fecit ab initio maſculum & fœminã fecit eos, & dixit: Propter hoc relinquet homo patrẽ & matrẽ, & iungetur uxori ſuæ, & erũt duo in carne una? Itaq; iam nõ ſunt duo, ſed caro una. Quod ergo Deus cõiunxit, homo nõ ſeparet.] Et puto quòd Phariſæi qui dicebãt, Si licet homini dimittere uxorẽ ſuã quacunq; ex cauſa: ideo propoſuerunt hoc uerbũ, uolentes eũ reprehendere quicquid dixiſſet: ut ſi quidẽ dixiſſet, Licet dimittere: culparent eũ quaſi ſoluentem coniugia: ſi autẽ dixiſſet, Non licet: iterũ culparent eum quaſi iubentẽ uiros conuiuere mulieribus etiã cum peccatis. Non autẽ uidebant quomodo eis manifeſtè & irreprehẽſibiliter fuerat reſponſurus. *Scopus quæſtionis Phariſæorum.* *Matt. 22.* Sic & alibi interrogauerũt eum, Si licet dare tributũ Cæſari? ut ſi quidẽ dixiſſet, Date: culparent eum quaſi ſubdentẽ hominibus populum Dei, & addicentẽ eũ Romanis, & nõ legibus Dei. Si autẽ dixiſſet, Non licet dare: iterũ culparent eum quaſi ſeditiones & prælia concitantẽ, & facientẽ populũ diſcedere à Cæſare, qui mundũ tenebat. Vide autẽ quomodo irreprehenſibiliter reſpondit. Primùm quidẽ interrogãtibus, Si licet dimittere uxorẽ quacunq; ex cauſa: dicẽs, Num legiſtis quoniã qui fecit maſculũ & fœminã fecit eos: & cætera. Ad illud autẽ quod obiecerunt dicentes: Quomodo Moſes præcepit dare libellum repudij? ait: Propter duritiã cordis ueſtri. Vidit enim quia non omnis cauſa iuſtè ſoluit cõiugium. Sed quoniam oportet uirum cohabitare mulieri, quaſi uaſi infirmiori, & reddere ei honorem, & ſuſtinere onera uitiorũ eius, eos qui in litera legis gloriabantur, ex ipſis Moſis ſcripturis conuicit dicẽs: *Gen. 2.* Num legiſtis quoniã qui fecit ab initio maſculum & fœminam fecit eos? & cætera. Tamen quoniã tetigimus iſtum locũ ubi uel illud ſcriptũ dicitur: Hæc uocabitur mulier, quia de uiro ſuo aſſumpta: ſciendũ quia nihil proprium habet quantũ ad Græcum, uel ad Latinum ſermonẽ: ut ideo uocetur mulier, quia de uiro ſuo aſſumpta eſt. Propterea legẽtes Hebraica, inuenimus originationem iſtã cõuenienter poſitã in Hebræo. Habet autẽ Hebraicũ ita יִקָּרֵא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה־זֹּאת quod intelligitur & mulier & aſſumpta. Apud Hebræos enim mulier, aſſumpta uocatur. Itẽ אִשָּׁה quòd eſt à uiro. Vides quomodo ſictũ eſt אִשָּׁה iuxta מֵאִישׁ לֻקְחָה id eſt à uiro ſumpta. Vnde Theodotion ſic poſuit: Hæc uocabitur mulier ſumptio, quia de uiro ſuo ſumpta eſt. Symmachus autẽ ita, Hæc uocabitur quod eſt mulier à uiro. Et quod debet eſſe inter eos qui ex Deo iunguntur dignũ Deo qui iunxit, addidit dicens: Itaq; iam non ſunt duo. Vbi enim concordia eſt & conſenſus uiri ad mulierem, & mulieris ad uirum, huius quidẽ quaſi principis, illius autẽ quaſi obſequẽtis, ſecundũ quod dictum eſt, Et ipſe tui dominabitur: uerè de eis dicitur, Iam nõ ſunt duo. Ergo Deus eſt qui coniunxit duos in unũ, ut iam non ſint duo, ubi ex Deo cõparatur uxor uiro. Et quoniã Deus coniũxit, ideo gratia eſt in eis, quos Deus cõiunxit. *1. Cor. 7.* Quod Paulus ſciens, caſtam coniunctionẽ gratiam appellauit, dicens: Volo omnes eſſe

Hæc uocabitur uiriſſa (ita Vatablus uertit) quia ex uiro ſumta eſt iſta.

ſicut

ſicut meipſum,ſed unuſquiſq; propriam haber gratiã ex Deo,alius quidem ſic,alius autem ſic. Qui enim ex Deo ſunt iuncti,& ſapiunt & faciunt quod mandat Apoſtolus: Viri,diligite uxores ueſtras,ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam:item mulier,ut timeat uirũ ſicut Eccleſia Chriſtum: eorum coniunctio gratia Dei eſt.Sed quoniam Apoſtolus profert: Et erunt duo in carne una: ſacramentum hoc magnum eſt,ego autẽ puto in Chriſto & in Eccleſia:dicendum eſt quoniam nõ dimiſit Chriſtus primam uxorem ſuam,id eſt primam ſynagogam,ſecundũ aliam ſpeciem ſpiritalem ſeruans quod dictum eſt,Quod Deus coniunxit,homo non ſeparet:niſi quando adultera eſt uxor illa corrupta ab adultero inimico,cuius conſilio & inſidiata eſt uiro,& interficere eum uoluit,dicens: Tolle de terra huiuſmodi,& crucifige,crucifige eũ. Illa ergo potius abſtinuit,quàm uir eius eum dimiſit.Et reliquit propter Eccleſiam Chriſtus uit Patrem, cum quo erat cùm in forma Dei eſſet.Reliquit etiam matrem cùm eſſet & ipſe filius Hieruſalem quæ erat ſurſum ſecundum corpus,& cõiunctus eſt uxori ſuæ,iſti quæ ceciderat huc, & facti ſunt duo in carne una.Propterea enim & ipſe caro eſt factus,cùm eſſet Verbũ,& habitauit in nobis, & ſunt una caro,quia de muliere Eccleſia dicit:Vos eſtis corpus Chriſti & mẽbra ex parte. Nec eſt aliud corpus Chriſti à corpore Eccleſiæ,ſed unum ſunt corpus.Et Deus illos uniuit,mandans ut homo non ſeparet Eccleſiam à Chriſto,quos Deus coniunxit. Vnde omnis anima quæ cognoſcit ſe inſeparabilem eſſe à Chriſto, ſic dicit: Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti: tribulatio, an anguſtia: & cætera. Et confido quia neq; mors, neq; uita, neq; aliquid eorum quæ ſequuntur poterit nos ſeparare à charitate Dei,quæ eſt in Chriſto Ieſu. Poſt hæc accedamus ad uerbũ Phariſæorum quod dixerunt ad Ieſum. Quid ergo Moſes præcepit dare libellum repudii,& dimittere: Quoniam Moſes legem ſcribens non tantùm aſpexit quæ ſit uera iuſtitia, ſed ſecundum infirmitatem eorum,propter quos Lex ponebatur,condeſcendens plura mandauit,ſicut eſt & lex dandi repudij. Quoniam autem ſecundum infirmitatem eorum dabatur, & non ſecũdum iuſtitiam,ſubiectus ſermo demonſtrat dicens: Ab initio autem non fuit ſic. Et in nouo quoq; Teſtamento ſunt quædam non ſecundum ueram iuſtitiam:ſed ſecundum duritiam cordis hominum carnalium conſtituta, utputa propter duritiam cordis ueſtri lex data eſt dicens: Bonum eſt mulierem non tangere:propter fornicationem autem unuſquiſq; propriam habeat uxorem, & unaquæq; proprium uirum: & cætera. Si aũt hoc propter duritiã cordis noſtri mandatum eſt,quanto magis illud propter duritiã cordis noſtri eſt,quod alibi dicit, de uiduis nolentib. iterũ nubere,Quòd ſi ſe non continent,nubant,melius eſt enim nubere quàm uri: Scio enim quoſdam,qui præſunt Eccleſijs,extra ſcripturã permiſiſſe aliquã nubere uiro priori uiuente:& contra ſcripturam quidẽ fecerunt dicentẽ,Mulier ligata eſt quãto tempore uiuit uir eius. Item,uiuente uiro,adultera uocabitur,ſi facta fuerit alteri uiro. Non tamen omnino ſine cauſa hoc permiſerunt:forſitan enim propter huiuſmodi infirmitatẽ incontinentium hominum, peiorum comparatione,quæ mala ſunt permiſerunt aduerſus ea quæ ab initio fuerant ſcripta.

Ephes. 5. *Ephes. 4.* *Synagogã cur repudiauerit Chriſtus.* *Matt. 27.* *Ioan. 1.* *1. Cor. 12.* *Eccleſia corpus Chriſti eſt.* *Rom. 8.* *Ex eo quod Moſes præcepit, ut ſi qui uxores ſuas repudiarent, eis libellum repudij darent, collegerunt Iudæi dimittẽdas eſſe uxores quauis de cauſa.* *1. Cor. 7.* *ὑπεγγυήσα.* *Rom. 7.*

DICO autem uobis,quoniam quicũq; dimiſerit uxorem ſuam niſi ob cauſam fornicationis, & aliam duxerit,mœchatur.] Forſitan audax aliquis, & Iudaicus uir aduerſans doctrinæ Saluatoris noſtri dicet,quoniam & Ieſus dicens: Quicunq; dimiſerit uxorem ſuam excepta cauſa fornicationis,facit eam mœchari:permiſit uxorem dimittere quemadmodũ Moſes,quem retulit propter duritiam cordis Iudæorũ hoc præcepiſſe:& hanc ipſam inquiet eſſe cauſam fornicationis per quam iuſtè uxor à uiro dimittitur:ſecundũ quam & Moſes præcepit dimittere uxorem,ſi inuenta fuerit res turpis in ea. Sed ad hoc ita eſt reſpondendũ,quoniam ſi ſecundũ Legẽ adultera lapidatur,manifeſtũ eſt quoniam non ſecundũ hoc intelligitur res turpis. Nec enim in cauſa adulterij oportet dare libellum repudij. Sed forſitan Moſes omnem culpam mulieris turpem rem appellauit:quæ ſi inuenta fuerit in uxore non inuenienti gratiam coram uiro ſuo, ſcribitur ei libellus repudij,& dimittitur de domo mariti. Quod ab initio non ſic fuit. Poſt hoc autem Dñs non permittit propter aliã aliquam culpã uxorem dimittere,niſi propter ſolã cauſam fornicationis,dicens: Quicunq; dimiſerit uxorem excepta cauſa fornicationis, facit eam mœchari. Quærendũ eſt autem,ſi propter ſolã cauſam fornicationis, dimittere iubet uxorem, quid ſit,ſi mulier non quidem fuerit fornicata,ſed aliud quid grauius fecerit, utputa, uenefica inueniatur,aut interfectrix cõmunis infantis nati,aut in quocunq; homicidio, aut exportans domum,& malè diſpergens ſubſtantiam uiri,aut furta uiro faciens, ſi iuſtè huiuſmodi mulier dimittatur,cùm Dñs excepta cauſa fornicatiõis dimittere uetet: Ex utraq; enim parte aliquid inhoneſtum uidetur:neſcio autem ſi uerè inhoneſtum. Talia enim mulieris ſuſtinere peccata quæ peiora ſunt adulterijs & fornicationibus, irrationabile eſſe uidebitur. Item facere contra uoluntatem doctrinæ Saluatoris,omnis confitebitur impium eſſe. Diſputo ergo quia non præceptiuè mandauit,ut nemo dimittat uxorem excepta cauſa fornicationis,ſed quaſi exponens rem dixit: Qui dimiſerit uxorem excepta cauſa fornicationis, facit eam mœchari. Et uerè quidem quantum ad ſe facit eam mœchari,dimittens eam non mœchantem. Si enim uiuente ui-

An D. Ieſus in certo caſu repudium conceſſerit. *Ioan. 8.* *An præter adulterium, aliæ eſſe poſſint repudij cauſæ.*

ro, adultera uocatur si facta fuerit alteri uiro, sine dubio qui dimittit, dat ei occasionem secun-
darum nuptiarum, & propter hoc facit eam mœchari. Sed uir qui quantū ad se uxorem dimit-

Rom. 7.

tens fecit mœchari, utputa ueneficam, uel homicidam, aut aliquid huiusmodi constitutam, si
iustam excusationem babet apud Deum, tractabis. Potest autem & citra dimissionem propter
alias causas facere uir ut uxor eius mœchetur: utputa, qui supra mensuram permittit uxorem
suam agere quod uult, & in amicitiam descendere uirorum quorum uult, frequenter enim ex
simplicitate uirorum huiusmodi uitia nutriuntur in mulierib. Sed si est excusationis locus ui-
ris talibus in huiusmodi casibus, diligenter requirens pronuncia. Item & qui abstinet se à mu-
liere sua frequenter, facit eam mœchari, non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irratio-
nabili sanctitatis & castitatis ductus. Et forsitan iste amplius reprehensionis dignus, quàm ille
qui quantū ad se facit eam mœchari, dimittens nō quidem fornicantē, in ueneficio autem, uel
in homicidio, uel in quibuscunque alijs grauiorib. peccatis inuentam. Qua enim ratione adulte
ra est mulier, quamuis legitimè nubere uideatur uiro uiuente: eadem ratione & uir, quamuis
legitimè accipere uideatur dimissam ab aliquo uiro, non accipit legitimè secundū sententiam
Christi, sed magis mœchatur, quasi alienā accipiens. Post hæc intelligentes Apostoli quanti
sint casus inter coniuges, quos debet uir sustinere, & propterea tenere quidem interitū esse, di-
mittere autē peccatum esse in Dño, responderunt ei quasi ad rem facilem, refugientes ad castita-

De cælibe uita

tem, & magis utilem, & dixerunt: ERGO non oportet nubere si ita est causa uiri cum muliere.
Ad hæc autem Christus respondit, dicens gratiam esse donatā à Deo continentib. se omnino:
Quæ gratia non solùm per continentiam apprehenditur, sed multis orationibus à Deo præsta
tur. Hoc enim significat dicens: Non omnes capiunt hoc uerbum, sed quibus datum est.]
Quoniam autem quidam calumniantur quod Christus ait, Quibus datum est: quasi excusa-
tionem habentes, & uolentes quidem esse in castitate, non autem præualentes. Quibus est re-
spondendum: Si quidem accipimus simpliciter quod dictum est, Sed quibus datum est: non

Matth. 7.

autem attendimus quod alibi dicit: Petite & dabitur uobis: &, Omnis qui petit, accipit: aut fi-
deles non sumus, aut scientes scripturas. Qui enim uult capax esse uerbi quod de castitate po-

Marc. 11.

situm est, petat credens dicenti, & accipiet, non dubitans de illo quod dictum est: Omnis qui
petit accipit. Quis est ergo qui petit? Qui credit Christo dicenti: Si steteritis orantes, credite
quoniam accipietis. Debet autem qui petit, omnia facere quantum ad se, ut oret spiritu, oret &

1.Cor. 14.

mente, memor Apostolici uerbi quod ait: Sine intermissione orantes. Utile est autem scire quid
debeat petere quis, ut mereatur accipere. Et quod ait: Dico uobis, etsi non dabit ei surgens pro-

Luc. 11.

pterea quòd amicus est eius, tamen propter importunitatem eius, dabit ei quantos uoluerit.
Et addit: Et ego uobis dico, Petite, & dabitur uobis, quærite, & inuenietis, pulsate, & aperietur
uobis. Omnis enim qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur.

SVNT eunuchi, qui ex utero matris suæ nati sunt sic. Et sunt eunuchi, qui ab hominibus

De eunuchis.

facti sunt. Et sunt eunuchi, qui se ipsos eunuchos fecerunt propter regnum cælorum. Qui po
test capere capiat.] Priusquàm exponamus quæ nobis uidentur in loco, notum facimus
duas esse expositiones loci istius. Quorumdam quidem duas eunuchizationes carnales aspi-
cientes, quasi consequenter dicere existimantes, ausi sunt etiam tertiam eunuchizationem di-
cere corporalem, utputa, si propter timorem Dei corporaliter eunuchizant, & obiecerunt se
opprobrijs, & confusionibus, non solùm apud alienos fidei, sed etiam apud eos qui ignoran-
tiæ hominum ignoscere solent. Alij autem & plerique sic intellexerunt, non discutientes mo-
dum consequentiæ uerborum: duas quidem eunuchizationes priores similiter prioribus ex-
positoribus carnales esse dixerunt, & nihil spiritualiter intelligendum in eis, tertiam autem eu
nuchizationem dixerunt ex uerbo, non corporalem, quando spe regni cœlestis à seuerissimo
uerbo præcidunt concupiscentiæ passionem. Et primi quidem facti sunt amatores Euangeli-
cæ literæ, & non intelligentes quòd etiam hæc in parabolis loquutus est Iesus, consequenter
prioribus eunuchizationibus duabus corporalibus intellexerunt & tertiam, non quidem
peccantes quantum ad consequentiam: necessariè autem peccauerunt, quoniam ab initio
duas illas eunuchizationes corporaliter tantùm intelligi putauerunt: consequens enim erat
postquam priores corporaliter intellexerunt, ut tertiam quoque corporalem existimarent.
Secundi autem autē interpretatores tertiam quidē eunuchizationē salubriter exposuerunt fie
ri uerbi præcisione: non autē considerauerunt quoniā talis expositio conueniens erat etiam in
priorib. eunuchizationib. duab. secundū similitudinē illius tertiæ. Quibus autē displicet, quo-

Negat non semper ubiq; sequēdū, sed di... suis in locis retinendam.

niā est & Euāgelica litera occidēs, audiat (exēpli gratia) quod dicit ad Apostolos suos: Quādo
misi uos sine sacculo & pera, & calceamētis, an ne aliquid uobis defuit? Qui dixerūt: Nihil. Re-
spondit Iesus: Sed nunc qui habet sacculū, accipiat similiter & perā: & qui nō habet, uendat ue
stimentū suū, & emat gladiū. Si quis ergo literā uolens aspicere, & nō intelligens uoluntatē uer
borū, uendiderit uestimentū suum corporale, & emerit gladiū, talis contra uoluntatem Christi

suscipiens uerbum eius, peribit forsitan, & in gladio peribit. De quo autem gladio dicat, nō est loci huius exponere. Sed & illud aspiciat, Neminem in uia salutaueritis. Si quis non discutiens quid uolens Iesus hoc loco præcepit, quasi zelans uitam Apostolorū, neminem in uia salutauerit, is quasi inhumanus & stultus uidebitur omnib. & sic decebit odire omes uerba Christi qua si agrestes & inhumanos docentia homines esse. Forsitan autem & morietur in odium cunctorum deductus, litera se occidente. Si autem & dextrum quis oculum eijciat, aut manum, aut pedem, post opprobrium insaniæ, infructuosum patietur interitum. Nos autem si spirituales sumus, uerba spiritus spiritualiter accipiamus, & de tribus istis eunuchizationibus ędificationē introducentes moralem. Eunuchi nūc moraliter abstinentes se à uenereis sunt appellandi. Eorum autem qui se continent, differentiæ tres sunt. Et quidam quidem sunt natura frigidiores præ cæteris uiris, de quibus rectè dicitur: Sunt quidam eunuchi, qui de utero matris suæ nascuntur sic. Quidam autem continentes sunt propter uerba hominum: quorum concupiscentiam uirilem præcidit nō uerbum diuinum, sed uerba humana: utputa qui philosophati sunt apud antiquos in gentibus, aut apud eos qui prohibent nubere, apud hæreses: isti sunt eunuchi qui ab hominibus fiunt. Qui autem suscipit uerbum uiuum & efficax, & acutius super omnem gladium bis acutum, & gladium spiritus, sicut Apostolus, & præciderit cōcupiscentiam suam, corpus suum non tangens: & hoc fecerit non incitatus propter timorem hominum, neq; propter laudem humanam, sed propter solam spem regni cœlestis: isti sunt qui eunuchizauerūt seipsos propter regnum Dei. Magna ergo res est propter regnum Dei suscipere eunuchizationē: quod non capiunt omnes, sed quibus datum est. Datum est autem omnibus qui huiusmodi gladiū petunt sibi ex Deo. Si autem oportet secundum historias moraliter intelligere eunuchos, dicimus quoniam sunt quidam eunuchi Pharaonis non generātes bonum, ut sunt eunuchi illius escam ei offerentes. Eunuchizati sunt autem & homines Dei, propter hoc ipsum eunuchi nunquam generantes malum, ut reædificent casus Hierusalem. Et de primis quidem in Genesi scriptum est: de secundis autem in libro secundo Esdræ, qui dixit: Et ego eram eunuchus regis. Et tu ergo cōsiderans inuenies, quare ad restaurandū templum Dei principari eunuchus electus est dignus. Dicunt enim filij Hebræorum Danielem & pueros tres in Babylonia fuisse eunuchizatos: ut impleatur uerbum Dei dicentis ad Ezechiam, Quoniam ex semine tuo accipiēt, & facient spadones in domo regis Babylonis. Dicunt & quòd de eis prophetauit etiam Esaias, dicens: Ne dicat eunuchus quia ego sum lignum aridum. Hæc dicit Dn̄s eunuchis: Si custodierint mandata mea & elegerint quæ uolo, ego dabo eis in domo mea locum electum & nomina tum, & meliorem filijs & filiabus. Bonum est ergo secundū mysterialem locum nec generare in Babylonia, sed sine semine esse quantū ad Babyloniam, sicut Daniel, ut generemus de Spiritu sancto, sicut & ille & qui cum eo fuerunt, uisiones & prophetias, & cętera opera bona.

Luc. 10.

περὶ τετραλογίας de Eunuchis.

Frigidi.

Cœlibes.

Virgines.

Gen. 40.

2. Esdr. 2.

Esa. 38.

TVNC oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus autem dixit: Sinite pueros & nolite prohibere. Talium est enim regnum cœlorum. Et imponēs eis manus abijt inde.] Sciendum quoniam non est quando non offeruntur pueri Iesu de quibus dicit, quasi depositum suscipiens eos à Deo: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. Puerorum autem iustorū quidam quidē sunt infantes: alij autē dicuntur lactentes, quasi inferiores infantibus. Et Dn̄s noster ex ore utrorumq; percipit laudem, ut cognoscentes alia beneficia eius in pueris, dicamus: Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Pueros autē dicimus, qui adhuc in Christo carnales sunt & infantes, quales esse Corinthios Apostolus sciens dicebat: Et ego nō potui uobis loqui quasi spiritualib. sed quasi carnalib. quasi paruulis in Christo. Tales autē pueri & tunc oblati sunt, & quotidie offerūtur Iesu. Signum autē oblationis puerorū sunt multi, qui in Christo paruuli constituti atq; lactentes, & lacte opus habentes, non esca perfecta, accedūt ad fidem: de quibus dicit, qui dixit, quemadmodum si nutrix foueat filios suos nutriens eos: Lac uobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis, sed nec usq; adhuc potestis. Exponentes autē Euangelistæ hunc locum, quoniam quidem oblati sunt pueri Iesu retulerunt: non autem manifestauerunt à quibus oblati sunt, nobis uidelicet relinquentes ut quęramus quod ab illis est prætermissum: utrùm Euangelistæ omnes euentu prætermiserint cùm possint conscribere utrùm à parentibus sint oblati, an à matribus: an ratione diuina & sapientia hoc fecerint, ut ostendant quoniam qui offerunt pueros Iesu angeli sunt qui accedunt & ministrant ei: quoniam ipsi sapienter cognoscunt differentiam puerorum uel infantium, quales Christo oportet offerri. Voluntas autem offerentium pueros est, ut manus eis imponat Iesus & oret. Oratio enim Iesu Christi & tactus eius, pueris & infantibus qui non possunt audire quæ audiuntur iam spirituales, sufficit ad auxilium eruditionis eorum. Apprehendit enim eos uirtus Iesu Christi, cùm manus suæ speculationis posuerit super eos, & iam nullum malum eos contingit. Forsitan autem quantum ad textum, etiam offerentium ei pueros & infantes, uoluntas huiusmodi erat, considerantiū, quoniam impossibile est ut postquam Dominus tetigerit pueros uel

Pueris benedixit Dominus Iesus.

Psal. 8.

1. Cor. 3.

Angelos offerre pueros Domino Iesu, Origenes existimauit.

ros uel infantes,& per tactum dederit eis diuinam uirtutem,ut ruina aut dæmonium aliquod
tangere eos posśit. Existimo autem quoniam multæ malignæ uirtutes circa animam hominis
ab initio uocantis iugiter ei insidiantes,ideo offerebant ut tangeret eos,quasi iam ex præcedē-
tibus uirtutem eius experti,qui offerebant pueros uel infantes Saluatori:quoniam per impo-
sitionem manuum eius,& per orationem eius pro pueris & infantib. factam,& per tactum eius
repelluntur mala. Virtus enim facta in eis non solùm ad præsens sufficiēs est custodire, uerum-
etiam in posterum quasi prohibitoria constituta tactum contrarium repeller ab eis. Et Salua-
tor ergo non quasi superfluū aliquid sciens hoc esse, sed salutare omnibus qui impositionem
manuum eius acceperint,dicit ad discipulos suos prohibentes pueros uel infantes offerri : Si-
nite pueros uenire ad me,& nolite prohibere eos. Si quidem habent rationem quæ suprà di-
ximus de offerentibus, qui erant qui offerebant : consequenter cum eis discipuli Iesu egregiæ
intelliguntur uirtutes,& doctæ à filio Dei. Potest enim & ad illas nomen discipulorū Iesu per-
uenire,ut non solùm homines discipuli eius sint,sed etiam angeli. Si quis autem hoc quod di-
cimus putauerit uiolentum,& uoluerit discipulorum nomen non alijs nisi tantùm hominib.
applicare, discipulis eius qui prohibent offerri pueros Iesu & infantes: sic intelligendus est hic
locus,ut eorum qui profitentur Verbi doctrinam simpliciores quidem, & quasi puerilem ser-
monem habentes & similem lacti quo nutriuntur adhuc nouitij quibus lac opus est & non so-

Ecclesiæ doctores Christo auditores adducunt.

lida esca,intelligantur esse doctores qui offerunt Saluatori pueros & infantes. Nec enim pos-
sunt magis specialiori sermone eos nutrire quàm postulat status angusti sensus eorum,qui di-
cere possunt sicut ille qui dixit:Græcis ac Barbaris,sapientibus & insipientib. debitor sum.His

Rom. 1.

ergo offerentibus Saluatori huiusmodi pueros & infantes,id est nouitios fidei & minùs erudi-
tos adhuc,qui uidentur esse perfectiores doctoribus illis simplicioribus : & ideo sunt discipuli
Iesu,priusquam discant rationem iustitiæ de pueris & infantibus talibus reprehendūt eos qui
simpliciter docent,& per simplicem doctrinam pueros & infantes offerunt Christo. Manifestè

1.Cor. 1.

autem intelligere poteris hoc,si consideraueris quod ait Apostolus:Videte uocationē uestram
fratres,quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes,non multi nobiles, sed
quæ stulta sunt mundi elegit Deus,& quæ infirma,& quæ ignobilia,& quæ non sunt,ut ea quæ
sunt destrueret. Si uideat ergo quis eorum qui doctrinam Ecclesiasticam profitentur, offeren-
tem aliquem quosdam stultos mundi,& ignobiles & infirmos qui propter hoc appellati sunt
pueri & infantes:uidens non prohibeat quasi sine iudicio facientem eum qui offert tales Sal-
uatori atq; magistro pueros & infantes.Et uide si non conuenit referre quæ tractamus ad disci-
pulos:quosdam quidem offerentes pueros ut manus eis imponat Iesus & oret,alios autē pro-
hibentes eos,ut dicat ad eos qui prohibent offerentes pueros Christo, Magister & Saluator &

Qui docent in Ecclesia demittere se debent ad captum discentium.

Dominus:Sinite pueros,& nolite prohibere eos uenire ad me. Post hoc cohortans discipulos
iam uiros constitutos condescendere utilitatibus puerorum , ut fiant pueris quasi pueri, ut
pueros lucrentur,dicit Iesus: TALIVM est enim regnum cœlorum.] Nam cùm & ipse in for-
ma Dei esset,non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,sed factus est puer, ut dicat de eo
Matthæus,quoniam stella quam uiderant in Oriente præcedebat eos donec ueniens stetit ubi

Phil. 2.

Matth. 2.

erat puer. Non solùm Matthæus,sed etiam ipse angelus qui apparuit Ioseph, talem & tantum
Saluatorem nostrum puerum appellauit,dicens: Surgens accipe puerū & matrem eius, & ua-
de in Aegyptum. Humilians ergo se,factus est quasi puer,ut rectè dicat: Sinite, & nolite prohi-
bere pueros uenire ad me:talium est enim regnum cœlorum. Hæc ergo debemus diligenter at-
tendere,ut ne æstimatione sapientiæ excellentioris,& profectus spiritalioris cōtemnamus qua-
si magni,pusillos Ecclesiæ:sed scientes quod dictum est,Talium est enim regnum cœlorum: ta-
les efficiamur,ut etiam paruuli sensu saluentur per nos:non solùm non prohibētes pueros ad
Iesum ire,sed etiā ipsi cum pueris effecti pueri in humilitate uolūtatem Domini adimpleamus,
ut exaltemur à Deo. Scito autem quoniam pueri huiusmodi quamuis non omnia quæ dicun-
tur sequi possunt quasi pueri, tamen imposuit eis manus Iesus. Ponens autem abijt inde,& uir-
tutem relinquens in pueris, per actū abijt à pueris, uidelicet pueris non potentibus sequi Chri
stum,sicut & cæteri discipuli eius perfecti. Siquidē autem eloquia Domini Euangelica eloquia

Psal. 19.

Cur oblati sint pueri Domino.

sunt casta,& argentum igne examinatum,argentū probabile,transmissum terræ,& ualde mun
datū,& septies mundatū:sine dubio debet esse aliqua idonea causa propter quam Matthæus
exponens hunc locū,duas quidem causas ostendit offerendi pueros,non autem ad duas præ-
cedentes causas intulit quæ sequuntur. Oblati sunt enim pueri non solùm ut manus eis im-
ponat, sed etiam ut oret. Scriptum est autem post hoc, Quoniam imponens eis manus abijt
inde: & non addit, Et orans: potuit enim dicere:Et imponens eis manus & orans abijt inde. Et
uide si potes dicere: quoniam maioribus quidem puerorum seruatur oratio Christi: qui pos-
sunt capere non solùm impositionem manuum eius super se, sed etiam orationem eius ad
Patrem pro se. Minoribus autem pueris sufficit impositio manuum eius. Dicens autem, Ta-
lium

lium est enim regnum cœlorũ: hortatur ut nemo quamuis sit sapiens in Ecclesia glorietur aduersus paruulos Christi: quoniã non eorũ talium puerorũ est regnum cœlorũ, sed eorum qui per humilitatẽ facti sunt sicut pueri, cùm essent sensu perfecti. Hanc autẽ expositionem cõmendat apud Lucã positus sermo: quoniã cùm dixisset, Offerebant ei pueros & infantes ut tangeret eos, uidentes autẽ discipuli, prohibebant eos: Iesus autẽ dixit: Sinite pueros uenire ad me, talium est enim regnũ cœlorum: statim quasi conuenientia sensui præcedenti addidit, dicens: Amen dico uobis, qui non receperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud.

TRACTATVS VIII. CAP. XIX.

Interrogauit Iesum unus de turba, dicens: Magister bone, quid boni faciam ut habeam uitam æternam? Qui dicit ei, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus.] Cùm scriptum sit & de homine bono, Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona: & de angelis bonis, & de Spiritu sancto bono, & de filio Dei bono: hîc Saluator ad eum qui dixit, Quid boni faciam ut habeam uitam æternam: ita respondit, ut propriè nulli conueniat esse bonum, nisi tantummodo Deo, dicens: Quid me dicis bonum? Vnus est enim bonus Deus. Scire autem oportet quoniam hîc quidem propriè bonum soli cõuenire dicitur Deo: in alijs autem abusiuè. Quod ergo inuenitur in alijs appellatio boni, non est contrariũ huic dicto quod ait: Nemo bonus nisi unus Deus: quoniã omnes (sicut diximus) abusiuè dicuntur boni, unus autẽ propriè. Ipse quoq; Dñs, qui est imago Dei inuisibilis, sic & bonitatis illius imago est: & sicut ipse distat à bonitate Patris, quasi imago bonitatis à principali bonitate, sic & omnes in quib. bonitatis nomen positũ inuenitur, distant à bonitate Filij. Plus autẽ distant omnes boni à bonitate Filij, quàm bonitas Filij à bonitate paterna: quoniã plus Filius propinquus est Patri in omnib. bonis, quàm omnes Filio. Forsitan autẽ & propter eum qui dixit: Quid boni faciam ut habeam uitam æternã: hoc Christus respondit ad eum, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus: ut illud confirmet quod alibi dicit: Cùm omnia feceritis quæ præcepta sunt uobis, debetis dicere: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere fecimus. Nã etsi omnia fecerimus quæ præcepta sunt nobis, nec sic quantũ ad hæc uerba bonũ aliquid fecimus. Nec enĩ si uerè bona essent quæ facimus, scriptũ fuisset, ut faciẽtes ea, dicamus esse nos inutiles seruos, si propriè cõueniret hominib. appellatio bonitatis: qm̃ omne bonũ nostrum, abusiuè & nõ propriè dicitur bonũ. Verè enĩ quando declinamus à malo & facimus bonũ, quantũ ad cõparationem cęterorum hominũ nolentium declinare à malo & facere bonũ, dicuntur bona quæ agimus: quantũ autẽ ad ueritatẽ, secundum quod dicitur in hoc loco, Quia unus est bonus: bonũ nostrum non est bonũ. Et sicut non iustificatur in conspectu Dei omnis uiuens, qm̃ quantũ ad cõparationem iustitiæ Dei, omnis iustitia hominũ inuenitur neq; iustitia esse: sic nec bonus inuenitur quisquã in conspectu Dei, quantũ ad comparationem bonitatis illius, quamuis quantũ ad cõparationem cęterorũ hominũ bonus quis appelletur. Dicere autẽ poterit quis, qm̃ sciens Dñs propositum interrogantis satis abesse ut faciat uel humanũ bonum, dixit ei interroganti: Quid boni faciam, Quid me interrogas de bono? tanq; si dicat: Cùm sis imparatus ad ea quæ dicũtur bona, quid me interrogas de bono, quid boni faciens uitam æternã possidebis? Et sic docet quoniam uerè unus est bonus. Considera autem quomodo bonitatem eius omnia sperant etiam ea quæ uidentur contraria esse: quale est, Ego percutiam, & ego occidam: nõ minùs quàm quod dicit: Et uiuere faciam, & ego sanabo. Et si ipse facit dolorem, scire debemus, quoniam & medicus frequenter facit dolorem. Faciens enim Deus dolorem iterum restituit. Sic & ex bonitate quos percutit, percutit quasi filios. Quis enim est filius quem non corripit pater? Sed & omnis disciplina ad præsens non uidetur esse gaudij, sed mœroris: postmodum autẽ fructum pacificum reddet eis qui per eam exercitantur. Propterea sicut percutit Deus, sic & sanat. Verum est enim quod scribitur, Percussit, & manus eius sanauerũt. Et si nouũ uidetur quod dicere uolo, tamen dico: Boni Dei est ipse quoq; qui dicitur furor eius: qm̃ opus salutis operatur arguens: & quæ dicitur ira eius, qm̃ est boni Dei, corripit ut emendet. Et multa possunt dici de bonitate eius ad ædificationem hominũ, ut non conturbentur de bonitate ipsius. Multa enim iustè abscondit à timentib. se, ut ne diuitias bonitatis eius, & longanimitatis contemnentes, secundum duritiam cordis sui, & sine pœnitentia cordis thesaurizent sibi iram, quam non thesaurizabunt si abscondita fuerit multitudo bonitatis eius ab eis. Post hoc autem dicit:

Si uis ad uitam intrare, serua mandata.] Vbi considera qm̃ adhuc quasi extra uitã constituto ei qui interrogabat de bono, ita respondit, Si uis intrare in uitam. Hîc autẽ requiro quomodo quis sit extra uitã, & quomodo intret in uitã: & ne fortè secundũ unum quidẽ modũ sit homo extra uitam, qui est extra eum qui dixit, Ego sum uita. Aliàs autẽ omnis qui super terrã est, quamuis iustissimus esse uideatur, potest quidẽ in umbra esse uitæ, non autẽ in ipsa uita, cùm sit corpore mortis circumdatus, & dicens: Quis me liberabit de corpore mortis huius? & sedẽs in regione & in umbra mortis, eo q nondũ uenit in terrã uiuorũ. Introibit autẽ quis in uitam abstinens

Deus solus bonus est, homines autẽ ejus dignatione boni sunt.

Col. 1. Hebr. 1.

Luc. 17.

Psalm. 37.

Deut. 32.

Hebr. 12.

1. Sam. 2.

Furor Dei.

Nemesis in bonum cedit.

Rom. 2.

Extra uel intra uitam esse.

Ioan. 14.

Rom. 7.

Matt. 4.

abstinens quidē se ab operib. mortuis, appetēs autē opera uiua, etiam nunq̃ quidem mortua loquens, sed secundū uerbum Dei uiuum, uiua: & non habēs iam cogitationes mortuas in corde, sed uiuas. Sicut eñ sunt opera mortua, & opera uiua: & uerba mortua, & uerba uiua: ita sunt & cogitationes mortuæ, & cogitationes uiuæ. De quib. dicit Apostolus: Cogitationib. inuicem

Rom. 2.

accusantibus, aut etiā defendentib. In die cùm iudicauerit Dñs occulta hominū. Et saluabitur quidem ille, cuius cogitationes fuerint defendētes: periet autem, cuius fuerint accusantes. Si ergo & nos uolumus introire in uitam, audiamus dicente Iesu: Si uis introire in uitam, serua mandata: & secundum mensuram obseruationis mandatorum ingrediemur in uitam, aut in interiora eius & beatiora, aut in mediocria, aut ad quamcunq; partem uitæ illius ad quam induxerit nos obseruantia mandatorum. Ille autē audiens, Serua mandata: respondit, Quæ: ut discamus qualia maximè mandata uult nos Iesus obseruare. Ad quam interrogationem dixit:

De iustificatione operum Legis.

NON occides, non adulterabis, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum sicut te ipsum.] Et forsitan ista sufficiunt, ut in principium (ut ita dicam) ingrediatur quis, non autem sufficiunt hæc, uel alia similia istis, ad interiora uitæ introducere quenquam. Qui autem præterierit unum mandatorum istorum nec in principium uitæ intrauit. Abstinendum est ergo omni uolenti uel in principium uitæ intrare, ab adulterio, ab homicidio, à furto. Sicut eñ adulter & homicida non intrant in uitā, sic nec fur. In hoc eñ peccato multi etiā eorum qui uident credidisse Christo, incurrūt negotia huius mundi agentes, & pecuniarios actus qui creduntur eis, & qui operantur artes istas mediocres, qui omnes nō sunt mundi à furto. Non solùm aūt fures non intrāt in uitā: sed nec socij eorum, nec qui consentiunt eis. Scriptū est eñ in Esaia: Socij furū diligentes munera. Item in Psalmo quadragesimo nono prohibetur enarrare iustitias Dñi, & assumere in ore suo testamētum eius consentiens furib. ita: Si uidebas furem concurrebas ei, quod primùm dictū est: in secūdo autem loco: Et cum adulteris partem tuam ponebas. Et uide quia nec ipsum furem, nec ipsum adulterum dicit: sed concurrentem furib. & cum adulteris partem suā ponentem. Qui uult intrare in uitam, nec falsum testimoniū dicere debet. Expellitur autē à uita, & qui non honorabit patrem suū & matrem. Sed forsitan hæc seruare mandata non satis difficile est: opus autem est omnib. qui per mandata præcedentia inducuntur, quasi maius & utilius quod mandat implere: Diliges proximum tuū sicut te ipsum: quoniam & secundū quod ait, Non occides, & nō furtum facies, non adulterabis, & si quod est aliud mandatū in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Et si omne mandatum in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: perfectus est qui impleuerit omne mandatum, qui impleuerit & hoc quod est: Diliges proximum tuū. Si aūt iste est perfectus qui diligit proximū suum sicut se, quære quomodo dicenti adolescenti: Hæc omnia seruaui à iuuentute mea, quid adhuc mihi restat? respondit Dñs, quasi adhuc nondum perfecto constituto qui hæc omnia fecit: & quasi consentiens ei qui dixit: Hæc omnia feci: respondit: Si uis perfectus esse, uade & uende omnia quæ possides, & da pauperib. & habebis thesaurum in cœlis, & ueni, sequere me. Vide ergo si possumus ad propositam quæstionem secundum unum quidem modum taliter respondere: quia ne fortè quod ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: suspicari potest non à Dño positum in hoc loco: sed ab aliquo nescio quo non intelligente subtilitatē dictorum istorū additum esse. Hoc autem adiectum esse cōmendat, quòd ipsum locū Marcus & Lucas exponētes, neuter addidit: Diliges proximum tuū sicut te ipsum. Dicet autē qui adiectū hoc esse defendere uult: Si eadem ipsa diuersis sermonib. à tribus sunt exposita, nunquam dixisset Dñs, Adhuc unum tibi restat: aut, Vnum tibi deest, ei qui professus est, se impleuisse mandatum quod ait: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: maximè si secundum Apostolum, quod dicitur, Non occides: & cætera: & si quod aliud est mandatum in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximū tuum sicut te ipsum: Nam secundum Marcum sic dicit: Intendens in eum qui dixerat: Omnia hæc seruaui à iuuentute mea: dilexit eum uel osculatus est eum. Videtur enim affirmasse professionem eius, qui dixit se omnia ea impleuisse. Intendens enim in eum, mente uidit hominem ex bona conscientia confitentem, se proposita impleuisse mandata. Nunquam enim si extra cætera mandata etiam illud se impleuisse dixisset, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: capitale & maximum Marcus & Lucas prætermisissent mandatum: nisi fortè quis similia quidem dicat scripta, non autem de eodem ipso dicta esse. Quomodo autem quasi nondum perfecto ei qui extra cætera etiam hoc impleuit mandatum: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum: Iesus responderet, Si uis perfectus esse, uade, uende omnia quæ possides, & da pauperibus? † Multā enim differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligentiam scribentium, siue ex temeritate quorundam, siue propter eos qui negligunt emendare scripturas, uel propter eos qui quod ipsis uidetur in emendationibus uel adijciunt, uel subducunt. Et in exemplarijs quidem ueteris Testamenti quæcunque fuerunt inconsonantia, Deo præstante, cooptare potuimus, utentes iudicio

Esa. 1.

Matth. 22.

Leuit. 19.

Rom. 13.

Probat Christus Adolescentem diuitem lōgißimè abesse à perfectione legis.

Rom. 13.

Mar. 10.

† Negligentiā eorum qui Euāgelicos codices describunt, incusat Origenes & quid ipse in codicib. sacris præstiterit, exponit.

Iudicio cęterorū editionum: ea enim quæ uidebantur apud Septuaginta dubia esse propter consonantiam exemplariorū, facientes iudiciū ex editionibus reliquis conuenientia seruauimus: & quædā quidem notauimus quasi non posita in Hebræo, non audentes ea omnino auferre: quædam autem cum asteriscis addidimus, ut sit manifestū, quoniam quæ non fuerūt posita apud Septuaginta, ex editionibus cæteris addidimus conuenienter Hebræo. In exemplarijs autem noui Testamenti hoc ipsum me posse facere sine periculo non putaui. Tantū suspiciones exponere me debere, & rationes causasq; suspicionū, non esse irrationabile existimaui: sicut in hoc loco quod dicitur, Diliges proximū tuum sicut teipsum: quoniam apud Marcum & Lucam positum non est. Iudicent autem qui possunt, utrùm uera sint quæ tractamus an falsa. Tamen quasi posito etiam hoc, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: age aliter tractemus hunc locum. Scriptum est in Euangelio quodam, quod dicitur secundum Hebræos: si tamen placet alicui suscipere illud, non ad auctoritatem, sed ad manifestationem propositæ quæstionis. Dixit, inquit, ad eum alter diuitum: Magister quid bonum faciens uiuam? dixit ei: Homo leges & prophetas fac. Respondit ad eum: Feci. Dixit ei, Vade, uende omnia quæ possides, & diuide pauperibus, & ueni sequere me. Cœpit autem diues scalpere caput suum, & non placuit ei. Et dixit ad eum Dominus: Quomodo dicis, Legem feci & Prophetas? quoniam scriptum est in Lege, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: & ecce multi fratres tui filij Abrahæ amicti sunt stercore morientes præ fame, & domus tua plena est multis bonis, & non egreditur omnino aliquid ex ea ad eos. Et conuersus dixit Simoni discipulo suo sedenti apud se: Simon fili Ioannæ, facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum. Verum est ergo quia non implemit diues mandatum, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: qui multos despexit pauperes, & non est eis partitus aliquid de tantis facultatibus suis. Impossibile est enim & implere mandatum quod dicit: Diliges proximū tuum sicut te ipsum: & esse diuitem, & maximè tantas possessiones habere. Qui ergo non existimat esse abijciendū uerbum hoc quasi falsum: Diliges proximū tuum sicut te ipsum: sed recipiendum quasi uerum à Domino dictū, dicet non satis argutione reperta: quoniā strictim & non satis odibiliter uolens arguere diuitem illum Dominus noster quasi non uera dicentem, quod ait se impleuisse etiam illud mandatū, Diliges proximū tuū sicut te ipsum: dixit ad eum: Si uis perfectus esse, uade, uende omnia quæ possides, & da pauperibus. Sic enim apparebis dicere uerū, si dilexisti, aut diligis proximū tuum sicut teipsum. Si quis autem aspiciens humanam infirmitatē, & difficile hoc putans hominem posse implere, dispiciat uerba, & ad allegoricū se intellectum conuertat: audiat etiam historiā quorundam gentilium, in qua propter sapientiā mundi referunt, quod hic Dominus diuiti facere mandat, quendam Thebæum fecisse propter libertatem animæ suæ, & exemplū uitæ facilioris: & uolentē se beatum demonstrare gentibus, & nihil mundi istius opus habentē, tradidisse omnem substantiā suam populo Thebanorū. Si ergo propter sapientiam gentiū, & dogmata liberantia animā (sicut illi putabant) hoc facere potuit homo gentilis, quomodo non faciliùs potest facere qui concupiscit in se suscipere Christi perfectionem? Si autem & de diuinis scripturis placari quis uult quoniam possibile est quod præcepit Christus audiat historiā de Actibus Apostolorum ita conscriptam: Omnes autem qui crediderant in id ipsum habebant omnia cōmunia, & possessiones, & substantias uendebant, & diuidebant prout cuiq; opus habebat. Quotidie autem permanentes in idipsum in templo, & frangentes in domibus panem, percipiebant cibum cum lætitia & simplicitate cordis, laudantes Deum, & habentes gratiam ad uniuersum populum. Et post modicum iterum dicit: Multitudinis autem credentiū erat cor unum & anima una, & nemo eorum dicebat aliquid suum esse, sed erant illis omnia cōmunia: & cætera. In quo loco introducitur de Anania & Saphira coniuge eius qui uendiderunt prædium suum, & de precio prædij partem aliquam subtraxerunt, & ideo passi sunt quæ passi sunt. digni enim erant in hoc seculo recipere peccatum suum, ut mundiores exeant ab hac uita mundati castigatione sibi illata per mortem communem, quoniam credentes erant in Christum. Puto autem quoniā audiens Ananias hæc uerba ideo cadens expirauit; quoniā non sustinuit argutionem Petri, sed cruciatus in se adeo est punitus ut etiam expiraret, uerbis uidelicet Petri catechizantibus animam eius. Ne Petrum hic existimare debemus interfecisse Ananiam, sed illum non sustinuisse acritudinē uerborum Petri dicentis ad se: Vt quid repleuit satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, & fraudares de precio prædij? Nonne manens tibi manebat, & uenditū in tua erat potestate? Quid quoniam posuisti in corde tuo facere rem talem? Non es mentitus hominibus sed Deo. Audiens autem, inquit, Ananias uerba hæc, cecidit & expirauit. Conuenienter aliquis quærere potest, quoniam si perfectus est qui omnes habet uirtutes, ut iam ex malitia nihil agat, quomodo sit perfectus qui uendidit omnia sua, & pauperibus dedit? Ponamus enim aliquē hoc ipsum fecisse, quomodo fiet statim & sine ira? Et si contigerit eum esse sine ira, quomodo fiet statim & sine tristitia?

Origenes, & quid ipse in codicibus sacris præstiterit, exponit.

Ex Euangelio ad Hebræos adducta.

Ethnici quidā opes suas contempserunt & abiecerunt.

Act. 4.

Omnia communia fuerunt in primitiua Ecclesia.

Act. 4.

Act. 5.

Petrus quomodo Ananiā obiurgauerit.

Ananias.

An perfectus sit is, qui suas facultates pauperibus dedit?

Quomodo fiet etiam extra timorem, ut non timeat aut dolorem aut mortem, uel quælibet alia quæ possunt animam imperfectiorem turbare? Quomodo qui erogauit substantiam suam pauperibus, erit absque omni concupiscentia? Deinde quoniam possibile est ex hoc ipso quòd tradidit omnia sua, ut patiens aliquid humanum ex paupertate, pœniteat eum facti, desideret autem similia possidere. Si autem & quæ dicitur uoluptas irrationabilis constituta eleuatio animæ passio est, quomodo quis mox, ut tradiderit omnia sua pauperibus, statim liberabitur à passione iactantiæ uanæ? Adhuc autem adijciēs aliquis dicat: Quomodo potest ex eo quòd tradiderit bona sua pauperibus, etiam sapiens fieri, & suscipere sapientiam Dei, ut possit reddere rationem omni homini interroganti se de fide, uel de omnibus quæ in scripturis absconsè sunt dicta? Siue enim ex hoc ipso dicimus quenquam fieri perfectum, si habuerit ea quæ diximus, ad irrationabilitatē uenimus, dicentes aliquem & perfectū esse simul & peccatorem. Peccator est enim omnis qui irascitur sine causa, & si quis seculi tristitia contristatur, & qui dolores timet, aut mortem, & qui desiderat quod non habet, & qui sine ratione extollitur quasi in bonis quæ non sunt bona. Siue simul ut tradiderit bona sua pauperibus, dicimus eum quasi receptaculum Dei factum, suscipere omnes uirtutes, & deponere malitiam uniuersam, fideliter quidem ut cōmuniter neminem dicimus, nescio autem si uerè. Et forsitan deridebunt nos quasi non sapienter dicentes, qui audierint solutionem huiusmodi. Sapienter ergo uidebitur forsitan dicere quis seruans simplicitatem uerborum, & non moraliter aliquid dicens de eis, si sic

Aliter. respondent quasi fidelis, dicens quoniam qui pauperibus tradit bona sua, ipsorum orationibus adiuuatur, accipiens ad suam spiritalem inopiam spiritalem abundantiam eorum qui patiuntur inopiam carnalem, sicut ait Apostolus ad Corinthios scribens: & fit hoc modo perfectus, quamuis aliquas (quod humanū est) habuerit passiones, & si quis alius hanc inopiam passus fuerit, & magno adiutorio fuerit adiuuatus, Deo exaudiente tantorū pauperum refrigeratorum preces: qui tamen similes sunt Apostolis, aut paulò inferiores, pauperes quidem in corporalibus sicut illi, diuites autem in spiritalibus. Aut ita. Iste qui mutauit pro diuitijs paupertatem ut fiat perfectus, credens sermonibus Christi, adiuuabitur statim sicut Apostoli Christi, ut sapiens fiat in Christo, ut magnanimis, ut iustus, ut castus, & absque omni omnimodo passione. Non tamen sic debemus intelligere, ut in ipsa die, uel in ipso tempore quo tradiderit bona sua pauperibus, efficiatur omnino perfectus. Sed consequenter ex illa quidem die incipiet speculatio Dei adducere eum ad omnes uirtutes, ut incipiat ex eo proficere sicut Isaac propter adiutoriū Dei collatum in se, & magis atque magis crescet per singulos dies, donec adultus sicut Isaac magnus efficiatur ualde in omni uirtute, omni uidelicet malitia auulsa de anima eius. Et sic qui hanc expositionem defendere uult, dicere non cogetur perfectum fieri hominem per hoc ipsum quòd tradiderit bona sua pauperibus, aliàs delinquentē. Aliter autem forsitan abundans fide & studio transcendit ad subtiliora, & ad magnitudinem aliquam intellectuū eminentium & digniorum Christo, relinquens uerbi simplicitatem & expositionem moralem transibit, dicens substantiam esse uniuscuiusque animæ, actus ipsius post exitum, ut sit substantia quidem iustorum boni actus, ipsorum autem malorū, mali. Hic ergo dicit, eum, qui multas habebat possessiones, diuitem fuisse in mysterio eius, qui multa possidet opera mala, in quibus potest esse & amor pecuniarum, & concupiscentia gloriæ, & aliæ res terrenæ replentes animam eius. Quoniam ergo potest aliquando, qui hîc modò diues est, abstinere quidem se à malis quibusdam, utputa ab homicidio, ab adulterio, à furto, à falso testimonio, & quæ conueniunt parentibus reddere cum quodam honore: potest etiam esse aliquis & misericors ad proximos, non tamen & perfectus: ideo consilians huiusmodi uiro imperat Christus uendere omnem substantiam malam, & quasi tradere eam uirtutibus operantibus eam, quæ ab omni bono pauperes sunt, & propter hoc non sufferunt minas, secundum quod scriptum est: Pauper autem non suffert minas. Sed scio quis ualde uiolenta uidebitur expositio ista, soluens quidem honestè quæ de perfectione sunt dicta, non autem ualde persuadens, ut deponens quis quæ malitiæ sunt, uendere intelligatur substantiam, & dare pauperibus. Quasi in tali autem præuentus loco dicam: Qui hanc expositionem defendit, dicere potest, quoniam plenus est peccator spiritibus secundum mensuram peccatorum suorum: utputa fornicarius, secundum quod dicitur in scripturis, spiritu fornicationis, furibundus, spiritu furoris: & maliloquax, spiritu criminationis. Istam substantiam acquisiuit qui malus fuit & factus est participatione malorū spirituum abundantior & multiplicior in ipsis malis. Sicut autem acquisiuit quis eam emens arbitrio proprio complacens malis, sic uendit eam, & dat talibus pauperibus, de qualibus loquitur sermo, per hoc quòd credidit uerbis Christi, & reliquit eam. Sicut enim pax Apostolorum reuertitur ad ipsos, nisi fuerit filius pacis: sic fornicatio, & uniuersa peccata reuertuntur ad pauperes qui auctores sont peccatorū, cùm nō fuerit utens malis eorū. Et sic neque dubitatio erit quin statim fiat perfectus qui sic uēdidit omnes sicut tradidimus propriae

Margin notes: *Aliter.* — *Preces pauperum.* (beside "bus adiuuatur … patiuntur inopiam") — *Gen. 25.* (beside "piet speculatio Dei") — *Anagogr.* (beside "tellectuū eminentium") — *ἀναγωγή.* (beside "quisiuit quis eam emens") — *Matth. 10.* (beside "cut enim pax Apostolorum")

prias facultates, & dedit pauperibus. Si autē & tempore multo huiusmodi facultates uenduntur, & multum tempus necessariū est ut tradantur quibus dixi pauperibus, nihil contrariū est: sed secundum æstimationem traditorum malorū pauperibus per tempora fit perfectus qui talia fecit. Manifestum est autem, ut qui talia egit habeat thesaurū in cœlo, & ipse factus cœlestis. Qualis enim terrenus, hoc est malignus, tales & terreni: & qualis cœlestis, id est Christus, tales & cœlestes. In parte ergo sui cœli habebit thesaurum qui uoluerit esse perfectus, & uendiderit omnes facultates suas, & dederit pauperibus. Sed ne existimes huiusmodi uirum inueniri inter diuites huiusmodi quales sunt modò. Quis enim horum deponit amorem diuitiarum, & (ut ita dicam) mundi amorem? Quis ad plenum deposuit spiritum gloriæ uanæ, ut suscipiat in suo cœlo thesaurum gloriæ Dei, & diuitias quæ sunt in omni uerbo, & in omni sapientia Dei? Quis enim deposuit spiritum concupiscentiæ & timoris, aut iræ, aut uoluptatis propriæ? Ergo qui uult secundum subtilitatem discutere ueritatem, pronunciabit hoc in Apostolis esse, & qui similes fuerint eis. Iste autem talis & potest sequi Christum, qui sicut diximus uendidit uniuersa & habuit thesaurū in cœlo. Nec enim distrahitur huiusmodi uir ab aliqua mala possessione, quo minùs Christum sequatur.

1.Cor.15.

AVDIENS autem uerbum adolescens, abijt tristis. Erat enim habens possessiones multas.] Et considera secundum conuersationē humanam quomodo cum difficultate diuellimur à bonis terrenarum diuitiarū, uel à concupiscentia gloriæ uanæ. Magis enim uolumus adipisci etiam ea quæ malè desideramus, quàm liberari à desiderijs malis: & magis uolumus ut non incidamus in ea quæ arbitramur esse timenda, quàm deponere inimicū timori Dei timorē. Sed uide quia nō senior aliquis introducitur in hoc loco, neq; uir qui euacuauerit quę paruuli erant: sed adolescens, qui audiens uerbum abijt tristis. Adolescens enim erat secundum animam, & propterea relinquens Christum abijt. Ad uituperationē enim dictum est eius: Et abijt tristis: tristatus tristitia seculi quæ mortem operatur. Erat enim habens possessiones multas quas diligebat, diligens irasci, diligens tristari: propter quod & abijt tristis: & quantacunq; ei nascebantur ex malo, quæ tenebant animam eius. Si autem intelligere uis historiam secundum expositionem aliquorum, quā superiùs ex parte tetigimus, in dimidio inuenis hunc adolescentem laudabilem, in dimidio autem uituperabilem: Laudabilem quidem, quia nec occidit, nec adulteratus est, nec aliquid eorū fecit quæ prohibet Lex: sed adhuc adolescens constitutus honorauit patrem, & matrē: Vituperabilem autem, quia tristatus est in uerbis Christi uocantibus eum ad perfectionem, & promittentibus ei ut si tradidisset omnia quæ habebat, magnus efficeretur.

Difficulter & cum dolore terrenas opes relinquimus.

Abeunte autem eo, dixit Iesus discipulis suis: Amen dico uobis, quoniam diues difficilè intrabit in regnum cœlorum. Ex quo considerandus est sermo Christi cautissimus, quoniam nō simpliciter dixit: Diues non intrabit in regnum cœlorū. Quod si dixisset, exclusisset utiq; diuites à regno cœlorum. Nunc autem dicit, Diues difficilè introibit: difficultatē quidem salutis diuitum manifestans: non autem impossibilitatē suæ potentiæ damnans. Quod ex hoc ipso textu manifestissimè declaratur, posse diuitē cum difficultate quidem resistere passionibus suis atq; peccatis, tamen posse. Si autem moraliter intelligamus diuitem, secundum quod suprà diximus eum qui multorū malorum habet substantiam congregatā, quæres quomodo uel cum difficultate introibit diues in regnū cœlorum. Difficultatem autem introitus utriusq; diuitis ad salutem manifestat subiecta parabola dicens: Facilius est camelum per foramen acus intrare quàm diuitem in regnū cœlorum. In qua parabola diues cōparatur camelo non solùm propter immunditiam animalis, sicut docuit Lex, sed etiam propter totius corporis eius tortuositatem. Regnum autem cœlorum foramini acus assimilatur, ut demonstretur ex eo quoniā satis arctus est, & supra modum contribulatus regni cœlestis introitus. Ostendit autem quoniā ex seipso impossibile est camelum per foramē acus intrare, possibile autem quantū ad Deum. Sic & diuitem quantū ad ipsum pertinet, impossibile est intrare in regnū cœlorum, possibile autem quantū ad Deum, qui potens est ineffabili sua uirtute, aut crassitudinē malorum mali hominis subtiliare, aut angustiam introitus facere ei capacem. Quoniā autem propter difficultatem introitus, & non propter impossibilitatem accepit ad exemplū foramen & camelum, claret ex eo quod ad discipulos dicentes: Quis ergo potest fieri saluus: respondet:

De ijs qui confidunt in diuitijs suis & non in Deo uiuēte.

Matth.7.

Deo possibilia quæ nobis impossibilia sunt.

APVD homines impossibile est, apud Deum autē omnia possibilia.] Ergo possibile est & camelum per foramen acus intrare, non tamen apud homines, sed apud Deum. Quomodo autē faciat hæc possibilia Deus, ipse scit, & Christus eius, & cui reuelauerit Christus. Qui autem proficit sapientia & sermone, audebit forsitan abundantiùs & de acu, & de foramine eius exponere. Nos autem hoc adijcimus solum, quoniā sunt quædam quæ fiunt in Lege artificio consutili, necessariam habentia acum, ut secundum sapientiam Dei faciat opera quis artificij, quod suscepit. Qualitercunq; ergo intellecta fuerint opera consutilia, ipsa consutura dabit intelligere quæ intelligi debeant in hoc loco. Quæ nunc dicere & manifestare forsitan quidē & supra nos

est,forsitan autem & scienti multũ & importunũ exitum habere uidebitur. Duobus ergo propositis,camelum per foramen acus intrare,& diuitẽ in regnum cœlorum,facilius esse dixit primum. Quare aũt inter homines, alium quidem camelum constitutũ per foramen acus intrantem:alium aũt diuitem impossibiliter quidem quantũ ad homines,possibiliter autem quantũ ad Deum intrantẽ in regnũ cœlorũ. Quicunq; ergo inuentus fuerit esse camelus,& quodcunq; intellectum fuerit acus foramen,intrabit per illud. Puto gentium introitum in regnũ cœlorum faciliorem ostendere uolens, quàm Iudæorum diuitum, hanc similitudinẽ introduxit. In quibus autem gentes dicebantur pauperes, in his Iudæi diuites erant. Verùm autem manifestene hæc fines aliquos secundũ mysteria quædam adducentes ad fines aliquos per quasdam uias Deo soli possibiles,nec ne, discuti at qui discutere potest.

TRACTATVS IX.

IN illo tempore: Dixit Simon Petrus ad Iesum: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis?] Hoc poterit quis simpliciter interpretari, & moraliter. Qui ergo simpliciter uult intelligere,talia dicet. Sicut enim in datis non ipsum datum,sed affectũ dantis aspiciens Deus iustificat,& meliùs suscipit parua dantem cum magno affectu,quàm magna ex affectu modico, sicut manifestum est ex his quæ scribuntur propter data diuitis magna, & duo minuta uiduæ: sic & in his qui propter Dei dilectionẽ dimittunt quæ possident,ut inseparabiliter Christum sequantur, omnia secundũ uerbum eius agentes,nõ magis acceptabilis erit qui plura reliquerit eo qui parua dimiserit. Ergo & si minima,& contemptibilia Petrus cum fratre suo reliquit,quando audientes,Venite post me,& faciam uos piscatores hominũ:statim relictis retibus secuti sunt eum, sed nõ minima sunt æstimata apud Deum,considerantẽ quoniam ex tanta plenitudine dilectionis illa minima reliquerunt, ut etiam si multas habuissent possessiones,omnia sine dubio reliquissent,nec ab eis ullo modo retenti fuissent,aut impediti ab imperio dilectionis huiusmodi. Et puto quod magis cõfidens Petrus de affectu suo, quàm de ipsa quantitate rerũ relictarũ,fiducialiter dixit:Ecce nos reliquimus omnia & secuti sumus te, quid ergo erit nobis? Consequẽs est aũt sentire, quoniã non solùm retia, sed etiã domum & uxorem fortè reliquit,& filios,& possessiones quasdam etsi paruas. Magnũ ergo aliquid demonstratur de Petro,& de fratre ipsius,quoniã audientes,Venite post me & faciam uos piscatores hominũ: nihil cogitãtes statim relictis retibus secuti sunt eum,nec sunt imitati eum qui dixit, Sed primũ permitte mihi ire & renunciare eis qui sunt in domo:nec simile aliquid fecerũt ei qui dixit,Permitte mihi primùm ut sepeliam patrẽ meum. Et diligenter attende, quoniã honestissimè percussi Christi præcepto,& promissionibus eius,& credentes quoniã modicam capturam pisciũ relinquentes,homines piscaturi fuerãt ad salutem,statim relictis retibus & quasi obliti suorum omnium,secuti sunt eum ut digni efficiantur hac interrogatione,quã fecit dicens:Ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te. Obserua simul & hoc,quoniã occasio interrogationis huiusmodi ex illo facta est Petro,quod uerbũ Christi audiuit dicẽtis:Si uis perfectus esse, uade,uende omnia quæ possides, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & ueni sequere me. Deinde quia considerauit adolescentẽ cum tristitia abeuntem, quoniã præposuit multas possessiones habere in terris, quàm esse perfectus in Deo:considerans quoq; & difficultatem diuitum ingrediendi in regnũ cœlorum,ideo quasi qui ipse non facilem rem consummauerit in eo quòd uniuersa reliquit & secutus est Iesum, dixit: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Propterea Petro fiducialiter ista dicẽti, respondit promissionem istam maximã Christus,ut sit unus de iudicibus illis. Quoniã aũt uerbi simplicitas nõ est satis idonea auditorem ingenij eminentioris placare,honestatẽ sensus in moralibus expositionibus considerantẽ,etiam hunc locũ ita trademus,quomodo hoc ipsum quod ait:Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Retia contemptibilia reliquisse, uel pauperẽ domum,& uitam in paupertate doloribus plenam,non adeo magnũ est,neq; dignũ tali discipulo,cui non caro & sanguis reuelauerat esse Iesum Christum filiũ Dei uiui: sed pater cœlestis, cui etiã fuerat dictũ,Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meã, & portæ inferorum nõ præualebunt ei. Ergóne fortè ea quæ tradita sunt superiùs de uerbis Christi dicentis,Vade & uende omnia quæ possides,& da pauperibus, & habebis thesaurũ in cœlis, & ueni sequere me: utilia & uera sunt in præsenti? Petrus enim omnia reliquit,in quibus erat peccator. Propter quę & dixerat:Exi à me Domine:quoniã homo peccator sum ego. Et magna laus erat eius confidentis ut de cætero non peccaret, qui dixit:Ecce nos reliquimus omnia: & nõ solùm mala reliquimus,sed & te secuti sumus. Quod aũt dicit,Et secuti sumus te:potest dici secundum omnia quæ Pater reuelauit Petro esse filiũ suum: secuti sumus te iustitiã secundũ quod iustitia es: secuti sumus te sanctificationẽ, secundũ quod sanctificatio es, & sapientia,& pax, & ueritas, & uia ducens ad Deũ,& uita uera. Propter quod quasi uictor athleta post luctamẽ agonothetam interrogat quæ sint præmia certaminis huiusmodi quę adhuc nesciebat. Quid utiq; erit nobis? Et nos si uolumus percipere quę sunt Petro promissa

Affectũ cordis non doni quantitatẽ Deus respicit.

Marc. 12.

Matth. 4.

De ijs qui sua propter Christũ relinquunt.

Luc. 5.

Matth. 8.

Matth. 16.

Luc. 5.

Anagoge de Petro peccata relinquente.

1. Cor. 1.

promiſſa, ſimiliter omnia relinquamus, ut de cætero nulla teneamur malitia, neq; aliquibus operibus eius, ſed uerbũ Dei ſequamur, ut dicatur & nobis, & omnibus ſequẽtibus eum, quæ in ſequentibus dicit: Amẽ dico uobis, quòd uos ſecuti eſtis me, in regeneratiõe cùm ſederit filius hominis ſuper ſedẽ maieſtatis ſuæ, ſedebitis & uos ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael. Quod & ipſum & ſimplicẽ habet interpretationẽ exhortantem relinquere bona ſeculi propter Chriſtũ, & ſpiritalem & altiorẽ. Qui ergo ſecundũ literã uult intelligere, talia dicet: Non oẽs dicit ſequi Chriſtũ ſermo, ſed eos qui tunc fuerũt Apoſtoli, & qui ſimiliter eis ſecuti fuerant eum, ſecutos ſe appellauit. Poſteriores aũt manifeſtauit per illud quod dixit: Et omnis qui reliquerit fratres, aut ſorores: &c. Qui ergo ſecuti ſunt Chriſtũ non quædã ſed omnia relinquentes, ſedebũt ſuper duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Iſrael. Et hanc poteſtatẽ accipient in reſurrectione mortuorũ. Ipſa eſt enim generatio, & noua quædam natiuitas conſtituta, quando & cœlum nouũ, & terra noua creatur his, qui ſeipſos renouauerũt, & nouũ traditur teſtamentũ, & calix ipſius. Illius aũt regenerationis præmiũ eſt, quod apud Paulũ uocatur lauacrũ regenerationis, & illius nouitatis myſteriũ eſt hæc renouatio ſpiritus. Et forſitan quidem ſecundũ hanc natiuitatẽ nemo eſt mundus à ſorde, etſi unius diei ſit uita eius, propter natiuitatis noſtræ carnalis myſteriũ: ſecundum quod ait Dauid ex perſona omniũ naſcentium ex carne & ſanguine, Quoniã in iniquitatibus conceptus ſum, & in delictis concepit me mater mea. Secundũ regenerationem aũt baptiſmatis, omnis quidẽ eſt mundus à ſorde, qui renatus fuerit ex aqua & ſpiritu: ut audacter aũt dicam, mundus eſt per ſpeculũ in ænigmate. Secundũ tertiam aũt regenerationẽ, quando ſederit filius hominis in ſede gloriæ ſuæ, omnis, qui in illã regenerationẽ uenerit quæ eſt in Chriſto, mundiſsimus erit à ſorde, & facie in faciem uidebit, & ipſe per lauacrũ regenerationis ueniens ad ipſam regenerationẽ. Si autem uis intelligere illud lauacrũ, intellige quõ Ioannes in aqua baptizans in pœnitentiã, dicit de Saluatore, Quoniam ipſe uos baptizabit in ſpiritu ſancto, & in igne. In iſta ergo regeneratione baptiſmatis cõſepulti ſumus Chriſto ſecundũ Apoſtolum per baptiſmũ: in illius aũt regeneratiõe baptiſmatis, quod erit in ſpiritu, & in igne, cõformes efficiemur corpori gloriæ Chriſti ſedentis in ſede gloriæ ſuæ, & ipſi ſedentes ſuper duodecim thronos, ſi tamen relinquentes omnia ſecundũ utramq; interpretationem ſuperiùs factã, magis aũt iuxta ſecundã, ſecuti ſumus Chriſtum. Tunc aũt cùm filius hominis ſederit in ſede gloriæ ſuæ, implebitur prophetia quæ dicit: Dixit Dñs Dño meo, Sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorũ. Et tunc oportet eum regnare, donec ponat Deus oẽs inimicos ſuos ſub pedibus ſuis, donec nouiſsima inimica mors deſtruatur. Qua deſtructa, iam nõ erit mors ante faciem ſaluatorum, ſed ſola credita uita. Mors te enim cõſtituta ante faciem hominũ, non creditur uita ab his qui tenentur à morte: deſtructa uerò morte, ab omnibus uita creditur. Tale aliquid poſitũ eſt in Lege ita: Poſui ante faciem tuã uitã & mortẽ. Item: Erit uita ueſtra ſuſpenſa ante oculos ueſtros, & non credetis uitæ ueſtræ. Sedebit aũt filius hominis ſuper ſedẽ gloriæ ſuæ, cùm nullus cõtemptibilis, & inglorius fuerit in regno eius. Omnes enim tunc qui gloriã ab hominibus non acceperũt, nec fecerunt aliquid ut ab hominibus glorificarentur, ſed gloriã ſolam quæ ex Deo eſt quæſierunt, regenerabuntur ab eo qui ſederit ſuper ſedem gloriæ ſuæ. Tunc implebitur oratio Chriſti, quã orauit & dixit: Pater glorifica me ea gloria quã habui priuſquã mundus fieret, apud te. Si aũt potes intelligere uerbum reſtitutũ poſtquam factus fuerat caro, & omnia quæcunq; factus eſt, ſecundũ quod unuſquiſq; neceſſariũ fieri habuit eum ſibi ut omnes lucretur, & poſtea reſtitutũ, ut fiat qualis fuit in principio apud Deũ (Deus enim erat Verbum in gloria ſua) quaſi Verbum uidebis eum ſedentem ſuper ſedem gloriæ ſuæ, quando non aliũ ab eo intellexeris filiũ hominis qui ſecundũ corpus homo exiſtimabatur. Tunc aũt cùm hæc in reſtitutione Saluatoris fuerint facta, & qui reliquerunt omnia, & ſecuti ſunt eum, ſedebunt quaſi conformes facti corporis & ſedis gloriæ eius ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael. Omnis enim uita iuſtorũ iudicabit tribus Iſrael quæ nõ crediderunt, & iudicabunt Apoſtoli, & qui Apoſtolorũ imitati ſunt uitam: & iudicabũt generoſos quidẽ propter quod ſunt Iſrael, non aũt egerũt digna genere ſuo. Forſitan aũt quod dicit Apoſtolus, In uobis iudicabitur mundus: dicitur ad eos qui uenerunt ex gentibus. Quod aũt dicit, Sedebitis & uos ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus Iſrael: dicitur ad Apoſtolos, & ad eos qui Apoſtolicã imitati ſunt uitã, iudicatores Iſrael, qui generoſiores toto mundo habentur. Si quis ergo reliquerit omnia, & ſecutus fuerit Ieſum, quæ Petro promiſſa ſunt & ipſe recipiet. Si aũt non omnia reliquit, ſed quædam quæ ſpecialiter inferiùs referuntur: hic multiplicia recipiet, & uitam æternã poſsidebit, ſecundũ quod ait: Omnis qui reliquit fratres, aut ſorores, aut parentes, aut filios, aut agrũ, aut domum propter nomen meum, centuplum accipiet, & in futuro uitam æternã poſsidebit. Et hoc quidem quoniã habet non contemptibilem rationẽ, & ſecundum ſimplicem traditionẽ exhortatoriam ad contemnendam omnem carnalem cognationẽ, & omnem ſubſtantiã mundialem, omnis homo fa-

Promißio de poteſtate iudicandi tribus Iſrael.

Tit. 3.

Homines fideles quatenus mundi & immundi ſint.

Pſal. 51.

Originis peccatum.

Matth. 2.

Rom. 6.

Pſal. 110.

1. Cor. 15.

Deut. 30.

Deut. 28.

Ioan. 17.

1. Cor. 6.

Quæ bona recepturi ſint illi, qui Chriſti cauſa propinquos & rem familiarem negligunt.

tetur: quoniam multi credentium Christo odio habiti sunt à parentibus suis, & elegerũt eos & omnem substantiã spernere, ut uitam æternã possiderent, credentes quia omnis qui reliquerit fratres secundum carnem & sorores corporis, & parentes carnales, aut filios carnis, & in terra maledicta agros & domos in ea, & reliquerit propter aliud nihil nisi propter nomẽ Christi, multiplicia recipiet: & si oportet sic nominare, inæstimabiliter multiplicia spiritalia magis quàm carnalia. Et adhuc supra quod multiplicia recipit, nõ in uita hac temporali, sed in illa uita æterna factus recipiet ea. Et multiplices quidem fratres, & sorores exponere facile est. Nam & in hoc seculo pro fratribus carnalibus, quos propter infidelitatem reliquit, multos inuenit fratres secundum fidem. Sic & parentes omnes irreprehensibiles episcopos & presbyteros sine crimine constitutos inuenit quis patres, pro eo quòd reliquit infideles parentes. Similiter & filios oẽs ætatem habentes. Quo modo autem intelligatur multiplices agros uel domos quæ reliquerit, inuenire, non similiter tradere possumus. Sunt ergo sicut existimo, & angelis fratres & sorores omnes qui exhibuerũt se Christo castas uirgines, tam istæ quæ adhuc in terris habentur, quàm illæ quę iam uiuunt coelis. Parentes aũt quales dicti sunt Abrahæ: Tu ibis ad patres tuos in pace nutritus in senecta bona. Si aũt facti fuerint aliquando secundum illos patres isti aliorũ patres, multipliciter recipiunt etiam natos. Agros aũt & domos multiplices intellige mihi in requie paradisi, & ciuitate Dei, de qua dicta sunt gloriosa, in cuius gradibus dignoscetur Deus cùm suscipiet eam, ut dicatur ad eos qui illic possidẽt domos: Sicut audiuimus, ita & uidimus, in ciuitate Domini uirtutũ, in ciuitate Dei nostri: de qua dicitur: Distribuite gradus eius. Super hæc autem omnia uitam æternam possidebit.

Gen. 15.

Ex nouissimis primi & ex primis nouissimi non rarò fieri.

MVLTI erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.] Et hoc habet aliquis & secundum simplicem sensum exhortari potentia eos, qui nuper accedunt ad uerbum diuinũ, ut festinent per ea quæ constituta sunt hominibus ad prouectũ ascendere præ multis, qui uidentur senuisse in fide ad uerbum & uitã, quæ est super illos, cùm neq; tempus, neq; parentes infideles impediãt eos qui nuper accedunt. Potest etiã huiusmodi sensus, & destruere, & extollere, qui gloriantur eo quod à Christianis parentibus sunt enutriti in ipsa Christianitate, maximè si fuerint ex patribus sacerdotali sede dignificatis, id est episcopatus, aut presbyteratus, aut diaconatus in populo Dei. Audiẽtes enim, Quia multi erũt primi nouissimi & nouissimi primi: recordabũtur ut non glorientur in eo quòd uidentur priores, neq; humilientur & pusillanimes fiant, quasi minus aliquid prioribus possidẽtes, pro eo quòd Christianitatis dogmata nouissimi receperũt. Habet etiam alterum intellectũ, ut sint quidem primi Israelitæ, qui facti sunt nouissimi propter infidelitatẽ suam, & proditionem in Christo: gentes autem nouissimi facti sunt primi: si tamen permanserint in fide, non alta sapientes, sed humilibus consentientes, & sic cõmunicantes radij patriarcharum, & pinguedini uerbi patrum in qua plantati fuerint secundum propositum spiritalis Legis, & secundum uoluntatem Prophetarum: si tamen & ipsi intelligantur spiritaliter sicut Lex, uidelicet à bona oliua propter infidelitatem præcisis. Christo enim in iudicio ueniente in istum mundum, ut gentes quæ non uidebant uiderent, Israelitæ autẽ uidentes ut propter infidelitatẽ fierent cæci, nos proselyti ascendentes per fidem, facti sumus sursum & primi: Israelitæ autem qui fuerunt priores, sunt facti nouissimi per infidelitatem cadentes. Sic intelligitur & quod ait: Si quis uult primus esse erit nouissimus: tanquam si dicat: Quoniã nunc primatum accipient qui ex gentibus credunt in me, qui existimantur nouissimi esse apud Israelitas: nouissimi autem iudicabuntur à Deo omnes Israelitæ, etsi uidentur propter tempora primi. Si quis ergo uult fieri uerè primus, fiat in istis qui nunc nouissimi existimantur ab Israelitis. Quicunq; autem uoluerit esse in illis qui primi esse uidentur, primatu ad gentes translato, computabitur inter nouissimos. Vide autẽ cautè quid loquatur sermo. Multi, inquit, erunt primi nouissimi. Non omnes primi erunt nouissimi, nec omnes nouissimi erũt primi. Sunt enim qui primi fuerunt, & nihilominus permanẽt primi, sicut Apostoli Christi qui Israelitę fuerunt de semine Abrahæ, qui etiam nunc primi habentur: & sunt nouissimi nihilominus permanentes, qui malè se tractant de populo Christiano, & uidentur de Ecclesia esse cùm non sint. Adhuc uide si potes dicere primũ genus esse angelorum, quasi honorabilius hominibus, qui nouissimi præ angelis esse uidentur. Nam sicut scriptum est in Iob, quando factæ sunt stellæ, laudauerunt Deũ omnes angeli eius: quasi antiquiores non solũ homine pòst creato, sed & omni creatura propter eum creata. Et sic audebit aliquis dicere, quòd multi angelorũ qui priores fuerũt hominibus, efficiuntur inferiores quibusdam hominibus. Multi autem hominum qui naturã nouissimi sunt, efficiuntur per uitam angelicam & uerbum Dei quibusdam angelis superiores, qui primi quidem fuerunt constituti, facti sunt autem nouissimi propter aliquas culpas. Accipe autem ad hæc scripturam Apostoli dicentis: An nescitis quoniam angelos iudicabimus? Nunquid secularia? Sed & Iudas dicit: Quoniam angelos Dei qui non custodierunt principatum suum, sed reliquerunt suam habitationem, Deus in iudicio magnæ diei uinculis

Rom. 11.

Quidam primi aut postremi perpetuò manent.

De angelis qui ex primis nouissimi sunt facti.

1. Cor. 6.

Iudæ 1.

grauibus

grauibus sub caligine conseruabit. Vide ergo nisi isti quidem quàm diu custodierunt principa tum suum, & non reliquerunt propriam habitationem, multo fuerunt hominibus meliores, & erant hominum primi, quorum anima humiliata erat in puluerem, qui facti fuerant in corpore humilitatis, ut uix dicerent aliquando, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homines autem qui angelorum comparatione nouissimi erant, angelorum primi efficiuntur, eorum qui non conseruauerunt principatum suum, sed reliquerunt propriam habitationem accipientes principatum secundum quod scriptum est, Esto potestatem habens super decem ciuitates, aut super quinque ciuitates. Facti ergo in habitatione quidam angelorum derelinquunt eam: efficiuntur autem homines primi, si quando prædicato sibi regno cœlorum, fecerint quæ possunt eos subleuare ad illam habitationem quam angeli reliquerunt. Et multi ex nouissimis & natiuitatem habentibus super terram, ascendentes ut fiducialiter dicere possint, Nostra autem conuersatio in cœlis est: efficiuntur primi. Et ipse quoque sicut fulgur corruit de cœlo. Primus fuit quando incedebat immaculatus in omnibus uijs suis, donec iniquitas inueniretur in eo, & factus est nouissimus in infernum descendens, ut admirentur uidentes eum, & dicant: Et tu consumptus es sicut & nos. In nobis autem existimatus es & descedit ad inferos honor tuus, & multa gloria tua. Sic cùm nouissimus esset omnis qui insipiens & incredulus erat, seruiens uoluptatibus uarijs, & desiderijs in malitia & inuidia, odibilis & odiēs, sed factus est primus quando benignitas apparuit Domini Saluatoris per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus, & suscepit eū qui dixit: Qui me suscipit, suscipit eū qui me misit. Sed secundum hæc quidem primos esse tradidimus eos qui saluantur, nouissimos aūt qui non sunt digni tali ordine saluatorum, sed pœna, & ut relinquantur, siue donec intrauerit gentium plenitudo, siue donec complectantur quæ peccatis proprijs meruerunt. Parabola autem quæ subsequitur istos sermones, significat esse saluandos etiam nouissimos, qui primi quidem sunt operati, nouissimi autem acceperunt mercedem, & ideo cùm primi fuissent, nouissimi sunt existimati. Meliores autem eis dicit, qui nouissimi quidem ad opera sunt uocati, receperunt autem mercedem non solùm primi, sed etiam æqualem eis qui aduersus patremfamiliâs murmurauerunt, & dixerunt: Isti nouissimi unam horam fecerunt, & æquales fecisti eos nobis, qui portauimus pondus diei & æstū. Et primi uocantur qui ad opera nouissimi sunt uocati, ex eo quòd primi acceperunt mercedem.

Rom. 7. *Luce 19.* *Phil. 3.* *Esa. 14.* *Tit. 2.* *Luce 9.*

TRACTATVS X. CAP. XX.

IN illo tempore, dixit dominus Iesus discipulis suis. Simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exijt primo mane conducere operarios in uineam suam.] Videtur quidem omnis parabola hæc propter hoc esse suscepta, ut discamus quomodo nouissimi uenientes ad opera, quasi primi uocati, primi acceperunt mercedem: & quomodo qui uocati fuerant primi, in nouissimo loco à patrefamiliâs sunt statuti, propterea quòd & nouissimi acceperūt mercedem. Scire autem debemus quoniam si parabola Iesu, in quo thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi sunt, discussa fuerit, tanta dogmata sapientiæ in mysterio abscondita inueniuntur his qui possunt talia inuenire, ut maxime de ista parabola dicat Saluator: Aperiam in parabolis os meum; loquar propositiones ab initio, & eructabo abscondita à constitutione mundi. Necesse est enim ut uideat qui uult intelligere, quæ sit dies quæ refertur in ea, & quæ horæ illius, & quòd non euentu paterfamiliâs quinque ordinibus operariorum tradidit opera uineæ. Deinde quærenda est causa ei qui quærere potest, quare quidem operarij mane conducti sunt & post hoc non circa horam secundam, sed circa tertiam horam alij sunt conducti: & post eorum conductionem, quare non circa horam quartam uel quintam, sed circa horam sextam: ita non circa septimam, uel octauam, sed circa nonam: & nouissimè non circa decimam. Debere enim esse quædam ratio digna Iesu, quare inter matutinam & tertiam tempus modicum est assumptum, & non secundum tempora quæ posita sunt inter tertiam & sextam, uel inter sextam & nonam. Post hoc autem quare una sit hora inter nonam & undecimam, quemadmodum superius inter matutinam & tertiam. Non autem negligenter est attendendum, qua ratione paterfamiliâs cum mercenarijs quidem quos mane conduxerat pactum fecit specialiter in die denarium: conductis autem circa tertiam horam non constituit nominatim certam mercedem, sed ita: Quodcunque iustum fuerit dabo uobis. Similiter & circa sextam horam & nonam fecit uocans. Et quia his qui circa undecimam erant uocati, excusantibus se propter otium totius diei, sic dixit: Ite & uos in uineam. Sed & quoniam quasi extra uineam constitutus paterfamiliâs, & inueniens operarios ibi, primos quidem misit in uineam, secundis autem dixit: Ite & uos in uineam: similiter eundem sermonem, & qui circa undecimam fuerant uocan: Ite & uos in uineam. Intelligat autem qui potest, quid sit forum, quod in Græco nundina ponitur, in quo otiosos stantes inuenit Iesus. Secundò similiter est requirēdum, qui sunt qui inuenti sunt stantes circa undecimam, quibus dicit: Quid statis hic tota die otiosi? Aspiciat autem quis,

Parabole scōs pus. *Psal. 78.* *Parabole ἀνάλυσις.*

quæ sit excusatio eorum qui toto die steterant otiosi,& quis esset dolor standi eorum, qui toto die stare otiosi sustinuerunt,ut cum fiducia responderent,quoniam parati quidem fuerunt ad opus,nemo autem eos conduxit:quasi plurimi essent qui conducerentur,non autē & qui conducerent. Necnon & diligenter oportet attendere, & quòd sero facto dixit Dominus uineæ procuratori suo:Voca operarios,& redde eis mercedē, incipiens à nouissimis usq; ad primos. Quæres autem quid mouit Dominum uineæ ut iuberet procuratorem uineæ uocare operarios,& reddere eis mercedem incipientem à nouissimis,& ascendentem usq; ad primos: ut primi quidem accipiant, qui circa undecimam erant conducti, secundi autem qui circa nonam, tertij qui circa sextam,quarti qui circa tertiam,nouissimi uerò qui mane.Hoc enim manifestissimè declaratur ex eo quòd dicit:Redde mercedē incipiens à nouissimis usq; ad primos.Quis autem & extra dominum uineæ sit domini procurator dans mercedem iuxta domini iussionem.Sed & si qui uocati fuerant circa nonam non portauerunt pondus diei & æstum, manifestum est quoniam non illi murmurauerunt aduersus patremfamiliâs dicentes:Quoniam hi nouissimi unam horam fecerunt,& æquales eos fecisti nobis, qui portauimus pondus diei & æstum? Neq; illi qui sexta hora uocati sunt pondus portauerūt diei, nisi fortè diei dimidium. Et qui tertia sunt uocati,non totius diei pondus sustinuerunt,sed si oportet cautè dicere,dimidium diei,& quartam partem diei. Soli autem qui ex mane conducti sunt, pondus diei sustinuerunt,& æstum totum:cæteri autem secundum mensuram temporis quod fecerunt in uineam,portauerunt.Quoniam autem diuersæ parabolæ sunt uineam nominantes, quærendum est utrùm secundum diuersas res & uinea intelligitur,aut secundum ipsam rē.Ego arbitror oportere discutere,& quare non ad omnes qui primi uenerunt,& existimauerunt quoniam plura essent accepturi,& murmurauerunt aduersus patremfamiliâs,sed uni eorū dixit: Amice nō tibi facio iniuriam. Denarium conueni tecum. Et uolo huic nouissimo dare quemadmodum & tibi. Quoniam autē hæc & talia suscipit parabola præsens, potest quidem requirere quis in ea:digna autem dicere est nullius nisi eius qui dixit:Nos aūt sensum Christi habemus. Age nos qui multum desumus à profunditate parabolæ, quædam modica quæ suspicamur, in ea dicamus.Et primùm quidem uidebimus de die parabolæ,quæ sit dies. Et uide si possumus totum hoc seculum præsens dicere unum diem, magnum quidem quantum ad nos, modicum autē & exigui temporis,quantum ad Dei patris,& Christi,& sancti Spiritus uitam. Et quid dico quantum ad uitam patris,& filij,& spiritus sancti? Forsitan & quantum ad uitam quarundam beatarum uirtutum & sublimium comparatione generis multorū. Nam quantū est una hæc dies,quantum ad uitam omnium diu uiuentium, tantum est omne seculum hoc,quantū ad uitam supernarum uirtutum.Et si tantum est quantum ad uitam supernarum uirtutum,iā uide quàm nullius momenti est omne hoc seculum,quantum ad uitā Dei patris, & filij, & spiritus sancti. Verùm autem aliquod tale mysterium demonstretur in Deuteronomij cantico in quo dicit,Mementote dies seculi: aut non, quærat qui potest: & si tales sunt dies seculi, consequens erit traditionem similem esse intelligere quæ dicit:Et annos æternos in mente habui, & meditatus sum nocte cum corde meo,exercebar,& contribulabam spiritum meum & dixi,Nō in secula proijciet Deus.Et fortè ut audacter dicam,in secula quidem non proijciet Deus: multum est enim & in uno seculo proijcere Deum:proijciet aūt forsitan & in secundo seculo,quando quædam peccata non remittuntur,nec in hoc, nec in futuro seculo. Quis ergo idoneus est sex illos dies & septimum requietionis ad huiusmodi dies referre,& post sabbata & neomenias,& in primo mense festiuitates,& in quarta decima die mēsis pascha, & in cæteris azymorū? Sic autem sequens quis rationem in abyssum cadet intellectuū, cæteras festiuitates existimās secundum huiusmodi dies,& totum septimanale magnum,in quo pauperibus, & aduenis,& bestijs terræ donat Deus fructus,qui ex prima terræ operatione sint geniti in tempore, cum iā nemo operabitur terram. Abyssum autē dico propter altitudinem dogmatum, ut ascendens quis uideat quinquagesimum annum,& quæ de eo in Lege constituuntur,& adimplētur.Sed quærentes unam propositæ parabolæ diem, & existimantes eam esse totum hoc seculum præsens,intrauimus in altitudines,opus habentes spiritu Dei qui omnia scrutatur, etiam altitudines Dei. Ego aūt existimo quoniam sicut in exitu cōsummationis anni quædam dicta sunt fieri oportere, sic (uerbi gratia) & in consummatione seculorum multorum siue annum aliquē complentium,siue aliud aliquid,in abiectione peccati apparuit Iesus noster: ut post consummationem seculorū,quasi anni unius dierū,iterū aliud succedat principiū,& ostendat in seculis superuenientibus supereminentes diuitias bonitatis suæ in eos quos ipse nouit ostendere oportere.Et hæc quidem diximus propter diem qui in parabola nominaī præsenti,quē potest quis confirmare etiā ex Ioannis epistola ita dicētis,Filioli nouissima hora est, & sicut audistis quoniā Antichristus ueniet,nūc aūt Antichristi multi facti sunt:unde cognouimus quoniā nouissima hora est.Nouissima ēm hora est post undecimā, in qua homo paterfamiliâs egressus inuenit

Expositio Parabolæ.

Dies, totū præsens seculū, repræsentat.

Deut. 3.

1. Ioan. 2.

inuenit alios stantes, & dixit eis: Quid hic statis tota die otiosi? Post hoc requiramus quomodo non fortuitu paterfamiliâs quinq; ordinibus operariorum tradit opera uineæ. Primū quidem, quando egressus est mane: secundò, quando egressus est circa horam tertiam, uidit alios stantes otiosos in foro: tertia uice & quartā, quando iterum circa sextam & nonam egressus similiter fecit: quando autem circa undecimam, inuenit alios stantes. Et uide si potes primū quidem ordinem dicere Adam in principio creationis mundi, & eos qui fuerunt in tempore illo, ut operarentur uineam culturæ Dei. Secundum autem ordinem Noe, & testamentum quod dispositum fuit ad eam cum eis qui fuerunt in tempore illo. Tertium autē Abraham, & qui post ipsum fuerunt patres, usq; ad Mosen. Quartum Mosen & eos omnes qui de Aegypto sunt egresi, & legislationem quæ facta est in deserto. Nouissimum autem ordinem, Christi aduentum. Tamen unus homo paterfamiliâs quantum ad parabolam istam, quinquies est egressus, & ad negotia peruenit huiusmodi, ut inconfusibiles operarios docentes uerbum ueritatis mittat in uineam operaturos opera eius: Si enim Christus qui condescendit hominibus multoties, uocationem operariorum semper dispensauit, & si de mundo sensibili, & à sensu incipiente opera facere mysterium aliquod habent quinq; operariorum ordines introducti, qui potest, cognoscat. Exerceatur autem, etsi non uult quis suscipere dogmata, & quæ dicuntur à nobis. Dicet enim aliquis quoniam tactus est in prima uocatione, propterea quòd mulier dixit serpenti: Dixit Deus, Non manducabitis ex eo, neq; tangetis eum. Odoratus autē misericordia, propterea quòd dictum est de Noe, Odoratus est Dominus odorē suauitatis. Gustus uerò est in Abrahæ uocatione: propter quod & pascens angelos apposuit eis absconditos, sicut est in Lanno, subcinericios de similagine, & uitulum tenerū. Auditus autem in Mose, quando de cœlo audita facta est uox Dei. Visus aūt, qui super omnes sensus honorabilior est, in aduētu Christi significatur, quando oculi beati Christum uiderunt. Dicamus aūt & hæc; siue exercitationis rationabilis gratia, siue uult quis accipere quasi dogmata propter quinq; uocatiōes. Arbitror autē quoniam & opera uineæ huiusmodi erant, ut opus haberent operarijs secundum horas. Oportebat enim mox mane opera fieri in uinea, & uidit paterfamiliâs qui uocabat operarios, qui essent apti ad opera quæ primo mane fieri oportebat. Aliud autem opus circa tertiam horam erat, quod fuit in diebus Noe, quando testamentum disposuit ei. Ita decem generationes à Noe usq; ad Abraham, qui fuit principium alterius operis eminentioris: & erat operarius uineæ tunc incipiens Abraham, & post eum Moses, & qui fuerunt cum ipso in uinea. Deerat autem uineæ aliquod nouissimum opus, quod opus habebat noua uocatione, quæ deerat in uinea breuiter operante, quod est opus noui testamenti. Cognouimus ergo interuallum uocatorum, circa tertiam & sextam, & nonam, & undecimam: in qua tantum fuit interuallum à nona Mosis hora usq; ad undecimam, in qua est aduētus Christi carnalis, quantum fuit à prima Adam usq; ad tertiam Noe. Conuenit autem paterfamiliâs qui primo mane uocati sunt denarium. Hunc autem puto nouissima esse salutis, non simul collatis eis quæ sunt secundum gloriam. Salutis enim arbitror nomen esse denarium: gloriæ autem quæ sunt super denarium. Sic alicubi nominata sunt numismata eius, qui datam sibi mnam amplificauit in quinq; mnas, uel in decem. Quid autem dicit his qui circa tertiam erant uocati? Quod iustum fuit, dabo uobis. Inuitauit quidem operarios tertiæ horæ ad totum: quicquid autem potuerint operati, iudicium sibi reseruauit secundum opus quod fuerit factum, ut iustam reddat mercedem. Quoniam autem similiter fecit etiam eis qui circa sextam, & nonam uenerunt, manifestum est: quoniam & ipsis dixit, Quod fuerit iustum dabo uobis: Poterant autem æquale opus facere in uinea eis, qui ex mane sunt operati, quicunq; in tempore breui uolebant operantem uirtutem ad opus extendere, quæ antè non fuerat operata: Sed quæret aliquis, Quare sic dicit ad eos: quasi non solùm fuissent ibi, sed etiā tota die stetissent, id est per totū tēpus quod fuit ante undecimam horam, secundum quod scriptum est, Quia egrediens paterfamiliâs circa undecimā horam dixit ad eos: Quid hic statis tota die otiosi? Ego autem suspicor de anima etiam in istis secretam & absconditam rationem. Quomodo autem otiabantur tota die usq; ad undecimā horam uolentes quidem operari, non autem assumebantur in uineam, qui fideliter se excusabant dicentes, Quia nemo nos conduxit? Nos autem ausi fuimus talia quædam, & de multis scripturis suspicionem accipientes, & de præsenti quoq; parabola dicere, ut ostendamus quomodo tota die otiosi steterunt propterea quòd nullus eos conduceret, qui circa horam undecimam sunt uocati. Quibus autem non placent dogmata ista, interpretentur nobis diem illā totam, & eos qui stabant tota die otiosi, uolentes quidem operari, non autem uocabantur in uineam: & quod fiducialiter se excusantes dixerunt, Nemo nos conduxit. Si enim conseminata esset anima corpori, quō tota die steterunt otiosi? Aut dicant nobis, quæ sit illa dies tota, & in ea diuersæ secūdū diuersas horas operariorū uocationes? Vtrū aūt beati quidē q secūdū parabolā istā à patrefamiliâs sunt cōducti: erāt aūt & alij operatores qui cōducebant, siue ab alijs patribusfa-

Ordines operariorum in uineis Domini.

De quinq; sensibus.

Gen. 3.

Absconditos uocat ἐγκρυφίας panes.

Merces.

Starent & otiosi.

patribusfamiliâs,siue ab ipso,& siue non beati, aut non sic beati: supra nos est hoc intelligere dignè, aut secundum quod intelligimus credere. Ego quæro & quæ extra uineam sunt, ubi & inueniuntur operarij ab eo qui exijt conducere eos. Et considera ne fortè locus animarum est ante corpus, qui est extra uineam locus. Vinea autē non solùm hîc in corpore est, sed etiā extra corpus, ubi operantur operatores. Nec enim in otio sunt animæ operariorum à patrefamiliâs conductorum, cùm à corpore sunt liberatæ. Et Samuel ergo extra corpus operabatur prophetans, & Hieremias orans pro populo: proptereaq; contēdimus, & operamur uineam, siue constituti in corpore, siue exeuntes à corpore, accepturi quod fuerit iustum. Et nemo est quantum ad parabolam istam, qui non est operatus opera uineæ, qui tamen transmissus fuit in eam. Neminem enim, quasi qui minùs fecerit opera, paterfamiliâs reprehendit, quanquam de mercede maiore uel minore sperata culpauit. Et forsitan locus qui extra uineam est, forum est, ubi erant stantes otiosi, magnam excusationē habētes ad hoc ut digni efficiantur totius diei mercede, secundum quod excusauerunt seipsos dicentes: Nemo nos conduxit. Propter quod & paterfamiliâs libenter conduxit eos, & ut ita dicam, reddidit eis mercedem pro eo quòd magnanimiter tota die steterunt, & expectauerunt usq; ad uesperam conductorē. Pòst uespere facto, id est seculi consummatione & diei illius quæ in parabola ista refertur, dicit Dominus uineæ procuratori suo, siue alicui angelo, qui super mercedes tribuēdas positus est, siue alicui ex multis procuratoribus procuratori, secūdum quod scriptum est, sub curatoribus & actoribus esse hæredē in tēpore quo paruulus est. Secundū præceptum ergo patrisfamiliâs uocantur operatores à procuratore, ut merces nouissimis detur in primis. Primi enim operarij testimonium habētes per fidē, non acceperunt Dei promissionē, pro nobis melius aliquid prospiciente patrefamiliâs, qui uocati sumus undecima hora, ut non sine nobis perficiantur. Et misericordiam consecuti sumus, pro eo quòd tota die stetimus, & uoluimus conductorē nobis uenire. Otiati autem fuimus, & cum excusatione ad opus assumpti: & misericordiam consecuti, primi mercedē speramus accipere, qui noti sumus Christi. Post nos autē dabit mercedē eis, qui ante nos operati sunt: & sic etiam eis qui fuerunt ante illos, & sic usq; ad primos. Vidēs autē quis locum illum ubi commorabatur Samuel, & qui consequēter considerauit de eis, qui ante undecimam horam sunt conducti, uidebit quomodo portauerūt primi pondus diei & æstum: nos autē qui undecima sumus uocati, sicut illi quidē, non portauimus pondus diei & æstum, portauimus autem pondus, eo quòd stetimus otiosi antequam paterfamiliâs ueniret ad nos, qui dixit nobis: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. Onus enim erat otiositas ipsa, & quòd non iudicabantur interim ad opera uineæ digni. Aestum autē portauerunt, qui ante undecimam erant uocati, unusquisq; secundum æstimationē uocationis. Non autē sciētes patrisfamiliâs dignitatem primi, & quoniam non debebāt aduersus eum murmurare, amplius aliquid salutis quàm nouissimi accipiunt, accipere putauerunt: & murmurauerunt contra patremfamiliâs, inuidentes nobis nouissimis, qui unam horam usq; ad consummationem fecimus, & similes facti sumus eis, qui à principio diei ad diuinam uineam sunt uocati. Sed paterfamiliâs uni eorum dixit (forsitan Adæ) Amice non facio tibi iniuriam. Nonne denario conuenit tecum? Accipe quod tuum est (Tuum est enim salus, quod est denariū) & uade. Volo autē & isti nouissimo dare sicut & tibi. Et non dixit, Istis nouissimis: sed ostēdit aliquē secundum exitum unum, quē temeritatis quidē est dicere, non tamē incredibiliter potest quis arbitrari Apostolum Paulum, qui una hora est operatus, & forsitan super omnes qui antè fuerūt, sicut ipse testatur dicēs: Sed plus omnibus laboraui. Si autē oportet & de uinea dicere aliquid, accipio occasionem ab eo ipso, qui interpretatus est in alia parabola de uinea, quoniam uinea est regnum Dei. Sic enim ipse dixit: Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Omnes ergo qui operantur opera uineæ, opera regni Dei, & salute digna perficientes, denarium consequentur. Postquam autē dictauimus hæc in parabola hac præsenti, subueniunt nobis etiam hæc quæ possunt esse utilia eis, qui in altiori & secretiori expositione proficiunt. Dicet enim aliquis omnem uitam esse diem unum secundum parabolam hanc. Hoc ergo ostenditur, quoniam quidam à pueritia ante ætatem ad operandum opera regni Dei accedunt, & ipsi sunt qui primo mane conducuntur in uineam: alij autem in adolescentia ueniunt ad Dei culturam, & sunt ipsi, qui hora tertia inuitantur: alij uerò uiri perfecti, & ipsi sunt qui in sexta uocantur: alij autem iam senes adducuntur ad Dei culturam, & ipsi sunt qui circa nonam uocantur: alij autem in ipso exitu uitæ senes ad plenum, & ipsi sunt qui circa undecimam uocantur. Quoniam ergo affectus, non tēpus respicitur quod quis fecit in fide: ideo non aspicitur ex quo quis uocatus est, sed quantum operatus est quis: & propterea omnibus æqualiter tribuitur merces salutis. Vnde indignantur qui à pueritia sunt fideles, qui laborauerunt, & subiugauerunt iuuentutem suam, & portauerunt totius ætatis feruidæ æstum, & tentationum accidentium pondus, si æqualem salutem habituri sunt otiosis à pueritia usq; ad senectutem,

[Marginal notes:] Locus animarū, & opera. — De mercedis dispensatione. — Gal. 4. — Matth. 11. — Sermo patrisfamilias eo spectat, ut gratis fideles, non propter merita sua, ostēdat. — 1. Cor. 15. — Matth. 21. — Anagoge. — Nescio, an plus fidelib. tribui possit

qui otiantes in infidelitate ante modicũ tẽpus ad fidẽ & opera fidei uenerunt. Vineam aũt se-
cundum hanc expositionẽ intelligimus regnum Dei, quod in Ecclesia prędicatur. Forũ autem
est, quicquid est extra uineam foris, id est extra Ecclesiam Christi, extra uerbum ueritatis: unde
sermo Dominicus accepit eos qui uocantur à Christo, & mittit in uineam, id est in Ecclesiam.
Non autem numerabantur, secundum expositionẽ istam, inter operarios uineę, quotquot uo
cati sunt quidẽ primũ ad Dei culturam, non aũt conseruantes quæ fidei erãt, uicti egressi sunt
de uinea. id est de Ecclesia Dei, uel de fide ueritatis, uel de iustitia regni cœlestis, peccantes, &,
post adimpletionẽ uoluptatum suarũ in peccatis suis uoluerũt quasi pœnitẽtes iterum ab in-
itio uineam operari. Nec enim possunt dicere patrifamiliâs, Nemo nos conduxit. Conducti
enim fuerunt secũdum tẽpus primum, quo sunt uocati ad fidẽ. Sed neq; dicetur eis, Quid hîc
statis tota die otiosi? maximè si incipientes spiritu postmodum carne perficientur, & si post ea
regredi uolunt, ut iterum spiritu uiuant. Et non diximus hæc dissuadẽtes surgere eos qui ceci-
derunt, aut impedientes ne conuertantur auersi, ut ne ad domum patriam reuertantur lasciui
filij qui uiuẽdó luxuriosè Euangelicæ doctrinæ substantiam consumpserunt. Habẽt enim pro- *Luc.15.*
pter pœnitẽtiam quoniam uicti sunt à uitijs peruersis, meliorẽ eis qui in peccans comprehẽsi
fuerint, consolationẽ saluus: nõ tamẽ debemus existimare, quoniam similes sunt eis qui pro-
pterea peccauerunt in iuuentute sua, quoniam nondum didicissent quæ fidei erant. Vult ergo
paterfamiliâs nouissimis dare quẽadmodum & primis denarium salutis, quoniam licet ei fa-
cere quod uult in proprijs suis, & arguere eum qui malum oculum habet, propterea quòd pa-
terfamiliâs bonus est. Erunt ergo multi ex nouissimis uocatis primi, & quidam primorum no
uissimi. Nam & multi uocati sunt, pauci autem inueniuntur electi.

TRACTATVS XI.

IN illo tempore, Ascendens Iesus in Hierosolymam, accepit duodecim discipulos suos seor-
sum in uia, & dixit eis: Ecce ascendimus in Hierosolymam, & filius hominis tradetur prin-
cipibus sacerdotum.] Paulus qui hortatur nos fieri suos imitatores, sicut ipse imitatus est
Christum, sciens Christum per hæc ad manifesta pericula promptissimè ascendisse, sciantem *1.Cor.11.*
quoniam tradendus fuerat principibus sacerdotum & Scribis, & condemnandus fuerat mor
te, & gentibus erat tradendus ad deludendum & flagellandum, & crucifigendum, simile ali
quid fecit. Cùm enim Agabus accepisset zonam eius, & alligasset sibi manus, & pedes dicens: *Act.21.*
Hæc dicit spiritus sanctus, uirum cuius zona hæc est, sic eum alligabunt Iudæi in Hierusalem,
& tradent in manus gentium: audiens ista Paulus, imitatus suum magistrum, in Hierusalem
promptissimè ascendebat. Et cùm aliquid humanum passus fuisset ab his, qui propter dilecti-
onem eius cœperant flere, & prohibere ne ascẽderet in Hierosolymam, dixit: Quid facius flen-
tes, & confringentes cor meum? Ego enim non solùm alligari, sed & mori paratus sum pro no
mine Domini nostri Iesu Christi. Hęc ergo considerantes & cognoscentes, scire debemus, quo- *Præparatio ad aduersa subeunda & ferenda.*
niam frequenter tentationes aliquas subituri sumus, dolori nosipsos secundum quod iustum
est ad obuiandas tentationes offerre debemus, accipientes exemplum huiusmodi, primũ qui-
dem à Saluatore, deinde autem ab Apostolo Paulo. Et ne arbitreris hæc contraria esse eis quę
superiùs diximus, & frequenter: Quoniam si quis uos persecutus fuerit in ciuitate ista, fugite
in alteram: & quòd audiens Dominus, quòd Ioannes traditus erat in carcerem, secessit inde. *Matth.10. 14.*
Sed sciendum, quoniam nec semper conuenit declinare pericula, nec semper obuiare pericu-
lis. Tamen sapientis est alicuius in Christo, ut cognoscat quale quidem tempus exigit declina
tionem, quale autem obuiationem periculorum. Et hæc quidem diximus secundum uolunta-
tem scripturæ præsentis, hortantes homines aliquando spernere pericula mortis. Post hoc ob-
seruandum est, quoniam ascendens in Hierosolymam duodecim accepit seorsum. In duode-
cim aũt adhuc erat & Iudas: ergo & Iudam accepit seorsum. Adhuc enim forsitan dignus erat
cum cæteris seorsum accipi, & audire quæ passurus erat magister: & non reprobo, quoniã ad-
huc nesciebat Iudas quid esset facturus, sed nec aliquis nostrûm. Nam & omnibus nobis est di *Prou.27.*
ctum, Noli gloriari in crastinum, nec enim scis quid pariet superuentura dies. Necdum enim,
arbitror, immiserat in cor Iudæ satanas ut traderet Iesum. Et uideat qui potest, quoniam ab ini
tio Euangelij usq; nunc Matthæus nusquam accusauit Iudam, nisi in catalogo duodecim A-
postolorum dixit: Et Iudas Simonis Iscariotes, qui & tradidit eum. Multa autẽ de hoc quoni- *Matth.10.*
am & Iudam similẽ fecit cæteris, tractauimus ubi diximus: Hos duodecim misit Iesus præcipi-
ens eis & dicẽs, quæ dicta sunt ibi. Conferamus itaq; hæc eis, quæ suprà sunt dicta similia: quo-
niam illic his ipsis uerbis Domino prophetante quæ erat passurus, accepit eum Petrus, & cœ- *Matth.16.*
pit increpare dicẽs: Propitius esto tibi Domine, & hoc tibi non erit. Hîc autẽ non referuntur
discipuli dixisse, aut fecisse, cùm audissent tristia hæc Christo futura. Et puto quoniã ideo nũc
tacuerũt, quoniã superiùs quãdo Petrus accepit Iesum, & increpãs dixit quæ dixit, conuersus
Iesus dixit Petro: Vade post me satana, scandalũ mihi es, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed
quæ

Prædictio de morte D. Iesu.

quæ hominum. Consequens ergo erat, ut recordantes quæ Dominus dixit ad Petrum obseruarent discipuli, ne audiant talia, uel peiora à suo magistro. Non est aũt absurdũ reuocare in memoriam ea quæ similiter istis sunt dicta superiùs. Tunc præcepit discipulis suis ut nemini dicerent quia ipse erat Christus. Exinde cœpit ostẽdere Iesus discipulis suis, quoniam oportet eum in Hierosolymam ire, & multa pati à senioribus, & principibus sacerdotum, & Scribis populi, & occidi, & tertia die resurgere. Et in illis dicitur, Quoniam accipiens eum Petrus: & cætera. Adhuc autem illic dictum est occidendum Saluatorem: hîc autem & species ipsa occisionis est scripta, id est, ad crucifigendum. Quid est ergo quod dixit, Oportet? Quamdiu quidem Iesus non tradebatur in Hierosolymis principibus sacerdotum & Scribis, nec condẽnabatur morte, nec deludebatur, nec flagellabatur, nec crucifigebatur, stabat Hierusalem: & quod uocabatur sanctuarium, non deponebatur. Postquam aũt hæc in Iesum ausi sunt, tunc qui tradiderunt eum derelicti sunt: & sacerdotes qui condẽnauerunt eum morte, & Scribæ qui excæcati mente, & alienati sensu non uiderunt uoluntatẽ scripturarum sanctarũ, traditi sunt morti inimicæ Christi: & qui deluserunt Iesum in delusione sunt facti, Hierusalẽ exercitu circundante, quãdo & uenit desolatio eius: & qui flagellauerunt Iesum flagellati sunt, & flagellantur donec intret gentium plenitudo: quoniam qui lapidem mittit in altum super caput suum mittit. Et hæc omnia facta sunt, ut ab illis quidẽ recedat speculatio Dei, transeat aũt ad gẽtes, saluatis uidelicet cum gentibus & reliquijs Iudæorum secundũ electionẽ: quoniam nisi Dominus sabaoth reliquisset illis semẽ, sicut Sodoma facti fuissent. Ego aũt arbitror quoniam sicut exemplum & umbra culturæ quod antea implebatur, propter cœlestia solutum est, & ueniente uero principe sacerdotum figuralis sacerdos cessauit, & ueris sacrificijs pro peccato in usum uenientibus figuralia sacrificia sunt destructa: sic quoniam uera Hierusalẽ suscepit Iesum ascendentẽ super subiugalẽ corporis sui, in quo & gaudebat ualde filia Sion, & prædicauit filia Hierusalẽ quæ sursum est, tunc destructa est Hierusalẽ quæ fuerat umbra, & cecidit templum quod de lapidibus mortuis erat constructũ, propter templum quod de lapidibus uiuis fuerat erigendũ. Effossum est aũt & altare quod fuit deorsum, quoniam apparuerat quod erat cœleste, cuius Encænia in deseruitione uera fecit Iesus. Si aũt secundũ quandam significationẽ homines ciuitas sunt, & nũc in Hierosolymis: sic enim eos uoco qui spẽ suam habent in locũ illius Hierusalẽ quæ aliquando fuit in terris: & nunc ergo traditur Iesus eis qui profitẽtur esse se Dei seruos Iudæis: & quasi principes sacerdotum constituti, & qui diuinas literas scire se arbitrantur Scribę, condemnant Iesum morte per ea quæ maledicunt de eo, & non est quando non tradunt gẽtibus Iesum deludẽtes eum & doctrinam eius apud se, & semper linguis suis flagellant eum, & culturã Dei quæ per Iesum introducta est. Et ipsi quidẽ crucifigunt eum, per hoc quod anathematizant & tollere uolunt doctrinam ipsius. Ille aũt melior illis omnibus constitutus paululum deficiens surgit, & uiuens gentibus, quæ acceperunt posse uidere, apparet.

Rom. 11.

Esa. 1.

TRACTATVS XII. CAP. XX.

Filij Zebedæi proxima (in Regno) à Christo loca sibi expetiuerũt.

IN illo tempore, Accessit ad Iesum mater filiorum Zebedęi cum duobus filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. Ille aũt dixit ei, Quid uis? Dicit ei: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram, & alter ad sinistram in regno tuo.] Dignum est in præsenti loco quærere sensum non contemptibilẽ, sed uerè dignũ Euangelio Christi. Hoc aũt præmisi quoniã textus simplicibus quidẽ, & altitudines Dei & scripturarũ eius nesciẽtibus quærere, simplicitatẽ postulationis alicuius ostendit, & responsionẽ simplicẽ Christi ad eam. His aũt qui uel ex aliqua parte scripturarum propositiones discutere possunt, profundior & spiritalis ostẽditur intellectus. Qui ergo hinc ostenditur sensus, breuis & contemptibilis est, & nihil habẽs magnũ. Sicut enim in regno mundiali in honore esse uidẽtur qui sedẽt cum rege sedẽti in ueste regali, & aliquid regalium negotiorum agenti: sic mater filiorũ Zebedæi, secundũ simplicẽ dico textum, uidetur postulare à Saluatore, ut unus filiorũ suorum sedeat ad dexteram eius, alter ad sinistram in regno ipsius. Et nihil fuit mirum, si mulier ex muliebri simplicitate uel imperitia talia debere se petere existimauit. Pone aũt quoniam & ipsi fratres, secundũ quod Marcus exponit, quasi homines constituti, & adhuc imperfecti, & nihil altum intelligẽtes de regno Christi, talia arbitrati sunt de his qui sedebunt cũ Iesu: quid dicemus de Iesu, qui ostẽdens magnũ esse sedere aliquẽ ad dextram, uel ad sinistram suam, tollit postulationẽ, & dicit: Nescitis quid petatis: &, Nõ est meum dare uobis, sed quibus paratũ est à patre meo. Quæret aũt qui sapiẽs est auditor scripturæ, quid sit sedere ad dexteram Iesu, & ad sinistram in regno eius. Et conueniebat quidẽ cõgregare quæ sunt scripta de sessionibus Dei, uel Christi, ut ex tractatu eorũ, & ex collatione eorũ ad inuicẽ clarescere posset aliqua dogmatis magnitudo. Sed prolixitatis declinãdæ gratia proponimus unũ quod dicit Michæas: Vidi Deũ Israel sedẽtẽ in sede sua, & omnis militia cœli stabat in circuitu eius ad dextrã eius & sinistrã. Omnis ergo qui est spiritalis, & cũ iudicio uult cuncta discutere, dicet quoniã spiritalis est sessio Dei super spiritali sede: similiter etiã Christi,

Sedere ad dexteram Christi uel sinistram, quid sit.

1. Reg. 22.

Nihil

Nihil enim in omnibus sessionibus huiusmodi Dei, uel Christi, de corporali sessiōe significat sermo. Ridiculū enim est propter has corporales sessiones appellatas existimare sedes aliquas corporaliter esse ædificatas de materia nescio qua, in quibus sedeat Deus, uel Christus eius, uel qui ad dexterā eius sessuri sunt, uel ad sinistrā, quibus hoc à Patre paratū est: & nescio si sit corporale quod dicitur, militiā cœli stare ad Dei dextrā uel sinistrā: & iterū existimare quoniā qui saluantur quidem & laudabiles sunt, à dextris corporalibus sunt regis nostri Iesu, mali sūt & perditi similiter in sinistris corporalibus. Sed uide ne fortè quod dicitur Christum restitui in regno suo recipientem proprium principatum: sic intelligere debeamus, ut destructo peccato quod in corporibus mortalibus hominum est, & omni principatu alienarum uirtutum, & potestate destructa, hoc sit sedere Christum in sede gloriæ suæ. Quòd autem Deus omnia facit ad dexteram & ad sinistram, hoc est ut iam nullum malum sit ante eum. Intelligat ergo qui potest, eminētiam quidem regni in hominibus Christum recepisse, & glorificatum esse ad gloriā quā habuit priusquam esset mundus, priusquam peccarent qui peccauerunt, & habebat gloriam apud Patrem: eorum autem qui appropiant in primo, uel secundo, uel in tertio loco, quasi homines constituti secundum mensuram suam habentes sedere ad dexteram uel sinistram Christi in regno eius, quos restituet Deus cooperans eis, & parans eis ut appropient eminētiæ Christi. Qui quidem præcellunt præ cæteris appropinquantibus Christo, sunt à dextris Christi: uidelicet qui tangunt eum, coniuncti sunt dextris ipsius uerbi: qui aūt inferiores sunt; à sinistris eius sunt Dexterā autem, uide, si potes intelligere Christi inuisibilem creaturā: sinistram autem uisibilem & corporalem. Et Christus quidē omnibus regnat: appropinquantiū autē ei quidā dextram sortiuntur, & intelligibilia: alij autem sinistram, & sensibilia. Et ne fortè uera mater filiorum Zebedæi, quos appellauit filios Tonitrui Christus, magniloquentia ipsa indicans magna de filijs suis, Iacobo & Ioanne: nā & uerè magni erant: & existimans eos prima habere posse super omnem naturam humanam, quasi qui potuerunt capere magniloquium eius, accedens Deum precabatur, ut confirmaret unum quidem à dextris, alterū à sinistris. Saluator autem reprehendens etiam huiusmodi magniloquentiam, matrem Iacobi & Ioannis quasi ignorantē qui essent eminentiores, & quoniam huiusmodi donum solius Dei est qui super omnia est, conspirantis, & cooperantis, & confirmantis in huiusmodi eminentia quos uiderit aptos, & ideo dixit: Nescitis quid petatis. Sedere aūt mecum non est meum dare uobis, sed quibus paratū est à patre meo. Arbitror autē quod uolens ostendere matri filiorū Zebedæi, & ipsis quoniam adhuc minus habebant de perfectione quàm homines possunt habere non mediocres; ideo respondit postquā dixerat: Nescitis quid petatis: Potestis calicē bibere quem ego bibiturus sum: aut baptismo baptizari quo ego baptizor? Deniq; cùm dixissent, Possumus: non ita respondit Christus: Calicem quidem meum bibere potestis: sed ad futuram eorum perfectionem respiciens dicit: Calicem quidem meum bibens, & baptismo baptizabimini. Adhuc autē quærere oportet in loco, quid est calix, & quid est baptismus. Quasi distent enim ab inuicem, sic utrūq; est nominatū. Multi enim utrumq; dicunt ad passionē martyrij pertinere, non attendentes quoniam nisi duos & diuersus intellectus ostenderet calix & baptismus, nunquam utrumq; nominaretur. Nos autem & istam quidē traditionem non reprobamus, alterā autē statuimus: quoniam calix quidem ipsa passio intelligitur esse dolorum. Quod confirmatur non solùm eo exemplo quod dicit: Pater si possibile est transfer calicem hunc à me: qui cum doloribus bibitur ab eo qui suscepit certamen martyrij, donec biberit eum sustinens in tentatione martyrij uniuersa quæ inferuntur: sed etiam eò quod in alio loco dicitur: Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi eius. Preciosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Nihil enim dignum reddere possumus Deo pro omnibus bonis quæ fecit in nobis, nisi ut calicem salutarem promptè accipiamus, & nomen Domini inuocemus, ut possimus magnanimiter bibere eū: in quo bihendi uota nostra reddimus Dño in conspectu omnis populi eius. Manifestè aūt ostendit in his quoniā calix martyriū est, ex eo quòd statim propter bibitū calicē addidit, sic: Preciosa in conspectu Domini mors sanctorū eius. Intellectu aūt omne martyriū duplex est, quorū unum uocatur calix salutaris, reliquum autē baptisma. Et hoc quidē quòd quis perfert dolores: calix est quē bibet omnis qui sustinet omnia sibi illata, nec reijcit, nec euomit aliquid eorū: quod autē quis in passione remissionem accipit peccatorū baptismus est. Si enim baptismus indulgētiā peccatorū promittit, sicut accepimus de baptismo aquæ & spiritus: remissionem autem accipit peccatorum, & qui martyrij suscipit baptismum: sine dubio ipsum martyrium rationabiliter baptismus appellatur. Quoniam autem remissio fit peccatorum omni martyrium sustinenti, manifestū est ex eo quod ait: Omnis qui confessus fuerit in me coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui est in cœlis. Confitetur ergo coram patre suo Saluator omnem hominem qui confessus fuerit eū

Quō Christus in sede gloriæ suæ sedeat.
Ioan. 17.
Calix & Baptisma Christi.
Quæst̄ uerò
Matth. 26.
Psal. 116.
Martyrium.
Martyrium duplex.
Matth. 10.

coram hominibus,etsi fuit ante confessionem aliqua habens peccata. Si enim eos qui aliqua
habentes peccata confessi sunt,non confitetur & Christus coram patre suo, iam non erit uerũ
quod dixit:Omnis qui me confessus fuerit:& cætera. Aliâs autem peccatorem nescio si confite
rur Christus coram patre suo.Confessio enim filij glorianus est in conspectu paterno super eo
Act.12. quem confitetur,quasi digno Christi confessione ad Patrem. Secundum hæc uidentur & cali-
cem bibisse,& baptismo baptizati filij Zebedæi: quoniam Herodes quidem interfecit Iacobũ
fratrem Ioannis gladio:Imperator autem Romanorum,sicut docet traditio,condemnauit Io-
annem dantem testimonium uerbi Dei in insulã Patmon, sicut ipse de suo martyrio docet, nõ
dicens quis eum condemnauit:sed ubi fuit condemnatus. Dicit autem in reuelatione sua hoc
Apoc.1. modo:Ioannes frater uester, & socius in tribulatione,& in regno & in patientia Iesu, fui in insu
la quæ uocatur Patmos,propter uerbum Dei,& propter testimonium Iesu Christi. Et fui in spi-
ritu in die Dominico:& audiui post me uocem magnam quasi tubam:& cætera. Et ex hoc intel
ligitur quoniam reuelationem hanc in insula constitutus uidit. Adhuc autem addimus iuxta
Ioan.4. ea quæ diximus:sicut est aliqua esca Christi, de qua dicit:Mea est esca ut faciam uoluntatem e-
De esca & potu Domini. ius qui me misit,& perficiam opus ipsius:sic secundum æstimationem escæ illius,est etiam po-
tus. Quod temeritatis quidẽ est abditum ere,& rebus ipsis ostendere. Tamen qui potest intelli-
gat,ne fortè quod est in actu, esca sit:quod aũt in consideratione,potus. Manducare est enim
Christi,facere uoluntatẽ eius qui misit eum,& perficere opus eius. Bibere aũt,sapere secũdum
uoluntatem eius qui misit eum,& perficere notitiã eius. Secundũ hanc differentiam intelligi-
Ioan.6. tur & quod ait:Caro mea uera est esca, & sanguis meus uerus est potus. Esca enim animarum
uera, est actus. Verus autẽ potus,est agnitio ueritatis. Ideo & primùm dat panem benedicens
& frangens discipulis suis,quoniam in primo loco est actus. Et post hoc accipiens calicẽ,& gra
Luc.22. tias agens,dixit:Bibite ex hoc omnes. Quoniam conuenit primùm quæ sunt actus implere, &
opus bonum delectare,& sic ad scientiam rerũ uenire:& secundum Prophetam qui dicit:Semi
Osee 10. nate uobis ad iustitiam,& uindemiate fructũ uitæ:ut primùm bona opera faciamus, post hoc
autem quod dicit:Illuminate uobis lumen scientiæ: quasi per uiam quandã postquam emen-
dauerit quis mores suos,proficiscatur ad scientiã & illuminetur. Et in Psalmo uigesimosecun-
do dictũ est primũ : Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me, im-
pinguasti in oleo caput meũ. Et post hoc:Poculũ tuũ inebrians ꝗ̃ præclarũ est. Non autẽ repre
hendat nos qui legit hæc uerba,quoniam oportuit interpretari quodãmodo,quæ de sessioni-
bus dicta sunt Dei,uel Christi. Respondemus enim quoniam placare tantũmodo de scripturis
propositũ fuit de sessionibus,& legentẽ auertere ab humili illa traditione. Alterius aũt tẽporis
est,principalẽ expositionẽ facere de sedere Dei,& stare,& ambulare, quod nõ exigit expositio
præsens. ET audientes decẽ contristati sunt de duobus fratribus quoniã rogauerunt cęteris
Iesus discipulos, ad humilitatem & officia humanitatis,hortatur. præponi.] Et uide quoniã & Iudas erat inter indignantes. Et si inter indignantes cæteros erat,
ne fortè nec dũ immiserat diabolus in cor eius ut traderet Dominũ,sed erat in ipso proposito,
quo & cæteri Apostoli erant. Iesus autem conuocans eos dixit:

SCITIS quia principes gentium dominantur eorum,& qui maiores sunt,potestatem exer-
cent in eos. Non ita erit inter uos:sed quicunq; uoluerit inter uos maior esse, erit uester mini-
ster:& quicunq; uoluerit inter uos primus esse, erit uester seruus.] Quoniã duo fratres super
cæteros Apostolos sibi gloriam præripere uoluerunt indignantibus cæteris,inde occasionem
accipiens Iesus,regulam iustitiæ fidelibus ponit, quomodo quis apud Deum potest obtinere
primatum. Principes gentiũ non contenti tantùm regere suos subiectos,uiolenter eis domina
ri nituntur. Inter uos autem qui estis mei,non erunt hæc. Ne fortè qui uidentur habere aliquẽ
in Ecclesia principatũ,dominentur fratribus proprijs,uel potestatem in eos exerceant. Quo-
niam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita,non in uoluntate:spiritalia autẽ in uolun
tate,non in necessitate:sic & principes spiritales,principatus eorũ in dilectione subiectorũ de-
bet esse positus,non in timore corporali. Sed & qui uoluerit apud patrem meũ maior esse com
paratione fratrũ suorũ cæterorũ, efficiatur minister eorũ quibus uult esse maior. Et qui princi-
patũ desiderat Ecclesiæ,debet fieri omniũ seruus in humilitate seruili,ut obsequatur omnibus
in his,quæ pertinent ad salutem. Et hæc docet nos sermo diuinus. Nos autem siue non intelli-
gentes uoluntatem diuinam positam in scripturis,siue contemnentes talem cõmendationem
Episcoporum & Theologorum quorũdã supercilium et inhumanitas. Christi,tales sumus,ut etiam malorũ principum mundi excedere superbiã uideamur:& nõ so-
lùm quærimus sicut reges acies præcedentes,& terribiles nos, & accessu difficiles maximè pau
peribus exhibemus, & tales sumus ad eos qui nos interpellant ut propter aliquid deprecen-
tur,sicut nec tyranni,& crudeliores principibus mũdialibus ad subiectos. Et est uidere in qui-
busdã Ecclesijs præcipuè ciuitatum maximarũ, principes populi Christiani nullam affabilita
tem habentes,uel habere ad se permittentes. Et Apostolus quidẽ etiã dominis dat mandatum
Philip.6. de seruis dicens:Domini quod iustum est & æquũ seruis præstate,scientes quoniam & uos ha-
betis

betis dominũ in cœlis. Docet autem & remittere minas. Episcopi aũt quidam crudeliter com-
minantur, aliquando quidẽ occasione peccati, aliquando autẽ contemnentes pauperũ curã,
cùm sit scriptum: Quantũ magnus es, tantũ humilia te, & inuenies gratiam coram Domino.
Item in Prouerbijs: Ante cõtritionem extollitur cor uiri, & ante gloriam humiliatur. Principes
ergo gentium dominentur eorum, principes aũt Ecclesiarũ seruiant sobditis. Sed & maiores
gentium potestatem exerceant fideliũ, audiant aũt eum qui dicit: Discite à me quia mitis sum,
& humilis corde. Non ista dicimus ut inclinemus ecclesiasticum principatum. Est enim inter-
dum quando secundũ uocem Apostolicam peccantes corã omnibus arguant, ut & cæteri me-
tum habeant. Est aliquando, ut utens potestate sua tradat peccantem Satanæ in interitũ car-
nis, ut spiritus saluetur in die domini nostri Iesu Christi. Tamen rarò hoc fieri debet. Corripien
di enim sunt inquieti, consolandi aũt pusillanimes, sustinendi infirmi, & ad omnes magnani-
mitas est habẽda. Nulli malũ pro malo reddendũ, ut non existimetur inimicus qui peccat, sed
corripiatur ut frater. Hæc aũt diximus uolentes osten dere, quòd Ecclesiarum principes, princi
pũ mundialiũ imitatores esse non debent, sed imitari debent Christũ accessibilem, & mulieri-
bus loquentẽ, & pueris manus imponentẽ, & discipulis suis pedes lauantẽ, atq; tergentẽ, exem
plũ eis dantem, ut & ipsi similiter faciant fratribus suis. Forsitan aũt & quoniã Dominus cõsti
tutus seruiebat pro salute hominũ generi nostro, propterea dicitur formã serui suscepisse, & hu
miliasse se usq; ad mortẽ, propter quod & Dominus eũ superexaltauit. Qui uult ergo exaltari,
similia faciat ut exaltetur per ea: sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare. Nam
etsi angeli ministrauerunt ei qoando accesserunt & ministrabant ei, etsi Martha ministrauit ei,
tamen non ideo uenit ut ministretur, sed ut ministret: & tantũ creuit ministrãs, ut animã suam
daret redemptionẽ pro multis qui crediderunt in eũ. Cui dedit animã suã redemptionem pro
moltis? Nec enim conuenit dicere, Deo. Ne fortè ergo maligno. Ille enim dominabatur in no-
bis, donec daretur ei pro nobis redemptio anima Iesu, decepto uidelicet & existimanti quasi
possit dominari eius, & non uidenti quia non poterit sustinere in tenẽdo eam tormenta. Pro-
pter quod & mors putans se dominari, eius dominata non est: quoniam erat solus inter mor-
tuos liber, & fortior omni potestate mortis, & usq; adeo fortior, ut & omnes sequi se uolentes
qui tenebantur à morte liberaret à morte, nihil ualente in eis postmodum morte. Omnis enim
qui sequitur Iesum, incomprehensibilis est à morte. Data autem anima eius in redemptionem
pro multis, non mansit apud eum cui fuerat data. Propter hoc dicit Propheta: Quoniam non
derelinques animam meam in inferno.

Prou. 16. — *Matth. 11.* — *Quomodo Episcopi animaduertere in peccantes debeant.* — *Rom. 12.* — *Phil. 2.* — *Psal. 16.*

TRACTATVS XIII. CAP. XX.

IN illo tempore: Egredientibus illis ab Hiericho, secutæ sunt eum turbæ multæ: & reliqua.]
Quæ sunt secundum historiam huius loci, in aperto consistunt. Quæ autem spiritaliter no-
bis uidentur, dicamus. Et primùm consideremus, quid est quod dicit: Egredientibus disci-
pulis Iesu cum ipso Iesu ab Hiericho, secutę sunt eum turbæ multæ. Vide ergo si memor eorum
quæ à nobis sunt dicta apud Lucam in parabola de homine descendente ab Hierusalẽ in Hie-
richo, & incidente in latrones, potes dicere: ne fortè & hîc Hiericho intelligitur mundus iste ter
renus. Qui ergo ab Hierusalem in Hiericho descendit fuit Adam, id est homo, qui incidit in la-
trones. Propter quem Iesus descendit in eam cum discipulis suis: & egressus est mercatus mul-
tos in ea fideles, & uolentes eum sequi. Nec enim sciunt qui sunt in Hiericho exire de sapientia
mundiali, nisi uiderint non solum Iesum exeuntẽ de Hiericho, sed etiam discipulos eius. Hæc
ergo uidentes secutæ sunt eum turbæ moltæ. Et est uidere eos qui secundum uerbũ uiuere uo-
lunt, & mundum & mundialia uniuersa contemnere cupientes, Christum sequentes & disci-
pulos eius, ut post eũ incedentes, & eo duce utentes, ascendant in Hierusalem illã cœlestẽ.

ET ECCE duo cæci secus uiam sedebant: & audientes quòd Iesus transit, exclamauerunt
dicentes: Miserere nobis Domine, fili Dauid.] Duos cæcos possumus dicere Iudã, & Israel, qui
ante Christi aduentum cæci fuerunt, tamen secus uiam sedentes Legis & Prophetarũ cõmora-
bantur. Et cæci quidem erant, quia non uidebant ante adoentũ Christi ad animam suam uer-
bum uerũ quod erat in Lege & Prophetis. Clamabãt autẽ: Miserere nobis Domine fili Dauid:
propterea quód sentiebant esse se cæcos, non intelligentes uoluntatem scripturarum, & uolen
tes respicere & uidere gloriam quæ erat in eis, quasi adhuc cæci & nihil magnum de Iesu existi-
mantes, sed secundũ carnẽ de eo tantùm intelligentes, clamabant ad eum qui factus est ex se-
mine Dauid secundũ carnẽ, quia nihil amplius intelligebant quàm filiũ esse Dauid: & omnis
quæ uidebatur eorum propter Deum eloquẽtia, nihil amplius sciebat de Christo, nisi quia fi-
lius erat Dauid. Duos cæcos aotẽ diximus populos duos in duo regna diuisos tẽpore Robo-
am: & uide Prophetas, quomodo nunc Israel, nunc Iudæ prophetauerunt, aliquando autẽ si-
mul ambobus. Hi ergo populi quoniã signo quodã prophetico audierãt transire Iesum, clama-

Luc. 17. — *Allegoria de Adamo.* — *Cæci duo.* — *Allegoria de cæcitate Israelitarum secundum carnem.* — *Rom. 1.*

uerunt.Puto enim quòd audierunt ab eis qui aduentum Christi prophetauerunt. Et quoniã
transit,ueniens quidem in eam,egrediens autẽ ex ea, & timentes ne fortè pertranseat eos, ne-
quaquam misericordiam faciens super eos,clamabant:Miserere nobis Domine fili Dauid.Ie-
sus aũt non pertransit,sed stat,ut stante illo non transfluat beneficium, sed quasi de fonte stan
te profluens,misericordia deueniat usq; ad eos. Turba autẽ,id est præcedens eórum qui credi-
derant,etiam increpabat eis clamantibus:Fili Dauid miserere nostri:ut tacerent, & non appel
larent eum contemptibili nomine,sed potius dicerent: Fili Dei miserere nostri. Stans ergo Ie-
sus clamoribus eorum retentus & precibus, uocat eos ad se, principium beneficij ostendens.
Nec enim in uacuum uocauit eos. Vtinã & nobis clamantibus & dicentibus: Miserere nobis
Domine:uocet nos incipientes à filio Dauid:stans aũt uocet nos,quasi insedens deprecationi
bus nostris.Dixit autẽ eis:Quid uultis ut faciam uobis? Quod existimo esse tale. Quod uultis
ostendite manifestè,ut omnes qui egrediuntur de Hiericho & sequuntur me, audiant & uide-
ant factum.Illi autẽ responderunt:Vt aperiantur oculi nostri.Ingenui quidẽ,eò quod erant de
Israel,& Iuda,cæci autẽ ignorantia,& intelligẽtes propriam cæcitatẽ,& audientes eos qui præ-
dicauerunt de Iesu,dicunt se uelle ut aperiantur oculi eorum. Et præcipuè hoc dicunt, qui le-
gentes diuinas scripturas intelligunt cæcitatem suam ad sensum scripturarum. Hi enim dicũt:
Miserere nobis:& quia uolumus ut aperiantur oculi nostri. Et utinã & nos intelligẽtes in qui-
bus cæci sumus,& non uidemus, sedentes iuxta ipsam scripturarum uiam, & audientes quo-
niam Iesus transit,precibus nostris faciamus eum stare dicentes:Volumus ut aperiantur ocu-
li nostri. Quòd si dixerimus ex affectu desiderante uidere quæ donat, tangẽs oculos animarũ
nostrarum aperiet,quasi uerbum,& uirtus,& sapientia, & omnia quæ de eo dicuntur constitu-
tus.Et sic eo tangente recedet à sensibus nostris tenebra ignorantiæ,ut statim non solùm uide-
amus,sed etiam sequamur eum, qui dedit nobis posse uidere propter nihil aliud, nisi ut eum
sequamur, & illius ducatu transeamus ad Deum, & uideamus oculis nostris per eum apertis
Deum. Quoniam autẽ Marcus & Lucas secũdum quosdam quidẽ ipsam exponũt historiam,
secundum autẽ aliquos alteram similẽ:dignum est & quæ ab eis dicuntur uidere. Et primùm
uideamus de Marco ita scribẽte:Et uenit in Hiericho. Et exeunte eo inde, & discipulis eius, &
turba multa. Qui ergo corporaliter intelligunt, propter diuersitatẽ uerborum dicunt alia
uice duos istos cæcos Christum sanasse: alia autẽ uice illum quẽ Marcus exponit: tertia uerò,
quod scribit Lucas. Qui autẽ spiritaliter intelligunt,unam eandemq; rẽ diuersis modis Euan
gelistas exposuisse defendunt. Duo enim cæci sunt sicut diximus, Iudas & Israel. Vnus autẽ est
mixtus ex utroq; populus uniuersus. Turba ergo multa ex gentibus exeunte cum Iesu & disci-
pulis eius de mundo, Iudaicæ quædam reliquiæ iuxta uiam sedẽtes, id est iuxta propheticas
scripturas,& mendicantes intellectum necessarium animarum suarum, sicut Marcus exponit,
fortiter clamabant,filium appellantes Dauid. Et cùm uideris eos qui ex Iudæis crediderunt in
Iesum, aliquando quidẽ ex Maria & Ioseph esse eum putantes, aliquando autẽ de sola Maria
& Spiritu sancto,uidebis quomodo ille cæcus clamabat, Fili Dauid miserere mei. Quẽ incre-
pant multi qui de Hiericho egressi ex gentibus sunt, populum uidelicet qui uidetur credere
ex Iudæis,ut taceant qui pauperes sunt in fide Christi:& putant eum ex semine uiri & mulieris
esse,trahentẽ genus ex Dauid. Sed multis increpantibus magis clamabat, credens quidẽ in Ie-
sum,secundum autẽ hominẽ credẽs,& clamans dicit:Fili Dauid miserere mei.Iesus autẽ stans,
iam non sicut in Matthæo,ipse eum uocat,sed iubet eum uocari. Post hæc inquit:Ille autẽ abij-
ciens uestimẽtum suum,exiliens uenit ad Iesum. Ne fortè uestimẽtum cæci & mẽdicantis,uela-
mentum intelligatur cæcitatis,& mẽdicitatis quo fuerat circumdatus: quod abijciẽs uenit ad
Iesum,& digniosiori uoce confessus est dicẽs:Raboni. Digniosius enim est dicere Raboni, uel
sicut in alijs dicit,Domine, quàm, Fili Dauid. Vnde & Dominus propter illud quidem quod
dixit:Fili Dauid miserere mei:non præstitit sanitatẽ,nec quando sedebat ueste cæcitatis & men
dicitatis uelatus,nec quando sedebat secus uiam mẽdicans. Propter hoc autẽ quod dixit: Ra-
boni ut uideam:dixit ei:Vade,fides tua te saluum fecit. Nunc uideamus secundum Lucã, quæ
communiter dixit,prætereuntes,propria autẽ eius tangẽtes. Et primum quidẽ quod Marcus
& Matthæus egrediente Iesu de Hiericho ponunt:Lucas autẽ ita:Et factum est cùm appropin-
quaret Hiericho,& factus in proximo,cæcum illuminauit. Et dicet aliquis secundum mysteri-
um spiritale, quoniam prius est quod ait Lucas, secundum autẽ quod Marcus, tertium uerò
quod dixit Matthæus. Primùm enim oportet appropinquare Hiericho, & ita intrare in eam,
postea autẽ exire de ea. Lucas ergo scribit: Et factum est cùm appropinquaret Hiericho, Mar-
cus autẽ ita:Et uenit Hiericho,& exeunte eo inde. Matthæus uerò neq; appropinquasse Hieri-
cho scribit,nec quia uenit Hiericho,sed tantùm exeuntibus eis ab Hiericho. Potest ergo secun-
dum Lucam quidẽ appropians Hiericho fecisse hoc,secundum Marcum autẽ ueniens in Hie-
richo,secundùm Matthæum autẽ exiens ab Hiericho. Post hæc considera quoniam clamanti

Christus cæcitatem cordiũ tollit, & luce sua illustrat.

Mar. 10.

Ebionæos perstringit.

Luc. 18.

cæco atq; dicenti: Miserere mei fili Dauid: qui præcedebant, increpabant eum ut taceret. Tanquam si dicat: Qui primi crediderant, increpabant ei clamanti, Fili Dauid: ut taceret, & non appellaret eum contẽptibili nomine, sed potiùs diceret: Fili Dei miserere mei. Ille autẽ magis clamabat: Fili Dauid miserere mei. Et stans Iesus, iussit eũ adduci ad se. Et uide nisi, sicut diximus, inferior est cæcus iste. Nam nec Iesus eum uocauit, nec dixit eum uocari, sed quasi non capientem hæc iussit eum, quasi non potentẽ à semetipso uenire, adduci ad se. Et cùm appropinquasset ei, interrogauit eum: Quid uis ut faciam tibi? Et non priùs interrogauit eum, aut interrogatus appropiauit ei, sed quoniam appropiauit, ideo interrogatus dixit: Vt uideam Domine. Itẽ hoc amplius habet Lucas, quòd in illis quidem secutus est tantummodo cæcus: hîc autem secutus est dans gloriam Deo, ut uidentes eum omnes, Deo laudem offerrent.

TRACTATVS XIIII. CAP. XXI.

IN illo tempore: Cùm appropinquasset Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem Oliueti, tunc misit: & reliqua.] Dignum est ostendere hîc uoluntatem Euangelistarum conscribentium, & propositum eorum, quid considerantes, post mirabilia eius & opera gloriosa, etiam de exhibitione asinæ & sessione Domini super eam facerent mentionem. Pone quia de uisione cæcorum, de paralyticorum constrictione, de resurrectione mortuorum, de mundatione leprosorum scripserunt Euangelistæ, ut ædificent homines in fide Christi legentes in scripturis opera eius: quid autẽ uoluerunt conscribere quòd appropians Iesus Hierosolymis cũ discipulis suis, & ueniens Bethphage iuxta montem Oliueti, misit duos discipulos mandans eis de asina & pullo eius, ut soluentes adducant eam ad se, qui frequenter non pigritauit maiorẽ uiam pedibus ambulare, sicut fecit quando ab Hierosolymis transiens per Samariam ibat in Galilæam, cùm uenisset ad puteum ex itinere lassus, & super eum sedisset? Quid autem est quòd & ipse Iesus asinam cum pullo eius ligatam soluere iubet, & mandat ut dicenti sibi, Quare soluitis: respondeant, Quia Dominus operam eius desiderat, confestim autem remittet eam. Nec enim huiusmodi dominus necessariam habens asinam & pullum eius aliquando ligatos, ostendit in prima facie aliquid dignum magnificentia sua. Quid autem est ut de hoc etiam Zacharias propheta prædiceret uerbis huiusmodi: Gaude ualde filia Sion, prædica filia Hierusalem, ecce rex tuus uenit tibi iustus, & saluans, ipse mansuetus, & sedens super subiugalẽ, & pullum eius nouellum? Si autem uis discere ex Propheta, quomodo hoc magnum gaudium habuit Sion, audi quod dicit: Et exterminauit currus ex Effrata, & equum de Hierusalẽ, & exterminabitur arcus bellicus, & multitudo, & pax ex gentibus, & principabitur aquarum usq; ad mare, & fluminũ exitus terræ. Et tu in sanguine testamenti dimisisti uincula tua de lacu nõ habenti aquam. Notauimus autẽ, sicut in alijs, quòd non ijsdẽ sermonibus Matthæus & Ioannes protulerunt prophetiam eandẽ. Nec enim est idẽ, Gaude ualde filia Sion, prædica filia Hierusalẽ: quòd ait, Dicite filiæ Sion: aut, Noli timere filia & cætera, quæ non similiter posuerunt. Quærere autẽ oportet quomodo rationabiliter mandat Propheta ualde gaudere filiam Sion & prædicare filiam Hierusalem, propter eum qui sedit super asinam & pullum nouellum: cùm post modicum uidens Hierusalẽ Iesus fleuit super eam, dicẽs: Hierusalẽ Hierusalẽ quæ occidis Prophetas: & cætera. Vide ergo ne fortè gauisuram Sion, & prædicaturam Hierusalẽ, non illam dicit quæ Dominum crucifixit, sed istam quæ crucifixum suscepit, cœlestẽ Sion de qua dicit Apostolus ad Hebræos: Sed accessistis ad Sion montẽ, & ciuitatẽ Dei uiui Hierusalẽ cœlestẽ: & cætera. Itẽ ad Galatas: Hierusalẽ autẽ quæ sursum est, libera est, quæ est mater nostra. Ne fortè ergo mysteria sunt hæc omnia Saluatoris, qui soluit uincula per discipulos suos populi ex Iudæis, & populi qui uenit ex gentibus. Ligata enim erat peccatis quæ tunc fuit synagoga, ligatus fuit & pullus cum ea, qui postmodum factus est nouellus ex gẽtibus populus credẽs. Et hos ambos appropians ad Hierusalẽ cœlestẽ, id est ascendẽs in cœlum, iussit discipulos suos ut soluerẽt eos, dans eis Spiritum sanctum dicẽs: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius dimiseritis peccata dimittentur eis: & si cuius tenueritis, tenebuntur. Et semper discipuli Christi soluentes ligatam asinam, & pullum, adducunt ad Iesum uolentem eis uehiculis uti per discipulos suos soluta à uinculo peccatorum priorum. Et dignum est filio Dei, ut sic necessarios habeat eos. Misericors enim est super asinam alligatam, & pullum cum ea. Necessarios autem habet eos, ut sedẽs super eos repauset magis eos super quibus sedet, quàm ut repausetur ab eis. Sed quæret aliquis, quomodo eis quæ diximus conueniens sit sermo qui sequitur, dicẽs: Confestim remittet eos? Solutio autem istius quæstionis sicut arbitror hæc est: quoniam dominus quidem eorum qui fuerant ligati, nemo alius erat, nisi ille de quo ait Apostolus: Nobis autem unus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia. Cui quoniam nequaquam contradicturus fuerat aliquis dicentium, Quare soluitis pullum? manifestum est. Nam quasi nullo contradicere potenti, sic dicit Christus: Et si aliquis uobis dixerit, dicens quoniã Dominus operã eorũ desiderat. Et uide quia postquã ascẽderit Iesus in Hierosolymã sedẽs super pullũ hunc uel illũ misso quæ

Cur hanc, de ingressu Christi in urbẽ Hierosolymam, historiam, Euangelistæ descripserint.

Ioan. 4.

Zach. 9.

Luc. 19.

Heb. 12.

Gal. 4.

Ioan. 20.

1. Cor. 8.

ſio quædam ad opus aliquod neceſſarium ad ipſum locum erat futura, ut aliquid operis facerant aſina & pullus eius. Et hoc quidem ſignificat, non tamē clarè. Senſum autē huiuſmodi intellectus accipio credens ordini beatitudinum, quē facit Matthæus. Nam poſtquā dixit: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorū eſt regnū cœlorū: poſt hoc ſcriptū eſt: Beati manſueti, quoniam ipſi poſsidebūt terram. Dicimus enim in his, quoniā primùm quidē beatorum eſt regnū cœlorum: in ſecundo autē loco poſsidebunt terram: non ut per omne ſeculum ſint ſuper eam, ſed conſolati pro eo quòd eſurierunt, & ſitierunt iuſtitiam ſatiati in ea, & miſericordiam conſecuti, iterum reſtituantur in regnum cœlorum. Aut certè quoniam multi ex populo Iudęorum, uel gētium, uel quos aſinam & pullum ſuprà ſumus interpretati, qui crediderunt in Chriſto, & ſuſceperunt ſuper ſe, poſtea miſsi à Chriſto reuerſi ſunt ad populum Iudaicum, uel ad cæteras gētes nondum credētes, ut prædicarēt eis dominum Ieſum filium Dei. Et hoc eſt quod ſignificat dicēs: Cōfeſtim autē remittet eos. Si ergo aſina & pullus eius illi ſunt quos diximus ſuprà, ſuper quos Verbū aſcēdit, nō tibi uideatur ſermo inſulſus quòd fideles homines animalibus comparētur. Forſitan enim tale aliquid intelligēs & Propheta dicit ſe factum eſſe quaſi iumentum, non ſimpliciter iumētum, ſed ſicut iumētum apud Deum, uel apud Chriſtum eius, ſecundum quod ait: Vt iumētum factus ſum apud te. Nam quantum ad Deum, iumēta ſumus non ſolùm nos, ſed etiam multo nobis prudētiores. Sic autē quantum ad paſtorē Chriſtum etiā oues eius ſumus: quoniam tanta diſtantia eſt inter eum & nos, quanta inter hominem & qualecunq; iumētum. Et forſitan cùm aſcēderint in Hieroſolyma ſedēte Ieſu ſuper ſe, aſina & pullus, & facti illic, non manebunt ibi, ſed remittētur mutati iam, & prodificati, & enutriti uerbi diuinitate, & eminētia, ſcientia, honeſtate: ut ad gloriam Dei digni habeantur remitti in locum unde aſſumpti fuerant, priùs Domino eos meliorante & quaſi mercedē hanc eis præſtāre pro eo quòd portauerunt eum & requieuerūt in ſe: ut (ſicut diximus) digni habeantur remitti in locum terræ huius ex qua aſſumpti fuerant, non iam ad opera priora. Nec enim fas eſt ut miſericors Deus, Dn̄s conſtitutus poſtquā ſemel eos ſuſcepit, & honorauit, & à uinculo ſoluit, & fecit eos propriam ſeſsionē, ut mittat eos rurſus ad uincula, & opera mala, poſtquā ſemel ſuſceperunt ſuper corda ſua filium Dei. In his omnibus cōueniebat ualde gaudere, & extēdere gaudiū fructū Spiritus ſancti filiā Dei Sion, & filiā eius Hieruſalē prædicare. Veniebat enim ei rex iuſtus & ſaluans, & non ſimpliciter ſaluās, ſed iuſtus & ſaluās, id eſt cū iudicio & iuſtitia ſaluās: ueniebat ſedēs ſuper aſinā & pullū nouellū quos diximus, uiſitās Iſrael, & exterminās currus ex Effrata, ſimiles cōſtitutos curribus Pharaonis quos proiecit in mare. Veniebat aūt ut exterminet etiā equū animal bellicū de Hieruſalē, ut pacē faciat Iſrael, cōuertens perditas oues ipſius. Quomodo nō erat res digna gaudio magno ſic uenire regem iuſtū atq; ſaluātem in Hieruſalē ex qua erat exterminādus omnis arcus bellicus, ut iā nunquā peccatores in ea intendant arcū, neq; præparent ſagittas in pharetra ut ſagittent in obſcuro rectos corde? Erat tunc pax futura ex fide gentiū ſaluatarū Domino principante aquarū uſq; ad mare, id eſt populorum: principante aūt & fluminis emiſsionis terræ, & exitus facientium, & irriganuum multa ipſius. Qui aūt ſimpliciter uult intelligere Sion populos Iudæorum ad quos uenit Saluator, ſic dicere poteſt, quoniā uerbum quidem Dei præcepit gaudere filiam Sion, & prædicare filiā Hieruſalem. Si aūt aliqui eorū diſcrediderint, nō digna gaudio opera facientes, neq; ſuſcipientes prædicandi præceptū, ipſi ſibi cauſa ſunt facti, ut patiantur ea quæ paſsi ſunt, ut rectè dicat ad eos: Vobis quidem miſſum fuerat Dei uerbum, ſed quia indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gentes. Videamus aūt & de nomine Bethphage ſecundū Matthæum, Bethaniæ aūt ſecundū Marcum, Bethphage aūt & Bethaniæ ſecundū Lucā. Et hic erat locus in mōte qui uocabatur Oliueti. Interpretatur aūt Bethphage quidem, Domus maxillarū. Erat aūt uilla ſacerdotum, quoniam maxilla propria pars erat ſacerdotum ex lege. In quo poſſumus dicere maximè occaſionem accipiētes de libro Iudicum, quoniā in his erat fons qui uocabatur fons maxillæ, de quo biberat Sampſon cùm ſitiſſet. Aut forſitan fons ille, myſterium erat patientiæ fidelium ad quos Dn̄s dicit, Qui te percuſſerit in maxillā unā, præbe ei & alterā. Bethania aūt, Domus obedientiæ. In domum ergo obedientiæ adducuntur omnes qui ſoluuntur à uinculo peccatorum ſuorum, uel ad domum ſacerdotalem maxillarum, uel patientię, ut inde aſcendat Dn̄s ſuper eos, quos ſecundum præceptum ſoluerunt diſcipuli eius, & perduxerūt ad eū. Mōs aūt oliuarū eſt Eccleſia, in quo fructificantes fideles dicere poſſunt: Ego aūt ſicut oliua fructifera in domo Dei. Qui aūt in primis adducuntur ad eum habentes initia fidei, ſunt ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ Chriſti, quia ſunt filij eius. Si aūt oportet & duorum diſcipulorum quos Dn̄s miſit enarrare myſterium, forſitan non irrationabiliter dicere poſſumus, fuiſſe eos in myſterio Petri & Pauli, qui dextras ſibi dederunt ſocietatis: ut Petrus quidem in circumciſionem ad ſubiugalem iret, prædicaturus populo Iudęorum ſub iugo Legis degenti: Paulus autem ad gentes, ad nouellum & indomitū pullum. Erant autem ambo (id eſt populus ex Iudæis,

Matth. 5.

Pſal. 73.

Gal. 5.

Bethphage.

Bethania.

Iudic. 15.

Matth. 5.

Gal. 1.

dis,& populus ex gentibus)in uilla,& nō in ciuitate Sion, uel Hierusalem:sed discipuli Christi soluunt utrumq;,& ad Christum perducunt,ut ascendat super eos,cùm soluti fuerint à peccatis accipientes remissionem eorum. Super alligatis autem adhuc & uinculis peccatorū suorum constrictis, nō sedet Iesus. Secundū Marcum autem & Lucam etiā pullus introducitur alligandus, super quem nemo hominū sedit: nihil enim rationabile, neq; quod secundum mores humanos fieri solet, in gentibus factum fuerat aliquando, neq; fundatum in eis aliquid disciplinæ,sed contra meritum suum à Deo sunt consecuti, ut Verbum Dei super eos sederet, ut eo ducente ascendant in Hierusalem Dei.

EVNTES autē discipuli fecerunt sicut præcepit eis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eum uestimenta sua, & sedit super eum.] Adducentes ergo ad Christum asinam & pullū,nudos eos nō dimiserunt, sed ornamenta eis imposuerūt quibus fuerant adornati,& uestibus quibus ipsi fuerant cooperti,honestatem eis adijcientes quos suo studio soluerant ipsi:ut super ornatos uestibus discipulorum Christi,Christus ascendat & requiescat in eis, & apud eos Dei uerbum fundetur: quoniā unumquemq; discipulorum decebat aliquid Christo conferre regi mansueto,ut possint dicere,quoniam Christi sumus operis participes. *1.Cor.3.*

PLVRIMA autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij autem cædebant ramos de arboribus & sternebant in uia.] Multus ergo populus cum Christo ascendebat in Hierusalem, qui & ipsi fructum susceptionis Christi demonstrauerūt,uestimenta sua & quæcunq; habuerūt ornamenta sternentes in uia, per quam asina transibat, uidelicet ut mundè incedentes,terram & rerum terrenarū puluerem nequaquā cōtingant, uel patiantur in uia illa qua in Hierusalem ascendebant. Et tertium agmen post discipulos, & plurimam turbam sternentem uestimenta sua, introducitur, qui pulchritudinem aliquam itineri faciebant, per quod proficiscebatur in Hierusalem Iesus.

TVRBA autē quæ præcedebat, & quæ sequebatur, clamabant dicētes: Osanna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine Domini, osanna in excelsis.] Et præcedentes quidem ante Iesum dicentur qui ante aduentū Christi fuerunt sancti Prophetæ,& cæteri iusti:sequentes autem qui fuerunt post aduentū ipsius Apostoli cæteriq; fideles qui sequuti sunt uerbum Dei.Tamen non aliud dicebant qui præcedebant,aliud autem qui sequebantur, sed omnes clamabant insimul consona uoce,humanam quidem Christi dispensationē laudantes in eo quod dicebant, Osanna filio Dauid,benedictus qui uenit in nomine Domini:restitutionem autem eius in sancta in eo quod dicebant,Osanna in excelsis.

TRACTATVS XV. CAP. XXI.

IN illo tempore, cùm intrasset Iesus Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic?] In istis nūc duobus clamoribus dictis ex consensu præcedentiū & sequentiū Iesum,ipse quidem intrauit in Hierosolymam ueram:admirantes aūt uirtutes cœlestes quę appellantur ciuitas, dicebant, Quis est hic? secundum quod fuerat prophetatū in Psalmo de ascensione ipsius, & de admiratione uirtutum cœlestium propter nouum uehiculum corporis eius. Habet autē ita: Tollite portas principes uestras,& eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens,Dominus potens in prælio. Et in Esaia similia quędā prophetantur de reditu eius in cœlum post dispensationē passionis ipsius hoc modo:Quis est iste qui uenit ex Edom,rubra uestimenta habens ex Bosor,iste formosus in stola?Hoc autem diximus,ut ostendamus mysterium eius quod dicitur, quoniam ascendente eo in Hierusalem commota est uniuersa ciuitas dicens:Quis est hic? *Regis gloriæ pompa triumphalis.* *Psal 23.* *Esa.63.*

ET intrauit Iesus in templum Dei, & eijciebat omnes uendentes, & ementes in templo, & mensas nummulariorum euertit, & cathedras uendentium columbas. Et dixit eis: Scriptum est,Domus mea,domus orationis uocabitur. Vos autem fecistis eam speluncam latronum.] Supra mensuram dignitatis Christi fuerat, secundum quod uidebatur filius esse fabri, ut tanta fiducia uteretur & potestate eijciens nundinam de templo, qua nec princeps alicuius gentis utens facilè poterat explicare quod fecit Iesus. Et hæc diximus secundum simplicem intellectum. Secundum moralem autem talia dicemus. Et primùm quidem de templo, de quo per Prophetam dixit Deus: Domus mea, domus orationis uocabitur. Ergo secundum corporalem circumcisionē carnis, & secundum corporales Legis festiuitates,& sacrificia, consequenter & templum Dei existimabatur, quod ex lapidibus insensatis erat constructū, primùm quidemà Salomone, deinde reparatum ab Esdra, postea uerò post Christi aduentum à Romanis destructum: & illa existimabatur domus esse orationis. Qua destructa, necesse est ut Iudæi quasi non iam habentes domum orationis, iam non habeant priuilegium speculationis Dei, nec possint secundum Legem Deo seruire. Hoc ergo facto, omnia Christus eiecit in mysterio spiritualiū actuum suorum: & tunc fecit uisibiliter,quod semper inuisibiliter agit, eijciens uendentes & ementes de templo, & mensas nummulariorum euertens & cathedras uendentium *Templi repurgatio.* *Tropologia* *Esa.56.*

columbas, ad correptionem populi, ut non pro mundi festiuitatibus in nomine Dei emptionibus & uenditionibus uacent in loco nō competenti, in quo non debent uendere, nec emere, sed orationibus uacare, qui cōgregantur quasi in domo orationis. Nunc aūt arbitror esse templum Dei ex lapidibus uiuis constructū, Ecclesiam Christi. Sunt aūt multi in ea non sicut decet uiuentes spiritaliter, sed secundum carnem militant, qui & domum orationis de lapidibus uiuis constructam faciunt speluncam esse latronū, actibus suis non Ecclesia Dei dignis, sed spelunca latronum. Qui enim considerat in multis Ecclesijs talium Christianorū peccata, qui arbitrentur quæstum esse pietatē, & cùm deberent de Euangelio uiuere secundum quod uiuere decet seruos Dei, hoc non faciunt, sed diuitias & multas possessiones acquirunt: nonne dicet speluncam latronum factam esse sub illis Ecclesiam, ut rectè dicat Christus ad eos propter dissipationem Ecclesiæ suæ, Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem? Item ipse per Michæam tali modo: Væ mihi quoniam factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, & sicut qui racemū in uindemia, cùm non sit botrio ad manducandum primogenita. Væ animæ meæ, quia perijt timoratus à terra, & qui corrigat in hominibus non est. Et cùm intellexeris Iesum dicentem talia, & lugentē peccata nostra, aspice simul & illud quod in Euangelio scribitur: Cùm uidisset Hierusalem fleuit super eam, & dixit. Et si rationabiliter fleuit super Hierusalem, & rationabiliùs flebit super Ecclesiam ædificatam quidem ut esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra & luxus quorundam (quod utinam non esset) principum populi speluncam latronū. Sed tunc quidem intrauit Iesus in templum Dei, & mundauit illud ejiciens uendentes & ementes in templo, & mensas nummulariorum euertens & cathedras uendentium columbas: nunc autem quàm diu non uisitantur, qui in nomine Iesu Christi conueniunt in ipsum, sunt in conuentibus uendentes & ementes in templo, & reliqua omnia facientes, & nusquam eis Christus apparet, ut ejiciens eos reliquos saluet. Si autem uisitauerit super peccata nostra, & quasi lugens nos ueniat, & corripiat, & castiget quasi filios, ut recipiat nos, tunc ingredietur Christi potestas congregatia nobis & Spiritu sancto, & ingrediens ejiciet omnes uendentes & ementes in templo: Vendentes quidē & alienantes à se quicquid habebant boni: Ementes autem pro eis mala. Et destruet mensas nummulariorū, id est auarorum & pecuniæ cupidorū, qui aliorum quidem pecunias cum iniquitate uertunt ad se, ipsi autem non ad quod expedit eas expendunt. Sunt & alij in templo uendentes Christi columbas, & tradentes simplices sicut columbas, & orantes dicentes, Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & uolabo & requiescā? tradentes eas principibus, quibus nō oportebat. Et arbitror cōuenire uerbum de uenditoribus columbarū, eis qui tradunt Ecclesias auaris, & tyrannicis, & indisciplinatis, & irreligiosis episcopis, aut presbyteris. Propter quod & cathedras tantūmodo appellauit Euangelista euersas esse à Iesu. Et utinam audirent hæc cum decenti admonitione scripturæ, qui gloriantur de cathedris Mosis in quibus sedent, & uendunt omnes Ecclesias columbarum, & tradunt eas talibus præpositis, ad quos rectè dicatur à Domino per Hieremiam prophetā: Principes populi mei me non cognouerunt: filij enim sunt insipientes, & nō intelligentes. Sapientes sunt ad malè faciendum, bene autem facere nesciūt. Et apud Michæam similiter: Principes populi mei expellentur de domo epulationis suæ. Si autem audirent, nunquam uenderēt Christi columbas, sed constituerēt principes eorum parcentes columbis, & prouidentes saluti earum, & nō despicientes nec occidentes pingues columbas. Si autem oportet tres ipsas species reiectas à templo cautiùs exponere, possumus dicere. Quicunque in populo Christiano ad nihil aliud uacāt in seculo isto, nisi circa uenditiones & emptiones, rariùs autem in orationibus permanent uel alijs actibus rectis, quos quærit sermo diuinus, ipsi sunt uendentes & ementes in templo Dei, facientes domū orationis speluncam latronū. Diaconi autem qui nō bene tractāt ecclesiasticarū pecuniarum mensas, sed semper de eis fraudant, & ipsas quas dispensant, nō secundū iustitiā dispensant, & diuites fiunt de rebus pauperū, ipsi sunt nummularij pecuniarū mensas habentes quas Christus euertit. Quoniā autem mensis ecclesiasticarū pecuniarum diaconi præsunt, docent nos in Actibus suis Apostoli. Cùm factum fuisset, inquit, murmur Græcorum ad Hebræos, eò quòd despicerētur uiduæ eorū in ministerio quotidiano, dicentes: Nō est bonū relinquentes uerbum Dei ministrare mēsis. Eligite ergo ex uobis septē quos constituamus in hūc usum, nos aūt uerbo Dei intenti erimus. Episcopi aūt, & presbyteri quibus creditæ sunt cathedræ, qui tradunt Ecclesias quibus non oportet, & constituūt principes quos cōstituere nō expedit, ipsi sunt qui uendunt columbas, quorum cathedras Christus euertit. Vnusquisque ergo sedentiū super cathedram ecclesiasticā, & amantiū primas cathedras in synagogis, uideāt ne fortè sic sedeāt in eis, ut ueniēs Dn̄s eas euertat quasi dignas euersione. Et unusquisque diaconorū qui congregāt sibi diuitias, fraudantes pauperū pecunias, intelligant præsentē scripturam, ut iam nō congregent, ne fortè ueniēs Dominus euertat mensas dispensationis eorū. Sed & qui solicitudinibus mundialibus feruntur, semper ad uenditiones & emptiones currentes,

Ecclesia Domini templum est.

Quomodo eā speluncā latronum quidam fieri contendunt.

Mich. 7.

Ecclesiæ commissæ auaris et indoctis episcopis.

Hier. 4.

Mich. 1.

Diaconi sua lucra captantes.

Act. 6.

tes,ne fortè ueniens Dominus ejiciat eos de templo Dei, quando eiectus nec ſpem habet regrediendi unde eiectus eſt. Scrutanti mihi ſcripturas apparet, ne fortè hæc faciat Ieſus in ſecundo aduentu, & in futuro iudicio. Tunc enim ingreſſus in omnes Eccleſias ejiciet uel euertet quos inuenerit ſecundum ea quæ diximus, templo Dei indignos. Si quis autem inuentus fuerit non habens aliquid de his criminibus tribus, & inuentus fuerit eſſe in templo, confidat. Nec enim ejicietur à Chriſto, nec aliquid eius euertetur, nec exprobrabitur quaſi fecerit domū orationis ſpeluncam latronum. Puto autem & in hoc tempore inuiſibiliter uenit Ieſus ad ſingulas Eccleſias Dei, & ejicit quos ſuprà diximùs dignos eiectione. Quotieſcunq; enim excitat tentationem ſuper Eccleſiam, uenit ad eam, & uiſitat eam, ut faciat quod facere ſcribitur in hoc loco. Poſt hæc uideamus ne fortè & ſic locus iſte intelligi poſsit. Omnis enim natura rationabilis templum eſt Dei, quæ ad hoc eſt creata, ut capiat gloriam Dei. Hoc ergo quod eſt naturaliter templum Dei, id eſt anima, implemus peccantes quibuſdam quidem uendentibus, quibuſdā autem ementibus cogitationibus malis, & ſi aliquid ſanctum reliquum eſt in anima noſtra, quod eſt columba. Dicit ergo ad eos qui peccāt, & pleni ſunt furibus cogitationibus, Domus mea, domus orationis uocabitur. Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Et Ieſus quidem eos qui ſpeluncam fecerant latronum domum orationis, fures ejicit de templo: illi autem qui conſentientes erant furibus, de Ieſu quidem dixerunt, Crucifige, crucifige eum: de Barabba autem latrone, Dimitte nobis Barabbam. Propter quod uſq; hodie Iudæi Ieſum quidem nō habent: nec enim crediderūt in eum: habent autem de ſpiritalibus nequitijs latronem Barabbam, quē iam tentum, & in carcere clauſum aduerſus ſe petierunt dimitti. Ideo princeps infidelium Iudæorum eſt Barabbas latro.

Dominus Ieſus quos ejiciat ex Eccleſia.

Matth. 27.

Barrabas latro princeps infidelium Iudæorum.

ET acceſſerūt ad eum cæci & claudi in templo, & ſanauit eos.] Quæ ſunt quidem ſecundum ſimplicem intellectū, habentur manifeſta. Secundum conſequentiam autem prædictorum moraliter expoſitorū, dicendum eſt quoniam in templo Dei, id eſt in Eccleſia, non ſunt omnes uidentes, neq; rectè ambulantes: ſed alij quidem ſunt cæci, alij autem claudi. Qui ex eo quòd intelligunt propriam cæcitatem: & ſcientes quia nullius alterius opus eſt niſi Chriſti Ieſu & uerbi Dei ut ſanentur, ut percipiant ſanitatem accedentes ad uerbum Dei ſanantur.

VIDENTES autem principes ſacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Oſanna filio Dauid, indignati ſunt, & dixerunt ei: Audis quid iſti dicunt? Ieſus autem dixit eis, Vtiq;. Nunquam legiſtis, Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem.] Quemadmodum ſecundum hiſtoriam uituperabiles ſunt iſti principes & Scribæ: ita & ſecundum Eccleſiam Chriſti uituperabiles ſunt quidam epiſcopi & presbyteri, qui uitam ſuam minimè adornantes, nec induti ſcientia ueritatis, & quidem uidentes miracula Chriſti, nihilominus contemnunt puſillos Eccleſiæ, & paruulos Deum laudantes & Chriſtum ipſius, & indignantur in eorum profectu, & accuſant eos apud ipſum Ieſum quaſi peccantes, cùm non ſint peccantes: & quaſi ad non audientem, neque ſeruantem ordinem omnem dicunt: Audis quid iſti dicunt? Et hoc magis intelligere poterimus, ſi cognouerimus quomodo frequenter eos qui feruent ſpiritu, & uſq; ad carcerem contra infideles luctantur, & pericula uniuerſa contemnunt, & cum omni uirtute continentiam & uirginitatem ſeruare ſtudent, ſunt autem imperiti ſermone, coarguunt quaſi incontinentes, ſacerdotes uituperabiles, & culpant eos apud Ieſum quaſi ipſi ſint iuſtiores talibus pueris ſimplicibus, & benignis, & ſtudioſis. Ieſus autem pueris quidem teſtimonium præſtat, ſacerdotibus autem ignorantiam ſcripturarū imputat dicens: Nunquā legiſtis quod ſcriptum eſt, Ex ore infantiū & lactentium perfeciſti laudem? Qui adhærent Eccleſiæ, quaſi nuper nati infantes, rationabile & ſyncerum lac deſiderantes, & ſugentes ipſum, laudant Deum fide & conuerſatione, & completur in eis quod dictum eſt, Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem. Ipſi enim ſibi Deus in talibus perficiet laudem. Pro quibus gratias agens Filius Patri dicebat: Confiteor tibi Pater domine cœli & terræ, quoniam abſcondiſti hæc à ſapientibus, & manifeſtaſti ea paruulis. Etiam Pater, quoniam ſic fuit bona uoluntas ante te.

Inuehitur in Epiſcopos & presbyteros quoſdam.

Pſal. 8.

Matth. 11.

TRACTATVS XVI. CAP. XXI.

IN illo tempore, Abijt Ieſus foras extra ciuitatem in Bethaniam, & manſit ibi. Mane autem reuertens in ciuitatem eſurijt.] Quos relinquens exijt ab Hieroſolymis Ieſus, & manſit in Bethania, niſi principes, & Scribas, qui ſciebant quidem mirabilia quæ fecit Ieſus, & pueros clamantes in templo, nihilominus indignantes aduerſus eos qui Deum laudabant, quaſi qui non intellexerunt quod fuerat ſcriptum: Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? Et quoniam reliquit illam Hieruſalem, & factus eſt extra eam, ideo cecidit, & lapis ſuper lapidem ibi ſtare non potuit. Venit autem in Bethaniam ad domum obedientiæ, id eſt Eccleſiam, in qua eſt etiam commoratus, & requieuit ideò quod non habebat in Hieroſolymis, ubi caput reclinet, quæ talibus ſacerdotibus & populo impio erat repleta, cùm autem requieuiſſet

in Be-

in Bethania, in domo obedientiæ, post principium constituendi Ecclesiam, postquam repausauit aliquantulum in ea, tunc reuertitur in ciuitatem quam paulo antè reliquerat. Et reuertens esurijt. Et uidit unam ficulneam secus uiam, arborē, populum circumcisum. Et ueniens ad eam nullum fructum manducabilem inuenit in ea, sed tantùm speciem uitæ. Folia enim sine fructibus erant in ficu. Et quoniã arbor illa erat animam habens, quasi audienti dignam maledictionem suam dicit: Nunquam ex te nascatur fructus in sempiternum: id est, quàm diu stat hoc seculum præsens, nunquam ex te fructus nascatur. Ideo infructuosa est synagoga Iudæorum: & hoc erit ei usq; ad cõsummationem seculi, donec intrauerit gentiũ plenitudo. Et aruit ficulnea adhuc peregrinante in hac uita hominum Christo & inter homines quasi homine cõuersante. Et uidentes discipuli mirati sunt, oculis enim spiritalibus uiderunt mysterium fici siccatæ: non tantùm quia siccata est, sed quia confestim siccata est, id est, populus Iudæorum.

Ficui maledixit Dominus.

Allegoria de infructuosa Iudæorum synagoga.

RESPONDENS autem Iesus, ait illis: Amen dico uobis si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solùm idem de ficulnea facietis, sed etiam si monti huic dixeritis, Tolle te, & iacta te in mare, fiet.] Ergo discipuli Christi fideles & non hæsitantes arescere faciunt ficulneam illam, dicentes ad eam: Vobis primùm missum fuerat uerbum Dei, sed quia indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. Et relinquentes eam, siccam faciunt eam, cùm uitalis uirtus eius transierit ad gentes. Super illud autem quòd poterunt siccare ficulneam, adhuc discipulis suis promittit, quoniam si habuerint fidem, & non hæsitauerint, etiã monti qui à Christo uidetur & manifestatur, id est contrariæ potestati extollenti se contra homines dicent, Tolle te, & mitte te in mare, & fiet. Tollitur enim à singulis qui adducuntur ad fidem uerbo discipulorum Christi, altitudo illa malitiæ, mons ille Satanas, & mittitur in mare, id est abyssum dignum se locum. De quo mari dicit in Psalmo: Hoc mare magnum & spaciosum, illic naues pertransibunt, animalia pusilla cum magnis, Draco iste quem formasti ad illudendum ei. Item: Tu confregisti capita draconum super aquas, & dedisti eum escam populis Aethiopum. Ipsa autem est Bethania, ubi ex mortuis suscitatus amicus Christi Lazarus morabatur. Et omnis qui obedit uerbo Dei confirmato, & commoranti in se, Bethania est, & domus obedientiæ, & commoratur Christus in eo, & requiescit. Et forsitan simplices dicunt de eo quod scriptum est, Relictis illis abijt in Bethaniam: quomodo enim poterat fieri extra ciuitatem nisi reliquisset priores apud quos fuerat prius? Sapientiores autē auditores dicunt: Non omnes reliquit priores, quando fit apud alios, sed malos quidem & peccatores reliquit. Quando fuerit apud iustos, fiet & apud alios post illos, & cum illis. Nam & in Bethania commorans Iesus, non relinquens Bethaniam uenit in ciuitatem: erat enim in Bethania, & uenit in ciuitatem. Esurit autem Iesus semper in iustis, uolens manducare fructum Spiritus sancti in eis: & sunt eius escæ, ut ita dicam, ficus quas esuriens edit, id est, charitas eius qui eam fructificauit, qui primus fructus est Spiritus sancti, & gaudium, & pax, & patientia, & reliqua. Quæ quidem quàm diu fructificamus, non arescimus. Si autem uenienti Domino, & quærenti huiusmodi fructum ut manducet in nobis, non exhibuerimus, dicet ad nos: Nunquam ex uobis fructus nascatur in sempiternum. Et uide quoniam secus uiam erat hæc ficus, quæ folia tantùm habuit sine fructu. Sic enim & terra quæ secus uiam est, licet fuerit seminata, nullum fructum producit, diripientibus uolucribus semina seminata. Quàm diu ergo non uenit Iesus ad aliquam ficum, nec quærit fructum eius, sed patienter agit, & sustinet si fortè proferat fructum, non exiccatur. Si autem uenerit esuriens, & fructum requirens, & inuentus fuerit aliquis nihil iustitiæ habens, nisi professionem tantummodo fidei, quod est folia sine fructu, mox exiccatur, etiam hoc ipsum quod uidetur fidelis amittens. Et est multos in Ecclesia uidere tales, qui multo tempore portauerunt fidei nomē, ostendentes tantummodo quia uiuunt, omnino autem sunt sicci. Quos quia non fructificabant, uidemus recedentes à uerbo Dei ad plenum, & siccos. Quem talem cùm uiderint discipuli siccum, mirantur, dicentes: Quomodo cõfestim siccata est? Adhuc manifestiùs de hoc ipso dicamus: quõ in tentationibus petit fructum Iesus à ficulneis quas plantauit, id est in persecutionibus confessionem & testimonium quærit fidelium. Et cùm mulier meretrix insaniens excitata fuerit super aliquem, quærit in eo Christus fructum continentiæ. Quem protulit & Ioseph, cùm fureret eius domina super eum. Et sic in singulis quibusq; tentationibus intellige Christum uenire ad Christianos in tentationibus esurientem & fructum uirtutis quærentem. Qui autem non fuerit præparatus ut exhibeat fructus esurienti, aut confessionis, aut castitatis, confestim siccatur. Qui enim denegat in persecutione, siccatur. Similiter & qui fornicatur siccatur, quamuis ostensione fidei quam antea baiulabat, quasi folijs coopertus. Et super tales mirantur discipuli quomodo mox siccantur. Et frequenter per multos annos quis constitit ficus, & non est siccatus, ueniente autem in ultimo uitæ eius ad eum Christo, uidelicet in tentationibus, & quærente fructum in eo, & non inueniente, siccatur & tantorum annorum perdidit subitò uitam. Et hoc fit, ut impleatur sermo Dominicus dicens: Qui habet

Psal. 103.

Ioan. 11.

Christus esuriens.

Gal. 5.

Matth. 13.

De ijs qui fructus spiritus nõ proferunt.

Gen. 39.

Matth. 13

dabitur

dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & ipsum quod habet auferetur ab eo, ut non sit otiosum quod habet. Et unusquisq; discipulorum si habuerit fidem, & nõ hæsitauerit, & ficum arescere facit, & quod sequitur eum. Et est operis demonstrare, quomodo Christi discipulus quærens fructum in ficu, & non inueniens dicat ad eam, Nunquam ex te fructus nascatur in æternum: ut confestim siccetur. Vtputa, pone mihi aliquem, quæ sunt quidem fidei, profitentem, & pronunciantem se in nomine Iesu manducare & bibere coram ipso, & Iesum in plateis cordis eius docuisse: ita ueniat discipulus Christi quærens fructum sapientiæ & uerbi in eo secundum professionem docendi quæ Dei sunt, quærens & scrutans eum per uerbum, nullum inueniat fructum in eo: & ideo manifestum faciens eum uidentibus uacuũ à Christo exhibeat per uerbum, quoniam non est possibile aliquem fructum fieri in eo in sempiternum qui ex arbitrio læsus est. Sicut & Petrus dixit ad Simonem, arefaciens eum qui uidebatur Christi professor: Pecunia tua tecum sit in interitum, quoniam donum Dei existimasti te per pecuniam possidere. Cor enim tuum non est rectum coram Deo. In felle enim amaritudinis & obligatione iniquitatis uideo te esse. Et melius est fallacem ficum quæ uiuere existimatur, non autem fructificat quasi uiua, argutam quia est infructuosa, siccari uerbis discipulorum Christi, & fieri manifestam, quàm ut furetur dum uiuere existimatur, per figmentum professionis innocentium corda, & eorum qui facilè seducuntur à talibus. Arbitror autem & in unoquoq; infideli & iniquo montem esse secundum mensuram infidelitatis & iniquitatis ipsius, qui uerbis discipulorum Christi tollitur & mittitur in mare tormentorum eius. Et omnia quæcunq; petierint in oratione credentes discipuli Iesu percipiẽt, quasi discipuli Christi, nihil quod nõ oportet petentes: & quia credentes magistro nihil aliud petunt nisi magna & cœlestia, sicut ipse dicit ad discipulos suos: Petite magna, & minima uobis adijcientur. Petite cœlestia, & adijcientur uobis terrena. Marcus autem in hoc eodem loco scribens, aliud aliquid quantũ ad textum adiecisse uidetur: dicens, Quoniam uidens Iesus ficum de longè habentem folia, uenit quasi inuenturus aliquid in ea. Cùm uenisset autem & nihil inuenisset nisi folia tantùm, nec enim erat tempus ficuum, respondens dixit ad eam: Nunquam ex te in æternum quisquam fructum manducet. Dicet aliquis: Si non erat tempus ficuum, quomodo uenit Iesus quasi inuenturus aliquid in ea? Et quomodo iustè dixit ad eam, Nunquam ex te quisquam fructum manducet? Contra hæc respondemus, quoniã numerati ab Apostolo fructus Spiritus sancti hi sunt, Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Hi omnes aliquando in tempore suo redduntur. Melius autem est, quando circumstantibus aduersarijs, & prouocantibus ad non fructificandum, potuerit aliquis propterea quod satis est prodificatus in uerbo, nihilominus proferre fructus Spiritus sancti. Quod autem dico tale est: Vnus de fructibus Spiritus sancti charitas est. Huius tempus est quando non est difficile fructum reddere charitatis & diligere diligentem: & est quidem fructus iste Spiritus sancti, tamen in tempore suo. Si autẽ aliquis excitetur ad odium fidelis constitutus, & circumueniatur, & insidias patiatur, & diligat insidiantem sibi: aut certè si fuerit aliquis malè moratus & odio dignus, ille iustus nec hunc talem odiat, sed quasi filius eius qui solem suum oriri facit super bonos & malos, etiam tunc eum diligat: utputa non in tempore ficuum fructum dans charitatis, beatus est. Similis & de gaudio potest esse tractatus. Qui profert fructum gaudij, nullo eum ad tristitiam prouocante. Quando autem præsentia prouocant eum ad tristandum, uel ad pusillanimitatem, prouocatus autem ille per uerbum in tantũ proficit, ut etiam in tempore tristitiarum gaudeat, & in tempore opprobrij uel castigationum glorietur & in omni tempore periculi memor sit eius quod dictum est, Semper gaudete: beatus est huiusmodi Christianus fructum gaudij ferens, etiam non in tempore ficuum. Similiter in omnibus fructibus sancti Spiritus est tractandum. Vult enim Christus fideles suos meliores esse humana omni natura, & exigit eos supra naturam, & (ut ita dicam) opera Dei magis quàm hominum. Propter quod hominibus dicit, quoscunq; ad beatitudinem uocat: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Arguens autem eos qui nolunt esse dij, nec filij esse excelsi: Vos autem sicut homines moriemini. In singulis enim quibusq; peccatis quando sumus carnales, & secundum hominem ambulamus, nihil operamur nisi ut moriamur. Et uerum est quia si secundum carnem uiuimus moriemur: sicut docet Apostolus.

Act. 8. Mar. 11. Gal. 5. Matth. 5. Phil. 4. Psal. 82. Rom. 7.

TRACTATVS XVII. CAP. XXI.

IN illo tempore cùm uenisset Iesus in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes, In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem?) Tribus Euangelistis idipsum quasi necessarium conscribentibus, dignum est uidere quid intelligentes principes sacerdotum, & seniores populi interrogauerunt Iesum, non unam interrogationem, sed duas proponentes: unam quidem, In qua potestate facis hæc: alteram autem, Quis tibi dedit hanc potestatem? & quid uolens Dominus propter hoc solum

De potestate Domini Iesu.

ſolum contrà interrogauit, ut ne reſponderet ad interrogationẽ eorum. Quod autem non (ſicut arbitrantur quidam) ſimplex eſt intellectus loci iſtius, & facilis, ſed myſterialis & altus, manifeſtum erit ex eo quod oſtendemus. Dicunt enim ſimpliciores quoniã ſcientes duas eſſe poteſtates, unam quidem Dei, alterã autem diaboli, principes ſacerdotũ & populi ſeniores interrogabant in qua ex duabus his poteſtatibus una, prodigia faciebat, & à quo eam accepit. Ita Dominus ut ne ad interrogata eorum daret reſponſum, interrogauit econtra, ſimul ut & interrogantes argueret, quaſi qui non rectè fecerunt credere nolentes Ioanni: & ut abijceret interrogatores indignos à ſuo reſponſo, ut uideretur eis rationabiliter non reſpondere. Sed dicet aliquis contra hæc, quia ridiculum erat interrogare, in qua poteſtate hæc faceret Ieſus. Nec enim poterat fieri, ut reſponderet quia in poteſtate diaboli. Et non dicam, Ieſus hoc non reſponderet, ſed nec ipſe homo peccati, qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, reſponderet quod erat uerũ, quoniam in poteſtate diaboli facit omnes uirtutes, & ſigna, & prodigia, quibus ſeducat, ſi poſsibile eſt, & electos Dei. Si ergo nec ille diceret ſe in poteſtate diaboli facere ſigna & prodigia mendacia in omni ſeductiõe iniquitatis his qui pereũt: quanto magis Dominus & Saluator nequaquã etſi non interrogaſſet econtra, aliud aliquid reſponderet, niſi, In poteſtate Dei? Ad talem ergo manifeſtiſsimã rationem horũ, & illos interrogare, & Chriſtum non reſpondere, ſatis utile mihi uidetur. Si quis autem dicat, quoniã non interrogabant principes ut audientes diſcerent, ſed ut illum terrerẽt: utputa, ſi facit aliquis quod nobis non placet in noſtris, dicimus ei, Quis te iuſsit hoc facere? non uolentes audire, ſed eum terrentes, ut ille ſciens quia nemo eum iuſsit, recedat ab actu: ſic & principes interrogabant Dominum terrentes potiùs quàm interrogantes, ut ille quaſi ſciens ſe nõ in poteſtate Dei hoc agere ceſſaret ab opere. Sed quid quòd & Chriſtus ita reſpondit?

2. Theſ. 2.

DICITE mihi uos hoc, & ego uobis dico in qua poteſtate hoc facio.] Quod nunquam diceret Ieſus, ſi eos non diſcendi cauſa, ſed terrendi, interrogare ſenſiſſet. Vide ergo ne fortè intelligatur ſic hic locus. Sunt poteſtates diuerſæ, quę generaliter quidẽ ſunt duæ: una ex parte Dei, altera ex parte diaboli: ſpecialiter autem plures & incomparabiles. De quibus Apoſtolus Chriſtum glorificans, ſcribit ad Coloſſenſes, dicens omnia in eo eſſe ſecreta quæ in cœlis ſunt & in terris, ſiue uiſibilia, ſiue inuiſibilia, ſiue ſedes, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates. Non dixit unum principatũ, aut unam dominationem, aut unam ſedem, aut unam poteſtatem, ſed multas. Et ſicut ſunt in parte Dei, ita ſunt in parte diaboli multi principatus, multæ poteſtates: ſicut teſtatur Apoſtolus dicens: Non eſt nobis colluctatio cum carne & ſanguine, ſed aduerſus principatus, & poteſtates, aduerſus rectores huius mundi tenebrarũ harum, aduerſus ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus. Ego autem autem arbitror, quoniam & omnia eorundem nominum ſunt apud diabolum, quæcunque ſunt apud Deum: & eſt fortè poteſtas ex poteſtatibus uniuerſis, quæ ipſi Chriſto miniſtrat, alia autem quæ prophetis cooperabatur facientibus ſigna: & non omnibus una poteſtas, ſed alia fortè iſtis, alia autem illis ſecundum dignitatem fidei eorum, quam ſolus ſciebat Deus. Et nec in omnibus uirtutibus faciendis una eademque poteſtas cooperabatur, ſed in quibuſdam quidẽ hæc, in quibuſdam autẽ alia: & ad res forſitan inferiores, inferior: ad res autem eminentiores, eminentior. Principes ergo ſacerdotum, & ſeniores populi cognoſcentes plura de poteſtatibus, & gradibus ſacramentorũ cœleſtium, ſiue ex traditione maiorum, ſiue de ſecretis quibuſdam, utrùm autem rationabiliter, aut irrationabiliter excitati uidebant Ieſum multa prodigia facientẽ non ſine poteſtate aliqua ei ſubiecta: & ideo poteſtatis illius ſpeciem & proprietatẽ uolebant audire à Chriſto. Et ſi quidem fuiſſent principes ſacerdotũ aliqui ſancti, qualis fuit Aaron, uel Eleazar, uel Phinees, uel quicunque eorum qui bene functionem ſuam conſummauerunt, quaſi non tentantibus, ſed diſcere cupientibus, & dignis huiuſmodi ſcientia, ſine dubio declaraſſet myſteria poteſtatum, & differentias earum, & de contrarijs poteſtatibus rationem & differentias earum manifeſtaſſet. Quoniam autem illi principes ſacerdotum, & populi ſeniores non fuerant digni talia audire myſteria, propterea non eis dat reſponſum, ſed contrà interrogauit, ut propter hoc quod non reſpondent ad interrogationem ſibi propoſitam de Ioanne, rationabiliter nec ipſe reſpondeat eis. Quæro autem ſi unuſquiſque eorum qui ſigna fecerunt in aliqua poteſtate, utrùm in una fecerunt ſemper, aut in primis quidem in iſta, proficientes autem in alia poteſtate maiori. Tamen Saluator uidetur in una poteſtate uniuerſa feciſſe, quam accepit à Patre. Nam hoc quod reſpondet, dicens: Nec ego uobis dico in qua poteſtate facio hæc: docet quoniam in poteſtate quidem una fecit: in quali autem poteſtate nõ declarauit, nec proprietatem eius manifeſtauit, nec eminentiam quam habebat illa poteſtas ſuper alias poteſtates in quibus ante eum Prophetæ fecerunt uirtutes. Et nunc in templo Eccleſiæ Chriſtus habetur, & docet in ea, & ſunt quidam principes ſacerdotum ſimiles principibus illis, & ſeniores ſimiles ſenioribus illis, & interrogant Ieſum, & non accipiunt reſponſum ab eo, quia non ſunt digni ſcire quæ cupiunt.

Poteſtates diuerſæ.

Col. 1.

Epheſ. 6.

Diſcendi cupidos, non tentatores erudit Dominus.

Item quæro, utrùm uolens eos Iesus à se remouere, fortuitò hanc eis interrogationem proposuit de Ioanne, tanquam si aliam quamcunq; interrogationẽ proposuisset, aut necessariè propter utilitatem eorum de Ioanne specialiter eos interrogauit. Et mihi uidetur quoniam nõ fortuitò hoc eos interrogauit, sed quia Ioannes fuerat uox clamanns in deserto, Parate uias Domini, rectas facite semitas eius. Et hic erat de quo Deus per Prophetam dicebat: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Propter hoc (existimo) interrogauit de illo, non quidem ignorans quoniam cogitantes dicturi fuerant, Nescimus, secundum quod scriptum est, sed quantum ad se significantes quasi ex hominibus esset. Ita quasi respondentibus illis quoniam ex hominibus erat, consequentem parabolam introducit.

Esa.40. Matth.3. Malach.3.

TRACTATVS XVIII. CAP. XXI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam habuit duos filios. Et accedens ad primum dixit: Fili, uade hodie operari in uineam meam: & reliqua.] Solus Matthęus hanc parabolam scribit, sicut mihi uidetur, continentẽ Israel non credentẽ uerbis Dei, & de populo credituro ex gentibus. Isti sunt enim filij duo quos habuit Deus, quasi homo morem hominum gerens. Hic ergo accedens ad primum quem acquisiuit in primis, quem præcognouit, & præfiniuit, dixit ad eum: Fili, uade hodie, & operare in uineam meam. Et distulit, fugiens hanc uineam propter æstum qui habetur in ea & labores, & dixit, Nolo. Postea circa consummationem pœnitens quod dixerat patri suo, Nolo, uenit in uineam, & operatus est uoluntatem patris. Quando autem primus respondit, Nolo: accessit pater ad alterum, & similiter dixit. Secundus quidem respondit, Etiam Dominę: non autem uenit ad uineam uerbi, & in agrum patris. Et manifestum est quoniam qui dixit, Nolo: postea autem compunctus abijt & operatus est in uinea, uoluntatẽ patris impleuit nõ uerbis, sed factis. Qui autem uerbis promisit, non autem fecit, operibus negauit uoluntatem facere patris. Vide autem si potes uti parabola ista ad eos qui modicum quidem aut nihil promittunt, neq; uirginitatem, neq; alium secundum Euangelium spiritalem actum, operibus autem ostendunt quod nec ab initio usq; ad uerbum promiserunt. Econtra eos qui magna promittunt, nihil autem secundum promissionem suam huiusmodi agunt. Dicit enim aliquis: Virginitas super me est, propter quod nolo eam: & maius est quàm uirtus mea abrenunciare hanc uitam, & uacare spiritalibus uerbis: & postea recogitans ad meliora se tradit quàm profiteri uidebatur in primis. Alij autem audacter multa promittunt, operibus autem contraria suis promissionibus agunt. Post parabolam autem dicit de eo qui dixit, Nolo: postea autem recogitauit, & sic abijt, Amen dico uobis, quoniam publicani & meretrices præcedunt uos in regno Dei. Ad eum aũt qui dixit, Vado Domine: & nõ abijt, hoc refert: Venit Ioannes ad uos in uia iustitiæ, & nõ credidistis ei. Iterũ de primo quidem, Publicani aũt & meretrices crediderunt ei. Ad eum autem qui dixit, Vado Domine, & non abijt: Vos aũt uidentes nec pœnitentiã egistis, ut crederetis ei. Considera & illud quod ait, Præcedunt uos in regno Dei: quoniam non exclusit Iudæos, ut nõ ingrediantur aliquando in regnũ Dei. Nemo enim dicitur præcedere eum in aliquo loco, qui non sequitur eum per ipsum locum. Vide ergo ne fortè hoc indicet sermo, ut cùm plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus efficiatur. Intellige autẽ mihi Israelitas qui non secundum carnem sunt, sed qui ingenuitate animæ Israel intelliguntur in fide & operibus bonis.

Docet peccatores publicos, promptiores fuisse ad fidei obedientiã præstandam, quàm eos qui iustitia carnis confidebant.

De Iudæis & Gentibus, parabola.

Rom.11.

TRACTATVS XIX. CAP. XXI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolã hanc: Homo erat paterfamiliâs, qui plantauit uineam: & reliqua.] Qui non abundanniùs discutiunt parabolam hanc, neq; singula uerba scrutantur, satis manifesta uidetur, si hoc modo intelligatur. Populus qui fuit ante nos, cùm esset pars Dei, qui plantatus est à Deo, uinea fuit Dei. Custodia autem Dei quæ extitit circa eam, fuit sepes ipsius. Turris autem, templum. Torcular autem, locus libationum. Coloni autem, sacerdotes, & sapientes populi. Peregrinatio uerò Domini, quando Dominus qui fuerat cum illis in nube Dei, & in columna ignis per noctem, donec plantaret eos introducens in montem sanctum suum, & in tabernacula sua, nequaquã postea similiter apparuit eis. Tempus autem appropians fructuum petendorum, tempus extitit Prophetarũ exigentium à colonis & à uinea ipsa, ut ostendant qui acceperunt Legem, si secundum eam uixerunt. Serui autem missi ad colonos ad fructus accipiendos, Prophetæ qui priùs fuerunt: quos principes & sapientes populi iniuriauerunt, cædentes quosdam, & occidentes, & lapidantes. Alij autem serui plures post eos tempore Prophetarũ multorum, quorum nomina in secundo Paralipomenon sunt conscripta, & in Hieremia, & in duodecim † & in Daniele. Dicet autem aliquis, & Ananiam, & Azariam, & Misael Prophetas fuisse temporis eius. Et his ergo plurimis similiter sunt abusi cædentes, & occidentes, & lapidantes. Nouissimè autẽ mittit paterfamiliâs filium suum Iesum Christum, qui poterat reuerentiam eis incutere. Sed principes sacerdotum, & seniores populi, & prudentes, uidentes filium, nõ omnino insensati existentes eminentiæ suæ hæredem

De uinea Israelitici populi, parabola.

Esa.5.

† Minorum Prophetarum (quos uulgò uocant) libri.

eum esse intellexerunt. Ausi sunt autẽ interficere eum, ut ipsi efficerentur domini super uineam illam, & eijcientes eum extra res Israelitarũ, foris eum iudicãtes esse interfecerũt. Dominus autem qui statim redijt, quem occiderunt, uenit resurgens à mortuis: & malos quidem colonos malè perdidit, alijs autem colonis, id est Apostolis, uineam suam consignauit, id est eos qui ex Iudaico populo reliqui crediderunt, qui darent in tempore suo fructus domino suo. Item docet eos ex prophetia, quoniã ab istis quidem ædificatoribus reprobatus est, à Deo autem electus, & caput totius ædificationis, & caput mirabile factus in oculis eorum qui possunt eum uidere, ita prophetans gentium fidem, dicit non credentibus sibi doctoribus Iudæorũ: Tolletur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus suos. Ad quàm multa quis spiritalis constitutus, & ad discutienda omnia paratus poterit dicere, pulsans obscuritatẽ eius, id est ostium clausum, & quærens inueniet: & nos secundum mediocritatem nostram talia suspicamur in loco, quoniam paterfamiliâs homo Deus est, de quo scriptũ est: Morigeratus est Dominus Deus tuus, quemadmodum si homo morigeraretur filium suum. Sic enim eò quod morigeratur homines, ut hominũ peodificet mores, in quibusdam parabolis dicitur homo, quemadmodum si pater cum paruulo filio suo colloquatur infantia, ut descendat ad uerba filij sui, & morigeretur eum. Propterea puto, omnes iustitiæ quas tradidit Deus hominibus, quasi pueriles sunt quantũ ad proprias iustitias Dei. Quæ est ergo uinea alia præter colonos priores & secundos, quam plantauit paterfamiliâs? Quæ ista uinea primùm quidem tradita est iniuriosis colonis, postea autem alijs colonis facientibus fructũ eius in tempore suo, secundum quod Dominus ait: Auferetur à uobis regnũ Dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Putas ergo id ipsum debemus dicere regnum Dei, & uineam quæ colitur à colonis prioribus & datur alteri genti? aut aliud quidem debemus existimare uineam, aliud autẽ regnum Dei? Videamus ergo primùm probantes de scripturis, quoniã uinea appellatur populus, si omnia eius secundum huiusmodi expositionem ualeant cõuenire. Dicit enim Esaias, Cantabo nunc dilecto canticum, dilecti uineæ meæ. Vinea facta est dilecto in cornu in loco uberi, & sepe circumdedi, & cariciaui eam & plantaui uineam Sorech & ædificaui turrim in medio eius, & torcular fodi in ea, & expectaui ut faceret uuam, fecit autem spinas. Et post aliqua sic: Vinea enim Domini sabaot domus Israel est, & homo Iuda, nouellum dilectum. Protuli itaq; canticum Esaiæ, uolens considerare secundum parabolam hanc, si secundum illam uineam, & hæc uinea intelligi possit. Et uide quoniã quædam quidem similia habent, alia autẽ dissimilia: ut uidens differentias similium ad similia, discas sensum scripturæ. Simile est ergo quod ait: Plantauit uineã, & sepe circumdedit eam, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim. Dissimile autem, quoniã in Esaia quidem ipsam uineam accusat plantator, dicens: Expectauit ut faceret uuam, fecit autem spinas. In Euangelio autem manifestè non uinea accusatur, quasi quæ non dederit fructus in tempore suo, sed coloni qui susceperunt, & patrisfamiliâs seruos contumelijs affecerũt diuersis: nouissimè & ipsum filium patrisfamiliâs occiderunt. Iterum in Esaia ipsi uineæ minatur dicens: Auferam sepem eius & erit in rapinam, & destruam maceriam eius & erit in conculcationẽ: & cætera. Sed & nubibus promittit se mandaturum, ut ne super uineam pluant illam quæ fuit secundum Prophetam domus Israel, & homo Iuda, qui nullum fructũ fecerunt. In Euangelio autem uineam non inuenimus aliquid patientem, sed adhuc prouisionem Dei consecutam, ut possit fructus suos patrisfamiliâs dare. Ablata est enim à colonis impijs, & data genti meliori. Coloni autẽ omnem suscipiunt iram. Dicentes enim, Cùm uenerit paterfamiliâs malos malè perdet: siue ratione uerbi coacti, & consequentia parabolæ, siue nolentes prophetauerunt de se, quoniã cùm uenerit, malos malè perdet, & uineæ prouisionem faciens, alijs eam dabit colonis. Item consequenter & Hieremias dicit ad populum: Ego plantaui te uineam fructiferã omnem ueram, quomodo conuersa es in amaritudinẽ uineæ alienæ? Vides ergo quoniam in Prophetis populus Iudaicus uinea appellatur, & cõminatio patrisfamiliâs cõtra uineam fit: in Euangelio autem omnino uinea nõ culpatur, sed eius coloni. Sed qui uult euangelica uerba autẽ considerare, nequaquam poterit clariter approbare, quoniã uinea populus est. Sed ne fortè secundum Euangelium uinea regnum est Dei, id est doctrina quæ prouidentiã habens Dei, scripturis inserta est sanctis. Quod enim dicit, Tolletur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius: manifestè sicut arbitror demonstrat mysteria regni Dei uineã esse, id est Legem, & Prophetas, & omnes diuinas scripturas, quas tradidit Dominus uineæ primùm quidem colonis populo illi priori, quoniã & primis credita sunt eloquia Dei, secundis autem gentibus facientibus fructum: cuius uineæ sepes nihil tale patitur, quale scriptum est in Propheta dicente: Auferam sepem eius & erit in rapinam. Vide ergo ne fortè naturali ratione, uineam possimus dicere eloquia Dei. Consequenter autẽ secundum eandem naturæ rationem uitam reprehensibilem hominum & mores speciosissimos fructus ipsius uineæ: ipsas autem scripturas, & literas scripturarum, esse uineæ sepem extrinsecus circumpositam, ut nõ uideatur uinea ab eis qui foris sunt, maximè

Lapis ab ædificantibus reprobatus. — *Psal. 118.* — *Exegesis.* — *Paterfamiliâs.* — *Vinea.* — *Esa. 5.* — *Vineam mysteria regni Dei in hac parabola significare.* — *Rom. 3.*

maximè fructus eius qui sunt in absconso. Profunditas autem eloquiorū Dei, torcular esse uineæ eius: in quā qui profecerunt de eloquijs Dei, & facti sunt perfecti fructus eorum, infundūt studia sua quasi fructus quos de eloquijs colligunt. Turrim autē ædificatam in ea, ascensum habentem, & eminentiā, & altitudinē super uineam ipsam, & sepem & torcular, existimo uerbum esse de ipso Deo, & de dispensationibus Christi, & templū diuini sensus qui habentur in eo. Et de tali turre puto dicere Saluatorē in eo loco Euangelij: Quis uestrū uolens turrim ædificare, non priùs computat si potest priùs ponere fundamentum, & consummare, ne fortè incipiant uidentes deridere eum qui non consummauit: quoniā qui uult dicere de Deo, debet considerare si potest incipiens omnia quæ quæruntur circa Dei expositionē consummare: ne fortè incipiens dogmata pietatis, imperfectā relinquat turrim uerbi de Deo, & coronam non superædificet ei. Si enim non ædificauerit ei coronam, cadet aliquis ab intellectu Dei scandalizatus, & morietur. Hāc uineam tradidit colonis, id est populo ante nos, tam sacerdotibus quàm laicis, & profectus est ad suam profectionē, dans occasiones colonis ex eo quòd ipse plantauit, & circumposuit sepem, & fodit torcular, & ædificauit turrē, proferendi fructus, cùm appropinquasset tempus fructuum. Appropinquant enim & secundum unumquemq; quidem tempora fructuum, puto aūt generaliter populo uniuerso. Appropinquationē autem temporis fructū exponere uerè sicut est, supra nostrū ingenium est, & cordis est mundioris. Tamen secundum uirtutem nostrā incipimus hoc modo incipientes secundū unumquemq; hominum. Ergo intellige mihi in unaquaq; anima, quasi uinea uerbum Dei plantatū. Vineæ enim occasiones sunt omnium propositionū quæ necessariæ sunt ad salutem. Sicut ergo in uineis est aliquod tempus quando principiū fructus demonstrāt, & aliud quando florent quæ sunt demonstrata, & aliud quando acerbescunt fructus, & aliud quando uariant, & aliud quando uindemiandi est tempus fructus perfectos, & paratos ad præbendum uinū. In omnibus itaq; primū uitæ tempus est infantia, & est tunc uinea nihil ostendens, nisi tantùm habens in se uitalem uirtutem. Cùm autem cœperit posse loqui, tempus est generationis. Quantū autem proficit anima pueri operata, tantum & uinea quæ operatur in eo, id est uerbū Dei naturaliter implantatū proficit, & producit indicia botrionum futurorū florentium quidem adhuc, & odorem suauitatis futuræ uirtutis in primis dantium. Postea aūt & acerbescunt, quando malitia quidem est in iuuentute, nō autem permanet, sed necessariè superueniens est propter ætatē, sed ut ita dicam semper ad uirtutem pergens. Quam si quis manducauerit, secundum Prophetam obstupescere facit dentes: si autem non ea fuerit usus, sed semper quasi per aliquā uiam adducat eam ad uirtutem, ex parte incipit uariare, nō autem & uuam habet perfectam. Est autem & post perfectū status aliquis studiosus, quando uinea operata fructum profert maturum, & studiosos botriones, diuersos, atq; perfectos charitatis, & gaudij, & pacis, & longanimitatis, cæterarumq; uirtutū quas Apostolus refert, & multæ scripturæ. Est enim aliqua botrio secundum quod scriptū est: Beati pauperes spiritu: & altera, Beati qui lugent: & alia, Beati mansueti: & alia, Beati pacifici: & alia, Beati mundo corde. Et quid necessariū est dinumerare singulas beatitudinū causas, quasi diuersas botriones? Hæc autē diximus uolentes ostendere quid sit quod ait: Cùm autem appropiasset tempus fructuum. Patrisfamiliās autē solius cognoscere uerè quando uniuscuiusq; hominis tempus appropiat, uel quando adhuc longè est fructuū tempus. Et nos si abundanter cōsideremus comparationē facientes temporū ex quo sumus uocati ad omne tempus fidei nostræ, poterimus uidere quomodo quidam cùm deberent esse magistri secundum tempus, iterū opus habent doceri qualia sunt elementa principij eloquiorū Dei. Sic cùm deberent quidam quantum ad tempus dispensationis Dei, & secundum uocationē omnium, iam fructus afferre, aut omnino non habent: aut cùm deberent habere perfectos, habent extra tempus florentes, & non in tempore suo acerbos. Si autem intellexisti in singulis quibusq; hominibus quomodo oporteat intelligere quod dicitur: Cùm autem appropiasset tempus fructuū, transi ad populum illum, qui tunc acceperunt Legem per Mosen, quoniam & illis tempus fructuū appropiauerat aliquando. Et misit seruos ad priores colonos quibus credita fuerant eloquia Dei, ut acciperent fructus uniuscuiusq; uitis. Facile quidē est dicere quoniā seruos dicit Prophetas, sed quærere cōuenit quomodo mittuntur ad colonos accipere fructus uineæ. Dicit enim aliquis, Quoniam non ad accipiendos fructus mittuntur Prophetæ, sed operari magis. Vide ergo si possumus dicere, quia spiritales fructus, & diuinæ oblationes dantur ab ijs qui coluerant uineam, Prophetis transmissis ut offerant, quasi sacerdotes Deo populi fructus. Sed accipientes coloni ex populo illo, alium quidem ceciderunt, sicut Michæam percutiens in maxillam Sedecias filius Chanaan, quando & dixit ei prophetanti pseudopropheta: Qualis spiritus Dei qui locutus est in te? Alium aūt occiderunt, sicut Zachariam inter templum & altare. Alium lapidauerunt, sicut † Azariam filiū Ioiadæ sacerdotem, sicut in secundo libro Paralipomenon positū est: Cùm spiritus Dei induisset Zechariah filiū Ioiadæ sacerdotē, surrexit super populum, & dixit:

Torcular.

Turris.

Luc. 14.

Tempus fructuum.

Matth. 5.

Heb. 5.

Serui, Prophetæ Domini.

3. Reg. 23.

2. Para. 24.

† Zechariah.

eam colonis. Hîc autem habetur, Auferetur à uobis regnum, & dabitur alijs colonis. Indissolubilis enim erat quæstio, si quemadmodū dixit illîc, Locauit: aut, Tradidit: similiter & hîc dixisset, Locauit: aut, Tradidit eam alijs colonis: aut quemadmodū dixit hîc, Dabit eam alijs colonis: & illic ita dixisset, Dedit eam colonis. Quoniā quod datur, intelligitur quod gratis datur: quod locatur, autem & traditur, non omnino gratis datur. Quibus ergo tradidit, aut locauit, non omnino quasi electis & fidelibus tradidit aut locauit: quibus autē donauit, cum iudicio electionis merito eorum donauit.

ET cùm audissent principes sacerdotū & pharisæi parabolas eius, cognouerūt quod de ipsis dicit. Et quærentes eum tenere timuerūt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.] Et quicunq; insidiatoriè uolūt tenere Verbum ueritatis, ut quantū ad se mortificent eum, hi nunquam poterunt eum tenere, neq; mortificare, quoniā multos est populus, qui existimant eum Dei esse prophetā, & præconem ueritatis, & largitorē salutis: & ideo tenēt eum in cordibus, qui & auellent ab eis qui uolunt eum tenere & opprimere eum. Deinde sciendum est, quoniā uolentium Iesum tenere differentia est. Aliter enim principes & pharisæi quærebāt eum tenere, aliter aūt illa sponsa quæ in Canticis canticorū quærebat eum, & subiens ibat in ciuitatē, in plateis, & nundinis, & uix inuenit eum. Postquam aūt modicum pertransijt custodes, & circumeuntes in ciuitate, & inueniens tenuit eum, quando & dixit, Tenui eum, & non dimittam eum, donec introducā eum in domū matris meæ, & in cubiculum eius quæ concepit me. Hæc enim eadem sponsa in principio quidem Cantici canticorū sic dicit: Tenui eum in domo matris meæ, & in cubiculum eius quæ concepit me: circa finem aūt ipsius libri quū iam prouecta, & aliter eum tentura, melius quàm in primis sic dicit: Dixi ascendā super palmā, & teneam altitudines eius. Vt aūt intelligas qui sunt uolentes eum tenere principes & pharisæi, non aūt tenuerunt: considera quoniā alia quidem uerba extra uerbum Christi possibile est comprehendere, & tenere, & separare de sensu, eorū uidelicet qui aliud qualecunq; extra ueritatē habuerint dogma, & manifestè in irritū eum facere possibile est. Verbum aūt ueritatis nemo potest cōprehendere, id est intelligere: neq; tenere, id est cōuincere: neq; separare à sensu credentiū, neq; mortificare, id est destruere. Dicit enim Apostolicos sermo: Spiritalis diiudicat omnia, ipse autē à nemine iudicatur. Diiudicat enim, & discurit, & cōuincit alia uerba siue sapientiā huius mundi, siue hæreticorum: nō aūt diiudicatur, nec cōprehenditur sensus qui est in Christo, neq; coinquinatur ab eis qui proponūt eum irritū facere. Quis enim cognouit sensum Domini, qui instruat eum? Et manifestum est, quoniā qui instructurus est sensum alicuius, primū cognoscit eum, & post hæc instruet. Sensum aūt Domini nemo cognoscit. Propterea nemo est qui instruat eum. Qui habebant tanquā prophetam eum, sapiunt quidem aliquid de eo quod uerū est, non autem & magnitudinem eius intelligunt. Erat enim Iesus & propheta quidem sicut ostenditur intelligentibus ex eo quod scriptū est: Prophetam suscitabit uobis Dominus Deus uester de fratribus uestris, tanquā me ipsum audite secundū omnia quæcunq; loquutus fuerit. Quicunq; autē non audierit Prophetam illum, interibit de populo. Tamen eminentia eius nō erat in eo quòd erat propheta, sed in eo quòd erat filius Dei, primogenitus uniuersæ creaturæ, in quo creata sunt omnia in cœlis, & in terris: & cætera: & eminentia eius erat in eo quòd erat sapientia dicente: Dominus creauit me in principio uiarum suarum, in opera sua priùs quàm aliquid faceret: & cætera. Istas aūt turbas sic sapientes de eo, & paratas pugnare pro eo contra impugnantes, timēt principes & Pharisæi, & non possunt insidiari Iesu, uolentes eum tenere. Et quamuis quasi prophetam eum habentes turbæ nihil magnū sapiebant de diuinitate ipsius, tamen principes, & scribæ, neq; eorū scientiam cōprehendere possunt, qui ex parte eum cognoscunt, nihil dignum declarantes de eo. Hoc aūt dico de his qui uerè pro eo sunt. Qui autē mendaciter sapiunt, non sunt pro eo, qui glorificare se putant eum: quales sunt hæretici, qui confundunt Patris & Filij substantiam, unū dicentes esse Patrem & Filiū, suspicione sola & nominibus solis diuidentes eos, quos existimāt unū: quasi magna de eo sapere proponentes iniquitatē in excelso loquuntur, & malè loquentes de Deo non sunt pro eo: nec enim sunt cum eo, propterea sunt contra eum: sicut dicit: Qui non est mecum, aduersum me est. Sic & si congregant qui non sapiunt de Christo quod uerum est in nomine Iesu, dispergunt magis quàm congregant: sicut ipse dicit: Qui non congregat mecum, spargit. Et uide quia non simpliciter dixit, Qui non congregat, spargit: sed cum cauta adiectione: Qui non congregat mecum. Qui enim congregat, cum Christo congregare debet. Quid sit autem congregare cum Christo intelliges, si cōsideraueris quod dicit Apostolus: Congregatis uobis & meo spiritu cum uirtute Domini nostri Iesu Christi tradere eum qui talis est satanæ in interitum carnis. Quod enim dicit, Congregatis uobis & meo spiritu, cum uirtute Iesu Christi: manifestat quid sit congregare cum eo. Et hoc non conuenit ad eos dicere: Congregatis uobis cum uirtute Domini nostri Iesu Christi. Qui enim congregant cum malè sapientibus de Christo, non congregant cum Christo. Et manifestiùs hunc sen-

Insidiæ.
Iesum tenere.
Cant. 8.
1. Cor. 2.
Deut. 18.
Propheta κατ' ἐξοχὴν.
Prou. 8.
Sabellianos perstringit.
Matth. 12.
Congregare cū Christo.
1. Cor. 5.

Luc.19. sum habes apud Lucam ita dicentam: Et erat docens quotidie in templo. Principes autē sacerdotum, & scribæ, & seniores populi uolebant eum perdere, & non inueniebant quid facerent. Populus enim omnis suspensus erat in eum audiens eum. Et in his ostenditur, quoniam qui præsunt inique Iudaicis turbis, & nominantur principes sacerdotū & scribæ, & seniores populi, inimici Christi, uolunt quidem perdere Christum, & disperdere nomē eius ex hominibus, & fidem de eo, sed nō inueniunt quid faciant secundum quod uolunt, quoniā præueniēs omnis populus qui credidit ei pendet in dilectione ipsius, & pendet ut audiat doctrinam eius. Et est hoc usq; nunc uidere, quomodo quærunt exterminare qui se profitentur esse sacerdotes Dei, & scripturas eius cognoscere, quasi scribæ essent, antiquitatē se tenere putantes quasi seniores, & quærunt perdere Iesum, & exterminare fidem ueritatis ipsius, omnia consequenter secundum uoluntatē patrū suorū agentes. Non tamen inueniunt quid faciant, quia non possunt populū Christi pendentem in eum ab eo diuellere, neq; delere eum de sensu eorum. Forsitan autem & omnes qui non rectè sapiunt de diuinitate, sed aliud loquuntur de ea quàm est Christi doctrina, perdere uolunt Christum, non autem possunt: quia totus populus fidelis pendet in eum, audiens eum. Sed & quicunq; ad sensum scripturarum extranearum aspiciunt, ideo moraliter dicuntur Scribæ & omnes alieni presbyteri à Christi doctrina, id est philosophi gentiū, cæterorumq; barbarorū prudentes, perdere uolunt Christum, non autē possunt, uicti à populo Christi pendente, & audiente doctrinam ipsius.

TRACTATVS XX. CAP. XXII.

Parabola de Nuptijs filij Regis, scopus & sententia. IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Simile est regnum cœlorum homini regi qui fecit nuptias filio suo, &c.] Hæc quoq; parabola simpliciter intellecta, uidetur ostendere quòd homo rex moraliter Deus & pater Domini nostri Iesu Christi dicatur. Nuptiæ autem filij regis, restitutio sponsæ Ecclesiæ ad Christum sponsum ipsius. Qui autem mittuntur serui uocare inuitatos ad nuptias, secundum tempus habentur Prophetæ conuertentes ex populo per suas prophetias ad lætitiam restitutionis Ecclesiæ ad Christum. Qui autem noluerunt uenire in primis inuitati, qui noluerunt audire uerba Prophetarum. Item alij transmissi, alia congregatio Prophetarū. Præparatum autem prandiū, in quo tauri, & saginata regis occisa erant: solidæ & rationabiles mysteriorū Dei escæ. Sic autem & omnia apparata, id est de omnibus quæ necessaria sunt præparati sermones: quos cùm uenerit quod perfectū est, qui inuitationem secuti sunt Dei, manducabunt & bibent. Quoniā aūt uocatorū per Prophetas quidam quidem neglexerunt tantummodo, quæ dicebantur, secularibus occupati negotijs, non aūt & malignati sunt aduersus Prophetas, alij autem & malignati sunt contra eos, ideo differentiā eorum ostendere uolens, dixit: Quidam quidem negligentes abierunt, alius quidem in agrū suum, alius autem in negotiationē suam: reliqui aūt tenentes seruos eius iniurijs affecerunt, & occiderunt. Adhuc *1.Thess.2.* autem secundum simplicē hanc traditionē ira intelligitur regis: de qua & Apostolus dicit propter Iudæos: Præuenit aūt illos ira usq; in finē: & prophetatur aduersus Iudæos bellum, & interitus Hierusalem, & interfectio populi post ascensionem Domini facta, in eo quod ait: Mittens autem exercitū suum interfecit homicidas illos, & ciuitatē eorū succendit igni. Quod aūt dicit:

TVNC dixit seruis suis, nuptiæ quidem paratæ sunt, inuitati autem nō fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarū, & quoscunq; inueneritis uocate ad nuptias:] refertur ad Apostolos Christi dicentes Iudæis: Vobis primū missum fuerat uerbū Dei: sed quoniā indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. Exitus ergo gentiū sunt res gentiū foris extra Israel, ex quibus quoscunq; inueniebant Apostoli uocabant ad nuptias. Vocabant aūt obedientes tantùm, nō aūt & curabant utrū aliquando ante uocationē mali fuerint an boni qui uocabantur: omnes enim quos inuenire poterant, uocabant. Bonos aūt intelligere hîc simpliciter conuenit humiliores & rectiores ex eis qui ueniebāt ad cultū Dei, quibus conueniebat apostolicū dictū quod ait: Cùm gentes quæ Legē non habent, naturaliter quæ Legis sunt faciūt, huiusmodi Legem nō habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptū in cordibus suis, testimonium eis perhibente cōscientia eorū. Et impletæ sunt Christi & Ecclesiæ nuptiæ, & restituti Deo qui ab Apostolis sunt inuenti recubuerūt ad epulandū in nuptijs. Sed quoniā bonos & malos oportuit quidē uocari nō aūt ut mali permanerēt mali, sed ut exuerent & deponerēt uestimenta contraria nuptijs, & induerent se nuptialia indumenta, id est uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatē, mansuetudinē, longanimitatē: hæc enim sunt nuptialia indumenta: ideo rex ingreditur ut uideat discumbentes priusquā apponatur prandiū præparatū eis, tauri, & saginata, & omnia præparata: ut uidens retineat quidē habentes nuptialia uestimenta ad quę delectetur, condemnet autem contrarios. Ingrediens ergo inuenit quendam qui non mutauerat proprios mores, nec induerat se nuptialia indumenta, & dixit ei.

Act.13. *Apostoli.* *Gentium uocatio.* *Rom.2.* *Christi & Ecclesiæ nuptiæ.* *Vestis nuptialis.*

QVOMODO intrasti huc nō habēs nuptialia indumenta?] Et quoniā qui peccat & renouatus nō est, nec induit dominū Iesum, quasi nō habēs excusationē aliquā ideo dixit: Obmutuit,

& non

& non solùm reiectus est à nuptijs qui iniuriam nuptijs fecit, sed adhuc à ministris regis super uincula constitutus ligatis pedibus incessione, qua non est usus ad bonum, & manibus apprehensoria uirtute, qua nullū bonum opus impleuit, condemnatus est in loco ab omni lumine alieno, & quantum ad omnes tenebras pressioribus tenebris quæ uocant tenebræ exteriores. Sed & si quis nostrûm ad inuitationem quidem regis ueniens ad nuptias filij eius, non autem & indutus fuerit qualia prædiximus nuptialia uestimenta, similia patiet, ligatus manus & pedes expelletur in tenebras exteriores, ubi erit fletus: secundū quod scriptū est: Væ qui nūc ridetis, quoniam flebitis. Et ut ostendat sermo tristitias & dolores eorum in quibus erūt qui uestiti non fuerint nuptialibus uestimentis, ideo dixit: Illic erit non solùm fletus, sed etiam dentium stridor. Hæc ergo secundū simplicem traditionem sint dicta, tentemus autem repetentes scrutari subtiliùs. Regnū ergo cœlorū simile est secundū eum quidem qui regnat, homini regi: secundum eū autem qui conregnat, filio regis: secundū ea uerò quæ sunt in regno regis, assimilatum est seruis, & inuitatis ad nuptias, quorū quidam quidem nolentes uenire neglexerunt propter occupationes seculi huius, alij autem iniurijs affecerunt seruos, & occiderunt. Adhuc autem ex eis qui regnabantur fuit etiam ille exercitus regis: & qui ab exitibus uiarū congregantur boni & mali, donec implerent ex recumbentibus nuptiæ: & qui inter discumbentes nō habuit uestimentū nuptiale, & ministri qui iussi sunt pedibus & manibus alligatū mittere in tenebras exteriores. Poterat quidem dicere, Simile est regnū cœlorum regi: sine additamento, Hominis: sed quoniam additū est etiam, Homini, necessarium est exponere etiam hoc. Et ante me alius quidā interpretatus est sicut & mihi uidetur. Fecit enim librū de legibus sanctis, & protulit sermonem ubi Deus secūdum passibilem naturam hominū uertitur: & primum quidem dixit, ubi secūdum passibilem naturam uertitur dispensans homines, secundū quod dictum est. Morigerauit te Dominus Deus tuus, quemadmodū si pater morigeret filiū suū. Deinde protulit ubi non est Deus quemadmodū homo, secūdum quod dictū est: Non sicut homo Deus noster. Nos autem multam abundantiam exemplorū habentes de euangelicis, in quibus Deus pater assimilatur homini, exponimus parabolas nominantes quasi hominem Deū, & dicimus ad quosdam hæreticos, qui non intelligentes quæ hoc modo dicuntur in scripturis ueteribus, peccant in Deū Legis, & Prophetarū totius creationis: quoniā si homini assimilat Deus secundū parabolas Euangelij, secūdum consequētiam parabolarū istarū suscipere cōuenit & iram Dei, & furorem, & pœnitentiā, & auersionem uultus, & sessionē, & stationē, & incessionē, & somnū: quæ omnia de Deo scripta sunt in Prophetis: & ab exitu ostendunt quia nec ueteris Testamenti scripturas intelligunt. Nam si nihil Deus habet in se quod uidetur humanum, dicant utrùm iste Deus qui secundū parabolas Euangelij & homo dicitur, & iratus proponitur, secundum humanam naturam ipse est pater Christi: aut alius præter eū: & necesse habēt, aut aliū aliquē dicere patrem Christi extra hunc quē parabolæ & patrē Christi appellant, & similē eum humanæ naturæ proponūt: aut si dixerint hunc ipsum esse patrē Domini nostri Iesu Christi, cogendi sunt confiteri quoniā multa in eo secūdum passibilē naturā hominū esse dicunt, nō quia ipse passibilis est, sed quia morigerat passibilē naturā hominum. Quàm diu ergo homines sumus, & nō expediunt nobis diuinæ bonitates Dei, & multitudo miserationū eius abscondita apud eū, ut ne noceamur uidētes eā, necesse est, ut simile sit regnū Dei homini regi: ut hominibus quasi homo apud homines loquat, & dispenset homines nō capiētes dispensari à Deo: qui omnino quidē Deus est, & in eo quòd loquit per Prophetas, & in eo quòd dispensat homines, & tunc cessabit regnum cœlorū simile esse homini, cū cessante zelo, & cōtentione, & residuis passionibus & peccatis cessauerimus secundū hominē ambulare, & digni facti fuerimus audire à Deo: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes iā non agētes talia propter quæ dicatur ad nos: Vos aūt sicut homines moriemini. Ego autem arbitror, quoniam non solùm homini regi simile fieri regnum cœlorum cessabit, sed & alia multa, quibus opus habet homo peccator: utputa dicit in Osee: Ego autem sum sicut panthera, & sicut leo domui Iudæ: & in alio loco: Et obuiabo eis sicut ursus turbatus. Cessabit ergo aliquādo esse sicut panthera, & sicut leo, & ursus turbatus: cùm desinētes talia facere iam non opus habuerint homines Deo sicut panthera, & sicut leone, & urso turbato, nec ipse habeat eos tales qui talem necessariū habent: tunc manifestabit se sicut est. Ego autem sic intelligo, quod ait: Deus noster ignis cōsumens est: consumens ea. Cùm autem consumpta fuerint ab igne consumente, ea quæ consueta sunt consumi ab eo, tunc iam non erit Deus noster ignis consumens, sed lumen, sicut dicit Ioannes: Deus lumen est. Quoniam autem nouimus hæc, uide si potes etiam secundum hunc intelligere modum ex Ioannis epistola Catholica sic habente: Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus. Scimus aūt quoniā si apparuerit similes ei erimus, quoniā uidebimus eum sicuti est. Nunc quidem & si digni fuerimus Deum uidere mente & corde, uidemus eū nō quemadmodū est, sed quēadmodum propter nostrā dispensationē factus fuerit nobis. In fine

Luc. 6.

Anagoge.

Rex homo.

De Sanctis legibus liber.

Num. 23.

Refutatio hæreseωn Anthropomorphitarū, & eorum qui negabant Deū Legis & Prophetarum Patrē esse Domini nostri Iesu Christi.

Ανθρωποπαθῶς.

Psal. 82.

Osee 13.

Deut. 4.

Deus ignis cōsumens & lumen.

1. Ioan. 3.

Deum uidere.

aotem rerũ,& restitutionis omniũ quæcũq; locutus est per os Prophetarũ à seculo, uidebimus
eum non sicut modò,quod non est:sed quemadmodũ tuuc docuerit,secundũ quod est. Quo-
niam autem semel diximus hæc in eo quod ait: Simile est regnum cœlorũ homini regi : possu-
mus inuenire & causas propter quas sæpe & Saluator filium se hominis nominat : ostendens
quoniam sicut Deos homines dispensans,quasi in parabolis dicitur homo, forsitan sic & Sal-
Col.1. & 2. uator principaliter quidem filios Dei existẽs, & Deus, & filius charitatis eius, & imago Dei in-
Hebr.1. uisibilis,non aũt manens in eo quod est principaliter, efficitur secundũ dispensationem filius
hominis eios qui in parabolis dicitur homo,secundũ similitudinẽ hominis,cũ cœperit homi-
nes dispensare.Sed Deũ qui in parabolis dicitur,& fit quasi homo , nõ debemus quærere quis
homo, ut illius dicamus esse filiũ Saluatorẽ:sed stantes in sensu Dei , & parabolarũ dicentium
ipsum esse hominem,sapienter audiamus eũ dicentem se filiũ hominis. Apud nos ergo homi-
nes , simile est tegnũ cœlorũ homini regi:apud eos aũt qui secundum scripturas dij uocantur,
Psal.82. quorũ in synagoga stetit Deus in medio deos discernẽs , regnum cœlotum simile est regi Deo.
Quęres aũt si quemadmodũ in hominibus qui sunt inferiores qoantũ ad suã naturam, & an-
gelis,& sedibus,& dominationibos,& principatibus, & potestatibus: simile fecit regnũ cœlo-
rũ homini regi:sic in sedibus,simile est regnũ cœlorũ sedi regis,dominationibus aũt,domina-
tioni regis,principatib. aũt,principatui regis,potestanbos, potestati regis. Dicit enim aliquis:
Quæ discreuonis est ratio,ut hominibus quidẽ assimiletor regnũ cœlorũ homini regi,superio
ribus aũt non similiter fiat?Iste igitur qoi assimilatus est homini regi faciẽns nuptias filio, mi-
Serui. sit seruos suos uocare inuitatos ad nuptias. Et considera si quemadmodũ in corporalibos alia
Sponsa. est quæ nubit sponsa,alij aũt inuitatores , alij aũt qui inuitantor ad nuptias:sic & in rebus my-
Conuiuæ. sterialibus qoidã quidẽ sunt qui accipiũtur in constitutionẽ sponsæ,alij aũt in ordine transmis
Animarum ordines. sorũ seruorũ inuitatos uocare,tertij aũt præter istos qui uocantur ad nuptias. Deus aũt scit di-
uersos ordines istos animarũ earũq; uirtutes & causas, ob quas hi quidem in constitutiooem
Christi & animæ nuptiæ. sponsæ accipiuntor,alij autem in ordine seruorum ministrantium uocationi huiusmodi,& alij
in numero inoitatorum ad nuptias. In spiritoalibus aũt nuptijs communicationem sponsi ad
spõsam,id est Christi ad animam,uerbi susceptionem intellige . Partus aũt opera bona animæ
nuptæ,quæ non corrũpitur à uerbo sponsi,sed quotidie per communicanonem eius,incorru-
pnbilitatem consequitur , & generat qualia decet ex talibus noptijs rationabilia generamina.
Et in talibus nuptijs intellige prandiũ quod paratur esse eloquiũ Dei,ut fortia quæq; eloquio
rũ Dei,tauri intelligantur:suauia autẽ & delectabilia eorũ sint saginata. Varietatem aũt diuer-
sam omniũ eloquiorũ Dei diuersitatẽ intellige : quod ait omnia præparata. Rex enim in abun
dantia regali existens digna regno & diuitijs suis prandia facit . Puto aũt ingenuarũ aliquarũ
animarũ & Israeliticarũ primam hanc fuisse uocationem ad nuptias . Principaliter enim uult
Deus uenire ad epolationem istam beatam eos,qui ad intelligendũ sint ingeniosiores:& est ol
dere plerũq;,quoniam qui huiusmodi sunt,nolunt ad istam uocationem uenire: & ideo trans-
mittuntur alij serui prouocantes eos qui uenire nolebant, & promittentes si uenerint inuitati,
percipient à rege prandium præparatum,carnes taurorum, quæ inter munda omnibus mun-
dis mundiora habentur:manducabunt etiam saginata,id est ad unamquamq; propositionẽ,
exempla multa rationis probatione repleta & bene dioisa,quæ moraliter intelliguntur occisa,
quæ in unaqoaq; propositione afferunt multam ostensionem. Vt puta (argumenti gratia di-
co) si quis aduersus aliquam propositionem proferat qoædam dicta modica,& infirma, & nõ
magnam uirtotem rationis habentia , nónne uidentur tibi tenuia esse, & exilia, & macra quæ
Morales cibi. proferuntur,& ut ita dicam sicca & sine carnibus oerba? Sed nõ sunt talia quæ præparata sunt
in conuiuio regis,in quo dicit:Tauri mei,& saginata occisa,& omnia parata. Vtputa (manife-
standi intellectus gratia dicam) loquitur aliquis Apostolorum de castitate sermonem , sermo
ille rectè intelligitur turtor. Sed eom ipsum castitans sermonem cum multa rationis probatio
ne de scripturis repletum protulerit,ita ut delectet animũ audientis pariter & confirmet,protu
lit eũ saginatũ. Si de charitate loquutus fuerit, protulit colũbam . Et sic in omnib.eloquijs Dei
intellige,quid est exile & quid saginatũ.Sed qui principaliter quidem fuerant inuitati,primos
inuitatores quasi paoperes sensu neglexerũt,& egenos sermone,& abierũt sua seqoẽtes,& ma-
gis sunt delectati in illis,q̃ in his qoę per seruos suos rex promittebat: & unus quidem eorum
habens propriũ quendam agrũ non uenit ad nuptias:alius aũt negotiationem exequens,imi
tari quodammodo uolens illũ negotiatorem margaritarũ , & quærentem margaritas bonas,
Matth.13. qui cùm inuenisset preciosissimam margaritam,uendidit omnes ut emeret unam. Sed non bo
na negotiario ista, ad quam uadens qui fuerat inuitatus non percepit prandium quod à rege
fuerat præparatũ. Qui ergo ex intelligentibus inuitatis non ueniũt quidem, non aũt & seruos
ad uocandũ transmissos iniuriãt,nec interficiũt,leniores sunt illis qui ausi sunt talia. Et requi-
escũt quidẽ in agro proprio,alij aũt in sua negotiatiõe:reliqui aũt extra eos, uideamus q̃ sunt.

Puto

Puto quòd hi sunt qui ceciderunt in præparatione contentiosorum & astutorum uerborum, in quibus tenuerunt, aut uisi sunt tenuisse seruos transmissos, qui non fuerũt præparati ad soluendas eorum quæstiones uersutas, & contumelijs affecerunt ministros uocationis. Et est uidere quondie, quomodo inuitatores Dei simplices, & non ualde astuti secũdùm carnem, cum diuina sapientia sua uolunt illos tales docere: sed iniurias patiuntur ab eis qui intelligũt quidem, non autem uolunt credere ueritati. Alij autem & interficiuntur ab eis, quibus rex iratus dicitur, quoniam præuenit super eos ira usq; in finẽ. Et iratus rex misit exercitum suũ, siue multitudinem cœlestis militiæ, siue eos angelos qui positi sunt super pœnas, & interficiunt interfectores ministrorum uerbi, & omnem ciuitatem eorum succendunt. Puto ciuitas impiorum est, secundum unũquodq; dogma, congregatio eorum qui conueniunt in sapientia principũ huius seculi. Hanc succẽdit rex, & exterminat, quasi ex malis ædificationibus cõsistentẽ. Et siquando uideris exterminationẽ siue alicuius falsi nominis scientiæ, siue quorũlibet uerborũ profitentium ueritatẽ destructionẽ ualidam, non pigeat te dicere hoc factũ esse à militibus Dei, qui succẽdere solent ciuitates inimicorũ ueritatis Dei. Succensa est ergo & ciuitas doctrinæ Iudaicæ post Christi aduẽtum: qua succẽsa dixit rex seruis suis, id est Apostolis, aut Angelis Dei, qui præpositi erant super uocationem gentium, dicens:

Administri ultionis diuinæ.

NVPTIAE quidem paratæ sunt, inuitati aũt non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quãtoscũq; inueneritis, uocate ad nuptias.] Et est uidere ex omni uia imperitorũ dogmatũ, quæ fuerunt secundũ gentiũ mores, & ciuitatũ, & uillarum, uocatos ad nuptias. Et egrediẽtes serui, siue de Iudæa & Hierusalẽ Apostoli Christi, siue ab interioribus finibus, in quibus fuerant Angeli sancti, & uenientes ad uias diuersas diuersorum morum, congregauerunt & congregabunt quoscũq; inuenerint, malos quidem ut deponentes malitiam, quod est extraneum à nuptijs uestimentum, & induentes se opera bona, quæ sunt nuptialia uestimenta, impleant conuiuium nuptiale, recumbentes & requiescẽtes in fide. Cùm autem impletæ fuerint nuptiæ ex requiescentibus in fide, & cultura Dei, tunc ingredietur rex ad uidendum & iudicandum de discumbentium qualitate, ut eum quidem qui uestem non habuerit nuptialem arguens damnet, reliquis autem prandium præparatum apponat. Vidit autem unum non habentẽ nuptialem uestem: id est quia unius sunt generis omnes qui seruant malitiam post fidem quam habuerant ante fidem, & non deponunt eã, arguit eos quasi qui malè fecerint: eo quòd ausi sunt in huiusmodi nuptias introire non recipientes digna nuptijs indumenta, id est texturam uirtutum claram uestem, de qua etiam Salomon in Ecclesiaste præcipit, dicens: In omni tempore sint uestimenta tua candida. Obmutuit autem qui ausus fuerat in huiusmodi nuptias introire sine uestimento decenti, & sic condẽnatur ab eo qui dixit ministris suis, uidelicet præter exercitum illum qui erat desursum, ut alligantes eum manus & pedes quibus non sicut debuerat usus est (Nec enim ad bonum cucurrerat aliquando, nec aliquos bonos impleuerat actus) ejiciant eum non solùm de conuiuio nuptiali, sed etiã in tenebras exteriores, & omni lumine alienas mittant, ut sitiens lumen cum fuerit in tenebris exterioribus ploret ad eum qui potens est ei misereri, & eripere inde, & dentibus strideat, qui quoniam acerba manducauerant, malitia stupidi erant effecti. Vua enim acerba intelligitur malitia eius qui non obliuiscitur posteriora, nec appetit priora, sed permanet in idipsum, cùm deberet ad maturitatem proficere dulcem, & offerre uirtutis alicuius manducabilem botrionem. Et addit: Multi uocati, pauci uerò electi. Et si quis considerat multitudinem hominum, quæ in Ecclesijs congregatur, & discusserit quanti sunt qui conuersantur disciplinatè, & reformantur nouitate sensus sui, quanti autem negligentissimè conuersantes configurantur seculo huic, uidebit quia uerus est sermo Domini dicens: Multi uocati, pauci autem electi.

Eccl. 9.

TRACTATVS XXI. CAP. XXII.

IN illo tempore abierunt Pharisæi, & consilium acceperunt ut eum caperent in sermone, & mittunt discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magistẽr, scimus quia uerax es, & uiam Dei in ueritate doces, & nõ est tibi cura de aliquo, nec enĩ respicis personas hominũ: &c.] Voluntas loci præsentis secundum textum talis mihi uidetur. Iudæi propriam habentes conuersationem ex Lege, extraneam ab omni conuersatione gentium, & habẽtes præceptũ quod ait: Vsq; ad mortem certa pro ueritate, & Dominus pugnabit pro te: ideo contradicebant gentibus dominantibus sibi, ut non transgrederentur legem Dei: & frequenter radicitus interire periclitati sunt sub Romanis uolẽtibus statuam Cæsaris introducere in templum Dei, resistentes & prohibentes fortiores super se factos propter peccata. Inuenimus autẽ in historia Iudaica, quòd in tẽpore Tiberij Cæsaris sub Pontio Pilato periclitatus est populus, Pilato quidem cogente ut susciperẽt statuã Cæsaris in templo, Iudæis aũt & supra uires suas resistẽtibus. Similiter aũt scriptũ est factũ in tempore Caij Cæsaris. Existimamus ergo quoniam quàm diu quidẽ speculabatur populum illum Deus, circũdatus fuerat sepe Dominicæ tuitionis, quasi uinea

Disputatio de obediẽtia, Deo imprimis ac Magistratui politico, debita.

Iudæorum tumultus religionis causa.

Domini

Domini sabaoth, nihil huiusmodi contingebat eis. In primis autē ipse Pilatus cui tradiderant Christum, ausus est populum inquinare, quod grauius erat captiuitan bus uniuersis. Quoniā omnis captiuitas quam frequenter sunt passi, corporis erat uexatio, introductio aūt statuæ in

De Tributo disputationes.

tēplum, animarum erat interitus. Et in tempore ergo Christi, quando tributum iussi sunt dare Romanis, cogitatio, & cōsilium erat apud Iudæos, utrùm deberent qui Dei populus erant, & portio eius, tributum dare principibus: aut potiùs pro libertate bella suscipere, nisi permitterentur uiuere sicut ipsis placebat. Et refert historia quòd Iudas quidē Galilæus, cuius memor

Act. 5.

est Lucas in Actibus Apostolorum, auellens multam multitudinē Iudæorū, docebat nō oportere Cæsari dare tributum, neq; dominum Cæsarē appellare. Qui aūt erat in tēpore illo Tetrarcha, suadere populo festinabat, ut statui præsenti consulerent, & non uoluntariè contra fortiores susciperent bellum, sed acquiescerēt dare tributum. Et sermo quidem Euangelij præsentis, non quidem manifestè, tamen hæc ipsa ostendit. Qui autem diligenter considerat uerborum præsentium sensum, inueniet hoc & in loco præsenti. Nec enim haberēt occasionē Pharisæi, uolentes Christum capere in sermone, mittentes discipulos suos cum Herodianis ut eum interrogarent, utrùm liceret, Cæsari dare tributum, an nō: si manifestum apud eos fuisset, quoniam non oportet dare, & si consonantia uoluntatum apud eos fuisset ut non darent tributū. Et uide nisi manifestatur historia illa ex eo quòd uolentes Christum capere in sermone, non solùm miserunt discipulos suos interrogantes de censu, sed cum Herodianis. Forsitan enim in popu

Herodiani.

lo tunc qui quidem dicebant oportere dare tributū Cæsari, uocabantur Herodiani ab his qui hoc facere recusabant. Qui autem prospectu libertatis dare tributum uetabant, uidebantur es

Scopus insidiosæ quæstionis.

se Pharisæi, subtilitatem Iudaicarum disciplinarum cautiùs obseruātes, ut si quidem Christus responderet non oportere Cæsari dare tributum, traderent eum Romanis quasi recessionis auctorem. Si autem iuberet dari, Pharisæi accusarēt eum quasi personas hominum aspicientem, magis quàm docentem uiam Dei in ueritate. Considera autem, & uide quoniam Pharisæorum discipuli dicentes: Magister scimus quia uerax es, & uiam Dei in ueritate doces, & non est tibi cura de aliquo, neq; enim aspicis personas hominum: prouocabant eum per huiusmodi laudem ut non acciperet Herodianorum personas, qui partes Cæsaris defendebant: aut respondens secundum uoluntatem Pharisæorum, quia nō licet Cæsari dare tributum, traderetur Herodianis. Vnde & Dominus uidens nequitiam eorum ita dixit:

QVID me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denariū. Et ait illis Iesus: Cuius est imago hæc, & suprascriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei sunt, Deo.] Ex hoc loco discimus Saluatoris exemplo, ut nō his quæ à multis dicunt, & propterea gloriosa uident, occasione pietatis attēdamus, sed quæ conuenienter secundum ordinē rationis dicunt. Nā cùm quæreret ab eo utrùm licet Cæsari dare tributum, an non: non simpliciter dedit responsum secundum quod uidebatur eis, sed dixit: Ostendite mihi numisma census: & interrogauit, Cuius est inscriptio? Et dicentibus eis, quòd Cæsaris, respondit quòd oportet reddere Cæsari, quæ Cæsaris sunt, & non eum

Non pugnant Dei cultus & obedientia erga Magistratum.

oportet fraudare à proprijs eius pietatis occasione. Nec enim ex eo quòd reddit quis Cæsari quæ Cæsaris sunt, impeditur reddere Deo, quæ Dei sunt. Potest aliquis moraliter intelligere locum istum hoc modo. Omnes consistimus ex anima & corpore: differamus nunc dicere quoniam & ex spiritu: & debemus quædam dare quasi tributum corporū principi qui dicitur Cæsar, id est necessaria corpori, & habentia imaginē principis corporū corporalem, hoc est escas, & uestimenta, & somnum, & quæcunq; necessaria sunt ad repausationem simplicē naturæ carnalis, sine quibus consistere non potest carnis natura. Item quoniam anima quantū ad natu

Corporibus et Animab. quid tribuendum.

ram suam secundum imaginē est Dei regis sui, quæcunq; sunt conuenientis animarum naturæ, id est uiæ omnes quæ ducūt ad uirtutē, debemus ea Deo offerre. Qui ergo supra modū docent legē Dei, & de rebus corporalibus & debitis corpori nihil curare præcipiunt, ipsi sunt Pharisæi qui reddere tributū Cæsari uetabant: id est qui tota uirtute suadēt omnino ieiunijs & uigilijs debere affligere corpus, & abstinere ab omnibus quæ sunt corporalis, & necessaria corpori, ut

1. Tim. 4.

nihil ex nobis corporis principi tribuatur: quales sunt de quib ait Apostolus: Nouissimis temporibus recedent quidam à fide attendētes spiritibus erroris & doctrinæ dæmoniorū in hypocrisi loquentiū mendaciū, cauteriatā habentiū conscientiam suam, prohibētium nubere, & iubentium abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendū cum gratiarū actione fidelibus. Alij aūt sunt qui supra modū existimant oportere corporibus indulgere, & per omnia satisfacere principi corporū: & ipsi sunt secūdū similitudinē Herodianorū dicētiū oportere Cæsari dare tributū. Saluator aūt noster Verbū Dei, dilucidè separās rationabilia corporis debita à debitis spiritalibus animæ, dixit: Reddite Cæsari quæ Cæsaris sunt: & quæ Dei sunt, Deo. Imaginē enī Cæsaris habet omnis res corporalis, & imaginē Dei habet omnis uirtus. Si ergo sic reddim⁹ principi carnis quæ carnalia sunt, ut nō fraudem⁹ Deū à spiritalib. eius uirtutib⁹, tūc reddimus

principi

principi corporum quæ corporis sunt, id est ea sola quæ necessaria habet carnis natura, & nihil amplius quod pertineat ad rationem uirtutum. Et si sic uirtutibus seruiamus ut non grauetur carnis natura à necessarijs suis, tunc reddimus Deo quæ Dei sunt: ut nec uirtus minoretur dū supra modum carni seruimus, nec carnis natura grauetur dum abundantius uirtutibus adhæremus. Scio & huius loci aliam traditionem, quoniam princeps mundi moraliter dicitur: sicut & omnium gentium principes, in persona principum mundi ponuntur. Rex autem omnium seculorum Deus, non in uno mysterio sed ubiq; est Deus. Quoniam ergo habemus quædā in nobis quæ sunt principis huius mundi, id est diuersas malitias, & non possumus prius reddere Deo quæ Dei sunt, nisi reddiderimus principi quæ principis sunt, id est nisi deposuerimus malitiam uniuersam: ideo Dominus ostenso sibi numismate, & imagine eius respondit: Reddite Cæsari, quæ Cæsaris sunt, & Deo, quæ Dei sunt. Et hoc discamus ex loco præsenti, quoniam si quando tentati fuerimus ab eis qui uolunt occasionem, & proponunt nobis quasdam propositiones non ut discant, sed ut causam accusationis inueniant contra nos, nec omnino tacere debemus, nec simpliciter respondere, sed cum cogitatu, & circumspectu, ut quantum possibile nobis fuerit præcidamus occasionem quærentium in nobis occasionem, & doceamus intrepte sensibiliter ea quæ possunt saluare uolentes saluari.

Anagoge.

TRACTATVS XXII. CAP. XXII.

IN illa die, accesserunt ad Iesum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerunt eum dicentes: Magister, Moses dixit: Si quis mortuus fuerit: & cætera.] In qua die? In illa die sine dubio, quando ineuntes Pharisæi consilium acceperunt aduersus eum ut caperent eum in sermone, & interrogauerunt eum de censu. Forsitan enim respondēte Domino: Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo: & admirantibus cunctis de responso ipsius, bene æstimauerunt Pharisæi uidentes sensata eius responsa. Sadducæi autem per interrogationem huiusmodi uoluerunt se ostendere prudentiores habere sermones, dicentes resurrectionem non esse. Sadducæi enim qui dicunt resurrectionem non esse, non solùm hanc quæ in consuetudine à simplicioribus carnis resurrectio nominatur negabant, sed etiam animæ immortalitatem tollebant. Secundum quos etiam nunc sapiunt Samaræi. Nec non etiam Apostolorum tempore quidam ex Corinthijs similia sapiebant, animæ uitam post mortem negantes. De quibus talia scribit Apostolus, Si Christus prædicatur quòd à mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in uobis, quia resurrectio mortuorum non est? & cætera quæ de ipsa causa sequuntur. Quòd autē Corinthij permansionē animæ denegabant secundū sententiam Sadducæorum, illud ostēdit quod ait Apostolus: Si in hac uita tantum sperātes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Quamuis enim quis carnis resurrectionē non credat, tamen qui animam existimat immortalē, non tantùm in hac uita sperat in Christo: sed ille in hac uita tantùm sperat in Christo, qui animam uictutam non credit post mortē. Quoniam ergo ad defensionē sui erroris proferunt Sadducæi exemplum de lege Mosaica, dignum mihi uisum est ponere ipsum textum legis quē proferunt Sadducæi, habentē hoc modo in Deuteronomio: Si habitauerint fratres in idipsum, & mortuus fuerit unus ex eis, semē aūt non fuerit ei, non erit uxor mortui fratris uiro non appropinquanti. Frater uiri eius ingredietur ad eam: & accipiet eam sibi in uxorē, ut habitet cum ea: & erit infans quicunq; fuerit natus, constituetur ex nomine fratris eius mortui, & non delebitur nomen eius ex Israel. Si aūt noluerit homo accipere uxorem fratris sui, ascēdet uxor fratris eius ad portam ad seniores, & dicet: Non uult frater uiri mei suscitare fratris sui nomē in Israel. Et uocabunt eum seniores ciuitatis illius, & dicēt ei: & si stans dixerit: Nolo eam accipere: accedens uxor fratris eius ad eum ante cōspectum seniorum excalceabit calceamentum eius de pede ipsius, & expuet in faciē eius, & respondens dicet: Sic facient homini, qui non ædificat domum fratris sui, & uocabunt nomen eius in Israel, Domus excalceati calceamentum. Hæc uerba legentes Sadducæi, & nihil dignum Deo intelligentes in eis, arbitrati sunt non posse fieri propter hæc uerba, ut mortui resurgant, ut uir iterū sit uirilia habens membra, aut mulier sit muliebria habens membra. Et Dominus quidem respondens eis, uoluntatem uerborum legis non exposuit quasi indignis huiusmodi agnitione mysterij, sed tantùm simpliciter eis dixit resurrectionem futuram, contestantibus hoc etiā scripturis diuinis, quoniam illic nuptiæ non sunt, sed erunt qui resurrexerint sicut angeli in cœlo, & quia transformabunt corpora humilitatis eorū secundū corpora angelorū cœlestia atq; luminea. Non aūt existimaui superfluū, ex quo semel ipsa uerba protulimus legis, ut sensum eorū aliquatenus explanemus. Quæro ergo quæ sit hæc mulier una & duo fratres, quorum primus quidem habuit uxorem, & fructū nō reliquit ex ea: alter aūt mortui frater, qui accepit eā, & generauit ex nomine mortui: & quis est ille qui nō uult accipere uxorem fratris sui, & propterea corā senioribus excalceat eū mulier calceamentū unum, & expuit in faciem eius ascendens ad portā dicens: Nō uult frater uiri mei suscitare nomē fratris sui in Israel: & qui sunt seniores,

De Mortuorū Resurrectiōe, disputatio.

Sadducæi. *Samaræi.*

1. Cor. 15.

Deut. 25. *Lex de Vidua fratris defuncti.*

Sensus legis.

& quæ

Allegoria de Lege & Euangelio.

& quæ porta ad quam ascendit mulier illa. Duo igitur fratres sunt, primus quidem sermo Legis, secundus uerò Euangelij sermo. Hos ambos una peperit sapientia mater, & una eos semper habuit domus, id est eadē scriptura ueteris Testamēti, & in idipsum habitauerunt semper. In aduentu autē Christi mortuus est frater prior, id est sermo Legis, ex eo quòd euacuatus per nouum Testamētum irritus factus est. Mulier autē sermonis illius est omnis anima, uel synagoga quæ priùs fuit sub Lege: qualis fuit anima Pauli, uel Petri, cæterorumq; ex populo illo.

Animæ fidelium.

Omnis aūt anima recta quæ fuit amatrix sermonis illius, & uult memoriam illius & nomē apud se semper seruare, ut nunquā desinat dici uxor illius, efficitur uxor fratris alterius, non peregrini & extranei uerbi quod nō appropinquat. Peregrinū autē & extraneum est omne uerbū gētile, quod longè est à genere legis Dei: sed accepit sibi uirū Euāgelicū sermonē, fratrē uiri sui defuncti atq; propinquū secundū genus diuinū, ut faciat natos ex eo. Ex priore sermone nullū potuit facere natū, quia ex operibus Legis nemo iustificatur. Nam aūt mulieris de uiro secūdo opera eius sunt sancta, & ipsa est mulier seruans Legis mandatū. Et omnis puto anima in primordijs suis priùs accepit uerbū secundū simplicē historiā Legis, qui sine dubio morietur, cū cœperit anima illa ad maiora proficere. Sic mortuo simplici uerbo, specialiori iungitur uerbo, qui est secundū mysteria altiora in scripturis. Anima autē quæ non seruat Legis mandatū, quę priùs fuit sub Lege, post mortē Legis fit uxor uiro non appropinquanti, quando suscipit uerbum quod non appropinquat omnino Legi priori, nec est secundum sensum eius, sed omnino habet extraneū.

Animæ hæreticorum.

Et tales sunt omnes animæ hæreticorū: quibus sermo quidē Legis antiquę mortuus est, uoluerunt aūt uerbo nubere spiritali, quod semper habitauerat in idipsum cū Lege antiqua sub una eadēq; domo eiusdē scripturæ: sed nupserunt alicui extraneo uerbo, & alieno tam à nouo q̄ à uetere Testamēto, & nunquā eis appropinquāti. Cùm aūt anima recta mortua sibi sicut diximus Lege, acceperit super se Euangelicū uerbum, fratrē defunctæ Legis, tunc frater mortui, hoc est uerbū nouæ Legis intrat ad animā illam, & fit intus in ea, & accipit illam sibi uxorē, & cohabitat animæ illius in omni beatitudine eius, & ex ea fructificat, & infans quicunq; natus fuerit ei (id est opus quodcunq; factum fuerit ei) bonum efficitur ex nomine fratris mortui: & quāuis non sit ex Lege natū, tamē baiulat nomē Legis prioris, & dicitur opus illud generatū ex Lege, & nomē legis Dei nominatur in opere illo bono, quoniā & illa Lex, Dei lex uocabatur: & non deletur nomē Legis illius ab omni opere animæ sanctæ, licet sit ipsa euacuata. Sequitur aūt quod ait: Si aūt noluerit homo accipere uxorē fratris sui, ascēdet uxor fratris eius ad portā ad seniores, & dicet quæ scripta sunt dici. Et primùm uide quàm diu quidē & mulier faciebat quod præceptum ei fuerat ex Lege, & uir intrans ad eam habitabat cum ea, & generabat ex ea, non dicebatur homo, sed frater defuncti. Quando aūt non uult accipere uxorē fratris sui, nec uult suscitare fratris sui nomē in Israel, & uocatus à seniorib. ciuitatis dixerit, Nolo eam accipere: tunc iā nō dicitur frater, sed homo. Vtputa quādiu quidē facit Legis mandatum, dicit ad eum scriptura, Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes. Si autē præterierit, dicit ei, Vos autē sicut homines moriemini.

Psal. 82.

Hieron. Nam suprà unū è duobus fratribus Legem, alterū Euangeliū appellasti.

Propinquus autē qui non uult accipere fratris sui uxorē, habetur omnis hæresiacus sermo: quoniam post mortē Legis, facta est altera quædam traditio Legis erratica, & non spiritalis, neq; uera: quæ quamuis sit peruersa, tamen generationem habet ex Lege, quoniam ex occasionibus eorum quæ dicuntur in Lege sumit originē: & ideo dicitur homo propinquus nolens suscitare nomē fratris sui, & honorare nomē Legis. Hoc autem uerbum cùm sit prauum, non uult accipere uxorē fratris sui, id est animam rectam, ad fructificandum & reparandum nomē Legis. Propter quod mulier illa non deorsum stat quę parata fuit honorare uirū suum priorē, sed ascēdit ad portam, de qua scriptum est: Hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam: & ad seniores ciuitatis illius, id est ad presbyteros Ecclesiæ Dei: & conuincet mulier uerbum illud prauum dicēs, Quòd non uult frater uiri mei suscitare nomē fratris sui in Israel. Qui enim contraria docet Legi, non uult suscitare semē Legis. Ita seniores ciuitatis illius interrogant uirum illum talē si uerè non uult. Quando enim sacerdotes discutiunt uerba dogmatis alicuius, quasi interrogant illud. Et cùm inuenerint ipsum quod Legi contraria profitetur, uidetur dogma illud senioribus dare responsum, & dicere quia nolo accipere eam quæ fuit Legis. Cùm ergo ille responderit nolle se, accedit ad eum anima sancta, & sub presentia seniorum excalceat eum calceamētum eius unum & ignominiat eum. Et uide in his ex eo quod alibi scriptum est, Solue calceamēta pedum tuorum: ad Mosen: & iterum in Euangelio dicit: Cuius nō sum dignus ego soluere calceamēta pedum eius: ne fortè non sit hoc ipsum soluere calceamētum, & excalceare. Nec enim excalceare iubetur Moses, nec Ioannes de Saluatore loquens excalceare dixit, sed soluere. Iste autē qui contra Legem agit excalceatur.

Cogitur multa malè interpretari, qui non uult unum rectè intelligere, ut alibi Irenæus ait.

Exod. 3.

Matth. 3.

Dogmata hæreticorū qualia sint.

Omne enim dogma quoniam ex occasione ueritatis scripturarum nascitur, plerumq; in aliqua quidem parte uerum dicit, in alia autem falsum. In qua ergo parte falsum dicit, in ea parte arguitur, & conuictum ab anima sancta excalceatur à colore uerisimilis erroris sui, quod fuerat calceatum.

ceatum. Et ideo omnis hæreticus sermo nec ad plenum excalceatus est, nec ad plenum calceamentis ornatus. Propter quod expuit in faciem eius coram senioribus mulier illa abrenuncians eum. Expuere enim uidetur in faciem dogmatis erratici omnis anima in eo quod abrenunciat ipsum, & abdicat. Et uerè nisi abrenunciauerit anima omne dogma peruersum, non potest firmiter uerbo nubere ueritatis. Et respondens dicet: Sic facient homini, qui nō ædificat domum fratris sui. Omnis ergo qui uidet hunc hominem excalceari à muliere & expui, & audire dicentem: Sic facient omni homini, qui non ædificat domum fratris sui, omnia ad ædificationem fratris facere debet. Si autem non ædificauerit domum fratris sui Legis, excalceabitur similiter unum calceamentum, & expuetur, & nomen eius uocabitur in Israel ab omnibus uidentibus eum, Domus excalceati calceamentum. Quoniam autem animæ uir prior fuit sermo Mosaicæ legis, secundus autē Euāgelicus sermo, cui nubit omnis anima recta, mortua Lege, illud est documētum quod Apostolus dicit hoc modo, An ignoratis fratres (scientib. enim Legē loquor) quoniam lex dominatur homini, in quantū temporis uiuit? Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro adultera est, si facta fuerit alteri uiro. Si autem mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri, its ut non sit adultera si fuerit cum altero uiro. Hæc in excessu diximus ad manifestandū legem Mosis, cuius memoriā facientes Sadducæi, Christum interrogabāt dicentes: Moses dixit: & cætera: putauerunt omnia sic futura esse illic, quomodo sunt in seculo isto uiri & uxores, patres & filij, fratres & sorores. Debuerāt enim considerare tunc Sadducæi ea quæ sequebāt opinionē eorū: quoniā si sunt ibi nuptiæ, & partus: si partus, & mortes & infirmitates: si natiuitas, & pueritia, & ascensiones à pueritia ad maturitatem uirilē, & minorationes senectuus. Si autē hæc omnia, erit & malitia, & uix alicubi uirtus inuenietur in raris hominibus quærentibus eā. Et his quid potest esse amplius uanū? & melius est ut nec sit resurrectio, quàm ut sit talis qualē existimant Sadducæi. Si aūt est ibi aut pater, aut frater, aut aliquid eiuscemodi, non tamen est secundū natiuitatem carnalē, neq; per mulierē, neq; per turpes corporis partes. Ego aūt existimo non tantùm ibi patres & filios esse secundū impassibilem spiritū, sed etiā uxorem & uirū in spiritus unitate, secundū parabolā illam quæ dicit: Simile est regnū cœlorū homini regi qui fecit nuptias filio suo: & cætera. Ergo filius regis in resurrectione mortuorū faciet nuptias extra omnes nuptias quas oculus uidit, & auris audiuit, & super cor hominis ascēderūt: & erunt illæ nuptiæ castæ, & diuinæ, & spiritales in uerbis mysterialibus constitutæ, quæ non licet hominibus loqui. Et quæres si in resurrectione possunt esse & aliorum nuptiæ secūdum nuptias Christi, aut potiùs solus Christus sponsus, destruēs nuptias omnes, faciet nuptias, ut sine duo in carne una: magis aūt non solū duo in carne una, sed duo spiritus unus, id est sponsus & sponsa. Sed uide ne tu audiens hæc aberres audiens fabulas aliquorum dicentium esse secula masculina, & fœminina, qui finxerunt & coniunctiones seculorum illorum quæ non sunt, neq; sit eorum memoria in scripturis. Nunc uideamus Christi responsa, quibus ait:

ERRATIS nescientes scripturas, neq; uirtutem Dei. In resurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiunt, sed sunt sicut angeli in cœlo.] Quæritur hic Saluator, qui dicit ad Sadducæos, Erratis nesciētes scripturas, neq; uirtutem Dei. Iudicat enim quoniā in quibusdā scripturis positum est, ut in resurrectione nuptię non siut, hominibus uidelicet factis in similitudinem angelorum. Quæ ergo scriptura est docens quoniā in resurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiunt? Et in qua scriptura uel Legis, uel Prophetarū discimus, quoniā erunt qui resurrexerint sicut angeli in cœlo? Manifestè enim in ueteri Testamento hoc nō legitur scriptū, & quærat qui uult si poterit inuenire. Nos autem dicimus quia scriptū est, non tamē in ipsis sermonibus manifestè ista dicentibus, sed in mysterio indicantibus secundum intellectū moralem. Nam cùm sit Lex umbra futurorū bonorum, & dicens quædam de uiris & uxoribus, & exponēs nuptias, non principaliter de ipsis nuptijs intelligitur, quas non simpliciter secundum carnem nuptias existimamus, sed de talibus nuptijs quales nos suprà de Christo & Ecclesia exposuimus in seculo illo fore. Vt puta Abraham duos filios habuit, unū ex ancilla, alterum ex libera: & qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, secundū promissionem, non omnino oportet me stare in intellectu carnalium nuptiarum liberæ & ancillæ: sed hæc alia significant ex alijs. Et iterum: Propter hoc linquet homo patrem & matrem, & iungetur uxori, & erunt duo in carne una. non ita debemus existimare quod dicitur, quasi nullum mysterium demonstretur in eis, quoniam mysterium illud magnum est de Christo & Ecclesia. Et sunt alia mille loca de nuptijs scripta: & unusquisq; locus castum & diuinum de nuptijs continet intellectū, secundum expositionem moralem. Quicunq; ergo scripturas legit, & nuptias uirorum atque uxorum, & nihil amplius existimat demōstrari in eis nisi simplices nuptias, errat in eis nesciēs scripturas, ne que uirtutem Dei: sicut errabant Sadducæi, nuptias legentes in scripturis, & carnaliter eas intelligentes. Quæret aliquis, hoc quod dicit Sadducæis, Erratis nescientes scripturas: utrùm in hoc eos errare significet, quoniam scripturas alias extra libros Mosaicos non legebāt,

Rom. 7.

inexcessu.

Perstringit Valētinianos, qui Aeonum coniugias fingebāt, ut est apud Irenæū lib. 1. et 2.

Respōsio Christi Sadducæis data, de uita æterna & hominum conditione.

Tropologiæ in historijs sacris de Nuptijs.

Gal. 4.

Gen. 2.

Eph. 5.

aut quia nec ipsos libros Mosaicos legẽtes intelligebãt. Et dicet aliquis: In hoc illos increpabat errare, quia non legebãt cæteras scripturas quæ sunt extra Legem, id est libros secretos: & ideo errabant nescientes scripturas. Alius autem dicit: Sufficit ad arguendum errorem Sadducæorum, quòd nesciebant Mosaicæ legis scripturas, ex eo quòd diuinum sensum earum non scrutabantur. Duas tamen res dicit Sadducæos nescire, unam quidem scripturas, alteram autẽ uirtutem Dei per quam resurrectio fit, & noua uita in ea. Potest aliquis dicere: quoniam Dominus arguens Sadducæos nescire uirtutem Dei, se eos non cognoscere arguebat. Ipse enim erat uirtus Dei, & sapientia, & non cognoscebant eũ Sadducæi quasi nescientes scripturas quę loquuntur de eo. Propterea nec resurrectionem credebant quam facturus fuerat ipse sanctorum suorum. Qui autem non uult intelligere dictum hoc, ut Sadducæi ideo uideãtur culpari, quia scriptura de nuptijs quibusq; positas moraliter non intelligebant secundum spiritalem expositionem, sed simpliciter secũdum corporalem historiam, necesse habebit unum facere ex duobus: aut non credere præsentibus uerbis Christi, quasi malè Christo dicente, qui dixit positum esse in scripturis quod positum non erat: aut refugere ad libros secretos in quibus de uita illa beata manifestiùs uidetur esse conscriptum: & dicet ad illas scripturas referendũ esse, quod hîc Dominus dicit ad Sadducæos. Erratis nescientes scripturas. Et inde nisi ex omni parte cadat quicunq; moralem scripturarum respuit intellectum. Propterea non aliter mihi uidetur solui posse quod dicitur: Erratis nescientes scripturas, neq; uirtutem Dei: nisi scripturas quis moraliter audiens, aliã ex alijs intellexerit, demonstrantes in quibus aliquid de uiris, & uxoribus loquũtur scripturæ: & quemadmodum errant qui propheticas scripturas non intelligẽtes moraliter, putant post resurrectionem homines manducaturos, & bibituros escas carnales: & pòst quoniam & scripturæ propheticæ talia continent quædam sicut & de de nuptijs uirorum & mulierum scripta, secundum textum intelligentes, putant nos etiam post exitum futuros esse in usu carnalium nuptiarum, propter quas nec uacare quis orationibus potest absq; macula nec in hoc mundo. Item quæro, quod dicit: Erratis nescientes scripturas neq; uirtutem Dei, utrùm ad illud solum pertinet quod dicit: In resurrectione neq; nubunt, nẽq; uxores accipiunt: aut etiam ex eo quod ait: Sed erunt sicut angeli in coelo. Nec inuenio alicubi scripturam dicẽtem, sanctos post exitũ fore sicut angelos Dei: nisi fortè quis & hoc moraliter intelligat secundũ illud quod dicitur: Tu autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in senecta bona. Item appositus est ad populum suum, aut adpositus est ad genus suũ. Restat ut dicamus de eo quod ait: Non legistis de resurrectione quod dictum est uobis à Deo: Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: non est Deus mortuorum, sed Deus uiuentium. Et hîc dicimus quoniã cùm posset mille exempla proferre ostendentia resurrectionem futurã, hoc nõ fecit ex Prophetis, sed tantùm ex Lege, quoniã Sadducæi tantùm Mosaicã legem legebant, ex qua uolens illos placare, protulit inde exemplum. Deus enim qui est dicit: Ipse ego sum qui sum, & hoc mihi nomen est sempiternum. Si impossibile est ut dicatur eorũ Deus esse, qui non sunt, & si hoc impossibile est, ergo eorum est Deus qui sunt, & qui uiuunt, & sentiunt beneficiũ eius. Et uide quia non dixit, Ego sum Deus Abraham, & Isaac & Iacob: sed Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. In alio autẽ loco sic dixit: Vade & dic ad Pharaonem: Deus Hebræorum misit me. Qui enim perfectissimè sunt circa Deum, quantũ ad comparationem dico cæterorũ hominum, pleniùs totum habent Deũ in se: propterea non cõmuniter, sed singulariter eorũ dicitur Deus. Vtputa si dicatur, Ager ille eorum est: ostendimus quod unusquisq; eorũ qui possident agrum illũ, partem modicã habent de eo, & non habent eum in toto. Si autem dicimus, quoniã ager ille illius est, demonstramus quia totum agrũ illum possidet ille. Sic & ubi dicitur Deus Hebræorũ, imperfectio demonstratur eorum, quoniam unusquisq; eorum aliquid modicum de Deo habebãt. Abraham autem totum habebat Deum, & Isaac totum habebat Deum, & Iacob totum habebat Deum, ideo non dicitur in communione, Deus eorum: sed Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob: quasi singuli eorum totum habeant Deum. Sic & alibi dicitur Deus Heliæ. Christi autem & Deus & pater est. Quod beneficium singulare donauit etiam discipulis suis, ut non solùm Deus sit eorum, sed etiam pater: sicut dicit ad Mariam post resurrectionem suam: Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum, ad Deum meũ, & ad Deum uestrum. Lucas autem hoc addidit amplius dicens: Non est Deus mortuorum, sed uiuorum. Omnes enim ei uiuunt. quod non ad modicam laudem respicit patriarcharum qui non solùm uiuebant, sed Deo uiuebant quod uiuebant, & nemini alteri, ut nos festinemus nemini uiuere nisi Deo.

Margin: Sadducæorum ignorantia errorum causa fuit. — Gen. 15. — Exod. 3. — Demonstratio Resurrectionis mortuorum. — Exod. 3. — Ioan. 20. — Luc. 20.

TRACTATVS XXIIII. CAP. XXII.

Margin: De Dei & Proximi dilectiõe.

IN illo tempore, Audientes autem Pharisæi quòd silentium imposuisset Iesus Sadducæis, cõuenerunt in unum, & interrogauit unus ex eis tentans eum: Magister quod est maius mandatum in Lege? Ipse autem dixit eis, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex

tota

tota anima tua, & ex tota mente tua. Hoc est maximū & primum mandatum: & reliqua.] Cùm Dominus ad interrogationem Sadducæorum esse resurrectionem audire nolentibus demonstrasset Legis exemplo (sicut dixit Matthæus) silentiū Sadducæis imposuit Iesus: volens ostendere, quoniam amaram & nociuam mendacij uocem obmutescere fecit claritas ueritatis. Sicut ergo Saluator uerbo doctrinæ suæ silentiū imposuit Sadducæis, & falsum dogma, quod apud illos ueritas putabatur, conuicit fiducialiter: sic facient & Christi imitatores exemplis scripturarum, quibus oportet secundum sanam doctrinam omnem uocem obmutescere Pharaonis in qua glorians dicit: Mea sunt flumina, & ego feci ea, sicut scriptum est apud Ezechielem. Sadducæi ergo qui dicunt resurrectionem non esse, interrogauerunt Saluatorem ea quæ scripta sunt, existimantes silentium imponere ei. Sed nec Iesus, nec dilecti discipuli eius aliquando obstruūtur ab impijs. Proprium est enim ut Sadducæis silentiū imponatur à Christo. Iustus enim tacet quidem sciens tempus tacendi, & tempus loquendi, non autē obmutescit. Et sicut propriū est iusti tacere, non autem obmutescere: sic proprium est Sadducæorum uel omnium qui mendacij sunt doctores, obmutescere quidem, non autem tacere. Nam etsi obmutescunt quantum ad rem, non tamen tacent. Ideo & Dn̄s non homini dixit, sed mari: Tace & obmutesce: increpans illud cùm turbaretur. Tamen Pharisæi qui resurrectionem consentiunt, audientes quòd silentiū imposuit Sadducæis, conuenerunt in unum, uidelicet resurrectionis dogmate præualente, & congregati sunt qui non congregabantur, quàm diu Sadducæis silentium non imponeretur. Nihilominus tamen & si congregati fuerint, propterea quòd tenuit resurrectionis probatio, tamen unus ex eis interrogauit, non quasi uolēs ab eo discere quæ interrogabat, sed tentans Dominum Deum. Omnem ergo hominem qui non discendi gratia, sed tentandi causa, neq; ex affectu simplici interrogat aliquem doctorum de qualicunq; capitulo, existimare debemus fratrem Pharisæi illius qui Saluatorem interrogatione sua tentabat. Omnia enim quæ fiūt in sanctos Christi, siue ab insidiatorib. siue à diligentibus, in se suscipit uniuersa: secundum ea enim quæ scripta sunt, tractare debemus & ea quæ scripta non sunt. Scriptū est enim propter esurientes, & sitientes eum dixisse, Esurij & sitij: & propter nudos, & peregrinos, & ægrotantes, & in carcere positos, Nudus fui, & hospes fui, & in carcere fui, & infirmus fui. Secundum consequētiam similitudinis addamus & nos: Iniurias passus sum, cæsus sum, & tētatus sum: & omnia. Et sicut in illis quæ scripta sunt, uerus est sermo Dn̄i dicentis: Quàm diu uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis: sic cùm iniuriam passus fuerit iustus, uel blasphematus, uel aliquid tale passus, pone Christum in eos qui fecerunt dicentem eis: Quando uni ex minimis istis fecistis iniuriā, me tentastis, me blasphemastis. Videamus nunc propositionem tentantis. Magister (inquit) quod est mandatum maius in Lege? Tentans dicebat, Magister: quoniam non quasi discipulus Christi proferebat hanc uocem. Hoc autem manifestius erit ab exemplo quod dicimus. Puta, pater filij sui pater est, & nemo eum propriè potest dicere patrem, nisi filius eius: & mater filiæ suæ mater est, & nulla eam potest dicere matrem, nisi sola filia eius. Sic & magister discipuli sui magister est, & discipulus magistri sui discipulus est. Propterea nemo potest dicere bene, Magister, nisi discipulus. Et uide nisi propter hoc, quia non omnes qui dicunt eum magistrum, bene dicūt, sed hi soli qui habent discendi uoluntatem ab eo, dicebat ad discipulos suos: Vos uocans me magistrum, & dominum, & bene dicitis: sum etenim. Bene ergo discipuli Christi uocant eū magistrum, & seruientes uerbo ipsius, bene illum dominum uocant. Vnde bene dicebat Apostolus: Nobis autem unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Et illud cōsidera quod ait: Satis est discipulo, ut fiat nō simpliciter sicut magister, sed sicut magister eius. Si quis ergo aliquis non discit à uerbo, nec tradit se ex toto animo suo, ut fiat dilecta plantatio eius, dicit autem ei, Magister: frater est Pharisæi tentantis Christum, & dicētis ei, Magister. Sic & omnis qui dicit: Pater noster qui es in cœlis: nō debet habere spiritum seruitutis in timore, sed spiritum adoptionis filiorum. Qui autem non spiritum adoptionis filiorum habet, & dicit: Pater noster qui es in cœlis: mentitur, cùm non sit filius Dei, Deum patrem suum appellans. Interrogatio autem ipsa est talis: Quod est magnum mandatum in Lege? In quo dignum est ut de mandatorum differentia aliquid exponamus. Quędam enim mandata sunt magna, quædam autem subsequentia: & sic per ordinem usq; ad minima mandata est requirendum. Si enim tētanti Pharisæo, & dicenti: Quod est maius mandatum in Lege: non respondisset, consequenter existimabamus non esse mandatum maius altero mandato. Nunc autem cùm respondens dicat: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mēte tua: hoc est magnum mandatum & primum, necessariam discimus sententiam de mandatis, quoniam & sunt magna, & sunt inferiora, usq; ad minima. Adhuc autem & illud attende, quòd Pharisæus interrogauit quod est magnum mandatum in Lege: Dominus autem respondens ei docet nos, quia non solùm magnum est mandatum, diligere Dominum, sed etiam primum. Primum autem non ordine scripturæ, sed dignitate uirtutis. Et hoc quasi conueniens huic lo-

Ezech. 29.

Matth. 8.

Fratres Pharisæi secundum Origenem.

Matth. 25.

Quorum magister Christus sit.

Ioan. 13.

1. Cor. 8.

Rom. 8.

Matth. 6.

De mandatorū differentia.

eo est attendendum, quia quasi multis mandatis constitutis, ita nũc magnum hoc, & primum dixit mandatum: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Secundum & simile est priori, & propter similitudinem magnum: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: ut secundum hoc intelligamus & aliud esse quod sit magnitudine & ordine tertium, aliud uerò quartum: & sic per ordinem dinumerans Legis mandata, accipiens à Deo sapientiam, ordinet ea quia usq; ad minimum. Quod opus nullius alterius est nisi

1. Cor. 1.

Christi solius, qui est Dei uirtus, & Dei sapientia. A' temporibus igitur Mosis usq; ad Saluatoris aduentum cùm legeretur Lex, forsitan quærebatur quod esset magnum mandatum in ea. Nec enim interrogasset hoc Pharisæus, nisi diu apud illos de hoc quæsitum fuisset, & non inuentum, donec ueniens Iesus docuit non solùm quod esset magnum, sed etiam primum & quod esset secũdum simile priori. Ipsius ergo est opus inuenire & tertium, & quartũ, & reliqua. Quæres autem si est aliquod mandatum non habens utrumq;, id est, ut & primum sit & magnum, sed unum ex eis. Et puto tale aliquid dicit Apostolus ad Ephesios: Honora patrem tuum & ma-

Ephes. 6.

trem, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & eris longæuus super terram. Ergo primum quidem, non autem & magnum, Honora patrem tuum & matrem: & si est aliquod magnum quidem, non autem & primum, quæres differentiam magnitudinis mandatorum. Et quia ad comparationem quidem mandatorum sunt alia minima, utile est ad exemplum proferre quod ipse Dominus ait: Si quis soluerit unum de mandatis his pusillis, & do-

Matth. 5.

cuerit sic homines, minimus uocabitur in regno Dei. Et Saluator quidem tradens quod esset magnum mandatum, & primum, ad interrogationem Pharisæi tentantis: adijciens autem & secundum simile priori, quod erat: Diliges proximum tuum sicut te ipsum: addit dicens: In his duobus mandatis, omnis Lex & Prophetæ pẽdent. Apostolus autem ad Romanos dicit: Non

Rom. 13.

Dilectionẽ erga Deũ & proximũ, summã Legis cõplecti.

mœchaberis, non occides, non furtum facies, & si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Videamus ergo utrùm aliud est pendere omnem Legem & Prophetas in his duobus mandatis de dilectione Dei & proximi: aliud autem, recapitulari omne mandatum in hoc mandato, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: aut omnia mandata & pendent, & recapitulantur in utroque mandato. Dicit ergo aliquis pendere à mandatis mandata: & à primo quidem & magno pendere secundum & simile primo, à secundo autem tertium, & sic deinceps omnia quæ sunt post secundum, pendere à præcedentibus: & Apostolum quidem secundum considerationem rei dixisse pendere omne mandatum à mandato, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: Saluatorem autem docuisse, quoniam dominationem habent omnium mandatorum hæc duo mandata. Alter autem discutiens, quæret quomodo dictum est illud, Non mœchaberis, non occides, non furtum facies, & si quod aliud est mandatum in Lege, in hoc uerbo recapitulatur, Diliges proximum tuũ sicut te ipsum. Dicet ergo: & illud mandatum, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua: recapitulatur in eo mandato, Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Quomodo autem uerum sit quod ait: Et si quod aliud est mandatum, in hoc uerbo recapitulatur, nisi & mandatum quod positum est de dilectione Dei, recapituletur in secundo, & simili priori? Et si primum mandatum recapituletur in secundo, necesse est maius esse secundũ priore. Recapitulatur ergo omne mandatum, sed & primum illud & magnum in hoc secundo, Diliges proximum tuum sicut te ipsum: quoniam diligentes nosmetipsos si quid fecerimus, & ipsum diligimus Deum, qui factus est auctor dilectionis nostræ, ut alterutrum diligamus, & diligamur ab inuicem. Gratias enim agentes in eo quòd rationabiles sumus, & uocati sumus ad Dei agnitionem, & consequimur beneficia eius, & gratiam, recapitulamus Dei dilectionem in secundo, & simili priori. Magnum ergo & primum mandatum in Lege est hoc, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente. Et forsitan omnes

Diligere Deũ ex toto corde & tota anima, &c.

qui diligunt Deum, & dominum suum, nisi sequentes partes impleuerint, & ex toto corde dilexerint, & ex tota anima, & ex tota mente: ex parte seruant mandatum. Hi autem soli magnitudinem eius in se suscipiunt & primatum, qui non solùm diligunt Dominũ Deum suum, sed etiam tria illa susceperint, id est, ut ex toto corde suo apud se illam totam recõdant, & operationes eius, & cogitationes eius: & ex tota anima sua, id est, ut parati sint ponere eam pro pietate Dei,

Anima.

qui uniuersa creauit, quando utilitas exegerit uerbi: ex eo quòd ex tota anima diligit Deum, ita ut nulla pars animæ euellatur ad aliquam rem quæ à fide est aliena: & in tota mente nostra nihil aliud cogitantes uel proferentes nisi ea quæ Dei sunt. Et uide si potes cor quidem accipe-

Cor.

re pro intellectu, qui est in intelligibilibus speculans, & ostẽdens fontem & principium eorum quod est Deus: mentem autem ad proferendas res. Mente enim proferimus singulas res, & per

Mens.

unumquodq; significatum quasi mente nostra inambulamus, atq; proferimus. Et si quis ingeniosè intelligat mandatum, quod de dilectione positum est in omnibus illis tribus quæ sunt nominata, & considerauerit in singulis quibusque fidelibus Dei dilectionem, inueniet forsitan

totum

totum mandatum aut apud unum forsitan, uel secundum, uel tertium, & hoc si fuerit datum in omnibus, aut Dei dilectionem minus habentem, uel modicum, uel amplius, aut ex eo quòd dicit, Ex toto corde: aut ex eo quòd ait, Ex tota anima: aut, Ex tota mente. Simile est & secundum mandatum priori, quoniam est dilectio hominis qui factus est secundum imaginem Dei, forsitan & secundum similitudinem. In expositione autem mandati quod est de dilectione proximi positum, etiam hæc sunt discenda. Quoniam secundum quod dictum est in decimo Psalmo: Qui diligit iniquitatem, odit animam suam: & secundum quod in Prouerbijs dicitur: Qui repellit disciplinam, odit se ipsum: manifestum est quoniam nemo diligens iniquitatem diligit proximum suum sicut seipsum, cùm nec seipsum diligat: & nemo repellens disciplinam diligit proximum suum sicut seipsum, quippe qui nec ipsum se diligit: & ita fit, ut qui diligit iniquitatem, & odit animam suam, nec possit seruare secundum mandatum. Similiter & qui repellit disciplinam, peccatum diligit: ideo & qui repellit aliquod uerbum disciplinæ Dei, odit animam suam. Post hæc quæres quomodo omnis Lex & Prophetæ pendent in duobus istis mandatis. Videtur enim textus ostendere, quòd omnia quæcunque sunt scripta, uel in Exodo, uel in Leuitico, uel in Numeris, uel in Deuteronomio, pendeant in his duobus mandatis. Quomodo autē lex quæ posita est de leprosis, uel de fluxum sanguinis patientibus, uel de menstruatis mulieribus, pendeat in istis mandatis: adhuc autem quomodo & prophetia quæ de Hierusalem capienda posita est, uel uisio Aegypti apud Esaiam cæterosque Prophetas: quomodo & uisio Tyri uel quæcunque prophetantur de Tyro, uel de principe Tyri: quomodo etiam uisio quadrupedū in deserto apud Esaiam pendeant in duobus istis mandatis? Quod autē uidetur mihi in hoc loco, huiusmodi est: Qui omnia impleuit quę scripta sunt de Dei dilectione & proximi, dignus est maximas gratias à Deo percipere, quibus præpositus est sapientiæ sermo per Spiritum sanctum, per quem sermo scientiæ qui secundum Spiritum est. Dignus autem constitutus his omnibus donis exultat in sapientia Dei, plenum habens cor de Dei dilectione, & totā animam, lumine scientiæ illustratam, & totam mentem uerbo Dei. Consecutus autem huiusmodi dona ex Deo, profectò intelligit omnem Legem & Prophetas, partem aliquam esse ex omni sapiētia, & scientia Dei, & intelligit omnem Legem, & Prophetas pendere, & adhærere à principio dilectionis Domini Dei, & proximi, & quoniam perfectio pietatis in dilectione consistit, sufficientia quidem sunt & ista quæ diximus: tamen ad demonstrationem magnitudinis eius nihilominus conuenit & ista subiungere. Charitas patiens est, benigna est. Charitas non inflatur, non agit perperam, non est ambitiosa, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitatem, congaudet autem ueritati, omnia sustinet, omnia credit, omnia sperat, charitas nunquam excidit. Nemo enim pusillanimis constitutus charitatem habet, nec contrariū aliquid faciens benignitati, neque zelans zelum quem habuerunt patriarchæ aduersus Ioseph, uel Aaron & Maria contra Mosen. Et nemo inflatus habet dilectionem, neque perperam aliquid agens, nec qui in iracundiam excitatur. Item nemo cogitans malum, charitatē habet in corde coinquinatus. Qui charitatem habet, nunquam de aliqua re iniusta gaudet, sed semper ueritati congaudet. Qui charitatem habet, omnia accidentia sustinet mala, & non pro parte credit, sed omnia credit, & non ex parte sperat, sed omnia sperat, nec est quod non sustinet dilectio, sed omnia sustinet. Et quoniam charitas nunquā excidit, confidens Apostolus totā eam se suscepisse, dicebat: Quis nos separabit à charitate Dei? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculū, an gladius? Sicut scriptū est, Quoniā propter te mortificamur tota die, existimati sumus ut oues occisionis. Propter dilectionem enī dicebat, Sed in his omnib. superamus propter eum qui dilexit nos. Ex charitate enī nunquā excidente, erant illę uoces dicentis, Confido enī quia neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque præsentia, neque futura, neque uirtutes, neque altitudo, neque profundū, neque alia aliqua creatura poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Dño nostro. Et quoniam habebat duo Apostolus dilectionis mandata, Dei & proximi, ideo habebat in se totius Legis & Prophetarum manifestata mysteria, ut intelligens ea diceret, quoniam omnis Lex & Prophetæ in his duobus mandatis pendent.

Prou. 15.

Lex et Prophetę pendent in duob. istis mādatis.

Dilectionis elogium & propria.

1. Cor. 13.

Rom. 8.

CONGREGATIS autē Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid uobis uidetur de Christo, cuius est filius? Dicunt ei, Dauid. Dicit eis Iesus: Quomodo ergo Dauid in spiritu Dominū eum uocat, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Si ergo Dauid Dominū eum uocat, quomodo filius eius est? Et nemo poterat respondere ei uerbum, nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare quicquam.] Verba quidem ipsa posita sunt in Psalmo centesimo nono: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedū tuorum. Quasi cōfitentibus autem Pharisæis, quoniam qui dixit quidē est Dominus Deus, ad quem autem dixit secundus Dominus Christus: interrogat eos Saluator, dicens: Quid uobis uidetur de Christo, cuius est filius? & ad responsionem eorum qui dixerunt, Dauid: addit dicens: Si Dauid domi-

De Iesu Christo Deo & homine.

quum eum uocat, quomodo filius eius est? Digna est ergo res ut uideamus quid uolens propo nat Saluator Pharisæis quæstionem de Christo, ut responderent qoid eis uideretur, & quæ fuit causa ut non posśint ei dare responsionẽ. Et simplicior aliquis ex discutiẽtibus ista dicet, quia uoluntas Saluatoris fuit hæc, ut compesceret Pharisæorum audaciam, multas propositiones proponentium ei: similiter & Sadducæorum, qui proposuerant ei de septem fratribus, & una uxore eorum. Quoniam ergo multa proponentes Pharisæi & Saddocæi aliquid dicere uidebantur, & hoc facientes non quasi discipuli discere cupiebant, sed tentabant Christum, & sic uidebantur Legis esse doctores, cùm non essent: ideo fuit & Dominum interrogationem proponere eis necessariom, profitentib. Legis habere se sciẽtiam, ut coram populo argueret eos, cùm responsum ad interrogata non dederint, ipse ad omnia respondens: quoniã ipse quidem idoneus erat secundum profesśionem doctorib. condecentem manifestare & tradere doctrinã diuinam: illi autem nec ipsum prophetam qoi erat fastigium Prophetarum sciebant. Adhuc autem cui hæc expositio placet adijciens, dicit. Propterea & sic adijcit scriptura Euangelij, dicens: Et nemo poterat respondere ei uerbum, nec ausus est quisquam ex illa hora interrogare eum uerbum. Causa autẽ ut non essent ausi interrogare eum postmodum uerbum, hæc fuit, quia interrogati respondere ei non potuerunt. Si enim interrogatio corũ fuisset ex uoluntate discẽdi, nunquã talia eis proposuisset, ut postmodũ non essent ausi interrogare. Sed tentantes interrogabant, ideo obstruere eos uoluit interrogatione sua, ut erubescentes quiescãt ab audacia sua, & postmodum nihil interrogent eum. Hæc secundũ intellectũ simplicis interpretatoris sumos locuti. Nos autem dicimus, qooniam cognoscebat seipsum Saluator & Dñs noster, factom quidem ex semine Dauid secundũ carnem, prædestinatum autem filiũ Dei in uirtute: & qooniam hæc omnia erat quæ ipse de se docens dicebat: Ego sum uia, ueritas & uita: ego sum ianua, ego sum resurrectio, ego sum panis uiuus qui de cœlo descẽdit: & sciens esse se ante natiuitatẽ etiam ipsius Abrahæ: propter quod & dicebat: Ante Abrahã ego sum: & sciens quoniam sapientia erat, & uerbum uiuum: Sapientia quidem quam Deos creauit, principium uiarum suarum in opera sua: Verbum autẽ quod erat in principio apud Deum, Deus Verbũ: hæc omnia de seipso cognoscens & uidens, Pharisæos quia illud quidem quod secundom dispensationem humanam & propter homines erat ut capere posśint, sciebãt ex diuinis scripturis, quoniam de semine erat Dauid secundum carnem, forsitan autem quoniam & omnino eum arbitrabantur filiũ esse Dauid: oidens aotem longè eos esse ab intellectu diuinitatis suæ secundum quod principium erat uniuersæ creaturæ, nullius filius constitutos nisi Dei qui super omnia est, arguere titubantẽ existimationem eorũ de se, & prouocare eos sermonibus suis, ut uelint ascendere Verbo, & uidere secundom quod Deus Verbum erat, qui erat in principio apud Deum, in primis quidem dixit: Quid uobis uidetur de Christo, coius est filios? Ita respondentibus, & dicẽtibus: Dauid: iterum eis respondit, manifestans sublimitatem diuinitatis suæ, quæ demõstrabatur in ipso principio psalmi dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorũ: ut etsi tunc ei respondere non possent, tamẽ occasionem acciperent ex uerbis ipsius, ut totũ psalmum considerantes, aliqoid amplius sentirent de Christo, qui non solùm excedens erat humanam naturam, sed etiam cęteras genitas, secondũ quod ait: In splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te. Non enim specialiter designauit in splendoribus aliquorũ sanctorum, sed generaliter de omnibus sanctis, id est non solùm hominum, sed etiam angelorum dicens: In splendoribus sanctorũ ex utero ante luciferum genui te. Et si quidem sapienter cõsiderassent & illud, Iurauit Dominus, nec eum pœnitebit, tu es sacerdos in æternum secundom ordinem Melchisedec: subiecissent utique se sicut discipuli tali saluatori nostro, qui à Deo erat transmissus magister, atq; sacerdos. Sed causa fuit propter quã Pharisæi non potuerunt respondere sermonibus Christi ista, quoniam nihil magnum de Christo in sanctis scripturis positum sentiebant, sed tantummodo de dispensatione eius humana, sed nec ipsam dignè diuina dispensatione. Puto enim quòd nec illud sciebant quod dixit: Ecce uirgo in utero concipiet, & uocabitur nomen eius Emmanuel: nec illud, Ecce orietur stella ex Iacob, de natiuitate oidelicet Christi. Hoc autem ipsum quod dicit in Psalmo: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: opportunius quidem exponet quis, cùm ipsum sibi exponere proposoerit psalmum. Et nunc tamen sensum eius leuiter degustemus. Nec ubi describas sensibiles sesśiones, & duas cathedras, & sedentes super eas humano schemate Patrem & Filium: sed intellige hæc moraliter dici de regno Dei, & de regno Filij, quod à Patre est stabilitum, & est semper ad dexteram Patris. Si quis autem hæc moraliter intelligi non uult, exponat quomodo & hoc sit uerum qood ait: Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis: & illud quod alibi dicit: Sedere autem ad dexteram meam, & ad sinistram non est meum dare uobis, sed quibus paratum est à patre meo. Cogendus est ergo dicere qui non uult hæc intelligere dignè, secundum

magnitu

Quid sibi Dominus uoluerit hac quæstione. — *Anagoge de Christo homine & Deo.* — Rom. 1. — Ioan. 14. 10. 6. 8. — Prouerb. 8. — Ioan. 1. — Psal. 109. — Esa. 7. — Num. 24. — *Sesśio Christi ad dexterã Patris de regno accipienda.* — Matt. 20.

magnitudinem ſenſus Chriſti, quoniam aliquando quidem ad dexteram ſedet Patris, aliquando autem dignitatē huiuſmodi derelinquens ſedendi ad dexteram Patris, priuatim ſedet cum eis quibus parauit Pater ut ſedeant ad dexteram, uel ad ſiniſtram. Item adhuc cogendus eſt dicere, quoniam ad dexteram quidem ſedens Patris, adhuc inimicos habet. Tam diu enim ſedet iuxta eum donec ponantur à Patre ſcabellum pedum Chriſti. Cum uerò deſierit ſedere ad dexteram Patris, tunc iam non habebit inimicos, cùm ſedere ad dexteram eius uel ſiniſtram cœperint ſecundum ordinationem Patris, qui priùs fuerant ſcabellum pedum ipſius. Et ita fit ut ſedentium aliqui in loco priori ſedeant Patris. His autem quid magis ridiculum poteſt eſſe? Deinde corporalem uolēs intelligere ſeſſionem, inuenies in eodem Pſalmo, quoniam & filius ad dexteram ſedet Patris, ſecundum quod ait: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis: & Pater ſedet ad dexteram Filij, ſecundum quod in ſequentibus declaratur, dicens: Dominus à dextris eſt tuis, confringet in die iræ ſuæ reges. Nos autem dicimus non eſſe neceſſe corporalem conſiderationem introducere in his quæ ſpiritaliter ſunt intelligēda. Nam moraliter & Filius ad dexteram Patris eſt: & Pater ad dexteram Filij ſemper. Quomodo & inimici Saluatoris ponuntur à Patre ſcabellum pedum eius, congruum eſt uidere dignè, ſecūdum benignitatem Dei ponentis inimicos eius ſcabellum pedum ipſius. Nec enim eſt exiſtimandum ſimiliter ponere Deum inimicos Chriſti ſcabellum pedum eius, quemadmodum ponuntur inimici ſub pedibus regum terrenorum exterminantium proprios inimicos. Nonne illi ſine miſericordia conculcant aduerſarios proprios? Deus autē non ad perditionem ponit inimicos Chriſti ſcabellum pedum eius, ſed ad ſalutem ipſorum, ſicut proferemus ſcripturarum ſanctarum exempla idipſum ſignificantia. Scriptum eſt enim in Lamentationibus Hieremiæ in ſecūdo Aleph, Quomodo cōtenebricauit Dominus in ira ſua filiam Sion, deiecit de cœlo in terram gloriam Iſrael, & non fuit memor ſcabelli pedum ſuorum. Et uide quoniam quando quidem erat Iſrael ſcabellum pedum Dei, in cœlo erat glorioſus: poſtquam autem eſt deiectus ut non ſit ſcabellum pedum eius, deſijt eſſe in cœlo. Attende enim diligēter quod ait: Deiecit de cœlo in terram gloriam Iſrael, & non fuit memor ſcabelli pedum ſuorum. Item & illud, Cœlum mihi ſedes, terra autem ſcabellum pedum meorum: non ignominiam, ſed gloriā ſignificat terræ, quæ de Deo modicam aliquam & nouiſſimam intelligit partem, quæ moraliter appellatur pedes eius. Sic & Eccleſia ſuper terram in initijs quidem cultura Dei & notitiæ Dei ſcabellum pedum eius: ſicut & pœnitentiam agens mulier illa peccatrix ad pedes erat Ieſu in principijs pœnitentiæ ſuæ: nec enim poterat unguentum odoris actuum ſuorum bonorum effundere ſuper caput Chriſti. Optabile enim erat uel ſecus pedes Domini ſtare & ungere. Et unuſquiſque noſtrûm ſe intelligens eſſe quod dicit Apoſtolus, Eramus & nos aliquando ſine intellectu, increduli, errantes & ſeruientes deſiderijs, & uoluptatibus uarijs: uidebit quomodo quādo quidem talis erat, priuſquam lauaretur ab illis, inimicus fuerat Chriſti, inimicus iuſtitiæ, ueritatis, ſapientiæ, pacis. Poſtquam autem benignitas apparuit Saluatoris noſtri Dei, primùm factus eſt ſcabellum pedum Chriſti. Et ego confitens quoniam iſte eſt ſenſus ſcripturæ, non dubito affirmare quoniam ſic dicit Filio Pater, Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Et Apoſtolus in prima ad Corinthios talem introducit ſenſum ſcripturæ, ut ad ſubiectionem intelligamus eorum qui aliquando fuerant inimici, fieri eos ſcabellum pedum Chriſti hoc modo dicens: Nunc autem Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium factus eſt: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ſic & in Chriſto omnes uiuificabuntur: unuſquiſq; autem in ſuo ordine: initio Chriſtus, deinde hi qui ſunt Chriſti, qui in aduentu eius crediderūt, deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum & poteſtatem & uirtutem. Oportet enim illum regnare donec ponat inimicos eius ſub pedibus eius, nouiſſima autem inimica deſtruetur mors. Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius. Cùm autem dicat, Quia omnia ſubiecta ſunt ei: manifeſtè præter eum qui ſubiecit ei omnia. Cùm autem ſubiecta illi fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui ſibi ſubdidit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus. Horum quidem omnium manifeſtationem fecimus in proprio loco. Vide tamen quomodo in omnibus iſtis nomen ſubiectionis ad ſalutem ponitur ſubiectorum.

Pſal. 109.

Cur Deus inimicos Chriſti pedibus eius ſubijciat.

Thren. 2.

Eſa. ult.

ad Tit. 3.

1. Cor. 15.

TRACTATVS XXIIII. CAP. XXIII.

IN illo tempore, loquutus eſt Ieſus ad turbas & ad diſcipulos ſuos dicens: Super cathedram Moſis ſederunt Scribæ & Phariſæi: omnia quæcunq; dixerint uobis facite, ſecūdum autem opera eorum ne faciatis.] Frequenter quidem, maximè autem apud Matthæum ſeruatur, quoniam meliores ſunt diſcipuli Chriſti cæteris turbis. Et inuenis quidem in Eccleſijs quoſdam quidem cum dilectione audientes diuinas doctrinas, & affectuoſiùs accedentes ad uerbum. Iuſtè ergo huiuſmodi homines dicuntur eſſe diſcipuli Chriſti: cæteros autē multos qui

Diſcipuli turbis prælati.

Matt. 5. non ſunt tales, populum eſſe illius. Et quædam interdum quidem diſcipulis ſuis ſolis dicit, non etiam turbis, ſicut beatitudines illas in Euangelio ſcriptas, de quibus Matthæus quidem dicit ita, Quoniam uidens turbas aſcendit in montē, & ſedente eo acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & aperiens os ſuum docebat eos dicens: Beati pauperes ſpiritu: & cætera. Lucas autem tollens (inquit) oculos ſuper diſcipulos ſuos dicebat: Beati pauperes, quia ueſtrum eſt regnum cœlorum. Alia autem annunciat turbis, ſicut parabola ſeminātis declarat. Matthæus autem ita ſcribit: *Matt. 12.* Loquente autem eo ad turbas, ecce mater & fratres eius ſtabant foris quærentes loqui cum eo. Turbis ergo loquebatur quæ ſcripta ſunt ante hæc. Cùm autem dixiſſet ei aliquis, Ecce mater tua & fratres tui ſtant uolentes te uidere: reſpondēs nuncianti ſibi dixit: Quæ eſt mater mea & fratres mei? Non iam extendens manum ſuam ſuper turbas, ſed ſuper diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis eſt, ipſe eſt mihi & mater & frater. Et præcedentes parabolas exponens Matthæus ſcribit: Egreſſus Ieſus de domo, ſedebat ſecus mare. Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ut ingrediens in nauem *Matt. 13.* ſederet, & totus populus ſtabat in litore, & locutus eſt eis multa in parabolis dicēs: Ecce exiuit qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum. Et ne potes euentu ſic poſitam parabolæ narrationem ſeminantis, quia turbis eam Ieſus loquebatur, conſidera Marci & Lucæ expoſitionem, qui ſimiliter *Marci 4.* conſcripſerunt. Marcus quidem ita: Cœpit iterum docere ad mare, & congregatus eſt ad eum populus multus ut intraret in nauem, & ſederet in mari, & totus populus ſecus mare in terris erat: & docebat eos in parabolis multa & dicebat eis, Exijt qui ſeminat ſeminare. Lucas autem *Lucæ 8.* hoc modo: Conueniente autem populo multo, & per ſingulas ciuitates exeunte ad eum, dixit parabolam talem, Exijt qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum. Manifeſtè autem differentiam populi & diſcipulorum ſcientes Euangeliſtæ, poſt parabolam addiderunt, quòd iam non turbis, ſed diſcipulis exponebat cauſam propter quam turbis in parabolis loqueretur. Matthæus quidem dicit ita: Accedentes diſcipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis? Lucas autem ita: Interrogabant autem diſcipuli eius quæ eſſet hæc parabola. Marcus uerò ſic: Et cùm facti fuiſſent ſecreti, interrogabant eum diſcipuli quæ eſſet parabola hæc. Et uide ſi potes ex Euangelio Ioannis audire & diſcere, quoniam ſi tantummodo credunt, & in uerbo aſcendere non concupiſcunt, Chriſti populus ſunt. Qui autem æmulantes ſunt dona meliora, & quod eſt primum omnium gratiarum, ſapientiæ uerbum ſtudent ſuſcipientes, diſcipuli ſunt ipſius. Dicit *Ioan. 8.* autem Ioannes ita, quoniam dicebat Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos: Sed ſi manſeritis in uerbo meo, cognoſcetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Ergo quædam quidem diſcipulis ſuis dicit, quædam autem turbis, alia uerò turbis ſimul atque diſcipulis: ſicut & ſunt hæc ipſa præſentia de quibus loquimur modò. Quid ergo dicit turbis & diſcipulis uideamus. Super cathedram Moſis ſederunt Scribæ & Phariſæi. Quod arbitror huiuſcemodi eſſe. Qui legem Moſis profitentur ſe interpretari, & in hoc gloriantur, aut qui ſuperaſcendere hæc ſe profitentur, hi ſedent ſuper cathedram Moſis. Qui ergo non recedunt à litera Legis, Scribæ dicuntur. Qui autem maius aliquid profitentes diuidunt ſeipſos quaſi meliores à multis, ſecūdum hoc Phariſæi dicuntur, qui interpretantur, Diuiſi & ſegregati. Phares enim Diuiſio appellatur. Eſt ergo uidere uſq; nunc apud Iudæos, ſedētes ſuper cathedram Moſis, Scribas & Phariſæos. Non hoc dico, quia ſoli Scribæ & Phariſæi ſederunt ſuper cathedram Moſis qui dicebant & non faciebant, & alligabant onera grauia & importabilia ſuper humeros hominum, ipſi autem nec digito uolebāt ea mouere. Arbitror enim quoniam qui Moſen ſecundum ſpiritalem uirtutem intelligunt & exponunt, ſedent quidem ſuper cathedram Moſis, ſed non ſunt Scribæ & Phariſæi, ſed his meliores. Tales ſunt dilecti Chriſti diſcipuli, qui & uerbum eius per gratiam Dei interpretantur, & inueniunt ea quæ ſunt aliud ex alio ſignificantia. Ergo ante Chriſti quidem aduentum ſuper cathedram Moſis ſedebant bene, qui benè & ſecundum rationem dicta Moſis interpretabantur: poſt aduentum autem Chriſti ſedent ſuper cathedram Eccleſiæ, quæ eſt cathedra Chriſti & thronus. Sicut autem ſuper cathedram Moſis malè quidem ſedebant Scribæ & Phariſæi, benè autem qui rectè intelligebāt Legem atq; tradebant: ſic & ſuper eccleſiaſticam ſedent quidam dicentes quæ facere oporteat unumquemq;, non autem facientes: & alligantes onera grauia, & imponunt ſuper humeros hominum, ipſi nec digito uolentes ea mouere: de quibus dicebat Saluator: Quicunq; exoluerit unum de mandatis iſtis minimis, & docuerit homines ſic, minimus uocabitur in regno cœlorum. Alij autem ſedentium faciunt antequam dicant, & dicunt ſapienter moderantes differentias humerorum, & onera eis parcè imponunt: ipſi ea priùs mouentes ad hortationem audientium cæterorum, de quibus Dominus ait: Qui autem fecerit & docuerit ſic, hic magnus uocabitur in regno Dei. Adhuc autem ſecundum ſimplicem traditionem dicti huius quo ait: Secundū omnia quæcūq; dixerint uobis facere facite, ſecundum opera eorū ne faciatis: dicimus quoniā per hæc oſtendere uoluit quoſdā in Eccleſia eſſe,

Sedentes ſuper Cathedram Moſis.

Eccleſiaſtica cathedra à quibus occupata.

Matt. 5.

esse, qui quantum ad uerbum quidem potentes sunt docere mirabilia, & exponunt ea secundũ rationem, non autem uolunt secundum quod dicunt agere: quorum quidem doctrina est audienda, non autem est & conuersatio imitanda. Reprehendit ergo huiusmodi præceptores qui non solùm quæ docent non faciunt, sed etiam crudeliter & sine misericordia, non secundũ existimationem uirium uniuscuiusque audientis, sed maiora uirtute ipsorum iniungunt: utputa qui prohibent nubere, & ab eo quod expedit, ad immoderatam munditiam compellunt. Qui docent eũ abstinere à cibis, & alia huiusmodi, ad quæ non omnino oportet cogere homines fideles, alligant per uerbum expositionis suæ onera grauia, citra uoluntatem Christi dicentis, Iugum meum suaue est, & onus meum leue est: & imponunt ea quantum ad uerbum suum super humeros hominum curuantes eos, & cadere facientes sub pondere grauium mãdatorum eos qui baiulare ea non sufferunt. Et frequenter uidere est eos qui talia docent, contraria agere sermonibus suis, & nec modica uirtute animæ quæ moraliter digitus appellatur, uolunt ea mouere. Castitatem enim multi docentes, castitatem non seruauerunt. Abstinere à cibis hortantes alios, ipsi siue propter simulationem, siue propter hoc quòd uicti sunt à concupiscentijs suis, cibos huiusmodi susceperunt quos abrenunciauerant uerbis, alia docentes in publico, & alia secretè & occultè agentes, omnia facientes propter personas hominum, & glorias uanas, sicut subsequens sermo demonstrat dicens: Omnia opera sua faciunt, ut uideantur ab hominibus. Et plerunque omnes illi sunt tales qui diligunt primos discubitus in conuiuijs, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabi, aut aliquid quod simile est Rabi huic: utputa qui uolunt uocari Episcopi aut Presbyteri, aut Diaconi, cùm deberet unusquisque eorum etiam si uocaretur ab aliquo, uel conscientiam suam ostendere Deo, quoniam non uult hoc nomine nominari, cuius nec scientiam habet nec actum. Et si habet, tamen nõ debet uelle uocari eo nomine, quod propriè alterius est. Propriè enim episcopus dominus Iesus est. Et presbyteri Abraham, Isaac & Iacob, sicut manifestum est his qui in Genesi considerant, quæ de semine eorum sunt scripta, uel cæteri qui hoc nomine digni habiti sunt, quales fuerunt Apostoli Christi. Diaconi uerò septem archangeli sunt Dei: ad quorum mysteria septem diaconi in Actibus sunt ordinati. Præcidit ergo Dominus huiusmodi concupiscentias ab anima nostra per hæc uerba quæ posita sunt, & hortatur magis zelare humilitatem quæ est prima exaltationis occasio apud Deum: sicut è contrario humiliationis occasio est apud Deum, diligere primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuijs, & primas salutationes in foro, & uocari Rabi. Et uide quoniam super hæc addit & dicit: Qui maior est inter uos fiat minister, & qui se exaltauerit humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur. Ita ex phylacterijs & fimbrijs ad ostentationem eorum qui uanas glorias concupiscunt, & ex iactationibus propter pompam, & ex uestimentis, & ex annulis & calceamentis, manifestum est qui sunt, qui diligunt ab hominibus uocari Rabi. Si ergo secundum quod diximus Scribæ & Pharisæi sedẽtes super cathedram Mosis sunt Iudæorum doctores, secũdum literam docentes Legis mandata: quomodo iubet nos Dominus præsentibus uerbis, secundum ea quæ dicunt illi facere, quum omnes Apostoli uetent fideles uiuere secundum literam Legis, sicut testatur epistola Apostolorum in Actibus, quam miserunt ad gentes, ut nihil seruent ex Lege nisi immolatum & suffocatum & fornicationem? Sed illi docent secundum literam Legem, Legis sensum spiritaliter non intelligentes, sicut de illis ait Apostolus: Finis autem est Legis charitas de corde puro & fide non ficta: à quibus quidam aberrantes conuersi sunt in uaniloquium, uolentes esse Legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Qui enim legem Mosis exponunt secundum literam, cadentes à dilectione quæ est ex corde puro, & à fide non ficta in quibus posita est lex spiritalis, omnes uaniloqui sunt. Vaniloquiũ enim est circumcisio, azyma, pascha, & de mundis & immundis secundum literam Legis. Hi ergo qui cõuersi sunt in uaniloquium, & uolunt esse Legis doctores, nec tamen sunt secundum ueritatem Legis, dicunt quidem Legis mandata, non autem intelligunt ea quæ dicunt, nec quid significent Legis dicta de quibus affirmant. Ideo dicit de illis Saluator, Dicunt enim & non faciunt: utputa dicunt de circumcisione, de pascha, de azymis, de escis, de festiuitatibus, de neomenijs, de sabbatis cæterisque Legis mandatis, non autem faciunt secundum uoluntatem Legis, nec enim circumciduntur, sicut est Legis uoluntas. Vnde ait Apostolus: Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo seruimus, & non in carne confidimus. Nec immolant pascha, ignorãtes quòd pascha nostrũ pro nobis immolatus est Christus. Nec manducant azyma secundũ Legis propositũ, quod interpretatur Apostolus dicẽs: Epulemur nõ in fermento ueteri, neque in fermẽto malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. Sed nec corporaliter pascha celebrant, quũ præcipiat Lex in Hierusalem ciuitatẽ quam elegit Dominus Deus, oportere immolare agnum, & ter in anno apparere omnẽ masculum in conspectu Domini Dei. Nos autẽ qui discipuli sumus Iesu, intelligẽtes eos qui sedent super cathedram Mosis, Scribas & Pharisæos seruantes circumcisiones, & cætera corporalia Legis mandata,

Encratitas perstringit.

Matt. 11.

Episcopi & Presbyteri qui sint & quales.

Act. 6.

Matt. 20.

Ampla. Si legales ceremoniæ sunt abrogatæ, cur iubet Christus facere quæ docent Scribæ & Pharisæi?

Act. 15.

1. Tim. 1.

Ea quæ sunt Legis nequaquam facere Scribas et Pharisæos.

Philip. 3.

1. Cor. 5.

data, longè autem constitutos à spiritalibus Legis mandatis, quæcunque dicũt nobis ex Lege intelligentes sensum Legis facimus & seruamus, nequaquam facientes secundũ opera eorum. Nam quæ loquuntur ex Lege quidem uidentur dicere, tamen sicut Lex docet non faciunt. Nec enim suscipiunt charitatem in corde puro, nec fidem non fictam, in quibus sensus Legis positus est: nec intelligunt uelamen esse super literam Legis, nec audiunt Prophetam hæc intelligentem pariter & petentem: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de Lege tua. Et sic alligant onera grauia, &, sicut Lucas ait, importabilia, & imponunt super humeros discipulorum audientium se. Nam corporalia Legis mandata secundum literam onera sunt grauia & alligationes non leues, sicut Petrus testatur in Actibus Apostolorum dicens: Quid tentatis Deum, & uultis imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neq; nos, neq; patres nostri potuimus portare? sed per gratiam Dei credimus salui fieri. Spiritale autẽ eius onus est leue: ideo & Dominus dicit ad eos qui Legis mandatis corporalibus erant grauati & alligati: Venite ad me qui laboratis & onerati estis, & ego uos reficiam: suscipite iugum meum super uos, & uidete quia iugum meum suaue est, & onus meum leue est. Onus autẽ leue Euangelium est, quod est lex spiritalis. Adhuc autẽ sedentes super cathedram Mosis Scribæ & Pharisæi, omnia opera sua faciunt ut ab hominibus uideantur, uisibilem suscipientes circumcisionem, & uisibiliter corporalia fermentu auferentes de domibus suis, & pro eis similiter corporalia azyma inducẽtes, & Hierusalem uisibilem hominibus requirẽtes, & similia his agentes uniuersa. Aspiciunt enim ea quæ uidentur & temporalia sunt, & eleemosynas facientes ut ab hominibus glorificentur, & stantes in plateis orant ut uideantuř esse religiosi, Christi autem ueri discipuli qui aspiciunt quæ non uidentur, & sunt æterna, orant in occulto promptuario suo & eleemosynas in occulto faciunt, & Legem in occultis implent, quasi in occulto constituti Iudæi, secundum quod ait Paulus: Non enim qui in manifesto Iudæus, neque quæ palàm in carne circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non in litera. In occultis enim & in azymis inuisibilibus epulantur sinceritatis & ueritatis: manducant etiam pascha immolatum Christum pro nobis, qui dixit: Nisi manducaueritis carnem meam, non habebitis uitam manentem in uobis. Et per hocquod bibunt sanguinem eius uerum potum, ungunt superliminaria domorum animæ suæ, quærentes non sicut illi ab hominibus gloriam, sed à Deo occulta uidenti. Post hæc uideamus quid est quod ait, DILATANT phylacteria sua, & magnificant fimbrias uestimentorum suorum.] Sciendum est in istis, quia quod scriptum est in Lege de uerbis diuinis dicẽs, Alligate eam super manum uestram, & erunt mobilia coram oculis uestris. Qui ergo omnia faciunt ut ab hominibus uideantur Scribæ & Pharisæi, scribentes Legis dicta in duabus præcisuris membranis alligant: & alteram quidem in domibus portant, quasi coronam ponentes in capitibus suis, quod scriptum est secundum frontem: alteram autem super brachium manus suæ, & uocant eas phylacteria. Similiter & de fimbria aliquid inuenientes in Deuteronomio, existimantur seruare Legem, fimbriam aliquam facientes in aliqua parte uestimentorum suorum quæ portant. Etiam hæc ergo Dominus reprehendẽs Scribas & Pharisæos in corporalibus & uisibilibus eorum obseruationibus dicit: Omnia faciunt ut ab hominibus uideantur. Dilatant enim phylacteria sua, & magnificant fimbrias uestimentorum suorum. Discipuli autem Iesu omnia opera sua faciunt, ut à Deo uideantur solo. Alligant enim legem Dei super manum suam, spiritaliter super opus suum bonum: & per meditationem diuinarũ disciplinarũ semper ea mouentes, mobilia faciunt diuina præcepta coram oculis animarũ suarum, & fimbriam uirtutis Iesu plenam in eo quod imitãtur magistrum. Quid autẽ oportet dicere de his qui amant primos discubitus in conuiuijs, & primas cathedras in synagogis, & primas salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabi? Manifestè huiusmodi delicta nõ tãtùm apud tunc Scribas & Pharisæos solos inueniebantur, uel inueniuntur apud ipsos: sed etiam in Ecclesia Christi inueniuntur non solùm cõuiuia, & facientium ea mensas suscipientes, sed etiã cathedras primas in eis amantes, & multa facientes, primum quidẽ ut diaconi fiant nõ tales quales dicit scriptura, sed quales sunt qui comedũt uiduarum domos, occasione longa orãtes: & propterea accipient iudiciũ maius. Et qui tales diaconi fieri uolunt, consequenter uisibiles primas cathedras eorũ qui dicuntur presbyteri præripere ambiunt. Quidã autẽ nec istis contenti plurima machinantur, ut episcopi uocẽtur ab hominibus quod est Rabi: quũ deberent intelligere episcopum fieri oportere irreprehensibilẽ: & cætera quæ sequuntur: ut si nõ dicatur ab hominibus esse episcopus, tamen sit apud Deũ. Qui enim habet in se quæ Paulus enumerat de episcopo, etsi non est corã hominibus episcopus, episcopus est apud Deũ, etsi nõ per ordinationẽ hominum ad eum gradũ peruenit. Sicut & medicus est qui medicinalẽ didicit disciplinã, & potest medicare quasi medicus: etsi ægrotãtes nõ ei credãt corpora sua, medicus est: sed & gubernator est qui didicit gubernatoriã artẽ, & potest ea sicut cõuenit uti: etsi nõ crediderit ei aliquis gubernacula nauis, tamẽ est gubernator. Inuenies aũt nouæ gloriæ amatores zelãtes ab hominibus gloriam,

Marginalia: Psal. 119. — Act. 15. — Matt. 11. — *Euangeliũ est onus leue si cũ Lege conferatur.* — Matt. 5. — Rom. 2. — 1. Cor. 5. — Ioan. 6. — *Iudæorum φυλακτήρια & fimbriæ.* — Deut. 22. — *πρωτοκλισίαι καὶ πρωτοκαθεδρίαι & salutationes honorificæ.* — *Ambitio quorundam Ecclesiasticorum.* — Tit. 1.

gloriam, & à Deo non desiderantes, quasi ante iudices & præsides, sic quosdã adduci ante eos: & si dicere oportet, per hoc ipsum leuissimum Christi onus, intolerabile faciunt onus. Christi autem discipulus sustinet, & adhuc intercedin omnia facit ut uideatur à Deo, gloriam contemnens humanam. Iste uidens parabolarum euangelicarum cœnam, & cœlestes primitiuorum Ecclesias & congregationes & nundinas, in quibus erat secundũ Canticum canticorum sponsa, diligit quidem in spiritalibus cœnis discubitus primos, ut meliora spiritalium ciborum & priminas conuiuij spiritalis manducet, & non reliquias cæterorum. Diligit etiam cum Apostolis sedẽtibus super thronos duodecim, primas cathedras, actibus bonis dignum se præbere festinans cathedris huiusmodi. Sic autem & salutationes quæ fiunt in nundinis, quas exposuimus suprà. Vnus est magister omniũ. Vocari aũt Rabi, neq; ab hominibus, neq; ab alio aliquo diligit iustus, certus quia unus est magister omnium. Omnes autẽ qui sub eo sunt, alterutrum sunt fratres. Sed & qui superna natiuitate non solùm ex aqua, sed etiam de spiritu natus est, spiritum adoptionis accepit, ut dicatur de eo, Quia non est ex carne, neq; ex uoluntate uiri, sed ex Deo natus est: nullius eorum qui in terris habentur & deorsum filius adhuc existens, non uocat patrem in terris, quasi qui per omnem actum secũdum Deum, impletum dicit, Pater noster qui es in cœlis. Et si ministrat quis uerba diuina, nequaquã se prębet ut magister uocetur, quasi sciens quia Christus in eo est, quando bene profecerit, quem oportet uocari magistrum à cunctis prodificatis: se autem profitetur ministrum secundum mandatũ Christi dicentis, Qui maior est inter uos sit omnium minister. Quoniam & ipse Christus quum esset uerè magister, ministrum se esse professus est dicens: Ego autem sum in medio uestrùm nõ quasi qui recumbit, sed quasi qui ministrat. Bene autem post omnia quibus uanæ gloriæ uetuit concupiscentias, addidit dicens, Qui se exaltauerit humiliabitur. Quod utinam omnes quidem audirent, maximè autem diaconi & presbyteri & episcopi, maximè qui arbitrantur sibi hæc non esse scripta, Qui se exaltauerit humiliabitur: propterea quòd quasi neq; illud scientes, Qui se humiliat exaltabitur, non audiunt eum qui dixit: Discite ex me quoniam mitis sum & humilis corde. Inflati sunt autem, & per inflationem decidunt in iudicio diaboli, nec quærunt per humilitatem ascendere à iudicio inflationis, quum deberent recordari sapientiæ uerbum dicentis: Quantum magnus es, tantum humilia te, & coram Deo inuenies gratiam. quod primùm Dominus cõsummauit. Quantum enim fuerat magnus, tantum se humiliauit. Quum enim esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est esse se parem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens in similitudine hominũ factus, & in specie inuentus ut homo, humiliauit se usq; ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus illum superexaltauit, & donauit ei nomẽ quod est super omne nomen: qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

Ioan. 1. & 3. *Matt. 6.* *Luce 17.* *Seipsos uel exaltantes uel humiliantes.* *Matt. 11.* *Philipp. 2.*

TRACTATVS XXV. CAP. XXIII.

IN illo tempore, dixit Iesus turbis Iudæorum: Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines: & reliqua.] Qui audent Deum dicere non bonum propter maledictiones quas aduersus peccatores in lege sua posuit Deus, audiãt quomodo quasi uerè filius Dei illius qui Legem dedit, secundum similitudinem quidem benedictionum quæ positæ sunt in Lege, dicit & ipse beatitudines eorũ qui saluantur: secundum similitudinem autem maledictionum positarum in Lege, ponit aduersus peccatores uæ, dicens: Væ uobis & uobis. Et hæc audiẽtes qui Deum Legis causantur, non intelligẽtes quòd & illa à Deo benigno sunt dicta, dicant quid debemus intelligere de Iesu dicente: Væ uobis Scribæ & Pharisæi. Qui fatentur bonitatis esse aduersus peccatores ista pronunciare, intelligant quòd simile est propositum Dei in maledictionibus Legis proferendis in Lege. Siue autem illa maledictio, siue illud uæ pronunciatum, nõ ex pronunciatione pronunciantis unicuiq; contingit peccanti, sed ex peccatis ipsius peccantis, qui dignum se præbet ad susceptionem uel illarum maledictionum, uel istorum uæ, quæ Deus disciplinæ causa pronunciauit aduersus illos, ut conuertat illos ad bonum. Nam & pater increpans filium, profert frequenter ad emendationẽ eius quosdam sermones qui uidentur esse maledictiones: & tamen non uult dignum fieri maledictionibus illis, sed auertere eum magis cupit ab eis. Hæc diximus, ut demonstremus Euangelia conuenientia esse Legi. Similiter & nunc dicẽs: Væ uobis Scribæ & Pharisæi qui clauditis regnum cœlorum: terruit Scribas & Pharisæos ut ne claudant regnum cœlorum ante homines. Claudentes autem regnum cœlorum Scribæ & Pharisæi duo ad semel delinquunt. Vnum quidem, quòd ipsi non ingrediuntur in regnũ cœlorum. Secundũ, quòd intrantes introire non sinunt. Hæc duo peccata naturaliter inseparabilia sunt ab inuicem. Qui enim alterum ex istis peccat, ab altero se non potest abstinere. Item è contrario, qui ab altero se abstinet, impossibile est ut non ab altero se abstineat, utputa non inuenitur aliquis, ut ipse quidem ingrediens in regnum cœlorum alios ingredi nõ permittat: quoniam qui uetat alios intrare in regnum, sufficit ei ad expul-

Colligit Dominum Iesum esse Filium Dei Legis & Prophetarum. *Peccata eorũ, qui regnũ cœlorũ ante alios claudunt.*

expulsionem quo minus intret in regnum cœlorum, hoc ipsum quòd alios nō permittit intrare: quoniam qui scandalizauerit de pusillis Ecclesiæ, prohibēs aliquem intrare in regnum cœlorum, patietur, quod scriptum est in Euangelio, uę. Item è contrario, qui potest aliquem facere intrare in regnum cœlorum, si tamen in eius potestate fuerit & permittere & uetare, multo magis ipse introibit in regnum cœlorum. Cùm frequēter dicat Dominus Scribis & Pharisæis uæ, uniuscuiusq; uæ causam in loco proprio exponemus. Nunc autem huius præsentis uæ exponemus causam. Præsentis ergo uæ causa est, quia claudebant regnum cœlorū ante homines. Claudentes autem ante alios, nec ipsi intrabant propter hoc ipsum quòd introire uetabant eos qui introissent utiq;, si ab istis non fuissent exclusi. Et primùm quidem simpliciter quasi de Scribis & Pharisæis qui apud Iudæos habentur, sermo præsens est exponendus. Hi enim non contenti quòd ipsi Domino non credebant, adhuc derogabant doctrinæ eius, & subuertebant omnem prophetiam scriptam de eo, & blasphemabant omne opus ipsius quasi falsum, & à diabolo fictum, dicentes: Hic nō eijcit dæmonia nisi in Beelzebub: & homicidialiter se præbebant eis qui crediderant Christo, & omni modo prohibebāt aliquem ad Christianitatem uenire per quam introitur in regnum cœlorum. Claudebant illud quod in conspectu omnium palàm esset annunciatum & prædicatum, & apud omnes homines conclamatum. Et claudentes regnum cœlorum nec ipsi intrabant, nec enim uolebant eum audire qui dixit: Si quis per me introierit saluabitur, & introibit & exiet & pascua inueniet. Nec intrantēs, id est eos qui credere poterāt propter fidem quæ à Lege & à Prophetis antè fuerat declarata de Christo, introire sinebant, omnino dissipantes principium consensus eorum: & cum omni terrore & ferali audacia, quantum ad se omnes uolentes introire per ianuam, prohibebant ipsi eam claudentes. Huic simplici expositioni iungemus etiam hoc, de his qui peccant apud nos: quoniam omnes qui mala conuersatione suadent exemplum peccandi in populo, & qui faciunt iniuriam eis qui adhuc sunt pusilli in Christo & imperfecti, & exanimantes & scandalizantes claudere uidentur ante homines regnum cœlorum, & nec ipsi intrant, nec alios introire permittunt. Et hoc peccatum inuenitur quidem etiam in popularibus, maximè autem in doctoribus, qui docent quidem secundum iustitiam Euangelij homines, non autem faciunt quæ docent, quia sunt mali pastores: & ideo non parcunt ouibus, neque curant de salute earum, sed semper aspiciunt ad lucra ex hominibus uenientia sibi, pro eo quòd uidentur pascere populum quum non pascant: & deprehenduntur in sordidis lucris & cōcupiscentijs gloriæ uanæ. Istæ enim sunt mercenariorum mercedes, qui claudunt ante homines regnum cœlorum, nec intrant in illud, nec uolunt intelligere quod est dictum, Contēdite intrare per angustum ostium: & quoniam super omnia certamina hoc est certamen, ut sit aliquis uim faciens & rapiens regnum cœleste. Ad eos ergo tales doctores conuenienter ista dicuntur: Nec uos intratis, nec intrantes sinitis intrare: maximè si uideamus eos uita sua mala, & superbia & conuitijs & auaritia, non dicam unum de pusillis, sed etiam quantum ad se, omnes in scandalum inducentes. Væ ergo illis qui claudunt regnum cœlorum ante homines, uel hoc modo, uel alio. Beati autem qui aperiunt illud, uel uerbo, uel opere suo bono, sicut ille qui dixit, Ostium mihi apertum est magnum & euidens: uel sicut cæteri apostoli aperuerunt. Et si quis fuerit imitator eorum, aperit regnum cœlorum ante homines sua iustitia & ueritate & castitate & sapientia. Et quanto magis quis proficit pietate, tanto magis aperit ante homines regnum cœlorum. Arbitror ergo omnes qui profitentur se in Ecclesiam intrare, omnino aut claudunt regnum cœlorum ante homines malis conuersationibus suis secundum quod peccant ipsi, aut aperiunt actibus bonis suis secundum quod iustè fuerint conuersati. Maximè hoc faciunt qui uidentur in Ecclesia clariores, quales sunt episcopi, presbyteri, diaconi. Bene enim uiuentes, & benè docentes uerbum ueritatis, aperiunt ante homines regnum cœlorum: & dum ipsi intrant, alios prouocant introire. Mali autem qui non sunt pastores, sed mercenarij, claudūt regnum cœlorum ante homines, nec audiunt quod ait Apostolus: Sed omnia sustinemus, ut nón offendiculum demus euangelio Christi. Est uerè uidere multos doctores non permittentes intrare in regnum cœlorum intrare concupiscentes, maximè quando sine iudicio & sine ratione non propter peccata quæ faciūt, excommunicant quosdam, sed propter aliquem zelum & contentionem prohibent intrare frequenter & meliores quàm sunt ipsi. Et ipsi quidem non permittuntur introire, illi autem qui sobrij sunt mente, & animo uigilantes, uincentes sua patientia & longanimitate tyrannides eorum, quamuis uetiti, tamen intrant & hæreditant regnum cœlorum. Deinde uideamus extra eos quos diximus, si possibile est etiam alios uidere qui claudunt & aperiunt regnum cœlorum. Qui enim digni habiti sunt, & idonei ad Euangelium exponendum, & qui tales se præbent ut uerè dicere possint, An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? aperiunt ante homines regnum cœlorum, quando altitudinem diuinorum eloquiorum quæ nō de terris dicta sunt, sed de cœlo, & de sensu Domini qui uenit ad homines cum omni manifestatione & probatione de mon-

Marginal notes: *Quid sit seipsum & alios ab aditu regni cœlorum excludere.* — *Ioan. 10.* — *De ijs qui suo exemplo alios peccare faciunt.* — *Mercenarij.* — *Matt. 7.* — *1. Cor. 16.* — *Qui eum aperiant regnum cœlorum.* — *Excommunicatores quidā.* — *Apostoli & eorum sequaces regnum Dei aperiunt.*

monstrantcita ut quantum ad se est gentiles & barbaros, sapiētes & insipientes inducere uelint ad pietatem Christi. Qui autem per suam indocilitatem, & iniustitiam cum multa temeritate seipsos dederunt ad professionem docendi priusquā discerent & cognoscerent ueritatem, & propterea fabulas uanas Iudaicas imitantes, tradunt corporales historias scripturarum & non sensum spiritalem, aut uoluntatē earum: & adhuc detrahunt eis qui Christo cōsurrexerunt, & quæ sursum sunt in scripturis requirunt, & non super terrā, nec in terrenis scripturarum positam existimant ueritatem: claudunt quantum ad se ante homines regnū cœlorum, claudētes illud iniustitia sua, & trahentes ad se eos qui poterant audiētes diuiniorem & maiorē doctrinam & altitudinem ueritatis intrare per cœlestes doctrinas, & per conuenientes eis actus in regnū cœlorum. Huic expositioni conueniens est quod scribit Lucas: Væ uobis legisperitis, quoniam abstulistis clauem scientiæ, & ipsi non introistis, & alios intrantes prohibuistis. Qui enim criminantur expositionem allegoricam, & docere uolunt, quia manifesta est diuina scriptura, & nihil habens amplius quam textus ostendit, neq; diuiniorem aliquem sensum, & de circumcisione, uel de pascha, uel de azymis, uel de escis & potibus, uel de festiuitatibus, uel de neomenijs, uel de sabbatis, & non respiciunt, quoniam in ostensione & umbra futurorum tunc seruiebant Iudæi, legisperiti quidem sunt, tamen tulerunt clauem scientiæ quantum ad uerbum suum, id est, omnem Legis uiam ad intelligenda legitima auferētes: propterea nec ipsi intrauerunt, nec alios quantum ad se intrare permiserunt.

Rom. 1. — Indocti & flagitiosi præsules. — Col. 3. — ἀρχιγελῶσα. — Luc. 11. — Allegoriæ tuentur.

VAE uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam ut faciatis unum proselytum: & cùm fuerit factus, facitis eum filiū gehennæ duplo quàm uos estis.] Hæc conuenienter dicuntur post aduentū Christi ad Scribas & Pharisæos Iudaicorum uerborū, qui diligenter circumeunt plurima loca mundi, ut aduenas iudaizare suadeant. Quicunq; enim post Saluatorem iudaizant, docentur imitari affectum eorum qui dixerunt in illo tempore: Crucifige, crucifige eum: & iterum: Tolle, tolle à terra huiusmodi. Docētur autem & accusare eum, sicut tunc accusabant sacerdotes plebis. Est autē eos uidere usq; nūc, cùm iudicatur latro, & testimonium dat ueritati Christianus, uolētes magis absolui imitatorem Barabbæ quàm Christi discipulū. Quæ omnia non simpliciter faciunt proselytum filium gehennæ, sed sicut scriptum est dupliciter super Scribas & Pharisæos, qui proselytum eum fecerūt. Sed dicet aliquis in hoc loco: Quomodo discipulus proselytus eis qui nunc sunt Scribæ & Pharisæi miserabiles constituti, non æqualiter efficitur filius gehennæ doctoribus suis, sed dupliciter? Dicit enim quoniā debebat minùs fieri gehennæ filius: aut si fortè, pro dimidia parte ei qui fecit proselytum eum. Aut si & aliquis concedat ut sit discipulus sicut magister eius, debebat discipulus æqualiter magistro suo fieri filius gehennæ. Arbitror ergo omnem hominē qui ex conuersatione gentili Iudæorum factus est proselytus, filium gehennæ fuisse & priusquam proselytus efficiatur. Sufficiens est enim etiam uita idololatrijs subdita, facere hominē filium gehennæ. Talē ergo filium gehēnæ saluat quidem & liberat per lauacrum baptismatis sermo Domini nostri Iesu Christi, dans ei potestatem fieri filium Dei, & uiam ei ostendēs ut efficiatur filius Dei patris qui est in cœlis. Sermo autem Iudæorum non credentiū Christo, non solùm gentilē non soluit à gehenna, sed adhuc addit illi damnationis numerū, ut etiam secundū Iudaismum fiat filius gehennæ. Et sic facit Scriba uel Pharisæus filium gehennæ alterum plusquam se, non quià ipse dupliciter facit, sed quia cùm factus fuerit homo dupliciter filius gehēnæ per doctrinā doctoris efficitur: & sic fit ille qui docuit causa secūdi erroris illius, ut fiat dupliciter filius gehennæ supra illum qui malè docuit eum. Alius autem dicit alio modo: quoniā qui ab initio nutriti sunt in lege Mosis, iam sunt filij gehennæ, propterea quòd nō crediderunt in Christum. Qui autē gentilem reliquerunt uitā semel iudicātes relinquere idololatriā, in qua fuerāt enutriti, & apprehēderunt Iudaicā uitā, duplici pœna sunt digni, qui non cū requisitione reliquerūt, neq; discutere uoluerūt Iudaicū uerbum, & ipsum quod uidetur Iudaico uerbo esse cognatū, id est professionem Christianorū: nec scrutati sunt ab eis qui utrāq; sectā idonei sunt docere, ut intelligerēt quod uerbū uerius esset, & potiùs eligendū. Simul dicimus ex hoc loco, quoniā & eorū qui in gehēna futuri sunt, erit differentia tormentorū: quoniam alter quidē est simpliciter filius gehennæ, alter autē dupliciter. Sed & hoc uidere oportet, si adhuc abundātiùs fiat aliquis filius gehēnæ, utputa tripliciter uel multipliciter secundū multitudinem peccatorū: & si generaliter est fieri aliquē filium gehennę, utputa Iudæū, uel gentilē, aut cuiuscunq; falsi dogmatis professorē, aut & specialiter, ut per singulas species peccatorū fiat quis filius gehennæ: utputa qui fornicatur fit filius gehennę: & qui adulteratur, dupliciter fit: & qui furtū facit, adhuc tripliciter, secūdum quod scriptum est: Qua mēsura mensi fueritis, eadē mēsura metietur uobis: ut iustus quidē secundū numerū iustitiarū suarum augeatur in gloria: peccator autē secundum numerū peccatorum suorū multiplicetur in gehenna. Quæ sit autē hæc gehēna, & in quo loco scripturarū priùs est nominata, qui potest requirat, maximè in diuisione hereditatis Iesu filij Naue, ubi interdum quidē appellatur uallis

De Iudaizantibus. — Matt. 27. — ἀντὶ γέεννης διπλότερον. — Differētia tormentorum gehennæ. — Luc. 6.

Gehenna.

filiæ Nom, interdum autem uallis Enun quæ est in gehenna. Gehenna enim est uallis. Et obseruet, quoniam sicut Hierusalem sors est tribus Beniamin, & aliæ quædam ciuitates electæ uel uici, sic & gehenna. Consequens autem est ei qui cognoscit quæ sit Hierusalem in diuisione ueræ hæreditatis filiorum Israel, ut intelligat sermonem de gehenna. Qui autem legit diligenter Iesum Naue, uideat & qui uici referũtur illic uicinare ualli ei quæ dicitur gehenna. Hæc prolixiùs & manifestiùs tradere per atramẽtum & calamum & chartam uisum mihi est non esse cautum: ut nam & hæc ipsa quæ dicimus non uideamur temerè & periculosè dixisse.

Iusiurandum ὄμνυσον in cuius nomine sit præstandũ.

VAE uobis duces cæcorum qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil est. Qui autem iurauerit per aurum templi, debet. Stulti & cæci, quid enim maius est aurum, an templum quod sanctificat aurũ? Et quicunque iurauerit per altare, nihil est: sed quicunque iurauerit per donum quod super illud est, debet. Stulti & cæci: quid enim maius est, donum, an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurat per altare, iurat per illud, & in omnibus quæ sunt super illud. Et qui iurat per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurat per cœlũ, iurat per thronum Dei, & per sedentem super eum.] Per hoc quoque uerbum criminatur traditiones Pharisæorum, quasi non rectas. Hoc facit & in eo loco ubi uituperat traditiones pharisæorum factas aduersus Dei mandatum, quod positum erat de honore patris uel matris. Dicentibus enim pharisæis, Quicunque dixerit patri uel matri, Donum quod ex me, tibi proderit, non honorabit patrem suum. Post quæ addit & dicit: Irritum fecistis mãdatum Dei, ut statuatis uestram traditionem. Et profert Esaiæ exemplum dicens: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum.

Pharisæorum παράδοσιν de manuum lotione & de iureiurando.

Matt. 15.
Esa. 29.

Vna autem ex pharisaicis traditionibus erat talis de iurantibus, quoniam quidam quidem per templum iurabant, alij autẽ per aurum templi: item alij per altare, alij per donum altaris: & dicebãt debitorem esse eum qui per aurum templi iurauerit, aut per donum altaris: eum autem in nulla re obnoxium esse, qui iurauerit per templum, uel per altare. Ideo ergo aduersus eiusmodi traditiones loquens Iudæis Saluator, & uolens eos corrigere ab humanis traditionibus ad diuina mandata, dicit quoniam cæci & fatui sunt qui talia tradunt, non uidentes quoniam omne quod positum est in templo, non per ipsum sanctificatum est, sed per templum. Sic & quod positum est super altare, donum iam Dei esse iudicatur ex eo quod super altare susceptum est. Si ergo causa sanctificandi auri templum est, & sanctificãdi doni altare: quomodo nõ uideatur fatuum, hunc qui iurat per sanctificantem nõ esse reum: qui autem per sanctificatum iurauerit, reum uideri? quasi melius sit quod sanctificatur, quàm quod sanctificat. Ita quoniã Iudæi consuetudinẽ habent, & per cœlum iurare, præcedentibus addidit etiã hoc ad reprehensionem eorum, qui faciliùs iurabant per cœlum quàm per Deum: quoniã similiter irrationabiliter agit qui iurat per cœlum, sicut qui iurat per templum uel altare: quoniã qui iurat per cœlum, & per sedentem super eum iurare uidetur: & non sicut arbitratur euadit periculum ex eo quòd nõ per ipsum Deum iurat, sed per thronũ Dei. Et hæc loquitur ad Iudæos, prohibens homines Pharisæorum attẽdere traditionibus. Alioquin manifestè superiùs uetuit omnino iurare.

Non est melius id quod sanctificatur, quàm id quod sanctificat.

Matt. 5.

Iuramentum quid sit.

Testimonia Scripturæ potiùs, quàm nostræ cogitationes adferendæ in mediũ cùm docemus.

Si autem oportet quasi in talibus Euangelij agri absconditũ, & non à quibuscunque comprehensibilem sensum scripturæ, uel ex parte aliquis publicare, dicendũ est: Omne iuramentũ colligatio est & confirmatio uerbi de quo iuratur. Iuramentum ergo esse intelligendũ est omne testimonium scripturarum quod profertur ad confirmationẽ & colligationem nostri uerbi quod loquimur: ut sit quidem templum gloriæ Dei omnis scriptura diuinitùs inspirata, aurum autẽ positus sensus in ea. Debemus ergo ad testimonium omniũ uerborum quæ proferimus in doctrina, proferre sensum scripturæ, quasi confirmantẽ quẽ exponimus sensum. Sicut enim omne aurum quodquod fuerit extra templum nõ est sanctificatum: sic omnis sensus qui fuerit extra diuinam scripturam, quãuis admirabilis uideatur quibusdã, non est sanctus, quia nõ continetur à sensu scripturæ, quæ solet eum solũ sensum sanctificare, quẽ habet in se, sicut templum proprium aurũ. Non ergo debemus ad confirmãdam doctrinã nostram nostros proprios intellectus iurare, & quasi testimonia assumere quos unusquisque nostrũ intelligit, & secundũ ueritatẽ existimat esse, ni ostẽderit eos sanctos esse, ex eo quòd in scripturis continẽtur diuinis, quasi in templis quibusdã Dei. Stulti ergo & cæci omnes qui nõ cognoscunt quoniã templum, id est lectio scripturarum, magnũ & uenerabilẽ facit sensum, sicut aurũ sacratum. Adhuc autẽ uide, ne fortè secundũ similitudinem templi & auri positi in templo, intelligere debeamus altare, & donum quod positũ est super altare. Altare ergo quod uotum sanctificat, est hominis cor, quod principale habetur in homine: uota autẽ & dona quæ ponũtur super altare, omne quod superponitur cordi. Vtputa proponis orare, uotũ orationis posuisti super cor tuũ, quasi super quoddam altare, ut orationẽ offeras Deo. Proposuisti psallere, uotũ psalmorũ posuisti super cor tuũ, quasi super quoddã altare, ut offeras Deo uotum psalmorum. Proposuisti eleemosynas facere, uotum eleemosynarũ posuisti super cor tuum, quasi super quoddã altare, ut uotum eleemosynarum

Allegoria.

Cor uota probat.

narum offeras Deo. Proposuisti ieiunare, uotū ieiunij posuisti super cor tuū, quasi super quoddam altare. Venerabile ergo & sanctū facit omne uotum hominis cor eius, ex quo uotum Deo offertur. Ideo nō potest honorabilius esse uotum q̄ cor hominis, ex quo trāsmittitur uotū. Cæcus est ergo omnis homo qui uidet aut eleemosynas alicuius magnas, aut psalmos, aut preces magnas, aut ieiunia, & sine iudicio beatificat illa, & nō cōsiderat ex quali corde eleemosynæ offeruntur, uel psalmi, uel preces, uel ieiunia offerūtur. Altare est enim cor quod sanctificat uotū eius qui mūdi est cordis. Si enim cor & cōscientia hominis nō compūgit, fiduciā habet ad Deū, non propter dona sua, neq; uerba orationis uel psalmi, quāuis uideātur bene composita, & de scripturis electa, sed quia (ut ita dicā) altare cordis sui bene cōstruxit. Qui ergo testē altare, id est cor principale & conscientiā assumit, iurat per altare, cōplectens omnia quæ continentur in eo. Et qui iurat secundū quod tradidimus per templum, idē per scripturā iurare uidetur, & per uerbum sensumq; Dei qui cōtinetur in ea. Tertium aūt est ut dicamus, quoniā super templū, id est super omnem scripturā, & super altare, id est super omne cor est, intellectus quidā super intellectum omniū scripturarum, & super omne cor, qui super cor hominis nondū ascendit, qui moraliter appellatur cœlū, & thronus iam nō gloriæ Dei quemadmodū templū, sed Dei ipsius. Templum enim gloriæ Dei, templū est in quo per speculū uidemus in ænigmate: cœlum autē, quod est super templum ipsius Dei, in quo thronus est Dei, in quo est cōsiderare facie reuelata quum uenerit quod perfectum est, faciem mysteriorum ueritatis sedentium in huiusmodi cœlo.

1. Cor. 13.

VAE uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham & anethū & cyminum, & relinquitis quę grauiora sunt Legis, iudiciū & misericordiam & fidem. Hæc autē oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci liquantes culicem, camelum autē glutientes.] Hic sermo opportuno tempore est dicēdus eis, qui circa res quidē minimas religionem ostendūt ad Deum: circa res autē magnas & necessarias cōtemnunt mandatū, & Deum ipsum qui ea mādauit. Talia & apud Iudæos fiebant, qui arbitrabantur se legem Mosis seruare, qui præcipit ex omnibus fructibus decimas dare Leuitis & sacerdotibus. Ita quoniā facile erat implere Legē in minimis, mentham quidem & anethum & cyminum decimabāt, & omnia, ut ita dicam, minima, & quæ leuia erant Legis: grauia autē eius non obseruabant, id est iudicium & misericordiam & fidem. Iudicium quidē, ut unusquisq; iusto iudicio de omnibus iudicaret, nō de quibusdā, & acquiesceret ei qui dixit: Misericordiā uolo quàm sacrificiū: ut sacrificia misericordiarū Deo offerret, ut discutiens ea quæ fidei sunt, esset fidelis. Sed quoniā conueniens erat, ut audientes quidā de decimandis rebus minimis Dominū ista loquentem, contemnerent minimarum rerū decimationem, sapienter addidit Dominus dicens: Et hæc oportuit facere, hoc est iudiciū & misericordiam & fidē, & illa non omittere, id est decimationē menthæ & anethi & cymini. Et dicit eos qui talia agunt Scribas & Pharisæos, qui omittūt grauiora Legis, & decimant contemptibilia fructuum, duces esse cæcos. Et sapienter dicit eos tales liquare, id est expellere à se minima delicta, quæ culices nominauit: glutire autē, id est cōmittere maxima delicta, quæ nominauit camelos, animalia uidelicet tortuosa & grandia. Secundū hos itaq; sermones, omnis homo qui omittit grauiora Legis, maximè iudiciū & misericordiam & fidem camelum glutit. Non solùm autem apud Iudæos, sed etiam apud nos, multos est inuenire peccata huiusmodi peccantes & glutientes camelos, in eo quòd maxima delicta cōmittunt: & oportet huiusmodi homines frequenter considerare quomodo in rebus minimis religionē suam ostēdant. Et bene eos hypocritas appellat. Volentes enim religiositatem acquirere coram hominibus, nolunt suscipere religiositatem illam quam Deus iustificauit. Fugiendę sunt ergo nobis Scribarum & Pharisæorum simulationes huiusmodi, ne Væ illud etiam nobis contingat quemadmodū & illis. Existimo autem omnes moraliter Scribas dici, qui amplius nihil existimant positū in scripturis, quàm simplex sermo scripturæ demonstrat, sed adhuc contemnunt eos qui scrutantur altitudinē Dei. Similiter Pharisæi sunt omnes qui iustificāt semetipsos & diuidunt se à cæteris dicētes, Noli mihi appropiare, quoniam mūdus sum. Interpretātur autem Pharisæi secundū nomen Phares, Diuisi, qui seipsos à cæteris diuiserunt. Phares autem dicitur Hebraica lingua Diuisio. Si autem oportet in eiusmodi Euangelij uerbis etiā moralem assumere intellectum, sciendum est: quoniā sicut mentha & anethum & cyminum ciborum sunt conditura, non ipsi principales cibi: sic in conuersationibus nostris quædā quidem sunt principalia, & necessaria ad iustificationem animarum nostrarum, qualia sunt hæc grauia Legis, iudiciū & misericordia & fides. Alia autem quasi condientia actus nostros, & cōmendantia eos, & suauiores eos facientia, utputa abstinētia risus, ieiunium, flexio genuum, permansio in collectis, assiduitas cōmunicationis, & alia his similia, quæ non ipsæ iustitiæ sunt, sed conditurę iustitiarum habētur. Res autē spiritales quæ à semetipsis iustitiæ sunt, dicuntur iudiciū & misericordia & fides. Turpe est ergo in ijs minimis obseruare, quod est decimare: rerum autē necessariarū obseruationes non offerre Deo, id est non decimare. Qui autē hæc agunt & docent sicut & priores, duces sunt cæci. Quomodo autē non existimentur

Religionem ostentare in minimis, eandem abnegare in maximis.

Osee 6.

Parabolicōs, quis camelum glutiat.

Scribæ & Pharisæi qui dici possint.

Moralis huius loci sensus, de ijs quæ ad iustificationem hominis necessaria uisa sunt Origeni.

stimẽtur cæci quos latet magnitudo & tortuositas camelorum, id est actuum peruersorum: nec uident quoniam nihil prodest liquare, & cautum esse discussorem in rebus minimis, quũ principalia & uerè ad gloriam Dei pertinẽtia negliguntur. Quoniã ergo multi sunt & in nobis, qui circa res leues cautè uiuere existimantur, circa res autẽ necessarias contemnunt seipsos, huiusmodi homines sermo præsens cõfundit, non quidẽ leuia illa prohibens obseruare, sed principalia & magis salutaria præcipiẽs cautiùs custodire. Omnia ergo liquat, qui in omnibus quæcunq; agit uel loquitur uel cogitat, segregat quod est sordidum & terrenũ, & non diuinis rationibus adornatũ, ab his quæ natura lucida sunt & sincera & iusta, secundũ eum qui docet: Epulemur non in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. Inuenies autem multos qui credere existimantur, nõ liquatos sermones & actus & cogitationes habentes. Propterea sicut fœnum carnalia eorum acta ignis comedet, crucians etiã animam simul cũ corpore propter concreta ei delicta corporalia. Sicut enim non est possibile superfluitates corporibus innatas sine magno dolore & cruciatibus amputare ab eis qui patiuntur: sic nec cõmissa carnalia ab eis, qui (ut ita dicam) animas suas carnes fecerunt. Propterea dictum est de talibus animabus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam carnes sunt.

1. Cor. 5.

Gen. 6.

VAE uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui emundatis quod foris est calicis & paropsidis, intus autem pleni estis rapina & intemperantia & dolo. Pharisæe cæce, emũda prius quod intus est calicis & paropsidis, ut fiat id quod foris est mundum.] Hic sermo nos instruit, ut festinemus esse iusti, non apparere. Qui enim studet ut appareat iustus, quæ à foris sunt mundat, & quæ uidẽtur curat: cor autẽ suum & conscientiã negligit, nõ considerans: quoniã qui studet ea quæ intus sunt & cogitationes suas studet mundare, cõsequens est, ut etiam ea quæ à foris sunt studeat facere munda. Si quis autẽ ea quæ uidentur studet, negligit autẽ interiora animæ suæ, necesse est, ut huiusmodi homo impleatur ab intus auaritia, lasciuia, malignitate, cæterisq; plurimis malis. Quoniã omnis qui de salute sua solicitus est, quod est ab intus, & de opinione solicitus est, quod est à foris: non autẽ omnis qui de opinione solicitus est à foris, etiã de salute sua solicitus est ab intus. Vtputa scriptum est: Qui uiderit mulierẽ ad concupiscendũ eam, mœchatus est in corde suo. Iste ergo qui abstinet se ab opere fornicationis, fornicatur autẽ in concupiscentia cordis sui, mundauit quod à foris est calicis & paropsidis aut catini: ab intus autẽ intemperantia plenus est. Sed & qui facit eleemosynas ut gloriã ab hominibus consequatur, mundare quidẽ uidetur quod à foris est calicis & paropsidis faciens eleemosynas corã hominibus: ab intus autẽ plenus est cupiditate gloriæ. Et quicquid boni fecerit homo nõ ex conscientia munda propter Deum, à foris quidẽ mundus uidetur, ab intus autẽ plenus est malis. Sed & omnes falsi dogmatis professores calices sunt à foris, quasi mundati propter speciem religionis quam simulant, ab intus autẽ pleni rapina, seductione, quibus rapiunt homines ad errorẽ, & lupi rapaces sub pellibus ouiũ latitantes & deuorantes animas simplices, qui uidere eos non possunt lupos esse rapaces, propter ouilium pellium tegumentũ. Si oportet autẽ omnia in sermonibus Euangelicis moraliter considerare, uidendũ est, quare apud Matthæum quidẽ à foris calicis & paropsidis Scribæ & Pharisæi mundare dicuntur: apud Lucam autẽ calicis & catini mentio fit. Vterq; ergo uasa ponũt cibi & potus, & calicem quidẽ ambo nominãt, qui est ad potum: paropsidem autẽ nõ ambo, sed ille quidẽ catinum, hic autẽ paropsidem: utrumq; tamẽ uas cibi habetur. Ergo secundũ utrumq; Euangelistam est aliquis spiritalis potus & spiritalis cibus, quem appetimus in sermonibus scripturarũ Legis & Prophetarũ. Omnis itaq; sermo per quẽ potamur spiritaliter, uel omnis narratio per quam enutrimur, uasa sunt potus & cibi. Admonemur ergo, ut non curã habeamus sermonum uel narrationũ quæ foris sunt, sed quæ ab intus sunt: ut cor nostrũ sensibus mundis potatorijs & enutritorijs impleatur, & non uerbis, neq; cõpositionibus eorũ ornatis: quia nõ in sermone est regnũ Dei, sed in uirtute. Vtputa qui studet compositũ proferre sermonẽ magis quàm salutari sensu repletũ, calix narrationis eius à foris mundatus est, ab intus autẽ sordibus uanitatibusq; repletus. Vnde Paulus qui nõ solebat à foris calicis & paropsidis mundare, sed ab intus, imperitũ se confitetur sermone, sed nõ scientia: & erat sermo ipsius rusticus quidẽ, tamen mundus propter scientiæ munditiam. Illi autẽ qui in sapientia uerbi loquebantur, & per hoc Christi crucem euacuabant, à foris quidẽ mundos præbebãt sermones suos, ab intus autẽ immunda scientia plenos, & rapinis & intemperantia uitę. Itẽ qui audiens uerbũ, aut aliquã Legis scripturã, cõpositionibus eius exterioribus magis quàm interioribus & salutaribus sensibus delectatur: calicẽ uel paropsidẽ diligit à foris mundatũ, ab intus autẽ sordidum. Si oportet autẽ & tertiam cognatã prioribus superinducere expositionem, dicimus quoniã literæ Legis & Prophetarũ calices spiritalium potuũ animæ, & paropsides necessariarum escarum sunt fidelium hominũ, uel catini ciborum sapiẽter conditorum: quorum calicum, & paropsidũ, & catinorũ legalium uel propheticorũ, Scribæ quidẽ & Pharisæi student sensum exteriorem atq; uulgarẽ, & hunc mundũ & sanctũ demonstrare festinant. Discipuli autẽ

Danda est opera, ut non tam uideamur iusti, quàm simus.

Matt. 5.

Matt. 6.

Heretici quales sint.

Matt. 7.

Rom. 16.

Lucæ 11.

De cibo potuq; Spirituali eiusq; uasis.

Pauli oratio et doctrina.

ἀρχηγετικά.

Christi

Christi sensum interiorem & spiritalem mundare festinant, & sanctificare scientia & demonstratione probabili: ut ab intus mundatam Legem & Prophetas manducent & bibant, interiorem & mysterialẽ sensum audire & suscipere concupiscentes, & transcendentes sensus exteriores uerborum. Bonũ est ergo ab intus cautè mũdare calicis uel paropsidis uel canni, quia ei qui mundauerit primum quod ab intus est calicis, fiunt etiã ea quæ foris sunt uerè mundata: & tunc inueniuntur uasa sermonũ munda, quando manifestati fuerint ueri & spiritales sensus eorum.

VAE uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris quidem parent speciosa, intus uerò plena sunt ossib. mortuorum & omni spurcitia: sic & uos à foris quidem paretis hominibus iusti, ab intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.] Sicut enim superius ab intus pleni sunt rapina & intemperantia, similiter & hîc pleni sunt hypocrisi & iniquitate, quæ comparantur ossibus mortuorum, immunditiæ uniuersæ. Hypocrisis enim cùm sit aliqua simulatio boni, nihil quidẽ habet uitale ex eo bono quod simulat. Ossium autẽ (ut sic dicam) uirtutis illius quã simulat mortua iustitia est, aut castitas. Si enim sapiẽter audiamus quod uult ostẽdere sermo præsens, intelligimus quòd omnis iustitia simulata, mortua iustitia est. Sicut homo mortuus uidetur quidem homo, sed non est homo: sic & mortua castitas, nec castitas est. Mortua autem, quæ nõ propter Deum, sed in simulatione propter homines fit. Et quemadmodum est in mimis qui personas suscipiunt aliquorũ, & non sunt ipsi quos simulant, sed uidentur: sic qui iustitiam simulat, simulata iustitia eius non est iustitia, sed uidetur. Est enim non iustitia, sed figmentum iustitiæ. Sic & in seductione, castitas ficta non est castitas, sed uidetur. Propter quod bene assimilãtur huiusmodi homines sepulchris dealbatis. A' foris uidentur iusti in conspectu eorum qui nesciunt interiora considerare: ab intus autẽ pleni sunt ossibus mortuorũ. Tanta sunt ossa in eis & immunditiæ, quanta opera simulantur bona ex malo affectu: & uidentur à foris iusti corã hominibus, non eis quos scriptura deos appellat, ad quos factum est uerbum Dei, sed coram eis qui sicut homines moriũtur. Et malum quidem esset, uel unum ossium mortui habere intus in se, uel immunditiam aliquam unam Nunc autem uide exaggerationem scripturæ de malitia hypocritarum. Sicut enim sepulchra plena sunt ossibus & immunditia omni, sic & illi pleni sunt hypocrisi & iniquitate, non in una aliqua re simulantes, neq; in conspectu unius in omni uita sua, uel duobus uel tribus, quamuis & hoc esset pessimum malum: sed omnibus diebus uitæ suæ in simulationibus uiuũt, & aliud quidẽ sunt, aliud autem esse putantur. Sunt lasciui quidam ab intus, à foris autem castos se esse ostendunt, simulatores castitatis, & uirginitatis fictores: & alij simulatores iustitiæ, cùm sint ab intus iniqui: & alij aliarum uirtutum simulatores existunt, cùm sint ab intus cõtrarijs uitijs pleni. Sunt quidam & martyrij simulatores: quidam autẽ episcopatus uel presbyteratus, uel diaconatus, uel ecclesiasticæ scientiæ uel doctrinæ, tantùm personas & ostentationem uirtutum habentes, uerè autem sunt inimici earundem uirtutum quas simulant.

Hypocrisis & mortua pietas est.

Psal. 81.

TRACTATVS XXVI. CAP. XXIII.

IN illo tempore, dixit Iesus turbis Iudæorum & principibus sacerdotum: Væ uobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ qui ædificatis sepulchra Prophetarum, & ornans monumenta iustorum, & dicitis: Quia si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum. Itaq; testimonium redditis uobis, quia filij estis eorum qui occiderũt Prophetas. Et uos implete mẽsuram patrum uestrorum. Serpentes generatio uiperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad uos Prophetas & sapiẽtes & scribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex illis flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus qui effunditur super terram.] Quantum ad primam faciem pertinet textus, non sans rationabiliter comminari uidetur aduersus eos qui ædificant sepulchra Prophetarum, & ornant monumenta iustorum. Quantum ad hoc enim solum, laudabile aliquid faciebant, quia sepulchra Prophetarum ædificabant & ornabant monumenta iustorum, operibus patrum suorum quibus ausi sunt contra Prophetas & sanctos non consentientes, maximè in eo quod dicũt: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socij eorum in sanguine Prophetarum. Quomodo ergo digni erant suscipere uæ? Si autem dicit aliquis: quantum ad opus quidem illud, & professionem uerborum suorum non erant rei: propter illud autem quòd testimonium sibi reddebant, esse se eorum filios qui occiderunt Prophetas, culpabiles erant: quod nec ipsum uerum est. In re enim quæ ex arbitrio hominis non contingit, quomodo potest homo fieri reus? Non enim ex arbitrio uniuscuiusque hominis est, cuius sit filius, boni uiri, aut mali uiri. Ergo neque propter illud quia ædificabant sepulchra Prophetarum, & dicebãt, si fuissemus in diebus patrum nostrorum non essemus rei, uel rei erant, uel innocentes: sed quia rebus ipsis & similitudine facinorum testimonium sibi reddebant esse se filios eorum qui occiderunt Prophetas, implentes mensuram patrum suorum, & adhuc adijcientes quod fuerat minus, supplentes interfectionem Propheta-

Anegla, de illa dans Prophetarum sepulchra extruentibus.

λύσις.

& scribarum quos occiderunt, & crucifixerunt, & castigauerunt in synagogis suis, & persecuti sunt de ciuitate in ciuitatem: ut eiectis omnib. de Iudæa, desoletur locus euacuatus ab omnib. sanctis, & patiatur quæcunque sunt passi à Vespasiano & Tito. Hæc corporaliter exposuimus. Si autem & moraliter hæc ipsa oportet exponere, talia dicemus in loco. Arbitror sicut Christus ce latus uenit in corpore, ut à carnalibus quidem speciem corporis eius aspicientib. & non uirtutes considerantib. homo uideretur: à spiritualib. autem non speciem corporis attendentib. sed opera uirtutum eius considerantib. Deus intelligatur: sic est omnis scriptura diuina incorporata, maximè autē ueteris Testamēti. Spiritualis eīm & propheticus sensus scripturæ, celatus est in historia rei propositæ: ut omnis scriptura à mediocrib. quidem secundum historiā intelligatur, à spiritualib. autē & perfectis secundum mysterium spirituale. Hac præmissa præfatione redeamus ad uerbum. Quoniā sicut in ipsis Prophetis recedentib. ab hac uita, corpora quidē eorum erant in sepulchris, animæ autē & spiritus in regione uiuorum: sic & in Propheticis dictionibus est animaduertēdum: ut narratio quidē eorum secundum historiā simplicem sit corpus: spiritualis autem sensus, & ipsa scripturarū intima ueritas sit anima, & spiritus qui inhabitat in narrationibus simplicioribus secundum historiā. Sepulchra autē Prophetarum non inconuenièter possumus existimare literas ipsas scripturarum, & libros, in quib. collocata narratio permanet quasi corpus aliquod positum in sepulchris. Qui ergo spiritualia scripturarum, & ueritatem earum interiùs celatam intelligunt & suscipiunt, habent in se animas & spiritus Prophetarum, ipsi quasi regio uiuentium Prophetarum effecti. Qui autē illa non capiunt, neque requirunt, sed simplicem narrationem, & historiā rei solam attendunt, corpora Prophetarum colunt in literis posita, & in libris quasi in quibusdam sepulchris, quales fuerunt & Pharisæi, qui rectè Pharisæi sunt appellati, id est præcisi: qui spiritualia Prophetarū à corporali historia præciderunt, quasi animā Prophetarū expellentes à corpore, & occidentes ipsas prophetias, & exanimes faciētes quasi nihil spiritale habentes. Et uerè hypocritæ sunt sola sepulchra Prophetarū corporalē historiæ continētia ædificantes, & ornātes, id est scripturas ipsas, & libros Prophetarū studentes, qui non intelligentes quasi corpora mortua colentes, id est, historiales narrationes, uidenē quidem piè agere circa memoriā Prophetarum, impij autē sunt: & non esse se socios eorū qui interfecerunt Prophetas per hoc ipsum defendere uolunt, arguunt autē adijcientes super facinora eorum qui interfecerunt Prophetas, & implentes mensurā iniquitatis ipsorum per hoc ipsum quòd non credunt in Christū, quem non simplices historiæ Prophetarum, sed spiritualis earū prædicat sensus. Scio autē indubitanter, quòd ubique causa incredulitatis Iudæorum extitit ista, ut non intelligerent Iesum quasi Christum Dei: quia semper animum suum dederūt circa historias corporales, nihil spirituale in eis credere uolentes. Vtputa exempli introducimus causa, quod in Zacharia prophetatur & dicitur: quasi super asinā & pullum ingressurus in Hierusalē, & exterminaturus currus ex Effrem, & equum ex Hierusalē. Hoc si quis secundum literæ historiā intelligere uelit de Christo, non conuenit. Nec eīm exponitur Christus exterminasse ex Effrem corporales ac sensibiles currus, nec equum corporalē ab Hierusalē corporali. Sed si uideris apud hæreticos conuentus ipsius mendacij quasi quodā iugo copulatos, & inter se malè concordes, quos sermo ueritatis destruere solet, uidebis quò Christus Dei Verbum, exterminat currus spirituales ex Effrem spirituali. Effrem eīm semper in figura hæreseum ponitur, qui se separauerunt à Christi Ecclesia, sicut Effrem à tribu Iuda. Sic eīm spiritualiter equum & ascensorē Aegyptiorū proiecit in mare sermo diuinus, id est impiū uirum cum diabolo ascēsore & instigatore ipsius. Sic & equū exterminauit ab Hierusalē, quicunque diabolo ascensori subiectus fuerit, & nō Christo, sicut illi equi acceptabiles Christi, de quibus dicit Abacuc: Quis ascēdet super equos tuos? & equitatus tuus sanitas, id est super Apostolos, cæterosque sanctos in quibus habitat Christus. Propterea dicimus, Hi in curribus: ostendentes Effrem: &, Hi in equis: ostendentes aduersarios Hierusalem: nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur: ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos uerò surreximus, & erecti sumus. Qui testimonium sibi reddunt, quia sunt filij eorum qui interfecerunt Prophetas, per hoc ipsum quòd implent mensuram patrum suorum, super illorum incredulitatem adijcientes incredulitatem in Iesum, quæ non aliunde descendit, nisi ex eo quòd non alibi uacant, nisi circa ædificia sepulchrorum propheticorum, id est circa diligēntias propheticarū literarum tantùmodo, atque librorum. Alij autem sunt Scribæ infelices Legis, alij autem sunt Scribæ qui mittuntur à Christo secundum Euangeliū, cuius & spiritus uiuificat, & litera nō occidit, sicut litera Legis: quia literam Legis sequentes in infidelitatē & in uanas superstitiones incurrunt. Literā autē Euangelij qui sequunt, id est simplicē narrationē ipsius, salvantur: quia & ipsa sola Euangelij narratio simplex sufficit simplicioribus ad salutem. Et si uideris Scribas Legis, & Pharisæos agentes non solùm aduersus sapientes Euāgelij, & quæ Christi sunt prophetantes, sed etiam aduersus Scribas noui Testamenti, uidebis quomodo quantum ad se occidunt Christi Prophetas & Scribas crucifigunt per detractionē uerborū suorum, flagellant in

De diuinis scripturis Testamenti ueteris, in quib. historiam & sensū Propheticum obseruandum monet Origenes.

Caussa cæcitatis Iudæorum.

Zach. 9.

Exod. 15.

Abac. 3.

Psal. 21.

Scribæ Legis & Euangelij.

in synagogis suis. Frequenter ergo audire est apud hæreses, qui sunt spiritales Pharisæi, quomo-
do linguis suis quasi quibusdã uerberib. maliloquij sui Christianos flagellant, & persequũtur
de ciuitate in ciuitatem, interdum quidem & corporaliter, aliquando autem & spiritualiter, uo-
lentes eos expellere quasi de propria ciuitate Legis, & Prophetarum, & Euangelij, & Apostolo-
rum, & in aliam & extraneã quandam ciuitatẽ Euangelij alicuius alterius, mendacibus persua-
sionibus suis quasi persecutionibus pellunt. Secundũ quod & Apostolus dicebat propter fal-
Galat. 1. sos apostolos: Miror quòd sic citò transferamini à gratia Dei, qui uos uocauit, ad aliud Euan-
Scriptura quã-do mortua ha-beatur. gelium, quod non est aliud, nisi sunt quidam qui conturbant uos. Propter quod ueniet super
eos omnis sanguis iustus, quem effundunt per hoc ipsum quòd euertere uolunt ueritatem scri-
pturarum, quæ rectè sanguis & uita dicitur scripturarum: quia omnis scriptura, nisi secundum
ueritatem intelligatur, mortua est. Effundunt ergo ueritatẽ scripturarum quasi sanguinem ea-
rum, sicut effusus est sanguis Abel. Et non solùm tunc uox sanguinis Abel clamabat ad Deum,
sed semper ueritas scripturarum ab impijs effusa, secundum quod diximus à sanguine Christi,
id est à ueritate Euangelij cœpta, per omnes scripturas interpellat ad Deum, aduersus eos qui
auertere eam uolunt: & sanguis testamenti, id est ueritas scripturarum propheticarum, aduer-
sus eos qui immundam eam existimauerunt, & noluerunt sanctificari in ea, quasi in sanguine
uiuo & sanctificãti. Sic effundunt etiam sanguinem Zachariæ, qui interpretatur, Memoria Dei.
Omnis eñ qui memoriã Dei perdere festinat, in eis quos scandalizat, Zachariæ sanguinem ui-
Gen. 4. detur effundere filij Barachiæ, qui & ipse interpretatur, Benedictio Dei. Per benedictionem Dei
Hebr. 11. memores sumus Dei. Si autẽ nec Abel nomen indiscussum debemus relinquere: dicimus quo-
Marc. 5. niam Abel Luctus interpretatur. Qui ergo suscipit, quod scriptũ est: Beati qui lugent, saluat A-
Luc. 6. bel: qui autẽ nõ recipit, sanguinem effundit Abel, hoc est ueritatem luctus salutaris. Propterea
implebitur super ipsum quod scribit: Væ uobis qui ridetis nunc, qm̃ plangetis & flebitis. Inter
templũ & altare ab impijs memoria interficitur Dei, quãdo & templũ Dei à lasciuis corrũpitur,
& altare ipsius per negligentiã orationũ sordidatũ coinquinatur, quando & oratio alicuius fit
in peccatum ipsius, sicut & de oratione Iudæ dictum est: Et oratio eius fiat in peccatum eius.

Psal. 108. HIERVSALEM, Hierusalem, quæ occidis Prophetas & lapidas eos qui ad te mittuntur, quo-
ties uolui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub pēnas, & noluisti? Ec-
ce relinquetur uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis: qm̃ amodo non me uidebitis do-
nec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine Dñi.] Dignum est quærere quomodo coram audi-
toribus loquens Saluator, inter quos erant Scribæ & Pharisæi, qui gloriabãtur quæ Legis sunt
& Prophetarum cautè cognoscere, qua ratione dixit Hierusalẽ occidisse Prophetas, & lapidas-
se ad se transmissos, cùm non satis talis prophetetur historia in scripturis ueterib. quæ legeba-
Hierem. 38. tur in synagogis eorum In lacum quidem luti missum Hieremiã legimus, non tamen interfe-
ctum in Hierusalem. Sed nec Esaiam, uel Ezechielẽ, uel aliquem Prophetarum tale aliquid legi-
De Propheta-rũ martyrijs. mus passum, in quantum suggerit memoria mea. Sed scrutans in secundo libro Paralipome-
nõ, ubi multa de Prophetis claris scripta sunt: inuenio qm̃ Asa iratus Ananiam Prophetam se
2. Paral. 16. arguentem, posuit quidem in carcerem, nihil tamen ampliùs fecit in eum. Sed & Michæam A-
3. Reg. 22. chab prophetantẽ aduersus se, iussit quidẽ in domum carceris ire, & manducare panem tribu-
2. Paral. 24. lationis, non tamen & occidit. Vnum autẽ legimus lapidatum Zachariã filium Ioiadæ sacerdo-
tis, populum arguentẽ. Non ergo inuenimus in Hierusalẽ Prophetas occisos ampliùs, uel lapi-
datos, prẹterq̃ dixi transmissos ad Hierusalẽ. Propterea uidendũ ne fortè oporteat ex libris se-
cretiorib. qui apud Iudæos ferunt, ostendere uerbũ Christi, & non solùm Christi, sed etiã disci-
Act. 7. pulorum eius: Stephani quoq; martyris, & Pauli Apostoli Stephanus eñ sic dicit: O dura cer-
uice, & non circumcisi corde & aurib. uos semper Spiritui S. restitistis sicut patres uestri. Quem
eñ Prophetarum non sunt persecuti? & occiderunt eos qui annunciabant aduentum iusti, cu-
ius nunc uos proditores & interfectores estis. Et post hoc expulerunt eum extra ciuitatẽ, & lapi-
1. Theß. 2. dabant Stephanum clamantẽ, & dicentẽ. Paulus autẽ in epistola ad Thessal. prima: de interfe-
ctione Prophetarum talia dicit: Vos imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa in
Christo Iesu: quoniam eadem passi estis & uos à contribulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis, qui
Hebr. 11. & Dominum occiderunt Iesum & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent. Ad He-
bræos autem ita: Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in gladio mortui sunt. Circuierunt in me-
lotis, in pellibus caprinis, egentes, & angustiati, afflicti doloribus, quorum non fuit dignus
mundus, in solitudinibus errantes, & in montibus, & speluncis, & foueis terræ. Fertur ergo in
Origenis iudicium de libris Canonicis & Apocryphis. scripturis non manifestis serratum esse Esaiam, & Zachariam occisum, & Ezechielem. Arbi-
tror autem circuisse in melotis, in pellibus caprinis Heliam, qui in solitudine & in montibus
uagabatur. Sed pone aliquem abdicare epistolam ad Hebræos, quasi non Pauli, necnon & Se-
cretum abijcere Esaiæ, sed quid faciat in sermones Stephani, uel Pauli ad Thessalonicenses de
Prophetis interfectis prolatos, uel ipsius Domini nostri? aut quomodo abdicet illud, quod

ad

2. Tim. 3.

ad Timotheum Paulus protulit dicens: Sicut Iannes & Mambres restiterunt Mosi: sic & isti resistunt ueritati. Nec enim scimus in libris canonizatis historiam de Ianne & Mambre resistentibus Mosi. Si autem aspiciant & quod ad Corinthios prima positum est: Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nunquid poterit hæc omnia aliquis abdicare? Hæc omnia diximus discutientes sermonem: non ignorantes, quoniam multa secretorum facta sunt à quibusdam impijs & iniquitatem in excelsum loquentibus: & utuntur quibusdam fictis Hypythiani, alijs autem qui sunt Basilidis. Oportet ergo cautè considerare, ut nec omnia secreta quæ feruntur in nomine sanctorum suscipiamus propter Iudæos, qui fortè ad destructionem ueritatis scripturarum nostrarum quædam finxerunt confirmantes dogmata falsa, nec omnia abijciamus quæ pertinent ad demonstrationem scripturarum nostrarum. Magni ergo uiri est audire, & adimplere quod dictum est: Omnia probare, quod bonum est tenere. Tamen propter eos qui nō possunt quasi trapezitę inter uerba discernere, uera habeantur an falsa, & non possunt semetipsos cautè seruare, ut uerum quidem teneant apud se, ab omni autem specie mala abstineant, nemo uti debet ad confirmationem dogmatum libris qui sunt extra canonizatas scripturas. Tamen si quis suscipit ad Hebræos quasi epistolam Pauli, dicit: quoniam pluralia non debemus omnino referre ad plures. Nec enim plures serrati sunt, sed Esaias solus. Nec plures lapidati sunt, nisi Zacharias tantummodo filius Ioiadæ. Nec occisione gladij, nisi Zacharias filius Barachię. Sed & in melotis, & in pelle caprina Helias: & cætera similia. Adhuc autem quæramus quod in Luca scriptum est, dicente Domino: quia non capit Prophetā perire extra Hierusalem. Si ergo non capit Prophetam perire extra Hierusalem, id est interfici, si post destructionem Hierusalem iam nemo Propheta est, ne fortè qui interficitur extra Hierusalem Propheta, falsum uerbum Christi demonstret. Si autem cogunt nos scripturæ propter Agabum, & filias Philippi Euangelistę, non propter falsos Phrygiæ prophetas, quæramus ne fortè omnis iustus sit in Hierusalem, & non extra Hierusalem. Quoniam nō capit eum qui est extra Hierusalē, passionibus affici propter uerbum. Sed quomodo Hierusalem occidit Prophetas uidendum. Existimo autem, sicut uulgariter dicere solent, Clamauit ciuitas: tāquam si dicatur, Qui sunt in ciuitate: item, Ciuitas egressa est obuiam ei, id est, qui sunt in ciuitate: sic Hierusalem occidit Prophetas, id est qui erāt in Hierusalem: quorum causa dictū est Hierusalem occidisse Prophetas. Et si ciues pro ciuitate ponuntur: iterum occurrit ad quæstionē, qui sunt dicendi filij Hierusalem, de quib. dictum est: Quoties uolui congregare filios tuos. Sed dicimus semper ciuium successores, filios præcedentium dici. Hierusalē autem quæ libera est à seruitute peccati, quæ sursum est conuersatione, quę est mater nostra, non occidit Prophetas, nec lapidat eos qui mittuntur ad eam. Aliud est quod secundum similitudinem illius Hierusalem occidentis & lapidantis Prophetas, frequēter sunt quidam in ista Hierusalē imperiti constituti, & Deum non metuentes, qui quantum ad se occidunt, & lapidant uerbis sine iudicio prolatis uiros uerbo & uita prouectos, & Ecclesiarum quidem canonē non requirentes, propter profunditatē autem dogmatū suspectos ab his qui consueti sunt noua quædam dicere, & non attendentes uerbū sanum Dñi nostri Iesu Christi. Dicit ergo Dñs ad Hierusalem interfectricem & lapidatricem Prophetarū. Quoties uolui congregare filios tuos sicut gallina pullos suos sub alas, & noluisti? Quomodo hic Dñs Iesus, quasi qui frequenter uoluit congregare Iudæos, non autem congregauit propter contumaciā nolēnum credere, ita dicit: Quoties uolui: cùm sit manifestū semel eum docuisse in corpore Iudęos? Sed non solùm in pręsentia, uerumetiam substantialiter semper Christus præsens fuit & in Mose & in Prophetis, magis autem & in angelis ministrantib. saluti humanæ, & per singulas generationes, & sic impletur: Quoties uolui. Per singulas enim generationes semper uoluit, & festinauit perficere uoluntatem Patris in eis: etsi non in corpore cōstitutus, sicut nunc in fine seculorum, tamen semper festinauit congregare filios Hierusalē. Ipsius eñ uolentis congregare filios Hierusalem uoces habentur in Lege & in Prophetis. Et de ipso scriptū est: Expandens alas suas accepit eos, & suscepit eos super scapulas suas: & quotidianum opus est Christi congregare filios Hierusalem: de quib. in Esaia & in reliquis Prophetis plura dicuntur: & quotidie Dei filius congregat dispersos filios Dei, sicut gallina pullos suos sub pennas suas. Si quis autem non fuerit congregatus ab eo, iudicabitur quasi qui noluerit congregari ab eo. Venit enim filius hominis quærere quod perierat, & saluare: & mortuus est non pro gente sola, sed ut dispersos filios Dei congregaret in unum: Iudæis quidem qui erant filij illius Hierusalē quæ erat deorsum cōminatus, & nolentib. congregari sub pennas suas, dicens: Ecce nunc relinquetur uobis domus uestra deserta. Semper autem eis qui noluerunt congregari sub pennas ipsius, comminari & dicere Christus uidetur: Ecce nūc relinquetur uobis domus uestra deserta, id est anima uestra, & corpus. Non solū eñ corpus, sed etiā anima peccantiū, deserta relinquitur: & sicut in deserto uulpes faciūt in eis foueas, & serpētes generatio uiperarū cubationes. Dicit autē nolētibus cōgregari ad eū; Qm̄ non me uidebitis amodo donec dicatis: Benedictus q uenit in nomine Dñi.

1. Corinth. 2.

1. Thess. 5.

Luc. 13.

Multi Prophetæ Hierosolymis interfecti.

Hierusalem superna.

Gal. 4.

Christus quoties Iudæos colligere uoluerit.

Deut. 32.

Ioan. 11.

Luc. 19.

Et

Et nec Iudæi tunc Christum uiderunt:nec enim uisus est eis resurgens à mortuis sicut priùs,sed iudicio & gratia patribus tantummodo dignis.Et donec intelligentes desertionem propriam dixerint pœnitentes:Benedictus qui uenit in nomine Domini:non uidebunt filium Dei, nec uidebunt uerbum eius,nec considerabunt pulchritudinẽ sapientiæ Dei. Sed & si ex nobis uoluerit aliquis congregari sub pennas Christi,sed operibus malis recusauerit cõgregari sub pennas eius,iam non uidebit uerbum Dei,maximè ex tempore illo ex quo congregantem illũ per singulos dies refugit actu magis,quàm corpore:& tam diu non uidebit pulchritudinem uerbi id est Christum,donec conuersus & pœnitens à proposito malo dicat:Benedictus qui uenit in nomine Domini.Tunc enim uerbum Dei benedictum,& benedicta sapientia Dei ueniens, uenit in nomine Dei patris super cor hominis,quando fuerit quis conuersus ad Deum.

TRACTATVS XXVII. CAP. XXIIII.

IN illo tempore:Egressus Iesus de templo ibat.Et accesserunt ad eum discipuli eius,ut ostenderent ei structuras templi.Iesus autem respondens,dixit eis:Videtis hæc omnia? Amen dico uobis,non relinquetur hîc lapis super lapidem qui nõ destruatur.] Postquã omnia quæ super Hierusalem uentura fuerant Christus prædixit, exijt de templo, qui conseruarat templũ ne caderet,donec fuit in eo.Quàm diu em̃ fuit uerbum apud Iudæos, non auferens regnũ Dei ab eis,tã diu stetit,& incolomes fuerũt res Iudæorũ.Postquã uerò secundũ uerbũ ipsius quod dixerat:Auferetur à uobis regnũ Dei,& dabitur genti facienti fructum suũ: abstulit regnũ Dei, & gentibus dedit:tunc & Iesus,& regnũ Dei facti sunt apud Gentes.Vnde nunc nec Iesus nec regnum Dei apud Iudæos habetur,quia relicti sunt sicut tabernaculũ in uinea, & sicut casula in cucumerario,& sicut ciuitas quæ expugnatur propter facinus quod cõmiserunt in Christũ.Et unusquisq; suscipiens uerbũ Dei,templum est Dei,ut rectè dicatur ad Deũ : Nescitis quia templum Dei estis,& spiritus Dei habitat in uobis? Vnusquisq; ergo cùm sit templũ sanctũ Dei propter spiritũ Dei inhabitantẽ in se,si peccauerit ipse,fit causa suæ desertionis,ut egrediatur Christus ab eo:ut qui fuerat antè templũ filij Dei,postmodũ fit domus deserta,ut non relinquatur in eo lapis super lapidem ex omnib.dogmatib.& bonæ uitæ ædificationib quod non destruatur. Propter quod recordantes historiã desertionis Hierusalẽ,prospicere nobis debemus,ut ne egrediatur Christus ex tẽplo,quod est ex nobis,ut ædificationes tẽpli nostri incolumes sint lapidib.& donis adornatæ:ut qui uiderint ædificationes quæ sunt in nobis,dicant mirantes:Vide quales lapides,& quales structuræ.Illud aũt dignũ est peruidere,quo quantũ ad textũ sic loquũtur discipuli ad Iesum,& ostẽdunt ei structuras lapidũ,quasi qui nunq; uiderit ipsum templũ,sed aliunde in primis peregrinus aduenerit.Ad hoc ita est respondendũ:quoniam prophetãs superiùs ruinã ipsius futurã Christus & desertionẽ,sic cõminatus est:Ecce nũc relinquetur uobis domus uestra deserta.Audiẽtes discipuli,mirati sunt talẽ & tantã templi structurã ad nihilũ redigendã.Propterea dicũt ad Iesum,sicut alter manifestiùs dicit Euãgelista:Magister, uides quales lapides,& quales structuræ? Videlicet ut flecterent eũ ad misericordiã loci illius, ne faceret quod fuerat cõminatus.Et hæc corporaliter dicta sint.Moraliter aũt hoc modo:Cũ sit humanę naturæ admirabilis constructio facta,uidelicet tẽplum Dei & uerbi eius, discipuli cæteriq; sancti,nõ solũ tunc,sed etiã modò mirãda opera Dei erga figmentũ humanũ confitẽtes,ante conspectũ Christi intercedũt,& prouocãt Christũ,ut ne deserat genus humanũ propter peccata ipsorum,sed magis moueãt eũ ad indulgentiã opera eius mirãda,quàm ad iracũdiã iniquitas eorũ. Aliter : Sicut illud tẽplũ non in semel est dirutũ,sed paulatim tẽpore procedẽte: ita & omnis homo qui suscipit in se uerbũ Dei,templũ est.Et si quidẽ post peccatum non ad plenũ decidit à uerbo Dei,sed adhuc saluat ex parte uestigia fidei,& religionis in se mandatorũ Dei,templũ est ex parte destructũ,& ex parte cõsistens.Qui aũt postq; peccauerit curã sui non habet,sed semper à fide decurrit,& à uita quę est secundũ Euangeliũ paulatim minuitur, donec ad plenũ recedat à Deo uiuenti:hic est templum in quo non relinquatur lapis dogmatis super lapidẽ mandatorũ Dei qui non destruatur. Nos ergo prospicere nobis debemus,ut omnis ædificatio pietatis in nobis integra perseueret,ut & lapidib.salutarium dogmatũ adornati,& donis bonorũ operũ decorati,capiamus in nobis Dei uirtutẽ & gloriã,& Christũ,qui est uerbum & sapiẽtia Dei. Et tertiam expositionem introducit quidã huiusmodi,quoniã templum erat Dei ædificatum cõpositione sermonum significantiũ,omnis scriptura ueteris Testamenti secundum historiam uidelicet constructa.Quã qui cõstruxerunt Moses uel Prophetæ circũpositione literarũ, & ordinatione dictorũ ædificauerũt omnib.admirandã propter pulchritudinẽ lapidũ, id est electorũ dictorũ,& donis sensuũ laudandorũ.Hanc discipuli ostendũt Iesu suscipiẽtes omnes scripturas: ad quos Christus respondit,dicens destruendam esse à uerbo hanc corporalem & primam ædificationem,ut ædificetur diuinius & mysterialius templum scripturæ alterius. Templum autem esse scripturam exposuit quidam ante nos. Et quoniam qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus,qui sedet in templo Dei,Antichristus,falsus est sermo qui in scripturis habetur:

Matth. 21. *Esa. 1.* *Templũ Domini.* *1.Cor. 6.* *Moralis sensus de discipulis Christi intercedentib. pro hominibus alijs.* *Templum scripturæ typus.* *2.Thess. 2.*

habetur: qui simulat ueritatem, proferens testimonia impiorum dogmatum de scripturis placari aliunde nolentibus: & ipse est qui aduersatur, & super cathedram scripturarum, & super ædificationem earum sedet, ostendens se quasi sit Deus. Et semper est uidere sermones hęresum Antichristos in templo scripturarum sedentes, & ex ipsis uolentes eos placare qui audiunt tanquam unusquisque eorum, ipse sit Deus uerbum in scripturis.

SEDENTE autem ipso super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli eius secretò dicentes: Dic nobis quando hæc erunt, & quod signū aduentus tui, & consūmationis seculi? Egressus de templo Iesus postquā dixit de eo, uenit in montē Oliueti, & ibi sedebat cum discipulis suis. Puto autē mysterium esse montē Oliueti Ecclesiæ, quæ ex gentibus est, in qua sunt plantatæ oliuæ, quarum singulæ possunt dicere: Ego autē sicut oliua fructifera in domo Dei. Forsitan autē & in hoc oliuarum monte radices sunt bonæ oliuæ. Rami autē inserti sunt oleastri in loco ramorum qui ex infidelitate præcisi sunt. Agricola autem in monte residens Oliueti, uerbum est Dei in Ecclesia confirmatū Christus, qui semper oleastri ramos inserit in bonā oliuam patrum, Mosis & cæterorū Prophetarū, ut accipientes pinguedinē à sanctis Prophetis per hoc quòd sensum eorum cautè intelligunt, & suscipiunt, & Christū qui prophetatur ab illis offerāt fructum abundantē, & pinguiorem prioribus, uidelicet oliuis, propter maledictionē quæ erat in lege decussis, ut non possint esse in usu. Post hoc considerandū est illud: quoniā accedentiū discipulorum ad Iesum, quidā quidem secretè accedunt ad eum, maiorē in hoc ipso habentes fiduciam apud ipsum quasi domestici eius, sicut cùm interrogarent eū de solutione parabolarum: quidā autem non secretè, sed in cōmune eum interrogabant. Obserua adhuc differētiam istorū, quoniā interdum quidē Pharisæi accedunt, siue tentantes, siue quolibet modo interrogantes: interdū autē alij discere cupientes: tamen nunquā secretè accedunt ex multitudine. Et forsitan usque nūc qui præcipuā susceperunt uitā, & propter hoc habēt fiduciā ante Christū, aliquid amplius habentes quàm illi qui ex fide cōmuni accedunt ad Iesum, dicunt ad eū: Dic nobis, quando erunt hæc? Quæ? Quod ait, Non stabit hîc lapis super lapidē qui non destruatur. Et non hoc solùm discere uolunt, sed etiā signū aduentus Christi, & cōsummationis seculi: & duo petunt ab eo, signum aduentus ipsius, & consūmationis seculi. Est ergo in multis quidē creditus, aduentus filij Dei, & consummationis seculi, præcipuè tamen in eis qui elegantiorē uitam sectantur. Est & alter uidere duplicē Christi aduentū, id est aduentū Verbi in animā. Primùm quidem rudes, & tunc incipientes cognoscere Christū, quoniā non possunt uidere lucidıtatē pulchritudinis, dicunt: Vidimus eum, & non habebat speciē neque decorē, sed species eius inhonesta. Species autē inhonesta Verbi, stulta prædicatio est de Christo, quando prędicamus Christum natū & crucifixū. Secundus autē aduentus Christi, in uiris perfectis: de quib. dicit dispensator uerbi ipsius: Sapientiā autē loquimur inter perfectos. Hi autē perfecti amatores facti sunt pulchritudinis eius, & rogant uerbum ut accingat se rationabilem gladiū suum, & circumponat eum super mysteriū natiuitatis carnalis, quæ appellata est mysterialiter Femur. Huiusmodi enim discipuli laudant pulchritudinē & decus Verbi: & huic secundo aduentui iuncta est consummatio seculi in uiro ad perfectionem uenienti, & dicenti: Mihi autē absit gloriari, nisi in cruce Dñi nostri Iesu Christi, per quam mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Si enī mundus crucifixus est iustis, quibus mundus crucifixus est, facta est eis etiā consummatio mundi. Necessariè ergo qui habent fiduciam accedendi secretè ad Christū, si uolunt discere signū aduentus Christi, & consummationis seculi, prębeant se dignos uidere secundū aduentus ipsius, & secundum quod tradidimus seculi consummationem.

Ecclesiæ ex gētibus collectæ, typus.
Rom. 11.
Secretè ad Christum accedentes.
Duplex Christi aduentus.
Esa. 53.
1. Corinth. 3.
Gal. 6.

ET respondens Iesus dixit eis: Videte, ne quis uos seducat. Multi enī uenient in nomine meo, dicentes quòd ego sum Christus, & multos seducent.] Qui simpliciter intelligunt, arbitrantur quòd hoc solùm hæc uerba significant: quoniam multi erant uenturi Christos se asserentes, habentes in se etiam quasdā uirtutes mirandas, & uerba quibus prouocent multos ad credendū qui dignos seductione se præbuerint. Ioannes autē in Epistola sua dicit, Et sicut audistis quoniam Antichristus ueniet, nunc Antichristi multi facti sunt: unde scimus quoniā nouissima hora est. Docet his uerbis, omne uerbū quod à ueritate extraneū est, & asserit se uerbū esse, sic enī possibile est intelligere quod ait: Et nunc Antichristi multi facti sunt, cùm unū sit quod est Verbum. Sicut autē manifestat historia lectionū, non multi fuerunt homines in tempore Apostolorū, qui Christos se esse dixerunt: nisi fortè Dositheus Samareus, unde & Dositheani dicūtur: & Simon, de quo referunt Actus Apostolorum, qui se uirtutem esse Dei magnam pronunciabat. Præter hos neque antè, neque postmodū fuerunt, quantū ad scientiam meā. Sed omnis sermo qui profitetur expositionē scripturarū, & fidem earū, non aūt habet ueritatē, iustè Antichristus esse intelligendus est, ueniens in nomine Christi, & dicens quòd ego sum Christus, mentiens, & minimè potens ostendere ueritatis formā in se. Et quoniā eis qui discutiūt uerba scripturæ uti inueniant sensum eius, frequenter occurrunt quidā intellectus quasi ueri, cùm non sint ueri, aliquando

Pseudochristi, & Antichristi.
1. Ioan. 2.
Act. 8.
Epiphan. lib. 1. & Ireneus lib. 1. consulendi.

quando autẽ traduntur & ab alijs uerisimilibus colorati sermonibus, ut non facilè inueniatur qui uerus est sensus, priusquã aduersus mendaces existimationes inuẽtos fuerit uerior sensus, & firmior: propterea puto quòd Christus ad interrogationem discipulorũ suorum dicẽtium, Quando hæc erunt? & quod signũ aduentus tui, & consummationis seculi? ita respõdit, Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent. Verè enim qui implet illud mandatũ quod ait: Estote prudentes nummularij: & illud quod ait: Omnia probate, quòd bonũ est tenete: ab omni specie mala abstinete uos: multos uidebit seduci à multis intellectibus & uerbis profitentibus esse se Christum Dei Verbum.

1. Thess. 5.

Errata quorũdam Ecclesiæ doctorum.

Et utinam soli qui extra Ecclesiam sunt seducerentur, facile erat cauere seductionem. Nunc autem ipsi qui profitentur se ecclesiasticos esse, de necessarijs quibusq; capitulis falluntur, & seducuntur, sicut ipsa dissensio eorum testimoniũ est, quoniam & qui intus sunt seducuntur. Sed cõsequenter quemadmodũ solet esse in errantibus uias has corporales, differentia erroris, & quidam quidem etiam contra ipsam publicam uiam quæ quæritur, uadunt errantes, alij autẽ modicum aliquid de semita rectà declinant, ut sint reuocabiles: & multæ sunt errantium differentiæ: hoc modo uidemus etiam eos qui à ueritate aberrant. Et Marciones quidem, & Basilides & Valentiniani, & Apelliani, & Ophitæ, multùm à proposita errant uia, qui omnino contraria sapiunt ueritati. Quidam autem de publicis quidem & manifestis capitulis non dissentiunt: utaputa de uno Deo, qui Legem & Euangelium dedit: aut de Christo Iesu primogenito uniuersæ creaturæ, qui in fine seculi secundum prædicationes Prophetarũ uenit in mundum, & suscepit in se ueram humanæ carnis naturam, ut etiam natiuitatem subiret ex uirgine, & mortem crucis susceperit, & surrexit à mortuis, & deificauit quam susceperat humanam naturam. Adhuc autem & de Spiritu sancto, quoniam ipse ille fuit in Patriarchis & Prophetis, qui postea in Apostolis datus est, & de resurrectione mortuorum, sicut Euangelium docet certissimè credunt, & omnia quæcunq; ferũtur in ecclesijs. De alijs aũt non paucis, tamen modicis, noua proponũt dogmata, & ipsi utiq; sunt ex illis qui seducuntur à falsis intellectibus, & uerbis uenientibus in nomine Christi, qui est uerbũ & ueritas. Et malum quidem est inuenire aliquem secundũ mores uitæ errantem, multo aũt peius arbitror esse in dogmatibus aberrare & non secũdum uerissimã regulam scripturarũ sentire. Quoniã sicut in peccatis mortalibus, puniẽdi sumus amplius propter dogmata falsa peccantes. Si enim sufficeret conuersatio morũ bonorum hominibus ad salutẽ, quomodo apud gentes philosophi, aut apud hæreticos multi continenter uiuentes nequaquã saluantur, quasi obscurante & sordidante cõuersationem eorũ dogmatis falsitate? Arbitror autem quoniam generalem munditiã quæ est non solũ in actibus, sed etiã in scientia, uolens ostẽdere sermo in Psalmo uigesimotertio dicit: Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & puro corde. In Prouerbijs autẽ: Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis confidat mundũ se esse à peccatis? Mundum ergo corde, & castum corde, non aliũ arbitror esse nisi eũ, qui ab omni dogmate falso mundũ & castum possidet cor. Sic & innocentem manibus, & mundum à peccatis eum existimo esse, qui in actibus uitæ suæ irreprehensibilis est. Sciendum est autem, quoniam quantum ad ueritatem impossibile est esse aliquem innocentem manibus, & mundum à peccatis, ut non sit purus corde, & castus à dogmatibus falsis: sicut è contrario impossibile est mundũ quidem & castũ esse corde à dogmatibus falsis, ut non sit innocens manibus, & mundus à peccatis. Hæc enim alterutrum se sequuntur & non separantur ab inuicem, sermo mundus in anima & uita irreprehensibilis. Abundantius autem de capitulo isto tractauimus, docentes nos ipsos secundũ ea quæ uisa sunt nobis in loco, ut custodiamus nos ab omni errore falsorum dogmatũ, siue de manifestis & principalib. capitulis, siue de his quæ uidentur minora, ut audiamus qui dixit: Non declinabis ad dexteram, aut sinistram: ab eo qui dixit: Ego sum oĩa. Nec seducamur, sed uigilemus, ne quis uos fallat eorum qui ueniunt in nomine Christi dicentes, Ego sum Christus, ego sum ueritas, & sapiẽtia, & lumen uerum. Puto autem quia non solũ est sermo Christus, est & sermo Antichristus, ueritas Christus, & simulata ueritas Antichristus: sapientia Christus, & simulata sapientia Antichristus, fallens amatores sapientiæ Dei & ueritatis, quæ omnia pertinent ad fidei rationẽ. Sed etiam in his uirtutibus quibus conuersamur secundum Deum inuenimus omnes uirtutes esse Christum, & omnes simulatas uirtutes Antichristum. Quoniam omnes species boni quascũq; habet Christus in se in ueritate ad ædificationẽ hominũ, eas oẽs habet in se diabolus in specie ad seductionem sanctorum. Si enim Christus iustitia est: sunt autem frequenter uiæ uiri quæ uidẽtur esse iustæ, nouissima autem earum respiciunt in profundum inferni. Quando ergo uidetur iustitia cùm non sit iustitia uera, ea talis iustitia Antichristus est, aduersus iustitiam Christum. Arbitror & castitatem esse Antichristum, quæ est apud hæreticos in errorem mittens homines, ut intelligant ecclesiasticam castitatem Christum. Sic & misericordia est Antichristus contra misericordiam Christum, qui faciunt eleemosynas, sed non propter iustitiam Dei. Est

Prou. 20. *Mundum cor.* *Deut. 5.* *Ioan. 14.* *Antithesis D. Christi & Antichristi.*

& patientia Antichristus in eis qui uidentur quidem pati pro Christianitate, & usque ad effusionem sanguinis concertantes, uidelicet ne uideantur denegare Christianitatem: iniquitatē aūt in excelsum, in ipsa etiam effusione sanguinis sui loquunt, & ponūt in cœlo os suum. Est & uirtus Antichristus seducens ignorātes, quoniā multi dicturi sunt Christo in illa die, Dñe in nomine tuo dæmonia eiecimus, & uirtutes multas fecimus. Ad quos respōdebit: Discedite à me oēs qui operamini iniquitatē, nūquā uos noui. Si em̄ nunquā eos Christus cognouit, uirtutes aūt se fecisse gloriantur in nomine Christi, non erant uirtutes illæ à Christo, qui non nouerat illos, sed ab eo qui transfigurat se non solùm in angelum lucis, sed etiam in ipsum Christum. Opus est ergo nobis Deo auxiliatore, & ipso Christo uiuente in nobis, ut apertis oculis nostris uideamus ne quis nos seducat, uel sermo, uel uirtus, uel ab intus, uel à foris, promittens se esse Christum cùm sit inimicus eius cæterarūq; uirtutum ipsius. Considera etiam illud, quòd multi ueniunt in nullo alio nisi in nomine meo. Solum enim nomen Christi Antichristus suscipit, nec opera facit, nec uerba ueritatis eius docet, nec sapientiam eius ostendit in se. Et quēadmodum secundum quosdam Barabbas dicebatur & Iesus, sed latro erat, nihil habens Iesu præter nomen: sic multos existimo Christos, sed nomine tantùm. Nota autem quoniam nusquā inuenitur Dominus in scripturis hoc ipso sermone utens, & dicens: Ego sum Christus, ut ne simile aliquid dicat multis uenturis in nomine eius atq; dicentibus, Ego sum Christus. Sufficiebant enim ei ad credendū fidem, quoniā ipse est Christus, opera Dei, quæ solus poterat facere Christus, & sermo quem docebat, & uirtus, super mille uoces clamantes: Ego sum Christus. Sic autē nunquam manifestè dixit, Ego sum: sed per opera dixit: & per doctrinam pietatis, ut ipse dicat ad Petrū, quasi qui nunquā ab eo audisset, didicisset aūt à Patre, quia ipse erat Christus filius Dei uiui: Beatus es Simon Bar Iona, quia nō caro & sanguis reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis. Si enim ipse in corpore constitutus manifestè dixisset ad eū, Ego sum Christus: caro cum reuelasse uidebatur, non tantùm Pater. Propterea sufficit ad seductionē Antichristorū hoc solum, quòd dicunt: Ego sum Christus: quòd nūquā Christus legitur dixisse: Et multi sunt qui seducuntur. Lata est enim porta & spatiosa uia quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Pauci autem qui inueniunt eam uiam, quæ ducit ad uitam.

Matth. 7. *Ioan. 5.* *Marci 16.* *Matth. 7.*

TRACTATVS XXVIII. CAP. XXIIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Audietis aūt prælia, & opiniones præliorum. Videte ne terreamini. Oportet enim hæc fieri, sed nondū est finis. Lucas aūt hoc modo: Cùm audieritis prælia & seditiones, ne terreamini.] Duo proponit: unū quidē ait, Audietis prælia: alterū aūt, Auditiones præliorum. Et primū quidem uideamus secundum simplicem traditionem, secūdum quod multi intelligunt, quid distant auditiones preliorū à prælijs. Pone mihi prælia esse ubi ciuitates super ciuitates insurgant, aut gentes gentibus, aut alter alterius rem tollat, uel fortior interficiat fortem. Quid ergo post prælia auditiones significent præliorum? Maximè quia non est dictū, Videbitis prælia, & audietis de prælijs: sed utrinq; posuit, Audietis ad est, & prælia audietis, & præliorum auditiones audietis. Et ponamus audire quidē prælia esse, quando filij pacis à prelijs custodiunt oculos suos mūdos, ut non uideant maligna: & quoniam nō possunt aspicere super labores & dolores, audiunt de prælijs, qualis ciuitas pugnet aduersus quā ciuitatem, aut qualis gens à quali expugnetur gēte: quid aūt erit extra hoc alterū audire prælia, & audire auditiones præliorum? Vide ergo si potes (quantū ad simplicitatem uerbi dico) talem differēriam dare: nō est idipsum longè prælium positum audire quia præliū est: & iuxta præliū esse, & ipsas præliantiū uoces audire. Habet ergo utrūq; suā sanctificationē. Et fortè qui quidē audit ipsas uoces quæ fiunt in prælijs, audit prælia: qui aūt de prælijs lōgè gestis audit, auditiones audit preliorū: nec em̄ ipsa prælia audit. Cùm sint aūt sermones ambigui, potest quis & ex diuerso dicere, quoniā qui lōgè quidē est amplius audit de illis: qui aūt est iuxta prælia, audit ipsorū præliorū auditiones. In utroq; ergo uidet esse aliquis differentiæ intellectus. Ascēde nūc ad moralē intellectū & spiritalē, si quo modo possis aliquē sensum de eminentia scientiæ Christi, & de subtilitate Euangelistarum inuenire dignum, ut non deponas euangelicæ sapientiæ dignitatē. Vide ergo si recordantes ea quæ superiùs tradita sunt de eo quod ait: Multi uenient in nomine meo dicētes, Ego sum Christus, & multos seducent: possumus secūdum eorū consequētiam etiā ista interpretari. Omnis igitur qui perfectus est, & uidet in animā suā gloriosum aduētum uerbi, quod corrūpit & cōsummat mundū, & crucifigit eum uiro iusto, ut moriant̄ ei omnes res mundiales, & qui exercitatos habet sensus ad capiendum, necesse est ut quærens & discutiens in multa incurrat dogmatum prælia, audiet etiā multos profitentes ueritatem, & diuersas de ea traditiones: ut sicut bonus miles uerbi inuulnerabilis animo maneat ab omnibus profitentibus ueritatē, non autem uidentibus eam, neq; manifestantibus, sed cōtraria ueritatis quasi ueritatē pronunciādibus, & dignus efficiat̄ suscipere in animā suā gloriosum Christi aduentū, secūdū quod est Deus Verbū, quod fuit in principio

Discernit bella & bellorū rumores. *Intellectus spiritualis.* *Dogmatum prælia.* *Ioan. 1.*

apud Deum quod solet uenire ad eos, qui postquam cognouerint Christum secundum carnē, & susceperint Verbum quod factum est caro, tantum ascendunt præ multis ut possint capere nō qualemcunq; gloriā, sed gloriā quasi unici a Patre. Et forsitan in diuersis glorijs uerbū Dei apparet secundū uirtutem uniuscuiusq; animæ, uidentis secundum quod se capacem anima unaquæq; præbuerit. Et ergo qui perfectus est, & ad consummationem seculi peruenit quantū ad se, tale apparet Verbum ut qui uident eum dicat: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unici à Patre, plenum gratia & ueritate. Ergo si quis dignus habēdus est ut tale suscipiat Verbū, & uideat, necesse habet ante huiusmodi uisionem Verbi audire in anima sua prælia: per alios autem qui quasi ueritatem asserunt quicquid illis fuerit uisum, præliorum auditiones. Et bene Saluator proficiētibus ad perfectum discipulis postquam locutus est de prælijs, superaddidit, Videte: & nō dixit, Audite: hortans eos solicitos esse ut oculis animæ possint uidere, postquam audierint prælia & auditiones præliorum, singulorum quæ audiuntur naturā, & uidētes eam nō terreantur: quoniā talia intelligibilia prælia solent in diuersis persuasionibus occurrere hominibus iustis, & cōturbare & cōmouere animas eorum ad dubitandū, ne forte uera sint quæ uerisimilia esse uident, cùm sint falsa, aut certè uel ad credendū eis perfectè quasi ueris. Quotquot ergo proficiscuntur ad perfectionem quæ est in Christo, & ad cōuersationem cœlestis Ecclesiæ, cùm audierint prælia hæresum, quæ aduersus uerā fidem, & aduersus seipsos inuicē prœliantur: & audierint auditiones præliorum philosophiæ, & uanæ seductionis secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi, & non secundum Christum, exercitantes seipsos in his quæ dicuntur: quærunt & cogitant mandatum Christi dicentis, Videte: & uident quidem quæ dicuntur: uidentes autem cum uerisimilitudine mendacia, non seducuntur, sed sperāt sine uulnere taliū præliorū, gloriosum aduētum uidere Christi, qui est Verbum: maximè si audientes secundū Christi mandatū prælia, & auditiones præliorū, nullam perturbationem animæ patiantur: sed sub pace Dei protecti quæ custodit corda & sensus dignorū, non fuerint territi. Si quis aūt audiēs prælia & auditiones præliorum, secūdum quod exposuimus, nō fuerit solicitus ad uidendū ea quæ dicūtur in diuersis uerisimilitudinibus: & quia non fuit solicitus ad uidendum, territus fuerit: nō solùm decipiet à multis uenientibus in nomine Christi, & dicētibus, Ego sum Christus: uerūetiam interficiet ab huiusmodi gladijs insanabilia suscipiens uulnera. De quibus gladijs dictū est, Vulnerāt gladij: quorū uulnera sapientiū linguæ solet sanare. Hi aūt qui perturbant, & quia nō sibi prospiciūt, in huiusmodi prœliū cadūt: illi sunt qui in ualle Sion uulnerant & moriūtur, de quibus dicit scriptura: Vulnerati tui nō uulnerati gladio: nec mortui tui, mortui in bello. De quibus nunc tantū significare oportet nos: sed non cuiuscūq; hominis esse præparare ad audiendū prælia, & auditiones præliorū, ut audiens uideat, & nō terreat, sed uiri perfecti in Christo, in carne quidē uiuētis, non tamē secūdum carnē militantis, cuius militiæ arma nō sunt carnalia, sed fortia Deo, & ualentia destruere munitiones, & cogitationes extollētium se aduersus scientiā Dei. Nā secundum Salomonē, multas ciuitates munitas hæresum suasione uerborum ascēdit uir sapiēs, & ascēdens destruxit munitionē, in qua impij confidebant. Paulus destruxit, qui paratus fuerat ad destructionē ciuitatū munitarum aduersantium ueritati. Qui talis est, postquā audierit prælia, & auditiones præliorū, uidēs, & quasi sapiens ascēdens super ciuitates munitas, & destruēs munitiones in quibus impij cōfidebant, laudans Deum, & gratias agēs Deo, & à quo didicit talia prœlia prœliari, & seruare mādatum quod ait: Sanctificate bellum: clamat & dicit, Benedictus Dominus Deus qui docet manus meas in bellum, & digitos meos in prælium, misericordia mea & refugium meum. Et propter huiusmodi prælia dicit de Dauid ab uxore Nabal: Prælia Domini dominus meus pugnabit. Puto autē & mysteria esse talium præliorū prælia quæ in scripturis legunt: mysteria etiā esse destructionis præliantiū aduersus ueritatis cōgregationem: maximè quæ legunt in libro Iesu Naue, de destructionibus ciuitatum: & mysteria sunt omniū cōgregationum aduersariarum uirtutum. Audientes ergo prælia, & auditiones talium præliorū, attēdamus quod ait:

Ioannes de ministerio, doctrina & preclaris Christi gestis loquēs: Vidimus, inquit, gloriam eius.

Prælia hæreticorum & Philosophorum.

Esa. 22.

Refutatio hæresum.

Hier. 6.

Psal. 143.

1. Reg. 25.

Ios. 10.

VIDETE ne terreamini.] Et debemus scire quoniam oportet hæc fieri expectān aduentum uerbi, ut audiat prælia, & auditiones præliorum: sed nō statim ut audierit, mox erit finis. Propter quod finē oportet expectare omnē hominē qui uult fieri saluus: quoniā qui perseuerauerit usq; in finē, hic saluus erit. Secundum Lucā autē, si audierimus prælia & seditiones ne cōturbemur. Prælia quidē, quæ fiunt à scientia falsi nominis, & à sapientia principum huius mundi. Seditiones autē, nō cōsentientium sibi inuicē in cōuentu Ecclesiæ. Diuersas em̄ sentētias de uarijs negotijs manifestè audimus: maximè qui uolumus ꝓficisci ad perfectionē quæ est in Christo. Nō solùm extra Ecclesiā prælia, uerum etiā in Ecclesia intus seditiones. A' quibus omnibus alieni fuerunt Apostolorum discipuli, quorum omnium sicut in Actibus Apostolorum est scriptum, erat cor unum & anima una. Cōfirmati em̄ erāt in eodem sensu, & in eadem scientia. Tamen nos & si audiuimus eiusmodi prælia, & seditiones huiusmodi, non terreamur. Oportet enim

Perseuerantia Sanctorum.

Luc. 21.

Seditiones in Ecclesia.

Act. 4.

enim primum antequã uideamus perfectionẽ sapientiæ quæ est in Christo, hæc fieri: sed nõ statim erit finis quẽ quærimus. Oportet enim nos stabiliri & confirmari in pace, ut sine terrore simus, nec à seditionibus cõturbemur: ut post hæc ualeamus capẽre finẽ, qui nõ est in auditione præliorum, neq; in ipsis seditionibus: pacificus enim finis longè est ab omnibus istis.

EXVRGET enim gens aduersus gentẽ: & regnum aduersus regnum: & erũt fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca. Hæc enim omnia initia sunt dolorum.] Marcus eadẽ, addit aũt, Et turbellas: Lucas similiter ipsa, addit autẽ: Terroresq; de cœlo, & signa magna erunt, & hyemes. Primùm simplicia loci, & corporalia exponamus. Sicut enim ægrotant corpora ante mortem eorum qui uim nõ extrinsecus patiuntur, & quẽadmodum in omnibus per infirmitatem fit uia ad separandam animã à corpore suo: sic talis & tanta creatura mundi, cũ corrumpi cœperit, quasi initium habens & finẽ: quoniam quæ uidentur tẽporalia sunt, & quia cœlum & terra transibunt, necesse est ante corruptionẽ ut langueat: ut terra quidẽ frequẽtius terræmotibus cõquassetur, aer aũt uim quandã morbiferã cõcipiens, pestilẽs fiat. Adhuc autẽ & uitalis uirtus terræ repente deficiens effocet fructus, & omnes naturas arborum deficiens generatrix earum uirtus. His igitur accidẽtibus, cõsequens est ut mobilis natura quasi totius mundi pars aliqua cõstituta compatiatur uniuersarũ rerum mutationi: utputa consueta escarum nutrimẽta non resumens, ueniat ad defectum & corrumpatur. Nam cœli peribunt: quoniam sicut uestimentũ ueterascẽt. Quicquid autẽ ueterascit & senescit, prope interitum est. Cõsequẽs est ut & propter inopiam ciborũ in auaritiã & bella homines excitent aduersus eos qui nõ tãtã patiunt inopiã, & ut ex cõparatione aliorũ quæ in rebus necessarijs sunt abundantiũ, fiant insurrectiones aliorum aduersus alios, & gens pugnet aduersus gentẽ, & regnum aduersus regnũ. Possibile est autẽ cum aliarum indigẽtia rerum etiã hominum bonũ sensum habẽtium indigentiã fieri, ut per hæc trãquilla & pacifica uita nõ inueniat in multis, sed insurrectiones & lites & perturbatiões fiant, interdum quidẽ propter auaritiã, interdum autẽ propter cõcupiscentiã principatus, aliquando autẽ & propter gloriæ uanæ cupiditatẽ insanã, interdum autẽ & cupiditate uanæ gloriæ principum, qui nõ sunt cõtenti proprio regno: sed uolunt suum quidem extendere principatum, & multas sibi subdere nationes. Adhuc autẽ profundiorem dabit aliquis causam eorũ quæ ante consummationem mundi sunt euentura: maximè autem de prælijs. Quoniam sicut aduentus Christi in plurimis gentibus diuina uirtute fecit pacem, secundum quod dicit Propheta de illo: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec extollatur luna: & sic pax multiplicata est mundi propter incrementa ecclesiarum futura, ut ea pax salutis multorũ fiat occasio, dum nõ coguntur exire ad bella, & pugnare pro patrijs sicut pridẽ fiebat: sic consequens est, cùm propter abundantiã iniquitatis refriguerit charitas multorum, & ideo dereliquerit eos Deus & Christus eius, iterum fieri prælia: uidelicet dum non prohibẽtur operationes seminatrices bellorum à sanctitate, sed magis adhuc nutriuntur propter malitiã hominũ supercrescentẽ, ut omnium accidẽtium malorum causa esse dicant, qui accesserunt quidem ad uerbum, sed postea declinauerunt omnes, & simul inutiles facti sunt in mũdialibus malis. Nã quãdiu steterint sales terræ, ad quos Dominus dixit: Vos estis sal terræ: & omnia constant salibus temperata. Postquã autẽ infatuati fuerint ipsi sales (ut secundum scripturã dicamus) & ea quæ saliebantur ab eis sicut insulsa infatuant, corrumpuntur, & fœtent, & resoluunt. Adhuc autem & quãdiu steterit lux mundi, omnia diriguntur à claro lumine dispensata. Cùm autẽ hoc ipsum lumen diminutum fuerit in animis hominum, dum propria & naturali esca nõ nutrit, tunc occupantibus omnia tenebris cùm in tristitia facta fuerint omnia & calamitatibus, fiet quasi cõuentus super omnia aduersariarum uirtutum, dum nõ uetant à sanctis & à Christo in eis, qui solebat eos uetare: sed quasi in tenebris sine aliqua prohibitione operabunt in cordibus hominum, ut excitẽt gentẽ aduersus gentẽ, & regnum aduersus regnum. Si autẽ (quẽadmodum & placet quibusdã) & fames & pestilentiæ ab huiusmodi operationibus fiunt, & ab angelis Satanæ: similiter & fames & pestilentiæ tunc inualescẽt ab aduersarijs uirtutibus, quando fuerint sales terræ & lux mundi, Christi discipuli, qui sunt principes potestatis Dei, destruentes in hominibus prælia quæ faciunt aduersariæ potestates, & omnia quæ ex earum malitia seminant. Et aliquãdo quidẽ in Israel fames & pestilẽtiæ fiebãt propter peccata, & siccitates, quas orationes sanctorum soluebant, Samuelis, Hieremiæ, cæterorumq; similium. Bene autẽ positũ est: Erunt fames, & pestilẽtiæ, & terræmotus per loca. Nec eñ in semel uult Deus perdere humanum genus: sed iudicãs per partes paulatim in eo dum fiunt fames, & pestilẽtiæ, & terræmotus per loca, dat pœnitẽtiæ locum his qui ex modicis castigationibus emẽdant & cõuertuntur ad Deum. Et quẽadmodum incipiẽtibus infirmitatib. possibile est afferre medicinalia adiumẽta: sic incipiẽtibus fame, & pestilẽtijs, & terræmotibus per loca, possibile est quibusdã hominibus ad conuersationem, & fidem, et sapientiam sanctorum purgatoria dare. Si autem incipientibus huiusmodi malis non fuerit facta pia correctio, proficient ad peius fames, et pestilentiæ,

Effœta & languens mundi senecta.

Psal. 72.

Christus adueniens pacem mũdo intulit.

Matth. 5.

& terræmotus, cùm locum habuerit abominatio desolationis, nõ contenta parte alia mundi: ueniet enim ut etiã in loco sancto cõsistat. Tamẽ insurrectionis gentium super gentes, & regnorum aduersus regna, & fames, & pestilentiæ, & terræmotus per loca exurgẽtes, initia esse dicuntur peiorum calamitatum, quas Dñs appellauit dolores. Si ergo tales erũt primitiæ dolorum, qualia, putas, erunt incremẽta dolorum? Qualis autẽ & finis erit generalium dolorum in uniuerso mundo, ut non iã per partes sed uniuersum extermìnent mundum? Tamẽ arbitror quæ sunt secutura aduersus impios fore tantummodo, ut in doloribus acutissimis, & diutinis erucientur, donec deponãt quæ cõceperunt & formauerunt semina peccatorum ab operationib. cõtrarijs. Et Pharao quidẽ nõ bene facere cupiens præcepit omne masculinum quodcũq; fuerit natum Hebræis, ut projciat in flumẽ: Deus autem bonus quasi uerè bonus occidit semina malorum quæ receperunt, ut per multos labores & dolores ea deponãt, quoniã conceperunt dolorẽ, & pepererunt iniquitatẽ. Et quid aliud decet Deum, nisi ut occidat omnem iniquitatẽ quã generãt peccatores? quibus huiusmodi mortis dies melior est quàm dies natiuitatis ipsius, secundum quod scriptum est, Melior dies mortis super diẽ natiuitatis? Sic & abortum meliorẽ eo quod nascitur, bene quis dicet: Et dixi bonum super eum abortum. Nam abortus huiusmodi in uanitate uenit, & in tenebris ambulat, & in tenebris nomẽ eius contegetur. Et hæc tractauimus abundantiùs consequentia aspicientes, secundũ quod ait: Hæc omnia initia sunt dolorum. Quoniam autẽ & moralẽ intellectum existimo esse etiã in isto loco, secũdum ea quæ dixi: consequenter & hîc sunt dicenda: quoniam si quis gloriosam & regalem formam uerbi uisurus est, & aduentum ipsius gloriosum, necesse est ei ut excitetur nõ solùm audire prælia & auditiones intelligibilium præliorum, ut uidens discat nequaquã terreri: sed etiam ut uideat gentem mendacij alicuius, & motum uerborum trahentium ad aliquam sectam insurgentem aduersus aliam aliquam mendacij gentem: quoniam huiusmodi gentibus nunquam est pacificus finis. Quod frequenter uidemus inter hæreses fieri, & inter ecclesias malignantium surgere alterius hæresis gentẽ super gentẽ alterius hæresis. Sic & regnum alicuius uerbi insurgit aduersus alterius uerbi erraici regnum, quoniã satanas & omne mendacium aduersus seipsum diuiditur semper, propterea non potest stare. Ergo qui proficiscit ad uidendã gloriam Christi, & regnum, hoc est uerbi perfectionẽ, & regnum quod regnat, & dominat, ponens omnes aduersarios sermones sub pedibus suis, & in conculcationem pedum suorũ: necesse est ei ut quærens ueritatem, frequenter inopiam sensuum patiatur, quibus propriè anima nutritur ad requisitionẽ eorum quę sunt quærenda. Et sicut aliquando qui proficiscebantur ad terram promissionis, afflicti sunt, famem passi sunt carnalium ciborum, tantùm ut cœleste accipiant manna: sic oportet inopia sensuum tentari eum frequenter, & nihil pati ex ea, qui perfectione uerbi est nutriendus. Et quotidie hoc ipsum uidemus in nobis, quando quærimus aliquem ueritatis sensum in scripturis: priusquam inueniamus quod quærimus, aliquam inopiam sensuum patimur, donec soluitur in nobis eiusmodi inopia sensuum à Deo, qui dat dignis escã in tempore opportuno ad manducandum, & uestimentum ad induendum. Oportet etiam eum, qui uidet gloriosum aduentum, id est, aduentum sapientiæ in animam suam, necesse est eum uidere pestilẽtias morbidorum sermonum, & nihil pati ab eis. Pestiferi autẽ sermones sunt omnes qui ab hominibus pestiferis proferuntur, iniquitatem in excelsum loquentibus, & ponẽtibus in cœlo os suum in superbia & magna promissione: utputa Marcionis sermones aduersus creatorẽ mundi, & impiæ blasphemiæ, quædam pestilentiæ sunt animarũ, corrumpentes hominũ mentes, & facientes animas in errorũ suspiçionibus ægrotare. Valentini etiam de masculinis & fœmininis seculis fabulæ, & de natiuitate creatoris mundi, quam ex falsa sapientia confinxerunt, & quæcunq; alia garrulant, quid aliud sunt nisi pestilẽtiæ? Basilidis quoq; sermones detrahentes quidem eis qui usq; ad mortem certant pro ueritate, ut confiteantur coram hominibus Iesum, indifferenter autem agere docentes ad denegandum, & ad sacrificandum dijs alienis, non minùs pestificant & corrumpunt audientes se, qui in ijsdem sermonibus docent non esse alias peccatorum pœnas, nisi transcorporationes animarum post mortem. Nam ut dimittam manifestè falsum esse quod dicitur, adhuc autem tollunt ab hominibus salutarem timorem, & qui uel propter timorem futurarum pœnarum seruaturi se fuerant à multitudine peccatorum nutriunt audaciam impietatis eorum. Multæ igitur fames & pestilentiæ erunt omnibus uidere uolentibus gloriosum Christi aduentum in anima sua, sed nihil eis nocebunt. Videbunt enim tantummodo eas, sed nihil patientur ab eis. Patientur autem & motus eorum quæ quærentur in plurimis locis scripturarum, uerisimilitudinem contrarietatis uel mendaciorum habentibus: sed postmodum patientur nihil, nec motus auditionum falsarum uellet eos ab expectatione gloriosi & diuini & perfecti aduẽtus Iesu Christi uerbi. Et qui dicturus est, A timore tuo Domine in utero tuo concepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritũ salutis quẽ fecisti super terrã: aut secũdũ quod dictũ est, Filij mei quos iterũ parturio donec formetur Christus

Initia grauiorum calamitatum.

Exod. 1.

Eccl. 6.

Fidelibus ad quæ prælia animi sint præparandi.

Sensus inopia & inscitiæ nostræ.

Valentinianorum & Basilidianorum deliramenta.

Μετενσωματώσεις.

Esa. 26.

Gal. 4.

Christus in uobis:necesse est eum in primis in omnibus istis doloribus fieri famis & pestilẽtiarum & motuum:quod sustinens pariet quod concepit & formauit in se Christum Verbum, ut dicat in natiuitate eius, Ecce euangelizo uobis gaudiũ magnũ, & gloriã in excelsis Deo, & pacem super terram.

Lucæ 2.

TVNC tradent uos in tribulationes & occident uos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem, & multi pseudoprophetæ insurgent, & seducent multos: & quoniã abũdauit iniquitas, refrigescet charitas multorũ:sed qui permanserit in finem, hic saluus erit. Et prædicabitur hoc Euangeliũ regni in uniuerso orbe in testimoniũ omnibus gentibus, & tũc ueniet finis.] Et sine expositione quidem, textus à seipso est manifestus, quoniam frequenter traditi sunt discipuli Christi in tribulationes, & propter uerbũ sunt interfecti, & propter Christũ odio habiti gentibus. Si aũt discutere quis uelit quod ait, Omnibus gentibus:non satis inueniet certũ, quoniã omnibus etiam in ultimis partibus terræ commorantibus gẽtibus odio habeĩ populus Christi:nisi fortè & hic aliquis dicat propter exaggerationem multarũ positũ Omnibus, pro Multis. Proponens autem tibi quod dicit, Tunc tradent uos:inuenies quæstionem. Nec enim postquam insurrexerũt gens contra gentem, & regnũ aduersus regnũ, & post fames & pestilentias per loca, tũc traditi sunt in tribulationes & occisi sunt, & odio habiti ab omnibus gentib. propter nomen Christi:nam & priùs quàm hæc fierent, traditi sunt Christiani in tribulationes, & dantes testimoniũ ueritati sunt interfecti, & odio habiti sunt gentibus cũ quibus habitauerũt. Aduersus hanc aũt quæstionem qui secundũ uerba uult intelligere, respondebit quoniam tũc maximè tradentur Christiani in tribulationes, quemadmodum nunquam, tũc odio habendi maximè ab omnibus gentibus cohabitantibus sibi, sicut nunquam: & omnia patientur pro nomine Christi, cũ surrexerit gens contra gentem, & regnũ aduersus regnũ, & fient fames & pestilentiæ, & terræmotus per loca. Amant enim qui in calamitatibus sunt, causas earũ discutientes, inuenire aliquid quod loquantur. Cùm hæc ergo contigerint mũdo, consequens est quasi derelinquentibus hominibus deorũ culturam, ut propter multitudinem Christianorũ dicant fieri bella & fames & pestilentias. Frequenter enim fames causa Christianos culparũt gentiles, & quicũq; sapiebant quæ gentiũ sunt. Sed & pestilentiarum causas ad Christi ecclesiam retulerunt. Scimus aũt & apud nos terræmotũ factum in locis quibusdam, & factas fuisse quasdam ruinas, ita ut qui erant impij extra fidẽ, causam terræmotus dicerẽt Christianos, propter quod & persecutiones passæ sunt Ecclesiæ, & incensæ sunt:non solùm autem illi, sed & qui uidebãtur prudentes, talia in publico dicerent, Quia propter Christianos fiunt grauissimi terræmotus.

Perfecutio aduersus præcones Euangelij.

Gentilium calumnia de famis & aliorũ malorũ causis.

Quod autem dicitur, Et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum: sic saluare quis poterit, quia nunquam quidem in unum consenserunt omnes gentes aduersus Christianos: cùm autem contigerint quæ Christus prædixit, tũc quasi succendendi sunt omnes à quibusdã gentibus incipientibus Christianos culpare, ut tũc fiant persecutiones iam non ex parte sicut antè, sed generaliter ubiq; aduersus populum Dei. Tunc continget illud ut multi scandalizentur qui uidentur in fide consistere, & se alterutrum tradent, & erit odium inter ipsos etiam qui uidentur fideles. Tunc pseudoprophetæ multi insurgent, multitudinem insensatorum fallentes:tunc & refrigescente charitate, non solùm apud infideles, sed etiam in ipsis fidelibus: & feruor charitatis ex multis iniquitatibus refrigescet, ita ut pauci remaneant certantes pro ueritate usq; ad finem, qui & saluandi sunt soli. Et in hoc statu constitutis rebus, Euangelium quod prius non fuerat prædicatum in toto mundo:multi enim non solùm barbararũ, sed etiam nostrarum gentium, usq; nunc non audierunt Christianitatis uerbum:tunc autem prędicabitur, ut omnis gens Euangelicam audiat prædicationem, & nemo derelinquatur qui non audiuit, & tunc erit seculi finis. Si autem hæc ita se habent, iam non ignorabimus de eo quod dicit:Tũc tradent uos:nec falsum suspicabimur quod ait: Et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum:dicentes ueritatem huius uerbi nondum esse impletam, quàm diu non est factum quod ait:Tunc scandalizabuntur multi & inuicem tradent. Nondum enim multi proditores de Ecclesia facti sunt, & nondum falsi Prophetæ exierunt multos fallentes:sic & nõdum odio habiti sunt ab omnibus gentibus, etiam in ultimis partibus terræ habitantibus propter nomen Christi: sic & nondum est prædicatum Euangelium regni in toto orbe: Non enim fertur prædicatum esse Euangelium apud omnes Aethiopas, maximè apud eos qui sunt ultra flumen:sed nec apud Seres, nec apud Orientem audierunt Christianitatis sermonem. Quid autem dicamus de Britãnis, aut Germanis, qui sunt circa Oceanum, uel apud Barbaros, Dacos, & Sarmatas, & Scythas: quorum plurimi nondum audierunt Euangelij uerbũ, audituri sunt autem in ipsa seculi consummatione. Aspice enim quod ait, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in toto orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc erit finis. Si aũt uult quis temerè dicere, prædicatũ esse iam Euangeliũ regni in toto orbe in testimoniũ omnibus gentibus, cõsequenter

Euãgeliũ, quibus populis, Origenis tempore, nondum prædicatũ fuerit. Irenæus lib. 1 meminit fidei Germanorũ & eam cõmendat uelut orthodoxam.

De mũdi fine.

quenter dicere poterit & quod ait, Tunc erit finis: iam finem uenisse. Quod dicere temeritatis est magnæ & hominis non intelligentis quæ Paulus ad Thessalonicenses epistola secunda dicit, dicens: Ne quis uos seducat ullo modo quasi instet dies Domini: quoniam nisi uenerit primùm discessio, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, & cætera, nõ erit Domini dies. Hæc secundum simplicem exposuimus traditionem. Si autem debemus secundum quod moraliter suprà tradidimus, & hîc intelligere moralem tractatum, talia exponemus: quoniã qui uisurus est secundum uerbi Dei aduentum illum gloriosum in animam suam, necesse est ut secundum mensuram profectus sui ad uerbi perfectionem insidias à contrarijs operationibus patiatur, quasi magnus athleta, & traditus in tribulationes derelinquatur. Multæ enim tribulationes iustorum: & quanto quis iustior uoluerit fieri, tanto magis quasi angustam & tribulatam cum affectu ambulans uiam in tribulationes incurrit, & tribulatus occiditur mundo: & quanto ad manifestiorem proficiscitur uisionem uerbi, tanto ampliùs tribulatur. Quoniam perfectior inuenitur Christus in eo, ab omnibus odientibus Christum odietur, non tantum à gentibus omnibus secundum carnem, quantum à gentibus spiritalium nequitiarum. Ipsa enim implantata manifestatio proprietatũ Christi in eo, propter quas & dicitur Christianus, facit eum ab omnibus habentibus spiritũ mundi odiri, ad perfectionẽ adhuc Christi ampliùs & ampliùs cõtendentẽ. Sed & in dissensionibus & quęstionib. pauci erũt intẽti ueritatẽ pleniùs attingentes. Plures autem scandalizabuntur, & cadent ab ea, proditores & accusatores effecti alterutrum propter dissensionem dogmatum ueritatis, quam non omnes apprehendere possunt: quæ causa fiet, ut odiant se inuicẽ. Et cùm huiusmodi quæstiones in plures uenerint, multi quidem erunt non sanè tradentes de futuris sermonem, & quomodo non oportet interpretantes Prophetas, quos Pseudoprophetas quis dicere non peccabit, seducere multos. Valde aũt pauci erunt ueritatem inuestigantes. Falsæ autẽ doctrinæ à proposito ueritatis fontẽ quidẽ soluent, eos aũt qui prurientes sunt aure, multiplicabunt, ad delectamentũ eorũ loquentes iniquitatẽ Legi contrariam: & tantum nocebunt uerba docentium multorum contraria, ut etiã feruentem dilectionem quæ priùs fuerat in simplicitate fidei, refrigescere faciant existimatione comparationis diuinorum mysteriorum & ueritatis. Sed qui potuerit uidens omnia hæc manere in primo Apostolicæ traditionis & Ecclesiasticæ inductionis proposito, ipse saluabitur: & sic prędicatum Euangelium in animas omnium, erit in testimonium omnibus gẽtibus, id est, omnibus cogitationibus incredulis omnium animarum.

2. Thess. 2. — *Christiani exosi mundo.* — *Pauci ueritatis studiosi.* — *2. Tim. 4.*

TRACTATVS XXIX. CAP. XXIIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cùm uideritis abominationem desolatiõis, quæ dicta est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat.] Verba Prophetæ quæ locutus est de abominatione desolationis futuræ, sunt hæc, Et confirmabit testamentum multis septimana una, & in dimidio septimanæ tolletur sacrificiũ, & libatio, & super templum abominatio desolationis erit, & usq; ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem. Verè quidem comprehẽdere sermones Danielis nullius alterius est, nisi spiritus sancti qui fuit in Daniele, ut de septimanis omnem manifestet sermonem, & de abominatione desolationis dicta ab eo. Si autẽ oportet & nos pauca secundum quod nobis uidetur exponere de hoc loco, dicendum est quoniam septuaginta annos, qui fuerũt post aduentum Saluatoris nostri, demõstrare uidetur sermo. Hęc enim septimana quę propter septẽ decadas annorum dicitur septimana, confirmat testamentũ multis, quando & Apostoli Christi post ascensionem ipsius orationi & uerbo instantes à Deo illuminabantur in omnẽ scientiã uoluntatis diuinarum scripturarum, & à Spiritu sancto. In dimidio aũt septimanæ, id est in tribus & semis decadis annorum sublatum est sacrificiũ altaris, id est in triginta quinq; annis, & impletum est quod fuerat scriptum, In dimidio septimanæ tolletur sacrificium & libatio. Tunc aũt super templũ quod fuit in Hierosolymis facta est abominatio desolationis tẽpli, & ciuitatis, in eo uidelicet tẽpore quãdo uiderũt circũdatam Hierusalẽ ab exercitu, ut secundum quod prophetauerat Saluator de ea, cognoscãt quòd appropiauit desolatio eius. Et hanc desolationis abominationẽ factam super templũ ab exercitu Hierusalẽ circũdante, dicit Propheta usq; ad tempus cõsummationis manere, ut cõsummatio fiat mũdi super desolationẽ Hierusalẽ, & templi quod est in ea. Et ubi sunt qui se dicũt Iudæos & nõ sunt: qui dicũt, Aedificabit̃ Hierusalẽ quæ est deorsum, priusquã seculi cõsummatio fiat? Consummatio, inquit, dabitur super desolationẽ eius. Si aũt ædificabitur tẽplũ, ædificabit̃ ei qui aduersat̃ & extollitur supra omne quod dicit̃ Deus, aut colit̃, ut sedeat in tẽplo huiusmodi ostendẽs se quasi sit Deus, quẽ Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illuminatione aduentus sui. Siue ergo placeat quibusdã ædificari hãc Hierusalẽ super terrã, tamẽ non erit falsum quod dicitur, Consummatio est danda super desolationem ipsius. Si autem oportet & de tẽporibus aliquid dicere: dicimus quoniam in Chronicis Phlegontis cuiusdam dicitur, si tamen debemus & hunc quasi

Dan. 9. — *2. Thess. 2.* — *Phlegontis Chronica.*

uera

uera dicentem de templo suscipere, quoniam circa quadragesimũ annum à quintodecimo anno Tiberij Cæsaris facta est destructio Hierusalem, & templi quod fuit in ea. Deduc ergo prædicationis Domini ferè annos tres, & tempus resurrectionis ipsius, quando per dies quadraginta apparens illis docebat eos de regno Dei, & inuenies forsitan plus minus: quoniam circa dimidium septimanæ computans per decadas annorum est completum quod dictum est, Tolletur sacrificiũ meum & libatio: quando & super templũ abominatio desolationis est facta, quæ desolatio usq; ad tempus consummationis manebit. Consummatio enim secundũ quod diximus dabitur super desolationẽ. Si aũt constat nobis talis traditio septimanæ, dicentibus quantum ad dictum impletũ esse quod dictum est, non solùm, Tolletur sacrificium meum, & libatio: sed etiam illud quod scriptũ est, ut abominatio desolationũ super templũ cõtingat: sine dubio manifestè ostenditur aduentus Christi etiã ex uerbis Danielis prophetæ dicentis, Septuaginta septimanæ cõcisæ sunt super populũ tuum & super ciuitatem sanctã ut consummetur peccatũ, & signetur peccatum, & deleantur iniquitates, & ut adducatur iustitia æterna, & ut signetur uisio, & prophetia: & ungetur sanctus sanctorũ, & cognoscet intelligens ab exitu uerbi respondere & ædificare Hierusalem usq; ad Christum ducẽ septimanæ sexaginta duæ, & conuertetur & reædificabitur platea & murus, & euacuabuntur tẽpora: & post septimanas sexaginta duas interibit unctio, & iudiciũ non est in ea. Ciuitatẽ autem & sanctum corrumpet cum duce ueniente, & excidetur in diluuio, & usq; ad finem belli concisi interitus, & cõfirmabit testamentũ multis septimana una: & in dimidio septimanæ tolletur sacrificiũ, & libatio, & pinnæ usq; ad consummationem festinationis. Post hæc sequitur sermo quẽ exposuimus sic habens: Et confirmabit testamentũ multis septimana una: & cætera. Arbitror aũt septuaginta septimanas concisas super populũ & super ciuitatem sanctam, ut consummetur peccatũ, quatuor millia nongentos esse annos ab Adam usq; ad septuaginta annos qui fuerunt post dispensationẽ Christi. Consummatum est enim peccatũ populi, propter quod & à Deo est derelictus. Et illorum quidem peccatum signatũ est, credentium autem iustitia est deleta: & post deletionẽ eius, adducta est in Christo uita æterna. Sed quoniã Lex & Prophetæ usq; ad Ioannẽ, qui ostendit Christum: propterea puto dictum, signari uisionẽ & prophetiam. Nam quoniã nequaquam sunt in Prophetis uisiones post Ioannẽ, ideo signata est uisio & prophetia. Signata aũt uisione & ꝓphetia unctus est unigenitus sanctus sanctorũ Christus. Quem Christũ unctũ cognouerũt Prophetæ, & Daniel, & intellexerunt aliquo modo ab exitu uerbi, quando uerbo Domini cœli firmati sunt: & ab exitu uerbi respondere in sanctis qui ab initio fuerunt & Prophetis Domini, sed & ædificari Hierusalem usq; ad Christum ducem, transierunt septimanæ sexaginta duæ, hoc est primũ quidẽ anni quadringenti nonaginta, quæ fiunt per decadas cõputatæ septimanæ septem. Post hoc autẽ anni quatuor millia trecenti quadraginta, qui fiunt similiter per decadas computatæ septimanæ sexaginta duæ. Post quos reuersus est Christus & ædificauit plateã, in qua sapientia fiducialiter agit, & murũ, in cuius fastigio prædicatur. Euacuata sunt aũt populi tempora, propterea quòd super additas septẽ septimanas, sexaginta duas septimanas, sublatũ est à populo chrisma quod fuit in templo, ut iam non sit iudiciũ apud eos. Sed & ciuitas, & sanctũ corruptũ est, cum superueniente postea duce populo illi siue Herode, siue Agrippa. Hunc enim dicit esse historia Iudæorũ. Sed uide ne putes, quod ait corrumpi cum duce ueniente, referri ad Christũ. Vbi enim uoluit ipsum intelligi Christũ, otriusq; nominibus usus est Daniel, dicẽs, Vsq; ad Christum ducem. Quando aũt tacet nomen Christi, corrumpendũ introducit ducem, quoniã defecit dux post Christum, & dux de fœmoribus eius, uenit enim cui reposita erant. Post quem excisus est in diluuio populus usq; ad finẽ belli concisi super eos. Sed his accidentibus illis confirmauit Deus testamentũ multis in septimana una: in cuius septimanæ dimidio cessare fecit incensum, & sacrificia, & templum, quod, arbitror, à pinna nominauit interiturũ usq; ad consummationem in festinatione, quando & derelicta est peccantibus eis domus eorum. Quę autem sequuntur in textu Danielis, sicut potuimus exposuimus. Hæc autẽ omnia uisa sunt nobis ex Daniele iuxta interpretationẽ Euangelici textus opponere, ut manifestemus uerbũ quod ait: Cùm uideritis abominationẽ desolationis, quod dictũ est per Danielẽ Prophetã stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Nunc autem ipsum textum Euangelij declaremus. Diximus stare quidem in loco sancto abominationem desolationis, principem esse qui Hierusalem circumdedit exercitu. Itaq; quoniã pessima conuigerunt his qui tunc fuerant in Iudæa, ideo hæc futura prophetans populo Dominus dicit:

Dan. 9.

Anni mundi.

Prophetia quando sit signata.

Chrisma sublatum.

Quid sit interpreteris βδέλυγμα ἐρημώσεως, abominandam desolationem.

TVNC qui in Iudæa sunt, fugiãt in montes.] Et talia fuerunt quæ cõtigerunt in tempore illo, ut ita dicamus, ut qui esset super tectum domus, non haberet tempus descendere, & tollere aliquid de domo sua: & qui in agro erat, non posset reuerti in ciuitatẽ, & tollere uestimentũ suum. Et non erat tunc tempus misericordiæ, neq; super prægnantes, neq; super lactantes, neq; super infantes earum. Ideo dicit (quantum ad uerba dico) Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis

diebus. Et quasi ad Iudæos loquẽs, qui arbitrabantur in sabbato nõ oportere uel agere, uel ambulare uiã amplius quàm est sabbati iter, ideo dicit: Orate aũt ne fiat fuga uestra in hyeme, uel sabbato. Nõ solum enim in sabbato, sed etiã in hyeme pessimũ erat salutẽ quærere per fugam. Refertur aũt ab his qui Iudaicã historiam conscripserunt de illis quę tunc contigerunt, quoniã tribulatio magna facta est populo, qualis nunquã fuit ab initio mundi usq; ad tẽpus Christi, sed nec postea fieri potest, ut talia eis contingant, propterea quòd ausi sunt manus inferre in uerum Christum Dei: cuius mysteriũ & nomen uenerans Dauid, dicebat de Saule persequente, & occidere se uolente: Non iniiciã manus meas in Christũ Domini. Præcisionem aũt dierum illorum futurã propter electos Dei qui credunt in Christum, abbreuiationẽ intelligimus dierum illorum. Tunc aũt in magna calamitate populo constituto, & electis qui sunt in Iudæa pericula patientibus, multi seductores dicebant, Ecce hîc Christus, ecce illic. Quos obseruare docens discipulos suos, dicebat tunc: Si quis uobis dixerit, Ecce hîc Christus, ecce illic: nolite credere. Surgent enim Pseudochristi, & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia. Dicere autẽ quis potest aut Simonẽ magum qui dicebat se esse uirtutem Dei magnam: aut si quis ei similis fuit, sedere uolens si possibile esset & electos? Hæc præueniẽtes diximus non adiicientes in hoc loco aliã expositionẽ, nisi eam quæ secundũ textũ est, propter eos qui traditione simplici delectantur, ut quæ uidentur eis utilia diceremus, quoniam hæc Dominus futura prophetans præscius ueritatis exposuit. Si aũt oportet propter eos qui uolũt & possunt ascendere uerbo ad altiora, replicemus ab initio proposita Euangelii uerba, & secundũ quod possumus exponamus eadem iterũ spiritaliter. Et primũ quidem suscipiamus uerbum de abominatione desolationis stante in loco sancto. Debet enim qui legit diligens esse, & intelligere, ut non seducatur à desolationis abominatione. Locus igitur sanctus intelligibilis est omnis dictio scripturæ diuinæ, quã locuti sunt sancti Prophetæ qui fuerunt à seculo, Moses, & post eum cæteri. Non solùm autem, sed etiam dictio Euangelistarũ, uel Apostolorum Iesu Christi. In hoc ergo loco sancto omnium scripturarum tam ueteris Testamenti quàm noui Antichristus, quod est falsum uerbum, stetit frequenter, per hoc ipsum quod stare uidetur in scripturis diuinis, ostendens se quasi sit Deus, & quasi ipse sit Christus Dei Verbũ, & ipse est abominatio desolationis. Est enim frequenter uidere in argumentationibus impiis dogmatũ apud hæreses hanc abominationẽ desolationis, id est Antichristum uerbum falsum abominationum, desolantẽ à Deo omnem hominem qui receperit eam in se abominationẽ aduersantem ueritati, extollentẽ se super omne uerbũ quod est extra eum, quod annunciatur esse uerbũ Dei, extollentẽ se & super omne quod unusquisq; hominũ colere uult, siue uerè siue mendaciter. Nam unumquodq; hæresum dogma nõ solùm ueritati aduersatur, sed etiã cæteris dogmatibus similiter falsis. Et quoniã sic extollitur, ut etiam in templo scripturarum sedeat, per ipsum templum, id est per ipsas scripturas, uolens se ostendere, quoniã ipse uerè est Deus Verbũ, semper ergo qui diuinas legit scripturas intelligat eas, maximẽ quando uiderit abominationẽ desolationis, secundum ea quæ diximus, stantẽ in eo quẽ exposuimus loco sancto sanctarum scripturarũ. Qui autem intellexerit eum, destruet uera traditione, id est illuminatione aduentus Christi qui est ueritas: cum Verbum, qui in alieno loco sancto stare uidetur, & intelligens talem abominationem desolationis, irritam faciet eam, & eiiciet à loco sancto in quo stare uidetur. Maximè aũt destruet eum Christus qui loquitur in eo uerum lumen. Iste autẽ Christus si in aliquo loquatur uolente audire & prodificari, non infirmatur, sed omne falsum uerbũ quod est abominatio desolationis stans in loco sancto, & sedẽs in templo Dei, quod est Antichristus, interficiet spiritu oris sui per eos qui se præbuerint capaces ipsius. Quod uerbum falsum frequenter non stat, sed etiam sedet in templo, quando quasi rationabiliter & bene constructũ uidetur. Qui autem uident hanc abominationẽ desolationis, ita ut possint de ea dicere: Non enim uersutias eius ignoramus: in eo dum legunt intelligentes quæ uera sunt, fugiant falsum, & recedant ubi eos mendaciũ comprehendere nõ ualebit. Non aũt potest comprehendere mendaciũ eos qui ex Iudæa litera fugiunt ad spiritalia & intelligibilia, & sublimes ueritatis montes. Vt aũt intelligamus, Fugiãt in montes: accipe exemplũ, quod dicitur manifestè de fuga laudabili, quale est quod ait Apostolus: Fugite fornicationẽ: & quod ait Sapientia: Quasi à facie serpentis fuge peccatum: uel quale est, quod in mysterio dicit Rebecca Iacob: Ecce Esau frater tuus minatur occidere te. Nunc ergo fili audi uocem meã, & surgens fuge ad Laban fratrem meum in Carram, & habita cum illo aliquot dies, donec auertatur ira fratris tui. Et omnis, arbitror, qui filius est Iacob, opera consummãs Iacob, intelligens omnẽ morẽ odibilem Deo, qui est Esau, fugit quasi intelligens. Si aũt non fugiat eum qui fornicarius est, & pollutus sicut Esau, & quasi non fugiens Esau, sed cohabitãs ei, non fit filius Iacob qui fugerat eum. Ipse autẽ Iacob habitãs cum Laban utiliter sibi & dispensationi quæ erat secundum Deum abscondit cor suũ, ut nõ annunciaret ei, quoniã fugiebat, & fugiebat ipse & omnia eius. Bonum est ergo fugere etiam à Laban, à cõciliatore carnalium qualitatũ, in quibus habitantẽ

non

Iudæorum scelera & pœnæ quas dederunt.

1. Reg. 4.

Act. 8.

Allegoria.

Locus sanctus.

Antichristus.

2. Thes. 2.

Fuga laudabilis.

1. Cor. 6.

Gen. 26.

non oportet permanere in eis,ſed fugere cum omni domo ſua. Nam & ſi uoluerit perſequi poſt eum, Deus illũ auertet à fugientibus eum: ut etſi cõprehenderit eum poſtmodũ aliquando, nihil mali facere ei poſsit fiducialiter pronuncianti: Apud quẽ inueneris deos tuos, non uiuat in conſpectu fratrũ noſtrorum: cognoſce quid tuorũ eſt apud me, & accipe. Nec enim cognoſci poterit aliquid apud Iacob de rebus Laban. In his ergo Euangelicis dictis, quæ in præſenti tractamus, imperatur ut qui cognoſcunt abominationẽ deſolationis ſtantẽ in loco ſancto, intelligãt in eo dum legunt, ut fugiant in montes. Qui ergo in tali Iudæa, quã diximus, id eſt in uetuſtate literæ cõſtitutus habetur, fugiat in montes ſpiritaliũ nouitatum. Et ſi quis inuentus fuerit aſcendiſſe ſuper tectum uerbi, & ſtare in faſtigio ædificationis eius, non deſcendat inde occaſione, ut auferat aliquid de domo ſua & uadat. Nihil enim opus habebit manens in tecto, & abſtinens ſe nequando inde deſcendat. Et ſi fuerit quis in agro, ſiue in eo in quo abſconditus eſt theſaurus: ſicut Dominus ait in parabola quadam, aut qualis fuit ager ille Iacob plenus, cui aſsimilauerat eum benedicens pater ipſius, & dicens: Ecce odor filij mei, ſicut odor agri pleni quem benedixit Dominus. In quo agro ſecundũ ſpiritales benedictiones Legis, benedicitur omnis qui ſecundũ Legem uixerit, dicente ſcriptura: Benedictus tu in ciuitate, benedictus tu in agro. Qui ergo eſt in tali agro totius plantationis quã plantauit pater cœleſtis, nõ reuertatur retro. Non enim tantũmodo ille qui mittit manũ in aratrũ, & reuerſus fuerit retro, nõ eſt aptus regno Dei: ſed etiã qui in agro eſt quẽ tradidimus, & reuerſus fuerit retro, cauſa eorũ quæ oportuerat obliuiſci, ſine dubio incurret in abominationẽ deſolationis, id eſt in ſeductionẽ uerbi mendacis: & maximè ſi ſpoliauerit ſe ueſtimentum ſuum uetus, id eſt ueterem hominem cum actibus eius, & iterum conuerſus fuerit retro, tollere ueſtimentum ſuum. Diligenter ergo debemus attendere, ne fortè aliquid eorũ quæ ſunt deorſum, & ſunt in domo, uelimus deſcendentes tollere, aut relictum ueſtimentum retro repetere relinquentes agrum, & conuerſi retro, cùm debueremus appetere ea quæ ſunt priora, & obliuiſci poſteriora, & neq; ſtare in aliqua regione illa, ſed in monte ſaluari, ut non comprehendamur cum his qui ſunt combuſti, propter quod in Sodomis ſunt comprehenſi.

Matth. 13.
Gen. 26.
Gen. 19.

VAE autẽ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.] Quoniã ſunt & aliquæ animæ concipientes generationes, manifeſtauit Propheta, dicens: A timore tuo Domine in utero concepimus, & parturiuimus, & peperimus ſpiritũ ſalutis quẽ feciſti ſuper terrã. Sicut enim in prægnantibus formatur & figuratur ſemen, ſic & in anima quæ ſuſcipit uerbum, paulatim formatur & figuratur conceptio uerbi in ea. Et hoc puto dicere Paulum ad Galatas: Filij mei quos iterũ parturio, donec formetur Chriſtus in uobis. In epiſtola ad Timotheum dicit idem, ſaluandam mulierem per filiorũ generationẽ, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctitate cũ caſtitate. Quæ eſt autẽ hæc mulier, niſi anima quæ uerbum cõcipit Dei & ueritatis, & parit opera bona ſimilia Chriſto? Irrationabile autẽ eſt exiſtimare de ſenſibili generatione dictũ quod ait: Mulier ſeducta in præuaricationẽ facta eſt, ſalua autẽ erit per filiorum generationẽ, ſi permanſerit in fide, & dilectione, & ſanctitate cum caſtitate. Animæ ergo quæ nouiter ſuſceperunt uerbum, & adhuc prægnantes conſtitutæ, necdũ fructificauerunt in eo in utero intelligibiliter habentes, nõ poſſunt ſuſtinere ſtantẽ in loco ſancto aduerſantẽ ueritati ſermonẽ, neq; ſtare quo minus ſeducantur perſuaſionibus eius. Propterea ſi aliquando abominationẽ deſolationis ſecundũ quod tradidimus ſtantẽ in loco ſancto uiderit anima in utero habẽs, quæ necdũ fructificauit ex uerbo, incurrit in uæ quod Dominus dicit: Væ prægnantibus. Projiciet enim cõceptionem, & euacuabitur à ſpe quæ eſt in actibus ueritatis. Sed & ſi uideatur formatũ & fructificatum uerbum, non autẽ fuerit enutritũ ſufficienter augentibus & magnũ facientibus eum nutrimentis, ſed manſerit immaturũ: ſecundum ſimilitudinẽ ſugentis factum eſt, ſuper huiuſmodi generatiões ueniet quod ſuper ſugentes. Si autẽ ſicut in multis exemplarijs ſcriptũ eſt, Væ ſugentibus: dicendum eſt: quoniã animæ quæ lactantur adhuc, ad quas dicit Apoſtolus: Lac uobis potũ dedi nõ eſcã, nondum enim poteratis, ſed nec uſq; adhuc poteſtis, adhuc enim eſtis carnales. Dicit autẽ & alibi: Facti eſtis opus habentes lacte, & nõ ſolida eſca. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus eſt uerbo iuſtitiæ: paruulus enim eſt. Iſtæ ſunt ergo animæ quæ propter infirmitatẽ, & quia facilè ſeducũtur, nõ poſſunt inſeducibiliter permanere in cõſpectu abominatiõis deſolatiõis ſtantis in loco ſancto: ſeductę enim cõſentiunt ei, utpote Deo. Et eſt uidere hæreticorũ eccleſias plenas de lamentandis prægnantibus, uel nutrientibus, uel ſugentibus. Plerumq; enim animæ quæ in Eccleſia prægnantes fuerunt, aut nutrientes, aut ſugentes, fuerũt ſeductę à deſolationis abominatione: & ſeductę ab eo uerbo falſo qui ſtat in loco ſancto per falſam traditionẽ dogmatũ perverſorum, abominationis illius ſuſceperũt uæ, quod à Domino factum eſt: Væ in utero habentibus & nutrientibus. Non aũt quandocunq;, ſed in diebus illis abominationis deſolationũ. Omnis enim qui audit uerba, iniquitatem in excelſum loquentiũ, & ſuſcipit ea in diebus eius, ille abominatione deſolationis ſubditus ſit.

De animæ conceptiõe & partu.
Gal. 4.
1. Tim. 2.
1. Cor. 3.
Paruuli lacte rudimentorum opus habentes.

ORATE autẽ ut ne fiat fuga ueſtra hyeme uel ſabbato.] Eſt enim ſicut diximus quædã fuga hominum ſecundum præceptũ uerbi, ut qui fugit quæ fugere oportet, melior ſit eo qui non fugit, ſed ſemetipſum ſubditũ facit perdentibus animã malis. Quòd eſt autem cõſtituta fuga atq; laudabilis manifeſtè docet Apoſtolus dicens: Fugite fornicationem. Fugit autem fornicationẽ qui omnem occaſionẽ irritantem & prouocantẽ ad fornicandum euitat, & neq; iuuenibus in fabulis iuuenilibus commiſcetur in quantum poteſt, ne fortè conſumatur per eas, neq; deſcendit ad cõſuetudines eorũ talium, ſed auertit ſe omnino ab huiuſmodi hominũ cõcitationibus. Qui uult fugere fornicationem, audiat & illud quod dicitur: Cum ſaltatrice noli aſsiduus eſſe, ne fortè conſumaris in deſiderijs eius. Fugit autem fornicationem abundantiùs, qui accendentes & excitatrices ſeminis eſcas in quantum ualet euitat, & uino ſi poteſt fieri non utatur, donec tranſeat feruentior ætas. Si aũt utitur, modico utatur, ſecundũ apoſtolicum præceptum, dicens Timotheo: Iam noli aquam bibere, ſed uino modico utere propter ſtomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates. Et quid plura? Ille eſt qui fornicationem fugit, & ſemper fugam iſtam laudabilem operatur quæ à Deo fugere non permittit. Operatur autem hanc fugam qui promptus eſt ad fugiendam fornicationẽ. Et non ſolùm fornicatio nobis eſt fugienda, ſed & omne peccatum. Ideo bene dixit ſcriptura: Quaſi à facie ſerpentis, fuge peccatũ. Frequenter autem conuenit fugere ab Antichriſto, uerbo & falſi nominis ſcientia: maximè quando necdum ſic idoneus eſt homo, ut habeat in ſe Dominũ operantem, qui interficit ſpiritu oris ſui perſuaſiones mendaciorum: nec aſcendit ad tantum altitudinis, ut habeat in ſe eum qui deſtruit illuminatione aduentus ſui omnem perſuaſionẽ ueri ſimilitudinem ueritatis habentẽ, & aſsimilantem ſe ueritati. Qui autem fugit, debet cognoſcere etiã locum ad quem fugere debet, & orare etiam propter tempus, ut non in eo tempore fugiat, quod eſt aduerſarium fugæ. Loca ergo fugientibus erunt montes, quos Chriſtus oſtendit dicens: Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant in montes. Et qui fugiũt in iſtos montes dicant pſalmũ graduũ ſic habentẽ, Leuaui oculos meos in montes unde ueniet auxilium mihi. Ideo autem tollit oculos ſuos in montes, quia ſcit abundantiam quæ eſt in montibus illis. propterea dicit: Fundamenta eius in montibus ſanctis. Et ſi fugerit in montes quos præcepit Dominus, ueniet ad locum ſanctum, in quo factus eſt uidens uiſum illum magnũ, dicet quod dictum eſt, Tranſiẽs uidebo uiſum hunc magnũ. Et qui huiuſmodi eſt, audiet: Solue calceamentũ pedum tuorũ, locus enim in quo tu ſtas, terra ſancta eſt. Fugiant ergo in montes qui fugiunt ſecundum Dei mandatũ. Quoniã ergo in tranquillitate animæ cõſtitutæ poſſunt impetrare fugã ſalutis, hyeme aũt comprehendente incurrũt in eos quos fugiunt, ideo orẽt ut ne fiat fuga eorũ hyeme uel ſabbato, ſi quidem uigilauerit Chriſtus in eis. Si aũt obdormierit, tunc deſcendens procella uenti in ſtagnũ, deſcendet etiam ſuper eum qui fugit, quia nõ Ieſus fugit cum ipſo, oſtendens ei fugã optimæ uiæ. Tamẽ ſi deſcenderit aliquando procella, & hyemẽ fuerit operata, oret quis & ſuſcitet orationibus ſuis Chriſtum ut imperet uento & mari, ut trãquillitate facta iterũ fugiat, ut non cõprehendatur à fornicatione, aut auaritia, aut à gloria uana, aut ab aliquo malo perſequẽte ſe, uel ab ipſa abominatione deſolationis, id eſt dogmate falſo. Orate ut ne fiat fuga ueſtra hyeme uel ſabbato. Deus in ſex diebus fecit opera mundi, & requieuit in ſabbato. Requieuit aũt ab operibus mũdi, quæ facere cœpit. Opera autẽ iuſtitiæ ſemper ſine initio operatur, & operabitur ſine fine, & ſic hominũ genus ante Chriſti aduentum operati ſunt omnes opera mundi: & nemo requieuit ab eis, ſabbatizãs iugiter ab operibus bonis. Veniens autem Dominus noſter, ſabbatum noſtrum, & requies noſtra, attulit nobis requiem ſabbati ſui, ut ſicut ille requieuit in ſabbato ab operibus mundi, non autem requieuit ab operibus iuſtitiæ, ſic & nos per ipſum ſabbatizemus ab operibus mundialibus & carnalibus & nociuis, opera aũt iuſtitiæ ſemper exerceamus. Quoniã aũt ipſe nobis allaturus fuerat huiuſmodi ſabbatũ, in quo nullum opus faciamus ſeruile, teſtatur & ipſe per Prophetiã dicẽs de indignis Iudæis ita: Donec iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meã. Et iterũ Lamech nomen imponens filio ſuo Noe in myſterio Chriſti, ita dixit de eo, Et uocauit nomẽ eius dicens Noe, quoniã hic dabit nobis requiem à mœroribus noſtris, & ab operibus manuũ noſtrarum, & à terra quã maledixit Dominus. Omnis ergo qui uiuit in Chriſto, ſemper in ſabbato uiuit & in requie requieſcẽs ab operibus malis: operatur aũt opera iuſtitiæ inceſſanter. Multi aũt nomen Chriſti habentes nõ gratiam, econtra ſabbatizant ab operibus bonis, operantur aũt opera mala. Mediocriter aũt interdum dimittunt ſabbatiſmũ operũ malorũ, & ſabbatizãt ab operibus bonis, nõ bona operantes, ſed mala. Quidã aũt ab operibus malis ſabbatizãt, nõ aũt exercẽt opera bona, cũ oporteat nõ ſolũ mala fugere, ſed etiã bona exercere. In tali ergo ſabbato operũ bonorũ quando bona opera nõ facit homo Chriſtianus, iubet nos Chriſtus orare, ne fuga noſtra fiat in illo. Ceſſante enim te ab operibus bonis, ſi quidẽ ſteteris ante faciẽ abominationis, & ultrò te ſubdideris ei uoluntariè, mortuus es gladio uerbi mẽdacis. Si aũt uolueris fugere, & abominatio deſolationis ſecuta fuerit te, ſine perſecutionibus ſuis frãget te, quia non

operan-

Marginal notes: 1. Cor. 6. — Eccl. 9. — 1. Tim. 5. — *Omne peccatũ fugiendum.* — Pſal. 120. — Pſal. 87. — Exod. 3. — Matth. 8. — Gen. 2. — *Deus opera iuſtitiæ ſemper operatur.* — *De operibus iuſtitiæ et de Sabbato.* — Pſal. 94. — Gen. 5.

operantur in te uirtutē patientiæ opera tua bona: sine seductionibus suis capiet te, quoniā intelligentiæ lumen non operatur in te opera tua bona. Nemo enim in tali periculo falsi dogmatis facilè superatur & fallitur, nisi quia nudus est ab operibus bonis. Propterea & Apostolus dicit de ipso periculo: Pro eo quòd charitatem ueritatis non acceperunt, dabit illis operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur homines qui non crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Cùm autem uiderimus abominationem desolationis quæ dicta est per Danielem prophetā stantem in loco sancto, uidebimus & magnā tribulationem instantem, qualis facta non est ab initio mundi usq; ad illam ipsam, neq; fiet postea. Quæ enim maior tribulatio quàm uidere fratres nostros seduci propter sanctum locum à desolationis abominatione stante in eo? Et siquidem amici alicuius aut proximi mors corporalis magnā operatur tribulationem ei qui non fuerit meditatus ut sufferat eam: qualem putas tribulationē ei qui compatitur quando unum passum fuerit membrū, & ei qui uiderit quando scandalizatus fuerit aliquis frater? Si autem & quis uiderit seipsum moueri & conturbari à desolationis abominatione, quasi nō sit abominatio desolationis, & uidens se periclitari propter dilectionem quam habet in sanctum locum, ita ut penè consentiat ei abominationi tanquā sit Deus, & tradat semetipsum abominationi quasi Deo: quomodo putas eum tribulari magna tribulatione, qualis nō fuit ei ab initio ex quo uenit in mundū, usq; ad illud tempus? Sed nec alia tribulatio talis eum poterit comprehendere aliquando: & maximè si quis trahitur ut existimet abominationē stantem in cœlo sancto, non esse abominationem desolationis, sed Deum Verbum. Adhuc autem & si quis manifestè quidem uideat abominationē desolationis stantem in loco sancto, & si sequatur eam accipiens sibi excusationē de diuinis scripturis, quasi indifferenter liceat Christianitatem negare, dicens denegationem nō esse denegationem, & escas immolatorū quasi nihil nocentes manducandas fuerit arbitratus, proferens de scripturis exempla & quia indifferenter licet in uno eodemq; tempore mulieribus cōmisceri diuersis, quasi & patribus ista facientibus olim, omnibus istis peccatis maius est abominatio desolationis, id est, uerbū quod in loco scripturarum sanctarū consistit, iniquitatem in excelsum loquens & persuadens à creatore discedere, qui solus & uerus est Deus, & credere alteri nescio cui Deo super istum, cui nullus similis est: cùm talis noster Saluator dicat: Pater qui misit me maior me est. Magna ergo tribulatio generatur à desolationis abominatione stante in loco sancto, ita ut talia dicantur de ea.

2. Thes. 2. — *Abominationē probātes & recipientes.* — *1. Cor. 8.* — *Ioan. 14.*

ET nisi abbreuiati essent dies illi, non esset salua facta omnis caro. Propter electos autem abbreuiabuntur dies illi.] Tanta autem, & sic magna in illa abominatione desolationis fit tribulatio, ut Deus operetur abbreuiationem dierum tribulationis illius, superfluum eorum præcidens, quod additur à desolationis tribulatione & abominatione. Aliter enim non est possibile ut sanetur omnis quæ saluanda est caro, nisi acceperit abbreuiationē à Deo. Dies enim intelliguntur præcepta & dogmata ueritatis, posita in scripturis ad illuminationem intelligentium animarum. Omnes autem intellectus à scientia falsi nominis uenientes, qui adduntur sermonibus scripturarum, & coniunguntur, intellige mihi additamenta esse supra magnitudinem naturalem dierum scripturæ: quod additamentum bonus Deus abbreuiat per quos uult. Et quotiescunq; uideris aduentu uerbi ueritatis in sensu tuo præcidi altitudines extollentes se aduersus scientiā Dei: toties intellige abbreuiatos dies tribulationis, & circumcisam superfluam magnitudinem, quam contra naturā abominatio desolationis, semper superaddit diebus Domini qui sunt in scripturis. Et propter electos abbreuiantur dies illi, ut uidentes in sensu suo præcisionem superfluitatis dierum, & remanentē illam solummodo lucem, quæ secundum uerbum est ueritatis, nihil patiantur à desolationis abominatione, uel ab eo quod additum fuerat super ueros & naturales dies scripturarum.

Additamēta hominum affecta scripturis.

TVNC si quis uobis dixerit, Ecce hic Christus, ecce illic, nolite credere. Exurgēt enim pseudo christi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur si fieri potest etiam electi. Ecce prædixi uobis, ecce in solitudine est, nolite exire: ecce in domibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & apparet usq; ad Occidentē, ita erit aduētus filij hominis. Vbicūq; enim fuerit cadauer illic cōgregabuntur aquilæ.] Quoniā diximus abominationē desolationis stantē in loco esse mendacij uerbū, quod in loco scripturarū sancto stare uidetur, dicet aliquis: Et quō quasi nō stante ea illic, ita dicet aliquis discipulus Christi: Ecce hîc Christus, ecce illic: alius autem dicet: Ecce in solitudine est: alius autē, Ecce in domibus? Vide ergo si ad hæc dicere possumus quod ait: Ecce hîc, ecce illic: quoniā Ecce hîc, ecce illic, nō extra scripturam foras aspiciendum est. Dicet enim qui seducere uoluerit nos, & defendere contraria ueritati, Ecce hîc Christus: demonstrans (uerbi gratia) hunc Euangelij locum. Alterius autem erroris auctor dicet: Ecce hîc Christus, offerens ad exemplum alterum textum, qui uidetur defendere mendacij illius uerbum quod proposuit uindicare: & sic ex Lege & Prophetis, & Apostolis profert unusquisque quæ uidentur defendere mendacium illud uipota

Signa Pseudoprophetarum. — *Heretici quomodo sua commēta uenditēt.*

ueritatem

ueritatem. Vel ſic impletur quod ait: Ecce hîc Chriſtus, ecce illic: oſtendens non Chriſtum, ſed aliquem fictum eiuſdem nominis: utputa ſecundum Marcionis doctrinam, & ſecundum traditiones Valentini, aut Baſilidis longã fabuloſitatem, aut ſecundũ Apellis aduerſus Paulum teſtimonium falſum. Erunt autem & alij plures qui dicturi ſunt diſcipulis ex diuinis ſcripturis, coniungentes eis ſuum propriũ ſenſum: Ecce hîc Chriſtus, ecce illic. Si aũt dixerint uobis: Ecce in ſolitudine, nolite exire: Ecce in domibus, nolite credere. Quidam enim ſecreta proferẽtes dicunt: Ecce in ſolitudine. Quando enim ſecretas & non uulgatas ſcripturas proferunt ad confirmationem mendacij ſui, uidentur dicere: Ecce in ſolitudine uerbum eſt ueritatis. Secretæ enim ſcripturæ, rectè ſolitudines appellantur, in quibus aut pauci ſunt credẽtes aut nullus. Quoties aũt canonicas proferunt ſcripturas, in quibus omnis Chriſtianus conſentit & credit, uidentur dicere: Ecce in domibus uerbum eſt ueritatis. Sed nos illis credere non debemus, nec exire à prima & Eccleſiaſtica traditione, nec aliter credere, niſi quemadmodum per ſucceſsionẽ Eccleſiæ Dei tradiderunt nobis. Vel ſic: Eorum uerborum falſorum profeſſores quidam quidem nec ab initio ſimulant ſcripturas, & ſic fallere tentant. Ideo (exiſtimo) eos ſermones qui ſunt omnino extra ſcripturam oſtendere uolens dixit: Si dixerint uobis, Ecce in ſolitudine eſt, nolite exire: de regula fidei. Eos autem qui ad ſchiſma ſimulant diuinas ſcripturas, oſtendere uolens dixit: Si dixerint uobis, Ecce in domibus, nolite credere. Quodcunq; profeſsi fuerint de ſcripturis, & de myſterijs quæ ſunt in eis ad demonſtrationem, nolite credere quæ dicuntur. Veritas enim ſimilis eſt fulguri egredienti ab Oriente, & apparenti uſq; ad Occidentem. Qualis eſt ueritas Eccleſiæ Dei: ab ea enim ſola ſonus in omnem terram exiuit, & in fines orbis terrę uerba eorum, & uelociter currit ſola uerè ueritas Dei.

TRACTATVS XXX. CAP. XXIIII.

Veritatis fulgor in omni D. Scripturarũ loco apparet.

IN illo tempore, dixit Ieſus diſcipulis ſuis: Sicut fulgur enim exit ab Oriente & apparet uſq; ad Occidentem, ita erit & aduentus filij hominis: & reliqua.] Scire debemus & illud, quoniam ueritatis fulgor nõ aliquo quidem ſcripturarũ loco apparet, ex alio aũt ſcripturarum loco nõ defenditur, ſed ex omni loco ſcripturarũ, id eſt ſiue ex Legis, ſiue Prophetarum, ſiue ex Euangeliorũ, ſiue ex Apoſtolorũ ſcriptura defenditur. Et exiens hic fulgor ueritatis ab Oriente (id eſt ab initijs Chriſti) apparet uſq; ad diſpenſationem paſsionis ipſius, in qua eſt occaſus ipſius. Et huic tali fulgori ſimilis eſt filij hominis aduentus, id eſt uerbum ueritatis. Et ſic autem intelligere poſſumus quod ait: Exit ab Oriente, & apparet uſq; ad Occidentem. Chriſtus uerbum eſſe & ueritas & ſapientia oſtenditur, à primo initio creaturæ mundi uſq; ad nouiſsimam Apoſtolorũ ſcripturã: id eſt à Geneſi uſq; ad Apoſtolicos libros: poſt quos nullis ſcripturis ita credendum eſt ſicut illis. Aut ita, quoniã Lex & Prophetæ uſq; ad Ioannẽ, in quibus eſt fulgor ueritatis. Et oriens quidem eſt Lex, occidẽs aũt finis Legis Ioannes. Sola aũt Eccleſia neq; ſubtrahit huius fulgoris uerbũ & ſenſum, neq; addit quaſi prophetiã aliud aliquid. Sed ſi oportet ſubtiliter quærere quòd nõ ſingulariter dicta eſt oriens, neq; ſingulariter occidens, ſed ita ab orientibus uſq; ad occidentes: dicemus quoniã una oriens, & una occidẽs, Lex & Prophetæ uſq; ad Ioannem: alia oriens uſq; ad occidentẽ, Chriſtus Ieſus uſq; ad Paulum, cui nouiſsimo Apo-

1. Cor. 15.

ſtolorum quaſi abortiuo apparuit Chriſtus. Conſidera autẽ & hoc, quoniã unam ſuperiùs diximus abominationẽ deſolationis quæ dicta eſt per Danielem prophetã ſtantẽ in loco ſancto:

Verum eſt unum, falſum autem multiplex eſt.

ſuperaddit aũt quaſi de multis: Exurgent enim Pſeudochriſti. Generaliter enim unus eſt Antichriſtus, ſpecies aũt illius multæ: tanquã ſi dicamus, mendaciũ generaliter unum eſt, ſecundum differentias aũt falſorum dogmatũ inueniuntur multa eſſe mendacia. Si enim mendacium nihil differt à mendacio, puta Baſilidis, aut Marcionis, aut Valentini, aut Apellis, aut aliquorum ſimilium, unum uidetur eſſe mendaciũ. Si autem ſecundũ diuerſa dogmata mentiuntur, multi ſunt qui exurgunt. Hi enim ſunt Antichriſti: & quicunq; poſt eos reſurrexerint. Sicut autem ueri Chriſti, & unius facti ſunt qui à ſeculo fuerũt ſancti Prophetæ, pronunciantes Chriſti paſſiones, & poſtmodum glorias eius futuras: ſic mihi intellige ſecundum unumquemq; Pſeudo-

Antichriſti Pſeudoprophetæ.

chriſtum, multos eius falſos Prophetas. Non ergo alicuius unius mendacij doctores, ſed omnium Pſeudoprophetæ ſunt illius Antichriſti, cuius falſos ſermones prædicant quaſi ueros, & docent. Secundum hæc ergo quæ diximus, qui eccleſiaſticè docent uerbum, Prophetæ ſunt Chriſti. Qui autem Marcionis, uel alicuius eorum prædicant uerbum falſum, Prophetæ ſunt Antichriſti eius qui eſt ſecundum Marcionẽ, id eſt, illius mendacij quod introduxit Marcion: & alij falſi Prophetæ ſunt mendacij illius quod eſt ſecundum Baſilidem, alij uerò illius quod eſt ſecundum Apellem. Similiter dices & de prædicatoribus ſingularum hæreſum. Omnia enim perſuaſoria quæ proferuntur ad defenſionem Antichriſti uerbi, ſigna ſunt illius Antichriſti & prodigia, quæcunq; ſuggeruntur à ſapientiſsimo omnium beſtiarũ terræ ſerpente, & à ma-

Gen. 3.

gno ſenſu principe Aſſyriorum, ſigna ſunt magna & prodigia, ut in errorem inducantur ſi poſſibile eſt etiam electi. Exaggerationis autem ſermo eſt dicens: Si poſsibile eſt. Non enim pronunciauit

nunciauit, neq; dixit, ut in errorẽ mittantur etiam electi: sed ostendere uult quoniã frequenter ualde persuasorij sunt sermones hæreticorum & cõmouere potentes etiã eos, qui sapienter audiunt. Sed prædicente nobis omnia Saluatore neq; in solitudinem exeamus, neq; qui profitetur Christum in domibus esse credamus. His autẽ quæ diximus, adijciamus adhuc, quoniam omnis sermo profitens se esse ueritatẽ cùm non sit ueritas, siue apud gentiles, siue apud barbaros, aliquo modo Antichristus est, uolẽs seducere quasi ueritas, & separare ab eo qui dixit: Ego sum ueritas. Propterea nõ debemus attendere eis qui dicunt: Ecce hic Christus: non autẽ ostendunt eum in Ecclesia quæ plena est fulgore ab Oriente usq; ad Occidentẽ, quæ plena est lumine uero, quæ est columna & firmamentũ ueritatis, in qua tota totus est aduentus filij hominis, dicentis omnibus qui ubiq; sunt: Ecce ego uobiscũ sum omnibus diebus uitæ usq; ad consummationem seculi. Et ubicunq; fuerit, quod est secundum dispensationẽ passionis eius, cadauer eius, qui ideo cecidit ut erigat eos qui ceciderunt, illuc congregabuntur nõ qualescumq;, sed aquilæ discipuli. De quibus etiã Propheta dicebat: Pennigerabunt sicut aquilæ, & current, & nõ laborabunt, & ibunt, & nõ esurient. Et Salomon in Prouerbijs assimilat eum qui in Deo est diues, dicens: Paratæ sunt ei pennæ sicut aquilæ, & cõuertetur in domo præpositi sui. Et uide quoniam non dixit: Vbicunq; fuerit cadauer, ibi congregabuntur uultures, aut corui: sed uolens ostendere magnificos & regales esse omnes qui in passionem Domini crediderunt, propriè dixit: Vbi fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ.

Πιθανότητα hæreticorum.

Matth. 28.

Qui sint apud D. Iesum cõgregandi.

STATIM post tribulationẽ dierum illorum sol obscurabitur, & luna nõ dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorũ mouebuntur. Et nunc parebit signũ filij hominis in cœlo, & tunc plangent se omnes tribus terræ. Considerantes maiores propositiones incurrere quàm est sensus hominũ, etiam eorum qui plurimũ in sapientia profecerunt præ alijs, age discunamus sermonem: primũ quidem quærẽtes quæ facilè recipi possunt ad expositionẽ Euangelici textus quasi Domino in ipso prophetante: deinde requiremus quæ sit ueritas horũ uerborum secundum eos qui altius & subtilius esse aliquid arbitrantur in uerbis, seruantes consequentiam moralium traditionũ etiam in his quemadmodũ suprà. Dicet ergo aliquis: Quemadmodum in magnis ignibus succendi incipientibus, tenebræ ex fumo plurimo uidentur extolli: sic in consummatione mundi ab igne qui accendendus est, obscurabuntur etiã luminaria magna, ut sole obscurato cõsequenter obscurationi solis etiã luna impedita nec à sole percipere lumẽ, nec propriũ lumen dare sinatur. Et sic necesse est cõprehendant mundi naturã primùm tenebræ magnę: sic autẽ permarcescente stellarum lumine, reliquũ earum corpus crassius factũ ut nõ ualeat exaltari, sicut primũ cùm à lumine ipso portatum extollebatur, cadet de cœlo. His accidentibus cõsequens est cœlorum rationabiles uirtutes patientes stuporem, cõmotionem aliquã pati, & cõturbari, remotas uidelicet à primis functionibus suis. Ita qui hæc sic intelligit esse, adijciet quia signũ filij hominis in quo cœlestia facta sunt quæ in cœlis erant, & quę in terris, tunc apparebit: utputa uirtus quã operatus est filius suspensus in ligno: & in cœlo maximè fulgebit signum ipsius: & homines ex omnibus tribubus qui priùs nõ crediderunt Christianitati annunciatæ, adhuc autem malè de ea dixerunt, tunc recognoscentes per signum illud manifestatum, plangent se, & lamentabunt propter ignorantiã suam atq; peccata, quia uerbum Domini non receperunt. Alius uerò aliter arbitrabitur de his uerbis: quoniam sicut hæc uerba demonstrant, nec per ignem fiet mundi corruptio, sed per defectionem ipsius. Et alius utitur exemplo: quoniam sicut deficiente lumine lucernæ paulatim minuitur lumen, sic cœlestium luminum deficiente nutrimine, sol obscurabitur, iam non habens super se uenientia spiramenta ab eis. Maiori autem luminari hæc patiente, multo magis & luna nec ipsum poterit exhibere splendorem igneum illum, & secundum defectiones suas apparentem. His ergo contingentibus super solem, lumen etiam stellarũ deficiet, ut quod remanserit in eis quasi terrenum cadat de cœlo: & omnes cœlorũ uirtutes his accidentibus mouebuntur. Sicut enim in dispensatione crucis, sole deficiente tenebræ factæ sunt super omnem terrã: sic & signo filij hominis apparente in cœlo deficiet solis lumen, & lunæ adhuc & stellarum, quasi consumptum à multa uirtute signi illius. Quo apparẽte, quę tunc in terris remanserint tribus plangẽt se. Vtetur ad hæc exemplo Esaiæ prophetæ dicentis hoc modo: Ecce dies Domini insanabilis uenit, irę & furoris, ponere orbem terræ desertum, & peccatores perdere ex ea. Stellæ enim cœli, & Orion, & omnia ornamenta cœli non dabunt lumen suum, & obscurabitur in oriente sol, & luna non dabit claritatem suam. Et præcipiam orbi terræ mala, & impijs peccata eorum. Item & de Ioel talia: Ante faciem eius confundetur terra & mouebitur cœlum. Sol & luna contenebricati, stellæ nõ dabunt lumen & Dominus dabit uocem suam ante faciem uirtutis suæ, quia ualida sunt castra eius nimis, quoniam fortia sunt opera uerborum eius. Item, Et dabo prodigia in cœlo sursum, & in terra sanguinis & ignis & uaporũ. Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinẽ, priusquam ueniat dies Domini magnus & præclarus. Et his similia multa inuenies in scripturis, si nihil aliud

Planctus hominum qui uerbũ uitæ non receperunt.

Signa & prodigia secundũ D. Iesu aduentum comitantia.

Esa. 13.

Ioel. 3.

in locis Euangelicis aspicere uolueris præter simplicia uerba. Nam & secundũ hoc quod dicit, Tunc plangẽt se omnes tribus terræ: quasi nulla habens opus interpretatione, accipies de propheta Zacharia talia uerba: Et erit in illa die, quæram auferre omnes gentes quæ uenient super Hierusalem, & effundã super domũ Dauid, & super omnes habitantes in Hierusalẽ spiritũ gratiæ & miserationis: & respicient ad me propter quod saltauerũt, & plangent super se planctum sicut super dilectũ, & dolebunt dolore sicut super primogenitũ. In illo die magnificabitur planctus super Hierusalẽ, sicut planctus mali granati in campo excisi, & planget se terra per tribus: tribus domus Dauid seorsum, & mulieres eorum seorsum: tribus domus Nathan seorsum, & mulieres eorum seorsum: tribus domus Leui seorsum, & mulieres eorũ seorsum: tribus domus Simeon seorsum, & mulieres eorũ seorsum: omnes tribus quæ subrelictæ sunt, seorsum, & mulieres eorum seorsum. Videbitur ergo quibusdam usq; hoc interpretationem debere producere, & nihil discutere supra textũ. Quoniam autem qui loquitur de scripturis diuinis, debet curare non solum simplices, ut negligat causa eorum illos qui possunt abundantius sustinere uerborum subtilium naturam, ne fortè falsæ sint traditiones huiusmodi, & nihil tale, quale debet esse quod à Deo dici debeat de huiusmodi rebus: propter huiusmodi ergo uiros pauca quædã secundum quod possumus moraliter exponemus. Dicent autẽ huiusmodi homines: Quomodo potest dici de sole, quoniã obscurabitur lumen eius: quando Esaias propheta profectũ aliquem solis in cõsummatione fore declarat, hic aũt sermo ademptionẽ? Similiter & de luna Esaias quidem refert, quoniã erit sicut sol, præsens autem sermo, quia non dabit lumen suum. De stellis aũt talia dicent, quoniã de terra in cœlum, multũ spatium est maximè ad zonã mediam, in qua non sunt erraticæ stellæ: secundum considerationẽ ergo altitudinis eius est existimare, quoniam nisi supra modum essent magnæ stellæ, neq; ex tanto spatio lumen earũ uideretur ab omnibus qui sunt in omni parte terrarum. Sicut autem quidam dicere tentant, aut omnes, aut plures earũ maiores esse quàm ipsa est terra, argumento utentes ad cõmendandam rationem uerborum suorum, quoniã omne cœlum in modum sphæræ collectũ uniuersam complectitur terram, dicẽt etiam aliquid tale: quoniam qui ueritatẽ dictorum istorum simpliciter ex ipso colligunt textu, rem natura ipsa impossibilem dicunt ut possibilem, ut stellæ tantæ magnitudinis cadant de cœlo. Quò enim & cadant, cùm magnitudini earum non sufficiat terra, nec capere possit (ut ita dicam) magnitudinem duarum stellarum? Pone tamen capere eam duas uel tres, nunquid & tantam multitudinem capere potest? Ne ergo aliquid aliud fortè moraliter sentire oportet in scripturis diuinis. Et audaciæ quidem est, necessarium autem: tamen multo tractu opus est in his locis, qui uult simul & possibilitatẽ ostendere scripturarum & ueritatem. Dicet ergo obseruandum, solem esse diabolum, qui transfigurat se in angelum lucis, & quasi sol multos seducit. Quoniã ergo in consummatione est arguendus, cùm sit tenebræ, simulat autem esse se solem: propterea de illo intelligi potest quod ait: Sol obscurabitur. Et dicet honestiorẽ esse hãc rationem, quàm existimare talem solem passurũ obscuritatem. Omnes, inquit, consentire conuenit absq; periculo aliquo huic probato sermoni de huiusmodi sole sic† obseruando. Et secundum consequentiã huiusmodi solis intelligenda est etiam luna quæ uidetur illuminari ab huiusmodi sole. Omnis enim Ecclesia malignantiũ, quæ frequenter lumen se habere & dare promittit, tunc autem arguita, & manifestata cum reprobans dogmatibus suis, non dabit claritatem suam. Sed & quicunq; siue in dogmatibus, siue in uirtutibus falsis, hominibus quidẽ promittebant ueritatem, mendacijs autem seducebant se attendentes, hi cõuenienter dicendi sunt stellæ cadentes de cœlo. De cœlo autem (ut ita dicam) suo, ubi erant altitudines constitutæ extollentes se aduersus scientiã Dei. Ad cõmendationem aũt sermonis huiusmodi, utentur exemplo Prouerbiorũ dicente: Lumen iustorum semper inextinguibile est: lumen autem impiorum extinguetur. Scientiam quidem ueram quã illuminauerunt sibi qui audierunt dicentẽ: Illuminate uobis lumen scientiæ: lumen esse iustorũ, falsam autem scientiam lumen esse impiorum: & sanctorum quidem lumen semper inextinguibile esse, cadentium autem à ueritate lumen extingui. Obscurabitur ergo lumen solis illius quem diximus, & lunæ illius quam exposuimus: sed & omnes qui extollunt se contra scientiã Dei, cadent ab altitudine sua qua se arbitrati sunt esse cœlum. Forsitan & sic conuenit quod est dictum, Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cœlo. His autem accidentibus de huiusmodi sole, & luna, & stellis, uirtutes cœlorũ diuinæ non omnino immobiles erunt: sed mouebuntur quando arguitus fuerit ille obscuratus sol, & luna illa non exhibèbit claritatem suam, & tales stellæ ceciderint, sicut & Iudas dicit in epistola sua: Tunc quod clarum est apparebit in cœlo, & omnis qui portauit imaginem cœlestis. Cùm autem hæc ita fuerint facta, tribus quidem cœli lætabuntur, terræ autem tribus quæ imaginẽ portauerunt terræ, plangent se. Adhuc autem pro commendanda huiusmodi sua traditione adijciet dicens qui hanc fecit interpretationẽ, quoniam sensibili sole obscurato (ut hoc ita esse concedatur) & luna claritatem non dante, & cadentibus stellis, nec est possibile esse hominum tribus in

Zach. 12.

Hæc quo tẽpore sint adimpleta, uidere est Act. 2.

Anagoga de obscuratione Solis & Lunæ.

Astrorum quantitas.

Allegoria de diabolo & Ecclesia malignãtium.

† Quid si legas, obscurando.

Stellæ cadentes de cœlo.

Prou. 4.

Iude 1.

bus in terris. Si autem possibile non est, utiq; nec secundum quod loquitur textus: Et plangent se tribus terrę. Tunc ergo sicut ait Dominus in Euangelio: Qui nunc rident, tunc plangent se, & plangent quasi quis in tribubus terræ. Secundum hæc & Esaiæ sermones, & Ioelis tentabit interpretari, qui uult ad moralem expositionẽ subleuare quæ dicta sunt. Adhuc autem ad ea quæ dicta sunt de cadentibus stellis, non sine ratione est assumere de reuelatione Ioannis, de tertia parte stellarum tracta à cauda draconis in terram. Dicit enim ita: Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus habens capita septẽ, & cornua decem, & super capita sua coronas septem, & cauda eius traxit tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram. Omnia hæc exponere singillatim de capitibus septẽ draconis, quæ forsitan possunt referri ad aliquos principes rerum nequitiæ, siue ad tanta ducentium ad mortem peccata, non est temporis huius: exponetur autem tempore suo in reuelatione Ioannis. Sed & decem cornua dicere, quoniam sunt regna serpentinæ malitiæ, & habentis serpentis naturam, & semper pectore & uentre incedere per peccata, nec modò exponere tempus est. Quid narratio præsens de septem diadematibus quæ draco uidetur habere super septem capita sua? Vtputa diademata per singulos qui iunguntur suscipit aliquod caput draconis. Has autem principales expositiones atq; probationes oportet fieri, cùm ipse liber propositus fuerit nobis ad exponendũ: nunc autem hoc solum oportet de reuelatione illa exponere, quoniam cauda draconis traxit tertiã partem stellarũm cœli, & misit eam in terram. Existimo enim quoniam qui debet audire, Post Dominum Deum tuum ibis: &, Venite post me: & ad hæc quidem obstruit aures suas, peccatum autem sequitur, trahitur à cauda draconis uadens post eum. Si autem cõtigerit eum qui sic uixit ut audiat, Vos estis lux mundi: & aliquando splenduerint opera eius bona: hic aliquando constitutus stella, & in cœlo habens conuersationem, si auulsus fuerit à dracone in terram, hic erit stella à cauda draconis tracta, & missa in terram. Sic stellæ à cauda draconis trahuntur, & mittuntur in terram. Sunt autem aliæ, quarũ pars aliqua obscuratur, & quod maius est quidem luminosum est: quas uidetur ostendere de reuelatione sermo sic habens: Et quartus angelus tuba cecinit, & percussa est tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ut obscuraretur tertia pars eorum. Sunt quidam autem qui nec omnino seruauerunt quod dictum est: Sic luceat lumen uestrum coram hominibus, nec omnino extincti & obscurati sunt, sed ex parte. Quidam enim propter scientiam quidem fulserunt sicut splendor cœli, quidam autem propter conuersationem facti sunt sicut stellę. Sed uidemur quibusdam non consequenter secundum præcedentes expositiones hæc protulisse, & pro parte exposuisse. Quoniam illic quidem stellas casuras diximus, qui uidebantur fuisse stellæ, non autem erant: hîc autem de his qui uerè fuerunt stellæ, & aut ad plenum ceciderunt, aut ex parte. Ad quos respondeamus: quoniam proferentes exempla hæc quę protulimus, hoc demonstrauimus quia omnino stellæ homines sunt intelligendi, nõ quales stellæ. Alioquin ille locus suam habet interpretationẽ, & hic suam. Tamen his ita factis parebit signum filij hominis in cœlo, & plangent se tunc tribus terræ. Ad hæc non est absurdum uti exemplis Zachariæ prophetæ ita habentibus: Et erit in illa die, quæram auferre omnes gentes quæ ueniũt super Hierusalem, & effundam super domũ Dauid, & super habitantibus in Hierusalem spiritũ gratiæ & miserationis, & respicient ad me quoniã saltauerunt, & plangent super se planctum sicut super dilectum, & dolebunt dolore sicut super primogenitum. Et in die illo magnificabitur planctus in Hierusalẽ, sicut planctus mali granati excisi in campo, & planget se terra per tribus: tribus domus Dauid secundum se, & mulieres eorũ secundum se: tribus domus Nathan secundum se, & mulieres eorũ secundum se: tribus domus Leui secundum se, & mulieres eorum secundum se: tribus domus Simeon secundum se, & mulieres eorum secundum se: & omnes relictæ tribus secundum se, & mulieres eorum secundum se. Omne igitur terrenum agmen tũm fit tribus terræ, quod esse sibi ipsi attribuerũt, maximè si oportet in aliquo peccatorum abundantiis plangere, plangent eum similibus suis. Arbitror aũt per hæc ostendi differentias eorũ qui uidentur in fide fuisse & in suo agmine, non aũt placuerunt Deo. Est ergo domus Dauid plangẽs, qui ex populo constituti digna planctu egerũt, aut de regibus & magnatibus. Qui aũt ex doctoribus malè uixerunt, sunt tribus Nathan plangens, quoniã Nathan fuit propheta, docere aũt est prophetare. Ita qui sunt peccatores ex his qui præpositi fuerũt Ecclesiæ, & sacerdotium habuerunt iumentum, & non bene dispensauerũt præpositurã suam, tribus sunt domus Leui plangens. Et uerum quidem dicere, uel de his quæ diximus, uel de tribu Simeon, Dei solius est: nos autem in præsenti aptamus, quoniã omnes qui catechizati fuerunt, & instructi sunt diuino mysterio, nec fuerunt ordinati in aliqua tribuum quas diximus suprà, & peccauerunt peccata grauia, quales sunt plurimi laicorum, tribus sunt Simeon: reliqui autem homines, quas dixit tribus relictas, quas specialiter non nominauit. Non autem qualecunq; est opus dicere & de mulieribus singularum tribuum plangentibus se secundum se. Et uide si potes in singulis quibusq; classibus eos quidem qui corporaliores & mundialiores fuerunt, di-

Luc. 5.

Apoc. 12.

Draco tertiam partem stellarum cauda trahens.

Matth. 5.

De stellarum quarundã obscuratiõe & casu, Allegoria.

Zach. 12.

ecre mulieres: qui autem eorum comparatione meliores fuerunt, uiros fuisse.

De aduētu suo ad iudicium, loquitur Christus.

ET uidebunt filium hominis uenientē in nubibus cū uirtute & gloria multa.] Quoniā uidetur suscepisse Ecclesia catholica cum alijs traditionibus etiā de Christi aduētu secundo, quoniam erit in gloria manifestū est. Vtrùm aūt secundum quod scriptū est in hoc loco, nubes corporales atq; sensibiles existimare debemus uehiculū esse ipsius, & secundū huiusmodi nubes multā illam uirtutē & gloriā expectare debemus, aut iuxta obseruationē uerbi simplicioris, etiam moraliter est considerandū, aut nec omnino obseruare debemus simplicitatē uerbi, sed solummodo moralē exequi intellectū, non cuiuscunq; est deliberare, & diligenter scutari singula loca, & postquā tractauerit uerbū secundum ea, sic pronunciare quid potissimū uerius sit eorū, & continens euangelicū sensum, & uoluntatē Christi, qui ista locutus est. Sed age, nos pauca de modica uirtute, si tamē uel ipsam habemus, exponamus his in locis. & primū quidem secundū textū. Videbunt oculis corporalibus filiū hominis in specie humana uenientē super nubes supernas, quę ideo nubes cœli dicuntur, cū uirtute & gloria multa. Et cōueniunt huic expositionī

Matth. 17.

quæ superiùs in Euangelio dicuntur hoc modo, Cùm assumpsisset Iesus Petrū, & Ioannē & Iacobum, eduxit eos super montē excelsum nimis, seorsum, & transfiguratus est corā eis, & splenduit facies eius sicut sol, & uestimenta eius facta sunt sicut lumē, & uisus est eis Moses & Helias colloquentes cū eo. Et ecce, inquit, nubes lucida obumbrauit eos, & ecce uox de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo cōplacui, ipsum audite. Sicut ergo quādo trāsformatus est, resplenduit facies eius sicut sol, & uestimenta eius facta sunt sicut lumē, & uox uenit de nube dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo cōplacui: sic cùm ueniet iterū forsitan in speciē transformabitur gloriosam: aut sicut tunc trāsformatus est corā tribus discipulis suis, postea ueniet non super unā nubem, sed super multas, quæ erunt uehiculū eius. Quoniam aūt consequēs est ut in meliorē gloriam reformetur, quàm fuit trāsformatus in monte, manifestū est ex eo quòd tunc quidē coram tribus tantummodo trāsformatus est: in cōsummatione aūt mundi totius, apparebit in gloria multa, ut uideant eum omnes in gloria. Et tunc quidē descendēs lucida nubes adumbrabit eos, postea aūt multæ nubes portabunt filiū hominis uenientē cum uehiculo

Gloriæ & maiestatis D. Iesu Christi specimen.

Gen. 2.

ἀνεγγυίσα.

digno gloriæ suæ. Dicet aūt aliquis, quoniā sicut in fictione hominis accepit Deus limū de terra & finxit hominē, sic ut appareat gloria Christi, accepit Deus de cœlo & de cœlesti corpore, & corporauit primùm quidē in nubem lucidā, in consummatione aūt in nubes lucidas, propter quod & nubes cœli dicuntur, secundū quod & limus terræ est dictus. Et dicet Patrē talia miranda donare Filio suo, qui seipsum humiliauit, & propter dilectionē non rapinam arbitratus est esse se æqualē Deo, sed semetipsum exinaniuit formā serui accipiens, & factus est agnus Dei ut tollat mundi peccata. Propter hoc enim & Deus superexaltauit eum & donauit illi nomē quod est super omne nomen. Non solùm aūt exaltauit eum secundum spiritū, sed etiā secundū corpus, ut per omnia sit exaltatus. Et corpus quod suscepit de uirtute altissimi, & de uirgine huiusmodi ministerium ministrante, debebat honorari ut & super talibus nubibus ueniret: forsitan super nubibus animatis & rationabilibus, ut ne sine anima & irrationabile esset uehiculū filij hominis glorificati, sicut fuit sine anima currus, irrationabiles aūt equi in quibus uisus est assumi Helias, secundū scripturam dicentē: Et ecce currus igneus & equi ignis. Quoniā aūt animæ & rationabiles nubes erunt, quæ erunt uehiculū filij Dei, proferimus exempli causa quod dicitur: Et ueritas tua usq; ad nubes. Et iterū: Mandabo nubibus ne pluant super illam pluuiā. Maximè aūt ex eo quòd dicitur: Et ecce nubes lucida adumbrauit eos, & ecce uox de nube dicens. Non quia nubes filij erat pater, sed (ut ita dicā) uerbum Dei factū est ad eam, sicut factum est ad Prophetas. Et sicut qui audit Esaiam dicentē: Filios genui & exaltaui, ipsi autē me spreuerunt: nō Esaiam, sed Deum patrē audit in Esaia: sic qui audiebant de nube uocē dicentē: Hic est filius meus dilectus: non nubem, sed Patrē in ea testificantē gloriæ Filij audiebant. Si ergo ante passionis dispensationē talis fuit nubes prophetans, quid debemus dicere de nubibus cœli, super quibus uenientē filium hominis uidebunt cū uirtute & gloria multa qui uiderint eum tunc? Et si quidē ut ne terrā calcaret filius Dei in Hierosolymis, diligentes eum strauerūt uestimenta sua in uia, neq; asellum qui portabat eum uolentes terram calcare: quid mirum si pater & Deus omnium, nubes sternat cœlestes sub corpore filij descendentis ad opus cōsummationis? Et primùm quidē uenit Iesus cū uirtute & gloria qua glorificauerat eum pater, ex qua uirtute faciebat signa & prodigia in populo, & omnem infirmitatē & languorē sanabat: propter quā & dicebat: Tetigit me aliquis, ego enim scio uirtutē de me exisse. Omnis aūt illa uirtus cōparatione uirtutis illius multæ cū qua in fine uenturus est, modica erat. Virtus enim erat exinanientis seipsum. Virtus autē illa multa de qua scribitur: Videbunt filiū hominis uenientē super nubibus cum uirtute & gloria multa: erit Dei Verbi, qui restitutus est in statum quē habuit à principio apud Deum prius quàm exinaniret seipsum. Sic & multam gloriā eius intellige, incipiēs à gloria uultus Mosis, & transiens ad Heliam, qui uisi sunt in gloria quando facta est species uultus

Phil. 2.

Luc. 1.

Nubes animatæ & rationabiles.

4. Reg. 2.

Psal. 36.

Esa. 5.

Esa. 1.

Matth. 9.

filij

filij Dei altera,& mutatum est uestimentũ. Intelligens autẽ etiam quod dicitur: Si enim quod euacuatur per gloriam, multo magis quod manet in gloria: uidebis multã illam gloriã Filij, de qua scriptum est: Cum uirtute & gloria multa. Adhuc aũt magis intelliges, de qua loquitur textus, accipiens de Actuũ uolumine quod taliter habet: Et cùm hæc dixisset, uidentibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorũ. Et cùm intenderent in cœlũ eunte illo, ecce duo uiri steterunt in ueste alba qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumptus est à uobis in cœlũ, sic ueniet quemadmodũ uidistis eum euntẽ in cœlum. Si enim credimus istis quibus nubes dicitur eum suscepisse, & sustulisse in cœlum, quomodo non secundum textũ ueniet de cœlo, sicut uiderũt eum euntẽ in cœlum discipuli eius? Et in reuelatione Ioannes similiter dicit: Ecce ueniet cum nubibus, & uidebit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Intelligat aũt qui potest, utrũ id ipsum est super nubes cœli uenire eum, & cũ nubibus eum uenire, aut aliæ quidem sunt nubes super quas ueniet, aliæ autẽ cum quibus ueniet? Considera autem in uisione Aegyptia Esaiam dicentẽ: Ecce Dominus sedet super nubem leuem, & ueniet in Aegyptum: utrùm Aegyptum dicit hanc quæ cõmuniter intelligitur, an totũ mundum. Secundum enim ipsum Ioannem, locus in quo Dominus eorũ est crucifixus, uocatur spiritaliter Sodoma & Aegyptus, siue totus mundus, siue Iudæa Sodoma & Aegyptus appellatur. Qui aũt super nubem leuem uenit in Aegyptum, primũ ascensionẽ faciet in Iudæam. Rationis est enim uenientẽ eum iterum illic primũ fieri. Sodoma autem, ubi Dominus eorum crucifixus est, appellatur: sicut & aliquando dictum est ad populũ illum & principes eius, Audite uerbum Domini principes Sodomorũ, attendite legẽ Dei plebs Gomorræ. In his traditionibus utitur etiã illud quod dicitur: Rapiemur in nubibus obuiam Domino in aerẽ, & sic semper cum Dño erimus. Et dicet: Si beati homines in nubibus rapientur in aerem, quid mirum est in nubibus filiũ Dei uenire cum uirtute & gloria multa? Item nubes obumbrabat populum uenientẽ ex Aegypto. Si ista creduntur, quomodo non consequẽs est, Domino populi in uehiculum fieri nubes cœlestes ut sedeat super eas? Si aũt recipitur liber qui dicit, quoniã sapientia est quæ facta est populo tunc columna nubis in die, & flamma ignis in nocte: dicet aliquis quoniam nubes super quibus uidebũt filium hominis uenientẽ, uirtus altissimi est & Spiritus sanctus, quæ fient ei in nubibus cœli, ut ueniat illis inuectus. Cùm sit ergo fortior & non contemptibilis ratio hæc, qui uult quidem secundum utrumq; modum suscipere quæ dicuntur, non reprobabit & si dixerit quis intelligibiles nubes in quibus ueniet filius hominis, siue sanctas & diuinas uirtutes, siue beatissimos Prophetas. Et dicet qui secundũ & gloriosum uerbi aduentũ futurum hominibus in consummationẽ seculi moraliter confitetur, sicut suprà diximus traditum, sed non destruet etiã textum. Qui aũt despiciens gloriosum & admirabilem textũ loci, & sicut Dei amicus in solo spiritali putat consistere uerum, ignoscendũ esse dicet quasi pueris & paruulis in Christo eis qui corporaliter suscipiunt ista. Cum multa aũt uirtute uenit quotidie ad animã omnis credentis secundus uerbi aduentus in nubibus propheticis, id est in scripturis Prophetarum, & Apostolorũ, quæ manifestant eum, & in omnibus uerbis suis ueritatis lumen ostendunt, & exorientẽ eum diuinis & super humanam naturam intellectibus suis declarant. Sic autem eis qui intelligunt manifestatorẽ dogmatum in Prophetis atq; Apostolis dicimus apparere etiam gloriam multam, quæ in secundo Verbi aduentu uidetur.

[Margin: 2. Cor. 3. — Act. 1. — Apoc. 1. — Esa. 19. — Esa. 1. — 1. Thess. 4. — Exod. 14. — De columna nubis & ignis. — Origenianum. — Verbi Dei aduentus.]

ET mittet angelos suos cum tuba magna, & congregabunt electos eius à quatuor uentis, à summis cœlorum usq; ad terminos eorũ. Similiter apud Marcũ hoc dicit modo: Et tunc mittet angelos suos: & congregabunt electos à quatuor uentis, à summo terræ usq; ad summũ cœli.] Quod dicit Saluatorẽ mittere angelos suos cum tuba magna, quæcunq; est illa, ad congregandos electos eius, cõsequenter dicitur eis, quæ in parabola alia referuntur de seminibus & zizanijs: & interpretans parabolam sic dicit: Quoniã messis cõsummatio est: messores angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni cremantur, sic erit in cõsummatione seculi. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatẽ, & mittent eos in caminũ ignis: illic erit fletus & stridor dentiũ. Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Tale & aliquid dicit in parabola sagenæ missæ in mare. Ergo messores angeli mittuntur à Saluatore colligentes uniuersa zizania, ut post hæc sancti fulgeãt sicut sol in regno patris sui, ut postea congregentur electi à quatuor uentis, à summis cœlorũ usq; ad terminos eorũ. Considera utrũ sicut opinantur simpliciores, eos tantùm qui tunc inuenti fuerint in corpore congregandos: aut certè omnes qui in Deo patre dilecti sunt, & Iesu Christo sunt cõseruati: & uide nisi melius est dicere, cõgregandos esse ab angelis Christi omnes ab aduentu Christi usq; ad consummationẽ uocatos atq; electos. Quæres aũt si etiam eos qui fuerũt à constitutione mundi usq; ad aduentũ: si tamen electi Christi nõ solũ sunt illi qui ex aduentu eius sunt sancti, sicut quidam magistri hæresum dicũt, sed omnes qui à constitutione mũdi fuerũt, qui uiderunt sicut Abraham Christi diem, & diuina exultatione exultauerunt in eũ. Si aũt non tantùm

[Margin: Angeli congregabunt electos. — Matth. 13. — Ibidem. — Omnes electos, quotquot fuerunt à constitutione mundi & erunt usq; ad eiusdem consummationem, congregabunt Angeli. — Ioan. 8.]

sicut simplices arbitrantur, eos qui inuenientur in corpore cōgregaturi sunt angeli, sed omnes Christi electos, considerate est dignum, quid interea facientes, aut in quo loco commorantes, congregabunt electos. Quoniam aūt non tantùm illos qui in corpore fuerint cōprehensi, dicit congregandos Christi electos, sed etiā illos qui de corporibus sunt egressi, manifestat sermo dicens cōgregandos electos nō solùm à quatuor uentis, sed etiam à summis cœlorū usq; ad terminos eorū. Nemini aūt super terrā arbitror conuenire q̄uod ait, Vt congregentur à summis cœlorū: nisi fortè eos qui inter homines interim apud angelos docentes cœlestia cōmorantur, cōgregabūt angeli sancti, ut antè eruditos in summis cœli usq; ad terminos eorū & instructos tradant perfectos magno Deo Verbo filio Dei ad congregandū ei, & ad susceptionē eorū quę tradiderit filius Dei his qui doctrinā cœlestem antè susceperint. Quoniam aūt umbra est hæc uita nostra in terris, consequēs est ut nunc Lege & Prophetis erudiantur qui in illa plenitudine temporis reliqua sunt scituri, & pleniora à filio Dei scituri secundū res ipsas cœlestes, ut qui sunt in summis cœlorū, quasi in quibusdā eruditionibus sint, ut possint postmodū capere sapientiam Dei, magis aūt sapientiam ipsum filiū Dei, cùm uenerit quod uerè perfectū est. Et quatuor uentos ex quibus electi Christi congregabuntur, intelligimus quatentes quorū bonorū futurorū habuerūt umbram quæ in Numeris sunt conscripta de unaquaq; tribu filiorū Israel. Vnde primus fuit ordo castrorū Iuda cum uirtute ipsorū, constituens ad Orientem, & cum his ex utraq; parte Isaschar, & Zabulon: & ad Aphricū tribus Ruben, & ex utraq; parte Simeon, & Gad: & tribus Ephrem secundū mare, & ex utraq; parte Beniamin, & Manasse nouissima: & tribus Dan ad Aquilonem, & ex utraq; parte Aser, & Nephalim. Forsitan ergo ex tunc, tribus egressæ umbræ erant castrorū secundū mysteria ueri Israel. Et sicut tūc ex quatuor uentis congregatæ sunt in Iudæam, & in hæreditatem per Iesum post Mosen pædagogū, & procuratorem in futuræ, sic à quatuor uentis angeli congregabunt electos: à uentis aūt non terrenis, à summis cœlorū usq; ad terminos eorū, ut ab Iesu nostro congregati percipiant diuinam & ueram hæreditatem. Apud Matthæum ergo qui congregantur Christi electi, ex quatuor uentis congregantur, à summis cœlorū usq; ad terminos eorum. Apud Marcum aūt, à quatuor uentis, à summo terræ usq; summum cœli: postea autem à summis cœlorum usq; ad terminos eorum. Intelliges autem eos qui congregantur à summo terræ, considerans conuersationem eorū qui fuerunt in terris, & secundum quod possibile est perfectionem eorū qui sunt conuersati in terris. Omnes ergo qui super terram bene uixerunt, non simpliciter congregantur à terra, sed à summo terræ, utputa à summa conuersatione super terrā. Si autem post summam conuersationis quæ fuit in terris, susceperit subsequens conuersatio eos qui conuersationem habuerūt in cœlis, non simpliciter à summo cœlo sicut à summo terræ, sed à summis cœlis, quoniā unumquodq; cœlum suæ institutionis & initia habet & perfectiones, id est, terminos. Vtputa post cōuersationē summā quę fuit super terrā, suscipit iterū hominē cōuersatio unius cœli, & perfectio quæ in ea est. Iterū suscepit eū tertia cōuersatio tertij cœli, & perfectio quę in ea est. Et sic intellige mihi multorū cœlorū multarū conuersationū initia esse & terminos, id est perfectiones, à quibus initijs & terminis diuersorū cœlorū cōgregat Deus suos electos. Aut ita: A summis cœlorū usq; ad terminos eorū: Cœli sunt uel scripturæ diuinæ, uel auctores earū, in quibus habitat Deus. Summa aūt scripturarū sunt initia earū, termini aūt consummationes earū. Cōgregantur ergo sancti à summis cœlorū, id est ab eis qui cœpto uiuūt in initijs scripturarū, usq; ad eos qui uiuunt in cōsummationibus earū: ac ut plus dicā, à rudibus eorū usq; ad perfectos eorū. Qui aūt mittuntur angeli à Saluatore ad congregandū electos eius, cōgregabunt eos nō cū uoce qualicunq;, sed cū tuba quæ uocatur magna, nō uocē dante incertā, sed certam & manifestā, ut qui audierint, & didicerint, parent se ad uitā perfectiōis, quæ ducit ad filiū Dei. Quoniā aūt uolumus intelligere quid est tuba magna, debemus spiritalibus spiritalia cōparare: age nūc & de tubis in quantū capere possumus, breuiter exponamus: si tamē possumus ex cōgregatione, & admonitione istorū exemplorū intelligere & magnam angelorū tubam. Scriptum est enim in Numeris: Et locutus est Dominus ad Mosen, dicens: Fac tibi duas tubas argenteas: ductiles facies eas, & erunt tibi ad congregandam synagogam: & erunt tibi ad promouenda castra, & tubabis in eis, & congregabitur in te omnis synagoga ad ostium tabernaculi testimonij. Si autē in una tuba uenerint ad te omnes principes milliū Israel, tubabis significationem primam, & promouebunt castra qui consistunt ad Orientem. Et tubabis significationem secundam, & promouebunt castra qui consistunt ad Austrum. Et tubabis significationem tertiam & promouebunt castra qui cōsistunt secundū mare. Et tubabis significationem quartam, & tollent castra qui cōsistunt ad Aquilonē. Ergo tubabunt tuba in promotione eorum. Et quando congregatis congregationē, tubate & non significatione. Et filij Aaron sacerdotes tubabunt tubis, & erit uobis legitimum sempiternum in generationibus uestris. Si autem exieritis ad bellum in terra uestra cōtra aduersarios, tubabitis tubis, & rememorabimini in cōspectu Dei uestri, & saluabimini ex inimicis uestris: & in die-

1.Cor.13. *Mar.13.* *Conuersatio in cœlis.* *Tuba magna.* *Num.10.*

in diebus lætitiæ uestræ,& in festiuitatibus,& neomenijs uestris, tubabitis tubis,& in holocaustis uestris,& in sacrificijs salutariū uestrorū,& erit memoria uestri in conspectu Dei uestri. Ego Dñs Deus uester. Vide etiā in istis, quoniā in prima significatione tubæ promouent castra qui sunt secūdū Orientē,in secūda aūt promouēt castra qui sunt secundū Austrū, & ut breuiter dicā,ex quatuor uētis cōgregāt sacerdotes tubātes,eos qui sunt ex castris Israel: & secundū cōparationē sacerdotū tubātiū, angeli Christi cū tuba magna cōgregabunt electos eius,à quatuor uētis. Sed in Numeris quidē hæc facta scribunť in terris: in Euāgelijs aūt à summo terræ usq; ad summum cœli: post hæc autē à summis cœlorū usq; ad summa eorū. Et forsitan Lex umbrā habet futurorum bonorum: & in Numeris quoq; quod positum est de tubis,& ordinibus Israel, umbra est futurorum. Ne forte ergo argēteæ tubæ, quoniā argētum in multis locis pro uerbo suscipiť,magna uox uerbi intelligiť tuba argētea cōgregās unumquodq; in ordine. Secundum umbrā quidē sicut Moses nominauit,secūdum mysterium autē, secundum quod dicit Paulus in epistola ad Corinthios secunda. Primūm autē cum tubis rationabilibus promouēt castra. Ita legislatio fit de his rebus quæ ad bellum pertinent Israel memorātis per illā significationē tubarum bellicas res: quæ tubæ ferunt eos qui cōmemoranť per eas significationes tubarum, ad saluandum eos ab inimicis eorum. Voces autē argēteatum & productilium tubarū in diebus lætitiæ Israel, quæ assumuntur in neomenijs ipsorum, erant umbræ futurarum neomeniarum,de quib. dicit Apostolus: Nemo uos iudicet in esca,aut in potu,aut in parte diei festi, aut neomeniæ,aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum. Assumūtur autem & in holocaustis, & in sacrificijs salutarium Israel. Quas significanōes tubarum exemplo,& umbra cœlestis culturæ, quasi alicuius cœlestis & conuersationem habentis in cœlo,exponere conuenit. Hæc autem exempla accepimus,ut uel ex parte intelligere ualeamus quod scriptum est: Mittet angelos suos cum tuba magna,& cōgregabunt electos eius. Euāgelicas autē tubas ostēdit & in prima ad Thessalonicenses Apostolus dicens: Hoc autē uobis dicimus in uerbo Dñi,quoniā nos qui uiuimus,qui remanebimus in aduentu Dñi nō præueniemus eos qui dormierunt,quoniam ipse Dñs in iussu,& in uoce archangeli,& in tuba Dei descendet de cœlo. Item ad Corinthios prima: Omnes quidē dormiemus,nō autē omnes immutabimur,in momento,in ictu oculi,in nouissima tuba. Tubabit enim,& mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Est autē & aliqua secundum Legem & tubarum festiuitas, neomenia septimi mensis, forsitan mysterium alicuius ueræ festiuitatis,& tubæ alicuius spiritalis & magniloquij.

Heb. 10.
Tubæ argēteæ uerbi Dei.
Coloß. 2.
1. Theß. 4.
1. Cor. 15.

A' FICV autē discite parabolā. Quando enim iā ramus eius factus fuerit tener,& folia producit,scitote quia propè est æstas. Sic & uos cūm uideritis hæc omnia,scitote quia propè est in limine. Amen dico uobis quoniā non præteribit generatio hæc,donec omnia fiant. Cœlum & terra transibunt,uerba autē mea nō transient.] Quomodo de ficu similitudo eorū quæ dicta sunt intelligi possit,secūdū quod possumus exponemus,ne forte totus hic mundus & cōsummato eius fico assimileť: unusquisq; proficiscētium ad uitā beatā,ut uideat Christi uerbi gloriosum in se & perfectum aduētum,fico similis habeať. Sicut enim ficus in tēpore quidem hyemis uitalē quidē uirtutē habet in se,abscondita autē habet eam,& nō satis manifestā: postmodum autē cūm uirtus ipsa uitalis prodire cœperit ad manifestationem prætereuntē hyeme, ex ipsa ualetudine eius ramus efficiť tener, producit & folia: & sicut arbor in uirtute ipsa folia habet & fructus,& primūm quidē est gemma,deinde paulatim proficiscitur,nouissimè autem est in ipso effectu: sic & mundus, & unusquisq; eorum qui saluanť, in fine ante Christi aduentum quasi in hyeme,in se absconsam habet uitalē uirtutem: Christo autē inspirante qui sunt teneri & non duricordij rami,& quæ abscondita erant in eis progrediuntur in folia,æstate instante,& manifestos fructus ostendunt, quos qui aspicit in Christo iam uidet. Sic & in aliqua parabola refertur Pastoris,si cui placeat etiam illum legere librum,quoniam seculum præsens hyems est iustis,qui apparent similes proximis suis natura,& arboribus uidelicet cæteris siccis, tempore autem opportuno in fructibus suis apparent. Si autem & in primo psalmo tale aliquid fit qď de beato dicit illo,quòd erit tanquā lignū quod plantatū est secus decursus aquarum, quod fructum suū dabit in tēpore suo,& foliū eius nō defluet, & omnia quæcūq; faciet prosperabuntur: & tu cōsidera quod est scriptū: Hyems transijt,abijt sibi,flores apparuerūt in terra: sicut scriptum est in Cantico canticorum: ex quo Christus adueniēs qui tempērē introduxit, & hyemales spiritus fecit cessare,& ficus (id est mūdus) tenerū ramū (id est Ecclesiā) fecit, nūc quidem folia proferentē,donec est in proximo æstas,nondū tamē aduenit facta aūt æstate plenius perfectos & maturos Christo ficus præstabit,quādo secundum Hieremiam ficus bonæ,bonæ sunt ualde,congregatæ in cophinis bonorum ficorū,ex quibus Christus accipere uult,& quasi edere dulcedinem eorum. Absit autem à nobis ut Iesu ueniente ad nos, & uolente manducare de ficu,ut nō inueniať fructus in ea. Si enim nō fuerit inuētus fructus in ea,dicet ad eā in suo aduentu,quæ non ostenderit fructus: Nunquā ex te quisquā fructum manducet. Potest autē ficus illa

Allegoria de ficu.
Seculum præsens,iustis hyems est.
Psal. 1.
Cant. 2.

Populus circumcisionis. intelligi populus circũcisionis, ad quos esuriens Dominus uenit, & cùm nõ inuẽnisset fructum in ea, sed solã speciem uitalẽ, dixit: Nunquã ex te quisquã fructum manducet. Propter quod in aduentu eius cõtinuò arefacta est illa ficus, id est populus ille: illa aũt altera ficus quę quãtum ad priora tempora sterilis erat, quæ fuerat iam excidenda propterea quòd nullã habuerat ad-
Luc. 13. hibitam sibi diligentiam à suo fossore, cùm stercus illi cœperit circũmitti, proferet fructus: quæ aliquando euacuauerat terrã, nunc aũt largiores fructus producit etiam pro tempore transacto in quo sterilis fuit. Et unusquisq; nostrũ post hyemes tentationũ, & post tristitiam periculorum transactorum ad æstatem festinet proferens tenerum ramum, nõ illum durum, sed molle cor ad credendũ Deo: & profectus nostri proferant folia interim & flores operũ, ut postmodũ etiã perfectissimos fructus, cùm uenerit quod perfectũ est, in Christum exhibeamus. Adhuc &
Ioan. 15. ipsi qui saluanẽ habent in se uerã uitẽ, eum qui dixit: Ego sum uitis uera: & secundũ existimationem uitis, & ficũ uerã offerentẽ salutares fructus, ubi requiescit unusquisq; secundũ spiritalẽ promissionẽ Dei sub uite sua, & sub ficu sua. Et uitis quidẽ illa in his qui proficiunt floret, & dat suum odorẽ: ficus aũt & ipsa profert fructus suos, ut post dignũ profectum, digni efficiantẽ cœlestibus torcularibus fructus eorũ, & cophinis ficorũ ualde bonorum eius fici, quæ teneros fructus & bonos protulit ante æstum. Cuius fructum etiã languentes, non aũt pigeitantes ora
Esa. 38. re meditanẽ: sicut scriptũ est de Ezechia rege in Esaia, qui saluatus est per ficus, ut ne moreretẽ: sed & sol super eũ in gradibus demonstrauit maiorẽ & clariorẽ ei diem effectam. Multa est ergo spes in ficu quæ ex Dei uerbis primũ quidẽ fecit tenerũ ramum suũ, postea aũt nascentia folia. Talibus propè est æstas, & propè est in limine gloriosus, & in nubibus Christi aduentus, & aduentus gloriæ uerbi Dei, & propè est huiusmodi hominibus regnũ Dei. Amẽ dico uobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Cœlũ & terra trãsibunt, uerba autẽ
Generatio, de qua Christus locutus est. mea non trãsibunt. Videamus quæ sit generatio hæc de qua loquiẽ Christus. Et simplices quidẽ ad destructionẽ Hierusalẽ referunt uerba, & de illa generatione existimant dictum quæ fuit tẽpore Christi, & passionẽ eius aspexit, nõ transiturã priusquã fieret destructio ciuitatis illius. Nescio aũt si uerbũ ad uerbũ exponere possunt quod ait: Nõ uidetis hæc omnia? Amẽ dico uobis, nõ relinqueẽ hîc lapis super lapidẽ qui nõ destruatẽ: usq; ad illud quod ait: Propè est in limine. Forsitan eñi in quibusdam poterunt, in alijs autem omnino nõ poterũt. Et satis coangustati, nescio si aliquid dicere potuerint. Nos aũt in locis multis obseruantes, nomen generationis
Generationes duæ, una Iudæorum, altera Gentium. dupliciter accipimus. Arbitramur enim duas esse generationes, unam quidem Iudæorum, alteram autẽ gentium. Sic intelligimus & Ecclesiastẽ dicentem: Generatio uadit, & generatio uenit, & terra in æternum stat. De populo enim Iudæorũ prophetans, qui fuerat transiturus, ait, Generatio uadit. De populo aũt gentium credituro dixit: Generatio uenit. Tale aliquid puto
Eccl. 1. & in psalmo octogesimonono dici à Mosę in oratione ipsius: Domine refugium factus es nobis à generatione in generationẽ. Duarum enim generationum refugium est Deus: quia unus
Rom. 3. est Deus qui iustificat circũcisionem ex fide, & præputium per fidem. Et quoniã non tantùm Iudæorum, sed etiã gentium est Deus, ergo non præteribit generatio noui Testamenti quæ est in facie Saluatoris, neq; abibit ad illas beatas promissiones illius seculi, donec omnia fiant quæ locutus est Christus. Vnicuiq; enim nostrũ oportet omnia fieri quæ prædicta sunt, sicut per singulas expositiones tradidimus. Vna ergo generatio est Ecclesiæ quæ cœpit ex doctrina Domini Saluatoris usq; ad cõsummationem: & hæc ipsa generatio transiuit quidem aliquando totũ seculum hoc, & pertransibit ipsum ut hæreditet illud futurum: tamen donec fiant hæc omnia, non transibit. Quando autem in his omnibus sufficiens fuerit & impassibilis permãserit usq; ad gloriosum Christi aduentum, tunc pertransibit. Tamen donec fiant hæc omnia, non quædam eorũ quæ dicta sunt, quædam autem non sunt futura, tamen transibit generatio hæc cùm omnia hæc fuerint facta, cùm transierit nõ solùm terra, sed etiam cœlum: id est non solùm ij homines, quorũ uita terrena est, & propterea terra dicuntur, sed etiam illi quorum cõuersatio est in cœlis, & ideo cœlum uocantur. Transibunt aũt ad futura, & omnis status eorum, ut ueniant
Rom. 8. ad eminentiora & meliora. Quorum reuelationem cùm sint filij Dei, expectatio creaturæ expectat, & omnis creatura congemiscit eis & dolet, donec à timore Domini in utero accipiẽtes pepererint spiritũ salutis facientes suas fœturas, & tunc transibit generatio de qua loquitur Christus, & cœlum secundum quod exposuimus, & terra secundum quod tradidimus. Verba autem quæ à Saluatore sunt dicta non transibunt, quoniam quæ sua propria sunt operantur & nunc, & semper operabuntur. Perfecti autem & qui non recipiunt, ut iam meliores efficiantur, transeuntes quod sunt, perueniunt ad illud quod non sunt. In eo autem quod dixit: Verba au-
De Mosis, Prophetarum & Christi uerbis. tem mea non præteribunt: & hoc existimo quærendum, ne fortè Mosis quidem uerba & Prophetarum transierunt, uerba autem Iesu Christi non transierunt: quoniam quæ prophetabantur quidem ab illis impleta sunt, uerba autem Christi semper sunt plena, & in actu impletionis sunt semper, & quotidie implentur, & nunquam perimplentur. Ipsa enim sunt quæ in

sanctis

ſanctis & impleta ſunt & implentur, & adhuc ſunt implẽda. Aut fortè neq; Moſis uerba uel Prophetarum dicere debemus impleta omnino: propriè enim & illa uerba filij Dei ſunt & ſemper implentur. Ergo bonum eſt altitudines uerborum diuinorũ, uerbis ſimplicibus explicare: tamen propter paucos diſcutiamus, hæc tantũ intelligentes, quoniam uerbũ quod in uerbo Dei humanũ eſt à creatione mundi uſq; ad conſummationẽ non tranſijt. Inſtat enim & operatur, quia neq; principiũ operandi ante tẽpora dierũ accepit, ſed cũ creatura cœpit, & cum creatura tranſibit. Verbũ autem quod fuit ante creaturam non tranſibit cum creatura.

DE DIE autẽ illa & hora nemo ſcit, neq; angeli cœlorũ, neq; filius niſi pater ſolus.] Videntur hæc arguere eos qui promittunt de conſummatione, & corruptione mundi ſe cõprehendere, & pronunciant quaſi inſtet dies Domini, quales dicuntur fuiſſe quidã Theſſalonicenſes in tempore Apoſtoli, de quibus ſcribit: Rogamus autem uos fratres per aduentũ domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtrã congregationẽ in ipſo, ut non citò moueamini à ſenſu ueſtro, neq; cõturbemini, neq; per ſpiritum, neq; per uerbũ, neq; per epiſtolã quaſi per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. Fortè quoniã apud Iudæos erant quidã ſiue per ſcripturas profitentes de temporibus conſummationis ſe ſcire, ſiue de ſecretis: ideo hæc ſcribit docens diſcipulos ſuos, ut nemini credant talia profitenti. Et ſeipſum Saluator ſecundum hũc locum coniungit ignorantibus diem illũ, & horã. Et rationabiliter eſt quærendũ quomodo qui cõfidit ſe cognoſcere patrem, dicens: Nemo nouit patrẽ niſi filius, & cui uoluerit filius reuelare: patrem quidẽ nouit, diẽ autem & horam conſummationis non nouit? & quomodo hoc abſcondit pater à filio? Omnino enim ratio eſſe debet, quòd à Saluatore tempus conſummationis abſconditum ſit, & ignoret de eo. Audebit autem aliquis dicere quoniam homo qui ſecundum Saluatorem intelligitur proficiens ſapientia, & ætate & gratia coram Deo & hominibus, qui proficiens proficiebat quidem ſuper omnes ſcientia & ſapientia, non tamen ut ueniret iam quod erat perfectum priuſquam propriam diſpenſationẽ impleret. Nihil ergo mirũ eſt, ſi hoc ſolum neſciuit ex omnibus, id eſt, diem cõſummationis, & horam. Forſitan aũt & quod ait, neſcire ſe diem conſummationis & horam, ante diſpenſationem ſuam dixit, quia nemo ſcit, neq; angeli, neq; filius, niſi ſolus pater. Poſt diſpenſationẽ aũt impletam nequaquã hoc dixit, poſtquam Deus illum ſuperexaltauit, & donauit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen. Nam poſtea & filius cognouit ſcientiam à patre ſuſcipiens, etiã de die cõſummatiõis & hora, ut iam nõ ſolùm pater ſciret de ea, ſed etiã filius. Et in Actibus quidem Apoſtolorum cõuenientes Apoſtoli interrogauerunt eũ dicentes: Domine ſi in hoc tempore reſtitues regnum Iſrael? Ille aũt dixit ad eos: Nõ eſt ueſtrũ noſſe tempora uel momenta quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Et quoniã in ſua poteſtate tempora & momenta cõſummationis mundi, & reſtitutiõis regni Iſrael poſuit, ideo quòd nondũ fuerat prædefinitum à Deo, nemo poterat ſcire. Vnumquodq; aũt eorũ quæ præfinit nõ ab inexperibili præfinit: nõ poſsibile eſt enim hoc. Quod aũt præfinit principium præfiniendi faciens. Si aũt ita eſt, præfiniuit quidem conſummationẽ facere mundi, nõ autẽ & tẽpora & momenta præfiniuit quæ poſuit in ſua poteſtate, ut ſi uoluerit ea augere ſic iudicans augeat ea: ſi autẽ abbreuiare, abbreuiet, nemine cognoſcente. Et ideo de temporibus & momentis cõſummationis mundi, in ſua poſuit poteſtate, ut cõſequenter humano generi in ſuo arbitrio cõſtituto talia uel talia agenti definiat iudicium debitum. Multa & in Prophetis eſt inuenire ad utilitatem audientium ſcripta præceptis & denunciationibus quaſi nõ præueniente quicquam de eis, ſed puniente quidẽ ſi peccauerint, ſaluante aũt ſi præcepta ſeruauerint. Et ſicut in illis non introduxit ſcriptura Deum præfinientẽ, ſed ſecundum utilitatem audientiũ proloquentem: ſic intelligendũ eſt & de die cõſummationis & hora. Alia expoſitio quæ famoſior eſt eis quæ iam tradita ſunt, aliud dicit de eo quod ſcriptum eſt: Neq; filius, niſi ſolus pater. Dicit, inquit, alicubi de Saluatore Apoſtolus, & de rebus in fine ſeculi ordinandis, hoc modo: Cùm aũt ſubiecta illi fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei qui ſibi ſubdidit omnia, ut ſit Deus omnia in omnibus. His uerbis uidetur oſtendere quoniam priuſquã ſubijceret ei omnia, nõ erat ſubiectus ei qui ſibi ſubdidit omnia. Quod ex hoc demõſtratur, quoniam niſi ſubiectus fuiſſet filius patri qui ſubdidit omnia, nunquam ei pater omnia ſubieciſſet. Et uidetur per hæc dicere ſubiectionem omnium qui ei erant ſubijciendi, & aduentũ eorum per filium ad Deum & perfectionem. Si ergo benè dicitur hoc de filij ſubiectione ad patrem futura, ut tunc hi qui futuri ſunt Chriſti, & adhæſerunt ei, cum ipſo Chriſto patri ſubijciantur, quare non & de die illa & hora neminẽ ſcire neq; filiũ ſimiliter exponemus? Donec enim Eccleſia quæ eſt corpus, neſcit diẽ illam & horam, tamdiu nec ipſe filius dicitur ſcire diem illam & horam, ut tunc intelligatur ſcire quando ſcierint & omnia membra eius. Bene aũt dicitur ſcire ſecundum propriam ſignificationem, ſicut eſt in conſuetudine ſcripturarum. Quid eſt ſcire, quoniã cognoſcet diem illum & horã qui occurrerit ad finẽ, & abbreuiationẽ diei illius & horæ. Quoniã aũt talis aliqua ſignificatio eſt ſcire & cognoſcere in ſcripturis, manifeſtũ eſt ex eo qđ dicitẽ in Eccleſiaſte hoc modo:

Qui

De die ſecundi aduentus Domini.

2. Theſſ. 2.

Matth. 11.

Filius hominis qualenus ignoret diẽ aduentus ſui ſecundi.

Luc. 2.

Phil. 2.

Act. 1.

1. Cor. 15.

Filius hominis neſcit diem illã, quia Eccleſia eandẽ ignorat.

Qui custodit mandatum, non sciet uerbum malum, id est non experietur uerbum malum. Et
2. Cor. 5. in Apostolo de ipso Saluatore est dictum: Eum qui nesciuit peccatum, pro nobis peccatum fecit. Et nescientem peccatum Saluatorem dicit, tanquam si diceret eum qui non peccauit, nec in natura fuit peccati. Tale aliquid significat & quod dicit, Cognouit Adam Euam uxorem suã:
Gen. 4. Quam diu enim illa non fuit ei admixta, non cognoscebat eam. Et diem ergo consummationis huiusmodi & corruptionis seculi nemo scit, neq; angeli coelorum, neq; filius Dei, de sanctis Deo melius prouidente, ut simul fiant in beatitudine quæ futura est post diem & horã cõsum-
Heb. 11. mationis illius. Et sicut apud Hebræos scriptũ est de eis qui testimoniũ habent in fide, quoniã hi omnes testificati per fidẽ nõ receperunt promissionẽ Dei, Deo de nobis melius aliquid prouidente, ut nec sine nobis cõsummarentũ: sic sciendũ est & in hoc, quia Deo melius aliquid prospiciente de his qui erant saluandi: nondum enim receperunt promissionem, qui non cognouerunt de die illa & hora, neq; angeli coelorũ, neq; filius. Præparat enĩ filius scientiã diei illius & horæ cohæredibus promissionis illius, ex quo seipsum exinaniuit formã serui accipiẽs, ope-
Phil. 2. rans uiam quæ ducit ad restitutionẽ omnium propter quos formã serui accepit: ut omnes simul sciant, id est re ipsa experiantũ horam illã & diẽ, quia quod oculus nõ uidit, nec auris audiuit, & super cor hominis non ascendit, præparauit Deus diligentibus se, in scientia priorũ exercens, & præparans omnem quẽ uult scire diem illã & horã cũ sanctis angelis, & cũ ipso Dño nostro Iesu Christo. Et uniuscuiusq; aũt cõsummationẽ in his quibusdã futurã supradictis, & de singulis solus scit pater: quoniam filius comitans, & præcedens ante sequẽtes, & uolens (ut ita dicam) uenturus est, & tardat ut possint eum sequi qui certant sequi eum, & sequentes eũ inueniantur cum eo in die illa & hora.

SICVT enim fuit in diebus Noe, sic erit & aduentus filij hominis. Sicut enim fuerunt in diebus ante diluuium manducantes, & bibentes, nubentes, & nuptum tradẽtes, quousq; intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt donec uenit diluuium, & tulit omnes: sic erit & aduẽtus fi-
Ex improuiso consummationem mũdi aduturam. lij hominis.] Eis qui cognoscunt uerborum præsentiũ textũ, siue spiritaliter ea uolentibus intelligere, siue simpliciter, consequens est de consummatione dicere mundi istius, quoniã subitò erit, quasi qui iã ægrotauerit priùs ægrotatione idonea & manifestante corruptionẽ suã futuram. Hoc enim ex eo præcipuè demõstratur quòd dicit, Quoniã similis erit diebus Noe aduentus filij hominis, subitò enim tunc perierunt omnia quæ fuerant super terrã. Qui aũt uult
Gen. 7. dicere, quoniã paulatim erit consummatio mundi, dicet similiter factũ & in diebus Noe. Quadraginta enim diebus, & quadraginta noctibus pluuia descendente, consequens fuit primos perisse qui in depressioribus terræ partibus habitabant, post eos aũt qui modicè in altioribus, & sic nouissimos qui in altissimis montibus morabantur. Sic inquit in consummatione mundi cùm descẽderit ignis, incipiet quidẽ de sublimioribus locis, & paulatim ad inferiora descen-
Lucas 21. det. Lucas aũt subiungens etiam similitudinem ignis Sodomorum, dat nobis occasionem in-
Gen. 19. telligendi, quoniã subitò consummatio est futura. Dicet aũt aliquis quoniã per hoc illud declaratur, quoniam nõ moraliter pluuia illa fuit aut ignis, sed propter peccata hominũ abundan-
Mundi corruptio quot modis futura existimetur. tia. Duobus ergo modis mundi corruptio existimatur futura: uno quidẽ secundum moralem ignis detẽtionem: altero aũt secundũ iudiciũ Dei. Gentiles aũt inflãmationem illã, uel causam inflammationis illius non dicunt fuisse peccata, sed ignis fuisse uirtutẽ. Diuini autẽ sermones omnia teneri & gubernari docent à Deo, & non culpant ignis uiolentiã, sed Dei pronunciant uoluntatem, saluantis quidẽ super terram, qui salute sunt digni in ea, perdentis aũt eos in quibus propter abundãtiam iniquitatis charitas refrigescit. Comparatio enim Sodomitici ignis
Gen. 19. manifestissimè docet subitaneam fore mundi corruptionẽ ex eo quod angelus dixit ad Loth: Ecce admiratus sum faciem tuã in uerbo hoc, ut non destruã ciuitatẽ de qua dixisti. Festina ergo saluari illic, nec enim potero facere quicquam, donec tu eas illuc. Vides quoniam ignis ille qui super Sodomã mittebatũ, uoluntate continebatũ diuina, donec Loth intraret in Segor. Sic puto & in cõsummatione futurũ, secundũ quod saluatus est & Loth: ut tunc ignis ille consummationis obtineat mundũ secundũ iudiciũ Dei, cùm saluati iusti fulserint sicut sol in regno pa-
Matth. 13. tris sui: tunc iniquos colligent de regno Christi, & mittent eos in caminũ ignis. Quomodo enĩ non est manifestũ, quia subitò erit corruptio mundi, ex eo quod dicit: Erunt mãducantes, & bibentes, nubentes, & nuptũ tradẽtes, quæ pacis & securitatis sunt signa? Fames enim & pestilentiæ forsitan ante aliquod tempus cõsummationis erunt: circa ipsam aũt consummationẽ neq; fames, neq; bellũ erit. Quomodo aũt manducantes & bibentes, nubentes, & nuptum tradentes, plantantes & ædificantes, ementes & uendentes sunt cõprehendendi, nisi ita sit ordinatũ?
1. Thess. 4. Sed & illud hoc manifestat quod ait Apostolus: Quoniã dies Domini sicut fur ita in nocte ueniet cùm dixerint, Pax & securitas: tunc repentinus illis superueniet interitus, sicut dolorẽ partus in utero habenti, & non effugient. Docet nos quoniam subitò & insperatò eueniet dies consummationis hominibus, cùm rerum status quasi ad melius uisus fuerit esse conuersus,

de fame

de fame priore ad ubertatem, de pestilentia & prælijs ad pacem atq; securitatē. Qui autē altius Euangelium audiunt, & omnia agunt, ut omnino in nulla parte Euangelij sit eis uelatum, nō multum curant de consummatione seculi generali, utrum subitò, & generalis sit futura, an per partes: sed hoc tantùm considerant, quoniam uniuscuiusq; consummatio fit ipso non cognoscente, neq; diem, neq; horam exitus sui: & quia super unūquemq; nostrū dies Domini ita ueniet sicut fur. Propter quod opus est uigilare, siue uesperi, id est in iuuentute, siue media nocte; id est in medio uitæ humanæ tenebrosæ, siue gallicantu, quando iā senior est, siue mane, quando iā senectute prouecta est: ut cū uenerit Deus Verbū afferens consummationē profectionis uitæ istius cōprehendat qui non dedit somnū oculis suis, neq; dormitationē palpebris suis, & custodiuit mandatū dicentis: Vigilate in omni tempore. Tamen uani sunt omnes, siue qui consummationē mundi scire se profitent quando erit, siue qui uitæ propriæ finem scire se gloriantur, aut per signa auium, aut per uentriloquos, aut per magos seducti, & putantes cognoscere diem & horā exitus sui. Sicut enim est, nemo cognoscere potest, nisi fortè Propheta aliquis fuerit sancto Spiritu illuminatus, sicut ille qui uxori regis prophetauit uolenti cognoscere si surgeret ex infirmitate filius eius: & sicut Helias prophetauit Ochoziæ dicens quæ à Domino fuerant constituta: Hæc dicit Dominus, propterea quod non erat Deus in Israel, tu uadis quærere ad Baal aut Beelzebub uirū muscarum, Deum Accaron: ideo dicit Dominus, De lectulo super quē ascendisti nō descendes, quoniam morte morieris. Hæc etsi in excessu diximus, tamē quasi utilia introduximus, quoniam & de cōsummatione uniuscuiusq;, id est de die exitus sui nemo cognoscere potest, quāuis multi profiteantur talia scire, nisi fortè qui audierint ex Prophetis. Scio & aliā consummationē uiri iusti, qui Apostolico profectu dicere potest: Mihi aūt absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quē mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. Cui enim mundus est crucifixus, ei quodāmodo consummatio iā facta est mundi, & qui mortuus est mundialibus rebus, cui transgresso dies Domini non uenit Domini dies, in qua fit aduentus filij hominis super animam eius, qui iam non uiuit peccato & mundo.

Consummatio uniuscuiusq; hominis.

Vani sunt, qui mundi & uitæ suæ finē se præscire somniāt.

4. Reg. 1.

Gal. 6.

TVNC duo erūt in agro, unus assumetur & alter relinquet.] Sicut in eo quod dicit, Aut facite arborē malā, & fructus eius malos: aut arborem bonā, & fructū eius bonū. Duæ sunt arbores generales in cordibus hominū, aut bona uirtutis, aut mala malitiæ. Sicut mundus est ager secundū parabolā quandā, duo generaliter sunt in eo, unus quidē sicut Noe operarius terræ, alter aūt sicut Cain operans terram. His talibus in agro huiusmodi constitutis unus assumetur, id est qui similis est Noe operarius terræ: & alter relinquetur, qui sicut Cain terrā operās est. Talis enim est omnis qui odit fratrē suū: & propter odiū fratris, homicida à Ioanne appellatur Apostolo. Sic aūt & de animabus molentibus in graui mola mundi uel corporis, bona quidē anima assumitur, mala aūt relinquitur, donec digna efficiatur assumi. Aut ita: Duo in agro, sensus hominis boni, & sensus hominis mali. Sensus bonus assumitur, malus relinquitur. Nec enim possumus dicere spiritū mali hominis nō assumi: quia didici apud Ecclesiasten de omni spiritu, quoniā conuertitur ad Deum qui dedit eū: sicut & de omni carne, quoniā reuertitur ad terrā unde sumpta est: & sicut ipse Dñs docuit nos, ut timeamus eū qui corpus & animā potest perdere in gehennā: & ex eo quòd nihil de spiritu dixit, euidēter ostendit quoniā spiritus cū corpore uel anima peccatrice nō simul punitur. Qui enim peccauit diuiditur: & pars quidem eius cum infidelibus ponitur: quod autem non eius, reuertitur ad Deum qui dedit eum.

Matth. 12.

Gen. 4. & 9.

1. Ioan. 3.

Eccl. 12.

Matth. 10.

DVO in lecto uno, unus assumetur, & alter relinquetur.] Extra eos qui sunt duo in agro, extra eas quæ sunt duæ ad molam, sunt duo corpora in una materia, ex quibus corporibus unum quidem corpus est iusti quod assumitur, alterum autem corpus eiusdē materiæ quod relinquitur. Et corpus quidem quasi infirmum in lecto est carnalium passionum quamuis assumatur: anima autem propter multa quæ sustinet in hoc mundo, molit in mola mundi: sensus autem in agro secundum ea quæ diximus operatur quæ operatur.

TRACTATVS XXXI.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus uester ueniet et reliqua.] Non dantes somnum oculis animæ nostræ, neq; dormitationem palpebris, ut expectemus uel nostrum uel seculi finem, siue ut de hac uita egrediamur, siue ut nobis consummetur hic mundus. Quæret autem aliquis quomodo præsens iuxta discipulos Dominus constitutus, ita loquitur quasi non præsens, sed uenturus ad eos, dicens: Vigilate, quia nescitis qua hora Dñs uester ueniet. Et dicet quidem qui simplicior est, quoniā de secundo aduentu in quo uenturus fuerat, hunc dicebat sermonem. Alius aūt intelligibilē & futurū in sensum discipulorum uerbi dicebat aduentum: quia nondum erat in sensu eorum quemadmodum erat futurus: quoniā sicut per hunc locum demōstrat, in uigilantibus operatur diem aduentus sui in animam eorum qui illuminantur à lumine uero uenientis ad animas ipsorū.

Vigilandum fidelibus.

ILLVD autem scitote, quoniā si sciret paterfamiliâs qua custodia fur uenit, uigilaret utiq;,

& non

& non fineret perfodi domum suã.] Quomodo non fineret? Sine dubio per uigilantiam suã.
Ideo & uos estote parati, quia qua custodia non speratis, filius hominis uenturus est.] Sed Matthæus quidem indefinitè: Marcus aũt etiã tẽpora diei tanquã furis uenientis definit dicẽs: Vigilate ergo, quia nescitis quãdo dñs domus ueniet, sero, an media nocte, an gallicantu, an mane. Paterfamiliâs aũt domus est sensus hominis. Domus aũt eius anima. Fur uerò qui patrefamiliâs dormiente subitò uenit & perfodit domum, puto quòd diabolus est, aut omnis sermo contrarius, secundum quod Euangelista Ioannes nos docet hoc modo dicens: Amen amẽ dico uobis, qui non intrat per ianuam in cohortem ouium, sed ascendit aliunde, ille est fur & latro. Sicut ergo qui per ianuam intrat in cohortem ouium pastor est ouium, cui ostiarius aperit: qui aũt non intrat per ianuam, sed ascendit aliunde, fur est & latro: sic dominus domus fiducialiter per ianuã quando uult ingreditur in eam remunerãs uigilantem. Fur aũt quasi fur, nõ per naturalẽ introitũ intrat in domũ ad animã negligẽtis, sed quasi qui iã foderit eum, primũ destruens quædam naturalia ædificia animæ eius & naturales intellectus in eo qui nõ uigilauit, quos ædificauerat Deus Verbũ. Et per ipsam dirutionem ingressus fur diripit eã exarmans sensum, quando & sepeliens nõ uigilantẽ patremfamiliâs spolia eius distribuet. Alioqui aũt inuenit quis furẽ in ipsa perfossione, & cõprehendens eũ quasi arma sua habens percutit furẽ & percussorẽ sermonẽ, immutans eũ, interficit eum, quando & interficiens homicida non existimatũ, absq; omni dilatione interficiens eũ. Si aũt non apud se, sed apud eum qui occulta omnia manifesta facit, cõprehenderit quis eũ qui furatus fuerat bona eius, & intellexerit eum, & redarguerit eũ, id est interfecerit eũ, nullã ueniã habet mortuo atq; manifestato furi: & ipse enim morietũ. Et uide ne fortè tale aliquid significet lex Mosis dicẽs: Si aũt in ipsa perfossiõe inuentus fuerit fur, & percussus mortuus fuerit, non est ei homicidiũ. Quòd si ortus fuerit sol super eum, reus est: morietũ pro eo. Qui enĩ priusquã faciat malũ cognoscit malum & cõfringit in seipso, ipse est qui cõprehendit, & interficit in eo, dũ perfoderetũ ab eo. Qui aũt postquã fecerit malũ, quãuis redarguerit eũ extra se malũ cõprehendisse, & extra domũ suã interfecisse uidetũ, nihil ei prodest, reus enim factus est mortis. Nã omnẽ hominẽ postquam peccauerit reuersum in se, sensus diuinus qui est in nobis illuminat quasi lux, ut intelligamus quod gessimus malũ ad præiudiciũ nostrũ, nõ ad salutẽ: tamẽ in textu hoc Euangelij in quo loquimur, nõ in die fur uenit, quando illuminata est à sole iustitiæ anima hominis studiosi, sed in nocte, & in tempore adhuc malitiæ permanentis. In qua cũ fuerit aliquis, possibile est, etsi nõ habuerit uirtutẽ solis, tamẽ ut illustretũ ex aliquo splendore modico uel ibi quod est lucerna, adhuc quidẽ manens in malis, iã tamen habens propositũ meliorum, & uigilantiã, ut ne perfodiatũ propositum eius ad meliora respiciens. Nam sicut legimus apud Pastorẽ, uasa plena non citò quis gustat: nec enim mutantur facilè: semiplena autem quia facilè creduntur mutari, frequenter gustantũ. Et uide si potes ad talem trahere intellectum illud, quod alibi scribitur: Sint autẽ lumbi uestri succincti, & lucernæ ardentes, & uos similes hominibus expectantibus dominũ suum quando reuertatũ. Quoniam qui nondum est in lumine, & in die uirtutum, præbet aũt se iam doctrinæ illuminanti animam suã, secundum quod possibile est, in primis succinctus est, & auertens seipsum ab effusione malitiæ utitur nondũ quidẽ quasi diei lumine claro uirtutis, sed lucerna qua possibile est illuminari etiã qui in malitia est. Hic ergo cuius sic lucerna accensa est, expectans est Dominũ suũ Deũ Verbũ, ut reuertens ueniat ad eũ qui interim habuit in semetipso lucernã, & illuminauit totã mentẽ ipsius uidelicet quasi sol. Et unusquisq; secundũ suũ profectũ incendit lucernã aut minùs, aut ampliùs à lumine scientiæ, & oleũ per meditationem infundit, & in ipsa uigilans aduersus peccatricia opera, sperans per abstinentiam huiusmodi, & meditationẽ Dominũ suscipere in seipsum. Et tamẽ qui abundantiùs proficit, & posteriora quidẽ obliuiscitũ, id est malitiã, modicũ aũt eius adhuc habet in se, iã ad uirtutẽ propinquat, conuenienter dicitũ: Nox promouit, dies aũt appropinquauit. Signãdũ est aũt, quoniã dixit: Dies aũt instat. Instat enim perfectis, & nullũ habentibus in se uestigiũ noctis: appropinquat aũt proficienti ad melius, & quæ diei sunt meditanti, & sicut in die honestatẽ suscipienti: & propè est iam iste qui talis est, ut dicat: Non sumus noctis, neq; tenebrarum. Quoniam autem semel uenimus in hunc locũ, debemus & de custodijs diuersis reddere rationem. Alius quidem reprehenditur uigilans statim in uespere ipso, & continuat uigilias usq; ad mediam noctem, adhuc autem usq; ad gallicantum, & adhuc usq; ad mane. Qui enim mox ut cœperit malitiam, id est mox, ut cœperit infans plenum proferre sermonem, ex eo enim incipit esse malitia, quod est in nocte, si statim tradiderit se, ut fiat & auditor Legis, & factor, si quidem permanserit usq; ad finem in ipso proposito, uigilauit à uespere, & continuauit usq; ad mediam noctem, & non dedit somnũ oculis suis, neq; usq; ad gallicantũ, neq; usq; ad mane, inter beatos seruos huiusmodi uir cõputatur. Qui aũt fuerit inuentus post tempus sermonis impleti partẽ aliquã noctis transigere in comessationibus & ebrietatibus & cubilibus, & impudicitijs, cœperit autem postea uigilare, & iste spem bonam

Allegoria de Patrefamiliâs uigilante.

Ioan. 10.

Exod. 22.

Luc. 12.

Lucernæ ardentis mysterium.

Rom. 13.

1. Thess. 5.

Ratio diuersitatis custodiarum.

bonam habebit si permãserit usq; ad mane, incipiens à media nocte uigilare, id est à uirilitate. Si autem perfectus in tempore ætatis corporis sui audiens diuinam doctrinam susceperit inde lucernam, quasi uolens uiuere secundum Dei præceptum, & iste habens lucernam à gallicãtu, & uigilans, & permanens usq; ad mane, non perdit bonæ seruitutis mercedem in tempore modico. Si possibile autẽ est & statim circa ipsam cõsummationẽ noctis (id est, postq̃ penè totum tempus uitæ suæ consumpserit malitia) ut credens accendat sibi lucernã, & uigilet uel residuo tempore, & si uenerit dñs domus cũ gratia sua, quibusdã quidẽ à uespere cõmotabitur usq; ad mane, alijs autẽ à media nocte, illuminans eos in reliquum: alijs uerò à gallicantu minus conuersans cum eis. Sed neq; mane accendentes lucernã, & uigilantes propter expectationem dñi derelinquet: sed etiam istos inueniens minimè dormientes, neq; cubilib. & impudicitijs attendentes, honorabit eos honore quo dignos esse cognouerit. Et fur ergo custodia quadã, & hora noctis aduentat: & profodit domũ eius, quem non inuenerit uigilantẽ, neq; habentem lucernã accensam. Et quibusdã quidẽ superuenit uespere, alijs autẽ media nocte, quibusdã autẽ & gallicantu: sunt autẽ & quib. mane. Et dñs custodia quadã & hora noctis uenit, & forsitan dñs illi uenit, cui fur ueniens nihil facere potuit, uidelicet non permissus perfodere domum uigilantis, & lucernã accensam habentis. Ad eũ autem qui domũ habet perfossam, non uenit dñs, maximè si didicerit aliquis, quod dictũ est: Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ ardentes, & uos similes hominib. expectantib. dñm suum, & contemnens ea quæ dicta sunt, Dederit somnũ oculis suis & palpebris suis dormitationẽ. Ad manifestandũ autẽ sensum loci istius qui nobis incurrit, tali utamur exẽplo. In tempore tentationũ, uel qualiũcunq; calamitatũ maximè fur solet uenire, uolens perfodere animæ domũ: sed ueniente fure, qui accidentia sustinet, & ꝓpter Dei dilectionem omnia suffert, nihil passus ab eo cõfestim ad se uenientẽ uidebit Dñm. Qui autẽ à fure in tempore calamitatis suæ perfossus fuerit domũ, quasi indignus aduẽtu ad se dñi sui, non erit dignus aspicere eũ. Quis enim fidelis seruus & prudens, quẽ constituit dñs eius super domum suam, ut det cibos in tempore? Quòd ad Apostolos cæterosq; episcopos & doctores parabola ista pertineat manifestum est: maximè ex eo quòd apud Lucã Petrus interrogat dicẽs: Ad nos parabolã istã dicis, an ad omnes? Sed tñ cũm sint multi dispensatores, difficile est inuenire & fidelem & prudentẽ. Propter quod ait Apostolus: Ita nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorũ Dei: hîc iam quæritur inter dispẽsatores, ut fidelis quis inueniatũ. Peccat autem in Deũ quicunq; episcopus, qui non quasi conseruis seruus ministrat, sed quasi dñs. Frequenter autẽ & quasi amarus dñs dominans per uim, similis constitutus Aegyptijs qui affligebant uitã filiorum Israel cũ ui. Ergo memores esse debent uerborũ Christi dicentis: Vos uocatis me magistrum & dñm, & bene dicitis: sum etenĩ. Si ergo ego laui pedes uestros, & uos debetis alterutrum lauare pedes. Exemplum enĩ dedi uobis, ut sicut ego feci, sic faciatis. Et illud: Principes gentiũ dominantũ earum, & maiores eorum potestatem exercent in eis. Inter uos aũt non sic erit, sed qui uult inter uos esse primus, erit nouissimus: sicut filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, & dare animã suam redemptionem pro multis. Audire autẽ oportet & Paulum dicentẽ: Cùm possimus oneri esse ut Christi Apostoli, facti sumus paruuli in medio uestrûm, quemadmodũ si nutrix foueat natos suos, sic desiderantes cupimus participari uobiscum, non solùm Euangeliũ, sed etiã animas nostras. Et non oportet percutere cõseruos, sed corripere inquietos, consolari pusillanimes, sustinere infirmos, & patientes esse ad omnes: q̃m seruum Dei nõ oportet litigare, sed mansuetũ esse ad omnes, cũ modestia docentẽ eos qui resistũt. Quasi recedens autem ipse à mala inductione conseruorũ, Paulus culpat eos qui non erant tales, qui superbis quidem erant subiecti, contẽnebant autẽ mansuetos, hoc modo dicens: Sustinetis si quis uos in seruitutẽ redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem uos cędit, quasi nos infirmi fuerimus. Considera autẽ in istis q̃uo eos qui in seruitutem redigunt, & in faciem cædunt ꝓpter quod amariùs principentur, reprehẽderit ipse dicens se abstinere ab eis: nõ quia infirmus erat, quòd minus faceret ea, sed ut faciat ipsa quæ docet. Docet autẽ cum modestia docere eos qui resistunt. Propter quod & definiens quales debeant esse episcopi, sic dicit: Non litigiosi, non percussores, sed mansueti, ornati, & quæcunq; inter fideles, & sapientes seruos inueniunt, & dispensatores, quos constituit dñs super familiã suam: sicut dicit Lucas. Ex his autem cognoscere est, q̃m non solùm qui fideles sunt & sapientes, illos constituit Dñs super domum suã, sed etiam malos seruos dicentes in cordib. suis, Semper morã facit dominus meus uenire: propterea percutiunt conseruos, manducant & bibunt cũ ebrijs, uel ebriosis, & inebriãtur. Si quando ergo arbitrantũ se esse in magno fastigio qui pręsunt Ecclesijs Christi, propterea quod constituit eos Dñs super familiã suam, cognoscant quoniã non hoc eos saluat, quòd constituti sunt à Dño super familiam eius, sed illud ut dent in tempore cibos, & ut abstineant se à percussionib. & à comessationib. & potationib. cum ebriosis. Si autem nòn se abstinuerint ab huiusmodi, & magnum sapuerint propterea quòd constituit eos Dñs super familiã

Luc. 12.

Quo tempore fur, id est diabolus, fideles præcipuè infestare soleat.

De dispensatorib. uerbi Dei.

1. Cor. 4.

Episcoporum ministerium.

Ioan. 13.

Luc. 22.

1. Thess. 2.

2. Cor. 11.

1. Tim. 3.

Luc. 12.

Dominus, interdum mercenarijs & malis seruis quid in Ecclesia permittat.

ſuam,ſciant quoniam uenit dñs eorum in die qua non putant,& hora qua neſciunt,& diuidet eos,& partem eorum cum hypocritis & infidelib.ponet:& cùm fuerint inter hypocritas & infideles poſiti,nihil eis proderit quòd cõſtituti à Dño ſunt ſuper familiam eius. Vt autem timeamus illud quod ait,Diuidet eum:conuenit recordari ea quæ à Daniele ſunt dicta cõtra presbyteros malos. *Dan.13.* Quoniam angelus Dñi habens gladium,ſcindet te medium.Sciudens autem diuidet. Auſi ſumus uti in hoc loco Danielis exemplo,non ignorantes quoniam in Hebræo poſitum non eſt,ſed quoniam in Eccleſijs tenetur. Alterius autem temporis eſt requirere de huiuſmodi. Attende autem etiã illud quod ait:Fidelis ſeruus & prudens,beneuolenter audiens uerbum,& acquieſcens uoluntati Chriſti ea dicentis,& conſcribentis Matthæi. Diligenter ergo eſt audiendum de fideli ſeruo atq; prudenti,qui in fide proficit. Aut ſi nondum in ea perfectus eſt qui cõmuniter & ipſe fidelis uocatur,& qui naturalem habet mẽtis uelocitatem, & dicitur prudens. Et uillicus ergo iniquitatis prudenter facit, non quidem faciens ſecundum prudentiam ex uirtutibus,ſed quia uelox erat ingenio. Et filij ſeculi huius prudẽtiores ſunt quàm filij lucis in generatione ſua. Non quia ſecundum prudentiam unã ex uirtutib.ſunt prudentes,aut qui filij lucis ſecundum aliud aliquid ſunt eis minores in ſapientia, aut in acumine naturali mentis ſunt inferiores. Scit eñ & prudentiam unã eſſe ex uirtutib.ſermo diuinus,ſicut in Prouerbijs docet dicens: *Prouerb. 7.* Dic ſapientiã ſororem tuã eſſe,notam autẽ fac tibi prudentiam, ut cuſtodiat te à muliere aliena. Nunc autem cõmuniter audire debemus quod ait:Quis eſt ſeruus fidelis& prudens: quaſi quidam quidem ſecundum cõmuniter intellectã fidem ſint fideles,non autem ſint prudentes,neq; ueloces ingenio:& iterũ alij quidem ſint ueloces,& ſecundũ quod hîc ſignificatur,prudentes,non autem omnino & fideles. Si quis autem conſiderat multitudinẽ uolẽtium eſſe ſe Chriſtianos, inueniet quidem fideles multos & ſtudium fidei exercentes,non autem & prudentes,ut ſint filij huius ſeculi prudentiores eis in generatione ſua,ſcientes quoniam quæ ſtulta ſunt mundi,elegit Deus,ut confundat ſapiẽtes. Et uidebit iterum alios qui crediſſe putantur,ueloces quidem eſſe, & ſapientes,modicæ autem fidei: & ſi non infideles, tamen minus fideles,quoniam ſtulta mundi quæ Deus elegit contemnunt.

Non omnes ſeruos Domini fideles & prudentes eſſe.

1. Cor. 1.

Conuenire autem in unum fidelem atq; prudentem,ut ſecundum utrumq; det conſeruis ſuis cibũ in tempore,ualde rariſsimũ eſt. Vt eñ in tempore det cibũ,neceſſariam habet quis prudentiã: ut autem non adimat cibos in tempore indigentiũ,opus eſt fide. Nõ autẽ eſt importunũ monere ꝓpter peccata,quæ in hominib.qui uidentur credere Chriſto,& in diſpenſationib.Eccleſiarũ plerunq; fieri ſolent: quoniam & ſecundũ ſimplicem intellectũ multi opus habemus ut fideles ſimus pariter & prudentes ad diſpenſandos Eccleſiæ reditus:fideles quidẽ ut non deuoremus quæ ſunt uiduarũ, & ut memores ſimus pauperum,& occaſionẽ accipientes ex eo quod ſcriptũ eſt:Dñs conſtituit his qui Euangelium prædicãt de Euangelio uiuere: *1.Tim. 6.* amplius quæramus cibo ſimplici,& neceſſarijs ueſtimentis,ut ne amplius teneamus nobis q̃ demus eſurientib.fratribus,& ſitientib. atq; nudis,& eis qui neceſsitatem patiuntur in ſecularib. curis. Prudentes autẽ ut unicuiq; ſecundũ dignitatem uniuſcuiuſq; ſubminiſtremus,recordãtes quod dictũ eſt:Beatus qui intelligit ſuper egenũ & pauperem. *Pſal. 40.* Non eñ ſimpliciter de rebus Eccleſiaſticis dare oportet,ut unũ hoc obſeruemus, ut ne quæ pauperum ſunt deuoremus,aut furtũ faciamus de eis: ſed ut prudẽter intelligamus indigentium cauſas propter quas ſunt indigẽtes: & uniuſcuiuſq; dignitatem quomodo aduocatus eſt, quantum neceſſariũ habet,uel propter quam cauſam indiget.

Diſpẽſatio patrimonij Chriſti.

Non ergo ſimiliter eſt agendum in eis qui ab infantia duriter ſunt educati & ſtrictè,& in eis qui largè & delicioſè nutriti ſunt,& poſtea ceciderunt. Nec eadem ſunt miniſtranda uiris & mulierib.aut multùm ſenibus,& iuuenib.aut iuuenib.quidem,& debilib.propter quod non poſſunt ſibi acquirere eſcas, & eis qui uel ex parte poſſunt ſibi ſuccurrere. Requirendũ eſt autem & ſi multos habeant natos non negligentes,ſed omnia facientes,& non ſibi ſufficienter occurrentes. Et ne plura dicamus, multa ſapientia opus eſt qui uult bene diſpenſare Eccleſiaſticos reditus,ut etiam in iſtis fidelis & prudens diſpenſator inuentus,beatus efficiatur. Forſitan autem & ꝓpter multitudinẽ Chriſtianorum qui non ſatis circa requiſitionem uerbi habentur, & tales ſunt ad principatũ ſubleuari,magis neceſſarium habemus audire,quis eſt fidelis ſeruus & prudens quẽ conſtituit Dñs ſuper familiã ſuam,ut det illis cibũ in tempore: ut non effundant rationabilẽ & ſpiritualẽ cibũ conſeruis quibuſcunq; ſimpliciter,& quib.non oportet,uolentes ſe oſtendere eſſe prudentes: & magis neceſſariũ habentib.uerbum quod mores eorũ ædificet,& uitam cõponat,q̃ quod producit ad ſapientiã,& illuminet ſcientiæ luce eos quorum mens poteſt ſufferre huiuſmodi lucis ſplendorem: aut ut ne eis qui poſſunt acutiùs audire,pigeat exponere altiora, ut ne exponẽtes uilia,ab ingenioſiorib.contemnantur qui naturaliter ſunt ingenioſi,aut per exercitationem forſitan ſecularis ſapiẽtiæ habentur acuti. Difficile eſt ergo utrũq; in uno,ut & prudens ſit & fidelis: non autem & impoſsibile: nec eñ beatificat eũ qui nõ poteſt eſſe,dicens:Beatus ſeruus ille quẽ dñs ueniens,inuenerit facientem ſic. Amen dico uobis,quòd ſuper omnia bona ſua conſtituet

Diſpenſatio cibi ſpiritualis, id eſt doctrinæ.

cum. Beatus ille seruus, quem ueniens dñs inuenerit facientem sic. Magna promissio fidelibus & prudentibus dispensatorib. prædicat, & cum eis quib. ait: Esto potestatẽ habens super quinque ciuitates: aut, Esto potestatem habens super decem ciuitates. Nam super omnia bona patrisfamiliâs fieri, quid aliud manifestat nisi hæredes Dei & cohæredes Christi, & conregnantes cum Christo? Cui omnia sua tradidit Pater, sicut ipse dicit: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: & quemadmodum boni patris filius super omnem patris substantiam constitutus participat huiusmodi dignitatem & gloriam fidelib. & prudentib. dispensatoribus suis, ut sint & ipsi super omnem creaturam, & potestatem, ut sint cũ Christo. Et uide interpretationem eius quod dicit: Amen dico uobis, quòd super omnia bona sua constituet eum. Intellige mihi quasi in exemplum accipiens aliquem regẽ omne regnum sub se habentẽ: cum quo sunt gentes multæ, & ciuitates & loca diuersa. Itaq; diuidat ipse satrapis & cæteris principib. qui aliquid præclarè gesserunt, plenitudinem regni sui: omnes quidem constituet super omne regnũ suum non autem singulos super omnia, sed unũquemq; eorum super aliquam partem regni sui, ut puta hunc quidem super decem ciuitates, alium super quinq;. Et sic omnes erunt super omnia bona: ipse autẽ solus teneat omnia quasi solus omniũ rex. Et tale est quod dicit: Super omnia bona sua constituet eum. Sicut autem audiuimus de beatitudine danda seruis fidelib. & prudentibus, sic audiamus & de tormentis malorum seruorum. Dicit enim malus seruus in corde suo præsentem uoluptatem præponens bonis futuris, & contemnens dominũ suum, dicit: Moram facit dñs meus uenire. Mentiens autem hoc dicit, uolens manducare & bibere cũ ebriosis: & semper seminat, quia post multũ temporis uenturus est dñs eius: & quasi dño moras faciente percutit conseruos sufferentes, & in seruitutem redigit eos, & in faciem eos cędit. Et percutiẽs manducat, & bibit cum ebriosis, occasione obsequij Ecclesiastici: & non esurientes suscipit, sed epulatur cũ ebriosis & multis huiusmodi quibus Ecclesiastica cura cõmissa est: quibus ueniet Dñs faciens consummationem eorum in die qua nesciunt, & hora qua non putant, & diuidet eos qui non timuerunt eum, qui potens est animã & corpus perdere in gehennam. Diuidit autem eum quando spiritus quidẽ eius reuertitur ad Deũ qui dedit eum, anima autem cum corpore suo uadit in gehennã. Iustus autem non diuiditur, sed anima eius uadit cũ spiritu ad regna cœlestia. Propter quod scriptum est: Benedicite spiritus & animæ iustorum Dño. Eorum autem qui diuiduntur & deponunt spiritũ reuertentem ad eum qui dederat eum, & non habent postmodũ in se partem aliquã quæ erat ex Deo, relinquitur eis pars eorum quæ erat ipsorum, id est anima, quæ cũ corpore suo punietur à Dño ueniente cum infidelib. & hypocritis in tormentis. Vide ergo differentiam seruorum quos Dñs constituit super domũ suam: qm̃ quidam quidem quasi fideles & prudentes dispensatores qui dederunt conseruis cibum in tempore, super omnia bona patrisfamiliâs constituuntur: qui autem contraria eis egerunt, extra quod ceciderunt de gloria tanta, adhuc diuidẽtur. & pars eorum cum hypocritis & infidelib. ponetur, ibi erit fletus eis qui malè in hoc mundo ridentes fuerunt, dicente scriptura: Væ qui nunc ridetis, quoniam flebitis & plangetis. Consequenter autem propter requiem & resolutionem qua requieuerunt & resoluti sunt, rationabiliter erit eis dentium stridor. Quod hoc forsitan significat, quoniam qui puniuntur cogitantes fore finem doloris, & propter hoc uolẽtes uiriliter eos sufferre, cõpulsi tormentis insufferibilib. dentibus strident. Illis uidelicet dentib. quibus manducauerunt acerbitatem malitiæ, & propterea patiuntur dentium dignum stridorem.

Rom. 8. *Matt. 28.* *Malus seruus pœnas dabit.* *Matth. 10.* *Psal. 139.* *Luc. 6.*

TRACTATVS XXXII. CAP. XXV.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum cœlorum decem uirginib. quæ accipientes lampades suas, exierunt obuiam sponso & sponsæ. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes: & reliqua.] In omnib. quæ didicerunt uerbũ Dei, regnum cœlorum assimilatur uirginib. decem. Et si quidem in eis sunt qui rectè & credũt, & uiuunt, & ideo iustè assimilatur quinq; prudentibus: qui autem profitentur quidem fidem in Iesu, non autem præparant se bonis operib. ad salutem, reliquis quinq; assimilantur uirginibus fatuis. non irrationabiliter dicimus sensus omnium qui didicerunt diuina, quomodocunq; uerbum Dñi receperunt, siue occasione, siue ueritate, quòd uirgines sunt uirginificatæ per uerbum Dei qui crediderunt, aut credere uolunt. Tale est enim uerbũ Dei, ut de sua munditia accommodet omnibus qui per suam doctrinam recesserunt quidem ab idolorum cultura, uel cultura elementorum creationis Dei: accesserunt autem per Iesum Christum ad Dei culturã quamuis non fuerint subsecuta opera pietatis, neq; ad beatitudinẽ præparauerint semetipsos. Sicut autem secundum uerbum ueritatis sequuntur seipsas alterutrum uirtutes quæ sunt substantia Christus, ita ut qui unam habuerit omnes habeat: & qui unam minus habuerit, nec unam habeat: Christus enim à seipso inrecessibilis est: sic & sensus omnes alterutrum se subsequuntur: & ubicunq; minus fuerit unus de sensib. secundum rectam Verbi doctrinam, ibi omnino & omnes sensus quasi fraudati à uerbo sapiẽtiæ infatuantur. Sensus autem dico & eos

Parabola (si recté intelligatur) de tempestiua pœnitentia, et de nimis sera agit. *De quinq; sensib. allegoria.*

qui cōmuniter intelligūtur, uiſio, auditio, odoratio, guſtatio, palpatio: & eos qui in Prouerbijs appellantur diuini, hoc modo dicentib. Senſum diuinū inuenies. Iterum autem quoniam uerbum Dei cauſa eſt ut rectus fiat ſenſuum uſus, & non eſt poſsibile cum cùm ſit in ſenſibus ut in quibuſdam quidem ſenſib. operetur, & diligenter tribuat quæ prudentiæ ſuæ ſunt, in alijs autē negligat: ideo ſi unum de ſenſib. fecerit ſapientem, ut uirgo conſtituat̄, neceſſe eſt ut in alijs ſenſibus ſapientiam ſuā effundat. Propterea non eſt uidere de quinq; ſenſib. in aliquo, quoſdam quidē fatuos, quoſdā autem prudentes: ſed neceſſe eſt, ut aut omnes quinq; ſint prudentes, aut omnes fatui. Omnes iſti ſenſus lampades ſuas accipiunt, id eſt organa ſua naturalia, ſiue ſecundum uerbum Dei uti uolentes, ſiue contra uoluntatē Dei, tamen accipiūt eas quando recipiūt ſponſum eſſe Eccleſiæ Verbū Dei, & Filiū Dei: & egrediunt̄ de mundo, & de erroribus deorū multorum, & ueniunt in obuiam Saluatori, qui ſemper paratus eſt uenire ad uirgines eas ut ſimul ingrediantur cum dignis eorū ad beatam ſponſam Eccleſiam. Sed quā diu quidem poſt uerbū receptum lucet lumen fideliū coram hominib. ut uidentes opera eorum bona, glorificent Patrem eorum qui in cœlis eſt, hæ & prudentes ſunt, & accipientes oleū nutrimentum luminis ſui quod ſemper infundit̄ actib. bonis, id eſt uerbū doctrinæ, & uaſa animarū ſuarum ab hoc uerbo implentes à doctorib. & traditorib. qui illud uenundant, quod ſatis ſit eis etiā tardante exitu & remorante Verbo ueniente ad conſummationem eorū, ut cōſummatæ & extra mundum factæ feſtinent illuc. Quantis aūt non fuit cura poſt inchoationē Chriſtianitatis tantam accipere Verbi doctrinā, quanta ſufficeret eis durare uſq; ad ſinē, negligentes circa ſuſceptionē doctrinæ quæ confortat fidē & bonorum actuū lumen illuminat: quid autē ſic confortat ſicut moralis ſermo, quod oleū luminis appellatur: hæ fatuæ ſunt, & acceperunt lampades in primis quidem accenſas, ſed ad tantum iter obuiam exeundi ſponſo oleum non acceperunt.

Lampades organa naturalia ſignificant.

Matth. 5.

MORAM autem ſponſo faciente dormitauerunt omnes uirgines, & dormiebant.] Ita ſpōſo tardante, & non citò ueniente Verbo ad conſummationē uitæ eorum, hinc patiuntur aliquid quaſi ſenſus & quaſi in nocte mundi agentes & dormitantes. Dormierūt quidem, utputa remiſſius egerunt à ſenſu uitali: non tamen & lampades perdiderunt, neq; deſperauerunt de conſeruatione olei illæ prudentes. MEDIA autē nocte clamor factus eſt, Ecce ſponſus uenit, exurgite obuiam ei. Tunc ſurrexerunt uirgines illæ omnes & cōpoſuerunt lampades ſuas. Fatuæ autem prudentib. dixerunt: Date nobis de oleo ueſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur. Reſponderunt autem prudentes, dicentes: Ne fortè non ſufficiat nobis, & uobis, ite potius ad uendētes, & emite uobis. Abeuntib. autem illis emere, uenit ſponſus. Et quæ paratæ erant intrauerunt cū eo ad nuptias, & clauſa eſt ianua. Nouiſsimæ autē uenerunt & reliquæ uirgines dicētes: Domine, dñe, aperi nobis. At ille reſpondens, ait: Amen dico uobis, neſcio uos.] Media autē nocte, id eſt in altitudine remiſsionis, & in medio tempore iam trāſactu luminis ueſpertini, & adhuc ſperati diurni, factus eſt clamor omnes ſuſcitare uolentium, ſicut exiſtimo, angelorum, qui omnes ſunt miniſtratorij ſpiritus qui mittuntur ad miniſterium propter poſſeſſuros ſalutem, qui & ſoliciti fuerunt eos qui ſunt ſenſibiles excitare in obuiam ſponſo, & dicunt intus clamātes in ſenſibus omnium dormientium: Ecce ſponſus uenit, ſurgite in obuiam ei. Et ſuggeſtionē quidem oportere in obuiā ire ſponſo Verbo, & Eccleſiæ immaculatæ, omnes quidem audierunt & ſurrexerunt: non autē omnes decentē impoſuerunt lampadib. ſuis ornatum, ſed quæ audierūt prudentiam eas ornantem. Ita non in tempore oportuno, fatuæ dixerūt prudentib. Date nobis de oleo ueſtro: quaſi qui non ſibi congregauerant antè prudentiā: ut intelligant quoniā non omnium habentium oleū, eſt etiam date ex eo uolentib. alijs, ſed eorum tantūmodo, qui ad hoc ipſum poſiti ſunt ut uenundent, & tribuant, & accipiant precium olei uenundati, cuius preciū eſt perſeuerantia & inſtantia & amor diſcendi & diligentia, & labor cupientiū diſcere. DATE nobis de oleo ueſtro, quoniā lampades noſtræ extinguūtur.] Nam etſi fatuæ erant, tamen hoc intelligebant, quoniam cum lumine debebant obuiam ire ſponſo, omnes lampades ſenſuum illuminatas habentes. Videbant autem & illud, quoniam ex eo quòd minus habebant oleum rationabile iam propinquantib. tenebris, lampades earum fuerant obſcurandæ. Sed ſapientes tranſmittunt fatuas ad olei uēditores uidētes quoniā nō tantum oleum, id eſt, uerbū doctrinæ congregauerant, ut ſufficeret & ipſis ad uitam, & illas docerent ornare lampades ſuas. Et ſi conſideraueris aliquem aliquando, quòd congregauit quidē doctrinam Verbi quod ſibi ſufficiat ad bene uiuendum, non tamen ut etiam doctor fieri poſsit, uidebis hunc talem reſpondentem uolentib. ab eo diſcere quæ ſunt Dei, & dicentem: NE fortè non ſufficiat nobis & uobis.] Sufficienter eīn mihi ad benè uiuendū habeo doctrinā, non tamen ut & uobis poſsim accōmodare doctrinā. Et reſpondebunt uolentib. à ſe diſcere: ITE magis ad uenditores, & emite uobis.] Id eſt ad doctores, & ab eis accipite. Et fatuæ non quando oportebat euntes ad doctrinā ſibi emendam, perdunt tempus introeundi cum ſponſo ad nuptias. Et eſt uidere eos qui talia patiūtur: qui quando debuerunt quidē diſcere, neglexerūt diſcere aliquid utile ex eis à quib. diſcere debuerunt,

Hebr. 1.

Non omnes ad docēdum idonei.

debuerunt. In ipso autem exitu uitæ suæ dum disponunt discere, comprehenduntur à morte, & propterea non ingrediuntur cum uerbo ad sponsam Ecclesiam, nec cum Christo ad eos qui simul in requie sunt futuri, & in beatitudine regnaturi. Clauditur autem postea ostium adhuc fatuis uirginibus oleum accepturis, quæ & sine causa postea uenient dicentes: Domine, domine, aperi nobis. Itaq; respondens sponsus dicit: NESCIO uos.] Itaq; quoniam parabola omnib. audientibus dicebatur, subiungit ad discipulos suos, dicens:

VIGILATE ergo, quia nescitis diem & horam.] Ornantes autē lampades sensuū Euangelicis usibus, atq; rectis, ut sit quidē oculorum ornamentū rectus usus uidendi, ut oculi uideant quidem admirandum factorē, claudantur autem ut ne uideāt iniquitatem. Auditus autē est ornamentum quando quis auditionē quidē non suscipit uanam, sed obturat aures suas, ut non audiant iudicium sanguinis. Audit autē Iesum dicentē ad se, Adaperire, ut tantū ad uerba salutaria & necessaria præbeantur. Sic & de ornamento gustus quis dicere potest, & de odorationis & palpationis, secundū ea quæ dicta sunt. Qm̄ qui malè utunt̄ sensib. suis, eorū nullum est ornamentum, aut in oculis, aut in aurib. aut in reliquis sensib. Obseruandū est aūt, qm̄ scriptum est quidē, fatuas transmissas ad oleū comparandū, non tñ referunt̄ emisse, aut accepisse: sed hoc in silentio prætermisso, postea dictū, qm̄ post hoc ueniunt & reliquæ uirgines dicentes: Dñe, dñe, aperi nobis. Cùm potuisset dicere, Postea uenerunt accepto oleo uel cōparato: conuenienter siluit, ut ne habentib. oleū, uel in extremo ornantib. lampadas suas diceret: Nescio qui estis. Nec enim scribitur, quia ornantes lāpadas suas uenerunt. Tamen finis uerbi est iste, ut in omni tempore præparemus nos ad exitum, ut non demus somnū oculis nostris, neq; palpebris nostris dormitationem, quia nescimus diem & horam exitus nostri.

Vsus rectus sensuum.

TRACTATVS XXXIIII.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Homo quidam peregrè proficiscens, uocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua: & reliqua.] Et primùm quidē uideamus quare peregrinanti homini assimilatur Dominus noster, qui unus est dñs noster, de quo ait Apostolus: Nobis autem unus dñs Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum, si tamen ab eo tantummodo dominemur, & neq; mammona dominum habeamus, neq; aliquē dominorum, quos multos esse significans ipse Apostolus dicit: sicut enim sunt dij multi, & domini multi. Ergo primùm quæramus de peregrinatione ipsius, maximè quia peregrinationi eius uidetur esse contrarium quod ipse de se discipulis suis promittit, dicens: Vbi fuerint duo uel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Item illud: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Et quod Baptista dicit de eo, ubiq; eū esse demonstrans, ita: In medio autem uestrûm stat quem uos nescitis, ipse est qui post me uenit. Propterea dicet aliquis: Si in medio etiam nescientium se stat, si ubicunq; duo uel tres congregati fuerint in nomine eius, inter eos habetur, si per omnes dies uitæ discipulorū cum eis est usq; ad cōsummationem seculi, quomodo in ista parabola proponitur peregrinans? Tractantes autē assumere debemus & illud quod Paulus ait de se: Ego autē absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui ut præsens, cōgregatis uobis & meo spiritu cum uirtute Dñi Iesu, eum qui talis est tradere Satanę in interitum carnis, ut spiritus eius saluus sit in die Dñi nostri Iesu Christi. Si enim uirtus Iesu congregatur cū his qui congregantur in nomine eius, non peregrinatur à suis, sed semper pręstò est eis. Quòd si semper omnib. suis est præsens, quomodo introducunt eum parabolæ eius peregrinantē? Vide si possumus soluere hoc modo quod quæritur. Qui enim dicit discipulis suis: Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationē seculi: & item, Vbi fuerint duo uel tres congregati in nomine meo, & ego sum in medio eorum: & cætera, & qui in medio etiam nescientiū se consistit, unigenitus Dei est Deus Verbū, & sapiētia, & iustitia, & ueritas, qui nō est corporeo ambitu circumclusus. Secundū hāc diuinitatis suæ naturā nō peregrinatur sed peregrinatur secūdum dispensationē corporis quod suscepit. Secundū quod & turbatus est, & tristis factus est, dicens: Nunc anima mea turbatur: & iterū: Tristis est anima mea usq; ad mortem. Hęc autem dicentes non soluimus suscepti corporis hominē, cùm sit scriptum apud Ioannem: Omnis spiritus qui soluit Iesum non est ex Deo: sed unicuiq; substantiæ proprietatē seruamus. Si enim omnis homo fidelis qui coniungitur Dño unus spiritus est: quanto magis homo ille quem secundum dispensationē carnis Christus suscepit, non est soluendus ab eo, nec aliter est dicendus ab eo? Et uide quomodo ait: Sicut homo peregrè futurus: quoniam non erat homo, sed sicut homo: & quasi homo peregrinabitur, qui erat ubiq; secundum diuinitatis naturam. Simul considera, quoniam non uidetur reddino sermonis ita conscripta: Sicut homo peregrinans sic & Iesus: aut ita, Sic & filius hominis: quoniam ipse est qui in parabola proponitur peregrinans quasi homo. Nec enim est homo, qui est, ubicunq; duo uel tres in nomine eius fuerint congregati. Neq; homo nobiscū est omnib. diebus usq; ad consummationē seculi. Nec congregatis ubiq; fidelib. homo est pręsens, sed uirtus diuina quæ erat in Iesu. Possumus etiā talia

De dispensatione donorū Dei, parabola.

1. Corinth. 8.

Matth. 18.

Ioan. 2. 8

Christus cum Ecclesiæ suæ perpetuò adsit quomodo peregrè profectus dicatur.

Ioan. 12.

Matth. 26.

1. Ioan. 4.

dicere de hoc loco. Nihil cõtrarium cum ipsum Iesum secundum quendã quidem intellectum esse ubiq;, secundum alium autẽ peregrinari. Si eñ nos dum sumus in corpore, peregrinamur à Dño: per fidẽ eñ ambulamus, non per speciem: in omnib. qui sunt in corpore & peregrinantẽ à Dño, peregrinatur ab eis & Dñs per fidem ambulantib. non per speciem. Si autẽ peregrinantes à corpore cum Dño fuerimus, & ipse tunc erit nobiscum & pro eo quòd per fidẽ ambulauimus, ut & per speciem postea ambulemus. Speciem autẽ dicimus uerbi & sapientiæ, & ueritatis & iustitiæ, & pacis, & omniũ quicquid est unigenitus Deus. Speciẽ autem Verbi, & speciem sapiẽtiæ intelliges, cùm intellexeris quod ait Apostolus: Filij mei quos iterũ parturio, donec formetur Christus in uobis. Formatum eñ Christum intelligens in aliquo, uidebis consequenter secundum formationẽ huiusmodi etiam speciem Christi. Iste ergo qui quasi homo peregrè est profectus, uocauit seruos suos, & tradidit eis probatam pecuniã suam in eloquijs castis. Quoniam eloquia eius, eloquia sunt casta, argentũ ignitum, probabile, purgatum septies. ET uni dedit quinq; talenta, alij autẽ duo, alij uerò unum: unicuiq; autẽ secundum propriam uirtutẽ & profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinq; talenta. Similiter qui duo accepit, lucratus est in eis alia duo. Qui autem unum accepit, abiens fodit in terram & abscondit pecuniã dñi sui.] Ergo si quando uideris eorũ qui acceperit à Christo dispensationem eloquiorum Dei, alios quidem habere ampliùs & diuiniùs & abundantiùs, alios autem minùs, & ut ita dicam, neq; in dimidio intelligentes rerum negotia, comparatione eorum qui multo sunt meliores, alios autem adhuc minus habere, uidebis differentias eorum qui eloquia Dei susceperunt à Christo: quoniam alia fuit uirtus eorũ quibus data sunt quinq; talenta, alia quibus duo, alia quibus unum, & alter alterius non capiebat mensuram. Et qui accepit talentum unum, accepit quidem datum non contemptibile: multum est enim & unum talentum talis Domini. Tamen tres sunt proprij serui eius qui peregrè profectus est quasi homo, sicut & tria genera sunt eorum qui fructum faciũt. Quorum quidam quidem faciunt centum, quidam autẽ sexaginta, quidam uerò triginta. Sed ibi etiam ille qui triginta fecit saluatur: hic autem sermo arguit eum qui unum acceperat talentũ, & abscondit in terram. Et quæro qui quinq; acceperant talenta, si possunt intelligi perfectiores, qui diuiniorem & sublimiorem acceperunt sensum scripturæ: qui duo autem acceperunt, super literam quidem, paulo autẽ superiùs ascenderunt, & non ad magnitudinem illã ascendere potuerunt: tertij autem, qui nihil super literam quam acceperũt in primis. Est ergo & de numeris omnino in his quæ loquimur dignus sermo tali nostro Dño Saluatore. Dico aũt de quinq;, & duobus, & uno. Nos autem modici & talia minùs explicare potentes existimamus, ne fortè quia omnia quidem sensibilia scripturarũ possunt deducere ad sensus diuiniores, quos Salomon diuinos appellat, & quos dicit Hieremias sensus cordis, & qui ad Hebræos dicũtur à Paulo Sensus exercitati ad discretionem boni quoq;, & hi sunt qui extra quinq; talenta alia quinq; sunt lucrati operantes in eis, & per doctrinã exercitantes seipsos, & ad maiorẽ scientiã erigentes. Conuersati enim salutariter & studiosè docẽtes, operati sunt & lucrati sunt alia quinq;, quia nemo facilè additamentũ accepit uirtutis alterius, nisi eius quã habet: utputa sapiens in sapiẽtia crescit, fidelis in fide. Aut ita: Alia acquisiuit quinq;, qm̃ unusquisq; quod ipse scit hoc docet alterũ, & quanta ipse scit tanta alterũ docet, nõ amplius. Propterea quicquid habuerit quis in se, hoc alterum docẽdo acquirit in altero, faciens eũ habere quod habet ipse. Propterea quinq; habuit, & non amplius acquisisse dicitur, nisi quinq; quæ habuit. Et qui duo, nõ amplius nisi duo quæ habuit. Si autẽ debemus & de duob. talentis dicere, & de illis dicimus, qm̃ qui non permanserunt in litera, sed quærentes ascendere sensu suo super eam, non autẽ potentes peruenire super ordinem prædictorũ duorum, hi sunt qui ab eo qui cognoscebat uirtutẽ eorum, acceperunt talenta duo, corporalẽ doctrinã edocti: Duo enim uidetur carnalis numerus esse & super hæc lucrati sunt duo, id est corporalẽ eruditionem, & aliam paulo eis sublimiorẽ. Erat autẽ aliquis seruorum minorem colligens sibi uirtutẽ, propter quam quasi minus potenti unũ talentũ paterfamiliâs dedit: quod accipiens seruus, habens aliquam terram fodit, & in altitudines posuit eius, cùm debuisset sursum & in mensas id mittere. Qm̃ autẽ proprij serui tres referũtur illius patrisfamiliâs esse, quæro si possunt postq; crediderunt & serui facti sunt eius, quasi potẽtes negotiari. Postea acceperunt à patrefamiliâs pecuniam eius, ut quidã quidem operatus sit & lucratus, alius autẽ lucratus, alius uerò præ timore non satis fidelis, dñi sui infodit & abscondit pecuniam. Et apparet in ipsa defensione per quã loquitur, qm̃ timuit quidem dñm habens Dei timorem, sicut alter zelũ Dei, non autem secundũ scientiam timens, abscondit talentũ suũ in terra. Tales sunt autem qui neq; mouent, neq; discutiunt quę dicunt, neq; seipsos ad prodificãdas animas tradunt, sed latere uolunt quæ acceperunt, & crediti sunt. Si quando ergo uideris aliquem qui uirtutẽ quidem aliquã acquisiuit & habet dicendi, & animas quantumcumq; prodificantẽ, & hãc uirtutẽ occultat, ut tantũmodo tradat uerbũ nudũ quod creditus est, & accepit, & depo-

Marginalia: *Gal. 4.* — *Psal. 19.* — *Dispensatio eloquiorũ Dei, secundum mensurã donationis Christi.* — *Sap. 7.* — *Hier. 4.* — *Hebr. 6.* — *Eruditio corporalis.* — *Qui defodiant talentum.*

& depositum eius domino suo, & uiuit in obscuro multis ignotus etiã magna peccata habentibus, & non se profert in bono quod à Deo accepit, quamuis habeat quandã religionem conuersationis non uituperabilem multis, non dubites dicere eum talem esse qui unum talentum accepit, & abscõdit id in terra. Si autem propter illud quod scriptum est, eum talem mitti in tenebras exteriores, displicet tibi quod dicitur, si propterea quòd nõ docuit quis iudicatur quasi qui data sibi uirtute ad prodificationem animarũ non est usus, recordare apostolicum dictum quod ait: Væ enim mihi est si non euangelizauero. Non enim propter aliã quamcunque conuersationem suam uituperabilem, sed propter hoc solũ si non prędicauerit Euangeliũ, uæ sibi confitetur futurũ. Manifestè enim appatet, quoniã ille sperauit audire, Serue male, & piger: & cætera: nisi euangelizasset: quãuis alia uitæ eius recta fuissent. Hæc enim & his similia debẽt in mente habere maximè qui mittunt manum suam, id est actum ad aratrum docendi doctrinã Christi, ut cognoscentes quibus est uæ, nõ propter aliud nisi quia non docẽt repositum, non cõuertantur retrò postquam semel miserint manũ suam ad aratrum uitam animas hominũ, ut post hoc & semina suscipiant uerbi. Iste autẽ qui sicut homo peregre profectus uocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua, post multum temporis uenit, postquam dimisit aptos ad negotiandũ animarum salutẽ: & ideo forsitan nõ facilè inuenitur quis ex eis qui apti fuerint ad huiusmodi opus, ut citò transeat de hac uita: sicut est manifestũ ex eo quod & Apostoli senuerũt, ex quibus dicit ad Petrũ: Cùm senueris extendes manũ tuam: & cætera. De Paulo autẽ dictum est ad Philemonem. Nunc autẽ ut Paulus senex, cũ esset adolescentulus quãdo Stephanus pro Christi testimonio lapidabatur, & ipse uestimẽta seruabat interficientiũ eum. Hoc aũt diximus propterea quòd dicit: Post multum temporis uenit dominus seruorũ illorum. Et obserua in hoc loco, quoniã non ad dominũ uadunt ut iudicentur & digna actibus suis recipiant, sed dominus uenit ad eos cùm fuerit impletum quod dictũ est, Quoniam uenit tempus. Veniens aũt ponet rationem cum eis de omnibus quæcunque egerunt, compensans lucra bonorũ operum, & dispendia peccatorum, ut ponens rationem, & diligenter uniuersa discutiens, unoquoque sicut oportet utatur. Debemus ergo quasi qui peccando damnũ fecimus, bona autem operantes lucremur; sic omni custodia corda nostra seruare, ut cùm uenerit Dominus noster & posuerit rationẽ nobiscum, non inueniamur nec pro otioso sermone damnum fecisse.

1. Cor. 9.

Ministerium docendi non temerè relinquendum.

Ioan. 21.

Philem. 1.

Act. 8.

[ET accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque dicẽs: Domine quinque talẽta mihi dedisti, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait ei dominus eius: Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituã, intra in gaudiũ domini tui. Accedẽs autem & qui duo talẽta acceperat, ait: Domine duo talenta mihi dedisti, ecce alia duo lucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituã, intra in gaudium domini tui.] Ita accessit primus quasi qui habuit fiduciã co quòd operatus fuerat & lucratus. Nam fiducia ipsa fecit eum audere, ut ad dominũ primus accederet, & audacter faceret sermonẽ dicens: Domine quinque talẽta mihi dedisti, ecce alia quinque talenta lucratus sum super ea. Ad quẽ dominus dixit uocẽ omnibus nobis optabilem, cùm posuerit rationẽ etiam nobiscum Dominus noster dicẽs: Euge serue bone & fidelis: contrariam ei uoci quam dixit ad tertiũ, Serue male & piger. Quis non optet exhortationem accipiẽs ex ista scriptura, ut audiat à domino suo, Fidelis? Quod simile esse existimo ei quod dictũ est de Abraham, Quoniã credidit Abrahã Deo, & reputatũ est ei ad iustitiã: sicut & ei qui audiuit à Domino suo, Serue fidelis. Sine dubio fides eius ad iustitiã reputata est ei, ut reputata est ad iustitiam fides ipsius qui in modico fuit fidelis. Modica autẽ sunt omnia uitæ istius, ut omne resurrectionis mysterium ei credatur & administratio supernorum bonorũ. Videamus autẽ & quò ingreditur seruus iste bonus & fidelis, qui in modico uitæ istius fuit fidelis. Intra, inquit, in gaudium domini tui. Omnia enim ibi delectabilia, & omnia gaudia, quando qui hîc flent, ibi ridebunt, & qui laudabiliter lugent, consolationẽ accipient dignam. Quod aũt dicit uel in eo qui quinque talenta acceperat, uel in isto qui duo, accedẽs, intellige mihi accessum & transitum de hoc mundo ad illum: & uide quoniã non aliam uocẽ dominus protulit ad secundũ, nisi quam protulit ad priorem dicens: Euge serue bone & fidelis, super modica fidelis fuisti, super magna te constituam. Quæro quoniam eadem dicta sunt ambobus, ne fortè & qui minorem habuit uirtutem, & totam illam quã habuit secundũ quod oportebat exercuit, nihil minus habiturus sit apud Deum, quàm ille qui fuit in maiore uirtute, ut impleatur in eis quod dictũ est: Qui multum, nõ abundauit: & qui modicũ, non minorauit. Tale aliquid ostẽditur & circa mandatũ dilectionis ad Deum uel ad proximum dicẽs ita: Diliges Dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua. Sine dubio enim cũ ex toto corde suo quis dilexerit Deum, & ex tota anima sua, & ex tota uirtute sua, talem dilectionis habet mercedẽ, qualẽ ille qui maius habuit cor, uel qui eminentiorem habet animam, uel qui maiorem accepit uirtutem. Hoc enim solum quæritur, ut quicquid habuerit homo ex Deo, toto eo utatur ad gloriam Dei.

Dispẽsationis mysteriorum Dei ratio reddenda.

Gen. 15.

Rom. 4.

Matt. 22.

ACCEDENS autem & qui unum talentũ acceperat, ait: Domine scio quia homo durus es, & metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti, & timens abij, & abscondi talentum tuum in terra. Ecce habes tuũ. Respondens autẽ dominus eius dixit ei: Male serue & piger, sciebas quia meto ubi non seminaui, & congrego ubi non sparsi. Oportuit ergo te cõmittere pecuniam meam nummularijs, ut ueniẽs recepissem eam cum usuris.] Videtur mihi iste qui unum talentum accepit, fuisse inter credentes quidẽ, non autẽ & fiducialiter agentes in fide, sed latere uolentes, & omnia facientes ut non cognoscantur quasi Christiani. Forsitan autẽ & alij mores eorum non satis erant culpabiles, & quod acceperũt custodiunt quidem, non autẽ & addunt, neq; negotiãtur, neq; fiducialiter agũt in eo: propterea uerbũ in eis nõ profecit ad maius, neq; alios acquisiuit. Adhuc uidẽtur mihi qui huiusmodi sunt, timorem Dei habere & sapere de eo quasi de aliquo austero, & duro, & implacabili. Sic enim uerba ipsa significant respondentis, & dicentis: Sciebam quia durus es: & quasi qui sciebat eum metere ubi non seminauit, & congregare ubi non sparsit. Propter quod respondens ei dominus eius, & arguens eum quasi malum seruum & pigrum, non quidem confessus est se esse hominẽ durum, sicut ille arbitrabatur, cæteris autẽ sermonibus eius consensit dicẽs: Et sciebas quia meto ubi nõ seminaui, & cõgrego ubi non sparsi. Quomodo autẽ intelligamus quod uerè Dominus noster metit ubi nõ seminauit, & congregat ubi non sparsit? Mihi hoc uidetur in loco isto, quoniã iustus seminat in spiritu, ex quo & metet uitam æternam. Omnia autem quæ ab altero, id est à iusto uiro seminantur, & metuntur ad uitam æternam, metit Deus. Dei enim est possessio iustus, qui metit ubi non ipse seminauit: sed ille iustus. Consequenter & illud dicemus, quoniam iustus dispersit, dedit pauperibus: Dominus autẽ in suo colliget uniuersa, quãtæcunq; iustus dispersit, & dedit pauperibus. Metens autem quæ non seminauit, & congregans quæ non sparsit, sibi computat & sibi arbitratur esse collata, quæcunq; pauperibus fidelibus fuerint seminata uel sparsa, dicens ad eos qui bene proximis suis fecerunt: Venite benedicti patris mei, hæreditate regnum quod uobis paratum est. Esuriui enim & dedistis mihi manducare: & cætera. Et quia uult metere ubi non seminauit, & congregare ubi non sparsit, cùm non inuenerit dicet ad eos, qui non præbuerunt ei metere & congregare: Discedite à me maledicti in ignem æternũ, quem præparauit pater meus diabolo, & angelis eius. Esuriui enim & non dedistis mihi manducare: & cætera. Nam & uerè durus est, secundum quod ait Matthæus, & austerus, secũdum quod ait Lucas: sed his qui misericordia Dei abutuntur ad negligentiam suam non ad conuersionem suam, sicut ait Apostolus: Vide bonitatem Dei & seueritatem: in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autẽ bonitatem si permanseris in bonitate. Qui enim bonũ iudicat Deum, credens indulgentiã accipere si fuerit conuersus ad eum, illi bonus est Deus. Qui autẽ existimat eum sic bonum, ut non curet de peccatis peccãtium, illi non est bonus Deus, sed austerus. Zelans est enim super peccata hominum contemnentiũ se. Tamen quasi Christo metẽte quæ nos seminauimus, & congregante quæ nos sparsimus, seminemus in spiritu, & spargamus pauperibus, & talentũ Dei non abscondamus in terra. Nec enim bonus huiusmodi timor, nec liberat nos talis timor ab exterioribus tenebris illis cùm fuerimus damnati quasi mali serui, & pigri: mali quidem, quia nõ sumus usi probata illa pecunia Dominicorum uerborum cum quibus poteramus negotiari & discutere Christianitatis eloquia, & acquirere bonitatis Dei altiora mysteria: pigri autẽ, quia nõ fuimus operati cũ eloquijs Dei salutẽ uel nostram uel aliorũ, cùm deberemus mittere pecuniã Domini nostri, id est, eloquia auditoribus nummularijs qui omnia tentant, & probãt, ut bonũ quidem dogma & uerum teneant, reprobum autẽ & falsum repellãt, ut cùm uenerit Dominus, eloquia illa quæ commisimus nos cũ usuris recipiat, & cũ additamentis ab eis qui acceperunt à nobis. Omnis enim pecunia, id est omne uerbũ quod habet in se formã Dei regalem & imaginẽ uerbi eius, legitimũ est. Nummularijs ergo uiris iubet credere uerbũ, qui possũt eius reddere usuras. Reddit autẽ usuras uerbi qui iterũ festinat saluare eum eo, sicut ipse saluatus est: sicut Andreas, Petrus, Philippus, Nathanael, Matthæus publicanus. Et hoc est quod dicit Apostolus, Quæ audisti à me per multos testes, hæc cõmenda fidelibus hominibus qui idonei erunt & alios docere. Similiter & Dominus dicit: Nemo accendit lucernam, & ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut introeuntes uideant lumẽ. Tollite ab eo itaq; talentũ, & date ei qui habet decẽ talenta. Vides quia tollitur talentum à malo seruo & pigro, & datur ei qui habet decem talenta. Quomodo autẽ tollitur ab aliquo quod datum fuerat ei, & alteri datur bene agenti, ut habeat etiam hæc super illa quæ acquisiuit, non satis facile est explicare: tamen possibile est. Quoniam qui idoneũ facit in aliquo sensum in dogmatibus ueritatis, potest sua diuinitate Deus auferẽs sufficientiam ab eo qui pigriùs ea est usus, dare ei qui eam multiplicauit. Omni enim habenti dabitur & abundabit, ab eo autem qui nõ habet, & quod habet auferetur ab eo. Vtputa fidem habẽti quæ est ex nobis, dabitur gratia fidei quæ est per spiritũ fidei, & abundabit: & quicquid habuerit quis ex naturali creatione, cùm exercuerit eum, accipit idipsum & ex gratia Dei, ut abundet

Infidelitatis reprehensio & pœna. — *Gal. 5.* — *Eleemosynæ fructus.* — *Rom. 11.* — *Qualis sit Deus erga homines.* — *2. Tim. 2.* — *Matt. 5.* — *Incrementa donorum & decrementa.*

abundet & firmior fit in eo ipso quod habet. Non enim de sapiētia sola, sed de omni uirtute intelligēdum est nobis, quod ait Salomon: Et si fuerit quis perfectus inter filios hominum, si abfuerit ab illo sapientia tua, in nihilum reputabitur. *Sap. 9.* Sic & qui perfectus fuerit in castitate, aut in iustitia, aut in ueritate aut pietate, non fuerit autē ei aut castitas, aut iustitia, aut uirtus, aut pietas quæ uenit ex gratia Dei, in nihilū reputatur huiusmodi homo. Propterea si uolumus ut detur nobis uirtus perfectior, & abundet in nobis quod perfectum est inter homines per diligentiam omnimodo acquiramus: & postquam acquisierimus, quasi intelligentes quoniam in nihilum hæc reputantur sine gratia Dei, humiliemus nosmetipsos sub manu ualida Dei, & oremus sine ira & disceptatione leuantes puras manus, ut omnium bonorum quæ sunt in nobis perfectio detur ex Deo, & faciat nos perfectos, & acceptabiles Deo quasi filios Dei. *1. Tim. 2.* Iste autem qui unum acceperat talentum, & absconderat ipsum in terra, non solùm quasi malus & piger arguitur, sed quasi inutilis mittitur in tenebras exteriores, ubi nulla illuminatio est, forsitā nec corporalis, nec est respectio Dei illic, sed quasi indigni speculatione Dei qui talia peccauerunt condemnantur in his quæ exteriores tenebræ appellantur: forsitan donec intellexerint, & conuertantur & digni efficiantur exire ab eis. Forsitan & propter aliam causam quam nos ignoramus: quoniam legimus aliquem qui fuit ante nos exponentem de tenebris abyssi, & dicētem, quoniam abyssus est extra mundum foris & tenebræ. Consideremus ergo si potest uera esse expositio eius, ut exteriores tenebras illas intelligamus, ut quidam quasi indigni toto mundo in abyssum illam quam ille exposuit foras eijciantur, in qua sunt tenebræ nemine eas illuminante, cùm sint extra totum mundum.

TRACTATVS XXXIIII. CAP. XXV.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cū uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedē gloriæ suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes: & cætera.] *De iudicio extremo.* Indiscussus quidem sermo uidetur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum & largiendum, & auertens ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamen quid quærere oportet in eo propter eos qui nihil arbitrantur aliud in eo nisi exhortationē humanitatis. Certè secundū & gloriosum Christi aduentum fore credit omnis Ecclesia, quādo & filius Dei qui assumptus est in gloria, sic cū gloria huc reuertetur in specie sua & pulchritudine sua, ut corpus eius sit quale fuit cùm transformatus fuisset in monte corā tribus discipulis coascendentibus ei: ut iam non tribus, nec alijs paucis, sed uniuersis gētibus congregatis ante eum appareat, & sedeat super sedem gloriæ suæ, & tūc segregabit malos à bonis. *Matt. 17.* Vtrùm autē omnes ab omnibus qui in omnibus generationibus fuerint, aut illæ tantùm quæ in consummatione fuerint derelictæ, aut illæ tantùm quæ crediderūt in Deum per Christum, & ipsæ utrùm omnes, an non omnes, non satis est manifestum. Tamen quibusdam uidetur de differentia earum quæ crediderunt hæc esse dicta. Quantū ergo ad simplicem textum, nec qui à dextris consistunt alia causa laudantur, & in præparatum regnum uocātur, nisi propter solam humanitatem: nec qui sunt à sinistris alia causa confunduntur & deputantur in ignem, nisi propter inhumanitatem. Quid ergo? Si isti qui humani fuerunt circa uirtutes cæteras negligentes fuerunt, consequētur talia hæc promissa? aut illi qui nō fuerunt humani, si alias impleuerūt uirtutes maledicti erunt omnino, & in ignem sunt condemnādi, & hoc cum ipso diabolo? Vides ergo quia necessariam habet sapientiam sermo. Item tractandum est utrùm in loco futurus est Saluatoris aduētus in gloriam, an alterā expositionem debemus exquirere. Quis enim erit locus ille, ut capiat in uno aspectu, & omnes angelos uenientes cum Christo, & omnes gētes illic congregatas? Et de sede gloriæ eius quid est dicendum? Putas corporale aliquod subsellium erit? an etiā hoc opus habet interpretationē subtiliorem? Propterea qui uult omnia rationabiliter intelligere, multā sapientiā inueniet & in istis. Et periculosum quidē est de huiusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatē plenius tacētes derelinquamus eos qui mouētur in istis ad fluctuādum, pauca de multis, secundū quod possibile est, exponamus. Existimo ergo quoniā erit tempus aduētus Christi, quādo tanta manifestatio futura est Christi & diuinitatis, ut non solū nullus iustorum, sed nec aliquis peccatorū ignoret Christum secundū quod est, quādo & peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta, & iusti manifestè uidebunt semina iustitiæ suæ, ad qualem eos perduxerint finem. Et hoc est quod dixit: Congregabuntur ante eum omnes gentes. *Omnes gentes congregabuntur ante tribunal Christi.* Si enim modò quādo nec omnes cognoscunt Christū secundū quod est, nec ipsi qui uidentur cognoscere palàm eum cognoscunt, sed in fide tantùm intrant homines in conspectū eius, quando agnitionē eius accipiunt per fidē, sicut scriptum est: Intrate in cōspectu eius in exultatione: quāto magis rectè dicūtur omnes gentes ante eum congregādæ, & constituendæ, quādo palàm omnibus tam bonis q̃ malis, tā fidelibus quā infidelibus fuerit factus manifestus, ante oculos mentis eorum iam non fidei aut diligētiæ alicuius inquisitione repertus, sed ipsius diuinitatis *Psal. 99.*

uinitatis

Christus omnibus conspicuus erit in die iudicij.

uinitatis suæ manifestatione prælatus? Non in aliquo quidē loco apparebit filius Dei cùm uenerit in gloria sua, in altero autem non apparebit, sed sicut ipse secũdum comparationem fulguris exeuntis, aduentum suum uoluit demonstrare dicens: Si dixerint uobis, Ecce in deserto, nolite exire: ecce in domo, nolite credere: sicut enim fulgur egreditur ab Oriēte, & apparet usq; ad Occidentem, sic erit aduentus filij hominis. Sicut enim fulgur egrediens ab Oriente, & propterea quòd omnia implet, apparet usq; ad Occidētem: sic cùm uenerit Christus in gloria sua, proptereaq; ubiq; futurus est, & ipse in cõspectu omniũ erit ubiq;, & omnes ubiq; erunt in conspectu ipsius, & sic constituentur ante sedem gloriæ eius, hoc est ante regnũ eius & potestatē dominationis ipsius. Sedes autē eius aut certè quidam perfectiores sanctorũ dicuntur, de quibus scriptum est, Quoniã illic sederunt sedes in iudicio: aut quædã uirtutes angelicæ, de quibus dicitur: Siue sedes, siue dominationes. Ergo rex seculorũ Deus Verbũ, qui in forma factus est hominis, sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ: & congregabuntur ad eũ omnes gentes iam non dispersæ in dogmatibus falsis & multis de eo: & sic erunt ante eum, ut non localiter audiamus omnes gentes fieri ante eum, sicut nec localiter audimus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quam diu ergo confusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christũ, sed in erroribus intenebricati tenentur: & iusti quam diu per speculũ & in ænigmate uident, & ex parte seipsos cognoscunt, non secundum quod uerè sunt: tamdiu nõ sunt segregati boni à malis. Cùm autem propter manifestationem filij Dei omnes ad intellectum uenerint suum, tunc Saluator segregabit bonos à malis. Oues autem dicti sunt qui saluantur, propter mansuetudinē quam didicerunt ab eo qui dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde: & propter quod usq; ad occisionē parati fuerunt uenire imitantes Christũ, qui sicut ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se sine uoce: & nõ simpliciter sine uoce, id est coram auferente quæ sunt ipsius & diripiente. Hœdi autem dicuntur mali, quia aspera & dura saxa malè ascendũt, & per præcipitia eorum incedũt. Sic intellige mihi & sanctos à dextris qui dextra opera operati sunt, & plenius sunt conuersi ad iustitiam, quæ semper à dextris est Dei. Propterea secundum dignitatem actuum suorum dextrorum à dextris consistunt, & acceperunt mercedem suorum dextrorum, dexteram regis, in qua requies & gloria est. Qui autem ad peruersitatem uitæ seipsos separauerunt à dextris propter opera sua pessima & sinistra, cēciderũt in sinistram, id est, in tristitiam tormentorum damnati, propter quod à sinistris cõsistunt. Tunc dicet ad eos qui sunt à dextris, inuitans eos ad se, Venite: ut quicquid minus fuerat eis, cùm perfectiùs uniti fuerint Christo, consequantur audientes: Venite: & facientes. Tale est & quod dicit apud Lucam: Auferte talentum ab eo, & date ei qui habet decē. Omnis enim qui habet, additur ei: qui autē non habet, & quod uidetur habere auferetur ab eo. Vocat aũt illos benedictos patris, addito, Benedicti patris mei: ut eminentia benedictionis eorum manifestetur, qui benedicti sunt à Domino qui fecit cœlum & terram: & forsitan quia sunt aliqui qui benedicti quidem sunt, non autem patris.

1.Cor.13. — *Matt.11.* — *Esa.53.* — *Oues & Hœdi.* — *Tribunal Christi.* — *Luca 21.*

ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

ACCIPITE regnum quod uobis præparatum est à constitutione mundi.] Quod in Latino habet, A' constitutione mundi: in Græco sic habet, A' depositione mundi: & secũdum Græcum sermonem exponit, quæ secundum Latinum non conueniebat exponere. Quare autem nomine depositionis de mundo frequenter utuntur scripturæ sicut & hîc dicens: A' depositione mundi: quærat qui potest, sciens quia non omne quod creatum est depositum dicitur, nec scriptum est alicubi, A' depositione sedium, aut dominationũ, aut principatuum. Congregans autem ex omnibus nomē depositionis, si fortè in altero aliquo dictũ est, & comparans ea cum his quæ dicuntur de mundi depositione, ascendens per uerbum ad cætera creata quidem, non autem deposita, ex eo quòd non est eorũ facta depositio, uidebis causam nominatæ depositionis, quod nomen tantum de mundo suscipitur. Credere autē hæc talia literis quæ possunt & in manus hominũ malè moratorũ uenire, & calumniatorũ, & nouitatis amatorũ, non est religiosum, ut ne margaritæ nimis exoperatæ ante porcos mittantur, neq; sancta canibus dentur.

Matt. 7. — *Fructus fidei collaudat.*

ESVRIVI & dedistis mihi manducare: & cætera.] Videtur mihi per hæc, quia nõ unius iustitiæ species remuneratur, sicut existimãt multi. Absurdum est enim nihil aliud intelligere uirtutis in eo qui ita remuneratur, nisi tantùm communicationē humanitatis. Non enim hoc dicimus, ut negligentiùs studeamus humanitatē, cùm sit omnibus fidelibus præcipuè obseruanda, sed ut omnia æqualiter, aut ut penè æqualiter studeamus, ut propterea ex omnibus omnē benedictionem percipiamus in cœlestibus in Christo Iesu. Primum autē sciendum est, quoniã sicut quantũ ad textum non sufficit ad consequendam regni cœlestis hæreditatē, dare esurientibus mãducare, nisi & cætera fecerimus quæ subsequũtur: sic nõ est possibile omnia illa secundum textũ implere, sicut existimãt multi, nisi ex parte egerimus cõtra Dei mandatũ. Necesse est eum & quæstuosum esse, ut det cibum, & potum, & uestimentum Christo esurienti, & sitienti, & algenti in sanctis, ut hoc modo & peregrinum eum colligat, & infirmum uisitet, & eat ad eum in carcerem. Verè autem siue secundum simpliciora & corporalia benè facta intelligamus, siue

secundum

Cibum & potum quinam et qua ratione Christo dent.

ſecundum ſpiritalia, certum eſt, quoniam ſiue hoc, ſiue illo modo quis faciat opus bonum & nutriat animas ſpiritalibus cibis, ſiue qualemcunq; ſpeciem boni operis quis fuerit operatus propter Deum, Chriſto eſurićti & ſitienti dat cibũ & potum. Siue quæ facimus ſanctis qui ſunt diuites meritis, pauperes rebus, ſiue in quibuslibet qui meritis pauperes ſunt, etſi fuerint diuites rebus, ſiue in qualibuſcunq; cauſis mandatum Chriſti quis fecerit, Chriſtum cibat & potat, qui fidelium iuſtitiam & ueritatem manducat & bibit. Item Chriſtum algentem teximus ueſtimento, accipientes ſapientiæ tecturam à Deo, ut per doctrinã aliquos doceamus, & induamus eos uiſcera miſericordiæ, caſtitatem, manſuetudinem, humilitatem, cæteraſq; uirtutes: quæ omnes uirtutes ſpiritalia ſunt ueſtimenta eorum, qui audiunt doctrinam docentium eas, ſecundum eum qui dicit: Induite uos uiſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, manſuetudinem: & cætera. Magis autem & ipſum Chriſtum qui hæc omnia fidelibus eſt, ſecũdum eum qui dixit: Induite dominum Ieſum. Cùm ergo huiuſmodi ueſtimentis ueſtierimus unum de minimis in Chriſto credentibus, ipſum Dominum uidemur ueſtiſſe, ut ne quantum ad nos nudum ſit uerbum Dei in mundo. Sed & peregrinum Dei filium conſtitutum, & domeſticos corporis eius peregrinos in mundo ab omnibus actibus corporalibus, ſicut ipſe & de ſe & de diſcipulis ſuis dicit: Et iſti non ſunt de hoc mundo, ſicut & ego non ſum de hoc mundo. Et quærit Chriſtus cum ſuis animam ubi ſuccedat. Quando ergo præparamus cor noſtrum diuerſis uirtutibus ad receptaculum eius, uel illorum qui ſunt ipſius, ipſum peregrinantem ſuſcipimus in domum pectoris noſtri facientes cœnaculum magnum, mundatum & ornatum ad ſuſceptionem Chriſti peregrinantis in mundo, cæterorumq; diſcipulorum ipſius. Quorum enim uerbum ſuſcipimus, & ipſos ſuſcepiſſe uidemur in nobis, & per ipſos Chriſtum, cuius baiulant uerbum. Item in infirmatis hominibus, ſiue à fide ſiue ab aliquo opere bono, aut ſcandalum patiẽtibus Chriſtus infirmatur, & ſcandalũ patitur, ſicut ipſe dicit ad Petrum, quæ carnis ſunt, ſapientem: Scandalum mihi es, hoc eſt infirmitas mihi es. Sed & omnes diſcipuli eius dilecti ſimul cum talibus infirmantur, & ſcandalum patiuntur dicentes: Quis infirmatur, & nõ infirmamur? Quis ſcandalizatur, & non urimur nos? Et ſi diſcipuli eius coinfirmantur infirmis, quãto magis ipſe Saluator creator ipſorum? Nam quem maior miſericordia tenet hominũ infirmorum, grauior conſtringit infirmitas talis. Cùm ergo unum fratrum infirmorũ uiſitauerimus, aut per doctrinam, aut per increpationem, aut per cõſolationem, aut precibus, aut terrore iudicij, aut aliqua bona opera facientes in eum, fecerimus meliorare in Chriſto, ipſum Chriſtum uiſitauimus, & confortauimus infirmatũ, & cæteros diſcipulos Chriſti talibus paſsionibus coinfirmantes refrigeramus, ſicut Paulus ad Philemonem dicit: Gaudium enim magnũ habuimus, & conſolationem in charitate tua, quia uiſcera ſanctorũ requieuerũt per te frater. Et ne putes eſſe blaſphemum, infirmũ dicere Chriſtum. Ipſe enim ex infirmitate eſt crucifixus propter miſericordiã, & ipſe infirmitates noſtras portat, & omnes nori ipſius. Deinde omne quod hic eſt, carcer eſt Chriſti & eorũ qui ſunt ipſius. Propterea eamus ad eos qui in domo uinculorum iſtorum habentur quaſi in carcere, & ſunt in hoc mundo degentes, quaſi carcere naturæ neceſsitate cõſtricti. Cùm ergo abierimus ad tales, & omne opus bonum fecerimus in eis, uiſitauimus eos in carcere, & Chriſtum in eis. Videamus autẽ niſi generaliter hæc intellecta, & ad ſimplicem humanitatẽ nos exhortantur, & ad omnia laudabilia facta, ut benedictionẽ dignis dicentem: Venite benedicti patris mei: conſequi quis ualeat dignè. Non autẽ iuſti obliti eorum quæ gerunt, tunc reſpondebunt ei dicentes: Domine quãdo te uidimus eſurientem: & cætera:] ſed humilitatis cauſa laude benefactorum ſuorum indignos ſe proclamantes. Ipſe autẽ uolens eis oſtendere ſuam compaſsionem in ſuis, etiam ſe pronunciat eſſe in quibus fuerint fratres eius, dicens:

Spiritualia indumenta. *Coloſſ. 3.* *Ioan. 17.* *Luc. 22.* *Matt. 16.* *Philem. 1.* *Eſa. 53.*

AMEN dico uobis, ex eo quod feciſtis uni minimorum iſtorum fratrum meorum, mihi feciſtis.] Videamus nunc quod dicit iuſtis: Venite benedicti patris mei: iniuſtis autẽ: Diſcedite à me: cùm fuiſſent utiq; fideles: & intelligemus impletum in eis quod ſcriptum eſt: Omni habẽti dabitur, & abũdabit: ab eo autem qui nõ habet, etiam quod uidetur habere auferetur ab eo. Nam propinqui ſunt uerbo, qui ſeruant Dei mandatũ, & uocãtur ut adhuc magis propinquiores efficiantur audientes: Venite benedicti patris mei. Longè autẽ ab eo ſunt, etſi uideãtur aſsiſtere ei, qui non faciũt mandata ipſius. Propter hoc tolletur ab eis, & quòd ſibi uidebãtur aſsiſtere ei audiẽtes: Diſcedite à me: ut qui modò uel uidẽtur eſſe ante eũ, poſtea nec uideãtur. Propter quod & nos debemus nos conſeruare ne audiamus & ipſi, & quaſi elongantes nos ipſos à Domino: Diſcedite à me: & omnia faciamus, ut dicat ad nos: Venite benedicti patris mei. Cõſiderandum eſt autẽ, quoniã in ſanctis non ſolùm dictũ eſt, Benedicti, ſed cum additamento: nõ qualemcunq; honorẽ habẽtes, id eſt benedicti nõ alicuius alterius, niſi Dei patris. Ecõtra autẽ quibus dicitur, Maledicti: non dicitur, Maledicti patris mei. Nam benedictionis quidem miniſtrator eſt pater, maledictionis autẽ unuſquiſq; ſibi eſt auctor, qui maledictione digna eſt operatus. Qui autem recedunt ab Ieſu, decidunt in ignem æternum, qui alterius generis eſt ab hoc

Qui longè à Deo abſint. *Benedictionis & maledictionis qui ſint auctores.*

igne

igne quem habemus in usu. Nullus enim ignis inter homines est æternus, sed nec multi temporis, extinguitur enim citò. Aeternus autem ignis est ille, de quo & Esaias dicit in fine prophetiæ suæ: Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Forsitan talis substātiæ est, ut inuisibilia comburas ipse inuisibilis constitutos, secundum quod ait Apostolus: Quoniam quæ uidentur temporalia sunt, quæ autem non uidentur æterna. Si ergo quæ uidentur temporalia sunt, quæ autem non uidentur æterna sunt: necesse est si uisibilis est ille ignis, & temporalis sit. Si autem æternus est, & inuisibilis est, quo puniuntur qui recedunt à Saluatore. Tale est quod dicit & Iob: Comedet eum ignis qui non accenditur. Ne autem mireris audiens esse inuisibilem ignem & punientem, cùm uideas inter homines calorem corporibus accidentē, & non mediocriter cruciantem, maximè eos qui ab eo ualidissimè molestantur. Et considera, quoniā regnum quidem non alijs præparatum dicit à constitutione mundi, nisi iustis, & ideo reddet eis ipsum rex eorum Christus. Ignem autem æternum non illis quibus dicitur: Discedite à me maledicti: paratum ostēdit, sicut regnum iustis, sed diabolo & angelis eius. Quia quantum ad se homines non ad perditionem creauit, sed ad uitam & gaudium: peccantes autē coniungunt se diabolo, & sicut qui saluantur sanctis angelis coæquantur, & fiunt filij resurrectionis & filij Dei & angeli: sic qui pereunt, diaboli angelis coæquantur, & fiunt filij eius.

Esa. ult. — *De igne æterno.* — *Iob 20.*

ESVRIVI enim & non dedistis mihi manducare: & cætera.] Scriptum est ad fideles: Vos estis corpus Christi, & membra ex parte. Sicut ergo anima habitās in corpore cùm non esuriat quantum ad suam substantiam spiritalem, esurit tamē unumquemq; corporis cibum: quia copulata est corpori suo: sic & Saluator patitur quæ patitur corpus eius Ecclesia, cùm sit ipse impassibilis quantum ad suam diuinitatē. Sanctis enim indigentibus cibo, & ipse esurit. Alijs autem membris suis necessariam habētibus medicinā, & ipse quasi infirmus necessariā habet. Itē alijs susceptione opus habētibus, ipse quasi peregrinus in eis quærit ubi caput suū reclinet. Sic & in nudis alget, & in uestitis uestitur. Et si ex dilectione Paulus dicit: Quis infirmatur & non infirmor? & hoc magis ad laudē respicit Apostoli, ostendēns magnitudinem charitatis suæ circa fideles: quomodo nō magis quam Paulus & omnis homo dilectione ornatus, filius charitatis Dei Saluator dicere potest conuenienter? Quis infirmatur & nō infirmor? quis scandalizatur, & non ego uror? Propter quod dicit, Infirmus fui: sic &, In carcere fui, & non uisitastis me. In carcere enim membro Christi constituto, ipse non est solutus à carcere qui dicit de iusto: Cum ipso sum in tribulatione, hoc est contribulor ei. Sicut enim qui meus est, in tribulatione meū est: sic & ego in tribulatione cum eo sum. Et hoc dico non ignorans uulgariorem illam traditionem. Et hoc considera, quia immoratur in unoquoq; uerbo loquens ad iustos, & laudans eos, & per singulas species eorum benefacta dinumerat. Loquens autē ad iniustos præcidit compēdians & concolligēs malefacta eorum in breue id est, iustis quidē de infirmitate dicit: Infirmus fui, & uisitastis me. Separatim autē de carcere: In carcere fui & uenistis ad me. Ad iniustos autem cùm potuisset similiter facere, Infirmus fui, & non uisitastis me, In carcere fui, & non uenistis ad me: præcidens narrationē subiunxit utrumq; dicens: Infirmus fui & in carcere, & non uisitastis me. Quoniam misericordia iudicis erat, benefacta quidem hominū largiùs prædicare & ampliare, malefacta autem eorū transitoriè memorare & breuiare. Sed & iusti immorantur in unoquoq; uerbo dicentes: Quando te uidimus esurientem & cibauimus, aut sitientem & potauimus, aut nudum & uestiuimus, aut peregrinū & collegimus? Aut quādo te uidimus infirmū, aut in carcere? Quoniam propriū est iustorū, beneficia sua relata sibi in facie, diligenter & per singula refutare causa humilitatis: tanquam si dicente Domino, Hoc & hoc & hoc bonum in me fecistis: illi recusantes dicāt, Nec hoc nec hoc nec hoc fecimus tibi. Iniusti nō ita per singula, sed cursim dicunt: Quando te uidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinū, aut nudum, aut infirmū, aut in carcere, & nō ministrauimus tibi? uerbū, Ministrauimus tibi, ad omnia referētes, & quasi præcidentes & prætereuntes crimina singula, ut non grauiora uideantur diligenter & singillatim enumerata: quia proprium malorū hominum est culpas suas excusationis causa, aut nullas uelle ostēdere, aut leues & paucas. Sed & responsio Christi tam ad iustos facta quàm ad iniustos, hunc ipsum significat intellectum. Volens enim iustorum benefacta ostendere grandia, peccatorum autē culpas nō grandes, ad iustos quidē dicit: Ex eo quod fecistis uni ex minimis istis fratribus meis, mihi fecistis: ad iniustos autē sic: Ex eo quod nō fecistis uni ex minimis istis, nec mihi fecistis: non adijciens, Fratribus meis: quemadmodū cum loqueretur ad iustos. Nam abusiuè quidem omnes credentes in Christo fratres sunt Christi: reuera autē fratres eius sunt, qui perfecti sunt, & imitatores sunt eius: sicut ille qui dixit: Imitatores mei estote sicut & ego Christi: qui possunt dicere: Pater noster qui es in cœlis. Gratius est autem apud Deum opus bonum quod fit in sanctioribus, quàm in minimis sanctis: & leuior culpa est negligere minùs sanctos quàm sanctiores. Minimos autem hîc dicit, aut quasi in mundo minimos existimatos, aut quia apud seipsos minimi erant. Volētes enim apud Deum fieri magni, seipsos minimos faciebant,

1. Cor. 12. — *Christi erga fideles συμπάθεια.* — *2. Cor. 11.* — *Psal. 91.* — *1. Cor. 10.* — *Mirum.*

bant, quasi charissimi discipuli eius qui dixit: Discite à me quia humilis & mitis sum corde. Et hoc attende, quoniam cum priùs dixisset: Venite benedicti: deinde: Discedite maledicti: quoniam proprium boni Dei est priùs recordari benefacta bonorū quam malefacta malorum: postea in exitu utrorumq; priùs nominat pœnam malorum, deinde uitam bonorum dicens: Et abibunt illi in pœnam æternam, hi autem in uitam æternam: ut primùm quæ timoris sunt euitemus mala, postea quæ honoris sunt, appetamus bona.

Matt. 12.

INITIVM EXPLANATIONIS CAP. XXVI.

ET factum est postquam consummauit Iesus omnes sermones hos, dixit discipulis suis.] Volens ostendere quòd omnia in pondere & numero & mēsura constituit Deus, dicit in aliquo loco ad matrem suam: Nondum uenit hora mea. Item: Nūc anima mea turbatur, & quid dicam? Pater salua me ex hac hora. Sed propter hoc ueni in hāc horam. Item: Pater uenit hora, clarifica filium tuum, ut & filius tuus clarificet te. Sic & horam cōstituit passionis filij sui. Ideo etsi frequēter insidias passus est à Iudæis, nihil potuit pati discedēte ab eo diabolo usq; ad tempus: & nihil pati poterat, donec consummaret omnes sermones suos, quos proposuerat dicere discipulis suis. Propterea postquam cōsummauit omnes sermones hos, tunc dixit discipulis suis. Et uide quia non dixit simpliciter, Postquam consummauit omnes sermones: sed addidit, Hos omnes, id est, quos iā locutus fuerat, nō quos adhuc fuerat locuturus. Adhuc enim oportebat eum etiam alios loqui sermones, postquam traderetur, & in Bethania in domo Simonis leprosi de muliere accedente ad se: item & pascha facere cum discipulis suis, & conuincere proditorem latentem, & gratias agere, & porrigere eis panem & calicem. Oportebat eum & prædicere discipulis suis, quòd essent scandalizandi: & Petro, quoniam ante galli cantum ter fuerat negaturus. Adhuc autem oportebat eum hora appropinquante magis orare nō semel, nec bis, sed ter, donec hora pleniùs adueniret.

Ioan. 2. / 12. / 17. / Mar. 1.

TRACTATVS XXXV.

IN illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ad crucifigēdum: & reliqua.] Si ergo etiam hora fuerat definita secundū quod diximus, ut non traderetur ante omnem doctrinā, quomodo non magis & dies fuerat definitus, ut pascha nostrū Christus immolaretur, dissoluens Iudaicum pascha, & tradens secundum nouum testamētum discipulis suis? Oportebat etiā mensem esse definitum paschæ. Ego autem puto etiam annum, de quo & Propheta dicebat: Prędicare annum Domini acceptum & diem salutis. Prædicit ergo discipulis suis præmuniens eos, ut ne priusquam audiant quæ fuerant euentura subitò uidentes tradi ad crucem magistrū, obstupescant pauore propter passionem Domino accidētem. Ideo dixit eis: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ad crucifigendum. Non autē sicut arbitrabātur quidā, hoc dicere uult, Quia post biduum paschæ dies adueniet, sed quia post biduum nouum pascha fiet. Nec enim dixit, Post biduum pascha erit, aut ueniet: ut ne ostēderet illud pascha futurū quod fieri solebat secundum Legem: sed, Pascha fiet, hoc est quale nunquā fuerat factum, ut per hoc nouū pascha illud succidat antiquum. Denique sic addit: Et filius hominis tradetur ad crucifigendum. Post duos autem dies factum est pascha secundū quod fuerat prophetatum ab eo, quādo traditus est in nocte, & dixit osculanti se Iudæ: Amice ad quid uenisti? Si autē post biduum pascha factū est, quarta decima luna, manifestū est quia quando ista dicebat, secūdum Iudæos undecima erat luna, quando & parabolas supradictas exposuit. A quo autē traditus est, hîc non est scriptum. Congregabis autē de scripturis, quoniā & pater tradidit eum secundū quod scriptum est: Qui unico filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Secundū alias autē scripturas Iudas tradidit illum. Sed & satanas qui intrauit in Iudā tradidit eum. Sed & principes sacerdotum & seniores tradiderūt eum. Propterea hîc impersonaliter posuit, Tradetur, nō dicēs à quo: quod uerbū potest ad omnes respicere qui tradiderūt eum. Sed nō omnes eodē proposito tradiderunt. Deus enim tradidit eum propter misericordiam circa genus humanum, quòd unico filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Cæteri autem tradiderūt eum iniquo proposito, unusquisq; secundum malitiam suam, Iudas propter auaritiam, sacerdotes propter inuidiam, diabolus propter timorem, ne auelleretur de manu eius genus humanū per doctrinam ipsius, non aduertens quoniam magis eripiendum fuerat genus hominum per mortem ipsius, quàm fuerat ereptum per doctrinam & mirabilia. Traditus est enim ad crucifigendum, ut exuens principatus & potestates fiducialiter triumphet eos in ligno.

1 Cor. 5. / Esa. 61. / Pascha nouū. / D. Iesus à quibus et quo fine morti traditus. / Rom. 8.

TVNC congregati sunt principes sacerdotum & scribæ & seniores populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur Caiphas, & consiliū fecerunt, ut Iesum dolo tenentes occiderent. Dicebant autē: Non in die festo, ut ne tumultus fiat in populo.] Quod dixit Propheta: Et principes cōuenerunt in unum aduersus Dominū & aduersus Christum eius: tunc impletum uidetur cùm principes sacerdotum & seniores populi cōgregati sunt in domū principis sacerdotū

Conspiratio pontificum Iudaicorum aduersus Christū. / Psal. 2.

aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Nō ueri sacerdotes, sed populi, & seniores non aliorum, sed illius qui uidebatur populus Dei, uerè autē populus erat Gomorrae, quoniam dixerunt: Crucifige, crucifige eum, & tolle talem de terra. Et quod dixerat Esaias: Audite uerbum Domini principes Sodomorum, attendite legem Dei plebs Gomorrae: conuenit illis insidiantibus Iudaeis qui fuerunt in generatione temporis Christi. Et quod dicit Ezechiel ad Hierusalem: Iustificata est magis Sodoma ex te: magis conuenit dici ad Hierusalem super quam Dominus fleuit, quàm ad tempus Prophetae. Peiora enim Sodomis peccauerunt principes populi quia non intelligentes summum sacerdotē Dei, insidiati sunt ei: & seniores populi non cognoscentes primogenitum uniuersae creaturae, & seniorem omnibus creaturis, consiliati sunt cōtra eum. Et propter atrium puto illud in quo consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent, desolata est Hierusalem. Oportebat enim iam non esse ciuitatem quae aduersus totius mundi egerat fundatorem: quę prius quidem occiderat Prophetas, postmodum autē Dominum prophetarum.

Matt. 27. *Esa. 1.* *Ezech. 16.*

VT dolo eum tenerent.] Ideo conuenienter de eis dixit Propheta: Disperdat Dominus uniuersa labia dolosa. Dolo autem eum tenere & occidere uoluerūt, ut ne tumultus fiat in populo illo, qui multa signa & prodigia Iesum uiderāt faciētem. Et propterea multi quidē ex his erant pro eo qui fortè dixerant, quia magnus Propheta surrexit in Israel. Alij autem erant aduersus eum qui dixerant: Hic nō eijcit daemonia nisi in Beelzebub principe daemoniorū. Necesse ergo erat tumultum fieri Domino comprehenso, propter diuersa studia populi diligēris Christum & odientis, credentis & non credentis. Steterit enim consilium eorum quasi firmum, cùm ipsi qui consiliabantur staturi non essent, ut non in die festo occideretur, sed in alio die: ut dicet ut pascha nostrum immolaretur Christus, ut relinquentes azyma Iudaeorum festiuemus in spiritalibus azymis & ueris. Cōsidera autem si potes omne uerbum quod profitetur quocunque modo doctrinam Dei, dicere principem esse sacerdotum Dei. Cùm sint autē multa falsorum dogmatum uerba quasi sacerdotes Dei, non autem Dei sed populi qui seductus ab eis est, consiliantur aduersus unum & uerum Dei uerbum. Verbum autē Dei praebet quidē se insidiantibus, nihilominus tamen resurget, non immutatū neque corruptum ab eis: & in coelum ascendet, ut suscipiat eos qui tollunt crucem suam & sequuntur eum.

1. Cor. 5. *Allegoria.*

CVM autem esset Iesus in Bethania in domo Simonis leprosi accessit ad eum mulier habēs alabastrum unguenti preciosi, & effudit super caput eius, recumbēte eo. Videntes autem discipuli eius indignati sunt: & caetera.] Multi quidem existimāt de una eademque muliere quatuor Euangelistas exposuisse, quia conscripserunt tale aliquid de muliere, & omnes similiter alabastrum unguenti nominauerunt. Ioannes autem pro alabastro posuit libram unguenti. Sed & quod dicitur: Potuit hoc uenundari, & pauperibus dari: dixerunt Matthaeus & Marcus & Ioannes: & quoniam ad sepulturam suam unguentum illud Christus pronunciauit effusum, ipsi exposuerunt: & quoniam in Bethania in domo Simonis leprosi factū est, ipsi tres conscripserunt. Ioannes autem Bethaniam quidem dixit, ubi fecerunt ei coenam, & Martha ministrabat, & Lazarus unus erat ex discumbentibus, & Maria accepit libram unguenti nardi pistice preciosi: & caetera. Ex quibus apparet, quia ipsi ei fecerunt coenam. Lucas autē, quamuis non leprosum posuit Simonem, tamen pharisaeum dixit fuisse, qui rogauerat Iesum ut manducaret cum eo: sicut de nomine eius Dominus ipse testatur, dicens ad eū ibi: Simon Simon habeo quid tibi dicere. Multa ergo similitudo & cognatio quaedam de muliere apud quatuor Euangelistas. Dicam tamen ad eos qui arbitrantur unam fuisse mulierem de qua omnes Euangelistae scripserunt. Putas quòd haec mulier quae effudit super caput Iesu preciosum unguentū, sicut Matthaeus & Marcus exposuerunt, ipsa & myrrha unxit pedes ipsius: sicut Lucas & Ioannes exposuerunt? Non est autem possibile, ut de eadem muliere exponentes Euangelistae cùm essent consummati in eodem intellectu, & in eodem spiritu, & in eadem sententia qui fuerant ministraturi salutem ecclesiarum, contraria sibi dixissent. Si autem aliquis arbitratur ipsam fuisse quae unxit ungento Domini pedes apud Lucam & Ioannem, dicat nobis si Maria ipsa erat quae apud Lucam fuisse scribitur in ciuitate peccatrix, quae discens quoniam recubuit in domo Pharisaei attulit alabastrum unguenti, & stans retrò secus pedes eius plorans lachrymis lauabat pedes eius. Nec enim credibile est, ut Maria quam diligebat Iesus, soror Marthae quae meliorē elegerat partem, peccatrix in ciuitate fuisse dicatur. Et putas quia mulier, quae secūdum Matthaeum & Marcum, effudit super caput Iesu preciosum unguentum, euentu non scribitur fuisse peccatrix? Quae autem secundum Lucam peccatrix refertur, non fuit ausa ad caput Christi uenire, sed lachrymis pedes eius lauit, quasi uix etiam ipsis pedibus eius digna, prae tristitia poenitentiae in salute stabilem operante. Et quae secundū Lucam est, plorat & multū lachrymat ut pedes Iesu lachrymis lauet: quae autē secundū Ioannem est Maria, neque peccatrix, neque lachrymans introducitur. Forsitan ergo quis dicet quatuor fuisse mulieres, de quibus cōscripserunt Euangelistae: ego autem magis consentio tres fuisse: & unam quidem de qua conscripserunt Matthaeus & Marcus, nullam,

Vnctio ante mortem & sepulturam. *Ioan. 12.* *Sepius ne an uerò semel tantùm unctus sit Dominus.* *Luce 7.* *Negat Mariā Lazari sororem, peccatricem fuisse dictam.* *Tres Mariae.*

Iam differentiam expositionis suæ facientes in uno capitulo: alteram autem fuisse de qua scripsit Lucas: aliam autem de qua scripsit Ioannes: quoniam differt ab alijs mulieribus, nõ solùm in his quæ scripta sunt de unguento: sed quoniã & diligebat Iesus Mariam & Martham: quamuis & ipsa in Bethania referatur fuisse, sicut & mulier de qua exponũt Matthæus & Marcus. Tertia differentia est, quoniam Matthæus quidem & Marcus in domo Simonis leprosi hoc factum fuisse exponunt: Ioannes autem, quoniam Iesus ante sex dies paschæ uenit in Bethaniam ubi erat Lazarus, quem suscitauerat Iesus, & fecerunt ei cœnam: & non simul, sed Maria & Martha, foriè & Lazarus: & Martha ministrabat, Lazarus autem erat unus ex discumbentibus. Adhuc autem secundum Ioannem ante sex dies paschæ uenit in Bethaniam, quãdo & fecerunt ei cœnam Maria & Martha. Hic autem quando & recumbentem in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier, post biduum pascha erat futurum, sicut dictum est suprà. Restat ut aliquis dicat: Si de altera muliere Matthæus & Marcus scripserunt, de altera autem Ioannes, de tertia uerò Lucas: quomodo in persona unius mulieris semel à Christo increpati discipuli quasi malè indignantes de facto mulieris non se emendauerũt, ut ne super alteram mulierem similiter facientem indignarentur? Propterea sciat quia apud Matthæum & Marcum discipuli indignantur ex bono proposito, apud Ioannem autem solus Iudas furandi affectu, apud Lucam autem murmurat nemo. Ex his ergo & alijs quæ & ipse poteris obseruare, certum est quoniam aut sibi contraria dicunt Euangelistæ, ut quidam eorum mentiantur: aut si hoc impium est credere, necesse est dicere non de eadem muliere omnes cõscripsisse Euangelistas, sed aut de tribus, aut de quatuor. Dicet autem aliquis paulo audacior. Forsitan secundum historiam una quædam mulier fuit quæ tale aliquid fecit. Pone autem & alterã si uis & tertiam, tamen & principaliter Euangelistarum propositum fuit respiciens ad mysteria: & non satis curauerunt, ut secundum ueritatem enarrarent historiæ, sed ut rerum mysteria quæ ex historia nascebantur, exponerent. Propter quod & adtexuerunt quosdam sermones mysteriorum intellectibus conuenientes & consonos. De his autẽ quæ apud quatuor exponuntur Euangelistas causa mulierũ uel unius mulieris, sicut existimant multi diligentiùs tractauimus exponentes Euangelium secũdum Ioannem, quæ uidebantur nobis cùm similia essent & cognata, quasi cõtraria & distantia. Nunc autem ea breuiter perstringamus. Rationabiliter ergo Lucas cùm de peccatrice muliere loqueretur, introduxit eam flentem abundantiùs, ut etiã Iesu pedes lauaret: & nõ infundentem quidẽ unguentum, sed tantùm ungentem non caput, sed pedes. Illa autẽ quæ non accusabatur peccatrix, non unxit, sed effudit, & non super pedes, sed super caput. Si autẽ quis & quæ de Maria Lazari sorore scripta sunt tractet, quæ & ipsa unxit Domini pedes, notet sibi quæ scripta sunt ibi, quoniam omnis domus repleta est ex odore unguenti: quod non est scriptum de ea quæ dicebatur esse peccatrix. Sed nec de muliere de qua scripserunt Matthæus & Marcus, quæ non dicebatur fuisse peccatrix, tale aliquid scriptũ est, quia omnis domus repleta est ex odore unguenti. Forsitan per differentias istarum mulierum, differentiæ fidelium demonstrantur: quorũ quidam quidem effundunt super caput Iesu preciosum unguentum: alij autem nõ caput ungunt, sed pedes: alij autem nõ infundunt largiter, sed ungunt tantùm. Vngentium uerò quidam tali ungunt unguẽto, ut omnis domus impleatur ex odore diuinitatis ipsius, alij autẽ non tali quidem, tamen & ipsi acceptabili apud Christũ, quoniã & ipsi ungunt pedes eius unguento, quos pharisæus nec oleo unxit. Oportebat aũt hæc in Bethania fieri, quæ interpretatur, Domus obedientiæ, & ab hac quę super caput domini effudit unguentum, non accusata quasi peccatrix in ciuitate, & à Maria, apud quam cum fieret conuiuium Iesu, accessit ad eum & unxit. Domũ autem obedientiæ, Ecclesiam intelligi oportere dubitat nemo. Illa autẽ quæ apud Lucam dicebatur peccatrix, adhuc non erat digna in Bethania esse, quamuis pœnitentiam peccatorum suorum agebat. Adhuc enim minus habebat, ut postmodum inueniretur in domo obedientiæ facta, ut iam consummata neq; peccatrix diceretur, nec lachrymans & lauans Domini pedes, sed & ipsa effundens unguentum super caput ipsius. Sed & Simon obedientiæ mysterium est, quoniam sic interpretatur, sed obedientialiter non spiritus: propter quod Simon eleuatus à litera Legis per Iesum ad legem spiritalem, iam nõ erat Simon tantùm, sed factus est etiam Petrus, & pro ædificatione Iudaica dignus habitus est ædificatione Ecclesię super petram fundandæ. Factus est ergo Iesus in domo Simonis quidẽ, & alicuius obedientis, tamẽ leprosi, & adhuc opus habentis mundatione ab Iesu. Non autem memoratum est apud Lucam de Simone, quoniam & leprosus erat. Existimo quoniam ipse debitor erat quinquaginta denariorum, & iam acceperat remissionem eorum, quoniam dilexerat modicum. Tamẽ diligens aliquantulum, rogauit eum ut manducaret cum eo. Accessit autem mulier, non peccatrix secundũ Matthæum & Marcum alabastrum habens unguenti preciosi. Et cõsidera quàm cautè apud hos qui peccatricem non retulerunt, unguentum eius quasi preciosum laudatur. Apud Lucam autem qui exposuit peccatricem, unguentum simpliciter nominatur, nec preciosum, nec nardi pisticæ, ut ex odore

Ioan. 11.

Obiectio.

Differentiæ fidelium.

Ecclesia domus obedientiæ.

Simon.

eius impleretur domus. Adhuc enim habere nõ poterat unguenta huiusmodi:sed hoc erat magnum,quia uel unguẽto poterat ungere Domini pedes. Huius autẽ mulieris preciosum fertur unguẽtum. Nec enim decebat esse non preciosum quod super caput Saluatoris effundebatur. Et super unguentum quidem peccatricis ungentis Domini pedes,& non effundentis, neq; indignati sunt discipuli,neq; doluerunt,nec dixit Iudas: Quare unguentum hoc non est uenundatum trecẽtis denarijs, & datum est pauperibus? Super mulierem autem apud Matthæum & Marcum indignati sunt discipuli, & doluerunt perditionem unguenti quod decurrebat à capite eius ad cæterum corpus. Nam etsi poterat uenundari unguẽtum illud multo precio & dari pauperibus,tamen non debebat fieri hoc, quia conueniens erat ut super caput Christi infunderetur sancta & decenti infusione. Qui autem contendunt intelligere ista secũdum simplicem textum,dicant effusum unguentum super caput Iesu laudabiliter, qualem habebat secundum textum decorem,ut effunderetur super caput talis & tanti magistri. Non erat ergo unguentum illud pauperibus dignũ,nec conueniens,quantum ad suum honorẽ,ut diuideretur in multos, sed ut integrũ manens effunderetur super caput tantummodo Iesu. Propter quod & mulierem quæ fecerat hoc,suscipit Iesus,& indignantibus discipulis dicit: Sinite eam, & nolite ei molesti esse,quoniam bonum opus operata est in me. Vsq; adeo autẽ efficax est huiusmodi laus operis boni, ut exhortetur omnes nos odoriferis & diuitibus operibus implere Domini caput: ut & de nobis dicatur,quia semper quidem habemus, quàm diu in hac uita consistimus, pauperes nobiscum,& opus habentes cura eorũ qui profecerunt in uerbo, & diuites facti sunt in sapientia Dei, non autem possunt sufficere, ut semper diebus & noctibus habeant secum filium Dei, uerbum Dei & sapientiam, & omnia quicquid est dominus noster Saluator. Vide & quod ait: Bonum opus operata est in me: quia non dixit de peccatrice ungente pedes ipsius: Quia bonum opus fecit in me. Si autem oportet discurere & quod ait: Ad sepeliendum me fecit: comparans ei quod dicitur:Consepulti sumus Christo per baptismũ,& consurreximus ei. Adhuc autem hoc considera, quoniam de muliere secundum Lucam non est dictum, Amen dico uobis, ubicunq; prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. De muliere autem secundũ Matthæum & Marcum,hoc scriptum est.Iustum enim erat nõ de illa quæ unxerat pedes, sed de hac quæ unguentum effuderat super caput eius, dici: Vbicunq; prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. Si ergo uolumus ut de nobis dicatur quòd facimus in Iesu, effundentes preciosum unguentum super caput ipsius,proficiamus ab unctione pedum eius ad effundendũ preciosum unguentum super caput eius. Quid autem est oleum,& quid unguẽtum? Vnguentum autem quod proficit ad corpus Christi ungendum,& quod ad caput,difficile est explicare. Tamen id quod nobis uidetur,demõstrare tentabimus,certissimẽ cognoscẽtes,quia oleum ubiq; in scripturis aut opus misericordiæ intelligitur,quo lucerna uerbi enutrita clarescit:aut doctrina,cuius auditu assiduo uerbũ fidei quod est accẽsum in nobis,nutritur, & clarius lucet. Sicut ergo generaliter omne quo quis ungitur oleum appellatur,olei autẽ aliud est unguẽtum,item unguenti aliud est mediocre unguentum,aliud preciosum:sic omnis actus iustus opus dicitur bonum. Operis autem boni,aliud est quod facimus propter homines, uel secũdum homines: aliud autem quod propter Deum & secundum Deum. Item hoc ipsum quod facimus propter Deum,aliud est quod proficit ad usum hominum,aliud quod nõ proficit ad usum hominum, sed tantùm ad gloriam Dei. Vtputa,bene quis facit homini naturali iustitia motus,nõ propter Deum,quomodo faciebant interdum & gentes, & multi faciũt homines: opus illud oleum est uulgare,non magni odoris,& ipsum tamen acceptabile apud Deum:sicut Daniel significat dicens ad Balthasar Deum non cognoscentem: Audi consilium meum rex, & peccata tua eleemosynis redime. Tale aliquid dicit & Petrus apud Clemẽtem, quoniam opera bona quæ fiunt ab infidelibus in hoc seculo eis prosunt, non & in illo ad consequendã uitam æternam. Et conuenienter,quia nec illi propter Deum faciunt,sed propter ipsam naturã humanam. Qui aũt propter Deum faciũt,id est fideles,nõ solùm in hoc seculo proficit eis,sed in illo,magis autẽ in illo. Quod autẽ fideles faciunt propter Deum,hoc est unguentũ boni odoris. Hoc ipsum aũt opus fideliũ propter Deum,quod est unguentũ,aliud fit ad utilitatem hominũ, utputa eleemosynæ, infirmorũ uisitationes,peregrinorũ susceptiones,humilitas,mansuetudo,indulgẽtia,& cætera huiusmodi quę hominibus prosunt. Hęc qui facit in Christianos,pedes Domini ungit unguẽto,quia ipsi sunt Domini pedes cum quibus ambulat semper: quod præcipuẽ solẽt facere pœnitẽtes pro remissione peccatorum suorum. Et illud est opus quod dicitur unguentũ odoriferum quidem,non aũt summum. Qui autẽ castitati studet, in ieiunijs & orationibus permanet, in aduersis patientiam habet sicut Iob,in tentationibus ueritatem Dei non timet cõfiteri: quæ omnia cæteris hominibus nihil prosunt,sed tantum ad gloriã Dei proficiũt: hoc est unguentũ quod ungit caput domini Christi,& exinde per totum corpus Christi,id est per totam decurrit ecclesiam;

Christus mulieris, quę unxerat ipsum, factum probat.

Rom. 6.

Quomodo nos Domini corpus ungere possimus.

Dan. 4.

Petri iudicium de uirtutibus Ethnicorum.

Ecclesiam: & hoc est unguentum ualde preciosum, ex cuius odore tota repletur domus, hoc est Ecclesia Christi. Et hoc opus est proprium non pœnitentium, sed perfectorum sanctorum. Aut certè doctrina quæ necessaria est hominibus, per quam nutriuntur animæ pauperes in spiritalibus bonis, aut fortè & debiles in peccatis, hoc est unguentum mediocre, quo pedes Domini unguntur. Agnitio autem fidei ueræ, quæ ad solum pertinet Deum, unguentum est preciosum, quo ungitur caput Christi Deus.

Iudas pacificatur, de traditione & mercede, cum hostibus Christi.

TVNC abijt unus de duodecim qui dicitur Iudas Iscariotes ad principes sacerdotum & dixit eis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta stateres, & exinde quærebat opportunitatem, ut eum traderet eis.] Iudas interpretatur Confessor. Cùm sint ergo duo discipuli hoc nomine nominati, secundū quod Lucas Euangelista dinumerat inter duodecim fuisse Apostolos, Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem: quū nihil ergo à mysterio uacuum sit apud Christum, existimo duos discipulos Iudas in mysterio fuisse Christianorum confitentium fidem Christi: quorū una quidem pars fideliter permanet apud Christū, cuius mysterium fuit Iudas Iacobi, altera autē pars postquam credidit & confessa est fidē Christi, propter auaritiam reliquit Christum, & facta proditrix ueritatis ipsius, transijt ad hæreses, & ad falsos sacerdotes Iudæorum falsorum, id est, simulatorum Christianorū, & tradidit eis Christum quātum ad se, id est, uerbum ueritatis, ut crucifigatur & occidatur uerbū ueritatis ab eis: cuius mysteriū fuit Iudas Iscariotes, qui abijt ad sacerdotes, & de traditione Christi pactus est precium. Audiui quendam exponentem patriam proditoris Iudæ secūdùm interpretationem Hebraicam, Exsuffocatum uocari. Quod si ita est, magna conuenientiá inuenitur nominis patriæ eius cum exitu mortis ipsius, quoniam & ipse laqueo se suspendens prophetiam nominis patriæ suæ suffocatus impleuit. Hic ergo Iudas ad quem dictum est per Prophetam: Tu autem homo unanimis mihi dux meus & notus meus: cecidit cùm fuisset unus eorum quos Christus ad ducatum suscepit populi Christiani. Et uide quomodo quod scriptum est: Vos autē sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis, refertur modo ad illum principem qui cecidit tanquā fulgur de cœlo: modo ad Iudā, qui electus ad principatū Apostolatus, & quasi in cœlo constitutus, & ipse quasi fulgur antè cōstitutus cecidit in proditionis ruina, uadens ad uersus unum principem sacerdotum, qui in æternum factus fuerat sacerdos secundū ordinem Melchisedec, ad multos principes sacerdotū & aduersarios unius sacerdotis summi, ut uenderet precio uolentem redimere totū mundum à maledictione Legis & tonus peccati, & redimère nos non corruptibilibus pecunijs, sed precioso sanguine suo. Quid autē dixit Iudas ad sacerdotes, audiamus: QVID uultis mihi dare, & ego uobis eū tradā? Volebat enim accipere pecuniam, & tradere Verbum Dei. Quod faciunt omnes qui accipiunt aliquid corporalium aut mundialium rerum, ut tradant & ejciant ab anima sua Saluatorem, & uerbum ueritatis quod erat in eis. Et opportunè hoc uteris exemplo ad omnes qui quodcunq; peccatū facientes propter auaritiam & causam pecuniarum, aut alicuius lucri, uerbū Dei tradunt & cōtemnunt. Nā huiusmodi homines quasi manifestè clamare uidētur, & dicere uirtutibus aduersarijs præstantibus lucrum aliquod pro peccato transgressi uerbi Dei: Quid uultis mihi dare & ego eum uobis tradam? Quod & si traditus fuerit, fit quidem extra tradentem: uincens autem eos qui eum suscepisse uidentur, operatur decentia se, ut euacuare cupientes eum, nihil operentur in ipsum.

Matt. 27. Act. 1. *Psal. 82.* *Psal. 110.*

AT illi statuerunt ei triginta stateres: tantam ei dationē constituentes, quātos annos Saluator peregrinatus fuerat in hoc mūdo. Triginta enim annorum baptizatus cœpit Euangelium prædicare, quasi Ioseph factus triginta annorū erogaret frumēta fratribus suis. Nam sicut tunc propter filios quidē Israel à Deo fuerat præparatum frumentū illud, erogatum est autem etiam Aegyptijs: sic Euangelium sanctis quidē fuerat præparatum, tamen prædicatū est etiam infidelibus & iniquis. Ex tunc quærebat opportunitatem ut traderet eum. Qualem autē opportunitatem quærebat Iudas, Lucas manifestius explanauit dicens: Et quærebat opportunitatem, ut traderet eum eis sine turba: id est quando populus nō erat circa eum, sed secretius erat cum discipulis suis. Quod & fecit eum tradens post cœnam cum secretus esset in prædio Gethsemane. Arbitrabatur enim Iudas opportunitatem sibi esse post pactum quod fecit, quando cum multitudine non erat Iesus. Et uide nisi usq; nunc opportunitas ista uidetur proditoribus uerbi ueritatis, qui uolūt prodere Christum Deum Verbum in tempore persecutionis Christianorum, quando multitudo credentium non est circa uerbum ueritatis, nec potest impedire aut prohibere persecutores, maximè ubi pauci fideles habentur. Et cùm sit omnium rerum tempus, Salomone dicente, Tempus pariendi, & tempus moriendi: & cætera: tempus proditorum ueritatis proprium hoc est, quando non sunt circa Christum multi fideles.

Luc. 3. *Gen. 42.* *Luc. 22.* *Proditores Christi & ueritatis.* *Eccl. 3.*

PRIMA autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes ei: Vbi uis paremus tibi pascha manducare? Iesus autē dixit: Ite in ciuitatem ad quendam, & dicite ei: & cætera.] Apud Marcum autem sic dicitur: Et prima die azymorum quādo pascha immolabatur, dicunt ei discipuli

Discipuli, ea quæ ad esum Paschalis Agni requirebantur, preparãt.

scipuli eius: Quo uis eamus & præparemus tibi ut manducemus pascha? Et misit duos ex discipulis suis, dicens: Ite in ciuitatem, & ingredientibus uobis occurret uobis homo amphoram aquæ portans: & ubicunque ingressus fuerit, dicite patrifamiliâs: Magister dicit: ubi est diuersorium meum, ubi cum discipulis meis manducem pascha? Et ipse uobis ostendet locum in superioribus stratum magnum paratum, illic parate nobis. Sic ergo apparet quòd una eademque dies erat paschæ, quando oportebat immolare pascha azymorum, & quando oportebat tollere fermentum uetus, & azyma manducare cum carnibus agni. Et dies quidem paschæ una erat, azymorum autem septem, connumerata uidelicet die paschæ cum cæteris sex. Secundum

Ebionitarum & Iudaismo deliris refutat.

hæc forsitan aliquis imperitorum requiret, cadens in Ebionismum ex eo quòd Iesus celebrauit more Iudaico pascha corporaliter, sicut & primam diem azymorum & pascha, dicens quia conuenit & nos imitatores Christi similiter facere: non considerans quoniam Iesus cùm uenisset temporis plenitudo & missus fuisset, factus est de muliere, factus est sub Lege, non ut eos qui

Gal. 4.

sub Lege erant sub Lege relinqueret, sed ut educeret eos ex Lege. Si ergo ideo uenit ut educeret eos qui erant sub Lege, quanto magis non conuenit illos introire in Legem, qui priùs fuerant extra Legem? Ergo de litera quidem egredimur Legis: infra uirtutem autẽ spiritalem Legem constituti, spiritaliter celebrantes implemus omnia, quæ illic corporaliter celebrãda man-

1. Cor. 5.

dantur. Expellimus enim uetus fermentum malitiæ & nequitiæ, & in azymis sinceritatis & ue-

Ioan. 6.

ritatis celebramus pascha, Christo nobiscum coepulante secundum uoluntatem agni dicentis: Nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis uitam manentem in uobis. Qui tulit peccatum mundi, & prohibet uerum exterminatorem non solius Aegypti, sed totius generis humani exterminatorem tangere non celebrantes festiuitatem

Allegoria de esu agni Paschalis.

paschæ secum. Et ascendimus ipso Domino nobiscum constituto ab inferioribus ad locum superiorem, in quo diuersorium est quod demonstratur ab intellectu, qui est in unoquoque homine paterfamiliâs discipulis Christi. Hæc autem domus superior sit nobis magna, ut capiat Iesum uerbum Dei & sapientiam & ueritatem, & omne quod est filius Dei, qui non capitur nisi à magnis sensu. Et sit domus hæc præparata à patrefamiliâs intellectu, filio Dei, non solùm in loco superiori, nec tantummodo magna, sed etiam mundata, nullo modo habens malitiæ sordes, quasi à scopis Legis coadunitas atque proiectas. Sit domus ista & in ciuitate Dei, id est in Ecclesia. Sit autem domus illius princeps non quasi cuiusque cognitum habens nomen, ideo & mysticè dicit Iesus; Ite ad quendam. Et illi dicant, qui Christo præparant pascha: Magister dicit, Apud te faciam pascha cum discipulis meis. Annuncient enim patrifamiliâs illi & quod dicit, Magister dicit, ubi est diuersorium ubi cum discipulis meis manducem pascha? ut paterfamiliâs ille qui præparat diuersorium Iesu & discipulis eius, ascendat locum superiorem & stratum & paratum & magnum, ut ueniens illuc Iesus festiuet cum discipulis suis. Ego autem puto quòd homo qui ingredientibus discipulis in ciuitate occurrit eis amphoram aquæ portans, quem uoluit Iesus ut sequerentur discipuli eius euntem in domum, qui subtilem illam aquam domui apportabat, ut non solùm esset mundata, sed etiam aquis pleniùs eluta: erat quidam ministrans patrifamiliâs, id est intellectui, portans mundatoriam aquam in fictili uase, ut sublimitas uirtutis sit Dei. Aut certè potabilem aquam subministrabat in illo fictili uase, ut filius quidem Dei generationem præbeat uitis: ille autem intellectus minister ex Lege & Prophetis aquam portet quæ misceatur cum uino Euangelici uerbi. Nos ergo qui optamus de Ecclesia esse, uolentes celebrare pascha cum Iesu, sequamur hominem illum qui uas baiulat huiusmodi aquæ, quem puto esse Mosen Legis datorem, spiritalem doctrinam portantem in corporalibus historijs. Qui autem accedunt ad Legem & Prophetas quasi ad eloquia ipsius Dei, non autem sequuntur eum spiritaliter qui uas baiulat aquæ uitæ, non celebrant pascha cum Iesu, nec calicem bibunt noui Testamenti. Præparent autem discipuli pascha Iesu: & post sermones discipulorum quibus catechizauerunt patremfamiliâs, id est, intellectum, ueniat & diuinitas unigeniti coepulans discipulis suis in domo prædicta. Scire tamen debemus quoniam qui in epulationibus & solicitudinibus secularibus sunt, non ascendunt in domum illam superiorem, nec uident magnitudinem eius, nec considerant stratus illius ornatum. Propterea nec celebrant cum Iesu pascha, nec accipiunt panem benedictionis ab eo, nec calicem noui Testamenti.

Querela Christi de proditore.

VESPERE autem facto discubuit cum discipulis suis, & edẽtibus eis dixit: Amen dico uobis, quoniam unus ex uobis tradet me.] Discipulis edentibus pascha secundũ Legis mandatum, dixit Iesus: qui sciebat quid esset in homine, & propterea non habebat opus ut aliquis te-

Ioan. 2.

stimonium daret ei de homine, & dixit de Iuda cũ cõsueto sibi iureiurando: Amen dico uobis, quoniã unus ex uobis me tradet. Cùm enim potuisset à principio proditorẽ specialiter demonstrare, hoc quidẽ nõ fecit: dixit aũt generaliter, q unus ex uobis me tradet, ut ex testimonio percussi cordis singulorũ qualitas ꝓbaretur: ut & discipulorũ ostẽderet bonitatẽ, quia plus crede-

bant

bant uerbis Christi, quàm conscientiæ suæ: & Iudæ malitiam, quia nec cognitori consiliorum suorum credebat ut turbaretur aut tristaretur, existimo, quia in primis putauit latere quasi hominem. Qui postquam uidit conscientiam suam notam Christo, amplexus est occultationem positam in uerbis ipsius: quorum primum infidelitatis erat, secundum autem impudentiæ.

ET contristati nimis cœperunt singuli dicere: Nunquid ego sum Domine?] Quæret autem aliquis quomodo si bonæ conscientiæ erant undecim Apostoli, quia mundi erāt ab omni proditione magistri, ut quid contristati sunt de auditu, quasi potuisset fieri ut unus esset ex ipsis de quo dicebatur? Existimo autem quoniam unusquisque discipulorū sciebat ex his quæ docuerat Iesus, quoniam mutabilis & ad malum uertibilis est natura humana: & quoniam in colluctatione aduersus principatus & potestates & rectores huius mundi tenebrarum potest fieri ut decidat homo, aut circumuentus, aut uim passus ab aduersarijs uirtutibus ad malū perficiendum. Hoc ergo considerantes unusquisq; discipulorum, ne forte ipse esset qui præcognitus esset proditor, cōtristati sunt ualde, propterea quod dictum fuerat eis, Vnus ex uobis me tradet: & cœperunt dicere quasi nescientes singuli futurū de se: Nunquid ego sum Dñe? Si autem habet rationem, quoniā propter hanc causam timens unusquisq; eorū dixit: Nunquid ego sum Dñe? de omnib. futuris timendū est nobis infirmis, qui nondum sapientiam perfectionis accepimus, secundum quā dixit Apostolus: Confido enim quia neq; mors, neq; uita: & cætera: potest nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu. Qui autē nondū perfectus est, dubitat de seipso quasi possit & cadere. Secundū quā infirmitatē humanā scribens Corinthijs Paulus dicebat: Sed castigo corpus meū, & seruituti redigo, ne forte cùm alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Et uide quod dicit: Ne forte cùm alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar, sic pronunciat, quasi timēs ne forte & cadere possit & reprobus fieri. Quod autē dixit: Confido: & cætera: confidentis hominis infirmi est, propter suam perfectionem, quoniam mille contraria separare eum à charitate Christi non ualeant. Quòd autem Apostoli adhuc erant infirmi, & iuste timebant, manifestū est ex eo quod dicit qui sciebat propositū singulorū: Quoniā omnes uos scandalum patiemini in me in hac nocte. Et quòd proponens quis meliora aliquoties ad malitiam transuertuntur uictus in colluctatione contrariorū uirtutū, manifestū est ex eo quod scriptū est de Petro: quoniā ipse quidē considerans propositū suū qualem circa Christū haberet affectum, respōdit non cum simulatione, sed ex ueritate cordis sui quantū ad se: Quoniā si omnes scandalizati fuerint, ego solus nō scandalizabor: Saluator autē sciēs infirmū eū in suis promissionib. fore, & quoniā breuis timor hominis facturus esset eum recedere à proposito meliori, dixit ad eum: Amen dico tibi, quoniā in hac nocte priusquàm gallus cantet, ter me negabis. Et talibus non est importunū dicere semper: Ne glorieris in Dño, nec em̄ scis quid pariat dies superuentura. Et Paulus similiter, Fratres, inquit, si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritales estis, confirmate huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerātes ne & uos tentemini, docens quoniā incertus est exitus noster de nobis, quāuis forte meliorū propositū habeamus. Hæc autē omnia recordantes, qm̄ nescimus quid pariat nobis dies superuentura, non inflabimur, neq; superbiemus, neq; gloriabimur aliquando, quāuis sciamus nos multa bona habere: sicut & Paulus cùm dixisset de se: Nihil mihi cōscius sum: superaddit, Sed nō in hoc iustificatus sum, tanq; sciens Deū sanctificantē quos præcognoscit, & quos prędestinauit uocātē.

Apostolorum ἀνδρεία
Eph. 6.
Naturam humanam ad lapsum procliuem esse.
Rom. 8.
1. Cor. 9.
Gal. 6.
1. Corinth. 4.

QVI intingit mecū manum in paropside, hic me tradet.] Videns eos de seipsis timentes, demonstrauit proditorem indicio propheticæ uocis dicentis: Qui manducat panem meum mecum, amplificauit aduersus me supplantationē. Nec em̄ discrepat illud ab hoc quod dicit: Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Et hoc quoq; considerandū est, quid utiq; nos uolēs docere Saluator signum dat discipulis de Iuda proditore, ex eo quòd cum Iesu manum suam in paropsidem intulisset, in quā, sicut existimo, intingebant carnes pascha edentes. Existimo autem quòd malitiam eius multam manifestam facere uolens hoc dixit: quoniam quem suscepit ad mensam cōmunem, & cōmanducauit ei, forte quia à principio bene agebat, ipse Iesum prodidit tantis honoribus se complectentem: & neq; salis eiusdem, neq; mensæ, neque panis communicati memor est factus, sed omnia illa transgrediens propter triginta staterum promissionem tradidit largitorem tantorum bonorum. Et hæc est uerè propria consuetudo hominum nimis malorum, ut post salem & panem insidientur hominibus, maximè nihil nocentibus eis, cum quibus communicauerunt panem & salem. Deniq; Daniel de quibusdam huiusmodi hominibus feralibus & ualde malis ita prophetans dicebat: Super mensam unam falsa loquentur. Si autem potes spiritualem mensam & cibum spiritualem & Dominicam intelligere cœnam, quibus omnibus dignificatus fuerat à Christo, abundantiùs uidebis multitudinem malitiarum eius, quibus magistrum cum cibo diuinæ mensæ & calicis & hoc in die paschæ tradidit Saluatorem: non recordatus nec in corporalib. bonis magistri dilectionē, nec in spiritualib. doctrinā eius sine inuidia semper cōmunicatam. Tales sunt omnes in Ecclesia qui

Proditorem redarguit Christus.
Alludit ad dictū ueterum: τὴν ἅλα καὶ τὴν τράπεζαν [illegible]
Iudæ similes.

insidiantur fratrib. suis, cum quib. ad eandem mensam corporis Christi, & ad eundem potum sanguinis eius frequenter simul fuerunt. Si autem oportet & ipsius paropsidis interpretationẽ accipere, nos quidem ab huiusmodi nos abstineamus, ne aliquid frigidũ quibusdã dicere uideamur. Tamen qui uult etiam in hoc aliquid inuenire morale, consideret in Lege ubi dona à principib. singularũ tribuũ offeruntur in dedicatione altaris. Fortè intelliget sibi etiam paropsidem aliquid esse intelligendam. In prima, inquit, die obtulit donũ suum Naason filius Aminadab princeps tribus Iuda: & obtulit donũ suũ paropsidem argenteã, siclorum triginta & centũ pondus eius, & phialam unam argenteam siclorum septuaginta, secundum siclum sanctum.

Num. 4.

Et filius quidem hominis uadit sicut scriptum est de eo: Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.] Et Iesus quidem secundum quod uidebatur ibat passus per crucem: secundum autem quod uerè erat, & ibat, & remanebat in mundo cum discipulis suis custodiens eos in fide. Nec enim potuissent permanere in fide ipsius, præcipuè cùm mortuũ eum uidissent, nisi ab ipso inuisibiliter custodita fuissent corda eorum. Et non dixit, Væ homini illi à quo traditur: sed, Per quem traditur: ostendens alterũ à quo tradebatur, id est, à diabolo: ipsum Iudam autem ministrum esse traditionis. Væ autẽ nõ solùm Iudæ, sed omnib. proditorib. Christi. Quicunque enim discipulos Christi tradit, ipsum Christum tradit. Propterea à diabolo quidem traduntur, tamen per homines illos: & ideo uæ illis. Nam si omnem malitiam in hominib. diabolus per homines operatur, & quicunque interficitur ab aliquo, etsi non ab ipso, tamen per ipsum est interfectus. Et si iudex aliquem interfecerit iniustè mortis sententiam ferens in aliquem, sciendum est quia ipse locum diabolo dans in se, ministrum se præbuit diabolo ad interfectionem hominis innocentis.

BONUM erat ei si non fuisset natus homo ille.] Hoc est, illi bonum erat si natus non fuisset, quia nec hoc bono fuerat dignus ut non nasceretur. Sed quoniam aptus fuerat ex arbitrio suo ut hoc ministerium proditionis cõsummaretur per eum, ideo natus est malo suo, ut in malum quod secundum propositum suũ merebatur, incideret. Respondens autẽ Iudas dixit: NUNQUID ego sum, Rabbi?] Et uide quoniam expectans Iudas tantum sermonem Christi de se, nõ præcidit narrationẽ eius sua responsione, sed post omnes respondit dicens: Nunquid ego sum, Rabbi? Non ex affectu discendi, sed secundum consuetudinem nominãdi magistrum, eum uocauit, Magister: quasi subsannans eum, quia uocabatur Magister, eum non esse hoc uocabulo dignum. ET dixit ei Iesus: Tu dixisti.] Ut ex ore ipsius iudicaret eum: quoniam ille quasi dubitans dixerat, Nũquid ego sum, Rabbi? Non quidem secundum conscientiam dubitans, sed fingens se de hoc dubitare. Non enim habebat ipsum timorẽ quem cæteri Apostoli habuerũt: sed ille sine timore, quasi nesciens dicebat. Et ideo forsitan post omnium Apostolorum singillatim interrogationes, & post Christi narrationem de ipso, uix aliquando & ipse interrogauit, quasi ex cogitatu quodam & uersuto consilio, ut similia cæteris Apostolis interrogando, celaret interim proditionis suæ consilium. Nam uera tristitia & urgens non sustinet moram, sicut nec Apostolorum sustinuit.

Cœnæ Dominicæ institutio.

EDENTIBUS autem eis accipiens Iesus panem & gratias agens, fregit, & dedit discipulis suis dicens: Accipite & manducate. Hoc est enim corpus meum. Et accipiẽs calicem, & gratias agẽs, dedit eis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.] Panis iste quem Deus Verbum, corpus suum esse fatetur, uerbum est nutritorium animarum, uerbum de Deo Verbo procedens, & panis de pane cœlesti, qui positus est super mensam de qua scriptum est: Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me. Et potus iste quem Deus Verbum sanguinem suum fatetur, uerbum est potans & inebrians præclarè corda bibentium, qui est in poculo de quo scriptum est: Et poculum tuum inebrians quàm præclarum est. Et est potus iste generatio uitis ueræ quæ dicit: Ego sum uitis uera. Et est sanguis uuæ illius, quæ missa in torcular passionis protulit potum hunc. Sic & panis est uerbum Christi factum de tritico illo quod cadens in terram bonam, multum reddidit fructum. Cur autem non dixit, Hic est panis noui testamenti: sicut dixit, Hic est sanguis noui testamenti? Quoniam panis est uerbum iustitiæ, quam manducantes animæ nutriuntur: potus autem est uerbum agnitionis Christi, secundum mysterium eius natiuitatis & passionis. Quoniam ergo testamentum Dei in sanguine Christi positum est ad nos, ut credentes filium Dei natum & passum secundum carnem, salui efficiamur non in iustitia, in qua sola sine fide passionis Christi salus esse non poterat, ideo tantùm de calice dictum est: Hic est calix testamenti.

Psal. 23.

Ioan. 15.

AMEN dico uobis, quòd amodo non bibam de generatione uitis huius, nisi cùm bibam illud uobiscũ nouũ in regno patris mei.] Sed & de pane dictũ est apud Lucam similiter: Desiderio desideraui hoc pascha mãducare uobiscũ. Dico uobis quod amodo nõ mãducabo illud, nisi impletũ in regno Dei. Ergo mãducabit Saluator & bibet, panẽ illũ & potũ paschalẽ renouatũ

Luc. 22.

in regno

in regno Dei, & manducabit & bibet cum diſcipulis ſuis. Sicut enim nõ rapinam arbitratus eſt
Phil. 2.
eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum humiliauit uſq; ad mortem, ſic manducabit panem, & bibet de generatione uitis, & bibet nouum, & propter multam bonitatem ſuã & dilectionem hominum manducabit & bibet cum diſcipulis ſuis, cùm tradiderit regnum Deo & patri. Attende enim quod dicit: Cùm bibero ipſum uobiſcum nouum, non alio tempore niſi in regno patris mei. Sicut aliàs autem non regnum Dei eſca & potus. Corporaliter enim & ſecundum ſimilitudi-
1. Corinth. 15.
nem præſentis cibi & potus, non eſt regnum Dei eſca & potus his qui exhibuerũt ſe dignos pa-
Rom. 14.
ne cæleſti & pane angelorum, & eſca illa de qua dicit Saluator, Mea eſca eſt, ut faciam uolunta-
Ioan. 4.
tem eius qui me miſit, & perficiam opus eius. Quoniam autem in regno Dei manducabimus & bibemus: ex multis locis ſcripturarum eſt demonſtrare, præcipuè ex eo quòd ſcriptũ eſt: Beatus qui manducauerit panem in regno Dei. Ergo implebitur in regno Dei hoc paſcha, & man-
Luc. 14.
ducabit cum Ieſus cum diſcipulis ſuis, & bibet. Et quoniam quod dicit Apoſtolus, Nemo uos
Coloſſ. 2.
iudicet in eſca & in potu: & cætera: quæ ſunt umbra futurorum, reuelationem habet ad futura myſteria de eſcis & potib. ſpiritualib. quorũ umbra fuerunt quæ de eſcis & potibus in Lege fuerant ſcripta. Manifeſtum eſt autem quoniã ueram eſcam & uerum potũ manducabimus & bibemus in regno Dei, ædificantes per ea & confortantes ueriſſimam illam uitam, & quod dicit: Accipiens Ieſus panem, ſimiliter & accipiens calicem, qui paruulus quidem eſt in Chriſto, & in Chriſto adhuc carnalis, intelligit cõmuniter, prudentior autem quærat, à quo accipiens Ieſus: Deo enim dante accipit, & dat eis qui digni ſunt à Deo accipere panem & calicem. Quomodo
Gen. 28.
autem dat Deus panem, & ſignificat Iacob dicens: Si fuerit Dominus meus mecum, & dederit mihi panem ad manducandũ & ueſtimentum ad ueſtiendũ, omnia quæcunq; mihi Dñe dederis, decimam decimabo tibi. Item ſcriptũ eſt in Euangelio ſecundũ Ioannem: Non Moſes dedit uobis panem, ſed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Et ſemper Ieſus his qui ſecum
Ioan. 6.
pariter agunt feſtiuitatem, accipiens panem à Patre, gratias agit, & frangit, & dat diſcipulis ſecundum quod unuſquiſq; eorum capit accipere, & dat dicens: Accipite & manducate: & oſtendit quando eos hoc pane nutrit, proprium eſſe corpus, cùm ſit ipſe Verbum, quod & nunc neceſſarium habemus, & cùm fuerit in regno Dei impletum: ſed nunc quidẽ nondum impletum, tunc autem impletum, cùm nos præparati fuerimus ad capiendum paſcha plenum, quod uenit ut impleat, qui non uenit ſoluere Legem, ſed adimplere. Et nunc quidem implere quaſi per ſpeculum in ænigmate impletionis: tunc autem facie in faciem implere, cùm uenerit quod per-
Matth. 5.
1. Cor. 13.
fectum eſt. Si ergo & nos uolumus panem benedictionis accipere ab Ieſu, qui conſuetus eſt eũ dare, eamus in ciuitatem in domum cuiuſdam, ubi facit Ieſus paſcha cum diſcipulis ſuis præparantibus ipſum notis ipſius: & aſcendamus ad ſuperiorem partem domus magnam & ſtratam & præparatam: ubi accipiens à Patre calicem, & gratias agens, dat eis, qui cum ipſo aſcenderint, dicens: Bibite, quia hic eſt ſanguis meus noui Teſtamẽti, qui & bibitur & effunditur: bi-
Sanguis Chriſti bibitur & effunditur.
bitur quidem à diſcipulis, effunditur autem in remiſſionem peccatorum commiſſorum ab eis à quibus bibitur & effunditur. Si autem quæris, Quomodo etiam effunditur: diſcute cum hoc uerbo etiam quod ſcriptum eſt, Quoniam charitas Dei diffuſa eſt in cordib. noſtris. Si autem
Rom. 5.
ſanguis teſtamenti infuſus eſt in corda noſtra in remiſſionẽ peccatorum noſtrorum, effuſo eo potabili ſanguine in corda noſtra, remittuntur & delentur omnia quæ geſſimus antè peccata. Ipſe autem qui accepto calice dicit: Bibite ex hoc omnes, nobis bibentibus non diſcedit à nobis, ſed bibit eum nobiſcum, cùm ſit in ſingulis ipſe: quoniam non poſſumus ſoli, & ſine eo uel manducare de pane illo, uel bibere de generatione illius uitis ueræ. Nec mireris quoniam ipſe eſt & panis, & manducat uobiſcum panem, ipſe eſt & potus generationis de uite, & bibit nobiſcum. Omnipotens enim eſt uerbum Dei, & diuerſis appellationibus nuncupatur, & innumerabilis eſt ipſe ſecundum multitudinem uirtutum, cùm ſit omnis uirtus unus & ipſe. Deinde docebat diſcipulos qui feſtiuitatem celebrauerant cũ magiſtro, & acceperant benedictionis panem, & manducauerant corpus Verbi, & biberant calicem gratiarum actionis, pro his omnibus hymnum dicere Patri, & de alto tranſire in altum: quia fidelis non poteſt aliquando aliquid agere in conualle: propterea aſcenderunt in montem Oliueti, in quo unaquæq; oliua quaſi arbor faciens fructum dicere poteſt: Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei. Et
Pſal. 128.
qui nondum ſunt facti quaſi oliua fructifera in domo Dei, ſed ſunt adhuc quaſi nouella oliuarum in circuitu menſæ ſpiritualis Patris ſui, poſſunt eſſe in monte Oliueti, de quo prophetat & Zacharias Et quàm aptè mons miſericordiæ eſt electus, ubi prænunciaturus fuerat ſcãdalum infirmitatis diſcipulorum ſuorum: quia non optabat ut fieret, ſed prænunciabat quod erat futurũ, iam tunc præparatus nõ ut repelleret diſcipulos diſcedentes, ſed ut reciperet cõuertentes.

TVNC dicit eis Ieſus: Omnes uos ſcãdalum patiemini in me in hac nocte. Scriptum eſt enim Percutiam paſtorẽ, & diſpergentur oues gregis. Cùm autem ſurrexero, præcedam uos in Galilæã.] Qui ſcandalizantur, non in die ſcandalizantur, ſed in nocte, & in nocte illa in qua ꝓditur
Diſcipuli Chriſti ſcãdalizati.

Christus. Sic enim & Petrus denegans, non in die denegat, sed in nocte, & in nocte cui nondum propinquauerat lux Ante cantũ enim galli negat. Si quis autem quærat quomodo post tanta & talia signa, & prodigia, & sermones, non ex inferiori uirtute, quàm ex qua facta fuerant signa & prodigia, dicto scandalizantur discipuli: sciat quia uult ostendere per hæc sermo: quoniam sicut nemo potest dicere, Dominũ Iesum, nisi in Spiritu sancto, sic nemo potest sine scandalo esse sine Spiritu sancto. Quando autem implebatur quod dixerat Iesus: Omnes uos scandalum patiemini in hac nocte: nondum datus erat Spiritus sanctus adhuc: quoniam Iesus nondũ fuerat honorificatus. Nos autem postquàm confessi fuerimus Dominũ Iesum in Spiritu sancto, quoniam qui spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt, si post Spiritũ sanctum scandalum passi fuerimus, aut denegauerimus, non habemus excusationis locum, quasi scandalizati sine Spiritu sancto, aut denegantes sine Spiritu sancto. Et illi quidem scandalizati sunt quasi adhuc consistentes in nocte, nobis autem iam nox remota est, dies autem appropinquauit. Propter quod dicitur: Sicut in die honestè ambulemus. Qui autem honestè ambulat, in luce est, non denegat Christum, quia non est in nocte. Adhuc autem ideo illi scandalizati sunt in nocte, sicut Dominus ipse testatur, quoniam secundum scripturam, pro nobis omnibus Pater Filio unico non pepercit, sed tradidit eum pro nobis in passionem, ut ad modicum dispergantur oues gregis scandalum passi, post hoc autem congregentur à resurgente Christo, & præcedente eos in Galilęam, qui se sequi uoluerint in Galilæam, ut gentium populus qui sedebat in tenebris uideat lumen magnum, & qui in regione & umbra mortis, lux eis oriatur.

Ioan. 7. Rom. 8. Rom. 13. 5. Esa. 9. Matth. 4.

Petri & collegarum pollicitationes de cõstantia in confeßione.

RESPONDENS autem Petrus, dixit ei: Si omnes scandalizati fuerint, ego nunquam scandalizabor. Dixit ei Iesus: Amen dico tibi, quoniam in ista nocte priusquàm gallus cantet, ter me negabis. Dicit ei Petrus: Et si oportuerit me tecum mori, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.] Dicit Apostolus in epistola ad Romanos, Sit autem Deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptũ est: non præcipiens omnem hominem fieri mendacẽ, sed pronuncians esse mendacem, Psalmo dicente: Ego dixi in excessu mentis meæ, Omnis homo mendax. Hìc autem Petrus audiens Saluatorem dicentẽ: Omnes uos scandalũ patiemini in me hac nocte: Dominũ nostrum profitebatur facere mendacem per ea quę sibi cõfidens dicebat: Si omnes scandalizati fuerint, ego non scandalizabor: non considerans, quoniam qui dixit: Ego sum ueritas: mentiri non poterat. Propter hoc, sicuti existimo, omnes quidem discipuli scandalizati sunt tantùm in Iesum: Petrus autem qui existimauit mendacem posse facere ueritatem, non tantùm scandalizatus est, sed etiam derelictus propter audacem suam promissionem, iuxta scandalum etiam denegauit. Et quoniam non solùm inconsideratè, sed penè etiam impiẽ dixit: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego non scandalizabor: nec cogitans lubricam naturam humanam, magnum protulit uerbum: ideo nec ad modicum est derelictus, ut scilicet denegaret, uel semel denegaret: sed abundantiùs derelinquitur, ut ter denegaret: ut arguatur audacia promissionis eius per unam ancillam, & hoc uerbum interrogantem, & dicentem: Et tu cum Iesu Galilæo eras Et denegauit coram omnibus dicens: Nescio quid dicis. Et iterum denegauit non simpliciter, sed cum iuramento. Et tertia uice non solùm cum iuramento, sed cum aduocatione, Quia nescio hominem. Per hoc autem instruimur, ut nunquam sine cõsideratione aliquid promittamus super habitudinem nostram humanam, quasi qui ualeamus Christi implere confessionẽ ex nobis, aut aliquid pręceptorũ Dei, admonente nos Apostolo, & dicente: Noli altum sapere, sed time. Debuerat enĩ, postquàm audiuit, Quia omnes uos scandalũ patiemini in hac nocte, & postulasse Dominũ, & dixisse: Et si omnes scandalizati fuerint in te, esto in me, ut non ego scãdalizer: & dona mihi præcipuè gratiam hanc, ut in tempore cùm omnes discipuli tui fuerint scandalum passi, ego in denegationem non cadam, nec ab initio scãdalizer. Si enim postulasset, forsitan amoris ab eo ancillis cæterisque ministris, nõ denegasset. Nec enim poterat fieri, ut facta interrogatione potuisset dicere Dominũ Iesum in Spiritu sancto, aut confessus fuit, cùm Spiritus sanctus nondum fuisset datus. Quæres autem, si possibile erat ut nec scandalizaretur semel Saluatore dicente: Quia omnes uos scandalũ patiemini in me? Ad quã quæstionem aliquis respondebit, quoniã necesse erat ore uerissimo prædicente: Quia omnes uos scãdalizabimini: fieri quod prędictum erat ab Iesu. Alius autem dicet: quoniam qui exoratus à Niniuitis quæ prædixerat per Ionam non fecit propter pœnitentiam Niniuitarum, sic possibile fuit ut repelleret etiam à Petro scandalum deprecante. Nunc autem promissio eius audax ex affectu quidem prompto, non tamen prudenti, facta est ei causa ut non solùm scandalizaretur, uerum etiam ter denegaret. Quæres adhuc, si postquàm audiuit Iesum dicentem: Amen dico tibi, priusquàm gallus cantet in hac nocte, ter me negabis: non addidisset, Si fuerit mihi mori tecum, non te negabo: sed deprecatus fuisset, ut repelleretur ab eo præcognita ipsius denegatio, si fortè non denegasset. Et aliquis quidem dicit, quoniam locum quidem habebat deprecatio Petri, quum dixisset: Omnes uos scandalum patiemini in me, auxilium

Rom. 3. Petri præsumptionem reprehendit. Contra fiduciã carnis. Rom. 11. An fieri potuerit ut non scandalizarentur discipuli. Ion. 2.

accipere

accipere ut ne scandalizaretur. Nec enim cùm Amen prolatum fuerat, dictum est, Omnes uos scandalũ patiemini. Postq̃ autem cum affirmatione iuramenti pronunciauit, non erat possibile ut non denegaret. Si enim iuramentũ erat Christi Amen, mentitus fuisset dicens: Amen dico tibi, si uerum dixisset Petrus, Quia non te negabo. Videntur autem mihi cæteri discipuli Iesu cum prospectu & cogitatu, quod primùm quidem fuerat dictum, Omnes uos scandalũ patiemini in me in hac nocte: nihil dixisse, neq; professos fuisse quasi non essent scandalizandi. Videbant enim ueracem esse Iesum hæc prædicentem. Ad hoc autem quod soli dictũ est Petro, Amen dico tibi antequam gallus cantet, ter me negabis: promiserũt similiter & Petro: Et si fuerit nobis mori tecũ, non te negabimus. Quod Petrus quidem non conuenienter fecit post Christi prophetiam de eo negaturo ter ante galli cantũ. Cæteri autem quasi qui non erant comprehensi in illa prophetia, nec tenebantur in illis quæ ad Petrũ fuerant dicta, responderũt promittentes, non promissionib. suis mendacem Dominũ facere cupientes, sicut facere uoluit Petrus. Sicut enim cùm transfiguratus fuisset in monte excelso, apparentibus in gloria simul cum Iesu, Mose & Helia, dixit: Vis, faciamus hîc tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unũ Heliæ: nesciens quid loqueretur, sicut scriptura testatur de eo: sic & hîc nesciens quid loqueretur dixit: Si fuerit mori mihi tecum, non te negabo. Cum Iesu enim mori pro nobis omnib. moriente ut nos uiuamus, hominum non erat: quoniam omnes fuerant in peccatis, & omnes opus habebant ut pro eis alius moreretur, non ipsi pro alijs.

Matth. 17.
Christus nostra causa mortuus.

TVNC uenit Iesus cum illis in prædium quod dicitur Gethsemane.] Scienti Hebraicorum nominum interpretationem, etiam nomẽ huius prædij quod uocant Gethsemane prodest ad manifestationẽ loci istius, quoniã non sine causa positũ est apud Matthæum & Marcum etiam prædij nomen. Nos autem prætermittentes illud, hoc solùm suggerimus, quomodo Iesus cum discipulis uenit ad prædiũ hoc quod uocatur Gethsemane, accipiẽs eos ex loco illo, in quo pascha cum eis mãducauit. Nec enim conueniebat cùm proderetur, ab illo capi loco, ubi cum discipulis manducauerat pascha. Conueniebat autẽ & priusq̃ proderetur, orare, & orãdi eligere locum mundum ad orationẽ. Sciebat enim quoniã sicut differt aer ab aere mundiore, sic terra sancti loci & sanctioris: sicut scriptum est, Locus in quo tu stas, terra sancta est. Et quæras, si præter affectum orantis, etiam ex loco orationis in quo quis orat, fit oratio mundior & acceptabilior, secundum quod scriptum est: Domus mea, domus orationis uocabitur. De qua & alibi dicitur: Et exaudiuit de templo sancto suo uocem meam. Et uir quidẽ Iudaicus nec dubitat de huiusmodi: qui autem propter Christi doctrinam recessit à Iudaicis fabulis, & ab omnib. quæ corporaliter ab eis intelliguntur, dicit non propter locũ fieri orationem distãtem ab oratione, sed quia melius est cũ nullo orare quàm cũ malis orare. Ad demonstrationem autem traditionis istius utetur exemplo, quòd Iesus in domo Iairi sacerdotis oraturus pro mortua filia eius, omnes eiecit foras, & tres tantùm elegit secum, qui & super montem facti fuerant testes transfigurationis ipsius. Propter hoc enim & in Ecclesijs Christi consuetudo tenuit talis, ut qui manifesti sunt in magnis delictis, eijciantur ab oratione cõmuni, & ne modicum fermentum non ex corde mundo orantium totam unitatis conspersionem & consensus corrumpat. Habet autem & hic sensus, quod iustè obijciatur his qui non quomodo debent sic intelligunt, accipientes sic occasionem, ut dicant proximo suo: Ne appropinques mihi, quia mundus sum. Quod fecit & Pharisæus ad Publicanum longè orantem & pectus suum percutientem & dicentem: Domine propitius esto mihi peccatori. Mensuratè ergo facere hoc debemus, ut nec cũ indignis oremus propter honorem orationis, secundum eum qui dixit: Si duo in uobis cõuenerint in idipsum, de omni re quamcunq; petierint fiet eis. Nec inferiores spernamus nos præponentes propter iactantiæ casum, secũdum eum qui dixit: Qui se exaltat, humiliabitur. Hæc autem tractauimus propterea quod dictum est: Sedete hîc donec eo illuc orare.

Orationi destinatus locus mundus.
Exod. 3.
Esa. 56.
Psal. 17.
Ioan. 4. Iudicium Christi de hoc dogmate reperies.
Ad preces Ecclesiæ qui sint admissi.
Luc. 18.
Matth. 18.
Luc. 18.

ACCIPIENS autem Petrum, & duos filios Zebedæi, cœpit tristari & tædiari.] Vel sicut Marcus exponit, cœpit pauere & tædiari. Hos ipsos autem discipulos assumpsit, & super montem cùm esset transfigurandus, & ad filiam Iairi sacerdotis. Et quæro si aliquid secretius fortè uidit in tempore priusquàm pateretur Iesus, & ibi uadens uoluit orare. Forsitan enim uidit assistentes reges terræ, & principes congregatos in unum aduersus Dominũ, & aduersus se Christum eius. Propter quod quasi multis illis constitutis, & in malitia potentib. cœpit tristari & tædiari, uel & pauere. Et considera quia non dixit, Tristabatur & tædiabatur: sed, Cœpit tristari & tædiari. Multum enim interest inter tristari, & incipere tristari. Si ergo aliquis descendens passiones humanas profert nobis etiam ipsum tristatum fuisse Iesum, audiat quoniam qui tentatus est per omnia secundum similitudinem præter peccatum, hic non est tristatus tristitia passionis ipsius, sed factus est secundum humanam naturam tantùm in ipso principio tristitiæ & pauoris, ut ostendat discipulis suis præsentibus, maximẽ Petro, magna de se existimanti, rebus ipsis, quod postea eis dixit: Quia spiritus promptus est, caro autẽ infirma. Et non est aliquãdo

Tædium & pauor Christi ante mortem.
Psal. 2.
Hebr. 2.

confiden-

confidendum in ea, sed semper timendū de ea: quia incauta confidentia ad iactantiam ducit, timor autem infirmitatis ad auxilium Dei confugere adhortatur, sicut & Dñm ipsum paululū progredi, & cadere in faciem, & orare. Ergo cœpit quidem tristari secundū humanam naturam quæ talib. passionib. subdita est, non autem secundū diuinam uirtutē, quæ ab huiusmodi passione longè remota est. Et hæc dicimus de Iesu, ut non arbitreris, sicut quædam hæreses, hominem eum fuisse, sed Deum ueram humani corporis suscepisse naturam, qui poterat cōpati infirmitatibus nostris, quoniam & ipse circūdatus erat infirma natura humani corporis: similiter & ipse participans corpus & sanguinem, quemadmodum & pueri de quib. dicit: Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus: participant carni & sanguini. Videns ergo instans sibi certamen quod non erat ei aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus tantos reges terræ assistentes, & principes congregatos in unum aduersus se, quantos nunquam, cœpit pauere, uel tristari, nihil amplius tristitiæ uel pauoris patiens nisi principium tantùm. Nec enim scriptum est, quia pauit, uel tristatus est, sed, Cœpit pauere, & cœpit tristari, quando & dixit, TRISTIS est anima mea usque ad mortem.] Quòd ipsum tale aliquid significare uidetur, tanquam si dicat: Tristitia cœpta est in me, ut non omni modo sim sine gustu tristitiæ: non semper, sed usque ad tempus mortis in me est, ut cùm mortuus fuero peccato, moriar & uniuersæ tristitiæ, cuius principium tantùm fuit in me.

Proprium humanæ naturæ dolere ob destructionem.

Hebr. 2.
Ephes. 6.
Psal. 2.

SVSTINETE hîc, & uigilate mecum.] Ac si dicat: Etsi alijs discipulis dixi: Sedete hîc, donec uado illuc orare, & adduxi uos tres usq; huc, nolo uos ulteriùs progredi, necdum enim potestis. Propter hoc manete hîc uigilantes, sicut & ego uigilo, sciens quoniam cæteros quidē iussi sedere ibi quasi inferiores, ab agone isto seruans eos securos: uos autem quasi firmiores adduxi, ut mecū conlaboretis in uigilijs & orationib. Tamen & uos manete hic, ut unusquisq; in gradu suę uocationis consistat: quoniā & omnis gratia quamuis fuerit magna, habet & superiorem. Quòd autē hoc significat dicens: Manete hic: manifestum est ex eo, quod in sequentib. dicitur: PROGRESSVS autem pusillum cecidit in faciem suam.] Propter quod maneamus ubi præcepit Iesus, secundum quod & Apostolus mandat: Vnusquisq; in qua uocatione uocatus est, in hac maneat apud Deū, ut omnia faciamus, ut cum eo pariter uigilemus, qui non dormit, neq; dormitat custodiens Israel. Ad hoc autem adduxit eos, maximē Petrum magna de se confidentē, ut uideant & audiant ubi est posse hominis, & quomodo impetratur. Videant quidē cadentem in faciē suam, audiant autē dicentem: Pater, si possibile est, transeat calix iste à me: & discant non magna de se sapere, sed humilia æstimare, nec ueloces esse ad promittendum, sed soliciti ad orandum. Ideo & illos duxit qui uidebantur fideliores, & fortes similes Petro, in quibus similiter facilè poterat locū inuenire iactantia propter fiductā fidei. Mediocres autē quantum ad periculū dico iactantiæ, ipsa fidei exiguitate muniti sunt. ET progressus pusillum cecidit in faciem suam orans, & dicens: Pater, si possibile, est trāseat calix iste à me.] Qui dixit, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde: laudabiliter se humilians, & nunc cadit in faciem orans, & adhuc amplius postmodum humiliat se, factus obediens usq; ad mortem: quoniā pretiū exaltationis humilitas est. Nec enim exaltatur à Deo, nisi qui humiliauerit se propter Deū. Cadit autem in faciem orans, non multùm progressus, sed pusillùm à trib. discipulis suis manentib. secum. Nolebat enim longè fieri ab eis, sed iuxta eos constitutus orare. Quod autem dicit orans: Si possibile est, transeat calix iste à me, manifestans in oratione suam deuotionē, qua si dilectus filius & complacens dispositionibus Patris, addidit: SED non sicut ego uolo, sed sicut tu.] Docens ut non oremus nostram fieri uoluntatem, quando factum fuerit ut aliquid aliud uelimus quàm Deus. Pater, si possibile est, transeat calix iste à me, sed non sicut ego uolo, sed sicut tu. Secundum quod cœpit pauere & tristari, secundum illud & orat calicem passionis transire à se, sed sicut uult Pater. Suscipiens enim naturam carnis humanæ omnes proprietates impleuit, ut non in phantasia habuisse carnem existimaretur, sed in ueritate: secundum quod in hoc loco orat calicem passionis transire à se, sed non sicut uult ipse, sed sicut uult Pater. Quoniam proprium est omnis hominis fidelis, primùm quidem nolle pati aliquid doloris, maximè quod ducit usq; ad mortem, quia homo est carnalis: si autem sic uoluerit Deus, acquiescere etiam contra uoluntatem suam, quia fidelis est, ne plus uideatur in se desperare, quàm in Deum sperare. Nam sicut multùm confidere non debemus, ne nostram uirtutem uideamur profiteri: sic multum pusillanimiter agere, & diffidere non debemus, ne Dei adiutoris nostri impotentiam uideamur pronunciare. Hæc ergo uoluntas quam dicit: Si possibile est, transeat calix iste à me, sed non sicut ego uolo, sed sicut tu: non est secundum substantiam eius diuinam & impassibilem, sed secundum naturam humanam eius & infirmam. Altera autem interpretatio loci huius est talis, quoniam quasi filius charitatis Dei, secundum præsentiam quidem diligebat eos qui ex gentibus fuerant credituri: Iudæos autem quasi semen patrum sanctorum, quorum adoptio, & gloria, & testamenta, & repromissiones, diligebat

Manendum in uocatione.

1. Cor. 7.

Preces Christi ante mortem.

Matth. 11.

Proprietates naturæ humanæ in Christo ordinatæ extiterunt.

Præsumptionē & pusillanimitatem reprehendit.

Rom. 9. & 11.

diligebat quasi ramos bonæ oliuæ. Diligens aũt eos uidebat qualia erant passuri petentes eũ ad mortem, & Barabbã eligentes ad uitã, ideo dicebat dolens de eis: Pater si possibile est transeat calix iste à me. Rursus reuocans desideriũ suum, & uidens quanta utilitas mundi totius esset futura per passionẽ ipsius, dicebat: Sed non sicut ego uolo, sed sicut tu. Videbat adhuc propter illum calicẽ passionis, etiã Iudam qui ex duodecim unus erat, filium fore perditionis. Rursus intelligebat per illum calicem passionis principatus & potestates triumphãdas in corpore suo. Propter hos ergo quos in passione sua nolebat perire dicebat: Pater, si possibile est transeat calix iste à me. Propter salutem autẽ totius humani generis quæ per mortẽ eius Deo fuerat acquirenda, dicebat quasi recogitans: Sed non sicut ego uolo, sed sicut tu: id est: si possibile est, ut sine passione mea omnia illa bona proueniant, quæ per passionem meam sunt prouẽtura, transeat passio hæc à me, ut & mundus saluetur, & Iudæi in passione mea non pereant. Si autẽ sine perditione quorundam, multorum salus non potest introduci, quantum ad iustitiam tuã non transeat, sicut ego uolo, sed sicut tu. Ac si dicat: ista quidem est mea uolũtas, sed quoniam tua uoluntas multum eminentior est, quasi ingeniti Dei, quasi patris omniũ, propterea magis uolo tuam uoluntatem fieri, quàm meam. Calicem autẽ hunc qui bibitur passionis in multis locis nominat scriptura, præcipuè quæ à martyribus propriè bibitur, sicut est ibi: Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam & nomen Domini inuocabo. Si ergo calix salutaris calix martyrij est, necesse est ut saluemus calicem illum, totũ illum bibentes, quia calix est salutaris, ut nihil fundamus ex eo. Bibit ergo calicem totũ, qui patitur pro testimonio quicquid fuerit ei illatum. Effundit aũt accipiens, qui uocatus ad martyrium denegat ne aliquid patiatur. Est & alterius generis calix inebriãs, quẽ bibit quis, postquam mãducauerat præparatã sibi mensam à Deo aduersus illos qui tribulant iustum. Notandum est autẽ quoniam Marcus quidẽ & Lucas hoc ipsum scripserunt, qui & tentatũ exponũt à diabolo Iesum. Ioannes autem passionẽ quidem exponit quẽadmodum alij: orantẽ Iesum, ut transiret ab eo calix, non introducit, sicut nec tentatũ exponit à diabolo Iesum. Causam autem hanc arbitror esse, quoniam hi quidem magis secundum humanam eius naturam exponunt de eo, quàm secundum diuinã: Ioannes autẽ magis secundũ diuinã quàm secundum humanã interpretabatur naturã, diuinitas autem intentabilis erat. Ideo tres quidem Euangelistę exposuerunt tentatum: Ioannes autem secundum quod cœperat, In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum: nescit Deum Verbum posse tentari. Sic & hic tres quidem isti retulerunt Iesum postulasse à patre ut trãsiret calix ab eo, quoniam & proprium hominis erat quãtum ad infirmitatẽ pertinet carnis, uelle euadere passionem: Ioannes autem propositum habens exponere Iesum Deum Verbum sciens quia ipse est uita & resurrectio, nescit Deum impassibilem refugere passionem.

Doluit Christo, magnã Iudæorũ & Gentium partem, spretis ipsius beneficijs, in æternũ abijciendam.

Sententia precationis Christi.

Psal. 115.

Calix martyrij.

Euangelistarũ singularia.

Ioan. 1.

ET uenit ad discipulos suos, & inuenit eos dormientes. Et dixit Petro: Sic non potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate, & orate ne intretis in tentationem.] Quamdiu quidem affuit Iesus discipulis suis, non dormierunt: pusillum autẽ progrediente eo ab eis, nec una hora potuerunt uigilare eo absente. Propter quod oremus ut nec modicum aliquãdo Iesus progrediatur à nobis, sed impleat quod promisit in nobis dicens: Ecce ego uobiscum ero omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Sic enim uigilabimus, eo excutiente somnum ab anima nostra, sine quo possibile nõ est implere mandatum quod dicit: Nec des somnum oculis tuis, aut palpebris tuis dormitationẽ, ut euadat sicut damula ex retibus & sicut auis ex laqueo. Tamen ueniens ad discipulos, & inueniens dormientes, suscitat eos uerbo ad audiendum, ut iam quasi audientibus dicat, quod dicet sic: Non potuistis una hora uigilare mecum? Præcipit autem uigilare, ut uigilantes oremus. Vigilat autem qui facit opera bona: uigilat qui solicitè agit de fidei ueritate, ne in aliquod tenebrosum dogma incurrat. Qui enim sic uigilans orat, illius exauditur oratio. Hoc enim significat dicens: Vigilate, & orate: ut primùm uigilemus, & sic uigilantes oremus: Vt ne intretis in tentationem. Hoc seculum quod multi intelligunt tale est, ac si dicat, Vt non tentemini. Si autem sic placuerit Deo, acquiescite Deo, sicut me audistis orantem. Considera autem si possibile est sic intelligere magis, quoniã uita nostra ipsa tentatio est secundum Iob. Intrare autem in tentationem aut uenire in tentationem, est cadere in tentationem & uinci ab ea. Et puto quia nemo uenit ad Iesum simul & in tentationem: sed si quidẽ uenit ad Iesum, non uenit in tentationem: si autem uenit in tentationem, nõ uenit ad Iesum. Ad Iesum enim nemo uenit, nisi quem trahit pater ad Iesum, ut resuscitetur ab eo. Ad Iesum ergo uenimus, ut & si tentator nos fuerit persecutus, & mala ex eo, non comprehendamur ab eis sicut scriptum est: Persequentur te mala, & non comprehendent. Ad peccatorem autem dicitur: Consequentur te mala, & comprehendent te.

Vigilantiam et preces exigit Christus.

Matth. 28.

Psal. 131.

Cur uigilandũ & orandum.

SPIRITVS quidem promptus, caro autem infirma.] Sicut & tuus, ô Petre, spiritus fuit promptus ad promittendum, caro autem erat infirma ad confitendũ. Sed hoc est cõsiderãdũ,

Spiritus promptus, Caro aūt infirma est.

utrùm sicut omnium hominum caro infirma est, sic omnium spiritus promptus est: an omniū hominū caro quidem infirma est, non aūt & omnium hominū spiritus promptus est, sed tantùm sanctorum. Ergo ad solos Apostolos, uel ad eos qui similes eis inueniuntur dicit, Quoniā spiritus promptus est, caro aūt infirma. Infideliū autē & spiritus segnis est, & caro infirma. Si ergo ad sanctos tantùm Christum dicere hoc procedit, prouocat nos, ut quæramus quoniā est & alijs caro infirma, eorum tamen solorum quorū spiritus promptus est. Ego aūt dico carnem infirmā esse illius, qui non habet peccatum, nec carnis sapientiā fortē sed defectā, qui cum spiritu prompto carnis opera mortificauit, & sapientiam carnis ad nihil reduxit, ut semper mortē Christi circūferat in corpore suo, præualente uidelicet spiritu in concupiscentijs suis aduersus concupiscentias carnis: quoniā caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus aūt aduersus carnem. Et hæc in imperfectis quidem aduersantur inuicem: in perfectis autem iam non aduersatur caro, sed mortificata est, & infirmata est sapientia carnis in carne, & concupiscentia eius extincta est: uiuit autem in ea sapientia spiritus, uiuit autem & operatur. De qua infirmitate & Dominus ad Apostolum dicit: Quoniam uirtus in infirmitate perficitur, id est in infirmitate carnis & sapientiæ eius. Propter quod ait Apostolus: Cùm enim infirmor, tunc potens sum. Potēs enim tunc fit unusquisq; nostrùm, cùm infirmata fuerit caro ipsius, ut non perficiat opera carnis, sed habitet uirtus Christi in ea. Vnde dicebat: Sic certè repugno, & castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Quoniam per multas castigationes facit homo carnem suam infirmā proficiens spiritu, & mortificans opera carnis. Hoc ergo dicere uult ad discipulos suos secundum istam traditionem: Vigilate & orate ne intretis in tentationem, uos quorū spiritus quidē promptus est, caro autem infirma. Quoniam qui spiritalior & perfectior est, solicitior esse debet ne magnum bonum ipsius grauem habeat lapsum.

Gal. 5.

Qualis igitur Paulus erat, cū diceret: Sentio aliam legem in membris meis repugnantē legi mentis?

2. Cor. 12.

1. Cor. 9.

ITERVM uadens Iesus orauit dicens: Pater meus si non potest hoc transire à me nisi illud bibam, fiat uoluntas tua.] Petit autem nunc ut trāseat calix ab eo: & si non sic, quomodo uoluit ipse, transeat quomodo uult pater. Hîc iam secundū quod possumus intelligere exponemus, ut cum hoc etiā præcedentia uideamur exposuisse. Existimo enim quoniā calix ille passionis omnium quidem ab Iesu fuerat transiturus, sed cū differentia: ut si quidem biberet eū & ab ipso transiret postmodum, & ab uniuerso genere hominum. Si autē nō biberet eum & ab ipso quidem forsitan transiret, ab hominibus autē non transiret, sed maneret apud eos donec perficeret eos. Hunc ergo calicem passionis principaliter quidem uolebat à se transire, sic ut omnino neq; gustaret amaritudinem eius, si tamen possibile esset quantum ad iustitiam Dei. Quòd enim dicebat: Si possibile est: non ad potentiam Dei referebat solam, sed etiám ad iustitiam eius: quoniam in quantum ad potentiam quidem Dei omnia possibilia sunt, siue iusta siue iniusta: quantum autem ad iustitiam eius, qui non solùm potens est, sed etiam iustus, non sunt omnia possibilia, sed ea sola quæ iusta sunt. Si autem non poterat fieri, magis uolebat ut biberet eum, & sic transiret ab eo, & ab uniuerso genere hominum, quàm ut faceret contra uoluntatem paternam bibitionem eius effugiens. Propter exitum ergo bonum qui erat futurus post bibitam amaritudinē calicis, orat uice secunda dicens, Pater meus, si nō est possibile, ut transeat nisi bibero eum, fiat uoluntas tua. Manifestum est itaq;, quia bibere eum uolebat. Quantum ad cōparationem enim, melius erat ut propter bibitionē eius transiret, quàm ut nō transiret propter quod nō biberat eum. Pone enim Dominum non bibisse calicē illum, & propter hoc eum non transisse, sine dubio nec à genere humano transissent spiritus operantes peccata. Cōuenienter aūt neq; pœnæ transissent quæ debebantur peccatis. Ergo expediebat omnibus, ut transiret calix ab eo, propterea quòd biberat eum Saluator, ut nos omnes credētes in eum qui biberat eum, nō bibamus calicē illum uini meri, qui potat & potaturus est omnes gentes, ut bibentes inebrientur, & euomant, & insanire desistant. Sicut enim pro nobis omnibus mortuus est, ut transeat nos mors inimica Christi: sic pro nobis omnibus qui debitores eramus ut in æternum biberemus, calicem illum bibit, ut per hoc ipsum quod transit ab eo calix, transeat & à nobis nō bibentibus illum. De quo calice dicit Hieremias: Dixit Dominus Deus Israel ad me: Accipe calicem uini meri huius de manu mea, & potabis omnes gentes ad quas ego mitto te, & bibent, & euoment, & insanire desistent à facie gladij quem ego mitto in medio eorū. Qui ergo audiunt Dominum, & uiuunt secundum uerbum eius, & sunt emūdati per fidem ipsius, iam non opus habent illa mundatione quæ fit per calicem illum iræ. Sicut enim qui loti sunt non opus habent lauari, quia sunt mundi, quia Christi discipuli sunt: sic qui non sunt mundi, necessarium habent calicē illum, Domino eos hortante: Bibite, & inebriamini, & euomite. Audi enim quomodo loquitur Hieremias, magis autem Deus in Hieremia exhortans eos qui necessarium habent calicem illum talem: quoniam uoluntariè debent eum bibere, qui necessariam habent talem mundationem. Quoniam aūt exhortans ad bibendū hæc dicit Deus, cōsidera quod dicit inferiùs. Et erit, inquit, cùm noluerint suscipere calicē de manu tua ad bibēdū,

Calix passionis Christi.

Quæ mala secutura fuissēt, si Christus non bibisset poculū passionis.

Hier. 35.

Ioan. 13.

dices

dices eis: Hæc dicit Dominus uirtutũ: Bibentes bibetis, quoniã in ciuitate super quã inuocatũ est nomen meum, super ipsam incipiã ego inducere mala, & uos mundatione mundabimini. Vide autem quoniã post primam orationẽ uenit ad discipulos, & inuenit eos dormiẽtes: similiter post secundã ueniens inuenit eos dormientes. QVONIAM erant oculi eorũ grauati.] Puto aũt non tantum corporum eorum oculi, quantum animarum eorũ. Adhuc enim nondũ amouerat ab oculis discipulorum suorũ grauamen impositum, nec enim fuerat adhuc honorificatus. Et sicut nondum erat spiritus datus, quoniã Iesus nondum erat honorificatus, sic oculi eorum nondum fuerant releuati à grauamine, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus. Vnde non eos reprehendit, sed uadẽs iterum tertia uice orauit idipsum: docens & nos per hoc ipsum, ut nõ deficiamus in oratione, sed permaneamus in ipso uerbo orationis, donec impetremus ea quæ postulare iam cœpimus.

ibidem.

Animorum & corporũ oculi quomodo grauentur.

Ioan. 7.

TVNC ueniens dixit discipulis suis: Dormite nunc, & requiescite. Ecce appropiat qui me tradet.] Tunc, sine dubio post orationem. Non autem est ille ipse somnus quem iubet nunc discipulos suos dormire, & ille qui bis superiùs scribitur contigisse discipulis. Illic enim dormiẽtes inuenit, & nõ requiescentes: & iterum dormientes inuenit grauatos oculos habentes. Nunc autem præcepit eis non simpliciter dormire, sed cum requie. Multum enim differt secundum præceptum Christi dormire, & requiescere à dormitatione contra uoluntatem ipsius dicentis: Manete hîc & uigilate mecum: & improperantis propter somnũ, & dicentis: Sic non potuistis una hora uigilare mecũ? Non ergo contraria sibi dixit, dicens illic: Vigilate mecum: hic aũt: Dormite, & requiescite: sed ut ordo seruetur, ut primum quidẽ uigilemus orantes, ut non intremus in tentationẽ, & postea dormiamus & requiescamus secundũ Dei præceptũ. Quem somnũ & Salomon ponit in promissione bene uiuentibus, dicens in Prouerbijs suis: Si enim sederis, sine timore eris: si aũt dormieris, suauiter dormies, & non timebis pauorem superuenientem, nec impetus impiorum irruentes. Et Dauid diuersas sciens uigilias & dormitiones, iurauit Domino & uotum uouit Deo Iacob, non ascendere supra lectum stratus sui, nec dare somnũ oculis suis, nec palpebris suis dormitationem: & hoc tamdiu facere donec inueniat locum Domino, tabernaculum Deo Iacob: ut cùm inuenerit locum Domino, ascẽdat supra lectum stratus sui, & det somnum oculis suis renouantibus se, & post requiem præparantibus ad nouam & diuiniorẽ surrectionem, secundum quod solet corporalibus hominibus euenire post somnum naturalem & sanum. Forsitan autem & anima non potens semper sufferre labores quasi creata & incarnata, & non sufficiens sine intermissione seruare bonum, remissiones sine reprehensione aliqua consequetur, quæ moraliter somnia atq; dormitationes dicuntur: ut usq; aliquãm lum temporis habens remissionem, surgens renouata resuscitetur. Si autem hoc erit semper an nõ, abundantiùs quærat qui potest de talibus & quærere, & intelligere de diuinis scripturis, & sine periculo pronunciare.

Ironia.

Prou. 3.

Psal. 131.

ECCE appropinquauit hora, & filius hominis tradetur in manus peccatorum.] Propter hanc horam puto & ad matrẽ suam dicebat: Nondũ uenit hora mea. Et hîc enim docet, quoniã hora appropians hoc agebat, ut filius hominis traderetur in manus peccatorum. Vtinam & in illorũ peccatorum tantũ modo manus Iesus traditus tunc fuisset: nunc autẽ arbitror semper in manus peccatorũ traditur Iesus, quando hi qui uidentur in Iesum credere, habẽt Iesum in manibus suis: cũ sint peccatores. Sed & quotiescũq; iustus habens in se Iesum in potestate factus fuerit peccatorum facientium ei quod possunt, Iesus est traditus in manus peccatorum.

Hora D. Iesu.

Ioan. 2.

D. Iesus quomodo in peccatorum manus tradatur.

SVRGITE eamus, ecce appropiauit qui me tradet.] Postquã suscitauit eos ab illo somno quẽ diximus, consequenter dicit discipulis suis: Surgite eamus. Et uidens in spiritu appropinquantẽ Iudã traditioni, qui nondũ uidebatur à discipulis eius, dixit: Ecce appropiauit qui me tradet. Ego aũt puto non esse idipsum, Ecce appropiauit mihi, &, Ecce appropiauit qui me tradet. Nec enim ipsi Iesu appropinquabat traditor eius, qui se elongauerat peccatis suis ab Iesu, & proditione qua tradere eũ consiliatus est, sed appropiauit ad tradendũ filiũ Dei quẽ iã prodiderat. Sed & omnes transgressores priùs produnt Iesum, postea tradunt.

ET adhuc eo loquente, ecce Iudas unus ex duodecim uenit, & cũ eo turba multa cũ gladijs & fustibus missi à principibus sacerdotũ, & senioribus populi.] Quæret autẽ aliquis etiã causam cur multa turba fuerit congregata cũ gladijs & fustibus super eũ. Erat autẽ secundum Ioannem, multa hæc turba cohors militum, & ministri à principibus sacerdotũ transmissi. Et potest dicere aliquis, quoniã propter multitudinẽ eorũ qui iã crediderant in eũ ex populo, tanti uenerunt aduersus eũ, timentes ne multa multitudo credentiũ de manibus eorũ raperet eum. Ego autẽ existimo alterã causam congregatæ multitudinis contra eum, quoniã qui putabant eũ in Beelzebub eijcere solere dæmonia, arbitrabantur eũ ex quibusdã maleficis disciplinis & magicis posse effugere de medio uolentiũ eũ tenere. Et forsitan quidã eorũ audierant, quomodo aliquando cùm iã præcipitandus fuisset de supercilio montis effugit manus iã tenentium

D. Iesus captus à Iudæis.

Ioan. 18.

se,non fuga simplici & humana,sed alia quadã extra naturam humanã. Propter hanc etenim causam cũ apud Marcũ Iudas dicebat turbæ,quæ ueniebat cum ipso cum gladijs,& fustibus: Quemcunq; osculatus fuero ipse est, tenete eũ, & adducite diligenter: malignè & cũ significatione uidetur dixisse:tanquã si dicat : Nisi diligenter eũ tenentes adduxeritis, cùm uoluerit effugiet uos.Illi autẽ audientes secundũ existimationẽ Iudæ quasi non paterna diuinitate a dictum hoc agere,uel alia multa,omnia faciebant ut diligenter eum tenerent,& custodirent.Multi & nunc cum spiritalibus gladijs,specie malignorũ,& fustibus similiter contra Iesum militantes, quẽadmodum illi, quorũ insidijs omnino melior fit Iesus, quãuis pro tempore suscipiat in se eorũ incursus,ut impleantur peccata insidiantiũ ei, & manifesta fiat malitia uolũtatis eorum aduersus ueritatẽ unigeniti Verbi.Qui autem sic cũ gladijs & fustibus militant contra Iesum, uarijs & diuersis dogmatibus uenientes, exposito insidiantur Iesu. Sunt autem & qui à presbyteris templi sui transmissi populi contra uerbum militant ueritatis, quod est in Iesu.

QVI autem tradidit eum dedit eis signũ dicens: Quemcunq; osculatus fuero ipse est,tenete eum.Et confestim accedens ad Iesum dixit: Aue Rabbi. Et osculatus est eum. At Iesus dixit eis Amice ad quid uenisti?] Dignum est quærere quam ob causam cùm palàm docuisset Iesus per singulas ciuitates,& uicos,& synagogas,prædicans Euangelij uerbũ,ita ut fama eius exiret in omnem regionem & secundum faciem manifestatus esset omnibus habitantibus in Iudæa, quasi non cognoscentibus effigiem eius, dedit signum Iudas missis à principibus sacerdotũ

Cur signũ proditor ministris dederit, cũ tamẽ Christus de facie plerisque notus fuerit.

dicens: Quemcunq; osculatus fuero, ipse est. Quod autem & ipsi qui uenerant cum Iuda ad comprehendendũ eũ, frequenter eũ uidissent, manifestatur ex eo quòd ipse Iesus dicit ad turbas: Quasi ad latronem uenistis cum gladijs & fustibus comprehendere me,quotidie uobiscũ sedebã in templo docens,& non tenuistis me. Similiter & Ioannes refert eũ dixisse: Ego palàm locutus sum huic mundo,ego semper docui in synagoga, & in templo, ubi omnes Iudæi conueniunt. Venit ergo traditio talis ad nos de eo,quoniam non solùm duæ formæ in eo fuerunt, una quidẽ secundum quam omnes eũ uidebant, altera autẽ secundũ quam transfiguratus est coram discipulis suis in monte,quando & resplenduit facies eius tanquã sol,sed etiam unicuique apparebat secundũ quod fuerat dignus.Et cùm fuisset ipse,quasi non ipse omnibus uidebatur Secundum quod de manna est scriptum,quando Deus filijs Israel panem misit de cœlo omnem delectationem habentem,& ad omnem gustum conuenientem: quando desiderio offerentia obsequens ad quod quis uoluerat uertebatur.Et nõ mihi uidetur incredibilis esse traditio hæc,siue corporaliter propter ipsum Iesum,ut alio & alio modo uideretur hominibus:siue propter ipsam uerbi naturam, quod non similiter cunctis apparet. Si autem hoc ita se habet, possibile est solutionem eius inuenire quod quæritur. Quoniam & si frequenter eum uiderunt turbæ uenientes cum Iuda, nihilominus opus habebant propter transformationes eius qui eum ostenderet eis,habens notitiam eius familiariorem per multam commorationem cum eo, ut intelligeret transformationes eius secundum quas suis apparere solebat. Hoc idem significatur etiam per Ioannem Euangelistam,ubi sciens Iesus quæ superuentura erant ei,procedens foràs,dixit: Quem quæritis? At illi dixerunt: Iesum Nazarenum. Et dixit eis: Ego sum. Et abierunt & ceciderunt retrorsum. Vides quia non eum cognoscebant cũ frequenter uidissent,propter transfigurationes ipsius. Si autẽ etiã illam causam quærat aliquis, cur osculo Iudas tradidit Iesum, hanc dabimus rationẽ. Quoniam secundũ quosdam quidẽ, uoluit reuerentiam quandam ad magistrũ seruare, non audens manifestè in eum irruere, & impudenter profiteri se proditorẽ magistri. Secundũ alios autẽ hoc ideo fecit Iudas, timens ne fortè si manifestũ se aduersariũ præbuisset,& proditorem magistri,ipse ei fieret causa euasionis, cùm posset quantum ad ipsius opinationem ex quibusdam secretioribus disciplinis effugere, & facere se in paruũ. Vt ergo nihil tale suspicans Iesus secundũ quod Iudas opinabatur, sed putans eũ amicũ,quomodo nescit sic insperatè comprehendatur,ideo hoc dedit signũ sciens iam quoniam si noluisset cõprehendi,nunquã comprehensus fuisset,sed uolens præbuit se manibus peccatorũ.Ego autẽ puto quòd etiã omnes proditores ueritatis amare ueritatẽ fingentes, & osculi signo utentes quasi quadã indicatione charitatis produnt uerbũ Dei, uolentibus ipsum tenere aduersarijs eius,nihil pacificũ indutis:bellicos autẽ gladios,& iniurias & fustes habentibus. Et dicit proditor Iesu, Rabbi. Omnes enim hæretici quemadmodũ Iudas sic Iesu dicunt, Rabbi:qui & osculantẽ eũ,sicut & Iudas. Ad quos omnia placabilia dicit Iesus,cùm sint omnes Iudas proditor: Iuda osculo filiũ hominis tradis? Dicit autẽ ei improperans simulationẽ amicitiæ eius. AMICE ad quid uenisti?] Hoc enim nomine neminẽ bonorũ in scripturis cognoscimus appellatum. Ad malum enim, & non indutum nuptialibus uestimentis, dicit: Amicẽ quid huc uenisti non habens uestem nuptialem? Malus autẽ est qui & in parabola denarij audit: Amice non tibi facio iniuriã. Nonne ad denariũ conuenisti mecũ? Accipe quod tuũ est, & uade. Volo autẽ & huic nouissimo dare sicut & tibi. TVNC accedentes,manus iniecerunt in

Exod. 16.

Vero similius est,dicere Iudã loci & personæ,præmõstratorem (obortis iã tenebris) extitisse.

Ioan. 18.

De osculo Iudæ.

Matth. 22.

Matth. 20.

Iesum,

Iesum,& tenuerunt eum.] Post osculum continuò nihil differentes turba illa, forsitan timêtes ne de manibus eorũ effugiat Iesus, manus iniecerunt in eũ. ET ecce unus ex his qui erant cũ Iesu extendens manũ exemit gladium suũ, & percutiens seruũ principis sacerdotũ amputauit auriculam eius.] Vnus aũt eorũ qui erant cũ Iesu, nondũ manifestè concipiens apud se euangelicam patientiam illam traditam sibi à Christo, nec pacem quam dedit discipulis suis, sed secundum potestatem datam Iudæis per legem de inimicis, extendens manũ accepit gladium, & percussit seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius. Sicut autẽ dicit Ioannes, ei dextram auriculam amputauit, apud quem & nomen serui dicitur, quia Malchus uocabatur. Et forsitan quod agebat Petrus mysterium erat: quoniam Iudaici populi dextra auditio fuerat amputanda propter malitiã eorũ demonstratã in Iesum. Nã & si uidentur audire Legẽ modò, cũ sinistro auditu audiunt umbram traditionis de Lege, non ueritatẽ: cùm sint serui sermonis prosilientis seruitiũ Dei, non aũt seruientis in ueritate. Huius sermõis mysteriũ erat aduersus Christũ, aduersarius Christi princeps sacerdotũ Caiphas. Videtur autẽ mihi, quoniam qui ex gentibus crediderunt omnes unus populus constituti in Christo, per hoc ipsum quòd crediderunt in Christũ facti sunt causa, ut præcideretur Iudæorũ auditio dextra, secundũ quod fuerat prophetatũ de eis: Graua aures populi huius, & oculos eorum deprime, ut ne uidentes uideant, & audientes intelligant & conuertantur, & sanem eos.

Petrus gladiũ stringit.

Iudæi finistra aure uerbo auscultant.

TVNC ait Iesus ei. Conuerte gladium tuũ in locũ suum.] Mox Iesus ad eum qui fuerat gladio usus, & abstulerat auriculam serui illius dexteram, non dicit, Exime gladiũ: sed, Conuerte gladium in locum suum. Est ergo gladij aliquis locus, ex quo non licet accipere eum qui non uult perire, maximè in gladio. Pacificos enim uult esse Iesus discipulos suos, ut bellicũ gladiũ hunc deponentes, alterum pacificum accipiant gladium, quẽ dicit scriptura gladium spiritus. Simile autẽ mihi uidetur quod dicit: Omnes qui accipiunt gladium, gladio & peribunt: id est: omnes qui non sunt pacifici, sed belli concitatores, in eo bello peribunt quod concitant, ut sit in eis gladius mysterium belli & litis. Et puto quòd omnes tumultuosi, & cõcitatores bellorũ, & conturbantes animas hominum, maximè Ecclesiarum, accipiunt gladiũ in quo & ipsi peribunt. Quoniam qui fodit foueam, ipse incidit in eam. Quoniam conuertetur dolor eorum in caput ipsorum, & iniquitas eorum in cerebrum eorum descendet. Sed & simpliciter audientes quod dicit, Qui accipiunt gladiũ, gladio peribunt: cauere nos conuenit, ut ne occasione militiæ aut uindictæ propriarũ iniuriarum eximamus gladium, aut ob aliquam occasionem, quã omnẽ euangelica abominatur hæc Christi doctrina, præcipiens ut impleamus quod scriptum est: Cum his qui oderunt pacẽ eram pacificus. Si ergo cũ odientibus pacẽ debemus esse pacifici, aduersus neminẽ gladio uti debemus. Ita uolens ad eum qui non didicerat loquẽs nos docere omnes, quoniã uolẽs tradidit semetipsum pro nobis omnibus, addidit & dicit: AN putas quoniã non possum modo rogare patrẽ meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorũ?] Tanquã si dicat: Tu quidẽ sic gladium exemisti, & percussisti principis seruum, quasi mihi auxilium præstans: ego autem si uoluissem poteram rogans patrem non humanum auxilium impetrare, sed meliorum, id est angelorum, nec unius, sed plusquam duodecim legionũ. Ex hoc demonstratur, quoniã secundũ multitudinem angelorũ militiæ mundialis sunt & angelorũ legiones militiæ cœlestis, militantiũ contra legiones dæmonum habitantium in sepulchris. Nam & apud Lucã multitudo militiæ cœlestis audita est laudantium Deũ propter Christi natiuitatẽ. Si autẽ multitudo militiæ cœlestis erat laudantium Deũ, militia autẽ omnis propter aduersarios intelligitur constituta, cõsequenter & illa militia propter aduersarios militat Deo. Sed etiam Iacob locum aliquem uocauit castra Domini, quoniam militiã illic aspexit angelorum. Et ubicunq; sunt Deum timentes, circa eos sunt castra angelorũ. Immittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos: sicut fuisse & circa Helisæũ liber refert Regnorum. Et attende, putas, quasi angelis inferior Saluator, aut indigens auxilio angelorum dicebat: An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorũ? Aut fortè secundum existimationẽ Petri uolentis ei auxilium ferre, & gladium proferentis, & amputantis auriculam serui, talia est locutus? Magis enim angeli opus habent auxilio unigeniti filij Dei, quàm ipse illorum. Propter hoc & quod scribitur: Quoniam angelis suis mandauit de te ut custodiant te in omnibus uijs tuis: non de filio Dei unigenito intelligitur dictum: sed aut in persona Christi de omni uiro iusto quẽ Christus portabat in corpore suo, aut de Christo secundum humanam eius naturam. Denique & quod dicit: Liberabit te à ruina, & dæmonio meridiano: nequaquam conuenit filio Dei. Sed & quod dicit: Non timebis à timore nocturno, à sagitta uolante per diem, à negotio perambulante in tenebris: magis conuenit uiro iusto, quàm filio Dei. Cùm ergo posset accipere legiones, nolebat accipere, ut per patientiã eius implerentur scripturæ prophetantes de ipso, quoniam ita eum pati conueniebat.

Ioan. 15.

Christus uolẽs passus est.

Militia cœlestis.

Luc. 2.

Gen. 28.

4. Reg. 6.

Psal. 91.

IN illa hora dixit Iesus ad turbas. Sicut ad latronem existis cum gladijs & fustibus comprehendere me quotidie apud uos in templo sedebā docens, & non tenuistis me.] Voluntas eorum quæ in hoc loco dicuntur talis mihi uidetur, quòd dicit Saluator ad turbas. Si quis latronem uult tenere, non est incongruum cum gladijs & fustibus uenire ad eum, quia talis est & latro, ut omnia audeat, dūmodo nihil mali patiatur: & si potest, paratus est & gladio uti, & fuste aduersus comprehendere se uolentes, potius quàm ut ultrò tradat se in manus eorum. Ego autem quòd non sum talis, omnes qui sunt in Iudæa sciunt, alij quidem uidentes doctrinam meam & opera mea, alij autem auditum habentes de me, aut conuersationem meam sequentes: quoniam quotidie sedens in loco sancti tēpli, quasi congruo ad doctrinas diuinas, manifestabam quæ pertinentia erant ad pietatē & uitam sanam secundum Legem Dei, & per hoc cōmendabam pacificum me esse. Quòd autem nullam habet rationem idoneam, neq; insidiatio uestra aduersus me, neq; militia uestra cum gladijs & fustibus facta, manifestum est omnibus cognoscentibus me. Quomodo autem & non estis placati quotidie per mansionem meā uidentes in templo Dei, & præbentē me omnibus uolentibus me audire, ut cōiungerem eos mihi ad prodificationem eorum per uerbum & uitam ad beatitudinem Dei? Aut tunc quidem non tenuistis me uidentes docentem & nihil facientem dignū reatu: nunc autem quasi mutatum me existimatis, ut quasi latronem debere comprehendi putetis: sed nec in hoc occasionem aliquā inuenitis, quasi ad uerbū mutatū ab eis quæ in primis proposueram prodesse uolentibus uerbis & factis. Et uide postquam dixit ad Petrum: Reconde gladium tuū in thecam suam, quod est patientiæ, postquam auriculam restituit amputatam, sicut alter dicit Euangelista, quod & summæ benignitatis indiciū fuerat pariter & diuinæ uirtutis, tunc ista uerba locutus est, ut fidelia uiderentur ex præcedentibus uerbis & factis: ut & si præterita benefacta non recordātur, uel præsentia recognoscant.

Expostulatio.

Domini Iesu patientia, benignitas & potentia, quomodo comprobata.

HOC autem totū factum est, ut implerentur scripturæ Prophetarum de huiusmodi.] Multū autē est nunc eligere de Prophetis, qualia quæ tunc impleta sunt eloquia Prophetarū, quando hæc se pati Christus dicebat: & studiosi hominis est & multa scientis congregare uerba Prophetarū quæ sunt impleta. Et in centesimooctauo psalmo fortè pleraq; inuenies conuenientia istis qui uenerunt cū Iuda comprehēdere Iesum, sicut & alia de Iuda in eodē dicta sunt psalmo.

TVNC simul omnes derelicto eo fugerunt.] Timentes ergo turbas, & principem eorum Iudam fugerūt. Nec enim habebant adhuc spiritū, quoniam Iesus nondū fuerat honorificatus, nec spiritū uirtutis, & charitatis. Quem si habuissent, non essent infirmati, nec aliquid aliud extra diuinam charitatem egissent.

ET illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principē sacerdotū, ubi scribæ, & seniores conueniebant.] Arbitror enim, quoniā sermo deseruitionis Iudaicæ quo nunc derelicti deseruire profitentur, Caiphas est qui aduersus ueritatem militat Iesu, qui dicitur princeps sacerdotum, Iesus autē secundū ueritatem sacerdos est Verbum Dei, sub quo constituti sunt omnes, qui acceptabiliter seruiunt Deo patri. Vbi aūt Caiphas est princeps sacerdotū, ibi congregantur scribæ, id est literati, qui præsunt literæ occidenti. Et secūdū literæ qualitatē scribarū sunt seniores, qui non in ueritatē, sed in uetustatē literæ simplicis sunt recumbentes, & nihil amplius negotiari uolentes. PETRVS autem sequebatur eū de longè usq; in atriū principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut uideret exitū rei.] Cùm duceretur autē magister, sequebatur quidem Petrus: non autē poterat de proximo eum sequi, sed de longinquo, nec omnino recedens ab eo, nec cū eo incedens, nec iuxta eum, sed de longè sequēs peruenit ad atrium principis sacerdotū. Et ingressus Petrus intus sedebat, neq; quod illi ministri ministrans, neque faciens quæ docuerat Iesus, sed expectabat exitū omnium horū uolens uidere: quoniā adhuc non intelligebat, neq; uidebat exitum dispensationū Christi quo tenderent. Nec enim est exitus eorum in atrio Caiphæ, nec ubi scribæ, & seniores populi illius congregantur. Si tamen propriè quis uideat exitum ipsum, uidebit Verbum Dei & sapientiam dicētem, Ego sum α & ω, principium & finis.

Christus adductus ad Caipham.

Petrus Christū in aulam secutus est.

Apoc. 1.

PRINCIPES autem sacerdotum, & seniores, & uniuersum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent, & non inuenerunt: & multi falsi testes accesserunt, & non inuenerunt.] Et per hæc manifestum est, quoniam peccatum non fecit Iesus, nec fuit dolus in ore eius. Mundissimam autē fuisse uitam ipsius, & omnino irreprehēsibilē, & auferentem occasiones eorum qui quærunt occasiones, ex hoc demonstratur, quia non inueniebant aduersarij eius quod dicere possent aduersus eum, uel colorare: sed quærebant omnes sacerdotes & concilium uniuersum, & nihil uerisimile poterant inuenire. Quoniam falsa testimonia tunc locum habēt, quando cum colore aliquo proferuntur: aduersus Iesum autē nec color inueniebatur qui posset cōtra Iesum adiuuare mēdacia: & hoc cùm essent multi uolētes gratiā tribuere Caiphæ, & principibus sacerdotum, & scribis, & senioribus, & uniuerso concilio hoc

Accusatio.

Esa. 53.

Innocentia Domini Iesu.

ipsum audire desideranti. Et hæc qui cōsiderat, maximā laudem exhibet Iesu propter uitā eius, & doctrinā ipsius, qui sic omnia irreprehensibiliter & dixit, & fecit, ut nullam uerisimilitudinē reprehensionis inuenirent in eo, nec mali, nec multi, nec tales astuti, & ingeniosi.

NOVISSIME aūt accedētes duo falsi testes dixerūt. Hic dixit: Possum destruere templū Dei, & post triduū illud reædificare.] Nō arbitreris Matthæū duos hos testes sine causa falsos dixisse, cū uera uiderentur esse testimonia eorū ex eo quòd exponit Ioannes Christū dixisse: Soluite templū hoc, & ego in tribus diebus excitabo illud: quando & additur: Hoc aūt dicebat de templo corporis sui. Sed uide uersutiā falsorū testium duorū, qua persuasione utentes sumpta ab aliquo dicto uero quod dixerat Iesus, finxerunt testimoniū falsum. Iesus aūt non dixit, Soluo templū hoc, & in tribus diebus suscito ipsum: sed, Soluite tēplum hoc, & in tribus diebus excitabo ipsum. Falsi aūt testes retulerūt eum dixisse quod nō fuerat dictū ab eo, nec dixit: Possum soluere templū Dei, & in tribus diebus reædificare illud. Imperatē ergo solutionis templi, non ipse promisit facere, sed illis qui fuerant apti ad huiusmodi opus cōmisit dicēs: Soluite templū hoc. Sibi aūt quod reseruauit, id est: Et ego in triduo suscitabo ipsum. Et quod ille dixit de templo corporis sui, Iudæi præpediti malitia transaudierunt, & intellexerūt de templo illo lapideo, Quod manifestū est ex eo quòd respondentes dixerūt: Quadraginta & sex annis ædificatū est templū hoc, & tu in tribus diebus suscitas illud? Et considera quoniā nō unus falsus testis processit in testimoniū hoc: nec enim sufficiebat unus uolētibus interficere Iesum: quoniā lex præcipiebat: Nō manebit testis unus testimoniū dare aduersus hominē. Sed nec tres erāt: multis enim accedentibus testibus falsis, uix duo inuēti sunt, qui aliquid dicere uiderent. Sed nec ipsorum testimonia cōuenientia erant, sicut Marcus exponit: dicit enim hoc modo: Quoniā principes sacerdotū, & conciliū uniuersum quærebant contra Iesum testimoniū, ut eum morti traderent, & nō inuenerūt. Multi enim falsum testimoniū dixerunt aduersus eum, & cōuenientia nō erāt testimonia eorū. Alij aūt exurgentes falsum testimoniū dicebāt aduersus eum, quoniā nos audiuimus eū dicentē: Quoniā ego soluo templū hoc manibus factū, & in tribus diebus aliud nō manibus factū faciam. Sed nec sic cōuenientia erant eorū testimonia. Tunc enim est cōueniēs testimoniū quando eadē dicunt: non aūt sunt conuenientia quando dissonant sibi, qualia erāt testimonia horū qui aduersus Iesum testimonia proferebāt. Et si uerū dicunt Matthæus & Marcus, quod credere nos oportet, tentemus ostendere quō nō erant cōuenientia neq; duorū ipsorum testimonia, quoniā non eadem protulerūt. Secundum Matthæū enim dixerunt: Hic dixit: Possum soluere templū Dei, & in tribus diebus reædificare illud. Secundū Marcum aūt, Quoniam nos audiuimus eum dicentem, quoniā ego soluo hoc templū manibus factū, & in tribus diebus aliud reædificabo nō manibus factū. Siue ergo bis dicentes hæc, quoniā non eadē dixerunt, nō sunt inuenta testimonia eorū cōuenientia sibi: siue aūt unus quidē dixit quod exponit Matthæus, alter aūt secundū quod scripsit Marcus, ac per hoc testimonia eorū non erant cōuenientia sibi. Et exurgens princeps sacerdotū dixit ei: Nihil respondes ad ea quæ isti testificantur aduersus te? Iesus aūt tacebat.] Potest in istis impleta intelligi prophetia quæ dicit: Dum consistit peccator aduersus me, obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis: ut peccator ille in istis prophetatus intelligatur Caiphas qui consistit cōtra Iesum. Simul & discimus ex hoc loco contemnere calūniantiū, & falsorū testiū uoces, ut nec responsione nostra dignos eos habeamus, nec defendere nosmetipsos, ubi nō sunt cōuenientia quæ dicuntur aduersus nos. Quid enī opus est illis resistere qui sibijpsi cōtraria dicētes resistūt? maximè ubi maius est liberè & fortiter silere quàm defendere sine ullo profectu, ut nō humiliemur à testibus falsis, & calumniatoribus improbis.

Ioan. 2.

Calumnia de Templo corporis.

Ioan. 18.

Mar. 14.

Calumnias contemnere decet.

ET dixit ei princeps sacerdotū: Adiuro te per Deū uiuū, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei. Et dixit ei Iesus: Tu dixisti.] Et in Lege quidē adiurādi usum inuenimus. In Numeris enim dicit lex: Quoniā adiurabit eam sacerdos, id est, mulierē illā in cuius uiro factus est spūs zeli, & dicet mulieri sacerdos: Si nō dormit aliquis tecū, & nisi trāsgressa es ut macularis à uiro nō tuo, innocēs eris ab aqua argutiōis hac maledicta. Et post pauca: Et adiurabit, inquit, sacerdos mulierem in adiurationibus maledictionis huius. Itē in tertio Regū dixit rex Achab ad Michæam: Adiuro te ut loquaris ad me ueritatē in nomine Dñi. Adiurauit aūt rex Prophetā, & adiurauit nō sicut sacerdos in Numeris. Ille enim ex Legis præcepto, iste aūt ex arbitrio suo. Et nūc in loco præsenti Iesum sacerdos adiurat per Deū uiuū. Existimo aūt quoniā nō oportet ut uir qui uult secundū Euangeliū uiuere adiuret alterū. Simile est enim qđ dicit in Euangelio Dñs ipse: Ego aūt dico nō iurare omnino, & nō adiurare omnino. Si enim iurare nō licet quātū in Euāgelicū Christi mādatū, uerū est quia nec adiurare alterū licet. Propterea manifestū est quoniā princeps sacerdotū illicitè Iesum adiurauit, quāuis uideatur per Deū uiuū adiurasse. Quæret aliquis si conuenit uel dæmones adiurare: & qui respicit ad multos, qui talia facere ausi sunt, dicet, nō sine ratione fieri hoc. Qui aūt aspicit Iesum imperantem dæmonibus, sed etiā potestatē dantē discipulis suis super omnia dæmonia, & ut infirmitates sanarent, dicet quoniā non est secundum po-

Pontifex adiurauit Dominū Iesum.

Num. 5.

De adiurationum usu & abusu.

3. Reg. 22.

Matth. 5.

Dæmones adiurare ecquid liceat.

Matth. 10.

testatem datam à Saluatore adiurare dæmonia: Iudaicũ est enim. Hoc & si aliquando à nostris tale aliquid fiat, simile fit ei, quod à Salomone scriptis adiurationibus solent dæmones adiurari. Sed ipsi qui utuntur adiurationibus illis, aliquoties nec idoneis cõstitutis libris utũtur: quibusdam aũt & de Hebræo acceptis adiurãt dæmonia. Tamen nõ dicebat Dñm nostrũ ad adiurationem principis sacerdotum respondere, quasi uim passum ab adiurante cõtra propriã uoluntatẽ. Propter quod nec negauit se Christũ filium Dei esse, nec manifestè cõfessus est, sed quasi ipsum testẽ accipiens adiurantẽ quoniã ipse est qui in interrogatione sacerdotis pronunciatus est Christus filius Dei, dicẽs: Tu dixisti. Et quoniã omnis qui facit peccatũ ex diabolo natus est: faciebat aũt peccatũ etiam princeps sacerdotũ insidiãs Iesu: & propterea de diabolo erat natus, & quasi de diabolo natus imitabatur propriũ patrem qui his dubiè interrogat Saluatorẽ, Si tu es filius Dei: sicut scriptum est in tẽtationibus eius. Simile est enim, Si tu es filius Dei, &, Si

Matth. 4. tu es Christus filius Dei. Rectè enim quis dicere potest in loco hoc, quoniã dubitare de filio Dei utrũ ipse sit Christus, opus diaboli est, & principis sacerdotũ insidiantis Dño nostro: sed nõ ta-

16. lis inuentus est Petrus. Nam sine aliqua dubitatione pronunciauit, Tu es Christus filius Dei uiui, nec posuit ibi, Si. Propter quod beatus est appellatus, quia nõ caro & sanguis reuelauerat ei,

(Si) sed Deus pater qui est in cœlis. Qui aũt cum dubitatione dicũt, Si tu es filius Dei: ab omni beatitudine sunt alieni. Nã quia nõ erat dignus princeps ille sacerdotũ Christi doctrina, propterea nõ eum docet, nec dicit, Quia ego sum: sed uerbũ oris eius accipiẽs in redargutionẽ ipsius, conuertit dicẽs: Tu dixisti, ut eo modo uideretur argui, nõ doceri. Amen dico uobis, amodo uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis, & uenientẽ supra nubes cœli.] Quoniã nõ est scriptũ, A` dextris Dei: sed apud omnes Euangelistas, Ad dexterã uirtutis sedere filiũ hominis:

De Christo ad dexterã Dei sedente. item tres Euangelistæ similiter scribunt, Videbitis sedentẽ: simplicibus quidem conceditur qui nihil altũ possunt audire in eo quod dicit, Sedentẽ: ac si dicat, Supra uirtutẽ fundatũ. Quibus aũt possibile est spiritu omnia perscrutari etiã altitudines Dei, & quod scriptũ est: Qui sedes su-

Psal. 80. per Cherubim appare: &, Vidi Dñm sedentẽ super sedem excelsam & eleuatã: &, Dixit Dñs Do-

Esa. 6. mino meo sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellũ pedum tuorũ: & alia similia

Psal. 110. quæ de Deo sedente dicta sunt, similiter & de Christo dicuntur: quæ conferre oportet cũ dicto præsenti, ut ex humili existimatione & fabulosa uideamus quid significet more humano sessio Christi. Videtur aũt mihi, quoniã fundationem quandã & firmitatẽ regalem significat sessio filij hominis. Iuxta uirtutẽ ergo qui solus est uirtus, & propriè nominatur, & à dextris fundatus est, & qui accepit omnẽ potestatem à patre sicut in cœlo & in terra. Et hanc fundationẽ uidebũt

Marci 14. etiã aduersarij, postquã cum lætitia uiderint eum beati. Sed secundũ Marcum quidẽ nõ habet, Amodo, sed puriter, id est, Videbitis filiũ hominis à dextris sedentẽ uirtutis: secundũ quẽ nihil erit cõtrariũ his quę tradidimus. Secundũ Matthæum aũt qui dicit; Amodo uidebitis: & secun-

Luc. 22. dum Lucã dicentẽ: Ex hoc erit filius hominis: & cętera: quærendũ est, si, ex quo hæc dixit Saluator, impleta sunt & in eis qui audierũt quod dixit: Amodo uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis. Et dicimus quoniã potest impletũ uideri, quoniã ex illo, id est tẽpore dispensationis filius hominis sedit ad dextrã uirtutis, & uiderũt eum discipuli resurgentẽ à mortuis, & per hoc uiderũt eum fundatũ ad dexterã uirtutis, secundũ quod tradidimus suprà. Aut ita: uide, si potes horã & diem metiri nõ secundum breuitatẽ, quę est apud homines horarũ atq; dierũ, sed

Matth. 20. secundum longitudinẽ, quæ est apud Dñm sempiternũ, cui à constitutione mundi usq; ad consummationẽ eius est unus dies: quod demonstrat parabola, ubi dicit de conductis mane in uineam, & tertia hora, & sexta, & usq; ad undecimã. Nihil ergo mirũ & quòd hîc dicit Saluator, Amodo, spatiũ esse breuissimũ usq; tũc in quo spatio dicebat: Videbitis filiũ hominis sedẽtẽ à de-

Psal. 110. xtris uirtutis, ad illos qui tunc eum audiebant, fortè tunc, quando dixit Dñs Dño meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellũ pedum tuorũ: in quibus erãt & illi ad quos dicebat: Amodo uidebitis. Inimicus enim erat & Caiphas qui insidiabatur Christo. Et non solùm sedentẽ eum ad dextrã uirtutis uisuros hos prophetabat, sed etiã uisuros eum uenientẽ,

Nubes cum quibus uenturus est Christus. sicut Matthæus quidẽ dicit, super nubes cœli. Quæ sunt aũt nubes super quas ueniet qui fundatus est à dextris uirtutis, aut cũ quibus ueniet, aut ad quas pertinget ueritas Dei secundũ quod scriptũ est: Et ueritas tua usq; ad nubes. Hæ sunt uiuæ nubes, Prophetæ Dei, & Apostoli Christi,

Psal. 35. quibus mandat pluere cũ oportuerit, aut non pluere super uineam sine fructu. Si quas aũt non uult esse huiusmodi nubes super quas & cum quibus ueniet filius hominis apparens, ipse scit. Semper enim super illas, & cum illis ueniet, ostendens suum aduentũ dignis se Deus Verbum, & sapientia & ueritas & iustitia. Hæ autem quas tradidimus nubes, quasi portantes imaginem cœlestis nubes sunt cœli non transeuntis sedis Dei, & regno Dei dignificatæ, quasi hæredes Dei & cohæredes Christi, & conregnant ei. TVNC princeps sacerdotũ conscidit uestimẽta sua dicens: Blasphemauit.] Hæc Domino prophetante inimicus Domini Sacerdos illi quasi qui nõ erat propinquus, ut uideret filius hominis, & uirtutẽ à cuius dextris sedebat, quasi inclinatus

&non

& non potens aſpicere ſurſum, nõ audiens quę dicebat, conſcidit ueſtimenta ſua: oſtendẽs turpitudinem ſuam, & nuditatẽ animæ ſuæ, & myſterium manifeſtans, conſcindendum eſſe ſacerdotiũ uetus, & ſtolam ſacerdotij eius, & culturæ quæ ſecundum literã fuerat. Blaſphemiam autem arbitratus eſt eſſe magnitudinẽ uerborum Chriſti, & gloriam exiſtimauit Iudaicã & fabuloſam hiſtoriã literæ occidentis. Et putabat quaſi intelligens Chriſti ſermones ſufficientes eſſe ad teſtimoniũ contra ipſum, qui teſtes erant diuinitatis ipſius, quantum ad eos qui intelligere poſſunt: & dicit ad eos qui eadem ſapiebãt: Ecce nunc audiſtis blaſphemiam eius, quid uobis uidetur? donec reſpondentes & ipſi aduerſus animam ſuam pronuncient de Ieſu, quoniã reus eſt mortis. Quantum, putas, fuit erroris ipſam principalem omnium uitam ream mortis pronunciare, & tantorũ reſurgentiũ teſtimonio nõ aſpicere fontem uitæ, de quo in omnes uiuẽtes uita fluebat: quoniã ſicut pater uitam habet in ſe, ſic & filio dedit uitam habere in ſemetipſo.

Sacerdotij ueteris conſciſio.

Vita mortis rea peracta.

Ioan. 5.

TVNC expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij aũt palmas in faciẽ ei dederunt dicẽtes: Propheti za nobis Chriſte quis eſt qui te percuſsit.] Peſsimè ſicut arbitror, illi qui audierunt dicentẽ Ieſum: Amen dico uobis quoniã amodo uidebitis filium hominis ſedentẽ à dextris uirtutis Dei, & uenientẽ in nubibus cœli, auſi ſunt expuere in faciem eius. Arbitrabantur enim in eo quòd confunderent eum mentientẽ, & quia non ſuſtineret expuitionis opprobrium, qui ſedebat ad dexterã uirtutis, & uenturus erat in nubibus. Quoniã ignorabãt ſermones Eſaiæ prophetę hæc eadẽ prophetantis de eo, & dicẽtis ex perſona ipſius Domini Saluatoris: Quid, quoniã ueni & non erat homo, uocaui, & nõ erat qui obediret. Nunquid nõ ualet manus mea eruere, aut nõ poſſum eripere? Ecce increpatione mea deſertũ faciam mare, & ponam flumina deſerta, & ſiccabuntur piſces eorũ ex eo quòd nõ habent aquam, & morientur in ſiti, & induam cœlũ tenebris, & ſicut ſaccum amictũ eius. Dñs dat mihi linguã doctrinæ, ut ſciam quõ me oporteat dicere uerbũ. Poſuit me mane, appoſuit mihi aurẽ ad audiendũ, & doctrina Domini aperiet aures meas. Ego aũt non ſum incredulus, neq; contradico. Dorſum meũ præbui ad flagella, & maxillas meas ad palmas. Faciem aũt meam nõ auerti à confuſione ſputamentorũ, & Dñs Deus factus eſt adiutor meus. Omnes enim qui ſunt ab Eccleſia, cõfitentur Chriſtũ eſſe qui dicit: Dñs Deus dedit mihi linguã doctrinę, & cætera quæ expoſui. Ego aũt cõuenienter & ea quæ ſuperius his erant cõiuncta expoſui, uolens oſtendere de illo glorioſo eſſe hoc prophetatum, ut expuatur, colaphizetur. Cui autẽ alij conuenit dicere, Veni, niſi Chriſto qui uenit in mundũ? aut quẽ decebat dicere: Vocaui & nõ erat qui obediret: niſi eum qui uenit ad uocãdũ populum Iudæorũ, & non eſt auditus, & ideo non eruit populum, neq; eripuit eum, ſed dereliquit? Chriſtus eſt aũt qui dicit: Ecce increpatione mea deſertũ faciam mare, & ponam flumina deſerta: qui conſummationẽ facturus eſt mundi. Ipſe eſt enim qui cœlũ induet tenebras, & induet id uelut ſaccũ: & accipiens à patre linguã doctrinæ ſciebat quõ oporteat dicere uerbum quod cõmiſerat ei Deus: & appoſuit ei aurem ut ampliùs audiat audientibus cunctis, & doctrina patris aperuit ei aurẽ: quia non fuit incredulus patri mittenti, ſed neq; contradicẽs, & opere ipſo docuit diſcere cupientes manſuetudinẽ laudabilemq; humilitatẽ. Opus autem erat in eo quòd factis iſta docebat, dorſum ſuũ exhibens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem nõ auertens à confuſione ſputamentorũ, ut nos ſicut arbitror qui digni fueramus omnes has infamias pati, erueret ipſe pro nobis patiens eas. Non enim mortuus eſt pro nobis, ut non moriamur, ſed ut pro nobis nõ moriamur: & alapis cæſus eſt pro nobis, & exputus eſt, ut ne nos qui digni fueramus omnibus his, propter noſtra peccata patiamur ea, ſed ut pro iuſtitia patientes ea gratanter excipiamus. Et Paulus quidẽ dicit de Saluatore: Quoniã humiliauit ſe factus obediens uſq; ad mortẽ, mortem aũt crucis. Nõ enim eſt indecorũ ei qui uult numerare in quantis ſe Chriſtus humiliauit, ut dinumeret extra ea quæ Paulus expoſuit dicẽs: Humiliauit ſe factus obediens uſq; ad palmas, uſq; ad confuſionẽ ſputamentorũ, & flagellorum & mortis: propter quæ omnia exaltauit eum Deus. Nec enim propter mortẽ ſolam quã pertulit propter nos exaltauit eum, ſed etiã propter palmas & ſputamenta, &c. Quoniã autem ad extremam iniuriã accipitur ſputamentorum iniuria, manifeſtũ eſt etiam in lege: in qua ſcriptum eſt ut mulier defuncti, ſi noluerit frater uiri eius accipere eam, accedens ad eũ qui noluit eã accipere ſibi uxorẽ coram ſenioribus excalceabit calceamentũ eius unũ ex pedibus, & expuet in faciẽ eius, & dicet: Sic facient homini qui non ædificauerit domum fratris ſui. Non ergo auertit faciem ſuam Chriſtus à confuſione ſputamentorum, ut magis glorificetur uultus eius, quàm fuit uultus Moſis glorificatus, tanta & tali gloria, ut comparatione glorificationis iſtius, uultus illius glorificatio deſtruatur: ſicut in conſpectu ſolis lumen lucernæ deſtruitur, & ſicut ſcientia quæ ex parte eſt deſtruitur cùm uenerit quod perfectum eſt. Sed & colaphis ceciderunt ſanctum Eccleſiæ caput, propter quod ipſi colaphizantur à Satana: non ut non extollantur, neq; ut uirtus eorum perficiatur: ſed ut traditi inimico & uindici, recipiant quod fecerunt peccatum colaphizantes Ieſum. Et nõ contenti tantummodo expuere in faciem eius, & colaphis eum cædere, ſed adhuc

Chriſtus Dominus quàm inclementer à peccatoribus tractatus ſit.

Eſa. 50.

Ioan. 1.

D. Ieſus quomodo ſe humiliauerit.

Philip. 2.

Deut. 25.

2. Cor. 3.

2. Cor. 12.

& palmis eum ceciderunt,& deludentes dixerunt: Prophetiza nobis quis te percussit. Propter quod receperunt alapam æternam, & ab omni prophetia priuati sunt, percussi & castigati, & nec sic uolentes recipere disciplinam, secundum quod prophetauerat hoc ipsum de eis Hieremias: Flagellasti eos, & non doluerunt, & noluerunt suscipere disciplinam. Et nunc qui iniuriant unum aliquẽ de Ecclesia, & faciunt ei hæc, in faciem expuũt Christi: & Christum colaphis cædentes castigant & palmis.

Petrus abnegauit Christum. PETRVS uerò sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ex ancillis dicẽs: Et tu eras cum Iesu Galilæo? At ille negauit corã omnibus dicẽs: Nescio quid dicis. Exeunte autẽ illo ianuam, uidit illum alia ancilla, & ait ei ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominẽ. Post pusillum autem accedentes qui stabant, dixerunt Petro: Verè ex illis es tu, etenim loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit deuotare, & iurare, Quia nescio hominem. Et continuò gallus cantauit. Et rememoratus est Petrus uerbi Iesu dicentis ei: quia priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foràs, amarissimè fleuit.] Abundantiùs considerantes Petri negationẽ dicimus, quoniã nemo potest dicere Dominũ Iesum, nisi in Spiritu sancto: sicut Paulus nos docet. Et nondum erat tunc in hominibus Spiritus sanctus, *Ioan. 7.* quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus: sicut dicit Ioannes. Propterea non erat possibile, neq; illum talem Petrũ tunc Iesum confiteri: nec tamen erat reprehendendus non confitens *Matth. 10.* Iesum. Quoniã ad confitentes dicitur: Nõ estis uos qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui *Excusat factũ dignum reprehensione.* loquitur in uobis. Nõ aũt, cùm sit potens Spiritus ille patris nostri loqui in nobis, & cùm in nostra sit potestate locum date in nobis Spiritui sancto, & non diabolo, si denegauerimus, excusationem ullam habemus. Forsitan autem & quicunq; est in atrio Caiphæ principis sacerdotum non potest confiteri Dominum Iesum, nisi fuerit egressus ex atrio eius, & foris fuerit factus ab omni doctrina contraria Iesu. Nam qui illic sunt, Iudaicas tradunt traditiones, & non secundum uoluntates scripturarum, sed secundum mandata hominum & doctrinas. Considera enim quoniam Petrus foris sedens ab Iesu segregatus, & in atrio principis constitutus, coram omnibus Iesum denegauit: & iterum uice secunda similiter, non extra ianuam foris factus, sed uolens exire, nondum autem egressus ianuam denegauit. Sed & tertia uice quando qui stabant dixerunt: Verè ex illis es, & quando cœpit se deuotare, & iurare, Quia nescio hominem, adhuc non erat foris. Et omnes denegationes factæ sunt ei in nocte, & in tenebris priusquam ueniat dies, & signum diei, id est galli cantus, qui suscitat uolentes à somno. Et ut uerbi gratia *Rom. 13.* dicam, si post galli cantum Petrus negasset, ut diceretur: Nox promouit, dies autem appropinquauit, sicut in die honestè ambulemus: nulla excusatione dignus fuisset Petrus. Forsitan autẽ & omnes homines quando denegant Iesum, ita ut peccatum denegationis eorum recipiat medicinam, ante galli cantum denegare eum uidentur nondum eis nato sole iustitiæ, nec appropinquante eis ortu ipsius. Si autem post ortum huiusmodi solis ad animam, uolentes peccauerimus, postquam accepimus scientiam ueritatis, iam non relinquitur nobis sacrificium pro *Heb. 6. & 10.* peccato, sed terribile iudicium, & zelus ignis qui comesturus est inimicos. Et in Petro quidem tunc denegante non conueniebat dicere, Quomodo ne putatis peiora mereri supplicia qui filium Dei conculcauerint, & sanguinem Testamenti communem existimauerint unde sanctificati sunt, & Spiritum gratiæ iniuriauerint? Nondum enim sanctificatus fuerat Petrus sanguine Christi qui fuerat sanguis noui Testamenti, nec iniuriauit Spiritũ gratiæ quem à principio nec acceperat, quoniam Iesus nondum fuerat honorificatus, nec erat in hominibus Spiritus san- *Cur nemini fideliũ liceat abnegare Christum.* ctus. Si autem in nobis hoc impium fuerit factum denegationis peccatũ, omnia hęc dicere conuenit: quoniam & in sanguine Testamenti sanctificati sumus, & Spiritum gratiæ suscepimus. Propterea cõmunem putare sanguinẽ Testamenti preciosissimũ, & iniuriare Spiritum gratiæ, omnibus peccatis deterius est, ita ut nec in hoc seculo, nec in futuro remissionem possimus accipere si Dei filiũ denegemus. Quoniã ergo nobis nox promouit, dies autẽ appropinquauit, & signũ diei galli cantus insonuit nobis, propterea usq; ad sanguinem stemus contra peccatũ certantes, & propter charitatem nunquã excidentem omnia sufferamus, ut cum perfectis in ea cõsequamur hęreditatẽ. Et hoc attende quoniã ante galli cantum, & ante Spiritum sanctum, & in tempore noctis profundæ, etiã si frequenter denegauerit quis uiuere potest, quod manifestũ est ex eo quòd ter denegauit Petrus. Si autem post galli cantum uel semel in quocunq; periculo constitutus denegauerit quis, impossibile est eum renouari in pœnitentiam, ut iterum cruci figat sibi filium Dei. Qui aũt in huiusmodi denegationis peccato fuerit comprehensus, aspiciat *Esa. 5.* illud quod scriptum est: Væ his qui attrahunt peccata sua sicut funem longum, & sicut iuge lo- *Ezech. 33.* rum ituli iniquitates: & nõ dicat: Peccata nostra in nobis sunt, & quomodo uiuemus? Viuo, inquit, Dñs, quoniã nolo mortẽ peccatoris, sed pœnitentiam. Ipse aũt scit Deus, de quo scriptũ est: Et ipse sapiens adducet super eos mala, qualia mala adducet super denegantes & nõ pœnitentes, & qualia super denegantes & pœnitentes, qualia bona super eos qui nunquam denegauerunt

uerunt, neq; uerbo coram hominibus, neq; operibus: longè autem efficiamur à priore ancilla, & altera, & ab omnibus qui stant in atrio eius, uel in ianua eius, ut ne in proximo existamus facientibus denegare eum, qui fuerit iuxta eis. Cognoscemus autem quæ sit ancilla principis, si intellexerimus quæ sit ancilla Dei, de qua scriptum est: Ego seruus tuus & filius ancillæ tuæ. Quæ sint autem atria principis, poteris scire si intellexeris quæ sint atria domus Domini: de quibus scriptũ est: Ecce nunc benedicite Dominũ omnes serui Domini, qui statis in domo Domini in atrijs domus Dei nostri. Si autem & de ancilla altera debemus aliquid dicere, ut etiam ab illa recedamus, intelligamus quod scriptũ est: Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri. Puto primam ancillam intelligi principis facientem denegare discipulos Christi, synagogam esse Iudæorũ secundum carnem, qui denegare frequenter compulerunt fideles. Secundam autem ancillam, congregationem gentium, qui & ipsi persequentes Christianos, denegare cogebant. Tertios autem stantes in atrijs, ministros esse hæresum diuersarum, qui & ipsi ueritatem Christi denegare compellunt. In nocte autem non solùm ter denegat Petrus, sed etiam deuotat seipsum, & iurat, quia nescio hominem. Et quidem tunc adhuc secundum carnem Christum sciebat, nec adhuc poterat dicere: Et si Christum cognouimus aliquando secundũ carnem cognouimus: sed nunc iam nõ cognoscimus. Quàm diu enim signũ dici nõ existebat, denegans Petrus uerborũ Iesu non fuit memor. Postquã autem angelus Dei clamauit ei, tunc recordatus est uerborũ Iesu dicentis ad se: Antequã gallus cantet ter me negabis. Et quando recordatus est uerbũ Christi, iam non erat in atrio principis sacerdotũ, nec iuxta ianuam eius, sed foris: alioquin nequaquã plorasset. Sicut enim scriptũ est, egressus foràs, amarissimè plorauit. Ergo & secundum Lucã peccatrix mulier iuxta pedes Domini pœnitẽs fleuit, & hic Petrus egressus atrium principis, ad ianuam eius plorat ex amaritudine peccati, examaricans in pœnitentia fletum suum.

De ancillis & atrijs allegoria. *Psal. 134.* *Luc. 7.*

CAPITIS XXVII. EXPLANATIO.

MAne autem facto, consilium acceperunt omnes principes sacerdotum, & seniores plebis aduersus Iesum, ut eum morti traderent: & uinctum eum adduxerunt, & tradiderũt Pontio Pilato præsidi.] Qui in tenebris & nocte offendit, uenia dignus est: qui autẽ in die clara offendit, nunquã potest culpare errorẽ quasi continentẽ se, maximè quando habens in se lucernam corporis offendit, sed incontinentiã suam. Hoc autẽ diximus, ostendentes quoniam Christi quidem discipuli in nocte scandalizantur, secundũ quod Dominus eis prædicit: Omnes uos scandalum patiemini in me in hac nocte, & quia Petrus ante galli cantum ter denegauit. Qui autem consilium accipiunt cõtra Iesum omnes principes & seniores plebis mane facto, in lumine peccant, id est scientes: secundum quod scriptũ est de hoc consilio: Quoniã consiliati sunt ex consensu in unũ: sicut scriptum est in psalmis, ut morti traderent Christũ: putantes per mortem extinguere eius doctrinã, & fidem eius apud eos qui crediderunt in eum quasi in filium Dei. Talia autẽ contra eum cõsiliantes principes culturæ literæ occidentis, & ministri damnationis seniores, alligauerunt Iesum soluentẽ à uinculis, & dicentẽ eis qui sunt in uinculis, Exite: & cõpeditos soluentẽ, atq; dicentẽ: Dirumpamus uincula eorum: &: qui filiã Abrahæ alligatam à Satana decẽ & octo annis à uinculis soluerat, ut iam nequaquã sit inclinata, quæ non poterat sursum aspicere priùs: & alligauerunt eum uolentẽ, & in eo quòd alligaretur uinculis ipsis insidias dirumpentẽ, ut iam nõ habeant principes sacerdotum, & seniores Iudæorum aduersus homines uincula, Domino ea uidelicet dirumpente in se. Si quis autẽ exigit à me scripturam hæc de dirumpendis uinculis ostendentẽ, quibus alligauerunt Iesum principes sacerdotum, & seniores, intelligat quòd propter ipsum hoc dicit ipse Iesus per prophetã: Dirumpamus uincula eorum, tanquã si dicat, principum sacerdotũ & seniorum, aut multo magis eorũ principum qui sunt operati in eis, & regum terræ illorum qui astiterunt, & principum qui cõuenerunt in unum aduersus Dominũ, & aduersus Christum eius: quorum & iugum proijciamus à nobis. Adhuc autem ampliùs te placabit, ut suscipias quoniã etsi alligantes Iesum induxerunt qui cõsilium fecerunt aduersus eum, tamẽ dirupit Iesus uincula: si intellexeris quæ scripta sunt de Sampsone, qui frequenter fuit ligatus, & dirupit alienigenarum uincula, quoniã Nazaræus fuerat Dei, & habebat comam plenã uirtutis. Si ergo ille propter comæ uirtutẽ quam habebat in capite, potuit rumpere uincula alienigenarum, quibus alligauerãt eum frequenter: quanto magis Christus, qui post tanta prodigia & uirtutes quas fecit, uolens tradidit se ad uincula, sopitans in se diuinitatis uirtutẽ, & acquiescẽs ut alligaretur, sine dubio dirupit uincula circumdantia se. Quorum uinculorum mysteria, uincula Sampsonis fuerunt.

Matth. 26. *Psal. 2.* *Luc. 13.* *Iud. 16.*

ET tradiderunt eum Pontio Pilato.] Vtrùm autem etiã nomina utriusq; præsidis habeant aliquã rationem conuenientẽ dispensationi domini Saluatoris: nõ facile est sententialiter respondere. Poterunt enim aliquẽ mouere principalia ex quibus hæc uocabula deducuntur, Pontius & Pilatus. Vtrùm autẽ bene quis moueatur, an nõ, unusquisq; potẽtium cõsiderare cognoscat.

TVNC

De Iudæ pœnitentia & interitu.

TVNC uidēs Iudas qui eum tradidit quoniā damnatus eſt, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus ſacerdotū & ſenioribus dicens: Peccaui quòd tradiderim ſanguinem iuſtum. At illi dixerunt: Quid ad nos? Tu uideris. Et proiectis argenteis in templo receſsit, & abiens laqueo ſe ſuſpendit. Principes aūt ſacerdotum acceptis argenteis dixerunt: Non licet mittere eos in corbonam, quia precium ſanguinis eſt. Conſilio autem accepto inter ſe, emerūt agrum figuli in ſepulturam peregrinorū. Propter hoc uocatus eſt ager ille Acheldemach, quod eſt, Ager ſanguinis, uſq; in hodiernum diem. Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperūt triginta argenteos, precium appreciati quod appreciauerunt à filijs Iſrael, & dederūt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.] Reſpondeant mihi qui de naturis quaſdam fabulas introducunt, exiſtimantes ſe dicere uera, & nō cognoſcentes quòd eorum opinio iniquitatem creatoris accuſat: qui fecit quædam quidem uaſa in honorem, non ex cauſa uirtutis eorum ducentia eos ad honorem: quædam aūt in contumeliam, nō propter peccata eorum ducentia eos ad contumeliam. Si enim perdibilis naturæ erat Iudas, quomodo pœnitentiā tantam ſuſcepit, ut non uinceretur cupiditate triginta argenteorum, propter quam impiam proditionis ſuſcepit audaciam? Si enim ad proprietatem naturarum referunt quod eſt dictum: Non poteſt arbor mala fructus bonos proferre: dicant niſi bonitatem aliquam ſpiret: & ſi nō perfectè, neq; ſicut debuit cōuerſus fecit Iudas hoc ipſum quod retulit triginta argenteos: unde eſt & quod dicit cognoſcens peccatum ſuum: Peccaui tradens ſanguinem iuſtum: niſi ex bona plantatione mentis, & ex ſeminatione uirtutis quæ ſeminata eſt in omni rationabili anima, quā non coluit Iudas, & ideo cecidit in tale peccatum. Si aūt naturæ pereuntis eſt aliquis hominum, ſine dubio magis huiuſmodi naturæ pereuntis fuit & Iudas. Quod ſine dubio fuiſſe uideretur, ſi tradens ſanguinem iuſtum, aut nō retuliſſet pecunias condelectatus in eis, aut auferens nō dixiſſet, Quia peccaui tradens ſanguinem iuſtū. Et ſi quidem poſt reſurrectionē Chriſti ex mortuis dixiſſet Iudas quæ dixit, forſitan ueriſimiliter erat dicendum, quoniā compulit eum pœnitere de facto, & confiteri de ſuo peccato, ipſa uirtus reſurrectionis ipſius. Nunc aūt mox ut uidit eum traditū eſſe Pilato, compunctus pœnituit: forſitan aūt & recordatus ea, quæ frequenter Ieſus dixerat diſcipulis ſuis de reſurrectione ſua futura. Videns igitur Iudas magnitudinē facinoris ſui, pœnituit quidem, & locutus ex pœnitentia cordis, confeſſus peccatū ſuum eo quòd tradiderit ſanguinē iuſtum: non aūt & ſecundū ſcientiam pœnituit, ſicut debuit pœnitere. Exiſtimauit enim præuenire in morte moriturū magiſtrum, & occurrere ei cum anima nuda, ut confitens, deprecans, miſericordiā mereretur. Propter quod ipſe ſe iudicauit, & condemnauit in eo quòd ſciens peccauit, & nō aſpexit in hoc quod dixerat Iob in tantis cladibus conſtitutus: Vtinam poſsim me interficere, aut aliquem rogare ut faceret mihi hoc: nec uidit quia non conuenit ſeruū Dei ſeipſum expellere de hac uita, ſed expectare etiā de hoc Dei iudiciū. Videamus nunc ſi quod latet multos, loci iſtius, Deo donante, poſsimus explicare quod dictum eſt: Videns autem Iudas qui tradidit eum, quoniam condemnatus eſt, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos principibus ſacerdotū: & cætera. Si enim ſcriptū fuiſſet poſt ſententiam Pilati, poſtquam flagellis cæſum Ieſum tradidit Iudæis ut crucifigerent eum, quòd ita feciſſet Iudas, nihil ſine dubio huiuſmodi quæreremus in eo quod dictū eſt: Videns autem quia condemnatus eſt. Nunc autem quomodo uidit Iudas quia condemnatus eſt? Neq; enim adhuc condemnatus fuerat Ieſus, neq; à Pilato interrogatus. Forſitan ergo dicit aliquis uim faciens, quoniā conſideratione mentis ſuæ uidit exitū rei, quia condemnatus eſt, ex eo quòd traditum aſpexit à principibus ſacerdotū, & ſenioribus plebis. Alius aūt dicet hoc modo: quoniam quod ſcriptum eſt: Videns aūt Iudas quia condemnatus eſt, ad ipſum Iudam refertur. Cùm enim tradidiſſent Ieſum principes ſacerdotum, & ſeniores plebis Pilato, tūc ſenſit malum ſuum Iudas, & intellexit quoniam qui talia auſus eſt, ſine dubio iudicatus, & condemnatus à Deo eſt. Forſitan & ſatanas qui poſt panem intinctum fuerat ingreſſus in Iudam, præſtò fuit ei donec Ieſus traderetur Pilato: poſtquam fecit quod uoluit, receſsit ab eo. Recedente autem diabolo intellexit & uidit, quoniam tradens ſanguinem iuſtum condemnatus à Deo eſt, & potuit intelligere ſenſus eius iam uacans & non habens diabolum operantem in ſe. Potuit ergo à ſe recedente diabolo capere pœnitentiā, & referre triginta argenteos his qui dederant eos: & potuit dicere recedente diabolo, quòd priuſquam ab eo recederet, dicere non potuiſſet. Nec enim adhuc implente diabolo cor eius potuit dicere: Peccaui tradens ſanguinem iuſtum. Sed non hoc dicimus, quoniam diabolus recedens ab aliquo tali iam nequaquam ei inſidiatur, ſed obſeruat iterum tempus, ſi potuerit iterum ſe apponere ei: & poſtquam cognouerit ſecundum peccatum ſuum quis, obſeruat etiam tertiæ deceptionis locum in eo diabolus. Si autem opus eſt & exemplis uti, uideamus in epiſtola ad Corinthios prima, eum qui uxorem habuit patris: nec enim in huiuſmodi malo ſine magno opere diaboli potuit eſſe. De quo malo pœnituit, ſicut ſcriptura ipſa teſtatur, & triſtatus eſt triſtitiam ſecundum Deum, triſtitiam quæ pœniten-

Refutat hæreſim de naturis bonis uel malis.

Matth. 7.

Nemo ſibi mortem conſciſcere debet.

Diabolus, qua ratiōe miſeros homines exagitet.

2. Cor. 7.

pœnitentiã in ſalutem ſtabilem operatur, ſed poſtquã ſuſcepit huiuſmodi triſtitiam, appoſuit iterum ſe ei diabolus, uolens ipſam triſtitiam eius ſupra modum exaggerare, ut iam nõ eſſet ſecundum Deum, ſed ut abundantior facta abſorberet triſtantẽ ſupra menſuram, & ultra quàm triſtari deberet, & ſic eum abſorberet Satanas in abundantiori triſtitia. Quod præcognoſcens Apoſtolus conſilium Corinthijs dat, ut confirment charitatem in eum, dicens huiuſmodi cauſam, Vt ne, inquit, abundantiori triſtitia abſorbeatur qui huiuſmodi eſt. Non enim uerſutias eius ignoramus. Simile aliquid factum eſt & in Iuda qui tradidit Ieſum: & ſecundum ſimilitudinem illius triſtitiæ, quæ pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur, triſtatus & ipſe, poſtquã pœnitentia ductus eſt retulit triginta argenteos principibus ſacerdotum dicens: Peccaui tradens ſanguinem iuſtum: quod ipſum pœnitentiæ erat, & triſtitiæ ſalutaris. Sed quia nunquam ſeruauit cor ſuum, neq; ſapienter triſtatus eſt, ſed ſuſcepit abundantiorem triſtitiam à diabolo ſibi ſubmiſſam, qui uoluit eum abſorbere in abundantiori triſtitia, ideo referens argenteos illos in templũ, abiens, laqueo ſe ſuſpendit. Si enim poſtquam retulit pecuniam, & confeſſus eſt ſe peccaſſe eo quòd tradidit ſanguinem iuſtum, non abiens laqueo ſe ſuſpendiſſet, ſed locum pœnitentiæ requiſiſſet, & tempus pœnitentiæ obſeruaſſet, forſitan & inueniſſet eum qui dixit: Viuo ego quoniam nolo mortem peccatoris, ſicut pœnitentiã eius. Ego autem exiſtimo, quoniam & maius aliquid de Saluatore intelligens Iudas nõ alibi proiecit triginta argenteos niſi in templum, ubi ſciebat Dominũ eieciſſe de templo oues & boues, & dixiſſe uenditoribus columbarum: Tollite hæc hinc, & nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Satis ergo deſperans ex ſe quòd intellexit magnitudinem ſui peccati, iactans argenteos illos in templum, abijt, & laqueo ſe ſuſpendit. Accipientes autem argenteos illos, uoluerunt aliquid legitimum obſeruare, & non mittere eos in corbonam, ubi data populi propter neceſsitates pauperum congregabantur: ſanguinis enim precium impium exiſtimabant mittere in corbonam. Propter quod conſilium accipientes, comparauerunt ex pecunia illa agrum figuli, & operantis lutum. Videbant enim quoniam circa mortuos magis eam pecuniam conueniebat expendi, & circa locum mortuorum, & ſepulturæ, quoniam precium ſanguinis erat, quàm in corbona, aut in aliqua neceſsitate honeſta. Sed quia & inter loca mortuorũ differentiæ ſunt: quoniã multi quidem ſecundũ uotum optabiliter ſepeliuntur in monumentis ſuis paternis: quidam autem propter quaſdam calamitates frequenter in peregrinis monumentis ſepeliuntur: ideo accipientes precium ſanguinis Ieſu, uſi ſunt eo ad comparationem agri figuli alicuius, ut in eo peregrini mortui ſepeliantur, nõ ſecundum uotum, ſed ſecundum caſum aliquem contrarium hoc promerentes. Si autem & peregrinos ſpiritaliter intelligere conuenit, peregrinos dicimus eſſe qui uſq; ad finem extranei ſunt à Deo, & peregrini teſtamentorum eius. Tales igitur peregrini huiuſmodi habent finem, ut in agro figuli ſepeliantur, qui precio ſanguinis eſt comparatus. Nam iuſti ſunt qui dicunt: Conſepulti ſumus Chriſto in nouo monumento quod exciſum habetur in petra, in monumento dolato, ubi nondum quiſquam mortuorum poſitus eſt. Qui autem uſq; ad finem peregrini ſunt à Chriſto, & alieni à Deo, dicent ſine dubio conſequenter: Conſepulti ſumus peregrinis in agro figuli operantis lutũ, qui precio ſanguinis eſt comparatus, & ſumus in agro qui ager ſanguinis nominat̃. Sed quoniã quod poſt hæc dicit Euãgeliſta;

2.Cor.2.
Caue.
Deſperatio Iudæ.
Ezech.33.
Ioan.2.
Sacerdotum hypocriſis.
Rom.6.

TVNC impletum eſt quod dictum fuerat per Hieremiam prophetam dicentem, &c.] Inter ea quæ ſcripta ſunt, non inuenitur hoc Hieremias alicubi propheraſſe in libris ſuis, qui uel in Eccleſijs leguntur, uel apud Iudæos referuntur: ſi quis autem poteſt ſcire, oſtendat ubi ſit ſcriptum: ſuſpicor aut errorem eſſe ſcripturæ, & pro Zacharia poſitum Hieremiam, aut eſſe aliquã ſecretam Hieremiæ ſcripturam in qua ſcribitur. Talis eſt autem textus apud Zachariam prophetam: Et dicam ad eos: Si bonum eſt in conſpectu ueſtro, date mercedem meam, aut abnegate: & ſtatuerunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Depone eos in fornacem, & uide ſi probum eſt, ſicut probatus ſum pro eis. Et accepit triginta argenteos, & miſit eos in domum Domini in fornacem. Si autem hæc dicens aliquis exiſtimat ſe offendere, uideat ne alicubi in ſecretis Hieremiæ hoc prophetatur, ſciens quoniam & Apoſtolus ſcripturas quaſdam ſecretorum profert, ſicut dicit alicubi, Quod oculus non uidit, nec auris audiuit: in nullo enim regulari libro hoc poſitum inuenitur, niſi in ſecretis Heliæ prophetæ. Item quod ait, Sicut Iamnes & Membres reſtiterunt Moſi: non inuenitur in publicis ſcripturis, ſed in libro ſecreto, qui ſupraſcribitur, Iamnes & Mambres liber. Vnde auſi ſunt quidam epiſtolam ad Timotheum repellere, quaſi habentem in ſe textum alicuius ſecreti, ſed non potuerunt. Primam autem epiſtolam ad Corinthios, propter hoc aliquem refutaſſe quaſi adulterinã, ad aures meas nunquam peruenit.

Non extare illud pronunciatum apud Hieremiam.
Zach.11.
1.Cor.2.
Teſtimoniũ ex ſecretis Heliæ prophetæ. Item aliud ex alio Apocrypho libro.

IESVS autem ſtetit ante præſidem. Et interrogauit eum præſes, dicẽs: Tu es rex Iudæorum? Dixit ei Ieſus: Tu dicis.] Verè Ieſus non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo. Et non ſemel, ſed frequenter pro omnibus ſeipſum humiliauit. Et nunc ergo Iudex totius creaturæ con-

Chriſti humilitas uſq; ad mortem.

stitutus à patre, rege regum, & domino dominorum, uide in quantum se humiliauit ut acquiesceret stare ante iudicem tunc terræ Iudææ: & uocatus, interrogatus est interrogationem, quam forsitan deridens, aut dubitans Pilatus interrogauit dicens: Tu es rex Iudæorum? Ad quam interrogationem quod putauit esse condecens, respondit dicens: Tu dicis. Et à principe quidem sacerdotū adiuratus ut diceret si ipse est Christus filius Dei, respondit: Tu dixisti: à Pilato autē interrogatus: Tu es rex Iudæorum? respondit: Tu dicis. Vide interrogationes, nisi illa quidem interrogatio: Si tu es Christus filius Dei: Iudaicæ conueniebat personæ: Romano autem iudici dicenti interrogatoriè, Non tu es Christus, sed tu es rex Iudæorum? Qui autē considerat ipsos apices Euangelicorū sermonum, uidebit quoniam princeps quidem sacerdotum dubitanter dixit: Si tu es Christus filius Dei. Si, enim syllaba, dubitationem interrogationis ostendit. Pilatus autem pronunciatiuè: Tu es rex Iudæorum. Quoniam autem pronunciatiuè hoc dixit Pilatus, illud quoque confirmat, quod etiam alibi suprà scribit in titulo, Rex Iudæorum: in tribus linguis, Hebraicè, Græcè, & Latinè, ut Hebræi, & Græci, & Romani cognoscerent, quoniā & Pilatus sciebat eum regem Iudæorum esse. Propter quod apparet cum qua reuerentia requirebat de Iesu, & prouocabat populum ut Iesum magis ad dimittendum peterēt, quàm Barabbam. Reuerentiæ autem Pilati illud etiam fuit signum, quòd lauans manus suas dixit: Innocens ego sum à sanguine huius, uos uideritis. Quod autem dixit ad principem sacerdotū, Tu dixisti: dubitationem eius obliquè arguens conuincit. Et quod ait Pilato: Tu dicis: sententiā eius pronunciantis confirmat. Marcus autē pro, Si tu es Christus filius Dei: sic scribit: Tu es filius benedicti? Forsitan aut illud quod simpliciter scriptum est, aut hoc quod dubitanter, nescio si nō mendosa habeant exemplaria, cùm debuissent ambo æqualiter dicere, Si tu es, aut, Tu es.

Christus falsò delatus tacuit.

ET cùm accusaretur à principibus sacerdotū, & senioribus plebis, nihil respondebat. Tunc dixit ei Pilatus: Non audis quanta aduersus te dicunt testimonia? Et non respondit ei ullū uerbum, ita ut miraretur præses uehementer.] Iudaicæ literæ occidentis ministri & seniores filij sunt eorum sacerdotū & seniorum qui accusauerunt Iesum, accusationem eorum usque nunc suscipientes, & accusantes Iesum. Propterea permanente eis ipso peccato, & præueniente eos semel ira, usque in finem adhuc patiuntur operatores ipsi, derelicti cum populo uniuerso sicut tabernaculum in cucumerario, & sicut ciuitas quę expugnatur. *Esa. 1.* Accusatus autem Iesus, sicut tunc nihil illis respondit, sic & modò aduersus accusationes istorum sacerdotum, & seniorū, nihil respondit. *Hier. 1.* Tacet enim eis uerbū Dei, & iam non audiunt uerbum Dei, sicut aliquando factū fuerat ad Prophetas & in consummatione seculorum caro factus est, & habitauit in nobis. *Ioan. 1.* Et non solis principibus sacerdotum & senioribus plebis falsa accusantibus non respondit, sed neque Pilato, quoniam uolebat eum audire defendentem se contra accusationes eorum mendaces. Quando enim dixit ei Pilatus post accusationes principum sacerdotum & seniorum: Non audis quanta te accusant? neque ei respondit. Nec enim erat dignum respondere, uel dubitare utrùm debeat aduersus † occasiones eorum falsas respondere. Hoc diximus, non obliti quod dictum est de Pilato, quia uel momentum aliquod benignum erga Christum habebat. Hoc enim uerum esse de Pilato, ex omni narratione eius ostenditur. Non autem dicere quis audebit, quoniam permanens & firmum erat in eo de Christo iudicium. Trahebatur enim & ad contraria: propterea & nunc trahenti ad deteriorem opinionem, Dominus non respondit, contemptis omnibus quæ dicta fuerant in accusationem ipsius. Miratus est autem Pilatus constantiam eius, forsitan sciens quomodo cùm idoneus esset pronunciare & remittere crimen, miratus est uidens eum in tranquilla & quieta sapientiæ grauitate, & inturbabili eum iudicio stare, in quo ad mortem periclitari existimabatur ab his qui fuerant ibi, & fortior erat humana natura, & omni eius infirmitate uolente obtundere uirtutem spiritus eius, non autem præualente facere hoc. Quod autem scriptum est, non solum mirari Pilatum, sed etiam ualde mirari, mouet me ut existimem, quoniam dignum ei uidebatur magno miraculo, ut exhibitus ad criminale iudicium Christus inturbabilis maneret, & staret ante mortem quæ apud omnes homines terribilis existimatur.

† Accusationes uidetur legendum.

Sapientiæ in Christo grauitas tranquilla.

Mos liberandi sontem in festo Paschæ.

PER diem autem solennem consueuerat præses dimittere populo unum uinctum quem uoluissent.] Non mireris si adhuc primordiū habens Romanus principatus in eis, & nouiter Iudæis iugū suscipientibus Romanorū, quia donatum erat Iudæis ut in solennitate paschali peterent unum quē uoluissent, quamuis mille homicidijs obnoxius uideretur. Sic enim quasdam gratias præstant gentes eis quos subijciunt sibi, donec confirmetur super eos iugum ipsorum. Tamen consuetudo hæc absoluendi uincti fuit aliquando & apud Iudæos. *1. Reg. 14.* Nam cū Saul decreuisset ut ne quis acciperet cibum, Ionathas autem fauum mellis gustasset contra regis decretū, inuenit obnoxiū Ionatham: & quamuis filium constitutū, tamen propter aliquod iuramentū suum decreuerat interficere eum: sed nō interfecit, omni populo Israel interueniente, & petente eum ad uitā. Sed quòd Pilatus dimisit unum uinctū populo, uel Saul secundum petitionē populi

puli quòd dimisit Ionatham, nõ est mirũ: sub culpa enim erat amborum petentiũ uitam, quoniam Iudæi semper obnoxij erãt. Sed illud quæramus, si tale aliquid fiat & in iudicio Dei, & omnis Ecclesia petere possit aliquẽ peccatorẽ ut soluatur à cõdemnatione peccati, maximè aũt si quando habeat perditionis cætera opera, ad benefaciendũ autem Ecclesiæ impiger sit. Tales enim inuenies sæpe in potentibus constitutos, aliàs quidem peccatores, tamen pro Christianis quantum possibile eis est multa agentes. Adduceris aũt magis ad requirendum talia, si rationem habet idoneam quòd etiã Israel pro uita Nabuchodonosor & Balthasar filij eius Deũ orabat. Sed hoc si uidetur alicui dignũ requisitione, requiret. Quod aũt manifestum est, omnes cũ rare tentemus, ut ex petentibus inueniamur esse, & in ordine eorum qui bene uixerunt, magis quàm ex illis pro quibus petitur quasi pro omnibus malis. Nam etsi concedatur aliquis peccator ad preces Ecclesiæ, non tamẽ iustum est gloriã & beatitudinem consequi eum, qui huiusmodi est: sufficit enim quòd à pœna dimittitur. Arbitror aũt propter istum diem festum Iudæorũ in quo Barabbas ad uitã electus est, Christus autẽ neglectus, Dominũ dicere per Prophetã: Ieiunia, & ferias, & dies festos uestros odit anima mea: & quia magis solennitatem agere uoluerunt cum latrone dimisso, quàm cum Iesu. Verbi gratia dicã: Si egissent solennitatẽ rectè sicut Iosias aut aliquis similis ei, & data eis fuisset quẽ uellent petendi licentia, sine dubio Iesum postulassent, Barabbam aũt cõdemnassent. Non aũt oremus ut festũ diem colentes, nõ in fermento ueteri, neq; in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & ueritatis, Barabbã quidem condemnare, Iesum aũt ab omnibus uinculis liberũ accipere nobis mereamur in regẽ & dominũ. Et quàm diu hæc facimus nõ conuertuntur dies festi nostri in luctũ, neq; cantica nostra in lamentationem, sed erunt in nobis solennitates ueræ solennitates Dei.

Ecquid Ecclesia possit intercedere pro peccatore?

Esa. 1.

HABEBAT aũt tunc uinctum insignem qui dicebatur Barabbas. Cõgregatis ergo eis, dixit eis Pilatus: Quem uultis dimittã uobis, Iesum Barabbam, an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiã tradiderunt eum.] In multis exemplaribus nõ cõtinetur, quòd Barabbas etiã Iesus dicebatur, & forsitan rectè, ut ne nomen Iesu cõueniat alicui iniquorũ. In tanta enim multitudine scripturarũ neminem scimus Iesum peccatorẽ, sicut in alijs nominibus inuenimus iustorũ, ut eiusdem nominis inueniantur esse etiã iniqui, utputa Iudas Apostolus Zelotes, & Iudas patriarcha, itẽ & Machabæus Iudas, omnes laudabiles: sed Iudas proditor. Et in Genesi inueniuntur eiusdẽ nominis esse filij Seth, & filij Cain, sicut Enoch, & Lamech, & Matusalem: non aũt conueniebat esse tale aliquid & in nomine Iesu. Et puto quòd in hæresibus tale aliquid superadditũ est, ut habeant aliqua conuenientia dicere fabulis suis, de similitudine nominis Iesu, & Barabbæ. Existimo enim in istis, rerũ aliquod mysteriũ demonstrari, ut Barabbas quidem constitutus sit ad seditionẽ, & bella, & homicidia facienda in animabus hominũ: Iesus aut quasi filius Dei, & pax constitutus, & uerbũ, & sapientia, ad omnia bona. Hi ergo duo cùm sint uincti in rebus humanis & corporibus: populus ille sibi postulauit absolui Barabbã: propter quẽ non cessat gens illa habens seditiones, & homicidia & latrocinia, secundum quasdam gentis suæ in rebus quæ foris habentur: secundũ omnes autẽ Iudæos qui nõ credunt Iesum, intus in anima. Vbi enim nõ est Iesus, illic seditiones, & lites, & prælia sunt. Vbi aũt est Iesus, ut dicere possint: Si autẽ Christus in nobis, corpus quidẽ mortuum propter peccatum, spiritus aũt uita propter iustitiã: ibi sunt omnia simul bona, & innumerabiles diuitię spiritales in manibus eius, & pax. Ipse est enim pax nostra qui fecit utraq; unũ. Et si quis uideat contrariã illam operationem, cognoscet quoniã ipse est in omnibus uinctus insignis Barabbas, quẽ sibi solui desiderant, nõ solùm tunc peccans Israel secundum carnẽ, sed & omnes qui eis similes sunt, uel in dogmate, uel in uita. Quicunq; autem mala agit, solutus est in corpore eius Barabbas, Christus autem uinctus. Qui autem bona agit, Christus ei solutus est, Barabbas autem uinctus.

Nomina quędam bonis & malis communia.

Rom. 8.

Ephes. 2.

SEDENTE autẽ eo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicẽs: Nihil sit tibi, & iusto illi. Multa enim passa sum hodie per uisum propter eum.] Et Iesus quidem per inuidiã traditus erat: & ita per inuidiã manifestam, ut etiã Pilatus eam nõ ignoraret. Volunt aũt Euãgelistæ nõ præterire rem diuinæ prouidentiæ laudem Dei continentẽ, qui uoluit per uisum conuertere Pilati uxorẽ, ut quantum ad se uetaret uirum suum, ut ne audeat contra Iesum proferre sententiã. Et uisum quidẽ non exposuit Matthæus, tantùm autẽ dixit, Quia multa passa erat per uisum propter Iesum. Et ideo per uisum passa est, ut ne amplius pateretur. Vt beatam fuisse dicamus Pilati uxorẽ, quæ per uisum passa est multa propter Iesum, & recepit per uisum quod erat passurus. Ex quo audebit quis dicere, quoniã melius est recipere aliquẽ mala in uisu, quàm recipere in uita. Quis enim nõ eligat per uisum mala sua recipere in uita sua, nisi fortè talia mereatur, ut expediat ei acriora recipere in uita sua, potiùs quàm recipere leuiora in uisu? Consolatur enim, & requiescit in sinibus Abrahæ, qui recepit mala in uita sua, & nõ hæc mala quæ recepit in uisu suo: secundum quod & consolationẽ habebit. Vtrùm autẽ & initium habeat conuersionis ad Deũ ex eo quòd multa propter Iesum fuerat passa per uisum, Deus scit: tamen continetur etiã hoc in

Vxor Pilati pro Christo intercessit.

De conuersione uxoris Pilati non pronunciat.

ſcripturis quibuſdam non publicis. Et uide, quia iuſtum appellauit Ieſum uxor Pilati, ne fortè myſterium ſit hæc uxor Pilati, Eccleſiæ ex gentibus: quæ aliquando quidem regebatur à Pilato, nunc autem iam non eſt ſub eo propter fidem ſuam in Chriſto.

PRINCIPES autem ſacerdotum, & ſeniores perſuaſerunt populo ut peterẽt Barabbã, Ieſum uerò perderent. Reſpondens autẽ præſes dixit illis: Quẽ uultis de duobus dimittam uobis? At illi dixerũt, Barabbam.] Et eſt uidere uſq; nunc quomodo populus Iudæorũ à ſenioribus ſuis, & Iudaicæ culturæ doctoribus ſuadetur, & excitatur aduerſus Ieſum ut perdant eum, quantum ad ſe, & habeãt Barabbam ſolutum. Credunt enim turbæ principibus, & ſacerdotibus ſuis. Plerunq; & præſes quidẽ dicit ad populum, Quem uultis ex duobus dimittam uobis? Turbæ autem, quaſi ueræ turbæ, & multæ, quæ ſpacioſam & perducentem ad perditionẽ ambulant uiam, petierunt Barabbam ſolui, uolentes eum ſibi habere ſolutum.

Matth. 7.

DICIT eis Pilatus. Quid ergo faciam de Ieſu qui dicitur Chriſtus? Dicunt omnes. Crucifigatur: &c.] Volens eis pudorẽ tantæ iniquitatis incutere Pilatus, dicit eis: Quid ergo faciã de Ieſu qui dicitur Chriſtus? Non ſolùm autẽ, ſed & menſuram colligere uolens impietatis eorum. Illi autẽ nec hóc erubeſcentes, quòd Pilatus Ieſum Chriſtũ eſſe confitebatur, nec modum impietatis ſeruantes, dixerunt omnes, Crucifigatur. & ſiquidẽ Barabbam petiſſent dimittere, non autẽ econtra & Chriſtum poſtulaſſent ad crucẽ, utputa Barabbam quidẽ petiſſent abſolui, hunc autem nõ petiſſent crucifigi, ſed in poteſtate dimiſiſſent Pilati, ut faceret de eo quod uellet: adhuc magnæ eſſet impietatis, quòd relicto iuſto, homicidã petiſſent. Nunc autẽ multiplicauerũt impietatis ſuæ menſuram, non ſolùm homicidam poſtulãntes ad uitam, ſed etiã iuſtum ad mortem, & ad mortem turpiſsimã crucis. Adhuc autẽ permanens in eo ipſo quòd confundere eos uolebat, ut uel confuſi ad electionẽ iuſti uenirent, etſi nõ ex iudicio cordis, dicit eis:

Impudentia Iudæorum.

QVID enim malè fecit?] Cõtra hoc nihil habentes quod reſponderẽt, amplius clamauerũt, non deponentes, ſed augentes iram, animoſitatẽ, blaſphemiam, & dixerunt, Crucifigatur. Pilatus autẽ uidens quod nihil proficeret, Iudaico uſus eſt more, uolens eos de Chriſti innocentia non ſolùm uerbis, ſed etiam ipſo facto placare ſi uoluerint: ſi autem noluerint, condemnare, faciens non ſecundum aliquam conſuetudinem Romanorum. Accepit enim aquam in conſpectu omnium, & lauans manus ſuas dixit:

Pilatus innocentiæ D. Ieſu teſtis.

INNOCENS ego ſum à ſanguine huius, uos uideritis.] Et ipſe quidem ſe lauit: illi autẽ non ſolùm ſe mundare noluerunt à ſanguine Chriſti, ſed etiam ſuper ſe ſuſceperunt dicentes:

SANGVIS eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.] Propter hoc rei facti ſunt nõ ſolùm in ſanguine Prophetarum, ſed implentes menſurã patrum ſuorum facti ſunt rei in ſanguine Chriſti, ut audiant Deum ſibi dicentem: Cùm expanderitis manus ueſtras ad me, auertã oculos meos à uobis, manus enim ueſtræ ſanguine plenæ ſunt. Propterea ſanguis Ieſu non ſolùm ſuper eos factus eſt qui tunc fuerunt, uerumetiam ſuper omnes generationes Iudæorum pòſt ſequentes uſq; ad conſummationẽ. Propterea uſq; nunc domus eorũ derelicta eſt eis deſerta. Pilatus autem oblitus uerborũ ſuorum bonorum quibus cœperat defendere innocentiam Chriſti, declinans ad malũ, nõ ſolùm tradidit Ieſum, ſed etiã flagellis cæſum tradidit, ut crucifigerẽt eum.

Imprecatio.
Matth. 23.
Eſa. 1

TVNC milites præſidis ſuſceperunt Ieſum in prætoriũ, & congregauerũt ad eum totã cohortem, & induerunt eum chlamydem coccineã, & purpuram circumdederunt ei, & coronã de ſpinis poſuerunt ſuper caput eius, & arundinẽ in dextera eius, & adgeniculantes ſe, deludebant eum dicentes: Aue rex Iudæorũ.] Veriſimile eſt, ut in primordijs tunc nouiter erecti imperatoris, milites nondum diſciplinæ ordinem conſeruantes decentem, extra conſuetudinẽ diſciplinæ quæ nunc eſt, facerent in Saluatorẽ, quando accipientes eum in prætoriũ congregauerunt totam cohortẽ, & fecerunt quæ feciſſe dicuntur, luſum ſibi Ieſum facientes, propter quod nominatus fuerat rex Iudæorũ. Ego aũt puto milites feciſſe, operantibus in ſe inuiſibilibus regibus, & principibus ſeculi huius, qui aſtiterũt & conuenerunt in unũ aduerſus Dominũ, & aduerſus Chriſtũ eius, ut uideatur illa deluſio eorũ potius fuiſſe quàm hominũ. Eorum autẽ qui non cognouerunt in illa diſpenſatione ſapientiã Dei: ſi enim cognouiſſent, nunquã dominum maieſtatis crucifixiſſent. Ergo cohors illa myſteriũ erat militiæ alicuius malignæ. Et expoliauerunt eum ueſtimẽta eius quæ deſurſum habebat, tunicã inconſutilem & ſtolam: hæc enim ueſtimenta eius talia deſcribit Ioannes: & induerunt eum deludentes propter nomen eius regale, coccineam chlamydem, nõ intelligentes quod agunt. Illa autẽ coccinea chlamys myſteriũ erat coccinei ſigni, quod ſcriptum eſt in Ieſu Naue, quod ad ſalutem ſuam habuit illa Raab, & in Geneſi quod factum eſt in uno filiorum Thamar ad manũ naſcentis, ut coccum alligaretur in ſigno futuræ paſsionis Chriſti. Ergo & nunc ſuſcipiens Dominus coccineam chlamydem, in ſe ſanguinem mundi ſuſcepit: & in ſpinea illa corona, ſuſcepit ſpinas peccatorũ noſtrorum intextas in capite ſuo. Et de chlamyde ſcriptum eſt, quoniam denuò ſpoliauerunt eum chlamydem coccineam: de corona autem ſpinea nihil tale Euangeliſtæ ſcripſerunt, propterea quod & nos quærere

Innocẽs pro nocentibus condemnatus.
Milites quò illuſerint Domino.
Pſal. 2.
Ioſ. 2.
Gen. 38.

Corona spinea.

rere uoluerunt exitũ rei de corona spinea semel imposita, & nunquam detracta. Ego igitur arbitror quoniam spinea illa corona consumpta est à capite Iesu, ut iam non sit spinæ nostræ antiquæ postquam semel eas à nobis abstulit Iesus super uenerabile caput suum. Si autem & de calamo quidem posuerunt in dextera eius, aliquid dicere conuenit, huiusmodi dicimus rationẽ. Calamus ergo ille mysterium fuit sceptri uani & fragilis, super quem incumbebamus omnes priusquam crederemus sceptrum maligni. Confidebamus enim in uirga calamina Aegypti, uel Babylonis, uel cuiuscunq; regni cõtrarij contra regnum Dei: & accepit calamũ illum, & uirgam fragilis regni de manibus nostris, ut triumphet eum & conterat in ligno crucis: & pro calamo illo priori super quem priùs recumbebamus, dedit nobis sceptrum regni cœlestis, & uirgam de qua scriptũ est: Virga æquitatis, uirga regni tui: uel uirgam quæ corripiat eos qui opus habent correptione, de qua dicit Apostolus: Quid uultis in uirga ueniã ad uos? Dedit nobis & baculum ut celebremus pascha, secundum quod scriptũ est, Baculi uestri in manibus uestris sint: ut celebremus pascha deponentes uirgam calami eam quam habebamus prius quàm celebraremus Domini pascha. Percutiunt autẽ eum hoc fragili & uano calamo caput Iesu uenerabile, quoniã & semper regnum illud contrarium conuiuat & uerberat Deum patrẽ caput Domini Saluatoris. Et in his omnibus unigenita uirtus nocita non est, sicut nec passa est aliquid, facta pro nobis maledictũ, cùm naturaliter benedictio esset: sed cùm benedictio esset, consumpsit, & absoluit, & dissipauit omnem maledictionem humanam.

1. Cor. 4. *Exod. 12.*

Dominus Iesus ad supplicium productus.

EXEVNTES autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariauerunt ut tolleret crucem eius.] Sicut enim secundum tres Euangelistas tentatur à diabolo Iesus: secundum Ioannẽ autem qui spiritalis naturæ eius fecit sermonẽ, non tentatur: nec enim tentatur ueritas, & uita, & resurrectio, & lumen uerum: sed tentabatur secundum hominẽ quem susceperat unigenitus Deus: sic secundum Ioannem quidẽ Saluator, imponentibus eis, qui susceperunt eum, crucẽ suam portans egressus est in locum qui dicitur Caluariæ locus: secundum reliquos autem sibi eam non portat. Exeuntes enim qui ducebant eum ad crucifigendum, inuenerunt quendam Cyrenæum nomine Simonem, quẽ angariauerunt ut acciperet crucem Christi. Non autem solum Saluatorem conueniebat accipere crucem suam, sed & nos conueniebat portare eam, Saluatorem nobis angariam adimplentes. Nec iterum autẽ sic prodificandi fueramus crucem eius accipientes, quantũ modò prodificamur à cruce eius, cùm & ipse sibi accipiat eam & portet. Quæres si secundum textũ utrumq; est factum, & non dissonant sibi Euangelistæ ab inuicem, & quid eorum prius est factũ: utrùm enim qui susceperũt Iesum ad crucifigendum, & imponentes ei crucem, ut portans eam exeat in locum Caluariæ, hoc primũ fecerunt, antequam angariarent Simonem Cyrenæum: aut egressi quidẽ angariauerunt Simonẽ, facti autem ad locum in quo eum fuerunt suspensuri, posuerunt crucẽ ei ipsi, ut ipse eam portaret. Et qui potest discutere quærat discutiens in utroq; ut inueniat, utrum finem portandæ crucis accepit, aut magis Cyrenæus Simonem, non fortuitu angariatus, sed secundum aliquam de eo præscientiam Dei, secundum dispositionẽ Dei ductus ad hoc, ut Euãgelica scriptura dignus inueniretur, & ministerio crucis Christi, in qua mũdus crucifigitur sanctis, & sancti mundo. Quidam autem & moraliter exponere uoluerunt hunc ipsum Simonẽ Cyrenæum, ex eo quòd de Pentapoli esset Cyrenes secundum Libyam, accipientes occasionem de sensibus quinq;: ut dicant, quasi quinq; sensus portauerunt dispensationis illius crucem. Simon autem interpretatur Obedientia. Cui autem magis conueniebat ut crucem Christi portaret nisi obedientiæ? aut sicut secũdus Liæ filius uocatur Simeon? Dupliciter enim apud Græcos nominatur & patriarcha, & Petrus secundum proprietatẽ Hebraici sermonis, ut conueniat ei qui ita uocatur, ut & Simon dicatur, & Simeon, quoniã ijsdem literis scribunt Hebræi & Simeonis nomen, & Simonis. Locus autem Caluariæ dicitur non qualemcunq; dispensationẽ habere, ut illic, qui pro hominibus moriturus fuerat, moreretur. Venit enim ad me traditio quædã talis quod corpus Adæ primi hominis ibi sepultum est ubi crucifixus est Christus: ut sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes uiuificentur: ut in loco illo qui dicitur Caluariæ locus, id est locus capitis, caput humani generis resurrectionem inueniat cum populo uniuerso per resurrectionem Domini Saluatoris, qui ibi passus est, & resurrexit. Inconueniens enim erat, ut cùm multi ex eo nati remissionem acciperent peccatorũ, & beneficium resurrectionis consequerentur, non magis ipse pater omniũ hominum huiusmodi gratiam consequeretur.

De Simone Cyrenæo.

Antinomie speciem soluit.

Gal. 6.

De sepulchro Adæ traditio.

Rom. 5.

Potus.

ET dederunt ei acetum bibere felle mixtũ. Et cùm gustasset noluit bibere.] Sufficiebat enim nobis, ut tantũ gustaret pro nobis sicut mortẽ tridui temporis non longiorẽ, sic & acetum felle permixtum. Aliud autẽ uinum non mixtũ cum felle, nec cum alio aliquo cõtrario accepit & bibit, & gratias agens discipulis dedit, & promisit se bibiturũ nouum ipsum in regno Dei. Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt sibi uestimenta eius, sortem mittentes: & sedentes seruabant eum.] Et sunt usq; nunc qui ipsum quidem non habentes, uestimenta autem uerba in scri-

Crucifixio. *Vestimenta.*

in scripturis posita habent, nec ipsa ad plenum, sed ex parte nihilominus hoc ipsum Propheta dicente mysteriũ quod nunc est impletũ. Verùm autem conscissum est aliquod uestimentorum eius in illa partitione, aut mansit unumquodq; eorũ integrum sicut fuit, & qualia illa uestimenta fuerunt, non legimus apud tres Euangelistas: apud Ioannem autẽ didicimus, quòd milites postquã crucifixerunt Christũ, acceperunt uestimenta eius, & fecerũt quatuor partes, unicuiq; militi partẽ. Tunicam aũt quoniam erat nõ cõsutilis, sed à sursum textilis per totũ, dixerunt ad inuicẽ: Non conscindamus eam, sed sortiamur de ea. Nõ ergo omnes acceperunt eam, sed qui sortitus est. Disputans aũt aliquis de differentia eorũ qui uestimenta Domini habent, inueniet sine dubio qui in dogmatibus suis, etsi nõ habent ipsum, tunicã tamen desursum textilem per totum habent: alij aũt nec ipsam, sed aliquã particulam uestimenti eius. Et hoc considera, quòd secundũ Matthæum quidẽ Iesus accipiens acetũ cum felle permixtũ gustauit, & noluit bibere: secundũ Marcum aũt cùm daretur & myrrhatũ uinũ non accepit. ET sedentes seruabant eum ibi.] Et milites quidẽ seruabãt corpus, submissi à principibus sacerdotũ, quasi furandũ à discipulis eius si non seruaretur: dispensatio aũt resuscitauit eum, & testes resurrectionis eius esse fecit non duos tantũ, aut tres, sed multo plures. Visus est enim Cephæ, postea illis undecim, deinde apparuit ampliùs quàm quingentis fratribus, nouissimè autẽ omnium Paulo. Et non erat modicũ signũ resurrectionis eius, quòd à tantis est uisus, his qui susceperunt periculũ, ut prædicent eum uiuentẽ in populis qui petierant eum ad crucẽ. Et nunc noui principes sacerdotũ, uidelicet filij principũ illorum, uerbũ ueritatis positum in scripturis crucifigunt falsis expositionibus suis, & occidunt mendacijs: uerbum aũt ueritatis, quia apud illos quidẽ occiditur, uiuit aũt in sua natura, semper inuenit, & eligit sibi uasa in quibus resurgat, & uiuat, & adhuc confundat suos interfectores, multis testimonijs uiuere demonstratum.

Mar. 15.

1. Cor. 15.

Titulus crucis. ET imposuerunt super caput eius causam eius scriptã, Hic est Iesus rex Iudæorũ.] Siue occasione siue ueritate, Christus rex pronunciatur, & omnis litera regnũ eius testatur, siue Græcorũ, siue Romanorũ, siue Hebraicorũ, & pro corona super caput eius scriptũ, Hic est Iesus rex Iudæorum. Et cũ nulla inueniatur causa alia mortis eius, nec enim erat, hæc habetur sola, Rex fuit Iudæorum: de qua & locutus est, dicens: Ego auttem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et princeps quidem sacerdotum secundum literam Legis portabat in capite suo formam signi, & significationem Domini scriptã in metallo: uerus autem princeps sacerdotum, & rex Iesus, in cruce quidem habet scriptum, Hic est rex Iudæorũ: ascendens autem ad patrem & suscipiẽs patrẽ in se pro literis & pro nomine habet qui nominat, & habet eum coronã, & dignus eo effectus, & domus Dei patris digna effectus, solus sufficienter patrẽ capere potest.

Psal. 2.

Iesus cum iniquis deputatus. TVNC crucifixerunt cum eo duos latrones, unũ à dextris, & unum à sinistris.] Crucifixus inter latrones Dominus, sicut ipsi latrones, impleuit prophetiã dicentẽ de se, Et cũ iniquis deputatus est. Et est uidere discipulos eius testimoniũ dantes culturæ Dei quæ per eum est introducta, cum iniquis reputari, & cum eis crucifigi, aut passiones reliquas sustinere, sicut & illi. Mundus enim & spiritus qui in eo est, summos semper persequitur uiros, & punit malinæ quidem summos propter utilitatẽ multorum: summos autẽ uirtutis, quoniã non est dignus mundus iste eis qui non considerant quæ uidentur, sed quæ non uidentur: & contemnũt eum, sicut & olim sancti ambulantes in melotis, & in pellibus, & in speluncis & in foueis terræ, quorũ non erat dignus mundus.

Heb. 11.

Blasphemia. TRANSEVNTES autẽ blasphemabant eum mouentes capita sua, & dicentes: Vah, qui destruebas templũ, & in triduo reædificabas. Libera teipsum. Si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotũ deludentes eum cũ Scribis, & senioribus, & Pharisæis dicebãt: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluũ facere. Si ipse est rex Israel, descendat nunc de cruce, & credimus illi. Confidit in Deũ, liberabit nunc eum si uult: dixit enim, Quia filius Dei sum.] Nemo stans Iesum blasphemat, neq; rectè incedẽs. Prætereuntes enim blasphemabant eum, &, sicut in Græco habet, prætereuntes, qui etiã maceriæ uineæ dissoluta à Deo, uindemiant eos qui remanserunt. Scriptũ est enim: Vt quid posuisti macerẽ eius & uindemiãt eam omnes qui prætereunt uiam? Quàm diu ergo quis nõ præterierit uiã, neq; declinauit à uia, stans dicere potest Deo, Statuisti supra petrã pedes meos, & non blasphemat Iesum. Si autem ceciderit, aut præterierit, uel transierit, uel declinauerit, tunc eum blasphemat. Sicut adhuc qui in mala opera ceciderunt, & sicut qui dereliquerunt terminos æternos, & uiã Ecclesiæ cœlestis, & fluctuantur, & circumferunt ab omni uẽto doctrinæ in fallacia hominũ, in astutia, ad remediũ erroris. Oẽs enim hæreses prætereuntes & declinãtes esse si quis dixerit, nõ peccabit: propterea quòd & ipsi inter prætereuntes habentur, & blasphemant Iesum nõ habentes caput firmũ, sed mouentes ipsum sursum & deorsum: quoniã non sunt prudentes, nec habent oculos suos in capite suo, in quo habere debuerant, Ecclesiaste dicente: Sapientis oculi in capite eius sunt. Prætereuntium ergo & declinantium opus est Iesum blasphemare filiũ Dei, quia nemo in spiritu loquens dicit anathema

Eccl. 2.

thema Iesu. Diuersi autem blasphemantium sermones babentur, quorum unum est blasphemum, quod dicitur ab eis qui non intelligunt, nec audiunt, quæ dicuntur, nec de quibus affirmant: Iesus enim dixit: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud. Prætereuntes autẽ quasi falsi testes contra Iesum dicebant quod non erat dictum de eo, appetentes eum: Vah qui destruit templũ Dei, & in triduo reædificat illud. Non enim ipse destruit templũ, sed quod alij destruunt ipse ædificat: siue templum proprium corporis, quod à Iudæis fuerat traditũ morti, siue templum testium suorum & omnium qui babuerunt uerbum Dei in se, & ex insidijs impiorum propter pietatem mortui sunt. Venit enim hora, quando omnes qui in monumentis sunt audient uocem filij Dei & resurgent. Et non solum in eo quod dicebant: Qui destruit templum: mentiti sunt, sed etiam illud quod dixerunt: Et ego in triduo reædificabo ipsum. Nec enĩ dixit reædificaturum se templũ, sed resuscitaturũ. Sermo enim ædificationis non ostendit subitaneum opus, suscitationis autem ostendit. Et qui quidẽ deridebant, dicebant, Salua teipsum: ipse autẽ accipiens uirtutẽ à patre, & hoc fecit, & amplius. Cunctis enim capiẽtibus uerbũ suũ, salutẽ suam ostendit. Et illi quidem deridentes dicebant: Si filius Dei es, descende de cruce. Ipse autem filium Dei se deridentibus quidem non ostendebat, ostendit autẽ credẽtibus sibi postquã dispensauit quæ oportebat eum dispensare in tribus illis diebus, postquã descendens ad inferos mortificatus corpore, uiuificatus autem in spiritu, spiritibus qui erant in carcere prædicauit qui non crediderant aliquando, quando expectabatur patiẽtia Dei in diebus Noe, cùm fabricaretur arca in qua pauci, id est, octo animæ, sunt saluati per aquam. Et non est derelictus illic: sicut ipse dicebat: Quoniã non derelinquea animã meam in inferno. Oportebat aũt eum & ascendere ad proprium patrem & Deum, ut ascendens in altũ captiuet captiuitatem, & accipiat dona in homines, & post hæc ostendat se fortiorẽ morte dicens ad eam: Vbi est mors aculeus tuus? Similiter autẽ cæteris prætereuntibus, & blasphemantibus eum, principes quoq; sacerdotum, & scribæ prætereuntes, & ipsi dicebant ad eum uicti uirtutibus antè gestis ab eo: Alios saluos fecit, seipsum saluum facere non potest: uidelicet non credentes: quoniam qui alios saluare potuit, multo ampliùs poterat & seipsum saluare, & promittebant se credituros in eũ, quasi in regem Israel, si descendens à cruce, uideretur ab eis. Ipse aũt non curabat indignũ aliquid agere propter derisionis iniuriam, & facere quod dicebatur ab eis extra rationem & ordinem. Id ipsum autẽ & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei. Et apud Ioannẽ, sicut potuimus, exposuimus de duobus latronibus, qui fuerunt crucifixi cum Christo, qui secundũ Matthæum quidẽ & Marcum improperauerunt ei ambo in cruce. Secundum Lucã autẽ dicentẽ quoniam unus de pendentibus latronibus blasphemabat dicens: Si tu es Christus, salua teipsum & nos: respondens autẽ alter increpabat eum, dicens: Non times tu Deum quòd in eadem damnatione es? Et nos quidẽ iustè, nam condigna factis recipimus, iste autem nihil mali fecit. Et dicebat ad Iesum: Memento mei cùm ueneris in regnũ tuum. Respondens aũt Iesus dixit ad eũ, qui increpauerat blasphemantẽ: Amẽ dico tibi, hodie mecum eris in Paradiso. Conueniens ergo est, ut in primis quidẽ ambo latrones intelligantur Dominũ blasphemasse: post hoc autẽ unũ ex eis conuersum esse, & credidisse tractantem apud seipsum his miraculis quæ audiebat facta ab eo: forsitan autẽ & uidens cõuersionẽ aeris, & tenebras fieri insuetas, & non sicut fieri frequenter solebant. Aut ne fortè sicut & illic diximus, alij sunt hi duo latrones, qui ambo blasphemarunt. Sed ille latro qui saluatus est, potest esse mysterium eorum qui post multas iniquitates crediderunt in Christum, & dixerunt Christo: Confixi sumus & configurati in morte Christi: & semper dicunt filio Dei: Memor esto nostri cùm ueneris in regnum tuum, & ideo in Paradiso sunt cum ipso.

1. Cor. 12. *Ioan. 2.* *5.* *D. Iesus quibus se Dei filium ostenderit.* *1. Petr. 3.* *Psal. 16.* *Eph. 4.* *1. Cor. 15.* *Luc. 23.* *Latrones.*

A' SEXTA autem hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usq; ad horam nonã.] Ad hunc textũ quidã calumniantur Euangelicam ueritatẽ, dicẽtes, Quomodo secundũ textũ potest esse uerum quod dicitur? Quia factæ sunt tenebræ super omnem terrã à sexta hora usq; ad nonam, quod factum nulla refert historia? Et dicũt, quia sicut solet fieri in solis defectione, sic facta est tunc defectio solis. Defectio aũt solis à seculo semper fuit in suo tẽpore facta. Sed defectio solis quæ secundum consuetudinem temporum ita currentiũ fieri solet, non in alio tempore fit, nisi in conuentu solis & lunæ, quando luna subtus currens solis impedit radios occurrentes ei, & occursu suo lumen eius obtundit. In tempore autem quo passus est Christus, manifestum est quoniã conuentus non erat lunæ ad solẽ, quoniam tempus erat paschale, quod consuetudinis est agere quando luna solis plenitudinẽ habet, & in tota est nocte. Quomodo ergo poterat fieri defectio solis cũ luna esset plena & plenitudinem solis haberet? Quia autẽ credentiũ uolentes defensionẽ aliquã introducere contra hæc, angustiati sermonibus profitentiũ talia, ita dixerũt. Si nullũ prodigiũ nouũ factũ fuisset in tẽpore pasiõis Christi, sed omnia secundũ consuetudinẽ, crederetur secundũ consuetudinẽ facta fuisse illa defectio solis. Nũc aũt cùm constet cætera prodigia quę tunc facta sunt non secundũ consuetudinẽ facta fuisse, sed noua &

Tenebræ. *Obiectio de Tenebris Christo patiente obortis.*

Solutio, ut multa alia prodigia eius temporis, ita tenebræ quoq; inusitate fuerunt.

Luc. 16.

Instãtia. Atqui nõ meminerũt historici?

admiranda: nam & uelum tẽpli scissum est in duas partes à sursum usq; deorsum, & terra contremuit, & petræ diruptæ sunt, & monumẽta aperta sunt, & multa corpora dormientiũ sanctorum resurrexerunt: manifestũ est quoniã & illa defectio solis cõsequenter secundũ cætera prodigia noua contra consuetudinem facta est. Item aduersus hæc filij seculi huius, qui prudentiores sunt filijs lucis in sua generatione, talia dicunt: Pone quia extra consuetudinem facta est illa defectio solis in tempore non antiquo sub principatu Romanorum, ita ut tenebræ fierent super omnem terram usq; ad horam nonam, quomodo hoc factum tam mirabile, nemo Græcorum, nemo Barbarorum, factũ cõscripsit in tempore illo, maximê qui Chronica conscripserũt, & notauerunt sicubi tale aliquid nouũ factum est aliquando, sed soli hoc scripserunt uestri auctores? Et Phlegon quidem in Chronicis suis scripsit, in principatu Tiberij Cæsaris factum, sed non significauit in luna plena hoc factum. Vide ergo ne fortis est obiectio hæc, & potens mouere omnẽ hominem sapientẽ, qui nec illis dicentibus, nec istis scribentibus consentit, sed omnia cum ratione & iudicio audit. Et non est quidẽ durum, quòd unusquisq; fideliũ qui credit quidem, non tamen cum ratione, & cum iudicio credit, ut ita sit constans in fide, ut etsi mille crimina obijciant contra Euangelicam fidem uolentes destruere fidẽ nostram, ut in nulla parte eorũ cõmoueatur sermonibus, qui fingens se credere scripturis Euãgelicis, per occasionem unius aut alterius quæstionis aut difficilis, aut fortè & indissolubilis, aduersantes scripturis festinant fidem Christi & Euangeliorum eius tollere de anima nostra, introducentes quasdam mirabiles res, & mirabilia Dei uirtute consummata ad seculares quasdam consuetudines transferrè uolentes. Iudicaui igitur bonum, ut accipiens bonum propositum eorum qui in fide constantes esse desiderant, solutiones criminationũ eorum, in quantũ mihi ex Deo est uirtus, inueniã pro Euangelica ueritate: ut fideles non solùm fide simplici, sed etiam ratione fidei muniantur in fide. Dicimus ergo quòd Matthæus & Marcus non dixerunt defectionem solis tunc factam fuisse, sed neq; Lucas, secundũ pleraq; exemplaria habentia sic: Et erat hora ferè sexta, & tenebræ factæ sunt super omnem terram usq; ad horam nonam, & obscuratus est sol. In quibusdã aũt exemplaribus non habetur, Tenebræ factæ sunt, & obscuratus est sol, sed ita, Tenebræ factę sunt super omnẽ terram sole deficiente. Et forsitan ausus est aliquis quasi manifestius aliquid dicere uolens, pro, Et obscuratus est sol, ponere, Deficiente sole, existimans quòd non aliter potuissent fieri tenebræ, nisi sole deficiente. Puto autem magis quòd insidiatores Ecclesiæ Christi mutauerunt hoc uerbum, quoniam tenebræ factæ sunt sole deficiente, ut uerisimiliter Euangelia argui possint secundum adinuentiones uolentium arguere ea. Arbitror ergo: sicut cætera signa quæ facta sunt in passione ipsius, in Hierusalem tantummodo facta sunt: sic & tenebræ tantummodo super omnem terram Iudæam sunt factæ usq; ad horam nonam. Quæ autem dico in Hierusalem tantummodo hæc facta sunt, quòd uelum templi scissum est, quòd terra contremuit, quòd petræ diruptæ sunt, quòd monumenta aperta sunt. Nec enim extra Iudęã, petrę diruptæ sunt, aut monumẽta aperta sunt alia nisi ea tantùm quæ in Hierusalẽ erãt, aut fortè in terra Iudæa. Nec alia terra tremuit tunc nisi terra Hierusalem: nec enim refertur alicubi quòd omne elementum terræ tremuerit in tempore illo, ut sentirent (uerbi gratia) & qui in Aethiopia erant, & in India, & in Scythia: quod si factum fuisset, sine dubio inueniretur in historijs aliquibus eorum qui in Chronicis scripserunt noua aliqua facta. Sicut ergo quod dicitur: Terra contremuit: refertur ad terram Hierusalem, aut si latiùs uoluerit quis extendere ad terram Iudæam: sic & tenebræ factæ sunt ab hora sexta usque ad nonam super omnem terram, intellige quòd super omnem terram Iudæam sunt factæ, aut certè super Hierusalem tantũ. Sic ergo qui intelligit, sine culpa intelligit, & non magnitudinẽ miraculi ostendere uolens, incidat in risum sapientium seculi huius, & magis infidelitatem in hominibus sapientibus operetur quam fidem. Dicit autem aliquis contra hæc, Si non ex defectione solis factæ sunt tenebræ, tunc super omnẽ terrã Iudæã, & Hierusalẽ, sed ex altera causa, ostende causam. Cui talia respondemus Primum quidem, quòd omnino Euangelistæ nec nominauerunt solem in isto loco, sed tantùm quia tenebræ factæ sunt super omnem terram. Si enim tenebræ factę sunt super omnem terram sole non nominato, sine dubio consequèns est intelligere quasdam tenebrosissimas nubes, & fortè non unam, sed multas & maiores concurrisse super terram Iudæam & Hierusalem, ad cooperiendos radios solis, & ideó profundæ factæ sunt tenebræ à sexta hora usq; ad nonã. Quomodo autem factæ sunt in tali loco diximus, ne fortè & tenebræ palpabiles in Aegyptum hoc modo factæ fuerunt tribus diebus, non ex solis defectione, siue autem ex eo quòd nubes tenebrosæ concurrerunt in unum, siue quòd aer illic tunc spissior factus est super Aegyptios tantùm. Omnibus enim filijs Israel, sicut testatur scriptura, fuerat lumen, in quibus fuerant commorati. Nam & impossibile est in solis defectione, quæ fit ex concursione lunæ ad solem, tribus diebus continuis fieri tenebras: & crederetur aliqua alia tenebrarum causa fuisse in Aegypto, si uel nominatus fuisset sol, siue quasi obscuratus in tempore illo. Nunc autem scriptu-

Responsio.

Et fide et ratione fidei, nos in fide confirmari oportet.

Luc. 23.

Tenebræ in Iudea fuerunt Christo patiente.

ra Exodi

ta Exodi nihil aliud dicit, nisi quia Moses extendit manum suam in cœlum, & factæ sunt tenebræ, & caligo, & cætera, super totam terrã Aegypti tribus diebus, & nemo uidit fratrem suũ, neque surrexit aliquis de lecto suo tribus diebus. Quòd aũt dico, Super omnem terram Iudæam uel Hierusalem: ut non omne elementũ terræ intelligamus, illud est argumentũ, quod scriptũ est in tertio libro Regnorum, ubi Abdias dispensator Achab dixit Heliæ: Quid peccaui, quia dedisti seruum tuum in manus Achab, ut mortificet me? Viuit Deus tuus si est gens aut regnũ ubi non misit dominus meus quærere te, & dixi: Non est: & † conbussit regnum & regiones eius, quoniam non inueniat te. Quis enim tam lapideus sit legens ista, ut existimet quoniã rex Israel Achab in omnem gentem mundi, & in omne regnum orbis terræ misit quærens Heliam, & combussit ubicunque dictum est, Non est Helias? Sed sine dubio exaggeratoriè dicta sunt illa, ostendentia quod satis eũ quæsiuit in gentibus, quæ fuerunt circa Iudæam secundũ quod potuit requirere. Diximus autẽ etiam in alijs locis, quòd cùm duæ creaturæ generales in sexta die factæ fuissent, primùm quidem animalia, deinde homo secundum Dei imaginẽ factus, consequens est ut & dies ille sextus diuisus fuisse intelligatur in duas species creaturæ: ut ante sextã quidem animalia intelligantur fuisse creata, in sexta autem hora dixisse Dominum, Faciamus hominem ad imaginem nostram, & fecisse eum tunc. Propter quod conueniebat pro salute eiusdem hominis morientem, in ipsa hora sexta suspendi, ac à sexta hora propter hoc tenebras fuisse factas super omnem terram usque ad nonam. Et sicut Mose manus extendente in cœlũ factæ sunt tenebræ super Aegyptios seruos Dei tenẽtes in seruitute, imago futuratũ tenebrarum quæ comprehensuræ fuerant Aegyptios: similiter & Christo in sexta hora manus extendente in cruce ad cœlum super populum qui clamauerat: Tolle de terra hunc, & crucifige, crucifige eum: factæ sunt tenebræ, & ab omni lumine sunt priuati & imago fuit tenebrarum illa futurarum quæ comprehensuræ fuerant gẽtem Iudæam, quia ausi sunt lumini uero manus suas inferre. Vnde ex tunc omnis illa gens tenebris est repleta, sicut dicit Propheta: Obscurentur oculi eorum ne uideant. Item sub Mose factæ sunt tenebræ, & caligo super omnẽ terram Aegypti, tribus diebus: & nemo uidit fratrem suum, neque surrexit de lecto suo aliquis tribus diebus. Omnibus aũt filijs Israel erat lumen in omnibus locis in quibus commorabantur. Sub Christo autem tenebræ factæ sunt super omnem terram Iudæam tribus horis, lumen autem fuit super omnem reliquam terram, quod ubique illuminat omnem Ecclesiam Dei in Christo. Et si usque ad nonam horam tenebræ fuerunt super omnem terram Iudæam, manifestum est quoniam iterũ lumen eius refulsit: quia cùm plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus futurus est. Quod autem tribus horis factæ sunt tenebræ super terram Iudæam, illud ostendit quoniam propter peccata sua priuati sunt à lumine Dei patris, & à splendore Christi, & ab illuminatione Spiritus sancti.

CIRCA nonam autem horam clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli Eli lama zabacthani, hoc est Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? Qui autem illic stantes erant, & audientes, dicebant, quia Heliam uocat iste.] Dignè Deo requirendum est quæ fuit illa magna uox Christi, utrùm magna rebus significantibus magna mysteria, aut magna sensibili & corporali magnæ uocis auditu. Puto autem quòd omnis uox Christi filij Dei magna est, & si fuerit lenis: & testatur de hoc ipsa scriptura in locis maximè illis, in quibus uult erigere auditorẽ, ut transgrediatur illud quod multi intelligere possunt in locis, & nõ manet in eo, quãuis secundum simplicem intellectum habeo in eo aliquam ueritatem, ut intelligere possit aliqua dignè propter magnam Dñi uocem. Quoniam ergo his uerbis ostendit aliquid esse absconditũ magnum quod clamat ad Deum dicens: Quare me dereliquisti? ideo requirendum est quid est quòd à Deo derelictus est Christus. Nec enim fas est credere eum mentiri dicentem: Quare me dereliquisti? Et quidã colore religionis pro Iesu, & quia nõ possunt exponere quid sit Christũ derelinqui à Deo, arbitrantur & dicunt: Verum quidem est quod dictũ est, tamen per humilitatem dictũ est. Nos aũt uidentes eum, qui in forma Dei fuerat cõstitutus, ab huiusmodi magnitudine descendentẽ, & semetipsum exinanientem per hoc quòd formã serui suscepit, & uidens in his uoluntatem eius qui ad hæc talia eum misit: intelligimus quoniam quantum ad illa in quibus fuerat forma Dei inuisibilis, & imago secundũ Patrẽ, derelictus à Patre est, quãdo suscepit serui formam, & derelictus pro hominibus, ut talia & tanta susciperet, & usque ad mortem ueniret, & mortẽ crucis, quæ inter homines turpissima esse uidetur. Extremum enim dilectionis eius factũ est quando crucifixerunt eũ, & posuerunt super caput eius, quasi deridentes eum, literas dicẽtes: Hic est Iesus rex Iudæorum. Extremũ aũt dilectionis eius erat & illud, quòd inter latrones est crucifixus, & quòd prætereuntes blasphemabãt eum mouentes super eum capita sua: & quod principes cum Scribis dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Adhuc autem & illud, quòd etiam latrones improperabant ei in cruce. Ergo manifestè intelligere poteris quid sit quod dicit: Quare me dereliquisti? faciens comparationem gloriæ illius

Exod. 9.
3. Reg. 18.
† Aditur ans obsessum est.
Gen. 1.
Mysterium de cecitate Iudæorum.
Psal. 69.
Lux in Ecclesia.
Rom. 11.
Lucas de desertione.
Psal. 22.
Christus quomodo à Patre derelictus uideatur.
Philip. 2.

riæ illius quam habuit apud Patrem, ad confusionē quam contēnens sustinuit crucem. Si enī ille erat sicut sol in conspectu Dei, & sicut luna perfecta in æternum, & erat testis eius fidelis in cœlo, postea autē & pro quibus dicit: Quare me dereliquisti, superaddit dicens: Tu autē repulisti, & pro nihilo deduxisti, & distulisti Christum tuum, euertisti testamentum serui tui, profanasti in terra sanctitatem eius: & cætera. Et quàm diu quidē fuit solis lumen etiam tanta & talia sustiriens, non dicebat: Quare me dereliquisti? postquā autē uidit super omnē terrā Iudęā usq; ad horam nonā tenebras factas, dixit magna uoce sua: Quare me dereliquisti? Illud ostendere uolens per hæc, quoniā uolens dereliquisti me Pater, & talibus exinanitum calamitatibus tradidisti, ut populus qui fuerat apud te honoratus, recipiat quæ in me ausus est, implens mensuram patrum suorum, & quæ super Prophetas fecit, ut priuetur à lumine tuæ prospectionis, & efficiatur in tenebris quasi te Deo iam nequaquā eis præsente. Sed & pro salute gentium dereliquisti me, ut derelictio Israel fieret gentium salus. Quid autē tam bonū fecerunt qui ex gentibus crediderunt, ut precioso sanguine meo super terram effuso pro eis, emerē eos à maligno qui tenuerat eos? & quare faciem tuam auertisti, & factus sum conturbatus, ut dicā: Tristis est anima mea usq; ad mortem? Aut quid tale dignū facturi sunt homines pro quibus patior ista, ut pro eis ego patiar hæc? sicut & Propheta iam antè de hoc ipso prædixit, quasi clamans ad te, & dicens: Quæ utilitas ô Pater hominibus facta est in sanguine meo dū descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annunciabit ueritatem tuam? Forsitan aūt & uidens peccata hominum pro quibus patiebatur, dicebat: Quare me dereliquisti? ut fierē quasi qui colligit stipulam in messe, & sicut qui colligit racemos in uindemia, cùm non sit botrio ad manducandum primitiua. Et hæc dico, quia perijt timoratus à terra, & qui corrigat inter homines non est. Vnde non existimes humano more Saluatorem ista dixisse propter calamitatem quæ comprehenderat eum in cruce. Si enim ita acceperis, non eris audiens magnam uocem in qua ista locutus est, nec digna uoce diuina requires. Ergo tenebræ quidem à sexta hora factæ sunt super omnē terrā usq; ad nonā: prius autem quàm finiretur nona, clamauit Dominus circa eam uoce magna, dicens quæ scripta sunt, quasi postulans ut oriatur sol terræ, soluens in ea tenebras trium horarum, secundum quod tradidimus suprà.

Quid sibi uoluerit hisce uerbis Dominus.

Rom. 11.

Matth. 26.

QVIDAM autē illic stantes, & audientes dicebant, quia Heliā uocat iste. Cæteri autē dicebant: Sine uideamus si uenit Helias, & liberet eum.] Tanquā si audissent quoniā Deum uocat, utiq; mirati fuissent orationē eius in cruce maiorē quàm fuit oratio Ionæ orantis in utero ceti, & prodificati fuissent, ut etiā in extremis calamitatibus constituti orare non desinant Deum. Maiorē aūt dico orationē Christi fuisse, quàm Ionæ in utero ceti, propter magnitudinē rerum quæ demonstrantur ex ea, & propter magnū affectum uoluntariæ passionis eius.

Ion. 2.

ET continuò accurrens unus ex eis accepta spongia impleuit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.] Et impleuit prophetiam in se dicentem de se: Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Ideo & secundum Ioannem cùm accepisset Iesus acetum cum felle, dixit: Consummatum est, etiam hoc quod de me scriptura prædixerat. Iucundè autem quis potest uti hoc textu aduersus eos qui maligna uel scripserunt uel scribunt aduersus Christum, de quibus dicit Esaias: Væ qui scribunt maligna. Scribentes enim maligna scribunt. Dico autem de illis qui conscriptiones aliquas dimiserunt iniquitatem in excelsum loquētes: & utetur quis hoc textu uidens eos quibusdam auditionibus siue ethnicorum uerborum, siue barbaricorum sermonum cōgregantes, & facientes narrationem quasi spongiam quandā, adimplentes eam non de uerbo potabili, neq; uino lætificante cor hominis, neq; de aqua refectionis, sed de aliquo contrario, & nociuo & non potabili aceto intelligibili: & hāc spongiā imponunt calamo scripturæ suæ, & quantum ad se, læsiones inferunt Iesu ex huiusmodi potu. Et quidam quidem dant Iesu bibere uinum cum felle permixtum, quod non uult bibere Iesus filius Dei: alij autem non uinum, sed acetum. Et forsitan quanticunq; secūdum doctrinam quidem ecclesiasticam sapiunt, uiuunt autem malè, dant ei uinum bibere felle permixtum: qui autem alienas à ueritate sapientias applicant Christo quasi eo ea dicenti, hi spongiam implentes aceto imponunt calamo, & potant eum. Sunt autem qui & acetum, & fel sicut Ioannes scribit, offerunt ori eius: & forsitan qui sapiunt tantummodo malè, spongiam implent aceto, & imponunt calamo scripturæ suæ, & potant eum: qui autē & sapiunt malè de dispensationibus Christi, & uiuunt nequiter, hi spongiam plenam ex aceto cum felle & hyssopo imponentes calamo scripturæ, offerunt ori eius. Qui autem neq; uinum eius bibere uult propter fellis cōmixtionē, multo magis non bibet acetū, neq; acetū felle permixtū. Propterea nos uinū mūdum ab omni acerbitate & amaritudine, uinū quod lætificat cor hominis, & cor ipsius filij Dei accipiētes ex eo ipso saluatore nostro Iesu, qui est uitis uera, potemus eū & discipulos eius, ut dicat de nobis bene potātibus eū & discipulos eius, Sitij, & dedistis mihi potū. Accipiamus & aquā refectiōis cū qua nutrit iustos pastor bonus, ut qui pascunt ab eo dicāt, Super aquā refectiōis educauit nos.

Ὄξος.

Τετέλεσται.

Esa. 10.

Allegoria.

Ioan. 19.

Matth. 25.

IESVS

Expirat in cruce.

IESVS autem iterum clamans uoce magna emisit spiritum.] Quantum ad Matthæũ quidem dicentem iterum clamasse Iesum uocẽ magna, & emisisse spiritum, non autem manifestantem quæ fuerit illa magna qua clamauit iterũ, erat dicere quoniam eandem uocẽ clamauit iterum quam suprà clamauerat dicens: Deus deus meus. Lucas manifestè scribit, quã uocem clamauit cùm emitteret spiritum, dicens: In manus tuas cõmendo spiritũ meum. Est intelligere & in isto loco, quòd uox illa quã iterum clamauit emittens spiritum fuit ista, In manus tuas commendo spiritum meum. Si ergo emittere spiritum, aut, sicut Ioannes scribit, tradere spiritũ idipsum erat quod est mori, simpliciter erat intelligendũ quod dicitur in hoc loco, Emisit spiritũ. Nunc autem cùm mortẽ nihil aliud esse definiant sapientes, nisi separationẽ animæ à corpore, uideamus ne fortè aliud est simpliciter mori, aliud autẽ magna uoce clamare & emittere spiritum, sicut præsens exponit Matthæus: aut in manus Dei commendare spiritũ, & dimittere spiritum: secundum quod dicit Lucas: aut inclinare caput & tradere spiritum: sicut Ioannes exponit. Et mori quidem omnium hominum est, etiam malorum, quoniam omnium animæ separantur à corpore, etiam iniquorum, qui dicere non possunt quæ dixit Christus exiens de corpore suo: magnam autem uocem clamare, & sic emittere spiritum, quod est in manus Domini commendare spiritum, & sic dimittere spiritũ, aut inclinare caput & tradere spiritũ, non est nisi tantùm sanctorum qui bonis operibus Deum sibi præparauerunt, sicut & Christus, ut possint exeuntes de mundo fiducialiter in manus Dei commendare uel tradere spiritum suum. Si ergo intelleximus quid est magnam uocem clamare, & sic emittere spiritum, id est in manus Dei cõmendare: sic enim exposuimus suprà proferentes expositionẽ Euangelistæ Lucæ: si intelleximus quid est inclinare caput, & tradere spiritum, festinemus uitam nostram seruare, ut in exitu nostro possimus & nos magnam uocem clamare, & sic emittere spiritum, aut inclinare caput & tradere spiritum, sicut Iesus qui inclinauit caput, & quasi supra patris gremium illud repausans exijt, qui poterat illud in sinu suo fouere, & confortare. Quod si uis audire quid profuit Christo magnam uocem clamasse, & sic emisisse spiritũ, id est in manus Domini cõmendasse spiritũ, & sic emisisse: aut inclinasse caput super gremiũ patris, & tradidisse spiritũ: audi quod dicit Propheta: Propter hoc enim non dereliquit animã eius in inferno, nec dedit eum uidere corruptionẽ. Si ergo & nos ita nos gesserimus ut possimus cõmendare spiritus nostros in manus Dei, aut inclinare caput super gremiũ Dei, & sic tradere spiritũ: sine dubio neq; nostras animas derelinquet in inferno, nec dabit nos in corruptione in perpetuum manere: sed qui illum post diẽ tertium reuocauit ab inferis, & nos reuocabit in tẽpore opportuno: & qui illi donauit, ut non uideat caro eius corruptionẽ, nobis donabit, non quidẽ ut non uideat caro nostra corruptionẽ, sed ut liberetur à corruptione tẽpore opportuno: quoniam ille quidem peccatũ non fecit, neq; dolus inuentus est in ore eius: nos autẽ iusti erimus, si uel aliquando à peccatis recesserimus. Deinde aũt quoniam iterũ uoce magna clamans & dicens, Pater, in manus tuas cõmendo spiritũ meũ, emisit spiritũ, ideo eo spiritũ emittente signa facta sunt super eũ, & prodigia testificantia dignitatẽ eius hoc modo.

Lucæ 23.

Vox Domini Iesu in cruce pendentis ultima.

Gen. 3.

Quomodo nobis moriendum.

Psal. 16.

Velũ scissum.

ET ecce uelũ templi scissum est in duas partes à summo usq; deorsum.] Quàm diu quidem Iesus non susceperat pro hominibus mortem, ipse expectatio gentium constitutus, uelum templi interiora templi uelabat: oportebat enim ea uelari, donec ille qui solus ea poterat reuelare, manifesta faceret ea uidere uolentibus, ut per mortem Christi Iesu destruentis credentiũ mortem, qui liberati fuerint à morte, possint aspicere quæ sunt intra uelum. Quæ autem fuerint illa non est temporis huius exponere, quoniam multam & difficilem interpretationem sunt habentia. Conuenit autem ea exponere in tertio libro Regnorũ, & in secundo libro Paralipomenon, in quibus scriptum est de templo, & de his quæ posita sunt intra uelum: hîc autẽ hoc tantùm scriptum est, quia uelum tẽpli conscissum est in duas partes, à sursum usq; deorsum. Quæret autẽ aliquis qui non negligẽter intelligit scripturas, & aspicit duo esse uela, unum quidem interius quod uelat sancta sanctorum, alterum autẽ exterius siue tabernaculi, siue tẽpli, quæ figuræ erant tabernaculi sancti, quod præparauit ab initio pater. Quorum uelorum tẽpli unum scissum est in duas partes, à summo usq; deorsum, quando uoce magna clamans Iesus emisit spiritum: hoc ostẽdens, sicut puto, mysterium, quoniam in passione Domini saluatoris uelum quod erat à foris, conscissum est à summo usq; deorsum, ut ab initio mundi usq; ad deorsum, id est, usq; ad finem eius, conscisso uelamine mysteria publicentur, quæ usq; ad Christi aduentum rationabiliter fuerant occulta. Et nisi ex parte cognosceremus, sed iam nunc manifestarentur omnia, adhuc in corpore constitutis dilectis Christi discipulis, utrumq; uelum fuerat conscindendum, id est quod à foris est & interius. Nunc autẽ quoniam ad scientiam rerum nouarum producimur, ideo quod à foris quidẽ fuerat uelum, interim conscinditur à sursum usqua deorsum: ut quando uenerit quod perfectum est, & reuelata fuerint cætera quæ restabant, tunc auferatur etiam secundum uelum, ut uideamus etiam quæ intra secundum uelum sunt occultata,

Duo uela.

quæ in anima sua per resurrectionem Christi fiunt mysteria. Prodificant enim quadam prodificatione eum qui credit scripturis, maiori autem repletur scientia qui uidet quòd conscinditur uelum scripturæ à sursum usque deorsum, & uidet quæ sunt intra ipsum. Beatus est autem & cui terra, & omnia terrena mouentur: propterea enim & à Christo sunt mota: nec mouebuntur pedes eius nec dicet: Mei autem penè moti sunt pedes. Quantò autem beatior est, qui uidet oculis animæ scissas petras, quàm illi qui tunc corporaliter fieri ista uiderunt? Si autem quis uidens & monumenta aperta, & corpora multa dormientium sanctorum surgentia, & de monumentis egredientia post resurrectionem corporis Christi, omnino alienus efficitur à monumentis, & domesticus efficitur ciuitatis Dei ingressus in eam, quãto magis prodificabitur amplius eis, qui corporaliter prodigia ista uiderunt? Satis autem puto distare hunc qui ingreditur in ciuitatem sanctam, & apparet multis quia est in ea, ab illo qui secundum historiam credit & non ascendit à fide simplici ad alta loca mysteria.

CENTVRIO autem, & qui cum eo erant custodientes Iesum, uiso terræmotu, & his quæ fiebant, timuerunt ualde, dicentes: Verè filius Dei erat iste.] Marcus autem sic scribit: Videns Centurio qui astabat ibi, quoniam clamans expirauit, dixit: Verè hic homo filius erat Dei. Lucas autem: Videns Centurio quæ facta sunt, glorificauit Deum, dicens: Verè hic homo iustus erat. Secũdum Marcum quidem: Centurio non quia uelum templi fuerat scissum à sursum usque deorsum, nec quia alia facta sunt signa, secundum quod refert Matthæus, id est, quia mota est terra & quia petræ sunt fissæ, aut aperta sunt monumenta, est admirans. Dignum est ergo uidere quid postea factum est super illud quod scriptum est apud Marcum, ut miraretur Centurio dicens: Verè hic homo filius erat Dei. Et uide si dicere possumus secundum unum quidem modum, quoniam miratus est in his quæ dicta fuerant ab eo ad Deum cum clamore & magnitudine sensuum, secundũ quod capiebat intelligere, suspicans admiratus est, & dixit: Verè hic homo erat filius Dei. Secundum alterum autem modum, quoniam fortè præstare uolens Pilatus populo uniuerso qui dixerat: Crucifige, crucifige eum: & timens populi totius tumultum, non iussit secundum consuetudinem Romanorum de his qui crucifiguntur percuti sub alas corporis Iesu: quod faciunt aliquando, qui condemnant eos, qui in maioribus sceleribus sunt inuenti. Quoniam ergo maiorem sustinent cruciatum qui non percutiũtur post fixionem, sed uiuunt cum plurimo cruciatu, aliquando autẽ & tota nocte, & adhuc post eã tota die: Iesus ergo cùm non fuisset percussus, & speraretur diu pendens in cruce maiora pati tormenta, orauit Patrem, & exauditus est, & statim ut clamauit ad Patrem receptus est: aut sicut qui potestatem habebat ponendi animã suam, posuit eam quando uoluit ipse, quod prodigium stupuit Centurio factum, & dixit: Verè hic homo filius erat Dei. Miraculũ enim erat quoniã post tres horas receptus est, qui fortè biduũ uicturus erat in cruce secundũ consuetudinem eorũ qui suspendũtur quidem, non autem percutiuntur: ut uideretur beneficiũ Dei fuisse quòd expirauit, & meritum orationis eius magis quàm uiolentia crucis. Illud etiam, quod in sequentib. exponit Marcus, cùm Ioseph intrasset ad Pilatum, & petisset corpus Iesu, hoc ipsum significat. Sic enim dicit quoniam Pilatus miratus est si iam mortuus esset, & uocans Centurionem interrogauit eum si iam mortuus esset: & cùm audisset à Centurione, donauit corpus eius Ioseph. Si enim cõsuetudo quæ apud Romanos fuerat de crucifixis, atque percussis, in Christo seruata fuisset, quomodo miratus fuisset Pilatus si iam mortuus est? Vide ergo nisi nouum demõstrat miraculum quòd iam mortuus erat, & quòd uocauit Centurionem Pilatus, & interrogauit si iam mortuus est. Vide autem nisi huiusmodi cruciatum fuisse Christi etiam Matthæus ostendit, dicens: Centurio & qui cum eo erant seruabant Iesum. Quare autem eum seruabant, nisi ut diutiùs pendens in cruce ampliùs cruciaretur, neque interfectus, neque depositus? Tamen Centurio secundũ Matthæum non tantùm dixit de Iesu: Verè filius Dei erat iste: sed & timuit eum, terræmotu eum in timorem mittente. Forsitan autem & experimento sciebat, super terræmotus qui in gentibus fiunt, eum terræmotum fuisse: & in hoc stupuit uidens. Et obserua quoniam apud Marcum ubi Centurio nullum miraculum uidisse refertur, hominem dixit Iesum filium Dei: qui autem conscissione ueli, uel à terræ motu stupuit, hominem illum fuisse non dicit, sed filium Dei. Consentit autem nobis ad tractatum quem fecimus de scriptura Marci, etiam sermo conscriptionis Lucæ, quoniam & ipse sic scribit: Verè hic homo iustus erat: apud quem nihil aliud dicitur, nisi de uelo. Videns, inquit, quæ facta sunt Centurio glorificauit Deum, dicens: Verè iustus erat hic homo. Quoniam autem tale aliquid factum est in tempore cõdemnationis Christi, & non iussit Pilatus consuetudinem seruare ut percutiatur corpus Christi, manifestat etiam Ioannes hoc modo scribens, Quoniã rogauerunt Pilatum ut frangerentur crura eorum, & tollerẽtur. Quid autem necessarium fuerat rogare, & preces & preces offerre de hoc, si secundum cõsuetudinem factum fuisset? Miserti sunt ergo Iudæi post crudelem condemnationem eorum, qui quantum ad existimationem eorum uiuebant in cruciatu terribili. Et prioris quidem crura fregerunt, similiter

Iudicia quorundam de D. Iesu in cruce mortuo.

Matth. 15.

Luc. 23.

Marc. 15.

Cur crura crucifixorum fracta.

militer & secundi: Iesus autem non opus habuit intercesſionibus eorum, aut precibus quas obtulerunt Pilato: propter quod uenientes ad Iesum, quoniam iam mortuus erat, crura eius non fregerunt. Aut fortè non propter miſericordiam hoc fecerunt Iudæi, ſed principaliter propter ſabbatum, ut non maneant corpora ſuper crucem in ſabbato. Erat enim magnus dies ille ſabbati. Hæc tractauimus propterea quod ſcriptum eſt, quòd Centurio & qui cum eo ſeruabāt Ieſum: & cætera: uidentes terræ motum, & quęcunq; fiebant, timuerunt. Veriſimile eſt quòd uiderūt quomodo uelum templi conſciſſum uſq; deorſum, & cætera myſterium oſtendentia eorum quæ ſuprà tradidimus, & timuerunt ualde: hoc enim ſignificat quod dicitur Valde. Vide

Moralis ſenſus.

autem ne fortè & moralem expoſitionem ſuſcipit ſermo hoc modo, quoniā ſunt quidam qui ſuſcipiunt Chriſtum & ſeruant: quaſi quando uiderint ſecundum quod tradidimus uelū ſcindi, & petras ſicut expoſuimus findi, & monumenta ſecundū quod expoſuimus aperiri, & corpora mortuorum ſanctorum exeuntia de monumentis, & introeuntia in ciuitatem ſanctam, id eſt Eccleſiam, adducuntur in timorem Dei, & teſtimonium perhibent quoniā filius Dei eſt qui talia paſſus eſt. Et non erit mirum ſi confeſſus fuerat aliquis filium Dei, Verbum & ſapientiam, & uirtutem, & omnia quæcunq; dicitur filius Dei. Et laudabilis eſt, qui non conturbatur in his quæ uidentur contigiſſe ei more humano, & confitetur quia filius erat Dei.

Matronæ fideles ſpectatrices ſupplicij. *† iuxtā.*

ERANT autem ibi mulieres à longè uidentes, quæ ſecutæ fuerant Ieſum à Galilæa, miniſtrantes ei: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & † Ioſeph mater, & mater filiorum Zebedæi.] De iſtis mulieribus prophetaſſe referunt Eſaiam dicentem: Mulieres uenientes ad ſpectaculum uenire: non enim eſt populus habens ſapientiam. Vocat enim mulieres quæ fuerant de longè, & de longè uidebant Ieſum, uocat eas ad uerbum, ut derelinquāt quidem populum inſenſatum & derelictū, & accedant ad nouū Teſtamentum. Beatas autem arbitror eſſe mulie-

Gnome.

res quæ ædificantur ad beatitudinem à ſpectaculo uerbi, & à morte corporis Ieſu. Omne enim quod eſt in Chriſto, ſi uerè uideatur, beatum facit uidentem. Aſpiciunt ergo mortificationem corporis Ieſu, & modum quo cum precib. ſpiritum ſuum cōmendauit Patri. Hæ primùm ſecutę ſunt à Galilæa, & ut audens dicam, utens auctoritate ſcripturæ dicentis: A Galilæa gentium ſecutæ ſunt, non à recta, neq; à firma, ſed circuitū quendā habente: hoc enim intelligitur Galilæa, id eſt, Volutatio, uel, Vertigo: quam relinquentes ſecutæ ſunt Ieſum, non otioſè, ſed facientes quæ mandabantur ab eo, & delectabant eum, miniſtrantes enim ſequebantur eum. Omnis anima autem diuiſionē aliquam gratiarū, & ipſum Dominum participans, miniſtrat Ieſu miniſterium ſimile miniſterijs angelorum, de quib. ſcriptum eſt, Quoniā accedētes angeli miniſtra-

Matth. 4.

bant ei. Multæ ergo erant expectantes tunc Ieſum: præcipuæ autem nominatæ ſunt, & quaſi attentiùs ſpectantes, & ampliùs miniſtrantes, & meliùs ſequentes, Maria Magdalena, magis interpretationi nominis patriæ ſuæ cōueniens quæ Magdalena appellatur. Interpretatur autem, Magnificatio locus ille. Et erat hęc Maria Magdalena, de magnificatione propter nihil aliud niſi quia ſecuta fuerat Ieſum & miniſtrauerat ei, & ſpectauerat myſterium paſſionis ipſius. Erat autem inter præcipuas & Maria Iacobi & Ioſeph mater, aut ſicut Marcus dicit, Iacobi minoris,

Marci 15.

& Ioſeph mater, ſecundum nomen patriarchæ Iacob ſupplantatoris fratris ſui, & Ioſeph, ſuper quem natum genitrix dicit: Adijciat mihi Dominus filium alterū. Et hæc igitur ſequens Dominum, & miniſtrans, & ſpectans diſpenſationem paſſionis ipſius, quoniam fidelis alicuius fuerat mater, non magni alicuius qualis fuerat patriarcha Iacob, ſed minoris, Ioſeph alterius. Erat autem inter mulieres & mater filiorum Zebedæi, forſitan aliquis conſiſtens in myſterio tonitru propter fidem & uitam ſanctam, & quia Dominum ſequebatur, & miniſtrabat, & ſpectatrix fuerat omnium, quæ geſta fuerant circa eum, quia filij Zebedęi uocati ſunt filij tonitrui. Erāt enim filij eius Ioannes & Iacobus: ideo Ioannes audiuit ſeptem tonitruum uerba, quę quaſi eminentiora omni ſcriptura ut non ſcriberet accipit mandatum. Si autem oportet opinari, & dicere etiam nomen matris filiorum Zebedæi, dico quoniam hæc ipſa fuerat Salome Pacifica appellata. Opinatus ſum autē hoc uidens apud Matthęū & Marcum tres pręcipuas mulieres nominatas, de quib. præſens ſermo habetur. Et duas quidē eſſe pręſens Euangeliſta exponit, Mariam Magdalenam, & Iacobi: tertiam autē dici matrem filiorum Zebedæi. Apud Marcum autem tertia illa Salome appellatur: & ſecundum Marcum, quæ ſecutæ fuerāt Ieſum à Galilæa, cum Chriſto aſcenderunt in Hieruſalem. Iſte eſt enim finis eorum qui derelinquunt Galilæam gentium, & ſequuntur Ieſum, ut non ſolùm aſcēdant in Hieruſalem, ſed etiā cum Ieſu aſcendant in eam. Hoc enim ſignificat quòd ſimul aſcendiſſe referuntur cum Chriſto.

Ioſeph Arimathienſis.

CVM ſerò autem factum fuiſſet, uenit quidā homo diues ab Arimathia nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. Hic acceſſit ad Pilatum, & petijt corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus.] Qui petit corpus Domini à Pilato, non qualiſcunq; aliquis erat, ſed laudabilibus diuitijs diues: & quia decurio conſtitutus, myſteriū nominis Chriſti portabat in ueritate, quod eſt decem: ideo libenter pro beneficio magno poſtulauit corpus Ieſu à Pilato, & non permiſis

eum

cum pendere in ligno. Propterea laudabatur ab Euangelistis quasi iustus: & discipulus fuerat Iesu, & fructus discipulatus sui reddidit fortè sicut in multis, sic & in corpore Christi, quia expectans erat regnum Dei, sicut docuerat Iesus. ET accepto corpore Ioseph inuoluit in sindone munda, & posuit ipsum in monumento suo nouo, quod excidit in petra, & aduoluit lapidē magnum ad ostium monumenti, & abijt.] In sindone munda inuoluit, & in monumento posuit nouo ubi nemo mortuus erat, seruans corpus Iesu ad resurrectionem pręcipuam. Puto autem magis munditiam sindon illa habebat, ex quo inuolutum est corpus Christi quàm prius: corpus enim Iesu etiam in morte constitutum, quasi corpus Iesu mundabat omnia quæcunq; tangebat, & magis innouabat monumētum illud nouum quod fuerat excisum in petra. Et ne existimes quia fortuitò scriptum est, & euentu dictum est, quoniam inuoluit corpus in sindone munda, & in monumento posuit nouo, & quia monumentum illud erat excisum in petra monumentum mundum quod à corpore Iesu mundius erat factum quàm fuerat priùs, quàm poneretur Iesu corpus in eo. Quæres autem si sunt homines nihil ampliùs habētes quàm corpus Iesu, noui quidem & excisi in petra, & monumentum sunt eius mundum, & ideo salui efficiuntur. Consequenter autem & alij sunt extra eos qui habent Iesum uiuentem: & quidam eorū habent Iesum & ante passionem uiuentem, quidam autem resurgentem à mortuis, quidam secūdum quod multis apparet, non habentē speciem neq; decorem. Alij autem habent in gloriam reformatum, alij autem uident eum ascendentem, & sperant cum eo rapi in nube, ut semper habeantur cum ipso. Ergo Matthæus nouū esse monumentum cōscripsit, & in petra excisum non exposuit manifestè. Et quod nouum erat ab omni corpore mortuo manifestauerunt Lucas & Ioannes: quorum unus quidem dixit, In quo nondum erat aliquis positus: Ioannes autem: In quo nondum aliquis positus erat. Planè si nunquā aliquis positus fuerat ibi, postea autem positi sunt: nam quod dicit In quo nondū aliquis positus erat: cautè considerantib. uerbum hoc significatur. Dicimus ergo ne fortè simpliciter intelligere debemus hunc locum, quoniam qui dixit: Consepulti sumus Christo per Baptismum, & consurreximus ei: in monumento nouo & intelligibili exciso in petra consepultus est & ipse post Christū cum Christo, & omnes qui consepulti sunt Christo in baptismo, ut resurgant cū eo ex nouo monumento primogeniti ex mortuis, & in omnib. primatū tenentis. Voluit autem Ioseph non lapides multos ad ostium monumenti, sed unum, & magnum, & maiorem quàm poterat esse insidiantiū uirtus, non tamen maiorem quàm uirtus erat angeli descendentis de cœlo, & reuoluentis ab eo lapidem, & sedentis super ipsum: quoniā omnia quæ sunt circa corpus Christi Iesu munda sunt & noua, & non simpliciter magna, sed ualde omnia magna. ERAT autem ibi Maria Magdalena, & altera Maria sedentes contra sepulchrum.] Post hæc charitas duarum Mariarum, Magdalenæ, & matris Iacobi & Ioseph, colligauit eas ad monumentū nouum, propter corpus Iesu quod fuerat ibi. Et hoc obserua, quoniam superiùs duæ istæ Mariæ, & mater filiorum Zebedæi, quā existimamus ipsam esse Salomen, de longè spectabant mirabilia quæ in passione Christi fiebant, & corpus eius suspensum in ligno. Hîc autem non permanserunt tres: mater enim filiorum Zebedæi non scribitur cum Maria Magdalena, & cum Maria matre Iacobi & Ioseph simul sedere cōtra sepulchrum. Forsitan enim usq; hoc peruenire potuit mater filiorum Zebedæi: istæ autem quasi maiores in charitate, neq; his quæ postea gesta sunt defuerunt.

Sanctum Christi corpus sepultū est à Ioseph.

1. Thess. 4.

Rom. 6.

Lapis aduolutus ad ostium sepulchri.

ALTERA autem die quæ est post Parasceuen, conuenerunt principes sacerdotum & Pharisęi ad Pilatum, dicentes: Domine, rememorati sumus, quòd ille seductor dixit adhuc uiuens: Post tertium diem resurgam. Iube ergo custodiri sepulchrum usq; in diem tertium, ne fortè ueniant discipuli eius & furentur eū, & dicant plebi: Resurrexit à mortuis, & erit nouissimus error peior priore. Ait autem illis Pilatus: Habetis custodes, ite, custodite sicut scitis. Illi autē euntes munierunt sepulchrū, signantes lapidem cum custodibus.] Rationis est interrogare principes sacerdotum qui uenerunt ad Pilatum ut dicerent hæc quæ dixerunt: Dicite sacerdotes: cùm dixisset Iesus: Soluite templum hoc, & ego in triduo illud suscitabo: ad quod propositū eum dixisse putastis? an de solutione & resurrectione corporis sui? an de templi destructione, & reparatione ipsius? Si eñ intellexistis sic, quia de resurrectiōe sua ista dicebat, quomodo testimoniū dantes aduersus eum dixistis, Quoniā hic dixit: Possum destruere templum hoc, & in triduo reædificare illud? Si autem uerè de templo illo non intellexistis, secundū quod & testimoniū prębuistis, unde modò scitis quoniā dixit, Post tres dies à mortuis se resurrecturū? Vide ergo quomodo impietas seipsam suis uerbis expugnat. Per hæc enim uerba ipsi testimonium suū illud condemnat, quoniā uerè intelligentes eum de resurrectione corporis sui illa dicere, & scientes conuerterunt sermones eius ad destructionē & reparationē illius insensibilis templi. Adhuc autē interrogo: Quid dicitis sacerdotes? nempe quia dicebat hominib. Post tres dies resurgā: & secretò mandabat discipulis suis, ut furētur eū noctu, & dicāt post tres dies, quia surrexit à mortuis. Sed hoc ex hoc ipso incredibile est, post tantos sermones morales quos in populo docuit uni-

Hostes Christi sibi miserè ab illo timent.

Ioan. 2.

Redarguit Iudæos.

uerso,& post tales & tantas uirtutes quas ubiq; in omni Iudæa ostendit, ut falleret discipulos
suos uerbis,ut etiam ipsi culparent ista mandantem,& ideo nequaquã facerent quod manda-
bat,maximè propter periculũ quod imminebat eis à populo,si confiterẽtur eum qui ante mo-
dicum fuerat crucifixus,& doctorem se habere & Christũ.Si autem hoc dixisse eum incredibile
est,uide nisi consequens est,ut sicut prodigia fecit,ut sicut Euangeliũ suum prædicandũ in to-
to mundo prædixit:& sicut:Ante presides & reges stabitis:& sicut:Hierusalem destruetur ab ex
[Matth. 10.] ercitu:sic & de resurrectione sua predixit quod ait:Soluite tempum hoc,& ego in triduo suscita
[Ioan. 2.] bo ipsum.Propterea & in præiudicium suum locuti sunt sacerdotes & Pharisæi ad Pilatum di-
centes,Quoniam ille seductor dixit adhuc uiuens:Quoniam post tres dies resurgam. Adhuc
autem uide quoniam quidam uenientes de custodibus in ciuitatem, nunciauerunt non alijs,
[Custodes sepulchri Christum resurrexisse nunciant.] sed ipsis principibus sacerdotum omnia quæcunq; fuerant facta, ut ex omni parte inexcusabi-
lis eorum constituatur impietas:illi aũt nec sic miserrimi acquieuerunt documentis tantis, ut
susciperent quia Iesus erat Christus,sed & post omnia hæc malignabantur propter duritiã cor-
dis sui. Sicut induratum fuerat cor Pharaonis super tãtis & talibus prodigijs quæ in Aegypto
fuerant facta,sic & isti sunt indurati,ut congregati cum senioribus & consilium accipientes da
rent pecuniam auaris,ut dicant,quia discipuli eius uenientes noctu furati sunt eum dormien-
tibus nobis:& qui legebant in Lege:Non falsum testimonium dices:etiam alios ad falsum te-
[Exod. 19.] stimonium inuitabant, expendentes pecuniam multam, ut milites quidem falsum testimo-
nium dicant propter auaritiam periculis se subdentes, si furatum esset corpus Iesu: præsidem
autem multo magis placarent,& ei suaderent tantis pecunijs, quantis poterat præses placari,
sive autem & precibus,uolentes eruere eos de periculis aduersus se ipsos falsum testimonium
præbuerunt dicentes,contra disciplinam militarem obdormisse se tunc tanto somno, ut disci-
puli ausi essent uenire simul & multi, confidentes quoniam milites dormiunt abundantiùs, &
sic furarentur corpus Iesu. Et hæc omnia gerebantur ab operantibus contrarijs uirtutibus con
tra Christi doctrinam,existimantibus quoniam poterant extinguere à uita hominum, de re-
surrectione Domini prouidentiam Dei,& fidem. Et sicut nimia duritia Pharaonis non est mol
lita multis prodigijs factis per Mosen,sic aut ampliùs duritia cordis istorum non solùm factis
signis & prodigijs non est flexa,sed neq; custodibus nunciantibus crediderunt: qui uenerunt
[Exod. 9.] in ciuitatem,& nunciauerunt omnia quæcunq; fuerant facta. Et Pharaoni quidem dictum est:
Ad hoc ipsum te suscitaui,ut ostendam in te uirtutem meam,& ut annuncietur nomen meum
in uniuersa terra:istos autem supportauit magnanimitas Dei, ut uasa iræ præparata in interi-
tum, fiat salus in gentibus.

FINIS TRACTATVVM ORIGENIS IN MATTHAEVM.

PROLOGVS SANCTI HIERONYMI PRESBYTERI IN EXplanationem sancti Lucæ ab Adamantio Origene.

*ANTE paucos dies quorumdam in Matthæo & in Luca cõmentarios uos legisse di-
xistis:e quibus alter & sensib. hebes esset, & uerbis, alter in uerbis luderet, in senten-
tijs dormitaret. Quamobrẽ petistis ut contẽptis istiusmodi nugis, saltem Adaman
tij nostri in Lucã Homilias sicut in Græco habentur interpreter, molestiã rem & tor-
mento similẽ, alieno (ut ait Tullius) stomacho & nõ suo scribere. Quã tamen idcirco nunc faciã,
quia sublimiora nõ poscitis. Si quidẽ illud quod olim Romæ S. Blesilla flagitauerat, ut XXXVI.
Tomos illius in Matthæũ, & quinq; alios in Lucã, & XXXIX. in Ioannẽ, nostra lingua tra-
derem, nec uirium mearum, nec otij, nec laboris est. Perspicitis enim, quantũ apud me, & aucto-
ritas uestra, & uoluntas ualet. Prætermisi paululùm Hebraicarum quæstionũ libros, ut ad arbi-
trium uestrum lucrati operis hæc, qualiacunq; sunt, non mea, sed aliena dictarem, præsertim cũ
à sinistro oscinem coruum audiam crocitantem, & mirum in modum de cunctarum auium ri-
dere coloribus, cùm totus ipse tenebrosus sit. Fateor itaq; antequã ille obijciat in his Origenem tra
ctatibus, quasi iterum talis luderem, alia sunt uirilia eius, & senectutis seria. Quæ si libuerit, si
potuero, si Dominus, ut in Latinum sermonem uertam, dederit cõmeatum, & prætermissum o-
pus priùs expleuero, tunc uidere poteritis, imo per uos Romana lingua cognoscet, quantum boni
& antè nescierit, & scire nunc cœperit. Præterea commentarios uiri eloquentissimi Hilarij, &
beati martyris Victorini, quos in Matthæo diuerso sermone, sed una gratia spiritus ediderunt,
post paucos dies ad uos mittere disposui, ne ignoretis quantũ nostris quoq;
hominibus sanctarum scripturarum quondam
studium fuerit.*

LOCI COMMVNES THEOLOGICI, QVOS ORIGENES exposuit in Homilijs in Lucam.

qui ταῦτα μὴ δὶς ταῦτα,

IN PROOEMIVM LVCAE VSQVE AD EVM LOCVM VBI AIT, SCRIBERE TIBI OPTIME THEOPHILE, DICTAE

Homiliæ in diebus Dominicis.

HOMILIA I.

SICVT olim in populo Iudæorum multi prophetiam pollicebantur, & quidam erant pseudoprophetæ, è quibus unus fuit Ananias filius Agor: alij uero Prophetæ: & erat gratia in populo discernendorum spirituum, per quem alij inter Prophetas recipiebantur, nonnulli quasi ab exercitatissimis trapezitis reprobabantur: ita & nunc in nouo Testamento multi conati sunt scribere Euangelia, sed non omnes recepti. Et ut sciatis non solùm quatuor Euangelia, sed plurima esse conscripta, è quibus hæc quæ habemus electa sunt, & tradita ecclesiis, ex ipso proœmio Lucæ quod ita contexitur cognoscamus: QVONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem. Hoc quod ait: Conati sunt: latentem habet accusationem eorum qui absque gratia Spiritus sancti ad scribenda Euangelia prosilierunt. Matthæus quippe, & Marcus, & Ioannes & Lucas non sunt conati scribere, sed Spiritu sancto pleni scripserunt Euangelia. Multi igitur conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ manifestissimè cognitæ sunt in nobis. Ecclesia quatuor habet Euangelia, Hæreses plurima: è quibus quoddam scribitur secundum Aegyptios, aliud iuxta duodecim Apostolos. Ausus fuit & Basilides scribere Euangelium, & suo illud nomine titulare. Multi conati sunt scribere, sed & multi conati sunt ordinare. Quatuor tantùm Euangelia sunt probata, è quibus sub persona Domini & Saluatoris nostri proferenda sunt dogmata. Scio quoddam Euangelium, quod appellatur secundum Thomam, & iuxta Matthiam, & alia plura legimus ne quid ignorare uideremur, propter eos qui se putant aliquid scire, si ista cognouerint. Sed in his omnibus nihil aliud probamus, nisi quod Ecclesia, id est quatuor tantùm Euangelia recipienda. Hæc idcirco, quia in principio lectum est: Multi conati sunt ordinare narrationem de his rebus quæ confirmatæ sunt in nobis. Illi tentauerunt, atque conati sunt de his rebus scribere, quæ in nobis manifestissimè sunt compertæ. Effectum suum Lucas indicat ex sermone quo ait: In nobis manifestissimè sunt ostensæ, id est, πεπληροφορημένων, quod uno uerbo Latinus sermo non explicat. Certa enim fide & ratione cognouerat, neque in aliquo fluctuabat, utrum ita esset, an aliter. Hoc autem illis euenit, qui fidelissimè crediderunt, & id quod Propheta obsecrat, consecuti sunt, & dicunt: Confirma me in sermonibus tuis: unde & Apostolus de his qui erant firmi, atque robusti, ait: Vt sitis radicati & fundati in fide. Si quis enim radicatus in fide est atque fundatus, licet tempestas fuerit exorta, licet uenti flauerint, licet se imber effuderit, non conuelletur, nec corruet, quia super petram ædificium solida mole fundatum est. Nec putemus oculis istis carnalibus firmitatem fidei dari, quam mens & ratio tribuit. Infideles quique credant signis, atque portentis, quæ humana acies contuetur: Fidelis uerò magis prudens atque robustus, rationem sequatur & uerbum, & sic diiudicet quid uerũ quidue falsum sit. SICVT tradiderunt nobis qui ab initio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis.] In Exodo scriptũ est: Populus uidebat uocem Dei. Et certè uox auditur potiùs quàm uidetur: sed propterea scriptum est, ut ostenderetur nobis aliis oculis uidere uocem Dei, quibus illam aspiciunt qui merentur. Porrò in Euangelio non uox cernitur, sed sermo qui uoce præstantior est. Vnde nunc dicitur: Sicut ab initio tradiderunt nobis, qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis. Igitur Apostoli ipsi uiderunt sermonem: non quia aspexerant corpus Domini saluatoris, sed quia uerbum uiderunt. Si enim iuxta corpus uidissent Iesum, hoc est, Dei uidissent sermonem, ergo & Pilatus qui condemnauit, sermonem Dei uidit, & Iudas proditor, & omnes qui clamauerunt, Crucifige, crucifige eum, tolle de terra: talem Dei uiderunt sermonem. Sed absit ut quisquam incredulus sermonem Dei uiderit. Videre sermonem Dei, tale est quale Saluator ait: Qui uidet me, uidet & patrem qui misit me. SICVT tradiderunt nobis qui à principio ipsi uiderunt & ministri fuerunt sermonis.] Clàm Lucæ sermonibus edocemur, quòd cuiusdam doctrinæ finis sit ipsa doctrina, alterius uerò doctrinæ finis in opere computetur. Verbi gratia. Scientia geometriæ finem habet ipsam tantùm scientiam atque doctrinam. Alia uerò scientia est cuius finis opus exigit: uelut in medicina oportet me rationem, & dogmata scire medicinæ, non ut tantummodo nouerim quid debeam facere, sed ut faciam, id est ut secem uulnera, uictum moderatum castigatumque disponam, æstus febrium in pulsu uenarum sentiam, ut curationibus cyclicis humorum abundantiam siccem, temperem atque restringam.

Quæ

Marginal notes: Plurimi Euangeliographi, sed non omnes probati. — Luc. 1. — Pseudeuangelia. — Certitudo fidei. — Psal. 118. — Eph. 3. — Mat. 7. — Exod. 19. — ἑώρα τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ [partly illegible] — Quib. Sermonem Dei uidere datum sit. — Ioan. 14. — Fines doctrinarum. — Cyclicæ curationes.

Quæ si quis tantùm scierit, & non opere fuerit subsecutus, cassa erit eius scientia. Simile quid scientiæ medicinæ & operi, etiam in notitia ministerioq; sermonis est. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis. Vt ex eo quòd dixit: Ipsi uiderunt, doctrinam & scientiam significari, & ex eo quòd dixit: Ministri fuerunt sermonis: demonstrari opera cognoscamus. ASSECVTO à principio. Visum est & mihi assecuto ab initio:] Inculcat, ac replicat, quoniam ea quæ scripturus est nõ rumore cognouerit, sed ab initio ipse fuerit consecutus. Vnde & ab Apostolo meritò collaudatur dicente: Cuius laus in Euangelio est per omnes Ecclesias. Hoc enim de nullo alio dicitur, & nisi de Luca dictum traditur. Visum est & mihi assecutò à principio omnia diligenter ex ordine tibi scribere optime Theophile. Putat aliquis quòd ad Theophilum quempiam Euangelium scripserit: omnes qui nos auditis loquentes, si tales fueritis ut diligamini à Deo, & uos Theophili estis, & ad uos Euangelium scribitur. Si quis Theophilus est, iste optimus & fortissimus est, hoc quippe significantius Græco sermone dicitur κράτιστος. Nemo Theophilus infirmus est. Et quomodo scriptum est de populo Israel quando egrediebatur ex Aegypto quòd non fuerit in tribubus eorum infirmus: sic ut audacter loquar, dicam, quod omnis qui Theophilus est, sit robustus, habens fortitudinem robustam à Deo tanquam à sermone eius, ut cognoscere possit eorum uerborum, quibus conditus est ueritatem, intelligens sermonem Euangelij in Christo: cui gloria in secula seculorum. Amen.

Ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς.

2. Cor. 8.

κράτιστε θεόφιλε.

De eo quod scriptum est: Erant autem iusti ambo in conspectu Dei, ambulantes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela.

CAP. I. HOMILIA II.

QVI uolunt peccatis suis obtendere aliquam excusationem, existimãt nullum esse absq; peccato, & utuntur testimonio quod in Iob scriptum est: Nemo mundus à sorde, ne si unius quidem diei fuerit uita eius super terram. Numerabiles autem menses eius. Cuius sonum tantummodo proferunt, interpretationem penitus ignorantes. Aduersus quos breuiter respondebimus, quoniam absq; peccato esse in scripturis, dupliciter intelligitur: ut sit alterum, nunquam omnino peccasse, alterum, peccare desisse. Si igitur aiunt eum absq; peccato dici qui nunquam peccauerit, & nos assentimus nullum esse absq; peccato: quia omnes homines aliquando peccauimus, licet postea uirtutem secuti sumus. Si uerò sic intelligũt hominem non esse absq; peccato, ut negent quempiam post uina ita se ad uirtutes referre, ut nunquam omnino peccet, falsa eorum sententia est. Potest enim fieri, ut qui antè peccauerit, & peccare desiuerit, sine peccato esse dicatur. Sic & dominus noster Iesus Christus exhibuit sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam: non quia ecclesiasticus uir nunquam habuerit maculam, sed quia nequaquam ultrà maculetur. Non habentem rugam: non quòd ruga ueteris hominis in eo aliquando non fuerit, sed quòd eam habere desierit. In hunc modum & illud quod sequitur est intelligendum, ut sit sancta & immaculata, non quòd à principio immaculata fuerit: hoc enim suspicari quidem de homine non potest, quòd anima eius maculosa non fuerit: sed quod reputetur pura atq; sincera, quæ maculari ultrà desierit. Hæc idcirco diximus, ut doceremus posse hominẽ ob id quòd peccare desiuit, uocari absq; peccato, & immaculatum. Vnde & manifestissimè de Zacharia & Elizabeth scribitur: Erant iusti ambo in conspectu Dei ambulantes. In omnibus autem erant iusti ambo ante Dominum, incedẽtes in mandatis & iustificationibus Domini sine querela. Diligẽtiùs laudes Zachariæ & Elizabet, quas sanctus Lucas in sua scribit historia, contemplemur: non tantùm ut sciamus illos fuisse laudabiles, sed ut sanctum zelum assumentes, etiam ipsi laude digni efficiamur. Potuerat simpliciter scribere, Erant iusti ambo ambulantes in omnibus mandatis: nunc autem necessariò additur, Iusti ambo in conspectu Dei. Potest quippe fieri ut sit aliquis iustus in conspectu hominum, sed in conspectu Dei non. Verbi gratia, quando non habet homo quod de me malè loquatur, & in me uniuersa considerans nihil cui detrahat reperit, iustus sum in conspectu hominum. Finge omnes de me æqualem habere sententiam, & quærere quid detrahant mihi, & tamen inuenire non posse, sed consono me ore laudare: iustus sum in cõspectu hominum plurimorum: uerùm hominum non est certum iudicium. Nesciunt enim utrùm in abscondito cordis mei aliquando peccauerim, utrum uiderim mulierem ad cõcupiscendum eam, & adulterium mihi in corde sit natum. Ignorant homines cùm me uiderint secũdum uires meas eleemosynam facere, utrùm propter mandatum Dei fecerim, an hominum laudẽ fauoremq; quæsierim. Difficilis res est in cõspectu Dei iustum esse, ut non ob aliam causam quid boni facias nisi propter ipsum bonum, & Deum tantùm quæras boni operis retributorem. Tale quid & Apostolus loquitur: Quorũ laus nõ ex hominibus, sed ex Deo est. Beatus qui in cõspectu Dei iustus est atq; laudabilis. Homines enim quamuis certum iudiciũ habere uideantur, tamen nõ possunt ad liquidũ pronunciare. Euenit

Refutat tergiuersationem eorum, qui ut sua peccata excusent, neminem sine labe & ἀναμάρτητον esse dicunt.

Eph. 5.

Encomium Zachariæ & Elizabethæ.

Iusti corã Deo aut hominibus.

Matt. 5.

Rom. 2.

quippe interdum, ut laudent eum qui non est laudabilis, & ei detrahant qui minimè detractio-ne dignus est. Solus Deus & in laude & in uituperatione iustus est iudex. Vnde dignè & nunc additur in laude iustorum: Erant iusti ambo in conspectu Dei. Tale quid & Salomon in Pro-uerbijs cohortatur dicens: Fili, prouide bona in conspectu Dei & hominum. Sequitur Zacha-riæ & Elizabet alia laudatio. AMBVLANTES in omnibus mandatis & iustificationibus Domini.] Quando bene & rectè de aliquibus iudicamus, in iustificationibus Domini gradi-mur. Quando hoc aut illud facimus, in mādatis illius ambulamus. Vnde puto & sanctum Lu-cam uolentem eos prædicare laude perfecta, dixisse: Erant iusti ambo, ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus Domini. Dicat mihi quispiam: Si laus ista perfecta est, quid sibi uult hoc quod dicitur, Sine querela? Sufficiebat enim dicere, Ambulantes in omnibus uti & iustificationibus Domini: nisi posset fieri ut ambulet quis in omnibus mandatis Dei, & tamen sine querela non ambulet. Et quomodo potest euenire, ut in omnibus mandatis & iustificatio-nibus Dei ambulans sub querela sit? Cui breuiter dicam. Nisi hoc ita esset, nūquam in alio lo-co nosceremus scriptum referri: Iustè id quod iustum est sequere. Nisi enim esset iustum aliquid quod nō iustè sequeremur, nequaquam nobis præciperetur, ut iustè id quod iustum est seque-remur. Quando enim facimus mandatum Dei, & in conscientia nostra uanæ gloriæ sordes re-spergimus, ut placeamus hominibus, aut alia quæcunq; nō placēt Deo, boni operis causa præ-cedit, quamuis faciamus præceptum Dei, tamen illud absq; querela non facimus, & iniustè id quod iustū est sequimur. Difficile ergo est ambulare in omnibus mandatis & iustificationibus Domini sine querela, secundum testimonium & laudē Dei in Christo Iesu. Quæ laus reddenda est in die iudicij ab eo, cui omnes nos manifestari oportet ante tribunal eius, ut recipiat unus-quisq; quæ per corpus gessit, siue bona, siue mala. Omnes enim stabimus ante tribunal Dei, ut recipiamus quod meremur in Christo Iesu. Cui est gloria & imperiū in secula seculorū. Amen.

Prou. 3. *ἀμέμπτως* *Deut. 16.* *2. Cor. 5.*

De eo quod scriptum est: Apparuit ei angelus Domini stans à dextris altaris accensi. CAP. I. HOMILIA III.

QVAE corporalia sunt, & sensu carent, ut uideantur ab alio, ipsa nihil efficiunt, sed tan-tummodo oculus alterius intentus in ea, siue uoluerint illa, siue noluerint, uidet quan-do in ea contemplationem direxerit. Quid enim potest homo, aut alia res quæ circum-datur corpore crasso, cùm in præsenti fuerit, facere ne cernatur? E contrario ea quæ sunt super-na & diuina, ea cùm in præsenti fuerint non uidentur, nisi ipsa uoluerint: & in uolūtate eorum est uideri uel non uideri. Gratia Dei fuit ut appareret Abraham, uel cæteris Prophetis: nō quòd oculus tantùm cordis Abraham in causa fuerit ut cerneret Deum, sed quòd gratia Dei ultrò se aspiciendam præbuerit uiro iusto. Hoc autem non solùm super Deo patre intelligas, sed etiam super Domino saluatore, & super Spiritu sancto, & ut ad minora perueniam, super Cherubim & Seraphim. Fieri enim potest, ut & nunc nobis loquētibus assistat angelus, & tamen quia nō meremur eum uidere nequeamus. Quamuis enim oculus siue corporis, siue animæ nostræ ad contemplandum intendat, nisi sponte apparuerit angelus, & se uidēdum præbuerit, & ille qui uerè desiderat nō uidebit. Itaq; ubicunq; scriptum fuerit, Apparuit Deus illi, uel illi: ut & nunc Apparuit ei angelus Domini stans à dextris altaris incensi, ita ut dixi, intellige. Siue Deus, siue angelus Abrahæ uel Zachariæ cùm uoluerit uel noluerit, aut non uidebitur, aut uidebitur. Et hoc non tantùm in præsenti seculo dicimus, sed etiam in futuro cùm migrauerimus è mundo, quòd non omnibus uel Deus, uel angeli appareant, quod scilicet & angelos & Spiritum san-ctum & Dominum saluatorem & ipsum Deum patrem, is qui de corpore exierit statim merea-tur uidere: & ille tantùm uidebit qui mundum habuerit cor, & talem se præbuerit ut dignus Dei sit aspectu. Et quamuis in eodem loco sit qui mundo corde est, & is qui adhuc aliqua sorde respergitur: unus locus nec nocere quempiam poterit, nec iuuare: quia qui mundum cor ha-buerit Deum uidebit: qui autem talis fuerit, id quod alij cernunt non uidebit. Tale quid mihi intelligendum & de Christo, qui quondam in corpore uidebatur, quod non quicunq; eum ui-debant poterant uidere. Videbant quippe tantùm corpus illius: secundū uerò hoc quod Chri-stus erat, eum uidere non poterant. Porrò discipuli eum uidebant, & magnitudinem diuinita-tis illius contemplabantur. Propter quod puto & ad Philippum deprecantem atq; dicentem: Ostende nobis patrem & sufficit nobis: respondisse Saluatorem: Tanto tēpore uobiscum sum, & non cognouistis me? Philippe qui uidet me, uidet & patrem. Neque enim Pilatus qui uide-bat Iesum intuebatur patrem, nec proditor Iudas: quia nec ipse Pilatus, nec Iudas Christum se-cundum hoc quòd erat Christus uidebant, nec multitudo quæ coarctabat eum. Illi tantùm ui-debant Iesum, quos aspectu suo dignos esse sciebat. Laboremus ergo & nos, ut & impræsentia-rum nobis Deus appareat. Sāctus quippe scripturarū sermo promisit, quòd inuenietur ab his qui non tentant eū, apparet aūt his qui nō sunt increduli in eum: & in futuro nō abscondatur à nobis,

Substantiæ corporeæ & incorporeæ quō do cerni uel nō cerni possint. *Matt. 5.* *Ioan. 4.* *Alij Iesum tantùm alij uerò Christum intuiti sunt.*

nobis, sed uideamus eum facie ad faciem, & habeamus fiduciam bonæ uitæ, fruamurq; conspectu omnipotentis Dei in Christo Iesu, & Spiritu sancto: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Ne timeas Zacharia: usq; ad eum locum, ubi ait de Ioanne: Præcedet coram ipso in spiritu & uirtute Heliæ.

CAP. I. HOMILIA IIII.

ZACHARIAS cùm angelum uidisset, expauit. Noua quippe facies humanis obtutibus se præbens turbat mentem, animumq; consternat. Vnde angelus sciens hanc esse humanam naturã, primum perturbationi medetur dicens: Noli timere Zacharia: & trepidantem refocillat, nouoq; lætificat nuncio inferẽs: Exaudita est oratio tua, & uxor tua Elizabet pariet filium, & uocabis nomen eius Ioannem, & erit tibi gaudium & exultatio. Quando iustus quis oritur mundo, & stadium huius uitæ ingreditur, ministri natiuitatis eius lætantur, & se efferunt in sublime. Quando uerò ille nascitur qui malæ uitæ præparatus est, & quasi ob pœnas in ergastulum relegatus, minister consternatur & concidit. Vis exemplum accipere sancti uiri cuius omnis fructus in laude sit? Vide Iacob duodecim genuisse mares, qui omnes populi Dei & patris illius patriarchæ & principes extiterunt: in his omnibus Iacob lætabatur pater: sicut & nunc de Ioannis natiuitate cunctis gaudium nunciatur: & qui semel ob utilitatem aliorum ad liberorum opera descenderit, & se uoluerit huic ministerio mancipare, obsecret Deum ut talis ei filius ingrediatur seculum, super cuius natiuitate lætior sit. Scribitur ergo de Ioanne: Erit magnus in conspectu Domini. Magnitudinem animæ Ioannis ostẽdit, quæ oculis Dei pateat: & aliquid minus, quod propriè in animæ uirtute conspicitur. Ego ita intelligo & illud quod in Euangelio dicitur: Nolite contemnere unum de minimis istis qui in Ecclesia sunt. Minimus ibi ad distinctionem maioris intelligitur. Non mihi præcipitur, ut eum qui grandis est contemnam, quia non potest contemni ille qui grandis est: sed dicitur mihi, Ne contemnas unũ ex minimis. Vt autem scias quòd minimus & paruus non fortuitu dicatur, sed cum ea ratione quam posuimus, scriptum est: Quicunque scandalizauerit unum de minimis istis. Minimus scandalizatur, grandis non potest scandalum sustinere. Sequitur de Ioanne: E' spiritu sancto replebitur adhuc de utero matris suæ. Et natiuitas Ioãnis plena miraculo est. Quomodo enim Domini nostri ac saluatoris aduentum archangelus nunciauit, ita & Ioannis ortum archangelus nunciat. SPIRITV sancto replebitur adhuc de utero matris suæ.] Populus Iudæorum facientem Dominum nostrum signa atq; portenta, & curantem infirmitates eorum, nequaquam uidebat: Ioannes uerò adhuc in utero matris constitutus exultat, etenim nõ potest; & ad aduentum matris Iesu de utero gestit erumpere. Ecce enim, ait Elizabet, ut facta est salutatio tua in aures meas, exultauit in gaudio infans in utero meo. Adhuc in matris utero erat Ioannes, & iam spiritum sanctum acceperat. Non enim illud principium erat substãtiæ eius, atq; naturæ, de qua scriptura loquitur, quòd plurimos filiorũ Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum. Ioannes plurimos conuertit: Dominus autem nõ plures, sed omnes. Hoc opus illius, ut omnes conuertat ad Deum patrem. ET præcedet coram ipso in spiritu & uirtute Heliæ.] Non ait in anima Heliæ, sed in spiritu & uirtute Heliæ. Fuit in Helia uirtus, & spiritus sicut in omnibus Prophetis, & secundum dispensationem corporis in ipso quoq; Domino saluatore, de quo post paululũ ad Mariam dicitur: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Spiritus ergo qui fuerat in Ioanne, & uirtus quæ in illo erat, in hoc quoq; apparuit. Ille translatus est, hic uerò præcursor Domini fuit. Et mortuus est ante eum, ut ad inferna descendens illius prædicaret aduentum. Ego puto, quod sacramentum Ioannis usq; hodie expleatur in mundo. Quicunque crediturus est in Christum Iesum, præcurrit antè spiritus & uirtus Ioannis ad animam illius, & præparat Domino populum perfectum, & in cordis asperitatibus planas facit uias, & dirigit semitas parare Domino plebem perfectam. Non illo tantùm tempore præparatæ sunt uiæ, & directæ semitæ, sed usque hodie aduentum Domini saluatoris spiritus Ioannis uirtusq; præcedit. O' magna mysteria Domini, & dispensationis eius. Angeli præcurrunt Iesum: Angeli quotidie aut ascendunt, aut descendunt super salutem hominum, in Christo Iesu, cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Margin notes: *De Angelorũ uel letitia uel tristitia in natiuitate hominum, Origenis placitum.* — Luc. 1. — Matt. 18. — Matt. 3. — Ioan. 1.

De eo quòd Zacharias obmutuit.

CAP. I. HOMILIA V.

ZACHARIAS sacerdos cùm in templo offertes incẽsum, silentio condemnatur, & retinetur, imò tantũ nutibus loquitur, & mutus usq; ad ortũ Ioannis filij perseuerat. Quò hæc tendit historia? Silentium Zachariæ silẽtium Prophetarum est in populo Israel. Nequaquam loquitur eis Deus, & sermo qui à principio erat apud Patrem Deus, ad nos transijt, nobisq; non tacet Christus, apud illos usq; hodie silet: quamobrem & Zacharias propheta tacuit.

Margin note: *De Silentio Prophetarum apud Iudæos qui abiecti sunt.*

Mani-

Manifestissimè ex sermonibus ipsius comprobatur, quòd & propheta fuerit & sacerdos. Quid uult autē hoc quod sequitur, Annuebat eis, & damnum uocis nutibus cōpensabat? Ego puto talia esse opera absq; sermone, quæ ratione nihil nutibus differūt. Vbi uerò ratio & sermo præcesserint, & ita opus fuerit subsecutum, non debent existimari simplices nutus qui ornantur sermone, aut ratione. Si igitur uideris conuersationem Iudæorum sine ratione atq; sermone, ita ut non queant eorum quæ agunt rationem reddere, intellige quod tunc in Zacharia præcessit, in imagine ipsius hucusq; compleri. Circumcisio eorū nutibus similis est. Nisi enim circumcisionis ratio reddatur, nutus est circumcisio & opus mutum. Pascha & aliæ solennitates nutus magis sunt quam ueritas. Vsq; hodie populus Israel surdus & mutus est: neq; poterat fieri, ut non surdus esset & mutus, quia se sermonē abiecerat. Et olim quidem Moses loquebatur, Ego autem alogos sum: quod licet Latinus aliter expresserit, tamen proprié transferri potest absq; sermone siue ratione: & postquam hoc ait, accepit rationem & sermonem, quem confessus fuerat se antea non habere. Populus autem Israel priusquam Legem acceperat, absq; ratione & sermone quodam modo mutus erat: deinde accepit sermonem, cuius imago fuit Moses. Iste igitur non confitetur modò quod tunc confessus est Moses, eo quòd sit mutus & alogos, sed nutibus & silentio indicat se non habere sermonem, & non habere rationem. Non ne tibi uidetur confessio esse stultitiæ, quando nullus eorum potest legalium præceptorum, & prophetici uaticinij rationem reddere? Cessauit Christus esse in eis, reliquit eos sermo, completum est illud quod in Esaia scribitur: Relinquetur filia Sion sicut tabernaculum in uinea, & sicut custodia in cucumerario, ut ciuitas quæ expugnatur. Quibus relictis salus translata est ad nationes, ut illi concitentur ad zelum. Intuentes ergo dispensationem & arcanum Dei, quomodo Israel abiectus sit in salute nostra, cauere debemus ne forté & illi nostri causa eiecti sint, & nos maiori supplicio digni simus, propter quos & alij derelicti sunt, & nos nihil dignū adoptione Dei & eius clementia fecerimus, qua adoptauit nos, & in suos filios reputauit, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Exod. 4. Esa. 1.

De eo quod scriptum est: Cùm autem cōcepisset Elizabet abscondebat se: usq; ad eum locum ubi ait: Hic erit magnus. CAP. I. HOMILIA VI.

De castitate coniugali.

QVANDO concepit Elizabet abscondebat se mensibus quinq; dicens: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meū in hominibus. Quæro quam ob causam, postquam intellexit se esse prægnantem, publicum declinarit? Ni fallor hoc est etiam quòd hi qui nuptijs copulati sunt, non omne tempus coitus liberum inter se habent, sed est tempus quando recedunt ab opere nuptiarum. Si enim uir senex fuerit & mulier anus, pudoris est maximi seruire eos libidini, seruire coniugio, quæ uel curæ corporis & senectæ esse, Dei uidētur uoluntate sublata. Hæc autem quæ ad sermonem angeli & dispensationem Dei rursum fuerat uiro copulata, erubescebat quòd anus & pené decrepita ad opus iuuenum reuertisset. Vnde & abscondebat se mensibus quinq;: non usq; ad nonum mensem, donec partus ingrueret, sed usquequo conciperet Maria. Quando enim illa concepit, & uenit ad eam, & facta est salutatio in aures eius, exultauit in gaudio infans in utero Elizabet, & prophetauit spiritu sancto plena, & locuta est quæ euangelicus sermo describit. Et diffamata sunt per omnē montanam uerba hæc. Quando enim in populo rumor egressus est habere eam in utero prophetam, & aliquid maius esse homine qui gestabatur à uirgine, tunc non absconditur, sed tota libertate se prodit, & exultat se habere præcursorem in utero Saluatoris. Deinde scriptura commemorat, quòd mense sexto eo conceptus Elizabet, missus sit angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cuius nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen Ioseph de domo Dauid, & nomen uirginis Maria.] Rursum in mea mente uoluens quæro quare Deus cùm semel Saluatorem iudicaret nasci ex uirgine, non elegit puellam absque sponso, sed eam potissimùm quæ iam fuerat desponsata. Et nisi fallor hæc causa est: Debuit de ea uirgine nasci, quæ non solùm sponsum haberet, sed, ut Matthæus scribit, iam uiro tradita fuerat, licet eam uir necdum nosset, ne turpitudinem uirginis habitus ipse monstraret, si uirgo uideretur utero tumenti. Vnde eleganter in cuiusdam martyris epistola scriptum reperi (Ignatium dico episcopum Antiochiæ post Petrum secundum, qui in persecutione Romæ pugnauit ad bestias) Principem seculi huius latuit uirginitas Mariæ: latuit propter Ioseph, latuit propter nuptias, latuit quia habere uirum putabatur. Si enim non habuisset sponsum & putabatur uirum, nequaquam potuisset principi mundi huius abscondi. Statim enim cogitatio diaboli tacita subrepsisset: Quomodo ista quæ non concubuit cum uiro prægnans est? Debet iste conceptus esse diuinus, debet aliquid humana natura esse sublimius. E contrario dispofuerat Saluator, dispensationem suam, & assumptionem corporis ignorare diabolum: unde & in generatione sua celauit eam: & discipulis postea præcipiebat, ne manifestum eum facerent. Et cum ab ipso diabolo

Ignatij uerba de Christo nato ex uirgine desponsata uiro.

Daemonibus an ignota Christi natiuitas fuerit.

diabolo tentaretur, nusquam confessus est Dei se esse filiũ, sed tantummodo respondebat, Non oportet ut adorem te, nec ut lapides istos panes faciã, ut me de alto præcipitem. Et cùm ista diceret, tacuit semper se esse filiũ Dei. Quære & in alia scriptura, & reperies uoluntatis Christi fuisse, ut aduentum filij Dei diabolus ignoraret. Apostolus enim passionem eius asserens, nescisse contrarias fortitudines, ait: Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam autem non seculi huius, neque principum seculi huius qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio abscõditam, quam nullus principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Absconditum igitur fuit à principibus seculi mysterium Saluatoris. Quod autem econtrario obijci potest, soluendum mihi uidetur antequam ab alio proponatur, qua ratione quod principes huius seculi latuit, dæmonem non latuit eum præsertim qui in Euãgelio loquebatur, Venisti ante tempus torquere nos, scimus te qui sis filius Dei. Sed considera, quia minor in malitia nouerit Saluatorem: qui uerò maior est in scelere, & uersipellis, & nequam, ex eo ipso quòd in malo maior est, impeditur nosse filium Dei. Nos quoque ipsi si minus habuerimus mali, facilius possumus ad uirtutem procedere. Si uerò magis in nobis fuerit mali, ingenti labore sudãdum est, ut maiori malitia liberemur. Hæc de eo quòd sponsum habuerit Maria. Quia uerò angelus nouo sermone Mariam salutauit, quem in omni scriptura inuenire non potui, & de hoc pauca dicenda sunt. Id enim quod ait: Aue gratia plena, quod Græcè dicitur κεχαριτωμένη, ubi in scripturis alibi legerim non recordor: sed neque ad uirum istiusmodi sermo est, Salue gratia plene. Soli Mariæ hæc salutatio seruatur. Si enim scisset Maria & ad alium quempiam similem factum esse sermonem, habebat quippe Legis scientiam, & erat sancta, & Prophetarum uaticinia quotidiana meditatione cognouerat, nunquam quasi peregrina eam salutatio terruisset. Propter quod loquitur ei angelus: NE timeas Maria, inuenisti enim gratiam coram Domino. Ecce concipies in utero & paries filium, & uocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus & filius altissimi uocabitur.] Dicitur & de Ioanne, Erit magnus: & hoc ipsum Gabriel angelus contestatur: sed quando uenit Iesus uerè magnus, uerè sublimis, ille qui priùs magnus fuerat minor effectus est. Ille enim (inquit) fuit lucerna ardens & lucens, & uos uoluistis ad horam exultare in lumine eius. Magnitudo Saluatoris nostri non tunc apparuit quando natus est, sed nunc postquam oppressa ab aduersarijs uidebatur, emicuit. Vide magnitudinem Domini: in omnem terram exiuit sonus doctrinæ eius, & in fines orbis terrarum uerba illius. Dominus noster Iesus, qui uirtus est Dei, in omnem diffusus est orbem, & impræsentiarum nobiscum est, iuxta illud quod in Apostolo legitur: Congregatis uobis & spiritu meo cum uirtute domini nostri Iesu Christi. Virtus domini Saluatoris & cum his est qui ab orbe nostro in Britannia diuiduntur, & cum his qui in Mauritania, & cum uniuersis qui sub sole in nomine eius crediderunt. Vide ergo magnitudinem Saluatoris quomodo in toto orbe diffusa sit, & certè necdũ eius ueram magnitudinẽ exposui. Ascende in cœlos, & uide eũ quomodo cœlestia repleuerit. Apparuit siquidẽ angelis. Descẽde cogitatione in abyssos, & uidebis eum etiã illuc descendisse. Qui enim descẽdit, ipse est & qui ascẽdit, ut impleret omnia, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ, & infernorum. Considera uirtutẽ Domini quòd impleuerit mundũ, id est, cœlestia, terrestria, & infernalia, quomodo & cœlũ ipsum penetrauerit, & in superna ascẽderit. Legimus enim, quòd pertransierit cœlos filius Dei. Si hæc uideris, pariter intueberis non transitoriè dictũ, Magnus erit: sed uerbũ opere completum. Magnus est dominus noster Iesus, & præsens, & absens, tribuitq; consortium fortitudinis suæ huic cœtui nostro atq; conuentui: quod ut & singuli mereamur accipere, deprecemur Dominum Deum: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Matt. 4. — 1. Cor. 3. — 1. Cor. 2. — Matt. 9. Caue. — *Salutatio Angelica.* — *De Christi conceptione & natiuitate.* — Ioan. 5. — Psal. 19. — Rom. 10. — 1. Cor. 5. — *Christi magnitudo.* — Eph. 4. — Phil. 2.

De eo quod scriptum est, Exurgens autem Maria cum festinatione uenit in montana, usq; ad eum locum, ubi ait: Erit consummatio eorum quæ dicta sunt.

CAP. I. HOMILIA VII.

MELIORES ad deteriores ueniunt ut eis ex aduẽtu suo aliquid tribuant emolumenti. Sic & Saluator uenit ad Ioannem, ut sanctificaret baptisma illius: & Maria statim ut audiuit angelum nunciãtem, quòd conceperit Saluatorẽ, & quod cognata illius Elizabet haberet in utero, consurgens cum festinatione uenit in montana, & ingressa est domum Elizabet. Iesus uerò qui in utero illius erat, festinabat adhuc in uentre matris Ioannẽ positum sanctificare. Deniq; antequã ueniret Maria, & salutaret Elizabet, nõ exultauit infans in utero: sed statim ut Maria loquuta est uerbum, quod filius Dei in uẽtre matris suggesserat, exultauit infans in gaudio, & tunc primum præcursorem suum prophetã fecit Iesus. Oportebat quoq; Mariam cum Dei prole dignissima, post alloquiũ Dei ad montana conscendere, & in sublimioribus cõmorari. Vnde & scriptum est: CONSVRGENS Maria in diebus illis, uenit in montana.] Debuerat etiã cùm esset solicita nõ pigra, properare solicitudine, & spiritu sancto plena ad sublimiora

Christus, matrem & præcursorem & omnes fideles sanctificat.

limiora perduci, & uirtute Dei protegi, à qua fuerat obumbrata. Venit ergo in ciuitatẽ Iudæ, & in domũ Zachariæ, & salutauit Elizabet. FACTVM est cùm audisset salutationẽ Mariæ Elizabet, exultauit infans in utero eius, & repleta est Spiritu sancto.] Non est itaq; dubium quin quæ tunc repleta est Spiritu sancto, propter filium sit repleta. Neq; enim mater primùm Spiritum sanctum meruit, sed cùm Ioannes adhuc clausus in utero Spiritũ sanctum recepisset, tunc & illa post sanctificationem filij repleta est Spiritu sancto. Poteris hoc credere, si simile quid etiã de Saluatore cognoueris. Inuenitur beata Maria sicut in aliquantis exemplaribus reperimus, prophetare. Non enim ignoramus, quòd secundũ alios codices, & hæc uerba Elizabet uaticinetur. Spiritu itaq; sancto tunc repleta est Maria, quãdo cœpit in utero habere Saluatorem. Statim enim ut Spiritum sanctum accepit, dominici corporis cõditorem, & filius Dei esse cœpit in utero, etiam ipsa completa est spiritu sancto. Exultauit ergo infans in utero Elizabet, & repleta est spiritu sancto, & clamauit uoce magna, & dixit. BENEDICTA tu inter mulieres.] Debemus in hoc loco ne simplices quiq; decipiantur, ea quæ solent opponere hæretici, confutare.

Obiectionem hæretici cuiusdam diluit.

In tantam quippe nescio quis prorupit insaniam, ut assereret negatam fuisse Mariam à Saluatore, eo quòd post natiuitatem illius iuncta fuerit Ioseph: & loquutus est: quæ quali mente dixerit, ipse nouerit qui locutus est. Si quando igitur hæretici uobis tale quid obiecerint, respondete eis, & dicite. Certè Spiritu sancto plena Elizabet ait: Benedicta tu inter mulieres. Si sancto Spiritu benedicta canitur Maria, quomodo eam Saluator negauit? Porrò quòd asserunt eam nupsisse post partum, unde approbent non habent. Hi enim filij qui Ioseph dicebantur, non erant orti de Maria, neq; est ulla scriptura quæ ista commemoret: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uentris tui. Et unde mihi hoc, ut ueniat mater Domini mei ad me? Quod ait: Vnde mihi hoc: non ignorans dicit: & maximè Spiritu sancto plena, quasi nesciat quod iuxta Dei uoluntatem mater Domini uenerit ad eam: sed isto sensu loquitur. Quid boni feci? quæ opera mea tanta sunt, ut mater Domini ad me ueniat? per quam iustitiam, ex quibus bonis, de qua fidelitate mẽtis hoc merui, ut mater Domini mei ueniat ad me? Ecce enĩ ut facta est salutatio tua in aures meas, exultauit exultatione infans in utero meo. Sãcta erat anima beati Ioannis, & adhuc in matris utero clausa, uenturaq; in mundũ quasi per experientiæ sensum sciebat quæ Israel ignorabat. Vnde exiliuit: & non simpliciter exiliuit, sed in gaudio. Senserat enim uenisse Dominũ suum, ut sanctificaret seruum suum, antequã de matris utero procederet. Vtinã mihi eueniat, ut ab infidelibus stultus dicar, qui talibus credidi. Ipsum opus ostẽdit & ueritas, non me stultitiæ, sed sapiẽtiæ credidisse: & quia hoc quod stultũ apud illos putatur, mihi salutis occasio sit.

Nec Christi nec Euangelij quemq; pudere debet.

Fructus fidei in Christum.

Nisi enim fuisset cœlestis, & beata natiuitas Saluatoris, nisi habuisset diuini aliquid, & humanitatem hominũ supergrediẽs, nunquã totum orbem illius doctrina penetrasset. Si tantummodo fuisset in Mariæ utero, & nõ Dei filius, quomodo poterat fieri, ut & illo tempore & nunc, non solũ corporum, sed etiam animarũ morbi multiplices curarentur? Quis nostrûm non insipiens fuit, qui nunc propter misericordiã Dei habemus intelligẽtiam, & sentimus Deum? Quis nostrũ non incredulus iustitiæ, qui nunc propter Christũ iustitiam habemus, sequimurq; iustitiam? Quis nostrũ non errabundus & uagus, qui nunc propter aduentũ Saluatoris nõ fluctuamus, atq; turbamur, sed sumus in uia, in illo uidelicet qui ait: Ego sum uia? possumus & reliqua congregãtes uidere quoniã omnia quæ scripta sunt de eo, diuina admiratione digna referũtur: quòd & natiuitas illius, & nutrimenta, & uirtus, & passio, & resurrectio non solùm illo tempore, sed etiã nunc operentur in nobis. Quis uos ô catechumeni in Ecclesia congregauit? quis stimulus impulit, ut relictis domibus in hunc cœtũ coeatis? Neq; enim nos domus uestras singillatim circuiuimus, sed omnipotens pater uirtute inuisibili subijcit cordibus uestris quos scit esse dignos, hunc ardorẽ, ut quasi inuiti, & retractantes ueniatis ad fidẽ, maximè in exordio religionis, cùm ueluti trepidi, & pauentes salutis fidẽ cum timore suscipitis. Obsecro uos ô catechumeni nolite retractare: nemo uestrũ formidet, & paueat, sed sequimini præeuntem Iesum. Ille uos trahit ad salutẽ, congregat in Ecclesiam, nunc quidẽ super terram, si autem dignos fructus feceritis, in Ecclesiam primitiuorũ qui scripti sunt in cœlestibus. BEATA quæ credidit, & beatus qui credidit, quia erit perfectio his quæ dicta sunt ei à Domino.] Super quibus & beata Maria magnificat Dominũ Iesum. Magnificat autẽ anima Dominum, spiritus Deum. Quæ quam habeant interpretationẽ, si concesserit Dominus ut rursus in Ecclesiam congregemur, ut festiui ueniatis ad domũ Dei, & diuinæ lectioni præbeatis aures, quæremus, uentilabimus, differemus, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est, Magnificat anima mea Dominum: usq; ad illum locum ubi ait, Timentibus efficit uirtutem. CAP. I. HOMILIA VIII.

Principiũ peccati & salutis.

ANTE Ioannem prophetat Elizabet, ante ortum Domini saluatoris prophetat Maria. Et quomodo peccatũ cœpit à muliere, & deinceps ad uirum usq; peruenit: sic & principium salutis

falutis à mulieribus habuit exordium, ut cæteræ quoq; mulieres, sexus fragilitate deposita, imitarentur uitam, conuersationemq; sanctarum earum quæ uel maximè nunc in Euangelio describuntur. Videamus ergo uaticinium uirginale. MAGNIFICAT (ait) anima mea Dominum, & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.] Duæ res, anima scilicet & spiritus, duplici laude funguntur. Anima Dominum prædicat, spiritus Deum. Non quòd alia laus Domini, alia Dei sit: sed quia qui Deus est, idem & Dominus est: & qui Dominus est, idē & Deus sit. Quæritur quomodo magnificet Dominum. Si enim Dominus nec augmentum, nec decrementum recipere potest, & quod est, est: qua ratione nunc Maria loquitur: Magnificat anima mea Dominum? Si considerem Dominum saluatorem imaginem esse inuisibilis Dei, & uideam animam meam factam ad imaginem conditoris, ut imago esset imaginis: neq; enim anima mea specialiter imago est Dei, sed ad similitudinem imaginis prioris effecta est: tunc uidebo quoniam in exemplum eorū qui solent imagines pingere, & uno (uerbi causa) uultu regis accepto ad principalem similitudinem exprimendam artis industriam commendare, unusquisq; nostrum ad imaginem Christi formans animam suam, aut maiorem ei, aut minorem ponit imaginem, uel obsoletam, uel sordidam, aut claram, atq; lucentem, & splendentem ad effigiem imaginis principalis. Quando igitur grandem fecero imaginem imaginis, id est animam meam, & magnificauero eam opere, cogitatione, sermone, tunc imago Dei grandis efficitur, & ipse Dominus, cuius imago est in nostra anima, magnificatur. Et quomodo crescit Dominus in nostra imagine, sic, si peccatores fuerimus, minuitur, atq; decrescit. Sed nos pro imagine Saluatoris alias nobis imagines induimus: pro imagine uerbi sapientiæ, iustitiæ, cæterarumq; uirtutum, diaboli formam assumimus, ut dicatur de nobis: Serpentes, generatio uiperarum. Et leonis personam induimus & draconis, & uulpium, quando uenenati, crudeles, callidi sumus: necnon & hirci, uel porci, quando ad libidinem promptiores. Memini quondam Deuteronomium disserētem in eo loco ubi scriptum est: Ne faciatis omnem similitudinem omnis animalis: dixisse me quoniā spiritalis est in alios facere imaginem masculi, in alios fœminæ: illum similitudinem habere uolucrum, illum reptilium, atq; serpentium, & alium facere similitudinem Dei. Hęc quomodo intelligantur sciet qui illa legerit. Anima itaq; Mariæ primum magnificat Dominū, & postea exultat in Deo. Nisi enim antea crederemus, exultare non possemus. QVIA respexit (inquit) in humilitatem ancillæ suæ.] In quam humilitatem Mariæ respexit Dominus? Quid habebat mater Saluatoris humile atq; deiectum, quę Dei filium gestabat in utero? Quod ergo dicit: Respexit in humilitatem ancillæ suæ tale est, quasi dixerit: Respexit in iustitiam ancillæ suæ, respexit in temperantiam, respexit in fortitudinem, atq; sapientiam. Dignum quippe est, ut uirtutes respiciat. Respondeat aliquis, & dicat: Intelligo quomodo Deus iustitiam ancillæ suæ sapientiamq; respiciat: quomodo autem intendat humilitatem, non satis liquet. Consideret qui quærit talia, quoniā propriè in scripturis una de uirtutibus humilitas prædicetur. Ait quippe Saluator: Discite à me, quia mansuetus sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Quòd si uis nomen huius audire uirtutis, quomodo etiam à philosophis appellatur, ausculta eandem esse humilitatem quam respiciat Deus, quæ ab illis ἀτυφία, siue μετριότης dicitur. Sed & nos quodam eam possumus appellare circuitu, cùm aliquis non est inflatus, sed ipse se deijcit. Qui enim inflatur, cadit secundum Apostolum in iudicium diaboli: siquidem & ille ab inflatione cœpit, atq; superbia. Vt non (inquit) inflatus in iudicium incidat diaboli. Respexit super humilitatem ancillæ suæ. Humilem me (inquit) & mansuetudinis sectātem deiectionisq; uirtutem respexit Deus. Ecce enim amodo beatam me dicēt omnes generationes.] Si simpliciter intelligam omnes generationes, super credentibus illud interpretor. Si autem altius aliquid fuero scrutatus, animaduertam quāti profectus sit dicere: QVIA fecit mihi magna qui est potens:] Quoniam omnis qui se humiliat exaltabitur. Respexit autē Deus in humilitatem beatæ Mariæ, propterea fecit illi magna qui potens est, & sanctum nomē eius. ET misericordia eius in generationes generationum.] Misericordia Dei non in unam generationem, nec in duas, neq; in tres, sed nec in quinq;, uerùm in sempiternum extenditur in generationes generationum, timentibus potentiam eius. FECIT uirtutem in brachio suo.] Licet infirmus ad Dominum accesseris, si timueris eum, audire poteris repromissionem quam tibi ob timorem suum Dominus pollicetur. Quæ est ista repromissio? Timentibus (inquit) se fecit uirtutē. Virtus siue imperium, potestas est regia. Etenim κράτος quod nos imperium possumus appellare, ab eo dicitur quòd imperet, siue sub se uniuersa contineat. Si ergo timueris Dominum, dat tibi fortitudinem siue imperium, dat regnum, ut factus sub rege regum, possideas regnum cœlorum, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Quomodo magnificetur Dominus.

Hebr. 1.

Matt. 23.

Deut. 4.

ταπείνωσις [illegible]

Matt. 11.

1. Tim. 3.

Luc. 18.

De eo quod scriptum est: Manebat cum ea mensibus tribus: usq. ad eum locum ubi ait: Et loquebatur benedicens Dominum. CAP. I. HOMILIA IX.

TAM eorum quæ dicta sunt, quàm illorum quæ facta referuntur, debet ratio esse sancto Spiritu digna, & Christi fide, ad quam credentes uocamur. Vnde & nunc causa quærēda est, quare Maria post conceptum uenerit ad Elizabet, & manserit cū ea mensibus tribus: aut quid causæ fuerit, ut Lucas qui Euangelij scribebat historiam, etiam hoc scriberet, quòd manserit cum ea mensibus tribus, & postea regressa sit in domum suam. Vtiq; debet aliqua esse ratio: quam, si Dominus aperuerit cor nostrum, sequens sermo monstrabit. Si enim eo quòd tantùm uenit Maria ad Elizabet, & salutauit eam, exultauit infans in gaudio, & Spiritu sancto plena Elizabet prophetauit ea quæ in Euangelio scripta sunt, & in una hora tantos profectus habuit, nostræ coniecturæ relinquitur, quid in tribus mensibus Ioannes profecit assistente Maria Elizabet. Valde quippe indignum est in puncto horæ atq; momēto exultare infantem, & quodammodo gaudio lasciuisse, repletamq; esse Spiritu sancto Elizabet: per tres uerò menses, nec Ioannem, nec Elizabet ex uicina matris Domini & ipsius saluatoris præsentia profecisse. Exercebatur ergo, & quodammodo in athletico sancta matre per tres menses ungebatur Ioannes, & præparabatur in matris utero, ut mirabiliter natus, mirabilius nutriretur. Quod enim extra consuetudinem nutritus est, non refertur scriptum quomodo matris fuerit lactatus uberibus, quomodo in sinu gerulæ constitutus, sed statim sequitur: ET erat in desertis, usque ad diem ostensionis suæ ad Israel. Deinde legimus. ELIZABET autē completum est tempus ut pareret, & peperit filium.] Multi putant superfluè dici, Elizabet autem completum est tempus ut pareret, & peperit filium. Quæ enim mulier potest parere, nisi tempus pariendi antè compleuerit? Sed qui scripturas diligentissimè contemplatur, & audit populum loquentem, attendat lectioni, obseruans tam in ueteri, quam in nouo Testamento, sicubi scriptum in ortu peccatoris inueniat, Completum est tempus ut pareret: nunquam omnino reperiet. Sed ubicunq; iustus nascitur, ibi complentur dies, illic in mundum completur aduentus sui. Ortus iusti, plenitudinem habet. peccatoris natiuitas, ut ita dicamus, uacuitatem atq; inanitatem. Hæc de eo quod scriptum est, Completum est tempus ut pareret. Congratulabantur matri eius uicini, & cognati, & uolebant in honorem patris puero nomen ponere, ut uocaretur Zacharias. Porrò Elizabet, sancto Spiritu suggerente aiebat: Ioannes est nomē eius. Deinde cùm illi causas iustas quærerent, cur Ioannes potissimùm uocaretur, cùm in genere ipsius nullus haberet hoc nomen, interrogant patrem: qui non ualens respondere, manu & literis est locutus. Scripsit enim in pugillari, Ioannes est nomen eius. Statimq; ut stylus impressus est ceræ, lingua quæ priùs fuerat uincta, laxata est. Recepit eloquium, non humanum, quoniam ligata fuit lingua eius: humana tamen non fuit. Vinxerat enim eam incredulitas. Statim ut soluta est, humana esse desiuit, & loquebatur benedicens Deum & prophetauit ea quæ scripta sunt in Euangelio, de quibus præbente domino Iesu Christo cùm tempus fuerit dissere mus: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De peccatorũ aut iustorum natiuitate notatio.

Ioannis positum.

De eo quod scriptum est, Plenus spiritu sancto prophetauit: usq. ad eum locum ubi ait: Antecedit enim coram Domino *parare uias eius.* CAP. I. HOMILIA X.

PLENVS spiritu sancto Zacharias, duas prophetias generaliter nunciat: primam de Christo, alteram de Ioanne. Quod manifestè de uerbis ipsius approbatur, in quibus quasi de præsentia, & qui uersaretur in mūdo loquitur Saluatoris, ac deinde de Ioāne. REPLETVS enim spiritu sancto prophetauit dicens: Benedictus Dominus deus Israel, quia uisitauit & fecit redemptionem plebis suæ. Visitante enim & Deo uolente redimere populū suum, mansit Maria cum Elizabet, postquam ei locutus est angelus, mensibus tribus, ut per ineffabilem quandam uirtutem, nō solùm Ioannem, sicut dudum diximus, sed etiam Zachariam, ut nunc Euangelicus sermo declarat, præsens Saluator instrueret. Paulatim quippe & hic per tres menses sancti Spiritus augmenta capiebat, & cùm nesciret erudiebatur, & de Christo prophetauit dicens: QVI dedit redemptionē populo suo, & suscitauit cornu salutis nobis in domo Dauid: in qua secundū carnem natus est Christus. Et uerè quia fuit cornu salutis in domo Dauid, prophetia ista cōcinitur. Vinea enim facta est in cornu. In quo cornu? In Christo Iesu, in illo in quo nunc scribitur: SVSCITAVIT cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum suorum prophetarum, Salutem ex inimicis nostris. Nō putemus nunc de corporalibus inimicis dici, sed de spiritalibus. Venit enim Dominus Iesus, fortis in prælio, destruere omnes inimicos nostros, ut nos de insidijs eorum liberaret. DE manu inimicorū nostrorum, & de manu eorū qui nos oderunt. Facere misericordiam cum patribus nostris.] Ego puto, quòd in aduētu Domini saluatoris, & Abraham, & Isaac, & Iacob fruiti sint misericordia Dei. Neq; enim credibile est, ut qui priùs uiderunt diem illius, & lætati sunt, postea in aduentu ipsius,

Prophetiæ Zachariæ, una de Christo, altera de Ioanne Baptista.

Christus.

Redemptor.

Cornu.

Esa. 5.

Hostes Spirituales.

ipsius, & natiuitate de uirgine, nihil utilitatis acceperint. Et quid de patriarchis loquor? Ad altiora scripturarũ auctoritatẽ sequens audacter ascendam, quoniã præsentia Domini Iesu & dispensatio illius non solùm terrena, sed etiam cœlestia iuuerit. Vnde & Apostolus ait: Pacem faciens per sanguinem crucis suæ, siue super terram, siue in cœlis. Si autem in cœlis & in terra præsentia Domini profuit, cur paueas dicere, quòd aduentus illius etiã maioribus profuit, ut impleatur quod dicitur: FACERE misericordiam cum patribus nostris, & recordari testamẽti sancti sui, iuramenti quod iurauit ad Abraham patrem nostrũ, ut daret nobis absq; timore de manu inimicorum liberari?] Crebrò de hostium manu aliqui liberantur, sed non absq; timore. Cùm enim metus & discrimen antè præcesserint, & ita de inimicorum manu quis fuerit erutus, liberatur quidem, sed nõ sine timore. Porrò aduentus Domini Iesu, de manu inimicorum absq; timore nos eruit. Non enim sensimus inimicos nostros, nec eos uidimus repugnãtes, sed nescimus quomodo repentè de faucibus eorũ & insidijs erepti sumus, in puncto atq; momento, & trãstulit nos in hæreditatem partemq; iustorum. Et liberati sumus de manu inimicorum sine metu, ut seruiamus Deo in sanctitate & iustitia coram eo omnibus diebus nostris. ET tu puer propheta altissimi uocaberis.] Apud memetipsum quærens rationẽ quare non quasi de Ioanne, sed ad Ioannẽ ipsum dicens: Et tu puer propheta altissimi uocaberis: & reliqua (superfluum enim fuit ad nõ audientem loqui, & ad paruulum atq; lactentem apostropham facere) hanc puto posse me reperire: quòd quomodo mirabiliter Ioannes natus est, & angelo prædicante uenit in mundũ, & tribus mensibus Maria iuxta Elizabet commorante fusus est in terrã, sic etiam cuncta, quæ super eo scripta sunt, mirabiliter facta referuntur. Quòd si dubitas statim de utero matris effusum posse uerba patris audire & scire quid sit hoc quod ad se dicitur: Et tu puer propheta altissimi uocaberis: considera multo fuisse mirabilius quod præcessit: ECCE ut facta est uox salutationis tuæ in aures meas, exultauit infans in gaudio in utero meo. Si eñ adhuc in uentre matris cõclusus audit Iesum, & audiens exiliuit, atq; lætatus est: quare non credas eum iam genitum prophetiam patris audire & intelligere potuisse, dicentẽ ad se: Et tu puer propheta excelsi uocaberis, antecedes enim coram Domino parare uias eius? Ideo reor Zachariam festinasse ut loqueretur ad paruulum, quia sciebat eum post paululum in eremo moraturum, nec se eius posse præsentiam habere. PVER enim erat in desertis usq; ad diem ostensionis suæ ad Israel.] Et Moses in desertis moratus est, sed pòst & expletis iam ætatis suæ annis, fugit ex Aegypto, & per alios annos pecora custodiuit. Ioannes uerò statim ut natus est, transijt ad deserta, & qui maior fuit inter natos mulierum, maiori nutrimẽto dignus apparuit. De quo propheta loquitur: Ecce mitto angelũ meum ante faciem tuam. Rectè angelus dicitur, qui missus fuerat coram Domino, & prophetantem patrem statim ut natus est audire potuit, & intelligere. Quamobrem nos qui tantis mirabilibus credimus, credamus pariter resurrectioni, credamus & repromissionibus quæ uenturæ sunt, regnoq; cœlorum quod nobis quondie spiritus sanctus pollicetur. Quæ omnia ut scripta sunt mirabiliter plus quàm sentire possumus, accipiamus in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Fructus, qui ex aduentu Christi ad Patres, ad cœlestia & terrena rediit.

Ephes. 2.

Dominus Iesus è manu inimicorum nos eruit.

ἀπόρου ἄλυτον [?] *Assissime.*

Malach. 3.

De eo quod scriptum est, Puer autem crescebat & confortabatur spiritu: usq; ad eum locum, ubi ait: Hæc est descriptio prima quæ facta est sub præside Syriæ Cyrino.

CAP. I. ET II. HOMILIA XI.

BIFARIE in scripturis sanctis crescere quid dicitur: unum corporaliter, ubi uoluntas humana nihil prodest: alterum spiritaliter, ubi causa crescendi in studio consistit humano. De hoc ergo quod secundum posuimus, id est spiritali, nunc Euangelista narrat: Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu. Quod dicit, tale est: crescebat spiritu, nec in eadem permanebat mensura qua cœperat, sed semper crescebat in eo spiritus, & per singulas horas atque momenta spiritu succrescente, anima quoq; sua incrementa capiebat: & non solùm anima, sed etiã sensus & mens augmenta spiritus sequebantur. Illud quod præcepit Deus: Crescite & multiplicamini, qui simpliciter & iuxta literã accipiunt quomodo exponere potuerint, nescio. Esto enim, Multiplicamini, referatur ad numerũ, & dum plures fiunt quàm priùs fuerant, multiplicatio habet locum: hoc uerò quod sequitur: Crescite: non est in nostra potestate. Quis enim hominum non uelit ad staturam suam adijcere ut longior fiat? Si ergo propterea quid præcipitur ut fiat: stultũ est quippe præcipere, quod is cui præcipias facere non possit: & præcipitur nobis ut crescamus, unq; id præcipitur quod facere non possumus. Vis scire quomodo intelligitur, Crescite? Ausculta quid Isaac fecerit, de quo dicitur: Isaac proficiebat, & maior fiebat, donec factus est magnus, uel uehementer nimis. Semper enim uolũtas illius ad meliora se tendens, habebat profectus suos, & mens diuinius aliquid contẽplabatur, & exercebat se memoria, ut plura in thesauro suo cõderet, ut firmiùs retineret. Atq; in hunc modũ euenit, ut qui omnes uirtutes suas in animæ agro excoluerit, impleret mandatũ præcipiẽs, Crescite. Quamobrẽ & Ioãnes

Bifariam crescimus corporaliter & studio.

Gen. 1.

Matt. 6.

Gen. 21.

adhuc paruulus crescebat,& multiplicabatur. Difficillimum aūt est paruulum spiritu crescere, & inter mortales perrarum. PVER autē crescebat,& cōfortabatur spiritu.] Aliud est, Crescebat, aliud, Confortabatur. Infirma est humana natura, & ut fieri posit fortior, diuino auxilio indiget. Legimus: Caro infirma. Quo igitur auxilio cōfirmanda est? Vtiq; spiritu. Sāctus enim spiritus promptus, caro autē infirma. Qui uult fortior fieri, non debet nisi in spiritu confortari. Multi confortantur carne, corpore roborantur: Athleta autē Dei spiritu roborādus est: & cùm sic fuerit confortatus, sapientiā carnis elidet, & spiritalis effectus subdet corpus animi imperio. Non putemus ergo simplicē de Ioanne historiā esse conscriptam, & quę nihil ad nos pertineat, in eo quod dicitur, Crescebat & confortabatur spiritu: sed ad imitationem nostrā, ut multiplicari spiritaliter iuxta eum quē diximus sensum, incremēta capiamus. ET erat in desertis usq; ad diē ostensionis suæ ad Israel.] Dixi nuper quòd & cōceptus Ioannes stupendū quid habuerit quādo exultauit infans in utero, & suum necdū genitus dominum recognouit: & natiuitas non impar miraculū, quādo ad eum uelut audientē Zachariæ prophetantis sermo cōuertitur, dicens: Et tu puer, propheta altissimi uocaberis. Dignē igitur qui sic cōceptus fuerat, & natus, non expectauit ut à patre nutriretur usq; ad diem ostensionis suæ ad Israel, sed recessit, fugiens tumultum urbiū, populi frequentiā, uiciniam ciuitatū, & abijt in deserta, ubi purior aer erat & cœlum apertius, & familiarior Deus: ut quia necdū sacramentum baptismi, nec prædicationis tempus aduenerat, uacaret orationibus, & cum angelis cōuersaretur, appellaretq; Dominum, & illum audiret respondentem atq; dicentē: Ecce adsum. Sicut enim Moses loquebatur, & Deus respondebat ei: sic puto quòd Ioannes locutus fuerit in deserto, & Dominus respōderit ei. Hoc arbitror, certa de scripturis ratione cōmotus. Si enim maior in natis mulierū Ioanne baptista fuit nemo, Mosi autē respondit Deus, consequēter respondit & Ioanni qui maior Mose fuit, qui est nutritus in eremo, cuius natiuitatē idem archangelus qui & Domini nūciauit, cuius pater, qui eum nasci nō credebat, obmutuit. Erat igitur in deserto Ioannes, & nutriebatur nouo & extra humanam naturā modo, id ipsum Matthęo memorante, Cibus aūt eius erāt locustæ, & mel syluestre. Quia enī minister fuit primi Saluatoris aduētus, & tantūmodo de dispensatione carnis Dominicæ loquebatur, ac prophetia illius eū qui natus fuerat ex uirgine præcinebat, nō habuit domesticum mel, & humana diligētia percolatum, sed syluestre mel, & uolucre non grande, non in sublime se eleuans, uerùm uolucre paruum, & uix à terra consurgens, & saliens potiùs quàm uolās. Quid plura? Manifestissimè dicitur, quòd locustæ fuerint cibus eius, paruulum animal & mundum. Cōsiderate ergo fratres charissimi, quod qui nouè natus fuerat, nouē nutritus est. Post quæ scriptura subijcit.

FACTVM est autē in diebus illis, exiuit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur omnis orbis. Hæc fuit descriptio prima, à prēside Syriæ Cyrino.] Dicat aliquis. O' Euāgelica narratio, quoniā prima descriptio uniuersi orbis sub Cæsare Augusto fuerit, & inter omnes etiā Ioseph cū Maria despōsata sibi atq; prægnāte nomē retulerit in censum, ac priusquā descriptio cōpleretur ortus fuerit Iesus, diligentiùs intuēti sacramentū quoddam uidetur significare, quod in totius orbis professione describi oportuerit & Christū, ut cū omnibus scriptus sanctificaret oēs, & cū orbe relatus in censum, cōmunionem sui præberet orbi, ut post hāc descriptionem, describeret quoq; ex orbe secū in libro uiuentium, ut quicunq; credidissent in eo, postea cum sanctis illius scriberentur in cœlis: cui est gloria, & imperium in secula seculorum. Amen.

Matt.26. *De carne & Spiritu.* *Ioannes in deserto habitauit.* *Matt.11.* *Matt.3.* *Luc.2.* *Christus cum omnibus scriptus fuit, ut omnes sanctificaret.*

De eo quod scriptum est: Angelum uenisse de cœlo, & ortum domini nunciasse pastoribus. CAP. II. HOMILIA XII.

NATVS est dominus meus Iesus, & angelus descendit de cœlo annuncians natiuitatem eius. Videamus itaq; quū quæsierit, ut eis nunciaret aduētum. Non uenit Hierosolymā, non quæsiuit Scribas, & Pharisæos, non synagogā ingressus est Iudæorum, sed pastores reperit super greges suos uigilias excubātes, eisq; loquitur. NATVS est hodie Saluator, qui est Christus dominus.] Putas ne nihil aliud diuinius scripturarū sermo significat, sed tantùm hoc quòd ad pastores uenerit angelus, & eis locutus sit? Audite pastores Ecclesiarum, pastores Dei, quòd semper angelus eius descēdat ē cœlo, & annūciet uobis, quoniā natus est uobis hodie Saluator, qui est Christus dominus. Etenim pastores Ecclesiarū, nisi ille pastor uenerit, per se bene gregē seruare nō poterūt: infirma est eorū custodia, nisi Christus cū eis pauerit, atq; seruauerit. Dudū in Apostolo lectū est: Dei cooperatores sumus. Pastor bonus, qui imitatur pastorem bonū, cooperator est Dei & Christi. Et propterea pastor bonus est, qui habet secū pastorē optimū compascentē sibi. Posuit enim Deus in Ecclesia Apostolos, Prophetas, Euangelistas, pastores, doctores, omnia in perfectione sanctorū. Et hæc quidē sunt dicta simpliciùs. Cæterum si ad sacratiorem oportet ascendere intelligentiā, dicā quosdā fuisse pastores angelos qui res humanas regerēt. Et cū horū unusquisq; suā custodiā cōseruaret, & diebus ac noctibus uigilans suū laborem

Angelus præco natiuitatis Christi. *Apostrophe ad Pastores Ecclesiarum.* *1.Cor.3.* *Ioan.10.* *Eph.4.* *Angeli pastores Gentium.*

laborē ferre non posset, & hoc ageret industriē, ut gētes, quæ sibi creditæ fuerāt, gubernaret, uenisse angelum nato Domino, & annunciasse pastoribus quòd uerus esset pastor exortus. Verbi gratia, ut ad exemplum uentū, erat quidā pastor Macedoniæ, hic necessariū habebat auxilium Domini: propterea apparuit in somnis uir Macedo Paulo, dicēs: Trāsiens in Macedoniā, adiuua nos. Quid de Paulo loquar? cū hæc nō Paulo, sed qui in Paulo erat, locutus sit Iesus. Indigēt itaq; pastores præsentia Christi. Quamobrē angelus descēdit de cœlo, & ait: Nolite timere. Ecce enim annuncio uobis gaudium magnū. Verē gaudium magnū, his quibus hominū fuerat & prouinciarum cura permissa, Christū uenisse in mundū. Multum utilitatis accepit angelus, qui dispēsabat Aegyptias res, postquā Dominus descēdit è cœlo, ut Aegyptij Christiani fierēt. Profuit & cūctis, qui diuersas prouincias obtinebāt: uerbi causa: præsidi Macedoniæ, præsidi Achaiæ, reliquarumq; regionū. Neq; enim fas est credere, malos angelos suis præesse prouincijs, & bonos non easdē prouincias habere permissas. Hoc autē quod de singulis prouincijs dicit, puto etiā de uniuersis hominibus generaliter debere credere. Vnicuiq; duo assistūt angeli, alter iustitiæ, alter iniquitatis. Si bonæ cogitationes in corde nostro fuerint, & in animo iustitia pullularit, haud dubiū quin nobis loquatur angelus Domini. Si uerò mala fuerint in nostro corde uersata, loquitur nobis angelus diaboli. Quomodo igitur per singulos homines bini sunt angeli, sic opinor & in singulis dispares esse prouincijs, ut sint & boni, sint & mali. Verbi grana, in Epheso propter eos qui in illa urbe peccatores erant pessimi angeli præsidebant. Rursus quia multi erant credētes in ea, erat & angelus Ecclesiæ Ephesiorū, uniq; bonus. Hoc autē quod de Epheso diximus, super omnibus prouincijs cognoscendū. Ante aduentū Domini saluatoris, isti angeli parum poterāt creditis sibi utilitatis afferre, & conatus eorū sequi non ualebat effectus. Quoddam est signū, quàm parum prodesse poterant subiectis: ausculta quod dicimus: Quando angelus Aegyptiorum Aegyptios adiuuabat, uix unus proselytus credebat in Deum: & hoc fiebat, Aegyptios angelo dispensante. Deniq; quia plerique de Aegyptijs & Idumæis proselyti accipiebant fidem Christi, propterea scriptura dicit: Nō abominaberis Aegyptium, quoniā aduena eratis in terra Aegypti: & Idumæum, quia frater tuus est. Filij si nati fuerint eis, in generatione tertia intrabunt in Ecclesiam Dei. Atq; ita fiebat, ut de omnibus gentibus nōnulli proselyti fierent, & hoc ipsum angelis qui gentes habebant subditas adnitentibus. Nunc autem populi credentium accedunt ad fidem Iesu, & angeli, quibus creditæ fuerint Ecclesiæ, roborati præsentia Saluatoris multos adducunt proselytos, ut congregentur in omni orbe conuenticula Christianorum. Quapropter consurgentes laudemus Dominum, & fiamus pro carnali Israel, spiritalis Israel. Benedicamus omnipotenti Deo opere, cogitatione, sermone, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Act. 16. *Angeli duo cuique homini assistentes.* *Deut. 23.*

De eo quod scriptum est: Et facta est multitudo exercitus cœlestis: usq; ad eum locum ubi ait: Inuenerunt Mariam, & Iesum positum in præsepe.

CAP. II. HOMILIA XIII.

DOMINVS noster, atq; saluator nascitur in Bethleē, & multitudo cœlestis exercitus laudat Deum, & dicit: GLORIA in excelsis Deo, & super terrā pax hominibus bonæ uoluntatis.] Hæc autē loquitur multitudo cœlestis exercitus, quia iam defecerat præbere hominibus auxilium, & uidebat se opus quod sibi creditum fuerat implere non posse absq; eo qui uerē saluare poterat, & præsules quoq; ipsos iuuare, ut homines saluarētur. Quomodo igitur scriptum est in Euangelio, quòd quidam remis sulcantes mare aduersus contrarios uentos iam fessi erant, & uigintiquinq; siue triginta stadijs laborantes, portum tenere nō poterant: & postea Dominus superuenit, & quiescere fecit fluctus tumentes, nauemq; cuius hinc inde latera tundebantur, ab imminenti discrimine liberauit: sic intellige quoniā & angeli uolebant quidem hominibus præbere auxilium, & eis ab ægrotationibus suis tribuere sanitatē, quia omnes sunt apparitores spiritus in ministeriū missi propter eos qui consecuti sunt salutē, qui quātum in suis uiribus erat, adiuuabāt homines. Videbant autē multo inferiorē suam esse medicinam, quàm illorum cura poscebat. Porrò ut de exemplo possis intelligere quod dicimus, uide mihi urbem in qua ægrotēt plurimi, & medicorū frequens adhibeatur manus: sint diuersa uulnera, quotidie in emortuam carnem serpens putredo penetret, & tamen medici qui adhibiti sunt ad curandum nequeant alia ultra inuenire medicamina, & artis suæ scientia magnitudinem mali uincere: cùm hæc in talibus nacti sint, eueniat aliquis archiater qui habeat summam in in arte notitiam, & illi, qui priùs sanare nequiuerant, cernentes magistri manu putredines cessare uulnerum, non inuideant, non liuore crucientur, sed in laudes erumpant archiatri & prædicent Deum qui & sibi & ægrotantibus tantæ scientiæ hominem miserit. In hanc ergo similitudinem, & multitudo exercitus angelorum audita est dicēs: Gloria in excelsis Deo, & super terram pax in hominibus bonæ uoluntatis. Postquam enim Dominus uenit ad terram, pacem fecit per san-

Angelorum defectio pro pter Domini Iesu aduentum. *Ioan. 6.* *Hebr. 1.* *Similitudo.* *Archiater.*

Antinomiæ speciem soluit. *Ioan. 14.* *Pacis auctor Christus.* *Matt. 10.* *Psal. 127.* *Cant.* *Bini Episcopi in singulis Ecclesijs.* *Apoc. 2.* *Lucus.* *Esa. 1.*

guinem crucis suæ, siue eorum qui in terra erant, siue eorum quæ in cœlis. Siquidem uolentes angeli ut recordarentur homines creatoris sui, cùm fecissent omnia quæ in suis uiribus erant ut sanarentur, & noluissent illi respicere sanitatem, cernunt eum qui sanare potuit, & glorificantes dicunt: Gloria in excelsis Deo & super terram pax. Diligens scripturæ lector inquirat quomodo Saluator loquitur: Non ueni pacem mittere super terram, sed gladium: & nunc angeli in eius natiuitate decantant, Super terram pax. Siquidem & in alio loco ex persona ipsius dicitur: Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis. Non sicut mundus iste dat pacem, ego do pacem. Videat ergo quod inferimus, an possit soluere quæstionem. Si scriptum esset, Super terram pax: & hucusque esset finita sententia, rectè quæstio nasceretur. Nunc uerò in eo quod additum est, hoc est, quod post pacem dicitur, In hominibus bonæ uolũtatis: soluit quæstionem. Pax enim quam non dat Dominus super terram, non est pax bonæ uoluntatis. Neque enim ait simpliciter, Non ueni pacem mittere: sed cum additamento, Super terram: neque è contrario dixit, Non ueni pacem mittere super terram hominibus bonæ uoluntatis. Hæc locuti sunt angeli ad pastores, qui non solùm eo tempore loquebantur, sed usque hodie nisi locuti fuerint ad pastores, & sua eis opera copularint, dicitur ad eos: Nisi Dominus ædificauerit domum, in uanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, in uanum laborabit qui custodit eam. Si audacter expedit loqui scripturarum sensum sequenti, per singulas Ecclesias bini sunt Episcopi, alius uisibilis, alius inuisibilis: ille uisui carnis, hic sensui patens. Et quomodo homo si commissam sibi dispensationem bene egerit, laudatur à Domino: si malè, culpæ & uitio subiacet: sic & angelus. Scriptum est enim in Apocalypsi Ioannis: Sed habes ibi nomina pauca quæ polluerunt illud uel illud: & rursus habes ibi qui doctrinam Nicolaitarum doceant: ac deinde habes illa, uel illa peccata facientes: & accusantur Angeli, quibus creditæ sunt Ecclesiæ. Si autem angelis solicitudo est quomodo Ecclesiæ gubernentur, quid necesse est de hominibus dicere quantum metum habeant, ut possint cum angelis laborantibus laborantes salutem consequi? Ego puto inueniri simul posse & angelum & hominem bonos Ecclesiæ Episcopos, & quodammodo unius operis esse participes. Quod cùm ita sit, petamus omnipotentem Deum, ut angeli & homines Ecclesiarum Episcopi adiumento sint nobis, & sciamus quoniam utrique pro nobis à Domino iudicentur. Quòd si illi fuerint iudicati, & uitium atque peccatum non in eorum incuria, sed in nostra negligentia fuerit inuêtum, nos arguemur, atque plectemur. Illis enim uniuersa facientibus, & pro nostra salute nitentibus, nos nihilominus à peccatis uacabimus. Porrò frequenter euenit, ut nobis laborantibus illi suum officium non expleant, & in culpis sint. ET factum est (inquit) cùm abijssent ab eis angeli in cœlos, pastores dixerũt ad inuicem: Transeamus usque Bethleem, & uideamus hoc uerbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Venerunt festinantes, & inuenerunt Mariã & Ioseph & puerum.] Quia festinantes uenerant, & non pedetentim, neque fesso gradu, ideo inuenerunt Ioseph dispensatorem ortus Dominici, & Mariam quæ Iesum fudit in partum, & ipsum Saluatorem iacentem in præsepio. Illud erat, de quo propheta uaticinatus est dicens: Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Bos animal mũdum est, asinus animal immundum. Cognouit asinus præsepe domini sui. Non populus Israel cognouit præsepe domini sui, sed immundum animal ex gentibus. Israel uerò me non cognouit, & populus meus me non intellexit. Intelligentes hoc præsepe, nitamur cognoscere Dominum, & digni fieri scientia eius, assumere quoque natiuitatem & resurrectionem carnis eius, sed & inclytum ac secundum maiestatis eius aduentum: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Cùm autem impleti essent dies circumcisionis eius: usque ad eum locum ubi ait: Par turturum & duos pullos columbarum.

CAP. II. HOMILIA XIIII.

Christus nostra caussa mortuus & circumcisus. *Rom. 6.* *Col. 1.*

QVOD mortuus est Christus, prò peccato mortuus est. Non quia ipse peccauerit, neque enim peccatũ fecit, nec inuêtus est dolus in ore eius, sed mortuus est, ut nos qui mortui sumus illo moriente peccatis, nequaquã peccato & uitijs uiueremus. Vnde scribitur: Sicut igitur cõmortui sumus tunc illo moriente, & cõsurreximus resurgenti: sic cum eo circumcisi sumus, & post circumcisionem solêni purgatione mundati. Vnde non iam indigemus circumcisione carnali. Et tu scias propter nos fuisse illũ circumcisum, audi Paulũ manifestissimè prædicantẽ. In quo habitat (inqt) omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus, & potestatis, in quo & circũcisi estis circũcisione sine manib. in expoliatione corporis carnis, in circũcisione Christi, cõsepulti ei in baptismate, in quo & cõsurreximus p fidẽ operationis Dei q suscitauit eũ à mortuis. Et mors igit, & resurrectio, & circũcisio eius, p nobis factæ sunt. CVm impleti, inqt, essẽt dies circũcidẽdi puerũ, uocatũ fuerat nomẽ eius

Iesus,

Iesus, quod uocatum est ab angelo antequam conciperetur.] Vocabulũ Iesu gloriosum omni adoratu, cultuq; appellari, neq; ab eis efferri in mundum, sed ab excellentiori quadam maioriq; natura. Vnde signanter Euangelista addidit dicens: Et uocatum est nomẽ eius Iesus, quod uocatum fuerat ab angelo antequã in utero cõciperetur. Dehinc sequitur: CVM iam impleti essent dies purgationis eorũ secundum legẽ Mosis, duxerunt eum Hierosolymam.] Propter purgationẽ (inquit) eorũ. Quorum eorũ? Si scriptum esset, Propter purgationẽ eius, id est Mariæ quæ pepererat, nihil quæstionis oriretur, & audacter diceremus Mariã quæ homo erat, purgatione indiguisse post partũ. Nunc uerò in eo quod ait, Dies purgationis eorũ: non uidetur unum significare, sed alterũ siue plures. Ergo Iesus purgatione indiguit & immũdus fuit, aut aliqua sorde pollutus. Temerariè forsitã uideor dicere, sed scripturarũ auctoritate cõmotus. Vide quid in Iob scriptũ est: Nemo mundus à sorde, nec si unius quidẽ diei fuerit uita eius. Nõ dixit, Nemo mũdus à peccato: sed, Nemo mũdus a sorde. Neq; em̃ id ipsum significãt sordes atq; peccata. Et ut scias aliud sordẽ, aliud sonare peccatũ: Esaias manifestè docet dicẽs: Lauabit Dñs sordẽ filiorũ & filiarũ Sion, & sanguinẽ mundabit de medio eorũ, spiritu iudicij sordẽ, & spiritu cõbustionis sanguinem. Omnis anima quæ humano corpore fuerit induta, habet sordes suas. Vt autem scias Iesum quoq; sordidatũ sentiẽdum secundũ ignominiã crucis, non secundũ ipsam quam assumpsit sanctam carnẽ de qua Apostolus ait: in similitudine carnis peccati fuisse propria uoluntate, quia pro salute nostra humanũ corpus assumpserat: Zachariam prophetã ausculta dicentẽ: Iesus erat indutus uestib. sordidis. Quod quidẽ & aduersus eos facit, qui negant Dñm nostrum humanũ habuisse corpus, sed cœlestib. & spiritualib. fuisse contextum. Si enim de cœlestib. &, ut illi falsò asserunt, de sideribus & alia quadam sublimiori spiritualiq; natura corpus eius fuerit, respondeant quare potuerit spirituale corpus esse sordidum, aut quomodo hoc interpretentur quod posuimus, Iesus erat indutus uestibus sordidis. Si autem fuerint necessitate compulsi ut suscipiant spirituale corpus sordidum intelligi uestimentum, debent consequenter dicere quoniã illud quod in repromissionib. ponitur cõpleum sit, id est, Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale: & quod polluti & sordidi resurgamus, quod etiam cogitare piaculum est maximè eũ qui scit scriptũ esse, Seminatur in corruptione, surgit in incorruptiõe, seminatur in ignobilitate, surgit in gloria, seminatur in infirmitate, surgit in fortitudine, seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Oportet ergo, ut pro Dño & Saluatore nostro qui sordidis uestimentis fuerat indutus, & terrenũ corpus assumpserat, ea offerrentur quæ purgare sordes ex Lege consueuerãt. Quod frequenter inter fratres quæritur, loci occasione cõmota retracto. Paruuli baptizantur in remissionẽ peccatorum. Quorum peccatorum? uel quo tempore peccauerunt? aut quomodo potest ulla lauacri in paruulis ratio subsistere, nisi iuxta illum sensum de quo paulo antè diximus, Nullus mundus à sorde, nec si unius diei quidẽ fuerit uita eius super terram? Et quia per baptismi sacramentum natiuitatis sordes deponuntur, propterea baptizantur & paruuli. Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non poterit intrare in regnum cœlorum. CVM (inquit) expleti essent dies purgationis eorum.] Explentur dies & iustitiæ. Neq; enim statim ut nata fuerit anima purgatur, nec potest perfectã in ipso ortu consequi puritatem: sed sicut scriptũ est in Lege, si masculum peperit, septem diebus mater sedebit in sanguine immundo, ac deinde triginta tribus in sanguine puro, & ad extremum & ipse infans sedebit in sanguine purissimo: sic quia Lex spiritualis est, & umbram habet futurorum bonorum, possumus intelligere purgationem ueram nobis euenire post tempus. Ego puto, quòd & post resurrectionẽ ex mortuis indigeamus sacramento eluente nos atq; purgante: nemo enim absq; sordibus resurgere poterit: nec ullam posse animã reperiri quæ uniuersis statim uitijs careat. Vnde in regeneratione baptismi assumitur sacramentum, ut quomodo Iesus secundum dispensationẽ carnis oblatione purgatus est, ita etiam nos spirituali regeneratione purgemur. DVXERVNT illum secundũ legem Mosis in Hierosolymam, offerre ante conspectum Dñi.] Vbi sunt qui Deum Legis negant, qui aiunt non istum, sed alium à Christo fuisse in Euangelio prædicatũ? Misit Deus filium suũ factum ex muliere, factum sub Lege. Ergo putandum est, ut filium suũ bonus Deus sub Lege fecerit creatoris, & sub inimici iure, quod ipse dederat? Quin potius ideo sub Lege factus est, ut redimeret eos qui sub Lege erant, & alios Legi subijceret, de qua dudum lectum est, Attendite popule meus Legem meam: & reliqua. Adduxerunt ergo eum, & statuerunt ante conspectum Dñi. Cuius scripturæ præcepta cõplentes? Nempe illius: Sicut scriptum est (inquit) in lege Mosis, quia omne masculinũ quod aperit uuluam, sanctum Domino uocabitur, & ter per annum apparebit omne masculinum in conspectu Domini Dei. Masculina quæ ex eo quòd uuluam matris aperuerunt sancta erant, offerebantur ante altare Domini. Omne (inquit) masculinum quod aperit uuluam. Sacratum quippiam sonat. Quemcumq; enim de utero, effusum marem dixeris, non sic aperit uuluam matris suæ, ut Dominus Iesus: quia omnium mulierum non partus infantis, sed uiri coitus uuluam reseat.

IESVS. — *Dominus Iesus in templo Patri oblatus.* — *Iob. 15.* — *Esa. 4.* — *Zach. 3.* — *Dominus Iesus etsi assumpsit naturã humanam: expers tamen mãsit sordium peccati.* — *1. Corinth. 15.* — *Ex mulierum purificatione, inscitè colligit aliquas sordes Domino Iesu adhæsisse.* — *De pædobaptismo.* — *Ioan. 3.* — *Caue.* — *Gal. 4.* — *Christus quare subiecerit se Legi.* — *Num. 8.* — *Cautè lege.*

rat. Matris uerò Domini eo tempore uulua reserata est, quo & partus editus, quia sanctum uterum & omni dignatione uenerationis uenerandum ante natiuitatem Christi masculus omnino non tetigit. Audeo quid loqui, quia in eo quod scriptum est: Spiritus Dei ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit te: principium seminis & conceptus fuerit, & sine uuluæ reseratione nouus in utero fœtus adoleuerit. Vnde & Saluator loquitur: Ego sum uermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis. Videbat in matris utero immunditiam corporum, uisceribus eius hincinde uallatus, terrenæ fecis patiebatur angustias: unde assimilat se uermi, & dicit: Ego sum uermis & non homo. Ex mare quippe ac fœmina homo nasci solet: ego uerò non ex masculo & fœmina secundum ritum humanum atq; naturā, sed in exemplum uermis natus sum, cuius non est aliunde semen, sed in ipsis, & ex ipsis in quibus coalescit corporibus origo est. Propter quod quia omne masculinum quod aperit uuluam, sanctum Domino uocabitur, ductus est in Hierosolymam, ut appareret ante conspectū Dei: & propter illud quod sequitur, ut daretur munus pro eo quod in Lege Domini scriptum est, Par turturum, aut duos pullos columbarum.] Turturum par, & duos pullos columbarum, pro Saluatore uidemus oblatos. Ego & aues istas beatas puto quæ pro ortu Domini oblatæ sunt: & quomodo asinam Balaam miror, & felicitate accumulo, quia digna fuerit non solùm uidere angelum Dei, sed etiam ore reserato in humanum sermonem erumpere: sic multo ampliùs has uolucres prædico, easq; sustollo, quod pro Domino nostro & Saluatore oblatæ sunt. Vt offerrent pro eo par turturum, aut duos pullos columbarum. Nouum quid forsitā uidear inferre, sed pro maiestate rei parum dignum. Sicut noua fuit generatio Saluatoris, non ex uiro & muliere, sed ex sola tantùm uirgine: sic & par turturum & duo pulli columbarum non fuerunt tales quales oculis carnis aspicimus, sed qualis Spiritus sanctus est qui in specie columbæ descendit, & uenit super Saluatorem quando in Iordane baptizatus est. Tale fuit & par turturum: non erant illæ uolucres ut istæ quæ per aerem uolitant, sed diuinum quiddam & humana contemplatione augustius, sub specie columbæ & turturis apparebat, ut non talibus uictimis qualibus omnes homines, ille qui pro toto mundo nascebatur, & pati habebat, coram Domino mundaretur, sed ut dispensatio eius noua omnia ita nouas quoq; haberet hostias, secundum uoluntatem omnipotentis Dei in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Luc. 1. — Psal. 22. — Matth. 3.

De Simeone, quòd in spiritu ad templum uenerit: usq; ad eum locum ubi ait: Nunc dimittis seruum tuum Domine in pace.

CAPVT II. HOMILIA. XV.

Simeon uidit Messiam.

DIGNA Dei munere quærenda est ratio. Simeon uir sanctus & Domino placens, sicut in Euangelio scriptum est, expectans consolationem Israel, responsum acceperat à Spiritu sancto, non se priùs mortem obiturum quàm uideret Christum Domini. Quid ei profuit ut uideret Christum? Verùm hoc tantùm in promissione habuit, ut uideret illum, nihilq; ex uisu eius consequeretur utilitatis? an latet aliquod donum dignum Deo, quod beatus Simeon & meruit, & accepit? Fimbriam uestimenti Iesu mulier tetigit, & sanata est. Si illa ad extremam partem uestimenti tantum emolumenti habuit, quid putādum est de Simeone qui in suas ulnas accepit infantem, & brachijs tenens lætabatur, atq; gaudebat uidens paruulum à se gestari qui ad uinctos uenerat resoluendos, seq; ipsum nodis corporis liberandū, sciens neminem posse de claustro corporis quempiā emittere cū spe futuræ uitæ, nisi eum quem in brachijs cōtinebat? Vnde ad eū loquitur: NVNC dimittis Domine seruū tuū in pace.] Quàm diu enim Christū non tenebā, quàm diu illū meis brachijs non arctabā, clausus eram, & de uinculis exire non poteram. Hoc autē non solùm de Simeone, sed de omni humanó genere sciendū est. Si quis egreditur è mundo, si quis è carcere uinctorum domo dimittitur ut ad regnandum uadat, sumat Iesum in manibus suis, & circumdet eum brachijs suis, totum habeat in sinu, & tunc exultans ire poterit quo desiderat. Considerate quanta dispensatio præcesserit, ut filium Dei Simeon mereretur tenere. Primùm responsum à sancto Spiritu acceperat, non eum uidere mortem nisi priùs uidisset Christum Domini. Deinde non fortuitu, ac simpliciter ingressus est templum, sed uenit in templum in spiritu Dei. Quotquot enim in spiritu Dei aguntur, hi filij sunt Dei. Spiritus igitur sanctus eum duxit in templum. Tu quoq; si uis tenere Iesum & amplexari manibus, & dignus fieri exire de carcere, omni labore nitere, ut ducem habeas spiritum, ueniasq; ad templum Dei. Ecce nunc stas in templo Domini Iesu, hoc est in Ecclesia eius: hoc est templum de uiuis lapidib. extructum. Stas autem in templo Domini, quando uita tua, & conuersatió Ecclesiæ fuerit appellatione dignissima. Si ueneris spiritu ad templū, inuenies paruulum Iesum: leuabis illū brachijs tuis, & dices: Nunc dimittis seruū tuum Domine in pace, secundum uerbum tuum. Simulq; attende, quòd solutioni, & dimissioni pax addita sit. Non enim ait: Dimitti uolo, sed cum additamento, In pace dimitti. Nam & beato Abrahæ hoc idem promissum

Matth. 9. — Rom. 8. — Ephes. 2.

Spiritu sancto impulsore uenientes in templum.

promissum est. Tu autem uades ad patres tuos in pace, nutritus in senecta bona. Quis est qui moriatur in pace, nisi qui habet pacem Dei quæ omnem sensum superat, custoditq; cor possessoris sui? Quis est qui de seculo isto recedit in pace, nisi is qui intelligit quòd Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, nihilq; inimicum habec aduersarium Dei, sed omnem pacem atq; concordiam bonis in se operibus assumpsit, & sic in pace dimittitur pergere ad sanctos patres, ad quos & sanctus Abraham profectus est? Quid de patribus loquar? ad ipsum quoque qui patriarcharum princeps & dominus est, ire Iesum, de quo dicitur: Melius est resolui & esse cum Christo. Ille habet Iesum qui audet loqui: Viuo iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Vt igitur & nos stantes in templo, & tenentes Dei filium amplexantesq; eum, digni remissione, & profectione ad meliora simus, oremus omnipotentem Deum, oremus & ipsum paruulum Iesum, quem alloqui & tenere desideramus in brachijs: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Phil. 1.

De eo quod scriptum est: Erant pater eius et mater mirãtes super his quæ dicebantur de eo: usq; ad eum locum ubi ait: Ecce iste positus est in ruinam & resurrectionẽ multorum in Israel.

CAP. II. HOMILIA XVI.

ET erant (inquit) pater illius & mater admirantes super his quæ dicebantur de eo.] Congregemus in unum ea quæ in ortu Iesu dicta scriptaq; sunt de eo, & nunc scire poterimus singula quæq; digna esse miraculo. Quamobrem mirabatur & pater: sic enim appellatus est Ioseph, quia nutricius fuit: mirabatur & mater super omnibus quæ dicebantur de eo. Quænam ergo sunt quæ de paruulo Iesu fama disperserat? Pastores erant in regione illa, uigilantes & obseruantes custodias noctis supra gregem suum. Venit angelus sub ipsa hora natiuitatis Iesu, & ait ad eos: Annuncio uobis gaudium magnum. Ite, & inuenietis infantem inuolutum pannis, & positum in præsepio. Nec dum angelus uerba finierat, & ecce multitudo cœlestis exercitus laudare cœpit & benedicere Deum. Cùm hoc pastores trepidi perspexissent & angelus recessisset ab eis, dixerunt ad inuicem: Eamus Bethleem, & uideamus factum quod Dominus ostendit nobis. Venerunt, & inuenerunt paruulum. Tam illi quàm parẽtes uidentes quæ facta fuerant, admirabantur super hoc. Et de Simeone scribitur, quòd rumorẽ auxerit miraculi, uel magna pars fuerit, tenuitq; puerum in brachijs suis, & ait: Nunc dimittis Domine, seruũ tuum in pace, secundum uerbum tuum: quia uiderũt oculi mei salutare tuum. Fastigium, &, ut ita dicam, culmen super his quæ iactabantur de Iesu, & pater & mater illius mirabantur, sermo Simeonis fuit. Nõ enim sufficit ei tenere paruulum, & ea quæ de semetipso scripta sunt proloqui, sed benedixit patri illius & matri, & de ipso quoq; prophetauit infante dicens: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur. Tuam quoque ipsius animam pertransibit gladius, ut reuelentur de multis cordibus cogitationes. Quid sibi uult quod ait: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorũ in Israel? Huic quid simile in Euangelio secundum Ioannem reperi scriptum, In iudicium ego in mundum istum ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant. Quomodo ergo in iudicium uenit, ut non uidentes de nationibus uiderent, & qui priùs uidebant de Israel, cæci fierent: sic uenit in ruinam & resurrectionem multorum. In aduentu enim Domini Saluatoris qui priùs steterant corruerant, & qui ceciderant surrexerunt. Vna hæc est interpretatio de eo quod dictum est: Ecce, hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. Est autem & altius quid intelligendum aduersus eos uel maximè qui contra conditorem latrant, & hinc inde de ueteri Testamento, quæ non intelligunt testimonia congregantes simplicium corda decipiunt. Aiunt enim: Ecce Deus Legis & Prophetarum, uidete qualis sit. Ego, inquit, occidam, & uiuere faciam: percutiam, & ego sanabo: & non est qui eruat de manibus meis. Audiunt, Occidam: & non audiunt, Viuificabo: audiunt, Percutiam: & audire contemnunt, Et ego sanabo. Istiusmodi occasionibus creatorem calumniantur. Igitur antequã interpretetur quem sensum habeat: Ego interficiam & uiuificabo, percutiam & sanabo: opponam eis testimonium Euãgelij, dicamq; aduersum hæreticos. Innumerabiles quippe hæreses sunt, quę Euangelium secundum Lucam recipiunt. Si propterea cruentus, & in tantum sæuus & crudelis est conditor, quia dicit: Ego interficiam & uiuificabo, percutiam & sanabo, manifestissimè est & Iesum ipsius esse filium: eadem siquidem de eo scripta sunt: Ecce, hic positus est in ruinam & resurrectionẽ multorum in Israel. Non in resurrectionẽ tantùm, sed & in ruinã. Si malũ est interficere, malũ sit & in ruinã uenire. Quid respondebũt? Vtrùmne recedẽt à cultu eius, an quærẽt aliquã interpretationẽ, & ad tropologias cõfugient, ut quod in ruinã uenerit, benignitatem magis quàm austeritatẽ sonet? Et quomodo iustum erit quando quid in Euangelio tale reperitur, ad allegorias & nouas intelligentias confugere: quando uerò in ueteri Instrumẽto, statim accusare, & nullã explanationem, quamuis probabilis sit, recipere? Sed & hoc quod sequitur: In iudicium ego ueni in mundum istum,

De miraculis quæ Christi Domini natiuitatem consecuta sunt.

Christus positus est in ruinã et resurrectionem.

Ioan. 9.

Deut. 32.

De Deo conditore & patre Domini nostri Iesu Christi.

ut non uidentes uideant,& qui uident cæci fiant:quamuis quærant ut edisserant, implere non poterunt.Ego uerò quia opto esse Ecclesiasticus,& non ab hæresiarcha aliquo,sed à Christi uocabulo nuncupari,& habere nomen quod benedicitur super terram,&cupio tam opere quàm sensu & esse & dici Christianus,æqualem & in ueteri & in noua Lege quæro rationem. Loquitur Deus:Ego interficiam:libenter habeo ut interficiat me Deus.Quando enim uetus in me homo est,& uiuo adhuc quasi homo,cupio ut occidat in me Deus ueterẽ hominẽ, & uiuificet me ex mortuis.Primus enim ait,homo de terra terrenus,secundus homo de cœlo cœlestis. Sicut portauimus imaginem terreni,portemus & imaginem cœlestis.Secundum hunc sensum intelligitur & illud:In iudicium ego ueni in mundum istũ,ut qui non uident,uideant,& qui uident cęci fiant.Habemus in nobis omnes homines,& aspectũ & cæcitatem.Adam & uidebat, & nõ uidebat.Eua quoq;,anteq̃ aperirentur oculi eius,uidisse describitur. Vidit, inquit, mulier lignũ, quia bonum ad comedendũ,&optimũ oculis ad uidendũ,& tollens de fructu ligni comedit,& dedit uiro suo,& comederunt.Igitur non erãt cęci,sed uidebãt.Deinde sequitur: Et aperti sunt oculi eorum.Ergo cęci fuerant,nec uidebant, quorũ oculi postea sunt aperti. Sed qui bene antè uiderant,postquam Domini mandatũ prętergressi sunt,cœperunt uidere malè,& aspectum obedientiæ subripiente delicto postea perdiderunt.Ego sic intelligo & illud quod dicit Deus: Quis fecit mutum & surdum,uidentem & cęcum? Nónne ego Dominus Deus? Est oculus corporis quo terrena ista conspicimus,oculus secundũ sensum carnis,de quo scriptura dicit: Frustra incedis inflatus sensu carnis.Cui habemus alium contrarium meliorem, & diuina sapientem:qui quia cæcus in nobis erat,uenit Iesus ut faceret eum uidere,ut qui non uidebant, uiderent,qui autem uidebant cæci fierent.Iuxta hunc ergo sensum, & hoc quod nunc habemus in manibus est intelligendum:Ecce,iste positus est in ruinam,& resurrectionem multorũ in Israel. Habeo aliquid in me quod malè stat, & peccati superbia se erigit: hoc cadat,hoc subruatur. Quòd si ciciderit,quod ante ruerat,surgens stabit. Interior homo meus quondam iacebat elisus,& exterior stabat erectus. Antequam crederem in Iesum, bonum in me iacebat,malum stabat. Postquam ille uenit,tunc quod in me malum fuit, corruit, & expletum est illud, Semper mortificationem Iesu in corpore circumferentes:& illud, Mortificate membra uestra super terram,fornicationem,immunditiam,luxuriam,idololatriam,ueneficia:& cætera.Horũ omnium uilis ruina facta est. Et de hac ruina dicitur:Vbicunq; erit cadauer,illic congregabuntur aquilæ.Cadauer quippe,à casu nomen accepit. Vna est hæc ruina, ad quam primum uenit Iesus: nec potest facere resurrectionem, nisi ruina præcesserit. Venit antè destruere quod in me malum fuit,ut illo destructo & mortificato, consurgat in me, & uiuificetur id quod bonum est,ut consequamur regnum cœlorum per Dominum nostrum Iesum Christum:cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

1. Cor. 15. — *In eodem homine & uisus & cecitas.* — *Gen. 3.* — *Exod. 4.* — *Coloss. 2.* — *Coloss. 3.* — *Matth. 24.*

De eo quod scriptum est: Erant pater eius & mater admirantes super his quæ dicebantur de eo: & rursum usque ad eum locum ubi de Anna scribitur.

CAPVT II. HOMILIA XVII.

LVCAS qui scripsit: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, propter hoc & quod natum fuerit sanctum, uocabitur filius Dei: & qui manifestè nobis tradidit,quoniam uirginis filius Iesus est,nec de humano conceptus est semine:iste patrẽ eius Ioseph testatus est,dicens:Erant pater illius & mater admirantes super his quæ dicebantur de eo.Quæ igitur causa extitit,ut eum qui pater non fuit,patrem esse memoraret? Qui simplici expositione contentus est,dicit: Honorauit eum Spiritus sanctus patris uocabulo, quia nutrierat Saluatorem.Qui autem altius aliquid inquirit, potest dicere, quia generationis ordo à Dauid usq; ad Ioseph deducitur,& ne uideretur frustra Ioseph nominari,qui pater nõ fuerat Saluatoris,ut generationis ordo haberet locum,pater appellatus est Domini. Admirabantur igitur pater illius & mater super his quæ dicebantur de eo tam ab angelo,quàm à multitudine cœlestis exercitus,nec non à pastorib. Omnia quippe hæc audientes, uehementissimè mirabantur.Dehinc scriptura ait: Benedixit eis Simeon, & dixit ad Mariã matrem eius: Ecce,iste positus est in ruinam & in resurrectionẽ multorum in Israel,& in signũ cui contradicitur.Et tuã ipsius animam pertransibit gladius,ut reuelentur ex multis cordib. cogitationes. Quomodo Saluator in ruinã & resurrectionem multorum uenerit, est contemplandũ. Qui simpliciter exponit,potest dicere in ruinam eum uenisse infidelium,& in resurrectionem credentium.Qui uerò curiosus interpres est, dicit nequaquam eum cadere qui antè non steterit. Da mihi igitur qui fuerit ille qui steterit,& in cuius ruinam Saluator aduenerit,nec non & eum qui consurgat. Nam utique ille consurgit, qui antè corruerat. Videndum est utiq;,ne fortè Saluator non alijs atq; alijs in ruinã uenerit & resurrectionẽ multorum,sed ijsdem & in ruinam & in resurrectionẽ uenerit.

Ioseph cur pater Domini dictus sit. — *Matth. 1.* — *Luc. 3.* — *Iesus in ruinã & resurrectionem uenit.* — *Allegoria de ruina & resurrectione.*

uenerit. In iudicium, ait, ego ueni, ut qui non uidebant, uideant, & qui uidebant, cæci fiant. Est enim in nobis quod uidebat prius, & postea uidere desiuit, & aliud quod non uidebat, & postea cœpit uidere. Verbi gratia, uolo uidere illis oculis quibus antea non uidebam, & qui mihi postea reserati sunt, quoniam post inobedientiam & Adam & Euæ oculi sunt aperti, de quibus superiori sermone tractauimus. Nunc autem interpretādum quid sibi uelit hoc quod ait: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionē multorum in Israel. Me oportet primum cadere, & cùm cecidero, postea bene resurgere, ne Saluator causa fuerit malæ ruinæ. Sed propterea cadere me fecit, ut consurgā, & multo mihi ruina utilior fuerit, quàm illud tempus quo uidebar stare. Stabam enim in peccato eo tempore quo peccato uiuebam: & quia peccato stabā, prima mihi utilitas fuit ut caderem, & peccato morerer. Deniq; & sancti Prophetæ quando augustius aliquid contemplabantur, cadebant in faciē suam. Propterea autē cadebant, ut peccata per ruinā plenius purgarent. Hoc ipsum & Saluator tibi primùm concedit, ut corruas. Ethnicus eras, cadat in te ethnicus: diligebas scortū, primùm in te scortū intereat: peccator eras, cadat in te peccator, ut possis dehinc resurgere & dicere: Si cōmortui sumus, & conuiuemus: & si mortis conformes, simul & resurrectionis erimus. Iste igitur in ruinā & in resurrectionem multorū positus est in Israel, hoc est in his qui plena possunt acie, & ratione conspicere. ET in signum cui contradicetur.] Omnibus quæ narrat historia de Saluatore, contradicitur. Virgo mater est, signū est cui contradicitur. Marcionitæ contradicunt huic signo, & aiunt, penitus eum de muliere nō esse generatū. Ebionitæ contradicunt signo, dicentes ex uiro & muliere ita natū esse, ut nos quoque nascimur. Habuit corpus humanū: & hoc signū est cui contradicitur. Alij enim dicūt eum uenisse de cœlis: alij tale quale hos corpus habuisse, ut per similitudinē corporis etiā nostra corpora redimeret à peccatis, & daret nobis spē resurrectionis. Resurrexit à mortuis: & hoc signum est cui cōtradicitur, quomodo resurrexit, & utrū ipse, & talis qualis mortuus est, an certè in meliorem substāntæ corpus resurrexit. Et est infinita contentio: alijs dicentib. Fixuram clauorū Thomæ ostendit in manibus suis: alijs è regione tractantib. Si idem corpus habuit, quomodo clausis ingressus est ostijs, & stetit? Vides igitur quemadmodū argumentis uarijs etiam resurrectioni eius quæstio concitetur, & fit signū cui contradicitur. Ego & hoc quod Prophetarum ore prædictum est, puto signū esse cui contradicitur. Sunt enim plures hæretici, qui asserunt eum à Prophetis penitus non fuisse prædicatū. Et quid me necesse est multa prosequi? Omnia quæ de eo narrat historia, signum est cui contradicitur. Non quod contradicant hi qui credunt in eum: nos quippe omnia scimus uera esse quæ scripta sunt: sed quia apud incredulos uniuersa quę de eo scripta sunt, signū sit cui contradicitur. Deinde Simeon ait: ET tuam ipsius animā pertrāsibit gladius.] Quis est iste gladius qui non aliorū tantùm, sed etiā Mariæ cor pertransijt? Aperte scribitur, quòd in tempore passionis omnes sint Apostoli scandalizati, ipso quoq; Domino dicente: Omnes uos scandalizabimini in nocte hac. Ergo scādalizati sunt uniuersi, in tantum ut Petrus quoq; Apostolorum princeps tertiò denegarit. Quid? putamus quòd scandalizatis Apostolis, mater Domini à scandalo fuerit immunis? Si scandalū in Domini passione non passa est, non est mortuus Iesus pro peccatis eius. Si autem omnes peccauerunt & egēt gloria Dei, iustificati gratiā eius & redemptione, utiq; & Maria illo tempore scandalizata est. Et hoc est quod nunc Simeon prophetat dicens: Et tuam ipsius animam, quæ scis absq; uiro peperisse te uirginem, quæ audisti à Gabriele: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: pertransibit infidelitatis gladius, & ambiguitatis mucrone ferieris, & cogitationes tuæ te in diuersa lacerabunt, cùm uideris illum quem filium Dei audieras, & sciebas absq; semine uiri esse generatum, crucifigi & mori, & supplicijs humanis esse subiectum, & ad postremum lachrymabiliter conquerentem atq; dicentem: Pater, si possibile est, pertrāseat calix iste à me. Et tuam ergo animā pertrāsibit gladius, ut reuelentur ex multorū cordibus cogitationes. Cogitationes erant malæ in hominib. quæ propterea reuelatæ sunt, ut prolatæ in medium perderētur, & interfectæ atq; emortuæ, esse desinerent, & occideret eas ille qui pro nobis mortuus est. Quàm diu enim absconditæ erant cogitationes, nec prolatæ in mediū, impossibile erat eas penitus interfici. Vnde & nos si peccauerimus, debemus dicere: Peccatū meum notū feci tibi, & iniquitatem meam non abscōdi. Dixi, Annunciabo iniustitiā meam contra me Dño. Si enim hoc fecerimus & reuelauerimus peccata nostra non solùm Deo, sed & his qui possunt mederi uulneribus nostris atq; peccatis, delebūtur peccata nostra ab eo qui ait: Ecce delebo ut nubē iniquitates tuas, & sicut caliginem peccata tua. Post Simeonis prophetiam, quia necesse erat ut mulieres etiam saluarentur, uenit prophetes mulier, de qua scribitur: ET erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser.] Quàm pulcher ordo. Non uenit ante uirum mulier, sed primùm uenit Simeon, qui apprehendit infantem, & tenuit in bracbijs suis: deinde mulier, cuius non sunt quidem uerba digesta, sed dictum est generaliter quòd confessa sit Domino, & locuta de eo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. Et iustè sancta mulier spiritum prophetandi meruit accipere,

Ioan. 9.

Rom. 6.

Christus in signum cui contradicitur positus.

Ioan. 20.

Gladius cordā pertransiens.

Matth. 26.

Etiam Maria uirgo scandalizata, & Christi morte redempta est.

Rom. 3.

Matt. 26.

Confessio peccatorum.

Psal. 32.

Esa. 44.

De Hanna prophetissa.

De uirginum & uiduarum castitate.

accipere, quia longa castitate, longisq; ieiunijs ad hoc culmen ascenderat. Videte mulieres testimonium Annæ, & imitamini illud, si quando uobis euenerit ut perdatis uiros. Considerate quid de ea scriptum sit, Septem annis uixit à uirginitate sua cum uiro suo: & reliqua: propterea prophetes fuit. Neq; enim ut libet & fortuitò Spiritus sanctus habitauit in ea. Bonum est, & primum, si qua potest uirginitatis gratiam possidere. Si autem hoc non potuerit, sed euenerit ei ut perdat uirum, uidua perseueret. Quod quidem non solùm post mortem uiri, sed etiã cùm ille uiuit debet habere in animo, ut etiam si non deuenerit uoluntas ipsius & propositum, à Domino coronetur & dicat: Hoc uoueo atq; promitto, si mihi humanum aliquid quod non opto contigerit, nihil aliud faciam quàm incontaminata uiduaq; perseuerem. Nunc uerò & secundæ, & tertiæ & quartæ nuptiæ, ut de pluribus taceã, reperiũtur, & nõ ignoramus quòd tale coniugiũ eijciet nos de regno Dei. Sicut eñ ab Ecclesiasticis dignitatibus nõ solùm fornicatio, sed & nuptię repellũt, neq; enim Episcopus, nec presbyter, nec diaconus nec uidua possunt esse digami: sic forsitan & de cœtu primitiuorum immaculatorumq; Ecclesiæ, quæ non habet maculam, neq; rugam, eijcietur digamus: non quo in æternum mittatur incendium, sed quo partem nõ habeat in regno Dei. Memini cùm interpretarer illud quod ad Corinthios scribitur: Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi cum omnibus qui inuocant eum: dixisse me diuersitatem Ecclesiæ, & eorum qui inuocant nomen Domini. Puto enim monogamum & uirginem, & eum qui in castimonia perseuerat, esse de Ecclesia Dei: eum uerò qui sit digamus, licet bonam habeat conuersationem, & cæteris uirtutibus polleat, tamen non esse de Ecclesia, & de eo numero, qui non habent rugam & maculam, aut aliquid istiusmodi: sed esse de secundo gradu, & de his qui inuocant nomen Domini, & qui saluantur quidem in nomine Iesu Christi, nequaquam tamen coronantur ab eo: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Ἀγγελία. [margin, beside "contigerit"]

De eo quod scriptum est: Puer autẽ crescebat & confortabatur: usq; ad eũ locũ ubi ait: An nesciebatis quia in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? CAP. II. HOMIL. XVIII.

NATVS est Dominus meus Iesus, & ascenderunt parentes eius in Hierosolymam, ut cõplerent ea quæ fuerant in Lege præcepta, & offerrent pro eo par turturũ, & duos pullos columbarum. Tenuit eum brachijs suis Simeõ, ut dudum lectum est, & prophetauit de eo quæ narrat historia: & postquam omnia in more completa sunt, reuertuntur parentes, quò Iesus nunc agebat, & tamen crescebat & confortabatur sapientia & gratia. Necdum quadraginta dies purgationis impleuerat, necdum Nazareth uenerat, & iam totam sapientiam respiciebat. Potuit scriptura dicere, Crescebat & confortabatur, & accipiebat spiritum: sed qui euacuauerat se formam serui accipiens, statim ut pro mundatione eius sacrificiũ oblatum est, id quod uacuefecerat adimpleuit: nõ quòd corpus eius illico maius fuerit effectum, sed quòd sacratius quippiam demonstraretur, scriptura referente: Puer autem crescebat & confortabatur, & replebatur sapientia. Quæramus sicubi alibi de paruulo scriptum sit, Crescebat & confortabatur, ut ex collatione multorum quid plus in Domino nostro dicatur, intelligere ualeamus. De Ioãne: Puer autem crescebat & confortabatur: & tamen non additur: Et replebatur sapientia, sed confortabatur spiritu. Hic uerò de Dño: Crescebat, inquit, & confortabatur, & replebatur sapiẽtia, & gratia Dei erat super eum. Hæc omnia de puero, qui necdum duodecim annos impleuerat, dicta sunt. Cùm autem duodecim esset annorum, remanet in Herusalem. Parentes eius ignorãtes, quęrunt eum sollicitè, & non inueniunt. Quærunt inter affines, quærunt in comitatu, quærunt inter notos, & in his omnib. non reperiunt. Quęritur ergo Iesus à parentib. suis cum patre qui nutricius & comes fuerat Aegyptum descendentis, & tamen non statim ut quæritur inuenitur. Non enim inter cognatos & carnis propinquos inuenitur Iesus, non in his qui corporaliter ei iuncti sunt. In multorum comitatu Iesus meus non potest inueniri. Disce ubi eum quærentes reperiant, ut & tu quærens cum Ioseph Mariaq; reperias. Et quærentes, inquit, inuenerũt illum in templo. Non ubicũq; in alio loco, sed in templo. Neq; in templo simpliciter, sed in medio doctorum, audientem & interrogantem eos. Et tu ergo quære Iesum in templo Dei, quære in Ecclesia, quære eũ apud magistros, qui in templo sunt, & non egrediuntur ex eo. Si enim ita quæsieris, inuenies eum. Porrò si quispiã dicit se magistrum esse, & Iesum non habet, iste nomine tantùm magister est, & ideo apud eũ non potest inueniri Iesus Verbum Dei & sapientia. Inuetus est, inquit, in medio doctorum.] Quomodo in alio loco de Prophetis scriptum est, sic & nunc intellige, In medio doctorum. Si, inquit, alteri reuelatum fuerit sedenti, primus tacet. In medio doctorum sedentem inueniunt eum: & non solùm sedentem, sed & sciscitantem & audientem eos. Et nunc præsens est Iesus, interrogat nos, & audit loquentes. ET mirabantur, inquit, omnes.] Super quo mirabantur? Nõ super interrogationibus eius, licet & ipsæ mirabiles erant, sed super responsionib. eius. Aliud est enim interrogare, aliud respondere. Interrogabat magistros: & quia respondere non poterant, ipse his de quib. interrogauerat, respondebat.

Phil. 2. *Luc. 1.* *Luc. 2.* *Dominus Iesus in templo repertus.* *1. Cor. 14.* [margin]

Quòd

Quòd autem responsio non uicissitudinē sermocinandi, sed doctrinā in scripturis sanctis sonet, lex diuina te doceat. Moses loquebatur, Deus aūt respondebat ei uoce. Responsio illa eorū erat, super quibus ignorantē Mosen Dn̄s instruebat. Interdū interrogat Iesus, interdū respondet, sicut suprà diximus. Quanquā mirabilis eius interrogatio sit, tamen multo mirabilior est responsio. Vt igitur & nos audiamus eum, & proponat nobis quæstiones quas ipse dissoluat, obsecremus illū, & cum labore nimio & dolore quæramus, & tunc poterimus inuenire quem quærimus. Non enim frustra scriptū est: Ego & pater tuus dolentes quærebamus te. Oportet enim qui quærit Iesum, nō negligenter, non dissolutè, nō transitoriè quærere: sicut quærunt nōnulli, & ideo inuenire non possunt. Nos aūt dicamus: Dolentes quærimus te. Et cùm hoc dixerimus, ad laborantem animā nostrā, & cū dolore quærentē, respondebit, & dicet: Nescitis quia in his quæ sunt patris mei me oportet esse? Vbi sunt hæretici impij atq; uesani, qui asserunt nō esse patris Iesu Christi Legem & Prophetas? Certè Iesus in templo erat, quod à Salomone constructum est, & cōfitetur templū illud patris sui esse, quem nobis reuelauit, cuius filium esse se dixit. Respondeant quomodo alter bonus, & alter sit iustus Deus. Quia igitur Saluator creatoris est filius, in cōmune patrem filiumq; laudemus, cuius Lex, cuius & templum est: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

D. Iesum quærere.

De eo quod scriptum est: Puer aūt crescebat & confortabatur: usq; ad eum locū ubi ait: Seniores in templo interrogat. CAP. II. HOMILIA XIX.

QVIA nonnulli qui sanctæ scripturæ uidentur credere, quasi in gloriā omnipotentis Dei diuinitatē Saluatoris negant, iustum mihi uidetur ut ipsarū scripturarū auctoritate doceantur in humanum corpus quiddam uenisse diuinum, & non solùm in humanū corpus, sed in humanam quoq; animam. Quanquam si diligenter sensum intendimus scripturarū, plus aliquid anima illa habuit, quàm cæteræ hominum animæ. Omnis quippe anima hominis antequam ad uirtutes ueniat, uitijs sordidatur. Porrò anima Iesu, nunquam peccati sorde maculata est. Siquidem antequam ad duodecimum ætatis peruenerit annum Spiritus sanctus de eo in Lucæ scribit Euangelio: Puer autem crescebat & confortabatur, & replebatur sapientia. Hoc hominum natura non recipit, ut ante duodecim annos sapientia compleatur. Aliud est partem habere sapientiæ, aliud sapientia esse completum. Non ambigimus ergo diuinū aliquid in carne Iesu apparuisse: & non solùm super hominē, sed super omnem quoq; rationalem creaturam. Et crescebat, inquit. Humiliauerat enim se, formā serui accipiens, & eadem uirtute qua se humiliauerat crescit. Apparuerat infirmus, quia infirmum corpus assumpserat, & ob id iterum confortatur. Euacuauerat se filius Dei, & propterea rursum completur sapientia, & gratia Dei erat super eum. Non quando uenit ad adolescentiam, non quando manifestè docebat: sed cùm adhuc esset paruulus habebat gratiā Dei: & quomodo omnia in illo mirabilia fuerant, ita & pueritia mirabilis fuit, ut Dei sapientia compleretur. IBANT itaq; parentes eius iuxta consuetudinem in Hierusalem ad solennem diem Paschæ. Et cùm factus fuisset annorum duodecim.] Diligenter obserua, quia priusquam duodecim esset annorum, sapientia Dei & cæteris, quæ de eo scripta sunt, complebatur. Cùm ergo, ut diximus, duodecim esset annorū, & iuxta mortem dies solennitatis expleti essent, & reuerterentur parentes cum infantulo Iesu, remansit puer in Hierusalem, & nesciebant parentes eius. Et hîc sublimius quiddam quàm humana natura patitur, intellige. Non enim simpliciter remansit, & parentes eius ubi esset ignorabant, sed quomodo in Ioannis Euangelio scriptum est, quoniam insidiabantur ei Iudæi, & elapsus est de medio eorum, & non apparuit, sic & nunc puto remansisse puerum in Hierusalē, & parentes eius ubi remanserit ignorasse. Nec miremur parentes uocatos, quorū alter ob partum, alter ob obsequium, patris & matris meruerunt uocabula. Sequitur: DOLENTES inquit, quærebamus te.] Non puto eos idcirco doluisse, quia putarent errasse puerū uel perijsse: nec poterat accidere, ut Maria quæ sciebat se de Spiritu sancto concepisse, quæ & angelum loquentē, & currētes pastores, & Simeonē audierat prophetantē, timeret, ne puerū perderet oberrantem. Amoue hanc opinionē maximè de Ioseph, cui ab angelo præceptum fuerat, ut tolleret puerū, & in Aegyptū pergeret: qui audierat: Ne timeas tollere Mariam coniugē tuā, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Nunquam fieri poterat ut perditum formidaret infantē, quē diuinum esse cognouerat. Aliud quiddā dolor & quæstio parentum, quàm simplex lector intelligit, sonat. Quomodo enim tu siquando scripturas legis, quæris in eis sensum cum dolore quodā ac tormento, nō quo scripturas errasse, aut perperā quid habere arbitreris, sed quòd illæ intrinsecus habeant ueritatis sermonē atq; rationē, & tu nequeas inuenire quod uerū est: ita & illi quærebāt ne fortè recessisset ab eis, ne relinquēs eos ad alia transmigrasset, & qđ magis puto, ne reuertisset ad cœlos, cùm illi placuisset, iterum descēsurus. Dolētes ergo, quærebant filiū Dei. Et cùm quærerent, non inuenerunt inter cognatos. Neq; enim poterat humana

Refutat negantes diuinitatē Domini Christi.

Christus creuit quoad humanam naturam.

Phil. 2.

Ioan. 8.

Matth. 1. et 2.

cognatio Dei filium continere. Non inuenerunt inter cognatos, quia diuina maiora erant notitia scientiaque mortali. Vbi igitur inueniunt eum? In templo. Ibi enim inuenitur filius Dei. Si quando & tu quæsieris filium Dei, quære primū in tēplo, illuc propera, ibi Christum sermonem atque sapientiam, id est, filium Dei, reperies. Quoniā uerò paruulus erat, inuenitur in medio præceptorum, sanctificans & erudiens eos. Quia paruulus erat, inuenitur in medio non eos docens, sed interrogans, & hoc pro ætatis officio, ut nos doceret quid pueris, quamuis sapientes & eruditi sint, conueniret, ut audiant potiùs magistros, quàm docere desiderent, & se uana ostentatione non iactent. Interrogabat, inquam, magistros, non ut aliquid disceret, sed ut interrogans erudiret. Ex uno quippe doctrinæ fonte manat & interrogare & respondere sapiēter; & eiusdē scientiæ est, scire quid interroges, quid'ue respondeas. Oportuit primū Saluatorē eruditæ interrogationis magistrū fieri, ut postea interrogationibus responderet iuxta rationē Dei, atque sermonem: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Quid est quod quærebatis me: usque, ad eū locū ubi ait: Conseruabat Maria omnia uerba in corde suo. CAP. II. HOMIL. XX.

QVÆREBANT Maria & Ioseph inter affines Iesum, & non inueniebant: in comitatu, & inuenire non poterant. Quæsierunt in templo, sed apud magistros, & in medio præceptorum inueniunt eum. Vbicunque magistri fuerint, in medio magistrorum inuenitur Iesus, si tamē magister sedeat in templo & nunquā egrediatur ex eo. Profuit Iesus magistris suis, & eos quos interrogare uidebatur, docuit in medio eorū loquens, & quodāmodo concitabat eos ad quærenda, quæ usque ad id locorum, utrùm scirent, an ignorarēt, nosse non poterant. Inueniitur Iesus in medio magistrorum, & inuentus dicit quæsitoribus suis: Quid est quod quærebatis me? Nesciebatis quia in his quæ sunt patris mei oportet me esse? Primū simpliciter sentientes armemur aduersus impios hæreticos, qui dicunt non esse conditorē patrem Christi Iesu, neque Deum Legis, sed nec Prophetarū. Ecce pater, deus tēpli asseritur. Erubescant Valentiniani audientes Iesum inquientem: In his quæ sunt patris mei oportet me esse. Erubescant omnes hæretici, qui Euangeliū recipiunt secundū Lucam, & quæ in eo sunt scripta contēnunt. Hæc ut dixi, sint intellecta simpliciùs. Quoniam uerò infertur: Ipsi autē non intellexerunt sermonē: sensum scripturæ diligentiùs ueniemus, si erant stulti & insipientes, ut nescirēt quid diceret, quia hoc quod ait: In his quæ sunt patris mei me esse oportet, significaret in templo, an aliud quiddam altius significet, & quod magis ædificet audientes. Vnusquisque nostrū si bonus fuerit atque perfectus, possessio Dei patris est, & habet in medio sui Iesum. Credamus quippe dicēti, Quoniam in his quæ sunt patris mei me oportet esse. Magis rationabile atque uiuens, & uerum templum Dei hoc esse suspicor, quàm illud quod typicè terreno opere constructū est. Vnde illo in templo ut typicè fuit, ita recessit & typicè. Egressus est enim de tēplo terreno dicens: Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta: & relinquens domum illā uenit ad possessionem Dei patris, ad Ecclesias in toto orbe dispersas & dicit: In his quæ sunt patris mei me oportet esse. Tūc ergo non intellexerunt uerbū, quod locutus est eis. Simul & illud attendite, quod quamdiu in possessiōe patris sui fuit, sursum erat, quia necdū plenā fidē Ioseph & Maria habebāt, propterea sursum cū eo manere non poterant, sed dicitur descendisse cum eis. Crebrò Iesus descendit cū discipulis suis, nec semper uersatur in monte, nec absque fine sublimia tenet. In monte cū Petro est, cū Iacobo, cū Ioanne, & rursum in alio loco cū cæteris discipulis. Porrò quia non ualebant hi qui uarijs ægrotationibus laborabant in montē conscendere, idcirco descēdit, & uenit ad eos qui deorsum erant. Nunc quoque scribitur, Descēdit cū eis, & uenit Nazareth, & subijciebatur eis.] Discamus filij subiecti esse parētibus nostris, maior minori subijcitur. Nā quia maiorē Ioseph uidebat ætate, propterea eū parentis honore coluit, omnibus filijs exemplū tribuens, ut subijciantur parentibus. Quòd si patres ijs non fuerint, subijciantur his qui patrū ætatē habēt. Quid loquor de parētibus & filijs? Si Iesus filius Dei subijcitur Ioseph & Mariæ, ego non subijciar episcopo qui mihi à Deo ordinatus est pater? Nō subijciar presbytero, qui mihi Dñi dignatione præpositus est? Puto quòd intelligebat Ioseph, quia maior se erat Iesus, quòd subijciebatur sibi, & sciens maiorē esse subiectū, trepidus moderabatur imperium. Videat ergo unusquisque, quòd sæpe melioribus præpositus sit inferior, & nonnunquam accidat, ut ille qui subiectus est, melior sit eo qui sibi uidetur esse præpositus. Quod cū intellexerit dignitate sublimior, non eleuabitur superbia ex eo quòd maior est, sed sciet ita sibi meliorē esse subiectum, quomodo & Iesus subiectus fuit Ioseph. Deinde sequitur.

MARIA autem conseruabat omnia uerba hæc in corde suo.] Plus aliquid quàm de homine suspicabatur, unde & custodiebat omnia uerba eius in corde suo, nō quasi pueri qui duodecim esset annorū, sed eius qui de Spiritu sancto cōceptus fuerat, quē uidebat proficere sapiētia & gratia apud Deū & homines. Iesus proficiebat sapiētia, sapiētior per singulas uidebatur ætates.

Confutatio hæreseos de duobus Dijs.

D. Iesus in ijs quæ Patris erant semper fuit.

Matth. 23.

Possessiones Dei Patris.

Matth. 17.

De obedientia Liberorū erga parentes.

Profectus sapientiæ et ætatis.

Nunquid

Nunquid sapiens non erat, ut sapientior fieret? An quoniã euacuauerat se formam serui accipiens, id quod amiserat resumebat, & replebatur uirtutibus quas pauloantè assumpto corpore uisus fuerat relinquere? Proficiebat ergo nõ solũ sapiẽtia, sed ætate. Est ætatis profectus. Duę in scripturis feruntur ætates, altera corporis quæ nõ est in potestate nostra, sed in lege naturæ, altera animæ, quæ propriè in nobis sita est, iuxta quam si uolumus, quotidie crescimus, & ad summitatẽ uenimus: ut non simus ultrà paruuli fluctuantes, & qui circũferamur omni uento doctrinę, sed esse paruuli desinẽtes, incipiamus esse uiri, atq; dicamus: Quãdo factus sum uir, destruxi ea quæ erant paruuli. Huius ut dixi ætatis profectus, qui incrementũ habet animæ, in nostra est potestate. Si aũt non sufficit testimoniũ, etiam aliud de Paulo sumamus exemplum. Donec perueniamus, inquit, omnes in uirũ perfectum, in mẽsuram ætatis plenitudinis corporis Christi. In nobis ergo est ut ad mensurã perueniamus ætatis corporis Christi, & si in nobis est, omni labore nitamur deponere paruulũ, & destruere illum & ad ætates reliquas peruenire, ut nos quoq; audire possimus: Tu aũt ibis ad patres tuos cũ pace, nutritus in senecta bona, utiq; spiritali, quæ est uerè senectus bona, canescens & in finem usq; perueniens in Christo Iesu: cui est gloria & honor & imperium in secula seculorum. Amen.

1. Cor. 13.

Ephes. 4.

De eo quod scriptum est: Quintodecimo anno imperij Tiberij Cæsaris; usq; ad eum locum ubi ait: Rectas facite semitas e[illegible]

CAP. III. HOMILIA XXI.

QVANDO ad Iudæos tantũ sermo propheticus mittebatur, Iudaici reges ponebãtur in titulo: uerbi gratia: Visio quam uidit Esaias filius Amos aduersus Iudęam, & aduersus Hierusalẽ in regno Osiæ & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ: nec alium quẽquam, exceptis Iudææ regibus, Esaiæ uideo tẽpore designatum. In quibusdã prophetis & Israel reges legimus, sicut ibi: Et in diebus (inquit) Hieroboam filij Ioas regis Israel. Quando uerò sacramentum Euangelij prædicandum erat, & in toto orbe Euangelium disseminandum, cuius princeps Ioannes in eremo fuit, & orbem Romanum Tiberij regebat imperium, & tunc in quintodecimo anno uerbum Domini ad Ioannem factum esse describitur. Et si tantùm his qui de nationibus credituri erant annuncianda salus fuisset, & penitus excludendus Israel, suffecerat dicens: In quintodecimo anno Tiberij Cæsaris, præside Iudææ Pontio Pilato. Quia uerò & de Iudæa & de Galilæa multi credituri erant, idcirco & hæc regna ponuntur in titulo: diciturq;, Tetrarcha Galilææ Herode, & Philippo fratre eius Tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Tetrarcha Abilenæ, sub principibus sacerdotum Anna & Caipha factũ est uerbum Domini ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Olim uerbũ Dei fiebat ad Hieremiam filiũ Elchiæ in Anathoth in diebus Iosiæ regis Iudæ: nunc sermo Dei fit ad Ioannem filium Zachariæ, qui nunquã factus est ad Prophetas in deserto. Sed quia plures filij credituri erãt desertæ magis quàm eius quæ habet uirum, idcirco factum est uerbum Dei ad Ioannem filium Zachariæ in deserto. Simulq; considera quòd magis rationem habet si mysticè intelligatur desertum, & non secundũ simplicem literam. Qui enim in deserto prædicat, superfluè facit ibi uociferari, ubi se loquentem nullus exaudiat. Præcursor ergo Christi, & uox clamantis in deserto, prædicat in deserto animæ, quæ non habebat pacẽ. Non solùm autẽ tunc, sed & in præsenti primũ lucerna ardens & lucens uenit, & prędicat baptisma pœnitentiæ in remissionem peccatorum, deinde lux uera subsequitur: quando lucerna ipsa loquitur: Illum oportet crescere, me autẽ minui. Fit uerbum in deserto, & uenit ad omnẽ circa regionẽ Iordanis. Quæ enim alia loca debuit circuire Baptista nisi uicina Iordanis, ut quicunq; uoluissent agere pœnitentiam, præstò essent ad lauacrum aquæ? Porrò Iordanis Descendens interpretatur. Descendens autẽ & largo impetu currens fluuius Dei Saluator noster Dominus est, in quo baptizamur. Quam ueram aquam salutarẽ, in remissionẽ quoq; peccatorum in baptisma prædicat, Venite catechumeni, agite pœnitentiam, ut in remissionẽ peccatorum baptisma consequamini. In remissionẽ peccatorum ille accipit baptisma, qui peccare desistit. Si quis enim peccans ad lauacrum uenit, ei non fit remissio peccatorum. Propterea obsecro uos ne absq; cautela & diligenti circũspectione ueniatis ad baptismum, sed ostendatis primum fructus dignos pœnitentiæ. Facite aliquid tẽporis in conuersatione bona, mundos uos à cunctis sordibus uitijsq; seruate, & tunc uobis remissio peccatorũ fiet, quando cœperitis & ipsi propria peccata contẽnere. Dimittite delicta uestra, & dimittẽtur uobis. Hoc aũt ipsum quod nunc de ueteri Instrumẽto ponitur, in Esaia propheta scriptũ legimus. Ibi enim dicitur: Vox clamantis in deserto: Parate uiã Dñi, rectas facite semitas eius. Vult Dñs in uobis reperire uiã, ut possit in uestras animas ingredi & iter suũ facere. Præparate ei semitã, de qua dicitur: Rectas facite semitas eius: Vox clamantis in deserto. Vox clamat, Præparate uiam. Primò enim uox ad aures peruenit: deinde post uocẽ imò cum uoce, auditum sermo penetrat. Iuxta hunc sensum à Ioanne annunciatus est Christus. Videamus ergo quid uox de

Esa. 1.

Ioannes festo tubarũ prædicare cœpit, anno Christi incarnati 30. Tiberij regni 15.

Hier. 1.

Gal. 4.

Esa. 54.

In deserto prædicauit Ioãnes.

Ioan. 4.

5.

Exhortatio ad Catechumenos.

Esa. 40.

uerbo annunciet. Præparate (inquit) uiam Domino. Quam uiā Domino præparemus? Nunquid corpoream? Aut potest sermo Dei tali itinere pergere? An intrinsecus præparanda est Domino, & in corde nostro recta & æqualis semita cōponēda? Hæc est uia per quā ingressus est sermo Dei, qui in humani corporis capacitate consistit. Magnū est cor hominis & spatiosum & capax, si tamen mundū fuerit. Vis eius magnitudinē latitudinemq; cognoscere? Vide quantam diuinorum sensuum magnitudinē capiat. Ipse ait: Dedit mihi eorum, quæ sunt, notitiā, rationē mundi scire, & opera elementorū, principium & finē & medietatem seculorum, tēporum uarietates, & translationē mensium, annorum circulos, & siderum sedes, naturas animalium, & furores bestiarū, spirituum uiolentias, & cogitationes hominum, diuersitates arborū, & uim radicū. Vides non paruū esse cor hominis, quod tanta capiat. Neq; in corporis quantitate, sed in fortitudine eius intellige, quæ tantam scientiam capiat ueritatis. Vt autem & simplices quosq; quotidianis exemplis ad credēdum adducā quòd grande sit cor hominis, uideamus. Quascunque urbes transiuimus, habemus illas in animo, & qualitates, & situs plateatū, murorumq; & ædificiorū in corde nostro uersantur. Viam quā ingressi sumus, in memoriæ pictura ac descriptione retinemus, mare quod nauigauimus tacita cogitatione amplectimur. Nō est paruum, ut dixi, cor hominis, quod potest tanta capere. S[...]uiē non est paruū tanta capiens, consequenter in illo uia Domini præparatur, & recta fit sem[...], ut ambulet in illa sermo Dei, atq; sapiētia. Præpara uiam Domino per conuersationem bonam, & egregijs operibus tene semitam, absq; offensa ulla deambulet in te uerbum Dei, & donet ubi mysteriorum suorum aduentusq; notitiam: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Via cordis per fidem repurgati.

Sap. 7.

Cor hominis quàm sit capax.

De eo quod scriptum est: Omnis uallis implebitur: usq; ad eum locum ubi ait: Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

CAP. III. HOMILIA XXII.

VIDEAMUS quæ in Christi prædicentur aduentu, inter quæ primum de Ioanne scribit: Vox clamantis in deserto: Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Et quod sequitur propriè de Domino saluatore est. Neq; enim à Ioanne omnis uallis impleta est, sed à Domino saluatore. Seipsum unusquisq; consideret, quis erat antequam crederet: tūc animaduertet uallem humilem, uallem se fuisse præcipitem & in ima demersam. Quando uerò uenit Dominus Iesus, & misit Spiritum sanctum uicarium suum, uallis omnis expleta est. Expleta est autem operibus bonis, & fructibus Spiritus sancti. Charitas non sinit permanere te uallem. Quòd si pacem habueris, & patientiam & bonitatem, non solùm uallis esse desistes, sed etiam mons esse incipies Dei. Quod tamen de gētibus quotidie magis fieri uidemus, atq; complerit Omnis uallis implebitur, quàm de populo Israel, qui de excelso depositus est: Omnis (inquit) mons & collis humiliabitur. Mons erat quondam ille populus & collis, qui depositus est atq; destructus. Illorum delicto salus gentibus data est ad æmulandum eos. Quòd & si contrarias fortitudines, quæ aduersus mortales erigebantur, dixeris montes & colles esse depositos, non peccabis. Vt enim impleantur huiuscemodi ualles, humiliandæ sunt. Sed & hoc quod in aduētu Christi prophetatū est, utrum expletū sit contemplemur. Sequit enim: ET omnia praua erunt in directa.] Vnusquisq; nostrûm prauus erat, si tamen non & usq; hodie perseuerat, & per aduentum Christi qui factus est ad animam nostrā, praua quæq; directa sunt. Quid enim tibi prodest, si Christus quondā uenit in carnē, nisi quoq; ad tuam animam uenerit? Oremus ut illius quotidie nobis aduentus fiat, & possimus dicere: Viuo autē iam non ego, uiuit aūt in me Christus. Si enim Christus uiuit in Paulo, nō uiuit in me, quid mihi prodest? Cùm autem & ad me uenerit, & fruitus illo fuero, sicut fruitus est Paulus, tūc & ego Paulo similiter loquar: Viuo iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Consideremus ergo cætera, quæ in Christi prædicentur aduentu. Nihil te asperius erat. Vide pristinos motus tuos, uide iram, & cætera uitia, si tamen cessauerunt esse quæ fuerant, & intelligis nihil te asperius, & (ut significantiùs loquar) nihil fuisse inæqualius. Conuersatio tua inæqualis erat, & sermo & opera inæqualia. Venit ergo dominus meus Iesus, & exæquauit asperitates tuas, incomposita quæq; uertit in uias planas, ut fieret in te iter sine offensione, & leue, atq; purissimum, graderetur q; in te Deus pater, & Christus dominus mansionem apud te faceret, diceret q;: Ego & pater meus ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Sequitur: ET uidebit omnis caro salutare Dei.] Tu quondā caro eras, imò ut mirabilius loquar, cùm adhuc in carne sis uides salutare Dei. Quid autē sibi uelit quod dicitur, Omnis caro: eo quòd nulla excipiatur quæ non uideat salutare Dei, relinquo intelligendum his qui sciunt scripturarum mysteria. Quæ nam egredientibus ad baptismum Ioannes loquitur, attēdendum. Si quis uult baptizari, egrediat. Manēs enim in pristino statu, & mores suos & consuetudinem non relinquens, nequaquam ritè ad baptismum uenit. Vt autē intelligas quid sit egredi ad baptismū, accipe testimoniū & ausculta uerba quibus Deus loquitur

De mysticis montibus & collibus.

D. Iesus per Spiritū S. fructus optimos operatur.

Rom. 11.

Praui recti sunt facti.

Gal. 2.

Ioan. 14.

Caro.

Baptizandis adultis que sint facienda.

quitur ad Abraham: Egredere de terra tua: & reliqua. Egredientibus itaq; ad lauacrum turbis, non egressis, sed tantùm egredientibus, Ioannes loquitur quæ sequuntur. Si enim iam egressi fuissent, nunquam ad eos diceret, Generatio uiperarum. Quæcunq; igitur ad illos loquitur, ad uos, ô catechumeni & catechumenæ, loquitur. Qui disponitis uenire ad baptismũ, considerate ne forsitan uobis dici possit, Generatio uiperarũ. Sed & illud quod sequitur, nisi prauitatẽ uenenaq; serpentum de corde uestro expuleritis, dicetur ad uos: QVIS ostendit uobis fugere ab ira uentura?] Magna huic seculo impẽdet ira, omnis irã Dei passurus est mundus: tantã uastitatẽ cœli, & latitudinẽ terræ, & stellarum choros, splendorẽ solis, & lunæ nocturna solatia, Dei ira subuertet. Hæc enim omnia propter hominũ peccata transibunt. Et olim quidem super omnia tantũ in terra uenit ira Dei, quia omnis caro reliquerat uiam suam super terram: nunc autem & super cœlum, & super terrã uentura est ira Dei. Cœli pertransibunt, tu aũt permanebis (ad Deũ dicitur) & omnes sicut uestimẽtum ueterascent. Videte qualis & quãta ira sit, quæ mundum omnẽ cõsumptura sit, & puniet eos qui pœna digni sunt, inuenietq; materiã in qua se exerceat. Vnusquisq; nostrûm ex eo quod gessit, iræ materiã præparauit. Secundum duritiã enim tuã & impœnitẽs cor thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei: dicitur ad Romanos. Dein sequit: QVIS ostẽdit uobis fugere ab ira uẽtura? Facite ergo fructus dignos pœnitẽtiæ.] Et uobis qui uenitis ad baptismũ dicit: Facite fructus dignos pœnitẽtiæ. Vultis scire qui sunt fructus pœnitentiæ? Charitas fructus est spiritus, gaudiũ fructus est spiritus, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, mãsuetudo, continentia, & reliqua huiuscemodi. Si hæc omnia habuerimus, fecimus fructus dignos pœnitentiæ. Rursum dicitur ad eos qui ad Ioannis baptismum ueniebant: ET ne incipiatis dicere intra uosmetipsos: Patrem habemus Abraham: dico enim uobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahã.] Prophetat Ioannes nouissimus Prophetarum expulsionem prioris populi, & uocationem gentiũ. Illis enim qui de Abraham gloriabantur dicit: Et ne incipiatis dicere in uobismetipsis, Patrẽ habemus Abraham. Et de gentibus rursum loquitur: Dico enim uobis, quia potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. De quibus lapidibus? Non utiq; lapides irrationabiles corporeosq; monstrabat, sed homines insensibiles & quondam duros, qui quia lapides & ligna adorabant, impletum est illud quod in psalmo cantabatur: Similes illis fiunt qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Verè qui faciũt idola, & confidũt in eis, similes sunt dijs suis, absq; sensu, sine ulla ratione, in lapides lignaq; conuersi sunt. Cùm enim tantũ uideant creaturarum ordinẽ, decorẽ, officium, tantam mundi pulchritudinẽ, nolunt de creaturis intelligere creatorẽ, neq; considerant tantæ dispensationis aliquam prouidentiam, aliquẽ esse rectorem, sed sunt cæci, his tantùm oculis mundum uidentes, quibus irrationabilia iumenta & bestiæ uident. Non enim animaduertunt in his quæ uident ratione regi, aliquã inesse rationẽ. Hæc propterea, quia Ioannes dixerat: Potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Et nos igit obsecremus Deum, ut siquando fuimus lapides, uertamur in filios Abrahæ pro his filijs qui eiecti sunt, & repromissionẽ adoptionemq; suo uitio perdiderunt. Vnum testimonium adhuc de lapidibus ponam. Siquidẽ in cãtico Exodi scribitur: Vertantur in lapides donec pertranseat populus tuus Dñe, donec trãseat populus tuus iste quẽ possedisti. Rogatur itaq; Deus, ut paulisper cõuertantur in lapides: hoc enim Græcus sermo significantiùs sonat, *αναλιθωθήτωσαν*, donec pertranseat populus Iudæorum. Haud dubium quin postquam illi transierint, gentes lapideæ esse cessabunt, & pro duro corde recipient humanam in Christo rationabilemq; naturam: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Gen. 12. — *Psal. 102.* — *Rom. 2.* — *Gal. 5.* — *Cõfutatio opinionis Iudæorũ de Abraham patre.* — *Filij Abrahæ.* — *Psal. 115.* — *Idololatræ.* — *Exod. 15.*

De eo quod scriptum est: Ecce securis ad radices arborum posita est: usq; ad eum locum ubi ait: Venerunt autem & Publicani, ut baptizarentur ab eo.

CAP. III. HOMILIA XXIII.

IOANNES illo iam tempore loquebatur: ECCE securis ad radices arborum posita est.] Et siquidem iam ingrueret consummatio, & temporum finis instaret, nulla mihi quæstio nasceretur. Dicerem enim hoc quod ait: Ecce securis ad radices arboris posita est: & illud: Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum præcidetur, & in ignem mittetur: propterea prophetatum, quia in illo tempore complebatur. Cùm autem tanta pôst secula fluxerint, & tã innumerabiles anni ab illo tempore usq; ad præsentem diem transierint, quomodo Spiritus sanctus in Propheta dicat: Ecce securis ad radices arborum posita est: debemus inquirere. Ego puto Israelitico populo prophetari, quòd præcisio eius uicina sit. His enim qui egrediebãtur ad eum ut baptizarentur, inter cætera loquebatur: Facite fructus dignos pœnitentiæ: & quasi Iudæis dicebat: Ne incipiatis dicere in uobismetipsis, Patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quia potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Hoc ergo quod ait: Ecce securis ad radices arborũ posita est: Iudæis loquit. Cui sensui & apostolicũ illud cõgruit, fractos esse

Anagoge. Cur dicitur securis admota radici arboris; & tã cùm tot annis nõ sit deiecta, id est, cùm Deus pœnas differat. — *De Iudæorũ abiectione.* — *Rom. 11.*

ab hac securi infidelitatis ramos, atq; succisos, ut amputaret ex arbore non radicē, sed ea quæ de radice pullulatūt, ut in radice pristinæ arboris, rami possint oleastri inseri. OMNIS ergo arbor quæ non facit fructum bonum præcidetur, & in ignē mittetur.] Hunc enim finē habet, ut incendio concremetur. Deinde tres ordines inducuntur sciscitantium Ioannem super salute sua: unus quem scriptura appellauit populos exeuntes ad baptisma, alios quos publicanos nominat, tertius qui militū appellatione censetur. Interrogabant enim turbæ, dicentes: Quid faciemus? Qui respondens, ait eis: Qui habet duas tunicas, det ei qui non habet: & qui habet cibos, similiter faciat. Quod quidem, nescio si turbæ conueniat præcipi. Magis enim Apostolis quàm uulgo cōgruit, ut qui duas tunicas habet, unā tribuat nō habenti. Et ut scias magis hoc Apostolis quàm populis cōuenire, audi quid à Saluatore dicat ad eos: Neq; duas tunicas tollatis in uia. Duplex itaq; uestimentum quo unusquisq; uestitur, & præcipitur ut alterū tribuat nō habenti, aliā intelligentiā sonat. Volt enim nos Saluator, quomodo nō habemus duobus seruire dominis, sic nec duas habere tunicas, nec duplici ueste circumdari, ne sit unū indumentum ueteris hominis, & alterū noui. E contrario autem cupit ut expoliemus nos ueterē hominem, & induamus nouum. Hucusq; facilis expositio est. Porrò quæritur, quomodo iuxta hanc interpretationem iubeatur nobis non habenti tribuere uestimentum. Quisnam est illi qui ne unum quidem indumētum super carnem suam habet, qui nudus est, qui omnino nulla ueste coopertus? Neq; uerò hoc dico, quo non præcipiatur liberalitas, & in pauperes misericordia. Hyperbolica clementia: ut etiam nudos, altera tunica protegamus. Sed hoc aio, quòd & profundiorem locus iste respiciat intellectum, & oporteat ei dare tunicam qui omnino non habebat. Quis est ergo iste, qui tunicam non habet? Nempe ille qui penitus Deum non habet. Debemus igitur exuere nos, & ei dare qui nudus est. Alius habet Deum, alius omnino nō habet, contraria uidelicet fortitudo. Et quomodo scriptū est, ut in profundo maris præcipitemus delicta nostra, sic proijci à nobis oportet uitia atq; peccata, & iacere super eū qui eorū nobis causa extitit. Et qui habet (inquit) cibum, similiter faciat. Qui habet cibos tribuat non habenti, ut non solùm ei uestimentum, sed etiam id quod possit comedere largiatur. Venerunt aūt & Publicani baptizari ab eo. Hoc & iuxta simplicē intelligētiā docet publicanos, nihil amplius quærere, quàm in Lege præceptum est: qui enim plus exegerint, non Ioannis mandatum præuaricant, sed Spiritus sancti qui locutus est in Ioanne. Nescio autem utrùm, ut secundum ἀναγωγὴν, aliud quiddam excellentius sermo significet, & an debeamus in tali auditorio res tā mysticas prodere, maximè inter eos qui scripturarum medullas non introspiciunt, sed tantùm superficie delectantur. Periculosum quidē est, sed tamen strictim, breuiterq; tangēdū. Cùm exierimus à seculo, & hæc uita nostra fuerit cōmutata, erunt quidā in finibus mundi sedentes uelut publicanorū officio diligentissimè perscrutantes, ne quid sui in nobis inueniant. Videtur mihi princeps seculi huius quasi publicanus esse, unde scriptum est de eo: Venit princeps mundi istius, & in me habet nihil. Illud quoq; quod in Apostolo legimus: Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui honorē, honorem: nemini quid debeatis nisi ot inuicē diligatis: sacratè intelligendum est. Quamobrem consideremus ne fortè cùm non habuerimus quod pro uectigali queamus reddere, ipsi trahamur ob debitū, ut solet apud seculi quoq; fieri uectigales, quādo quis pro debito ipsi reipublicæ seruitutis includit. Cōplures è nobis, ab istiusmodi publicanis tenēdi sunt: quos Iacob ille uir sanctus nō magnopere formidabat, nec uerebat, ut de publicanorū uectigalibus in eo aliquid reperiret. Vnde & audacter ad publicanū illum loquebatur Laban: Cognosce si quid tuarum rerū est apud me. Super quod agit testimonium scriptura dicens: Et non cognouit Laban apud Iacob quicquā. Docet igit Saluator noster & Spiritus sanctus qui loquutus est in Prophetis, non solùm homines, sed etiā angelos, & uirtutes inuisibiles. Quid loquar de Saluatore? Prophetæ quoq; ipsi & Apostoli, omne quod resonant, nō solùm hominibus, sed & angelis prædicant. Quod ut scias uerum: Attende (inquit) cœlum & loquar: & in conspectu angelorū psallam tibi: & : Laudate Dominum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini: & : Laudent eum angeli: & : In omni loco potestatis eius benedic anima mea Domino. Inuenies in plurimis locis, & maximè in psalmis, & ad angelos sermonē fieri, data homini potestate, ei tamen qui Spiritū sanctū habet, ut & angelos alloquat. E quibus unū exemplum ponā, ut sciamus angelos quoq; humanis uocibus erudiri. Scriptū est in Apocalypsi Ioannis: Angelo Ephesiorum Ecclesiæ scribe: Habeo aliquid contra te: & rursum: Angelo Ecclesiæ Pergami scribe: Habeo quippiā contra te. Certè homo est qui scribit angelis, & aliquid præcipit. Ego non ambigo & in cœtu nostro adesse angelos, non solùm generaliter omni Ecclesiæ, sed etiam singillatim. De quibus Saluator ait: Angeli eorum semper uident faciem patris mei qui in cœlis est. Duplex hic adest Ecclesia, una Hominum, altera Angelorum. Si quid iuxta rationem, & iuxta scripturarum dicimus uoluntatem, lætantur angeli, & orant nobiscum. Et quia præsentes angeli sunt in Ecclesia, in illa duntaxat

[Marginal notes: *Ordines sciscitantium Ioannem super salute sua.* — 1. Populi. — Matth. 10. — 6. — *Tunicam non habentes.* — 2. Publicanorū ordo et oratio. — *Docēdi ratio.* — Ioan. 14. — Rom. 13. — Gen. 31. — *Angeli ab hominibus edocti si Origeni credimus.* — Psal. 148. — Apoc. 2. — *Quis autē ille dictabat.* — Matth. 18. — *Duplex Ecclesia Hominum et Angelorum congressu.*]

duntaxat quæ meretur & Christi est, propterea orantibus fœminis præcipitur, ut habeant uelamen super caput propter angelos, utique illos qui assistunt sanctis, & lætantur in Ecclesia. Quos quidem nos, quia peccatorum sordibus oculi nostri oblimin sunt, nō uidemus, sed uident Apostoli Iesu ad quos loquitur: Amen amē dico uobis, uidebitis cœlum apertū, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filiū hominis. Quòd si haberē hanc gratiam, ut quō Apostoli, sic uiderē, & sicut Paulus aspexit intuerer, cernerē nunc angelorum multitudinē, quod uidebat Helisæus, & Giezi qui cum eo steterat nō uidebat. In metu erat Giezi ne ab hostibus caperetur, solus Helisæus uidens. Sed Helisæus, ut prophetes Domini, deprecatur, & dicit: O Domine aperi oculos pueri istius, & uideat quoniam multo plures nobiscū sunt quàm cum illis. Et statim ad preces sancti uiri, angelos quos prius Giezi non uidebat intuitus est. Hæc idcirco diximus, ut ostenderemus & publicanos doceri à Ioanne, & nō solū eos qui reipub. uectigalibus seruiūt, sed etiā illos qui ueniebāt ad pœnitentiā. Et alij erant à corporalibus publicani, sicut & alij milites, qui egrediebant ad baptismū pœnitētiæ. Venit enim nō Ioannes & Propheta tantū, sed etiā ipse Saluator, & hominibus, & angelis, & uirtutib. cæteris salutarē pœnitentiā prædicare, ut in nomine Iesu omē genu flectat, cœlestiū & terrestriū, & infernorū: & omis lingua cōfiteat, quia Dñs Iesus Christus in gloria est Dei patris: cui est gloria & imperiū in secula seculorum. Amen.

1. Cor. 11. *Ioan. 1.*

De eo quod scriptum est: Ego quidē baptizo uos aqua: usque ad eum locū ubi ait: Ipse uos baptizabit Spiritu sancto & igne. CAP. III. HOMILIA XXIIII.

IOannem qui minor est Christo suscepit populus, reputās & cogitās ne fortè ipse esset Christus: eum uerò qui maior illo uenierat nō suscepit. Vis causam scire? Cognosce: Ioānis baptisma uidebat, Christi baptismus inuisibilis erat. EGO enim, inquit, baptizo uos in aqua: qui aūt post me uenit maior me est, ipse uos baptizabit Spiritu sancto & igni.] Quādo baptizat Iesus Spiritu sancto, & rursum quādo igne baptizat? Nunquid uno atque eodem tēpore spiritu & igni baptizat, an uario atque diuerso? Vos aūt baptizabimini Spiritu sancto, nō post multos hos dies. Baptizati sunt Apostoli post ascēsionē eius ad cœlos Spiritu sancto: quod aūt igni fuerint baptizati, scriptura non memorat. Sed quō Ioannes iuxta Iordanē fluuiū uenientes ad baptismū præstolabat, & alios abigebat dicēs, Generatio uiperarū: & reliqua: porrò eos qui cōfitebātur uitia atque peccata suscipiebat: sic stabit in igneo flumine Dñs Iesus iuxta flammeā romphæam, ut quemcumque post exitū uitæ huius qui ad paradisum trāsire desiderat, & purgatione indiget, hoc cū amne baptizet, & ad cupita trāsmittat: eum uerò qui nō habet signū priorū baptismatū, lauacro igneo nō baptizet. Oportet enim prius aliquē baptizari aqua & spū, ut cū ad igneū fluuiū uenerit, ostendat se & aquæ & spiritus lauacra seruasse, & tunc mereatur etiā ignis accipere baptismum in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Cur Ioannē populus, non autē Christum receperit. *De Baptismo aquæ & spiritus.* *Act. 1.* *Baptismus ignis.* *Gen. 3.*

De suspicione quam habebat populus de Ioanne, ne fortè esset Christus.

CAP. III. HOMILIA XXV.

HAbet periculū & dilectio, si modū trāscat. Debet enī qui aliquē diligit naturas & causas cōsiderare dilecti, & nō eū plus diligere q̄ meret. Nā si mēsurā charitatis modūque trāscendet, & qui diligit, & qui diligitur, in peccato erunt. Quod ut manifestius fiat, ponamus exemplū. Ioannē populus mirabat, & diligebat eum: & re uera erat dignus miraculo, ut plus ei q̄ cæteris hominib. deferret, quia aliter q̄ cuncti mortales uixerat. Nō oēs simus simplici cōtenti cibo, sed uarietate delectamur escarū: unū nobis ad potādū uinū sufficit, uarij gustus uina mercamur: Ioānes uerò semper locustis, semper uescebat melle syluestri, & cōtentus erat simplici & tenui cibo, ne corpus illius crassioribus pulmētis pinguesceret, & exquisitis dapibus grauaret. Huiuscemodi quippe naturā corpora nostra sunt, ut escis superfluis aggrauent: & cùm corpus fuerit aggrauatū, anima quoque oneret, quæ per totū diffusa corpus, passionibus illius subiacet. Quamobrē rectè præcipit eis qui obseruare possunt. Bonū est nō manducare carnē, neque bibere uinū, neque in quo frater tuus scandalizet. Erat igit Ioānes uitæ mirabilis & multū ab aliorū hominū conuersatione diuersus. Nō habebat sacculū, nō famulū, non saltē uile tuguriū. Morabat in deserto nō solūm usque ad diē ostensionis suæ ad Israel, uerū eo tēpore, quo pœnitentiā populo prædicabat, erat in solitudine Iudææ, & aqua simplici irrigabat, ut & in potu esset diuersus à cæteris. Nos qui uersamur in urbibus, qui in medio populorū sumus, & uestes quærimus lautiores, & cibos, & habitia: ille uerò qui in eremo morabat, uidete quali uestimento indutus fuerit. De pilis camelorū sibi tunicā fecerat, & zona pellicea cingebat. Oīa ergo in illo noua erāt, & propter dissimilitudinē uitæ uniuersi qui uidebant admirabant eum, & mirantes studiosissimē colebāt, super omnia quòd pœnitentes in remissionē peccatorū baptizabat. Quas ob causas diligebant quidē eum iustissimē, sed nō seruabant in charitate modū. cogitabant enī ne fortē ipse esset Christus. Quā inordinatā & irrationabilem charitatē cauens Apostolus Paulus, de semetipso loquebatur: Timeo autē ne quis de me cogitet super id quod uidet in me, aut audit ex me, & ne magnitudo reuelationum extollat me; &c. Quod metuens ne etiam ipse incurrat,

Dilectionis modus & norma. *Cur Ioānes Baptista amore dignus fuerit.* *Rom. 14.* *2. Cor. 12.*

nolebat omnia de ſe indicare quæ norat, ne quis de eo plus arbitrarẽ eſſe quàm cerneret, & menſuram honoris excedens diceret quod dictum fuerat de Ioanne, quia ipſe eſſet Christus. Quod

Pſeudochriſti.

quidẽ nõnulli etiã de Doſitheo Samaritarũ hæreſiarcha dixerũt, alij uerò de Iuda Galilæo. Deniꝙ in tantã quidã dilectionis audaciã proruperunt, ut noua quædã & inaudita ſuper Paulo

Immodicus amor.

monſtra confingerẽt. Alij enim aiũt hoc quod ſcriptũ eſt, ſedere à dextris Saluatoris & ſiniſtris, de Paulo, & de Marcione dici, quòd Paulus ſedet à dextris, Marcio ſedeat à ſiniſtris. Porrò alij legentes: Mittam uobis aduocatũ ſpiritũ ueritatis: nolunt intelligere tertiã perſonã à patre & filio, & diuinam ſublimemꝙ naturã, ſed Apoſtolum Paulũ. Nonne tibi omnes uidentur plus amaſſe quàm expedit, & dum uirtutẽ uniuſcuiuſꝙ mirantur, dilectionis perdidiſſe menſuram? Quod quidẽ in Eccleſia patimur: pleriꝙ enim dum plus diligunt quàm meremur, hæc iactãt & loquuntur, ſermones noſtros doctrinamꝙ laudantes, quę cõſcientia noſtra nõ recipit. Alij uerò tractatus noſtros calũniantes, ea ſentire nos criminanẽ, quæ nunquã ſenſiſſe nos nouimus. Sed neꝙ hi qui plus diligunt, neꝙ illi qui oderũt, ueritatis regulã tenent: & alij per dilectionẽ, alij per odium mentiuntur. Vnde oportet charitati frena imponere, & tantum ei uagandi permittere libertatem, quantum in prærupta non corruat. Scriptum eſt in Eccleſiaſte: Ne ſis iuſtus multũ, neꝙ ampliora cogites, ne fortè obſtupeſcas. Quod exemplũ ſequẽs poſſum ſimile quid dicere, Ne diligas hominẽ ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua: ne ames angelũ de toto corde, de tota anima, de tota uirtute: ſed præceptũ iuxta eloquiũ Saluatoris ſoli ſerua Deo. Diliges

Matth. 22.

enim, inquit, Dñm Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua. Reſpondeat mihi aliquis, & dicat: Saluator præcipit, Diliges Dominũ Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua, & proximũ tuum tanquam teipſum. Volo diligere Chriſtum: doce ergo me quõ eum diligam. Si enim dilexero eum ex toto corde meo, & ex tota anima mea, & ex tota uirtute, contra præceptũ facio, ut alterũ abſꝙ uno Deo ſic diligã. Sin aũt minus eum dilexero, quàm omnipotentẽ patrem, timeo ne in primogenitũ uniuerſæ creaturę impius & profanus inueniar. Doce me & oſtende rationẽ, quõ inter utrumꝙ medius incedens, diligere debeam Chriſtũ. Vis ſcire qua charitate Chriſtus diligendus ſit? Breuiter auſculta. Diliges Dñm Deum tuũ in Chriſto. Putas diuerſam habere poſſe in patre & filio charitatem? Simul dilige dominũ Chriſtum, dilige patrẽ in filio, filium in patre, ex toto corde, & ex tota anima & ex tota uirtute. Quod ſi aliquis ſciſcitaẽ, & dicit: Hoc quod aſſeris de ſcripturis proba: audiat Apoſtolum Paulum, qui habebat rationabilẽ charitatẽ, loquentẽ: Certus enim ſum, quia neꝙ mors, neꝙ uita, neꝙ angeli, neꝙ poteſtates, nec præſentia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundũ, nec alia creatura poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu, Domino Saluatore noſtro: cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen.

Deum patrem in Chriſto diligere oportet.

Rom. 8.

De eo quod ſcriptũ eſt, Cuius uentilabrũ in manu, & mundabit aream ſuam: uſꝙ ad eum locũ ubi ait: Et congregabit triticũ in horreũ. CAP. III. HOMILIA XXVI.

Ioan. 4. *Heb. 12.* *Heb. 1.*

CHriſtus eſt Deus: & qui adorat eum, in ſpiritu & ueritate oportet adorare. Deus quoꝙ noſter, ignis cõſumens eſt. Dupliciter appellaẽ Deus & ſpiritus, & ignis. Iuſtis ſpiritus, ignis peccatoribus. Sed dum & angeli ſpiritus ignisꝙ dicũtur: Qui facit, inquit, angelos ſuos ſpiritus & miniſtros ignẽ urentẽ: angeli ſanctis quibusꝙ ſunt ſpiritus: his uerò qui merenẽ, adducunt ignẽ, & feruorem ſubminiſtrant. Iuxta quẽ ſenſum, & Deus noſter atꝙ Saluator cùm ſit ſpiritus, ignẽ uenit mittere ſuper terrã. Spiritus, ſecundũ illud quod ſcribitur, Cùm autẽ conuerſus fueris ad Dñm, auferetur uelamen: & Dominus ſpiritus eſt. Ignem autẽ uenit mittere nõ ſuper cœlum, ſed ſuper terrã, ut ipſe demonſtrat dicẽs: Ignẽ ueni mittere ſuper terrã, & quid uolo niſi ut iam ardeat? Si enim conuerſus fueris ad Dominũ qui eſt ſpiritus: Chriſtus tibi ſpiritus erit, & non uenit ignẽ mittere ſuper terram. Quòd ſi non cõuerteris ad Deum, ſed habes terram & fructum eius, ignẽ uenit mittere ſuper terrã tuam. Huic quid ſimile etiã de Deo ſcriptum eſt: Ignis accenſus eſt furoris eius. nõ uſꝙ ad cœlum ſurſum, ſed uſꝙ ad infernũ deorſum: & deuorabit non cœlum, ſed terrã & germina eius. Quorſum iſta memoraui? Quia & baptiſmus quo baptizat Ieſus, in Spiritu ſancto eſt, & igni. Memini eorum quę nuper locutus ſum, nec prętereo explanatio ſuperior, ſed uolo & nouum aliquid inferre. Si ſanctus fueris, Spiritu ſancto baptizaberis: ſi peccator, in ignem mergeris: & unum atꝙ idem baptiſma indignis & peccatoribus in condemnationẽ ignemꝙ uertetur: his uerò qui ſancti ſunt & tota fide ad Dominum conuertuntur, Spiritus ſancti gratia ſalusꝙ tribuenda eſt. Is ergo qui Spiritu ſancto & igne dicitur baptizare, habet uentilabrum in manu ſua, & mundabit aream ſuam, & congregabit triticũ ſuum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.] Volo inuenire rationem, quare Dominus noſter habeat uentilabrum: & quòd blando uento leues paleæ huc illucꝙ rapiantur, graue uerò triticum in unum deferatur locum: neꝙ enim abſꝙ uento poſſunt triticum & paleæ ſeparari: exiſtimo tentationes pro uento intelligi, quæ confuſo credentium aceruo, alios

Deus ignis & ſpiritus cur dicatur.

2. Cor. 3. *Luc. 12.*

Qui Spiritu ſancto baptizentur, et qui nam igni.

paleas

paleas, alios triticum esse demonstrāt. Cùm enim anima tua fuerit aliqua tentatione superata, nō tentatio te uertit in paleas, sed cū esses palea, leuis uidelicet & incredulus, ostendit te esse tentatio quod latebas. E' cōtrario aūt cùm fortiter tentamenta toleras, nō te facit fidelem tentatio, atq; patientē, sed uirtutē quę in te erat patiētię & fortitudinis, & latebat, ꝓfert in mediū. Putas enī, ait Dñs, aliter me tibi locutū fuisse q̄ ut pareres iustus? Et alibi: Afflixi te, & affeci penuria, ut manifesta fierēt quæ erant in corde tuo. In hunc modum & tempestas nō facit super arenam ædificium consistere, sed super terram. Quæ cùm fuerit exorta, id quod super terrā fundatū est, nō euertet: quod uerò super arenā fluctuat, probat illicò non bene fuisse fundatū. Quapropter antequā oriatur tempestas, antequā uentorum flabra consurgant, priusquā intumescant flumina, dum adhuc silent uniuersa, omne studiū nostrum ad ædificiorū fundamēta uertamus, ædificemus domū nostram uarijs firmisq; lapidibus præceptorū Dei, ut cùm persecutio sæuierit aduersus Christianos, durusq; turbo surrexerit, ostēdamus nos habere ædificiū super petrā Christum Iesum. Si quis autem (quod procul absit à nobis) negauerit, iste sciat non se illo tempore quo negasse uisus est, Christū negasse, sed semina & radices habuisse negandi iam ueteres, tunc uerò fuisse agnitum quod habebat, & in medium esse productum. Oremus igitur Dominum, ut simus ædificium quod tempestas nulla subuertat, fundatum supra petram per Dominū nostrum Iesum Christum: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Tentationes triticum mysticū à paleis discernant.

Matth. 7.

De eo quod scriptum est: Multa quidē & alia exhortans annunciabat: usque ad eum locum ubi ait: Spiritus sanctus descendit super eum.

CAP. III. HOMILIA XXVII.

QVi Euangelij sermonē docet, nō unam rem nunciát, sed plurimas. Hoc quippe scriptura significat dicens: MVLTA quidē & alia exhortans annunciabat.] Itaq; etiā alia quæ scripta nō sunt, Ioannes populo prædicabat: quæ aūt scripta sunt, cōsiderate quanta fuerint quæ annunciāt Christū. Monstrauit enim baptismū Spiritus sancti, prædicauit publicanis salutē, docuit milites disciplinā, aream purgari, succidi arbores, & cætera quæ Euangelij narrat historia. Exceptis ergo his quæ scripta sunt, etiā illa quæ scripta nō sunt annunciasse monstratᷓ in eo quod dicitur: Multa quidē & alia exhortans annunciabat populo. Et quomodo in Euangelio secundum Ioannē de Christo refertur, quia multa & alia locutus est quæ non sunt scripta in libro isto, quæ si scriberentur, neq; ipsum puto mundū capere potuisse libros qui scribendi erant: sic & in præsenti loco intellige, quod forsitan Lucas quoniā maiora quædā à Ioanne annunciabantur quàm ut deberent literis credi, uoluerit ea nominatim dicere, sed tantū significauerit quòd dicta sint: & idcirco dixisse, Multa quidem & alia exhortans annunciabat populo. Miremur quidē Ioannē ex his quæ sequuntur, maximè quod inter natos mulierū maior Ioanne baptista nemo fuerit, & in tantā opinionem merito uirtutis ascenderit, ut à plerisq; Christus putaretur: sed aliud multo mirabilius: Herodes Tetrarcha habebat regiā potestatē, & poterat eum cùm uoluisset occidere: & cùm rem fecisset iniustam, & contra legē Mosis ut uxorē fratris sui acciperet, quæ habebat filiam de priori uiro, non eum timuit, nō accepit personam, non cogitauit, ut dixi, regiam potestatem, non formidauit interitum, sciebat enim etiam si propheta non esset, quòd lacessitus eum posset occidere. Hæc igitur uniuersa cùm nosset, libertate prophetica corripuit Herodem, & incestas nuptias arguit, & ob id clausus in carcere, non de morte solicitus, non de incerto iudicij, sed in uinculis de Christo quem annunciauerat, cogitabat. Et quia ipse ad eum ire nō poterat, mittit discipulos suos sciscitantes: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Animaduertis, quòd & in carcere docuerit, uidens eum & in illo loco discipulos habere, & quam ob causam ibidem per se erudiebat. Inter quę etiam cùm de Iesu orta esset quæstio, mittit ex discipulis & interrogat: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus? Reuertuntur discipuli, & nunciant magistro, quæ Saluator iusserat nunciari: cuius uerbis Ioannes armatus ad prælium confidenter emoritur, & libenter capite truncatur ipsa uox, Domini uoce firmatus, uerum esse Dei filium quem credebat. Hæc de Ioanne & libertate eius, & Herodis insania, qui super multa scelera etiam hoc addidit, ut Ioannē primùm carcere clauderet, & postea decollaret. Quia uerò Dominus baptizatus est, & cœli aperti sunt, & Spiritus sanctus descendit super eum, uoxq; de cœlis intonuit dicens: Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui: dicendum est in baptismo Iesu, cœlum esse reseratum & ad dispensationem, remissionemq; peccatorum, nō illius qui peccatum non fecerat, neq; inuentus est dolus in ore eius, sed totius mundi apertos esse cœlos, & Spiritum sanctum descendisse: ut postquam Dominus ascendisset in excelsum, & captiuam duxisset captiuitatē, tribueret nobis Spiritum qui ad se uenerat: quē quidem dederat & resurrectionis tempore dicēs: Accipite Spiritū sanctū. Si cui dimiseritis peccata dimittentur ei: si cui tenueritis, tenebuntur. Descendit enim Spūs sanctus super Saluatorem in specie columbæ, auis māsuetæ, innocētis, & simplicis. Vnde & nobis præcipit, ut

imitemur

Ioannis Baptistæ doctrina.

Ioan. 21.

Matth. 11.

Marci 6.

Ioannes etiam in carcere docuit.

Christi baptismo cœli sunt aperti.

Ephes. 4.

Ioan. 20.

imitemur innocentiam columbarũ. Talis est Spiritus sanctus, mundus, & uolucris, & sublimẽ
Psal. 55. consurgẽs. Quamobrem orantes dicimus: Quis dabit mihi pennas ut columbæ, & requiescã?
Psal. 68. id est, quis dabit mihi pennas Spiritus sancti? Et in alio loco sermo propheticus pollicetur: Si
dormieritis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ: & posteriora dorsi eius in uiro-
re auri. Si enim inter medios cleros ueteris & noui Testamenti requieuerimus, dabuntur nobis
pennæ columbæ deargentatæ, id est sermones Dei, & posteriora eius auri fulgore & uirore ra-
diantia, ut sensus noster Spiritus sancti sensibus compleatur: id est, sermo & mens illius com-
pleatur aduẽtu, & nec loquamur aliquid nec intelligamus, nisi quod ille suggesserit, sed omnis
sanctificatio tam in corde quàm in uerbis, & in opere, à sancto Spiritu ueniat in Christo Iesu:
cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De Genealogia Saluatoris, eo quòd in Matthæo & in Luca diuersi eius referantur auctores. CAP. III. HOMILIA XXVIII.

DOminus noster atq; Saluator, qui multorũ Saluator, cuius generationẽ scriptura nõ do-
cuit, quæ melior fuit, nunc secundũ patrum ordinẽ natus esse describitur. Et cùm diuini-
tas eius nõ subiaceat exordio, propter re qui ortus in carne es, nasci uoluit, & tamẽ non
æquẽ ab Euangelistis natiuitatis eius ordo narratur. Quæ res nõnullos plurimũ conturbauit.
Genealogiæ Christi ratio. Matthæus enim incipiẽs natiuitatis illius seriẽ texere, ab Abraham usq; ad id peruenit ut dice-
ret: Christi aũt Iesu generatio sic erat: & describit nõ eũ qui baptizatus est, sed qui uenit in mun-
dum. Lucas uerò exponens natiuitatẽ eius, nõ à superioribus ad inferiora deducit: sed cùm ba-
1. Ordo. ptizatũ antẽ dixisset, usq; ad ipsum peruenit Deũ. Nec eædẽ personæ sunt in generatione eius,
quãdo descendere dicit̃, & quando cõscendere. Qui enim fecit eum cœlis ibi descendentẽ, mu-
2. Personæ. lieres nõ quaslibet, sed peccatrices, & quas scriptura reprehenderat introducit: qui uerò bapti-
Matth. 1. zatum narrat, nullius facit mulieris mentionẽ. In Matthæo enim ut diximus nominatur Tha-
mar, quæ cũ socero fraude concubuit, & Ruth Moabitis nec de genere Israel: & Raab, quæ unde
sumpta sit scire nequeo: & coniunx Vriæ, quæ uiolauit mariti thorum. Quia enim Dñs noster
atq; Saluator ad hoc uenerat ut hominũ peccata susciperet, & eum qui nõ fecerat peccatũ, pro
2. Cor. 5. nobis peccatũ fecit Deus: propterea descendens in mundũ assumpsit peccatorũ hominũ uiuo-
sorum personã, & nasci uoluit de stirpe Salomonis, cuius peccata conscripta, & Roboam cuius
delicta ferunt̃ & de cæteris è quibus multi fecerunt malũ in cõspectu Dei. Quãdo uerò de laua-
3. Stirps non una post Dauidem. cro cõscendit, & secundus ordo esse describit̃, nõ per Salomonẽ, sed per Nathan nascit̃, qui eius
arguit patrẽ super Vriæ morte ortuq; Salomonis. Sed in Matthæo semper generationis nomẽ
adiungit̃: hic uerò penitus siletur. Scriptũ est enim ibi: Abrahã genuit Isaac: Isaac genuit Iacob:
Iacob genuit Iudã, & fratres eius: Iudas genuit Phares & Zarã de Thamar: & usq; ad finem, Ge-
nuit, semper apponit̃. In Luca uerò ubi de lauacro cõscendit Iesus, filius dicitur sicut putabatur
filius Ioseph: & in tam multa serie nominũ, excepto quòd putabatur filius Ioseph, generatiõis
nomẽ ascriptũ nõ est. In Matthæo nõ est scriptũ, Incipiebat: hîc uerò quia de baptismate cõscen
surus erat, Incipiebat, legitur, scriptura referente: Et ipse erat Iesus incipiens. Quando enim ba-
ptizatus est, & mysteriũ secũdæ generationis assumpsit, ut tu quoq; priorẽ natiuitatẽ destruas,
& in secunda regeneratione nascaris, tunc dicit̃ incepisse. Et quõ populus Iudæorũ quando e-
rat in Aegypto nõ habebat initiũ mensium: quando uerò egressus est ex Aegypto tunc dicitur
ad eum, Mensis iste initiũ mensium primus erit uobis de mensibus anni: sic qui necdũ est bapti
Post regeneratiõnẽ uerè esse incipimus. zatus, nec cœpisse narratur. Nec enim frustra additũ putemus ad id quod dicitur, Ipse erat Ie-
sus: quod sequitur, Incipiens. Sed & quod ait: Quasi annorũ triginta: considerandũ. Ioseph tri-
ginta annorũ erat quando dimissus ẽ uinculis, & interpretatus somniũ Pharaonis Aegypti ef-
Dominus Iesus ætatis suæ an. 30. baptizatus est & docere cœpit. fectus est princeps, ubertatisq; tempore triticũ congregauit, ut famis tẽpore haberet quod di-
stribueret. Ego puto quòd triginta anni Ioseph, in typo triginta annorũ præcesserint Saluato-
ris. Iste enim Ioseph non tale triticũ congregauit, quale in Aegypto ille Ioseph, sed triticũ uerũ,
atq; cœleste, ut tẽpore ubertatis tritico cõgregato haberet quod distribueret, cùm fames esset
missa in Aegyptum, non fames panis, nec sitis aquæ, sed fames audiendi sermonem Dei. Con-
Gen. 41. gregat de Prophetis, de Lege, de Apostolis, uerba abundantiæ: unde quando iam non scribun
Iosephi et Christi comparatio. tur libri, nec nouũ aliquod conficitur instrumentũ, nec mittuntur ab Apostolis ea quæ ab Iesu
in horrea Apostolorum fuerant comportata, hoc est in animas eorum, omniumq; sanctorum,
tunc distribuat & nutriat Aegyptum fame periclitantẽ, maximeq; fratres, de quibus scribitur:
Psal. 21. Narrabo nomen tuũ fratribus meis, in medio Ecclesiæ cantabo te. Habent & alij homines uer-
ba patientiæ: uerbaq; iudicij & reliquarũ uerba uirtutum: hoc est triticum quod Ioseph Aegy-
ptijs distribuit. Sed aliud est frumentum quod fratribus, id est discipulis suis distribuit de Ies-
sen terra, de ea quæ ad orientem respicit, triticum Euangelicum, triticum Apostolicum. De
hoc tritico debemus panes facere, ita tamen ut non commisceatur ueteri fermento, habea-
musq;

musq; panem nouum de scripturarum tritico, farinamq; commolitam in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est, Iesus autem plenus Spiritu sancto reuersus est: & de tentatione eius prima. CAP. IIII. HOMILIA XXIX.

QVando legis in Euangelio, Iesus aūt plenus Spiritu sancto reuersus est: & in Actibus Apostolorū, ubi dicit quòd repleti fuerint Spiritu sancto, uide ne æquales putes esse Apostolos Saluatori: sed & Iesum, & Apostolos & alium quemlibet sanctorū plenos Spiritu sancto cognosce secundum mensurā uasculi sui: & quō, uerbi gratia si uolueris dicere hæc uasa plena sunt uino uel oleo, non statim iudicas quod æquali mensura plena sint: siquidem aliud sextariū capere potest, aliud urnā, aliud amphorā: eodem modo & Iesus & Paulus pleni erant Spiritu sancto: sed multo uas Pauli minus erat uase Iesu, & tamē erat secundum mensurā suam utrumq; completū. Accepto itaq; baptismo, Saluator plenus Spiritu sancto, qui super eum in specie colūbæ de coelis uenerat, ducebatur à Spiritu. Quia enim quotquot Spiritu Dei ducuntur, hi filij sunt Dei, iste aūt extra omnes propriè filius Dei erat, ideo & ipsum oportebat Spiritu sancto duci. Siquidem scriptū est: Ducebatur aūt in desertū à Spiritu. Quadraginta diebus tentatur Iesus, & quæ fuerint tentamenta nescimus: quæ ideo forsitan prætermissa sunt, quia maiora erāt quàm ut literis crederent. Et si sic oportet dicere, sicut mundus capere nō poterat omnes libros si scripta fuissent quæ fecit & docuit Iesus: sic quadraginta dierū tentationes quibus tentatus est Dñs à diabolo, mundus ferre non poterat si scriptura docuisset. Sufficit nobis hoc tantùm scire, quòd quadraginta diebus in deserto fuerit & tentabatur à diabolo, & nō comederit quicquā in diebus illis. Mortificabat enim sensum carnis iugi continuoq; ieiunio: & cùm completi fuissent dies, esuriit. Dixit aūt ei diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. Dic, inquit, lapidi huic. Cui lapidi utiq; monstrabat diabolus quē uult panem fieri. Quænā est ista tentatio, ut rogato patre à filio panem, nec lapidē quod ne ipse quidem aduersarius uoluit uersipellis fallax, det lapidē pro pane? hoc est enim quod diabolus uoluit, ut lapis panis fieret: & nō potiùs, ut non in panem lapidem, sed hominē in lapidem uerteret, quē diabolus pro pane monstrauerat? Ego puto quòd usq; hodie lapidē diabolus ostendat, & hortetur singulos ad loquendū: Dic ut lapis iste panis fiat. Omni tentatione qua tentandi erant homines, primus secundū assumptionē carnis tentatus est Dñs. Tentatur aūt ob id, ut nos quoq; illo uincente uincamus. Obscurū sit fortè quod dico, nisi manifestius exēplo fiat. Si uideris hæreticos dogmatū suorum mendaciū pro pane comedere, scito lapidem eorū esse sermonē, quem monstrat diabolus. Neq; uerò existimes unū eum habere lapidem: habet plures lapides, de quibus à Matthæo introducitur loquens: Dic ut lapides isti panes fiant. Dixit & Marcion, & lapis diaboli ei factus est panis. Dixit Valentinus, & alius lapis ei est uersus in panē. Habuit & Basilides eiusmodi, & cæteri hæretici. Vnde sollicitè prouidendū, ne fortè diaboli lapidē comedentes, putemus pane uesci Dei. Alioquin quæ erat tentatio de lapide panē fieri, & à Saluatore comedi? Fingamus enim quòd diabolo proponente Dñs lapidē in panem uertit, & id quod uirtute sua ipse fecerat comederit, & satiarit esuriem: quænā esset ista tentatio, quæ uictoria diaboli, si hæc simpliciter scriberentur? Quæ ut diximus ratione perspecta & tentationē ostendunt fuisse si fierēt, & uictoriam quòd contempta sunt fieri. Simulq; monstratur istum panē qui de lapide fiat, nō esse uerbum Dei quod pascit hominē, de quo scriptū est: Nō in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo quod egredit per os Dei uiuet homo. Respondeo tibi ô uersipellis, & nequā qui me tentare nō metuis: alius est panis, sermo Dei qui uiuificat hominē. Simulq; uideamus quòd hæc loquatur nō filius Dei, sed homo, quē filius Dei dignatus est assumere: quasi de homine enim respondet, & dicit: Scriptū est, Nō in pane solo uiuit homo: ex quo manifestū, non Deū, sed hominem fuisse tentatū. Scripturæ sensum diligenter euentilans, reor inuenire me causam quare Ioannes tentationē Domini nō descripserit: sed tantū Matthæus, Lucas, & Marcus. Ioannes enim qui à Deo exordiū fecerat dicēs: In principio erat Verbū, & Verbum erat apud Deū, & Deus erat Verbum: nec poterat diuinæ generationis ordinē texere, sed tantummodo quod ex Deo & cū Deo esset expresserat adiecit: Et Verbū caro factū est. Porrò quia Deus tentari nō potest, de quo ei erat sermo, ideo tentari illū à diabolo nō introducit. Quia uerò liber generationis Iesu Christi deco in Matthæi Euāgelio narratur, & in Luca generatio eius describit, & in Marco homo est qui tentat, propterea eius fertur simile responsum, Nō in pane solo uiuit homo. Si igitur filius Dei Deus, pro te homo factus est, & tentat, qui natura homo es: nō debes indignari si fortè tentaris. Quòd si tentatus illū imitatus fueris qui pro te tentatus est, & omne uiceris tentamentū, habebis spem cū eo qui tunc homo fuit, nūc aūt homo esse cessauit. Nam si qui quondā homo erat, postquā tentatus est, & recessit ab eo diabolus usq; ad tēpus mortis, à mortuis resurgens ultrà nō moriet, omnis aūt homo morti subiacet: iste ergo qui nequaquā moritur iam nō est homo, sed

Act. 2.

Spiritus sanctus sine mensura super Christū effusus, sed super Apostolos aliosq; fideles secundū mensuram donationis Christi.

Rom. 5.

Baptismū mox excepit tentatio.

Tentationes.

Hæreticorū figmenta lapidibus comperat.

Deut. 8.

Quare Ioannes historiā de Christo tentato non descripserit.

Ioan. 1.

Desijt esse mortalis, sed nō desijt esse homo.

ſed Deus eſt. Si autẽ Deus eſt qui quondam homo fuit,& oportet te illi ſimilem fieri quando ſi-miles eius fuerimus,& uiderimus eum ſicuti eſt,te quoq; neceſſe erit deum fieri,in Chriſto Ieſu: cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum.Amen.

Tentatio Saluatoris ſecunda. CAP. IIII. HOMILIA XXX.

De regno Chriſti & Antichriſti.

TAm filio Dei, quàm Antichriſto regnandi ſtudiũ eſt. Sed Antichriſtus regnare deſiderat, ut occidat quos ſibi ſubiecerit: Chriſtus ad hoc regnat ut ſaluet. Et unuſquiſq; noſtrũ ſi felix eſt,regnatur à Chriſto,ſermone, ſapientia,iuſtitia,ueritate.Si aũt amatores uoluptatis ſumus magis quàm amatores Dei, regnamur à peccato,de quo Apoſtolus loquitur:Non ergo regnet peccatũ in ueſtro mortali corpore. Duo igitur reges certatim regnare feſtinant: peccati rex peccatoribus diabolus, iuſtitiæ rex iuſtis Chriſtus. Sciensq; diabolus ad hoc ueniſſe Chriſtum ut regnũ illius tolleret,& hi qui ſub eo erant, inciperẽt eſſe ſub Chriſto, oſtendit ei omnia regna mundi, & hominũ huius ſeculi, quomodo alij regnentur à fornicatione,alij ab auaritia, illi populari rapiantur cura, hi formæ capiantur illecebris. Neq; uerò arbitrandũ eſt,quòd regna ei mundi oſtendens, Perſarũ, uerbi gratia,regnum,Indorumq; monſtrauerit:ſed oſtendat ei omnia regna mundi,id eſt,regnũ ſuum quomodo regnaret in mundo,ut cohortans eum facere quod uolebat,inciperet etiã Chriſtũ habere ſubiectũ. Vis,inquit, in hominibus his regnare? Oſtendit innumerabiles hominum multitudines, quæ ſuo tenebantur imperio. Et reuera ſi miſeriã & infelicitatem noſtrã ſimpliciter uolumus confiteri, penè totius mundi rex diabolus eſt:unde & princeps iſtius ſeculi à Saluatore uocatur.Quod ergo dicit:Vides hos homines qui ſub meo regno ſunt: oſtendit ei in puncto temporis, hoc eſt in præſenti temporũ curſu,qui ad comparationẽ æternitatis puncti inſtar obtinet. Neq; enim neceſſariũ habuit Saluator, ut ei dignitates ſeculi iſtius & negotia monſtrarentur: ſtatim ut aciem luminũ ſuorum ad contemplandum uertit,& peccata regnantia,& eos qui regnarentur à uitijs conſpexit, & ipſum principem ſeculi diabolũ ſuperuenientem, atq; gaudentẽ in propriã perniciem, quia tantos ſub ſuo habebat imperio. Dicit ergo ad Dominũ diabolus. Ideo uenisti ut aduerſus me dimices, & tollas de imperio meo quos nunc ſubiectos habeo? Nolo cõtendas,nolo nitaris,ne habeas ullam in certando moleſtiã. Vnum eſt quod precor: procidens adora me,& accipe regnũ omne quod teneo. Verũ Dominus noſter atq; Saluator uult quidẽ regnare, & omnes gentes ſubiectas eſſe ut ſeruiant iuſtitiæ, ueritati, cæteriſq; uirtutibus: ſed uult regnare quaſi iuſtitia,ut abſq; labore regnet,ut nihil faciat indecorũ, & non uult abſq; labore ſubiectus diabolo coronari, nec ſic regnare cæteris,ut ipſe regnetur à diabolo. Vnde loquitur ad eum Ieſus. SCRIPTVM eſt: Dominum Deũ adorabis, & ipſi ſoli ſerues.] Hos, inquit, omnes propterea uolo mihi eſſe ſubiectos,ut Dominum Deum adorent,& ipſi ſoli ſeruiant. Hæc eſt cupido regni mei. Tu autem à me uis accipere peccata,quæ diſſoluturus ueni,quæ etiam à cæteris auferre deſidero. Scito atq; cognoſce me in hoc manere quod dixi, ut adoretur Dominus Deus ſolus,& hos omnes ſub meã facias m poteſtatẽ, meoq; regno ſubijciam: cui gaudeamus nos quoq; eſſe ſubiectos,& deprecemur Dominũ, ut regnans peccatũ in corpore noſtro mortificet, & regnet nobis ſolus Chriſtus Ieſus: cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen.

Rom. 6.

Deum adorandus, nõ dæmon malus aut idolũ.

De tertia tentatione Saluatoris. CAP. IIII. HOMILIA XXXI.

SCrutamini ſcripturas,ut & in his quæ putantur eſſe ſimplicia, reperiatis nõ minima ſacramenta. Scrutemur principiũ Euangelicę lectionis,quotquot hodie audiuimus,& id quod latebat,procedit in mediũ. Adduxit autẽ diabolus Ieſum in Hieruſalẽ. Hoc incredibile eſt, ut diabolus duceret filiũ Dei,& ille ſequeretur. Sequebatur planè quaſi athleta ad tentationẽ, ſponte proficiſcens. Non formidabat tentantem, neq; inſidias callidiſsimi pertimeſcebat inimici,& quodammodo loquebatur: Duc quo uis,tenta ut places. Ad tentandum ſponte me tribuo, ſuſtineo quæ ſuggeſſeris. Præbeo me in quibuſcunq; tentaueris, inuenies me in omnibus fortiorẽ. Adduxit ergo eum in Hieruſalem, & poſuit ſuper pinnam templi,& dixit: Si filius Dei es,mitte te deorſum. Adduxit eum in culmen ad ſummitatẽ tẽpli, & hortatur ut ſe inde præcipitet. Quòd cùm ille fraudulenter proponeret,& ſub oſtentatione gloriæ niteretur, dicebat Saluator,Scriptũ eſt: Non tentabis Dominũ Deum tuum. Simulq; cõſidera quomodo tentet diabolus. Non aliunde tentare audet, niſi de diuinis libris, & de pſalmis ſumens teſtimoniũ ait: Si filius Dei es,mitte te deorſum. Scriptũ eſt enim: Quia angelis ſuis mandauit de te,& in manibus tollent te,ne fortè offendas ad lapidem pedem tuũ.] Vnde tibi diabole hoc ſcire quòd iſta ſcripta ſunt? Nunquid legiſti Prophetas,uel diuina eloquia cognouiſti? Licet tu taceas,ego pro te reſpondebo. Legiſti nõ ut ipſe ex lectione ſanctorũ melior fieres,ſed ut ſimplicitate eos qui amici ſunt literæ interficias. Scis quia ſi de alijs ei uoluminibus loqui uolueris nõ decipies,neq; habere poterũt auctoritatẽ aſſertiones tuæ. Sic legit ſcripturas Marcion ut diabolus,ſic Baſilides, ſic Valentinus,ut cum diabolo dicerẽt Saluatori: Scriptũ eſt,quia angelis ſuis mandauit de te,

Ductus à Satana Chriſtus ſed uolens.

Pſal. 91.

Diabolus abutitur ſcripturis diuinis.

Heretici quo ſacras literas tractent.

& in

& in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuũ. Si quando testimonium de scriptura audieris, uide ne statim loquenti acquiescas, sed considera illum cuius sit, ac cuius sententiæ, cuius sit uoluntatis: ne fortè simulet sanctum se esse quod non est, & uenenis infectus hæreseos, sub ouis pelle lupus latitet, ne fortè loquatur in eo diabolus de scripturis. Quomodo autem diabolus per occasionem temporum de scripturis loquitur, sic è contrario Paulus pro utilitate eorum qui audiunt nòn solùm de scripturis, sed etiam de secularibus libris assumit testimoniũ, & ait: Cretenses semper mendaces, malę bestię, uentres pigri. Et rursum de alio: Ipsius enim & genus sumus. Necnon & de Comico: Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Sed neq; diabolus si de scripturis loquutus fuerit, poterit me hac occasione decipere: neq; Paulus, si de gentilibus literis aliquod exemplum sumpserit, quoquo modo me eloquio deterrebit. Ideo enim assumpsit Paulus uerba etiam de his quę foris sunt, ut sanctificet ea. Videamus ergo quid de scripturis diabolus loquatur ad Dominũ. Scriptum est enim: Angelis suis mandauit ad te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuũ. Vide quomodo & in ipsis testimonijs uersipellis est. Vult enim imminuere gloriam Saluatoris: quasi angelorum indigeat auxilio, offensurus pedem, nisi eorũ manibus subleuetur. Assumit testimoniũ, & interpretatur illud de Christo, quod non de Christo, sed de sanctis generaliter scriptũ est. Liberè quippe & tota confidentia contradico diabolo, super Christi persona hoc nõ posse intelligi. Neq; enim indiget angelorum auxilio, qui maior angelis, & melius ipsis hæreditatem consecutus & nomen. Nulli angelorum unquam dixit Deus: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Ad nullum eorum quasi ad filium loquutus: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem: sed ad filium propriè suum, de quo innumerabilia loquitur in Prophetis. Non indiget, inquam, angelorum auxilio filius Dei. Quin potius disce diabole, quòd nisi Iesus adiuuerit angelos, offendent pedem suum. Et si quis angelorum uisus est offendere, de quibus dudum lectum est, Quia angelos iudicabimus: ideo offendit, quia non extendit manũ suam ad Iesum, ut apprehensus ab eo non offenderet. Quoniam enim in propria uirtute confidens, non inuocas præsidium Iesu, offendis, & credere in Iesum Christum filium Dei noluisti. Vt autẽ scias quòd malè interpretatus est, & non de Christo, sed de sanctis intelligi quæ sequantur, ausculta. A ruina & dæmonio meridiano non Iesum Christum liberat Deus, sed sanctos. Lege nonagesimum psalmum, cuius principium: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli cõmorabitur: & inuenies hæc magis iusto uiro, quàm Dei filio cõuenire: Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, ad te autem nõ appropinquabit, ueruntamen oculis tuis uidebis, & retributionẽ aspicies peccatorũ: & reliqua: super personam iusti interpretans. Sed & sic quoq; peruersè afferens diabolus testimonia, ut assereret super Saluatore intelligi, silet & transit uersiculos qui contra se scripti sunt. Cùm enim dixisset: Angelis suis mandauit de te, & in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuũ, tacuit illud quod sequitur: Super aspidem & basiliscũ ambulabis, & conculcabis leonẽ & draconẽ. Quare diabole siles, nisi quod tu es basiliscus, tu es omniũ serpentium regulus nocentiora habens uenena quàm ceteri? Qui statim ut uideris aliquem, interficis, & aliam fortitudinem contrariam sociam tui assumis, quæ aspis appellaẽ, & uiro iusto subiecta est, & idcirco omnia taces. Tu es draco, tu es leo, de quibus scribitur: Super aspidem & basiliscum calcabis, & conculcabis leonem & draconẽ. Sed licet tu taceas, nos qui scripturas rectiùs legimus, scimus habere nos potestatem conculcandi te, & datam nobis hanc dinonẽ, non solùm in ueteri Testamento, sicut nunc cantatur in psalmo, sed etiã in nouo, Saluatore dicente: Ecce do uobis potestatẽ calcandi super serpentes & scorpiones, & omnẽ uirtutem inimici, & nihil uobis nocebunt. Sumamus arma tanta potestate firmati, & uniuersa faciamus: ut per conuersationem nostram leonem conculcemus & draconem. Porrò ut scias quomodo conculcetur leo, & conteratur draco, Pauli epistolam lege, in qua asserit conculcari peccatores filio Dei. Sicut ergo qui peccator est conculcatur filio Dei, sic è contrario qui iustus est, conculcat leonem & draconem, & omnem uirtutem inimici conculcat in nomine Iesu Christi: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Tit. 1. — *Act. 17.* — *1. Cor. 15.*

Diabolus quo detorqueat scripturas.

Heb. 1. — *Psal. 2.*

Angelorũ auxilio non indiget Christus.

Lucæ 10.

De eo quod scriptum est: Reuersus est Iesus in uirtute spiritus: usq; ad eum locum ubi ait: Et omnium oculi erant in synagoga intendentes in eum.

CAP. IIII. HOMILIA XXXII.

PRimum quidem Iesus plenus Spiritu sancto reuersus est à Iordane, & agebatur in spiritu in deserto diebus quadraginta, cùm tentareẽ à diabolo, quia adhuc ui certaturus erat aduersus eum, & semel, & bis, non cum additamento aliquo Spiritus ponitur. Quando uerò tres tentationes quas scriptura cõmemorat pugnando superauit, quid de spiritu signãter cauteq; ponatur ait: Et reuersus est Iesus in uirtute spiritus. Virtus addita est, quia conculcauerat draconem, & tentatorẽ cominus uicerat. Reuersus est ergo Iesus in uirtute spiritus in Galilæam

terram, & fama exiit per omnem regionẽ de eo: & ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Caue ne beatos illos tantū iudices, & te arbitreris priuatū esse doctrina. Si uera sunt quæ scripta sunt, non solùm tunc in congregationibus Iudæorum, sed & hodie in hac congregatione Dn̄s loquitur: & non solùm in hac, sed etiā in alio cœtu, & in toto orbe docet Iesus. quærens organa per quę doceat. Orate, ut me quoq; compositū ad canendū, aptumq; repe riat. Sicut enim quærit omnipotens Deus Prophetas eo tempore quo prophetia mortales indi gent, & inuenit, uerbi gratia, Esaiā, Hieremiam, Ezechielẽ, Danielem, sic quęrit Deus organa per quæ doceat sermonẽ suum, uel erudiat populos in synagogis eorū, & glorificetur ab omnibus. Nunc magis glorificatᷣ ab omnibus Iesus, quàm illo tẽpore quo tantū in una prouincia cognoscebatur.

Dominus Iesus etiam nunc loquitur & docet in Ecclesia per sua organa.

Deinde uenit Nazareth ubi nutritus fuerat, & ingressus iuxta morẽ in synagogam die sabbatorū surrexit legere, & datus est ei liber Prophetæ Esaiæ, & reuoluẽs librū, inuenit locū ubi erat scriptū: Spiritus Dn̄i super me, propter quod unxit me. Non fortuitu reuoluit librum, & apud se uaticinans reperit lectiones, sed & hoc prouidentiæ Dei fuit. Sicut enim scriptū est, In laqueū non cadit passer sine uoluntate patris: & quia capilli capitis Apostolorum omnes numerati sunt: sic forsitan & hoc quod Esaiæ potissimùm liber inuentus est: & lectio non alia, sed hæc quę Christi mysteriū loquebatur: Spiritus Domini super me, propter quod unxit me. Christus est enim qui ista cõmemorat, non ut liber & casu uenisse arbitrandum est, sed prouidentia, & dispensatione Dei. Quæ sunt igitur quæ in Propheta loquebatur, & postea de se ipse in synagoga personet, cõtemplemur. Euangelizare (ait) pauperibus misit me. Pauperes, nationes significant. Isti enim erant pauperes, nihil omnino possidentes, non Deum, non Legem, non Prophetas, non iustitiam, reliquasq; uirtutes. Ob quā causam misit eum Deus, ut pauperibus nunciaret, Prædicare captiuis remissionem. Captiui nos fuimus, quos tantis annis uinxerat Satanas, habens captiuos sibiq; subiectos. Venit Iesus prædicare captiuis remissionem, & cæcis ut uiderẽt. Sermone quippe, & prædicatione doctrinæ eius, cæci uident. Prædicatio ergo remissionis intelligatur nõ solùm super captiuis, sed etiā super cæcis. Emittere confractos in libertatẽ.] Quid ita fractū, atq; collisum fuit, ut homo qui à Iesu dimissus est & sanatus? Prædicare annū Domini acceptum.] Iuxta simplicem intelligentiā aiunt uno anno Saluatorem in Iudæa Euangelium prædicasse, & hoc esse quod dicitur: Prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis: nisi fortè quiddā sacramenti in prædicatione anni Domini diuinus sermo significat. Futuri sunt enim alij dies, nõ tales quales nunc in mundo cernimus. & menses alij, & Calendarum ordo diuersus. Sicut igitur ista alia, sic annus Domini futurus est placens. Ista autẽ omnia prædicta sunt, ut post uisionẽ ex cæcitate, post libertatẽ ex uinculis, post sanitatẽ à diuersis uulneribus ueniamus ad annum Domini acceptū. Cùm enim hæc legisset Iesus, inuoluens librum reddidit ministro & sedit, & omniū oculi erant in synagoga attendentes in eum.] Et nũc si uultis, in hac synagoga cœtuq; possunt oculi uestri attendere in Saluatorẽ. Cùm enim principalẽ cordis tui direxeris aciem ad sapientiā & ueritatẽ, Deiq; unigenitū contemplandum oculi tui intuentur Iesum. Beata cõgregatio, de qua scriptura testatur, quòd omniū oculi erant attendentes in eum. Quàm uellem istum cœtum simile habere testimonium, ut omnium oculi, & catechumenorum, & fidelium, & mulierum & uirorum, & infantium non corporis oculi, sed animę aspicerent Iesum. Cùm enim respexeritis ad eum, de lumine eius & intuitu clariores uestri uultus erunt, & dicere poteritis: Signatum est super nos lumen uultus tui Domine: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

In schola Nazarethana Christus Esaiæ cap. 61. legit & exposuit.

Matth. 10.

De officio et beneficijs Christi.

Esa. 61.

Pauperes Ethnici.

Irenæus etiam hac in re lapsus est.

Psal. 4.

De eo quod scriptum est: Vtique dicitis mihi parabolam istam: & cætera: usq; ad eum locum ubi ait: Sed nullus eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

HOMILIA XXXIII.

IN Capharnaū quantum ad lucem historiæ pertinet, necdum moratus est Iesus, nec aliquod in ea signū fecisse describitur, quippe in qua nõ fuit. Porrò antequā uenitet in Capharnaū, in patria sua, hoc est in Nazareth, fuisse signatur. VTIQVE dicitis mihi parabolā istam: Medice cura teipsum. Quæcūq; audiuimus facta in Capharnaū, fac & hîc in patria tua.] Vnde puto aliquid in sermone præsenti latitare mysterij, & Nazareth in typo Iudæorū, Capharnaum in typo præcessisse gentiū. Sciens itaq; Iesus quòd non haberet in patria sua honorẽ, nec ipse, nec Propheta nec Apostoli, noluit ibi prædicare, sed prædicauit in gentibus, ne sibi à patrię suæ hominibus diceretᷣ: Vtiq; dicitis mihi parabolā istā, Medice cura te ipsum. Erit eñ tẽpus, quando dicturus sit populus Iudæorū: Quæcūq; audiuimus facta in Capharnaū apud gentes signa atq; portẽta, fac & apud nos in patria tua. Quæ ostendisti uniuerso orbi, ostende & nobis. Prædica sermonẽ tuū populo Israel, ut saltem cùm intrauerit plenitudo gentiū, tunc omnis Israel saluus fiat. Quamobrẽ mihi uidetur consequẽti ordine Nazarenis interrogantibus respondisse Saluator: Nemo Propheta acceptus est in patria sua. Et puto plus iuxta sacramentū quàm iuxta literam

Rom. 11.

Propheta non est ἄτιμος nisi in patria sua.

ram uerũ esse quod dicitur, licet Hieremias in Anatoth patria sua nõ fuerit acceptus, & Esaias, quæcunq; fuit patria illius, & reliqui Prophetæ: sed magis mihi u'detur sic intelligi, ut dicamus patriam fuisse omniũ Prophetarum, populum circumcisionis, & hanc nõ recepisse Prophetas & eorũ uaticinia: porrò nationes quæ longè fuerant à Prophetis, & eorum notitiam non habebant, suscepisse uaticiniũ Iesu Christi. Nemo est ergo Propheta acceptus in patria sua, hoc est in populo Iudæorũ. Nos autem qui eramus alieni à testamento & peregrini à promissionibus, totos Prophetas corde suscepimus, magisq; habemus Mosen & Prophetas de Christo prædicantes, quàm illi qui ex eo quòd non susceperunt Iesum, nec illos susceperunt qui de illo annunciauerant. Vnde ad id quod dixerunt: Nemo Propheta acceptus in patria sua: & aliud adiungit:

IN ueritate enim dico uobis, quia multæ uiduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quando clausum est cœlũ annis tribus, & mensibus sex.] Quod dicit tale est. Helias propheta erat, sed erat in populo Iudæorũ. Sed quando mirabile quid facturus erat cùm essent plures uiduæ in Israel, reliquit eas, & uenit ad uiduam in Sareptã Sidoniæ ad gentilem mulierculam, figuram futuræ rei explicãs, quia occupante fame non panis, neq; siti aquæ, sed fame audiendi sermonem Dei, uenit ad uiduam, de qua & Propheta testatur dicens: Multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirũ. Et cùm uenisset, panem illius & alimenta multiplicat. Tu eras uidua in Sarepta Sidoniæ è cuius finibus Chananæa mulier egreditur, & cupit sanari filiam suã, & propter fidem meruit accipere quod petebat. Multæ ergo uiduæ erant in populo Israel, sed ad nullam earum missus est Helias nisi in Sarepta ad mulierẽ uiduam. Sed & aliud ad eundem sensum pertinens loquitur: Multi erant leprosi in Israel in diebus Helisæi Prophetæ, & nemo eorũ mundatus est nisi Naaman Syrus, qui unq; non erat ex Israel. Considera usq; ad præsentẽ diem multos leprosos in Israel secundũ carnem, uide è contrario lepræ squalore perfusos, atq; spiritali Helisæo Domino nostro & Saluatore, te aũt purgari baptismi sacramento, & dici ad te, Surge & uade in Iordanem, & laua te, & restituetur tibi caro tua. Surrexit Naaman & abijt, & locutus impleuit mysterium baptismi, & facta est caro eius quasi caro pueri, qui in lauacro regenerationis ortus fuerit in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Esa. 54. *4. Reg. 5.*

De eo quod scriptum est: Magister quid boni faciens uitam æternã possidebo: usq; ad eũ locũ ubi ait: Vade & tu fac similiter. CAP. X. HOMILIA XXXIIII.

CVm multa in Lege præcepta sint, hæc tantùm Saluator in Euãgelio posuit quæ quondã cõpendio ad æterna obedientes duceẽt. Ad id enim respicit quod Legis doctor initio gauerat eum dicẽs: MAGISTER quid faciens uitã æternã possidebo?] Quæ lectio secundum Lucã hodie uobis recitata est: respondit: IN Lege quid scriptũ est? Quõ legis? Diliges Dñm Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota uirtute tua, & ex tota mente tua, & proximum tuum tanquã teipsum. Ac deinde, Bene (ait) respondisti: hoc fac, & uiues.] Haud dubium quin sempiternã uitam hoc faciendo accepturus sis, de qua & Legis doctor interrogauerat. Simulq; perspicuè docemur in Legis præcepto, ut diligamus Deũ. In Deuteronomio scriptum est: Audi (inquit) Israel, Dñs Deus tuus, Deus unus est. Et, Diliges Dominũ Deum tuũ ex tota mente tua: & reliqua: & proximum tuum quasi teipsum. Et Saluator super his testatus est dicens: IN his duobus mandatis tota Lex pendet & Prophetæ.] Volente aũt doctore Legis iustificare semetipsum & ostendere quòd nemo sibi esset proximus, atq; dicente: Quis est proximus meus: intulit Dominus parabolam cuius exordium est: Homo quidã descendebat de Hierusalem in Hiericho: & reliqua: & docet nullius fuisse proximũ descendentem, nisi illius qui uoluerit custodire præcepta, & præparare se, ut sit proximus omni homini qui auxilio indiget. HOC enim est quod post parabolam in fine ponitur: Quis de his tribus uidetur tibi proximus esse eius qui in latrones incidit? Nec enim sacerdos, nec Leuites proximi eius fuerũt, sed ut ipse quoq; Legis doctor respondit, ille qui fecit misericordiam, proximus eius fuit. Vnde & à Saluatore dicitur, Vade, & tu fac similiter.] Aiebat quidam de presbyteris uolens parabolã interpretari, hominẽ qui descendit esse Adam: Hierusalem, paradisum: Hiericho, mundum: latrones, contrarias fortitudines: sacerdotem, legem: Leuitẽ prophetas: Samaritẽ, Christum: uulnera uerò inobedientiam: animal, corpus Domini: pandochium, id est, stabulum quod uniuersos uolentes introire suscipiat, Ecclesiam interpretari: porrò duos denarios, patrem & filium intelligi: stabularium, Ecclesiæ præsidem cui dispensatio credita est. De eo uero quòd Samarites reuersurũ se esse promittit, secundũ Saluatoris figurabat aduentũ. Hæc cùm ratione abstiter pulchreq; dicantur, non est tamen existimandum quod ad omnem hominem pertineant. Neq; enim omnis homo descendit de Hierusalem in Hiericho, nec uniuersi propterea in præsenti seculo cõmorantur, licet ille qui missus est, propter perditas oues uenerit domus Israel. Homo igitur qui de Hierusalem descendit in Hiericho, quia uoluit ipse descendere, propterea in latrones incidit. Latrones autem nulli sunt alij, nisi de quibus Saluator ait: Omnes qui ante me uenerũt, fures fuerunt & latrones

Ex Lege quæ/dam repetierit Christus. *De iustificatio/ne legis.* *Deut. 6.* *Matth. 22.* *Luc. 10.* *Allegorica pa/rabolæ de Sa/mar. explana/tio.* *Alia expositio de homine pec/cante.* *Ioan. 10.*

trones. Veruntamen non incidit in fures, sed in multo furibus nequiores latrones, qui descendentem eum de Hierusalem, cùm incidisset in illos, spoliauerunt, & imposuerũt ei plagas. Quæ sunt plagæ? quæ uulnera quibus uulneratus est homo? Vitia, atq; peccata. Deinde quia latrones qui nudauerant eum, & uulnerauerãt, non assident nudo, sed plagis rursus impositis relinquunt eum, idcirco scriptũ est: Spoliantes eum, & uulnera apponentes abierũt eo nõ mortuo, sed semineće. Factũ est autem ut in eadẽ uia primus sacerdos, deinde Leuites descenderent, qui forsitan alijs hominibus bona quædã fecerant, non tamẽ huic, qui descenderat ab Hierusalem in Hiericho. Hunc enim uidit sacerdos, puto Lex uidit: Leuites, ut reor sermo propheticus. Et eùm uidissent reliquerunt, & transierunt. Seruabat quippe semineće prouidentia ei qui fortior erat Lege & Prophetis, Samaritano uidelicet qui interpretatur Custos. Iste est qui nõ dormitat,

Christus Samaritã dictus. neq; dormit custodiens Israel: propter semineće profectus est iste Samaritanus nõ de Hierusalẽ in Hiericho, sicut sacerdos & Leuita descendens: aut si descendit, idcirco descendit, ut saluaret,

Ioan. 8. custodiretq; moriturum. Ad quem locuti sunt Iudæi: Samaritanus es tu & dæmonium habes. Qui cùm negasset se habere dæmoniũ, Samaritẽn negare se noluit. Sciebat enim se custodem. Itaq; cũ uenisset ad semineće, & uidisset eum in suo sanguine uolutari, misertus accessit ad eum, ut fieret eius proximus. Ligauit uulnera, infudit oleũ uinõ mixtũ: neq; dixit quod in Propheta

Esa. 1. legitur, Nõ est malagma imponere, neq; oleum, neq; alligaturas. Iste est Samaritanus, cuius cura & auxilio omnes qui malè habent indigent. Huius uel maximè Samaritani indigebat auxilio qui de Hierusalẽ descendẽs inciderat in latrones: & uulneratus ab eis, semianimis fuerat derelictus. Vt aũt scias quod iuxta prouidentiã Dei Samarites iste descenderit ut curaret eum qui inciderat in latrones, manifestò doceberis ex eo quod secum habebat alligaturas, secũ oleum, secum uinum. Quæ quidem ego puto non propter istum unum semineće, sed propter alios quoq; qui ob uarias causas fuerant uulnerati, & indigebant alligaturis, & oleo, & uino, secum

Psal. 104. portasse Samaritẽn. Habebat oleum de quo scriptum est: Vt exhilaret faciem in oleo: haud dubium quin eius qui curatus fuerat, oleo etiam tumores uulnerũ sedarentur. Sed & uino mundat uulnera, asperitatis aliquid admiscens: eumq; qui fuerat uulneratus imposuit iumento, id

Esa. 53. est proprio corpori, iuxta id quod est hominẽ dignatus assumere. Iste Samaritanus peccata no-

πανδοχεῖον Ecclesia. stra portat, & pro nobis dolet, portat semineće, inducit in pandochion, id est, in Ecclesiam, quæ omnes suscipit, & nulli auxilium suum denegat, ad quam cunctos prouocat Iesus dicens: Veni-

Matth. 11. te ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam uos. Et postquã induxit eum non statim recedit, sed uno die in stabulo cum semineće perseuerat, & curat uulnera nõ solùm in die, uerum etiam in nocte, reliquã sollicitudinem suam & industriam tribuens. Cumq; uellet mane proficisci, de probato argento suo, de probata pecunia sua tollit duos denarios, & onerat stabularium, haud dubium quin angelum Ecclesiæ, cui præcipit ut diligenter curet eum, & ad sanitatem usq; perducat, quẽ pro angustia temporis etiam ipse curauerat. Duo denarij notitia mihi uidetur esse patris & filij, & scientia sacramenti, quomodo pater in filio, & filius in patre sit, qui uelut mercedes donantur angelo, ut diligentius curet sibi hominẽ commendatum: & promittitur ei quicquid de suo in medelã seminecis expenderit, illicò esse reddendũ. Verè Legis & prophetæ custos animarum iste uicinior, qui fecit misericordiã ei qui inciderat in latrones, & proximus eius apparuit non tam sermonẽ quàm opere. Quia ergo possibile est iuxta illud quod sequitur, imitari nos Christum, & misereri eorum qui inciderant in latrones, accedere ad eos, ligare uulnera, infundere oleum & uinũ, imponere super proprium iumentũ, & ferre onera ipsorum, propterea ad talia nos cohortans filius Dei, non tam doctori Legis quàm nobis quoq; omnibus loquitur: Vade & tu fac similiter. Quæ si similiter fecerimus, uitam consequemur æternam in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

De eo quod scriptum est: Quando uadis cũ aduersario tuo: & cætera, usq; ad eum locũ ubi ait: Et nouissimũ minutũ reddes. CAP. XII. HOMILIA XXXV.

NIsi esset nobis naturã insitũ id quod iustũ est iudicandi, nũquã Saluator diceret: Quare aũt & à uobismetipsis non quod iustũ est iudicatis? Verùm ne ad probationẽ huius sententiæ longiùs euagemur, maximè cùm multa difficiliora huic capitulo subnexa sint, tantũ superbos significasse sufficiet. Quin potiùs animarũ nostrarum ad Deũ uela pandamus,

Matth. 5. deprecemurq; aduentũ sermonis eius, ut interpreteẽ parabolã de qua scribitur: QVANDO uadis cum aduersario tuo ad principem, in uia da operam, ut liberes te ab eo, ne fortè tradat te iudici, & iudex tradat te exactori, & in carcerẽ mittaris. Amen dico tibi nõ inde exies, donec no-

Personæ. uissimum minutum reddas.] Quatuor personas poni uideo, aduersarij, principis, iudicis, exa-

Ibidem. ctoris, & quia uidetur Euãgelista Matthæus simile quid locutus in eo quod ait: Esto beneuolus aduersario tuo dum es in uia cũ eo: quæro utrùm idem sensus sit, an aliqua sit uicinia, siquidẽ apud Matthæum una persona prætermissa sit, & alia immutata. Prætermissus est princeps, &

pro exactore minister insertus: aduersarius uerò, & iudex similiter ab utroq; sunt positi. Imus
itaq; cum aduersario nostro ad principem, & oportet nos, dum adhuc in uia sumus, fortiter la-
borare, ut liberemur ab eo. Quoniam ambiguum quippe uerbum est, & potest tam ad princi-
pem quàm aduersarium, referri: Ne fortè tradat te, siue aduersarius, siue princeps iudici, & iu-
dex tradat te exactori, & nõ inde exies, donec nouissimũ minutum reddas pro quo Matthæus
ait: Donec reddas nouissimũ quadrantẽ. Verbum uerò nouissimũ uterq; scribit: discrepate au
tem sunt uisi, quòd hic Quadrantẽ, ille Minutum posuit: quædam mihi sunt secretiora tangen-
da, ut intelligamus alium esse aduersariũ, alias tres personas, id est, principem, iudicem, exacto
rem. Legimus (si tamen cui placet huiuscemodi scripturam recipere) iustitiæ & iniquitatis ange
los super Abrahæ salute & interitu disceptantes, dum utræq; turmæ suo eum uolunt cœtui uen
dicare. Quod si cui displicet, transeat ad uolumẽ quod titulo Pastoris scribitur, & inueniet cun
ctis hominibus duos adesse angelos: malum qui ad peruersa exhortatur, & bonũ qui ad opti-
ma quæq; persuadet. Scribitur alibi, quòd assistant homini siue in bonam, siue in malam par-
tem duplices angeli. De bonis etiam Saluator meminit, dicens: Angeli eorum semper uident fa
ciem patris mei qui in cœlis est. Simul quære utrùm paruulorũ in Ecclesia semper uideant an-
geli faciem patris, & aliorum angeli non habeant libertatem uultum patris attendere. Neq; e-
nim sperandum est, omnium angelos uidere faciem patris qui in cœlis est. Si fuero de Ecclesia,
quamuis minimus sim, habet libertatem angelus meus & fiduciam semper uidere faciem pa-
tris mei qui in cœlis est. Si autẽ forinsecus, nec de illa Ecclesia quæ non habet maculam aut ru-
gam, aut quid istiusmodi, & ipsa re probor alienus esse à tali congregatione, nõ habet fiduciam
angelus meus respiciendi uultum patris mei qui in cœlis est. Quam ob causam angeli pro bo-
nis soliciti sunt, scientes quòd si nos bene gubernauerint, & ad salutem usq; perduxerint, ha-
beant etiam ipsi fiduciam uidendi faciem patris. Quomodo enim si per curam eorum & indu-
striam salus hominibus comparatur, faciem patris semper attendunt: sic si per negligentiam
eorum homo corruerit, etiam sui periculi rem esse non nesciunt. Et sicut bonus episcopus, & o-
ptimus Ecclesiæ dispensator scit sui meriti esse atq; uirtutis, si oues gregis sibi crediti fuerint cu-
stoditæ, ita intellige & de angelis. Ignominia angelo est si homo illius creditus fuerit, & pecca-
uerit: ut è contrario gloria est angelo si creditus sibi saltẽ minimus in Ecclesia fuerit. Videbunt
enim non aliquando, sed semper, faciem patris qui est in cœlis, cùm alij semper nõ uideant. Se-
cundum meritũ enim eorum quorũ angeli sunt, aut semper aut nunquam, uel parum, uel plus,
faciem Dei angeli contemplabuntur. Cuius rei ad liquidum notitiã Deus nouerit, & si quis (li-
cet rarò) fuerit inuentus quẽ Christus illuxerit. Videamus ergo primũ quis sit aduersarius cum
quo iter faciamus. Semper nobiscum est, aduersarius. Infelices nos, atq; miserabiles. Quoties-
cunq; peccauerimus, aduersarius noster exultat, sciens quoniam habet facultatem apud prin-
cipem seculi huius, qui se miserat, exultandi & gloriandi, eò quòd aduersarius (uerbi gratia)
huius, uel illius, eum fecerit principi seculi huius esse subiectum per talia totq; peccata, per hoc
illudq; delictum. Euenit autem interdum, ut si quis fuerit præparatus armatura Dei & ex omni
parte se texerit, conetur quidem aduersarius uulnus inferre, sed facultatem non habeat percu-
tiendi. Semper nobiscum aduersarius graditur, nunquã nos deserit, quærit occasionem insidia-
rum, si quo modo nos subuertere queat, ut in principali cordis nostri malam subijciat cogita-
tionem. Quando uadis ad principem. Quisnã iste princeps est? Quando diuidebat altissimus
gentes, quando disseminabat filios Adam, statuit terminos nationũ secundum numerũ ange-
lorum Dei, & facta est portio Domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Igi-
tur principibus, id est, angelis, ab exordio terra diuisa est. Daniel quippe manifestiùs quos Mo
ses angelos nominarat, principes esse testatur, dicens: Princeps regni Persarũ, & princeps regni
Græcorum, & Michael princeps gentium. Et unusquisq; nostrûm secum habet aduersarium co
hærentẽ, cuius opus est ducere nos ad principem, & dicere: O princeps, uerbi gratia, regni Per-
sarum, iste qui subter erat ubi, eum ut opus fuerat custodiui: nullus enim de reliquis principi-
bus ad se potuit transducere, ne ille quidẽ, qui ad hoc se uenisse iactabat, ut de cunctis hæredita
tibus Persarũ, siue Græcorũ, omniumq; nationũ raperet homines, & hæreditate Dei faceret esse
subiectos. Christus dominus noster omnes principes uicit, & terminos eorũ transiẽs captiuos
populos ad se transtulit in salutem. Et tu de parte alicuius principis eras, uenit Iesus & rapuit
te de potestate peruersa, & Deo patri obtulit. Aduersarius ergo noster ambulat, ducens nos ad
principem suum. Vnde ego credens omnia scripturarũ uerba habere rationẽ, non puto frustra
Iudicẽ apud Græcos cũ articulo positũ, qui singularitatis significator est, Principem uerò sine
articulo scriptũ esse simpliciter. Quando uadis cũ aduersario tuo. Signãter ait, Tuo. Neq; enim
omnes omnium sunt aduersarij, sed singuli singulos habent, qui ubiq; eos sequantur, & sint co
mites. Quando uadis cum aduersario tuo ad principem. Non cum articulo Principem posuit,
ne certum uideretur ostendere, sed sine articulo, ut è pluribus unũ esse monstraret: quod apud

Ibidem.

Angelorum bonorum & malorum de salute Abrahæ cõcertatio.

Matth. 18.

De Angelis.

Ephes. 5.

Aduersarius.

Princeps.

Deut. 32.

Dan. 10.

Græcos magis intelligitur. Vnusquisque enim nostrûm, non habet propriũ principem. Qui Syrus est, sub Syrorum principe est, & unusquisque sub suo principe gentis est: si tamẽ hucusque processisse me sufficit, & ab hac disputatione ad aliam transire maiorem, ut cæteras quoque gentes
Num. 11. etiam cõmemorem. Vnde dicitur: Videte Israel secundũ carnem. Prudenti cœpisse, dixisse est: liceat & hoc in populo cœpisse sermonem. Qui te uult, inquit, ducere ad principem suum, & ab alio principe conducere, quando uadis cum aduersario tuo ad principem, in uia da operam ut libereris ab eo. Nisi omni studio laboraueris, dum adhuc uiam carpis, antequam ingrediaris ad principem priusquam princeps tradat te iudici ab aduersario præparatum, postea frustra conaberis. Da ergo operam, ut libereris ab eo, siue à principe ad quẽ te trahit aduersarius. Da operam ut habeas sapientiam, iustitiam, fortitudinem, atque temperantiam, & tunc complebitur: Ecce homo, opera eius ante faciem suam. Nisi dederis operam, non poteris aduersarij pactum infringere, cuius amicitia est in Deum. Quando uadis cum aduersario tuo ad principem, in uia da operam. Latitat in hoc loco nescio quid, & secretum est, In uia da operã. Saluator ait:
Ioan. 14. Ego sum uia, ueritas & uita. Si dederis operã ut libereris ab aduersario, esto in uia: & cùm steteris in eo qui dicit: Ego sum uia: stetisse non sufficit, sed da operam ut libereris ab aduersario. Nisi dederis operam ut ab aduersario libereris, quæ te sequantur ausculta. Trahit te ad iudicem
Rei trahuntur ad iudicis tribunal. aduersarius, siue princeps cùm te susceperit ab aduersario trahit te ad iudicem. Quàm elegans uerbum, Trahit, ut ostendat quodammodo retractantes & nolentes ad condemnationem trahi, & ire compelli? Quis enim homicida concito gradu pergit ad iudicem? quis gaudens ad condemnationem suam ire festinat, & non inuitus trahitur, ac repugnans? Scit enim se ad hoc ire, ut sententiam mortis accipiat. NE fortè trahat te ad iudicem.] Quis putas iste iudex est? Ego nescio alium iudicem nisi Dominum meum Iesum Christum, de quo alibi dicitur: Et sta-
Matth. 25. tuet oues à dextris, hœdos autem à sinistris. Et iterum: Qui confessus fuerit me, confitebor & e-
Iudex. go eum coram patre meo qui in cœlis est. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo
Exactor. eum coram patre meo qui in cœlis est. Trahat te ad iudicẽ, & iudex tradat te exactori.] Vnusquisque nostrûm per singula peccata damnũ sustinet, & iuxta qualitatẽ rationẽque delicti, damni magnitudo reputatur. Debeo aliquod de scripturis afferre testimoniũ super damno, mulctaque pecuniæ. Alius damnum sustinet quingentorum denariorum, & debet eos, alius quinquaginta denarijs condemnatur: quæ summa ambobus à creditore conceditur. Porrò alius, sicut scri-
Matth. 18. ptura dicit: Oblatus est ei unus qui debebat decem millia talenta, decem millibus talentorum condemnatur. Et quid me necesse est plura persequi? Vnusquisque pro qualitate & quantitate peccati, diuersam mulctæ sententiam expendit. Si parum est quod peccas, ferieris damno minuti, ut Lucas scripsit, ut uerò Matthæus, quadrantis. Veruntamen etiam necesse est hoc ipsum quòd extinsti debitor, soluere. Non enim inde exies nisi & minima quæque persolueris. Qui uerò fidelis est, nullo damno percutitur, sed quotidie ditatur. Totus enim mundus diuitiarum eius est. Infidelis autem nec obulum habet. Alius damnatur denario, alius mna, alius talento. Est quæsitor huius negotij, qui mensuras uniuersorum nouerit peccatorum. Hoc delictum talento condemnatur: illud peccatum mulctam istiusmodi meretur. Scriptum est enim: Cùm autem cœpisset facere rationem. Supputanda est omnibus nobis gratia. Non est aliud tempus faciendæ rationis nisi tempus iudicij, quando liquidò cognoscetur quid nobis creditum est, & quid lucri, quidúe detrimenti fecerimus, quis nostrûm acceperit mnam, quis unum talentum,
Matth. 25. quis duo, quis quinque. Necesse non est plura indicare, cùm hoc in cõmune dixisse sufficiat, reddituros nos esse rationem: & si debitores inuenti fuerimus trahi ad iudicem, & à iudice exactori tradi. Singuli exactores proprios habemus: omnis uerò multitudo pluribus traditur, secun-
Esa. 3. dum id quod in Esaia scriptum est: Populus meus, exactores uestri spoliant uos, & qui potentes sunt dominantur uestri. Dominantur exactores, si debuerimus aliquid. Si autem habueri-
Rom. 13. mus fiduciam, & fronte libera uixerimus, seruabo præceptũ libens: Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum, cui timorem, timorem, cui uectigal, uectigal, cui honorem, honorem. Si omnibus uniuersa reddidero, uenio ad exactorem, & intrepida mente respondeo. Nihil tibi debeo. Venit exactor ad deposcendum, resisto ei. Scio enim quòd si nihil debuero, in me non habet potestatẽ. Quod si debitor fuero, mittet me exactor meus in carcerẽ illo ordine qui prædictus est. Aduersarius enim me ducit ad principem, princeps ad iudicem, & iudex tradet me exactori, & exactor mittet in carcerem. Quæ est lex carceris istius? Non egredior ex eo, neque me exactor patitur exire, nisi debitum omne persoluero. Non habet exactor potestatẽ, ut mihi saltem quadrantem, uel minimam portionem ualeat concedere: unus est, qui debitoribus nõ ha-
Luc. 7. bentibus unde persoluant, potest concedere. Accessit, inquit, ad eum unus qui debebat quingentos denarios, & alius quinquaginta: & cùm non haberent unde redderent ambobus donauit. Qui donauit, dominus est: iste uerò qui exactor est, non est dñs, sed à domino ad exigenda debita præpositus. Nõ fuisti dignus ut tibi quingenti, siue quinquaginta denarij donarentur, nec

audire

audire meruisti, Dimissa sunt tibi delicta tua:sed mitteris in carcerem, & ibi exigeris per laborem & opera,siue per pœnas atq; supplicia & non inde exies nisi reddideris quadrantē, uel nouissimum minutum,quod Grecè Tenue dici potest.Peccata autem nostra pinguia sunt. Scribitur enim:Incrassatum est enim cor populi huius. Aut comparatione maioris,tenue atq; subtile.Beatus est igitur,primum qui non peccat , secundò ut in collatione aliquis saltem tenoe peccatum habeat.Et inter ipsa quoq; tenoia atq; subtilia, est diuersitas peccatorum . Nisi esset pecunia subtilis,nunquam diceretur : Non exies inde,donec reddas nouissimum quadrantem. Quomodo sine pecunia diceret nouissimum minutum,quod est denarius,siue nummus,siue obolus,uel statera. Quòd si magnam pecuniam debuerimus, sicut ille qui scribitur decem millia talenta debuisse,quanto tempore claudamur in carcere donec reddamus debitū, non possum manifestè pronūciare. Si enim qui parū debet,nō egreditur nisi exoluat minutū quadrantem: utiq; qui tāto debito fuerit obnoxius,infinita ei ad reddendū debitū secula numerabuntur. Quapropter demus operam,ut liberemur ab aduersario dū sumus in uia,& iungamur domino Iesu:cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Amos. *Matth. 18*

De eo quod scriptum est: Qui uoluerit animam suam saluare perdet eam: usq; ad eū locū,ubi ait: Regnum Dei intra uos est. CAP. XVII. HOMIL. XXXVI.

QVI quæsierit,inquit,animam suam saluarē,perdet eam:& qui perdiderit eam, saluabit eam. Martyres quærunt saluare animam suam:propterea perdunt, ut saluent eam. Qui uerò uolunt saluare animam suam ut non perdant eā,hi & corpus & animam perdunt pariter in gehennam. Quamobrē nolite timere eos,ait,qui possunt corpus occidere, sed timete magis eum qui potest animam & corpus perdere in gehennam . Hoc ad propositum, iuxta uires ingenij nostri breuiter diximus. Animalis autem non recipit ea quæ sunt spiritus;& idcirco saluari non potest. Seminatur corpus animale,surgit corpus spiritale. Porrò qui adhæret Domino,spiritus unus efficitū. Si ergo qui Domino copulatur,cùm animalis esset per id in spiritalem uertitur,& unus est spiritus:nos quoq; perdamus animam nostrā,ut adhærentes Dño in unum spiritū transformemur. Sed & de regno Dei interrogatus, respondit Saluator pharisæis. Quando uenerit,inquit,non uenit regnū Dei cū obseruatione,neq; dicunt ecce hîc,aut ecce ibi. Regnū enim Dei intra uos est.} Non omnibus Saluator dicit,Regnū Dei intra uos est:siquidē in peccatoribus regnū peccati est,& absq; ulla ambiguitate,aut regnū peccati,aut regnū Dei in corde nostro imperat. Vnde siue quæ facimus, siue quæ loquimur, siue quæ cogitamus contemplemur attentiùs,& tunc uidebimus utrùm Dei imperium regnet in nobis, an imperiū delictorum. Quam diuersitatem sciens etiam Apostolus, quosdam cōmonet,dicens: Non regnet peccatū in mortali uestro corpore. Si quis nostrùm desiderat regnū Dei, regnatur ab eo. Si quis auaritiæ ardore cruciatur,regnatur ab auaritia. Porrò qui intustinam reginam habet, regnatur ab ea. Qui uanæ gloriæ ambitione sustollitur, regnat ei aura popularis. Qui mœret, qui aliquid reformidat,qui amat, qui desiderat,imperant ei singula, prout perturbationibus uarijs possidetur. Quæ omnia cognoscentes, & quàm multa sint genera regnorū,surgamus, precemurq; Deum,ut auferat à nobis regnū inimici, & possimus sub regno esse Dei omnipotentis, id est,sub regno sapientiæ,pacis,iustitiæ,ueritatis,quæ cuncta in unigenito Dei filio intelliguntur:cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Perdere animā Christi causa. *1. Cor. 2.* *1. Cor. 15.* *Luc. 17.* *De Regno Dei & peccati.* *Rom. 6.*

De eo quòd à discipulis pullus asinæ solutus est. CAP XIX. HOMIL. XXXVII.

LECTVM est in Euangelio secundum Lucam, quomodo cùm uenisset Saluator Bethphage,& Bethaniam iuxta montem oliueti, miserit duos è discipulis suis , ut soluerent pullū asinæ qui uinctus erat,& super quem nullus hominū aliquando sederat. Quod quidem mihi uidetur magis ad altiorem intelligentiam,quàm ad simplicem historiam pertinere. Asinus uinctus erat. Vbinam? Contra Bethphage,& Bethaniam . E quibus Bethania interpretatur,Domus obedientiæ:Bethphage uerò,Domus maxillarū,sacerdotalis quidā locus. Maxillæ enim sacerdotibus dabantur,sicut in Lege præcipitur. Illuc ergo ubi obedientia , ubi locus sacerdotibus mancipatus,mittit Saluator discipulos suos, ut soluant pullum asinæ super quē nullus hominū aliquando sederat. Porrò quid aliud super asinū sedere potest absq; homine? Volo paulisper exemplū sumere,ut quod dicturus sum, possit intelligi. Scriptum est in Esaia: Visio quadrupedū in tribulatione & angustia:& reliqua,usq; ad eum locū ubi ait: Non prodeunt eis diuitiæ aspidū. Vnusquisq; nostrū consideret quantas opes aspidum antè portauerit, quantas diuitias bestiarū, & quomodo nunquam rationabilis homo sederit super asinū nostrū,non sermo Mosis,non Esaiæ,non Hieremiæ,nec reliquorum omniū Prophetarū: & uidebit tunc sedisse super nos sermonem Dei atq; rationem,quando uenit dñs Iesus,& præcepit discipulis suis,ut euntes soluerent pullū asinæ qui prius uinctus fuerat,ut liber incederet. Solutus itaq; pullus asinæ adducit ad Iesum,ad cuius solutionē mittens discipulos dixerat: Si quis

Allegoria. *Esa. 30.*

uos interrogauerit, Quare soluitis pullum, dicite ei, Quia dominus necessarium illum habet. Multi erant dñi huius pulli antequã Saluator eum haberet necessariũ: postquàm uerò ille cœpit esse dominus, plures domini esse cessauerunt. Nemo enim potest Deo seruire & mammonæ. Quãdo malitiæ seruierimus, multis sumus passionibus uitijsq; subiecti. Soluitur ergo pullus, quia Dominus necessarium eum habet. Vos estis pullus asinæ, quid uestri filius Dei necessarium habet? quid à uobis expetit? Salute uestra opus habet, cupit uos solui uinculis peccatorum. Deinde mittunt discipuli uestes suas super asinum, & sedere faciunt Saluatorem. Assumunt sermonem Dei, & imponunt eum super animas auditorum. Vestibus exuuntur, substernunt eas in uia. Super nos sunt uestimenta Apostolorum: opera eorum bona, ornamenta nostra sunt: uolunt Apostoli indumenta sua calcari à nobis. Et reuera solutus à discipulis asinus & portans Iesum incedit super uestimenta Apostolorum, quando doctrinam eorum imitatur & uitam. Quis nostrûm ita beatus est, ut sedeat super illum Iesus? Qui quàm diu in mõte fuit, cum suis Apostolis morabatur: quando uerò cœpit uicinus esse descensui, tum occurrit ei turba populorum. Si non uenisset ad descensum, non ei poterat occurrere multitudo. Descendit, seditq; super pullum asinæ, & omnis populus uoce consona laudabat Deum. Quod Pharisæi uidentes dicebãt Domino: Increpa eos. Quibus ille respondit: Si isti tacuerint, lapides clamabunt.] Quando nos loquimur, lapides silent: quando nos tacemus, lapides clamant. Potest enim Dominus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quo tempore nos tacebimus? Quando refrixerit charitas multorum, quando illud quod è Saluatore prædicatum est fuerit impletum: Putas ueniens filius hominis inueniet fidem super terram? Propterea Domini misericordiam deprecemur, ne nobis tacentibus lapides clamitent, sed loquamur & laudemus Deũ in patre, & filio, & spiritu sancto: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

Vincula peccatorum.

Matth. 3.

De eo quod scriptũ est: Cùm aũt appropinquasset uidit ciuitatẽ, & fleuit super eã: usq; ad eũ locũ, ubi ait: Eiecit oẽs uendentes columbas. CAP. XIX. HOMIL. XXXVIII.

CVM appropinquasset Hierusalem Dominus noster, uidens eam fleuit, & dixit: Si cognosceres & tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quoniam uenient dies super te, & circũdabunt te inimici tui uallo.] Sacramenta sunt quæ dicuntur, & speramus pandente Deo aperire posse quod latitat. Primùm ergo de fletu eius uidendum. Omnes beatitudines quas locutus est in Euangelio Iesus, suo firmat exemplo, & quod docuit pro testimonio probat. Beati, inquit, mites. Huic simile est de semetipso: Discite à me, quoniam mitis sum. Beati pacifici. Et quis alius ita pacificus ut dominus meus Iesus, qui est pax nostra, qui soluit inimicitiam, & in sua eam carne destruxit? Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Nemo sic persecutionem passus est propter iustitiam ut Dominus Iesus, qui pro peccatis nostris crucifixus est. Oẽs igitur beatitudines in semetipso Dominus ostendit. Ad quam similitudinem etiam illud quod dixerat, Beati flentes: ipse fleuit, ut huius quoque beatitudinis iaceret fundamenta. Fleuit autem super Hierusalem dicens: Si cognouisses & tu in die ista quæ ad pacem sunt tibi, nunc autem abscõdita sunt ab oculis tuis: & reliqua, usque ad eum locum ubi ait: Eo quòd non cognoueris tempus uisitationis tuæ.] Dicat aliquis auditorum: Manifesta sunt quæ dicuntur, & opere completa de Hierusalem. Circumdedit enim eam Romanus exercitus, & ad internecionem usque uastauit, tempusq; ueniet quando lapis super lapidem non relinquetur super eam. Non nego & illam quidem Hierusalem propter habitatorum scelera fuisse destructam, sed quæro si & ad hanc nostram Hierusalem fletus iste pertineat. Nos enim sumus Hierusalem quæ defletur, qui nobis uidemur intuitum habere maiorem. Quòd si post mysteria ueritatis, post sermonem Euangelij, post doctrinam Ecclesiæ, post uisionem sacramentorum eius, aliquis è nobis peccauerit, plangitur, atq; fletur. Nemo enim gentilis fletur, sed ille qui fuit de Hierusalem, quòd post peccata circũdent eam inimici, contrariæ uidelicet fortitudines, spiritus nequam, & immittãt in circuitu eius uallum, & obsideant eam, & lapidem super lapidem non relinquant: maximè si post multam continentiam, post aliquot annos castitatis uictus quis fuerit, blandimentisq; carnis illectus patientiam pudicitiamq; amiserit. Si fueris fornicatus, lapidem super lapidem nõ relinquent super te. Ait enim in alio loco. Nõ recordabor priorũ iustitiarũ eius: in peccato suo in quo deprehensus fuerit, in ipso iudicabo eum. Hæc est ergo quæ defletur Hierusalem. Post quæ dicitur: INGRESSVS est templum. Quod cùm fuisset ingressus, eiecit, eos qui uẽdebant columbas.] Nõ eiecit ementes, qui enim emũt, & nõ emerint possident. Illos eiecit de tẽplo patris Iesus qui uendũt & abijciũt quod habuerant: in similitudinẽ illius luxuriosi filij qui substantiã suã accepit à patre, & uniuersa perdidit nimiè potando. Si quis ergo uendit eijcitur, præcipuè si uendebat columbas. Quare alias aues non posuit nisi columbas? Hoc animal simplex est, & decorũ. Vereor ne & in nobis uitium istiusmodi deprehendatur. Si enim ea quæ mihi à sancto spiritu

reuelata

De excidio Vrbis et Templi.

Matth 11.

5.

Beatitudines omnes in suo exemplo Christus declarauit.

Repurgatio templi.

Luc. 15.

reuelata sunt & credita ut in uulgus efferrem, precio uendidero, & absque mercede non docuero, quid aliud facio nisi columbas, id est spiritum sanctum uendo? Quem cùm uendidero, eijcior de templo Dei. Quapropter rogemus Dominum, ut omnes emamus potius quàm uendamus. Si enim non uendiderimus, cognoscimus & intelligimus salutem nostram: alioquin inimici circũdabunt urbem nostrã. Quod si semel nos exercitus hostilis cinxerit, lachrymas Dei non merebimur. Surgamus ergo diluculo, & obsecremus Dñm, ut saltem micas quæ de mensa eius cadunt comedere possimus. Miratur scriptura reginam Saba uenisse ab extremo terræ audire sapientiam Salomonis: quæ cùm uidisset prandiũ, & supellectilem, & ministeria domus eius, obstupuit, & tota in miraculo fuit. Nos si tantas dñi nostri opes, tantã sermonis supellectilẽ & abundantiã doctrinarũ non libenter amplectimur, si non comedimus panẽ uitæ, si nõ carnibus Christi uescimur, & cruore potamur, si contemnimus dapes Saluatoris nostri, scire debemus quod habeat Deus & benignitatẽ, & seueritatẽ. E quibus benignitatẽ eius magis orare debemus, in Christo Iesu dño nostro: cui est gloria & imperiũ in secula seculorum. Amen.

Columbas qui uendant.

3. Reg. 10.

De quæstione Sadducæorũ quã proposuerãt Domino, mulieris eius quæ septẽ uiros habuit. Et rursus de denario quẽ sibi Saluator iussit ostẽdi. CAP. XX. HOMIL. XXXIX.

EST Hæresis in Iudæis quæ dicitur Sadducæorum: hæc resurrectionem mortuorum negat, & putat animam interire cum corpore, nec post mortem ultrà respirare. Igitur quæstionem Domino proponentes, composuerunt fabulam mulieris septem uirorum, quæ post primum uirum ad resuscitandum semen prioris alterum duxerit: quo mortuo, tertium quoque, & rursum quartum: atque in hunc modum ad septimum usque peruenerat. Quærunt ergo in resurrectione mortuorum quis eam sibi è septem fratribus sit uendicaturus uxorem? Hoc autem problema insidiantes uerbis Saluatoris eo tempore proposuerunt, quo eum uiderant de resurrectione docere discipulos. Quibus respondens Saluator, ait: Erratis, nescientes scripturas neque uirtutem Dei. In resurrectione enim mortuorum, neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli in cœlis.] Qui erunt sicut angeli, utique angeli erunt. Simulque discendum quòd angeli connubia non habeant. Hìc uerò ubi mors, & nuptiæ & liberi necessarij sunt: ubi immortales, nec coniugio opus est, nec filijs. Proponam mihi quæstionem ualde molestam, & quæ non facilè soluitur, ex persona eorum qui studiosissimi scripturarum sunt, & die ac nocte meditantur in Lege Domini. Vbi inquiunt scriptum est, quia neque nubent, neque nubentur? Tã uetus quàm nouum Testamentum memoria ac mente perlustrãs, nusquam memini tale quid relatum. Quòd si fortè me fallit, qui plus nouit doceat. Libenter disco quod nescio. Sed quantum ego existimo, nec in ueteri, nec in nouo Instrumento quicquam tale reperiet. Omnis ergo eorum error, de prophetica, quam non intelligunt, lectione surrexit: ẽ quibus illud est in Esaia, Lecti mei non habebunt liberos in maledictionem: & in Deuteronomio in benedictionibus: Benedicti filij uteri tui. Et putant hæc futura in resurrectione, non intelligentes spiritales benedictiones esse prædictas. Paulus enim uas electionis omnes has benedictiones quæ ponuntur in Lege, spiritaliter interpretans, & sciens non esse carnales, ad Ephesios loquitur: Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali, cùm à mortuis resurgentes æternam beatitudinem consequeremur. Sed & in Psalmis simile quid reperientes, eodem labuntur errore: Vxor, inquit, tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ: usque ad eum locum ubi ait, Benedicat te Dominus ex Sion, & uideas quæ bona sunt Hierusalem. Ergo cùm instructa fuerit Hierusalem & instaurata in antiquum statum, tunc uisurus est bona quæ scriptura commemorat. Qui spiritaliter intelligunt Hierusalem, & de ea dici sciunt quæ cœlestis est, quæ sursum est, quæ est mater nostra: uidebunt bona illius de quibus sæpe diximus, & id quod nunc de psalmo posuimus: Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ, filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ. Quæ omnia corporaliter intelligentibus Sadducæis qui erant portio Iudæorum, dicit Saluator: Nescitis scripturas, neque uirtutem Dei. Hæc de quæstione quam Sadducæi Domino proposuerunt, breuiter dicta sint. Porrò quia adiectum est de imagine Cæsaris, etiam super hoc debemus pauca perstringere. Putant quidam à Saluatore dictum esse simpliciter: Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari.] Id est tributum reddite quod debetis. Quis enim nostrûm de tributis reddendis Cæsari contradicit? Habet igitur locus quiddam mystici atque secreti. Duæ sunt imagines hominis: una quam accepit à Deo factus in principio: sicut in Genesi scriptum est, Iuxta imaginem & similitudinem Dei: altera Choici, id est terreni, postquam propter inobedientiam atque peccatum eiectus de paradiso assumpsit eam, principis seculi huius suasus illecebris. Sicut enim nummus atque denarius habet imaginem Imperatorum mũdi, sic qui facit opera rectoris tenebrarum istarum, portat imaginem eius cuius habet opera: quam præcepit Iesus esse reddendam & proijciendam de uultu nostro,

De Resurrectione mortuorum disputatio.

Quæstio.

Esa. 65.

Deut. 28.

Benedictiones Spiritales.

Ephes. 1.

Psal. 127.

De obedientia Magistratui debita.

Gen. 1.

Duæ hominis Imagines.

 assumen-

assumendamq; eam imaginem, iuxta quam à principio ad similitudinem Dei conditi sumus Atque ita fit ut quæ Cæsaris sunt, Cæsari, & quæ Dei, reddamus Deo. Ostendite, inquit, mihi nummum. Pro quo in Matthæo scribitur denarius. Quem cùm accepisset, ait: Cuius scriptionem habet? Qui respondentes, dixerunt: Cæsaris. Ad quos rursum: Reddite ergo, inquit, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo. Quorum consequentiam & Paulus locutus est, dicens: Sicut portauimus imaginẽ choici, portemus & imaginem cœlestis. Quod ergo ait: Reddite, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, hoc dicit: deponite personam choici, abijcite imaginem terrenam, ut possitis uobis personam cœlestis imponentes, reddere, quæ sunt Dei, Deo. Repetit nos Deus. Quidnã repetit? Lege Mosen: Et nunc quid Dominus repetit à te? & reliqua quæ sequuntur. Postulat igitur à nobis Deus, & deprecatur, non quia necessarium habet aliquid ut ei tribuamus: postulat ut postquam ei dederimus idipsum tribuat in salutem. Quod ut manifestius fiat, ponam parabolam mnarum. Qui unam acceperat mnam & fecerat decem, & obtulit Domino à quo sibi credita mna fuerat, accepit & aliam quam antea non habebat. Illius enim mnam qui non multiplicauerat quod accepit, iubet Dominus auferri, & dari ei qui alias habet. Tollite, inquit, mnam, & date ei qui habet decem mnas. Atque in hunc modum quæ dederimus Deo, nobis ea ipsa restituet cum his quæ antè non habueramus. Exigit & postulat à nobis Deus ut habeat occasionem donandi, ut ipsi tribuat qui erogauit. Ipsius enim gratia duplicata est mna, & dignis quibusq; plus datum est quàm sperabant. Quapropter surgentes oremus Deum, ut digni simus offerre ei munera quæ nobis restituat, & pro terrenis cœlestia largiatur, in Christo Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen.

1. Cor. 15.

COMMENTARIORVM

ORIGENIS ADAMANTII IN EVANGELIVM IOANNIS

TOMVS PRIMVS.

LOCI COMMVNES THEOLOGICI, QVOS ORIGENES Adamantius in Explanatione Euangelij secundum Iohannem, explicuit.

In præfatione.

1. *De ordinibus & Sacerdotio populi Dei & de Christo summo Sacerdote.*
2. *Euangelium esse primitias diuinarum Scripturarum. Tum quod Euangelium in Nouo Testamento præcipuè traditum diuidatur in sensibile & intelligibile.*

In Enarratione Cap. 1.

TOMO i.

3. *De Principio uitæ, generationis, materiæ, formæ, disciplinæ & actionis.*
4. *De uarijs Nominibus filij Dei, & de nomine, Λόγος.*

IN TOMO ij.

5. *De Sermone, qui apud αὐτὸν ab æterno fuit. periculosæ Origenis dissertationes.*
6. *De Peccato, quod est nihil priuatiuum, & de uitiorum causis.*

IN TOMO iij.

7. *De Dei & Christi uita. Tum de sanctorum & uiuentium uita.*
8. *De Luce creaturarum ratione præditarum.*

IN TOMO iiij.

9. *De Luce & Tenebris cognitionis & operum.*

IN TOMO v.

10. *De Ioannis Baptistæ uocatione & officio, ac de Angelis incarnatis appendix fabulosa.*
11. *An Christus opus habuerit Ioannis Baptistæ testimonio de se & quale illud fuerit.*

IN TOMO vi.

12. *De Abrahæ filijs & de excellente sapientia Patrum, Prophetarum & Apostolorum.*
13. *De Veritate, iusticia & uita substantiali in Christo & de eius τῇ ἐνεργείᾳ in fidelibus.*

IN TOMO vij.

14. *Ioannem Baptistam cognomento, Spiritu & uirtute Heliæ instructum fuisse. Quid de Pythagorica μετεμψυχώσει statuendum sit.*
15. *De uijs Domini sempiternis, angustis, pressis.*
16. *Refutatio Allegoriæ de Ioanne Baptista & Prophetis, quam Heracleon Valentinianus confinxerat. Collatio eorum quæ de Doctrina & baptismo Ioannis Euangeliographi quatuor memoriæ mandauerunt.*

IN TO-

IN TOMO viij.

17. De humana natura in Christo, ἀλληγορούμενα quædam ex uerbis Ioannis Baptistæ negantis se dignũ qui solüat aut portet calceos Domini Iesu, desumpta. Item de λόγῳ qui ubiq; est & uniuersa moderatur.
18. De erratis circa nomina propria in conuersionibus sacrorum librorum, digressiuncula.
19. De aquæ, Spiritus, & ignis & sanguinis baptismo.

IN TOMO ix.

20. Cur Christũ, Dei agnũ appellauerit Ioannes Baptista, cùm tamen quinq; animaliũ species Deo offerri olim consueuerint.

IN TOMO x.

21. Per Anagogem, διαφωνίαν speciem quæ in Euangelicis historijs esse uidetur, egregiè tolli posse. Parum cordatè quædam ab Origene hoc loco effutita reperies.
22. De Paschate diuino & humano.

IN TOMO xi.

23. Allegoria de Animabus Hierusalem cœlestem inhabitantibus & de legalium ceremoniarum abrogatióne.

IN TOMO xij.

24. De Ecclesiæ figura & resurrectionis nostræ mysterio.
25. De Templo corporis Christi, & de Ecclesia quæ mysticum Christi corpus est.

IN TOMO xiij.

26. De fame & siti corporali & mystica.
27. De Lege & Christo maritis animæ & de quinq; sensibus.

IN TOMO xiiij.

28. De inuocatione Dei in Spiritu & ueritate.
29. De Essentia Dei.

IN TOMO xv.

30.31.32.33. De animæ & corporis cibo.
34. De operum Dei perfectione, hominis imperfectione & restitutione & utriusq; causis.

IN TOMO xvi.

35. Messis uocabula quam multa significet, & de semine & messe spirituali.

IN TOMO xvij.

36. De principijs & incrementis fidei.
37. Quid sit in specie aut fide ambulare. Item, peregrinari à Domino, uel esse cum eo. Item, esse in carne & habitare in corpore.

IN TOMO xviij.

38. De Christo rege & fideles & potentias spirituales in integrum restituente.

IN TOMO xix.

39. D. Christum & Deum Patrem qui nam norint & non nouerint.
40. Eundem Deum extitisse & esse Patrum, Prophetarum & Apostolorum.
41. In peccatis aut in iustitia mori quid sit. Et de infirmitate animæ & corporis.
42. Quis sit ex infernis, & quis sit ex supernis. Et de Christi descensu & ascensu.

IN TOMO xx.

43. De Abrahæ semine & filijs.

IN TOMO xxi.

44. De Fide & operibus Abrahæ.

IN TOMO xxij.

45. Refutat hæresin de Naturis diuersis.

IN TOMO xxiij.

46. De mendacio cuius auctor est Satan.
47. De Satanæ desiderijs, & econtra de Dei desiderijs.

IN TOMO xxiiij.

48. De uera uita & morte.

IN TOMO xxv.

49. De ijs qui in Christum credunt, uel non credunt. Et de naturarum diuersitate.

IN TOMO xxvi.

50. D. Iesus cur se Samaritem dici non ægrè tulerit. Et de dæmonibus qui auctores scelerum & malorum sunt.

IN TOMO xxvij.

51. De Vitæ & Mortis differentia & ortu.

IN TOMO xxviij.

52. De oculis Domini Iesu & de ijs qui oculos ad Deum attollere in precibus debent.
53. De animarum è corporibus discessu & regressu.

IN TOMO xxix.

54. De ijs, qui post agnitam ueritatem prolapsi in peccata, à Christo restituuntur, ἀναγωγή.

IN TOMO xxx.

55. De Pseudoprophetis & eorum diuinationibus.

IN

καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα.

PRAEFATIO.

De populi Dei ordinibus & sacerdotio.

QVEMADMODVM qui olim populus Dei cognominabatur, in duodecim tri-
bus, ordinemq́; Leuiticum diuisus erat, cùm cæteras tribus honore præstãtem,
tum etiam Deum pluribus ordinibus sacerdotalibus, & Leuiticis colentem, ita
meo iudicio quisquis fuerit Christi populus, iuxta interiorem cordis hominẽ,
scilicet in occulto Iudæus, & spiritu circũcisus, tribuum ipsarum proprietates ha
bet, idq́; sacratiùs (ut ab Ioanne ex Apocalypsi apertiùs possumus discere) cũ
Apoc. 7. nec reliqui Prophetæ, ijs, qui sciunt audire, talia reticuerint. Sic autem inquit Ioannes: Et uidi
alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei uiui, & clamauit uoce ma
gna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ, neq;
mari, neq; arboribus, quoad usq; signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui nu-
merum signatorũ: centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israeli
Ex tribu Iuda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben, duodecim millia signati. Cumq́; cæte-
Apoc. 14. rarũ tribuum diuisionẽ fecisset, tribu Dan omissa, deinceps post plura subiungit: Et uidi, & ec-
ce agnus stans, & cũ eo centũ quadraginta quatuor millia habentia nomen eius, & nomen pa
tris sui scriptum in frontibus suis. Et audiui uocem de cœlo, tanquam uocem aquarum multa-
rũ, & tanquam uocem tonitrui magni. Et uocem audiui citharædorum citharizantium citha-
ris suis, & cantant quasi canticum nouũ ante sedẽ, & ante quatuor animalia, & seniores, & ne-
mo poterat discere canticũ, nisi illa centũ quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.
Hi sunt, qui cũ mulieribus nõ sunt coinquinati. Virgines enim sunt. Hi sequunť agnũ quocũq;
ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum nõ est inuẽtus dolus.
Sine macula enim sunt ante thronũ Dei. Quòd aũt hæc dicantur apud Ioannẽ de his, qui cre-
diderunt in Christum, qui etiã ipsi sunt ex tribubus, etiã si corporale ipsorũ genus ad semẽ Pa-
triarcharũ non uideatur referri, hunc in modũ colligere possumus. Nolite, inquit, nocere terræ
& mari, neq; arboribus, quoadusq; Dei nostri seruos signauerimus in frontibus suis. Et audi-
ui numerũ signatorũ, centũ quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel.
Cùm igitur qui signanť ex omni tribu filiorũ Israel in frontibus suis, centũ quadraginta qua-
tuor millia sint numero, & hi centum quadraginta quatuor millia uirgines existẽtes, & cũ mu
lieribus non inquinati, in sequentibus apud Ioannem nomen Agni, & patris eius in frõtibus
suis scriptum habere dicãtur: quodnam aliud esse poterit sigillũ frontibus ipsorũ impressum,
quàm nomen Agni, & nomen patris eius? cùm utrisq; in locis, frontes, alicubi quidem sigillũ,
alicubi uerò literas, nomen Agni, & nomen patris eius continentes, habere dicantur? Quin e-
tiam, si hi qui sunt ex tribubus, ijdem sunt cum uirginibus, ut antea ostendimus, pauci autem
sunt ex Israel secundũ carnẽ, qui credant: ut fortasßis ausit quis dicere, ne numerum quidẽ cen-
tum quadraginta quatuor millium compleri ex credentibus, qui sint ex Israele secundum car-
nem, perspicuũ est eos, qui ex gentibus diuino adhæserunt uerbo, constituere illa centũ qua-
draginta quatuor millia eorũ, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: adeo ut nõ sinamus
à ueritate aberrare dicentem, Primitias cuiusq; tribus esse uirgines ipsius. Nam subiungitur,
Apoc. 14. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum non est inuentũ mẽdaciũ,
irreprehensibiles, enim sunt. Non est autem ignorandum, sermonem de centum quadraginta
quatuor millibus uirginum anagogicam interpretationem recipere, superfluum uerò æquè
tunc, atq; ab instituta disputatione alienũ est, Prophetarũ testimonia apponere, idẽ de ijs, qui
ex gentibus crediderunt, nos docentia. Atqui, quid hæc omnia sibi uelint, dices, in hæc scripta
incidens ô Ambrosi, uerè homo Dei, & homo in Christo, & qui pro uirili contendis esse spiri-
tualis, nec ampliùs homo: audi igiť. Alij quidẽ sunt ex tribubus, qui decimas, & primitias offe-
runt Deo per Leuiticos sacerdotes, cùm tamen ipsi nullis fruanť decimis, aut primitijs. Leuitæ
uerò, & sacerdotes in omnibus decimis fruentes, & primitijs, Deo decimas, atq; etiam (ut opi-
nor) primitias offerũt per Põtificẽ. Eodẽ modo, cõplures ex nobis, qui ad Christi disciplinam
accesserũt, maiori ex parte in tuẽda uita occupati, paucas actiones Deo offerẽtes, fortasse sunt
ijs si-

ijs similes,qui ex tribubus parum cõmunicant cum sacerdotib.& paucis cultores Dei nutriũt. Qui uerò diuino dicati sunt uerbo,& in solo Dei cultu sincerè,legitimeq; immorantur,Leuitæ, Sacerdotesq; uocari poterũt,iuxta differentiam eorũ motuum & actionũ, quæ huc & illarum, quæ illuc spectant.Fortassis autẽ pręstantes,atq; proximi progenitorib.nobilitatis suę,summi sacerdotes erunt,iuxta Aaronis ordinẽ, non iuxta ordinem Melchisedech. Quod si quis obijciat,uos minus in hoc piè sentire,quòd summi sacerdotis nomen ad homines redigimus, quoniam sæpe Iesus magnus sacerdos à Prophetis uocatur: Habemus enim,inquit, sacerdotẽ magnum,qui cœlos penetrauit, Iesum filiũ Dei. Huic respondendũ est, Apostolũ id notasse, cùm diceret Prophetam de Christo locutũ fuisse,cùm inquit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,& non secundum ordinẽ Aaron, à quo & nos sumentes, dicimus fieri posse,ut homines iuxta Aaronis ordinẽ, sint summi sacerdotes,cùm iuxta ordinem Melchisedech,sacerdotẽ esse ad Christũ Dei filium pertineat.Toto itaq; ordine uitæ, atq; nostro instituto Deo dicato,quoniã ad pręstantiora magno studio contendimus,cupientibusq; nobis primitias ipsas omnes multarũ primitiarũ habere,nisi hoc existimantes decipimur,quænam alię nobis primitiæ pręstantiores esse debuerunt, posteaq̃ mutua corporis consuetudine seiuncti sumus,quàm instituere de Euangelio disputationem? Etenim audendum est dicere, omnium scripturarum primitias Euãgelium esse.Ex quo igitur tempore Alexandriã peruenimus, qualsnam alias esse oportuit nostrarum actionum primitias, quàm in scripturarum primitijs? Sed sciamus necesse est,nõ idẽ esse ἀπαρχὴν quod est,si interpreteris,primitias, & πρωτογέννημα quod sonat primã genituram. Siquidem post omnes fructus dedicatur ἀπαρχὴ,hoc est primitiæ,ante omnes uerò fructus πρωτογεννήματα,hoc est,prima genitura. Proinde haud equidem quis aberrabit,si ex omnibus scripturis,quæ in omnibus Ecclesijs,& feruntur & creduntur esse diuinæ,Mosis legem esse dixerit πρωτογέννημα quasi primam genituram:Euangeliũ uerò ἀπαρχὴν,id est primitias. Quandoquidem post omnes Prophetarum fructus,qui fuerunt usq; ad Dominum Iesum,perfectus ille sermo germinauit. Quòd si propter interpretationem datam τῇ ἀπαρχῇ,hoc est,primitijs,reclamet aliquis dicens, rursum post Euangelia circumferri etiam tùm Acta, tùm Epistolas Apostolorum,& idcirco hoc minùs uerum esse,quod superiùs de hoc uocabulo tradidimus,nempe Euangelium totius scripturæ ἀπαρχὴν,hoc est,primitias esse:huic primùm dicendum est,eorum qui in Christo sunt sapientes, quiq; adiumentum ob prædictas Epistolas afferentes opus habent testimonijs in Lege, ac Prophetis positis,quò fidẽ sibi concilient,mentem esse,ut Apostolica scripta sapientiæ plena quidem,& irreprehẽsibilia, & ualde certa esse dicant,haud tamen similia huic dicto: Hæc dicit Dominus omnipotens. Et hanc ob causam, inspice complectatur necne suas epistolas Paulus,cùm dicit:Omnis scriptura afflatu prodita utilis est:& cùm ait:Dico ego,non Dominus:& illud:Sic in omnibus Ecclesijs ordino. Itémque qualia passus sum Antiochiæ,Iconij,Listris,& his similia,interdum ab ipso scripta,& iuxta potestatem,non tamen secundum accuratam sinceritatem sermonum qui sunt ex diuina inspiratione.Deinde huic etiam ostendendum est ueterem scripturam non esse Euangelium: quæ uenientem non ostendit,sed pręnunciat:omnem uerò nouam,Euangelium esse,quæ non solùm (ut in Euangelij initio scriptum est) ait;Ecce Agnus Dei,ecce qui aufert peccatũ mundi,uerumetiam,quæ uarias opiniones,doctrinasq; continet eius,per quem Euangelium est Euãgelium. Præterea si Deus posuit in Ecclesia Apostolos, & Prophetas, & Euangelistas, Pastoresq; & Doctores, cùm accuratè examinauerimus,quodnam sit Euangelistæ officium,& inuenerimus pertinere ad eum,non semper enarrare,quonam pacto Seruator cęcum à natiuitate sanauerit, fœtentem mortuum excitarit,uel aliquid supra hominum opinionem fecerit: non dubitabimus affirmare aliquo modo Euangelium esse,quæ scripserint Apostoli:cùm ad Euangelistæ munus attineat,adhortatoria etiam oratione fidem ijs,quæ de Iesu tradita sunt, acquirere. Quantum uerò attinet ad hoc,quod secũdo loco tradidimus,si obiecerit aliquis,quòd minùs probè nominauerimus totum Testamentum nouum Euangelium,eo quòd Euangelij inscriptionẽ non habeant Epistolæ:huic dicemus,scripturas à nobis frequenter duas,uel plures eodem uocabulo nuncupari,etiam si magis propriè uni earũ illud attribuitur. Verbi gratia, dicente Seruatore:Ne uocetis magistrũ super terram,inquit Apostolus,magistros in Ecclesia ordinatos fuisse. Non erunt ergo hi magistri secundum exactam intelligentiã uocis huius Euangelij. Sic etiam non erit Euangelium,qualiscunq; tandem illa fuerit scriptura,quæ sub nomine Epistolarũ fuerit,si conferatur cũ scriptura,quę actiones,passiones,sermonesq; Iesu contineat. Attamen totius scripturæ primitiæ est Euangelium,actionumq; omniũ, quæ ex animi sententia nobis cessuræ sunt,primitias facimus in primitijs Euangelij.Arbitror uerò ego etiam si quatuor sint Euangelia,uelut elementa fidei Ecclesiæ,ex quibus elementis totus constat hic mundus,Deo per Christum reconciliatus(sicut inquit Paulus)Deus erat in Christo,mundum sibi reconcilians, cuius mundi peccatũ sustulit Iesus:(De mũdo enim Ecclesię sermo ille est scriptus, Ecce Agnus

Cùm Christus sit Archipontifex, possunt ne homines dici Pontifices?
Hebr. 4.
Psal. 110.
Euangeliũ primitiæ scripturarum omniũ.
Obiectio.
2. Tim. 3.
1. Cor. 7.
Ioan. 1.
Eph. 4.
Ioan. 9. 11.
Etiam Epistolæ Apostolorũ Euangeliũ continent.
2. Cor. 5.
Ioan. 1.

Dei,qui aufert peccatum mundi) Euangeliorum primitias Euangeliũ esse Ioannis,nobis pro-
positum,cuius sensum pro uirili nostra iussi sumus abs te inuestigare.Idq; arbitror consideràs
genealogiam texentẽ,& incipientem ab eo,qui genealogia caret. Nam Matthæus quidem cùm
[Mat. 1.] scriberet Hebræis,qui uenturum ex Abrahamo,& Dauide expectabant,Liber, inquit, genera-
tionis Iesu Christi filij Dauid,filij Abraham.Marcus uerò sciens id quod scribit, initium enar-
[Marc. 1.] rat Euangelij,fortassis quòd inueniamus finem ipsius apud Ioannẽ,qui in principio Verbum
Deum fuisse,inquit. Lucas etiam cùm dixisset. † Sed nimirum maiores,perfe-
ctioresq; de Iesu sermones reseruat ei,qui supra pectus Iesu recubuit. Nullus enim illorũ adeò
purè manifestauit illius diuinitatẽ,ut Ioannes,quippe qui inducat illum dicentẽ:Ego sum lux
[Ioan. 8. et 14.] mundi:Ego sum uia,ueritas & uita:Ego sum resurrectio:Ego sum ostium : Ego sum pastor bo-
[Ioan. 10.] nus:& in Apocalypsi:Ego sum α & ω.Principium & finis,primus & nouissimus.Audeamus igi-
[Apoc. 1.] tur dicere primitias scripturarum omniũ Euangelium esse,Euangeliorum uerò primitias,Eua-
gelium à Ioanne traditum:cuius sensum percipere nemo potest,nisi qui supra pectus Iesu recu-
buerit,uel acceperit à Iesu Mariam,quæ etiam ipsius mater fiat:adeo talem,tantumq; esse neces-
se est,qui Ioannes alius sit futurus,ut quemadmodũ Ioãnes,itidem etiam & iste à Iesu Iesus ex-
istere ostendatur. Nam si nullus est Mariæ filius iudicio eorum,qui de ipsa sanè senserunt, præ-
[Ioan. 19.] terquam Iesus:dicitq; Iesus matri:Mulier, ecce filius, & nõ:Ecce etiam,hic est filius tuus: perin-
de est,ac si dixisset,Ecce hic est Iesus,quem genuisti. Etenim quisquis perfectus est, nõ amplius
uiuit ipse,sed in ipso uiuit Christus.Cumq; in ipso uiuat Christus,dicitur de eo Mariæ: Ecce fi-
lius tuus Christus.Quid ergo attinet dicere,quanta nobis opus sit mente, ut in testaceis abie-
ctæ literæ thesauris reconditum uerbum dignè ualeamus interpretari?Præsertim cũ litera pas-
sim à quibusuis legatur,uerbumq; per uocem sensibile audiatur ab omnibus,qui auditũ præ-
bent corporalem?Qui enim hæc accuratè apprehensurus sit,uerè is dicat,oportet:Nos autem
[1. Cor. 2.] Christi sensum habemus,ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Quòd uerò omne Testa-
mentum nouum sit Euangelium, adduci possumus ad credendum ex his , quæ Paulus dicit:
[Rom. 2.] quando alicubi scribit:Secundum Euangelium meum. Inter scripta enim Pauli,nullus extat li-
[*Pauli & Petri scripta Euangelium complectuntur.*] ber,qui uocari Euangelium consueuerit.Sed quicquid uel prædicauit,uel dixit,est Euangeliũ,
quæ uerò prædicauit & dixit,hæc etiam scripsit,ergo ex his colligitur ipsius scripta Euãgelium
esse.Quòd si Pauli scripta sunt Euangelium,profectò idem censendũ est de Petri etiam scriptis,
& ut in uniuersum loquar,omnia quæ ipsius Christi confirmant aduentum, & quæ stabiliunt
præsentiam illius,quæq; inducunt ipsam in animos cupientium suscipere Dei sermonem,stan-
tem pro foribus, & pulsantem & ingredi uolentem in animas, sunt Euangelium. Sed tempus
iam est accuratiùs exquirere,quid uox Euãgelij significet,& quare hi libri inscriptionem hanc
[*Euangelium quid sit.*] habeant. Est igitur Euangelium oratio,quæ bonam & conuenientem rationi rerum annuncia-
tionem continet,quæ lætum reddunt auditorem propter utilitatem,simulatq; ab ipso admissa
fuerint,quæ nunciantur.Nec uerò minus talis oratio est Euangelium, quamuis ex habitu au-
dientis perpendatur. Vel Euangelium oratio est continens boni præsentiam cuicunq; creden-
ti. Vel,oratio affirmans adesse bonum,quod expectabatur. Omnes autem, quas prædiximus,
definitiones ijs conueniunt,quæ inscribuntur Euangelia. Vnumquodq; enim Euangeliũ con-
tinens res nunciatas utiles credenti,ei qui à se illud non reiecerit,cùm pro suo iure afferat utili-
tatem,iure optimo etiam lætitiam affert dicens salutarem aduentũ ad homines, & propter ho-
[*Iudicia aliorũ de Messia.*] mines primogeniti omnis creaturæ,nempe Iesu Christi.Quinetiam quòd Euangelium unum-
quodq; sit oratio,docens boni patris in filio aduentum ad uolentes eum excipere,credenti cui-
libet perspicuum est.Quòd autem expectatum etiam bonum,per hos libros promittitur,non
[Matth. 11.] est obscurum.Totius namq; populi ferè ore loquens Baptista Ioannes in legatione ad Iesum
missa ait:Num tu es ille uenturus,an alium expectamus?Expectatum enim à populo bonum,
Iesus erat:de quo Prophetis annunciantibus,etiam è uulgo quilibet homines qui sub Lege,&
Prophetis erant,in eo spem habebant, Samaritide illa hoc testante, atq; dicente : Noui quòd
[Ioan. 4.] Messias uenit,qui dicitur Christus.Cùm ergo uenerit ille,nobis nunciabit omnia. Quin & Si-
mon,& Cleophas inter se sermones conferentes de omnibus,quæ ipsi Iesu Christo,qui resurre-
xerat,accidissent,nondum ipsum è mortuis excitum fuisse scientes inquiunt:Tu solus peregri-
[Luc. 24.] nus es Hierosolymis,neq; cognouisti quæ facta sunt illic his diebus?cumq; ille dixisset, Quæ?
responderunt,De Iesu Nazareno,qui fuit uir Propheta,& potens opere & sermone coram Deo
& toto populo,& quomodo tradiderunt eum summi sacerdotes,& principes nostri in conde-
mnationem mortis,& crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus,eum esse illum, qui redem-
[Ioan. 1.] pturus esset Israel.Ad hæc Andreas frater Simonis Petri,reperto fratre suo Simone,dicit: Inue-
nimus Messiam,quod est,si interpreteris,Christus.Cumq; paulo pòst Philippus reperisset Na-
thanaelem,dicit illi:De quo scripsit Moses in Lege,& Prophetæ, inuenimus Iesum filiũ Ioseph
[Ioan. 1.] Nazarenum. Quòd si quis repugnare uelit primæ definitioni, quia cadant & alia sub eam,
quæ

quæ non inscribantur Euangelij titulo, dicatq; Legem, & propheticos sermones continere promissionem rerum conuenienter rationi factam, quæ propter utilitatem, lætum reddunt auditorem, simul ac ab ipso approbatæ fuerint: respondebimus, non habuisse Legem, & propheticos sermones ante Christi aduentum, quia nondum aduenisset ille, qui in his cõtenta reseraret mysteria, eam ipsam promissionem, quæ in Euangelij definitione continetur. Seruatorē uerò, ad nos cùm accessisset, & ut Euangelium corpore esset præditum effecisset, perfecisse cum Euangelio, ut omnia essent instar Euangelij. Neq; præter propositum exemplo utere, qui pauca.

† Quando enim filijs hominum diuinitate sua ablato, quod in Lege, & Prophetis erat, uelamine, Deum certis rationibus ostendit palàm ob oculos ponens his, qui sapientiæ eius discipuli uellent fieri, quænam uera, lex Mosis contineret, quorum exemplum, & umbram colebant antiqui: & quænam sit ueritas rerum in historijs contentarum, quæ in figura contingebant illis, propter nos scripta, ad quos fines seculorum deducti sunt. Nullus ergo, ad quē Christus accesserit, uel in Hierosolymorum urbe, uel in Samaritarum mõte Deum adorat. Sed cùm didicerit Deum spiritum esse, spiritualiter illum colens spiritu & ueritate, non ampliùs sub figuris patrem uniuersorum, mundiq; opificem adorat. Quamobrem ante illud Euãgelium, quod per Christi aduētum est ortum, nihil rerum antiquarum Euangelium erat. Porrò Euangelium quod est nouum Testamentum, cùm nos a uetustate literæ abduxisset, spiritus nouitatem nunquam senescentem, & ad nouum Testamentum propriè pertinentem, quæ in omnibus est scripturis, luce cogitationis illustrauit. Siquidem necesse erat, ut id, quod efficiebat, ut in Testamēto ueteri putaretur Euangelium esse, præcipuè Euangelium appellaretur. Attamen non ignorandum nobis est Christi aduentum, antequā corpore ad terras descenderet, intelligibilē multò antè factum fuisse perfectioribus, minimeq; paruulis, quippe qui à pædagogorum, curatorumq; cura, ac tutela liberi essent, ob oculos habentes plenitudinem eam temporis, quę mente cernebatur. Vt erant illi Patriarchæ, & Moses ille tantus seruus, ac reliqui Prophetæ, qui Christi gloriam contemplati sunt. Cæterùm ut ante corporalem, & manifestum aduentũ ad perfectos aduenerat, sic etiam post diuulgatam ipsius præsentiam ad eos, qui etiãnum sunt paruuli, quia sint sub curatoribus, & administratoribus, ac nõdum peruenerint ad temporis plenitudinem, sermones quidam pręcursores Christi aduenerunt, animis puerilibus accõmodati, qui iure pędagogi uocentur. At uerò ipse Filius, ipse glorificatus Deus Verbum nondum aduenit: nimirum expectans, ut Dei homines diuinitatem illius percepturi decentem apparatũ faciant. Iam & hoc quoq; sciamus necesse est. Vt Lex umbram continet futurorum bonorum, quæ declarãtur ab ea lege quæ annunciatur secundum ueritatē, sic etiam Euangeliũ, quod uel à quibuscunque uulgarib. intelligi existimatur, umbrã docet mysteriorũ Christi. Atq; equidē quod Ioannes appellat Euangeliũ sempiternum, quod propriè dici posset spirituale, apertè uiris cordatis, & intelligentib. ob oculos ponit omnia de ipso filio Dei, tum mysteria ab ipsius sermonib. exhibita, tum res, quarum ænigmata ipsius actiones erant. His consequens est exponere, ut in manifesto Iudæus quis est, & circumcisus. † Sic Christianus fit, & baptisma. Quin etiam Paulus quidem & Petrus, qui in manifesto Iudæi antea erant & circumcisi, postea tantũ in occulto: tales ut essent, sicuti priùs in aperto, à Iesu acceperunt: cùm non alia de causa etiam se in manifesto Iudæos esse, quàm propter multorũ salutē, & propter ædificationē, non solùm uerbis faterentur, uerumetiam factis declararent. Id quod etiam de eorũ Christianismo censendum est, & quemadmodũ Iudæis secundũ carnē adiumento esse non potest Paulus, nisi quando euincit ratio, circumcidat Timotheum, & quando consentaneũ est, rondeatur, oblationem offerat, & ut in uniuersum dicã: Iudæis Iudæus efficiatur, ut Iudæos lucrifaciat: ita fieri nequit, ut is, qui multorum utilitati expositus est, euehat ad præstantiora, & in sublime, melioresq; reddat per Christianismi in occulto existentis legem eos, qui exteriorem Christianismũ sequũtur. Hanc ob causam, tum spiritu, tũ corpore Christiani ut simus necesse est, & corporale Euangeliũ prędicare, quando opus fuerit, dicendo carnalibus, nihil nos scire, nisi Iesum Christũ, & hunc crucifixũ. Atq; hoc quidē ita faciendũ est. Cùm autē inuenti fuerint eleuati spiritu, & in ipso fructificãtes, amãtesq; sapientiæ cœlestis, hi participes efficiendi sunt uerbi, & filij Dei regressi post incarnationē ad id, quod erat in principio apud Deũ. Cæterũ hæc haud frustra nos diruisse existimamus, Euangelij sensum accuratè inuestigantes, & Euangeliũ sensibile, ab Euangelio intelligibili separantes. Etenim nunc nobis propositũ est, ut Euangeliũ sensibile, transmutemus in intelligibile, & spirituale: alioqui quæ enarratio erit Euangelij sensibilis, nisi accõmodetur ad intelligibile & spirituale: nulla sanè uel exigua, eaq; uulgarium, qui ex uerbis ipsis uim eorum quæ declarantur, percipere sibi persuadent. Verùm tota contentio nostra eò nobis dirigenda est, ut pertingere conemur profunditatem sensus Euangelici, accuratiùs indagantes ueritatem in ipso figuris nudam. Atq; equidem si considerentur ea, quæ annuntiantur in bonorum promissione: Apostoli quidem Iesum prædicant, dicuntur quidem, ceu bonum, resurrectionem

Velamen legis per Christum sublatum.

1. Corint. 10.

Ioan. 4.

[illegible]

Quid igitur eorant conciones de natiuitate, morte & resurrectione Christi. Esa. 79. & 53.

Galat. 4.

Euangeliũ docet umbrã mysteriorũ Christi.

Rom. 2.

Act. 16.

1. Cor. 9.

Necesse est nos spiritu & corpore Christianos esse.

Euangelium sensibile & intelligibile.

Matth. 11. etiam annunciare,quæ ipsa aliquo modo est Iesus,dicente Iesu,Ego sum resurrectio.Iesus uerò
quæ sanctis reposita sunt,euangelizat pauperibus, cohortãs eos ad diuina promissa. Quibus
sanè bonis annunciationib.uel Apostolorum,uel Seruatoris nostri,diuinæ quoq; attestantur
scripturæ.Dauid em̃ de Apostolis,fortassis etiam de Euangelistis ait:Dñs dabit uerbum euan-
Psal. 68. gelizantib.uirtute multa:ac rursum:Rex uirtutũ dilecti: simul etiam docent, non compositio-
nem uerborum,non prolationem uocum,non elaboratam orationis pulchritudinem ad per-
suadendum conducere,sed uirtutis diuinæ suppeditationem. Quare Paulus etiam alicubi sic
1. Cor. 4. inquit:Non agnoscam sermonem istorum,qui sunt inflati,sed uirtutem.Nec enim est in sermo
1. Cor. 2. ne regnum Dei,sed in uirtute.Et aliàs,Sermo meus, & prædicatio mea non in persuasibilib. sa-
pientiæ uerbis,sed in demõstratione spiritus,& uirtutis.Huic uirtuti attestantes Simon & Cleo
Luc. 24. phas,dicunt:Nònne cor nostrũ ardens erat in uia,cùm reserabat nobis scripturas? Verùm A-
postoli,quia quantitas uirtutis à Deo prædicantib.suppeditatæ est præstans,multam habuere
Psal. 68. uirtutem,iuxta illud quod apud Dauidem dicitur: Dñs dabit uerbum euangelizãtibus uirtu-
Esa. 53. te multa.Porrò Esaias,cùm diceret:Quàm pulchri sunt pedes euangelizantium bona: prædi-
cationem intelligens Apostolorum maturam,& tempore atq; opportunæ factam,dum uiã ster
nunt dicenti,Ego sum uia:laudat pedes incedentes per uiam Christi Iesu,ingredientesq; per o-
stium ad Deum.Itaq; bona euangelizant illi,quorum pedes sunt pulchri, bona,inquã, scilicet
Iesum.Nec miretur quispiã si nomine bonorũ,numero multitudinis,exposuimus annunciari
Iesum ab euangelizantib.expositis em̃ rebus nomina habentib. quibus Dei filius nũcupatur,
sciemus quomodo multa bona sit Iesus,quẽ annunciant ij,quorũ speciosi sunt pedes. Vita bo-
In Domino Iesu omnia bona nobis proposita & oblata sunt. num est unũ,at Iesus est uita. Bonum alterũ lux est mundi,lux uera,lux hominũ. At hæc omnia
dicitur esse filius Dei. Ad hæc,prẹterq; quòd uita & lux est,aliud etiã est bonũ,iuxta considera-
tiones nostras,ueritas scilicet.Rursus est aliud bonũ,quod est quartũ bonum,nempe uia, quæ
ad hæc bona nos conducat.Hęc aũt omnia Seruator seipsum esse docet, dicẽs:Ego sum uia, ue
ritas & uita.Q̃uo autem non bonũ est resurgere hominẽ excusso puluere,& moralitate,hocq; à
Dño assequi,in quantũ ipse Iesus est resurrectio?qui etiã inquit,Ego sum resurrectio.Quin & o-
stium etiã,per quod ad summã beatitudinẽ quis ingreditur,est bonũ. At Christus inquit, Ego
Prou. 8. sum ostiũ.Quid uerò opus est uerba facere de sapientia,quã condidit Deus in initio uiarũ sua-
rũ,in opera sua, qua adgaudebat Pater ipsius,oblectatus in multifaria ipsius pulchritudine in-
telligibili,quæ solis intellectualibus oculis cernitur,quęq; considerantẽ diuinã pulchritudinẽ
ad amorem cœlestem inuitat?Bonũ enim est sapientia Dei.Ad hoc quoq; præterea, quæ suprà
recensuimus,ij annunciant,quorũ pedes sunt pulchri. Potentia Dei præterea octauum nobis
bonum annumeratur,qui est Christus. Verùm enimuerò haud silentio prætereũdum est illud
uerbum,quod cũ Patre uniuersorũ est Deus.Namq; ad hoc bonũ nullo alio bono est inferius.
Itaq; beati qui admiserint hæc bona,quiq; perceperint ea,ab ijs qui pedes habẽt pulchros, at-
que qui euangelizant. Veruntamen quãuis Corinthius quispiã extiterit,apud quem affirmet
Paulus se nihil scire,nisi Iesum Christũ,& hunc quidẽ crucifixũ,admiseritq; edoctus,hunc no-
Rom. 6. stri causa hominem factũ:is iam principia bonorũ ingreditur,homo Dei factus ab homine Ie-
su,& ex morte eius moriens peccato:etenĩ quòd ille mortuus fuit, peccato mortuus est semel:
ex uita uerò ipsius,quoniã Iesus est illud,quod uiuit,uiuit Deo unusquisq;,& conformis factus
resurrectiõi eius hoc assequitur,ut uiuat Deo.Quis autẽ ambigat,an id,quod per se iustitia est,
1.Cor.1. quodq; per se sanctificatio,atq; per se perfecta redemptio est,sit bonum?quæ etiam ipsa, Iesum
euangelizantes,euangelizant:dicentes eum factũ fuisse nobis iustitiã à Deo,& sanctificationẽ,
& redemptionem. Quæ autem scripta sunt ab eis de ipso,uix numerari poterunt,docentia nos
subtiliter considerare ex ijs bonis,quæ difficulter numerantur, quæq; scripta sunt, quomodo
multitudo bonorum sit Iesus,quæ in ipso quidẽ sunt,in quem beneplacitũ fuit omnem pleni-
Coloss.2. tudinem diuinitatis corporaliter habitare,haud tamen à literis continetur.quid dico à literis?
quando & de toto mundo dicat Ioannes,Nec ipse,opinor,mundus caperet eos, qui scriberen-
Ioan. 21. tur,libros.Dicere ergo Apostolos euangelizare Seruatorẽ,perinde est,ac si diceremus eos euã-
gelizare bona omnia,quamobrem hic est ille,qui à bono patre accepit,ut esset tot bona : ut u-
Apostoli Christum prædicantes omnia bona in eodem celebrant. nusquisq; eo quòd capit,uel ijs quæ capit,cùm per Iesum ea perceperit,fruatur bonis.Haud po
terant autem Apostoli quorũ pulchri sunt pedes,& horũ studiosi imitatores euangelizare bo-
na,nisi Iesus antea ipsis euangelizasset.Quemadmodũ loquitur Esaias:Ego ipse qui loquebar
adsum,sicut opportunitas in montibus, sicut pedes euangelizantis pacem , sicut euangelizans
bona,quoniam auditam salutẽ tuam faciam,dicens:Sion, regnabit Deus tuus.Quinam enim
Esa. 52. sunt montes,in quib. se loquentẽ adfuturũ dicit,nisi hi qui nulla re inferiores sunt ijs,qui super
terram sunt maximi,& altissimi? quos quæsitos oportuit ab his,qui noui Testamenti ministri
sunt idonei. Scilicet ut seruent præceptum dicens,Super montem altum ascende qui euange-
lizas Sion, exalta cum fortitudine uocem tuam,qui annuncias Hierusalem. Nec mirere si eu-
angeli-

angelizaturis bona, bona quoque Iesus euangelizet, quæ non alia, sunt à seipso, quandoquidem seipsum illis euangelizat filius Dei, qui ipsum discere queunt. Veruntamen qui ascendit montes, illis euangelizans bona, haud contemptui habet pauperes spiritu, à bono illo edoctus patre, qui solem suum exoriri facit super bonos & malos, & qui pluit super iustos & iniustos. Nã que his quoque euangelizat, sicut ipsemet testatur: ex eo quod sumpto Esaiæ libro legit: Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me, ut prædicem captiuis remissionem, & cæcis uisum. Complicatum enim librum cùm reddidisset ministro, resedit. Cumque omnium in eum defixi essent oculi, dixit: Hodie scriptura hæc impleta est in auribus uestris. Necessariò etiam illud sciendum est, omnem bonam actionem, erga Iesum factam, hoc Euangelium continere, quomodo etiam continet mulieris illius præclaram illam actionem, quæ mala opera cùm admisisset, resipuissetque, boni odoris unguentum potuit ob insignem, & ex animo factam à malis mutationem, super Iesum fundere, quo facto, tota domus, atque adeo quotquot illic aderant, illius unguenti fragrantiam sensu perceperunt. Quocirca etiam scriptum est: Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in omnibus gentibus, dicetur etiam istius factum ad memoriam suam. Porrò perspicuum est, Christum sibi accepta referre, quæcunque in discipulos suos collata fuerint. Vnde beneficium accipientes ostendere uolens, dantibus beneficium dixit, Quod his feceritis, mihi feceritis. Quamobrem quæuis actio bona à nobis in proximum collata, ad Euangelium refertur, quod in cœli tabulis inscribitur, agnoscitur que, ac legitur ab omnibus, qui uniuersorum cognitione digni habiti fuerint. Cùm ex aduerso etiam, pars Euangelij accusationem contineat eorum, qui deliquerunt in Iesum. Itaque Iudæ proditio, populique impij uociferatio dicentis, Tolle hunc à terra, & crucifige, crucifige eum: & irrisiones eorum, à quibus est spinis coronatus, & his similia per ordinem in Euangelijs posita sunt. Quibus consequens est, ut consideremus, quòd quisquis Iesu discipulos prodiderit, is reputetur Iesum prodidisse. Hinc ad Paulum adhuc se persequentem dicit Iesus: Saul, Saul, cur me persequeris? & illud: Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris. Qui uerò spinas habent, quibus spretum Iesum coronent, nisi hi qui diuitiarum solicitudinib. ac præsentis uitæ uoluptatibus suffocati, ex accepto Dei uerbo nullũ referunt fructum? Proinde cauendũ est nobis, ne quando in eorum numerum redacti ac descripti, qui Iesum suis coronant spinis, huius generis homines esse legamur ab ijs, qui dicunt, quo pacto Iesus, qui in omnib. & penes omnes rationis compotes, & sanctos cõmoratur, tum unguento ungatur, tum conuiuio excipiatur, ac deinde glorificetur, tum contrà spernatur, irrideatur que, ac uapulet. Necessariò autem sunt hæc nobis dicta, cùm demonstraremus omnes actiones nostras bonas, & peccata delinquentium per ordinem in Euangelio esse posita, aut ad uitam æternam, aut ad opprobriũ & confusionẽ sempiternam. Nec si inter homines aliqui sint Euangelistarũ ministerio honorati, ipseque Iesus bona euangelizet, atque etiam pauperib. euangelizet, idcirco oportuit angelos factos à Deo spiritus, existentes ignis flãmam, & ministros patris uniuersorum, hac laude priuari, ut & ipsi non sint Euangelistæ. Hanc ob causam, coram pastoribus angelus cùm stetisset, eosque gloria undequaque illustrasset, Ne terreamini, inquit: Ecce enim euãgelizo uobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quoniam natus est uobis hodie Seruator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid, quando nondum intelligentibus hominib. Euangelij mysteriũ ipsis præstantiores cœlestis exercitus Dei, laudib. Deum uehentes dicant: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas: hisque dictis pastorib. in cœlum sese recipiunt angeli, nobis considerandum relinquentes, quomodo annunciatũ nobis ex ortu Christi Iesu gaudium, & gloria etiam est in altissimis Deo, reuertentibus in requiem suam, & in altissimis Deum glorificaturis per Christum ijs, qui humiliati fuerant in pulucrem. Mirantur etiã angeli pacem per Iesum futuram in terra, quæ locus est bellis infestus, in quem delapsus è cœlo Lucifer ille, qui mane oriebatur, à Iesu est conterendus. Ad hæc & illud de Euangelio sciamus necesse est, Euangelium in primis esse Iesu Christi, qui est caput totius corporis eorum, qui seruantur, dicente Marco: Initium Euãgelij Iesu Christi: deinde etiam Apostolorũ. Quocirca etiam Paulus inquit, iuxta Euangeliũ meũ. Veruntñ uel totũ uetus Instrumentũ, cuius figura est Ioannes, initiũ est Euãgelij: nã Euangeliũ eo quòd magnitudinẽ habeat, initiũ quoque, & quæ sequũt, media scilicet, & fines habet: uel ppter coniunctionẽ noui Instrumenti ad uetus, fines ueteris Instrumẽti, quos Ioannes exhibuit, initiũ sunt Euangelij, dicente Marco, Initiũ Euangelij Iesu Christi, sicut scriptũ est in Esaia Propheta: Ecce, ego mitto angelũ meũ ante faciẽ tuã, qui præparabit uiã tuã: Vox clamantis in deserto. Parate uiã Dñi, rectas facite semitas eius. Vnde subit mihi admirari, quomodo qui ab Ecclesiæ decretis dissentiunt, duorum Testamentorũ duos afferant deos, alioqui nõ paruum his uerbis conuicti. Qui fieri enim potest, ut Ioannes Euangelij sit initium, ut ipsi putãt, ad alterum pertinens Deum, opificis mundi homo, & ignorans, ut asserunt, nouam deitatem? Cæterùm non uno eoque breui, atque inter solos pastores obeundo munere funguntur angeli euãgelico,

Math. 5.
Luc. 4.
Ioan. 12.
Christus sibi refert accepta, quæ in suis membra sunt collata.
Act. 9.
Angeli Euãgelistæ.
Hebr. 1.
Luc. 2.
Marc. 1.
Marc. 1.
Negat duorũ Testamentorũ duos esse deos.

gelico, sed in fine sublimis, & uolans angelus Euangelium habens, euangelizabit omni populo, bono patre non perpetuò deserente eos, qui à se desciuerint. Itaq; inquit in Apocalypsi Ioannes ille Zebedæi filius: Et uidi angelum uolantem per medium cœli, habentem Euangeliũ æternum, ut euangelizaret habitantibus super terram, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo, dicentẽ uoce magna: Timete Deũ, & date illi honorẽ, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlũ & terrã, mare, & fontes aquarũ. Quia igitur iuxta uerã intelligentiã ostendimus totũ uetus Instrumentũ, significatũ per nomen Ioãnis, Euangelij initiũ esse, ne sine aliquo testimonio hæc dicanẽ, apponemus quæ referunt Acta Apostolica de Eunucho reginæ Aethiopum, & Philippo. Incipiens eñ, inquit, Philippus ab Esaiæ scriptura, quæ scilicet inquit: Tanq̃ ouis ad occisionẽ ductus est, & tanq̃ agnus corã tondẽte mutus, euãgelizauit illi Dñm Iesum. Quõ eñ incipiens à Propheta, euangelizat Iesum, nisi pars aliqua est Esaias principij Euangelij? Insuper q; principio diximus totã scilicet diuinã scripturã posse dici Euangeliũ, hinc confirmari potest. Namq; si euangelizans euangelizat bona, omnesq; qui ante aduentũ Christi corporalẽ fuere, Christũ euangelizant, qui est omniũ bona, ut antea ostendimus: quodãmodo diuini sermones, & scriptura diuina, pars sunt Euangelij. Quod Euangeliũ cùm diuulgandũ esse dicatur in toto mũdo, nos per totũ mundũ non tantũ intelligimus terrestrẽ hunc locũ, sed etiã omnem globũ ex cœlo, & terra, uel ex cœlis & terra. Sed quid opus est diutiùs ꝑtrahere sermonem de eo quid sit Euangeliũ, cùm ex minimè spernendis, copioseq; à nobis disputatis similia colligere ualeamus ex scripturis, & intueri quã gloriam honorũ in Christo Iesu exhibeat Euangelium, tũ ab hominib. tum ab angelis administratũ, &, ut ego arbitror, etiam à principatib. & potestatibus, à thronis & dominationib. ac deniq; ab omni nomine, quod nominatur, non solùm in hoc seculo, uerumetiam in futuro, tũ etiam ab ipso Christo? Hanc ob causam hoc in loco finiemus, quæ narranda esse diximus ante interpretationem eorũ, quæ prælegũtur his scriptis. Iam uerò Deum oremus, ut nobis sit adiumento per Christum in sancto Spiritu, ad explicandum mysticum sensum in uerbis, perinde ac thesaurum reconditum.

Apoc. 14. *Act. 8.* *Esa. 53.* *Ephes. 1.*

ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

IN PRINCIPIO erat Verbum.] Hanc uocem Principij, multa significare, non tantùm gentiles fatentur, sed etiam si quis obseruare, atq; intelligere uoluerit undiq; colligens hoc nomen, & accuratè exquirens, qua de re in singulis scripturarũ locis positum sit, inueniet multiplicem uocis huius significationem in diuinis sermonibus esse. Est namq; principium aliud transitus, quod ad uiam pertinet, & longitudinem, ut hæc uerba declarant: Viæ bonæ principium est facere iusta. Longissima enim uia bona cùm sit, ad eam in primis pertinere eam, philosophiæ partem censendum est, quæ in rerum actione uersatur, quod ostẽditur ex illis uerbis, Facere iusta, cùm quod reliquum est uiæ, id totum ad eam uim spectet, quæ in rerum cognitione ac contemplatione est sita, in quam etiam contemplationem uiæ ipsius finem desiturum opinor, simulatq; aduenerit restitutio, quam uocant: eo quòd tum temporis ne unus quidem relinquendus sit inimicus. Nam uerè dicente Paulo illud: Oportet enim eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos, & nouissimus hostis aboleatur mors, tum una erit actio nempe cognoscendi, contemplandiq; Deum eorum, qui ad Deum peruenerint, duce eo uerbo quod est apud Deum: ut sic sint in cognitione Patris, formati omnes accuratè filij, ut nunc solus Filius nouit Patrem. Nam si diligenter quis examines, quando Patrem agnoscent hi, quib. reuelat Filius, qui solus Patrem nouit, & consideret uidẽtem nunc per speculum, & in ænigmate ipsum uidere nondum cognoscentem, quemadmodum opus est nosse, haud aberrabis, si dixent neminem nouisse Patrem, etiam si Apostolus, etiam si Propheta quis fuerit, sed tum Patrem ab his cognoscendum esse, cùm unum erunt, sicut Filius, & Pater unũ sunt. Quòd si quis putet nos à re digressos fuisse, quia hæc disseruimus, unam principij significationem explanantes, sciãt hîc, hanc digressionem ad rem, de qua agitur, & utilem, & necessariam fuisse. Nam si principium, ut transitus est, & uiæ, & longitudinis, principiumq; uiæ bonæ est facere iusta, sciendum est quomodo omnis uia bona principium habeat facere iusta, post principium uerò contemplationem, & quonam pacto contemplationem. Rursum est principium aliud generationis: quod uideri potest in hoc dicto: In principio fecit Deus cœlum & terram. Sed apertiùs in Iob significatum hoc enunciari arbitror, his uerbis: Hoc est principium figmenti Domini factum, ut illudatur ab angelis suis. Posset enim quispiam existimare cœlum & terram principio facta fuisse ante omnia, quæ sunt in mundi generatione. Sed melius est, ut sententiæ Iob habita ratione, cùm multa sint quæ in corporibus facta fuere, primus eorum quæ sunt in corpore, factus sit ille, qui appellatur draco, nominatus etiam alicubi magnum cete, quod uicit Dominus. Necessarium est autem considerare, an ille, qui appellatur draco, æqualis factus sit sanctis uiuentibus uitam immaterialẽ, & incorpoream in beatitudine, delapsus uerò ante omnes à pura uita, alligatus fuerit materiei, & corpori, ut propter hoc respondens Dominus per turbinem, & nubes dicat: Hoc est principium figmenti Domini factum, ut illudatur ab angelis suis,

Principium, quot modis accipiatur.

1. Cor. 15. *ἀποκατάστασις* *Filius Dei dux uitæ nostræ est & auctor cognitionis Dei patris.*

Matt. 11. *Ioan. 17.*

Principium generationis.

Fortaßis alludit ad hæc uerba Domini. Iob. 40. Ipse principiũ uiarum Dei qui fecit eum.

Draco quãdo conditus.

suis, fieri enim potest, ut draco non sit omnino principium figmenti Domini, sed ut multorum, quæ facta sint in corpore, ut illuderentur ab angelis, sit hic draco principium, cùm possint aliqui existere in corpore, haud ita tamen. Etenim anima † Eliæ in corpore est, atque etiam uniuersa creatura, de qua Apostolus dicit: Tota creatura suspirat, & condolet usq; in præsens, & fortassis de illa est hoc: Vanitati creatura subiecta est non uolens, sed propter eum, qui subiecit eam, in spe, ut in uanitate sint corpora, & ipsum facere corporalia, id quod necessarium existenti in corpore. † qui est in corpore, non lubens facit quæ sunt corporis. Hanc ob causam uanitati creatura subiecta est non uolens, & qui non uult, quæ sunt corporis, quod facit, spei gratia facit, tanquam si diceremus, Paulum uelle permanere in carne, non sponte, sed propter spem. Præferentem enim per se resolui, & cum Christo esse, nihil est absurdi uelle permanere in carne propter aliorum utilitatem, & profectum in rebus, non tantùm quas ipse sperat, sed etiam quas sperent hi, quibus est adiumento. Iam iuxta hoc significatum, quod dicimus principium generationis, intelligere poterimus etiam illud Prouerbiorum: Deus creauit me principium uiarum suarum, ad opera sua. quod tamen potest etiam ad primum significatum referri, scilicet ad significatum uiæ, eò quòd dicatur, Creauit me Deus principium uiarum suarum. Nec absurdè uniuersorum Deum, dixerit quispiam principium, palàm eò procedens, ut filij principium sit pater, & principium creaturarum creator, atque generatim, entium principium sit Deus, confirmabit hoc Ioannes, cùm dicendo: In principio erat uerbum: Verbum intelligit filium, qui in principio esse dicitur, quia sit in patre. Tertiò illud ex quo, unde tanquam ex præexistenti materia oriantur alia, principium existimant illi, qui materiam ingenitam astruunt. Secus uerò apud nos est, qui credimus ex non entibus, Deum entia fecisse, ut mater illa septem martyrum in Macabæorum gestis, & pœnitentiæ angelus, in Pastore docuit. Ad hæc principium etiam est ueluti secundũ formam, hoc pacto: Si primogenitus omnis creaturæ, est imago Dei inuisibilis, principium ipsius est pater. Similiter etiam Christus est principium eorum, qui facti sunt secundum imaginem Dei. Nam si homines sunt, secundum imaginem, imago uerò secundum patrem, iuxta hoc quidem, pater principium est filij, iuxta illud uerò, hominum principium est Christus, qui nascuntur non secundum illud, cuius est imago, sed secundum imaginem ipsius, congruet autem ad idem exemplum, contextus hic, In principio erat uerbum. Est etiam principium disciplinę, iuxta quam intelligentiam, dicimus elementa principium esse grammatices: ob hoc dicit Apostolus, Cùm deberetis esse magistri propter tempus, rursum opus habetis, ut doceamini, quæ sint elementa principij sermonũ Dei. Sed duplex est principium disciplinæ, alterum naturâ, alterum respectu nostri. Vt si dicamus de Christo, quòd naturâ principium ipsius sit diuinitas: quo ad nos uerò, qui non ualemus ex magnitudine eius ueritatem de ipso assequi, humanitas, in quantum paruulis prædicatur Iesus Christus, & hic crucifixus. Quare hac ratione Christum dicimus naturâ principium esse disciplinæ, secundum quod Dei sapientia, & Dei potentia est, quo ad nos uerò caro factus est, ut habitaret in nobis, qui hoc modo tantùm initio eum capere ualebamus. Ac fortassis ob hãc causam non modò primogenitus est omnis creaturæ, sed etiã interpretatur homo Adam, eum dicente Paulo Adam his uerbis: Vltimus Adam in spiritũ uiuificantem. Præterea dicitur etiam principium de actione, in qua actione inest finis quidam post principium, & obserua, an sapientia principium actionum Dei existens hoc modo intelligi possit esse principium. Iam cùm tot nobis in præsentia succurrant principij significata, quærimus de quo intelligi oporteat illud: In principio erat uerbum. Perspicuumq; est hoc principiũ sumi non posse de principio trãsitus, aut uiæ, & longitudinis. Liquet autẽ, quòd neq; de principio generationis. Veruntamen fieri potest, ut illud accipias tanquam principium, à quo, quod est faciens. Quandoquidẽ mandauit Deus, & creata sunt. Creator enim aliquo modo est Christus, quo dixit Pater, Fiat lux, &, Fiat firmamentum. Creatorq; est Christus, tanquã principium, in quantũ sapientia est. Idcirco dictus principium, quia sapientia sit: dicente per Salomonem sapientia, Deus creauit me principium uiarum suarum, ad opera eius: ut sit in principio uerbum, hoc est in sapientia: secundum quidem collectionem contemplationis, & intelligentiarum de rebus uniuersis, considerata sapientia: secundum uerò rerum contemplatarum communionem, ad ea, quæ sunt rationis capacia, considerato uerbo, hoc est λόγῳ, quæ ratio etiam dicitur. Nec mirum si, ut prædiximus, multa bona, existens Seruator, in se contineat, quæ uno, & altero, item & tertio considerentur modo. Cùm enim protulerit Ioannes de uerbo loquens: Quod factum est in ipso uita erat ostendit factam fuisse uitam in uerbo. Neq; uerò uerbũ hoc aliud est à Christo, Deus existens, & uerbum apud Patrẽ, per quod facta sunt omnia: neq; uita alia est à Dei filio, qui inquit, Ego sum uia, ueritas, & uita. Vnde non secus atq; uita facta fuit in uerbo, sic uerbum erat in principio. Proin de inspice, an iuxta hoc significatum possimus intelligere hoc dictũ, In principio erat uerbum, hoc est λόγος, quæ ratio etiam dicitur: ut secundum sapientiam, & secũdum figuras collectionis intelligentia-

Marginal notes:
- † Solis, uertit Perionius. (beside lines 3–4)
- Rom. 8. (line 5)
- Phil. 1. (line 10)
- Prouerb. 8. (line 13)
- Deus principium omnium. (lines 16–17)
- Materia dicitur principiũ. (lines 21–22)
- Principium formæ. (lines 23–24)
- Col. 1. & 2. (line 25)
- Hebr. 1. (line 26)
- Principium disciplinæ. (lines 29–30)
- Hebr. 5. (line 31)
- Ioan. 1. (line 37)
- 1. Cor. 15. (line 39)
- Principium actionis. (lines 41–42)
- Christus est principiũ per quod omnia sunt condita. (lines 47–50)
- Prou. 8. (line 51)
- Sobriè hæc accipienda sunt, sic ut stet immo τὸν λόγον esse ἐνυπόστατον, non esse tamen ideam de opificio Dei in patre aut qualitatem. (lines 53–62)

gentiarum, quæ sunt in ipsa, fiāt omnia. Opinor enim sicut domus, & nauis fabricatur, uel ædificatur iuxta figuras, & formas mentibus eorum, qui structuræ præsidēt, conceptas, domo, nauicp principium sumentibus ab his figuris, & rationibus, quæ sunt in artifice: sic uniuersa facta fuisse iuxta rerum futurarum rationes, iam antea à Deo manifestatas in sapiētia. Omnia enim in sapientia fecit. Dicendumcp est, Deum, cùm animatam sapientiam, ut ita loquar, creasset, illius curæ permisisse, ut ex figuris, & speciebus, quas ipsa habebat, (opinor) subsistentiam, & plasmationem, & formas præberet entibus, & materiæ. Ego etiam inspicio, an dicere possimus principium entium esse filium Dei, dicentem, Ego sum principium, & finis, α, & ω, primus & nouissimus: cùm necessariò etiam sciendum sit nobis, ipsum non esse principium, iuxta omnia, quibus nominatur. Quî enim fieri potest, ut sit principium, in quantum est uita, cùm uita facta fuerit in uerbo, quod est ipsius uitæ principium? Manifestius præterea est, ipsum non esse principium, quatenus primogenitus est ex mortuis. Quòd si diligenter examinemus omnia ipsius cognomina, solum quia sit sapientia, principium est, ne principium quidem existens in quantum est λόγος, id est uerbum, uel ratio. Quandoquidē uerbum, uel ratio in principio erat. Adeò ut audacter ausit quis dicere antiquiorem omnibus, quæ excogitantur nominibus primogeniti omnis creaturæ, sapiētiam esse. Atcp Deus quidem unum est, & simplex. Seruator uerò noster propter multa, quandoquidem proposuit illum Deus propitiationem, & primitias omnis creaturæ, efficitur etiam multa, uel etiam fortasse omnia hæc pro ut ipsius creatura, quæ uniuersa liberare ualet. Hinc fit lux hominum, quādo homines à uitio obscurati luce egent lucente in tenebris, & à tenebris non apprehensa: lux non futurus, nisi homines obscurati non fuissent. Simile considerare possumus de eo, quod dicitur primogenitus ex mortuis. Nam si ponamus mulierē deceptam non fuisse, nec Adam deliquisse, sed creatum hominē ad immortalitatem, immortalitatem obtinuisse: necp in puluerē mortis descendisset Christus, necp mortuus fuisset non existente peccato, aut erga humanū genus amore moriēdum illi erat. Ac si hæc non fecisset, minimè fuisset primogenitus ex mortuis. Disquirendū & illud, num fortè etiā hominis pastor futurus non erat, si comparatus homo iumētis insipientibus nō fuisset, necp similis illis factus. Nam si homines & iumenta seruat Deus, seruat quę seruat iumēta, illis donando pastorem, quæ regem capere nequeunt. Exploret ergo oportet, qui collegerit filij nomēclaturas, quænam ipsarum ipsi accesserint, alioqui illi non accessuræ, si sancti incepissent, & perseuerassent in beatitudine, quotcp eæ sint. Nam fortasse sola sapiētia, uel etiam uerbum, uel uita, atcp omnino ueritas permaneret, haud tamen omnia alia nomina, quæ nostri causa assumpsit. Verùm enim uero beati illi, qui egētes filio Dei, eiusmodi fuere, ut in posterū non eguerint medico, qui malè affectos curaret: necp pastore, neque redemptione, sed sapientia, & uerbo, ac iustitia, uel si quid aliud est ipse Christus ijs, qui ob perfectionem pulcherrima quæcp ipsius percipere ualent. Sed hæc sufficiant de eo, quod scriptum est, In principio. Videamus nūc diligentiùs quisnam sit hic λόγος, id est uerbum, seu ratio, quæ in principio esse dicitur. Atcp equidem reputanti mihi, quænam frequenter dicuntur de Christo ab ijs, qui in ipsum credere uolunt, mirari subit, cur nam tandem imposita nomina seruatori nostro, quæ uix numerari possunt, plerunqp hi silentio pertranseant, atcp etiam si eorum mentio facta fuerit, illa immutant nō propriè, sed tropicè, Iesum his nominibus appellari dicentes: in sola appellatione uerbi insistentes, ueluti solum uerbum astruant, esse Christum Dei, non perinde atcp in cæteris uocabulis, quibus ipse nuncupatur, indagantes uim significati ex hac uoce λόγος. Iam in quo me mirari dicam multorum ruditatem, (apertiùs enim loquar,) tale est: Inquit alicubi filius Dei, Ego sum lux mundi: & alibi, Ego sum resurrectio: & rursum, Ego sum uia, ueritas & uita. Scriptū est & illud, Ego sum ostium. Dictum est etiam, Ego sum pastor bonus: & ad Samaritidem dicētem, Scimus quòd Messias uenit, qui dicitur Christus, cùm autem uenerit ille, nunciabit nobis omnia. Respondet, Ego sum qui loquor tecum. Ad hæc cùm lauisset pedes discipulorum, dominū se, & magistrum his uerbis fatetur: Vos dicitis dominum me, & magistrum, & bene dicitis, sum etenim. Quin apertè, & clarè seipsum filium Dei esse pronunciat, dicens: Quem pater sanctificauit, & misit in mundum, uos dicitis me blasphemare: quoniam dixi, Filius Dei sum ego: & illud, Pater, uenit hora, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te: inuenimus etiam seipsum pronunciātem, regem: ueluti cum Pilato dicenti, Rex es tu Iudæorum? respondens dixit: Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certaturi fuerāt, ne traderer Iudæis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Legimus & illud, Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est: & rursum, Ego sum uitis, uos palmites. Connumerentur his hæc quocp: Ego sum panis uitæ: & iterum, Ego sum panis uiuens, qui de cœlo descendi, & uitam mundo præbeo. Et hæc quidē quæ filius Dei se esse asserit, quæcp nobis ad id, de quo agimus, succurrerūt, ex Euangeliorum textu in medium protulimus. Sed addendū etiam illud est ex Ioannis Apocalypsi: Ego sum primus, & ultimus, & uiuens & factus sum mortuus, Et ecce uiuens sum in secula seculorum.

Margin notes: Apoc. 1. — *Seruator propter multa multus hoc suscepit.* — *Primogenitus ex mortuis.* — Gen. 3. — Ioan. 10. — *Quasi uerò non etiam rex dicatur Christus?* — *De Nominibus seruatoris & eorum discrimine.* — *De Filio Dei, qui dicitur λόγος.* — *De Nominibus Domini Iesu Christi.* — Ioan. 8. — Ioan. 11. — Ioan. 14. — Ioan. 10. — Ioan. 4. — Ioan. 13. — Ioan. 10. — Ioan. 17. — Ioan. 18. — Ioan. 15. — Ioan. 6. — Apoc. 1.

culorum: & rursus, Factus sum ego, α, & ω, & primus, & ultimus, principium, & finis. Sunt autē
non pauca, atq; his, quæ diximus, similia, quæ sumi ex Prophetis poterunt ab eo, qui diligen-
ter uersatus fuerit in sanctis libris. Veluti quòd sagittam electam, & seruum Dei, & lucem gen-
tium seipsum appellat, Esaia dicente, Ex utero matris meæ uocauit me nomine meo, & posuit *Esa. 49.*
os meum quasi gladium acutum, & sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me quasi
sagittam electam, & in pharetra sua abscondit me, & dixit mihi, Seruus meus es tu Israel, & in te
glorificabor: &, post pauca, Deus meus erit fortitudo mea. Et dixit mihi, Magnum tibi est, ut uo-
ceris seruus meus, & suscites tribus Iacob, & dispersionem Israelis cōuertas. Ecce posui te in lu-
cem gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ. Sed & in Hieremia ita seipsum agno as- *Hier. 11.*
similat: Ego sicut agnus innocens, qui ducitur ad sacrificandum. Hæc itaque & his similia se-
ipsum appellat. Porrò innumera uocabula, tum apud Euangelia, tum apud Apostolos, tum
apud Prophetas colligas, licebit, quibus filius Dei appellari gaudet. Videlicet, uel ijs qui Euan
gelia scripserunt, quid de ipso sentirent exponentibus, uel Apostolis ex his, quæ didicerant,
ipsum glorificantibus, uel Prophetis ipsius futurum aduentum præcinentibus, & res illius ua-
rijs nominibus efferentibus. Veluti Ioannes agnū Dei ipsum prædicat, dicens: Ecce agnus Dei, *Ioan. 1.*
ecce qui tollit peccatum mundi. Virum uerò his, quæ sequuntur: Hic est, de quo dicebam, post
me uir uenit, qui ante me factus est, quoniam prior me erat, & ego nesciebam eum. Sanè in ca- *Ioan. 12.*
tholica epistola Ioannes illum appellat aduocatum animatum ad patrem, dicens: Si quis pec-
cauerit, aduocatum apud patrem habemus Iesum Christum iustum. Subiungit etiam, quòd sit
reconciliatio pro peccatis nostris: ad cuius similitudinem Paulus appellat eum reconciliato- *Rom. 3.*
rem, dicens: Quem proposuit Deus reconciliatorem per fidē in sanguine ipsius propter remis-
sionem præteritorum peccatorum, quæ Deus tolerauit. Ad hæc prædicatus est etiam à Paulo, *1. Cor. 1.*
potentia Dei esse, ut in Corinthiorum epistola, quando dicit: Christus est Dei potentia, sapien-
tia, quòd etiam sanctificatio sit, & redemptio. Factus est, inquit, sapientia nobis à Deo, & iusti- *Heb. 5.*
tia, & sanctificatio, & redemptio. Quin etiam sacerdotem magnum eundem esse docet nos ad
Hebræos scribens: Habentes ergo sacerdotem magnum, qui pertransiuit cœlos Iesum filium
Dei, teneamus confessionem. Prophetæ etiam præter hæc diuersis eum nominibus appellant. *Gen. 49.*
Iacob itaq; dum filios, Iudamq; benediceret, Iuda, inquit, laudabūt te fratres tui. Catulus Leo-
nis Iuda, ex germine fili mi ascēdisti, recumbens dormisti ut leo, & ut leonis catulus. Quis exci-
tabit illum? Cæterum præsentis non est temporis singulis immorari, ostendendo, quomodo,
quæ de Iuda dici uidētur, Christo conueniant. Atq; etiam obiectio, quæ iure inferri posset, (sci-
licet, Nō deficiet princeps de Iuda, & dux de fœmoribus eius, donec uenerit cui repositum est:)
aliàs commodiùs soluetur. Iam Esaias aliquoties nouit ipsum Christum appellare Iacob, &
Israel, dicens: Iacob dilectus meus auxiliabor ei: Israel electus meus, suscepit illum anima mea.
Iudicium gentibus nunciabit, non contendet, neq; clamabit, neq; audiet aliquis in plateis uo- *Esa. 42.*
cem eius. Calamum contritum non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec pro-
iecerit ex contentione iudicium, & in nomine eius gentes sperabunt. Quòd enim hæc de Chri-
sto Prophetæ nuncient, palàm Matthæus ostendit in Euangelio, ex parte, mutila citans: & di-
cens: Vt impleretur quod dictum est per Prophetam, Non contendet, & non clamabit: & quæ *Matt. 12.*
sequuntur. Vocatur etiam Dauid Christus. Veluti quando Ezechiel prophetans ad pastores *Ezech. 34.*
subiungit ex persona Dei: Excitabo Dauid seruum meum, qui regit eos. Non enim Dauid pa-
triarcha exurget recturus sanctos, sed Christus. Ad hæc uirgā, & florem appellat Christū Esaias *Esa. 11.*
his uerbis: Egredietur uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eū
spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus cogni-
tionis, & pietatis, & replebit eum spiritu timoris Dei. Iam lapis etiam dicitur Dominus noster,
ita in psalmis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, à Do- *Psal. 118.*
mino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Declarat autem Euangelium, & Lucas in
Actis non alium esse lapidem, quàm Christum: Euangelium quidem sic: Nunquam legistis la- *Matt. 21.*
pidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Omnis, qui ceciderit
super lapidem hunc, conteretur, super quem uerò ceciderit, conteret eum. In Actis uerò Lucas *Act. 4.*
scribit: Hic est lapis ille qui reiectus est à uobis ædificantibus, qui factus est caput anguli. Cùm
igitur uerbum illud, quod erat in principio, uerbum, inquam, Deus apud Deū, unum sit ex no-
minibus Seruatori attributis, nec tamen ab ipso dictum, sed à Ioanne scriptum, operę precium
fuerit instare ijs, qui tot à nobis enumerata nomina prætermittentes, hoc solo Verbi uocabulo *De appellatio-*
ceu præcipuo utuntur: rursus eorum interpretationem, si qua quis protulerit, requirentes, & *ne τοῦ λόγου.*
hoc unum Verbi uocabulum admittentes: tanquā liqueat, quid sit filius Dei, Verbū nuncupa-
tus, idq; tum maximè quod cōtinuè utātur hoc dicto: Eructauit cor meū uerbū bonum: existi- *Docet esse λό-*
mantes filiū Dei paternā prolationē esse tanquā in syllabis positā. Et idcirco hypostasin, & sub- *γον ὑφιστάμε-*
sistentiā illi, si accuratè ipsos interrogemus, nō tribuentes, neq; essentiā eius explanātes, nondū *νον.*

dicimus

dicimus talem, uel talem, sed quomodocunq; essentiam. Verbum enim pronunciatum intelligere uel uulgaris quiuis potest, at renuntient nobis & proferant uerbũ tale per se uiuere, quod uel non sit separatum à Patre, & hac etiam ratione neq; subsistat, neq; sit Filius: uel quod sit separatum, & substantiam habens Deus Verbum. Itaq; dicendum est, non secus à nobis fieri debere, cùm uocabulo Verbi ille nuncupatur, atq; facimus singillatim in nominibus prædictis, cùm ex proprietate nominis explicamus intelligentiam rei nominatæ: cumq; certas rationes adoptamus ad explicãdum, quomodo filius Dei hoc uel illo nomine nuncupetur. Quæ enim est hæc priuata istorum electio, non insistere in singulis quibusq; spectando uim uocabuli: sed, ut ita dicam, cùm quæsierint quomodo ostium, quomodo uitem, quanam etiam de causa intelligere debeamus eum esse uiam, idem solum nõ facere, cum audis eum dici in scripturis uerbum? Vt ergo diligentiùs ac reuerentiùs assequamur ea, quæ dicturi sumus in ea qua de agitur disputatione, scilicet quomodo filius Dei dicatur esse uerbũ, à nominibus ipsius nobis à principio propositis, incipiamus necesse est. Nec ignoramus fore aliquos, quibus eiusmodi digressio maior, quàm pro rei necessitate esse uideatur. Attamen animum adhibenti rei, qua de agitur, non parum utile fuerit explorare sensa, de quibus nomina ponuntur, quorum etiam consideratio utilis erit ad res, quæ subsequuntur. Proinde cùm semel in theologiã de Seruatore inciderimus, inuenientes, diligentia adhibita, quæ de illo feruntur, necessariò non tantùm eum ea parte cõsiderabimus, qua λόγος, id est uerbum, & ratio dicitur: sed etiam pleniùs, & uberiùs, pro uirili nostra, reliqua uocabula quibus appellatur, tractabimus. Cùm ergo dixerit seipsum lucem mundi, etiã proxima, & similia huic uoci, quæ quibusdã fortasse, non tantùm proxima, & similia, sed etiam eadem uidebũtur esse, examinabimus. Itaq; lux est hominum, lux est uera, lux est deniq; gentium. Quòd sit lux hominum, Euangelij, cuius instituitur nũc à nobis interpretatio, initium testatur, dicens: Quod factum est in ipso uita erat: & uita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Quòd etiam sit lux uera, eiusdem Euangelij uerba declarant, quæ mox subnectuntur: Erat lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Lux uerò gentium ab Esaia appellatur, sicut prædiximus, illud illius testimonium proferentes: Ecce posui te in lucem gẽtium, ut sis salus mea ab extremis terræ. Cæterum lux mundi sub sensum cadens sol est. Post hunc nõ inconcinnè etiam luna, ac deníque reliquæ stellæ eodem nomine nuncupabuntur. Lux attamen cùm hæc sint, sub sensum cadens, eò quod terrestria illuminant, dicta apud Mosem quarto die facta fuisse, haud tamen lux sunt uera. At uerò Seruator noster illucescens his, qui rationis sunt capaces, præstantissimis animarum eorũ partibus, ut ipsorũ mens propria aspectabilia cernat, intelligibilis mundi lux est. Nimirum animarum rationis capacium in hoc mundo sensibili existentium, & siquid præter hæc mũdum complet: ex quo Seruator noster esse nos docet. Fortasse ipse illius præcellens, præstantissimaq; pars existens, ut ita dicam, sol, qui faciat diem Domini magnum, cuius diei causa ad eos dicit, qui lucis suæ participes erãt, Operamini dum dies est, ueniet nox, quando nullus postea potest operari: quàm diu sum in mundo, lux sum mundi. Quoniam uerò discipulis etiam dicit: Vos estis lux mundi: &, Luceat lux uestra coram hominibus: non secus atq; lunam, & astra, lucere existimamus sponsam Ecclesiam, & discipulos, qui propriam lucem habent, & ab illo uero sole mutuatam, ut luceant illis, qui lucis fontẽ in se præparare non possunt. Verbi gratia, Paulum quidem, & Petrum dicimus lucem mũdi, uulgares uerò, uel ipsorum discipulos, qui illuminentur quidem, haud tamẽ illuminare alios possint, mundum: cuius mundi lux fuere Apostoli. At uerò Seruator lux existens mundi, nõ corpora, sed incorpoream mentem incorporea potentia illuminat, ut tanquam à sole illuminatus unusquisq; nostrũm uidere alia etiam intelligibilia possit. Vt autem sole illucescente uis illa lunæ, & stellarum illuminandi obscuratur, sic hi, qui à Christo illustrantur, quiq; splendores illius perceperunt, nullam operam desiderant aliquorum administrantium Apostolorum, uel Prophetarum, ac ne angelorum quidem: audendum enim est ueritatem dicere: proinde addam, neq; præstantissimarum uirtutum eos indigere, quos ipsa primigena lux edocuerit. Porrò ijs, qui minimè solares Christi radios capere ualent, sancti ipsi ministrantes lucem præbent, sed ea, quam prædiximus longè inferiorem, cùm uix alioqui hanc paruam ipsi capere ualeant mox ab ipsa pleni. Est autem Christus lux mundi: est & lux uera ad eius lucis differentiam, quæ sensu percipitur. Cùm nihil, quod sensu percipiatur, sit uerum, nec tamen quia, quod sensu percipitur, nõ est uerum, idcirco falsum est: nam potest comparationẽ, proportionemq; habere quod sensu percipitur ad illud, quod animo cernitur, rationeq; cõprehenditur, cùm interim sanè, recteq; de omni nõ uero, nõ prædicetur falsum. Quære autẽ an idem sit lux mundi, & lux hominum. Ac meum quidem iudicium est maiorem tunc lucis uim exhiberi, cùm appellatur lux mundi, quàm quãdo lux hominum. Nã mundus iuxta unũ sensum, non tantùm homines. Et Paulus in priore ad Corinthios epistola maius quiddam esse, uel etiam diuersum ab hominibus mundum hũc astruit dicens:

Thea-

Marginal notes: *παρέκβασις in qua nomina Filij Dei explicat.* — *Lux mundi hominum, uera, gentium.* — Ioan. 1. — Esa. 49. — Gen. 1. — Matt. 5. — *Apostoli, cur lumina mundi, dicti sint.* — *Ratio eorum quæ sensu uel animo percipiuntur.* — 1. Cor. 4.

Theatrum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Proinde obserua, an iuxta unum sensum mundus sit creatura illa, quæ liberanda dicitur ab interitus seruitute in libertatem gloriæ filiorum Dei, cuius uehemens desiderium reuelationem filiorum Dei expectat. Obserua autem, addidimus, quòd in medium producta fuerint ea uerba: Ego sum lux mundi: quæ possunt etiam de discipulis intelligi, cùm eis quoque Iesus dixerit: Vos estis lux mundi. Siquidem sunt, qui suspicantur præstantiores alijs creaturis eos esse homines, qui ab ipso Iesu sinceré edocti fuerint. Quorum alij quidem hos homines naturâ, alij uero ratione, quæ in actione difficiliori uersatur, tales existere affirmant. Maiores enim labores, maioraq; uitæ pericula, qui carne ac sanguine constant, habere, quàm qui æthereo corpore. Nam neque lumina cœlestia dicunt corpora terrena si suscepissent, à periculis omnino, & à peccando immunia præsentem uitam transactura, cui etiam rationi qui fauent scripturarum quarundam testimonijs enuncianubus maxima de hominibus, superuenientiamq; promissionis ad hominem peruenere dicentibus, usuri sunt: cùm tamen hoc ipsum de creatura, uel, ut intelleximus, de mundo testimonia hæc non permittant. Illud enim, Vt ego, & tu unum sumus, ut & ipsi in nobis unum sint: &, Vbi ego sum, illic erit & minister meus: apertè de hominibus scriptū esse dicunt. De creatura uerò quòd liberatur ab interitus corruptione in libertatem gloriæ filiorum Dei. Non silent autem etiam hoc: uidelicet primogenitum omnis creaturæ pro eo honore, quo hominem præter cætera prosequebatur hominem factum, non animal aliquod cœleste. Quinetiam rursus addunt ministram, & leruam cognitionis Iesu stellam, quæ in oriente apparuit, creatam fuisse, uel similem reliquis astris, uel fortasse etiam præstantiorem, quippe quæ omnium præstantissimum designaret. Quòd si gloriationes sanctorum sunt in afflictionibus, qui sciunt afflictionem parere patientiam, patientiam uerò probationem, probationem uerò spem, spem autem non confundere, neque patientiam, neque probationem, habebit non afflicta creatura æqualem, sed diuersam: Quoniam uanitati creatura subiecta est non uolens, sed propter eum, qui subiecit illam sub spe. Cæterum qui non in animum inducit suum, talia homini beneficia collata fuisse, aliò uoluntate tendens dicet, creaturam, quæ uanitati suspirās subiacet, affligi magis, quàm hos, qui suspirant in hoc tabernaculo: quippe quæ tempore quàm plurimo, idq; cum multiplicatione seruiat humani certaminis uanitati. Quare enim nolens hoc facit? nisi quòd uanitati subiectam esse, & non habere præcipuum uitæ statum sit contra eius naturam? Quem quidem statum, quia in mundi interitu, & in interitu uanitatis corporum liberatur, & soluitur, receptura est? Verùm enimuero quoniam plura, quàm quæ conueniant propositæ disputationi, uidemur disseruisse, redeamus unde digressa erat oratio, memoria repetentes, qua de causa tum lux mundi, tum lux uera, tum denique lux hominum Seruator dicatur. Explicatum est ergo eum lucem ueram appellari, propter lucem mundi sensibilem: uel quòd idem sit esse lucem mundi, & lucem hominum, uel in disputationem cadat, sit nec ne idem. Quæ necessariò nobis inuestigata sunt propter eos, qui nihil commentati sunt, quare Seruator diceretur Verbum: quo persuasum haberemus, nos non ex præfinitione stare debere in solius uocabuli huius Verbum intelligentia, cùm minùs sit decens, ut hoc uocabulum per translationem non exponatur, cùm anagogicè, atque allegoricè exponamus illud, Lumen mundi, atque multa alia, quæ in medium protulimus. Vt autem eò quòd illuminet, illustretq; eas hominum partes, quas principales uocamus, uel generatim omnium, qui rationis sunt capaces, lux est hominum, & lux uera, & lux mundi: sic eò quòd auctor sit omnis mortalitatis deponendæ, ingenerandiq; eam, quam propriè uocamus uitam, resurgentibus ex mortuis ijs, qui eum sincerè receperint, appellatur resurrectio. Hoc autem non modò in præsentia in his operatur, qui ualent dicere, Consepulti sumus cum Christo per baptismum, eumq; eo simul resurreximus: sed etiam multo magis cùm prorsus omni deposita mortalitate, aliquis in nouitate uitæ ipsius filij ambulat: mortalitatem uerò Iesu semper in corpore, dum hîc degimus, circumferimus, quando magnum fructum cepimus: ut uita Iesu in corporibus nostris manifestetur. Quinetiam uia, quæ est in sapientia, & actione eorum, qui seruantur in ipso facta circa permeationes, & explicationes de ueritate in diuino uerbo, & circa actiones existentes in uera iustitia, uim exhibet nobis intelligendi, quomodo Christus uia dicatur, in quam uiam nihil gestare debet, neque peram, neque pallium, ac ne baculum quidem, uel calceos, quibus induat pedes iter facturus. Sufficiens enim per se est hæc uia ad omnia suppeditanda itineri necessaria: nullaq; re omnino indiget, quisquis hanc ingreditur, ornatus eo uestimento, quo ornatum esse eum decet, qui inuitatus uadit ad nuptias, cùm nulla res similiter molesta possit in hac uia occurrere. Facilè enim factu non est, teste Salomone, ut serpentis, & ut ego arbitror, cuiusuis etiam feræ uias inueniat quis supra petram. Quare nihil opus est baculo in uia hac, quæ tantum abest, ut contrariorum uestigia habeat, ut ne illorum quidem, quæ mala sunt, ob soliditatem, unde etiam petra dicitur, sit capax. Porrò unigenitus ueritas est, omnem omnium

rerum

Rom. 8.

Ioan. 17.

Ioan. 12.

Rom. 8.

Matth. 2.

Rom. 5.

Rom. 8.

Christus principales in homine partes luce sua illustrat.

Rom. 6.

2. Cor. 4.

VIA.

Matt. 10.

Prou. 30.

VERITAS.

rerum iuxta Patris uoluntatem, cum omni claritate rationem in se complectens, atque unicuique in quantum est ueritas pro illius dignitate, & merito distribuens. Quòd si quis inquirat, num omne, quod tandem cognitum est Patri iuxta profunditatem, & diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis eius, Seruator noster sciat, & causa glorificandi Patrem, quædam à Patre cognita esse dicat, quæ Filius ignoret, cùm alioqui posit ex æquo perinde atque ingenitus Deus apprehensiones prehendere, sciendum est Seruatorem ipsum, quia sit ueritas, nihil ueri ignorare, idque tum maximè adiungendum est, solida si est ueritas, ne claudicet ueritas diminuta cognitione eorum, quæ sunt in solo Patre, ut isti tradunt: uel ostendat aliquis, quædam esse, quæ cognoscuntur, quæ ueritatis appellatione nuncupari non possunt, sed supra ipsam ueritatem

VITA. sita sunt. Cæterùm perspicuum est principium, fontemque uitæ sincerioris ac purioris, atque à mixtione cuiuscunque rei alienæ, propriè in primogenito omnis creaturæ existere, à qua qui Christi sunt participes sumentes, ueram uiuunt uitam, cùm hi, qui præter ipsum uiuere existimantur, ut ueram lucem non habent, ita ne ueram quidem uiuant uitam. Iam ostium quoque

HOSTIVM. Seruator inscriptus est: quoniam in Patre non licet esse ei, qui non peruenerit apud Patrem, primùm ab imo ascendentem ad Filij diuinitatem, per quam quis manu duci potest etiam ad paternam, generis autem humani amans cùm sit, & qoalemcunque animorum ad meliorem frugem inclinationem admittat, eorum qui ad λόγον, id est ad rationem, non festinant, sed ouium instar exquisitam, sed irrationalem mansuetudinem, & lenitatem habent, pastor effici-

PASTOR. tur. Homines enim, & iumenta seruat Dominus. Quin & Israel, & Iudas ne dum hominum, sed etiam iumentorum semen seminat. Ad hæc à principio considerandum est Christi uocabu-

CHRISTVS. lum, adiuncto etiam uocabulo Regis, ut comparatione, quid differant, intelligatur. Cùm ita-

REX. que in quarto hic, & quadragesimo psalmo dicatur, amans iustitiæ, & osor iniquitatis præ participibus, ob talem erga iustitiæ amorem, ergaque iniquitatem odium promeruisse, ut ungeretur, tanquam non simul cum esse, unctionem existentem, concreatamque acceperit: quæ unctio regni, interdumque etiam sacerdotij mortalibus est signum, censebis tu mortale filij Dei regnum esse, nec simul cum eo natum? Atqui qui fieri potest, ut primogenitus omnis creaturæ rex efficeretur, cùm id antea non haberet? & idcirco quia iustitiam dilexerit, cùm sit ipsa iustitia? Verùm haudquaquam nos latere debet, uocabulum Christi ad eam naturam, qua est homo, præcipuè pertinere: iuxta quam etiam anima ipsius dicitur turbata, & pertristis fuisse: uocabulum uerò Regis refertur ad diuinitatem: id quod ex primo, & septuagesimo psalmo confir-

Psal. 71. mare licet, dicente: Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis, ut iudicet populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio: apertè enim Salomoni inscriptus hic psalmus de Christo prophetat, operæque pretium est uidere, cui regi optet à Deo Propheta iudicium dari: & cui filio regis, & cuius regis iustitiam. Meum itaque est iudicium, præcipuam primogeniti totius creaturæ naturam, cui ob præstantiam datum sit iudicium, regem dici: filium uerò regis, eum, quem assumpsit hominem ab illa formatum, & effigiatum secundum iustitiam. Quam rem sic se habere, ut credam, adducor ex eo, quòd sub unam & eandem rationem contractum sit utrumque: & quod quæ dicuntur, non tanquam de duobus quibusdam, sed tan-

Ephes. a. quam de uno enuncientur. Nam fecit Seruator utraque unum, cùm hoc primùm in seipso fecisset, eò quòd sit primitiæ eorum, in quibus utraque facta sunt unum: uocem enim Vtraque refero ad homines etiam illos, qui permixtam spiritu sancto habentes animam, spirituales effecti seruantur. Vt igitur aliquos cernere est, quibus Christus est pastor, sicuti prædiximus, propter suam ipsorum mansuetudinem, & firmitatem, quæ inest in irrationali parte animæ: sic etiam aliquos uideas, quibus rex sit ipse Christus, ob eam animæ partem, quæ rationis magis est capax, per quam accedunt ad Dei cultum. Quorum quidem regem habentium sunt differentiæ, regnante in illis rege, uel magis secundum mysticam, & arcanam rationem, arcanius, ac diuinius, uel imperfectius. Ex quo dixerim ego præcipuam, ac diuinam unigeniti naturam in illis regnare, qui eo usque ratione peruenerunt, ut contemplati fuerint ea, quæ corporea non

Rom. 1. sunt, & à Paulo uocantur ἀόρατα, hoc est inuisibilia: & μὴ βλεπόμενα, hoc est, quæ oculis non cernuntur: appellat, cùm Christus iuxta humanam naturam regnet in illis, qui rationem tantùm attigerunt rerum earum, quæ sensu percipi possunt: ex hisce rebus sub sensum cadentibus glorificantes eum, qui fecit, ut etiam in ipsos, qui sub regno rationis sunt, ipse Christus regnaret. Neque uerò offendatur ullus, separantibus nobis, quæ sunt in Seruatore, significationes, idem

Rom. 8. existimans etiam in substantia ipsius nos facere. Vel uulgaribus uerò quibusque admodum

MAGISTER etiam patebit quomodo Dominus noster, magister sit, & explanator his, qui contendunt ad pietatem: ac dominus seruorum illorum, qui spiritum seruituris habent ad timorem: qui si pro-

Ioan. 15. ficiant, & ad sapientiam summo studio contendant, etiam hac digni habentur, quoniam seruus nescit, quid uelit dominus ipsius, nec amplius autem permanet dominus, factus illorum

DOMINVS. amicus, id quod ipse docet: cùm adhuc serui erant ipsius auditores, dicens: Vos uocatis me magi-

magistrum, ac dominum, & bene dicitis, sum etenim. Alibi uerò: Posthac non dico uos seruos, quia seruus nescit, quæ sit uoluntas domini sui: sed dico uos amicos, quoniam permansistis mecum in omnibus tribulationibus meis. Qui ergo in timore uiuunt, (quem exigit Deus à seruis non bonis, ut legimus in Malachia, Si dominus ego sum, ubi est timor meus?) serui sunt Domini, qui illorum uocatur seruator. Attamen nec his omnibus manifestè Filij nobilitas declaratur, sed tum, cùm: Filius meus es tu, ego hodie genui te: dicitur ad illum à Deo, cui semper est hodie, neque enim est uespera Dei, neque mane, meo quidem iudicio, sed tempus (ut ita dicam) simul se extendens cum illa ipsius ingenita & sempiterna uita, ipsi dies est hodie, in qua genitus est Filius, sic non inuento originis ipsius principio, sicut neque dici. Insuper addendum est his, quæ diximus, quomodo Filius sit uitis uera. Ac profectò hoc perspicuum erit ijs, qui ut dignum est prophetica gratia, intelligunt illud, Vinum lætificat cor hominis. Nam si cor pars διανοητικὴ ea est, quæ cogitatione uersat, & agitat, ipsumque lætificat ratio, maximè potabilis, abducens à rebus humanis, & furere faciens, & ebrium esse ebrietate, non ea quidem, quæ est aliena à ratione, sed diuina, qua etiam Ioseph fratres, ut puto, ebrios facit: meritò is, qui uinum cor lætificans affert, est uitis uera: ob hanc causam ueram, quòd racemos habeat ueritatem, & palmites discipulos, sui imitatores, & ipsos fructificantes ueritatem. Difficile autem est differentiam proponere panis, & uitis: quandoquidem non uitem tantùm, sed etiam panem uitæ seipsum appellat. Proinde uide, ne fortè quemadmodum panis nutrit, & cor roborat, confirmare cor hominis dictus, & uinum lætificat diffundens animum, atque exhilarans, sic disciplinæ morales, (Euangelicas intelligo docentes operari) quæ uitam acquirunt, eas addiscenti, atque operanti, panis quidem sint uitæ: non tamen fructus uitis dicantur: theoremata uerò arcana, & mystica, lætificantia, atque numine animam afflantia, quæ ingenerantur in ijs, qui oblectantur in Domino, non solùm nutriri, uerumetiam oblectari desiderãtes, uinum uocentur à uera uite prouenientia. Ad hæc elaborandum nobis est, quonam pacto primus, & ultimus in Apocalypsi inscriptus est. Diuersus, in quantum primus est, existens ab α, id est principio, & in quantum est ultimus, non idem existens cum ω, id est fine. Opinor itaque, cùm animalia, quæ rationem participãt, diuersarum sint specierum, aliud inter ipsa esse primum, aliud secundum, aliud tertium, & sic deinceps usque ad ultimum: quorum sanè quodnam sit primum, & secundum, & tertium, & sic usque ad ultimum accuratè dicere, humani nõ admodum ingenij est, sed eius quod naturam superet nostram. Conabimur tamen quæ ad huius considerationis declarationem pertinere uidebuntur, pro uirili nostra afferre in medium, atque eloqui. Sunt quidem dij, quorum Deus deus est, ut prophetiæ loquuntur: Confitemini Deo deorum: & Deus deorum dominus locutus est, & uocauit terram. Deus autem, ut Euangelium tradit, non mortuorum Deus est, sed uiuentium. Vnde uiuentes etiã dij sunt, quorum Deus, Deus est. Quin etiam scribente ad Corinthios Apostolo iuxta propheticas uoces: Quemadmodum sunt dij multi, & domini multi: nomen deorum interpretati sumus, tanquam existant. Sunt uerò etiam alij præter deos, quorum Deus, est Deus, qui uocantur throni: & alij, qui dicũtur principatus, rursus præter hos alij, qui dicuntur dominationes, & potestates. Dicente autem Paulo: Super omne nomen, quod nominatur non solùm in seculo hoc, uerumetiam in futuro: credere debemus alia esse etiam, præter hæc, rationalia, quorum uocabula haud ita familiariter nobis sint in usu: quorum unum quoddam genus Sabba uocabat Hebræus, ob eam causam, dicens, nomen formatum fuisse Sabaoth, qui princeps huius ordinis esset, nec diuersus à Deo. Præter hæc omnia est mortale rationale ipse homo. Vniuersorum ergo Deus, genus primum quoddam rationale, quod cæteris honore excelleret, fecit, quod mea sententia eos complectatur, qui uocantur Dij: alterum in præsentia uocentur throni: tertium uerò principatus sine dissidio. Sic autem rationale ad ultimum rationale descendendum est, quod non aliud fortasse fuerit, quàm homo. Seruator igitur diuiniùs multo, quàm Paulus, factus est omnibus omnia, ut omnes uel lucrifaceret, uel perficeret: & manifestè homo hominibus, angelis angelus factus est. Cumque fidelium nemo ambigat hominem eum fuisse, angelum etiam eum fuisse inducamur ad credendum seruantes angelorum apparitiones, & uerba, quando potestatem eum apparet angelorum habere: in quibusdam scripturæ locis angelis loquentibus: ueluti illo in loco, Visus est angelus Domini in flamma ignis de medio rubi, & dixit: Ego sum Deus Abraham, & Isaac, & Iacob. Quin etiam Esaias dicit: Vocabitur nomen eius, Magni consilij angelus. Primus ergo & ultimus est Seruator, non quòd non sit etiam media, sed idcirco duorum extremorum uocabulo gaudet, ut declaret se omnia fuisse. Inspice uerò utrùm homo sit ultimum rationale, an ea, quæ uocantur subterranea, quorum de numero sunt dæmones, uel omnes, uel aliqui. Inquirenda sunt & illa, quæ Seruator se factum per prophetam Dauid inquit: Et factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber: sicut plus habens in hominibus, quia natus sit ex uirgine, & ob reliquam uitam supra uulgi opinionem, & admirabiliter trãsactam, ita

Ioan. 13.
Ioan. 15.
Psal. 2.
VITIS VERA.
Gen. 43.
PANIS.
Primus & ultimus.
1. Cor. 8.
Ephes. 1.
Hebr. 2. ὁ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται ἀλλὰ σπέρματος ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται.
Exod. 3.
Esa. 9.
Psal. 87.
Seruator quæ se nostra causa factum profiteatur.

inter mortuos, non derelicta est anima eius in infernum, eò quòd illic solus fuerit liber. Atque hunc quidem in modum primus est, & ultimus. Quòd si sunt literæ Dei (ut certè sunt) quas sancti legentes ea se dicunt legere, quæ sint in tabulis cœli: elementa illa, per quæ legenda sunt cœlestia, notiones sunt, in minutas partes diuisæ, nempe in α, & quæ sequuntur usque ad ω, de filio Dei. Rursus idem Dei filius principium est, & finis. Sed secundum significationes non est idem. Nam principium cùm sit, quatenus sapientia est, ut in Prouerbijs didicimus: nam scriptum est: Deus creauit me principium uiarum suarũ ad opera eius: quatenus uerbum est, non

Caut. est principium, quia in principio erat uerbum. Igitur significationes eius cõtinent principium, & secundum quiddam, & tertium, præter principium, & sic usque ad finem: tanquam si diceret, Principium sum, quatenus sapientia sum: secundum autem, si fortè sic cõueniret dici, in quantum sum inuisibilis: tertium, in quantum uita: quoniam quod factũ est, in ipso uita erat. Quòd si quis scripturarum sensum inuestigans, idoneus est eum assequi, is quidem fortasse inueniet pleraque, quæ ad ordinem pertineant, atque finem ipsum, omnia autem non arbitror illum inuenturum: apertiùs autem principium, ac finis secundum communem loquendi consuetudinem, de re continua, & unita dici uidentur: ut domus principium est fundamentum, & fi-

Eph. 2. nis fastigium. Et sanè summo angulari lapide existente Christo, toti corpori unito eorum, qui seruantur, adaptandum est exemplum hoc, omnia enim, & in omnibus est Christus unigeni-

1. Cor. 3. tus, qui ut principium in eo est homine, quem assumpsit, ut finis autem in ultimo, sanctorum scilicet, etiam in his, qui sunt in medio existens. Est enim Christus, ut principium quidem, in Adam, ut finis autem, in aduentu suo: iuxta illud, Vltimus Adam in spiritum uiuificantem.

1. Cor. 15. Veruntamen hoc dictum congruet etiam explicationi harum uocum, Primus & Vltimus. Cæterum si obseruauerimus, quæ superiùs à nobis dicta fuere de uocabulis primi, & ultimi, ubi tum ad species rationalium, tum ad filij Dei diuersas appellationes, & significationes, orationem retulimus, habemus etiam differentiam primi, & principij, & ultimi, & finis, quin etiam eius, quod esse dicitur α, & ω. Sed neque obscurum est, quomodo Christus dicatur uiuens, &

Viuens et mortuus. mortuus, imò post hanc uocem Mortuus, uiuens in secula seculorum. Quoniam enim non iuuabamur à præcedenti ipsius uita, peccato obnoxij, descendit ipse ad mortalitatem nostram:

Apoc. 2. ut nos ipsius Iesu, peccato mortui mortificationem circumferentes, ordine capere possimus eam, quæ post mortificationem ipsius extitit, uitam in secula seculorum. Nam qui semper Iesu mortificationem in suo corpore circumferunt, etiam ipsam Iesu uitam habituri sunt in corporibus ipsorum clarè apparentem: & hæc quidem ipse de seipso in libris Testamenti noui enun-

Esa. 49. ciauit. Apud Esaiam autem suum ipsius os à Patre positum esse dixit, ueluti gladium acutum, & se absconditum fuisse sub umbra manus ipsius, assimilatum interim sagittæ electæ, & in Patris pharetra absconditum: seruum Dei uniuersorum ab ipso uocatum, & Israelem, & lucem

Gladius acutus. gentium. Gladius itaque acutus est os filij Dei, quoniam uiuus est sermo Dei, & efficax, & penetrantior quouis gladio utrinque incidente, & pertingens usque ad diuisionem animæ si-

Hebr. 4. mul, ac spiritus, compagumq́ue, & medullarum, & discretor cogitationum, & notionum cor-

Matth. 10. dis: præsertim cùm uenerit, non ut mittat pacem super terram, hoc est, in res corporeas, & sensibiles, sed gladium, & ut discindat perniciosam, ut ita loquar, corporis amicitiam & animæ, quò anima permittens seipsam spiritui, qui militat aduersus carnem, amicitiam cum Deo ineat: gladium inquam eum, qui ut gladium acutum, habuit os iuxta propheticum sermonem. Quinetiam inspiciens aliquis tot diuino amore sauciatos, non secus atque erat illa, quæ in

Sagitta electa. Cantico canticorum se hoc passam fatebatur, inquiens, Amore uulnerata ego sum: is profectò non aliam inuenturus est sagittam multorũ animas amore Dei uulnerantem, quàm eum, qui dicit: Posuit me sicut sagittam electam. Ad hæc quisquis intellexerit, quo nam pacto Iesus factus sit discipulis non tanquam recumbat, sed tanquam ministrans, cùm filius Dei ex-

Seruus. istens, pro liberandis ijs qui peccato seruiebant formam serui sumpserit: non ignorabit quo-

Esa. 49. modo ad ipsum Pater dicat: Seruus meus es tu: ac mox, Magnum tibi est, ut uoceris seruus meus. Nam nobis audendum est dicere, maiorem, diuiniorem q́ue, atque uerè secundum ima-

Philip. 2. ginem patris, Christi bonitatem apparere, quando humilem præbuit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, quàm, si rapinam arbitratus fuisset esse se æqualem Deo, nec uoluisset pro mundi salute fieri seruus. Ob eam causam uolens nos docere, magnum donum se à Patre accepisse, quòd sic seruiuerit, inquit: Et Deus meus erit mihi fortitudo mea. Et dixit mihi: Magnum tibi est, ut uoceris seruus meus: nam seruus non factus, non excitasset Iacob, neque dispersionem Israel conuertisset. Sed neque futurus erat in lucem gentium, ut usque ad extremum terræ salus esset. Et res quidem non usque adeo magna est, quòd

Agnus Dei. seruus ipse fuerit factus, quamuis à Patre hoc magnum esse dicatur, si conferatur cum agnello,

Esa. 53. & agno innocente: ut enim agnellus innocens, qui ducitur ut sacrificetur, factus est ille agnus,

Ioan. 1. Dei, ut auferat peccatum mundi, & qui omnibus sermonem suppeditat, etiam assimilatus est

agnello

agnello sine uoce, coram tondente, ut morte ipsius omnes nos purificemur, quæ datur instar pharmaci aduersus actiones aduersarias, & aduersus peccatum eorum, qui recipere cupiũt ueritatem. Siquidem imbelles fecit mors Christi eas potentias, quæ humano generi bellum inferunt, & uindicabit à peccato uitam in unoquoq; credentiũ, potentia indicibili. Quoniam autem aufert peccatum, ut totus sine peccato sit mundus, idq; facit, donec uniuersos hostes suos, atq; adeo mortẽ ipsam, nempe ultimum hostẽ, deuicerit: idcirco Ioannes ait, ostendens ipsum: Ecce agnus Dei, qui tollit peccatũ mundi: non inquit, Qui tollit aliquando: neq; item, Qui abstulit quidem antè, nunc autem non tollit: sed, Tollit, inquit, quòd assiduè hoc agit, id est, tollit ab unoquoq; in mundo existente peccatum, neq; cessat tollere, quoad è toto mundo sublatum fuerit peccatum, ac Seruator tradiderit Patri regnum paratum, eo quòd nullũ, ac ne leuẽ quidem peccatum superfuturum sit debellandum à Patre: & rursum suscipiens omnia Dei in toto seipso perfectẽ, quando impletur illud, Vt sit Deus omnia in omnibus. Dicitur etiam præter hæc, uir ueniens post Ioannẽ, ante ipsum factus, & ante ipsum existens, ut edoceamur, etiam hominem filij Dei, diuinitati ipsius commixtum antè fuisse, quàm nasceretur ex Maria, quem hominem dicit se nescire. Quem tamen quomodo non norat, cùm iam subsilijsset præ gaudio infans, & adhuc existens in utero Elisabethæ? quando facta fuit uox salutationis Mariæ ad aures coniugis Zachariæ. Proinde obserua, num quod Ioannes dicit se non nosse, referri possit ad id tempus, quo nondum ipse Christus in corpore apparuerat. Sin uerò non norat ipsum Christum, antequam id temporis apparuisset in corpore, cùm tamẽ ipsum iam agnouisset existentem in utero matris, fortasse discit quiddam aliud de eo, diuersum ab illo, quod agnoscebat, scilicet quòd super quem dilapsus Spiritus sanctus maneret super eum, hic esset, qui baptizaret Spiritu sancto, & igni, quando uidit Spiritum descendẽtem, & super eum manentem. At tamẽ uirum ipsum etiam antea existere norat Ioannes. Verùm enimuero nullum uocabulum ex his, quæ suprà diximus, æquè Christi pro nobis patrocinium apud Patrem declarat, obsecrantis pro hominum natura & eam expiantis, atq; aduocatus, & propitiatio, & propitiator: & aduocatum quidem nuncupat eum Ioannes in epistola sua dicẽs: Si peccauerit quis, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. Dicitur etiã propitiatio ab eodem in eadem epistola: Et hic propitiatio est pro peccatis nostris: similiter in epistola ad Romanos, propitiator: Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem: cuius propitiatorij erat umbra quædam aureum illud propitiatorium duobus impositum Cherubim in intima, & sancta sanctorum. Quomodo nam uerò aduocatus, & propitiatio, tum etiã propitiatorium esse posset Iesus absq; Dei potentia, quæ nostram abolet infirmitatem, & quæ in credentium animos influit, & à Iesu subministratur, qui ea prior est, cùm sit ipsa Dei potẽtia, hoc est, *αὐτοδύναμις*, per quẽ etiam dicat aliquis, Omnia possum per Christum, qui me corroborat. Quapropter Simonem quidẽ illum magum seipsum prædicantem esse potentiam Dei, quæ uocatur magna, scimus unà cum suo argento in interitum & perditionem abijsse, eos uerò omnes qui quomodocunq; sunt fortes, & fatentur Christum esse uerè potentiam Dei, ipsum Christum (quatenus potentia est) participare credimus. Illud autem silentio non prætereundum: Iesum Dei sapientiam meritò existere, & hanc ob causam hoc nomine appellari: quippe cùm non in nudis uisionibus Dei, & patris uniuersorum substantiã habeat sapientia ipsius, perinde atq; phantasmata cogitationum humanarum. Quòd si quis potest incorpoream substantiam uariarum speculationum omniũ rationes continentium, uiuentem, & ueluti animatã considerare, is planè sciet Dei sapientiam omni creatura longè præstantẽ, ac bene de seipsa dicere: Deus creauit me initiũ uiarum suarum ad opera eius: per quam creationẽ potuit quæuis creatura subsistere, haud expers existẽs diuinæ sapientiæ, per quam facta est. Quandoquidẽ, teste Dauide, in sapiẽtia fecit omnia Deus: sed multa quidẽ participatione sapientiæ orta sunt, quæ uicissim nõ assequuntur eam, qua creata sunt, ex quo pauca sunt admodũ, quæ non modò possideant ex seipsis sapientiã, uerumetiam ex multis alijs, cùm Christus sit uniuersa sapientia: & quilibet sapiens, quatenus sapientiã capit, sit Christi (in quantũ est sapientia) particeps perinde atq; quisq; uiribus longè præcellens, quantũ particeps est potentiæ, tantundẽ etiã Christi (quatenus est potẽtia) sit particeps. Quod idem etiam de sanctificatione, & de redemptione sentiendũ est. Ipsa siquidẽ sanctificatio, unde sancti sumunt sanctificationem, & redemptio, Christus nobis factus est: & unusquisq; nostrũm illa sanctificatione sanctificatur, & illa redemptione redimitur. Obserua autẽ, an particulã, Nobis, minimè frustra addiderit Apostolus dicens: Qui factus est nobis sapiẽtia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Indemq; obserua Apostolũ non ab re alibi dixisse absolutè Christum, Dei sapientiam, & Dei potentiam, quatenus potentia, & sapientia est, etiam si nos existimassemus eum non esse potẽtiam Dei, neq; sapientiã in uniuersum, sed nobis: nunc autẽ Iesum scribens Apostolus sapientiam esse potẽtiam, aliquoties, uocabulum Nobis, addit, aliquoties non addit, absolutè eum sapientiam, & potentiam scribens, cùm itidem interim non faciat,

1. Cor. 15. — *Ioan. 1.* — *D. Iesus subinde tollit peccata mundi.* — *Caue.* — *Luc. 1.* — *Ioan. 1.* — *Matt. 3.* — *Aduocatus.* — *Propitiator.* — *1. Ioan. 2.* — *Rom. 3.* — *Philip. 4.* — *Act. 8.* — *Sapientia Dei.* — *Prou. 8.* — *Sanctificatio.* — *Redemtio.* — *1. Cor. 1.* — *Nobis.*

scribẽs eum esse sanctificationem,& redemptionem. Quocirca uide (quoniam qui sanctificat,
Hebr.2. & qui sanctificantur ex uno omnes) an ipsius,qui est nostra sanctificatio, sanctificatio sit Pater,
1.Cor.11. quemadmodum ipsius Christi existẽns nostri capitis,caput est Pater. Est autem redemptio nostra Christus,eò quòd in captiuitatẽ abducti opus habuimus redemptione.Nec ipsius redemptionem quæro, qui tentatus est per omnia iuxta similitudinem absq; peccato, sed nunquam ab hostibus factus captiuus. Cùm semel autem distinxerimus inter uoculam Nobis, & uoculam simpliciter,siue absolutè,dicentes non simpliciter sanctificationem, & redemptionem scribi à Paulo esse Christũ,sed cum additamento, Nobis(cùm potentia,& sapiẽtia dicatur, & cum additamento Nobis,& simpliciter sine uocula,Nobis) non sinere debemus inexploratum ser-
Iustitia. monem de iustitia. Et quòd quidẽ iustitia,nobis sit Christus, perspicuum est ex eo : Qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia,& sanctificatio,& redẽptio. Quòd si non inuenimus ipsum iustitiam simpliciter dici, quemadmodum simpliciter sapientia, & potentia Dei dicitur, uestigare debemus an ipsi Christo , quemadmodum sanctificatio est Pater, ita etiã iustitia sit Pater, Neq; enim iniustitia est apud Deum. Et iustus,& sanctus est Dominus,& in iustitia iudicia eius. Iustus autem cùm sit,iustè omnia dispensat. Quod autem attinet ad id , quod hæretici dicunt,
Idem Deus & pater Domini Iesu Christi & iustus & bonus est. diuersum scilicet esse iustum à bono,sed quod ipsi non explanant , existimãtes iustum quidem esse mundi opificem,Christi autem patrem bonum , mea sententia accuratè examinatum posset dici de Patre,& Filio:Filio quidem existente iustitia,qui accepit potestatem faciendi iudiciũ, quoniam Filius hominis est,& iudicabit orbem terrarum in iustitia:Patre uerò (eos, qui in filij iustitia eruditi fuerint post Christi regnũ beneficio afficiente) boni uocabulum operibus ostẽ-
1.Cor.15. suro, quando fuerit Deus omnia in omnibus Cuius fortaìsis iustitia Seruator instruit omnia, temporibus idoneis,& ratione,& ordine,& punitionibus,& spiritualibus, ut ita loquar, auxilijs ipsius medicinalibus ad capiendum in fine Patris bonitatem. Cuius uim probè teneos Ser
Matt.19. uator,illi,qui sibi unigenito,dicebat,Præceptor bone,Cur me,inquit,appellas bonum: Nemo bonus nisi unus i nempe ille Deus: ille Pater. Simile uerò etiam in alijs ostendimus, tum uerò maximè in hoc,quòd dicũt maiorẽ esse aliquem Demiurgo,hoc est mundi opifice , per mundi opificem interpretãtes Christum,per hoc uerò maiorem Patrem: hic igitur qui tot nominibus nuncupatur,aduocatus,propitiatio,propitiatorium,compassus infirmitatibus nostris, tentatus in omnibus humanis iuxta similitudinem sine peccato,magnus est Pontifex nõ modò pro hominibus,sed etiam pro omni,quod rationis est capax,hostiam semel oblatam seipsum offe-
Heb.2. rens. Sine Deo enim,uel per gratiam Dei(ut in quibusdam exemplaribus epistolæ ad Hebręos ponitur) pro omni gustauit mortem: siue sine Deo pro omni gustauit mortem,non solùm pro
Caue. hominibus mortuus est,uerumetiam pro cæteris rationis capacibus,siue per gratiam Dei.Pro omni gustauit mortem: pro omnibus sine Deo mortuus est : per gratiam namq; Dei pro omni gustauit mortem:etenim absurdum est pro peccatis quidem humanis dicere eum mortem gustasse,nõ ita uerò pro quibuscunq; etiam alijs,qui præter hominẽ in peccatis essent, uerbi gratia pro astris,nimirum neq; astris omnino coram Deo puris existentibus,ueluti legimus apud
Iob.15. Iob, Astra autẽ non sunt munda in conspectu eius: nisi fortè hoc hyperbolicè dictũ est. Ob eam causam magnus est Pontifex,quoniã regno patris omnia restituit,faciẽs ea repleri,quę in unoquoq; mortalium desunt,ut capiãt paternam gloriam. Sanè hic magnus Pontifex iuxta aliam
Iudas. considerationem Iudas uocatur, ut qui in occulto sunt Iudæi non à Iuda Iacob filio nominen-
Rom.2. tur,sed ab hoc,existentes ipsius fratres,& laudantes eum,adipiscentes libertatem, qua liberan-
Gen.49. tur ab ipso,& liberati ab hostibus suis,ipso scilicet manus suas in illorũ dorsum imponente, & subijciente ipsos , quin etiam supplantante actionẽ oppositam , præterea solus uidens Patrem
Iacob. (etiam quãdo homo factus est)Iacob est,& Israel,à quo uocato Iacob,& Israel,ita uocamur etiã
Israel. nos,Iacob,& Israel,ut ab ipso,qui est lux mundi,lux etiã nuncupamur. Quoniã autem assumit sibi regnum à rege,quem sibi præfecerunt filij Israel,id non suggerente Deo, quemq; imperare fecerunt,Deo id non approbante,& quoniã bella Domini gerens filio suo(nempe populo)pa-
Dauid. cem præparat,fortasſis hanc ob causam Dauid uocatur:deinde uirga,nimirũ his,qui etiamnũ
Virga. laboriosa,ac duriore uitæ institutione indigent , cùm needum seipsos amori , mansuetudiniq;
Esa.11. Patris permiserint. Hanc ob causam si uirga uocatur,egredietur, neq; enim manet intra se, sed extra primigenum statum esse uidetur. Cumq; egressus fuerit factus uirga,nõ manet uirga,sed
Loquitur de paterna castigatione. post uirgam exoritur flos ascendens. Vnde ipsam uirgæ extremitatem florem esse conspiciunt illi,qui ab eo facto uirga uisitati fuerint. Visitabit enim Deus in uirga (nempe Christo) iniquitates eorum,quos uisitabit, misericordiam uerò non disperget ab eo. Ipsum namq; miseratur, quandoquidem quos miseratur Filius, miseratur & Pater. Possumus autem nõ de ijsdem accipere,factum fuisse ipsum uirgam,& florem,sed uirgam quidẽ egentibus punitione , florem uerò his,qui seruantur,sed melius arbitror , quod priùs dixi. Attamen hoc etiam in hoc loco addendum est fortasse futurũ,ut cui fuerit Christus uirga, sit illi etiã propter uirgæ extremitatem

omnino

omnino flos, sed non contrà. Neque enim si alicui flos, huic etiam est uirga, nisi fortè quia sit aliquid flore perfectius, & flos, ac ipsum florere dicatur de his, qui nondum perfectè fructificant. Perfecti enim illud Christi capiūt, quod est flore præstantius: qui uerò ipsius uirga tentati fuerint, simul cum ipsa uirga futuri non sunt participes perfectionū Christi, sed tantum floris præcedentis fructus ipsius. Vltimò ante sermonē, Lapis est Christus reprobatus ab ædificantibus, & in caput anguli ordinatus, (quoniam enim lapides uiui ædificātur in fundamento, ipso Iesu Christo domino nostro existente summo angulari lapide, alijs lapidibus Apostolorum, & Prophetarum, eò quòd ipse sit pars structuræ, quæ est ex lapidibus uiuentibus in regione uiuentium) lapis appellatur. Hæc autem à nobis dicta sunt redarguere multos uolentibus, qui priuata quadam electione, & utuntur, & segnes sunt in indagādo, nam tot nomina cùm sint, quæ ad Christum referantur, in solo τὸ λόγῳ, id est rationis, & sermonis uocabulo acquiescentes non expendunt, cur nam tandem filius Dei, Deus in principio apud Patrem, inscriptus sit λόγος, per quem omnia facta sunt. Vt igitur propter actionem, eò quòd illuminet mūdum, cuius est lux, lux mundi appellatur, & ex eo quòd auctor sit deponendæ mortificationis, illi sincerè adhærentibus, & resurgentibus recipiendi uitæ nouitatem resurrectio uocatur, itemque propter aliam actionem, & pastor, & præceptor, & rex, ac denique sagitta electa, & seruus, ad hæc aduocatus, propitiatio, & propitiator, sic etiam λόγος, hoc est ratio dicitur, ueluti quicquid in nobis est à ratione alienum prorsus auferens, & nos præparans conuenienter ueritati, rationis participes esse, omnia uitæ opera tum uulgaria, tum perfectiora, propter hunc λόγον, rationemque ad Dei gloriā agentes: adeo ut uel manducando, uel bibēdo gloriæ Dei studeamus: nam si ipsum participantes resuscitamur, illuminamurque, fortassis autem pascimur, etiam uel regimur: quis non uideat rationis capaces nos diuinitus effici ipso λόγῳ, hoc est filio Dei, atque ipsa ratione, cuncta in nobis à ratione aliena, atque mortificationem ipsam, quatenus ratio est & resurrectio, abolente? Quocirca inspice, an quodam modo ipsius, quatenus λόγος (hoc est ratio) est, participes sint omnes homines, quos cùm inueniendi cupidos hac etiam ratione doceat Apostolus extra se quærere non debere dicens: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? Prope te uerbū est ualde in ore tuo & in corde tuo, perinde ac si ipse Christus etiam esset uerbum, quod quæritur. Quin etiam quando ipse Dominus loquitur: Nisi uenissem & loquutus fuissem eis, peccatum non haberēt, nunc autē non habent quod prætexant peccato suo: nihil aliud intelligendum est λόγον (hoc est filium Dei, & rationem) dicere, quàm eos, quibus nondum λόγος (id est ratio) completa est, peccatum non habere, sed illos tantùm peccato obnoxios esse, qui participes effecti iam ipsius rationis, agunt præter rationes, ex quibus hæc ratio in nobis completur, in quem sensum tātum uerum est illud, Nisi uenissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent. Age enim de Iesu aspectabili, (ut uulgares existimabunt) hoc expendatur quomodo iam uerum sit eos, ad quos non uenerit, non habere peccatum. Namque omnes, qui fuerint ante Seruatoris aduētum, ab omni peccato immunes futuri sunt, quoniam non uenerit aspectabilis iuxta carnem Iesus. Quin etiam omnes, quibus de eo nunciatum non fuerit, peccatum non habebunt. Vnde apertè sequitur etiam non peccatum non habentes, condemnationi non subijci. At λόγος, id est ratio, quæ est in hominibus, cuius participare genus nostrum diximus, bifariam dicitur, uel iuxta complementum, quod omni inest, qui puerilem transcendit ætatem, detractis prodigijs, uel iuxta summam perfectionē, quæ in solis perfectis inuenitur. Itaque iuxta priorem sensum intelligenda sunt hæc uerba, Nisi uenissem, & loquutus fuissem eis, peccatum non haberent. Iuxta secundū uerò: Omnes, quorquot ante me uenerunt, fures sunt & latrones, & non audierunt eos oues. Nam antequā perficiatur ratio, omnia, quæ insunt hominibus, uituperabilia sunt, quia sint indiga, & imperfecta, quibus etiam perfectè non obtemperant ea, quæ sunt in nobis ratione carentia, tropicè oues dicta: ac fortasse iuxta primum sensum, λόγος (id est ratio) facta est caro: iuxta secundum uerò, Deus erat ille λόγος, hoc est illa ratio. Huic autem consequēs est quærere, num cernere possimus medium aliquod in hominibus inter hanc particulam, Ratio facta est caro: & inter hanc, Deus erat illa ratio: uidelicet reelementata, atque in idem redeunte ratione illa, postquam fuerat facta caro tantisper inferior facta, donec fieret, quod erat in principio apud Deum Deus λόγος, id est ratio illa apud Patrem: cuius λόγου, & filij Dei gloriam uidit Ioannes uerè unigeniti ueluti à Patre. Potest autem Filius etiam sermo esse, eò quòd renunciet occulta patris sui, qui mens existit perinde atque filius, qui uocatur sermo. Vt enim apud nos sermo nuncius est earum rerum, quæ à mente cernuntur, sic ille Dei sermo, qui Patrem agnouit (nemine alioqui mortaliū absque duce in eum intendere ualente) Patrem agnitum reuelat. Nullus enim agnouit Patrem, nisi Filius, aut ille, cui Filius reuelabit: in quantum sermo est, magni existens consilij nuncius: cuius principatus factus est super humerū eius, regnauit enim eo quòd in crucē suffixus. Cæterum in Apocalypsi

Lapis quem reprobauerūt ædificantes. Psal. 118.

Cur Filius dei dicatur λόγος.

Rom. 10.

Ioan. 15.

Liaurp.

Cautè legenda.

Ioan. 10.

Caue.

λόγος dicitur, internuncius arcani decreti de redemtione humani generis.

Esa. 9.

Apoc. 19.

sermo fidelis,& uerus sedere dicitur in equo albo,mea sententia denotãs uocis claritatem, quã insonat ad nos accedens ueritatis sermo. Non est autem præsentis temporis ostẽdere,uocabulum equi frequenter poni in uoce scripturæ,in qua proponuntur,quæ nobis sint adiumẽto diuinas disciplinas audientibus. Tantum unius, aut alterius loci submoneamus. Huius fallax equus est ad salutem,& illius. Hi in curribus, & hi in equis, nos autẽ in nomine Dei nostri magnificabimur.Porrò quod in quarto & quadragesimo psalmo est scriptũ:Eructauit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi: frequentissimè repetitum à multis tanquam nobis agnitum,haud intactum prętereundum est.Esto enim Patrem hęc dicere,quodnam dicent esse ipsius cor,ut sermo uideatur bonus consequẽter cordi? Si enim hæc uox λόγος, id est ratio, uel sermo,interpretatione non eget,ut illi existimant, abundè constat neq; cordis uocabulum interpretatione egere,id quod est absurdissimum: existimare scilicet non secus cor partem Dei esse,atq; est in nostro corpore. Sed admonendi sunt illi,quòd quemadmodum manus, & brachium, atq; etiam digitus Dei dicitur, nudum uocabulum acie mentis nobis non dispicientibus,sed examinãtibus quonam pacto hæc sanè,& ut Deo est dignum,sunt accipienda, ita etiã nos intelligere debere,cor Dei esse eius eam uim,quæ intelligentiam efficiat, & uniuersa disponat,sermonem uerò illud esse, quod, quæ in illo sunt corde,renunciet. Quis uerò patris consilium his,qui inter mortales digni extiterint,quiq; horum naturam superauerint,renũciat, nisi Seruator? Fortè autem non frustra positum est,Eructauit: cùm huius uerbi uice alia innumera dici potuissent,nimirum Proposuit, uel Protulit cor meum sermonem bonum: Loquutum est cor meum sermonem bonum. Sed uide ne fortè quemadmodum alicuius flatus occulti progressus in apertum est ructus eructantis,tanquam per hũc respirantis, ita ueritatis speculationes non continens Pater,eructet,faciatq; harum figuras in sermone, qui etiam hãc ob causam uocetur inuisibilis Dei imago: & hęc quidem,ut illud:Eructauit cor meum sermonem bonum: dici à Patre intelligamus, multorum intelligentiæ adhærentes. Quibus tamen non statim cedendum,perinde ac constet Deum hæc enunciare:quare enim non Propheta ille loquatur plenus Spiritu sancto,& proferat sermonem bonum pertinẽtem ad prophetiam de Christo: continere ipsum non ualens. Scilicet:Eructauit cor meum sermonem bonum,dico ego opera mea regi:lingua mea calamus scribæ uelociter scribentis,speciosus forma præ filijs hominũ: postea ad ipsum Christum,Diffusa est gratia in labijs tuis,propterea benedixit te Deus in æternum: & post pauca: Propter hoc unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Verùm illud obijciat aliquis (uolens hæc psalmi uerba à Patre enunciari) Audi filia,& uide,& inclina aurem tuam,& obliuiscere populum tuum, & domũ patris: & dicat Prophetam nõ fuisse dicturum ad Ecclesiam, Audi filia. At ex alijs psalmis difficile non fuerit ostẽdere personarum plerunq; fieri immutationes,ut ab eo loco:Audi filia:possit hic pater loqui. Iam indagantibus nobis uim sermonis,adiungendum est etiam hoc:Sermone Dei cœli firmati sunt,& spiritu oris eius omnis uirtus eorum:quę quidã existimant de Seruatore,& Spiritu sancto posita esse,cùm etiam hunc sensum habere possint,cœlos Dei ratione firmatos fuisse, non secus ac dicimus domum ædificatam fuisse ratione illa, quæ est ars fabricandarum ædium, & nauim compactam fuisse ratione illa,quę est ars fabricandarum nauium,sic etiã dicentes cœlos Dei ratione firmatos fuisse: qui diuinius corpus assequuntur,quod etiam propter hoc firmamẽtum uocatur,nõ habens quàm plurimum fluxus,eamq; facilitatem fluendi,quam cętera inferiora:propter quã differentiam ac præstantiam dicimus etiã cœlum eximiè diuina ratione firmatum fuisse. Quoniam igitur proponitur,ut apertè intelligamus hoc dictum, In principio erat λόγος,hoc est sermo,siue ratio,principium uerò sapientiã dici explicatũ est, testimonijs ex Prouerbijs sumptis, consideraturq; sapientia ante sermonẽ ipsam annunciantẽ,intelligamus necesse est,sermonem in principio,hoc est sapientia,semper esse,cumq; sit in sapientia,quæ uocatur principium, non prohiberi esse apud Deum, cùm sit etiã ipse Deus. Nec apud Deum simpliciter est ipse, sed existens in principio (similiter sapientia)est apud Deũ.Subiungit enim,& inquit:Hic erat in principio apud Deum.Poterat enim dicere,Hic erat apud Deum. Sed quemadmodum erat in principio, sic & apud Deum in principio erat. Et omnia per ipsum facta sunt, existentem in principio,omnia enim Deus(teste Dauide)in sapientia fecit. Ad hæc ut intelligamus sermonem propriam habere inscriptionem,uelut qui uitam per se assequatur,dicendũ etiam est de potentijs, non de potentia. Hæc dicit Dominus potẽtiarum: multis in locis ponitur, nomine potentiarũ intellectus quibusdã diuinis animantibus,quæ rationis sunt capacia,quibus superior, & præstantior Christus est,non tantũ sapientia Dei,sed etiam potentia dictus. Vt igitur uirtutes complures sunt,quarum singulæ descriptionem habẽt,quibus differt Seruator, sic etiam ὁ λόγος, id est ille filius Dei,illa ratio (etiam si illa ratio,quæ in nobis est,non habeat descriptionem) extra nos intelligetur Christus,iuxta ea, quæ antea indagauimus, hypostasim habens in principio, hoc est in sapientia.Sed hactenus de eo,quod est,In principio erat sermo.

Psal. 33. *Psal. 19.* *Psal. 44.*

Cor & alia membra cur Deo per ἀνθρωποπάθειαν tribuãtur.

Hebr. 1. *Col. 1. & 2.*

Psal. 44.

Psal. 32. *Deo mandante res factæ sunt.*

Sapientiam principium uocatam, putauit Orig.

EXPLANATIONVM ORIGENIS ADAMANTII IN *Euangelium secundum Ioannem,* TOMVS II.

ET VERBVM erat apud Deum.] Satis pro uiribus nostris sacer Ambrosi, idemq; frater Euangelio conformis, quũ antehac disseruerimus, quid sit Euangelium, & quod, qualéue principium, in quo erat sermo, & quisnam sit ille sermo, qui erat in principio. Consequenter nunc consideremus quonam pacto sermo ille erat apud Deum. Ergo unde erit ad hoc explicandum colligere sermonem, qui scriptus est, factum fuisse ad quosdam. Verbi gratia, sermo Domini factus est ad Osee filium Beeri. Et sermo factus est ad Esaiam filium Amos, de Iudæa, & de Hierusalem, & sermo factus est ad Hieremiã de siccitate. Quomodo ergo sermo Domini factus est ad Oseam, & sermo ad Esaiam filium Amos, & rursus ad Hieremiã, considerandum est, ut sic collatione facta inueniri possit, quonam pacto sermo ille erat apud Deum, atq; equidem uulgus simplicius exponet Prophetarum dicta, ueluti sermone Domini, uel sermone facto ad ipsos. Tu uerò uide, ne fortè ut dicimus, hunc ad hunc fieri, sic etiam nunc à nobis theologicè consideratus Filius, sermo factus sit ad Oseam, missus ad ipsum à Patre: quod ad historiam quidem attinet ad Prophetam Oseam filium Beeri, quantum uerò ad mysticam rationem ad seruatum (sonat enim Oseas, si interpreteris, Seruatus) filiũ Beeri, quæ uox puteos sonat. Efficitur enim quilibet eorum, qui seruantur, putei filius, quia sapientia Dei ex profundo scaturit. Nec mirum sanè est puteorum filium sic esse sanctum qui ex strenuè factis, frequenter filius nominatur. Idcirco quidem quia luceant opera eius coram hominibus, filius lucis nuncupatus: quia uerò habeat pacem Dei, exuperantem omnem intelligentiam, filius pacis: atque etiam propter sapientiæ utilitatem, filius sapientiæ. Iustificata est enim, inquit, sapientia à filijs suis. Hunc igitur in modum ille etiam, qui diuino spiritu omnia profunda Dei perscrutatur, ut eloqui possit: O` profunditatem diuinarum, & sapientiæ, & cognitionis Dei: potest esse puteorum filius, ad quem sermo fiat Domini. Sic sermo etiam ad Esaiam uenit, docens quæ in ultimis diebus euentura erant, tum Iudeæ, tum Hierusalem: eodem modo & ad Hieremiam diuina elatione elatum (nam *iaù* interpretatur Elatio.) Sed ad homines quidem, qui priùs capaces non erant aduentus filij Dei, qui est sermo, fit sermo, ad Deum uerò non fit, quasi qui antea non existeret apud ipsum, sed eò quòd sit semper cum Patre, dicitur, Et sermo erat apud Deum, non enim factus est apud Deum, & idem uerbum erat, de sermone prædicatur, quoniam in principio erat etiam tum, cùm apud Deum erat, neque à principio separatus, neque Patrem deserens. Et rursus neque eo quòd non sit in principio factus, in principio, neque eo quòd non sit apud Deum, factus ut esset apud Deum (ante omne enim tempus, & seculum, in principio erat sermo, & sermo erat apud Deum.) Quoniam igitur ut inueniremus sensum uerborũ illorum, & sermo ille erat apud Deũ, apposuimus uerba prophetica, quomodo factus sit sermo ad Oseam, & Esaiam, & Hieremiam, obseruauimúsque non parũ differre, Fuit, &, Factus est, à uerbo, Erat, addemus, dum ad Prophetas sermo fit, sermonem Prophetas illustrare luce cognitionis: facientem eos, tanquã corâm uidentes ea uidere, quæ non intellexerant, antequã fieret ad eos sermo ipse, apud Deum Deus existens, ex eo quòd sit apud ipsum. itaque fortasse talem quendam ordinem intuitus Ioannes, in sermone non præposuit, Deus erat sermo, illis uerbis: Sermo erat apud Deum, nihil alioqui, quòd ad enunciationes attinet, obfutura serie ad intelligendam uim seorsum cuiuscunque pronunciati, unum namque pronunciatũ est, In principio erat ille sermo: alterum, Ille sermo erat apud Deum: & deinceps: Et Deus erat ille sermo. Sed quoniam fortasse ordinem quendam declarat, quia positum sit primo loco hoc pronunciatum, In principio erat ille sermo: iuxta talem seriem, Et sermo erat apud Deum: & tertio loco: Et Deus erat sermo, idcirco dicitur: Et ille sermo erat apud Deum: deinde, Et Deus erat ille sermo: ut ille sermo intelligi posit esse Deus, quia sit apud Deũ. Cæterùm magna obseruatione (non tanquã non callẽs elaboratũ Græcorum dicendi genus) alibi quidem articulis usus est Ioannes, alibi uerò reticuit, in uoce namque Sermonis articulum cùm addiderit, in Dei uocabulo aliquando id ponit, aliquando differentiæ gratia id non ponit. Nam cùm Dei uocabulum ponitur de ingenito uniuersorum auctore, articulum ponit, reticens illud, cùm ille Sermo Deus nominatur. Proinde uide, ne fortè ut in his locis differt Deus cum articulo, & Deus sine articulo, sic differat etiam ὁ λόγος, id est, ille sermo, uel illa ratio, cum articulo, & λόγος, id est sermo, siue ratio, sine articulo. Vt enim Deus ille, qui est in omnibus, ille Deus est cum articulo, & non simpliciter Deus, sine articulo, sic fons rationis (quæ unicuique rationis capaci inest) ratio illa est, cum articulo: cùm alioqui ratio, quæ in unoquoque inest, non perinde propriè, atque illa ratio prima, quam fontẽ huius dico, nominetur, dicaturq; illa ratio, cum articulo. Et hinc solui potest illud, quod perturbat multos profitentes se Dei amantes esse, ac uerentes duos

Sermones Domini ad Prophetas facti.

Osee 1. *Esa. 1.* *Hier. 14.*

Matth. 5. *Phil. 4.* *Matth. 11.* *Rom. 11.*

Cur sermo ad homines, non autem ad Deũ factus dicatur.

λόγος Deus est.

Articulus docet subiectum (in hac propositione καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος) esse λόγον, &c.

prædicare deos. Et propter hoc in falsa & impia dogmata incidentes, uel negantes proprietatem Filij esse aliam à Patris proprietate, confitentes Deū esse cum nomine tantùm, qui apud ipsos Filius appellatur, uel negantes Filij diuinitatē, & ponentes ipsius proprietatē, & essentiam per descriptionē existere aliam à Patre. Dicendum enim est illis, quòd αὐτόθεος quidem, hoc est, per se Deus, Deus ille est cū articulo: propter quod & Seruator in precatione ad Patrem inquit, Vt agnoscant te illum solū uerum Deū: quicquid uerò est præter hunc, qui αὐτόθεος dicitur, hoc est per se Deus, participatione, & cōmunione diuinitatis illius deificatū, non ille Deus cum articulo, sed Deus sine articulo magis propriè dicendū esse, quo nomine omnino primogenitus omnis creaturæ, quippe q quū prima fit apud ipsum attrahēs diuinitatē ad seipsum, honorabilior est reliquis dijs, qui sunt præter ipsum, quorū ille Deus, Deus est, iuxta id, quòd dicitur, Ille Deus deorū Dominus loquutus est, & uocauit terrā, dans esse dijs, à Deo hauriens abundanter, unde ipsos efficiat deos, & unde illis iuxta suam ipsius bonitatē suppeditet. Verus igitur Deus est ille Deus cum articulo. Qui autē dij efformantur ad eius formam, uelut imagines quædam sunt primi exemplaris. Sed rursus multarum imaginū archetypa imago est ille λόγος qui est apud Deum in principio existens, quia fit apud Deū semper manens Deus, haudquaquam id habiturus, nisi apud Deū esset. Et haudquaquā Deus mansurus, nisi perpetuò permansisset in contemplatione paternæ profunditatis. Sed quoniā fortassis uerisimile est futurū ut multi offendantur, quia diximus unū esse uerum Deū, nempe Patrē, & præter Deum uerū, multos factos deos participatione Dei: uerentes gloriā eius, qui omnē creaturam præcellit, æquari reliquis obtinentibus appellationē Dei sine articulo, præter datā differentiā, per quam Deum λόγον diximus reliquis omnibus dijs ministrū esse deitatis, etiam hæc differentia est apponenda. Ea enim ratio, quæ in singulis rationis capacibus inest, eandem cōparationem habet ad illam rationem, quæ in principio apud Deum est, & Deus est λόγος quam habet Deus λόγος, id est ratio sine articulo ad Deū illum cū articulo. Vt enim Pater αὐτόθεος (hoc est per se Deus, & uerus Deus) se habet ad imaginem, & ad imagines imaginis, quam ob causam etiam dicuntur homines non esse imagines, sed ad imaginem, sic hunc in modum se habet ipse λόγος, hoc est ipsa ratio ad eam, quæ est in singulis, rationem. Vtraque enim locum obtinent fontis, & originis, Pater quidem diuinitatis, Filius uerò λόγου, id est rationis. Quemadmodum ergo dij multi, sed nobis unus Deus est, nempe ille Pater: & multi domini sunt, sed nobis unus dominus est Iesus Christus, sic multi etiam sunt λόγοι, hoc est rationes, sed nobis illum λόγον, id est rationem illam precamur inesse, quæ est in principio, quæ est apud Deum, quæ est Deus λόγος. Qui enim non capit λόγον hunc, id est rationem, quæ in principio apud Deum, aut ipsum assequetur, quatenus caro factus est, aut particeps efficietur alicuius eorum, qui λόγου hunc, id est rationem ipsam assequuntur: si uerò nec alicuius quidem horum, qui huius rationis participes existunt, particeps effici poterit, in numero omnino eorum erit, qui à ratione alieni dicuntur. Id autem quod diximus, palam efficietur ex exemplis de Deo illo, qui profertur cum articulo, & de illo λόγῳ cum articulo, qui est Deus sine articulo, tum etiam de dijs, qui uel participant Deum, uel dij quidem dicuntur, nullo pacto autem sunt, & rursus de λόγῳ Deo, & de λόγῳ, qui factus est caro, necnon de λόγοις, qui hunc quodā modo participant, & λόγοι secundi, ac tertij ab ipso dicuntur, & λόγοι esse existimantur, quum tamen uerè non sint, sed potiùs, ut ita loquar, prorsus dici merentur ἄλογοι λόγοι, hoc est, rationes irrationales, quemadmodum etiam de ijs, qui dij quidem dicuntur, quum non sint, diceret aliquis, Dij non dij: non secus enim & hi uocantur ἄλογοι λόγοι, hoc est, rationes ratione carentes. Atque ille quidem Deus uniuersorum, electorum est Deus, & multo magis illius, qui hanc seruauit, deinceps eorum, qui uerè sunt dij, & ut semel dicam, Deus est uiuentium, & non mortuorum, at uerò Deus λόγος, fortasse Deus est eorum, qui in ipso sistunt omnia, quique existimant ipsum esse Patrem. Sol autem & Luna, & astra, ut ante nos quidam disseruerunt, illis attributa fuerunt, qui minùs digni habentur, ut illo titulo, ac laude cohonestentur, ut Deus deorum, Deus ipsorum sit. Sic autem intellexerunt adducti uerbis Deuteronomij, quæ ita sese habent: Nec quum suspexeris in cœlum, & intuitus fueris solem, & lunam, & omne cœli ornamentum, deceptus adores ea, & seruias eis, quæ ipsa distribuit Deus tuus cunctis gentibus. Vobis autem non sic dedit Dominus Deus tuus. Sed qui distribuit cunctis gentibus solem, & lunam, & omne cœli ornamentum Deus, cùm sic non dederit Israeli: Scilicet ut qui non possunt ad intelligibilem recurrere naturam, rebus corporeis, ac sub sensum cadentibus diuinitatem esse suspicati, uel lubenter in his sisterent, non prolapsi ad idola, & dæmonia. Deum igitur alij quidem Deum uniuersorum habent, qui uerò hos proximè sequuntur, in Christum Dei ipsius filium defixi sunt. Tertij uerò sunt, qui solem, lunam, omnémque cœli ornamentū habentes à Deo aberrant, ueruntamen errore longè præcellenti, præstantioreque, quàm eorū, qui uocant deos opera manuum hominum, aurum, & argentum artis excogitationes. At omnium ultimi sunt, qui dicati sunt his, qui dij qui-

Ioan. 17. *Sobriè accipienda.* *Psal. 94.* *Dicitur imago Patris & character substantiæ eius nō multarum imaginū archetypa imago. Col. 1. Hebr. 1.* *Gen. 2.* *1. Cor. 8.* *Multi λόγοι.* *Cautè lege.* *Qua ratione τοῦ λόγου participes fiant homines.* *ὡς φλυαρία in rebus grauißimis?* *Matth. 22.* *Deut. 4.* *Deos quales quidā habeant ordines.*

dij quidem dicuntur, haudquaquã uerò sunt. Similiter igitur aliqui participant quidẽ ipsius λόγου, id est rationis, siue sermonis, qui est in principio, qui est apud Deum, qui est Deus, uel, ut Oseas & Hieremias, & Esaias, & si quis alius talem seipsum exhibuit, ut sermo Domini, uel sermo ad se fieret, alij uerò, qui nihil sciunt, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixũ, tantùm secundum carnem agnoscunt Christũ, existimantes se habere amplius nihil de sermone, nisi quòd caro factus est: cuiusmodi est multitudo eorum, qui credere putantur. Iam tertij se sermonibus aliquantulum illũ sermonẽ participantibus applicuerunt, perinde quasi sermones illi omnẽ sermonem præcellant. Et fortè hi sunt, qui præclaras in philosophia, & præstantes sectas apud gentiles exercent. Quarto uerò loco ab his numerandi sunt illi, qui sermonibus prorsus corruptis, & impijs crediderunt, euidentem, ac ferè sub sensum cadentẽ de medio tollentes prouidentiam, aliumq; finem quendam, præter bonũ, honestumúe approbantes. Quòd si digredi uisi sumus, cõmodè tamen id fecisse remur, & appositè, nimirũ quod ad Dei nomen attinet, res quatuor in eo inspecturi, & tandem in nomine λόγος, qui est ratio, siue sermo. Erat enim Deus cum articulo, & Deus sine articulo, deinde dij dupliciter. Hic erat in principio apud Deũ. Tribus prædictis propositionibus, tres ordines nos docens Euangelista, tria in unum connectit dicens: Hic erat in principio apud Deum. In prima propositione didicimus, in quo erat λόγος, uidelicet, quòd in principio: & apud quem hic erat, uidelicet, quòd apud Deũ, & quisnam λόγος erat, uidelicet quòd Deus. Tanquam ergo demonstrans sermonem, quem antè dixerat Deum per particulam, Hic, & in quartam propositionem congregans illud, In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat ille sermo, inquit: HIC erat in principio apud Deum.] Potest tamen principij nomen, sumi etiam de principio mundi, addiscentibus nobis per hæc dicta, sermonem illum antiquiorem esse rebus à principio factis. Nam si in principio fecit Deus cœlum & terram, clarum est, id quod in principio erat, apertius esse eo quod in principio factum est, nec solùm firmamento, & arida, sed cœlo, & terra sermo ille est antiquior. Fortè autem non absurdè quis inquirat, quare non sit dictum: In principio erat sermo Dei, & sermo Dei erat apud Deum, & Deus ille erat sermo Dei. Sed consequitur, ut qui quærit, cur tandem non scriptum sit, In principio erat sermo Dei: & quæ sequuntur: plures enunciet esse sermones, & fortasse diuersi generis. Vel unus quidem erit Dei sermo, alter (ut ita dicam) angelorum sermo, alius item hominum. Et ita in cæteris sermonibus. Quòd si uocabulum Sermo, hoc modo se habebit, idem fortassis censendum erit de sapientia, & de iustitia. Dictu autem absurdum est, plures uocabuli huius, Sermo, appellationes propriè esse, & sapientiæ, & iustitiæ. Conuincemur etiam à ueritate, minimè à nobis quæri oportere plures sermones, & sapientias, & iustitias, quæ propriè sic nominentur. Nam unusquisq; confiteretur unã esse ueritatem. Nec auderet aliquis dicere, aliã esse Dei ueritatem, aliam angelorũ, aliam hominũ. Quũ in natura entium una sit de unaquaq; re ueritas, quòd si ueritas est una, perspicuũ est, etiam sapientiam, quæ confirmatio & demonstratio ipsius est ueritatis, meritò intelligi unã esse, qui cùm ne ea quidem, quæ appellatur sapientia, nomen suũ rectè tueri queat, si non adsit ueritas. Quòd si ueritas una, & sapientia una est, unus etiã sermo sit oportet, annuncians ueritatẽ, & sapientiam rerum earũ, quæ simplices sunt, & apertę, ad eos, qui sunt capaces. Nec hoc dicimus negantes esse ueritatem, & sapientiam, & sermonem Dei, sed ostendentes utilitatem, ob quam Euangelista reticuit Dei uocabulum, non scribens: In principio erat sermo Dei. Idem autem Ioannes etiam cum additione Dei nominat eum in Apocalypsi dicens: Et uidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eũ uocabatur fidelis, & uerax, & in iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius, sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, & indutus erat ueste tincta sanguine. Et uocatur nomen eius Sermo Dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, uestiti byssino albo, & puro, & ex ore eius procedit gladius anceps, & acutus, ut eo percutiat gẽtes, & ipse reget eos uirga ferrea, & ipse calcat torcular uini furoris, & iræ Dei omnipotentis, & habet in uestimento & in femore suo nomen scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium. Sed necessariò & absolutè posuit Ioannes, uocabulum, Sermo, & cùm adiectione etiam, Sermo Dei. Nam si alterum tacuisset, occasionem habituri eramus admittendi multos sermones, & aberrandi à ueritate huius uocabuli, Sermo: ac si absolutè scripsisset Ioannes Sermonem: nec dixisset etiam cum adiectione Sermonem Dei: non didicissemus apertè, hunc sermonem esse sermonem Dei. Rursus si Sermonem Dei dixisset, nec absolutè Sermonem, etiam multos sermones fingentes iuxta relationem ad unumquemque eorum, qui sermone, ac ratione utuntur, multos propriè sic nominatos admissuri fueramus. Itaque rectè Ioannes Apostolus, & Euangelista, iam uerò etiam propter Apocalypsin Propheta describens in Apocalypsi sermonem Dei, se Dei sermonem uidisse, inquit, Aperto cœlo, equo albo uectum. Ex quo etiam considerandum est, quòd innuatur, quia cœlum sit apertum, & quia equus albus, & quia super ipsum sedeat ille

qui

1. Participantes τοῦ λόγου.
2. Credentes in Iesum Christũ crucifixum.
3. Philosophi gentiles.
4. Epicurei.
Ioan. 1.
λόγος in quo, apud quem, & quisnam sit.
Placet.
ἀπορία.
Unus est λόγος.
Una ueritas de unaquaq; re.
Apocal. 19.

qui sermo Dei uocatur, qui etiam præterquam est sermo Dei, fidelis dicitur, & uerax, & in iustitia iudicans, & bellans, ut eo magis proficiamus, cùm intellexerimus quæ ad Dei sermonem

1. Corinth. 15.

pertinent. Proinde arbitror ego impijs, & terrestrem imaginem gerentibus, cœlum esse clausum, apertum uerò iustis, & his qui insigniti fuerint super cœlestis imagine. Nimirum impijs quidem humi etiamnum repentibus, & in carne existentibus præstantiora sunt clausa, quia non intelligant ea, nec possint eorum pulchritudinem (quia nolunt) dispicere proni, nec erigere se conantes, cùm iusti, & excellentes, quia ius ciuitatis in cœlis habeant, cœlestia contemplentur, Dauidis claui aperta, nempe diuino sermone aperiente ea, & manifestante, eo quòd uehatur equo, hoc est uocibus significata renunciantibus, albo, propter perspicuam & candidam, & lucidam cognitionem. Sedet autem super equum album ille, qui uocatur fidelis, firmiùs, & (ut ita dicam) regaliùs insidens in uocibus, quæ subuerti non possunt, ac quouis equo ueloci̇ùs, ac celeriùs currunt, & gloria in ipso impetu superant aduersarium omnem simulantem, se esse sermonem, itidémque simulantem, se esse ueritatem, & apparentem ueritatem.

Fidelis.
Exod. 34.

Vocatur autem fidelis, non quia fidem alicui habeat, sed quia fide dignus sit. Nam Mose teste, fidelis, & uerax est Dominus. Verax est etiam ad differentiam umbræ, & figuræ, & imaginis: quoniam talis est ille sermo, qui est in cœlo aperto, nō enim talis est sermo terrestris, qualis cœlestis, quia factus caro per umbras, & figuras, & imagines loquitur. Multitudines ergo eorum, qui putantur credere umbra sermonis, non uerò illo sermone Dei, qui est in cœlo aperto, erudiuntur. Propterea Hieremias inquit, Spiritus personarum nostrarum Christus Dominus, cui

Thren. 4.

diximus, In umbra ipsius uiuimus in gentibus. Sic igitur sermo ille Dei, qui fidelis uocatur, etiam uerax uocatur, & in iustitia iudicat, & bellum gerit, quòd iustitia ipsa, ac iudicio ipso facultatem à Deo acceperit iudicandi, & distribuendi, ex dignitate uniuscuiusque entium. Nemo

Verax.

enim eorum, qui iustitiam ac facultatem iudicandi populum habent, ita in sua ipsius anima omnino imprimere poterit, & iustitiæ, & iudicandi figuras ipsas & ideas, ut nulla in re sit inferior ea, quæ ex se est iustitia, & eo quod ex se est, iudicio. Quemadmodum neque qui pingit imaginem, potis erit pictura exprimere omnes rei depictæ proprietates. Propterea Dauidem

Psal. 142.
David negat quenquā iustificari posse ex operibus legis cū nemo (Christo excepto) legi satisfaciat: non institutiuē ritibusque diuinæ & humanæ iustitiæ.

dixisse reor, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens: non enim generatim dixit, Omnis homo, siue, Omnis angelus: sed, Omnis uiuens: quoniam etiam si uitæ quis sit particeps, & mortalitatem prorsus excusserit, sic neque tui comparatione iustificari poterit, perinde atque uita. Neque fieri potest, ut qui particeps est uitæ, & ob hoc uiuens nominatur, ipse sit uita, nec qui compos est iustitiæ, & idcirco iustus dicitur, omnino ipsi iustitiæ æquiparari poterit. Iam uerò quemadmodum ad Dei sermonem pertinet iudicare in iustitia, ita etiam ad ipsum pertinet bellum gerere in iustitia. Vt ex eo, quòd dicitur oppugnare hunc in modum, ipsi sermoni, & iustitiæ inimicos, sublatis his, qui à ratione sunt alieni, & iustitia sublata, inhabitet, & iustificet: expellens contraria ab anima illius, qui salutis causa (ut ita dicam) captiuus factus est à Christo. Sed apertiùs cernere possumus hoc sermonis bellum, quod gerit cum sermone ipso fungente legatione pro ueritate, alter, qui quum non sit sermo, fingit tamen se esse sermonem: itémque simulata ueritas, quæ non est ueritas, sed mendacium fingit,

Bellum τοῦ λόγου aduersus mendacium.

& prædicat se ipsos sermonis esse ipsam ueritatem. Sed enim armatus sermo contra mendacium, illud interficit spiritu oris sui, & destruit apparitione præsentiæ suæ. Et uide an hunc sensum subinnuere uoluerit Apostolus, hæc scribens in Epistola ad Thessalonicenses: Quid

1. Thess. 2.

enim est, quod spiritu oris Christi interficitur, quum Christus sit sermo, ueritas, & sapientia, nisi mendacium? Et quid est illud, quod destruitur apparitione præsentiæ Christi, qui sapientia, & sermo consideratur, nisi id omne, quod profitetur se esse sapientiam, atque etiam sapientia eatenus existens, quatenus Deus per illud comprehendit eos, qui non sunt sapientes uera sapientia in uafricie ipsorum? Quare mirè, ac supra modum de sermone differens Ioannes,

Oculi instar flammæ ignis.

qui equo albo uehebatur, inquit etiam illud, Oculi eius uelut flamma ignis. Vt enim flamma clara, pariter & lucida, iam uerò etiam ignea est, & consumptrix materialium, sic oculi (ut ita dicam) sermonis, quibus & ipse uidet, & quisquis illius fuerit particeps, præterquam quòd percipiunt intelligibilia per ea, quæ in ipso insunt, conficiunt, & demoliuntur conceptus crassiores, & magis materiales, omnibus quomodocunque falsis gracilitatem, & tenuitatem ueritatis fugientibus. Valde autem ordinatè postquam induxit sermonem iudicantem in iustitia, & ut iudicet in iustitia, bellum gerentem, atque deinde post bellum, illuminantem, illud subiungitur, in ipsius capite multa esse diademata. Nam si unum, & uniforme esset men-

Diademata.

dacium, de quo prostrato coronam acciperet uictor, fidelis, & uerax sermo, fore etiam sermo, qui superasset Deo repugnantes, scriptus fuisset uno diademate insignitus. Nunc autem multa quum sint mendacia, quæ profitentur ueritatem, aduersus quæ bellum gerens ille sermo coronatur, multa sunt etiam diademata capiti cuncta uincentis imposita. Quinetiam unamquamque actionem rebellem superans, multis coronis ob uictoriam multiplicem insignitur.

insignitur. Dictus etiam post diademata capiti imposita nomen habere scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, nouit enim solus quædā animatus hic sermo, cùm nullus intueri possit ea, quæ ille comprehendit, eo quòd res quæ continuè generantur, longè inferiores sint natura ipsius. Atque etiam fortassis soli participes illius sermonis quædam norunt, quæ sunt abscondita non participantibus illum. Porrò sermo ille Dei non nudus à Ioanne cernitur, dum equo albo uehitur, sed circumdatus ueste sanguine tincta, sermo ille factus caro, uestigijs ingredi cœpit, & idcirco etiam mortuus, quia caro factus, ita ut sanguinem super terram suum profuderit, milite latus eius pungente. Passionis namque illius, & ueritatis & instituti uitæ, quam tenuit in corpore nostro, nulla nos unquam tenebit obliuio, etiamsi fortasse quomodocunque peruenerimus ad altissimam, supernamque ipsius sermonis, & filij Dei contemplationem. Hunc Dei sermonem cœlestes exercitus omnes sequuntur, sermonem sequentes ducem, & imitantes eum in omnibus. Idque tum maximè, cùm non secus ac ipse, inscendunt equos albos, omnia enim aperta sunt intelligentibus. Et quemadmodum fugit dolor & mœror, & suspirium in fine rerum, sic arbitror fugere etiam obscuritatem, & dubitationem, omnibus sapientiæ Dei mysterijs diligenter & manifestè in apertum productis. Considera uerò albos equos eorum, qui sequuntur sermonem, indutos albo, & puro bysso & cōsidera, num quia byssus è terra oritur, byssina indumenta significent proprietates linguarū quæ sunt in terra, quibus indutæ sunt uoces, res apertè, & purè significantes: hæc autem sumpta ex Apocalypsi, quæ docet nos qualis sit Dei sermo, prolixius tractauimus, ut accuratiùs & subtilius, quæ ad ipsum sermonem spectant, cōsideraremus.

Vestis tincta sanguine.

Cœlestis exercitus.

Byssinæ uestes.

HIC erat in principio apud Deum.] Ijs qui accuratè non attendunt diuersas in his, quæ enunciantur, propositiones, uidebitur Euangelista eadem repetere, ac si nihil plus diceret his uerbis: Hic erat in principio apud Deum: quàm illis, Et ille sermo erat apud Deū. Sed obseruemus necesse est, nos quando dicimus: Ille sermo erat apud Deum: non addiscere quando erat, uel in quo erat apud Deum, iuxta quartum pronunciatum additum. (Nam quartuor cùm sint in hoc loco ἀξιώματα, hoc est pronunciata, quæ aliqui προτάσεις, hoc est propositiones appellant, pronunciatum quartum est. Hic erat in principio apud Deum.) Insuper hæc propositio: Ille sermo erat apud Deum: non idem est cum illa, quæ inquit: Hic erat non simpliciter apud Deum: sed quando erat apud Deum, scilicet, Hic erat in principio apud Deū: quin etiam illud, Hic, per demonstrationem existimabitur positū fuisse, uel de sermone, uel de Deo, ab eo, qui minùs diligenter inuestigauerit, ut etiam inueniat comprehensionem priorum, & comprehensionem cōsiderationis huius uocis Sermo, & huius uocis Deus, factam in pronomine Hic: ut hæc demonstratio in unum ea congreget, quæ consideratione sunt diuersa: neque enim dum consideramus Deum, consideramus sermonem, neque dum consideramus Sermonem, consideramus Deum. Fortassis autem summa est, & collectio trium propositionum in unam hāc: Hic erat in principio apud Deum: quatenus enim in principio erat Sermo, nō didiceramus, quòd apud Deum. Quatenus uerò apud Deum sermo ille erat, non agnoueramus apertè, quòd in principio apud Deum erat: quatenus autem Deus ille sermo erat, neque declarabatur ipsum in principio esse, neque quòd apud Deum erat. Quòd si dicente Euangelista: Hic erat in principio apud Deum: sub pronomine demonstratiuo, Hic, intelligatur, & sermo, & Deus: & particula, In principio, sic coniungatur, addaturque etiam, Apud Deum, nihil omittitur eorum, quæ sunt in tribus propositionibus, quòd summatim non comprehendatur redactis tribus propositionibus in unum. Vide uerò an fieri possit, ut etiam duas res dicamus, quia bis dicatur, In principio, alteram quidem, quòd in principio erat ille sermo, quasi & iam ex se esset, & non omnino apud aliquem, alteram uerò, quòd in principio apud Deum erat. Meumque est iudicium, absque mendacio dici posse de eo, quòd & in principio erat, & in principio apud Deum, neque apud Deum solùm existens, quoniam in principio erat, neque in principio solùm existēs, & non apud Deum existens, quoniam hic erat in principio apud Deum.

Ioan. 1.

Semper apud Deum fuisse τὸν λόγον.

OMNIA PER ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.] Nunquam principem locum habet particula, Per quem: sed semper secundum: ueluti in Epistola ad Romanos, Paulus seruus, inquit, Iesu Christi, uocatus ad munus apostolicum, segregatus in Euangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo, qui genitus fuit ex semine Dauid secundum carnem: qui declaratus fuit filius Dei cum potentia secundum spiritum sanctificationis ex eo quòd resurrexit à mortuis Iesus Christus Dominus noster, per quem accepimus gratiā, & apostolici muneris functionē, ut obediatur fidei inter omnes gentes super ipsius nomine. Deus enī Euangeliū suū prænunciauerat per Prophetas, subministrantibus Prophetis, & habentib. sermonem illius, cui cōpetit per quē. & rursum, Deus dedit gratiam, & apostolici muneris functionē Paulo, & reliquis, ut obediāt fidei omnes gentes. Et dedit per Christum Seruatorem, habentē particulam, Per quem. Et in Epistola ad Hebræos, ipse Paulus inquit: In nouissimis dieb. loquutus est nobis in Filio, quē posuit heredem omnium,

Rom. 1.

Δι' ὃ quomodo accipiatur.

Hebr. 1.

omnium, per quem fecit & secula, docens nos Deum secula fecisse per Filium. Vnigenito haben-

Deus pater per filiū omnia condidit.

te particulam δι᾽ οὗ, id est per quem, dum secula fierent. Sic igitur hoc etiam in loco, si omnia per sermonem facta fuerunt, non à sermone facta fuerũt, sed ab eo qui ipso sermone maior est, quē quis alium dixerit, quàm Patrem ipsum? Quærendũ est & illud, an ipse etiam Spiritus S. per ipsum sit factus. Verum cùm sit, omnia per sermonem facta fuisse, ac meo quidē iudicio, si quis dicat factum esse Spiritũ S. & admittat omnia per sermonem facta fuisse, is etiam fateaẽ necesse

ἀπορία de Spiritu sancto.

est, Spiritum ipsum à sermone factum nimirum sermone ipso antiquiore existēte ipso Spiritu. Qui uerò noluerit Spiritum sanctum per Christum fuisse factum, sequitur, ut is uera credens, quæ in hoc Euangelio sunt scripta, Spiritum ipsum ingēitum asserat. Ad hæc quæramus oportet & illa in hoc dictum: Omnia per ipsum facta sunt: quia sermo intellectione animi alius est à

Alia ἀπορία, de uita.

uita: &, Quod factum est, in sermone uita erat, & uita erat lux hominũ: an ut omnia per ipsum facta sunt, sic etiam uita per ipsum facta sit, quæ est lux hominum, & aliæ Seruatoris intellectiones: an omnia per ipsum facta fuisse, intelligere opus sit, detractis his, quæ in ipso sunt, quod mihi melius esse uidetur. Vt enim concedatur ipsum fecisse omnia, eo quòd uita (quæ est lux hominum) facta fuerit, quid dicendum de sapientia, quæ ante ipsum sermonem consideratur? Nā profectò per sermonem factum non est, quod excellit sermonem. Quare omnia per sermonem Deum facta sunt, præter ea, quæ considerantur in Christo, quia Pater fecerit ea in sapientia, Omnia enim, inquit, in sapientia fecisti, non, Per sapientiam fecisti. Videamus etiā quam ob rem

Ioan. 1.

Sine τῷ λόγῳ nihil factū est.

dictum sit: Et sine ipso factum est nihil, (etiam si quibusdam uideatur superfluum esse illud, Sine ipso factum est nihil) quod subiungitur his uerbis, Omnia per ipsum facta sunt. Si omne & quicquid dixeris per sermonem factũ fuit, nihil sine sermone factum fuit, tamen non sequitur, si sine sermone nō factũ est aliquid, omnia per sermonē facta fuisse. Nam fieri potest, ut cùm nihil sine sermone factum fuerit, non tantùm omnia per sermonem facta sint, sed aliqua solùm ab ipso facta fuerint. Proinde intelligamus necesse est, quonam pacto accipere debeamus uocabulum, Omnia, & quomodo uocabulum, Nihil. Fieri enim potest, ni explanauerimus utrasque dictiones, si omnia per sermonem facta sunt, & appellatione omnium comprehendatur &

Aeternus λόγος substātias rerum creauit, nō autē uitia.

uitium, & omnis fusio peccati, & omnia praua, ut intelligamus etiam hæc per sermonem facta fuisse, quod est falsum: creaturas enim per sermonem factas fuisse nihil est absurdi: atq; etiam beatos uiros omnia præclarè facta, & egregia facinora per sermonem peregisse, nobis necessa-

Peccatum est nihil seu non Ens.

rium est intelligere, non item uerò lapsus, & peccata. Exposuerunt igitur quidam, propterea quod non subsistat uitium, (neq; enim fuit ab initio, ac ne in seculum quidem futurum est) ea nihil esse. Et quemadmodum gentiles quidam genera, & species, ueluti animal, & hominem nihil esse dicunt, ita hi arbitrati sunt esse omne illud, quod nec à Deo, nec per sermonem sumpserit apparentem substantiam. Et adnotamus num è scripturis possunt hæc accuratissimè ostēdi. Quantum igitur attinet ad significata huius uoculæ, Nihil, & uoculæ, Nō ens, synonyma uidebũtur

1. Cor. 1.

Nihil priuatiuum in subiecto.

esse, cùm non ens dicatur nihil, & nihil non ens. Itaq; uidetur Apostolus non entia dicere, non quæ omnino nequaquam sunt, sed ea, quæ sint praua, existimans praua nō existere, quæ enim non erant, inquit, Deus uelut entia uocauit. Quin Mardochæus etiam in libro Ester, iuxta Septuaginta, non existentes uocat inimicos Israel, dicens: Ne tradideris sceptrum tuum Domine,

Ester 14.

non existentibus. Possumus etiam adiungere, quomodo propter uitiũ, mali appellentur, Non existentes, ex Dei nomine, quòd scriptũ est in Exodo: Dixit enim Dominus ad Mosen: Existens

Exod. 3.

Bonus Deus idem est cum existente.

hoc mihi est nomen. Bonus Deus hæc loquitur iudicio nostro, qui gloriamur esse de Ecclesia, quem glorificans Seruator dicit: Nemo bonus nisi solus Deus, nempe ille Pater. Igitur bonus idē est cum existēte. Cùm uerò malũ aut prauũ contrariũ sit bono, & contrariũ existēti sit non existens, sequitur malũ & prauũ esse non existens. Et fortassis hac ratione adducti fuerunt, qui dicũnt diabolum non esse Dei opificiũ, in quantum enim diabolus est, non est Dei opificium,

Diabolus quatenus à Deo cōditus sit.

in quantum uerò illi contigit, diabolo esse, factus cùm sit (cùm nihil creatum sit extra Deũ nostrum) Dei est opificium, non auferentes, ipsum à Deo factum fuisse, in quantũ homo est. Namque ponētes etiam nos, eum esse sumpsisse à Deo, in quantũ homo est, non putamus hoc eum

Ioan. 8.

Caue.

sumpsisse, in quantum est interfector. Itaq; omnes participantes ens (participant autem sancti) meritò erunt existentes, qui uerò diffugiunt entis participationem, eo quòd priuati sint ente, facti fuerunt non existentes. Diximus autem superiùs, Non ens, & Nihil, synonyma & uniuoca esse: & hanc ob causam, qui non sunt, nihil esse, & omne uitium etiam nihil esse, quoniā est, non ens: & nihil uocatum, sine sermone factum fuisse, non connumeratum cum uocula hac, Omnibus. Atque nos quidem pro uirili ostendimus, quæ sint omnia facta per sermonem, & quid sit

Irenæus lib. 2. cap. 4.

Heracleonis corruptela.

sine ipso quidem factum, nunquam autem existens, & hanc ob causam nihil uocatum. Sed arbitror Heracleonem, qui dicitur esse familiaris Valentini, enarrantem hoc dictum: Omnia per ipsum facta sunt: coactè, & nullo teste adhibito excepisse mundum, & quæ in ipso sunt, à uocabulo, Omnia, excludentem, quantum ad positionem suam, mundum, & quæ in ipso sunt.

sunt. Per sermonem enim, inquit, non insignia, non seculum, non quæ in seculo sunt, facta fue-
re, existimans illa ante sermonem fuisse. Impudentiùs insuper instans ad illud, Sine eo factū est *Deut. 4.*
nihil (neq; ueritus illud: Ne addideris sermonibus eius, ne te redarguat, & mendax sis) illi ni
hil addit eorum, quæ in mondo sunt, & in hac conditione. Et quoniam apertum est dicta ipsi-
us ualde coacta esse, prætereaq; euidentiam pronunciata (si quæ ipse diuina opinatur, excludun
tur à uoce Omniū, quæ uerò sunt opiniōe sua omnino corruptibilia propriè dicunt Omnia)
non immorandū nobis est in his confutandis, quæ ex se absurditatē præ se ferunt. Quale est il
lud etiam quod scriptura dicente: Et sine ipso factū est nihil: ipse addit sine auctoritate scriptu-
ræ, nihil eorū, quæ sunt in mundo, & creatione, quod neq; cū probabilitate pronunciat, sed di-
gnū se putat, cui nō secus atq; Prophetis, uel Apostolis credat, qui cū auctoritate, & inculpatè
reliquerunt sui similibus, ac posteris suis salutaria scripta. Iā uerò, & hoc dictū: Omnia ꝑ ipsum
facta sunt: priuatim, atq; secus, ꝙ alij, exposuit dicens: sermonē eum esse, qui causam præbuerit
generationis mundi opifici, nec tamen sermoni cōpetere particulam à quo, uel ex quo, sed per
quē, exponēs id, quod scriptū est, phrasim esse cōsuetā, sed si rerū ueritas erat, ut ipse putat, scri-
ptum fuisse oportuit, omnia per opificē facta fuisse à sermone, non uice uersa per sermonem ab
opifice. Et nos quidē cùm usi sumus uocula, Per quem, perinde atq; facit consuetudo, non sine
teste expositionem dimisimus. At uerò ille præterquam quòd suam opinionem è diuinis scri-
pturis non confirmat, uidetur & suspicatus fuisse ueritatem, & impudenter illi aduersatus, di-
cens: Non enim faciebat ipse sermo tanquā ab alio operante (ut sic intelligeretur uocula Per
quem) sed ipso operante alius faciebat. Cæterum non præsentis est temporis probare ꝙ mun-
di opifex, & fabricator fecerit mundū, non factus minister sermonis, & ostendere, quòd sermo,
ut minister opificis mundū condiderit. Iuxta Dauid enim prophetam, Deus dixit & facta sunt; *Psal. 32.*
mandauit, & creata sunt. mandauit enim ingenitus Deus primogenito omnis creaturæ, & crea
ta sunt, non solùm mundus, & quæ sunt in illo, uerùm etiam reliqua omnia. Siue throni, siue do *Col. 1.*
minationes, siue potestates, omnia enim per illū, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia.
Ad hæc in hoc dictū: Et sine ipso factum est nihil: nō intacta sinenda est oratio de uitio, quāuis
enim admodum dissentanea atq; absimilis esse uideatur, ego nihil ferme facilè contemnendū
esse censeo. Quærendum enim est, an etiam uitium per λόγον, id est rationem factum sit, sumen- *Vitium à quo*
do nunc λόγον, id est rationē attentè, & diligenter pro eo λόγῳ, qui est in unoquoq;, quoniam & *sit profectum.*
ipse ingenitus est singulis ab eo λόγῳ, qui erat in principio. Inquit igitur Apostolus, Sine lege *Rom. 7.*
peccatum est mortuū: & addit: Veniente autem mandato peccatum reuixit: uniuersè docēs de
peccato, ꝙ peccatum ipsum nullam habeat operationem, antequā ueniat Lex, & mandatum.
Proinde cùm λόγος, id est ratio, sit aliquo modo lex, & mandatū, & non sit peccatū non existen-
te lege (peccatum enim non imputatur, cùm non sit lex) etiam rursus non erit peccatū, si non
sit ratio. Nam si non uenissem, inquit, & loquutus eis fuissem, peccatū non haberent. Aufertur *Ioan. 15.*
enim prætextus omnis ab eo, qui uoluerit se de peccato defendere, quoniam sermoni, & ratio-
ni in se existenti, ostendentiq; quid agendū, non paruerit. Vnde omnia, uel fortasse etiam ipsa *Corruptela.*
deteriora facta sunt per rationem, & sine ipso (exponentibus nobis simpliciùs uoculā Nihil)
factū est nihil. Nec rationi omnino uitio uertendū est, si omnia per ipsam facta sint, & sine ipsa
factū sit nihil: quemadmodū neq; magistro uitio uertendū est, qui discenti necessaria ostende-
rit, cùm propter huius disciplinas nullus defensionis peccanti relinquitur locus, perinde qua- *Ratio in homi*
si ignorauerit, idq; præsertim, si considerauerimus magistrū à discente inseparabilem: ueluti e- *ne quid agat.*
nim magister inseparabilis est à discente, sic ratio in unoquoq;, qui rationis est compos, natu-
raliter existens: semper agenda suggerens, etiā si non obediamus illius præceptis, permittētes
nos ipsos uoluptatibus, & prætermittentes optima illius consilia. Vt aūt oculo nobis ad bona
ministro dato etiā abutimur in his, quæ honestè nō uidemus, perinde atq; in auditu facimus,
cùm præbemus nos ipsos attentos audiendis canticis, quæ nos condemnant, auditionibusq;
nobis uetitis, sic contumeliam inferentes rationi, quæ in nobis inest, nec ubi oportet, illa uten-
tes, per ipsam transgredimur Legem, quæ peccantibus inest ad iudiciū. Et idcirco eū iudicans,
qui ipsam omnibus non prætulerit. Vnde etiam inquit: Sermo, quem loquutus sum, ipse cōde- *Ioan. 12.*
mnabit uos: perinde quasi diceret: Ego ille λόγος, ille in uobis insonans, ipse uos condēnabo,
cùm nullum omnino uobis locum reliquerim à ratione alienum. Verùm coactior uidebitꝰ esse
hæc intelligentia, exponentibus nobis aliū λόγον in principio existētem λόγον apud Deum, Deū
λόγον, alium autem ipsum considerantibus, quia non solùm de præcipuis opificijs omnia per
ipsum facta fuisse dici, diximus, uerū etiam de omnibus, quæ fiunt ab his, qui λόγου, & rationis
sunt compotes, sine quo λόγῳ, id est ratione nihil peccamus. Insuper quærendū etiam est, an is
λόγος, qui in nobis est, idem sit cum eo, qui est in principio, & qui est apud Deum, & Deus λόγος,
præsertim quoniā tanquam hoc λόγῳ altero nō existente, ab eo λόγῳ, qui est in principio apud
Deum, uideatꝰ Apostolus illud docere. Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum: hoc est *Rom. 10.*

Deut. 30. Christum deducere, uel quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicitur scriptura? Prope te uerbum est, ualde in ore tuo, & in corde tuo.

TOMVS TERTIVS.

† Quod factum est, ad superiora pertinet ἢ γέγονεν.

παράδοξα quædam Stoicorum de Sapiente.

† Quod factum est in ipso uita erat, & uita illa erat lux hominum.]

QVAEDAM sunt apud gentiles dogmata (Paradoxa quæ uocant) sapienti suo tribuentia quàm plurima, cum quadam demonstratione, uel apparenti demonstratione. Iuxta quæ inquiunt, solum, & omnem sapientem esse sacerdotem: eo quòd solus sapiens cultus diuini sapientiam teneat: solum etiam, & omnem sapientem inquiunt esse liberum: tanquã qui acceperit libertatem ex animi sui sententia, operandi à lege diuina, libertatem etiam diffinientes legitimam permissionem. Et quid opus est nos nunc dicere de his, quæ paradoxa appellantur, cùm multum operæ insumatur in eis, & ea, quæ ab ipsis enunciãtur iuxta paradoxa collatione egeant cũ uoluntate scripturæ, ut in quibus cultus diuini ratio concordet, & in quibus contrarium uelit, his, quæ ab illis dicuntur, ostendere possimus? Hocũ autem denuo facta est, inquirentibus illud: Quod factum est in ipso uita erat: propterea quòd possit aliquis scripturam sequens, complura huiusmodi ostendere, quæ formam ueluti habeant paradoxorum: quæq; etiam (si quid, quod magis sit paradoxon, opus est dicere) magis sint paradoxa, quàm quæ ab illis dicuntur. Nã si cõsideraverimus λόγον, id est rationẽ, & filiũ Dei in principio existentem: rationem apud Deum, & rationẽ Deum, fortassis eũ solũ, qui huius particeps sit, in

Vita Christi.

quantum est talis, rationis capacem dicere poterimus: adeò ut enunciemus solum sanctum rationis capacem esse. Rursum si intellexerimus factam in sermone uitam (iuxta eum, qui dicit: Ego sum uita) dicturi sumus neminẽ extra Christi fidem uiuere, sed omnes mortuos esse, qui Deo nõ uiuant, & quod uiuere ipsorũ, sit uiuere peccato, & idcirco (ut ita dicã) uiuere ipsorum ad mortẽ pertineat. Inspice uerò, an nõ hoc frequenter proponãt diuinæ scripturæ, alicubi Seruatore dicente: An nõ legistis, quod dictũ est in rubo: Ego Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob, non est Deus mortuorũ, sed uiuentiũ: &, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Cæterũ quid dicere opus est de ipso Deo, uel Seruatore? Ambigitur enim utrius sit uox illa, quæ apud Prophetas dicit, Viuo ego, dicit Dominus. Ac principio quidem uideamus illud, Nõ est Deus mortuorum, sed uiuentium. Quod perinde ualet atq; illud, Non est peccatorum Deus, sed sanctorum Deus. Magnum enim patriarcharum munus, Deum uice sui nominis illorum nomenclaturam applicuisse suæ propriæ appellationi Dei: quemadmodum etiam Paulus inquit, propter quod non erubescit Deus, uocari deus ipsorũ. Itaq; Deus est patrum, & omnium sanctorũ: nec alibi scriptum reperias, Deum esse alicuius impiorũ deum. Si ergo Deus sanctorũ est, & Deus uiuentium esse dicitur, sancti sunt uiuentes, & uiuentes sancti. Quippe cùm sanctus non sit extra uiuentes, nec aliquis iam sit uiuens, qui cum ipsa uita nõ etiam hoc habeat, ut sit sanctus. Idem ferè de eo sentiendum est, quod ait: Hilariter affectus ero erga Dominũ in regione uiuentium: perinde ac si dixisset, In ordine sanctorũ, uel, In loco sanctorum, nempe animi hilaritate propriè uel in ordine, uel in loco sanctorũ existente, & perinde quasi nullus eam plenè sit possessurus, qui uel ad ordinem sanctorum, uel ad locum sanctorum non peruenerit: ad quem accedat oportet, quisquis hac in uita perceperit umbram ueluti, & imaginem ueræ hilaritatis. Quin illud: Non iustificabuntur coram Deo uiuentia omnia: declarat neminem, quantumlibet beatũ, si cum Deo, ac iustitia ipsius conferatur, iustificari, ueluti si tale quiddam altero exemplo diceremus, Non splendebit lucerna ulla coram sole, splendebit quidem omnis lucerna, sed tũ, cùm radiorũ solis splendore non illustratur. Iustificabitur etiam omnis uiuens, at uerò non coram Deo iustificabitur, quando cũ illis comparatur, qui infernè habitant, quiq; tenebris detinentur, apud quos lucebit illorũ lux. Et uide num hac ratione intelligendũ sit etiam illud, quod est in Euangelio: Luceat lux uestra coram hominibus: non enim dixit: Luceat lux uestra coram Deo: alioqui præceptũ daturus impossibile, si hoc præcepisset, perinde ac si lucernis animatis præcepisset, uti lux ipsorũ coram sole luceret. Quamobrem non modò uulgus uiuentiũ non iustificabitur coram Deo, sed nec etiam hi, qui ceu inter uinctes inferioribus præstãt, quodq; magis etiam est, omniũ uiuentiũ in unũ collecta iustitia, comparatione Dei, non iustificabitur, perinde ac si luminibus, quæ super terrã sunt nocturnis in unũ collectis, dicerẽ ego, fieri nõ posse, uti splendorẽ afferant, splendorũ huius solis cõparatione. Per repetitionẽ uerò eorũ, quæ diximus, considerandũ etiam illud est: Viuo ego dicit Dominus, cùm propriũ uiuere (præcipuè ex his, quæ de uiuendo disseruimus) penes solũ sit Deũ. Et uide num ob hoc possit Apostolus in hyperbolen usq; considerata Dei uitæ excellentia, & ut dignũ est Deo, intelligẽs illud, Viuo ego dicit Dñs: de Deo dixisse, qui solus habet immortalitatẽ, nullo uiuente præter Deũ, immutabilem, inalterabilem diuinitatẽ habentẽ, & quid ambigimus de cæteris, quando ne Christus quidem patris habuerit immortalitatem? Nã pro quocunq; mortem gustauit.

Matth. 22. Exod. 3. Psal. 142.

Deus uiuentiũ & sanctorum.

Hebr. 11.

Cur in conspectu Dei nemo iustificetur.

Matth. 5.

Lux coram hominibus refulgens.

Num. 14.

Hebr. 2.

Cùm uerò inquiramus de his, quæ ad Deum uiuentem pertinent, & de uita, quæ est Christus, deq; uiuentibus, qui sunt in sua regione, atq; de uiuentibus etiã his, qui coram Deo non iustificantur, consequenter his apponentes, qui solus habet immortalitatẽ, pariter etiã assumemus, quæ subintelliguntur, nempe ꝙ omne quicquid dixeris rationis capax, non habeat substantialiter (ceu inseparabile accidens) beatitudinẽ. Nam si inseparabilẽ habeat beatitudinẽ, & præcipuam uitã, quomodo uerũ erit illud, quod de Deo dicitur, qui solus habet immortalitatẽ? Sciendũ est attamen Seruatorem non esse sibi ipsi aliqua, sed alijs, aliqua uerò & ipsi, & alijs. Insuper quærendũ est, an aliqua ipse habeat, quæ nullus alius. Namq; palàm alijs est pastor: non more pastorũ, qui hominibus præsunt, utilitatem ad se trahens, eo quòd pascat, nisi fortè eorũ, qui pascantur, utilitatem, benignitatis causa propriam esse reputet. Quin etiã uia est, alijs similiter etiam ostiũ, iam etiam in confesso est, quòd sit etiam uirga: sibi uerò ipsi, & alijs sapientia, fortassis etiam λόγος, id est ratio. Quærẽdum est insuper, num ex ea multitudine speculationum, quæ sunt in ipso, in quantum sapientia est, sint aliquæ speculationes apud ipsum, quas reliqua natura generata percipere nequeat, quarumq; sibi ipsi scientiam reseruet. Nec inexaminata relinquenda est oratio de Spiritu sancto ob timorem, nam quòd etiam ipse ab illo edoceatur, liquet ex eo, quòd de paracleto, & spiritu sancto dicitur: De meo accipiet, & annunciabit uobis: sed diligentiùs inquirendũ est, an cùm docetur, omnia capiat, quæ defixis in Patrem oculis à principio existens Filius agnoscit. Si ergo Seruator aliqua quidem est alijs, aliqua uerò forsitã sibi ipsi, eaq; uel nulli, uel uni, uel paucis, examinandũ est, utrùm Seruator, quatẽus est uita illa, quæ facta est in sermone, sibi ipsi, & alijs sit uita, an alijs, & si alijs, quibus alijs. Quamobrem si uita, & lux hominum idem sunt, (inquit enim, Quod factum est, in ipso uita erat: & uita illa erat lux hominũ.) Et lux hominum, aliquorum est lux, & hæc non omniũ, qui rationis sint capaces, propterea quòd addita sit uocula, Hominum, sed hominum est lux, uita erit etiam uita hominum, quorũ etiam lux est. Et in quantum est uita, dici potest Seruator non sibi ipsi, sed alijs uita, quorũ est etiam lux. Hæc sanè uita in λόγῳ, hoc est in Dei filio fit, inseparabilis ab ipso existens, simulatq; facta fuerit: præexistat enim λόγος, id est sermo, siue ratio in anima oportet, qui ipsam expurget, ut post hunc, & ab ipso prouenientẽ purgationem omni prorsus ablata mortificatione & infirmitate, pura, sinceraq; uita ingeneretur apud omnẽ, qui fecerit seipsum capacem sermonis, in quantũ Deus est. Cæterũ duo singulariter obseruanda sunt, differentiaq; eorum accuratè examinanda, primum quidem λόγος, id est, sermo est in principio, deinde ꝙ uita in sermone. Sed sermo quidem in principio non est factus. Nec enim fuit, quando principiũ fuerit absq; sermone & ratione, quam ob causam dicitur: In principio sermo erat. At uerò uita in λόγῳ, id est, sermone non erat, sed facta est (quandoquidem uita est lux hominũ) cùm enim homo nondum esset, neq; lux hominum erat: considerata luce hominum, iuxta relationem ad homines. Cæterum nemo nos urgeat ratus nos hæc temporaliter enunciare, ordine exigente, primum, & secundum, & quæ deinceps, etiam si tempus non inueniatur, quando ternarius numerus, aut quartus haudquaquam à sermone substrati erant. Vt igitur omnia per ipsum facta sunt, non omnia per ipsum erant, & sine ipso factum est nihil, non sine ipso erat nihil, sic quod factum est in ipso (non quod erat in ipso) uita erat. Et rursus non quod factũ est in principio sermo erat, sed quod erat in principio, sermo erat. Quædã tamẽ exemplaria, & fortassis nõ improbabiliter habent: Quod factum est in ipso uita est: ꝙ si uita idem est cum luce hominũ, nullus qui sit in tenebris uiuit, nec ullus uiuentium est in tenebris, cùm omnis, qui uiuit, is etiam sit in luce, & omnis, qui sit in luce, is etiã uiuat, adeò ut solus, & omnis uiuens sit lucis filius: filius autem lucis, cuius luceant opera corã hominibus. Rursus, quoniã ex his, quæ disseruimus, de contrarijs, intelligi possunt contraria prætermissa, differit aũt de uita, & luce hominũ, contrarium autem uitæ mors est, & contrariũ luci hominũ, tenebræ hominũ, uidere est, quòd qui in tenebris existat hominũ, is etiã sit in morte, & quæ mortis sunt agens, non alibi sit quàm in tenebris. At qui memor est Dei (si considerauerimus, quid sit memorẽ esse Dei) non est in morte iuxta illud, quòd dicitur: Nihil rei cum morte habet, qui memor est tui. An uerò tenebræ hominũ, & mors, natura talia sint, nec ne, alterius est considerationis. Nos eramus aliquando tenebræ, nũc aũt lux in Dño, etiã si sancti, spiritualesq; iã aliquo maximè pacto simus. Quisquis fuit aliquando tenebræ factus est perinde atq; Paulus, tenebræ cùm esset, capax & aptus, ut fieret lux in Domino. Haud uerò scio, an iuxta opinionem eorũ, qui naturas rentur spirituales, ueluti Paulũ, ac sanctos Apostolos, consistat, spiritualem esse aliquando tenebras, ipsumq; postea lucẽ fieri: nã si spiritualis tenebræ quandoq; fuit, terrestris qualis? Quod si uerũ est, tenebras factas fuisse lucem, quænam priuata electio est, cur non omnes tenebræ lux fieri queant? Nisi enim de Paulo dictum fuisset: Eramus aliquando in tenebris, nunc aũt lucidi cũ Domino: locũ utiq; habuisset opinio de naturis in illis, quos arbitrantur esse naturæ deperditæ, quoniã tenebræ fuerant, uel tenebræ sunt. Nũc aũt Paulus inquit se aliquando tenebras fuisse, nuncq;

Solus Deus ἀθάνατος.

Seruator, quid sibi, et quid nobis, fit.

Ioan. 16.

Christus hominibus in se credentibus lux et uita est.

Cautè legẽda.

ὁ γέγονεν referẽdum erat ad superiora. Ita nõ in scirpo nodũ quærere cogeretur.

Eph. 5.

Cõfutat Manichæum delirium, de ijs qui naturà uel boni sunt uel mali.

Contingens hominis mutatio.

esse lucem in Domino, quasi in lucem tenebræ transire possint. Haud aūt difficile est cernentē uniuscuiusq; contingentem mutationē in melius, uel in peius, diligenter percipere ex his, quæ diximus, quæ ad omnes tenebras hominum, & quæ ad hanc mortem in tenebris hominū existentem pertinent. Ceterum ualde coactè ad hunc contextum ueniens Heracleon: Quòd factum est in ipso, uita erat: In ipso, interpretatus est, In hominibus spiritualibus: quasi sermonē, & spirituales idem esse arbitratus fuerit. Et si non apertè id dixerit, at uelut causam reddens inquit: Ipsam enim primam formationem, quoad ortum attinet, ipsis præbuit, ab alio prætermissa in formam, & illuminationem, & delineationem propriam ducens, & ostendens. Non obseruauit autem Paulum de spiritualibus loquentem eos homines esse, reticuisse: Animalis enim, inquit, homo non recipit, quæ sunt spiritus: stultitia eīm est illi: at spiritualis omnia dijudicat. Nos enim dicimus non abre nomen hominis à Paulo prætermissum, cùm spiritualē diceret, eò quòd præstantius quiddam spiritualis sit, quàm homo: nempe homine, uel in anima, uel in corpore, uel utrisq; formam accipiente: non ita uerò in spiritu, his longè diuiniore: secundum cuius participationem præualentem est spiritualis. Præterea uerò quæ ad talem opinionem spectant, uel sine apparenti demonstratione enunciat, ne mediocrem quidem persuasionem attingere ualens, differendo de hisce rebus. Sed de illo hactenus. Agè uerò inquiramus etiam nos hoc, scilicet num uita erat hominum tantùm lux, & non potius cuiusuis in beatitudine existentis. Nam si uita & lux hominum idem sunt, & hominum tantùm sit Christi lux, hominum tantùm etiam uita erit: hoc autem suspicari æquè stultum est, atque impium, refragantibus alijs scripturis huic intelligentiæ: siquidem quando proficiemus, erimus tanquā pares angelis. Sed sic soluendum est dubium. Siquid aliquorum esse dicatur, non continuò illud ad eos solos, de quibus id dicitur, pertinere. Sic igitur non si uita lux hominum dicitur, hominum tantùm est lux. Poterat enim addi, Vita erat hominum tantùm lux, fieri enim potest ut lux hominum, aliorum quoq;, præterquam hominum sit lux: perinde atq; cum animalia quędam, & plantæ hominibus suppeditant, unde alantur, tamen alia quoq; præter homines alere possunt. Hoc autem exemplum ex cōsuetudine sumptum est. Verùm enimuero dignum est, ut è scripturis Dei spiritu proditis, simile conferamus. Proinde hoc in loco inquirimus, num quicquam prohibeat, lucem hominum esse etiam lucem aliorum: dicentes non quia dicatur lux hominū, continuò excludi alios ipsis etiam hominibus præstantiores, ne perinde sint lux, atq; homines. Nam cùm sit scriptum, Deum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob, qui uoluerit, quia dictum sit, Vita erat lux hominum: lucem ad nullum alium, præterquā ad homines pertinere, existimet oportet is pari modo, Deum nullius, alterius Deū esse, nisi tantùm horum trium patrum. Verùm Solis profectò etiam est Deus. Et ut inquit Iudith, patris sui Simeon, atq; etiam Hebræorum est Deus. Quamobrem si nihil prohibet, Deum aliorū quoq; esse Deum, eodem modo nihil prohibeat oportet, lucē hominum esse etiam aliorum, præterquam hominum lucem. Porrò alius quispiam etiam testimonio illo utens, Faciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram: hominem esse dicit, quicquid ad imaginem Dei sit factum, innumeris hac in re utens exemplis, nihil referre scripturę hominem dicat, an angelum, de eodem enim subiecto alicubi poni angeli, & hominis uocabulum, quemadmodum in tribus illis, qui apud Abraham hospitio fuere excepti, & in duobus, qui Sodomis fuerunt, & in tota scripturæ serie, aliquando quidem angeli, aliquando uerò homines esse dicuntur. Quin etiam, qui hoc existimat, dicet, quòd ut homines uocati sunt angeli, apud eos, quos palàm cernere est esse homines, quemadmodum Zacharias dicens, angelus Dei: Ego uobiscum sum dicit Dominus omnipotens: & Ioannes, de quo scriptum est: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam: sic etiam qui Dei sint angeli, hoc uocabulo nuncupati propter officium, qui non fuere uocati homines propter naturam. Præterea magis etiam hoc corroborabit, quoniā nomina in uirtutibus præstantioribus nō naturarum animalium sunt nomina, sed ordinum, quos hæc & hæc, rationis compos natura sortita sit à Deo, thronus enim non species animalis est, neq; principatus, neq; dominatio, neq; potestas species sunt animalis, sed rerū nomina, in quibus ordinati sunt, qui sic appellanī, quorum subiectū nihil aliud sit, q̄ homo, cui subiecto contingat esse uel throno, uel dominationi, uel principatui, uel potestati. Et in Iesu Naue ponitur illud: Visus est Iesus ipsi homo in Hiericho, qui inquit, Ego sum princeps exercitus potentiæ Dñi, nunc accessi. Secundum hoc ergo, utæquè ualens, interpretabitur lucē hominū, lucē etiam esse cuiuslibet, qui rationis sit compos, quippe quia sit homo, ad imaginem, & similitudinē Dei. Sanè lux ipsa trifariam nominatur: Lux hominū, & simpliciter lux, & lux uera. Atq; lux quidē est hominū, uel ut antè ostensum est, nullo prohibente eam intelligere lucē etiam aliorum præter hominum esse, uel omnium, qui rationis sunt compotes, quiq; homines uocantur, quia facti sint ad imaginē, & similitudinē Dei. Quia uerò lucē simpliciter hoc in loco Seruator, in ipsius uerò Ioannis catholica epistola, Deus lux esse dicit: alius quidē existimat etiā

hinc

Marginalia: *Heracleonis corruptela.* — 1.Cor.2. — *ἀπορία De uita, luce & beatitudine bonorum.* — *An lux hominum aliorum quoq; lux esse possit.* — Iudith 9. — Gen.1. — 18. — Malach.3. — Ephe.1. — Iosue 5. — *Lux trifariam sumitur.*

hinc colligi, Patrem à Filio substantia non differre: qui uerò, & diligentiùs obseruarit, & rectiùs loqutus fuerit, dicet: non idem esse lux, quæ in tenebris luceat ab illis non apprehensa, & lux, in qua haudquaquam sint tenebræ. Siquidem ea lux, quæ in tenebris lucet, tanquã superuenit tenebris. Cumq; ab ipsis persequutionem patitur, &, ut ita dicã, insidijs petitur, nõ comprehenditur. At lux, in qua nullæ sunt tenebræ, neq; lucet in tenebris, neque principio ab ipsis persequutionem patitur, ut ceu uincens publicè declaretur, quòd ab ipsis persequentibus nõ sit apprehẽsa. Tertiò dicitur hæc lux, lux uera, qua ratione pater ueritatis, Deus amplior, & maior est, quàm ueritas, & pater cùm sit sapientiæ, præstantior est ipsa sapientia, hac etiam ratione excellit eum, qui est lux uera. Apertius autem Patrem, & Filium duas existere luces per hæc, à Dauide sciemus psalmo quinto & trigesimo, dicente: In lumine tuo uidebimus lumen. Eadem sanè lux hominũ in tenebris lucens, lux uera, in sequentibus Euangelij lux esse mũdi dicitur, dicente Iesu: Ego sum lux mundi. Quare neq; hoc sinamus non animaduersum, cur cũ potuisset scribere, Quod factũ est in ipso lux erat hominũ, & lux hominũ uita erat: contrariũ fecerit, præponens uitam luci hominũ: quamuis idem sit uita, & lux hominum, & dicendum quod in his, qui participes sunt uitæ, quæ est lux hominũ, primùm nobis occurrat ipsos uiuere uita beata, & antea dicta, deinde eos illustrari: supponatur enim, Viuere oportet, ut uiuens illuminatus fiat. Nec consequens fuisse illuminari eum, qui nondũ intellectus fuisset uiuere, & superinduci illuminationi ipsum uiuere. Quamuis enim idẽ sit uita, & lux hominũ: considerationes tamen secundũ aliud & aliud sumuntur. Hæc itaq; lux hominũ dicitur etiam lux gentiũ apud prophetã Esaiã, iuxta illud: Ecce posui te in testamentum generis in lucem gentium: & huic luci confisus Dauid in sexto & uigesimo psalmo inquit: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Sanè ad eos qui fingunt fabulosum de seculis in coniugationibus cõmentum, & existimant à mente, & ueritate sermonem, uitamq; iam antè emissos, & productos fuisse, haud absurdũ est talia mouere dubia. Quomodo enim uita sermonis, ut ipsi tradunt, cõiunx esse sumit in marito? Quod factum est enim, inquit, in ipso (scilicet prædicto sermone) uita erat. Dicant ergo nobis, quomodo coniunx sermonis uita facta sit in sermone, & quomodo ipsa uita potiùs quàm sermo lux sit hominum? Verùm enimuero probabile est, ut uiri meliore mente prędit i, qui quæstionibus permouentur, dubitatione hac perculsi, ex aduerso nos interrogent, urgeantq;, ut inuenerimus causam, per quam sermo non sit dictus lux hominum, sed uita quæ facta est in sermone ipso: quibus talia respondebimus. Vitam hoc in loco non eam intelligi, quã communiter participant, & rationis capaces, & bruta, sed eam, quæ completæ in nobis rationi superuenit, sumpta participatione ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου, hoc est, à ratione prima, cuius in primis uitæ participes efficimur, ut ab apparente, nec uerè existente uita abducamur, uitam illam uerè existentem capere desiderantes, qua percepta mox in nobis oriri etiam dicimus fundamentũ lucis cognitionis. Et fortassis ipsa hęc uita penes quosdam quidem potentia, non actu, lux est: nempe penes eos, qui minimè, quæ ad cognitionem pertinent, inquirere contendunt: apud quosdam uerò actu etiam: factos iam lucem, quos eos esse perspicuum est, qui Pauli præceptũ cum laude impleuerint, nimirum, Aemulamini charismata utiliora, quibus charismatibus utilius illud est, quod omnibus etiam præponitur, nempe sapientiæ sermo, quem mox cognitionis sermo sequitur. Iam uerò quid differant inter se sapientiæ, & cognitiõis significata ipsa mutuò inter se collata, non est præsentis temporis differere.

Illuminatio uitã comitatur.

Esa. 42.

Psal. 2.

Refutat Valentinianos quorũ deliria exponit Irenæus libro 1.

Vita ἀπὸ τοῦ πρώτου λόγου.

1. Cor. 13.

TOMVS QVARTVS.

ET lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt.] Adhuc de hominum luce, quoniam in ordine prima est, inquirimus, atq; etiam, opinor, de eius contrario: nempe tenebris, de quibus nondum inquisiuimus. De hominum autem luce inquam, quoniam fortasse lux hominum genus est duarum specialium rerum: atq; etiam similiter tenebræ. Vt enim dicimus eum, qui possederit hominum lucem, quiq; ipsius splendores participauerit, lucis opera perficere, & illustratum luce scientiæ agnoscere etiam: sic è contrario perspecta, & considerata analogia, & proportione, dicimus praua opera, & habitam falsò scientiam, tenebras esse. Et quòd quidem res ad agendum aptas, lucem soleat scriptura sacra dicere, inquit Esaias, Eò quòd lux sint mandata tua super terram: & Dauid in decimo octauo psalmo, Mandatum tuum lucidum illuminans oculos. Quòd uerò præter mandata, & præcepta lux sit quædam scientiæ, inuenimus apud quẽdam ex duodecim: Seminate uobis ipsis ad iustitiam, uindemiate ad fructum uitæ, illuminate uobis ipsis lucem scientiæ. Veluti enim existente alia luce scientiæ præter mandata, dicitur: Illuminate uobis ipsis lucem: nõ simpliciter Lucem, sed qualem? nempe lucem scientiæ. Nam si quæuis lux, quam sibi homo illuminat, lux scientiæ esset, frustra additum fuisset, Illuminate uobis ipsis lucem scientiæ. Rursus quòd tenebræ de prauis operibus sumantur, ipse Ioannes in sua docet epistola, dicens: Si dixerimus quòd communi-

De luce & tenebris hominum.

Ioan. 3.

Osee 10.

1. Ioan. 1.

cationẽ cum ipso habemus,& ambulamus in tenebris,mentimur, & non facimus ueritatẽ. Et rursus:Qui dicit se in luce esse, & fratrẽ suũ odit, in tenebris est usq; modò. Et adhuc:Qui odit fratrem suum,in tenebris est,& in tenebris ambulat, nec nouit quò uadat, quia tenebræ excæcauerunt ipsius oculos,siquidem per ambulationem in tenebris indicat actionem uituperabilem. Quin etiam odio prosequi fratrẽ suum, nonne lapsus est ab ea,quæ propriè uocatur scientia? Quòd autem qui ignorat diuina,propter ipsum ignorare in tenebris ambulet,inquit Dauid:Non cognouerunt,neq; intellexerunt,in tenebris ambulant. Illud uerò obserua, an idcirco dicatur,Deus lux est,& tenebræ in eo ne unæ quidem sunt: non quia unæ sint tenebræ, sed uel propter genus duplex tenebrarũ,uel etiã quia unaquæq; species tenebrarũ multas habeat prauas actiones,& multa falsa dogmata, unde tenebræ sunt multæ. Et nota Seruatorẽ, cùm de sancto dixisset: Vos estis lux mundi:non dixisse,Sanctus est lux mũdi: & tenebræ in eo nõ sunt ullæ. Proinde quæret aliquis:si de Patre positum est,quòd tenebræ nullæ sint in eo, quomodo ceu rem eximiam,& præcipuam hoc in ipso dicemus esse, cùm de Seruatore quoq; dicatur, quòd omnino sit impeccabilis,ita ut cum dicamus esse lucẽ,in qua nullæ sint tenebræ? Ex parte itaq; differentiam in superioribus ostendimus. Atq; etiamnũ illis audaciùs addemus, si Christũ nõ agnoscentem peccatum fecit Pater pro nobis peccatum,si fecit inquã Deus ille, Christum pro nobis peccatum,dici non posse de eo,Tenebræ in eo non sunt ullæ. Quamuis enim in similitudinem carnis peccati,haud tamen omnino hæc de eo rectè dicentur, scilicet quòd nullæ tenebræ insint in eo. Addemus autẽ eum infirmitates nostras, & morbos assumpsisse, & animæ infirmitates,& morbos occulti cordis nostri hominis,quas infirmitates,morbosq; quia à nobis sustulerit,dicitur apud Zachariam,animã pertristem perturbatãq; habere: atq; uestibus sordidis indutus,quibus quoniam exuendus erat,dicuntur esse peccata. Subiungit ergo eodem in loco:Ecce ego abstuli peccata tua: eò enim quòd ipse receperit in seipsum populi credentium peccata,frequenter inquit:Longè à salute mea uerba delictorum meorum:& tu cognouisti insipientiam meam, & delicta mea à te non sunt abscondita. Nec uerò suspicetur nos quisquam hæc dicere,minus piè Christum Dei colentes. Nã qua ratione solus Pater habet immortalitatẽ,quia Dominus noster omniũ nostrûm nomine mortẽ ob amorẽ erga genus humanũ pertulerit,hac Pater solus habet, ut in ipso nullæ sint tenebræ: cùm Christus, ut homines beneficio afficeret,tenebras nostras in seipsum receperit,ut potentia sua mortẽ nostram deleret, expelleretq; animarũ nostrarũ tenebras,nimirũ ut impleretur illud Esaiæ: Populus, qui sedebat in tenebris,uidit lucẽ magnã. Hæc itaq; lux,quæ facta est in sermone,existens etiã uita,lucet in tenebris animarũ nostrarum. Et eò accessit,ubi erant mundi rectores tenebrarum seculi huius,qui quia cũ genere humano luctentur,in tenebras adducere eos contendunt, qui pro uirili nõ instant,ut illuminati in filiorũ lucis numero censeantur. Iam uerò etiam hæc lux lucens in tenebris persequutionẽ patitur quidẽ à tenebris,sed non apprehenditur. Quòd si quis putet nos addere,quòd non sit scriptũ,nẽpe quòd tenebræ lucem insequantur,audiat, frustra illud dici, quòd tenebræ eam non apprehenderunt,si nequaquã tenebræ lucẽ sunt persequutę. Veluti autem intelligentibus, & mente præditis, per quã intelligere possent consequẽtia rerum scriptarũ,quæ putarentur omissa:scribit Ioannes: tenebras lucẽ non apprehendisse. Nam si non apprehenderunt,persequutæ non apprehẽderunt: quodq; lucẽ tenebræ persequutæ fuerint perspicuum est,tum ex his,quæ Seruator perpessus est, tum etiam illis, qui illius disciplinam exceperunt,& secuti sunt,genuini ipsius filij:tenebris operãtibus aduersus lucis filios,& fugare uolentibus lucem ab hominibus. At quoniam si Deus pro nobis, nullus etiam si uelit, poterit aliquid aduersum nos, quanto magis seipsos humiliabant, tanto plures existebant, præualebantq; admodum ualde. Porrò duobus modis tenebræ non apprehenderunt lucem:uel quia lux eas longo interuallo post se relinqueret,ut quam celeritate,pernicitateq; cursus pręstantẽ, ob propriam tarditatem ipsæ tenebræ,ne iuxta quantitatẽ quidẽ,assequi possent,uel quia sicubi tenebræ luci insidias struere uoluerint,atq; certè quodam consilio, & per dispensationẽ superuenientes ipsas lux expectauerit,mox atq; luci appropinquauerint,euanescunt. Attamen utroq; modo tenebræ lucem non apprehenderunt. Necesse aũt est nos in his uersantes annotare,non,sicubi tenebræ nominentur, mox eas in peiorẽ partem sumi, uerùm scripturam etiã in bonam partem aliquoties has accipere,quòd qui diuersa à nobis sentiunt,non diuidentes, horrenda de mundi opifice dogmata admittentes ab ipso recesserunt, seipsos figmentis fabularum addicentes. Quomodo ergo,& quando,& num in meliorem partem, tenebrarum nomen sumatur iam est ostẽdẽdum. Tenebræ,nubes, nimbusq; in Exodo circa Deũ esse dicũtur: & in Psalmo decimoseptimo: Deus posuit tenebras latibulũ suũ, in circuitu eius tabernaculũ eius:tenebrosa aqua in nubibus aeris:si enim quis considerauerit multitudinẽ contemplationũ,& cognitionis de Deo,quam humana natura percipere nequeat,fortasse aũt,nec alij,qui geniti sunt,præter Christum,& Spiritum sanctum,sciet quo nam pacto circa Deum sint tenebræ:

propterea

Marginalia: 1.Ioan.1. — Matth.5. — ἀναμάρτητος. — 2.Cor.5. — *Fecit peccatũ, id est, uictimã pro nostris peccatis.* — Zach.3. — *D. Christus cur tenebras nostras in se receperit.* — Esa.9. — Matt.4. — Ephes.5. — *Lux persecutionẽ à tenebris sustinens.* — Rom.8. — *Tenebræ cur lucem non apprehenderint.* — *Tenebræ etiã in bonam partem sumptæ.* — Exod.19. — Psal.17.

propterea quòd nulla, quantumlibet copiosa, atque ornata oratio explicare ualeat, ac nesciat quidem ex dignitate ipsius Dei in quibus tenebris posuerit laubulum suum, qui hoc fecit, eò quòd quæ de ipso sunt, ignorentur, imperceptibilia cùm sint. Quòd siquis huiuscemodi expositionibus offendetur, is in sententiã nostram ueniat, adductus tum à tenebrosis sermonibus, tum à thesauris Christo datis à Deo, tenebrosis, occultis, & inuisibilibus: nec enim aliud opinor esse tenebrosos thesauros per Christum manifestatos, Tenebras posuit Deus lanbulum suum Et sanctus intelliget parabolam, & obscurum sermonē. Verùm considera, num ob hoc dicat Seruator discipulis suis: Idcirco quæ in tenebris audistis, dicite in luce. Tradita enim ipsis mysteria, cognitu difficilia, & obscura, in loco secreto, & non in frequenti auditorio iubet eos illuminatos, & ob hoc dictos esse in luce, renunciare cuicunque, quòd lux exiterit. Admirabilius autem quiddam addam de tenebris laudatis: nempe has festinare ad lucem, eamque apprehendere, atque quæ olim fuissent tenebræ, non dispicienti uim ipsarum, eò quòd ignoraretur, sic immutari, ut cùm is ad eorum scientiam peruenerit, quæ ignorabat, enunciet, quæ didicerit, fuisse sibi aliquando tenebras, nunc autem lucem.

Matth. 20. *Tenebræ laudatæ.*

TOMVS QVINTVS.

FVit homo missus à Deo, nomen illi Ioannes.] Accuratiùs aliquis intelligens uocem, Missus (quoniam qui mittitur alicunde, & aliquò mittitur) quæret unde Ioannes sit missus, & quò. Cùm uerò liqueat quò, nimirũ iuxta historiã, quòd ad Israel, & ad uolentes eum audire in heremo Iudææ cõmorantem, & apud Iordanem fluuium baptizantē (iuxta uerò rationem profundiorem, in mundum, intelligendo per mundum, locum hunc terrestrem, ubi sunt homines.) inquiret quo nam pacto particula, Vnde, sumi debeat. Itaque diutiùs dictionē examinans, fortè etiam enunciabit, quòd quemadmodum de Adam scriptum est, quòd emiserit eum Dominus Deus è paradiso uoluptatis, ut coleret terrã, è qua sumptus fuerat: ita Ioannes missus fuerit uel è cœlo, uel è paradiso, uel ex alia parte alicunde tandem ad hunc super terram locum: & missus fuerit, ut testaretur de luce. Habet autē non contemnendam obiectionem sermo hic, quoniam scriptum sit apud Esaiam: Quem mittam, & quis ibit ad populum hunc? Et respondens Propheta, inquit: Ecce ego mitto te. Dicet enim qui aduersabitur huic opinioni, quæ profundior apparet, quòd quemadmodum Esaias missus est non ab alio loco ad hunc mundum, sed postquam uidit Dominum sedentem in throno excelso, & elato, ut ad populum diceret: Auditu audietis, & non intelligetis: & quæ sequuntur: ita etiam Ioannem (suppresso principio missionis analogiam & rationem habentis ad missionem Esaiæ) mitti ad baptizandum, & præparandum Domino populum instructum, & ad testificandum de luce. His ita dictis ad primã rationem, solutiones tales adducuntur: assensum attrahentes ad id, quod de Ioanne profundius excogitatum est: ex eodem enim loco subiungitur: Hic uenit ad testificandum, ut testaretur de luce, si enim uenit, alicunde uenit. Dicendum etiam est illi, qui hæc grauatè admittit, id quod in sequentibus à Ioanne dicitur, postquã uidit Spiritum sanctum descendentem, ceu columbam super Seruatore, inquit enim qui misit me ad baptizandũ in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris Spiritũ descendentem, & manentē super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto, & igni: quando enim ille, qui misit, hoc præcepit? At probabile est responsurum, qui hæc grauatè admittit, ad interrogationem hanc, eum qui ad Ioannem loquebatur, tum hæc uerba dixisse ei, cùm eum mitteret, ut baptizare inciperet. Adhuc autem admirabilius est illud ad probandum, quòd alicunde ex alio loco missus sit Ioannes, qui corpus assumit, causam non aliam aduentus sui in uitã habens, quàm ut testaretur de luce, quòd repletus fuerit Spiritu sancto adhuc ex utero matris suæ, id quod dixit Gabriel, qui nunciauit Zachariæ quidem ortum Ioannis, Mariæ autem Seruatoris nostri inter homines aduentũ: & illud etiam: Ecce enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero meo. Proinde qui cauet ne quicquam uel iniustè, uel casu, uel priuata electione faciat, antiquiorem esse Ioannis animam, quàm corpus admittat necesse est, & antea subsistentem missam fuisse ad ministeriũ testandi de luce. Ad hæc haud ita contemnendum est etiam illud: Hic est Helias, qui uenturus est: quòd si præualuerit uniuersis de anima opinio, tanquam quæ cum corpore pariter non seminetur, sed ante ipsum existat, ob uariasque causas carnem, & sanguinem induat, particula, Missus à Deo, non uidebitur ampliùs dicta, ceu res quædam eximia de Ioanne. Itaque omnium pessimus, homo peccati, filius perditionis dicitur apud Paulum mitti à Deo Propter hoc enim, inquit, mittit illis Deus † actionem erroris, ut credant mendacio: ut iudicentur quotquot ueritati non credunt, sed sibi complacent in iniustitia. At uide, num hanc quæstionem sic soluere possimus, nempe quòd quemadmodum simpliciter omnis homo, eò quòd creatus sit à Deo, homo est Dei (cùm nullus homo sit Dei, nisi qui Deo fuerit addictus) quemadmodum Helias, & qui in scripturis inscribuntur homines Dei, ita dici posse, cõmuni-

Ioannes unde, ad quos et qua de caussa missus. *Gen. 3.* *Esa. 6.* *Esa. 6.* *Ioan. 1.* *Ioan. 1.* *Luc. 1.* *παρουσία περὶ de anima Ioannis.* *† ἐνέργειαν πλάνης.* *Matth. 11.* *2. Thes. 2.*

Qui homines à Deo mittantur.

ter omnem hominē à Deo missum esse, propriè autem nō alium à Deo mitti, quàm qui ad mini-
sterium diuinum, & ad obeundam humani generis salutē in uitam aduenerit. Quam ob rem
non inuenimus, quòd quisquā mittatur à Deo, positum: nisi de sanctis: de Esaia quidem, ut an-
tea proposuimus: de Hieremia uerò: Ad omnes, ad quos misero te, ibis: de Ezechiele etiam, Ec-
ce ego mitto te ad gentes rebelles, & incredulas mihi. Cæterum haud ita ad propositū sumpta
fuisse uidebuntur exempla missionis, cùm nos quæramus de missione, quæ fit ad hanc uitam,
& illa non apertè dicant, aliquem existentem extra hanc uitam, missum fuisse in hanc uitam.
Attamen sic etiam nihil est absurdi orationem transferre ad id, de quo quærimus. Si dicamus
quòd, ut solos sanctos, de quibus loquuti sumus, mittere dicitur Deus, sic etiam de his intelli-
gendum esse, qui ad uitam mittuntur. Et quoniā omnino in Ioannis sermone uersamur, ipsius
missionem inuestigantes, non importunè opinionem nostram, quam de ipso habemus, pro-
ponemus. Quoniam enim legimus prophetiam de ipso: Ecce ego mitto angelum meū ante fa-
ciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te: adnotamus num fortè unus sanctorū angelo-
rum existens, præcursor ad ministeriū demittatur Seruatoris nostri. Et mirum profectò est ni-
hil, Christi primogeniti omnis creaturæ ob amorem erga homines incarnati, æmulatores imi-
tatoresq; aliquos extitisse, quibus dulce fuerit ei benignitati, quam in ipsos ostendisset, inserui-
re, eadem corporis similitudine. Sed quemnam non moueret exultans in gaudio adhuc exi-
stens in utero matris suæ, perinde ac cōmunem hominum naturā excellens? Quòd si quis ad-
mittat precationem Ioseph inscriptam in his libris, qui apud Hebræos dicuntur Apocryphi,
mox hoc dogma etiam apertè dictum inde sumpturus est: perinde quasi qui à principio exi-
mium aliquid præ hominibus habuerunt, longè meliores cæteris animabus, cùm angeli es-
sent, ad humanam descenderint naturā. Inquit ergo Iacob, Ego qui ad uos loquor, Iacob sum
& Israel, angelus Dei sum ego, & spiritus primarius, & Abraham, & Isaac ante omne opus crea-
ti fuerunt. Ego autem Iacob, uocatus ab hominibus Iacob: nomen uerò meum Israel: qui uo-
cor Israel à Deo: uir uidens Deum, quoniam ego primogenitus omnis animantis à Deo ani-
mati. Et subiungit: Cùm uerò ego uenissem à Mesopotamia Syriæ, exiuit Vriel angelus Dei, &
dicit se descendisse ad terram, & habitasse inter homines, & quòd uocatus fuisset nomine Ia-
cob, æmulatusq; est, & pugnauit mecum, & luctatus est, mihi dicens: suum nomen primas ha-
bere supra nomen meum, & ante omnem angelum. Interrogauiq; eum de nomine suo, & quo-
tus esset inter filios Dei. Nònne tu es Vriel octauus à me, & ego Israel archangelus potentia Do-
mini, & princeps tribunus militum inter filios Dei? Nònne ego Israel in persona Dei, minister
primus, & inuocaui nomine inextinguibili Deum meum? Probabile est enim his à Iacob uerè
dictis, & ob hoc scriptis, etiam illud: In utero supplantauit fratrē suum: prudenter factum fuis-
se. Inspice uerò num celeberrima quæstio de Iacob, & Esau solutionem habeat. Quandoqui-
dem nondum natis pueris, cùm neq; boni quidpiam fecissent, neq; mali, ut secundum electio-
nem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est illi: Maior seruiet mi-
nori. Sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau uerò odio habui. Quid igitur dicemus? Num iniusti-
tia est apud Deum? Absit non recurrentibus ergo nobis ad opera hanc uitam præcedentia,
quomodo uerum erit, iniustitiam non esse apud Deum, si maior minori seruiat, odio habitus,
antequam digna uel seruitute, uel odio faciat? Sed latiùs digressi sumus, sermonem Iacob as-
sumentes, & adducentes nobis in testimonium scripturam, haud ita facilè contemnendam, ut
confirmatior de Ioanne oratio ea esset, quæ astruit eum angelum existentem iuxta Esaiæ uo-
cem, in corpore aduenisse testificaturum de luce. Sed hactenus de Ioanne homine: arbitror ue-
rò ego quemadmodum uox & sermo apud nos differunt, cùm interdum proferri possit uox
nihil significans absq; sermone, itidemq; sermo absque uoce renunciari possit menti (ueluti
cùm intra nos ipsos discurrimus) ita Ioannem etiam, ueluti uocem existentem ad comparatio-
nem Christi, qui sermo est, differre à Seruatore, qui iuxta quandam considerationem sermo
est. Ad hoc autem me inuitat ipse Ioannes, quisnam tandem esset ad interrogantes respon-
dens: Ego uox clamantis in deserto, Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Et fortasse
propter hoc incredulus Zacharias in ortu uocis Dei, quæ demonstrat sermones, amittit uo-
cem sumens eam, nascente uoce, quæ est præcursor sermonis. Vox enim auribus percipiatur o-
portet, ut postea mens demonstratum à uoce sermonem excipere ualeat. Idcirco etiam pau-
lò antiquior Christo est Ioannes, quod ad ortum pertinet. Vocem enim ante sermonem, re-
cipimus: demonstrat etiam Christum Ioannes, quia uoce demonstratur sermo, atque e-
tiam baptizatur Christus à Ioanne, fatente se opus habere, ut ab ipso baptizetur, quia sermo
purificatur à uoce inter homines, cùm naturā uocem omnem significantem purificet sermo.
Prorsusq; cùm Ioannes Christum ostendit, homo Deum ostendit, & Seruatorem incorpo-
reum, & uox sermonem. Vt autem in rebus multis nominum euidentia est utilis, sic hoc quo-
que in hoc loco utile erit uidere, quid Zacharias, quidúe Ioannes significēt. Etenim perinde ac
si esset

Marginalia: *Ezech. 2.* — *Origenis de Ioanne Baptista opinio.* — *Malach. 3.* — *παράδοξον.* — *Luc. 1.* — *Ex Apocrypho libro de Angelis incarnatis fabula.* — *Gen. 32.* — *Quæstio de Iacob & Esau.* — *Rom. 3.* — *Angelus propter officiū, nō autem propter naturam.* — *Ioan. 1.* — *Luc. 1.* — *Matth. 3.*

si esset aliquis non contemnendus, quod ad nominis positionem attinet, cognati quidem, Zachariam appellandum censent ipsum Ioannem: dissentientes quia uellet eum Elizabeth Ioannem appellare: cùm uerò: Ioannes erit illi nomen: Zacharias scripsisset: à molesto silentio liberatur. Inuenimus ergo in interpretatione nominũ, Ioannes. Et inuenimus particulam Ioa seorsum sumptam, sine Nes, quod idem ualere putamus, atq; Ioannes. Quoniam alia quoq; nouũ Instrumentum Hebræorum nomina Græcè reddiderit, forma Græca pronuncians ipsa, ueluti pro Iacob, Iacobum, pro Simeon, Simeonẽ. Porrò Zacharias Memoria esse dicitur: Elizabeth uerò, Dei mei iusiurandũ, uel Dei mei septimũ. Ex memoria igitur de Deo iuxta iusiurandum Dei nostri, quod iurauit per patres, genitus est Ioannes (hoc est gratia à Deo) præparans Domino populum instructũ: cùm uetus Instrumentum, quod est sabbatismi extremitas, peruenisset ad finem. Quare gigni non potuit ab hebdomade Dei nostri requies, quæ est post sabbatismũ: nimirum Deo Seruatore nostro eam ingenerante secundũ requiem suam in nobis, qui facti sumus morti ipsius conformes & idcirco etiam resurrectioni.

De nominibus Zacharie, Elizabeth et Ioannis.

Rom. 6.

HIC uenit in testimoniũ, ut testificaretur de luce, ut omnes crederent per ipsum.] Quidã ex his, qui ab Ecclesiæ decretis dissentiũt, credere se dicentes in Christũ, & eò quòd fingant Deum alium diuersum à mundi fabricatore, ut est ipsis consequens, non admittentes aduentũ ipsius à Prophetis prænunciatũ fuisse, subuertere conantur Prophetarũ testimonia de Christo, dicentes opus nõ esse testibus filio Dei: ut qui fidem sibi conciliaret, tum ex salutaribus sermonibus, quos denunciabat potentia plenis, tum ex prodigiosis & admirandis operibus, quæ uel quẽlibet ex se perterrere poterant, & dicunt: Si Mosi habita fuit fides, sermonis, uirtutisq; gratia, nullis præuijs testibus, qui ipsum annunciarent egenti, atq; etiam Prophetarũ unusquisq; receptus à populo fuit, ueluti à Deo missus, quomodo Mose, atq; Prophetis præstantior non poterit absq; Prophetis de seipso testificantibus, facilius quod uelit perficere, & hominũ generi adiumento esse? Superfluum ergo esse aiunt existimare, à Prophetis eum prænunciatũ fuisse, qui de hoc anxij fuissent, si (ut illi dicerent) noluissent diuinitatis nouitatem admitti à credentibus in Christum, sed eos peruenire ad ipsum Deum, quẽ etiam ante Iesum Moses, & Prophetæ docuissent. Quamobrem respondendum est illis, quòd multæ causæ esse cùm possent, quæ ad credendum inuitarent, & interdum aliquos, qui ab una miraculorũ demonstratione non percellerentur, ab alia demonstratione permoueri: posse Deum complures causas hominibus præbere, ut admittant Deum, qui est super omnia genita, humanam assumpsisse naturam. Vnde etiam euidenter cernere est, nonnullos ex propheticis uaticinijs in admirationem Christi uenire, tot Prophetarum, qui ante ipsum fuerunt, perculsos uoce stabiliente quicquid ad locum pertinet, in quo genitus fuit, & eam etiam regionem, in qua enutritus fuit, & uim ipsius doctrinæ, & rerum admirabilium operationem, ac deniq; passionem humanam à resurrectione destructam. Quin hoc quoq; considerandũ est, quòd prodigiosæ, & admirandæ potentiæ, eos quidem, qui Domini ætate extitissent, inuitare poterant ad credendum, at non seruassent post multa tempora euidentem demonstrationem, quin imò fabularum etiam loco habitæ fuissent: plus enim potentijs, ac miraculis illius temporis potuit ad persuadendum prophetia, quæ nunc cum potentijs ipsis, & miraculis expenditur & comparatur, confirmans prophetiæ indagatores, ut fidem habeant illis potentijs prodigiosis, & admirandis. Fortasse uerò prophetica testimonia non tantùm prædicant Christum uenturũ, hoc nos docentes, & nihil prætereà, sed multam theologiam, & quomodo sese habeat Pater ad Filium, Filiusq; ad Patrem discere licet non minus ex his, quæ Prophetæ de ipso annunciarunt, quàm ab Apostolis magnificentiam filij Dei narrantibus. Iam uerò etiam qui ausus fuerit, tale quiddam potest præter hæc dicere: nempe aliquos Christi μάρτυρας, hoc est testes, eò quod testificentur de illo, honore honestari, cui tamen nihil prorsus gratificentur propter ipsam testificationẽ de filio Dei, ut omnes fassuri sunt de his, qui propriè Christi nominantur martyres. Quid mirum igitur, si quemadmodũ multi, Christi germani discipuli cohonestati fuere, eò quòd essent Christi μάρτυρες, hoc est testes, ita etiam Prophetæ agnoscentes ipsum id muneris à Deo acceperint, ut eum præcinerent, docentes non solùm quid illis, qui post Christi aduentum futuri erant, sentiendum foret, uerumetiã quid illis, qui sua tempestate essent: Quemadmodũ enim qui non agnouit nunc Filium, neq; Patrem habet, sic etiã de superioribus seculis considerandum est, quamobrem Abraham exultauit, ut uideret diem Christi, & uidit, & gauisus est. Chorũ ergo Prophetarum maxima uult gratia priuare, quisquis noluerit oportere eos de Christo testari. Quid enim aliud æquè excellens habebit prophetia ex inspiratione Spiritus sancti, si ab ea detrahantur, quæ ad Domini nostri dispensationẽ attinent? Vt enim nunc pietas, & religio eorum bene ordinata est, qui peritè ad Deum uniuersorũ accesserint per mediatorẽ, & summũ sacerdotẽ, & paracletũ, declinaturus alioqui, nisi per ostium ingressus fuerit ad Patrẽ, sic etiam cultus antiquorum patrũ diuinus, tum intelligentia, tum fide, tum deniq; Christi expectatione sacer erat,

Ioan. 1.

An Christus opus habuerit testimonio aliorum.

& apud

nit Dei filium: sermonem scilicet, & sapientiam, & regitur ab ipso: hanc ob causam inquit, Inuenimus Messiam: quæ uox à quouis dici poterit, qui inuenerit Dei sermonē, & qui ab ipsius diuinitate regitur, fructū uerò mox offert Christo fratrem Simonem, quē ui munere Iesus singulari remuneraretur, in ipsum intuitus est, per illum intuitum declarās, se Simonis curam gerere: animæ illius parte præstantissima illustrata. Potuitq; Simon, eò quòd Iesus in ipsum intuitus est, eousq; stabiliri, ut ab opere stabili, firmoq; cognomen traheret, & uocaretur Petrus. Sed dicturus est aliquis: Cur tandem proposita nobis interpretatione uerborum eorū: Hic uenit ad testificandum, ut testificaretur de luce illa: omnia hæc transcurrimus? Ad dicendū, necesse fuisse Ioannis testimonia de luce illa demonstrare, ordinemq; eorum exponere: atq; utilitatem, quæ insequuta fuerit eos, apud quos testatus fuisset, factam post Ioannis testimoniū à Iesu, ut perfectio testimonij Ioannis declararetur. Quin ante hæc testimonia Baptistæ exultatio præ gaudio in utero Helisabethæ propter Mariæ salutationem, testimonium fuit de Christo, testificante Baptista de diuinitate conceptionis, & ortus Christi. Quid plura? uel ubiq; testis, & præcursor Iesu est Ioannes, participans illius ortum, & paulo ante mortem filij Dei moriēs, ut non solùm ad uiuos, uerùm & ad expectantes libertatē à morte per Christum futuram, ante Christum aduenicns, ubiq; Domino pararet populum instructū: pertingit autem usq; ad secundū, eumq; diuiniorem, Christi aduentum Ioannis testimoniū. Si enim uultis, inquit, recipere eum, ipse est Helias, qui uenturus est: qui habet aures audiendi, audiat. Cæterū cùm sit principium, in quo est sermo (quod sapientiam esse ex Prouerbiorum libro ostendimus) cumq; etiam sit sermo, atq; uita, in hoc facta, ac deinde uita etiam sit lux hominū: quæro cur tandem, cùm homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes, uenerit ad testificandum, ut testificaretur de luce non etiam uenerit, ut testificaretur de uita? Vel ut testificaretur de sermone, uel de principio, uel de quacunq; alia consideratione Christi. Proinde considera, an quoniam populus, qui sedebat in tenebris, uiderit lucem magnam, & quoniam lux in tenebris lucet non deprehensa ab ipsis tenebris, illi qui sunt in tenebris (nempe homines) luce indigeant. Nam si lux hominū in tenebris lucet, quando nulla omnino tenebrarum operatio erit, tunc alias Christi considerationes participabimus, cum minimè ipsas propriè nunc, & certò participemus. Nam quomodo uitæ participes sumus, qui adhuc corpore hoc mortali circumdamur? quorū uita abscondita est unà cum Christo in Deo? Cùm enim Christus apparuerit uita nostra, tunc & nos cum ipso apparebimus in gloria. Homo ergo nullus qui uenisset, testificari poterat de uita etiamnum cum Christo abscondita in Deo. Sed neq; uenit ad testificandum, ut testificaretur de sermone sermonem considerantibus nobis in principio apud Deum, & Deum Sermonē: super terrā enim sermo factus est caro. Et fuisset testimoniū (quamuis quibusdā uideretur esse de sermone) propriè dicendum de sermone, qui factus est caro, non aūt de sermone Dei, quare non uenit, ut testificaretur de sermone. Quomodo fieri uerò poterat testimoniū de sapientia purè, lucideq; uerum non dispicientibus, etiam si existimarent se agnoscere, sed cernentibus per speculum, & in ænigmate? Proinde probabile est futurū, ut ante secundum, & diuiniorē Christi aduentum ueniat Ioannes, aut Helias ad testificandū de uita, paulò antequā Christus manifestandus sit uita nostra, ac tum de sermone testificaturi sint, ostensuriq; testimoniū de sapientia. Indagatione autē eget, an in unaquaq; cōsideratione de Christo testificatio Ioannis sit ueluti præcursor. Hæc quidem in illud: Hic uenit ad testificandū, ut testificaretur de luce. Deinceps uerò considerandum est, quid commentari debeamus in illud: Vt omnes crederent per illum.

Matth. 11. — *Ioannes de uita Christi testificatus est.* — *Matth. 4.* — *Col. 3.* — *1. Cor. 13.*

TOMVS SEXTVS.

PRAEFATIO.

OMnis quidē domus, quæ quantū fieri potest firmissimè construenda est, in ea parte, ubi cœli sit serenitas, uentorumq; tranquillitas ædificatur: ne impediatur decenté recipere stabilitatē, ut talis etiā esse possit, quæ sustineat impetū exundationis, & allisionē fluuij, & quæcunq; solent, si contingat tempestas, atq; uis uenti, quæ nam ædificia putrida ac debilia, atq; quæ firma, & stabilia propriā uirtutē receperint, declarare. Præcipuè uerò ædificiū rationis cōpos constās ueluti in promissiōe, & literis, cōtemplationū ueritatis capax, potissimùm tum probè ædificatū, cū anima, pace illa, quæ omnē intelligentiā superat, utens, summa trāquillitate potitur, ab omni tumultu liberata, & nullis undarū procellis agitata. Hæc igitur accuratè cùm perspexissent, & prophetici spūs interpretes, & euangelicæ prædicationis ministri, mihi uidentur seipsos dignos exhibuisse, qui acciperent pacem interiorē ab eo, qui eam dignis semper exhibet, quiq; dixit: Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis, nō quō mundus dat pacem, ego do uobis pacem. Proinde inspice, num quando tale quid innuat historia Dauidis, & Salomonis de templo Dauid, siquidē hostes Dñi debellans, & cōtra plures instans sui ipsius, & Israelis inimicos, uolēs ædificare templū Deo, à Deo per Nathan prohibetur dicente: Nū ædificabis mihi

Simile. — *Matth. 7.* — *Philip. 4.* — *Ioan. 14.* — *3. Reg. 7.*

Matth. 12. 3. Esd. 3. Luc. 14. Matth. 8.

mihi domum, quia uir sanguinum es tu: Salomon autem qui Deum per somnium conspexit, quiq; etiam sapientiam per somniũ cepit (seruabatur enim reuera dicenti, Ecce plus quam Salomon hoc in loco) in altisima pace existẽs, ita ut unusquisq; sub sua uite, & sub sua ficu requiesceret, cognomen eius pacis habens, quæ suo tempore cõtigerat (nam Salomon interpretatur Pacificus) propter pacem, uocat ad ædificandum Deo celeberrimũ templum. Quin Esdræ tempore cùm uinum, & inimicum regem, ac deniq; mulieres uincit ueritas, reædificatur templum Deo. Hæc à nobis sint tibi dicta ô sacer Ambrosi pro defensione nostra, quoniam turrim euangelicam ex sancto hortatu tuo uolentes literis ædificare, supputauimus quidem sedentes, sumptum an habeamus ad ea, quibus opus est ad perficiendũ: ne illudamur reprehensi ab intuentibus, tanquam qui fundamentum quidem iecerimus, perficere uerò opus nequiuerimus. cæterum supputatione facta cùm deprehendissemus, perficiendæ fabricæ, ea quæ parsueramus, non sufficere, id totum Deo cõmisimus, ditanti in omni sermone, & cognitione, credẽtes, quòd nos ipsos leges seruare spirituales conantes ditabit, & quòd progredientes in structurs adiuti his, quę ipse suppeditauerit, ad ædificij etiã coronam perueniemus: quę eum, qui ascenderit ad domum sermonis, cadere prohibet, cùm ab his tantùm domibus, quæ corona carẽt, cadant ij, qui cadunt, propter imperfectionem ædificiorum, quæ cædes, & casus causantur his, qui in eodem sunt loco. Iam ad quintum usq; tomum, quamuis aduersari nobis uideretur Alexandriæ procella, quæ concessa fuere, loquuti sumus, Iesu increpante uentos, & undas maris. Ex hoc casu progresi, extracti sumus ex Aegypto, Deo nos liberante, qui educit populum suum ex ea: deinde, inimico aduersus nos acerbisimè pugnante per suas nouas literas, reuera Euangelio inimicas, omnesq; Aegypti uentos aduersus nos concitante, stare me magis adhortabatur ratio ad certamen, seruare præstantisimã mei partem, quàm importunè coniungere restantẽ scripturam, antequã rationis discursus tranquillitatẽ reciperet, ne fortè cogitationes prauę inualescerent in animam etiam meam procellam inducere. Quin absentes quoq;, qui mihi de more adsunt, ueloces scriptores, me prohibebant, quæ excogitassem, mandare literis. Nũc uerò quando aduersum nos ignitæ sagittæ multæ uanæ fuerunt factę, Deo illas extinguente, & assueta anima nostra his, quæ cœlestis sermonis causa contingunt, ferre cogitur faciliùs factas insidias, ualuti aliquantum serenitatis nacti, non ampliùs differentes dictare uolumus quæ restant, Deum magistrum in animæ nostræ adyto penetrali insonantẽ adesse precantes, ut finem accipiat structura enarrationis Euangelij secundum Ioannẽ. Atq; utinã audiat Deus preces nostras, ut corpus totius operis coniungere posimus, nec ulla posthac necesitas intercipiat, atq; interrumpat scripturæ seriem. Cæterum scias ex multa nos promptitudine initiũ sexti tomi denuò facecere, eò quòd quæ antea interpretati fueramus Alexandriæ, nescio quo pacto nobiscum allata non fuerunt. Melius enim ratus sum, ne interim etiam hoc opus cum ignauia intermitteretur, quæ restabant prosequi, quàm dum incertus sum inueniendi, quæ interpretati fueramus, expectare: hoc interim tempore, quòd lucri non parua est accesio, pereunte, & hæc procœmij loco satis sunto. Nunc iam contextum sequamur.

Ioan. 1.

Et hoc est testimonium Ioannis.]

Ioan. 1.

Perstringit Heracleonem Valentinianũ deprauantẽ uerba Ioannis.

SEcundum hoc est Ioannis Baptistæ de Christo scriptum testimoniũ, primo testimonio incipiente ab illis uerbis: Hic erat, quem dixi, qui post me uenit: & desinente in ea: Vnigenitus filius Dei, qui est in sinu Patris, ille enarrauit. At uerò non rectè Heracleon suspicatur uerba illa: Nullus Deum uidit unquam: & quæ sequuntur, dicta fuisse non à Baptista, sed à discipulo. Nam si etiam opinione sua, quòd ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia, quoniã lex per Mosen data est, gratia, & ueritas per Iesum Christum facta est, à Baptista est dictum, quomodo non consequẽs est, eum, qui ex plenitudine Christi acceperit, & gratiã secundam pro gratia prima, quiq; fassus fuerit datam fuisse per Mosen Legem, gratiã uerò, & ueritatem per Iesum Christum factam fuisse ex his, quæ plenitudine in ipsum deuenissent, tum intellexisse, quomodo Deũ nullus uidit unquã, tum etiam, quòd unigenitus ad sinum Patris existens, hæc ipsi, & omnibus, qui ex plenitudine eius hausissent, enarrauerit. Non enim nunc primùm enarrauit, qui est ad sinum Patris, perinde quasi nullus antea idoneus extiterit accipere, quæ Apostolis enarrauit, quandoquidem antequã Abraham existeret, docet nos Abraham exultasse, ut uideret diem ipsius, gauisumq; fuisse. Quin quòd ait: Ex plenitudine ipsius nos omnes accepimus: &, Gratiam pro gratia: ut in superioribus diximus, arguit Prophetas etiã ex Christi plenitudine donũ cepisse, gratiamq; secundam pro prima eos sumpsisse: peruenerunt enim & illi à spiritu manuducti, postquã introducti fuissent, atq; exerciti in figuris, ad ueritatis uisionem. Quocirca non omnes Prophetæ, sed multi desiderarunt uidere, quæ Apostoli uiderunt. Nam si Prophetarum erat differentia, perfecti, & præstantes non desiderarunt uidere, quę uiderunt Apostoli. Viderunt enim ipsa. Qui uerò non æquè atq; hi assequuti sunt, ut ad altitudinem sermonis ascenderint, appetiuerunt ea, quæ Apostoli per Christum cognouerunt. Nam

Ioan. 8.

illud

illud uidere, non corporaliter dictum fuisse interpretati sumus, quemadmodũ etiam illud audire spiritualiter prolatum intelleximus: quippe cùm is solus aures possideat, qui eas præparauerit ad audiendũ sermones Iesu, quæ res haud ita frequenter obtingit. Iam uerò sanctos cæteris credentibus habẽtes plus quippiã, diuinitatis mysteria ante corporalẽ Iesu aduentũ intellexisse, Dei sermone eos edocẽte etiã antequã caro fieret (nam semper operatur imitator Patris cùm sit, de quo dicit: Pater meus usq; modò operatur) considerare licet ex his etiã dictionibus, *Ioan. 5.* ubi Sadducæis nõ credentibus sermoni de resurrectione inquit: Non legistis quòd Deus in rubo dixit: Ego sum Deus Abrahã, Deus Isaac, & Deus Iacob: Deus uerò non est mortuorum, sed *Exod. 3.* uiuentium. Si igitur Deum non pudet uirorum horum uocari Deum, hiq; uiri inter uiuentes à Deo numerantur, filijq; Abraham sunt omnes credentes (quandoquidem in fideli Abraham, *Rom. 4.* qui positus est pater gentiũ à Deo, benedicuntur omnes gentes) ambigimus admittere uiuentes *Gal. 3.* uiuentiũ agnouisse disciplinas? Idq; à Christo edoctos ante luciferũ genito, antequam caro *Abrahæ* fieret? Cæterum ob eam causam uiuebant, quoniã participabant dicentem: Ego sum uita: & *filij.* percipiebant apparitionẽ non modò angelorum, sed etiam Dei per Christum, tanquam tantarum promissionũ hæredes: & fortasse uidentes imaginem inuisibilis Dei (quandoquidem qui uidit Filium, uidit & Patrem) quum intellexissent Deum, Deiq; sermones pro ipsius dignitate *Ioan. 14.* audissent, Deum uidisse, ipsumq; audisse scribuntur. Arbitror uerò ego eos, qui perfectè, & sincerè filij Abraham extiterint, filios esse actionũ ipsius Abrahæ, quæ intelliguntur esse spirituales, atq; etiam filios esse scientiæ manifestatæ ipsi Abrahæ, quoniam quæ ipse cognouit, & fecit ingenita fuerint illis, qui filij sunt patriarchæ, quemadmodum docet habentes aures, dicens: Si filij Abraham essetis, opera Abrahæ faceretis. Quòd si sapiens intelliget quæ ex proprio ore protulerit, in labijs uerò portabit animi candorem. Vel necessariò quædam de Prophetis, tanquam non sapientibus (ut qui non intellexerint proprio ore prolata) inconsideratè enuncianda erunt, uel quod celebre est, & uerũ admittentes (nempe Prophetas sapientes esse) fatendum erit, quæ proprio ore protulerunt, eos intellexisse, inq; labijs gestasse animi candorẽ: & perspicuum est Mosen mentis acie, Legis ueritatẽ, historiarumq; apud se scriptarũ allegorias iuxta anagogen uidisse. Imò Iesus uerã distributionem factã post destructionẽ nouem & uiginti regũ intelligit, cùm magis quàm nos conspicere posset, quas ueritates adumbrarent res à se gestæ. Quin perspicuũ etiam est Esaiam, mysteriũ sedentis in throno, & duorum Seraphim, & aliarũ, *Esa. 6.* ipsiusq; altaris, & forcipis, & operimenti faciei, & pedũ (quod faciebant Seraphim) uidisse. Rursus Ezechiel Cherubim, & ipsorum iter, & firmamentũ super ipsos, & sedentẽ in throno uidit, *Prophetarum* quibus quid gloriosius, sublimiusq;? Et ne singulatim prosequẽs in longũ protendã sermonẽ, *sapientia.* uolẽs ostendere uiros perfectos in superioribus ætatibus non minus cognouisse, q̃ qui à Christo reuelationẽ habuerunt, quippe cùm his ille idem, qui Apostolos docuit, cultus Dei mysteria abscondita retexerit adhuc paucis additis iudicandũ legentibus relinquã, & considerandũ de hisce rebus, quicquid uolunt. Nam inquit in Romanorũ Paulus epistola: Ei autem qui po- *Rom. 16.* test nos firmare secundũ Euangeliũ meum iuxta reuelationem mysterij, quod temporibus sempiternis est tacitũ, manifestatum autem nunc per scripturas propheticas, & per apparitionem Domini nostri Iesu Christi. Si enim Apostolis manifestatũ est mysterium per scripturas propheticas, olim tacitum, ut Prophetæ intelligebant, quæ proprio ore proferebant, quia sapientes essent, profectò quæ Apostolis manifestata fuere, etiam Prophetæ intellexerunt. Quoniam uerò multis, & uulgaribus reuelatum non fuerat, ob eam causam inquit Paulus, alijs ætatibus non *Apostolorum* innotuit filijs hominũ, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophe- *sapientia.* tis per spiritũ: ut sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis. Vide uerò, an etiam ob obiectionẽ, quam obijcere possent hi, qui non admittunt rationem nostram, sic interpretari possimus uocabulum Reuelatũ: nempe ut duobus modis dicatur: uno quidem modo, quando id, quod re- *Reuelatio.* uelatur, intelligitur: altero uerò, quando fuerit aliquid prophetatũ, quod futurũ sit, & cõplendum. Tum enim reuelatur, quando res impleta perficitur. Quòd igitur gentes per Christũ sint cohæredes, & eiusdem corporis, & comparticipes promissionis in Christo, quantũ quidem attinet ad cognitionẽ, ut gentes futuræ sint cohæredes, & eiusdẽ corporis, & cõparticipes, & quando cohæredes erant futuræ, & quare, & quales essent, & quomodo extraneæ à testamentis, alienaq; à promissione, futuræ in posterũ erant eiusdem corporis, & comparticipes, norant Prophetæ, cùm ipsis hoc reuelatum fuisset. Intelligentibus uerò tantum, & nõ uidentibus perfecta fuisse ea, quæ prophetata fuerant, non sic reuelata sunt futura, ut ijs, qui sub aspectum horum *Ephes. 3.* euentum cernebant, quod factum est in Apostolis: nam, ut ad unum modum arbitror eos non magis res intellexisse, quàm Patres, & Prophetæ, sic altero modo uerificatur de eis illud, quod alijs ætatibus reuelatũ non fuit, quemadmodũ nunc Apostolis, gentes esse cohæredes, & eiusdem corporis, & comparticipes promissionis per Christum: quia præterquam quòd intelligunt mysteria, etiam actionem, per rem perfectam intuentur. Quòd autem ait: Multi Prophe- *Matth. 13.*

tæ,& iusti cupierunt uidere, quæ uos uidetis,& non uiderunt,& audire, quæ auditis,& non audierunt: similem potest habere interpretationē: perinde quasi cupierint & illi uidere mysterium olim prædictum dispositū incarnationis, & descensus filij Dei, ad œconomiam passionis suæ, compluribus salutaris, tanquā si exempli gratia tale quiddam aliud sumeremus. Esto aliquis Apostolus, qui intelligat uerba ineffabilia, quæ non licet ad hominē loqui, sitq; is non uisurus secundum gloriosum Christi aduentū diuulgatum apud fideles & tamē cupiat uidere ipsum: rursus sunto alij duo, qui nō solùm non perceperint, atq; intellexerint eadem, quæ Apostolus, sed impendio minùs ipso etiam spem diuinā possederint, atq; hi deprehendant secundum Seruatoris nostri aduentū (quem cupiat quidem Apostolus iuxta exemplum, nec tamen uideat) certè nec falsò pronunciabimus hos duos uidisse, quæ cupierit Apostolus ille, uel Apostoli uidere: nec omnino hanc ob causam necessariò dicemus, eos prudentiores, beatioresq; Apostolis. Ad hunc igitur modum neq; Apostolos sapientiores patribus, uel Mose, uel Prophetis dicturi sumus: hisq; præcipuè, qui diutiùs ob uirtutē supernis apparitionibus, uel repræsentationibus diuinis, & reuelationibus grandiū mysteriorum digni fuere habiti. Sed diutiùs cōmorati sumus in his, inquirentes eorū dicta, qui propter opinionē glorificandi Christi aduentum, dicunt, longè sapientiores Apostolos, quàm Prophetas, & Patres fuisse. Nam aliqui quidē Deū maiorem finxerunt: aliqui uerò hoc non ausi, quantū ex ipsorum uerbis percipimus, propter dogmata, quæ explicatu difficilia sunt, Prophetas, ac Patres dono defraudāt, quod illis à Deo donatum fuerat per Christum, per quem omnia facta sunt. Nam si omnia: perspicuū etiam est, quæ illis reuelata fuerūt præclara, & peracta, signa sanctorū mysteriorum cultus Dei, per ipsum facta fuisse. Iam quoniā undequaq; sepiri necesse est generosos Christi milites pro ueritate, nūquam pro uirili fieri permittentes ingressum falsæ persuasioni, age & hæc consideremus. Nam fortasse primū Ioannis de Christo testimoniū esse dicent: Qui post me uenit, ante me factus est, quia prior me erat. Et illud: Ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: & quæ sequuntur, dictum fuisse ex persona discipuli. Vnde necesse est intelligentiā hanc refellere, ceu coactam, & non consequentē. Admodum enim uiolentū est existimare repentè adeò, & importunè Baptistę orationē interruptam fuisse ab oratione discipuli. Et sanè uel cuilibet, qui tantillum iudicare sciat contextū orationis eorū, quæ dicuntur, lectionis series aperta est: Hic erat, quē dixi, qui post me uenit, ante me factus, quia prior me erat. Docet autē Baptista, quomodo ante se factus sit Iesus, dictus ipso Baptista prior, quia sit primogenitus omnis creaturæ, per illa uerba, Quoniam ex plenitudine eius nos omnes accepimus: ob hanc enim causam inquit, Ante me factus est, quoniā prior me erat: & ob hanc causam intelligo eum priorē me existere, & apud Patrem honorabiliorē esse, quoniam ex eius plenitudine, tum ego, tum Prophetæ, qui me antecesserunt, sumpserimus: nempe gratiam diuiniorem, & maiorem, & propheticā, pro ea gratia, quæ secundum electionem nostram recepta est. Ob hanc autem causam ante me etiam factus est, quoniam prior me erat, quis ex plenitudine eius cùm hausissemus, intelleximus etiam Legem per Mosen, non à Mose datam fuisse: gratiam uerò, & ueritatē per Iesum Christum non solum datam, sed etiam factam fuisse. Nempe Deo, & Patre ipsius, tum Legem per Mosen dante, tum ueritatem, & gratiam per Iesum Christum faciente: gratiam autem, & ueritatem per Christum faciente, quæ homines præuenit. Candidiùs enim, & simpliciùs interpretantes ea uerba: Gratia & ueritas per Iesum Christum facta est: non discruciabimur, perinde quasi contrariū his sit illud: Ego sum uia, ueritas, & uita: nam si Iesus est, qui dicit, Ego sum ueritas: qui fieri potest, ut ueritas per Iesum fiat? cùm aliquis per seipsum non fiat? Sed intelligendum est, quòd αὐτοαλήθεια ea, quæ est per se ueritas, ipsa illa, quæ est substantialis, &, ut ita dicam, primum exemplar illius ueritatis, quæ in animabus inest rationis capacibus, à qua ueritate, uelut imagines illius, impressæ fuere spectantibus ueritatem, non per Iesum Christum facta est neq; omnino per aliquem, sed à Deo. Quemadmodū enim neq; sermo ille, qui in principio erat apud Deum, non est per aliquem: neq; sapientia illa, quam creauit initio uiarum suarum Deus, non est per aliquem: sic neq; ueritas illa est per aliquem. Verùm quæ apud homines est ueritas, per Iesum Christum facta est, uerbi gratia: ueritas, quæ in Paulo inest, cæterisq; Apostolis per Iesum Christum facta est. Nec mirum est, si ueritas cùm sit una, multas quasi ueritates ab illa dicamus diffluere. Vidit enim Dauid ille propheta multas ueritates dicens: Veritates exquiret Dominus. Non enim unam exquirit ueritatē ueritatis ipsius pater, sed multas, per quas seruantur, qui eas habēt. Simile uerò quiddā huic orationi de ueritate, & ueritatibus, dictum inuenimus de iustitia, & iustitijs. Ipsa enim iustitia, quæ ex se est, & substantialis, Christus est, qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaq; & sanctificatio, & redemptio perfecta. Ab illa autē iustitia ea iustitia formatur, quæ in unoquoq; inest, ita ut in his, qui seruantur, multæ fiant iustitiæ: hanc ob causam etiā scriptū est, Iustus Dominus, & iustitias dilexit: sic enim in ueris exemplaribus, & cæteris traditionibus iuxta Septuaginta, & ipso Hebraico inuenimus. Inspice uerò, num isto modo alia

quoq;

Marginalia: 2.Cor.12. — *Confutationis propositio.* — Ioan.1. — *Idē Deus Legis & Euangelij autor.* — *αὐτοαλήθεια, ueritatis causa in alijs est.* — Prou.8. — Psal.11. — *Iustitia substantialis iustitiæ in nobis causa est.* — 1.Cor.1.

quoq;, quæ Christus esse dicitur singulariter, pro proportione multiplicata, pluriũ numero efferri possint: uerbi grana: Christus est uita nostra, quemadmodũ Seruator ipse inquit: Ego sum uia, ueritas, & uita: & Apostolus: Quandocunq; Christus manifestatus fuerit uita nostra, tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria: rursus in psalmis scriptum: Melior misericordia tua super uitas. Nam quia Christus in unoquoq; inest uita, ideo multiplicantur uitæ. Fortassis isto modo & illud inquirendũ: Num experimentũ quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Ferme enim in unoquoq; sancto Christus inuenitur. Et fiunt per unũ Christũ multi Christi, illius imitatores, & transformati ad illius similitudinẽ, qui est imago Dei: unde per Prophetã inquit Deus: Ne tetigeritis Christos meos: quod igitur in enarrãdo uisi sumus præterijsse (nempe, Gratia, & ueritas per Iesum Christũ facta est) obiter explicuimus, insuper ostendentes Ioannis Baptistæ hanc esse uocem: adhuc etiam per hæc uerba testimoniũ reddentis filio Dei. Iam ergo uideamus secundum Ioannis testimoniũ, è Hierosolymis Iudæi, ceu affines Baptistæ, qui ex genere sacerdotali erant, sacerdotes mittunt, & Leuitas, interrogaturos, quis tandẽ esset Ioannes. At ille dicens, Non sum ego Christus: ueritatis confessionẽ edidit, nec ut aliquis suspicari posset, per hæc uerba: Non sum ego Christus: negauit, neq; enim negatio est ad Christi gloriam, dicere se non esse Christum. Cæterũ cùm audissent qui missi fuerant è Hierosolymorũ urbe sacerdotes, & Leuitæ, ipsum non esse Christum expectatum, de secundo, qui sperabatur (nempe Helia) cuius nomen magni apud ipsos fiebat, percunctantur, num ipse ille esset? Quo dicente se non esse Heliam, rursus dicendo, Non sum, fatetur uerũ. Quoniam uerò Prophetæ multi cùm essent in Israel, unus quispiam præcipuè expectabatur prophetatus à Mose, iuxta uerbum illud dicens: Prophetam suscitabit Dominus Deus noster ex fratribus uestris, sicut me, ipsum audite, & omnis anima, quæ non audierit prophetã illum, ex populo suo exterminabitur: tertiò interrogant: Non si propheta esset, sed an propheta ille? Et hoc nõ ponentibus illis hoc nomẽ de Christo, sed alterũ esse ipsum præter Christum existimantibus, ipse cognoscens illum, cuius præcursor est (nempe quòd Christus est, quòd propheta est ille prophetatus) respondet, Non: responsurus fortasse, Næ, (quæ uox est assentientis) si absq; articulo interrogassent, cùm non ignoraret se prophetam existere: in omnibus his etiam responsionibus secundum Ioannis testimonium nõ absolutum fuit, donec petentibus responsionẽ renunciandam his, qui eos miserant, seipsum è uoce prophetica Esaiæ manifestauit, quæ sic se habet: Vox clamantis in deserto, Parate uiam Domini. Quæsitu autẽ dignum est, utrùm absolutum sit secundum testimoniũ, & tertium incipiat ad eos, qui miserant ex Pharisæis, & uolentes intelligere, cur tandem baptizaret, cùm neq; Christus neq; Helias, neq; propheta existeret, in illis uerbis: Ego baptizo in aqua, sed in medio uestrûm stat quem uos nescitis, ipse est, qui post me ueniens, ante me factus est, cuius nõ sum ego dignus, ut soluã corrigiam calciamenti, an pars secundi testimonij sit responsio ad Pharisæos. Verum ego quantũ coniectare ex lectione ualeo, dicturus sum tertiũ testimoniũ esse responsionẽ ad eos, qui missi fuerant ex Pharisæis. Obseruandum insuper quòd primũ testimonium diuinitatẽ Seruatoris demonstrat. Alterũ suspicionem ambigentiũ, num fortè Ioannes esset Christus, purgat. Tertiũ inuisibiliter hominibus præsentẽ prædicat illicò uenturum: uerùm ante testimonia sequentia, ex quibus qui demonstratur, testimoniũ accipit. Videamus singulas dictiones secundi, & tertij testimonij: hoc primũ obseruantes, duas legationes fieri ad Baptistam, alteram è Hierosolymis à Iudæis mittentibus sacerdotes & Leuitas, ut interrogarent eum, Tu quis es? alteram à Pharisæis mittentibus, atq; præter factam responsionẽ sacerdotibus, & Leuitis, dubia mouentibus. Obserua ergo, quo propter personã sacratam, & Leuiticã, cum mansuetudine, atq; discendi auiditate dicuntur ea uerba, Tu quis es? Et illud, Quid ergo Helias es tu? Et illud, Num propheta ille es tu? Et ad hæc, Quis es? ut responsum demus his, qui miserunt nos, quid dicis de te ipso? Neq; enim quicquã præfectũ, temerariùme inest in horum interrogatione, sed omnia cõuenientia ueris Dei cultoribus. Cùm contrà qui missi fuerãt à Pharisæis, Leuitis alioqui & sacerdotibus minimè anxiè disquirentibus ea, quæ dicta fuerãt, uocibus uelut cõtumeliosis, & inhumanioribus cum Baptista agunt, per illud, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neq; Helias, neq; ille propheta? Et ferè non intelligere uolentes ut illi prædicti Leuitæ, & sacerdotes, hi mittunt, sed prohibere uolentes à baptizando. Cùm fortasis existimarent ad nullum aliũ pertinere baptizare, quàm ad Christũ, uel ad Heliam, uel ad prophetam. Iam qui accuratè scripturam legere uoluerit, diligentiam is adhibeat oportet, obseruare necessariũ cùm sit, quæ dicuntur, à quibus, & quando dicuntur: ut per totos sanctos libros inueniamus personis aptè tributum sermonem.

Vita substantialis. *Ioan. 14.* *Col. 3.* *Psal. 36.* *In Christo sancti sunt.* *Secundum Baptistæ de Christo testimoniũ.* *Ioan. 1.* *Deut. 18.* *Ioannis de seipso testimoniũ.* *Ioan. 1.* *Ioan. 1.*

TOMVS SEPTIMVS.

TVnc miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes, & Leuitas, ut interrogarent eum, tu quis es? Et cõfessus est, & nõ negauit, & confessus est, Non sum ego ille Christus.] Quos mitte-

relegatos ad Ioannē Iudæi debebant, & unde, nisi eos qui præcellere existimabantur, & à Hierosolymorum loco super omnem terram bonam celebrato: ubi templum erat Dei? Ioannem itaq; tanto cum honore interrogant. De Christo uerò nihil tale Iudæos fecisse scriptum est. Sed quod Iudæi erga Ioannem faciunt, isthuc Ioannes erga Christum fecit, per suos discipulos interrogans: Tu es, qui uenturus es, an alium expectamus? Et Ioannes quidem ad eos, qui uenerant, confessus cùm fuisset, & nō negasset, subinde illud: Ego uox clamātis in deserto: enunciat: Christus uerò, tanquā qui maius testimoniū quàm Ioannem haberet, responsionē facit sermonibus & operibus dicens: Ite & renunciate Ioanni, quæ auditis, & uidetis. Cæci uisum recipiunt, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, pauperes lætum accipiunt Euangelij nuncium, de quibus cōmodiùs, Deo dante, in suis disputabimus locis. Fortasse autem non sine causa quis instaret, cur tandem sacerdotibus, & Leuitis interrogantibus Ioannē, Non si ipse esset Christus, sed, Tu quis es? respondet Baptista non id, qud par erat ad illud, Tu quis es? Ego uox clamantis in deserto: sed quod aptè dictum fuisset, si interrogassent, Tu es Christus? conueniebat enī ad illud, Es tu ille Christus? illud, Ego nō sum Christus: ad illud uerò, Tu quis es? Ego uox clamantis in deserto. Dicendū uerò ad hoc, quòd ex interrogatione uidebat Ioannes (ut probabile erat) timiditatē Leuitarum, & sacerdotū præ se ferentium quidem suspicionē opinionis num fortè is, qui baptizat, esset Christus, sed apertiùs illud nominare, ne uiderentur petulanius, cauentium. Vnde iure, ut in primis omnem ipsorum suspicionem tolleret, quam de se ipso falsam habebant, deinde sic ostenderet ueritatem, ante omnia enunciat illud, Non sum ego Christus. Declarat autem tale quiddam suspicatos eos fuisse secunda, atq; etiā tertia interrogatio. Heliam enim cùm uenturum sperarent, atq; plurimi facerent, eum esse suspicantes honore ipsi Christo proximum, atq; secundum, annunciante Ioanne se non Christum, interrogant, Quid ergo Helias es tu? Et dixit, Non sum: tertiò num ipse esset ille propheta scire uolunt: quo respondente, Non, cū non ampliùs possent dicere priuatim nomen alicuius, qui ad se accessurus speraretur, inquiunt, Quis es? ut responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de teipso? hoc innuentes: hæc quidem non es, quę Israeli futura expectantur, qualis autē sis, qui baptizas, nescimus, quare isthuc nos doceto, ut possimus renunciare his, qui hāc ob causam nos ad te miserunt. Rursus uerò etiam hoc his, quæ proposita sunt, proximum addemus, uidelicet quòd tempus aduentus Christi cōmouerat populum: quod quidem tempus iam aliquo modo instabat circa annos, qui erant ab ortu Iesu, & paulo superiùs usq; ad demonstrationē prædicationis. Quocirca Scribis, & Legis peritis, ut probabile erat, iam expectantibus eum, qui sperabatur, quia tempus illius è diuinis scripturis collegerant, tumultuatus est Theudas non parua multitudine cōgregata, tanquā, opinor, Christus esset. Et post illum Iudas Galilæus in diebus professionis. Consentaneū ergo est, cū Christi aduentus feruentiùs expectaretur, diuulgareturq;, Iudæos ab Hierosolymis sacerdotes, & Leuitas misisse ad Ioannē, per illud, Tu quis es? discere uolentes, num fateretur, se ipsum esse Christū: & interrogauerūt eum, Quid ergo, Helias es tu? & dicit non sum. Verùm enimuero quis audiens Iesum dicentem de Ioanne: Si uultis accipere, ipse est Helias, qui uenturus est: non quæsiturus sit, quonam pacto ad interrogantes, Helias es tu? dicat Ioannes, Non sum: atq; etiam quō opus sit intelligere Ioannē esse Heliam uenturum, iuxta id, quod à Malachia est dictū, sic habens: Et ecce ego mitto uobis Heliam Thesbiten, antequam ueniet dies Dñi magna, & manifesta, qui restituet cor patris erga filiū, & cor hominis erga proximū suum, ne ueniam, & percutiam terrā funditus. Quin angeli oratio ad Zachariam stantia à dextris altaris incensi (quē ipse etiam Zacharias conspexit) simile quiddam his, quæ dixit Malachias, per hæc uerba ostendit: Et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium: & uocabis nomē eius, Ioannes: & post pauca: Ipse præcedet coram ipso cum spiritu, & uirtute Heliæ, ut conuertat corda patrum ad filios, & contumaces ad prudentiā iustorum, ut præparet Domino populum instructū. Ad primum igitur aliquis dicet: Ioannē ignorasse seipsum esse Heliam: & fortassis hac ratione usuri sunt, qui fauent opinioni eorū, qui ponunt μετενσωμάτωσιν, hoc est, transcorporationē: perinde quasi anima subinde induat corpora, prorsus immemor anteactæ uitæ. Sed & hi ipsi dicturi sunt aliquos ex Iudæis huic dogmati assentientes de Seruatore dixisse: eum fortassis unum quempiam esse ex ueteribus Prophetis: qui resurrexisset non ex monumentis, sed ab ortu. Qui fieri enim poterat, ut palàm cū innotuisset Mariam ipsius esse matrem, putareturq; Ioseph faber illi pater esse, existimarent eum unū quendam ex Prophetis extitisse à mortuis resuscitatum? Quin etiam illo testimonio Geneseos hi utentes: Delebo uniuersam resurrectionē, statuent in certamine uirum ab hoc dogmate stantem, gnarū soluendi è scripturis diuinis fallaces probabilitates adductas. Cæterū alius ecclesiasticus orationē eam, quæ astruat transcorporationē, ueluti falsam respuens, nec admittens Ioannis animam aliquando Heliam fuisse, prædicta oratione angeli usurus est, qui non nominauerit Heliæ animā in ortu Ioannis, sed spiritū & uirtutem, per hæc uerba: Et ipse præcedet cum spiritu, & uirtute Heliæ, ut corda

Marginalia:
Ioānis de Christo & huius de illo testimoniū. — Ioan. 5. — Matth. 11. — *Cur in hūc modum responderit Ioannes.* — Act. 5. — *Iudæorū tumultus, orti ex suspicionibus de tempore aduentus Messiæ.* — Ioan. 1. — *ἀπορία. An Ioannes Helias fuerit.* — Matth. 17. — Marci 9. — Malach. 4. — Luc. 1. — *μετενσωμάτωσις.* — Matth. 14. — Marci 6. — *Spiritus & uirtus Heliæ in Ioanne Baptista quoq; fuit.*

corda patrum ad filios conuertat: infinitis scripturarũ locis ostendere ualens, aliud esse spiritum, & id quod nominatur uirtus spiritus, aliud esse animam: de quibus tempestiuũ non est nunc multa in mediũ afferre, ne in immensum orationẽ protrahamus. Quocirca ad ostendendum uirtutẽ spiritus differre ab anima, cõtentus erit ecclesiasticus in præsentia illo testimonio: Et uirtus altissimi obumbrabit tibi: ad ostendendũ uerò eos spiritus, qui sunt in Prophetis (ut qui illis à Deo donati sint) ueluti illorum mancipia esse, eo utetur: Spiritus Prophetarum Prophetis subijciuntur: & illo: Requieuit spiritus Heliæ super Helisæum. Isto enim modo nihil absurdi erit, inquiet, ut Ioannes conuertens in spiritu, & uirtute Heliæ corda patrum ad filios, dicatur propter hunc spiritum, Helias, qui uenturus est, ad quorum confirmationẽ etiam hac ratione utetur. Si uniuersorũ Deus familiaris factus sanctis, Deus ipsorum fit, sic nominatus Deus Abraam, Deus Isaac, & Deus Iacob, quanto magis Spiritus sanctus familiaris factus Prophetis, spiritus ipsorũ haberi poterit, ut huncin modũ Spiritus dicatur, Spiritus Heliæ, & Spiritus Esaiæ? Dicetq; hic ipse ecclesiasticus, potuisse quidẽ eos, qui suspicati fuissent unũ, solũq; Prophetarum esse Iesum, è mortuis resuscitatum, decipi, tum ex prædicto dogmate, tum ex suspicione, quòd ipse unus ex Prophetis esset, sed præterquã quòd existimarent eum unum ex Prophetis esse, atq; ex monumẽtis resuscitatũ fuisse, labi eos etiã, & falsa opinari potuisse ignorando, quisnam pater ipsius diceretur, & quænam eius esset mater. At illud etiam, quod est in Genesi dr uoce resurrectionis, occurret ecclesiasticus utens eo testimonio: Resuscitauit mihi semẽ aliud Deus pro Abel, quem interfecit Cain, uoce resurrectionis posita, etiam de natiuitate. Proinde hic ad primam dubitationẽ alio modo, quàm is, qui suspicatur transcorporationẽ, respondẽs dicet. Per ea quidem, quæ nuper probata sunt: Ioannem ratione quadam Heliam esse uenturum: respondisse uerò sacerdotibus ac Leuitis, Non sum, coniectantem, interrogationis ipsorum uoluntatem. Nec enim intendebat hæc inquisitio prima Ioanni facta à sacerdotibus, & Leuitis, ut discerent, an idem spiritus in utroq; esset sed an Ioannes esset ille ipse Helias, qui assumptus fuerat, nunc apparens iuxta Iudæorũ expectationem absq; ortu, quem fortasse etiam ignorabant, qui missi fuerunt ab Hierosolymis, ad quam interrogationẽ meritò respondet, Non sum: neq; enim Helias ille sursum receptus alternauerat corpus, dictus Ioannes. At contrà primus ille, cuius sensum proposuimus existimantis transcorporationẽ hinc astrui immorãs in examinatione dictionis, dicet ad alterũ: minimẽ consequẽs esse Zachariæ tanti sacerdotis filiũ in senectute utrisq; gentiũ parentibus, præter omnem humanã expectationem, ignorari à tot Iudæis, qui erant Hierosolymę, & ab ijs, qui missi fuerũt ab ipsis Leuitis, & sacerdotibus nescientibus ipsum natũ fuisse, & maximẽ testificante Luca, timorẽ ingruisse super uicinos eorũ nempe Zachariæ, & Elisabethæ, & quòd in tota montana Iudeæ diuulgabantur omnia uerba hæc, quòd si ortus Ioannis ex Zacharia non ignorabatur, miserantq; Iudæi ab Hierosolymis per Leuitas, & sacerdotes interrogaturi, Helias es tu? perspicuũ esse, hoc eos dixisse uerum putantes esse dogma de transcorporatione: quod ceu patriũ esset ipsorum, & non alienũ ab arcana doctrina, quæ apud ipsos traditur, addetq; etiam hanc ob causam Ioannẽ dicere, Non sum Helias: quòd ignoraret, quodnam uitæ genus antè transegisset. His igitur nõ contemnendam probabilitatem habentibus, rursum ecclesiasticus dubitabit contra illum priorẽ, an illius prophetæ sit, qui à spiritu illuminatur, qui ab Esaia prophetatur, qui à tali tantoq; angelo, priusquã nasceretur, prædicitur pariendus, qui ex plenitudine Christi accepit, qui gratiam talem, ac tantã participauit, qui intellexit ueritatẽ per Iesum Christum factã fuisse, qui talia ac tanta de Deo, ac de eius unigenito illo, qui ad sinum Patris est, enarrauit, mentiri, atq; etiã hæsitare non agnoscentẽ, quod erat. Oportebat enim de rebus obscurioribus assensionem inhibere, neq; concedendo, neq; tollendo propositionẽ. Quomodo autem rationi consentaneũ non erat, si multorum tum temporis dogma hoc fuisset, ut dubitaret Ioannes de se ipso, num quando anima sua in Helia fuerit? Quin ad historiã prouocabit ecclesiasticus illum priorẽ auditurũ ab his, qui se scire profitentur, quæ apud Hebræos arcana sunt, & euulgare sit nefas, num dogma aliquod huiusmodi sit apud ipsos: nam si nullo loco appareat, hoc huncin modum se habere, perspicuũ est illius prioris rationem dissipatam esse. Quamobrem nihilominùs ecclesiasticus solutione utetur, quam antè explicauimus: adhuc etiam ipse uoluntatem interrogantium produci in medium postulans. Nam si illi, qui miserunt, sciunt, ut is probauit, genitum ex Zacharia, & Elisabeth Ioannẽ fuisse, atq; etiam multo magis ij, qui missi fuerant, ex genere cũm essent sacerdotali, quibus clàm futura non erat clara, atq; admiranda soboles Zachariæ cognati tam illustris: quid cogitarunt interrogantes (Es tu Helias? uiri qui legerant Heliam in cœlos receptum fuisse, & qui expectabant aduentũ eius? Fortassis igitur quoniam consummationis tempore Heliam ante Christũ expectant, & post Heliam Christũ, ueluti tropicè interrogare uidentur, num tu es ille prænuncians uenturam ante Christum, consummationis tempore prædicationẽ? Et scienter ad hoc respondet, Non sum. Præterea uerò ecclesiasticus instans ad ea, quæ inquirit alter, qui ostendere

Luc. 1.

1. Cor. 14.

Gen. 4.

Instantia.

Luc. 1.

2. Reg. 2.

t entat, non latuisse sacerdotes ortum Ioannis, adeo manifestum factū, eo quòd diuulgata fuerint omnia uerba hæc per montana Iudææ, dicet: multos simili errore deceptos fuisse in Seruatore: quoniā alij quidem Ioannē Baptistā ipsum, alij Heliam, alij Hieremiā, aut unū Prophetarum dicerent. Quemadmodū & discipuli interroganti Domino (cùm uenisset in partes Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi) dixerunt. Quin Herodes dicens: Cui ego præcidi caput, Ioannes iste est, ipse surrexit à mortuis: uidetur nescisse de Iesu, quæ diuulgabantur ab his, qui dicebant, Nōn ne hic est ille fabri filius? Nōnne mater eius uocatur Maria? & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simon, & Iudas, & sorores illius nōnne omnes apud nos sunt? Nihil ergo mirū dicet ecclesiasticus esse sic alios in Seruatore deceptos fuisse, cùm multi alioqui cognouerint ipsius ortū ex Maria: quemadmodū etiam de Ioanne mirū non est, alios quidem ipsius ortum ex Zacharia sciuisse, alios uerò ambigere, utrùm Helias apparuerit in Ioanne. Nec profectò locū magis habet addubitatio de Ioāne, utrùm ipse sit Helias, quàm de Seruatore, ne fortè ipse sit Ioannes. Quorū Heliæ quidem formam ex sola dictione, & non à sensu refellere facile erat propter illud, Vir pilosus, & zona pellicea circa lumbos suos circumcinctus: Ioannis uerò forma præcognita forta sse, neq; similis existēs formæ Iesu nihilominùs suspicionē habuit, ne fortè Ioannes à mortuis resurrexerit, mutato nomine, dictus Iesus. Iam quod ad nominis mutationem attinet, nescio unde, ueluti in Apocryphis, moti Hebræi tradant Phinees illum, qui est Eleazari filius (qui absq; dubio produxit uitam usq; ad multos iudices: sicuti legimus in libro Iudicum) ipsum esse Heliam, & immortalitatē ipsi promissam in Numerorum libro, per pacem nominatam fœdus, eò quòd zelū habuit: unde cōmotus zelo diuino percusserit Madianitidē, & Israelitam, & cessare fecerit furorem (uti uocant) Dei, iuxta id, quod scriptum est: Phinees filius Eleazar filij Aaron, cessare fecit furorē meum, quoniam zelum habuit pro me. Quamobrem nihil est mirum, si qui suspicabantur eundem esse Phinees, & Heliam: uel rectē dicentes, uel non (nec enim hac de re proposita nobis est nunc inquisitio) eundem esse putabant Ioannem, & Iesum, uel profectò hac de re ambigebant, scireq; uolebant, num ipse esset Ioannes, & Helias. Præcipuè uerò atq; alio tempore inquirenda est diligentiùs, diutiusq; indaganda ratio de substantia animæ, deq; principio formationis eius, atq; ingressu ipsius in corpus hoc terreum. Indagandum etiam, quid iniunctum sit uitæ uniuscuiusq; animæ, atq; de eius recessu ex hac uita, & an contingat illam denuò ingredi in corpus, an non, & eadem periodo, & eadem dispositione, nec'ne, & num in eodem corpore, an in alio: quòd si in eodem, utrùm manente eodem secundum subiectum, sed mutato secundum qualitatē, an etiam idem futuro secundum subiectum, & qualitatem, & num semper eodem corpore usura sit, an immutatura illud. In quibus etiam illud, quid propriè sit metensomatosis, id est transcorporatio, quidq; hæc differat ab incorporatione, quæ Græcè est ensomatosis, indagare necesse erit, & num sequatur, ut qui astruit mutanda corpora, seruet mundum incorruptibilem, in quibus necessariò ponendæ erunt rationes eorum, qui uolunt ex scripturarū auctoritate, ut anima simul cum corpore seminetur, & quæ sequuntur ipsas, &, ut semel dicam, oratio de anima, copiosa alioqui, & ad interpretandum difficilis, si undequaq; colligi debeat ex his quæ sparsim posita sunt in scripturis, proprium requirit opus. Quamobrem nunc decenter ex his, quæ de Ioanne, deq; Helia conquisita sunt, cùm breuiter perscrutati simus quæstionem, ad cætera transeamus.

Matth. 16. *Mar. 6.* *Matth. 13.* *Fabula Hebræorū de Phinees.* *Num. 25.* *De Anima.* *metensomatosis kai ensomatosis.*

ES tu propheta ille? & respondit, Non.] Si Lex, & Prophetæ usq; ad Ioannē, quid aliud dicere mus Ioannem esse, quàm prophetam: quemadmodum pater eius Zacharias plenus spiritu sancto, prophetans inquit: Et tu puer Propheta altissimi uocaberis: præibis enim ante faciem Domini, ad præparandum uias eius, nisi fortè quis sumat uocem, Vocaberis, non esse dictam pro eo quod est, Eris: idq; potissimum, quòd Seruator dixerit eis, qui existimabant eum esse prophetam. Quid existis in desertum ad uidendum? Prophetam? etiam dico uobis plusquam prophetam. Obseruandum autem, quòd ea uerba: Etiam dico uobis: ponunt, Ioannem esse prophetam, nec auferant eum prophetam esse. Quòd si præterquam quòd est propheta, etiam maior quàm propheta à Seruatore dicitur, quomodo si propheta est, sacerdotibus ac Leuitis interrogantibus, Propheta es tu? respondit, Non. Dicendum autem ad hoc: non idem esse, Propheta es tu ille, cum articulo, &, Es tu propheta, sine articulo. Similia uerò obseruauimus antè, quid differat ille Deus, cū articulo, & Deus sine articulo: & ille sermo, &, sermo. Quoniam ergo in Deuteronomio scriptum est, Prophetam uobis suscitabit Dominus Deus uester de fratribus uestris mei similem, ipsum audietis. Futurum est autem, ut omnis anima, quæ non audierit prophetam illum, exterminetur è populo suo. Expectabatur quispiam eximiè propheta, qui simile quid Mosi habens mediatorem ageret inter Deum, & homines, & acceptum à Deo testamentum nouum discipulis traderet: atq; in singulis Prophetis agnouerat populus Israel neminem eorum hunc extitisse, qui à Mose prophetatus fuerat. Vt ergo de Ioanne ambigebant, num fortè ipse esset Christus, sic etiam, num esset ille propheta. Nec mirū si ambigentes de Ioanne,

Ioan. 1. *Luc. 1.* *Propheta kat' exochēn à Mose dictus (Deut. 18.) non fuit Ioannes, quanquā maior esset propheta.* *Matth. 11.* *arthron.* *Deut. 18.*

de Ioanne, an fortè ipse esset Christus, diligenter non inuestigarunt, an ipse esset Christus, & il-
le propheta. Sequitur enim, ut qui hac de re sic interrogant, ignorẽt etiã quòd ipse, qui sit Chri
stus, sit etiã ille propheta. Latuit autẽ multos ea differentia, quæ est inter prophetã illum, cum
articulo, & prophetã, absq; articulo: ueluti etiã Heracleonem, qui hisce dictionibus inquit: Sic
igitur Ioannes fassus est se Christum nõ esse, neq; prophetam, neq; Heliam: opus cùm alioqui
fuisset hunc locum sic interpretantem perscrutari, uera nec ne Ioannes narret dicens se neque
prophetam, neq; Heliam esse. Verùm cùm loca hæc non considerasset ille in cõmentarijs, quæ
reliquit, talia sine ulla examinatione præterijt, quædam admodum paucula, eaq; indiligenter
examinata in sequentibus dicens: de quibus mox dicturi sumus.

DIXERVNT ergo ei, Quis es, ut responsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te *Ioan. 1.*
ipso?] illud quod dicunt hi, qui missi fuerant, hoc ualet: Adueneramus discendi gratia, quòd
rebamur te esse, & agnouimus te non esse talem: restat post hæc, ut abs te audiamus, quis sis ut
renunciemus his, qui miserunt nos, respõsum tuũ de te: Ego uox clamantis in deserto, dirigite *Ioan. 1.*
uiã Dñi, sicut dixit Esaias propheta.] Vt ille, qui propriè filius est Dei nõ alius à sermone cùm *Esa. 40.*
sit, sermone utitur (ipse enim in principio sermo ille erat, & ille λόγος, Deus apud Deum: sic Io-
annes minister illius sermonis (si propriè scripturam intelligamus) non alius cùm sit à uoce,
uoce utitur ostendente sermonẽ. Qui etiam cùm intellexisset prophetiã de se apud Esaiã dictã
fuisse, uocem se esse inquit: nec uocem clamantem in deserto, sed uocem clamantis in deserto:
nempe illius, qui stabat, & clamabat, Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat: dicendo & illud, Diri- *Ioan. 7.*
gite uiam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons, & collis *Luc. 3.*
reddetur humilis, & erunt omnia obliqua in uiam rectam. Vt enim scriptum est in Exodo Mo- *Exod. 7.*
si à Deo dici: Ecce dedi te deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit tuus propheta, sic intelli-
gendum est in his rationem quandam, & analogiam esse Ioannis ad sermonem Deum, qui est *Ioannes uox*
in principio, etiam si undequaq; similitudo non quadret. Vox enim demonstrans, & ob ocu- *clamatis.*
los ponens sermonem illum, Ioannes erat. Quamobrem ualde aptè non alia punitione plecti-
tur Zacharias (cùm dixisset angelo, Quî cognoscam isthuc? ego enim sum senex, & uxor mea *Luce 1.*
prouectæ iam ætatis) quàm priuatione uocis, eò quòd non credidisset ortui uocis iuxta dictũ
Gabrielis ad ipsum: Ecce eris tacitus, nec poteris loqui ad eum usq; diem, quo hæc fiant, eò q;
non credidisti uerbis meis, quæ implebuntur tempore suo. Hic itaq; Zacharias cùm postula-
ta tabellula scripsisset dicens: Ioannes est nomen eius, & mirati fuissent omnes, recepit uocem:
apertum est enim illico os eius, & loquebatur benedicens Deum. Vt autem disputantes quo- *Luce 1.*
nam pacto intelligendum esset, sermonem esse Dei filiũ, declarauimus, quæ in mentẽ uenerũt:
sic iuxta conuenientem consequentiam, quoniam Ioannes uenit ad testificandum homo mis-
sus à Deo, ut testificaretur de luce, ut omnes crederent per ipsum, intelligere debemus Ioannẽ
uocem esse, quæ sola capere ualeat sermonem annunciatum: potissimumq; hoc intelligemus,
si memoria repetemus, quæ antè proposuimus enarrantes ea uerba: Vt omnes crederent per
ipsum: in eo loco: Hic est de quo scriptũ est: Ecce ego mitto angelum meum, qui præparabit uiã
ante faciem tuã. Illud etiam egregiè, quòd non ait, se uocem esse dicẽtis in deserto, sed, claman-
tis in deserto: etenim qui clamat: Dirigite uiam Dñi: etiã dicit, sed contingit ut quispiam nõ cla- *Cur uox cla-*
mans, hoc ipsum etiã dicat. Clamat uerò, & uociferatur, ut & qui sunt procul à dicẽte, audiant, *mantis.*
& qui ad audiendũ sunt tardi, rerũ quæ dicuntur, magnitudinẽ intelligant: uoce pronunciata
cum magnitudine opẽ ferens tũ his, qui à Deo recesserint, tũ his, qui auditus acuitatẽ perdide-
rint. Hanc ob causam enim stabat etiã Iesus, & clamabat dicens: Si quis sitit, ueniat ad me, & bi-
bat. Hanc ob causam Ioannes etiã testificatẽ de eo, & dicẽs clamabat. Hãc ob causam iubet Esa- *Ioan. 7.*
iã Deus clamare in uoce dicente: Clama: cui respõdet Esaias: Quid clamabo? At uox precãtiũ, *Esa. 40.*
quæ intelligentia percipitẽ, quãuis magna, neq; prolixa omnino fuerit, neq; adauxerint illi cla- *Precantium*
morẽ, ac uociferationẽ, audit tamẽ hũc in modũ precãtes Deus, Mosi dicens: Quid ad me cla- *clamor.*
mas? qui sensibiliter nõ clamauerat: neq; eñ scriptũ est in Exodo, Mosen sensibiliter clamasse, *Exod. 14.*
cùm per precationẽ ea uoce ualde clamasset, quã solus Deus audit. Hãc ob causam Dauid etiã *Psal. 76.*
inquit: Voce mea ad Dñm clamaui, & exaudiuit me. Opus est aũt uoce clamãtis in deserto, ubi
anima etiã, Deo atq; ueritate destituta. Quodnã eñ aliud desertũ asperius, q̃ anima, quæ Deo, *Anima deser-*
atq; omni uirtute sit destituta? eò quòd adhuc obliquè ambulet egẽs doctrina, inuitetẽ ad diri- *ta.*
gendã Dñi uiã, quã quidẽ uiã dirigit ille quidẽ, qui nequaquã serpentis iter tortuosum imitatẽ,
peruertit uerò, qui huic est cõtrarius. Quamobrẽ acerbius reprehenditẽ etiã talis similibus uer-
bis per illud: Quare peruertitis uias Dñi rectas? Cæterũ bifariã uia Dñi dirigitẽ, primùm ꝓpter *Via Domini*
cõtemplationẽ, quæ manifestatur in ueritate absq; ulla permixtione mẽdacij: deinde propter *quomodo di-*
actionẽ, si quis cùm probè peruiderit quid agendũ, actionẽ conuenientẽ rationi rectæ, sugge- *rigatur.*
renti agenda in opus produxerit. Vt accuratiùs uerò intelligamus illud, Dirigite uiam Dñi:
opportunum erit citare, quod in Prouerbiorum libro est dictum: Ne declinaueris ad dexterã *Num. 20.*

Num. 20.
neq; ad ſiniſtram. Qui enim in utramlibet inclinat, is amiſit illud dirigere, factus non amplius
cura, & conſideratione dignus, quando trãſgreſſus fuerit itineris rectitudinem. Quoniã enim
iuſtus Dominus, & iuſtitias dilexit, & rectitudines uidit uultus eius, illud, quod uidet, illumi-
nat. Hanc ob cauſam qui eſt in conſideratione, & tutela, utilitatem ex hac cura, & protectione

Pſal. 5.
capiens, inquit: Signatũ eſt ſuper nos lumen uultus tui Domine. Itaq; ſtemus in uijs iuxta Hie-

Via ſempiterna, anguſta.
remiæ dicta, & uidentes interrogemus ſemitas Domini ſempiternas: & uideamus, quæ nam ſit
uia bona, & ambulemus in ea: perinde atq; Apoſtoli, qui ſteterunt, & interrogarũt ſemitas Do
mini ſempiternas: nempe Patriarchas, & Prophetas, quorũ literas cùm interrogaſſent, poſtea
ipſos intelligendo, uiderunt uiam bonam: nempe Ieſum dicentem: Ego ſum uia: & ambulaue-
runt in ea. Bona enim uia eſt, quæ ad Patrem ducit, bonum hominẽ de theſauro ſuo proferen-

Matth. 7.
tem bona: & bonũ ſeruũ, & fidelẽ: cæterùm hæc quidem uia anguſta eſt, uulgaribus, & alioqui
carnis amantibus, qui iter per eam facere non poſſunt, ſed eadem etiã preſſa, & trita eſt ab his,
qui uim faciunt, ut per eam eant: quoniã non eſt dicta premens, ſed preſſa. Nam qui non ſolue
rit calciamenta pedum ſuorũ, neq; ſincerẽ admiſerit, quòd locus, in quo ſtat, uel etiã, per quem
ambulat, terra ſancta eſt, is premit uiuentẽ uiã, & ſentientẽ proprietates facientis iter. Ducet præ-

Seruator quibus ſit uita & quibus uia.
terea hæc uia ad eum, qui, uita cùm ſit, dixit: Ego ſum uita. Seruator nãq;, in quo uniuerſa eſt
uirtus, uarijs modis poteſt intelligi, & ſignificari. Hinc illi, qui ad finẽ nõdũ peruenerit, ſed ad-
huc progreditur, ac proficit, eſt uia: illi uerò, qui omnẽ mortalitatem depoſuerit, uita. Per hanc

Marc. 6.
uiã qui ambulat, docetur nihil in illam tollere, quia ipſa panes habet, & quæ ad uiã pertinent,
ne uirga quidem egens, quòd nihil in illa poſsint hoſtes, ſed neq; calceis, quia ſancta ſit. ualet

Ioan. 1.
autem tantundem illud: Ego uox clamantis in deſerto: & quod ſequitur, ac ſi diceres: Ego ſum
ille, de quo ſcriptũ eſt: Vox clamantis: ut clamante Ioanne, uox huius etiã clamet, Dirigite uiã

Inepta Heracleonis allegoria, de Ioanne & Prophetarum ſcriptis refutata ab Origene.
Domini. Maledicentiùs autẽ Heracleon de Ioanne, & Prophetis diſſerens inquit: Sermonẽ eſſe
Seruatorem: Vocẽ per Ioannem intelligi: Sonum uerò eſſe uniuerſum Prophetarũ ordinem:
contra quem dicendũ, quemadmodũ ſi incertam uocẽ tuba dederit, nullus adornatur ad bel-
lum, & qui ſine charitate myſteriorum cognitionem, ſeu prophetiam habet, factus eſt æs reſo-
nans, aut cymbalũ tinniens, ita ſi nihil aliud uox prophetica ſit, quàm ſonus, quomodo remit-
tens ad eam nos Seruator dicit: Scrutamini ſcripturas, quia uos uidemini in ipſis uitam æter-
nam habere, & illæ ſunt, quæ teſtificantur de me? & ſi credidiſſetis Moſi, credidiſſetis utiq; & mi

1. Cor. 14.
hi: de me enim ille ſcripſit. Et bene prophetauit de uobis Eſaias dicens: Populus hic labijs me

Ioan. 5.
honorat. Haud enim ſcio, an rationabiliter admittet aliquis incertũ ſonum à Seruatore lauda-

Matth. 15.
ri: uel an liceat ex ſcripturis (ad quas remittimur) ceu à uoce tubæ adornari ad bellum contra

1. Cor. 13.
oppoſitas actiones, ſi ſonus dederit incertã uocẽ? Quonam enim pacto, ſi charitatẽ nõ habue-
runt Prophetæ, ob eamq; cauſam ueluti æs reſonabãt, aut tanquã cymbalũ tinniebãt, ad ſonũ
ipſorũ, ut illi interpretati ſunt: remittit nos Dñs inde utilitatẽ percepturos? Rurſus etiã neſcio,
quomodo abſq; ulla probatione enunciet uocẽ ſermoni ualde accõmodatã, ſermonem fieri:
quaſi uerã mulierẽ in uirũ tranſmutet. Præterea quaſi poteſtatẽ habens condendi dogmata, &
fidẽ ſibi acquirendi, & proficiendi, futurũ inquit, ut ſonitus mutetur in uocẽ, loco diſcipuli ſta
tuens uocem tranſeuntem in ſermonem, loco uerò ſerui ſonitũ trãſeuntẽ in uocẽ. q; ſi quomo-
documq; attuliſſet aliquas probabiles rationes in his aſtruendis, laboraſſemus etiã nos in his
refellendis. Sed ſufficit ad hæc refellẽda nuda, ſimplexq; negatio. Sed age, quod diſtuleramus

Heracleonis λεη[illegible].
in præcedentibus inquirere, quomodo motus fuit nunc diſſeramus. Seruator iuxta Heracleo-
nem, Ioannẽ ipſum dicit, & prophetã, & Heliã: quorũ utrumq; ſe eſſe negat Ioannes ipſe. Præte-
rea prophetã, & Heliam, cùm Seruator ipſum dicit (inquit Heracleon) non ipſum Ioannẽ de-
clarat, ſed quæ ſunt circa ipſum: cùm uerò maiorem etiam Prophetis, & his, qui ſunt inter na-
tos mulierũ, tunc ipſum Ioannẽ deſignat. Proinde inquit Heracleon, Ioãnes ipſe interrogatus,
de ſeipſo reſpondet, non de his, quæ circa ſeipſum ſunt. Cæterùm magnã diligentiã de hiſce re
bus pro uirili adhibuimus, ut nihil non confirmatum omitteremus, quo compararentur termi-
ni, quos uocant, cum his, quæ enunciata fuerunt ab Heracleone: quippe qui non habeat pote-
ſtatem dicendi quicquid uelit. Quia enim ratione, ne leuiter quidem, probare conatur hoc (q;
ſcilicet Ioannes, quatenus eſt propheta, & Helias, & uox clamantis in deſerto) eſſe ex numero
eorum, quæ ſunt circa ipſum, ſed utitur exemplo, quòd quæ ſunt circa ipſum, ſint ueluti ueſti-
menta diuerſa ab eo: & quod interrogatus de ueſtimentis, an ipſe ueſtimenta eſſet, non reſpon
diſſet illud, Næ. Quomodo enim ueſtimenta Ioannis hoc ſit, eſſe Heliam uenturum, nõ admo-
dum, ut ab hoc traditum eſt, clarè uideo. Fortaſſe dici aliquo modo cùm poſsit, ut à nobis eſt
dictum: qui ut potuimus, expoſuimus illud, Cum ſpiritu, & uirtute Heliæ: hunc ſpiritũ Heliæ
in potentia eſſe ſpiritum animæ Ioannis. Cæterum qui demonſtrare uolunt, quare ſacerdotes,
& Leuitæ fuerint hi, qui à Iudæis miſsi fuerunt, ut interrogarent Ioannẽ, non malè dicerẽt, id-
circo ex hoc ordine miſſos, quia conueniens eſſet hos in Dei cultu iugiter perſeuerantes, de hi-

ſce re-

ſce rebus interrogare, ac ſolicitos eſſe. Nec illud ualde exquiſitè protulit, Ioannem ex tribu Leuitica eſſe, quemadmodum antea dubitantes nos indagauimus. quia ſi agnouiſſent Ioannē, ortumq; eius, illi, qui miſsi fuerant, quomodo habuiſſent locū interrogandi, an ipſe eſſet Helias? Rurſum in illis uerbis, Num propheta ille es tu? nihil præcipuū exiſtimans ſignificari ex articuli adiectione: dicit eos interrogaſſe, num propheta eſſet: rē multis communē addiſcere uolentes. Præterea uerò non ſolus Heracleon, ſed, quantū ego uidere potui, omnes enī, qui à nobis diuerſa ſentiunt, utpote qui per exiguā, ac tenuē dubitationē diſtinguere non poſſunt, Ioannē ſuſpicati ſunt Heliā, atq; Prophetis omnibus maiorē eſſe: propterea quòd nemo ſurrexerit inter natos mulierū maior Ioanne, non uidentes duobus modis uerū eſſe, quod dicitur, neminē Ioanne maiorē eſſe inter natos mulierū: non ſolùm quia ipſe ſit maior omnibus, uerùm etiā quia ſint aliqui ipſi æquales. Nā uerū eſt, multis Prophetis ipſi æqualibus exiſtentibus, neminē eo maiorē eſſe propter gratiā ipſi datā. Exiſtimat autē confirmari Ioannē eſſe maiorem, quia prophetatus fuerit ab Eſaia, perinde quaſi nemo ex eorū numero, qui aliquando prophetarunt, hoc honore dignatus fuerit, uerè ueluti deſpiciens Teſtamentū uetus, quod uocāt: nec obſeruās ipſum Heliā prophetatū fuiſſe. Prophetatur enī Helias à Malachia dicente: Ecce ego mitto uobis Heliā Thesbiten, qui reducet cor patris erga filiū. Quin etiā Ioſias (ut in Regū tertio legimus) nominatim prophetatur à Propheta, qui ex Iuda aduenerat, dicente (Cū etiā adeſſet Hieroboā iuxta altare.) Hæc dicit Dñs: Ecce filius naſcitur † Dauidi Ioſias nomine. Inquiunt enī nonnulli Sampſonē à Iacob prophetatū fuiſſe, dicente: Dan iudicabit ſuū ipſius populū, queadmodū enī una tribus in Iſrael, quoniā tribu Dan genitus Sampſon iudicauit Iſraelē. Sed hactenus de prophetia, propter eū, qui enunciauit præter Ioannē prophetatū fuiſſe neminē: & hæc dixi uolens aliquid differere in illud: Ego uox clamantis in deſerto.

Luc. 1.
Matth. 11.
Cur Ioānes maior Prophetis.
Eſa. 40.
Malach. 4.
3. Reg. 13.
† Domui Dauid.
Gen. 49.

ET qui miſsi fuerant, erant ex Phariſæis. Et interrogauerunt eum ac dixerunt ei: Quid ergo baptizas? ſi tu non es Chriſtus ille, neque Helias, neq; propheta ille? Qui quidem ab Hieroſolymis ſacerdotes, & Leuitas interrogaturos Ioannem miſerant, cùm didiciſſent quis eſſet, uel non eſſet ipſe Ioannes, decentiſsimè quieſcunt: ueluti ſilentio fauentes, & demōſtrantes, ſe admittere, quæ audiſſent: quòd baptizare conueniat uoci clamantis in deſerto ad dirigendam uiam Domini. Contrà uerò Phariſæi (ut qui iuxta nomen ſuum diuiſi quidam, & ſeditioſi eſſent) ſe eadem non ſentire demonſtrant cum Iudæis exiſtentibus in urbe metropoli, & cū miniſtris cultus diuini, ac ſacerdotibus, & Leuitis: mittendo qui ueluti increpantes, ac prohibentes, quantū in ipſis eſſet, baptizare, interrogarent: Quid ergo baptizas, ſi tu nō es ille Chriſtus, neq; Helias, neq; propheta ille? Et fortaſſe ſi unum in corpus connectamus, quæ in Euangelijs ſunt ſcripta, dicturi ſumus nunc quidē eos hæc dixiſſe, deinde uerò neſcio quomodo eos, cùm ſe baptiſmo dediſſent, à Ioāne audiſſe illud: Progenies uiperarū, quis uos docuit fugere à uentura ira? Facite igitur fructū dignū pœnitentia. Hæc enim apud Matthæū dicta ſunt à Baptiſta, cùm uidiſſet multos Phariſæorū, & Sadducæorum uenientes ad baptiſma. Sed liquet, eos pœnitentiæ fructus nō habere, atq; Phariſaicè apud ſeipſos gloriari de Abraā tanquā patre, quocirca ſæuiùs obiurgantur à Ioanne, zelū Heliæ habente iuxta cōmunicationē Spiritus ſancti. Obiurgatiua enim oratio eſt illa, quæ inquit: Ne cogiteris dicere apud uos ipſos patrē Abraā: didaſcalia aūt illa: quòd infideles (ob cor lapideum lapides dicti) immutari poſsint uirtute Dei, ex lapidibus in liberos Abrahæ, quoniam erant in oculis prophetæ, non fugientes illius diuinum obtutum. Quā ob cauſam illud ab ipſo dicitur: Dico uobis poſſe Deū è lapidibus iſtis ſuſcitare liberos Abrahæ. Et quoniā cùm non feciſſent fructū pœnitentia dignū, ueniunt ad baptiſma, conuenientiſsimè ipſis illud dicitur: Iam uerò, & ſecuris ad radicem arborū poſita eſt, omnis igitur arbor non faciens fructum bonū exciditur, & in ignem conijcitur: ueluti ipſis apertè dicens: Quoniam ueniſtis ad baptiſmū, cùm non feceritis fructum pœnitētię, arbor eſtis non faciens fructū bonū, excidenda ab acutiſsima & ualidiſsima ſecuri: nempe à ſermone uiuente, & efficaci, qui penetrantior eſt quouis gladio utrinq; incidente. Cæterū Phariſæorū de ſe prædicationem produxit Lucas in medium, per illud: Duo homines aſcenderūt in tēplum, ut precarentur, unus Phariſæus, & alter Publicanus. Phariſæus ſtans hæc apud ſe orabat: Deus gratias ago tibi, quòd non ſum quales cæteri homines, raptores, iniuſti, adulteri, qualis etiam hic publicanus. Quando propter hæc uerba, Publicanus domū ſuā deſcendit iuſtificatus magis, quàm ille: additur etiā, omnē exaltantē ſe, humiliari. Ut hypocritæ igitur (iuxta Seruatoris ad ipſos obiurgatoria uerba) ueniunt ad baptiſma, non latentes baptizantem, quòd adhuc haberent uiperarum, & aſpidum uenenū ſub labijs ſuis. Venenū enim, inquit, ſub labijs eorū: Cumq; uerè uenenum haberent, ut uenenū ſerpentis, id etiā expreſſerunt per hāc amarā interrogationem: quid ergo baptizas, ſi tu nō es Chriſtus, neq; Helias, neq; propheta ille? Quibus ego dicere poſſem, tanquam Chriſto, atq; Helia propheta baptizantibus, cùm uox clamantis in eremo hanc facultatem non acceperit: Inhumaniter ô boni interrogatis miſſum nuncium

Atqui disertè Ioannes Leuitas & ſacerdotes miſſos ad Ioannē, ex Phariſæorum ſecta fuiſſe teſtatur.
Ioan. 1.
Matth. 3.
Phariſæos & Sadducæos reprehendit Ioannes Baptiſta.
Matth. 3.
Matth. 3.
Matth. 3.
Hebr. 4.
Luc. 18.
Rom. 3.
Pſal. 58.

ante

ante faciem Christi ad præparandum uiam eius coram ipso, uniuersa ipsius, qui ad hunc locũ attinet, ignorantes mysteria, nam ita cùm sit Christus (uel si nolitis) & ille propheta, ipse non baptizauit, sed discipuli eius. Proinde unde nã uobis persuasum est Heliam uenturũ ad baptizandum? qui neq; ligna altari superposita tempore Achab, eaq; egentia balneo, ut comburerentur (cùm apparuisset per ignẽ Dominus) baptizauerit? Iubet enim sacerdotibus, ut istuc facerent, nec id tantùm semel, nam dicit, Denuò id facite. Cumq; denuò id fecissent, tertiò inquit, Id facite. Et tertiò id fecerunt. Cùm ergo ipse tũ non baptizarit, sed alijs eessent hanc prouinciam, quomodo cùm accesserit iuxta Malachiæ uaticinium, baptizaturus est? Igitur Christus in aqua non baptizat, sed discipuli eius: sibi ipsi reseruans baptismũ in Spiritu sancto, & igni. Porrò Heracleon admittens Pharisæorũ sermonem rectè prolatũ, perinde quasi tũ Christus, tum Helias, tum deniq; Prophetæ omnes debitores essent baptizandi ijsdem uerbis, inquit: Quibus solis opus est baptizare. Cumq; à nobis nuper sit redargutus ex his, quæ diximus, idq; præsertim, qui per Prophetã illũ intellexerit prophetam quempiã uulgarẽ (neq; enĩ ostendere potest Prophetarum aliquẽ baptizasse) non insciteè ait Pharisæos, non quia uellent discere, sed ex propria uersutia interrogare. Quoniam uerò necessarium nobis esse uidetur in mediũ afferre Euangeliorũ uerba similia huic contextui, quẽ in manibus habemus (& hoc singulatim ad finẽ usq; est faciendũ, quò quæ discrepantiã habere uidentur, consona ostendantur, atq; item ut explanentur, quæ ueluti singulare quidpiã priuatim habent) age id etiam hoc in loco faciamus. Illud enim, Vox clamantis in deserto, Dirigite uiam Domini, apud discipulum Ioannem ex persona Baptistæ dicitur, apud Marcum uerò tanquam principium Euangelij Iesu Christi ex Esaiæ uoce hunc in modum est scriptum: Initiũ Euangelij Iesu Christi, pro ut scriptum est in Esaia propheta: Ecce ego mitto angelũ meum ante faciẽ tuam, qui præparaturus est uiam tuam ante te: uox clamantis in deserto, Parate uiã Domini, rectas facite semitas eius. Cæterũ non ponitur in Propheta: Dirigite uiam Domini: quod citauit Ioannes. Proinde uide, ne fortè Ioannes decurtans illud: Parate uiam Domini, rectas facite semitas Dei nostri: scripserit, Dirigite uiã Domini: quæ uerba Marcus duas prophetias duobus in locis dictas à duobus Prophetis in unum colligens fecit, prout scriptũ est in Esaia propheta; Ecce ego mitto nuncium meũ ante faciẽ tuam, qui præparabit uiã tuam ante te: uox clamantis in deserto, Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Illud enim: Vox clamantis in deserto: mox scriptũ est post historiã narrantẽ, Ezechiã ex morbo conualuisse. Illud autẽ: Ecce ego mitto nuncium meũ ante faciẽ tuam: à Malachia. Quod autẽ fecit Ioannes abbreuians textũ à se citatũ, id Marcus etiã ipse in alia dictione repræsentauit, quandoquidẽ, dicente Propheta, Parate uiã Domini, rectas facite semitas Dei nostri: scripserit ipse: Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Idem fecit etiã in illis uerbis: Ecce ego mitto angelũ meum ante faciẽ tuam, qui præparabit uiam tuã ante te: addens, Ante te, quod positũ non fuerat à Propheta. Insuper diligentiã adhibentes in illud: Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis, & interrogauerunt eum: nos proposuimus Pharisæorũ interrogationem (quòd Matthæus eã tacuerit) his, quæ scripta sunt facta fuisse apud Matthæũ dicentẽ: quòd intuitus Ioannes multos Pharisæorũ, & Sadducæorũ uenientes ad baptisma dixerit illis: Progenies uiperarũ: & quæ sequuntur: consequens cùm sit primũ eos interrogasse, tũ uerò aduenisse. Hoc etiã obiter obseruandũ est, quòd exeuntibus tum Hierosolyma, tũ tota Iudæa, tũ uerò tota regione fluuio Iordani circumiecta, sua ipsorum peccata confitentibus, Matthæo nullũ dicente eos uerbũ à Baptista audiisse obiurgatorium, & asperũ, sed solos Pharisæos, & Sadducæos, eosq; multos, cũ uenirent, conspectos audisse illud: Progenies uiperarum: & quæ sequuntur. Marcũ consequenter, quia nõ nominarit Pharisæos, neq; Sadducæos, nullũ obiurgatoriũ uerbũ narrare dictũ fuisse à Ioanne his, qui ad se uenerunt, cùm accessissent ad eũ tota Iudæa, ac Hierosolymitæ omnes, & baptizarentur ab eo in Iordane, confitentes peccata sua. Quin & hoc necessariò addamus oportet, nempe utrosq;, Matthæum uidelicet, & Marcũ dicere, totã Hierosolymam, totamq; Iudæam, ac omnem circumiectam Iordanis regionem, uel totam Iudæam regionem, & Hierosolymitas omnes confiteri peccata sua: sed cùm Matthæus induxerit uenientes ad baptisma Pharisæos & Sadducæos, non tamen confitentes peccata sua, probabile esse, atq; rationi consentaneũ, ut hanc ob causam audierint: Progenies uiperarum. Cæterũ ne nos existimes importunè, quæ quatuor Euangelistæ dixerunt, contulisse, inquirens quæ pertinent ad eos, qui missi fuerant ex Pharisæis, & interrogauerunt Ioannẽ. Nam si bene adaptauimus Pharisæorũ interrogationẽ scriptã apud discipulum Ioannẽ, baptismo ipsorũ posito apud Matthæũ: consequens erat inquirere, quæ ad hæc loca etiã intelligenda pertinebant, & quas inuenissemus obseruationes addere. Meminit autem Lucas, perinde atq; Marcus ex persona propria eorũ uerborum, Vox clamantis in deserto hũc in modum: Factum est uerbũ Domini ad Ioannẽ Zachariæ filiũ in deserto: & uenit in omnem regionẽ finitimã Iordani prædicans baptismũ pœnitentiæ in remissionẽ peccatorũ, sicut scriptum est

Ioan. 4. — 3. Reg. 18. — Ioan. 1. — Marc. 1. — Mal. 3. — Marc. 1. — Esa. 39. 40. — Mal. 3. — Matth. 3. — Luc. 3.

ptum est in libro sermonum Esaiæ prophetæ dicẽtis: Vox clamãtis in deserto, Parate uiam Do-
mini, rectas facite semitas eius. Addidit autẽ Lucas, quod reliquũ erat prophetiæ: Omnis ual-
lis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, ueneruntq; distorta in uias rectas, &
asperæ uiæ in planas, uidebitq; omnis caro salutare Dei: perinde atq; Marcus, cùm scripsisset
Rectas facite semitas eius: decurtãs, ut prædiximus, illud, Rectas facite semitas eius Dei nostri.
In illis uerò uerbis: Erũt omnia obliqua in rectum: uocem, Omnia, prætermisit, plurĩ etiã nu-
mero rectas dicẽs, quòd rectum singulari numero dictum fuerat. Ad hæc etiam pro eo, quod
est: Aspera in planitiem: fecit, Et asperæ uiæ in planas. Cũq; prætermisisset illud: Videbitur glo-
ria Domini: addidit deinceps, Et uidebit omnis caro salutare Dei. Præter hoc uerò conferunt
etiã huiusmodi obseruationes ad demõstrandũ decurtata fuisse ab Euãgelistis prophetica. Ad
hæc uerò obseruãdum est illud: Progenies uiperarum: & quæ sequuntur, Matthæũ narrare, di-
ctũ fuisse Pharisæis, & Sadducæis aduẽiantibus ad baptismũ, diuersis existẽtib. ab his, qui cõ-
fitebantur peccata sua, & nihil tale audiebant. Lucã uerò, egredientibus turbis, ut baptizaren-
tur ab ipso, hæc dicta fuisse: nõ facientẽ duos ordines eorũ, qui baptizabãtur, quod apud Mat
thæum inuenimus. Sed iure Matthæus Baptistã inducit dicẽtẽ turbis: Progenies uiperarum:
& quæ sequũtur: quãdo turbæ in bonã † nõ sumuntur, ut obseruãtibus perspicuum erit. Pha-
risæis præterea, & Sadducæis numero singulari dictum est, Facite fructũ dignũ pœnitẽtiæ: tur-
bis uerò numero plurium, Fructus dignos pœnitentiæ. Fortasis enim fructus pœnitẽtiæ exi-
mius à Pharisæis exigitur, qui nõ alius est, q̃ Iesus, & fides erga ipsum, à turbis aũt neq; princi-
pium bonorum habentibus omnes exiguntur pœnitentiæ fructus. Quamobrẽ plurĩ nume-
ro: Fructus facite: dixit ipsis Baptista. Illud etiam præter hæc Pharisæis dicitur: Ne cogitetis a-
pud uosmetipsos dicere, Patrem habemus Abraam. Pharisæi uerò nõ incipiunt, sed multo an-
tè hoc cogitant. Vtriq; tamen prædictos lapides ostẽsos audiũt, quasi ex his suscitari possent li-
beri Abrahæ ipsi, suscituros ab insensibilitate, & mortificatione. Obserua aũt Pharisæis (iuxta id
quod dictũ fuit apud Prophetã, Comedistis fructũ mendacẽ) habentibus fructũ mendacẽ di-
ci: Omnis igitur arbor nõ faciens fructũ bonũ excinditur. Id enim, quod fructũ nõ habet, nec
bonũ quidem fructũ habet, quamobrẽ dignum est, ut excindatur, quod autẽ fructũ habet, id
non omnino fructũ bonum habet, quare iure, & ipsum à securi deijcitur. Cæterũ si accuratiùs
exquisierimus, fieri nõ posse uidebimus, ut id, quod nuper excoli sit cœptũ, etiam si fructificet
primos afferat fructus bonos. Cõtentusq; est agricola primam arboris culturam conuenien-
tes fructus proferre, tum uerò procedente tempore, post hos qualescũq; fructus, sumpturus e-
tiã fructus bonos: adhibitis purgationibus agriculturæ conuenientibus. Quin lex etiam huic
nostræ intelligentiæ attestatur dicens, oportere eum, qui plantauerit, impurgatũ triennio sine-
re, quod plantauerit: Non comesis rei plantatæ fructus. Tres enĩ inquit annos uobis fructus
impurgatus non comedetur, quarto aũt anno erit omnis fructus sanctus, laudabilis Dño. Iure
ergo ad turbas absq; additione boni dicitur: Omnis igitur arbor, quæ nõ facit fructum, excin-
ditur, & in ignẽ conijcitur: postquam per triennium instructæ peruenerint ad annum quartũ,
non facientes aliquẽ fructũ sanctum, laudabilem Domino. Hæc aũt omnia, quãuis per digres-
sionem uideantur à nobis dicta, cõparantibus etiã quæ cætera Euangelia dicant, non impor-
tunè tamẽ ascita, neq; aliena à præsenti cõsideratione iudicio sunt meo. Pharisæi enim mittunt
ad Ioannẽ post sacerdotes, & Leuitas ab Hierosolymis missos, ad interrogandũ ipsum, quisnã
esset, interrogantes, Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neq; Helias, neq; ille prophe
ta: cumq; interrogassent hoc in loco, deinceps profecti, ut baptizarẽtur (ut scribit Matthæus)
audiunt conuenientia fastui, & simulationi suæ. Porrò quoniam his eadem ferè, quæ turbis di-
cta fuerant, postulabant hæc collationẽ atq; explanationem, quæ dum fiunt, plura compulit
nos consequentia rerum considerare. His insuper quæ diximus, necessariò illud addemus, Io-
annem scribere duos ordines esse mittentiũ: alterum quidem Iudæorum mittentium ab Hiero
solymis sacerdotes & Leuitas: alterũ uerò Pharisæorũ addubitantiũ quare baptizet. Tradidi-
mus etiã Pharisæos post interrogationẽ profectos fuisse, ut baptizarentur. Proinde uide, ne fortè
Iudæi, qui antè Pharisæos miserant ab Hierosolymis, admissa Ioannis oratione, quia priores
Pharisæis miserint, priores etiã ueniãt. Hierosolyma enĩ, & tota Iudæa, & cõsequenter omnis re
gio Iordani finitima baptizabantur ab ipso in Iordane fluuio, cõfitentes peccata sua. Vel ut Lu-
cas inquit: Egrediebantur ad ipsum tota Iudæa regio, & Hierosolymitæ oẽs, & baptizabãtur ab ipso
in Iordane fluuio cõfitentes peccata sua. Cæterũ neq; Matthæus Pharisæos, & Sadducæos, qui-
bus dicit: Progenies uiperarũ: neq; Lucas turbas eandẽ increpationẽ, audisse inducunt confi-
tentes peccata sua. Illud uerò dubitatione dignũ est, quo cùm tota Hierosolymitarũ urbs, & to
ta Iudæa, & tota regio Iordani finitima baptizarentur à Ioanne, Seruator dicat: Venit Ioannes
Baptista neq; manducans, neq; bibens, & dicitis, Dæmonium habet: & interrogãtibus, In qua
potestate hæc facis? dicit: Interrogabo & ego uos unum uerbum, quod si dixeritis mihi: dicam

etiam

Esa. 40.

Euangelistæ quomodo Prophetica pronunciata adduxerint.

† Partem, haud dubiè addidit interpres. Falsum autem esse quòd dicit Origenes, monent hæc Christi uerba: Publicani et meretrices crediderunt ei.

Oseæ 10.

Fructus bonæ arboris.

Leuit. 19.

iudicio meo.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Matth. 3.

Luc. 3.

dubium.

Matth. 11.

21.

etiam ego uobis, in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis unde erat: e cœlo, an ex hominibus? quando, & disceptantes inquiunt: Si dixerimus e cœlo, dicet: Quare non credidistis illi? Sed soluitur hunc in modum dubitatio. Pharisæi, ut antea obseruauimus, qui audierant

Abscit. Progenies uiperarum: nec illi crediderant, accedunt ad baptismum, timëtes, ut probabile est, turbã, atq; propter illos simulatè uolentes lauari, ne tot hominibus aduersari uiderentur. Sentientes igitur ipsum ab hominibus, non e cœlo habere baptismum, timent, quòd suspicantur dicere, ne fortè lapidentur à turba. Quare quæ Seruator Pharisæis locutus est, contraria non sunt his, quæ scripta fuerunt in Euangelijs de multitudine eorum, qui apud Ioannẽ baptizati fuerunt. Cùm alioqui temeritatis Pharisæorum fuerit dicere, Ioannem habere dæmonium, &

Matth. 12. Iesum in Beelzebub dæmoniorum principe uirtutes edidisse.

TOMVS OCTAVVS.

RESPONDET illis Ioannes dicẽs, Ego quidem baptizo uos in aqua: in medio aũt uestri stat, quem uos nescitis. Ipse est, qui post me uenturus est cuius non sum dignus, ut soluã corrigiam calceamenti.] Equidem Heracleon existimat Ioannem respondere his, qui à Pharisæis missi fuerant, quod ipse uolebat, non ad id, quod illi interrogauerant, non aduertẽs se incusare prophetã inscitiæ, si aliud interrogatus, de re alia respondet: (cauendũ enim nobis est hoc, dum colloquimur, tanquã uitiũ:) Contrà, nos dicimus maximè appositã esse respon-

Ioan. 1. sionẽ. Nãq; ad illud. Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus: quid aliud dici oportuit, q̃

Baptismus Ioannis corporalis. ostendere baptisma suũ esse corporale? Ego enim inquit baptizo aqua: cumq; hoc respondisset ad illud: Quid ergo baptizas: ad alterum: Si tu nõ es ille Christus: laudes enarrat de præcipua, ac præcedenti substantia Christi. Nempe quòd Christus tantum uirium habet, ut inuisibilis etiam sit diuinitate sua, omni homini præsens, & per uniuersum orbem extensus: quod de-

Christus quomodo in medio nostri, & quæ ipsius præstantia sit. claratur per illud, In medio uestri stat ille, quẽ uos nescitis. Et quoniã nihil tale expectãtes Christi aduẽtum Pharisæi de ipso uidebant, tantũ suspicantes eum esse hominẽ sanctum, concinnè redarguit Pharisæorũ ignorãtiam, qui ipsius excellẽtiam ignorabãt, adijciens: Quẽ uos nescitis illis uerbis: In medio uestri stat. Et ne quis suspicetur eum, qui sit inuisibilis, quiq; penetret ad omnẽ hominem, & ad totum mundum, diuersum esse ab eo, qui humanam sumpsit carnẽ,

Ioan. 1. & super terram est uisus, & cum hominibus est conuersatus, cõiungit illis uerbis: In medio uestri stat, quem uos nescitis: illud: Qui post me uenturus est, hoc est, qui post me manifestandus est. Cuius cùm excedente, & exuperante excellentia intellexisset Ioannes suam ipsius naturam superari, ob quam ambigebant nonnulli, an ipse esset Christus, ostendere uolens, quanto inferior esset Christi magnitudine, ne quis de se cogitaret aliquid supra id, quod uidet, aut audit à semetipso, dicit etiam illud: Non sum ego dignus, ut soluam eius corrigiam calceamenti: illud innuens, se minimè idoneum esse, qui de ipsius Christi incorporatione rationem (quæ ueluti ligata est, & occulta non intelligentibus) soluat, expliceteq;: dignum aliquid dicendo de tanto aduentu in tantam breuitatem contracto. Verùm enimuero haud importunum fuerit inquirentibus nobis illud: Ego aqua baptizo: addere, siquid simile de hoc dixerint Euangeli-

Collatio historiarum Euãgelicarum. stæ, & cũ re, qua de agitur, cõferre. Itaq; Matthæus inquit: Cùm conspexisset multos ex Pharisæis & ex Sadducæis uenientes ad baptismum (post uerba increpatoria, de quibus inquisiuimus) Ego quidẽ uos aqua baptizo ad resipiscentiam: at ille, qui post me uenturus est, potentior me

Matth. 3. est, cuius non sum idoneus, ut calceamẽta portem: ipse uos baptizabit Spiritu sancto, & ignis cũ sermone Ioannis conueniẽs narrãte, cõfessionẽ baptismi ad eos, qui missi fuerãt ex Pharisæ

Marc. 1. is. At Marcus: Prædicabat (inquit) Ioannes dicẽs: Venit, qui fortior est me, post me, cuius non sum idoneus, ut procumbẽs soluã corrigiã calceamentorũ eius: Ego quidẽ baptizo uos aqua, ille uerò baptizabit uos Spiritu sancto: ad complures, & omnes audiẽtes docẽs hæc prædicata fuisse. Rursum Lucas inquit, quòd expectante populo, & cogitantibus omnibus in cordi-

Luc. 3. bus suis de Ioanne, an ipse esset Christus, respondent Ioannes dicens uniuersis: Ego quidem aqua baptizo uos, sed ueniet, qui potẽtior est me, cuius nõ sum dignus soluere corrigiam cal-

Enarratio uerborum Matthæi. ceamẽtorum, ipse uos baptizabit Spiritu sancto, & igni. Tenẽtes igitur quatuor Euãgelistarũ similia uerba, age uideamus pro uirili seorsum uniuscuiusq; uerbi sensum, & differẽtias, initio sumpto à Matthæo: qui primus cæterorum traditur Euãgelium tradidisse Hebræis, qui ex circumcisione crediderãt: Ego uos, inquit, aqua baptizo: ueluti purgãs, & deterrens à rebus malis, & ad resipiscẽtiam inuitãs: ut præpararem enim populum instructum ego ueni: & ad præ-

Baptismus aquæ & Spiritus sancti. parãdum locum resipiscẽtiæ per baptismum post me uẽturo, qui hac etiam ratione longè potentius, pręstãtiusq; q̃ mea sit potẽtia, uobis adiumẽto futurus est. Siquidem illius baptismus nõ est corporalis, cùm resipiscentem repleat Spiritus sanctus, qui igne diuiniori quicquid uel

Ioãnis de Christo Iesu testimonium. materiale, uel terrenum fuerit, demolitur, cõsumitq;. Et hoc nõ tantùm in eo, qui ipsum admiserit, sed etiam in eo, qui audierit ipsum habentes. Tanto autem est me fortior, qui post me uenturus est, ut ne ea quidem, quæ ad amictum spectant extremarum potentiarum, quæ sunt circa

ipsum,

ipsum ferre queam, quippe cùm manifestò exposita non sint, neq; uulgus ea ferre sustinens existimare possit me idoneum esse, qui ea feram. Igitur non noui utrũ prius dicam, meã ne multam imbecillitatem, quæ ne uilia quidẽ Christi (magnarum rerũ circa ipsum existentium comparatione) ferre queat, an diuinitatẽ illius eminentẽ, & toto mundo maiorẽ, quandoquidẽ ego, qui tantam accepi gratiam, ut prophetia dignus habitus fuerim, quæ meum aduentum ad uitam hominum prædiceret, illis uerbis: Ego uox clamantis in deserto: &, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam. Ego cuius ortum Gabriel adstans coram altari admirabiliter annunciauit, patre meo in senectute existente. Ego ad cuius nomen Zacharias mox uocem recepit, atq; etiã prophetandi munus per ipsam. Ego, de quo Dominus testificatus est, neminem inter natos mulierum me maiorem existere, neq; calceamenta eius idoneus sum portare, quòd si non calceamenta, quid dicendum de uestimentis eius? quis tantus, qui totam illius uestem custodire queat? quis est qui cogitaturus sit, se comprehensurum rationem eam, quam habet tunica à summo inconsutilis, quæ fit per totum contexta? illud uerò obseruandum, quòd quatuor Euangelistis dicentibus, Ioannem fateri se aduenisse ad baptizandum aqua, solus Matthæus huic rei addiderit, Ad resipiscentiam: nimirum dicens utilitatem futuram baptismatis ei, qui ex proposito baptizaretur, quæ ad resipiscentem perueniens ei, qui accederet non resipiscens, asperius iudicium futura esset. Sciendum est insuper, quemadmodum prodigiosæ uirtutes in curationibus à Seruatore factis, notæ existentes eorũ, qui semper à λόγῳ, id est filio Dei, liberantur, tum ab omni ægritudine, tum à mollitie, profuerunt (etiam corporaliter factæ:) inuitantes ad fidem, eos qui beneficio afficiebantur, ita lauacrum aquæ symbolum, & nota existens purificationis animæ, ablutæ ab omni sorde malitiæ, nihilominus (etiam ex se) esse principium, ac fontẽ munerũ diuinorum, propter potentiam inuocationũ adorandæ triadis ei, qui se exhibuerit deitati. Diuisiones enim donorũ sunt. Testimoniũ autem meis uerbis præbet historia in Actis Apostolorũ scripta de eo, quòd adeò euidenter tunc aduenerit spiritus his, qui baptizabantur, præstruente uiam aqua his, qui sincerè ad ipsum accedebant, adeò ut Simon ille magus obstupefactus, uellet à Petro hanc gratiam accipere, uelletq; rem iustissimam per mãmona iniquitatis. Quin & hoc insuper notandũ, quòd Ioannis baptismus Iesu baptismo, qui dabatur per discipulos eius, inferior erat. Qui ergo in Actis baptizati erant in Ioãnis baptismo, & neq; an Spiritus sanctus esset, audierant, denuò ab Apostolo baptizantur, quia regeneratio non apud Ioannẽ, sed apud Iesũ per Apostolos suos fiebat, atq; etiã regenerationis quod dicitur lauacrũ, quod fiebat cum renouatione spiritus, qui etiam nũc præfertur aquæ (quoniã à Deo est) sed non omnibus post aquam imprimitur, & ingeneratur. & hæc quidem hactenus, quod ad inquisitionẽ attinet eorum, quæ sunt in Euangelio secundũ Matthæum. Proinde iam Marcum etiam consideremus: qui prædicantem quidem Ioannem eadem scripsit dixisse, iuxta illud, Venit potentior me, post me: hæc enim æquè ualent, atq; ea uerba, Qui post me uenturus est, potentior me est: non amplius uerò eadem, dum inquit, Non sum idoneus procũbens soluere corrigiam calceamentorum eius: aliud est etenim gestare calceamenta: iam scilicet soluta à pedibus calceati: aliud etiam, procumbentẽ soluere corrigiam calceamentorũ. Proinde consequens est nullo ex Euangelistis uel fallente, uel mentiente, ut dicerent qui credunt utraq;, Baptistam diuersis temporibus dixisse secundum aliam, & aliam mentem motum. Non enim de ijsdem rebus uariè loquuti sunt Euangelistæ, ut quidam expositores putant accuratè non inquirentes singula dicta, uel facta. Atq; magnum quidem est gestare Iesu calceamenta, sed magnum etiam est illud, procumbentem ad ipsius corporalia deorsum facta (considerandi causa imaginem inferiorẽ) soluere obscura quæq; mysterij incarnationis, quæ ueluti sunt calceamentorum corrigia: unũ enim est obscuritatis uinculũ, sicut etiã una scientiæ est clauis, quæ ne ipse quidem maior inter natos mulierũ ex se soluere, uel aperire idoneus est, nempe eo solo ligante, aperienteq;, qui quibus ipse uelit, elargitur, soluere, & aperire corrigiam calceamentorum, atq; etiam quæ clausa sunt. Quòd si mysticus est calceamentorũ locus, ne hunc quidẽ præterire dignum est. Igitur opinor hominis assumptionẽ (cùm carnem, & ossa recipit Dei filius) alterũ esse calceamentorũ, alterum autẽ esse descensum ad infernum, quisquis tandem sit ille infernus, & ad carcerem cum spiritu iter, illud de descensu ad infernũ scribitur in quintodecimo Psalmo: Non derelinques animã meam in infernũ. Et de itinere cum spiritu ad carcerẽ apud Petrum in catholica Epistola, Mortificatus enim, inquit, carne, sed uiuificatur spiritu: in quo etiam profectus spiritibus, qui erant in carcere, prædicauit: qui inobedientes fuerunt quondam, cùm expectabatur Dei lenitas in diebus Noe, cùm apparabatur arca. Qui itaq;, ut dignum est utriusq; aduentibus, orationem habere potest, corrigiam soluere calceamentorum Iesu idoneus est, etiam ipse mente procumbens, pariterq; cum descendente in infernum descendens, & à cœlo, & à mysterijs diuinitatis Christi descendens ad ipsius apud nos aduentũ necessariò factum, cùm hominem subinduit. Porrò qui hominem subinduit, etiam mortuum subinduit. In hoc enim,

Esa. 40.
Mal. 3.
Luc. 1.
Mat. 11.
Ioan. 19.
Lauacrum aquæ symbolum purificationis animæ.
Act. 8.
Collatio baptismi Ioannis & Apostolorum.
Act. 19.
Caue.
Marc. 1.
Allegoria de calceis Domini Iesu.
Luc. 24.
1. Petr. 3.

Rom. 14. Iesus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuis, & uiuentibus dominetur. Quis ergo idoneus est procumbens soluere corrigiam talium calceamentorum? eaq; soluta non dimittere, sed ex altera idoneitate ea recipere, & gestare, eo quòd circumferat in memoria, quæ intellexerit? Nec illud sinatur intactum, Lucam, similiterq; Ioannem, uocem Procũbens, omisisse. Et fortaſsis quidem contingit, ut qui procubuerit, soluat, iuxta id quod est dictũ, sed facile factu est etiã, ut qui obseruat altitudinem interualli, & spatij existentis à λόγῳ filio Dei, inueniat calceamentorũ solutionem (quæ, cùm quis ea quærit, ligata apparent) ut ea quis cùm soluerit calceamenta, quę separabilia sunt, uideat λόγον Dei filium per se nudum rebus inferioribus. Perscribet autẽ Ioannes,

Rom. 12. Non sum ego dignus: quod idem non est cum illis uerbis, Non sum ego idoneus. Fieri enim potest, ut qui dignus non sit, sit idoneus, contrà qui dignus sit, nondum sit idoneus. Si enim etiam ad id, quod expedit, data sunt dona, nec id tantùm ex proportione fidei, Dei humanum genus amantis officium erit præuidentis nocumentũ ex elatione, uel inflatione insequutura, ne digno quidẽ aliquando idoneitatem dare. Accõmodatum est autem ad naturã bonitatis Dei, uincere in conferẽdis beneficijs eum, in quẽ beneficia conferuntur, anticipareq; eum, qui dignus futurus est, atq; ornare idoneitate, ut post idoneitatẽ assequatur esse dignus. Ne talis dignus omnino cùm fuerit, pręueniens Deum munera largientẽ, ipsiusq; gratias anticipãs ad hoc pertingat, ut sit idoneus. Ergo apud tres Euangelistas se non esse idoneum inquit, Baptista, apud Ioannem autem non esse dignum. Nec profectò qui dixit, se nondum existere idoneum, excluditur, quin factus fuerit postea idoneus, etiam si nõdum dignus esset, qui uicissim cùm dixit, se non esse dignum, cùm non esset dignus, non excluditur, quin ad hoc non pertigerit ut esset dignus. Nisi fortè quis dicturus est, eo quòd à mortalis natura non capax sit, neq; possit illò pertingere aliquando, ut calceamenta ipsa soluere atq; gestare possit, ut dignũ est ipsis Ioannẽ uera narrantem habere illud, ut nunquã fuerit idoneus, ac ne dignus quidẽ soluere corrigiam calceamentorum pro dignitate ipsius Christi, quia quamuis multa cognitione percepimus, adhuc relinquantur tamẽ multa, nondũ intellecta: quoniã cùm absoluerit homo tunc incipit: & cùm quieuerit tunc incertus erit, iuxta Iesu filij Sirach sapientiam. Adhuc de calceis hũc

Eccles. 18. in modũ apud tres Euangelistas nominatis differamus, illos conferentes cum illo calceo, qui apud discipulũ Ioannẽ numero singulari nominatur. Nõ sum enim ego, inquit, dignus, ut sol-

Ioan. 1. uam eius corrigiam calceamẽti, fortaſsis igitur uictus à Dei gratia munus accepit (nondũ alioqui quantum in se erat dignus existens) soluendi corrigiã alterius calceamentorũ, cum perspexisset illius inter homines aduentum, de quo & testificatur. Sed quoniam deficiebat illi cõprehensio rerum, quæ secuturæ erant, nescienti an Iesus esset etiam illò uenturus, quo futurum e-

Matt. 11. 14. rat, ut ipse ex carcere decollatus accederet, an alium oporteret expectare, ob hanc causam dubitationem illam, quæ nobis postea apertiùs declaratur, etiã innuens, inquit illud: Nõ sum ego dignus, ut soluam eius corrigiam calceamenti. Quòd si quis existimarit curiosiùs hoc à nobis dictum fuisse, is in idem congregabit, quod dictũ est de calceamentis, & calceamento, ut uelut dicat, Haudquaquã dignus sum soluere corrigiã (ne in principio quidẽ) unius calcei: uel etiam hunc in modum in unũ adduci possunt, quæ quatuor Euangelistę dixerunt. Si enim Ioannes intelligebat, quæ pertinent ad aduentum Christi ad nos, dubitabatq; de rebus sequentib. uera narrat dicens, se non idoneũ, qui soluat corrigiam calceamentorũ. Nec enĩ utraq; soluit, qui unum soluerit: uera etiã narrat dicens corrigiã calceamenti, quoniã, ut prædictũ est, etiam num non dubitat de eo, an ipse sit ille uenturus, & etiam ille expectandus, an alter. Quin, quod ad id

λόγος seu Dei filium ubiq; præsto est. attinet: In medio uestri stat, quem uos nescitis. Hæc differenda sunt de filio Dei λόγῳ, per quem omnia facta sunt, subsistente substantialiter secundũ subiectũ, & idem existente cum sapientia. Hic enim per uniuersam orbis machinam permeat, ut quæ semper fiunt, per ipsum fiant, & de

Ioan. 1. uniuersis quæcunq; protuleris, semper uerum erit: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: & illud: Omnia in sapientia fecisti,: quòd si per omnem creationem, atq; uniuersam mundi fabricam permeat, in medio scilicet, etiam eorum stat, qui interrogabant, Quid ergo baptizas, si tu non es ille Christus, neq; Helias, neq; Propheta ille? In medio, inquam, stat λόγος ipse, hoc est ratio, & filius Dei à Patre firmatus ubiq;. Vel uerba ea: In medio uestri stat: sic intelligantur, quia homines uos estis rationis compotes, idcirco in medio uestri stat, eo quòd in medio sit totius corporis ea animæ pars præstantissima (principatum quam uocant) scripturis inuiolatæ fidei ostendentib. eam in corde existere. Qui igitur in sui ipsorũ medio λόγον, hoc est rationem habent, cùm interim non differant uel de ipsius natura, uel à quo fonte & principio uenerit, neq; tandem quomodo confirmauerit ipsos, hi in medio sui ipsorum λόγον, & rationem se habere nesciunt. At Ioannes ipsum nouit: proinde quòd ait: Quem uos nescitis: contumeliosè dictum ad Pharisæos, ostendit Ioannem agnouisse, quem illi ignorarent. Quam ob causam etiam Baptista ipsum agnoscens, nouit post se uenturum, in medio existentem, hoc est, post se, & post doctrinam à se in Baptismo datam aduenientem ad eos qui secundum sermo-

nem,

nem seu rationem abluti fuerint. Non idem autem significatur hoc in loco per uocem, Post, & quando Iesus mittit nos per seipsum. Illic enim post ipsum esse iubemur, ut incedentes per ipsius uestigia, perueniamus ad Patrem: hoc uerò in loco, ut declararetur Iesum post Ioannis doctrinas (quandoquidem hic uenit, ut omnes crederent per ipsum) accedere ad eos qui antea præparati fuissent, atque purificati per inferiora ad perfectum λόγον, seu rationem. Præcipuè itaque stat Pater immutabilis, & inalterabilis existens, stat autem & sermo ipsius semper, dum seruat, etiam si fiat caro, etiam si in medio sit hominum, non comprehensus, sed neque uisus, stat autem & docens, inuitans omnes ad bibendum à fonte suo abundanti. Stabat enim Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat. At Heracleon: In medio uestri stat: interpretatur, *Ioan. 7.* Iam adest, & est in mundo, & inter nos omnes homines iam uisibilis est: quæ interpretatione tollit quòd docuimus, nempe quòd ipse discurrat ac permeet per totum mundum. Dicendum enim ad illum, Quando enim non adest, quando autem non est in mundo? præsertim Euangelio dicente: In mūdo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Et ob hanc causam hi etiam, ad quos est sermo (Ille quem uos nescitis) nesciunt eum, quoniam nondum è mundo egressi fuerant, mundus uerò eum non cognouit. Sed quo tempore cessauit inter homines esse? An non erat in Esaia dicente: Spiritus Domini super me, propterea quòd unxit me? Et manifestus factus sum his qui me non quærebant. Rursus dicant, an à semetipso dicente: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius: & quæcunque in Psalmis ex persona Christi scripta sunt? Quumque euidenter docete quæ quam Iesum semper inter homines esse, ad conuincendum non rectè Heracleon exponendo: In medio uestri stat: exposuisse, Iam adest, & est in mundo, & in homine: quid opus est me singulatim argumenta congerere, cùm ea uix enumerari queant? Non absurdè tamen apud eum dicitur, quòd uerba illa Qui post me uenit, declarant Ioannem præcursorem Christi existere. Verè enim non secus atque seruus præcurrit Dominum. Longè uerò simplicius ea uerba interpretatus est: Nō sum ego dignus, ut soluam eius corrigiam calceamenti: perinde quasi fateatur Baptista his uerbis, se neque dignum, qui ultima officia in Christum conferat. Attamen post hanc expositionem satis probabiliter subiunxit: Non sum ego idoneus, ut mei gratia descendat à magnitudine, & carnem accipiat, ceu calceamentum, de qua rationem reddere ego non ualeo, neque enarrare, uel soluere de ipsa dispensationem. Rursus minus prudenter, atque animosius Heracleon ipse cùm per calceum interpretatus esset mūndum, ad rem magis impiam transit, nempe ad enunciandū, hæc omnia intelligi etiam oportere de mundi fabricatore, intelligendo per Ioannem, personam fabricatoris mundi. Existimat enim mundi opificem inferiorem Christo existentem, hoc per uerba fateri, quod est omnium impijssimū. Nam Pater qui misit illum, uidennum Deus (ut etiam ipse Ioannes testatur) nempe Abraham, Isaac & Iacob: & idcirco Dominus cœli & terræ, quòd ea fecerit: hic etiā solus bonus, & maior est misso. Quòd si minus prudenter (ut antea diximus) ab Heracleone excogitatum est, omnem etiam mundum calceamentum esse Iesu: non arbitror oportere, ut illi assentiamur. Quomodo enim cum tali intelligentia seruabitur illud: Cœlum mihi sedes est, terra autem subsellium pedum meorum: quod testimonium sic sumit Iesus, perinde quasi pater id dixerit? Non enim iuraueritis, inquit, per cœlum, quoniam sedes est Dei: neque per terram, quoniam subsellium pedum eius est. Proinde quomodo si docuerimus totum mundum, intelligendum esse calceamentum Iesu, illud intelligetur: Nónne cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus? Veruntamen dignum est, ut inspiciamus, utrùm quia sermo & sapientia, hoc est filius Dei per totum mundum permeet: Pater uerò sit in Filio, ut apposuimus, uerba intelligēda sint: an præcipuè circumcingēns omnem creaturam, propterea quòd Filius sit in ipso, donauerit Seruatori, quasi post se secundo, & Deo λόγῳ existēti per totam creaturam permeare. Ac potissimùm his qui dispicere queunt tanti cœli indeficientem motum, ut quod circumducat ab Oriente in Occidentem usque tantam stellarum multitudinē, dignum erit quæ situ, quæ nam sit ea uis tanta, ut talis in toto mundo existens. Nam aliud hanc dicere audere præter Patrem & Filium, fortasse non est pium.

Heracleonem hæc in parte haud scio iure ne perstringat. *Esa. 61.* *Psal. 2.* *In Heracleonis expositione quæ probet Origenes.* *Matth. 22.* *Esa. 66.* *Matth. 5.* *Hierem. 23.*

HAEC in Bethabara facta sunt, trans Iordanē, ubi erat Ioannes baptizans.] Quod in omnibus ferè exemplaribus ponatur: Hæc in Bethania facta sunt: non ignoramus, & uidetur hoc etiam factum fuisse: unde apud Heracleonē etiam Bethaniam legimus. Sed persuasi sumus non Bethania, sed Bethabara legere, cùm ad loca peruenissemus, ut Iesu discipulorumque eius, ac Prophetarum uestigia inspiceremus. Bethania namque, ut ipse inquit Euangelista, patria Lazari, & Mariæ, & Marthæ, quæ undecim stadijs à Hierosolymis distat, qua Iordanes fluuius, lato computo, abest stadijs circiter octoginta supra centum, sed neque locus est circa Iordanē, qui nomen commune habeat cum Bethania. Dicunt autem ostendi circa tumulos Iordanis Bethabara, ubi historiæ dicunt Ioannē baptizasse, estque nominis interpretatio consequens baptismati præparantis Domino populū instructum. Est enim, si interpreteris, Domus instructionis. Bethania

Bethania perperam pro Bethabara posita. *Ioan. 11.*

uerò Domus obedientiæ. Nam profectò ubi baptizare opus erat ei, qui missus fuerat ante faciem Christi ad præparandū uiam ipsius coram ipso, quàm in domo instructionis? Quæ nam uerò magis propria est patria ipsi Mariæ, quæ elegerat bonam partem à se non auferendam, & Marthæ in diuersa distractæ propter suscipiendum Iesum, atq; ipsarum fratri Lazaro, qui à Seruatore amicus dicitur, quā Bethania obedientiæ domus? Itaq; contemnenda non est accurata circa nomina diligentia ei qui uoluerit probè intelligere sanctas literas. Peccatū equidem frequenter fuisse in gentilium exemplarib. indeq; errata in Euangelijs trāslata facilè quis credat.

Lucæ 8.

Gentilium perfidia quid tenuerit in sacris libris corrumpendis.

Dispēsatio namq; circa porcos è rupe præcipitatos, & in mari suffocatos à dæmonijs, scriptum est fuisse in loco Gergesanorū, Gergesa autē urbs est Arabiæ, neq; mare, neq; stagnum in propinquo habens. Nec mendacium adeò apertū, quodq; facilè redargui posset, dixissent Euangelistæ uiri diligenter agnoscentes regionem Iudææ. Quoniam uerò in paucis exemplaribus inuenimus, In locum Gadarenorum: ad hoc etiam est dicendum, Gadaram quidem ciuitatē esse Iudææ, circa quam celeberrima balnea sunt, hauquaquā uerò in ea esse stagnum, uel mare præcipitijs adiacens. At Gergesa, à qua Gergesæi, urbs est antiqua iuxta stagnum, quod nūc Tiberiadis uocamus, iuxta quā rupes est stagno adiacens, è qua ostēditur porcos à dæmonibus in præceps delatos fuisse. Interpretatur autem Gergesa, Habitatio ejicientium, fortasse cognomentum sortita propheticæ illius rei, quam locorum ciues erga Seruatorem fecerunt, obsecrantes eum, ut è finibus suis excederet.

Gadara.

Gergesa.

Errata circa nomina in sacris libris.

Tale subinde erratum in Lege & Prophetis circa nomina licet cernere, ut accuratè perspeximus ab Hebræis edocti, cum ipsorum exemplarib. nostra comparantes, quæ testimonium habēt ab editionibus Aquilæ, & Symmachi, & Theodotionis, quæ nondum sunt deprauatæ. Pauca igitur apponemus in studiosorum gratiam, quo in his diligēnius uersentur. Vnus filiorum Leui primus in plurib. exemplaribus Gerson nominatus est, pro eo quod est Gerson, eiusdem nominis existens cum primogenito Mosis, nomine uerè utrisq; posito, quòd geniti fuissent in terra aliena habitantes. Rursus Iudæ secundus apud nos quidē Aunan esse dicitur, apud Hebræos uerò Onan, quod est, Labor ipsorum. Ad hæc in profectionibus filiorum Israel, in Numerorū libro inuenimus, quòd profecti sunt ex Sochoth, & castra fixerant in Buthan: cùm Hebraicum pro Buthan, Aeman habeat. & quid me opus est tardantē plura apponere, cùm ueritatem, quæ est in nominibus, cuiuis uolēti, tum inquirere, tum agnoscere sit in promptu? Sed in primis ea scripturarum loca suspecta habere debemus, ubi pariter complurium nominum est enumeratio, ueluti in libro Iesu Naue, sunt quæ ad diuisionem hæreditatis pertinent, & in primo Paralipomenon à principio per ordinem usq; ad ea quæ in principio sunt super † Similiter autem in Esdra.

Num. 3.

Gen. 38.

Num. 33.

Nominib. locorum & hominum quid tribuendum sit.

Nec uerò paruipendenda sunt nomina, cùm res utiles ex eis significentur locorum interpretatione. Cęterùm haud est nunc opportunum instituere sermonē de ratione nominum, omittendo quę sunt proposita. Quamobrem uideamus quæ ad Euangelicam lectionem spectant. Iordanes quidem interpretatur, Descēsus ipsorum: huic autem (ut ita dicam) uicinum est nomen Iared, quod & ipsum interpretatur, Descendens: quoniam genitus est Malaleel, ut in libro Enoch est scriptum (si cui placet admittere librum ut sanctum) his diebus cùm filij Israel descenderent ad filias hominum, quo descensu quidam suspicati sunt innui animarum ad corpora descensum. filias hominū metaphoricè terrenum habitaculum dici existimātes. Si igitur hoc se sic habet, quis erit fluuius descensus ipsorum, ad quem non descendentem proprio descensu, sed descensu hominum, quicunq; uenerit, purificatione egeat, nisi Seruator noster, disterminans eos qui à Mose hæreditatem acceperint ab his qui proprias partes acceperunt per Iesum? Huius igitur impetus, qui sunt per fluuium descēdentem lætificant, ut in Psalmis est scriptum, Ciuitatem Dei, non Hierusalem, sub sensum cadentem: nec enim Hierusalem habet adiacētem fluuium, sed inculpatam Dei Ecclesiam, ædificatam super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, summo angulari lapide Christo Iesu existente Domino nostro.

Liber Enoch.

Ephes. 2.

Ioan. 1.

Iordanis itaq; intelligendus est ille Dei sermo, qui factus est caro, & habitauit in nobis. Iesus, inquam, qui quicquid assumpsit humanum, hæreditarium fecit: quod est etiam summus angularis lapis, quod etiam ipsum in diuinitate filij Dei factum, ex eo quod ab ipso assumptum fuerit, lauatur, & tum capit simplicem, & sine dolo columbam spiritus, sibi colligatā, nec ampliùs auolare ualentem. Super quē enim, inquit, uideris Spiritū descēdentem, & manentem super eum: hic est qui baptizat Spiritu sancto. Propter hoc qui acceperit Spiritum manentem super ipsum Iesum, baptizare poterit ad se accedentes, Spiritu sancto in ipso permanente. Sed trans Iordanem in partibus extra Iudæam uergentibus in Bethabara baptizat Ioannes: præcursor illius existens, qui uenit nón iustos, sed peccatores ad resipiscētiam uocaturus: quiq; docet non opus sanis medico, sed malè habentibus. Etenim in remissionem peccatorum datur lauacrum: cæterùm probabile est, aliquem qui non intellexerit diuersas de Seruatore notiones, offensum iri pro explicata Iordanis interpretatione, eo quòd Ioannes dicat, Ego baptizo aqua, sed qui post me uenturus est, is est me fortior, ipse uos baptizabit Spiritu sancto.

Matth. 9.

tu sancto. Ad quem sic est dicendum, quòd ut sermo Dei potabilis existens, aliquibus quidem aqua, aliquibus uerò uinum lętificans cor hominis: nōnullis etiam sanguis est (propter illud: Nisi biberitis sanguinem meum, non habetis in uobis ipsis uitam. Quin cibus dictus, non eadem ratione consideratur panis uiuens & caro) sic ipsum existere aliquibus quidem aquæ baptisma, & spiritus, & ignis: aliquibus etiam baptisma sanguinis. De quo ultimo baptismate inquit, ut quidam dixerunt: Hoc baptismate ego baptizari habeo, & aliquo modo coarctor, donec illud perfectum fuerit. Huic consona discipulus Ioannes scripsit in Epistola, dicens: Spiritum, aquam & sanguinem tria esse, quæ facta fuerint unum. Cumq; uiam & ostium se esse fateatur, palàm est omnino eum non esse ostium, cui sit uia, nec ampliùs uiam esse illi, cui sit ostium.

De aquæ, spiritus & sanguinis baptismo.
Ioan. 6.
Luc. 12.
1. Ioan. 5.

Quotquot ergo initiantur primis elementis sermonum Dei accedentes ad uocem clamantis in deserto: Dirigite uiam Domini: accedentes, inquam, trans Iordanem, ad uocem existentem apud domum præparationis, diligenter præparent se, ut pręcedenti præparatione percipere queant spiritualem sermonem, qui imprimitur per illuminationem spiritus. Continenter igitur rei propositæ colligentes, quæ ad Iordanem pertinent, accuratiùs consideremus fluuium. Deus igitur per Mosen traducit populum per mare rubrum, cùm fecisset ut aqua ipsis murus esset à dextris, & à sinistris. Iesus uerò traducit eum per Iordanem. Cùm legisset autem scripturā Paulus, non ampliùs secūdum carnem illi militans, (nouerat enim Legem spiritualem esse) spiritualiter docet nos interpretari quæ contigerunt in transitu maris rubri, dicens in priore ad Corinthios epistola: Nolo uos ignorare fratres, omnes patres nostros sub nube fuisse, omnésque per mare transiisse, & omnes in Mose baptizatos fuisse in nube, & in mari, & omnes eundē cibum spiritualem comedisse, & omnes eundem potum spiritualem bibisse: bibebant enim ex spirituali sequente eos petra: at uerò illa petra erat Christus. Quibus consequenter petamus etiam nos, ut à Deo accipiamus intelligentiam spiritualem transitus Iordanis per Iesum, dicentes de hoc etiam dixisse Paulum: Nolo uos ignorare fratres, quòd omnes patres nostri per Iordanem transierunt, & omnes in Iesu baptizati fuerunt in spiritu & in fluuio. At Iesus Mosi succedens, figura fuit Iesu Christi, qui in Euangelica prædicatione illi œconomiæ, quæ per Legem erat, successit. quam ob causam, etiam si omnes in Mose baptizantur in nube, & in mari: amarum attamē nonnihil & salsum habet illorū baptisma, adhuc timentiū inimicos ab ipsis, & clamantium ad Dominū, dicentiumq; Mosi: Propterea quòd non essent monumēta in Aegypto eduxisti nos, ut interficeres in eremo. At uerò baptisma in Iesu in fluuio uerè dulci, & potabili multa eximia præ illo baptismate habet: nimirū quia iam clareret, acciperetq; decentē ordinē Dei cultus. Arca enim testamēti Domini Dei nostri, & sacerdotes, & Leuitæ præcedunt, sequēte populo, sequenteq; illo cultores Dei. Cæterū his qui percipiunt mandatū de sanctificatione, dicit Iesus, nempe populo: Sanctificamini in crastinū, faciet Dominus mirabilia. Quin sacerdotibus etiam pręcipit cum arca testamenti præcedere corā populo, quando etiā mysterium ostenditur œconomiæ Patris ad Filiū super exaltatum ab ipso, qui dedit illi hoc munus, ut in nomine Iesu omne genu flectatur cœlestiū, terrestriū, & infernorū: & omnis lingua confiteatur, quòd Iesus Christus Dn̄s est ad gloriam Dei patris. Per hæc enim declarantur illa quæ sunt in libro, qui inscriptus est Iesu Naue. Et dixit Dn̄s ad Iesum: In die hac incipiam exaltare te coram filijs Israel. Accedite huc, & audietis uerbum Dn̄i Dei nostri. In hoc agnoscetis Deū uiuentem in uobis esse: cùm enim baptizamur in Iesu, agnoscimus Deum uiuentem in nobis esse. Et illic quidem (nempe in Aegypto) facientes pascha, principium exitus faciunt. At uerò apud Iesum post transitum Iordanis decima primi mensis castrametati sunt in Galgalis: quando primū oportebat qui accepisset ouem, conuocare conuiuaturos post baptisma Iesu. Petra autem acutissima circumciduntur filij Israel à Iesu, nimirū quòd omnes filij eorum, qui egressi fuerant ex Aegypto, incircumcisi essent: & opprobriū Aegypti fatetur Dominus se auferre in die baptismatis in Iesu, quando Iesus undequaq; purificauit filios Israel. Scriptū est enim: Et dixit Dn̄s ad Iesum filium Naue: In die hac deuolui à uobis opprobriū Aegypti. Tunc fecerūt filij Israel pascha quartadecima die mensis, longè quàm in Aegypto hilariùs: quando etiā comederunt è frumento terræ sanctæ azyma, & nouū cibum meliorē manna. Neq; enim cùm terrā promissionis acceperint, uilioribus cibat eos Deus: neq; duce tali Iesu inferiorē panem assequuntur. Hoc etiā perspicuum erit consideranti ueram sanctamq; terrā nimirum supernā Hierusalem. Hanc ob causam in illo etiā Euangelio illud ponitur: Patres uestri in deserto mādlucauerunt manna, & mortui sunt: qui hunc uerò panē manducauerit, is uicturus est in æternū. Manna etenim illud, etiā si erat panis à Deo datus, erat tamen panis profectus, & augmenti his suppeditatus, qui etiamnum indigerent pędagogis, eratq; panis conuenientissimus his qui sub tutoribus & curatoribus erant. At uerò panis recēs demessus mediatore Iesu in terra sancta è frumēto terræ (ea quæ alij laborauerunt metentib. ipsius discipulis) illo pane longè uitalior erat: qui distribuit ijs qui recipere possunt paternā hæreditatē propter perfectionē. Quocirca, qui etiānum illo pane eru-

Exod. 14.
Ios. 3.
1. Cor. 10.
Inter Mosis & Iesu baptisma quid intersit.
Ios. 4.
Ibidem.
Phil. 2.
Ios. 3.
Exod. 13.
Ios. 4.
Ios. 5.
Ioan. 6.
Manna esus quib. conuenerit.
Ios. 5.
Galat. 4.
Ioan. 4.

In æternum uiuet qui panem uitæ comederit.

ditur & instituitur, rationabiliter mortem suscipere potest: at uerò qui pertigerit ad panem illo posteriorem, manducaueritq; ipsum, is profectò in æternum uiuet. Hæc autem non intempestiuè apposita fuisse reor, inquirẽtibus de Ioannis baptismate, quod efficiebatur à Ioanne apud Iordanem in Bethabara. Sed hoc etiam obseruandum est, quòd Helias subuehendus turbine in cœlum, acceptũ pallium suũ inuoluens, percusserit aquã, quæ huc & huc diuisa est: & transierunt ambo, ipse scilicet & Helisæus: aptior enim qui subueheretur factus est, baptizatus in Iordane, quoniam trãsitum per aquam admirabilem, uocauit Paulus, ut superiùs posuimus, baptisma. Propter hunc igitur ipsum Iordanẽ capit Helisæus per Heliam donum illud, quod cupierat accipere, dicens: Sit quæso duplex portio spiritus tui super me. Et fortassis hanc ob cau-

4. Reg. 2.

sam duplex accepit donũ in spiritu Heliæ super seipsum, quoniã bis trãsiuit Iordanẽ, semel quidem cum Helia, secundò cùm accepto pallio Heliæ percussit & dixit: Vbi est Deus Heliæ etiam ipse? Et percussit aquas, & diuisit huc & huc. At si quis offẽdatur hoc dicto, Percussit aquã, propter ea quæ superiùs à nobis sunt tradita de Iordane, nẽpe quòd Iordanis figura fuerit sermonis

Christus petra spiritualis.

filij Dei, qui humilẽ se reddidit æquẽ, ac nos: dicendũ est perspicuũ esse apud Apostolũ, quòd Christus sit petra, quæ bis percutitur uirga, ut bibere possint è spirituali sequente eos petra. Est

1. Cor. 10.

igitur ille uerbero, qui in dubitatione antequã discat quod quæritur, contraria profert sermonis conclusioni, à quibus liberans nos Deus interdũ quidẽ sitientib. dat potum, interdũ uerò quod inuiũ nobis, & imperceptibile est propter profunditatẽ, peruium illud præparat diuisione sermonis, cùm quã plurima ex ratione diuidendi nobis manifestentur. Ad hæc ut admiramus interpretationẽ de potabilissimo & gratiarũ pleno Iordane, utile nobis erit apponere Na-

Naamã Syrus.

aman illum Syrũ à lepra mundatũ, & quæ dicuntur de fluminib: apud hostes cultus diuini. Atque de Naamã quidem scriptũ est, quòd uenerit cũ equitatu & curru, & steterit ante fores domus Helisæi, quodq; miserit Helisæus nunciũ ad illum, dicens: Profectus lauare in Iordane septies, & restituetur tibi caro tua, & mundaberis: quando etiã commouetur indignatione Naaman non intelligens, quòd Iordanis noster is sit, qui immundos ob leprã liberat ab immũditia, sanatq;, non ille Propheta, quãdoquidẽ Prophetæ officiũ est mittere ad illud quod sanitatẽ

4. Reg. 5.

affert. Non intelligens igitur Iordanis magnũ mysteriũ, Naamã inquit: En, cogitarã apud me: Omnino exibit, & stans inuocabit nomen Domini Dei sui, imponetq; manum suã ad locum,

Matt. 8.

& curabit leprã. Etenim manum lepræ imponere, & curare solius Dñi mei Iesu officiũ est, qui nõ tantùm dixit cum fide pronuncianti: Si uis, potes me mundare: uolo, mundus esto. Præter quã quod enim locutus est, tetigit etiã eum, & mundatus fuit à lepra sua. Errans etiã Naaman, nec uidens, quantũ cæteri fluuij Iordane sint inferiores, quantũ attinet ad curandũ eos qui morbo affecti sunt, laudat Damasci fluuios, Arbana & Pharpha, dicens: An non bonus est Arbana & Pharpha fluuij Damasci præ omnibus aquis Israelis? Nónne profectus lauabor in eis, & mun-

Matt. 19.

dabor? Vt enim nullus bonus, nisi unus, nempe Deus: sic inter fluuios nullus est bonus, nisi Iordanis, etiam à lepra liberare ualens eum, qui cum fide lauat animam in Iesu. Proinde meum est

Psal. 136.

iudicium, scriptum fuisse omnes sedẽtes super flumina Babylonis propter hunc flere, memoria repetentes Sion. Deducti enim ob uitium in captiuitatem, cùm alias degustassent aquas post sanctum Iordanem, in memoriam, desideriumq; uenẽre proprij & salutaris fluuij. Propterea de fluuijs Babylonis inquiunt: Illic sedimus (nimirum stare nequeuntes) & fleuimus. Quando e-

Hier. 2.

tiam Hieremias minatur uolentibus Aegyptiam aquam bibere, & relinquẽtibus aquam è cœlo descendentem, & descensus agnomen habentem Iordanem, dicens: Nunc igitur quid est tibi in uia Aegypti, ut bibas aquam Geon, & ut bibas aquam fluuiorum: uel, ut Hebraicum habet, Bibere aquam Seor? de qua nunc propositum non est dicere. quòd autem non de his fluminibus, qui sensu percipiuntur, præcipuus sit sermo spiritui loquenti in scripturis à Deo in-

Ezech. 29.

spiratis, id licet etiam cernere ex his, quæ ab Ezechiel prophetantur ad Pharaonem regem Aegypti, quæ sic habent: En ego ad te ô Pharao rex Aegypti, draconem magnum, sedentem in medio fluuiorum, te ipsumq; alloquentem, Mihi sunt fluuij, & ego feci eos, & dabo laqueos in maxillas tuas: adglutinabo pisces fluuij, & deijciam te celeriter: & omnes pisces fluuij coram facie terræ tuæ cadent, & non congregaberis, & non ornaberis. Quem enim serpentem corporalem, in corporali Aegypti fluuio uisum fuisse prodiderunt unquam historiæ? Proinde uide ne fortè fluuius Aegypti locus sit draconis inimici nostri: qui ne Mosen quidem puerum interficere qui-

Exod. 2.
Act. 7.

uit. Vt autem draco est in Aegypti fluuio, sic Deus est in fluuio lætificante ciuitatem Dei: nam pater est in filio. Hanc ob causam qui ad ipsum pergunt, ut lauentur, probrum deponunt ex Aegypto ductum, aptioresq; fiunt, ut subuehantur. & mundãtur à lepra, duplicationemq; donorum accipiunt, atque etiam fiunt ad spiritus sancti receptionem parati, nimirum ad aliud

Matt. 3.

flumen non aduolante columba. Quamobrem magnificentiùs considerato Iordane, ipsiusq; lauacro, ac Iesu qui in ipso lauatur, tum Bethabara, hoc est domo instructionis, tantum utilitatis à fluuio hauriamus, quantum egemus.

TOMVS NONVS.

POSTERO die uidet Ioannes Iesum uenientem ad se.] Prius Iesu mater, simulatq; ipsum concepit, ad Ioannis matrem, eamq; uterum ferentem pergit, quando qui formatur accuratiorem formationem donat ei qui formabatur, conformem illum efficiens suæ gloriæ, adeò ut ob formam communem, Ioannes crederetur esse Christus, & item Christus Ioannes esse à mortuis excitus putaretur apud eos qui nõ discernunt inter imaginem, & inter eum qui est secundum imaginem: nunc autem ipse Iesus post ea, quæ antea accuratè examinauimus, testimonia Ioannis de ipso, uidetur à Baptista ueniens ad illum. Sed obiter obseruandum est, quòd illic per uocem salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures Elisabeth, exilit Ioannes infans in utero matris, tum ueluti à sancta Maria sumentis Spiritum sanctum. Euenit enim, inquit, ut audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, subsiliuit infans in utero eius, & repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamauit uoce magna. Hîc autem uidet Ioannes Iesum ad seipsum uenientem, & dicit: Ecce ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi. In rebus etenim præstantibus, per auditum primùm quis eruditur, deinde oculatus testis ipsarum rerum fit. Sed profectò adiuuari Ioannem ad formationem à Domino, qui adhuc cùm formaretur perrexit in matre ad Elisabetham, ei perspicuum erit, qui tenuerit quæ disseruimus, dum diceremus Ioannem esse uocem, Iesum uerò sermonem: magna enim uox fit in Elisabeth repleta spiritu sancto ob Mariæ salutationem, ut lectio ipsa docet hunc in modum habens: Et clamauit uoce magna: scilicet Elisabeth: & dixit: Vox enim salutationis Mariæ, quæ peruenit ad aures Elisabeth, repleuit Ioannem seipsa, quam ob causam subsilit Ioannes, materq; ueluti os filij, & prophetissa efficitur uoce magna exclamans, ac dicens: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus ille fructus uentris tui. Iam uerò à nobis apertè perspici potest, tum Mariæ iter ad montana cum festinatione, tum ingressus in domum Zachariæ, ac deinde salutatio, qua salutat Elisabeth. Hæc enim omnia eueniunt, ut Maria faciat participem Ioannem (etiamnum in utero matris existentem) eius potentiæ, quam habet ab eo quem conceperat: qui quidem Ioannes & ipse participem facturus erat matrem illius gratiæ propheticæ, quam acceperat. Et decentissimè profectò in montana tales dispensationes perficiuntur, cùm nihil magni capi possit ab his hominibus, qui ualles ob humilitatem uocandi sunt. Ideo hoc in loco post Ioannis testimonia: primum quidem quod dicitur à Ioanne clamante, ac theologum agente: alterum uerò ad sacerdotes & Leuitas ab Hierosolymis à Iudæis missos: tertium ad eos qui ex Pharisæis existentes acerbiùs interrogarunt, Iesus iam uidetur ab eo qui testimonium perhibuerat uenientu ad se, adhuc proficientem, melioremq; euadentem, cuius profectus, & ad meliora progressus, nota est ea dies quæ postera dicitur: ueluti enim in sequẽti illuminatione, & in postera die propter ea quæ præcesserãt, Iesus uenit, non tantùm ignotus (tanquam qui in medio steterit etiam nescientium) sed iam etiam ueniens cõspicuus ei, qui hæc antea annunciarat. Prima ergo die testimonia fiunt: altera Iesus ad Iordanem uenit: tertia autem Ioannes (cùm staret cum duobus discipulis, intuitusq; esset Iesum ambulantem, ac dixisset: Ecce agnus ille Dei) præsentes admonet, uti sequantur filium Dei: iam in quarta die, cùm exire uellet in Galilæam, ille qui exijt ad quærendũ quod perierat, inuenit Philippum, & dicit ei: Sequere me: die uerò tertia post quartã, quæ sexta est in earũ numero, quas à principio recensuimus, nuptiæ fiunt in Cana Galilææ: de quibus uidebimus, cùm ad locum hunc peruenerimus. Illud etiam obiter obseruandum, quòd Maria illa præstantior uenit ad Elizabeth inferiorem, & filius Dei ad Baptistam: ex quibus id utilitatis capimus, ut impigri simus ad ferendam opem inferioribus, & ad mediocritatem conseruandam. Quoniam autem apud Ioannem discipulum, unde ad Baptistam Ioannem ueniat Seruator, non dicitur, hoc discimus ex his quæ Matthæus scripsit: Tunc aduenit Iesus à Galilæa ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab illo. At Marcus etiam locum Galilææ addidit, dicens: Et euenit in diebus illis ut ueniret Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizaretur à Ioanne in Iordane. Porrò Lucas locum quidẽ reticuit, unde Iesus aduenit, prætermittendo quæ alij scripserant, sed quod ab illis non didicimus, ipse nos docet: sic igitur post baptismum ascendẽti ipsi apertum est cœlum. Et descendit spiritus sanctus corporea specie, sicut columba. Rursus dicente Matthæo, Dominum prohibitum à Ioanne dicente Seruatori: Mihi opus est, ut abs te baptizer, & tu uenis ad me: nullus quidpiam addidit, ne eadem repeterent. Quin etiam omnem iustitiam solus scribit Matthæus. ET dicit: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Iam uerò cùm quinque animalia offerantur super altare, terrestria tria, alata duo, quæsitu dignum mihi uidetur, cur tandem à Ioanne Seruator dicatur Agnus, & nullum cæterorum, atq; etiam cur agnum ex genere ouiũ appellarit, cùm animalia hæc terrestria in unaquaq; triũ ætatũ offerantur. Quinq; autẽ animalia hæc sunt, uitulus, ouis, capra, turtur & columba. Sunt etiã ætates cuiuslibet animalis terrestris hæ: Vitulus, bos, uitellus, aries, agnellus, agnus, hircus, capra, hœdus: alatorum

Luc. 1. — *Marc. 6.* — *Matt. 14. & 16.* — *Ioan 1. & 3.* — *Humilitatis exempla.* — *Matth. 3.* — *Marc. 1.* — *Matth. 3.* — *Ioan. 1.* — *Cur Seruator noster Christus dictus sit Agnus Dei, cũ tamen quinq; animalia offerantur Deo,*

uerò, columbarum quidem iugum, sed id tantùm pullorum, & turturum iugum perfectum. Inquirendum ergo est ei qui accuratè spiritualem rationem uictimarum comprehendere uoluerit, quorum cœlestium exemplari, & umbra hæc fiebant. Itemq́ quânam ratione sanciat sermo unumquodq; animal sacrificari. priuatimq́ colligenda sunt quæ de agno dicuntur. Quòd autem sermo uictimarum intelligendus sit de quibusdam mysterijs cœlestibus, docet Apostolus, dicens: Qui exemplari & umbræ cœlestium deseruiunt: & rursum: Necesse ergo est, ut exemplaria rerum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificentur: ipsa uerò cœlestia mundẽtur uictimis præ his ponoribus. Cæterum in his singulis inuentam uictimam legis spiritualis per Christum factam enarrare (ueritas maior quã pro captu humanæ naturæ) nullius alterius opus est, quàm perfecti, nempe eius qui sensus exercitatos habet ad dijudicandum, tum bonum, tum malum: quiq; ex affectu uera narrante dicere potest, Sapiẽtiam loquimur inter perfectos. Et uerè de hisce rebus, hisq́ simillimis dicere possumus, Quam nullus principũ seculi huius cognouit. Veruntamen agnum in sacrificijs ἐνδελεχισμοῦ (hoc est iugis oblationis) inuenimus oblatum. Sic autem scriptum est: Et hæc sunt quæ facies in altari. Agnos anniculos duos immaculatos per singulos dies super altare iugiter oblationem endelechismi. Agnum unũ offeres mane, & alterum uespere, & decimam partẽ similaginis mixtam oleo cõtuso cum quarta parte uini in agno uno. Et agnum alterum offeres uespere, iuxta sacrificium primum, & iuxta libamen ipsius odorem fragrãtiæ oblationem Domino. Sacrificium endelechismi in generationes uestras ad ostia tabernaculi testimonij coram Domino, in quibus agnoscar tibi illic in tantum, ut loquar ad te, ibiq́ ordinabo filijs Israel, & sanctificabor in gloria mea, & sanctificatione sanctificabo tentorium testimonij. Verùm enimoero quæ nam alia intelligibilis uictima ἐνδελεχισμοῦ (hoc est iugis oblationis) esse potest λογικοῦ (hoc est ei qui sermonis compos est, & sermocinatur) quam sermo floridior, symbolicè dictus agnus, qoi simulatq; illustratur anima, offertur (hæc enim esse potest matutina endelechismi uictima) & offertur etiã, cùm mens cessat uersari in rebus diuinioribus. Non enim potest semper sufficere, ut sit in præstantioribus anima, qoàm diu illi cõtigerit, coniunctã esse huic terreno & aggrauanti corpori. Quòd si quærat qois, quid facturus sit sanctus eo tempore quod est inter mane, & uesperam, transferat sermonem ab hisce rebus, quæ ad cultum Mosaicum pertinẽt, & deinde euangelica potiora sequatur. Vt enim legis ueteris sacerdotes principiom uictimarũ offerunt endelechismi uictimã, ac deinde anteuespertinam uictimam endelechismi, cæteras ex lege (uerbi gratia pro delicto, uel pro his quæ sponte non cõmittuntur, uel pro salute, uel pro precatione, oel pro zelotypia, uel ꝓ sabbato, uel pro nooilunio, & reliquis quæ longũ esset in præsentia recẽsere) sic etiã nos à sermone de imagine, qui est Christus, oblationem facere incipiẽtes, de multis, hisq́ utilissimis differere poterimus. Rursusq́ in his quæ Christi sunt, finientes, ad uesperam ueluti, noctemq́ perueniemus, ueniẽtes ad corpora etiam. Sin uerò sermonẽ exquirimus de Iesu demonstrato à Ioanne, iuxta id: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatũ mondi: insistentes in ipsa dispensatione corporei aduẽtus filij Dei ad uitam hominũ: agnum non alium existimabimus quàm hominẽ: hic enim oeluti ouis ad cędem ductus est, & tanquã agnus coram tondente se mutus, dicens: Ego tanquã agnus innocens ducor, ut immoler. Quã ob causam & in Apocalypsi uidetur agnus stans ceu immolatus. Hic igitur agnos occisus purificatio factus est, iuxta quasdã rationes occultas totius mundi, pro quo ob amorem, quo pater humanũ genus prosequitur, cædem etiam suscepit, suo ipsius sanguine nos peccatis oenditos redimens ab eo qui nos seduxerat. Porrò qui agnũ hunc ad sacrificium offerebat, Deus in homine erat, magnus sacerdos, qui hoc declarat per ea uerba: Nullus animã meam à me tollit, sed ego à memetipso pono eam, potestatẽ habeo ponendi eam: & rursum potestatem habeo sumendi eam. Et sanè huius uictimæ cognatæ sunt cæteræ, quarum notæ sunt legales: per cæteras uerò uictimas huic uictimæ cognatas, effusiones intelligo sanguinis generosorum martyrum, qui non frustra cõspiciuntur stare à discipulo Ioanne iuxta cœleste altare. Sed quis sapiens, & intelliget hæc, uel prudens, & agnoscet hæc? Ad hæc altioris contemplationis est uel tantillũ exequi rationem de huiuscemodi uictimis, quæ purgant eos pro quibus offeruntur. Consideranda ergo est ratio sacrificatæ filiæ Iephtæ, qui propter hanc filios Ammon uicit, cui quidẽ uoto propensa fuit ea etiam quæ offerebatur, ad patrem dicentem: Apertum est os meum aduersum te ad Dominũ respondens, & si aperuisti os tuum aduersum me ad Dominum, fac uotum tuum. Atq; simulacrum quidẽ crudelitatis per hæc producitur illius, cui tales pro hominum salute perficiuntur uictimæ, sed profectò mẽte generosiore, quæ calleat soluere, quæ dicuntur contra prouidentiã, egemus, ut simul de omnibus quæ ueluti secretiora sunt, & supra humanã naturã, nos excusemus. Magna enim iudicia Domini, eaq́ ægrè, nec facilè narrantur, atq; ob hanc causam rudes animæ errauerunt. Notum autẽ atq; testatum cùm sit apud gentiles, multos cædi pro communi hominum salute seipsos tradidisse, cùm pestilentes morbi suam patriam inuasissent: & hæc euenisse admittit nõ sine causa scripturis credẽs, Clemens ille fidelis,

Heb. 8. *Heb. 9.* *1. Cor. 2.* *Agnus in sacrificio ἐνδελεχισμοῦ oblatus.* *Num. 28.* *Rom. 12.* *Iuge & rationabile sacrificium, & alia sacrificia.* *Esaiæ 53.* *Hier. 11.* *Agnum Dei quis in sacrificium obtulerit.* *Iudic. 11.* *Filia Iephtæ.* *De uictimis humanis & beatis martyribus.*

fidelis, de quo hunc in modum testificatur Paulus, dicens: Cum Clemēte & reliquis coadiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro uitæ: similem habent dissimilitudinē apud eum qui uelit mysteria, quæ multos latent, incusare, quæ de martyribus tradūtur Deo magis approbante, ut uel asperrima supplicia suscipiamus, dum confitemur illius diuinitatē, quam à tot rebus, quæ malæ existimantur, liberari ad breue tempus, sermone nostro ubiq; sequētes uoluntatem inimicorum ueritatis. Quamobrē existimare debemus destructionē fieri potentiarum maleficarum, per mortē sanctorum martyrum, ueluti tolerātia & confessione usq; ad mortē, atq; erga pietatem promptitudine, hebetantibus & mitigantibus feritatem insidiarum tyrannorum illorum, contra tot cruciatus patientem, ut hebetata, & debili reddita potētia ipsorum, alij etiam plures uictis, dimitterentur liberati eo onere, quo potēuæ malæ instantes eos grauabant & lædebant. Quin etiā martyres ipsi, qui passi sunt, postea non incidunt in supplicia, quamuis non debilitatis, ac delassatis his qui alios malis afficiunt, nimirū quia is qui talē uictimam obtulit, uicit hanc contrariam potentiam, tanquā si ex parte hac oterer similitudine utili ad ea de quibus agitur. Qui interficit, aut carmine sopit animal uenenatū, aut ipsum ui quapiam, uacuum reddit à ueneno, is in multos beneficia confert, qui in posterū aliquid passuri erant, nisi interfectum illud, uel sopitum fuisset, uel ueneno euacuatum, atq; etiā si alicui morso manifestū fiat, & liberatus illicò nocumento per morsum contracto, defigat oculos in mortuum, qui læsit, uel inscendat mortuum, uel attingat mortuum, uel gustet huius partē, fiet sanè antea passo medicina, & beneficium ab eo qui interfecisset id quod lædebat. Simile quiddā fieri morte pijssimorum martyrum existimandum est, multis ex ipsorum morte indicibili quadam ui adiumētum sumentibus. Cæterum multùm immorati sumus de martyribus uerba facientes, atq; enarrantes de his qui perierunt ob pestilentes constitutiones, ut uideremus excellentiam illius qui ductus est uelut ouis ad cædē, quiq; sicut agnus coram tondente fuit mutus. Namq; si aliqua gentibus non falsò historijs mandata sunt, aliqua uerò tum de martyribus sunt dicta, qui fuerunt mundi purgamenta, tum de Apostolis, qui omnium reiectamenta ob hanc causam dicuntur, quid & quātum sentiendum est de agno illo Dei, qui ob hanc causam sacrificatur, ut tollat peccatum mūdi, pro quo & passus est? Quamuis enim peccet aliquis, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi: quoniā Seruator est omnium hominum, & maximè fidelium, qui suo ipsius sanguine chirographum, quod aduersus nos erat, deleuit, & illud sustulit è medio affixum cruci, ut ne uestigia quidē peccatorum perpetratorum inueniantur, qui expoliatos principatus ac potestates ostētauit palàm triumphans in ligno. Itaq; addicti in mundo docemur cōfidere, confidenti causam hanc esse edocti, quia mundus sit uictus, quem perspicuum est uictori subiectum fuisse. Vnde etiam omnes gentes absolutæ ab his qui antè præualuerant, seruiunt ipsi, quoniam liberauit mendicum à potēte, per propriam passionem, & pauperem cui nullus erat adiutor. Hic igitur Seruator humiliato calumniatore (eo quòd seipsum humiliauerit) cum intelligibili sole permanet coram splendidissima Ecclesia (quæ tropicè luna dicitur) à generatione in generationem. Et cùm hostes per passionem sustulisset potens & fortis in bello Dominus poculo purificatorio indigens (quod à solo Patre ob rectè facta dari potest) prohibet Mariam seipsum tangere, dicens: Ne me tangas, nondum enim ascendi ad patrem meum: sed uade, & dic fratribus meis: Vado ad Patrem meum, & Patrem uestrum, Deum meum, & Deū uestrum. Cæterum cùm pergit uictorijs, trophæisq; onustus, cum corpore, quod ex mortuis resurrexerat, (quomodo enim aliter intelligere oportet illud: Ascendi ad Patrem meum: & illud: Vado ad patrem meum?) nunc aliquæ quidē potentiæ dicunt: Quis est iste qui accedit ab Edom rubra uestimenta habens ex Bosor, adeò speciosus? qui uerò præibant illum, illis qui præfecti erant portis cœlestibus, inquiunt: Tollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Præterea uerò interrogant ueluti aspectu ipso, ut ita dicam, ipsius dexteram uidentes cruentatam, eumq; totum repletum operibus strenuè gestis: Quare rubra sunt uestimenta tua sicut calcatio torcularis pleni uua calcata: quando & respondet: Calcaui eos. Verè ob hæc indiguit, ut lauaret in uino stolam suam, & uestimentum suum in sanguine uuæ. Infirmitates enim nostras cùm sumpsisset, ægritudinesq; portasset, totiusq; mundi peccatum cùm sustulisset, & in tot beneficia contulisset, fortassis tum baptismum accepit quouis alio, qui apud homines excogitari potest, maiorem, de quo reor eum dixisse: Baptismo habeo baptizari, & aliquo modo coarctor, donec perfectum fuerit. Vt enim audactius orationē explorans instem ad ea quæ plurimi sentiunt, dicāt nobis qui martyriū ipsius, baptismum existimāt, maximum esse, supra quē alium excogitare baptismum non liceat, cur tandē post hoc dicat Mariæ: Ne me tangas. oportebat enim seipsum magis exhibere tangendū, tanquā qui per mysterium passionis baptismū sumpsisset perfectū. Sed quoniā, ut prædiximus rebus aduersus aduersarios præclarè gestis, opus habebat lauare in uino stolā suā, & in sanguine uuæ

Phil. 4.

Esa. 53.

Christus oblatus est in sacrificium pro peccatis mundi.

1. Ioan. 2.

Ioan. 20.

Esaie 63.

Psal. 23.

Luc. 12.

Gen. 49. quæ uestimentum suum, ascendit ad agricolam ueræ illius uitis, nempe Patrem: ut illic lotus,
Eph. 4. postquam ascendisset in altum captiuata captiuitate descéderet, uaria ferens charismata, nem-
Act. 2. pe diuisas Apostolis linguas ueluti igneas, atque etiam ad futuros in omni actione sanctos an-
gelos liberaturos ipsos. Ante has enim dispensationes, purificati nondum cùm essent, capaces
non erant angelorum ad se aduentus, fortasis ne angelis quidem ipsis adesse uolentibus his
Matt. 9. qui nōdum optimè instituti, purificatique à Iesu fuissent. Solius enim Iesu benignitatis erat cum
Luc. 7. peccatoribus, & publicanis manducare & bibere, atque suos ipsius pedes præbere lacrymis re-
Phil. 2. sipiscentis peccatricis, & ad mortem usque pro impijs descendere, non rapinam arbitrantem
se esse æqualem Deo, & inanientem semetipsum, serui forma sumpta. Hæc autem omnia perfi-
ciens Patris magis uoluntatem ipsum tradentis pro impijs perficiebat, quam suam ipsius. Bo-
nus etenim est Pater: Seruator uerò imago est bonitatis ipsius: porrò toti mundo officia confe-
rens, quoniam Deus in Christo mundū sibi ipsi reconciliat, antea propter malitiam inimicum
factum, tum uia, tum ordine officia confert his rebus, in quas ipse beneficia confert, non subitò
accipiens scabellum pedum, nempe inimicos omnes. Dicit enim ad ipsum uniuscuiusque nostri
Psal. 109. Dominum pater: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.
1. Cor. 15. Et hæc fiunt quoad ultimus inimicus, nempe mors, ab ipso destructus fuerit. Si uerò considera
uerimus, quid sit subijci Christo (idque maximè ex illis uerbis: Cùm autem ipsi omnia subiecta
fuerint, tunc ipse filius subijcietur ei qui omnia sibi subiecit) ut dignum est bonitate Dei uniuer
sorum: intelligemus agnum Dei, tollentem peccatum mundi. Verùm non omnium peccatum

Non omnium peccata auferri à Christo.

ab agno aufertur, nempe eorum qui non dolent, quique non affliguntur, donec ablatum fuerit.
Spinæ namque non tantùm infixæ, sed etiā altiùs radicatæ in manus sont cuiuscunque per uitium
temulenti, quique sobrietatem perdiderit: iuxta illud quod in Prouerbijs dicitur: Spinæ nascun-
Prouerb. 26. tur in manu temulenti. Quantum uerò doloris parient in eo, qui tales plantas admiserit in cor
pus suæ ipsius animæ, iam dicere difficillimum est. Nam abscindatur oportet à sermone Dei ui-
Heb. 4. uentis, penetrantiore quouis gladio utrinque incidente, & efficaci, & supra omnē ignem com-
burente, quisquis eò profunditatis suæ ipsios animæ admisit uinum, ut factus sit terra spinas
germinans. Et profectò opus erit ad huiusmodi animam ignem mitti inuenientem spinas, pro
peque eas stantem, ac penetrantem sua ipsius diuinitate, nec combusturum areas, uel spicas cam
porum. Verùm enimuerò agni tollentis peccatum mundi, idque per propriam cædem incipien-
tis, complures sunt uiæ: quarum aliæ quidem manifestæ possunt esse uulgo, aliæ uerò uulgus
latentes his, qui diuina sapientia digni habiti fuerint, quibus solis sunt notæ. Quid enim opus

Agni uiæ.
Viæ credendi & peccata tollendi.

est recensere quot ui's ad credendum ueniat quis inter homines, cùm liceat unicuique, dum ad-
huc in hoc est corpore, ex se id considerare. Verùntamen per uias credendi licet peccatum quo-
que tollere: per flagella, per spiritus malos, per morbos difficillimos, per infirmitates laborio-
sissimas. Quis ergo nouit quæ sont etiam post hæc. Cæterum necessarium fuit, ne respueremus
Caue. eum qui assequi uidetur ueram intelligentiam sermonis illius, qui dicit: Ecce agnus ille Dei,
qui tollit peccatū mundi: diutiùs de hisce rebus disserere, ut scientes nos & furore Dei aliquan-
do redargui, & ira Dei corripi, neminem ob amorem erga genus humanum, uel ad hyperbo-
len usque, sinentis omnino irredargotum, atque non correptum, omnia faciamus, ut talibus
redargutiōnibus, atque correptione ea quæ sita est in rebus asperrimis, atque molestissimis
non egeamus. Consideret insuper lector oportet quæ suprà sunt à nobis dicta cum appositio-
ne complurium exemplorū de eo quod est, quid significetur iuxta scripturam per uocem mun

Mundus, quid hoc loco significet.

di. nec enim consentaneum esse putaui repetere. Non ignoramus autem quendam exposuis-
se per mundum Ecclesiam solam: mundum, & ornamentum existentem mundi. Quandoqui-
dem lux etiam mundi dicitur: Vos enim estis (inquit) lux mundi. Mundus autem & ornamen-
Matt. 5. tum mundi, est Ecclesia, Christo existente mundo & ornamento Ecclesiæ, quippe qui sit pri-

Christus & Apostoli quorum sint luces.

ma lux mundi. Considerandum autem est, num eiusdem mundi lux esse dicatur Christus, &
discipuli eius. Proinde uide, ne, quando Christus lux est mundi, fortasis lux sit Ecclesiæ: quan-
do uerò discipuli eius lux sunt mundi, inuocantiū sint lux, qui diuersi sunt ab Ecclesia. Quem-
Caue. admodum à Paulo dictum est in proœmio prioris epistolæ ad Corinthios scribente ad Eccle-
siam Dei cum omnibus qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi. Si quis suspicetur Ec-
clesiam dici lucem mundi, hoc est reliqui generis hominum, & infidelium, siquidem prophe-
ticè hoc interpretabitur propter sermonem de consummatione, fortasse locū habet illud quod
dicitur: sin uerò tanquam iam factum id considerabit (quoniam lux alicuius illustrat illud, cu-
ius est lux) ostendant quomodo reliquū genus illustratur ab Ecclesia peregrinante in mundo.
Quod si hoc ostendere nequeunt, aduertant, num rectè exposuerimus lucem esse Ecclesiam, &
mundū inuocātes. Sed uocula quæ sequitur, posita in Euangelio à Matthæo tradito exprimet
Matt. 5. enarrationem ei qui diligētissimè scrutatur scripturas. Vos enim, inquit, estis sal terræ: fortasse
per terram intelligens reliquos homines, quorum sal sunt, qui crediderūt, auctores existentes,
ut mun-

ut mundus seruetur propterea quòd credant. tunc enim consummatio erit, si sal infatuatus fuerit, & nõ sit amplius qui saliat, conseruetq; terram. Quoniam liquet si impleta fuerit iniquitas, & refriguerit charitas super terram (ut etiam Seruator ipse dubiam profert uocẽ de his qui in suo ipsius aduentu erunt) dicens: Veruntamen cùm uenerit filius hominis, num inueniet fidem super terram? futuram consummationem seculi: dicatur itaq; Ecclesia mundus, quando à Seruatore illustratur. Nos autẽ quærimus, an propter illud: Ecce agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi: interpretari debeamus mundum spiritualiter esse Ecclesiam (ablatione peccatorum circumclusa in sola Ecclesia.) Quomodo enim quod à discipulo suo in epistola dicitur de Seruatore: Qui propitiatio est pro peccatis: interpretabimur, sic habẽs: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi? Quãdo quod apud Paulum est, huic reor esse simile, sic habens: Qui est Seruator omnium hominum, maximè fidelium. Rursus ad hunc locum Heracleon ueniens, absq; aliqua approbatione & appositione testimoniorum, enunciat Ioannem tanquam prophetam dicere, Agnus Dei: & ut excellentior quàm propheta dicere, Qui aufert peccatum mundi. Quorum primum existimat de corpore eius dici: secundum uerò de eo quod est in corpore, quia agnus imperfectus sit in ouium genere. Atq; tale etiam sit corpus comparatione inhabitantis in ipso. Perfectionem uerò, inquit, si uolebat corpori attribuere, arietem ipsum immolandum dixisset. Sed non arbitror necessarium esse post eas inquisitiones factas, eadem hoc in loco repetere, contendentes contra ea quæ dixit Heracleon parum doctè. Tantùm hoc adhuc notetur, quòd ut uix mundus capax illius fuit, qui seipsum inaniuit, sic agno, & non ariete opus fuisse ad illius auferendum peccatum.

1. Ioan. 2.
1. Tim. 4.

TOMVS DECIMVS. CAP. II.

POSTEA descẽdit † Capharnaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt nõ multis diebus. Instabat autem pascha Iudæorum, &c.] Numeri, qui in ipso Numerorum libro scripti fuerunt, iuxta quandam proportionem cõuenientem unicuiq; rei, scriptura digni habiti sunt. Inquirẽdum autem est, an unus ex Mosis libris Numerorum inscriptione notatus, rationem numerorum eximiè doceat eos, qui huiuscemodi accuratè inuestigare ualent: quæ mihi ad te in principio decimi tomi dicuntur, tum intuenti frequenter numerum denarium assequutum fuisse priuilegium scripturæ excellentis, ut ibi quoque licet diligenter considerare, tum speranti etiam fore, ut aliquid maius à Deo in hunc tomum accipiam, quod ut contingat, pro uiribus præbere nos ipsos Deo tentemus, qui cupit optima largiri: sed incipiendus hinc est liber. POSTEA descendit Capharnaum ipse, & mater eius, & discipuli eius, & manserunt ibi non multis diebus.] Etiam cæteri tres, qui Euangelia scripserunt, inquiunt Dominum in Galilæam secessisse, post ipsius contra diabolum certamen. Matthæus autem & Lucas prius cùm uenisset Nazareth, postea illa relicta profectũ habitasse Capharnaum. Matthæus uerò & Marcus causam etiam quandam dicũt, cur ipse inde discesserit, nempe quia audisset Ioannem ab Herode in carcerem coniectum fuisse. Habent autem se sic uerba, Matthæi quidem, Tunc omittit illum diabolus: & ecce angeli accedebant, & ministrabant ei. Cùm audisset autem Iesus, Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Caparnao maritima, & in finibus Zabulon & Nephtalim, ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam prophetam, dicentẽ: Terra Zabulon, & terra Naphtalim: & postea quæ dicta sunt in Esaia, dicit: Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Resipiscite, instat enim regnum cœlorum. Marcus uerò: Et erat, inquit, in deserto dies quadraginta, & tentabatur à Satana: eratq; cum feris, & angeli ministrabant illi. Postquam autem traditus est Ioannes, uenit Iesus in Galilæam prædicans Euangelium Dei, nempe impletum est tempus, instatq; regnum Dei. Resipiscite, & credite Euangelio. Deinde cùm enarrasset de Andrea, & de Petro, Iacoboq; ac Ioanne, scribit hæc: Et ingressus Capharnaum statim, sabbatis docebat in synagoga. Lucas uerò, Et cùm consummasset, inquit, tentationem diabolus, recessit ab illo usque ad tempus. Et reuersus est Iesus uirtute spiritus in Galilæam, & fama exijt per uniuersam regionem de ipso, & ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus: & uenit in † Nazara, ubi erat nutritus, intrauitq́ue secundum consuetudinem suam die sabbatorum in synagogam. Cumq́ue docuisset, quæ in Nazaris ab ipso dicta fuerant, furoremq́ue eorum qui erant in synagoga, aduersus ipsum (ut qui eiecissent eum è ciuitate, ac duxissent usque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum) & ut transiens per medium illorum ibat, superaddit hæc: Et descendit Capharnaum ciuitatem Galilææ, & docebat illos sabbatis. Veritatem de hisce rebus oportet repositam esse in his quæ animo cernuntur, aut si dissonantia non soluatur, recedere à fide Euangeliorum, tanquam quæ uerè non sint scripta per spiritum, neque sint diuiniora, neque optimo ordine commentata, utroque enim

† Capernaum.
Ioan. 2.
Matth. 4.
Esa. 9.
Marci 1.
Luc. 4.
† Nazaret.
Luc. 4.

enim modo dicitur scriptura ordinata fuisse. Dicant enim nobis qui recipiunt quatuor Euangelia, & existimant apparentem dissonantiam non dissolui per anagogen (præter prædictas à nobis dubitationes de quadraginta diebus tentationis, qui minimè locum habere possunt apud Ioannem) quando fuit in Capharnao Dominus? Nam si post sex dies ab eo tempore, postquam baptizatus est Iesus, fuit in Capharnao (sexta die facta dispensatione, & miraculo in nuptijs, in Cana Galileæ) perspicuum est, neque tentatum fuisse, neque in Nazaris fuisse, neque Ioannem adhuc traditum fuisse. Itaque post Capharnaum, ubi mansit non multos dies, cùm pascha esset Iudæorum in propinquo, ascendit Hierosolymam, quando è templo eiecit tum oues, tum boues, & mensariorum æra effudit. Videtur autem Nicodemus Pharisæorum princeps, noctu ad ipsum principio uenisse Hierosolymam: audisseque, quæ licet ex Euangelio accipere. Post hæc autem uenit Iesus, & discipuli eius in terram Iudæam, & illic morabatur cum eis, ac baptizabat: quo tempore erat Ioannes in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & ueniebant, ac baptizabantur. Nondum enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes, quando orta etiam quæstio est ex discipulis Ioannis de purificatione cum Iudæis. Et uenerunt ad Ioannem dicentes de Seruatore: Ecce is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Audierant enim Baptistæ uerba, quæ accuratiùs ex ipsa scriptura licet assumere. Quòd si interrogantibus nobis quando primùm fuit in Capharnao Christus? qui lectionem Matthæi, reliquorumque duorum sequuntur, dicent post tentationem (quando relicta Nazareth profectus habitauit in Capharnao, quæ est ciuitas maritima) quomodo simul uerum esse dicent & illud, quod apud Matthæum & Marcum dictum est, Iesum scilicet secessisse in Galilæam, tanquam qui audisset Ioannem traditum fuisse? & illud quod positum est apud Ioannem, scilicet nondum fuisse Baptistam coniectum in carcerem, sed baptizare in Aenon iuxta Salim? Id quod ponitur post mansionem Domini in Capharnao? & post ascensum ad Hierosolymam, indeque ad Iudæam descensum, ac post multas alias œconomias & dispensationes? Quin si de alijs compluribus diligenter quis exquisierit Euangelia de dissonantia secundum historiam, quam singulatim tentabimus pro uirili ob oculos ponere, uertigine affectus, uel renuet confirmare Euangelia tanquam uera, & iudicio suo sibi eligens quod uoluerit, alicui ipsorum Euangeliorum adhærebit, non audens funditus infirmare de Domino nostro fidem, uel admittens quatuor esse Euangelia, ueritatem ipsorum non in formis, & characteribus corporalibus esse adiunget. Vt autem aliquam considerationem sententiæ ac uoluntatis Euangeliorum de hisce rebus sumamus, nobis hoc est dicendum. Esto quibusdam spiritu Deum uidentibus, huiusque sermones ad sanctos, atque præsentiam, qua illis se offert, præcipuis temporibus profectus ipsorum (atque hi plures numero existant, & diuersis in locis, nec similibus omnino beneficijs affecti) esto inquam propositum his singulis, sua renunciare quæ spiritu tum de Deo, tum de sermonibus eius, ac de apparitionibus ad sanctos uident, ita ut hic quidem renunciet, quæ dicuntur uel aguntur à Deo in tali loco huic iusto: ille uerò quæ alius per oracula uel audierit, uel receperit, & alius præter duos prædictos uelit nos de aliquo docere. Esto autem etiam aliquis quartus, perinde atque hi tres, faciens, conferantque hi quatuor inter se de quibusdam quæ spiritus illis suggesserit, & de alijs breui oratione renuncient: adeò ut huiusmodi sint illorum narrationes. Visus est Deus huic hoc tempore, hoc in loco, & hæc illi fecit huncin modum (si illi apparuerit tali forma) & manu duxit ad hunc locum, ubi hæc fecit. Secundus eodem tempore quo hæc dicta sunt, facta fuisse apud primum, referat Deum uisum fuisse in quadam urbe cuipiam secundo (quem ipse uelit) existenti in loco ualde remoto à loco prioris, & alios eodem tempore sermones à Deo huic, quem secundum posuimus, habitos fuisse dicat. Similiter de tertio & quarto existimandum est. Consentiant autem hi (ut prædiximus) inter se uera de Deo nunciantes, deque ipsius erga aliquos beneficijs, in quibosdam narrationibus, quas ipsi renuncient. Apparebit igitur historiam esse existimanti horum narrationem, quæ propria sunt imaginis historiæ, ad res ueras accommodare, & ei qui arbitratur Deum esse in loco secundum circumscriptionem, eodem tempore nequeuntem plures de seipso ingenerare uisiones pluribus, in pluribus locis, nec plura etiam simul dicere, impossibile esse, ut hi quatuor, quos supposuimus, uera narrent ex eo quòd facilè factu non sit Deum esse in hoc quodam certo tempore, quia etiam consideratus fuerit esse in loco secundum circumscriptionem, & huic, & illi, hæc & illa dicere: & facere hæc, & his contraria, & (ut ita dicam) sedentem simul & stantem esse, in hoc quidem tempore dicentes eum stantem hæc dixisse, & alia fecisse in loco eodem sedentem. Vt igitur sensus præceptus historicorum charactere & forma in his quos supposui uolentes nos docere, quæ mens ipsorum perspexerit, nullam inueniretur habere dissonantiam, si quatuor fuerint sapientes: sic etiam in quatuor Euangelistis rem se habere intelligendum est. Abutentibus multis tum dictis, tum factis Iesu iuxta illius prodigiosam & admirabilissimam potentiam: interdum etiam attexentibus ad scripturam, cum dictione ueluti de sensibilibus, quod illis puro ac solo intellectu manifestatum erat. Non reprehendo autem

Dissonantiæ speciem dissolui per anagogen.

Ioan. 3.

Nodum in scyrpo quærit.

autem ipsos aliquo pacto transposuisse ad utilitatem mysticæ cōsiderationis harum rerum, id quod (quantum attinet ad historiam) alio modo factū fuerat: ita ut quod uno loco factum fuerat, tanquam in alio gestum sit, narrarent: & quod uno tempore tanquam in alio, & illud quod uno modo pronunciatum fuerat, cum quadam alteratione referrēt. Propositum enim illis erat uera narrare, & spiritualiter, & corporaliter, ubi liceret: ubi autē non contingebat utrumq;, rem præferre spiritualē rei corporeæ: seruata sæpe ueritate spirituali, in corporali (ut aliquis diceret) mendacio. Quemadmodum si etiam ex historia diceremus Iacob dicentē Isaac: Ego sum Esau primogenitus tuus filius: secundum intellectum spiritualem narrasse uera, & participē factum primogeniturarum, quæ in fratre iam perierant, & recepta forma & figura Esau externa per uestem hœdinarum pellium: atq; factus Esau sine uoce laudante Deum, ut deinde locum inueniret Esau ad benedictionē consequendam. Nam fortasse, ni benedictus fuisset Iacob, tanquam Esau, ne Esau quidē capere quiuisset ex se benedictionē. Is igitur multa est secundum uarias nationes, ex quibus probabile est Euangelistas notiones sumētes diuersas, interdum etiam aliàs de quibusdam consentientes scripsisse Euangelia. Verbi gratia: uerum est, quod ad textum attinet, contraria dicere de Domino nostro, nempe eum genitum ex Dauid, & nō genitum ex Dauid. Verum etenim est genitum fuisse ex Dauid (ut etiam Apostolus inquit, genitum ex semine Dauid secundum carnē) si ad corpus ipsius referamus: falsum autē hoc ipsum est, si de diuinior ipsius potētia intellexerimus eum genitum fuisse ex semine Dauid. Declaratus namq; filius Dei fuit cum potētia. Et fortasis hanc ob causam diuinæ scripturæ aliquoties eum seruum, aliquoties eum filium prædicant: seruum quidē propter serui formam, & quia ex Dauide: filium uerò Dei propter potentiam suam primogenitam: sic uerum est dicere eum hominem, & non hominem, hominem quidē propter illud quod mortis est capax: cæterum non hominem, propter illud quod homine est diuinius. Ego autem arbitror etiam Marcionem respuentem doctrinam suam, & reijcientem ipsius ex Maria ortum, enunciasse eum iuxta diuinam naturam genitum ex Maria non fuisse: & hāc ob causam ausum fuisse delere hos locos ex Euangelio, cui simile quiddam passi fuisse hi uidentur, qui illius humanitatem tollunt, solam illius diuinitatem admittentes, atq; his contrarij, qui diuinitatem eius obliterant, hominem eum hominum omnium iustissimum, & sanctissimum fassi. Quin qui introducunt opinionem (quia non intellexerint eum, qui seipsum ad mortem usq; humiliauit obediēs factus usq; ad crucem, & solam eius eam partem, quæ perturbationibus uacat, quæq; superior est quouis tali casu imaginauerunt) priuare nos pro uirili sua uolunt eo homine, qui hominum omnium sit iustissimus, ualens, etiam per seipsum seruari (ut enim per unum hominem mors, sic per unum hominem uitæ iustificatio) utilitatem nobis alioqui non percepturis ex filio Dei, si remoto homine, talis esset, qualis erat in principio apud patrem Deum, neq; hominem assumpsisset, qui omnium primus, & omnibus honorabilior, ac longè omnibus purior ualeret ipsum capere, post quem poterimus unusquisq; nostrûm tantum, ac talem, qualis erat, ipsum capere, si locum magnitudini eius conuenientem in anima nostra præparauerimus. Hæc mihi dicta sunt declarare uolenti, uiā spiritualis intelligentiæ, apparente Euangeliorum dissonantia. In eundem autem locum huiusmodi etiam exemplo utendum est, scilicet Paulum carnalem se esse uenditùm sub peccato dicere, nec quidquam dijudicare posse, spiritualē uerò omnia dijudicare posse, & à nemine iudicari, & carnalis quidem hæ sunt uoces: Non enim quod uolo, hoc facio, sed quod odi, hoc facio: spiritualis uerò, quod uolo, hoc facio, & quod odi, non facio. Quin etiam qui raptus fuit usq; ad tertium cœlum, & audiuit arcana uerba, diuersus erat ab eo, qui dicebat, Pro hac re gloriabor, pro me ipso autem nō gloriabor. Sin uerò etiam Iudæis fit quasi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciat, & his, qui sub Lege erant, tanquam sub Lege esset, ut eos, qui sub Lege erant, lucrifaceret, & his qui sine Lege erant, tanquam esset sine Lege, cùm non esset sine Lege Deo, sed obnoxius legi Christi, ut lucrifaceret exleges, & infirmis infirmus, ut infirmos lucrifaceret, perspicuum est inquirendas esse diligenter rationes huius rei: idq; priuatim in singulis: siue cùm efficitur tanquam Iudæus, siue cùm tāquam sub Lege, siue cùm est quasi sine Lege, siue interdum etiam efficitur infirmus. Verbi gratia, illa quæ dicit propter ueniam, non propter imperiū, tanquam infirmus existens, dicit. Quis enim, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Cùm autem tondetur, oblationem offert, uel Timotheum circumcidit, fit Iudæus. Quando autē Atheniensibus inquit: Inueni aram, in qua inscriptum erat, ignoto Deo. quod ergo ignorantes colitis, hoc ego uobis annuncio: & illud: Sicut & quidam uestratium poetarum dixerunt: Huius enim & genus sumus: his, qui sine Lege erant, fit tanquā sine Lege: pietatē testibus firmans impijssimis, & illo, qui dicit: Ab Ioue principium: illo illius hemistichio (Nam huius progenies etiā sumus) abusus ad id, quod uolebat. Fortasse uerò interdū his, qui nō sunt Iudæi, sed sub Lege, fit sub Lege. Cæterum hæc exempla nō solùm utilia sunt in rebus Seruatoris, uerumetiā in rebus discipulorū, de quibus etiā ipsis est quædā secundum textum dissonantia. Nā fortasse Simon,

Hanc δυσφορίαν καὶ ἀπορίαν peperit infelix & immodicum allegoriarum studium.

Antinomia de Christo Dauidis filio.

Rom. 1.

Marcionis hæresis.

Variæ hæreses de Christo confictæ.

Phil. 2.

Rom. 5.

Pauli uoces pugnantes conciliat.

Rom. 7.

2. Cor. 12.

1. Cor. 7.

2. Cor. 11.

Act. 16.

Act. 17.

Arati testimonio Paulus usus est.

Ioan.1. qui à suo fratre Andrea inuenitur, & audit: Tu uocaberis Cephas: cogitatione diuersus est ab eo, qui uidetur cum fratre à Iesu deambulante iuxta mare Galilææ: diuersus etiam ab eo, qui *Matt.4.* cum illo Andrea pariter audit: Venite post me, faciam uos piscatores hominũ. Decebat enim, ut qui renunciabat solidiori ratione de λόγῳ, hoc est de filio Dei, qui factus est caro, qui etiam ortũ hanc ob causam non scripsit filij Dei existẽtis in principio apud Deũ, ne inuentum quidẽ apud mare, indeq; uocatum dicere, sed narrare inuentum à fratre, qui mansit apud Iesum hora decima qui etiam eò quòd sic inuentus fuerit, mox acceperit nomen Cephæ. Nam qui uidetur à deambulantẽ iuxta mare Galilææ, uix aliquando etiam post illud accipit, Tu es Petrus, & su- *Matt.16.* per hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et Iesum quidem apud Ioannem agnoscunt ba- *Ioan.4.* ptizare Pharisæi in discipulis eius, cum alijs rebus præcipuis etiam hoc faciens. At apud tres Iesus haudquaquam baptizat. Insuper Baptista Ioãnes apud eiusdem nominis Euangelistam perseuerat non coniectus in carcerem. Contrà apud Matthæum ferè tentato Iesu in carcerem traditur, quam ob causam secedit etiam Iesus in Galilæam, cauens trudi in carcerem. Quando ne carceri quidem traditus inuenitur Baptista apud Ioannem. Proinde quis adeò sapiens, & in tãtum idoneus est, ut totum Iesum ex quatuor Euangelistis discat, quiq; ualeat unamquamq; rem priuatim agnoscere, omnesq; Christi, uel peregrinationes, uel sermones, uel opera, quæ singuli narrarunt, uidere, præsertim ea, quæ in præsenti loco Seruatorem fecisse remur conse- quenter sexto die, quando facta est dispensatio illa nuptiarum in Cana Galilææ, & quãdo eum descendisse remur cum matre, & fratribus, atq; discipulis in Capharnaum, quod interpretatur, Ager consolationis. Ad agrum namq; consolationis post epulum illud uino celebre cum ma- tre, eumq; discipulis uenire Seruatorem necesse erat consolaturum discipulos, atque eam ani- mam, quæ ex Spiritu sancto conceperat, & eos, qui illic utilitatem perceperunt: consolaturum inquam è fructibus in agro pleno futuris. Quærendum attamen, quare ad nuptias fratres eius

Hoc ijs dabit Dominus, qui non fingendis allegorijs, sed Harmonia Euãgelica tollere speciem διαφωνίας stu debunt.

Ioan.2. non uocentur. Sed neq; erant illic. Nec enim dictum est, In Capharnaum descendunt cum ipso, & matre sua, & discipulis. Insuper quærendum, quare nunc non ingrediuntur Capharnaum, neq; ascendunt ad ipsam, sed descendunt. Quare uide, an hoc in loco per fratres intelligendæ sint hæ potentiæ, quæ cum ipso descenderunt, quæ etiam ad nuptias uocatæ non sunt ob ea, quæ prædiximus: cum infrà, & in locis humilioribus, fuuentur ij, qui Christi habentur discipu- li, & alterius generis homines, quoniam, si uocatur mater eius, sint quidam proficientes, & fru- ctificantes, ad quos etiam descendit Dominus ipse cum ministris uerbi Dei, & discipulis, tales adiuuans, matre sibi etiã assistente. Sanè habitatores in Capharnao uidentur non capere diu- turniorem Iesu, eorumq;, qui cum ipso descenderant, apud se consuetudinem, unde manent apud ipsos non multis diebus. Nam ager consolationis infernæ non capit illuminationem de multis dogmatibus, rerum tenuium cùm sit capax. Præterea ut uideamus differentiam eorum,

ὑστερεῖσθαι de fratribus Domini.

Ioan.2. qui plus, uel minus suscipiunt Iesum, addendum est uerbis illis: Illic manserunt nõ multis die- bus: illud quod dicitur à Domino resuscitato ex mortuis apud Matthæum, discipulis missis *Matth.28.* ad docendũ omnes gentes, sic habens: Ecce ego uobiscum sum usq; ad consummationẽ seculi. Namq; agnituris quidem quæcunq; agnoscere potest humana natura, dum hîc degit, dicitur demonstratiuè hoc: Ecce ego uobiscum sum: de omni uerò ortu, & illuminatione, quæ his exo- ritur, qui speculantur, quæq; dies plures ob oculos ponit beatissimis, illud omnibus diebus usque ad consummationem seculi, de his autem, qui sunt in Capharnao, ad quos, utpote in- frà existentes, descendunt non solùm Iesus, uerumetiam mater eius, & fratres eius, & discipuli, dicitur: Illic manserunt non multis diebus. Credibile autem est aliquos non sine causa quæ- situros, an post omnes huius seculi dies non ampliùs futurus sit cum his, qui eum acceperint usque ad consummationem seculi, ille qui dixit: Ecce ego uobiscum sum usque ad consumma- tionem seculi. nam particula, Vsque, ueluti circumscriptionem quandam denotat temporis. Proinde ad hoc etiam est dicendum, non idem esse, Vobiscum sum: &, In uobis sum. Quamo- brem fortasse magis propriè diceremus, non in discipulis Seruatorem esse, sed cum ipsis, qui mente non præuenerint consummationẽ seculi. Cùm uerò instantẽ consummationem mundi uiderint sibi crucifixi (quantum ad illorum conatum attinet) tunc non ampliùs cum ipsis, sed in ipsis existente Iesu, dicent illud: Non ampliùs uiuo ego, sed uiuit in me Christus: & illud: An experimentum quæritis loquẽtis in me Christi? Hæc autem dicimus, obseruata priuatim à no-

Ἀπορία de ijs quibus adest Christus usq; ad seculi consummationem. Christus cum suis & in suis est.

Gal.2. bis aliquo modo ea expositione, quæ docet omnibus diebus usq; ad consummationem seculi *2.Cor.13.* dici iuxta ea, quæ humana natura comprehendere potest, dum hoc in mundo existit, nam pos- sumus etiam seruata illa interpretatione notare uocabulum, Ego, ut ille, usq; ad cõsummatio- nem, cum his, qui mittuntur ad docendum omnes gẽtes, sit, qui euacuauit seipsum, forma ser- *Phil.2.* ui sumpta, tanquam si hoc dixisset, quòd sit cum his post consummationẽ seculi alius: existens in statu præcedenti suam inanitionem, quãdo à Patre positi fuerint omnes inimici Christi sub- *1.Cor.15.* sellium pedum suorum. Post hæc (cùm tradiderit filius regnum Deo & Patri) Patre dicente illis:

Ecce

Ecce ego uobiscum sum. Vtrum uerò omnibus diebus usq; ad hoc tēpus, an simpliciter omnibus diebus absq; uocula, Vsq;, & an non omnibus, sed omni dicet, potest qui uelit considerare. Nunc enim quæ proposita sunt, nos non permittunt usq; adeo ab oratione digredi. Sanè Heracleon ipse enarrans, postea descendit in Capharnaum, alterius rursus dispensationis principium inquit declarari, uoce, Descendit, non ociosè dicta. Et inquit Capharnao significare hæc extrema mundi, hæc materialia, ad quæ descendit. Et quia nō aptus (inquit) esset locus, nihil in ea ciuitate uel fecisse, uel loquutus fuisse dicitur. Quamobrē si in reliquis Euāgelistis scriptum fuisset, nihil in Capharnao Dominum nostrum uel fecisse, uel dixisse, fortasse dubitassemus recipere ipsius interpretationem. Nunc autē Matthæus quidem Dominum nostrum, relicta Nazareth, profectum habitasse Capharnaum ciuitatem maritimam, & exinde initium prædicādi fecisse inquit, dicentem: Resipiscite: instat enim regnum cœlorum. Marcus uerò: Postquam tentasset Dominum diabolus, postquam traditus fuisset Ioannes in carcerē, nobis annunciat Dominum aduenisse in Galilæam prædicātem Euangeliū Dei: ingrediuntur etiam Capharnaum post electionem quatuor piscatorum ad functionem muneris apostolici, statimq; sabbatis docuit in synagoga, & obstupescebant super doctrina illius. Quin etiam actionem quādam eum fecisse in Capharnao scribit: statim enim inquit: Erat in synagoga eorū homo spiritui immundo obnoxius, & exclamauit, dicens: Ah quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? uenisti ad perdendum nos? Noui te, quis sis, nimirum ille filius Dei. Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab homine. Et cùm discerpsisset eum spiritus immūdus, exclamassetq; uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerūt omnes. ET socrus Simonis liberatur in Capharnao à febri. AD hæc Marcus inquit, uesperi curatos fuisse omnes malè habentes, & qui à dæmonijs agitabantur. Quin etiam Lucas similia cum Marco loquitur de Capharnao, dicens: Et uenit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibiq; docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habēs spiritum dæmonis immundi, & exclamauit uoce magna dicens: Eia, quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? uenisti ad perdendum nos? scio te; quis sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm proiecisset illum dæmonium in mediū, exijt ab illo, nihilq; illi nocuit. ET postea narrat, quomodo surgens Dominus è synagoga ingressus est in domum Simonis, & cùm increpasset febrim in socru ipsius, liberauit eam à morbo. Post quam liberatam, occidente, inquit, sole omnes, qui habebant infirmos uarijs morbis, ducebant illos ad eum, at ille singulis manus imponens sanabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, ac dicentia: Tu es ille filius Dei: & increpans non sinebat ea loqui, quòd sciebant ipsum esse Christum. Hæc autem omnia docuimus ex his, quæ Seruator, uel dixit, uel fecit in Capharnao, ut redargueremus Heracleonis interpretationem, dicentis: Hanc ob causam Iesus dicitur neq; fecisse aliquid in ea, aut loquutus fuisse. Aut enim considerationes duas urbi Capharnao tribuat etiam ipse, & doceat, & persuadeat quales nam sint, aut hoc facere non ualens, dicere cesset Seruatorem frustra in locum aduenisse. At nos (Deo dante) cùm peruenerimus ad hūc textum, conabimur manifestare, non uanum fuisse illius accessum, etiam si ex lectione ferme appareat eum ad aliqua loca profectum nihil fecisse. Prætcrea uerò Matthæus ingrediente Domino in Capharnaum, inquit, Centurionem ad ipsum accessisse dicētem, Famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter discruciatur: & post alia, quæ Dominus de ipso dicit, audisse, Vade, & sicut credidisti, fiat tibi: & de Petri socru consona alijs duobus etiam ipse docuit. Proinde honorificum, & Christi studioso decorum arbitror esse, colligere ex quatuor Euangelijs omnia, quæ de Capharnao sunt scripta, sermonesq; in ea habitos, & opera Domini, & quoties ad ipsam accessit, & ut aliquando quidem descendisse ad ipsam dicitur, aliquādo uerò ingressus fuisse, & unde. Hæc enim inter se collata non sinent nos aberrare in his, quæ ad intelligentiam ciuitatis Capharnai pertinent. Cæterùm etiam si ægrotantes illi curentur, & aliæ uirtutes illic fiant, inde tamen incipit Dominus prædicare, quòd instat regnum cœlorum: id quod uidetur signum esse (ut principio subostendimus) loci cuiusdam humilioris, qui fortasse consolationis locus efficitur per Iesum dantem illi solamen ex his, quę illic docuit, & fecit in loco, qui est consolationis ager: scimus enim etiam locorum nomina eiusdem nominis esse cum rebus per Iesum factis. Quemadmodum Gergesa urbs (ubi rogauerunt eum locorum illorum ciues, ut è finibus suis discederet) interpretatione est, Habitatio ejicientium: rursum de Capharnao hæc etiam obseruauimus: in ea non solùm prædicare Dominum incepisse: Instat cœlorum regnum: uerùm (ut tres Euangelistæ tradunt) primas illic etiam uirtutes edidisse. Quorum nullus in his paradoxis, quæ primùm facta fuisse scripsit in Capharnao, imitatus est in notando primo miraculo discipulum Ioannem dicentem: Hoc initium signorum edidit Iesus in Cana Galilææ. Neque enim erat initium signorum illud, quod editum fuit in Capharnao, eò quòd præcedens, ac præcipuum signorum filij Dei sit ἡ εὐφροσύνη (hoc est exhilaratio illa, quæ mœro-

[Margin: *Matt. 4.* — *Marci 1.* — *Marci 1.* — *Luc. 4.* — *Cur hæc aduersus Heracleonem dixerit Origenes.* — *Matth. 7.* — *De gestis Christi in urbe Capernaum quæ sint perscripta.* — *Luce 8.* — *Ioan. 2.*]

rem omnem aufert, accessione rerum honestarum, & pulchrarum) λόγῳ & filio Dei non sic per curationem declarante propriam pulchritudinem, dum curat ægrè affectos, quantum in exhilarandis his sobrio poculo, qui, quia sani sint, indulgere ualent conuiuio publico. ET proximum erat pascha Iudæorum:] Sapientissimi Ioannis diligentiam mecum reputans, quærebam, quid sibi uelit additamentum, Iudæorum. Quæ enim alia gens babet paschatis solennitatem? Quocirca cùm suffecisset dicere: In propinquo erat pascha: uide, ne fortè pascba Iudæorum dicatur ad differentiam paschatis diuini: quandoquidem alterum est pascha humanum (nempe eorum, qui non celebrant illud ex uoluntate scripturæ) alterum uerò diuinum: uerum scilicet, quod spiritu, & ueritate perficitur ab his, qui Deum spiritu, & ueritate adorant. Audiamus igitur Domini de paschate legem sancientis uerba, quando etiam primum nominatum fuit in scriptura: Et loquutus est Dominus ad Mosen, & Aaron in terra Aegypti dicens: Decima mensis huius tollat unusquisque agnum per familias, & domos suas: & post pauca, in quibus nondum pascha nominatim dictum fuerat, subiungit: Sic autem illum comedetis, renes uestri circumcincti erunt, & calceamenta uestra in pedibus uestris, & baculi in manibus uestris, & comedetis ipsum cũ festinatione, pascha est enim Domini: nec dicit: Pascba est uestrum. Et paulo pòst sic nominat solennitatem: Et erit, si dixerint uobis filij uestri, quæ est ista religio? dicetis ad eos: Victima est pascha Domini, quoniam protexit domos filiorum Israel. Rursumq; post pauca: Locutus est autem Dominus ad Mosen, & Aaron dicẽs: Hæc est lex paschatis, Alienigena ex eo non comedet: & rursus post pauca: Si accesserit ad uos proselytus, & fecerit pascha Domini, circumcideris omne ipsius masculinum. Cæterum illud obseruandum est, quòd in Legis sanctione nullibi dicatur, Pascha uestrum: sed in his, quæ citauimus, semel tantùm, Pascha, absque ullo additamento, & ter: Pascha Domini. Vt uerò confirmemus, hoc sic se habere de differentia paschatis Domini, & paschatis Iudæorum, uideamus quæ in Esaia hunc in modum sunt scripta: Nouilunia uestra, & sabbata, & diem magnam non tolero, ieiunium, & segnitiem, & nouilunia uestra, & festiuitates uestras odit anima mea. Minimè enim ad seipsum propriè pertinere inquit Dominus, quæ à peccatoribus perficiuntur, non nouilunia, non sabbata, non diem magnam, non ieiunium, non festiuitates. Rursum in legislatione Exodi hæc dicuntur: Dixit autem Moses ad eos, Hoc est uerbum, quod locutus est Dominus: Sabbata requies sancta erunt Domino: & post pauca: Dixit autem Moses, Comedite, bodie enim sunt sabbata Domino. Et in Numeris: Ante bas uictimas, quæ offeruntur in singulis festiuitatibus: perinde quasi singuli dies festi sint iuxta legem endelechismi, id est iugis oblationis: hæc scripta sunt, Et locutus est Dominus ad Mosen: Renuncia filijs Israel, & loquere ad eos dicens: Dona mea, munera mea, oblationes meas in odorem suauitatis perseuerabitis offerre mibi in festiuitatibus meis, & dices eis: Hæ sunt primitiæ, quas offeretis Domino, suas enim festiuitates, & dona ipsius, & munera ipsius, quæ exposita sunt in scriptura offerens: non quæ sunt eorum qui Legem accipiunt. His quiddam simile scriptum est in Exodo de populo quem Dominus nõ peccantem suum esse cùm dixisset, rursus eundem, quia uitulum conflasset, abdicans, Mosis populum nominauit. Ad Pharaonem (inquit) dices: Hæc dicit Dominus Deus, Dimitte populum meum, ut sacrificet mihi in deserto: si uerò nolueris dimittere populum meum, ecce ego emittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas muscas caninas, & in terram in qua sunt, in ea emittam, & glorificabo in die illa terram Gesem, in qua populus meus inest, catenus ut in illa non sit musca canina, ut scias quoniam ego sum Dominus, Dominus uniuersæ terræ. Et dabo differentiam, ponamq; differentiam inter populum meum: ad Mosen autem locutus est Dominus, dicens: Vade, descende celeriter: impiè enim gessit populus tuus, quos eduxisti ex terra Aegypti, quamobrem ut populus non peccans, populus Dei est: peccans non item, ita & festiuitates cùm Domini anima eas prosequitur odio, peccantium sunt festiuitates: cùm uerò eas Dominus sancit, Domini esse dicuntur. Verùm festiuitatum una est étiam pascha, quod in Euangelij proposita scriptura, non Domini, sed Iudæorum pascha dicitur. Rursus alibi inquit: Hæ sunt Domini festiuitates, quas ipsas uocabitis sanctas. Ex Domini itaq; uoce non licet his, quæ docuimus, contradicere. Verùm ex epistola ad Corinthios probabiliter aliquis quærat, cur Apostolus scribat: Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus: non pascha Domini immolatus est Cbristus: ad quæ dicendum est, uel Apostolum dixisse simplicius, Pascha nostrum immolatum, quod pro nobis immolatum fuit, uel omnẽ eam festiuitatem, quæ reuera sit Domini, quarum una est pascha, non in hoc seculo, neque super terram, sed in futuro, & in cœlis, instante cœlorum regno, celebratum iri. Quin de festiuitatibus illis unus duodecim Prophetarum inquit, Quid facietis in diebus celebritatis, & in diebus festiuitatis Domini? Et in epistola ad Hebræos Paulus, Accessistis ad montem Sion, & ad ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem supercœlestem, & ad myriadas angelorum: nempe ad celebritatem, & ecclesiam primogenitorum scriptorum in cœlis. Et in epistola ad Colossenses: Non igitur iudicet aliquis

Marginal notes: Ioan. 2. — De Paschate diuino & humano. — Exod. 12. — Ritus edendi Paschalem agnum. — Exod. 12. — Esa. 1. — Exod. 16. — Populus Domini, Mosis. — Exod. 8. — Exod. 32. — 1. Cor. 5. — Os. 9. — Hebr. 12. — Col. 2.

aliquis uos in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut in nouilunio, uel sabbatis; quæ sunt umbra futurorum. Porrò autẽ manifestare, quonam pacto festiuitates (quarum umbra apud Iudæos corporalis erat) perfectionemq́ filij Dei percepturi simus in supercœlestibus, sub illam ueram legem, primùm puerorum more instructi apud curatores, & œconomos, donec aderit ea temporis plenitudo, quæ illic est, officium est illius sapientiæ, quæ in mysterio abscondita fuit, prorsusq́ eius est sapientiæ contueri, quæ de cibis lege sanciuntur, quæ nota sunt eorum, quæ nutritura sunt, fortemq́ reddiitura animam nostram. At uerò aliquem temerè imaginatum fuisse tantarum intelligentiarum pelagus, uolentemq́ seruare, quomodo cultus præsentis loci specimen, atque umbra sit supercœlestium, uolentemq́ intelligere uictimas, & ouem, præcedere, ac superare erit Apostolum, qui prudentiam quidem nostram exigere uoluit à dogmatibus de Lege terrenis, parum tamen ostendit quomodo futura sint hæc. Sin uerò etiam festiuitates, quarum una est paschà, ad futurum seculum reducuntur, adhuc magis considerandum est, quomodo etiam nunc pascha nostrum immolatus sit Christus, & in posterum immolabitur. Cæterum ad hanc dogmatum nostrorum perplexitatem pauca sunt nobis addenda, quæ tractatu egerent præcipui, ac magni libri, quæq́ omnino requirerent mysticam in Lege existẽtem rationem, & præsertim rerum earum rationem, quæ sunt in festiuitatibus, atq́ etiam magis præcipuè eorum, quæ ad pascha pertinent. Quocirca Iudæorum pascha, ouis est, quæ immolatur, quam singuli sibi sumunt per domos familiarum, & perficitur cum pluribus myriadibus agnorum, & hœdorum occisis, iuxta proportionem numeri domorum populi. Nostrum uerò pascha pro nobis immolatus est Christus. Rursus illi azyma habent, cessare facientes de domibus suis fermentum, nos festiuitates agimus non in fermento uetere, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & ueritatis. An uerò præter illa duo, quæ diximus, sit quoddam tertium pascha Domini, & festiuitas azymorum, accuratiùs examinandum est, eò quòd illa exemplo, & umbræ rerum supercœlestium seruiant, nec tantùm cibi, & uasa, & nouilunia, & sabbata, sed etiam festiuitates umbræ sint futurorum. Primum igitur Apostolo dicente, Pascha nostrum immolatus est Christus: de hisce dubitabit aliquis, dicẽs: Si ouis apud Iudæos figura erat immolationis Christi, uel oportuisse unam, non plures oues immolari, quemadmodum unus est Christus, uel cum multæ immolarentur oues, multos etiam (ut ita loquar) immolandos fuisse Christos, consequenter figuræ. Vt autem hoc prætermittamus, quærendum est, quomodo ouis, quæ immolatur, contineat Christi imaginem, cum hæc immoletur ab ijs, qui seruant legem, Christus interimatur ab his, qui eam transgrediuntur. Inquirendum est etiam, quomodo de Christo illud interpretandũ sit: Edent carnes hac nocte assas igni, & azyma edent cum intybis: & illud: Non comedetis ex eo crudum, neque elixatum aqua: sed tantùm assa igni: caput cum pedibus & intestinis comedetis, nec relinquens ex eis usque mane. & os non comminuetis ex eis. Quærẽdum est insuper, quomodo Ioannes uideatur uti hoc Euangelij dicto, perinde quasi referatur ad œconomiam Seruatoris, & ad illud tempus, quando sine lege iubentur ouem comedentes os non conterere. Dicit autem sic, Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui cum eo crucifixus erat: ad Iesum autem cùm uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerũt eius crura: sed unus militum lancea latus eius fodit, & continuò effluxit sanguis & aqua: & qui uidit, testimonium perhibuit, & uerum est testimonium eius: & ille scit quòd uera dicat, ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Quin alia innumera sunt præter hæc ad lectionem Apostoli examinanda, & de paschate, & de azymis. Examinanda autem, ut antea diximus, scriptione accurata longissimi libri. Nunc autem ueluti per compendium hæc in medium afferentes, quæ apparent dubia propter propositam lectionem, sic soluere tentabimus. Illud etiam memoria repetentes: Hic est ille agnus Dei, qui tollit peccatum mundi; quoniam & in paschate ex agnis, inquit, & hœdis sumens. Videtur etiam Ioannes euangelista cum Paulo consentiens similia dubia habere his, quæ à nobis indagata sunt. Dicendum autem est ad hoc, si sermo factus est caro, & inquit Dominus: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis uitam in uobis & qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet uitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. caro enim mea uerè est cibus, & sanguis meus uerus est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo: fortasse hanc esse carnem agni tollentis peccatum mundi, & hunc esse sanguinem, de quo ponere necesse sit super duo liminaria, & super utrumque postem in his domibus, in quibus comedimus pascha. Atque ex huius agni carnibus comedere oportet in mundi tempore, quod est nox, assas uerò carnes esse manducandas cum pane & azymis: quandoquidem Dei sermo non tantùm est caro. Inquit igitur: Ego sum panis uitæ: & hic est panis qui de cœlo descendit, ut qui ex ipso comederit, non pereat: ego sum panis qui de cœlo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, uiuet in æternum. Nec sanè

Gal. 4.

Iudæorum Pascha.

Christianorum Pascha.

ἀναλογία.

Exo. 12.

Ioan. 19.

Ioan. 6.

Caro & panis Christi.

Ioan. 6.

Deut. 9.

ignorandum est, omnem cibum abusiuè panem dici, quemadmodum de Mose scriptum est in Deutero. Quadraginta diebus panem non comedit, & aquam non bibit: pro eo quod est: Neque siccum, neque humidum gustauit cibum. Quod idcirco obseruaui, quia dicat Ioannes in suo Euangelio: Et panis etiam quem ego dabo, caro mea est pro mundi uita. Cæterùm in intybis comedimus carnes agni, & azyma, uel cùm nos pœnitet peccatorum nostrorum, & affligimur ea tristitia, quæ ex Deo est, quæq; operatur nobis pœnitentiam, pœnitere nesciam in salutem, uel cùm ob uexationes, & tormenta quærentes enutrimur ab ipsis ueritatis speculationibus. Non comedenda est igitur agni caro cruda, perinde ac faciunt literæ serui, more animantium ratione carentium, & sæuientium contra eos, qui idcirco ratione uerè utuntur, quia uelint intelligere spiritualia, id quod ratione caret ferarum agrestium immutantes. Sed elaborandum est transmutanti cruditatem scripturæ ad coctionem, ne in aliquid humidius, & aquosius, & dissolutum transmutet ea quæ scripta sunt: quod faciunt prurientes auribus, & à ueritate quidem auertētes se ipsos ad remissam, & flaccidam uiuendi rationem sua instituta transmutantes. Hos uerò feruenti spiritu, & igneis sermonibus à Deo datis (quales Hieremias sumpserat ab eo qui sibi dicebat: Ecce ego dedi sermones meos in os tuum ignem) assas faciemus agni carnes: ita ut qui illas participent, dicant: Cor nostrum ardens erat, loquente in nobis Christo: & illud: Quàm reserabat nobis scripturas. Quòd si ad hanc rem opus erit nos quærere, ut assemus agni carnes igne, in medium afferenda erit confessio, ubi in sermonibus de passione Dei Hieremias dicit: Et factum est ut ignis comburens, & ardens in ossibus meis: & resoluar, & sustinere non possum. Incipiendum autem est, dum comedimus, à capite, hoc est à supremis & primarijs dogmatibus de rebus supercœlestibus, & desinendum in pedes: nimirum in ultimas disciplinas, quærentes de ultima natura in entibus: uel de rebus materialibus, uel terrestribus, uel malis spiritibus & impuris dæmonibus. Nam fieri potest, ut sermo de ipsis diuersis existens ab illis sublimibus reconditus in mysterijs scripturæ, per pedes agni nominatus sit. Quin ab intestinis, & interioribus, & abstrusis non recedendum est. Sed ad scripturam totam perinde atque ad unum corpus accedamus oportet. Nec collacerandæ, discindendæq; sunt, tum constantissimæ, tum fortissimæ harmoniæ totius compositionis ipsius, id quod fecerunt, qui quantum in ipsis est, unius unitatem spiritus, in omnibus scripturis existētem, collacerarunt. Et sanè hæc prædicta ex aguo prophetia, una sola nocte tenebrarum, quæ sunt in præsenti uita, nos nutriat: tanquam enim exoriente die rerum post præsentem uitam futurarum: sic nos nihil reliquum facere debemus de cibo solùm nobis in præsentia utili. Cùm enim nox præterierit, ac superuenerit postea dies, azymum habentes haudquaquam ex ueteribus, & ex his quæ infernè fermentant, panem comedimus nobis eousque profuturum, donec post azymum fuerit nobis datum manna: hoc est angelicus ille, & non humanus cibus. Ab unoquoq; igitur nostrûm immoletur ouis in omni domo familiæ nostræ. Facile etiam facto sit, ut aliquis transgressor sit legis non mactans ouem, alio uniuersum seruante mandatum, mactante, & coquente, & os eius non confringente. Et sic, ut quàm breuissimè dicam, consonè apostolicæ intelligentiæ, & euangelico agno designetur Christus esse immolatum pascha. Neque enim existimandum est historica historicorum esse figuras, & corporalia corporalium, sed corporalia spiritualium, & historica rerum quæ mente percipiuntur: ut ascendamus oratione ad tertium etiam pascha perficiendum in myriadibus angelorum: nimirum conuentu omnium celeberrimo & perfectissimo, atq; ἐν μακαριωτάτῃ, hoc est beatissimo exitu, de quo differere non est nunc necessarium: cùm etiam hæc latiùs & copiosiùs, quàm lectio exigat, disputauerimus. Verùm non imperuestigatum finendum est, quomodo in propinquo erat pascha Iudæorum, quando erat Dominus simul cum matre, & fratribus, & discipulis in Capharnao. Atque in Euangelio quidem secundum Matthæum dimissus à diabolo, cùm aduenissent, ministrarentq; illi angeli, audissetq; Ioannem traditum fuisse, secessit in Galilæam, & relicta Nazara profectus habitauit in Capharnao. Deinde cùm incepisset prædicationem, elegissetq; quatuor piscatores apostolos, docuissetq; in synagogis totius Galilææ, sanassetq; sibi allatos, in montem ascendit: dicitq; beatitudines: & quæ his sunt proxima. Cùm uerò finisset illam doctrinam, descendisset de monte, denuò Capharnaum ingreditur, indeq; ingressus nauim, transit ad locum Gergessenorum, è quorum finibus rogatus decedere, cùm nauim conscendisset, traiecit, & uenit in ciuitatem suam, ubi quibusdam sanitate reddita circumibat ciuitates omnes, & uicos, docens in synagogis eorum. Aliaq; quamplurima postea fiunt, antequam adnotet Matthæus paschatis tempus. Quin etiam apud alios Euangelistas, postquam diuersatus fuisset in Capharnao Dominus, non inuenitur, quòd dicatur pascha esse in propinquo, quorum cōsilium seruare poterit, qui cogitarit quæ in superioribus de Capharnao differuerimus, nempe dum ibi diuersaretur, in propinquo esse Iudæorum pascha, maximè quoniam in paschate Iudæorū inueniuntur in templo uendētes boues, & oues, & columbas: propter quæ etiam non additur,

Marginal notes (in order): Hier. 5. — Luc. 24. — Hier. 20. — Harmonia mysteriorum scripturæ non est laceranda. — Ioan. 12. — Matt. 4. — Matt. 8.

additur, Domini, sed Iudæorum esse pascha. Vt enim domus Patris facta est domus mercatus apud eos qui ipsam non sanctificabant: sic etiam Pascha Domini factum est humanum, & Iudaicum pascha apud eos qui illud abiectiùs & corporaliùs elegerint. Cęterùm aliás commodiùs uidere erit, etiam quæ ad paschatis tempus pertinent, quod circa uernum æquinoctiū contingit, & si quid aliud quęstio, de qua agitur, postulat expoliendum. Sanè Heracleon, Hæc magna, inquit, est festiuitas: figura enim passionis Seruatoris erat, quando non solùm interficiebatur ouis, uerumetiam comesa præberet requiem, & immolata quidem passionem Seruatoris in mundo significabat: comesa uerò requiem futuram in nuptijs. Apposuimus autē uerba ipsius, ut cùm uiderimus uirum hunc tantis in rebus nullo apparatu uersantem, sed contemptim, & sine firmitate, magis ipsum despiciamus.

Ioan. 2.

TOMVS VNDECIMVS.

ET ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos qui uendebant boues, & oues, & columbas, & mensarios sedentes: & cùm fecisset flagellum è funiculis, omnes eiecit è templo: oues simul ac boues, & mensariorum æs effudit, & mēsas subuertit, & his, qui columbas uendebant dixit: Auferte ista hinc, ne facite domū patris mei domum mercatùs. Recordati uerò sunt discipuli eius scriptum esse, Zelus domus tuæ comedit me.] Notandum quidem est Ioannem scribere secundum Iesu opus fuisse repertòs ab ipso uendentes oues, & boues, & columbas in templo, cùm cæteri ferè in fine, utrinum illud faciant dispensationi illi, quæ circa tempore passionis: & Matthæus quidē sic: Cùm intrasset Iesus Hierosolyma, commota est uniuersa ciuitas dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus ille Propheta à Nazareth Galilææ: & intrauit Iesus in templum, & eiecit omnes uendentes & ementes in templo, mensasq́ mensariorum, & cathedras uendentium columbas subuertit, & dicit eis: Scriptum est, Domus mea, domus precationis uocabitur: at uos facitis illam latronum speluncam. At Marcus: Et ueniunt Hierosolyma, ingressusq́ Iesus in templum, cœpit eijcere eos qui uendebant & emebant in templo: & mensas argentariorum, sellasq́ uendētium columbas subuertit: nec permittebat, ut quisquam deportaret uas per templum: & docebat dicens illis: Nonne scriptum est, Domus mea, domus precationis uocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam latronum speluncam. Lucas uerò: Et appropinquauit uidens ciuitatem, fleuit super illa dicens: O si cognouisses & tu, & quidem hoc die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent, curares: nunc autem occultata sunt à filijs tuis, quia superuenient tibi dies, quum circumdabunt te inimici tui uallo, & cingent te, & coangustabunt te undiq́, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt: & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quòd non cognoueris tempus uisitationis tuæ. Et ingressus in templum, cœpit eijcere uendentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptum est, Domus mea, domus precationis est: uos autem fecistis illam speluncam latronum. Præterea hoc etiam obseruādum est, quòd his quæ dicta sunt apud tres Euangelistas in ascensu Domini ad Hierosolyma, in quo hæc fecit in templo, similia scripserit Ioannes post multa fuisse facta, nempe post alterum ipsius aduentum ad Hierosolyma à præsenti diuersum. Sunt autē hunc in modum consideranda: atque in primis quæ à Matthæo traduntur. Cùm appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad montem oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos dicēs eis: Ite in uicum qui è regione uestri est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea, soluite & adducite mihi: & si quis uobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugis. Profecti autem discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & insedit illis. Plurima autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij autem cędebant ramos de arboribus, & sternebant in uia. Porrò turbæ quæ præcedebant, & sequebātur, clamabant dicentes: Hosanna filio Dauid, benedictus qui uenit in nomine Domini: Hosanna in altissimis. Deinde uerò hæc sequuntur: Et quum intrasset ipse Hierosolyma, commota est uniuersa ciuitas: quæ in superioribus citauimus. Nunc uerò uerba Marci consideremus. Et quum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage, & Bethaniam iuxta montem oliuarum, emittit duos è discipulis suis, & dicit illis: Abite in uicum qui è regione uestri est: & statim ingredientes in illum, inuenietis pullum alligatum, super quem nullus hominum sedit: soluite eum, & adducite. Et si quis uobis dixerit, Cur facitis hoc, dicite quòd Dominus eo opus habet: & continuò illum mittet huc. Abierunt autē, & inuenerunt pullum alligatū iuxta ianuam foris in biuio, & soluunt illū. Et nonnulli eorum qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos: & adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uestimenta sua, seditq́ super illum. Multi uerò uestimenta sua sternebant in uiam. Et qui præcedebant, quiq́ sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna, benedictus qui uenit in

Religio detorta ad quæstū.

Matt. 21.

Marc. 11.

Luc. 19.

Matt. 21.

Marc. 11.

nomine Domini, Benedictum quod uenit regnum nomine Domini patris nostri Dauid, Osanna in altisimis. Et ingressus est Hierosolymam, & in templum Dominus; & cùm circumspexisset omnia, iamq; tempus esset uesperunum, egressus est Bethaniam cum duodecim: & postero die, cùm exisset Bethania, esuriit. Et ingressus in templum, cœpit eiicere uendentes: & quæ sequuntur hunc in modum à Luca narrata. Et euenit cùm appropinquasset ad Bethphage, & Bethania iuxta montem, qui uocatur oliuarum, misit duos discipulorum suorum dicens: Abite in castellum quod est ex aduerso, in quo introeuntes inuenietis pullum alligatum, in quo nemo hominum unquam sedit, soluite & adducite: & si quis uos interrogauerit, Quare soluitis? sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt sicut dixerat. Soluentib. autem illis pullũ, dixerunt domini eius ipsis, Quare soluitis pullum? Ac illi dixerunt: Quia Dominus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum: iniectisq; uestimentis suis super pullum, imposuerunt Iesum. Proficiscente autem illo, substernebant uestimenta sua in uia. Et quum appropinquaret iam ad descensum montis oliuarum, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna super omnibus, quas uiderãt uirtutibus dicentes: Benedictus rex, qui uenit in nomine Domini. Pax in cœlo, & gloria in altissimis. Et quidam Pharisæorum è turba dixerunt illi: Magister, increpa discipulos tuos: quibus respondens ipse ait: Dico uobis, si hi tacuerint, lapides clamaturos. Et ut appropinquauit intuitus ciuitatem, fleuit super illa: & quæ sequuntur à nobis posita. Atque Ioannes post illud: Ascendit Iesus Hierosolymam, & reperit in templo uendentes oues & boues: pluribus intereiectis alterum Domini enarrans ad Hierosolymam ascensum (post eam cœnam quæ Bethaniæ fuit, ante sex dies paschatis, in qua Martha ministrabat Lazaro accumbente) hæc inquit: Postero die turba multa, quæ uenerat ad diem festum, quum audisset, quòd ueniret Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: Osanna, benedictus qui uenit in nomine Domini, rex Israelis. Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est, Ne metue filia Sion: ecce, rex tuus uenit sedens super pullum asinæ. Porò hæc me necessariò fecisse reor, etiamsi quàm plurima Euangelistarum uerba citarim, ut ostenderem dissonantiam, quæ est in textu. Tribus quidem in uno, eodémque Domini ad Hierosolymam aduentu dicentibus ea, quæ multi existimant eadem esse cum his, quæ Ioannes refert: Ioanne uerò hæc quæ exposuimus, referente facta fuisse in duobus Domini ascensibus ad Hierosolymam, atq; diuersis, distantibusq; actionibus: enarrante etiam Dominum interim ad diuersa loca profectum fuisse. Itaque meum est iudicium minimè ostendi posse apparẽtem dissonantiam, consonam existere his, qui in hisce rebus, nihil, præter historiam, admittunt: quòd si quis nos rectè non exposuisse retur, contra hanc nostram intelligentiam prudenter scribat. Cæterùm postulantes ab eo, qui dat omni petenti, & omni conanti acutè quærere, itemq; cum pulsantes, ut nobis aperiantur, scientiæ clauibus, occulta scripturæ, iuxta uires nobis suppeditatas exponemus, quæ nos monent ad horum concordiam, cum primis uidentes Ioannis textum incipientẽ ab illis uerbis: Et ascendit Iesus Hierosolymam: est igitur Hierosolyma, ut ipse Dominus docet in Euangelio secundum Matthæum, ciuitas regis magni non in conualle, uel infernè alicubi posita, sed in alto mõte ædificata, ac montes in circuitu eius, cuius participatio eius in idipsum. Et illuc ascenderunt tribus Dñi testimonium Israeli. Vocatur etiam hæc ciuitas Hierusalem, ad quã nullus eorum, qui manent in terris, ascendit, neq; ingreditur, sed qualibet anima, quæ naturalem habet celsitudinem, uimq; acutè intelligendi, perspiciendiq; intelligibilia, huius ciuitatis est ciuis. Fieri etiam potest, ut in peccato sit etiam Hierosolymita: quòd possint etiam optimo ingenio prediti peccare (ni celerius post peccatum redeant) perdentes aptitudinem illam, & futuri in una earum ciuitatum, quæ alienæ sunt à Iudæa, non solùm aduenæ, uerumetiã in ea nomen suũ daturi. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam, postquã opem tulisset his, qui erant in Cana Galilææ: ac deinde Capharnaum descendit, facturus Hierosolymis, quæ sunt scripta. Reperit ergo in templo (quod & domus Patris Seruatoris esse dicitur) hoc est in Ecclesia, uel in annũciatione ecclesiastici, & sani sermonis, quosdã qui domũ Patris, domũ mercatus facerent. Ac semper aliquos repẽrit Iesus in tẽplo. Quãdo eñ in ea, quę dicitur Ecclesia, quę est domus Dei uiuẽtis, colũna, & firmamentũ ueritatis, non sunt aliqui mẽsarij sedentes, quib. opus sit plagis ex flagello è funiculis à Iesu facto? Rursus quando non sunt argentarij, quib. sit opus illorum æs effundi, ac mensas ipsorum subuerti? Quando item non sunt, qui mercatorũ more uendunt boues, quos oportuit seruare ad aratrum, ut iniectis ad ipsum manibus, nec ad posteriora conuersi, regno Dei sint apti? Sed quando non sunt preferentes mãmonã iniquitatis ouibus, quarum causa efficitur, ut ipsi honore honestentur? Sunt etiam complures, qui sinceritatem, & puritatem priuatam omni amaritudine, & bili spernant, etiam lucri infelicis causa prodentes diligentiam eorum, qui tropicè columbæ dicuntur. Cùm igitur reperit Seruator in tẽplo (quod est domus Patris) uendẽtes boues, & oues, & colũbas, & mẽsarios sedẽtes, expellit illos

Luc. 19.

Ioan. 2.

Ioan. 12.

Zach. 9.

Matth. 5.

De animabus quæ in ciuitate Regis magni degentes religionẽ quæstui esse putant.

illos (usus flagello è funiculis à se facto) unà cũ ouibus, bobusq; uenalibus, ipsorum etiã pecunias congregatas effundens, tanq̃ indignas, quæ simul tenerentur, & ipsorum in utilitatẽ ostẽdens. Subuertit etiam (quæ in auarorum erant animis) mensas, dicens his, qui columbas uendebant: Auferte ista hinc, ne posthac in templo Dei uendãtur. Arbitror uerò ego Iesum ipsum edidisse signa, per ea quæ dixit profundius, ut nos intelligeremus significari per hæc, quòd nõ ampliùs in posterum perficiendus esset cultus à sacerdotib. in templo illo, iuxta cultus sub sensum cadentes: neq; Legem seruari posse ampliùs constanter, saltem ut uolebant corporales Iudæi. Neq; enim expellente Iesu boues, & oues, iubenteq; inde auferri columbas, futurum erat, ut in multum temporis immolarẽtur boues, & oues, & columbæ, iuxta Iudæorum morem. Sic Iesu effundente nomismata, quæ figurabant homines corporales non habentes Dei formas, & impressiones, Legis constitutio, quæ ueneranda esse uidebatur, propter occidentem literam diffluenda, effundendaq; erat, & adueniente Iesu, atq; urente aduersus populum flagellis, trãsferendum erat sacerdotium ad eos, qui ex Gentibus credidissent in Deum per Christum à Iudæis, à quibus etiam auferendũ regnũ Dei, dandũ erat genti facienti fructus eius. Fieri uerò etiam potest, ut naturaliter Dei templum sit anima rationi obtemperans: corpore superior propter ingenitam sibi rationem existẽs, ad quam è Capharnao inferne posita (nimirum in humilioribus) ascendit Iesus: in qua repeniuntur terreni (antequam à Iesu erudiatur, castigeturq;) & fatui & bestiales motus, atq; ea, quæ nos (cũm non sint) in bonis ducimus, quæ expelluntur à Iesu, ratione contexta ex dogmatibus demõstratiuis, & obiurgatorijs, ne anima domus Patris sui sit ampliùs domus mercatus, sed recipiat Dei cultum, qui peragitur iuxta cœlestes spiritualesq; leges, tum pro sua, tum pro plurium salute. Motuum sanè terrenorum nota est bos, cũm sit agricultor, fatuorum & bestialium ouis, quoniam præ omnibus brutis, seruile est animal, leuium uerò & instabilium cogitationum columba, eorum uerò, quæ in bonis ducimus, nomismata. Quòd si quis expositione hac offenditur, qua puta sint animalia, quæ in scripturã fuere assumpta, dicendũ est dubiæ fidei futuram scripturam secũndũ contingentẽ historiam, si narraret ingressa fuisse alia animalia etiam ad mercaturam, præter ea quæ immolabantur, quòd dici non posset aliorũ animaliũ gregem, præterquã pui orũ fuisse in templo Dei. Quapropter Euangelista, iudicio meo, usus est re illa, quam mercatores fecẽre, qui aduenerant temporib. Iudaicarum festiuitatũ, induxerantq; animalia hæc in templi uestibulũ exterius. Porrò cui curæ est accuratior inquisitio, cõsiderabit, an iuxta dignitatem præsentis uitæ erat, ut Iesus rem talẽ auderet facere: extrudere uidelicet mercatorũ multitudinẽ, qui ad diem festũ ascenderãt, distributuri boues ditiorib. & tanto populo oues mactandas per domos familiarũ, quæ multorũ milliũ complerent numerũ: atq; eos, qui in rebus talib. gloriantes producturi in mediũ erant columbas, quas multi empturi erant, ceu in conuentu celeberrimo cõuiuaturi. Considerabit hic etiã; an numulariorũ erat, non accusare Iesum cõtumeliosè propter suas ipsorum effusas pecunias, & mensas subuersas. Quis autẽ flagello è funiculis uerberatus expulsusq; ab eo, qui penes eos habebatur uilis, hunc adortus non inclamasset, totis uiribus sese ulciscens? Cũm presertim tantam haberet multitudinẽ eorũ, qui sibi æquè contumeliam fieri credebant, fauentem sibi aduersum Iesum? Insuper consideremus Dei filiũ funiculos sumentẽ, sibiq; flagellũ texentem ad extrudendũ è templo, an non repræsentet, præter audaciã, & temeritatem, inordinatũ etiã quiddam. At uerò unũ relinquitur defensionis suffugiũ contra hæc uolenti eã historiã seruare. Vis quædã Iesu diuinior, qui poterat, cũm uellet inflãmatum inimicorũ animũ extinguere, & multa hominum millia superare gratia diuina, & cogitationes tumultuantiũ dissipare. Dominus enim dissipat consilia gentiũ, & spernit cogitationes populorũ, consiliũ autem Domini in sempiternum perstat, adeò ut historia præsentis loci (si tamen hæc facta fuit) ostendat nullis quantumlibet admirabiliter ab ipso factis, atq; inuitantibus ad fidem eos, qui uiderunt, uirtutem nunc editam minorem fuisse, quàm etiam maiorem pronũciare possumus, quàm quod in Cana Galilææ sit aqua in uinum mutata, nimirum quòd illic inanimem materiã mutauerit, hoc uerò in loco tot myriadũ ingenia, præstantissimasq; animæ partes subiugarit. Cæterũ obseruandum est matrem Iesu dici adesse nuptijs, uocatumq; fuisse Iesum cum discipulis suis, neminem uerò præter Iesum numerari Hierosolymã ascendisse: uidericq; discipulos eius adfuisse, quãdoquidem recordati sunt scriptũ esse, Zelus domus tuæ comedit me. Ac fortasse in singulis discipulis erat Iesus Hierosolymã ascendens, quocirca non dictũ est: Ascendit Iesus Hierosolymã, & discipuli eius: quemadmodum descendit Capharnaum ipse & mater eius, & fratres, & discipuli eius. Sed iam cognata huic loco (nimirum quòd eiecti fuerint è templo, qui illud facerent domum mercatus) apud cæteros posita consideranda sunt. Ac sanè uideamus in primis, quæ sunt apud Matthæum dicentem: Ingresso Domino Hierosolymam, cõmotam fuisse uniuersam ciuitatem, dicentem: Quis est hic? narrauitq; ante hæc de asina & pullo sumptis iussu Domini à duobus discipulis ab eo missis à Betphage: & inuentis in uico è regione ipsius existente: ubi & à

De abrogatione Leuiticorũ sacrificiorũ & cæremoniarũ.

Destruit literã continentẽ certissimam historiam, ut frigidam allegoriã commendet.

Psal. 32.

Psal. 68.

Mat. 21.

De pōpa triūphali Domini Iesu urbē Hierusalem ingredientis.

ubi & à duobus discipulis soluitur asina antea alligata: iussis, si quis quid illis dixisset, respondere: Dominus his opus habet, & confestim dimittet eos. Narrat etiam Matthæus per hæc impleri Prophetiam factam, dicentem: Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filiū subiugis: quam apud Zachariā inuenimus: & inquit profectos discipulos, cùm fecissent quæ illos iussisset Iesus, asinam adduxisse, & pullum, atq; imposuisse super eos uestimēta sua: Dominumq; illis (nimirum asinæ, & pullo) insedisse: tum scilicet, cùm turba strauit uestimenta in uia, & alij ab arboribus resectos ramos in uia sternerent, præcedentibus, ac sequentibus turbis quæ clamarent: Osanna filio Dauid. Benedictus qui uenit in nomine Domini, Osanna in altissimis. Veruntamen postquam ingressus est horum gratia Hierosolymam, commota est uniuersa ciuitas dicens, Quis est hic? Et turbæ uidelicet, quæ præcedebant, & sequebantur, responderunt interrogantibus, dicentes: Hic est ille Iesus Propheta: ille à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes uendentes & ementes in templo, mensasq; mensariorum, & cathedras uendentium columbas subuertit, & dicit eis, Scriptum est: Domus mea domus precationis uocabitur, at uos facitis eam spelūcam latronum. Interrogemus igitur eos qui nihil ultra historiam propositum fuisse rentur Matthæo Euangelium scribenti, Quid illud erat perurgens ut mitterentur duo discipuli in uicum, qui erat è regione Bethphage, asinam alligatam repertam, & pullum cum ea soluturi, & adducturi ad eum. Quid autem scriptione dignum fecit Iesus asinæ insidens, & pullo, & ingressus ciuitatem? Cur autem prophetans Zacharias quæ de Christo postea euenerunt: Gaude ualde, filia Sion, inquit, annuncia filia Hierusalem. Ecce, rex tuus uenit tibi iustus, & seruans, mansuetus, & ascendens super subiugum, & pullum nouum? Nam si prophetia hæc tantùm prædicit id, quod Euangelistæ corporaliter repræsentant, consequentiam prophetiæ seruent nobis, literæ insistentes, sic habentē: Excindam currus ex Ephraim, & equum ex Hierusalem, & excindetur arcus bellicus, & multitudo: & pax ex gentibus, & imperabit aquis usq; ad mare, & à fluuijs usq; ad exitus terræ: & quæ sequuntur. Sciendum est etiam Matthæum non protulisse textū prout iacet apud Prophetam: pro eo nāq; quod erat: Exulta uehementer filia Sion, annuncia filia Hierusalem: fecit: Dicite filiæ Sion: abbreuians illud, quod Propheta dixerat, tacuit: Et iustus, & seruans ipse: cùm dixisset, ut positum est: Mansuetus, & ascendens. Et pro eo quod erat: Super subiugum, & pullum nouum: tuscripsit: Super asinam, & pullum filium subiugis. Quin Iudæi quoq; prophetiæ seriem cum his, quæ de Iesu scripta sunt, conferentes, non uulgariter nos urgent, petentes, quomodo Iesus exciderit currus ex Ephraim, & equum ex Hierusalem, exciderit q; arcum bellicosum, ac fecerit quæ sequuntur. Sed hactenus quidem de prophetia, quòd si longitudinem uiæ prætendēt, nihil dignum inuenientes œconomia filij Dei in sermone de asina, & pullo: primùm quidem, qui quindecim stadijs utuntur existentibus parua distantia, non admodum cōsentaneam defensionem uiæ afferent: deinde uerò causam nobis dicant, quomodo ad uiam tam breuē duobus iumētis opus habeat: Insedit enim, inquit, illis. Præterea illud etiam: Si quis uobis aliquid dixerit, dicite quòd Dominus his opus habet, statimq; dimittet eos: non arbitror dignum esse diuinitate filij Dei: ut dicamus tali naturæ fatendum esse sibi opus esse asina soluta à uinculis, & pullo cum ea ueniente. Magnum enim omne sit oportet, dignumq; bonitate eius, quo filius Dei opus habeat. Ad hęc uerò plurima turba uestimenta sua sternens in uia (tolerāte hęc Iesu; & non increpante) ut perspicuum est ex his, quę alij narrant (nimirū, Si hi tacuerint, lapides clamabunt) haud scio, an non ostendant stolidam causam ipsius (si nihil aliud ex his declaratur) qui ob hæc lętatur. Iam ramos ab arboribus excisos in uia sterni asinis pertranseuntib. & impedimenta anteponi iniuria potiùs afficientis, quàm excogitata laus uideri potest. Cęterùm his similia, de quibus dubitauimus eorū causa, qui è templo eiecti fuēre ab ipso, atq; etiam maiora hoc in loco dicenda sunt. In Euangelio enim Ioannis ementes eijcit, dicēte Matthæo, omnes eum eiecisse tum uendentes, tum ementes in templo. Longè autē maior, ut probabile est, ementium, quàm uendētium erat numerus. Notemus etiam, an non supra dignitatem Iesu erat, qui putabatur filius esse fabri, omnes è templo eijcere uendentes & ementes, nisi fortè ut etiam illic diximus, potentia diuiniore subegit omnes: qui acerbiora apud alios Euāgelistas, quàm apud Ioannem, audiunt. Nam narrante Ioanne illis dictum fuisse à Iesu: Nolite facere domū patris mei, domum mercatus: apud alios redarguuntur fecisse domum precationis speluncam latronum, nequeunte domo Patris fieri spelunca latronū, sed eousq; à peccatorib. adducta, ut ipsa fiat mercatus domus. Nō tantùm uerò (precationis omnino Patris domus cùm sit) neglecta latrones etiā susciperet, domus illorū non existens, sed etiā spelunca efficietur, res minimè facta à diligētia architectonica, & rationis cōpote. Atq; hæc quidē uidere quō se habeant, mēte, atq; intelligentia uera data his qui dicunt: Nos autē mentem Christi habemus: ut uideamus, quæ à Deo donata sunt nobis, esse credimus supra captum nostrum. Neq; enim ea animæ pars præstantissima, principatum quam uocamus, in nobis est pura: sed ne oculi quidē puri sunt, qua-

Zach. 9.

Matthæus quomodo Zachariæ testimoniū adduxerit.

Iudæorum cauillatio.

Stolidè pronūciat de re tāta.

Christus grauissimè, uendētes & ementes in templo, perstringit.

1. Cor. 2.

τὸ ἡγεμονικόν.

les

les oportet esse oculos pulchræ sponsæ Christi, de quibus inquit sponsus: Oculi tui columbarum: fortasse innuens uim acutæ intelligentiæ, quam habēt spirituales, propterea quòd etiam super Dominum, atq; super singulos ipsum habētes, Spiritus sanctus, sicut columba aduenit: attamen sic etiam effectu non tardabimus contrectantes dictos uitæ sermones, periculū facere percipiēdi uim ipsorum diffluentē in eum, qui cum fide tetigerit. Est igitur Iesus Dei sermo, qui ingreditur in animam, quæ uocatur Hierosolyma: uectus asina, quam discipuli à uinculis soluerunt, uectus, inquā, asina, hoc est litera ueteris instrumenti simplicibus, quas explanarunt, illos soluentes discipuli duo: altero ad animæ medelam reducente ea quæ scripta sunt, eiusq; gratia per allegorias illa tractante, altero futura, eaq; uera bona per ea quæ in umbra posita erant, edocente. Sed uehitur etiam nouo pullo, hoc est nouo Instrumento. In utrisq; enim inuenire licet ueritatis sermonem nos purificantē, expellentemq; cogitationes omnes in nobis uendentes & ementes. Solus autē ad Hierosolymam, animā non uenit: sed neq; cū paucis quibusdam: multa enim sint in nobis oportet præcedentia sermonem nos perficientem, aliaq; quàm plurima ipsum sequentia, nimirum omnia ipsum laudantia, & glorificantia: propriumq; ornamentū, ac uestem ipsi supponentia, quo uehicula ipsius terram non tangant, habēna eum qui è cœlo descendit, in te requiescentem. Vt autē magis sint supra terrā ipsum uehentes, nimirum scripturarum sermones, noui & ueteres, excindēdi ut rami de arborib. oportet, ut ascendant super ea quæ iam conuenienter sunt exposita. Cæterùm præcedentes ipsum, ac sequentes turbæ declarare possunt angelicas cooperationes: aliquibus quidem præparantibus illi uiam in animabus nostris, quibus ipsi honestentur, aliquib. uerò aduentum ipsius intra nos sequētib. Qua de re sæpius cum disseruerimus, nunc ad hoc testibus non egemus. Ac fortasse non ab re assimilaui asinæ uoces, quæ circumsteterunt sermonem ducentes ipsum ad animā. Nam & animal est aliis onera gestans, & multum ponderis, onusq; graue, declaratur ex scriptura, præsertim ueteris instrumenti, ut perspicuū est inspicienti, quæ apud Iudæos fiunt. Sed non sic pullus ut asina, gestat onera, quamuis enim graue sit omne onus literæ non ualentib. id, quod spiritus habet, sursum tendens, ac leuissimum capere, minus tamen oneris habet Instrumentū nouum quàm uetus. Proinde quosdam noui, qui asinam quidem alligatam, esse interpretarētur ex circumcisione credentes, quos à multis uinculis soluissent hi, qui sincerè per filium Dei spiritualiter edocti fuere: pullum uerò gentiles, qui antequam Iesu sermonē susciperent, extra omne impositum iugum existentes, nullo coercebantur freno, sed soluti erant, ac uoluptatis amantes.

Typus Iudeorū & Gentiū.

Quamuis autem hi non differuerint de præcedentib. & sequentibus turbis, non improbabile tamen fuerit dicere præcedentes esse Mosen, & Prophetas, sequētes uerò sanctos Apostolos: de quibus omnibus, quam ingrediantur Hierosolymā, & in quam domū habentem multos uendentes & ementes, expulsos à filio Dei, quantum ad hunc sermonem spectat, quærendum est. Ac fortassis hæc est illa quæ sursum est Hierusalem, ad quam ascendet Dominus, more aurigæ regens, tum ex circumcisione, tum ex gentibus credentes præcedentib. ipsis, ac sequentibus uel Prophetis, & Apostolis, uel ministrantib. ipsi angelis (nam possunt sic declarari ex præcedentibus & sequentibus ipsum, ut nunc dicitur) quæ habebat ante ascensum ipsius eos spiritus, qui spirituales astutiæ in cœlestib. dicuntur. Vel Chananæos, & Chetthæos, & Amorrhæos, & hostes populi, & omnino alienos, cùm illic etiam aliquo modo impleri posset prophetia dicens: Terra uestra deserta, ciuitates uestræ igni succensæ, ipsam regionem uestram alieni deuorant: hi enim sunt, qui cœlestem patris domum, Hierusalem sanctam, domum precationis inquinantes, speluncam etiam fecerunt latronum: non aliorum, quàm sui ipsorum, qui argentum habent adulteratū, dantes accedentib. obolos, & collyba, uilia & cōtemptibilia nomismata. Hi sunt, qui dum cum animab. luctantur, preciosiora ab illis auferunt, deprædanturq; præstantiora, ut dēt ea quæ nullius sunt precij. Attamen profecti discipuli, inueniunt asinā alligatā, & non habentem Iesum, propter impositū Legi uelamē, & soluūt. Quin inuenitur & pullus cū ea: quoniam utraq; ante Iesum perierant: dico autē tam eos, qui ex circumcisione, quàm eos qui ex gentib. postea crediderunt. Verùm enimuerò dicere quomodo mox rursus hi mittuntur, postquā insidens asinæ Dñs, Hierosolymam ascendit, dici nō potest sine periculo, res alioqui mystica, & mutationi sanctorum in angelos coniuncta mittendos in futuro seculo, perinde atq; illi administratorij spiritus, qui mittuntur in ministeriū eorum, qui hæreditatem sortientur uitæ æternæ propter hæc. Quòd si asina & pullus, literæ ueteres & nouæ sunt, quibus sermo ille Dei uehitur, haud admodū difficile fuerit ostendere, postquā insederit super illis sermo, & postquā ingressus fuerit Hierosolymam, quomodo remittantur non manentes inter eos, qui eiecerunt à se cogitationes omnes uendētes & emētes. Arbitror uerò ego nō frustra sctiā uicum, eumq; sine nomine esse locū hunc, ubi alligata asina erat, & pullus. Vicus enim cōparatione totius ornatus, qui est in cœlo, uniuersa est terra, ubi est alligata asina, & pullus: & uicus contentus uocari absque adiectione alterius nominis. A' Bethphage uerò Matthæus inquit missos fuisse, qui

assume-

Cant. 1.

Allegoria digna scilicet, quam destructione literæ, id est, historiæ commendaret.

Eph. 6.

Esa. 1.

Hebr. 1.

assumerēt asinam,& pullum. Sanè hæc Bethphage locus est,quem(si interpreteris) uocare possis domum maxillarū sacratam. Et hæc quidem habuimus, quæ dissereremus pro uirili de his, quæ sunt apud Matthæum,pleniorem,atque accuratiorem sermonem habituri, nacti commodiorem occasionem interpretandi Euangelium à Matthæo traditum. At Marcus,& Lucas pullum alligatum,super quem nullus hominū sedisset,repertum dicunt iuxta Domini iussionem à duobus discipulis:quem solutum ad Dominum duxerint. Addit autem Marcus repertū pullum alligatum ad ianuam foris in biuio,sed quis foris erat nisi gentiles & extranei à testamētis, & alieni à promissione Dei: In biuio non sub tecto,domi hue acquiescētes,proprijs peccatis uincti,& solui à prædicta duplici scientia familiarum Iesu. Vincula uerò alligatæ asinæ, & peccata facta circa sanam doctrinam redarguta ab ipso,qui erat ianua uitæ (respectu illius ianuæ uitæ) non erant intra ianuam, sed foris. Nam fortassis intra ianuam fieri nequit uinculum uitiositatis. Steterunt autem,ut Marcus scribit,quidam apud alligatum pullum,nimirū qui ligauerunt ipsum,ut Lucas scribit:dixeruntq; pulli domini ad discipulos:cur pullum soluitis? Domini enim qui subiecerant,& ligauerant peccatorem,iniqui,& exleges sunt, qui respicere nequeūt in uerum dominum liberantem pullum à uinculis ipsorum. Quoniam ergo inquiunt discipuli: Dominus illo opus habet:nihil ualentibus prauis dominis respondere,ducunt ad Iesum pullum nudum,& substernunt proprium ornamentū,ut iniectis uestimentis discipulorū,insidens Iesus quiescat. Cætera ex his,quæ dicta sunt apud Matthæum non admodum obscura erunt. Nempe quonam pacto ueniunt Hierosolyma, & ingressus templum cœperit eijcere uendētes & ementes,è templo:uel ut appropinquauit intuitus ciuitatem fleuit super illam,cumq; ingressus esset templum,cœpit eijcere uendentes. In aliquibus etenim habentibus in se templū, eijcit omnes uendentes & ementes in templo,in alijs uerò non admodum parentibus sermoni Dei, tantùm facit initiū eijciendi uendentes & ementes. Præter hos uerò sunt etiam tertij, in quibus cœpit eijcere tantùm uendentes,non etiam ementes. Verùm apud Ioannē omnes eijciuntur flagello ex funiculis plicato unà cum ouibus,& bobus. Inspice uerò diligenter an alterationes rerum scripturarū,dissonantiæq; dissolui possint tropo anagogico:nimirum unoquoq; Euangelistarum diuersas actiones τοῦ λόγου,hoc est filij Dei, describēte in diuersis animarū moribus: non eadem,sed similia quædā perficientes. Quin differentia etiam illa,quę uidetur esse de ascensionibus Domini ad Hierosolymam apud Ioannem,qui Euangeliū,quod in manibus habemus, aliter q̄ tres,scripsit,ut exposuimus in uerbis ipsorū,sic solum seruari potest. Ioanne similia asserente,& dicente:excisis ab arboribus ramis,uel frondibus ex agris,& stratis in uia, ramos palmarum multam turbam,quæ uenerat ad diem festū,accepisse, & processisse obuiam ei clamantem:Benedictus qui uenit in nomine Domini,& rex ille Israelis. Cęterū ab ipso Iesu inquit Ioannes repertum asellum,super quem sedit Christus: maius quiddam nobis ob oculos ponēs per hunc asellum sit tropicè dictum:qui beneficiū maius accepit non ab hominibus, neq; per homines,sed per Iesum Christum. Quin ne Ioannes quidem ipse protulit prophetiam ijsdem uerbis,sed pro ea dixit:Noli timere filia Sion:ecce rex tuus uenit sedēs super pullum asinæ: pro eo, quod est: Ascēdens super subiugalem,& pullum nouū. Illud uerò, Noli timere filia Sion,haudquaquam dictum est. Verùtamen cùm exposuerint omnes propheticū sermonem, uideamus, an non necessariò gaudendum sit filiæ Sion:atq; hac præstantiori filiæ Hierusalem,non solùm ualde gaudere, uerumetiam prædicare necesse sit regem suum aduenientem,iustum, & seruantem,& mansuetum,eò quòd super subiugalem, & pullum nouum ascenderit. Quisquis igitur ipsum receperit,non in posterum formidabit diuersæ sectæ homines, eloquentiæ uiribus armatos,qui currus Ephraim dicuntur,& à Deo excindi:quiq; multos lędunt,Hierusalem habitare, & intendere uolentes sanæ doctrinæ. Non formidabit etiam equum fallacē ad salutem, hoc est desiderium insanum,& rebus sub sensum cadentibus familiare. Adhęc gaudere dignum est,eò quòd ab eo excindatur arcus bellicus,qui uehitur super subiugalem,& pullū nouum,non ualentibus ampliùs inimici igneis sagittis aduersus eum,qui receperit Iesum in suum templū. Erit autem in Hierusalem multitudo ex gentibus cum pace, Seruatoris aduentu, imperantis aquis,ut conterat capita draconum in aqua, & ut calcentur undæ maris à nobis peruenientibus usq; ad exitus fluuiorum omnium,qui sunt super terram. Cæterùm quod Marcus de pullo scribens,à Domino dictum fuisse inquit:Super quem nemo unquam hominum sedit:innuere mihi uidetur,quòd hi qui postea crediderūt,nunq̄ rationi antea se ipsos subdidissent, q̄ Iesus inter ipsos adueniret. Nam fortassis hominū nemo unquā insederat pullo, cùm alioqui ex feris, uel ex his potestatib. quæ à ratione alienæ erant,aliquæ insedissent. Quandoquidē diuitiæ aduersariarū potentiarū etiam apud Esaiā Prophetam super asinos, & camelos ferri dicantur in tribulatione & angustia. Leo,& catulus leonis, inde etiā uolantia genimina uiperarum, ferentiūm super asinos,& camelos diuitias suas. Proinde rursum interrogandi sunt,qui nudæ literæ sunt intēti,an non iudicio suo frustra scriptū fuisse uideatur, Super quem nemo unq̄ hominū sedit.

Lucæ et Marci uerborum expositio.

Conciliatio anagogica eorū quæ dissentire uisa sunt Origeni.

Ioan. 12.

Zach. 9.

Filiam Sion & Hierusalē ineptè discernit.

Marc. 11.

Esa. 30.

Negamus quicquam frustra scriptum.

fedit. Quis enim, præter hominē, super pullos asinorum sedet? & nos quidē sic. Videamus ue-
rò quæ Heracleon dicat inquiens: Domini ascensum ad Hierosolymam, significat ascensum à
materialibus ad animalē locū, imaginē existentem Hierosolymæ. Illud etiā inuenit in templo,
non dictum fuisse existimans de locis supernis, ne intelligeremus uocationē solā, sine spiritus
ope adiuuari à Dño: existimat enim templum esse sancta sanctorū, in quæ solus summus pon-
tifex ingrediebatur, quò etiam proficisci spirituales arbitror illū dicere: uestibulū uerò (ubi e-
tiam Leuitæ erant) arbitratur notā esse earū animarū, quæ inueniuntur in salute extra plero-
ma. Ad hæc inuentos in templo uendentes boues, & oues, & columbas, & sedentes mensarios,
dici exposuit pro his, qui nihil gratiæ tribuunt, sed mercatura, putāt, & lucrū: ingressum extra-
neorum in templum: uictimas proprij lucri, & auaritiæ causa ad cultū Dei suppeditātes. Quin
etiā Iesum è funiculis fecisse flagellū, non ab alio illud accepisse, suo more pronunciat: flagellū
imaginē esse dicens potentiæ, & actionis Spiritus sancti, efflantis, & expellētis malos, & inquit
flagellū, linum, sindonē, & cætera talia, imaginē esse potentiæ, & operationis spiritus sancti: po
stea sibi assumit, quod scriptum non est: nimirū quod flagellum ad lignū ligatū erat: quod lignum
interpretatus est figurā esse crucis, & inquit, hoc ligno consumptos, & deletos aleatores, merca
tores, omnemq; malitiam. Nec scio quomodo nugans dicat flagellum ex hisce duabus rebus
paratum fuisse, quærens quomodo à Iesu factū fuerit illud. Neq; enim ex pelle, inquit, mortua
illud fecit, ut Ecclesiam præpararet nō amplius speluncā latronum, & mercatorū, sed domum
Patris sui. Dicendum est etiā id, quòd maximè est necessariū de diuinitate ex hoc contextu ipsi
Heracleoni. Nā si templū, quod Hierosolymis erat, domū proprij Patris dicit esse Iesus, factūq;
fuerat templum illud ad gloriam eius, qui cœlū, terramq; creauit, quomodo non statim edo-
cemur, non putare filium Dei alicuius alterius filium esse, quàm eius, qui cœlum, terramq; con
didit? Ad hanc ergo domum Patris Iesu, tanquam existentem domum precationis etiam Chri
sti Apostoli (ut in illorū Actis inuenimus) ab angelo iubenē profecti stare, & loqui populo o-
mnia hæc uitæ uerba. Quin etiam per portam speciosam illic precaturi ueluti ad domum pre-
cationis proficiscuntur: haudquaquā hæc facturi, nisi ipsum eundem cum eo nouissent Deum,
qui adorabatur ab his, qui templum illud Deo consecrarant. Quocirca obedientes Deo, ma-
gis quàm hominibus Petrus, & Apostoli dicunt: Deus patrum nostrorū suscitauit Iesum, quē
uos interemistis suspensum in ligno: nō enim ab alio Deo sciūt excitatū Iesum è mortuis, nisi
à Deo patrum: quem Christus glorificans, Abraam, & Isaac, & Iacob Deum dicit esse, non mor-
tuorum, sed uiuentium. Atq; etiam quomodo discipuli, si domus non fuisset eiusdem Dei cum
Deo Christi, recordati fuissent uerborum illorum: Zelus domus tuæ comedit me: quæ dicunē
in psalmo sexagesimo octauo. Sic enim ponitur in Propheta, Comedit, tēpore præsenti, & non,
Comedet, tempore futuro. Diligit autē eximiè Christus domū Dei in unoquoq; nostrū, nolens
ipsam fieri domū mercatus: neq; uolens, ut domus precationis spelunca fiat latronū: quippe
qui Dei zelantis sit filius, si candido animo tales scripturarum uoces audimus, à rebus huma
nis per metaphoram desumptas, ad demonstrandum, quod Deus nolit alieni quicquā à uolunta-
te sua admisceri animæ, omnium quidem hominum, sed præcipuè eorū, qui admittere uolunt
diuinissimam fidem. Attamen sciendum est, psalmum octauum, & sexagesimū habentē: Zelus
domus tuæ comedit: & post pauca: Dederunt in escam meam fel, & in siti potauerunt me aceto
(quæ utraq; in Euangelijs sunt scripta) ex persona Christi dici, nullā personæ loquentis osten
dentem mutationem. Valde etiam inobseruanter Heracleon illud: Zelus domus tuæ comedit
me: dici putat ex persona earum potentiarum, quæ eiectæ fuerunt, & consumptæ à Seruatore,
non ualens seriem prophetiæ seruare: nam nobis intelligentibus hæc ex eiectarum, & consum-
ptarum potentiarum persona dici, consequens est iudicio suo, ut ab illis etiā dicantur uerba il
la: Dederunt in escam meam fel: quæ in eodem scripta sunt psalmo: sed (ut probabile est) illū
turbauit uox, Comedit (perinde quasi à Christo dici non posset) non uidentem morē scriptu
rarum hominum affectus Deo, & Christo tribuentium.

Interpretationem Heracleonis discutit.

Idem Deus Patrum & Iesu Christi.

Act. 5.

Act. 5.

Matth. 22.

Psal. 68.

TOMVS DVODECIMVS.

RESPONDERVNT ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signum ostēdis nobis, quòd ista fa-
cias? Respōdit Iesus, & dixit eis: Destruite templum hoc; & in tribus diebus erigā illud.]
Corporis amantes, ac rerum sensibilium, nunc iam mihi uidentur innui Iudæi: qui ægrè
ferentes expulsos fuisse à Iesu, qui domum Patris faciebant domum mercatus, rebus ab ipso
gestis signum postulant, ex quo signo filius Dei, quem illi non recipiunt, uideatur hæc decen-
ter facere. Sed coniungens Seruator sermonem de corpore suo, perinde quasi loqueretur de
templo illo, interrogantibus, quod signum ostendis, quòd hæc facias, respōdet: Destruite tem-
plum hoc, & in tribus diebus erigam illud. Nam etiam si uel alia decem signorum millia po-
tuisset ostendere, certè ad illud: Quòd hæc facias: nullū aliud ostendere poterat: proinde men-
tionem templi fecit, pro signis à templo diuersis. Attamen utraq; tum templum, tum corpus

Ecclesiæ figura. Iesu iuxta unam intelligentiam, figura mihi esse uidentur Ecclesię, eò quòd hæc ædificata sit ex uiuentibus lapidibus: facta domus spiritualis in sacerdotiū sanctum, superædificata supra fundamentum Apostolorum & Prophetarum, & Iesu Christi qui est lapis angularis, re uera templum existens. *Eph. 2.* Sin uerò propter illud: Vos estis corpus Christi, & membra ex parte: uideatur iunctura, & cōuenientia lapidum templi destrui, dissiparíq; (ut in primo & uigesimo scriptū est psalmo) Christi ossa ab insidijs, quæ sunt in persequutionibus, & tribulationibus, & ab his, qui bellum inferunt unitati templi ob persequutiones, erigetur templū, & suscitabitur corpus tertia die post diem malitiæ in ipso instantem, atq; post diem consummationis hac posteriorē. Tertia enim in cœlo nouo, & terra noua instabit dies: quando ossa hæc nempe domus Israel in magna dominica excitabūtur morte deuicta, adeò ut facta resurrectio Christi à crucis passione, contineat mysterium resurrectionis totius corporis Christi. Vt autem corpus illud Iesu sensibus obnoxium, cruci affixum est, sepultumq;, & postea excitum, sic totū sanctorū Christi corpus cū Christo cruci affixum est, & nunc non amplius uiuit. Vnusquisq; enim illorum perinde atq; Paulus, in nulla re alia gloriatur, præterquā in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem ipse mundo crucifixus est, & mundus illi. *Gal. 6.* Quamobrē nō tantùm unà cū Christo cruci fuit affixus unusquisq;, ac mundo, sed etiā unà cū Christo sepeliē: Sepulti enim sumus unà cū Christo: inquit Paulus, addens etiā (ueluti ad quempiā resurrectionis arrabonē peruenisset) Et cū ipso surreximus. *Rom. 6.* Postea in quadam nouitate uitæ ambulat: tanquā qui beata illa, & perfecta resurrectione nondum resurrexerit. Vel igitur nunc quidē crucifixus fuit, postea uerò sepelitur, uel nunc sepelitur sublatus etiam è cruce, aliquando (quatenus sepultus nunc fuit) resuscitaturus.

Resurrectionis nostræ mysterium. Cæterū magnū est resurrectionis nostræ mysterium, prorsusq; contemplatu difficile: quùm in alijs scripturarū locis, tum uerò etiam apud Ezechielē his uerbis annunciatur: Et facta est super me manus Domini, & eduxit me in spiritu Dñi, & posuit me in medio campi, qui erat plenus ossibus hominum, & circumduxit me per ea in gyrū: erant aūt multa ualde super faciē campi, siccaq; uehementer: & dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis, & dices eis: Ossa arida audite uerbum Domini: & post pauca: Et locutus est ad me Dñs dicens, Fili hominis ossa hæc, domus est uniuersa Israel, & ipsi dicūt: Aruerūt ossa nostra, perijt spes nostra, abscisi sumus. *Ezech. 37.* Quibus enim ossibus dicitur: Audite uerbū Dñi: tanquā quæ sentiant uerbū Dñi, tanquamq; quæ sint domus Israel, nisi Christi corporis, de quo dicebat Dñs, Dissipata sunt ossa mea: cū alioqui ossa ipsius dissipata non fuerint: ac ne unū quidē ex ipsis contritū: Proinde cùm efficiē resurrectio hæc ueri, & perfectioris corporis Christi, tunc membra Christi (nimirū ossa ea, quæ in præsentia futuri cōparatione sunt arida) coniungentur: os scilicet ad os suum, & iunctura ad iuncturam, nemine qui priuatus sit iunctura, occursuro in uirum perfectum, in mēsurā ætatis plenitudinis corporis Christi: & tunc mēbra multa unū erunt corpus, cùm omnia corporis membra (quæ multa sunt) fient unius corporis. At usum pedis, manusq;, atq; oculi, ac deniq; auditus, & olfactus, complentibus singulatim quidē caput, singulatim uerò pedes, & cætera membra, tum imbecilliora, tum abiectiora, ac ea, quæ putantur indecora, & decora, solius Dei est facere: qui simul temperabit corpus, etiā magis, q̃ nunc, copiosiorē honorē addens ei, cui deerit, ne dissidium sit in corpore, sed inuicē alia pro alijs sollicitudinē eandē gerant membra. *1. Cor. 12.* Et siue patitur unum membrum, simul patientur omnia membra, siue glorificatur unum mēbrum, simul gaudebunt omnia mēbra. Hæc sunt à me dicta (nec præter institutum) de tēplo, deq; ex ipso expulsis, de quo Seruator dicit: Zelus domus tuæ comedit me: atq; etiā de Iudæis petentibus signum sibi ostendi, ac deniq; de Domini ad ipsos responsione coniungētis sermonē templi sermoni proprij corporis, & dicentis: Destruite tēplum hoc, & in tribus diebus erigā illud. *Psal. 68.* Ab hoc enim tēplo, quod est corpus Christi, expellantur hæc oportet, quæ rationis capacia nō sunt, & quæ mercaturam exercēt, ut non in posterum sit domus mercaturā exercēntium. Destrui etiam hoc tēplum ab his, qui insidiantē sermoni Dei, necesse est, cumq; dirutum fuerit, tertia, q̃ prædiximus, die excitari. Quando enī discipuli eius recordabuntur, quæ dixerit filius Dei, antequam destrueretur templum, perfecta tunc cum cognitione, fide etiam ipsorum: & credent sermoni, quē dixerit Iesus. Quin unusquisq;, qui erit huiusmodi (Iesu illum purificante) cùm deposuerit, quæ aliena sunt à ratione, ac uendentia, propter inhabitantis in se filij Dei zelum destruetur, ut à Iesu erigatur: non tertia die, quod ad propositā lectionē attinet (nec enim scriptum est: Destruite templum hoc, & ego tertia die illud erigam) sed in tribus diebus. Erigitur autem templi erectio (postquam destructum fuerit) prima, & secunda die, & perficitur in totis tribus diebus. Quamobrē & facta est resurrectio, siquidē unà cum Christo crucifixi sumus, unaq; cum ipso sepulti. Et quoniam non satis est ad integram resurrectionē illud uerbum, Cōsurreximus omnes in Christo: addidit, Viuificabimur, unusquisq; autem in suo ordine: primitiæ Christus: deinde qui sunt Christi in aduētu eius: postremò finis. *1. Cor. 15.* Resurrectionis etiam illud est, prima die in paradiso esse Dei, resurrectionis item, quando apparens, Ne me tāgas, inquit,

nondum

nondum enim ascendi ad Patrem meum. Et perfecta est resurrectio, cùm uadit ad Patrē. Quoniam uerò quidam confunduntur, cùm uenerint ad locū de Patre, & Filio adducētes illud: Inuenimur autē & falsi testes Dei, quòd testati fuerimus aduersus Deum, quòd excitauerit Christū, quē non excitauit (& his similia declarantia alium esse eum, qui excitatus fuit) & illud: Destruite templū hoc, & in tribus diebus ego erigam illud: existimātes ex his ostendi, numero nō differre Filium à Patre, sed unitum substantia, atque enā utrosque subiecto existentes propter quasdam intelligentias diuersos, non propter hypostasin dici Patrem, & Filiū, illis respondere debemus: in primis quidē ea uerba, quæ præcipuè astruant alium esse Filium à Patre, & quòd necessariò filius sit patris filius, & pater filij sit pater, tum uerò non absurdum esse, eum (qui fateatur se nihil posse facere, nisi quod uiderit Patrē facientē, quòdque dicat, Quicquid Pater facit, similiter etiā Filius facit) corpus, quod mortuū erat, excitasse: Patre hoc illi donante: qui Pater præcipuè dicendus est Christum excitasse è mortuis. Sanè Heracleon in tribus inquit, pro eo quod est, in certia, non perscrutatus (quamuis notarit uoculā, Tribus) quomodo in tribus diebus peragatur resurrectio. Atque etiam præterea tertiam diē appellat spirituale, in qua declarari putant Ecclesiæ resurrectionē. His consequens est, ut prima dies terrestris, secunda animalis dicatur, non facta Ecclesiæ resurrectione in ipsis. Videntē equidē, quæ scripta sunt in Euangelio secundū Matthæum, & Marcū à falsis testibus, in fine Euāgelij accusantibus Dñm nostrum Iesum Christū, relationē habere ad illud, Destruite tēplum hoc, & ego in tribus diebus erigam illud. Ille enim de templo corporis sui dicebat, quæ illi suspicantes de eo templo dici, quod ex lapidibus ædificatum fuerat, quæ hîc dicta sunt, dixerunt accusantes: Hic dixit: Possum destruere templū Dei, & in triduo illud ædificare: uel ut Marcus: Nos audiuimus hunc dicentē, Ego diruā tēplū hoc manu factū, & tribus diebus aliud non manu factum extruā: quando & summus sacerdos surgens dixit: Nihil respondes? cur isti aduersum te testificantur? At Iesus tacebat: uel ut Matthæus inquit, Et surgēs summus sacerdos in mediū interrogabat Iesum dicēs: Non respōdes quicquā? cur isti aduersum te dicunt testimonia? At ille tacebat, neque quicquā respōdebat. Arbitror uerò necessariò etiā hæc citata fuisse relationē habēna ad eū textū, qui est præ manibus. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis ædificatū est tēplum hoc, & tu in tribus diebus erigea illud? Quomodo quadraginta & sex annis extructum fuisse Iudæi dicāt tēplum hoc, si historiā sequamur, dicere nō possumus. Nā in tertio Regū scriptū est, quòd præparauerint lapides, & ligna tribus annis. In quarto aūt anno, mēse secūdo, regnāte rege Salomone super Israel, mandauit rex, & collūt lapides grandes, lapides preciosos pro fundamēto domus, atque lapides impolitos, & sculpserunt eos filij Salomonis, & filij Hirā: iecerunt que eos pro fundatione in quarto anno, & fundauerunt domū Dñi in mēse Nisan (is est secūdus mēsis.) Vndecimo aūt anno in mēse Baal, qui est mēsis octauus, perfecta est domus per oēs partes suas, & iuxta cunctā dispositionē suam. Vt ergo etiā præparationē eius cū tēpore structuræ annumeremus, undecim annorū numerus non cōplet ad structurā tēpli. Quamobrē quomodo Iudæi dicunt, quadraginta, & sex annis ædificatum fuisse tēplum hoc? Nisi fortè quis, qui urgeret, contēderet ostendere tēpus quadraginta & sex annorum compleri ab eo tēpore, quo Dauid inquit ad Nathan prophetam: consulēs de ædificanone templi. En ego habito in domo cedrina, & arca Dei manet in medio tētorij. Nam etiam si prohibitus fuit, eo quòd uir sanguinum ipsum ædificare, at saltē uidet se exercuisse circa colligēdam materiā tēpli. Inquit ergo in primo Paralipomenon libro rex Dauid cunctæ congregationi: Salomon filius meus, in quē feliciter complacuit sibi Dominus, iuuenis est, & delicatus: opusque magnum est, quoniam nō homini, sed Dño Deo ædificat. Præparaui ergo illi pro uiribus meis ad domum Dei mei cōstruendam, aurum, argentum, æs, & ferrum, ligna, lapides Soem, & plenitudinis: lapidesque sumptuosos, & uarios, & omnem lapidem preciosum, & parium, & marmor, ut complacerem in domo Dei mei: est etiam mihi, quod acquisiui, aurum, & argētum: & ecce dedi in domum Dei mei in altitudinē: ex tot præparaui in domum sanctorum tria millia talētorum auri ex Suphir, & septē millia talētorum argēti probati, ut incrustetur ex ipsis domus Dei per manus artificum. Regnauit enim Dauid annis septē in Hebron, & tribus supra triginta in Hierusalē. Quare si poterit quis ostendere principiū præparationis templi fuisse (colligente eo materiam conuenientem à tempore quinti anni regni sui) poterit, si urgeatur, dicere de quadraginta sex annis. Alius uerò quispiam dicet templum, quod ostēditur non esse illud à Salomone extructum (nam euersum fuit captiuitatis tempore) sed quod Esdra ædificauerit: de quo non possumus apertè ostendere orationem uerè narrantem de quadraginta, & sex annis. Apparet etiam apud Maccabaica multam inconstantiam, & confusionem fuisse circa templum, & circa populum. Et haud scio, an tūc reædificatum fuerit tot annis. Sanè Heracleon (ne inspecta quidē historia) Salomonem inquit quadraginta, & sex annis ædificasse templum, existentem imaginem Seruatoris: & numerum senariū ad materiā, hoc est ad plasma, refert de numero quadraginta quatuor inquit: Quaternarius numerus est,

De distinctis personis patris & filij. *Ioan. 5.* *Matth. 26.* *Marc. 14.* *Matth. 26.* *Quot annis Hierosolymitanū templum secūdum sit extructum.* *2. Reg. 7.* *1. Paral. 22.* *1. Paral. 28.*

est,qui non implicatur cum flatu,& illud semen,quod est cum flatu. Tu uerò uide, num possis accipere per quadragenarium numerum quatuor elementa mundi,quæ ponuntur in angulis templi,per senarium uerò,hominem sexta die factum.

D. Iesus corpus suum templum appellauit.

AT ille dicebat de tẽplo corporis sui, cùm ergo surrexit è mortuis, recordati sunt discipuli eius,quòd hoc dixisset illis,& crediderunt scripturæ,& sermoni quem dixerat Iesus.] In illud, quòd Iesus corpus suum uocauit templum,quærere dignum est,simpliciter ne hoc accipiendũ sit,an contendendum sit singula,quæ de templo scribuntur, referre ad sermonẽ de corpore Iesu,uidelicet quod ipse ex uirgine sumpsit,uel ad Ecclesiam,quæ ipsa etiam corpus Christi dicitur:& ob quam nos etiam membra ipsius Christi apud Apostolũ nominamur. Atq; molestijs quidem seipsum liberans aliquis,& desperando singula referre se posse,quæ de templo dicuntur,ad corpus (utrolibet modo se habeat) ad intelligentiã simpliciorẽ confugiet dicens: idcirco corpus utroq; modo intellectũ, templum nuncupatũ fuisse, quòd quẽadmodũ templũ illud gloriã Dei habebat in seipso habitantẽ, ita imago, & gloria Dei existens primogenitus omnis creaturæ repræsentans corpus suum, uel Ecclesiã templũ Dei rationabiliter fuerit dictũ.

Eph. 5.

Non uerò uidentes quidẽ difficile esse de singulis rebus tẽpli differere, quæ in Regũ tertio dicuntur,longeq; maius oratione nostra,alioqui etiã ad præsentẽ scriptionẽ non pertinens, differimus. Imò in talibus,præsertim quia supra naturã sit humanã,& iuxta Dei sapiẽtiã, proprietatẽ scripturæ Dei afflatu proditæ,repræsentare:postulantes sapientiã, nobis ob oculos repræsentantem sapientiam illam in mysterio reconditam, quam nullus principũ cognouit, & deprehendentes nos ipsos eximij spiritus sapientia egere, ad intelligendũ talia, ut sacerdotẽ decet, quàm paucissimis poterimus describere huius loci intelligentiã tentabimus, edocti à Petro Ecclesiã corpus esse,& domũ Dei ex lapidibus uiuentibus ædificatã:domũ spiritualẽ in sacerdotiũ sanctum,ita ut Dauidis filius sit hanc ob causam Christi figura, ædificãs templũ: qui post bella (pace altissima facta) ædificat ad gloriam Dei templum, in terrestri Hierusalem, ne posterum cultus Dei perficiatur in tentorio subinde mutabili: singulas res templi ad Ecclesiã referre tẽtabimus. Fortassis enim si inimici omnes subsellium fiant pedum Christi, & ultimus inimicus,nẽpe mors,aboleatur,perfectissima pax erit quando Christus erit Salomon,quem si interpreteris,est Pacificus:impleta in ipsum prophetia, quæ dicit: Cũ his, qui odio habebant pacẽ,eram pacificus. Ac tunc unusquisq; uiuens lapis pro dignitate præsentis uitæ erit tẽpli lapis,alter quidem in fundamento Apostolus,uel Propheta portans superimpositos: alter uerò post eos,qui sunt in fundamento, portatus quidẽ & ipse ab Apostolis, alios sed ipse etiã portans infirmiores cũ Apostolis: atq; etiã alter quidẽ lapis erit penitissimus, ubi arca, & Cherubim est,& propitiatoriũ: alter uerò lapis uestibuli,& alius adhuc extra uestibulũ Leuitarũ,& sacerdotũ lapis altaris, in quo offeruntur fructuũ oblationes. Porrò harũ rerum œconomia, & ministerium concredetur sanctis uirtutibus,nempe angelis Dei, quarũ aliquæ quidẽ sunt dominationes,uel throni,uel principatus,uel potestates, aliquæ uerò his subiectæ: quarũ figurã gerunt sexcenti illi supra tria millia præfecti, præfecti principes constituti super opera Salomonis:& septuaginta chiliades gestantiũ onera,& octoginta chiliades lapicidarũ in monte facientes operas:& præparantes lapides,& ligna. Et obseruandũ,quòd qui inscribuntur gestare onera,numeri septenarij sint cognati. Rursum lapicidæ,& scalpentes lapides, ut conuenienter sint in tẽplo,octonario numero sunt similes. At perfecti illi sexcenti existentes, numeri senarii perfectioni,ut qui in seipsum multiplicetur,coniunguntur. Iã uerò præparationes lapidũ,qui tolluntur,& aptantur ad structurã, tribus annis perfectæ, ostendere mihi uidentur solũ tẽpus interualli cognati triadi,quæ sempiterna est. Quæ omnia quidẽ erunt,cũ pax perfecta fuerit post annos quadringentos,& triginta œconomiæ rerũ factarũ,dũ egrederetur ex Aegypto. Et post annos triginta testamẽti ad Abrahã:ut sint ab Abrahã usq; ad principiũ ædificationis tẽpli, sabbatici,hoc est septenarij,numeri duo:nẽpe septingentesimus & septuagesimus: quando etiam mandabit rex noster Christus septuaginta chiliadibus,humeris onera gestantiũ,ne obuios,& uulgares tollant lapides,ad domus fundamentũ:sed lapides grandes,preciosos, nõ scalptos: qui nõ à quibusuis artificibus scalpantur, sed à Salomonis filijs:nã hoc in Regũ tertio scriptũ inuenimus. Tũc etiã propter multã pacẽ Tyri rex Hirã coadiuuat ædificationẽ tẽpli, datis suis ipsius filijs,Salomonis filijs,ut scalpãt grãdes,& preciosos lapides sanctæ domus,etiã in quarto anno, sedẽtes ad fundationẽ domus Dei:cæterũ octogenario numero annorũ cõpletur domus,octauo mẽse octaui anni à fundatione. Nihil aũt absurdi erit existimãtib. præter historiã declarari per hæc aliud nihil, in medio sermone uerba adhibere, quibus pudore perfundanẽ, & flectanẽ ad quærẽdũ in his,ceu literis spiritus,sensum spiritu dignũ. An regũ filij uacabãt scalptioni grandiũ & preciosorũ lapidũ,sumpta arte à regia generositate,& nobilitate aliena? An etiam numerus humeris onera gestantium,& lapicidarum,& præfectorum, ac postremò temporis præparationis lapidum, rerumq; similium uulgariter inscriptus est? Scilicet Deo ædificari

Structura templi Ecclesiastici. — *Psal. 109.* — *1. Cor. 15.* — *Operæ Salomonis in structura templi.* — *3. Reg. 5.* — *ὀργητισμος.*

ficari necesse erat domum sanctã, quæ in pace cõstruebatur, sine malleo, & securi, & quouis ferri instrumento, ut turbulentum nihil sequeretur in templo Dei. Proinde rursus contra hos, qui literæ seruiunt, quæstionẽ moueo. Qui fieri poterat, ut chiliades octoginta lapicidarũ cùm essent, ædificaretur domus Dei lapidibus duris, candidis, neq; malleo, neq; securi, seu aliquo ferri instrumento audito in domo ipsius, dum ipsa ædificaretur? Vide uerò, ne fortè uiuẽtes lapicidis lapides, sine strepitu secti, & tumultu excindant alicubi extra templum, ut parati ueniant ad structuræ locum conuenientẽ. Quin ascensus quidã est circa domũ Dei nõ habẽs angulos, sed flexiones rectarũ linearũ. Scriptũ est em̃: Et ascẽsus flexuosus erat ad mediũ thalamum: & à medio usq; ad tertium laqueare. Flexuosum enim esse necesse erat in Dei tẽplo ascẽsum ipsum: linea obliqua ascensu ipso imitante circulum æquissimum. Iã uerò ut domus hæc sit firma, ædificantur illi quàm pulcherrimè, uincula quinq; per totam domum unius cubiti altitudine: ut innuatur debere nos ascendere in sublime à rebus sensibilibus ad eos sensus, quos diuinos uocant: cõtuendi, ac contẽplandi causa res eas, quæ animo cernuntur. Porrò beatiorum lapidum locus ille esse uidetur, qui uocatur Dabir. Vbi arca testamẽti Dñi erat, & chirographũ (ut ita dicam) Dei: nẽpe tabulæ scriptæ digito ipsius. At tota domus inauratur. Totam enim inquit domum auro circũquaq; aurauit usq; ad perfectionẽ domus. Præterea duo Cherubim in Dabir erant, quod propriè interpretari non potuerunt, qui res Hebraicas in Græcum transtulerunt. Abusiuè aũt quidã hunc locum dixerunt tẽplum, quod honorabilius tẽplo existeret. Cæterũ quæ in domo sunt, fiunt tota aurea, in signũ, ꝙ mens omnino perfecta accuratam discretionẽ habeat rerũ, quæ mẽte percipiuntur, quæ quoniam omnino peruia, & cognoscibilia non sunt, fabricatur uelamen aulæ, penitissimis, non tectis Leuitarum, & sacerdotũ cõpluribus. Quæsitu aũt dignum est, quomodo tanquã rex dicatur Salomon ædificare tẽplum, & Hirã tanquã architectus: quẽ accitum recepit Salomon filium coniugis uiduæ ex Tyro, & patre Tyrio, & è tribu Nephtalim: faber ærarius, & plenus sapientia, & agnitione ad faciendũ omne opus ex ære, qui cùm adductus fuisset ad regẽ Salomonẽ, fecit omnia opera. Proinde inspicito, an fortè Salomon accipi possit in primogenitũ omnis creaturæ, Hirã uerò in hominẽ, quẽ hic primogenitus assumpsit ab hominũ congregatione: sonat enim Tyrij (si eos interpretemur) Continẽtes, hominẽ natura genus cõtinentẽ, q impletus omni arte, & sciẽtia, & agnitione, adductus est cooperãs primogenito omnis creaturæ, ut ædificet tẽplũ, in quo struunt etiã portulæ prominẽtes, ut splẽdores lucis Dei capi possint, & ut Ecclesia (quid em̃ oportet me singula recẽsere?) rationẽ habẽs spiritualis domus, & tẽpli Dei, inueniat corpus Christi. Vt em̃ prædixi, sapientia egemus ea, quæ in mysterio est recondita, & quæ soli illi est perceptibilis, qui dicere potest: Nos autem Christi mentem tenemus: ut singula quæ dicta sunt, spiritualiter interpretemur iuxta illius uoluntatem, qui disposuit, ut hæc scriberentur. Alioqui etiam singula hæc exponere non est præsentis lectionis. Quamobrẽ sufficiant hæc ad uidendum, quomodo ille dicebat de templo corporis sui. Cæterum dignum est, ut post hæc inspiciamus, an facile factu sit, ut hæc, quæ historia refert facta fuisse in templo, euenerint aliquando, seu euentura sint circa domum spiritualem. Videtur uerò nos utrinq; urgere ratio: nam siue dicamus fieri posse, ut hæc fiant, uel quadam ratione facta fuisse in domo spirituali, grauatè admittent, qui audiunt, talium bonorum transmutationem: primùm quidẽ, quia illis sic lubeat, deinde quòd dissentaneum sit bonorum transmutationem futuram esse. Sin uerò uolentes immutabilia seruare, quæ semel sanctis data fuerunt bona, non accommodabimus, quæ historia narrat, quiddam hæreticis simile uidebimur hac in re facere: enarrationis scripturarum consonantiam nõ seruantibus à principio usque ad finem. Nisi tragicè tamen, atque Iudæorum more, promissiones eas, quæ apud Prophetas, & præsertim Esaiam scriptæ sunt, intellecturi sumus: nos fuisse templum necesse est, & captiuatum fuisse populum, sed rediturum ad Iudæam, & Hierusalem, atque lapidibus preciosis Hierusalem ipsam ædificandam. Haud scio autem, an temporum periodis longis reuolutis similia fieri possint, uel uti in peius. Habent autem promissiones apud Esaiam hunc in modum: En ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum: & fundamenta tua Saphyrum, & ponam propugnacula tua Iaspin: & portas tuas lapides Christalli, & loricam murorum tuorum lapides electos: & omnes filios tuos à Deo doctos: & in pace multa filij tui: & in iustitia ædificaberis. Et paulo pòst ad ipsam Hierusalem: Et gloria Libani ad te ueniet in Cyparisso, & pino, & cedro unà cum glorificantibus locum sanctum meum. Et ibunt ad te timentes filij eorũ, qui te humiliauerunt, & irritauerunt te, & uocaberis ciuitas Domini, Sion, sancti Israelis, pro eo quòd fueris derelicta, & odio habita, nec esset, qui tibi opem ferret. Et ponam te exultationem sempiternam: iocunditatem generationum generantibus, & suges lac gentium: & regũ diuitias comedes: & cognosces quòd ego Dominus seruans te, & eruens te Deus Israel: pro ære afferam tibi aurum, & ferro adducam tibi argentum: pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & dabo principes tuos in pace, & episcopos tuos in iustitia. Iniquitas non audietur ultrà in

Lapides uiuentes.

3.Reg.6.

2.Par.5.

2.Par.5.

Mentis perfectio.

Quæstio de Hyramo.

Quærit in scyrpo nodũ.

De Hierusalẽ mysticæ fabrica & ornatu.

Esa.54.

Esa.60.

terra tua, neq; contritio, & miseria in terminis tuis: sed uocabuntur salutare muri tui, & portæ tuæ sculptura. Sol non erit tibi ultrà in lucem diei, neq; ortus Lunæ lumē præbebit tibi noctu: sed erit tibi Christus lux sempiterna, & Deus gloria tua: non enim occidet tibi Sol, & Luna tua non deficiet: erit enim Dominus tibi lux sempiterna, & complebuntur dies luctus tui. Hæc enim apertè de futuro seculo prophetat filijs Israel in captiuitate degētibus, ad quos missus est ille, qui dicebat: Ego non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israel. Quod si captiui existentes hæc in patria sua recipient, quando etiā proselyti ad ipsos uenient per Christum, & ad ipsos diffugient, secundum quod dicitur: Ecce proselyti ad te uenient per me, & ad te diffugiēt: perspicuum est, quòd captiui qui in templo fuere aliquando, etiam ad illud rursus redibunt reædificandi, preciosissimi lapides facti. Nam uincens quispiam in Apocalypsi apud Ioannē, promissionem habet, ut sit columna in Dei templo: extrà non exiturus. Cæterum hæc omnia à me dicta sunt, ut breuem saltem intelligentiam habeamus rerū templi, & domus Dei, & Ecclesiæ, & Hierusalem, de quibus singulatim dicere nō est præsentis temporis. At accuratissimam, diligentemq;, uel ad uulgarem usq; inquisitionem, circa hæc faciant hi necesse est, qui non defatigantur legendo prophetias, quærere in eis spiritualem sensum. Sed hactenus de tēplo corporis sui. Verùm enimuerò quoniā simulatq; surrexit è mortuis, recordati sunt discipuli eius quòd hoc dixerit, & crediderunt scripturæ, & sermoni, quē dixit Iesus: intelligendum est, quod ad textum attinet, discipulos, postquam Dominus è mortuis resuscitasset, intellexisse quæ de templo dicta fuerant, referri ad passionē eius, & resurrectionem: repetentes quòd uerba illa: In tribus diebus erigam illud: resurrectionem declarabant, quando etiam crediderunt scripturę, & sermoni, quem dixerat Iesus: cùm antea dicti non fuerint credidisse scripturę, & sermoni, quē dixit Iesus. Nā fides propriè illius est, qui tota anima admittit illud, quod credit̄ in baptisma.

Simplex, uerborū de tēplo corporis, explanatio.

Quòd autem ad superiorem intelligentiam attinet, quoniam prædicta fuit nobis resurrectio totius corporis Domini è mortuis, sciamus oportet, quòd admoniti discipuli per effectus scripturæ, quā antea, quando erant in uita, accuratè non intelligebant, sub aspectum factæ, & manifestatæ, admonitiq; quorū cœlestium exempla erant, & umbra, rebus illis crediderunt, quibus antea non crediderant, atq; sermoni Iesu, quē ante resurrectionē, sic uolente illo, qui loquebatur, non intellexerant. Quî enim fieri potest, ut propriè quis credere scripturæ dicatur, non contemplans sensum Spiritus sancti, qui in ipsa est, quē credi mauult Deus, q̄ literæ uoluntatē: iuxta hanc intelligentiā nullus ex his, qui secundū carnē ambulant, credere dicendus est rebus spiritualibus Legis, quarū principium ne imaginatur quidē. Verùm beatiores inquiunt, qui non uiderunt, & crediderunt, his, qui uiderunt, & crediderunt, qui exponunt quod in fine Euangelij Ioannis dicit Dn̄s ad Thomā: Beati qui non uiderunt, & crediderunt. Sed nō beatiores inquit eos, qui nō uiderunt, & crediderunt his, qui uiderunt, & crediderunt: alioqui iuxta hanc intelligentiam Apostolis posteriores beatiores sunt Apostolis ipsis, quod est fatuissimū omnium. Proinde mente uideat oportet, quæ creduntur, qui beatus futurus est, perinde atque Apostoli, illud audire ualens: Beati oculi uestri quia uident, & aures uestræ quia audiunt: & illud, Multi Prophetæ, & iusti cupierunt uidere, quæ uidens, & non uiderunt, & audire, quæ audiis, & non audierunt. Amabile tamen etiā est minorē accipere beatitudinē dicentē: Beati qui non uiderunt, & crediderunt. Quomodo enim nō beatiores oculi, qui à Iesu beatificantur ob res uisas his, qui nō peruenerunt ad taliū rerū uisionē? Simeon igitur cōtentus sumpsisse in ulnas salutare Dei, illudq; cōtemplatus dixit: Nunc dimittis seruū tuū Dn̄e, secūdū uerbum tuū in pace, quoniā uiderunt oculi mei salutare tuū. Quocirca contendamus necesse est aperire oculos, iuxta Salomonē, ut impleamur panibus. Inquit em̄: Aperi oculos, ut repleare panibus. Sed hactenus de eo, quod dicit̄: Crediderūt scripturæ, & sermoni quē dixit Iesus: ut ex his, quæ de fide exquisiuimus, perfectionē fidei dari nobis comprehendamus in magna resurrectione totius corporis Christi: nempe sanctæ ipsius Ecclesiæ. Nam quod de cognitione est dictum, Nunc cognosco ex parte: id etiā cōsequenter de quouis bono dici arbitror, quorum unum est etiam fides. Quoniam cognosco nūc ex parte, cùm uerò uenerit perfectio fidei, destruet̄ quod ex parte est, fide ea, quæ per formā subsistit longè præcellente illa fide, quæ per speculū (ut ita loquar) est, & in ænigmate, perinde atq; præsens cognitio.

Ioan. 20.

Luc. 2.

1. Cor. 13.

CVM autem esset Hierosolymis in pascha in die festo multi crediderunt in nomine eius, uidentes quæ faciebat, signa. Ipse uerò Iesus non credebat seipsum illis, eò quòd ipse cognosceret omnes, nec opus haberet, ut testificaretur quis de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.] Quærat aliquis quomodo se ipsum nō crederet Iesus his, de quibus testatum fuerat, q̄ crederent: ad quod dicendū est, nō his, qui credunt in ipsum, non se credere Iesum, sed his qui credūt in nomine eius. Differt em̄ credere in ipsum, ab eo, qđ est, credere in nomine ipsius. Itaq; q̄ p̄ fidē nō est iudicādus, nō iudicat̄ eò q̄ credat in ipsum, nō eò q̄ credat in nomine ipsius. Inquit em̄ Dn̄s, Qui credit in me, nō iudicat̄: at non itē qui credit in nomine meo non iudicatur.

Quasi uerò nō idē sint, credere in Iesum & in nomen eius? Cur nō potius initia fidei, quæ mox in quibusdā abolētur, tribui nō nullis fateris?

Nec

Nec tamen inquit, Qui credit in me iam iudicatus est. Fortassis eñ qui credit in nomine ipsius, credit quidẽ, quare indignus est, qui iam iudicatus sit, sed minor eo est, qui credit in ipsũ. Quã ob causam credenti in nomine ipsius, seipsum nõ credit Iesus. Ipsum igitur potius quàm suum nomen habeamus necesse est: ne in nomine eius uirtutes facientes audiamus, quę ab ipso dicta audierunt, qui gloriabantur in nomine ipsius. Sed confidamus imitatores facti Pauli dicere: Omnia possum in Iesu Christo me corroborante. Illud autẽ obseruandũ est, ꝙ superius quidẽ dicat propè esse pascha Iudæorũ, hîc uerò nõ in paschate Iudæorũ, sed in paschate Hierosolymis erat Iesus. Et illic quidem quando Iudæorũ dicitur pascha, nõ dictum est dies festus, hîc uerò scriptũ fuisse Iesum esse in die festo: Hierosolymis enim existens Christus in paschate erat, & in die festo multus credẽtibus etiã in nomine ipsius. Ac profectò illud etiã obseruandũ est, multos dici credere non in ipsum, sed nomine ipsius: qui uerò in illũ credunt, hi sunt, qui ambulant per uiam arctã, atq; angustam, ducentẽ ad uitam, quæ à quàm paucissimis inuenitur. Fieri atta men potest, ut multi ex his, qui in nomine ipsius credunt, recumbant cum Abrahã, Isaac & Iacob in regno cœlorũ. Quoniã multi ab oriente, & occidente uenient, & recumbent cũ Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorũ: quæ domus est Patris, in qua mansiones multę sunt. Atq; etiam hoc obseruandũ est, multos credentes in nomine ipsius, nõ quemadmodũ Andreas, & Petrus, & Nathanael, & Philippus, credere: sed testimonio Ioannis parere dicentis: Ecce agnus ille Dei: uel Christo ab Andrea reperto, uel ipsi Iesu dicẽti ad Philippũ, Sequere me: uel Philippo dicenti, Quẽ scripsit Moses, & Prophetæ inuenimus, Iesum filiũ Ioseph à Nazareth. Hi aũt crediderunt in nomine eius, uidẽtes ipsius signa, quæ faciebat. Etiã signa credentibus nõ in ipsum, sed in nomine eius, nõ credebat Iesus seipsum eis, omnes agnoscens, & nõ opus habens, ut quis testificaretur de homine: eò quòd agnosceret singulatim, quid esset in unoquoq; homine. Hæc uerba: Nõ enim opus habebat ut aliquis testificaretũ de homine: oportunẽ utenda sunt ad demonstrandũ, quòd filius Dei à seipso uidere singulas res hominũ ualeat, nulloq; omnino testimonio cuiusquã eum egere. Cæterũ uerba illa: Nõ opus habebat ut quis testificaretur de homine: distinguenda sunt ab illis: Nõ opus habet ut quis testetur de aliquo. Nam si hanc uocẽ, Homine, sumamus de quouis, qui sit ad imaginẽ Dei, uel de omni rationis cõpote, non opus habebit Christus, ut quis de ipso testetũ (de quocunq; tandẽ dixeris rationis cõpote) à seipso cognoscens oẽs iuxta facultatẽ à Patre sibi traditã. Sin uerò hanc uocẽ, Hominis, obseruauerimus de mortali animante rationis cõpote, alius dicturus est Christũ ipsum opus habere, ut quis testetũ de his, quæ sunt supra hominẽ, ut qui hæc perinde atq; humana cognoscere nõ sufficiat. Alius aũt quispiã inquit eũ, qui seipsum inaniuit, nõ opus habere, ut quis testetũ de homine, sed opus habere, ut quis testetũ de his, quæ præstantiores sunt hominibus. Quin hoc etiã quærendũ est, quòd signa ipsius multi uidentes, crediderũt in eum. Non enim scriptũ est signa fecisse Hierosolymis: nisi fortasse facta signa scripta nõ fuerũt. Proinde cõsidera, an inter signa reputari possit, quòd fecerit ẽ funiculis flagellũ: oẽs è tẽplo eijciendo, tum oues, tum boues: atq; argentariorũ æs effundendo, & mensas subuertendo. Ad eos profectò, qui suspicanẽ de solis hominibus, nõ opus habere ipsum testibus, dicere oportet duo Euangelistã illi attribuisse: alterũ, quòd agnosceat omnes: alterũ, quòd opus non habeat, ut quis testetur de homine. Nam si omnes agnoscebat, etiam omnes, qui essent extra hæc corpora, agnoscebat, atq; quid esset in homine: quippe qui maior existeret his, qui in prophetando manifestant, & iudicãt occulta cordis omnia, quæ spiritus illis suggerit in apertũ ducenties. Cæterũ illud: Agnoscebat quid esset in homine: sumi etiam potest de uirtutibus malis, uel bonis operantibus in hominibus. Nam si dederit quis locum Diabolo, ingreditur in illum Satanas (quemadmodũ dedit Iudas: cum iam diabolus misisset in cor eius, ut traderet eum, quam ob causam post bucellã intrauit in illum Satanas) sin Deo locum dederit, beatus fit. Beatus enim, cuius est illi rettributio à Deo, & ascẽsio in corde eius à Deo. Quare agnoscis ô fili Dei (omnia agnoscens) quid sit in homine. Sed cum iam satis scriptionis sumpserit duodecimus tomus, hîc finiemus sermonem.

Dominus Iesus quibus se non credat.

Matth. 7.

Philip. 4.

Matth. 7.

8.

Ioan. 14.

1.

Filius Dei omniscius & præscius omnium.

DECIMVSTERTIVS TOMVS.

Tibi quidem Dei amantissime ac pijssime Ambrosi non uidebatur fortasse scindendus sermo Samaritidis, ita ut illius pars esset in duodecimo tomo, & reliqua quæ restabant in tertiodecimo. Sed quoniam uidebamus, duodecimum commentariorum tomum satis scriptionum accepisse, uisum est nobis desinere in sermonem Samaritidis, ubi loquebatur ipsa de puteo, quemadmodum Iacob illud dederit, & ipse ex eo biberit, & filij eius, & pecora eius, tertiumdecimum tomum incepturis, ubi Dominus ad ipsam respondet.

Vel hinc apparet, alium fuisse Tomorum Origenis in Ioannẽ numerum.

RESPONDIT Iesus & dixit illi: Omnis, qui biberit ex aqua hac, sitiet iterũ, qui aũt biberit ex aqua, quã ego illi dedero, fiet fons in eo aquæ salientis in uitam æternã.] Hoc respondet secundò Iesus ad Samaritidem: primũ quidem dicens, Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi,

Da mihi, quod bibam, tu fortasis ab eo petijsses, & dedisset tibi aquam uiuam:& nunc quando admonens ipsam ut peteret aquam uiuam, dicit, quæ recensuimus, & ad primam quidem responsionē nihil loquitur Samaritis, sed addubitat de comparatione aquarū, post secundam uerò Domini responsionē admittens,quæ ab ipso dicta fuerant.Da mihi hanc (inquit) aquam fortasis enim dogma est, neminē donum diuinū accipere præter petentē illud. quamobrem Seruatorem ipsum,Pater ipse admonet per psalmum uti petat sibi donari, docente nos ipso ac dicente:Dominus dixit ad me,filius meus es tu, postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam,& possessionē tuam terminos terræ. Dicit etiam Seruator:Petite & dabitur uobis, omnis enim qui petit,accipit.Paret quidem Samaritis ut petat aquam à Iesu,imago existens(ut prædiximus) eorum, qui ab Ecclesiæ decretis dissidentes, sunt in diuinis scripturis exercitati, quando audit de comparatione utrarumq; aquarum.Et uide ex his, quæ passa fuerat,quomodo bibens ex puteo,quē ipsa existimabat profundum,nec refocillaretur,nec à siti liberaretur. Proinde uideamus,quid ex illis uerbis significetur:Omnis qui biberit ex hac aqua sitiet iterum. Porrò uocis sitiendi, & uocis esuriendi quod ad sensum humilem & corporalem attinet, duæ sunt significationes,altera cùm uacui cibo egemus, illum quod appetimus humido destituti,altera cùm sæpe pauperes, & qui sunt in egestate rerū necessariarū dicunt(etiā si satiati fuerint) se esurire uel sitire.Primę quidē testimoniū habes in Exodo, quando egentes cibis decima nona die, mense secundo,cū egressi fuissent Iudæi è terra Aegypti, murmurauit uniuersa congregatio filiorum Israel aduersus Mosen, & Aaron, & dixerunt ad ipsos filij Israel: Vtinā perijssemus percussi à Domino in terra Aegypti,quando sedebamus super lebetes carnium,& quando comedebamus panes ad saturitatē, cur eduxit nos ad hanc solitudinē, ut interficeret fame cunctam hanc congregationē? Dixit autem Dominus ad Mosen: Ecce ego pluo uobis panes è cœlo, & egredietur populus, & colligent singulis diebus, ut tentem an ambulaturi sint in lege mea nec ne.Esurientibus enim & egentibus necessario cibo, magnam murmurationem faciebant ipsorum sermones, quia aqua egentes, & sitientes murmurabant aduersus Mosen dicentes, Quid bibemus?quando clamauit Moses ad Dominū,& Dominus ostendit illi lignū,& proiecit illud in aquā,& dulcis facta est aqua,& paulo pòst cùm uenissent in Raphidim, scriptū est populum sitisse illic propter aquam, illic murmurasse populum aduersus Mosen. Porro secundæ significationis exemplū apud Paulum reperias dicentē: Vsq; ad horam præsentē, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus. Primo modo sitire, & esurire necessariò contingit sanis corporibus:altero modo his, qui sunt pauperes.Igitur quærendū etiam est ex his uerbis: Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterū:quali significatu uocabulū,Sitiet,dicatur. Atq; in primis quidē etiā si quod ad sensum humilē,& corporalem attinet,apertè declaretur,quòd quamuis sanetur ad præsens is,qui biberit,mox tamen subtracto potu eandem passionē sit perpessurus, hoc est rursum sitituros siti,quā à principio habuerat, restiturus, quamobrē illud euā subiungit:Qui aūt biberit ex aqua, quā ego illi dabo, fiet in eo fons aquæ salientis ad uitam æternā. quem fontē in seipso qui habet q̄uo sitire poterit: præcipuè tamē ac principaliter horū uerborum intelligentia talis erit:qui participat(inquit) profunditatē humanæ sapientiæ prudentesq; rationes, receptis,intelligentijsq; profundissimè haustis, & iudicio suo inuentis, tamen rursum secundò cogitans denuò dubitabit de his in quibus requieuerat,atq; etiā rerum,quæ quæruntur apprehensionē formans, perceptā à se profunditatē eloqui non poterit . Quare etiā si correptus aliquis uerisimilitudine eorū,quæ dicuntur, condescenderit, eandē tamen dubitationē in se existentem postea inueniet,quam etiam habebat,antequam illa disceret. At uerò mea (inquit Christus)ratio est,ut fons uitalis potionis fiat in eo,qui receperit,quæ à me promittuntur:tantaq; beneficia in eo collaturus sum, qui sumpserit aquā meam, ut fons salientium aquarū inuentor omnium, quæ quæruntur, scaturiat in ipso, intelligentia saliente, & fortasis transuolante consequenter huic aquæ,facilè mobili:ipso actu saliendi, & transiliendi, ferente ipsum in sublime, nimirū ad uitam æternā. Vt autē in Cantico canticorū de sponso differens Salomon:Ecce (inquit) iste uenit saliens super montes, transiliens colles : nam hoc pacto super generosiores,diuinioresq; animas montes dictas salit sponsus, transilit uerò deteriores dictas colleis : sic hoc in loco fons factus in eo,qui biberit ex aqua, aquam dat Iesus,salit ad uitam æternam, fortasis etiam saliturus ultra uitam æternā, nempe ad Patrem existentem supra uitam æternam . Est enim Christus uita:proinde qui maior est Christo, uita etiam est maior. Cæterū tunc fontem in seipso existentem aquæ salientis ad uitam æternam habebit, qui biberit ex aqua, quam dat Iesus, quando promissio completur hominis, cui promittitur beatitudo, eò quòd esurierit, & sitierit iustitiā. Inquit enim filius Dei: Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Et fortasis quoniam esurire, & sitire iustitiam satiari est, si quis iustitiam, antequam satietur, fecerit,is famem,&sitim ingeneret in se oportet,ut saturetur, illud dicturus : Quemadmodum desiderat ceruus ad fonteis aquarū,ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima ad Deum: nempe

Ioan. 4. | Dei dona precibus impetranda. | Psal. 2. | Matth. 7. | Ioan. 4. | Fames & sitis corporalis & mystica. | Exod. 16. | Exod. 17. | 1. Cor. 4. | Fons aquæ salientis in uitam æternam. | Cant. 2. | Matth. 5. | Psal. 41.

nempe ad illum fontem, ad illum uiuentem. quando ueniã, & uidebor coram facie tua? Vt er-
go sitiamus, bonum est è fonte Iacob ut in primis bibamus: illum, non perinde atq; Samaritis,
dicentes puteum. Nam Seruator ad illius respondens sermonem, ne nunc quidem ex puteo
inquit aquam esse, sed simpliciter inquit, Omnis qui biberit ex aqua hac sitiet iterum. quòd si
bibenti ex illo fonte nulla prouenisset utilitas, haudquaquam sessurus fuerat apud fontem Ie-
sus, neq; dicturus Samaritidi: Da mihi quod bibam. proinde obseruandum est, quemadmo-
dum petenti à se aquam Samaritidi non alibi promiserit Iesus illam se daturum, quàm apud
fontem, dicens illi: Vade ad uocandum uirum tuum, & ueni huc. Adhuc autem inspiciamus,
Ioan. 4.
num quia qui biberit ex fonte Iacob, sitiat iterũ, qui uerò biberit ex aqua, quam dat Iesus, fon-
tem in seipso habeat aquæ salientis ad uitam æternã, innui possit diuersam esse utilitatem eo-
rum, qui cùm ipsa ueritate consuetudinem habuere, habituriq; sunt, ab ea utilitate, quam no-
bis oriri existimamus ex scripturis, etiam si accuratè intellectæ fuerint, præsertim cùm quædam
ex principalioribus diuinioribusq; Dei mysterijs nec capere potuerit scriptura, quædam etiam
nec uox humana: nam quædã significationes diuinæ cùm sint, lingua est humana. Sunt namq;
Ioan. 21.
etiam multa, quæ fecit Iesus, quæ singulatim si scribantur, nec ipsum arbitror mundum captu-
rum qui scriberentur libros: quin & quæ loquuta sunt septem illa tonitrua scripturus Ioannes
prohibetur. & Paulus se audisse inquit indicibilia uerba, non quæ non liceret alicui loqui, lice-
2. Cor. 12.
bat enim ad angelos ea loqui, ad homines non licebat, omnia quidem licent, at nõ omnia ex-
pediunt. Sin uerò audiuit ineffabilia uerba, quæ fas non esset ad hominem loqui, arbitror ego
Introductio scripturæ.
uniuersæ cognitionis elementa quædam minima, breuissimasq; introductiones esse uniuersas
scripturas, etiam si accuratè intellectæ fuerint. Quamobrẽ uide, num fons Iacob, ex quo bibe-
bat aliquando Iacob, sed nunc non bibit, atq; etiam bibebant filij sui, sed nunc potum habent
illo priori potu præstantiorẽ (quin biberunt etiam pecora eorum) possit esse uniuersa scriptu-
Allegoria.
ra, aqua uerò Iesu, illud esse possit, quod est supra ea, quæ scripta sunt: nõ omnibus autem scru-
tari licet, quæ sint superiora his, quæ scripta sunt, nisi qui assimilatus fuerit ipsis: ne obiurgetur
audiens: Te difficiliora ne quæras: & te fortiora ne uestiga. Quòd si dicimus aliqua esse supra
Apoc. 10.
ea, quæ scripta sunt, non hoc dicimus ea posse multis esse nota, sed Ioanni, qui audiens scribe-
re etiam qualia essent ea tonitruum uerba non permittitur, cumq; ea didicisset, ea non scribit,
ut parcat mundo. Rebatur enim ne ipsum quidem mundum capturum, qui scriberentur, li-
bros. Quin etiam, quæ Paulus didicit, sunt supra ea, quæ scripta sunt: quandoquidem homi-
nes ea loquuti sunt, & quæ oculus non uidit, sunt supra ea, quæ scripta sunt: & quæ auris non
audiuit, scribi non possunt. Quin quæ in cor hominis non ascenderunt fonte Iacob sunt maio-
ra: quippe quæ à fonte aquæ salientis ad uitam æternam manifestantur his, qui cor hominis
non ampliùs habent, sed dicere ualent: Nos autem mentem Christi habemus, ut uideamus,
1. Cor. 2.
quæ à Deo donata sunt nobis: quæ etiam loquimur non in sermonibus, quos humana sapien-
tia docet, sed quos docet Spiritus sanctus: & inspice an fieri possit, ut humana sapientia non lo-
quatur falsa dogmata, sed quæ ueritatem confirment, & ad homines posteriores perueniant,
quæ uerò Spiritus edocet, sint fortasse fons aquæ salientis ad uitam æternã. Introductiones er-
Scripturæ sunt introductiões, per quas Spiritus sanctus nos in omnem ueritatem ducit.
go sunt scripturæ, à quibus accuratè intellectis, & nunc nominatis fons Iacob, ascendendum
est ad Iesum, ut nobis largiatur fontem aquæ salientis ad uitam æternã. Cæterum non similiter
omnis haurit è fonte Iacob: nam etiam si bibebat Iacob, & filij eius & pecora eius, atq; etiam Sa-
maritis illa uenit ad fontẽ ipsum, & haurit, uide ne aliter & prudenter biberit Iacob cum filijs,
aliter, & simpliciùs, moreq; magis pecuino biberint pecora eius: rursus biberit etiã aliter quàm
Iacob, & filij, & pecora eius, Samaritis illa: qui enim docti sunt in scripturis, bibunt sicut Iacob,
& filij eius, rudiores uerò, & simpliciores, qui dicuntur oues Christi, bibunt perinde atq; oues
Iacob, tum aliqui laudantes scripturas, & quædam constituentes malè dicta prætextu, quòd
eas intellexerint, non secus bibunt, atq; bibebat Samaritis illa, antequam crederet in Iesum.

DICIT ad illum mulier, Domine da mihi hanc aquam ne sitiam, ne ueniã huc ad haurien-
Ioan. 4.
dum.] Iam secundò prædicat mulier Dominum Seruatorẽ, primùm cũ dicit: Domine neq; hau-
storium habes, & puteus altus est: quando etiã interrogat, unde habeat aquã & num maior sit
Iacob, qui putabatur esse pater eius, & nunc etiam, quando petit aquã illam, quæ in bibente fit
fons aquę salientis ad uitã æternã: & si quidem uerũ est illud, Tu petijsses ab eo, & dedisset tibi
aquã uiuam: perspicuũ est, eò quod dixerit: Da mihi hanc aquã: accepisse uiuentẽ aquam, nę in
posterũ egeret sitiens, neq; ueniret ad fontem Iacob hauriendi causa, sed posset sine aqua Iacob
angelicè uidere ueritatẽ supra hominẽ existentẽ: nam neq; angeli egent fonte Iacob, ut bibant,
sed unusquisq; ipsorũ in seipso fontẽ habet aquæ salientis ad uitã æternã, orientẽ ac retectũ ab
ipso sermone Dei filio, atq; sapientia ipsa: neq; enĩ facile factu est, ut aquã, quę à filio Dei datur,
diuersam existentẽ ab aqua fontis Iacob accipiat aliquis, qui se nõ diligentissimè exercuerit ue-
niendo, & inde hauriendo, eò q; sitiat, perinde atq; ille, qui petit hanc aquã frequẽter inter mul-

tos ma-

tos magnos homines, ut qui diutiùs exercitē fuerint hauriendo è fonte Iacob. DICIT illi
Ioan. 4. Vade, uoca uirum tuum, & ueni huc. Respondit mulier, & dixit, Non habeo uirum.] Diximus
Lex instar mariti est. etiam in superioribus hunc uirum, esse Legem, quæ princeps sit animæ, nam habet unusquisq; instituta quædam, ac mores, sub quibus tanquā sub Lege uiuit, cui unusquisq; seipsum subiece
Rom. 7. rit. Nunc uerò etiam illud Apostoli ex epistola ad Romanos ad hanc rem testimoniū adduce mus dicentes: An ignoratis fratres, scientibus enim Legem loquor, quòd lex tantisper dominatur homini, quoad uixerit? uixerit autem quis? nempe Lex (cōmuniter intelligentibus nobis Legem) nam mulier obnoxia uiro, uiuenti uiro obligata est Legi, tanquam si diceret uiuenti uiro, qui uir est Lex: mox rursum, inquit, quòd si mortuus fuerit uir, liberata est à Lege uiri, ueluti liberata est mulier à lege mortua: nec amplius opera mulieris erga uirum exercet. deinde inquit, Proinde uiuente uiro, adultera uocabitur, si se iunxerit alteri uiro, sin autem mortuus fuerit uir, libera est à lege uiri, ut non sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro, nimirū ei Legi, quæ est ex spiritu: mortuo autem uiro mortua esse mulier aliquo modo dicetur etiam uiro, adeò ut
Rom. 7. nos hunc in modū exponamus illud: Itaq; fratres uos quoq; mortificati estis Legi per corpus Christi, ut iungeremini alteri, nimirū ei, qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo. Si igitur Lex est uir, & Samaritis habet uirum aliquem, quia seipsam iuxta intelligentiam sanorum uer
Rom. 6. borum subiecerit legi alicui (iuxta quam uult uiuere unusquisq; ab Ecclesię decretis dissidens)
Christus alter maritus animæ. & si uult etiam hoc in loco diuinus sermo animā manifestari Ecclesiæ decretis dissentientē, quę sibi ipsi præfecerit Legem principem, ut spreto uiro, ceu nō legitimo, quærat alterū nuptura alteri uiro, nimirum sermoni filio Dei, qui resuscitatus est ex mortuis non mutandus, neq; moriturus, sed sempiternus, manens, & regnans omnesq; inimicos subijciens (Christus enim excitatus à mortuis non ampliùs moritur, mors illi ultrà nō dominabitur, quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quòd uerò uiuit, uiuit per Deū, in dextera eius sedens, donec omnes inimici eius positi fuerint subsellium pedum ipsi.) Si hæc, inquā, ita se habent, ubi nam debebat Iesus manifestare eum, qui putabatur esse Samaritidis, uirū non esse illius, nisi apud fontem Iacob, si à seipsa mulier non negasset uirum? hanc ob causam dicit illi Iesus, Vade & uoca uirum tuum, & ueni huc. Iam uerò ueluti nonnihil habens aquæ salientis ad uitam æternam, eò quòd dixisset, Da mihi hanc aquam: nec fallere quiret, qui prædixerat, Si tu petijsses ab eo, dedisset tibi aquā uiuam: respondit mulier, condemnans seipsam, quòd cum huiusmodi uiro consuetu
Ioan. 4. dinem habuisset, & dicit, Non habeo uirū. Dicit illi Iesus: Bene dixisti, Non habeo uirum: nam quinq; uiros habuisti, & nūc quē habes, nō est tuus uir. hoc uerè dixisti. Arbitror quòd omnis anima, quæ introducitur ad eam, quæ est per scripturas, pietatē in Christo, incipiens ab his re
De quinq; sensibus allegoria. bus, quæ sensibus sunt obnoxiæ, & quæ corporeæ uocantur, habeat priores quinq; uiros: unoquoq; sensu uirū aliquē faciente, postea uerò quàm habita consuetudine cū his, quæ sensu percipiuntur, emergere quis uolens, & conuersus ad ea, quæ animo cernuntur, impegerit in sermonem spiritualem nū sanum, prætextu allegoriæ, hic post quinq; uiros ad sextū pergit, dato (ut ita dicam) repudij libello quinq; primis, & decernens cum sexto habitare: uerùm cū aduenerit sermo Domini, differueritq; nobiscum, negantes illum uirum dicimus, Non habeo uirum: quando etiā laudat nos Dominus dicens, Bene dixisti, Non habeo uirum. Illud uerò: Hoc uerè dixisti: uelut obiurgatoriū est, perinde quasi mulier in superioribus non uera dixerit. Ac fortasse uerū non erat Iudæos cum Samaritanis cōmercium non habere ipso Iesu (ut in superioribus diximus) cōmercium habente cum Samaritanis, ut illis esset adiumento. Ac ne illud quidem uerum est, Neq; haustoriū habes, & puteus altus est. Fortassis etiam neq; illud, quòd Iacob ex puteo biberit, & filij eius, & pecora eius. Nam si Iacob & filij eius, & pecora eius non similiter biberunt, ut mulier Samarius, existimatq; illa similem se omnino potum, atq; eundem bibisse cum Iacob, & filijs eius, & pecoribus eius: perspicuum est falsa eam dixisse. Sed iam uideamus quid Heracleon hoc in loco sentiat: inquit autē fontem illum imbecillem, & temporariam, & deficientem fuisse uitam, illiusq; gloriam, mundana enim (inquit) erat: & existimat se
Heracleon quo modo hæc uerba exposuerit. demonstrationē afferre per fontem significari uitam mundanā eò, quòd pecora Iacob ex eo biberint, & siquidem imbecillem, & temporariā, & deficientem accepisset cognitionē eam, quę est ex parte, nempe cognitionē è scripturis prouenientē, comparatione uerborū indicibilium, & quæ ad hominē eloqui non est fas, omnē scilicet præsentem cognitionē, quæ per speculum est, & per ænigma, & quæ destruitur, cùm uenerit illud, quod perfectum est, haudquaquā illud reprehendissemus: sin uerò isthuc agit, ut reprehendat uetera, reprehendendus est ipse. Porrò quòd ait, Aquā dat Seruator: ex spiritu esse, & ex ipsius potentia, uera narrat. quin hæc uerba, Non sitiet in æternū: ijsdem penè uerbis interpretatus est sic dicēs: Vita æterna est uita ipsius, & quę nunquā corrumpitur (sicut prima illa aqua, quę est ex puteo) sed manēs: nequit enim auferri donū, & gratia Seruatoris nostri, quæ neq; consumitur, neq; corrumpitur, in eo, qui particeps ipsius fuerit. Porrò aūt cùm primā uitam corrupubilē dederit, siquidē eam corrupubilem uitā

dixit,

dixit, quæ eſt ſecundum literam, quærēs, & inueniens ablatione uelaminis uitam eam, quæ eſt ex ſpiritu, rectè dixit: ſin uerò corrupubilem dicens, accuſat uitam ueterū, perſpicuum eſt eum hoc facere, tanquā qui non uideat bona illa umbram habere futurorum illorū. Cæterum non inſcitè interpretatus eſt uocem ſalientis aquæ, dicens eos, qui è ſupernis illam abundanter ſuppeditatam participarent, uiciſsim etiā ea ſcaturire, quæ ſibi ſuppeditata fuerint. Sed & Samaritidem laudat, ut quę ſuæ ipſius naturæ fidem oſtenderit æqualem, & conſtantē: non motam ob ea, quæ illi dicebat Seruator, cui etiā nos annuimus, ſi propoſitū laudat, nihil de natura ueluti excellenti innuens, ſin uerò ad naturale opificiū refert, quòd Seruatori obtēperarit Samaritis, quaſi hoc non omnibus inſit, ſubuertenda eſt illius oratio. Neſcio uerò quomodo Heracleon, quod ſcriptū etiam non eſt, aſſumens, dixerit in hoc dictū: Da mihi hanc aquam: breui à ſermone Dei filio ſtimulatam mulierem odio habuiſſe etiam locum illius putei, qui dicebatur Iacob. præterea in illud, Da mihi aquā hanc, ut non ſitiam, neq;ueniā huc ad hauriendū: inquit, mulierem hæc dicere oſtendentē labore hauriri, & cum difficultate parari aquā illam ad irrigandū non aptam, neq; nutrientem. Vnde enim poteſt oſtendere aquā Iacob irrigationi aptam non eſſe, nec nutrientem? Adhuc in hæc duo uerba dicit illi, inquit Heracleon: ſcilicet tale quid dicens, Si uis accipere hanc aquā, uade uoca uirū tuum: & exiſtimat uirum, quē Samaritidis eſſe Seruator dicit pleroma Samaritidis eſſe, ut profecta cūm illo ad Seruatorem, reportare ab ipſo potentiam, & unionem, & cōmixtionem ad pleroma ſuum poſſet, cūm Christus nō dixerit, inquit Heracleon, mulieri de homine mundano, ut uocaret quoniā non ignorabat eam legitimū uirum non habere: cæterum manifeſtè hoc in loco urgetur dicens, quòd mulieri Seruator dixerit: Vade uoca uirum tuum, & ueni huc: ſignificās maritum, quem ex pleromate habebat: nam ſi hoc ſic ſe habebat, oportuerat uirū dicendo, modum etiā, quo uocandus erat, dicere, ut cum ipſo ad Seruatorem pergeret. Sed quoniam (ut Heracleon inquit) iuxta intelligentiam ſpiritualem ignorabat uirum ſuum, ſecundum uerò ſimplicem intelligentiā erubeſcebat dicere, quòd mœchum haberet non uirum, quomodo non fruſtra imperabit dicens, Vade uoca uirū tuum, & ueni huc? Deinde ad illud: Verè dixiſti quoniam uirum non habeo: inquit: Quoniā in mundo uirum nō habebat Samaritis uiro ſuo exiſtente in Aeone. Atq; nos quidē legimus, Quinq; enim uiros habuiſti: apud Heracleonem uerò inuenimus, Sex uiros habuiſti: interpretaturq; per uiros ſex, uniuerſam malitiam materialem declarari, cui complicata fuerat, eiq; approximarat præter rationem fornicans, contumelijs affecta, & ſeparata, & derelicta ab ipſis: ſed ipſi Heracleoni dicendum eſt: ſi fornicata eſt ſpiritualis, peccaſſe ſpiritualem, ſi uerè peccauit ſpiritualis, arborem bonam non fuiſſe ſpiritualem. Iuxta enim Euangelium, Non poteſt arbor bona malos fructus ferre: proinde apertè illis perire, quæ finxerunt: quòd ſi fieri nequit, ut arbor bona malos ferat fructus, & arbor bona eſt Samaritis, quia ſit ſpiritualis: conſequens illi eſt dicere, quòd aut fornicatio eius non ſit peccatum, aut quòd hæc non eſt fornicata. DICIT ad eum mulier: Domine uideo te eſſe prophetam. Patres noſtri in monte hoc adorauerunt, & uos dicitis, Hieroſolymæ locum eſſe, ubi oporteat adorare.] Tertiò iam Samarius Seruatorem noſtrum Dominum prædicat, quando etiam ſcriptum eſt ultimò hoc eam illi dixiſſe: attamen nondum credit eum eſſe Prophetis præſtantiorem, neq; quem Prophetæ prædixerint, ſed prophetam aliquem. Sententia etiam ab Eccleſiæ decretis diſſentiens eorum, qui uerſantur in ſcripturis, quinq; illis uitiis in apertum ſibi productis, cumq; illis eo, quem ipſa poſt illos occuparat, quiq; exiſtimabatur uir eſſe, λόγον, & ſermonem filium Dei, qui illos manifeſtarat, non ualens à principio cernere, prophetam eſſe inquit: ceu diuinum quempiam, cumq; habentem homine quid maius: haud tamen tantum, quantus erat: quam ob cauſam inquit, ueluti quæ ſuſtuliſſet aliquo modo oculos, & ſe exiſtimaret in uiſione fuiſſe, Video te eſſe prophetam. Sanè quod ad illud attinet: Patres noſtri: & quæ ſequuntur agnoſcenda eſt Samaritanorum cum Iudæis differentia de loco, quem illi rebantur ſanctum. nam Samaritani montem ſanctum exiſtimantes eum, qui uocatur Garizim, Deum ibi adorant: cuius meminit Moſes in Deuteronomio ſic dicens, Et præcepit Moſes populo in die illa dicens: Hi ſtabunt ad benedicendum populum in monte Garizim, cūm tranſierint Iordanem Simeon, Leui, Iudas, Iſſachar, Ioſeph, & Beniamin: & hi ſtabunt in execratione in monte Gebal: Ruben, Gad, Aſſer, Zabulon, Dan & Nephtalim. Iudæi autem Sion montem diuinum eſſe rati, propriumq; Dei illum rentur eſſe locum, electum à patre uniuerſorum: & hanc ob cauſam dicunt, in ipſo ædificatum fuiſſe templum à Salomone: omnemq; Leuiticum ſacerdotalemq; cultum illic perfici. quas ſuſpiciones utraque gens ſequens, exiſtimauit patres in hoc, uel illo monte adoraſſe Deum. Quòd ſi uſque in hodiernum diem contenderent aliquando Iudæi cum Samaritanis: addubitabit uterque ad alterum, diceretq; ſanè Samaritanus Iudæo, præſentem mulieris ſcriptum ſermonem: Patres noſtri in monte hoc adorauerunt: oſtendens Garizim: Vos autem dicitis Hieroſolymæ locum eſſe, ubi oporteat adorare. Sed quoniam Iudæi gerunt imaginem eorum, qui ſana

Heb. 10.

Deliria Valentinianorum exponit & refutat Irenæus libro 1. et 2. præcipuè.

Matth. 7.

Ioan. 4.

Samarius D. Ieſum uelut prophetam prædicat.

De montibus Garizim & Gebal.

Deut. 27.

ſanæ ſunt opinionis, Samaritæ autem eorum, qui ab Eccleſiæ decretis diſsident, beatificant conſequenter Samaritæ, Garizim: qui mons interpretatur Diſciſsio, uel Diuiſio, cùm etiam ſeparatio, & diuiſio iuxta hiſtoriã decem tribuum, quæ diuiſæ fuerunt à reliquis duabus, facta fuerit temporibus Hieroboam, qui & ipſe interpretatur, Diuiſiô popul.: Iudæi autem Sion: quẽ ſi interpreteris, ſonat, Specula: ſed probabile eſt dubitaturũ aliquem, quare benedictiones fiant in

1.Reg.12.

mõnte Garizim apud Moſen: ad quod dicendum eſt, quoniã uox Garizim diſciſsionem, & diuiſionem ſignificat, diſciſsionis quidem ſignificatum ſumendum eſſe, cùm ſcinditur populus à Hieroboam, habitatq; Samariã Rex, diuiſionis uerò uocem, ſumendam eſſe in bonam partẽ: quia appoſitè ſapientes utantur diuiſione in unaquaq; propoſitiõe diſputabili, neceſſaria exiſtente diuiſione ad cognitionẽ ueritatis. Quocirca quia nondum uenit hora illa dicta à Domino, quando neq; in monte hoc, neq; Hieroſolymæ adorabunt Patrem, fugiendus eſt mons Sa-

Matth.5.

maritanorum, & interim in Sion, ubi eſt Hieroſolyma, Deus adorandus, quæ Hieroſolyma ciuitas regis magni dicitur à Chriſto. Sed quænam alia ciuitas erit regis magni, & uera Hieroſolyma, niſi Eccleſia ex uiuis lapidibus ædificata? Vbi eſt ſacerdotium ſanctũ, ubi ſpirituales offeruntur hoſtiæ Deo à ſpiritualibus, & ab his, qui ſpiritualem intellexerint legẽ. Cum enimuero aduenerit plenitudo illa tẽporis, ad hæc cùm quis nequaquã in carne, ſed in ſpiritu fuerit, nec amplius in figura, ſed totus in ueritate, & taliter inſtructus, ut ſeipſum ſimilem reddat eorum adoratorũ, quos Deus quærit, tunc nõ cenſendum eſt ueram adorationẽ, perfectumq; Dei cul-

Deum quomodo colat Eccleſia.

Ioan.4.

tum Hieroſolymis perfectũ iri. Bis autem ſcriptum eſt. Venit hora. Sed primùm cùm non addiderit Euangeliſta, Et nunc eſt: ſecundò inquit: Sed uenit hora, & nunc eſt. Ac, mea quidem ſententia, prima lectio declarat futurã adorationẽ extra corpora propter perfectionẽ: altera profectum eorum qui perficiuntur in hac uita, quoad licet humanæ naturæ, quamobrem licet adorare Patrem, & ſpiritu, & ueritate, quando non ſolùm uenit hora, uerumetiã uenit hora, & nunc eſt: & quando Hieroſolymis eſſe exiſtimamur propter eos, qui eo uſq; tantùm aſcenderunt. Quando ergo ſcriptum eſt, Venit hora, & nunc eſt: non amplius dicitur, Neq; in monte hoc, neq; Hieroſolymis adorabitis patrem: ut dictum eſt: attamen falſa opinatur Samaritis hæc dicens: non aliter quàm cùm putabat fontem Iacob dici puteum. Illic etenim inquit. NVM tu maior es patre noſtro Iacob, qui dedit nobis hunc puteum? & ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius.] Hic autem, & patres ueſtri in monte hoc adorauerũt. Cæterum in his uerbis inquit Heracleon honeſtè Samaritidem faſſam fuiſſe, quæ ſibi Ieſus dixiſſet: ſolius enim prophetæ (inquit Heracleon) eſt omnia cernere: utrobiq; mentiens: cùm etiam angeli huiuſmodi cernere

1.Cor.13.

queant, & propheta non uideat omnia. Ex parte enim cognoſcimus, & ex parte prophetamus: etiam ſi prophetemus, uel agnoſcamus: deinde Samaritidẽ laudat, tanquã quæ decenter naturæ ſuæ fecerit, quæ neq; mentita ſit, neq; continuò faſſa fuerit turpitudinem ſuam, perſuaſamq;, Ieſum prophetam eſſe, ipſam inquit interrogare eum, oſtendentẽ ſimul etiam cauſam, per quẽ fornicata fuerit: nimirum quòd propter ignorantiam Dei, & diuini cultus: ut quæ neglexerit etiam omnia ſibi ad præſentem uitam neceſſaria: quã alioquin ignorantiã hac in uita ſemper habuiſſet: neq; enim (inquit) ueniſſet hæc ad puteum, qui erat extra urbem. Sed neſcio quomodo exiſtimauerint oſtendi cauſam fornicandi, uel ignorantiam diuini cultus cauſam fuiſſe delictorum: ſed hoc uidetur extemporaliter dixiſſe abſq; ulla uериſimilitudine: bisq; addit eam uolentem diſcere, quomodo, Deum adorans, & illi grata, liberaretur à fornicatione, illud dixiſſe: Patres noſtri in hoc monte adorauerunt: & ea, quæ ſequuntur. Sed facilè admodũ redarguuntur hæc dicta. Vnde enim liquet, eam diſcere uelle, quo pacto Deo grata liberaretur à fornicatione? Dicit illi Ieſus, Crede mihi mulier, uenit hora quando neq; in hoc monte, neq; Hieroſolymis adorabitis Patrẽ. Quando uiſus eſt Heracleon aptiſsimè in hæc precedentibus obſeruaſſe non dictum fuiſſe illi, Mulier crede mihi: nunc autem hoc illi adiunctum fuiſſe, tunc non inſcitam obſeruationẽ obſeruauit, cùm dixiſſet, per montẽ intelligi diabolum, uel mundum eius: quandoquidẽ pars una eſt, inquit, diabolus totius materiæ, mundus uerò uniuerſus malitiæ mons, deſertus, & habitatio ferarum, quem adorabunt omnes ante Legem, & gentiles. Per Hieroſolymam uerò intelligi dicit creationẽ, uel creatorem, quem adorabunt Iudæi: quin rurſum exiſtimauit montem eſſe creationem, quam gentiles adorarent, Hieroſolymam autem creatorem, quem Iudæi colerent. Vos ergo, inquit, uelut ſpirituales, neq; creationem, neq; mundi opificem adorabitis, ſed Patrem ueritatis: ac illam ſanè adiuuat, inquit, tanquam iam fidelem, & quæ annumeretur adorantibus eum in ueritate. At uerò nos per hoc dictum, Neq; in monte hoc: declarari exiſtimamus illud, quod Dei cultum appellant hi, qui ab Eccleſiæ decretis diſsident, exiſtens in imaginatione ſermonũ, qui ſunt cognoſcibiles, & qui exiſtimantur alti: per illud uerò, Neq; Hieroſolymis: regulam Eccleſiæ iuxta multos declarari exiſtimamus, quã etiam ipſam, ſanctus, & perfectus tranſcendet, acutiùs, & apertiùs, & diuiniùs adorans Patrem. Vt enim (quod & Iudæi fatebuntur) angeli Hieroſolymis non adorant Patrem, eò quòd longẽ me-

liùs

lijs Patrem adorent quàm Hierosolymis, etiam sic qui affectu id habent, ut pares sint angelis, neq; Hierosolymis Patrem adorabunt, sed longè melius his, qui sunt Hierosolymis: etiā si propter eos, qui Hierosolymis habitant, consuetudinē habent cum Iudæis Hierosolymæ degentibus, facti Iudæi, ut Iudæos lucrifaciant. Sed Hierosolyma mihi consideretur, ut antea ostendimus, atq; etiam similiter Iudæi. Quando uerò neq; in monte hoc, neq; Hierosolymis quis adorat, quia uenerit iam hora, is filius factus, Patrem cum fiducia adorat: quam ob causam non dictum est, Neq; Hierosolymis adorabitis Deum: sed, Neq; ł Hierosolymis adorabitis Patrem.

QVARTVSDECIMVS TOMVS.

VOs adoratis, quod nescitis, nos adoramus, quod scimus, quoniam salus ex Iudæis est.] Per uoculam, Vos, quod ad expositionē attinet, intelliguntur Samaritani, quantū uerò ad anagogen, illi qui in scripturis diuersa à nobis sentiūt: sic per uoculam, Nos, quantū ad propositum, intelliguntur Iudæi, quantū ad allegoriam, ipse Dei sermo, ipse Dei filius, & qui in ipsum transformantur, salutem habentes à scriptis Iudaicis: nam manifestatum nunc mysterium manifestum est per scripturas propheticas, & per aduentum Domini nostri Iesu Christi. Vide uerò an non impropriè, & præter consequentiā uerborum Heracleon disseruerit, exponens illud, Vos, pro eo quòd est, Vos Iudæi, & gentiles. Quale autem est, ut ad Samaritidem dicatur, Vos Iudæi: uel ad Samaritidem, Vos gentiles: sed profectò nesciunt, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, quod adorāt, figmentum esse non ueritatē, fabulam, non mysteria, at uerò qui creatorem adorat, præsertim iuxta Iudæum occultum, & iuxta sermones Iudaicos spirituales nouit, quod adorat, sed longè melius est ipsius Heracleonis dicta in mediū apponere, quæ ab eo libro sumpsit, qui Prædicatio Petri inscriptus est: insistereq; etiam ad ea, disquirentes sit nec ne genuinus liber, an nothus, an mixtus: quam ob causam libentes hæc differimus: tantùm illud notantes, librū ipsum docere, perinde quasi Petrus docuerit non oportere gentilium more adorare: materialia laudantiū, atq; seruientium lignis, & lapidibus, neq; Iudæorū more Deum colentium, quandoquidem & ipsi hi soli, Deum scire existimati ipsum ignorant: seruientes angelis, & mensi, & lunæ: unde quæramus necesse est, cui cultum corporalem exhibeant Iudæi. nam illis propositum fuisse offerre uictimas creatori uniuersi perspicuum est. Proinde operæ precium est uidere, quod in Apostolorum Actis scriptum est: Conuertit se Deus, & tradidit eos ad colendam militiā cœli: nescio aūt, quomodo Seruatore palàm dicente salutē ex Iudæis esse, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, negēt Deum Abraham, & Isaac, & Iacob: qui fuere patres Iudæorū, præterea si implet Seruator Legem, & ut impleantur, quæ scripta sunt in Prophetis, hæc, & hæc fiunt tempore aduentus Domini: quomodo non liquet, quonam pacto salus ex Iudæis fiat: idem enim Deus Iudæorum, & Gentium: quandoquidem unus est Deus, qui iustificabit circumcisionē ex fide, & præputiū per fidem, non enim destruimus Legem per fidem, sed stabilimus Legem per fidem. VENIT hora, & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrē spiritu, & ueritate.] Qui minimè se profitentur adorare Patrē, hos ne nominare quidē oportet adoratores Dei: sed ex omnibus profitentibus se adorare mundi opificem, si quidam non amplius sint in carne, sed in spiritu: spiritu, quia ambulent, desideria carnis non perficientes, & alij qui nō in spiritu sint, sed in carne, & secundum carnē militent: tunc dicendum est ueros adoratores esse eos, qui Patrem adorant spiritu, non carne, ueritate, non figuris: non ueros uerò, eos qui sic se nō habent. Ille etiā qui non particeps fuerit, spiritus uiuificantis, quiq; spiritualia Legis nō sequens à litera occidentē in seruitute redactus fuerit, hic uerus nō erit adorator: nec spiritu adorabit Patrē. Imò hic ipse, totus figuris, & rebus corporeis addictus, cùm se maximè asse qui existimauerit, tunc figura, & non ueritate Deum adorat, & idcirco uerus adorator esse non ualens: fortasse concessum est, aliquando conuenienter rationi, ut uerus adorator, spiritu, & ueritate adorans, quædā faciat, quæ figura sint, ut quos figura irretierit summa dispensatione ab ea liberatos ad ueritatem adducat: id quod Timotheo Paulum fecisse apparet, fortassis autem in Cenchris, & Hierosolymis, ueluti in Apostolorum Actis scriptum est, obseruandū uerò est, ueros adoratores non solùm in futura hora, uerumetiam in præsenti adorare Patrem spiritu, & ueritate. Sed qui spiritu adorant spiritum, quem acceperunt spiritum adorantes, in arrabone spiritus nunc adorant: tunc spiritu Patrem adoraturi, cùm totum perceperint spiritum. Quòd si is, qui uidet per speculum, non uidet uerum, in hæc optimè callentes ostendunt his imaginariè uidentibus: & per speculum adorat Deum, uidetq; Paulus nunc per speculum, suiq; similes: perspicuum est Paulum sic adorare Deum, quemadmodum uidet, atq; etiam per speculum adorare Deum. Cùm uerò uenerit hora post instantem futura, tunc erit adoratio in ueritate, quæ facie ad faciem, non ampliùs per speculum uidetur. Sanè ea uerba: Nos adoramus: Heracleon esse retur eum, qui est in Aeone, & qui cum ipso uenerunt: nam hi, inquit, nouerunt, quem adorāt, secundum ueritatem adorantes. Quin illud etiam: Salus ex Iudæis est, quoniam

Petri prædicatio Apocryphus liber.

Act. 7.

Matth. 5.

Rom. 3.

Dei js qui in spiritu & ueritate Deum inuocant.

Act. 16. & 21.

1. Cor. 13.

in Iudæa genitus eſt,inquit, non inter ipſos: quia in omneis ipſos animi propenſionē non habuerit,& quoniam ex illa gente egreſſa eſt ſalus, & ſermo in orbem terrarum: iuxta intelligentiam uerò ſpiritualem ex Iudæis narrat factam fuiſſe ſalutem,quoniam hi ſimilitudines eſſe exiſtimantur eorum, qui ſunt in pleromate: ſed oſtenderet neceſſe erat ipſe, eiuſq; ſequaces,quomodo unuſquiſq; ſit ſimilitudo eorum, qui ſunt in pleromate, modò nō ſola uoce hoc dicant, ſed uerè hoc ſentiant. Præterea enarrans illud, In ſpiritu,& ueritate adorari Deum: priores adoratores,inquit,carne, & errore adorauerunt eum,qui Pater non erat: quare eadem etiam ratione decepti fuere omnes, qui adorarunt mundi opificem: ſubiungitq; Heracleon eos ſeruiſſe creaturæ, non ei,qui in ueritate creator erat,qui eſt Chriſtus,quandoquidem omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo factum eſt nihil. Etenim Pater taleis quærit, qui ipſum adorarent: ſi quærit Pater,per Filium quærit,qui uenit ad quærendum, & ſeruandum quod perierat: quos purificans, & erudiens ratione, & ſanis dogmatibus præparat eſſe ueros adoratores. Periiſſe autem Heracleon (inquit) in profunda materia erroris rem familiarem Patri,quæ quæritur,ut à familiaribus adoretur, itaq; hunc quidem ſermonem ſi intellexiſſet de ouium perditione, & de Filio,qui à Patre deciderit, ſaltem admiſiſſemus ipſius enarrationem: ſed neſcio quid tandem apertè doceant de perditione ſpiritualis naturæ qui ipſum ſequuntur fabulantes, & nihil apertum nos docentes de ſeculis,uel temporibus,quæ fuere ante ipſam perditionē: neq; enim manifeſtare ualent rationem ſuam: hanc ob cauſam prætermiſimus ipſos ſponte, tantùm dubij.

Ioan. 1.

SPIRITVS eſt Deus,& eos qui adorant eum,ſpiritu,& ueritate adorare oportet.] Cùm multi multa de Deo, deq; eius eſſentia enunciarint, adeo ut quidam illum corporeæ, & tenuis, & cœleſtis naturæ dixerint, alij incorporeæ, ruſum alij Deum has naturas tranſcendere dixerint potentia, & excellentia eſſentiæ ſuæ, operæprecium eſt ut uideamus an à ſcripturis diuinis habeamus cauſas ad dicendum aliquid de Dei eſſentia. Atq; hoc quidem in loco dicitur quaſi eſſentia eius eſſe ſpiritus. Spiritus eſt Deus, inquit, in Lege uerò ignis dicitur. Scriptum eſt enim: Deus noſter ignis conſumens eſt: apud Ioannem uerò lux. Deus enim, inquit, lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ. Si ergo ſimpliciùs hæc intellexerimus, nihil præter lexim perſcrutantes, occaſionem habebimus dicendi Deum eſſe corpus: cùm interim,quæ nos ſequantur abſurda hoc dicentes, uulgarium non ſit cernere: quia pauci diſſeruerint de corporum natura, & maximè de his corporibus, quæ ornantur ratione, & prouidentia: quanquam generali ſermone dicant prouidentem,& proſpicientem eiuſdem eſſentiæ eſſe cùm his, quibus proſpicitur: perfectum tamen & diuerſum ab eo, cui proſpicitur. Admiſerunt autem, quæ repugnabant rationi ipſorum abſurda,qui uolunt Deum eſſe corpus, quia non ualerēt contra eos, qui euidenter,& rationabiliter pugnabant,reſiſtere: quæ dico excipiendo eos, qui quintam naturam corporum, præter elementa eſſe dicunt,quòd ſi omne corpus materiale,naturam habet propria ratione ſine qualitate exiſtens,uertibilem autem,& alterabilem, & per omnia mutabilem, & qualitates capientem, quas ille mundi opifex imprimere uoluerit, etiam neceſſe eſt Deum materialem exiſtentem,uertibilem eſſe,& alterabilem, & mutabilem, & illos quidem nō pudet dicere Deum corruptibilem eſſe, corpus cùm ſit, ſed corpus ſpirituale, & cœleſte, præcipuè ſecundum principatum ipſius: corruptibiliſq; cùm ſit idcirco eum non corrumpi, quòd non habeat corrumpentem. At nos eò quòd non uideamus conſequentia,ſi corpus eum dixerimus, & per ſcripturam tale corpus, nempe ſpiritum, & ignem conſumentem, & lucem, quæ neceſſariò hanc opinionem ſequantur, abſurda non admittentes, erubeſcamus ueluti fatui dicentes contra aperta, & euidentia. Omnis enim ignis opus habens ut alatur, corruptibilis eſt, & omnis ſpiritus (ſi ſimpliciter intelligamus ſpiritum) corpus cùm ſit, accipit, quod ad ſuam naturam attinet, mutationem in rem craſsiorem,ergo his fiet, ut uel ſeruantes uerba, tot abſurda, & inexplicabilia de Deo admittamus, uel eadem uia incedendum eſt, quemadmodum etiam in pluribus faciemus: exquirendumq;,quid innui,& declarari poſsit,cùm Deus dicitur ſpiritus, uel ignis,uel lux. Ac principio dicendum eſt, ut oculos, & palpebras, & aures, & manus & brachia,atq; etiam alas,& pedes,ſcripta de Deo inuenientes,tranſmutamus quæ ſcripta fuerint in allegoriam, ſpretis his, qui Deo ſimilem hominibus formam attribuunt, hocq; iure facimus, ſic etiam nobis idem faciendum eſſe, in prædictis nominibus: ac profectò id liquet ex re, quæ uidetur nobis magis in uſu eſſe. Deus enim lux eſt ſecundum Ioannem, & tenebræ in eo non ſunt ullæ: quomodo autem lux ipſe intelligendus ſit pro uirili cordatiùs conſideremus: dupliciter lux dicitur tum corporaliter, tum ſpiritualiter, hoc eſt, quæ mente cernitur, & ut ſcripturæ dicerent,quæ ſub uiſum non cadit,ſeu ut gentiles, incorporea,& corporalis ſanè lucis manifeſtum exemplum eſt illud his,qui hanc ſcripturam accipiunt: omnibus autem filijs Iſrael erat lux in omnibus, in quibus uerſabantur. Spiritualis uerò exemplum eſt apud quendam Prophetam ex duodecim: Seminate uobis ipſis iuſtitiam, uindemiate fructum uitæ, illuminate uobis ipſis lumē cognitionis. Rurſus ſimiliter per comparationē, & proportionem biſariam

De eſſentia Dei.

Deut. 4.

Heb. 13.

1. Ioan. 2.

Quàm ſit abſurdum fingere Dei eſſentiam corpoream.

Deo membra hominum allegoricè adſcripta eſſe.

Deus lux dicitur.

Oſeæ 10.

bifariam dicentur tenebræ:quarum,quę communiùs dicuntur,exemplum eſt illud:Et uocauit Deus lucem,diem,& tenebras uocauit noctem:tenebrarum uerò intelligibilium hoc eſt exemplum:Populus qui ſedebat in tenebris,& umbra mortis,uidit lucem magnam. His ſic habentibus, dignũ eſt ternere, quid nobis conueniat intelligere de Deo, cùm lux dicitur, in qua nullę ſunt tenebræ. Verùm Deus lux eſt illuminans corporeos oculos,an intelligibiles? de quibus & Propheta dicit:Illumina oculos meos, ne unquã obdormiam in morte. Exiſtimo aũt aperium cuicunq; eſſe, nos haudquã dicturos, Deum ſolis officiũ facere, ſi alij cedat munus illuſtrandi eorũ oculos, qui dormiturι nõ ſunt in morte:ergo illuminat Deus eorum mentẽ, quos dignos iudicat propria illuminatiõe:quòd ſi mentis eſt illuſtrator,iuxta illud,quod dicitur,Dominus illuminatio mea:neceſſe eſt ipſum, qui mente cernitur, qui ſub uiſum non cadit, qui eſt expers corporis, ipſius mentis, quæ ſub uiſum non cadit, lucem eſſe corpore carentem, quòd Deus ignis conſumens dictus nequaquam corporalis ignis eſſe uideatur, qui conſumat corpora ueluti ligna, fœnum, ſtipulam, ſed ſi cernantur in nobis ligna, fœnum, ſtipula, ſit Deus noſter ignis,talis materiæ conſumptor,qui dicitur ignis conſumẽs: deceíq; profectò, Dominum talia cõſumere,delereq; peiora:quo facto dolores arbitror, laboresq; oriri nullo corporeo tactu circa principatus, & parteis animæ præſtantiſsimas, ubi ſtructura fuerit digna, quæ conſumetur. Lux ergo Deus nominatur, translatione ſumpta à luce corporea ad inuiſibilem & incorporeã lucem, ſic dictus propter uim illuminandi oculos intelligibiles. Appellatur etiam ignis conſumens conſideratione habita ab eo igne,qui eſt corporeus,& conſumptor talis materiæ. Simile quiddam mihi uidetur eſſe Deus, cùm ſpiritus dicitur. quoniam enim uiuificatione eam, quæ media eſt, & quæ communiori uocabulo uita appellatur, dicta etiam corporalis flatus uitæ ſpiritus noſtri, uidentes uiuificamur à ſpiritu,inde ſumptũ fuiſſe arbitror, ut Deus ducens nos ad uitam ueram ſpiritus dicatur.Spiritus enim,more ſacrę ſcripturæ,dicitur id,quod uiuificat, non ea uiuificatione, quæ eſt media, ſed diuiniori: etenim litera occidit, & ingenerat mortem, non eam, quæ eſt ſeparatio corporis ab anima, ſed mortem, quæ animam à Deo, & Domino ſuo, & ſancto Spiritu ſeparat. Vide igitur, ne fortè illud: Auferes ſpiritum ab eis, & deficient:& illud: Emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ: melius exponeremus de diuino ſpiritu, exiſtimantes,quòd qui priuatur diuino ſpiritu terrenus efficiatur,cùm contrà qui aptum ſeipſum fecerit ad ſuſceptionẽ ipſius,& eum acceperit, renouetur,& denuò creetur. Huiuſmodi quiddam eſt illud: Inſufflauit in faciem eius flatum uitæ, & factus eſt homo in animam uiuentem:adeò,ut & inſpirationem,& flatum uitæ,& uitam animæ ſpiritualiter intelligamus. Quoniam autem uis prædicta nacta animam ſancti, quaſi domunculam aptam, ſeipſam exhibet ad permanendum, ut ita loquar, in ea, & propter hoc illud ſcriptum eſſe etiam exiſtimandum eſt: Inhabitabo in eis, & deambulabo inter ipſos, & ero illis Deus, & ipſi erunt mihi populus: multa ſanè exercitatione egemus,ut perfecti,& exercitati in his, quæ Paulus uocat ſenſoria, dijudicare poſsimus bona, & mala, uera,& falſa: uidereq; intelligibilia,quò diligentius,& ut Deo magis eſt decens,iuxta uireis humanę naturæ,intelligere poſsimus,quomodo Deus ſit lux, quomodo ignis,quomodo ſpiritus. Quin in Reg. tertio talia quædam de Deo ſuggerit Domini ſpiritus,ad Heliam factus:dixit enim: Egredietur cras, & ſtabit coram Domino in monte,& ecce præteribit Dominus,& uentus magnus,fortis,diffindens monteis, & confringens petras coram Domino, atq; Dominus nõ eſt in uento:in alijs uerò exemplaribus inuenimus, In ſpiritu Domini poſt uentum illum commotio ſolùm:in cõmotione Dominus, & poſt cõmotionem ignis, neq; in igne Dominus, poſt ignem autem uox auræ tenuis: & fortaſſe in quantis oporteat nos uerſari pro cognoſcendo, atq; apprehendendo Domino, declaratur per hæc uerba,quæ non eſt præſentis temporis enarrare. decuit autem nos aliqua de Deo dicere, quiſnam ſit, uel de filio (nam Patrem nemo agnouit, niſi Filius) ut etiam nos, reuelante Filio,agnoſcamus, quonam pacto Deus ſit ſpiritus,& contendamus Deum adorare ſpiritu uiuificante,non litera occidente,eumq; colere ueritate,nõ ampliùs figuris,& exemplaribus, perinde atq; angeli, qui non exemplaribus,& umbra cœleſtium,Deo deſeruiunt,ſed rebus intelligibilibus,& ſupercœleſtibus:ſummum illum ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedech pro orantium, atq; egentiũ ſalute, habentes ducem cultus myſtici,atq; ineffabilis uiſionis.Sanè in ea uerba:Deus eſt ſpiritus:inquit Heracleon,Immaculata,& pura,& inuiſibilis eſt diuina ipſius natura. Sed hęc tùm dixerit, haud ſcio,an docuerit nos, quomodo Deus ſit ſpiritus.Illud etiã, Adorantes oportet adorare ſpiritu,& ueritate:ratus ſe declarare,inquit,Pro dignitate eius,qui adoratur ſpiritualiter,non carnaliter.Etenim ipſi eiuſdem naturæ cum Patre exiſtentes,ſunt ſpiritus, qui ſecundum ueritatẽ, & non ſecundum errorem adorant, quemadmodũ & Apoſtolus docet dicens: Rationabilem cultum, talemq; Dei cultũ. Sed annotabimus,an non ualde ſit impium dicere: quòd adorantes Deum ſpiritu,& ueritate,eiuſdẽ ſint eſſentiæ cum ingenita illa,& undequaq; beata natura, quos populo antè dixerat Heracleon lapſos fuiſſe, cùm Samaritidẽ

Gen. 1. *Eſa. 9.* *Pſal. 12.* *Pſal. 26.* *Deus ignis dicitur.* *1. Cor. 3.* *Deus ſpũs appellatur quia uiuificat nos.* *Pſal. 103.* *Gen. 2.* *Leuit. 26.* *2. Cor. 6.* *3. Reg. 19.* *Matth. 11.* *Rom. 12.* *In Heracleonis interpretatiõe quædam cõuellit.*

diceret spiritualis existentem naturæ, meretricatã fuisse. Quòd si Heracleon, ac sui sequaces admiserint spiritualem naturã, quæ sit eiusdem essentiæ cum diuina, & undequaq; beata natura, ut ipsi tradunt, meretricari, prophana, & impia, & irreligiosa de Deo sequuntur ratione ipsorũ. ac ne sine periculo quidem conserri possunt hæc inter se, atq; imaginari, præsertim cùm audiamus Seruatorem dicentẽ: *Matth. 19.* Quare qui misit me maior me est: nec tolerantem admittere oblatam sibi boni appellationẽ: propriam, & ueram, & perfectã, sed gratiosè admodum referentẽ eam ad Patrem, cum increpatione illius, qui uolebat glorificare Filiũ, omnibus, quæ facta sunt, antecellentẽ cum Spiritu sancto, non comparatione, sed exuberanti excellentia: quanta enim est doxologia Filij antecellentis thronos, dominationes, principatus, potestates, atq; omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc seculo, uerumetiam in futuro. Dicit ei mulier:

Vide collegerit Samaritana Meßiam uenturum. SCIO Meßiam uenturũ esse, qui dicitur Christus, cumq; uenerit ille, annunciabit nobis omnia.] Dignum est, ut uideamus, quonã pacto Samaritis nihil plus admittens, quàm quinq; Mosis libros, Christi aduentũ expectat, ueluti tantùm à Lege nunciatum: ac profectò consentaneum est, eam futurũ huius aduentũ sperasse ex benedictione, quam Iudæ Iacob dedit dicens: *Gen. 49.* Iuda te laudabunt fratres tui: manus tuę in ceruice hostium tuorũ: Genu flectent tibi filij patris tui: & post pauca, Non deficiet dux de Iuda, & princeps de fœmoribus eius, donec uenerint reposita illi, & ipse expectatio gentiũ. *Num. 24.* quin uerisimile est Samaritanos ex prophetijs Balaam idẽ sperasse: & ex hac præsertim: Egredietur homo ex semine eius, & dominabitur gentibus multis, & exaltabitur regnũ Gog, & regnũ eius augebitur: Deus deducet eum ex Aegypto: gloria eius ueluti gloria Vnicornis: deuorabit genteis inimicorũ suorum, & crassities illorũ medulla priuabit, & iaculis suis inimicum impetet: decumbens requieuit, ut leo, & ut catulus leonis: quis excitabit eum? benedicentes te benedicentur, & execrantes te, execrati sint. Quin in sequentibus etiã inquit ipse Balaam: Apparebo illis, & nõ nunc beatificabo: & nõ approximat, exurget astrũ ex Iacob, & exurget homo ex Israel, & uulnerabit duces Moab, & captiuos ducet omneis filios Seth, & erit Edom hæreditas, & erit hæreditas Esau inimicus eius, & Israel fecit in fortitudine, & excitabitur ex Iacob, & perdet seruatum ex urbe. Inspicies uerò num fortè Samaritanis quoq; complaceat ut Mosis benedictio ad Iudam, referatur ad Christũ, sic habens: *Deut. 33.* Exaudi Domine uocem Iuda, & ad populum eius, quæso, uenias: manus eius simul iudicant eum, & adiutor sibi ab inimicis eius eris. Sed quoniam gloriantur Samaritani de Patriarcha Ioseph, inspicio num fortè aliqui benedictionem Iacob ad Ioseph, & benedictionem Mosis accipiant dici de Christi aduentu. *Gen. 49. Deut. 33.* Poterit autem quisquis uoluerit ex ipsa scriptura sumere uerba: quin Seruator ipse sciens Mosen multa de Meßiæ prophetia scripsisse, ad Iudæos inquit: *Ioan. 5.* Si Mosi crederetis, crederetis etiam mihi, de me enim ille scripsit. quamobrẽ quamplurima inuenire licet scripta in Lege tum typicè apertè, tum obscurè quæ referantur ad Christum. Apertiora uerò alia, & manifestiora præter hæc, ego in præsentia non uideo. *Meßias Christus.* Meßias quidem lingua Hebræorum dicitur, quod Septuaginta interpretati sunt, Christus: Aquilas uerò, Vnctus. Intuendum & illud, Cùm uenerit ille, renunciabit uobis omnem ueritatem: utrùm ex traditione id dixerit Samaritis, an ex lege: nec sanè ignorandum est, ut Iesus seipsum non solùm esse ex Iudæis Meßiam dicebat, & demonstrabat: sic Dositheum etiam quendam extitisse ex Samaritanis, qui seipsum diceret Meßiam prophetatum, à quo usq; nunc Dositheni sunt, libros Dosithei circumferentes, & fabulas quasdam enarrantes de eo, perinde quasi ille non perierit, sed alicubi in hac uita degat, & hæc quidem, quòd ad lectionis seriem attinet. *Cõsule Epiphanium lib. 1. de Hæresibus.* Quin etiam diuersæ sectæ mulier apud fontem Iacob, quem puteum putabat, quem mente suspicatur esse perfectiorem λόγον, id est sermonem, hunc Christum nominans inquit: Cùm uenerit ille, annunciabit nobis omnia: præsens autem cùm esset ille, qui & expectabatur: Ille ego sum, qui tecum loquor, inquit. Sed uide quid Heracleon dicat. inquit enim: Expectabat Ecclesia Christum, & persuasa erat de eo, quòd solus ille omnia nouit.

Ioan. 5. DICIT illud Iesus, Ego sum, qui loquor tecum, & interim uenerunt discipuli eius, mirabanturq; quòd cum muliere loqueretur: nemo tamẽ dixit, Quid quæris, aut cur loqueris cũ ea?] Inquirere debemus sicubi Christus euangelizauit seipsum, locaq; inter se conferre, ueluti: Ego sum qui de me ipso testimoniũ fero, & testatur de me, qui misit me, Pater: & illud: Si crederetis Mosi, crederetis etiã mihi, de me enim ille scripsit: & si quid horũ simile dictũ est in aliquo Euangelio. Veruntamen quod ad lectionis seriem attinet, ab ipso hinc discimus, quòd mansuetus, quòd mitis, & humilis corde sit, talibus de rebus disserere non spernens cum muliere aquã gerente, & ob multam paupertatẽ ex urbe egressa, ac laborante in haurienda aqua. *Christus quàm fuerit humilis & comis.* Ac profectò mirantur discipuli superuenientes, qui præuiderant magnitudinẽ diuinitatis in ipso, miranturq;, quomodo tantus cum muliere loqueretur, sed nos iactantia, ac superbia ducti simplices despicimus, obliti illud singulatim ad quemuis hominẽ pertinere: *Gen. 1.* Faciamus hominem ad imaginẽ, & similitudinem nostram: & memoria non repetentes fingentem in utero & fingentem singulatim corda hominũ omnium, & intelligentẽ in omnia opera eorũ,

non

non agnoſcimus, quòd abiectorum & paruulorum Deus eſt auxiliator, & ſuſceptor infirmorum, ſuccurrens deſperantibus, & eos, qui deplorati ſunt ſeruans. Vtitur autem hac muliere uelut apoſtola ad eos, qui erant in urbe, in tantum eam ſermonibus inflammans, ut dimiſſa hydria ſua mulier abierit in ciuitatem, dixeritq; hominibus: VENITE, & uidete hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunq; feci: an hic eſt ille Chriſtus? tunc ex urbe exierunt, & uenerunt ad ipſum.] Mulierē hanc non poſt habens apertiſsimè, ſeipſum oſtendit ſermo Dei filius, adeò ut cùm ueniſſent Apoſtoli, mirarentur, ſi cum hac fœmella, & quæ facilè decipi poſſet, dignaretur colloqui ſermo filius Dei. Attamen omnia præclarè fieri à ſermone perſuaſi diſcipuli, non increpant Ieſum, nec dubitant de diſputatione eius cum Samaritide, uel de Samaritidis collocutione cum Ieſu: fortaſsis uerò etiam obſtupuerāt de multa bonitate filij Dei condeſcendentis animæ ſpernenti Sion, & ſpem in monte Samariæ habenti: quam ob cauſam ſcriptū eſt: Mirabantur, quòd cū muliere loqueretur. Heracleon uerò in ea uerba, Ego ſum qui loquor tibi: inquit, Samaritidi, quoniā perſuaſa fuerat, Chriſtum, cùm ueniſſet, omnia illi annunciaturū, dicere Ieſum hæc uerba: Quem tu expectas. Inquit etiam Heracleon, uenerunt ad eum diſcipuli, quorū cauſa uenerat in Samariam. at quo nam pacto diſcipulorum cauſa in Samariam uenerat, qui cum illo priùs fuerant? RELIQVIT, inquit, mulier hydriam ſuam, & ciuitatē adijt, & hominibus ait: Agite, uidete uirum, qui dixit mihi omnia, quæcunq; feci: an hic eſt ille Chriſtus?] Non fruſtra reor ſcripſiſſe Euangeliſtā de dimiſsione hydriæ, quòd reliquerit illam mulier profecta ad urbem, oſtendens (quod ad textum quidem attinet) ſtudium maius, quàm pro Samaritide, ut quæ reliquerit hydriam, nō ſic cordi habens corporeū & humile officiū, ut multorum utilitatem: humanitate enim mota eſt, quæ uoluit ciuibus euangelizare Chriſtum: ipſi teſtimonium dans, quòd omnia, quæcunq; feciſſet, ſibi dixerit: inuitat autē ipſos ad uidendum hominem, habentem rationē, ac ſermonem, longè homine præſtantiorē id enim quod de eo noſtris oculis aſpectabile erat, homo erat: quamobrē obliuiſcamur & nos neceſſe eſt rerū corporaliū, hisq; omiſsis feſtinemus ad cōmunicandam alijs, quam participauerimus, utilitatem. Ad hoc namq; inuitat Euangeliſta laudem ſcribens mulieris prudenti lectori: ſed ad altiorē intelligentiam intendendus eſt animus, quæ nam ſcilicet ſit hydria, quam relinquit Samaritis, quæ aliquo modo acceperat Ieſu ſermones, & fortaſſe uas aquæ nobilitate ob profunditatē doctrinæ his rebus, quas antea curabat, ſpretis, reponit apud eum, qui uaſe longè præſtantior eſt, cùm ſumpſiſſet ex illa aqua, quæ iam in ſe facta fuerat principiū fontis aquæ. Quomodo enim ſi nō particeps talis aquæ fuiſſet, quomodo inquam humanè Chriſtum ciuibus prædicaſſet, admirans eum ſibi omnia, quæcunq; feciſſet, renunciantē, niſi particeps facta fuiſſet aquæ ſalutaris per ea uerba, quæ audierat? Rebecca ſanè & ipſa hydriā habens ſuper humeros, antequā Abrahæ filius finē loquendi faceret in cogitatione egrediebatur uirgo ſpecie peruenuſta: quæ quoniam non perinde, atq; Samaritis hæc hauriret, deſcendit ad fontem, & implet hydriam, eiq; aſcendenti accurrens Abrahæ filius dixit: Potum præbe mihi quæſo, nempe pauculum aquæ ex hydria tua. Quoniā igitur filius erat Abraham, cōtentus fuit uel tantulum aquæ ex hydria Rebeccæ ſumere: & feſtinauit Rebecca, & depoſuit hydriam ſuper humeros ſuos: potum illi præbens, donec ceſſaret à bibendo. Quoniā igitur laudabilis erat Rebeccę hydria, non relinquitur à Rebecca, ſed Samaritidis hydria relinquitur, hora exiſtente ſexta. Hoc igitur in loco mulier annunciat Chriſtum, in fine uerò Euangeliorū, reſurrectionē Seruatoris enarrat Apoſtolis mulier, ante omnes ipſum conſpicata. Sed neq; huic, tanquam quæ renunciarit perfectionem fidei, gratiæ à Samaritanis habentur dicentibus, Non ampliùs propter loquelā tuam credimus: ipſi enim audiuimus hunc eſſe uerè Seruatorem mundi, neq; illi conceduntur primitiæ tangendi Chriſtum, dicentem ei: Noli me tangere: quia Thomas auditurus erat, Affer digitū tuum huc, & uide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum. Omnia autem erant, quæ fecit mulier, conſuetudo cum quinq; uiris, & poſt hos condeſcenſio ad ſextum, qui legitimus uir non erat, quem cùm negaſſet, hydriamq; reliquiſſet, honeſtè in ſeptimū requieſcit, quę etiam in cauſa fuit, ut illi è ciuitate exirent, & uenirent ad Ieſum. Magna autem obſeruatione Ieſum rogant Samaritani in ſequentibus, non ut maneat in ciuitate, ſed apud ipſos, hoc eſt, ut ſit in principatu eorū, animæ parte præſtantiſsima: nam fortaſſe nequibat Ieſus in ciuitate eorum manere, quandoquidem etiam ipſi ex ciuitate exierant, optimè facientes, & uenerant ad eum. Quòd autem huiuſcemodi quædam innuantur, cauſas nobis præbente Euangeliſta accuratiſsimè ad ſenſum anagogicum, hoc eſt ad ſublimiorem intelligentiā, ex his uerbis diiudicandum eſt. Primùm quidem ſcriptum eſt: Exierūt ex ciuitate, & uenerunt ad eum: & poſt pauca, Ex ciuitate autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter ſermonem mulieris, quæ teſtificabatur dicens: Ieſus dixit mihi omnia, quæcunq; feci. Vt ergo uenerunt ad eum Samaritæ rogauerunt eum, ut maneret apud ipſos. Igitur priùs, cùm ex ciuitate ad eum ueniſſent etiam denuò uenerunt ad eum Samaritæ, adhuc exiſtentem apud fontem Iacob, nec enim

Pſal. 33.

Samaritis apoſtola facta.

Rerum corporaliū obliuio; diuinarū rerū ſtudium conſequitur.

Gen. 24.

Matth. 28.

Luc. 24.

Ioan. 20.

Samaritani inuitant Ieſum ut apud ſe maneat.

inde discesserat, & rogauerunt eum, ut maneret apud ipsos. Nec scriptum est postea, quòd ingressus sit ciuitatem, sed mansit ibi duos dies. Quin etiam in sequentibus non dictum est, Post duos uerò dies exiuit ex ciuitate: sed scriptum est, Exiuit inde: quantū enim ad intelligentiam pertinet, omnis œconomia utilitans erga Samaritanos facta est apud fontem Iacob. Porrò Heracleon hydriam esse existimat dispositionem, & notionem susceptiuā uitæ atque etiam eius potentiæ, quæ à Seruatore est: quam relinquens inquit apud ipsum, hoc est habens apud Seruatorem tale uas, in quo ad sumendam uiuam aquā uenerat, reuersa est in mundū, nuncians uoce præsentiam, & aduentum Christi: per spiritum enim, & à spiritu anima ad Seruatorem adducitur. Igitur cōsidera, laudabilis ne esse possit hæc hydria, quę omnino relinquitur, dimisit enim, inquit, hydriam suam mulier: nō enim additur, quòd dimiserit eam apud Seruatorē. Sed quomodo non absurdum erit eam, quæ differuisset, dispositionem, & notionem susceptiuam uitæ, & potentiæ, à Seruatore manantē, & uas, in quo uenerat, ut acciperet aquam uiuam, abijsse in mundum sine his, ut euangelizaret uoce Christi aduentum, & præsentiam? quomodo etiam hæc spiritualis post tot sermones persuasa clarè nō est de Christo, sed, inquit, an hic est ille Christus? quin & illud, Exierunt è ciuitate: exposuit pro prima eorum conuersione, quæ mundana erat, & uenerunt per fidem, inquit, ad Seruatorem. Sed ei respondendum est, quomodo manet duos dies apud ipsos? non enim obseruauit, quod nos proposuimus, scriptum scilicet non esse, cum duos dies in ciuitate mansisse.

QVINTVSDECIMVS TOMVS.

INterim rogabant eum discipuli dicentes, Rabbi comede.] Post œconomiam potus, & post doctrinam diuersitatis aquarum, consequens erat inscribi, quæ ad cibum pertinebant. Samaritis itaque cùm rogaretur potum, dubitat propter eum, qui petierat, neque enim poterat dare Iesu dignum illo potum, num se iussam aquam porrigere, uellet Iesus beneficio afficere per hunc potum. Decebat igitur à Samaritide. * Porrò discipuli, qui ciuitatem adierant, ut cibos emerent, cùm eos apud homines diuersæ sectæ ex animi sententia inuenissent, nempe sermones quosdam conuenientes, dicunt illi Comede: tempus illud idoneum rati, ut Iesus comederet, in quo mulier ciuitatē petierat, ueturique erant ad eum Samaritani, cùm alioqui cibum coram ullo hospite illi non apposuissent. Ac fortassis futurum erat, uti Samaritis conturbaretur, si uidisset discipulos magistro apponere uolentes cibaria, quæ uel in Samaria emissent, uel emisse uerisimile esset: neque meritò corā Samaritanis uolentibus suam ipsorū derelinquere ciuitatem dixissent, Rabbi comede: ideo bene additū est, Interim rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi manduca: sed quam ob causam scriptū sit, Rogabant ipsum: & non, Dicebant illi: dignum est cernere: simplicius enim scriptū fuisset: Interim dicebant ei discipuli: Rabbi comede, proinde rogare, ut comedat, & supplicare eum, & precari fortassis aliquid innuit ante supplicationem, atque etiam interdū post supplicationē. Vide uerò, ne fortè uereantur discipuli, ne sermo Dei filius proprijs alitus sit, uel fortificatus cibis, & ideo orent eum, comedere inuentos cibos. His enim quæ inueniunt discipuli, semper nutrire λόγον uolunt, ut fortificatus, & ualidus, & corroboratus, diutiùs assideat ipsum nutrientibus: uicissim nutriens apponentes illi cibos. hanc ob causam iubet stare ad ostiū, & pulsare, ut si quis ostium aperuerit, ingrediatur ad eum, & cœnet cum illo, ut postea conuiuator possit uicissim conuiuio excipi à λόγῳ, qui apud illum cœnauerit. Sanè Heracleon inquit, discipulos uoluisse cum Iesu cōmunicare, quæ emissent, atque à Samaria attulissent. At ipse dixit eis: EGO cibum habeo comedere, quem uos nescitis.]

Apoc. 3.

Qui cibo indigeant uel non indigeant.

De animæ & corporis cibo.

Id quod sibi sufficit, non eget cibo, proinde quod cibo eget, non sibi sufficit. Hinc perspicuum est comedentem comedere, non quia non egeat, sed quia egeat, & ualde egeat: & corpora quidem, quia natura fluxibilia sunt, nutriuntur cibo replente locum eorū, quæ defluunt, sed quæ ipso corpore præstantiora sunt, nutriuntur intelligentijs incorporeis, & sermonibus, actionibusque sanis: non quòd ad non esse dissoluerentur, nisi nutrirentur: neque enim corpora hæc, quę nō nutriuntur, ad nō esse dissoluuntur, sed quòd quæ excellentioris sunt naturæ, quàm corpora, pergant esse talia, si talibus nō nutriantur. Vt aūt corpora, quæ cibo egent, nō his aluntur cibis, qui à qualitatibus procedūt, neque eadē ciborū quantitas omnibus sufficit: sic etiā intelligamus oportet de his, quæ sunt meliora, & præstantiora corporibus: inter hæc enim aliqua copiosiore, aliqua minore cibo egent, tanquā quæ eandem mensurā non capiāt. sed neque qualitas sermonū, & cōceptuū in contēplatione, qui sunt actiones his cōuenientes, eadē cōgruit omnibus animabus. Quin etiā holus, & cibus solidus nō eodē tēpore eos nutriunt, qui ex ipsis fructū aliquē percepturi sunt: nam infantes recens nati, ut inquit Petrus, lac doli nesciū, idque animi, non corpora desiderant: idque etiā desideret, siquis infantiā Corinthiorū habet, ad quos inquit Paulus, Lactis uos potu alui, & nō cibo: infirmus uerò, eò quòd nō credat, holera comedit, ac profectò melius est aliquādo holera cùm pace comedere, quàm uitulū cum inimicitia, & odio: perfectorum

1. Pet. 2.
1. Cor. 3.
Rom. 14.

ctorum uerò est solidus cibus, nempe eorum, qui per lectionem exercitata habent sensoria ad cognoscendum tum bonum, tum malum, est etiam quidam cibus mortificus, quem discimus ex quarto Reg. dicentibus quibusdam ad Helisæum: Mors est in lebete, ô homo Dei: quin etiã est alius earum animarum, quæ rationis non sunt compotes, cibus herbarius, & alius fœnum, & stipula: quæ significantur per ea Psaltæ uerba: Dominus pascet me, & nihil mihi deerit, in locum herbæ uirentis accubare me fecit: super aquam refocillationem præbentem nutriuit me. Atque etiam Esaias ait: Leo ut bos paleas comedit: quin etiam fœnum iumentis in domo Rebeccæ Abrahæ filiæ apponunt. Quòd si quis rationabilior fuerit, & hanc etiam ob causam intelligibilis homo panem intelligibilem manducat, quemadmodum scriptũ est in psalmis: Panis consolidat cor hominis, & uino intelligibili non alius, quàm homo oblectaĩ, sed ratione ascendamus necesse est à rationibus, & ab hominibus usque ad ipsos angelos, quandoquidẽ etiã ipsi nutriuntur sibi omnino non sufficientes. panem igitur angelorum manducauit homo, beatusque sanè Abraham, qui tribus illis, qui sibi apparuerunt, apponere potuit azyma subcinericia. Sed rursus eò redeat, unde defluxerat oratio: nimirum ad sermonem de cibo Christi, quem discipuli non nouerunt: uerè enim dicit Iesus: Ego habeo cibum manducare, quẽ uos nescitis: quod enim agebat Iesus, uoluntatẽ Patris, à quo missus fuerat, faciens, & perficiẽs illius opus, hoc discipuli non norant. Verùm, ut apertiùs intelligantur ea uerba: Ego habeo cibum manducare, quem uos nescitis: loquaĩ Paulus Corinthijs lacte opus habentibus, non solido cibo, qui etiam lac biberant, non cibum, eò quòd cibi participes esse non possent: his inquã loquatur Paulus, Ego habeo cibum manducare, quem uos nescitis: semperque profectò qui præstat deterioribus, hisque, qui uidere nequeant ea, quæ uident præstantiores, dicet: Ego cibum habeo manducare, quem uos nescitis. Nec sanè absurdum erit, si dixerimus non solùm homines, & angelos indigere cibis intelligibilibus, uerùm etiam ipsum Dei Christum: namque ipse etiã (ut ita dicam) semper instruitur à Patre, qui nullius eget sibi sufficiens. Sumit autem cibos uulgus discentium à discipulis Iesu, qui iubentur turbis apponere, Iesu uerò discipulĩ ab ipso Iesu: ueruntamen interdum etiã à sanctis angelis: at filius Dei à solo Patre cibos sumit, absque ullo mediatore. Itidem non absurdum erit, Spiritum sanctum nutriri, dicere. Proinde inquirenda est lectio scripturæ, quæ nos hoc edoceat: totum autẽ mysterium uocationis, & electionis, cibi sunt illius magnæ cœnæ. Homo enim (inquit) fecit cœnam magnam, cœnæque tempore misit, qui uocarent inuitatos: relegendæque sunt omnino ex Euangelijs parabolæ, quæ de cœnis loquuntur. Quin etiam per Esaiam promissiones habemus comedendi, & bibendi dicentẽ: Ecce serui mei comedunt, uos autẽ esurietis, ecce serui mei bibunt, uos autẽ sitiens. Ad hæc ipsum hominem ponit Deus apud Genesin in paradiso deliciarum, dans illi legibus, ut quædam comederet, quædam non comederet: mansurusque erat immortalis homo, si ex omni ligno paradisi comedisset, præterquàm è ligno cognoscendi bonum & malum. Vide quæ in primo, & uigesimo Psalmis dicuntur de his, qui adorarunt, eò quod comederint. Comedetũt enim, inquit, homines, & adorauerunt terram, propterea non interficiet Dominus fame animam iustam: sed quando iniusti efficimur, immittet famem super terram: non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi uerbi Dei: quanto igitur magis proficimus, tanto meliora, ac plura comedimus, donec fortasse perueniamus ad id, ut eundem cibum comedamus cum filio Dei, quẽ in præsentia discipuli non norant. Hoc in loco nihil dixit Heracleon.

4. Reg. 4. — Psal. 23. — Esa. 11. — Gen. 24. — Rebecca, filia Bathuelis, nurus Abrahæ. — Gen. 18. — Ioan. 4. — Matth. 22. — Luc. 14. — Esa. 26. — Gen. 2. — Psal. 21.

DICEBANT igitur discipuli inter se, Num aliquis attulit illi aliquid ad edendum.] Etiam si carnaliter retur Heracleon hæc à discipulis dici, tanquam qui adhuc humi repant, Samaritidem imitantes dicentẽ, Neque haustorium habes, & puteus altus est: dignum est, uti cernamus, num forte aliquid diuinius uidentes discipuli dicant inter se, num quis attulit illi, quod edatẽ fortasis enim tebantur potentiã aliquã angelicã attulisse illi, quod ederet, & fortasis idcirco docebanẽ maiorẽ esse illũ cibũ, quẽ mãducare habebat, qui erat, ut faceret uoluntatẽ eius, qui eũ miserat, perficeretque opus illius. DICIT illi Iesus, meus cibus est, ut faciã uoluntatẽ eius, qui misit me, Patris, & perficiã illius opus.] Decẽs cibus filio Dei, quãdo efficit uolũtatẽ paternã: hoc uelle in seipso faciẽs, qđ est & in Patre: ita ut uolũtas Dei sit in Filij uolũtate immutabilis à uolũtate Patris: ne sint ampliùs duæ uolũtates sed uolũtas: quę una uolũtas auctor est filio Dei dicẽdi: Ego, & Pater unũ sumus: & hãc ob uoluntatẽ qui uidit Filiũ, uidit etiã eũ, qui misit ipsum. Ac decẽs profectò est, ut hũc in modũ effici uoluntatẽ Patris à Filio intelligamus: à qua uoluntate omnia, quæ sunt extra uolentẽ, benè facta fuerunt: quãdo nõ opus est, ut curiosi in indaganda uoluntate existimemus hoc esse facere uoluntatẽ illius, qui misit ipsum, dũ ipse Filius aliqua, quæ sunt extrà, facit. Illud enĩ (dico aũt illud, qđ extra uolẽtẽ) factũ secũdum à uolũtate prædicta, nõ est tota uolũtas Patris: cũ alioqui tota uolũtas Patris à Filio sit effecta, cũ ut uelle Dei natũ in Filio faciat hęc, quę uelit uolũtas Dei: solo Filio faciẽte totã Patris uolũtatẽ à Patre pceptã: quã etiã ob causam imago ipsius est: id qđ etiã de Spiritu sancto cõsiderãdũ est.

Ioan. 4. — Cibus filij Dei. — Ioan. 5. — Voluntatẽ Patris æterni Christus facit. — Col. 1. & 2.

Heb. 1.

Cæterum reliqui sancti nihil quidem facient præter uoluntatē Dei, atq; omnia profectò, quæ facient, facient secundū uoluntatē Dei, haud tamen ut tota Dei uolūtas imprimatur in eis. Quin hoc sanctū præ illo sancto plus, atq; expressius percipiet ex uoluntate paterna, comparatione alterius, quo sancto rursus aliud sanctū excellentius percipiet. At omnē, uniuersamq; Dei uoluntatem ille faciet, qui dixit, Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius, qui misit me: post hæc

Ioan. 5.

igitur aliquātò de Deo inquit gratiosè admodū: nihil potest Filius accipere à seipso, nisi uiderit Patrē aliquid facientē, quæ enim Pater facit, ea similiter Filius facit: Pater diligit Filium, & omnia illi ostendit, quæ ipse facit: & fortassis hanc ob causam imago est Dei inuisibilis: etenim uoluntas, quæ in ipso est, imago est ueræ diuinitatis, imago etiam existens bonitatis Patris, inquit: Cur me uocas bonū: & sanè uoluntas hæc cibus est filij Dei, atq; illi proprius, ideo cibus est, quòd uoluntas est. Quòd aūt uoluntas sit, quæ pertinet ad dispositionē, declarat, qui subiungitur, contextus, secundò dicens, post executionem uoluntatis perfici opus Dei. Sed diutius considerandus est hic contextus, ut intelligamus hoc dictum, nempe, Perficiā opus ipsius. Atq; ali

ἀπορία de operibus Dei & eorū perfectione.

quis quidē simpliciter dicet iniunctum opus illius esse, qui iussit. Veluti si, uerbi gratia, diceremus eos, qui fabricant, quiq; terram arant, dicere se perficere opus illius, qui eos sumpsisset ad aliquod opus obeundū, dum perficerent illud, cuius gratia assumpti fuerant: alius uerò dicturus est, si perficiatur opus Dei à Christo, liquere, hoc imperfectū fuisse, antequā perficeret. Sed quomodo imperfectū erat opus existens Dei? rursusq; quomodo perficitur Dei uoluntas ab eo, qui dixit, Qui misit me, maior me est: sed perfectio operis perfectio erat naturæ illius, quæ rationis est cōpos. Ad hanc enim naturā, quæ rationis est cōpos, imperfecta eū esset, perficiendā uenit Sermo Dei filius factus caro. Num ergo creatū est imperfectū opus, & mittitur Seruator ad illud imperfectū perficiendum? sed quomodo nō est absurdū, si diximus Patrē rei imperfectæ auctorē fuisse, Seruatorē uerò eam imperfectā, creatāq; imperfectā perfecisse? Igitur meo iudicio profundius aliquod mysterium hoc in loco repositū est: nam fortassis id, quod ratiōis

Gen. 2.

est capax, tum cùm in paradiso positum fuit, imperfectum omnino non erat. Alioquin quî posuisset Deus rem imperfectam in paradiso, quæ operaretur, & custodiret eum? Nec enim cōsentaneum est, uti imperfectus is dicatur, qui operari possit lignū uitæ, & omnia, quæ plantauerat

Homo, per inobedientiam imperfectus factus à Christo perficitur.

Deus, & postea Deus eum inde extruserit: proinde uide, ne fortè perfectus cùm esset homo, imperfectus sit factus ob inobedientiā, egueritq; aliquo, qui ipsum ab hac imperfectione liberaret? & hanc ob causam missus fuerit Seruator? primùm quidem, ut faceret uoluntatē eius, qui misit ipsum, operarius illius etiā hoc loco factus, deinde uerò, ut perficeret opus Dei, & unusquisq; factus perfectus assuesceret solido cibo, ac cū sapientia consuetudinē haberet. Perfecto-

Heb. 5.

rum autē est solidus cibus: nempe eorum, qui per lectionem sensoria exercitata habent ad diiudicandum, tum bonū, tum malum: Sapientiā, inquit, sapientiam loquimur inter perfectos: &

2. Tim. 6.

cùm unusquisq; nostrûm, qui opus Dei sumus, perfectus factus fuerit, dicet: Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, posthac reposita est mihi corona iustitiæ: nec so-

Gen. 6.

lus homo lapsus est, cū perfectus esset, ad imperfectum, sed filij etiam Dei, qui cùm uidissent filias hominum pulchras esse, acceperunt sibi ex omnibus, quas elegissent: & generatim omnes, qui deseruerunt propriam habitationem, & non seruauerunt suum ipsorum principium. Nec dicens principium, principatum dico, qui comparatur potestati, sed principium dico, quod fini opponitur, quodq; cum primo coniunctum est, ut quemadmodum homini principium essendi in paradiso fuit, finis uerò propter transgressionē fortassis in inferno deorsum, uel in aliquo loco similiter ita singulis prolapsis datum sit proprium quoddam principium, cæterū perficiens Iesus opus Dei: dico aūt quicquid rationis est capax, non tantùm hominē, uno eodēq; modo ipsum perficit: si quidē ea, quæ beatiora sunt, parentia sermoni, & rationi, non egētia labore, solo sermone, & ratione perficiuntur, alia uerò non credentia sermoni & rationi, laboribus egēt, ut post labores, rationibus postea aliquando adducta, his perficiantur. Veruntamen hæc utraq;, scilicet Patris sui uoluntatem facere, qui misit illum, & opus illius perficere, unus & proprius cibus Iesu sunt. Heracleon per hæc uerba: Meus cibus est, ut faciā uoluntatē eius, qui

Interpretamentum Heracleonis confutat.

misit me: Seruatorē inquit enarrare discipulis id cibum suum esse, quod loquebatur cum muliere: dicēs Patris uoluntatē: quæ ipsius cibus, & requies, & potentia erat, sanè Patris uoluntatē esse dicebat, ut homines Patrē cognoscerēt, & seruarētur: quæ res erat opus Seruatoris: qui ipsius causa rei Samariam missus fuerat, hoc est in mundum. Ipsum ergo cibum Iesu, interpretatus est colloquium cum Samaritide: id quod existimo apertè cuicūq; uideri, tum abiectē, tū coactè interpretatum fuisse: quomodo autē uoluntas Patris sit cibus Seruatoris, quomodo etiam uoluntas Patris sit requies, apertè non ostēdit. Loquitur enim alicubi Dñs, perinde quasi

ἀπορία.

non omnis uoluntas Patris sit illius requies. Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste, uerun-

Matth. 26.

tamē nō quod ego uolo, sed quod tu. Sed unde etiā habet, quòd potētia Seruatoris sit Dei uoluntas? NONNE uos dicitis, quòd adhuc menses sunt quatuor, & messis uenit? ecce dico

uobis:

nobis:Leuate oculos uestros,& uidete regiones iam albas esse ad messem:] Cõtra eos, qui existimant simplicius hæc dicta fuisse,dubia mouenda sunt,ut persuasum habeant,spiritualia,& nuda rebus sub sensum cadentibus,& corporalibus,Seruatorem sæpius loquutum fuisse. Si enim tempus,quando Iesus hæc loquebatur,ante messem mensium quatuor spatio erat,perspicuum est hyemem fuisse (messis enim incipit fieri circa mensem qui apud Hebræos Nisan appellatur, quando agitur pascha, adeò ut aliquoties azyma faciant Iudæi ex nouo frumento) sed esto illo mense non esse messem,sed in mense post illũ proximè sequente, qui apud eos appellatur etiam hoc tẽpore illius mẽsis,qui hyems summa est.Cùm igitur ostenderimus,cũ hæc diceret Iesus,tempus non fuisse messis,nec existenns,nec proximæ fini, demonstratum nobis erit id, de quo agitur. Obseruandum itaq; est post œconomiã, quæ facta fuit in Cana Galilææ circa mutationẽ aquæ in uinũ,descendisse dici Dñm Capharnaũ,cumq; ipso matrẽ eius,& fratres,& discipulos:ubi manserit non multos dies:fuisseq; in propinquo pascha Iudæorũ,& Hierosolymã ascendisse Iesum,cùm omneis in tẽplo inuentos uendentes boues,& oues,& columbas,& cætera,quæ scripta sunt,facto flagello è funiculis,eiecit è tẽplo,dictisq; quibusdã ad Nicodemum,postea uenisse ipsum,& discipulos eius in terram Iudæam,& illic cõmoratum fuisse cũ eis,& baptizasse.quantum igitur tẽporis ponemus eum in Iudæa consumpsisse baptizantem post pascha non enim apertè scriptum est: & apparet eò quòd cognouerint Pharisæi, Iesum plureis discipulos facere,& baptizare,quàm Ioannes, Iesum Iudæã reliquisse, profectũq; in Galilæam,cùm oporteret eũ transire per Samariã,uenisse ad fontẽ Iacob,ubi inquit hæc uerba:Nõnne uos dicitis,q adhuc quatuor sunt menses,& messis uenit:Ecce dico uobis, Leuate oculos uestros,& uidete regiões iã albas esse ad messem.Quòd si quis existimat plurimũ mensium tẽpus consumpsisse Iesum post pascha in Iudæa hapnzantẽ cum discipulis suis, adeo ut iã instaret tẽpus,quod erat ante quartũ mensem messis: adiungendũ est illi, q duos dies cùm mansisset illic apud Samaritanos,post hos exierit in Galilæam:scriptũq; esse,q (perinde quasi nuper paschate facto,rebusq; quas ipse egerat Hierosolymis) cũ uenisset in Galilæam, exceperint illum Galilæi,qui uiderant quæcũq; Hierosolymis fecisset in die festo. Venerant enim etiã ipsi ad diẽ festũ,sed probabile est aliquẽ ad hæc dicturum, nihil obstare plurimum temporis eum in Iudæa cõmoratum uenisse ad fontẽ Iacob, abeuntẽ in Galilæam,quando dixit, Adhuc quatuor menses sunt ad messem:nec quicquã absurdi esse Galilæos eum excepisse propter ea,quæ in præcedentibus mensibus ipse Hierosolymis egisset:sed respondendum est illis quòd profectus in Galilæam uenerit Canã ciuitatẽ Galilææ, ubi antea fecerat ex aqua uinũ, ubi etiã Reguli filium ægrotantẽ in Capharnao curauit:patri ipsius dicens:Filius tuus uiuit:& postea, Hic erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam: quando paralyticum octo & triginta annos habentem se in infirmitate curauit. An uerò hic dies festus, paschalis erat, non additur enim nomen eius. Vrget autem sequens historia, & maximè quod post pauca subiungitur, Proximus erat dies festus Iudæorum Scenopegia. His igitur diutius examinatis, consequens est dispicienti profundius sensum scripturarum quærere, quid cogitans Iesus discipulis dixerit.

Ioan. 2.

3.

4.

Ioan. 5.

NONNE uos dicitis,q adhuc quatuor menses sunt,& messis uenit:Ecce dico uobis,leuate oculos uestros,& uidete regiones albas esse iam ad messem.] Queadmodũ aũt dicebamus aquas accuratè examinantes in sermone Samaritidis,ita hoc etiam loco faciemus.quis enim iã nõ sit fassurus dictũ hoc:Leuate oculos uestros,& uidete regiones albas esse ad messem, spirituale esse,nudũq; his rebus,quæ sensu percipiuntur: cui consequens etiã erit, uti dicant discipuli post quatuor menses futurã messem colligentiũ fructus, quantũ ad suũ intellectũ in messem, quæ ostendebatur à Iesu. Existimamus ergo in his discipulorũ uerbis: Quatuor menses sunt,& messis uenit:talẽ inesse sensum.Cõplures discipulorũ τοῦ λόγου,hoc est filij Dei, cõsiderantes difficiliorẽ esse ueritatẽ, q̃ quæ ab humana natura percipi facilè possit, cũ differuerunt de ea uita, quæ est altera à præsenti, defatigati in apprehendendo fine earũ rerũ, quæ in præsenti uita quæruntur,ueritatẽ se apprehensuros existimant, cùm quatuor elementa transcenderint cũ quibus cognationẽ habent,proinde dicunt discipuli,messem, quæ iuxta Dñi uocẽ est consummatio curantiũ,& conuehennũ opera ueritatis,fieri post instantẽ quaternitatẽ.Porrò mensium nomẽ conuenienter sermoni corporeo de messe sumptũ est. Nec enim dicere oportebat, Nonne uos dicitis, q adhuc quatuor dies sunt, & messis uenit: uel, Adhuc quatuor anni, & messis uenit: idq; potissimũ,quoniã filius Dei uulgũ,& corpori deditos uelit latere:& mysticũ celãs,& id quod simplicius est, ostendens, ut aperti esse existimentẽ sermones à Seruatore prolati: uel fortassis discipulorũ uoluntas dicentiũ, Adhuc sunt quatuor menses, & messis uenit talis est. Quatuor sunt sphæræ quatuor elementorum, quæ subiectæ sunt naturæ cœlesti, in medio quidem, & maximè infernè sphæra est terræ: circa hanc est sphæra aquæ: tertia est aeris: quarta ignis: post quam sphæra lunæ, & cæterarum. Notemus etiam ne fortè disci-

Allegoria.

Sphæræ quatuor Elementorum.

puli existiment, eos ueritatem percepturos, qui hinc instructi discesserint, & prope puriorem essentiam peruenerint, quando possit quis non corruptus peccato ignis etiam sphæram transire, quæ quidem ignis sphæra materia est uniuersi in † Hanc opinionẽ, ceu non sanã, redarguens sermo ille caro factus ad eos, qui talia credũt, inquit: Nónne uos dicitis, quòd quatuor menses sunt, & messis uenit? Ecce dico uobis: Leuate oculos uestros, & uidete regiones iam albas ad messem. Facile factu non esse certè nobis uidetur, non de spiritus messe eum in his disserere, quandoquidem sententia eorum, qui simpliciùs exponunt uera loquentes discipulos obiurgat Dominus existimantes, ut hi putant, post quartum mensem uenturam messem, quã in superioribus proposuimus, non admodum posse post quartum mensem consistere. Alioquin discipulorum etiam opinionem ferè corrigens, inquit: Nõ ne uos hoc dicitis? at ego hoc dico. Ad hæc quomodo absurdum non est allegoricè palàm in omnibus non explicare hoc dictum, Leuate oculos uestros: & hoc, Videte regiones iã albas ad messem esse: in eo uerò, quod ante hoc positum est, nempe: Nónne uos dicitis, quòd adhuc menses quatuor sunt, & messis uenit: idem faciendum non censere? Attamen Heracleon, non secus atq; multi, literæ assidet, ratus eam anagogicum sensum non recipere: inquit ergo: Iesum loqui de messe eorum, quæ generantur, perinde quasi hæc messis, spatium quatuor mensium determinatum habeat, quam ipse dicebat iam instare. Nec scio, quo pacto etiam messem interpretatus sit de anima credentium, dicens eos iam maturos, & paratos ad messem esse, atq; etiam idoneos, qui inducantur in horreum, hoc est per fidem in quietem, si tamen sint parati, nec enim omnes parati sunt: nã animarum aliquæ paratæ fuerant, inquit, aliquæ erant se præparaturæ, nempe illæ animæ: & aliquæ quidem iam seminantur: aliquæ uerò seminandæ sunt: hæc quidem ille. Sed nescio an ipse ostendere possit, quomodo discipuli eleuantes oculos uidere possint animas iam idoneas existentes (ut putat) ut in horreum inducantur, quin etiam quomodo de animabus uerũ est hoc: Alius qui seminat, & alius est, qui metit: & illud, Ego misi uos ad metendum, quod uos non laborastis. Quomodo etiam fieri potest, ut illud de anima intelligatur, Alij laborauerũt, & uos in laborẽ illorum introistis? quamobrem per messem nos intelligimus messem fructus, qui colligitur in uitã æternam, iuxta perfectionẽ rationis, quæ in notionibus nostris, seminis instar, ingenita, multo labore perficit. Cæterùm quõo ab alio seminaĩ & ab alio metiĩ, in sequentibus differemus. Ecce dico uobis, Leuate oculos uestros, & uidete iã loca alba esse ad messem. In multis scripturæ locis positũ est hoc dictũ: Leuate oculos uestros: diuina nos oratione admonente uti attollamus, eleuemusq; tum sensus, tum uim uidẽdi infernè iacentẽ, & pronã, nec erigere se ualentẽ, ut perfectè sublimia contẽpletur, quẽadmodum in Esaia: Leuate oculos uestros, & uidete, quis uobis hæc omnia ostendit. Seruator etiã beatitudines dicturus, eleuatis oculis ad discipulos, inquit, Beati hi, & hi: nullus enim discipulus germanus Iesu, iacet infernè, quẽadmodũ neq; ille, qui in Abrahæ finibus requiescebat: ex quo qui in dominatu diues fuerat, cùm eleuasset oculos, uidet Abrahã, & Lazarum in huius finibus. Ad hæc mulier illa contracta, nec caput erigere omnino ualens, cùm à Iesu erecta fuisset, contractionẽ, atq; infirmitatẽ erigẽdi sese deponit, ut eleuet oculos. Nec ullus profectò est, qui perturbationibus obnoxius, & carni adhærens, uel rebus materialibus cõmixtus, mandatũ seruauerit dicẽs: Leuate oculos uestros: quamobrẽ ne loca quidẽ uisurus est iste, etiã si iam alba sint ad messem. Præterea nullus, qui operatur opera carnis, leuauit oculos. Porrò alba sunt ad messem iam loca, quando adest Dei sermo aperiens, & illustrans omnia scripturæ loca, quæ plena sunt, adueniente Iesu: fortassis etiã omnia, quæ sensu percipiuntur, uel ad ipsum usq; cœlum, atq; usq; ad ea, quæ in ipso sunt, alba sunt loca parata iã ad messem, eleuãtibus oculos: palàm uniuscuiusq; rei ratione illis ob oculos exhibita, qui receperunt, eò quòd transformẽtur ad eandẽ imaginẽ à gloria in gloriã, similitudinẽ oculorum, qui uiderunt quomodo singula, quæ facta fuerant, bona essent. Hoc eñ dictũ, Vidit Deus singillatim, quæ creata sunt, bona esse: tale est: Inspexit Deus cuiusq; rei rationes, easq; uidit bonas esse propter rationes, quibus unumquodq; creatum erat, quòd si quis sic non intelligit hoc dictũ, Et uidit Deus, quòd bonũ esset: enarret nobis, quomodo in his uerbis: Educant aquę reptilia animarũ, quæ uicturæ sint, & uolatilia alata super terrã in firmamẽto cœli: seruetur, Deum uidisse, quòd bonum esset idq; potissimũ, quòd fecerit Deus cete magna: sed ratio uniuscuiusq; harum rerũ Deo perspecta res bona est, idẽ cẽsendum est de illis uerbis: Educat terra animã uiuentẽ iuxta genus, quadrupeda, & reptilia, & feras terræ, quibus subiungitur etiam: Vidit Deus, quod bonum est. Quomodo enim feræ, & reptilia bonum sunt, nisi ratio earũ bonũ est? quæ à nobis dicuntur propter illud: Leuate oculos uestros, & uidete loca iã alba esse ad messem filio Dei, qui discipulis aderat, auditores monente, ut eleuarent oculos ad loca scripturæ, & ad loca rationis, singulis entibus innatæ, ingenitæq;, ut albedinem, splendoremq; lucis ueritatis, quæ ubiq; est, aliquis uideat. Omnia enim coram intelligentibus, teste Salomone, rectaq; his, qui sensum distribuere uolunt.

Per messem fructus intelligit.

Ioan. 4.

Leuare oculos qui dicantur.

Matth. 5.

Luc. 16.

13.

Gen. 1.

Gen. 1.

TOMVS SEXTVSDECIMVS.

QVI seminat mercedem accipit,& congregat fructum in uitam æternam, ut qui seminat, simul gaudeat,& qui metit.] Quot modis in scriptura messis dicatur,& in quot significationibus ponatur, dicere oportet:idq; necessariò apponendũ reor,ut possimus,significatione huius nominis nobis pro uiribus perspecta,ex pluribus uidere, in qua nam ponendum sit. Dicemus ergo:doctrinam Domini, qui in Euangelio Matthæi, cùm accessissent discipuli ad eum dicentes:Edissere nobis parabolam zizaniorum agri:de hoc nomine post alia dicit:Messis est finis seculi, messores angeli sunt. At uerò etiam alio in loco de multitudine credentium,& opus habentium doctrina, quæ illis manifestet ea, quæ credunt, Seruator inquit noster:Messis quidem multa, operarij autem pauci,obsecrate ergo Dominum messis,ut emittat operarios in messem suam.Ad hæc Apostolus semen quidem nominat benignitatem, quã exhibent homines proximo suo in præsenti uita,uel peccatum eorũ,messem uerò ea,quæ unicuiq; meritò reposita sunt,uel ob præclarè facta,uel ob peccata,quæ in præsenti uita quisq; egerit,sic dicens:Quicquid enim seminauerit homo,hoc etiam metet,quoniam qui in carne seminat,de carne messurus est corruptionem: at qui spiritu, è spiritu metet uitam æternã.In aliqua uerò simili significatione arbitror etiam Prophetam,qui in Psalmis circumfertur, dixisse: Qui seminant in lacrymis,in exultatione metent.Euntes ibant,& flebant mittentes semina sua, uenientes autem uenient cum exultatione portantes manipulos suos. Ponitur etiam hoc nomẽ frequenter,ut loqui consueuimus,quẽadmodũ in libro Ruth hisce uerbis:Veneruntq; Bethlehem,cùm messis ordeacea inciperet.Expositis itaq; in præsentia quinq; significationibus messis,manifestum est hoc in loco,messem non accipi, ut loqui consueuimus, sed ne pro fine quidem & consummatione. Neq; enim hoc modo loqui consueuimus : Qui seminat mercedẽ accipit,& congregat fructum in uitam æternam. Neq; de messoribus angelis consentaneum est nos hoc in loco intelligere admonitionem de metẽdo. Sed ne cum hoc quidem dicto : Qui seminat in carne,de carne messurus est corruptionem, & qui seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam:fieri potest, ut intelligamus hæc uerba conuenire posse, Qui metit mercedem accipit,& congregat fructum in uitam æternam Iuxta enim apostolica dicta idem est,qui seminat,& metit,siue in carne,siue in spiritu,& ob hoc etiam congregans,uel corruptionem,uel uitam æternam:in præsentibus uerò alius est,qui seminat,alius qui metit. In psalmis etiam idem similiter seminat,& idem metit,iuxta dictum,quod proposuimus ab apostolico differens ratione sacratiore,& occultiore:nam dictum apostolicum simpliciùs prolatum est,non docens de diuersa natura seminum,unde sumantur. At quod è psalmis proposuimus, declarare mihi uidetur animarum nobilium descensum, quæ uenerint in hanc uitam, cum salutaribus seminibus,quæq; inuitæ ferè uenerint suspirantes,sed redierint cum exultatione,eò quòd egregiè laborauerint,& auxerint,& multiplicarint semina,cum quibus uenerant. Alius autẽ est,qui seminat,& alius,qui metit in præsenti orationis contextu,dicetq; profectò Heracleon,& secũ fortassis sentiens alius etiam ecclesiasticus, propter hanc expositionem, hæc uerba dicta fuisse in ea significatione,qua dictum est,Messis quidem multa,sed operarij pauci: eò quòd essent parati ad messem,& idonei,qui inducerentur in horreum, hoc est in requiem per fidem:essentq; idonei ad salutem,& ad susceptionem uerbi Dei,secundũ Heracleonẽ quidẽ, quia tales creati fuerint,& talẽ habuerint naturam, secundum ecclesiasticum uerò, propter quandam diligentem præparationẽ eius partis animæ,quæ præstantissima est,paratæ,& promptæ ad perfectionem, ut etiam metantur.Sed dicẽdum est his,qui hunc in modum exposuerunt, an uelint admittere,nonquam factam fuisse ante Seruatoris nostri aduentũ messem similẽ illi messi,quæ sic sperabatur à tẽporibus euangelicæ prædicationis. Nam si,quia erat messis multa, multi crediderunt (quantum paucis existentibus operarijs Apostolis cõparatione multitudinis suscipientium uerbum Dei) uel (quia non uidit regiones iã esse albas ad messem) nullus ante corporalẽ Seruatoris nostri aduentum credidit,neq; etiam fuit aliquis operarius credẽtium,quod est absurdissimum dictu,si Abrahã,& Moses,& Prophetæ,nec operariorum, nec eorũ, qui metũt, habeant locũ,uel si etiã antea fuere operarij,fuitq; messis,nihil admirabile uidebitur Seruatorẽ annunciare eleuantibus oculos, ut uideant regiones iam albas esse ad messem. Ex his clarè perspici potest,nihil eorum,quæ suprà diximus,hoc in loco intelligi de uoce messis. Sed neq;, quod apud Apostolũ alio loco considerauimus,hîc congruit,dicentẽ,Qui parcè seminat, parcè & metet,& qui seminat in benedictionibus,de benedictionibus & metet. Quæramus igitur septimã significationẽ conuenientẽ his, quæ suprà disseruimos in illud : Nonne uos dicitis, quòd adhuc quatuor mẽses sunt,& messis uenit:& in hoc,Ecce dico uobis,Leuate oculos uestros,& uidete regiones iam albas esse ad messem:sitq; messis nobis ratio,siue oratio aperta, de perspicuitate scripturarũ(ueluti quomodo omnia,quæ fecit Deus, sint ualde bona)quã messem qui metit,duos fructus metẽdi habet:alterũ quòd accipit mercedẽ,alterũ, quòd colligit fructũ in uitã æternam:&

Messis uocabulũ quot modis accipiatur. *Matth.13.* *Luc.10.* *Gal.5.* *Psal.125.* *Ruth.1.* *Descensus animarum in corpora.* *Luc.17.* *2.Cor.9.* *Ioan.4.*

nam: & arbitror per eas promissiones, quæ postea futuræ sunt (iuxta id, quod scriptũ est, Ecce Dominus, & merces eius in manu eius, ut reddat unicuiq; secundũ ea, quæ gesserit) dictũ fuisse, Mercedem accipit: propter puritentẽ autẽ ex ipsa cognitione utilitatẽ, quæ ex se secundũ naturã in mente inest (etiam in rationali natura, ceu egregium quiddam, & insigne existens) etiã præter promissiones, quæ aliæ sunt ab ipsis scriptum fuisse, Qui colligit fructum in uitam æternam: quæ res beneficium quoddam, & cõmodum τῷ ἡγεμονικῷ, siue mentis principalis, ostẽdit: quemadmodum in tertio Stromaton libro exposuimus, enarrantes dictum illud: Pater tuus, qui in abscondito uidet, reddet tibi in manifesto. *Matth. 6.* Heracleon dici existimat, Qui metit, mercedẽ accipit: quoniam Seruator seipsum dicat messorem, mercedemq; Domini nostri esse existimat eorum, qui metunt salutem, & restitutionem, eò quòd ipse in eis requiescat: in his uerò uerbis, Fructum colligit in uitam æternam: fructum dictum fuisse existimat, uel quia id, quod colligitur, fructus sit uitæ æternæ, uel quia ipsa collectio uita etiam æterna est. At reor hoc in loco coactam esse illius interpretationem, dicentis Seruatorem accipere mercedẽ, & confundentis mercedem, & collectionem fructus in unum, manifestè duas res scriptura in medio ponente, ut suprà ostendimus. Quamobrem si assequuti fuimus eleuationem oculorum apostolicorũ, uisionemq; regionũ, iam ad messem albarum: eodem modo accuratè inquiramus oportet, quid sit hoc dictum: Vt qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. Existimo igitur cũ in omni arte, & scientia, quæ pluribus speculationibus constet, seminare, qui principia inueniat: quæ alij assumentes, curiosiusq; ea examinantes, uicissimq; alijs tradentes inuenta sua, auctores sunt posteris, ex his, quæ inuenerint (non ualentibus principia inuenire, & sequentia coniungere, & summam manum artibus, & scientijs imponere) ut plenum fructum percipiant: non secus, atq; in messe, huiusmodi artibus, & scientijs completis. Quòd si hoc uerum est in artibus, & quibusdã scientijs, quanto magis in ea arte, quę ars est artium, & scientia scientiarum, conspicere id licet? Inuenta enim à maioribus, curiosius cùm indagassent posteri, occasionem successoribus suis, qui hæc inuenta cum diligentia adijssent, tradiderunt, ut unum ueritatis corpus cum sapiẽtia coniungerent. Igitur completo toto opere artis artium, qui seminat, simul gaudet, & qui metit, Deo uicissim in unum finem omnes congregante. Proinde uide, an seminantes sint Moses, & Prophetæ, qui scripserunt ea, quæ pertinent ad nostram admonitionem, in quos fines seculorum deuenerunt, quiq; prædicauerunt aduentum Christi: qui messuerunt autem sint Apostoli, qui Christum receperunt, uideruntq; gloriam eius, cõsonam propheticis, & rationabilibus de ipso seminibus: quæ demessa fuere à seculis, propter accuratam indaginem, & intelligentiã mysterij, absconditi quidem à seculis, sed retecti in nouissimis temporibus, quod in alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum reuelatũ est nunc sanctis eius Apostolis, & Prophetis: semen uerò fit uniuersa illa ratio illius mysterij siue arcani consilij, quod temporibus æternis tacitum, nunc per reuelationẽ, & per scripturas propheticas, atq; per aduentũ Domini nostri Iesu Christi innotuit, quando lux illa uera regiones fecit (illis illucescendo) iã albas esse ad messem. Secundum hanc igitur rationem regiones, in quibus coniecta fuere semina, Legis, ac Prophetarum sunt scripturæ, quæ albæ non erant, quòd non recepissent præsentiam, & aduentum sermonis filij Dei. Tales uerò fiunt his, qui edocti fuerint à filio Dei, quiq; illi paruerint dicenti: Attollite oculos uestros, & uidete regiones iã albas esse ad messem. Attollamus igitur etiam nos, ceu germani Christi discipuli oculos, & regiones à Mose, cæterisq; Prophetis seminatas intueamur, ut uideamus ipsarum albedinem: quo etiam modo iam eas metere libeat, & congregare ipsarum fructũ in uitam æternã: sperantes etiam mercedem à Domino uirorum, & largitore seminum. Itaq; seminantem simul, & metentẽ gaudere, cùm aufugerit dolor, & mœror, & suspirium, in futuro seculo, fatebitur quidem, quisquis legerit futurum, ut multi ab oriente, & occidente ueniant, & accumbant cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno cœlorum: iam uerò omnem seminantem cum omni metente gaudere si quis ambigat admittere, consideret, quod aliquo modo messis fuit transformatio Iesu, qui uisus est in gloria, non solùm metentibus, Petro, Iacobo, & Ioanni, qui cum ipso ascenderant, uerùmetiam seminatoribus Mosi, & Heliæ: cum ipsis enim pariter gaudent uidentes gloriã filij Dei, quam à Patre illustratam, illustrantemq; uidentes antea non uiderat Moses, & Helias, ut nunc uidẽt simul cum sanctis Apostolis: perinde autem, quasi uniuersale sit hoc dictum, sumimus: Ille, qui metit mercedem accipit, & congregat fructum in uitam æternã, ut qui seminat simul gaudeat, & qui metit: eò quòd in sequentibus plures dicantur esse, qui metunt, & plures, qui laborauerint, nimirum in seminando. Dicitur enim ueluti ad multos messores: Ego misi uos ad metendũ, quod uos non laborastis: & quasi multi sint, qui in semine laborauerint, similiter dicitur. Alij laborauerunt, & uos in laborem eorum introistis: proinde æquiualet uniuersali hæc propositio: Ille qui metit mercedẽ accipit: & sensus talis est: Omnis qui metit mercedẽ accipit, & cõgregat fructum in uitam æternam, ut omnis, qui seminat, simul gaudeat, & omnis, qui metit. Hæc autem aliqui

Matth. 6. — *Allegoria longè petita.* — *Seminãtes Moses & Prophetæ.* — *Eph. 3.* — *Messores, Apostoli.* — *Semen mysterij cœlestis.* — *Matth. 8.* — *17.* — *Ioan. 4.* — *Ioan. 4.*

aliqui quidem promptè admittent non ambigentes, quin manifestata sint sanctis Apostolis in aduentu Christi, qui eis illustrauit omnem scripturam luce cognitionis, quæ occultata fuerant ipsi Mosi, & Prophetis: alij uerò uerebuntur admittere, non audentes dicere Mosen uirum tantum, & Prophetas, adhuc agentes in humanis, non assequutos fuisse, quæ Apostoli intellexissent: præsertim cùm hæc in scripturis sint seminata, quas ipse Moses, ac Prophetæ administrauerint. Sed illi primi hoc dicto utentur, Multi prophetæ & iusti, cupiuerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt, & audire quæ auditis: & nō audierunt: & hoc etiam: Ecce plus quàm Salomon hoc in loco: & illo etiam: In alijs ætatibus non innotuit filijs hominū, quemadmodum reuelatum est nunc sanctis Apostolis eius, & Prophetis, ut sint gentes cohęredes, & eiusdē corporis consortesq́ue promissionis in Christo. Adducent etiam hi illud, quod Daniel post uisionem scripsit: Surrexi, & non erat qui intelligeret: & illud Esaiæ: Sermones huius libri sunt, uelut liber hominis signatus, quem ipsum si dederint homini nescienti literas dicētes, Lege, dicet, Nescio literas: & dabunt illum homini scienti literas, & dicet, Non possum legere, eo quòd signatus sit. Rursus alij hæc omnia hac sententia destruēt: Sapiens intelliget, quæ ex ore suo prodibunt, & in labijs suis gestat sapientiam: dicentes, Mósen & unumquemq́ue Prophetarū intellexisse, quæ ipsi administrauerint, non tamen ut alijs eтā traderent, reuelarentq́ue mysteria: Apostolos uerò, ut qui tempore reuelationis extiterint, dicere: State, & tenete traditiones quas edocti fuistis: & illud: Quæ audisti à me per multos testes, hæc propone hominibus fidelibus, qui idonei erunt alios etiam docere: dicentq́ue, Si desiderarunt multi Prophetæ, & iusti, uidere quæ uiderunt, & audierunt Apostoli à Seruatore loquente, non omnino desiderasse scripturas Legis & Prophetarum, sed his maiora: nempe quæ Seruator Apostolis enunciasset, præter spiritualia Legis, & abstrusa Prophetarum, de quorū numero illud erat: Audiui arcana uerba, quæ nō licet ad hominem loqui: & similia his, quæ dicuntur à paracletō. Pręterea uerò etiam in his, contextum consideremus, quemadmodum quendam esse metentem, qui mercedem accipiat, & congreget fructum in uitam æternam, narrat Euangelista dicens.

Obiectio de ijs quæ Prophetæ non sunt asse cuti.

Luc. 11.

Eph. 3.

Dan. 8.

Esa. 29.

2. Thes. 2.

2. Tim. 2.

2. Cor. 12.

QVI seminat simul gaudeat, & qui metit.] Nam si ut qui seminat, simul gaudeat, etiam qui metit, mercedē accipit, & congregat fructum in uitā æternam, fortassis qui seminat participans mercedem cum metēte, & collectionē fructus, qui conuehitur, in uitā æternā, simul cum metente gaudebit. At alius dicturus est, omnia legalia, & prophetica, Mosen ac Prophetas accuratè intellexisse, iuxta spiritualem intelligentiam, &, ut oportebat, rectè, & consideratè, scripta seminata esse. Quoniam autem, si sermonem sapientem audierit sapiens, laudabit eum, & ad ipsum addet: Apostoli scilicet rerū magis reconditarū & profundarū, usi seminibus, quæ Moses & Prophetæ distribuissent, eò peruenerunt, ut assequerentur uisiones ueritatis multo copiosiores, nimirum Iesu illorū oculos attollēte, & illucescente illorū mentib. quę copiosiores uisiones, messis regionum albarum erant. Cęterùm non quia fuerint abiectiores Prophetæ, ac Moses, à principio non uiderunt omnia, quæ Apostoli in aduentu Christi: sed quia ueluti expectabant temporis plenitudinem: quo quidem tempore cum eximij illius Iesu Christi aduentu reuelanda erant etiā excellentiora his, quæ unquā uel dicta, uel scripta fuerint in mundo, ab eo qui non rapinam arbitratus est se Deo æqualem esse, sed se ipsum exinaniuit, forma serui accepta.

Maior doctrinæ lux in Apostolis fuit, quā in Prophetis.

Phil. 2.

IN HOC enim est sermo uerus, quòd alius est qui seminat, alius qui metit.] Siue secundum exemplum ab artibus, & scientijs sumptum interpretemur pręsentia, clarum est, quòd uerus sit sermo: Alius est qui seminat, alius est qui metit: siue eo quòd seminarit Moses, & Prophetæ, uiderunt regiones albas esse, qui leuauerunt oculos iuxta præceptum Domini nostri Iesu Christi, qui eis præceperat, ut uiderent, quomodo regiones iam albæ essent ad messem, etiā sic manifestum est, quonam pacto alius sit qui seminat, alius qui metit. Considera uerò num alius, & alius idcirco dicatur, eo quòd illi iustificentur quidem tali uitæ instituto, hi uerò alio præter aliud: adeo ut alterum legalem, alterum Euangelicum dicamus. Attamen simul gaudent, uno fine utriusq́ue reposito ab uno Deo per unum Christum in sancto Spiritu. At Heracleon sic enarrauit hæc uerba: Vt qui seminat simul gaudeat, & qui metit: gaudet quidem, inquit, qui seminat, & quoniam seminat, & quòd species quædam seminum ipsius congregantur, spem eandem etiam de cęteris habens, qui uerò metit, similiter aliquid metit: sed primus quidem qui seminat, incepit, secundus uerò est ille qui metit, non enim eodem tempore poterant utriq́ue incipere: opus enim erat, ut primùm seminaretur, tum meteretur: itaque cessante à satione satore, tum messor metet: in pręsentia equidem utriq́ue proprium opus operantes simul gaudent, cōmune gaudium seminum, perfectionem rati. Pręterea in eo dicto: In hoc est sermo uerus, quòd alius est qui seminat, & alius qui metit, inquit, Alter quidem supra locum filius hominis seminat, sed Seruator cùm sit, & ipse filius hominis, metit, & messores congregat, nempe eos, quos discipuli rentur angelos: unumquemq́ue ad suam ipsius animam. Non admodum autem clarè exposuit, qui sint duo filij hominis, quorum alter seminat, alter etiam metit.

Ioan. 4.

EGO misi uos ad metendum, quod uos non laborastis, alij autem laborauerunt, & uos in eorum laborem introistis:] Haud est difficile uidere ex his quæ suprà diximus, quomodo miserit Iesus discipulos ad metendum illud, in quod ipsi non laborarint, sed maiores sui: cùm enim laborarit Moses, & Prophetæ, ut percipere quirent intelligentiam mysteriorum, quorum uestigia in suis ipsorum scriptis reliquerũt, in Mosis ac Prophetarum laborem introiere Apostoli, à Iesu edocti, metentes & congregantes in horrea suæ ipsorum animæ, sensum in illis reconditũ. Ac semper certè sermo ille, & filius Dei maiorum labores clariores facit his, qui germanè discere cupiunt, etiam si non æquè laborent, atq; hi qui seminarunt. Est & hoc quoq; considerandũ inter omnia, quæ de alijs metentibus dicuntur: num quando angelis ad satus hominum, ordinatis, cooperatores perfectionis, eorum, qui seminati fuerunt Apostoli, in aliorum laborem ingrediantur: metentes, & fructus in his qui adiuuabantur, inuenientes, quos Iesu aduentus paratos ad messem, etiam ante quatuor menses qui separabantur, fecerat. Quòd si hæc ita se habent, dignum est ut inspiciamus, num ministerium angelorũ, quod impendunt animas in corporibus seminando, laboriosum sit, quippe qui duo quædam congregent, quæ natura sunt cõtraria, in unum temperamentum, & in tempore ordinato, quiq; incipiant uniuscuiusq; œconomiam facere, & ad perfectionem producant hominem antea plasmatum. Sed dicet aliquis cõtrarium his esse, quòd Deus dicatur hominẽ plasmare tum hoc dicto: Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me: tum illo: Antequam formarem te in uentre, noui te, & antequam de uulua exires, sanctificaui te: ad quod respondendum est, quòd quemadmodũ Lex per angelos ordinata, & dictus sermo per angelos fuit stabilis (cùm alioquin perspicuũ sit eum à Deo dictũ fuisse) ita etiam contingere in generatione, ut per angelos mediatores Deũ plasmare dicamus. Sed haud scio an huic nodo soluendo tale quid adduci possit: nẽpe quòd Iob, & Dauid, partis Dei cùm essent, dicentes, Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me: à Deo plasmati fuerint. Hieremias etiam audiens, Antequã formarem te in utero, noui te: cum partis Dei futurus, ab ipso formatus fuerit, alij uerò aliorum existentes partes, ab his formantur, quibus sorte obtingunt. & laboriosiùs profectò interpretabitur hæc oratio: Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinẽ nostrã, hoc dicente Deo de omnib hominib. & de opere antegresso: quod deinde opus, & à cæteris fit, secundum propriam partem, ad quos fit sermo: Deo his dicente: Faciamus hominem: quib. etiam inquit in confusione linguarũ: Venite, & descendentes confundamus illic illorum linguam: hæc autem non definientes dicimus, cùm alioqin hæc multa egeãt examinatione, ut inueniatur hoc, an illo modo res se habeat, attamen non est parui pendenda hæc interpretatio: unusquisq; homo pars est alicuius: iuxta illud: Quando diuidebat altissimus gentes, & quando seminabat filios Adam, constituit terminos populorũ iuxta numerũ angelorũ Dei: factusq; est pars Domini populus eius, Iacob funiculus hęreditatis eius. Quòd si omnino unusquisq; alicuius est pars, quia Deus disseminarit filios Adam, unusquisq; quidem angelorũ laborat circa suam partem, disponens, quæ ad ipsam pertinent. Sed in aduentu Seruatoris assumunt captiuati, ut obediant Christo ex omnium parte per ministrantes Euangelio Apostolos, & Euangelistas, & Doctores, à Christo: adducunturq;, ut sint gentes hęredes Christi: uide igitur, ne fortè propter hoc dici possit, Apostolis pòst paulo audituris: Ite, docete omnes gẽtes, illud: Alij laborauerunt, & uos in laborem illorũ introistis. Quòd si sancti angeli reliquas partes, præter electam, sortiti fuerint, & ordinati sunt ad sationem animarum, nihil absurdi consequitur, seminantẽ simul gaudere, & metentẽ post messem. Verùm Heracleon inquit, neq; per ipsos, neq; ab ipsis: intelligit autem Apostolos: seminata fuisse hæc semina. Qui laborauerunt, inquit, sunt angeli, quib. hæc cura credita est: per quos ueluti mediatores seminata sunt, & nutrita. Porrò in hoc dictum, Vos in laborem eorum introistis: hæc protulit: nõ idem est labor seminantium & metentium: illi enim in frigore, & aqua, & labore, terram fodientes seminant, & per totam hyemem sarrientes satagunt, & syluas extirpantes, qui uerò in fructum paratum ingressi fuerint, læti metunt. Cęterùm prudens lector conferens, quæ nos diximus, cum his quæ dixit Heracleon, uidere poterit, utrius expositiones sint probabiliores.

De angelorum ministerio quod animab. præstant.

Psal. 118.
Hier. 1.
Gal. 3.
Hebr. 2.

Cogitur multa malè interpretari qui unum non uult rectè intelligere.

Gen. 11.

Deut. 32.

Matt. 18.
Marc. 16.

TOMVS DECIMVSSEPTIMVS.

Ex urbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt propter sermonem mulieris testantis, eum dixisse omnia quęcunq; fecisset.] Cùm hydriam reliquisset, abijssetq; in ciuitatẽ Samaritis, ut annunciaret quæ à Seruatore audierat, cumq; uenirent ad Dominum credentes sermoni mulieris, interim Seruator discipulis loquens uerba fecit superiùs dicta, obsecrantibus discipulis, ut comedat: postquàm autem dicta fuissent ad discipulos, quæ pro uirili indagauimus, resumit scriptura narrationẽ de his qui uenerant de ciuitate ad ipsum, & de his, qui crediderant per testimonium mulieris dicentis eum dixisse sibi omnia, quæcunq; fecisset. Quòd si memores sumus eorum quæ superiùs diximus de Samaria, & de Samaritide, & de fonte Iacob, non difficile est uidere, quonam pacto qui assequuti fuerint sanam doctrinã, cùm antea

ἐπάνοδος ad historiam de Samaritide & eius popularibus.

antea occupati fuissent in doctrinis ab Ecclesiæ decretis dissidentibus, relinquunt uelut dogmatum ciuitatem, & egressi ex ea in uacuum, aliquo modo credunt, cùm una quæpiam mulier antea percepit apud fontem Iacob salutarem doctrinam, & reliquerit prædictā hydriam inuitatura alios, ut similiter iuuētur. Sanè Heracleon interpretatus est Ex urbe, pro, E' mūdo. Illud uerò, Propter sermonem mulieris, hoc est, inquit, propter spiritualem Ecclesiam, notatq; illud, Multi, quasi multi sint animales, unam uerò natura electionis, asserit esse incorruptam, & uniformem, & singularem: quibus nos institimus in superioribus pro uirili.

Vt ergo uenerunt ad eum Samaritani, rogabant eum ut apud ipsos maneret, & mansit illic duos dies, & multo plures crediderunt propter sermonem suum.] Non inscitè quis conferet hoc dictum: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatē Samaritanorum ingrediemini: cū hoc cōtextu. Rogatus enim Seruator, ut maneret apud Samaritanos, mansit illic duos dies, qui dixerat, In uiam gentium non ingrediemini: unde perspicuum est, discipulos eius cum ipso ciuitatem ingressos non fuisse. Ad quod dicendum est, quòd ire in uiam gentium, sit recipere aliquod dogma gentile, alienum ab Israele Dei, & ambulare in illo: ingredi uerò in ciuitatem Samaritanorum, sit adhærere alicui scientiæ falsò nominatæ, eorum qui se dicunt adhibere mentem legalibus, uel propheticis, uel Euangelicis, uel Apostolicis sermonibus. Relinquentibus autem Samaritanis propriam urbem, & uenientibus ad Iesum apud fontē Iacob, licet Iesu admittenti eo cum qui crediderant, propositum, manere apud ipsos rogantes. Arbitror q; Ioannē cum iudicio non fecisse, Rogabant eum Samaritani, ut Samariam ingrederetur, uel ut ingrederetur ciuitatem: non enim idem est manere apud credentem, & ingredi in ciuitatē ipsius. Quin lectio sequens non inquit, mansisse eum in ciuitate illa duos dies, uel quòd manserit in Samaria, sed, Mansit illic, hoc est, penes eos qui rogarant. Manet enim Iesus apud eos, qui rogant, & præcipuè cùm rogantes eum egrediuntur ex urbe sua, & ueniunt ad Iesum, Abrahā ueluti imitati parentem, Deo dicente: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & domo patris tui. Mansit autem duos dies penes eos à quibus rogatus fuerat (nondum enim capiebant tertiū illius diem) quoniam miraculorum aliquid capere non poterant, perinde atq; conciues Canæ Galilęæ tertia die cum Iesu cœnantes in nuptijs Principium igitur, quòd multi crediderunt, ex Samaria sermo fuit mulieris testificantis, dixisse sibi Iesum omnia quæcunq; fecisset: incremētum uerò, & multiplicatio eorum, qui multo plures crediderunt, non amplius propter sermonem mulieris, sed propter sermonē eius, quòd non æquè ipse sermo, seu filius Dei agnoscatur, dum aliquis de ipso testificatur, atque cùm ipse à se ipso illustrat, & erudit percipientē discipulū. At Heracleon in hæc loca hæc inquit: Apud ipsos mansit, & non, In ipsis: &, Duos dies, uidelicet pręsens seculum, & futurum tempus nuptiarum, uel tempus ante passionem suā, & post passionem suam, quod tempus apud ipsos quū degisset, & multo plures proprio sermone conuertisset ad fidem, separatus est ab illis: ad quam ipsius apparentē obseruationē (scilicet quòd apud ipsos, & nō in ipsis, scriptū fuerit) dicendum est, quòd illud dictū, Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem seculi: simile sit huic, Apud ipsos mansit. Non enim dixit, In uobis sum. Præterea dicens duos dies esse, uel hoc præsens seculum, & futurū, uel tempus ante passionem, & post passionē, neque superuenientia secula post futurū seculum considerauit (de quibus inquit Apostolus: Vt ostenderet in superuenturis seculis) neq; perspexit, quòd Iesus non solùm ante passionē, uerumetiam post passionē conuersatur cum his, qui ad ipsum ueniunt; & postea separatur: semper enim cū discipulis est, nunquā ab eis descendens: adeò ut etiam dicant: Viuo autem non amplius ego, sed uiuit in me Christus.

MVLIERI autem dicebant: Non amplius propter loquelam tuam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus, quòd hic est uerè Seruator mundi.] Negant fidē eam quam habebant propter loquelam mulieris, eo quòd hac pręstantiorem inuenissent, audito Seruatore ipso, adeò ut agnouerint hunc esse uerè Seruatorem mundi. Ac certè melius est, proprijs oculis cernere τὸν λόγον, id est filium Dei, ipsumq; audire docentem, sine instrumentis, & citra docentes uisa imprimentē τῷ ἡγεμονικῷ, hoc est animæ principatui, inuenienti ueritatis figuras manifestò, quàm non uidentes ipsum, neq; ab illius illustratos potentia, doctrinam percipere de illo per ministros, qui illum uiderint. Difficillimū enim factu est, ut affectionem eandē quæ in principatu animæ illius qui uiderit, efficitur, patiatur ille qui edocetur ab eo, qui ipsam uiderit, unde etiam longè melius est per speciem ambulare, quàm per fidem. Hanc ob causam aliqui per speciē ambulantes in præcipuis dicentur esse charismatib. nempe in sermone sapientiæ per spiritum Dei, & in sermone scientiæ iuxta eundem spiritum, qui uerò per fidem ambulant (etiamsi donum sit fides, iuxta illud, Alij autem fides in eodē spiritu) in ordinē priorū sunt ultimi. Cæterùm indicamus oportet quando, & quomodo dicat Paulus: Per fidē enim ambulamus, non per speciem: quomodo enim ut multi rentur per fidem, & non per speciē ambulat, qui grauissimè dicit: Nonne sum liber? nonne sum Apostolus? nonne Dñm nostrū Iesum Christū uidi? Nonne

Matt. 10.
Speciem antinomiæ soluit.
Cur Christus biduo cōmoratus sit apud Samaritanos, cū tamen discipulis præcepisset ne uiam gentiū ingrederetur. &c.
Dominus Iesus apud quos maneat.
Gen. 12.
Principia & incrementa fidei.
Matt. 28.
Eph. 2.
Gal. 2.
2. Cor. 5.
1. Cor. 12.
1. Cor. 9.

Ambulare per fidem aut per speciem.

opus meum uos estis in Domino: proinde uideamus, quomodo intelligendum sit illud, Per fidem enim ambulamus, non per speciem: reassumẽtes ex superiorib. ipsum sic habens: At Deus qui uos in hoc ipsum parauit, Deus est qui etiam dedit arabonem spiritus, itaq; bono animo

1. Cor. 5.

simus semper, & scientes quòd cùm domi sumus in corpore, peregrinamur à Dño (per fidẽ enĩ ambulamus, non per speciẽ: scilicet cùm domi existentes in corpore, peregrinamur à Dño) confidentes, magis pcobamus peregrè abesse à corpore, & præsentes adesse apud Dñm. His sic dictis intelligendi causa, quid sit, Præsens esse in corpore: &, Peregrinari à Dño: itẽq; quid sit, Peregrè abesse à corpore: &, Præsens adesse ad Dominũ: nos ipsos interrogemus, quid de Apostolo dicturi simus, utrùmne quòd domi existẽs in corpore peregrè absit à Dño, an quòd peregrè agens à corpore præsens adsit apud Dominum? Sed perspicuum est id, nam quoniam qui in carne sunt Deo placere non possunt, & sancti non sunt in carne, sed in spiritu (quandoquidem Dei spiritus habitat in ipsis) Paulus neq; in carne, neq; in corpore erat, nam uerè dicit: Opinor

1. Cor. 7.

autem quòd & ego spiritum Dei habeam: sed neq; in carne, neq; in corpore habitabat: cum iis, qui corpus inhabitat, per fidem ambulet, non per speciem. Ac uide num Apostolicæ diligentiæ possit esse, ut esse in carne, & habitare in corpore, non idem esse dicamus. Etenim qui in carne sunt, Deo placere non possunt. Rursus qui habitant in corpore, peregrè quidem absunt à Domino, ueruntamen per fidem ambulant, etiamsi nondum perceperint per speciem: & eos quidem in carne arbitror esse, qui secundum carnem militant: corpus uerò inhabitare, & peregrè abesse à Domino eos esse, qui sensus scripturæ non intelligentes, corpore tori sunt ipsi scripturæ addicti: alioquin quomodo non peregrè abest à Dño (si Dominus spiritus est) qui nondum percipit spiritum uiuificantem, & sensum scripturæ spiritualem? attamen per fidẽ, qui huiusmodi est, ambulat, peregrè cùm absit illa à corpore, & tendat ad Dñm, qui spiritualia spiritualibus conferens, factus spiritualis omnia diiudicat, ipse à nullo diiudicatus. Hæc quanquã à nobis per digressionem in Apostolica uerba dicta uidentur, maximè tamen necessaria sunt ad differentiam sermonis Samaritanorũ, non ampliùs propter loquelam mulieris credentiũ, sed quia uiderunt, & audierunt hunc esse Seruatorem mundi. Nec mirum sanè debet esse, quosdam per fidem ambulare, non per speciem, quosdam per speciem, id quod maius est, quã ambulare per fidem. Porrò Heracleon simplicitis cùm exposuisset hoc dictum: Non ampliùs propter loquelam tuam credimus: abesse inquit uocabulũ, Solam. præterea in illud, Ipsi enim audiuimus & uidimus hunc esse Seruatorem mundi: inquit, homines ab hominibus primùm instructi Seruatori credunt, at simulatq; in sermones eius inciderint, nõ ampliùs propter solum humanum testimonium, sed propter ipsam ueritatem credunt.

Esse in carne et habitare in corpore differunt.

POST duos uerò dies exijt inde in Galilæam, ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere.] Valde inconsequens uidetur oratio: quid enim commune habet hoc dictum: Ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria honorem non habere, ad illud, quòd exierit ipse post duos dies à Samaritanis, apud quos manserat, & in Galilæam abierit? nam si in patria ipsius fuisset Samaria illicò; contemptus fuisset, & hanc ob causam non cõmoratus ultra duos dies, consequenter dictum fuisset, Ipse enim Iesus testatus est prophetam in propria patria non habere honorẽ, quinetiam si scriptũ fuisset, Post duos autem dies exijt in Galilæam, nec profectus est ad suam patriam, ipse enim Iesus testatus est prophetã in propria patria honorem non habere: etiam hoc modo locum habiturũ fuerat id quod dicitur. Et fortassis uolũtas cõtextus talis est: sed Ioãnes, ceu sermone rudis, obscurè scripsit, quod mente conceperat, etẽm in aliquẽ Galilææ locũ receperunt eũ Galilæi, qui uiderant omnia quæ cunq; Hierosolymis fecisset in die festo: quod non est dictũ ab Euangelista, qui scripsit post hoc Iesus profectũ fuisse Canã Galilææ, resecat autẽ sese Euangelista, nec dubitat de re proposita. Cũ ergo prædixisset, quonã pacto reliquit Iudæã, proficisceretur; in Galilæam Dñs, cumq; narrasset, quæ dicuntur prope locũ, quem dedit Iacob Iosepho apud fontẽ Iacob, quoniã oportebat eum transire per Samariã, & quomodo mansisset apud Samaritanos duos dies, assignat accessum illius in Galilæam: quanquã interim non pauca fuissent dicta. Verùm quoniã in superioribus Iudæam prædiximus notam esse melioris cuiusdam rei, quia in sublimi posita esset, deterioris uerò rei Galilæam, & hac ratione Deum humani generis amantem eos, qui uisitatione egeant, quiq; sint inferiores, non despicere, hanc ob causam illis celeriter relictis, affuturus erat Galilæis, qui illum promptè receperant, & Reguli filium curaturus, cùm hæc in Galilæa fecisset instante Iudæorum festo Hierosolymã ascendit: solennitatem meliorẽ, festiuioremq; suo ipsius aduentu facturus. Sed uideamus quid sit: Ipse enim Iesus testatus est, prophetam in propria patria honorem non habere: atq; ex Iesu dignitate hoc testificantis, quæramus huius contextus intelligentiã. Patria igitur Prophetarũ in Iudæa erat, manifestũq; est, honorẽ illis habitum non fuisse apud Iudæos, qui fuẽre lapidati, secti, tentati, in occisione gladij pereuntes, ut probro essent, circumeuntes in uelleribus ouiũ, in pellibus caprinis, posthabiti, tribulati, malis uexationibus,

Ioan. 4.

Ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.

Act. 7.

Prophetæ quomodo à Iudæis sint tractati.

nibus. Ac profectò Iudæis conuitiaturis, qui coram eis dicebat: Quem Prophetarũ non sunt persequuti patres uestri: qui etiã occiderunt eos, qui de aduentu iusti prædixissent: qui etiã postremò Prophetã omnibus eminentiorẽ cùm spreuissent: Tolle, tolle, crucifige eum, dixerũt. Honorati autem sunt in mea patria Prophetæ, & is etiam, qui à Deo excitatus est, iuxta ea quæ de ipso à Mose dicta sunt: Prophetam suscitabit uobis Dominus Deus noster è fratribus uestris mei similem, ipsum audietis: patria enim ipsius in gẽtibus erat, quæ lapsũ Israelis salutem ceperunt. In alijs etiam scriptum est: Nullus Propheta acceptus est in patria & in domo sua, ut iẽque profectò fuerit contextu his testimonijs cognato in unum collecto, uidere quando, & quo in loco Seruator hoc dixerit. Libet autem admirari ueritatem enunciationis Seruatoris, quæ non tantùm ad sanctos Prophetas, spretos à familiaribus, & ad ipsum Dominũ pertinuit, sed ad eos etiam qui aliqua sapientia claruerint, qui adeò contemptui ciuibus fuere habiti, ut uel ad mortem ducerentur, quæ libet ex Græcorum historia colligere de his, qui in philosophiæ, & Astronomiæ, uel in quibusuis tandem uolueris disciplinis consenuerunt. Proinde conuitiantium sunt etiam hæ uoces: Nónne hic est fabri filius? Nónne mater eius dicitur Maria, & fratres eius sunt apud nos? Vnde ergo huic hæc omnia? Atque etiam, quòd summa admiratione dignum est, contigit hoc in Prophetis, ut quod in eis erat uiuum, non honorarint ciues, quod mortuum uerò esset, fouerint, ædificantes ipsorũ monumenta, & ornantes: ædificant autẽ Prophetarũ monumẽta, & ornantur, cùm relicto quis spiritu uiuificante latente in sensibus literarũ ipsarũ, fouet & ornat literã occidentẽ, pulchritudinẽ prophetiæ ratus positã esse in nuda literarũ intelligentia, quod quidẽ facere solẽt tũ Pharisęi, tũ Scribę, quib. Væ dicitur à Dño, quorũ alteri nẽpe nudę literæ cognomento dicti sunt literarij, siue Scribæ: Pharisæi uerò, eo quòd diuisi sint, perdiderintque diuinam unitatem, nam Pharisæi, si interpreteris, ijdẽ sunt, atque Diuisi.

CVM ergo uenit in Galilæam, receperũt eum Galilæi, ut qui uidissent omnia quæ Iesus Hierosolymis fecisset in die festo.] Dignum est, ut uideamus causam, propter quam receperint Galilæi Seruatorem in Galilæam profectum, num tanta sit, ut in stuporem, admirationemque Seruatoris coniecti illum excipiant, præterea ad quæ referendum sit hoc dictum, perinde quasi multa essent, quæ Hierosolymis fecisset Iesus, Cùm omnia uidissent, quæ fecisset Iesus Hierosolymis in die festo. Sed ne superiùs quidem quicquam inuenimus, nisi quòd inuenerit in templo uendentes boues, & columbas, & mensarios sedentes, factoque è funiculis flagello omnes è templo eiecerit, tum oues, tum boues, & mensariorum æs effuderit, & mensas subuerterit, & columbas uendentibus dixerit: Tollite hinc ista, nec facite domum patris mei domũ mercatus: quid ergo in his tanti est, ut horum gratia, moti Galilæi Dominũ reciperent? quos, quia hunc recipiant testatur Euangelista, Hierosolymam cùm uenissent, uidisse omnia quæ illic Iesus fecerat? Ad quod respondendum est, si memores sumus eorum, quæ diximus in eum locum, quæ declarabant non minorem potentiam Seruatoris apparuisse in ejciendis illis, quàm cùm operabatur, ut cæci uisum reciperent, surdi audirent, claudi ambularent, Galilæos fortasse, cùm uidissent, quod nunquam rati fuissent, perculsos diuinitate Iesu, ipsum in Galilæã aduentantem excepisse, nimirũ cùm omnia uidissent quæ Hierosolymis fecisset. Quæ sanè omnia hæc fuẽre: oues, & boues, flagello è funiculis facto, è templo eiectos fuisse, æraque argentariorum effusa, mẽsasque subuersas: dictumque cum potestate fuisse uendentibus columbas, Tollite hinc ista, nec facite domum patris mei domum mercatus. Opinor uerò non isthæc tantùm, tum ab ipso facta, sed alia etiam signa, eo quòd his inferatur: Cùm autem esset Hierosolymis in die festo paschatis, multi crediderunt in nomine ipsius, uendentes ipsius signa quæ fecisset: propter quæ etiam Nicodemus inquit, Magister, scimus te à Deo uenisse magistrum, nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. Attamen potes (Galilęus si es) diem festum agere, Hierosolyma profectus, ubi templum est Dei, & uidere omnia quæ illic fecerit Iesus: ac pręcipuè quonam pacto flagello è funiculis à se facto, omneis ejciat, qui boues, oues, & columbas uendant: ipsasque oues, & boues, & cætera. Festiuitas enim quæ Hierosolymis agebatur, initium Galilæis fuit ad excipiendum Dominum uenientem ad ipsos: alioquin nisi uidissent quæ fecisset in die festo non recepturi erant ipsum: sed ne ipse quidem adeò studiosè ad eos accessisset, nisi antea præparati fuissent ad eum bono animo excipiendum, quũ relinqueret eos, penes quos rogabatur manere: equidem qui Iesum exceperint, ijdem etiam receperint eum, qui ipsum misit. inquit enim: Qui me recipit, recipit eum qui me misit. Principio igitur uidendum est, hoc est intelligendum, quæ opera Hierosolymis fecerit Iesus, quonam pacto expurgat templum, illud restituens, ut sit domus Patris, nec ampliùs domus mercatus: ut postquàm hæc considerauerimus, Sermonem filium Dei, qui hæc operatus sit, recipiamus: futurumque arbitror, ut qui non uiderit opera omnia, quæ Hierosolymis operatus sit Iesus, non suscipiat Iesum, uel neque accedet Iesus ad eos, qui antea nõ ascenderint ad diem festum, nec contemplati fuerint, quæcunque Hierosolymis fecerit.

Deut. 8.

Luc. 4.

Mat. 13.

Cur Galilæi Iesum honorificè susceperint.

Ioan. 4.

Matth. 11.

Ioan. 2.

Ioan. 3.

Luc. 9.

VENIT ergo rursus Canam Galilææ, ubi fecerat ex aqua uinum.] Quæcunque percepimus de ciuitate Cana, superius diximus, sed nõ frustra bis Iesus Canam proficiscitur, proinde uide, ne fortè significet hoc, duos in mundum Seruatoris nostri aduentus: semel quidem, ut conuiuas exhilararet, secundò uerò, ut morti proximum non Regis, sed Reguli cuiusdam filium curaret, & fortassis Regulus erat Abraham, uel Iacob, quorum filium populum existentem, cùm plenitudo gentium intrauerit, seruabit in fine. Possunt etiam filij Dei aduentus esse duo in anima, prior quidem uinum suppeditans ex aqua factum ad iucunditatem conuiuantiũ, alter omnẽ relictam infirmitatem, & quicquid mortem minatur, auferens. Nihil autem mirum est, Iesum multa pro salute multorum facere, quandoquidem multa eorum, quæ gessit, latent: quorum figuræ sunt reliqui inscripti locis bis Canam hanc proficiscitur, sibi ipsi stabiliens possessionem eorum, qui ex hac terra in patrem per ipsum crederent.

Seruatoris duo in mundum aduentus.

Rom. 11.

Explicit Tomus decimusseptimus.

TOMVS DECIMVSOCTAVVS.

De Regulo.

ET ERAT quidam regulus, cuius filius infirmabatur in Capharnao: & cætera. Et credidit ipse, & domus eius tota.] Non admodum usitatum inuenimus apud Iudæos Reguli nomen, unde neque quantum ad historiam cogitatione assequimur, quis sit iste Regulus, & cuius Regis sit cognominis. Itaque simplicior existimabit Regulum hunc hominem esse aliquem Herodis regis. Rursus alter huic similis dicturus est è Cæsaris domo hunc fuisse Regulum, tum temporis aliquid in Iudæa exigentem, tractantémue, neque enim apertè inuenitur, quòd fuerit Iudæus, quoniam non sequitur indigenam eum fuisse illorum locorum, eo quòd filius suus in Capharnao ægrotabat. Ostenditur autẽ illius dignitas etiam ex hoc, quòd illi descendenti occurrisse dicuntur serui, dicentes filium ipsius uiuere, plurium enim numero serui dicuntur. Habeat igitur historia ut lubet, elegantiúsque se habeat Reguli filius iuxta Seruatoris uocem hora septima liberatus à febri, domúsque eius tota credat. At age pro uirili nostra uestigemus, cuius rei nota esse posit hic Regulus & filius eius. Magnum igitur Regem (cuius ciuitas uera Hierosolyma sunt) & Regem regnantem peregrè profectum ad regionem longinquam accipiendi sibi regni causa, & redeundi, & uenientem Regem, alium neminem scimus, nisi dicentem: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, diuulgabo præceptum Domini, huius diem qui uiderint & lætati fuerint, omnes sunt Reguli, & qui credunt in Patrem per ipsum, Regni illius sunt cognomines, quorum unum quendam quærimus, & ipsius filium qui ægrotarit, & cætera, quæ de hoc scribuntur. Diximus autem in superioribus omnem populum filium esse Abrahæ, quemadmodum etiam ipsi gloriãtes fatentur: Nos semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus unquam: & illud: Num tu maior patre nostro Abraham, qui mortuus est? perinde enim quasi populus glorietur in ipso magis, quàm in cæteris patribus, ijsque etiam, qui post ipsum extitissent, inquit Seruator: Ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham, uel, ne cogitetis dicere, Patrem habemus Abraham. nam potest Deus de lapidibus his suscitare semen Abrahæ. Quin Esaias quoque ad populum inquit: Inspicite in Abraham patrem uestrum, & in Saram quæ uos peperit, & quid opus est exemplis sermonem producere, manifestum quum sit quòd ipse Abraham sit primus pater populi, propter quod singulariter etiam nominatur pater? Suspicamur igitur Regulum esse Abraham, eius uerò filium (qui etiam moriturus in Capharnao ægrotauit) Israeliticum genus quod ægrotauerat in Dei cultu, & obseruatione diuinarum legum & etiam Deo ut moreretur, feruẽtibus (ut ita loquar) inimici sagittis, feruefactum fuerat, unde etiam feruere, id est febricitare dicitur. Apparet autem sanctis, qui antea ex hac uita emigrarint, curam esse de populo, quemadmodum in Machabæorum gestis scriptum est: post quàm plurimos annos ab obitu Hieremiæ: Hic est Hieremias Dei Propheta, qui multum orat pro populo. Vide ergo num exponere possimus, quòd Abraham Regulus quispiam existens, ægrotante sibi filio, eóque morituro Dominum rogat pro filij laborantis sanatione profectus ad ipsum, & obsecrans, ut descendat, & curet suum filium iam moriturum. Illud uerò, quod ad ipsum dicitur, Nisi signa & prodigia uideritis: relationem habet ad multitudinem filiorum eius, & fortassis ad ipsum etiam. Vt enim Ioannes Christi aduentum expectans expectabat signum datum, ut per eum agnosceret eum, qui prophetabatur, signum uerò erat, Super quem uideritis Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est filius Dei: sic etiam sancti, qui antea è uita decesserant, expectantes Christi aduentum in corpore à signis, & prodigijs eum manifestandum expectabant, per hæc credentes in eum qui sperabatur. obsecrat autem uti Dominus celeriter descẽdat ad suum ipsius filium ægrotantem, sollicitus existens, ne mors præoccuparet uictum infirmum, febrimque sermone expellit Christus, renuncians Patri filium periclitantẽ uiuere, per illud: Vade, filius

De Christo rege.

Matth. 5.

Psal. 2.

Reguli fideles.

Ioan. 8.

Luc. 3.

Esa. 15.

Abraham regulus.

2. Macab. 15.

filius tuus uiuit. Habet etiam hic Regulus nō solùm filium, uerumetiam seruos, quorum nota erant uernæ Abrahæ, & hi quos argento emerat (forma quædam credentium abiectior, & humilior) hi consuetudinem habentes cum filio febricitante, uident illius salutem, occurrunt que patri uitam sanitatem que annunciantes, cum que lætum reddētes illo uerbo, Filius tuus uiuit: qui antea non cogitarant filium Domini uiuere. Non frustra autem hora septima relinquit eum febris. nam numerus nota est quietis. Capharnaum sanè (hoc est in consolationis agro) est ille filius qui ægrotat, & curatur (nempe genus quoddam ægrotantium quidē, sed qui non omnino sint sine fructibus) creditque perfectissimè pater, agnita filij salute, Christo credens cum tota domo sua. Quomodo autē descendens Iesus à Iudæa in Galilæam hoc signum secūdum fecerit in sequentibus indagabimus pro uirili, cùm ad contextum peruenerimus. Considerandū etiam est, num potētiæ alicuius ex his, qui huic seculo imperant, imago sit Regulus, num etiam filius eius imago sit eorum, qui existunt sub potestate, seu populi præstāns, & ut ita dicam, ueluti electionis apud ipsum, num etiam infirmitas eius sit affectus prauus, præter principis propositū, & ciuitas Capharnaum sit imago loci mansionis sibi subditorū. Existimo enim aliquot ex principibus obstupefactos propter potentiam, & diuinitatem Iesu, confugisse ad eum, & orasse pro sibi subditis. Alioquin cur quæso homines pœnitentiam recipiunt, ex infidelitate que ad fidem transeunt, idem uerò in potētijs dicere ueremur? Vel nobis dicat aliquis causam, cur homines carnem & sanguinem induti confugere possint (mutati) ad Deum per Christum, eos uerò qui puriori natura utantur, idem non posse, sed omnes incapaces esse credendi in Seruatorem, minime que obstupescere propter prodigiosas uirtutes, quas ipse fecerit. At ego reor etiam circa eas potentias (principatus quos uocant) aliquid factum fuisse, immutatas in melius in Christi aduentu, adeò ut quædam integræ urbes, uel etiam gentes, commodius que multi habuerint, quæ ad Christum pertinent, & profectò iuxta hanc intelligentiam nihil absurdi erit, ut ad Regulum dicatur, Nisi signa & prodigia uideritis non credetis. Potest autem & de potentia Dei Regulus obsecrare profectus ad ipsum, ut descendat ad locū infirmitatis filij, & medeatur ægrotanti, sed non omnino descēdisse opus est ad filium Reguli febricitantem. sufficit enim illud: Filius tuus uiuit: dictum ad salutem filij, quippe cùm efficax sit sermo, efficiens que eorum omniū, quæ uelit loquens. Videtur autē Heracleon dicere Regulum mundi opificem (quòd & ipse imperium haberet in subditos sibi) sed quòd paruum & temporarium esset ipsius Regnum, nominatū fuisse Regulum, uelut paruum quendam Regem, ordinatum à Rege uniuersali, filium uerò eius in urbe Capharnao existentem interpretatur illum esse qui sit in humiliori parte medietatis iuxta mare, hoc est in ea parte, quæ coniuncta est materiæ, inquit que, quòd seruus ipsius homo, infirmus existens, hoc est, non secundum naturam se habens, in ignorantia & peccans fuerit: deinde quod dicitur, A Iudæa in Galilæam, exposuit pro eo quod est à superna Iudæa, nescio quomodo autem motus in ea uerba: Erat enim moriturus: existimet subuerti eorum opinionem, qui animam immortalem ponunt, eodem conijcit existimans tum animam, tum corpus, & interire in gehenna, nec immortalem esse existimat Heracleon animam, sed aptè habentem ad salutem, ipsam esse dicēs corruptibile illud, quod induit incorruptibilitatem, & mortale, quod induit immortalitatem, cùm mors ipsius animæ absorpta fuerit in uictoriam. Ad hæc, illud etiam, Nisi signa, & prodigia uideritis, non credetis: dici (inquit) propriè ad talem personam, quæ per opera, & per sensum naturam habeat obediendi, non autem credendi per rationem. Hoc etiam: Descende priusquam moriatur filius meus: dictū fuisse putat, eo quòd mors, quam Lex infert (nempe Lege interficiente propter peccata) sit finis. Antequā igitur (inquit) perfectè moriatur filius propter peccata, eget pater solo Seruatore, ut opem filio ferat, hoc est tali naturæ. Præterea uerba illa: Filius tuus uiuit: interpretatus est dicta fuisse à Seruatore propter modestiam, quoniam non dixerit, Volo: neque ostenderit seipsum præstitisse illi uitam. Dicit etiā quòd cùm descēdisset ad infirmum, liberasset que eum ab infirmitate (hoc est à peccatis) ac uiuificasset propter remissionem dixerit, Filius tuus uiuit: addit que huic dicto, Credidit homo: quòd facilis ad credendum sit etiam mundi opifex, quod que possit Seruator etiam non præsens curare: seruos que Reguli interpretatus est angelos opificis mundi renunciantes illis uerbis, Filius tuus uiuit quòd commodè & probè haberet, non amplius agens à se aliena, & hanc ob causam existimat seruos renunciare Regulo, quæ ad salutem filij pertinebant, primos que existimat angelos uidere actiones hominum in mundo, an fortiter & sincerè uitam degant ab eo tempore, quo Christus aduenit. Ad hæc per horam septimam dicit designari naturam sanati. Demum, Credidit ipse, & domus eius tota: interpretatus est dici de angelico ordine, de que hominibus ipsi effectori mundi coniunctioribus. Inquit etiam inquiri de quibusdam angelis, utrùm seruabuntur nec ne, nempe de his, qui descenderunt ad filias hominum. quinenam uirorum effectoris mundi perditionem declarari existimat hoc dicto: Filij regni exibunt in tenebras exteriores: Esaiam que de his prophetare illud: Filios genui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me: quos filios

Gen. 14.

Anagogica, & nihilo priore allegorica, expositio certior.

De potentiarum seu Angelorum ad D. Iesum conuersione.

Heracleon animas mortales esse dixit.

1. Cor. 15.

Gen. 6.

Matt. 8.

Esa. 1.

alienos & semen nequam, & iniustum appellat, uitemq; quæ fecerit spinas. Et hæ quidem sunt commentationes Heracleonis, quas & audacius & magis impiè dictas oportuerat multo apparatu demonstrari, si quidem ueræ erant. Sed nescio quomodo etiam de animæ immortalitate dubitat, cùm non exposuerit, quot sint ex mortis uoce significationes. Verum enim significatum oportebat cum consideratione & diligentia uidere, & an iuxta omnes significationes, anima sit mortalis, necne. Nam si ex eo quòd peccare potest anima, quæ peccat, ipsa moritur, etiam nos eandē hoc modo mortalem dicimus, quòd si uniuersalem dissolutionem, & demolitionem eius, mortem existimat, nos nō admittemus, ne animo quidē dispicere ualentes substantiam mortalem transeuntem in immortale, & naturam corruptibilem in id, quod est incorruptibile. hoc enim est perinde ac si diceremus transire aliquid à corpore in rem incorpoream, perinde quasi subiectum aliquod commune sit naturæ corporum, & rerum incorporearum, quod manet, quemadmodum manere dicunt materiale, hisce in rebus clarissimè qualitatibus transeuntibus in incorruptibilitatem. cæterum non idē est corruptibilē naturam induere incorruptionem, & corruptibilē naturam transire in incorruptionem. Eadē etiam, & de natura mortali dicēda sunt, quæ non immutatur in immortalitatē, sed eam induit. Præterea quandoquidem animalē animam existimauit per opera & sensum credere, non autē per rationē, interrogemus eum de Paulo, cuius naturæ erat. Nam si naturæ spiritualis, quomodo per prodigiosam apparitionē credidit? quòd si non aliter, quàm per apparitionē prodigiosam credere poterat, consequitur iuxta illorum opinionē etiam ipsum animalē fuisse. Sed quomodo non impium est, & præter euidentem rationē de mundi opifice, quòd ante mundi opificē angeli eius uiderint sanum, & sincerum modum uiuendi eorum, qui propter potētiam Seruatoris meliores facti fuerint contra scripturam dicētem: Num occultabitur homo in locis latentibus, & ego non uidebo eum? & Dominus scrutans renes & corda, & Dominus cognoscens cogitationes hominum, quoniam uanæ sunt. Quomodo etiā seruat illud, Qui uidet omnia ante ortum ipsorum: si natura sanati designatur ab horæ numero, sit natura medicamēti facta numero, qui accommodatus est ad quietē. Quod uerò scriptum est propter corruptionē eorum, qui sunt animales in fine eorum, quæ exposuimus ab eo dicta fuisse, æquiuocatio utentis est, & introducētis quartam naturam, quod ipse nō approbat. HOC autē rursus secundū signum fecit Iesus, ueniens à Iudæa in Galilæam.] Hic contextus est ambiguus. habet enim talē significationem, quasi Iesus duo signa fecerit, cùm ueniret à Iudæa in Galilæam, quorum signum de filio Reguli sit secundum, & quòd duo signa cùm sint, quæ fecerit Iesus in Galilæa, secundū fecerit ueniens à Iudæa in Galilæam, estq; hoc receptum, & uerum, neq; enim cum proficisceretur à Iudæa in Galilæam primum fecit, sed primum fecit, quando mutauit aquam in uinum, factumq; est postera die, fuitq; etiam in causa, ut Andreas frater Simonis Petri interrogans, ubi maneret circa decimam diei horam, apud Dominū maneret. scriptum est enim: Postridie uoluit exire in Galilæam, & inuenit Philippum. Sed uide num intelligere possimus œconomiam, eò quòd notarit etiam Euangelista hoc secundum signum factū fuisse cùm descenderet Dominus à Iudæa in Galilæam. Diximus autem in superioribus, duos Seruatoris nostri aduentus in Canam accipi posse pro duobus ipsius super terram aduentibus, quæ quidem terra, quia facta sit possessio eius, qui accepit potestatem omnē, ita in terra, quemadmodum in cœlo, idcirco κανὰ appellata est. Primo itaq; aduentu nos post lauacrum cum ipso conuiuantes exhilarat, cuā donans, ut bibamus è uino potentiæ suæ, quod quidem aqua erat, quando hauriebatur antea, sed uinum facta est, quādo immutauit illam Iesus. Etenim uerè ante Iesum scriptura erat aqua, simul autem atq; uenit Iesus, facta est nobis uinum. Secūdo uerò aduentu liberat à febri tempore iudicij, quod illi à Deo concreditum fuit, ut iudicet, liberans à febri, & perfectē sanans Reguli filium, siue Abrahæ, siue principis alicuius, qui Regulus nominetur, & hæc quidem ueluti prætereundo superiores expositiones, quarum quoniam memores nos esse oportet, dicendum est fieri posse, ut omnis creatura duplicem illius aduentum hunc ad se consideret, proinde inspicies, num principalis dicendus sit hac ratione primus, sequens uerò secundus, adeò ut in principali exhilarentur hi, qui eum receperint, in secundo uerò liberentur ab omni morbo, & ab igniitis inimici sagittis hi, qui noluerant antea de eius uino bibere. Et primum quidem miraculum indiuisum est, nam Canæ est, & qui aquam uertit in uinum, & qui bibunt. Secundum uerò miraculum quandam ueluti separationem habet. nam filius Reguli ægrotans non erat ubi Iesus: non enim erat in Cana, sed in Capharnao, & sermo quidem potentiæ à Cana egreditur. nam, Filius tuus uiuit, in Cana dictum est, opus uerò sermonis efficitur in Capharnao. Illic enim ægrotus Reguli filius sermone curatus est hora septima: inuenimusq; hunc à Iesu curatum, qui non putabatur illi adesse, atque etiam Centurionis seruum. Etenim (procul ab illo cùm esset) non proficiscitur Dominus ad domum Centurionis, qui dixit: Domine non sum idoneus, ut sub tectum meum intres, sed tantùm dic uerbum, & sanabitur puer meus. propter

Anima quatenus immortalis sit, & quatenus mortalis.

Act. 9.

Ioan. 4.

Ioan. 2.

Matt. 28.

quod inquit ad ipsum: Vade, & ut credidisti, fiat tibi. Obseruauimus autem utrosq; ægrotantes in Capharnao fuisse, scilicet Reguli filium, & Centurionis seruum. Quin socrus etiam Petri prostrata, febri laborabat in Capharnao, cuius manus cùm attigisset prostratam sanauit, adeò ut erecta ministraret illi, & hi quidem die existẽte curati fuere in Capharnao (nam Reguli filius hora septima, Centurionis seruus, & Petri socrus ante uesperam) uespera uerò facta iuxta Matthæum attulerunt illi in Capharnao multos à dæmone uexatos, spiritusq; eiecit sermone, omnesq; malè habentes curauit. Tardiùs ergo quidam, celeriùs alij curantur à Iesu, sed qui curantur serò, uel tardiùs, ceu inferiores existẽtes curantur: quippe qui à dæmone uexentur, magisq; malè habeant, quàm hi, qui in die curati fuerunt. Proinde contendendum nobis est, ut congregemus loca, ubi inuenti fuêre, qui curatione egebant, notandumq; est, quibus in locis alia facta fuerint signa, & ubi sint ægrotantes, ueluti in Samaritana signum erat, Quinque uiros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus uir, propterea cùm obstupuisset mulier, dixit: Video te prophetam esse, ciuibusq; dicit: AGITE uidete hominem, qui dixit mihi omnia, quæcunq; feci, num quid hic est Christus?] Obseruanda sunt etiam uerba ipsius, ubi & quamobrem, & propter quæ facta dicuntur. Huiuscemodi namq; solis obseruationibus, & indagationibus, inuenies Lydios lapides, breui laborũ tuorum fructus manducaturus. Præterea huic dicto: Hoc rursus secundum signum fecit Iesus: hoc etiam addendum est, nullibi prodigia sola nominari, sed sicubi scribantur, ascribi etiam signa, quemadmodum in his uerbis, Nisi signa, & prodigia uideritis, non credetis: frequẽter uerò signa sine prodigijs inueniri, quemadmodum etiam hoc in loco. Proinde quærendum est habeant, necne differentiam aliquam inter se prodigia & signa? Et arbitror ea facta, quæ superant opinionem, quæq; prodigiosa sunt, eo quòd ipsam opinionem, & consuetudinem transcenderint, sintq; admiranda, & supra hominem, prodigia nominari: quæ uerò aliquid innuãt præter ea, quæ fiunt, signa dici. Quam etiam ob causam nomen signi inuenitur in his, quæ non sunt præter opinionem (ueluti signum nominatur à Deo in his, Circumcidetur uobis omne masculinum, & circumcidetis carnem præputij uestri, & erit in signum testamenti inter me & uos.) Nullibi autem sola prodigia nominata sunt, quoniam non est aliquid paradoxon in scriptura, quod non sit signum, & nota alterius rei, præter id, quod sensibiliter fit, quoniam si fuisset prodigiosi aliquid factum alterius rei non index, scriptum fuisset, hoc prodigium fecisse Iesum, uel Mosen (ut ita dicam) uel aliquẽ sanctorum. quando igitur edocemur à scriptura oportere quærere, cuius signum sit id, quod factum est, dicitur, Hoc autem rursus secundum signum fecit Iesus: quãdo autem Regulo ceu probro datur, quòd crediturus non sit absq; uisione prodigiorum, non ampliùs dicitur, Nisi signa uideritis, non credetis. non enim signa facta inuitant ad credendum, in quantum signa sunt, si contingat, ut signum non sit etiam prodigium, sed dicitur, Nisi signa, & prodigia uideritis non credetis: uobis quidem credentibus propter prodigium, nobis autem præter hoc etiam honorem illi deferentibus propter illud, cuius illud est signum. Quæres autem in septuagesimoseptimo psalmo, sicut disposuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos, utrùm subiecto necne differant signa, & prodigia, an eadem in quãtum signa sunt, facta sint in Aegypto, cùm ipsa etiam Aegyptus ad intelligibilia quædam reducatur, in quantum autem prodigia facta sint in campo Taneos, cùm alioqui in prodigia, in quantum prodigia, neq; campus Taneos, in quantum est campus Taneos, allegoriam capiant, quin etiam prodigia in quantum signa sunt, sensu anagogico egent, & campus Taneos, in quantum est Aegyptus. Cæterùm hoc in loco finiemus etiam decimum octauum tomum continentem explanationem eorum, quæ sunt à principio usq; ad septimum iter Iesu, nam primum Bethabara proficiscitur cùm baptizatur apud Iordanem, secundò profectus Canam Galilææ ex aqua uinũ fecit, tertiò Capharnaum descendit, & congruit, ut ubi sint ægroti, descendat. Quartò Hierosolymam redit, quintò commoratur cum discipulis in terra Iudæa, sextò in Samaria apud fontem docuit, quæ pro uiribus indagauimus, septimò denuò proficiscitur Canam Galilææ, in sequentibus uerò Deo dante, disseremus de his, quæ ab ipso facta sunt Hierosolymis in die festo Iudæorum.

Quid intersit inter signa & prodigia.

Gen. 17.

Itinera D. Iesu.

TOMVS DECIMVSNONVS CAP. VIII.

RESPONDIT IESVS neq; me scitis, neq; patrem meum, si me sciretis, & patrem meum sciretis.] Si oratio dicens, Et me scitis, unde sim: & ea, quæ dicit, Neq; me scitis, neq; patrẽ meum: ad eosdem diceretur, palàm uideretur contrariũ esse, quod dicitur: nũc uerò illud, Me nostis, ad quosdã dicitur Hierosolymitas, qui dixerũt: Nũ uerè cognouerũt Principes hũc esse illũ Christũ? sed hũc scimus, unde sit, at Christus cùm uenerit, nullus agnoscet unde sit. hoc uerò, Neq; me scitis: & quod sequitur, ad Pharisæos dicitur, qui dixerũt illi, Tu testificaris de te ipso, testimoniũ tuũ nõ est uerũ. Veruntamẽ Hierosolymitis etiã per superiora, & Pharisæis per præsentia, quæ nũc examinamus, inquit, quòd Patrẽ non norint: Hierosolymitis per illa. A me ipso

Christum & Deum Patrem qui nõ norint.

Ioan. 8.

Ioan. 7.

ipso non ueni, sed est uerax, qui me misit, quem uos nō nostis: ego noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit: Pharisæis uerò per hæc, Neq; me scitis, neq; patrē meum, si me sciretis, & patrem meum sciretis. Ac certè meritò quis quæreret quomodo Hierosolymitæ, ad quos inquit, Et me scitis: non norint patrem, si uerum est illud, Si me scitetis, & patrem meum sciretis. Adauget autem loci difficultatem Ioannes in epistola catholica hæc dicēs: Qui negat patrem, negat etiam filium: omnis enim, qui negat filium, is ne patrem quidem habet. Quod si qui negat patrem, is negat etiam filium, & qui filium fatetur, is etiam patrem habet: perspicuum est, Hierosolymitas (quod ad contextum attinet) negantes patrem (eo quòd patrem non agnoscant) negare etiam filium: proinde si filium negant, quomodo uerum est, Et me scitis? Rursus si hi filium norunt propter illud, Et me scitis (quoniam qui fatetur filium, habet etiam patrem) fatentur patrem, quòd si fatētur patrem, quonam pacto uerum est illud, Sed est uerax, qui me misit pater, quem

Distinctio.

uos nescitis? quibus respondendum est aliquando Seruatorem de se ipso ueluti homine disserere, aliquando de diuiniori natura, eaq; unita ingenitæ patris naturæ. cùm enim dicit, Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui ueritatē uobis loquutus sum: hoc loquitur sciēs, non Deum, sed hominem quæri ad mortem. Cùm uerò inquit, Ego & pater unum sumus: Ego sum ueritas & uita: Ego sum resurrectio: & his similia: non docet de eo homine qui quærebatur. Isto igitur modo de his etiam, quæ à nobis in præsentia quæruntur, ut similiter soluantur, considerandum est. illud enim: Et me scitis, & unde sim scitis: de se ipso homine disputat. hoc uerò: Neq; me scitis, neq; patrem meum: de diuinitate. Illis enim uerbis: Et me scitis, & unde sim scitis: hæc proposita sunt: Dicebant autem ex Hierosolymitis, Nonne hic est, quem quærunt interficere? & ecce cum fiducia loquitur, nec quicquam illi dicunt. Num uerè cognouerunt principes hunc esse Christum? sed hunc scimus, unde sit, at Christus cùm uenerit nemo agnoscet, unde sit: his uerò: Neque me scitis, neque patrem meum: hæc sunt præposita. Dixerunt ergo ei Pharisæi: Tu de te ipso testificaris, testimonium tuum non est uerum: respondit Iesus & dixit illis: Etiam si ego testificor de me ipso, testimonium meum uerum est, quia noui unde ueni, & quò uado, uos secundum carnem iudicatis, ego non iudico quenquam, atque etiam si iudico ego, iudicium meum uerum est, quòd solus non sum, sed ego, & qui misit me, pater. Ex his ergo perspicuum est à Hierosolymitis dictum fuisse, Hunc scimus unde sit: hoc referentibus ad ortum ipsius in Bethleem, sciebantq; hunc esse, cuius mater dicebatur Maria, & fratres eius Iacobus & Ioannes, & Symon Iudas, quam ob causam assentitur etiam his, qui dixerant, Scimus unde sit: per hæc uerba, Et me scitis, & unde sim scitis. At Pharisæis de diuiniori natura differens, & ut aliquis diceret, in quantum est primogenitus omnis creaturæ, hæc dixit: Si ego testificor de me ipso, testimonium meum uerum est, quia scio unde ueni, & quò uado, quamobrem interrogantibus eum contra hæc, & dicentibus: Vbi est pater tuus: respondet, ut aliquis diceret alius existens ab eo, qui dicit, Et me scitis: & inquit, Neque me scitis, neque patrem meum. Cæterum ruditatis Pharisæorum erat, uel non intelligere Iesum de Deo uniuersorum loqui, dum diceret, Testificatur de me, qui misit me, pater: uel si intellexerant de Deo hæc dici, existimare Deum esse in loco, & idcirco respondere, Vbi est pater tuus. Verùm scire oportet, quòd hinc manifestè ostendi putent hæretici Deum, cui seruiebant Iudæi, non esse patrem Christi.

Ioan. 5. 11. 14. Ioan. 7. Ioan. 7. Ioan. 7. Ioan. 8.

Confutatio hæreseos negantis, Deum legis patrem esse Domini nostri Iesu Christi.

nam si Pharisæis seruientibus mundi effectori, inquiunt, Dicebat Seruatori: Neque me scitis, neq; patrem meum scitis: manifestum est Pharisæos non nosse patrem Iesu alterum existentem à mundi effectore, sed ne Hierosolymitæ quidem, inquiunt, eum norant, quibus suprà dixerat: Sed est uerax, qui misit me, pater: quæ dicunt, quia non legerunt scripturas diuinas, neque obseruarunt consuetudinem locutionis ipsarum, quamuis intelligere quis possit, quæ ad Deum pertinent, à patribus edoctus huic soli seruiendum esse, si uiuat is non benè, hunc non habere cognitionem Dei. Si quisquam igitur alius nouit, quæ ad mundi effectorem pertinent, & quæ ad cultum sacerdotalem, perspicuum certè est inter hos fuisse filios Heli sacerdotis, qui nutriti fuere in Dei cultu. Attamen eo quòd peccauerint, scripta sunt hæc de illis in primo Regum: Et filij Heli, filij pestilentes non agnouerunt Dominum: & respondentibus illis, hæc ad mundi effectorem pertinere, quærimus quamobrem de filijs Heli dictum sit, Non cognouerunt Dominum, utrùm propter rationes de Deo mundi fabricatore, an propter malitiam ipsorum. Sed liquet propter malitiam, eos dici non agnouisse Dominum, quam rem non solùm in filijs Leui inuenire licet, uerum etiam in alijs, qui cùm regnarint in Israel, & Iudæa, peccatores fuere. Isto igitur modo Pharisæi Patrem non norunt, cùm non uiuerent ex sententia Patris. Cùm autem diuersæ sint significationes agnoscendi Deum, diuersum quoq; est agnoscere Deum, & credere nudè in Deum, ut liquet ex eo: Scimus autē quòd quæcunq; Lex loquitur his hæc loquatur, qui sunt sub Lege. An non perspicuum est etiam Prophetas, quorum uerba, ut in alijs ostendimus, Lex dicuntur. Dictū est igitur in Psalmis: Vacate & agnoscite quòd ego sum Deus: quis autem non fateretur se credere hæc scripta fuisse populo credēti in mundi opificem, quem

1. Sam 3.

Malitiam in caussa esse quòd quidam Deum non agnoscant.

Rom. 3.

agno-

agnoſcere non ualeat, qui non uacarit, purificaritq́ mentẽ, dignis hoc munere habitis his, qui oculis diuinioribus Deum conſiderant uidentq́, quia cor mundum fecerint, quemadmodum teſtatur Dominus dicens: Beati mundo corde, quia ipſi Deum uidebunt. Simul etiam in eo dicto: Nemo agnouit patrem, niſi filius: dicturi ſumus, non idem eſſe agnoſcere patrem, & illi credere. Vnde illud dictum: Nemo agnouit patrem, niſi filius: non pugnat cũ hoc: Credidit Abraham Deo, & imputatũ eſt illi ad iuſtitiam. Quòd ſi quis exiſtimet nos uim facere, qui dicamus non idem eſſe Credere, quod Agnoſcere, contingereq́ aliquãdo, ut aliquis credat, qui non habeat cognitionem rei ab ipſo creditæ, Ieſum audiat dicentem ad eos, qui in ipſum crediderant, Iudæos, Si manſeritis in ſermone meo, agnoſcetis ueritatem, & ueritas uos liberabit. Obſerua enim, quòd ante ea uerba, Si manſeritis in ſermone meo, agnoſcetis ueritatem: ſcriptum ſit, Dicebat igitur Ieſus ad eos, qui crediderant illi, Iudæos: & quod quæ dixerit erant, Si manſeritis in ſermone meo, agnoſcetis ueritatem. Multa autẽ eſt differentia inter Cognoſcere coniunctim cum Credere, & inter Credere ſolum, alij enim per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij autẽ ſermo cognitionis, alij fides in eodem ſpiritu. & hæc quidem ut oſtẽderemus aliud eſſe agnoſcere Deum, ab eo, quod eſt credere in Deum. Hoc uerò (quod ad accuratam interpretationẽ attinet) his, quę diximus, addemus: meritò aliquem dicturum ad Phariſæos, quibus inquit Ieſus: Neq́ me ſcitis, neq́ patrem meum, ſed neq́ in patrẽ meum creditis: cùm ei, qui à patre miſſus fuerat, non crediderint, & qui negat filium, is ne patrem omnino quidem habeat: omninoq́ inquam, quia neq́ ſecundum fidem, neq́ ſecundum cognitionem. Vide uerò an non alio etiam modo ſcriptura dicat eos, qui alicui rei commixti, unitiq́ fuerint, illam agnoſcere, cui commixti fuerint, communicauerintq́: ante talem uerò unionem & communionẽ, etiam ſi rationes aliqua de re aſſequantur, non agnoſcere illã. Hinc Adam cùm diceret de Eua: Hoc nunc os ex oſsibus meis, & caro de carne mea: non agnoſcebat coniugem, cùm uerò illi adhæſit, tum dictum eſt illud: Agnouit autem Adam Euam coniugem ſuam. Quòd ſi quis irrideat, quòd de Dei cognitione tractantes acceperimus illud exemplum, Cognouit autem Adam coniugem ſuam: primum quidem illud is notet: Hoc myſterium magnum eſt: deinde autem apponat, & conferat, quod dicitur apud Apoſtolum de mare & fœmina (nam eadem dictione utitur de homine, & de Domino) Qui adhæret, inquiens, meretrici, unum eſt corpus, & qui adhæret Domino unus eſt ſpiritus: itaq́ qui adhæret meretrici, meretricem agnoſcat, qui adhæret coniugi, coniugem agnoſcat, imò, potius quàm hoc, qui adhæret Domino, & ſanctè, agnoſcat Dominum. Quòd ſi hæc ita ſe habent, Phariſæi non norant, neq́ Patrem, neq́ Filium, uerusq́ eſt ſermo dicẽs: Neq́ me ſcitis, neq́ patrem meum. Si uerò iſto modo nõ exponamus, dico autem ſecundò ultimam intelligentiam, uerbum agnoſcere, pro eo, quod eſt commiſceri, & uniri, exponat aliquis illud: Nunc autem agnoſcentes Deum, magis autem agniti à Deo: & illud, Agnouit Dominus eos, qui ſunt eius. iudicio enim meo, agnouit Dominus eos, qui ſunt eius, commixtus illis, & ſuam ipſius diuinitatem illis participans, aſſumensq́ ipſos, ut Euangelica lectio habet, in ſua ipſius manu: quippe cùm in manibus ſint Patris, qui crediderunt in Seruatorem: quamobrem etiam non rapientur, ni ab ipſa cadant elongantes ſe à manu Dei, nullus enim eas rapit de manu Patris. Poſthæc inquires in illud dictum: Neq́ me noſtis, neq́ patrem meum: num ſit aliquis, qui agnoſcat Deum, & Patrem non cognoſcat, nam ſi alia illius notio eſt, in quantum Pater, alia in quantum Deus, fortaſsis aliquis cognoſcat Deum, nullam Patris cognitionẽ habens, niſi quia ſit ipſe Deus. Inquit igitur Seruator poſt reſurrectionẽ Mariæ: Vade ad fratres meos, & dic illis: Vado ad patrem meum, & patrem ueſtrum, & deum meum, & deum ueſtrum. Ac profectò gratificando illis, qui ab Eccleſiæ decretis diſsident, dicere poſſumus: Moſen & Prophetas, patrem Chriſti non agnouiſſe: quæ res fortaſsis eſt uera, quòd omnino nõ agnouit patrem, quia filius agnoſcit patrem, ſeruus dominum. Et quemadmodum impiè non diceremus filium nõ agnouiſſe dominum, quia filius cùm ſit, non tentatur à patre domino: ita ſeruantes eundem Deum, nihil abſurdi admittemus dicentes decere, ut filius agnoſcat patrem, ſeruus dominũ: quia neq́ ſeruus agnoſcat patrẽ, neq́ filius dominum. cùm innumeræ igitur precationes in Pſalmis ſint ſcriptæ, & Prophetis, atq́ etiam Lege, non admodum inuenimus aliquem, qui Deum patrem appellet. Siquidem precationes Deo fundentes, non dicunt, Pater, fortaſsis, quoniã non agnouerunt Patrem, fundunt autem illi preces uelut Deo, & Domino, expectãtes eum, qui effundit Spiritum adoptionis, non minus ſuper illos, quam ſuper credẽtes per eum in Deũ, poſt ipſius aduentum: niſi fortè intelligibilem aduentum Chriſti ipſi habuerũt, factiq́ perfecti habuerunt aliquando adoptionis Spiritum. clàm autẽ, & non manifeſtè omnibus dicebãt, uel ſcribebant Deum, & Patrem, ne præoccuparent gratiã toti mundo per Ieſum effuſam, omnes inuocantem ad filiorum adoptionẽ, ut enarraret Dei nomen fratribus ſuis, patremq́ in Eccleſiæ medio laudaret, ſecundũ quod ſcriptum eſt, Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Eccleſiæ laudabo te. Quòd ipſe quidem ſit Deus Prophetarum, mundiq́ procreator, multis ex locis uidere poſſumus,

Quid inter ſe diſtent credere Deo & agnoſcere Deum.
Matt. 5.
11.
Gen. 15.
Ioan. 8.
1. Reg. 2.
1. Cor. 12.
Gen. 2.
Gen. 4.
ἔγνω
Eph. 5.
1. Cor. 6.
Gal. 4.
2. Tim. 2.
Dei agnitio qualis.
Ioan. 8.
ἄγνοια.
Ioan. 21.

possumus, sed in præsenti sufficiat, concionem Stephani ex Actis ad populum hūc in modum dicentis, uidere: Viri fratres & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ, cùm esset in Mesopotamia, antequam habitaret in Charram, dixitq; ad eum, Egredere è terra tua, & cognatione tua: & quę sequuntur. per totam enim orationem citra contradictionem cernere licet Prophetarum Deum patrem esse Christi Iesu. Idem cernere etiam licet ex Apostoli epistola ad Romanos, in his: Paulus seruus Iesu Christi, uocatus ad munus Apostolicum, segregatus in Euangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo genito ex semine Dauid secundum carnem, declarato filio Dei cum potentia propter Spiritum sanctificantem ex eo, quòd resurrexit à mortuis Iesus Christus dominus noster, per quem accepimus gratiam, & Apostolici muneris functionem, ut obediatur fidei in omnibus gētibus, pro nomine eius, in quibus estis & uos uocati Iesu Christi: omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei uocatis sanctis: gratia uobis, & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Ex his enim palàm didicimus mundi procreatorem, Deum Prophetarum, & patrem Christi, Deum & patrem nostrum. Pharisæi igitur non solùm cognitionē non habebant patris Christi, qui Legem dedit, quatenus pater est, seu quatenus Deus: sed ne citra controuersiam quidē ipsi credebant, quatenus pater erat Iesu, & Deus ipsius, atq; etiam fortasse, quatenus Deus erat, qui omnia creauerat. Sed ne Iesum quidem norant, & benè Seruator eos redarguit dicēs: Neq; me scitis, neq; patrem meum scitis. Insuper hæc quæro, utrùm hoc proloquium: Si patrem meum sciretis, & me sciretis: idem ualeat cum illo: Si me sciretis, & patrem meum sciretis: an non? & arbitror hæc inter se non æquipollere, eò quòd qui patrē agnoscit, ascendat à cognitione filij ad cognitionem patris, nec alio modo uideatur pater, quàm uisione filij, Qui enim uidit me (inquit) uidit patrē, qui misit me, nec tamen dixisset, Qui uidit patrem, uidit me. quoniam qui sermonē Dei uidet, uidet Deum, ascendens à filio ad patrē fieri enim nequit, ut uideat quis Deum non habens ducem λόγον, seu sermonem, & filium Dei, & qui cognouit sapientiam quam creauit Deus ante secula ad opera sua, à cognitione sapientiæ ascendit ad ipsius sapiētiæ patrem: fieri etiam nequit, ut sine huius sapientiæ ductu intelligatur sapiēnæ Deus, quod idē de ueritate dices. Non enim intelligit aliquis Deum, uel uidet ipsum, & postea ueritatem, sed antea ueritatem, ut isto modo ueniat ad contemplandam essentiam, uel essentia superiorem potentiam, & naturam Dei. Ac profectò fortasse quemadmodum gradus quidam erāt in templo, per quos ingrediebatur aliquis in sancta sanctorum, ita omnes gradus nostri unigenitus est filius Dei, & sicut primus graduum unigenitus est in rebus inferis, itemq; secundus primo superior, & sic deinceps usque ad supremū, sic omnes gradus sunt Seruator: cuius humanitas gradus inferior ueluti primus est, per quam gradientes emetimur omnē graduum uiam, & deinceps ea, quæ ipse est, ita ut ascendamus per ipsum, qui angelus est, & cæteræ potentiæ. Quin etiam propter considerationes de ipso (quandoquidem aliud est uia, & aliud ostium) primum pergamus per uiam necesse est, ut postea isto modo perueniamus ad ostium, & ad utendum eo, præcipuè in quantum est pastor, ut quis etiam eo ut Rege frui possit iuuariq; ab ipso, primo gradu, ceu agno, ut in primis tollat peccatum nostrum, ac postea purificati comedamus ipsius carnem, nempe uerum cibū. cumq; quis diligentius perscrutatus fuerit his proxima, perceperitq; illud, audiet: Si me sciretis, & patrem meum sciretis, & quoniam me scitis, & patrem meum scitis.

Act. 7. Gen. 12. Rom. 1. Ioan. 7. Matt. 11.

Atqui potentia, ueritas, bonitas &c. sunt ipsa Dei essentia?

Ioan. 10. Ioan. 7.

HAEC uerba loquutus est in Gazophylacio docens in templo, & nullus eum apprehendit, quòd nondum uenerat hora eius.] Nisi aliqua esset utilitas, eò quòd prędicta nunciata fuere, ac dicta à Seruatore in templo, haudquaquam additurus fuerat Euangelista his, quæ dixerat Iesus, Hæc uerba loquutus est in Gazophylacio docens in templo: & frequenter ubi additur: Hæc uerba loquutus est: in tali loco, si indagaueris, inuenies, quòd sit illi additamento consentaneum. Vt igitur intelligatur aliquid, quare à Iesu dicta fuerint hæc uerba in Gazophylacio, apponemus ea, quæ à Luca, & Marco didicimus, qui mētionem Gazophylacij fecerunt, & hæc quidem Lucæ sunt uerba: Cumq; respexisset in diuites munera sua in Gazophylacium mittentes, uidit pauperculam quandam uiduam mittentē minuta duo, & dixit: Verè dico uobis hāc pauperem uiduam plus quàm omnes misisse, nā omnes hi ex eo quod sibi redundat, miserunt in dona Dei: hæc autem ex penuria sua uniuersam substantiā, quam habebat, misit. Marci uerò uerba sic se habent: Et cùm sederet Iesus ex aduerso Gazophylacij, spectabat quomodo multitudo mitteret æs in Gazophylacium: & multi diuites mittebant multa: & uenit quędam uidua pauper, misitq; minuta duo, qui est quadrans: uocatisq; ad se discipulis suis dicit illis: Amen dico uobis, uidua hæc pauper plus misit, quàm omnes qui miserunt in Gazophylacium: nam omnes ex eo, quod illis supererat, miserunt, at hæc è penuria sua omnia, quæcunque habebat, misit totam substantiam suam. Quid autem ego uelim obseruans additionē uerborum, nempe quòd Gazophylacium erat in templo, pro intelligentia contextus Ioannis, quo de agitur, iam dicemus, siue templum Dei, & quæ in templo sunt, sensu anagogico exponimus, siue spiritualem

Lucæ 21. Munera in gazophylacium missa & Christi de eis iudicium. Marc. 12.

ritualem ſermonem, huic conſequenter, Gazophylacium etiam, quod in templo erat diligen-
ter conſiderabimus. Quod quidem Gazophylacium locus cùm ſit numiſmatum quę offerun-
tur ad honorem Dei, & ad diſpenſationem requiei pauperum: quid aliud ſunt numiſmata, quã
diuini ſermones imaginẽ magni regis impreſſam habentes? qui cõſiderantur à menſarijs pro-
batis: gnaris diuidendi probata ab improbatis, quæ mentiũtur ſe eſſe probata, & ſeruantibus
illud Ieſu mandatum: Eſtote probi trapezitæ: & Pauli doctrinam dicentis: Omnia probantes,
quod bonum eſt tenete, ab omni ſpecie mala abſtinete uos. Vnuſquiſque autem inferat ad ædifi-
cationem Eccleſiæ ferens ad Gazophylacium, quod mente cernitur, quæcunque poteſt ad hono
rem Dei, & utilitatem communem. Quoniam uerò cõmunitas duobus modis iuuatur, uerbis,
& operibus, quæ iuſtus agit, pulchrè hæc etiã opera referuntur ad Gazophylacium, quod men
te cernitur. Sed quoniam non æquales, ac ne omnino quidẽ ſimiles omnibus ſunt uires in hac
uita (quandoquidem dedit paterfamiliâs uni quinque talenta, alteri duo, & alij unum, unicuique
ſecundum propriam potentiam) animatus huius ſermo laudat, quos laudat reſpiciens ad po-
tentiam mittentium in illud, quod interpretati ſumus Gazophylacium: non reſpiciens ad ſo-
lam quantitatem rerum, quæ offeruntur. quam etiam ob cauſam ſcripta ſunt, quæ ex Luca &
Marco appoſuimus: & quoniam eſt aliquis, qui plura poteſt, pauciora quidem faciens, quàm
pro potentia in ſe exiſtenti, ſed plura comparatione eorum, qui minus poſſunt, magis laudan-
tur hi, qui totis uiribus ſuis fecerunt pauciora, quàm hi, qui plura intulerint ex potentia, quæ
ferre ualeat longè copioſiora Pariter etiam docetur his dictis is, qui ſpiritualiter hæc conſidera
rit, quòd, qui putantur præcellere, extollere ſe non debeant contra eos, qui iudicio hominum
ſunt tenuiores: non enim certus eſt fidelis, exiſtimans ſe meliora, & copioſiora facere, conferẽs
ſeipſum cum minima agẽtibus, quòd omnia, quæ potuit, fecit, uel quòd per ſermonem, & filiũ
Dei non poterant exigi ab eo omnia, quæ reddidit. Reſpexit ergo ad eos diuites Ieſus, qui mu-
nera ſua mittebant in Gazophylacium: & intuitus pauperculam uiduam minuta duo mitten-
tem (fortaſsis cogitantẽ ſimpliciùs de rebus diuinis contemplatione, & actione) & conſequen-
ter his uiuentem, dixit: Verè dicam uobis uiduam hanc pauperem plus quàm omnes miſiſſe:
quod dixit deſpiciens quodammodo diuites: qui multo copioſiora ferre in commune ualen-
tes (quod ad potentiam attinet) ex eo, quòd illis redundabat, mittebãt in munera Dei partem
minimam eorum quæ inferre poterant. Conſidera etiam uiduæ penurias, & quòd uim ſibi in-
ferens, omnem quam habebat ſubſtantiam tulerit in templum in Gazophylacium, offerens o-
mnem potentiam ſuam Deo. Semper igitur Ieſus iuxta Lucam reſpiciens in diuites mittentes
munera ſua in Gazophylacium, uidet etiam pauperculam uiduam mittẽtem minuta duo. Iu-
xta Marcum uerò cùm ſederit ex aduerſo Gazophilacij uidet, quonam modo omnis populus
mittit pro uiribus ſuis æs ſpirituale in Gazophylacium: & (tanquã qui ſolus uidere poſsit di-
uites) uidet, quænam tandem mittat in illud pro uiribus ſuis etiam anima paupercula, & ege-
na: quæ quia, quod poteſt, mittit, præ multis diuitibus iuſtificatur etiam. Nec alloquitur Ieſus
ueluti uulgares, ſed (quemadmodum Marcus inquit) diſcipulos ſuos. Etenim nunc uocatis ad
ſe diſcipulis ſuis dicit illis illud, edocens eós, ut uideãt non quemadmodum homo, ſed quem-
admodũ uidet Deus (homo enim uidet in facie, Deus uerò in corde) Amen dico uobis uiduã
hanc pauperem plus omnibus miſiſſe, qui mittant in Gazophylacium, & quæ ſequuntur. Sed
quidnam quæſo putas me uelle hoc longo hyperbato, cùm propoſitum ſit narrare hæc uerba,
quæ loquutus eſt Ieſus in Gazophylacio docens in templo, niſi oſtendere, quòd omnibus in-
ferentibus in Gazophylacium templi, quæ in communi alimento futura eſſent egentibus, ne-
ceſſe ſit, uti Ieſus magis, quàm omnes, inferat quæ utilitati ſint futura? nempe uerba uitæ æter-
næ, & doctrinæ de Deo, & de ſe ipſo? Ac ſplendidius profectò quouis numiſmate illud erat:
Ego ſum lux mundi: quod dictũ fuit in Gazophylacio: & illud, Si me ſciretis, & patrem meum
ſciretis, ſed & omnia quæ ſunt in illo loco, ſplendida ſunt. Atque aurum ſanè omne, cæterorum
qui in Gazophylacio ferebant, quæ habebãt, arena erat pauca comparatione uerborum Ieſu.
Sapientia ſiquidem erat quiuis eius ſermo, de qua dicitur, Omne aurum coram ſapientia eſt
pauca arena, & ceu cœnum reputabitur argentum coram ea: & hæc certè conſiderabunt, quot-
quot edocti ſunt audite ſapiẽtiam illam, quæ annunciatur inter perfectos, in myſterio abſcon-
dita, quam prædeſtinat Deus ante ſecula ad iuſtorum ſuorum gloriam. Conſiderabunt hoc
etiam, qui diſpicere ualent ſapientiam Dei longè excellentiorem ſapiẽtia huius ſeculi, uel prin-
cipum ſeculi huius, qui deſtruuntur, ceu qui utantur proprijs Prophetis, & tueantur qualeſ-
cunque ſermones alios, præter ueritatem, nam cæteræ ſapientiæ, quæ ueluti aurum reputan-
tur harena, ſunt parua coram ſapientia, quam creauit Deus principium uiarum ſuarum ad o-
pera ſua, argentumque ſplendida, & eloquens multorum oratio, ceu cœnum reputabitur co-
ram caſtis ſermonibus Domini, qui igniti ſunt, & purgati, & probati ſeptuplum, quia proceſ-
ſerunt ab illo ſermone, qui erat in principio apud Deum. Cæterum teſtimonia ex libro, qui in-

Allegoria de Gazophylacijs & numiſmate.

1. Theſ. 5.

Verba & opera bona referenda ad erarium myſticum.

Marc. 12.

Ioan. 8.

Sermones Chriſti auro & argento potiores.

Sap. 7.

1. Cor. 2.

Pro. 8.

scribitur Sapientia, aliàs apposuimus, ut uideremus uim dicti illius, Hæc uerba loquutus est Iesus in Gazophylacio docens in templo: obseruetur enim expositio de pauperibus, deque uidua paupercula, ut explicata est, & si quis imitator est Christi ueniat ad templum Dei, quod mente cernitur, & non est in loco, mente iter faciens, & sequens spiritum, à quo manu duci ipse ad templum ipsum potest, afferatque probata numismata, nempe uerba uitæ æternæ ad Gazophylacium, & opera huiuscemodi uerbis consona. Atque utinam aliquis nostrûm non sit illa uidua, quæ ferre plus nil ualet duobus minutis, neque diues afferens ex eo solo, quod redundat, sed omneis diuitias Deo dedicet. Cæterum non omnia, quæ habebat, uerba loquutus est Iesus in Gazophylacio docens, sed tot, quot capiebat Gazophylacium, nam ne mundum quidem ipsum totum arbitror capere Dei uerbum. Attamen tot uerba in Gazophylacio loquens, & docens Iesus in templo, nondum ab ullo tenetur. uerba namque ipsius fortiora erant ipsum apprehendere uolentibus: & certè quam diu loquitur, tam diu nemo illi insidias struentium apprehendere eum ualent, sed si tacuerit, tunc tenetur: unde interrogatus à Pilato, & flagellatus (quòd uellet pro mundo pati) tacet, alioquin si loquutus fuisset, non crucifigendus ex infirmitate, quoniam non est infirmitas in his, quæ Sermo filius Dei loquitur, cumque existeret in Gazophylacio, nondum instabat hora, qua prehenderetur; sed neque oportebat eum prehendi in templo, torrentem esse necesse erat locum, ubi uolebat Iesus prehendi. & ubi poterat prehendi.

Ioan. 18.

Quin etiam tempus, quo capiendus erat, minimè diurnum esse oportebat. Nam Iudas cùm accepisset cohortem, & à principibus sacerdotum, ac pharisæis ministros, uenit illuc cum laternis, & facibus ac armis. cæterum de hoc dicto: Nondum uenerat hora eius: in superioribus disseruimus pluribus uerbis, quibus etiam in præsentia uteris.

RVRSVS ergo dixit illis, ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini, quò ego uado, uos non potestis uenire.] Et hæc in Gazophylacio in templo cùm loqueretur, addidis superioribus: nec solùm hæc, sed alia multo plura usque ad eum contextum: Antequam Abraham fieret, ego sum: post hunc autem sermonem cùm lapides tulissent Iudæi, ut lapidarêt eum, Iesus abscondit se, & exiuit è templo, quando præteriens uidit cæcum à natiuitate, de quo sciemus, Deo dante, cùm ad locum peruenerimus. Hæc autẽ loquitur, ut eueniat id, quod subiungitur, Hæc eo loquente, crediderunt in eum nimirum pauperes, qui ad Gazophylacium uenerant, inde accepturi, quæ possent, & quæ sibi distributa fuissent. Itaque multi crediderunt in eum, sed non multi agnouerunt eum, quoniam ex his, qui crediderunt in eum manentes in sermone eius, uerè facti discipuli eius agnoscunt ueritatem, sed non multi ex his, qui crediderunt in eum, manent in sermone eius, ac ne multi quidem uerè efficiuntur illius discipuli, proinde ne multi quidem agnoscunt ueritatem, & ueritate liberi non redduntur, admodum enim pauci capiunt ueritatem, sed quinam agnituri sunt eum, nisi exaltantes eum? ut etiam ipse docet dicens, Cùm exaltaueritis filium hominis, tunc agnoscetis. quòd ipse sum: nullus autem eum exaltat, qui lacte alitur præparans se ipsum ad susceptionem cibi solidi, quamobrem tali dicit: Iudicaui me nihil scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum: penes quem etiam sermonis minister in infirmitate uersatur, ut inquit Paulus talibus, Ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo uersatus sum apud uos. Inquit igitur ille Dei sermo, ille Dei filius, rursum docere incipiens in Gazophylacio in templo.

Ioan. 8.

Loquitur de exaltatione in cruce.

Ioan. 8.

1. Cor. 2.

EGO uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini.] Quæro propter hoc dictum, Hæc eo loquente multi crediderunt in eum: num quid ad omneis præsentes dixerit, Ego uado, & quærens me, & in peccato uestro moriemini: an potius ad eos, quos (quia non credidissent) nouerat in peccato suo morituros, nõ ualentes ponè ipsum sequi (non ualentes autẽ, eo quòd nollent) nam si uolentes non poterant haudquaquam illis rationabiliter diceretur, In peccato uestro moriemini. At uerò aliquis contra hoc dicturus est. Si hæc dicebat permanentibus in fide, quomodo talibus dicit, Quærens me? nam quærere Iesum sæpenumero est bonum, quòd idem ferè sit, quod quærere sermonem, & ueritatem, & sapientiam. Sed respondebis hoc uerbum quærere, dici aliquando de his, qui insidias struunt: quemadmodum in illo dicto, Quærebant eum prehendere, & nemo in eum iniecit manus, quòd nondum uenisset hora eius: & in hoc: Noui uos Abraham semen esse, sed quæritis me interficere, quòd sermo meus non capit in uobis: denique etiam in hoc: Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui loquutus sum ueritatem uobis, quam audiui à patre. Quam etiam ob causam dicitur illud eum nõ bene quærentibus, Et quæretis me: quod contrarium non est ei dicto: Omnis qui quærit inuenit. At certè, differentiæ semper sunt quærentium Iesum, cùm omnes nõ sincerè, & pro sua ipsorum salute, & ut ab eo iuuentur, quærant eum. Sunt enim aliqui innumeris argumẽtis, quæ ab honesto deflexerunt, quærentes Iesum, quamobrẽ soli rectè quærentes eum, pacem inuenerũt, qui etiam propriè dicẽtur ipsum quærere in principio existentẽ Sermonem, Sermonem apud Deum, ut ipsos adducat ad Patrem. Assistẽs autẽ ille λόγος, id est ratio, & Filius Dei, & notiones sugge-

In peccatis qui moriantur.

Ioan. 7.

Quærentium D. Iesum differentiæ.

suggerens, nisi admissus fuerit, minatur se abiturum, & dicit, Ego uado: eum nobis postea (si abeuntem quæsierimus) non inuenturis, sed in peccato nostro morituris. Noster autem à quo discedit, & apud quem manet, nondum inuentus, ut in tempore quæsitus inueniatur, quibus profectò isto modo habentibus eum, nec adhuc illum uidentibus dicitur illud: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cœlum, hoc est Christum deducere, uel quis descendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit scriptura? admodū prope te est uerbum in ore tuo, & in corde tuo. Proinde his etiam benignè Seruator ostendit, quæ ad regnū Dei pertinent, ne quærant illud extra seipsos, neq; dicant: Ecce hîc, uel ecce illic. Inquit enim: Regnum Dei intra uos, & quàm diu quidē seruamus animæ nostræ ingenita ueritatis semina eiusq; principia, nunquam à nobis discedit ille λόγος, id est ratio, & Filius Dei. Quòd si malitiæ dissolutione corrupti fuerimus, tunc nobis dicturus est, Abeo, non inuenturis illum, etiam si quæramus maximè, sed in peccato nostro morituris, deprehensis in eo, & assumptis ab his, qui ordinati sunt, ut repetant animam, iuxta dicentem, Insipiens, nocte hac animam abs te tuam repetunt. Sed ne hoc quidem dictum, In peccato uestro moriemini: absque indagine prætereundum est. Nam si communiter accipiatur, perspicuum est peccatores in peccato suo morituros, iustos uerò in sua iustitia: sin uerò, Moriemini, accipiatur de morte, quæ est inimica Christi, ut is pereat, qui ad mortem peccauit, perspicuum est, nondum perijsse eos, quibus hæc dicebantur. Quæres etiam, quonam pacto, qui non crediderant se uiuere in infirmitate, morituri sint aliquando, præsertim cùm aliquis in horum defensione sit responsurus, incredulitatem in illo tempore nondum fuisse peccatum ad mortem, & idcirco illos, penes quos loquebatur Seruator, ad mortē non peccasse, uiuebant illi tamen in infirmitate animæ suæ, eratq; infirmitas illa ad mortem, propterea uidens illos miserè ægrotantes, atque de illorum salute desperans dicebat, Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini. Dicamus igitur, quòd infirmitas illa illis ad mortem erat tanquam à Iesu edocti differētiam infirmitatis: infirmabatur namq; Lazarus, sed nouerat medicus, infirmitatem huius non esse ad mortem, quamobrem inquit, Infirmitas hæc non est ad mortem. Hanc ob causam si suscipiamus infirmitates ipsorum ægrotantium, adhibeamus animum, ne quando ad mortem ægrotemus, morbo facto immedicabili, cùm adhuc spes esse posset. Pariter etiam apertius erit hoc dictum: Quò ego uado, uos non potestis uenire: quòd subiungitur uerbis illis: Et in peccato uestro moriemini. Quādo enim moritur quis in suo ipsius peccato, quò uadit Iesus, non potest abire, nullus enim mortuus sequi potest Iesum, quandoquidem mortui non te laudabunt Domine, neq; omnes qui descendunt in infernum, sed nos uiuentes laudabimus Dominum. Ad hæc huic dicto: In peccato uestro moriemini: illud Ezechielis adiunges hunc in modū se habēs: Anima peccans ipsa morietur: mors enim animæ peccatum, non omne tamen meo iudicio, sed illud quod dicit Ioannes ad mortem, qui pariter etiam distinguit peccatum aliquod mortem esse animæ, & item aliquod infirmitatem esse eius, fortassis etiam tertio modo peccatum aliquod damnū est animæ, quod scilicet ex eo liquet: Quid utilitatis habebit homo si uniuersum mundū lucretur, animæ uerò suæ detrimentum patiatur? & ex eo: Si cuius opus exustum fuerit, damnum habebit. Atq; in peccato quidē morientibus inquit: Vado & quæretis me, & in peccato uestro moriemini, quò ego uado, uos non potestis uenire: ad Petrum uerò, Quò ego uado, non potes me modò sequi, sequeris autē postea. Licet enim discipulis Iesu esse præparatis nunc ad sequendum Christum, abeuntem ad patrem, sequuturis alioquin postea (cum diligentia, & arte iter facientibus) præceptorem, & sermonem Dei. Cæterum propter ea, quæ à nobis de fine considerata sunt, credibile est aliquē notaturum illud: Quò ego uado uos non potestis uenire: dicturumq; ad hoc, licere nūc quidem istis non posse (sed futurū ut in posterum possint hi etiam) quandoquidē si est quoddam præsens seculum, aliud etiam sit futurum, ad quos dictū est, Non potestis uenire in præsenti seculo. Verùm multum superest temporis ad consummationem seculi, in quo uenire non possunt eò, ubi est Iesus, nimirum ubi est ueritas, ubi est sapientia, ubi est sermo Dei filius, hoc enim est, Vbi est Iesus. Noui autem quosdam, qui non solùm in hoc seculo, uerumetiam in futuro à proprio peccato detineantur, ueluti istos de quibus filius inquit Dei: Qui blasphemauerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem, neq; in præsenti seculo, neque in futuro: nec tamen sequitur, Non habet remissionem in futuro seculo, ergo nec insuper uenturis seculis. Sanè Heracleon exponens dictionem Gazophylacij, nihil dixit in eam. In hoc autem dictum: Quò ego uado uos non potestis uenire: inquit, Quomodo qui in ignorantia, & in infidelitate sunt, & in peccatis, incorruptibiles fieri possunt? neq; hac in re sibi ipsi consequens. Nam si in ignorantia, & in incredulitate, & in peccatis existentes, fieri non possunt incorruptibiles; quomodo Apostoli, qui aliquando fuere in ignorantia, & in incredulitate, & in peccatis facti sunt incorruptibiles? proinde possunt, qui in incredulitate, & in ignorātia, & in peccatis sunt, fieri incorruptibiles, si immutentur, facileq; etiam factu est eos mutari. Dicebant ergo Iudæi.

Rom. 10.

Quā diu apud nos λόγος maneat.

Luce 12.

Ioan. 8.

In iusticia aut in peccatis morientes.

Quasi uerò àπιςία non semper fuerit & sit peccatum mortale?

Ioan. 8.

Infirmitas cordis & animæ.

Act. 20.

Ioan. 8.

Ezech. 18.

Mors animæ peccatum.

Ioan. 5.

Matt. 6.

1. Cor. 5.

Ioan. 8.

Matt. 12.

Blasphemi in Spiritum sanctum non possunt ad D. Iesum uenire.

NVNQVID seipsum interfecturus est, quod dicit: Quò ego uado, uos nõ potestis uenire?) Dignum quæsitu est, undenam moti Iudæi ad illud dictum: Quo ego uado, uos non potestis uenire: dicant, Nunquid interfecturus est seipsum, quòd dicit: Quo ego uado, uos non potestis uenire? Vt uerò etiam detur simplicius eos dixisse, Nunquid interfecturus est seipsum, quo modo qui poterant seipsos interficere, etiam si non interficiant seipsos, neque uadant eò quò uadit, qui seipsum interficit, eò abire non possunt quo recedit, qui seipsum interficit? Itaq; respondeant oportet ad hæc quæsita, qui diligentius, & profundius intelligunt, quæ à Iudæis dicuntur in Euangelijs, clarum esse Iudæos multa secundũ quasdam traditiones occultas, & separatas loqui, tanquam qui alia cognorint præter ea quæ publica erant & trita. Cùm autẽ uiderimus ex appositione dictorum illa, tunc quæremus, num etiã hoc ab ipsis de Seruatore dicatur, uidentibus quiddam profundius. Quoniam uerò secundũ separatas, minimeq; uulgares rationes, uel sermones dicebant eum, qui sine dolo erat, in principe dæmoniorũ Beelzebul eijcere dæmonia, omnino de dæmonibus, deq; eorum principis Beelzebul nomine nonnulla disserebant, quæ haud ita ponuntur in libris, qui circumferũtur: etiam testimonio Seruatoris (falsis existẽtibus sermonibus de Beelzebul) Si ego præsidio Beelzebul eijcio dæmonia, filij uestri cuius præsidio eijciunt? Cùm enim admisisset esse quendã Beelzebul, & qui illius præsidio dæmonia eijceret, dissidium ueluti quoddam Sathanæ operari, eò quòd secum ipse dissideret, hæc inquit. Atq; illi quidam errabant dicentes per Beelzebul Seruatorem dæmonia eijcere, percepe rant tamẽ esse quendam Beelzebul principem dæmoniorum. Quin etiam cùm dicunt de Iesu, quòd ipse sit Ioannes, qui à mortuis resurrexit, uel unus aliquis Prophetarum, talia de Seruatore cogitant: dogma omnino habentes de anima, ut antea accuratè exquisiuimus de Ioanne tractãtes. Proinde probabile est, eos alia innumera, uel ex traditione, uel ex occultis libris scire, præ multis. Videamus igitur etiam in hoc: Nũquid interfecturus est seipsum? an facile factu sit, Iudæos non intellexisse quicquam communius, uel simplicius perinde quasi ipse seipsum è uita educeret, uel laqueo, uel gladio, uel qualicunq; tandẽ uia eorum, qui hinc seipsos liberant: & maximẽ quoniam existimant ipsum interfectum, eò abiturum, quò difficillimum factu sit eos proficisci, & nisi circa nomina superstitiosi simus, sed inueniamur tes, non inuenientes uel alijs nominibus de rebus, fortasse diuinius (ut ita dicam) aliquo modo se interfecit Dominus, quã rem sic ostendemus, quia omnium animæ, qui ab hoc corpore discedunt (repentinis quibusdam eas ad hoc ordinatis) assumũtur, ubi probabile est esse huic muneri obeundo ordinatos, qui ipsis animabus sint præstantiores. Illud enim: Insipiens, hac nocte repetunt abs te animam tuam: tale quid declarat. Quòd si quis dicat, hoc dici posse de malis, non de uiris præstantioribus, deq; his qui probè uixerint, illud notet, an non Dominus de seipso singulare quiddã præ omnibus, qui in corpus aduenerint, de seipso dicat: Nemo tollit à me animam meam, sed ego pono eam à meipso: & habeo potestatem ponendi eam, & iterum habeo potestatem sumendi eam. Consideremus enim quid sibi uelit, qui relinquit corpus, & exit sine ulla ferente ad mortẽ: scilicet exiens sine uijs uiolentis, uel sine morbis: rursusq; cùm uoluerit, rediens, utensq; instrumento, corpore, quod reliquerat. Ac decẽs profectò est de Iesu anima isto modo dicere, mortem fuisse: ipsumq; ostendere uolentem discipulis nobilitatem discessus hinc sui, dixisse: Nemo tollit à me animam meam, sed ego pono eam à meipso. Hoc enim neq; Moses, neque Patriarcharum aliquis, neq; Prophetarum, ac Apostolorum quidem aliquis dixit præter Iesum. Proinde hoc considerato, manifestum esse illud potest, quod in septimo & octogesimo psalmo dictum est hoc modo, ex persona Seruatoris: In mortuis liber. Notans autem Euangeliorum scripta de discessu hinc suo, inuenies in illis non dissonantem intelligẽtiam scriptorum de exitu suo: nam si mortuus fuisset perinde ac illi latrones qui cum eo crucifixi fuere, & quorũ milites fregerunt damnatorum crura, haudquaquam dicere possemus animam à semetipso Iesum posuisse, sed aliqua uia moriẽtium. At nunc Iesus uoce ualida cùm clamasset, emisit spiritum: cumq; etiam, quasi rex, reliquisset corpus, & cum potentia operatus fuisset, quæ iudicabat consentaneũ esse facere, statim uelum templi scissum est à sursum usq; deorsum, & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt, & egressi è monumentis post resurrectionem eius, ingressi in sanctam ciuitatẽ apparuerunt multis: ita ut Centurio, & qui cum illo erant, seruantes Iesum, uiso terræ motu, & quæ fiebant, ualde timuerint, dicentes: Verè filius Dei erat hic. Fortasis igitur, ut in traditionibus de Christo erat eum nasciturum in Bethleem, prodituramq; ex tribu Iuda, iuxta sanas intelligẽtias propheticorum sermonum, sic de morte ipsius etiã erat, quòd Christus seipsum liberaturus esset modo quo diximus, & certè probabile est eos intellexisse eum, qui sic proditurus esset abiturum in locum, quò ne hi quidẽ hæc intelligentes proficisci possent: adeò ut nõ simpliciter illud dixerint (sed iuxta quandã traditionem) Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, Quò ego uado, uos nõ potestis uenire? Quòd si etiã hæc loquuntur Iudæi, ambiguè hæc loquuntur. Nã dicere, Nunquid

Matt. 12. Marc. 6. Matt. 16. 14. *Dominus Iesus quonam per mortẽ sit profectus. De animabus, & ijs qui illas è corporibus migrantes repetunt.* Luc. 12. Psal. 87. Ioan. 9. Matt. 27. Luc. 23. Matt. 27.

Nunquid interfecturus est seipsum? tale quiddã est. Nec sanè mirum est eos de Christo ambigere, quando etiam in superioribus cùm turbæ audissent sermones Iesu, dicerent: Hic est uerè propheta ille: alij, Hic est ille Christus: quidam autem dicebant: Nunquid nam ex Galilæa Christus ueuit? non ne scriptura dicit, quòd ex semine Dauid, & de Bethleem castello ubi erat Dauid, Christus ueniet: quando etiam dissensio orta est in turba propter eum: sed paulo post illa scriptum est, respondisse ministros, Nunquam isto modo loquutus est homo: adeò ut Pharisæi admirantes sermonem eius dixerint, Num uos etiam decepti estis? Num aliquis ex principibus, uel ex Pharisæis in eum credidit? An non turba hæc quæ nõ agnoscit Legem, execrabiles sunt? quando etiam cùm dixisset Nicodemus, Num lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat: responderunt, Num & tu Galilæus es? scrutare, & uide quòd à Galilæa propheta non egreditur, neq; surgit. Sed quomodo simplicius poterant intelligere futurum, ut seipsum interficeret, audientes eum dicẽtem: Ego sum lux mundi, qui sequitur me, nequaquam ambulauerit in tenebris, sed habebit lumen uitæ: ad quem Pharisæi dixerunt: Tu de te ipso testificans, testimonium tuum non est uerum: respondit Iesus & dixit eis: Etiam si ego testimonium perhibeo de meipso, uerum est testimonium meum, quia scio unde uenio, & quò uado. Vos secundum carnem iudicatis, ego nõ iudico quenquam. Porrò etiam si iudicem ego, iudicium meum uerum est, quia solus non sum, sed ego, & qui misit me, Pater. Quin & in lege uestra scriptum est, quòd duorum hominum testimonium uerum est: ego sum is, qui testimonium fero de meipso, & testimonium fert de me, qui misit me, Pater. Cur uerò uerisimile erat, quòd seipsum interfecturus esset post tot uerba tam magnificè à se hũc in modum dicta: Neq; me scitis, neq; Patrem meum: si me sciretis, etiam Patrem meum sciretis? Credibile enim est eos (perinde atq; hæc uerba) intellexisse illud, Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini, quò ego uado, eò uos non potestis uenire. Valde etiam ostenditur potestas eius tum in eo, quòd libera potestate & uoluntate ipse moriatur relicto corpore, tum etiam in hoc dicto: Ego uado: & fortassis, quia dixit, Ego uado: subiungitur, Et quæretis me. Verisimile enim est, eos, qui fortè fortuna adessent, illum hunc in modum è uita discedẽtem quærere, sed eò quòd perirent in peccatis suis, neque post hæc omnia pudefacti, ut non ambiguè de ipso dicerent: Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit, Quò ipse abit non posse nos illum sequi? Existimo etiam, quòd malignius nominantes illud, quod erat in traditione de morte Christi, qui ad eos uenerat, & non glorificantes eum, è uita isto modo discedentem, dixerunt: Nunquid seipsum interfecturus est? Licebat quidem ambiguè dicere, sed cum consensu eius glottæ, quæ erat penes mortem eius, & quasi hunc in modum dicere: Nunquid anima eius, quando ipse uult exibit derelicto corpore? & hanc ob causam inquit, Quò ego uado, eò uos non potestis uenire? Simul etiam obseruabis (quia differuimus quomodo è uita discesserit) illud: Et ascendens Iesus Hierosolymam, assumpsit duodecim seorsum, & in uia dixit illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Pharisæis & Scribis, & condemnabunt eum morti, & tradetur gentibus conspuendus, & flagellandus, & crucifigendus, & tertia die resurget. Quòd si quis respondeat illud: Ab eo tempore cœpit ostendere discipulis suis, quòd oporteret eum Hierosolymam proficisci, & multa pati à principibus sacerdotum & Pharisæis & Scribis, & interfici: & illud: Futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget: dicens, quòd interfecerunt eum omnes dicentes: Crucifige crucifige eum: & hi qui rei fuerunt mortis ipsius: etiam si præoccupans milites uenienteis, ut frangerent crura eius, cùm clamasset uoce ualida, expirauerit. Hinc etiam illud adiunges: Omnis inueniens me occidet me: & illud, Omnis qui interfecerit Cain septuplo uindicabitur. Quomodo enim omnis inueniens eum, occidet eum, si unus anticipauerit interficere eum: uel, Quomodo omnis, qui interfecerit Cain, septuplum punietur, cùm multi non interfecerint eum? nam uelut de multitudine dicta est uox Omnis. Fortassis etiam humanius cùm intellexisset Petrus, quæ dicta sunt à Seruatore, inquit: Propitius esto tibi Domine, non erit hoc tibi. At uerò Seruator increpans eum, quasi non bene intellexerit, quod dictum fuerat inquit: Vade retro me Satana, scandalum mihi es, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. Vide uerò, an nõ etiam, quod apud Paulum dicitur: Seipsum tradidit pro nobis hostiam Deo: sit tale: sic igitur solum seruare poteris summum sacerdotem in seculum secundum ordinem Melchisedech, & agnum Dei tollentem peccatum mundi oblatum hostiam Deo, non ab impijs, sed pijs pontificibus. Hæc quidem nos tradidimus pro uiribus explorantes propositum dicentium, Nunquid interfecturus est seipsum, quia dicit: Quò ego uado eò uos non potestis uenire: postquam audiuissent taleis tantosq; sermones, quos superius dixerat Iesus. Credibile autem est, quosdam offensos hac interpretatione tanquam euacta, existimare eos simplicius dixisse, Nunquid interfecturus est seipsum: perinde quasi Iesus interfecturus esset seipsum, & futurus in loco eorum, qui sibi ipsis manus intulerint, & ob hoc sunt puniendi:

Ioan. 7.
Ioan. 7.
Ioan. 8.
Ioan. 8.
Ioan. 8.
Potestatis Christi argumenta.
Matt. 20.
D. Iesus mortis suæ præscius.
Marc. 19.
Ioan. 19.
Gen. 4.
Matt. 16.
Ephes. 5.

niendi: Iudæis non ualentibus ob hoc illò ire, propterea quòd obnoxij non essent illi peccato de seipsis. At uerò hi notent num possint Iudæi subcogitare, Iesum hæc dixisse condemnantem seipsum, ueluti profecturum ad locum supplicij, quò non poterant illi proficisci, quantum attinet ad hanc intelligentiam: quasi Iesus melior ac præstantior esset: uel consequens erit dicere, Iesum, si loquebatur hoc cogitans, & uolens seipsum interficere, melius putare seipsum interficere, quàm non se interficere. Heracleon sanè, perinde quasi hoc dictum fuerit simplicius, Nunquid interfecturus est seipsum: inquit, quòd malignè cogitantes Iudæi hæc loquerêtur, seipsos etiam ostendentes ipso Seruatore maiores: & existimantes se quidem profecturos ad Deum in requiem sempiternam, Seruatorem autē ad corruptionem, & ad mortem ui sibi ipsi illata, quò seipsos non existimabant profecturos: & ijsdem uerbis inquit, Iudæos existimare, Seruatorem dicere: Ego mihi ipsi ui illata, ad corruptionem profecturus sum, quò uos non potestis uenire. Sed haud scio, quo'nam pacto cùm dixisset Iesus, Ego sum lux mundi: & quæ sequuntur: possit dicere, Egô (mihi ipsi ui illata) profecturus sum ad corruptionē. Sin uerò dicat aliquis, Seruatorem hoc nō dixisse, sed hoc Iudæos subcogitasse, dicet scilicet Iudæos cogitasse de eo, quòd corrumpuntur, qui sibi ipsis mortem consciscunt, & nihilominus Iesum hæc facturum, etiamsi futurum crederet, ut corrumperetur, & puniretur, id quod erat modis omnibus fatuum.

ET dicebat illis: Vos ex infernis estis, ego è supernis sum, uos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.] In superioribus etiam dixit, Qui de terra est, de terra loquitur, qui è cœlo uenit supra omneis est, & quod uidit & audiuit hoc testatur. Si igitur qui de terra est, de terra loquitur, & qui è cœlo uenit, quod uidit & audiuit hoc testatur, quæres utrum idē sit esse è terra, & esse ex infernis, an diuersum. Simul autē obseruabis quòd illic nō dixerit, Qui est è cœlo enā è cœlo loquitur: nam fortassis Seruator non erat è cœlo. Non erat, præsertim in quantū est primogenitus omnis creaturæ, quod enim attinet ad uocem, E cœlo, secundus homo est è cœlo: quemadmodum alicubi Paulus dicit: Primus homo è terra terrenus, secundus homo è cœlo. Atq; etiam hoc in loco notabis utrum tandē idem dicat dicēdo, Vos ex infernis estis, & uos ex mundo estis: an diuersum sit, esse è terra, ab eo quod est esse ex hoc mundo. Similiter etiā in his uerbis quæres: Ego è supernis sum, & ego non sum ex hoc mundo. Dignū enim est, ut inspiciamus, quid sit ex supernis esse, & quid sit nō esse ex hoc mundo. Vide igitur, an qui assumpsit ortum à materia & corporibus, eò quòd meliora reliquerit, sit è terra: qui quatenus est è terra, de terra loquitur, aliud aliquid intueri uel dicere nō ualens: qui idem etiā ex infernis est: nam alia est consideratio esse ex infernis, alia esse è terra: uox enim infernè consideratur in quodā ueluti loco, itidem in dogmatibus, & in discursu mentis: omnisq; profectò talibus dogmatibus & discursu mentis uteris, quæ sunt ex infernis, ex infernis est. Atq; etiam hic mundus uisibilis, materialis existens, propter eos, qui materiali uita egent, loca quidē habet diuersa: quæ sanè omnia comparatione rerum immaterialium & inuisibilium, & corpore carentium, infernè sunt: non in loco, sed comparatione rerum inuisibelium. Quantum autem ad hunc mundum attinet, inquiratur inter loca mundi, num quædam sint loca infernè, quędam supernè: terræ enim proxima infernè sunt, cœlestia uerò supernè, adeò ut hac ratione, qui ex infernis sit, is etiā sit ex hoc mundo. At uerò qui ex hoc mundo sit, non omnino sit ex infernis. Vide enim, an municeps corporum aliquo pacto sit ex hoc mundo, non tamen ex infernis localiter: ueruntamen ipse etiam ex infernis est, comparatione rerum, quæ mente percipiuntur: etenim omnis municeps eorum quæ uidentur, quæq; pertranseunt, & quæ sunt temporalia, ex infernis est, etiam si comparatione locorum sit ex supernis: licetq; profectò cuicunque, qui ex infernis, & ex hoc mundo, & è terra fuerit, immutari, & fieri è supernis, nec amplius ex hoc mūdo esse, alij etiam licet, ex hoc seculo cùm sit, fieri è cœlo, dicente discipulis Seruatore: Ex mundo eratis, & ego uos è mundo elegi, nec amplius ex hoc mundo estis: quandoquidem enim uenit Seruator quærere & seruare quod perierat, uenit eos translaturus ad superna, qui infernè erant, & adscripti ciues inter eos, qui infernè erant. Quinetiam ipse est, qui descendit in inferiores partes terræ, propter eos, qui erant in infimis partibus terræ. Quin etiam ascendit super omnes cœlos, uiam præparans uolentibus, atque etiam his, qui ipsius discipuli sincerè fuerint, ad ea, quæ sunt super omne cœlum, hoc est ad ea, quæ sunt extra corpora. Quòd si cupis à scriptura discere quis sit ex infernis, itemq; quis sit è supernis, audi illud: Vbi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum: & illud: Si quis thesauros recondiderit in terra, ex ipso quòd recondit thesauros in terra, ex infernis efficitur, sin uerò thesauros recondiderit in cœlis, nascitur è supernis, & assumit imaginem supercœlestis. Atque etiam alius cùm penetrarit omnes cœlos, in fine inuenietur beatissimo. Sint autem utriusque opera, qualia dixi: ita ut dicamus opera carnis facere eum, qui ex infernis est, fructum uerò spiritus facere eum, qui est è supernis. Atque rursus amorem erga hunc mundum facere hominem ex hoc mundo existētem, quoniam secundum Ioannem, qui habet amorem Dei, ille non est ex hoc mundo, qui autem nō diligit mundum, nec ea quidem quæ in mundo

[Marginalia: Ioan. 3. — Vtrum idem sit, Esse de terra, & Esse ex infernis. — 1. Cor. 15. — Mundi uisibilis loca. — Ioan. 8. — Selecti è mundo Apostoli et fideles. — Eph. 4. — Saluatoris descensus ad terram & inferna, & ascensus in cœlum. — Mat. 6.]

mūdo sunt diligit, sed dicit: Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: & cœpit diligere Dominum Deum suū ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex tota mente sua, eo quòd non prematur talis amor ab amore mundi, & ab his quæ sunt in mundo. Fieri enim nequit, ut simul existat amor erga mundum cū amore erga Deum, quēadmodum fieri nequit, ut simul existant lux & tenebræ, Christus & Belial. Item fieri nequit, ut idem templum sit templum Dei & templum idolorum. Iam quasi differant inter se loca, quæ infernè sunt, superlatiuè dicitur, Posuerunt me in lacu infimo: & illud: Qui descendit ad infimas partes terræ, hic etiam est qui ascendit: quocirca coram Christo procident omnes descendentes ad inferiores partes terræ in infernum, quoniam uerum est illud: Non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem, quis confitebitur tibi? Quòd si contrà quis obijciat, ipsum etiam descendere ad inferiores partes terræ, obseruabis dictum esse de descendentibus uerbum, Procident: namq; ex his qui coram Christo cadunt, quicq; genu flectunt in nomine Iesu, quidam antea, quidam pòst, coram eo cadēt: & fortassis qui sunt super terram antè cadent, & ante alios subijcientur: malorum namq; est ultimò subijci: quam ob causam ultimus etiam inimicus aboletur, nempe mors. Postea quæres num quemadmodum locorū quę sunt infernè, ita etiam eorum quæ sunt supernè, sit differentia: idq; præsertim, quoniam regni cœlorum hæreditas nobis obtingat, qui cœli omnes hæreditate nobis obtingentes, quum sint supernè, non similiter tamen habent illud supernè. Quinetiam si notaueris intelligibilem descensum animæ propter malitiam & praua dogmata, & intelligibilē ipsius ascensum, non paruam inuenies differētiam: latiùs enim considerabis intelligibiliter descendentes. Simul etiam uide an sacratiori modo, & non localiter intelligas de anima Iesu, Qui ascendit super omneis cœlos. Nam intelligibilis ascensus illius animæ ultra etiam omneis cœlos transilijt, iamq; (ut ita dicam) ad ipsum peruenit Deum. Veruntamen est & alius mundus præter hunc uisibilem & sensibilem mundum constantem è cœlo & terra, uel è cœlis & terra, in quo sunt quæ uidentur: & hoc totum est alius mundus inaspectabilis, mundus qui non uidetur, mundus intelligibilis, cuius uisione & pulchritudine fruentur qui puro sunt corde, quò huius mundi intelligibilis uisione antea bene parati, penetrant uel ad ipsum Deum uidendum, quatenus uideri natura potest Deus. Insuper etiam quæres, an iuxta aliquam significationem possit primogenitus omnis creaturæ esse mundus, & præsertim in quantum est sapientia multiformis: eo enim quòd sint in sapientia omnes rei cuiuscunq; rationes, iuxta quas facta sunt omnia quæ facta fuēre à Deo, ut inquit Propheta: Omnia in sapientia fecisti: in ipso etiam mundus fuerit tanto picturatior, ornatior, atq; etiam præstantior mundo sensibili, quanto ratio mundi nuda ab omni materia præstat hoc mundo materiato, non propter materiam, sed participatione illius λόγου, id est, illius filij Dei, qui est uera ratio & participatione sapientię, quæ mundum & ornamentum afferunt materiæ omniū, quæ mundo insignita fuerint. Ac uide num possit anima esse Iesu, quæ dicit: Ego sum ex hoc mundo, conuersans in illo toto mundo, omnēmq; eum perlustrans, manuq; ducens ad eum: eos qui didicissent nihil infernè habere mundum illum intelligibilem, quemadmodum neq; iste, si quis accuratè perpendat, quicquam supernè habet, alioquin quomodo mundus iste habere aliquid supernè potest, cuius conditio est deiectio? neq; enim oscitanter legendum est illud, Ante deiectionē mundi: cùm sancti conuenienter, & studio sè nomen hoc τῆς καταβολῆς, hoc est deiectionis propter talem intelligētiam finxerint. Alioquin dicere potuerāt πρὸ κτίσεως, hoc est, ante conditionem mundi, nec uti deiectionis uocabulo. Totus itaq; mundus, & quæ in ipso sunt, in deiectione sunt, at uerò extra deiectionem totius mundi existunt germani Iesu discipuli, quos à mundo elegerat, ut non ampliùs essent è mundo, tollentes crucem suam & sequentes eum.

Gal. 4.
Psal. 87.
Eph. 4.
1. Cor. 15.
Eph. 3.
Mundus sensibilis & intelligibilis.

DIXI ergo uobis quòd moriemini in peccatis uestris, nisi enim credideritis, quòd ego sum, moriemini in peccatis uestris.] Quando dixit illis, Moriemini in peccatis uestris: nisi quando dixit, Quæritis me, & in peccatis uestris moriemini? Quid uerò est in causa, ut homines moriātur in peccatis suis, nisi nō credere Iesum esse Christū? ipse enim inquit, Nisi credideritis quòd ego ipse sum, moriemini in peccatis uestris: q̄ si quis non credit Iesum esse Christū, moritur in peccatis suis: scilicet qui nō morit̄ in peccatis suis, is Christo credidit. At uerò qui morit̄ in peccatis suis, etiā si dicat se Christo credere, quātū ad ueritatē ipsi nō credidit, nā etiā si dicat̄ fides, sed sit sine operib. huiusmodi fides mortua est, ut legimus in epistola, quæ Iacobi nomine circūfert̄. Quis igit̄ putas est credēs? nisi ille qui eò peruenit, ut nō cadat (quantū ad hæc uerba pertinet) in ea peccata, quæ sunt ad mortē, eo q̄ affectus sit secundū rationē, & coaluerit cū ea? Quātū uerò ad illa uerba, Omnis qui credit Iesum esse Christū, ex Deo natus est) ut non peccet in ullo eorū, quæ fiunt pręter rectā rationē? Insuper memoria repetens ea, quæ est primogenitus omnis creaturæ, cōsiderabis quid sit: Nisi credideritis q̄ ego sum, moriemini in peccatis uestris. Verbi gratia, qui credit quid sit iustitia, iniuriam nō inferet, & qui crediderit in sapientiā, quòd

Incredulitas facit ut moriātur homines in peccatis suis.
Ioan. 8.

satis exploratè perceperit,cognoueritq; eam,is nec fatuum aliquid loquetur,nec faciet. Ad hæc qui credident λόγῳ,id est rationi & filio Dei, qui erat in principio apud Deum, dum illius cognitione fruitur,nihil à ratione alienū facturus est:sic qui credit,quòd ipse est pax nostra,haud quaquam quidpiam operabitur dissidij,aut belli. Quinetiam,quandoquidē Christus est non solùm Dei sapientia,uerumetiam Dei potentia,qui credit illi,in quantū potentia Dei est, haud quaquam erit impotens ad præclara. Proinde necessarò eum considerantes patientiam & fortitudinem,propter illud,Et nunc quæ est patientia mea,nōnne Dominus etiam fortitudo mea & substantia mea Dominus:dicemus,Quòd si credimus ad labores,non credimus illi,in quātum est patientia,& si infirmamur,non credimus ei,in quantum est robur:quòd si colligeris cæteras Christi considerationes,non difficulter inuenies ex his,quæ diximus,quonam pacto qui non credit Christo,moriatur in peccatis suis. Nam qui fuerit in his,quæ contraria sunt considerationi earum rerum,quæ est Christus,in suis peccatis moritur.

Psal. 38.

DICEBANT ergo illi,Tu quis es?] Consequens erat,ut audientes quæ à Iesu dicebantur cum multa potestate,interrogarent: quis esset talia loquens. uidebatur enim esse aliquis homine maior,& natura quędam diuinior,Seruator dicens:Nisi credideritis,quòd ego sum,moriemini in peccatis uestris. Illud ergo,Tu quis es?uelut postulantium est responsum, Ego sum Christus:uel,Ego sum ille Propheta,uel,Ego sum Helias,uel,Ego sum angelus Dei: neq; enim nisi unus ex his esset,ac similis eis,proferret talia uerba gemina.

Ioan. 8. *Deut. 18.*

TOMVS VIGESIMVS.

VIGESIMVM Tomum in Euangelium à Ioanne traditum commentaturi. Dei amantissime,atq; in Domino exercitatissime Ambrosi,decentissimè precamur è plenitudine filij Dei(in quem propenso animo fuit omnis plenitudo diuinitatis habitare)accipere sensus plenos,& ut ita dicam,solidos,nihilq; uacui habentes,ut Euangelium quod à nobis examinatur,manifestetur. Nihil nobis omittentibus eorum,quæ indaginem requirant,quæq; committi debeant commentationibus,neque item exuberantibus,ubi non sit opus,ac ne peruertentibus quidem Seruatoris nostri Iesu mentem. Atque utinam Deus nobis mittat suum ipsius uerbum,quod seipsum ostendat,ut profunditatē ipsius,donante Patre,uidere possimus.

Col. 2.

NOVI quòd Abrahæ semen estis, sed quæritis me interficere, quoniam sermo meus locum non habet in uobis.] Hic contextus,Noui quòd Abrahæ semen estis:uidetur non considerantibus quid significet,uox,Semen,& quid significet uox,Filius,pugnare cum illo contextu,qui mox inferendus est,quiq; ad eosdem dicitur:nempe,Si filij Abrahæ essetis,opera Abrahæ faceretis. Vt ergo hæc considerentur,uideamus in primis corporaliter filij,& seminis differentiam. Atcertè perspicuum est,quòd semen illius,cuius est semen,rationes in seipso contineat,adhuc pausantes & reconditas,filium uerò exoriri & subsistere (mutato semine,& operante in materiam sibi appositam à muliere,& ex nutrimentis collectis) formatum, & ad ortum diligenter præparatum. Quòd si aliquid alicuius est propriè filius,quod ad corporalia attinet,ex semine ortum est,cùm tamen si aliquid est semen,non continuò fit filius. Hæc cùm præfati fuerimus, si quidem corporaliter intelligendus esset ille contextus, Noui quòd Abrahæ semen estis:illud omnino uideretur sequi, ut hi,quibus loquebatur,essent filij Abrahæ(concesso quòd semen sit etiam filius,& non dato iuxta accuratam intelligentiam.)Sed quoniam ex moribus, & operibus iudicantur filij Abrahæ,uide ne fortè designandi sint, qui sunt semen Abrahæ, ex rationibus quibusdam seminalibus,insitis,ut opinor,quibusdam animis, & quemadmodum quod ad corpus attinet,non omnes homines semen sunt Abrahæ, ita iuxta ea, quæ nunc explicuimus, quinam sint semen Abrahæ,ne homines quidem omnes aduenerunt ad hanc hominum uitam cum rationibus omnino seminalibus ingenitis suis animabus, quorum causam propter magna iudicia,eaq; dictu difficilia(quæ uidentur ab his,qui mentem Christi perceperunt ut uideant quæ à Deo sibi donata sunt) pauci comprehendere possunt, qui diligentiùs commentati sunt,quæ ortum præcedant, quæq; sint in ortu cuiuscunque. Ac profectò huiusmodi perturbant quemlibet. Qui etenim hæc proposuerit non adhibita diligentia,in periculum seipsum conijcit,quandoquidem dicere atq; explicare talia(ut maximè uera dicantur) periculosum sit,& certè periculosum est, propterea quòd opus sit dispensatori mysteriorum Dei, tempus quærere proferendi talia dogmata absque molestia auditoris, nam ut temporis rationem habeat;nedum inspiciat is necesse est, ne uel parcior, quàm res postulet in loquendo sit,uel redundans (id quod uitiū gignitur præter rectam rationem) sed diligentiùs etiam perpendat oportet, utrum conserui sint,quibus traduntur talia, an serui cuiuspiam alterius, qui diuersus sit à Domino dominantium. Quod autem necessariò perpendenda sint hæc omnia à dispensatore mysteriorum Dei,docet scriptura dicens: Quisnam est fidelis dispensator, ac prudens, quem præficiat Dominus famulitio suo, ut det in tempore demensum conseruis suis. Non omnes ergo homines semen sunt Abrahæ,neque enim suis animis ingenitas habent rationes,

Differentia inter filiū et semē *Filij Abrahæ quinam sint.* *1.Cor. 4.* *Luc. 12.*

quæ

quę ualeant, si excolantur facere filios Abrahæ. Quærat igitur aliquis ad hæc dicens: fieri quidem posse, ut uituperatione sit dignus, qui genitus semen Abrahę non etiam filius ipsius fiat, sed quo pacto iure incusaretur non faciens opera Abrahæ, qui ne principio quidem habet, ut sit semen Abrahæ, à quo proficiscitur esse filios Abrahæ? ad quæ respondebimus (historia tanquam scala utentes, & uestigia ueritatis huius loci quærentes in literis) si quum non esset quis Abrahæ filius, nullius iusti semen esset, etiam culpa uacare peccans posset, quippe qui nullam honesti causam à seminibus haberet. At nunc ut in seminibus corporalibus alter quidē cōplurium iustorum semen est, alter uerò pauciorum (ut perspicuum erit ex his, quæ dicentur) ita etiam esse dicendū analogon in seminibus mysticis. Abrahā uigesimus genitus est à protoplasto (nam decem generationes sunt ab Adam usque ad Noe, & decem à Noe usque ad Abraham) fueréque fratres Abrahę Nachor, & Aram (namque hos treis filios habuit Thara) atque Nachor quidem, & Aram non erant semen Abrahæ, sed ne ipse quidem Abraham semen erat Abrahæ, sed erant hi tres semen iustorum, quum quęratur adhuc inter nepotes Adam, in quibus annumerandus sit Abraham ipse, ueluti Seth, quem excitauit Dominus pro Abel, & Enos, qui sperauit inuocare nomen Domini Dei, & Enoch, qui placuit Deo, post quàm genuit Mathusala annis trecentis, & Noe, de quo dictum est, Vir iustus & integer erat suo seculo Noe, Deo placuit Noe, & Sem, cuius primi apparet Dominum Deum in Geneseos libro uocatum fuisse Deum, ut hisce uerbis clarum est: Laudandus Dominus Deus Sem. Cæterùm præter hos iustos, hi quoque Tharæ tres filij, semen erant reliquorum. Proinde quod diximus de semine Abrahæ, idem censendum est etiam de semine Sem, Noe, & superiorum iustorum quorum proprietas Abraham, Nachor, & Aram in ortum uenientes seminaliter sumpsisse, in communi uidentur, & Abraham quidem iustorum omnium se præcedentium rationes seminales, quas in seipso habebat, cùm excoluisset, his etiam addidit sanctam suam qualitatem, nempe eam, quæ erat in proprio semine, cuius participes esse possent, qui post ipsum uocarentur semen Abrahæ. At uerò Aram minimam sui ipsius, paternorùmque in seipso seminum curam fecisse uidetur, unde in rerum naturam producere Loth spirantem saltem aliquantum salutis potuit. Porrò Nachor utrisque fratribus inferior fuisse uidetur, quamobrem licet ei, qui non sit semen Abrahæ, esse semen Noe eo quòd omnino genitus sit (iuxta diluuij historiam) à Noe, per successionem, quòd si hoc, etiam semen Enoch, omninoq; etiam semen Enos, & Seth. Incertum autem est nobis in multis posteris Noe, quisnam sit semen Sem, quis semen Cham, quisq; sit semen Iaphet, & sic deinceps, cùm nullus sit tamen qui omnino sit seminis iustorum expers. Inspicio autē, num fortè facile factu sit, ut qui non sit semen Abrahæ, habeatq; occasiones quas habuit Abraham ex prioribus seminibus, talis fieri possit, ut similis sit Abrahæ, etiā si alioquin semen illius non sit. Vt enim Abraham non ex semine Abrahæ existens, sed ex eorum quos suprà recensuimus, factus est Abrahā, sic facile factu est, ut quis alter fiat Abraham, si coluerit meliora sibi ingenita semina, nec omnino erit ex semine Abrahæ, sed ipse etiam idoneus erit seminare, tanquam Abraham. Interpretamur autē hæc omnia referentes, quæ dicuntur, non ad corpora, nec ad homines, sed ad quædam intelligibilia & ad rationes plureis, uel pauciores, quas participant diuersimodè descendentes, uel uenientes in lucem, fortassis aliquo etiam modo ascendentes. Inspicies etiam, num ad talia semina, atq; etiam ad semina eorum qui accipiebant in seipsos ipsa quæ sua nominabantur, illud referri possit: Euntes ibant & flebant, mittentes semina sua. Consideret enim, qui potest, quarundam animarum iter uenientiū in hortum cum fletu, & semina ferentiū uel plurium iustorum uel pauciorū, atq; iniustorum similiter. Is etiam intuens ueluti agricolas pro seminibus, quæ habeant sollicitos consideret, quomodo hæc quidem excolant (nempe semina præstantia) illa uerò non quidem seminent, quando quidem ueniunt etiam cum prauis seminibus, qualem enim fletū probabile est hos plorare, de quibus inquit sermo: Euntes ibant & flebant, mittētes semina sua? ac profectò bona spes est in euntib. ac flentibus, mittēnb. semina sua. Hi namq; tanquā omnino uenietes uenient in exultatione portantes manipulos suos, & fortassis etiā alij uenerunt, de quib. illud dici posset: Euntes ibant & ridebant, mittētes semina sua: quos illud sequetur, Venietes autē uenięt cum ploratu, portātes manipulos suos: de quib. dici posset, Geniti sunt uelut gramē dumorū, quod antequā euelleretur exaruit, cuius non impleuit messor manū suam, & sinū suū, qui manipulos colligit, & non dixerunt pręterêuntes, Benedictio Domini super uos, & uide num hac ratione sacratiùs, & profundiùs dixerit Seruator noster: Beati qui nunc flēt, quoniam ridebunt: & illud: Vęh uobis qui nunc ridetis, quoniam plorabitis & flebitis. Atq; sanè, quanto quis est seminis iustiorum iustorum, tanto plures iustitiæ fert rationes, adeò ut propter hoc scriptum sit: Semen Abraham serui eius, filij Iacob electi eius, propter hoc etiam aliquo modo de Ioanne illud dictum est: Maior inter natos mulierum Ioanne Baptista nemo est: ad quæ loca cùm perueneris, adhibe animum num rationem habeat, deleri à Deo quædam semina, ne mala multiplicentur super terram,

Gen. 11.
4.
5.
Gen. 9.
Psal. 125.
Luc. 6.
Psal. 104.
Luc. 7.

dum

dum hi seminant qui nullas ocesiones habent à melioribus progenitoribus excolendi præ-
stantia semina. Hanc enim ob causam diluuium fit, ut deleatur Cayn semen, posteris ipsius a-
lioquin habere non ualentibus aliquid, quod excolerent, nisi semina ab Adam prouenientia.
Sap. 10.
Quòd uerò diluuium seminis Cayn delendi causa factum fuerit, Sapientiæ liber Salomoni in-
scriptus, his uerbis docet: Recedens autem ab ipsa (nempe sapientia) iniustus in ira sua perijt,
cum animis fratricidis, per quem inundatam terram rursus seruauit sapientia, uili ligno iustũ
Gen. 19.
gubernans. Quin etiam idem mihi uidetur docere de Sodomis Salomon, eos cum sua ipsorũ
terra incendio perijsse memorans, quorum etiamnũ malitiæ testimonio fumosum restat solũ,
& plantæ intempestiuum fructum ferẽtes. At certè Dei boni officium fuit Sodomorum terram
delere, & quicquid relictum ex ea fuisset humilitatis, arefaciendo, ne in posterum oriretur uitis
Sodomorum, neq; malleolus Gomorrhæ, neq; uua iræ, neq; botrus amaritudinis, ac ne uinũ
quidem, furor draconũ, & uenenum aspidum insanabile. Simile quiddam dices etiam de Agy-
Psal. 77.
ptijs, de quibus dictum est: Occidit in grandine uineam eorum, & moros eorum in pruina. Bo-
ni enim Dei est interficere uineas Aegyptiorum, & moros impiorum. Hæc adiũcta institutæ di-
sputationi de seminib. Abrahæ, uel alicuius iusti sint nobis dicta, ut ostenderemus quomodo
Ioan. 8.
Seruator eis dixerit, Noui, quod semen Abrahæ estis: Et si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ fa-
ceretis. Cæterùm de filijs Abrahæ opera Abrahæ facientib. cõmodiùs, Deo dante disseremus,
Ex semine Abrahæ eiusdem filij fiunt. Scriptura semen filios appellat.
cùm ad explorationem illius contextus peruenerimus. Ei ergo, qui fuerit Abrahæ semen, licet
etiam fieri, si diligentiam adhibeat, eius filius quemadmodũ factu facilimum est, ut nulla dili-
gentia, nullaq; cultura adhibita, hoc etiam perdat, quod semen erat. Porrò hi, ad quos erat ser-
mo, nondum erant deploratæ spei, sciente Iesu eos, etiamnum Abrahæ semen esse, ac uidẽte eos
nondum amisisse facultatem eam, qua fieri poterant Abrahæ filij. Tanquam enim facile factu
esset, ut prẽterquàm quòd semen essent Abrahæ, etiam filij efficerentur, inquit ad eos: Si filij A-
Deut. 13.
brahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Vt autem sunt quidam, semen Abrahæ, sic alij existentes
Sap. 12.
semen, non sunt semen, dicente Daniele semen Chanaan, & non Iuda, sic alij aliorum sunt. & nõ
sunt, dicente Sapientia: Semẽ execratione deuotum ab initio. Quin etiam his addemus, quòd
ut in rebus corporalibus unum interdum semen operari ualens magis proficit, quàm multa
semina, sic cernere etiam liceat in seminibus spiritualibus. Id autem quod dico ex his, quę mox
dicentur, liquebit. Quoniam enim qui seminat, rationes à maioribus acceptas in seipso habet,
& ingenitas, aliquando quidem prẽualet eius ratio idq; quod gignitur, editur seminanti simi-
le, aliquando uerò ratio fratris eius qui seminauit, uel patris uel auunculi, adde etiam aui prẽ-
ualet, quam ob causam, qui in lucem eduntur, oriuntur his uel illis similes. Cernere uerò etiam
est rationem coniugis, uel fratris eius, uel aui eius prẽualere iuxta concussiones, quæ sunt in
mixtionibus, dum simul omnes, eousq; concutiuntur, quoad prẽualeat aliqua ratio semina-
De semine intelligibili et nõ intelligibili.
lis. Hęc igitur transferantur ad animam seminib. intelligibilibus plenam, quæ uenerint à qui-
busdam, qui patres eius dicuntur, & ueluti seminales quędam patrum rationes perficiantur,
propter multam mobilitatẽ, agilitatemq;, & intensionẽ ad tales imaginationes eius partis ani-
mæ, quæ præstantissima est, quæ si excolantur, erit aliquis filius hic quidẽ Abrahę, Noe nihilo-
minus etiam filius, ille uerò Noe, non ita tamen ut etiam Abrahæ sit filius. Rursus alius Cha-
naan, & item alius alicuius iustorum, uel iniustorum. Attamen nec cum similibus, ijsdem semi-
nibus uenimus omnes, nec etiam uacuus salutaribus, & sanctis seminibus uenit quispiam. Ni-
si fortè hac in re quis nos refellat, prẽsidium à Deo proueniens adducens in medium, quòd ne
de pessimis quidem desperet, qui nullis seminibus optimis in uitam uenerint, & sanè ex hoc
Matt. 3.
dicto refellere nos quis potest: Potens est Deus ex hisce lapidibus suscitare filios Abrahæ. Cęte-
rùm omnia, quæ diximus de semine Abrahæ, deq; his qui similitudinem cùm hoc habent, iure
admittemus, si admittamus iuxta corporalem intelligentiam dictũ fuisse illud: Nõ sum missus
Matt. 15.
nisi ad oues quæ perierãt domus Israel: & illud: Ne in Israele quidẽ tantum fidei inueni, & quæ
Matt. 8.
his similia dicta sunt. Videtur autẽ hi ad quos est sermo nõ capere sermonẽ, qui prẽ prẽstantia
magnitudinis suæ, quę supra ipsos erat, non habebat locum in eis, quandoquidẽ semen Abra-
hæ adhuc tantùm erant. Quòd si Abrahæ semen cùm essent, addidissent illud Abrahę semẽ ex-
colere, ut magnũ fieret & augeretur, accreuisset illud certè ad incrementum, magnitudinemq;
seminis Abrahæ, atq; percepissent Iesu sermonem. Et hactenus quidem dices, sermonem non
cadere in eos, qui non eousq; profecerunt, ut semen Abrahæ cùm essent, fierent etiam eius filij.
Hi etiã interficere uolunt sermonẽ, uelutiq; ipsum conterere, magnitudinẽ non capientes eius.
Psal. 21.
Proinde aliquos semper est cernere non capientes sermonẽ, quòd breuiora sunt eorum uasa,
ualentes interficere unitatẽ sermonis, quasi cùm ipsum interfecerint, capere possint contritio-
nem eius, & diuidere eum in his, in quibus fuerit. Hic sanè sermo ueluti ad suos interfectores
inquit, Disperserunt undequaque ossa mea. Itaque si ex nobis aliquis semen est Abrahæ, & ad-
huc in se locum non habet sermo Dei, ne quæso quærat interficere sermonem, sed ex semine

Abrahæ

Abrahæ immutatus in filium Abrahæ sermonem, hactenus non perceptum capere poterit.

TOMVS VIGESIMVSPRIMVS.

Ego quæ uidi apud patrem meum, loquor, & uos quod uidistis apud patrem uestrum facitis.] Vt homines quosdam dicimus ab initio ipsosmet filij Dei spectatores fuisse (de quibus Lucas inquit: Sicuti tradiderunt nobis hi, qui ab initio ipsimet spectatores ac ministri fuêre sermonis) sic Seruatorem etiam dicemus ipsummet spectatorem esse eorû, qui sunt apud patrem, & hanc etiam ob causam dictum illud fuisse: Nemo agnouit Patrem, nisi Filius: quum homines quibus Filius reuelat, non sint autoptæ, hoc est per se spectatores. Ac etiâ præsens contextus: Ego quæ uidi apud Patrem meum loquor, palàm declarat Seruatorem autoptam esse eorum quæ sunt in Patre. Sed quæres, num aliquando futurum sit, ut angeli ipsi uisuri sint, quæ sunt apud Patrem, nullo mediatore, ac ministro intercedente, uidentes ea: nam quando uiso quis Filio uiderit Patrem, qui misit illum, per Filium uidet Patrem, quum uerò uidet aliquis Patrem, perinde atque Filius, atque uidebit Filium apud Patrem ia, quasi non aliter, ac Filius autoptes, ac per se spectator Patris, & eorum quæ Patris sunt, erit non amplius mediante imagine Patris, considerans res Patris. Et sanè reor hoc esse finis, Quum tradiderit Regnum Deo Patri, & quando Deus erit omnia in omnibus. Itaque Seruator, quæ uidit apud Patrem loquitur, Iudæi uerò, qui crediderunt ei, non uiderunt apud Patrem, sed audierunt à Patre, ut quæ audierint faciant: hanc ob causam inquit ad eos Dominus: Vos igitur quæ audiuistis à Patre, facite. Sed quærat aliquis, quando Iudæi qui Domino crediderant, à Patre audierint, ad quod qui simpliciter intellexerit hæc uerba, Quæ audiuistis à Patre † facite, diceret eos audiuisse à Patre, eo quòd Pater per Mosen, & Prophetas sanxerit, quæ in Lege & Prophetis scripta sunt facienda, quo testimonio quisquis contra eos, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, usus fuerit, is docebit non alium esse Deum, qui hanc dederit Legem, & Prophetias, quàm Christi patrem. At uerò alius his etiam uerbis utens: Omnis qui audiuit à Patre & didicit, uenit ad me: non quòd Patrem quis uiderit, nisi qui est apud Patrem, hic uidit Patrem, dicturus est ex animabus, quæ corpora induant quasdam esse, quæ antequam oriantur, edoctæ fuerint apud patrem, atque ab eo audierint, quæ etiam ueniant ad Seruatorem, atque ex earum numero fuisse hos Iudæos, quos sibi quum credidissent, interrogat, alloquiturque Dominus dicens: Vos igitur, quæ audiuistis à Patre, facite. Dicet etiam hos esse qui uocentur semen Abrahæ. Rursum huic alius contradiceret dicens hæc quidem uerba, Omnis qui audiuit à Patre & didicit, uenit ad me: ostendere, quòd qui à Patre audierit, & ab ipso didicerit, ueniat omnino ad Seruatorem: illa uerò, Vos igitur quæ audiuistis à Patre, facite: dicta ad Iudæos quærentes interficere filium Dei (quibus etiam, tanquam qui non essent filij Abrahæ dicitur, Si filij Abrahę essetis, opera Abrahæ faceretis) docere hos, nondum habere fructus ueniendi ad Seruatorem. At uerò ad hunc sic contradicentem respondebit alius: nô idem esse, Omnis qui audit à Patre, & didicit: cû his uerbis, Vos igitur quæ audiuistis à Patre, facite: illum namque præterquam quod à Patre audierit & didicerit, etiam uenire ad Seruatorem, hos uerò qui audierint quidem, non omnino didicerint etiam, nondum esse Abrahæ filios. Sed interrogentur à nobis, qui naturas introducunt, quique in hoc contextu: Sermo meus locum non habet in uobis: iuxta Heracleonem, explicant eum idcirco locum in eis non habere, quia sint natura uel animo inhabiles, quomodo inhabiles natura à Patre audierunt? Sed utrùm tandem hi erant oues Christi, an ab ipso alieni? quòd si erant alieni quomodo audierunt à Patre, palàm ut putant dicente ad alienos: Propter hoc uos non auditis quòd non sitis ex ouibus meis? Nisi fortè cùm urgeantur, in aliud absurdum se ipsos conijciunt, dicentes à Patre quidem audisse alienos, hoc uerò ipsos non audire à Seruatore, sed si familiares erât Seruatoris, & beatæ illius naturæ, quomodo quærebant eum interficere? & quomodo Seruatoris sermo non habebat locum in eis? RESPONDERVNT & dixerunt ei, Pater noster Abraham est.] Videntur hi abiectiùs longè respondere, quàm dixerit Dominus, declarantes quis ipsorum esset pater, si quidê Iesus ad Deum referens dixerat: Vos igitur facite quæ audiuistis à Patre: hi uerò abiectiùs, patrem gentium, patrem suum fatentur dicentes: Pater noster Abraham est. Quòd si quis eos defendens, tanquam qui bene respondennt dicet, Iesu dicête, Facite quæ audiuistis à Patre, & uoculam Patris referêt ad Deum eos dicere, Pater noster Abraham est: ceu modestos, & nolêtes sibi tribuere, quòd filij Dei essent: perspicuû est hoc etiâ à Seruatore corrigi, ceu falsò dictum his uerbis: Si filij Abrahæ estis, facite opera Abrahæ. Neq; uerò absurdè præter hæc quærat etiâ aliquis, quomodo Seruator (qui eis ne filijs quidê esse Abrahę concedebat) dicere posset, Vos igitur quæ audiuistis à Patre, facite: relata uoce Patris ad Deum: nam qui Abrahæ filius non est, qualicunq; modo uirtutem posterorum Abrahæ imitando, is uituperabilis perinde atq; hi, ad quos est sermo, multo magis non erit filius Dei. Proinde uide, an etiam ad hoc dicere possimus (quoniam non dictum fuit, Facite igitur etiam uos, quæ audiuistis à patre uestro, uel à patre

Luc. 1.

Matt. 11.

Videre Patrê & Filium quibus sit datum.

1. Cor. 15.

Ioan. 1.

** Facite, pro facitis inepte positum. Nam in Græco est ποιεῖτε. Monet reprobos opera diaboli patris sui factitare.*

Ioan. 8.

Confutat Manichæum de hyli cis & choicis deliramêtum.

Ioan. 8.

Iudæi de Patre Abraham gloriantur.

Ioan. 8.

à patre nostro,sed,A' patre)quòd licet aliquis sit pater,non continuò tamen pater etiam sit eorum qui non sunt filij Abrahæ,nec formati à semine Abrahæ in filijs Abrahæ,uel hęc uerba(indefinitè dicta)Quæ audiuistis à Patre:sumi possunt pro eo,quod est,A`patre meo,ut declarant illa uerba:Quæ ego uidi apud patrem loquor:quæ idem ualent,ac si dicas,Apud patrem meū. Verùm enimuerò edocemur etiam in sequentibus,quorumnā Deus sit pater, per hæc quæ loquitur Seruator:Si Deus pater uester esset,diligeretis utiq; me.Ac profectò liquet,qui filiū quęrant interficere illum non diligere,& non diligentes eum,filios Dei non esse unde perspicuum efficitur hæc uerba:Facite quæ audiuistis à Patre:non minus ualere, ac si dictum fuisset, A`patre uestro:dicit illis Iesus:Si filij Abrahæ estis,facite opera Abrahæ.Respondeāt,qui ex his quę gessit Abraham,elegerunt unum quoddā opus (nempe credidit Abraham Deo, & imputatū est illi ad iustitiam)& hoc existimant esse,ad quod referantur hæc uerba:Facite opera Abrahæ; ut etiam concedatur illis,fidem esse opus,quod minimè concederent, qui auctoritatem illam admittunt,Fides sine operibus mortua est:neq; hi qui intelligunt melius esse iustificari ex fide, quàm ex operib.Legis,& dicant,quare non dictum singulariter,Si filij Abrahæ estis,opus facite Abrabæ:sed numero plurium,Facite opera Abrahæ:quod meo iudicio perinde ualet,ac si dictum fuisset,Omnia opera Abrahæ facite. Sin uerò idem est,ac si diceremus, Omnia opera Abrahæ facite:& neq; corporaliter adhærere ancillæ debet is qui uxorē habet,neq; defunctæ coniugi aliam ad senectutem coniugem superinducere,iuxta Seruatoris interpretationem, uolentis eum declarari Abrahę filium,qui Abrahæ opera fecerit,palàm hinc discimus necesse nobis esse,ut allegoricè intelligentes omnem Abrahę historiā,singula quæ ipse corporaliter fecit, spiritualiter à nobis fiant,incipientes ab eo dicto:Egredere de terra tua,& de cognatione tua,& de domo patris tui,& ueni in terram quā monstrauero tibi,id quod sanè dictum est nō soli Abrahæ,uerumetiam cuicunq;,qui ipsius filius sit futurus, est enim quædam uniuscuiusq; nostrûm terra,atq; quædā ante diuinū responsum non bona cognatio,& postremò quædam domus patris nostri,antequā perueniat sermo Dei ad nos,quæ omnia nobis propter sermonem Dei damnanda sunt,& omittenda,si Seruatorem audimus dicentem:Si filij estis Abrahę,opera facite Abrahæ.Sic enim perueniemus(quia reliquerimus terrā nostram)ad eam terram,quam nobis ostendet Dñs,nempe ad terram uerè bonam,uereq; multam,quam à Dño Deo dari par est his qui quod iubet in illo dicto:Egredere de terra tua:peregerint Quin etiam tanquā qui reliquerimus cognationem non bonam,erimus in gentē magnam,eamq; maiorem quàm hominum tanquāq; qui despeximus domum patris nostri illaudabilem,benedicemur.Magnificato nomine nostro,& ad tantam benedictionē peruenientes,ut uel nobis quoq; benedicentes à Dño benedicantur,nobisq; maledicentes,diris deuoueantur,atq; etiam omnes familiæ terræ in nobis benedicantur,quando etiam nobis sermo ille dicetur:Egressus est Abrabam, quemadmodum loquutus ei fuerat Dominus.Existimo autē futurum , ut in principio & aliquandiu Loth nos sequatur,cuius nota illud fuit:Ambulauit cum eo Loth:& redeuntes in Chanaā pertransibimus regionem,usq; ad locum Sichem: sic ascensione cogitationis proficientes , donec perueniamus ad quercum altam.Videbitur etiam nobis Dominus Deus,qui uisus est Abrahæ,ac promittet circa quercum altam semini intelligibili animæ nostræ dare terram. Porrò ad eum, qui hæc uerba considerauerit:Facite opera Abrahæ : pertinet quoq; aram ædificare Domino: Domino,inquam,qui nobis quoq; apparet,ubi est quercus alta:posteaq; recedere à loco altæ quercus,quasi ad montem,& à monte ad Orientē Bethel(quod si interpreteris,est Domus Dei) ubi figet tentorium suum:Bethel quidē tanquam ad mare,Angę uerò tanquam ad Orientem. si interpreteris enim Angę,sonat Festiuitates , atq; is profectò ceu proficiens post hæc rursum Domino ædificabit aram:iam etiam inuocare ualens in nomine Domini, per ordinemq; inde soluens,qui futurus est filius Abrahæ,factus aliquo modo docendi exercitus peritior, intelligensq; ad quot bella seipsum pręparare oporteat,castrametabitur in solitudine,postea cùm famem ortā in terra sentiet,in Aegyptū descendet,illic habitaturus(ne aduersum quoq; se pręualeat fames,quæ super terrā præualuerit)descendetq; in Aegyptum cū coniuge sua eleganti forma,pactis quibusdam cū ipsa constitutis,quò se mansuetè Aegyptij illius causa utantur,sintq; illi in Aegypto oues,& uituli,& asini,& serui,& ancillæ,& muli,& cameli,de quib.singulis alicuius sapientis, & qui profunda scripturæ doctè penetrare possit,officium erit dicere:& certè generatim omnē Abrahæ historiā explorantes,& quæcunq; de ipso sunt scripta,quæ unū dicunt, & aliud innuūt,spirituales spiritualiter omnia facere conabimur. Vide uerò an non apertè ex his,quæ in hoc loco indigauimus constet, sapientis cuiusdam esse, & omni uirtute ornati, fieri Abrahæ filius. Quid enim opus est dicere,quanta opus sit sapientia,ut Abrahæ opera consideremus?quātaq; opus sit potētia,ut ea faciamus?Sed quali sapientia, qualiq; potentia egemus, nisi Christi, qui est Dei potentia, & Dei sapientia?Cùm ergo scriptū sit, Si filij Abrahæ estis, opera Abrahæ facite: consequenter huic dixeris: Si filij Isaac estis, facite opera Isaac: similiterq;

Ioan. 8. *Ioan. 8.* *De fide & operibus Abrahæ.* *Gen. 15.* *Rom. 4.* *Gen. 16.* *15.* *Gen. 12.* *Allegorica, historiæ de Abraham, explanatio.* *Gen. 12.* *1. Cor. 1.*

terq; de Iacob,& de singulis sanctis patribus. Contrà, singuli peccantes generatim quidem filij sunt diaboli (quoniam qui facit peccatum ex diabolo natus est) priuatè uerò uel Cayn, uel Cham, uel Pharaonis, uel Nabuchodonosor, uel alicuius impiorum. Consequenter etiam his dices, unumquęq; ex hac uita migrātem proficisci ad suos patres: omnibus enim hominibus decedentibus è uita, non soli Abrahamo dici censendum est: Tu aũt ad patres tuos ibis: etiam si non omnibus hominibus addatur illud, Cum pace. At uerò perfectis, hisq;, qui spiritualiter longæui fuerint, illud etiã additur. In senecture bona: quandoquidem canicies hominibus est prudentia, & corona glorianonis, & senectus, & gloria, ueris ac diuinis senibus canicies illæ sunt, quæ mente cernuntur, ipsos ornantes. NVNC aũt quæritis me interficere, hominē qui ueritatē loquutus sum uobis, quā audiui à Deo.] Iesum qui quærũt interficere (quoniā Deus non interficitur) etiã si interficiant, hominē interficient. Quòd si quærunt interficere, & nondũ interficiant, insidias illi ueluti homini struũt, nō Deũ esse existimantes, cui struunt insidiæ. Nã nullus existimās Deũ esse, cui struunt insidiæ, insidias illi strueret. Cernere uerò licet quosdã ali quo modo semper sermoni Dei struentes insidias, quoniã interficere quærunt eum, & delere, tanquã hominē ipsum (hoc est, humanũ & mortalē) esse existimātes: qui uel humaniorē ipsius partē, & quod uidetur, inuadunt, sed ut corpus etiam sermonis interficiant, perspicuum est eos amplius aliquid facere non posse. Quamobrē non est nobis timēdum ab his, qui occidũt corpus, nihil reliqui postea quod faciant habentes: neq; timendum est ab his, qui occidũt corpus, animam uerò Sermonis interficere non ualent: sed timendus est Dei Sermo, qui potest & corpus & animam perdere & delere, siue in gehenna, siue quò ei lubitum fuerit: cùm eiusmodi sit quispiam sermo, ut corpus & animam habeat, quæ perdantur, quia sint perditione digna: quē sermonē sibi aduersarium Dominus Iesus cõficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui efferentē se aduersum omnem, qui dicitur Deus, aut Numen. Et sanè hi, ad quos est sermo, quærunt interficere hominem, qui ueritatem loquutus est, quã audiuit, & accepit à Patre Etiam si simpliciter locum hunc interpteremur, apertè Seruator docuit, quòd is, quē quęrebant Iudæi, ut morti traderent, Deus non erat, sed homo, qui etiam interfectus est. Nam Deum dicere mori nephas est: & hanc ob causam Verbum illud, quod erat in principio apud Deum, quod etiam Deus Verbum erat, non mortuum fuit. Sed quæres quoniam scriptum sit, Verbũ caro factum est: utrùm tandem Verbum caro factum, eo quòd factum sit caro, factũ etiã sit homo, aut nō sit factũ homo, nam si factum est homo, potest ipsum quæri, ut interficiatur. Quòd si non fuerit factũ homo, Verbum etiã caro factũ non interfectum, restitutum est, suntq; singula ipsius restituta ad hoc, quod erat antequã fieret caro. Hoc Abrahã non fecit, quod nullo modo Abrahæ facile factu erat, si non fecit Abrahã, idq; postea contigit, destruere atq; abrogare uidetur hunc contextum, Hoc Abraham non fecit: quibusdã ad hoc dicturis, frustra dici, Hoc Abrahã non fecit: si id nullo modo fieri poterat ætate Abrahæ: non eñ natus erat Abrahæ tempore Iesus Sed dicerem ego (quoniam ueluti in laudē dici Abrahæ opinor hæc uerba, Hoc Abraham non fecit) iuxta doctrinã Seruatoris, docentis ac dicentis, Abrahã pater uester exultauit ut uideret diem meum, & uidit & gauisus est: fuisse Abrahæ tempore hominem, qui ueritatem, quam à Deo audisset, loqueretur: quē tamen Abrahã ipse interficiendũ nō curarit. Et obserua, quòd homo, qui tropicè intelligitur in Iesu, nunquã non aduenerit in hanc uitã: & post tēpora historiæ sui ipsius, & antea. Hinc ob causam fieri nō posse existimo, ut qui semel illuminatus fuerit, quiq; donũ cœleste gustauerit particeps factus Spiritus sancti, gustaueritq; bona Dei uerba, ac uirtutes futuri seculi, si excidet, denuò reponeť per pœnitentiã ab integro crucifigens sibimet ipsi filiũ Dei, & infamās, uel antè crucifigens uel denuo crucifigēs filiũ Dei, infamāsq;, siue antequã corporalis Seruatoris nostri aduentus historijs mandareť, siue pòst. Nō enim qui nũc post illuminationem, cæteraq; Dei in se beneficia peccat, filiũ Dei crucifigit propter peccata, ad quæ recurrit, nihil perficiens illius actionis, quæ cõmunius dicitur corporalis ad crucifigendum filium Dei, non idem etiam antea fieret, & qui peccat postquam audierit diuina uerba, antea crucifixerat filiũ Dei. Quòd si cui placet admittere, quod in Actis Pauli scriptum est tanquam à Seruatore dictum, Denuo debeo crucifigi: existentem isto modo etiã ante accessum, quando eadem causa est dicenti, Iam debeo crucifigi: quamobrem enim non eò ante crucifixus est, ut crucifigendus est denuò? Vide uerò, an nō tantùm sanctorum, qui post Christi aduentum fuere, sit uox illa, Cum Christo crucifixus sum: sed æquè ad priores etiã pertinet, ne differre dicamus sanctos, qui post Christi aduentũ fuere, à Mose & Patriarchis. Vox illa quoq;: Viuo ego, nō amplius ego, sed uiuit in me Christus: æquè etiã dicať non solũ de sanctis, qui post Christi aduentũ fuere, uerumetiã de his, qui antea. Obseruo etiã, & hoc dictũ Seruatoris: Deus Abrahã, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus aũt non est mortuorum, sed uiuentium, num fortè Abraham, & Isaac, & Iacob, propter hoc sint uiuentes, quoniã & ipsi cum Christo consepulti, resurrexerunt: non tamen corporalis sepulturæ Iesu, uel corporalis resurrectio-

D. Iesum qui quærãt interficere.
Matth. 5 & 10.
2. Thess. 2. Antichristum perdet D. Iesus.
Ioan. 1.
Heb. 6.
Acta Pauli liber apocryphus.
Gal. 2.
Gal. 2.
Matth. 22.
Rom. 6.

nis eius instar. Hæc hactenus de eo quod est: Abraham hoc nõ fecit. Quid autem hoc est aliud, nisi quærere interficere hominem, qui ueritatem loquutus fuerit, quam à Deo audierit. Tradimus enim, & docemus, nunquam defuisse sanctis spiritualem Iesu aduentũ, atq; dispensationem. Quòd si hæc (perinde atq; in alijs considerauimus) ad sensum anagogicum reduxeris, alius hæc omnia huius loci similiter explanare tentabit, ad mysticum Abraham ea referens, omissa uulgari explanandi consuetudine, quærens horum singulorũ consequentiam.

Ioan. 8.

VOS facitis opera patris uestri:] Quod ad dictum hoc attinet, clarum non est, quem patrem Iudæorũ, qui sibi crediderant, quiq; nondum agnouerant ueritatẽ, uelit dicere. Ad hoc enim hæc omnia loquit; quòd nisi post pauca intulisset, Vos à patre diabolo estis, & desideria patris uestri uultis facere, ne nunc quidẽ agnosceremus (saltem apertè) cõsilium loquẽtis. Nec mirũ profectò, si ad eos Iudæos, qui ei crediderant, nec tamẽ tantũ tẽporis in sermone eius permãserant, ut uerè ipsius facti discipuli agnoscerẽt ueritatẽ, ut ab ea liberarent, dixerit: Vos facitis opera patris uestri: & illud etiã, quod in sequẽtibus subiungit: Vos ex patre diabolo estis. Quãuis enim inhumanũ hoc dictũ uideatur ad eos qui ei crediderãt, quiq; aliquo modo ab eo edocti fuerant, nõ tamen eo usq;, ut uerè discipuli Christi dicerent, attamẽ necesse est cõsideremus illud à Ioanne in catholica epistola dictũ de filijs Dei, deq; filijs Diaboli: Qui cõmittit peccatũ ex diabolo est, quoniã ab initio diabolus peccat. Ad hoc apparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli, omnis qui natus est ex Deo, peccatũ non cõmittit, quoniã semen ipsius in eo manet, & nõ potest peccare eo, q ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli, Omnis qui nõ facit iustitiã, nõ est ex Deo, & qui non diligit fratrẽ suum. Quibus uerbis sic habentibus, considera, an non apertè dictũ sit: Omnis qui cõmittit peccatum ex diabolo est. Proinde in quantũ peccatum cõmittimus, nondũ exuimus ortũ ex diabolo, etiãsi credere in Iesum existimemur, & consequens est hoc dici à Iesu Iudæis, qui ei crediderant: Vos facitis opera patris uestri: relationem habente uoce Patris, ad diabolũ, propter illud: Vos ex patre diabolo estis. Quòd si omnis qui cõmittit peccatũ est ex diabolo, omnis qui non est ex diabolo, nõ cõmittit peccatum. Quin etiam si ad hoc apparuit filius Dei, ut soluat opera diaboli, quatenus nondum soluit in nobis opera diaboli, quia huic nõ exhibuerimus nos ipsos soluenti opera diaboli, nondũ deposuimus esse filij diaboli: quia ab operibus agnoscimur cuius filij simus, ex quibus etiã perspicuũ est, non propter opificium, aliquẽ diaboli filiũ esse, neq; quia sic creatus fuerit filius quispiã in hominibus dici Dei: imò manifestũ est, q qui aliquando fuerit diaboli filius, effici possit filius Dei. Id quod etiã Matthæus hunc in modũ manifestat Seruatorẽ dixisse scribẽs, Audistis dictũ esse: Diliges proximũ tuũ, & odio habebis inimicum tuũ. At ego dico uobis: Diligite inimicos uestros, & orate pro persequentibus uos, ut sitis filij patris uestri, qui in cœlis est. Orate enim ut orantes pro persequẽtibus uos, & inimicos uestros amore prosequẽtes, filij efficiamini patris cœlestis, si quis antea ex uobis nõ fuerit illius filius. Quoniã aũt manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli, propter id quod superiùs dictũ est de diaboli filijs nẽpe, Qui cõmittit peccatũ ex diabolo est: de filijs uerò Dei: Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ nõ cõmittit, quoniã semẽ ipsius in eo manet, & nõ potest peccare, eo q ex Deo natus est: perspicuũ est hominẽ omnẽ, qui cõpleuerit rationẽ, uel filiũ Dei, uel filiũ diaboli esse. Aut enim cõmittit peccatũ, aut non committit: cùm nihil sit inter cõmittere peccatum, & non cõmittere peccatũ: & siquidem peccatum cõmittit, diaboli est: sin uerò peccatũ non cõmittit, ex Deo natus est. Coniuncta sunt autẽ enunciationi horum de filijs Dei & filijs diaboli, quæ in epistola ipsa dicuntur de his, qui sunt in filio Dei, deq; his, qui non uiderunt eum: Omnis enim (inquit) qui in eo manet non peccat, & omnis qui peccat, nõ uidit eũ: igitur si omnis, qui in illo manet non peccat, qui peccat nõ manet in filio: & si omnis qui peccat, non uidit filium, qui uidit filiũ non peccat. Pariter hoc etiã notabis quid sibi uelit Ioannes dicens: Omnis qui peccat non uidit filiũ: quasi his uerbis, Vidit ipsum: innuens semper aliquos esse posse, qui uideant filiũ Dei, quiq; ex ipsius uisione participent potentiã nunquam peccandi. Præterea dices hæc uerba: Vos facitis opera patris uestri: aliquãdo quidẽ dici ad filios diaboli, aliquando uerò ad filios Dei. Qui peccata nãq; cõmittunt, opera patris sui diaboli committunt, at uerò qui præclarè se gerunt, opera faciunt patris sui Dei. Sed probabile est futurũ, ut aliquis ex his moueat, cogitans an faciendo bona & mala seorsum, idẽ propter bona filius Dei, & propter mala filius diaboli esse possit. Sed hoc præterquã quod absurdiss. est, non innuit ex dictis. Enunciat nãq; Ioannes, q unusquisq;, qui ex Deo natus est, peccatum non faciat (quòd semen illius in seipso habeat) nec posse hũc peccare, eo q ex Deo natus sit. Omnis igitur qui ex Deo natus est, peccatum non committit: nec tamen scriptum est, q omnis natus ex diabolo, iustitiam nõ committit: sed qui committit peccatum, ex diabolo est. Rursus non quemadmodum dictum est de eo qui committit peccatum, ex diabolo est, ita scriptum est, Qui committit iustitiam, ex Deo est. Et adhibe animum ad differẽtias propositionũ, quonam pacto cum omni diligentia à Ioanne dictæ fuerint, adeò ut miretur aliquis, quomodo irrepre-

Marginal notes: *Ioan. 8.* — *Ioan. 8.* — *1. Ioan. 3.* — *Filij diaboli peccant.* — *Non creatori, sed peccato esse imputãdum quòd quidam sunt filij Diaboli.* — *1. Ioan. 3.* — *Filij Dei non peccãt scilicet ad mortem.* — *1. Ioan. 3.* — *1. Ioan. 3.*

do irreprehensibiliter, & ut quidam dicerent, dialecticè, illis usus fuerit: cumque similia afferret de his qui sunt ex diabolo, deque his, qui sunt ex Deo, similiter extulisset si fecisset: quemadmodum qui peccatũ cõmittit ex diabolo est, ita qui iustitiã cõmittit ex Deo est. Vel si (quemadmodum scripserat: Omnis qui natus est ex Deo, peccatũ non cõmittit) fecisset: Omnis qui natus est ex diabolo, iustitiã non cõmittit. An non etiã sapientissimè admodum posuit uerbũ Est, & uocabulum Genitus: uerbum Est (dictũ de eo qui ex diabolo est) non ponens de his, qui ex Deo sunt, & uocabulum, Genitus, scriptum de his, qui sunt ex Deo, non ponẽs de his, qui sunt ex diabolo: extulit enim eum, qui ex Deo est, per uocabulum Genitus, ponens de eo: quod si etiã de diabolo posuisset, peius quiddam ostensurus erat, quàm si dixisset, Est ex diabolo. Atque etiã si posuisset uerbum Est, de eo qui est ex Deo, quẽadmodum posuit de eo, qui ex diabolo est, minus ostensurus fuerat de eo, qui ex Deo natus est: cùm longè melius sit genitum fuisse ex Deo, quàm ex Deo esse. Sed dicet aliquis quasdã creaturas esse ex Deo, quæ omnino genitæ non sint ex Deo, hasque omnino inferiores esse omnibus, quæ à Deo dicantur genita esse. Ac certè cùm perueneris ad differentiã illã, quæ est inter esse ex diabolo, & inter genitũ esse ex Deo, quæres num fortè aliquis sit, qui etiam ex diabolo sit natus: cùm omnino qui sit ex diabolo, non continuò etiã natus sit ex diabolo: cùm si sit aliquis ex Deo, non omnino sit etiam natus ex Deo. Proinde formatur, delineaturque, qui natus est ex Deo, si peccatum non committat, eo quòd semen Dei in ipso maneat, & à potentia Dei in se existente ingenita uim habeat in posterum non peccandi. Dicitur etiam in extremo huius epistolæ: Omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed qui genitus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non tangit eum. Qui seipsum nõ seruat ne malo illo tangatur, non genitus est ex Deo, & omnis, quem tangit malus ille non genitus est ex Deo, tangit autem malus ille eos, qui seipsos non seruant. Quoniam uerò nullo facto interuallo ad eos, de rebus Abrahã hoc infertur, Facite uos opera patris uestri: quærebamus num fortè propter primum Abrahæ datum mandatum, hoc scriptum sit. Primum nanque diuinum mandatum ad eum sic habet: Egredere, de terra tua, de cognatione tua & de domo patris tui, & uade ad terrã, quam ostendam tibi. Exiuit ergo Abraham de domo patris sui, quod non fecisse conuincuntur hi qui reprehẽduntur, eo quod non bene dixerint: Pater noster Abrahã est. Nam si filij Abrahæ faciunt opera Abrahæ, & primum opus exire de terra sua, & de domo patris sui, & proficisci ad eam terram, quam illi ostendit Deus (& hanc ob causam hi, ad quos est sermo, reprehenduntur tanquã qui non sint filij Abrahæ) liquet eos idcirco reprehendi, quia nõ exierint è domo patris sui: tanquam adhuc ad malum patrem diabolum pertinentes: atque adhuc patris illius opera facientes. His à nobis hunc in cõtextum dictis palàm opinor eos cõuictos, qui hinc ostendi existimant filios diaboli ex creatione esse.

Anorgiæ de quibusdam creaturis.

1. Ioan. 5.

Gen. 12.

Ioan. 8.

TOMVS VIGESIMVS SECVNDVS.

DIXERVNT ergo illi, Nos ex stupro nõ sumus nati, sed unum patrem habemus Deũ.] Quæro num fortè Iudæi illi, qui dicuntur Domino credidisse, redargui, quòd non sint filij Abraham, acerbius respondeant illi, rectè innuentes, Seruatorẽ ex stupro natum fuisse: hoc suspicantes, ut probabile est, quòd admissus non fuerit celebris, atque diuulgatus illius ortus ex uirgine. Admodum enim præter rationem, atque præter rem, de qua agitur, uidentur mihi hæc uerba ipsi effutisse, cùm neque ad superiora, neque consequenter posterioribus dictum fuisse possit, ac ne simpliciter quidem intelligi illud: Nos ex stupro non sumus nati quod ipsi dixerunt. Quin etiam quoniam patrem suum dicebat Deum Seruator, neminem hominẽ patrem sui ipsius confitens, probabile est ipsos illi dicto, Nos ex stupro non sumus nati: subiungere, rursum inimici facti, illud: Vnum patrem habemus Deum, tanquã si dicerẽt: Nos potius, quàm tu habemus unum patrem Deum, qui te ortum dicis ex uirgine, cùm natus sis ex fornicatione: qui etiã dicis te unũ solum patrẽ habere Deum, quia iactes te natum ex uirgine, fatentibus alioqui nobis Deum patrem, nõ tamen negãtibus hominẽ etiã nos habere patrẽ. Sed dicet aliquis hæc sic intellecta non posse esse uerba eorũ Iudæorũ, qui illi crediderant, ad quod dicendum est: Quòd cũ principio dictũ fuisset illis illud: Si uos manseritis in sermone meo, uerè discipuli mei eritis, & agnoscens ueritatẽ, perinde ac possent manere in sermone Iesu, & nõ manere, nõ difficillimũ factu esse, quosdã redargutos nõ mansisse in sermone ipsius, cùmque nõ mansissent, acerbiùs & repugnanter illud dixisse: Nos ex stupro nõ sumus nati, unum patrẽ habemus Deũ. Videntur mihi cõtentiosiùs quoque respõdisse. Cũ enim antea dixissent, Semẽ Abrahæ sumus: & quasi hoc manifestius per illud, Pater noster Abraham est, confessi fuissent, atque audiuissent ad illud, Si pater uester Abrahã esset, opera Abrahæ faceretis: maiorẽ Abrahamo suum ipsorũ patrẽ fatentẽ dicẽtes: Vnũ patrẽ habemus Deũ. Ac fortassis, eò quod aliqui homines sint ex † diabolo, alij uerò orti ex Deo, oẽs rectè diceremus, qui geniti ex Deo † essent, ex stupro ortos fuisse. Non enim ex sponsa, sed ex meretrice materia gignit, uel creat diabolus eos, qui ab ipso sunt: qui etiam immodicè affecti, & affixi rebus corporalibus adglutinantur meretrici materiæ

Erotema.

† Suspicor particulã (nõ) ab interprete esse additam.

teriæ facti cū ipsa unū corpus: cùm hi, qui ex Deo fuerint geniti, à meretrice materia recedant, etiā adglutinent Dño, unin sermoni illi, qui in principio erat apud Deum, & sapientiæ ipsius, quā creauit principium uiarū suarum ad opera sua: ut sint cum ipsa unus spiritus. Qui enī adglutinatur meretrici unum est corpus. qui uerò adglutinatur Domino, unus spiritus est.

1. Cor. 6.

DIXIT illis Iesus: si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me: ego enī ex Deo exiui, & uenio.] Quoniā qui naturas introducunt, utunē hoc textu, enarrantes ipsum, ac si dixisset Iesus: Tanquā agnatū uobis ac fratrē agnouissetis me, atq; ueluti propriū dilexissetis me, si Deus pater uester esset: mouenda sunt cōtra ipsos dubia, hunc in modū. Erat quādo Paulus oderat Iesum, cumq; oderat, cū depopularetē & persequeretur ecclesiā Dei, ueracq; narrās dicebat illi primū Dei oraculū: Saul Saul quid me persequeris? cùm ergo uerè dixerit illud: Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me: perspicuū est quoq; illud, quod cū hoc conuertitē, rectū esse: Si me nō diligeretis, nequaquā Deus pater uester esset. Ergo Deus pater nō est eorū, qui nō diligunt Iesum, cūq; tēpus fuerit, quo Paulus nō diligebat Iesum, sequitē quoq; tempus fuisse, quo Deus pater Pauli nō erat: nō ergo natura Paulus erat Dei filius, sed postea factus est Dei filius: quando etiā rectè assumeremus id, quod sequitē illud, quod præcedit coniunctū dicēs: Atqui ô Paule, Deus pater est tuus, diligis ergo Iesum. Quin etiā ante tēpora fidei Pauli, cùm uerum esset illud: Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me: rectè assumere posset Iesus dicens: Atqui ô Paule me nō diligis, nō ergo pater tuus Deus est. Quādo aūt Deus efficitur alicuius pater, nisi quādo aliquis seruauerit mādata? quibus (cùm antea nō esset aliquis filius patris cœlestis) efficitē ipsius filius, quādo etiā pater ducēs hunc ad regenerationē pater ipsius efficitē, & habetur ipsius pater. His adiungere possumus, quæ in Euāgelio secundū Matthæū scripta sunt hunc in modū: Audistis dictū esse, Diliges proximū tuum, & odio habebis inimicū tuum, at ego dico uobis: Diligite inimicos uestros, & orate pro his, qui uos persequunē, ut sitis filij patris, qui in cœlis est. Adhibeat animū ad illud, Vt sitis filij patris uestri, qui in cœlis est: ostēdēs q qui antea nō est filius illius patris, qui est in cœlis, deinde illius efficiatē filius: cūq; diligenter obseruaueris illud, Vestri (quod additē uocabulo Patris: sic enī scriptū est: Vt sitis filij patris uestri) quæres, utrùm simplicius illud dictū sit, an peccātibus exemplaribus additū sit illud, Vestri. Nihil enī quæsissemus, si scriptū fuisset, Vt sitis filij patris illius qui in cœlis est: & præsertim quoniam uidenē hæc repugnare: ut aliquis sit filius nō simpliciter patris illius qui est in cœlis, sed sui patris: nā si est pater ipsius, nō efficitē postea filius ipsius. Sin uerò ipsius filius efficitē, nō erat antea ipsius pater. Illud simul obseruabis (eò q ex his qui censenē credere, quidā serui Dei, rursum alij dicanē filij Dei) an fortè nō qualecūq; mandatū, sed quædā per excellentiā præclarè acta faciant aliquē, qui ea obierit, effici filiū Dei. Quamobrē cùm in Matthæo multa sint dicta, illud obserua, Vt sitis filij patris uestri, qui in cœlis est: quod subiungitē illis uerbis: Ego aūt dico uobis, diligite inimicos uestros, & orate pro his, qui uos persequunē. Elucet enim similitudo erga Deum, atq; imitatio ipsius diligentis omnia entia, & nihil abominātis eorū, quæ fecit, & omnibus parcentis: quandoquidē ipsius Dñi animarum amāns, sunt omnia in eo, qui diligit inimicos suos, & precatē pro his, qui persequunē eum. Alioquin quomodo cōuenienter subiungeretur illud: Vt filij sitis patris uestri qui in cœlis est, illis uerbis: Dictū est, ne cōmittes adulteriū: at ego dico uobis, Quicūq; aspexerit mulierē ad concupiscendā eam, iam adulteriū cōmisit in corde suo cum ea: atq; illis de perditione unius mēbrorum, ne totum corpus conijciatur in gehennam? Quin etiā si subiungeretē, post illud, Dictum est antiquis: & post illud, Nō peierabis, sed persolues Dño iuramenta tua: at ego dico uobis, ne iuretis omnino, ut sitis filij patris uestri qui in cœlis est: multum profectò offendiculi ex se fecisset: nunc autē ut ille pater cœlestis exoriri solē facit super malos & bonos, sic unusquisq; filiorum Dei dilectionē in semetipso, ueluti solē habemus, hunc exoriri facit etiā super malos, cū suos ipsius dilexerit inimicos. Ac rursum quēadmodum pluit Deus super iustos & iniustos, ita sanctus (ueluti pluuiā quandā) demittit precationē super eos, qui deorsum degunt, eò q illum persequebanē, pro talibus etiā orās. Hæc in illud quod mihi explanandum incidit, Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me.

Delirium de duabus naturis refutat.

Act. 9.

Dei filius quādo quis efficiatur.

Matth. 6.

Videamus uerò & illud: EX Deo exiui, & uenio.] cum quo conferre illud Michææ utile uidetur sic habens: Audite populi sermones, & attendat terra, & omnes, qui in ea sunt, & erit Dominus testis contra uos: Dñs inquā de domo sancta sua. Ecce egreditur Dominus de loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ, & cōmouebunē montes sub illo, & ualles liquescēt, sicut cera à facie ignis, & sicut aqua, quæ descendēs per præceps defertur. Et uide an fortè æquipolleat illud, Exiui à Deo: cum illo: Dñs egreditē de loco suo: quoniam quando Filius in Patre est, antequam seipsum inaniat, ueluti locus ipsius est Deus. & si quis consideret ipsum existentē in principali illa Dei forma, uidebit nondum egressum à Deo Filiū ipsius, & Dñm nondum egredientē de loco suo, cū uerò cū hoc statu cōtulerit statū illius, qui seipsum inaniuit, ex eo q formā serui assumpserit, intelligit, quomodo filius Dei exierit, & uenerit ad nos, ac ueluti extra eum,

Ioan 8.

Mich. 1.

Ἐγὼ γὰρ ἐκ θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω.

[illegible]

tra eum, qui misit illum, factus fuerit, etiam si alio modo non dimiserit illũ solũ Pater, sed est cũ ipso, qui etiam est in Filio, quẽadmodum Filius est in Patre. Sin uerò non consideraueris alio modo esse Filiũ in Patre, q̃ erat antequã exiret à Deo, uidebit repugnare, egressum esse a Deo, & egressum à Deo esse adhuc in Deo. Cęterũ alij illud: Exiui à Deo: exposuerũt pro eo quod est, Genitus sum ex Deo: quos sequit Filiũ dicere ex substantia genitũ fuisse Patris uelut diminuti, & carentis substantia Filij, quã antè habebat, quãdo generauit Filiũ: tanquã si cõsideraret aliquis hoc etiã in prægnantibus. Cõsequit̃ aũt illos dicere, Patrẽ & Filiũ corpus esse, ac Patrẽ diuidi: quę dogmata hominum sunt eorum, qui ne per somniũ quidẽ rerũ quæ animo cernunt, & incorpoream naturã (quæ propriè est substãtia) imaginati sunt: unde etiã perspicuũ est hos in corporali loco Patrẽ esse daturos, & filiũ immutato loco, ex loco ad hanc uiã deuenisse, nec mutasse statum ex statu, ut nos interpretati sumus. NEQVE enim à meme ipso ueni, sed ille me misit.] Hæc arbitror dici perinde, quasi à semetipsis ueniant quidã, non missi à Patre doctrinã, uel prophetiã promittẽtes. At de talibus quidẽ hominibus docemur à Hieremia, apud quẽ scriptũ est: Nõ mittebã Prophetas, & ipsi currebant. An uerò potentiæ etiã aliquæ nõ missæ à Patre uenerint ad homines, notabis: & an aliquæ inter ipsas egressæ sint à Deo, & idcirco peccarint, quia missæ non fuerint ab ipso. Nec prętereundus est locus absq; indagine de sermone animæ. Nã fortasis Iesu anima in sua ipsius perfectione existens, in Deo, & in plenitudine erat: & inde egressa, quia missa fuerat à Patre, assumpsit corpus ex Maria: aliæ uerò non sic exierunt à Deo: hoc est non à Deo missæ, neq; à diuina uoluntate præmissæ.

Cautè legẽda.

Ioan. 8.

Pseudoprophetæ.

Hier. 23.

De angelis & animæ scrupulum mouet.

QVARE dicta mea non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.] Vos inquit, non posse sermonem meum audire, in causa est, quòd dicta mea nõ agnoscatis. Vnde prius comparanda nobis est uis audiendi diuinũ sermonẽ, ut deinde omnia Iesu dicta agnoscere possimus: licet enim illi, qui antea non ualebat audire sermones Iesu, postea eò peruenire, ut possit audire illos, quoniã quàm diu nõ medicauerit alicuius auditũ sermo, ac filius Dei dicens muto Adaperire, nõ potest ille audire. Simul atq; autẽ solutũ fuerit uinculum, quod occasionẽ præbebat surditatis, tunc audire quis poterit Iesum, quãdo etiã cognoscere potest ipsius dicta. Alioquin dicãt nobis illi, qui existimãt hisce uerbis cõstitui dogma de naturis, utrum poterãt illi (quibus medicatus est postea) muti adhuc existentes, audire, an nõ? sed cùm liquet eos nõ potuisse, perspicuũ est licere immutari ab impotẽtia audiendi sermones Iesu, ad audiendũ illos, & nõ propter naturã incurabiliter habẽtẽ, quãdo nõ potest aliquis audire: sunt hæc potissimum dicẽda his, qui ab Ecclesiæ decretis dissident, gaudentes allegorijs, & sanationum historiã reducẽtibus ad curationẽ animæ, quã Iesus liberat ab omni morbo, & ab omni mollitie. Arbitror uerò ego uocabulũ Audire, positũ nunc esse pro Intelligere quæ dicunt. Vocabulum uerò Agnoscere, pro eo, qui percipiens assentit, illustratus luce cognoscẽdi ea. Sanè Heracleon suspicat̃ causam reddi, cur ipsi audire nõ possint Iesu sermones, neq; illius dicta cognoscere, per illud, Vos ex patre diabolo estis: istisq; uerbis inquit: Quare autẽ nõ potestis audire sermonẽ meum? an quoniã ex patre diabolo estis, pro eo quod est, ex essentia diaboli: manifestans de cætero naturã ipsorũ, cùm prædixisset ipsos neq; Abrahã esse filios, haud enĩ odio ipse quærerẽt illũ, neq; Dei, ex quo nõ diligebãt illum. Cæterũ si illud: Vos ex patre diabolo estis: exposuisset, ut in superioribus exposuimus nos, & dixisset: Quia adhuc ex diabolo estis, nõ potestis audire sermonẽ meũ: admisissemus etiã illius enarrationẽ: nunc aũt apertè dicit quosdã homines esse ὁμοουσίους, hoc est eiusdẽ substantiæ cum diabolo: qui alterius est substantiæ (ut existimant illius etiam sectatores) ab his, quos uocant animales, uel spirituales.

Mar. 7.

Vis audiẽdi diuinum sermonem.

Audire pro intelligere.

TOMVS VIGESIMVSTERTIVS.

VOS ex illo patre diabolo estis, & desideria patris uestri uultis facere.] Ambiguus est contextus, proinde quoq; duplex ex eo elici potest sensus: alter, ut sit quasi diabolus habeat patrem, ex quo patre (quantum ad contextum attinet) ostendantur hi esse, ad quos est sermo: alter (qui etiã melior est) Vos ex hoc patre estis de quo prædicat̃ diabolus. Atq; ambiguus quidẽ futurus erat hic cõtextus, si etiã omisso primo articulo, dictũ fuisset, Ex patre & nõ, Ex illo patre: attamẽ apertiùs apparuisset uoluntas cõtextus. Et quidẽ qui faueret credenti esse aliquẽ diaboli patrẽ, cuius filios uideatur dicere hos, ad quos est sermo, uerbis quæ subiũguntur usurus est, sic se habentibus: Cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quoniã mendax est & pater † suus, diceretq; mendacium esse diabolum, diuersum uerò ab hoc esse mendacij patrem, sed non rectè hoc diceret: nam magis conuenieŧ mendacium cõtrario dicentis: Ego sum ueritas. Dico autem contrario Christi, cui mendax est pater, qui diabolus est. Sed consentaneum est aliquem offensum iri, eò quòd dixerimus Antichristum esse mendaciũ, uituperabilem non ampliùs futurum, si hypostasi, & essentia nil aliud sit mendacium, contra quem cùm attuleris in medium illud: Perditio factus es, & non eris in seculum (quod in Ezechiele dictum est de quodam, qui propter uitium immutatus fuerat, ut esset ipsa perditio) tu similiter etiam

† eius, scilicet mendacij.

Mendaciũ non ex creatiõe est, sed ex immutatione.

proferes aliquem non esse natura mendaciũ, ex creatione, sed ex mutatione, & proprio proposito talẽ factum fuisse, & sic, ut nouè dicã, naturatũ. Quamobrẽ non fugiens quis ceu absurdũ dicere: Antichristum mendacium esse, dicet omnibus etiã congruere mentientibus hoc dictũr Cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur. Cùm enim mendaciũ (quod in singulis mentientibus inest) loquitur, ex proprijs mendacijs loquit. Quinetiã si referas hæc uerba: Mendax est & pater eius, ad unumquenq; proferentem mendacium ex suo ipsius ore, dicasq; hunc esse patrem eius mendacij quod loquitur, huiusmodi sanè assignatio absurda non erit. Sed dicta hæc sunto ueluti adiacentia amphiboliæ contextus nobis expositi: sequitur.

Desideria Diaboli.

ET desideria patris uestri uultis facere.] Enarrantes illa uerba: Vos opera patris uestri facite: anteuertimus etiam in hoc disserere, frequẽter alioqui colligentes, quæ nobis utilia uisa fuerant ad enarrationem. Proinde sine causa nunc hoc in loco non immorabimur, nisi quod si ortus fuerit aliquis ex diabolo (eò quòd cõmittat peccatum) & hunc ab illo ortum nõ aboleuerit, hunc nõ unum, sed plura desideria talis patris, uelle facere. Cumq; desideria, quæ sunt in omnibus filijs diaboli, nascunt à desiderijs, quæ sunt in diabolo, perspicuũ est desideria illius esse prudentiã materiæ, & corruptiõis, quas propriè inimicas dixerit aliquis esse aduersus Deũ. Atq; cædes quidẽ, & iniustitias, & auaritiã, si quis dicat illius esse desideria, quæ generẽt desideria his similia in filijs eius, nõ dissentanea loquit: atq; etiã generaliter dicere immundicia naturæ illi purissimè cõtrarias existẽtes, esse illius desideria, à quib. desideria ingenerent diaboli filijs, ad res immundas, nõ grauatè admittẽdum est, dicere etiã fornicationẽ, uel adulterium, uel amorẽ obscœnũ in pueros, uel mollitiẽ esse illius desideriũ, facilè quis etiã admiserit. Quòd si dubitet quis, quónã pacto hæc desideria in hominib. orianẽ à desiderijs quæ sunt in illo, quãtũ ad uerba attinet, ueluti quiddã uniuersale doceat de desiderijs, quæ sunt in hominibus, ꝙ uelint homines desideria patris sui facere, quia omnia, quæ præter legem desiderãt, antea fuerint desideriũ patris sui. Tale eñ est, quod dicit: Desideria patris uestri uultis facere: ad hunc dicendũ est, diabolũ desiderare ut corrumpat, uerbi gratia: hic puer, illa adulteriũ cõmittat, hi fornicent, & hæc desiderãdo ingenerare his qui ualẽt illi obsequi, desideriũ faciẽdi, quæ ille cupiat effici: ut hac ratione dicat aliquis diabolum cõmittẽtẽ fornicationẽ, aut adulterium, prius fornicari, & prius adulterium cõmittere, ꝙ hominẽ. Idẽ etiam dices de omni peccato: uerbi gratia: diabolus argẽtum nõ desiderat, at amat argẽti cupidos facere, facereq; homines rerum materialium affectibus obnoxios: quod ipsius desiderium facere uolunt hi, qui argẽtum nõ aliter ꝙ uoluntate amant. Quãobrẽ omnia quæ acturi sumus, inspiciamus oportet, & examinemus, ne fortè quod facere uolumus, sit ex desiderijs diaboli: ut cũ uiderimus diaboli desideria, desinamus uelle ea facere: scientes omnẽ, qui diaboli desideria facere uoluerit, ex Deo patre haudquaquã esse posse, sed factũ fuisse diaboli filiũ, atq; etiã formatũ, & factum ad imaginẽ mali patris, eò ꝙ uelit peioris desideria facere, à quo proficiscuntur, formãturq; terrestris illius imagines. Primus enim terrenus ille (eò ꝙ primus delapsus fuerit à rebus melioribus, & desiderauerit alterã uitã, præter uitã præstantiorẽ) dignus factus fuit, ut esset principium nõ creaturæ, nõ operis, sed figmẽti Domini: factus ut illuderetur ab angelis eius. Nostra uerò principalis substantia in ea parte est, quæ ad similitudinem est creatoris. Altera uerò ex culpa in figmento, ꝙ è puluere terræ est sumptum. Atq; equidẽ si obliti ueluti substantiæ melioris, quæ in nobis est, ei figmento, quod est è puluere, subdiderimus nos ipsos, pars etiã præstantior imaginem terreni sumet, sin uerò intelligentes quod factum est ad imaginẽ, & quod sumptum est è puluere terræ, inclinauerimus ad hunc, ad cuius imaginem facti sumus, erimus etiam ad similitudinem Dei: omni affectione erga materiam, & erga corpora, atq; etiam erga aliquem eorum, qui sunt ad similitudinem, abolita. Quoniam autẽ ἐπιθυμία hoc est desiderium indifferens est in scripturis diuinis non agnoscentibus accuratã uocabulorum significationẽ, à gentibus qui diligenter disseruere traditã (qui τὸ ἀστεῖον hoc est quod industrium studiosumq; est, nominent βούλημα, hoc est uoluntatem: eam diffinientes appetitum rationi consentaneum, quod uerò malum est ἐπιθυμία hoc est desiderium, quod dicunt esse appetitum à ratione alienum, uel uehementẽ appetitum) dicẽdum est: omnẽ naturam genitã desideria patris sui uelle facere: quẽadmodum etiam omnis natura facit opera patris sui: in primis quidẽ illius patris sancti, ingeniti existenris, qui est Deus, illius uerò in primis mali patris, qui ex nullo est patre: quippe in quo nullus pater effecerit, ut subsisteret prauitas, sed auersio à Deo genuerit eam. Quod igit nũc examinatum à nobis est, nẽpe, Vos desideria patris uestri uultis facere: perspicuum est ad diabolum referri, cùm superius dictum sit: Vos ex patre diabolo estis: & subiungat: Ille homicida erat ab initio. Quin etiam ad unumquẽq;, siue is fuerit ex diabolo, siue ex Deo rectè dicetur: Vos desideria patris uestri uultis facere. Dicunẽ enim etiã Dei quædã esse desideria, isto modo sic dictis uoluntatibus ipsius. Vnde in 18. psalmo dictũ est: Iudicia Dñi uera simulq; iusta desideria, super aurum, & lapidẽ preciosum multum. Quòd si legas, Desiderabilia super aurum, & lapidẽ preciosum

Gen. 1.

βούλημα καὶ ἐπιθυμία quomodo differant.

Dei desideria. Iudicia Dñi uera, iustificata pariter, desiderabilia magis quàm aurũ.

ciosum multũ: ut quædam habent exemplaria, dices desiderabilia digna esse ut aliquis deside-
ret ea, sicut laudabilia ut laudentur, & diligibilia ut diligantur. Vt igitur laudabilia, magis à
Deo laudantur, benedicta ut benedicãtur, & diligibilia ut diligant. Vt igitur benedicta magis à
Deo benedicuntur, & diligibilia magis à Deo diliguntur, sic etiã desiderabilia, rationabilibus
multò à Deo desiderantur. Candidius, & in bonam (ut diximus superius) partem accipientes
ἐπιθυμίαν, hoc est desideriũ, dicente etiam Seruatore. Desiderio desideraui hoc pascha manduca-
re uobiscum antequã patiar. Quòd uerò etiam in malam partem sumatur desiderium, etiam si
sufficere potest præsens contextus quem nunc tractamus, nihilominus tamen ille etiã adden-
dus est: Qui inspexerit in mulierem ad desiderandum eam, iam adulteriũ in corde suo cum ea
cõmisit. Porrò qui desiderat, nõ omnino id quod abest desiderat, quemadmodũ neꝗ qui uult,
is omnino absentia uult: hoc autẽ præmuniuimus, propter desideria Dei, & perfectorũ deside-
ria. Quisquis ergo alicuius filius fuerit, is etiã patris sui desideria uult facere, suiꝗ patris opera
facit, omninoꝗ in potestate nostra qui sumus homines, uel Dei, uel diaboli sumus opera: &
quæ facere uolumus, uel desiderium est patris nostri boni cœlestis, uel diaboli, qui est inimicus
illi. Et siquidẽ facimus opera Dei, uolumusꝗ eius desideria facere, filij sumus Dei: sin, quæ dia-
boli sunt agimus, uolentes quæ ille desiderat facere, ex patre diabolo sumus: quãobrẽ inspicia-
mus nõ solùm quæ agimus, uerumetiã quæ uolumus. Vt enim aliquis sit diaboli filius, sufficit
uel solùm uelle illius desideria facere: & fortassis etiã hac de causa post illud, Vos facitis opera
patris uestri: dictũ est, Vos desideria patris uestri uultis facere: ut hinc discamus nos esse diabo-
li filios, si uel solùm uelimus facere quæ diabolus desiderat. At aptissimè quis ad hæc diceret
sufficere etiã ut simus filij Dei, uelle desideria illius facere, etiã si opera illius nõ faciamus: sed di-
cendum est, quòd necesse sit ei qui uelit desideria Dei facere, ut etiã faciat opera Dei: nõ enim so-
lùm uelle, uerumetiã operari (ut inquit Paulus) ex Deo est, cùm hoc bonũ uelle sequatur omni-
no operatio, ueluti sua (ut ita dicam) cõiunx. Diligentibus enim Deũ omnia cooperantur in bo-
num: nec Deus omnino bonũ uelle imperfectũ sinet, qui facit omnia opera ualde bona. Quin-
ne excogitari quidẽ potest bonũ uelle, non coniuncta in tali uoluntate operatione bona, bono
uelle: sanè operatio, uelle coniuncta est, etiã si plerunꝗ rationi conuenienter impediatur à pro-
uidentia, quando pro aliqua uniuersali utilitate, uel pro qualicũꝗ utilitate, opus est interrum-
pi opus malũ, secundum uoluntatẽ. Sed in hæc inquit Heracleon: Hi, ad quos est sermo, ex sub-
stantia diaboli erant, perinde quasi diaboli substantia diuersa sit ab essentia sanctorũ angelorũ
rationis cõpote. Ac mihi simile quiddã in hoc passus fuisse uidetur atꝗ ille, qui diuersam essen-
tiam dicit esse oculi sani, & oculi perperam uidentis: & alterã esse essentiam auditus uitiati, alte-
ram auditus sani. Vt enim in his non essentia diuersa, sed causa quædã contigit, ut auditus ocu-
lusꝗ uitiarentur, sic cuiuscunꝗ natura apti ad assequendam rationẽ essentia assecutiua, eadẽ
est, siue rationẽ admittat, siue eam renuat. Quòd enim in nobis hominibus differat uis illa quę
assecuta est ab ea quę nõ assequitur, haud equidem dicere queam, etiã si post dictorũ intelligen-
tiam, alter quidẽ ea laudans acquiescat dicto, alter uerò illud renuat. At frequenter diximus, si
cõcessum fuerit essentias esse diuersas, minimeꝗ rerũ præstantiũ capacem diabolũ esse, futurũ
esse, ut ille à nobis defendatur, perinde quasi prauitatis non sit auctor, notam alioquin inusturi
ei, qui illum creauit, quiꝗ ipsi essentiam est largitus: id quòd omniũ absurdissimũ est. Manife-
sta aũt erit absurditas intuenti humanarũ animarum essentiã, & inspicienti quòd quemadmo-
dum fieri nequit, ut corpora humana magis quàm alia humana corpora sint alterius, & alte-
rius essentiæ, ita fieri nõ posse, ut animæ magis quàm aliæ animæ, & res ad intellectũ spectãs ma-
gis, quàm res ad intellectũ spectãs, & uis cogitandi magis quàm uis cogitandi, sit alterius essen-
tiæ. Idem dices etiã de eo, quod rationis est compos, & de potentijs, quæ sunt in animo: nempe
de potentia memoriæ, & de potentia sic imaginandi. Si enim homo præ alio homine alterius
est substantiæ, alterius quoꝗ generis necesse est esse animæ potentias, & genere (ut ita dicã) dif-
ferre memoriæ potentiã à memoriæ potentia, & discurrendi potentiam à potentia discurrendi.
Sed certis agamus: exemplo utentes eorũ quæ similiter intelligunt & discurrunt: ita ut unus spi-
ritualis, alter terrestris (ut illi loquuntur) similiter assentiantur, uel assensionẽ inhibeant aut ab-
nuant: utrũ hæc similitudo fuit in diuersis essentijs, an potius passio similis fuit, quoniã id cui
cõtingit passio erat eiusdem essentiæ? Atꝗ equidẽ si dixerint easdem figuras imaginationũ, &
assensionũ, & recordationũ, & discursuũ factas fuisse in his quæ essentia differant, alienũ est à ra-
tione, sin uerò dicent eos qui sunt eiusdẽ essentiæ, quandam & aliã in se habere essentiam parti-
cularem ab illis diuersam, fatuũ erit. Ostendant præter has potentias alterã quandam essentiã
esse non intelligentẽ, neꝗ considerantem, neꝗ reminiscentẽ, neꝗ imaginantẽ esse in his quos
spirituales appellant, & in his quos terrestres, meliorem potentia intelligendi, atꝗ cogitandi,
uel similem uel peiorem: neꝗ enim dicturi sunt meliorem, sed consentaneum est eos dicturos,
quemadmodũ cõtingit, ut ex eodem sigillo similiter imprimatur dissimilis essentia, puta auri,

I 4 argenti,

Luc. 22.

Desiderij accẽptum in malã partẽ sumptũ.

Matth. 5.

Non uelle tantùm, sed etiam operari bona debemus.

Rom. 8.

Corruptelæ Heracleonis.

opinion. argenti,ftanni,plumbi,& ceræ, fic facile factu effe, ut ex ijfdem imaginationibus imprimantur figuræ in diuerfas effentias habentibus,& imaginantibus fimile etiã de difcurfu,de intelligentia & reminifcẽtia dicturi. At uide,ne forte (etiamfi admodũ perfuafibilis hæc uideatur oratio) corripere magis,ac decipere fic collata pofsit,quàm perfuadere illi qui exemplũ accuratè anno tarit. Ac de imagine illud quidẽ poffum oftendere,quòd figura in auro,qua ratione figura eft, fimilis illi figuræ quæ in argento proprietatem oftendat, cur facta fit potius in auro, quàm impreffa fit in argento,uel in cæteris materijs. Quare uicifsim nobis oftendãt illi proprietatẽ eius, quod amifit maiorem figurã, uel minorem, uel infimã,ac tentẽt faltem nugari, ac circumloqui diuerfam effentiam figurarũ fufcipientium fimiliter impreffionẽ: quod cùm non exhibuerint, enunciabunt quidem,fed non demonftrabunt. Hactenus de Heracleone, qui expofuit, Ex patre diabolo: pro eo quod eft, ex fubftantia patris diaboli: qui rurfus in hoc dictum, Defideria patris ueftri uultis facere: difputat dicens: diabolum non habere uoluntatem, fed defideria: cuius dicti abfurditas apparet ex fe, dum omnibus in confeffo eft, illum mala uelle. Colliges etiam tu ipfe (etiam fi in præfentia non fit nobis ad manus, quod in medium adducamus) an alicubi in fcriptura pofitum fit uocabulum, Velle de diabolo. Inquit etiam poft hæc Heracleon, hæc dicta fuiffe, non ad terrenos naturã exiftentes diaboli filios, fed ad eos qui funt animales, factos diaboli filios pofitione: ex quibus poffunt quidam naturã & pofitione filij Dei effe. Inquit præterea hos fieri diaboli,eò quòd dilexerint faciantq; diaboli defideria, cùm naturã huiufmodi non fint. Difputat etiam uocabulum filiorum trifariã intelligi debere: primũ naturã, alterum uoluntate, tertiũ dignitate. Naturã inquiens, illud eft, quod genitum eft à quodam genito, quod etiã propriè filius uocatur. Voluntate uerò, cùm quis uoluntatẽ faciẽs alicuius, ani mi fui iudicio filius, cuius facit uoluntatẽ, uocatur. Poftremò dignitate, iuxta quod dicuntur quidã gehennę filij,& tenebrarũ,& iniquitatis,& ferpentiũ,& uiperarum progenies. Non enim generant hæc inquit talia quædã fua ipforũ naturã, cùm potius corrumpant cõfumantq; eos, qui in fe coniecti fuerint: fed quoniã effecerint illorũ opera, eorũ filij uocantur. Hanc autẽ differentiã cùm dederit, cumq; ne tantulũ quidẽ fuam narrationẽ ex fcripturis cõfirmarit, refpondebimus illi, fi non naturã, fed dignitate uocantur gehennæ filij,& tenebrarũ, & iniquitatis. nam hæc corrumpunt, confumunt, magis confirmãt, quomodo Paulus hoc inquit: Naturã eramus filij iræ, ficut & cæteri: alioquin dicant nobis iram illam, cuius nos naturã filij eramus nõ cõfumere,& ex fe maximè nõ corrumpere. Rurfum inquit diaboli filios à Iefu hos dici, nõ quòd diabolus generet, fed quòd diaboli opera facientes afsimilan fuerint ipfi. At uerò quanto melius eft idcirco eos diaboli filios haberi, quia illi afsimiles fiunt faciendo opera eius, non per effentiam, neq; per creationem, in qua nulla funt opera?

An diabolus de fideriũ tantùm habeat, non etiam uoluntatem.

De filijs diaboli.

Ephef. 2.

Matth. 23. & 3.

TOMVS VIGESIMVS QVARTVS.

ILle homicida erat ab initio, & in ueritate non ftetit, quia non eft ueritas in eo.] Quoniam generatim homicida eft ille, qui quomodocunq; interfecerit hominem, qui etiam eft indifferens iuxta id quod etiam fecit Phinees, qui Ifraelitam interfecit fornicantẽ, & Madianitam, & Dauid etiam abfq; uituperatione diceretur homicida, qui in nomine Domini Dei uirtutũ, coram acie Ifraelis interfecit Goliath, quærendũ eft, quęnam fit hominis uera uita, & rurfum quę fit huius mors ueræ uitæ cõtraria: ut intelligamus, quis nã fit uituperabilis homicida. Et quantum quidem ad hiftoriã pertinet, diceres, Adam & Euam tam diu interfectos nõ fuiffe, quàm diu non peccauerunt, mox uerò perijffe in ea die qua de ligno uetito comederunt, nullo alio interficiẽte eos, quàm homicida illo diabolo: quando Euam decepit per ferpentẽ, & Eua dedit uiro de ligno, & comedit uir. Quantũ uerò ad profundiora dogmata, fi confideraueris dictũ illud: Nõ moriar fed uiuã, & enarrabo opera Domini: & illud à Seruatore dictũ ad Sadducæos occul tifsimè his, qui quod dictũ erat, intelligere quirent, in Euangelio à Matthæo tradito de refurrectione mortuorũ: An nõ legiftis, quod dictũ eft uobis à Deo, qui ait: Ego fum Deus Abraham, & Deus Ifaac, & Deus Iacob, Deus non eft Deus mortuorũ, fed uiuentiũ. & in Euangelio à Luca tradito: Quòd uerò refurgãt mortui etiã Mofes oftendit iuxta rubum, cùm dicit Dominũ Deũ Abraham, & Deum Ifaac, & Deum Iacob: Deus aũt non eft mortuorũ, fed uiuentium, omnes enim uiuũt illi. Ad hæc etiam in Euangelio fecundũ Marcum de mortuis, qui refufcitentur: Nõ legiftis in libro Mofis, quomodo in rubo loquutus fit illi Deus dicẽs: Ego ille Deus Abraham, Deus Ifaac, & Deus Iacob: non eft Deus mortuorũ, fed Deus uiuentiũ: fi hæc inquã confideraueris, uidebis, fi uiuit, quia ex mortuis refurrexerit Abraham, & Ifaac, & Iacob, hos fuiffe mortuos antequã uiuerent. Videbis etiam nemiuem propriè dici mortuum, qui antè non uixerit. Infpice uerò etiam hoc: In Adam omnes moriuntur, & in Chrifto omnes uiuificabuntur. Quibus uerbis neq; mors media fignificatur hoc dicto, In Adam omnes moriuntur: neq; indifferens uita (quæ neq; bonum per fe eft, neq; malum) in illo: In Chrifto omnes uiuificabuntur, & uidebis

Homicidarum differentiæ.

Num. 25.

1. Sam. 17.

Vera uel uita uel mors.

Gen. 3.

Pfal. 118.

Matth. 22.

Luc. 20.

Mar. 12.

Exod. 3.

Rom. 5.

uidebis uitam hominis, qui est ad imaginem: cuius uita considerata, intelliges quónam pacto homicida ille interfecerit uiuentẽ hominem, rectè dicendus homicida, non quia unum quempiam priuatim interfecerit, sed propter uniuersum genus à se interfectũ: unde in Adam omnes moriuntur. Hoc uerò homicidiũ operatus est, cùm incepisset ab initio: per huius homicidium unusquisq; rem ipsam considerans, suumq; ipsius corpus, & cui accommodatũ sit, hoc dicturus est, seipsum dicens miserũ, eò quòd in Adam perierit, Infelix ego homo, quis me liberabit ex hoc corpore morti obnoxio? Videns etiam quónam pacto dictum sit illud: In puluerẽ mortis deduxisti me: & illud: Humiliasti nos in loco afflictionis: & illud: Corpus nostrum humile. Est etiam occultius quiddã, propter quod homicida ille ab initio princeps sit, huius mundi inquam, hoc est terrestris loci, ubi sunt homines, quos interfecit. Atq; homicida quidem interfecit nos, nos uerò Dei gratia consepulti sumus Christo, & cõsurreximus illi, conformes facti resurrectioni eius, & in nouitate uitæ ambulantes. At uerò homicida ille princeps est interfectorum, itemq; mortuorum: nullius uiuentis ualens princeps esse. Quòd si latius consideraueris, quæ scripta sunt de mortuis, ueluti hoc: In hoc enim Christus, & mortuus est & resurrexit, ut mortuorũ ac uiuentium sit princeps: uidebis quomodo per mortẽ Iesũ ne mortuorũ quidem amplius sit ille princeps. Mortuus est enim Iesus, ut mortuis etiam dominetur: atq; quàm diu uiuit homo, non gerit imaginem terreni, sed cùm moritur interficiturq; ab homicida illo, tum perdit Dei imaginem, tum recipit imaginẽ terreni & mortificatur: mortuus enim est terrenus, quomodo uiuus est supercœlestis: & Deus non est Deus mortuorum, sed uiuentium: ergo, si quidem cõsurreximus, in nouitate uitæ ambulantes, Deus est noster: quòd si adhuc inter mortuos sumus, cùm Deus non sit mortuorũ, ne nostri quidem erit Deus. Cæterũ institutæ disputationi de eo quod est, Qui erat homicida ab initio: proximũ est ut uideamus aliquos quidem mortuos esse, sed non in alio præterquam in Christo: qui etiam primùm resurrecturi sunt, de quibus in epistola sic ad Corinthios dicitur: Clanget tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos immutabimur. In epistola uerò ad Thessalonicenses: Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus, in aduentu Domini nequaquã præueniemus eos, qui dormiunt: quoniam ipse Dominus cum hortatu, & uoce archangeli, ac tuba Dei, descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primùm, deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera, & sic semper cum Domino erimus. Itaq; arbitror perfectos, & qui nequaquã amplius peccata cõmittant, uiuentes esse in Christo, mortuos uerò in Christo eos esse, qui affecti quidem sint secundũ eam fidem quæ est in Christo, quiq; deliberant optimè uiuere, haud tamen illud assequuti iam fuerint, uel propter ignorantiã accuratæ & ueræ rationis de iustitia, uel propter infirmitatẽ iudiciorum, quæ uicta fuerunt à carne concupiscente aduersus spiritũ. Ac profectò his consequens est, Paulum sibimet ipsi conscium iam præclarè se gessisse, dicere illud, Nos uiuentes. Cæterũ, quos diximus mortuos, hi maximè indigent resurrectione, cùm ne uiuentes quidẽ rapi possint in nubibus in occursum Domini in aera, antequam primùm resurgant mortui in Christo: quocirca scriptũ est: Mortui in Christo resurgent primùm, deinde nos, qui uiuemus: & quæ sequuntur. Inspicies autem, num etiam propter homicidiũ suum effecit, ut essent ea, quæ non erant super terram maledictã, propter opera eiecti à paradiso deliciarũ Adam. Veruntamen factus fuit homicida hic ab initio rerum existentiũ qui opinor factus principium figmenti Domini inuidit his, quæ creata fuere ut essent: sic inuidia mors introiuit in mundum, semper homines diabolo occidente, in quibus uiuentibus uitam inuenerit, donec omnibus inimicis positis sub pedes filij Dei, ultimus hostis mors abolebitur. Videamus uerò etiam de hoc: In ueritate nõ stetit. Atq; omnis quidem ac solus ille, qui recta firmiter habet dogmata, & propter firmitatẽ dogmatum perpetuò constantis est sententiæ, nullo infortunio, nullo corporali prætextu concussus, is stetit in ueritate: qui uerò etiamnũ appetitu uehementiore rerum uenerearũ, uel qualicunq; culpa concutitur, ita ut aliquantulũ dimoueatur ab honesto, is meritò non stetisse existimetur in ueritate. Sed hæc oratio peruenit ad eas naturas, quæ sunt extra carnem & sanguinem, est enim etiam illarũ uita necessariò dicendũ eas, quæ præclarè se gesserint, stare in ueritate: sin uerò aliquis hunc in modũ non uixerit, is non stetit in ueritate. Sed obseruo, ne fortè unũ quiddam & uniforme sit, stare in ueritate, uariũ uerò ac multiplex, non stare in ea: quibusdã conantibus in ea stare, sed id assequi non ualentibus, quòd pedes habeant tremebundos, ut ita dicam, & uacillantes, alijs uerò, etiam si hoc modo affecti nõ fuerint in periculo tamen constitutis, ne idem sibi cõtingat, qualis erat, qui dicit: Mei aũt penẽ moti sunt pedes: rursumq; etiã alijs in ea labentibus, de quibus dici opinor: Qui ceciderit super petrã conteretur. Ad hoc stare in ueritate Dominus adhortans Mosen, dixit ad eum: Ecce locus apud me, & stabis super petram: nam si petra Christus erat, Christusq; inquit: Ego sum ueritas, fortassis hoc dictũ, Stabis super petrã: idẽ est atq; hoc: Stabis supra ueritatẽ: id quod uix post multa tandem contingit alicui. Vnde ad id

etiam

Rom. 6.
Psal. 21.
Psal. 42.
Psal. 43.
Phil. 3.
Rom. 6.
Rom. 14.
1. Cor. 15.
1. Thess. 4.
Qui in Christo uiuant, & qui sint mortui.
1. Cor. 15.
Matth. 8.
Quis in ueritate stet aut non stet.
Luc. 20.
Exod. 33.
Stare in ueritate.
1. Cor. 10.

etiam usq; temporis, quò dicta fuere hæc uerba Mosi, Ecce locus apud me est, & stabis supra petram, Moses non steterat supra petram. Quod si quis diligentiùs inspexerit naturã humanam non facilè ualentẽ se mundare à falsis dogmatibus, is uisurus est, quemadmodũ omnis homo est mendax, ita etiam nullum hominem stare in ueritate: nam si quis non est ampliùs mendax, aut stat in ueritate, huiusmodi sanè non est homo: adeò ut Deus illi suiq; similibus dicat: Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Nec illud dein subiungetur: Vos autem sicut homines moriemini. Quòd si quisquam alius non stetit in ueritate, profectò is fuit diabolus, qui ab initio fuit homicida: & causa sanè cur ipse non steterit in ueritate, dicta est hunc in modum: Veritas Dei in eo nõ est. Hanc autem ob causam non est in eo ueritas, quoniam deceptus est, falsaq; opinatur: ipseq; à seipso deceptus est peior his cæteris deceptis habitus, quòd illi quidem decipiuntur ab hoc, ipse autem sibi fabricator, & auctor est deceptionis. Sed dignum quæsitu est, quomodo ueritas non dicatur in eo esse: utrùm ne tandem, quia nullum dogma uerũ habet, sed quæcunq; opinatur falsa sint, an potius quia particeps Christi non est ut sunt participes Christi dicentis: Ego sum ueritas (qui enim participes sunt illius, illius sunt participes, in quantũ est ueritas, & idcirco ueritas in eis est.) Rursum tertiò addubitabitur hoc in loco quibusdam annotaturis, num dicere oporteat non esse ueritatẽ in eo, qui qualecunq; mendaciũ opinatur, etiam si cum multis ueris ipsum opinetur. Vt enim falsa est complexio ex innumeris, quæ ualde uera sint, & uno mendacio constans, sic in eo qui cum multis ueris unum mendaciũ opinatur, talis fermè est complexio & copulatio, ut in illo dicamus ueritatem non esse. Ostendo autem cum multis ueris unũ mendacium suspicantem, & tria uidebuntur habere rationẽ: aliquo quidem dicturo propter hoc dictum fuisse: In ueritate non stetit: quoniã particeps non sit Christi (quippe cui etiã inferat bellum) altero autem, quoniã nil uerè cogitet, sed mentitus sit, propter quod etiam diabolus sit, & malus, & peior quocunq; cadente, quoniam fortassis in multis sit etiam aliquid ueri admixtũ illis multis, quibus falluntur, in hoc uerò nihil sit uerum. Atq; etiam tertius patrocinabitur reliquo i dicens fieri non posse, ut aliquod animal rationis compos ita de omnibus falsa opinetur, ut de re nulla (saltem imbecilliter) cogitet uerũ. Nam omnino saltem hoc diabolus dogma uerũ habet, quòd se ipsum rationis compotẽ esse intelligit: quodq; talis enã homo est, itidemq; angelus, quodq; corpus est tale: & quale corpus: & aliud quiddam à corpore diuersum. Sed ut demum non dicat, nec cõsideret, ac saltem satis sunt prima, ut uerum esse non possit de eo, quòd nihil ueri cogitat. Atq; nos quidem hoc dictum: In ueritate non stetit: intelligimus non tanquam ostendentes naturã talem neq; docentes fieri non posse, ut ipse

Heracleon naturam incusat nõ [illegible] diaboli.

stet in ueritate. Heracleon uerò in hæc inquit hoc: Natura ipsius ex ueritate non est, sed ex eo, quod contrariũ est ueritati: nimirum ex errore, & ignorantia. Quocirca inquit, neq; stare in ueritate, neq; ueritatem in seipso habere potest, ex natura sua propriũ habens mendacium: naturaliter aliquando non ualens dicere ueritatem, dico autẽ, quòd non solùm ipse mendax est, uerumetiam pater ipsius, priuatim pater ipsius exponens, naturam ipsius: quandoquidem ex errore & falsitate constat. Quæ omnia diabolum liberant omni uituperatione, & culpa, & accusatione. Nullus enim iure uel uituperaret, uel inculparet, uel accusaret non natum aptum naturã ad præstantiora. Quamobrem infelix potius, quàm uituperabilis est diabolus, iudicio Heracleonis. Sciendum uerò est, quemadmodum diabolus in ueritate non stetit, quoniam non est ueritas in eo, sic etiam, qui sint ex patre diabolo, in ueritate non stare, quoniam ueritas non sit in ipsis: cuiusmodi sunt omnes etiamnum peccantes, etiamsi Christi se dicant esse: Omnis enim qui committit peccatum, ex diabolo est.

CVM loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quoniam mendax est & pater eius.] Quoniam exponens illud: Vos ex patre diabolo estis: memores huius dicti anticipauimus dicere,

De mendacij Spiritu.

quæ nobis tum in hunc textũ succurrerunt, quærentes quid sit mendacium, & quid sit pater eius, expendenda quoq; nunc sunt cum illis, quæ nobis dicentur. & arbitror ego omnẽ spiritum malum & fallacem, mendaciũ esse, Cumq; unusquisq; horũ loquitur, ex proprijs loquitur, non ex his, quæ Dei sunt: horumq; mendax pater diabolus est. Vnde uerò moti fuerimus, ut diceremus omnem malum spiritũ mendacium esse, nunc in mediũ adducemus. Scriptũ in terno Regum: Sic dixit Michæas uocatus ab Achab prophetandi causa, utrũ sibi conduceret ire ad bel-

3.Reg.22.

lum, an nõ. Vidi Deũ Israelis sedentẽ in solio suo, & omnis exercitus cœli stabat iuxta eum ad dextram eius, & ad sinistram eius, dixitq; Dominus, quis decipiet Achab Regem Israel, & ascendet, & cadet in Ramoth Galaad? cumq; alius aliud diceret, egrediebatur spiritus quidam, & stans coram Domino ait: Ego decipiã eum. dixitq; ad eum Dominus, Qua in re? is dixit, Egre-

2.Paral.18.

diar, & ero spiritus mẽdacij in ore omniũ prophetarũ eius. Et in secundo Paralipomenon, ipse Michæas ad Achab, & Iosaphath inquit: Audite uerbum Domini: Vidi Dominum sedentem in solio [illegible] & omnis potentia cœli stabat ad dexterã eius, & ad sinistram eius, & dixit Dominus: Quis decipiet Achab Regem Israel? & ascendet, & corruet in Ramoth Gaalad? cumq; alius

aliud

aliud dixisset, egressus est spiritus, & stetit coram Domino, & dixit: Ego decipiam eum:& dixit Dominus, Qua in re? & dixit: Egrediar, & ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Apertè igitur ex his declaratur, quòd est aliquis spiritus mendax, ac spiritus etiā similes, spiritus esse mendaces: quippe qui à patre suo mendace, acceperint esse spiritus mendaces propter mendacium, & propter uitium: non quia propter essentiam, & naturā sint tales. Atq; spiritus quidem sanctus, uel angelicus spiritus cùm loquitur, nō ex proprijs loquitur, sed loquitur à sermone ueritatis, & sapientiæ: id quod etiam manifestat Ioannis Euangelium, in quo de paracleto docens Seruator inquit: De meo accipiet, & annunciabit uobis: qui uerò ex proprijs loquitur, mendacium loquitur. Ex proprijs enim loquutus est etiam ille in tertio Regum spiritus mendax decipiens Achab. Veruntamē obserua uocabulum, Mendax, similiter positum fuisse de diabolo, qui mendacium genuit, & de homine. Atq; hoc quidem in loco dicitur de homine & de diabolo, Mendax est, & pater eius: in psalmis uerò de homine solum, & illud: Ego dixi in excessu meo, Omnis homo mendax. Verùm hæc omnia in medium adduximus, ut quoad fieri potest, fugiamus esse homines, festinantes filij Dei effici, quoniam quàm diu homines sumus, mendaces sumus, sicut & pater mendacij mendax est. Simile est autem participare nos unum, & nomen eius, & participare rem ab ipso nomine significatam. Nos dico (si manserimus homines) & diabolum, qui mendax est dictus.

Diaboli mendaces sunt suo scelere non naturæ uitio.

Psal. 115.

TOMVS VIGESIMVSQVINTVS.

EGo autem quia ueritatem dico, non creditis mihi.] Si memores sumus, ad quos loquitur (nempe ad eos, qui crediderant ei, Iudæos qui promissionē acceperant, si permansissent in sermone Iesu tum uerè discipulos eius futuros, & agnituros ueritatē liberantem eos) dubitabimus quomodo talibus dicat: Ego autem quia ueritatē dico uobis, nō creditis. Proinde uide, ne fortè iuxta unam considerationem fieri posit, ut quis illi credat, & iuxta aliam considerationem illi non credat: uerbi gratia: Qui credunt in Iesum crucifixum tempore Pontij Pilati in Iudæa, non credunt autē in eum, qui natus est ex Maria uirgine, hi in eum credunt, & in eum non credunt. Rursumq; qui credunt in Iesum qui fecit in Iudæa signa & prodigia quæ scripta sunt, non credunt autem in Iesum filium eius, qui fecit cœlum & terrā, in Deum credunt, & non credunt. Ac rursus qui credunt in patrem Iesu Christi, non credunt autē in opificem factoremq; huius uniuersi, hi in eum credunt, & non credunt. Atq; equidem qui credunt in factorē cœli & terræ, non credunt autē in patrem Iesu crucifixi tempore Pontij Pilati, in Deum credunt, & non credunt. Ne igitur statim sit cōtrarietas (perinde quasi qui hoc scribit huiusmodi Euangeliū, nō itidem hoc perspexerit) dices, quòd dicens eis qui crediderāt ei Iudæis, Ego autē quia ueritatem dico uobis, non creditis mihi: secundum unam considerationem credentibus, secundum aliam considerationem non credentibus hæc dixerit: & certè consentaneum est credidisse quidem eos iuxta apparentiam propter prodigia: & non credidisse dictis ipsius profundioribus. Proinde hoc dictum: Quia ueritatem dico non creditis mihi: conuenit cum illo: Agnoscetis ueritatem: quod perinde est, ac si non agnoscerent ueritatem, tanquam si dicerent: quatenus prodigia facio creditis mihi, quatenus autem ueritatē dico non creditis mihi. Hoc nunc in multis cernere possis admirantibus quidē Iesum, cùm illius historiæ intendunt, haud ita uerò credentibus, simul atq; profundior ac maior, quàm pro captu ipsorū explicata fuerit illis ratio, sed suspicantibus illam esse falsam. Quocirca intendamus, ne fortè nobis etiā dicat sermo Dei filius, Quia ueritatē dico nō creditis mihi. QVIS ex uobis arguit me de peccato.] Sermo Dei filius, cum apertè uoluntatē suam ob oculos posuisset, ita ut ne unus quidē audientiū contradicere posset, etiā hæc dicit, uisum perstringens eorum, qui sibi non assentiebantur: Si nō ostendi ea, quæ dicuntur peccata esse, iam iure à uobis exigo consensum. Magnā autem fiduciam habet Seruatoris oratio in hoc dicto, nullo homine cum ea confidentia quæ nascitur ex nō peccasse, dicere ualente, Quis ex uobis arguit me de peccato: sed solo Domino nostro dicere hæc ualente ad omnes qui unquā illum cognouerunt, qui peccatum non fecit, per omnia tentatus iuxta similitudinem absq; peccato. Quòd autem dixit: Quis ex uobis: sic intelligo, ut id ad non præsentes tantùm, sed ad uniuersum hominum genus dictum sit, tanquam si sic explanaretur: Quis ex uestro genere, uel quis, qualiscunq; tandem sit ille homo, arguere poterit me de peccato? at certè nemo. Propter autem hoc dictum: Imitatores mei estote, & ego Christi: omni modo contendendū nobis est, ut iuxta uires humanæ naturæ talem recipiamus fiduciam mundæ conscientiæ erga omnes homines, ut dicamus in futurum, ac post fidei principium ad singulos nos agnoscentes, Quis ex uobis arguet me de peccato: etiamsi factu facile non est, ut hoc dicamus, cùm compleuimus rationē. Cæterum non ad homines tantū Seruator dixit hoc, sed etiam ad diabolū, atq; ad potētias illi subiectas, nihil ualentes quod ipse peccaret, ipsi obijcere. & hoc sanè cōsequēs est illi: Venit princeps mūdi huius, & in me nō habet quicq̄, & nihil in me inuenit.

Equidē haud scio an õis loquatur.

In Christū quinam credāt & non credant.

Dominus Iesus ἀναμάρτητος, & fiducia plenus.

Ephe. 4.

Bona conscientia seruanda.

inuenit. Possumus uerò etiam nos ex multa diligentia per aliquod tempus fiduciā recipere ad dicendum diabolo quærenti aduersum nos occasionē, cùm animā efflamus, Quis ex uobis arguit me de peccato? SI ueritatē dico, quare uos non creditis mihi?] Dignū est ut uideamus, quid innuatur ex hac interrogatione: at hoc uidebimus: etiā si illi, ad quos erat sermo non responderint proferentes conueniens responsum: respondere enim posset aliquis, hanc ob causam non credimus, quoniā non uidebimus, quonā pacto illud, quod dicit, sit ueritas, nō uidemus autē eò quòd nondū mundati sint in nobis illi oculi, qui uim perspiciendæ ueritatis naturâ habens. Et quoniā tales sumus, non sumus ex Deo, quòd si nondum ex Deo sumus, etiā oculi uim perspiciēdæ ueritatis habentes mundi nō sunt, uel quia coperti sint, uel quia sint crassi, uel quia sint turbidi propter uitium. Ac considerantes diligenter quidē quid sit propriè credere (iuxta illud dictum: Omnis qui credit quòd Iesus Christus est, ex Deo genitus est) scientesq; quantū absimus ab hoc credendi modo, hæc respondeamus: obsecrantes medicū oculorū animę, ut sua ipsius tum sapientia tum amore, quo genus humanū prosequitur, omnia faciat, quo aperiantur oculi nostri adhuc clausi ab ignominia nostra propter uitiū, iuxta illud, Cooperuit nos ignominia nostra: & cōfitentibus nobis exaudientur causæ cur nondū credamus, & quasi malè affectis atq; medico egentibus opem ferens Dominus cooperabitur nobis ad percipiendum donum credendi. Tertio loco apud Paulū posito, dum recenset dona: nimirū post donum sapientiæ, & post donū scientiæ, quibus subiungit Alij fides per eundem spiritū: de quo dono, & alibi inquit, A Deo nobis donatū est, nō solùm ut in ipsum credamus, uerūetiā ut pro ipso patiamur. Atq; equidē si quis efficaciā credendi notarit, uidebit manifestò nō uulgare esse donum, quòd quis credat nulli alij, præterquā soli uero: præsertim cū plura dogmata, eaq; uaria diuulgentur à multis uera se docere promittentibus. Hoc em̄ iā probati etiam nummularij officium est, quem si quis perfectum nominabit, haud aberrabit: cùm etiā in Hebræorum epistola scriptum sit: Perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter & mali.

Donum fidei. — *1. Ioan. 5.* — *Hier. 3.* — *1. Cor. 12.* — *Philip. 1.* — *Heb. 5.*

QVI ex Deo est, uerba Dei audit, propterea uos non auditis, quia ex Deo non estis.] Qui diuersitatem naturarū introducunt cōmentum, quiq; dicunt filios Dei naturâ tales existere, eosq; solùm capaces esse uerborū Dei propter cognationē quam cum Deo habent, ex hoc etiā loco existimant se probare quod proposuerint: hoc contextu, quem mordicus etiā tenent in suam opinionē trahentes rudes, & sine iudicio, nec ualentes respondere ad probabilitatē uoluntatis contextus, neq; uidentes eius solutionē hunc in modū se habentē: Si palàm est quotquot receperunt lucem uerā, quæ illuminat omnē hominem uenientē in mundum, nō quia sint ex Deo, recepisse eam (nam si eò quòd essent ex Deo, recepissent illā, haudquaqu ā de eis scriptū fuisset: Quotquot aūt receperunt eum, dedit eis credentibus in nomen eius potestatē ut filij Dei fierēt) liquere etiā eos qui nō sunt ex Deo, potestatē non habere aliquo pacto filios Dei fieri, antequā acceperint ueram lucē. Immò qui acceperint, ne filij quidem Dei adhuc sunt, sed potestatem accipiunt filios Dei fieri, & tunc ex Deo geniti, etiam uerba Dei audiunt: nō ampliùs tantùm simpliciter credentes, sed iam acutiùs res diuini cultus intelligentes. Porrò qui huiusmodi esse non contenderint, nec filij Dei fiunt, nec sunt ex eo: & hanc ob causam, neq; audiunt uerba ipsius, neq; intelligunt uoluntatem illorum, sed manent in statu præcedenti filios Dei: nempe in statu eorum qui tantùm crediderunt, serui Dei, eò quòd acceperint seruitutis spiritū in timore, nec contenderint eò procedere & proficere, ut etiam adoptionis filiorum spiritum acciperent, per quem clamant illum habentes, Abba pater: quòd enim generatim nullus homo ab initio fit filius Dei, palàm est tum ex hoc dicto, Eramus naturâ filij iræ (in quod Paulus etiā de seipso dixit) tum ex eo: Dico autem uobis, Diligite inimicos uestros, & orate pro persequentibus uos, ut sitis filij patris uestri cœlestis: nam si Paulus naturâ filius iræ erat, quis non filius iræ antequam accipiat potestatem filium Dei fieri, & antequā filius Dei efficiatur, superior est Paulo, quatenus ad creationem attinet? Quòd si nō aliter efficitur aliquis filius patris cœlestis, nisi diligendo suos ipsius inimicos, & orando pro persequentibus se, perspicuū est nullum hominem, eò quòd naturâ sit ex Deo, uerba Dei audire, sed quia acceperit potestatē, ut filius Dei efficiatur, eaq; usus commodè, & eò quòd dilexerit inimicos, & orauerit pro se lædentibus, factus filius patris cœlestis, tunc ex Deo, & uerba Dei audire, intelligens ea, & scientiam illorum recipiens: quæ res non propria est seruis, sed his qui sunt Dei filij, qui omnem quidem ortum destruxerunt, sed ortum à Deo receperunt, duce spiritu adoptionis. Pariter illud etiam diligenter considerandum est, quomodo accipi opus sit hoc dictum, Verba Dei audit: cui simile est illud: Oues meæ uocem meam audiunt. Nam si uocabulū audiendi de nudo sumamus consensu, etiam animales ad tempus credentes ex Deo erunt: de quibus Seruator inquit, quosdā esse qui ad tempus credant. Rursum si uerbum audiendi sumamus pro eo, quod est seruare mandata, perspicuum est, uel in uno peccantem, non futurum filium Dei: quod quidem non premit, qui

dicimus

Negat diuersitatem naturarum ex his uerbis Domini ritè colligi. — *Ioan. 1.* — *Ephes. 2.* — *Matth. 5.* — *Quomodo filius Dei efficiatur homo naturâ iræ filius.* — *Rom. 8.* — *Ioan 10.* — *Matth. 13.*

dicimus ex mutatione unumquenque filium Dei fieri, sed illos, qui neque seipsos, neque iisdem disciplinis imbutos facilè ostēdere possunt ἀναμαρτήτους, hoc est impeccabiles. Quòd si audire suma mus pro eo quòd est intelligere & considerare, ostendant aliquem omnes hunc in modū noui Testamenti sermones audientē: ut illum dicamus filium Dei, si expositio illius in sacris literis in uersionem non recipiat: nos enim etiam in his magnū quendam & admirandum imaginantes esse eum qui iam filius Dei effectus est, nō inscitè indicauimus quis nam sit ille, qui ex Deo est, explanantes illud, Qui est ex Deo, uerba Dei audit. Vide uerò paradoxon quod ex contrariis emergit, scilicet quòd aliquis filius Dei, alio sit magis filius Dei, & quòd alius filius Dei sit magis alio in duplo filius Dei: quod quomodo ex cōtrario ostendatur, sic proponemus. In Euangelio à Matthæo tradito secunda comminatio ad Pharisæos & Scribas sic se habet. Væh uobis Scribæ & Pharisæi, hypocritæ, quia obitis mare & terrā, ut faciatis unum proselytū, & cùm fuerit factus, facitis illum filiū gehennæ, duplo magis quàm uos estis: igitur hac ratione, neque quidam naturâ sunt filii gehennæ, neque gehennæ filii ex æquo sunt illius filii, si alius duplo magis quàm alius est gehennæ filius. Quòd si filius duplo magis quàm alius est gehennæ filius, cur non etiam perditionis, & mortis, & tenebrarū, & cæterorum, quorū qui uariè peccant, sunt filii? Quòd si in his sic se res habet, cur non etiā filii lucis alii duplo magis quàm alii erunt, & filii uitæ, & filii sapientiæ, atque etiam hunc in modum filii Dei? quòd si duplo alius magis quàm alius efficitur filius Dei, cur nō etiam multipliciter, & tanto multipliciter, quanto multipliciter dignū est cōsiderare esse primogenitū totius creaturæ filium Dei super omnes, qui sunt filii Dei, & non amplius habent spiritū seruitutis in timore, sed acceperunt spiritū adoptionis. Fortasis igitur plura cùm sint uerba Dei, non solùm quæ scripta sunt, uerumetiā ineffabilia, & quæ homini dicere nefas est, & ea de quibus inquit Ioannes, Nec ipse opinor mundus caperet eos qui scribentur libros: quilibet qualiacunque uerba Dei audiens & intelligens iam ex Deo est: & quanto plura uerba Dei audierit, tanto magis efficitur ex Deo: ut iam reuera aliquis qui audierit omnia uerba Dei nostri, nominetur filius Dei, si hoc apparuerit in aliquo qui accipiat spiritum perfectæ adoptionis, & eximiè nascitur filius Dei, & omnino, & totaliter, & totus. Candidiùs autem sunt intelligendæ illæ uoculæ, Totaliter & Totus, ut respondeant totis dogmatibus, toti cognitioni & totis mysteriis, adeò ut totus & totaliter dicat se genitū ex Deo, qui nouerit omnia mysteria, & omnem cognitionē, feliciter etiā gestis, quæ sunt perfectæ dilectionis. Vide uerò an is consequenter huic dicto, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: possit dicere, Et ex parte sumus filii Dei: & rursum, Cùm uenerit quod perfectum est, abolebitur quod ex parte est: & illud: Cùm uenerit ut perfectè efficiamur filii Dei, non amplius ex parte efficietur aliquis filius Dei. Nec hoc sinatur intactum, num fieri possit, ut aliquis ex parte sit filius præstantioris patris, nempe diuinæ, & ex parte sit alterius patris contrariæ, an potiùs hoc impossibile sit sic se habere. Similiter inquires, quomodo multi unius patris dicantur filii, utrùm propter proauos & propter successores illorum, an propter talem considerationem. At uerò, cùm acceperimus potestatē ut efficiamur filii Dei, omnia faciamus ut simus ex Deo, & uerba eius audiamus ut proficiamus etiā, quia simus ex Deo, proficiamus etiam, quia audimus uerba Dei. Plura ex his uerbis semper manifestantes, donec omnia perceperimus uerba Dei, quæ uel nunc uel in posterum percipere possunt hi, qui spiritu adoptionis digni habiti fuerint. Quoties aūt uerba quæ à Deo dicuntur, nō audimus (hoc est ea nō intelligimus) toties consentaneū est nos redargui, perinde quasi nō simus ex Deo: nam propter hoc nō audit qui nō audit uerba Dei, quoniā ex Deo nō est, & ex Deo nō est propter seipsum, etiāsi aliquando acceperit potestatē fieri filius Dei, possitque diligendo inimicos, & orando pro his à quibus læditur, fieri filius patris cœlestis.

ἀναμάρτητος expers peccati. — *παράδοξον.* — *Matth. 23.* — *Rom. 8.* — *2. Cor. 12.* — *Ioan. 21.* — *1. Cor. 13.* — *[illegible] [illegible] sin Origenianæ.*

TOMVS VIGESIMVS SEXTVS.

RESponderunt ergo Iudæi, & dixerūt ei: Nónne bene dicimus nos, quòd Samaritanus es, & dæmoniū habes?] Consentaneum est propter id quod tacetur, quòd frequenter inter se hæc quidā de Seruatore dicerent, Samaritanū illum appellantes tanquā qui res Iudaicas adulteraret, non secus atque Samaritani: non enim cōmercium habent Iudæi cum Samaritanis, in multis dogmatibus ab illis dissidentes. Sed profectò quæsitu dignum est, quomodo Samaritanis futurū seculū negantibus, & ne animæ quidem permanentiā admittentibus, ausi fuerint Seruatorē dicere Samaritanū, qui quàm plurima docuerat & de resurrectiōe & de iudicio. At fortasis hoc dicūt illū mordentes, perinde quasi eadē quę illi decreta poneret. Verisimile est etiā aliquos existimasse eum nō ex affectu de futuro seculo, de resurrectione, de iudicio docere, sed Samariticè affectū (perinde ac nihil reliquū foret post hāc uitā) simulationis causa propter opinionē quā habebant Iudæi (& ut illis placeret) de resurrectione, deque æterna uita uerba facere. Quin dæmoniū quoque eum habere dicebāt propter ipsius sermones, qui hominū captum transcendebant, quibus patrē suū dicebat Deū, seque è cœlo descendisse, quodque esset panis uitæ

D. Iesum cur Samaritanū iudæi appellauerint. — *Ioan. 4.* — *Ioan. 6.*

longè melior manna, adeò qui ex hoc pane comederet, uicturus esset in æternum, aliaq; innumera, quibus Euangelia repleta sunt. Potest etiã propter suspicionem eorũ circa Beelzebul dictum fuisse, Tu dæmoniũ habes, quandoquidẽ in Beelzebul principe dæmoniorũ existimabãt eum eijcere dęmonia, tanquã qui in se haberet Beelzebul. Atq; inimici quidem dicentes ipsum habere dæmonium illi uiderint: nos uerò illi credamus dicenti: Ego dæmoniũ non habeo: neq; enim potest dæmoniũ cæcorum oculos aperire, uel hæc signa facere quæ scripta sunt, quorum etiã uestigia & reliquiæ uel usq; in præsens fiunt in Ecclesijs in nomine Domini. Præterea quærat aliquis, cur respondentibus Iudæis (nõ illis qui crediderant ei) duoq; crimina ei impingentibus, nempe, Samaritanus es tu, & dæmonium babes: non ad duo, sed ad unũ (nempe, Dæmonium habes) respondet dicens: Ego dæmonium non babeo. Et uide an ad hoc applicari possit illud illius parabolæ, quæ est apud Euangelium Lucæ: nempe de eo, qui cùm descenderet à Hierusalem in Hierico, incidit in latrones, quẽ cùm sacerdos & Leuita præterijssent, Samaritanus iter faciens uenit ad eum, & uiso eo misericordia motus est, & cùm accessisset, obligauit uulnera eius infundens oleum & uinũ. Nam si poterit quis de hac parabola disputans ostendere ad nullum alium, præterquã ad solum Seruatorẽ referri posse quæ de Samaritano dicuntur, qui semimortuum & delapsum in latrones curauit, is ostendet etiam, quare Seruator non negarit se Samaritanũ. At uerò alius, quia differant apud Paulum Iudæi ab his qui sunt sub Lege, considerans, & sensu anagogico pro his qui sunt sub Lege, Samaritanos intelligens, inueniensq; Seruatorem magis quàm Paulum omnibus omnia factũ fuisse, ut omnes lucrifaceret, dicet, eò quòd factus sit sub Lege his qui sub Lege erant, ueluti etiã Samaritanum fuisse factum: & idcirco non negasse etiam se Samaritanũ fuisse. Rursus aliquis tertius interpretationẽ Samaritani intelligens significantis Custodem, dicturus est quamuis alia cõsideratione dixerint Iudæi Iesum Samaritanũ, ipsum tamen significatione nominis perspecta, illud se esse non negasse: scientem se custodem animarũ hominum, de quo etiam dictũ est: Ecce nõ dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel, & custodiens paruulos Dominus. Hebræi etiam Somer dicunt Custodem: sicq; tradunt Samaritanos primùm appellatos fuisse, quòd missi fuerint ab Assyriorũ Rege ad custodiam terræ Israel, post captiuitatem Israelis, qui diuersus erat à Iuda: qui etiam Israel propter peccata multa in captiuitatem deductus fuit Assyriorum.

Matth. 12.

Ioan. 9.

Idem de Miraculis Irenæus libro 4. & 5. fatetur.

Luc. 10.

D. Iesus cur nõ responderit ad illud, Samaritanus es.

3. Reg. 17.

RESPONDIT Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum, & uos ignominia affecistis me: ego non quæro gloriam meam, est qui quærit & iudicat.] Si lignũ iuxta decursus aquarum plantatũ huiusmodi est, ut fructum suum in tempore afferat, ita ut ne foliũ quidẽ eius defluat, sed cuncta quæcunq; iecerit, felicem habeant successum: quid existimandũ est de Seruatore nostro Iesu, nisi quòd (cùm sit lignũ uitæ quatenus est sapientia) fructificat etiã, ut sapientia sit lignũ uitę omnibus recipientibus eam: sed folia præter fructus talia habens, ut ne unum quidem ex ipsis defluat: hanc ob causam nullum Iesu uerbum (præsertim quod habitũ dignum fuerit scriptione à sanctis ipsius discipulis) uulgariter intelligendũ est. Quin etiã omnis diligentia adhibenda est nobis, his etiã quæ existimantur aperta, nõ desperantes in eius sermone, etiãsi extemperaneus & simplex esse credatur, inueniri semper aliquid illius ore sacro dignũ à rectè quærẽtibus: quòd si aliquando non inueniamus, nos incusandi sumus, nõ illius sermo, tanquã qui nõ spiret ex plenitudine dogmata plena ueritatis & sapientiæ, quæ mihi dicta sunt uolenti inquirere de eo: Ego dæmoniũ non habeo: per quod omnes Euangeliũ legentes rem docemur, quã, antequam Euangeliũ legeremus, non noueramus: quæ qualis nam sit, consideranda est. Conuenit iuxta scripturas, peccantes multa facere præter rationẽ, non ob aliud nisi quia facti fuerint capaces operationis mali spiritus, uel uoluntatis immundi dæmonis. Nõ dubitarunt igitur uel ea, quæ existimantur esse leuia peccata dæmonijs, tribuere illi, qui dixerunt repentinã iram similiterq; detractionẽ dæmonium esse. Consentaneũ uerò est dæmonijs in nobis imaginationes imprimentibus, in nosq; operantibus innumera alia nos iuxta illorum uoluntatẽ facere. Et ut inter homines nullus est absq; sordibus, & nullus iustus super terrã qui faciat bonũ & nõ peccet: sic etiã nullus est semper à dæmonijs mundus, & perpetuò factus incapax operationis horũ. Quocirca allegoricè interpretantes curationes in Euangelio positas, in quibus sunt etiã dæmonũ expulsiones, dicemus Iesum ab illis omnibus semper dæmonas expellere, qui propterea quòd curati fuerint à filio Dei, nõ ampliùs admittunt dæmonũ operationes. Quamobrẽ solius Iesu uocẽ esse reor (qui solus expoliauit principatus, & potestates ostentauit palàm, & triumphans eas in ligno trophæũ aduersus omnẽ potentiam contrariã statuit crucem) ita dicere: Ego dæmoniũ neq; habui, neq; habeo, ac ne habiturus quidẽ sum, quemadmodum illud etiam dixit: Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquã. Possimus quidẽ etiã nos proferre, & dicere, Dæmoniũ nõ habeo: sed refellemur perinde, atq; hi, qui cùm negauerint se insanire, ipsis factis cõuincuntur mentitos fuisse. An non manifestũ argumentũ nos insanire, quando statũ habentes insanientiũ clamamus, excandescentia & ira accensi, uel

Psal. 1.

Ioan. 8.

Dæmones auctores scelerũ.

Ioan. 14.

cùm

cùm rabie agitati,& tanquā hinnientes, proprias etiā coniuges instar equorū equarum amore insanientiū conscendimus,post tergū eijcientes quicquid Deus dixerit de sedandis affectibus? Quin etiam quia abiecti,& obscuri à mœrore detineamur:propriaq; generositate cotū,qui rationis sunt compotes,amissa,obliuiscimur ne unū quidem passerē absq; Deo in laqueū cadere, istaq; esse quarumlibet rerū, quæ hominibus contingunt, iudicia,quid dicturi sumus, nisi nos hæc pati,quia uicerit nos diabolus, & quia etiam animæ partem præstantissimā (principatum quā uocant) offuscarit turbidaritq;? Quin etiam timores rerum nō timendarū,gaudiaq; elata de rebus nihili,quorū sunt actiones? non dæmonū? qui impleuerūt eos, qui cum ueritate dicere nequeunt: Ego dæmoniū non habeo. Sed consentaneū est futuros aliquos, qui sanctos Patriarchas,uel Seruū illum sacrū,uel admirandos Prophetas, uel potentissimos Seruatoris nostri Iesu Apostolos,in hanc disputationē afferentes, nos refutent,quasi hi perinde atq; Iesus dicturi sint:Ego dæmoniū nō habeo.ad quos dicere licet:num hi aliquando peccarint,an falsum est illud: Omnes peccauerūt, ac destituuntur gloria Dei? num etiā uerum non est illud: Nullus mundus à sorde?an non dictū est cum consideratione, Non est iustus super terrā, qui faciat bonum, & non peccet? An non perspicuū est omnes scripturas ueras esse? Igitur non semper neq; ab initio poterant hi dicere,ac ne hi quidem, qui transeunt ad uitam uirtute constantē:Ego dæmonium non habeo, sed solius hominis, qui consideratur in Seruatore uox est illa, Ab initio: qui etiā hanc ob causam proprijssimè,& perfectissimè solus Patrē honorauit.Nullus enim honorans aliquid eorum quæ honorantur à Deo, honorat spernentē quæ ille honoret. Alioquin quomodo dicendus est aliquis honorare Patrē, qui ne à principio quidem spiritū adoptionis perceperit? Nam nullus habet adoptionis spiritum peccans. Qui enim ex Deo genitus est,nō peccat. Præterea quō honorat quis patrem,honorans gloriā quæ est ab hominibus, uel argentum,uel terrenas diuitias, uel generatim, quę sunt propria materiei, & interitus? Itaq; perspicuum est,quō Seruatoris uox illa sit,Ego honoro patrem:quā pro uirili contendere nos etiam debemus dicere,tribuentes Deo & patri honorē,nec ulli alij tribuentes ipsum,constante nobis conscientia in Spiritu sancto. Ac pulchrè profectò cùm aduenisset temporis plenitudo,missus à Deo ut ex muliere nasceretur,fieretq; sub Lege,quasi qui esset sub Lege dicente:Honora patrē tuum,& matrē tuam ut benè sit tibi,nullū alium habens patrē nisi Deum cœlestem,inquit:Sed ego honoro patrē meum.Dicemus uerò etiā nos hanc uocem, si cōsiderauerimus regenerationis lauacrum,lotiq; in eo, ut efficiamur filij Dei, nō ampliùs uocabimus patrē super terram,eò quòd facti fuerimus filij patris cœlestis,fratresq; dicentis: Vado ad patrē meum & patrem uestrum,Deum meū & Deum uestrum. Quamobrem perspicuū est, quòd proprijssimè & perfectissimè dicente Iesu: Ego dæmoniū non habeo, sed ego honoro patrē meum: unusquisq; nostrûm imitator eius, quoad fieri potest, & omnia potens in Christo Iesu eum corroborante dicturus etiam est:Ego dæmoniū non habeo,sed cohonesto patrē meum.Cæterū quis inter mortuos uersans,in sepulchrisq; habitans dicere poterit:Ego dæmoniū non habeo? uel quis quippiam aliud honorās præter Deū,uerbumq; ipsius, ac præter id, quod à uerbo præcipitur (cùm sit necesse honorem illi tribuere) & alteri honorem tribuens,decenter honorē se illi tribuere existimans,dicturus est tanquā Iesu discipulus:Sed honoro patrem meum? cui dicto proximum est hoc, Et uos ignominia afficitis me: quod dictū est ad eos, qui illum contemptui habebant, quiq; illi dicebant,Nónne bene dicimus nos,quòd Samaritanus es tu,& dæmoniū habes? existimantes,quod malè dixerant, se benè dixisse: malè enim cogitantes enunciarūt Seruatorem Samaritanū, & dæmoniū habentē. Nec uerò existimandum est illis solis tunc dictū fuisse, Vos ignominia me afficitis:sed his etiā, qui perpetuò Christū, qui est iustitia, ignominia afficiunt per ea quæ iniustè agunt, atq; etiā his qui ignominia potentiā Dei afficiunt, quæ est Seruator (Christus enim est Dei potentia) ex his,quæ efficiūt in debilitate,& infirmitate. Quin etiā cuicunq; spernenti Dei sapientiam dicetur, Vos ignominia me afficitis: quandoquidem Christus etiam est sapientia, atq; etiam pax. Quòd si quispiam est ex ipso, is pacem etiam cum hominibus omnibus habeat oportet, adeò ut dicat propheticū illud: Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus, opus etiam est, ut recipiat pacem superantē omnem Dei intelligentiā,corq; custodientē sensus eius,qui eam receperit.Quòd si quis belligerandi cupidus mordeat etiā,incusetq; ac deuoret proximū, sitq; etiā plenus perturbationibus, causa seditiōis existentis in suo ipsius animæ principatu,huic etiā dicetur: Vos ignominia me afficitis, Christus enim pax nostra est. Rursus quoniā qui malè agit,odit lucem,& non uenit ad lucem,luxq; est ille qui dixit,Ego sum lux mundi: perspicuum est, quòd qui malè agit ignominia lucem afficiens, ignominia etiam Christum afficiat: auditurus etiā, Et uos ignominia me afficitis. & quid opus est in longū protrahere sermonem explicantē, & ostendentem,quinam sint qui à Iesu redarguantur, & qui sint qui audiant ab ipso,Vos ignominia me afficitis:cùm manifesti sint ex his quæ explicuimus, & ex his quæ his consequenter coniungi possunt? Post hæc uideamus quid sit: EGO non quæ-

Timor. *Gaudium.* *Neminē (Christo dempto) esse ἀναμάρτητον.* *Rom. 2.* *Iob. 25.* *Eccl. 7.* *1. Ioan. 3.* *Gal. 4.* *Exod. 19.* *Ephe. 6.* *Ioan. 20.* *Ioan. 8.* *1. Cor. 1.* *Psal. 119.* *Philip. 4.* *Ephes. 2.* *Ioan. 9.* *Ioan. 8.*

Gloria Christi. to gloriam meam: est qui quærit & iudicat. Quærit Deus (qui nobis suum ipsius filium dedit) in singulis, qui eum receperint, gloriam Christi, quam quidem inueniet in his, qui sui curam egerint, quiq; diligenter excolunt natura sibi ingenitas ad uirtutem causas. Alioquin hanc non inuenturus in his, qui huiusmodi non fuerint, & non inueniens iudicat eos, in quibus non in- *Rom. 2.* uenit gloriam filij sui, ad quos dicet, Per uos nomen meum malè audit inter gentes. Addubita- *Ioan. 6.* bit etiam aliquis propter hoc: Est qui quærit & iudicat: num ad Deum referri hoc opus sit, cùm palàm dixerit Seruator: Pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit filio suo, ut omnes *Ioan 5.* honorent filium sicut honorat patrem. At uide, an ad hoc uti posisis eo dicto, Non possum ego facere à me ipso quicquam, sicut audio, iudico, & iudicium meum uerum est, quoniã non quæro uoluntatem meam, sed uoluntatẽ eius qui misit me. Nam si, ut audit à Patre Seruator sic iu- *De Patris & filij iudicio.* dicat, quærens non suam, sed patris, qui eum misit, gloriam, & hanc ob causam iustum est eius iudicium: fortasis iudicium quod iudicat, qui à Patre audit, non est audientis, sed magis propriè eius, qui dicit audienti. Sin uerò etiam dicit, Iudicium meum iustum est: audi eum in ipso Euangelio dicentem: Omnia mea tua sunt. Nam si uerum est, quod à Seruatore dictum *Ioan. 8.* est: Omnia mea tua sunt: perspicuũ est iudicium etiam ipsum, de quo inquit: Meum iudicium iustum est: patris esse iudicium, quòd si patris est iudicium, potest solui dubium huius dicti: *Ioan. 8.* Ego autem non quæro gloriam meam, est qui quærit, & iudicat. Habet autem quandam modestiæ emphasim conuenientem Seruatori quod dicitur: Ego non quæro gloriam meam: neque enim admodum decebat illum, ut gloriam exigeret & ob hoc iudicaret eos, qui illi illam non reddidissent: sed oportebat, ut Pater, qui gloriam Filio dederat, exigeret eam ab his, qui eum illa priuabant, iudicaretq; eos. propter hanc fortasis etiam Seruator imitator Patris cùm esset, gloriam Dei quærit ab his, qui didicerunt quæ sunt Dei: & nisi inuenerit in aliquibus Patris gloriam, iudicabit illos, tanquam qui potestatem acceperit faciendi iudicium, quoniam filius hominis est. Heracleon sanè in illud: Est qui quærit & iudicat: qui me uindicat (inquit) est minister ad hoc ordinatus, qui non temerè gladium portat uindex Regis. Moses autem est hic quemadmodũ superius illis dixit Iesus dicens, In quẽ uos sperauistis: postea *Ioan. 5.* subiungit: Qui iudicat & punit est Moses, hoc est ipse legislator. Postea dubium contra seipsum mouet Heracleon dicens. Quomodo igitur dicit, Omne iudicium sibi traditum fuisse? & existimans se soluere obiectionem, hæc inquit: Pulchrè dicit, nam Moses tanquam minister, uoluntatem Christi faciens iudicat, quemadmodum apparet etiam in hominibus euenire. Quomo- * do uerò alij tanquam inferiori Seruatore (nempe ut ipse putat demiurgo, & mundi effectori) iudicium tribuat, neq; sic ostendere potest, cùm apertè sit scriptum: Neq; enim Pater iudicat *Ioan. 5.* quenquam, sed omne iudicium dedit Filio: & illud: Potestatem dedit ipsi iudicium faciendi, quoniam filius hominis est.

TOMVS VIGESIMVSSEPTIMVS.

Vita quedã indifferens: quædam bona. AMen amẽ dico uobis, si quis sermonẽ meum seruauerit, mortẽ non uidebit in æternũ.] Quemadmodum est quædam uita, quæ nobis est indifferens, neq; bonum, neq; malum existens (iuxta quam etiam impios, & animalia bruta uiuere dicimus) altera, quę non est indifferens, non malum, sed bonum existens (de qua inquit Paulus: Vita nostra abscondita *Col. 3.* est cum Christo in Deo: & ipse Dominus noster de seipso: Ego sum uita) ita mortem eam, quæ *Mors.* contraria sit indifferenti uitæ indifferentem dixeris: illam uerò, quæ est inimica dicenti, Ego sum ueritas: malam quandam, & asperam mortem: qua qui moritur, est in morte, de qua scri- *1. Cor. 15.* ptum est: Vltimus inimicus aboletur, nempe mors. Ac profectò de hac morte censendum est *Rom. 5.* Apostolum hæc loqui: Propter hoc quemadmodum per unum hominem peccatum intrauit *Vitæ & mortis principia.* in mundum, etiam per peccatum mors, & sic in omnes homines pertransijt, eò quòd omnes peccauerunt. Vsq; ad Legem enim peccatum erat in mundo, peccatum enim non imputatur non existente Lege, sed regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen, etiam in eos, qui non peccarunt ad similitudinem transgresionis Adam. & post pauca: Etenim si per unius delictum mors regnauit per unum, multo magis hi, qui exuberantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt per uitam, regnabunt auctore uno Iesu Christo. Quæ nam enim est mors, quæ per peccatum introijt in mundum, nisi ultimus inimicus Christi abolendus? & quæ nam mors illa est quæ in omnes homines peruasit, eò quòd omnes peccauerint, nisi hæc? quæ etiam regnauit ab Adam usq; ad Mosen. Moses autem, hoc est Lex, fuit usq; ad Seruatoris nostri Iesu Christi aduentum. Ac profectò regnauit unius delicto per unum, quo usq; qui exuberantiam gratiæ & iustitiæ accipiunt per uitam, regnent auctore uno Iesu Christo. Hanc igitur mortem non uidebit in æternum, qui sermonẽ unigeniti & primogeniti omnis creaturæ seruauerit, natura aptũ ad prohibendũ, ut mors nõ uideatur. Sic igitur intelligendũ est, Si quis sermonẽ meũ seruauerit, mortẽ nõ uidebit in æternũ: perinde ac si hæc loquens, quia donasset lucem audientibus, diceret illis:

Si quis

Si quis meam hanc seruauerit lucem, tenebras non uidebit in æternum. Nam fieri non potest, ut tenebræ oriantur illi qui seruat hanc lucem, atqui hanc lucem qui perdiderit futurum est ut mox talis uideat tenebras. Isto igitur modo uita facta est in sermone qui in principio erat apud Deum. Quocirca principium (hoc est Sapientia quæ dicit, Dominus creauit me initiū uiarum suarū ad opera eius) de sermone in seipsa existente, in quo facta est uita, docebit & dicet: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum: pariter enim seruat quis sermonem & uitam in ipso factam, ab ipso inseparabilem, quæ etiam uita lux est hominum lucens in tenebris, & ab ipsis non apprehensa. Si igitur ueluti percunctans Propheta dicat: Quis est homo, qui uiuet, & nō uidebit mortem? respondebimus à Seruatore nostro edocti, & dicemus: Ille homo uiuet, & non uidebit mortem, qui seruat sermonē dicens: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in æternū. Hoc in loco pariter quæro, num forte uocabulum, In æternum, intelligendum sit communiter, ut totum sit huiusmodi: Si quis sermonem meum seruauerit in æternum, mortem non uidebit in æternum. Videtur enim aliquis tam diu non uidere mortem, quàm diu sermonē seruat Iesu, simul enim atq; quis eum perdiderit, mortē etiam uidit. Quòd si recurrere quis potest ad profundiores rationes, & cōsiderare, quō dicatur ab homine, Et in puluerē mortis adduxisti me: & à Paulo, Quis me liberabit ex corpore hoc mortalis? uidebit etiā quō quàm diu seruatus fuerit sermo, tam diu mors uisa nō fuerit ab eo, qui ipsum seruarit, & quō, cùm quis ægrè attendens obseruationi sermonis, & circa eius custodiam negligens factus, eum cessarit custodire, tunc mortem uiderit, non apud alium quàm apud seipsum. Ac profectò dogma, legemq; sempiternā censendum est hoc esse, perpetuò dicendū esse his, qui receperint sermonē: Si quis sermonē meum seruauerit, mortē non uidebit in æternū. Vt autem (ut ita dicam) diutius uisæ tenebræ aciem illius, qui uiderit obtundunt, sic mors conspecta ab eo qui sermonē non seruauerit, interimit & mortificat, excæcatq; faciem contemplationi assuetam, adeò ut opus habeat eo, qui cæcorum oculos aperit. Ac profectò existimo idcirco cæcos (quorum nota fuerunt cæci, qui in Euangelio scribuntur) amisisse oculos, eo quòd (sermonem cùm non seruassent) mortem conspexerint.

Ioan. 1.
Prou. 8.
Rom. 7.
Matth. 11.

DIXERVNT ei Iudæi, Nūc cognouimus, quòd dæmoniū habes.] Complures, hicq; sapientes omne genus peccati (cuius una cū species est peccatum in sermone) nō aliunde oriri existimant, quàm à prauis iudicijs. At uerò qui scripturis sacris tanquā diuinis crediderūt, sic disputant de hominibus præter rationē operantibus, tanquā absq; dæmonijs, uel quibuscunq; potentijs contrarijs peccata non perficiantur. Quamobrem Iudæi etiā existimabant Iesum iuxta dæmonis operationem dixisse: Amen amen dico uobis, Si quis sermonē meum seruauerit mortem non uidebit in æternū. Quod passi sunt, quia nec sermonē seruauerunt, nec uim dicti uiderunt. Nam mortem quandam sciens Iesus inimicam esse rationi, qua moriantur peccantes, & hanc in æternum non uideri, diceret ab eo, qui sermonem ipsius seruauerit, illi de cōmuni morte dictum esse existimantes, aberrare arbitrati sunt (cùm mortuus fuisset Abrahā, cæteriq; Prophetæ) dicentem, neminem in æternum mori, qui mandata sua seruarit.

Sapientiū quorundam de peccati ortu opinio.

ABRAHAM mortuus est, & Prophetæ, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non gustabit in æternū. Num tu maior es patre nostro Abrahamo qui mortuus est, & Prophetæ mortui sunt? Quē teipsum facis?] Etiamsi iuxta simpliciorē intelligentiā uidetur apertum esse id, quod Iudæi suspicati fuerāt, respondentes ad Seruatoris sermonē, de Abraham, cæterisq; Prophetis, perinde quasi illi mortui fuissent, nihilominus nō sinenda est disputatio inexplorata, cū collatione ostendente superiora similia. Vtrū existimabant Seruatorē cū nulla ratione dixisse, Si quis sermonē meū seruauerit, mortē non uidebit in æternū, & hanc ob causam manifestū quiddam ad ipsius sermonē responderunt, an potiùs, sicut considerauimus, non de cōmuni morte ipsum loquutū fuisse opinabantur: & animo cogitātes Abraham, & Prophetas aliquando spiritaliter mortuos fuisse, sermone illius spreto (ut qui ne eum quidē talē esse, qualem loquens se promittebat, existimarēt) inquiunt: Nunc cognouimus q; dæmoniū habes? Simile uerò etiā in alijs ipsius sermonibus pluribus uerbis in superioribus exquisiuimus, ueluti in Samaritide, quando cū dixisset ei Iesus, Da mihi quod bibam: post alia talia addidit: Si scires donū Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi quod bibā, tu utiq; petijsses ab eo, & dedisset tibi aquā uiuā. Et dicit illi mulier: Domine neq; haustoriū habes, & puteus profundus est, unde ergo habes illam aquā uiuam? & rursus, Domine da mihi istam aquā uiuam, ut non sitiam, neq; ueniam huc ad hauriendū. Haud enim probabile est, Samaritidē illi respondere de aqua sub sensum cadente, uel ab ipso petere corporalem aquā, ne in posterum sitiret, uel ne ueniret ad hauriendū ex fonte Iacob sub sensu cadente. Quin etiā dicente Dño, Panis quē ego dabo, caro mea est pro mundi uita (quando pugnabāt inter se Iudęi dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suā dare ad manducandū?) ostendimus nō adeò stupidos fuisse, qui audiebant, ut opinarentur Iesum hæc loquentē inuitare auditores, ut accederent comesturi carnē ipsius, consenta-

Ioan. 4. 5.
Ioan. 6.

neumq; certè est Iudæos dixisse in præsenti cõtextu, quẽ nunc examinamus, hæc uerba: Abrahã
Rom. 6. mortuus est, & Prophetæ: quoniã didicissent, quomodo per unum hominẽ peccatum intrauit in mundum, & per peccatũ mors, & ita in omneis homines mors peruasit, eò quòd omnes peccauerunt. Consentaneũ uerò etiam est, eos uidisse mortẽ regnasse in eos, qui peccarunt ad similitudinem transgressionis Adæ, habuisseq; sermonem de morte, quæ per peccatũ in omneis homines peruasit, eò quòd omnes peccauerunt: de his autem edocti, Iesu sermones nõ nouerunt, quia, quæ sequuntur, non admiserunt enim iterum quòd non sicut delictum ita & donum. Sed ne ratiocinari quidẽ poterant, quòd si unius delicto multi periere, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis Iesu Christi in multos exuberauit. Non intellexerũt etiam, quomodo donum non est simile morti, quæ fuit per unum qui peccauit: neq; enim eruditi fuerãt aliquando donum ex multis delictis fuisse ad iustificationẽ, sed ne uiderant quidem etiam, quòd exuberantiam gratiæ, & doni accipientes per uitam, regnabunt auctore uno Iesu
Gen. 25. Christo. Atq; Abrahæ quidem, & Prophetarum mortem uersabant animo, audientes quòd etiam Samuel (quasi per mortẽ sub terra existens) à phytonissa excitatus fuisset: quæ Deos cùm
1. Reg 28. existimaret infernè sub terram esse, dicebat: Ego uidi Deos ascendentes è terra. At uerò uitam
Matth. 22. Abrahæ, & Prophetarũ non apprehenderunt, ac ne apprehenderunt quidẽ Deum Abrahæ, & Isaac, & Iacob, Deum nõ esse ipsorum mortuorũ, sed uiuentium: ac ueluti suspicantes mortuos esse Prophetas, fabricabantur illorũ sepulchra: hanc etiam ob causam miseri habiti. Etiam igitur si Abraham mortuus fuerit, reuixit in posterũ non uisurus mortẽ. Ab eo enim tempore, quo uidit Iesu diem, exultauit, & gauisus est. Atq; etiã ob hanc causam arbitror Seruatorẽ docentem
Abraham uidit in spiritu diem Christi. Abrahã uiuere, cùm dixisset, Abrahã mortuus est: mox intulisse: Abrahã pater uester exultauit, ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est. Quod si nolit aliquis res Abrahæ sic se habere, dicat nobis: Verũ qui uidit aliquando Seruatoris nostri diẽ, & hanc ob causam exultauit, & gauisus est, dignatus tali uisione, tanquã ipsa dignus, postea priuatus fuit ea re, quã uiderat? Nam si utrumq; horũ absurdum est, cùm Abraham uidit Iesu diem, cum ipso pariter uidere, audiuit etiam sermonem ipsius, & seruauit, nec ampliùs mortem uidit. Nec Iudæi dicebant, Abraham mortuus est: perinde quasi mors Abrahæ in causa esset, ut etiam Christus moreretur. Simile e-
Matth. 22. tiam de Prophetis dices. Nam si Deus non est mortuorum, sed uiuentium, & ut est Abraham,
Deus uiuentiũ, non mortuorũ. Isaac, & Iacob Deus, sic etiam est cæterorum Prophetarũ Deus, uiuunt etiam Prophetæ, ut qui seruarũt etiam sermonem filij Dei, quando sermo factus est ad Osæam, uel sermo factus est ad
Ioan. 1. Hieremiam, uel sermo factus est ad Esaiam. Nec enim alius ad aliquem horum factus est, præterquam sermo ille, qui erat in principio apud Deum, filius ipsius Dei Sermo, quem (si quis alius) Prophetæ in primis seruauerunt, qui etiam ex quo acceperunt sermonem, mortẽ ampliùs non uiderunt. Similiter igitur falsum est, quod dixerunt Iudæi: Nunc cognouimus, quòd dæmonium habes, & Abraham mortuus est, & Prophetæ. Neq; enim agnouerant dæmoniũ habere eum, qui imperabat dæmonijs (nullus enim cognoscit, quod non est) neq; Abraham, & Prophetæ in morte ampliùs erant, quando dicebant Iudæi: Abraham mortuus est, & Prophetæ. Deinde quærimus, cur tandem, cùm dixisset Seruator de quocunq;, qui sermonem ipsius seruat, Mortem non uidebit in æternum: idq; exigeret, uti Iudæi post illa uerba, quæ antea examinauimus (consequenter his uerbis, Mortem non uidebit in æternum) dicerent: Et tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum: illi non hoc faciant, sed respondeant quod Seruator non dixerit. Neq; enim dixerat Seruator: Si quis sermonem meum ser-
Mortem uidere aut gustare. uauerit, mortem non gustabit in æternum: quod isti proferunt tanquam à Domino nostro dictum. Et uide an quia differentia sit inter uidere mortem, & gustare mortem, à cæteris pariter Euangelistis dictum fuerit, eos qui propè Iesu essent non gustaturòs mortem, quoad usq; ui-
Matth. 16. dissent filium hominis uenientem in regno suo. Matthæus quidem sic habet: Amẽ dico uobis, sunt quidã hic stantes, qui non gustabunt mortẽ, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo. Marcus uerò: Amen dico uobis, Sunt quidam inter eos qui hîc stant, qui non gustabunt mortẽ, donec uiderint Regnũ Dei uenisse cum potentia. At Lucas sic: Verè sunt quidã hîc stantes, qui nõ gustabunt mortẽ, donec uideant filium hominis in gloria sua. Vt enim in corpore diuersi sunt sensus, gustus, & uisus, sic iuxta sensus, qui à Salomone diuini dicuntur, alia erit animæ potentia, quæ uim uidendi habet, & cõtemplandi, alia quæ gustandi, & adipiscẽdi qua-
Ioan. 6. litatẽ eorũ ciborũ, qui animo percipiunt. & quoniã quatenus Dñs panis est uiuus, qui è cœlo descẽdit, sub gustũ cadit, nutriẽs animã (cadẽs etiã sub uisum, quatenus sapientia est, cuius pulchritudinis amatorẽ se esse fatetur ille, q dicit, Amator factus sum illius pulchritudinis: nobis etiã
Psal. 33. illud præcipiens, amabis eã, & seruabis) hãc ob causam in psalmis dictũ est: Gustate & uidete, quàm suauis est Dñs: ut Dñs sub gustũ, & sub uisũ cadit, sic etiã aduersaria eius mors sub gustũ & sub uisum cadit. Mortẽ sub gustũ cadere illud docet: Sũt quidã hîc stãtes, qui nõ gustabũt mortẽ: & quæ sequuntur. Quòd uerò sub uisum etiã cadat, illud: Si quis sermonẽ meũ seruauerit, mortẽ nõ

uidebit

uidebit in æternũ. Proinde gustat mortẽ, nec solùm gustat, uerùmetiã morte, ueluti cibo expletur, qui contraria uerbis uitæ æternæ profert. Promissio etiã est neminẽ stantẽ in loco, qui mente cernitur, (quẽ demonstrat Iesus) gustaturũ mortẽ. Obserua enim tres Euangelistas dixisse pariter: Sunt quidã hîc stantes, uel fuiti quidã, qui hîc steterunt, de quibus scripserũt, quòd gustaturi non essent mortẽ, donec uidissent filium hominis uenientem in regno suo, uel in gloria sua, uel donec uidissent regnum Dei aduenisse cum potentia. Et quoniam quasi fieri posit, ut qui stat, cadat, dictum est, Qui stare se existimat, uideat ne cadat. Hanc ob causam obserua non de omnibus, sed de quibusdã scriptũ fuisse: Amen dico uobis, sunt quidã hîc stantes. Atq; stãs quidẽ aliquis, non gustat mortẽ (nimirum seruans illud stare) qui uerò sermonẽ perceperit & seruat, mortẽ non uidebit. Quamobrẽ si differentia quædã est gustandi mortẽ, & uidendi mortem, Iudæi ueluti auditores parũ intelligentes, confundentesq; Domini sermonẽ, pro eo quod est, Non uidebit mortẽ: dixerunt, Nõ gustabit mortẽ: uerbo delapsi in sensum deteriorẽ: Quæres etiam nunquid quẽadmodũ dicimus uidere mortẽ, & gustare mortẽ, ita etiam sit in cæteris sensibus, uel audire mortẽ, uel adorare mortẽ, uel tangere mortẽ: & si manus Apostolorũ contrectauerunt de uerbo uitæ, nunquid manus pseudoapostolorũ, & operariorũ dolosorũ, qui transfigurantur in angelos iustitię, contrectauerint de uerbo mortis: & si oues Christi audiunt uocem eius, nunquid etiã quæ non sunt eius oues, (ad quos dicitur, Vos non estis ex ouibus meis) audiant uocem mortis? Proinde uide, ne fortè etiã sit odor mortis in his uibicibus, quæ ex peccato proueniunt (de quibus dictũ est: Fœtuerũt, & corruptæ sunt uibices meæ) & odor mortis in Lazaro, antequam à mortuis resurgeret: quẽ nolentes adorare Apostoli dicebãt Seruatori: Domine iam fœtet, quatriduanus enim est. At uerò quod ad mortis odorem attinet, qui mente cernitur, & ad odorem uitæ, apostolicum illud obseruemus necesse est: Christi bonus odor sumus in omni loco, in his qui seruantur, & in his qui pereunt, istis quidem odor mortis in mortem, illis uerò odor uitæ in uitam. Bonus enim odor Christi sunt, & haudquaquam malus odor, homines qui sunt in Christo. Verùm enimuero quoniam, ut corporalis bonus odor animalia quædam perimere dicitur, sic etiam propter præcedens uitiũ, bonus Christi odor his, qui sunt ex morte, fit in mortẽ ipsorũ, cùm interim his qui sunt ex uita, fiat in uitã. Hæc nobis uisa sunt esse adiacentia disputationi de gustando mortem, uel de uidendo, uel nõ uidendo mortem. Posthæc non uidentes, quantũ præstaret & Patriarchis, & Prophetis, ac ne Messiam quidẽ esse credentes talia, tantaq; docentem, addubitant dicentes: NVM tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est?] Non uident aũt, quòd qui genitus est ex uirgine, non solũ Abrahamo ipso, uerùmetiã quocunq; ex mulieribus genito sit maior, itemq; omnibus Prophetis, prophetatus ab ipsis, atq; omnibus qui mortui fuerint, quia ipsos uiuificauerit: nec hoc, quia seipsum talẽ fecerit, sed quia isthuc à patre acceperit. Vt enim pater uitã habet in semetipso, sic dedit etiã filio, ut uitã habeat in semetipso, filio nõ ualẽte à seipso facere quicquã, nec quærẽte uoluntatẽ suã facere, sed eius, qui misit illũ. Dicũt etiã: QVEM tu teipsum facis?] Quippe qui nõ uideriãt uocẽ eius: quoniã nõ seipsum fecerat Iesus, quod est. Quã ob causam etiã uidetur mihi ad hoc respõdere, docẽs, quis ipsum fecisset id, quod erat: SI ego glorifico meipsum, gloria mea nulla est, est pater qui me glorificat.] Sed hæc hoc in loco finem sumant, cùm tomus septimus & uigesimus explanationũ in Euangeliũ à Ioanne traditũ circũscriptionẽ sufficientẽ acceperit, ut (Deo nobis reuelante) quæ restant, consideremus in sequẽti tomo, prosequentes ab illis uerbis: Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Luc. 9.

1. Ioan. 1.

Psal. 37.

Ioan. 11.

2. Cor. 2.

Odor uitæ uel mortis.

TOMVS VIGESIMVSOCTAVVS.

QVI naturas numerorũ inuestigarunt, primùm quidẽ senariũ definiuerunt perfectum, cùm ex suis ipsius constet partibus, ex compositione duplati ab unitate, unius & duorum, quod est tria, numerus primus, & in quem ex ijs duplicatio, dico autem duo, multiplicatus enim duo in tria, fecit ipsum sex: secundũ autem perfectũ dicunt esse uiginti & octo, constantẽ ex cõposito duplicatorũ ac unitate, donec fiat primus numerus ex eo, in quẽ terminauit duplicatio: nam quatuor est ille, qui ab unitate est duplicatus, in eo quod est, unũ, duo, quatuor, † Hanc ob causam Mosen reor in omni scientia & disciplina Aegyptiorum eruditum, disponere faciliùs extructionẽ tabernaculi Domini: cubitorum enim octo & uiginti, longitudine sunt aulæ. oportebatq; sanẽ, ut tabernaculum testimonij quod in Domini gloriam construebatur, cum præcipuis numeris haberet etiam uigesimumoctauum: ad quem, Sacer Ambrosi, quia peruenimus (erit hic enim tomus explanationum in Euangelium à Ioanne traditum, Deo largiente, uigesimusoctauus) Deum in primis inuocantes perfectum, ac perfectionem suppeditantem, auctore summo sacerdote, nostro (nempe Iesu Christo) ut nobis det inueniendi intelligentiam, ueritatemq; rerum exquirendarum, dispositionemq; earũ: sic pergemus ad ea quæ sequuntur.

Act. 7.

Historiam de Lazaro à mortuis resuscitato explanat.

CAP. XI.

DICIT Iesus, Tollite lapidem.] Quoniam hoc in loco superimpositum speluncæ lapidem

non ipse Iesus tollit, sed dicit, Tollite lapidem: in Genesi uerò, ubi lapis erat ingens super ore putei,& ubi congregabantur omnes greges,& reuoluebant lapidē ab ore putei, & collecti potum præbebant ouibus,& rursum restituebant lapidem super ore putei in locum suum, & ubi (quia nondum hoc factum fuisset,propterea quòd nondum congregata fuissent iumenta) Iacob intuitus Rachelem filiam Laban fratris matris suæ,& oues Laban fratris matris suæ, cùm accessisset ipsæ,reuoluit lapidem ab ore putei, & potum præbuit ouibus Laban fratris matris suæ,uolumus utrosq; lapides inter se conferre,ut quod consentaneū est rationi consideremus: nempe quare hoc in loco non ipse Iesus sustulerit à spelunca lapidem,sed dixerit,Tollite hunc lapidem:in Genesi uerò ipse Iacob reuoluerit lapidem ab ore putei. Et animum adhibe an dicere possimus,non oportuisse ut Iesus tangeret lapidem speluncæ superimpositum, quoniam spelunca monumentum erat,sed præcipere tantùm his,qui muneri obeundo præerant,ut tollerent lapidem:iustum uerò esse,ut ipse Iacob hunc superpositum ori putei,& obstantem quominus oues biberent (à quibus futurum erat,ut adiuuarentur nobilia, & pars Iacob) acciperet.cumq; ad hunc lapidem accessisset,reuolueret eum ab ore putei,ut potum daret ouibus Laban fratris matris suæ. Ac profectò opus erat,ut ad puteum ipse accederet Iacob, extra speluncam uerò staret Iesus. Vide uerò,an inspicere possis, quamobrem superpositus speluncæ lapis non reuoluatur,sed tollatur:à puteo autem non omnino tollatur,sed reuoluatur. Oportebat quidem omnino à monumento lapidem tolli, nec rursum uolui, alterum uerò reuolui tātùm à puteo:superiùs enim dictum est quòd † gloriam Dei,& considerantes magnitudinē eius fidei,quæ est ad iustitiam,credamus. Quòd si aliquis ex eorum numero, qui se credidisse existimant,nondū gloriā Dei uidit, is dicat se argui non credidisse, eò quòd nondū uidit gloriam Dei:mentiri etenim ille non nouit,qui non solùm uni Marthæ, uerumetiā cuicunq; dicit: Si credideris,uidebis gloriam Dei. SVSTVLERVNT ergo lapidē.] Vt lapis speluncæ impositus,tardiùs tolleretur,soror defuncti fecit,quæ uoluit his,quibus iusserat Iesus dicens, Tollite lapidē:obstitit,cùm dixisset:Iā fœtet, quatriduanus enī est. Et sanè ni coercita fuisset Marthæ infidelitas,dicente illi Iesu: Nonne dixi tibi, quòd si credideris,uidebis gloriā Dei: haudquaquā qui audierāt,Tollite lapidē: sustulissent lapidē. Agē enim, ponatur cùm diceret Iesus, Tollite lapidem:defuncti sororē nec respondisse nec dixisse, Iam fœtet,quatriduanus enim est: quid sequuturum fuerat,quia scriptū fuisset,dicit Iesus,Tollite lapidē,nisi sustulerunt igitur lapidem? Nunc aūt quæ dicuntur à sorore defuncti,inter hoc dictum,Tollite lapidem:& inter illud,Sustulerunt igitur lapidē:impedimento fuere,quo minus tolleretur lapis. Ac ne principio quidē etiā si serò,sublatū fuisset,nisi respondens Iesus ad illius incredulitatē dixisset,Nonne dixi tibi,quòd si credideris,uidebis gloriā Dei? quāobrē bonū est,si cùm quid cuiq; iusserit Dominus,is nihil interposuerit inter eius iussionē,& operis impletionē:optinorq; sanè conuenire ut tali dicatur, ut imitator Christi fiat. Vt enim Christo dixit Deus, Et facta sunt, mandauit, & creata sunt:sic fideli,cùm dixit Christus,Fidelis fecit,cùm Christus mandat, ille mandatum impleuit nihil moræ interponens,uel sibi damnificus erit inobedientia,quia intercedat tēpus inter imperium & imperij expletionem.Existimare enim debemus,tempus illud, quod interponunt aliqui,postea mandata facientes,tempus esse inobedientiæ præcepti. Hanc etiam ob causam qui iubetur à patre in Euangelij parabola proficisci in agrum & operari, quia non confestim fecit,sed quando præsentia motus abijt, non fecit uoluntatem patris per id tempus quod intercessit,antequam pœnitentia moueretur. Quocirca memores simus necesse est illius dicti: Ne percuncteris reuerti ad Dominū,neq; differas de die in diem:& illius:Ne dixeris rediens redi,& cras dabo tibi,cùm possis beneficium conferre. Itaq; necessariò nobis existimandum est accusationē esse Marthæ,quòd tardius scriptum fuerit,Sustulerūt igitur lapidē: cùm alioquin res postularet,ut cùm dixisset Iesus,Tollite lapidē:deinceps sequeretur, Tulerunt ergo lapidē. At Iesus sustulit oculos sursum,& dixit quæ scripta sunt. De oculis Iesu, deq; eorū habitu erga quosdam,diligens obseruatio,inquisitioq; est adhibenda.Verbi gratia: in Euangelio Lucæ dicturus beatitudines, hisq; coniunctam doctrinam, eleuatis oculis in discipulos suos dicebat. Nunc autē cū sustulisset oculos suos sursum, dixit:à primo namq; dicto monemur discipulos suos infernè non esse,quā ob causam eleuantur magistri oculi in eos in quos dignum erat, ut suos ipse oculos attolleret. Hoc autem,quod nunc tractamus,edocemur Iesum intelligentiam humanā transtulisse à consuetudine,quā habebat cū his qui infernè degebant:eamq; in sublime eleuasse & exaltasse,euehens eam per precationē ad patrē super omnia existentē. Quinetiā Paulus cùm sui similibus (quandoquidē imitator Christi est) exemplo,& imitatione precationis Christi precaturus,necessariò attollere debet oculos animæ sursum, eosq; abducere à reb. præsentibus nēpe à memoria,à considerationib. atq; cogitationibus,sicq; Deo dicere precationis uerba magna eaq; cœlestia,de reb. magnis,deq; supercœlestibus. Verùm si quis opposuerit publicanū,qui ne oculos quidē attollere uoluerit,quiq; percusserit pectus suum dicens: Deus propitius

Marginal notes: Gen. 29. — Quæstio. — Increduli Dei gloriam non uident. — Psal. 32. — Matth. 21. — Eccl. 5. — Ioann. 11. — De oculis Iesu eorumq; habitu. — Eph. 5. — Luc. 18.

propitius esto mihi peccatori: huic est respondendum: quemadmodũ neq; omnibus, neq; semper assumendus est dolor qui est secundũ Deum, quiq; operatur pœnitẽtiam ad salutem haud pœnitendam, sed ei soli, & omni, qui dignũ aliquid tali dolore cõmiserit, ob eumq; dolorẽ resipuerit (isq; sanè assumendus est cũ mensura, & non exuberans, ne exuberantiori dolore absorbeatur à Sathana) ita foti assis non conuenire, ut uelint omnes semper attollere oculos, ut etiã non conuenit semper stare procul. Cæterùm unusquisq; seipsum de rebus huiuscemodi iudicet probetq; homo, & sic non solùm ex illo pane comedat, & ex calice bibat, uerumetiã oculos eleuet supernè eos attollẽs, precẽq; fundat subijciens seipsum Deo, humiliansq; illi. Quòd si existimamus quomodocunq; uiuenti licere, perinde atq; publicano, nolle oculos ad cœlum leuare, cõmodè dicemus uolẽti leuare oculos suos, indẽ ei standũ esse procul à tẽplo, qđ quale aliud erit, nisi Ecclesia Dei uiuentis? quæ etiã à Paulo dicitur domus Dei, dum dicit: Quòd si tardiùs uenero, ut noris quomodo oporteat te in domo Dei uersari, quæ est Ecclesia Dei uiuẽtis: columna, & basis ueritatis. Vt igitur non decet omnẽ uti illo pane, & bibere ex illo calice, & esse procul à domo Dei & ab Ecclesia, sic non decet omnem nolle eleuare oculos. Peccat autem aliquis, si, cùm deceat eum leuare oculos, non leuat eos. Rursumq; itidem peccat, si cùm eũ dedeceat leuare oculos, eos leuat. Atq; publicanus quidẽ in Euãgelio nec oculos leuare uolebat, decenter faciens, quos iure leuaret discipulus Iesu assistens, cui etiam mandatum datur dicẽti Attollite oculos uestros, & contemplamini regiones, quoniam albæ iã sunt ad messem. Quin propheta quoq; inquit: Leuate in altum oculos uestros. & in psalmo CXXII. qui graduum est cantus quartus, tanquam qui decenter leuauerit oculos suos ad Deum, inquit Propheta: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Ecce sicut oculi seruorum ad manus dominorum suorũ, & sicut oculi ancillæ ad manus dominæ suæ, ita oculi nostri ad Dominũ Deum nostrũ, donec misereatur nostri. Quòd si apertius etiã docere opus est, quem quidem deceat imitari Iesum supernè oculos attollentẽ, dum etiã ipse attollit oculos suos, rursus quẽ dedeceat non solùm instar publicani procul à templo stare, uerumetiã nolle oculos attollere, in medium adducemus ex Daniele, quæ scripta sunt de iniquis senibus amatoribus Susannæ, hunc in modum se habentia: Et auerterunt mentẽ suã, & declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerent, neq; memores essent iudiciorũ iustorũ. Adducemus etiã in mediũ, quæ de Susanna scribuntur hoc modo dicta: At illa flens suspexit in cœlũ, quoniã cor eius fidebat Domino. Obserua enim in istis, quòd qui auerterant mentẽ suã, declinarunt oculos suos, ne in cœlum suspicerent, ea uerò, quæ Domino fidebat, consequenter fiduciæ, quã habebat in Domino, suspexerit in cœlum. Decebat enim precaturã ob fiduciã temperantiæ suspicere in cœlũ, supernèq; oculos attollere, seniores uerò decebat nolle oculos leuare, atq; etiã procul perinde ac publicanus stare, uerberareq; pectora sua, & dicere: Deus propitius esto nobis peccatoribus, si supponatur, postquã auerterant mentẽ suã, declinauerantq; oculos suos, ne suspicerent in cœlũ, neq; recordarentur iustorũ iudiciorũ, eos resipuisse, atq; post dolũ intentatũ mulieris, impotes facti factos precari. Cæterũ erigentis oculos sursum, eosq; decenter erigentis in cœlũ, officiũ quoq; erit sustollere manus sanctas, præsertim quando absq; ira & disceptationibus emittit precẽ. Sic enim nostris etiã oculis sursum per cogitationẽ & contẽplationẽ erectis, atq; etiã manibus ipsis erectis per actiones sustollentes atq; exaltantes animã, Mosis more, ita sustollentis manus ut etiã diceret, Eleuatio manuũ mearũ sacrificiũ uespertinũ: Amalecitæ, & oẽs inuisibiles inimici uincentur, Israelitæ uerò, nẽpe cogitationes nostræ uincent. Hactenus de eo, quod est, Sustulit oculos Iesus sursum & dixit: in quem locum diximus, quæ nobis sunt uisa conducere.

PATER gratias ago tibi, quoniã audisti me: Ego autẽ sciebam, quòd semper me audis, sed propter turbam, quæ circũstat, dixi, ut credant quòd tu me miseris.] Si orãtibus uiris probis, & in carne uiuentibus, nec secundũ carnẽ militantibus: tale quiddã promisit Deus, pro eorum prece, Adhuc loquente te dicã, Ecce adsum: quid censendum est de Seruatore, & Dño? nõnne hoc, Antequã loquaris tu, ego dicã, Adsum? simul enim sustulit oculos sursum, & dixit: Quid dixit? si fieri potest, ut coniectemus in talibus consequenter huic dicto, Antequã loquaris tu, ego dicã, Ecce adsum: ut maius sit, quod dicitur ad Seruatorẽ, quàm quod scriptũ fuerit in promissione, quæ est ad sanctos (nẽpe, Adhuc te loquente, ego dicã, Adsum) quid, inquã, dixit? proposuerat Seruator precari. sed præoccupante illius precationẽ illo, qui ei dixerat, Antequã loquaris tu, ego dicã, Adsum: pro precatione, quã animo conceptã dicturus erat patri, qui præoccuparat preces, gratias agit: & (perinde quasi exauditus fuisset) propter ea, quæ animo tantũ conceperat, non tamen protulerat precando, inquit:

PATER gratias ago tibi, quòd audisti me.] Precaturus ergo erat pro Lazari resurrectione, & præoccupans illius precationem solus ille bonus Deus, & pater audiuit, quæ dicenda erant in precatione, pro quibus in frequenti auditorio circumstãtis ipsum turbæ, precum uice remittit gratiarũ actionẽ Seruator, duo pariter faciẽs, & gratias agẽs pro his, quæ de Lazaro assequutus fuerat,

Marginal notes: 1. Cor. 11. — *Qui leuent oculos ad Deũ.* — Psal. 122. — Dan. 13. — 1. Tim. 2. — Exod. 17. — *De precum exauditione.* — *De animarum discessu è corporibus & regressu.*

fuerat,& circumstantē sibi turbam confirmans. Volebat enim Iesus ut hi admitterent se à Deo missum,ad hanc uitam aduenisse. Agnouit autē se exauditum, quoniam spiritu norat Lazari animam remissam ab animarum loco, corpori eius restitutam. Nec enim cēsendum est quòd Lazari anima adesset corpori post suum excessum,& quòd quasi celeriter præsens cùm clamasset Iesus, dixissetq́; Lazare prodi foràs : coniuncta corpori fuerit. Alioquin si quis hoc de Lazari anima suspicat, absurditatēq́; admittat de anima à corpore liberata, perinde quasi mortuo assideat,dicat quomodo auditus fuerit Iesus à Patre,manente adhuc mortuo Lazari corpore, & anima quidē separata (aliquis eorum,qui hoc asserunt,diceret) assidēte autē corpori. Vt enim hoc cōcedatur haudquaquam dicturi essemus,Iesum exauditum fuisse:auditurum quòd anima habitabat in corpore. Simile opinor factum fuisse, quando archisynagogi suscitauit filiam,precibus enā pro hoc habitis.Petijt enim,ut rediret anima,inhabitaretq́; corpus rursum.

Locus animarū, quæ è corporibus discesserunt.

Matth. 9.

Luc. 7.

Cæterùm an simile fit nec'ne,quod attinet ad uiduæ filium qui efferebatur, inquires tu ipse,ut inuenias consequētiam locorum omnium: nec enim alioquin tales digressiones decet nos facere,fortasse uerò cognouit enam Iesus,talis,tātusq́; Lazari animam ipsam, uel adductam ab his,quibus hoc opus obeundū præceptū fuit,uel ab ipsa paterna uoluntate, quæ Iesum exaudierat:qui cùm uidisset ipsam egredientem per locum,unde ablatus erat lapis,dixit:Pater gratias ago tibi, quòd audisti me. Sed quoniā antehac alia etiam innumera fuerat consequutus, hanc ob causam nō propter Lazarū modò, sed etiā propter alia priora gratias agit dicēs,Propter Lazarum quidē,pater, gratias ago tibi,quòd audisti me:propter priora uerò:

EGO autē noram q́ semper me audis:id quod totum dixi, inquit, turbæ circūstantis causa, ut credant quòd tu me miseris.] Sed de hoc contextu ac Lazari resurrectione hactenus quidē. Cæterùm sensus huius loci anagogicus,ex his,quæ explicuimus,haud est difficilis. Petijt enim Iesus,ut qui peccauerat post amicitiam,quā erga se habuerat,mortuus factus Deo, diuina uirtute rediret denuo ad uitam,uotiq́; compos factus est, uiditq́; in huiuscemodi homine uitales motus, quibus gratias agit Patri. Circa huiuscemodi autem mortuum stabat turba nondum credentium Iesum à Deo missum fuisse,nec sermonē hūc diuinitus ad homines accessisse. Atq; utinam hæc turba circumstans miretur q́ aliquis adeò fœtidus factus ob peccata ad mortem, mortuusq́; uirtuti denuo ad uitam redierit,cumq́; mirata fuerit,credat sermoni ipsam aliquādo uiuificaturo, quòd diuinitus ad homines aduenerit.

TOMVS VIGESIMVSNONVS.

HAEC cū dixisset Iesus,uoce magna clamauit:Lazare ueni foras. Et prodijt qui mortuus fuerat, manus & pedes habens reuinctos fascijs funereis:& facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus:Soluite eū,& sinite abire.] Precaturus Iesus cùm sustulisset oculos exauditus fuit, & precum loco gratias egit, quia diligēter perspexisset Lazari animam corpus ingressam fuisse,egentē superuentura sibi (ob iussionē Iesu) strenuitate,& uigore ad exeundū è monumento. Quocirca postquā Patri gratias egisset,uoce magna clamauit robur impositura in Lazaro,magna uoce opus habente, quia nondum acumine præditus esset audiendi clamorem inuitantem se extra monumentum. Atq; hoc sanè opus dignum Iesu esse dicēdum est, ut non solùm pro mortui uita oret, uerumetiā si in illo insonet, uocetq́; illum in monumento existentem,& in spelunca ad prodeundum foràs. Sed notemus necesse est aliquos etiamnum Lazaros esse, qui post contractam cum Iesu amicitiam infirmati sunt, & periere : qui etiam in monumento,& in mortuorum loco manserunt cum mortuis mortui, & postea oratione Iesu,qui illos è monumento ad prodeundum foràs uoce sua magna uocauit, uiuificati : cui qui paret,egreditur,uinculis mortificatione dignis ob priora peccata circumdatus:& faciē etiamnum obuinctā habens,neq; uidens,neq; ambulare ualens,neq; aliquid operari propter mortificationis uincula,donec Iesus iusserit soluentibus eum : (penes quos etiam facultas esset sinendi eum abire) & sanè quisquis dicere ualet: An experimentum quæritis in me loquentis Christi:is tenet talis fieri,ut sibi Christus uoce magna cùm clamauerit dicat: Lazare prodi foràs. Sibi inquam, qui postquā mortuus fuit,inuocauit quidem,sed non acutè,& idcirco etiam opus habebat Iesu clamore. Proinde cogita eum qui à Christo recessit, ad gēnlē relapsus uitā, post acceptā ueritatis cognitionem,& postquam illuminatus fuerit, gustaueritq́; donū superexcœleste,particeps factus Spiritus sancti,atq; gustauerit bonum Dei uerbum, uirtutesq́; futuri seculi. Cogita inquā talem in inferno esse cum umbris, & mortuis, in loco ac regione mortuorū & monumentis. Simul atq; igitur peruenerit Iesus ad huiuscemodi hominis monumentū, & extra illud stās pro tali orauerit,& exauditus fuerit,postulans illius uoci, illius sermonibus innasci robur,uoce magna clamat illum quē sic adamabat,ad ea quæ procul absunt à gentiliū uita,& à monumēto atq; spelunca eorū uocans : quando Iesu sectatori licet agnoscere, quonā pacto talis propter Iesu quidem uocem prodeat, sed adbuc suorum peccatorū spiris ligatus, & strictus,atq; ob pœnitentiam quidem,atq; quia audierit Iesus uocē,uiuens,sed nec pedibus

Lazarus à mortuis resuscitatus.

2. Cor. 13.

Heb. 7.

Peccantes post acceptam ueritatis cognitionem.

(quia

(quia nondum liberatus sit peccati uinculis) liberis ingredi, nec res eximias liberè operari ualens, manus & pedes reuinctos habēs uinculis mortuorum sepulchralibus. Ac talis profectò præter in se existentem mortificationē, præter uincula etiam manuum & pedum, faciem quoq; ignorantia coopertam & obuinctam habet. Deinde, quoniam non tantùm uoluit Iesus hunc uiuere, nec amplius in monumento manere, extra monumētum cùm uenisset Lazarus ligatā (ut superiùs dictum est) faciē habēs, atq; impeditus, quatenus ligatus erat, è monumēto prodire, dicit illis, qui huic muneri obeundo idonei erant, Iesus, Soluite eum & sinite abire: existimo quòd non approbans rationē conuersionis postquam peccauerat, nec adhuc ualēs iuxta illam uiuere, quòd detinerētur animæ illius potētiæ (nēpe eundi, operandi, & contēplandi) talis prodijt è monumēto: adhuc manus, & pedes reuinctos habēs fascijs sepulchralibus, faciēq; suam sudario obuinctam. Sed postquam dicēte Iesu Christo tanquam Domino, Soluite eum, & sinite abire (his, qui soluere illum poterant) ob iussionē Iesu solutus fuit pedibus & manibus, ac deposuit quod impositum faciei suæ operimētum fuerat, instituit iter tale, ut etiam ipse eò perueniat, ut sit unus ex accumbētibus cum Iesu. Iā propter illud prodijt qui mortuus fuerat, uinctos habēs pedes & manus fascijs funereis, dicēdum est differētiā esse inter eos, qui uinctos habēt pedes & manus: nec idē esse cœpisse ligari mortificationē (nunc namq; *κειρίαι* uincula mortuorum significant) & ligatum fuisse iudicio Domini, qui ingressus ut uideret accumbētes, cùm uidisset non habētē uestē nuptialē de eo dixit: Ligatis illius pedibus & manibus, eijcite eum in tenebras exteriores. Insuper hoc in loco est nonnihil quod egeat inquisitione, uempe dum dicitur: Lazari faciē sudario obuinctam fuisse, & uelamē impositum faciei Mosis, cùm populum alloqueretur. Impositum namq; Lazari faciei sudariū tegebat illius mortificatas uisiones. At uerò Mosis uelamē per œconomiam faciei illius impositū erat, ob illos ex populo, qui gloriam uultus eius intueri non poterant. Sed quæres de eo qui nō indutus erat ueste nuptiali, de quo dictum est: Ligans illius manibus & pedibus, eijcite eum in tenebras exteriores, utrùm perpetuò maneat uinctus, & tenebris exterioribus (non enim additur uocabulum illud, In seculum, uel, In secula) an aliquando soluendus sit? non enim apparet ex his quæ de ipso dicuntur, scriptum fuisse de futura eius liberatione: nec mihi tutum esse uidetur de aliquo pronunciare, quod assequutus non fuerit: præsertim cùm literis non sit id expressum. Quæres præterea, eò quòd dicat Iesus ipsis, Soluite eum: quinam sint hi ipsi quibus dixit: neq; enim discipulis, neq; circumstanti turbæ, ac ne Iudæis quidē qui cum Maria erant, quiq; eam consolabantur, scriptum est eum dixisse. Sed fortasse aliquis propter contextum illum: Accesserūt angeli & ministrabant ei, & propter sensum anagogicum huius loci suspicabitur illis etiam dictum uideri posse: Soluite eum, & sinite abire. Adhuc quæro, an impleuerit Iesus hoc dictum: Sed uado ut suscitē eum: quod illi subiungitur, Lazarus amicus noster dormit. itaq; inspicio, an fortè expletum fuerit hoc dictum: Ego uado ut à somno excitē eum, cùm Iesus uoce magna clamans dixit, Lazare prodi foràs: nam uox magna & clamor, non absurdè dicetur excitasse eum. Inspicio etiam, an possis enunciare in hoc magis impletū fuisse illud: Ego uado ut à somno excitē eum, quàm cùm pater audita Iesu precatione, Lazari animam fecit ad corpus eius redire, quod in monumēto repositum erat. Dicturus est aliquis Patrē (cùm audiuisset orantem Filium) Lazari animam ex mortuis excitasse, Iesum uerò uoce magna cùm clamasset, ac dixisset: Lazare prodi foràs: id, quod antea promiserat, implesse: sed uado ut suscitē eum. Atq; hoc quidē qui astruit, differre dicēs hoc dictum: Lazarus amicus noster dormit: ab hoc, Lazarus mortuus est: dicet ad uocabulum, Dormit, Iesum promisisse: Vado ut suscitē eum ex mortuis. At uerò qui soluit, apparentē esse in his differētiam, & dans Lazari ex mortuis resurrectionem commune opus fuisse, tum Filij precantis, tum Patris exaudientis, utetur testimonio Domini ad Martham dicētis: Ego sum resurrectio & uita: addetq; illud euā: Vt enim pater suscitat mortuos & uiuificat, sic etiam filius, quos uult, uiuificat: multi igitur ex Iudæis qui uenerant ad Mariam, cùm uidissent quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Quemnam eorum, qui demersi admodum fuêre uitio, tanquam mortificatione, & fœtore, quiq; summa mutatione facta deposuerunt (imperio, & cooperatione filij Dei) non solùm multum fœtorē ex peccato contractum, uerumetiam uincula uires animæ detinentia (nempe uires eundi, & operandi, atq; etiā præterea uim contemplandi) quemnam inquam non mouerunt hæc ad credēdum, atq; etiā ad uerè credēdum prædicationi Iesu? Perculsi enim qui gloriabantur se multa diligētia adhibita exerceri in uerbo Dei, plenitudinē uerò eius non perceperant, crediderūt: præsertimq; credituri erāt, quòd propter mortuum, & omnino desperatum, quē & ipsi deploratum habebāt, ad Mariam uenerant officij gratia: plorantem ob fratris casum, quorum etiam causa potiùs, quàm eius qui mortuus fuerat, cùm uenissent ad defuncti speluncam, sustulit oculos sursum, & dixit: Pater gratias ago tibi, quòd audisti me: ego autem noueram quòd semper me audis. Quòd enim horum grana magis quàm Lazari, huiuscemodi gratiarū actionem reddiderit,

perspicuum

Differētia inter eos qui uinctos habent pedes & manus.

Matth. 22.

Ioan. 11.

Exod. 34.

Matth. 4.

Ioan. 11.

Ioan. 11.

Ioan. 11.

Ioan. 11.

Ioan. 11.

Ioan. 11

perspicuum est ex his uerbis: nempe, Propter circumstantem turbam: ut multi Iudæorum, qui ad Mariam uenerant, quiq; uiderant, quæ fecisset Iesus, in ipsum crederent. Sed audi etiam de his uecum, non tantùm corporaliter.

Quo affectu erga Dominũ Iesum quidam fuerint posteaquam Lazarũ excitauisset.

QVIDAM autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt illis, quæ fecisset Iesus.] Nonnihil ambigui habet hic contextus. Vtrùm qui inde ad Pharisæos concesserant, dixerantq; ipsis, quæ fecisset Iesus, essent ex ea Iudæorum multitudine, qui crediderant in eũ conspectis his quæ fecisset, hoc agentes, ut etiam eos flecterent, qui hostili animo erga Iesum erant affecti, nunciantes, quæ Lazaro euenissent, an alij (præter illos multos qui crediderãt) ceu edito miraculo nõ moti ad credendum in Iesum: imò potius quantum in seipsis erat Pharisæos, atq; zelum malũ in seipsis existentem, excitantes contra Iesum per ea quæ de Lazaro nunciabant, id quod uidetur magis mihi significare uoluisse Euangelista. Quocirca subiungitur: Collegerũt igitur Phacisæi: & quæ sequuntur. Multos igitur dicens, intellexit eos, qui conspectis his, quæ circa Lazarum egerat, crediderant: quemadmodum pauciores dixit esse, qui huiusmodi non essent dicens: Quidam ex ipsis abierunt: & quæ sequuntur. Adhibe uerò animũ his, quæ dicturus sum, nempe an ad huius approbationem mouere non possit, quod dictum non fuerit: Multi igitur ex Iudæis, nempe hi, qui uenerant ad Mariam, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderunt in eũ: sed scriptum sit: Multi igitur ex illis Iudæis, qui uenerant ad Mariam, & uiderant, quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Moueor præsertim ob anagogen, num fortè omnes [illegible], hoc est qui uiderant, & contemplati fuerant, & intellexerant, quæ fecisset Iesus, crediderint in eum, cùm contrà de his, qui abierunt ad Pharisęos, & dixerunt illis quę fecisset Iesus non dicatur, quòd uiderint, & cõtemplati fuerint. Et fortasse quia laudi datur his, qui crediderunt, uocabulum uidendi, seu contemplandi, hi qui abierunt ad Pharisæos, nõ habent uocabulum uidendi seu contemplandi. Quandoquidem si etiam hi, qui in eum crediderunt, contemplati fuissent, scriptum esset: quosdam ex his ad Pharisæos concessisse, dixisseq; ipsis, quæ contemplati fuissent, fecisse Iesum uel se contemplatos fuisse, quod fecisset Iesus, nũc autem uocabulum Contemplandi haudquaquam dictum est de hisce, sed de his, qui crediderant, & uenerant etiam ad Mariam, & uiderant, quæ fecisset Iesus: propter quos etiam opinor eum dixisse, Sed propter circũstantem turbam dixi, ut credant, quòd tu me miseris. Pariter etiã huc mentem adhibe, num possis eos solos, qui ad Mariam uenerint, quiq; cõtemplati fuerint, quæ fecisset Iesus, quiq; in ipsum crediderint, dicere (quia multi essent) fuisse turbam, circum Iesum stantem, cuius causa dixit illud: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me, ego autẽ sciebam, quod semper me audis. Nam si hæc dixit turbæ circumstantis causa, ut crederẽt, quòd pater illum misisset, & propter hoc loquẽs dixit, ut turba circumstans credat, haudquaquam ad Patrẽ loquuturus fuerat, perinde atq; aliquis homo futurorum ignarus (si futurum erat, ut aliquis ex ipsis non crederet) Propter turbam circumstantẽ dixi, ut credant, quòd tu me misisti. Proinde uide, ne fortè qui uenerant ad Mariam, & contemplati fuerant, quæ fecerat, & crediderant in eum, soli sint turba circumstans Iesum, cæteros uerò neq; contẽplatos fuisse, quæ fecerat Iesus, neq; circa eum stetisse.

Gesta in Synedrio Iudaico, Christi nomine, cùm is Lazarũ suscitauisset à mortuis.

COLLEGERVNT ergo Pontifices & Pharisæi concilium, ac dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa edit, si permiserimus eũ sic, oẽs credẽt in eũ, uenientq; Romani, & tollẽt tum locum nostrum, tum gẽtẽ.] Quod attinet ad contextum, Pharisæi, & pontifices uidebant facillimum factu esse, ut ob magnitudinẽ prodigiorum, ac uirtutum quas fecisset Iesus, totus Iudæorum populus traduceretur ad credẽdum in eum, & traductus despiceret cultũ illius loci corporalẽ, tum Leuiticum, tum sacerdotalẽ: adeò ut res huiuscemodi, prætextus fieret (quia non fouerẽt Iudæi locũ) ut Romani haberẽt (causa Seruatoris) tum locũ dictum (quod ab illis plurimi fiebat) tum gẽtẽ Iudæorum totam, nolẽtium omnino seruare confeßionẽ quòd essent Iudæi ipsi. Deinde quoniam cultum diuinum & locum, & gẽtis multitudinẽ omnibus præferebant quæ præ his maioris esse momenti censebantur, hanc ob causam consilium agitant contra Iesum, ne sinant eum uiuere. Arbitrorq; eos simili modo dixisse: Hic homo tanquam ad destruendam gloriam eius. Nec enim credebant his quæ superiùs dixerat (nempe quòd esset ipse Deus) cùm lapidare eum uoluerunt, tanquam pro blasphemia dicẽtes illi: Tu homo cùm sis, facis teipsum Deum: quando etiam sua benignitate respondit docẽs, omnẽ ad quem sermo Dei factus est, dici Deum à Deo, cùm non ualeat solui, uel dissolui scriptura prophetica, quæ hoc enunciat. Licet etiam ex his, quæ Pharisæi, & pontifices dixerunt, considerare illorum apertam malitiam, & cæcam: Apertam quidẽ, quoniam attestabãtur illi eũ multa fecisse signa, posseq; huic, qui tot signa egerat, insidias strui, perinde quasi sui causa nihil posset cõtra factas sibi insidias: id quod ipsum etiam nihilominus cæcitatis erat, cùm eiusdẽ esset, qui multa fecisset miracula, insidias etiam superare nolẽtium eum sic dimittere: nisi fortè credebant eum facere miracula, & ita suspicabantur ea non fieri uirtute diuina, ita ut hanc ob causam, omnia ipse non

Ioan. 11.

Ioan. 8.

Ioan. 10.

Pharisæorum malitia.

se non posset, neq; se eripere ex illorum insidijs. Atq; illi quidem cogitabât non dimittere eum, existimantes futurum, ut hanc ob causam impedimento essent credentibus in eum, & Romanis qui ablaturi erant ab eis tum locum tum gentem. Verùm quia Dominus dissipat consilia gentium, & reprobat cogitationes populorum, nihilominus etiam si non dimiserũt eum, & omnes gentes seruierunt ei, & Romani uenientes tulerunt illorum locum. Alioquin ubi diuinũ, quod illi uocant templum? Atq; etiam tulere gentem, ablatis illis è loco uix concedentes illis stare, ubi uellent, & in dispersione. Quòd si audere necesse est in sensum anagogicum horum uerborum, dicemus horum qui ex circumcisione sunt, locum gentes accepisse, quia illorum lapsu salus uenerit gentibus, quo ipsis Iudæi æmularentur, & Pro gentibus Romanos fuisse dictum, hoc est pro subditis, eos qui rerum potiebantur, proinde gens à gẽtibus ablata fuit: Qui enim populus non erat, factus est populus, & qui ex Israel erant, non ampliùs sunt Israelis, quique semẽ erant, eò non peruenerunt, ut filij fierent: quarum rerum causa multa fuere Iesu miracula. & quia dimisit illum Pater superiorem factum Pontificum & Pharisæorum, qui concilium aduersus eum collegerant consilio. At uerò Pontifices, & totus Iudæorum corporalis cultus, Pharisæiq;, & tota Legis doctrina, iuxta literam insidias molitur ueritati Iesu, uultuq; figuram subsistere, ueritatis manifestationem impediens, & non secus ac caro, etiam hanc ob causam concupiscit aduersus spiritum. Sed fortior cùm sit spiritus concupiscens aduersus carnem, & uerus Seruator nostri principatus sacerdotij, spiritualisq; illius doctriua pontificum, Pharisæorumq; concilium aduersus eum insidias struentium dissoluit. Hæc autem etiamnum fieri censendum est, ut est cernere in his qui spiritualem Christi doctrinam per conspirationem Iudaicam dissoluere uolunt.

Psal. 32. *Rom. 11.* *Gal. 5.*

TOMVS TRIGESIMVS.

VNVS autem quispiam ex eis, nomine Caiaphas, cùm esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec perpẽditis expedire nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cùm esset pontifex anni illius, uaticinatus est Iesum moriturum pro gente, & non tantùm pro gente, sed ut etiam filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.] Caiaphas igitur pontifex cùm esset anni illius, prophetauit quidem Iesum moriturum pro gente, & non pro gente tantùm, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum, haud tamẽ Propheta erat: Quòd si Balaam prophetauit, quæ in Numerorũ libro sunt scripta, dicens: Verbũ quod immiserit Deus in os meũ, hoc loquar: & quæ sunt ab eo loco: Ex Mesopotamia accersiuit me: & quæ sequũtur, perspicuũ est quòd Propheta non erat: Augurẽ enim fuisse scriptum est. Atq; si aliquis quidem propheta est, prophetat, sin uerò quis prophetat, non continuò etiam est propheta. Tanq; si de re alia quapiam meliore dicerem: si quis est iustus, ius etiam persequitur, ac si quis ius persequitur, nõ tamen statim iustus est: id quod intelliges notans dictum illud: Iustè quod iustum est, persequeris: quandoquidem hæc uocula, Iustè, non frustrà præposita fuerit illis uoculis: Quod iustum est, persequeris. Facillimũ enim factu esse reor, ut ius quis persequatur, sed non iustè. Etenim qui faciunt opus aliquod ex se bonum, ut ab hominibus glorificẽtur (uerbi gratia in pauperes benefici) rem quidem iustam fecerunt, haud tamen ex habitu iustitiæ, sed ob uanam gloriam. Ac mea quidem sententia iuxta comparationẽ dicti huius: Iustè ius persequeris, dicetur etiam hoc: Modestè id quod modestum est persequeris, & uiriliter id quod uirile est persequeris, & sapienter id quod sapiens est, persequeris: ac deinde similiter in cæteris uirtutibus. Hæc autem diximus ut conferremus cum propheta augurem, qui similis illi cùm sit, non tamen est propheta. Hanc etiam ob causam continẽter in prophetijs à Prophetis dici arbitror: Dicit Hieremias propheta: & si quid his est simile. Porrò qui nominum uim tenent inquiunt, non continuò si quis quid fecerit quod ad medicinam spectet, uel rem quampiam quæ ad sanitatẽ conducat, illum medicum esse, neq; si quis quid fecerit quod ad artem ædificandi pertineat, domorum fabricatorem esse. Insuper ex his quæ de Caiapha scripta sunt, qui de Seruatore prophetauit, dicere possumus: animam quoq; prauam suscipere prophetandi munus. Accusatur enim ab Euangelistis Caiaphæ prauitas, qui erat pontifex anni illius, quando Seruator noster, dum pro hominibus pateretur, perfecit œconomiã. Matthæus etenim inquit: Tunc profectus unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotes dixit: Quid uultis mihi dare, & ego uobis illum tradam? at illi constituerunt ei triginta argenteos: & paulo pòst inquit: Iudas unus de duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs, & fustibus à pontificibus, & senioribus populi. Atq; in his quidem pontificibus intelligimus etiam inesse Caipham, quod de illo testatum sit eum pontificem esse anni illius. Apertè autem post hæc Matthæus inquit: At illi comprehensum Iesum, adduxerunt ad Caipham pontificem, ubi scribæ & seniores conuenerant: post pauca etiam infert: Pontifices autem, & concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut morti eum traderent, & non inueniebant, etiam quum multi falsi

Nõ omnes qui prophetant, prophetæ ueri sunt. *Num. 24.* *Num. 23.* *Deut. 16.* *Matt. 6.* *Simile.* *Matth. 26.*

tende enim his uerbis. Participes facti Spiritus sancti, ex aduerso, quòd Caiaphas, etiamsi prophetarit, nihilominus non habuerit in se Spiritum sanctũ, dici posset illud: Nondum erat spiritus, quòd nondum esset Iesus glorificatus. Quòd si ne in Apostolis quidem erat Spiritus, antequã glorificaretur Iesus, quanto magis non erat in Caiapha? proinde cùm surrexisset Seruator insufflauit discipulis & dicit illis: Accipite Spiritum sanctũ: & quæ sequuntur. Atque audacter quidem addet aliquis ad illud, Quòd nõ ex Spiritu sancto prophetauerit Caiaphas, quæ dicenda sunt. Similiter igitur dicet iste, malos etiam spiritus posse testimonium præbere Iesu, & prophetare de eo non secus, atque ille qui dixit, Noui te quis sis, nempe ille sanctus Dei: & ut illi qui rogabant eum, ut præciperet illis in abyssum abire, & dicentes: Venisti ad perdendum nos. Quin in Apostolorum quoque Actis hæc scripta sunt. Contigit ut euntibus nobis ad precationem puella quædam spiritum Pythonis habens, nobis occurreret, quæ quæstum magnũ præstabat dominis suis diuinãdo: hæc subsequuta Paulũ & nos, clamabat dicens: Isti homines serui Dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Proinde qui his testimonijs utitur, dicet nihil distare à prophetia orationẽ spiritus diuinatoris, testimonium præbens Apostolis, & admonens audientes, ut uiam salutis quæ annunciabatur, crederent. Quoniam autẽ in medium adduximus, quæ dixit Balaam, adhibe mentẽ, an de illo quoque dici possit, diuinitus eũ non fuisse loquutũ, sed ab angelo. Sicut enim, inquit, angelus Dei in uia, dum transiret ipse, ascenditque Balaam super asinã suam, & duo sui pueri secum. Vidensque asina angelũ Dñi stantem è regione in uia, gladiũque districtũ in manu eius, declinauit asina de uia, & iuit in campũ. At Balaam uerberauit asinã uirga, ut rediret in uiam. stetit autẽ angelus in angusta semita uineatũ, cratque ex utraque parte maceria. Denique post pauca: Videns asina angelum Dei, succubuit sub Balaã. Deinde post pauca: Et dixit angelus Dei illi: Cur iam ter uerberasti asinã tuã? En ego egressus sum, ut te impedirem: aberrat enim uia tua corã me, & uidens me asina, declinauit iam ter: quæ si non declinasset eoram me, te interfecto ipsam incolumẽ seruassem, & dixit Balaam angelo: Dñe, peccaui, quoniam non noui quòd tu aduersum me in uia stares: quod si tibi displicet, reuertar: aitque angelus Dñi ad Balaam, Vade cũ uiris illis, & uerbum quod loquutus fuero ad te, loqueris. Obserua enim quòd angelus sit, qui dicit, Verbum quod loquutus fuero ad te, loqueris. Verùm dices paulo pòst, Deum ipsi Balaam apparuisse, dixisseque illi Balaam: Septem aras paraui, & imposui in unaquaque uitulum, & arietem, & quòd Dñs sermonem indidit ori Balaã, & dixit: Reuersus ad Balaam sic loqueris. At uerò tu attende, quomodo utraque uera sunt, & quod ab angelo dicitur (nempe quod ego ad te dixero, loqueris) & quod scriptura pronũciat, indidit Deus sermonem ori Balaam, & dixit: cæterùm uerò transfiximus hæc uerba: Factus est spiritus Dei in ipso, quod neque ea, neque his simile quicquam in cæterorum editionibus inuenerimus. Rursumque è diuerso post pauca: Occurrit inquit, Deus Balaam, & indidit sermonem in ore eius, & dixit: Reuertere ad Balaam, & hæc loqueris. In hæc autem omnia audens aliquis, dicet: de Saule etiam dictum fuisse: Spiritus malus suffocabat eum. Quin etiam cùm exisset spiritus mendax factus est in ore omnium prophetarum Achab dicente Domino: Quis decipiet Achab? & exeunte spiritu mendaci, & dicente: Ego decipiam eum. Atque hęc quidem his in locis examinata sunt, cùm alioquin ualeat unusquisque à semetipso cõsequi, et his testimonijs, quæ in medium protulimus considerare quomodo prophetauerit Caiaphas. Vide uerò an fortè hęc etiam dicẽda sunt de prophetia eius, quoniam non sanctus erat; etiamsi prophetarit, non tamen ex afflatu Spiritus sancti prophetasse Caiapham. Vt autem quęsitu dignum est, quomodo prophetauerit Caiaphas, sic etiam in primo Reg. quæres, quomodo prophetarint nuncij Saulis missi ad Dauidem, & post ipsos Saul. Scriptum est enim, Et nunciatũ est Sauli hisce uerbis: Ecce Dauid est in Naioth in Ramatha, & misit Saul nuncios qui adducerent Dauidẽ, & uiderunt cuneum Prophetarum, & Samuelem stantem antistitem super eos: factusque est spiritus Dei super nuncios Saulis, ut & ipsi prophetarent: nunciatumque est Sauli, & misit alios nuncios qui etiam ipsi prophetarunt: & excanduit ira Saul, concessitque etiam ipse in Ramatha, & uenit usque ad puteum magnum, & ad uiam quæ est in † Ophem, & interrogans ait: Vbi est Samuel & Dauid? & dixerunt, Ecce, in Naioth Ramatha: & concedunt illinc in Naioth Ramatha: factusque est spiritus Dñi super eum, & eũdo ibat, atque prophetabat, donec cùm uenisset in Naioth in Ramatha, exutis uestimentis suis prophetauit coram Samuele, & procidit nudus tota illa die, & tota nocte. Hinc dicitur, Num & Saul inter Prophetas? hæc uerò necessariò apposita fuisse reor ut clareret peccatores quoque prophetare: & utrum ex Spiritu sancto, an ex alia potẽtia non mẽtiente (quantũ ad testificandũ ueritati attinet) hi prophetent. Rursumque in primo Reg. inueniũtur idolorum uates, ostendentes de arca, denunciantesque Palestinis, quòd si bucculæ lactentes in uiam ambulauerint Iesu Bethsamuæ, sciant sibi à Deo factã fuisse plagam. Ac ne illud quidẽ de muliere habente spiritum Pythonis, deque Samuele in his locis reticendum est: ex quibus didicit Saul futurum, ut postero die cum filijs interficeretur: quorum locorum accuratam intelligentiam

Ioan. 7.

Ioan. 20.

Mac. 1.

Act. 16.

Ecquid intersit aliquid inter prophetiã & diuinatoris spiritus orationẽ.

Num. 22.

De Bilrã pseudopropheta.

1. Sam. 18. & 19.

1. Sam. 19. Saul prophetans.

† Soccoth.

Paroemia. Nũ & Saul inter Prophetas? Cõsule Chiliades Erasmi.

1. Sam. 6.

1. Reg. 28.

Διτάμεις bonæ, malæ & mediæ.

ligentiam is uisurus est, qui differere potest de diuersis potentijs, tum bonis, tum malis, atq; de his etiam, quæ inter has mediæ sunt, si quæ sont. Rursus qui uelit Caiapham prophetasse ui potentiæ malæ, dicturus est, nihil mirum esse, si mala potentia hæc dixerit, quandoquidem inueniatur diabolus non omnino ignorare Iesum dictum fuisse in his, quæ ab Euãgelistis sunt scripta, filium Dei esse: cùm ipse loqueretur ad Dominum. dicet etiam malitiam quandam innatam esse prophetandi de Seruatore in potentia hæc operante: quippe cui scopus esset non fideles facere auditores, sed summos sacerdotes, Pharisæosq;, qui conuenerant in concilium aduersus Iesum, irritare, ut ipsum interficerent: quæ operatio non erat ex Spiritu sancto. Vide uerò, an non concitare uelit auditores siue Caiaphas, siue is qui illi uim prophetandi suppeditabat, ad interficiendum Iesum hisce uerbis.

Oratio Caiaphæ habita in synedrio Iudæorum de Domino Iesu.

VOS nescitis, neq; cogitatis quicquam, quia expedit nobis ut unus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat.] Verùm qui dicit, Expedit nobis: quæ uerba sunt prophetiæ ipsius pars, uera narrat, an mentitur? si uera narrat, sequatur Caiaphas cum his qui in concilio aduersus Iesum cõtendunt, quia mortuus est Iesus pro populo: cõsequunturq; omnes hi utilitatem: si uerò absurdum est dicere Caiapham, eosq; qui concilio aderant aduersus Iesum sequuturi, assequutosq; eos fuisse utilitatem, quia mortuus fuerit Iesus, perspicuum est non dici Spiritum sanctum talia operatum fuisse: Spiritus enim sanctus non mentitur. Qui uerò uelit Caiapham atq; potentiam in ipso operantem uera narrare, dicendo: Expedit uobis, ut unus homo moriatur pro populo: profundiùs intelliget hoc dictum: Expedit nobis: propter rationẽ finis, utetur q; eo testimonio, ut per gratiam Dei, uel sine Deo pro omni gustaret mortem: & notabit illud, Pro omni, & illud, Sine Deo, Pro omni. Vtetur pariter etiam illo: Qui est Seruator omniũ hominum, præsertim fidelium: & illo: Hic est ille agnus Dei qui aufert peccatũ mundi, propriè intelligens auferri peccatum mundi, non partis eius. Cæterùm qui uerum esse dicit: Expedit nobis ut unus homo moriatur: dicet totum præsentem locum ueram prophetiam esse, incipiẽtem ab illo: Vos nescitis quicquam. Nihil enim norant summi sacerdotes & Pharisæi nescientes Iesum ueritatem esse, sapiẽtiam, iustitiam, & pacem: ipse enim est pax nostra. Quin etiã non cogitabant hi nihil scientes, quonam pacto conduceret illis, ut unus homo moreretur pro populo. Iesus enim qui mortuus est, homo est: quocirca ipse etiam inquit, Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui loquutus sum ueritatem. Et quoniam homo est ille, qui mortuus est (non erat autem homo ueritas, sapientia, pax, & iustitia: & de quo scriptũ est, Deus erat sermo) non mortuus est ille Deus Sermo, & ueritas, & sapientia, & iustitia. Si quidem imago inuisibilis Dei primogenitus omnis creaturæ incapax est mortis. Pro populo autẽ moritur hic homo omnibus animantibus purior, qui peccata nostra tulit & infirmitates, quia posset uniuersum totius mundi peccatum in se receptum soluere & consumere & delere, quoniam peccatũ nõ fecit, neq; inuentus est in ore eius dolus, neq; agnouit peccatũ. Hanc etiam ob causam opinor Paulum dixisse: Deus fecit eum peccatum, qui non nouit peccatum, ut nos efficeremur iustitia Dei per illum: peccatum enim, dixit, ipsum fecit, qui peccatum non nouit, quia cùm ipse nihil peccati commisisset, omnium in se peccata recepit: & si audaciùs loqui audendũ est magis quã cæteri sui Apostoli, purgamentum mundi factus fuerat, reiectamẽtaq; omnium dicentiũ: Quasi purgamenta mundi facti sumus, omnium reiectamenta usq; nunc. Quòd autem frequenter inualescentibus rebus quibusdam asperis, uelut peste, uel fame, uel nocuis uẽtorum agitationibus, in hominum genere, soluantur hæc, abolito (uerbi gratia) spiritu illo malo, qui hæc operabatur eo quòd aliquis seipsum pro communi salute dederit multorum auctorum narrant historiæ tum Græcorum, tum Barbarorum: hanc nostram intelligentiam, neq; respuentium, neque reprobantium, quæ uera sint nec ne, non est præsentis temporis accuratè exquirere. Verùm tamen nulli bi gentium, nullis historijs aliquando mandatum est, ac ne mandari quidem potest, fuisse aliquem qui se reciperet pro toto mundo mortem obiturum, ut totus mundus purgaretur illius sanctitate: alioquin perdendus, ni pro eo sponte mortem oppeteret, quippe quòd solius sit Iesu posse omnium peccati onus in se recipere per crucem pro omnibus sine Deo, atque ingentibus suis uiribus illud portare. Calluit enim hic solus ferre langoorem, ut inquit Esaias propheta dicẽns: Homo in plaga existens, & sciens ferre languorem. Atq; hic sanè peccata nostra accepit, & ægrè affectus est propter iniquitates nostras, in seq; facta est punitio quæ nobis debebatur, ut pacem recipiamus dum erudimur castigati. Isto namq; modo hoc intelligo: Eruditio pacis super eum: fortasse autem quia liuore eius sanati sumus (liuore ex cruce illi obueniente) sanari dicemus: Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Traditus est à Patre propter peccata nostra hic Iesus, qui etiam propterea ad occisionem ductus est, ut agnus coram tondente mutus. Huius in humilitate (qua humilem præbuit seipsum factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis) iudicium sublatum est, sic enim hoc intelligo: In humilitate iudicium eius sublatum

Margin: Hier. 2. — 1. Tim. 4. — Ioan. 1. — *Christus pro suo populo mortuus.* — 2. Cor. 5. — *Sophocles in Antigone, & Plutarch' in uita Alexãdri cognomẽto Magni.* — Esa. 53. — Esa. 53. — Phil. 2.

tum est, perinde ac diceret, In humilitate eius iudicium sublatum est, & fuit hic propter iniquitates populi Dei ductus ad mortem. Mortuus est igitur hic homo pro populo, & propter hūc non tota gens perijt. Ac uide num populi nomen referre possis ad eos qui sunt ex circumcisione, genus uerò ad cæteros. Mortuus etenim est hic homo non tātùm pro populo, sed etiam ne tota gens pereat: tanquam si dixisset, Ne qui uocantur gens inter Iudæos, & omnes gentiles pereant. His proximum est:

Vnde hæc prophetia.

HOC à semetipso nō dixit.] Hoc dicto nos discere opinor, quædā nos homines à nobismetipsis proferre, nullo spiritu nos ad id impellente: alia uerò ueluti insonante, ac suggerēte nobis spiritu quopiam quæ dicamus, etiamsi omnino à nobis non alienemur, & inconsequenter affecti erga ipsa quæ dicimus, uideamur illa assequi. Contingit autem, ut assequentes ea quæ dicimus, non assequamur uoluntatem & consilium eorum quæ dicuntur: quemadmodum nunc Caiaphas pontifex, qui nec à semetipso loquutus est, nec sensum loquutus est, ut prophetiam, quia prophetiam eorum, quæ loquebatur, non intellexit. Quin apud Paulum etiam sunt quidam Legis doctores, neq; intelligentes quæ dicunt, neq; de quibus affirmant. *Tit. 1.* At uerò sapiens non est huiusmodi, de quo loquitur in Prouerbijs Salomon ille: Sapiens intelliget quæ ex ore suo prodibunt, & in labijs suis portabit agnitionem. Ac meum profectò est iudicium, casum aliquoties in causa esse prophetandi, ut nunc Caiaphæ in causa fuit, quòd pontifex esset anni illius quo moriturus erat Iesus, non tantùm pro populo, sed ne tota gens pereat. Cùm enim alij quoq; Pontifices essent (ut perspicuū est ex his quæ in medium protulimus) nullus prophetat nisi Pontifex anni illius quo passurus erat Iesus, summus Pontifex. Iidem casus fecit nuncios Saulis ad Dauidem missos ipsumq; Saulem, prophetare: ferè enim quia quæsierunt Dauid obuenit ut prophetarent: *1. Sam. 19.* sed eo modo quo scriptum est: Quin & Balaam ni recepisset dilationem dixisset: Ex Mesopotamia accersiuit me: & quæ sequūtur: ni uidisset Israelem castrametatū fuisse: & semper aliam partem exercitus uidens ex nouitate rei conspectæ mouebatur ad dicēdum pro Israele. Moriturus ergo erat Iesus pro gente, quæ diuersa erat à filijs Dei dispersis, ut perspicuum est hoc dicto: Futurū erat, ut Iesus moreretur non tātùm pro gēte, sed etiam ut filios Dei qui dispersi erant, congregaret in unum. Quinam uerò alij præter gentes filij Dei dispersi essent nunc tempus est quærere: *Filij Dei dispersi qui sint.* de quibus qui naturas introducunt, dicturi sunt illos qui iudicio eorum sunt spirituales, filios esse Dei, spiritualiter non dijudicantes omnia. Hoc enim dicere consequens est eos qui naturas esse existimant, intelligentes hoc uocabulum spirituale, præter uoluntatem Apostoli dicentis: *1. Cor. 2.* Spiritualis omnia dijudicat, & ipse à nullo dijudicatur, quib. uerbis efficitur, ut qui omnia nō dijudicet, uel non sit spiritualis, uel nondū sit spiritualis. Quin si quis dijudicatur ab aliquo, quoniam spiritualis à nullo dijudicatur, uel non est spiritualis, uel nondū spiritualis. Vide uerò an nō melius dicendū sit effici aliquem spiritualē, qui antea non esset, qui propriè iam filius Dei est. Quinam igitur sint qui dicuntur filij, si non sunt hi, qui spirituales sunt iudicio eorū, qui naturas introducunt, tempus est considerare. Et uide an filios Dei dispersos alios à gentibus intelligere possis eos esse qui iam iusti erant in Deo, cùm hæc tum dicerentur: siue Patriarchas, qui iam antea è uita excesserant, uel Prophetas, uel quosdā alios Dei electos, siue etiam eos qui per id temporis sani erant: quasi enim aliqui sani essent, non ægrotātes, inquit, Non opus habent, qui sani sunt, medico, sed ægrè affecti: & quasi essent etiā aliqui iusti, dicit: *Matt. 9.* Non ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Moriturus itaq; Iesus erat pro gente, ut nō periret, pro filijs uerò Dei qui in dispersione erant, ut congregarent in unū sermonem, fierentq; unus grex, unus pastor: *Ioan. 10.* quādo mea sententia, Seruatoris precatio implebit dicētis: *17.* Vt ego & tu unū sumus, ut & ipsi unū sint. Sin uerò de Israelis non natura, sed genere alius aliquid dicendū sit (de quo cùm in dispersione esset scriptū, est primogēitus meus filius Israel) *Exod. 4.* notabis: quasi hi sint filij Dei dispersi, pro quib. moriturus sit Iesus, ut eos in unū congregaret.

TOMVS TRIGESIMVS PRIMVS.

Cui spiritui prophetia Caiaphæ accepta referenda sit.

AB ILLO ergo die consultarunt unà, ut interficerent eum Pontifices & Pharisæi] Qui cōcilium collegerant, & considerauerant quid facere deberent (cùm Caiaphas pontifex, quę superiùs exposuimus dixisset, & huius sermonibus fuissent incitati) cōsultarunt unà ut interficerent Dominum. Quocirca quæres quo spiritu prophetarit Iesum moriturum pro gente: & utrùm sanctus Spiritus hac etiam in re operatus sit, auctorq; fuerit cōcilij aduersus Iesum, an ille quidem non fuerit, sed alius spiritus ualens in impio etiam loqui, sibiq; similes aduersum Iesum mouere: nihilominus uide etiā tu in Iesum, ut pro uiribus superiùs exquisiuimus. Atq; omnino qui respondere uoluerit Spiritum sanctum auctorem uideri fuisse, ut Pontifices & Pharisæi moti ex sermonibus Caiaphæ, unà consultarent interficere Iesum, dicet non alienū esse tale opus à sanctitate, quoniam ne Iesus quidem rem se indignam fecerit in ruinam, & resurrectionem multarum gētium, quæ erant in Israel, *Luc. 2.* ueniens & dicens: *Ioan. 9.* Ego in iudiciū in hunc mundum ueni, ut non uidentes uideant, & uidētes cæci fiant. Vt enim opus habemus sermo-

ne sapientiæ, quo defendamus quomodo rem se indignam ille non fecerit, qui se huic mundo accessisse in iudicium fatetur, sic etiam in hoc, ut ostendamus Pontifices ac Pharisæos ex Caiaphæ uerbis unà consultasse ut interficerent Iesum. Atque de eo quidem, quod est: In iudicium ego in hunc mundum ueni: in explanationibus illius loci pro uiribus disseruimus, nunc uerò, quod attinet ad id de quo agitur, hæc dicentur, nempe quòd quemadmodum sacram scripturarum intelligentiam (ob eorum utilitatem dictam, qui ex ea iuuari quærunt) calumniantur hi, qui eam in deteriorem partem intelligunt, quo ansam habere uideantur impiam, confirmandi doctrinam eorum qui loquuntur in altitudinem iniustitiam, sic Pontifices etiam & Pharisæi non rectè intelligentes factam à Caiapha de Seruatore nostro ueram prophetiam (nempe quòd expediret nobis, ut unus homo moreretur pro populo, & tota gens non periret) sed aliam intelligentiam esse rati in uoluntate consilij Caiaphæ, ab illo die unà consultarunt, ut Iesum interficerent. Hæc autem dico sequens hanc intelligentiam, ut Spiritus sanctus sit ille, qui prophetauit in Caiapha: non omnino confirmans hoc ita se habere, sed lectoribus iudicium relinquens, utrùm admitti oporteat de Caiapha, quòd quasi repentè Spiritu sancto sit motus.

IESVS ergo iam non propalàm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in regionem deserto uicinam, in ciuitatem quæ dicitur † Ephraim, ibiq; uersabatur cum discipulis suis.] Hæc & his similia scripta fuisse censeo, uolente Iesu nos aduertere, ne iracundiùs ac inconsideratiùs insiliamus in certamē mortis, pro ueritate testimonium præbituri. Etenim honestum quidem est, si inciderit certamen pro confitēdo Iesum confessionem non differre, neq; tardare mortem pro ueritate oppetere. At non minus quàm hoc honestum est, tali tamenq; tentationi occasionem non dare, sed omnimodo uitare eam, non solùm quia tantæ rei exitus incertus sit nobis, uerum etiam, ne nos occasio simus, ut magis peccatores, magisq; impij euadant illi, qui nondum sanguinem nostrum quidē re ipsa effudisse rei sunt facti, si quæ in nobis sunt facientes, declinauerimus eos, qui insidias nobis uel ad mortem usq; moliuntur, sed puniēdi alioquin uia sori grauiorīq; pœna nostri causa, si nostri amantes, rebus illorum posthabitis, exposuerimus nos ip os interficiendos, nulla nos necessitate urgente. Nam si etiam qui alicui occasio peccati factus fuerit, is pœnas dabit ob ea quæ sui causa peccauerint aliqui homines, quomodo non etiam pœnas daturus est, qui cùm declinandi facultatem habeat, ne proditor ille Christiani sit hominis, & insidiator cultus diuini erga Iesum, non declinauerit: imò potius concitauerit: etiam si quod ad promptitudinem attinet, fortitudinemq; hac in re honore ac laude sit dignus apud Deum, quem piè colit, apudq; Seruatorem, quē confessus fuerit. Porrò quòd nostri causa hæc scripta fuerint, quo Iesum haberemus exemplar, cuius in huiuscemodi rebus imitatores essemus, docet scriptura, dicens:

QVAERERANT igitur eum comprehendere, & nullus in eum coniecit manū, quòd nondum uenisset hora eius.] Vt enī iuxta hunc textū nullus in eum coniecit manum (præsentē, & nō fugientem) quia nondum uenisset hora eius, sic etiam si non secessit ad tempus, quòd nondum instaret hora, eum haudquaquam detenturi fuerant. Attamē nullus in eum coniecit manum. Quocirca intelligendum est non tantùm illud, Si persequuti uos fuerint in una ciuitate, fugite ad aliam: & ea quæ sequuntur: sed etiam hoc, quòd quando unà consultauerunt Pontifices & Pharisæi, ut Iesum interficerent, id quod rationi erat maximē consentaneum, Seruator non amplius propalàm ambulabat inter Iudæos: sed neq; in urbē secessit turbis plenam, sed in quandam urbem seorsum positam. Scriptum est enim: Iesus igitur non propalàm ambulabat inter Iudæos, sed abijt illinc in locum deserto proximum, nempe in ciuitatem, quæ dicitur Ephraim. Nec sanè solus eò concessit, uerùm ne ullam occasionē se quærentibus daret, discipulos etiam secum assumpsit, illicq; uersabatur cum discipulis. Tale quiddam est, quod in Euangelium à Matthæo tradito scriptum est: quando audiens Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam, relictaq; Nazareth, profectus habitauit Capharnaum ciuitatem maritimam in montibus Zabulon & Nephthalim: & cùm tempus appeteret, ut comprehenderetur, obseruauit, ne ultrà illud pateretur: neq; in Hierosolymis inueniretur uel in templo, ubi frequenter docuit, neq; in ullo alio simili loco: exiuit enim cum discipulis suis trans torrentē Cedron ubi erat hortus, in quem intrauit ipse & discipuli eius. Sic autem secessit per id temporis & in publico non ambulabat, ut Pontifices & Pharisæi uolentes illum comprehendere egerent Iuda: propterea quòd discipulus ipsius cùm esset, probè sciret loca secessus illius. Quocirca tunc Iudas cùm accepisset cohortem, & ex principibus sacerdotum ac Pharisæis ministros, illuc uenit cum laternis & facibus & armis.] Cæterùm in hoc loco Euangelij declaratur, quòd siquidem noluisset capi, haudquaquam detentus fuisset, detentus autem fuit, cùm humilē præbuit seipsum, factus obediens detinentibus eum, uel usq; ad crucem. Quando igitur exiuit, & dicit his, qui ad hortum uenerant, Quē quæritis? & responderunt ipsi, Iesum illū Nazarenū: cū illis dixisset, Ego sum: uirtute

sua

† Eppaim, non Ephrem, eab-bet uerus translatio.

De confeßione ueræ d. & erne & periculis.

De fuga in persecutione.

Matt. 10.

Matth. 4.

ὄργυια σπεῖραν.

sua diuina abiere retrò, humiq; ceciderunt. Deinde post hoc cùm uoluisset recipere dispensatio nem atq; œconomiam, per passionem rursum interrogauit eos, Quem quæritis? at illi dixerũt, Iesum Nazarenum. Et post pauca: Cohors & tribunus militum & ministri Iudæorum compre- hendērunt Iesum uolentem & ligauerunt ipsum se præbentem uinculis. Nam si pati noluisset, rursum dixisset, Ego sum: & abijssent hi, tot cùm essent retrò, omnesq; humi prostrati fuissent. Vt autē talibus rebus docet nos secedere in persequutionibus, & in insidijs quæ aduersum nos struuntur, sic etiam alibi reperias eum secedere ab his, quæ bona mũdus ducit, ut hanc ob causam doceat nos mundi dignitates fugere, excellentiasq; in ipso existentes. Iesus enim cùm aliquando cognouisset futurum, ut uenirent, & raperent eum, ut illum Regem facerent, secessit in montem, sed non cum discipulis sed solus, ne his occasionem quidē præbens (tanquam ipsum amantibus & uolentibus cum cæteris ipsum facere Regem) ut iam mundanè ipsorum etiam Rex esset. Hæc quidem in textum, & in doctrinam, quæ est ex euangelica litera, de secessu. At uerò in anagogen talia dicuntur: Iesum olim propalàm inter Iudæos obambulasse, quando sermo Dei per Prophetas inter eos uersabatur: Iesu enim erat propalàm uox illa: Hæc dicit Dominus: sed nunc non ampliùs Iesus inter Iudæos propalàm obambulat, sed inde abijt, nec est Dei sermo inter Iudæos: indeq; digressus nempe à Iudæis, uenit in locum deserto uicinum, de quo dicitur: Multi filij desertæ magis q̃ eius, quæ uirum habet: & ad quam dicitur: Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis. Est autem deserto uicina ciuitas Ephraim ad quam uenit Iesus, non ampliùs propalàm obambulans inter Iudæos. Sonat autē Ephraim (si interpreteris) Fertilitas: fuitq; Ephraim frater Manasse, hoc est populi natu grandioris, maximeq; obliuioni traditi. Simulatq; enim derelictus est populus obliuioni traditus, orta est ex gentibus fertilitas: nempe cùm flumina quidem, quæ sunt in Israele, uertit in desertum, & uenas aquarum illic existentium, in loca siticulosa. Et terram eorum frugiferam in sterile solum, propter incolarum uitiositatem, gentium uerò desertum uertit in stagna aquarum, terramq; eorum siticulosam, in uenas aquarum: ibi collocauit famelicos. & extruxerunt urbē celebrem, nempe Ecclesiam, ubi seminauit agros iuxta semen, quod cecidit in terram bonam facientem fructum centesimum & plantauit uineas, cuius palmites erant discipuli Domini, qui etiam fecerunt fructum copiosum, & benedixit eis, & multiplicati sunt ualde. Quin etiam ne hos quidem, qui à ratione alieniores erant, paruos esse cogitauit ille, qui homines & iumenta seruat. Scriptum est enim: Et iumenta eorum non minuit. Ac Iudæi quidem imminuti sunt, & afflicti fuere propter tribulationem & propter mala & propter dolorem, effuditq; Deus contemptum in principes propter Abraham: & errare fecit eos per uastitatē in uiam, & non in uia. Deus igitur, post Iudæos, populum gentilem pauperem exemit ex mendicitate, tractauitq; familias uelut oues, quos uidebunt mox angeli & lætabuntur, & omnis iniquitas obturabit os suum. His in psalmo sexto supra centesimo prophetatis, subiungitur, Quisquis igitur sapit custodiet hæc & intelliget: benefico enim existente Domino in gentiles, sapiens hæc custodiet intelligens beneficia Domini. Iesus igitur non ampliùs in publico obambulabat inter Iudæos, sed inde abijt in locum totius orbis Ecclesiæ deserto uicinum, nempe in urbem Ephraim, quæ dicitur frugifera ciuitas, illicq; uersabatur cum discipulis. Estq; ad hunc usque diem Iesus cum discipulis in urbe quā uocāt Ephraim deserto uicinam, nam adest fertilitati, & in ortu sanè huius Ephraim dicet illius genitor Dominus noster frumenti erogator (qui seipsum humilem præbuit factus obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis) auxit me Deus in terra afflictionis meæ.

Ioan. 18.

De secessu & contemtu rerum terrenarum.

Ioan. 6.

Iesus non amplius inter Iudæos.

Gal. 4.

INSTABAT autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam è regione ante pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se in templo stantes: Quid uidetur uobis, quòd non uenerit ad diem festum.] Non idem censendum est esse Pascha Domini, & Pascha Iudæorum. Nam pascha secundum Legem, ad Dominum pertinet, ad eos uerò qui sunt exleges, pascha Iudæorum. Quocirca animaduertendum est quando dicitur pascha Domini, & alij dies, & quando non Domini, sed eorum qui redarguũtur ob peccata. Verbi gratia, in Exodo post alia scriptum est de paschate in primo præcepto: Et comedetis illud festinanter. Pascha est enim Domini. Et in secundo: Si dixerint ad uos filij uestri, quidnam cultus est uobis iste: respondete, Victima est Pascha Domini, quoniam protexit domus filiorum Israel in Aegypto. In Esaia uerò non sui ipsius, sed peccatorum inquit Dominus esse nouilunia, & sabbata, & ieiunium, & ferias, & festiuitates, quòd si festiuitates, liquet etiam quòd pascha, cùm hæc una sit inter festiuitates. Scriptum est autem hunc in modum: Nouilunia uestra, & sabbata uestra, & diem magnum non tolero: ieiunium, & ferias, & nouilunia uestra, & festiuitates uestras odit anima mea. Quin in uno ex duodecim Prophetis scriptum est: Odi ac detestor festiuitates uestras: & iuxta expositam eloquutionem, Pascha nō Domini, sed Iudæorum erat: dictumq; est Iudæorũ pascha, quòd in ipso insidias molirentur Seruatori nostro. Opinor etiam illis propheticè dictum fuisse: Odi atq; abominatus sum festiuitates

Quid intersit inter Domini & Iudæorum Pascha.

Exod. 12.

Esa. 1.

urstras: opus enim non congruens festiuitati Dei, sed scelestum in ipso paschate fecerunt, interfecto Iesu. Veruntamen ante hoc Pascha Iudæorum, multi ascenderūt ex regione, ut se purificarent. Præoccupans autē dicerem, multos non considerasse, quomodo purificarent seipsos, propterea quòd existimantes suum ipsorum pascha cultum præstare Deo, tantum abfuit ut se purificarent, ut etiam scelestiores fierent quàm erant antequàm sanctificarent seipsos. Dixerunt enim Pilato, qui Iesum illi tradiderunt, Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam, propter quos ille dixit Seruatori: Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tui tradiderunt te mihi. Ac sanè qui dicebant se ascendisse, ut purificarentur, clamauerunt dicentes Pilato: Hunc ne dimiseris, sed Barabbam: erat autē Barabbas latro, & rursum responderunt Iudæi: Nos legē habemus, & secundū legem debet mori, quia filium Dei se fecit. Et rursus Iudæi clamauerūt ad Pilatum dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: nam quisquis se regē facit, cōtradicit Cæsari. Ac rursus clamauerunt Iudæi, Tolle, tolle, crucifige eum. Ac sanè qui ascenderāt ante pascha seipsos purificaturi dicant in eodem Paschate: Non habemus regem nisi Cæsarem. Cæterum quòd discipulis Seruator dixerat prophetans ac dicens: Venit hora cùm quisquis uos interfecerit, uideatur cultum præstare Deo, in seipso cùm incepisset impletum est. Qui namque dignū esse censuerunt ut moreretur, quiq; ascenderant Hierosolymam ante Pascha, ut se purificarent, uidebantur cultum prēstare Deo. At uerò purificatio uera non ante pascha, sed in ipso paschate erat, tum scilicet quando Iesus mortuus est pro his qui purificabantur, uelut agnus ille Dei, & tulit peccata mundi. Ac profectò Iesum quærebant hi Iudæi non ut adiuuarentur, sed ut eum interficerent, quibus dixerat: Nunc uerò quæritis interficere me hominem qui ueritatem loquutus sum uobis, quam audiui à Deo. Et sanè in templo ipso stātes colloquebantur inter se de Iesu: Quid uidetur uobis quòd non uenerit ad diem festum? An non ubi hi stabant, diem festum agebat Iesus, sed in cœnaculo magno scopis purgato & mundato, ubi desiderio desiderauerat pascha manducare cum discipulis antequàm pateretur. Dices igitur eos etiamnum in templo stare quærentes Iesum, innixos uelut sacris scripturis: sed quia quærentes ignorent eum qui uenit, huic quidem maledicere, diuersum uerò ab hoc confiteri Christum. Adhibe uerò mentem, an dicere possis, alios quoque Iudæos esse qui ascendant Hierosolymam, ueniantq; ad urbem Dei ex regione quæ est extra Hierosolymam, ueniantq; ut purificati diem festum sum agere possint, cùm pascha immolatus fuerit Christus, non fermento ueteri, neq; fermento malitiæ & uersutiæ, sed in panibus fermento carentibus, hoc est sinceritate & ueritate. Huiusmodiq; sanè quærent Iesum in templo scripturarum stantes, & inter se dubitātes, an uenturus sit Iesus ad diem festūm.

Purificatio Iudaica.

Matt. 27. *Luc. 23.* *Ioan. 19.* *Ioan. 16.* *Luc. 22.* *1. Cor. 5.*

DEDERANT autem Pharisæi & pontifices mandatum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut comprehenderent eum.] Vide ut dictus est secessisse, quo nos etiā discamus in tempore idem facere. Ac profectò attēde, neq; Pontifices neq; Pharisæos nosse ubi sit Iesus: & quòd nescientes dent mandatū, ut, si quis agnouerit ubi sit, indicet illis, ut comprehēdant eum. Atq; etiam aliter dices, quòd qui Iesu insidias moliūtur, nesciunt ubi sit, quam ob causam alia dant mandata à mandatis Dei, docentes doctrinas, hominumq; mandata. Et sunt ipsorum mandata, quæ Pharisæi præbent, & pontifices corporalium Iudæorum aduersus Iesum. Volunt enim quosdam indicari sibi Iesum, ut illum mancipium acceptum prodant, & dices, omnem curiosè perscrutantem Christianismum quo subuertat illum & accuset, Pharisæum quendam esse, & non bonum pontificem: rerum ratione carentium dantem mandata, quibus existimat se docere Iesum, ut ipsum sibi indicatū cōprehendat, & cōtumelijs affectū occidat. Verùm cùm satis inscriptionis acceperit primus & trigesimus tomus explanationū in Euangeliū à Ioanne traditū, hoc in loco finiemus orationē, in secūdo & trigesimo quæ sequūtur, prosequuturi, Deo dante.

De secessu in persecutione.

TOMVS TRIGESIMVS SECVNDVS.

DEO nobis per Iesum Christum iter ex animi sententia largiente, gradimur per Euangelij sancti uiam magnam, eamq; uiuentem, ut ad ipsius etiam finem perueniamus, si per eam à nobis agnitam ambulauerimus, atque utinam cùm nunc ueluti secundam & trigesimam stationem, in his quæ dicentur ingredi conemur, nobis adsit columna illa lucida nobis Iesu, quæ nos præcedat cùm opus erit, rursusq; stet cùm oportebit, donec ô Ambrosi homo facer idemq; frater, totum copiosis commētationibus explanauerimus Euangelium, non succumbentes ob longitudinem uiæ prolixæ, neque defatigati ob nostram infirmitatem, sed conantes incedere per uestigia columnæ ueritatis. Vtrùm autem uelit Deus, mētem nostram iter perficere scripturæ totius Euangelij à Ioanne traditi explanationibus an non, ipse nouit. Tantùm domi existentes in corpore, & ab ipso peregrinantes, ut præsentes adsimus apud Dominum, extra Euangelium non eamus, ut operibus, sermonibusq; beatitudines ferentibus, in Paradiso deliciarum Dei fruamur.

ET

ET cœna facta cùm diabolus iã immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderat eum, sciens Iesus omnia dedisse sibi Patrem in manus, seq; à Deo exisse, & ad Deũ abire, surgit à cœna, & ponit uestimenta, cumq; accepisset linteum præcinxit se, deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorũ, & extergere linteo quo præcinctus erat.] In Homilijs, quas in Lucam edidimus, parabolis inter se collatis, inquisiuimus quid in diuinis scripturis significaret prandium, quidq; rursus in his significet cœna: dicatur ergo etiam nũc, quòd prandium sit illis primus cibus qui ijs, qui introducuntur, conuenit, atq; etiam antequam finiatur dies spiritualis, qui in hac uita obtingit, cœnam uerò esse ultimum illum cibum, qui rationabiliter apponitur his, qui plus profecerunt, nisi dicat etiam aliquis, prandium esse intelligentiam literarum antiquarum, cœnam uerò mysteria, quæ in nouo Testamento sunt recondita. Hæc autem in prooemio dicta mihi fuere exquirẽti, quomodo facta cœna surgit Iesus, & missa aqua in peluim, cœpit lauare pedes discipulorum. Arbitror enim ego, eos qui cum Iesu cœnant, cibũ cum ipso percipientes, in ultimo huius uitæ die, purificatione quidẽ aliqua opus habere, cùm tamẽ non opus habeant, ut primæ partes corporis animæ (ut ita loquar) illorum lauentur sed ut aliquis diceret, illa illis tantùm lauãda sint, quæ sunt ultima, & extrema, & quæ in terra necessariò uersantur, hancq; purificationem primùm quidem à nullo, præterquam à solo Iesu fieri posse, deinde uerò etiam à discipulis suis, quibus dixit: Debens & uos mutuò lauare pedes, exẽplum enim dedi uobis, ut quemadmodum ego feci, sic & uos faciatis. Qui [illegible] euangelista etiam uidetur mihi, excitans mentem nostram ad intelligentiã spiritualem præsentis loci, non obseruasse hoc in loco corporalem lauandi consequẽtiam & ordinem: quandoquidem qui opus habent lauari ante cœnam, anteq; cœnæ accubitum pedes lauent, sed id tẽporis cùm sermone consuin psisset, scripsisse Iesum, qui iam accubuerat cœnandi causa, à cœna surrexisse, ut discipulorum, qui iam cœnarant, magister & dominus inciperet pedes lauarẽ: namq; ante cœnam loti erant, & facti mundi toti, propter illud, Lauamini, mundi estote, auferte uitia ab animabus uestris, coram oculis uestris: & quæ sequuntur: post quod lauacrum secunda etiam aqua egebant ad solos pedes, hoc est ad eas solas partes, quæ infimæ sunt. Nam alioquin facile factu non est, ut anima nihil sordium contrahat, ne in extremis quidem partibus, & quæ infimæ sunt, etiam si quo ad homines perfectus quis esse uideatur, atque multi quidem etiam post baptismum peccatorum puluere caput replent, uel ea quæ sunt paulo inferiora, qui uerò germanè ipsius Iesu discipuli fuerint, adeò ut eò perueniant, ut etiam cum eo ipso cœnent, solos pedes habant, qui egeant lauari ἀπὸ τοῦ λόγου, hoc est à filio Dei, & ratione, & certè qui uidet diuersitates peccatorũ, quiq; peccata considerat (quantum ad accuratam, & constantem rationem) quæ nec peccata existimantur esse apud multos, is uisurus est quænam sint illa, ob quæ opus habeant pedes lauari à Iesu. Sin uerò talia sunt pedum inquinamenta, quid facturi sumus nos, qui nunquam ad cœnandum cum Iesu peruenimus, quiq; non pedes tantùm habemus inquinatos? dicenta Iesu Petro tum nescienti, sed agnituro postea mysterium lauationis pedum qui à Iesu mundantur, Nisi lauero te, non habebis partem mecum: quod quem sensum habeat inquires, utrum ne hunc: Nisi lauero te, nullam omnino bonam partẽ habiturus es: an illum: Ne mecum quidem præceptore ac Domino, habiturus es partẽ, nisi lauero te. Sed cùm me inferioribus, inter quos sunt ij, qui post baptismum nec cœnarunt mecum, nec pedes habuerunt à me lotos, uel si cœnarunt, à me tamen loti non fuerunt, illud autem noto: Ego sto ad ostium & pulso, si quis mihi aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum, ne fortè Iesus cum ullo non prandeat: neq; enim eget introductione & primis disciplinis, neque prandet aliquis cum eo, sed qui cum illo comedit, tantùm cœnat. Plusquam enim Salomon, inquit, hoc in loco, da quo scriptum est: Et erat prandium Salomonis hoc: quod in Regum tertio recẽsitum est. Ausim etiam hoc dicere tanquam consequens huic dicto: Nisi lauero te, non habebis partem mecum: Iesum Iudæ pedes non lauisse: nimirum quòd illi iam diabolus immisisset in cor, ut Iesum traderet præceptorem & dominum, cùm inuenisset eum non indutum omnẽ Dei armaturam, nec habentem fidei scutum, quo ualet quis omnes mali illius sagittas ignitas extinguere. Intelligo enim iaculo petitum, sicut scriptura hac de re in septimo psalmo docet, feriente diabolo, qui ueluti sagittarius sagittas ignitas confecit ijs, qui omni custodia cor suum non seruant. Est autem psalmi contextus talis: Nisi conuersi fuerins, gladium suum uibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit uasa mortis, sagittas suas ardentes effecit. Ecce parturijt iniustitiam, concepit laborẽ & peperit iniquitatẽ. Atq; omnis quidẽ fatebitur: Ecce parturijt iniustitiã, concepit laborẽ, & peperit iniquitatẽ, referri posse ad diabolum, ad quorũ etiam uerborũ similitudinem, non existimare dictum fuisse illud: Nisi conuersi fueritis, gladiũ suum uibrabit, arcũ suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit uasa mortis: absurdum est. Nam uasa mortis nemo alius arcu suo quẽ tetendit, parauit, nisi ille cuius inuidia mors intrauit in orbem. Ex ijs igitur sagittis quas ardentes confecerat diabolus, immisit in cor Iudæ Simonis Iscariotis, tã sic in cœna

Exemplum ueræ humilitatis.

Prandium & cœna mysticũ quid significent.

Esa. 1.

An mæ sordium ablutio.

Apoc. 3.

Luc. 11.

3. Reg. 10.

Matt. 12.

Eph. 6.

cœna saucij, ut etiam illi placeret celeriter conuiuatorem prodere. quoniam cœnæ huius cibus,
Ioan.12. uinumq́ue, quod in ipsa erat, cor non poterat (diaboli enim erat sagitta saucium) penetrare. Nec
apertè in his apparet quis esset ille, à quo cœna fiebat, ut in superioribus: fecerunt illic, inquit,
Ioan.13. cœnam illi, & Martha ministrabat, eratq́ue Lazarus unus ex recumbentibus cum ipso. Atque de
Iuda quidem scriptum est, Cùm iam diabolus immisisset in cor Iudæ Symonis Iscariotæ, ut pro
deret eum. Sed huic consequenter dices de singulis cor à diabolo saucium habentibus: Cùm
iam misisset diabolus in cor illius ut fornicaretur, & in cor illius ut fraudaret, & ut perditæ opi-
nionis admittat idolatriam alicuius ex his, qui uidentur esse in dignitate: & isto modo in cæte-
ris peccatis etiã dices, quæ diabolus mittit in cor, quod nõ habet fidei scutũ, quo fidei scuto nõ
unã, aut duas, sed omnes mali sagittas extinguere quis potest. Appropinquante igitur œcono
mia passionis, in qua proditurus eũ erat Iudas Symon Iscariotes à diabolo, saucius est factus.

COENA iam facta, sciens Iesus omnia sibi dedisse Patrem in manus, seq́ue à Deo exijsse, & ad
Deum abire, surgit à cœna.] Igitur quæ antea non erant in manibus Iesu, dantur à Patre in ma
Psal.109. nu illius, nec aliqua quidem & aliqua non, sed omnia, quæ spiritualiter Dauid uidens inquit:
Pater omnia dedit Filio. Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, donec inimicos tuos subdam scabel-
lum pedibus tuis. Etenim inimici Iesu pars quædam omnium erant, quos nouerat Iesus, quan-
tum ad præsciẽtiam sibi datos fuisse à Patre. Vt autem uideamus apertiùs, quòd scit omnia sibi
1.Cor.15. dedisse Patrem in manus, inspiciamus hoc dictum: Quemadmodum omnes in Adam moriun
tur, sic etiam in Christo omnes uiuificabuntur. nam quãuis dederit illi omnia Pater in manus,
atq́ue in Christo sint omnes uiuificandi, non confunditur tamẽ iustitia Dei, quin distributio fiat
ex dignitate uniuscuiusq́ue, quod declaratur ex his, quæ mox huic dicto: Sic in Christo omnes
1.Cor.15. uiuificabuntur: subiungũtur, nempe, Vnusquisq́ue autẽ in suo ordine. Rursusq́ue uariè ipsos con-
siderabis ordines eorum, qui in Christo sunt uiuificandi, quando impletur illud: Omnia dedit
ei Pater in manus: illud notans, Primitiæ Christus. Deinde hi qui sunt Christi, in aduentu eius.
1.Cor.15. Deinde finis, qui finis cum Christo in aduentu eius instabit, cùm tradiderit regnum Deo & Pa-
tri, priùs omni principatu & potestate ac uirtute abolitus. Mouet autẽ me, ut credam principa-
tum omnem & potestatem omnẽ & uirtutem omnẽ quæ destruuntur, ea esse, aduersus quæ no-
1.Cor.15. bis sit pugna, eò quòd his quæ Paulus dixit, mox subiungatur: Oportet enim eum regnare, do
nec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Deinde nouissimus hostis aboleatur mors. quod
profectò cum hoc dicto: Omnia dedit illi Pater in manus eius: cõuenit, id quod apertiùs expo
nens Paulus inquit: Cùm dicat omnia illi subiecta esse, palàm est excipiendũ eum, qui subiecit
1.Cor.15. illi omnia. Sin uerò omnia subiecta fuere, præter eũ qui subiecit illi omnia, perspicuũ est quòd
& is de quo scriptum, Coram Domino omnipotente collum fregit: erit ex his qui subdũtur illi,
uictus ut cedat Sermoni filio Dei, & ut subdatur imagini Dei, & sit subsellium Christi pedum.
œconomiam igitur aspiciens ad bonum finem iam tendentem, propter illud, Cùm iam immi-
sisset diabolus in cor Iudæ Symonis Iscariotis, ut eum proderet, nouerat omnia sibi patrem de-
disse, dedisseq́ue in manus omnia capiẽtes, ut omnia essent illi mancipia. Vel, Omnia dedisse sibi
Patrem in manus nouerat, hoc est, in actiones suas, & rectè facta. nã Pater, inquit, meus ad hoc
Ioan.5. usq́ue tẽporis operatur, & ego operor. Cæterum propter illa, quæ à Deo exierant facta extra Deũ,
& extra eum, qui uoluisset principaliter exire à Patre, exiuit à Deo Iesus, ut quæ exierant, ueni-
rent in manus, uia & ordine Iesu, disponerentur ad Deum ire sequentia Iesum: & qui assequeren
Ioan.ult. tur Iesum futura apud Deum, ex quo dictũ est Petro, Quò ego uado, non potes me nunc sequi,
sequeris autẽ postea: adhuc enim habebat Petrus, quod non permitteret illũ sequi λόγον, & filiũ
Dei. An uerò simile sit, an potius iuxta quandã iustam analogiam, & rationẽ illud, quod dicen
dum est singulis illis omnibus, quæ Pater Filio dedit in ipsius manus (singulis enim omnibus
dicetur illud: Sequeris autẽ me postea) considerare te oportet: uerùm si simul non sequantur,
cùm dicitur, Sequeris autẽ me postea: uox Postea singulis, qui sequuti fuerint, cõueniens, non
ad idem tẽpus refertur, id quod etiã mihi considerã de his, quæ destruuntur, siue cùm destruxe
rit omnem principatum, siue omnẽ potestatem, siue omnem uirtutẽ, & generatim donec posue
Ioan.13. rit omnes inimicos sub pedes suos, atq́ue ultimus hostis abolebitur mors. Sciens igitur Iesus o-
mnia dedisse sibi Patrẽ in manus, seq́ue à Deo exisse, & ad Patrẽ abire, & sciens ualde, ob quę mo-
ti sumus, ut exposuerimus in mediũ adducentes opinionem nostram, in hoc dictũ: A Deo exi-
uit, & ad Deum uadit: Surgit inquit à cœna, quod pariter cõsiderabimus cũ sequentibus: & ui-
de, an possis in his dicere, summopere quidẽ illum oblectatum fuisse cœnando cum discipulis
suis, afflictum uerò, & necessariò, propter discipulos, à cœna surgere, eatenusq́ue à cœnando eum
cessare, quatenus pedes mundet discipulorum non ualentium habere partem secum, nisi ipse
illorum pedes lauerit. Sed consideremus diligenter quid dicatur post hæc uerba.

SVRGIT à cœna: ponit uestimẽta, cumq́ue accepisset linteum, præcinxit se.] Dicamus etiam
in hoc contextu ad eos qui nolunt à uerbis ascendere, & mente considerare animæ cibos in his

uerbis

uerbis positos. Quid obstabat quo minus indutus ipse discipulorum pedes lauaret? An uerò nisi aliquo modo uiderimus, ut dignum est ipsius Iesu uestimenta quibus circumdabatur cœnans, cum discipulis se exhilarans, considerabimus quod ornamentum circa se habebat caro factus, filius Dei sermo, hoc autem formatum in quadam textura, & tela dictionū ad dictiones, & uocum ad uoces deponit, fitq; nudior cū figura serutli, quod declaratur per illud, Cùm accepisset linteum præcinxit se: ut & nō omnino nudus esset, & cùm lauisset, tela ad id accommodatiore discipulorū abstergeret pedes. Et uide in his, quomodo magnus & glorificatus Sermo factus caro seipsum minuat, ut lauet pedes discipulorum. Mittit enim, inquit, aquā in peluim. Atq; Abraham equidē cùm respexisset oculis suis uidit, & ecce tres uiri steterunt iuxta eū, quos cùm uidisset occurrit eis de ostio tabernaculi, & incuruauit se uersus terrā & dixit: Amabo Domine si hanc gratiam à te impetrare possum, ne quæso prætereas seruum tuum. Nō ipse accipit aquam, non promittit se pedes eorum (qui ueluti hospites aduenerant) lauare, sed inquit: Sumatur quæso aqua, & lauentur pedes uestri. Sed ne Ioseph quidē aquam attulit, ut lauaret undecim fratrum pedes, sed homo de domo Ioseph eduxit ad eos Symeon, & tulit aquam ut lauaret pedes suos: at uerò ille, qui dixit: Ego ueni, non tanquā qui recumbit, sed tanquā qui ministrat: quiq; dicebat iuste, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: ipse mittit aquam in peluim: norat enim neminem sic posse lauare pedes discipulorū qui uenerant ad peluim appositam sibi à Iesu. Deinde quæro, cur tandem nō scriptum sit, Lauit pedes discipulorū: sed dictū fuerit, Cœpit lauare pedes discipulorum. Sed fortasse consuetudo talis est scripturarum, iuxta quam non iure (comparatione consuetudinis multorum) præponi uidetur illud, Cœpit quidē lauare pedes discipulorum Iesus, haud tamen cessauit, cùm tum lauisset illorum pedes, lauans etiam postea atq; complens ipsum lauare, quoniam inquinati fuerant, iuxta illud: Omnes uos offendemini causa mea nocte hac: & iuxta illud quod Petro est dictum: Non cantabit gallus, donec ter abnegaris me. Cùm enim hæc peccata commissa fuerunt, tunc opus habuerunt discipulorum pedes inquinati, ut rursum lauarentur: quos lauare cœpit quando surgit à cœna, ac lauare compleuit cùm eos mundasset non ampliùs inquinandos. Hunc etiam in modum cœpit extergere pedes discipulorum, illos complens abstergere, cùm compleuit etiam lauare.

Ioan. 1. — *Gen. 18.* — *Gen. 43.* — *Matt. 11.* — *D. Iesus cœpit lauare pedes discipulorum.* — *Matt. 26.*

VENIT ergo ad Symonem Petrum, & dicit ei ille: Domine tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nūc nescis, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Nequaquam lauens pedes meos in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, nō habes partem mecum. Dicit ei Symon Petrus: Domine non tantùm pedes meos, sed & manus, & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet, præterquam pedes lauare, sed est mundus totus, & uos mundi estis, sed non omnes, sciebat enim, quisnam esset proditor ipsius.] His, quæ nunc à Petro sunt dicta opportunè utemur, exēpli causa sic ubi opus fuerit, propterea quòd facile factu sit, ut aliquis propter imprudentiam optimo proposito dicat, quæ sibi minimè sint utilia. Nam si Petro utile erat ad habendam partē cum Iesu, ut sui pedes lauarētur ab ipso, & Petrus nesciens utile hoc esse, priùs quidem ueluti addubitans dixit uerecundè: Domine tu mihi lauas pedes? ac denuò, Nō lauabis mihi pedes in æternū: & quæ Petrus dicebat, prohibebant Iesum eò eum euehere, ut haberet partem secum: perspicuum est etiā si sano proposito, & uenerando ad præceptorem hoc dixerit, nocenter sibi dixisse. Itaq; hac specie peccatorum uita eorum repleta est, qui dum ad fidem ueniunt, res quidem proponunt sibi præstantes, propter ignorātiam tamen quæ in contrarium ducunt, dicunt uel etiam faciūt. Atq; huiusmodi profectò sunt qui dicunt, Ne tetigeris, neq; gustaueris, neque contrectaueris de omnibus quæ sunt in corruptionem, & abusum omnium, iuxta quandam doctrinā utpote humanam diuina longè inferiorem. Quid autem dicere oportet de his qui in hæresijs fluctuant, quiq; omni uento circumferūtur per uersutiam hominum diuulgantium salutaria esse quæ perniciem afferunt, ac tanquam in honorē Iesu falsa de ipso opinātium. Petrum itaq; sæpenumero scriptura talē notauit feruentiorem ad promittendū, quæ sibi uidebātur meliora: quemadmodum etiam in eo, quod dixit absq; ulla examinatione, ac ueluti spernēs prophetiam Iesu de discipulis dicētis: Omnes uos offendemini mea causa nocte hac: & causam ostendētis in eo, quòd ait: Scriptū est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Absq; ulla enim examinatione, & quasi spernens enunciationem Iesu, dixit ad hoc, Etiam si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunquā offendar: id quod tum temporis temerarium existens in animo ipsius, etiā in causa fuit, ut grauiore præ cæteris lapsu peccaret ipse, Iesum ter negando ante galli cantum. Hanc ob causam talem sui ipsius temeritatem priorē diligētius cùm perspexisset, postea factus est fortissimus, atq; ad quidquid accidisset æquanimiter ferendum paratissimus. Quod declaratur ex eo, quòd Paulo dicēte illi coram omnibus: Si tu Iudæus cùm sis gentiliter uiuis, & non Iudaicè, quomodo gentes cogis Iudæorū more uiuere: & quæ sequuntur: hîc cū fortitudine tacuit, & patientissimè quod illo in loco cū ratione factum fuerat non docuit, qua de re accōmodatius quis in epistola ad Galatas dispu-

Col. 2. — *Petrus promptus ad promittendum.* — *Matt. 26.* — *Gal. 2.*

disputabit. Quin in Apostolorum quoq; Actis, constantia ipsius ad eandem imaginem transformari, patebit singulis obseruantibus, & mentem adhibentibus. Igitur hoc etiã in loco, Iesu, qui à cœna surrexerat, & posuerat uestimenta, quiq; præcinxerat se eo linteo quod acceperat, quiq; posuerat aquam in peluim, atq; inceperat lauare pedes discipulorũ, & abstergere linteo quo erat præcinctus, cùm omnes exhibuissent pedes consequenter opinioni, quã iam antè de Iesu conceperant, uidentes quòd talis nõ sine causa, nec ut multi dicerent, grauare uolens discipulos, lauat ipsorum pedes: sed utile aliquid perficiens, quod expectabant in posterum cognoscendum, considerantes ne fortè hæc agerentur symbolum existens alicuius rei, solus Petrus, id quod in promptu erat & apertum intuitus, nullo alio cõsilio adhibito, uelut honorans Iesum, non præbuit illi suos pedes lauandos, sed primùm quidem tentauit illum pudore perfundere dicens: Domine tu mihi lauas pedes? Deinde cùm debuisset parere dicenti, Quod ego facio, tu nescis nunc, scies autem postea: inquit: Non mihi lauabis pedes in æternum. Alioquin etiam cùm cæteri discipuli cõmisissent seipsos Iesu fidei, de re nulla illi contradicentes, hic ex his, quæ dicit (etiam si rectè se uerba facere putabat) non solùm Iesum incusat, tanquam qui sine causa discipulorũ pedes lauare inceperit, uerumetiam cõdiscipulos. Nam si ipse, opinione sua, dum prohibere uellet, officiosum se præbuit, illis idipsum non considerantibus, etiam illos accusauit, qui præter officium pedes suos lauandos Iesu præbuissent. Atq; equidẽ si cogitasset, rei quæ cum ratione efficitur, non contradicendum, cogitassetq; rationabile esse id quod fiebat, dum lauarentur discipulorum pedes à Iesu, haudquaquã repugnasset facto. Quamobrem apparet sine iudicio eum cogitasse uoluntatem Iesu de lauandis pedibus discipulorum, rationi consentaneam non fuisse: quòd si opus est scripturã perscrutari usq; ad ea, quæ minima esse putantur, quæret aliquis: Cur tandem cùm in numerandis Apostolis primum locũ obtineat Petrus (fortassis quia cæteris honorabilior, quoniam etiam uerè omnium ultimus Iudas, ob malum affectum in ultimum locum proiectus iacet) cùm Iesus incepisset lauare pedes discipulorum, & abstergere linteo quo erat præcinctus, non à Petro inceperit, sed ab illo? Ad quod respondẽdum est: Ut medicus plurimis infirmis subministrans iuxta artem medicinæ, initium medendi facit ab his qui urgentur, quiq; peius affecti sunt, sic discipulorum sordidos pedes lauantem, incepisse à magis sordidis atq; equidẽ fortassis ad Petrum postremò uenit, quia minus cæteris indigeret ut sibi lauarentur pedes: fortassis etiam status pedum suorum, qui proximè accedebat ad mundiciem, effecit, ut cõtradicere cogitaret. Porrò si examinemus quod dixit Iesus (nempe, Qui lotus est, nihil opus habet præterquam pedes lauare, sed est mundus totus, & uos mundi estis, sed non omnes) fortasse talem suggerit intelligentiam, perinde quasi discipuli lotos haberent pedes à Iesu, & quòd non amplius opus haberent præter illam lauationem, ut lauarentur illorum pedes: quodq; Petrus etiam mũdus existeret, antequã illius pedes lauaret Iesus. Quòd si contra hæc quærat aliquis, cur cum dixisset, Qui lotus est, non opus habet ut lauetur, sed est mundus totus: lauet tamen Iesus pedes discipulorũ, qui alioquin opus non habebant sibi eos lauari, huic illud dicendũ est, Omni habenti dabitur & adijcietur: unde habentibus discipulis mundiciem, Iesum, ut adijceret mundiciei illorum, illorũ pedes etiam lauare, illos alioqui non lauaturus, ni loti fuissent, atq; omnino mundi: ita tamẽ ut dicamus neminẽ ex his, qui isto modo sunt mundi (etiam si perfectus sit inter homines) absente mundicia (ut ita loquar) Iesu mundum reputandum esse. & hæc quidẽ ultimò expono, quæ succurrerunt post priora superius dicta, seruantibus nobis ordinẽ eorum quæ in mentem uenerunt, & intelligentiam: uerbi gratia, cùm prius cõspexerimus sordidatos pedes discipulorũ, eguisse ut à Iesu lauarentur, nũc idcirco illum illorum pedes lauisse dicimus, quia essent comparatione hominũ mundi, sed non etiã apud Deũ. Nec enim sine Iesu aliquis fit apud Deũ mundus, etiã si coram se existimetur aliquis aliqua diligẽtia seipsum mundũ fecisse, iam in his, qui hominũ comparatione mũdi sunt facti, quiq; loti sunt Iesu baptismo, quiq; etiã ab ipso lotos pedes habẽt, inhabitare potest etiã Spiritus sanctus, uirtusq; ex alto ceu uestimentũ. Atq; Petrus quidẽ non considerans rationẽ uoluntatis Iesu, qui inceperat lauare pedes discipulorũ, & abstergere linteo quo erat præcinctus, dicit illi: Domine tu mihi lauas pedes? Dubitatiuè, & uelut pudore illũ afficere uolens, hoc dicens.

Quæstio de Christo Apostolorum pedes lauante.

Ioan. 13.

AT uerò Iesus respondit, & dixit illi: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autẽ postea.] Docens mysterium hoc esse. Sed quid erat illud quod faciebat Iesus lauãdo pedes discipulorum? An operabatur lauando ipsorum pedes, & abstergendo linteo quo erat præcinctus, ipsos speciosos? cùm futurum esset, ut Apostoli bona euangelizarent? Nam quando lauit pedes discipulorum Iesus, tunc opinor illud propheticè dictum de Apostolis suis completũ fuisse: Quàm speciosi sunt pedes euangelizantium bona. Quòd si pedes discipulorum lauans pulchros eos facit, quid dicturi sumus ingenerari à uera pulchritudine his, qui toti sunt baptizati à Iesu Spiritu sancto & igni? proinde pedes euangelizantium bona pulchri facti fuerant, ut loti & mundati & abstersi Christi manibus, incedere possent per sanctã uiam, atq; iter facere per illum qui dixit:

Esa. 52.

Speciosi pedes euangelizantium.

dixit: Ego sum uia. Solus enim, & omnis cuius pedes lauerit Iesus, uiam perambulat hanc uiuentem, & ad Patrem ducentem. Nec capit hæc uia pedes inquinatos, & pedes qui nōdum sint mundi. Atq; Moses quidem opus habebat soluere calciamentum ex pedibus suis, quoniam is locus ad quem peruenerat, & in quo stabat, terra sancta erat: similiter Iesus Naue filius. At uerò Iesu discipuli, ut per hanc uiuentem animatamq; uiam perambulent, tantùm sunt cōienti non habere calceos in uia, quia hoc illis præcepit Iesus. Sed enim ad hanc ipsam uiam conficiendam opus habebant lauari à Iesu, qui deposuit uestimenta: fortassis ut mundos illorum pedes existentes, mundiores faceret. Fortassis etiam, ut immunditiam, quam in pedibus suis habebant discipuli, in suum ipsius reciperet corpus, mediāte linteo eo quo solo præcinctus erat. Fert ipse namq; infirmitates nostras. Vide igitur quòd lauaturus pedes discipulorū nullum aliud tempus elegerit, nisi quando iam diabolus immisisset in cor Simonis Iudæ Iscariotis ut proderet eum, & quando facienda erat pro hominibus œconomia: ante hanc etenim non opportunum erat discipulos habere pedes à Iesu lotos. quis enim loturus fuerat pedum illorū sordes intra hoc tempus usq; ad passionem? Sed ne tempore quidem passionis. Neq; enim alius erat Iesus, qui illorum lauaret pedes, ac ne post œconomiam quidem. Iam enim aderat hora Spiritus sancti ad discipulos uenturi iam factos mundos, & lotos habentes pedes eosq; promptos, & pulchros ad euangelizandum in Spiritu sancto bona. Tale igitur illud est: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Quòd ego lauem pedes uestros, nota est, quòd animarum uestrarum purificētur gressus, ut sint pulchri, euangelizaturis uobis bona, & mundis pedibus ingressuris in hominum animas. Hoc autem mysterium tu nunc nescis, quia nondum percipis cognitionem eius opportunius in te futuram, simulatq; ego lauero pedes tuos, postea cognosces, dum hoc intelliges illuminatus cognitione non parua, neq; facilè contemnēda. Cæterùm hæc loquente Iesu Petro, discipulus respondet responsum non peritum, sed sententiam proficiscentem quidem ab affectu, & erga Iesum honoris & reuerentiæ plenam, sed tamen quæ falleretur. Quocirca quoniam utilis Petro non erat eius responsio, non sinit eam ille uerā esse, qui nocua utilitati ducentis, & uerè euentura prohibet, pro sua bonitate. Atq; Petrus quidem inquit, Non lauabis mihi pedes in æternū: enunciauitq; cùm Iesus illius pedes lauare decreuisset, nunquam futurum ut lauaretur ab ipso, ac ne hoc quidē ullo unquam seculo futurum, sed ille, qui uidebat Petro conducibilius esse, ut hac in re mētiretur quàm ut uera diceret, utilitatē ostendit in eo quòd non opus erat ut qui hoc dixisset, uera loqueretur, dicens: Nisi lauero te, non habebis partem mecum. Atq; equidem si Petrus, qui enunciarat, Non lauabis mihi pedes in æternū: uera dicens, hac in re non habiturus erat cum Iesu partem (alioqui habiturus mentiens) eò quòd temerariè præueniens locutus fuisset, quid aliud agere opus erat, nisi mentiri? ne hoc, quod uerum Petrus diceret, impedimēto ipsi Petro esset, quò minus haberet partem cum Iesu, qui ostendit illum mendacem lauando pedes eius? Scriptum est enim, Omnis homo mendax. *Rom. 3.* Opportunè autem utemur hoc dicto ad eos, qui audaciùs, ac sine delectu id se facturos dicūt, quod minimè illis conducat, præsertim si desistere nolint ab eo, quod malè promiserint, ostendentes enim illis, qui nullatenus habituri sint partem cum Iesu, si uocem temerariā in promittendo seruauerint, futurum uerò, ut bonam spem habere possint, si quod priùs dixerant, spreuerint, abducemus eos à persistendo in his, quæ malè iudicassent, etiamsi aliquando cum iuramento tale fiat, propter multam temeritatem. Dicemusq;, ut prohibetur Petrus, qui dixit: Non lauabis mihi pedes in æternum: persistere in eo, quòd dixerat, ut habeat partem cum Iesu, sic tu, qui peccasti propter temeritatem, atque etiam hoc promisisti, nullo delectu meliùs facturus sis, si desistens à permanendo in hoc, quod malè iudicasti, ad hoc agendū, quod magis est consentaneum, transeas. Qui autem hoc dictum obseruauerunt, Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea: & illud, Nisi lauero te, non habes partē mecum, nolentes illud, huicq; similia ad mores referre, pudefacti admittant talem euangelicarum disputationum formā, uel nolentes ostendant, qui consentaneum esset si propter uenerationē (ut isti dicturi sunt) qua Iesum prosequebatur Petrus dicebat, Non lauabis mihi pedes in æternū: Petrum à magistro audire, sic nō habiturum se partē cum filio Dei, perinde ac maximo peccato obnoxiū, quòd sui pedes ab ipso loti non fuissent. Nam dicere, Si hoc delictum cōmiseris, non habebis partē mecum: locum habet (id quod dicitur de peccatis apertis) At uerò dicere, Nisi lauero te, nō habes partem mecum: haudquaquā est consentaneū, si (quod nephas est dictu) magister uidetur respondisse, quod est absurdissimum, discipulo Petro ipsum honorāti, & præbere nolenti pedes suos lauādos ab eo, qui statuerat lauare pedes ipsius mansuetissimè. Hāc ob causam præbeamus pedes nostros Iesu etiamdum surgenti à cœna, & ponenti uestimenta, & linteum accipienti, & præcingenti se, & mittenti aquā in peluim, & incipienti lauare pedes nostros, non secus, atq; si essemus sui discipuli, & extergere linteo, quo præcingitur nostri causa, factus in medio nostri, tanquam qui ministrat. Nā nisi hoc fecerimus nō habebimus partē cū eo, neq; erūt pulchri pedes nostri:

Exod. 3.

Matt. 10.

Esa. 53.

Temerè de futuris affirmātes & promittentes.

Ioan. 13.

1.Cor.14. præsertim cùm æmulemur charismata meliora, uolentes inter eos annumerari, qui bona euangelizant. Cæterum quando liberior est Petrus in loquẽdo importunè rogatus pedes suos præbere Iesu, cùm audisset, Nisi lauero te, non habes partem mecum: mensuras petitionis eius uult superare, non tantum solos pedes à Iesu lauandos exhibens, uerumetiã manus, quas non amplius Iesus lauari uolebat, cùm panẽ comederent, despiciens eos, qui dicerent: Discipuli tui nõ
Matt.15. abluunt manus, cum panẽ edunt: exhibuit etiã, præter manus, caput, quod non amplius uolebat Iesus lauari: quippe quia in eo imago, & gloria Dei iam esset: sufficit enim nobis, si eò peruenerimus, ut occasionẽ habeamus æquè ac discipuli, præbendi illi pedes, quos solos lauat & abstergit: quòd qui lotus sit, non opus habeat lauari, sed sit mundus totus. Quod si quis non est mundus, totus is se nõ lauit. Sed quærat aliquis, si lotus non opus habet lauari, sed est mũdus, & erant discipuli Iesu mundi (tanquã loti) quomodo mittit aquã in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum Iesus: cæterùm hac de re cùm suprà disseruerimus ex parte anticipantes, nũc etiã hæc illis addemus, nimirũ hæc uerba: Opus habemus: posita esse de rebus necessarijs, sina quibus aliquis uiuere nõ potest, ut si dicamus in rebus corporalibus hominem non pluribus
1.Tim.6. opus habere, sed his solùm, quæ dicit Apostolus: Habentes cibum & operimentũ, his contenti sumus, quę uerò ad diuinas, & delicias conferunt ex abundanti mollibus, & delicatis superesse non tanquam necessaria, & sine quibus nõ possint uiuere, sed tanquam superflua. Sic igitur, & diuinioribus opus quidem nobis est introducentibus ad uitam, hisq́ue, quæ faciunt in eo nos
Psal.37. esse, qui dicit, Ego sum uita: quæ uerò sunt supra hæc, de quibus dicitur: Deliciare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui: & quæcunq; considerantur propter paradisum deliciarum,
Prou.3. & propter diuitias, & propter gloriam, quæ sunt in sinistra sapientiæ iuxta dicentẽ, Longitudo uitæ, & anni uitæ in dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ, & gloria: supra necessitatem esse dicentur. Ac fortasse tale est, cùm alicuius, qui lotus fuerit, lauantur pedes à tali magistro ac serua
1.Cor.15. tore. Nam donum Dei excellit necessitatem, quemadmodum etiam esse in gloria solis, uel lunæ, uel astrorum, in sacra mortuorum resurrectione, atq; qui mũdus est quidem, & lotus, opus non habet, ut lauetur, sed lauatur propter illud, quod superiùs assignauimus: nimirum quòd omni habenti dabitur, & adijcietur (ut etiam inquit Ioannes) Mundus mundetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Cæterùm illud, Vos mundi estis: refertur ad undecim, cui subiungitur illud, Non omnes: propter Iscariotem. Nouerat enim eum, à quo tradebatur, non esse mundum: primùm quidem, quòd pauperes illi non essent curæ, fur cùm esset, & quòd marsupium habens, quæ immittebantur, auferret: deinde quòd cœna facta cùm iam diabolus immisisset in cor ipsius Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderet Iesum, non reputet ferentem. Quocirca loti undecim etiam mundiores facti fuere, cùm illorum pedes lauisset Iesus, & Iudas non mundus (Sordidus enim inquit sordescat adhuc) factus est sordidior, & immundior, quando post buccellam intrauit in illum Sathanas.

Exhortatio ad ταπεινοφροσύνην & ministerium.

POSTQVAM ergo lauit pedes eorum, receptisq́ue uestibus suis iterum accubuit, dixit eis: Vos uocatis me magistrum, ac dominum, & benè dicitis, sum etenim, si ergo laui pedes uestros Dominus, & magister, uos quoq; debetis inuicem alij aliorum lauare pedes: exemplum enim præbui uobis, ut quemadmodũ ego feci uobis, uos quoq; faciatis.) Probabile est eos, qui considerassent magnitudinem potentiæ Iesu, quiq́ue intellexissent, quid factum fuisset à Iesu, qui lauit pedes discipulorum, ut ultimas, ac uiles ipsorum partes, ac corpora humi uersantia, quorum nota erant illa corpora, mundaret, admiratos opus è lauatione prouenient, haudquaquam ausuros fuisse rem talem etiã ipsos facere, tenuiores se esse existimantes, quã qui possent lauare pedes interiores, & occulti hominis, uel eorum, qui hæc amplectũtur Dei dogmata, nisi Iesus per ea, quę exposita sunt, ad hoc adhortatus fuisset eos, figura cœnãtis reassumpta, quando docturus erat ea, quæ dicuntur ad eos qui iam cœnarãt. Atq; summa quidẽ austeritate, orationeq́ue ad admonendũ maximè accommodata (quo agnoscerent quod actum fuerat) dictum est: Scitis quid fecerim uobis? Scitis autẽ uerbum per interrogationem legendũ est, ut ostendat rei gestæ magnitudinẽ, uel imperantis modo, Cognoscite, ad excitandũ illorum intelligẽtiam, qua illum cognoscerent perpendẽtes, quid gestũ fuisset. Summa autẽ magistri auctoritate, summaq; animi intentione persuadendi illos, dictũ est: Vos uocatis me Magistrum, ac Dominũ, & benè dicitis, sum etenim, si ergo ego laui pedes uestros Magister, & Dominus, & uos debetis alij aliorum lauare pedes. Lauit quidẽ Iesus discipulorũ pedes, quatenus eorum magister, pedesq́ue seruorum, quatenus dominus erat. Doctrina enim purgatur puluis, qui ex terra, rebusq́ue mundanis contractus nõ ad aliquid pertingit, quã ad extremas, infimasq; partes discipulorũ. Dominatione uerò principatum, & potestatẽ habentis, abijciuntur ea, quæ pedes inquinãt eorum, qui adhuc uel uulgare, ac qualecunq; inquinamentũ suscipiunt, quia etiam non habeant
Ioan.10. spiritum seruitutis. Nec ullus cordatus dicturus est Iesum, quatenus ostium, uel quatenus pa-
Matt.9. stor, uel quatenus medicus est, discipulorũ & seruorum lauare pedes. Ego uerò arbitror quoniam

niam discipulorum pedes necessitatẽ recipiunt,ut à magistro lauẽtur, non dũ percepisse quod illis esset satis:sed enĩ non procul abesse ab illo dicto: Sufficit discipulo,si sit similis præceptori ipsius. Atq; hic profectò finis est magistri erga discipulum (quatenus magister est) facere discipulum sui similem,ne in posterũ egeat magistro:sed ut etiã ipse sit magister,quo alius egeat. Vt enim finis medici(quo egent qui malè habẽt nõ qui ualidi sunt) est sanare malè habentes ab ægritudine sua, ne in posterum opera eius egeãt: sic finis magistri est discipulo acquirere illud, quod ἀρκετόν,hoc est sufficiens dicitur,ut cum discipulus id habuerit,quod sibi sufficit, sit similis præceptori ipsius. At uerò quod ad Seruatorem nostrum attinet existentem Dominum,cernere est eũ ex se longè plus existere,quàm alij domini:nolentes,discipulos esse sicut magistros suos, uel seruos, sicut dominos. Talis igitur est ille filius paternæ bonitatis, & charitatis eius. Dominus enim cùm sit,operatus est,ut sint serui sicut eorũ Dominus, quando scilicet non amplius habebunt spiritum seruitutis iterũ in timore,sed accipiẽt spiritum adoptionis, per quem clamabunt,Abba pater. Attamen,antequam fiant sicut magister,&Dominus,opus habent perinde ac discipuli indigi,ut sui lauentur pedes, & quasi adhuc seruitutis spiritũ in timorem habentes. At uerò simulatq; aliquis ex his habens, quæ discipulo sufficiant, ut sit sicut magister eius,& seruus sicut Dominus, eò peruenerit, ut sit sicut magister suus, & Dominus suus, tunc imitari poterit eum, qui lauit pedes discipulorum, discipulorumq; pedes lauare, sicut magister, quem Deus in Ecclesia ordinauerit post Apostolos, qui in ea primum fortiti sunt locum, ac post Prophetas,qui secundum. Sin uerò dictum hoc:Fratri tuo seruies:referri potest ad eos, quibus magis decet: & illud:Esto dominus fratris tui: ad eos qui Iacob instar sunt præstantiores: perspicuum est seruum qui factus fuerit sicut Dominus, lauare pedes eorum qui seruiunt doctrinæ,quam penes se habet. quoniam nõ existimo dictum hoc: Vos uocatis me magistrum & Dominum,& benè dicitis,sum etenim, nihil omnino habere profundũ, ac supra multorum intelligentiam, quandoquidem non omnibus qui dicunt Domine, Domine, dictum fuerit à Iesu: Vos uocans me Dominum,ac magistrum,& benè dicitis. Neq; enim benè dicunt illi,qui in die illa dicturi sunt: Domine nonne nomine tuo edimus, & nomine tuo bibimus, & nomine tuo dæmonia eiecimus,& uirtutes multas fecimus? proinde dicet illis Iesus: Discedite à me, nunquam uos noui,quia operarij estis iniquitatis. Quæ uerba (nempe,Discedite à me) non illis dixit,qui benè dicunt,Domine Domine. Quin etiam hoc dictum:Non quisquis mihi dicit, Domine,Domine,intrabit regnum cœlorum: palàm docet non omnem dicẽtem Domine,Domine,testimonium habiturum ab ipso,sicut nunc Apostoli,quibus dixit:Benè dicitis,sum etenim. Verè enim uitium non amplius eis dominabatur,sed λόγος id est ratio:& ut generatim dicam,Dominus, hoc est uniuersa animata & uiuens uirtus. Quin etiam hic nullus potest dicere, Dominus Iesus,nisi in spiritu sancto: & consideremus quid sit dicere hoc in loco : Dominus Iesus. Qui dicit,Dominus Iesus in spiritu sancto,benè dicit:an uerò qui benè dicit,is omnino dicat etiam in Spiritu sancto,tu quæres,propter illud:Et benè dicitis:quod nũc examinatur cum illo dicto: Nondum erat spiritus datus,quia nondum esset Iesus glorificatus. Illius itaque,qui sinceré,& ex animo seruit filio Dei,officiũ est benè dicere, Dominus Iesus: cum ad discipulum æquè pertineat huius instar dicere, Magister:ad quem ipse respondeat, Sum etenim : id quod alioquin dicturus non fuerat Iesus seruienti peccato,& discipulo mendaciorum. Contingit attamen sanctum quoque opus habere, ut sibi lauentur pedes : quoniam requiritur etiam à uidua,quæ connumeratur in honorem ecclesiasticum,an inter alia,sanctorum quoque pedes lauerit. Nam ridiculum existimo affigi literæ,uiduamq; hæc omnia (ut ita dicam) habẽtem,quæ sanctam delineent uiduam,hacq; una re carentem,nõ coniungi honori ecclesiastico, cum ipsa frequenter mediantibus ancillis, & uernis prudenter egerit tempore, quo abundabat: habebatq; opportuna,quibus beneficium cõferret hospitibus, atq; etiam his, ut generatim dicam, qui opus habebant, ut ab ea perciperent aliquid officij humani. Nec mireris si tibi exponendum sit anagogico sensu hoc dictum,Si sanctorum pedes lauit : cùm anus iubeãtur pari ratione cum presbyteris honesta docere. Vide uerò, an non etiam operosum sit cuilibet discipulo uolenti implere mandatum dicens : Et uos debetis alij aliorum lauare pedes : si uelit corporales,ac sensibiles fratrum pedes lauare, ceu opus debitum, ut fideles in quouis uitæ genere existentes hoc faciant: siue qui uidentur esse in sublimitate ecclesiastica episcopi,& presbyteri,siue in quibusdam alijs mundanis dignitatibus. Adeò ut hanc ob causam Dominus quoq; ueniat ad lauandos serui credentis pedes,& parentes filij,qui mos quidem erat, sed nunc non fit, nisi supra modum rarissimè,& apud admodum simplices, rusticioresq;. Præter hæc autem meminisse debemus eorum,quæ disseruimus in hoc contextu: Nisi lauero te,non habes partem mecum:atq; etiam illud:Scitis quid fecerim uobis? Decet enim Iesum dedisse nobis exemplum de lauandis pedibus principalibus,quod respondet his,quæ tropicè dicta fuerũt à sponsa in Cantico Canticorum,dum dicit: Laui pedes meos,quomodo inquinabo illos? Attende autẽ huic

Matt.9. Rom.8. Gen.28. Ioan.13. Matt.7. Luc.13. 1.Cor.12. Ioan.13. Ioan.7. Tit.2. Ioan.13.

dicto, Vt quemadmodũ ego feci, ita uos etiam faciatis: cum hoc pariter examinans: Nisi lauero te, non habes partem mecum. Verùm si quispiam contra hæc dicat, quamuis per allegoriam dicantur, nihilominus iuxta contextum facta fuisse, moraliterq; etiã intelligenda esse hæc uerba, Si igitur ergo laui pedes uestros Magister, & Dominus, & uos debetis alij aliorũ lauare pedes, exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum ego feci, ita & uos faciatis. Ad huiusmodi respondendum est, ergo quoniã iuxta textum factum est, quod Petro dicenti, Non lauabis mihi pedes in æternum: dictum fuit, nempe, Nisi lauero te, non habes partem mecum: etiam nos, ob reuerentiam pedes suos lauandos nõ præbentibus, dicemus, audebimusq; talibus dicere, Nisi

ἀφηγῆσις. lauero te, non habes partẽ mecum. quòd si hoc in loco tibi nõ persuadet, quod dixi, perpende, quid dicere te oporteat contra dubitationem, an omnino iuxta textum hæc sint seruanda, atq; quòd huic quidẽ aliquando cõueniat lauare pedes illius discipuli Iesu, aliquãdo suos ab ipso lauandos præbere, ut ille ob charitatem, & comitatem beneficiũ conferat, hic se exhibeat, etiam ipse fateor: sin uerò dicemus, unumquemq; nõ conscium sibi hoc fecisse, sanctorumq; isto modo pedes non lauisse, debitum quoddam mandatum non persoluisse, nempe, Debetis alij aliorum lauare pedes: tempus est dicendi, omnes aliquo modo huius mandati debitores esse.

AMEN amen dico uobis, non est seruus maior Domino suo, neq; legatus maior est eo, qui legauit ipsum: si hæc nouistis, beati estis, si feceritis ea: non de omnibus uobis loquor. Ego scio quos elegerim, sed ut impleretur scriptura: Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suũ.] Adhuc & hæc cohærere mihi uidẽtur, ut sciamus ad mores reducere, quæ dicuntur de lauatione pedũ. Hæc enim uerba, Si hæc nouistis beati estis, si feceritis ea: cùm nihil antea præscriptum sit quod agere debeamus, prætetquã de lotione pedum, ad illa habent relationem. Cæterùm præsentis loci doctrinas scire, nempe quomodo discipulorũ, qui iam lauerant,

Non omnes beatos esse. pedes inquinentur, & quonã pacto lauẽtur, uerè opus est uirorum beatorũ, hoc enim tale, tantumq; nomen (nempe beatum) consentaneũ non est dicere, adesse quibusdã uulgaribus: adeò ut uel seruo lauanti pedes Domini uideatur hũc ob causam beati nomẽ obtingere, etiãsi adulator, & hypocrita fuerit: cùm, ut nos explicauimus, lauare pedes discipulorũ Iesu magni cuiusdam sit, & Iesum in se habẽtis, & omnino beati: sed sciamus necesse est similia huic textui inesse

Matth. 10. in Euangelio à Matthæo tradito. Sic enim habet: Non est discipulus supra præceptorẽ, neq; seruus supra dominum suum, sufficit discipulo, ut sit similis præceptoris ipsius, & ut seruus similis

Luc. 6. lis domini ipsius. Lucas uerò sic habet: Non est discipulus supra præceptorem suum: perfectus autem omnis erit similis præceptoris ipsius. Huic proximum est, ut quæramus, ad quem referemus id, quod in fine dicitur: Nõ de omnibus uobis dico. Atq; aliquis quidẽ dicet, dictum hoc referri ad illud, Beati estis, si feceritis ea: neq; enim beatus Iudas. At ego non existimo rectè hoc dictum eò referri ad illud dictũ, Beati estis, si feceritis ea. Hoc enim totum, & de Iuda, & de quouis, quamuis prauissimus sit, uerum est. Beatus es, quisquis hæc feceris, tanquam, si dicerem intemperanti (etiamsi non auditurus sit, quæ dicuntur, neque temperantia usurus) Beatus es, si temperatè uixeris: & sapientiam spernenti, etiam si ingrediatur hoc propositum, Beatus es tu, si sapientiam & disciplinam susceperis. Proinde uide, ne fortè hæc uerba: Non de omnibus uobis dico: referenda sint ad illud: Non est seruus maior Domino suo. Quoniam enim quisquis peccatum committit, seruus est peccati, committebat autem peccatum Iudas, & maximè cùm diabolus immisisset in cor eius, ut Seruatorem proderet, seruus erat Iudas peccati. Seruus autem peccati cùm esset, non erat Dei seruus: istoq; modo, ne Iesu quidem amplius apostolus

Iudas peccati seruus. erat: iam enim factus erat diaboli, qui in cor eius immiserat, ut Seruatorem proderet: idcirco negans Seruator eum esse seruum suum, & apostolum, cùm dixisset: Non est seruus maior domino suo, neq; apostolus maior eo, qui misit ipsum: addidit: Nõ de omnibus uobis dico. Post

Ioan. 13. hoc uideamus hoc dictũ: Ego scio, quos elegerim: quod simplicius tale est: Scio qualis sit unusquisq; eorum, quos elegi. Quamobrem scio etiam, qualis sit Iudas, nec me clam est, quæ diabo-

Nouit D. Iesus qui sint sui. lus iam immiserit in cor eius aduersum me. Atq; talem habet intelligẽtiam propter quandam consuetudinem scripturæ, cùm utitur uocabulo, Scio, atq; illi similibus: cuiusmodi etiam est,

Matt. 7. Agnoui, Seruatore alicubi dicente futurum, ut dicat dicturis: Domine nonne nomine tuo prophetauimus, & nomine tuo dæmonia eiecimus: Nũquam noui uos: & illud, Nescio, unde sitis: quod simpliciùs si intelligatur, uidebimur infra dignitatẽ Saluatoris cogitare. Proinde uide,

2. Tim. 2. ne fortè, quoniã cognouit Dominus, qui sunt eius, non agnoscat etiã, qui non sint eius, & quomodo de quibusdam inquit, Nunquã noui uos: sic dicat etiam de Iuda, si non est ipsius, Nunquam agnoui te: quòd si cùm esset Iesu Iudas, & postea lapsus fuit, dicturus certè est illi Iesus: Non noui te, unde sis. Vnde etiamnũ, quia immiserit diabolus in cor eius hæc aduersus Iesum, nescit illum Iesus, quamobrem nõ dixit: Nũc ego scio omnes præsentes: sed, Ego scio, quos elegerim: tanquàm diceret, Electos meos. Non de omnibus autem præsentibus inquam, Ego scio quos elegerim: uiq; hoc eueniat, quod euenit, unus ex uobis est causa, qui me est proditurus: ut

impleatur

impleatur ſcriptura dicens,Qui manducat panem meum,ſuſtulit contra me calcaneum ſuum: translatum autem eſt παραφραστικῶς dictum hoc,à pſalmo quadrageſimo ſic habens:Homo pacis meæ,in quo ſperaui,qui edebat panes meos,magnificauit aduerſum me ſupplantationem, quod dictum Seruator de Iuda,ac ſeipſo dictum fuiſſe inquit. In quo quæres quomodo homo pacis Iudas fuerit, & quomodo Seruator in eum ſperauerit. His uerbis ergo declarari arbitror Iudam aliquando ſincerè crediſſe. Neq; enim , ni aliquando fuiſſet filius pacis, miſiſſet eum Dominus cum cæteris Apoſtolis,eiq; dixiſſet(nam duodecim ſcriptum eſt eum dixiſſe)Dicite, Pax huic domui, & ſi illic fuerit filius pacis,requieſcet ſuper illum pax ueſtra,ſin minus, ad uos reuertetur pax ueſtra. Proinde uide poſt quanta diabolus immiſerit hæc in cor eius aduerſum Seruatorem, & quia dictus eſt paulo antè fur eſſe, non opinor,quòd marſupium ei concreditũ fuiſſet,ſi à principio fur fuiſſet, ſed dignus cùm eſſet, cui illud crederetur, (etiã ſi eum præſciſſet lapſurum Ieſus) illius illi cura credita fuit, fuitq; tantus homo pacis Chriſti , ut in eo uelut bono apoſtolo bonam ſpem habuerit aliquando Ieſus:conſidera enim illud,In quẽ ſperaui. Proinde meum eſt iudicium,ſermones eum occultos,& firmiſsimos,ac maximè nutrientes,quos à Ieſu accepiſſet,Apoſtolis cõmunicaſſe,de quibus dixit:Qui edebat panes meos.Cæterùm,pro, Magnificauit aduerſum me ſupplantationem : fecit Euangeliſta , Suſtulit aduerſum me calcaneum ſuum:ut idem ualeat,Magnificauit,quod,Suſtulit:quòd ſi contextus hic:Suſtulit aduerſum me calcaneum ſuum:&,Magnificauit aduerſum me ſupplantationem ſuam:neceſſariò nobis explanandus ſic:dicemus , hoc fieri à calce intendente plagas alicui : cuiuſmodi etiam erat Iudas Dei filium decipiẽs,manducanſq; cum Ieſu eius panem,cùm immerſam buccellam,(accipiente Ieſu,ac Iudæ Simoni Iſcariotæ porrigente)ſuſtulit Iudas aduerſus præceptorem calcaneum ſuum,quando poſt bucellam intrauit Sathanas in Iudam. An uerò illud , Iniquitas calcanei mei circumdabit me: unà examinatum cum eo, Suſtulit contra me calcaneum ſuum : referri ad Iudam poſsit , qui fuit in parte habitus poſſeſsio eius , & apoſtolus , dictus uerò calcaneum tropicè,quòd ipſe olim ũ m proditor fuerit,tu ipſe etiam conſiderabis.

Pſal. 40. *Luc. 10.*

NVNC dico uobis,ut cùm factum fuerit, credatis , quia ego ſum.] Relationem habent hæc uerba ad id,quod ſuperius eſt dictum , Nõ de omnibus uobis dico. Scio quos elegerim,ſed ut impleatur ſcriptura , Qui mãducat panem meum,ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum: hoc enim futurũ,ut ſcriptura impleretur de eo , qui ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum , qui eſt ille,qui manducat panem meum. Nunc dico uobis,& dico,antequã fiat, ut cum factum fuerit, quod prophetatum in ſcriptura futurũ eſt,ut impleatur,credatis me eſſe eum, de quo hæc prophetata ſunt : propter eum,qui cùm mãducaret panẽ meum, ſuſtulit aduerſum me calcaneum ſuum. Sed quærat aliquis,quomodo dictum ſit diſcipulis,quorũ lauaret pedes Ieſus , perinde quaſi nondũ crediſſent ipſum eſſe Chriſtũ : Nũc dico uobis antequam fiat, ut cùm factũ fuerit,credatis me eſſe Chriſtũ prophetatum. At uide num poſsimus cauentes accuſare tales, tantoſq; Ieſu diſcipulos,quaſi qui nondũ crediſſent,conſilium etiã ſeruare dicentis:Vt credatis, quia ego ſum. Qui recipit ſapiẽtia theoremata,interdũ per priora,quibus iam ſapiens eſt,percipit poſteriora,in quibus antea nõ erat ſapiens,ſapientiorq; erit : quemadmodũ illud etiã dicitur: Sapiens qui hæc audierit,ſapiẽtior erit. Vt igitur ſi ſapienti dicerentur quædã,& ſubiungeretur , Hæc faciunt ſapientẽ:non omnino ſapientem cõſideraremus ex nõ ſapiente, ſed ex ſapiente ſapientiorem,tanquã profectu ſuccedente, & tendente ad perfectionẽ , ſic mihi cõſidera credentem poſſe magis credentẽ fieri. Apoſtoli enim cùm aliquãdo ad Dominum acceſsiſſent non ſeipſos incuſantes tanquã non credentes,dixerunt illi : Domine adauge nobis fidẽ: ſiquidem in uocabulo , Adauge, apertè oſtenditur fidẽ habuiſſe Apoſtolos capientem additamentum. Quamobrem ſi hæc intelleximus,mihi conſidera additamẽta rerum fidẽ facientium poſt quædam,quæ antea fidem fecerant,addidiſſe fidei , adeò ut diſcipuli præter ea , quæ habebant fidem facientia,etiam hoc aſſumpſerint, ut uiderent ſcripturam dicentem , Qui manducat panem meum,ſuſtulit contra me calcaneum ſuum:impletam ob oculos ponente eo,qui prophetabatur ſe eſſe,de quo talia prædicta fuerant : uideq; ut intelligas hoc uocabulum,Vt credatis. Perinde ac ſit: Vt operemini,permanentes in credulitate , nullam cauſam habentes qua mutemini:ac certè niſi magnitudine magna fides eſſet,aut multitudine multa,haudquaquã dixiſſet Paulus:Etiam ſi habuero omnem fidem.Vt enim perfectus & omnes habens uirtutes,cum ſingulatim unamquamq; uirtutẽ perfectam perceperit,perfectam habet ſapientiã & perfectã modeſtiam,atq; etiam ſic pietatem & cæteras , ſic aliquis diceret perfectũ in uirtute credendi , eum omnem habere fidem. Hæc autem dico,tanquam ſapientia,modeſtia,pietas, cæteræq; uirtutes imperfectæ,non poſsint à nobis propriè nominari,ſed abuſiuè,cum etiã perfectus qui efficitur in unaquaq; uirtute, nominetur æquiuocè cum eo , qui eſt uirtute perfecta. Nam hunc in modum ſapiens dicitur,qui in quibuſdam quidem offendit , ut obiurgatione egeat, haud tamen odit obiurgãtes,imò uerò diligit,iuxta quod ſcriptũ eſt, Argue ſapientẽ,& diliget te:hunc etiã in mo-

Quæſtio de Diſcipulorũ fide. *Pro. 1.* *Luc. 17.* *Incrementa fidei.* *Pſal. 40.* *1. Cor. 13.*

in modum sapiens dicitur ille, qui capax cum sit aliorum speculationum sapientiæ, nondum quæ restant, habet: iuxta quod dicitur illud etiam: Da sapienti occasionem, & sapiētior erit. At enim huc deuenimus ostendentes contingere, ut qui iam credit, discat aliqua rursum credituros. & additamētum eorum, quæ didicerit, addere fidei. Sin uerò uidere uolumus quisnam sit, qui omnem habeat fidem, sumamus (exempli gratia) breuiter quæ credētem seruant, dum creduntur: sintq; (ut ita loquar) numero centum, & dicamus eum quidē, qui hæc centum, quæ præ diximus sine ulla hæsitatione accipit, singulis ipsis constanter credens, omnem habere fidem, deficientem uerò in aliquo numero rerū earum, quæ seruant, dum creduntur, uel minus firmū existentem erga ea, quæ creduntur, eò magis abesse ab habēdo omnem fidem, quò plures numeri sibi credenti defuerint: quoq; magis abfuerit a firmitate eorū, quæ creduntur, siue omniū, siue aliquorum (ut interim demus aliquem aliquibus constanter credere posse, aliquibus uerò credere, sed non constanter) attamen omniū consensu, dederis difficillimum demonstratu esse, ut cui unus defuerit numerus, nihil habeat firmitatis: eò quòd nō æquali distantia distet à firmitate erga ea quæ creduntur unusquisq; eorum, qui sunt (ut ita loquar iuxta scripturam) exigua fide prædíti, & qui nondum receperunt firmitatem erga ea, quæ credūtur. His uerò consequens est, propter illud, Iuxta fidem tuam fiat tibi: & illud, Fides tua te seruauit: unumquemq; habere retributionem, quæ est in iusto iudicio Dei iuxta proportionem talis, & talis, fidei, & salutis: Quandoquidem in hac est eorum, qui seruantur, differentia: adeò ut illud: Qua mensura metiemini, eadem mensura dabitur & uobis: pertingat etiam ad mēsuras fidei, & ad mensuras retributionis, & salutis, quæ est à Deo. Hanc rationem qui consideraris diligenter, uidebit quomodo meritò dicatur omnibus iudicare non ualentibus: Nolite iudicare, ne iudicemini: & illud, Ne iudicens quicquam ante tempus donec uenerit Dominus. Rursus in hac, quoniā dixi exempli gratia, centum numero existentibus his, quæ seruant dum creduntur, his centum firmiter credentem, omnem habere fidem, non habētem uerò fidem erga aliqua eorum centum, uel uariè affectum firmitate erga ea, quæ creduntur. non habere omnem fidem, explanationis gratia exponemus talia. Ante omnia credito unum esse Deum, qui omnia condidit, & perfecit, quiq; omnia fecit, ut essent ex re non existēte. quin etiam credamus necesse est Iesum Christum esse Dominum, & omni ueritati, quæ de ipso dicitur, tum iuxta illius diuinitatem, tum iuxta illius humanitatem. In spiritum etiam sanctum credendi necessitatem habemus, & quòd liberi arbitrij cùm simus, punimur ob ea, quæ peccamus, honoremur uerò ob rectè facta. Age igitur ponamus, si quis se credere in Iesum putans, non credat unum esse Deum Legis, & Euangelij, cuius gloriam cœli, tanquam ab ipso facti, enarrant, & firmamentum annunciant opera manuum suarum, tanquam earum opus: Huic profectò maximum deerit fidei caput. Vel rursus si quis credat Iesum sub Pontio Pilato præside cruci affixum, sacram rem quandam, & salutarem mundo attulisse, non item credens eum ex uirgine, & sancto spiritu ortum assumpsisse, sed ex Ioseph, & Maria, huic etiam deerunt maximè necessaria, ad habēdam omnem fidem. Rursus è regione si quis diuinitatē illius admittat, humanitateq; eius offensus nihil humani circa eum factum fuisse credat, uel hypostasin sumpsisse, huic quoq; non uulgaria deerūt ad omnem fidē. E contrario denuò si quis humanas de eo res admittat, spreta hypostasi unigeniti, & primogeniti omnis creaturæ, haudquaquam is dicere poterit omnem se habere fidem. Sicq; mihi per ordinem considera: Vt uideamus quanta res sit absq; ullo defectu, & constanter habere fidem adeò potentem, quando est in hominis anima, ut uel montes (qualescunq; sint illi) transferre posit: cùm omnes quidem homines loco dimouere ualeant montem, uel montes, quos Iesus ostenderit: sin uerò quædam defuerint perfectæ fidei, desit etiam potentia trāsferendí montes. Ac profectò tali in huiusmodi rebus utar exemplo: ut enim tales, totq; habētes uires, primum nauim deducūt in mare: sin uerò, uel unus cooperarius, uel uires alicuius rei his defuerint, non deducitur nauis: sic uerbi gratia, sunt multi transferentes montes, omnis fides, in qua qui fuerit imperfectus, quo minus habuerit omnem fidem, aberit à potentia transferēdi montes. Proinde uide, an non utiliter hæc indagata fuerint propter discipulos, ad quos (cum lauisset Iesus eorum pedes) ut suspicari posset negligens lector, quasi ad nondum credētes, dixit. Nunc dico uobis, priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis, quia ego sum. Pariter uerò etiā explicata oratio, quanta res sit uirtus omnem continens fidem ostendit. Et quod rarò inueniatur: ostendit præterea, quàm procul absit quiuis nostrûm, ut habeat illam omnem fidem, qua montes transferat. Cæterùm non contemnenda res est, quæ nos ad credendum inducit (iuxta ea, quæ nunc sunt proposita) quòd prophetæ uaticinati antea fuerint, quæ ad Iesum pertinēt, & quòd iuxta sermonem illorum seruatori responderint, quæ ab ipsis prædicta fuerunt.

Omnem fidem habetis. — *Matt. 8.* — *Matt. 7.* — *1. Cor. 4.* — *De Deo quæ sint credenda.* — *Psal. 19.* — *1. Cor. 13.* — *Ioan. 13.*

AMEN amen dico uobis, qui recipit, quemcunq; misero, me recipit: Qui autem me recipit, recipit eum, qui misit me.] Mittit Iesus non solùm sanctos, uerumetiam & sanctos, & angelos. Nominanturq; hi, quos mittit, (eò quòd ab ipso mittantur) Apostoli, hoc est Missi. Iam uerò

Christus quot mittat à nobis excipiendos.

horum

borum Apostolorum alij sunt homines, alij uirtute præstantiores. Nec enim à uero aberrauimus Apostoli nomen his angelis etiam ponentes, de quibus scriptum est, quòd omnes sint administratorij spiritus, qui in ministerium emittūtur propter eos, qui hæredes erunt salutis. Nā si παρὰ τὸ ἀποστέλλεσθαι (hoc est à mittendo, missi) omnesq; ab eo, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammā, in ministeriū mittūtur administratorij spiritus, hi etiā Apostoli, hoc est Missi dicentur eius, à quo mittūtur. Atq; unusquisq; profectò qui mittitur ab aliquo, Apostolus, hoc est missus, est illius qui misit: iuxta quod in superioribus est dictū post ea uerba, Non est seruus maior domino suo, neq; apostolus maior eo, qui misit ipsum. Hāc ob causam non aberrabit à uero, qui Ioannem etiam dixerit Dei Apostolū, propter illud: Erat homo missus à Deo, cui nomen erat Ioannes. Quin Esaias quoq; Apostolus erit, propter illud, Quē mittam, & quis ibit ad hunc populum? Quando respondit dicens, En ego sum, mitte me. Sed quid de hisce dico, quando & in Epistola ad Hebręos talis, tantusq; Seruator noster dictus sit Apostolus à Patre? Scriptum est enim: Habentes igitur pontificem Magnum, & Apostolum Iesum Christum. Quamobrē si seruator aliquem miserit, qui aliquorum salutē administrarit, is qui mittitur, Apostolus est Iesu Christi. Verùm ut Apostolus, apostolus est eius qui misit, sic quibusdam solis, ad quos mittitur, est apostolus. Hanc rem cōsiderans Paulus dicebat, Etiam si alijs non sim Apostolus, uobis sum tamen: nam signaculum apostolatus mei uos estis in Domino. Proinde licet alicui esse Apostolo Iesu Christi ad unum solum misso: si, Dei prouidentia, uni soli sermonem is administrauerit. Quæ quidem diximus, ut rursus uideamus eorum, qui Iesu Christi Apostoli fuerunt habiti, excellētiam. Dexteras enim societatis mihi, & Barnabæ, inquit, dederunt, ut nos in gentes, ipsi uerò in circumcisionem. Igitur Paulus gentibus solis erat Apostolus: Petrus toti circumcisioni. Quòd si ex nobis habitus fuerit aliquis dignus, ut ostendit Apostolus, eundi ad aliquem, uel ad paulò plures, apostolus is efficitur. Nec extollatur factus apostolus, illius dicti memor: Quod superest autē, illud requiritur in dispensationibus, ut fidus aliquis inueniatur. Non eū si quęratur aliquid, illud omnino inuenitur. Cæterùm propter hoc dictum, Qui recipit, si quem misero: diximus quoscunq; contigerit à Iesu mitti, hos esse apostolos, etiam si non nominentur Apostoli, ut consueuimus. Diximus etiam contingere, ut aliqua præstantiora, quàm natura sit hominū, mittantur à Iesu. Præterea qui recipit, quē miserit Iesus, Iesum in misso recipit: qui autē Iesum recipit, Patrem recipit. Igitur qui recipit quē Iesus miserit Iesu patrem recipit, qui misit ipsum. Potest etiam hæc oratio talis esse: Qui recipit quem ego misero, me recipit: eò usq; pertingens, ut me recipiat: qui uerò me non recipit per aliquē meum apostolum, sed me recipit, non ab hominib. neq; per homines administratum, sed ad animas aduenientē eorum qui seipsos diligenter pręparauerunt ad mei receptionem, hi Patrem, qui me misit, recipiunt: ita ut non solus ego Christus futurus sim in ipso, sed ipse quoq; Pater. Possumus autem ex his repugnantia etiam considerare. Qui namq; recipit, quem miserit filius mali, ille Antichristum recipit: qui recipit filium mali, & admittit sermonem Christo contrarium, fingentem se esse ueritatem, falsoq; promittentem se esse iustitiam, is ipsum recipit malum. Quamobrem attendamus, ut tanquam boni numularij, eorum quidē quæ uera sunt, ministrum probemus, falsa uerò administrantem reprobemus. Atq; hoc quidem in loco, Qui recipit, inquit, si quem misero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit: & qui uidet me, uidet eum qui misit me. At uerò non dictum est, Qui credit in uos, credit in me: neq; Qui uidet uos, uidet me. Vt enim recipiamus suos ipsius Apostolos uult quidē ille, non tamen ut in illos credamus: quamobrem recipiamus eos qui à sermone mittuntur: ipsumq; Dei sermonem, haudquaquam tamen recipiamus apostolum Antichristi, sermonemq; falsum.

Hebr. 1.
Ioan. 1.
Esa. 6.
Ex Hebr. 3. & 4.
Apostoli Iesu Christi.
1. Cor. 9.
Apostoli quarundā gētium.
Gal. 2.
1. Cor. 4.
Angeli Apostoli.

CVM hæc dixisset, is turbatus est spiritu, & testificatus est, & dixit: Amen amen dico uobis, quòd unus ex uobis me proditurus est.] Superiùs dixerat, Nunc anima mea turbata est: nunc uerò, Hæc cùm dixisset Iesus, turbatus est spiritu. Et quæro hunc in locū talia: Cur nā scilicet dictū nō fuerit, Spiritus Iesu turbatus est: perinde atq;, Nūc anima mea turbata est. uel cur hoc dictū: Nunc anima mea turbata est, ad similitudinē illius dicti: Turbatus est spiritu, pronūciatum non fuerit: Quæ quærere ausus sum, quòd mediocriter per totā scripturā diligēter obseruauerim spiritus & animæ differētiā. Mediūq; quiddā uiderim esse animā, capacēq; uirtutis & uitij: spiritū uerò hominis, qui in ipso est, mala recipere minimè posse: quippe cū res optimę fructus dicant esse spiritus, & spiritus hominis, nō Spiritus sancti: ut arbitrater aliquis. Nam ad distinctionē huius spiritus hominis, opera carnis nuncupantur ea omnia, quæ sunt uituperabilia: quoniam nullū est carnis opus laudabile. Hactenus autem semel inueni spiritū hominis mali dictum à Deo. Hunc enim in modū scriptum est in Deuteronomio: Noluit Seon rex piè agens præterire per ipsum, quòd indurauerat Dominus Deus spiritum eius: & occupauit cor eius, ut traderetur in manus tuas, ut in die hac: quæ quidem accōmodatiùs in Deuteronomio examinabuntur. Nunc propositū est nobis dicere, quomodo quæ superiùs diximus, Loquutus Iesus

Ioan. 11.
Differentia spiritus et animæ.
Deut. 2.

turbatus fuerit:& cur turbatus non fuerit in anima, neq; propter animã, neq; à spiritu, sed spiritu. Ne igitur, quod obseruauimus de spiritu prætereat: dicendum est, ubi nunc dicitur, Anima mea turbata est:illam turbationis affectionem fuisse animæ:ubi uerò dicitur Iesus, Turbatus est spiritu:affectionem humanam fuisse uenientem ad Dominum spiritus. Vt enim sanctus uiuit spiritu, auspicante in uita actionem omnem, & uotum, & laudem ad Deum, sic quicquid fecerit, id facit spiritu, atq; etiã si patitur, spiritu patitur, quòd si sanctus sic se habet, quanto magis dicenda sunt hæc de Iesu sanctorum principe? cuius spiritus hominis, qui in eo est, dum ipsum totum hominem assumeret:concussit cætera in ipso humana: hunc; in modum turbatus est spiritu, ut testaretur & diceret cum diuino quasi iuramẽto illud: Amen dico uobis, quòd unus ex uobis me proditurus est. Cùm enim spiritus uidisset id quod immissum fuerat à diabolo in cor Iudæ Simonis Iscariotæ, nimirum ut præceptorem proderet, futurum præuidens, turbatus est:& quoniam perturbatio illa ex cognitione est orta, quæ erat per spiritũ, qui etiam spiritus perturbabatur, dictus est Iesus turbatus fuisse spiritu, fortasse uerò iuxta unam intelligentiam, nempe illam quæ dicit, Caro est infirma, caro etiam perturbata est:hæc autem caro erat Iesus, iuxta illud quod à Gabriele Mariæ dictum est:Ecce concipies in utero, & uocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi uocabitur. Cæterùm notabis in his, quæ indagauimus, quòd uox, Testatus est, referatur ad ea uerba: Vnus ex uobis me proditurus est. Hoc etenim dictum discipulis, & prophetatum de Iuda, qui unus erat ex eis, testimonium erat æquiuocè (opinor) cum illa significatione, quæ à testando, & moriendo pro Dei cultu deducitur. Nec enim eandem significationem fuisse reor per uocem, Testatus est, quando declaratur uerbum illud, à quo ὁ μάρτυς, hoc est testis Dei, & Christi sui, figuratus est, & nunc quando refertur ad hæc uerba, Vnus ex uobis me proditurus est. Adhuc pro uiribus illud obseruo, Vnus ex uobis me proditurus est:quod refertur ad Iudam, ne fortè hoc ostendat eum ab ordine Apostolico decidisse, in quo fuit & ipse sublimatus, quòd aliquando æquè affectus fuerit, atque alij Apostoli. Sic enim ego intelligo & illud:En Adam factus est, quasi unus ex nobis:quoniam ne illic quidem dictum fuerit, Quasi nos, uel Quasi ego:sed propter unum, qui cecidit à beatitudine, Quasi unus ex nobis, quoniam unus cecidit:concinere uidetur cum his uerbibus illud, Vos autem quasi homines moriemini:& illud, Quasi unus de principib. cadens. Plures enim cùm essent principes, unus ruit, cuius ruinam ferè imitantes peccatores, illius ruina ruunt: ut enim ille in diuinitate existens ruit:sic, & quibus sermo ille inquit:Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes. Quum autem ceciderint à beatitudine, cùm principaliter non essent homines, moriuntur quasi homines, & quasi unus ex principibus, cadunt. Existimo uerò etiam cum admiratione dicta fuisse hæc uerba tali sensu: Qui me proditurus est, non est alienus à discipulis meis, ac ne unus quidem ex multis, & uulgaribus discipulis, sed unus ex illorum Apostolorum numero, quos ego mihi honorando delegeram. Atque multi quidem, qui Iesum condemnarunt, dicunt, Crucifige, crucifige eum, & tolle hunc è terra. At eum tradere opus illius fuit, qui uidit, & cognouit eum, talium enim tantarumq; disciplinarum, quas seorsim cum Apostolis audierat cùm sciret eum præceptorem, ac Dominum cùm agnouisset, prodens eum, magnitudinem illius, quam norat, prodidit, cùm nullus, qui magnitudinem illius non uidisset, acturus fuisset hoc. Nam prodens proderet ille quidem magnum, at non in quantum est magnus, cùm Iesum non nosset in quantum magnum. At uerò, hic qui didicerat, quomodo sit magnus, auditor factus magnitudinis sapientiæ, quæ est in eo, & rationis, & gratiæ, & prodidit eum, & prodidit totam quam nouit magnitudinem. Hanc ob causam conducebat illi natum non fuisse, siue regenerationis ortu (ut profundiùs quis intelligeret) siue hoc communiori ortu, de quo ortu molestijs se eximere quis uolens, cùm inquisierit etiam, quòd quicquid utile est, utile sit ei, qui est, & considerans quòd ei qui non sit, nihil conferat, & utile sit, ad secundam expositionem quum deuenerit, illam magis suscipiet.

Luc. 1. *Gen. 3.* *Psal. 82.* *Matth. 27.*

ASPICIEBANT sese mutuò discipuli dubitantes, de quonam diceret.] Equidem si aperta fuisset Iudæ malitia Iesu discipulis, agnitus etiam fuisset ille, qui magistrum proditurus esset, dicente Seruatore, Vnus uestrûm me proditurus est:at nunc intuentur sese mutuò discipuli, dubitãtes de quo diceret. Iudas etenim ex his quæ antea rectè egerat, persuaserat Apostolis, ut nihil de illo suspicarentur mali. Fortasse uerò nondum Iudas Simon Iscariotes prorsus à malitia dependebat, etiam si diabolus immisisset in cor illius, ut proderet Iesum, reliquijs etiamnum existentibus in ipso boni propositi, quibus cùm perspexisset, Iesum condemnatum, quando ligatum eum abduxerunt, & tradiderunt Pilato præsidi, pœnitudine ductus retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & seniorib. dicens, Peccaui, tradens sanguinem innocentẽ:quando & dicentib. illis, Quid ad nos? & tu uideris:profectis argenteis argenti ipse cupidus abiens, laqueo se suspendit, ne uidere quidem expectans iudicij finẽ de Iesu apud Pontiũ Pilatũ, neq; hic sincerè à peccato resipuit, neq; fuit huius malitia ad aliquid boni impos: siquidẽ enim sincerè re-

Apostoli nihil mali de Iuda suspicati sunt. *Matth. 27.*

cerè resipuisset, atque perinde ac latro ille, qui dixit: Memẽto mei Domine, dum ueneris in regnũ tuum, fecisset quæ ad ipsum pertinebant, ut Iesum placatum redderet ob proditionẽ, quæ iam præcesserat: quòd si omnino expulisset ab anima sua boni notionem, haudquaquã resipuisset uidens Iesum condemnatũ, imò illum accusans addidisset sermones similes proditioni: quinetiam fruens, ceu argenti cupidus argenteis triginta, quos acceperat precium appreciati, neque noluisset argenteos proijcere, neque retulisset eos principibus sacerdotũ & senioribus, neque corã illis ipsis peccatũ suum fassus fuisset, seipsum accusans, & magistrũ laudans dicendo, Peccaui, tradens sanguinẽ iustum. Quinetiã præfocare seipsum laqueo nemo alius fecisset, præter illum qui in cor suũ misisset ut proderet Seruatorẽ. Ac profectò in utrisque dedit Iudas locum diabolo. Cæterùm hæc pro uirib. accuratè inquisiui, simul quidẽ ostendens his, qui Iudam existimabãt salutis nõ capacẽ esse naturã, talẽ non esse, simul etiam exponẽs, quomodo meritò intuerentur sese mutuò Apostoli ob Dñi sermonẽ, dubitãtes de quonã diceret: sed sufficiat ad ostendẽdum eum corruisse, cùm sanctus esset, afferre in mediũ lectionẽ prophencam ex Psalmo quadragesimo sic habentẽ: Homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos mecũ, magnificauit super me supplantationẽ. Quinetiã illud: Si inimicus meus cõsilijs me incessisset, sustinuissem utique, declarat eũ à principio inimicũ nõ fuisse: illud etiã: Si is qui me oderat, aduersum me magna locutus fuisset, abscondissem me fortasse ab eo: palàm ostendit hunc aliquando dilexisse Iesum: eousque etiã amando peruenientẽ, ut esset Iesu unanimis: iuxta illud, Tu autẽ homo unanimis, dux meus & necessarius meus. Alioqui sexcenta alia inuenias, ex quibus intelliges meritò discipulos sese mutuò respexisse, dubitantes de quonã diceret. Porrò Lucas scripsit, Cùm dixisset Iesus: Veruntamen ecce manus me tradentis est mecũ in mensa, & filius quidẽ hominis uadit iuxta id quod sibi diffinitũ fuit: ucrũtamen uæ homini illi, per quẽ traditur: discipulos cœpisse inter se quærere, quisnam esset hoc facturus. Quærebant eñ inter se, de quo diceret. Iam uerò secundũ Lucam non apparet unumquenque se suspectum habere, perinde atque apud Matthæũ, & Marcum, qui palàm hoc ostẽdunt. Inquit eñ Matthæus: Et ualde mœsti cœperunt dicere: Nun quid ego sum Dñe? At Marcus: Cœperũt mœsti esse, & dicere illi singulatim, Nunquid ego? Et alius, Nunquid ego? Secum eñ repetebant, opinor, se homines esse, & propositũ adhuc profitentium mutabile esse: capaxque uolẽdi repugnantia his, quæ antea proposuissent: fortassis etiã edocti, contra quæ sit nobis lucta, propter incertũ rerũ humanarũ exitũ, uererẽtur ne quãdoque uicti admitiãt proditiõnẽ de magistro: namque Petrus propositũ quidẽ habebat, cũ confirmatus dicebat: Etiãsi omnes offendanẽ tua causa, ego tamẽ nunquã offendar: nõ negãdi Iesum, at uictus propter timorẽ spiritus, ante galli cantũ ter eum negauit. Huiusmodi igitur rationib. edocemur, ut qui existimat se stare, uideat ne cadat, atque etiam ne glorietis de die crastino, quando nescis quid superuẽtura pariat dies, fortasse uerò etiã illud (Intuebantur sese mutuũ discipuli) præter id quod simpliciter intelligitur, tale quiddã declarat, quòd unusquisque iuxta uires humanæ naturæ in propositũ alterius intueretur addubitans, an possit anima, quæ talia peregerit, & sic affecta erga ueracẽ magistrum, qui uerè testatus fuerit dicendo: Amen, amen dico uobis, quòd unus ex uobis me proditurus est: in tantum immutari, & obliuisci doctrinarum magistri, ut ad Deum tradendum peruenirent, emphasin enim habet dictio de discipulo, dicens, Dubitantes de quo diceret: non enim habebant copiam cogitãdi, cui competeret, quod prædictum fuerat: sed de hoc dubitabant, nihil apertum, uel cogitare uel dicere inuenientes.

ERAT autem unus ex discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur quis esset de quo loqueretur. Itaque quum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei, Domine, quis est? Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctã offulam porrexero. Et quum intinxisset offulam, dedit illam Simoni Iscariotæ: & post offulã ingressus est in eum Sathanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac ocyus. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat ad quid ei dixisset, quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum, Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diẽ festum, aut egenis ut aliquid daret.) Ille, qui in sinu Iesu erat recumbens, unus ex discipulis, quem diligebat Iesus, uidetur esse Ioannes, qui Euangelium scripsit: quo in fine Euangelij scriptum sit hunc in modum: Conuersus Petrus uidet illum discipulum, quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine, quis est ille qui proditor? Hunc quum uidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere, donec ueniam, quid toa? Tu me sequere: exijt ergo sermo ille inter fratres, quòd discipulus ille non moreretur: & nõ dixerat ei Iesus, Nõ moritur, sed, Si uelim eum manere, donec ueniã, quid tua? quod autem discipulus iste, qui scripsit Euangelium, sit Ioannes, liquet ex his quæ subiunguntur: Hic est discipulus ille qui testimoniũ perhibet de his, & scripsit hæc, obserua autẽ in utriusque Euãgelij locis, quonã pacto Petrus quàm plurimum sibi fidens, interdum accumbens annuat Ioanni dicens, Quis est, de quo prodituro Iesus loquitur: aliquando uerò eum intuitus sequentẽ, ueluti illius plus quàm cæterorum

Luc. 23.
Act. 11.
An Iudas natura salutis capax nõ fuerit.
Psal. 40.
Psal. 54.
Luc. 22.
Matth. 26.
Marc. 14.
1. Cor. 10.
Prouerb. 17.
Ioan. 13.
Dominus Iesus proditorem iudam palàm monstrat.
Ioan. 21.
Ioan. 21.

rorum curam habens, dicat Iesu de eo. Domine hic autem quid? finem Ioannes discere uolens, perinde atq; suum agnouerat: nempe quòd cùm senuisset, futurum erat, ut manus suas extenderet, & alius eum cingeret, & duceret, quò non uellet. Et si uerba quæ locutus est Iesus, spiritus sunt, & non litera, in quibus omnibus uita est, & nusquam mors, & discipulus, quem diligebat Iesus, ipsum imitans, uitam etiam scribit: intelligendum est illud: Erat recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu: pro dignitate honoris, quem cõueniens est filio Dei dare, & ei quem ipse dilexerit, accipere: & existimo, quòd quamuis symbolicè recumberet tum temporis Ioannes in sinu Iesu hoc munere dignatus, ceu præcipuo amore magistri habitus dignus, hoc symbolicũ denotare Ioannem addictum in sermonem filium Dei propensum, & illi multum fauentem, in rebusq; secretioribus acquiescentem, recubuisse in sinibus sermonis filij Dei, perinde atq; ipse Dei sermo est in sinibus Patris, iuxta illud, Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis enarrauit: quin nisi abiectiùs intelligamus hoc dictum: Euenit autẽ, ut moreretur mendicus Lazarus & deduceretur ab angelis in sinum Abrahæ: tale quiddam de sinu Abraham etiam considerabimus: quod hunc in modum enarrabimus, nos defendentes contra dubitationem ex ignorãtia scripturæ ductã ab eo, qui spernere uoluit enarrationem de diuite, & paupere. Nam si recumbebat (inquit) Lazarus in sinu Abrahæ, & ante illum alius, etiã alio iusto & uita decedente mendicus assurget. Sed qui de hisce dubitat, non uidit sinum Abrahæ, nec facillimè factu esse uidit, ut innumeri in sinu Abrahæ unà conquiescant, participes rerum illius rectarum. Sin uerò locum alium pro sinus nomenclatura in medium proferre opus fuerit ex scriptura, age examinemus, quonam pacto dixerit Dominus Mosi, Rursus infer manum in sinum tuum: & intulit manum suam in sinũ suum: cumq; exeruisset eam è sinu suo, erat manus eius leprosa, uelut nix & dixit, Insere manum tuã in sinum tuũ, & inseruit manum suã in sinum suũ, & cùm exeruisset eam è sinu suo, rursum restituta est in colorem carnis suæ. Atq; difficile quidem est, ac supra captum nostrum uidere, cuius rei nota possit esse hoc signum. Quoniam non oportet, ut quærentes dolore afficiamur, quod nobis succurrit tradentes ad iudicandum lecturo dicemus. Manũ plerunq; operationum notam esse, sinum uerò Mosis duas potẽtias habere: priorem quidem facientem iuxta literæ sensa operantis actionem leprosam, ueluti nix: quãtum ad Hebræorum uocem, posteriorem uerò ostendentem institutum uitæ sincerum, iuxta spiritualem legem restitutam ad uoluntatem naturæ, & rationis: & obserua, quòd his subiungatur: Nisi crediderint tibi, neq; exaudierint uocem primi signi, credent tamen uoci posterioris signi. Nam qui nõ crediderit interpretationi literæ, is ob animi præstãtiam credit spirituali Legis enarrationi, quòd si quis his duob. signis nõ crediderit, nimirũ priori, quia leprosam facit actionẽ: secundò, quia eam restituit in naturam suam, aqua huic efficitur sanguis: scriptum est enim, Erit, si non duobus his signis crediderint, neq; audierint uocem tuam, accipies de aquis fluminis, & effundes in siccam humum, eritq; aqua illa, quam de flumine acceperis, sanguis in siccã humum. Et mẽtem adhibe, quòd in hoc signo non ampliùs dicatur, Si credent: uel, Si non credent tibi. Innuitur enim, quòd non credenti duobus signis, aqua de flumine sumpta fiat sanguis, nequeunti propter infidelitatem frui ratione potabili. Sed redeamus unde aberrarat oratio, cùm plura quàm præsens locus postulet, de sinu Iesu assumpserimus. Cumq; didicerimus eum quẽ amat Iesus, recumbere in sinu Iesu, nihil non agamus, quò præcipuo ipsius amore digni iudicemur: hunc enim in modum recumbemus etiam ipsi in sinu Iesu. At annuit dilecto discipulo Simon Petrus, nec annuisse contẽtus, inquit illi: Sciscitare, quisnã sit ille, de quo loquitur. Quamobrẽ quoniam annuere in Prouerbijs assumitur in calumniam, nam malus annuit oculo, annuit & pede, docetq; nutibus digitorum corde peruerso mala machinans: & qui annuit oculis, cũ dolo aggregat uiris mœrores: dicendum est malum non esse annuere, sed oculo annuere: hoc est oculo transuersa tueri, & non rectè uidere: & annuere cum dolo, uituperabile etiam est et: at amanter annuere, Petri officium esse. Et huic consequuntur nutui dicere condiscipulo, tãquam maiorem erga magistrum libertatem habentis, ut sciscitaretur, de quo loqueretur. Volebat enim fortassis mysteriũ, quod erat in proditione, qua Iesum Iudas prodit, nosse, quod ut discat Petrus, Ioannes, qui priùs recubuerat in sinu Iesu, superascendit, & recubuit super pectus: & fortassis non recumbenti super pectus, sed perseueranti in sinu recumbere haudquaquam reddidisset Iesus, quem Petrus & Ioannes desiderabant sermonem. Quamuis igitur antea recumberet in sinu Iesu, deinde uerò recubuerit supra pectus Iesu, notatur tamen germanus Iesu discipulus in fine Euangelij, non quia in sinu, sed quia supra pectus recubuerit, quasi hoc ultimum excellentius sit, ac præstantius, scriptum est enim:

CONVERSVS Petrus uidit discipulũ, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit, Domine, quis est qui tradit te? nõ enim scriptum est, Qui recubuit in sinu Iesu. Ille, inquit, est, cui ego offulam intinctam porrexero. Dixit igitur hoc Iesus: cumq; intinxisset offulam, eam sumit, & porrigit Iudæ Simoni Iscariotæ.] Statim etiam post offulam intrauit

Margin notes, top to bottom: Ioan. 1. / Luc. 16. / De sinu Abrahe. / Exod. 4. / Manus operationum nota. / Exod. 4. / παρὰ δοκ. / Prouerb. 6.

intrauit in illum Sathanas, qui neq; antea ualuerat intrare, neq; etiã mox cùm misisset in illius cor, ut eum proderet. Necesse enim erat, opinor, ob dationem offulæ, ut Iesus reacciperet donũ ab indigno, quod se habere credebat: quandoquidem ab eo, qui nõ habet, & id, quod uidetur habere, auferetur ab eo: priuatus ergo Iudas ueluti indignus ab excellentiori, qui precatus fuerat pacem, recepit ingressum Sathanæ in se, exempli autem gratia, ut intelligatur quomodo Iudæ quidem dederit Dominus offulam, ille autem tunc illud à se repulerit, quod in se eximium habebat, & fortasse pacem reuertentem ab eo, qui audiuit, & non admisit dicentem, Si manserit illic filius pacis, pax uestra super illum requiescet, sin minus, pax uestra ad uos reuertetur: in medium adducemus, quæ in secundam ad Corinthios epistolam hunc in modum sunt scripta: Vestra copia illorum inopiæ succurrat, ut & illorum copia uestræ inopiæ, si enim consideraueris retributionem in hisce rebus rerum terrenarum ad spiritualia, scire poteris quomodo ei qui indignus erat pane, distribuerit offulam, ut per eam à Iuda auferret pacem, tanquam indigno, qui amplius audiret: Etenim homo pacis meæ: nam sordidus sordescat adhuc: qua ablata, ille qui obseruabat occasionem ingrediendi in animam illius, & in dantem sibi ingrediendi locum, in Iudam ingressus est. Pariter obserua Sathanam antea non ingressum fuisse in Iudam, sed tantùm misisse in cor eius, ut magistrum proderet, iuxta ea uerò quæ nunc accuratè exquisiuimus, post offulam introijsse in eum. Quamobrem caueamus & nos, ne quando diabolus in cor nostrum iaciat qualemcunque sagittam sui ipsius ignitam. Nam si iecerit, mox etiam obseruat tempus ingrediendi. Sed quærat aliquis quare scriptũ non fuerit: Ille est, cui ego offulam dedero: sed cum adiectione hac, Intingam. Intingam enim, inquit, & porrigam offulam: & quum intinxisset buccellam, sumit, & dat Iudæ Simonis Iscariotæ. In similibus autem locis mentem adhibe, an possis dicere sincerum panem non esse tinctum, sed ex se esse τρόφιμον, hoc est nutrientem: illud uerò, quod Iudæ dabatur, non fuisse panem, sed offulam, & non offulam absque immersione, sed unctam, & immersam ab eo; qui poterat ab anima ipsius auellere omnem tincturam à ratione aliquantolum infusam, ne post offulam ingrederetur in illum Sathanas. At ego adhuc quærerem, quod in Matthæo scribitur huic loco affine sic habẽs: Qui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus est: item illud, quod scribit Marcus: Intingens mecum in catino: rursus etiam quod Lucas, etiamsi non dicat, Intinxit, sed tantùm, Verũtamen en manus me prodentis est mecum in mensa, Atq; uerus quidẽ hisce de rebus sermo inueniatur apud eos, qui me longè sapientia præstant. Ego autem coniector, ne forte impudentia Iudæ appareat hac quoq; in re non honorantis magistrum in conuiuio, dum unà comederetneq; deferentis illi, dum in catino immergeret, ut cęteri deferebant. Hanc ob causam, cùm nemo illorum immergeret cum Iesu, ipse ęqualitatem uolens cum illo habere, cum ipso immergebat, cùm cedere debuisset excellentiæ ipsius. Quamobrem huic fortasse proximum est illud: Veruntamen, en manus me prodentis mecum est in mensa. Ac profectò quisquis urbanè aliquando iuuenes admonuerit, ut senioribus in conuiuijs deferant, hoc dicto utetur, ne manum comprimant duorum seniorum. Scriptum est enim, & hoc quoq;: Ne comprimas cum eo in catino. Cęterùm non ignorantes propter opinionem curiosæ quæstionis, & persuadere auditori non ualentis, à defensione procul esse apud eos, qui hæc audiunt: hæc ausi sumus, melius esse rati omnia explorare, quàm aliquid, quod scriptum sit, pręterire intactum.

Luc. 10.
2. Cor. 8.
Sathan irrumpere conatur in corda hominum.
Matth. 26.
Marc. 14.
Luc. 22.
Iudæ inciuilitas.

CVM uerò ingressus fuisset Sathanas in Iudã, dicit illi Iesus, Quod facis, fac ocyus.] Sed cui dicat dubium est. Nam uel Iudæ, uel Sathanæ potest dixisse Dominus, Quod facis, fac ocyus: inuitans uel antagonistam ad pugnam, uel proditorem ad subministrandum dispensationi, quæ toti orbi salutifera futura erat: quam non amplius retardare, sed pro uiribus accelerare uolebat: non ut quidam existimant malè intelligentes, quomodo dixerit Dominus, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste, sed confidentissimè ad certamen (ut ita loquar) exutus. Proinde arbitror uigesimum etiam Psalmum ex persona Seruatoris prophetatum in tempore passionis diabolo totis uiribus aduersus eum contendente: Quos intuitus aduersum se armatos, atq; ad pugnam paratos, (quando astiterunt Reges terræ, & principes unà conuenerunt aduersus Dominum, & aduersus Christum eius) inquit Dominus Lux mea, & salus mea, à quonam metuam? Dominus obtento scuto protegit uitam meam, à quo expauescam? Dum appropinquant super me, ut deuorent carnes meas tribulantes me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt: Si aciem struant aduersum me, castra non timebit cor meum: Si insurgat aduersum me prælium, hac re nitar. Verũtamen quod dixit Iesus, siue Iudæ, siue Sathanæ, Quod facis, fac ocyus: nemo agnouit discumbentium, ad quid dixerit, quidam enim putabant, quòd instaret Paschatis dies festus, Iesum dixisse habenti marsupium expẽsarum, & eorum quæ dabantur in usum pauperum, ut erueret ea, quibus opus haberent ad diem festum: uel ut ex his, quæ collecta fuerant, daret pauperibus. At Iesus non hoc dixerat, sed uidens & Sathanam ingressum, & Iudam admittentẽ eum, omnesq; aduersus se insidias, ad certamen ueluti exutus, & ad strenuè

ἀγωνία.
Matth. 26.
Psal. 2.
Psal. 26.

se geren-

se gerēdum pro salute hominum aduersum malum, & diabolum, hoc dixit: Quod facis, fac ocyus. Cùm accepisset ergo ille offulā, exiuit continuò, erat[que] nox. Dixerat quidem Iudæ, Quod facis, fac ocyus: ac proditor hac una in te magistro nunc paret, sumpta nam[que] offula, non moratur, sed ut scriptum est, exiuit continuò, ut faceret ocyus proditionis opus iuxta uisionem Iesu: & uerè exiuit. Nec enim tantùm iuxta simpliciorem sensum exiuit ex domo, in qua cœna fiebat, sed etiam exiuit à Iesu: non secus at[que] illud: Exierunt à nobis. Arbitror[que] Sathanam in Iudam ingressum post offulam ferre non potuisse, ut esset in eodem loco cum Iesu. Neque enim ulla conuenientia est Christo ad Belial. Quęro insuper, nisi id curiosum est, quare tandem huic uoci, Cùm accepisset offulam: nō addatur, Et comedisset: sed inspicies etiam tu ipse, huic enim uerbo accipiendi, comedendi uerbum addunt Euangelistæ cùm uolunt, ueluti in panis benedictione scriptum est, dixisse Iesum discipulis: Accipite & comedite. An igitur acceptā offulam non comederit Iudas, etiamsi quæ dicturi sumus, conuenire nō uideantur cum superioribus, explanabimus in præsenti loco, iudicante lecturo, utrùm oporteat admittere quæ dicuntur. Cùm intinxisset, inquit Iesus, offulam, & dimisisset eam: licet in catino, ne uacet uox accipit: deinde dicitur, Dat Iudæ Simoni Iscariotæ: & post offulam, tunc ingressus est in illum Sathanas. Post offulam igitur fortasse à Iuda nō comestam, anticipante Sathana, qui ingressus fuerat in Iudam, offulæ usum, ne Iudas adiumentū perciperet ex data à Iesu offula, (habebat enim hæc quidem uim adiuuandi ea usurum, sed acceperat iam semel in suum cor Iudas, ut magistrum proderet) timens ne telum in Iudam emissum aberraret, si Iudas usus offula fuisset anticipans, mox at[que] Iudas sumit offulam, ingressus est in illum, tum scilicet quum dixisset illi Seruator, Quod facis, fac ocyus: accepissetque offulam Iudas, ingressus est statim. Proinde haud absurdum in præsenti loco diceretur, quòd ut qui panem Domini comedit, uel calicem eius indignè bibit, in iudicium manducat & bibit, una uirtute præstantiori operante bonum, in bono affectu supposito, panem & calicem, in affectu uerò malo, operante condemnationem: sic offulam à Iesu datam eiusdem generis fuisse cum ea, quam Iesus dedit cæteris Apostolis, dum diceret, Accipite & comedite: sed illis quidem ad salutem, Iudæ uerò ad condemnationem, ita ut post offulam ingrederetur in illum Sathanas. Cæterùm consideretur hic panis, & hoc poculum à simplicioribus iuxta communiorem intelligentiam de gratiarum actionē. At qui altiùs hæc intelligere didicerint, considerent hoc dictum fuisse iuxta diuiniorem promissionem etiam de λόγῳ, & uerbo ueritatis alimentum uberiùs præstante, tanquam si exemplo dicerem: panem, quod ad corpus attinet, alimentum uberrimum præstantem febrim subiectam augere, quum contrà bonam corporis habitudinem ad sanitatem reducat. Quamob causam plerum[que] sermo uerus ægrotanti animæ, & non indigenti tali cibo datus illam contereret, illi ut peius se habeat, causa existens. At[que] etiam sic sequitur, ut uera dicere periculosum sit: hoc autem mihi dictum est propter offulam, quam intinctam dedit Iudæ Iesus Simoni Iscariotæ, mouimus[que] rationem in utram[que] partem, siue necesse sit dicere, Iudam acceptam offulam comedisse, siue à Sathana, qui in ipsum ingressus fuerat, prohibitum fuisse, sin uerò perpendere etiam illud oportet: Erat autem nox: tanquam non temerē assignatum ab Euangelista, dicendum est: symbolicè tunc noctem fuisse sub sensum cadentem quæ imago existeret noctis factæ in anima Iudæ, quando quæ ferebantur super abyssum, illæ tenebræ (nempe Sathanas) ingressæ sunt in eum. Vocauit enim Deus tenebras noctem. Quare noctis, inquit Paulus, non sumus filij ne[que] tenebrarum dicens: Ergo fratres non sumus noctis, ne[que] tenebrarum filij: & illud: Nos qui diei filij sumus, sobrij simus. Quamobrem nox non erat his, quorum pedes lauerat Iesus, sed dies, ea[que] splendidissima, ut qui iam mundati essent, abiecissent[que] sordes, quas in pedibus animæ suæ habebant: excellentiori etiam modo. Nox non erat recūbenti in sinu Iesu, quòd Iesus amore, quo illum prosequebatur, cunctas soluisset tenebras. Ac ne Petro quidē nox erat cōfitenti id, quod sibi cœlestis ille Pater reuelarat, nempe, Tu es ille Christus, ille filius Dei uiuentis: cui tamen neganti, nox cōfestim fuit: etiā nunc igitur cùm egressus est Iudas, sumpta offula, mox sibi ingresso nox fuit. Nec enim illic ille uir aderat, cui nomen est Oriens: scilicet reliquerat, dum egrederetur iustitiæ solem. Ac Iesum quidem persequebatur Iudas, tenebrarum plenus, sed tenebræ, & qui ipsas receperat non apprehenderunt eos, qui persequebantur lucem. Quocirca cùm dixisset tanquam iustitiæ sermonem, Peccaui, tradens sanguinem iustum: profectus laqueo se præfocauit, Sathana nimirum, qui in ipso erat, eum us[que] ad laqueū adducente, & in hoc ipsum præfocante, quando & animam eius diabolus attigit, quippe qui talis non esset, ut de eo diceretur à Domino, quod de Iob est dictum ad diabolum: At illius animam ne attingas.

CVM ergo exisset Iesus dicit: Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per eum, & Deus glorificabit eum per se. Et continuò glorificabit eum.] Tunc glorificari cœpit filius hominis post gloriam, quæ ob signa & prodigia contigerat, & post gloriam transfigurationis, quum Iudas Sathana in ipsum ingresso, à loco ubi erat Iesus, exiuit.

Marginal notes: Ioan. 13. — 1. Ioan. 2. — *Accipere comedenda.* — *In scirpo nodum quærit.* — 1. Cor. 11. *Eucharistia.* — *λόγος ueritatis alimentum præstat.* — Gen. 1. — 1. Thes. 5. *Filij lucis qui sint.* — Matt. 16. — Matth. 26. — Iob. 2. — *Dominus Iesus glorificatus etiam in morte.*

Quocirca dixit Dñs:Nunc glorificatus est filius hominis. Præterea illud etiam: Si ego exaltatus à terra fuero,omnia traham ad meipsum:dictũ est à Seruatore significãte,quali morte glorificaturus esset Deũ, glorificauit enim etiã moriendo Deũ. Hanc ob causam, quoniã initium dispensationis morituri Iesu perficiebatur,egresso post offulam Iudæ,ut contra Iesum negotia tretur,dictum est: Nunc glorificatus est filius hominis: deinde quoniam non liceat glorificari Christum,non glorificato per ipsum Patre,propterea his uerbis,Nũc glorificatus est filius hominis: adduntur hæc, Et Deus glorificatus est per ipsum. Veruntamen gloria contingens ob mortem pro hominibus non pertinebat ad unigenitum, qui natura mori aptus nõ erat, neq; ad sapientiam,& pietatem, & quæcunq; alia esse dicuntur in Iesu diuiniora, sed ad hominem, qui erat etiam filius hominis,genitus ex semine Dauid secundum carnem. Quocirca superiùs quidem dixit:Nunc glorificatus est filius hominis. Nunc etiam, opinor, Deus exaltauit factũ obedientem usq; ad mortem, mortem autem crucis. Nam illud uerbum,quod erat in principio apud Deum, Deus, non recipit exaltari. Cæterum exaltatio filij hominis sibi facta glorificanti Deum per suam ipsius mortem, hæc fuit,ut nõ ampliùs ipse aliud esset à uerbo, sed idem cum ipso. Nam,si qui adhæret Domino, unus est spiritus, ut de hoc, & de spiritu non ampliùs dicatur, quòd duo sint,quomodo non magis diceremus id,quod de Iesu erit humanum, factũ fuisse unum cum uerbo exaltato quidem illo, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo,sed Verbo manẽte in sua altitudine, uel etiam restituto ad id,ubi erat priùs,apud Deum, Deus Verbum existens,& homo. Altera uerò glorificatio Iesu,Deum per mortem suam glorificantis tunc fuit,cùm expoliatos principatus, ac potestates ostentauit palàm triumphans de illis per lignum,pacificatis per sanguinem crucis eius,siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. In his enim omnibus glorificatus est filius hominis, Deo etiam glorificato. Cæterum, quoniã qui glorificatur,ab aliquo glorificatur,quæres in his uerbis:Glorificatus est filius hominis: à quo glorificatus fuerit,similiter etiam in his facies: Deus glorificatus est per eum. Pro quorũ uerborum explanatione diligenter adhibeamus animum ad primum dictum, scilicet, Nunc glorificatus est filius hominis:item ad secũdum, Et Deus glorificatus est per eum:& ad tertiũ, Glorificabit eum per se:demum ad quartum,Et continuò glorificabit eum. Nisi fortè quis dicat recipere coniunctionem coniuncti in finiente,ut coniunctũ incipiat ab illis uerbis,Et Deus glorificatus est per eum:& definat in ea,Et continuò glorificabit eum. Verùm attendamus necesse est gloriæ uocabulo, quod apud nullos gentiles de re media ponitur, ex quo diffiniunt, gloriam esse laudẽ à multis proficiscentem. Perspicuum uerò est alia de re hoc nomen, etiã poni ex eo quod hunc in modũ in Exodo dictũ sit:Et gloria Domini repletũ est tentoriũ. Nec poterat Moses ingredi in tentorium testimonij,quòd obumbrasset illud nubes,& gloria Domini plenũ fuit tentoriũ. In tertio etiã Regum hunc in modũ est scriptũ:Euenit,cùm egrederentur sacerdotes è sanctuario, ut nubes repleret domũ Domini, & non poterant sacerdotes stare corã nube ad ministrandũ,quòd repleuisset gloria Domini domum. Quin de Mosis gloria scripta etiam sunt talia in Exodo:Vt autem descendit Moses de monte, duæq; tabulæ testamenti in manibus erant Mosis:cũq; è monte descenderet Moses, non norat glorificatũ fuisse aspectũ cutis uultus sui,dum Deus sibi loqueretur. Viditq; Aaron,& omnes filij Israel Mosen,& erat glorificatus aspectus cutis uultus sui,& timuerũt ei appropinquare. Hæc gloriæ significatio in Euangelio etiã Lucæ his uerbis declaratur:Et facta est,dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius cãdidus,ac refulgens:& ecce duo uiri loquebantur cũ eo,qui erãt Moses & Helias: qui uisi in maiestate narrabãt excessum eius,quẽ cõpleturus erat Hierosolymis. Vide uerò in quibus etiã Paulus nomen gloriæ assumat. alicubi eñi dicit:Si administratio mortis in literis deformata in saxis fuit in gloria,adeò ut non possent intendere filij in faciẽ Mosis,propter gloriã uultus eius,quæ aboletur, cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Nã si administratio condemnationis gloria est,multo magis excellit administratio iustitiæ in gloria:quandoquidẽ ne glorificatũ quidẽ est in hac parte propter eminentẽ gloriam: si enim quod aboletur in gloria fuit,multo magis id,quod manet,est in gloria. Alibi uerò:At nos oẽs retecta facie gloriã Domini in speculo repræsentãtes ad eandẽ imaginẽ transformamur à gloria in gloriã, tanquã à Domini spiritu. Rursumq; post pauca: Si adhuc uelatũ est Euangeliũ nostrum,in his uelatum est,qui pereunt:in quibus Deus huius seculi excæcauit sensus incredulorũ:ne illucesceret illis Euangelium gloriæ Christi, qui est imago Dei: & iterũ post pauca:Deus, qui iussit è tenebris lucẽ illucescere, qui luxit in cordibus nostris ad illuminationẽ cognitiõis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi. Quorum singula quamuis accuratè enarrare nõ postulet proposita enarratio textus euangelici, tamen paucis hæc dicenda sunt. Quantum ad sensum humilẽ, & corporalẽ attinet,diuinior quædã manifestatio in tentorio, & in templo cõpleto facta fuit,& in facie Mosis,qui cũ diuina natura conuersatus fuerat: quantũ uerò ad anagogen, & altiorem intelligentiã ea quæ de Deo accuratè agnoscuntur,quæq; acie mẽtis dispiciunt, aptè propter ex-

Christus in carne passus est.

Phil. 2.

Ioan. 1.

Vnum, sunt τῇ ὑποςάσει filius Dei et Mariæ, nõ autẽ τῇ οὐσίᾳ.

Col. 2.

D. Iesus à quo sit glorificatus.

Gloria.

Exod. 40.

3. Reg. 8.

Exod. 33.

Luc. 9.

2. Cor. 4.

Expositio uerborũ Apostoli de gloria utriusq; Testamenti.

cellentiam puritatis dicentur esse gloria Dei conspecta. Quoniã mens mundificata, & quæ materialia cuncta transcenderit, ut accuratè intueatur uisionẽ Dei, ob ea, quæ intuetur, deificatur. Dicendũ est etiam eiusmodi esse glorificari faciẽ eius, qui Deum intuitus fuerit, & cũ ipso conuersatus, quiq; cũ huiusmodi uisione consuetudinẽ habuerit, ut tropicẽ glorificata fuisse Mosis facies intelligatur, quia mens illius deificata fuerit. In hanc sententiã Paulus quoq; dicebat: Nos autem retecta facie gloriã Domini in speculo repræsentantes, ad candẽ imaginẽ transformamur. Vt aũt nocturnæ lucis splendor exoriente sole offuscatur, sic Mosis gloriæ, tenebras offundit gloria, quæ est in Christo, cũ alioquin excellentia, quæ est in Christo, cõparationẽ non habeat, qua agnoscẽs Patrẽ Christus, longẽ magis glorificatus fuit, quàm fuerit Moses ex his, quæ à se cognita fuere, & quæ glorificauerunt faciẽ animæ eius. Idcirco gloria in Mose existẽs dicta est destrui, à supereminenti gloria, quæ est in Christo. Verùm enimuero cũ hæc pro uirili paucis differuerimus in his, quæ in mediũ protulimus, redeamus ad illud, Nũc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per ipsum. Agnoscens Patrẽ Filius glorificatus est ipsa Patris agnitione, quæ maximũ bonũ, & tale, ut Filius glorificetur in perfecta cognitione existens, qua agnoscit Patrẽ. Arbitror uerò etiã quo seipsum agnoscens (quæ ipsa res nõ procul à priori abest) glorificatus sit, eo quòd seipsum agnouerit: an uerò etiã uniuersorũ cognitio magnitudinẽ gloriæ ipsius cõpleat, quæ sunt occulta, quæq; aperta cognoscẽtis, quæres. Et uide ne fortè hanc glorificationẽ filius hominis habeat, quia unitus sit sapientiæ, cũ ipse sit αὐτοσοφία, uel ut uocant αὐτολόγος, hoc est sapientia ipsa, uel filius ipse. Hac aũt enim gloria, qua glorificatus est filius hominis, à Patre, qui hoc illi donauit, glorificatus fuit. Multaq; cùm sint gloriã omnẽ hominis quæ cõpleant, his omnibus præstans est Deus, qui non simpliciter à Filio, dũ cognoscitẽ glorificat, sed per Filiũ glorificatur, iuxta quod audax quidẽ facinus, supraq; captũ nostrum nosmetipsos permittere horũ inquisitioni, sed tamen audendũ est suggerere, quod hoc loco in quæstionẽ adduci possit. Quæto aũt, an liceat glorificari Deũ, præterq; glorificari per Filiũ, ut assignauimus. Et dicendũ est necessariò eũ, quando in sua est specula, propter suã ipsius cognitionẽ, ac suã ipsius cõtemplationẽ maiorẽ contemplatione illa quæ est in filio, ut opus est, talia de Deo cogitare, oblectari indicibili quadã hilaritate, & iocunditate, & gaudio, in seipso liberter acquiescentẽ, & gaudentẽ. Quibus uocabulis ego quidẽ utor non tanquam propriè cõuenientibus Deo, sed indigus indicibilium (ut ita loquar) uerborũ, quæ solus ipse unigenitus filius eius cũ ipso propria locutione effari potest, uel cogitare de eo. Cæterum quoniã in hunc locũ deuenimus, ubi Deus per Christũ glorificatur, appositẽ quæremus, quomodo etiam per Spiritũ sanctũ glorificetur, & per oẽs, à quibus conspecta fuerit, uel conspiciatur gloria Domini. Atq; arbitror ego quidẽ totius gloriæ Dei splendorẽ esse filiũ (ut à Paulo traditũ est, dicente: Qui cùm sit splendor gloriæ) peruenire tamen particulares splendores ab hoc splendore totius gloriæ ad reliquã naturã rationis capacem. Alioqui non arbitror percipere aliquẽ posse omnem splendorem totius gloriæ Dei, nisi filium Dei. Nunc autem quando œconomia, & mysterium passionis filij hominis pro omnibus fit non sine Deo, (quam ob causam Deus illum superexaltauit) glorificatus est, inquit, filius hominis, non solus (Deus enim per ipsum est glorificatus est) ad huius loci similitudinẽ exponere quis poterit illud: Nemo agnouit Filium, nisi Pater: & illud: Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui in cœlis est. Quatenus enim Filius non erat mundo agnitus (in mundo enim erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit) nondum glorificatus erat per mundum, etiãsi quòd per mundum glorificatus nondũ esset, damnũ non erat Christi nõ glorificati, sed mundi, Christũ non glorificantis. Cũ uerò pater cœlestis reuelauit his, qui è mũdo erant, Iesu cognitionẽ, tunc glorificatus est filius hominis per illos, qui eum cognouerunt. Et per candẽ gloriã qua glorificatus fuit inter eos, qui eũ cognouerunt, acquisiuit gloriã cognoscentibus ipsum. Qui enim retecta facie gloriã Domini repræsentant, ad illius imaginẽ trãsformantur. Vide uerò, unde à gloria dicat, & ubi ad gloriam, nimirũ à gloria glorificari, ad gloriã glorificantium. Cùm igitur uenit ad œconomiã, à qua & mundo illucescere, atq; etiã cognitus glorificari debebat, propter gloriã glorificantiũ eũ, nunc dixit, Glorificatus est filius hominis: & quoniã nemo cognouit patrẽ, nisi filius, & cui filius reuelauerit, reuelaturusq; erat Patrẽ Filius ex œconomia: hanc ob causam etiã Pater per Filium glorificatus est. Vel illud: Et Deus glorificatus est per ipsum: examinabis simul cũ illo dicto: Qui uidit me, uidit Patrẽ, qui misit me. Videtur enim in sermone existẽte Deo, & imagine inuisibilis Dei, Pater qui ipsum genuit: cùm is qui inspexerit in imaginẽ inuisibilis Dei, statim inspicere etiã possit in Patre, qui est primum exemplar. Ad hæc hunc in modũ apernũs etiã interpretari potest hic locus. Cũ enim per sanctos, quorũ uidẽt bona opera splendidissima corã hominibus, glorificet nomen Patris in cœlis (quemadmodũ etiã nomẽ Dei per quosdã blasphematur inter gentes) in quo etiã periude glorificatus est Pater, atq; in Iesu: quandoquidẽ peccatũ non fecit, nec inuentus fuit dolus in ore eius,

Mens deificatur si Origeni credimus.
2.Cor.4.
ἐπανόδος.
Christus est αὐτοσοφία καὶ αὐτολόγος.
Deus quomodo per Spiritũ sanctum glorificetur.
Heb.1.
Luc.10.
Matth.16.
Ioan.1.
Cognoscentes Christum eundẽ glorificant.
Matth.11.
Ioan.14.
Math.5.
Rom.2.

dus, neq; cognouit peccatũ. Talis igitur cũ esset Filius, glorificatus est, & Deus glorificatus per ipsum est, quòd si Deus glorificatus est per ipsum, Deus illi uicissim donat, quod maius est re illã, quã fecit filius hominis. Maius est enim, quòd filius hominis glorificatus fuerit per Deũ, inferior per præstantiorẽ, quàm quod inferior glorificauerit Deũ præstantiorẽ: iuxta illud: Pater qui misit me, maior me est. Atq; profectò longè excellentior gloria est in Filio, quando glorificat ipsum Pater, quàm sit in Patre, quãdo glorificatus fuerit per Filiũ. Decebatq; profectò, ut maior uicissim rependens gloriã, qua glorificarat eũ Filius, gratificaretur Filio glorificando eũ in se Patre. Deinde quoniã hæc iã futura erant (dico aũt glorificari filiũ hominis per Deum) idcirco subiũgit: Et cõtinuò glorificabit eum. Nec uerò ignoramus hæc longè inferiora esse his, quæ præsens requirat locus, quẽ nunc examinamus reuelante Deo, & præsente existente uerbo suo ad demonstrandũ gloriã Dei: quare ueluti parui, & longè abiectiores, quàm dignitas sermonũ exigat, gratias Deo agamus pro his, quæ exposuimus: quæ longè sunt maiora nostra dignitate.

Esa. 53.
2. Cor. 5.

FILIOLI adhuc paulisper uobiscum sum. Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò abeo, uos non potestis uenire, & uobis dico nunc.] Cùm collegeris uoces ex Euangelijs, quæ dicuntur à Seruatore nostro, tanquã à patre ad filios, confidito dicere Seruatorem esse aliquorum patrẽ. Inquit enim paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata: fœminæ uerò fluxu sanguinis laboranti, Filia fides tua te saluam fecit. Nunc etiam discipulis inquit, Filioli: ostẽdente, opinor, Iesu nonnullum blandientis affectum, simulq; docente Apostolos etiamdum animo pusillos esse. Sin uerò quærat aliquis, num paralyticus dictus filius honorabilior sit illis, quibus filius Dei dixit, Filioli: is sciat eum, qui sit filiolus, esse etiam omnino filium, propter quod nec paralyticus dictus prohibetus est esse etiam filiolus, quemadmodũ etiã necesse non est, ut paralyticus nuncupatus filius honorabilior sit his, quos filius Dei dixit filiolos. Proinde sciamus necesse est, non ut in hominibus euenit, ut qui filius alicuius fuerit, is illius postea esse frater non possit, ita euenire in Iesu ut aliquis ex filio immutari non possit, ut sit illius frater. Quamobrẽ hi, quibus dixit, Filioli, post Seruatoris resurrectionẽ (tanquã immutato Iesu ex resurrectione) fratres illius efficiuntur, qui antea illis dixerat, Filioli (unde & scriptũ est: Vade ad fratres meos, & dic illis: Ascẽdo ad patrẽ meũ, & patrẽ uestrũ, Deũ meũ, & Deũ uestrũ) Et fortasse quemadmodum licet etiã ex seruo Iesu immutari, nã serui erant etiã discipuli, antequã fierent filij, ut ex hoc dictò perspicuũ est: Vos uocatis me Magistrũ & Dñm, & benè dicitis, sum etenim: & ex illo: Non est seruus maior dño suo, quòd scriptũ est ante hæc uerba: Filioli adhuc paulisper uobiscum sum. Inspicies uerò an seruus efficiatur primùm discipulus, deinde filiolus: postremò frater Christi, & filius Dei. Inspicies etiã, an discipulus inter hos dicendus sit, qui percepturus sit (eò quòd seipsum exhibuerit sermonis scientiã) addiscens à tali, tantoq; præceptore sapientiam Dei. Cæterũ hoc dictũ: Adhuc paulisper uobiscũ sum, iuxta simpliciorẽ quidem sensum, quòd ad contextum attinet, apertum est (quoniã iã futurus nõ erat amplius cũ discipulis) primùm quidẽ cõprehensus à cohorte & Centurione, & à Iudaicis ministris, qui eũ ligatũ abduxerunt ad Annã primũ, postea uerò Pilato traditus, & deinceps ad crucẽ condẽnatus, ac demũ factis tribus diebus, & tribus noctibus in corde terræ. Iuxta profundiorẽ uerò sensum quæres, an fortè non fuerit cũ illis paulisper, non eò quòd illis nõ adfuerit secundũ carnẽ, & eò quòd descenderit cũ anima sua ad inferos (huius enim rei causa nõ prohibebatur esse etiã cum discipulis ille qui dixerat: Vbi duo uel tres cõgregati fuerint in nomine meo, etiã ego sum in medio eorũ: &, Ecce ego uobiscum sum usq; ad cõsummationem seculi) sed quia illud impleretur: Omnes uos offendemini mea causa in nocte hac, scriptũ est enim: Percutiã pastorẽ, & dispergentur oues gregis. Idcirco enim nõ amplius futurus erat cũ illis, quia cum dignis est solis. Cæterùm contra hoc obijciet aliquis illud: In medio uestrũ stat, quẽ uos nescitis: dicens eũ cũ his etiã esse, à quibus non cognoscatur. Proinde uide, ne fortè idem non sit esse cum aliquo, quòd in promissione tãquã dignis datur, & stare in medio non agnoscentium eum. Cùm enĩ sit in promissione illud: Vbi duo uel tres cõgregati fuerint in nomine meo, ego etiã in medio eorũ sum: & illud: Ecce ego uobiscum sum usq; ad cõsummationẽ seculi: non eiusmodi est illud: In medio uestri stat, quẽ uos nescitis. Proinde qui dixerat, Ecce ego uobiscũ sum: in præsenti contextu inquit: Adhuc paulisper uobiscum sum: & qui dicit: Paulisper uobiscum sum: haudquaquã præsenti sensibiliter Iudæ (in cuius cor immiserat diabolus, ut proderet Seruatorẽ) dixit, Tecum sum. Nõ amplius ẽnim erat cum ipso, cùm intinctã offulam ipsi porrigeret. Quando uerò post offulam ingressus est in Iudam Sathanas, multo minus erat cum illo Iesus, abducente procul seipsum à Seruatore (quæ enim conuenientia Christi cũ Beliar?) Quamuis attamen paulisper cum filiolis futurus esset Iesus, ipsorum pater, sciamus oportet illud, Paulisper, magnum esse. Nam etiam si cũ illis non erat Iesus, nihilominus quæsituri erant Iesum: quemadmodum Petrus post negationem amarè flente, quærens (opinor) Iesum. Nunc igitur illud.

Matth. 9.
D. Iesus quos filiolos, seruos & fratres appellet.
Ioan. 20.
Ioan. 13.
Ioan. 13.
Ioan. 18. 19.
Matth. 18.
Matth. 28.
Matth. 26.
Ioan. 1.
Christus suis adest.
Ex cap. 16. Ioannis.

FILIOLI adhuc paulisper uobiscum sum, pusillum, & non uidebitis me, & iterum pusillũ,

& uidebitis me: quando dicentibus discipulis, Quid est hoc, ꝙ dicit pusillum? Nescimus quid loquat̃. Cũ intellexisset ergo Iesus quòd uellẽt eum interrogare, dixit illis: De hoc quæritis inter uos, quod dixi: Pusillum, & non uidebitis me, & iterũ pusillũ, & uidebitis me: Amen amẽ dico uobis, plorabitis, & lamẽtabimini uos, mundus autẽ gaudebit, uos aũt mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudiũ.] Illo enim pusillo tempore, quo nõ uidebant eũ, quærebant Iesum. Quocirca plorabant, & lamentabant̃, sed mœrore cõmutato illis in gaudiũ, implebatur tunc illud: Rursus pusillum, & uidebitis me. In quibus perscrutaberis, an non uidens eum paulisper, & uisurus eum post hoc pusillũ tempus, postea uisurus sit ipsum omnino non multum, cõsiderantibus nobis illud: Rursum pusillum, & non uidebitis me. Cæterũ quærere Iesum, est quærere sermonẽ, sapientiã, & potentiã Dei, quæ omnia est Christus. Quærũt uerò quidam eũ ex his, qui signa uiderunt, quiq; cum ipso uidere sumpserunt ab eo panẽ, & comedũt; habentibus illis quærẽdi causam, eò ꝙ nutriti fuerint à λόγῳ, & filio Dei. Quæritis enim me, inquit, non quia signa uideritis, sed quia comederitis ex panibus, & saturati sitis. Deinde quoniã antea Iudæis dixerat: Ego uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini: &, Quò ego uado, uos non potestis uenire: ad illud referẽs id, de quo agimus, inquit: Et sicut dixi Iudæis, quò ego abeo, uos nõ potestis uenire, ita etiã uobis dico nunc. Vt enim illis, inquit, hoc dixi, sic etiã uobis. Sed uobis etiã hoc dico nõ de multo tẽpore. Sic enim ego intelligo illud: Etiã uobis dico nunc (quæ non idẽ sonant, ac si dixisset, Et uobis dico: absq; additione uocabuli Nunc.) Iudæi enim, quos præuiderat morituros in peccato suo, ire non poterant, nec ad breue tempus, quò abibat Iesus: at uerò discipuli post illud pusillũ tẽpus, in quo nõ amplius futurus erat cũ eis, propter ea quæ superius diximus, poterant sequi sermonẽ abeuntem ad suas ipsius dispensationes. Et nisi his uerbis: Quò ego uado, uos nõ potestis uenire: præposita fuissent hæc: Sicut dixi Iudæis: simplicius existimassemus hæc etiã dicta fuisse, referentes uerbũ Nunc ad id temporis, quo anima Iesu è uita decedebat. Cæterũ si Iudæi perituri erant, & Iesus periturus, descẽsurusq; ad inferos, quomodo ire nõ poterant, quò Iesus abibat? Sed dicet aliquis, ꝙ in paradiso Dei etiã futurus erat Iesus, ad quẽ, qui in peccatis suis moriebant̃, proficisci nõ poterãt: discipulos uerò Iesu cũ tunc ire nõ possent, postea potuisse: idcirco Iudæis in peccato suo morientibus dictũ fuisse: Quò ego abeo, uos nõ potestis uenire: discipulis uerò: Quò ego abeo, uos nõ potestis uenire nunc. Eloquutionis enim talis est ordo: Sicut dixi Iudæis, etiã uobis dico: Quò ego uado, uos non potestis uenire nunc. Quanquã sic etiam non parum quæstionis habet hic locus, propter hoc: Filius hominis aget in corde terræ tres dies & tres noctes. Nam quomodo tres dies & tres noctes egit in corde terræ, qui simulatq; cùm decessisset è uita, futurus erat in paradiso Dei, iuxta illud: Hodie mecum eris in paradiso. Sic aũt perturbauit hoc dictũ nõnullos, ceu absonũ, ut suspicari ausi fuerint, hæc uerba: Hodie mecum eris in paradiso Dei: addita fuisse Euangelio ab aliquibus illud adulterantibus. At uerò nos iuxta simpliciorem quidem sensum intelligimus, eum fortasse, antequam abiret in cor terræ, ut uocant, restituisse in paradiso Dei dicentem sibi, Domine memento mei, dum ueneris in regnum tuum: iuxta uerò profundiorem sensum dicimus, plerunq; uocabulum, Hodie, in scriptura extendere præsens tempus in totum seculum: ut in illud: Diuulgatum est hoc uerbum apud Iudæos usq; hodie: &, Hic est pater Moabitarum usq; in hodiernum diẽ: &, Hodie si uocẽ eius audieritis, ne recedatis à Domino. Itaq; oranti latroni, ut sui memoriã habeat̃ in regno Dei, promittit Christus in uocabulo, Hodie, se factutũ, ut latro ipse secũ sit in regno Dei in præsenti seculo ante futurum. Sed hoc per interuallum sit dictum in id, quo de agimus. At uerò discipulis uolẽtibus sequi Iesum (nõ ut simpliciores rentur corporaliter, sed ut significat illud: Qui non tulerit crucẽ suã, & me subsequutus fuerit, nõ est dignus meus esse discipulus) inquit nunc Dñs: Quò ego abeo, uos non potestis nũc sequi. Nã etiãsi sequi uolebãt Verbũ Dei filiũ, & cõfiteri eũ nõ offensi causa ipsius, nondũ poterãt tamẽ hoc facere. Nõdum enĩ erat Spiritus, ꝙ nõdum esset Iesus glorificatus. Et nullus potest dicere, Dñs Iesus, nisi in Spiritu sancto. Cæterũ abit λόγος, id est, filius Dei pergẽs ad sua itinera, quẽ quidẽ sequit̃, qui λόγον, hoc est rationẽ sequit̃: non potest uerò sequi, qui seipsum nõ præparauerit pro dignitate illius ad suũ ipsius patrẽ adducẽtis eos, qui nihil non agunt, ut possint illũ sequi, & sequunt̃ eum, donec, ut Christo dignum est, dicãt: Adhæsit anima mea post te. Verùm cum secundus & trigesimus tomus explanationum in Euãgelium à Ioanne traditum sufficientem scriptionem acceperit, illius sermonem hic finiemus.

Quærere Iesum quid sit.

Ioan. 6.

Ioan. 8.

Ioan. 13.

Iudæi eo quo Christus pergeret ire non poterant.

Ioan. 8.

Ioan. 13.

Matth. 12.

Luc. 24.

Matth. 28.

Gen. 19.

Matth. 10.

Ioan. 7.

1. Cor. 12.

Psal. 62.

AMBROSIVS IDEM LECTORI S.

Lector amice, scito me in hoc libro uertendo summa usum esse fide ac diligentia, ut nihil prorsus sit immutatum ab eo quod scribit auctor. Scito præterea me nihil inuenisse in hoc libro, quod uideatur decretis sanctæ matris Ecclesiæ aduersari, nam si inuenissem, aut librum non uertissem, aut locum signassem suspectum. Tamen omnia iudicio subiecta esse uelim sanctissimæ matris Ecclesiæ, & quilibet cautè, & cum iudicio legat.

SEQVVN-

SEQVVNTVR NONNVLLAE HOMILIAE ADAMANTII ORIGENIS QVAS EX VARIIS LOcis in unum recollegimus.

LOCI COMMVNES THEOLOGICI QVOS ORIGENES in homilijs istis explicauit.

In illo tempore, cùm esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph, antequam conuenirent inuenta est in utero habens de Spiritu sancto: & reliqua. Matthæi.

CAP. I. HOMILIA I.

QVAE fuit necessitas ut desponsata esset Maria Ioseph, nisi propterea quatenus hoc sacramentum diabolo celaretur, & ille malignus fraudis commenta aduersus desponsatam uirginem nulla penitus inueniret? Vel ideo fuerat desponsata Ioseph, ut nato infanti, uel ipsi Mariæ curam uideretur gerere Ioseph, siue in Aegyptũ trãsiens, siue inde denuo ueniens. Ideo despõsata fuit Ioseph, nõ tamẽ in concupiscẽtia iuncta. Mater, inquit, eius. Mater immaculata, mater incorrupta, mater intacta. Mater eius. Cuius eius? Mater Dei unigeniti Domini & regis omnium, plasmatoris & creatoris cunctorum. Illius qui in excelsis sine matre, & in terra est sine patre. Ipsius qui in cœlis secundum deitatem in sinu est patris, & in terris secundum corporis susceptionem in sinu est matris. O' magnæ admirationis gratia. O' inenarrabilis suauitas. O' ineffabile, magnũq; sacramentum. Ipsa eademq; uirgo, ipsa & mater Dñi, ipsa & genetrix, ipsa eius ancilla, plasmatio eius, ipsa quæ genuit. Quis unquam ista audiuit? quis uidit talia? & quis cogitare potuit, ut mater uirgo esset, & intacta generaret, quę & uirgo permãsit, & genuit? Sicut enim quondã rubus conburi uidebatur, & ignis eum non tangebat: & sicut tres pueri in camino ignis inclusi habebantur, & tamen eos non lædebat incendiũ, nec odor fumi erat in eis: uel quemadmodũ Danieli intra lacum leonũ incluso, claustris non apertis allatũ est prandiũ ab Abacuc: ita & hæc uirgo sancta genuit Deum, sed intacta permansit, mater effecta est, sed uirginitatẽ nõ amisit: genuit infantẽ, & ut dictũ est uirgo permãsit. Virgo ergo genuit, & uirgo permãsit. Mater filij facta est, & castitatis sigillũ nõ perdidit. Quare? quia nõ homo iste tãtum q uidebaẽ, sed unigenitus erat Deus qui in carne aduenerat. Nec subitò carnaliter genitus est, sed perfecta deitas in corpore uenit. Ergo integer iste & indiuisus Deus in humano adueniẽs uel genitus est corpore: quiq; Deus & Dñs, figurã serui suscepit. Nõ eñ pars unigeniti uenit in corpore, nec se ipse diuisit ut dimidius esset apud Patrẽ, & dimidius esset in uirgine, sed totus apud Patrem, totus in uirgine, totus in sinu patris, totus in humano corpore: nõ relinquẽs superiora uenit quærere terrena, quæ in cœlis sunt cõseruãs, & quæ in terra sunt saluãs, ubiq; omnipotẽs, in sanctis suis indiuisus, hic sanctus unigenit⁹ Deus. Si eñ hoc uerbũ humanũ & corporale immissum in aures plurimorũ nõ diuidit p singulos, ut pars in alio, & pars sit iterũ in alio, sed in omnibus integrũ, & plenũ habeẽ, ut in unoquoq; totũ sit: quãto magis uerbũ unigenitus ubiq; totus est & in cœlo, & in terra, & apud Patrẽ, & in uirgine, & nõ diuidiẽ (ut dictũ est) neq; scindiẽ, neq; in partes efficiẽ, sed totũ totus tenet, totũ implet, totũ illustrat, & possidet? Huius itaq; unigeniti Dei diciẽ hæc mater uirgo Maria, digna digni, immaculata sancti immaculati, una unius, unica unici. Nec eñ alter unigenitus super terrã uenit, aut alia uirgo unigenitum genuit. In omnib. his, quæ dicta sunt despõsata legiẽ mater eius Maria. Et ait: Inuenta est in utero habens. Cui inuẽta aut à quo inuẽta est? Primò ab angelis custodiẽtibus eã, protegẽtibus eã, conseruãtibus eã, uel eius beatissimã animã, sed honorẽ illius qui ab ipsa generãdus erat. Dehinc inuenta nõ incongruè

Causæ, propter quas ex uirgine desponsata, nasci uoluit D. Iesus. — Exod. 3. — Daniel. 3. 14. — Phil. 2.

gruẽ putat ab ipso beato Ioseph sancto & iusto, qui penè licentia maritali licet eã non cõtinge
Matth. 1. ret, futuræ tamen ut putabatur uxoris omnia nouerat. IOSEPH aũt uir eius, inquit, cùm esset homo iustus, & nollet eã traducere.] Virũ eũ appellauit cõtra Iudæorũ prauitatẽ ut aduersus uirginẽ nõ sæuirẽt. Propterea & despõsata fuit ipsi Ioseph, ut suprà dictũ est. Si eñ nõ fuisset despõsata Ioseph, oñiũ bonorũ increduli & inimici Iudęi lapidib. eã occidissẽt. Ideo uirũ eius
Iosephi elogiũ. hic eũ Euãgelista appellauit. Ioseph uir eius cũ esset homo iustus. Iustus aũt in uerbo, iustus in facto, iustus in lege, iustus in cõsummatione, iustus in iudicio gratiæ. Iustus itaq; cùm fuisset, & nollet eã traducere, uoluit occultè eã dimittere. Noluit eã traducere, noluit eã accipere, noluit eã malè diffamare, sed uoluit eã occultè dimittere. Occultè à se dimittere uolebat, sicut mãsuetus, sicut pius, sicut misericors. Talis ergo cùm esset Ioseph, cogitabat eam occultè dimittere.
Amplia. HAEC, inquit, eo cogitãte.] Quærẽdũ est nobis, nũquid cogitauerit ut occultè eã dimitteret: & si cogitabat ut eã dimitteret, & si ita suspicionẽ in eã habebat, quõ iustus erat? Si ergo nõ est suspicatus, uel tale aliquid cogitauit, cur eã dimittere uolebat ut immaculatã & sanctã uellet dimittere: iniustũ eñ & hoc erat. Sed simplicitatẽ sensus audi huius orationis. Iustus erat Ioseph, & illa uirgo immaculata erat: sed ideo eã dimittere uolebat, quoniã uirtutẽ mysterij, & sacramẽtũ quoddã magnificũ in eadẽ cognoscebat, cui approximare se indignũ existimabat. Ergo hu
Luc. 5. miliãs se ante tãtã & tã ineffabilẽ rẽ, quærebat se lõgè facere. Sicut & beatus Petrus Dño se hu
Matth. 8. miliãs aiebat: Recede à me Dñe, quoniã ego peccator sum: uel sicut ille Cẽturio ad eundẽ Dñm mittẽs dicebat: Non sum dignus ut intres sub tectũ meũ, quia neq; meipsum dignũ existimaui
Luc. 1. ad te uenire: uel sicut sancta Elizabeth ad ipsam beatã Mariã locuta est dicẽs: Et unde hoc mihi, ut ueniat mater Dñi mei ad me? Sic & Ioseph iustè humiliãs sese in omnib. cauebat, & timebat sibimetipsi tãtæ sanctitatis cõiunctionẽ adhibere. Idcirco occultè uolebat eã dimittere, Dimittã eã, dicẽs, & à me lõgè faciã eã, & à cognitione mea. Maior est eñ eius dignitas, superexcellit eius sanctitas, nec meæ cõgruit indignitati. Ideo uolebat occultè dimittere eã. Hæc ergo eo
Angelus Iosephum monet ne abiiciat Mariã sponsam. cogitãte angelus Dñi per uisum apparuit illi dicẽs: Quid dubitas ô Ioseph? quid imprudenter cogitas? quare irrationabiliter meditaris? Deus est eñ qui generat, uirgo quæ generat. Huius generationis minister es, & nõ largitor: seruus, & nõ dñs: mãcipiũ, & nõ plasmator. Propterea ministra, serua, custodi, fer curã, intẽde & huic q nascit, & huic quæ generat. Etenim si tibi uxor nominat, si despõsata tibi esse dicit, non tamen tibi uxor est, sed Dei unigeniti electa mater est. Propterea Ioseph fili Dauid qui has promissiones accepit, cui ista fidelia data sunt testamẽta, Ioseph fili Dauid, nõ tãtũm secundũ carnẽ, sed & secundũ spiritũ, Ioseph fili Dauid. Si eñ filius Dauid, iustè & hæres eius tanquã filius patris. Ideo in hæreditatem accipe ea quæ illi promissa sunt testamẽta fidelia. IOSEPH fili Dauid ne timueris accipere Mariã cõiugẽ tuã.] Ne timueris, ne trepidaueris, ne cõturberis: sed securus & intrepidus accipe eã secundũ Legis præceptũ uxorẽ tibi nominatã, sed secundũ nuptiarũ cõsuetudinẽ, & cõiunctionẽ lõgè alienã. Accipe ergo eã sicut cõmendatũ cœlestẽ thesaurũ, deitatis diuitias, sicut plenissimã sanctitatẽ, sicut perfectã iustitiã. Accipe eã sicut unigeniti mãsionẽ, sicut honorabile tẽplum, sicut domum Dei, sicut creatoris omniũ propria, sicut regis cœlestis spõsi domum immaculatã. Ita ergo Ioseph fili Dauid, ne timeas accipere eã ubi cõmendatã, tuæ religiositati creditã. Serua, fer curã, attẽde, fugiẽs
Matth. 2. ab Herode duc in Aegyptũ: iterũ remeaturus post Herodis mortẽ, deduc in terrã Israel. Ne timueris accipere Mariã cõiugẽ tuã. Cõiugẽ audiens, ne expauescas, non cõturberis nec tu, neq; quisquã sequẽtiũ usq; in cõsummationẽ seculi. Coniugẽ eã dico propterea ut diabolo uirginitatẽ eius occultẽ, & ut Iudæorũ prauitatẽ excludã atq; deijciã, ut legis instituta nõ destruã. Et in cõsequentib. demõstrabo q ista nec tua cõiunx secundũ cõsuetudinẽ cõiugij habeat, nec iste q generat, tuus filius esse credat. QVOD enim ex ea nascet de Spiritu sancto est.] Quia scilicet cooperator huius natiuitatis Spiritus sanctus est. Nã unigenitus Filius qui ante secula ineffabiliter ex solo Patre natus est, iã seculi propinquãte fine in uolũtate Patris in humano corpore
Esa. 9. sancto cooperãte Spiritu inter homines uenit. Iste est de quo scriptura pronũciauit dicẽs: Puer natus est nobis, & filius dat⁹ est nobis. Patris etenim unigenitus filius ex uirgine generatus est, ut illã uirginẽ priorẽ Euã quæ ceciderat iterũ renouaret atq; erigeret, & qui per prauã uoluntatẽ
Gen. 3. Filij effecti fuerãt diaboli, per adoptionẽ gratiæ filios efficeret Dei. PARIET, inquit, filiũ,
1 Tim. 2. & uocabis nomẽ eius Iesum.] Virgo generat, & tu hũc genitũ uocabis Iesum, quod interpretat
Nomen Iesu. Saluator. IPSE eñ saluũ faciet populũ suũ à peccatis eorũ.] Vocabis, ait, nomẽ eius, hoc qđ antè fuit, qđ ante secula nominatũ est. Nõ tu ei nomẽ pones, nec ex te ei uocabulũ cõstitues, sed nomina & uoca exultãdo Iesum, id est Saluatorẽ. Saluatorẽ eũ esse testare, neq; ex tẽpore cœpisse saluare, sed iã antiquissimũ Saluatorẽ. Ipse eñ saluũ faciet populũ suũ à peccatis eorũ. Duo enim p hoc uerbũ præclara designãtur, quòd & Deus fuerit, & Dñs prius ante incarnationem Christus, & quòd populus eius ab ipso saluandus, tam tunc annunciabatur. Et ideo dictum est: Ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum, ut uerè Deus. Dei enim uirtutis est à

peccato

peccato saluare,uel peccata dimittere. Iste ergo filius Dei habens populū suum,ipsum uenit(ut dictū est,) à peccatis liberare atq; saluare,siue ex Iudæis,siue ex gẽtibus, de quo iam ipse per Prophetã fuerat locutus dicẽs:Dñs Dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me,& dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã,& possessionẽ tuã terminos terræ. IPSE saluabit populũ suũ à peccatis eorũ:sanguine uidelicet suo cũ eos redimẽs, morte sua de mortis eos liberãs potestate.] Ipse saluabit,hoc est erit saluator omniũ hominũ fideliũ atq; credẽtiũ. HOC autẽ totũ factũ est.] Quia totũ hoc, per unigeniti descensionẽ. Hoc de ista Dñi incarnatione. Hoc de angeli ad uirginẽ destinatione. Hoc de ipsius uirginis despõsatione,uel castitate. Hoc em̃ totũ factũ est ad totius mundi salutẽ. Hoc totũ factũ est,ut unũ cõpleret,ut unũ cõsummaret. Quid illud? Quòd uirgo genuit,q uirgo permansit, q mater fuit,& intacta uirgo perseuerauit. Ecce uirgo in utero accipiet. Audite qd dicit,oẽs filiæ Euæ:Audite oẽs uos quæ hæreditatẽ doloris & tristitiæ post illam & ex illius condẽnatione sumpsistis. Vos quę in tristitia generatis filios uel magis uos quę cõcupiscentiã corruptibilẽ nõ timuistis, audite & lætamini, audite & cõsolamini. Audite q uirgo in utero accipiet: nõ ex desiderio partũ concipiens, quæ neq; persuasione serpentis decepta est,neq; eius afflatibus uenenosis infecta: sed uirgo in utero accipiet prædicatione angeli suscipiens,Prophetarũ testimonia assumẽs. Virgo in utero accipiet, ut Deũ dignanter incarnatũ ad mundi pariat salutẽ. Ecce,inqt. Hoc ipsum qd' dicit Ecce,admiratus est tanti mysterij magnitudinẽ, ut oẽs uelut de somno suscitãs ad hoc dictũ euigilet : Ecce uirgo, dicit,in utero accipiet,& pariet filiũ. Ad colligandũ fortẽ armatũ, ad conculcandũ serpentis impij caput,ad cõterendas uires eius,ad prædã eius diripiendã, atq; captiuitatẽ sui populi conuertendã. Pariet filiũ ad denuo reparandũ, Adã, ad inobedientiã Euæ per Mariæ obedientiã excludendã, ad erigendũ iacentium genus quod per mulieris temerariã credulitatẽ fuerat antè deiectũ. ET uocabunt nomen eius Emmanuel,qd' est interpretatũ,Nobiscũ Deus.] Vocant nomẽ eius prius angeli,psallentes in eius generatione atq; gaudentes sicut Deũ omniũ & regẽ pacis ad homines uenientẽ. Deinde Apostoli unigeniti Dei dominationẽ atq; uirtutẽ omnibus gentibus prædicantes: adhuc & sancti martyres cõtra ignes & gladios usq; ad mortẽ resistentes. Deindẽ cuncti credentes: hoc ipsum nomẽ usq; ad cõsummationẽ seculi memorantes atq; laudãtes. Et uocabunt nomẽ eius Emmanuel, qd' est interpretatũ,Nobiscũ Deus. Qui uocabunt,nisi iusti quorũ uocabitur in terra nomẽ nouũ,nõ sicut prius in figuris, & in imaginibus,sed facie ad faciẽ apparẽtẽ nobiscũ Deus. Abrahę patri credentiũ tribus horis tẽporis,licet nõ per ipsam ineffabilẽ deitatis substãtiã,sed potiùs per angelicã speciẽ à meridie uisus est:nobis trigintatrib. annis in terra apparuit, & cũ hominib. cõuersari dignatus est. Iacob enĩ breui tẽpore per angelũ nihilominus apparuit colluctãs cũ eo,quiq; se ab eo superari permisit,ut hũc mundicordẽ meritò benediceret,atq; Israel nominaret:nobiscũ Deus ampliùs magis pro nobis magnificũ certamẽ adimplẽs, usq; ad mortẽ accedẽs,ut morte sua mortẽ occideret,& benedictionẽ atq; immortalitatẽ mundo corde populo cõdonaret,qui fiducialiter dicit,Nobiscũ Deus:per Euãgelistarũ & Apostolorũ prædicationẽ,per sui sancti corporis & sanguinis sacramẽtũ,per gloriosæ crucis signaculũ:per ipsũ ergo oĩa nobiscũ Deus,& ad nos atq; in nobis,sicut ipse ait:Ecce ego uobiscũ sum omnib. dieb. usq; ad consummationẽ seculi. Qui cũ Patre & Spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorũ.

D. Iesus 'saluos à peccatis facit.

Psal. 2.

Esa. 7.

Emmanuel.

D. Iesus quot annis uisibiliter cum hominibus sit cõuersatus.

Matth. 28.

In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: & reliqua. Ioannis CAP. I. HOMILIA II.

VOx spiritalis aquilæ auditũ pulsat Ecclesiæ. Exterior sensus trãseuntẽ accipiat sonitũ:interior animus manentẽ penetret intellectũ. Vox altiuidi uolatilis nõ aerẽ corporeũ, uel æthera,uel totius sensibilis mundi ambitũ superuolitantis, sed omnẽ theoriã ultra oĩa quæ sunt, & quæ nõ sunt etitiuolis intimæ theologiæ pẽnis clarissimę supernæq; cõtemplatiõis obtutibus trãscendentis. Dico em̃ quæ sunt quæ siue humanũ,siue angelicũ nõ omnino fugiũt sensum. Quæ uerò nõ sunt,quæ,pfectò oẽs intelligentiæ uires relinquunt:eum post Deũ sint ut eorũ numerũ quæ ab una omniũ causa cõdita sunt nõ excedãt. Superuolat itaq; beatus Ioãnes Theologus nõ solũ quę intelligi ac dici possũt, uerũetiã ea quę superãt omnẽ intellectũ & significationẽ superuehit,extraq; oĩa ineffabili mẽtis uolatu in arcana unius oĩuũ principij exaltat,incõprehensibileq; ipsius principij & uerbi,hoc est Patris & Filij unicã superstantialitatẽ purè dignoscẽs Euãgeliũ inchoat dicẽs: In principio erat uerbũ. O beate Ioãnes nõ immeritò uocaris Ioãnes. Hebræũ nomen est יוחנן Latinè uerò,Cui donatũ est. Cui em̃ theologorũ donatum est,qd' tibi donatũ est? abdita uidelicet summi boni penetrare mysteria,& ea quæ tibi reuelata & declarata sunt humanis mẽtib. ac sensib. innuere? Dic quæso cui talis ac tãta donata est gratia? Fortassis quis dicet,summo uertici Apostolorũ,Petro dico,q Dño interroganti quẽ se existimaret esse, respondit: Tu es Christus filius Dei uiui. Sed nõ temerè (ut opinor) qs dixerit plus in typo

D. Ioãnis theologiæ elogium.

Ioãnes.

Matth. 16.

Petri & Ioannis cõparatio.

in typo fidei & actionis, q̃ scientiæ & cõtemplationis Petrũ talia dixisse. Quare? Ea scilicet ratio
ne qua Petrus in forma actionis ac fidei ponitur: Ioannes aũt cõtemplationis atq; scientię typũ

Ioan. 13.

imitatur. Vnus siquidẽ recũbebat super pectus dominicũ, quod est cõtemplatiõis sacramentũ,

Actio & contemplatio.

alter sæpe titubabat quasi trepidæ actionis symbolũ. Actió namq; mandatorũ diuinorũ prius
quã perueniat in habitũ, putas aliquãdo discernit species uirtuiũ, aliquando fallit̃ eius iudiciũ
carnaliũ cogitationũ nebulis obumbratũ. Intimæ uerò theorię acies postq̃ semel ueritatis per-

Ioan. 20.

spexerit uultũ, nequaq̃ repercutit̃, nunq̃ fallitur, nulla caligine obcæcatur in perpetuũ. Ambo

Luc. 24.

tamẽ currũt ad monumentũ. Monumentũ Christi est diuina scriptura, in qua diuinitatis & hu-
manitatis eius mysteria densitate literæ ueluti quadã muniunt̃ petra. Sed Ioannes præcurrit ci-
tius Petro. Acutiùs nãq; atq; uelociùs intima diuinorũ apicũ penetrat secreta uirtus cõtempla-
tionis penitus purificatę, q̃ actionis adhuc purificandæ. Veruntamẽ primò intrat Petrus in mo
numentũ, deinde Ioãnes, ac sic ambo currũt, ambo intrãt. Petrus siquidẽ fidei est symbolũ, Ioan

Esa. 7.

nes signat intellectũ. Ac per hoc quoniã scriptũ est: Nisi credideritis, non intelligetis: necessariò

Fides præcedit intelligentiam.

pręcedit fides in monumentũ sanctę scripturę: deinde sequẽs intrat intellectus, cui per fidẽ præ
parat̃ aditus. Petrus quidẽ Christũ Deũ, & hominẽ iam factũ in tẽporib. cognoscẽs & dicẽs: Tu
es Christus filius Dei uiui, altissimè uolauit: sed Ioãnes altiùs illo, qui eundẽ Christum Deũ de
Deo ante omnia tẽpora genitũ intellexit dicẽs: In principio erat Verbũ. Nemo nos existimet Pe
tro Ioannẽ præferre. Quis hoc fecerit? Quis esset altior Apostolorũ illo qui est & dicitur uertex
eorũ? Non præferimus Petro Ioannẽ, sed cõferimus actioni contemplationẽ: purgandũ adhuc
animũ perfectè purgato: ascendenti adhuc uirtuti ad cõmutabilem habitũ peruenientẽ tã uir-
tutem. Nõ em̃ nunc cõsideramus apostolicarũ personarũ dignitatẽ, sed inuestigamus pulcher-
rimam diuinorũ mysteriorũ differentiã. Petrus itaq; (hoc est actio uirtutũ) Dei filiũ mirabili &
ineffabili modo carne circumscriptũ per uirtutẽ fidei & actionis conspicat̃: Ioãnes uerò, hoc est
altissima ueritatis cõtẽplatio, Dei uerbũ per se ante carnẽ absolutũ & infinitũ in principio suo,
hoc est in Patre, mirat̃. Petrus æterna simul ac tẽporalia in Christo unũ facta diuina reuelatiõe
introductus inspicit: Ioãnes sola eius æterna in notitiã fidelium animarũ introducit. Spiritale
igit̃ petaurũ, citiuolum, deiuidũ, Ioannẽ dico theologũ, omnẽ uisibilem & inuisibilẽ creaturã
superat, omnẽ intellectũ penetrat, & deificatus in Deũ intrat se deificantẽ. O' beate Paule raptus
es (ut tu ipse asseris) in tertiũ cœlum, & paradisum: sed nõ es raptus super omne cœlũ, & paradi-
sum. Ioannes omne cœlũ cõditum, omnemq; creatã paradisum, hoc est omnẽ humanã, angeli

2. Cor. 12.

camq; transgredit̃ naturã: in tertiũ cœlũ raptus. O' uas electionis & magister gentiũ, audisti uer
ba quæ non licet homini loqui. Ioannes intimæ ueritatis inspector ultra omne cœlum in para-
diso paradisorũ, hoc est in causa omniũ audiuit unum uerbũ per quod facta sunt oĩa, & licuit
ei illud uerbũ dicere, hominibusq; prædicare quantũ hominibus prædicare potest, ac fiduciali

Ioan. 1.

ter clamat: In principio erat Verbũ. Nõ ergo Ioãnes erat homo, sed plusquã homo, quando &
seipsum & omnia quæ sunt superauit, & ineffabili sapientiæ uirtute purissimoq; mẽtis acumine

Trias.

subuectus in ea quæ superiora sunt secreta, uidelicet unius essentiæ in tribus substantijs, & triũ
substantiarũ in una essentia, ingressus est. Nõ enim aliter potuit ascendere in Deũ nisi prius fie-
ret Deus. Vt em̃ radius oculorũ nostrorũ species rerũ sensibiliũ coloresq; nõ priùs potest senti-
re quã se solaribus radijs immisceat, unũq; cũ ipsis, & in ipsis fiat: ita animus sanctorũ purã rerũ
spiritualiũ, omnẽq; intellectũ superantiũ cogitationẽ nõ sufficit accipere, nisi priùs incõprehen

Cautè legendũ.

sibilẽ ueritatis participationẽ dignus efficiat̃ habere. Sanctus itaq; theologus in Deũ trãsmuta
tus, ueritatis particeps, Dñi uerbũ subsistere in Deo principio, hoc est Deũ filiũ in Deo patre, p-
nunciat. In principio, inqt, erat Verbũ. Intuere cœlũ apertũ, hoc est summæ ac sanctæ Trinitatis

Ioan. 1.

& unitatis reuelatũ mundo mysteriũ. Animaduerte angelũ diuinũ super filiũ hominis ascẽden
tem, nobis uidelicet annunciantẽ ipsum esse ante oĩa in principio Verbũ ac mox descendentẽ
sup̃ eundẽ filiũ hominis clamantẽq;: Et uerbũ caro factũ est. Descẽdit euangelizãs Deũ uerũ ho
minẽ factũ supnaturaliter inter omnia ex uirgine: ascẽdit, pclamãs Ioãnes Verbũ supessentiali-
ter genitũ ex Patre, ante & ultra omnia. In principio, inquit, erat Verbũ. Et notandũ q in hoc lo
co nõ tẽporis sed substantiæ significationẽ beatus Euangelista insinuat per hanc uocẽ quæ est,
Erat. Nã & positiuũ eius, id est Sum, inæqualiter duplicẽ cõtinet intellectũ, aliquãdo tẽporales

De diuinitate τοῦ λόγου.

motus secundũ aliorum uerborũ analogiã declarat. Tale est ergo qđ ait: In principio erat Ver-
bum: ac si apertè diceret, In Patre subsistit Filius. Quis em̃ sapiẽs dixerit Filiũ in Patre tẽporali-
ter unq̃ substitisse? Illic em̃ sola cogitat̃ æternitas, ubi sola intelligit̃ immutabilis ueritas. Et ne

Personas intelligit uoce substantiarum.

qs existimaret ita in principio Verbũ subsistere, ut nulla substãtiarũ differẽtia intelligat̃ inesse,
cõtinuò subiũxit: Et Verbũ erat apud Deũ: hoc est, & Filius subsistit cũ Patre in unitate essentiæ,
& substãtiali distinctiõe. Et iterũ ne talis serperet uenenosa cõtagio in quẽq;, Verbũ nõ solũmo
do inqt cũ Patre esse, & in Deo esse. Nõ aũt ipsum Verbũ substãtialiter, & coęternaliter subsistere
ait Deo patri. Hic nãq; error per uerbũ pfidos inuasit Arianos. Ideo ptinus adiecit: Et Deus erat
Verbum

Verbũ. Videns itẽ nõ qđ nõ defuturi essent qui dicerẽt, nõ de uno eodẽq; Euangelistã scripsisse: In principio erat Verbũ: sed aliud uerbũ in principio uoluit, aliud Deus erat uerbum: hæreticã opinionẽ destituẽs, cõsequẽter adiungit: Hoc erat in principio apud Deũ: ac si diceret, hoc Verbum qđ Deus est, apud Deũ ipsũ est, & nõ aliud, qđ erat in principio. Sed significantiùs ex Græcorum exẽplaribus potest intelligi, in eis eñ οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν scribitur: & potest referri ad utrũq;, ad Verbũ uidelicet, & Deũ. Hæc q̃ppe duo nomina θεὸς & λόγος, Deus & Verbũ, apud Græcos masculini generis. Ac per hoc ita potest intelligi: Et Deus erat Verbum, hic erat in principio apud Deũ: tanquã si luce clariùs dixerit: Hic Deus Verbũ apud Deũ, hic est de quo dixi: In principio erat Verbũ: Omnia per ipsum facta sunt: per ipsum Deũ Verbum, uel per ipsum Verbum Dñi omnia facta sunt. Et quid est, Per ipsum omnia facta sunt: nisi eo nascente ante omnia ex Patre, omnia cum ipso, & per ipsum omnia facta sunt? Nam ipsius ex Patre generatio ipsa est causarũ omniũ conditio, omniũq; quæ ex causis in genera & species procedũt operatio, & effectus: per generationẽ quippe Dei Verbi ex Deo principio facta sunt omnia. Audi diuinũ & ineffabile paradoxũ, irreserabile secretũ, inuisibile profundũ, incõprehensibile mysteriũ. Per non factũ sed genitũ, omnia facta sed nõ genita. Principiũ ex quo omnia, Pater est: Principiũ per qđ omnia, Filius est: Patre loquẽte Verbũ suũ, hoc est Patre gignẽte suã sapientiã, omnia fiunt. Propheta ait: Omnia in sapientia fecisti: & alibi personã Patris introducens: Eructauit cor meũ. Et quid eructauit cor suũ? Ipse exponit: Verbũ bonũ dico, uerbũ bonũ loquor, filiũ bonũ gigno. Cor patris est sua propria substãtia, de qua genita est filij propria substãtia. Præcedit Pater Verbum nõ natura, sed causa. Audi ipsum Filiũ dicentẽ: Pater maior me est. Substãtia eius causa est meæ substantiæ. Pater, inquit, præcedit Filiũ causaliter, præcedit Filius omnia quæ per ipsum facta sunt, naturaliter: & inchoauit in ipso esse ante tẽpora nõ in tẽpore, sed cũ tẽporibus. Tẽpus siquidẽ inter cætera quæ facta sunt factũ est, nõ antẽ factum, non prælatũ, sed concreatũ. Et quæ enim cõsequentia uerbi quod locutũ est os altissimi? Nõ enim in uanũ locutus est Pater, nõ infructuosẽ, nõ sine magno effectu. Nã & homines inter ipsos loquẽtes in auribus audientiũ efficiũt. Tria itaq; credere & intelligere debemus, Patrẽ loquentẽ, Filium genitũ, & ea quę efficiunt̃ per Verbũ, Pater loquit̃, Verbũ gignit̃, omnia efficiunt̃. Audi prophetã: Quia ipse dixit, & facta sunt: hoc est uerbũ suũ genuit, per qđ facta sunt omnia. Et ne fortẽ existimares eorũ quę sunt, quædã quidem per ipsum Dei Verbũ facta esse, quædã uerò extra ipsum aut facta esse existentia per seipsa, ita ut nõ omnia quæ sunt ad unũ principiũ referant̃, cõclusione totius prædictæ theologiæ subdit: Et sine ipso factũ est nihil: hoc est nihil extra ipsum est factũ, q̃a ipse ambit omnia intra se cõprehendẽs omnia, & nihil ei coæternũ uel cõsubstantiale intelligit̃, uel coessentiale præter suũ Patrẽ, & suũ Spiritũ, à Patre per ipsum procedentẽ. Et hoc facilius in Græco dat̃ intelligi. Vbi eñ Latini ponũt, Sine ipso: ibi Græci χωρὶς αὐτοῦ, hoc est, extra ipsum. Similiter & ipse Dñs discipulis suis dixit: Extra me nihil potestis facere. Qui per uos, inquit, extra me nõ potuistis fieri, q̃d extra me facere potestis? Nã & ibi nõ χωρὶς, hoc est, Nõ sine, sed Extra, Græci scribũt. Facilius, ꝓpterea dixi, quia dum quis audiuit, Sine ipso: potest putare sine ipsius cõsilio, uel adiutorio: ac per hoc non totũ, nõ omnia illi distribuit: audiẽs uerò, Extra, nihil omnino relinquit qđ in ipso & per ipsum factũ nõ sit.

Vel hinc colligere licet aliũ, quã Origenẽ, istius Homiliæ auctorem esse.

Ioan. 1.

παράδοξον.

Psal. 104.

Psal. 44.

Ioan. 14.

Psal. 148.

τῷ λόγῳ opera.

Ioan. 15.

QVOD factũ est in ipso uita erat.] Postq̃ remotissima oratione, & intellectu beatissimus Euãgelista diuina reuelauit mysteria, Deũ Verbũ uidelicet in Deo loquẽtẽ, & in ambobus intelligentiã sancti Spũs diuinæ scripturę contẽplatorib. relinquẽs: ut eñ qui loquit̃, in Verbo qđ loquit̃ necessariò Spũm proflat: ita Deus pater, & filiũ suũ gignit, & spũm suũ per genitũ filiũ producit: & postq̃ per Dei filiũ omnia facta esse, & nihil extra ipsũ subsistere astruxit, ueluti ab altero primordio suę theologię seriẽ direxit dicẽs: Quod factũ est in ipso uita erat. Prædixit eñ: Omnia per ipsum facta sunt: ac ueluti à quopiã interrogatus de ijs quæ per Deum Verbũ facta sunt, q̃uo & in ipso quæ per ipsum facta sunt, respõdet, & ait: Quod factũ est in ipso uita erat. Quę sentẽtia dupliciter ꝓnunciat̃. Potest eñ subdistingui, Qđ factũ est: ac deinde subiungi, In ipso uita erat. Potest etiã sic: Qđ factũ est in ipso: ac deinde subinferri, Vita erat. Ac per hoc in duab. ꝓnunciatiõib. duos speculamur intellectus. Nõ eñ eadẽ theoria est quę dicit: Qđ factũ est locis tẽporibusq; discretũ, generibus, formis, numeris distinctũ, sensibilib. intelligibilibusq; substantijs seu cõpactũ, seu segregatũ, hoc totũ in ipso uita erat: & ea quę declarat, Qđ factũ est in ipso: nõ aliud erat nisi uita: ut sit sensus: Omnia quæ per ipsum facta sunt, in ipso uita sunt, & unũ sunt. Erãt eñ, hoc est ipso subsistunt causaliter priusquã sint in semetipsis effectiuẽ. Aliter eñ sub ipso sunt ea quæ per ipsũ facta sunt, & in ipso uiuũt incõmutabiliter, & uita sunt, in quo neq; fuerũt omnia tẽporalib. interuallis, seu localib. nec futura sunt, sed solũmodo super omnia tẽpora & loca unũ sunt in ipso, & uisibiliter subsistũt uisibilia, inuisibilia, corporalia, incorporalia, ratiõabilia, irrationabilia, & simpliciter cœlũ, terra, abyssus, & quæcũq; in eis sũt in ipso uiuũt, & uita sunt, & ęternaliter subsistũt, & quę nobis omni motu uitali carere uidẽt̃, & in Verbo uiuũt. Sed si quæris q̃uo, & qua ratiõe omnia quæ per ipsum Verbũ facta sunt, in ipso uitaliter &

Mala distinctio offudit tenebras, quas facilè discuties si ita distinxeris. Sine ipso factũ est nihil, quod factum est. In ipso uita erat, &c.

unifor-

uniformiter & causaliter subsistunt, accipe paradigma ex creaturarũ natura, disce factorẽ in his quę in ipso, & per ipsum facta sunt. Inuisibilia enim eius (ut ait Apostolus) per ea quę facta sunt intellecta cõspiciuntur. Conspicare quõ omnium rerũ quas mundi huius sensibilis globositas cõprehẽdit, causæ simul & uniformiter in isto sole, qui maximũ mundi luminare uocitaẽ, subsistunt. Inde namq; formæ omniũ corporũ procedũt: inde distãtia colorũ, pulchritudo, & cætera quę de sensibili natura prædicari possunt. Considera multiplicẽ & infinitã seminũ uirtutẽ, quõ numerositas herbarũ, fructuũ, animarũ in singulis seminibus simul cõtinentẽ, quõ ex eis surgit formarũ pulchra & innumerabilis multiplicitas. Intuere interioribus oculis quõ multiplices regulæ in arte artificis unũ sunt, & in animo disponentis uiuũt, quõ infinitus linearũ numerus in uno puncto unũ subsistit. Ex huiusmodi naturalia perspice exẽpla, ex quibus ueluti physicæ theoriæ pẽnis ultra omnia subuectus, diuina gratia adiutus & illuminatus, poteris arcana uerbi mentis acie inspicere, & quantũ dat humanis argumẽtationibus Deũ suũ quærentib. uidere quõ omnia quę per Verbũ sunt facta in ipso uiuũt, & uita sunt. In ipso eñ, ut os loquiẽ diuinũ, uiuimus, mouemur, & sumus: & ut ait magnus Dionysius Areopagita, esse omniũ est superessentia & diuinitas. ET uita erat lux hominũ.] Dei filiũ quẽ ô beate Theologe prius uocasti Verbum, nunc Vitã nominas & Lucẽ: nec immeritò mutasti appellationes, ubi distantes nobis insinuares significationes. Verbũ siquidẽ Dei filiũ nominasti, quia per ipsum locutus est Pater omnia. Quoniã ipse dixit & facta sunt. Lucẽ uerò, & Vitã, quoniã idẽ filius lux est & uita omniũ quæ per ipsum facta. Ecquid illuminat? Nõ aliud nisi seipsum & Patrẽ suum. Lux itaq; est, & seipsum illuminat, seipsum mũdo declarat, seipsum se ignorãtibus manifestat. Lux diuinæ cognitionis de mundo recessit, cum homo Deũ deseruit. Dupliciter ergo lux æterna seipsam mundo declarat, per scripturã uidelicet, & creaturã. Non enim aliter in nobis diuina cognitio renouatẽ, nisi per diuinæ scripturæ apices, & creaturæ species. Eloquia disce diuina, & in animo tuo eorũ concipe electũ, in quo cognosces uerbũ sensu corporeo. Formas, ac pulchritudines perspice sensibiliũ, & in eis intelliges Dei uerbũ. Et his omnibus nihil aliud tibi ueritas declarabit præter ipsum qui cuncta fecit, extra quẽ nihil cõtemplaturus es, quia ipse omnia in omnib. quæ sunt, ipse est quicquid est. Vt enim nullũ bonum substantiale, ita nulla essentia præter ipsum est uel substantia. ET uita erat lux hominũ.] Quasi specialiter, ac propriè lux hominũ dicitur, quia in homine nõ solũ hominibus, uerumetiã angelis, omniq; creaturæ diuinæ cognitionis participem fieri ualenti seipsum declarauit. Nõ enim per angelũ angelis, neq; per angelũ hominibus, sed per hominẽ hominibus & angelis, nõ phantasia, sed in ipsa uera humanitate, quã totã sibi in unitatẽ substantię suscepit, apparuit, suãq; cognitionẽ omnibus cognoscentibus se præstitit. Lux itaq; hominũ est Dñs noster Iesus Christus, qui humana natura omni rationali & intellectuali creaturæ seipsũ manifestauit, suæq; diuinitatis qua Patri est æqualis abdita reserauit mysteria. ET lux in tenebris lucet.] Audi Apostolũ: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in Dño. Audi Esaiã. Sedentibus in regione umbrę mortis lux orta est eis. Lux in tenebris lucet. Totum genus humanũ merito originalis peccati in tenebris erat, nõ exteriorũ oculorũ quib. sensibiliũ formę coloresq; sciuntur, sed interiorũ quibus intelligibiliũ species & pulchritudines discernunẽ non in tenebris huius caliginosi aeris, sed in tenebris ignorãtiæ ueritatis: nõ in absentia lucis quæ mundũ corporeum illuminat. Post cuius ortũ ex uirgine lux in tenebris lucet, in cordibus scilicet se cognoscentiũ. Quoniam uerò totũ genus humanũ in duas uelut partes diuiditur: in eos uidelicet quorũ corda cognitione ueritatis illuminata sunt, & in eos qui adhuc in obscurissimis impietatis atq; perfidiæ tenebris permanẽt: Euangelista subiunxit: ET tenebræ eũ nõ cõprehenderũt.] Ac si euidenter diceret: Lux in tenebris fideliũ animarũ lucet, & magis ac magis lucet, à fide inchoans, ad spe trahẽs. Imperitorũ uerò cordiũ perfidia & ignorantia lucẽ uerbi Dei in carne fulgentis nõ comprehenderunt. Obscuratũ est enim (ut ait Apostolus) insipiens cor eorũ, & sapientes se esse dicentes, stulti facti sunt. sed iste sensus moralis est. Physica uerò horũ uerborũ theoria talis est: Lux humana & si nõ peccaret, suis proprijs uiribus lucere nõ posset. Non enim naturaliter lux est, sed particeps lucis. Capax siquidẽ sapientiæ est nõ ipsa sapientia, cuius participatione sapiens fieri potest. Sicut ergo aer iste per semetipsum nõ lucet, sed tenebrarũ uocabulo nuncupatẽ, capax tamen solaris luminis est: ita nostra natura dum per seipsum cõsideratur, quædã tenebrosa substantia est capax ac particeps lucis sapiẽtiæ: & quẽadmodũ prẽfatus aer dum solares radios participat, nõ dicitur per se lucere, sed solis splendor dicitur in eo apparere, ita ut naturalẽ suam obscuritatẽ nõ perdat, & lucẽ superuenientẽ in se recipiat: ita rationabilis nostræ naturæ pars dum præsentiã Dei uerbi possidet, nõ per se res intelligibiles & Deũ suũ, sed per insitũ sibi diuinũ lumẽ cognoscit. Audi ipsum uerbũ. Nõ uos, inquit, estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquiẽ in uobis. Hac una sententia uoluit nos docere id ipsum in cæteris intelligere, hac semper in aure cordis nostri ineffabili modo sonare: Nõ uos estis qui lucetis, sed spũs patris uestri qui lucet in uobis. Hoc enim meũ in uobis lucere, uos

Rom. 1.

Per inuisibilium creaturarũ cõtemplationẽ, deducimur ad cognitionẽ inuisibiliũ quæ sunt in Deo.

Act. 17.

Verbũ uita & lux est.

Psal. 148.

Christus per scripturam & creaturam seipsum mũdo declarat.

Vita & lux hominum.

Ephe. 5.

Esa. 9.

Matth. 4.

Duo ordines hominum.

Rom. 1.

Matth. 10.

re, uobis manifestat quòd ego sum lux intelligibilis mundi: hoc est rationalis & intellectualis naturæ non uos estis qui intelligitis me, sed ego ipse in uobis per spiritū meum meipsum intelligo: quia uos nō estis substantialis lux, sed participatio per se subsistentis luminis. Lux itaq; in tenebris lucet, quia Dei uerbum uita & lux hominū in nostra natura, quæ per se inuestigata & considerata informis quædā tenebrositas reperitur, lucere nō desinit: nec ea quāuis delinquentem deserere uoluit, nec unquā deseruit formans eam per naturā continendo, reformansq; per gratiā deificando: & quoniā ipse lux est omni creaturæ incōprehensibilis, tenebræ eam nō comprehenderunt. Superat itaq; Deus omnē sensum & intellectū, & solus habet immortalitatē, cuius lux per excellentiā tenebrę nominatur, quoniā à nulla creatura quid uel quale sit cōprehenditur. FVIT homo missus à Deo, cui nomē erat Ioannes.] Ecce aquilā de sublimissimo uertice montis theologiæ leui uolatu descendentē in profundissimā uallem historiæ, de cœlo utiq; spiritalis mundi pennas altissimæ contēplationis relaxantē. Diuina siquidē scriptura mundus quidā est intelligibilis, suis quatuor partibus ueluti quatuor elemētis cōstitutus: cuius terra est ueluti in medio imoq; instar centri historia: circa quā aquarū similitudine abyssus circūfundit moralis intelligētiæ, quæ à Græcis Ethica solet appellari: circa quas, historiā dico & Ethicam ueluti duas præfati mundi inferiores partes, aer ille naturalis scientiæ circūuoluitur. Quā naturalē dico scientiā, Græci uocāt Physicā. Extra aūt omnia & ultra, æthereus ille igneus ardor Empyrei cœli, hoc est supernæ cōtemplationis diuinæ naturæ, quā Græci theologiā nominant, circūglobatur: ultra quā nullus ingreditur intellectus. Magnus itaq; theologus (Ioannē dico) in primordio Euangelij sui excellentissima theologiæ cacumina tangens, cœliq; cœlorū spiritualiū secreta penetrās, ultra omnē historiā, & ethicā ascendēs & physicā, ad ea quæ paulo ante incarnationē uerbi facta sunt, scilicet ad historiā narrandam in quandam terrā suum intelligibilem deflectit uolatū, & ait: Fuit homo missus à Deo, cui nomē Ioannes. Ioannē consequenter in suā introducit theologiā. Abyssus abyssum inuocat: diuinorū mysteriorū Euangelista præcursoris narrat historiā: ille cui donatū est Verbum in principio cognoscere, illum cui donatū est Verbum incarnatū præire, cōmemorat. Fuit, inquit, homo. Nō dixit simpliciter, Fuit missus à Deo: sed, Fuit homo: ut discerneret hominē solius humanitatis participē qui præcucurrit, ab homine diuinitate & humanitate coadunito & compacto, qui post me uenit: ut segregaret uocem transeuntē, à uerbo semper & incōmutabiliter manente, ut insinuaret matutinā stellam in ortu regis cœlorum apparentē, & declararet solem iustitiæ permanentem. Testem ab eo discernit, de quo testimoniū perhibet missum ab eo qui mittit lucernā lucubrantem à luce clarissima mundum implente, totius generis humani tenebras mortis & delictorū demoliente. Præcursor itaq; Domini fuit homo, non Deus. Dominus aūt cuius præcursor erat, homo similiter & Deus fuit. Præcursor homo fuit transiturus in Deū per gratiā qua præcucurrit. Deus erat per naturā, accepturus hominē per humilitatem, & nostræ salutis & redemptionis uoluntatē. Homo erat missus. A quo? A Deo Verbo. Quæ præcucurrit missio eius? Præcursor clamās pręmisit uocē: Vox clamantis in deserto nouum præparat Domini aduentū. Cui nomen erat Ioannes. Cui donatum est ut regi regum fiat præcursor, incarnati uerbi manifestator, & in spiritalem felicitatē baptizator, æterni luminis uoce & martyrio testator. Hic uenit in testimoniū, ut testimonium perhiberet, Christi uidelicet. Audi testimoniū: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: & iterum: Qui post me uenit, ante me factus est. Quod euidentius in Græco legitur ἔμπροσθέν μου γέγονεν, hoc est coram me, ante conspectum meum factus est. Ac si apertè diceret: qui in ordine temporum post natiuitatem meam natus est in carne, ante conspectum meum dum adhuc essem in uisceribus meæ matris sterilis, prophetico uisu uidi illum coram me conceptum, & hominem factum in utero uirginis. NON erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.] A superioribus subaudi, ac sic intellige: Non erat ille lux, sed ut testimoniū perhiberet de lumine. Præcursor luminis non erat ille lux. Quare ergo lucerna ardens, astrumq; uociatur matutinum? Lucerna ardens erat, sed non proprio igne ardebat succensus, non propria luce lucebat. Stella erat matutina, sed non à seipso propium lumen accepit, gratia ipsius quē præcurrebat in eo ardebat & splendebat. Non erat ille lux, sed ut particeps luminis: suum non erat, quod in se & per se fulgebat. Vt enim superiùs diximus, nulla rationalis & intellectualis creatura per seipsam substantialiter lux est, sed participatio unius ac ueri luminis substantialis, quod ubicunq; in omnibusq; intelligibiliter lucet. Propterea subditur. ERAT autem lux uera quę illuminat omnem hominē uenientem in hunc mundum.] Veram lucē Dei filium per se subsistentem ante omnia secula genitum: ueram lucem dicit eundem filium hominē ex hominibus propter homines factū. Ipse est lux uera qui de seipso ait: Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumē uitæ æternæ. Erat lux uera quæ illuminat omnē hominem uenientē in hunc mundū. Et quid est, Venientē in mundū? Et quis est omnis homo ueniens in hunc mundū? Et unde uenit in mundū? Et in quē mundum uenit? Si de his quę de oc-

cultis

Diuina scriptura instar mundi.

Psal. 41.

Ioannis Baptistæ & Christi comparatio.

Matth. 3.

Ioan. 5.

eultis naturæ finibus in hunc mundum per generationẽ locis temporibusq; ueniunt, acceperis: qualis illuminatio est in hac uita nascẽtibus ut moriantẽ, crescẽtibus ut corrumpantur, compositis ut soluantẽ, de quietudine silentis naturæ in inquietudinẽ tumultuantis miseriæ cadentibus: dic quæso qualis est lux spiritalis & uera, procreatis in uita transitoria & falsa? Nunquid mundus iste alienatus à uero lumine cõueniens habitationi? nunquid non regio umbræ mortis, & lachrymarũ uallis, & ignorantiæ profundum, & terrena habitatio humanũ animum grauans, & ex ueri luminis contuitu interiores oculos eliminans nõ immeritò dicitur? Nõ ergo de his qui de occultis seminũ causis in species corporeas procedũt, debemus intelligere, Qui illuminat omnem hominẽ uenientem in hunc mundum: sed de his qui spiritaliter per generationem gratiæ quæ datur in baptismate in mundũ ueniunt inuisibilem, qui natiuitatẽ quæ secundum corruptibile corpus est spernentes, natiuitatẽ quę est secundum spiritũ eligunt, mundum qui deorsum est calcantes, umbras ignorantiæ & mortis deserentes, lucẽ sapientiæ & uitæ appetentes, filij hominũ esse desinentes, filij Dei fieri inchoantes, mundum uitiorũ postponentes, & in semetipsis destruentes, mundum uirtutũ ante oculos mentis cõstituentes, & in eum totis uiribus ascendere inhiantes. Eos itaq; uera lux illuminat qui in mundum uirtutũ ueniunt, non eos qui in mundum uitiorũ ruunt. IN mundo erat.] In hoc loco mundũ appellat nõ solùm generaliter sensibilem naturam, uerumetiam specialiter rationalis creaturæ quæ in homine est, substantiã. In his siquidẽ omnibus, & (ut simpliciter dicã) in uniuersitate conditũ uerbum lux uera erat: idem subsistit, & semper erat, quia nunquã in omnibus subsistere desistit. Vt enim qui loquitur, dum loqui cessat uox eius esse desinit, & euanescit: sic cœlestis pater si uerbum suũ loqui cessauerit, effectus uerbi, hoc est uerbo uniuersitas cõdita nõ subsistet. Vniuersitatis namq; conditæ substitutio est & permansio, Dei patris locutio, hoc est, æterna & incommutabilis sui uerbi generatio. Potest enam nõ irrationabiliter de hoc mundo solummodo sensibili hæc sententia intelligi, quæ ait: In mundo erat, & mundus per ipsum factus est. Ne fortè quis putaret Manichææ hæresis consors mundũ corporeis sensibus succumbentẽ à diabolo fuisse creatũ, & non à creatore omniũ uisibilium & inuisibiliũ, Theologus subnectit, In mundo erat, hoc est in mundo subsistit ille qui continet omnia. ET mundus per ipsum factus est.] Nõ enim in alienis operibus uniuersitatis conditor habitabat, sed in suis quæ fecit. Animaduertere debemus beatum Euangelistam quater mundũ nominasse, tres tamẽ mundos oportet nos intelligere. Quorũ primus, qui absolutẽ solis inuisibilibus & spiritualibus uirtutũ impletur substantijs, in quẽ quicunq; uenerit, plenã ueræ lucis possidet participationẽ. Secundus qui præfato ponitur è diuerso, quoniã absolutè, ex uisibilibus & corporalibus cõstituitur naturis: & quamuis uniuersitatis infimã obtineat proportionem, in eo tamen erat Verbum, & per Verbum factus est, & est primus gradus ad cognitionẽ ueritatis ascendere per sensum uolentibus. Species namq; uisibilium ratiocinantẽ attrahit animũ. Tertius mundus est qui ratione medietatis, & superiorẽ spiritalium, & inferiorẽ corporalium in seipso copulat, & de duobus unũ facit: & in homine solo intelligitur, in quo omnis creatura adunitur. Corpore enim cõstat & anima. Corpus de hoc mundo, & anima de altero mundo colligens, unum facit ornatũ & corpus. Quæ de compagine una cõglobantur, omnem mundanũ hominis conficiunt ornatũ, ideoq; homo dicitur. Omnis namq; creatura in ipso uelut in officina quadã conflatur. Hinc & ipse Dominus prædicaturis discipulis præcepit: Prædicate Euangelium omni creaturæ. Iste igitur mundus, hoc est homo, creatorẽ suum non cognouit: neq; per legis scriptæ symbola, neq; per uisibilis creaturæ paradigmata Deũ suum uoluit cognoscere, carnalium cogitationũ uinculis detentus. ET mundus eum non cognouit.] Non cognouit Deum Verbũ, neq; ante inhumanationẽ eius per se sola diuinitate nudum, nec post inhumanationẽ sola incarnatione uestitũ: inuisibilẽ ignorabat, uisibilem negabat: noluit quærentẽ sequi, noluit audire uocantẽ, noluit colere deificantẽ, noluit recipere recipientem. IN propria uenit.] In ea uidelicet quæ per ipsum facta sunt, ac per hoc propria illius sunt non immeritò. ET sui eum non receperunt.] Sui sunt omnes homines, quos uoluit redimere, & redemit. QVOTQVOT autẽ receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomine eius.] Iam diuiditur non humanitas rationabilis mundi, sed uoluntas, segregantur receptores incarnationis à respuentibus eam: fideles credũt aduentũ Verbi, & libenter recipiunt dominũ suum: impij negant, & contumaciter renuunt, Iudæi per inuidiam, Pagani per ignorantiã. Recipientibus dedit eis potestatẽ filios Dei fieri, non recipientibus dat adhuc spatiũ recipiendi. A` nullo enim aufertur possibilitas credendi Dei filium, & possibilitas essendi Dei filium. Hoc enim in arbitrio hominis, & cooperatione gratiæ constitutũ est. Quibus dedit potestatẽ filios Dei fieri? Recipientibus se uidelicet, & credentibus in nomine eius. Multi recipiunt Christum, sed non credunt in nomine eius, non credunt in nomine unigeniti, qui Filiũ Deo patri consubstantialem † negant, hoc est Patri consubstantialem † eum affirmant, hoc est essentiã quæ pater est. Ac per hoc non prodest eis Christum

Mundus hic qualis.

Deus per λόγον mundũ & quæ in eo sunt creauit & conseruauit.

Mundi treis.

Microcosmus homo.

Matth. 28.

stum recipere, dum conatur eius ueritatē negare. Qui uerò recipiunt Christū uerum Deū & uerum hominē, & hoc firmissimē credunt, eis possibilitas data est filios Dei fieri. QVI non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uolūtate uiri, sed ex Deo nati sunt.] Neq; ex sanguinibus, inquit, hoc est nō corporalib. procreationibus, qui adoptionē filiorum Dei merito si dei adipiscunt, sed à Deo patre per Spiritū sanctū in cohæreditatē Christi, hoc est in cōfelicitatē unigeniti Dei filij nati sunt. NEQVE ex uolūtate carnis, neq; ex uolūtate uiri.] Duplex introducitur sexus, ex quo in carne nascentiū carnaliter numerositas propagat. Carnis quidē nomine fœmineū, uiri uerò Euangelista masculinū significat habitū. Et ne fortè dicas, impossibile ut deī mortales fieri immortales, corruptibiles corruptione carere, puros homines filios Dei esse, tēporales, æternitates possidere: ex his quę maiora sunt accipere argumētū, quo rei de qua dubitas possis fidē accōmodare. ET uerbū caro factū est.] Si itaq; qđ plus est procul dubio præcessit, cur incredibile uideť qđ minus est posse cōsequi: Si filius Dei factus est homo (qđ nemo eorū qui eum recipiūt ambigit) quid mirū, si homo credēs in filiū Dei filius Dei futurus sit: Ad hoc siquidē Verbum in carnē descēdit, ut in ipsum caro, id est homo credēs per carnē in Verbū ascendat, ut per naturalē filium unigenitū multi filij efficianť adoptiui. Non ꝓpter seipsum uerbum caro factū est, sed propter nos, qui nō nisi per uerbi carnē potuissemus in Dei filios trāsmutari. Solus descendit, ut cum multis ascenderet: de hominibus facit deos, qui de Deo fecit hominē. ET habitauit in nobis.] Id est, naturā nostrā possedit, ut suæ naturæ participes faceret nos. ET uidimus gloriā eius, gloriā quasi unigeniti à Patre.] Vbi uidisti beate Theologe gloriam incarnati uerbi: gloriā inhumanatā filij Dei quō uidisti: qualibus oculis perspexisti: Corporalibus (ut opinor) in mōte, trāsformationis tēpore. Tūc em tertius aderas testis diuinæ glorificationis, pręsens eras (ut existimo) in Hierusalē, & audisti uocē Patris filiū suum glorificātē & dicentē: Et clarificaui, & iterū clarificabo. Audisti turbas infantiū glorificantiū, & Osanna filio Dauid dicentium. Quid dicā de gloria resurrectionis: uidisti eum resurgentē à mortuis, dum ad te cæterosq; tuos cōdiscipulos clausis intrauit ianuis. Vidisti gloriā eius ascendentis ad Patrem, quō ab angelis est assumptus in cœlum: & super hæc omnia altissimo mentis cōtuitu contēplatus es, illud dico Verbū in principio suo apud patrē suum, ubi gloriā eius uidisti. QVASI unigeniti à Patre, plenum gratiæ & ueritatis.] Duplex huius periodi intellectus est. Potest em de humanitate ac diuinitate incarnati Verbi accipi, ita ut plenitudo gratiæ referať ad humanitatem: plenitudo uerò ueritatis, ad diuinitatē. Verbum quippe incarnatum Dñs noster Iesus Christus plenitudinē gratię secundum humanitatē accepit: quoniā caput est Ecclesiæ, & primo genitus est creaturę uniuersę, hoc est totius uniuersaliter humanitatis, quę in ipso, & per ipsum sanata & restituta est. In Christo dico, quoniā maximum & principale exēplum gratiæ qua nullis præcedentibus meritis homo efficitur Deus, ipse est, & in ipso primordialiter manifestatum est. Per ipsum uerò, quoniā de plenitudine diuinitatis eius nos omnes accepimus gratiā deificationis per gratiā fidei qua in eum credimus, & actionē qua mandata eius custodimus. Potest etiā plenitudo gratiæ Christi de Spiritu sancto intelligi. Spiritus namq; sanctus quoniā distributor est & operator donationum gratiæ, gratia solet appellari: cuius spiritus septiformis operatio humanitatē Christi impleuit: & in quo requieuit, sicut ait Propheta: Et requiescet super eum Spiritus Dñi, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Dñi. Si ergo de Christo per seipsum uis accipere quod dictum est, Plenum gratia: de plenitudine deificationis & sanctificationis secundum humanitatem cognosce. Deificationis dico quia homo & Deus in unitatē unius substantiæ aduniti sunt. Sanctificationis uerò quia nō solum de Spiritu sancto cōceptus, uerumetiā plenitudine donationum eius repletus est, & ueluti in summitate mystici Ecclesiæ cādelabri gratiarū lampades in ipso & de ipso fulsere. Si uerò plenitudinē gratiæ & ueritatis incarnationem Verbi de nouo Testamento mauis intelligere, sicut idē Euangelista paulo pòst uideť sensisse (ait enim, Lex per Mosen data est, gratia autē & ueritas per Iesum Christum facta est) nō incongruē pronunciabis plenitudinē gratiæ esse noui Testamenti per Christum donatā, & legalium symbolorum ueritatem in ipso esse impletā: sicut ait Apostolus, In quo plenitudo diuinitatis corporaliter habitat: plenitudinem uidelicet diuinitatis mysticas legalium umbrarum intellectus appellans, quos Christus in carnē ueniens in seipso corporaliter, hoc est ueraciter, habitasse & docuit & manifestauit quoniā ipse est fons & plenitudo gratiarum, ueritas symbolorum legaliū, finis & propheticarum uisionū. Cui est gloria cum Patre & Spiritu sancto per omnia secula seculorum. Amen.

Filij Dei per adoptionem. *Matth. 17.* *Act. 1.* *Ephes. 5.* *Esa. 11.* *Col. 2.*

In illo tempore, angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens: Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi usq; dum dicam tibi: & reliqua. Matthæi. CAP. II. HOMILIA III.

ANgelus Domini per somnium apparuit Ioseph. Qualis angelus: Ille ipse qui & ad Mariam destinatus *Luc. 1.*

Gabriel archangelus. destinatus fuerat Gabriel, ille annunciare uenit qui ad Zachariã in templo locutus est, ipse & nunc per somniũ ostendit se Ioseph sanctus angelus Gabriel. Ipsi enim iniunctũ fuerat & commendatũ generationis dominicæ sacramentũ. Propterea & dignè Gabriel appellatus est, quod interpretatur Fortitudo Dei. Illius namq; incarnationis sacramentum cõmendatum habebat, qui ueniebat ad debellandas potestates aereas. Iste etiã angelus ad illos benè uigilantes pastores uenit & Dñi generationẽ eisdem annũciauit. Angelus, inquit, Dñi stetit iuxta illos: & gloria
Luc.2. Dei circumfulsit illos. Iste ergo beatus & sanctus angelus, & nunc Ioseph apparuit per somniũ dicens, Surge & accipe puerum: non tuum puerum, sed hunc puerum cui prius Pater testimo-
Matth.3. nium perhibuit dicens, Hic puer meus dilectus est, in quo benè complacuit animæ meæ: & ea quæ sequuntur. Hunc dicit puerum accipe, per quẽ reges regnant, & potentes scribunt iustitiã, per quem sapientes magnificantur, & principes possident terrã. Hunc puerum accipe & matrẽ eius. Non tu huic puero pater, sed hæc sola uirgo huic puero mater. Non indiget patre super terram. Incorruptibilem enim habet patrem in excelsis. Nõ indiget matre in cœlis, immaculatam
Heb.7. & castam habet matrẽ in terra hanc multum beatam uirginem Mariam. Sine matre & sine pa-
Christus quatenus ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ sit. tre similis filio Dei: ut ait quidam: ita ut intelligatur filius Dei sine patre plenus super terrã, sine matre in cœlis. Sine patre secundum corpus, sine matre secundum deitatem. Sine patre in sinu uirginis, in nouissimo tempore: sine matre in sinu patris ante omnia secula. ACCIPE puerũ & matrẽ eius.] Ante generationẽ coniugem eam appellauit Ioseph, post generationẽ matrem eam dicit pueri. Et quare ante generationẽ coniugem dixit? Propterea ut diabolo occultaret utramq;, uel impijs Iudæis: & postmodum perfecto sacramento, atq; generato unigenito ex ipsa uirgine, post laudem quoq; angelorũ atq; pastorum, post adorationẽ Magorũ, post circumcisionem factã secundum legẽ, iam nec erat necesse ut coniunx diceretur, sed mater huius qui natus est pueri uocatur. Idcirco & in Aegyptũ fugere mandauit, & iterum ad terrã Israel reuerti: sicut dictum est ad Ioseph: Accipe puerum & matrẽ eius, & fuge in Aegyptum. O' Ioseph fuge ab Herode, à simili fuge diabolo, cui uirginitas Mariæ occulta est. Sed hic qui in ea natus est, nõ occultus fuit. Audiuit enim angelos præconantes, pastores laudantes, Magos adorantes, stellam superfulgentẽ, & plura alia signa: & hunc promissum & magnũ considerãs omni uirtute interficere perquirebat. Fuge nũc in Aegyptũ ait. Quare in Aegyptum? propter multitudinẽ, quæ ibi est idolorũ, abominationumq; multarum. Fuge in Aegyptũ propterea ut destruantur manufacta eorũ, ut confringantur & pereant idola ipsorũ: propterea ut dæmones turbentur, & regum fabricæ in idolis destruantur, ut fiat in aduentu Dñi fugitiuorum seruorũ atq; malorum interi-
Esa.19. tus: Fuge in Aegyptũ ut adimpleas quæ dicta sunt: Ecce Dñs sedet in nube pusilla, & ueniet in Aegyptũ, & cõmouebuntur omnia manufacta Aegypti. Ecce Dñs sedet in nube pusilla, carnalẽ
Esa.53. animã non habente, nec aliquam peccati grauedinẽ. Nubes enim in aera eleuatur, atq; leuitate sui in alta dirigitur, quia peccatũ non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Fuge in Aegyptũ, ut fugiant de Aegypto qui ibi sunt dæmones, ut appropiẽt ibidem angeli sancti qui Deum consequuntur, qui sanctis iunguntur, ut pro multitudine templorum atq; abominationum multarum multitudo exuberet Ecclesiarum, pro idolorum turbis turbæ abundent fideliũ atq; colentium Dominum, pro uitijs & erroribus multis multa castitas, multaq; sanctitas superabundet, multaq; uirginitas. Fuge in Aegyptũ, ut hi qui in nomine Christi persecutionẽ patiuntur, qui tribulationes tolerãt, qui iniurias perferunt, fortiter stent, & uiriliter prælientur, ueritatẽ teneãt, fidem nõ derelinquant, Ecclesiã non deserant, sed semper meminerint, quia & Dominus à peccatoribus persecutionẽ perpessus est, quoniã ab iniustis cõtumeliatus est, & ab ipsis de loco in locũ fugit, & ab ipsa sua infantia, ab initio penè introitus sui in hunc mundũ. Fugit enim Dñs de loco in locum, nõ mortẽ timens, nec interfectionẽ formidans, sed mysterium & consummationem passionis propter multorum salutẽ expectans. Sæpius enim à uolentibus eum lapida-
Luc.4. re per medium eorũ transijt. Sed post hæc tamen omnia uel cætera sentiẽs Herodes quòd delu-
Ioan.8. sus sit à Magis deridere uolens, derisus est: spernendo sanctos, spretus remansit, & subdolis cogitatiõibus fraudis suæ atq; articulis suis superatus atq; cõfusus expauit. SENTIENS quòd
Psal.32. delusus sit à Magis.] Delusa est eius animi peruersitas à sancta iustitia, sicut scriptũ est: Dñs dissipat consilia gentiũ, reprobat autẽ cogitationes populorũ, & reprobat consilia principũ. Consilium uerò Dñi manet in æternũ, cogitationes cordis eius in generatione & generationẽ. Hæc conuenienter, uel de Herode, uel de similibus eius dicta à sanctis Prophetis atq; cõscripta sunt. Destructũ est ergo consilium Herodis, ut multorum proficeret salus, & is qui ex uirgine natus est, totũ redimeret mundum. Hi ergo beati magi per somniũ admoniti, Herode relicto ad propria per aliam profecti sunt uiam: per illam uiam per quã & desiderantes uidere uenerant Christum. Ipse eis uia fuit Christus, qui & desiderantibus uisus est, & remeantibus in hærere uel comitari dignatus est. Ipsi quoq; annunciauerunt cunctis, nomenq; sanctũ unigeniti prædicantes ad suam prouinciã perrexerunt. Quibus ita gestis sentiẽs Herodes quòd delusus sit ab istis

magis

Magis, iratus factus est nimis, utpote quē auctor omniū scelerum diabolus possidebat, inerat illi furor serpentinus, horribilisq; draconū & spirituū immundorū insania. Idcirco, ut dictū est, iratus est nimis. Multa in furore suo cogitans, diuersa cōsiderans, intra semetipsum dicebat: Et ego qui omnes prouincias, occupaui urbes, inuitos mihi subieci populos, alia uoluntaria, alia necessitate ad meum conuerti obsequium, qui terrui hostes, deuici aduersas gentes, in quibuscunq; uolui meis impietatibus satisfeci, furoriq; meo obsecundatus sum, nec quicq mihi contra quod uolui restiturū putaui: ecce nūc meipsum uideor circūuenisse, deludor nunc à Magis, & ab alienigenis uelut nullus irrideor: decidi à potentia mea, à miseris hominibus illudendus deueni. Hæc dicēs impalluit, furiosusq; tremor per totam eius cucurrit mentē. Frendebat dentibus, nubilo tenebricabat aspectu: igneus oculis eius sese turbo infuderat, suisq; geminibus intra semetipsum impius torquebat. Nec immeritò dicit scriptura, Quia ira regis ut rugitus leonis. Ergo iratus factus est nimis, quo nefando furore excæcatus animus eius Deū cōtemnit, iustitiam abigit, misericordiā spernit, pietatē relinquit, uno tantū (ut dixi) furori sese totum dedit. Iratus ergo frendebat nimis. Et ut impleret sibi exitiabilem causam, misit impius statim, & occidit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus eius. Consummauit miser iniquitatis suæ furiosæ cōmenta, totumq; quod malè cogitauerat, in sui pœnā adimpleuit. Multi multas iniquitates facere festinauerunt, iste aūt nequissimus Herodes in pestifero ambitu cordis sui omnium facinorū crimina supergressus est. A' Deo discessit, cuius nec reuerentiā unquā habuit, maiestatē diuinam offendere non curauit, innocentes, lactantes, & immaculatos ab omni crimine interficere festinauit, dolorē parentibus pijs, luctusq; multiplices cruentus ingessit. Misit & occidit oēs pueros. Quare occidit? Propterea ut post Magorū illusionem sicut putabat puerū inter istorū neces deperderet. Sic & antea iniquus fecerat Pharao, qui & ipse uniuersos paruulos in flumine necari mandauit: Mosen enim quærebat occidere, propter quē infantes iussit occidi. Etsi ad exercitū suū alia loquebat, ut ne multitudo cresceret filiorū Israel, ideo debere necari infantes: tamen in corde Mosen maximè interficere cogitabat. Ita & iste nunc malignissimus Herodes propter unius, ad cuius festinabat pueri necē, cunctos ante prouectū ætatis occidit infantes. Saul etiā impius quondam innocentē persecutus est Dauid, quē & interficere modis omnibus festinabat. Quo fugiente culpæ uilis ita cōmotus, sacerdotes pios, senes etiā & iuuenes, paruulos & lactantes, oēs pariter interimi sine mora præcepit. Sic & Achab rex irreligiosus Heliam sanctū quærens occidere, & minimè inueniēs, innumerabiles populos interemit, sicut refert Abdias sanctissimus. Ita & extremus Herodes, de quo in Actibus Apost. cōmemoratū est: Petro de carcere ab angelo educto custodes innocentes & innoxios occidi mandauit. His ergo similibus suprà dictis omnibus peiora nūc augmenta adnectēs sceleris sui exaggerauit malitiā in miserrimos Herodes. Magos se deludentes apprehendere quærēs, nec potēs, ut eos more canū si fieri cōtigerit, dentibus discerpisset suis, & nullo modo reperiēs malitia (ut dictū est) canum rabidorū ad alios lacerandos cōuersus est, ut suæ satisfaceret iracundiæ. Vel iterū sicut canis insanus saxo percussus, dum percutientē sequi non præualet, ad ipsum furore conuertitur lapidem, quē pedibus dentibusq; dissipare perquirit: nō aliter Herodes sua præcipitatus iracundia, solitoq; insanæ suæ mentis furore in infantiū cæde uersatus & cōcitatus est. Misit & occidit oēs pueros qui erāt in Bethleē & in omnibus finibus eius: nō solū quia occidit, sed uiolēter occidi mādauit. Mortē em̄ ipsā quā intulit, cū cruciatib. pœnarū iniecit. A' bimatu & infrā oēs occidi iussit infantes: ut audierat tēpus à Magis. Misit ergo in Bethleē, misit impiè, sceleratè, crudeliter, indignos, impios, crudelitatis suæ socios, & ministros feritatis suæ, impietatis horribiles apparitores. Misit in Bethleē quasi aduersarios, & cōtra se repugnantes hostes. Misit quasi contra expugnatores (ut dixi) imperij sui, misit quasi contra fortē exercitum, quasi contra pugnatores & præliatores idoneos. Circundant missi illam omnē continuò regionē uiuentem quærentes panem unigenitū de cœlo uenientē, descendentē de supernis, hunc quærebant in Bethleē in domo panis. sic enim interpretatur Bethleem, Domus uel Ciuitas panis. Ergo in panis domo uiuentē quærebant panem, non ad uitam sibi, sed potius ad mortē, non ad salutē, sed ad interfectionē. Irrumpentes itaq; in ciuitatē crudelissimi hostes feralia secū præcepta portantes percutiebant paruulos, in manibus hærentes miserorū parentum, percussiq; crudeliter paruuli iactabantur in finibus matrū, quibusq; matres dilaceratis crinibus oscula quantū poterant morientibus paruulis infigebant. De cōplexu iterum miserorū patrum alij plangentes rapti infantes collidebantur in terrā, hastisq; & gladijs fundebantur. Nec alter alterum de parentibus poterat consolari, quia omnibus proprius atq; consimilis inerat luctus: in omnibus penè domibus occisi paruuli uolutabantur in sanguine. Sicut in Aegypto quondā ut superius dictum est, sub Pharaone impio gestum est, ita & hic turba crudelis hostiū turbam innocentū necauit infantū, in illorū morte sibi maximū interitum inferens: & sic sibi satis hostilis gladius fecit. Sed per suam dexteram prius se crudelis occidit hostis, uulnera alijs infigendo ipse suam

Infanticidium Herodis.

Exod. 1.

1. Sam. 22.

Act. 12.

Matth. 2.

Ioan. 6.

Exod. 1.

animam uulnerauit, inferendo temporalem mortẽ se æterna morte damnauit. Fletus ergo pa-
rentum, uel filiorũ undiq; resonabat, terrore gladiorũ omnis regio turbabatur. Parentes dolo-
re nimio exanimes penè remanserunt, artubusq; omnibus resolutis, in cruore adhuc trementũ
suorũ iacebant paruulorũ. Nec iam se quisquã consolari ualebat, sed omne eis hoc erat grande
solatiũ, si paruula corpora suorũ infantũ cõplecti quantũ uellent uel sepelire liceret. Cupiebãt
parentes pro filijs mori, libenterq; sese & suppliciter cruentis uulneribus offerebant, petebant
mortẽ pro filijs, sed non erat qui audiret, nõ erat qui annueret. Nulla ibi misericordia, nulla a-
pud hostes pietas fuit: diuitũ uel pauperum, seruorum atq; liberorũ, ciuium uel peregrinorum
paruuli passim proijciebantur occisi, nulli ut dictũ est exhibita misericordia est, in singulis do-
mibus bini & terni inueniebantur occisi. In plateis quoq; omnibus luctus & fletus & ululatus
undiq; sonabat. Nec erat (ut diximus) qui lugentẽ cõsolaretur parentẽ, quia omnibus par ine-
rat luctus & dolor. Simile est hoc, ut sentire ualemus, ad futurũ iudicij diem, ubi omnes uenient,
& unusquisq; sibi timebit, nec aliũ poterit consolari, aut à sua culpa liberare. Ita gestũ est in ista
Hier. 31. Bethleem, sicut iam antè ab Hieremia sancto propheta fuerat dictum: Vox in Rama audita est,
ploratus & ululatus, Rachael plorãs filios suos, & noluit consolari, quia nõ sunt. Hanc ergo hi-
storiã primò præcinuit Spiritus sanctus, quia pro Dño gerenda esset, ut audientes qui habitãt
Hierusalem, uel in Bethleem, & proximis locis, rememorarentur propheticorũ dictorum, & in
tribulatione sua cuncta forti animo tolerarent, quia Dñs istos de quibus prælocutus est per
Infantum qui primitiæ Martyrum fuerunt, memoria in Ecclesia retinenda. Prophetã, elegerat infantes: quiq; paruuli & ad memoriã æternæ laudis à beato Euangelista in
sancto Euangelio conscribuntur, horum & memoria semper ut dignũ est in Ecclesijs celebratur
secundum integrũ ordinem sanctorũ, ut primorum martyrũ pro Dño occisorũ, & ut ipsa Beth-
leem primitias Domino martyrũ in qua natus est ipse Saluator obtulisse uideatur. Sed adhuc
primitiæ uidebantur ex Iudæis, necnon etiam ex gentibus, quiq; postmodũ ad similitudinem
istorum paruulorũ innocentes pro Domino pati habent, uelut & ipsi paruuli necdum haben-
1. Cor. 3. tes scientiam plenam in rebus seculi, neq; astutiam aliquã: quibus Apostolus scribens dicebat:
Velut infantibus lac uobis potum dedi: & uelut innocentes infantes in nullo curam circa secu-
lum habentes, sed omnia quasi contemnentes atq; negligentes, paratiq; pro Dñi charitate ad
mortẽ ire. Tales uidentur qui ex gentibus credunt uelut innocentes, & intellectu ipsius purita-
tis fortes in passione. Imago ergo fuerunt gentiũ isti sancti infantes qui pro Domino sunt occi-
si. Benè ergo & secundũ uoluntatem Dei eorum memoriã sancti patres celebrari mandauerũt
sempiternã in Ecclesijs uelut pro Dño morientiũ, uelut pro Iudæis & gentibus credituris, uel e-
tiam pro ipsis parentibus, quorum parentes præ nimio dolore (ut diximus) percutiebantur, ut
eis intercessio filiorũ apud Deum plurimũ profuisset. Cõsiderantes, & in memoriã reuocantes
parentes antiquorũ sermones Prophetarũ sanctorum, suos mitigarũt exinde (ut dixi) dolores.
Ideoq; hi beati & sancti infantes in æternũ sociati sunt in numero omnium sanctorum atq; bea
torum. Rachel, inquit, plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. Consideremus &
Hier. 31. hoc, Ioseph & Beniamin mater cùm esset Rachel, quomodo plorauit Iudæ filios, id est, quos di
Gen. 30. xit suos affines ex Liæ sororis progenie uenientes? Quomodo ergo plorauit ex Iudæ generatio-
ne occisos filios? Sed hoc ut ego arbitror, nõ magnã habet quæstionẽ. Rachel enim in uia quæ
dicitur Hippodromi in terra Cabrati introeuntibus in Bethleem sepulta est, sicut narrat Iacob
48. Ioseph filio suo. Dixit eam Propheta quasi plorantẽ filios cum Iudæ qui mortui sunt in Bethleẽ
filijs. Duas nũc rationes habet hoc uerbũ, unam quã aliquanti antiqui dixerunt ad Beniamin
pertinentẽ filiũ Rachel affinitate Iudæ generationis coniunctũ, qui Iudæ filij pro Dño nec mor
tui sunt. Plorauit ergo Rachel filios suos quasi nihil passos in aduentu uel pro aduentu Dñi, &
quasi nõ essent existimauit ad illos qui pro Domino mortui sunt, & martyrij tulerunt coronã.
Ita ergo antiqui dixerunt. Est & alia ratio. Ipsa Rachel plorare dicitur, hoc est genus Beniamin
affinitatẽ ipsam generationis Iudæ habens. Extendit enim & illuc suam crudelitatẽ Herodes,
sine misericordia omnes affines Iudæ & Beniamin filios interficiens. Prius in Bethleem interfi-
cit omnes, postmodum misit in circuitu regionum sine misericordia manus, nullumq; uiuum
dereliquit infantem: ideoq; plorare dicitur Rachel, hoc est generatio Beniamin. Vel propterea
adhuc nominat Rachel, omniũ nostrûm pietatem per illam demonstrans circa filios uel proxi
mos, in nomine Rachel uniuersas pias matres (ut dixi) significans. Matres enim infantes suos
maiori diligunt affectu quàm patres: propterea cùm aliquid infantibus contigerit, plus tabe-
scunt illæ quæ eos genuerũt matres, q̃ qui illos fecerũt patres. Idcirco nunc maior & multiplex
& nimium prolixus earũ quæ genuerunt effectus est luctus. Quidã enim infantes nimis paruu
li, & nuper nati ad mortẽ oblati sunt: aliquãti paulo maiores amplectẽtes ubera matrũ dimple
bantur occidendi: alij in conspectu parentum repentes iam uel ludentes, gladijs sine misericor
dia necabantur, ut superiùs memoratũ est: ideoq; omnium horum occisorũ matres per Rachel
piæ matris nomẽ demonstrantur, miserabiliter plorantis, & nimis lugẽtis. Hi ergo cùm iniustẽ

uel impiè occiderentur, in pace, in quiete multa, pro nomine Domini passi de hoc mundo sublati sunt, in Ecclesia æterna per secula in Christo mansuri. Eorũ uerò parentes pro ipsorũ merito passionis dignam mercedis accipient retributionem à iusto æterno Dño Deo. Venit ergo ut suprà dictum est Dñs in Aegyptũ, ut exinde omnes dæmonum exercitus fugaret, & omnia idola cõmìnueret, & omnem ritum uel diuersa mala & opera actus inde euelleret, & fidei & castitatis fundamentũ ibidem collocaret, & illud quod scriptũ est ibi adimpleretur, Vt ubi abundauerit delictum superabundaret & gratia. Ibi enim sustinuit Dominus quàm diu Herodes impius & crudelis defunctus esset: & exinde ad terram Israel remeare festinauit, quo Patris præceptũ illic perficeret, ut Legis & Prophetarũ testificationes ibi adimpleret, ubi & prophetatę & uaticinatę sunt: illuc ergo reuertens Dominus ut populum Israel illuminaret, ut seculum saluaret, ut Ecclesiam solidaret, ut cunctos se diligentes in uita æterna & in regno cœlorũ sibi cohæredes faceret. Qui cum Deo patre & Spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorum. Amen.

Rom. 5.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cùm ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Demoliuntur enim facies suas ut pareant hominibus ieiunantes: & reliqua.

Matthæi CAP. VI. HOMILIA IIII.

De ieiunio hypocritico et uero.

SVperabundanter & dignè Dominus consequentia orationis ieiunium cõmendauit. Conueniens & consequēs orationis ieiunium: & procurat oratio ieiuniũ, uel iterum ieiunium orationem. Ideo Apostolus in quodam loco hoc significans ait: Vacate ieiunio & orationi. Qualis anima erit quæ sic uoluntati carnis cõiungitur ut alacri deuotione ieiunet & oret? & quomodo quæ propter Deum utraq; adimplet, proficit? Ideo cùm ieiunatis (ait Dominus) nō propter humanā laudem, nec propter unam placendi cuiquam cupiditatē, quæ præterit, sed cùm ieiunatis ex dilectione Dei ieiunate, propter regnũ cœlorum ieiunate. Cùm aūt ieiunatis, per sanctorũ uiam pergite, ipsius Dñi uestigia sequimini. Sic & Moses ieiunium magnificās dicit: Ieiunaui quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem nō manducaui, & aquā non bibi. Sic & Helias per æquale ieiuniũ & tēpus, illam magnificam uidit uisionē Dei. Sic & Daniel ieiunans gloriatur, & dicit: Ego Daniel fui ieiunans per tres hebdomadas dierũ, panem desideriorum nō manducaui, uinũ non bibi, & caro non introiuit in os meũ. Sic illi tres pueri delitiosam cõtemnentes mensam, legumina in ieiunio sumebant, & ita flammā fornacis cincti uirtute fidei exstinxerunt. Sic & illi beati duodecim Apostoli assumpto ipso post resurrectionem, Euangelij prædicationē ieiunantes cõmendarunt mundo. Cùm autem ieiunatis charissimi ad spiritalia conuertimini, ad cœlestia eleuamini. Cùm autem ieiunatis dæmones uincitis, omnemq; classem illam malignā retrorsum cōuincitis, mala desideria effugaris. Quando alacriter ieiunatis, quando instanter & sincerè à malis abstinetis, tunc nō eritis hypocritæ tristes, simulatores, hominibus mentientes, similes illis hominibus qui exterminant facies suas ut pareāt hominibus ieiunantes. Duo itaq; mala faciūt: unũ quòd tristes facies suas ostendunt, quia nō uoluntariè ieiunant, propterea nō habent mercedē. Hilarem enim datorē diligit Deus. Aliud aūt quòd coram hominibus quod non sunt esse fingunt, & humanam laudem lucrari quærunt, atq; se uidentes scandalizant, sibiq; æternũ iudicium præparant. Tales erant Iudæi, tales & nunc sunt innumerabiles hæretici, qui super alia infidelitatis & irreligiositatis ostendũt & addunt & hoc, ut extermināt facies suas, ut dum ieiunant colorent pallore uultus & oculos suos, ut uisi admirentur quasi ueraces, & ut perspecti diligantur uelut pro ieiunio laborantes, honorentur etiā uelut discipuli Dñi, beatificentur quoq; uelut hunc mundũ contemnentes. Ideo exterminant facies suas isti hypocritæ, & isti increduli, isti spe inanes, qui iam acceperunt mercedē suam, illam breuissimam ab hominibus laudem, istam temporalem à mortalibus adulationē. Sed super terrā hanc acceperunt mercedem: de cœlis aūt magnũ eos expectat iudiciũ, sicut Deo & hominibus mentientes. Attendite ô charissimi Ecclesiæ filij, ut nullus quod nō est se esse fingat, sed in ueritate Deo seruiat, sed alacriter eius legē perficiat, sed eius diligentissimè mandata custodiat, propterea ut æternæ uitæ mercedem ab ipso Domino percipere mereatur. Exterminant enim facies suas. Benè dicit quòd extermināt, hoc est immaculatas maculant, incoinquinatas coinquināt, mundas sordidāt: propterea digna illos exterminatio in hoc seculo expectat. Tales sunt aliquę mulieres, quæ album, & nigrũ, & rubicundum super facies suas inducũt, quasi sapientiores plasmatore suo, tanquā non benè illum fecerit uultũ, tanquā non prudenter istā faciem constituerit. Huius creantis opus uolunt emendare, & componere nō erubescunt, & post fabricatoris manus superaddere nō uerentur: mortuis coloribus uiuentes suas facies liniunt, & de uiuentibus in mortē transmutant, ideo ut imprudentiũ faciant euolare corda, ut minus cautorũ subuertāt animas, ut multā perditionē sibimet parent. Ista ergo omnia religiosæ credentes animæ fugere & abominari debent. Tu uerò cùm ieiunas, ait Dñs, tu Deum timens, tu fidem seruās, tu religiositatē adimplens, tu ergo cùm ieiunas, quod sumpturus eras destribue pauperibus, cũ ieiunas

2. Cor. 7.

Ieiunium Prophetarum.

Dan. 9.

Act. 1.

Hypocritarum ieiunium.

Mulieres quæ facies suas pingunt.

frange esurienti panem tuum, pauperũ & sine tecto induc in domũ tuã. Si uideris eum nudum, uesti, & domesticos seminis tui ne despicias. Tunc erumpet tua domus pauperibus, quando tu sic ieiunas. Quando enim ieiunas ô amice, depone omnẽ malitiam, omnẽ zelum, omne furorẽ omnem iniquitatẽ, omnem iracundiam, omnẽ superbiam, omnem litem, omne maledictum. Cùm ieiunas, nõ manducabis carnem, hoc est non manducabis carnem humanã, impiè agendo. Non bibas uinũ, non bibas sanguinẽ per crudelitatem. Nõ spires sicetam, hoc est nõ spires adulationẽ, nec bilinguis sis in perditionẽ animæ. Cùm ieiunas, sicut marcescit uenter tuus, sic efficiatur os tuũ, sed plus marceat tum cor tuũ. Anima tua sit ab omni mala cogitatione sepofita. Attende ne cõcipias dolores cõcupiscentiæ: sed omnia hæc mala deponens, omnia indigna expellens, sic sanctũ & Deo placens ieiuniũ ieiunabis. Hilari animo & limpido corde ieiuna, & nõ tristi uultu. Cum ieiunas (ait) unge caput tuũ, & faciem tuã laua, ut nõ uidearis hominibus ieiunans, sed angelis & omnibus sanctis. Omnes occasiones abijce ut nõ uidearis hominibus ieiunare. Et faciem tuã laua, ut nõ sit fordidus aspectus tuus: & caput tuũ unge, ut non indecorus uidearis, ut nõ cognoscãt uidentes quòd ieiunes, & dicãt: Ecce ille Christianus uide quàm tristis est quia ieiunat. Vnge ergo caput tuũ. Caput tuum Christus est, ait Apostolus. Hoc ergo caput tuum unge, & hoc decora omni tẽpore, & maximè in tempore ieiunij unge per singularem charitatem, unge & compone per pauperũ miserationem, peregrinorum eleemosynas: per ista ergo unge caput tuum dominũ tuum Christũ, ut dicat tibi, Quando fecisti uni ex his pusillis mihi fecisti. Ita ergo unge caput tuũ. Sed & faciem tuũ laua. Omnis corporis gloria & decor facies est, id est aspectus & uultus. Sic & omniũ credentium unũ corpus, aspectus, & gloria est Ecclesia, & sanctitas altaris. Hanc itaq; laua, hoc est orna & exalta, honora & glorifica, & hoc fac ad gloriam & exaltationẽ capitis huius corporis, quod est Christus, qui est caput Ecclesiæ. Etenim uerè qui Ecclesiam exaltant, uel altare honorificant sanctũ, ad gloriã Domini hoc faciunt. Ita ergo faciem tuã laua, hoc est uisionẽ animæ, aspectũ cordis tui laua, munda ab omni contaminatione, ab omni caligine, ab omni erroris obscuritate, ab omni infidelitate. Ablue cor tuũ Hierusalem ut salua sis, ait quidam: Lauamini, mundi estote, auferte iniquitates ab animabus uestris, à conspectu oculorum meorũ. Hanc faciem & hunc aspectũ lauemus ô dilectissimi, limpidam & sine offensione animæ nostræ faciem omni tempore conseruemus in cõspectu Dei, ut simus limpidi & sine offensa ante Dominũ in sempiternum. Hæc itaq; omnia facite, ut pater uester qui uidet in occulto, reddat uobis in manifesto, in illa manifestatione de qua dicit Daniel: Et tunc prudentes fulgebunt sicut luminaria cœli: & iterum: Iusti atq; alij plures sicut stellæ in æternum. Sequitur adhuc: NOLITE thesaurizare uobis thesaurũ in terra, ubi ærugo & tinea exterminant, & ubi effodiunt fures & furantur.] Nihil in terra firmũ, nihil stabile, nihil tutũ: omnia infirma, omnia caduca, omnia temporalia & trãsitoria. Vita pertransit, iuuentus senescit, honor aufertur, diuitiæ fugiunt uelut aliquis fugitiuus, diuertentes ab alio ad alium transeũt, meretricio more amorẽ fingentes, & nulli fidem seruantes. Ideo nolite thesaurizare uobis thesauros super terram, ubi nihil fidele, ubi inimicitiæ propter pecuniã, ubi zelus & iracundia pro cupiditatibus, ubi frater fratri inuidet ditiorem uidens, alius alium circumuenire per zelum quærit, ubi qui habet & possidet thesauros, adhuc inhiat, & accumulat ad rapinam, & pauper usq; ad mortem tolerat necessitatem. Nolite thesaurizare uobis thesaurum super terram. Transiet enim ista terra & iste qui in ea est thesaurus: & anteq; terra pertrãseat, antea isti pertranseũt thesauri, aut qui thesaurizat moritur. Quid adiuuerũt Pharaonẽ illi plures thesauri Aegyptij? Nõnne repente in maris profundo absorptus est? Quid adiuuerunt Nabuchodonosor regem totius pariter orbis diuinæ cõgregatæ, & in Babyloniam translatæ? Nõnne elisus est de throno gloriæ suæ, & de medio hominũ subitò separatus est, atq; cũ feris agrestibus deputatus, & septẽ annis habitare præceptus est? Etenim tunc ille consilium audiens beatissimi Danielis, peccata sua eleemosynis ex parte redemit. Quid adiuuit Balthasar filiũ eius quòd ipse post patrẽ suum innumerabiles terrenas congregauit diuitias? Nõnne percussus statim in eadem nocte periijt? Quid dicẽmus de alijs multis qui illi simulantur, de quo in Euangelio scriptũ est, quòd horrea sua destruens maiora ædificare quærebat sibimetipsi dicẽs: Habens multa bona multis thesaurizata annis? Propterea ista qui colebat, relictis alijs, ablatus est, & illa quæ remanserũt ad alios sine dubio trãsierũt. NOLITE thesaurizare uobis thesaurũ super terrã: hoc est: nolite defodere sensus uestros cũ diuitijs in terra: nolite recondere cor uestrũ cũ pecunia in perditionẽ, quia multa pericula in thesauris sunt, multa offendicula in humanis diuitijs, aliquãdo abintro, deforis fures defodiunt mansiones, latrones obsident in solitudinibus & in desertis, aliquando plures undiq; circũueniũt uolentes modis omnib. irrũpere. Alij præparãt flãmas & immittũt incendia, uidentes illos thesauros habentes, omni consilio eos deprædari excogitãt. Propterea super terram nõ uobis thesaurũ pereuntẽ thesaurizens ô charissimi. Thesaurizate uobis thesaurũ in cœlo, ubi thesaurizauerunt sibi beati oẽs Deũ diligentes. Ibi thesaurizauit sibi Abrahã per hospita-

Marginalia: Ieiunij & abstinentia à peccatis. — 1. Cor. 11. — Ephe. 5. — Esa. 1. — Dan. 12. — Dehortatio à cultu Mammonæ. — Dan. 4. — 5. — Luc. 12.

ſpitalitatẽ, Iob per egenorũ miſerationẽ. Illic theſaurizauit ſibi Samuel per iuſta iudicia, ita Dauid omneſq; ſancti: quorũ ueſtigia ſequẽtes & uos oẽs theſaurizate uobis theſauros in cœlo, ubi neq; ærugo, neq; tinea exterminant. Aerugo exterminat, id eſt diuerſorũ inuidia, & inſana bellis cogitatio. Neq; fures effodiunt, & furanẽ illi nequiſsimi dæmones, & malè articuloſi, qui innumerabiliũ corda effodiunt. Iſti multos & magnos theſauros furanẽ. iſti effoderũt per auiditatẽ cor Eſau. Iſti furati ſunt ei præclaras theſaurorũ primitias cũ benedictionũ donis. Iſti effoderũt per auaritiã Iudæ cor, & huic apoſtolatus magnũ furati ſunt theſaurũ. Propter quidẽ? Quia non theſaurizauit ſibi in cœlo, ubi iſti ſupradicti fures non effodiunt nec furantur, ſed ſuper terram theſaurizauit, propter pulchritudinem argenti totius uitæ Dominum uendidit. Iſti effodiunt & nunc multorum corda, aliquantorum per ſuperbiã & cupiditatẽ, aliorũ quoque per ciborum auiditatem uel cætera carnis deſideria, quos oẽs cœleſtib. regnis furanẽ ideo, quia non in cœlis theſaurizant ſibi. Labore nimio & dolore quæramus, & nunc poterimus inuenire quem quærimus, &c.

Theſauri in cœlo.

Matth. 26.

Act. 1.

In illo tempore, cùm deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ. Et ecce leproſus ueniens adorabat eum dicens: Domine, ſi uis potes me mundare: & reliqua. *Matthæi* VIII. HOMILIA VI.

DESCENDENTE Ieſu de monte ſecutæ ſunt eũ turbæ multæ. Docente uerò Dño in monte, diſcipuli erant cum ipſo, quibus datum erat cœleſtis doctrinæ noſſe ſecreta, per quæ ſalutis ſcientia brutorum corda ſalirent, cæcorumq; oculis per mundanæ delectationis tenebras caligantibus lucẽ patefacerent ueritatis. Vnde & Dñs ad eos: Vos eſtis (inquit) ſal terræ, uos eſtis & lumina mundi. Nunc uerò deſcendente eo de monte turbæ ſecutæ ſunt eum. In montẽ ſcilicet aſcendere nequaquã poterant, quia quos delictorũ ſarcina deprimit, ad myſteriorũ ſublimia niſi adiecto onere ſcandere minimè ualent. Idcirco & filij Iſrael primitus in montẽ aſcendere nõ poterãt ad obuiandũ Deo, quia Aegyptiaca grauati cõuerſatione præpediebanẽ, ſed ſolus Moſes aſcendebat, & pauci cũ eo ſeniorũ Iſrael. Veluti deniq; tunc cum Dño diſcipuli in mõtem aſcenderunt, ſic & modò fideles animæ Deum timentes, & Dñm diligẽtes, regna cœleſtia deſiderantes, Dñm ſemper ſequentes, poſt Dñm in illũ cœleſtem mõtem aſcẽdunt audientes Apoſtolũ dicentẽ: Quæ ſurſum ſunt ſapite, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens. Deſcendente nunc Dño, hoc eſt inclinãte ſe ad infirmitatẽ & impotentiã cæterorũ, miſertus imperfectioni eorum, uel infirmitati, ſecutæ ſunt eũ turbæ multæ, quidã propter charitatẽ, pleriq; propter doctrinã, nõnulli propter adminiſtrationẽ & curationẽ. Et ecce homo leproſus unus ex illis qui curã quærebãt, qui leuamẽ deſiderabãt, adorabat eum dicens: Dñe, ſi uis potes me mundare. Deorſum currẽs rogas ô homo, & in mõte nihil dicis. Quare ſic? Quia tẽpus, & tẽpora omni rei ſub cœlo. Tẽpus doctrinæ, & tẽpus curationis. In mõte docuit, illuminauit, monuit, animas curauit, corda ſanauit. Propterea ergo illa maiora ego tentare nolui, illa ſumma tradere paſſus ſum. Ipſis ergo ab illo completis deorſum eo de mõte ad curãdum, ſicuti de cœleſtib. mõtibus ad ſaluãdos carnales deſcẽdente, uenit ad eum homo leproſus adorãs eum. Antequã peteret, adorare cœpit: antequã rogaret, culturã oſtendit. Adorauit eum. Pro hoc ipſo Deum & Dominum eum inuocãs adorabat eum. Sicut enĩ illi beati Magi prius procidẽtes adorauerunt eũ, & ita demũ ei munera obtulerunt: eodẽ modo & nunc iſte cadens adorabat, & ſic ſupplices obtulit poſtulationes, dicẽs, Domine tu qui dignẽ adoraris, & meritò coleris, te ego ut Dominũ adoro: ideoq; & Dominũ dico, opera prius cõteſtãs, & ſic uerba loquẽs: Per te enĩ omnia facta ſunt, Tu ergo Dñe ſi uis potes me mundare. Voluiſti ut hæc immundiſsima lepra ſuper me ueniret, ſiue propter mea peccata, ut correptus pœnituiſſem, ſeu propter tuã prouidentiã, ut mirabiliter me mundãs magnificeris: omnia diſpẽſanter & prudẽter facis, & ſalutẽ largiter tribuis. Siue ergo hãc leprã propter mea peccata portaui, dimittẽs culpas meas mũda me, ſiue propter prudentiã tuã, mirabiliter me munda, ut ab hominib. magnificeris. Dñe, ſi uis potes me mũdare. Voluntate tua opus eſt, quia & opera uoluntati tuæ obediunt, ideoq; ſi uis potes me mundare. Nõ dubitãs fallor, nec dicẽs ſic ut ille q filij ſalutẽ deprecabaẽ, Si quid potes, adiuua nos: ſed ſcio quia omnia potes, idcirco nõ potentiã peto, nec fortitudinẽ quæro: homines enĩ ſcio deficientes: ſed tãtum uoluntatẽ tuam deprecor, & ſequens uirtus ſtatim hanc gratiã implebit: Dñe ſi uis, potes me mundare: mihi ad beneficium, tibi ad laudem, uidentibus ad miraculum & proficiendi doctrinã. Dñe ſi uis, potes me mundare. Tu qui prius (ait) Naaman principem Syriæ per Heliſæum in Iordane tingens lepra mundaſti, & modò ſi uis potes me mundare. Cui reſpondens Dñs ait: Confidens profiteris quia ego poſſum, & ſi uolo, fit, ideo uolo mundare. Magnificè credis, magnificè & mundaris, pleniſsimè confiteris, pleniſsimè ſanificaris. Volo mundare. Non dubitaſti credere, nõ tardo ſanare. Non diſtuliſti confeſsionem, nõ differam te mundare. Volo mundare, ut magnam

Matth. 5.

Exod. 18.

Col. 3.

Matth. 2.

Fuit uenerãtio et flexus genibus non adoratio.

2. Reg. 5.

Contactus leprosi.

gratiam tibi ostendã, manum ad te porrigo. Extendens itaq; manum Iesus tetigit eum, dicẽs: Et quid est quod tengit eũ? cũ lex prohibuisset leprosum tangere. Propter hoc tetigit, ut osten-deret quia omnia munda mundis, quia aliorũ alŷ nõ adhærent inquinamẽta, neq; extranea immũditia immaculatos coinquinat. Sed ad hæc propter quid tetigit? ut humilitatẽ demon-straret, & nos doceret nullũ spernere, aut horrere, uel cõtemptibilẽ ducere propter corporis læ-sionẽ, aut maculationẽ, quæ à Deo immittit̃, pro qua ipse sit redditurus rationẽ. Extẽdẽs ergo manũ eius, tetigit eũ. Medicus (ait) sum cœlestis, corpora cũ animabus curare possum: pro-

Christus cœlestis Medicus.

pterea oẽs tãgo nõ ut infirmitas mihi adhæreat, sed ut ab ŷs qui eã habent expellã. Sol enĩ, ait, incõparabilis sum, & luna iustitiæ. Ideo omnibus approximo, & omnibus meis splendoribus ad salutẽ radio, ipse uerò sicut fui permaneo in singularis meæ sanctitatis pulchritudine. Extẽ-dens manũ tetigit eũ. Nõ sperno legẽ sed curo uulnus: nec destruo mãdatũ, sed fugo atq; mun do leprã. Ideoq; cũ extendo manũ mox effugit: nec cõtaminatio meæ uirtuti proximare, uel re sistere meæ potentiæ poterit. Dico ergo: Volo mundare: & me manum ad tangendũ extenden-te, effugit illicò lepra: & inuenta est manus Dñi nõ leprã, sed mundũ tetigisse corpus. Conside-remus & nos nunc dilectissimi fratres, ut nullus peccati lepras in sua habeat anima, aut cõta-

De peccati lepra animas inficiente.

minationes delictorum in suo detineat corde. Sed & si habet, instanter adorans Dñm dicat ad eũ: Domine si uis, potes me mundare. Tu illum priùs multa delicta cõmittentẽ mundasti Ma nassem, & innumerabilibus alŷs à seculo precantibus misertus. Tu ergo si uis potes me mũda-re. Et Dominus mox misericordiæ porrigẽs manũ dicit, Volo, mundare. Et Iesus ait illi mũda-to à lepra. Huic cui misertus est credenti Domino, qui cõfisus est in uirtute eius, huic ergo dixit Iesus: Credidisti, saluus es: sperasti, mundus effectus es. Noli obliuisci qualis fueris, qualis fa-ctus sis. Nõ cesses gratias referre, nõ taceas cõfiteri. Charissimi, hoc & nos debem⁹ facere quan do à Domino de aliquo periculo liberamur, uel ab aliquo dolore saluamur, siue infirmitatis, seu uulneris, siue de qualibet necessitate. Nõ efficiamur ingrati, & relinquamus liberatorẽ no-strũ, sed alacriter gratiarũ actiones ei reddamus, sed & munera secũdũ substantiã nostrã ad ho norificandũ eum exhibeamus. Hoc enĩ & illi mandauit Dominus, Vade (ait) ad sacerdotes, & offer munus tuum. Dixit ergo ei Iesus, Vade, nemini dixeris. Et quare hoc Domine dicet ne-

Contẽptus inanis gloriæ.

mini? Propter meã humilitatẽ, propter meã dulcedinẽ. Et uos doceamini quãdo aliquid boni facitis, nõ gloriari, aut extolli uel inaniter placere uelle in cõspectu, sicut cõsuetudo est aliquã-tis, q cũ quid boni fecerint seu ieiunauerint, seu in pauperũ eleemosynis, largitatibus, nec nõ & in altaris honore, cultuq; sanctorũ. Etenim ipsi ante homines uolũt gloriari, & sibi placere, ante Dñm mercedẽ perdentes. VIDE nemini dixeris.] Te enim tacente, hoc mirabiliter cla-mabit. Te enĩ os non aperiente, omnis uirtus tui corporis iubilabit. Hesterno immundus, ho-die mundus ante pusillũ horribilis, & nũc decorus. Vide ergo nemini dixeris, sed VADE o-stende te sacerdoti.] Ambulante te ad templũ uidentes mirabunt̃, & sacerdos uidens expaue-scet, quoniã secundũ legẽ semel & bis ab eo inclusus, & ostendens teipsum, mundari nõ potu-isti. Vade ergo ostẽde te sacerdoti, ut uidens cognoscat quia nõ per Legis cõsuetudinẽ mũda-tus es, sed per gratiæ operationem: nõ propter terrenorũ sacerdotũ imaginẽ, sed per cœlestem summi sacerdotis splendorẽ. Vade ostende sacerdoti teipsum. Sacerdoti te ostẽde à summo sa-cerdote missus, à summo sacerdote Dei patris mundatus. Sed nõ uidearis in cõspectu Domini inanis, nõ uidearis ad sacerdotẽ manu uacua uenire. Nõ uenias in cõspectu sancti tẽpli infru-ctuosus, sed OFFER munus tuũ.] Ad illũ enim hoc tunc dictũ nos admonet oẽs loquens, ut & nos dona & munera nostra nõ teneamus apud nos, sed reddamus gratias Deo, maximè cũ

Ioan. 5.

de aliqua liberamur tribulatione. OFFER, inquit, munus tuũ.] Quare? ut oẽs qui uidẽt por-tare & offerre, credãt his mirabilibus, & magnificent Deum qui misertus est tui, & infidelibus per hoc increpatio, & testimoniũ duritiæ cordis ipsorũ fiet. Sic & illũ xxxviŷ. annis iacentẽ in infirmitate erigens à languore iussit portare grabbatũ suum, & ire in domum suam, ut hunc ipsum lectus portatus ab eo per mediã ciuitatem clamaret saluantẽ se inuocando & laudãdo.

Ioan. 9.

Sic & illũm cæcũ in natatoria Siloe misit, ut uidentes ambulare illuc eundem cæcũ, & iterum remeantẽ mirati & obstupescentes crederent huic talia mirabilia facienti. Post hæc quæ superi

Capernaum.

ùs dicta sunt: CVM introisset Capernaũ ciuitatẽ Galilææ:] Sic cognominata est Capernaũ, in qua sæpius Dominus uirtutis suæ magnificẽtiã demõstrauit. Ingrediente eo Capernaũ, Ca-pernaum nãq; interpretat̃ Ager, uel Villa cõsolationis. Cùm ager quod in eo aliquid agat̃, uel uilla à circũuallatione limitis, hoc est munitione custodiæ nomẽ acceperit, cõgruè dispensatio ne carnis illò ingressus asserit̃ Dominus, quo per deitatis portã circũdando attrahens ad cre-dulitatem incredulos, & sanitatis miraculũ erat acturus. Accessit Cẽturio externus generatio-

Centurio.

ne, sed mente domesticus, militũ princeps, sed plus angelorũ gaudiũ. ACCESSIT ad eũ Cen

4. Reg. 1.

turio.] Increpatio nãq; illorũ ostẽdit̃ ascẽdẽtiũ quondã ad Heliã in Carmelo quinquagenari-orũ, q manẽtes in infidelitate, cœlesti sunt igne cõsumpti. Iste uerò ex infideli particeps fidei fa

ctus,

ctus, in sinū illico deportatus est Abrahæ. Accessit ad eū Centurio rogans eū, & dicēs: DOMINE puer meus iacet paralyticus in domo, & malè torquetur.] Multi illo tēpore, p diuersis rogabant infirmitatibus, nullus tamē pro seruo nisi iste solus: & hoc ei ad argumentū beatitudinis, & coronā gloriæ erat. Quid enī in mētis abdito dignū uoluens Centurio iste aiebat? Mihi hic seruus est, & ego creatoris. Iste me super terrā, & ego magnū in cœlis habeo dn̄m. Si ego eius nō misereor, quō mei ille miserebit? Si ego huic nō subuenio, quō mihi ille subueniet? Sic debent oēs qui famulos & famulas habēt cogitare, sic misereri & cōdolere eis, supplicare & curā habere de seruis, uel de ancillis suis, sicut ille beatus Centurio fecit: Puer, inquit, meus iacet in domo. Nō in una hac re tātum miserabilis, q iacet, sed & in alia q paralyticus, tertia q malè torquet. Omnia enī ista dolorē cūgeminant, & iacentē, & paralyticū, & diuè detentum. Ideo ut suæ animæ angustias demōstraret, & Dn̄m cōmoueret, quatenus & illius cruciatus demōstraret, & Dn̄i beneuolentiam inuitaret: Puer meus, inquit, iacet in domo. Et huc quare nō attulisti eū? Ideo, ait, quia nō opus est ostendere illi omnia uidenti, nō opus est in cōspectu offerre eius, cuius potentia nō terminat, nec includit, neq excludit. Iacet in domo paralyticus, & malè torquet. Quid ergo uis & cupis seu desideras? Nō multū loquor ait. Scio enī quia ad omnia præscientē respondeo. Ideoq iste cognoscens corda respōdens dixit: EGO ueniā & curabo eū.] Ego ad Abrahā ueniens senilē Saræ sanaui uterum, in senectute eis Isaac filium donans: ego & nunc ueniens ad te curabo eum. Et quomodo promittis Dn̄e aduentū tuum huic? nec quærit, nec petit, sciens quòd non acceptabile sit ei ut uenias in domū eius. Ob hoc, ut & uos præualeatis, & eius fidei similes sitis, uel cognoscatis quid iste sit, uel qualis in eo fidei thesaurus habeatur occultus. Iam enim & primitus Abraham tentaui, non pro hoc ut cognoscerē quē antè sciebā, sed ut uos similes ei in omni tentatione fortissimi inueniamini. Et Iob ita probaui: non propter hoc probaui ut cognoscerē, quē iustum testificatus sum, sed ut uobis spem & fiduciā demōstrarem. Idcirco & huic dico: Ego ueniā, & curabo, ut ipse magnā fidem suā proferens dicat: Domine terruisti me, cōturbasti, interfecisti fortitudinem animæ meæ in hoc uerbo. Non sum dignus appropinquatione, aspectu, uel nō sum dignus accessu, uel introitu tuo. DOMINE nō sum dignus ut intres sub tectum meū.] Moses ille primus magnus tuus confabulator, mirabilis tuorū narrator operum, fidelis in tota domo tua, nimiū se humiliauit dicens: Non sum dignus ante hesternū & tertiū diem. Quanto magis ego dicā: Dn̄e non sum dignus ut intres sub tectū meum? Alienigena sum, gentilis miles gladio accinctus, sanguinem fundens, ad prælium exiens, & ob hoc non sum dignus ut intres sub tectū meū: sed tantùm dic uerbo, sed tantū ueni uerbo: uerbū aspectus tuus est, opusq est cōsummatū. Quamobrē dic uerbo, ostende absens corpore qd præsens spiritu cōsummare potes: ubiq indeficiēs præsentia, ubiq præsens tuus aspectus. Idcirco ego accessu & introitu tuo indignus sum, & iste infirmus uerbi tui uisitatione indiget. Et hac de causa dic uerbo, & sanabit puer meus. Sed & hoc nullū nostrum pertranseat sicut pusillū aliquid, quod dixit iste Centurio: Nō sum dignus ut sub tectū meum intres. Intrat & nūc Dominus sub tectū credentiū duplici figura uel more. Nunc enī quādo sancti & Deo acceptabiles Ecclesiarū antistites sub tectū tuū intrant, tunc ibidē per eos Dominus ingredit. Et tu sic existimes tanquā Dominū suscipiens. Et aliud: quādo sanctū cibū illudq incorruptū accipis epulū, quando uitæ pane & poculo frueris, manducas & bibis corpus & sanguinē Domini tūc Dominus sub tectū tuū ingredit. Et tu ergo humilians temetipsum imitare, hunc Centurionē, & dicito: Domine nō sum dignus ut intres sub tectū meum. Vbi enī indignè ingredit, ibi ad iudiciū ingredit accipienti. Sed adhuc quid adijcit ille Centurio in sequētibus? Nam & ego homo sum sub potestate cōstitutus, & habeo sub me milites, & dico huic, Vade, & uadit: & alij, Veni, & uenit: & seruo meo, Fac hoc, & facit. O prudētia intellect⁹ animę. O mūditia cordis. Primus omnū manifestè ueritatis cōfessionem reuelauit, & noui Testamenti mysteriū declarauit, & Ecclesiæ in sese mōstrauit imaginem, primitiæq ex gentib. Domino credentibus factus est. Ego, ait, homo sub potestate regis uel principis, indignus ego habeo sub potestate mea milites & seruos: & tu habes sanctos sub potestate tua angelos sicut milites, & sanctos oēs seruos. Ego mando unicuiq & secundū præceptū meum facit, & tu mandas quod & statim cōplet. Quod enī mandas & dicis, fit, & sine mora perficit. Omnis enī creatura seruit tibi: & ideo dic uerbo, & perficiet uelociter, & saluabit hic puer meus. O fides uiri, O cōfidentia militis. O charissime amice ueritatis, te admirat Dominus, & tuā indeficientem magnificat fidem, quō de tenebris gentiū processit lumen tantum, qualiter de errore Deū non cognoscentiū tanta manifestata est iustitia, & ex ore stultorū idolis seruientiū tam limpida effulsit fides. Audiens ergo Dn̄s admirabat eū. Et qd Deus unigenitus mirat quantū sit, aut quale, inenarrabile & inæstimabile, pcipe sensum charissime. q Deo nihil est mirabile, nec aurū, nec diuitiæ, nec regna, nec principatus: ista omnia sunt in cōspectu eius tāquā umbra: & sicut nihil, uel flos decidens. Nihil ergo mirabile in cōspectu Dei magnū, uel preciosum, nisi tantū una fides: hanc

Seruus Centurionis paralyticus à Christo restitutus.

Gen. 18. et 20.

Gen. 24.

Exod. 3.

Dominus quomodo subeat tecta fidelium.

hanc miratur honorificans, hanc acceptabilē sibi existimat. Ideoq; conuertens se ad sequentes turbas ait: Amen dico uobis, hoc est, uerè dico uobis, nō inueni tantā fidem in Israel. Nō in illo priore Israel beato Iacob tantā fidē abnegat se Dñs inuenisse. Ille enim nō tātùm credidit Dño, sed & prophetauit de eo, & apertiùs eius iustitiā demonstrauit, & manifestum aduentum eius prælocutus est. Nisi enim credidisset ei, quomodo de eo prophetasset? Sic & ij qui de Israel processerunt, Israel enim & ipsi nominati sunt Prophetæ, & iusti, Dauid, Esaias, Hieremias: hi oēs clarē & manifestē eius aduentum prænunciauerunt: oēs namq; hi habuerunt fidē, habebant eā & prophetiā. Et iste Centurio fidē habuit, sed prophetiā non habuit. Idcirco Dominus admirans magnificauit fidē eius super illū qui tunc fuit Israel, hoc est super oēs qui tunc fuerunt tribus Iacob, & nō super illū qui ab initio fuit, nec super eos qui postea Prophetæ iusti inuenti sunt in Israel: AMEN dico uobis, quia nec in Israel tantā fidē inueni, sicut in gentibus barbaris atq; alienigenis. Gentes filiū Dei me inuocant omnipotentē, unigenitū cōfitent, Dñm asserunt, diligunt, & sicut bene omnia dispensantē, adorant. Et Israel me non cognouit, & populus hic me nō intellexit: ideoq; me Beelzebub & Samaritanum appellant, & peccatorē existimant. Iairus in Israel princeps pro filia sua me petens non dicit, Dic uerbo: sed, Veni, ait, uelociter, antequā moriat hæc filia mea. Nicodemus doctor in Israel de fidei sacramento audiens ait, Quō potest hoc fieri? Maria & Martha me nimiū diligētes dicūt: Dñe si hîc fuisses, nō esset mortuus frater meus: tanquā dubitātes quòd ubiq; uelox non posset esse mea potētia. Propterea nō inueni tantā fidē in Israel, sicut in isto alienigena. Dico enim uobis, quòd multi ab Oriente & Occidēte uenient, & recūbent cū Abrahā, Isaac & Iacob in regno cœlorū. Dico uobis, testor uobis, annūcio uobis, prædico uobis, quia multi uenient, de quib. Propheta locutus est dicēs: Venient & gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus in montē Dñi, & ad domum Dei Iacob ingrediamur, & ostēdat nobis uiā suā, & ambulemus in ea. Multi uenient, illi de quibus Dñs ait: Alias oues habeo quæ nō sunt ex hoc ouili, & illas adducā, & erit unus grex & unus pastor. Multi ueniēt, illi de quibus dictū est: Vt & filij Dei qui dispersi sunt cōgregent in unū. Isti ergo oēs ueniēt. Vnde uenient? Ab Oriente & Occidēte, hoc est ex omni gēte quæ est sub sole ab Oriēte usq; ad Occidentē. Sicut eñi per oēs gentes habet hoc Euāgeliū prædicatū, sic ex omnibus gentib. uenturi sunt ad regnū cœlorū. Vel adhuc ab Oriente hi qui statim illuminati transeunt, & ab Occidente hi qui passiones & persecutiones usq; ad mortē tolerant pro fide. Multi ergo uenient. Et quō ergo alibi dicit: Multi uocati, pauci uerò electi? Multi uocati ait. Oēs enim tribus hominū ab initio seculi uocatæ sunt. Et pauci electi, de multitudine. Etenim per diuersas generatiōes, & secula diuersa pauci electi sunt. Simul uerò cōuenientes, & cōgregati in tēpore uisitationis multi inuenient, nimiūq; innumerabiles. Multi uenient ab Oriente & Occidēte, & recūbent nō carnaliter iacētes sed spiritaliter quiescentes, nō tēporaliter potantes, sed æternē epulātes, recūbēt in regno Dei, ubi lux & spes, lætitia & exultatio, gloria & benedictio, lux oculorū, & lōgæuitas æternæ uitæ, ubi bēs iocūdant, oēs gaudēt: ubi patres illi beati recūbunt, Prophetæ requiescūt, oēs Apostoli & Euāgelistæ super gloriosos sedent thronos: ubi multitudo martyrū in æterna gloriat Domini gloria, copiositas uirginū in secula exultat, portās coronā immaculatę uirginitatis. O charissimi fratres ista est à seculo beneplacita, & annūnciata exultatio, & ab initio narrata requies, in istā festinare ire oēs Dominū diligentes. Ad istā colligunt oēs ex gentibus Dominū credentes, nec non & fidē seruantes. In eā & nos oēs pergamus dilectissimi, ad istā omni uirtute festinemus, nihil nos reuocet aut retardet, nihil nos impediat ad hoc desiderabile properare conuiuiū, omnē negligentiā à nobis repellamus, omnēq; desidiā ab animo & corporis impedimēta proijciamus: ut huius beatitudinis & requiei domestici efficiamur, quatenus sanctæ huius (ut dictū est) epulationis digni inueniamur. VADE, sicut credidisti fiat tibi.) Sic fiet uerè unicuiq; homini sicut crediderit, secundū mensurā fidei remetiet ei ista à Dño gratia. Ideoq; dixit ad illū Dñs: Sicut credidisti fiat tibi. Credidisti quia ego omnia possum, omniūq; dñs ego sum. Sicut credidisti fiat tibi. Credamus & nos charissimi fratres Iesum Christū Deum ac Dñm nostrū omnia posse, ubiq; præsentē esse, nobis remissiones cunctorum peccatorū indulgentia eius (si tamen eius præcepta seruemus) largiri, ut & unusquisq; nostrûm cum centurione isto audire mereamur: Vade, sicut credidisti fiat tibi: adiuuante ipso Domino nostro, qui cum Patre & Spiritu sancto uiuit & regnat in secula seculorum. Amen.

Gentium fides.
Iudæorū incredulitatē redarguit.
Esa. 1.
Ioan. 3.
Ioan. 11.
Esa. 2.
Ioan. 10.
Matth. 22.
Mensura fidei.

In illo tempore, ascendente Iesu in nauiculam, secuti sunt eum discipuli eius. Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus: & reliqua.

Matthæi. III. HOMILIA VI.

INGREDIENTE Domino in nauiculam secuti sunt eum discipuli eius, non imbecilles, sed firmi & stabiles in fide, mansueti & pij, spernentes mundum, non duplici corde, sed simplici. Hi ergo secuti sunt eum, non tantùm gressus eius sequentes, sed magis sanitatem comitantes,

comitantes,& iussi[illegible] eius consectantes. Et ecce tempestas magna facta est in mari, ita ut nauicula operiretur fluctibus. Cùm enim multa, magna & miranda ostendisset in terra, trãsiit ad mare, ut ibidẽ adhuc excellentiora opera demõstraret, quatenus terræ marisq; dñm se esse cunctis ostenderet. Ingressus ergo nauiculã fecit turbari mare, cõmouit uentos, concitauit fluctus. Cur hoc? ideo ut discipulos in timorẽ mitteret, & suũ auxiliũ postularent, suamq; potentiã rogantibus manifestaret. Illa tẽpestas nõ ex se orta est, sed potestati paruit imperantis eius, Qui educit uentos de thesauris suis, Qui terminũ mari arenã cõstituit. Dixit enim ei: Vsq; huc uenies, & non supergredieris, sed in temetipso cõfringenẽ fluctus tui. Huius ergo iussione & præcepto orta est tẽpestas in mari propter occasiões superiùs memoratas. Facta est tẽpestas magna, & nõ pusilla, ut magnũ opus & nõ pusillũ ostenderet: quantoq; fluctus nauiculæ magis irruebant, tãto magis discipulos timor conturbabat, ut plus desideraret ad liberandũ se mirabilia Saluatoris. Dñs uerò dormiebat.] O`res mirabilis & stupenda. Is qui nunquã obdormiuit, dormit. Is qui cœlũ & terrã gubernat, dormit. Is qui nunquã dormit, neq; dormitat, dormire dicit. Dormiebat quidẽ corpore, sed diuino nutu cõturbabat mare, erigebatq; fluctus, & Apostolos cõterrebat suã ostensurus potentiã. Dormiebat corpore, sicut & ad puteũ de itinere fatigatus sedebat, demõstrans quia uerè humanũ portabat corpus quod corruptibile induerat. Ipse corpore dormiebat, deitate uerò cõcitabat & cõturbabat mare, & iterũ cõplacabat. Dormiebat itaq; corpore ut Apostolos suscitaret, facereiq; uigilare: pręcipuè aũt ne oẽs nos unquã animo dormiam⁹, uel intellectu, aut prudẽtia, sed uigilare in omni tẽpore & iubilare Dño, & salutẽ ab eo postulare studeamus. Nã quia ipse qui dormiebat corpore, illud secundũ uerbũ dicit: Ego dormio, & cor meum uigilat. Ad quem accedentes discipuli, suscitabant eum, dicentes: DOMINE salua nos, perimus.] Tanto fuerant metu conterriti, & penè animo alienati, ut irruerent in eũ, & nõ modestè ac leniter suggererent, sed turbulenter suscitarent eũ, dicentes: Dñe salua nos, perimus. O` beati, O` ueraces discipuli, Dñm saluatorẽ uobiscũ habetis, & periculũ timetis? Vita uobiscũ est, & de morte solliciti estis? Maris tumore trementes creatorẽ eius pręsentem ita suscitatis quasi nõ posit dormiente corpore fluctus sedare, uel mitigare? Sed quid respondẽt dilectissimi discipuli? Paruuli, inquiũt, sumus adhuc infirmi, & nondũ robusti: ideoq; timemus, ideoq; trepidamus. Necdum uidimus crucem, necdum nos cõfirmauit passio Dñi, & resurrectio, nõ ascensio in cœlos, nec promissi descensio sancti Spiritus paracleti: propterea fragilitate nutamus, propterea & sæpius audiuimus à Dño increpationẽ pusillæ fidei. Supportamus, toleramus libenter, uoluntariè sustinemus. Vnde & nunc dicit Dñs: Quare turbati estis pusillæ fidei? Cur non habetis fortitudinem? Cur non habetis confidentiã, & fiduciã apud me tenetis? Et si mors irrueret, nonne eam debuistis constantissimè sustinere? Ad omne enim quicquid euenerit fortitudo necessaria est, ad omne periculum uel tribulationem usq; ad exitũ animæ. Similiter & circa delitias, & diuitias, & terrenos honores, animi fortitudo tenẽda est, ut neque extollaris ô homo, neq; in superbiam erigaris, nõ despicias inimicos, nec humilẽ spernas, neq; obliuiscaris Dñm, neq; derelinquas creatorẽ, nec existas ingratus. Si ergo in necessitate, & in periculis fortitudo necessaria est, ut uiriliter cũ fide toleres uniuersa: multo magis circa delitias, ut dictũ est, & luxurias fortitudo necessaria est, ne in decipulã incidas diaboli. Quare turbati estis pusillæ fidei? Si potentẽ me super terrã cognouistis, quare non creditis quòd & in mari potens sim. Si Deũ me uerè esse & creatorem omniũ suscepistis, quare non creditis q ea quæ à me facta sunt in mea habeã potestate? Quare ergo dubitastis pusillæ fidei? qui pusillum credit, arguetur: & qui nihil credit, contẽnetur. Fragiles in fide corripientur, alieni omnino à fide punientur. Tales fuerunt Iudæi & Pagani, ideo in malis suis euanuerũt: tales hæretici, ideoq; in die iudicij damnabuntur. TVNC surgens imperauit uẽtis & mari, & facta est tranquillitas magna.] Scriptũ fuit: Et exurrexit tanquã dormiens Dñs tãquã potẽs crapulatus à uino, & percussit inimicos suos in posteriora. Et nũc surgẽs imperauit uẽtis & mari, & facta est trãquillitas magna. Imperauit uẽtis & mari sicut creator, sicut suis, ut potẽs, ut dñs imperauit uentis & mari. Primitus ante discipulos, ut audientes firmarentur in fide, & potẽtia diuinitatis occulta, imperabat & cõminabatur ei, magis aũt regebat & placabat illud, secũdum quod quidã ait: Imperauit ergo uentis & mari, & facta est tranquillitas. De magno uento, & tẽpestate magna mari cõturbato & tumenti, facta est tranquillitas magna. Decet hunc magnũ magna & mirãda facere, ideo paulo antè magna accinctus potẽtia magnificè cõturbauit profundũ maris: & nunc iterũ in eo ipso ostendens suæ magnificentiã maiestatis, tranquillitatẽ magnã fieri iussit. Hoc ideo, ut nimium conturbati Apostoli magnificè exhilarati lætarentur. Dedit enĩ per hęc omnia nobis figurã Dñs, & doctrinæ imaginẽ, ut & nos in omni conturbatione, & cõtumelia patientiã teneamus, stabiles simus, fidẽ non deseramus. Et si omnis iste mundus tanquã mare ebulliat, atq; in furorem consurgat, & si omnes uenti & uertigines dæmonum undiq; sæuiant, & si omnes (ut diximus) tempestates maris, id est omnes principatus, & potestates mundi cõciteut, & in tumore iracundiæ spu-

Psal. 134. *Christus dormiens.* *Ioan. 4.* *Psal. 18.* *Patientia & tolerantia.*

diæ ſpumẽt,ut ſurgant ſuper ſanctos,& ſi adhuc uſq; ad cœlos ſeſe extollãt,ut tẽpeſtates maris, malignitates,& dolos,& fremitus cõcitent aduerſus aliquẽ ueſtrûm nolite timere,nolite turbari,nolite cõtremiſcere,cõcitantes aduerſus aliquẽ ueſtrûm nolite deficere.Oẽs enim quotquot in fidei nauicula cum Dño nauigatis,oẽs quotquot in hac nimirum ſanctæ Eccleſiæ nauicula cum Dño per hunc undoſum ſupernatatis mundum,etſi ipſe Dñs pio dormiat ſomno,ueſtrã patientiã & tolerantiã expectans,uel impiorum pœnitẽtiam & conuerſionẽ ſuſtinens,alacriter accedite ad eum orationibus inſtantes,atq; cum Propheta dicentes:Exurge, quare obdormis Dñe?exurge,& ne repellas in finẽ.Et iterum:Exurge Dñe adiuua nos,& libera nos propter nomen tuum.Et ipſe ſurgẽs imperat uentis,id eſt aeris dæmonum ſpiritibus: ipſi enim maris tẽpeſtates cõmouent,hoc eſt amaros cõcitant & elatos fluctus,huius principes mundi,ad perſecutiones omnibus ſanctis immittendas,ad cõtumelias fidelibus ingerendas.Omnibus Dñs imperat,omnibus cõminatur,omnia mitigat,facitq; tranquillitatẽ magnã circa corpus & ſpiritum,pacẽ Eccleſiæ,& ſerenitatem mundo.Scitis namq; quomodo ſæpius conſilia infidelium cõmota ſunt aduerſus uerã & firmã Eccleſiã,aliquoties hæreticorum, aliquoties paganorum, ꝙ cõminantes & conterentes huius principes mundi per omnia perdere ſe Eccleſiæ filios arbitrantes.Sed ſurgens Dñs increpauit uentos dæmonum,& omnes euaneſcere fecit audaces aduerſarios fidei,magnãq; pacem & tranquillitatẽ dedit Eccleſiæ ſuæ. HOMINES autẽ illi in nauicula mirati ſunt.] Qui homines?ſcilicet hanc habentes nauiculã,& ei intendentes nauiculæ.Non putes hic Apoſtolos ſignificatos: nuſquã enim inuenimus præter honorẽ dictos diſcipulos,ſed ſemper aut Apoſtoli,aut Diſcipuli nominant̃.Mirabant̃ ergo hi homines, hi qui cum eo nauigabant,hi quorum erat nauicula,hi qui in eadẽ nauicula ſeſe transferebãt.Hi mirabantur,& admiratione dignum fuit, mare ac profundum cõmotum mitigari, eiuſq; elatos deplacari fluctus,uentos furentes cõpeſci.Mirabantur ergo dicẽtes: QVALIS eſt iſte, quia uenti & mare obediũt ei?] Non interrogãtes dicunt,Qualis eſt iſte:ſed aſſerẽtes quia iſte talis eſt cui uenti & mare obediunt.Qualis eſt iſte, hoc eſt quantus, ꝙ fortis, ꝙ potens, ꝙ magnus. Qualis eſt iſte,maior Moſe,potentior Helia.Illi enim ambo, quorum unus ligno mari percuſſo cum labore diſcedit,alius ictu melotæ Iordanẽ tranſiit.Iſte uerò uno uerbo mandat illis qui non habent uerba,& obediunt ei hi qui nõ habent auditum,& obtẽperant ei. Hi qui prudentiæ & intellectus expertes ſunt,inclinant̃ iubenti.Quibus neq; loquela,neq; (ut diximus) ſermo,obediunt In eadẽ autẽ ſubſtãtia in qua ſunt,& ſua natura mouent̃,& eius iuſsioni deſeruiunt,ad cõfuſionẽ mortaliũ,ad cõdemnationẽ corruptibilium.Iubet mari,& non contẽnit: dicit uentis & tẽpeſtatibus,& mox cõpeſcunt̃:iubet & omni creaturæ, & nõ ſupergredit̃ iuſsionẽ eius:& unum hominum genus,& unum quod ſecundum ſimilitudinẽ Dei honoratum eſt,cui uerbum & prudẽtia data eſt,hi ſoli homines reſiſtunt,hi tantùm inobedientes ſunt,hi ſoli contemnunt.Ideoq; & hi in iudicio damnabuntur, & à iuſtitia punientur, uelut deteriores mutis animalibus,uel ijs quæ ſine ſpiritu & anima ſunt in iſto mundo. Mirabantur ergo illi quia mare cõpeſcitur,& uẽti mitigati ſunt:admiremur & nos quãdo benignitates & beneuolẽtias oſtẽdit circa nos Dominus,quando nos de periculis ſaluare dignatur, quãdo de tumultibus nos liberat,quando ab inimicis inſequẽtibus eruit nos.Miremur,& mirantes gratias agamus,grati obediamus,obedientes timeamus, timentes diligamus, ut æternæ charitatis ab eodẽ hæredes efficiamur.Mirabant̃ dicẽtes: Qualis eſt iſte.Sicut homo uidet̃,& ſicut Deus potẽtiã oſtendit,ſicut unus carnaliũ putat̃ eſſe,& ſuper omnia carnalia,magna oſtẽdit mirabilia.Dormit ſicut homo,& imperat mari & uentis ſicut Deus. In nauicula ſedet,& omnem creaturam iuſsione inclinat ubi uult Ieſus Chriſtus Dominus noſter,qui cum Patre & Spiritu ſancto uiuit, & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

Eccleſiæ nauicula. — *Pſal. 43.* — *Exod. 13.* — *2.Reg.2.*

Et egreſſus inde Ieſus ſeceſsit in partes Tyri & Sidonis.Matth. XV. HOMIL. VII.

MIRA res ô Euangeliſta:Et ecce mulier. Caput peccati, arma diaboli, expulſio paradiſi, delicti mater,corruptio legis antiquę.Et ecce mulier ueniebat ad Dominum Ieſum.Mulier Chananæa mulier alienigena,de gentibus nouella plantatio.Mirum negotium:Iudæi fugiunt,Chãnanæa,ſequitur,domeſtici derelinquunt,alienigena hæret, iungere & proximare cupit.Et ecce mulier de finib. illis egreſſa clamabat dicens:Miſerere mei Dñe fili Dauid.] Mulier hæc Euãgeliſta efficit̃.Probauit eñ diuini cõſilij ſacramẽtum, quãdo & diuinã uirtutẽ obſecrat̃,& carnis naturã confitet̃,dicẽs:Miſerere mei Dñe fili Dauid. Cõſidera pulchrã mulieris mentẽ,uide quid dicat:Nõ eſt bonum inquit,in actibus meis,nõ mihi de cõuerſatione iuſtitia:ad miſericordiã tuã confugio,ubi non cedit,nec requirit locus ſaluandi.Et quomodo auſa eſt mulier Legis ignara,tam iniqua,ſic abruptè accedere ad fontẽ ſalutis? Nõ petijt Iacobum, non rogauit Ioannem,non acceſsit ad Petrum, ſed hos intermittens quid dicit? Non eſt mihi neceſſarius fideiuſſor. Suſcepit in ſe pœnitentiæ patrocinium, & ſola cucurrit ad Dominum.

Syrophœniſſa mulier, pro filia dæmonio obſeſſa,D. Ieſum precatur.

tenet

tenet eum in uoce,& dicit:Miserere mei,Domine fili Dauid.Ideo descendisti,ideo carnem susce
pisti,ut ego loquar ad te,& cum fiducia petam.Cherubim aspectum eius tremunt in cœlo,& in
terra mulier non formidat:Angeli metuunt in excelsis,& mulier non erubescit in terris. Instat
opportunè,& uocē suam exaggerat dicens:Miserere mei,fili Dauid.Non habeo opus sponso
re,per me accedo,per me obsecro,miserere mei. Quid tibi opus est? Misericordiā quæro. Quid
pateris? Dolorē quē non suffero. Quid habes? Filia mea captiua tenet. Quid illi est? Malè à dæ-
monio uexatur.Et quid nunc? Miserere mei Dñe,pignus meū consumitur,& pars corporis mei
uiolatur.Opinio iniqua exit de filia mea.Noli me uereri peccatricē,& miseram, quoniam tu es
Deus qui secreta consideras.Filia mea malè à dæmonio uexatur. Quid desideras? Vt liberetur
de plaga.Mirabilis luctus concludit uterū meū,& animam meā perturbat sæua tēpestas. Quid
faciam,nescio:patitur misera,nec sentit tormenta,nec mortē scit timere,nec uitā sperare: Misere
re mei.Iacet confusa,& causam tormenti ignorat.Me aspice Dñe,me exaudi,cū fiducia peto,ui-
de diuturna uulnera mea.Illa patitur,& ego deficio:passio eius pauorē cunctis incutit,cunctis
sum spectaculum. Quid faciā,aut quo uadam nescio.Non possum ab illa diuelli,non possum il
la derelinqui:non eīm de foris uenit,sed intus est expugnator,in se habet hostē inclusum & gla-
dium Nauis est quæ de se concutit tempestatē,non inuenio nomē passionis eius.Miserere mei,
Dñe fili Dauid.Vtinā defuncta fuisset filia mea priusquā sic uiueret.Si eīm mortua fuisset, & se-
pulta,transacto iam tempore oblita fuissem,nec meminissem uulneris aut doloris. Nunc uerò
cadauer est semper in domo mea,casa mea sepulchrū eius,augetur quotidie uulnus meū,auge
scit & opprobriū,quoniā uideo oculis meis toruū aspectū,torqueri,manu omnis uittas dissolui
& dilacerari,spumas ex ore diffundi,dari uoces & mugitū horrendū,sæuire intus inuisibilē ini
micum,& pugnā manifestā.Miserere mei Dñe, quoniā filia mea erat,& facta est dęmonis esca.
Non audeo illi proximare, non ausa sum contingere, prohibet me pauor,expellit ipsa passio
dura.Miserere mei fili Dauid. Qui ex uobis patres fuerunt,adiuuent uerba mea : quæ matres,
lachryment unā mecū,quia non sufficio exponere dolorē quē mulier ista sustinet.Miserere mei
fili Dauid.O' prudentia fœminę,non iuit ad homines seductores,non secuta est uates fallaces,
non quęsiuit inanes ligaturas,aut ad falsa confugit præsidia,sed omnē relinquens diaboli cul-
tum uenit ad Dñm Iesum omnium saluatorē,& dicit:Miserere mei Dñe fili Dauid,filia mea ma
lè uexatur. Vidisti sensum mulieris,probasti sapientiā eius,sed uide aliud nouū, & inexpertum
negotium:petit & obsecrat & lamentū suum produxit in clamorē,& amator omniū Deus non
respōdit ei uerbum.Tacet fons uitæ,& pius medicus continet medicinā,& abnegat curā. Quid
est hoc? nescio.Si non quærentes contemnis, quare non suscipis pulsantem mulierem? O' sa-
pientia medici, Dominus,inquit,non respondit ei uerbū:quapropter,nisi ut detegeret sapien-
tiæ eius ueritatem? Propterea dicunt ei discipuli:Dimitte eā , quia clamat post nos. Sed omni-
potens Deus uitam mulieris, uirtutemq; pensabat. Et quid ait? Non sum missus nisi ad oues
quę perierunt domus Israel. Nihil proficiunt nec ipsi Apostoli suggerentes:uelox medicus dif-
fert magis curam,& exulcerat uulnus,& potestatem suam arte quadā excusat, ut latentia pan-
deret sacramenta. Non sum(inquit) missus,nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Hîc mo-
dò considerate sermonem, & ad uerba mea dirigite intellectū,quoniam profundā uolo com-
parationē exponere.Non sum(inquit) missus,nisi ad oues perditas Israel. Quid est hoc uerbū?
Quæ est ista excusatio tua? Nunquid ideo te corpore uelasti,ut unum tantūmodo angulum li
berares? & integrum relinquens orbem,Pontum & Asiā,Aegyptum & Ciliciā & Cappadociā,
& reliquas nationes,& de Israel tantūmodo curās,relinquis terrā desertā , nationes despectas,
& solis Iudæis factus es liberator? Non uides iniuriā patris tui in falsis simulacris, & dæmonū
cæremoniis exerceri? An non etiam hoc Prophetæ uulgarunt? Quid dicit affinis tuus Dauid?
Postula à me,& dabo tibi gentes hæreditatē tuam,& possessionē terminos terræ. Quid Esaias,
qui oculis suis respexit? Exurget uirga de radice Iesse,qui dominabitur omnibus gentibus, &
in eum fines terræ sperabunt. Quid Iacob patriarcha dixit? Non deficiet princeps de Iuda, &
dux de femoribus eius,donec ueniat dominator omnium cui destinatum est dominiū, & hic
est expectatio gentiū. Quid enim Zacharias propheta? Propter nos(inquit) claudentur por-
tæ æreæ,quoniam ab ortu solis usq; ad occasum gloriabuntur nomen Domini in omni loco,&
effundentur libamina ante ipsum. Dauid ipse quid iterum dixit? Omnes gentes plaudite ma-
nibus, iubilate Deo in uoce exultationis,quoniam Deus excelsus,terribilis,rex magnus super
omnem terram: Denique quando natus es in carne quos uocasti? Nónne Magos? Nunquid
uenisti uocare Prophetas,qui ipsam salutem gentibus cecinerunt? Apostolos etiam cùm mit-
teres,quid eis mandasti? Ite, docete omnes gentes,baptizantes eos in nomine Patris & Filij &
Spiritus sancti. Et nunc misera hæc mulier acris doloris stimulis coarctata rogat te, & obsecrat
pro filia sua ut eā à funesta passione absoluas:modò dicis:Nō sum missus nisi ad oues quę pe-
rierunt domus Israel. Venit ad te Cēturio rogans pro puero, & dixisti: Ego ueniens curabo eū.
P Pendenti

Perstringit sui sæculi mores, sed paucis.

Silentiū Christi.

Christus ad Gētes quoq; missus est.

Psal. 2.
Esa. 11.
Gen. 49.
Psal. 46.
Matt. 2.
28.
Matth. 9.

Matth. 9. *Ioan. 11.* *Deut. 7.* *Iudæis cōmercium cum Chananæis prohibitum.* *Matt. 5.* *Ioan. 8.*

Pendenti latroni paradisum reserasti: paralytico imperasti, dicens: Surge, tolle lectum tuum & ambula: Lazarus notatus de monumento rediuiuus surrexit: uaria quoque languorum genera uerbo sanasti: Latronē liberasti: Meretricem uirginibus prætulisti: & solā miseram hanc mulierem Chananæā despicis deprecantē. Quid est hoc uerbū, miraculum inauditū? Nunc intendite ut sciatis quale cōpendium incipit reuelare. Quando liberatus est Israel à plagis Aegyptiorum, & à Pharaonis exercitu, transiuit populus per desertū, præcepit Dominus in Lege Iudæis, ut non cōmunicarent Chananæis, nec conuenirent cū eis, quoniā sine lege erant idola immunda colentes. Præcepit etiā Dominus in Lege Iudæis, ut non mercarentur cū eis, nec cōnubia in semine eorū miscerent, ne per hoc à suis legitimis priuarentur, & profanis idolorū cultib. iungerentur. Aspice & considera & intēde quæ dico, quia adhuc in textura est tela. Mulier ista Chananæa de gente immunda, quib. non licebat cōmunicare cū eis. Quid ergo? Sub Lege uenerat Dominus ut adimpleret, non ut solueret Legē. Igitur si ad momentū audisset mulierē, dicere haberent Iudæi: Ideo te non audimus, nec sequimur, quoniā soluis Legē. Præcepit omnis Lex abstinere à Chananæis, propter hoc tacet Dñs, propter hoc non respondit mulieri. Vide quomodo Legē conseruat, ut Iudæos confundat dicēs: Quisnā uestrûm arguet me de peccato? Ecce nō respicio ad mulierē Chananæā, ecce clamat sine causa, obsecrat, & non exauditur. Ecce quomodo teneo Legis formam: ne dicatis, quoniā præteristi Legē: ideo non credimus in te. Ergo non ex me, sed ex uobis est error. Obmutescite itaque propter obseruantiā Legis, ecce populus quem non cognouimus seruire festinat. Nolite itaque argumentosis occasionib. uti. Ecce à non cognoscentibus me cognitus sum, & à cognitis ignoratus. Ecce alienigenæ obsecundant, & domestici refugiunt. Hæc est itaque prima causa, qua distulerit Dñs respondere mulieri. Propterea persistit Dño in clamore dicens: Adiuua me Domine. Ad hoc tamen ipse respondit: Nō licet tollere panem filiorū, & mittere canibus. Qui sunt filij? Iudæi quos confundit, dicens quia fuerunt filij, & facti sunt canes, de quib. Paulus dicit: Videte canes, uidete malos operarios, uidete † interfectores. Nos uerò qui uelut canes eramus de gentib. facti sumus filij in eorū radice, quos ita exhortatur Paulus: Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Excusat ergo Iudæos cùm dicit: Non licet tollere panē filiorū & mittere canibus. Sed quid respondit mulier? Etiam Dñe potes, si uelis. O' mulier uiolenta: Dñs dicit: Non licet: & illa dicit: Etiam Dñe potes, si uelis. Oblita uerecundia, & intermisso pudore conatur uincere Dñm. Dominus dicit: Non licet tollere panē filiorū & mittere canibus: & illa respondet: Etiam Dñe sum quod dicis, canem me uocas, canis sum, cognosco nomen meū, confundis me, sed non recedā à te. Canis sum, sequar te quasi canis, ut porrigas mihi aliquid. Non quæro panē filiorū, da mihi uel micas quas catuli manducant, quæ cadunt de mensa dominorū suorum. O' certamen pietatis. O' prudentia fœminæ. Canis sum Dñe, sum etenim. Itaque nutri me uelut canē, quia non possum relinquere mensam domini mei. Sed quia canem me appellas, saltē porrige mihi micas. Dixisti causam meam, distulisti petitiones meas, & manifestasti conditionē meam: adiuua me nunc, quoniam catelli edunt de mensa dominorū suorum. O' mulier, accepisti subitò laudē, & inuēta es electis electior: idcirco tacet Dominus. Ideo distulit & protraxit ut mentē tuam perpenderet, & uiuam de te produceret uocem. Si enim statim, ut cœpisti petere, accepisses, recessisses, & nemo fidem tuam probasset, nullusque mentis tuæ cognouisset arcanum. Nunc autē quia intelligis Dei uirtutem, & sic te purè cognoscis ut dicas, Etiam catelli edunt de mensa dominorum suorum: laudo te, & ego tibi dico: O' mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis.

Phil. 3. *† κατατομὴν concisionem.* *Gal. 4.* *Lucta fidei cū tentatione de indignitate.*

Homilia de Epiphania Domini, quam multi putant esse Adamantij Origenis, licet non plenè stilum eiusdem redoleat. Idcirco sicut inter eius opera comperta est, ita inter eadem reponere curauimus. Et est octaua.

Phil. 2. *De Christi natiuitate.* *1. Cor. 13.* *Hebr. 1.* *Exod. 3.* *Luc. 2.* *Matt. 3.*

HODIE uerus sol ortus est mundo. Hodie in tenebris seculi lumen exortum est. Deus factus est homo, ut homo fieret Deus. Formam Dominus serui accepit, ut seruus uerteretur in dominum. Hodie cœlorum habitator & conditor habitauit in terris ut homo colonus terræ migraret in cœlum. O' dies omni sole lucidior. O' tempus à cunctis seculis expectantius. Quod præstolabantur angeli, quod Cherubim & Seraphim & cœlorum mysteria nesciebant, hoc in nostro tempore reuelatum est. Quod illi uidebant per speculum & per imaginem, nos cernimus in ueritate. Qui loquebatur in Israelitico populo per Esaiam, Hieremiam, & cæteros Prophetas, nunc nobis per Filiū loquitur. Videte quid sit inter uetus Testamentum & nouum. In illis loquebatur per nubilū, nobis loquitur per serenū. Ibi Deus uidebatur in rubo, hîc de uirgine Deus nascitur. Ibi ignis erat populi peccata consumens, hîc homo est populi peccata dimittens, imò Dominus ignoscens seruis suis. Nemo enim potest peccata dimittere nisi solus Deus. Siue hodie natus est Dominus Iesus, siue hodie baptizatus, diuersa quippe opinio fertur in mūdo, & pro traditionū uarietate sentētia est nobis, illud constat ad liquidum,

quòd

quòd siue hodie natus ex uirgine est, siue renatus in baptismo, & natiuitas carnis & spiritus nobis proficit. Virumq; mysteriū meū est, utrumq; utilitas mea est. Dei filius nō habebat necessarium ut nasceretur & baptizaretur: neq; eni peccatū fecerat quod ei remitteretur in baptismo, sed illius humilitas nostra sublimitas est: illius crux, nostra uictoria est: illius patibulum, noster triumphus. Gaudentes leuemus hoc signū, in humeris nostris uictoriarū uexilla portemus. Immortale lauacrum portemus in frontib. nostris. Cùm dæmones uiderint, cōtremiscent. Qui aurata capitolia non timēt, crucem timēt. Qui contēnunt sceptra regalia, & purpuras Cęsarum, & dapes, Christiani sordes & ieiunia pertimescūt. Deniq; in Ezechiele Propheta cùm omnes qui missus fuerat angelus occidisset, & interfectio cœpisset à sanctis, illi tantūmodo sospites reseruatur, quos T tau literæ, id est crucis pictura signauerat. Exultemus itaq; fratres charissimi, & ad crucis similitudinē sanctas in cœlū leuemus manus: cùm sic nos dęmones armatos uiderint, opprimentē. Quādo Moses erectas habebat manus, uincebat Amalech. Si paululū illæ concidérant, inualescebat. Antēnæ nauiū, uelorū cornua, sub figura nostræ crucis uolitant. Aues quoq; ipsæ quādo in sublimiora obuoluunt & pendēt per aera extēsis alis, imitant crucē. Sed & trophæa ipsa, & uictoriæ triumphorū ornatæ cruces sunt: quas non solū in frontib. sed & in animabus quoq; nostris habere debemus, ut cùm sic fuerimus armati, calcemus super aspidē & basiliscum in Christo Iesu: cui est gloria cū Deo Patre & Spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

Exod. 17.

Psal. 91.

In illo tempore, dixit Iesus discipulis suis: Cùm uenerit filius hominis in maiestate sua & omnes angeli eius cum eo, tunc sedebit in sede maiestatis suæ: & reliqua. Matthæi XXV. HOMILIA NONA.

EVANGELICVS quidem sermo uidetur esse manifestus, quasi exhortans homines ad dandum & largiendū, & auertens ab omni inhumanitate & parcitate. Videamus tamē quid quærere in eo oportet propter illos qui aliud nihil arbitrantur in eo, nisi exhortationem humanitatis. Certè secundum gloriosum Christi aduentum fore credit omnis Ecclesia, quādo & filius Dei qui assumptus est in gloria, sic eū gloria hac reuerteretur in specie sua & pulchritudine sua, ut corpus eius sit quale fuit cùm transformatus esset in monte, discipulis tribus coassistentibus ei, ut iam non tribus, nec aliis paucis, sed uniuersis gentibus cōgregans ante eum appareat. ET sedebit super sedē gloriæ suæ, & tūc segregabit bonos & malos.] Quantū ergo pertinet ad simplicem textum, nec qui à dextris consistunt alia causa laudantur, & in præparatum regnum uocantur, nisi propter humanitatem solam: nec qui sunt à sinistris alia causa confunduntur, & deputantur in ignem, nisi propter inhumanitatē. Quid ergo si isti qui humani fuerunt, circa uirtutes cæteras negligentes fuerunt, consequentur talia hæc promissa? aut illi qui non fuerunt humani, si alias impleuerunt uirtutes, maledicti erunt omnino, & igne suut condemnandi, & hoc cum ipso diabolo? Vides ergo quòd necessariam habet sapientiam sermo. Vtem tractandum est utrum in loco futurus est Saluatoris ad uentus in gloria, an alteram expositionē debemus exquirere. Quis enim locus ille erit, ut accipiat omnes angelos uenientes cum Christo in uno aspectu, & omnes gentes illic congregatas? Et de sede gloriæ eius quid est dicendum? Putas corporale aliquod subsellium erit? an etiam hoc opus interpretationē habet subtiliorem? Propterea qui uult omnia rationabiliter intelligere, multam sapientiam inueniet & in istis. Et periculosum quidem est de huiusmodi rebus exponere, sed ne propter intellectus difficultatem pleniùs tacentes derelinquamus eos qui mouentur in his ad fluctuandū: pauca de multis secundum quod possibile est exponamus. Existimo ergo quoniam erit tempus aduentus Christi, quin imo tanta manifestatio futura est Christi & diuinitatis eius, ut non solùm nullus iustorum, sed nec aliquis peccatorum ignoret Christum secūdum quod est, quando & peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta, & iusti manifestè uidebunt semina iustitiæ suę ad qualem eos perduxerunt finem: & hoc est quod dictum est: Congregabuntur ante eum omnes gentes. Cognoscent Christum secundum quod est, nec ipsi quod uidētur cognoscere palàm cum cognoscunt: sed in fide tum intrant homines iu conspectu eius quādo cognitionem eius accipiunt per fidem, sicut scriptum est: Intrate in conspectu eius in exultatione. Quin magis rectè dicuntur omnes gentes ante eū congregandæ & constituendæ, quando palàm omnibus tam bonis quàm malis, tam fidelibus quàm infidelibus fuerit factus manifestus ante oculos mentis eorum, iam non fidei aut diligentiæ alicuius inquisitione repertus, sed ipsius suæ diuinitatis manifestatione probatus. Non eni in aliquo quidē loco apparebit filius Dei cùm uenerit in gloria sua, & in altero non apparebit, sed sicut in se secundū comparationē fulguris exeuntis aduentū suū uoluit demonstrare, dicens: Si dixerint uobis: Ecce in deserto est, nolite exire: Ecce in domo, nolite credere. Sicut eni fulgur egreditur ab Oriente, & apparet usq; ad Occidentem, sic cùm uenerit filius hominis in gloria sua. Propter quod ubiq; futurus est, ipse in cōspectu omniū erit ubiq;, & omnes ubiq; erunt in conspectu ipsius, & sic constituentur ante sedē glorię

De aduentu Christi glorioso.

Actor. 1.

Marc. 17.

alter pin.

Iudicium extremum.

Matth. 24.

gloriæ eius, hoc est ante regnum eius, & potestatē dominationis eius. Sedes autē eius, aut certè quidam perfectiores dicuntur sanctorum, de quibus scriptū est: Quoniam illic sederunt sedes in iudicio: aut quædā uirtutes angelicæ, de quibus dicitur: Siue sedes, siue dominationes. Ergo rex seculorū Deus Verbum, qui & in forma factus est hominis, sedebit super huiusmodi sedem gloriæ suæ, & congregabunt̄ ad eū omnes gentes iam non dispersæ in dogmatib. falsis, & multis de eo, & sic erunt ante eum: ut non localiter audiamus iustos ea dicturos quæ sunt dicturi. Quàm diu ergo confusi sunt iniqui, nec se cognoscentes, nec Christū, sed in erroribus tenebricati tenentur, & iusti quàm diu per speculū & in ænigmate uident, & ex parte seipsos cognoscūt non secundū quòd uerè sunt, tam diu non sunt segregati boni à malis. Cùm autē propter manifestationem filij Dei, omnes ad intellectū uenerint suum, tunc Saluator segregabit bonos à malis. Oues autē dicti sunt qui saluātur propter mansuetudinē quam didicerunt ab eo qui dixit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Et propter hoc usq; ad occisionem parati fuerunt uenire imitantes Christum, quia sicut ouis ad occisionē ductus est, & sicut agnus corā tondente se sine uoce: & non simpliciter sine uoce, sed coram tondente, id est coram auferente quæ sunt ipsius & diripiente. Hœdi autē dicuntur mali, qui aspera & dura saxa malè ascēdunt, & per præcipitia eorū incedunt. Sic intelligi mihi uidetur, & sanctos à dextris, qui dextera opera operati sunt, & pleniùs sunt cōuersi ad iustitiā quæ semper à dextris est Dei. Propterea secundū dignitates actuum suorū dextrorū à dextris consistunt, & acceperunt mercedē suorum dextrorū dexterā regis, in qua gloria & requies est. Qui autē ob peruersitatē uitæ seipsos separauerunt à dextris, propter opera sua pessima & sinistra ceciderūt in sinistrā, id est in tristitiā tormētorum damnati quòd à sinistris consistunt. Et dicet ad eos qui sunt à dextris, inuitās eos ad se, Venite: ut quicquid minus fuerat eis, cùm perfectiùs uniti fuerint Christo consequant̄ audientes, Venite, & faciētes. Tale est quidē & quod dicit apud Lucā: Auferte talentū ab eo, & date ei qui habet decē. Ei aūt qui nō habet, & hoc quod uidet̄ habere auferetur ab eo. Vocat autē illos addito: Benedicti patris mei: ut eminētia benedictionis eorū manifestetur, qui benedicti sunt a Dño, qui fecit cœlum & terrā: & forsitā quia sunt aliqui benedicti inferiores, qui quidē benedicti sunt, nō autē Patris. ACCIPITE regnū quod uobis paratū est ab origine mundi.] Quod in Latino habet, Constitutionē, in Græco habet, Dispositionē mundi. ESVRIVI ēm & dedistis mihi mā ducare, &c.] Videtur mihi per hæc quia unius iustitiæ species remunerat̄: sicut existimāt multi. Absurdū est ēm nihil aliud intelligere uirtutis in eo qui ita remunerat̄, nisi tantùm cōmunicationē humanitatis. Non autē hoc dicimus ut negligētiùs studeamus humanitati, cū sit omnib. fidelib. præcipuè obseruāda: sed ut omnib. adiuti superna gratia uirtutib. æqualiter aut penè æqualiter studeamus, ut propterea ex omnib. omnē benedictionē percipiamus in cœlestib. in Christo Iesu. Necesse est ēm, ut qui studiosus est det cibū & potū, & uestimentū Christo esurienti & sitienti & algenti in sanctis, ut hoc modo & peregrinū colligat, & infirmum uisitet, & eat ad eum in carcerē. Verè autē siue secundum simpliciora facta intelligamus, siue secūdum spiritualia, certum est quoniā siue hoc siue illo modo quis faciat opus bonū, & nutriat animas spiritualibus cibis, siue qualēcunq; speciē boni operis quis fuerit operatus propter Deum, Christo esurienti & sitienti dat cibum & potum: siue quæ fecimus sanctis qui sunt diuites meritis, pauperes rebus, siue in quibuslibet qui meritis pauperes sunt, & si fuerint diuites rebus, siue in qualibuscunq; causis mandatū Christi quis fecerit, Christū cibat & potat, qui fidelium iustitiā & ueritatem manducat & bibit. Itē Christo algēti teximus uestimentū, accipiētes sapientiæ texturā à Deo, ut per doctrinā aliquos doceamus, & induamus eos uiscera misericordiæ, castitatē, mansuetudinē, humilitatē cæterasq; uirtutes. Quæ omnes uirtutes spiritalia sunt uestimēta eorum qui audiunt doctrinā docētium eas, secūdum eum qui dicit: Induite uos uiscera misericordiæ, benignitatē, humilitatē, mansuetudinē, &c. magis autē & ipsum Christū qui super hæc omnia fidelib. est secundum eum qui dicit: Induite Dñm Iesum. Cùm ergo huiusmodi uestimentis uestiuerimus unum de minimis in Christo credentib. ipsum Dñm uidemur uestisse, ut ne quantū ad nos est, nudum sit uerbum Dei in mundo. Sed & peregrinū Dei filium cōstitutum debemus induere, & domesticos corporis eius peregrinos in mundo ab omnib. actibus: sicut & ipse de se & de discipulis suis dixit: Et isti non sunt de hoc mundo, sicut & ego nō sum de hoc mundo. Et quærit Christus cum suis animā ubi succedat. Quādo ergo præparamus cor nostrum diuersis uirtutib. ad receptaculum eius, uel illorū qui sunt ipsius, ipsum peregrinantē suscipimus in domum pectoris nostri, facientes cœnaculum magnū, mundatum & ornatū ad susceptionē Christi peregrinantis in mūdo, cæterorumq; discipulorū ipsius.] Quorum ēm uerbum suscipimus, ipsos suscepisse uidemur in nobis, & ipsum Christum cuius baiulant uerbum. Itē in infirmatis hominib. siue à fide, siue ab aliquo opere bono, aut scandalum patientib. Christus infirmatur & scandalum patitur, sicut ipse dixit ad Petrum, quæ carnis sunt sapientē, Scandalum mihi es. Sed & omnes discipuli eius dilecti simul cum talib. infirmant̄, & scandalum patiunt̄, dicentes:

Ephe. 1.
1. Cor. 13.
Segregatio bonorum & malorum.
Matth. 11.
Esa. 53.
Luc. 19.
Benedicti à Domino.
ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.
Col. 3.
Indumentum spirituale.
Ioan. 7.
Luc. 22.
Matth. 16.

Quis

Quis infirmatur, & nos non infirmamur? Quis scandalizatur, & non urimur nos? Et si discipuli confirmantur infirmis, quanto magis ipse Saluator & creator ipsorum? Nam quē maior misericordia tenet hominū infirmorum, grauiùs constringit infirmitas talis. Cùm ergo unū fratrem infirmatorū uisitauerimus aut per doctrinā, aut per increpationē aut per consolationem: aut per cibos, aut per errorē iudicij, aut opera alicuius bona facientes, & eū fecerimus meliorari in Christo, ipsum Christū uisitauimus infirmū, & cæteros discipulos talib. passionib confirmantes refrigerauimus: sicut Paulus ad Philemonē dicit: Gaudium enī magnum habuimus & consolationē in charitate tua, quia uiscera sanctorū requieuerunt per te frater. Et ne putes blasphemiā, infirmum dicere Christū. Ipse enī in infirmitate est crucifixus propter misericordiā, & ipse infirmitates nostras tulit, & omnes non ipsius. Deinde omne quod hîc est, carcer est Christi, & eorum qui sunt ipsius: propterea eamus ad eos qui in domo uinculorū istorum habent, & quasi in carcere sunt in hoc mundo degentes, quasi in carcere naturæ necessitate constricti. Cùm ergo abierimus ad tales, & omne opus bonū fecerimus in eis, uisitauimus eos in carcere, & Christum in eis. Videamus autē nisi generaliter hæc intellecta, & ad simplicē humanitatē exhortantur, & ad omnia laudabilia facta, ut benedictionē Dñi dicentis: Venite benedicti patris mei: consequi ualeamus dignè. Non autē iusti obliti eorum quę egerunt, tunc responderunt ei dicentes: Dñe, quando te uidimus esurientē, &c. sed humilitatis causa laude benefactorū suorū indignos se proclamantes. Ipse autē uolens eis ostendere suā passionē, in suis eā pronūciat esse in quib. fuerunt fratres eius, dicens: Amen dico uobis, ex eo quod fecistis uni minimorum fratrum meorum, mihi fecistis. Videamus nunc quid dicit iustis: Venite benedicti patris mei: iniustis autē: Discedite à me. Cùm fuisserit utiq; intelligimus impletum in eis quod dictū est: Omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autē qui non habet, & quod uidetur habere auferetur ab eo. Nam propinqui sunt uerbo qui seruant Dei mandatum: uocantē adhuc ut magis propinqui efficiantur, audientes: Venite benedicti patris mei. Longè autē ab eo sunt, & si uideantur assistere ei qui non faciunt mandata eius: propter hoc tollitur ab eis quòd sibi uideantur assistere, audientes: Imò discedite à me maledicti in ignē æternū: ut qui modò uel uidētur esse ante eū postea non uideant. Propter quòd & nos debemus conseruare ne audiamus & ipsi quasi elongantes nosipsos à Dño: Discedite à me: & omnia faciamus ut dicat ad nos: Venite benedicti patris mei. Considerandū est autē quòd in sanctis nō solùm dictū est, Benedicti: sed cum additamēto, Patris mei: non qualēcunq; honorē habentes: id est benedicti non alicuius alterius nisi Dei patris. Econtra autē quib. dicitur, Maledicti: non dicitur, Maledicti patris mei. Nā benedictionis quidē ministrator est, maledictionis autē unusquisq; sibi est auctor, qui maledictiōis dignā operationē habemus. Qui autē recedunt à Iesu, decidunt in ignē æternum, qui alterius generis est ab hoc igne quē habemus in usu. Nullus enī ignis inter homines est æternus, sed nec multi tēporis: extinguitur enī citò. Aeternus autē est ignis de quo dicit Esaias in fine prophetiæ suæ: Vermis eorum nō moritur, & ignis non extinguitur. À plerisq; conscientia accipitur peccatorum quæ torqueat in supplicijs constitutos, quia uitio suo atq; peccato tāto caruerunt bono, iuxta illud quod dicitur: Versatus sum in miserijs dum infigitur mihi spina: & in Prouerbijs: Tinea ossium, cor intelligens: & iterum: Sicut tinea uestimentum, & uermis lignum, sic excruciat mœror cor uiri. Ita duntaxat, ut non negent præuaricatorū & Deum negantium æterna supplicia, dicēte Dño: Ligate ei manus & pedes, & mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Si manus audiuimus & pedes & tenebras exteriores, quæ oculorum pœna est lumen Dei nō uidentiū, & fletum qui utiq; & ipse ad oculos pertinet, & stridorē dentium, miror quosdam aereum corpus, & paulatim in auras tenues dissoluēdum post resurrectionē introducere, quia Dñs potētia maiestatis suæ ad Apostolos ingressus est ianuis clausis: qui certè & ante resurrectionem pēdulo super mare ambulauit incessu, & hoc ipsum Apostolo præbuit Petro, ut qui fide ambulauit, infidelitate postea mergeret. Cui dictū est, Quare dubitasti modicæ fidei? Ignis quoq; iuxta id accipiendus quod & uermis, qui tā diu habeat materiā, qua uorax flāma pascatur. Si quis igit habeat in cōsciētia sua zizania quæ inimicus homo, dormiēte patrefamilias, superseminauit, hæc ignis exuret, hæc deuorabit incēdium, & omniū sanctorū oculis eorū supplicia monstrabunt, qui pro auro & argento & lapide precioso ędificarunt super fundamētum Dñi fœnū, stipulā, lignū ignis pabulū sempiternū. Porrò qui uolunt aliquando supplicia finiri, & licet post multa tēpora, tñ terminū habere tormenta, his utuntur testimonijs. Cùm intrauerit plenitudo gentiū, tunc omnis Israel saluus fiet. Et iterū: Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnib. misereatur. Et in alio loco dicitur, uel loquitur sanctus: Irā Dñi sustinebo, quia peccaui ei, donec iustificet causam meā, & auferat iudiciū meū & educat in lucē. Et rursum: Benedico te Dñe, quoniam iratus es mihi, auertisti faciē tuam à me, & misertus es mei. Dominus loquitur ad peccatorem: Cum ira furoris mei rursum sanabo. Et hoc est quod alio loco dicitur: Quàm grandis multitudo bonitatis tuæ, Domine, quam abscondisti timētibus te. Hæc autem

2. Cor. 11.
Visitare fratres, Christum.
Philem. 1.
Esa. 53.
Ignis æternum.
Esa. ult.
Psal. 32.
Prouerb. 25.
Matt. 22.
Aëreū corpus.
Matth. 14.
Ioan. 6.
Matth. 13.
1. Cor. 3.
Mirum de fine suppliciorum inferni.
Rom. 11.

Mich. 7. Psal. 59. Osee 14. Psal. 30. replicant affirmare cupientes post cruciatus atque tormenta futura refrigeria, quæ abscondeda sunt ab his quibus timor est utilis, ut dũ supplicia formidant peccare desistant. Quod nos Dei solius debemus scientiæ derelinquere, cuius non solùm misericordiæ, sed & tormenta in pondere sunt, nouit quem, quomodo, & quando debeat iudicare: solumque dicamus quòd humanæ conuenit fragilitati: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Et sicut diaboli & omnium negatorum atque impiorum, qui dixerunt in corde suo, Nõ est Deus: credimus æterna tormenta: sic peccatorum, & tamen Christianorum, quorum probãda sunt atque purganda in igne opera, moderatam arbitramur & mixtam clementiæ sententiam iudicis. De Iob. 20. quo igne dicitur in Iob: Deuorabit eum ignis qui non succenditur. Miro ualde modo paucis uerbis expressus est ignis gehennæ. Ignis namque corporeus, ut esse ignis ualeat, corporeis indiget fomẽtis: qui cùm necesse est ut seruetur, per congesta ligna nutritur, nec ualeret, nisi succensus esset, nisi refotus, subsistere. At contrà gehẽnæ ignis cùm sit corporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurit, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inextinguibilis, & succensione non indiget, & ardore non caret. Omnipotentis ergo Dei Ignis gehennæ Matth. 3. iustitia futurorum præscia ab ipsa mundi origine gehennæ ignem creauit, qui in pœna reproborum esse semel inciperet, sed ardorem suum etiam sine lignis nunquã finiret. Sciendum uerò est quòd omnes reprobi, qui anima simul & carne peccauerunt, illic in anima pariter & carne crucientur. Cumque hoc ita sit, considerandum est quoniam regnum quidem non alijs præparatum dicit à constitutione mundi, nisi iustis, & ideo reddet eis illud rex eorum Christus. Ignem autem æternum non illis quibus dicitur: Discedite à me maligni: paratum ostendit, sicut regnum iustis, sed diabolo & angelis eius: quia quantum ad se homines non ad perditionem creauit, sed ad uitam & gaudium.

Hanc Homiliam supradictam superaddere uoluimus, ut constaret quanta esset exemplariorum uarietas, quæ non minor est quàm inter homines faciorum diuersitas.

Maria stabat ad monumentum foris plorans: & reliqua. Ioannis uigesimo. De Maria Magdalena, HOMILIA numero X.

IN præsenti solemnitate locuturi auribus uestræ charitatis dilectissimi, amor uenit in memoriam, quomodo beata Maria Magdalene Dominum nostrum super omnia diligendo, discipulis fugientibus, eum ad mortem euntem sequebatur, ac ueri amoris igne succensa, nimio ardens desiderio indesinenter plorans à monumento non recedebat. Maria enim (ut ait Euangelista) stabat ad monumentum foris plorans. Audiuimus, fratres, Mariam ad monumentum foris stantem, audiuimus & plorantem: uideamus si possumus, cur staret, uideamus & cur ploraret. Profit nobis & illius stare, profit & illius plorare. Amor faciebat eam stare, & dolor cogebat eam plorare. Stabat & circumspiciebat, si fortè uideret quem diligebat. Plorabat uerò, quia sublatum existimabat quem quærebat. Dolor renouatus erat, quia priùs doluerat defunctum, & nunc dolebat sublatum. Et iste dolor maior erat, quia nullam consolationẽ habebat. Prima fuit causa doloris, quia uiuum perdiderat: sed de hoc dolore aliquantulum consolationem habebat, quia mortuum se retinere credebat: nunc autẽ de isto dolore cõsolari non poterat, quia corpus defuncti nõ inueniebat. Metuebat ne amor magistri sui in pectore suo frigesceret, si corpus eius non inueniret, quo uiso recalesceret. Venerat autem Maria ad monumentum, deferẽs Luc. 7. secum aromata & unguenta quæ parauerat, ut sicut antea pedes uiuentis unguento precioso unxerat, sic & nunc totum corpus defuncti & unguento ungeret, & aromatibus condiret: & sicut priùs ad pedes eius lachrymas fuderat, situerat prius, & lachrymis suis pedes eius rigauerat pro morte animæ suæ, ueniebat nunc ad monumentũ lachrymis rigare pro morte magistri sui. Cùm autem non inuenisset corpus in monumento, labor ungendi perijt, sed dolor lugẽdi creuit, defuit obsequio qui non defuit dolori, defuit quem condiret: sed non defuit quem ploraret, eoque magis plorabat quo magis ille deerat. Plorabat enim uehementer Maria, quoniam additus erat dolor super dolorẽ eius, duosque dolores eximios uno gestabat in corde: quos mitigare lachrymis uolebat, sed non ualebat. Et ideo tota posita in dolore, mente & corpore deficiebat, & quid ageret ignorabat. Quid enim mulier ista poterat agere nisi plorare, quæ intolerabilẽ ha-Ioan. 20. bebat dolorẽ, & nullũ inueniebat consolatorẽ? Petrus quidẽ & Ioannes uenerant cũ ea ad monumentũ, sed non inuento corpore, abierunt ad semetipsos: Maria autẽ stabat ad monumentũ foris plorans, & quasi desperando sperans, & sperando perseuerans. Petrus & Ioãnes timuerũt & ideo non steterũt. Maria autẽ non timebat, quia nihil suspicabatur sibi superesse quod timere deberet. Perdiderat enim magistrũ suum, quẽ ita singulariter diligebat, ut præter ipsum nihil posset diligere, nihil posset sperare. Perdiderat uitã animæ suæ, & iam sibi melius arbitrabatur fore mori quàm uiuere, quia forsitan inueniret moriens, quem inuenire non poterat uiuens, sine quo tamen uiuere non ualebat. Fortis est ut mors dilectio. Quid enim aliud faceret mors in

Mariæ

Mariae? Facta erat exanimis, facta insensibilis, sentiens non sentiebat, uidens non uidebat, audiens non audiebat: sed neq; ibi erat ubi erat, quia tota ibi erat ubi magister erat, de quo tamē ubi esset nesciebat. Quærebat eum & non inueniebat, & ideo stabat ad monumentum & plorabat, tota lachrymabilis, tota miserabilis. O' Maria quid spei, quid consilij, aut quid cordis erat tibi, ut sola stares ad monumentum discipulis abeuntibus? Tu ante illos uenisti, & cum illis redijsti, & post illos remansisti. Cur hoc fecisti? Sapiebas plus illis, aut diligebas plus quàm illi, quia non timebas ut illi? Certè nihil modò sapiebat Maria nisi diligere, & pro dilectio dolere. Oblita erat timere, oblita erat gaudere, oblita erat seipsam, oblita erat deniq; omnia præter illū quem diligebat super omnia: & quod mirabile est, sic erat oblita ut etiam ipsum nō cognosceret. Credite mihi, si ipsum cognosceret, in monumento eum non quæreret: & si uerba illius corde retineret, non de mortuo doleret, sed de uiuente gauderet, nec de sublato ploraret, sed de resurgēte exultaret. Dixerat enim Iesus quòd sic moreretur, & quòd die tertia resurgeret: sed proh dolor nimius dolor cor illius repleuerat, & memoriā horum uerborū deleuerat, sensus nullus in ea remanserat, omne consilium in ea perierat, spes omnis defecerat, solummodo flere superat. Flebat ergo quia flere poterat, & dum fleret inclinauit se & prospexit in monumentum, & uidit duos angelos in albis sedentes, unum ad pedes, & unum ad caput, qui dicunt ei: Mulier quid ploras? O' Maria, ecce magnā consolationem inuenisti, & forsitan melius tibi cōtigit quā sperasti. Nam tu quærebas unum, & duos inuenisti. Quærebas mortuum, & uiuentes reperisti. Reperisti eos qui de te curam uidētur habere, & qui uolunt dolorē tuum lenire: ille uerò quem quæris, dolorem tuum negligere, lachrymas tuas non uidetur respicere. Vocas eum, & non audit: oras, & non exaudit: quæris illum, & non inuenis: pulsas, & non aperit: tu sequeris illum, & fugit. Heu quid est hoc? Heu quàm magna mutatio? Heu quomodo mutatū est in cōtrarium? Iste enim est Iesus qui modò recessit à te. Et quomodo? Fortè nescis an diligat te. Olim te diligebat, olim à Pharisæo te defendebat, & à sorore tua diligēter excusabat. Olim laudabat te, quando unguento pedes ipsius ungebas, lachrymis rigabas, & capillis tergebas, dolorē tuum mulcebat, peccata dimittebat. Olim quærebat te cùm non aderas, uocabat te cùm abesses: mandabat tibi per sororem tuā ut ad se uenires. Magister adest, & uocat te. O' quàm citò surrexit Maria ut audiuit, quàm sollicitè uenit, & solito more cecidit ad pedes tuos. O' bone Iesu. Tu quoq; cùm uidisti eam lachrymantem lachrymatus es. O' quàm piè consolando eam dixisti: Vbi posuistis eum? Deniq; pro dilectione eius qua multum dilexit te, fratrē eius Lazarum suscitasti, & planctum huius dilectricis tuæ in gaudium conuertisti: & ô dulcissime magister, quid post hæc peccauit in te hæc discipula tua, aut in quo postea offendit dulcedinem cordis tui hæc amatrix tui, quia sic recedis ab ea? Nos post hæc nullum aliud peccatū de ea audiuimus, nisi quia quando sepultus fuisti ante omnes ualde mane uenit ad monumentum tuum, ferens unguenta quibus ungeret corpus tuum: & cùm non inuenisset te in monumento, cucurrit & nunciauit hæc discipulis tuis. Illi uenerunt, uiderunt & abierunt: hæc autem stat & plorat. Si hoc peccatum est, negare non possumus quin ipsa hoc faciat: si autem peccatum non est, sed est amor tui, & desiderium quod habet de te, quare sic recedis ab ea & abscondis te, tu qui diligis omnes diligentes te, & qui inueniris ab omnibus quærentibus te? Tu enim dicis, Ego diligentes me diligo, & qui mane uigilauerit ad me inueniet me. Ergo mulier ista quæ ualde mane uigilat ad te, quur non inuenit te? Quare non consolaris lachrymas quas fundit pro te domino suo, sicut consolatus es lachrymas quas fudit pro fratre suo? Si enim solito more eam diligis, quur desiderium eius tamdiu protrahis? O' uerax magister & fidelis, recordare testimonij quod olim reddidisti Marthæ sorori eius. Dixisti enim: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Verè optimam partem elegit Maria, quia elegit stare ad pedes tuos, & audire sermones tuos. Verè optimam partem elegit, quia te elegit. Sed quomodo uerum est, Quæ non auferetur ab ea: si tu es ablatus ab ea? Quod si ab ea nō est ablata optima pars quam elegit, ut quid plorat? aut quid quærit? Certè Maria nihil aliud quærit nisi quod elegit: & propter hoc solum plorare non desinit, quia quod elegit nunc perdidit. Ergo ô custos hominum, aut tu partem quam elegit custodi in ea, aut ego nescio quomodo uerum est, Quæ non auferetur ab ea. Nisi & hoc ita intelligatur, quòd licet tu sis ablatus ab oculis eius, tamen non es ablatus à corde eius. Sed ô Maria quid iā amplius moraris? quid turbaris? quid ploras? Ecce habes angelos, sufficiat tibi angelorum uisio: quia forsitan ille quē quæris, quem ploras, sentit aliquid in te propter quod non uult uideri à te. Pone iam finem dolori tuo, sit modus lachrymis tuis. Recordare quid ipse dixerit tibi & alijs mulieribus, Nolite flere super me. Ergo quid est hoc quod facis? Ipse prohibuit flere, & tamē tu non desinis flere. Timeo ne plorando ipsum offendas, pro quo sic incessanter ploras. Nam si ipse amaret lachrymas tuas, nō posset forsitā ut olim, tenere lachrymas suas. Nunc audi consiliū meum. Sufficiat tibi angelorum cōsolatio, mane cū illis, interroga illos, & fortè scient quid factū sit de eo quem quæris & quem ploras. Ego certè credo quòd ipsi ad hoc

Matt. 7.

Luc. 10.

Ioan. 11.

Ioan. 11.

Luc. 10.

uenerunt, ut testimonium de ipso perhiberent: & credo quòd ille quem ploras, misit eos pro se & pro te, ut annuncient resurrectionem suam, & consolentur deplorationẽ tuam. Dicunt enim ei: Mulier quid ploras? quæ est causa tanti doloris tui? Nõ abscondas à nobis lachrymas tuas, aperi nobis animum tuum, & nos indicabimus tibi desideriũ tuum. Maria nimio dolore confecta, tota in excessu mentis posita, nullam recipit consolationem, & ad nullum tendit consolatorem: sed intra se cogitat dicens: Proh dolor, qualis est ista consolatio, qualis est ista uisitatio? Onerosi mihi sunt omnes consolatores, grauant me & non consolantur. Ego autẽ quæro creatorem, & ideo mihi grauis est ad uidẽdum omnis creatura. Nolo angelos uidere, nolo cum angelis manere, quia possunt dolorẽ augere, & non possunt penitus delere. Si cœperint mihi multa narrare, & si uoluero illis ad omnia respondere, timeo ne amorem meum magis impediant quàm expediant. Deniq; ego non quæro angelos, sed eum qui fecit me & angelos. Non quæro angelos, sed meum & angelorum dominum. Tulerunt dominũ meum: ipsum solum quæram, ipse solus me potest consolari. Sed nescio ubi posuerunt eum. Circumspicio si uiderem illum, & non uideo: uellem inuenire locum in quo positus est, & non inuenio. Heu me miseram, quid agam? quò ibo? quò enim abijt dilectus meus? Quæsiui eum in monumẽto, & non inueni: uocaui eum, & non respondit mihi. Heu me ubi eum quæram? ubi eum inueniam? Surgam certè, & circuibo omnia loca quæ potero, non dabo somnum oculis meis, non dabo requiem pedibus meis donec inueniam illum quem diligit anima mea. Effundite lachrymas oculi mei, plorate & nolite deficere. Ambulate pedes mei, discurrite, & nolite quiescere. Heu heu quò abijt gaudium meum, ubi latet amor meus? ubi est dulcedo mea? Cur dereliquisti me salus mea? O' dolores, ô angustiæ intolerabiles. Angustiæ sunt mihi undiq;, & quid eligã ignoro. Si iuxta monumentum maneo, ego illũ non inuenio: si à monumẽto recessero, nescio infelix quò uadam, nescio ubi eum quæram. Discedere à monumẽto, mors mihi est: stare ad monumẽtum irremediabilis dolor est. Melius autẽ mihi sepulchrum domini mei custodire quàm ab eo longiùs ire. Si enim longiùs abiero, fortè quũ rediero ipsum sublatum inueniã, & sepulchrũ destructum. Stabo igitur & hîc moriar, ut saltem iuxta sepulchrũ domini mei sepeliar. O' quàm beatũ corpus meum, si fuerit sepultum prope magistrũ meum. O' quã felix anima mea, quæ egrediẽs de uase fragili corporis mei, mox poterit ingredi in gloriosum sepulchrum domini mei. Corpus meũ semper fuit animæ meæ labor & dolor, sepulchrũ domini mei erit mihi requies & honor. Hoc ergo sepulchrũ non deseram, quia ita mori erit cõsolatio mea, & in morte mea erit requies mea. Viuens iuxta illud manebo, moriẽs illi adhærebo: nec uiua nec mortua ab illo separabor. Heu me infelicẽ. Quare hæc tunc ego non prospexi, quando dominũ meum sepeliri conspexi? quare cũ eo non steti? quare monumentũ tunc perseueranter nõ custodiui? Nunc certè nõ plorarem sublatum, quoniã aut prohibuissem, aut sublatores subsecuta fuissem. Sed proh dolor ego uolui obseruare Legẽ, & dimisi dominũ Legis. Legi obediui, & eum cui Lex obedit nõ custodiui: quamuis cũ Christo manere nõ fuisset Legẽ transgredi, sed adimplere. Pascha enim ab isto defuncto nõ contaminatur, sed renouatur. Mortuus iste non polluit mundos, sed mundat immundos. Sanat omnes tangentes se, & illuminat ad se accedentes. Sed quid recolo dolorem meum? Abij, redij, monumentũ apertum inueni, ipsum autẽ quem quærebam non inueni. Stabo itaq; & expectabo, si fortè alicubi appareat. Sed quomodo stabo sola? Abierunt discipuli, & me solam plorãtem reliquerunt. Nusquam apparet qui mecum doleat, nusquam apparet qui mecum magistrum requirat. Apparuerunt angeli, sed nescio pro qua causa apparuerũt. Si me consolari deberent, causam pro qua ploro nõ ignorarent: si enim non ignorãt pro qua ploro, cur dicunt mihi, Quid ploras? An ideo interrogãt ut me plorare prohibeant? Quæso non hoc mihi suadeant, non hoc moneant, alioquin interficiant. Quid plura? Ego illis non obediam, & dum uiuo plorare non desinã, donec dominũ meum inueniam. Sed quid faciã ut illum inueniam? Quò me uertam? Ad quem ibo, à quo consiliũ petam? Quẽ percontabor? Quis mei miserebitur? Quis me consolabitur? Quis indicabit mihi quẽ diligit anima mea, ubi positus sit, ubi cubet in meridie, ubi quiescat? Quæso nunciate illi quia amore langueo, & dolore deficio, nec est dolor sicut dolor meus. Reuertere dilecte mi, reuertere dilecte uotorũ meorum. O' amabilis, ô desiderabilis, redde mihi lætitiã salutaris præsentiæ tuæ. Osten de mihi faciẽ tuam, sonet uox tua in auribus meis: Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. O' spes mea, ne confundas me ab expectatione mea. Demonstra mihi faciem tuam, & sufficit animæ meæ. Dum Maria sic doleret & sic fleret, cùm hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & uidit Iesum stantem, & nesciebat quia Iesus est. Dixit ei Iesus: Mulier quid ploras? & quẽ quæris? O' desideriũ animæ suæ cur interrogas eam, Quid ploras, & quẽ quæris? Ipsa paulo antè coram oculis suis cũ magno dolore cordis sui uiderat spem suã suspendi in ligno, & tu nunc dicis, Quid ploras? Ipsa die tertia uiderat manus tuas, quibus sæpe benedicta fuerat, pedes tuos quos deosculata fuerat, & quos lachrymis rigauerat, cruce clauis affigi: & tu dolor eius nunc dicis, Quid ploras? Viderat te expirantem

D. Iesu & Mariæ colloquiũ.

rantem

rantem spiritum suum, uidelicet spiritum tuum: & tu dicis, Quid ploras? Nunc insuper corpus tuum sublatum existimat, ad quod ungendum, ut se quoquo modo consolaretur, ueniebat: & tu dicis, Quid ploras? quem quæris? Tu scis quia te solum quærit, te solũ diligit, pro te omnia contemnit: & tu dicis, Quid quæris? Dulcis magister, ad quid quæso prouocas spiritum huius mulieris? ad quid commoues animam eius? Tota pendet in te, tota manet in te, tota sperat de te, & tota desperat de se. Ita quærit te, ut quærens nihil quærat, nihil cogiter præter te. Ideoq; forsitan nõ cognoscit te, quia non est in sese, sed propter te est extra se. Quur ergo dicis, Quid ploras? quem quæris? An putas quod ipsa dicat: Te ploro, te quæro: nisi tu prius inspiraueris & dixeris in corde eius, Ego sum quem ploras & quem quæris? An putas quòd ipsa cognoscat te, quàm diu uolueris celare te? At illa existimans quia hortulanus esset, dixit ad eum: Domine, si tu sustulisti illum dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum tollam. O' dolor miserabilis, amor inenarrabilis. Mulier ista, quia densa nube doloris obtecta non uidebat solem, qui mane surgens radiabat per fenestras eius, & per aures corporis sui, iam intrabat domum cordis sui: sed quoniam amore languebat, isto languore sic oculi cordis eius caligabant, ut nõ uideret quem uidebat: uidebat enim Iesum, sed nesciebat si esset Iesus. O' Maria si quæris Iesum, cur non cognoscis Iesum? Et si cognoscis Iesum, quid quæris Iesum? Ecce Iesus uenit ad te, & quem quæris quærit à te: Mulier quid ploras? Et tu eum hortulanum existimas, ut ipsum nõ cognoscas. Etenim Iesus est & hortulanus, quia ipse seminat omne semen bonũ in horto animæ tuæ, & in cordibus fidelium suorum. Ipse omne holus plantat bonum, & rigat in animabus sanctorum: & ipse est Iesus qui tecum loquitur. Sed forsitan eum ideo non cognoscis, quia tecum loquitur: mortuum tu quæris, & ideo uiuentem non agnoscis. Non'ne in ueritate comperi hãc esse causam pro qua à te recedebat, & pro qua tibi non apparebat? Cur enim tibi appareret quem non quærebas? Tu certè quærebas quod non erat, & non quærebas quod erat. Tu quærebas Iesum, & non quærebas Iesum. Ideoq; uidendo Iesum, nesciebas Iesum. O' pie & dulcis magister, non possum omnino excusare hanc discipulam tuam, non possum liberè defendere hunc errorem eius, & tamen errabat, quia talem te requirebat, qualem te uiderat, & qualẽ in monumento positum reliquerat. Viderat quippe defunctum corpus tuum de cruce deponi, & in monumento reponi: tantusq; dolor inuaserat eam de morte tua, ut non posset sperare de uita tua: & tantus dolor inuaserat eã de sepultura tua, ut nihil posset cogitare de resurrectione tua. Deniq; Ioseph posuit in monumẽto corpus tuum, Maria sepeliuit ibi pariter spiritum suũ, & ita indissolubiliter iunxit, & quodammodo uniuit eum cũ corpore tuo, ut facilius posset separare animã se uiuificantem à uiuificato corpore suo, quàm spiritum suũ te diligentem à defuncto corpore tuo. Spiritus enim Mariæ magis erat in corpore tuo quàm in corpore suo: cũq; requirebat corpus tuum, requirebat pariter spiritum suum: & ubi perdidit corpus tuũ, perdidit cum eo spiritum suum. Quid igitur mirũ si sensum non habebat quæ spiritum amiserat? Quid mirũ si te nesciebat, quæ non habebat spiritum quo scire debebat? Redde ei itaq; spiritum suum quẽ habet in se corpus tuũ, & mox recuperabit sensum suum, & relinquet errorẽ suum. Sed quomodo errabat quæ sic pro te dolebat, & sic te amabat? Certè si errabat, indubitanter dico quòd ipsa errare se ignorabat, & sic error non procedebat ab errore, sed ab amore & dolore. Igitur misericors & iuste iudex, amor quẽ habebat in te, & dolor quem habebat pro te, excuset eam apud te, si fortè erret de te: nec attendas ad mulieris errorẽ, sed ad discipulæ amorẽ, quæ non pro errore, sed pro dolore & amore plorabat, & dixit tibi, Domine si tu sustulisti eũ dicito mihi ubi posuisti eũ, & ego eum tollã. O' quã scienter nescit, & quàm doctè errat. Angelis dixit, Tulerunt & posuerunt: & non dixit, Tulistis & posuistis: quoniã angeli nec de monumẽto te tulerunt, neq; te in aliquo locō posuerũt. Tibi uerò dixit: Si sustulisti eũ, & ubi posuisti: quia tu reuera teipsum de monumento sustulisti, & in loco ubi es posuisti. Angelis nõ dixit, Dicite mihi: quoniã angeli nõ poterant ex toto dicere, quod de te factũ fuerat, & ut factum fuerat. Tibi uerò dicit, Dicito mihi: quia non est impossibile ubi dicere, quod possibile tibi fuit facere. Tu enim uirtute tua surrexeras, & quod de te factũ fuerat tu ipse feceras. Quid est autẽ hoc Domine, quia Maria tam crebrò dicit & repetit uerbũ istud, Vbi posuisti eum? Dixerat autẽ Apostolis primò ubi posuerunt eum: hoc idem postmodũ dixit angelis, ubi posuerũt eum: & nunc tibi dixit de te: ubi posuisti eum. Multum dulcescit uerbũ hoc in corde eius, quod sic abũdat in ore eius. Certè dulce magis hoc facit dulcedo tua, facit & hoc ipsa pro amore tuo, quoniã meminit te dixisse de fratre suo, Vbi posuistis eum? Ex quo enim audiuit uerbũ hoc ab ore tuo, cõseruauit illud diligenter in corde suo, & delectata est uti eo in sermone suo. O' quantũ diligit personã tuã, quæ sic diligit uocem tuam. O' quantũ desiderat uidere uultum tuũ, quæ tam desideranter pronuntiat uerbũ tuũ: & quàm libẽter oscularetur pedes tuos, quæ tã libẽter loquitur sermones tuos. Quid est hoc etiã ô bone Iesu quod dicit ad te de te, Et ego eum tollã? Ioseph timuit, & non fuit ausus tollere corpus tuũ de cruce, nisi de nocte, & nisi hoc peteret à Pilato: Maria uerò noctem non præstolatur,

Iesus quærens hortulano similis.

Matt. 27. Luc. 23.

nec

nec Pilatum reueretur, ſed audacter promittit dicens, Et ego eum tollam. O' Maria ſi corpus Ieſu fortè poſitum eſt in atrio principis ſacerdotum, in quo princeps Apoſtolorum calefaciebat ſe ad ignẽ, quid factura es? Ego eum tollam. O' mirabilis mulieris audacia. O' mulier non mulier. Et ſi ancilla oſtiaria interrogauerit te quid factura es? Ego eum tollam. O' ineffabilis huius mulieris amor, ô mirabilis mulieris audacia, ô mulier non mulier: nullum locum excipit, nullũ anteponit, ſine timore dicit, abſolutè promittit, Dicito mihi ubi poſuiſti eum, & ego

Matt. 9.

eum tollam. O' mulier magna eſt fides tua, magna eſt conſtantia tua. Tu ergo bone Domine quur oblitus es dicere, Fiat tibi ſicut uis, & confide quia fides tua te ſaluam fecit? Nunquid oblitus es miſereri? Cur igitur non dicis ei, ubi poſuiſti te, ut ipſa tollat te ſuper cor ſuum, & portet in corpore ſuo, & annunciet te diſcipulis tuis? Noli quæſo dulcis magiſter illius ultrà protrahere deſiderium, quia ecce iam triduo ſuſtinet te, nec habet quid manducet, neque habet unde ſatiet animam ſuam eſurientem, niſi te manifeſtando porrigas illi panem corporis tui, & de fra

Matt. 14.
Ioan. 6.

gmentis tuis repleas cophinum cordis ſui. Si ergo non uis ut deficiat in uia, refrigera & conforta uiſcera animæ eius dulcedine ſaporis tui. Tu es enim panis uiuus, qui habes in te delectamentum, & omnem ſaporem ſuauitatis. Non enim diu poterit retineri uita corporis eius, niſi

Maria agnoſcit Dominum.

tu citò manifeſtes te uitam animæ eius. Dicit ei Ieſus: Maria. Conuerſa dixit ei, Rabboni, quod dicitur Magiſter. Dicit ei Ieſus: Noli me tangere. O' mutatio dexteræ excelſi. Conuerſus eſt dolor magnus in gaudium magnum, mutatæ ſunt lachrymæ doloris in lachrymas amoris. Vbi Maria audiuit, Maria: (Sic enim conſueuerat eam uocare magiſter ſuus) præſenſit in nomine quandam ſingularem uocationis dulcedinẽ, & per eam cognouit ipſum à quo uocabatur eſſe magiſtrum ſuum. Tunc reuixit ſpiritus eius, & reuerſus eſt ſenſus eius. Cumq; Ieſus uellet adhuc adiungere, non potuit hæc Maria patienter expectare, ſed præ nimio gaudio interrupit ea dicens: Rabboni. Non enim arbitrabatur ſe indigere uerbo, quæ inuenerat Verbum, & longè utilius arbitrabatur tangere Verbum quã audire quælibet uerba. O' amor fortis & impatiens. Non ſufficiebat illi uidere Ieſum, & loqui cum Ieſu, niſi etiã tangeret Ieſum. Sciebat enim quia uirtus de illo exibat, & ſanabat omnes. O' piiſsime Domine & dulciſsime magiſter, quàm bonus es his qui recto ſunt corde, & quàm ſuauis es his qui recto ſunt corde, & humiles ſunt ſpiritu. O' quàm beati qui in ſimplicitate cordis quærunt te, & quam felices qui ſperant in te. Verum certè eſt & indubitanter uerum, quòd tu diligis omnes diligentes te, & nunquam derelinquis ſperantes in te. Ecce enim dilectrix tua ſimpliciter quærebat te, & ueraciter inuenit te: ſperabat in te, & non eſt derelicta à te: ſed plus eſt cõſecuta per te quàm expectaret à te. Sequamur igitur fratres huius mulieris affectum, ut perueniamus ad effectum. Ploret unuſquiſque ad Ieſum, & quærat fideliter Ieſum, quia non celauit ſe quærenti peccatrici. Diſce peccator homo à peccatrice muliere, cui tamen dimiſſa ſunt peccata ſua, diſce plorare Dei abſentiam, & deſide-

Nunc ab uno bis ad bis? de fide in Chriſtum deſcẽdit.

rare eius præſentiam. Diſce à Maria Ieſum amare, & in Ieſum ſperare, & quærendo Ieſum inueſtigare, nulla aduerſa formidare, nullam conſolationem extra Ieſum accipere, omnia propter Ieſum contemnere. Diſce à Maria quærere Ieſum in monumẽto cordis tui. Reuolue lapidem ab oſtio monumenti Dei, amoue omnem duritiem, & repelle omne obſtaculum à fide tua. Tolle omnem concupiſcentiam mundi à corde tuo, & diligẽter perſcrutare ſi ſit Ieſus in eo. Si autem non inueneris in eo Ieſum, ſta foris & plora, permane in fide, & reſpice foris ad alios ſi fortè in aliquo uideris eum, & plorãdo ora Ieſum ut dignetur intrare ad te, & inhabitet in te. Et ne fortè erecta ceruice repellas eum à te, humiliando inclina te. Et iterum reſpice in monumentum Dei quod eſt in te: & ſi uideris ibi angelos, unum ad caput, & unum ad pedes, id eſt ſi cognoueris in corde tuo quaſi cœleſtia deſideria, tam ad actiuam quàm ad contemplatiuam pertinentia, per quæ tamen adhuc non poſsis uidere & habere Ieſum, noli his cõtentus eſſe, noli adhuc deficiendo quieſcere, ſed plora, & quære Ieſum in te donec inuenias. Et ſi fortè aliquando tibi apparuerit, & deſiderio tuo ſe repræſentauerit, noli à te præſumere tãquam tu eum cognoſcas, ſed interroga illum, & ora ut indicet tibi ſeipſum. Audeo tibi confidenter promittere, ſi in fide ad monumentum cordis tui ſteteris, ſi plorando Ieſum quæſieris, & quærendo perſeueraueris, ſi te cum humilitate inclinaueris, ſi exemplo Mariæ nullam conſolationem de Ieſu niſi Ieſum recipere uolueris, ipſo reuelante ipſum inuenies & ipſum cognoſces, ita ut non ſit neceſſe ab iis quærere ubi ſit Ieſus, ſed tu magis indicabis eum nuncians aliis, Quia uidi Dominum, & hæc dixit mihi: cui eſt honor & gloria cum Patre & Spiritu ſancto in ſecula ſeculorum. Amen.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI PRAEFATIO in explanationem Origenis super epistolam Pauli ad Romanos, ad Heraclium.

VOLENTEM me paruo subuectum nauigio oram tranquilli littoris stringere, & minutos de græcorum stagnis pisciculos legere, in altũ frater Heracli laxare uela compellis, relictoq́ opere quod in transferendis Homilijs senis Adamantij habebã, suadet ut nostra uoce quindecim eius uolumina, quibus epistolam Pauli ad Romanos disseruit, explicemus: in quibus ille dum sectatur Apostoli sensum, in tam profundum pelagus effertur, ut metus ingens sit illuc eum sequi, ne magnitudine sensuum, uelut immanitate opprimar undarum. Deinde nec illud aspicis, quod tenuis mihi est spiritus ad implendam eius tam magnificam dicendi tubam. Super omnes autem difficultates est quòd interpolati sunt ipsi libri. Desunt enim ferè apud omnium bibliothecas (incertum sanè quo casu) aliquãta ex ipso corpore uolumina: & hæc adimplere in latino opere, & integram consequentiam dare, non est mei ingenij, sed ut tu credis qui hæc exigis, muneris fortasse diuini. Addis autem ne quid laboribus meis desit, ut omne hoc quindecim uoluminum corpus, quod græcus sermo ad quadraginta ferè aut eo amplius millia uersuum produxit abbreuiem, & ad media si fieri potest spatia coarctem. Dura satis imperia, & tanquam ab eo qui pondus operis huius scire nolit imposita. Aggrediar tamen, si fortè orationibus tuis quæ mihi tanquam homini impossibilia uidentur, aspirante Domino possibilia fiãt. Sed ipsum iã, si uidetur Origenẽ, qualiter præfationẽ suscepti operis dirigat, audiamus.

LOCI COMMVNES THEOLOGICI,

QVI AB ORIGENE ADAMANTIO, IN COMmentarijs quibus Epistolam Pauli Apostoli ad Romanos illustrauit, explicati sunt.

26. Mors

26. Mors an unquam Christo dominata sit.

IN LIB. VI.

27. De Peccato dominante aut non dominante.

CAP. VII.

28. De Lege & Christo uelut duobus maritis animæ credentis.
29. Quod Lex in peccati sensum & agnitionem nos perducat.
30. De Carnis & Spiritus lucta.

CAP. VIII.

31. De Christo & Spiritu sancto suppetias, militi Christiano aduersus carnem luctanti, ferentibus.

IN LIB. VII.

32. De Spiritu sancto, & de malis Spiritibus, ac uarijs significatis uocis, Spiritus.
33. De Tolerantia in aduersis.
34. De Præscientia Dei.
35. De Tentationibus humanis & grauioribus.

CAP. IX.

36. De Electione uasorum honoris & misericordiæ, & de reiectione uasorum contumeliæ & iræ.

CAP. X.

37. De zelo iusticiæ & aliarum uirtutum cum scientia coniuncto, uel non coniuncto.
38. De Iusticia legis & fidei.
39. Christus ubiq. suis adest.
40. De Confessione fidei comite.
41. De Euangelistis.

CAP. XI.

42. De Reliquijs Israelitarum & earum conuersione.
43. De Excæcatione Iudæorum & fructu qui ex reiectione eorum ad Gentes redijt.
44. De Delicto, scandalo & casu.
45. De ijs qui Ministerium, sibi diuinitus commissum, uel exornant uel dehonestant.
46. Quòd fideles excæcatis insultare non deceat.
47. Conclusio doctrinæ de Prædestinatione, quam tribus capitibus 9.10.& 11. tractauerat Apostolus.

IN LIB. IX. CAP. XII.

48. De Sacrificijs fidelium in quibus λογικὴ λατρεία consistit.
49. De Vitæ Christianæ institutione.
50. De Donorum Spiritus sancti & ordinum in Ecclesia, uarietate.

CAP. XIII.

51. De Magistratu & obedientia & honore, quem subditi ei præstare debent.
52. Charitatis, in qua legis perfectio est, encomium.

CAP. XIIII.

53. De usu rerum indifferentium, de cibis & diebus mysticis.
54. De Christo Iudice & extremo iudicio.
55. De Cibo mundo & communi & de utrinq. usu & abusu.

LIB. X.

56. De Regno Dei quod iusticia, pace & gaudio constabit.
57. Lex Mosaica de Mundis & immundis cibis cur lata & quando abrogata sit.

CAP. XV.

58. Infirmi à firmis in fide quomodo sint tractandi.
59. Τὸ αὐτὸ φρονεῖν quam sit salutare in negocijs fidei & Ecclesiæ.
60. De usu diuinarum Scripturarum.

CAP. XVI.

61. De salutatione mutua fidelium & de Osculo sancto.
62. De auctoribus hæreseon & schismatum.
63. Quid sit, esse sapientem ad bonum & simplicem seu ἀκέραιον ad malum.
64. Satan quomodo uel excitetur uel pedibus conteratur.
65. De Confirmatione in fide, καὶ περὶ μυστηρίου σεσιγημένου.

FINIS LOCORVM COMMVNIVM, QVOS TRACTAuit Origenes, in Explicatione Epistolæ Pauli ad Romanos.

ORIGENIS ADAMANTII PRESBYTERI PRAEFATIO

IN EXPLANATIONEM EPISTOLAE SANCTI *Pauli ad Romanos, diuo Hieronymo translatore.*

Caussæ difficultatis Epistolæ ad Romanos.

QVOD cæteris apostoli Pauli epistolis difficilior putatur ad intelligendum hæc quæ ad Romanos scripta est, duabus mihi uidetur fieri ex causis: una quòd elocutionibus interdum confusis & minus explicitis utitur: alia, quòd quæstiones in ea plurimas mouet, & eas præcipuè quibus innitentes hæretici astruere solẽt, quod uniuscuiusque gestorum causa non ad propositum debeat, sed ad naturæ diuersitatem referri: & ex paucis huius epistolæ sermonibus totius scripturæ sensum qui arbitrij libertatem concessam à Deo homini docet conantur euertere. Propter quod deprecantes priùs Deum qui docet hominem sciẽtiam, & qui dat per spiritum uerbum sapientiæ, quiq; illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, ut dignos nos facere dignetur intelligere parabolas & obscuros sermones dictaq; sapiẽtium & ænigmata, ita demum explanationis Pauli ad Ro. contingemus exordium, præmittentes hæc quæ ab studiosis obseruari solẽt, quòd uidetur Apostolus in hac epistola perfectior fuisse quã in cæteris. Etenim cùm primam ad Corinthios scriberet, erat quidem in magnis profectibus, aliquid tamen de seculo ut nutabundus eloquitur, cùm dicit: Sed macero corpus meũ & seruituti subijcio, ne fortè cùm alijs prædicauerim ipse reprobus efficiar. Sed & ad Philippenses scribens quiddam in se minus adhuc esse illius quam postea assecutus est perfectionis ostẽdit, cùm dicit conformari se morti Christi, si quo modo occurrat in resurrectionẽ quę est à mortuis. Non enim diceret, Si quo modo: si ea iam res indubitata uideretur. Sed & in consequentibus eiusdẽ epistolæ hæc eadẽ ostendit cùm dicit: Non quod iam consecutus sim, aut iam perfectus sim, sequor autẽ ut comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo. Fratres ego me ipse non arbitror apprehendisse. Quòd si quis putat per humilitatem dictum, uideat in consequentibus quam magna de profectibus suis memoret cũ dicit: Vnum autem ea quidẽ quæ retrò sunt obliuiscens, & ad ea quæ in antẽ sunt me extẽdens, secundũ propositum sequor ad palmam supernæ uocationis Dei in Christo Iesu. & post hoc dicit: Quicunq; ergo perfecti sumus hoc sentiamus. In quo ostẽdit duplicem esse perfectionem: unam quę est in expletione uirtutum, secundũ quam dicit quòd non sit perfectus: & aliã cùm ita quis proficit ut decidere non possit, neq; retrorsum aspicere: secundum quam dicebat: Quicunq; ergo perfecti sumus hoc sentiamus. Quomodo ergo docebitur perfectior iam secundam ad Corinthios scripsisse quàm primam? Ex his sine dubio quæ in ea scripta referuntur, cùm dicit: Tribulationem patimur, sed nõ angustiamur: aporiamur sed non exaporiamur: persecutionẽ patimur, sed non derelinquimur: deijcimur, sed non perimus. Semper mors Iesu in corpore nostro manifestatur. Qui ergo mortem Iesu in corpore suo circumferebat, nunquam in eo concupiscebat caro aduersus spiritum, sed erat ei subiecta, utpote mortificata ad similitudinem mortis Christi. Quòd si dicat nobis aliquis hæc uerisimilia non uideri, quia non multum temporis inter primam epistolam fuerit ac secundã; potest ex eo euidentiùs noscere, quòd in prima epistola eiectum eum qui fuerat incesti scelere pollutus, & traditum Satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus fieret, in secũda iam reuocat, & Ecclesiæ membris associat. Quod utiq; non faceret, nisi processu temporis dignos in eo fructus pœnitentiæ peruidisset, & quod iam caro interitum quem designarat Apostolus suscepisset, peccato scilicet & uitijs mortua, ut ita demum uiueret Deo. Cùm ergo tãtum spatij fuerit quo peccator incestus salutem spiritus laudabili carnis interitu recepit, quomodo non putandum est multò ueleciore cursu Apostolũ quæ perfecta sunt assecutum? Sed in illis quidẽ iste eius fuerit profectus: quantum autẽ sublimior & eminentior sit ad Romanos scribens, ex ipsius epistolæ sermonibus colligamus, in qua dicit: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculũ? an gladius? Sicut scriptũ est: Quia propter te morte afficimur tota die, existimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superuincimus propter eũ qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neq; mors neq; uita, neq; angustia, neq; principatus, neq; potestates, neq; præsentia, neq; futura, neq; uirtus, neq; altitudo, neq; profundũ, neq; alia ulla creatura, poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Veritatem dico in Christo, usq; in Spiritu sancto. Nunquid uidetur eadẽ sublimitate mentis dixisse: Macero corpus meum & seruituti subijcio, ne fortè cùm alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar: qua & hîc dicit, Quia in his omnibus superamus: &, Certus sum enim quia neq; mors,

Ioan. 1. — *1. Cor. 9.* — *Apostolũ Paulum profecisse. Phil. 3.* — *Perfectio duplex.* — *2. Cor. 4.* — *ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι* — *Gal. 6.* — *1. Cor. 6.* — *Rom. 8.* — *Rom. 9.* — *1. Cor. 9.* — *Quasi uerò id non faciant electi toto militiæ suæ tempore?*

mors, neq; uita, neq; angustia, neque principatus, & cætera quæ scripsit, poterit nos separare à charitate Dei. His igitur nobis prout potuimus de sensu eius in hac epistola iã perfectiore conceptis, etiam illud haud absurdè admonebimus, quòd uidetur hanc epistolam de Corintho scribere, & alijs quidem pluribus indicijs, euidentiùs tamen ex eo quòd dicit: Commendo autem uobis Phœben sororem nostram ministram Ecclesiæ quæ est Cenchris. Cenchris enim dicitur locus Corintho uicinus, imò portus ipsius Corinthi. Et ex hoc ergo apparet de Corintho scripta, & ex eo quòd dicit: Salutat uos Caius hospes meus. De quo Caio scribens Corinthijs commemorat dicens: Gratias ago Deo meo quòd neminem uestrum baptizaui nisi Crispum & Caium. Simile & deinde datur indicium ubi dicit: Salutat uos Erastus † arcarius ciuitatis. De quo Erasto ad Timotheum secundam scribens dixit: Erastus remansit Corinthi. Ex quibus omnibus colligi certissima uidentur indicia, quòd de Corintho scripta sit. Illud sanè non parum cedit ad intelligentiæ difficultatem, quòd multa de lege Mosis in hac eadem cõnectuntur epistola, de uocatione gentium, de Israel secundum carnem, & de Israel qui non est secundum carnem, de circumcisione carnis & cordis, de lege spiritali, & lege literæ, de lege carnis, & lege membrorum, de lege mentis, & de lege peccati, de interiore & exteriore homine: quæ singula prædixisse sufficiat: in his enim continentia haberi uidetur epistolæ. Nunc iam prout uiam nobis Dominus aperire dignatur, ad explanationem ipsius quantocyus properemus.

Rom. 16.
1. Cor. 1.
† ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως.
2. Tim. 4.
Loci communes obscuriores in hac Epistola.

PRIMA nobis quæstio de nomine ipsius Pauli uidetur exurgere, cur is qui Saulus dictus est in Actibus Apostolorum, nunc Paulus dicatur. Inuenimus in scripturis diuinis quibusdam ueterum commutata uocabula, ut ex Abram uocatus sit Abraham, ex Sarai Sara, & ex Iacob Israel. In Euangelijs quoq; ex Simone Petrus, & filij Zebedæi filij tonitrui nuncupati sunt. Sed hæc ex præcepto Dei legimus facta: nusquam uerò erga Paulum inuenimus tale quid gestum. De qua re quibusdam uisum est, quòd Pauli proconsulis, quẽ apud Cyprum Christi fidei subiecerat, uocabulum sibi Apostolus sumpserit, ut sicut reges solẽt deuictis (uerbi gratia) Parthis Parthici, & Gothis Gothici nominari, ita & Apostolus subiugato Paulo Paulus fuerit appellatus. Quod ne nos quidem usquequaq; euacuãdum putamus. Tamen quia nulla talis in scripturis diuinis consuetudo deprehenditur, magis ex his quæ in exemplo nostris sunt, absolutionem quæramus. Inuenimus igitur in scripturis aliquantos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus, ut Salomonẽ, eundemq; Idida dici, Sedechiam, eundemq; Ioachim, Oziam, eundemq; Azariam: aliosq; plurimos in Regum uel Iudicum libris, binis nominibus inuenies uocitatos. Sed nec Euangelia quidem hunc eundẽ tenuerunt morem. Nam & Matthæus ipse refert de se, quòd cum transiret Iesus, inuenit quendam sedentem ad telonium nomine Matthæum. Lucas uerò de eodem dicit: quia cùm transiret Iesus, quẽdam uidit publicanum nomine Leui, & dixit ei, Sequere me. Sed & idẽ Matthæus in catalogo Apostolorum dicit post multos, Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Lebbæus, & Simon Chananæus. Marcus uerò ita refert: Matthæus publicanus, & Thomas, & Iacobus Alphæi, & Thaddæus. Hunc eundem quem Matthæus Lebbæum, Marcus Thaddæum posuit: Lucas uerò ita posuit: Matthæus, Thomas, Iacobus, & Iudas Iacobi. Igitur eundem quem Matthæus Lebbæum, & Marcus Thaddæum dixit, Lucas Iudam Iacobi scripsit. Certum est autẽ Euangelistas non errasse in nominibus Apostolorum: sed quia moris erat binis uel ternis nominibus uti Hebræos, unius eiusdemq; uiri diuersa singuli nominum uocabula posuere. Secundũ ergo hanc consuetudinem uidetur nobis Paulus duplici usus esse uocabulo: & donec quidem genti propriæ ministrabat Saulus esse uocatus, quòd magis appellationi patriæ uernaculum uidebatur: Paulum autem appellatum esse cùm Græcis & gentibus leges ac præcepta conscribit. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit: Saulus autem qui & Paulus: euidenter non ei tunc primùm Pauli nomen ostendit impositum, sed ueteris appellationis id fuisse designat. Hæc ab ipso auctore operis omissa, nos quia id disertionis initium uidebatur exposcere, puto quòd non inconuenienter præmisimus. Cætera iam de explanationum corpore, quibus poterimus compendijs exequemur.

Act. 9. De Sauli & Pauli nominibus.
Gen. 17 et 35.
Matt. 10.
Plura nomina habentes.
Luc. 9.
Matt. 10.
Luc. 6.
Act. 13.

INCIPIT LIBER PRIMVS EXPLANATIONVM ORIGENIS IN EPISTOLAM PAVLI

Apostoli ad Romanos, secundum Hieronymi orthodoxi egregijq; doctoris translationem ex Græco in Latinum.

CAP. I.

Paulus, cur Seruum Christi, se appellauerit, cùm filius esset Dei per gratiam adoptionis.
Rom. 8.

PAVLVS seruus Iesu Christi.] De Paulo iam diximus, requiramus nũc cur seruus dicatur is qui alibi scribit: Non enim accepistis spiritũ seruitutis iterũ in timore, sed spiritũ adoptionis in quo clamamus abba pater: & iterũ: Quia autẽ estis filij, misit Deus spiritũ filij sui in corda uestra clamãtẽ Abba pater. Itaq; iã nõ est seruus sed filius.

Quomo-

Quomodo ergo cùm etiam his quibus prędicabat, dicat, Quia iam nō est seruus sed filius: ipse se seruum profitetur? Siue id secundum illam humilitatem dictum putemus, quam Dominus docuit dicens: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde: nō errabimus. Neq; enim per hoc lædetur ueritas libertatis in Paulo. Dicit enim & ipse: Nam cùm liber sim ab omnibus hominibus, me seruum feci. Seruit ergo Christo, nō in spiritu seruitutis, sed in spiritu adoptionis, quia omni libertate nobilior est seruitus Christi. Siue † qua imitatur eius pronunciet qui dixerat: Ecce ego sum in medio uestrûm, non sicut discumbens, sed sicut ministrans, & eius qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ut sicut ijs qui in Lege sunt, fit & ipse sub Lege, & ijs qui sine Lege sunt, efficitur etiam ipse sine Lege: ita & ipse pro ijs qui adhuc serui sunt, & nondum per spiritum adoptionis in libertatē perducti filiorum, seruus efficiatur, contrarium non uidebitur. Ad hoc potest etiam illud addi, quod ad Corinthios scribens idem Apostolus, & de nuptijs uel castitate præcipiens, tanquam alieno nomine quædam de libertate ac seruitute interserit dicēs: Seruus uocatus es, nihil cures, sed si potes liber fieri magis utere. Qui enim in Domino uocatus est seruus, libertus est Domini. Similiter & qui liber uocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis, nolite serui fieri hominum. Quæ uti q; nonnullis contra rationem uidentur inserta. Quid enim ad nuptiarum uel castitatis præcepta commemoratio seruitutis ac libertatis assumitur? Sed nos sensum Pauli ita intelligimus, quòd seruum dicat eum qui iugali conditione constrictus est: quia mulier non habet potestatem corporis sui, sed uir eius: & uir nō habet potestatem corporis sui, sed eius mulier. Propter quod & in alijs dicit de eis, Quia non est seruituti subiectus frater uel soror: in talibus scilicet, quòd in alijs eos seruituti sciret esse subiectos. Est ergo seruus uocatus qui in coniugio positus uenit ad Christum, cui dicitur: Seruus uocatus es, nihil ad te attineat: sed & si potes liber fieri magis utere: quod in cōiugibus alteri continentiæ libertas, alteri generat periculum castitatis. Non enim debent nisi ex consensu ad tempus uacare orationi, & iterum in idipsum esse reuertendum, ne eos tentet Satanas propter incontinentiam suam. Is ergo qui pro nexu coniugij seruus uocatus est, libertus est Domini. Libertus enim neque ex integro liber, neque ex integro seruus est appellatus: si in cæteris uirtutibus liber fuerit, si fidei, patientiæ, misericordiæ, iustitiæ tenuerit libertatem, libertus Domini appellatur, utpote qui pro actione uirtutis liber sit, & pro coniugali necessitate sit seruus. Liber uerò est qui sine uxore per puritatem continentiæ uenit ad Christū, qui tamen seruus Christi efficitur dum ex integro uirtutibus seruit. Paulus ergo (sicut quidam tradūt) cum uxore uocatus est: de qua dicit ad Philippenses scribens: Rogo te etiam germana compar, adiuua illas quæ cum ipsa sunt. Ex consensu igitur liber effectus seruum se nominat Christi. Si uerò (ut alijs uidetur) sine uxore, nihilominus qui liber uocatus est, seruus est Christi. Quid est autem seruū esse Christi? quid est seruum esse uerbi Dei, sapientiæ, iustitiæ, ueritatis, & omnium omnino uirtutum, quæ Christus est? Sed & illud (si uidetur) in hoc loco addimus, quòd sicut scientia quæ nunc datur sanctis, est per speculū in ænigmate, & prophetia, & ut cætera dona Spiritus sancti: ita & libertas quæ nunc sanctis præstatur, nondum plena libertas est, sed uelut per speculum & in ænigmate: & ideo sancti seruos se esse dicunt ad comparationem illius libertatis quæ facie ad faciem tribuitur. Quomodo etenim potest in carne quis positus adipisci integram libertatem, ut in nullo iam seruiat carni? Sicut nec adoptionem filiorum quis in corpore positus habere ex integro potest. Atq; utinam hoc saltem obtineri possit in uita mortalium, ut seruus quis Christi ex integro fiat, non carni, non sanguini, non uanæ gloriæ, non cupiditati, non auaritiæ, non iracundiæ, non inuidiæ, sed qui soli Christo, id est omnibus simul uirtutibus seruiat.

Hæc de eo quod scriptum est, PAVLVS seruus Iesu Christi. Vocatus Apostolus.] Hoc nomen, id est Vocatus, quia ad omnes pertinet qui in Christo credunt, generale potest uideri: sed unusquisq; secundū id quod in eo præuidet & eligit Deus, aut apostolus uocatur, aut propheta, aut magister, aut liber ab uxore, aut seruus in cōiuge, & pro diuersitate gratiæ cōpletur illud quod scriptum est: Multi uocati, pauci electi. Sciendum tamen est quod possibile est aliquem esse uocatum apostolum, aut uocatū prophetam, aut uocatum magistrū, & si neglexerit uocationis suæ gratiam, decidere ex ea: sicut & Iudas qui etiam Apostolus uocatus est, & negligens uocationis suæ gratiā ex apostolo factus est prædo proditor. Et fuit quidē uocatus apostolus, sed non fuit electus apostolus. Sed & ille propheta qui in tertio Regnorū libro refertur prophetasse de Hieroboam, uocatus propheta fuit: si autē electus fuerit, ipsi discutite, quoniā quidem prohibitus panem manducare in Israel, manducauit, & reuertendo captus est à leone. Sunt & multi uocati magistri per omnes Ecclesias Dei, & uocati ministri, sed nescio qui in his magistri electi sint, & ministri electi. Sic & quosdam puto uocatos quidem ut patiantur pati pro Christo, non tamen electos, id est uocatos martyres: ut sunt illi qui post tormentorum agones & carcerum, non usq; ad finem in confessionis tolerātia perdurarunt. Est & uocata uirgo, sed non electa, quæ scilicet uirgo sancta non fuerit corpore & spiritu. Et est uocatus pastor, sed non electus,

Matt. 11.
1. Cor. 9.
† Quid si legas, qua & pronunciatum.
1. Cor. 7.
Rom. 7.
Torquet uerba Apostoli.
Phil. 4.
Paulus maritus fuit.
Seruus Christi.
1. Cor. 13.
κλητὸς ἀπόστολος.
Matt. 22.
Matt. 26. & 27.
Act. 1.
3. Reg. 13.

qui præest gregi quidem, & lacte eius utitur, & lanis eius operitur, sed infirmum nō requirit, & claudum non colligit, & fortem circumscribit in laborem. Ita est & uocatus abstinens, sed non electus, scilicet qui ieiunat tristis, & exterminat faciē suam ut hominibus placeat. Sed & per singulos granarium gradus similiter inuenies multos quidem uocatos, paucos autem electos.

Matt. 6.

Ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ.

SEGREGATVS in Euangelium Dei.] In Paulo non sola generalis uocatio ad Apostolatum designatur, sed electio protinus secundū Dei præscientiam subsecuta per hoc quòd segregatus dicitur in Euangelium Dei: sicut & alibi ipse de se dicit: Cùm aūt complacuit Deo qui me segregauit ex utero matris meæ, & uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me. Quod tamen hæretici ad calumniam uocant, dicēres eum segregatum esse ab utero matris suæ ob hoc quòd in eo naturæ bonitas inerat, sicut è contrario de his qui malæ naturæ sunt, dicitur in Psalmis, Quia segregati sunt peccatores ex utero. Nos autē dicimus quòd neq; Paulus fortuitò, aut naturali differentia electus est, sed electionis suæ causas in semetipso dedit ei, qui scit omnia antequam fiant: neq; peccatores qui separantur a uentre, iudicij iniquitate separantur. Deniq; statim in consequentibus uide quid de eis dicat sermo diuinus. Scriptū est enim: Segregati sunt peccatores ab utero, errauerunt à uentre, locuti sunt falsa. Si intelligamus quomodo statim ut de uentre matris procedunt peccatores, errauerūt uel locuti sunt falsa, pariter intelligimus quòd iusti separantur à uentre. Ergo & Paulus quòd segregatus in Euāgelium dicitur, & segregatus à uentre matris suæ, causas in eo & merita quibus in hoc segregari debuerit, uidit ille quem non latet mens. Præuidit enim quòd abundantius quàm cæteri omnes laboraturus esset in Euangelio, quòd in fame & siti, in frigore & nuditate, periculis latronū, periculis fluminum, periculis maris, prædicaturus esset Euangelium Christi, sciens quòd uæ esset sibi si non euangelizaret, & quòd maceraturus esset corpus suum, & seruituti subiecturus, ne forté cùm alijs prædicaret, ipse reprobus efficeretur. Hæc ergo & his similia & alia multa in eo de uentre matris præuidens Iesus pro his segregauit eum in Euangelium. Si enim (ut hæretici putant) uel sortis incerto, uel naturæ melioris prærogatiua fuisset electus, nūquam utiq; timuisset, ne si minus corporis sui frena tenuisset, euenire posset ut reprobus fieret, uel uæ sibi esset futurū si euangelizare cessaret. Deniq; & ipse in consequentibus latiùs differens ait: Quia quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui: euidenter ostendens quòd eos quos præsciuit Deus tales futuros ut Christo se in passionibus conformarent, ipsos etiam conformes ac similes imaginis eius prædestinauit & gloriæ. Præcedit ergo præscientia Dei, per quam noscuntur qui in se labores & uirtutes habituri sint, & ita prædestinatio sequitur: nec tamen rursus prædestinationis causa putabitur præscientia. Quòd enim apud homines uniuscuiusq; meritū pensatur ex præteritis gestis, hoc apud Deum iudicatur ex futuris, & ualde impius est qui in hoc non credit Deo, ut quòd nos in præteritis uidemus, hoc ille uideat in futuris. Segregatus in Euangelium Dei, inquit. In alijs locis, scripturæ Euangelium Christi esse dicuntur, sicut & Marcus euangelista scribit: Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: Verùm quoniam Christus Verbum est, &: In principio erat apud Deū, & Deus erat Verbum: unū atq; idem dicit Euangelium Dei & Euangelium Christi, uel quia ipse Dominus dicit: Ego & Pater unum sumus. Et iterū dicit ad Patrem: Omnia mea tua sunt, & tua mea, & glorificatus sum in his. Ergo & Euangelium Patris Euangelium Filij est. Sed & Paulus dicit: Euangelium meum quod prædico inter gentes. Quod fortassis ut hæres Christi dicit, & tanquam in Euangelio cohæres, quia & alibi etiam plurimorum dicit esse Euangeliū, sicut ad Galatas: Sed & si uelatum est Euangelium nostrum: id est omnium qui cohæredes sumus Christi. Verùm & secūdum hoc quòd ipse prædicator eius est, rectè suum dicit esse Paulus Euangelium.

Gal. 1.

Cur Paulus segregatus ab utero ad Euangelij præconium.

De ijs qui natura & necessariò uel boni sunt uel mali.

2. Cor. 11.

1. Cor. 9.

Præscientia præcedit prædestinationem.

Mar. 1.

Euangelium, Dei, Christi, Pauli, æternū.

Ioan. 1.

Ioan. 17.

Gal. 2.

2. Cor. 4.

QVOD antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo.] Vtrùm simpliciter accipi debeat Euāgelium per scripturas propheticas à Deo repromissum ad distinctionem alterius Euangelij quod æternum dicit Ioannes in Apocalypsi: Quod tunc reuelandū est, cùm umbra transierit, & ueritas uenerit, & cùm mors fuerit absorpta, & æternitas restituta, considerato etiam tu qui legis. Cui æterno Euangelio cōuenire uidebuntur etiā illi æterni anni, de quibus Propheta dicit: Et annos æternos in mente habui. Eiq; adiungi potest & ille liber uitæ, in quo sanctorum nomina scripta dicuntur. Sed & illi libri qui apud Danielem cùm iudicium consedisset aperti sunt, uel qui apud Ezechielem prophetam deintus & deforis dicūtur inscripti, omnia quæq; non atramento, sed spiritu Dei uiui scripta memorātur. De quibus quamuis periculosum uideatur chartulis cōmittere, tamen non otiosè prætereunda sunt dicta sapientiū & ænigmata, sed subtili admodum mentis acie (in quantum res patitur) uelut per quoddā speculum contemplanda: ne fortè is qui Verbum caro factus apparuit positus in carne, sicut Apostolus dicit: Quia manifestatus est in carne, iustificatus in spiritu, apparuit angelis: hoc quod apparuit angelis, nō eis absq; Euangelio apparuit: sicut nec nobis quidē hominibus ad quos missum se dicit euangelizare pauperibus, dimittere captiuos in remissionem, & annūciare an-

Dan. 7.

1. Tim. 3.

Esa. 61.

nuoq;

num Domini acceptum. Si ergo cùm apparuit nobis omnibus hominibus nō sine Euangelio apparuit, consequentia uidetur ostendere quòd etiam angelico ordini non sine Euangelio apparuerit, illo fortasis quod æternum Euangelium à Ioanne memoratum suprà edocuimus. Si uerò etiam in reliquis cœlestibus ordinibus tale aliquid gestum esse ab eo suspicandum sit, in ea qua singuli quiq; sunt forma apparuit eis, annuncians pacem, quoniam quidē per sanguinem crucis suæ pacificauit non solùm quæ in terra, sed quæ in cœlis sunt, etiam tu apud temetipsum discutito. QVOD promisit per Prophetas suos in scripturis sanctis.] Quæ de Christo prædicta sunt per Prophetas, hæc etiā de Euangelio prædicta esse sentiendū est, quamuis Marcus euangelista distinctionem facere uideatur Christi & Euangelij, cùm dicit: Qui dimiserit patrem & matrem &c. propter me uel propter Euangelium. Quòd & si propriè Euangelij promissiones requirendæ sunt, in Prophetis abundāter inuenies, ut est illud: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: &, Quàm speciosi pedes euangelizātium bona. Ad hoc respicit & : Ad omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum : &, Velociter currit sermo eius: sed &, Ecce ego mitto pastores multos, & uenatores multos, & capient eos super omnē montem, & super omnē collem. Per Hieremiam promittitur, quod nunc Paulus dicit de Euāgelio, quia promisit Deus per Prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo. QVOD filius secundum carnē ex semine Dauid factus.] Factus est autē sine dubio id quod priùs non erat secundum carnem. Secundū uerò spiritum erat priùs, & non erat priùs, quando non erat. Obseruandum est enim quia non dicit, Qui prædestinatus est filius Dei in uirtute secundū spiritum sanctificationis: sed, Qui destinatus est filius Dei in uirtute. Et nemo putet nos de hoc sermone curiosiùs quàm res patitur perscrutari. Quamuis enim in Latinis codicibus & exemplaribus, Prædestinatus, soleat inueniri, tamē quod interpretationis ueritas habet, Destinatus, scriptum est, non, Prædestinatus. Destinatur enim ille qui est, prædestinatur uerò ille qui nondum est. Sicut de his quibus dicit Apostolus: Quos autē præsciit, illos & prædestinauit. Præsciri ergo & prædestinari possunt illi qui nondum sunt. Ille autē qui est, & semper est, non prædestinatur sed destinatur. Hæc dicta sint à nobis propter eos qui in unigenitum filium Dei impietatem loquuntur, & ignorantes differentiā destinati & prædestinati: putant eum inter eos qui cùm antè non fuerint, prædestinati sunt, esse numerandum: qui nunquā prædestinatus est ut esset Filius, sed semper fuit sicut & Pater. Qui ergo semper est, destinatur, ut diximus, non prædestinatur. Qui autem prædestinatur, nondū erat tunc cùm prædestinaretur, sed cœpit ex tempore. Necessaria igitur distinctione Apostolus utitur, eum qui ex semine Dauid secundū carnem est factus prædestinatum dicens: eum uerò quem filium Dei in uirtute secundū spiritum sanctificationis nominat, destinatū. Etenim cùm dixisset filium Dei, non superfluò addidit, In uirtute: indicans per hoc quòd substantia filius sit secūdum spiritum sanctificationis. Christus enim Dei uirtus & Dei sapientia dicitur, qui & uapor uirtutis Dei, & manatio gloriæ omnipotentis purissima, & splendor lucis æternæ, & imago bonitatis Dei appellatur. Sed requiritur si id quod de semine Dauid, secundum carnem est, quod uerò in uirtute destinatur secundū spiritum sanctificationis, filius Dei & in substantia Dei est: quomodo accipiendum est de anima Iesu quæ hîc nequaquam cū carne & spiritu sanctificationis uel diuinæ uirtutis substantia nominatur? De qua alibi ipse Saluator dicit, Quia tristis est anima mea usq; ad mortem: &, Nūc anima mea turbata est: quam & à semetipso posuit, imò qua usq; ad infernum descendit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno. Certum est enim quia hæc non de semine Dauid generata sit. Dicit enim, quia quod factum est ex semine Dauid, secundū carnem est. Quia ergo neq; in eo quod secundū carnem est, uidetur annumerari, neq; in eo ubi descendit, de qua & dicitur: Non derelinques animam meam in inferno: DESTINATVS filius Dei in uirtute secundū spiritum sanctificationis.] Puto quòd consuetudine sua Apostolus utatur etiam in hoc loco, sciens mediam semper esse animā inter spiritum & carnē, & aut iungere se carni, & effici unum cum carne: aut sociare spiritui, & esse unum cum spiritu: ex quo siquidē cum carne sit carnales homines fiant: si uerò cum spiritu, spiritales, & idcirco extrinsecus eam non nominat, sed carnē tantùm uel spiritum: scit enim alteri horum necessariò animā cohærere, sicut & in his ad quos dicit: Vos autē in carne non estis, sed in spiritu: & qui se iungit meretrici unum corpus est: Meretricem hîc carnem uel corpus uocās: Qui autē iungit se Domino unus spiritus est. Ita ergo etiā nunc sciens ne anima Iesu, quia sociata Domino, & cohærens ei, unus cum ipso factus sit spiritus sanctificationis, non eam nominauit extrinsecus ne solueret Iesum. Quod Deus coniunxit homo nō separet. Sanctificationis uerò spiritus dicitur secundum hoc quòd præbet omnibus sanctitatem: sicut alibi de eo scriptum est: Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Verùm occurrunt nobis quędā quæstiones acerbissimè commouētes, quomodo uideatur Christus descēdere ex semine Dauid, quem constat non esse ex Ioseph natum, in quem Ioseph series ex Dauid descendentis generationis adducitur. Quibus occurrere

Col. 1.
Mar. 8.
Psal. 68.
Esa. 52.
Psal. 18. 147.
Hier. 16.
Destinare & prædestinare.
Rom. 8.
Perstringit Arrianos.
1. Cor. 1.
ἀπορία de Anima Christi.
Matt. 26.
Ioan. 12.
Psal. 16.
Non igitur ex traduce erat.
Anima media inter Spiritum & carnem.
Rom. 8.
1. Cor. 6.
1. Cor. 1.
Spiritus sanctificans.
Christus ex semine Dauid iuxta carnem.

quamuis molestum sit secundũ literæ rationem, tamen respondetur à nostris quòd Maria de-
Matt.1. sponsata erat Ioseph, antequã conuenirent, & inuenta est in utero habens de Spiritu sancto. Se-
Luc.1. cundum legem sine dubio contribuli suo & cognato cõiuncta est. Et quamuis dicatur ad eam ab angelo, Quia & Elizabet cognata tua ipsa etiam pariet filium in senectute sua: Elizabet autẽ ex filiabus Aaron esse dicitur, tamen affirmabitur à nostris quod cognationis nomen non solùm ad contribules, sed ad omnes qui sunt ex genere Israel, inter se inuicẽ possit aptari compe-
Rom.9. tenter: sicut & idem Apostolus de omnibus simul dicit: Qui sunt cognati mei secundũ carnem. Hæc quidem & alia similiter respondẽtur: uerùm quàm sint ualida aduersum assertiones eorũ, qui nos de scripturarum testimonijs perurgẽt, probato qui legis. Nobis tamen hæc intelligenda secundum spiritalem uel allegoricam rationẽ magis uidentur, secundum quod nihil obest etiam quòd Ioseph pater Christi dicitur, cùm omnino non sit pater eius. Quia & in generationibus à Matthæo refertur quòd Iosaphat genuerit Ioram, & Ioram genuerit Oziam. In quarto autem Regnorũ libro scriptũ est, quòd Ioram genuerit Ochoziam, & Ochozias genuerit Ioas, & Ioas genuerit Amasiam, Amasias uerò genuerit Azariam, ipsum qui interdũ Ozias nominatur, & Azarias Ioatham. Hic ergo Ozias, qui & Azarias, cùm in tertio Regnorum libro dicatur Amasiæ esse filius, à Matthæo filius Ioræ scribitur, tribus in medio generationibus prætermissis. Cuius rei dissertio, certum est quòd non secundum historiam, sed secũdum spiritalem intelligentiam constet, quæ non est nobis nunc in transitu pulsanda: in suo enim loco iungetur. Interim sufficit nobis ad eos qui aduersantur respondere, quòd sicut Iesus Ioseph filius esse dicitur, ex quo non est generatus, & Ozias genitus ex Ioram, ex quo non est genitus: ita ex semine Dauid secundum carnem Christus potest accipi, ut quicquid rationis uel assertionis in Ioram protulerunt, & in Ioseph, hoc & in Dauid suscipiendum dicamus. EX resurrectione mortuorum, Iesu Christi Domini nostri.] Quomodo quidẽ is qui secũdum carnem factus esse dicitur
Resurrectio Christi diuinitatis argumentum. ex semine Dauid, filius Dei sit in resurrectione mortuorum, difficile non est aduertere ei qui legerit illud quod scriptum est: Decebat enim eum per quẽ omnia, & in quo omnia, multos filios in gloriam adducentem, auctorem salutis eorum per passiones consummare. Finis autem passionum Christi, resurrectio. Et: quia post resurrectionem ultrà iam non moritur, & mors illi ul-
Heb.2. trà non dominabitur: & iterum dicitur: Quia etsi agnouimus Christum secundum carnem, sed
Rom.6. nunc iam non nouimus: ideo omne quod est in Christo, iam nũc filius Dei est. Quomodo au-
2.Cor.5. tem & ad eum qui filius Dei est destinatus in uirtute hoc referatur, coarctat intelligentiam no-
[Greek marginal note partly illegible] & nomina officij. stram, nisi quòd per indissolubilem unitatem uerbi, & carnis, omnia quæ carnis sunt asscribuntur & uerbo, quomodo & quæ uerbi sunt prædicantur in carne: Iesum uerò & Christum, & Dominũ inuenimus sæpe ad utramq; naturã referri: ut est illud: Vnus Dominus noster Iesus Chri-
1.Cor.8. stus, per quem omnia: & iterũ: Si cognouissent, nunquam Dominũ gloriæ crucifixissent. Primi-
1.Cor.2. tiuus ergo uel primogenitus ex mortuis dicitur Christus. Sed requirendũ nobis est, si solus primogenitus uel primitiuus ex mortuis, & non habet aliquos secum etiã in primatu participes,
Eph.2. de quibus dicit Apostolus: Quia suscitauit nos cum Christo, simulq; fecit sedere in cœlestibus. Ne fortè ergo & isti quos dicit excitatos esse cum Christo, & cum eo sedere in cœlestibus, & ipsi primogeniti sunt, uel primitiui ex mortuis: sicut & illi fuerunt, qui cum illo suscitati esse dicuntur, cùm monumenta aperta sunt, & multa sanctorum corpora qui dormierant surrexerunt, &
Matt.27. ingressi sunt in sanctam ciuitatẽ. Et de his talibus fortassis dicit Apostolus esse ecclesiam illam primitiuorum, quam asscriptam memorat in cœlis.

χάριν καὶ ἀποστολή. PER quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius.] Per Christum se dicit accepisse gratiã & apostolatum, utpote mediatorem Dei & hominum. GRATIAM & apostolatum.] Gratia ad laborũ patientiam referenda est:
Heb.3. Apostolatus ad prædicationis auctoritatem, quia & ipse Christus apostolus dicitur, id est mis-
Esa.61. sus à Patre: quippe qui ad euangelizãdum pauperibus missum se dicit: Omnia ergo quæ sunt,
Psal.45. dat etiam discipulis suis. Gratia dicitur diffusa in labijs eius: dat & apostolis suã gratiam, cum
1.Cor.15. qua laborantes dicant: Abundantiùs uerò quàm omnes illi laboraui: non autem ego, sed gratia Dei mecum. Et quia de ipso dictum est: Habentes igitur pontificem & apostolum cõfessionis nostræ Christum: dat discipulis suis apostolatus dignationem, ut & ipsi efficiãtur apostoli Dei. Non enim gentes quæ erant alienæ à testamento Dei, & conuersatione Israel, credere poterant Euangelio, nisi per gratiam quæ Apostolis fuerat data, per quam prædicantibus Apostolis in fidem obedire dicitur: & in omnem terram de nomine Christi sonus gratiæ eorum commemoratur exisse, ita ut ad eos qui Romæ sunt perueniret, ad quos ait Apostolus:

IN quibus estis & uos uocati Iesu Christi.] Paulus uocatus Apostolus dicit, & Romani uocati, non tamẽ Apostoli, sed uocati sancti in obedientiã fidei. De diuersitate autẽ uocatorũ iam
[Greek] Epistolæ huius. superiùs diximus. OMNIBVS qui sunt Romæ dilectis Dei: gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.] Benedictio hæc pacis & gratiæ quæ dat dilectis Dei ad quos

scribit

scribit apostolus Paulus, puto quòd nõ sit minor quàm fuit benedictio Noe in Sem & Iaphet, quæ per spiritum impleta est erga eos, qui fuerint benedicti. Similiter & ea in qua benedictus est Abraham à Melchisedech, & Iacob à patre suo Isaac, & duodecim Patriarchæ qua benedicũtur à patre suo Israel, uel benedictio Mosis qui benedixit tribus Israel. Non ergo his omnibus inferiorem dico hãc Apostoli benedictionem, qua benedixit Ecclesias Christi. Ait enim & ipse de se: Puto enim quia & ego spiritum Dei habeo. In spiritu ergo Dei scribit Apostolus, & in spiritu benedixit. Per ipsum ergo spiritum benedictiones capient hi qui benedicuntur ab Apostolo: si tamen digni inueniãtur super quos ueniat benedictio eius. Alioquin fiet illud in eo quod scriptum est: Si fuerit ibi filius pacis, pax uestra ueniet super eum: sin autem, pax uestra ad uos reuertetur. Quod scriptum est ergo de pace, hoc de gratia fiet, quia gratiam simul coniungit cũ pace. Sciendum uerò est, quia hæc Apostoli consuetudo scribendi non erga omnes ab eo seruatur Ecclesias. Nam ad Corinthios quidem in prima & secunda, & ad Galatas, & ad Ephesios & ad Philippẽses similiter scribit. Ad Colossenses uerò: Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, dicit: & non addidit, Et Domino nostro Iesu Christo. Ad Thessalonicenses uerò prima ita habet: Gratia uobis & pax: & nihil ultrà. In secunda uerò: Gratia uobis, & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. Ad Timotheum prima & secunda: Gratia, misericordia, & pax à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro. Ad Titum uerò: Gratia & pax à Deo patre & Iesu Christo Saluatore nostro. Et quamuis curiosior uideatur huiuscemodi obseruatio, tamen qui nihil otiosum credit in scripturis esse diuinis, etiam horum differentias & diuersitates non inanes putabit. PRIMVM quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quoniam fides uestra annunciatur in uniuerso mundo.] Quoniam ad quosdam scribens Apostolus, dicit pro omnibus semper gratias agere, sicut & nunc ad Romanos: ad alios uerò scribens gratias quidem agere, sed non addidit, Pro omnibus: obseruans inuenies quòd ubi dicit, Pro omnibus se gratias agere: culpas aliquas graues, aut probra non exaggeret: ubi autem aliquos uel arguit, uel notat, non addidit gratiarum actionem, quòd pro omnibus gratias agat, sicut ad Corinthios, & ad Colossenses. Ad Galatas uerò omnino non ponit gratiarum actionem, quòd eos miratur tam citò transferri ab eo qui uocauit eos in aliud Euangelium. Prima ergo uox incipit ad gratiarum actionem. Agere autem Deo gratias, hoc est sacrificium laudis offerre, & ideo addidit: Per Iesum Christum, uelut per pontificem magnum. Oportet enim scire eum qui uult offerre sacrificium Deo, quòd per manus pontificis debet offerre. Sed & hoc quod dixit: Deo meo: non est otiosè accipiendum. Non enim uox ista potest esse nisi sanctorũ, quorum Deus dicitur, sicut Deus Abrahã, uel Isaac, uel Iacob. Non potest Dominũ Deũ suum dicere is cui deus uenter est, aut cui auaritia deus est, aut cui gloria seculi, & pompa mundi, aut potentia rerum caducarum deus. Quicquid enim unusquisq; supra cætera colit, hoc illi deus est. Sed uideamus quid est pro quo Apostolus gratias agit Deo suo. Quoniam (inquit) fides uestra annunciatur in uniuerso mundo. Si in uniuerso mundo simpliciter accipiamus, hoc uidetur designare quod dicimus, in multis locis mundi, hoc est terræ huius, eorum qui Romæ sunt fides & religio prædicatur. Si uerò in hoc loco ut etiam in nonnullis mundus designatur, qui è cœlo cõstat & terra, atq; omnibus quæ in eis sunt, potest etiam illud intelligi, quòd uirtutes, de quibus dicit quia gaudium habeant super uno peccatore pœnitentiam agente, multo magis de conuersione quoq; & fide Romanorum lętentur, nunciantibus sibi angelis illis qui ascendunt & descẽdunt ad filiũ hominis. Et ipsi em̃ mirantur de cõuersione gentiũ, & quòd in omnẽ terram exiuit sonus Apostolorũ Christi Iesu. Deniq; & agones ipsorum spectantes in hoc mundo lętantur, sicut & Apostolus dicit: Quia spectaculum facti sumus huic mundo & angelis & hominibus. Potest tamen & ita intelligi, quòd fides ista quam Romani habent, ipsa eademq; sit & non alia quæ in uniuerso mundo annunciatur & creditur, quæ non solùm in terra, sed etiam in cœlis prædicatur: quia Iesus pacificauit per sanguinem suum, non solùm quæ in terris sunt, sed & quæ in cœlis, & in nomine eius genu flectunt non solùm terrestria, sed & cœlestia & inferna. Et hoc est in uniuerso mundo fidem prędicari, per quam omnis mundus sit subditus Deo. Obseruandum est sanè quia ad hoc quod dixit: Primùm quidem, non reddidit uerbi gratia ut diceret, Secundò autem: sed ut prædiximus de loquutionibus minus finitis, nisi fortè uideatur in eo reddi cùm dicit: Nolo autem uos ignorare, fratres. TESTIS enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo, in Euãgelio filij eius.] Deus testis est sanctis suis, quia & ipsi testes sunt Dei, secundum quod dicit Propheta: Eritis mihi testes, & ego testis, dicit Dominus. Sed & Saluator ad discipulos dicit: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in Samaria, & in omnibus finibus terræ: secundum illud quod scriptum est: Qui confessus fuerit me, & ego confitebor eũ coram patre meo. Videamus autẽ quid est quod dicit: Cui seruio in spiritu meo. Seruire in spiritu simile mihi uidetur esse, imò & amplius aliquid quàm adorare in spiritu, sicut & ipse Dominus dicebat ad Samaritanam mulierem: Venit hora, & nunc est quando ueri adoratores adorabũt

Genes. 9. 14. 27. 49. Deut. 33. 1.Cor. 7. Matth. 10.

Gratias agit Deo ob fidei donum Romanis concessum. Gal. 1. Quem quisq; Deum habeat. Fides Romanorum: passim celebrata. Luc. 15. 1.Corint. 4. Col. 1. Phil. 2. Deus testis sanctorum. Actor. 1. Matth. 10. Ioan. 4.

Patrem in spiritu & ueritate. Sed & Paulus non solùm adorat in spiritu, uerùm & deseruit in spi-
λατρεύων. ritu. Nam adorare quis potest & sine affectu: deseruire uerò eius est, quem constringit affectus.
Deseruit ergo Apostolus Domino, non in corpore neq; in anima, sed in meliore sui parte, in spi-
2. Thess. ult. ritu. Hæc enim tria esse in homine designat ad Thessalonicenses scribens, cùm dicit: Vt integrū
Dan. 3. corpus nostrum & anima & spiritus in die Domini nostri Iesu Christi seruetur. Et Daniel dicit:
Laudate spiritus & animæ iustorum Dominum. Apostolus ergo ubiq; spiritum præfert, & re-
pudiat carnem, uel quæ carnis sunt. Deniq; & Legis ipsius spiritum laudat: literam uerò tan-
2. Cor. 3. quam carnem spernit cùm dicit: Litera occidit, spiritus uerò uiuificat. Sed & cùm dicit: Etenim
in quo infirmabatur Lex per carnem, Deus filium suum mittens in similitudine carnis pecca-
ti: carnem Legis, sine dubio literam Legis dicit. Per literā namq; infirmabatur Lex, ut non pos-
set impleri. Quis enim impleret uel de sabbato quod scriptum est: Nō te mouebis de loco tuo
Exod. 16. in die sabbatorum? Quomodo enim fieri poterat ut se aliquis penitus non moueret de loco
suo in die sabbatorum? uel de legibus lepræ in stamine, uel in pariete, uel in pellicula exortæ? &
multa alia in quibus secundum literam tanquam secūdum carnem infirmata est Lex. Propter-
Rom. 7. ea ergo Apostolus dicit, quia Lex spiritualis est. Qui igitur Legem intelligit spiritualem, hic spi-
Rom. 8. ritu seruit Deo. Vnde & ad alios dicit: Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini, hoc est
secundum literam quæ occidit. Si autem spiritu actus carnis mortificaueritis, uiuetis. Requirē-
dum sanè est, si & patres antiqui & Patriarchæ uel Prophetæ, qui etiam ipsi fuerunt perfecti in
Ioan. 8. spiritu, Deo serui esse credendi sunt: quia & Abraham desiderauit ut uideret diem Domini, &
Matth. 17. uidit & gauisus est: & Moses, & Helias apparuerunt in gloria cum Iesu colloquentes in monte.
In quo ostenditur Legem & Prophetas cum Euangelijs consonare, & in eadem gloria spiritua-
lis aspectus atq; intelligentiæ refulgere. QVOMODO sine intermissione memoriam uestri fa-
cio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter ha-
1. Thess. 5. beam in uoluntate Dei ueniendi ad uos.] Quòd sine intermissione pro his quibus scribit ora-
re se dicit, mandati sui memor complet opere quod sermone præcipit. Quòd autem dicit obse-
crare se si quo modo tandem aliquando prosperū iter habeat, ut uoluntate Dei ueniat ad Ro-
manos, considerandum quòd Apostolus ad Dei opus sanctum, & opus Euangelij proficiscēs
expectat donec obsecrationibus impetraret non solùm prosperum sibi iter fieri, sed & in uolū-
tate Dei prosperum fieri. Vnde & multo magis nobis quibus non est uel operis tanta, uel meri-
ti conscientia, cùm aliquid agere disponimus, à Deo itineris prosperitas postulanda est. Puto
tamen quòd etiam hoc uoluit intelligi Apostolus, quia nō semper prosperitas itineris Dei uo-
luntate perficitur. Deniq; & Balaam iter habuit prosperū eundi ad Balach, ut malediceret po-
pulo Israel, sed non fuit illa ex uoluntate diuina prosperitas. Et multi in rebus seculi prosperis
utuntur successibus, & exultant in prosperitatibus suis, sed non est talis prosperitas ex uolun-
tate Dei, nisi cùm tale est opus itineris nostri, quale hîc designat Apostolus. DESIDERO
enim uidere uos, ut aliquid impartiar uobis gratię spiritualis ad confirmādos uos, id est simul
consolari in uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atq; meam.] Primò omnium disce-
re debemus esse apostolicum, desiderare fratres, sed non aliam ob causam nisi ut uel confera-
mus eis aliquid doni spiritualis si possumus: uel si non possumus, ipsi ut capiamus ab eis. Sine
hoc enim non est probabile desiderium circumeundi fratres. Quòd autem dicit: Vt aliquod
tradam uobis donum spirituale: uidetur indicare esse aliquid quod donum quidem sit, nō ta-
men spirituale. Nam donum fidei sine dubio spirituale est, & donum sapientiæ & sciētiæ, & uir-
1. Cor. 7. ginitatis similiter. Vbi autem dicit de nuptijs & de uirginitate loquēs: Sed unusquisq; propriū
Prouerb. 19. donum habet à Deo, alius sic, alius autem sic: donum quidem dicit esse nuptias, quoniam sicut
scriptum est: A' Deo aptatur mulier: sed non istud donum spirituale. Possunt & alia multa do-
num Dei dici, ut diuitiæ & fortitudo corporis, ut formæ decor, ut regnū terrestre. A' Deo enim
Dan. 2. etiam hæc donātur, sicut & Daniel dicit: Quia ipse facit reges & cōmutat: sed non sunt hæc do-
na spiritualia. Beati sunt ergo illi quibus spiritualem gratiam tradere uult Apostolus ad cōfir-
mationem fidei ut ultrà iam non sint paruuli, neq; circumferantur omni uēto doctrinæ. Quod
cùm fit à Paulo, & ipse consolationem capit, opus suum firmum & stabile uidens: & illi conso-
lantur, quia apostolicæ gratiæ participes fiunt. NOLO AVTEM uos ignorare fratres,
quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc, ut aliquem fructum habeam
in uobis, sicut & in cæteris gentibus: Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor
sum. Ita quod in me est, promptum est & uobis qui Romæ estis, euangelizare.] Est quidem &
hyperbaton in hoc loco, & loquutionis defectio: sed hyperbaton modo hoc possumus red-
dere. Nolo autem uos ignorare fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, ut aliquem fru-
ctum haberem in uobis, sicut & in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insi-
pientibus, & prohibitus sum usque adhuc. Defectio uerò eloquutionis hoc modo adimple-
bitur. In eo ubi dicit: Et in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus:
uidetur

Paulus quanto pere desiderauerit Romanā Ecclesiam corām cernere et alloqui.

uidetur deesse, Quibus: ut ea quæ subsequuntur sic legantur, Quibus debitor sum: & sit talis consequentia. Sicut fructum habeo in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus, quibus debitor sum: ita quod in me est promptus sum etiam uobis qui Romæ estis euangelizare. Nunquam enim apud ullam gentem erubui Euangelium meum prædicare, quia uirtus Dei est in eo ad salutem omni credenti, Iudæo primùm & Græco: quia in Euangelio Dei iustitia reuelatur, quæ obtecta priùs uelabatur in Lege. Reuelatur autem in his qui ex fide ueteris Testamenti ad fidem nouam Euangelij ueniunt: sicut in Propheta dictum est: Quia iustus etiã si in Lege adhuc sit, Deo credens, & famulo eius Mosi, ex fide uiuit: & cùm de Euangelio uenit, ex fide Legis in fide Christi dirigitur: ita ex fide in fidem proficit. Hæc quantum ad consequentiam uerborum ipsius Apostoli pertinet dicta sint. Hoc autem quod spectat ad intelligentiam requiramus. Quod ait, Quia sæpe proposui uenire ad uos: charitatem suam quam erga Romanos habebat, innuit. Quod uerò addidit: Et prohibitus sum usque adhuc: si quidẽ putetur à Deo prohibitus, ostenditur per hoc etiam id curæ esse Deo, quò unusquisque Apostolorũ uel debeat ire uel non debeat, & quòd dispensatione quadam alijs prohibeat quidem, alijs sinat prædicare uerbum Dei, sicut & alibi dicit: Et cùm tentaremus ire in Bithyniam, prohibuit nos spiritus Iesu. In Euangelijs à Saluatore dicitur: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cęteris autem in parabolis, ut uidentes non uideant, & audientes non audiant. Si uerò: Prohibitus sum usque adhuc: ad illum referatur de quo alibi ipse dicit: Quia impediuit nos Sathanas: competenter ostendit se in orationibus sine intermissione certare, ut deuictis Sathanæ impedimẽtis, prosperum iter eius fiat in uoluntate Dei eos uidere qui Romæ sunt. Desiderat enim, & in orationibus obsecrare non cessat, fructum aliquem capere ex ipsis, sicut ex cæteris gentibus. Vnde uelut multarum diuitiarum cupidus Paulus, ex multis rationabilibus possessionibus reditus desiderat congregare: congregat fructus ex Græcis, congregat ex Barbaris, congregat ex sapientibus, aliquid etiam ex insipientibus colligit, dum alijs tanquam perfectis sapientiam loquitur, alijs tanquam insipientibus nihil aliud se scire dicit, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum, dum alios ex Lege & Prophetis docet, alios signis & uirtutibus suadet. Verùm hos omnes fructus affert Paulus, quia tanquã palmes bonus permanet in uite uera quæ Christus est: quẽ frequentius pater purgat agricola, & ideo fructum plurimum affert. Purgat autem eum in laboribus, in tribulationibus, in persecutionibus. Sunt enim alij palmites, qui in uite quidem permanent, fructum uerò non ferunt, sed sunt aridi: ex quibus sunt illi qui nomine quidem permanẽt in Christo, operibus autem & actibus infructuosi inueniuntur & aridi, qui dicuntur excidi, & in ignem mitti. Sicut enim primus Adam quædam uitis fuit, & radix humani generis, quę attulit quosdam quidem palmites fructuosos, ut Seth, Enos, & reliquos usque ad Noe: alios autem infructuosos & inutiles, ut Cain, & omnem quæ ex ipso procreata est stirpem: ita & in Christo, qui est nouissimus Adam, sunt quidam palmites fructuosi, uelut in uite uera fructificãtes: quidam uerò aridi & à patre agricola excidendi. Sed & illud obseruandum est, quòd singulari numero Apostolus bonorum nominat fructum, sicut & alibi: Fructus autem spiritus, gaudium, charitas & pax. Opera autẽ quę exprobrat, pluraliter profert. Quòd si quis obijciat illud quod in Psalmo scriptum est: Labores fructuum tuorum mãducabis: pro bono & pluraliter dictum: sciendum est quòd sicut is qui margaritas negotiatur plures, inueniens unam preciosam, uendidit omnes & emit illam unam: ita quis à pluribus fructibus incipiens, ad unum perfectionis tendere debet fructum. Requirendũ nunc est, quomodo Apostolus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientib. debitor est. Quid enim ab ipsis acceperat, unde eis debitor fieret? Arbitror quidem diuersis gentibus inde eum effectum esse debitorem, quòd omnium gentium linguis eloqui accepit per gratiam Spiritus sancti, sicut & ipse dicit: Omnium uestrûm magis linguis loquor. Quia ergo linguarum notitiam non pro se, sed pro his quibus prædicandum est accepit, debitor omnibus illis efficitur, quorum accepit à Deo linguæ notitiam. Sapientibus autem efficitur debitor, per hoc quòd accepit sapientiam in mysterio absconditam, quam perfectis & sapientibus loqueretur. Quomodo autem & insipientibus? In quo patientiæ gratiam & longanimitatis accepit. Summæ etenim patientiæ est ferre insipientium motus. Grauissimè autẽ addidit in consequentib. ita quod in me est promptus sum & uobis euangelizare. Promptum se esse testatur, quod & alibi dicit: Si uolens hoc ago, mercedem habeo. Promptus enim quis est prudentibus loqui. De insipientibus uerò sciendum est illud quod dicit: Si autem inuito, dispensatio ista credita est mihi, & uæ mihi est si non euangelizauero. Non enĩ erubesco Euangelium.

Actor. 16. *Matth. 13.* *1. Thess. 2.* *1. Cor. 2.* *Matth. 3. & 7.* *Gal. 5.* *Psal. 128.* *Matth. 13.* *Paulus debitor omnium homi-num.* *1. Cor. 14.* *1. Cor. 1. & 2.* *1. Cor. 9.*

VIRTVS enim Dei est in salutem omni credenti.] Multa quidem probra aduersus Euangeliũ in initio prædicationis exorta sunt: sed Paulus patientiã didicerat à Prophetis dicentib. Nolite uinci opprobrijs eorum, neque cedatis persecutionib. eorum: & sciebat quia Euangelium prædicaret non in suasorijs humanæ sapientiæ uerbis, sed in uirtute spiritus. Definiens ergo quid sit Euangeliũ, pronunciat. Virtus enim (inquit) Dei est in salutem omni credẽti, Iudæo primùm & Græco.

Euangeliũ quã sit efficax.

Græco. Quòd dixit: Virtus est Dei in salutem: uidetur ostendere, quia sit aliqua uirtus Dei quæ non sit ad salutem, sed ad perditionem. Scit quippe & in Propheta scriptum esse: Et erit hæc uirtus mea magna. Et iterũ in Psalmis dicitur: In uirtute tua disperde illos. Et ideo hic dicit: Virtus Dei in salutem. Videndum est ergo ne fortè propter istas uirtutum Dei differentias dextra & sinistra in Deo appelletur, ut uirtus in salutem dextra eius, & uirtus in qua disperdit, sinistra dicatur. Sed & illud aduertendum est, ne fortè quia Christus uirtus Dei dicatur, & Euangeliũ uirtus Dei, Christus sicut & alia multa, ita etiam Euangelium intelligi debeat, & fortè quod æternum dicitur Euãgelium de ipso dici sentiendum sit. Omni (inquit) credenti, Iudæo primùm & Græco. Græci enim duabus appellationibus omne hominũ censuerant genus, id est uel Græcum dicentes esse unumquenq;, uel Barbarũ: & distinctio eorum talis fuerat, ut omnis qui Græcus non esset, Barbarus haberetur. Sed multò uerıore distinctione utitur Paulus, Iudæos primùm dicens, & postmodum Græcos, postremum uerò Barbaros. Cùm enim Græci, quia ipsi legibus utebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus uiuentes, Barbaros appellauerint: meritò Iudæi etiam ipsis Græcis ab Apostolo præferuntur, quia & ante ipsos legibus uiuere cœperunt, & leges eorum à Deo & non ab hominibus promulgatæ sunt. Iustitia enim Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidẽ. Iustitia enim Dei in Euangelio reuelatur per id quod à salute nullus excipitur, siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus ueniat. Omnibus enim æquè Saluator dicit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis. IVSTITIA enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Iustus autem ex fide uiuit.] Iam superius diximus, quia & prior populus in fide erat, quia crediderat Deo & Mosi famulo eius, ex qua fide nunc ad fidem Euangelij trãsijt. Quod autem dicit ex testimonio Abacuc prophetæ, Quia iustus ex fide in ea uiuit: siue is qui in Lege est, ut etiam in Euangelijs credat, siue is qui in Euangelijs est, ut etiam Legi credat & Prophetis. Alterum enim sine altero integritatem non habet uitæ. Reuelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui ueritatẽ Dei in iniquitate detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. DEVS enim illis manifestauit.] De ira Dei plenius à nobis in alijs locis dictum est: paucis tamen etiam in præsenti dicetur. Igitur ira Dei nunc reuelari dicitur non in parte aliqua, sed in omnem impietatem & iniquitatem, nec tamen in omnes homines, sed in illos solos qui ueritatem Dei in iniquitate detinent, quibus etiam dicit manifestum esse id quod notũ est Dei, ostendẽs esse aliquid Dei quod notum sit, & aliquid eius quod ignotum sit. Dicit ergo reuelari iram Dei his qui ueritatẽ in iniquitate detinent. Quæ reuelantur de obscuris & reconditis ad notitiam proferuntur. Quia ergo & hic non ignorantibus ueritatem, sed tenentibus eam, licet malè tenentibus, ira Dei de cœlo dicitur reuelari, uidetur quòd ratione & scientia iram Dei manifestatam dicat esse his quibus ueritas nota est, licet eam in iniquitate detineant. Quod quidem, ut ex consequẽtibus declaratur, de sapientibus huius mundi, & eruditis, uel philosophis dici intelligitur: qui cùm ueritatem Dei & iustitiam cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis conuersi ad idola, & dicentes se esse sapiẽtes, stulti facti sunt, quia commutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. In quibus etiam ostẽdit Apostolus, quòd ea quidem quæ ad sapientes seculi de ueritatis scientia peruenerunt, Deo reuelante peruenerunt: sed dum aut inani gloriæ student, aut adulantur erroribus uetustis, aut metu principum refrenantur, damnationis suæ ipsi iudices fiunt. A quibus ueritas quam Deo reuelante cognouerãt, aut exclusa libertate contegitur, aut gestorum iniquitate denegatur. Ita ergo Dei ira uidetur interdũ uirtus ipsa quæ præest pœnarum ministris, & quæ supplicia infert peccatoribus dici: sicut significari existimo in eo quod refertur, Quia ira Dei commouerat Dauid ut iuberet Ioab numerare populum. Sed & ministri eius significantur ac socij, in eo quod dicitur: Immisit in eos iram furoris sui, tribulationem & iram per angelos malos. Interdum etiam ipsius conscientiæ cùm delinquimus ultores uindices stimuli iræ appellantur, sicut idem Apostolus dicit: Recondis tibi iram ipse in die iræ: & alibi: Inter se inuicem cogitationibus accusantibus, aut etiã defendentibus, in die cùm iudicabit Deus occulta hominum. Sed & tribulationis, uel tentationis afflictio ira Dei nominatur: sicut Iob dicit: Ira autem Domini est in corpore meo. Cur autem de cœlo nunc ira reuelari dicitur, fortassis ad distinctionem alterius iræ, quæ nõ est de cœlo, ut est illud: Furor draconum uinum eorum, & uenenum aspidum insanabile. Aut fortè quòd ipsi aduersum quos sermo dirigitur, non in ignorantia, sed in scientia ueritatis peccare dicũtur, ideo in eos pœna de cœlo dirigitur: inde enim pœnarũ magister accipit potestatem. Vel certè quia spiritales nequitiæ aduersum quas nobis certamen est, in cœlestibus esse dicuntur, consequenter in eos qui ab his superantur, ira Dei de cœlo dicitur iaculari: uelut si dicamus, Quia ignita in eos tela inde uibrantur, & uulnera qui in peccato corruunt inde suscipiunt: hi uerò qui totius ueritatis expertes sunt, uel qui nihil habẽt cõmune cum cœlo & luce, iram uel ultorũ suorum passionum,

Psal. 146. Psal. 54.

Græci uel Barbari homines olim dicti.

Iustitia Dei qua uiuit iustus.

Abac. 1.

Ira Dei quomodo reueletur.

Qui ueritatẽ Dei in iniustitia detinuerint.

Sapientibus huius seculi quæ res impofuerint.

2. Reg 24. Psal. 178.

Rom. 2.

Iob. 6.

Deut. 32.

paſsionum, uel dæmonum, quibus ſe ſponte ſubdiderunt perferunt. IN omnem impietatem hominum, & iniquitatem, qui ueritatem Dei in iniquitate detinent.] Impietas in Deum peccare eſt, iniquitas in homines. In Deum ergo & homines peccant, qui ueritatē in iniquitate detinent. Quam ueritatem agnouiſſe credēdi ſunt homines naturalibus, & à Deo animæ inſitis rationibus. Quibus tamen id prudentiæ conceſſum eſt, ut quod notum eſt Dei, id eſt quod agnoſci de Deo poteſt per coniecturam creaturæ, ex his quæ uideri poſſunt inuiſibilia eius agnoſcerent. Hoc ex pacto iuſtū erit iudicium Dei etiā erga eos qui ante aduentū Chriſti, cùm potuerint Deum agnoſcere, ab eius cultu declinantes ad imagines hominum adorandas & animalium diuerterunt. Vt enim breuiter & omni in unū collecta definitione dicamus, adorare aliū quempiā præter Patrem & Filium & Spiritum ſanctum, impietatis eſt crimen. QVIA quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis: Deus enim illis manifeſtauit.] Iam ut ſuperiùs diximus, quia notum eſt Dei hoc quod ex huius mundi conſequentijs uel rationibus aſſequi poſſunt: ſicut & ipſe Apoſtolus ex conſequentib. indicat, dicens inuiſibilia eius per ea quæ facta ſunt cō templari: ignotū autē Dei intelligendū eſt ratio ſubſtantiæ eius, uel naturæ: cuiuſq; ſit proprietas, puto quòd non ſolùm nos homines, ſed & omnē lateat creaturā: aut ſi aliquādo tantus erit naturæ rationabilis profectus, ut in hanc quoq; poſsit peruenire notitiam, Dei eſt noſſe. Tale enim aliquid mihi ſperandū uidetur ex his quæ à Saluatore dicūtur: Quia nemo nouit Filium niſi Pater, neq; Patrē quis nouit niſi Filius, & cui uoluerit Filius reuelare. Nō em̄ adderet Et cui uoluerit Filius reuelare: niſi ſciret aliquos eſſe quib. reuelare uellet. INVISIBILIA em̄ ipſius à creatura mūdi p ea quæ facta ſunt, intellecta cōſpiciūtur; & ſempiterna quoq; eius uirtus & diuinitas, ita ut ſint inexcuſabiles: quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerūt aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationib. ſuis, & obſcuratū eſt inſipiens cor eorum. Dicentes em̄ ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, & mutauerunt gloriā incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis hominis corruptibilis, & uolucrū, & quadrupedū, & ſerpentiū.] Penè iam in ſuperiorib. de his omnib. dictum eſt. Diximus em̄ hæc quamuis ad omnes homines quibus ineſt ratio naturalis, maximè tamen ſpectare ad ſapientes huius mundi, & eos qui philoſophi nominantur, quibus præcipuè creaturas mundi, & omnia quæ in eo facta ſunt, diſcutere diſciplina eſt, & per hæc quæ uidentur, ea quæ non uidentur ratione colligere. Sciendum tamen eſt, quòd hìc inuiſibilia quæ nominat, de creaturis dicit: de quibus & in alio loco idem Apoſtolus dicit: Quia omnia per ipſū, id eſt per Ieſum Chriſtū, facta ſunt, ſiue quæ in cœlo, ſiue quæ in terra, uiſibilia & inuiſibilia. Et ideo præter ea quæ inuiſibilia dixit, addit, Et ſempiterna eius uirtus ac diuinitas. Virtus ergo Dei quæ ſempiterna eſt, ac diuinitas quæ nihilominus ſempiterna eſt, ex coniecturis agnoſcitur creaturæ. Virtus eſt qua regit omnia, diuinitas qua replet uniuerſa. Ex hoc ergo inexcuſabiles fiunt: quia cùm manifeſtante Deo cognouerunt Deū, non ut dignū eſt coluerunt Deum, aut gratias egerunt, ſed per cogitationū ſuarum uanitatem dum formas & imagines requirunt in Deo, in ſemetipſis imaginem Dei perdiderunt, & qui iactare ſe in luce ſapientiæ uidebantur, in profundas ſtultitiæ tenebras deuoluti ſunt. Quid enim tam tetrum, tam obſcurum, tamq; tenebroſum, quā gloriam Dei ad corporalem & incorruptibilem humanæ formæ effigiem uertere, ut moris eſt ijs qui ſimulachra uenerantur, & diuinæ maieſtatis eminentiā uolucrib. & quadrupedib. & ſerpentib. exæquare? PROPTER quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorū, in immundiciā, ut cōtumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis, quia cōmutauerunt ueritatē Dei in mendaciū, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius q̃ creatori, qui eſt benedictus in ſecula, Amen.] Quæ ſingula quāuis iuxta Eccleſiæ fidē conſequenter explanari uideantur, quod præcedentib. cauſis culpatū iure & merito deſerantur à Deo hi qui ueritatē quam Deo reuelante cognoſcunt in iniquitate detentant, & per hoc quòd deſerūtur, traduntur in deſiderijs cordis ſui: quorum deſideria cordis hæc erant, ut immunditia & contumelijs afficerēt corpora ſua in ſemetipſis: & quali iudicio erga diuinitatis uſi ſunt rationem, dum Dei incorruptibilis gloriam ad fœdas & indignas deducūt hominum uel animalium formas, tali etiam erga ſemetipſos utantur uice, ut rationabiles homines uiuāt more irrationabilium beluarum. Requiramus tamen ab his qui Deum bonum negant etiam iuſtum eſſe iudicē. quid reſpondeant de his quæ dicit Apoſtolus, quòd tradidit eos Deus in deſideria cordis eorum, in immundiciā, ut contumelijs afficiant corpora ſua. Videbitur em̄ in hoc non ſolùm ipſorum ratio, quæ penitus excluditur, ſed & noſtra reſponſio coarctari. Quomodo em̄ iuſtum erit eū qui traditur, quamuis pro peccatis tradatur, tamen ad concupiſcentias tradi, & ad hoc tradi, ut immundițijs & concupiſcentijs afficiat corpus ſuū? ſicut enim huic qui (uerbi cauſa) tenebris traditur ad pœnam, imputari non poteſt quòd in obſcuro ſit, & qui igni traditur culpari pro hoc ipſo non poteſt cur uratur: ita his qui deſiderijs & immunditijs traduntur ut contumelijs afficiant corpora ſua, non dignè uidebitur imputari, ſi in deſiderijs & immunditijs poſiti, corpora ſua contumelijs maculent. Marcion ergo, & omnes qui de ſchola eius uelut ſerpentiū germina

pullularunt,

Diſcernit impietatem et iniquitatem.

deibus.

In Deo quæ ſint nota quæ ignota.

Matt. 11.

Philoſophi occupati circa cōtemplationem opificij diuini.

Col. 1.

Potentia & diuinitas Dei.

Idololatræ beluarum more uiuentes.

Refutat eos qui eundē Deū & iuſtū & bonum eſſe negabant.

Marcionitæ cur uetus Testamentum reiecerint.

pullularunt, horum absolutiones ne extremo quidem digito attingere audebunt: quippe qui propter huiuscemodi quæstiones uetus Instrumentum sicubi forte in eo tale aliquid legerant, abiecerunt. Sed quid eis profuit cùm similib. nihilominus noui Instrumenti quæstionib. pręferantur? Nos tamē qui unū bonum Deum & iustū Legis & Prophetarū & Euangeliorum patrē Christi fatemur, eisdem explanationib. & in nouo & in ueteri utimur Testamento, inuocantes eum qui posuit in Sion lapidem offensionis, & petram scādali, ut ipse nobis per Spiritum sanctum suum offensionem & scandalum lectionis Apostolicæ, per quem dubiæ mētes offendi uidentur, aperiat. Frequenter in scripturis inuenimus, & à nobis sæpe dissertum est, quòd homo spiritus & corpus & anima esse dicatur: uerùm cùm dicitur, Quia caro cōcupiscit aduersus Spiritum, spiritus autem aduersus carnē: mala proculdubio ponitur anima quæ uel desiderijs spi-

Gal. 5.

ritus acquiescat, uel ad carnis concupiscentias inclinetur. Et si quidem se iunxerit carni, unum cum ea corpus in libidine & cōcupiscentijs eius efficitur: si uerò se sociauerit spiritui, unus cum ea spiritus erit. Idcirco denique de his quorum se animę ex integro cū carne iunxerāt, dicit Dominus in scripturis: Iam non permanebit spiritus meus in hominib. istis, quia caro sunt. De his autem quorū anima fuerat spiritui sociata, Apostolus dicit: Vos autē non estis in carne, sed in spiritu.

Quibus partibus homo constet & quæ lucta sit carnis & spiritus.

Gen. 6.

Rom. 8.

Sunt prçterea (sicut in multis scripturæ locis inuenimus) etiam utriusque partis uel utriusque uiæ fautores quidam & adiutores angeli. Nam carnis concupiscentiæ aduersus spiritum fauet diabolus & angeli eius, & omnes spirituales nequitiæ in cœlestibus cunctique aduersus quos hominib. luctamen est, principatus & potestates, & mundi huius rectores tenebrarum. E cōtrario uerò spiritui aduersus carnē decertanti, animamque humanā quæ media est ad se reuocare conanti, fauent angeli hominū omnes illi, de quib. ait Dñs: Quia angeli eorum semper uident faciem patris mei qui in cœlis est: & de quibus Apostolus ad Hebręos ait: Nónne omnes sunt ministri spiritus ad ministeriū missi propter eos qui hæreditatē capiunt salutis? Fauet & ipse Dñs, qui etiam animā suam ponit pro ouib. suis. Sed utraque parte fauoris disciplina seruatur. Non enim ui res agitur, neque necessitate in alteram partem anima declinatur: alioquin nec culpa eius, nec uirtus posset ascribi, nec boni electio præmium, nec declinatio mali supplicium mereretur: sed seruatur ei in omnibus libertas arbitrij, ut in quodcunque uoluerit ipsa declinet, sicut scriptum est: Ecce posui ante faciem tuam uitam & mortem, & ignem & aquam. Vita ergo Christus est, & mors nouissimus inimicus, qui est diabolus. Habet ergo in arbitrio suo anima, si uelit eligere uitam Christum, aut in mortem ad diabolum declinare.

Matth. 18.

Hebr. 1.

Ioan. 10.

Deut. 30.

1. Cor. 15.

Quòd si agnoscens anima Deū Christum uitam suam amplexata non fuerit, nec sicut Deum magnificauerit, aut gratias egerit, sed euanuerit in cognitionib. suis, & mutauerit gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum & serpentiū, & his omnib. declinauerit ad carnem, atque eos qui carnis desiderijs fauent: derelinquetur sine dubio & deseretur ab eis qui eam fauore suo ut spiritui iungeretur animabant, & concedent eā, uel tradent desiderijs cordis sui, quibus carni sociatur & adhęret. Neque enī obsistentem eam ac reluctātem, ad ea quæ refugit ac respuit reuocabunt. Cuius rei imaginem si adhuc uidetur obscura, tali quadam specie manifestiorem planioremque reddemus.

Simile.

Ponamus esse aliquod domicilium, in quo cum corpore & spiritu uelut cum duobus consiliarijs habitet anima: pro foribus uerò huius domicilij astare pietatem, omnesque cū ea uirtutes: ex alia uerò parte impietatem, omnesque luxuriarū ac libidinum formas expectare animæ nutum, quem ex duob pro foribus obseruantibus introduci ad se desideret, quem repelli: nónne si spiritui obtemperans, & meliori usa consiliario pietatis & pudicitiæ ad se reuocauerit chorum, ille alius spiritus repudiatus discedet? Si uerò carnis usa consiliarijs impietatis ad se & libidinis introduxerit turmam, omnis illa sanctitatis & pietatis corona cui malorum anima cōcilium præposuit, ista cum indignatione recedet, & membrum Christi, & templum Spiritus sancti relinquēs, eam in desiderijs cordis sui permittet: ut ignominia & contumelijs afficiat corpus suum in semetipsa, quæ cōmutauit ueritatem Dei in mendacium, & introducens ad se impietatis & infidelitatis principem, colit & seruit creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Quibus sanè ex causis anima humana tanti discriminis tam ancipitem subeat statum, non est præsentis loci discutere. Eorum ergo est cōtumelijs afficere corpora sua, qui deseruiunt simulacris: & eorum colere creaturam, qui dereliquerint creatorē. Nos autē qui nullam creaturā sed Patrē, & Filium & Spiritū sanctum colimus & adoramus, sicut non erramus in cultu, ita nec in actibus quidē & in conuersatione peccemus, neque imitemur eos qui contumelijs afficiunt corpora sua in semetipsis: sed aspicientes quod dicit Apostolus: An nescitis, quia corpora uestra membra sunt Christi? & iterum: Quia corpus uestrū templum est Spiritus sancti: ut membra Christi & templum Spiritus sancti corpora nostra omni sanctitate & puritate seruemus, quo non solùm angelorum digna ingressibus fiant, uerùm etiam inhabitatione Spiritus sancti, & mansione Patris & Filij, qui dicit de eo qui in mandatis suis permanet: Ego & Pater ueniemus, & mansionem apud eos faciemus.

1. Cor. 6.

Ioan. 14.

PROPTEREA

Ioan. 14.

PROPTEREA tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorū immutaue-runt naturalē usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter aūt & masculi relicto naturali usu fœminæ exarserunt in desiderijs suis inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedē quā oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut nō probauerunt Deū habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobū sensum, ut faciant ea quæ nō conueniunt, repleti omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidijs, cōtentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, cōtumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorū, parētibus nō obedientes, insipientes, incōpositos, sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia. Qui cùm iustitiā Dei cognouissent, nō intellexerūt quoniā qui talia agunt, digni sunt morte, nō solùm qui faciunt illa, sed etiā qui cōsentiunt facientibus. Propterea inexcusabilis es ô homo omnis qui iudicas: in quo enī alterum iudicas, teipsum cōdemnas. Eadē enī agis quæ iudicas.] Ter inuenimus ab Apostolo positū: Tradidit illos Deus: & primæ quidē traditionis causas dedit, quia cū cognouissent Deum, nō sicut Deū magnificauerunt, aut gratias egerunt: usq;, Et serpentiū. Propterea, inquit, tradidit illos Deus: usq;, Corpora sua. Secundæ traditionis causam uidet præmittere eū dicit, Quia cōmutauerunt ueritatem Dei in mendaciū: usq;, Creatori. Propter hoc (ait) tradidit illos Deus in passiōes ignominiæ. Quæ tamen secunda traditio, grauioribus flagitijs uidet obnoxia. Etenim fœminæ eorum, inquit, immutauerunt: usq;, Quæ est cōtra naturā. Similiter & masculi. Ternæ quoq; traditionis causas uidet dare cùm dicit: Et sicut nō probauerunt Deū habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ nō conueniunt, repleti omni iniquitate, malitia, cæterisq; sceleribus quæ cōsequenter enumerat. Verū distinctiones istæ causarum nō mihi uident satis congruere ad ea quæ singulis quibusq; obiecta sunt crimina. Quomodo enim turpioribus flagitijs tradit is qui creaturæ seruit, magis quā ille qui gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedum, & serpentium mutauit? Aut quomodo supra utrūq; horum, uel examini cuidam traduntur malorum hi qui non ꝓbauerunt Deum habere in notitia? Vnde magis mihi uident omnes hæ causæ quæ traditionibus singulis præferunt, in unū coaceruandæ, & rursum traditionis species in unum: ut (uerbi causa) dicamus ita. Quoniā quidē homines mutauerunt gloriā incorruptibilis Dei in similitudinē imaginis hominum & uolucrum & quadrupedū & serpentium, & quia cōmutauerunt ueritatē Dei in mendaciū, & coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quā creatori, nec probauerunt Deum habere in notitia: propter hæc omnia tradidit illos Deus in desideria cordis eorū, & in immunditiam, ut contumelijs afficiant corpora sua, & tradidit eos in passiones ignominiæ, ut fœminæ eorum immutarent naturalē usum in eum qui contra naturā est, similiter autē & masculi. Sed & tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conueniunt: quia erant repleti omni iniquitate, malitia, nequitia & auaritia, plenîq; erant inuidia, homicidijs, cōtentione, dolo, & cæteris quæ scripta sunt malis: quiq; cùm cognouissent iustitiam Dei hanc esse, ut qui talia agunt digni sint morte, nō solùm qui faciunt illa, sed & qui cōsentiunt facientibus. Et ideo pro his omnibus malis inexcusabiles erunt, dum alios in his quæ ipsi agūt sceleribus & iudicant & cōdemnant. De se enim pronunciat quis, cùm de his quæ ipse cōmittit, aliū punit. Arbitror autem sufficere ea quæ de traditionis specie suprà dicta sunt, quò Deus tradere dicat eos, quorum actus & animum à se declinantē, & indulgentem uitijs, abhorrescit & deserit, & eadē repetere superfluum puto. Duo sunt sanè quæ in hoc loco indicari reor, quorum alterum designari uidetur ex altero. Certum nāq; est, quòd si quem tradiderit Deus uel in desideria cordis sui, uel in passiones ignominiæ, uel in reprobum sensum, cōtinuò tanquā in terra pessima & reproba, omnis illa in eo qui tradit segetes criminū surgat: & rursum si quis cognouerit Deū, & non sicut Deum magnificet, aut gratias agat, sed fit talis qualem per singula apostolicus sermo descripsit, dubium nō est huiuscemodi animam derelictam esse à Deo, & traditam. Neq; enim possibile est cum his malis habitaculum esse Deo, aut hæc mala inde ꝓcedere ubi habitat Deus. Verùm quia in his tribus uniuersas impietatis species enumerasse uidetur Apostolus, uel eorū qui idola colunt, uel eorū qui creaturæ deseruiunt potius quā creatori, sed & eorum qui nō probauerūt Deum habere in notitia: in quorū primo titulo promiscui pagani, in alio sapientes eorum & philosophi designantur: puto quòd in hoc tertio indicent hæretici, uel creatorē Deum negantes, uel diuersas blasphemias in excelsum loquentes. Igit singuli quiq; horū quos suprà diximus in cultu diuinitatis errare, talibus malorū titulis designātur. Nos quòd uidemur in Ecclesia fidē rectā tenere, cōsideremus nosmetipsos, & omni circūspectione pēsemus, ne fortè solo ab his uel cultus nomine separati, rebus eis atq; actibus sociemur. Certū est enī, quia (uerbi causa) repletus iniquitate, malitia, nequitia, auaritia, nō probat Deū habere in notitia, & est de numero eorū quos tradidit Deus in reprobū sensum. Et iterū quorum fœminæ uel masculi relicto naturali usu accendunt in eū usum qui contra naturam est, certū

Vagæ libidines idololatrarū.

Synathrismus scelerum.

Seipsos quinā condemnent.

Pagani, Sophi & heretici.

est, quia ex illorũ numero sunt qui seruiunt creaturæ potius q̃ creatori: & quos tradidit Deus in passiones ignominiæ, sed & si qui immundiua & contumeliis afficiant corpora sua, ex illis qui cõmutauerunt gloriã incorruptibilis Dei: nisi quia grauiore sacrilegio is qui iã fidelis est, Christi tẽplum, q̃ profanus adhuc templum cõtaminat idolorum. Nõ est sanè prætereundũ, ne istũ quidem apostolicum sermonẽ in quo dicit: Quoniã cõmutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in similitudinẽ imaginis hominis: non solum eos qui idola colunt arguere: sed inter Anthropomorphitas intelligendi sunt cõputati, qui in Ecclesia positi imaginẽ corpoream hominis, Dei esse imaginẽ dicunt, ignorantes illud quod in Genesi scriptũ est, ad imaginẽ Dei factum esse hominẽ: de quo homine sentiendum sit & ab Apostolo interpretari cùm dicit: Deponentes ueterẽ hominẽ cum actibus suis, & induentes nouũ hominẽ qui secundũ Deũ creatus est. Audis quia nouũ hominẽ dicit secundum Deum creatũ. Hunc aũt eundẽ nouum hominẽ, alibi interiorẽ uocat hominẽ. Corruptibilẽ uerò hunc, cuius hic imaginẽ recipuit, exteriorẽ nominat cùm dicit: Nã etsi is qui foris est homo noster corrumpatur, sed is qui intus est renouatur. Et ut planiùs adhuc eius sententiã sciant isti qui de imagine Dei errant, audiant quẽ dicat esse Apostolus hominẽ, qui ad imaginẽ Dei creatus est, cũ ad Colossenses hoc modo scribit: Nolite mentiri, inquit, spoliantes uos ueterem hominem cum actibus suis, & induẽtes nouum, qui renouatur in agnitione secundum imaginẽ eius qui creauit eum. Ex quibus euidenter ostendit, q interior homo qui per agnitionẽ renouatur, ipse ad imaginẽ Dei creatus est. Qui aũt exteriorẽ hominẽ, id est corporeũ & corruptibilẽ ad imaginẽ Dei esse dicũt, cum his Apostolo sociantur, qui commutauerunt gloriam Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Verùm oportuit ne hæc quidem in explanatione apostolici sermonis omitti, ut & in hoc capitulo Apostoli sicut & in cæteris plurimis Anthropomorphitæ, id est q corporei hominis imaginem, Dei esse imaginem dicunt, conuictos se, & confutatos esse cognoscerẽt. Sed nos iam in his continentiam primi uoluminis concludamus.

De imagine Dei. Anthropomorphitas perstringit. — *Gen. 1.* — *Col. 3.* — *Homo internus & externus, uetus & nouus.* — *2. Cor. 4.*

LIB. II. CAP. II.

Iudiciũ Dei.

SCIMUS autem quoniã iudicium Dei est secundum ueritatem in eos qui talia agunt.] Iudicium quidem Dei secundum ueritatẽ, nõ solùm in eos qui hæc agunt quæ superius enumerata sunt, uerùm in oẽs quicunq; modò boni quiddã maliue gesserunt, expectandum est & credendũ. Sed illud quid est, quod in hoc loco uidetur ostendi, quia solius Dei sit secundũ ueritatẽ iudiciũ? Sunt enim quædã quæ cõmittuntur opere quidẽ malo, animo aũt non malo: ut si quis, uerbi causa, homicidiũ nõ uoluntate cõmiserit. Et alia fiunt opere quidem bono, sed animo nõ bono: ut si quis misericordiã nõ pro mandato Dei in bono, sed ut laudetur ab hominib. faciat. Alia uerò sunt in quibus siue in bono siue in malo animus cum corpore concordat. Et quia corda hominũ noscere solius Dei est, & mentis secreta dignoscere, idcirco ipse solus est q secundum ueritatẽ potest habere iudicium. Sed requiritur, si ergo eis quorũ remissæ sunt iniquitates per baptismi gratiã, uel quorũ tecta sunt per pœnitentiã peccata, uel quibus imputandũ nõ est peccatũ per martyrij gloriã, uideatur secũdum ueritatẽ Deus seruare iudiciũ. Veritas quippe iudicij hoc postulat, ut malus mala, & bonus recipiat bona: & quãuis dona & largitio Dei nequaquã curiositatem discutientis admittant, tamen etiam in hoc quanta sit iudicij eius ueritas ostendamus. Cõmunis professio est bonũ nõ debere puniri, nec malũ consequi bona. Si quis ergo sit, uerbi gratia, qui egerit aliquando mala, certũ est quia malus erat tunc cùm agebat mala. Is uerò si præteritorũ pœnitẽs mentem suã corrigat ad bona, & agat bene, loquatur bene, beneq; cogitet, bene uelit, qui hæc agit, nõ tibi uidetur bonus, & meritò recipere bona? Similiter & si ex bono quis cõuertatur ad malum, nõ iã bonus quod fuit, & nõ est, sed malus iudicabitur quod est. Actus enim siue boni siue mali prætereunt, sed secundũ sui qualitatem agentis mẽtem imaginãtur & formãt, eamq; uel bonã relinquũt uel malam, seu pœnæ, seu præmijs destinandam. Erit ergo iniquum uel bonam mẽtem pro malis gestis puniri, uel malã pro bonis actibus munerari. Verũ ut adhuc planius fiat quod dicimus, addamus etiã hęc: Ponamus esse animã in qua habitet impietas, iniustitia, stultitia, luxuria, & multitudo omnis malorum, quib. scilicet ministrã se famulãq; subdiderit. Quòd si in semetipsam regressa hæc anima, pietati rursus & uirtutibus mentis suæ ianuã pãdat, nónne ingressa pietas impietatẽ cõtinuò depellet? similiter & iustitia iniustitiã trudet, & sapiẽtia stultitiã, & sobrietas luxuriã fugabit: atq; ita depulsis habitatoribus barbaris ex semetipsa, ciuile & legitimũ uirtutib. præbebit hospitium? Quomodo ergo iã plenã uirtutibus animã iustũ erit de his arguere quæ gesserit cùm nõdũ esset amica uirtutũ, & de impietate piã, de iniustitia iustã, de luxuria sobriã cõdẽnare? Hoc ergo modo in his quorũ etiã remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata, credendus est Deus secundũ ueritatẽ seruare iudiciũ. EXISTIMAS autem hoc ô homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, & facis illa, quia tu effugies iudiciũ Dei?] Si omnia quæ Lex loquitur his,

Operũ uarietas. — *Psal. 32.* — *Psal. 32.*

tur his qui in Lege sunt loquitur: & quæ Euangeliũ, uel nunc Apostolus loquitur, non principibus seculi, nec regibus mundi, sed Ecclesiarũ rectoribus & principibus loquitur, his uidelicet qui iudicãt eos qui intus sunt, id est episcopis, uel presbyteris & diaconis: his ergo dicit ne existiment se effugere iudiciũ Dei, si ea cõmittant ipsi de quibus alios iudicãt & condemnant. Et ideo oportet unumquẽq; de sua priùs cõscientia iudicare, & tũc eius quẽ iudicat gesta discutere, q si fieret, omnis penitus adeundi honoris ecclesiastici absciderentur ambitio, si se iudicãdos potiùs q̃ iudicaturos hi qui præesse uolunt populis, cogitarent. Nemo ergo existimet q possit effugere iudiciũ Dei, sicut & Propheta dicit: Quò ibo à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiã? Et quia hæc ad eos maximè dicunt qui præsunt iudicijs populorũ, idcirco & alibi dicit, quòd de domo Dñi incipiet iudiciũ: & itẽ alibi Dñs dicit: In his qui approximãt mihi sanctificabor: sicut in Nadab & Abiud gestũ est, cùm alienũ ignẽ, id est nõ sacrum diuinis altaribus obtulerunt. Incipit ergo iudiciũ à filijs priùs. Flagellat eñ Deus omnẽ quẽ in numerum recipit filiorum. Verùm ut ego existimo, nec si posset quis, deberet uelle effugere iudicium Dei. Nõ uenire eñ ad iudicium Dei, hoc est ad emendationẽ, uel sanitatẽ, & remedium nõ peruenire. AVT diuitias bonitatis eius & patientiæ & lõganimitatis cõtemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitẽtiã te adducit?] Diuitias bonitatis Dei ille agnoscere potest qui cõsiderat quanta in terris mala quotidie homines gerãt, & quomodo penè oẽs declinantes & simul inutiles facti, latam & spatiosam perditionis ambulant uiã, angusto uitæ itinere neglecto, & his omnibus Deum producentem solem suum quotidie, & pluuias ministrantẽ: si quis cõsideret quanti in Deum quotidie blasphemant, & in cœlum extendunt linguas suas. Iam quid de fraudibus, de uitijs, de scelere, de sacrilegijs, & piaculis dicã? Quibus tamẽ omnibus in hoc loco illi uidentur in scelere præferri, qui alios iudicantes ipsi cõmittunt quæ in cæteris puniunt. Si quis ergo hanc bonitatẽ Dei & sustentationẽ eius & patientiã contemnit, ignorat q per hæc ad pœnitentiã prouocatur. Sustentatio uerò à patientia hoc uidetur differre, q qui infirmitate magis q̃ proposito delinquunt, sustentari dicuntur: qui uerò pertinaci mente uelut exultant in delictis suis, ferri patienter dicendi sunt. Sed sicut omnia in mensura fecit Deus, & pondere & numero, ita etiam patientiæ eius certa mensura est: quam mensuram credendum est esse consumptam uel ab his qui diluuio periere, uel ab his qui in Sodomis cœlesti igne uastati sunt. Vnde & de Amorrhæis dicitur: Nondum enim repleta sunt peccata Amorrhęorum usq; nunc. Fert ergo Deus patienter, & expectat uniuscuiusq; pœnitentiã. Sed non nos dissoluat hoc & tardos ad conuersionem faciat, quia rursus patientiæ eius & sustentationis certa mẽsura est. SECVNDVM duritiã autẽ tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi irã in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet unicuiq; secundum opera eius.] Cor durum in scripturis dici uidetur, cùm mẽs humana uelut cera frigore iniquitatis obstricta signaculũ imaginis diuinæ non recipit. Hoc idẽ alibi cor crassum appellatur, sicut cùm dicit: Incrassatũ est cor populi huius. Contrariũ uerò est duro molle, quod in scripturis cor carneũ nominatur, & subtile, uel tenue, qd' Apostolus spiritalem hominem uocat, eum qui examinat omnia. Igitur cùm scit quæ bona sunt, & non agit bona, per duritiam cordis contemptum omnium bonorum habere credendus est. Crassitudo uerò cordis est, ubi subtilis & spiritalis intelligentiæ nõ recipitur sensus: & ita cor impœnitens effectum thesaurizat sibiipsi irã in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei dum opus bonum nõ agitur per duritiã, intellectus uerò bonus per crassitudinẽ cordis excluditur. De ira aũt Dei & superiùs quantum res pati potuit, & in alijs locis sæpe dissertũ est. Quod uerò dicit, Thesaurizas tibiipsi iram in die iræ: considerandum est. Thesaurus appellatur quo diuersi generis opes & diuitiæ cõgregantur. Huius in scripturis significantiã triplicem legimus. Dicitur enim in Euangelio, thesaurus esse quidã in terris, in quo prohibet Dñs thesaurizari: & alius thesaurus in cœlo, in quo iubet fideles quosq; opes suas recondere: & hîc nunc Apostolus dicit iræ thesauros. Omnes ergo homines per hæc quæ agunt in hoc mundo, in uno aliquo ex istis tribus congregant thesauros. Aut eñ infidelis est quis & iniquus, & per duritiã cordis & cor impœnitens in thesauro iræ actus suos recõdit. Aut terrenus est, & de terra sapit, ac de terra loquitur, & cùm ei attulerit ager fructus uberes, destruit horrea sua, & maiora ædificat & thesaurizat in terra. Et ille quidem durus, hic aũt stultus appellatur. Dicitur enim ad eum: Stulte hac nocte repetent abs te animam tuam, & ea quæ parasti, cuius erunt? Aut sapiens est in Deum diues, & in terris ambulans conuersationẽ habet in cœlis, atq; omnia quæ agit digna sunt regno cœlorum. Iste talis diuitiarum suarum thesauros condit in cœlis. Ita ergo uniuscuiusq; thesauri possessor & cõditor potest alius quidẽ carnalis, alius uerò animalis homo, alius aũt spiritalis appellari. Nunc aũt uideamus qui est dies iræ, quem hîc Apostolus nominat, qui tamen faciliùs dignoscitur, si de eo quid etiam reliquæ scripturæ indicent requiramus. Quæ ergo ad præsens exempla occurrere poterũt, aptabimus, & ex his qui sit dies iræ mõstrabitur. Scriptum est eñ in Amos propheta: Væ his qui desiderant diẽ Domini. Vt quid uobis dies Domini? & hæc est te-

Perstringit cæcitatem Iudæorũ, qui sua scelera dissimulãtes, Ethnicoꝝ peccata insectari solebant.

Psal. 138.

Qui bonitatẽ Dei agnoscãt.

Matth. 7.

Gen. 15.

Cor durũ, crassum, &c.

Deut. 32.

Thesaurizare sibi iram.

Matth. 6.

Thesauri hominum.

Luc. 12.

Dies iræ.

Amos 5.

nebræ,& non luxi quẽadmodum si effugiat homo à facie leonis, & occurrat ei ursus, & intret in domũ suã,& extendat manus suas ad parietẽ,& mordeat eũ serpens. Nonne tenebræ, & nõ lux sunt dies Dñi,& caligo quæ non resplendet? Sed & Ioel dicit ad sacerdotes,& eos qui altari deseruiunt: Clamate ad Dñm sine cessatione: Heu me heu me in diẽ, quia propè est dies Dñi,& sicut miseria ex miseria ueniet: & post pauca: Tuba canite in Sion, prædicate in monte sancto meo,& confundantur oẽs qui habitant super terrã,quia adest dies Dñi,quia propè est dies tenebrarũ & caliginis,dies nubis & nebulę.Sicut matutinũ effundetur super mõtes populus multus & fortis.Similis ei non fuit à seculo,& post ipsum non erit usq; in annos seculi seculorum. Ante ipsum ignis consumens,& post ipsum flamma accensa.Sicut paradisus deliciarum erit terra ante faciẽ eius,& post tergum eius caput exterminij,& nullus est qui euadat eũ. Sicut aspectus equorũ facies eorum,& sicut equites ita sequentur. Sicut uox curruum super uertices montiũ insilient. Sed & omnia in consequentibus de eadẽ scribit usq; ad eum locum ubi dicit: Et Dñs dabit uocem suam ante faciem uirtutis suæ, quia ingens est ualde multitudo castrorum eius, & ualida opera uerborum eius.Propter quod magna est dies Dñi, magna & nobilis ualde, & quis erit idoneus ei? Sophonias uerò ita dicit: Reuertimini à facie Dñi Dei, quoniã propè est dies Dñi, & præparauit Dominus uictimam suam, sanctificauit uocatos suos. Et post pauca: Propè est dies Dñi magna,propè est, & uelox nimis. Vox diei Dñi amara, & dura posita est & ualida. Dies iræ,dies illa,dies angustiæ & necessitatis,dies acerbitatis & perditionis,dies tenebrarum & caliginis,dies nubis & nebulæ,dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super muros excelsos.Et affliciam homines,& ambulabunt sicut cæci,quoniã Dño peccauerunt, & effundam sanguinẽ eorum sicut puluerẽ,& carnes eorum sicut stercora. Aurum eorum & argentum eorum non poterit liberare eos in die iræ Dñi.In igne æmulationis cõsumetur omnis terra,quoniã consummationẽ & festinationẽ faciet super omnes qui habitant terram. Esaias quoq; similiter memorat: Ecce enim dies Dñi ueniet insanabilis furoris & iræ, ponere orbẽ terræ desertum,& peccatores perdere ex eo.Et post pauca: Cœlum enim furore accendetur, & terra mouebitur à fundamẽtis suis propter furorẽ iræ Domini Sabaoth in die qua superuenerit furor eius. His tot & talibus de die iræ testimonijs congregatis, puto q ultrà locus hic expositione non egeat. Euidenter enim in his omnibus dies iræ & uindictæ, dies iudicij designatur. Inde denicq; ad diem iræ addit Apostolus: Et reuelationis. Sic enim dicit: In die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Reuelanda nãq; esse omnia, etiã in Euangelio designatur cũm dicit: Nihil occultum quod non manifestetur, nec opertũ quod nõ reueletur. Sed & Apostolus in consequentibus huius epistolæ dicit: Cogitationibus accusantibus aut etiã defendentibus in die cùm iudicabit Deus occulta hominũ. In quo utiq; ostendit occulta hominũ reuelanda non nisi in die qua iudicaturus est Deus, sicut ad Corinthios euidentius dicit: Nolite ante tẽpus iudicare usq; quo ueniat Dñs, qui illuminabit occulta tenebrarum, & manifestabit cõsilia cordiũ. Quæ unq; omnia de hac eadẽ die dici intelliguntur, in qua tenebræ & mœror, & tristitia futura dicitur, propter eos qui multis peccatorũ uulneribus confossi ignis remedijs indigebunt. Quo in tẽpore dicetur ad sanctos: Perge populus meus, intra in promptuaria tua, claude ostiũ tuũ, occultare paulisper, donec transeat furor iræ meæ. In quibus sermonib. quantæ diuitiæ bonitatis Dei occulentur propter eos qui patientiã eius bonitatẽq; cõtemnũt, manifestare nõ opus est. Requiritur sanè à quibusdã, cur dies hic de quo superiùs bibliothecas propheticas mouimus, in fine mũdi statutus sit, ut oẽs qui ab initio seculi usq; ad finẽ ipsius defuncti sunt, ad hũc ultimũ diẽ iudicandi reseruentur. Cuius rei interiores causas certũ est secretioribus mysterijs cõtegi. Mysteriũ uerò regis abscondere bonũ est. Tamen explanationis gratia dicemus in quãtũ possibile est paginis uerba cõmittere. Multi sunt qui ex hac uita abcũtes uel bonorũ, uel malorũ post se quædã semina reliquerunt, ex quibus qui supersunt homines occasiones uel salutis uel perditiõis accipiunt. Verbi gratia dixerim, ut sunt oẽs qui prauas sectas & alienas à Deo inter philosophos cõdiderunt, uel qui magica sacrilegia, aut qui errores astrorũ, & decreta finxerunt: certè qui apud nos auctores hæreticorũ & prauorũ dogmatũ libris editis extitere, uel etiã qui schismata in ecclesijs, scãdala, ac dissensiones operati sunt: cõtrario apostolicarũ literarum opus profectusq; per has uniuersæ Ecclesiæ, & cõuersio ad Deũ, atq; emẽdatio totius mundi: quorũ omniũ causæ nõ nisi cũ ipsius mundi fine claudentur: & ideo nõ esset iustũ iudiciũ Dei, donec de his singulis uel profectus, uel impedimẽta penderet. Quod & Apostolus significare uidetur cũ dicit: Quorundã hominũ peccata manifesta sunt præcedentia ad iudiciũ, quorundam autẽ & subsequuntur. Iã uerò si etiã extra corpus positi uel sancti, qui cũ Christo sunt, agunt aliquid, & laborant pro nobis ad similitudinẽ angelorũ, qui salutis nostræ ministeria procurant: uel rursum, peccatores etiã ipsi extra corpus positi agunt aliquid secundũ propositũ mẽtis suæ, angelorũ nihilominus ad similitudinẽ sinistrorũ, cũ quib. & in æternũ ignẽ mittẽdi dicuntur à Christo: habeatur hoc quoq; inter occulta Dei, nec chartulæ cõmittenda mysteria. Sufficiat ista de die

Margin notes: *Esa.13.* — *Matth.10.* — *Reuelatio iusti iudicij Dei.* — *1.Cor.4.* — *Esa.26.* — *Cur dies iudicij in fine mũdi huius sit futurus.* — *1.Tim.5.* — *Matth.25.*

dic iræ & reuelationis. Nunc requiramus de iusto iudicio Dei, in quo reddet unicuiq; secundũ opera sua. Et primò quidẽ excludanẽ hæretici, qui dicunt animarũ naturas bonas uel malas: & audiant quia non pro natura unicuiq; Deus, sed pro operibus suis reddit. Secundo in loco ædificenẽ fideles, ne putent sibi hoc solùm sufficere posse q; credunt, sed sciant iustũ iudicium Dei reddere unicuiq; secundum opera sua. Videbunẽ nequaquã pro hoc sermone excludi posse gentiles: si fortè & ipsi boni aliquid operenẽ, & emendatiùs agant. Sed & illud quod in Ezechiele scriptũ est, huic sententiæ uideẽ aduersari. dicit eñ: Cũ auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatẽ secundum oẽs iniquitates quas facit iniquus, oẽs iustitiæ eius quas fecit, nõ cõmemorabunẽ: in lapsu eius quo lapsus est, & in peccatis suis quæ peccauit, in ipsis morieẽ. Dicent enim: Si nihil ex iustitia iusti cũ lapsus fuerit memorabitur: quomodo unicuiq; reddet Deus secundũ opera sua? Sed uideamus ne fortè absolutionẽ sui in se, ipse sermo diuinus inueniat, si obseruemus quõ scriptũ est quod dicit: Cùm auersus fuerit iustus à iustitia sua: & nõ suffecit cùm diceret, Cùm auersus fuerit à iustitia sua: sed addidit: Et fecerit omnẽ impietatem secundum oẽs iniquitates quas facit iniquus. In quo uideẽ latenter huiusmodi inseruisse intellectum, ut si fortè non secundum oẽs iniquitates quas facit iniquus fecerit iustus, non oẽs iustitiæ eius de memoria auferanẽ. Si uerò omnes iniquitates fecerit quas iniquus agit, tunc demũ omnes iustitiæ in lapsu eius de memoria subtrahunẽ. Hæc quãuis occultauerit in scripturis Spiritus sanctus propter hos qui diuitias bonitatis & patientiæ eius contemnunt, non tamen penitus abstulit: quia & thesaurus in agro absconditus non quidẽ ab omnibus inuenitẽ, ne facilè diripiaẽ & pereat: inuenitur tamen à prudentibus, qui possunt ire & uendere omnia quæ habent, & emere agrum illũ. Et hæc ergo quãuis abscondita sunt in scripturis, sicut scriptũ est: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Dñe, quã abscondisti timentibus te: tamen inueniuntur ab his qui non solùm iustum, sed etiã bonum esse Deum Legis & Prophetarum testimonijs ex his quæ in scripturarũ mysterio sunt occultata defendunt. Ex quibus necessitas exigit pauca patefacere gratia exponendi Apostolicũ sermonẽ, quo ait, Iusti iudicij Dei, qui reddet unicuiq; secundũ opera sua. HIS quidẽ qui secundũ patientiã boni operis, gloriã & honorẽ & incorruptionẽ quærẽtibus, uitã æternã: his aũt qui ex cõtentione, & qui nõ acquiescũt ueritati, obtẽperant aũt iniquitati, ira, & indignatio, & tribulatio, & angustia in omnẽ animã hominis operantis malum, Iudæi primũ & Græci. Gloria aũt & honor & pax omni operãti bonum, Iudæo primùm & Græco. Non enim personarum acceptio est apud Deum.] Quærentibus, inquit, gloriam & honorẽ & incorruptionẽ pro boni operis patientia, uita æterna dabiẽ, non solùm Iudæis, quibus credita uidenẽ eloquia Dei, sed cuã Græcis, quia iustum est iudiciũ Dei, & non tantùm Iudæorum Deus est, sed & gentium. His uerò qui per contentionẽ mentis, & animi prauitatẽ ueritati nõ credunt, sed iniquitatẽ sequuntur, redditur ira, & indignatio, tribulatio, & angustia, non solùm gentili, sed & Iudæo, quia non est personarum acceptio apud Deum. Hæc quidẽ quantũ ad sermonum ordinẽ spectat, sed nunc quæ ad interiorem sensum pertinent requiramus. HIS, inquit, qui per patientiã boni operis.] Quod dicit patientiam boni operis, ostendit laborẽ quendam & agones imminere his qui bonũ opus facere uolunt. Luctamen est enim, sicut & idem Apostolus dicit, non aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatum & potestatẽ, & mundi huius rectorem, quę omnia bono operi aduersanẽ: & ideo patientia necessaria est, quia scriptum est: In uestra patiẽtia acquiretis animas uestras. Videamus aũt quod dicit opus bonum. Dñs in Euangelio de ea muliere quæ alabastrum unguenti pretiosi effudit super caput eius pronunciat, Quòd bonũ opus operata est in me: designans q; qui uerbo Dei unguentũ superfuderit, id est, qui opera cum uerbo sociauerit, ille opus bonum operetur. Odoratus namq; efficitur omni unguentorũ suauitate repletus sermo, cùm fuerit ut oportet actibus exornatus. Nunc quidẽ gloriã & incorruptionem requiramus. Multis in locis scripturæ sanctæ de gloria scribiẽ. Nã in Exodo de Mose dicitur, quia cũ descenderet de mõte glorificatus sit uultus eius. Hoc retexens Apostolus ad Corinthios dicit: Quòd si ministerium mortis in literis formatũ in lapidibus factũ est in gloria, ita ut non possent filij Israel intendere in faciẽ Mosis propter gloriã uultus eius quæ aboleẽ, quanto magis ministeriũ spiritus erit in gloria? Si eñ in ministerio damnationis gloria est, quãto magis abundabit ministeriũ iustitiæ in gloria? Et post pauca addit: Nos aũt oẽs reuelata facie gloriã Dñi speculantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam tanquam à Dñi spiritu. Est ergo quædam gloria secũdum Apostolum quæ nõ glorificatur, ut illa quæ in uultu Mosis fuit, quæ dicitur esse destructa, quæ Legis litera intelligi potest, habens quidem gloriã præceptorũ, sed quæ glorificari non posset. Est & alia gloria, quæ permanet & glorificatur in Christo. Cũ enim ascendisset in montẽ cum Petro, & Iacobo, & Ioanne, transformatus in gloria esse scribitur. Et tunc apparuerunt, inquit, Moses & Helias loquentes cũ eo. Per quod ostenditur, quia Legis & Prophetarum gloria tunc apparuit, cùm Christus fuisset transformatus in gloria, ut illius glo-

De Iudicio Dei iusto, in quo nõ naturæ sed operum dijudicatio instituetur. — *ἀπορία.* — *Ezech. 18.* — *Matth. 13.* — *Psal. 31.* — *Quibus uitam largiatur Deus, et quos morte mulctet.* — *Patientia boni operis.* — *Eph. 6.* — *Luc. 21.* — *Matth. 26.* — *Bonum opus.* — *Exod. 34.* — *2. Cor. 3.* — *Gloria.* — *Matth. 17.*

ria illuminata prophetia & lex amoto uelamine literæ intelligatur in spiritu. Verùm quia & in
Exod. 40. Exodo dicit̃ gloriã Dei replesse tabernaculum testimonij, & iterum in dedicatione tẽpli nihilo
2. Paral. 7. minus descendisse gloriã Dei, & replesse domũ fumo, caligine, & nube, in quo utiq; ipsa adesse
Heb. 1. Dei præsentia designatur. illa in his putanda est Dei gloria, de qua Apostolus scribens ad Hebræos dicit de Filio, quia sit splendor gloriæ, & imago expressa substãtiæ eius: per quæ hoc declarat̃, ipsum fontẽ gloriæ Patrẽ dici, ex quo splendor gloriæ Filius generat̃, cuius participatione oẽs creaturæ gloriã habere dicunt̃: sicut de his qui ex resurrectione sunt scribit̃: Alia gloria
1. Cor. 15. solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarũ. Stella à stella differt in gloria. Hanc ergo gloriã quæ ex resurrectione est qui requirunt, & honorẽ, & incorruptionem, illud sine dubio inueniẽt qđ scriptum est: Seminat̃ corpus in ignominia, surget in gloria: seminatur in corruptione, surget in incorruptione. Et ideo inquisitor huius gloriæ & honoris & incorruptionis per patientiam
Honor. boni operis uitã cõsequitur æternã. Verùm quia de gloria (ut potuimus) discussimus, uidea-
Psal. 49. mus quid & honor indicet: quia q ad æternã uitã festinãt, nõ solùm gloriã, sed & honorẽ quærunt. Scriptũ est, quia homo cùm in honore esset non intellexit, cõparatus est iumẽtis insipientibus & similis factus est illis. Quærit ergo illũ honorẽ antequam comparetur iumentis insipientibus, id est illum quem habebat in paradiso antequam peccaret, honorem quo Dei uocem merebatur audire, honorẽ quo paradisi fructibus à ligno uitæ fruebat̃. Sed & illud quod dicit
Rom. 13. Apostolus, Reddite omnibus debita, cui honorẽ, honorẽ: ad hoc mihi respicere uidetur. Ego enim sic intelligo, honorẽ debitũ reddi, si quod debetur iustitiæ reddatur, & nihil ex eius parte iniustitiæ cõcedatur: similiter & ueritati si quæ sua sunt ita reddantur, ut nihil ex eius partibus mendacio relinquatur: sapientiæ quoq; & innocẽtiæ bonitatiq;, si ita reddamus quæ sua sunt, ut nihil ex eorũ bonis, uel stultitiæ, uel calliditati, uel malitiæ permittamus. Cùm enim (uerbi gratia) in iudicando uel personam potentis acceperis, uel pro amici gratia quæ sunt uera suppresseris, nõ reddidisti honorem debitum iustitiæ, nec ueritati, sed dehonorasti iustitiam, & fe-
1. Cor. 1. cisti cõtumeliam ueritati: & cùm Christus sit iustitia, & sanctificatio, & ueritas, eris similis illis qui Christum colaphis ceciderunt, & qui in faciẽ eius cõspuerunt, & qui in calamo caput eius percutientes, uertici eius imposuerunt spineã coronã. Quia aũt honorẽ qui his omnibus uirtutibus ab homine debetur, in Euangelijs edocemur, dicente Dño, ut omnes honorificent Fi-
Ioan. 5. lium sicut honorificant Patrẽ: honorificat ergo Patrẽ & Filium, qui honorẽ dignum & studiũ
Incorruptio. ἀφθαρσία. defert sapientiæ, & iustitiæ, & ueritati, omnibusq; his quæ esse dicuntur Christo. Hoc ergo modo quærunt gloriã & honorẽ & incorruptionẽ, qui festinant ad æternã uitam. Sed & incorruptio quid indicet, citò sciemus, si quod ei contrarium est discutiamus. Incorruptio contrariũ habet corruptionẽ. Corruptio duobus modis accidere dicitur, corporaliter & spiritaliter. Cor-
1. Cor. 3. poraliter accidit, cùm euenerit illud quod scriptum est: Si quis templum Dei corruperit, cor-
2. Cor. 11. rumpet illum Deus. Spiritaliter, cùm illud acciderit, quod nihilominus Apostolus dicit: Vereor aũt ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, corrumpantur sensus uestri à simplicitate fidei, quæ est in Christo Iesu. Si quis ergo ab his quæ suprà diximus, manserit corpore & spiritu incorruptus, iste incorruptionẽ quærere dicitur, quo scilicet per hanc obseruãtiæ incorruptionem, illã quæ ex resurrectione est incorruptionẽ consequi mereatur. Quid aũt datur hęc requi-
Ioan. 17. rentibus uideamus: Vita (inquit) æterna: illa de qua Saluator docet, cùm dicit: Hæc est autẽ uita æterna, ut cognoscant te solum uerũ Deum, & quẽ misisti Iesum Christũ. Per quod ostendit in agnitione Dei & Christi Iesu uitæ æternæ manere substantiã. Agnitio uerò Dei quomo-
Psal. 46. do haberi possit docemur in psalmis, cùm dicit: Vacate & agnoscite quoniam ego sum Deus.

Pœnæ malorũ affectuum & operum. HIS autem qui ex contentione, & qui diffidunt quidem ueritati, credunt aũt iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia.] Qui simpliciter hæc accipit, sufficere credit ad intellectum, secundum ea quæ suprà dicta sunt, reddere Deum unicuiq; secũdum opera sua: id est sicut illis qui per patientiã boni operis credunt, uel quærũt gloriã, & incorruptionẽ, uitã reddit æternã: ita & istis qui ex cõtentione diffidunt quidẽ ueritati, obtẽperant aũt iniquitati, irã, &
Matth. 5. indignationẽ, tribulationẽ & angustiam reddat. Sed qui in Apostolicis literis per quas Christus loquitur, iota unũ, aut unũ apicẽ non credit otiosum, asseuerabit non per errorẽ Apostolo cõtigisse, ut tali locutione uteretur dicens: Qui reddet his quidẽ qui per patientiã boni operis gloriã, & honorẽ quęrunt, uitã æternã: his uerò qui ex cõtentione obtemperant iniquitati & non dixit, Iram & indignationẽ: ut & hoc referat̃ ad, Reddet, quod superiùs dixerat: sed ita, Ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. Vnde qui spiritalis est, & intelligit quid spiritus loquatur in Paulo, dicit nõ hęc Apostolum imperitia, sed per diuinã peritiã conscripsisse: scilicet ut per hęc ostenderet ea quidem quę secundum patientiam boni operis quęrentibus gloriam & incorruptionẽ reddenda sunt per Deum reddi, id est uitam æternam: ea uerò quę cõsequuntur eos qui per contentionem diffidunt quidem ueritati, obtemperant uerò iniquitati, non à Deo dari, cuius dona utique permanentia, & ipso digna sunt: sed ex consequentia gestorum

suorum

uorum in his qui operantur malum, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia erit, secundum ea quæ thesaurizauerunt sibijpsi. Nam unde sicut ibi uitam æternã casu accusatiuo protulerat, ita & hic iram, & indignationẽ, tribulationemq́; & angustiã casu accusatiuo protulisset, si id ad reddentis Dei personã referre uoluisset. Quod & in alijs scripturæ locis similiter intelligiẽ designari, sicut in primo libro Regnorũ, ubi dicit Dñs: Glorificantes me glorificabo, spernẽtes me spernentur. In quo euidenter ostenditur dicere Dominus eos qui glorificandi sunt, per se glorificandos: de his uerò qui spernẽdi sunt nõ retulisse ad se, sed absoluté dixisse, Quia spernentũ. Si enim ut bona per semetipsum præstat, ita & mala per semetipsom tribueret Deus: consequẽs erat, ut quomodo dixit, Glorificantes me glorificabo: ita diceret, Et spernẽtes me spernam. Sed & in alio loco per Prophetã simile quid uidetur ostendi in eo, quòd hi qui eunten ignẽ, nõ à Deo, sed à semetipsis eum inueniãt accensum, sicut dicit Esaias: Ite in lumine ignis uestri, & in flãma quã accendistis. Et ut adhuc planior horũ fiat dissertio, addentur etiã hęc: Si quis contra præceptũ medici sumptis malorũ ciborum succis, & corporis turbata temperie, uel febres, uel quoslibet huiuscemodi incurrerit morbos, certum est quòd non per medicũ sed per intemperantiã suam peitem languoris acceperit. Si uerò medici præcepta custodiens in sospitate perduret, utiq; per medicũ dicetur habere gratiã sanitatis. Hoc ergo modo consequenter uidetur Deus ipse per se reddere unicuiq; secundũ opera sua quæ bona sunt: mala autem uenire intelligentur nõ à Deo, sed ex pessimis intemperantiæ succis, & cruda prauitate gestorũ. Verùm & hoc ipsum quod dixit: Qui ex contentione diffidunt quidem ueritati, obtemperant autẽ iniquitati: indiscussum non omittamus. In his enim singulis languores quidã animi ab Apostolo designantur, quorũ medelam nullus inueniet nisi priùs morborũ cognouerit causas: & ideo in scripturis diuinis ægritudines animę numerantũ, & remedia describuntur, ut hi qui se apostolicis subdiderint discipulis, ex his quæ scripta sunt agnitus languorib. suis, curati possint dicere: Lauda anima mea Dominũ, qui sanat omnes languores tuos. Vnus ergo ex cæteris animæ languor, & quidẽ pessimus, cõtentio intelligenda est, per quã omne opus prauũ gignitur. Per hanc hæreses nascuntur, per hanc schismata & omnia scandala in Ecclesijs generãtur, dum hi qui apud semetipsos prudentes sunt, & in cõspectu suo sapientes, quicquid libuerit pro lege defẽdunt: & inde fit ut diffidatur quidem ueritati, obtemperetur autẽ iniquitati. Diffidere porrò pro nõ credere, uel non obtemperare, solet in scripturis sanctis inueniri: sicut & in hoc loco, quod fortè apertius Latinus interpretari potuisset, si dixisset: Qui nõ obediunt ueritati, sed obediunt iniquitati. Omnis ergo qui alienũ à ueritate iter ingrediẽ, nec sequitur eum qui dixit: Ego sum ueritas: diffidit ueritati, & inobediens est ei. Sic qui nõ solùm in actibus, sed & in sensibus, & in fide errãt, quod maximè ex cõtentione contingit, sed & qui sapientiæ obsistunt, & iustitiæ, & sanctificationi, Christo diffidunt: quia sicut ueritas est ita & sapientia, ita & sanctificatio est. Non obtemperare autem Christo qui iustitia est, hoc est obtẽperare iniquitati, & his actibus quos sine dubio consequuntur illa quę scripta sunt, ira, & indignatio, tribulatio, & angustia. De ira sepę iam diximus, quòd interdũ ipse qui ex peccati cõscientia animæ incutitur cruciatus, ira appelletur. Indignatio autem ipsius iræ tumor, qui dictis significatur, & per singula quæq; commotio. Vt si (uerbi gratia) uulnus aliquod pessimum iram ponamus: huius autem tumor & distentio, indignatio uulneris appelletur. Tribulatio uerò quam subsequitur angustia, non est similis putanda illi tribulationi, de qua dicit Apostolus, quia tribulatio patientiã operatur. Illa enim talis tribulatio angustiam non habet subsequentem, sicut & ipse Apostolus dicit: Tribulationem patimur, sed non angustiamur. Imò uerò non solùm nullam angustiam tribulatio illa sanctorũ, sed latitudinem habet. Denique sic dicit iustus: In tribulatione dilatasti me. Huius latitudinis & Apostolus conscius sibi ad Corinthios scribit: Non angustiamini in me, sed angustiamini in uisceribus uestris. Et addidit, Dilatamini & uos. Idcirco ergo Deus de sanctis suis quos dilatari nouit, & habere intra cordis sui domicilium spacia longè lateq; diffusa, dicit, Habitabo in eis, & inambulabo. Hoc munus à Deo inter cætera sapientiæ munera accepit & Salomon, sicut scriptum est: Et dedit (inquit) Dominus Salomoni prudentiam multam ualde, & latitudinem cordis. In hac ergo sanctorum cordis latitudine non solùm habitat, sed & inambulat Deus. In peccatorum uerò cordibus ubi angustiæ sunt, quia locum dedere diabolo ingrediendi, ingreditur quidem diabolus, sed ut non habitet, neq; ut inambulet: angustiæ enim sunt: sed ut lateat tanquam in cauerna: est enim serpens. Sic ergo in se infelix anima quam pessimus hic anguis obsederit, serpentino frigore rigens attrahitur, & coarctatur, atque in omnes angustias cogitur: illa uerò quæ obtemperat ueritati, instar cœli dilatatur, atque diffunditur, & solis iustitiæ illustratur radijs, & aula sapientiæ ac ueritatis efficitur. Cur tamen ira & indignatio Iudæo primum, & Græco? Quia gloria & honor ipsi primùm. Priùs enim illis credita sunt eloquia Dei, & ipsi dicunt: Beati sumus Israel, quia quæ placent Deo, nobis nota sunt. Et ideo secundum Euangelij sententiam: Seruus qui cognouit uoluntatem Domini sui, & non

1.Sam.2. *Diffidere ueritati, obtemperare iniquitati.* *Psal.146.* *Contentio quantum malum sit.* *Ioan.14.* *Ira & indignatio.* *2.Cor.6.* *Ibidem.* *Leuit.26.* *3.Reg.4.* *Luc.12.*

fecit dignè plagis uapulabit multis, hic est Iudæus. Qui autem non cognouit Græcus, id est
Rom. 1. gentilis uapulabit paucis. Interest enim cognouisse Deũ: & cognouisse uoluntatẽ Dei: quia cognosci Deus à creatura mundi per ea quæ facta sunt etiã gentilibus potuit, & sempiterna eius uirtus ac diuinitas: uoluntas uerò eius nõ nisi ex Lege cognoscit & Prophetis. Verùm quoniã

Per Iudæos & Græcos quos intelligat Paulus.

& ad pœnam & ad præmium Iudæos præfert & Græcos postponit Apostolus, requirendũ est, quos hîc Græcos, quos Iudæos uelit intelligi. Si illos dicit Iudæos qui adhuc sub Lege sunt, & ad Christũ non ueniunt, & Christianos Græcos, id est qui ex gentibus credunt, uidetur contra totius mysterij uenire sententiã. Quomodo enim illi primi dicentur de quibus dictũ est: Ecce e-
Matth. 22. runt primi nouissimi: & ad quos iterũ dicit: Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta: & ite
Matth. 23. rum, cùm accessisset ad ficulneã Saluator in qua non inuenit fructũ, dixit: Quia nunquã ex te
Matth. 21. fructus nascetur: & duo populi in utero Rebeccæ designabantur, ex quibus dicitur, Quia ma-
Gen. 25. ior seruiet minori, & minor accepit benedictionẽ primatus? Sed & alia secundũ hoc innumera in scripturis inuenies. Si uerò Iudæos nos, id est Christianos appellat & eos qui ex omni genere crediderũt, quos ipse dicit in occulto Iudæos, restat ut Græcos gẽtiles illos dicat, qui nondũ credidere. Sed quomodo Apostolus tantã spem gẽtibus nondũ credentibus ponit, cũ ecclesia-
Ioan. 3. stica regula uideatur obsistere, quæ statuit ut nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto,
Act. 4. non possit introire in regnũ cœlorum? Et iterũ Petrus in Actibus Apostolorũ de Christo pronunciat dicẽs: Neq; enĩ est aliud ullum nomen sub cœlo in quo oporteat nos saluos fieri. Quomodo ergo hîc gentes gloriæ & honoris & pacis secũdo post Iudæos loco participes facit? Sed uideamus ne fortè illa quæ solet bonitas & dulcedo Dei abscondi in scripturis sanctis, aliquid

Tres hominũ ordines.

etiã hîc moliatur occultũ. Tres mihi hoc in loco ordines fecisse uidetur Apostolus. primò enim dicit de his qui secundum patientiã boni operis gloriã, & honorem, & incorruptionẽ quærũt, quod ipsis reddidit Deus uitam æternã: patientiam autem boni operis in illis esse certum est, qui agones, & certamina perferunt pietatis. Quod suprà diximus & exposuimus euidenter de Christianis dici, apud quos martyres fuerint. Probatur aũt etiam per hoc quod Dominus dicit
Ioan. 17. ad Apostolos, Quia tribulationẽ habebitis in hoc mundo, & mundus gratulabitur, uos autẽ lugebitis. Et addidit post pauca: In patientia uestra acquiretis animas uestras. Christianorum ergo est pressuram pati in hoc seculo, & lugere quorũ est uita æterna. Et uis scire quòd nullius
Ibidem. est uita æterna, nisi eius qui credat in Christum? Audi Saluatoris ipsius uocẽ euidenter in Euangelijs designantẽ: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, & quẽ misisti Iesum Christum. Omnis enim qui nõ agnouit Patrẽ solum uerum Deum, & Filiũ eius Iesum Christum, alienus est ab æternitate uitæ. Hæc enim ipsa agnitio & fides designatur uita esse æterna. Est igitur primus hic Christianorũ locus, quibus per patientiã boni operis gloriam & ho-
Ioan. 14. norem & incorruptionẽ quærentibus uita æterna reddetur, illa sine dubio quæ dicit: Ego sum uia, ueritas, & uita. In Christo autem qui uita æterna est, bonorum omnis plenitudo. Secundo in loco ponuntur hi qui ex contentione, & qui diffidunt quidem ueritati, obtemperant autem iniquitati, quibus ira & indignatio, tribulatio & angustia imminet, id est omni animæ operanti malũ, Iudæo primũ & Græco. His autem ijsdem etiam bonorum retributio. Tertio in loco pari cum distinctione promittitur cùm dicit: Gloria, & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primũ & Græco. Quod ut ego capere possum de Iudæis & gentibus dicit utrisq; nondum credentibus. Potest enim fieri, ut uel ex his qui in Lege sunt, si quis persuasione quidem cõmunitus Christo non credit, operetur tamen quod bonum est, iustitiã teneat, misericordiã diligat, castitatẽ & continentiã seruet, modestiã lenitatemq; custodiat, atq; omne bonũ operetur. Hic

Ethnicorũ quorundam uirtutes.

etiamsi uitam nõ habet æternã, quia credens soli uero Deo, nõ credidit & filio eius Iesu Christo quẽ misit: tamen gloria operũ eius & pax & honor poterit nõ perire. Sed & Græcus, id est gentilis, qui cùm Legẽ non habeat, ipse sibi est Lex, ostendens opus Legis in corde suo, & naturali ratione immotus, sicut uidemus nõnullos in gentibus, uel iustitiam teneat, uel castitatem seruet, uel prudentiam, temperantiã, modestiamq; custodiat: iste licet alienus à uita uideatur æterna,
Ioan. 3. quia nõ credit Christo, & intrare non possit in regnũ cœlorum, quia renatus non est ex aqua & spiritu, uidetur quòd per hæc quæ dicuntur ab Apostolo, bonorum operũ gloriã & honorem, & pacem perdere penitus non possit. Si enim secundum ea quæ in superioribus disseruimus uidetur Apostolus condemnare gentiles, ex eo quòd naturali intelligentia cum cognouissent Deum, non sicut Deũ magnificauerunt: quomodo non putamus quòd etiam collaudare eos possit, & debeat, si qui in his cognoscentes Deũ, sicut Deum magnificẽt? Dubitari igitur nõ puto quòd is qui pro malo opere cõdemnari meruisset, idem si operatur bonum remuneratione
2. Cor. 5. boni operis dignus haberetur. Vnde dicente Apostolo, Quia omnes nos stare oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis, prout gessit siue bonum, siue malum. Inde deniq; est quod & in hoc loco subiungit: Non enim personarũ acceptio est apud Deum. Quòd si tibi adhuc dubiũ uidetur, audi & Petrũ quid in Actibus Apostolorũ pronunciet, cùm

ad gentilem Corneliū fuisset ingressus. Compertū (inquit) habeo quòd Deus personarū acceptor nō est, sed in omni loco & in omni gente qui facit uoluntatē eius, acceptus est ei. [*Act. 10.*] Sed obijci nobis potest illud quod Deus in Euangelio dicit: Omnis qui credit in me nō iudicabitur. Qui autē non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine unigeniti filij Dei. [*Ioan. 3.*] Sed uideamus quomodo non iudicamur qui credimus in Christo, ut sciamus quomodo & ille iam iudicatus sit qui nō credit. Nunquid nam putamus qui crediderit in Christo, & post hoc homicidiū uel adulterium cōmiserit, aut falsum testimoniū dixerit, aut aliquid huiusmodi gesserit, quæ nonnunquā uidemus admittere etiā fideles, quia pro his iam non iudicabitur qui credidit in Christo? Certum est hæc omnia uenire ad iudiciū, & ideo sic intelligendus est Dñi sermo quē dicit: Qui credit in me nō iudicabitur: quia secundum hoc quòd credit nō iudicabitur quasi incredulus, & infidelis: de actibus uerò suis sine dubio iudicabitur. Ita ergo & ille iam iudicatus est qui nō credidit, secundum hoc quod nō credidit: & sicut credenti si extrinsecus peccati aliquid commiserit salua fide iudicium manet, ita & non credenti si quid boni operis gesserit excepta infidelitate remuneratio nō peribit. [*Miserè distrahit fidem & eius fructus.*] Nisi fortè quis aliquid graue & intolerabile uelit obijcere, ut dicat eum qui peccat cōputandum non esse inter credentes: quia si credat quis non peccet: si uerò peccat, ex hoc ipso arguatur quòd nō credat. [*Tibi dura uidetur hæc sententia.*] Sed hæc quàm dura sit sententia nulli ambiguū puto. Quotus enim quisq; inuenietur in terris, qui ita uitā suā libret, ut in nullo penitus delinquat? Sed & Ioannes apostolus in epistola sua euidenter etiā opinionē huiusmodi notat cùm dicit: Si quis dicit quia peccatū non habet, hic mendax est, & ueritas in eo non est. [*1. Ioan. 1.*] Si autē confiteamur peccata nostra, habemus aduocatū apud Patrē Iesum iustum, qui exorat pro peccatis nostris. [*1. Ioan. 2.*] Hæc ergo à nobis in hoc loco prout potuimus discussa sunt cōsiderantibus etiam illud quod dicit Apostolus: An Iudæorū Deus tantū? Nonne & gentiū? Imò & gentium: ut per hæc euidentior fiat explanatio quomodo Iudæi primò, deinde Græci ponuntur ab Apostolo. [*Rom. 3.*] Sed tamē in arbitrio legentis sit probare quæ dicta sunt. Nos aūt plura adduximus in tractatū, ne quid de Apostoli sensu indiscussum relinquere uideremur. QVICVNQVE enī sine Lege peccauerunt sine Lege peribunt: & quicunq; in Lege peccauerūt, per Legem iudicabuntur. Nō enim auditores Legis iusti sunt apud Deū, sed factores Legis iustificabuntur.] Cùm dicat Apostolus eos qui sine Lege peccauerunt sine Lege perituros: requiritur utrùm de sola Mosis lege intelligendū sit, an & de lege Christi, uel etiā de quacunq; humana lege sub qua unumquemq; mortaliū uiuere cōtingit, quod secundū ipsam iudicari possit, qui in ea peccat: an qui extra Mosis legem est, etiā si sub aliqua lege uiuat, uelut extra legē positus cùm peccauerit pereat. [*Quæstio de legibus.*] Nam & ipse Paulus Apostolus cùm dixit se his qui sine Lege sunt quasi sine Lege esse, & addidit: Cū utiq; sine Lege non essem, sed in Lege essem Christi: ostendit se in Lege Mosis quidē non esse, tamen esse sub Lege. [*1. Cor. 9.*] Sed & humanæ (ut diximus) leges, si ad hoc ipsum reputari debeant, non uideo. Naturalis uerò lex quæ cōmuniter omnibus hominibus inest, considerandum est si nō omnes penè faciat in Lege peccare, sicut in cōsequentibus dicit. Cùm enim gentes quæ Legem non habent naturaliter quæ Legis sunt faciunt, hi Legē non habentes ipsi sibi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis. Nisi eos fortè dicamus extra Legē positos, qui neq; scriptis legibus, neq; cōscientiæ, & cogitationibus proprijs reprehendentibus se, & arguentibus parent. Quī aūt dicis: Quotquot in Lege peccauerunt per Legē iudicabuntur? Vtiq; qui in lege Christi est, per legem Christi: & qui in lege Mosis, per legem Mosis iudicabitur, neq; qui sub lege Christi est quamuis etiam legi Mosis subditus uideatur, iudicari tamē secundum eam putandus est, cur non sit circumcisus, uel cur sabbatū non seruet. Quòd & si iuxta legem Mosis putandus est iudicari, secundum hoc quòd Lex spiritalis est, iudicabitur. Hoc est enim non auditorem Legis, sed factorē iustificari. Quòd uerò grauiori sententia percuti uidetur is qui sine Lege peccauerit, quoniam periturus pronunciatur, cùm utiq; & miseratione aliqua dignus uideatur, qui adiutorio non usus est Legis, uideamus ne quid iterum (ut in cæteris docuimus) diuinæ bonitatis hîc lateat, quā semper abscondit timentibus se. Fortaßis enim ob hoc propensiorem curam pro his qui pereunt inesse ipse Dominus in Euangelio ostendit, cùm dicit, Quia uenit filius hominis quærere, & saluare quod perierat: & iterū dicit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. [*Matth. 15.*] Et Dauid dicit: Errauī sicut ouis perdita, require seruum tuū. [*Psal. 118.*] Sed & in Euangelio mna, quæ perierat, mundata domo inuenitur à muliere: & gaudet pater super filio iuniore pœnitente, qui mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. [*Luc. 15.*] Qui iunior filius (ut ego arbitror) etiā ipsam naturalem legē iam fregerat: hoc enim uidetur indicari in eo, quòd consumpserit partē paternæ substantiæ quæ ei contingebat, uiuendo luxuriosè. Sed & in Ezechiele propheta pastoribus imputatur, quia infirmum non colligauerint, & quod perierat non quæsierint: [*Ezech. 34.*] & post pauca ipse Dominus dicit: Et quod perijt, inquit, ego requirā. Veruntamen obseruandum est quòd in his omnibus nusquā Deus aliquē dicitur perdidisse, sed unusquisq; ex se pati hoc qđ perit. [*Hominē perire suapte culpa.*] Et in hoc ipso ait, Sine lege peribūt: &, Venit filius hominis quæ- [*Luc. 19.*]

rere

tere quod perierat:non quòd perdiderat:& ad oues perditas domus Israel,non quas perdide-
Ioan.10. rat.Et cùm ipse Dominus dixit: Omnes (inquit) quos dedisti mihi seruaui, & nullus ex eis pe-
rijt:non dixit, Nullum ex eis perdidi. Sanè sicubi Deus perdere dicitur, pro bono magis inue-
1.Cor.1. nies dictũ,sicut cùm dicit: Perdam sapientiã sapientium,& intellectũ prudentium reprobabo.
De Iudæis. Quòd aũt dicit,Quia quotquot in Lege peccauerunt per Legẽ iudicabunt:intuere ne fortè se-
cundum uindictas has quæ in Lege scriptæ sunt,quibus agebantur iudicia, ubi lapidari,uel in
ignem tradi,uel ciuitatem refugij adire,uel alia huiusmodi pati iubebantur, ita sit & iudiciũ fu-
turum:quoniã quidem typo,& umbræ cœlestiũ deseruire dicuntur hi qui sub Lege sunt,ne for-
tè simili quadam ratione agatur etiam futurum iudiciũ in eos qui præuaricati fuerunt Legem.
Cùm ergo diuersas in scripturis dici claruerit leges, si quis in tantum omnes has refugerit, ut
etiã naturalis illa lex,quæ nulli ferè deest,uel per duritiã,uel per crassitudinẽ cordis oblitterata
in eo uideatur & abolita,de isto potest uideri dictũ quod sine Lege pereat:Iudicandus uerò per
legẽ dicatur is qui sub Lege uiuit,quia & Apostolus contestatur omnẽ circumcidentem se quia
debitor sit uniuersæ Legi faciendæ. CVM enim gentes quæ Legem non habent naturaliter
quæ Legis sunt faciunt,eiusmodi Legem nõ habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendũt opus Le-
gis scriptũ in cordibus suis, testimoniũ reddente eis conscientia ipsorũ, & inter se inuicem co-
gitationum accusantium,aut etiam defendentiũ in die cùm iudicabit Deus occulta hominum
Confundit ceremoniales et morales leges. secundum Euangelium meum per Iesum Christum.] Certum est quòd gentes quæ Legem non
habent, naturaliter quæ Legis sunt facere non pro sabbatis uel neomenijs dicantur uel sacrifi-
cijs quæ in Lege scripta sunt. Non enim hæc Lex in cordibus gentiũ dicitur scripta, sed hoc est
Legis naturæ partes. quòd sentire naturaliter possunt: uerbi gratia,ne homicidiũ, ne adulteriũ faciant,ne furentur,
ne falsum testimoniũ dicant:ut honorent patrẽ & matrem, & horum similia, fortassis & quòd
Deus unus creator sit omniũ,scriptum est in cordibus gentiũ. Magis tamen mihi uidentur hæc
quæ in corde scripta dicuntur cum euangelicis legibus conuenire,ubi cuncta ad naturalem re-
Matth.7. feruntur æquitatẽ. Quid enim ita naturalibus sensibus proximũ, quàm ut quæ nolunt sibi fie-
ri homines, hæc ne faciant alijs? Legi uerò Mosis concordare, lex naturalis secundum spiritũ,
non secundum literã potest.Nam quæ erit in hoc intelligentia naturalis,uerbi gratia,ut octaua
die quis circumcidat infantẽ, aut cum lino simul ne lana texatur, uel ne quis in die nouorum
fermentatum aliquid edat?Quæ cùm aliquoties obiecissemus Iudæis,& urgeremus ut,si quid
in his utilitatis esset, ostenderent, scimus eos hoc solũ respondere solitos, quia ita uisum sit le-
gislatori.Nos uerò qui hæc omnia spiritaliter intelligenda sentimus, idcirco & non auditores,
sed factores Legis iustificandos credimus, non Legis secundum literam, quæ utiq; pro sui im-
possibilitate non potest habere factorẽ,sed secundum spiritũ,per quẽ solum Lex impleri pote-
Lex cordibus inscripta. rit. Hoc est ergo opus Legis, quod etiã gentes Apostolus dicit implere naturaliter posse. Cùm
enim agunt quæ Legis sunt,scripta uidetur Lex in cordibus eorũ à Deo,non atramento,sed spi
ritu Dei uiui. Quòd autem dicit in cordibus, non est putandum quia in membro corporis
quod cor appellatur Lex scripta dicatur.Vnde enim caro aut tantos prudentiæ sensus posset e-
mittere,aut tanta memoriæ receptacula contineret?Sed sciendum est rationalem animæ uirtutẽ
Conscientia quid sit. cor solere nominari. Testimonio sanè conscientiæ uti Apostolus dicit eos, qui descriptã conti-
nent in cordibus Legem. Vnde necessarium uidetur discutere, quid istud sit quod cõscientiam
Apostolus uocat:utrùm ne alia sit aliqua substantia,quàm cor,uel anima.Hæc enim & alibi di-
citur quia reprehendat nõ reprehendatur, & iudicet hominẽ,non ipsa iudicetur,sicut ait Ioan-
1.Ioan.3. nes:Si conscientia(inquit)nõ reprehendat nos,fiduciam habemus ad Deum.Et iterũ ipse Pau-
2.Cor.1. lus alibi dicit:Quia gloriatio nostra hæc est,testimoniũ conscientiæ nostræ. Quia ergo tantam
eius uideo libertatẽ, quòd in bonis quidem gestis gaudeat semper, & exultet,in malis uerò nõ
arguatur, sed ipsam animã cui cohæret reprehendat & arguat, arbitror quòd ipse sit spiritus,
qui ab Apostolo esse cum anima dicitur, secundum quod in superioribus edocuimus, uelut
pædagogus ei quidã sociatus, & rector, ut eam de melioribus moneat, uel de culpis castiget &
1.Cor.2. arguat: de qua etiã dicit Apostolus: Quia nemo scit hominum quæ sunt hominis,nisi spiritus
hominis qui in ipso est:& ipse sit conscientiæ spiritus,de quo dicit:Ille spiritus testimonium red
dit spiritui nostro. Et fortè hic ipse spiritus est,qui cohæret animabus iustorũ,qui sibi in omni-
Dan.3. bus obedientes fuerint,& ideo scriptũ est:Laudate spiritus & animæ iustorũ Dominum. Si ue-
rò inobediens ei anima & cõtumax fuerit,diuidetur ab ea post excessum,& separabitur.Et pro-
Matth.24. pter hoc puto dictũ esse in Euangelio de malo iudice,quia diuidet eum Dominus,& partẽ eius
cum infidelibus ponet. Ipse fortassis est spiritus,de quo scriptũ est,quòd incorruptibilis est spi
ritus in hominibus.Et secundũ ea quæ superiùs diximus,quia diuidetur ac separabitur ab ani
ma peccatrice:ut illa cũ infidelibus accipiat partẽ,potest similiter his aptari & illud quod dictũ
est:Erunt duo in agro, unus assumetur & unus relinquetur: & duæ ad molam,una assumetur,
& una relinquetur. Hæc de eo quod scriptum est, Testimonium reddente conscientia. Nunc
uidea-

uideamus quod sequitur: ET inter se inuicē cogitationibus accusantibus, aut etiā defendentibus in die cùm iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum.] Rectū iudicium Dei quis dubitet esse, ubi accusatores & defensores adhibentur, & testes? Et quidem de hoc iusto iudicio Dei nos homines exemplum capiamus, nec putemus unquam sine accusante, & defendente, & testibus iustum haberi posse iudicium. Deinde uidendum est, quomodo in illa die, cùm iudicabit Deus occulta hominum, cogitationes uel accusabunt animā, uel defendent, non utiq; illę cogitationes quæ tunc erunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis. Cum enim siue bona, siue mala cogitamus, uelut in cæteris ita in corde nostro tam bonarum quàm malarum cogitationū notæ quædam & signacula relinquuntur: quæ in occulto tunc pectoris posita in illa die reuelari dicuntur à nullo alio nisi ab eo qui solus potest occulta hominum scire: quorū signorum, uel quarum notarū causas non latere Deum etiā nostra conscientia contestabitur. Quod tamen iudiciū secundum Euangeliū Pauli (hoc est quod Paulus annunciat) per Iesum Christum fiet. Pater enim neminem iudicat, sed omne iudiciū dedit Filio. Marcion tamen & omnes qui diuersis figmentis uarias introducunt animarū naturas, hoc ex loco apertissimè cōfutantur, cùm à Paulo dicitur Deus occulta hominū iudicare per Iesum Christum, & ostenditur unumquenq; non naturæ priuilegio, sed proprijs cogitationibus accusatū, uel excusatū, conscientiæ suæ testimonio iudicandū. SI aūt tu Iudæus cognominaris, & requiescis in Legē, & gloriaris in Deo, & cognoscis uolūtatē eius, & probas utiliora, instructus per Legem, & confidis teipsum ducem esse cæcorū, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & ueritatis in Lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium committis: qui in Lege gloriaris, per præuaricationē Legis Deum dehonoras. Nomē enim Dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.] Quemadmodum in scripturis propheticis obseruauimus, non solùm dicentis personam latenter & subitò cōmutari, uerùm & eorum ad quos sermo, uel de quibus sermo fit: uerbi gratia, ut nunc ex Patris persona, nunc ex Filij uel Spiritus sancti, nunc etiam ex persona Prophetæ aut aliorum quorumlibet aliqua dicantur, & nunc quidem sermo ad Israeliticam gentem, nunc ad exteras nationes, aut ad reges, & ad mille alios dirigatur: ita mihi uidetur etiā hoc modo ad Romanos scripta esse epistola, ut interdum & dicentis persona mutetur, & aliquando quidem Paulus spiritalis loquatur, sicut in multis epistolæ locis, aliquando uerò Paulus carnalis, sicut (uerbi gratia) cùm dicit: Ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato, ut ostendemus cùm ad ipsum locum Domino dirigente uenerimus. Interdum uerò fit & eorum personæ ad quos sermo est, cōmutatio, ita ut nunc ad omnem Romanorum dicatur ecclesiam: Gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra annunciatur in uniuerso mundo. In alijs uerò non ad omnem ecclesiam, sed ad omnem qui iudicat alium, & ipse facit ea quæ in alijs condemnat, & est inexcusabilis. Nunc autem neq; ad ecclesiam, neq; ad eum qui iudicat fit sermo hic in quo dicit: Si autem tu Iudæus cognominaris & requiescis in Lege: & cætera, usq; ad eum locum, Et iudicabit quod ex natura est præputium Legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem præuaricator es Legis. Sicut in scripturis propheticis uigilanter oportet intendere eum qui uult intelligentiam eorum quæ scripta sunt capere, uel dicentiū, uel ad quos, uel de quibus sermo fit personis: ita nunc in Epistola ad Romanos agendum mihi uidetur. Sed uideamus iam quæ sunt quæ dicit Apostolus ad eum qui cognominatus est Iudæus. Primò namq; hoc obseruandū est, quòd non dixit de eo, Si autem tu Iudæus es: sed, Si Iudæus cognominaris: quia non idē est, esse Iudæū, & cognominari Iudæum. Ipse etenim Paulus docet in consequentibus, quàm uerè Iudæus sit ille qui in occulto circumcisus est circumcisione cordis, qui spiritu, non litera Legem custodit, cuius laus nō ex hominibus, sed ex Deo est. Qui autem in manifesto in carne circumcisus est, Legem ad hoc obseruans ut uideatur ab hominibus, iste nō est uerè, sed cognominatur Iudæus. De his enim & ipse Apostolus dicit: Videte circumcisionē: nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo seruimus. Sed & Ioannes in Apocalypsi de quibusdā ita dicit: Qui dicūt se Iudæos & nō sunt: quos etiā de synagoga satanæ esse pronunciat. Sciendum tamen est, quòd iste qui in occulto & uerè Iudæus est, ab illo Iuda uocabulū trahat, de quo scriptū est: Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ super dorsum inimicorū tuorū. Catulus leonis Iuda, & cætera quæ in Saluatorē Dominū prophetata sunt. Igitur si claruit de differentijs personarū, & quis uerè Iudæus sit, quis autē solo nomine cognominetur: uideamus quæ ad hunc qui se iactat esse Iudæū & non est, sermo apostolicus dicat. Tu, inquit, qui Iudæus cognominaris, & omnem tibi requiem in Legis litera colloeas, & gloriaris in Deo tanquā qui portio eius sis, & cui cōcessum sit scire uoluntatē Dei, & uelut probandi gnarus iactas te scire posse & discernere quæ sint utiliora, & differentia, ita ut non solùm quæ sint bona scias, uerumetiam quæ sint meliora & utiliora discernas, confidis quoq; quòd dux

Marcionis dogmata cōfutat.

Redarguit Iudeos Apostolus.

Mutatio personarū in D. scripturis.

Rom. 7.

Rom. 1.

Apostolus ad Iudæos.

Philip. 3.

Apoc. 3.

κατατομὴν οὐ περιτομήν.

Gen. 49.

διαφέροντα præstabiliora.

Matth. 15.

dux possis esse cæcorum, nimirũ ex illis es ducibus de quibus dicebat Dominus: Cæci sunt du-
ces cæcorum. Si cæcus autem cæco ducatũ præstet, ambo in foueam cadunt. Confidit ergo du-
cem se esse cæcorũ, lumen eorũ quoq; qui in tenebris sunt. Sed & ad istos nihilominus Dñs di-
cit: Si autem lux quæ in te est tenebræ sunt, ipse tenebræ quantę sunt? Confidunt tamen quòd
eruditores sint insipientium, & magistri infantium, tanquã qui ex Legis litera formam scientiæ
& ueritatis acceperint. Et quia hæc profitentur quidẽ, non tamen uerè tenent, dicit ad eos Apo-
stolus: Qui ergo doces alium, teipsum non doces: & qui prædicas non furandum, tu aduentũ
& præsentiam Christi quæ in uniuerso mundo effulsit furaris: qui dicis nõ mœchandũ, in syna-
gogam populi Dei adulterium cõmittis, sermonem doctrinæ prauum & adulterinũ ei superdu-
cens: & collocas eam cum Legis litera quæ foris est, cùm scriptum de ea legas, Quia omnis glo-
ria filiæ regis ab extrinsecus: & ad quam legis per Prophetam nihilominus dictũ: Nisi occultè
audieritis, plorabit anima uestra. Qui ergo negas mœchandum, tam graue adulterium cõmit-

Oseæ 2.
Ioan. 2.

tis, ut adulterinũ sensum introducas ad eam de qua dictũ legis à Deo: Ego te mihi desponsabo
in fide & misericordia. Qui abominaris idola, sacrilegium cõmittis, uerum templum Dei quod
est Christus Iesus uiolas. Soluisti enim templũ Dei quod in tribus diebus resuscitatũ est ijs qui
credunt. Sed & qui ex Lege & Prophetis sermonẽ Christum pronunciantẽ furatur & occultat,
ne populus audiat & credat, sacrilegium cõmittit, & uerè Dei templum uiolat. Idem quoq; hic
qui cognominatur Iudæus, & gloriatur in litera legis Mosis, præuaricator Legis arguitur cùm
nõ credit Christo. Si enim crederet Mosi, crederet utiq; huic, de quo Moses scripsit. Propter istos
ergo tales qui dicuntur Iudæi & non sunt, nomen Dei blasphematur inter gentes, non solùm
pro operibus eorum pessimis, sed & propter humilem & deiectam intelligentiam, quam ha-
bent in Lege & Prophetis. Ridicula namq; etiam gentibus ipsis, legis literam sequentes dicunt:

Col. 2.

Ne tetigeris, ne gustaueris, ne contaminaueris: quæ sunt omnia in corruptionem secundum
mandata & doctrinas hominum. Verùm hæc Apostolus quidem ad eum qui nomine, non o-
pere Iudæus est, dicit: pertinere tamen etiam ad omnem hominem possunt, in quo nomen tan-
tùm religionis & pietatis est, opera autem & scientia & fides deest: & ideo maiori cura hæc in
nobis ipsis quàm in his qui ad fidem Christi non uenerunt discutere debemus, ne quis nostrùm
qui per fidem Christi & circumcisionẽ in baptismo datam uerus Iudæus effectus est, & in lege
Christi requiescit, gloriatur quoq; se idolorũ errore depulso agnouisse Deum, & eius sibi inno-
tuisse uoluntatẽ: scit enim probare quid bonum, & beneplacitũ est, & perfectum, & eousq; per-
uenit, ut esset dux & doctor Ecclesiæ ad illuminandos eos qui in scientia cæci sunt, & instruen-
dos paruulos in Christo: ne is inquã talis alios quidem uelit docere districtiùs, & de his quos
instruit summã disciplinã castitatis exigere, ipse uerò intemperantiæ uitio & cupiditatis urgea-
tur, nonnunquã etiam flammis occultæ libidinis æstuet. Ad huiusmodi ergo hominẽ Aposto-

Docẽtes alios, non autem seipsos.

licus hic sermo cõpetenter aptatur dicens ei: Tu qui doces alium teipsum nõ doces: qui prædi-
cas nõ furandum, furaris: qui dicis nõ mœchandũ, mœcharis. Quòd si etiã, ut nõ nunquã fieri
solet, munera oblata Deo & stipem in usus pauperũ datam, ad propria lucra conuerterit, rectè
ei dicitur: Qui abominaris idola, sacrilegiũ facis. Si uerò etiã aperta incurrat opprobria, & de
auaritia eius, atq; iniquis iudicijs, & temulentia publicam iam teneat notã, dehonoratur Deus
in actibus eius: & cùm doctor Ecclesiæ talis esse populis innotuerit, nomẽ Dei blasphematur in

De hæreticis.

gentibus. Certi sunt enim magistris similes esse discipulos. Possunt tamẽ hæc eadem tertio loco
etiam hæreticis aptari: & ipsi enim cognominantur Christiani & nõnulli eorũ etiam legetenus
per quã instructi doctores se esse cæcorũ, & magistros infantiũ profitentur, probantes utiliora
quæ latere ab ecclesiasticis dicunt. Sed isti quoniã furantur uerba Dei, & intellectũ eorum per-
uersa expositione surripiũt, & adulterinũ fidei sensum ad sponsam Christi Ecclesiam in regios
thalamos inducunt, rectè de his dicitur: Qui prædicas non furandum furaris: qui dicis nõ mœ
chandum mœcharis: & qui abominantur idola, sacrilegium cõmittunt, preciosa uasa de tẽplo
Dei, id est ueræ fidei margaritas de scripturis sanctis furantes: per quos nomen Dei blasphema-
tur inter gentes, dum casta & honesta Ecclesiæ dogmata corruptis ac turpibus maculantur hæ-
reticæ prauitatis erroribus. Ex illis enim & infanticidij, & incesti, cæterorumq; similiũ scelerum
probra ad inuidiã sanctæ religionis exorta sunt. Sciendũ tamen est, hæc Apostolum per ironiã
dicere ad Iudæos. Neq; enim qui uerè requiescit in Lege, & gloriatur in Deo, & probat utiliora,
hæc quæ enumerata sunt facere credendus est. Testimoniũ sanè quod posuit, id est: Nomen Dei

Quando prosit esse circumcisum.

enim per uos blasphematur inter gentes: de Esaia sumptũ est. CIRCVMCISIO quidẽ prodest si
Legẽ custodias, si aũt præuaricator Legis sis, circumcisio tua præputiũ facta est. Si igitur præpu-
tium iustitias Legis custodiat, nõnne præputiũ illius in circumcisione reputabitur, & iudicabit
id quod ex natura est præputiũ Legem consummãs, te qui per literam & circumcisionẽ præua-
ricator es Legis? Nõ enim qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ in manifesto est in carne cir
cumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu non litera, cuius laus

non

nō ex hominibus est, sed ex Deo.] Quæ sit circumcisio quā prodesse dicit Apostolus, uel quæ lex prosit si custodiatur, diligentius requirendū uidetur, ut cùm hæc intellexerimus, possimus & nos circumcidi. Quippe si prodest circumcisio, secundum uerbum Apostoli dicentis: Quia circumcisio prodest si Legem custodias: ipse Apostolus in consequentibus docet, quia non illa quæ in manifesto est in carne circumcisio, sed circumcisio cordis per spiritum non per literam facta, laudem habet non ab hominibus, sed ex Deo: & alibi dicit: Videte circumcisionem: nos enim sumus circumcisio, qui in spiritu Deo seruimus, & non in carne confidimus. Hæc ut opinor est circumcisio quā prodesse dicit Apostolus, si Legē custodias, nō legem literæ cuius utiq; circumcisionem in carne non recipis, sed legem spiritus secundum quam circumcideris corde. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat, quia & Lex Dei nō refertur atramento scripta, sed digito Dei, qui est spiritus eius, & nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis. Verùm potest nobis obijci, quia si Apostolus circumcisionem prodesse dicit, quæ utiq; alia non intelligitur esse quàm animæ purgatio, & abiectio uitiorum: quomodo addit adhuc, ita demū prodesse huiusmodi circumcisionē si Legem custodias, cùm hæc ipsa circumcisio non nisi ex Legis obseruantia fieri uideatur. Sed intuere ne fortè abscindere uitia, & cessare à malis circumcisionē significet: agere autem quæ bona sunt, & efficere quæ perfecta sunt, custodire sit Legem. Neq; enim in eo perfectio est si cessetur à malis, sed in eo si agantur bona, sicut in Psalmo euidentiùs perdocemur, cùm dicit, Declina à malo: & non hîc stetit, sed addidit, Et fac bonū. Similiter ergo & Apostolus, utpote in his imbutus, ita demū dicit, prodesse circumcisionem & abiectionē malorum, si custodias legem bonorum. Neq; enim perfectus quis esse potest si nihil egerit mali, sed si aliquid egerit boni. Vnde & ipsa circumcisio quæ fiebat in carne, non absq; huius intelligentiæ quam nunc exponimus significabatur imagine. Deniq; octaua die paruulis dabatur, qui nihil utiq; adhuc operis egerint. Quòd si quis nobis obijciat quod in principio libri Iob de laude eius positum est, ubi dicit: Et erat Iob homo uerax sine querela, iustus Dei cultor, abstinēs se ab omni re mala: cur præcedente boni operis laude, in ultimo mali continentia numeretur? Illud quoq; arbitror indicari quod sæpe fieri solet, quia plurimi hominū agant quidem quæ bona sunt, misceatur tamē aliquid & operis mali: pauci uerò sicut Iob, qui ita & ueraces & irreprehensibiles, ita iusti sint, & cultores Dei, ut hæc omnia agentes abstineant se ab omni re mala. Si ergo (inquit) præuaricator sis Legis, sicut suprà exposuimus, non agendo quæ bona sunt, circumcisio tua præputiū facta est. dum & hoc tibi quod abstinere à malo uisus es, opera fidei & iustitiæ non agenti ad infidelitatē reputatur. Neq; enim possibile est alicui carnalem circumcisionem rursum in præputiū uerti, cùm utiq; abscissa præputij caro ultrà redire non possit. Digniùs ergo & euidentiùs intelligitur, quod continentia mali operis, quæ per circumcisionem significatur, si opera fidei non habeat, ad immunditiā reputatur. Sed & si in Ecclesia per baptismi gratiā circumciditur, si post hæc præuaricator sit Legis Christi, circumcisio baptismi ad infidelitatis et præputiū reputabitur: quia & fides sine operibus mortua dicitur, & mali uillici pars cum infidelibus ponitur. Si autem præputiū iustitias Legis custodiat, nónne iudicabit id quod ex natura est præputium Legem perficiens, te qui per literam & circumcisionē præuaricator es Legis? Superiùs diximus quòd duos Iudæos, & duas circumcisiones discutiat Apostolus, & nūc commemoret: uidetur ergo in præsenti loco præputiū dicere gentes, quæ in præputio carnis ad fidē Christi uenerunt: quas legē spiritalem seruantes componit & comparat Iudæis, qui per literam & circumcisionē carnis præuaricatores sunt Legis, quos & iudicandos ab his dicit, in quibus non carnis circumcisio, sed Legis obseruatio est. Possumus autem ex comparatione etiam nostros in Ecclesia cōmonere: uerbi causa, si dicamus in præputio adhuc esse catechumenos, aut etiā gentiles, & circumcisos esse fideles per gratiā baptismi. Si ergo catechumenus qui nondū per gratiā lauacri circumcisus est, legem Christi seruet, iustitias & mandata custodiat, nónne ex comparatione iudicat eum, qui fidelis dicitur & præcepta non seruat, ac legē Christi, & mandata cōtemnit? Deniq; & ipse Dn̄s dicebat: Regina Austri surget in iudicio cū uiris generationis huius & cōdemnabit eos, quia uenit à finibus terræ audire sapientiā Salomonis. Hæc quidem ad instruendā Ecclesiam nobis dicta sint. Verùm cōsidera si possit in hoc loco & ille intellectus admitti, ut dicatur etiam post aduentū Christi carnalis circumcisio quæ ex Lege obseruabatur, prodesse aliquid custodientibus Legem, secundum hoc quod in initio fidei nostræ adhuc à credentibus obseruabatur: ut in Actibus Apostolorū docetur uel Petrus in discretione ciborum, uel Paulus in sacrificijs purificationis fecisse: si fortè etiam hîc huiusmodi circumcisionē proposuisse uideatur Apostolus, quam prodesse dicit ita si etiā Lex seruetur: si minus, circumcisionē hanc in præputium uertendam, hoc est nihil profuturā: imò etiam in alijs habere iudiciū eum qui per circumcisionē carnis uideatur Legis obseruantiā profiteri, & præuaricando Legē iudicari ab eo qui nō susceperit quidē circumcisionē carnis, iustitias tamē seruauerit Legis. Si ergo & hic sensus recipi debeat, uide etiā tu qui legis, quoniā quidē ipse Apostolus profitetur se Iu-

ἀπολογία de circumcisione.

Psal. 37.

Gen. 17.
Luc. 2.
Iob. 1.

Matth. 12.

Act. 10.
Act. 21.

1 Cor. 9.

dæis fieri Iudæũ,& his qui sine Lege sunt quia sine Lege sit, & omnibus omnia fit, ut omnes lucrifaciat, ne fortè propterea hîc uideatur indulgere Iudæis ea, quæ ad Galatas scribens his qui ex gentibus crediderunt non indulget, dicit enim: Quia si circũcidamini, Christus uobis nihil proderit. Nihil ergo prodest circumcisio his qui ex ea putãt aliquid iustificationis assumi: prodest autem his, qui putant sibi ad Christum non esse ueniendum, si eis circumcidere filios uetaretur. Erant enim nonnulli in initijs qui circumcisionem ueluti insigne uernaculum gentis suæ nimio amore seruarent: & impediri uidebantur à fide, si eis uetaretur quo carere non poterant. Ergo uidetur Apostolus ad huiusmodi homines dicere, ne eis fidei ianuam claudat, Quia circumcisio prodest si Legem custodias: si autẽ præuaricator Legis sis, circumcisio tua præputium facta est. E contrario autem si credentes ex gentibus ad circumcisionem cogerentur, fidei Christi & prædicationi uerbi fieri uideretur iniuria. Sed & illud obseruandum est, quòd cùm dixerit: Circumcisio quidem prodest si Legem custodias: non addidit, Si autem non custodias: sicut consequens uidebatur, sed ait: Si autẽ præuaricator sis Legis. In quo ostendit aliud esse non custodire Legem, aliud præuaricari Legem. Nam & Paulus ipse non semper Legem custodit, nunquam tamen præuaricaror est Legis. Propterea in consequentibus dicit: Si aũt præputium iustitiam Legis custodiat, nónne iudicabit quod ex natura est præputium Legem perficiens, te qui per literam & circumcisionem præuaricator es Legis? Custodit ergo Legem is, qui eam secundum literam obseruat: & is præuaricatur eam, qui spiritalem eius non tenet sensum. Iustitiæ uerò Legis, moralis est locus. Lex enim generale uocabulum est: iustitiæ uerò pars Legis est. Continet enim Lex iustitias, & iudicia & mandata, & iustificationes, aliasq; quamplurimas species. Si ergo præputium non ait ipsam Legem, sed si iustitias Legis custodiat, in tantum præfertur circumcisioni præuaricanti Legem, ut etiam iudicet eam: & benè addidit: Legem perficiens. Ille enim qui secundum literam uiuit, custodire dicitur Legem: iste uerò qui secundum spiritum, perficere, perfectio autem Legis in Christo est, qui dixit: Non ueni soluere Legem, sed adimplere. Adimplere aũt Legem, est perficere Legẽ. Custodit ergo Legẽ carnalis Iudæus, perficit aũt spiritalis, & qui in occulto Iudæus est. In quo ille quidem præuaricator Legis, hic autẽ iudex præuaricatoris efficitur. Præuaricator autem carnalis Iudæus, quia Lex ipsa infirmatur per carnem. Nisi enim infirma fuisset secundum carnẽ, non utiq; diceretur: Nam quod impossibile erat Legis, in quo infirmabatur per carnem. Per spiritũ autem infirmari Legem nunquã inuenies scriptum, & ideo qui in carne sunt Deo placere nõ possunt. Qui autem per spiritum actus carnis mortificauerint, non solùm uiuent, sed iudices erunt non tantũ hominum, sed & angelorum: quia illius laus ab hominibus est, huius à Deo. Hæc quidem dicta sint à nobis ad explanationem sermonis Apostolici, quem differere proposuimus. Non tamen importunũ uidebitur etiam circumcisionis ipsius generalem discutere rationem, quandoquidẽ de ea locus ipse commonuit. Repetamus igitur, & in medium proferamus, si qua in Lege de ea, uel in scripturis cæteris continentur. Inuenimus in Genesi scriptũ primò de circumcisione mandatum, cùm responsa darentur ad Abraham hoc modo: Et dixit Deus ad Abraham: Tu autem testamentũ meum seruabis, & omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc testamentum quod disposui inter me & uos, & inter me & inter semen tuum post te in generatione sanctorum. Circumcidetur omne masculinum uestrum, & circumcidetis carnem præputij uestri, & erit in signum testamenti inter me & uos, & puer octaua die circumcidetur in uobis, omnis masculus in generationibus uestris, uernaculus & pecunia emptus ab omnibus filijs alienigenarũ, qui nõ est ex semine tuo, circũcisione circũcidetur uernaculus domus tuæ, & pecunia cõparatus à te, & erit testamentum meũ super carnem uestram testamentũ æternum: & incircumcisus masculus qui non fuerit circũcisus in carne præputij sui die octaua, exterminabitur anima illa de genere suo, quia testamentũ meum dissipauit. Non nos tamen latere debet, quod in alijs exemplaribus non habet positũ, Octaua die, in hoc duntaxat loco. Item in Leuitico scriptũ est: Et locutus est Dñs ad Mosen dicens: Loquere filijs Israel & dices ad eos: Mulier quæcunq; susceperit semen & pepererit masculum, immunda erit septem diebus, secundum diem purgationis immunda erit, & die octaua circũcidet carnẽ præputij eius, & triginta tribus diebus sedebit in sanguine suo immunda. Hæc quidem de lege Mosis testimonia posuimus: Saluator uerò in Euangelio ait, circumcisionem accipere hominem in sabbato, & non solui legem Mosis, & dicit eam ex patribus esse, & ante Mosen datam. Cuius sententiæ auctoritate simul & regalis præcepti grauitate permoti, etiam post aduentum Iesu suasi sunt quidam circumcidi, cùm essent ex gentibus. Alij uerò horrescentes pondus præcepti, refugerunt penitus etiam ab ipsis legibus in quibus hæc scripta uidebantur, ita ut putarent hæc non esse boni Dei mandata, nec eius quæ Dominus & Saluator noster prædicare uenisset. Et ideo mihi uidetur diligentior in talibus locis adhibẽda discussio, si sit aliquid in huiusmodi mandato utilitatis etiam secundum literam: & si sit, quibus utile sit, uel quem ad finem tendat eius utilitas, aut si aliquid utilius figuraliter indicetur. Igitur repetentes

Gal. 5.

Circũcisio quibus prosit & quibus nõ prosit.

Non custodire Legem & præuaricari Legẽ.

Matth. 5.

Rom. 7.

De Circũcisionis sacramẽto.

Gen. 17.

Leuit. 12.

Ioan. 7.

Iudicia quorundam de circumcisione.

tentes ea quæ ex Lege protulimus testimonia, discutiamus attentiùs, utrúmne soli Iudæorum genti uideatur huiusmodi imminere mandatum, an & omnes qui ex gentibus crediderunt, æqua forte constringat. Intueamur ergo illud quod ad Abraham defertur oraculum, quo iussus est circumcisionis testamenta seruare. Tu, inquit, & semen tuum post te per generationes suas inter me & semetipsos, ut circumcidatur omne masculinum eorum, & circumcidant carnem præputij sui, ut sit signum testamenti inter me & ipsos, & omnis masculus octaua die circumcidatur. Quos sanè etiam ex alienigenis, id est qui minimè ex Abraham stirpe ducuntur, circumcidi uelit, manifestè pronunciat. Ait namque: Vernaculus tuus, & pecunia emptus ab omnibus filijs alienigenis qui non est ex semine tuo, circumcisione circumcidatur. Nusquam fecit proselyti, id est, aduenæ mentionem, sed uernaculum seruum profectò gentis illius dominatum, uel etiam precio mercatum circumcidi iubet, non liberum, non hospitem constringit, non aduenam. Perscrutemur nunc etiam Leuitici legem, quomodo etiam Mosi præcipiat Deus: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Mulier si susceperit semen, & pepererit masculum: & post aliquanta: Octaua, inquit, die circumcidet carnem præputij eius. Intuere & hic quemadmodum de lege circumcisionis tantùm ad filios Israel Moses loqui uidetur, ut alienigenarum nulla sit mentio. Si enim credimus per diuinum spiritum scripta esse quæ inferuntur in Lege, utique non frustra aut addi aliquid putandum est, aut sileri: & ideo cùm in quibusdam mandatis dicitur: Loquere ad filios Israel & dices ad eos: in quibusdam uerò additur, ut non solùm filijs Israel, sed & proselytis, id est aduenis loquatur, necessaria utique obseruanda distinctio est. Quia sicut in his locis ubi dicitur: Loquere ad Aaron: & alibi: Ad filios Aaron: & alibi, Loquere ad Leuitas, & dices ad eos: certum est non subiacere reliquos filios Israel his legibus, quæ uel filijs Aaron, uel Leuitis, uel ipsi Aaron promulgatæ sunt: ita etiam quæ filijs Israel iubentur, nec alienigenæ memoria ulla sit, non est putandum commune in his esse mandatum, uel communem fieri legem, ubi appellationis habetur exceptio. Pauca tamen ad horum probationem testimonia adhibeamus ex pluribus, per quod necessariam esse uel adiectionem uel exceptionem huiusmodi nominum comprobemus. In primis Leuitici partibus ad solos filios Israel fertur huiusmodi lex: Loquere, inquit Dominus, filijs Israel, & dices ad eos: Homo ex uobis si offerat dona Deo ex pecoribus: & cætera: & iterum: Et locutus est Dominus ad Mosen dicens: Loquere filijs Israel: Anima si peccauerit non uoluntate: & cætera. Hæc & huiusmodi quis dubitet quòd ad solos filios Israel mandantur? Alia uerò non ipsis, sed Aaron, uel filijs eius: ut dicit in cōsequentibus: Et locutus est Dominus ad Mosen dicens: Præcipe Aaron & filijs eius dicens: Hæc est lex holocaustorum, &c. & rursum: Locutus est Dominus ad Mosen dicens: Loquere Aaron & filijs eius dicens: Hæc est lex peccati, in loco quo iugulauerint holocaustum, ibi iugulabunt pro peccato in conspectu Domini: & iterum ad Aaron: Vinum, inquit, & siceram non bibetis tu & filij tui tecum, cùm introieritis in tabernaculum testimonij. Alia autem neque Aaron, neque filijs Israel mandantur, sed senioribus Israel hoc modo: Loquere, inquit, ad seniores Israel dicens: Accipite, inquit hircum ex capris pro peccato, &c. Nunquid dubitatur quòd hæc lex solis senioribus filiorum Israel præcipitur? Sed & de mundis & immundis animalibus specialis nihilominus lex filijs Israel dari uidetur. Ita namque scriptum est: Et locutus est Dominus ad Mosen & Aaron dicens: Loquimini filijs Israel dicentes ad eos: Hæc sunt animalia quæ manducabitis: & reliqua. Sic ergo etiam de circumcisione, uel in his quæ ad Abraham responsa sunt, uel in his quæ in Leuitico continentur, non alius quisquam circumcisionis lege constringitur, nisi sit uel ex Abraham originem trahens, uel uernaculus eorum, aut precio emptus. Vis autem uidere, quia sicubi uult etiã alienigenas una eademque lege connecti, significanter ostendit? Audi quod scriptum sit: Et locutus est, inquit, Dominus ad Mosen dicens: Loquere ad Aaron, & ad filios eius, & ad omnes filios Israel, & dices ad eos: Homo ex filijs Israel, uel ex aduenis qui fuerint in uobis, quicumque manducauerit omnem sanguinem, statuam animã meam super animam illam quæ manducauerit sanguinẽ, & disperdam eum de populo suo, quia anima omnis carnis sanguis illius est: & ego dedi uobis illum, ut ex ipso supra altare propitietur pro animabus uestris, quia sanguis pro anima expiabit. Propterea dixi filijs Israel: Omnis anima ex uobis non manducabit sanguinem, & aduena quicumque fuerit ex uobis nõ manducabit sanguinem. Vides ergo hanc de obseruatione sanguinis legem quæ cōmuniter & filijs Israel, & aduenis data est, obseruari etiam à nobis qui ex gentibus per Iesum Christum credimus Deo. Nos enim proselytos & aduenas scriptura nominare consueuit, cùm dicit, Aduena quidem in te ascendet super te sursum, tu autem descendes deorsum. Ipse erit tibi caput, tu autẽ eris eius cauda. Ideo ergo legem de obseruatione sanguinis communem cum filijs Israel etiam gentium suscepit Ecclesia. Hæc namque intelligens in lege scripta, tunc beatum illud Apostolorum concilium decernebat, dogmata & decreta gentibus scribens, ut abstinerẽt se non solùm ab his quæ idolis immolantur, & à fornicatione, sed à sanguine, & à suffocato. Verùm fortasse requires, si ut de sanguinis obser-

Circumcisio an sit omnib. præscripta. — *Gen. 17.* — *Leuit. 12.* — *Exod. 29.* — *Num. 18.* — *Leuit. 22.* — *Leuit. 6.* — *Leuit. 10.* — *Leuit. 9.* — *Leuit. 11.* — *Leuit. 17.* — *Christiani ætate Origenis abstinuerunt ab esu sanguinis.* — *Deut. 28.* — *Act. 15.*

De suffocatis. uantia claruit, ita etiam de suffocato doceatur, utrùm cõmunis filijs Israel cum aduenis data sit lex, quia etiam de hoc obseruare gentes Apostolorũ statuta decernunt. Audi quàm obseruanter etiã super hoc in Dei legibus cautũ sit: Homo homo, inquit, ex filijs Israel, & ex aduenis qui sunt in uobis, quicunq; uenatus fuerit feram aut auem quæ manducatur, effundat sanguinem eius, & cooperiat terra, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est. Vide ergo quàm obseruanter legislator in quo mandatum cõmune uult esse, coniungit aduenas filijs Israel: in quo specia-
Leuit.17. lia dat præcepta, à quibus ea uelit obseruari distinguit. Verùm quoniam inter illa quæ de Leuitico superius protulimus, etiam hoc scriptum refertur: Homo homo ex filijs Israel, uel ex aduenis qui sunt in eis, quicunq; fecerit holocaustum aut sacrificium, & ad ostium tabernaculi testimonij non adduxerit facere illud Domino, exterminabitur homo ille de populo suo: & per hoc uidetur etiam aduenæ & de sacrificijs iniungi, & Ecclesiæ ex gentibus offerendis holocaustis obnoxia fieri: etiam hæc diligentiùs uerba, & syllabæ (ut ita dicam) obseruandæ sunt legis. Ait enim, Si fuerit holocaustum uel sacrificium, ut adhibeat illud ad ostium tabernaculi testimonij. Lex non ut faciat iubet, sed si fortè fecerit, quomodo facere debeat docet. Certum est enim, nec dubitari potest, quòd dum Hierosolymis templum constaret, & religio patribus tradita uigeret, plurimi etiam gentium ueniebant adorare & offerre sacrificia. Sed hoc quoniam in loco uno tantummodo fieri præceptum est, de quo etiam hîc mandat, ut ad ostium tabernaculi iugulanda uictima deducatur, tam diu potuit legitimè fieri quàm diu status loci perman-
Luc.17. sit incolumis. Deniq; & Saluator ad illos decem leprosos quos mundauerat ite, inquit, & ostendite uos sacerdoti: & offerte pro uobis hostias sicut præcepit Moses. Ex quibus cùm unus regressus fuisset ad Saluatorẽ gratias agens, ait Dominus, Nonne decem purgati sunt? ubi sunt illi nouem? Non est inuentus qui rediret, & gratias ageret Deo, nisi hic alienigena? Ita ergo constante templi statu, etiã alienigenis offerendi sacrificia moris fuit: nũc uerò quid exposcitur ab aduenis, quod exhibere ne proprijs quidem cultoribus licet? Hæc autem omnia dicta sunt à nobis, ut ostenderemus quanta sit in Lege distinctio mandatorũ, & præcipuè ut de circumcisionis præcepto doceremus, quod non alijs quàm his qui ex Abraham genus ducunt, uernaculisq; eorum uel precio emptis esset iniunctũ: liberos uerò esse ab huiuscemodi legibus eos, qui per Christum Deo ex gentibus credunt. Quod tamen idcirco interim absq; ullius allegoriæ adiectione discussimus, ne qua (ut solet) his qui sunt ex circumcisione, obstrependi aduersum ueritatẽ crederet occasio. Sed adhuc ualidum aduersum nos leuare poterũt telum, confir-
Exod.12. mantes etiam proselytos per Legem circumcisioni obnoxios fieri, ex his quæ in Exodo scripta sunt hoc modo: Si uerò quis accesserit ad uos proselytus & fecerit pascha Domino, circũcides ei omne masculinũ, & tunc accedet facere illud, & erit sicut indigena. Omnis incircumcisus nõ edet ex eo. Lex una erit indigenæ & aduenæ qui aduenerit ad uos. Quæ quamuis acguta uidetur obiectio, tamen admiranda legislatoris ubiq; cautela succurrit. Considera enim quòd & hîc non dixit: Quia aduena qui uenent ad uos faciat pascha Domino & circumcidatur: sed obseruantissima moderatione decernit dicens: Si accesserit ad uos, & fecerit pascha. Nec dubitari enim de hoc potest, quòd si quis cum Iudæis Iudaicũ pascha fecerit, & circumcidi debeat, unũ hoc interim, quo retundantur contradicentes, legislatoris cautela prospexit. Est & illud præterea ad quod mutire nõ poterũt Pascha quod lex fieri præcipit, in loco illo quẽ elegit Dominus Deus, id est, Hierosolymis celebrandum est. In illo etenim templũ offerri sacrificia decer-
Matth.24. nuntur. Recuperent ergo priùs statũ templi, & tunc de circumcisione cõtendant. Si uerò ibi secundum sententiã Saluatoris nõ remansit lapis super lapidem, qui nõ sit destructus, superflua est de circumcisione causatio. In tantũ aũt circumcisio uernaculũ ipsius & nullius alterius gen-
Exod.4. tis insigne est, ut nusquã alius quis in historijs ueterũ pro hac referaf correptus, nisi filius Mo-
Iudæis, nõ Gentibus, præscriptam esse circumcisionem. sis, cuius mater Sephora uim angeli cõminantis exitium filij circumcisione cõpescuit. Ex his ergo omnibus ostenditur Israel ille qui secundũ carnẽ, aut solus circũcisioni carnis obnoxius: liber autẽ & alienus ab ea populus proselytus qui aduenit ad eam, qui ascendit & factus est sursum: ille autem descendit & factus est deorsum: & per misericordiam Christi factus est iste popu-
Deut.28. lus in capite, & ille in cauda. Facti sunt enim nouissimi primi, & primi nouissimi. Et ob hoc iu-
Matth.22. dicat id quod ex natura est præputiũ Legem perficiens, illos qui per literam & circumcisionem præuaricatores sunt Legis. Non enim purificat animã hæc quæ in manifesto fit in carne circumcisio, sed illa quæ in occulto est circũcisio cordis, ipsa purificat mentẽ, & uitiorũ maculas abscin-
Rom.7. dit. Hactenus nobis de circũcisione carnali pro uiribus dictũ sit. Age iam secundũ eum qui dixit, Quia lex spiritalis est: & qui de his quæ referunt in Lege, dicit quòd per allegoriã dicta sint: quid etiã allegoricis legibus de ea sentiendum sit uideamus. Scio multorum de hoc ferri dicta
De circumcisione allegoria. uel scripta, sed & nos quę Dominus dederit ad ea quę ab alijs cõmodè cõposita uidentur addemus. Circũcidere est ex genitali mẽbro, per quod successio humani generis & carnalis propago ministratur, amputare aliquã partem. Per hoc ergo indicari figuraliter reor, amputandam

esse

esse ab anima si qua illi ex consortio carnis adhæret impuritas, si quis eam libidinis malesuadæ sensus obtexit. Idcirco igitur nõ alijs ista defectio, sed genitalibus membris infigitur, ut clareat quòd huiusmodi uitia animæ nõ ex propria substantia, sed ex genuino motu, & incentiuo carnis adueniunt. Quòd aũt octaua die circumcisio datur, illud designari arbitror, quòd præsenti quidem seculo septimana deputata est, octauus autẽ dies futuri seculi mysteriũ tenet. Illorum ergo est circumcisio spiritalis, qui futuro seculo militãt, in quo neq; nubent, neq; nubentur, sed erunt sicut angeli Dei, & eorum qui seipsos castrauerunt propter regnũ Dei, & quorum in terris ambulantiũ in cœlis est conuersatio, quiq; prospiciunt non ea quæ uidentur, sed quæ nõ uidentur, & sciunt quia quæ uidentur tẽporalia sunt, quæ autem non uidentur æterna. Verũ (ut superiùs memorauimus) dictũ est & ab alijs quòd circumcisio spiritalis sit, omnem immunditiam, cogitationem, atq; impuros sensus abscindere à corde & abijcere. Sed occurritur huiuscemodi editionibus ex his quæ apud Ezechielem scripta referuntur, ubi dicit Dominus: Omnis filius alienigena incircumcisus corde, & incircumcisus carne, nõ introibit in sancta mea ex omnibus filijs alienigenarũ qui sunt in medio domus Israel. Euidenter etenim duas circumcisiones hoc in loco ostendit sermo prophericus dicens: Incircumcisus corde, & incircumcisus carne. Vnde cogimur secundũ allegoricas leges utriusq; circumcisionis formas ac species assignare, quãuis hoc possit nobis etiã in illis quas suprà exposuimus rationibus subijci. Sed interim uideamus nunc quæ possit duarũ circumcisionũ secundum allegoriã figura seruari: & uideamus ne fortè referri queat ad duo generalia peccata, in quibus incircũcisum esse nõ expedit, id est, in fide, & in operibus: ut sit circumcisus corde qui habet fidẽ, & incircumcisus carne qui opera nõ habet. Alterũ namq; sine altero reprobatur, quia & fides sine operibus mortua dicitur, & ex operibus sine fide nemo apud Deum iustificatur. Sic ergo ut ego arbitror, dictum propheticũ conuenienter aptabitur fidelium populo, quibus dicitur: Omnis alienigena qui est in uobis in medio domus Israel incircumcisus corde, & incircumcisus carne, non introibit in sancta mea. Hoc est nimirum quod & Dñs in Euangelio dicit: Qui credit in me mandata mea custodit: & iterum: Qui audit uerba mea & facit ea: & iterũ: Quid aũt dicitis mihi Dñe Domine, & nõ facitis quæ dico? Vides ergo ubiq; fidem cum operibus iungi, & opera sociari cum fide. Cordis ista est circumcisio: nihil sordidum, nihil indignũ sentire de fide. Carnis circumcisio est, nihil immundũ, nihil contaminatũ in opere gestisq; cõmittere. Qui enim in altero horũ incircũcisus fuerit & immundus, Dei uocibus ingredi prohibetur in sancta. Ingreditur tamen & alienigena in sancta quò non liceat ingredi secundum legem literæ nisi solis sacerdotibus. Datur uerò nunc & alienigenis ut ingrediantur, ut sint fidei & actuũ circumcisione purgati. Si quis aũt ad nos superiores quæstiones reuocare contendat, & iterum nobis replicet hoc quod scriptum est de alienigena, quòd ab eo uolente ingredi in sancta, nõ solũ cordis circũcisio, sed & carnis exigitur: huic ita molestè persistẽti, obuertimus & nos illud quod Hieremias propheta dicit: Ecce incircũcisæ sunt aures uestræ. Ostẽdat nobis iste carnalis circũcisionis exactor auriũ circumcisionẽ sensibilẽ & corporalem si potest: sed certum est quòd nullo pacto hoc facere queat. Reuertitur ergo ad allegorias necessitate compulsus, & dicet circumcidi aures, cùm secundum Salomonis monita non recipiunt auditionem uanam, & cùm oppilantur ne audiant iudiciũ sanguinis, & cùm sepiuntur spinis ne audiant obtrectationẽ, sed ut soli uerbo Dei pateant, & his quæ ad ædificationem dicuntur. Sit ergo talis & illa cordis, qualis & hæc aurium circumcisio, quæ cõmuniter uidetur exposita. Hoc autem modo & incircumcisus labijs dicitur, qui non circumciderit blasphemiã, scurrilitatẽ, turpiloquium, de ore suo, qui nõ posuerit custodiam ori suo, & ostium circumstantiæ labijs suis, qui non etiam à uerbo otioso circumciderit os suum. Deniq; ubi dicit Moses ad Dominũ: Prouide Domine alium quẽ mittas, ego aũt tardę linguæ, & gracili uoce ego sum: ipsi in Hebræis exemplaribus habere se dicunt: Ego aũt incircumcisus sum labijs. Quòd si hoc modo, quo superiùs diximus, potest quis incircumcisus uideri auribus, & incircũcisus labijs, cur non & simili forma incircumcisus præputio carnis suæ dicatur is qui erga naturalẽ coitus motum immoderatiùs & intemperantiùs effluit? Circumcisus uerò habeatur, si qui in huiuscemodi negotio legitimis, & quantũ posteritati sufficit utatur officijs? Verùm quoniã de circumcisionis ratione tractamus, etiã illud his adiungere non absurdum uidetur, quòd Iesus filius Naue ex præcepto Domini filios Israel secundò circumcidisse cultris saxeis memoratur: quod utiq; quantũ ad literam spectat impossibile factu uidetur. Semel in carne præputij circumcisis, quid inuenire possit secunda circumcisio quod auferat? Iesus uerò noster qui uerẽ post Mosen filios Israel in terrã sanctam fluentẽ lac & mel, terrã repromissionis inducit, euidens est quõ non semel sed secundò circũcidat credentiũ populũ. Prima namq; est eius circumcisio, qua ab eis uel idolorũ cultum, uel cõmenta philosophicæ persuasionis execuit. Secunda uerò utitur circumcisione, cùm ab eis ueteris hominis consuetudinẽ, & passiones ac uitia carnis abscidit: & tunc completur quod in Iesu Naue scriptum est: Hodie abstuli à uobis opprobria Aegypti. Opprobria

Luc. 20.

Duplex circũcisio, cordis altera, altera uerò carnis.

Ioan. 14.

Matth. 7.

Fidei & operũ coniunctio.

Hier. 6.

Auriũ circumcisio.

Labiorum circumcisio.

Exod. 4.

Iosue 5.

Ibidem.

Opprobria Aegyptiaca.

bria nsmque Aegypti secū circumfert, si quis in Ecclesia positus, & sub Iesu duce militans Aegy-
ptios mores & motus animi barbaros seruet. Marcion sanè cui per allegoriā placet nihil intelli
gi, quomodo exponat quod dicit Apostolus, circūcisionē prodesse, omniuo non inueniet. Sed
de singulis quidē quæ inferuntur nullatenus reddere poterit rationē: aduersari cum quadam
irrisione, notare Deum Legis qui circumcisionē dedent, solet non solùm ipse, sed & omnes hæ-
retici qui uetus Testamentū repudiant, unà cum gentilibus, qui omnes aduersum Deum Legis

Calumniæ hæreticorum & Stoicorum.

talia quædā, uel fœda obtrectatione congeminant. Stoici aiunt: Indicat aliquid mysticū circum
cisio, & figurā teneat allegoriæ: itàne oportuit ut cum pœna & periculo paruulorū, cum crucia
tibus teneræ & adhuc innocentis partis, in facie figurarū species, & legis ænigmata conderen-
tur? Sic non habebat legislator ubi formas mysticas poneret, nisi in decurtatione uerecundo-
rum locorum? & Dei omnipotentis lex æternique Testamenti signaculum non potuit nisi obscœ
nis membrorum partibus collocari? Itàne bonus ast Deus iste qui natum hominē statim in pri
mis nouæ lucis auspicijs præceperit uulnerari? Et si, ut uobis uidetur, ipse est & animæ creator
& corporis: aut superfluò se plasmasse partē illam corporis notat quā postmodum mandat ab
scindi, ut per miserorū supplicia propriū emendet errorem: aut quod necessariò & utiliter fecit,
nō rectè mandat auferri. Tum præterea si cura est Deo plurimos ad cultū sanę religionis addu-
ci, maximū ex circumcisione obstaculū nascitur. Cum eo enim quod suppliciū unusquisque de-
clinat, tum etiā irrisionē turpitudinis refugit: unde magis impedimentū hoc religionis quàm

Respōdet ad calumnias & cauillos Ethnicorum & hæreticorū de circumcisione.

insigne dicendum est. Hæc & multa his similia uel gentiles aduersum legislatorem, uel hæretici
perstrepūt, quibus respondere necessariū puto: sed primò gentibus. Nemo sapiēs ea in alijs no
rat, quæ apud se honesta ducit & magna: etenim circumcisio apud uos ô gentiles ita magni ha
betur, ut nō passim uulgo ignobili, sed solis sacerdotibus, & his qui inter ipsos electioribus stu-
dijs mancipari fuerint, credatur. Nam apud Aegyptios qui in superstitionibus uestris & uetu-
stissimi habentur & eruditissimi, à quibus propè omnes reliqui ritum sacrorū & cæremonias

Qui apud Aegyptios circumcisi.

mutuati sunt, apud hos, inquā, nullus aut Geometriæ studebat, aut Astronomiæ, quæ apud il-
los præcipua ducitur; nullus certè Astrologiæ & Geneseos, qua nihil diuinius putant, secreta ri
mabatur, nisi circūcisione suscepta. Sacerdos apud eos, aruspex, aut quorumlibet sacrorū mini

porisme.

ster, uel ut illi appellant propheta omnis circūcisus est. Literas quoque sacerdotales ueterū Aegy
ptiorum, quas Hieroglyphicas appellant nemo discebat nisi circūcisus. Omnis hierophantes,
omnis uates, omnis cœli (ut putant) infernique mystes & conscius apud eos esse nō creditur, nisi
fuerit circumcisus. Hoc igitur apud nos turpe & obscœnū iudicans, quod apud uos ita hone-
stum habetur & magnum, ut cœlestium infernorumque secreta non nisi per huiuscemodi insi-
gnia enunciari uobis posse credatis? Quòd si apud uos per tot & in tantis secretorum uestro-
rum causis quæ ministra circumcisione peraguntur, necessarium erit rationem quæri, & talem
quæ contemni non debeat, ne cum eo cuncta pariter subruantur, cur non id etiam apud uos
fieri posse speretis? Verùm si replicetis historias uestras, inuenietis non solùm Aegyptiorum sa
cerdotes & hierophantas usos esse circumcisione, sed & Arabas & Aethiopas, & Phœnices, a-
liosque quorū studia gratia huiuscemodi superstitionis nobiliùs uigent. Hæc sufficienter dicta
sint aduersum gentiles, quibus de Legis nostræ mysterijs loquendum apertiùs non erat. Nunc
iam nobis ad eos sermo dirigatur, qui Christo quidem credunt, sed Legem non recipiunt &

1. Pet. 1.

Prophetas. Fatemini sine dubio uerum esse quod scriptum est in epistola Petri: Quia redempti

Respondet hæreticis improbantibus uetus Testamentum.

sumus non corruptibili precio argenti & auri, sed precioso sanguine unigeniti. Si ergo precio
empti sumus, ut etiam Paulus adstipulatur, ab aliquo sine dubio empti sumus, cuius eramus
serui, qui & preciū poposcit quod uoluit ut de potestate dimittat quos tenebat. Tenebat autē
nos diabolus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposcit ergo precium nostrum sangui-
nem Christi. Verùm donec Iesu sanguis daretur, qui tam preciosus fuit ut solus pro omniū re-
demptione sufficeret, necessariū fuit eos qui instruebantur in Lege, unumquemque pro se uelut
ad imitationem quandam futuræ redemptionis sanguinem suum dare, & propterea nos pro
quibus completum est preciū sanguinis Christi, nō necesse habemus pro nobis ipsis preciū, id
est sanguinē circūcisionis offerre. Si uerò culpabile uobis uidetur quòd Deus Legis inferri iu-

Luc. 2.

bet infantibus uulnera, & sanguinē fundi: hoc etiam in Christo factum culpatis, qui & octaua
die circūcisus est, & uulnera passionis excepit, & cū crucis pœna sanguinē suum fudit. Quod ue
rò circumcisionis horrore difficilis uobis ad religionē uidetur ascensus, difficilior multò uide-
tur ingressus ad Euangeliū uobis, in quo non partē exiguam corporis, sed ipsam quis animā
ponere iubetur. Sed exēpla martyrū secundū uos prohibebant homines accedere ad fidē. An
eo magis creditur firma religio, quòd nihil remissum, nihil delicatū pollicetur aut molle? Quòd
& si nihil aliud sacramēti figuraliter circūcisio teneret, quid esset absurdi, si ad discretionē cæte-
rarū gentiū populus qui sub Lege Dei instituebatur, propriū aliquod gestaret insigne? & si neces-
saria uisa est partis alicuius amputatio, quid tam cōueniēs fuit quàm eam inuenire quæ uidebatur

obscœna

obscœna,& illa auferre quorũ diminutio nihil ad officium corporis impediret. Quòd uerò dicunt: Quia si necessaria non erat illa pars membri, fieri à creatore nõ debuit: si necessaria facta est, non debet auferri: interrogemus eos & nos, si necessariam dicant filiorũ procreationẽ. Necessariã sine dubio respõdebunt. Erunt ergo culpabiles, qui cõtinentiæ & uirginitatis obtẽtu, necessarijs naturæ officijs nõ ministrant: & erunt cogendi ad nuptias, qui secundum Euãgelij leges semetipsos castrauerunt propter regnũ Dei, habẽtes exẽpli huius auctorẽ cùm multos alios sanctorũ, tum etiã ipsum Dñm Iesum. In summa uerò dicendum est ꝙ sicut multa necessaria erant baptismata ante baptismum Christi, & multæ purificationes antequã purificatio per Spiritũ sanctũ fieret, & multæ hostiæ antequã una hostia agnus immaculatus semetipsum patri offerret hostiã Christus: ita etiã multis circũcisionibus opus fuit usquequo una in Christo circũcisio in omnibus traderet: & multorum sanguinis effusio præcessit, usquequo per unius sanguinem omniũ redemptio fieret. Hæc quidem nobis ad præsens occurrere de circũcisionis ratione potuerunt: quæ tamen ea lege dicta sint à nobis, ut si quis meliùs & rationabiliùs dixerit, illa magis ꝙ̃ hæc nostra teneantur. Verùm post excessum iusto forsitan largiorem ad Apostoli conclusionem capituli reuertamur. Igitur quoniam frequens est Apostolo iste tractatus, quo per singula quæq; binos homines esse designat: quorũ alterũ exteriorem nominare, alterum interiorem solet: eorumq; alterum secundum carnem esse, alterũ secundum spiritum dicit: opinor ex illis institutis quæ in Genesi scripta sunt, ubi alius ad imaginem Dei factus, alius de limo terræ factus refertur: & hos ipsos nunc alium in manifesto, aliũ in occulto Iudæum uocat: sciendũ est quòd horũ uterq; in quibusdam dissonis, in nonnullis uerò cõmunibus utitur institutis. Nam sunt quædam quæ ab interiore homine initiũ sumunt, & usq; ad exteriorẽ perueniunt. Alia uerò ab exteriore homine inchoata perueniunt usq; ad interiorem. Quod autẽ dico tale est. Si castitas ab interiore homine sumat exordiũ, peruenit usq; ad exteriorem. Neq; enim fieri potest, ut si antè quis non mœchetur in corde, mœchari possit in corpore. Sed nõ continuò si quis ab exterioris hominis incipiat castitate, peruenit etiam ad interiorem continentiam. Secundũ hæc ergo circũcisio interioris hominis allegoricis legibus intelligatur, cũ iam neq; interior ille cõcupiscit in corde, neq; exterior iste concupiscentiã ministrat in corpore: ut circũcisus dicatur in carne ille, quẽ Apostolus dicit iam nõ esse in carne, sed in spiritu, & qui actus carnis per spiritũ mortificat. Verùm quoniã qui circũcisus est aliquã carnẽ perditã dedit, aliquã seruauit incolumẽ, in eo ꝙ perditã dedit, illã carnẽ significari puto de qua scriptũ est: Omnis caro fœnũ, & omnis gloria eius quasi flos fœni. Caro aũt quæ seruatur, & incolumis permanet, puto ꝙ formã teneat illius carnis de qua dicitur: Quia omnis caro uidebit Salutatorẽ Dei. Sed opus est auribus quæ audire possint quæ sit caro quæ pereat, & quæ sit caro quæ uidebit Saluatorẽ Dei: quæ post depositionem carnis præputij salua permaneat, cũ illa ut flos fœni deciderit. Quod qui intellexerit, inueniet ingeniũ mysteriorũ formas circũcisionis ratiõe præmissas: & inueniet eum qui in occulto Iudæus est, & qui in interiore homine circũcisus, tantũ præstare & eminentiorem esse illo qui secundum carnem Iudæus est, quantum præstat & eminet Iudas ille quem collaudant fratres sui, & qui dormiuit ut leo, & ut catulus leonis suscitatus est, illo Iuda qui ex femoribus Iacob secundum carnem natus est.

Dilemma. — *ἐνδιάθετ@.* — *Gen. 2.* — *Hominis diuisio.* — *Esa. 40.* — *Gen. 49.*

CAPVT III.

QVID ergo amplius Iudæo est, aut quæ utilitas circũcisionis? Multum per omnem modũ. Primùm quidem quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum nõ crediderũt? nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuabit? Absit. Est autem Deus uerax, omnis aũt homo mendax: sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cùm iudicaris.] In hac epistola Paulus uelut arbiter quidam inter Iudæos residens, & Græcos, id est eos qui ex gentibus credunt, utrosq; ad fidẽ Christi ita euocat & inuitat, ut neq; Iudæos offendat penitus destruendo Iudaicos ritus, neq; gentibus injiciat desperationem confirmando obseruantiã Legis & literæ: & siue de repromissionibus memoret, siue de pœnis, ad utrũq; populum diuidit uerbũ. Vt, uerbi gratia, cùm dicit: His aũt qui ex contentione sunt, & qui diffidunt quidem ueritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum, Iudæo primùm & Græco: ista de pœnis. De promissionibus uerò subiungit: Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm & Græco. Rursum de gentibus dicere uidetur: Quicunq; enim sine Lege peccauerunt, sine Lege peribunt. Et iterum de circũcisis: Et quotquot in Lege peccauerũt, per Legẽ iudicabuntur. Rursum uerò gẽtes subleuãs dicit: Cùm enim gentes quæ Legem non habent, naturaliter quæ Legis sunt faciunt, hi Legẽ non habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendũt opus Legis scriptum in cordibus suis, &c. Et iterũ sermonem conuertit ad Iudæos dicens: Si aũt tu Iudæus cognominaris, & requiescis in Lege: & reliqua usq; ad eum locum ubi dicit: Nomẽ enim Dei per uos blasphematur inter gentes. Et ne uideretur nimius esse in increpationibus Iudæorũ, dicit:

De Iudaismi et circumcisionis usu. — *Paulus quid de Iudæis & Gentibus iudicauerit.*

Circumcisio prodest si Legem custodias. Sed iterū ne erigeret eos qui nimiā in circumcisione
ponūt gloriam, addidit: Si aūt præuaricator sis Legis, circumcisio tua præputium facta est. Vt
autem paululum & eorum qui ex gentibus credunt animos alleuaret, subiungit: Si autē præ-
putium Legis iustitias custodiat, nónne præputium illius in circumcisionē reputabitur? Atq;
ut ualidiùs erigeret animos gentium, & scirent posse se si Legē perfectiùs obseruarent etiā me-
liores effici Iudæis, dicit: Et iudicabit id quod ex natura est præputiū Legē perficiēs, te qui per
literā & circumcisionē præuaricator es Legis. Verùm quoniam sciebat multas in Lege & Pro-
phetis esse repromissiones ad Iudæos, ne possent desperare gentes tanquam quæ nihil societa
tis in conscriptis repromissionibus habeant, docet eos qui secundum mysticā rationē etiā ipsi
Iudæi fiant & habeant circumcisionem. Propterea dicit: Nō enim qui in manifesto Iudæus est,
neq; quæ manifestè in carne est circūcisio, sed qui in occulto Iudæus est circūcisione cordis in

De Iudaismi et circumcisionis usu obiectio.

spiritu non litera, cuius laus nō ex hominibus, sed ex Deo est. Verùm quoniā in his omnibus
superiorem quodammodo causam gentium fecerat, rursum uelut querelis eorum qui ex cir-
cūcisione sunt occurrens, proponens sibi ipse quæ in præsenti capitulo cōtinentur dicit: Quid
ergo amplius est Iudæo? aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modū. Si ergo,
inquit, is qui in manifesto Iudæus est, & quæ manifestè in carne est circūcisio nō reputatur, sed
qui in occulto Iudæus est, & circumcisio cordis quæ fit in spiritu, ipsa est uera circūcisio: dices
mihi: Quid amplius est Iudæis, qui hac appellatione censentur? uel quæ in corporali circūci-
sione habetur utilitas? Ad hæc uidet in utroq; populo minùs iustus arbiter resedisse pronun-
cians quid amplius habeat Iudæus, & ea quæ in carne est circumcisio, & dicit eos habere am-

Iudæorum prærogatiua.

plius multum per omnē modum. Quid aūt multo sit amplius subiungit. Primò inquit, quia
credita sunt illis eloquia Dei. Quāuis enim & gentibus nunc credātur eloquia Dei, sed illis ait

Eloquia Dei Iudæis concredita.

primò sunt credita. Requiro tamē quid est quod dicitur primis eis credita esse eloquia Dei, u-
trum'ne de literis hoc dicat & libris, an de sensu & intelligentia Legis? Videmus enī plurimos
Iudæorū ab infantia usq; ad senectutem semper discentes & nunquā ad scientiā ueritatis per-
uenientes: & quomodo uidebitur uerum esse quod dicitur, quia amplius aliquid habeant in
eo, q primis eis eloquia Dei credita sunt, in quibus non intelligunt neq; quæ loquuntur, neq;
de quibus affirmant. Si uerò sapiens ille dicitur qui intelligit secundū Salomonem quæ ex pro-
prio ore sunt, & qui in labijs portat intellectum: de Mose & Prophetis cæterisq; horum simili-
bus hæc intelligenda sunt dici, quibus credita sunt eloquia Dei: quia & ipsos Iudæos fuisse, &
habuisse circumcisionem, non potest dubitari. Sed & si quis apud eos sapiens & intelligēs au-
ditor & mirabilis consiliarius fuit, quos auferre dicitur Dn̄s ab Hierusalem offensus impietati-

Esa. 3.

bus populi. Sic enim dicit Esaias: Ecce dominator Dn̄s sabaoth auferet ab Hierusalem & à Iu-
da & post aliquanta: Et prophetam inquit, & æstimatorem, & seniorem, & quinquagenarium,
& mirabilem consiliarium, & sapientē architectū, & prudentē auditorē. His ergo talibus existi-
mandum est primis credita esse diuina, & his fatendum est fuisse amplius multum per omnē

3. Reg. 19.

modum: sed & si qui alij his similes fuerunt: sicut in Regnorum libris scriptum Apostolus me-

Phil. 3.

morauit: Reliqui mihi septem millia uirorum qui non curuauerunt genua sua ante Baal. Sed
& ipsi Apostoli Christi & ipse uas electionis Paulus ex Iudæia & ex circūcisione ueniens ampli
us habebat his quos docebat ex gentibus per omnem modū. Credita namq; eis sunt eloquia
Dei. Sed & hoc ipsum q dicit: Quia credita sunt illis eloquia Dei: considerandum est, quia nō
dixerit literas esse creditas, sed eloquia Dei. Vnde uia nobis datur intelligendi, q his qui legūt
& non intelligunt, & qui legunt & non credunt, litera sola sit credita, illa de qua dicit Aposto-

2. Cor. 3.

lus, Quia litera occidit: eloquia aūt Dei illis sint credita, qui intelligentes & credentes his quæ

Ioan. 5.

Moses scripsit credunt & Christo: sicut & Dn̄s dicit: q si credidissetis & ipsi Mosi, crederetis uti-
que & mihi: de me enī ille scripsit. Sed istud habeat amplius Iudæus in literis, habeat aliquid
& in eloquijs Dei. Nunquid penitus relinquuntur ij qui ex gētibus ueniunt ad Christum? an
& ipsis est ubi habeant aliquid amplius? Audi Dn̄m dicentē ad Centurionē ex gentibus cre-

Matth. 8.

dentem: Amen dico uobis, nec in Israel tantā fidē inueni. Vide ergo ubi uenitur ad fidē quan-

ibid.

tum amplius habeant gentes: de quibus in alio loco Dn̄s dicit: Quia uenient ab oriente & oc-

Eloquia Dei credētibus, ex Ethnicis oriundis, commissa.

cidente, & à quatuor uentis terræ, & recumbent cū Abrahā, Isaac & Iacob in regno Dei, filij aūt
regni eijcientur in tenebras exteriores. Vbi ergo ad leges uenitur & literas, habent Iudæi am-
plius multum per omnem modum: ubi uerò uenitur ad fidem (ut ex comparatione dixerim)
habent gentes multum per omnem modum. Requirendum sanè est, si etiam Samaritis dicen-
dum est primis credita esse eloquia Dei, quoniam quidem etiam apud ipsos lex Mosis seruari
uidetur. Sed illis ego ne ipsam quidem literam quæ occidere dicitur, creditam dixerim. Dicit

Amos 6.

enim de eis Propheta: Væ his qui spernunt montem Sion, & confidunt in montem Samariæ.
ipsi quippe se alienos à literis Dei faciūt repudiātes Prophetas. Sed & hæreticis q iniquitatē lo-
quunt in excelsum, & q impietate sua diuidūt unitatē deitatis, & q Legē ab Euāgelijs separāt,

non

non dixerim credita esse eloquia Dei pro eo ꝙ diuina apud eos uolumina relegari uidentur: sed quia nihil in his sentiunt spiritale, nihil Deo dignũ, solã apud eos quæ occidit haberi literam dixerim. Verùm si fortè Iudæi nollent recipere Apostoli nostri sententiã, quæ dicit quia litera Legis occidit: & iniuriã putent Legi fieri, si secundum literam sperni uideatur: reuertamur ad ipsum Mosen, & uideamus quantũ magnificauerit literã Legis: qui cùm accepisset tabulas lapideas inscriptas digito Dei, tantum honoris detulit literæ Legis, ut proijceret de manibus suis tabulas, & cõminueret quidem digito Dei scriptas, nec tamen pro hoc impietatis culpa notatus sit. Vides ergo quia non solùm Paulus spernit literam Legis, sed multò ante eum Moses spreuit, & abiecit, & contriuit literas Legis: hoc sine dubio iam tunc designans, ꝙ honor & uirtus Legis non esset in literis, sed in spiritu. Sed & Dñs in Euangelio cùm dixit, ad Iudæos loquẽs: Auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius: puto ꝙ sensum Legis dixerit, qui ablatus est à Iudæis, manentibus apud illos solis literis Legis, & datus est gentibus qui possint per fidem fructum spiritus facere. Quæ cùm ita sint, cur tam ignaui & desides sumus, ut non tandem abiecta omni malitia, cum simplicitate & puritate cordis, ad suscipienda Dei eloquia properemus, & ad capiendum de eis sensum Christi: quippe cùm audiamus in his esse regnum Dei. Certè unusquisq; pro uiribus capiat eloquia Dei, quæ sunt sapientia quam loquitur Apostolus inter perfectos. Qui uerò ad hanc idoneus nondũ est, suscipiat eloquia Dei in quibus agnoscat nihil amplius quàm Christum Iesum, & hunc crucifixum. Qui nec hoc potest, in eo suscipiat eloquia Dei, ut lacte utatur, & non cibo forti. Si uerò adhuc infirmatur in fide, eloquia Dei in holeribus sumat. Tantũ est ut oẽs cõmuniter nouerimus eloquia Dei esse eloquia casta, & argentum igne examinatum, terræ purgatum septuplum: id est ut in castitate & sanctitate cordis & corporis diuina seruemus eloquia. Credita sunt ergo primis illis quib. suprà diximus eloquia Dei, sed quidã (ut dicit) nõ crediderunt siue Deo siue eloquijs Dei. Vides quis qui nõ credunt, ipsi sunt secundum carnem, de quibus & alibi dixit: Animalis homo nõ percipit quæ sunt spiritus Dei: stultitia est enim illi. Sed horũ incredulitas nõ euacuat fidẽ Dei. Fidẽ Dei uel eã intelligimus quã fidẽ habet Deus cũ his quibus credit eloquia sua, uel eã fidem qua credunt Deo ij qui ab eo eloquia diuina suscipiunt. Cõmonemur ergo ut incredulitas eorum qui uel nõ accedunt ad fidẽ, uel decidunt ex ea, si fortè irrideant nos opera fidei agentes, uel cùm ieiunamus, uel cũ misericordias facimus, uel cũ studijs & Legi Dei operam damus, uel etiam cũ pro martyrio Christi tormenta sufferimus, meminerimus semper quia infidelitas eorum fidem Dei quæ in nobis est nõ euacuat. Post hæc quod sequitur, minus quidem compositè uidetur adiunctum: dicit enim: Fiat aũt Deus uerax, omnis autẽ homo mendax, sicut scriptũ est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cùm iudicaris. Tamen tali quadam circumflexione superioribus id aptare tentabimus. Licet, inquit, nõ crediderint quidã Iudæorũ, de infidelitate tamen eorum dicendũ est, ꝙ Deus quidem solus sit uerax, omnis aũt homo sit mendax: qui etiam si quid iustum est, necesse est tamen ut in aliquo à ueritate decidat, quã in omnibus seruare humanæ naturæ penè impossibile est. Quia ergo omnis homo mendax est, propterea Iudæorum quidam ut homines mendaces non crediderunt. Nam quia omnis homo mendax est, necessariò in die illa cũ ad iudiciũ uenerit Dñs cũ hominibus, solus ipse iustificabitur in uerbis suis. Ipsius enim uerba in omnibus uera, quia uerba sunt ueritatis. Quòd autẽ Dñs ad iudicium ueniat cũ hominibus, Propheta dicit: Venite & disiudicemur, dicit Dñs: & ipse Dñs ad iudiciũ ueniet cum senioribus populi: & iterum: Memento tu & iudicemur, dicit Dñs. Hæc autem introduxit Apostolus obseruans illam obiectionem quam sibi in alio loco proponit ibidem: Si autem iniustitia nostra iustitiã Dei cõmẽdat. De qua cùm ad locum eius uentum fuerit requiremus. Nunc ergo uideamus quid est quod dicit: Fisi autem Deus uerax, omnis autem homo mendax. Ita enim in Græcis exemplaribus habetur. Nam Latini, Fit, pro Fiat, legunt. Primò ergo hoc sciendum est, quia quod dixit, Fiat, non imperatiuo modo dicit. Stultũ est enim si puteris imperandum esse Deo ut uerax fiat. Sed ut cùm dicimus: Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra: uel ut iterũ dicimus: Fiat pax in uirtute tua: nõ imperantes, sed optantes, immo potius pronunciantes, & quia nõ potest pax fieri nisi in uirtute Dei: ita & hîc uelut pronunciantis sermo accipiẽdus est: Fiat aũt Deus uerax, omnis aũt homo mẽdax. Sed & hoc sciendũ est, ꝙ sermo iste, id est omnis homo mendax, de psalmo cxv. assumptus est, ubi dicit: Ego aũt dixi in excessu meo, omnis homo mendax. Verũ ad euidentiùs illuminandum Apostoli sensum, ne uideatur legẽtibus onerosum si psalmi ipsius continentiã, unde assumitur testimonium, breuiter exponamus. Videtur ergo mihi talẽ quendã Propheta nũciare sensum. Cùm multa sint, inquit, apud homines dogmata, & multi de ueritatis inquisitione philosophentur, cùm ꝙ oporteret in his omnibus quæstionibus præcedere filiũ Dei: alij quidẽ qui nõ priùs credentes quæsierunt, nõ inuenerũt: ego aũt qui credidi antequã quærerẽ, idcirco quod quærebã inueni, & nõ solùm inueni, sed & locutus sum, & annũciaui populis quã inueneram ueritatem.

Exod. 32.

Matth. 21.

Atqui Christi crucifixi agnitio, summa sapientis est fidelium.

Psal. 19.

1. Cor. 2.

Psal. 51.

Nõ quia Iudæi quidã in incredulitate perstiterũt, ideo Dei fides irrita facta est. Quin potius statuendum est, Deum ueracẽ, omnẽ aũt hominem mendacẽ esse.

Matth. 6.

Pro optandi modo imperãs sumptus.

Psal. 115.

Περίφρασις de Psalmi sententia.

ueritatem. Nec tamen inuenta ueritate elatus sum in sapientia, neq; inflatus in sciẽtia mea: sed eo magis humiliatus sum, cùm agnoui & intellexi Dñm esse qui docet omnẽ scientiã. Deinde considerans quæ homines & quanta uel inter philosophos, uel inter cæteros barbaros de ueritate locuti sunt, & quia multo labore multa dicentes, nil inuenerint, quia nõ crediderunt antequã quærerent, cõsiderans omnia eorũ uel dicta, uel scripta, & in excessu mẽtis effectus, id est stupore cordis attonitus, ꝙ omnia illa philosophorum uolumina quæ splendida & præfulgida uidebantur oratione cõposita, procul à ueritate cõsisterent: in excessu & in stupore mentis effectus dixi: Omnis homo mendax. Ego uerò cui hæc ostenderat Deus, ingratus non fui, sed cogitaui & quæsiui apud memetipsum, quid pro hoc quod mihi Dñs præstat scientiã ueritatis, Dño rependerẽ muneris: intellexi tamẽ ꝙ natura illa æterna, & omniũ domina, nullius indiget. Vnum ergo inueni solum, quod me offerre oporteret Deo, id est ut crederẽ de eo quod nunquã possit ab homine aliquid accipere sed semper dare, & ideo dixi: Calicẽ salutaris accipiã: uelut si responderet dicenti: Potes calicẽ bibere, quẽ ego bibiturus sum? & diceret: Possum Dñe. Sic ergo ait: Calicẽ passionis tuæ libenter & tota uoluntate suscipiã: & ut calicis tui, id est passionis granã ad finẽ usq; conseruẽ, non meis uiribus agã, sed nomen Dñi inuocabo. Preciosa est enim apud te mors, quæ pro deitate & ueritate suscipitur. Secundum hoc igitur etiam in apostolicis dictis accipiendum est: Omnis homo mendax: siue qui in legis litera sine fide confidũt, siue is qui in quibuslibet dogmatibus & literis gloriatur. Sed obijcitur nobis: Si omnis homo mendax est: ipse Paulus homo est: erit ergo mendax. Sed & Dauid qui hæc dixit, homo fuit: si omnis homo mendax est, erit & ipse mendax: hoc ipsum falsum quod dicit: Omnis homo mendax: quia mendacem se necessariò cum cæteris hominibus ipse pronunciat: & si mendax est, utiq; non erit uerũ quod à mendace dicitur: Quia omnis homo sit mendax. Videtur ergo sermo eius incurrisse in syllogismum qui dicitur Aporus, id est dubius, qui & falsus appellatur. Sed si redeamus ad interiorẽ scripturæ intellectum, inueniemus ꝙ omnes Prophetæ uel Apostoli ex illis sint ad quos sermo fit, sicut scriptũ est: Et factum est uerbum Dñi ad illum uel illum prophetam: hos ergo ad quos sermo Dei fit, Dñs in Euangelio nõ homines pronunciat esse, sed deos. Sic enim dicit: Quòd si illos dicit deos ad quos sermo Dei factus sit, & nõ potest solui scriptura. quia ergo & ad Dauid tanquã prophetã, & ad Paulũ tanquã apostolum sermo Dei factus est, sine dubio non erant homines, sed dij ad quos sermo Dei factus est. Igitur quia non erant homines sed dij, uerũ est quod de cæteris hominibus pronunciat, ad quos sermo Dei non factus est: Quia omnis homo mendax sit. Sed & quod sequitur nihilominus de Psal. L. assumptum est, id est: Vt iustificeris in sermonibus tuis & uincas cùm iudicaris. Est aũt in psalmo integer sensus hoc modo positus: Tibi soli peccaui & malum corã te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis & uincas cũ iudicaris. Et quoniã grandis excessus est ut ab initio psalmi repetamus, breuitatis causa hunc tantummodo quẽ in medio posuimus, discutiamus sermonẽ: in quo statim in primo hæc difficilis uidetur explanatio. Si enĩ historiã sequamur quæ in prætitulatione psalmi scripta est, ubi referẽ perempto Vria Cethæo uxorẽ eius accepisse Dauid, quomodo ergo dicit: Tibi soli peccaui: cùm utiq; & in ipsum Vriã peccauerit, & in propinquos eius: sed & in ipsam Bersabee atq; omnẽ domũ eius, cui intulisse maculã uideẽ adulterij? Sed est sciendum, ꝙ non semper prætitulationis historiã psalmi continentia sequiẽ, ut in plurimis psalmis qui obseruat inueniet. Et ut exempli causa dixerim, xvij. psalmi prætitulatio: In finẽ inquit puero Dñi Dauid, qui locutus est uerba Cantici huius in die qua liberauit eum Dñs de manu omnium inimicorũ suorũ & de manu Saul, & dixit. Cõtinentia uerò psalmi longè aliud ꝗ̃ prætitulatio continet. Quæ enim fundamenta montiũ cõmota sunt, aut quando treme facta est terra, cùm pugnaret Dauid aduersum inimicos suos? Aut ubi refertur caligo sub pedibus Dñi fuisse? uel ubi indicaẽ ascendisse super Cherubim & uolasse, uel super pennas uentorũ, & cætera penè omnia, quæ à prætitulationis historia omnimodè discrepant? Hoc ergo modo & in quinquagesimo psalmo, ꝙ secundum historiam non cõueniunt, uidendum est ne fortè mulieris in prætitulatione per figurã idcirco facta sit mentio, ut sub hac appellatione intelligatur aliqua talis mulier, uel qualis describitur illa fortis quæ duplices chlamydes fecit uiro suo: uel certè his contraria, ut fuerunt illæ quæ dicunẽ declinasse cor Salomonis ut ædificaret aras gentiũ & idola. Quæ utiq; in allegoriã sumptæ, nõ sunt ex diuina sapiẽtia, sed ex illis quæ sunt ei cõtrariæ, id est alienæ à Deo sectæ. Talis ergo & hæc Vriæ uxor Cethęi uiri alieni ab Israel intelligi potest, quã positus in superioribus Dauid inspexerit lauantẽ immunditias suas in aquis, & sordes suas diluere uolentẽ, eamq; desiderauerit, & acceperit. Sed quia nõ fuit uoluntas Dñi, alienas à ueritate Dei sectas introducere in domũ Dauid, prima eius natiuitas & primus fructus extinguitur, ut secunda progenie rex de alienigena sapiens nasceretur. Sed longũ est horũ figuras & ænigmata persequi. Illud tamen quod ad rem pertinet, breuiter prosequemur. Cùm, inquit, multa subtilitas sit in uarietate sectarum, & qui sensus secundum Deum sit,

Obiectio.

Syllogismus ἄπορος. λόγος.

Ioan. 10.

2. Reg. 12.

qui

qui uerò alienus à Deo in tractatibus & disputationibus sapientiũ, nullius sit scire uel iudicare, nisi solius Dei, qui solus potest cõprehendere sapientes in astutia sua: ideo tibi soli peccaui, & malũ corã te feci, quia cæteri oẽs, utpote animales homines, me qui spiritalis sum etiã si errauí, diiudicare nõ possunt: quia spiritalis iudicat omnia, ipse uerò à nemine iudicatur. Sed quia addit Paulus, Spiritalis: & dicit: Qui aũt iudicat me Dñs est. hoc sciẽs & Dauid ꝙ solus Dñs est qui spiritalẽ diiudicat, idcirco dicit: Tibi soli peccaui, à quo solùm possum diiudicari. Nã humana dies diiudicare nõ potest spiritalẽ. Sed & quod sequit̃ ad hunc respicit sensum: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cùm iudicaris. Iudicat̃ nãq; Deus in disputationibus sapientiũ, dũ alij hoc modo, alij alio, & diuersè singuli de Deo sentiũt: ipse uerò uincit eos qui de se iudicant, cùm errãtibus cunctis suã de se quomodo uel qualiter credẽdus ac uenerãdus sit reuelat ipse sententiã. Sed sufficiat hucusq; spatia secundi uoluminis esse producta. Nescio quo pacto dum piget omittere siqua explanationi necessaria suggeruntur, euoluimur à breuitate, quã si res pateretur, lectoris fastidio consulentes, magnopere seruare cuperemus.

1. Cor. 4.

LIBER TERTIVS.

SI autẽ iniquitas nostra Dei iustitiã cõmendat, quid dicemus? Nũquid iniquus Deus qui infert iram? Secundum hominem dico: Absit. Alioquin quomodo iudicabit Deus mundum? Si enim ueritas Dei in meo mendacio abundauit in gloria eius, quid adhuc & ego tanquã peccator iudicor? & non sicut blasphemamur, & sicut dicunt nos quidã dicere: Faciamus mala ut ueniant bona? Quorũ damnatio iusta est.] Multũ fortassis incõsequens uidebit̃ ordo dicendi, per omnẽ penè textum huius epistolæ ab apostolo Paulo digestus, dum eius sermo nunc aduersum gentes dirigitur, nunc pro gentibus tẽperatur, & rursum aduersum Iudæos, & iterũ de Iudæis, aut etiã pro Iudæis ponitur, & ex ipsis alios quidẽ laude dicit dignos, alios uituperat. Qui rursum sensuum uarietates extra lineas propositæ actionis putabitur abduxisse, ueluti cùm exclamatione utitur, cùm ait: Sit aũt Deus uerax, omnis aũt homo mẽdax. Vel etiam eã quam cõsequenter adiungit, cùm dicit: Si aũt iniquitas nostra Dei iustitiã commendat: & reliqua: ut per hoc de excessu in excessum uideatur elapsus. Sed qui credimus ei dicenti, Quia idoneos nos fecit ministros noui testamenti nõ litera sed spiritu: sensum eius multo celsiorẽ ꝙ humanæ artis ratio habere creditur, inuenimus. Per omnem nãq; huius epistolæ textũ docere uult quæ fuerit uel ante aduentũ Christi salus secundũ Legẽ uiuẽtibus, uel quomodo per Saluatoris aduentum rursum ex incredulitate Israel salus gẽtibus cõferatur: & rursum ꝙ necq; ex integro gentes, nisi quæ crediderint, ueniant ad salutem, neq; ex integro abijciatur Israel, sed reliquiæ credentium saluæ fiant. Et ideo confusus ut dixi uidetur ordo dicendi, dum diuersitates credentiũ & nõ credentiũ partis utriusq; prosequitur. In quibus necessariò sermonẽ conuertit ad Deũ, ut in his omnibus assumptionũ repulsionũq; differẽtijs, uera quidem & iusta doceat esse iudicia Dei, multũ aũt in hominibus abundare mẽdacij: & ideo dicit: Sit aũt Deus uerax, omnis aũt homo mendax: sicut scriptũ est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cùm iudicaris, de quibus prout potuimus in superioribus diximus. Ad hoc ergo nunc uidens posse sibi contrario uerisimiliter obijci: quia si ut Deus uerax sit, mendacẽ esse omnẽ hominẽ necesse est, & iustitia Dei per hominum iniustitiam cõmendatur, iniustus uidebitur Deus, qui irã hominibus inferat, cùm per hominum iniustitiã suam iustitiam uideat approbari. Si enim nostra hoc est hominum iniustitia Dei iustitiam cõmendat, non utiq; pœna digni homines uidebuntur, per quos iustitia Dei probabilior habetur & clarior. Sed absit inquit, ut hoc ita recipiamus, iniquum Deum uideri qui inducat irã aduersum homines. Quomodo enim iniustus putabitur qui iudicat mundum, cùm in ipso nomine iudicij ostendatur, nihil sine iudicio facere? Vbi autẽ iudicium est, constat esse iustitiam. A' iustitia nãq; & iudex & iudiciũ nominat̃. Si ergo ut isti, inquit, nos affirmare cõfingunt, ueritas Dei in meo mendacio abũdauit, superfluò ego tãquã peccator iudicor. Sed illud magis uidebit̃ in quo blasphemãt nos, qui quasi hoc uideamur dicere, ut si ueritas Dei in hominũ mendacio magis ostenditur, & iustitia eius per hominũ iniustitiã cõprobat̃: Faciamus ergo nos mala, ut ex malis eueniant bona: & mentiamur nos, ut ex nostro mendacio Dei ueritas clarescat. Sed hæc quidẽ de nobis cõfingunt blasphemantes nos, quòd quasi ex ipsius assertionis cõsequentia hæc dici uel consequi uideantur. Quod sano dogmatis nostri omnino non recipit, qui iustum & uerum intelligimus iudicẽ Deum. Sciendum sanè est, ꝙ in quibusdã etiam Græcis exemplaribus sic inuenitur: Nunquid iniquus Deus qui infert irã aduersum homines? Et magis secundum hũc sensum uidebuntur cõuenire quæ diximus. Secundũ hoc uerò quod in Latinis exemplaribus, & nonnullis Græcorum inuenimus: Nunquid iniquus Deus qui infert irã? Secundũ hominem dico: Absit: ita intelligẽdũ uidetur hoc quod dicitur, Iniquus Deus qui infert irã, pro eo ꝙ iniustitia nostra iustitiã Dei cõmendat, nõ secundum Deum, neq; secundũ sapientiã Dei dicitur, sed secundum hominem, & secundum hoc quod dicitur: Omnis homo mendax. Hæc autem dixi-

Quæ res ad illustrandam & cõmendandam Dei iustitiã & ueritatem faciunt, eæ non uidentur dignæ pœnis. Sed nostra iniustitia & mẽdacia cõ facere uidẽtur. Ergo, &c. Responsionem habes in cap. 6.

2. Cor. 3.

Cõtraria enim iuxta se posita magis elucescunt.

tem diximus ipsum adhuc ordinem sermonum & dictorum consequentiam pertractantes, ut diuisio ipsa uerborum apertiorẽ nobis faceret intelligendi uiam. Nunc uerò iam qualis in his sermonibus habeatur sensus secundum dignationem apostolicã requiramus. Omnis disciplina ex proprijs, & ex aduersis, uel cõtrarijs constat. Verbi gratia: Medicinæ scientia non solum sanitatis, sed & languoris profitetur cognitionẽ: & quãuis sanitatis studium gerat, nõ potest tamen nescire quæ languoris sunt. Similiter & prudentia per boni & mali scientiam cõstat. Temperantia quæ eligenda & quæ cauenda sint nouit: & fortitudo non ignorat quæ ad formidinẽ spectãt. Ita & iustitia. Si scire uolumus quid est iustitia, necesse est nos scire & quid est iniustitia. Cùm aũt plenam scientiã iniustitiæ ceperimus, ex ipsa quæ sit etiã iustitia cognoscemus. Cùm enim claruerit quid sit iniustum, consequenter quid etiã iustũ sit apparebit. Et quoniã in Deo est iustitia, cuius natura humano sensui inaccessa est: iniustitia uerò in nobis hominib. uel etiã in unaquaq; rationabili creatura habetẽ: ex hac nostra iniustitia quæ nobis nota est, illa quæ nobis uel inaccessa est, uel incõprehensibilis Dei iustitia cognoscitẽ, & cõmendatur, & uelut ex contrario contrariũ proditur. Notat igitur apostolus Paulus iniuriã eorũ, qui inconsequẽter obijciunt quæstionẽ, putantes iniquũ esse Deum qui irã in hominibus inducat, pro eo q iustitia eius ex nostra iniustitia cõmendetẽ: ignorantes hoc non peccatorũ nostrorũ beneficio, sed ipsius rationis fieri cõsequentia, ut contraria ex contrarijs approbentur. Ideo ergo sicut dicit Apostolus: Si autẽ iniustitia nostra Dei iustitiã cõmendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus qui infert irã? Secundũ hominẽ dico. Absit: Alioquin quomodo iudicabit Deus mũdũ? Nõ ergo in hoc iniquus approbatẽ Deus, si disciplinæ ratione cõtraria ex contrarijs approbat, & ex iniustitia iustitiã cõmẽdat: sed cũ omni cõsequẽtia dignẽ merito, quia inimica est quę aduersatẽ iniustitia iustitiæ, sicut inimica & aduersa est uita morti, & lux tenebris. Et ideo dicit Deus in quo est iustitia, inferre irã hominibus in quibus habitat iniustitia. Istæ enim sibi naturaliter aduersantẽ. Et quomodo etiã ex hoc ipso iniustus uidebitẽ Deus, qui aduersatẽ iniustitiæ? Et idcirco fortasis nõ dixit Apostolus, Quia nos homines iniusti cõmendamus iustitiã Dei: sed ait: Si iniustitia nostra Dei iustitiã cõmendat: ut ostenderet non Deum hominibus, sed iustitiã iniustitiæ esse contrariã: induci aũt hominibus irã pro eo q in semetipsis locũ iniustitiæ dederint. Nõ ergo iniustus uidebitẽ Deus qui est iustitia, cũ irascitẽ aduersum iniustitiã, cui eũ nõ decet esse ꝓpitiũ: sed peruenit ira hæc etiã in homines, qui se ministros iniustitiæ, cui Deus irascitur, præbuerũt. Neq; enim in ullo potest subsistere iniustitia & iustitia: sed sicut iustitiæ effectus est iusti rectiq; operis, qui primò in Deo, tũ etiã in his qui imitanẽ eũ inuenitẽ: ita & iniustitiæ effectus est iniusti prauiq; operis, qui primò in diabolo, tũ etiã in his qui eũ uolunt imitari deprehenditẽ. Et ideo dignẽ eis ira memoratẽ inferri, quãuis ex iniustitia eorum uelut ex cõtrario uideatẽ Dei claruisse iustitia. Poterãt nãq; sicut receperunt in se effectum iniusti prauiq; operis, multo magis iusti rectiq; recipere. Iustè igitur à Deo ira super oẽs homines induci dicitur. Illi em̃ in quibus ira nõ habet locũ, iã nõ homines, sed supra homines appellãdi sunt. Et propterea fortasis idẽ apostolus Paulus de omnibus hominibus pronũciat dicẽs: Quia eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Nõ em̃ dixit, Eramus filij iræ: sed addidit: Eramus natura filij iræ sicut & cæteri. Omnes em̃ homines natura filij iræ effecti sunt ex eo q erãt dij, & filij excelsi, & per hoc homines appellati sunt. Attẽde enim diligentiùs quõ dicit: Ego dixi dij estis, & filij excelsi oẽs: & addidit, Oẽs uos. Quæ adiectio omne simul sub hoc titulo humanũ significat genus cõnexũ. Deniq; in cõsequentibus dicit: Vos aũt ut homines moriemini. Vnde & illud quod scriptũ est: Et recogitauit Deus quia fecit hominẽ super terrã, & pœnituit in corde suo, & dixit Deus: Deleã hominẽ quẽ feci à facie terræ: nõ solũ pro excidio diluuij dictum puto, sed aliquid ex hoc etiã sub mysterio de futuris prædictũ: ut eo modo sentiatẽ quod dictũ est: Deleam hominẽ: quo & per Prophetã dicit Deus: Ecce em̃ deleo sicut nubẽ iniquitates tuas: ut uideatur delens eũ secundũ hoc q homo est, post hæc facere eũ Deũ, tũc cùm erit Deus omnia in omnibus. Ad hunc aũt sensum etiã illud applicari potest, quod in Genesi dicitur: Tẽpus omnis hominis uenit in cõspectu meo: ut nõ solũ de illo tũc diluuij tẽpore dictũ puteẽ, sed & mysterio baptismi: quẽadmodũ dicit apostolus Petrus, quia sicut tunc ex diluuio saluus factus est Noe, ita & nũc simili forma per baptismũ salui fiant credẽtes. Et ita potest hoc quod dicit, tẽpus omnis hominis aduenisse, intelligi ad salutẽ, ut per gratiã baptismi credentes intelligantur ex hominibus in superiorẽ ordinẽ cõmutandi, cùm dies resurrectionis aduenerit, ubi sancti quiq; erunt sicut angeli Dei. Hæc de eo quod dictũ est: Nũquid iniquus Deus qui infert irã: uel: Aduersum homines: ut in quibusdã exẽplaribus legi diximus, uel ut nos habemus, Secundũ hominẽ dico? absit. Hæc prout occurrere nobis potuit, dicta sint. Quod aũt ait, Alioquin quõ iudicabit Deus mũdũ? in hoc loco mũdũ homines qui in hoc mũdo sunt dicit, sicut & alibi legimus, Quia omnia mũdus in maligno positus est: qđ utiq; homines q in hoc mũdo habitãt, in malitia esse positos ostendit. Post hoc iã uideamus quõ dictũ sit: SI enim ueritas Dei in meo mendacio abun-

Disciplina ex quib. cõsistat.

Eph. 2.

Gen. 6.

1. Cor. 15.

Mũdus pro hominibus.

ctio abundauit in gloriam ipsius.] Multæ sunt in hoc mundo religionum species, multæ philosophorum sectæ, multa dogmata falsis assertionibus tradita, & argumentis conscripta mendacibus, quorum auctores falsò licet sapientiæ nomine, non tamen exiguæ aut contemptæ auctoritatis uiri habentur: ex quorum prærogatiua falsa pro ueris recepta sunt, ut uniuersum penè mundum mendacibus contra religionem opinionibus occuparint, ita ut in errorem inducerentur si dici potest etiam electi. Quia ergo ueritas Dei & sapientia eius, & uerbum eius adueniens, arguit & confutauit omne mendacium, atque omnes falsorum dogmatum assertiones fide ueritatis execuit: per unumquodq; mendacium quod prius ab hominibus fuerat assertum abundauit ueritas Dei, surreptitias uerisimilitudines arguendo, & in singulis quibusq; dogmatib. tradendo simplicem fidei ueritatem: & hoc modo Apostolus dicit ueritatem Dei in hominū mendacio abūdasse. Verùm ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, aliqua exempli causa proferamus. Erat in hominib. dogma, quod summū bonum pronunciaret esse uoluptatem: in quo & illud consequenter asseritur, non esse prouidentiā, quippe si non ex legib. sed ex uoluptate uiuendū sit: & hæc lauto sans ornatoq; sermone, & argumētis ualidissimis per innumera uolumina digeruntur. Sed intuere nunc quomodo is qui ueritatē Dei defendit, & qui secundum Christū, qui est Dei ueritas & Dei sapientia, philosophus est, docet homines summum bonum esse æternā uitam: hanc autē esse æternā uitam, ut cognoscant homines unū solum uerum Deū, & filiū eius Iesum Christū: & quomodo cū omni fiducia prouidentiā Dei asserat, quæ dicit: Nónne duo passeres asse ueneunt, & unus ex ipsis non cadit in terra sine Patris uolūtate: & quia ipse solem suū oriri iubet super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Per hæc autem singula dum illa falsæ scientiæ dogmata confutantur, in hominū mendacio abūdat ueritas Dei. Sunt itē alij qui dicant tres esse species boni: unā erga animā, aliā erga corpora, tertiā extrinsecus. Quæ singula si conducibiliter habeātur, ex ipsis summū bonū constare cōfirmant. Isti etiam Dei prouidentiā resecantes usq; ad Lunæ eā globū superuenire contendunt: infrà uerò, hoc est ad homines eā non descēdere. Sunt item alij qui inuisibile & incorporeū nihil dicāt esse, sed omnia quę sunt, corporib. assignant, unde patrē omnium Deū corpus esse dixerūt. Verùm quia urgebat eos rationis suæ consequentia, qua cōstat omne corpus esse corruptibile, ut si etiam Deū corpus esse asserant, sine dubio & corruptibilē fateantur, uerterunt strophā uerbi, & dixerunt natura quidē eum esse corruptibilē, nec tamen corrūpi pro eo quòd nō sit aliquid ipso superius, à quo corrūpi possit aut solui. Sunt & alia innumera hominū figmenta dialecticis argutijs & sophismatum fraude composita. Quæ cùm singula per ecclesiasticos uiros & diuina sapientia eruditos ueritas Dei conuincit, & argumētorum decipulas rēdarguit, in hominum mendacio Dei ueritas dicitur abundare, & non solùm abundare, sed abundare ad gloriā eius. Quod hoc modo intelligēdū puto: Si doctor Ecclesiæ simplices quosq; auditores doceat, & nondū falsis dogmatib. occupatos, atq; his de singulis quibusq; rationem diuinæ ueritatis aperiat, in huiuscemodi doctrina Dei ueritas uidebitur abundare. Si uerò ad omnes sermo sit qui obsistunt ueritati, qui sanæ doctrinæ sermonib. contradicunt, & cōtradicentes confutentur & conuincantur, ita ut errorū tenebris derelictis ad lucē ueritatis accedant, tunc non solùm abundabit ueritas Dei, sed & ad gloriā eius abundabit. Glorificatur enim Deus per eum qui de errore mendacij ereptus lumen ueritatis aspexit. Hæc ergo qui ita intellexerit, nō utiq; dicet illud quod in consequentib. stulta obiectione profertur: Quid adhuc & ego tanquā peccator iudicor? sed aduertet meritò se iudicandū, si permaneat in mendacio hominū: & qui secundū ea quæ suprà exposuimus ex Dei ueritate conuictus errasse se sentit, ab errore conuersus, Deū uerum agnita ueritate glorificat, nec blasphemat ultrà eos qui prædicant ueritatem tanquam dicentes: Faciamus mala ut ueniāt bona: sciens in hoc uerbo iustam esse blasphemantis damnationem. Obseruandū quoq; est, quòd eos qui ueritatē Dei prædicant, non tam maledici quod ad homines, sed blasphemari, quod ad Deum pertinet, posuit. QVID ergo? præcellimus eos? nequaquā. Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquā, non est intelligens, non est requirēs Deum. Omnes declinauerūt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonū, non est usq; ad unū. Sepulchrū patens est guttur eorum, & linguis suis dolosè agebant, uenenū aspidū sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenū est, ueloces pedes eorum ad effundendū sanguinem. Contritio & infelicitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.] Prædiximus iam quòd in hac epistola Paulus uelut arbiter quidam inter eos qui ex circumcisione crediderunt, & eos qui ex gentibus, temperet sermonē semper & libret, ut nunc hos nunc illos in quibusdā uideatur arguere, & rursum singulas partes certa spe promissionis animet. Quia ergo uisus fuerat in superiorib. dicere, quòd si præputiū iustitias Legis custodiat, iudicabit eum qui in circumcisione pręuaricator est Legis: ut rursum eos quos humiliauerat alleuaret, addidit: Quid ergo amplius est Iudæo? aut quę utilitas circūcisionis? Multum per omnē

Varietas religionum & opinionū philosophicarum.

Dogmata Epicureorū de uoluptate & prouidentia.

Ioan. 17.

Matt. 10.

5.

Peripateticorum dogma de bonis.

Stoicos perstringit.

Complexio in qua omnes Iudæos & Gentes peccati reos peragit.

modum. Primò quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. Post hæc cũ his consequenter quasi quædam fuisset prosecutus, addidit nunc & dicit: Quid ergo tenemus amplius? Causati enim sumus Iudęos & Græcos omnes sub peccato esse. Quòd si omnes sub peccato sunt, ergo non erit elationis causa uni aduersum alium, cùm uterq; non ex sua iustitia, sed ex Dei misericordia ueniat ad salutem. Probauit ergo Græcos quidem, id est gentiles esse sub peccato, cùm ait: Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium, propter quod tradidit eos Deus in reprobum sensum: & reliqua: Iudæos uerò cùm dicit: Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in Lege: & reliqua. Quibus addidit: Qui ergo doces alium, te ipsum non doces: qui pręsdicas non furandũ, furaris, &c. Post hæc ergo dicit: Quia causati sumus Iudęos & Græcos omnes sub peccato esse. Post hæc uerò, ut ei moris est, de scripturis sanctis uult affirmare quod dixerat: simul & doctoribus Ecclesiæ præbet exemplum, ut ea quæ loquuntur ad populum non proprijs præsumpta sententijs, sed diuinis munita testimonijs proferant. Si enim ipse tantus ac talis Apostolus auctoritatem dictorum suorum sufficere posse non credit, nisi doceat in Lege & Prophetis scripta esse quæ dicit: quanto magis nos minimi hoc obseruare debemus, ut non nostras cùm docemus, sed sancti Spiritus sententias proferamus? Illud etiam necessariò ducimus ad monendum, quòd in nonnullis exemplarib. Lati notum ea quæ subsequuntur testimonia in decimotertio Psalmo consequenter ex integro posita inueniuntur: in Græcis autem pene omnibus non ampliùs in tredecimo Psalmo, quàm usque ad illum uersiculum scriptum est: Non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Sed & quod dixit Apostolus: Sicut scriptum est, Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum: non eisdem sermonibus inuenitur in Psalmo, sed alij permutantur, alij assumuntur, alij relinquũtur. Quod à studiosis quibusq; si obseruetur diligentiùs, puto dari in hoc Apostolicam auctoritatem, ut cùm scripturæ testimonijs utendum fuerit, sensum magis ex ea quàm uerba capiamus. Hoc enim in Euangelijs factum frequẽter inuenies. In tredecimo igitur Psalmo ita scriptum est: Dñs de cœlo respexit super filios hominum, ut uideret si est intelligens, aut requirens Deum. Sed in quinquagesimo secundo Psalmo ita dicit: Deus de cœlo respexit super filios hominum, ut uideret si est intelligens, aut requirens Deum. Et uidetur idem seruari sensus etiam in eo quod Apostolus posuit: Non est intelligens, non est requirẽs Deum. Et quod dixit, Non est iustus quisquam: puto quòd ex eo sumpserit quod scriptum est: Non est qui faciat bonitatem, non est usq; ad unum qui faciat: in quo etiam si sermo conuerti uidetur, sensus tamen unus idemq; seruatur. Quod uerò in consequentibus dicitur: Sepulchrũ patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant: in secundo Psalmo reperies. Post hoc: Venenum aspidum sub labijs eorũ: quod & ipsum ex quodam Psalmo assumptum immutatis, ut suprà diximus, sermonibus puto. Quod autem sequitur: Quorum os maledictione & amaritudine plenum est: ex nono Psalmo uidetur acceptum. Tum deinde: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: uel in Esaia inuenies, uel in Prouerbijs. Sed & contritio & infelicitas in uijs eorum: &, Viam pacis non cognouerunt: non quidem ad integrum recordor ubi scriptum sit, suspicor tamen in uno Prophetarum inueniri posse. In Psalmis tamẽ scriptum est: Non est timor Dei ante oculos eorum. Hæc autem omnia testimonia uidetur congregare uoluisse ob hoc, ut ostenderet: quia quòd causatur Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, nõ tam suam quàm sanctæ scripturæ sententiam pronunciet. Sed relinquamus quidem hoc ipsum sub peccato esse sine exceptione enim sermo eius omnes, siue Iudæi sint, siue Gentiles, uidetur inuoluere. Sed occurrit nobis alia ipsius sententia, qua dicit: Vbi autem non est Lex, nec præuaricatio. Apud Iudæos quidem legem Mosis esse manifestũ est, apud Gentiles uerò legem naturæ esse cõfirmat, quò testimonio conscientiæ arguat delinquentem. Vbi ergo quærimus hominem in quo non sit Lex, & qui per hoc nõ uideatur esse in præuaricatione peccati? Quia & ipse Paulus de semetipso dicit: Ego autem uiuebam sine lege aliquando. Quãdo Paulus sine lege uixit, qui rursum de semetipso dicit: Circumcisionem accepi octaui diei Hebræus ex Hebręis? Quomodo ergo uerum erit eum aliquando sine lege uixisse, qui octaua natiuitatis suæ signum circumcisionis ex lege suscepit? Vnde constat tunc fieri hominem sub lege, quando ad id ætatis uenerit, ut eligere possit, & discernere quid sit lex: nec priùs legis illius extrinsecus iugum suscipere, quàm internæ, & naturalis legis habere inciperet firmitatem. Deniq; in eo ubi dixit: Ego autem uiuebã sine lege aliquando: addidit: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. In quo hoc est quod ostendit, quia in pueritia priùs quàm discretionem quis habeat boni & mali, sine lege esse dicitur. Quin etiam si peccat, quia lex in eo non est, peccatũ ei non imputabitur. Cùm uerò discretionem boni maliq; acceperit, uenisse ei dicitur lex, & dedisse mandata. Vbi autẽ inest uis mandati, hoc est conscientia redarguens, peccatum quod priùs in eo mortuum erat dicitur reuixisse. Et hoc ergo iam tempore si quis subdat se legi Mosis, ut eam secundũ literam obseruet, effi-

citur

Rom. 1.

Scripturæ testimonijs utendũ docenti in Ecclesia.

Prou. 6.

Psal. 13.

Rom. 4.

Rom. 7.

Sine lege uiuere.

citur in manifesto Iudæus. Si uerò secundū spiritum eam sequatur, efficitur in occulto Iudæus. Hæc pro eo quod dictū est: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Scilicet, Omnes, intelligatur de illis dictum, quos uel naturali, uel scripta lege ne peccent constat edoceri. Nam & de gentibus sub peccato factis eodem modo intelligimus quo suprà diximus: cùm cœperint naturaliter quæ legis sunt facere, & ipsi sibi esse lex, tum redarguuntur à cōscientia in his quæ contra legem facere uidentur. Propter quod & consequenter mihi uidentur sensisse ij, qui legem naturæ legem Dei dicunt: legem autem scriptam positione legem esse appellant. Si ergo Paulus de lege scripta hoc est de lege Mosis diceret, Peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esse uidebatur: nec Cain reputatum esset peccatum, nec illis qui diluuio perierunt, nec illis quos in Sodomis ignis absumpsit. Sed quoniam uidemus illis non solùm reputata esse peccata, sed & ultionem in eos datam, ostenditur ex his de naturali lege Paulū dicere, quæ excepta prima ætate pueritiæ, in omnib. hominib. inest: & per hoc rectissimè dicit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Vnde non mihi uidetur quendā ex sapientibus contra rationem definisse, quòd in omni mortalium genere, cùm ad id ætatis uentum fuerit ubi discretionem recti prauiq; ingressus naturalis legis excipiat, primò omniū mali tiam suscitari, post hæc iam eruditionibus, institutis, monitis, paulatim eam depelli, & ad uirtutem transiri. Consona namq; his etiā Paulus mihi sensisse uidetur in eo quod dicit: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. Sed & Saluator cùm dicit in Euangelijs: Nisi uenissem, & locutus eis fuissem, peccatum non haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo: uidebitur secundum hanc dixisse rationem, quòd uirtus ea quæ replere dicitur mundum, ad unumquemq; hominem ueniat, & loquatur in corde eius, ac mali boniq; iudicium doceat. Ideo ergo Paulus scriptum esse dicit, Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum: omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Sicut & alibi Propheta dicit: Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Quod fortassis contrarium uideatur alijs scripturis, quæ nonnullis testimonium perhibent quasi iustis: in tantum, ut etiam ad Hierusalem de Sodomis dicatur, Quia iustificata est Sodoma ex te. Sed intuere diligentiùs cautelam scripturæ diuinæ, quomodo non dixit: Iustificata est Sodoma: sed ut, quoniam tu scelera multa committis, & talia sunt quæ agis, ut omnes supergrediaris in magnitudine peccatorum ad comparationem scelerum tuorum iam Sodoma iustificata est. Et hîc ergo quod dixit: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens: non hoc sentire uoluit, quia non iustificabitur omnis uiuens, sed in conspectu tuo, hoc est Dei non iustificabitur. Quamuis enim quis iustus, quàuis sanctus sit, non solùm inter homines, sed & in supernis atq; eminentiorib. creaturis, ad comparationem Dei certum est eum iustificari non posse. Deniq; & in Apocalypsi Ioannis, ubi liber signatus offertur in conspectu uetusti dierum, & quæritur ex omni tribu, lingua & populis, qui cum possit aperire, nullus inuetus est nisi solus agnus de tribu Iuda, qui iustificatus est in conspectu Dei: & ipse solus librum meruit aperire, quia solus ipse est qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit. Solus ergo Saluator noster Dñs Iesus Christus iustificatur in conspectu Patris: Quia quæcunq; facit Pater, hæc & Filius facit similiter. Omnis autem creatura ex comparatione inferiorum iustificatur. Vt si uerbi causa dicamus, ad comparationem reliqui populi iusta fuit Maria soror Mosis: & rursum ad comparationem Mariæ iustus erat Aaron: & iterum ad comparationē Aaron, iustus erat Moses. Beatus tamen est qui ex comparatione meliorum iustus appellatur, & non ex comparatione pessimorum, sicut Sodoma, quæ ex comparatione Hierusalem iustificata memoratur. Vnde & ego uereor ne ex nobis qui uidemur esse in Ecclesia Dei, & Legi eius operam dare, ac præceptis Euangelicis deseruire, inueniantur aliqui infidelium iustificandi. Vt uerbi causa dicam, si nos libidini & impudicitiæ seruiamus, & gentilis qui alienus est à fide Christi, custodiat castitatem, ille gentilis iustificatur ex nobis. Similiter & si nos auaritia, rapacitate, superbia, & cæteris huiusmodi malis inuoluamur, abstineat autē ab his omnib. gentilis, & ij qui Legem Dei nesciunt, illi iustificabūtur ex nobis, & nos ex illorū comparatione damnabimur. Quin potiùs operā demus, ut sicut fide præcedimus gentes, ita actibus & operib. præcellamus, ne mala nostra fiant aliena bona, & illorū temperantia nostram redarguat intemperantiā. Potest adhuc & alio modo explanari quod dixit: Non est iustus quisquam: uel quod ait: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens: quia donec quis uiuit in corpore, iustificari non potest nec pronunciari iustus, sed cùm exierit de corpore & de uitæ huius agone discesserit, sicut & scriptura dicit: Ne beatificaueris hominem ante mortem, quia nescis quæ erūt eius nouissima. Et iterum dicit Ecclesiastes: Et laudaui homines defunctos qui iam mortui sunt, magis quàm uiuos qui adhuc uiuunt: sed melior super utrosq; qui nondum natus est. Habes adhuc & aliam scripturæ sententiam quæ dicit: Quia quicūq; ille minimus est in regno Dei, maior fit eo qui in corpore est, etiamsi Ioannes ille sit, quo maior inter natos mulierum non fuit. Non est ergo iustus quisquā: & addidit: Non est intelligēs. Et re uera cùm Apo-

Gen. 19.

Dictum Sophi cuiusdam de lege naturæ.

Rom. 7.

Ioan. 17.

Psal. 142.

Ezech. 16.

In conspectu Dei neminem iustificari.

Apoc. 5.

Iustificatio relatiua.

Eccles. 4.

Matth. 11.

1. Cor. 13.

Non esse intelligentem.

stolus ipse ex parte se dicat agnoscere, & ex parte intelligere, quis erit qui dicatur intelligens? Quantumcunque enim quis intellexerit, in speculo & ænigmate uidebitur intelligere: quia post depositionem terreni corporis reuelabitur facie ad faciem intelligere: nunc uerò ut ait scriptura: corruptibile corpus aggrauat animam, & demergit terrena habitatio sensum multa cogitantem. Vnde fit ut non sit intelligens quis, nec requirens Deum. Dum enim corporis sollicitudinibus occupamur, & quæ hominum sunt quærimus, Deum quærere, uel quæ Dei sunt cogitare non possumus.

Declinantes à uia recta.

OMNES declinauerunt, simul inutiles facti sunt.] Mihi uidetur quòd non dicitur declinasse nisi is qui aliquando in uia recta stetit. Vnde apparet primum illud naturæ rationabilis opus, quod à Deo factum est fuisse rectum, & in uia recta creatoris ipsius munere collocatum. Sed quia ab hac ad læuum peccati iter detortũ, meritò nũc dicitur declinasse: sicut exemplum est primus homo Adam, qui de paradisi uia recta malè suasus fraude serpẽtis ad prauas & tortuosas mortalis uitæ semitas declinauit. Consequenter ergo omnes qui ex ipsius successione in hunc mundũ ueniunt declinauerunt, & simul cum ipso inutiles facti sunt. Propter hoc puto & Dominũ in Euangelijs dare mãdatum, ut cùm omnia præcepta fecerimus, meminerimus tamen quid simus & dicamus: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.

Genes. 3.

Luc. 17.

Inutiles et boni serui Dei qui nam sint.

Donec enim quis hoc facit tantùm quod debet, id est ea quæ præcepta sunt, inutilis seruus est. Si autem addas aliquid præceptis, tunc non iam inutilis seruus eris, sed dicetur ad te: Euge serue bone & fidelis. Quid autem est quod addatur præceptis, & suprà debitum fiat? Paulus Apostolus dicit: De uirginib. autem præceptũ Dñi non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Deo. Hoc opus super præceptum est. Qui ergo completis præceptis addiderit etiam hoc, ut uirginitatem custodiat, non iam inutilis seruus, sed seruus bonus & fidelis uocabitur. Et iterum præceptum est, ut qui Euangelium annunciant, de Euangelio uiuant. Paulus tamen dicit, Quia nullo horum usus sum: & ideo non inutilis erat seruus, sed fidelis & prudens. Omnes ergo declinauerunt, simul inutiles facti sunt, quibus addidit:

1. Cor. 7.

Virginitas.

1. Corint. 9.

ἠχρειώθησαν, Ineptè.

NON est qui faciat bonitatem, non est usque ad unum.] Grauis sententia, & quæ difficilè astrui possit. Quomodo enim uidetur fieri posse, nullum omnino, nullum usque ad unũ, uel in Iudæis, uel in Græcis inueniri potuisse qui faceret bonitatẽ? Si in eis credimus quòd nullus fuerit qui uel hospitem aliquando receperit, uel esurienti panem dederit, uel nudum texerit, uel innocentẽ de manibus potentis eripuerit, uel tale aliquid boni operis egerit, non mihi uidetur tã incredibilem sermonem uoluisse asserere Paulus apostolus. Sed hoc modo intelligendũ puto, quòd neget quenquam fecisse bonitatem. Verbi gratia, uelut si quis fundamenta iaciat domus, & unũ aut duos parietes extruat, aliquid etiam materiæ conuehat, nunquid dicetur fecisse domũ, quamuis operatus uideatur in domo? Sed ille dicitur domũ fecisse, qui totius ædificij ad perfectũ singula quæque membra perduxerit. Ita arbitror & hîc Apostolũ dicere neminẽ fecisse bonitatem, hoc est à nullo eam ad perfectũ & ad integrum consummatam. Si autem requiramus qui sit uerè bonus, & qui perfectam fecerit bonitatẽ, illum inueniemus solum qui dicit: Ego sum pastor bonus: & iterũ: Pastor bonus animã suam ponit pro ouibus suis. Post hæc de quinto ut suprà diximus Psalmo dicit: Sepulchrum patẽs est guttur eorum. Diuersa in his (ut mihi uidetur) humani generis peccata describit.

Ioan. 10.

Psal. 5.

Sepulchra aperta uel clausa quid significent.

Omne sepulchrum immunditiã defuncti cadaueris contegit: unde & Dñs dicebat in Euangelio de Scribis & Pharisæis, quòd essent sepulchra dealbata, quæ foris quidem speciosa uidentur hominibus, intus autem plena sunt omni immunditia. Videtur autem Paulus in hoc loco maius aliquid in istis de quibus sermo est, ostendere criminis: cũ eos sepulchrum non tectum neque coopertum, sed patens appellat. Clausa enim sepulchra dicũtur, quos aliquantulũ pudor cohibet palàm delinquere, & proferre ad publicũ crimina sua. Patens uerò sepulchrum dicuntur ij qui immunditias suas & impuritates in propatulo habent: quibus assiduitas & usus scelerum, quod est in malis ultimũ, etiam cõmissorum uerecundiam sustulit: ut iam non aperiant os suum, & proferant uerbũ Dei uiuum, sed aperiant guttur suũ, & proferant uerbum mortuũ, uerbũ diaboli, non de corde, sed de sepulchro. Si quãdo uideris ergo hominẽ lasciuo ore impudica uerba iactantem, aut tumido & furibundo contumelias & maledicta proferentẽ, non dubitas de hoc dicere, Quia sepulchrum patens est guttur eius. De abundãtia enim cordis os loquitur. Ad hæc addit:

Matth. 12.

LINGVIS suis dolosè agebant.] Dolus est, cùm aliud quis lingua loquitur, & aliud uoluat in corde. Quod crimen nescio si uel iustos quosque & electos relinquat immunes, sed puto quòd alius plus, alius autẽ minus, nemo tamen sit ab hoc ad perfectum purus, nisi ille solus de quo scriptũ est: Qui peccatũ nõ fecit, nec dolus inuentus est in ore eius. Nam & si inueniatur quis diligens & cautus, potest fortassis in grauioribus obseruare: quomodo autẽ inuenias, qui in hæc uel præ uerecundia, uel præ negligentia non incurrat? Interdũ & per obliuionẽ omittuntur quæ curanda fuerant, & ne appareat culpa, excusantur aliter quæ gesta sunt. Vnde & Petrus sciẽs istas esse diuersitates doli, in Epistola sua scribit dicens: Deponentes ergo omnẽ dolũ, & simulationẽ, & inuidiam, & obtrectationẽ, quasi modo

1. Petr. 2.

modò geniti infantes rationabile & sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem.
VENENVM aspidum sub labijs eorum.] Morsus serpentis ueneno corpus interimit: morsus uerò uenenati fraude animã necat. Potest accipi hoc & de his qui ex omniarum cõmentis circumuenionthomines: potest & de his, qui per hæreticã doctrinã ueneno diaboli infectam, animas decipiunt simplicium: quorũ & amaritudine plenũ est os & maledictione. De ueneno quidem aspidũ, non dixit plena esse labia. In illo enim uitio plures fortasis inueniãtur, non tamẽ plores qui plenè, & ad integrum ueneni illius oitus exerceant. Maledictione autem & amaritudine repleri os, ualde multorum est. Quis enim ita emendati oris est, qoem non maledicendi consuetudo sollicitet: non dicam aduersum eos qui maledicto digni sunt, sed aduersum eos, quos Dñs non maledixit, id est iostos & innocentes oitos, promptum hoc & procliue uitiũ est fragilitans humanæ erga subiectos præcipuè & inferiores: ita ut iam appellationem hanc non maledictionem putent. Et ideo plenum est os eorum, & tanquam de pleno oris oasculo indesinentet dicitur fluere maledictio. Huic tamen & amaritudo coniungitur, quia ex iracundiæ felle depromitur. Per iracondiã enim ac furorem ad maledicendum lingoa compellitur. Et ideo dicit idem Apostolus: Benedicite & nolite maledicere: & alibi: Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat. Additur in consequentibos: VELOCES pedes eorum ad effundendum sanguinem.] Quod tamen crimen non fortasis ploribus aptari posse uidebitur eorum de quibus dixit: Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse: nisi fortè ita intelligamus, qoia non corporaliter tantùm sanguis effunditur eorũ quorum corpora trucidantur, sed & hi qui quolibet scandalo animã à Deo separant, uiri sangoinum nominantur. Sicut enim homicida dicitur ille qui corpus ab anima separat, per qoam uiuificatur: ita multo etiã uerius ille homicida dicendus est, qui animam à uera uita separat, qui est Deus. Pedes autem hoc in loco illos intellige de qoibus dicit Propheta: Mihi aotem penè moti sunt pedes: hoc est consilium quo agimus iter uitæ. CONTRITIO & infelicitas in uijs eorum, & uiã pacis non cognouerunt.] Contritionẽ hic dicit non illã qua spiritus peccantis contribulatur pro pœnitẽtia, unde dicitor in Psalmis: Cor contritũ & humiliatũ Deus non spernit: sed illã dicit contritionẽ qua peccatores dicunt cõterere iugũ Dñi, & proijcere à ceruicib. suis. Similiter & infelicitas, uel sicut alibi legit miseria accipiẽda est, qua miser homo effectus est & infelix, qoi cũ in honore esset non intellexit, sed cõparatus est iumentis insipientib. & similis factus est eis. ET uiã pacis non cognouerunt.] Pax nostra Christus est. Via ergo pacis, oia Christi est. Sed & si accipiamus qoòd peccatores dum uitiorum bellis semper urgentur, uiã pacis ignorãt, rectè intelligimus. Dicit enim Propheta ad Dñm: Pax multa diligentib. nomen tuũ, & non est illis scandalũ. Sed & ille popolus qui de Aegypto ductos est per uiam pacis incessit, ot ad terram promissionis ueniret, & habitaret in Hierusalẽ, quæ interpretatur Visio pacis, sicut & Propheta dicit: Factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Plenius aotem uiã pacis agnoscit, qoi ad cœlestis Hierusalẽ habitaculũ tendit, ut ad sanctã ciuitatẽ Dei uirtutis ascendat. Post hæc addidit. NON est timor Dei ante oculos eorum.] Si quis sit qui semper de timore Dei cogitet, quid ei placeat requirat, quidùe displiceat, huic timor Dei esse ante oculos dicit. Sed peritus debet esse & ex Lege Dñi diligenter eruditus, ne fortè illic timeat timorem, ubi necessarius non erit timor. Ponendos est ergo semper timor Dei ante oculos, non istos oculos carnis, neq; enim uisibile aliquid, aut corporeum quæritur: sed dicit de oculis mentis, qoibos timoris Dei & intellectos & doctrina perspicitur, per qoã (sicut superiùs diximus) intelligat quid timendũ sit, aut quid non sit timendũ. Qui Deum timet, potestates seculi non timet. Et quid dico de potestatib. seculi: nec illos principatus, & potestates, & mundi huius rectores, neq; spiritoalia nequitiæ in cœlestib. timet. Et ot ipsius Pauli auctoritate firmemus, audi quomodo dicit de humanis potestatib. Vis, inquit, non timere potestatẽ: fac quod bonũ est, & habebis laodem ex ea. Et Propheta dicit: Dominus mihi adiutor est, non timebo qoid faciat mihi homo. De aduersis uerò potestatib. spirituum idem Propheta sensisse mihi uidetur ubi dicit: Molti qoi debellant me de excelso, per diẽ timebont: & iterũ: Si consistant castra aduersum me, non timebit cor meũ. Opus ergo grãde est & magnificum semper habere ante oculos cordis timorem Dei: illum timorẽ, qui repleuit uirgam quæ surrexit de radice Iesse, & florem qoi de radice eius surrexit: de quo dicitor: Et repleuit eum spiritus timoris Dñi. In tantũ autem perfectũ reddit hominẽ Dei timor, ut cui sit, nihil desit, ut Propheta dicat, Quia nihil deerit timẽtibos eum. Hęc prout potuimus singulis quibusq; qoæ à Paolo assumpta fuerant aptauimos, quomodo conuenire uiderentur his de quib. dicit: Caosati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Quæ tamen ita poto debere intelligi, non ut in singulis hominibus omnia hæc fuisse arguantor, sed aliod in alio, ita tamen ut in omnib. impleretur uniuersitas ista uitiorũ. SCIMVS autem quoniã qoæcunq; Lex loquit, his qui in Lege sunt loquit, ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mũdus Deo, quia ex operib. Legis non iustificabitur omnis caro corã illo. Per Legẽ eñ cognitio peccati.] Præfati fuimus

Maledictio & amarulentia.
Rom. 12.
Hebr. 12.
Viri sanguinũ.
Psal. 73.
Psal. 50.
Contritio iugi Domini.
Psal. 118.
Psal. 75.
Timor Dei.
Eph. 5.
Rom. 13.
Esa. 11.
Lex peccati reos agit, & damnat.

mus in principijs, Apostolũ in hac epistola de pluribus legibus tractaturum, quarum discretio & distinctio nisi per loca singula habeatur, confundere poterit sensum legentis. Igitur etiam in præsenti loco quod dicit: Scimus autem quoniam quęcunque Lex loquitur, his qui in Lege sunt loquitur: diligentiùs requirere debemus quæ sit lex quæ loquatur ad eos qui in lege sunt, & per hoc quod ad eos loquitur omni eos excusatione denudet, ne peccatorum suorum possint inuenire perfugia. hoc enim est quod dicit: Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mũdus Deo. Quòd si uelimus de lege Mosis intelligere, quæ illis sine dubio solis loquitur, quos ex matris utero circũciderit & docuerit, quomodo consequẽs uidebitur quòd per hanc legem, quæ unam tantũmodo institutis suis contingit gentem, omne os obstruatur, & omnis per eam mundus Deo teneatur obnoxius. Quid enim cõmune ad hanc legẽ gentes omnes, quid totus habere mundus credendus est? Quomodo autẽ & agnitio peccati per legẽ Mosis fieri dicitur, cùm inueniantur plurimi & ante eã agnouisse peccatũ suum? Cain denique cùm peccasset ita ait: Maius est peccatum meum quàm ut remitti possit. Sed & Patriarchæ cùm ad Ioseph descendissent in Aegyptum, & simulata ab eo confutatione urgerentur, ita ad alterutrũ dicunt: In peccatis sumus pro fratre nostro, quia despeximus tribulationẽ eius animæ cùm rogaret nos, & non exaudiuimus eum, propter hoc uenit super nos tribulatio hæc. Sed & Iob quem ante Legẽ fuisse constat, ita dicit: Quòd & si peccaui inuitus, si occultaui peccatum meum, aut confusus sum multitudine populi, quo minus annunciarem delictũ meum. Qui omnes euidenter docentur agnouisse peccatũ suum. Ex his ergo colligitur apostolũ Paulũ non de lege Mosis dicere, quæ lex his qui in lege sunt loquitur, sed de naturali lege quæ scripta est in cordib. hominum. Hæc ergo lex quæcunque dicit, his qui in lege sunt dicit. In lege autem sunt hi qui id ætatis agunt, quo discretionem boni malique iam capiunt. Sine lege uerò illi sunt quibus nondum huiusmodi discretionis sensus aduenit, secundũ quod & Paulus dicit: Ego autẽ uiuebam sine lege aliquãdo. Secundum hanc ergo legem naturalẽ consequenter Apostolus dixisse uidebatur omne os obstruendum, & omnem mundum obnoxium Dei iudicio futurum. Huius enim legis quæ naturaliter hominibus inest, nullus est expers, neque Iudæorum neque gentilium: & ideo consequẽter dictũ uidetur etiam illud, quòd iustificetur Deus in uerbis suis, & uincat cùm iudicatur. Vt uerbi causa dicamus: si requiratur quid Deus homini contulerit, & quid homo ex his quæ à Deo accepit operatus sit, iudicari cum hominib. Deus uidebitur: & inuenitur quidem Deus dedisse homini omnes affectus, omnesque motus quibus ad uirtutem niti possit & progredi: insuper etiã uim ratiõis inseruisse, qua agnosceret quid deberet agere, quid cauere. Hæc ergo inuenitur Deus communiter omnibus hominibus præstitisse. Sed si his acceptis homo neglexerit iter uirtutis incedere, cui ex Deo nihil defuit, inuenitur ipse defuisse ijs quæ à Deo data sunt sibi. Meritò ergo dicitur in tali iudicio Deus uincere & iustificari in uerbis suis. Hæc ergo lex naturalis loquitur omnibus qui in lege sunt: ex cuius præceptis soli mihi immunes fieri uidentur infantes quibus nondum inest praui rectique iudicium. Sed his si etiam illi sociandi sunt qui quacunque ex causa dementes fiunt, uideto. Exceptis uerò his nullus hominũ mihi effugere uidetur hanc legem. Considerandũ est autem ne fortè non solùm homines, sed & angelos, & omnem quæcunque illa est rationabilem creaturam lex ista constringat. Si enim rectè à sapientibus definitũ est, legem esse quæ dicat & quod agi debeat, & quod agi non debeat uetet, quomodo non huiusmodi lex etiam supernis & cœlestib. ordinibus inserta uidebitur? Quibus utique & obseruandi quiddam, & quiddam cauendi disciplina est: & nisi hac lege tenerentur, nunquam de eis diceret scriptura diuina: Angelos quoque qui non seruauerunt principatum suum, sed dereliquerunt proprium domicilium, Deus ad iudicium magni diei æternis uinculis in tartarum cõstrictos sub caligine reseruauit. Vnde constat inesse his legem, qua non obseruata passi sunt hæc quæ superiùs scripta testata est. Sed & Paulus cũ dicit: Aut nescitis quia angelos iudicabimus? quid aliud nisi sub lege scit esse positos eos quos pronunciat ad iudicium deducendos? Sed si quis nobis occurrat ex eo quod suprà diximus Deũ esse cum hominib. iudicandũ, quasi etiam ipsum dicere uideamur esse sub Lege: audi quanta de hoc cautela in Apostoli literis inuenitur, qui Christũ non in Lege esse, sed plenitudinẽ esse Legis cõmemorat: & sicut ipse est iustitia ex qua omnes iusti fiunt, & ipse est ueritas ex qua omnes in ueritate consistunt, & ipse est uita ex qua omnes uiuunt, & ita ipse est Lex, ex qua omnes in Lege sunt. Venit ergo ad iudiciũ, nõ tanquã qui in Lege sit, sed tanquã q Lex sit. Ego autẽ puto quòd ij qui iã perfecti sunt, & Dño cõiuncti unus spirit⁹ cũ ipso effecti sunt, nec ipsi in Lege sunt, sed magis ipsi sunt Lex. Sicut & alibi idẽ Apostolus dicit: Quia iusto Lex nõ est posita: iterũ: Quæcũque lex loquit ijs qui in lege sũt loquit, ut omne os obstruatur secũdũ ea quæ suprà diximus: ut subditus fiat: uel ut alibi legimus, obnoxius fiat omnis mundus Deo, quod & magis cũ Græcis exẽplarib. cõuenit. Sed requiramus, omnem mundum hîc quid appellauerit. Nunquidnam putabitur omnis mundus ita terrenus hîc debere intelligi locus, ut & arbores & lapides & herbæ ac semina & paleæ quæ in ipso sunt, pariter

Gen. 4. — *Gen. 42.* — *Iob. 31.*

Lex naturæ eadem cum Decalogo est.

Rom. 7.

De infantibus & dementib.

1. Cor. 6.

Christus non sub lege est, sed nomothetes.

1. Tim. 1. — *Rom. 3.*

Omnis mũdus.

pariter nominatæ ſint? Partes enim mundi hæc eſſe ſingula uidentur. Non arbitror ita quempiam ineptum inueniri ut hæc poſsit aſſerere. Reſtat igitur ut omnem mundum omne rationabile animal dicat: & ſicut omne quod irrationabile eſt, excipitur ab hoc ſenſu, ita nulla mihi uidetur ab hac conditione rationabilis creatura ſecerni. Omnis ergo mundus obnoxius ſit Deo per hoc quod legẽ naturalem inſeruit omnibus: de quibus & in alio loco dicit: Quia in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtiũ, terreſtrium & infernorum. Quod utiq; ſi faciat, compleſſe uidebitur Legem: ſi non faciat, eſſe obnoxius Legi: per Legem autẽ conſequenter & Deo. Si cui uerò de ſolis hominibus hoc uidebitur dictũ, quòd & legem naturalẽ ipſis ineſſe dixerit, & de ſolis ipſis ſcriptũ accipiatur, Vt omne os obſtruatur, & obnoxius fiat omnis mundus Deo: utetur occaſione ſubſequẽtis ſermonis, quo dicit: Quia ex operibus Legis nõ iuſtificabitur omnis caro. Quod utiq; dictũ uidetur de his tantùm qui in carne ſunt poſiti. Sed qui priorem ſenſum magis tenere uolũt, obſeruabunt diligentiùs, quomodo Apoſtolus dixerit, ex operibus Legis non iuſtificari carnẽ: quia ad eos qui in carne ſunt opera Legis ſpectant, ad eos uerò qui in ſpiritu ſunt, id eſt ſuperiores ordines cœleſtium miniſteriorum, ſenſus pertinet Legis. Ex operibus igitur Legis quòd nõ iuſtificabitur omnis caro in cõſpectu eius, hoc modo intelligendũ puto, quia omnis qui caro eſt, & ſecundũ carnem uiuit non poteſt iuſtificari ex lege Dei. Sicut & alibi dicit idem Apoſtolus: Quia qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt: item alibi: Quia ſapientia carnis inimica eſt Deo, legi enim Dei nõ eſt ſubiecta, nec eñ poteſt: & Propheta dicit, Omnis caro fœnum: & in Euangelio ſcriptum eſt: Spiritus eſt qui uiuificat, caro non prodeſt quicquã. De his ergo dicit, Quia ex lege Dei non iuſtificabitur omnis caro coram ipſo. Sed & hoc quod addidit, Coram ipſo, non otioſè prætereat, ſicut iam frequentiùs admonuimus, quia aliud eſt coram Deo iuſtificari, aliud corã hominibus: hoc eſt, ad comparationem aliorũ hominum poteſt alius homo qui emendatiùs uixerit, iuſtus uideri: ad comparationem aũt Dei, non ſolũ homo non iuſtificabitur, ſed & ſicut Iob dicit: Stellæ nõ ſunt mundæ coram ipſo: quæ utiq; coram nobis mundæ habẽtur ſanè, ad comparationẽ uerò Dei mundæ eſſe nõ poſſunt.

Phil. 2.
Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro.
Rom. 8.
Eſa. 40.
Ioan. 6.
Iob 25.

PER legem enim cognitio peccati.] Videamus quomodo per Legem fit agnitio peccati. Cum per Legem diſcimus quid agendũ ſit, quid cauendũ, ſimul & quid peccatũ ſit, & quid non ſit agnoſcimus. Non ergo ut hæretici Deũ Legis accuſant, mala radix eſt Lex, & mala arbor per quam peccati uenit agnitio: quia non dixit, Ex Lege agnitio peccati: ſed, Per Legẽ, ut ſcias non per ipſam ortum, ſed per ipſam agnitũ eſſe peccatum. Vt uerbi gratia, ſi diceremus per artẽ medicinæ datur agnitio languoris, nunquid nam uidebitur tibi cauſa languoris eſſe medicina, quia per ipſam qualitas languoris agnoſcitur? Sed ſicut cõſtat bonã eſſe medicinã quæ ægritudinis intelligentiam præſtat, qua poſsit uitare quæ uelit, ita & Lex bona eſt per quã deprehenditur & agnoſcitur peccatũ. Seruat aũt ut puto huiuſmodi expoſitio etiã illius explanationis conſequentiã, quã ſuprà edidimus de eo quod ſcriptũ eſt: Cauſati eñ ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe: ſicut ſcriptum eſt: Quia non eſt iuſtus quiſquã, non eſt intelligens, nõ eſt requirens Deum.

Per legẽ agnitio peccati.

NVNC autẽ ſine Lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à Lege & Prophetis. Iuſtitia aũt Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes & ſuper omnes qui credũt in eum. Non enim eſt diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem quæ eſt in Chriſto Ieſu.] Quod aſtruximus in ſuperioribus, dicẽtes non de lege Moſis dictum, quia quæcunq; Lex loquitur, his qui in Lege ſunt loquitur: putabit aliquis nõ tam uerè quàm uiolenter aſſertum, cùm uideat nunc nomen Legis non ad naturæ, ſed ad Moſis legem referri: & dicet quòd in præſenti loco iuſtitia Dei pronuncietur ab Apoſtolo manifeſtari per Legem, & nõ ſolùm per Legem, ſed & per Prophetas, ut ſine ulla ambiguitate de lege Moſis intelligantur dicta eſſe quæ ſcripta ſunt: ex qua Lege iuſtitia Dei per fidem Chriſti Ieſu manifeſtetur in omnes qui credunt, ſiue ex Iudæis, ſiue ex gentibus uenientes: qui tamen non ex operibus iuſtificẽtur, ſed ex gratia Dei, in redemptionem eis effecto ipſo Ieſu Chriſto. Hæc quidem dicet is qui ſenſum Apoſtolo in his quæ ſuprà expoſuimus uiolẽter à nobis accuſabit inflexum. Sed illud eſt quod cõſtanter poſſumus affirmare: quia ſicut nos qui hæc aſſerimus, putant in hoc ſermone Apoſtoli quẽ nunc propoſuimus, nihil inuenire poſſe quo aſtruamus hæc non de Moſis, ſed de naturæ lege conſcripta: ita nec illi quidem inuenire aliquid poterũt, quomodo quæ ſuperiùs dicta ſunt ad Moſis potiùs quàm ad naturæ legem reſpicere uideantur: & ideo ſicut illis non idcirco priora ſtabunt, quia uidentur poſteriora cõſtare, ita nec nobis quidem poterunt prima turbari, ſi ſecunda non eodẽ currere tramite uideantur. Quid igitur? contraria ſibi ſcribere dicemus Apoſtolum? & hæc erit egregij explanatoris aſſertio? quod accidere illis ſolet qui in diuerſos ſectarũ ſenſus unũ fidei dogma diſrumpunt, & illa tantũ de ſcripturis diuinis teſtimonia explorãt, quibus propriũ dogma cõſtituant: earũ uerò quæ è diuerſo ueniunt ſcripturæ diuinæ ſententiarum abſolutiones ne extremo (ut aiunt) digito contingunt. Sed qui fideliter & integrè ſacrorum uoluminũ colligit ſenſum, debet oſtendere quomodo ea

Cogitur multa malè interpretari, qui non uult unum rectè intelligere.

quæ uidentur eſſe contraria, non ſunt uerè contraria. Tentabimus ergo etiam in præſenti loco oſtendere quomodo priori expoſitioni noſtræ hæc ſubſequens non repugnet. Sæpe diximus, & euidentius in præfatione diximus, quòd ita Apoſtolus in hac epiſtola multarum legum faciat mentionem, ut cùm de una ad alteram tranſit, deprehendi niſi ab intento ſatis lectore uix poſsit. Dixerat in ſuperioribus, Quia per Legem agnitio peccati eſt: & quia ſenſit poſsibile reſponderi, Ergo ſi ex lege naturali agnitio peccati eſt, poteſt ex ipſa & agnitio eſſe iuſtitiæ, ſecundum illam ſcilicet quam ſuprà medicinæ artis imaginem dedimus: ut quemadmodũ per illam languor agnoſcitur ut ſanitas inueniatur, ita etiam per legem naturæ ſi poteſt agnitio fieri peccati, ſimiliter poſsit & iuſtitiæ fieri. Hoc ergo cùm uidiſſet poſſe ſibi obijci, poſtquã dixit, Per legem enim agnitio peccati: nũc aũt ait, Sine Lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt. Tale eſt ergo quod dicit: Nam ſicut per Legem agnitio peccati, ita & manifeſtatio iuſtitiæ Dei per Legẽ fit, ſed ſine Lege manifeſtatur iuſtitia Dei. Poterat enim naturæ lex arguere peccati naturam, & notitiam eius oſtendere: iuſtitia autem ſupergreditur Dei, & ſatis eminet hoc quodcunq; mens humana ſolis naturalibus ſenſibus poteſt rimari. Neq; enim ſufficit ad intelligendum & cõſiderandum non quamcunq; humanam, ſed ipſam Dei iuſtitiam & iudicia quæ ex ipſa deſcendunt, de quibus dicitur, Quia ſunt abyſſus multa: & quia tam profunda ſit iuſtitia Dei & iudicia, ut Apoſtolus dicat: Quàm inſcrutabilia ſunt iudicia eius. Sed & ſapientia ita ad homines loquitur, quaſi non poſsit iuſtitia Dei naturæ ſolius motibus ſciri, ſed per doctrinæ ſtudiũ quæri, & ideo dicit: Diſcite iuſtitiam qui iudicatis terram. Quamobrem ad Dei iuſtitiam cognoſcẽdam nihil prorſus opitulabitur lex naturæ, etiamſi uideatur ſentire aliquid de humana iuſtitia. Illa enim lex poteſt ſentire, quia inter homines iuſtum ſit, ut quod ipſe quis pati non uult hoc ne proximo faciat. Nunquid naturaliter poteſt ſentiri de illa iuſtitia quæ dicit: Videte ne faciatis iuſtitiam ueſtram corã hominibus: &, Vt neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua? Hanc & huiuſmodi iuſtitiam dictare non poteſt lex naturæ, & ideo dicit Apoſtolus: Nunc autem ſine lege, naturæ ſcilicet, iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtimonium habens legis Moſia & Prophetarum: in quibus ſanctus Spiritus multa per figuras & ænigmata de iuſtitia Dei ſcripſerat. Et nolo mireris quòd unum uocabulum Legis ſecundò in eodem loco poſitum diuerſa ſignificet. Inuenimus hanc eſſe ſcripturæ conſuetudinem & in alijs locis: ut ibi, Non'ne uos dicitis, quia adhuc quatuor menſes ſunt ut ueniat meſsis? eleuate oculos ueſtros, & uidete regiones, quia albæ ſunt ad meſſem. Non'ne & hoc loco meſsis ſecundò nominata, primò ad corporalem meſſem refertur, ſecundò ad ſpiritalem? Et iterum in Euangelio cùm dicit ad Samaritanam mulierem Saluator, Da mihi bibere. & poſt reſpõſum eius iterum dicit ad eam, Si ſcires quis eſt qui dicit tibi, Da mihi bibere, tu utiq; petiſſes eum, & dediſſet tibi aquam uiuam. Et iterum addidit ad eam: Omnis qui bibit ex aqua hac ſitiet iterum: qui autẽ biberit ex aqua quam ego do ei, non ſitiet in æternum. Vides quomodo & bibere ex aqua nunc quidẽ corporaliter, nunc autẽ ſpiritaliter in uno eodemq; accipitur loco? Eſt & illic ſimiliter poſitum, ubi cęcus à natiuitate curatur. Poſt hoc dicit Saluator: In iudicium ego ueni in hunc mundũ, ut, qui non uident, uideant, &, qui uident, cæci fiant. Non'ne etiam hîc & uidere & non uidere nunc corporaliter, nunc ſpiritaliter intelligitur? Ita ergo etiam in hoc loco Apoſtolus cùm ſine Lege dicit iuſtitiam Dei manifeſtari, naturalis lex intelligitur: cùm uerò dicit: Teſtificata à Lege & Prophetis, Moſis legem deſignat. Quòd ſi adhuc tibi minus planum putatur eſſe quod diximus, addemus etiam hæc, ſi tibi uidetur, quòd eadem lex ſit de qua dicitur: Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt: quæ eſt & illa de qua ait, Teſtificata à Lege & Prophetis. Hæc quidem quæ ſine Lege manifeſtata eſt non accipit teſtimonium Legis: ſi autem accipit teſtimonium Legis, non ergo ſine Lege manifeſtata eſt. Quod cũ inſolubile ſit, nec aliqua poſsit ratione conuelli, dicendũ eſt iuſtitiam quidem Dei manifeſtari à Chriſto Ieſu, præbente ei teſtimonium non lege naturæ quæ adhuc eſt utiq; exigua & parua, ſed lege Moſis, non ea quæ ſecundum literam, ſed quæ ſecundũ ſpiritum eſt, de qua idem dicit Apoſtolus: Quia lex ſpiritalis eſt. Similiter autem & Prophetæ per eum qui in ipſis locutus eſt ſpiritum Dei. Eſt prætcrea & illa apud Apoſtolum de hoc ſermone, ſi quis diligentiùs obſeruet, mira diſtinctio. Moris eſt apud Græcos nominibus ἄρθρα præponi, quæ apud nos poſſunt articuli nominari. Si quando igitur Moſis legem nominat, ſolitum nomini præmittit articulum: ſi quando uerò naturalem uult intelligi, ſine articulo nominat legem. In hoc ergo loco ubi dicit, Nunc autẽ ſine Lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, articulum non habet: in ſequenti uerò ubi dicit: Teſtificata à Lege & Prophetis, ſecundo in loco Legem cũ articulo poſuit. Si ergo ſufficienter patuit de Legis appellatione diuerſitas, uideamus nunc quæ iuſtitia ſine naturali lege manifeſtetur. Idem Apoſtolus Paulus dicit de Chriſto, Quia factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia, & ſanctificatio & redẽptio. Hæc ergo iuſtitia Dei quæ eſt Chriſtus, manifeſtatur ſine lege quidem naturali, non tamen ſine lege Moſis uel Prophetarum. Dat enim ei teſtimonium lex, ſicut & ipſe dicit: Scrutamini ſcripturas, ipſæ ſunt quæ teſtimonium reddunt

Marginalia:

Rom. 11.

Pſal. 2.

Quaſi uerò lex naturæ & decalogus non ſint normæ iuſticiæ & ueritatis in Deo?

Matt. 6.

Ioan. 4.

Ioan. 4.

Ioan. 9.

Atqui prorſus eadem eſt, lex naturalis illa & decalogus?

Rom. 7.

Canon Origenianus de articulo præfixo nomini νόμος.

1. Cor. 1.

Ioan. 5.

reddunt de me. Nam lex quidem naturalis potest occasiones præbere, & intellectũ dare (ut diximus) uel ad ea quæ inter homines agi æquitas poscit uel ad hoc ipsum, ut esse sentiant Deũ. De Christo autem quòd sit filius Dei, sentire naturaliter quis potest? Ideo ergo sine Lege iustitia Dei quæ est Christus manifestata est, testificata ex lege Mosis, & Prophetis. Verùm priusquã ad consequentia properemus, omittenda non uidetur ne hæc quidẽ obseruatio, quòd in peccato quidem agnitionem posuit, in iustitia uerò manifestationem. Omne enim quod manifestatur lux est: & si quod manifestatur lux est, peccatum quod lux non est non manifestatur, sed agnoscitur. Ego sic accipio & illud: Nihil occultum quod non manifestetur: nec opertum quod non reueletur. Sed ad propositũ reuertamur. Lex ergo & Prophetæ testes sunt iustitiæ Dei: quæ iustitia per fidem Christi manifestatur in omnes credẽtes, in quibus nulla est distinctio, utrùm ex Iudæis an ex gentibus credant. Vide autem quia manifestat, de iustitia Dei non unam posuit causam tantummodo fidei, sed Legem posuit & Prophetas: quia neq; fides sola sine Lege & Prophetis manifestat iustitiam Dei, neq; rursus Lex & Prophetæ sine fide: alterum ergo hæret ex altero, ut sit ex utroq; perfectio. Nulla, inquit, distinctio est inter Iudæos & Græcos, cùm constet ex æquo omnes sub peccato factos esse, sicut suprà claruit, & nunc iustitiam Dei, Legis & Prophetarum testimonijs fultam, per fidem Iesu Christi ex æquo omnibus datam: ex eo quòd omnes sub peccato facti fuerant, alieni sine dubio effecti sunt etiam à gloria Dei, quòd eam nec capere ullo genere poterant nec mereri. Quomodo enim peccator auderet dare gloriam Deo, ad quem Propheta dicit? Peccatori autẽ dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas? & iterum alia scriptura dicit: Non est speciosa laus Dei in ore peccatoris. Idcirco iustitia Dei per fidem Iesu Christi ad omnes perueniens qui credunt siue Iudæi siue Græci, purgatos eos à prioribus sceleribus iustificat, & capaces facit gloriæ Dei: & hoc non ex meritis eorum, nec pro operibus facit, sed gratis gloriam præstat. PER redemptionem, inquit, quæ est in Christo Iesu.] Videamus attentius quid sibi uelit redemptio quæ est in Christo Iesu. Redemptio dicitur quod datur hostibus pro his quos in captiuitate detinent, ut eos restituant pristinæ libertati. Detinebatur ergo apud hostes humani generis captiuitas peccato tanquam bello superata: uenit filius Dei qui factus est nobis non solùm sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, sed & redemptio: & semetipsum dedit redemptionem, id est, semetipsum hostibus tradidit ac sitientibus eis suum sanguinem fudit: & hæc est credentibus facta redemptio, sicut & Petrus in Epistola sua scribit dicens: Quia non corruptibili argẽto uel auro redempti estis, sed precioso sanguine unigeniti filij Dei. Hoc fortassis & Salomon sub mysterio designabat dicens: Redemptio animæ uiri propriæ diuitiæ eius. Si enim requiras quæ sunt animæ propriæ diuitiæ, inuenies sapientiam diuitias eius esse, & iustitiam, & sanctificationem. Hæc autem Christum esse dicit Apostolus: Christus ergo est animæ diuitiæ, & ideo ipse est redemptio eius. Nam corporales diuitiæ pernicies magis animæ quàm redemptio eius esse credendæ sunt, nisi ad bonum opus cõuersæ iustitiæ & misericordiæ fiant, & ex corporalibus diuitijs ad animæ diuitias transferantur. QVEM proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.] Cùm multa nos & admiranda docuisset sanctus Apostolus de Domino nostro Iesu Christo, quæ per mysterium de eo dicuntur, hoc in loco eminentius aliquid protulit, quod non facilè in alijs scripturæ locis arbitror inueniri. Nam cùm superiùs dixisset, quòd pro omni genere humano redemptionem semetipsum dedisset, ut eos qui in peccatorum captiuitate tenebantur redimeret, dum sine dolo pro omnibus mortem gustat: nunc addidit aliquid sublimius & dicit: Quia posuit eum Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius: quo scilicet per hostiam sui corporis propitium hominibus faceret Deum, & per hoc ostenderet iustitiam suam, dum eis remitteret præcedentia delicta, quæ pessimis tyrannis seruiendo contraxerant eo tempore, quo sustinebat & patiebatur Deus hæc fieri. Sed ad hoc patiebatur, ut post hæc idem in hoc tempore ostenderet iustitiam suam. In consummatione etenim seculi, in nouissimo tempore manifestauit Deus iustitiam suam, & redemptionem dedit eum quem propitiatorem fecit: ne fortè si priùs propitiatorem misisset, nõ tam multos humani generis repropitiasset Deo, quàm in his temporibus quibus iam mundus repletus uidetur hominibus. Deus enim iustus est, & iustus iustificare nõ poterat iniustos: ideo interuentũ uoluit esse propitiatoris, ut per eius fidẽ iustificarẽtur, quia per opera propria iustificari nõ poterant. Hæc quantũ ad sermonis ipsius explanationẽ spectant præmissa sint, ut apostolica lectio euidẽtior fiat. Nũc aũt ut nobis moris est, quid interior sensus Apostoli sermonis cõtineat requiramus, & primò omniũ quomodo dictũ sit, Quẽ ꝓposuit Deus propitiatoriũ siue propitiatorẽ per fidẽ in sanguine eius. Certũ est in omnib. penè locis Apostoli sensum ex Legis & Prophetarũ manare thesauris. Inquiramus ergo ubi appellationẽ ꝓpitiatorij potuerit inuenire, & unde hoc nomẽ assum-

Matt.10.

Iusticia Dei.

Psal.49.

Redemptio quæ est in Christo.

1.Cor.1.

1.Pet.1.

Prouerb.13.

Diuitiæ animæ.

Iustificatio fidei.

[*Exod. 25*] assumpserit. Memini in Exodo loquentem ad Mosem & præcipientem quæ oporteat eum facere, primò quidem mãdare arcam & uectes eius atq; anulos per arcæ latera fieri: post hæc, Et facies, inquit, [*De Propitiatorio.*] propitiatorium ex auro puro, duobus cubitis & semis longitudinẽ eius, & unum cubitum & semis latitudinem eius: & facies duo Cherubim aurea tornata, & superpones ea per singula latera propitiatorij: & facies ut Cherubim duo sint ex duobus lateribus eius extendentia alas suas, & obumbrantia super propitiatorium: & facies eorum contra se super propitiatorium erunt: & facies Cherubim, & impones propitiatorium super arcam, & in arcam mittes testimonia quæ dabo tibi, & innotescã tibi inde: & loquar ad te desursum super propitiatorium inter medium duorum Cherubim quæ sunt super arcam testamenti secundum opera quæ præcipiam tibi ad filios Israel. Euidenter apparet quòd nomẽ propitiatorij Apostolus in his locis inuentum, in suis nũc literis posuit, de quo nobis sermo est. Et uidetur propitiatorium hoc de [*Propitiatoriũ ad Saluatorem relatum.*] quo scriptum est in Exodo, ad nullum nisi ad Saluatorem Dominum retulisse cùm dicit, Quia hunc posuit Deus propitiatorium per fidẽ. Quomodo huius sanè ueri propiciatorij forma & figura fuerit illud quod in Exodo describitur ex auro purissimo factũ, operæprecium est inuestigare. Et primò quidẽ considerãdum est, quibus in locis aurum quod in opere assumitur, au- [*Aurum purum quid significet.*] rum purum dicatur: quibus uerò in locis aurum tantummodo sine ulla adiectione ponatur. Quod ego in pluribus obseruans, deprehendisse mihi uideor, quòd sicubi cum adiectione aurum purum dicitur, indicet sanctã illam & puram Iesu animã quæ peccatũ non fecit, nec inuen- [*Esa. 53.*] tus est dolus in ore eius: & ipsi conueniant mensuræ istæ longitudinis ac latitudinis propitiatorij. Hæc quamuis explanare sit arduũ, & aptare illi animæ sanctæ singula quæq;, quæ de propitiatorio referuntur. primò ergo uideamus quod dicit longitudinẽ propitiatorij, neq; duos solùm cubitos habuisse, qui numerus sociandis generãdisq; aptari corporibus solet: neq; tres integros, qui numerus excedere appellationẽ creaturæ cõsueuit, & naturæ incorporeæ cõsecrari. Duos ergo cubitos & dimidium longitudinẽ dicit propitiatorij, & unum ac dimidiũ latitudinem. Quod si audere in talibus fas est, quoniã dicit idẽ Apostolus de Christo quòd Dei & hominum mediator est, uidetur mihi in Deum & hominẽ media hæc esse anima, quæ inferior qui- [*1. Tim. 2.*] dem sit à Trinitatis natura minus aliquid habẽs, nec tamen tũ inde infrà sit, duali numero qui in corpore positus deputatur, absq; eximia & præcellenti uirtutum suarũ eminentia misceatur. Hoc enim ostenditur, quòd mensuram eius supra duos habere aliquid designauit, licet minus tribus: sed & quòd latitudo eius unum & dimidiũ memoratur cubitum habere. Propterea qui- [*] dem de monade hac singulari quid *fastius describitur, nõ tamẽ ex toto in dualem numerum, qui interdum etiã pro immundis ponitur, creuisse. Quamuis enim carnẽ naturæ nostræ susci- [*Matt. 1. Luc. 1. & 2.*] peret, ex incontaminata tamen uirgine assumpta, & casta sancti Spiritus operatione formata est. Propterea ergo & Apostolus de Mediatore differens, euidenti distinctione signauit dicens: [*1. Tim. 2.*] Mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus. Quo scilicet Mediatorẽ non ad deitatem Christi, sed ad humanitatẽ quæ est eius anima referendum doceret. Longitudo ergo ponitur eius & latitudo. Longitudo illud significat quod tẽdit ad Deum, Trinitatiq; sociatur: Latitudo, quod [*Matt. 7.*] inter homines, qui latam spatiosamq; uiam incedere soleant, cõuersatur: & ideo Mediatoris rectè nomine nuncupatur, quia ut diximus anima hæc sancta media quidẽ fuit inter diuinitatem Trinitatis & fragilitatẽ humanitatis. Hæc ergo intelligi potest propitiatorium secundũ ea quæ suprà diximus, cui superponi dicũtur duo cherubim, unus ex latere hoc, & unus ex latere altero. Cuius ergo formã duo isti cherubim habere existimandi sunt? Cherubim enim in nostram linguam interpretatũ Plenitudinem scientiarũ significat. Vbi ergo dicimus plenitudinẽ scien- [*Col. 2.*] tiarum, nisi in eo de quo dicit Apostolus: In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi? De uerbo Dei utiq; hæc dicit Apostolus. Sed & de Spiritu sancto similia scribit cũ di- [*1. Cor. 2.*] cit: Nobis autẽ reuelauit Deus per Spiritum suũ. Spiritus enim omnia scrutatur, etiã alta Dei. Significat igitur ut ego arbitror in isto propitiatorio, hoc est in anima Iesu, uerbum Dei qui est unigenitus filius, & Spiritum eius sanctũ semper habitare: & hoc est quod indicant duo cherubim propitiatorio superpositi. Sed & illud obserua, quòd non dixit cherubim unum ex latere dextro & cherubim alium ex latere sinistro, sed ait cherubim unũ ex latere hoc & cherubim alium ex latere altero: ut ostenderet in illo propitiatorio, hoc est in anima Christi, sinistrũ nihil fuisse. Sunt autẽ & pennati duo hi cherubim: & non solũ pennati, sed & alas suas pandentes. Si quis sanctorum summum habere à Deo testimoniũ meruit, dictũ est quòd Deus esset cum eo: [*Iosu. 1.*] sicut ad Iesum Naue dicitur: Et Deus erat cũ ipso, sicut fuit cum Mose famulo eius. Sicubi uerò [*Leuit. 26.*] pollicitatio maioris à Deo muneris datur, dicitur: Et ero in eis, & ambulabo inter eos. Nullam uerò inter homines ita beatam, & ita excelsam reperies animam nisi hãc solam, in qua tantum latitudinis, tãtum capacitatis inuenit uerbum Dei, & Spiritus sanctus, ut non solùm habitare, sed & alas expandere, & nouo sacramenti ritu aliquando etiam uolitare dicatur. Faciem quoq; contra se inuicem super hanc beatam animam cherubim utriq; habere dicũtur, per quod con-

fors

fors ei & consonus à filio Dei & à Spiritu sancto diuinitatis pensus infunditur. Vbi autẽ superponitur hæc anima Deo plena, in qua complacuit habitare omnem plenitudinẽ deitatis? Super arcam, inquit, testamenti. Potest arca testamenti sancta eius caro, in qua beata hæc anima collocatur, intelligi, habens in se testimonia Dei, quæ intelligũtur Christi quas in carne pertulit passiones, diuinis olim prædicata testimonijs. Possunt etiam uirtutes cœlestes intelligi arca Dei, quæ & ipsæ capaces quidẽ Dei sunt uerbi & Spiritus sancti, sed præponitur eis anima Iesu, & ipsæ quodammodo mediatricem gratiam diuinæ largitionis accipiunt. Post hæc: Et innotescam tibi (inquit) inde, & loquar ad te desuper de propitiatorio. Non solùm Mosi, sed unicuiq; sanctorum qui famulus Dei est, non aliunde innotescit Deus, nec aliunde cognoscitur, nisi de propitiatorio isto quod suprà exposuimus, & de medio Cherubim. Hoc & Habacuc propheta significat ubi dicit: In medio duorum animalium cognosceris, dum appropinquant anni cognosceris, & cùm affuerit tempus ostenderis. Nemo enim scit Patrem nisi Filius, & cui uoluerit Filius reuelare. Sed & Paulus dicit: Quod nobis reuelauit Deus per Spiritum suum. Propterea ergo dicit, Quòd innotescam tibi inde, & loquar tibi desuper propitiatorio inter duos Cherubim qui sunt super arcam testamenti. Puto autem quòd non importunè ea quæ de Exodo assumpsimus explanata sint, ut euidens fieret sensus, quomodo Apostolus in præsenti loco propitiatorij nomen assumpserit cùm dicit: Quem proposuit Deus propitiatorium, per fidem. Sed & hoc ipsum quod dixit, Proposuit, magis de anima Iesu quam de deitate eius dictum sentitur. Proposuit enim intelligitur quasi prius posuit, hoc est, prius quàm esset. Quod enim est ponitur, quod nondum est, proponitur. Non ergo conuenit de eo qui semper erat, id est de Verbo Dei, dici quia propositus est: sed de anima eius, quæ licet inseparabilis à uerbo Dei, creata tamen est, & unigeniti deitate posterior: nec inconuenienter uidebitur de ea dictum, quòd antequam esset proposita est, & præordinata ut esset propitiatorium. Quia ergo secũdum ea quæ suprà exposuimus Iesum Christũ proposuit Deus propitiatorium per fidem in sanguine eius, necessarium uidetur requirere de diuinis legibus quæ sit propitiatio quæ per sanguinem fiat, ut ex his colligere possimus, quomodo etiam per sanguinẽ Iesu propitiatio facta sit. Scriptum est in Leuitico post pontificis hostiam: Quòd si omnis synagoga Israel ignorauerit & latuerit sermo ab oculis eius, & fecerit unum de mandatis Domini quæ non fient, & deliquerit, & innotuerit eis peccatum quod peccauerunt, adducet Synagoga uitulum ex bobus pro peccato: & post pauca: Et inferet sacerdos, qui unctus est, ex sanguine uituli in tabernaculum testimonij: & post pauca iterum: Et faciet (inquit) uitulum, quemadmodum fecit uitulum pro peccato, & repropitiabit pro his sacerdos, & remittetur eis. Per sanguinem uerò repropitiat sacerdos pro omni synagoga ut remittatur eis. Requiramus nunc singula quæq; nomina quæ de Saluatore scripta sunt, & in singulis appellationibus quæ sint quæ designentur diligentiùs contẽplemur. Inuenies igitur quoniam quidem in ipso complacuit habitare omnem plenitudinem diuinitatis corporaliter, esse ipsum & propitiatorium & pontificem, & hostiam quæ offertur pro populo. Et quidem de propitiatorio iam satis dictum: sed & de pontifice euidenter Dauid in Psalmo, & Apostolus Paulus ad Hebræos scribit: Quod autem sit & hostia, testatur Ioannes dicẽs: Hic est agnus Dei qui tollit peccata mundi. Secundũ hoc ergo quòd hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo quòd dat remissionem præcedẽtium delictorum. Quæ tamen propitiatio ad unumquemq; credentium per uiam fidei uenit. Nisi enim daret remissionem præcedentium delictorum, propitiatio non probaretur effecta. Cùm uerò remissio peccatorum tribuatur, certum est propitiationem effusione sacri sanguinis adimpletam. Absq; sanguinis enim effusione (sicut Apostolus dicit) non fit remissio peccatorum. Verùm ne Paulus tibi solus proposuisse propitiationis nomen uideatur in Christo, audi quomodo & Ioannes consona de hoc sensu loquatur cùm dicit: Filioli mei, hæc scribo uobis ut nõ peccetis, & si quis peccauerit aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non solùm autem pro nostris, sed & pro uniuerso mundo. Vno igitur eodemq; sensu Apostoli propitiatorium uel propitiationem, uel ut in Latinis codicibus frequentiùs inuenitur, propitiatorem nominant Christum. Sed nihil interest siue propitiator, siue propitiatorium, siue propitiatio, siue etiam exoratio scriptum sit, cùm apud Græcos uno semper eodemq; sermone proferatur. Nisi fortè uideatur quibusdam propitiatio ipsa eius diuina substantia: propitiator uerò cùm dispensationes in hominibus explet intelligi. Sed & quod dixit Ioannes, Quia ipse est exoratio siue propitiatio pro peccatis nostris, & non solùm pro nostris, sed & pro uniuerso mundo: quædã nobis intulisse uidetur augmẽta mysterij, ut ostẽdat Iesum propitiatorem esse non solùm credentium, uerùm & totius mundi, non tamen priùs mundi & tunc nostrum, sed priùs nostrum, & ita demũ totius mundi. Quamuis enim uniuersa creatura gratiam redemptoris expectet, unusquisq; tamen ueniet in suo ordine ad salutem. Hoc indicari arbitror & in Leuitico, ubi repropitiationis hostiæ per pontificem mandantur offerri. Nec

tamen

Arca Testamenti carnem eius designat.

Deus unde fidelibus innotescat.

Abacuc 2.

Matt. 1.

1. Cor. 2.

ἐν προέθετο — ὁ θεὸς ἱλαστήριον.

Leuit. 4.

Col. 2.

Ioan. 1.

Hostia.

1. Ioan. 2.

Christus propitiator.

Sacrificiorum ordo.

tamen in his sacrificiorum confusus ordo proponitur: sed primò quidẽ dicit quæ sit propitiatio, & qualis hostia si sacerdos peccauerit offeratur. Secundò si omnia synagoga deliquerit per ignorãtiam, cuiusmodi uictimis placetur Deus. Tertiò si princeps peccauerit, quo ordine purificandus sit scribitur. Quartò si anima una peccauerit, etiã de hoc qui sit expiandi ritus exponitur. Quæ singula mystico intellectu per figuram Christi propitiationem non solùm pro peccatis nostris, sed pro uniuerso mundo certis quibusq; ordinibus & modis causisq; designant: si quia tamen hæc secundũ illam reuelationem, quæ Mosi in mõte demonstrata esse dicitur, sancto Spiritu illuminatus aspiciat. Fit ergo per repropitiationẽ sanguinis Christi remissio præcedentium delictorum in sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ suæ. Sustentatio Dei est, ubi peccator nõ statim punitur ut peccat, sed, secundũ quod ibidẽ Apostolus dixit, per patientiam Dei adducitur ad pœnitentiam: & in hoc ostendere dicitur iustitiam suam Deus. Benè autẽ addidit, In hoc tempore. Præsentis enim seculi tempore in sustẽtatione est iustitia Dei, futuri uerò in retributionem. Iustum namq; apud Deum uisum est, ut quia futurum seculum ad iudicium statuerat, præsens sustentationi & patiẽtiæ deputaret. Nam si puniret in hoc tempore peccatorem, iustum non uidetur iterum ad iudiciũ quem punierat euocare. Si uerò sustẽiet & patiatur in præsenti seculo, rectè erit iustus iudex in futuro. Iustificat ergo eum qui ex fide est, sicut & de

Rom. 4.

Abraham scriptum est, Quia credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Quòd si Abraham credidit, & ex fide iustificatus est: consequens sine dubio erit, ut & nunc qui credidit Deo per fidẽ Iesu Christi iustificetur cũ fideli Abrahã. VBI est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legẽ? Operum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.] Iterum ac sæpius cõmonemus eos qui scripta Pauli diligentiùs aduertere cupiunt, distinctionem illã quam suprà diximus obseruare tenacitèr, quo nunc circumcisionis causam, nunc præputij, id est Iudæorũ uel gentium discreto semper tramite prosequatur. Si enim paululum quid fugerit legentẽ, continuò angusta hæc intelligentiæ semita perturbabitur. Igitur cùm superiùs ostendisset Apostolus quid esset amplius Iudæo, aut quæ utilitas circumcisionis: & docuisset quia primis credita sunt illis eloquia Dei, & per hæc uisus fuisset extollere eorum iactantiã qua aduersus gentiles erigi solent: & rursum cõtra hæc in sequentibus obiecisset iustitiam Dei per fidẽ Iesu Christi esse in omnes qui credunt, neq; habere aliquam distinctionem, sed omnes deliquisse Iudæos & Græcos, & egere gloria Dei, & iustificari per gratiã ac redemptionem quæ est in Christo Iesu: ipsumq; esse propitiatorium per fidẽ, & iustificari ab eo qui ex fide est: nunc iam uelut conclusionẽ assertionum suarũ ponens in hoc loco dicit: Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. per quam legẽ? operum? Non, sed per legẽ fidei. Arbitramur enim iustificari hominẽ per fidem sine operibus legis. Et dicit sufficere solius fidei iustificationem, ita ut credens quis tantummodo iustificetur, etiam si nihil ab eo operis fuerit expletũ. Imminet igitur nobis qui integrã esse scripturam Apostoli conamur asserere, & ordine suo cuncta cõstare, ut requiramus quis sine operibus sola fide iustificatus sit. Quantũ igitur ad exemplum pertinet, sufficere arbitror illum latronẽ qui cũ Christo crucifixus clamauit ei de cruce: Domine Iesu memẽto mei cùm ueneris in regnum tuum. Nec aliud quid quam describitur boni operis eius in Euangelijs, sed pro hac sola fide ait ei Iesus: Amen dico tibi, hodie mecũ eris in paradiso. Aptemus nũc si uidetur huius latronis uerba causæ apostoli Pauli, & dicamus ad Iudæũ: Vbi est ergo gloriatio tua? Certum quia exclusa est, exclusa autẽ non per legẽ operum, sed per legem fidei. Per fidem enim iustificatus est hic latro sine operibus legis: quia super hoc Dominus non requisiuit quid priùs operatus esset, nec expectauit quid operis cùm credidisset expleret, sed sola cõfessione iustificatũ comitẽmq; sibi paradisum ingressurus assumpsit. Sed & mulier illa quæ in Euangelio secundum Lucam refertur, quia cũ cognouisset quòd Iesus recubuit in domo Pharisæi, attulit uas unguenti, & stans retrò ad pedes eius ac flens lachrymis lauit pedes eius, & capillis capitis sui detersit, & osculabatur atq; ungebat unguento. Videns autẽ Pharisæus qui eum uocauerat, dixit intra semetipsum: Hic si esset propheta, sciret utiq; quæ & qualis est mulier quæ tangit pedes eius, quia peccatrix est. Iesus aũt dixit ad eum parabolam quingentorum uel quinquaginta denariorum, & ex nullo legis opere sed pro sola fide ait ad eam: Remittuntur tibi peccata tua: & iterum: Fides tua te saluam fecit, uade in pace. Sed & in multis Euangelij locis hoc sermone usum legimus Saluatorem, ut credẽtis fidem causam dicat esse salutis eius. Ex quibus omnibus claret quòd rectè arbitratur Apostolus iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Sed fortassis hæc aliquis audiẽs resoluatur, & benè agendi negligentiam capiat, siquidem ad iustificandum fides sola sufficiat. Ad quem dicemus: quia post iustificationem si iniustè quis agat, sine dubio iustificationis gratiam spreuit. Neq; ob hoc quis accipit ueniam peccatorum, ut rursum sibi putet peccandi licentiã datam. Indulgentia namq; non futurorum, sed præteritorum criminum datur. Igitur ut ad propositum redeamus, iustificatur homo per fidem, cui ad iustificandum nihil conferunt opera legis. Vbi uerò fides non est quæ creden-

Omnis de suis operibus gloriandi ansa hominibus præcisa.

Quis sine operibus SOLA fide iustificatus sit.

Luc. 23.

Luc. 7.

Luc. 7.

Respondet ijs, qui studium benè operandi languescere queruntur, si fidei iustificatio tribuatur.

credentem iustificet, etiam si opera quis habeat ex lege, tamē quia non sunt ædificata supra fundamentum fidei, quamuis uideantur esse bona, operatorem suum iustificare nō possunt, si eis deest fides, quæ est signaculum eorum qui iustificantur à Deo, sicut suprà diximus, Quia credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam: tantum est, ut is qui iustificatur per gratiam fidei, dicat secundum Paulum, Quia gratia Dei quæ data est mihi, inanis non fuit. Excluditur ergo omnis gloriatio quæ ex legis operibus uenit. Et ut adhuc manifestius fiat quod dicimus, exemplū dabimus ex his quæ in Euangelio scripta sunt, ubi ascendit pharisæus & publicanus ad templum Dei: & stans (inquit) pharisæus in medio dicebat: Deus, gratias ago tibi, quoniam non sum sicut cæteri homines raptores, iniusti, adulteri, sicut publicanus iste: ieiuno bis in sabbato, decimas do omniū quæ possideo: & reliqua. Et hæc fortassis uerè dixerit, sed secundū Domini sententiā iactantiæ morbo corruptus nō descendit iustificatus de templo. Talis ergo gloriatio quæ ueniebat ex operibus Legis, quia non habet humilitatem crucis Christi: in qua qui gloriatur audi quid dicit: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi; per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Vides Apostolum non gloriantē super iustitia sua, neq; super castitate, neq; super sapiētia, neq; super cæteris uirtutibus uel actibus suis, sed apertissimè pronunciātem & dicentē: Qui gloriatur in Domino glorietur. Et sic exclusa est Iudaica gloriatio, non per legem operū, sed per legem fidei, quæ est in Christo Iesu, in cuius cruce gloriatur Apostolus. Quis enim rectè uel super castitate sua gloriabitur, cum scriptum legat, Quia si quis aspexerit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est eam in corde suo? Vnde & Propheta dicit: Quomodo gloriabitur quis castū se habere cor? Aut quis gloriabitur super sapientia cùm scriptum uideat, Quia mundus per sapiētiam non cognouit Deū, & ideo placuit Deo per stultitiā prædicationis saluos facere credentes: & iterū: Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes. Quis autem uel super iustitia sua gloriabitur, cùm audiat Deum per Prophetam dicētem: Quia omnis iustitia uestra sicut pannus mulieris menstruatæ. Sola igitur iusta gloriatio est in fide crucis Christi, quę excludit omnē illam gloriationem, quæ descendit ex operibus legis. Hæc autem à nobis dicta sunt pro eo quòd tanquam interrogans dixit Apostolus: Vbi est ergo gloriatio tua? Et ad hæc sibi ipse respondit: Exclusa est. Et rursum quasi interroget ait: Per quam legem? operum? Et respondit sibijpsi: Non, sed per legem fidei. Arbitror enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis. De his superiùs dixit. Quod uerò etiam in præsenti loco duarum legum facit iterum mentionem, & dicit legem operum & legem Dei, cōsidera etiam ipse qui legis, utrùm ad legem Mosis & legem naturalem sermo hic debeat inclinari: an ad legem literæ & legem spiritus: Quia lex literæ occidit, & mortem operatur: lex autem spiritus liberat à lege peccati & mortis. Vnde & cōuenienter in consequentibus ponit. AN Iudæorum Deus tantùm? Non' ne & gentium? Imò & gentium. Quoniā quidem unus Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidē.] His quidem qui aliū uolunt esse Iudæorum Deum, & alium gentium, id est alium Legis, & alium Euangeliorum, satis de hoc angusta & arcta respōsio ab apostolo Paulo præstatur: satis ostendit sententiā suam, cùm non solum unum dicat esse Deum Iudæorum & gētium, sed & addat quòd idem atq; ipse sit qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Quòd & si circumcisionē per allegoriam suscipere uoluerint, ita ut sanctos & spiritales quosq; ab eo Circumcisionem dicant esse appellatos, statim in consequentibus inuenient obijcere. Si enim Circumcisionem sanctos uelut illi nominant spiritales appellauit, consequēs est ut Præputium peccatores dixerit, quos ille animales uocat. Et quomodo conueniet, ut bonus Deus pariter spiritales animalesq; iustificet? Illis ergo in his Apostoli sermonibus nodus inextricabilis erit. Secundum nos uerò qui circumcisionem eos qui ex Iudæis crediderunt, & pręputium eos nihilominus qui ad fidem ex gentibus uocati sunt dicimus, plana erit & facilis expositio. Idem enim ipse Deus ex utroq; populo credentes non circumcisionis aut præputij priuilegio, sed solius fidei contemplatione iustificat. Superest & unius syllabæ differētia, in qua uariasse uidetur Apostolus. Non nos otiosè prætereat quod dicit, quòd circumcisionem iustificet ex fide, & nō per fidem: præputium uerò per fidem, & non ex fide. Non enim mihi uidetur superflua apud Deum haberi ista præpositionum commutatio, quia inuenimus ab eo & in alijs locis, non ut libet, sed obseruanter hæc posita, & necessariò differentiam distinctionis huius esse seruatam, sicut cùm de Deo loquēs dicit: Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: & iterum alibi dicit: Sicut enim mulier ex uiro, sic & uir per mulierem, omnia autem ex Deo. Tale est & quòd ad Corinthios scribit: Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundū eundem spiritum; alij fides in eodē spiritu. Et non solus Paulus apostolus harum distinctionū obseruātias tenet, sed & Ioānes, qui quum de uerbo Dei dicat, quia omnia per ipsum facta sunt, uitā non per ipsum, sed in ipso factam esse testatur dicens: Quod factum est in ipso uita erat. Et quoniam multum est ut ea quæ nūc exempli causa protulimus exponantur, sensum eorum pro captu nostro breuiter

Opera sine fide.
1.Cor.15.
Pharisei & Publicani exēplum.
Luc.18.
Gal.6.
Prou.20.
1.Cor.1.
Eundem Deū fideles ex Iudæis & Gentibus iustificare.
Rom.11.
1.Cor.11.
1.Cor.12.
Ioan.1.

uiter colligamus. Cùm dicitur, Ex ipso, principale aliquid huius præpositionis indicio uidetur ostendi. Cùm uerò, Per illum, dicitur, sequentis causæ, id est eius quæ post principale est intelligētia, designatur. Vt uerbi gratia dicamus quod ait: Ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Ex ipso primæ creationis omnium, & quod hoc ipsum quòd sunt ex Deo, esse cœperunt, significantiam dedit. Per ipsum, quòd ea quæ priùs facta fuerant reguntur & dispensantur per eum à quo subsistendi initium trahunt. In ipso, quòd hi qui iam correcti & emendati sunt, in ipsius perfectione consistunt. Sic ergo hæc plenissimę rationis tenere differentias edocemur, ut quòd subsistimus ex Deo habere dicamur: quòd dispensamur & regimur, per ipsum fieri, designetur: quòd uerò in summa perfectionis consistimus, in ipso esse declaretur. Potest & in præsenti loco talis quædam obseruari differentia, ut circumcisio quæ uelut primo loco & ordine iustificatur, ex fide, & non per fidē iustificanda memoretur. Præputium uerò quod in secūdo loco ad iustificationem trahitur, non ex fide, sed per fidem iustificandū dicatur. Puto autē quòd & in ea differentia quam suprà diximus: Sicut enim mulier ex uiro ita & uir per mulierem: plenius ista designentur. Primo etenim loco uir est, ex quo descēdere mulier dicitur, & non per uirū. Secundo uerò in loco per mulierē uir: quia mulier ministrare quodammodo uidetur autori uiro, & ideo per mulierem uir dicitur nasci & non ex muliere. Sed fortassis occurrat aliquis huic de muliere

Gal. 4.

& uiro expositioni nostræ, & obijciat illud quod dicit Apostolus de Christo: Factum ex muliere, factum sub lege: & non dixit, Factum per mulierem. Cui hoc modo respondēdum puto: De omni quidem homine cōueniet dici quòd per mulierem factus sit, quoniam quidem priusquā per mulierem nasceretur ex uiro accepit exordium: Christus uerò qui nō ex semine uiri carnis suæ sumpsit originem, meritò ex muliere factus dicitur. Ipsi namque, id est mulieri, & ipsa principalis origo carnis eius ascribitur, & rectè non per mulierem, sed ex muliere factus ab Apostolo memoratur. Iustificabit ergo unus atque idem Deus circumcisionem ex fide, & præputium per fidem. Quòd si requirat aliquis curiosiùs, ij qui ex fide iustificantur per quem iustificentur, & rursum ij qui per fidem iustificantur ex quo iustificentur: licet fortassis multa in hoc curiositas uideatur, tamē conuenienter dicere possumus, quòd qui ex fide iustificātur, initio ex fide sumpto, per adimpletionem bonorum operum cōsummantur, & qui per fidem iustificantur, à bonis operibus exorsi per fidem summam perfectionis accipiunt. Ita utrumque sibi adhærens alterum ex altero consummatur. Et propterea puto Apostolum statim in consequētibus posuisse

Obiectio de Christo.

πληροφορείσθω.

LEGEM ergo euacuamus per fidem? Absit, sed Legem statuimus.] Quoniā in superioribus ad fidem cuncta uisus est reuocare, ipse sibi quod ab alio aliquo proponi posset obtendit & dicit: Si per fidem iustificatur homo, & non ex operibus Legis, & si Deus circumcisionem ex fide iustificat, & præputium per fidem, legē ergo Mosis ô Paule destrues per fidem? Sed ad hoc ipse respondens dicit: Absit, imò Legem statuimus, hoc est cōfirmamus. Sed operæprecium est, uidere quomodo Legem se confirmare pronunciet, qui in superioribus dixerit, quia non iustificetur homo ex operibus Legis. Saluator in Euangelijs dicit: Quia Moses de me scripsit. Qui ergo non credit Christo, de quo Moses scripsit in lege, destruit legem: qui autem credit Christo, de quo Moses scripsit, legem cōfirmat per fidem, quia credit in Christum. Fidere autē dicimus in Patrem & Filium & Spiritum sanctum, qui integram substātiam, plenam, perfectam, qui nihil diuersum, nil discrepans aut extraneū in Trinitate profitetur. Nam Marcion qui alium Deū dicit Legis, alium patrem Christi, per fidem suam non statuit neque confirmat, sed destruit Legem. Hoc & Ebion facit, hoc & omnes qui in fide catholica aliquid corruptionis interserunt. Ego etiam illud conuenienter adijciam, quòd omnis qui credēs Christo bene agit, & continet se ab omni macula peccati, hic legem Dei rectè uiuendo confirmat. Qui uerò præceps peccatorum uitijs agitur, & sine ullo pœnitendi retinaculo assiduitate scelerum maculatur, hic etiam si credere Christo uideatur, per fidem suam non statuit, sed destruit Legem. Sed & illa nequaquā nobis prætereunda uidetur obiectio, quam proferre quis potest, & dicere quòd contraria sibi scribere uideatur Apostolus, cùm in præsenti quidem loco dicit, Non destruit Legem sed confirmat: in secunda uerò ad Corinthios ita scribit: Quod si ministerium mortis in literis formatum in lapidibus factū est in gloria, ita ut non possent intendere filij Israel in faciem Mosis propter gloriam uultus eius quæ destruitur, quomodo non magis ministerium spiritus erit in gloria? Et paulo pòst: Si enim quod destruitur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est. Dici ergo potest, quòd gloria uultus Mosis destruitur, & hoc quod dicit: Si enim quod destruitur per gloriam: cōtrariū uideri huic sentētiæ qua pronunciat: Nō destruimus Legem per fidem, sed statuimus & cōfirmamus. Sed inde possumus hoc modo quod intētatur absoluere. Non est idem quod dicit: Legē destruimus: &, Lex destruitur. Paulus ergo in præsenti loco hoc pronunciat, quòd Legem ipse non destruat. Nam etsi destruitur Lex per eam quæ supereminet gloriam, non per Paulum, neque per alium aliquem sanctorū destruitur. Vnde & ipse Dominus dicebat: Nō ueni soluere Legē, sed adimplere. Nullus ergo sanctorū, nec ipse Dominus destruit Legem.

Lex per fidem stabilitur.

Ioan. 5.

Antinomiam de Lege destruit.

2. Cor. 3.

Matt. 5.

Legem,sed gloria eius temporalis & pertrãsiens à gloria æterna & permanente destruitur & superatur. Vnde uide quàm cautè & perspicaciter apostolicæ legendæ sint literæ. Non dixit, Neq; enim glorificatũ est quod gloriosum est: & siluit: alioquin falsum uideretur: Quomodo enim quod gloriosum est non esset glorificatum? Sed addidit: Propter eam quæ supereminet gloriã: ut ostenderet non à quocunq; destrui gloriam Mosis, id est Legis, sed ut diximus ex comparatione maioris gloriæ quæ in Christo est, obtegi & obscurari eam gloriã quæ in Lege est. & ideo dicit: Si enim quod destruitur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est. Manere quæ Christi sunt dicit, destrui quæ Mosis sunt: sed destrui non per hominem, sed ex comparatione (ut diximus) supereminentis gloriæ. Quoniam quidẽ Lex pædagogus noster fuit in Christo, donec ueniret plenitudo temporum: & sicut dicimus necessarium esse opus pædagogi, donec paruulus est is qui sub pædagogo est, destrui autem & non esse necessarium officium pædagogi, cùm ad perfectionem uenerit is qui sub pædagogo fuit: ita dicimus destrui iam opus Legis ubi aduenit plenitudo temporis, & filius qui aliquando nihil differebat à seruo, hæres factus est paternæ substantiæ. Quòd autem hæc debeant intelligi quæ destruenda appellat Apostolus, cõsuetudinem eius super hoc uocabulo etiã in alijs disce, ubi dicit: Ex parte scimus & ex parte prophetamus. Cùm autem uenerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt. Et in hoc loco scientia Pauli uel prophetia destrui dicitur absq; iniuria apostolicæ gratiæ: quo scilicet intelligamus ad cõparationem perfectorũ uacare, & otiosa esse ea quæ imperfecta sunt. Ita ergo in præsenti sermone Paulus quidem Legem non destruit sed confirmat. Gloria autem Christi cùm reuelata fuerit, eam gloriã quæ apparuit in Mose, & ex qua glorificatus fuerat, ipsa comparatione sui qua supereminet & confutat & arguit & ostendit nec gloriam confitendam. Tale est & quod alibi dicitur: Illum oportet crescere, me autem minui: & quod ipse Paulus dicit: Cùm autẽ factus sum uir, destruxi quæ erant paruuli. Hoc ostendit & similitudo pædagogi, cuius opus destruitur & cessat, cùm ad ætatem perfectam uenerit paruulus. Propterea ergo cautissimè dixit Apostolus: Legem ergo destruimus per fidem? Absit, &, non dixit: Lex ergo destruitur per fidem: sed, Legem ergo destruimus? Et rursus in sequẽtibus: Non, sed Legem statuimus. Nam etsi destruitur Lex, non per fidem destruitur, sed per supereminentem gloriam. Per fidem autem non solùm non destruitur Lex, sed statuitur per Apostolos & confirmatur: quia Christum quem Lex & Prophetæ uenturum prædixerunt, isti prædicant iam uenisse: & confirmatio utriusq; prophetiæ uel legis est, cùm quæ prædicta fuerant, monstrantur expleta.

Gal. 4. — *1. Cor. 13.* — *Ioan. 3.* — *1. Cor. 13.*

LIBER IIII. CAPVT IIII.

QVID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundũ gratiam, sed secundũ debitum. Ei uerò qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impiũ, reputatur fides eius ad iustitiam. Sicut & Dauid dicit beatitudinẽ hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir cui non imputabit Dominus peccatum.] Cùm superiùs duas proposuerit leges, quarũ unam operum, aliam fidei nominauit, per quam legem fidei excludi gloriationem dicit eorũ qui in legis operibus gloriantur, & pronunciauerit fide iustificari hominem sine operibus legis: consequenter nũc ut hæc de scripturis asserantur, Abrahæ producit exemplum, & dicit quia Abraham si ex operibus iustificatus est habet mercedem, sed nõ apud Deum. Quod quidem non sine arte dialectica differit. Nam si iustificatus non habet gloriam apud Deum, Abraham autem cõstat habere gloriam apud Deum, ergo non ex operibus, sed ex fide iustificatus est Abraham, ut necessariò habeat apud Deum gloriam. Sic enim scriptura pronunciat, Quia credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quòd si Deus reputauit illi ad iustitiã, sine dubio & gloria eius apud Deum est. Propterea ergo Apostolus testimonio huic quod assumpsit ex libro Geneseos adiungit & propriũ sermonem, & dicit, Quia ei qui operatur, merces non imputatur secundũ gratiam, sed secundũ debitum: ei uerò qui non operatur, credit autẽ in eum qui iustificat impiũ, reputatur fides eius ad iustitiam. Per omnẽ itaq; hunc locũ Apostolus hoc uidetur ostẽdere, quòd duæ quædã sint iustificationes, quarũ unam ex operibus nominat, aliã uerò ex fide. Et illam quidẽ quæ ex operibus est, dicit habere gloriã, sed in semetipsa, & nõ apud Deũ: illam uerò quæ ex fide est, habere gloriam apud Deum, utpote apud inspiciẽtem corda hominũ, & scientem quis est qui credit in occulto, & quis est qui nõ credit. Et ideo meritò apud solum Deũ habet gloriã, qui affectũ fidei eius præuidet in occultis: qui uerò iustificationem ex operibus sperat, potest fieri ut opera eius etiã ab hominibus comprobẽtur. Palàm namq; est, & uideri oculis potest quicquid opere manifestum est: & si fides in occulto est, opera autẽ palàm sunt, cõueniet in hoc assumi illud quod

Gen. 15. — *Psal. 31.* — *Abraham, fide ipsi ad iustitiã imputata, iustificatus omnibus suis filijs exemplo est.* — *Gen. 15.* — *Iustificatio operum & fidei.*

ſcriptũ eſt, Quia occulta ſunt Domino Deo tuo, quæ manifeſta ſunt uobis & filijs ueſtris. Sed & illud his aptare conueniet quod ſcriptum eſt, Quia iuſtus ex fide ſua uiuet. Competenter igitur dicimus, quia eorũ qui ſecundum interiorẽ hominem circumciduntur, & qui in occulto Iudæi ſunt ſpiritu nõ litera, laus & gloria nõ apud homines, ſed apud Deũ eſt. Qui uerò ex operibus iuſtificãtur, quoniã palàm ſunt & manifeſta opera eorũ, poteſt eſſe gloria eorũ uel apud ſanctos quoſq; & iuſtos qui accipiũt à Deo poteſtatẽ de humanis operibus uiſibilibus iudicandi, uel etiã apud angelos cæteraſq; uirtutũ cœleſtium poteſtates, qui utiq; glorificare eũ cuius opera probauerunt poſſunt. Occulta uerò cordis quoniã ſolius Dei eſt noſcere: ipſe enim præuidet quis in unoquoq; fidei habitat affectus, & ideo qui ex fide iuſtificatur, apud ſolum Deũ habet gloriã qui occultorũ & fidei ſolus inſpector eſt: igitur Abraham ſi ex operibus (inquit) iuſtificatus eſt, habet quidem gloriã ex operibus uenientẽ, ſed non illam quæ apud Deum eſt: certum autẽ eſt Abraham apud ſolum Deũ habere gloriam: conſequens ergo eſt ut nõ ex operibus, ſed ex fide iuſtificatus ſit. Non autẽ putes quòd ſi quis habeat talem fidẽ, ex qua iuſtificatus habeat gloriã apud Deũ, poſsit ſimul cũ ea habere & iniuſtitiam. Nulla enim pars eſt fidei ſimul cum infidelitate, nulla iuſtitiæ cũ iniquitate cõmunio, ſicut nec luci cum tenebris poteſt eſſe ſocietas. Si enim qui credit quòd Ieſus eſt Chriſtus, ex Deo natus eſt, & qui ex Deo natus eſt, non peccat: manifeſtũ eſt quia qui credit Ieſu Chriſto non peccat: quod ſi peccat, certum eſt quia non credit ei. Indicium igitur fidei ueræ eſt ubi nõ delinquitur, ſicut econtra ubi delinquitur infidelitatis indiciũ eſt. Propterea ergo & in alio loco ſcripturæ dicitur de Abraham, quòd ex operibus fidei iuſtificatus ſit: quia certum eſt eum qui uerè credit, opus fidei & iuſtitiæ operari, & totius bonitatis, & capacem fieri utriuſq; gloriæ, tam eius quæ apud Deũ eſt in occulto, quam etiã eius quæ palàm eſt, & nõ ſolùm apud Deũ eſt. His ita pro uiribus explanatis, etiam illud prætereundũ minimè uidetur, quòd patrem noſtrum ſecundũ carnem nominauit Abraham. Gentium etenim pater Abraham ſecundũ fidem non ſecundũ carnem uidetur. Nã ipſius quidem Apoſtoli poteſt & ſecundũ carnem dici: ex genere enim Iſraelitico etiam ſecundũ carnem patrem nominat Abraham: cæteræ uerò gentes in ſpiritu eum patrem, nõ in carne nominabunt: niſi utpote in locis ita anguſtis ad allegoricæ intelligẽtiæ latitudinẽ conuertamur, ubi pater ſecundũ carnem accipi poteſt is qui doctrinæ carnalis, id eſt legis, ſecundũ literam prima elementa tradiderit, & magiſter in diuina lege primæ inſtitutionis exiterit. Quòd autẽ magiſtri etiam patres appellentur, & apoſtolus Paulus dicit, quia in Chriſto Ieſu per Euangeliũ ego uos genui. Sed & tu qui legis, ex diuinis uoluminibus ipſe tibi teſtimonia in hoc aſpiciẽtia cõgregato. Additur in conſequẽtibus: CREDIDIT Abraham Deo, & reputatũ eſt illi ad iuſtitiam.] Hic ſermo ex libris Geneſis ſumitur, ex eo loco ubi nõ Abram, ſed Abrahã dicit ad Deũ: Quoniam non dediſti mihi ſemen, hic uernaculus meus hæreditabit me. Et dixit Dominus ad eum: Non erit hæres tuus iſte, ſed qui exierit de te hic erit hæres tuus. Et eduxit (inquit) foràs, & dixit ad eum: Reſpice ad cœlum & numera ſtellas ſi potueris dinumerare eas, & ait ad eum: Sic erit ſemẽ tuum, & credidit Deo, & reputatũ eſt ei ad iuſtitiam. Latiùs loca ipſa exempli de libro Geneſis repetiuimus, ut quæ iuſtificationis huius cauſa fuerit noſceremus. Vnde & acriùs intendendum eſt, an ob hoc ſolũ quòd dandũ ſibi credidit filiũ, & ex eo progeniem ad multitudinem ſiderum propagandã, dicitur, Quia reputata eſt fides eius ad iuſtitiã: an pro hoc & pro omnibus quæ iam antè crediderat. Neq; enim putãdum quòd abſq; fide fuerit illud, ut exiret de terra ſua, & de cognatione patris ſui, & ueniret in terrã quam ei demõſtrauerat Deus: uel illud, cùm ſeparato à ſe Lot, dicit ad eum Dominus: Aſpice oculis tuis, & uide ex hoc loco in quo ſtas, & intuere ad Septentrionẽ, & Meridianũ, & ad Occidentẽ, atq; ad Orientẽ, quia omnẽ terram hanc quam uides tibi dabo eam, & ſemini tuo in æternũ. Sed & illud quis dicat abſq; fide factum, quòd ueniens Abraham habitauit apud quercũ Mambre in Ebron, & ædificauit ibi altare Domino? Quomodo autẽ & illud nõ erat fidei opus, cùm Melchiſedec benedixit Abrahã & ait: Benedictus Abraham Deo excelſo qui creauit cœlũ & terrã, & benedictus Deus excelſus, qui tradidit inimicos eius in manibus eius? Ex quibus omnibus colligitur, quòd in his ſingulis fides quidem fuerit Abrahæ, ſed ex parte. In eo autẽ ubi dicitur, Quia fides ei reputata eſt ad iuſtitiã: fides perfecta declaratur. Sicut enim ſcientiã & prophetiam ex parte dicit eſſe Apoſtolus, & rurſum dicit eſſe perfectã, in eo cũ ſcribit: Ex parte ſcimus & ex parte prophetamus, cùm uenerit autẽ quod perfectũ eſt, deſtruetur ea quæ ex parte ſunt: ita & fidẽ poſſumus intelligere eſſe aliquãdo ex parte, & aliquãdo perfectam. Vt autẽ quod dicimus alijs adhuc ſcripturæ ſanctæ teſtimonijs muniatur, audi in Euangelio ad Dominũ dicẽtes Apoſtolos: Domine auge nobis fidem. Non'ne per hæc euidenter oſtendunt habere ſe quidẽ fidem, ſed talem quæ egeat augmento? Sed & ipſe apoſtolus Paulus cùm dicit: Si habeam omnẽ fidem, ita ut montes transferam: omnẽ cùm dicit, ex partibus totam docet eſſe compoſitam. Neq; enim omnis poteſt nominari, ubi aut qualitatis, aut quantitatis diuerſitas eſt. Videtur ergo etiã in præſenti loco, cùm

fidem

Marginal notes: Iac. 2. — Abraham pater fidelium. — 1. Cor. 4. — Gen. 15. — Cur Abrahã, fide ipſi ad iuſtitiam imputata, ſit iuſtificatus. — Geneſ. 14. — 1. Cor. 13. — 1. Cor. 13.

fides multæ Abrahæ præcesserint, per singula quæq; quæ ex parte superiùs memorauimus, in hoc nunc uniuersa fides eius esse collecta, & ita ei ad iustitiam reputata. Iam sanè considerabis, si ut de fide dictū est, Quia reputatū est ei ad iustitiam: ita & de alijs uirtutibus dici possit, quia (uerbi gratia) misericordia unicuiq; reputari potest ad iustitiam, aut sapientia, aut scientia, aut mansuetudo, & humilitas, uel certè si omni credenti fides ad iustitiam reputetur. Sed cū ad scripturas redeo, non omnibus credentibus inuenio quòd fides ad iustitiā reputetur. Deniq; scriptum est de filijs Israel, Quia crediderunt Deo & famulo eius Mosi: nec tamē additur, quod de Abraham scriptum est, Quia reputatum est illis ad iustitiam: ob hoc arbitror, quòd non illis erat, sicut in Abraham docuimus, ex multis partibus fidei in unum coaceruata perfectio, quæ mereretur ad iustitiam reputari. Quòd autē dicit: Ei uerò qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundū debitum: credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides ad iustitiam: uidetur ostendere, quasi in fide quidē gratia sit iustificātis, in opere uerò iustitia tribuentis. Sed ego cùm cōsidero sermonis eminentiam, quòd dicit, operanti secundū debitū reddi, uix mihi suadeo quòd possit ullum opus esse, quod ex debito remunerationem Dei deposcat, cùm etiam hoc ipsum quod agere aliquid possumus, uel cogitare, uel proloqui, ipsius dono & largitione faciamus. Quod ergo erit debitū illius, cuius gratia nos præcessit? Et ideo uidendū magis est, ne fortè quod dixit: Ei autē qui operatur merces secundū debitum reputabitur: sinistri magis operis intelligendum sit debitum. Debita enim peccata dici in diuinis uoluminibus frequenter inuenies, ut ipse Dominus in oratione nos docuit dicere: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et iterum cū dicit ipse Dominus: Cuidam patrifamiliàs erant duo debitores, unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta: & hoc de peccatis dici ipse interpretatus est. Ne fortè ergo & in hoc loco mercedem operis quæ secundum debitum redditur, ad hunc sensum quem suprà diximus, Apostolus traxerit, de his qui ita operantur sicut & Cain operatus est terrā: & sicut alibi dicit: Discedite à me operarij iniquitatis: quibus utiq; quasi debita pœna pro mercede iniquitatis exoluitur. Vnde idem Apostolus in alio loco: Stipēdia (inquit) peccati mors. Et non addidit ut similiter diceret: Stipendia autem iustitiæ uita æterna: sed ait: Gratia autem Dei uita æterna: ut stipendiū quod utiq; debito & mercedi simile est, retributionem pœnæ esse doceret & mortis, uitam uerò æternam soli gratiæ consignaret. Secundum hūc sensum & illud quod in Euangelio scribitur: Qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur uobis, de sinistris operibus accipiendum puto. Neq; enim gratiæ suæ mensuram statuit Deus, cùm scriptum sit: Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. Si ergo hæc putantur rectè discussa, consequenter utiq; ea quæ cohærent uidebuntur intelligenda: ut operanti quidem opera iniquitatis, merces secundum peccati debitum rependatur: credenti uerò in eum qui iustificat impium, fides ad iustitiam reputetur: si quidem bene meminimus superiora, in quibus ostendimus non ei qui ex parte, sed qui ex integro, & qui perfectè credit, fidem posse ad iustitiam reputari: quæ fides tanta est ut iustificet etiam eum qui impius fuerit, ut ultrà iam non sit impius, sicut ille latro qui pendebat in cruce & blasphemabat, sed sit sicut ille qui confitebatur & dicebat: Domine Iesu memento mei cùm ueneris in regnum tuum. Post hæc uelut ad firmationem sermonis sui quem dixerat: Ei autem qui non operatur, credit autē in eum qui iustificat impium, reputatur fides ad iustitiam: assumit testimonium de psalmis, & dicit: Sicut & Dauid dicit beatitudinē hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates: & reliqua usq; ad Peccatum: uidens per hos sermones consequenter approbari posse quòd reputetur homini iustitia sine operibus. Vnde mihi uidetur hoc intellexisse Apostolus, quia impossibile sit in homine cui iam per ætatem discernendi de bono & malo inest intellectus, neq; iniustitiam inesse, neq; iustitiā: quod si ita est, sine altero è duobus inueniri anima non potest: & cùm esse desierit à malis, quod iam inueniatur in bonis: in malis autem nō est illa anima, cuius remissæ sunt iniquitates, & cuius tecta sunt peccata, & cui non imputabit Dominus peccatum, conueniens ergo ut sit in bonis. Competenter igitur ad remissionem iniquitatum & obtectionem peccatorum, & aliquid quod nō imputat Dominus peccatum, dicit Apostolus quòd homini iustitia reputetur, licet nondū opera iustitiæ egerit, sed pro eo tantùm quòd credidit in eum, qui iustificat impium. Initiū namq; iustificari à Deo, fides est quæ credit in iustificātem. Et hæc fides cùm iustificata fuerit, tanquam radix imbre suscepto hæret in animæ solo, ut cùm per legē Dei excoli cœperit, surgant in ea rami qui fructus operū ferant. Non ergo ex operibus radix iustitiæ, sed ex radice iustitiæ fructus operum crescit, illa scilicet radice iustitiæ, qua Deus accepto fert iustitiam sine operibus. Vnde propterea puto & Dauid trigesimoprimo psalmo, quem superscripsit: Intellectus Dauid: dedisse istud initium, admouens per ipsam superscriptionem altiorem debere requiri intellectum in his quæ dicturus erat, Quia beati quorum remittuntur iniquitates: de quibus prout potuimus diximus, cùm de psalmis per ordinem dictaremus. Sed permouet nos ordinis ipsius dif-

Exod. 14.

Nullum est nostrum meritū, ac proinde nullum Dei debitum, & omnia in iustificatione impij gratuita.

Matt. 6.

Matt. 7.

Rom. 6.

Luc. 6.

Luc. 23.

Psal. 31.

Beatus quis sit.

ferentia, quod primò dixit, Beati quorum remissæ sunt iniquitates: secundò, Quorum tecta sunt peccata: tertiò, Cui non imputabit Dominus peccatum. Et uide si fortè potest iste ordo in anima una eademq; intelligi: ut quia initium est conuersionis animæ mala derelinquere, pro hoc iniquitatum remissionem mereatur accipere: cùm autem cœperit bona facere, uelut singula quæq; quæ præcesserant mala bonis recentibus obtegens, & abundantiorem numerum bonorum introducens quàm prius fuerat malorum, tegere peccata dicatur. Vbi uerò iam ad perfectum uenerit, ita ut omnis de ea malitiæ radix penitus amputetur, eousque ut nullum in ea uestigium possit inueniri nequitiæ, ubi iã summa perfectæ beatitudinis promittatur, tum nullum possit Dominus imputare peccatum. Iniquitas sane à peccato hanc habet differentiam, quòd iniquitas in his dicitur, quæ contra legem committuntur: unde & Græcus sermo ἀνομίαν appellat iniquitatem, hoc est quod committitur: Peccatum uerò etiam illud dici potest, si contra quàm natura docet, & conscientia arguit, delinquatur.

Confer hæc cũ uerbis Ioannis: ἁμαρτία ἐστὶν ἀνομία.

BEATITVDO ergo hæc in circumcisione tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione, an in præputio? Non in circumcisione, sed in præputio: & signũ accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, ut sit pater omnium credẽtium per præputium, ut reputetur & illis ad iustitiã, & sit pater circumcisionis non his tantùm qui sunt ex circumcisione, sed & illis qui sectantur uestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ.] Cùm dixisset superiùs, Quia credidit Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam: & huiuscemodi fides quid haberet beatitudinis ostẽdisset ex his quæ in trigesimoseptimo scripta sunt psalmo, quia ita credenti non reputaret Dominus peccatum: proponit interrogationẽ ex cuius responsione doceatur, & ex ipsa temporum ratione, quòd beatitudo iustificationis Abrahæ nõ in circumcisione, sed adhuc in præputio posito data est. Quòd si Abraham cùm esset adhuc in præputio ex fide iustificatus est, potest & omnis qui credit Deo iustificari per fidẽ, etiamsi sit in præputio, & pertinere etiã ad ipsum hæc beatitudo quæ dicit: Beatus cui non imputauit Dominus peccatum. Ostendit ergo quia non cuilibet Dominus non imputet peccatum, sed ei qui crediderit propter fidem suam peccata non reputet. Sicut enim Abrahæ reputata est fides ad iustitiam, ita & omni credenti cùm fides ad iustitiam reputatur, peccata utiq; nõ imputantur. Neq; enim de iustis dicit, Quia reputetur eis fides ad iustitiam. Quòd si ita putetur, quid uidebitur gratiæ, iusto reputari iustitiam ad iustitiam? Sed utiq; illi dicit fidẽ reputatam esse ad iustitiam, qui antequam haberet hanc fidem, iustitiam non habebat: & iste est utiq; beatus, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus, & cui non imputatur peccatum, cui etiã remissæ sunt iniquitates, & obtecta si qua antea fuerant peccata. Simul autem & edocet nos diligentiùs intendere lectioni, cùm tam uigilanter ea quæ scripta sunt de Abraham, quia reputata est ei fides ad iustitiam, uult à nobis considerari etiam quando reputata sit: quo & temporis ratio in his quæ scripta sunt colligatur, utrum'ne in præputio Abrahæ ista dicta sunt, an cùm transiret iã ad circumcisionem. & ait: Quomodo ergo reputata est fides eius ad iustitiã? cùm esset in circumcisione, an cùm esset in præputio? Si enim fuisset id tẽporis in circumcisione, uideretur unq; à fidei huius gratia exclusum esse præputium. Nunc uerò ostẽdit, quòd in præputio adhuc posito reputata est fides ad iustitiam, & ideo pronũciat, Quia cùm Abraham in præputio positus per fidẽ iustificatus sit, sine dubio princeps & pater meritò dicitur omniũ credentium per præputium.

Abraham fide iustificatus est antequam circumcisus esset.

Quòd uerò post fidem quæ fuit in præputio accepit circumcisionem, consequẽter causam qua circumcisio ei data fuerit, exponit. Vt esset (inquit) signaculum fidei eius quã habuit in præputio positus, ut per hoc pater fieret etiam eorũ qui in circumcisione nascuntur: si tamen ad illam fidem pertineãt quæ in præputio positum iustificauit Abraham. Efficitur ergo utriusq; generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, & his qui sunt in circumcisione per carnẽ: & post circumcisionẽ generat primò Isaac, atq; ab ipso auspicatur ogdoadis initiũ, id est octaui diei in ipso cõsecrantur prima mysteria, & exinde incipit posteritas Abrahæ duplici currere sacramento. Sicut enim fides natura sui aliud esse intelligitur, & aliud iustitia quę ei per fidẽ reputata est: ita & alia eius esse in præputio, alia in circũcisione posteritas. Nã eos qui incircũcisi sunt, ipsos esse lapides puto, de quibus posse dicitur Deus suscitare filios Abrahæ, in quibus & illud completur quod scriptum est: Quia benedicentur in te omnes tribus terræ. Sed repetamus adhuc quod dicit: Et signũ accepit circumcisionis signaculum iustitiæ fidei quæ est in pręputio: ac profundam in his Pauli sapiẽtiam contemplemur. Fortassis enim aliquibus eundẽ sermonem secundò dicere uideatur, id est signaculũ. Sed mihi uterq; sermo multam inter se uidetur habere differẽtiam. Signũ nãq; dicitur, cùm per hoc quod uidetur aliud aliquid indicatur: sicut cùm, uerbi gratia, dicit Dñs in Euangelio: Generatio hæc signũ quærit, & signum nõ dabitur ei, nisi signũ Ionæ prophetæ. Sicut enim fuit Ionas in uẽtre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: ita & filiũ hominis oportet esse in corde terræ tribus dieb. & tribus noctibus. Hoc est ergo signũ ubi

Cur Abraham fide iustificatus circumcisionem admiserit.

Gen. 20. Matt. 3. Gen. 24. Signum. Matt. 16.

Ionas

Ionas uidebatur,& Christus intelligebatur. Similiter & de ipso Dño in Euangelio dicitur: Ecce hic positus est in ruinã & resurrectionẽ multorũ,& in signũ cui contradicetur. Contradicebatur enim signo in quo Christus uenerat,quia aliud in eo uidebaẽ,& aliud intelligebatur. Caro cernebatur,& Deus credebatur. Sic ergo accepit & Abrahã signum,& quod esset signum in consequentib. dicit: Circumcisionẽ,inquit: quæ circumcisio esset signaculũ iustitiæ fidei quã habuit antequam circumcideretur. Bene ergo circumcisionẽ signum appellauit in Abraham, quia & ipsa aliud uidebatur & aliud intelligebatur:& ostendit quia iam tunc carnalis illa circumcisio signum erat spiritualis circumcisionis,quæ non in carne suscipitur,sed in corde. Quòd uerò dixit signaculum,ita intelligi puto. Signaculũ dicitur cùm alicui rei seruãdæ pro tempore custodia imponitur,quod nemo alius nisi ipse qui impressit,debeat resignare. Per istud ergo signaculum,ut exponit Apostolus,iustitia fidei quam in prępurio positus Abrahã accipere meruit, indicatur,& pater esse multarum gentium: quod tunc credimus resignandum,cùm plenitudo gentium introierit,& omnis Israel saluabitur. Tunc enim fiet quod dixit Apostolus,non solùm gentium,sed etiam circumcisionis per fidem pater Abrahã. Et adhuc apertiùs de signo & signaculo disseramus. Cùm signum sit sicut diximus ubi indicatur aliquid per hoc quod uidetur, signaculũ uerò ubi concluditur pro tempore aliquid & nõ patet,potest etiam ita intelligi,quòd mysteria quæ in Patriarchis & lege adumbrantur,huiusmodi erant quæ & signis indicanda essent,& signaculis obseruanda. Quòd ergo signis indicanda erant his qui credebant ex gentibus,signum cepisse dicitur Abraham: quòd uerò his qui in circumcisione non erant credituri, obseruanda erant & obtegenda,signaculum dicitur accepisse. Quod signaculum illo utique in tempore resignabitur,cùm in nouissimis diebus postquam plenitudo(ut diximus) gentiũ introierit,omnis Israel saluus fiet. Idcirco deniq; ante Abraham iustificatus in fide dum adhuc esset incircumcisus,& postea circumciditur, ut ostẽderetur primò pater futurus multarũ gentiũ, & postea eorum qui ex circumcisione credituri sunt. Neq; enim hi qui secundũ carnem nascuntur ex Abraham,filij Abraham dicendi sunt,nisi fidem & opera habeant Abrahæ. Inde deniq; & Dñs in Euangelio dicit ad Iudæos,qui se iactabant filios esse Abrahæ: Si filij Abrahæ essetis, opera utiq; Abrahæ faceretis. Vis autẽ ex ueteri scriptura perdoceri quòd filius quis dicitur nõ tantùm eius de cuius carnali semine descendit,sed eius cuius actus imitatur & opera,audi Danielem quid dicat ad unum ex illis seniorib. quos arguit adulterij. Semen(inquit) Chanaan & non Iuda,species seduxit te,& concupiscentia euertit cor tuum. Vides eum qui carnaliter de genere Iuda descenderat,negari filium esse Iuda,sed Chanaan,eius scilicet cuius actus & opera sequebatur. Ita ergo & hi qui de Abrahæ semine secundũ carnem genus ducunt, non dicuntur filij Abrahæ,si eius non habent fidẽ. Sic deniq; & Propheta dicit ad eos: Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Quibus utiq; non eos necessitudo generis,sed morum similitudo iungebat. Vt esset ergo(inquit) pater omnium credentium per præputium, ut reputetur illi ad iustitiam,& pater circumcisionis non tantùm qui sunt ex circumcisione, sed & illis qui sequuntur uestigia eius quæ est in præputio fidei patris nostri Abrahæ.] In quo euidenter ex utroq; populo(sicut superiùs diximus) pronunciat non carnis originem,sed nobilitatem fidei requirendã. De circumcisionis autem sacramento latiùs iam in superioribus diximus,sed & in alijs plurib. locis quæ pro re & pro tempore occurrere uisa sunt exposuimus. Sed diligentem lectorẽ,quem iota unum aut apex de Lege non præterierit,ne illud quidem latere debet: quia hoc quod Apostolus dixit: Reputata est Abrahæ fides eius ad iustitiam: illo tempore cùm de eo scriptum est, Quia crediderit Deo & reputatum sit ei ad iustitiam: nõdum Abraham uocabatur,sed Abram erat nomen eius: adhuc enim incircumcisus manebat, ut interpretatur Apostolus. De quo aliquibus fortè uidebitur error in exemplaribus haberi,quod facilè Abraham pro Abram scribi potuerit. Sed quia hæc existimatio potiùs incerta est quàm firma approbatio, nos cõpendiosiùs respondeamus,quòd obseruans Apostolus sentẽtiam Dei qua dixit: Iam non Abram, sed Abraham erit nomen tuum: appellauit nunc eum nõ ut in loco Genesis scriptum est, sed ut de eo pronunciauerat Deus. Quod enim diuinitus sancitur,obseruari in posterum conuenit. Hęc prout potuimus in locis iam arduis,& tam difficilibus probata si quis fortè animi nostri studium consideret amplecti poterit. Si uerò infirmitatem sensus nostri notare uelit, ueniam petimus,& ei qui meliùs de his differere uel explanare potuerit,libenter cedimus. Nos uerò ad ea quæ sequuntur segni licet gressu cõuertimus pedem. NON enim per Legem promissio Abrahæ aut semini eius ut hæres esset mundi,sed per iustitiam fidei.] Hoc in loco mihi uidetur de lege Mosis Apostolus disputare,& asserere quòd promissio quæ facta est ad Abraham ut hæreditatem mundi,id est terræ totius acciperet ipse uel semen eius,non ex Mosis lege constaret. Antè enim quàm Moses legislator existeret,uisus est(inquit) Dominus Abrahæ,& dixit ad eum: Exi de terra tua,& de cognatione tua,& de domo patris tui,& ueni in terram quam tibi ostendero, & faciam te in gentem magnam,& benedicam te,& magnificabo nomen tuum, & eris benedictus:

Luc. 2.

Signaculum,

Rom. 11.

Ioan. 8.

Filij Abrahæ,

Dan. 13.

Ezech. 16.

Matt. 5.

Gen. 17.

Promißio non per legem, sed per iustitiam fidei confertur.

Genes. 12.

ctus: & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Quod ergo dicit, Benedicentur in te omnes tribus terræ: hoc est hęredem factum esse totius mundi. Quæ unq; promissio ad Abraham antea facta est, quàm per Mosem de Legis obseruantia mandaretur. Sic ergo non est ex lege promissio Abrahæ, neq; semini eius ut hęres sit mundi, sed per iustitiam fidei. Et est ista iustitia fidei, de qua in superioribus dixit (ut sæpe iam diximus) Quia credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiã. Nec immeritò: Legis enim obseruantia pœnam tantummodò effugit, fidei uerò meritum spem repromissionis expectat: & præceptum seruis ponitur, fides quæritur ab amicis. Sed & si secundum ea quæ in superioribus disseruimus, de lege naturali Paulus hoc dicere intelligatur, non erit contrarium rationibus superiùs redditis. Quamuis enim lex naturæ de bono & malo testimonium reddat secundum iudicium conscientiæ, tamen legi fidei non potest adæquari, quia Deo credidit Abraham, & iustificari meruit, atq; amicus Dei appellari. Si enim qui ex Lege, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio: Lex enim iram operatur, VBI autem non est Lex, nec præuaricatio.] Si, inquit, non ex Lege promissio data est Abrahæ ut hæres esset mundi, sed per fidem quæ ei ad iustitiam reputata est, consequens sine dubio erit, ut omnes qui sperant sibi à Deo iustitiam reputandam, non per legem, sed per fidem sperent. Et ut hoc euidentiùs ostenderet addidit: Si, inquit, hi qui ex Lege sunt, ipsi hæredes erunt repromissionis illius quam per fidem meruit Abraham, euacuabitur illud quòd ex fide iustificatus est Abraham: quum unq; si ex lege futura esset hæreditas, oportuerit & Abraham legem prius implere, & ita hæreditatem iustitiæ promereri. Et ut ostendat nullo modo hoc ita fieri potuisse, dicit quòd Lex iram operatur. Vbi autem ira est, hæreditas non est: & addidit: Vbi autem non est Lex, nec præuaricatio. Sed repetamus paululum, & uideamus de qua lege ista dicantur. In superiorib. quidem ubi dicit: Si enim qui ex lege hi hæredes sunt, exinanita est fides, & euacuata est promissio: potest & ad Mosis legem, & ad naturalem referri. Certum est enim quòd si ex lege Mosis præstatur hæreditas, ut euacuetur illud quod scribitur, Abraham fidei credulitate meruisse: & rursum si ad naturalem legem conuertatur intelligentia hæc, dici potest, si sufficere potuisset lex naturalis ad fidem, superfluum uideretur quod dictum est ad Abraham: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni in terram quam ostendero tibi. ut quid enim exiret de terra sua, & de domo sua, si ei lex sufficeret naturalis, quam unq; & in terra sua positus habere & custodire potuisset? Sed nunc uelut illa minùs sufficiente iubetur legem fidei sequi, quasi nec hæres esse mundi ipse uel semen eius, nec amicus Dei poterat appellari. Sic ergo potest ab utraq; lege subtractum, ad solam fidei legem respicere quod dicit: Si enim qui ex lege, sunt hæredes, exinanita est fides, & euacuata est promissio. Iam uerò in hoc loco ubi dicit, Lex enim iram operatur: diligentiùs intuendum est, ad quam legem respicere uideatur hic sermo: sed & illud quod sequitur, Vbi enim non est lex, nec præuaricatio. Sed priusquàm à nobis plenior explanatio requiratur, ad illa breuiter respondeamus, quę de hoc loco hæretici nobis solent obtendere. Aiunt enim: Ecce quomodo Apostolus dicit quia lex Mosis iram operatur: ubi uero lex illa non fuerit, ibi nec præuaricatio erit. Requiramus ergo ab eis, Si ubi lex est, & præuaricatio erit transgressæ legis: ergo ubi & fides est, transgressæ fidei præuaricatio erit. Si enim præuaricator efficitur qui declinat à fide, & si præuaricationi illi quæ in lege est, lex ipsa in causa est: etiam præuaricationi huic quæ in fide est, fides in causa esse creditur. Si uerò absurdum est dicere quia fides in causa est ut quis præuaricetur à fide, & si nõ accessisset ad fidem pręuaricator fidei non fuisset: ita absurdum erit præuaricationem legis ex eo accipere, quòd susceperit quis obseruantiam legis. Sed & illud addemus, quid dicent nobis de his qui ante legem Mosis in præuaricatione facti sunt? Si enim nullus ante Mosem pręuaricator extitit, nemo cõdemnatus est, nemo punitus, quid dicent de Sodomitis? quid de his qui in diluuio condemnati sunt? quid de Cain? quid de ipso Adam? quid de Eua respondebũt? de qua Apostolus dicit, Mulier autem seducta in præuaricatione facta est. Si sine lege Mosis non est pręuaricatio, unde Adam, unde Eua, præuaricatores ab Apostolo nominãtur? Verùm ut etiam in superioribus sępe iam diximus, diuersas in hac epistola leges Apostolus introducit, & nunc de lege Mosis loquitur, nunc legem fidei nominat, sicut cùm dicit: Vbi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non, sed per legem fidei. Inducit præterea & alias leges, de quibus dicit: Cõdelector enim legi Dei secundum interiorem hominem: uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati: & ita de una ad alteram legem transit, ut nisi sensus uigilans & intentus sit, deprehendere eum & sequi uix possit. Videndum est ergo ne fortè illa lex quæ est in membris meis, & captiuos nos ducit in legem peccati, ipsa sit lex quam Apostolus iram dicit operari. Operatur enim sine dubio iram ei, quem captiuum duxerit in lege peccati. Vbi autem lex ista non fuerit, certum est quòd ibi nec præuaricatio erit. Qui uerò sub ista lege fuerint, consequenter nec hæredes erunt. Quòd si de

Gen. 12.

Hereticis respondet qui legem Mosis traducebant.

1. Tim. 2.

Rom. 7.

si de lege Mosis cõmemorari quis uelit,& dicere quia iram operatur, pro eo fortasis solu hoc poterit affirmare quòd peccantem in se aut lapidari continuò, aut cremari ignibus iubet,uel si quod aliud peccantibus decernitur in lege supplicium:ut pœna ipsa quæ peccanti infertur ex lege,ita nũc ab Apostolo nominata esse uideatur. Similiter & de præuaricatione,ut non omnẽ præuaricationem generaliter in hoc loco astruat appellatam,sed eius qui in lege positus deliquerit:ut grauius delictũ uideatur eius qui per legem prohibetur & peccat,quam eius qui nulla fuerit lege cõmonitus. Sed & illud uidendũ est,quòd non dixit Apostolus quòd ubi lex fuerit,ibi & præuaricatio:sed ait:Vbi autẽ non est lex,nec præuaricatio. In quo ostendit quòd præuaricatio quidem esse omnino non posit,nisi lex fuerit:non tamen si lex sit, omni genere etiã præuaricatio erit. Potest enim fieri ut sit lex,& præuaricatio non sit: non potest tamen fieri ut præuaricatio sit,ubi lex non est. Non & si Mosis legem ponamus,continuò omnes qui sub Mosis lege uixerunt in prçuaricatione facti sunt. Alioquin simul & Prophetas & omnes iustos uidemur inuoluere,nisi fortè dicat aliquis,iustos & omnes Prophetas non tam sub lege quàm sub fide uixisse:peccatores uerò & iniustos legis uinculis fuisse constrictos: sicut & Apostolus dicit, Quia iusto lex non est posita, sed iniustis & non subditis, impijs & peccatoribus, scelestis & profanis,patricidis & matricidis,homicidis, fornicatoribus, masculorum concubitoribus, plagiatoribus,mẽdacibus,periuris,& si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur. Quòd si talibus lex posita est,non tibi multo meliores illi uidebuntur de quibus dicitur:Cùm enim gẽtes quæ Legem non habent,naturaliter quæ Legis sunt faciunt,huiusmodi Legem non habentes, ipsi sibi sunt Lex, qui ostendunt opus Legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientia? Et statuamus ante oculos si uidetur duos aliquos(uerbi gratia)qui cum masculis non petierint concubitum muliebrẽ,unum ex his prçcepto Legis prohibitum,cuius si metum non habuisset fortasse fecisset:& aliũ qui propriç mentis iudicio huiuscemodi contagionẽ ne cogitationes quidem suas adire permiserit:nónne multò illum præferas qui nulla Legis interminatione deterritus,immunem se à flagitij contaminatione seruauit? Similiter etiam de cæteris peccatis si habeatur examen. Et ideo siue Mosis lex intelligatur,siue etiam quæ in nostris membris est,& iram operatur, non possunt qui ex ipsa sunt hæredes esse, sed illi qui sunt ex lege fidei:fidei autem illius, ex qua iustificatus est Abraham. Sed fortasse requirat aliquis, quomodo non & qui sub lege Mosis est, sub lege fidei esse uideatur : cùm scriptum sit in Exodo: Credidit autem populus Deo & Mosi famulo eius: & iterum in Euangelio Dominus dicat : Si crederetis Mosi,crederetis utique & mihi: de me enim ille scripsit. Videbitur enim sicut de se dixit, Quia qui credit in me, credit & in eum qui misit me: ita & de Mose dicere, quòd si crederetis Mosi, crederetis utique & mihi. Ad quod respondebimus, quia illud quod dictum est in deserto:Credidit populus Deo,& Mosi famulo eius,narratio est,qua ostenditur quòd ministerio Mosis quo signa & mirabilia ministrauit, populus credidit Deo. In hoc uerò ubi dicit . Si crederetis Mosi , crederetis utique & mihi : arguit infidelitatem eorum qui dum ipsi non credunt,ostendunt se nec Mosis literis credere,in quibus de aduentu Christi prophetali sermone comprehensum est. Vbi uerò dicit: Qui credit in me,credit in eum qui misit me : spem credentium eleuat usque ad Deum patrem, ut sicut qui uidet Filium uidisse se sciat & Patrem,ita cùm credidit Filio,credidisse sciat & Patri. IDEO EX fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini,non ei qui ex lege est tantùm,sed & ei qui ex fide est Abrahæ: qui est pater omnium nostrûm, sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te : ante Deum qui credidit,qui uiuificat mortuos,& uocat ea quæ non sunt,tanquam ea quæ sunt.] In superioribus distinctionẽ dedit mercedis & gratiæ,dicens mercedem rem debiti esse, gratiã autem nullius esse debiti,sed beneuolẽtiæ beneficium. Et in præsenti ergo loco ostendere uolens Deũ hæreditatem promissionum non ex debito , sed per gratiam dare, dicit quia hæreditas à Deo his qui credunt non ex mercedis debito,sed fidei munere concedatur. Sicut enim (ut exempli causa dixerim) hoc quòd subsistimus non potest intelligi,quia ex operis nostri mercede subsistamus,sed euidenter Dei munus est quòd sumus, & gratia conditoris, qui esse nos uoluit:ita & si hæreditatem promissionum Dei capiamus, diuinæ gratiæ est,nõ alicuius debiti aut operis merces. Quòd si fortè uideatur hoc ipsum quod dicitur ex fide,nõ esse gratis,quippe si offerenda sit fides priùs ab homine,& ita à Deo gratia promerẽda:audi quomodo in alijs etiã de hoc idẽ Apostolus docet. Etenim ubi enumerat dona spiritus,quæ dicit secundũ mensurã fidei credẽtibus dari,ibi inter cætera etiã donũ fidei asserit per Spiritum sanctũ tribui. Post multa nanq; ita etiam de hoc dicit: Alij fides in eodem spiritu: ut ostendat quòd etiã fides per gratiã datur. Sed & alibi idem Apostolus docet dicens, Quia à Deo uobis datum est non solum ut credatis in Christum,sed etiam ut patiamini pro illo. Inuenis hoc designari & in Euangelijs,ubi Apostoli intelligentes quòd ea quæ ex homine est fides, esse non potest perfecta, ni addita fuerit etiam ea quæ ex Deo est,dicunt ad Saluatorem: Auge nobis fidem. Ex quibus omnibus apertissimè cõprobatur quod hîc dicit Apostolus: Ideo ex fide,ut secundũ gratiã firma sit promissio : quia

Lex præuaricationem patefacit ac dãnat.

1. Tim. 1.

Rom. 2.

Exod. 14.

Ioan. 5.

Ioan. 12.

Promissio gratuita est ut sit firma credẽtib.

Donum fidei. 1. Cor. 12.

Luc. 17.

etiam fides ipsa qua credere uidemur Deo, dono in nobis gratiæ confirmatur. Hæc autem est gratia quam inuenire sicut thesaurum magnum meretur, si quis beatus est. Hanc inuenit Noe, & ideo scriptum est de eo: Noe autem inuenit gratiã in conspectu Dñi Dei. Hanc inuenerat gratiam & Moses, & ideo dicebat ad Deum: Si inueni gratiam in conspectu tuo. Inuenimus tamen aliquos sanctorum, non solùm in conspectu Dñi Dei inuenisse gratiam, sed etiam in conspectu hominum. Deniq; de beato Ioseph scriptum est: Et inuenit Ioseph gratiam in cõspectu dñi sui. Sed ista gratia quæ in conspectu hominum inuenitur, Deo largiente conceditur. Sic enim scriptum est de eodem Ioseph: Et erat Dñs cum Ioseph, & infudit super eum misericordiam, & dedit illi gratiam in conspectu principis carceris. Amplius adhuc aliquid de huiusmodi gratia in diuinis literis memoratur de beata Hester. Sic enim ait: Quia erat Hrster inueniẽs granã apud omnes qui uidebant eam. Paulo pòst dicit scriptura: Inuenit gratiam Hester super omnes cæteras uirgines, & imposuit ei rex diademã muliebre. Hoc autẽ non arbitror importunè & de scripturis sanctis requisiuimus ad cõfirmationẽ Apostolici dicti, in quo de fide & gratia disputat. Ait ergo: Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio. Sed & hoc notãdum est quod ait: Ideo ex fide, ut secundum gratiã firma sit promissio, quasi ostendere uolens quòd si ex Lege esset, & non ex gratia promissio, firma non esset: nunc autẽ idcirco firma sit, quia non ex Lege, sed per gratiam. In quo ego puto quòd tale aliquid intelligi uelit, quia quæ ex Lege sunt extra nos sunt: quæ autẽ per gratiam, intra nos habentur. Verbi causa, quæ in Lege scripta sunt, calamo & atramento in membranis uel chartulis scripta sunt: quæ autem ex gratia descendũt, per spiritum Dei in corde nostro descripta sunt, sicut idem ipse Apostolus minister huius gratiæ in alijs designat, & dicit: Epistola nostra uos estis, inscripta non atramento sed spiritu Dei uiui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalib. Ideo ut mihi uidetur firmiora dicit ea quæ per gratiã, quàm ea quæ ex Lege sunt: quia illa extra nos sunt, & hæc intra nos: & illa in fragili materia consistunt, ita ut facilè possint exolescere: hæc uerò Dei spiritu inscripta, & in animæ penetralib. impressa firmitatẽ perpetuitatis obtinent. Talib. ergo literis promissionis inscribitur anima quæ fidem suã Deo uelut ceris obtulerit præparatis, ut in his Dei gratia dignanter possit inscribi: & ideo huiusmodi fides reputatur ad iustitiã, quæ capax gratiæ cœlestis extiterit. Hoc aũt contingit semini Abrahæ, nõ ei tantũ quod ex Lege est, sed ei quod ex fide est. Multò eñ Abrahæ nobilior ex fide est q̃ ex carne successio, quia nõ ex carne, sed ex fide iustificatus esse memoratur. Si eñ non ex fide, sed ex semine dãda successio est, conueniẽs erit & Israelis posteritatem, & eos qui ex Cethura descendunt, ad promissionũ sacramenta perduci. Quod utiq; non recipit, sed sola Legis ac fidei posteritas introducitur. Verùm non nos prætereat Apostoli in hoc loco nutabũda quædã & ambiguè prolata locutio. Quod eñ dixit: Ut firma sit promissio omni semini, nõ ei quod ex lege est tantũ, sed & ei quod ex fide est: si ita intelligatur quasi aliud ex lege semẽ & aliud ex fide dixerit, ut tanq; ab utroq; semine promissio debeat expectari, inuenitur contraria dicere his quæ superiùs scripsit, cùm ait: Non enim hi qui ex Lege, hæredes sunt. Item alibi: Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus Legis. Et rursum: Si enim qui ex Lege hæredes sunt, euacuata est fides. Etenim si ex fide iustificatur homo sine operibus Legis, & hæredes non fuerint hi qui ex Lege sunt: quomodo non contrarium uidebitur quòd in hoc loco dicit firmã esse promissionem per gratiam, non ei tantùm semini quod ex Lege est, sed & ei quod ex fide est: & cùm in superiorib. eos qui ex Lege sunt repulisse uideatur, hic eos quomodo exæquat his quos ex fide sperare gratiã dicit? Sed mihi uidetur quod dicit: Omni semini non ei quod ex Lege est tantùm, sed & ei quod ex fide est: legẽ hic (sicut sæpe iã diximus) indicare naturalẽ: & hoc asserere, quòd non his qui ex lege naturali solùm ueniunt, firma sit promissio, sed & his qui ex fide legi addiderint naturali eam fidẽ quam habuit Abraham pater noster: ut non duos populos, unum ex fide, & alium ex lege indicare uideatur, sed unum atq; eundem qui non solùm ex lege naturali qua omnes homines utuntur, sed ex fide, cuius Abraham auctor extitit, placeat Deo. Quo scilicet ostendat, quòd si quis habeat integra omnia quæ lex edocet naturalis, & in nullo eum peccati consciẽtia reprehendat, non tamen habeat etiam fidei gratiam, non posse eum iustificari. Fides enim est, quæ ad iustitiam reputatur. Et hoc modo habita distinctio reddit intelligentiam pleniorem: atq; ea quæ contraria putantur, consona esse & sibi inuicem concordantia deprehendentur. De diuersitate autem legum, quòd in hac præcipuè Epistola Apostolus sæpe etiam latenter & subitò ab alia ad aliam legem sermonis ordinem mutet, frequenter ostẽdimus, & eadem intrare superfluũ est. Bene autẽ non de Abraham dixit, Pater omnium: sed ait, Pater omniũ uestrûm: id est non qui ex lege descendimus, sed qui ex fide à lege succedimus. Et quia omnium qui huiusmodi sunt pater est, meritò promissionis diuinæ sententiam in consequentibus posuit dicens: Sicut scriptum est, quia patrem multarum gentiũ posui te, ante eum cui credidit Deum. Si ergo pater futurus esse promittitur multarum gentium, non immeritò pater & eorum qui ex gentibus, & eorum qui ex circumcisione

Marginalia: Gen. 6. — Exod. 33. — Gen. 49. — Hester. 2. — 2. Cor. 3. — ἀμφιβολία. — ἀσάφεια. — Rom. 3. — Ibid.

circumcisione ueniunt, nominat. Et rectè addidit ex sua interpretatione Apostolus, Ante eum cui credidit Deum: hoc est pater positus est multarũ gentium ante ipsum Deum cui credidit, cuius promissiones, & à quo signaculũ fidei in circũcisione suscepit. Quomodo ergo circumcisio patrẽ sibi propriè defendit, cum ipse Deus qui eã circumcisionẽ dedit, multarum eum gentium posuerit patrẽ? Quòd si aliquis hoc ad Ismaelis posteritatẽ uoluerit & Cethuræ cõuertere, occurrit ei q̃ scriptũ est, Quia benedicẽt in te omnes tribus terræ. Hoc etiã in Euãgelio Baptista dicebat, Quia potẽs est Deus de lapidib. istis suscitare filios Abrahæ. Addidit aũt in subsequẽtib. Qui uiuificat mortuos, & uocat ea quæ nõ sunt tanq̃ ea quæ sunt. Mortuos hîc secundũ animæ peccatũ intelligimus, q̃m anima, inquit, quæ peccat morietur. Sicut enĩ in morte corporali pereunt sensus, & nec quis ultrà corpus, neq; auditũ, neq; odoratum, aut gustũ recipit, uel tactũ: ita & qui spirituales sensus in anima perdiderit, ut non uideat Deum, neq; audiat uerbum Dei, neq; suauem odorem capiat Christi, neq; gustet bonum Dei uerbum, neq; manus eius pertractent de uerbo uitæ, huiusmodi homines meritò mortui appellantur. Tales inuenit nos aduentus Christi, sed uiuificauit per gratiã suam, sicut & alibi dicit idem Apostolus: Et nos cùm mortui essemus delictis & peccatis nostris, simul cum illo resuscitauit nos. Vis autem tibi & de scripturis propheticis approbari q̃ omnes qui idola colunt, & confidunt in eis, mortui sunt? Audi Dauid quomodo dicit: Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: os habẽt & non loquentur: oculos habent & non uidebunt: aures habẽt, & non audient: & post aliquanta: Similes, inquit, fiunt eis qui faciant ea, & omnes qui confidunt in eis. Vides mortuos esse, & similes simulacris effectos eos qui colunt ea, & qui confidunt in eis. Vnde diligentiùs intueamur si fortè sicut hi qui colunt idola & confidunt in eis, similes eis fieri dicũtur: ita & hi qui uerum Deum colunt, & confidunt in eo, similes ei fiant. Et hoc est fortassis, quòd in initijs homo cùm propositum fuisset ut ad imaginem & similitudinẽ Dei fieret, ad imaginem quidem factus est, similitudo autem dilata est ob hoc ut priùs consideret in Deo, & ita fieret similis ei, & ipse audiret, Quia similis ei fiet omnis qui cõfidit in eo. Hæc per excessum quendam sociauimus his quæ de mortis genere disseruimus, ut manifestius fieret, quibus modis Deus uiuificat mortuos. Sed & quod in consequentibus dicit: Et uocat quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt: quomodo intelligi debeat uideamus. Frequenter & in alijs exposuimus, quòd Deus solus est qui dicit: Ego sum qui sum, & una est illa Dei substantia quæ semper est: cui si quis se adiunxerit, unus fit cum eo spiritus, & per illum qui semper est, etiam ipse esse dicitur. Qui uerò longè est ab eo, nec participiũ eius sumit, nec esse quidẽ dicitur, sicut eramus nos gẽtes priusquàm ad agnitionem ueritatis diuinæ ueniremus: & ideo dicitur Deus uocare ea quæ nõ sunt, tanquam ea quæ sunt. Inter eos enim qui sunt, id est qui participationem habent eius qui est, Abraham & Isaac & Iacob, & cæteri sancti numerantur. Quòd si gentes credendo in fidem uenerunt Abrahæ: consequenter pronunciat Apostolus quòd Deus uocauerit ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Potest tamen etiam illud aduerti, ut in hoc loco erga laudes Dei Apostolus latiùs uideatur effusus, & initium primæ eius creaturæ cum admiratione memorasse, cùm ex nihilo esse fecit uniuersa, & ea quæ non erant, uirtute potentiæ suæ tanquã quæ essent & subsisterent euocauit: & ita ei in creando nihil fuisse difficile, ut cùm nihil existerent, & omnia subitò uocata, ita fuisse tanquam quæ semper extiterint. Quòd si quis nobis obijciat illum Apostoli sermonẽ, quem ad Corinthios scribit, ubi dicit, Quia contemptibilia mundi elegit Deus, quæ non sunt, ut ea quæ sunt destruantur, ut non glorietur omnis caro coram Deo: & dicit secundum hanc expositionem non conuenire ut destrui dicantur quæ sunt, quum ea quæ non sunt, uocata sunt: dicemus ad hæc, quia in illo loco alios dixit eos qui sunt, & alios in hoc capite in Epistola ad Romanos. Declarauit enim ad Corinthios quia de his diceret quos suprà enumerauerat. Dixit enim superiùs: Videte enim uocationem uestram fratres, quia non multi sapientes inter uos secundum carnem, non multi potẽtes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia. Sicut ergo stulta mundi elegisse dicit Deum, hoc est gentes, ut cõfunderet sapientes, sine dubio Iudæos, & infirma mundi ut confundat fortia: eodem ordine in hoc loco dicit & de his quæ nõ sunt, ut ea quæ sunt destruat: & non esse gentes, esse autẽ Iudæos ostẽdit, id est qui in Lege erãt, sed Legẽ non implebãt, ut destruerentur, & iudicarent illi qui non erant in Lege, & Abrahæ fidei credulitatis merito iungerentur. Quod autẽ dixit: Vt confundat sapientes: non quod uerè sapientes essent, alioqui nunquã confunderet Deus eos qui secundum Dei sapientiã sapientes sunt: sed illos dicit qui se putant esse sapientes & non sunt, sicut & alibi dicit: Vbi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mũdi? Huius mundi ergo penuriã sensus, sed secundũ illud quod dictũ est: Qui uult sapiens esse, stultus fiat in hoc mũdo, ut sit sapiẽs apud Deũ: quia sapiẽtia huius mũdi stultitia est apud Deũ. QVI cõtra spem in spẽ credidit, ut fieret pater multarũ gentiũ, secundũ quod dictũ est ei: Sic erit semen

Abraham pater omnium fidelium.

Matth. 3.

Mortui spiritualiter.

Ephes. 2.

Psal. 113.

Gen. 1.

Imago & similitudo Dei in homine.

Ea quæ sunt, et ea quæ nõ sunt.

1. Cor. 1.

omnipotens: sed dedit, inquit, gloriã Deo, intelligens solius Dei esse munus, ubi humanæ fœcunditatis iura cessauerãt. Meritò igitur dedit gloriã Deo, qui naturæ fuerat desertus auxilijs. Hæc, ut dixi, quantũ ad simplicẽ intelligentiã pertinet, sufficiẽter dicta uidebunt. Si uerò quis obijciat nobis, Quomodo poterit Abrahã in cẽtenario annorũ numero positus emortui corporis dici, qui posteaquã suscepisset Isaac, & defuncta esset Sara, quæ eum nonagenaria conceperat, & uixerat annis centũ uigintiseptẽ, postea etiã ꝙ annorũ quadraginta factus Isaac accepit Rebeccã: post omnia ista scribit: Et apponens Abrahã accepit uxorẽ cui nomen Cethura, & peperit ei Zamram, & Iecsan, & Madan, & Madian, & Iesboch, & Sue? quomodo ergo uidebitur emortui corporis, qui multo senior effectus ꝙ tunc erat, uxorẽ acceperit, & sex liberos potuit procreare? Quas obiectiones ut decenter possimus excludere, expositiones emortui corporis illò transferimus, ut dicamus Abrahã non infirmitate ætatis emortuũ, sed secũdum illam uirtutem quam sancti in semetipsis primò implentes etiã cæteros habere monent, & dicunt: Mortificate membra uestra quæ sunt super terrã. Nam & absurdum puto si hoc bonum quod in se Paulus habuit: neq; etiim alijs imperaret quod ipse nõ fecerat: si inquã hoc bonũ, quod Paulus habuit, Abraham tantũ patriarcham, quẽ etiam suum patrẽ dicit Apostolus, nõ credamus habuisse. Fuit ergo etiã in illo mortificatio ista membrorũ: non incitabat luxuria, non urebatur libidine, sicut illi de quibus Apostolus dicit, Melius est nubere ꝙ uri. Hoc idem erat & in Sara, quia defecerunt Saræ fieri muliebria. Non enim erat in illa lasciuia muliebris, aut incontinentiæ dissolutio, neq; in usum libidinis præcipitabantur inuiti: sed ubi audiunt tantam posteritatis spem, & sobolis suæ gloriam cœlo & syderibus exæquandam, ubi hæc audiunt, non aspiciunt ad propria bona, ad cõtinentiæ gratiã, ad mẽbrorũ mortificationem, sed hæc omnia quæ sibi lucra ducebant arbitrantũ detrimenta, ut Christũ lucrifaciant. Sed fortassis errasse me credis, ꝙ cùm de posteritate Abrahã & seminis eius dicerẽ, nõ debuerim de Christo dicere. Non erramus, sed cũ Apostolo loquimur. Ipse enim hæc de Christo dicta esse interpretatur, cùm dicit: Scriptũ est: Tibi dabo terram hanc & semini tuo. Non dixit, Et seminibus, tanquam in multis: sed, Semini tuo, tãquã in uno, qui est Christus. Vides ergo quomodo nos Apostolus docet sic Dñm locutum esse ad Abraham, ut in semine suo Christũ intelligeres debere sentiri: & ob hoc puto quod adiecerit Apostolus, & dixerit: Dans gloriã Deo. Non enim tãtam gloriam Abraham potuisset efferre de natiuitate Isaac, quantã dare potuit gloriã Deo, si intellexit Christum de suo emortuo iam & uitijs defecàto corpore nasciturũ. Sed & tu si mortifices membra tua quæ sunt super terram, si abiecto omni feruore libidinis emortuũ serues, & nullis obnoxium uitijs corpus, potes etiã tu fructus ex eo optimos generare, potes generare Isaac, quod est gaudiũ: & hic est primus spiritus fructus: potest semen tuũ, & opera tua ascendere ad cœlũ, & effici opera lucis, & stellarũ fulgori splendoriq; conferri, ut cũ dies resurrectionis affuerit, tanquam stella differas in claritate. Amplius adhuc dico: potes si tam purus mente, tã sanctus corpore, tam immaculatus actibus fueris, etiam ipsum generare Christum, secundum illũ qui dicebat, Filioli mei quos iterũ parturio donec formetur Christus in uobis: & sicut ipse de se Dñs dicit: Qui fecerit uoluntatem patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, soror, & mater est. Quæ ergo erit mater Iesu, nisi cuius uulua emortua est? ut ita demũ parturiat filios castitatis, sicut & mulier de qua dicit Apostolus: Salua autẽ erit per filiorũ generationem, si permãserit in fide & castitate. Vnde etiam pro his conuenienter additum puto: Et reputatũ est ei ad iustitiam. Quomodo enim non ad iustitiam reputaretur ei, qui non solùm in fide sed & in omnibus uirtutibus perfectionem tenebat? Non est aũt scriptũ propter ipsum tantũ, ꝙ reputatũ est ei ad iustitiã, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eũ qui suscitauit Iesum Christũ Dñm nostrũ à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.] Hoc in loco quod dicit, Non propter ipsum tantùm: intelligendum est de ipso: & iterũ quod dicit, Sed & propter nos, hoc est & de nobis. Manifestum namq; est, quia hoc quod dicitũ, Credidit Abrahã Deo, & reputatũ est illi ad iustitiã: nõ propterea Moses scripsit ut Abrahã legeret, qui utiq; olim fuerat defunctus: sed ut nos profectũ fidei ex huiusmodi lectione pareremus, intelligentes quia si nos ita credamus Deo ut ille credidit, etiã nobis reputabitũ fides ad iustitiã, credentibus in eũ qui suscitauit Iesum Dñm nostrũ à mortuis. Vellem sanẽ requirere quid est ꝙ in hoc loco Apostolus Deũ nominans, qui credidit, & cui Abraham credidit, non dixit credentibus in Deũ excelsum, uel credentibus in eũ qui fecit cœlũ & terram, uel in eum qui fecit angelos, cæterasq; cœlestis gloriæ uirtutes, sed ait, Qui suscitauit Dñm Iesum à mortuis. Qua ergo de causa ad cõparationem fidei Abrahæ titulus iste resurrectionis Dñi assumitur requiramus. Nunquid Abraham in eum crediderat qui suscitauit Dñm Iesum à mortuis, cùm Iesus tunc nondũ fuisset resuscitatus à mortuis? Vellem ergo considerare quid uisum sit Paulo promittenti nobis, quia sicut Abrahæ reputata est credẽti fides ad iustitiã, ita & nobis reputabitũ credentibus in eũ qui suscitauit Iesum Dominũ nostrũ à mortuis.

Gen. 25. *1. Cor. 7.* *Phil. 3.* *Gal. 3.* *Gal. 5.* *Gal. 4.* *1. Tim. 2.* *Etiã nobis credentibus, fides imputatur ad iusticiam.* *Gen. 15.*

In quo ego pro paruitate sensus mei illud aduerto, quod multò sit magnificentius in laudibus Dei resuscitasse Iesum Dñm nostrũ à mortuis, quàm fecisse coelũ & terram, creasse angelos, & coelestes condidisse uirtutes. Illud enim fuit facere quæ nõ erant, hoc autem reparare quod peribat. Illud fuit nondum deiecta instituere, hoc autẽ deiecta restituere. Illud denique iussione, hoc passione perfectum est. Sed huius tanti tamque magnifici mysterij in fide Abraham forma & imago præcesserat. Ille enim crediderat cũ offerre unicũ iuberet, quia & à mortuis eum suscitare potens esset Deus: crediderat etiam quòd non illi tantũ Isaac res tunc gereretur, sed & semini eius qui est Christus, plena sacramenti ueritas seruaretur. Inde denique gaudens unicũ offerebat, quia in eo non interitũ posteritatis, sed reparationem mundi, & innouationẽ totius creaturæ, quæ per resurrectionẽ Dñi restituta est, cogitabat: & idem dicit Dñs de eo: Quia Abrahã pater uester exultauit ut uideret diem meum, & uidit, & gauisus est. Hic ergo competenter uidebitur habita comparatio fidei Abraham & eorũ qui credũt in eũ qui suscitauit Dñm Iesum: quia quod ille futurum credidit, à nobis creditur factũ. Simul & illud ostenditur, quod hæreticis non placet, quia Deus cui credidit Abraham, & fidem eius Dei iustitiam reputauit, ipse est qui & Dñm Iesum resuscitauit à mortuis, nec relinquitur locus ut alius Deus Legis, alius Dñi nostri Iesu Christi pater intelligatur. Sed adhuc requiramus, cũm sint quã plurima quæ Christus esse dicitur: nam & sapientia, & uirtus, & iustitia, & uerbũ, & ueritas, & uita ipse appellatur: cur potissimũ de resurrectione eius in fide nunc Apostolus faciat mẽtionem. Dicit in alijs idẽ Apostolus, quia cũ Christo coexcitauit nos Deus, & simul cum ipso sedere fecit in coelestibus. Hoc est ergo quod admonet. Si creditis Christũ surrexisse à mortuis, credite etiã uosmetipsos cũ ipso pariter surrexisse: & si creditis quia sedet ad dexteram patris in coelis, etiã uosmetipsos credite iam non in terrenis, sed in coelestibus collocatos: & si creditis uos Christo cõmortuos, credite quia conuiuetis ei: & si creditis quia Christus mortuus est peccato, & uiuit Deo, etiam uos mortui estote peccato, & uiuite Deo. Et hoc est quod auctoritate apostolica protestatur, & dicit, Si consurrexistis cũ Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Quia qui hæc agit, hic se ostendit credere in eũ qui suscitauit Iesum Dñm nostrũ à mortuis: & huic uerè fides reputatur ad iustitiam. Neque enim possibile est ut habenti in se aliquid iniustitiæ possit iustitia reputari, etiã si credat in eũ, qui suscitauit Dñm Iesum à mortuis. Iniustitia namque cũ iustitia nihil potest habere cõmune, sicut & lux cũ tenebris, nec uita cũ morte. Ita ergo & credentibus quidem Christo, nec tamẽ deponentibus ueterem hominem cũ actibus suis iniustis, fides reputari non potest ad iustitiã. Simili aũt modo possumus dicere, quia sicut iniusto nõ potest iustitia reputari, ita nec impudico pudicitia, nec iniquo æquitas, nec auaro liberalitas, nec impio pietas reputari potest, donec uetusta uitiorum indumenta non abijcit & nouum se induit hominem, qui secundũ Deũ creatus est, & renouatur in agnitionẽ Dei & imaginem eius qui creauit eum. Propterea enim & in sequentibus adiungit & dicit de Dño Iesu: Qui traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram: ut ostẽdat quia ea pro quibus Christus traditus est, etiam nos abhorrere debeamus, & abijcere. Si enim propter peccata nostra traditũ eum credimus, quomodo non alienũ nobis & inimicũ ducitur omne peccatũ, pro quo redẽptor noster traditus memoratur in mortẽ? Nam si in nobis aliqua rursum societas cũ peccato aut amicitia fiat, ostendimus quòd nihili ducamus mortem Christi Iesu, amplectentes & sequentes ea quæ ille expugnauit & uicit. Idque totum simul cõnectens Apostolus tanquam corpus ipsum peccati, indumentũ ueteris hominis appellauit, quod deponendum suadet his qui credunt ei qui suscitauit Dñm Iesum à mortuis, ut abiecto indumento iniustitiæ induant se Dñm Iesum, quod est uerum iustitiæ indumentum, ut meritò credentibus fides ad iustitiam reputetur. Traditus est ergo propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Etenim si surreximus cũ Christo, qui est iustitia, & in nouitate uitæ ambulamus, & secundum iustitiam uiuimus, surrexit nobis Christus ad iustificationẽ nostrã. Si uerò nondũ deposuimus ueterẽ hominẽ cũ actibus suis, sed in iniustitia uiuimus, audeo dicere quòd nondũ surrexit nobis Christus ad iustificationẽ, nec traditus est propter peccata nostra. Si enĩ hoc credo, quomodo illud amo, pro quo ille pertulit mortẽ? Si hoc credo, quòd ille ad iustificationẽ meã surrexit, quomodo iniustitia placet? Iustificat ergo eos Christus tantũmodo qui nouã uitã exemplo resurrectionis ipsius susceperũt, & uetusta iniustitiæ atque iniquitatis indumẽta, uelut causam mortis abijciunt. Sed illud uellẽ requirere, si pro hoc solo dicit Apostolus, Quia nõ propter Abrahã scriptũ est, sed propter nos: quod dixit: Credidit Abrahã Deo & reputatũ est illi ad iustitiam: putas' ne quòd solus hic sermo ex omnibus quæ dicunt de Abrahã, non solum propter illũ sed & propter nos scriptus est? An & alia aliqua uidebunt nõ solum propter illũ sed & propter nos scripta? An certè omnia quæ dicunt de ipso solo, sed & pro nobis dicunt? Et nõ solum de Abrahã, sed uide ne fortè hæc eadẽ cuã de Isaac similiter accipienda sint, ut quæ de ipso scripta sunt,

non

Marginalia: Gen. 1. — Creationis & Redemptionis comparatio. — Gen. 24. — Ioan. 8. — 1. Cor. 1. — Ioan. 14. — Eph. 2. — Rom. 6. — Col. 3. — ΧΡΙΣΤΟΣ παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν. — Rom. 6. — Quos iustificet Christus.

nõ ipſum ſolũ ſed & nos aſpiciant. Similiter & de Iacob, & cæteris patriarchis. Nã quæ ratio uidebitur ut de Abrahã quidẽ quæ ſcripta ſunt, etiã ad nos pertinere dicantur, nõ aũt ſimili forma etiã de Iſaac, & de Iacob, & de Iuda, uel de Ioſeph & cæteris? Quòd ſi nihil rationis uidebitur cur de uno patriarcha hoc ita accipi debeat, & non etiã de cæteris, cõſequens erit ut de omnib. quæ ſcripta ſunt, nõ ſolùm propter illos qui tũc erant, ſed & propter nos cõſcripta uideantur. In quo me præcipuè ſuadet ita ſentire ille Euangelij ſermo, in quo Dñs & Saluator noſter ad eos qui ſibi dixerunt, Quia pater noſter Abrahã eſt: reſpondit: Si ſemen Abrahæ eſſetis, opera utiq; Abrahæ faceretis. Nunc aũt quæritis me occidere, hominẽ qui ueritatẽ locutus ſum uobis, quã audiui à patre meo: hoc Abrahã non fecit. Per quod utiq; oſtendit, quia qui faciũt opera Abrahæ iſti ſunt filij Abrahæ: & propter illos ſcripta ſunt, quę de Abrahã ſcripta ſunt. Hîc aũt iã ſapientis uiri & à Deo illuminati eſt intueri & perſpicere quomodo unumquodq; opus quod de Abrahã ſcribit̃, in ſemetipſo uidet̃ expleri. Verbi gratia, quod dictũ eſt ad illũ: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni ad terrã quã tibi oſtendã: quomodo & is qui de ſemine Abrahæ eſſe ex operibus uult uideri, his debeat obſequi, quæ utiq; ſunt non propter illũ tantũ ſcripta, ſed & propter eos qui credunt in eũ qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum Dñm noſtrum à mortuis: & cũ hæc impleuerit quomodo ſperare etiã illud quod ſubiungitur debeat, id eſt: Et faciã te in gentem magnã & benedicam te, & magnificabo nomẽ tuum, & eris benedictus, & benedicã benedicentes te, & maledicã maledicentes te, & benedicent̃ in te omnes tribus terræ: & iterum cũ dicit ſcriptura, Abijt aũt Abraham ſecundum ea quæ locutus eſt ei Dominus: quomodo etiam hoc non ſolùm propter Abraham ſed & propter nos ſcriptũ uideatur, ut ambulemus ſecundũ omnia quæ locutus eſt Dominus. Sed & de Iſaac, uel de cęteris quæ ſimiliter ſcribuntur, quomodo etiam ad nos pertinere uideantur. Non eſt aũt præſentis temporis omnia nos adducere in mediũ, & ſingula quæq; diſcutere, quo ordine etiã in nobis qui credimus in eũ cui credidit Abrahã, quæ de Abrahã uel de cæteris ſanctis in ſcripturis diuinis dicta uel facta ſunt cõpleantur: ſed in quantũ præſentis operis neceſsitas patit̃, aperuimus uiam qua latiùs qui in ſcripturis exerceri deſiderat, poſsit incedere. Hactenus de ratione fidei eius quæ ad iuſtitiã reputata eſt, & diuerſarũ legũ obſeruãtia, ac præputij circũciſionisq; diuerſitate, diſputationis ſermo cucurrerit: nunc iam qualiter hi qui ex fide, & non ex operib. iuſtificati ſunt, informentur ab Apoſtolo, uideamus.

Ioan. 8. *Gen. 12.*

CAPVT QVINTVM.

IVSTIFICATI igitur ex fide pacem habemus † ad eum per Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtum, per quẽ acceſſum habemus per fidem in gratiam iſtam in qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorum Dei.] Apertiſsimè enim per hæc quæ intellexit quid ſit ex fide & non ex operibus iuſtificari, ad pacem Dei quæ ſuperat omnẽ mentem, in qua & ſumma perfectionis conſiſtit, inuitat. Sed ut diligentiùs ſenſum perſpiciamus Apoſtoli, quid ſibi uelit pacis nomen, & eius pacis quæ per Dñm noſtrũ Chriſtũ eſt, perquiramus. Pax dicit̃ ubi nemo diſsidet, nemo diſcordat, ubi nihil hoſtile, nihil barbarũ gerit̃. Nos ergo qui aliquãdo fuimus inimici Dei, ſequentes hoſtem, & tyrannũ diabolum, nunc ſi illius arma proiecimus, & ſignum Chriſti & crucis eius uexilla ſuſcepimus, pacẽ utiq; habemus ad Deum, ſed per Dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtũ, qui nos per hoſtiam ſanguinis ſui reconciliauit Deo, ſicut ſcriptũ eſt: Cùm eſſemus inimici Dei, reconciliati ſumus Deo. Si quis ergo habet pacẽ ad Deum, & recõciliatus eſt per ſanguinem Chriſti, ultrà nõ cogitat ea quæ inimica ſunt Deo. Vis aũt audire quæ ſunt iſta quæ inimica ſunt Deo? Paulus ipſe te docet, qui ait: Sapientia carnis inimica eſt Deo: Legi em̃ Dei non eſt ſubiecta. Si ergo carnaliter ſapias, uel uitã tuam cupiditatibus carnis exponas, & affluentia delitiarũ reſoluas, aut ſi de legis intellectu carnaliter non ſpiritaliter ſentias, & hæc aſſertionibus humana arte quæſitis, magis quàm ſpiritali gratia & intellectu ſubtiliore defendas, per ſapientiam carnis inimicus efficeris Deo. Nec ſolus hæc Paulus in ſuis literis ſcribit: audi & Iacobum fratrem Dñi ſimilia proteſtantẽ, cùm dicit: Qui uoluerit amicus eſſe ſeculi huius inimicus Dei cõſtituet̃. Sed & Ioannes pari ſpiritu atteſtat̃: Filioli nolite amare ea quæ in mundo ſunt, quoniã omne quod in mundo eſt, concupiſcentia carnis eſt, & cõcupiſcentia oculorũ, & ſuperbia uitæ, quæ nõ eſt ex Deo. Igit̃ in quo hæc ſunt, nõ poteſt habere pacẽ ad Deũ, ſed rurſum inimicitias ſuſcitat, illas pro quibus ſoluẽdis Chriſtus aduenit: ſicut & idẽ Apoſtolus dicit de Chriſto: Ipſe eſt enim pax noſtra qui fecit utraq; unũ, & mediũ parietẽ ſepis ſoluens inimicitias in carne ſua, legẽ mandatorũ in decretis euacuans, ut duos conderet in ſemetipſo in uno nouo homine faciẽs pacẽ. Quòd ſi Chriſtus aduenit ut inimicitias ſolueret, pacẽ faceret, ac diſsidentes nos propter ſepẽ malitiæ quã peccando texuimus, recõciliaret Deo peccati ſepe reſoluta: qui iterũ ad peccata conuertit̃, ſine dubio rurſus inimicitias reparat, & ſepẽ diſſenſionis intexit, & per hæc opus Chriſti ſoluit, & crucẽ paſsionis eius euacuat. Sed nos iuſtificati ex fide pacẽ habeamus ad Deũ per Dñm noſtrũ Ieſum Chriſtũ. Habeamus pacẽ ut ultrà non ad-

† πρὸς τὸν θεὸν, Erga Deũ.

Fructus qui iuſtificationẽ fidei conſequuntur.

Pax.

Iacob. 4. *1. Ioan. 2.* *Eph. 2.*

uersetur caro spiritui, nec legi Dei obsistať à lege membrorũ. Nõ sic in nobis Est & Nõ: sed unũ dicamus oẽs, eadẽ sapiamus, nec intra nosmetipsos, nec extrinsecus ad inuicẽ habeať ulla dissensio, & tunc pacẽ habemus ad Deũ per Dñm nostrum Iesum Christũ. Illud enim certissimè sciendũ est, quia omnis in quo est malitiæ uitiũ, nunquã potest habere pacẽ. Dum enim semper cogitat quomodo lædat proximũ suũ, dum semper nocendi artes requirit, nunquã mens eius in pace consistit. Quòd si requiras à me quomodo iustus potest habere pacem qui impugnatur à diabolo, qui tentationum bella sustentat, ego ipsum magis supra oẽs cæteros habere dixerim pacẽ. Vide enim Apostolus ꝗ obseruanter scribat. Non dixit, Iustificati igiť ex fide pacẽ habeamus: & siluit, sed adiungit, Pacẽ habeamus ad Deũ: sciens quia bellum contra diabolũ pacẽ patrat ad Deũ: & tunc magis in pacẽ Dei ueniemus, quando aduersum diabolum persistimus contra peccata, & quando aduersum carnis uitia dimicamus. Deniq; & Iacobus apostolus ita dicit: Resistite diabolo, & fugiet à uobis: appropinquate Deo, & appropinquabit uobis. Vides & ipsum ita sensisse, quòd tunc appropiet Deo quando resistiť diabolo. Pacẽ habeamus ergo ad Deũ per Dñm nostrũ Iesum Christũ: & addidit: PER quẽ & accessum habemus in gratiã istã in qua stamus.] Quomodo accessum habemus ad gratiã per Dñm nostrũ Iesum Christũ, ipse Saluator dicit: Ego sum ostiũ & nemo uenit ad Patrẽ nisi per me. Per ipsum ergo quia ostiũ est, accessum habemus ad gratiã. Sed uideamus quale est ostiũ, ut sciamus quales esse debeant qui intrent per ipsum, & accessum habeant ad gratiã. Istud ostiũ ueritas est, & per ostiũ ueritatis nõ possunt introire mẽdaces. Et rursum istud ostiũ iustitia est, & per ostiũ iustitiæ nõ ingrediunť iniusti. Istud ostium dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Per ostiũ ergo humilitatis & mansuetudinis, nec iracũdus ingrediť, nec superbus. Si quis itaq; est qui secundum Apostoli uerbũ, per Dñm nostrũ Iesum Christũ, accessum uult habere in gratiã Dñi, in qua Paulus & si qui sunt similes ei, stare se dicit, oportet eũ ab his omnibus quæ suprà memorauimus esse purgatũ. Alioquin nõ patieť hoc ostiũ introire eos per se qui ea quæ à sea liena sunt gerunt, sed cõtinuò claudiť & trãsire per se non sinit dissimiles sibi. Hoc nimirũ est quod & illis quinq; insipientib. uirginibus accidit, quæ quoniã oleũ bonorũ operũ in uasculis suis non collegerant, uenientes post moras, clausum ostiũ inuenerunt. Nec eñ poterant insipientes animæ per ostium introire sapientiæ, & accessum habere in gratiã istam. Benè autem apostolus Paulus in gratia stare se dicit, qui & alibi dixit: Abundantiùs aũt, ꝗ oẽs illi laborauit: non aũt ego, sed gratia Dei mecũ. Vnde si quis est alius qui laboret abundantiùs, & qui glorietur in infirmitatibus, qui in periculis sæpe uersetur, periculis maris, periculis latronũ, periculis in falsis fratribus, & in his omnibus fiet semper in fide, iste similiter stare diciť in gratia. Sed & quod sequiť, Et gloriamur in spe gloriæ Dei: quale sit uideamus. Mouet me cur nõ dixerit gloriari se in gloria Dei, sed, in spe gloriæ Dei: in quo deesse quidẽ aliquid elocutiõis uideť, ita ut subaudiri debeat, In spe uidendæ gloriæ Dei. Edocet aũt nos per hæc, sicut & alibi ipse dicit, quia quæ sperant æterna sunt, quæ aũt uident tẽporalia. Nã uidisse diciť & Moses gloriam Dei, uidisse diciť & populus in consecratione domus Dñi gloriam Dei Israel. Sed de huiusmodi gloria quæ uideri potuit, ausus est Paulus qui erat mysteriorũ Dei gnarus pronunciare, ꝙ illa gloria destrueť quæ etiã in uultu Mosis uidebať: hæc aũt gloria quæ sperať, de qua dicit, In spe gloriæ Dei: nunquã destrueť. Est eñ talis de qua idẽ Apostolus dicit loquens de Christo: Qui est (inquit) splẽdor gloriæ, & figura expressa substantiæ eius. Huius ergo gloriæ uidẽdæ spẽ gerunt hi de quibus dictũ est, Beati mũdo corde quoniã ipsi Deũ uidebunt: tunc cũ iã aufugerit dolor & tristitia & gemitus, & cũ ea quę in speculo nũc uidẽtur & ęnigmate, destrueť, & manebunt illa quæ sunt facie ad faciẽ. Quòd si cui fortè uidebiť huic expositioni nostræ illud è cõtrario obijci posse, quod ipse Apostolus dicit: Nos aũt reuelata facie gloriã Dñi speculantes, eadẽ imagine reformemur à gloria in gloriã tanquã à Dñi spiritu: & dicit: Quomodo adhuc spẽ gloriæ gerit, qui reuelata iã facie speculari se dicit gloriã Dñi, & à gloria in gloriã reformari: uide si possumus hoc modo soluere quod obiectũ est. Differentias mihi uideť Apostolus ostendere gloriarũ, & aliã fuisse gloriã quæ Mosis ministerio reuelata est, de qua iã in superioribus diximus: aliã fuisse quæ in aduentu carnali Saluatoris ministrata est, de qua dicit & Ioannes in Euãgelio: Et uidimus gloriã eius, gloriã tanquã unigeniti à Patre, plenũ gratiæ & ueritatis. De qua gloria nõ possumus dicere ꝙ ipsa sit quæ sperať. Illa uerò gloria quæ sperãda est, de qua iã in præsenti loco dicit Apostolus, Gloriari in spe gloriæ Dei: potest ipsa intelligi de qua Saluator dicit in Euãgelio: Cũ uenerit filius hominis in gloria Patris & sanctorũ angelorũ. Quòd aũt dixit, Patris & sanctorũ angelorũ: non ꝙ Dei patris & angelorũ unam esse gloriã dicat, sed hoc mihi uideť ostendere, ꝙ istæ gloriæ quæ uel per Mosen prioribus, uel nobis per aduentum carnis Christi delatæ sunt, nõ fuerunt angelorũ, sed hominum, hominibus enim ministratæ sunt, & fuerunt eius mensuræ quas capere homines possent. Illa uerò in qua filius hominis ad iudicium mundi uenturus est gloria Patris, tãta erit quæ à solis angelis capi possit.

Marginalia:

Pacẽ quis nã habere nequeat.

Iacob. 4.

Δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει, εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν.

Ioan. 10.

Matth. 11.

Matth. 25.

1. Cor. 15.

2. Cor. 11.

καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ.

2. Cor. 4.

Heb. 1.

Matth. 5.

2. Cor. 3.

Alia Mosis alia Christi gloria.

Ioan. 1.

Matth. 25.

posſit. Si uerò etiã ſanctorũ aliqui capaces illius gloriæ extiterint, illi nimirũ erũt de quibus di   *Matth. 22.*
ciť: Quia erunt ſicut angeli Dei. Et hoc modo rectè de futura gloria quæ ſperanda eſt, dictũ ui-
detur, ꝙ filius hominis ueniet in gloria patris & ſanctorũ angelorũ, id eſt quã non iã homines
terreni, ſed ſancti angeli capere mereant. Pro capacitate etenim mentiũ Deus etiã diſpẽſat ma-
gnitudines gloriarũ. Sed ſicut iſtã gloriã quã uidiſſe ſe Apoſtoli in Euangelijs dicunt, gloriam
tanquã unigeniti à patre, plenũ gratiæ & ueritatis, nec credere quis, nec capere potuit, niſi ex il
la gloria quæ per Moſen in Lege miniſtrata eſt, uiam tenuiſſet intelligentiæ, ſicut conteſtať ille
qui dicebat ad Nathanael: Quẽ ſcripſit Moſes & Prophetæ inuenimus Ieſum à Nazareth: in   *Ioan. 1.*
quo utiq; oſtendit, quia ex Lege & Prophetis illuminati huius gloriæ quæ erat tanquã unige-
niti à patre lumen aſpexerint. Ita & quod Apoſtolus dixit, Quia reuelata facie gloriã Dñi ſpe-   *2. Cor. 3.*
culantes, eadẽ imagine transformamur à gloria in gloriã tanquã à Dñi ſpiritu: intelligi debet
quòd & qui iſtã gloriã unigeniti reuelata facie, hoc eſt plenam fidei intelligentiæ conteplerur,
eadẽ imagine quã de Lege uenit ad Euangelia, & ad carnalẽ Saluatoris aduentum, illumina-
to per fidẽ cordis intuitu, in ſecundum nihilominus gloriæ aduentum, aciẽ mentis intendat,
& à gloria præſenti ad futuram quæ ſperatur gloriam transformetur. Vnde arbitror nec poſſe
quempiã, nec mereri futuræ illius gloriæ fieri capacẽ, niſi iam hinc uſum & meditationẽ quan-
dam eius accipiat, ſecundum quod Apoſtolus dicit, in ſpeculo & in ænigmate contuendo, ut   *1. Cor. 13.*
ex hac imagine meditationis aſsiduæ, quã in carne poſitus de diuina gloria gerit, paratior ad
capacitatẽ ueræ illius gloriæ per uirtutẽ ſancti Spiritus transferatur.   NON ſolùm aũt ſed &   *Καυχώμεθα ἐν*
gloriamur in tribulationibus, ſcientes quia tribulatio patientiã operať, patientia uerò proba-   *ταῖς θλίψεσιν.*
tionẽ, probatio aũt ſpem. Spes aũt non cõfundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus no-
ſtris per Spiritũ ſanctum qui datus eſt nobis.] Primus ſtatim ſermo capituli huius ambigui-
tatis aliquid continet: non eñ habet in conſequentibus aliquid ad quod referri debeat quod
dixit: Non ſolùm aũt. Vnde uide ſi poſſumus hoc modo ambiguitatẽ elocutionis abſoluere.
Quoniã in ſuperioribus multa nobis per Dñm noſtrum Ieſum Chriſtũ præſtita eſſe perdocu-
it, ut quum dicit iuſtificatos nos eſſe ex fide per Dñm noſtrum Ieſum Chriſtũ, & per ipſum ac-
ceſſum habere in gratiã iſtam, per ipſum etiã gloriari in ſpe gloriæ Dei: ad hæc omnia quæ di-
cta ſunt, referri debere puto, Non ſolùm autẽ hæc: non ſolùm autẽ, quæ ſuprà dixi: ſed & hoc
quod gloriamur in tribulationibus noſtris, per Dñm noſtrum Ieſum Chriſtum habemus. Cæ-
teris enim in tribulatione triſtantibus, nos gratiæ ipſius uirtute roborati, in tribulationibus
gloriamur. Didicimus namq; nouã ex eruditione ipſius diſciplinã, ut per tribulationes bonũ
patientiæ capiamus: habentes uerò patientiæ bonum probabiles iudicemur: & per patientiã
multarũ tribulationum probati, ſpem futuræ à Deo remunerationis habeamus. Quæ ſpes quia
certa & uera eſt, non confundit ſperantes. Fidem uerò & ſpem conſequitur charitas Dei, quæ
eſt omnium maxima, & non ſolùm replet mentẽ noſtram, ſed & abundat ac diffunditur in cor-
dibus noſtris, pro eo ꝙ non humana à nobis arte quæritur, ſed per gratiam ſancti Spiritus in-
undatur. Hæc ſecundum ſermonis ipſius uel literæ conſequentiã ad apertiorem apoſtolici e-
loquij explanata ſint. Nunc iam quid interior ſenſus contineat requiramus. Et primò uidea-   *Interior ſen-*
mus de gloriatione quid dixit: Gloriã in tribulationibus noſtris. Sermo etiã gloriationis in-   *ſus.*
terdum laudabiliter in ſcripturis, interdum culpabiliter ponitur. Etenim quum dicit Hieremi-   *Hier. 9.*
as, Hæc dicit Dñs: Non glorieť ſapiens in ſapientia ſua, nec fortis in fortitudine ſua, neq; glo-
rictur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur qui gloriať, intelligere & cognoſcere me, quia
ego ſum Dñs qui ſtatuo miſericordiã & iudicium & iuſtitiã ſuper terrã: in uno eodemq; capi-   *In Domino*
tulo gloriationem & laudabiliter & culpabiliter poſuit. Nã ſi quis (inquit) gloriatur uel in ſa-   *gloriandum.*
pientia ſua, uel in fortitudine, uel in diuitijs, culpabiliter gloriatur. Si quis uerò in agnoſcen-
do Dñm gloriatur, & in intellectu iudiciorum eius, & miſericordiæ & iuſtitiæ, laudabiliter glo-
riatur. Cùm ergo ſermo iſte ad utrumq; reſpiciat, requirendum nobis eſt in quibus recta glo-
riatio, & in quibus minus recta gloriatio ſit. Quod ita demum poterimus agnoſcere, ſi natu-   *Recta gloria-*
ras rerum competenti diſtinctione teneamus. Quod aũt dicimus tale eſt: Omnia quæ ſunt uel   *tio.*
agunť, aut bona ſunt, aut mala, aut indifferẽtia. De quibus quãuis latior haberi debeat diſpu-
tatio, tamen quantũ ad præſentẽ locũ ſufficit proferemus. Bona illa certũ eſt propriè dici quæ
ad uirtutes animi pertinent, & mala ea ſola definiri quæ ad malitiã ſpectant, & contra legem
Dei aguntur: cætera uerò indifferentia eſſe, id eſt neq; bona, nec quę ad uirtutẽ animi pertinẽt,
neq; mala nominanda, ut ſunt diuitiæ, ſpecies corporis & fortitudo uel proceritas, atq; ea quę
corporis uſibus ſeruiũt. Si quis igitur diſtinctionẽ diuerſitatis huius ignorat, & gloriať in his
quæ non ſunt uerè bona, nec ad uirtutẽ animi pertinent, culpabiliter gloriať. Paulus uerò qui   *Paulus de qui-*
in his erat peritiſsimus, quum dixiſſet, Quia gloriamur in tribulationibus noſtris: ne fortè pu-   *bus gloriatus*
taretur in rebus indifferentibus & medijs gloriari, reddit continuò rationẽ, & oſtẽdit ꝙ gloria-   *ſit.*
tio ſua quam in tribulationibus habet, ad uirtutes animi pertineat. Dicit eñ: Quia tribulatio

pro qua glorior patientiam operatur, patientia uerò probationem, probatio uerò ſpẽ, ſpes uerò non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritũ ſanctũ. Et in his edocet ꝙ per ſuccedẽtes ſibi uirtutes gloriatio tribulationũ uſq; ad ſancti Spiritus culmẽ aſcendat: ſicut & alibi dicit: Qui gloriat̃, in Dño glorietur. Neq; ergo in ſapiẽtia propria, neq; in fortitudine, neq; in diuitijs, ſed in ſolo Deo cõuenit gloriari. Sed fortaſſe dices: Nunquid nõ ſapientia ad uirtutes animi ſpectat? & quur culpabile dicitur in ſapientia gloriari? Vide ergo q̃ aſtutus eſt ſcripturæ ſermo, qui impolitus uidetur & agreſtis. Non dixit, Non glorietur ſapiẽs in ſapientia: & ſiluit, ſed ait: Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua. Qui enim in ſua, & non in Dei ſapientia gloriatur, culpabiliter gloriatur, quia & alibi dicit Propheta: Væ ijs qui ſapiẽtes ſunt apud ſemetipſos, & in conſpectu ſuo eruditi. Dei ergo ſapientia eſt Deum cognoſcere, & intelligere miſericordiã eius & iudicium & iuſtitiã quã fecit ſuper terrã, in quo qui gloriat̃, in Dño gloriatur. Humana uerò ſapientia non poteſt ſcire & intelligere Dñm, neq; agnoſcere iudicia & miſericordiã & iuſtitiam eius quã fecit ſuper terram, & ideo indifferens eſt & media. Poteſt enim fieri, ut ex hac humana ſapientia eruditus quis ad intelligentiã diuinæ ſapientiæ paratior ueniat, & in hac exercitatus ad illã capacior fiat. Simili modo qui utitur cæteris quę media eſſe diximus, fortitudine duntaxat uel diuitijs: quæ dum media ſunt, hoc eſt dum non in opere Dei quis fortis eſt, neq; in miſericordijs pauperũ diues, gloriari neq; in fortitudine neq; in diuitijs debet. Si uerò iſta quæ media ſunt, ad animi uirtutem & ad fructũ boni operis conuertantur, gloriatione digna efficiuntur: ſicut rurſum ſi ad malum opus conferantur, ut per diuitias quis opprimat pauperẽ, & per fortitudinẽ proſternat infirmum, iam nõ hæc media, ſed mala eſſe putantur. Idcirco igitur natura ſui indifferentia & media dicuntur, quia & ad malũ opus ſociata mala dici poſſunt, & bonis operibus iuncta, bona appellari. Sine hac uerò inclinatione ad alterũ è duobus qui ea bona dicunt, imperiti & ignari rationabiliũ definitionum appellationumq; credendi ſunt. Abuſiuè tamen & fabrum dicimus ſapientem & gubernatorẽ & architectũ & mulierẽ texendi ſapientẽ nominamus. Quod ergo in præſenti capitulo Apoſtolus dicit, Quia tribulatio patientiã operatur: ſi patientiã unam eſſe ex animi uirtutibus cõſtat, tribulatio ſine dubio quæ uirtutes animi parit, neq; mala, neq; indifferens, ſed bona appellanda eſt. Interim autẽ ſicut ſuprà diximus, patientia uirtus animi dicenda eſt, ut per patientiam dicat probationẽ noſtri fieri, & per probationẽ ſpẽ dari: quæ uniq; quoniã in Deo ſita eſt, qui uirtutũ omniũ pater eſt, nõ cõfundit ſperantẽ. Simul eñ cũ ſpe & charitatis abundantiã tenet, quæ primo loco quia maior omniũ eſt charitas, ſpiritui copulat̃. Quòd ſi quis nobis occurrat, & dicat mediũ eſſe & indifferens tribulationẽ, quoniã quidẽ inuenimus etiã malos & impios tribulari: & non cõtinuò quia tribulantur pro malis actibus ſuis, uirtus animi tribulatio eorũ reputanda eſt: uide ſi poſſumus hoc modo reſpondere, ꝙ tribulatio quidẽ propriẽ ſanctorũ eſt, impiorũ aũt & iniuſtorũ tribulatio flagella appellatur. Deniq; in pſalmo ſic dicit: Multæ tribulationes iuſtorũ. De iſtis autẽ ait: Multa flagella peccatorũ. Et fortaſsis propterea tribulatio & anguſtia ad ſanctos pertinent, quia ipſi ſunt qui arctam uiã & anguſtam incedunt, & propterea tribulari dicunt̃. Quòd etiam in ipſo Dño, qui uera eſt uia quã ſancti incedunt, intellexiſſe Apoſtolos arbitror, quũ ad eũ dicerent: Turbæ te cõprimunt & coarctant magiſter. Tribulationes ergo iuſtorũ, non ſolũ eas debemus accipere quæ extrinſecus ueniunt ex iſtis rebus quas indifferentes uel medias ſuprà diximus, id eſt uel damnis uel lãguoribus, uel ex quolibet corporis circuitu: ſed & in eo ꝙ etiã in requie poſiti ſemetipſos affligunt, & alterũ te reſiſtendo uoluntatibus ſuis, refrenando libidinẽ, coercendo licentiã, & omnia quæ ad bonũ cõtinentiæ pertinẽt profligando, ſecundũ hunc ipſum qui dixit: Macero corpus meũ, & ſeruituti ſubijcio, ne fortè, cùm alijs prædicauero, ipſe reprobus efficiar. Et hoc modo iuſtorũ tribulatio nõ poteſt indifferẽs dici, ſed apertè bona, per quã bona uirtutis implent̃. Iniuſti uerò etiã ſi tribulent̃, qđ magis à ſcriptura flagella dixim' appellari, quoniã nihil in his ipſis flagellis & correptionibus ſecundum uirtutẽ animi gerunt, nihil ad patientiã ducunt, nec probationem per patientiã ſperant, idcirco in illis non tribulatio quæ ad hæc bona peruenit, ſed flagella, ut ſcriptura uoluit, nominanda ſunt, etiã abuſiuè aliquando & ſuper iniuſtos dici tribulationis nomẽ inuenias. Vt aũt ſcias quia iuſtorũ tribulatio nõ anguſtat animi uirtutẽ, ſed potius dilatat, audi & ipſe Paulus Corinthijs ſcribens quõ iſta diſtinguat: dicit eñ ita: In omnibus tribulationẽ patimur, ſed nõ anguſtiamur: deijcimur, ſed nõ perimus. Vides quoniã ſe tribulationẽ pati nõ in uno, ſed in omnibus dicit, hoc eſt & in his quæ forinſecus accidunt, & ab alijs inferunt̃, & in his quæ ipſe intra ſemetipſum pro corporis cõtinentia, & optimarũ inſtitutionũ laboribus perfert: & propterea dicit: Quia in omnibus tribulationẽ patimur, ſed nõ anguſtiamur. Neq; eñ anguſtiari poteſt qui uirtutibus dilatat̃. Et ut adhuc quod dicimus hoc modo clarius fiat, ipſe Paulus ſcribit in cõſequẽtibus: Scio humiliari, ſcio & abũdare, & in omnibus, & ad omnia imbutus ſum, & ſaturari & eſurire, & abundare & penuriã pati. Igit̃ ſi uerum illud

Marginalia: 1. Cor. 1. — 1. Afflictio. 2. Patiẽtia. 3. Probatio. 4. Spes. — Tribulationes & flagella. — Pſal. 34. — Matth. 7. — 1. Cor. 9. — 2. Cor. 6. — Phil. 4.

quod superiùs dixi: In omnibus tribulationē patimur, certū est hoc ab eo indicari, quia & quū penuriā patitur, tribulatur: & quū abundat, nihilominus tribulatur. Tribulatur autē in penuria, quia deest: in abundātia uerò, quia semetipsum refrenat, ne per abundantiā resoluatur, uel ne minus competenter ea quæ uidentur abundare dispenset. Sic & quum esurit, & quum saturatur, & quum persequutiones patitur, & quum in requie degit. Atq; hoc modo qui in his omnibus tribulatur, rectè in tribulationibus suis gloriatur: ex quibus sine dubio nascitur patientia, quæ probabilis effecta pariat spem, quæ quū charitati coniuncta sit, Spiritu sancto consocietur. Quòd autē dixit: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: diligentiùs considerandum est, in quorū cordibus Dei charitas diffundatur. Ego puto quòd in illorū qui iam non habent spiritū seruitutis iterum in timorē, sed illorū in quibus perfecta charitas foras mittit timorem, & quibus spiritus adoptionis datur, qui clamet in cordibus eorū, Abba pater. Nō est ergo cuiuscūq; hominis nisi perfecti, & talis qualis erat Paulus, in cuius corde diffundatur charitas Dei per Spiritū sanctū. Sed & illud mihi considerandū uidetur, utrúmne hîc charitatē illam dicat qua nos diligimus Deū, an illam qua diligimur à Deo, diffusam esse per Spiritū sanctum in cordibus nostris. Et si quidē illa charitas qua Deū diligimus intelligatur, sermo iste assertione non indiget: si uerò quia dixit effusam esse Dei charitatē in cordibus nostris, ista potius intelligenda sit qua diligimur à Deo, certū est quòd uelut summū & maximū donum sancti Spiritus charitatē ponat, quòd uelut munere priùs suscepto à Deo per hoc ipsū diligere possimus Deū, quòd diligimur à Deo. Nam & ipse Paulus nominat spiritū charitatis, & Deus charitas dicitur, & Christus filius charitatis appellatur. Quòd si & spiritus charitatis & filius charitatis & Deus charitatis inuenitur, certū est quòd ex uno paternæ deitatis fonte & Filius intelligendus est & Spiritus sanctus, ex cuius abundantia etiam sanctorū cordibus ad participationē capiendam diuinæ naturæ, sicut Petrus apostolus edocuit, abundantia charitatis infunditur: ut per istud sancti Spiritus donū compleatur ille sermo, quē Dominus dixit: Sicut tu Pater in me & ego in te, ut & isti in nobis unū sint: diuinæ scilicet naturæ participes effecti, in abundantia charitatis per Spiritum sanctum ministratæ. VT quid enim Christus cùm adhuc essemus infirmi secundum tēpus, pro impijs mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori?] Plenius uolens uirtutes charitatis ostendere quā infusam in cordibus nostris dixerat per Spiritū sanctum, quibus hoc causis intelligere debemus, exposuit. Edocemur nos quòd Christus non pro pijs, sed pro impijs mortuus est. Impij namq; eramus antequā conuerteremur ad Deum: & Christus utiq; mortem pro nobis antequā crederemus, excepit: quod proculdubio non fecisset, nisi nimiam erga nos habuisset & abundantissimam charitatem, uel ipse Dominus noster Iesus Christus moriendo pro impijs, uel Deus pater unigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Cùm enim uix aliquis pro iusto moriatur, & dubitet unusquisq; mortē subire etiam si mortis iusta sit causa, quantus est hic, & charitas eius erga nos quanta pensanda est, qui secundum illud tempus quo passus est, pro impijs & iniustis mortem perpeti non refugit? In quo utiq; summæ illius diuinæ bonitatis indicium est. Nisi enim esset hic ex illa ueniens substantia, & illius patris filius, de quo dictum est, Quia nemo bonus nisi unus Deus pater: tantam unq; erga nos bonitatem non potuisset ostendere. Vnde quia ex hoc tantæ bonitatis indicio ipse esse hic agnoscitur bonus, pro hoc bono forsitan quis & audeat mori. Cùm enim cognouerit unusquisq; tantam erga se bonitatem Christi, charitatemq; eius habuerit in corde diffusam, non solū mori pro hoc bono, sed & audacter mori desiderabit. Quod rebus ipsis & operibus sæpe uidemus impleri, cùm hi in quorū cordibus abundanter diffusa est charitas Christi, spontè etiam & cum omni audacitate semetipsos persecutoribus offerunt, & nomen Christi audiente mundo coram angelis & hominibus confitentur, ut non solùm iniuriam pati pro nomine eius, sed & mortem pro hoc bono subire audeant: quamuis pro iusto quis perferet? Est enim amor uitæ huius tantus, ut etiā cùm iusta causa mortis aduenerit, uix unusquisq; mortem patienter accipiat. Iusta autem causa mortis uidetur cùm naturæ legi defertur: & quamuis iustum sit conditioni mortalitatis, uix tamen amplectitur animus naturæ legibus cedere. Vix ergo pro iusto quis moritur. Nam pro bono audet quis mori, & audacter occumbit, præcipuè si intellexit, quia cùm adhuc secundū tempus impij essemus & infirmi, ipse prior pro nobis mortuus est: & quomodo nō qui hæc sibi ab illo præstita priùs esse cognoscit, mortem quā ille malis impendit, hic bono reddet? Arguitur autem illorum error, qui hunc locum interpretandum putarūt: ut quod dixit, Vix enim pro iusto quis moritur: de Deo Legis quem iustum non etiā bonum dicunt, intelligi debere confirment, bonum autem Christum tanquam boni patris filium asseuerent. Sed quid agent? quia inuenimus & in Lege martyres multos: legant Machabæorū libros, ubi cum omni instantia beata mater cum septē filijs martyriū suscepit, quiq; non solùm martyriū patienter excipiunt, uerùm & contumelias ingerunt in tyrannū: & uideant si uerū est quod dicunt, Quia uix pro iusto quis moritur. Videant

Charitas Dei in quorum diffusa sit cordibus.

Rom. 8.

2. Pet. 1.

Ioan. 17.

Χριστὸς ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε.

Matth. 19.

Beati martyres.

2. Mach. 6.

Dan. 3.

tres pueros in camino ignis ardentis cum omni fiducia pro fidei libertate confectos, & dicant,
Quia uix pro iusto quis moritur. Sola ergo mors est pro Deo quæ cũ omni audacia suscipitur:
omnis autem reliqua mors uix toleratur, uix subitur etiam si iusta sit, & humanæ conditionis
legi condescendat. COMMENDAT autem charitatẽ suam Deus in nobis, quoniam si dum
adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis secundum tempus mortuus est, multo magis
nunc ergo iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.] Cùm dixisset in superio
ribus, Quia Christus secundum tempus adhuc pro impijs mortuus est: nunc ostendere ex hoc
uult Dei charitatis erga homines magnitudinem. Quia si erga impios & peccatores tanta exti
tit, ut pro salute horum unicum filium daret quanto magis erga conuersos, & emendatos, & ut
ipse ait suo sanguine redemptos largior & diffusior erit? Non puto sanè quòd otiosa sit apud
Paulum uarietas ista uerborũ, quòd aliquando infirmos, aliquando impios, aliquando pecca
tores nominat, pro quibus Christum mortuũ dicit: & quãuis imperitũ se fateatur in sermone,
non tamen arbitror quòd in his ille per imperitiã sed potius profundam scientiam uariauerit.

Præcipuũ amoris Dei erga homines argumẽtum.

Per hæc namq; nomina omne peccati colligitur genus. Aut enim nõ ignorans Deũ quis & uo-
lens seruare mandatũ uincitur fragilitate carnis, & illecebris præsentis uitæ decipitur, & Infir-
mus appellatur: aut sciens uolensq; contemnit mandatũ, & odit disciplinam Dei, ac projicit ser
mones eius post se, & Peccator nominatur. Atq; ita Paulus qui se imperitũ (ut iam diximus) ser
mone profitetur, in tribus his diuersitatibus uniuersa pro quibus Christus prædicatur, & mor
tuus esse cõmemoratur, complexus est. Quòd si interdũ etiam ij qui sub Lege sunt, & Deum co
lere uidentur, impij in scripturis diuinis nominantur, idcirco quòd relinquentes Deum patrũ
suorum, deos gentium colunt. Quòd uerò Paulus se cum peccatoribus numerat, qui in alijs di
cit: Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, humilitatis eius est uirtus. Imitatur enim
illum qui cùm peccatũ non fecisset, peccatũ pro nobis factus est: & cùm Deus esset, inter homi-
nes conuersatus est. Cõmendat ergo suam charitatem Deus in nobis, hîc, Cõmendat uel confir
mat, intelligitur, uel, amabilẽ facit pro beneficijs præstitis. Quod enim Christus cũ adhuc pec-
catores essemus, pro nobis mortuus est, spem nobis dat quòd multo magis nos à peccato pur-
gatos & iustificatos ab ira quæ imminet peccatoribus saluabit per ipsum: & qui alienos & ini-
micos ita dilexit, ut pro nobis ad mortẽ daret unicũ suum, multo magis suis effectis, & recõci-
liatis sibi, æternã salutem donabit. Quomodo aũt Christus pro nobis mortuus sit, & quomo-
do cùm sit agnus Dei, tulerit peccatũ mundi, & infirmitates nostras portauerit, & pro nobis do
luerit, sæpe à nobis dicta sunt in alijs locis: ubi adhibuimus & ea quæ in secularibus historijs fe
runtur, quòd etiã apud ipsos nonnulli pestilentias, uel turbines, aliaq; his similia perhibentur
morti se objiciendo repulisse, & patriam uel gentem suam imminentis cladis excidio liberasse.
Quæ quidẽ quàm uerè scripta sunt, uel quid rationis habeant, si uera sunt, Dei est nosse solius.
Nullus tamen ipsorũ de quibus ista narrantur, ne ficto quidem sermone totius mundi peccata
absoluisse perhibetur, nisi Iesus solus: qui cùm esset in forma Dei, non rapinã arbitratus est esse
se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, & secundũ uoluntatem Patris forma serui susce-
pta obtulit uictimã pro uniuerso mundo, tradens sanguinem suum principi huius mundi, se-
cundum sapientiã quam nemo principũ huius mundi cognouit. Si enim cognouissent, nun-
quam Dominũ maiestatis crucifixissent: nec sanguis ille quem sitierant non tam sitim quàm ui
res eorum extingueret, regnumq; destrueret: nec accideret eis illud quod Dominus in Euange
lio dicit: Ecce nunc princeps huius mundi iudicatus est: & illud: Ecce uidebam Satanam sicut
fulgur cadentem de cœlo. Multo ergo, inquit, magis iustificati nunc in sanguine eius, salui eri-
mus ab ira per ipsum. In superioribus quidem dixerat: Iustificati igitur ex fide pacem habea-
mus ad Deum: & nunc dicit: Multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab
ira per ipsum. Ex quo ostendit, quòd neq; fides nostra sine sanguine Christi, neq; sanguis Chri
sti nos sine fide nostra iustificat. Ex utroq; tamen multo magis sanguis Christi quàm fides no-
stra iustificat. Et ideo mihi uidetur cùm in superioribus simpliciter dixerit, Iustificati ex fide: hîc
addidisse, Multo magis ergo nunc iustificati in sanguine eius: ut doceret, quia ab ira uentura
etiam si fides nostra nos saluet, etiam si opera iustitię, super hæc tamen omnia multo magis san
guis Christi saluos nos faciat ab ira uentura. Ira uerò Dei quomodo intelligi debeat, in secun-
do à nobis psalmi expositione pleniùs dictum est, & quomodo possit impleri quod scriptum
est, Vt salui efficiamur fugientes ab ira uentura: & iram quidem fugientes, ita ut non nos com-
prehendat, sectantes uerò iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudi-
nem, & cætera his similia. Ista itaq; est, cui traditur unusquisq; pro mensura & merito peccato-
rum, Deo tamen secundum quod scriptum est in septuagesimoseptimo psalmo non accẽdente
omnem iram suam. Quis enim sufferre posset, si omnẽ aduersum peccatores accenderet Domi
nus, cùm terribile sit illud quod in Cantico Mosis pronunciatur, ubi dicit: Quia ignis accen-
sus est ex furore meo, ardebit usq; ad infernũ inferiorem: comedet terram & nascentia eius, con

flagra-

Marginalia: *Quis sit & dicatur, Infirmus. Peccator.* — Gal. 2. — 2. Cor. 5. — Ioan. 1. — Esa. 53. — Philip. 2. — Ioan. 12. — Luc. 10. — *Iram Dei fugientes.* — Deut. 32.

flagrabit fundamenta montiū: Intuere ergo quia ignis iste qui de ira uel de furore Domini accenditur, terram & infernum inferiorē comedit & opera terrena consumit: conflagrat etiam nō excelsa montium, sed fundamenta, id est non sublimes animas, neq; cœlestes sensus, sed humi atq; in terram deiectos, uel etiam in profundum terræ ut sunt montium fundamēta demersos. Paululum ergo etiā de terra oportuit dilleri, ut apertiùs nosceretur, à quibus nos malis Christi sanguis eripuit. SI enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in uita ipsius. Nō solùm autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationē accepimus.] Quod dicit: Cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo, euidenter ostendit non esse aliquam substantiam, quæ secundum definitionem Marcionis uel Valentini naturaliter inimica sit Deo: alioquin si quod inimicum est, naturæ esset, & non uoluntatis, reconciliationem utiq; non haberet. Vbi autem ex inimico quis amicus efficitur, certum est quòd dum ea opera agit quæ non amat Deus, inimicus est Dei, & unusquisq; tam grauis efficitur, & tam odibilis inimicus, quantum multiplicauerit opera inimicitijs digna. Sunt ergo mensuræ & gradus quidam in his peccatorum qualitate uel quantitate distincti, qui inimici sunt Deo. Vnde & ille qui supra omnes peccauit, à Paulo ultimus inimicus destruendus esse memoratur. Versa autem uice & ordine etiam eos qui reconciliati sunt per mortem filij eius, amicos haberi certum est: & esse aliquem ita amicum, sicut Moses amicus Dei appellatus est, esse quoq; alios de quibus dicit Saluator: Iam non dicam uos seruos, sed amicos. Credo autē esse adhuc magis familiares aliquos in cœlestibus amicos apud Deū, uel illos qui semper uident faciem Dei, uel eos qui semper astant in cōspectu altissimi: ut sicut suprà diximus esse quendam nouissimū inimicum, ita & ibi pro uirtutum meritis habeantur aliqui summi amici. Cùm ergo ita hæc sint, nescio si is qui adhuc in his operibus est quæ odit Deus, & pro quibus inimicitiæ sunt inter Deum & homines, reconciliatus Deo per sanguinē Christi meritò dicatur. Quomodo enim recōciliatus est, qui causam inimici secum gerit? Paulus ergo meritò de se & sibi similibus dicit, Quia cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per sanguinem filij eius. Grandis pudor est, ubi talis reconciliatio facta est, ubi inimicitias inter Deum & homines, non sermo peccatoris, sed sanguis intercessoris absoluit, iterū nos conuerti ad inimicitias, & agere ea quæ odit ille, quē nobis nisi effusio sanguinis sacri reconciliauerat nemo. Pleniùs autē etiam ad Ephesios ipse Paulus scribens de ratione reconciliationis & inimicitiæ ac profusione sanguinis Christi commemorat: quæ si his iungamus, aperire locum præsentis capituli faciliùs possunt. Ait ergo ita: Propter quod memores estis uos, qui aliquando gentes in carne dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, quoniam eratis illo tempore sine Christo alienati à conuersatione Israel, & peregrini promissionis testamentorū eius, spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu uos qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra qui fecit utraq; unum, & medium parietem maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum in decretis euacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno nouo homine faciens pacem, ut reconciliaret utrosq; in corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso: & ueniens euangelizauit pacē nobis qui longè & pacem ijs qui propè, quoniā per ipsum habemus accessum utriq; in uno spiritu ad Patrem. Sed præcipuè in his illud, Ad patrem, obserua, quòd Christus medium parietem maceriæ soluit in carne sua, id est inimicitiam, & quòd reconciliauit utrosq; in uno corpore, Deo per crucem, & quòd interfecit inimicitiam in cruce. In quo non sine causa mihi Paulus secundò uidetur inimicitiam nominasse, & in uno quidem dixisse quòd soluerit inimicitiam Christi in carne, in secundo uerò interfecisse eam in cruce. Soluere namq; mihi uidetur in his qui adhuc certamen gerunt aduersus peccatū, & repugnant ei pro uiribus: interficere uerò in his qui peccatum iam nequaquā omnino recipiunt, sed omni ex parte membra sua mortificauerunt peccato. Ex quibus erat & ille qui dicebat, Christo crucifixus sum, uiuo autem iam nō ego, uiuit uerò in me Christus. Hoc ergo modo etiam Christus occidit inimicitiam in carne sua, cùm, morte suscepta, exemplum dedit hominibus usq; ad mortem resistere aduersum peccatum: & ita demum resoluta inimicitia in carne sua, reconciliauit per sanguinē suum homines Deo, eos duntaxat qui inuiolatū reconciliationis fœdus ultrà non peccando custodiunt. Igitur mors eius mortē inimicitiæ dedit ei quæ erat inter nos & Deum, & recōciliationis initium. Resurrectio aūt ipsius & uita saluē credentibus cōtulit, sicut & alibi Apostolus dicit de Christo: Quod eñ mortuus peccato, mortuus est semel: quod aūt uiuit, uiuit Deo. Peccato mortuus dicitur, nō suo: neq; enim peccatum fecit: sed ipsi peccato mortuus, id est uelut morte sua peccato ipsi intulit mortē. Viuere aūt dicitū Deo, ut & nos non nobis, neq; nostræ uoluntati, sed Deo uiuamus, ut ita demū in uita ipsius salui esse possimus, secundū eū qui dixit: Viuo aūt iam nō ego, uiuit uerò in me Christus. Quod uerò ut similiter in superioribus posuit: Nō solùm aūt, sed & gloriamur in Deo: & nihil addidit

ad, Non

Reconciliatio cum Deo.

1. Cor. 15.

Ephes. 2.

Christus, eos qui lōgè à Deo remoti erāt, adduxit Deo Patri.

Maceriā perrupit Christus.

Gal. 2.

Inimicitiam in carne occidit Christus.

Rom. 6.

ad,Non solùm autem: similiter ut superiora intelligendum est de his dictũ quæ suprà comprehensa sunt:id est,pro,Non solùm cùm inimici essemus,reconciliati sumus Deo per mortem filij eius;&,Non solùm in uita ipsius salui erimus: sed & nunc gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christũ,per quem reconciliationẽ accepimus. Non autẽ sine causa addidit,Nunc, cùm potuisset dicere, Per quem reconciliationem accepimus:sed ut ostenderet gloriationẽ nobis non solùm in futuro, sed & in præsenti datam de agnitione Dei, & emendatione uitæ, & errorum correctione, sicut & in alijs item Apostolus dicit: Spem habentes & præsentis uitæ & futuræ:præsentis quòd honestior & emendatior est,futuræ quòd æterna est.

1.Tim. 4.

LIBER QVINTVS.

De peccati & mortis ortu.

PRopterea sicut per unum hominem peccatũ in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & sic in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt. Vsq; ad legẽ enim peccatũ in hoc mundo. Peccatũ autem non imputabatur,cùm Lex non esset.Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen, etiã in eos qui non peccauerunt in similitudinẽ præuaricationis Adæ qui est forma futuri.] Postcaquam edocuit differentiam fidei & legis & eorum qui per fidem iustificantur, atq; eorum qui promissiones quæ ad patres factæ fuerunt, nõ possunt sperare per legẽ: cumq; aperuisset arcani secreta mysterij, quòd cùm inimici essemus Deo, per mortem filij eius reconciliati sumus,nunc & causas,uel cur inimici fuerimus, uel cur morte filij Dei indiguerit ista reconciliatio consequenter exponit:ut intuentes, quanta nobis præstiterit Iesus,imò pro nobis quanta pertulerit,radicatiore erga eum fide, & inseparabili charitate teneamur. Ideo ergo licet non usquequaq; patefactum, indicat tamen nobis & alterius secreti rationem dicens:Propterea sicut per unum hominem mors introiuit in hunc mundum:& cætera.Sed priusquam ad explanationẽ totius capituli ueniamus, pauca de eo qui uidetur in consequentibus ipsius eloquij defectu, dicenda sunt. Vbi enim dicitur: Propterea sicut: necessarium uidetur quòd addi debeat adimpletio quædam,ut dicatur,Ita & illud,uel illud: ut & ipse in nonnullis alijs locis scribit: uerbi gratia, cùm dicit:Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Hîc autem dum dixerit: Sicut per unum hominẽ peccatum introiuit in hunc mundum,& per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransijt: non retulit ut diceret, uerbi causa, Ita & per unum hominem iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiam uita, & sic in omnes homines uita pertransijt, in qua omnes uiuificati sunt:hoc enim uidebatur propositi eloquij sensus expetere, secundum ea quæ in alijs ipse prologuitur.Neq; enim multum differt illud quod alibi dicit:Sicut enim in Adam omnes moriuntur: & quod hîc dicitur: Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum introiuit,& per peccatũ mors,& ita in omnes homines pertransijt,in quo omnes peccauerunt: & iterũ quod dixit: Ita in Christo omnes uiuificabuntur: nihil differt ab eo sensu,quẽ deesse elocutioni dixisset intellectui legentis relictũ.Sed mihi uidetur Paulus qui dicit:Quia sufficientia nostra ex Deo est,qui idoneos nos fecit ministros noui Testamenti:& qui iterum dicit: Aut documentum quæritis eius qui in me loquitur Christus:nõ per hæc defectum passus eloquij, sed prospexisse aliquid utilitatis, quo etiam si intelligi deberent ea quæ deesse elocutioni & subintelligenda diximus, tamen propter negligentiores quosq; si fortè resolui possent, si audirent quòd sicut mors in omnes homines per peccatũ, ita & in omnes homines pertransijt uita per Christum, considerauit palàm hæc dici & publicè nõ debere, simul & illud ostendens, quòd etiamsi per unum hominẽ iustitia introiuit in hunc mundum, & per iustitiã uita in omnes homines pertransiuit:tamen non hoc in præsenti statim cõtingere,nec otiosis accidere,sed his qui multo labore & sudore potuerint quę occulta sunt quærere,pulsare quę clausa sunt,desiderare quæ abscondita sunt.Deniq; & in eo capitulo, quod pro similitudine horũ dictorum in medio adduximus,id est, Sicut enim in Adã oẽs moriũtur:nõ dixit, Ita & in Christo omnes uiuificati sunt, aut uiuificantur: sed, Viuificabuntur: ut ostenderet quidẽ præsens tempus esse laboris & operis, in quo per bonam conuersationẽ merita conquirantur, futurũ uerò esse in quo uiuificabuntur hi qui in præsenti uita Christo cõmoriuntur,sicut & alibi idem dicit Apostolus: Si enim cõmorimur,& cõuiuemus.Et ideo etiã in præsenti loco dissimulat exequi, & adimplere sermone ea quæ sensu & consequentia uidentur intelligi. Alius fortasse dicit,quia hoc quod uidetur deesse in his quæ suprà diximus secundũ elocutionis ordinem,tardè quidẽ,sed in posterioribus redditur ubi dicit:Sed nõ sicut delictũ, ita & donatio. Si enim unius delicto mortui sunt multi,multo magis gratia Dei & donũ gratię unius hominis Iesu Christi in plures abundauit: & asserit ex his cõpleta esse quæ defuisse in superioribus uidebantur: nec multũ interesse quòd ibi in omnes homines dixerit pertrãsisse peccatũ, hîc uerò donũ & gratiã Iesu Christi in plures abundasse,cùm & omnes homines plures esse intelligantur,& plures omnes intelligi nõ uideatur absurdũ,maximè cùm in subsequentibus dicat apertiùs:Sicut per unius delictũ in omnes homines

1.Cor.15.

2.Tim.2.

homines in condemnationē, ita & per unius iustitiam in omnes homines ad iustificationē uitæ. Et ut euidentiùs ostenderet omnes homines, & multos homines esse, addidit his: Sicut enim per inobedientiā unius hominis peccatores cōstituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti cōstituentur multi. Et quod superiùs Omnes dixerat homines, hic eodem sensu Multos nominauit. Nisi si quis dicat, quòd magis permiscere & confundere uolens Apostolus id quod superiùs aperuerat, (ut diximus) dissolueret ac relaxaret audiētes, eos quos antè omnes dixerat, hic plures nominauit, ut & illud quòd omnes dixit, ad eos tantūmodo traheretur, qui donum Christi gratiæ cōsecuti sunt, qui tamen nō pauci, sed plures sunt. Etenim moris est apostolo Paulo, cùm de benignitate Dei, & ineffabili eius bonitate aliqua patefecerit, rursum propter negligentiores quosq; auditores paululū uelut exasperare quæ dixit, & metum aliquē remissionibus intentare, ut cùm de fine omnium Corinthijs disputans ait: Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur: & paulo pòst: Deinde finis cùm tradiderit regnū Deo & patri: &c. Pro quibus uerens ne quis diuitias bonitatis Dei, & patientiæ, & longanimitatis contemnens, secundum duritiam suam & cor impœnitens thesaurizaret sibi iram in die iusti iudicij Dei, addidit post illa quæ de fide dixerat: Nolite seduci. Corrumpūt mores bonos colloquia mala. Expergiscimini iustè, & nolite peccare. Ignorantiā enim Dei quidā habent, ad confusionē uobis dico. Agit ergo tanquā prudens dispensator uerbi: & cùm uenerit ad ea loca, in quibus de Dei bonitate dicendū est, propter segniores quosq; & occultiùs hæc & obscuriùs profert, ne fortè (ut diximus) diuitias bonitatis eius & patientię & longanimitatis contemnant, & iram sibi thesaurizent in die iræ, in quam necesse est incurrere omnē qui huiusmodi gesta thesaurizauit, etiamsi post hæc Iudæus quis fiat. Sed & quod ait: Vsq; ad legem autem peccatū in hoc mundo, peccatum autem nō imputatur cùm lex non est, hoc uidetur ostendere, quòd usq; ad legem, hoc est usquequo Christus ueniret qui tollit peccatum mundi, peccatum erat. Manifestum est autem peccatū non posse imputari, ubi lex non est quæ arguat peccatorem. Regnauit aūt mors quæ per peccatum fuerat ingressa, usq; ad Mosen, hoc est usquequo lex permansit in eos qui peccauerunt secundum similitudinem peccati Adam, per quem mors ipsa accepit ingressum, qui Adam forma futuri est, non secundum quod præuaricatus est, sed secundum hoc quòd sicut per ipsum mors, ita per nouissimū Adam uita ingressa est in hunc mundum: & sicut per illum in omnes homines condemnatio, ita & per Christū in omnes homines iustificatio. Hæc de ipsius eloquij apostolici consequentia dicta sint. Videamus nunc quid etiam interior habeat intellectus. Sed & illud primo in loco admouendū puto, quòd uidetur mihi apostolus Paulus in his præcipuè locis quæ nunc habentur in manibus, ita & quodāmodo hoc loqui, uelut si quis fidelis famulus & prudēs à rege magno & domino suo introducatur in thesauros regios, & ostendātur ei diuersa & magna domicilia, quorū aditus uarij & incerti, ita ut ei per alium ingressus, & per alium ministretur egressus, interdum autem ex diuersis ingressibus ad unū conclaue ueniatur, ut sæpe in terris quædam uidemus extructa palatia: ostendatur etiam huic qui circumducitur fideli famulo thesaurus argenti regij, & alius auri, lapidū quoq; & margaritarū, uariorumq; monilium, purpuræ etiam regiæ locus & alius diadematū, demonstrentur adhuc reginæ thalami in multis diuersisq; mansionibus positi, & tunc singula hæc nō penitus ad integrū patentibus ianuis referentur, sed ex parte subapertis, ut agnoscat quidem thesauros dominicos, & regias opes, nec tamen ad liquidum & ad perfectum singula quæq; cognoscat. Post hæc uerò iste seruus qui fidelis habitus est ut ei rex & dominus opum suarum magnitudinem faceret innotescere, mittatur ut exercitum cōgreget, delectum habeat, milites probet, pro eo quidem quia fidelis est, ut plures inuitet ad militandum, maiorē exercitum congreget regni, necessitatē patietur referre ex parte quæ uiderit, & rursum quia prudens est, & scit necessarium esse abscondere mysteriū regis, indicijs quibusdā magis quàm relationibus utetur, ita ut potentia quidem regis non lateat, ordinis tamen atq; ornatus palatij & habitus, occulta maneat dispensatio. Ita ergo (ut dixi) uidetur mihi etiam Paulus apostolus in his sermonibus facere, nō solùm pro eo quod & ipse dicit, Quia ex parte sciat, & ex parte cognoscat: sed & propter nos qui nec ea quidem quæ ex parte scit capere possumus, temperare sermonem, & uniuscuiusq; conclauis mysterium singulis aut uix binis perstringere & subaperire sermonibus: & nunc per unū aditū ingressus per aliū digredi, nunc ex alio ingressus ad aliud conclaue cōcurrere, ita ut si requiras cum illo aditu quo ingressus est, non inuenias egressum. Hæc ergo priùs de his quæ Paulus scribit, in mente nostra atq; animis ordinantes, nunc iam ad inspicienda & contuenda ea quæ in manibus habentur pro uiribus conuertamur. Et primò uideamus quomodo per unum hominem peccatum introiuit in hunc mundum, & per peccatum mors. Fortassis enim requirat aliquis, si ante Adam mulier peccauit, de qua dicitur, quia seducta in præuaricatione facta est, & rursum ante ipsam peccauit serpens. Peccauit enim cùm dixit mulieri, Vt quid hoc dixit Deus, ut non manducetis de omni ligno Paradisi? & iterum peccauit

cùm

1. Cor. 15.

Lex in mundo.

Peccatum & Mors quomodo per unū hominē introierint in mundū.

Gen. 3.

cùm dixit:Scit enim Deus quia quacunq; die manducaueritis ex eo,aperientur oculi uestri, & eritis sicut dij scientes bonum & malum. Si ergo ante Adam mulier peccauit, & ante mulierem serpens, & in alio loco dicit Apostolus: Quia Adam non est seductus, mulier autẽ seducta est: quomodo per unum hominem, & nõ magis per unam mulierem uidetur introisse peccatum? A' muliere enim initium peccati, & ante mulierem à serpente siue à diabolo, de quo dicitur in Euangelio, Quia ille homicida erat ab initio. Sed uide in his Apostolũ naturæ ordinẽ tenuisse, & ideo quoniam de peccato loquebatur, ex quo mors in omnes homines pertransierat, successionem posteritatis humanæ quę huic morti succubuit ex peccato uenienti nõ mulieri ascribit, sed uiro. Non enim ex muliere posteritas, sed ex uiro nominatur, sicut & ipse in alijs dicit: Non enim est uir ex muliere, sed mulier ex uiro: & iterum: Sicut enim mulier ex uiro, ita & uir non ex muliere, sed per mulierem, & ob hoc mortalis posteritas, & corporalis successio, uiro potius auctori & non mulieri deputatur. Sed ut adhuc euidentius fiat quod dicimus, addemus etiã hoc quod idem Apostolus ad Hebræos scribit: Sed & Leui qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis erat patris Abrahæ, cùm obuiauit ei Melchisedec regresso à cæde regum. Si ergo Leui qui generatiõe quarta post Abrahã nascitur, in lumbis Abrahæ fuisse perhibetur, multo magis omnes homines qui in hoc mundo nascuntur, & nati sunt, in lumbis erant Adæ, cùm adhuc esset in Paradiso, & omnes homines cum ipso, uel in ipso expulsi sunt de Paradiso, cùm ipse inde pulsus est, & per ipsum mors quę ei ex præuaricatione uenerat, consequenter & in eos pertransijt qui in lumbis eius habebantur, & ideo rectè Apostolus dicit: Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Neq; ergo ex serpente qui ante mulierem peccauerat, neq; ex muliere quæ ante uirum in præuaricatione facta est, sed per Adam ex quo omnes mortales originem ducunt, dicitur introisse peccatum, & per peccatũ mors. Sed hic nimirũ est unus homo per quẽ peccatum introiuit, & per peccatũ mors, quem & alibi ipse Apostolus dicit primũ hominem de terra terrenũ, secundum uerò de cœlo cœlestem, cùm hortatur nos abiecta imagine terreni, imaginem portare cœlestis: id est, ut secundum Dei uerbum uiuentes renouemur, & reformemur secundũ interiorẽ hominem ad imaginẽ Dei qui creauit eum. Hic ergo homo qui iam reformatur & reparatur ad imaginem Dei, neq; terrenus, neq; in hoc mundo est, sed in cœlis esse dicitur cõuersatio eius: & ideo secundũ eum qui dicit: Vos autẽ non estis de hoc mundo: mors in eum nõ potest pertransire: qui autẽ adhuc in hoc mundo est, terrenus est, ac terreni imaginẽ portat: de ipso dicitur, quòd per eum peccatũ in hunc mundũ introiuit, & per peccatũ mors. Quòd si peccatum & mors in hunc mundum introiuit, & in hoc mundo habitat, certũ est alienos à morte & à peccato esse eos, qui per Christũ, uel cum Christo mortui sunt huic mundo, & cum ipso resuscitati, cum ipso etiã in cœlestibus sedere meruerunt, conuersationẽ non in hoc mundo, sed in cœlis habentes. Vnde & pari cõsequentia ostenditur, quòd omnis homo primò de terra terrenus est, sicut idem Apostolus alibi dicit, Cum imagine terreni ambulat, & secundũ imaginem terreni ambulat, carnẽ cogitat, & quæ carnis sunt sapit, & uix aliquando est ut cõuertatur ad Dominũ, & spiritu Dei agatur, atq; effectus spiritalis fiat nouissimus Adam in spiritu uiuificante. Require sanè quoniã per unum hominẽ in hunc mundum dicit introisse peccatũ, & certum est quia hic mundum terrenũ hunc appellat locũ in quo homines habitant, si in nullo alio loco introiuit peccatũ, neq; in his locis inuenitur, ubi spiritalia nequitiæ in cœlestibus nominantur. Sed & illud apud temetipsum pertracta, unde in hunc mundum introiuit peccatũ, aut ubi erat priusquã huc introiret, aut si omnino erat, uel si fuit ante illum ad quẽ dicitur, Vsquequo inuentæ sunt iniquitates in te, & propter hoc proieci te in terram. Nobis autem de his non est tutum plura disserere, cùm uideamus Apostolum uix singulis hęc pertransisse sermonibus. Per unum hominem peccatum introiuit in hunc mundum. Mundus autẽ (ut diximus) intelligendus uel locus in quo habitant homines, uel terrena & corporalis uita, in qua mors habet locum. Cui mundo, hoc est, terræ uitæ crucifixos se dicunt sancti, & mortuos. Et per peccatum, inquit, mors. Illa sine dubio mors de qua & Propheta dicit, Quia anima quæ peccat ipsa morietur: cuius mortis hanc corporalem mortem umbram meritò quis dixerit. Quocunq; enim illa incesserit, hanc necesse est subsequi, uelut umbrã corpus. Quòd si obijciat quis, quia Saluator peccatum non fecit, nec mors in eo fuit animæ per peccatum, & tamẽ mortẽ sustinuit corporalem: respondebimus ei: quia Saluator sicut cùm ipse peccatum nõ fecerit, pro nostra tamen salute per assumptionẽ carnis ipse dicitur factus esse peccatum: ita & cùm mortẽ istam nulli deberet, nec ei esset obnoxius, pro salute tamen nostra hanc uelut umbram illius susceptæ dispensationis, quam suprà diximus, sponte nõ necessitate suscepit: sicut ipse dixit: Potestatem habeo ponendi animã meam, & potestatẽ habeo iterum sumendi eam. Sed uideamus quomodo in omnes homines pertransijt mors. In quo omnes, inquit, peccauerunt. Absoluta sententia pronunciauit Apostolus in omnes homines mortẽ pertransisse peccati in eo in quo oẽs peccauerunt, sicut & alibi: Omnes enim peccauerũt, & egent gratia Dei.

1. Tim. 2. — *1. Cor. 11.* — *Heb. 7.* — *Gen. 14.* — *1. Cor. 15.* — *Ibidem.* — *Homo priùs carnalis & terrenus est, quàm fiat spiritalis et cœlestis.* — *Mich. 1.* — *Mundus.* — *Saluator noster uolens pro nobis mortuus est.* — *Ioan. 10.* — *Rom. 3.*

Dei. Et ideo etiamsi Abel illum iustum dixeris, non potest excusari. Omnes enim peccauerunt. Cur enim post dies obtulit, & prius Cain obtulit hostiam ex primogenitis, & nõ ante ipsum, & non statim? Etiamsi Enos dicas, qui sperauit inuocare nomen Domini. Sperauit, & cur non inuocat statim, sed dissimulat & moratur? Etiam si Enoch dicas, non scribitur placuisse usquequo generaret Matusalem. Matusalem autẽ interpretatur, Emissio mortis. Ex quo ostenditur, quia mors ista quæ in omnes homines pertransijt etiam in ipsum transierit, sed uix aliquando sensit esse intra se mortem, & conuersus ad Dominum emisit eam à se, & abiecit per pœnitentiã: & ideo Matusalem dicitur genuisse, quod à se mortẽ quæ eum obsederat abiecisset. Rectè ergo quòd iam morti non esset obnoxius, sed abiecisset eam à se & effugasset, dicitur quòd transtulerit illum Deus, uti ne uideret mortẽ. Sed & de Noe si requiras attentiùs, inuenies quòd quingentesimo demum anno scribitur de eo, Quia Noe inuenit gratiã in conspectu Domini Dei, & quia iustus erat in generatione sua, & quia placuit Deo: quod unq; si priùs meruisset, nunquã id opinor scriptura diuina siluisset. Sed & si quis uelit quod bibit uinum & inebriatus est ac nudatus, reputare, inueniet ex his omnibus non immeritò ab Apostolo dici: In quo omnes peccauerunt: etiamsi euigilauit Noe à uino suo. Quid autem dicam & de Abraham cui dicitur, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui? Quod utiq; non diceretur, si in domo patris Deo placere potuisset. Sed nõ opus est cum ingẽti periculo in his singulos quosq; enumerare sanctorũ, cùm sufficiat & Apostoli sententia quæ mortem dicit in omnes homines pertransisse: & illius qui dixit: Nemo mundus à sorde, etiamsi unius diei fuerit uita eius. Sed ista mors peccati quæ in omnes pertrãsit, cùm uenisset ad Iesum, & tentasset eum perforare aculeo suo, aculeus tum mortis repulsus est & confractus: uita enim erat, & mors necessariò exterminabatur à uita: & tunc ad eam dicitur: Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors uictoria tua? Idcirco enim qui omnes uicerat, hîc dicitur ad eam, Vbi est mors uictoria tua? Sed & quòd peccatum quidem non dixit in omnes homines, sed in mundum introisse: mortẽ uerò non in mundum, sed in omnes homines, & non introisse, sed pertransisse: non puto quòd frustra hac diuersitate usus sit Paulus. Arbitror quòd mundum hîc terrenos quosq;, & in terrena conuersatione permanentes designet: homines uerò eos dicat qui iam se incipiunt agnoscere, & scire quòd ad imaginem Dei facti sunt. In illos ergo qui mundus appellantur, id est terrenos, intrasse dicit peccatum, & nusquam eius exitum ponit. In eos uerò quos iam homines uult intelligi, dicit pertransisse peccatum: id est fuisse quidem, sed per pœnitentiã conuersionis depulsum esse, & pertransisse, nec ultrà in eis stetisse. Vnde apparet, in literis Pauli ne unam quidem syllabam uacuam sentire debere mysterijs. Videamus nunc quomodo dictũ est: VSQVE ad legem enim peccatũ in hoc mundo. Peccatũ autem non imputatur, cum lex nõ est.] Hoc in loco secundum eam similitudinẽ quam suprà exposuimus, uidetur mihi Paulus per aliũ aditũ ingressus, & per aliũ egressus. Quis enim sequi potest eum per istum aditũ quo pluribus uidetur ingressus, ut de lege Mosis dicere intelligatur, Quia usq; ad legẽ peccatum in hoc mundo: peccatũ autem non imputabatur cùm lex nõ esset: quasi ante legẽ peccatũ non fuerit, & nemo peccauerit, nec peccatũ fuerit illi peccatũ, anteq; lex Mosis daretur, cùm legamus & Cain & Lamech reputatum esse peccatum, & ne per singulos immoremur in tantũ pro peccatis hominũ exacerbatum esse Deum, ut diluuiũ mundo introduceret & diceret, Delebo omnẽ carnem quæ super terram est: & rursum Sodomitas igneus imber & sulphurea flãma uastauerit. Quomodo ergo uel in huiuscemodi peccatis dici potest nõ fuisse peccatũ? uel in uindictis talibus negabitur reputatum esse peccatũ? Et ideo occultiore aditu digressus nobis requirendus est Pauli in eo quòd dicit, Vsq; ad legem enim peccatũ in hoc mundo: peccatum autẽ non imputatur, cùm lex non est. Inueniemus eum in posterioribus huius epistolæ dicentem hoc modo: Sine lege enim peccatum mortuũ erat: ego autem uiuebam sine lege aliquando. In quo unus mihi atq; idem sensus uidetur utriusq; capituli. Quòd enim hîc deerat in sermone, ibi adimpleuit. Vsq; ad legem enim peccatũ in hoc mundo, deest, Mortuũ, quod ibi euidentiùs expressit. Si ergo etiã hîc iungamus istum sermonem, & dicamus, Vsq; ad legem peccatũ erat in hoc mundo mortuũ, peccatum autem non imputatur cùm lex non est: uide quàm integrè stare poterit sensus. Sed & illud sæpe iam diximus, in hac epistola Paulum de multis quidem legibus, sed de naturali lege frequentiùs disputare, quod & in hoc loco præcipuè deprehenditur. Vsq; ad legem enim naturalem, quæ certo ætatis tempore ubi rationis capax esse quis cœperit, & iusti iniustiq;, æqui & iniqui habere discrimen, tunc peccatum quod priùs intra hominẽ, uelut mortuũ habebatur, reuiuiscere dicitur, pro eo quod est cùm intrinsecus lex quæ uetat, ratio ostendat non esse facienda. Sed ut apertiùs intelligatur quod dicimus, euidenti utamur exemplo. Scriptũ est: Qui percusserit patrẽ uel matrem morte moriatur: & qui maledixerit patri aut matri morte moriatur. Puer ergo paruulus quatuor ferè aut quinq; annorũ (sicut fieri solet) indignatus percutiat patrem aut matrẽ, quantũ ad præceptum mandati spectat, mori debet. Sed quia lex in illo nondũ

Rom. 3.
[illegible]
Gen. 5.
Gen. 6.
Gen. 9.
Gen. 12.
Iob. 15.
1. Cor. 15.
Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου.
Gen 6. & 19.
Exod. 21.

est naturalis, quæ eum doceat non debere iniuriā facere patri aut matri, uel sciat in hoc crimen impietatis admitti: est quidem species peccati quod facit, matrē enim percutit, uel maledicit: sed mortuum est in eo peccatum, quia per absentiam naturalis legis, quæ in eo nondū est, peccatum ei non potest reputari. Nondū est enim intra eum ratio tanta quę eum doceat hoc quod facit, fieri non debere: & ideo etiam à parentibus non solùm non reputatur ad culpam, sed ad gratiam iucunditatemq; suscipitur. Et hoc modo cōsequenter (ut ego arbitror) intelligi potest quod Apostolus dicit: Vsq; ad legem enim peccatū in hoc mundo: ut subaudiatur, Mortuum. Peccatū autem non imputabatur, cùm lex nō esset. Conuenit enim secundum hanc expositionem etiam illud quod dicit Apostolus: Ego autē uiuebam sine lege aliquando. Nam quomodo Paulus sine lege Mosis inuenitur aliquando uixisse, cùm ipse de se dicat, quia Hebræus ex Hebræis sit, & octaua die circumcisus, statim à natiuitate in Mosis legis obseruantia fuerit? Sed constat eum aliquādo, hoc est in puerili ætate, antequā rationis capax fieret, sine naturali lege uixisse. Nondū enim et in illa ætate inerat iusti iniustiq; distinctio, nec recti prauiq; patebat examen. Quod de naturali lege dici in sequentibus euidenter ostendit, cùm dicit: Sed ubi uenit mandatū, peccatū reuixit: ego autē mortuus sum. Per quod declarat illius ætatis peccata fuisse quidem, sed mortua habita, quia nō reputabantur ad culpā. Vbi uerò, inquit, cœpi scire quid agendum sit, quid cauendum, & mandatū legis intra me uigentis accipere: tunc in me reuixit peccatum, quod priùs per absentiam legis mortuum uidebatur. Et ego, inquit, mortuus sum: cœpit enim mihi iam reputari peccatum. Sed hæc Basilides nō aduertens de lege naturali debere intelligi, ad ineptas & impias fabulas sermonē apostolicum traxit in Pythagoricū dogmat id est quòd animæ in alia atq; alia corpora transfundantur, ex hoc Apostoli dicto conatur astruere. Dixit enim, inquit, Apostolus, Quia ego uiuebam sine lege aliquando: hoc est antequā in istud corpus uenirē, in eam speciem corporis uixi quæ sub lege non esset, pecudis scilicet uel auis. Sed non respexit ad id quod sequitur, id est: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. Non enim dixit se uenisse ad mandatū, sed, aduenisse mandatū: & peccatū, non dixit, non fuisse in se, sed mortuum fuisse & reuixisse. In quo utiq; ostendit quòd de una eademq; uita sua utrumq; loqueretur. Verùm Basilides & si qui cum ipso hoc sentiunt, in sua impietate relinquantur: nos aūt Apostoli sensum secundum pietatē ecclesiastici dogmatis aduertamus. Sed & hoc ipsum quod dicit, Peccatum erat in hoc mundo: & non dixit, In hominibus: cùm utiq; sint in mundo & pecudes & cætera animalia, & arbores, ex quibuscunq; hic mundus constat, nec tamen in his creditur esse peccatū: quale sit requiramus. Videtur mihi quòd hîc homines illos sentiat qui iam rationis capaces sunt, & naturalibus legibus parent: illam uerò ætatem quæ nondum ad capacitatem rationis accessit, non tam homines quàm mundum appellauerit, pro eo quòd partes quidem mundi sint, nondum tamē in hoc uenerint ut imaginē in se Dei, ad quam homo factus esse dicitur, capacitate rationis expressetint. Sed & illud uelim, nisi plus iusto curiosum uidetur, inquirere: ne fortè secundū eos qui Mosis legem in his intelligi uolunt per hoc quod dicit: Peccatum autem non imputabatur cùm lex non esset: uideatur etiam diabolus & angeli eius absolui, si ubi lex non est, peccatum non reputatur. Et quomodo ante legem Mosis, uel serpens condemnatus est, uel inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarū? Quomodo etiam quod Iudas apostolus in epistola catholica dicit, poterit explanari? Ait enim ita: Angelos quoq; qui non seruauerunt principatū suum, sed dereliquerunt domicilium suum, in iudicium magni diei æternis uinculis constrictos sub caligine reseruauit. Ex quibus omnibus magis ac magis constat de ea lege hæc Apostolum dicere, quam unusquisq; hominū, siue etiam angelorum, diuina quadam dispensatione uel munere intra se naturaliter gerit: cuius tanta uis est, & tanta potentia, ut etiam angelos arguat, nec personā ullius dignitatis excipiat: & ipsa fecerit hoc quod superiùs apostolus Iudas dicit: ut angeli qui nō seruauerunt principatū suum, sed dereliquerunt domicilium suum, ad iudicium magni diei æternis astricti uinculis seruarentur. Ipsa est lex quæ etiam diabolum & angelos eius in ignem æternum, qui eis præparatus est, pertrahit. Et sicut certum est quia neq; illi angeli æternis astricti uinculis ad iudicium seruarentur: neq; isti in ignem æternum qui eis præparatus est mitterentur, nisi quia positam sibi à Deo legem non seruauerunt: neq; ad iudiciū uenirent, nisi contra legem aliquid cōmisissent: ita certum uidetur, quia si custodissent positam sibi legem, neq; isti in ignem æternū, neq; illi sub æterna caliginis uincula decidissent. Superest etiā illud, ut pro uiribus discutiamus quomodo dictum sit: Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen etiā in eos qui nō peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ, qui est forma futuri. Tertiò nūc Apostolus de morte cōmemorat. Primò ait quòd per peccatū mors introiuit in hunc mundū. Secundò in omnes homines, inquit, mors pertransijt. Nūc uerò: Regnauit, inquit, mors ab Adam usq; ad Mosen. Et sciens esse per hæc singula aliquas differentias, quando quidē introierit, & quando regnauerit, indicauit. Tūc, inquit, introiuit, cùm primus homo deliquit: & quomodo introierit dixit. Peccatū inquit.

Rom. 7.
Phil. 3.
Rom. 7.
Basilidis commenta de μετεμψυχώσει perstringit.
Iud. 1.

Et nunc

Et nunc regni eius tempus ab Adam usq; ad Mosen designat: quando autem pertransierit non ostendit. Videtur ergo mihi in his describere Apostolus uelut tyranni alicuius ingressum, qui uoluerit regnũ legitimi regis inuadere, & primò quidē fauces ipsas & aditus regni occupauerit præuaricatione custodis: tunc deinde cunctorũ animos ad se inclinare tentauerit, & maxima ex parte potuerit, & ita in debitũ sibi uendicauerit regnũ. Hoc ergo per tyrannidē regnante mittitur dux electus à rege legitimo Moses, qui occupatos ab eo populos ad ciuilis imperij iura reuocaret, & ueri regis uti legibus edoceret. Ille tunc tyrannus, id est mors peccati, quæ per præuaricationē primi custodis irrepserat, regnabat super omnes illos qui ad eum simili ut ille primus præuaricatione declinauerunt. Sed iste legitimi principis dux agit omnia quatenus aliquos ex peccati & mortis regno diripiat, & obtinuit tandē ut unā gentem & si quis sebuic uoluit sociare cõuerteret: & ex præcepto regis primi sacrificia instituit, quibus certa solēnitate oblatis diceret: Et remittetur ei peccatũ. Et ita demũ ex parte aliqua homines cœperunt de regno peccati mortisq; liberari. Nam tyrannus ille qui dicitur mors, ab Adam qui primus præuaricatione sui ingressum ei dederat ut in omnes homines pertrãsiret, regnabat usq; ad Mosen iustũ quē diximus ducē, qui missus à Deo omniũ rege regnũ eius cœpit infringere, & sub legem iusti principis reuocare. Regnauit ergò mors ab Adã usq; ad Mosen, secundum eam speciem quã supra posuimus: non super omnes, sed in eos qui peccauerunt in similitudinē præuaricationis Adæ. Nam introiuit quidem mors in mundum, & in omnes pertransijt, nõ tamen in omnes regnauit. Aliud est enim pertransire, & aliud regnare. Peccatũ enim pertransijt etiam iustos, & leui quadam eos contagione perstrinxit. In præuaricatoribus uerò, id est his qui se ei tota mente ac deuotione subijciunt, regnum tenet, & omni potestate dominatur. Regnauit ergo mors ab Adam qui primus transitum peccato in hoc mundo præuaricando patefecit, usq; ad Mosen, id est usq; ad legem. Per legem enim purificatio peccatorum cœpit aperiri, & ex parte aliqua tyrannidi eius obsisti per hostias, per expiationes uarias, per sacrificia, per præcepta. Sed quoniã tanta eius erat dominatio quæ uires legis excederet, mittũtur in auxilium legis Prophetæ. Sed & ipsi præuidentes supra uires suas esse tyranni potentiam, aduentum præsentiamq; ipsius regis exorant, clamantes ad Deum, Emitte lucem tuam & ueritatem tuam: & iterũ, Inclina cœlos tuos, & descende: & rursum, Exurge Domine fer opem nobis. Affuit ergò Iesus Christus filius Dei, & in quo lex infirmabatur per carnē, Deus filium suum mittens in similitudinē carnis peccati, de peccato damnauit peccatũ in carne: & mundum quidem reconciliauit Deo, exuit autem principatus & potestates tyranni triumphans eas in semetipso. Verùm in hæc per excessum quendam prolapsi uidemur: sed ad propositum redeamus. Igitur mors peccati regnauit ab Adam usq; ad Mosen, id est usq; ad aduentum Christi. Moses enim lex appellatur, & lex (sicut scriptum est) usq; ad Ioannis baptismum habuit locum, ex quo cœpit Iesus regnum Dei prædicare. Quòd autem excepit certos quosq; in quibus mors regnauerit, cùm dicit, Regnauit mors in eos etiam qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ: non mihi uidetur dici absq; mysterij alicuius indicatione. Fortè ergo fuerunt aliqui usq; ad illud tempus, quo sub lege uelut sub pædagogo homines habebantur, qui tale aliquid egerint quod Adam in paradiso egisse describitur, & contigisse ex ligno sciendi bonum & malum, & erubuisse nuditatem suam, atq; ab habitatione paradisi decidisse. Aut magis simpliciter accipiendum uidetur, & similitudo præuaricationis Adæ absq; aliqua discussiõe recipienda, ut hoc sermone omnes qui ex Adam præuaricatore nati sunt indicari uideantur, & habere in semetipsis similitudinē præuaricationis eius non solùm ex semine, sed ex institutione suscepta. Omnes enim qui in hoc mundo nascuntur nõ solùm nutriuntur à parentibus, sed & imbuuntur, & non solùm sunt filij peccatorũ, sed & discipuli. Vbi uerò ætas adoleuerit, & agendi quæ sentit libertas accesserit, ibi iam aut pergit quis in uiam patrũ suorum, sicut de nonnullis regibus scribitur, aut certè incedit in uiam Domini Dei sui. Deniq; de Abel tale aliquid mihi indicari uidetur in eo quod scriptum est: Obtulit autem post dies Abel hostiam Deo ex primogenitis ouium, & ex adipibus earum. Quod ergo dixit, Post dies, hoc ostendit, quia primis quidem uitæ suæ diebus paternæ præuaricationis institutionibus tenebatur: post illos uerò dies ubi resipuit, ubi respexit ad Deum naturæ lege cõmonitus, dicitur tunc obtulisse hostiã Deo. Potest ergo uel hoc modo locus iste simpliciter exponi, uel occultatũ in eo quòd dicit in similitudinē præuaricationis Adæ sacramentũ, & propè ineffabiliter reconditum, subtili quadam linea intelligentiæ colligi: ut si quis ponat mortem, hanc quæ regnasse dicatur ab Adam usq; ad Mosen, id est usq; ad legis finem, & principium Christi, illam de qua in Propheta scribitur tanquam ex persona Domini dicentis, De manu inferni eripiam eos & de morte liberabit eos. Aut certè quòd sint excepti aliqui, & occultiore mysterio designati, qui ad similitudinē præuaricationis Adæ peccasse memorantur, in quos solos regnauerit mors. Si uerò ut in nonnullis exēplaribus habetur, etiã in eos qui non peccauerunt in similitudinē præuaricationis Adæ mors ista, id est quæ in inferno ani-

Simile de tyranno regnum alienum inuadēte.

Psal. 42. 143.

Iesus Christus humano generi subuenit.

Gen. 3.

Gen. 4.

Abel quando Deum cœperit colere.

mas detinebat, regnasse dicatur, intelligimus & sanctos quosq; sub ista morte, etiamsi non pec-
Christus cur in inferna descenderit. candi at certè moriendi lege decidisse: Christum uerò idcirco in infernum descendisse, nòn so-
lùm ut ipse nō teneretur à morte, sed ut & eos qui inibi nō tam præuaricationis ut diximus cri-
mine, quàm moriendi conditione habebantur, absolueret: sicut scriptū est: Quia multa corpo
Math. 27. ra sanctorū dormientium surrexerunt cum illo, & ingressi sunt in sanctā ciuitatem. In quo Pro-
Psal. 68. phetæ dicta cōplentur, qui ait de Christo: Ascendens in altum captiuā duxit captiuitatē. Et hoc
modo per resurrectionē suam mortis quidem iam regna destruxit, unde & captiuitatē scribitur
liberasse: ipsum uerò inimicū & tyrannum, cuius regna dissoluuntur, audi quando dicat Apo-
1. Cor. 15. stolus destruendum: Nouissimus, inquit, inimicus destruetur mors. Regnum uerò mortis tam
destructum est, & captiuitas quæ sub ea tenebatur abducta est. Sed quia ipse inimicus & tyran-
nus adhuc in nouissimo & in fine seculi destruendus: idcirco etiā nunc uidemus eum non tam
regnare quàm latrocinari: & depulsum regno, per deserta & auia circumeuntē quærere sibi insi
Rom. 6. delium manum: & & ideo clamabat Apostolus: Non ergo regnet peccatū in uestro mortali cor
pore ad obediendū desiderijs eius. Verùm nos contenti perstrinxisse paucis ea quæ Apostolus
ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. obiecta esse uoluit, sequentia requiramus. Addidit post hæc: Qui est forma futuri. Quod quidē
ambiguū mihi uidetur, utrùm ex eo tempore quo hæc scribebat Apostolus, Adam futuri for-
ma dicitur, quod est seculi uenturi: an à semetipso id est ab Adam futuri, ut in Christo accipiat̄,
quod tēpus Apostolo hæc scribenti futurū non erat, sed præteritū: quamuis & in alio loco cùm
Ephe. 5. de Adam & Eua loqueretur idem Apostolus dixerit: Mysteriū hoc magnum est: ego aūt dico in
Christo & Ecclesia: in quo uidetur hoc magis nobis ad intelligendū dedisse, quòd forma futuri
dicatur Adam in eo quòd aduenit Christus ad Ecclesiā sibi sociandam. Nescio sanè quomodo
quis possit & præuaricationē eius & peccatū, & hoc quòd mors per ipsum in omnes homines
pertransijt, in forma Christi coaptare, nisi fortè ex cōtrarijs, ut idem Apostolus in superioribus
exponit, cùm dicit: Sicut enim per unum hominē mors, ita & per unū resurrectio mortuorū: &
iterum, Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores cōstituti sunt multi, ita & per
unius obedientiā iusti constituentur multi. Si uerò intelligamus Apostolū à suis temporibus
quibus hæc scribebat, dixisse Adam futuri esse formā, ita magis intelligitur: quòd sicut in hoc
seculo mors regnauit per unum Adam, & mortale effectū est omne hominū genus: ita & in fu-
turo seculo uita regnabit per Christū, & immortalitate donabitur omne hominū genus. Simili
ter aūt ut in hoc ambiguū diximus esse sermonē quo ait, Qui est forma futuri: inueniemus ad
Col. 2. Colossenses ambiguè scriptū, ubi dicit: Nō ergo uos iudicet quisquā in cibo aut in potu, aut in
parte diei festi, aut neomenijs, aut sabbatis, quæ sunt umbra futurorū. Et rursus alibi idem Aposto-
stolus dicit: Vmbrā enim habet lex bonorum futurorū. In quibus utiq; similis disputatio est,
utrū cibus & potus, & festi dies, neomeniæ, & sabbata, ita habeant umbrā futurorū, ut in aduen
tu Christi ueritas umbræ ipsius adimpleta sit, aut in futuro seculo sit implenda. Sed & totam le-
gem quòd dicit Apostolus umbram habere futurorū bonorum, utrùm in aduentu Christi, an
in futuro seculo umbræ istius explenda sit ueritas incertū est, quia in alio loco scribitur etiā de
his quæ sub lege sunt quòd formæ & umbræ deseruiant cœlestiū. Qui ergo uult astruere quòd
in aduentu Christi ista cōpleta sint, cibi & potus rationes cōfirmabit expletas in eo, ubi Petrus
Act. 10. per uisionē uidit in linteo omne genus animaliū deponi, & audiuit uocē: Quod Deus munda-
uit tu ne cōmune dixeris: quod ad diuersos utiq; hominū mores refertur: & poculum dicet esse
1. Cor. 5. calicē noui Testamenti: diem quoq; festū probabit, ubi pascha nostrū immolatus est Christus,
& diem festum celebramus non in fermento ueteri, sed in azymis sinceritatis & ueritatis Simili
ter & neomenias hoc est nouos menses fieri ostendet per Christū solem iustitiæ, & Apostolos e-
ius. Sed & sabbata obseruare docebit, non portando onera peccati, sed stando unumquemq;
Esa. 50. stabiliter in loco suo, non accendentē ignem: de quo per Prophetam dicitur: Ite in lumine ignis
uestri & flamma quā accendistis uobis. Alius uerò qui formas istas & umbram legis ad futurū
seculum transfert, & ministeriorū cœlestium has esse ducit imagines in illa cœlesti Hierusalem
Luc. 22. complendas, de cibo & potu conabitur assignare secundū ea quæ Dominus dicit: Donec bibā
illud nouum uobiscū in regno patris mei Sed & diem festum dicet secundū Prophetæ dictum:
Quid facietis in die solennitatis, & in die festo Domini: Neomeniam uerò id est nouos menses
Psal. 77. in illis æternis annis requiret: de quibus dicit Propheta: Memoratus sum annos æternos, &
Deut. 32. meditatus sum: & iterū in cantico Deuteronomij: Recordamini dies æternos: & de sabbato dici
tur: Relinquetur ergo sabbatismus populo Dei. Et astruet, quia sicut hæc singula formā futuri
seculi tenent, ita potest etiā Adam de quo dicitur, Qui est forma futuri, conferri ad futuri seculi
rationē: & propterea cùm præmissum esset de his qui peccauerant: In similitudinē præuarica-
tionis Adæ: additum est, Qui est forma futuri. SED non sicut delictum ita & donum. Si e-
nim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donū in gratia unius hominis
Iesu Christi in plures abundauit & non sicut per unum peccatū, & ita donum. Nam iudicium
quidem

quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Cùm in superioribus dixisset Apostolus de Adam qui est forma futuri, uidens quia requiri posset, quia si Adam forma Christi est, ergo & in eo quo peccauit necesse est ut formã Christi habuerit, & in eo quo regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen: hoc autẽ de Christo sentire uidebatur absurdum, continuò subiungit: Sed non sicut delictum ita & donũ: & incipit ex hoc sermone uelut semetipsum explanare, quomodo formã Christi dixerit esse Adam. Si enim, inquit, unius delicto multi mortui sunt, in Adam uidelicet, multo magis gratia Dei & donũ in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundabit: id est, si in uno peccante locũ mors inueniens in plures potuit diffundi, multo magis gratia Dei, quæ in Christo est, copiosius & latiùs abundabit, quàm mors Adam in plures diffundatur: & in tantum nõ est eadem conditio delicti quæ & doni, ut cùm iudiciũ habitum sit de Adam, & uno ipso delinquente cõdemnatio in omnes homines uenerit, è contrario uerò per Christum ex multis delictis quibus omne genus hominũ tenebatur, iustificatio data sit in omnes: ut sicut mors per unum regnauerat in delictis, ita & per unius obedienũ uita regnaret per iustitiam. Igitur non sine profunda arte dicendi Apostolus formã Christi esse Adam posuit, quæ sit per genus similis, per speciẽ cõtraria. Per genus namq; similis est forma in eo, quòd sicut ab uno Adam in plures homines diffunditur, ita & ab uno Christo in plures homines diffundatur. Per speciem uerò cõtraria, quòd ex Adam præuaricatione cœpta peccatores constituti sunt multi, Christi uerò obedientia iusti constituentur multi. Quia ergo quatenus forma Christi fuerit Adam, siue in similibus, siue in contrarijs, secundum rationẽ eloquij ipsius explanatũ est, nunc etiam quæ interior sensus Apostoli indicet in his, uel potius contegat uideamus. Et quàuis periculosum uideatur ea quæ occultiùs in Apostoli scriptis posita sunt patefacere, tamen qua ex parte possibile est indicia quædã ex his diuinæ bonitatis colligere, non puto absurdũ uideri. Proposuit Apostolus ostendere quid humano generi intulerit primus Adã qui factus est in animã uiuam, quid etiam secundus Adam qui est in spiritum uiuificantẽ. Ex illius, inquit, præuaricatione peccatũ apparuit, & per peccatũ mors ingressa est in omnes homines, immò ut seruemus Pauli literis moderationẽ suam quam in præsenti loco tenuit, in multos homines mors pertransijt. Per obedientiã uerò Christi iustificatio, & per iustificationẽ uita multo magis in plures abundabit. Et ostendere uult quòd multo sit fortior uita quàm mors, & iustitia quàm peccatũ: & per hoc edocere quia si ita per peccatũ mors regnare in omnibus potuit, accipiens ex unius hominis inobedientia initiũ, quanto potentiùs & dignius per iustitiã uita regnabit, initiũ accipiens per unius obedientiã Christi. Christus, inquã, ad hoc opus nõ cõditionis necessitate, sed sola miseratione permotus accessit. In forma cũ Dei erat, & uidens unius hominis delicto mortẽ regnare per populos, creaturæ suæ non obliuiscitur, nec rapinã ducit esse se æqualẽ Deo: hoc est non sibi magni aliquid deputat quòd ipse quidem æqualis Deo & unũ cum patre est, opus uerò suũ depascitur mors unius hominis ingressa delicto. Exinaniuit igitur seipsum de æqualitate & forma Dei, & serui suscepit formam, & fit bonorad quẽ tentandum auderet quidẽ uenire illa qui regnabat in omnibus, sed intrare nõ posset. Mortem tamen istam cõmunem suscepit, cùm illam peccati quæ regnabat in omnibus non receperit: ut sicut per hominẽ mors, ita & per hominẽ fieret resurrectio mortuorũ: & sicut unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundaret. Non aũt absq; profunda sapientia quã Paulus inter perfectos loqui se dicit, in hoc loco sermones suos moderatus est: & quod alibi oẽs dixerat, hic multos uel plures appellauit, ubi comparationẽ diffusi in omnes homines peccati & mortis ab Adam facit, & iustificationis ac uitæ à Christo: & ne fortè si absolutẽ pronunciaret, quià pari ratione atq; eodẽ ordine quo ab Adam in omnes homines mors diffusa peccati est, euã iustificatio & uita quæ à Christo est, in omnes homines diffunditur, resoluerentur auditores, & segniores fierent erga obseruantiã, certi de securitate uitæ quæ in omnes homines per Christi gratiã traderet. Et ideo imprimit sermonẽ, & nõ omnes homines (sicut solet in cæteris) ponit, sed multos, qui in unius delicto peccatores constituti sunt: & rursum in gratia Dei donũ per unum hominẽ Iesum Christum, non in omnes, sed in plures asserit abundare: quo & negligentiores metu suspendat ac sollicitos faciat, & perfectioribus diuinæ bonitatis secreta non claudat. Bene aũt quia plures posuit sed quos donum gratiæ pertinet, quàm eos qui unius delicto constituti sunt peccatores: in quo arbitror quidem aliquid & latentis esse mysterij: quia & alibi mortẽ dicit regnasse ab Adã usq; ad Mosen, non in omnes, sed in eos tantũ, qui secundũ similitudinẽ præuaricationis Adæ peccauerũt. Tamen & simpliciore intellectu potest uideri ideo plures dictos, quia quamuis qui ex Adã peccatores facti sunt, multi sint, tamen qui per gratiã Christi uiuificantur, ideo plures dicti sint, quia etiam ille ipse ex quo in cæteros mors peccati diffusa est, additur numero eorum, eo quòd cum omnibus quos ipse fecerat, sub delicto etiam ipse saluetur, sicut de sapientia dicitur. Hæc, inquit, illũ qui primus factus est patrẽ mundi cùm solus esset creatus custodiuit & li-

D. Iesus iustitiæ et uitæ auctor.

Phil. 2.

1. Cor. 2.

1.Cor.1. berauit eũ de peccato suo. Quæ est aũt hæc sapientia quæ primũ hominẽ liberauit de peccato suo, nisi Christus, qui est Dei uirtus & Dei sapientia? Sic ergo plures Christus reducit ad uitã, ꝗ Adã duxit ad mortẽ: quia etiã ipsũ Adã qui cæteris causa extitit mortis, Christus reuocauit ad uitã: ut uerũ sit illud quod in cõsequẽtibus scribit Apostolus, Quia primus gratiã in oẽs homines iustificatiõe uitæ. Homo aũt est etiã Adã: ergo & in ipsum iustificatio uitæ perueniet. Sed dices fortasse: Si uno peccante in omnes homines mors pertransijt, & rursus unius iustitia in oẽs homines iustificatio uitæ peruenit, neq; ut moreremur aliqd nobis gestũ est, neq; ut uiuamus, sed est mortis quidẽ causa Adã, uitæ aũt Christus. Diximus quidẽ iam & in superioribus, quòd parentes nõ solùm generant filios, sed & imbuunt: & qui nascuntur, nõ solùm filij parentibus

Naturæ & institutiõi tribuit mortem. sed & discipuli fiunt. & nõ tam naturà urgentur in mortẽ peccan quàm discipulatu. Nam uerbi causa si quis à Deo recedens idola colat, nónne cõtinuò etiã filios si genuerit docebit uenerari & sacrificia offerre dæmonijs? Hoc secundũ Adam facit, & in his regnat mors ab Adam, hoc est à natiuitate, usq; ad legis tẽpus: quod ad discretionẽ recti prauiq; operis ueniens capax Christi gratiæ effici potest: & ibi relinquit Adam qui eum uel genuit, uel docuit in mortẽ, & sequitur Christũ, qui eum & docet, & gignit ad uitam. Vis aũt scire quia nõ solùm natiuitatis sed & doctrinæ est, in quo mors regnauit ab Adam, disce hoc ex contrarijs: etenim Dñs Iesus Christus cũ uenisset quæ perperã gesta fuerant emendare, pro eo quòd in mortẽ generaret illa, quæ ex Adã ueniebat prima natiuitas, introduxit secundã natiuitatẽ, quam regenerationẽ appellauit, per quã sine dubio uitiũ primæ natiuitatis aboleret: & sicut generationi substituit regenerationẽ, ita doctrinæ substituit aliam doctrinã. mittens etenim ad hoc opus discipulos suos, non dixit

Matth.28. tantũ: Ite baptizate omnes gentes: sed ait: Ite docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Sciens ergo utrumq; esse in culpa, utrumq; remediũ dedit, ut generatio mortalis regeneratione baptismi mutaretur, & impietatẽ doctrina pietatis excluderet. Tunc ergo nihil peccantibus nobis mors regnauit in nobis: sicut rursum non otiosis nobis, & nihil agentibus uita regnabit in nobis. Sed initiũ quidem uitæ datur à Christo, non inuitis, sed credentibus, & peruenitur ad perfectionẽ uitæ perfectione uirtutũ, sicut in mortẽ dudum præuaricationis similitudine, & uitiorum expletione peruentũ est. Et quamuis tanquã prudens dispensator uerbi Dei Apostolus Paulus occulta hæc in literis suis esse uoluerit & obtecta, inseruit tamen nec siluit in eo ubi dicit: Sed regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen in eos qui non peccauerunt in similitudinẽ præuaricationis Adę. Vidés ne ut à peccato nullũ Paulus excuset?

Nemo ἀναμάρτητος. Sed & peccati genus designat, similitudinẽ præuaricationis Adæ in unoquoq; constituens, licet ubi, quando, aut quomodo ab unoquoq; similitudo ista præuaricationis admissa sit, tutũ nõ credidit apertiùs proloqui. Sed qui eruditus est ex lege Domini, scit intelligere obscurũ sermonẽ dictaq; sapientũ & ænigmata. Ideo etiã deniq; de salute quæ in Christo, occultiùs loqui-

1.Cor.15. tur: & cùm dixisset: Sicut enim in Adam omnes moriuntur: non dixit, Ita & in Christo omnes uiuificantur: sed, Viuificabuntur. Et rursum cũ dixisset: Sicut enim unius peccato mors regnauit per unum, ita & per unius iustificationẽ, non dixit, Regnat uita: sed, Regnabit uita per unũ Iesum Christum. Sciebat enim, ut dixi, scriptũ esse, Quia fidelis spiritu celat negotia: & itẽ alibi, Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quã abscondisti timentibus te. Si enim interroges quando uita regnabit per Iesum Christũ, & quando iustitia eius in omnes homines iustificationem uitæ efficiet, quando in omnes ista beatitudo perueniet, ipsius Dñi Iesu Christi

Ioan.13. sermonibus disce, quibus dicit ad discipulos: Audistis hæc omnia? Dicũt ei: etiam Dñe. Ait eis, Beati estis si feceritis ea. Tunc ergo beati erimus cùm uerbum Dei non solùm audire & intelligere, sed & facere possimus. Quãuis enim promittatur exeundũ esse quandoq; de carcere, tamen

Matth.5. designatur non inde exiri posse, nisi reddat unusquisq; etiã nouissimũ quadrantẽ. Quòd si etiam quadrantis (quæ est minima peccati pœna) pœna nõ remittitur, nisi in carcere ut per supplicia luatur: quõ quis spe impunitatis resoluetur, aut donũ gratiæ peccandi libertatẽ putabit? Igitur ex uno quidem Adam cœpit in hoc mundo regnare peccatũ, & regnauit in eos qui secuti sunt præuaricationis Adæ similitudinẽ, & ideo iudiciũ ex uno in condemnationẽ: & rursum per unũ Dominum nostrũ Iesum Christũ gratia regnare cœpit per iustitiã, quæ & regnabit omnibus qui obediunt ei, & custodiunt uerba eius, & per hæc ex multis delictis ueniunt ad iustificationẽ uitæ. Si enim unius delicto mors regnauit per unũ: multo magis qui abundantiam gratiæ & donationis iustitiæ accipientes erunt in uita, regnabunt per Iesum Christum.] Si esset sicut delictũ ita & donum, dixisset utiq; Apostolus, Quia sicut unius delicto mors regnauit per unũ, Ita & per unius iustitiã uita regnabit per unũ Iesum Christum. Nunc aũt dicit, quia mors quidem unius delicto regnauit per unum, omnes autem abundantiam gratiæ, & dona iustitię accipiunt, ut nõ solùm ultrà nõ regnet in eis mors (quod & ipsum utiq; nõ paruæ esset gratię) sed & alia duo eis cõferunt bona: unũ quòd pro morte uita in eis regnat Christus Iesus: aliud, quòd etiam ipsi regnabunt per unum Iesum Christum. Cùm ergo necessaria hæc in eos ueniant bona

ant bona

ant bona, id est ut regnum mortis effugiant, & pro morte regnet in eis uita, immò ut & ipsi regnent in uita per unum Iesum Christum: manifestum est quomodo nõ sit ita delictum sicut & donũ: & quomodo dicat, Multo magis gratia Dei & donũ in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundabit. Et illud: Gratia autem ex multis delictis in iustificationẽ. Sed & hoc in præsenti quod dicit, Multo magis abundabit gratia & donum iustitiæ, accipitur in uita, regnabit per unũ Iesum Christum Dñm nostrũ. Quòd ergo ait: Vnius delicto mors regnauit per unũ: ostendit, quia per delictũ morti regnũ datur: nec potest regnare in aliquo, nisi ius regni acciplat ex delicto. Per quod indicari uidetur, quòd cùm libera à Deo creata sit anima, ipsa se in seruitutẽ redigat per delictum, & uelut chirographa immortalitatis suæ, quæ à creatore suo acceperat, morti tradat. Anima enim quæ peccat ipsa morietur. Ipsa denique anima clamat per Prophetã dicens: In puluerẽ mortis deduxisti me. Quod utique ei nisi ex delicto nõ potuisset accidere. Vnde euidenter apparet eam per delictũ chirographa sui cõscripsisse cũ morte, ut & libertate immortalitatis amissa, iugũ peccati, & regnũ mortis exciperet. Volens igitur Apostolus ostendere quanto maiora per Christum anima recipit quàm amiserat per Adam, frequentat istos sermones, ut dicat, multo magis & abundantia gratiæ, & donum iustitiæ regnabit per unum Iesum Christum. Quæ omnia utique declarant multo abundantiora esse dona quàm damna. Sed requiro, isti quos dicit regnaturos in uita per Iesum Christũ, super quos regnabunt? Videtur mihi quòd sicut mortis regnum in eos ostendit fuisse quos sibi peccando fecit obnoxios: ita & corũ qui abundantiam & dona iustitiæ accipiunt, & per unũ Iesum Christũ regnaturi dicuntur, regnũ ostendat futurum super illos qui eis in eruditionem regni Dei subditi fuerint, & ut ita dicam, qui sapientiæ, & iustitiæ, ac uitæ quæ in eis est, & super quã regnant, capaces fuerint inuẽti. Vnde & non otiosè uidetur mihi Apostolus, qui in cæteris locis dixerat: Quia in oẽs homines mors pertransiit: & iterum, In plures abundauit: & iterum: Ex multis delictis in iustificationem: hoc in loco neque omnes, neque multos, neque plures posuisse: sciens ad paucos pertinere istius beatitudinis summam, qui abundantiam gratiæ, & dona iustitiæ accipientes in uita regnant per unum Iesum Christum. Ipsius autẽ mortis hoc describitur regnum, quæ in alijs dicitur inimicus esse Christi ultimus uel nouissimus destruẽdus. Destruetur aũt in eo ut ultrà nõ regnet. Quòd si non regnat, certum est iam nec delictum futurum esse, in quo solo mortis est regnum, tũc sine dubio cùm ad eã dicetur: Vbi est mors aculeus tuus? Quoniam quidem ut ipse Apostolus dicit, Aculeus mortis peccatum est, uirtus autem peccati Lex: restat ergo tũc neque Legem futurã, si quidem peccati uirtus ipsa dicatur, ut peccati uirtute sublata, meritò possit & regnũ mortis aboleri. Sed hæc in excessu nunc dicta sint: suis enim in locis opportuniùs requirentur. Velim tamen percontari, quando quidem mortem regnum usque ad præsentiã Christi, qui est uita, diximus tenuisse: uenisse uerò Christum dicit Apostolus non solùm ad mortẽ destruendam, sed & ad illũ ipsum, qui habebat mortis imperium, id est diabolum: hoc est antequã illud fiat quod scriptum est, Deinde finis cùm tradiderit regnum Deo & patri: quis regnat? Si enim dicamus id quod cõsequens uidetur, Quia uita regnat morte destructa: potest nobis occurri, Quomodo ergo peccatur, & manifestũ est mortem regnare per peccatũ? Si uerò dicamus in quibusdã regnare Christum, hoc est uitã, & in quibusdã mortem: ubi inueniemus in quibus ita regnum sit uitæ, ut regnum mortis in eis nõ habeat potestatem, hoc est qui penitus absque peccato sint? quæ mihi uidentur magis ad futurũ pertinere regnum, & ibi hæc esse complenda ubi dicitur: quia sit Deus omnia in omnibus. Idcirco enim & in oratione Dominica dicere docemur, Adueniat regnum tuũ: quasi quod nondum aduenerit: & ipse Dñs in initio prædicationis suæ nõ dicit: Venit regnum cœlorum: sed, Appropinquauit regnum cœlorum. Præsens uerò tempus non tam regni dixerim uideri quàm belli, per quod bellum futurũ regnum quæratur: quãuis hoc ipso belli tempore quia iam ex aliqua parte regnum mortis infringitur, & paulatim destruitur, quod priùs in omnes homines fuerat dilatatũ, Christus regnare dicatur: secũdum illud quod scriptum est: Oportet enim eum regnare donec ponat omnes inimicos eius sub pedibus eius. Et item alibi dicit: Nunc autem necdum uidemus subiecta esse omnia. Vnde apparet quia hoc quod dicit, Oportet eum regnare: pro regnũ parare posuerit. Certum est enim quia pugnandum est, & alligandus est fortis, & sic uasa eius diripienda sunt. Et ideo etiam ipse Saluator dicit: Non ueni pacẽ mittere, sed gladiũ. Tam diu uerò pugnandũ est ab his qui regnare uolunt in uita per Iesum Christũ, donec nouissimus inimicus destruatur mors. Sed & de abundantia gratiæ, & donis iustitiæ sciendum est, quia ad istud regnũ quod diximus præparari per bellũ, non uenit aliquis qui unã gratiã cõsecutus est, hoc est, qui in uno aliquo opere placuerit, sed abundãtia gratiæ requiuntur, secundũ eũ qui dicit: Abundãtiùs aũt quàm omnes illi laboraui: nõ aũt ego, sed gratia Dei mecũ. Similia quoque etiã ijs quos imbuit precatur, cũ dicit: Gratia uobis & pax multiplicetur. Multiplicatur ergo gratia & abundat, si & sermo noster semper in gratia sale sit conditus, & opus nostrum cum gratia humilitatis & simplicitatis fiat, & omnia quæ agimus

Seruitus animæ ob peccata. — *Psal. 22.* — *1. Cor. 15.* — *1. Cor. 15.* — *Ibid.* — *Matth. 6.* — *Tempus regni & belli.* — *Matth. 12.* — *1. Cor. 15.*

mus ad gloriam Dei agamus. Similiter etiam de dono iustitiæ accipiendum. Nihil enim sine iustitia agere debet qui iustificatur à Christo, secundũ eum qui dicit: Beati qui custodiunt iudicium & faciunt iustitiã in omni tẽpore: & secundum quod sapientia pronunciat dicens: Quia & si perfectus sit quis in filijs hominũ, si nõ adsit iustitia, à Deo in nihilũ reputabiẽ: & hoc modo qui habuerit abundantiã gratię & dona iustitiæ, in uita regnabit per unũ Iesum Christum.

Psal. 105. *Sap. 7.*

Condemnatio & iustificatio hominum unde profecta.

ITAQVE sicut per unius delictũ in oẽs homines in cõdemnationẽ, ita & per unius iustitiã in oẽs homines in iustificationẽ uitæ.] Iã & superiùs diximus ꝙ per delictũ Adæ uelut aditus quidã datus est, quo in omnes homines uel peccatũ, uel mors peccati, uel cõdemnatio perueniret. E' contrario ergo Christus aditum iustificationis aperuit, per quẽ uita ingrederetur ad homines: & ideo dicebat de semetipso: Ego sum ostium, per me si quis ingressus fuerit, saluabitur. Sed de his iã in superioribus satis dictũ. Illud tamen obseruandũ est, ꝙ nõ dixit, In oẽs homines in condemnationẽ mortis: sed tantummodo, In condemnationẽ: quo scilicet in omnibus probet multo abundantius donũ esse ꝙ̃ delictum. Quomodo sanè uel quæ cõdemnatio in omnes homines uenerit, uidendum est: & sufficere forsitan potest secundum simplicẽ expositionẽ, ut dicamus condemnationẽ esse delicti cõmunem hanc mortem, quæ omnibus uenit, & ueniet etiam si iusti uideantur. Quòd si fortè aliquis obijciat de Enoch & Helia qui translati sunt ne uiderent mortẽ, id hoc modo excusabitur, ꝙ non cõtinuò falsa uideantur ea quæ de omnibus dicuntur, si aliqua dispensatio Dei in uno uel duobus hominibus facta est. Sed & illud quis competenter (ut arbitror) proferet in loco, quia cùm deliquisset Adam scriptum est, ꝙ eiecit eum Dñs de paradiso, & constituit eum in terra hac contra paradisum deliciarum: & hæc fuit delicti eius condemnatio, quæ in omnes homines sine dubio peruenit. Omnes enim in loco hoc humiliationis & in conualle fletus effecti sunt: siue quòd in lumbis Adæ fuerunt omnes, qui ex eo nascuntur cum ipso pariter eiecti sunt, siue alio quolibet modo inenarrabili & soli Deo cognito, unusquisq; de paradiso trusus uidetur excepisse cõdemnationẽ.

Ioan. 10. *Gen. 5.* *2. Reg. 2.* *Gen. 3.*

Peccatores & iusti à quibus ortum ducant.

SICVT enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi.] Potest quidem fieri ut secundum ea quæ in superioribus obseruauimus, Paulus uolens mysteria secretiora contegere, quos alibi omnes dixerat, alibi multos ponat: ne fortè si dixisset, per unius obedientiã peccatores factos esse omnes, & necessariò subiunxisset: Ita & per unius obedientiam iusti constituentur oẽs: uideretur ex huiusmodi promissionis securitate resoluere animos eorum, quibus expedit esse sub metu: & ideo nos fidelis & prudentis in uerbo Dei dispensatoris cõsilium seruantes, pro eo magis satisfacere debemus, quomodo per unius inobedientiam nõ oẽs, sed multi sunt peccatores facti. Nam per unius obedientiam quomodo non oẽs sed multi constituantur, difficultatẽ non habebit intelligentiæ, secundum illud quod Dñs dicit in Euangelio: Multi enim uenient ab Oriente & occidente, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Iacob in regno Dei: & non dixit, Omnes uenient. Peccatores autẽ quomodo multi & non omnes uideantur, cùm idẽ Apostolus dicat ꝙ omnes peccauerunt? Debemus ostendere, aliud esse peccasse, aliud peccatorẽ esse. Peccator dicitur is qui multa delinquendo in consuetudinẽ, & (ut ita dicã) studiũ peccãdi iã uenit: sicut è contrario iustus non diciẽ is qui semel aut bis aliquid iustitiæ fecerit, sed ille qui semper iustè agendo in usu & consuetudine iustitiã habet. Nã si quis in cæteris ferè omnibus iniustus sit, semel aũt aut bis aliquid iusti operis egerit, iste quidẽ in eo opere in quo iustitiã tenuit iustè egisse dicitur, non tamen ex hoc iustus appellabiẽ. Ita & iustus peccasse quidẽ diciẽ, si aliquid commiserit aliquando, quod nõ licet, non tamen ex hoc peccator appellabiẽ, qui peccandi usum & consuetudinẽ non tenet: sicut & medicus ille non diciẽ, qui aut leuiter ruptæ capitis cuti scit imponere araneam, aut qui tumorẽ uulneris aqua calida fouerit, quamuis etiã hoc medicina esse uideaẽ: sed ille diciẽ medicus qui usum & studium ac disciplinã habet medẽdi. Ex quibus omnibus puto sufficienter ostendi quòd aliud est peccare, aliud peccatorẽ esse. Omnes enim, potest fieri, ut peccauerint, etiã si sancti fuerint: Quia nemo mũdus à sorde, ne si unius diei fuerit uita eius. Quis enim est qui non aut in facto, aut in uerbo, aut qui cautissimus certè est, uel in cogitatione peccauerit? Et ideo ut dixi peccasse quidẽ omnes meritò dicẽtur: peccatores autẽ facti non omnes, sed multi. Simili quoq; forma & iusti multi habebuntur non oẽs, etiam si oẽs iusti aliquid operis agunt. Bene autẽ ab Apostolo etiam tẽporum ratio custoditur. Nam cùm multos constitutos esse peccatores ad præteritum retulerit, iustos constituendos esse multos ad futurum transtulit tẽpus, sciens sine dubio ꝙ processu prædicationis euangelicæ iustorum multitudo maior accresceret. Quòd autẽ iusti multi fuerint etiam ante Saluatoris aduentum, idẽ Dñs testatur in Euangelio cũ dicit: Multi Prophetæ & iusti cupierũt uidere quæ uidetis. Sed aliter hîc multos dicit Saluator iustos, & aliter Apostolus posuit. Nam Saluator Apostolorũ numerum aspiciens ad ipsorum comparationem multos dixit iustos & Prophetas: in præsenti uerò loco Apostolus multos ad omnium qui in hoc mũdo nati sunt & nasceñt comparationem

Matth. 8.

Aliud est peccasse, aliud peccatorẽ esse.

Iusti multi ante aduẽtũ Christi in carne.

Matth. 13.

parationem intelligendus eſt reuocaſſe: igit̃ per unius inobedientiã peccatores cõſtituti ſunt multi: ſecundũ eã obſeruantiã multi peccatores intelligendi quã ſuprà de peccante & peccatore protulimus. Quòd ſi quis nobis obijciat illud quod de ſe ipſo dicit Apoſtolus: Quia Chriſtus Ieſus uenit in hoc mundo peccatores ſaluos facere, quorũ primus ego ſum: quaſi etiam ſe peccatorẽ dicere uideatur: dicemus ꝙ aliud eſt ex perſona Scripturæ, uel Prophetæ, uel Dñi aliquẽ peccatorẽ deſignari: aliud eſt iuſtum ipſum ſui fieri accuſatorẽ, & humiliare ſemetipſum ut exaltetur à Deo: quamuis Paulus in eo ꝙ dicit perſecutum ſe eſſe Eccleſiã Dei, & expugnaſſe eam, & traxiſſe uiros ac mulieres, & in uincula cõiecíſſe, licet ignorantia fecerit, & miſericordiã conſecutus ſit, tamẽ cùm hæc faceret nõ immeritò fortaſsis peccatorẽ ſe dici debuiſſe fateatur. Vt aũt diſtinctionis huius quã dedimus inter peccare & peccatorẽ eſſe, euidenter adhuc ratio clareſcat: uide Cain, qui cũ manifeſtè peccator ſit, fecit tamẽ aliquid rectũ: propter quod Dñs ad eum dixit: Si rectè offeras. Et Pharao cũ dicit: Dñs iuſtus, ego autẽ & populus meus impij: iuſtum aliquid fecit, ſed non ex hoc iuſtus dicitur: & multa huiuſmodi in ſcripturis diuinis inuenies, ex quibus & iuſtum peccaſſe aliquid, & peccatorẽ iuſti aliquid egiſſe deprehendes: nec tamẽ iuſtum quia in aliquo peccauerit peccatorẽ dictum, aut peccatorẽ qui aliquid iuſtè egerit, iuſtum inuenies appellatum. Verùm ne illud quidem intentum prætereat auditorẽ, quòd ubi, Inobedientiam unius dicit: addidit, Hominis, per quem peccatores conſtituti ſunt multi. Hic enim per quem iuſti fiunt, ſine dubio ipſa iuſtitia eſt: ſicut & idem Apoſtolus dicit de Chriſto: Qui factus eſt nobis iuſtitia à Deo. Dedit ergo Adã peccatoribus formã per inobedientiã, Chriſtus uerò è contrario iuſtis formã per obedientiã poſuit, ſicut & alibi ſcriptum eſt: Obediſtis autẽ ex corde in eam formã doctrinæ in quã traditi eſtis. Propterea enim & ipſe obediẽs factus eſt uſq; ad mortẽ, ut qui inobedientiæ formam ſequentes conſtituti ſunt peccatores, obedientiam Chriſti imitantes ſalui fiant. LEX autẽ ſubintrauit, ut abundaret delictũ. Vbi autẽ abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia, ut ſicut regnauit peccatum in mortẽ, ita gratia regnet per iuſtitiam in uitam æternam, per Ieſum Chriſtum Dñm noſtrum.] Si quidem antequam lex per Moſen daretur nemo peccaſſet, uolentes accuſare legem ex his apoſtolicis uerbis Marcion & cæteri hæretici occaſionem capere uiderentur, tanquam hæc fuerit cauſa datæ legis, ut peccatum quod ante legem non fuerat, abundaret. Sed neſcio quod tempus inueniatur uacuum peccatis ante legem. Quando interficiebat Cain Abel, & terrã fraterno ſanguine polluebat, ita ut diceret ad eum Deus, Maledicta terra quæ aperuit os ſuũ ut ſuſciperet ſanguinem fratris tui, non abundabat peccatum? Abundabat planè, & quidem cùm & homines abundarent: uel tunc cùm dicebat Lamech, Occidi uirum in uulnere meo, & iuuenem in liuore meo. Et de Cain quidẽ iudicatum eſt ſepties, de Lamech uerò ſeptuagies ſepties. Noe uerò temporibus in tantum abundauit delictum, ut uidens, inquit, Deus quia multiplicatæ ſunt malitiæ hominum ſuper terrã, & omnis homo cor ſuum diligenter appoſuit in malitia omnibus diebus uitæ ſuæ: recogitauit Dñs quia fecerat hominẽ ſuper terram, & pœnituit in corde ſuo, & dixit: Deleã hominẽ quẽ feci à facie terræ, ab homine uſq; ad pecus, & à reptilibus uſq; ad aues cœli, quoniam pœnitet me ꝙ fecerim eos. Et iterum, cùm dicitur: Corrupta eſt terra in cõſpectu Dñi, & repleta eſt terra iniquitatibus. Et uidit Deus terrã & erat corrupta ualde, quia corruperat omnis caro uiam ſuã ſuper terram. Quis ergo ita ſtolidus qui in his omnibus neget abundaſſe peccatum? Vel certè cùm de Sodomitis dicitur à Deo, Deſcendi ut uiderẽ ſi ſecundum clamorẽ Sodomitarum conſumantur iniquitates eorum: uel cùm circumſteterũt domum Loth, impudicitiæ ſuæ ſcelus etiã in angelos molientes? Aut tunc fortaſſe non abundabat peccatũ, cùm Pharao affligebat filios Iſrael in luto & latere, & natos eorum necari uolebat in flumine? Et utiq; nondũ Moſi lex ſubintrauerat, cùm hęc tanta peccatorũ labes diffundebatur in terra. Ex quibus colligitur, hæreticos quos ſuprà diximus, uel ſi qui cum illis hæc de Moſia lege dicta ſuſcipiunt, ne leuiter quidẽ apoſtolicum ſenſum potuiſſe contingere. Magis uerò illud in hoc loco debet intelligi, eſſe (ut ſæpe iam diximus) legem naturæ quæ ſcripta eſt non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus, nõ atramẽto, ſed ſpiritu Dei uiui: quæ lex ab illo qui ab initio creauit hominẽ, ita in principali cordis eius aſcripta eſt, ut opportuno tẽpore, cùm iã paginæ ipſe mẽtis adoleuerint, uel potius ut ſcriptura nominauit, ubi tabulę cordis carnales cœperint argumẽto tãto aperiri, diffundi incipiat per interna cõſciẽtię & repleri rationib. ſenſuſ. Tũc ergo aduerſum præcepta quæ ex huiuſmodi lege naturaliter ſuggerunt, uolũtas carnis exurgit, & alia ſuggent deſideria: & hoc eſt qđ ait Apoſtolus, legẽ in mẽbris poſitã reſiſtentẽ legi mẽtis. Hanc ergo nũc legẽ mẽbrorũ poſuiſſe in hoc loco uidetur Apoſtolus, quã ſubintraſſe dicit ut abundaret peccatũ. Nam & ipſe ſermo quo uſus eſt, pleniſsimè mihi uidetur hæc quæ dicimus indicare. Aliud namq; eſt intrare, aliud ſubintrare, ſicut eſt aliud ducere, & aliud ſubducere, aliud trahere, & aliud ſubtrahere. Subintrare nãq; hoc indicat, cũ alio ingreſſo ſub obtentu alius ingredit. In qua ratiõe, quã ſuprà expoſuimus, euidẽter oſtenditur

quòd

Inobedientia Adæ peccatores fecit.
1. Tim. 1.
Gen. 4.
Exod. 9.
1. Cor. 1.
Rom. 6.
Phil. 2.
Lex cur ſit lata.
Gen. 4.
Ibid.
Gen. 6.
Terræ ſeu carnis corruptio.
Gen. 18. 19.
Exod. 1. 4.
Lex naturæ.
Rom. 7.
Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, de lege mẽbrorũ interpretatur Origenes.

quòd sub obtentu legis naturalis, quã legẽ mentis nominauit Apostolus, quæ legi Dei cõsentit, orta sit lex membrorũ: quæ desideria carnis suggerens, & captiuũ hominẽ ducens libidine ac uoluptatibus inquinatũ, facit in eo abundare peccatũ. Sic ergo lex subintrauit ut abundaret delictũ: sed ubi abundauit, inquit, peccatũ, superabũdauit gratia. Sicut in superioribus docuimus, ubi per singula quæq; cõparationẽ facit eorũ quæ ex præuaricatione Adã accidisse uidentur aduersa, & multo maiora ostendit esse quæ per gratiã Christi ad remediũ collata sunt: & in præsenti loco cùm dixisset abundasse peccatũ, sermone dignissimo usus est quo abundantiã uinceret, & superabundantiam poneret. Superabundauit aũt gratia Christi in eo, ut nõ solùm à præteritis peccatis absolueret hominẽ, uerũetiã cõmuniret à futuris. Siquidẽ duo quædã regna ostendit in homine, unũ quo peccatũ in morte regnauit, aliud quo gratia per iustitiã regnet in uita. Gratia ergo est quæ de regno suo, id est de mẽbris nostris peccatũ eiecit & expulit, cũ quo necessariò etiã mors pariter exclusa est, ut ita demũ regnũ sibi in nobis gratia per iustitiã uendicaret; & ubi mors fuerat, æterna uita consisteret. Hoc aũt est quod & alibi idẽ Apostolus dicit: Nõ ergo iã regnet peccatũ in uestro mortali corpore: & idẽ alibi: Sicut ẽm exhibuistis mẽbra uestra arma iniquitatis peccato, ita nũc exhibete mẽbra uestra arma iustitiæ Deo. Est ergo grandis superabundantia ex eo, q ubi peccatũ fuit & mors, ibi nunc est gratia, & iustitia, & uita æterna. Et hæc omnia sunt quidẽ supra cætera per Dñm nostrũ Iesum Christũ: potest aũt fieri, ut sicut hæc omnia bona dixit existere per Dñm, ita & illa mala intelligi uoluerit extitisse per diabolũ, sed siluisse de auctoris eorum nomine, ut superabundantiã gratiæ iu hominibus assignaret. Nã sicut Christus unum quidẽ est per substantiã, multis aũt uirtutibus & operationibus designat, & gratia ipse esse intelligit, sicut iustitia, sicut pax, sicut uita, sicut ueritas, sicut uerbum: ita fortassis & diabolus in multis uel in diuersis significationib. sæpe potest intelligi. Nã & peccatum quod regnare dicit, ipse putandus est: & mors ipse credẽdus est, de quo dicitur, Quia & nouissima inimica destruetur mors. Sed & perditio ipse intelligitur, secundũ illud quod dictum est à Propheta: Perditio factus es, & non subsistes in æternum tempus. Sed & quod dicit Apostolus, Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore: puto q magis de ipso dictum sit. Ipse enim auctor peccati & mortis & perditionis, & consequenter ab inuentis rebus auctor inuenti nominatur. Non ergo potest fieri ut sine rege aliquãdo sit anima, sed hoc prouidendum est ut Christum regem habeat, cuius iugum suaue est, & onus leue, & non diabolum, cuius regnum graue est. Iniquitas enim est quæ sedet super talentum plumbi. Christus autem ubi regnat, ibi superabundat gratia & iustitia in uita æterna.

Gratia peccatum expellit. — *Rom. 6.* — *1. Cor. 15.* — *Matth. 11.*

CAPVT VI.

QVID ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui ẽm mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in eo?] Quoniã superiùs dixerat, Quia ubi abundauit peccatũ, superabundauit & gratia: nascentẽ ex hoc quæstionẽ nunc sibi ipse proponit, Quia si abundantia peccati, gratiæ superabundantiã parit, ergo peccãdum est, ut gratia plus abundet. Sed absolutionem etiam quæstionis ostendit cùm dicit, Absit: & continuò subiecit rationem, mortuos dicens esse peccato eos in quibus abundauerit gratia. Certum est autẽ mortuum, peccatorẽ esse non posse. Non ergo permanere poterit in peccato qui mortuus est peccato. Verùm hæc ut apertiùs clarescant, requiramus quid est uiuere peccato, & quid est mori peccato. Sicut Deo uiuere dicitur is qui secundum uoluntatẽ Dei uiuit, ita peccato uiuere dicitur is q secũdum uoluntatẽ peccati uiuit: ut idẽ designat Apostolus cùm dicit: Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. In quo ostendit q obedire desiderijs peccati hoc est, uiuere peccato. Quòd si facere desideria peccati, peccato uiuere est, non facere desideria peccati, nec obedire uoluntati eius, hoc est mori peccato: quod tamẽ peccatum uelut sedẽ quandã & solium regni sui in nostro corpore collocatum habere dicit Apostolus. Est enim familiarior ei pars ista substantiæ & amica quædam cum carnis uoluptatibus, ex qua occasiones incitamenti naturalis assumẽs paruo diuerticulo in præcipitium mortis naturæ ordinẽ uergit. Sed ut quod dicimus apertiùs explanetur, adhuc exempli causa ponamus. Naturales appetentias habet caro cibi & potus, quæ intra certas mẽsuras sufficientiæ cõtinentur, quas si quis excedat persuasione peccati, iã nõ cibum & potum, quod naturæ sufficit, caro: sed luxuriã temulentiamq; deposcit. Simili etiã modo inest carni incitamentũ naturale, quo misceri fœminæ causa reparandæ successionis exposcat, sed si ex hac occasione persuadente peccato declinet à lege, & naturalis libidinis motus ad illicita concitet, peccato uiuit, qui in his singulis nõ Dei legi, sed peccati persuasionibus paret. Si ergo cõmonitus quis morte Christi qui pro impijs mortuus est, pœniteat in his omnibus, & uelut pessimũ regẽ regnantẽ in sua carne depellat, alienumq; se ab eius desiderijs faciat ac præceptis, iste per mortẽ Christi peccato mortuus esse dicit. Hic aũt peccatũ ipsum peccati auctorẽ arbitror nominari. Si ergo morit quis peccato, certũ est quia per pœnitentiã morit. Quomodo ergo quis permanebit

Quicunq; mortui sunt peccato, non debent in eodẽ uiuere. Omnes fideles mortui sunt peccato. Ergo, &c. — *Peccato uiuere aut mori.* — *Rom. 6.* — *Appetitiones naturales & uitiosæ.* — *Rom. 5.* — *Peccatum pro auctore peccati sumptum.*

permanebit in peccato ut gratia abundet, cùm gratia ex eo abundet, ꝙ peccatato quis moritur? Si enim permaneamus (ut proponitur) in peccato, certũ est quia non morimur sed uiuimus peccato: uiuentibus aũt peccato gratia nõ potest abundare. Requiritur sanè, si in solis hominibus superabundat gratia, in quibus abundauit aliquãdo peccatũ, & in nullo superabundet gratia nisi in quo abundauit peccatũ, an & aliquibus potest superabundare gratia, in quibus nunquã uel abũdauerit, uel fuerit peccatũ. Et si quis illud aspiciat quod dicit Apostolus: Quia pacificauit Christus per sanguinẽ suum nõ solùm quæ in terris sunt sed quæ in cœlis: & illud uelit, ꝙ sine dubio pro omnibus gustauerit mortẽ: putabit & ibi similiter aliquam abundantiã fuisse peccati, ut nihilominus & gratiæ superabundantia fieret. Si uerò ad hoc quod superior lectio cõmemorauit attẽdas, ubi peccatũ in hunc mundũ per unũ hominẽ dicit introisse, & per peccatũ mortem, & ita in oẽs pertransisse: dices ex illo initio pendere etiã ista quæ habentur in manibus, ut de his solis de quibus in initio proposuit Apostolus, tractare uideatur, id est quæ ad homines tantũmodo spectant. Obseruandũ sanè est ꝙ librato sermone usus sit Apostolus ut diceret, Permanebimus in peccato? Permanere nãq; est à cœpto nõ desistere. Qđ utiq; si quis faciat, certũ est ꝙ nec initiũ cõuersiõis accepit. Illud aũt interdũ accidit, ut nõ quidẽ permaneat quis in peccato, sed cũ desierit, rursum redeat ad uomitũ, & fiat infelicissimus, ut post depulsum in se regnũ peccati & mortis, & regnũ uitæ iustitiæq; susceptũ, iterũ se dominatiõi peccati substernat & mortis, & ista sunt quæ naufragia fidei appellat Apostolus. Verum tamen quãuis permaneat quis in peccato, quãuis sub mortis regno & potestate perduret, nõ tamẽ ita æternũ istud mortis esse arbitror regnũ, ut est uitæ atq; iustitiæ, maximè cũ & nouissimã inimicã mortẽ ab Apostolo audiã destruendã. Et re uera si eadẽ æternitas mortis ponat̃ esse quæ uitæ est, iã nõ erit mors uitæ cõtraria sed æqualis. Aeternũ nãq; æterno contrariũ non erit, sed idem. Nunc aũt certũ est mortem uitæ esse cõtrariam, certũ est ergo quia sic uitæ æternæ mors esse non possit æterna: unde & necessariũ locum tenet resurrectio mortuorum. Cùm eñ mors animæ quæ est nouissimus inimicus fuerit destructa, etiã hæc cõmunis mors, quã illius uelut umbrã esse diximus, necessariò abolebit̃, & tunc consequenter resurrectioni mortuorũ dabit̃ locus, ubi regnũ mortis pariter cũ morte destructũ est. Sed nos non expectemus quãdo iste inimicus destruat̃ nouissimus, qui semel illuminati sumus, & gustauimus donũ cœleste, ac participes facti sumus Spiritus sancti, & bonũ gustauimus Dei uerbũ, uirtutes quoq; seculi futuri: sed permaneamus in gratia: nec expectemus ut iterũ post lapsum renouemur ad pœnitẽtiã, rursum crucifigentes in nobis ipsis filiũ Dei, & ostẽtui habẽtes, sed regnũ iustitiæ in nobis fiat regnũ æternũ. Hoc interim fugiamus regnũ mortis, ex quo liberati ad regnũ uitæ æternæ peruenimus, ut gratia per iustitiã regnet in nobis in uita æterna per Iesum Christum Dñm nostrũ. Quod ergo dixit: Mortui sumus peccato, hoc est qđ alibi ait: cõformes nos Christi morti effectos, q semel peccato mortuus est. Quòd autẽ dicit, Semel, ex integro significat. Ex integro nãq; Christus peccato mortuus est, qui peccatũ nõ fecit, nec fuit dolus in ore eius.

Permanere in peccato.

Naufragium fidei.

1. Cor. 15.

Heb. 6. & 10.

Cõformes morti Christi facti sunt fideles.

Esa. 53.

AN ignorans quia quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti eñ sumus cũ illo per baptismũ in mortẽ, ut quẽadmodũ Christus surrexit à mortuis per gloriã Patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.] Obserua diligentiùs ordinẽ dictorũ, & consequentiã. Cõparat eñ mortẽ quæ per Adam, uitæ quæ per Christũ est, & dicit: Non sicut delictũ, ita & donũ: & itẽ post hæc ait: Legẽ subintroisse ut abundaret delictũ, abundante uerò peccato superabundasse gratiã, & in his soluit quod uidebat̃ esse contrariũ, & dicit: Qui enim mortui sumus peccato, quomodo uiuemus adhuc in eo? Nunc ergo uolens rebus ipsis ostendere quid est mortuũ esse peccato, dicit: An ignorans quia quicũq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Cõsepulti enim sumus ei per baptismũ in mortẽ: docens per hoc quia si quis priùs mortuus peccato est, is necessariò in baptismo consepultus est Christo. Si uerò nõ antè quis morit̃ peccato, non potest sepeliri cũ Christo. Nemo enim uiuus aliquãdo sepelit̃. Quòd si non sepelit̃ cum Christo, nec legitimè baptizat̃. Verũ de ratione baptismatis, cũ exponeremus Euangeliũ secundũ Ioannẽ, ubi uentũ est ad eũ locũ in quo dicit de Iesu: Ipse uos baptizabit in Spiritu sancto: & item ubi ipse Saluator dicit: Nisi quis renatus fuerit denuò ex aqua & spiritu, nõ potest introire in regnũ Dei: pro uiribus nostris quæ occurrere potuerunt, imò quæ donauit Deus diximus, ubi & sermonis id quod dicit̃: Nisi quis renatus fuerit denuò, altiùs aperire tẽtauimus. Quod eñ nos Latini habemus, Denuò, Græci ἄνωθεν dicũt: qui sermo utrũq; significat, &, Denuò, &, De superioribus. In hoc ergo loco, quia qui baptizat̃ à Iesu, in Spiritu sancto baptizat̃, nõ ita denuò, ut de superioribus intelligi cõuenit: nã denuò dicimus cũ eadẽ quæ gesta sunt repetunt̃, hîc aũt non eadẽ natiuitas repent̃ uel iteratur, sed de superioribus suscipit̃ noua natiuitas, & ideo rectiùs legeremus in Euangelio: Si quis non fuerit renatus de superioribus nõ potest introire in regnũ Dei, hoc eñ est in Spiritu sancto baptizari. Cui ratiõi ut de superioribus esse baptismũ cõfirmet̃, nõ immeritò ad sanctũ Spiritum

Minus lemma Syllogismi probat.

In baptismo moritur quisq; peccato.

Ioan. 3.

[Psal. 148.] Spiritum coniunguntur etiam aquæ quæ sub cœlo sunt, ut laudent nomen Domini. Et quamuis secundum typum Ecclesiæ traditum omnes baptizati sumus in aquis istis uisibilibus, & in charismate uisibili, tamen qui mortuus est peccato, & uerè baptizatur in morte Christi, & consepelitur ei per baptismum in morte, iste uerè in Spiritu sancto baptizatur de superioribus & aqua. Et intuere adhuc diligentiùs mystici ordinis consequentiã. Mori priùs oportet peccato, ut possis sepeliri cum Christo. Mortuo eñ sepultura debetur. Si eñ uiuis adhuc peccato, consepeliri nõ potes Christo, nec in nouo eius sepulchro collocari, quia uetus homo tuus uiuit, & [Matth. 27.] non potest in nouitate uitæ ambulare. Propterea nãq; curæ fuit Spiritui sancto tradere per scri[Luc. 23.]pturas ꝙ & sepulchrum nouum fuerit in quo sepultus est Iesus, & ꝙ in sindone munda obuo[Ioan. 19.]lutus sit: ut sciat omnis qui consepeliri uult Christo per baptismum, nihil uetustatis ad sepul[2. Cor. 4.]chrum nouum, nihil immunditiæ ad mundam sindonem deferendum. Ista est ergo mors bea[1. Cor. 3.]ta, de qua dicit Apostolus, Quia semper mortẽ Iesu Christi in corpore nostro circũferimus: & [Mors beata.] iterum: Quotidie morior: sed & illud cùm dicit: Omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue hic mundus, siue uita, siue mors, mortẽ hanc qua peccato morimur, & Christo consepelimur enumerat. Verùm potest quis in his locis requirere, cur Apostolus de baptismo [ἀπορία Cur nusquam dicitur nos Christo cõbaptizatos esse.] nostro loquens & de Iesu dixerit: Consepulti ei sumus per baptismum: & iterum alibi, Si cõmorimur ei & conuiuemus: itẽ, Si compatimur, & conregnabimus: & nusquã dixit, Christo combaptizati sumus: cũ utiq; sicut mors morti, & uita uitæ, ita & baptismus baptismo cõferri debuisse uideatur. Sed uide in Apostoli literis quanta cautela sit: ait enim, Quicũq; baptizati sumus in Christo Iesu. Nostrum ergo baptisma in Christo Iesu esse dicit. Ipse aũt Christus à Ioan[Matth. 3.]ne baptizatus refertur, non eo baptismate quod in Christo est, sed eo quod in Lege est. Ita eñ ipse ait ad Ioannem, Sine modo, sic enim decet nos adimplere omnẽ iustitiam. In quo ostẽdit, ꝙ baptisma Ioannis expletio erat ueterum, non inchoatio nouorũ. Deniq; refertur in Actibus [Act. 19.] Apostolorum, ꝙ quidam ex discipulis qui baptismo Ioãnis fuerant baptizati, Apostolorum sententia rebaptizati sunt in nomine Dñi Iesu. Quicũq; ergo baptizati in Christo Iesu, in mor[ἀπορία alia.]te ipsius baptizati sumus. Requiras fortassis etiã hoc quod ipse Dñs dixit ad discipulos, ut ba[Matth. 28.]ptizarent omnes gẽtes in nomine patris & filij & spiritus sancti: cur hîc Apostolus solius Chri[Baptismus in nomine S. Trinitatis.]sti in baptismo nomen assumpsit dicens: Quicũq; baptizati sumus in Christo, cùm unq; non habeatur legitimum baptisma, nisi sub nomine Trinitatis. Sed intuere prudentiã Pauli, quoniam in præsenti loco non tam baptismatis rationẽ, ꝗ̃ mortis Christi discutere cupiebat, ad cuius nos similitudinẽ etiã suaderet mori debere peccato, & cõsepeliri Christo. Et non utiq; cõue[Ioan. 1.]niens, ut ubi de morte dicebat, uel Patrem nominaret, uel Spiritum sanctũ. Verbum enim caro factum est, & meritò ubi caro est, ibi de morte tractatur. Nec cõueniebat ut diceret, Quicũq; baptizati sumus in nomine Patris, uel in nomine Spiritus sancti, in morte ipsius baptizati sumus. Vnde obseruanda est in hoc loco & in cæteris consuetudo Apostoli, ꝙ non semper cùm [Apostoli consuetudo.] aliquid ex scripturis assumit, integrũ textum uerborũ ut in suo loco positus est assumit, sed ea tantùm, quæ præsentis causæ requirit assertio, sicut in præsenti sermone diximus: quia de morte Christi docere cupiebat, sufficit ei dicere, Quicũq; baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus. Mihi uerò ne illud quidẽ otiosè præmisisse in hoc capitulo uidet̃ Apostolus quod dicit: Aut nescitis. Per quod ostendit, quia tunc, hoc est Apostolorũ temporibus, nõ ut nunc fieri uidemus, typus tantummodo mysteriorũ his qui baptizabantur, sed uirtus eorum ac ratio tradebatur, & tanquã scientibus & edoctis, Quia qui baptizantur, in morte Christi baptizantur, & consepeliuntur ei per baptismum in mortem: & quia sicut Christus surgẽs à mortuis per gloriam Patris, in nouitate uitæ ambulare debeant hi qui baptizati sunt: hæc Apostolus scribit. Adhuc fortassis etiam hoc in præsenti capitulo requiratur: Si mortui sumus peccato, & consepulti sumus Christo, & consurreximus cum eo: necessarium uidebitur secundum hanc formam ostendi, quomodo etiam cũ ipso tres dies, & tres noctes in corde terræ sepulti fuerimus. Et uide si possumus tres dies consepulti Christo facere, cùm plenam scientiam Trinitatis capimus, lux enim Pater, & in lumine eius qui est Filius, lumen uidemus Spiritum sanctum. Facimus autem & tres noctes, cùm destruimus tenebrarum & ignorantiæ patrẽ unà cum mendacio quod ex eo natum est, & mendax est, sicut & pater eius, & cùm loquitur mẽda[Ioan. 8.]cium de suis proprijs loquitur. Sed & tertio loco spiritũ erroris destruimus, qui inspirat pseudoprophetas ut dicant: Hæc dicit Dominus, quos Dominus non misit. Destruimus hæc & con[Luc. 10.]culcamus, si consepulti sumus Christo, etiã secũdum illud quod ipse dicit: Ecce dedi uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici. Quæ singula ita sunt contraria ueritati & trinitati, ut nox diei, ut tenebræ luci, ut mẽdacium ueritati. Hæc interim quæ nobis in præsenti loco occurrere potuerunt. Si quis autem melius aliquid senserit, non pigeat his omissis illa recipere. Verũtamen hoc est quod colligitur ex his Apostoli dictis per altiorem intelligentiam, ꝙ sicut nemo uiuus potest sepeliri cum mortuo, ita nemo qui

adhuc

adhuc uiuit peccato, potest in baptismo consepeliri Christo, qui mortuus est peccato, & ideo qui festinant ad baptismum, hoc priùs curare debent, ut moriantur antè peccato, & sic possint consepeliri Christo per baptismum, ut & ipsi dicant, Semper mortem Domini nostri Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & uita Iesu Christi manifestetur in carne nostra mortali. Quomodo autem manifestetur uita Iesu Christi in corpore, ipse Paulus ostendit cùm dicit: Viuo autem iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Hoc idem quod apostolus Ioannes in Epistola sua scribit, cùm dicit: Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo est. In quo utiq; non is qui syllabas istas pronunciauerit & communi confessione protulerit, Dei spiritu agi uidebitur, sed qui uitam suam ita formauerit, & ita fructus operis attulerit, ut Christum in carne uenisse, & mortuum esse peccato, ac uiuere Deo, ipsa operum suorũ & sensuum religione monstrauerit. Videamus nunc, postquam quid sit consepeliri Christo pro uiribus aperuimus, etiam hoc quod ait: Vt sicut surrexit Christus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Sicut consepulti sumus Christo, secundum ea quæ suprà diximus, id est secundum quod mortui sumus peccato, consequenter utiq; resurgente Christo à mortuis & nos cum ipso simul resurgemus, & illo ascendente ad cœlos cum ipso simul ascendemus, & sedente ipso ad dexteram Patris, cum ipso simul in cœlestibus sedere dicemur, secundum quod idẽ Apostolus in alijs dicit: Quia coexcitauit nos Christo, simulq; fecit sedere in cœlestibus. Surrexit Christus per gloriam Patris: & nos si mortui sumus peccato, & Christo consepulti, quia omnes qui uident opera nostra bona, glorificent Patrem nostrum qui in cœlis est, meritò Christo consurrexisse per gloriam Patris dicimur, ut in nouitate uitæ ambulemus. Nouitas autem uitæ est, ubi ueterẽ hominem cum actibus suis deposuimus, & induimus nouum, qui secundum Deũ creatus est, & qui renouatur in agnitione Dei secundũ imaginẽ Dei, secundum imaginẽ eius qui creauit eum. Neq; enim putes quòd innouatio uitæ quæ dicitur, semel facta sufficiat, sed semper quotidie (si dici potest) ipsa nouitas innouanda est. Sic eñ dicit Apostolus: Nã & si is qui foris est homo noster corrũpitur, sed qui intus est renouatur de die in diẽ. Sicut eñ uetus semper ueterascit, & de die in diẽ uetustior fit, ita & noua hic semper innouaẽ, & nunq̃ est quando non innouatio eius augescat. Intuere deniq; eos qui in fide proficiunt, & quotidie in uirtutibus enitescunt, quomodo semper bonis operib. adijciunt meliora, & honestis actibus honestiora conquirant, quomodo in intellectu, in scientia sapientiaq; ditescant, & ea quæ antè minus plana ad intelligendum uidebantur, aperta postmodũ dilucidaq; perspiciunt. Et uide si non rebus ipsis huiusmodi hominẽ quotidie dixeris innouari, sicut è contrario (ut diximus) si quis uetus effici cœperit, proficiet in peius, & quotidie uetustior, & semetipso deterior inuenieẽ. In nouitate ergo uitæ ambulemus, ostendẽtes nosmetipsos ei qui nos cum Christo suscitauit quotidie nouos, & ut ita dixerim pulchriores, decorẽ uultus nostri in Christo tanq̃ in speculo colligentes, gloriamq; in ipso Dño speculantes eadẽ imagine transformemur, quia Christus surgens à mortuis ab humilitate terrena, ad gloriã paternæ maiestatis ascẽdit. Sed adhoc quod dixit: In nouitate uitæ ambulemus: uidete ne fortè mysticè illud ostendat, ut donec proficiat quis ambulare dicatur. Nec tamen putandum est quòd sine fine ambulare dicatur, sed uenire aliquando ad eũ locum eos qui in his profectib. ambulant, ubi standum sit. Sic deniq; primo martyri Stephano qui iam ad perfectionis uenerat gradũ, stans à dextris uirtutis apparuit Iesus Christus, & ad Mosem, qui & ipse post multos profectus ad perfectionẽ uenerat, dicit Dñs: Tu autẽ hîc sta mecum. Sed & Paulus ubi in semetipso consummationẽ perfectionis agnouit, dixit: Cursum consummaui. His autẽ qui se putarent perfectos esse, nec tamen essent, dicit: Qui se putat stare, uideat ne cadat. Imperfectis uerò & adhuc in uia habentib. dicitur ut ambulent post Dñm Deum suũ, & de alijs dicitur, Dimittere eos ieiunos nolo, ne fortè deficiant in uia. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus, hoc scientes, quia uetus homo noster simul crucifixus est ut destruatur corpus peccati, ut ultrà non seruiamus peccato. Qui mortuus est, iustificatus est à peccato.] Omnia hæc ad illam respiciunt quæstionẽ, ne uideatur locum dedisse peccandi in eo quod diximus: Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Idcirco namq; & mortuos nos dicit esse peccato, & quicunq; baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizatos nos dicit: & nunc cõplantatos nos ad mortis eius similitudinẽ scribit, addens quòd si similitudinẽ mortis eius qua peccato mortuos est geramus, etiam resurrectionis similitudinẽ sperare debeamus. Sed hoc quatenus possit fieri ostendit dicens: Quia uetus homo noster simul crucifigi debeat Christo. Vetus autem homo noster intelligendus est uita prior quã diximus in peccatis, cuius finẽ & interitũ quendam facimus ubi recipimus in nobis finẽ crucis Christi, per quam destruitur corpus peccati, ut membra nostra quæ seruiebant peccato, ultrà ei non seruiant, sed Deo. Sed nũc repetentes sermonẽ, uideamus quid est complantari similitudini mortis Christi, in quo uelut plantam alicuius arboris ostendit mortẽ Christi, cui nos cõplantatos uult esse, ut ex succo radicis eius,

Gal. 2.
1.Ioan. 4.
Cõfiteri Iesum Christũ in carne uenisse.
Quomodo cũ Christo à mortuis resurgamus.
Matth. 5.
Nouitas uitæ.
2.Cor. 4.
Ambulamus tãtisper dum proficimus.
Act. 7.
Deut. 5.
2.Tim. 4.
Matth. 15.
Σύμφυτοι τῷ θανάτῳ καὶ τῆς ζωῆς Χριστοῦ.
Locum peccandi fidelib. non superesse.
Vetus noster homo cũ Christo crucifigendus.
Cõplantari similitudini mortis et uitæ Christi.

radix quoq; nostra suscipiens producat ramos iustitiæ, & fructus adferat uitæ. Quòd si uis de scripturis agnoscere quæ ista sit planta, cui complantati esse debeamus, & cuius generis arbor, *Prouerb. 3.* audi quid de sapiētia scribitur: Arbor, inquit, uitæ est omnibus sperātibus in se: & qui cōfidunt in ea tanq̃ in Dño. Christus ergo Dei uirtus, & Dei sapientia, ipse est arbor uitæ, cui complantari debemus, & nouo quodam atq; amabili Dei dono mors illius, arbor nobis uitæ efficitur. Bene autem Apostolus sciens in præsenti loco non de cōmuni hac, sed de peccati morte tractare, non dixit, Si enim complantati sumus morti eius: sed, Similitudini mortis eius. Christus enim *Esa. 53.* ita semel mortuus est peccato, ut peccatum omnino non fecerit, nec dolus inuentus sit in ore eius. Quod in alio homine ex integro inueniri nō poterit omnino. Nemo enim mundus à sorde peccati, nec si unius diei fuerit uita eius. Idcirco ergo ipsa quidem morte qua Iesus mortuus est peccato, nos non possumus mori, ut imitantes eum, & uestigia sequentes, abstineamus nos à peccato. Hoc est ergo quod recipere potest humana natura, ut ad similitudinem mortis eius hoc fiat, dum ipsum imitando non peccat. Nam omnino ex integro nescire peccatum, solius *Christum uerè mortuum esse.* Christi est. Sed hoc non intelligentes quidā hæreticorū, conati sunt ex hoc Apostoli loco asserere quòd Christus non uerè mortuus sit, sed similitudinem mortis habuerit, & uisus sit magis mori, q̃ uerè mortuus sit. Quibus responderi quoniā perfacile est, non puto necessariū ex cæte *Refutat ab absurdis hæreticos.* ris uel Apostoli uel Euangeliorū dictis, ubi simpliciter mors eius, & non similitudo mortis scribitur, testimoniorum pondus adhibere, cùm possimus ad eos dicere: Si similitudo mortis fuit, fuit & non uera resurrectio, & nos ergo uidebimur resurgere, & non resurgemus: & uidebimur mori peccato, & non uerè moriemur: & omne ergo quod gestū est & geritur, uisum est geri, sed non est gestū. Superest igitur ut & quod saluati sumus, uisi simus saluari, sed non uerè saluati simus. Vnde quoniā hæc tam absurda sunt ut non indigeant improbationibus, nos ad explanationem eorū quæ habentur in sequentib. conuertamur. Igitur cōplantari suos uult mortis eius similitudini qua peccato mortuus est semel, ut possimus & resurrectiōi eius esse cōplantati. Ad utrumq; ciā subaudiri debet, Cōplantati. Et uide q̃ necessariò formā plātationis assumpserit. Omnis etenim planta post hyemis mortē, resurrectionē ueris expectat. Si ergo & nos in Christi morte cōplantati sumus in hyeme seculi huius & præsentis uitæ, etiā ad futurū uer inueniemur fructus iustitię ex ipsius radice proferentes, & si cōplantati sumus ei, necesse est ut pater agricola purget nos tanq̃ palmites uitis ueræ, ut fructū plurimū afferamus, sicut & ipse in Euan *Ioan. 15.* gelijs dicit: Ego sum uitis uera, & uos palmites, Pater meus agricola. Omnē palmitē qui in me non manet, excidet illum Pater meus. Qui autem manet in me, purgabit eum, ut fructum plurimum afferat. Hoc ergo modo cōplantati sumus similitudini mortis eius, ut & resurrectionis *Similitudo resurrectionis.* eius similitudini cōplantati simus. Quid est autē similitudini resurrectionis eius esse cōplantatos? Ioannes apostolus dicit: Filioli, nondū scimus quod futuri sumus. Si autē reuelatus nobis *1. Ioan. 3.* fuerit, similes illi erimus. Est et iterū ipse Saluator dicit: Pater, uolo ut ubi ego sum, & isti sint mecū: & iterum, Sicut ego in te, & tu in me, ut & isti in nobis unum sint. Quod utique de illis dicit, qui in præsenti uita cōplantati fuerint similitudini mortis eius. Puto autē quod gratè hoc & de illo latrone dici possit, qui simul in cruce pepēdit cum Iesu: & per confessionē suam qua dixit: Me *Luc. 23.* mento mei Dñe, cùm ueneris in regnū tuum, & alium blasphemantē corripuit, cōplantari per hæc uisus sit similitudini mortis eius, sed & resurrectioni eius cōplantatus sit per hoc quod ei dicitur: Hodie mecum eris in paradiso: dignaq; erat plāta paradisi, quæ arbori uitæ sociata est. Propterea ergo quod dixerat Apostolus cōplantari similitudini mortis Christi, aliam rursum *Corpus peccati quomodo destructum.* figuram repetit & dicit: QVIA uetus homo noster simul crucifixus est ei, ut destruatur corpus peccati. In multis sæpe iam diximus, quid est crucifigi cum Christo, & de ueteri homine tractauimus, unde breuiter in præsenti loco ueterē hominē dicimus, qui secundū Adam uixit præuaricationi obnoxius & peccato, & cui dominata est mors peccati, de quo chirographa peccati tenuit ille qui habebat mortis imperium: quæ quia Christus sanguine suo delens, cruci suæ affixit, etiā nos qui peccato secundū ueterē hominē obnoxij fuimus, crucifixi esse debemus, ut destruatur corpus peccati, ut ultrà non seruiamus peccato. Obseruandū autem puto quòd Apostolus ubi dicit destruendū esse, corpus ponit peccati, ubi autem nō dicit destruendū, non corpus peccati, sed nos ipsos dicit esse qui non seruiamus peccato, ut ostendat quia si destructum fuerit corpus peccati, iam nos nō seruiamus peccato, cui scilicet seruiuimus donec in nobis nō erat destructū, nec erant mortificata membra nostra quæ sunt super terrā. Sed diligētius adhuc repetendum est, quomodo dixerit, Corpus peccati. In quo duplex dari uidetur intellectus, uel quia nostrum corpus peccati ipsius dicat esse, uel propriū aliquod corpus, quod destruēdum sit ijs qui non debēt ultrà seruire peccato. Quia ergo uterq; sensus in loco admitti potest, de utroq; quid nobis uideatur exponemus. Etenī si propriū corpus ponamus esse peccati, uidebitur *1. Cor. 12.* quòd sicut de his qui in nouū hominē reparati sunt, dictū est: Quia uos estis mēbra Christi & *Eph. 5.* corpus ex parte, ita & de his qui ueterē hominē nondū crucifixerunt, dici posse q̃ sint corpus peccati

peccati membra, cuius caput sit diabolus, sicut Christus caput corporis Ecclesiæ non habentis maculam aut rugam. Possunt autē & mēbra ex quib. corpus istud peccati cōstat, illa uideri quę superius memorauit Apostolus, mēbra esse super terrā, id est fornicationē, immunditiā, impudicitiā, auaritiā, cōtentionē, irā, dolos, rixas, dissensiones, hæreses, inuidiā, comessationes, & his similia: ex quib. omnib. membris dignè dicitē corpus constare peccati, & hoc corpus peccati uetus homo appellari. Quòd si quis per crucē Christi destruat, & in nouū hominē qui secundum Deum creatus est, cōmutetur, ultrà non dicetur seruire peccato, cui sine dubio seruit donec alicui horū subiacet quæ suprà exposuimus mēbra esse peccati. Si uerò magis hoc corpus nostrū dixisse intelligat Apostolus, corpus peccati secundū illā profectò accipiet intelligentiā, qua & Dauid de semetipso dicit: Quia in iniquitatib. conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Sed & ipse Apostolus in alijs dicit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et iterum corpus humilitatis nominat corpus nostrū. Sed & de Saluatore quodā loco dicit: quia uenerit in similitudinē carnis peccati, ut de peccato dānaret peccatū in carne. In quo ostendit q̄ nostra quidē caro, peccati sit caro, Christi autē caro similis sit carni peccati. Non eñ ex semine uiri concepta est, sed Spiritus S. uenit super Mariā, & uirtus altissimi obumbrauit ei, ut quod nascebatur ex ea, filius uocaret Excelsi. Sic ergo Paulus per ineffabilē Dei sapientiā, quæ data est ei, arcanum nescio quid intuēs & reconditū, corpus nostrū corpus peccati, & corpus mortis, & corpus humilitatis appellat. Sed & Dauid de eodē spiritu secretorū cœlestiū gnarus, dicebat de corpore: Et in puluerē mortis deduxisti me: & iterum: Humiliata est in puluere anima nostra. Hieremias quoq; similis mysterij per Dei spiritum conscius, in Lamentationib. suis dicit, quia iunctì terræ sint homines omnes, corporis scilicet causa, & ait: Vt humiliet sub pedib. eius omnes uinctos terræ, quia declinauerunt iudiciū uiri in conspectu altissimi, & condemnauerunt hominē in iudicando. Corpus ergo peccati est corpus nostrū: quia nec Adā scribitur cognouisse Euam uxorē suā, & genuisse Cain, nisi post peccatū. Deniq; & in lege pro illo qui natus fuerit iubetur offerri hostia, par turturū, aut duo pulli columbini: ex quibus unus pro peccato, & alius in holocautomata. Pro quo peccato offertur hic pullus unus? nunquid nuper editus paruulus peccare potuit? & tunc habet peccatū pro quo hostia iubetur offerri, à quo mundus negatur quis esse & si unius diei fuerit uita eius. De hoc ergo etiam Dauid dixisse credēdus est illud quod suprà memorauimus: Quia in peccato cōcepit me mater mea. Secundū historiā enim nullū matris eius declaratur peccatū. Pro hoc & Ecclesia ab Apostolis traditionē suscepit, etiā paruulis baptismum dare. Sciebant eñ illi quibus mysteriorū secreta cōmissa sunt diuinorū, quia essent in omnib. genuinæ sordes peccati, quæ per aquam & spiritū ablui deberēt, propter quas etiam corpus ipsum corpus peccati nominatur, non ut putant aliqui eorū qui animarū transmigrationē in uaria corpora introducunt, pro his quæ in alio corpore posita anima deliquerit, sed pro ipso quòd in corpore peccati & corpore mortis atq; humilitatis effecta est, & sicut ille dixerat: Quia in puluere humiliasti animam nostram. Hæc interim ad præsens, quæ de corpore peccati nobis occurrere potuerunt. Quæ autē è duab. expositionib. sensui conueniat Apostolico, aut si neutra, probet qui legit. Quod autē in alijs Apostolus dicit: Consurrexisse iam nos Christo, & simul coexcitatos, simulq; sedere in cœlestibus: & hic dicit: Si enim complantati sumus similitudini mortis eius, etiam resurrectiōis erimus: hoc est quod alibi iam factum dicit, hic nūc futurum & sperandum dicit: illa est causa, quòd duplex intelligitur resurrectio: una qua mente & proposito ac fide cum Christo à terrenis consurgimus ut cœlestia cogitemus, & futura requiramus: alia quæ generalis omnium erit in carne resurrectio. Ergo quæ secundum mētem est ex fide resurrectio, in his qui ea quæ sursum sunt sapiunt, ubi Christus est in dextera Dei, uidetur impleta. Generalis autem illa carnis resurrectio, quæ ad omnes pertinet, adhuc futura est, quia hæc in primo, illa in secundo Dñi complebitur aduentu. SI autem mortui sumus cum Christo, credimus quia etiam simul uiuemus cum eo, scientes quia Christus surgens à mortuis iam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo. In omnibus quæ suprà dixit Apostolus, hoc ostendere uoluit, quia si Christus mortuus est prior peccato, & nos mortui sumus peccato cum ipso. Et cùm dicit in morte ipsius baptizati sumus, & complantati sumus similitudini mortis eius: per hæc omnia ostendit quia mortui sumus cum Christo peccato, ex eo quòd Christus quidē pro peccatis nostris mortuus est secundū scripturas, & unicuiq; credentium mortē peccati ipsius tanq̄ munus quoddā fidei ex sua morte donauit, his scilicet qui cum ipso se mortuos & crucifixos & consepultos ei credunt, & per hoc peccatū in eis tanq̄ in mortuis non potest operari, atque ita dicuntur mortui esse peccato. Idcirco ergo præsenti sermone Apostolus conclusionem facit omnium quæ in superioribus astruxerat, & dicit: Si autē mortui sumus cum Christo: per hæc scilicet quę superius ostendimus: credimus quia & conuiuemus ei. Non dixit, Et conuiximus: sicut dixit, Mortui sumus: sed conuiuemus, ut ostēdat quia in præsenti mors operatur, uita autē in futu-

Ephes. 5.

Psal. 50.

Rom. 7. 8.

Luc. 1.

Corpora nostra quomodò Paulus appellet.

Psal. 22.

Thren. 3.

Gen. 4.

Leuit. 12.

Iob. 25.

Psal. 51.

Pædobaptismū in apostolica Ecclesia institutum.

Ephes. 2.

Resurrectiō duplex.

Col. 3.

1. Cor. 15.

1. Thess. 4.

Semel nostrā causa mortuus est Christus, nō amplius morituru.

Ad Vsum bibliothecæ ... ordinis minimorum

in futuro, tunc scilicet cùm Christus manifestatus fuerit, qui est uita nostra abscondita in Deo. Nunc ergo (ut ipse Paulus docet) mors in nobis operatur. Sed & ipsa mors quæ operatur in nobis, uidetur mihi aliquas habere differentias. Sicut enim in Christo aliud fuit tempus mortis quod dicitur: Exclamãs uoce magna expirauit: & aliud est cùm in sepulchro positus clauso ostio iacuit: aliud uerò cùm requisitus in monumento, non est inuentus, quia iam resurrexerat: cuius resurrectionis initiũ uisibile nulli hominũ fuit, ita etiã in nobis qui credimus, triplex ista ratio mortis habenda est. Et primò quidẽ confessione uocis ostendẽda est in nobis mors Christi, cùm corde quidẽ credit ad iustitiã, ore autẽ confessio fit ad salutẽ. Secundò uerò in mortificatione membrorũ quæ sunt super terrã, cùm semper mortificationẽ Christi in corpore circumferimus nunc nostro, & hoc est quod dicit, Quia mors in nobis operatur. Tertiò uerò cùm iam resurgimus à mortuis, & in nouitate uitæ ambulamus. Et ut breuiùs ac lucidiùs explicemus: prima dies mortis est renunciasse seculo: secunda, renunciasse etiã uitijs carnis: plenitudo uerò perfectionis in lumine sapientiæ, tertia resurrectionis est dies. Quas tñ in unoquoq; credentiũ differentias, & profectuũ gradus solus ille potest scire discernere, cui soli patent cordis occulta. Verùm tu uide in scribendo Pauli sapientiã, qui ad Timotheũ scribens dixit: Quòd si cõmorimur, & cõuiuemus: quia cõmorientib. Christo, quasi consequens & necessariũ sit, coniunxit q; conuiuant ei hic addit, Credimus, ut ostẽderet quia quãuis consequens & necessariũ sit cõmorienti cõuiuere, fide tñ hoc media & credulitate perficitur. Certi, inquit, & sciẽtes quia Christus surgens à mortuis iam non morit. Si em̃ iterum moreret, sicut consequens & necessariũ ostendimus q; hi qui cõmoriuntur etiã cõuiuent ei, ita sine dubio consequẽs uidebitur, ut si post resurrectionẽ & uitam iterũ moreret, etiam hi qui conuiuunt ei, iterũ morienti cõmorerentur. Idcirco igitur absoluta sententia definit Apostolus q; Christus iam non moriet, ut hi qui conuiuent ei, de æternitate uitæ securi sint. Post hæc autẽ, ut & ego ipsius Apostoli uerbis utar, quibus ait: Esaias autem audet & dicit, & ego dico: Paulus autem audet & dicit: Mors ei ultrà nõ dominabitur. Hîc in eo ausus es, ô Paule, dicere de Christo, Mors ei ultrà nõ dominabitur: quasi aliquãdo dominata sit, cuius uox per Euãgeliũ fertur omni sole lucidior, qua dicit: Nemo tollit à me animam, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatẽ habeo iterum sumendi eam. Huic ergo mortẽ dicis esse dominatam, qui eam non solùm uoluntate, sed & potestate suscepit: qui solus fuit inter mortuos liber, & quem solum mors tenerẽ non potuit: Hæc ut opinor & his similia mouebunt aduersus Paulum hi qui tenero erga Iesum tenentur affectu, & nihil de eo humile, nihil indignum patiũtur audire. Sed nos cùm respicimus ad Paulũ, non putamus aliquem qui eum possit in amore Christi superare, unde nec putandum est aliquid de eo contrà quàm & ipso dignũ est, prolocutum esse, & ideo indagabimus per gratiã S. Spiritus uerbum sapientiæ quo sensum Pauli possimus aduertere, imò sensum Christi, qui in eo est, secundũ quod ipse profitetur: Nos autẽ sensum Christi habemus. Potest quis cõpendiosiùs dicere in his, quia hîc mortem cõmunem hanc dicit & mediã, qua mortuus est, sicut idem Apostolus dicit, secundum scripturas, & nihil absurdũ uideri, si is qui formã serui susceperat, dominatũ pertulerit mortis, quæ sine dubio dominatur omnib. qui in carne positi sub seruili forma censentur. Sed & illud assertioni huic adiacet, quòd propterea forma hæc serui, id est etiã nostra caro, seminat in corruptione, ut surgat in incorruptione, & seminatur in infirmitate, ut surgat in uirtute, & seminatur in contumelia, ut surgat in gloria, & seminatur corpus animale, ut surgat corpus spirituale, sine dubio ut mors ipsi ultrà nõ dominetur, quæ dominata est ei dum esset in infirmitate, & cõtumelia, & corruptione. De tali em̃ carne quæ adhuc in his est passionũ uitijs, ipse Paulus dicit: Quia caro & sanguis regnũ Dei possidere non possunt, neq; corruptio incorruptionẽ possidebit. Sed & quod alibi idẽ Apostolus corpus mortis nominauit, is qui hæc asserit huius mediæ mortis intelligendũ dicit, quæ huiusmodi corpori dominat, donec animale est & corruptibile, necdũ per resurrectionis gloriam cõmutatum, atq; ex corruptibili incorruptibile effectũ, & ex ignobili gloriosum. Illud autem quod addidit assertioni ualde contrariũ, id est quòd mortui sumus cum Christo, & consepulti sumus ei, quod utiq; nullo modo de cõmuni hac morte potest intelligi, hoc modo explanare conabitur, ut sicut in superiorib. cùm de diuersitate legũ exponeremus, ostẽdimus Apostolũ in uno codemq; loco legẽ nunc naturalem, nunc Mosis, nũc etiam peccati nominare, & hoc in usu esse scripturæ diuinæ etiam ex alijs locis adhibitis docuimus testimonijs, ita & in præsenti nunc mortem cõmunem, nunc peccati, nunc etiam ipsum auctorem mortis, qui & nouissimus destruẽdus dicitur inimicus, nunc etiam locũ inferni in quo mortis habere imperiũ diabolus dicitur, confirmet ab Apostolo nominari: & hoc ergo quod ait: Mors ei ultrà non dominabitur: de ista morte dictũ confirmabit, qua cõmuniter mortuus creditur Christus. Quæ tamen assertio quàm sit ualida probet qui legit. Alius uerò qui profundiorẽ in his Pauli sensum in uirtute spiritus continet, dicet quia mors hæc de qua dicitur quòd ultrà non dominabitur Christo, ipse ille intelligendus est nouissimus inimicus, qui figuram

habuerat

Margin notes:

Luc. 23.
Matt. 28.
Mortis ratio triplex.
Rom. 10.
2. Tim. 2.
Mors non dominabitur Christo.
Ioan. 10.
An unquam mors dominata sit Christo.
Phil. 2.
1. Cor. 15.

habuerat ceti illius qui absorbuerat Ionam, de quo in Iob scriptum est. Sed maledicant illam qui maledicunt diei illi qui magnũ cetum perempturus est. In quã mortem tanq̃ Ionas in uentre ceti Christus ingressus est, in eum scilicet locum quem Saluator ipse cor terræ nominauit, in quo tres dies & tres noctes exemplo Ionæ futurũ esse filiũ hominis dicit, ut eos qui inibi à morte detinebantur eximeret. Propterea eñ formã serui susceperat, ut ad ipsum locũ ubi mors regnum tenebat posset intrare, secũdum quod & Propheta ex persona ipsius dicit, Et deputatus sum cum his qui descenderunt in lacũ: & iterũ, Quę utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? quod ut adhuc planiùs posſit aduerti, tali iterũ similitudine utemur. Regẽ ponamus iustum & nobilem, aduersum iniustũ aliquem tyrannũ ita bellũ gerentem ne uiolento uideatur cruentoq; uicisse conflictu, quia militantes sub tyranno sui erant, quos non perdere, sed liberare cupiebat. Consilio igitur meliore habito sumit eos qui apud tyrannũ erant, & specie per omnia fit similis eis, donec sub dominatione tyranni positus eis quidẽ qui ei parebant suaderet abscedere, & ad regnũ legitimũ repedare, ipsum uerò fortẽ tempore opportuno alligare, ut potestates eius ac principatus exueret, & auulsam captiuitatẽ quæ ab eo tenebatur, abstraheret. Hoc ergo modo Christus etiã uoluntate quidẽ exinaniuit semetipsum, & formã serui accepit, passusq; est dominatũ tyranni factus obediens usq; ad mortẽ: per quam mortẽ destruxit eum qui habebat mortis imperiũ, id est diabolũ, & liberauit eos qui tenebantur à morte. Hic enim alligato forti & in cruce sua triumphato, pertexit etiã in domũ eius, in domũ mortis, in infernũ, & inde uasa eius diripuit, id est animas quas tenebat abstraxit. Et hoc erat quod ipse per ænigmata loquebatur in Euangelio dicens: Quis potest introire in domũ fortis, & uasa eius diripere, nisi priùs alligauerit fortem? Priùs ergo alligauit eum in cruce, & sic ingressus est domũ id est infernum, & inde ascendit ad altũ, captiuam duxit captiuitatẽ, eos scilicet qui cũ ipso surrexerunt, & ingressi sunt sanctam ciuitatẽ Hierusalem cœlestem. Vnde rectẽ Apostolus in præsenti loco dicit: Quia mors ei ultrà non dominabitur. Non enim dabit ultrà semetipsum in dominationem tyranni, neq; iterũ exinaniet se ut formam serui accipiat, & fiat obediens usq; ad mortem, neq; rursum in forma serui, quamuis uoluntate & non necessitate positus dominationem tyranni mortisq; patietur. Vnde miror quosdam contra hanc euidentissimã Pauli sententiam uelle asserere, quòd in futuris iterum seculis, uel eadem uel similia pati necesse sit Christum, ut liberari posſint etiam hi quos in præsenti uita dispensationis eius medicina sanare nõ potuit. Ait enim: Nunquid potest seculum esse aliquod in futuro, ubi neq; boni aliquid, neq; mali agatur, sed stupeant res, & maneant profunda silentia? Absurdum hoc uideri asserunt. Dabimus ergò agi aliquid, & ubi agatur aliquid, necesse est (aiunt) ut aliquid rectè, aliquid etiam minus rectè agatur, & in ipso actu aliqui proficiant, & meliores fiant, alij deteriores. Libertas enim arbitrij semper naturæ rationabili permanebit, & sicut posſibile fuit etiã illũ qui per splendorem gloriæ Lucifer, & propter lumen scientiæ mane oriebat, cõmutari de gloria sua & effici tenebras propter malitiã quam recepit, & illũ qui fuit immaculatus à natiuitate sua, & habitauit cũ Cherubim, & in medio lapidũ igneorũ conuersatus est, & indutus omne ornamentũ uirtutum, nec fuit ulla arbor in paradiso Dei uirtutũ quæ ei cõparari posset, post hæc inuentę sunt iniquitates in eo, & de cœlo in terrã proiectus est. Ita potest fieri ut in quocũq; fuerit statu anima, & in quacũq; perfectione uirtutũ, qm̃ uirtus mutabilis est, lapsum posſit incurrere, ut sicut à uitijs ad uirtutẽ, ita & à uirtutib. inclinetur ad uitia. Quod si est, cõsequens uidebit requirere medicũ ubi languor est, quia secundũ Saluatoris uocẽ, opus est medicus his qui malè habent. Hæc ergo & his similia proponentes, easdẽ in futuris seculis etiã dispensationes à Christo repetendas esse arbitrant. Sed ad hæc nos breuiter prout possumus respondebimus. Manere quidẽ naturæ rationabili semper liberum arbitriũ non negamus, sed tantã esse uim crucis Christi, & mortis huius quã in seculorũ fine suscepit, asserimus, ut ad sanitatẽ & remediũ non solùm præsentis & futuri, sed etiã præteritorũ seculorũ, & non solùm humano huic nostro ordini, sed etiã cœlestibus uirtutib. ordinibusq; sufficiat. Secundũ sententiã namq; ipsius Pauli apostoli Christus pacificauit per sanguinẽ crucis suæ, non solùm quæ in terra sunt, sed & quæ in cœlis. Quid autẽ sit quod in futuris seculis teneat arbitrij libertatẽ ne rursum corruat in peccatũ, breui nos sermone Apostolus docet, dicens: Charitas nunq̃ cadit. Idcirco enim & fide, & spe maior charitas dicitur, quia sola erit per quã delinqui ultrà non poterit. Si enim in id anima perfectionis ascenderit, ut ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex totis uiribus suis diligat Deũ, & proximum suũ tanq̃ seipsam, ubi erit peccati locus? Idcirco denique & in Lege hoc dicitur primum mandatũ esse: & in Euangelijs supra cętera omnia de charitate mandat: & Petro cùm summa rerum de pascendis ouibus traderet, & super ipsum, uelut super terrã fundaretur Ecclesia, nullius confessio uirtutis alterius ab eo nisi charitas exigitur: & Ioannes cùm multa de charitate, tum etiam hoc dicit: Quia qui manet in charitate, in Deo manet. Et ideo meritò charitas quæ sola omnium maxima est, omnẽ creaturã continebit à lapsu, tunc cùm erit Deus omnia in omnib⁹.

Ion. 1. *Matt. 12.* *Psal. 28 29.* *Simile.* *Qua ratione Christus nos liberauerit à tyrãnide Satanæ.* *Matt. 12.* *Psal. 68.* *Ephes. 4.* *Perstringit hæreticos, qui denuo Christum paßurum dicẽbant.* *Matth. 8.* *Vis meritorũ Christi.* *Ephe. 1.* *1. Cor. 13.* *Non fore peccato locum in æterna uita.* *Matt. 16.* *Ioan. 20.* *1. Ioan. 4.*

Rom. 8.

Ad hunc namq; perfectionis gradū ascendebat Apostolus,& in hoc stans confidens dicebat: Quis enim nos separabit à charitate Dei quæ est in Christo Iesu? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an persecutio? an gladius? Et iterum: Certus sum enim quia neq; uita, neque mors, neq; præsens, neq; futurum, neq; angustia, neq; uirtutes, neq; altitudo, neq; profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Dño nostro. Ex quib. omnib. euidenter ostēditur, quia si hæc omnia, quæ enumerauit Apostolus, separare nos non possunt à charitate Dei, cùm in illud quis culmen perfectionis ascenderit, multo magis libertas arbitrij nos ab eius charitate separare nō poterit. Quãuis enim sit etiã uirtus, & maneat in natura, tamen tanta charitatis uis est, ut ad se omnia trahat, omnesq; sibi societ uendicetq; uirtutes, maximè cùm charitatis causas prior nobis dederit Deus, qui unico filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnib. tradidit illū, & cū illo omnia nobis donauit. Vnde uel ille qui Lucifer fuit, & in cœlo operabaẽ, uel ille qui immaculatus fuit à natiuitate sua, & cū Cherubim positus, labi potuit anteq̃ erga beneficia filij Dei charitatis uinculis stringeretur, postea uerò q̃ charitas Dei diffundi in cordib. omniū cœperit per Spiritū S. certū erit illud quod pronunciauit Apostolus, quia charitas nunq̃ cadet. Hæc prout potuimus ad ea quæ hoc loco commemorata sunt diximus, ut manifestiùs claresceret quomodo Christus mortuus est semel peccato, ut ultrà iã non moriatẽ, & quia q̃ uiuit, uiuit Deo. Viuere aũt ita Deo intelligendũ est, quasi expleto eo q̃ in forma Dei positus exinaniuit semetipsum, & formã serui accepit, & factus est obediens usq; ad mortẽ, rursum permaneat in forma Dei atq; æqualis Patri. Vnde & meritò in consequẽti hæc ponit: ITA & uos existimate uos mortuos quidẽ esse peccato, uiuentes aũt Deo in Christo Iesu Dño nostro.] Quo scilicet imitatione Christi peccato moriamur alieni ab eo effecti, & Deo uiuamus, iungẽtes nos ei, ut unus cū ipso spiritus facti. Non sine causa hoc dixit, Existimate uos mortuos esse peccato, q̃ melius quidẽ in Græco habet, Cogitate uos mortuos esse peccato. Res eñ de qua sermo est, in cogitatione magis, & ratione subsistit, quia huiusmodi mors nō in effectu, sed in cogitatione habenda est. Qui eñ cogitat uel existimat apud semetipsum esse se mortuũ, non peccat. Verbi gratia: Si me cōcupiscentia mulieris trahit, si argẽti, si auri, si prędij cupiditas pulset, & ponã in corde meo q̃ mortuus sim cū Christo, & de morte cogitẽ, extinguiẽ continuò cōcupiscentia & effugaẽ peccatū, aut si odio uel ira inflãmatus ad necẽ cōciter inimici mei, si me existimẽ mortuũ esse cū Christo, & cogitationes mortis ponã in animo meo, extinguitur sine dubio ira, furor cessat, odiũ conquiescit, peccato non datur locus, & hoc modo peccato quis mori inuenitur, & uiuere Deo. Sed & hoc quod addidit, Viuentes Deo in Christo Iesu: non mihi otiosum uidetur. Simile eñ puto esse quasi dixisset, Viuentes Deo in sapientia, in pace, in iustitia, in sanctificatiōe, quæ omnia Christus est. In his ergo uiuere Deo, hoc est in Christo Iesu uiuere Deo. Quòd si sine iustitia, & sine pace, & sine sanctificatione cæterisq; uirtutibus nemo uiuit Deo, certum est quòd nemo uiuat Deo nisi in Christo.

Electi à Christo non disiungentur in æternum.

Rom. 5.

Quãdo Satan labi potuerit.

LIBER SEXTVS.

Exhortatio est ad mortificationem carnis & obedientiã fidei.

NON ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius, neq; exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos Deo tanquã ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiæ Deo. Peccatum enim uobis nō dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia.] In superioribus ait: Sicut regnauit peccatum in morte, nunc autem non dixit: Non ergo regnet peccatum in morte, sed ait: Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendū desiderijs eius, docens per hæc sedem quandam regnum peccati habere in corpore. Hoc est quod & alibi dixit: Prudentia carnis inimica est Deo: & iterum: Prudentia carnis mors est. Sed & omnia peccata Apostolus opera carnis esse pronunciat, quæ dicit esse fornicationem, immunditiam, passionem, concupiscentiam malam, impudicitiã, idololatriam, maleficia, inimicitiam, certamina, zelum, furorẽ, contentiones, dissensiones, hęreses, inuidiã, ebrietatem, comessationes, & his similia. Sed si requiras quomodo etiam hæreses inter carnis opera numerãtur, inuenies eas de sensu carnis procedere. Sic enim dicit Apostolus de quodam: Frustra quòd afflatus à sensu carnis suæ & non tenẽs caput. Hæc autem diximus ut manifestior fieret intellectus quomodo peccatum regnet in corpore. Omnia namq; illa quæ supernis opera esse carnis enumerauimus, uelut exercitus quidam damnatus est sub hoc rege peccati militans, & legi eius parens, quæ in membris carnis inscripta est. Certum est eñ, quia ex eo quòd desiderijs peccati caro obedientiam præbet, concupiscit caro aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnem, & hæc sibi inuicẽ aduersantur. Illud tamen aduerte, quòd ostendens in nostra potestate situm ut non regnet in nostro mortali corpore peccatum, præceptum dat Apostolus dicens: Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore ad obediendum desiderijs eius. Nisi enim esset in nostra potestate ut non regnaret in nobis peccatum, præceptū utiq; nō dedisset. Quomodo ergo possibile est ut peccatū in carne nostra non regnet? Si faciamus illud quod idẽ Apostolus dicit: Mortificate membra uestra quæ sunt super

Rom. 8.

Peccatũ in corpore regnans.

Galat. 5.

Hæreses.

Col. 2.

Galat. 5.

Multũ tribuit homini in carnis mortificatione.

Coloß. 3.

super terram: & si semper mortē Christi in corpore nostro circūferamus. Certū namq; est, quia
ubi mors Christi circumfertur, nō potest regnare peccatū. Est enim tanta uis crucis Christi, ut si
ante oculos ponatur, & in mēte fideliter retineatur, ita ut in ipsam mortē Christi intenus oculis
mentis aspiciatur, nulla concupiscētia, nulla libido, nullus furor, nulla superare possit inuidia:
sed continuò ad eius præsentiam totus ille, quē suprà enumerauimus peccati & carnis fugatur
exercitus. Ipsum uerò peccatū nec subsistit, quippe cùm substātia eius nusquam sit nisi in opere
& gestis.

Vis crucis Christi in mortificanda carne.

Est ergo in nobis & concupiscentia peccati, quæ regnū habet in carne, est & concupi-
scentia spiritus, quæ regnū habet in mente, secundū id quod suprà diximus, Quia caro concu-
piscit aduersus spiritum, spiritus autē aduersus carnem. Cùm ergo cōcupiscimus quod non li-
cet uel quod non decet, uel quod non expedit, concupiscentia est carnis. Cùm uerò concupiscit
& deficit anima nostra quando uiderit salutare Dei, ista concupiscentia spiritus est. Vnde appa
ret mediam quodammodo esse animā inter carnē & spiritū, & si quidem iunxit se carni ad obe-
diendum desiderijs peccati, efficitur unū corpus cum ea. Si uerò iunxerit se Deo, efficitur cū eo
unus spiritus, secundū quod dictum est: Qui enim iungit se meretrici, unū corpus est, qui autē
iungit se Deo, unus spiritus efficitur. Nec mireris si carnē meretricem uocet, quæ illis omnibus
quæ suprà enunciauimus uitijs atq; peccatis tanquā turpissimis amatoribus subiacet.

Concupiscentia carnis & Spiritus.

1.Cor.6.

Requi-
ro autē cur addiderit, In corpore uestro mortali: cū utiq; sufficisset dicere, Nō ergo regnet pec-
catum in uestro corpore. Cur igitur additur, Mortali: quasi dubitaret aliquis corpus esse mor-
tale? Sed mihi uidetur quòd nō sine causa etiam hoc addiderit. Admonuit enim per hoc, quòd
possit in corpore non regnare peccatum, secundū quod alibi ipse dixerat, Corpus quidē mor-
tuum propter peccatum, spiritus uerò uiuit propter iustitiam. Si ergo sciamus quia corpus no-
strum mortificari potest, & mortuū esse peccato, potest fieri ut non regnet in eo peccatū. Secun-
dum hoc namq; quòd mortuus est, iustificatus dicitur à peccato. Neq; enim mortuus cōcupi-
scit, aut irascitur, aut furit, aut diripit aliena. Si ergo ab his omnibus concupiscentijs corpus re-
primamus, mortuū peccato dicitur esse corpus, & hoc est quod in præsenti loco ita Apostolus
uidetur cōmonere dicens: In corpore uestro mortuo. Alius fortasse diceret, quia ad distinctio-
nem alterius corporis quod immortale est, corpus hoc in quo nūc sumus, mortuū nominauit.
Quid sit autē corpus immortale, idē Apostolus dicit in alijs, ubi ait: Necesse est enim ut corru-
ptibile hoc induat incorruptionē, & mortale hoc induat immortalitatē: & dubium nō est quin
adepta immortalitate hoc ipsum quod nūc mortale est, immortale efficiatur corpus.

Corpus immortale.

Post hæc
sequitur: NEQVE exhibeatis mēbra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos Deo
tanquam ex mortuis uiuentes, & mēbra uestra arma iustitiæ Deo.] Intuere per singula sapien-
tiam Pauli, quia necessarijs discrepationibus utitur. Vbi dicit arma nostra præbēda esse pecca-
to, uel iniquitati, non nos, sed membra nostra ponit, ubi uerò suadet ut Deo nos exhibeamus,
non antè membra quam nos ipsos exhiberi uult Deo, hoc est animam, uel propositū nostrum,
ut cùm pios nos ipsos exhibuerimus Deo, & adhæserimus ei, ita demū etiam mēbra nostra effi-
ciamus arma iustitiæ Deo. Sicut enim manus sanctæ dicūtur quæ operibus sanctis ministrauerint, ut Apostolus dicit: Leuātes puras manus sine ira & disceptatione: et rursum manus dicun
tur plenæ sanguine quæ ad effundendū ministrauerint, ita & in præsenti loco mēbra quæ pec-
cato deseruiunt & iniquitati, arma iniquitatis appellātur: & rursum si peccati concupiscentiam
mortificemus in corpore nostro mortali, & in opere iustitiæ laboremus, atq; omnibus mēbris
nostris iustitiæ ministremus, efficimur tanquā ex mortuis uiuētes, peccato scilicet mortui, & iu-
stitiæ uiuētes, & consequenter etiā membra nostra fiunt arma iustitiæ Deo. Bene aūt metapho-
ram superiùs propositā custodiuit, ut quia regnare dixerat peccatū, arma peccati membra no-
minaret, & rursum Deo regi arma iustitiæ fierent mēbra uestra.

Membra hominis arma sunt uel iusticiæ, uel iniusticiæ.

1.Tim.2.

Sequitur post hæc: PECCA-
TVM enim uobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia.] Etiā hîc intuere
miram in Apostoli sermone cautelam, cùm de nobis loquitur dicens: Peccatū uobis nō domi-
nabitur. Cùm de Saluatore loqueretur, non dixit, Peccatum ei nō dominabitur: neq; enim de
eo ita dici decebat, sed ait: Mors illi ultrà nō dominabitur. Mortis enim in eo fuit locus, peccati
nullus. At contrà in nobis nec conueniebat dici, Mors uobis nō dominabitur, hoc enim caue-
re non possumus, sed peccatū uobis non dominabitur, quod sine dubio scire & uitare nō pos-
sumus secundum ea quæ superiùs diximus, si non mortificemus cōcupiscentias carnis, in qui-
bus peccatū potest dominari. Propterea enim subiungit: Nō enim sub lege estis, sed sub gratia:
& euidenter ostendit ex his nos non esse sub lege illa quā in membris positam repugnare dicit
legi mentis, quia qui mortificat membra sua, certum est quòd nō sit sub lege membrorum, sed
sub gratia Dei. De hac lege & alibi dicit, Quia uirtus peccati lex. Si quis uelit hæc accipere de
lege Mosis, illud sine dubio dicet, quòd nō sumus sub lege literæ quæ occidit, sed sub lege spiri-
tus quæ uiuificat, quam hîc gratiam nominauit.

Peccatum ijs qui sub gratia sunt, non dominatur. Vos estis sub gratia.

QVID ergo? Peccabimus quia non sumus
sub lege, sed sub gratia? Absit.] Simile uidetur hoc illi dicto, quod superiùs exposuimus.

Obiectio alia.

Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit. & ideo unà atq; eadem utriq; loco sufficiat explanatio. Hoc solum est quod uidetur habere differentiam, quòd in superioribus ubi dicit: Quid ergo, permanebimus in peccato? quasi ijs qui nondū discesserint à peccato dici uidetur, ne permaneant in eo in quo esse adhuc uidebantur, hìc uerò tanquam ab ijs qui discesserint à peccato, fieri uidetur interrogatio, & ibi ut quasi gratia quæ nondū erat abundaret, hìc autem tanquam præsente iam gratia dicit, Quia nō sumus sub lege, sed sub gratia.

Serui Domino obedire debēt.
Vos serui estis iusticiæ. Ergo &c.

AN nesciris quia cui exhibens uos seruos ad obedieudū, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obediētiæ ad iustitiam? Gratias autem Deo quoniam fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formā doctrinæ, in qua traditi estis. Liberati autem à peccato, serui autē facti estis iustitiæ.] Videtur fortassis minùs integra elocutio, quia ait, Serui estis cui obedistis, siue peccati, siue obedientiæ ad iustitiam: cùm ratio posceret, Serui estis eius cui obedistis, siue peccati, siue iustitiæ per obedientiam. Sed in eo qui imperitiam sermonis sponte profitetur, artem compositionis uerborum requirere superfluum puto, cùm sensus euidens habeatur. Hoc est ergo quod in hoc loco Apostolus docet: quia unusquisq; in manu sua habet &

αὐτεξούσιον.

in arbitrij potestate, ut aut peccati seruus sit, aut iustitiæ. Ad quamcunq; enim potestatē inclinauerit obedientiæ, & cuicunq; parère uoluerit, hæc sibi eum uendicat seruū. In quo (ut dixi) absq; ulla cunctatioue in nobis esse ostēdit arbitrij libertatem. In nobis namq; est exhibere obedien-

Matt. 6.

tiam nostram uel iustitiæ uel peccato: Nemo potest duobus simul dominis seruire, peccato & iustitiæ. Aut enim unum odio habebit, peccatum scilicet, & alium amabit, id est iustitiam, aut patietur unum scilicet peccatum duntaxat, & alium contemnet, id est iustitiam. Simile est ergo hoc quod dixit Apostolus: Serui eius estis cui obedistis, siue peccati siue iustitiæ. Nā omnis qui facit peccatum seruus est peccati: ad hoc respicit, quamuis etiā non adiecerit, Omnis qui fecerit iustitiam seruus est iustitiæ. Quod fortassis putet alius idcirco subrelictum, ut quasi ex consequentibus debeat intelligi, mihi tamen uidetur consultò nō additum. Neq; enim conueniebat dici, Quia omnis qui facit iustitiam seruus est iustitiæ. Nam & Deus ipse facit iustitiam, & non idcirco seruus iustitiæ dici potest, sed iustus dominus. Non ergo ita omnis qui facit iustitiam

Diabolus apostata est.

seruus est iustitiæ, ut omnis qui facit peccatum seruus est peccati. Nam & ipse diabolus sine dubio seruus est peccati, quippe quia discessit à seruitute iustitiæ, & in conspectu omnipotentis Domini rebellauit, propter quod apostata appellatus est. Constat ergo ex his esse seruos quibus Paulus dicit: Quia cui exhibens uos seruos ad obedientiam, serui estis cui obedistis, siue peccati siue iustitiæ, quia spontè. Nam ipsi nos exhibemus nullo cogēte uel peccato seruire, uel iustitiæ per obedientiam nostram, & ideo semper horum meminisse debemus, ne inanes querelas in peccati excusatione proferamus, quòd diabolus fecit, ut peccatorem aut naturæ necessitas, aut fatalis conditio, aut cursus astrorum efficiat. Sed audi apertam Pauli sententiam, qua dicit: Cui uos exhibens seruos ad obedientiam, serui estis cui obedistis, siue peccati, siue iustitiæ. Post hæc, Gratias, inquit, Deo, quia fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in qua traditi estis. Videtur hæc ad eos dicere, de quorum uita profectuq; præ-

Rom. 1.

sumit, & de quibus iam superiùs dixerat, Gratias ago Deo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra nunciatur in uniuerso mundo. Tunc deinde & illud ostendit, quòd omnes homines primò seruiant peccato, sic enim scriptum est: Quia non est iustus super terram qui faciat bonum, & non peccet. Primò enim necesse est in omni homine illud compleri, quod

Ex seruis peccati fimus iusticiæ serui.

scriptum est: Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit. Hoc uerò quod sequitur ad paucos dicitur, & eos qui emendātur: Gratias autem Deo quia fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formā doctrinæ in qua traditi estis. Serui ergo omnes fuimus peccati: sed ubi tradita est nobis forma doctrinæ, & huic non utcunq; neq; solis uerbis, sed ex corde, & animo ex tota deuotione elegimus obedire, liberamur à seruitute peccati, & efficimur serui iustitiæ. Vnde uereor ne fortè plures simus qui uideamur suscepisse formam doctrinæ iustitiæ, & uerbis quidem uel professione iustitiæ uideamur obedire, corde uerò obediamus peccato carnis, adhuc uitijs in uobis dominantibus. Et ideo ante omnia indigemus illa de qua superiùs docuit mortificatione membrorum. Quam autem dixit formam doctrinæ in qua traditi estis, requirendū puto quomodo unusquisq; tradatur. Inuenimus namq; quia eos qui non probant Deum habere in notitiam, tradat Deus secundū desideria cordis eorū in immunditiā, ut contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis: & alios qui cōmutauerunt gloriā incorruptibilis Dei, tradat in passiones ignominiæ, de quibus in locis suis prout potuimus diximus. Et hîc ergo qui semetipsos exhibent seruos per obedientiā iustitiæ, Deus tradidit ut instituantur & imbuantur

Τύπος διδαχῆς.

secundum formā iustitiæ doctrinæ. Mouet me etiam hoc, quod nō dixit, Obedientiæ ex corde doctrinæ in qua traditi estis: sed formā doctrinæ posuit. Nec puto quòd unū esse senserit Apostolus doctrinā, & formam doctrinæ. Sed mihi uidetur quòd formā doctrinæ minus esse scierit quàm ipsam doctrinā: & nunc quidē in præsenti uita dum in hoc corpore sumus, & aggrauat

terrenum

terrenum hoc habitaculum sensum multa cogitantem, formam doctrinę habemus, non ipsam doctrinam, sicut idem Apostolus in alijs dicit: Nunc autē uidemus per speculum in ænigmate: et ipsa autē doctrina sit de qua dicit, Tunc autem uidebimus facie ad faciem. Vnde & in præsenti uita puto quòd formam atq; umbram uirtutum tenere possimus, ipsas uerò uirtutes tūc cùm uenerint illa quæ perfecta sunt, & ideo iustus magis (ut mihi uidetur) in umbra uirtutū, quam in ipsis uirtutibus uixit. Et ob hoc fortassis Hieremias in lamentationibus dicit, Spiritus uultus nostri Christus Dominus, cui diximus, In umbra eius uiuemus in gentibus. Quod si Christus est iustitia, & sapientia, & ueritas, & dicimus, In umbra eius uiuemus in gentibus: ergo in umbra iustitiæ, & in umbra sapientiæ, & in umbra ueritatis uiuimus, etiam si iusti, & sapientes, & ueritatis amatores esse uideamur. Propterea ergo dicitur: Si quis se putat cognouisse, nondum cognouit quemadmodum oporteat scire. Fortassis etiam ipsum uerbum Dei, secundum hoc quod Verbum caro factum est & habitauit in nobis, aliter in præsenti uitæ statu, aliter cum uenerit quod perfectum est, cognoscetur: & aliter nunc in forma serui, tunc uerò aliter in forma Dei, & in Patris æqualitate sentietur. Pro quibus omnibus, uel in forma doctrinę, ut Apostolus dicit, & nondum in ipsa doctrina, uel in umbra Christi, ut Hieremias nominauit, & nondum in ipso Christo, uiuere uidemur inter gentes. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. Expositio est in his eorum quæ superius dixit. Si enim ultrà non seruiatis peccato, certum est quia liberati ab eo serui facti estis iustitiæ. Sed requiritur quis est qui liberet à peccato: sine dubio ueritatis agnitio. Sic enim dicebat Iesus ad Iudæos qui crediderant ei: Si credideritis uerbo meo, agnoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. Veritas est ergo quæ liberat à peccato, & ueritatis agnitio. Certum est autē quòd omnis qui liberatus fuerit à peccato, iustitiæ seruiat. Quod autē dicimus, Iustitiæ seruiat: quoniam iustitia una est ex uirtutum choro, simile est ut si diceremus, Quia si quis liberatus est à peccato, seruiet ueritati, & seruiet sapiētiæ, seruiet pudicitiæ, prudentiæ, & pietati. Sic enim ego audio & illud quod dictū est: Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus in eas confitebor Domino. Non enim solius iustitiæ portas ingreditur qui cōfiteri uult Domino, sed & ueritatis, & sapientiæ, & pietatis, & pudicitiæ. Omnium namq; una est aula uirtutum, cuius sibi iustitiæ nomine Paulus ianuas postulat aperiri. HVMANVM dico propter infirmitatem carnis uestræ. Sicut exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem.] Pudorem quendam per hoc incutit Apostolus auditoribus, ut hoc saltem obsequij dependant iustitiæ & sanctificationi, quod priùs immunditiæ & iniquitati detulerant. Quid ergò tam humanum, hoc est quid tam leue, quid tam sine onere, & quod nulla ratione prorsus possit infirmitatis excusari? Sicut, inquit, exhibuistis mēbra uestra seruire iniquitati, ita nūc exhibete membra uestra seruire iustitię in sanctificationem. Ingloriosum quidē est, ut ita quis uirtutibus sicut uitijs seruiat: multo enim ampliùs & multo intentiùs honoranda iustitia est. Sed ego, inquit, humanè & communiter ago, eadem postulo, similia requiro. Dudum currebāt pedes uestri ad dæmonum templa, nunc autem cōcurrant ad ecclesiam Dei. Currebant priùs ad effundendū, nunc autem ad liberandum sanguinem currant. Protendebantur manus priùs ut aliena diriperent, nunc protendantur ut propria largiantur. Circumspiciebant priùs oculi mulierem, aut alienum aliquid ad concupiscendum, nunc circumspiciant pauperes, debiles, egenos, ad miserandum. Aures delectabantur auditu uano, uel bonorū derogationibus, nunc cōuertantur ad audiendum uerbum Dei, ad explanationem Legis, & ad capiēdam sapientiam & disciplinam. Lingua quæ conuitijs, maledictis, & turpiloquijs assueta, nunc conuertatur ad benedicendum Dominum in omni tempore, sermonē sanum proferat & honestū, ut det gratiam audientibus, & ueritatem loquatur cū proximo suo. Sed quid opus est hæc singula persequi, cùm pateat etiā tibi, uniuscuiusq; membri ministeriū quod exhibuit uitijs, aptare uirtutibus, & actū quem exhibuit immunditiæ, ad castitatem nunc sanctificationemq; conuertere? Videtur sanè hîc iustitiam pro omnibus simul uirtutibus nominasse, sicut è cōtrario iniquitatē pro omnibus simul uitijs posuisse. Addit sanè iustitiæ sanctificationem, quo uidelicet castitatis partē & generaliter cum cæteris, & per semetipsam specialiter commēdaret. Sed & illud aspice, quòd ubiq; per hæc arbitrij libertatem designat, & ostendit unumquemq; habere in sua potestate, ut quæ antè iniquitati ad iniquitatem seruina dependebant, hæc cōuerso in melius proposito iustitiæ sanctificationiq; dependant: quod utiq; fieri nō posset, si necessitas naturæ (ut quibusdam uidetur) repugnaret, aut astrorū cursus obsisteret. CVM enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructū habuistis tunc in illis, in quibus nūc erubescitis? Nam finis illorū mors est. Nunc uerò liberati à peccato, serui autē facti Deo, habetis fructum uestrū in sanctificationē, finem uerò uitā æternam.] Quòd quis peccati seruus sit, sufficiēter iam in superioribus dictū est, cùm exponeremus illū locum, Nescitis quia cui exhibetis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati, siue iustitiæ? Cùm ergo quis peccato seruit, iustitiæ liber est,

hoc

1. Cor. 13. — *1. Cor. 1.* — *1. Cor. 8.* — *Ioan. 1.* — *Phil. 2.* — *Ioan. 8.* — *Psal. 118.* — *Eph. 3.*

Seruiendum iusticiæ in sanctificatione.

Iusticia pro omnibus uirtutibus sumta.

Fructus & fines iusticiæ & iniusticiæ.

hoc est alienus à iustitia. Hic enim liberum alienum dicit, & rectè quidem. Nemo enim potest & peccato simul & iustitiæ seruire, sicut Saluator dixit, Quia nemo potest duobus dominis seruire. Sed de his plenissimè suprà diximus. Illud sanè notãdum est, esse libertatem culpabilem, & laudabilem seruitutem. Nam liberum esse iustitiæ, crimen est: seruum uerò esse, laudabile.

Libertas & seruitus.

Quod autem dicit iustitiæ seruum fieri, simul intellige & sapientiæ & pietati, & pudicitiæ, & omnibus unà uirtutibus: sicut è contrario qui peccat, seruus est simul & concupiscentiæ malæ, & iræ, & furoris, & impudicitiæ, & rapinæ, & omnibus simul uitijs ac sceleribus seruit. Vnde nosmetipsos discutere semper debemus per singula quæ gerimus, & in unoquoque actu considerare cui nam seruiamus, peccato ne ad iniquitatem, an iustitiæ in sanctificationem. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nũc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Fructum & bonorum & malorũ esse docet scriptura diuina, ut ipse Saluator in Euangelijs dicit: Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructũ eius malum.

Matt. 12.

Non potest arbor bona fructum malum facere, neque arbor mala fructum bonum facere. In quibus propositum & uoluntas hominis, arbor dici uidetur uel bona uel mala, fructus uerò eius opera. Si quis igitur cõuertat animum & propositum ad iustitiam, erubescit sine dubio, & ipse se notat de prioribus gestis quæ egit positus sub peccato, quia finis illorum mors est. Sed requiro quæ mors? certum est, non ista communis. Non enim quis post mortem conuertitur ad iustitiam, uel pro malis gestis præteritis erubescit. Quid ergo est? Nunquid nam mortem peccati dicere uidetur? Quoniam anima quæ peccat, ipsa morietur. An illud magis potest intelligi quòd istam mortem dicit qua cum Christo peccato morimur, & uitijs ac sceleribus finem damus, ut post hæc dixisse uideatur, Quia finis illorum mors est? Nũc uerò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerò uitam æternam. Fructus fructibus comparat & peccati quidem fructus, pro quibus nũc hoc est: Postcaquam liberati à peccato, serui autem facti Deo, sancti erubescunt: pronunciat morte finiri: fructus uerò iustitiæ qui sunt in sanctificationem, finem dicit accipere uitam æternam. In quo illud primò non est omittendum, quòd fructus quidem eos pro quibus non erubescimus, in quo sint noluit nominare: eorum uerò fructum qui liberati sunt à peccato, & serui facti sunt Deo, dicit esse in sanctificationem. Bonorum enim frequentiùs quam malorum habẽda memoria est. Quòd autẽ priùs de malis fructibus & fine eorũ, postea uerò de fructibus qui in sanctificatione sunt, & de fine eorum qui est uita æterna, memorauit, uide quia simile est hoc dicto prophetico illi quo ait, Ego occidam, & ego uiuere faciã: & iterum, Percutiam, & ego sanabo: & rursum in Iob: Ipse dolere facit, & remediũ dat: percutit, & manus eius sanat. Quę omnia illuc aspiciunt, quòd antè moriendum est cum Christo, & ita conuiuendum: & antè compatiendũ, & ita conregnandum.

Deut. 32.

Iob 5.

Prius moriendum est cum Christo quàm cum eo uiuamus.

Nisi enim priùs per pœnitentiam moriamur peccato, non possumus per iustitiam uiuere Deo. Sed & hoc, quia superiùs dixerit, Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ: nunc autem cùm similiter dixerit, Liberati autem à peccato: non similiter dixit, Serui facti estis iustitiæ: sed, Serui facti estis Deo: non est otiosa distinctio. Per hoc enim ostenditur, quòd posteaquã quis liberatus à peccato fuerit, seruire debet primò iustitiæ, & omnibus uirtutibus simul, ut inde per profectum ascendat ad hoc, ut seruus fiat Deo, quamuis & seruire iustitiæ, seruire Deo sit. Christus est enim iustitia: & seruire Christo, seruire Deo est. Est tamen ordo profectuum, & sunt profectibus uel uirtutibus gradus: & idcirco dicitur Christus regnare, profectò secundum hoc quòd iustitia est, donec in unoquoque compleatur plenitudo uirtutum. Vbi uerò mensura fuerit perfectionis expleta, tunc dicitur tradere regnũ Deo & patri, ut iam sit Deus omnia in omnibus.

Ordo profectuum.

1. Cor. 15.

Sed & illud adhuc obseruandum puto, quoniam collationem diximus fructuum malorum, & fructuum bonorum fecisse Apostolum: quòd ibi quidẽ ubi de malis fructibus dicebat non dixit, Fructum uestrũ habuistis in quibus nunc erubescitis: sed dixit, Quem ergo fructum habuistis? ubi uerò de bonis fructibus dicit, addit, Vestrum. Sic enim scribit: Habetis fructum uestrum in sanctificationem. Per quod indicare mihi uidetur quòd fructus malus, fructus erubescendus & pœnitendus, non est noster fructus. Non enim malã in nobis arborem Deus plantauit, quæ fructus malos proferret, sicut & ipse dicit per Prophetam, Ego te plantaui uitem fructiferam totam ueracem, quomodo conuersa es in amaritudinẽ uitis alienæ? Fructus ergo malos etiam si afferamus, nõ sunt nostri, sed alieni, id est, peccati: fructus uerò bonos si afferamus in sanctificationẽ, nostri sunt fructus. Istos enim fructus ut afferret humana natura, à conditore suscepit. Nam illi alieni sunt in nobis, nõ seminati à Deo. Vis autem scire quia Dominus non seminat malos fructus? Audi in Euangelio dicentẽ, Nonne bonũ semen seminauisti in agro? Vnde ergo habet zizania? Et respondẽs dixit, Inimicus homo hoc fecit. Et adhuc uis amplius discere, quia isti carnis fructus nõ sunt nostri, sed alieni? Ipse etiã in Euangelio Dominus dicit: Si in alieno fideles non fuistis, quod uestrũ est quis dabit uobis? Sic ergo profundæ rationis mysterio in malo quidẽ fructu Apostolus nõ addidit, Vestrũ: de bono aũt dicit: Habetis fructũ ue-

Hier. 2.

Matt. 13.

strum

strum in sanctificationem. Quòd autē perfectiores dicat hos quos seruire Deo nominat, quàm illos quos primò seruire iustitiæ dixerat, etiam ex hoc probatur: quòd horum fructũ in sanctificationem posuit, qui intelligi possint hi esse qui se castitati & continentiæ deuouerunt: illi autem quos seruos dixit esse iustitiæ, possint etiã hi uideri qui in coniugijs positi iustitiæ tamen & omnibus uirtutibus operã præbent. De uita autē æterna quamuis & in alijs locis sæpe à nobis dictum sit, tamē & in præsenti breuiter perstringendũ est, quòd æternitas in scripturis aliquando pro eo ponatur ut finem nesciat, aliquando uerò ut in præsenti quidē seculo finem non habeat, habeat tamen in futuro. Aliquando temporis alicuius, uel etiam uitæ unius hominis spacium æternitas appellatur, ut est illud in Lege scriptum de seruo Hebræo: Si dilexerit (inquit) uxorē suam, & filios suos, & permanere uoluerit in seruitute propter ipsam, subula, inquit, pertundes aurem in poste, & erit tibi seruus in æternum. Aeternum hîc sine dubio tempus uitæ hominis posuit. Et iterum in Ecclesiaste dicitur, Generatio uadit, & generatio uenit, terra autem stat in æternum: hîc æternum præsentis seculi tempus ostendit. Vbi uerò dicit uitam æternam, ad illud aspiciendum est quod ipse Saluator dicit: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum & quem misisti Iesum Christum. Et iterum, Ego sum uia, ueritas, & uita. Et ipse Apostolus dicit in alijs, Quia rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. Sicut ergo semper cum Domino esse, finem nõ habet, ita uita æterna nullum finem habere credenda est. STIPENDIA enim peccati mors: Gratia autem Dei in uita æterna in Christo Iesu Domino nostro.] Simile est hoc quod dixit, Stipendia peccati mors, illi quod superiùs dixerat, Finis autem illorum mors. Quorum autē illorum? sine dubio pro quibus nũc erubescitis, quorum fructus ne nominare dignum. Et iterum, Gratia autē Dei in Christo Iesu domino nostro: simile est illi quod dixit: Habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem uerò uitam æternam. Bene autem metaphoram, id est figuram militiæ ex initio propositam seruat, ut militantibus sub peccati rege, imò potius tyrannidi eius parentibus, stipendia debita mortem dicat exolui. Deum uerò non erat dignum militibus suis stipendia quasi debitum aliquod dare, sed donum & gratiam, quæ est uita æterna in Christo Iesu domino nostro. Ego non puto etiam hoc uacuum esse, quòd ad uitam æternam addidit, In Christo Iesu domino nostro: sed quia fortassis sciri uoluit aliud esse uitam æternam solùm, & aliud uitam æternam in Christo Iesu. Illi enim qui surgēt in confusionem & opprobrium sempiternum, habent quidem uitam æternam, non tamen in Christo Iesu, sed in confusione & opprobrio æterno: iusti autem qui surgent in uitam æternam, in Christo Iesu habebunt uitam æternam. Peccatum uerò militibus suis in quibus regnat, stipēdia digna largitur mortem. Mortem autem dicimus non hanc corporalem, sed illam de qua scriptum est, Quia anima quæ peccat ipsa morietur. Et quamuis de diuersitate mortis à nobis sæpe iam dictum sit, tamen quia præsens admonuit locus, apertiùs eadem repetere, & in unum quæ sparsim sunt dicta colligere, neque mihi pigrum sit, nec legentibus onerosum. Mors quidem in scripturis unum quidem nomen est, sed multa significat. Etenim separatio corporis ab anima mors nominatur. Sed hæc neque mala, neque bona dici potest: est enim media, quæ dicitur indifferens, id est communis. Et rursus separatio animæ à Deo mors appellatur, quæ per peccatum uenit. Hæc apertè mala est, quæ & peccati stipendium nominatur: hanc mortem Deus non fecit, neq; lætatur in perditione uiuorum. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Et ipse iterum auctor mortis huius diabolus mors appellatur, & ipse est qui dicitur inimicus Christi nouissimus destruendus. Sed & inferni locus in quo animæ detinebantur à morte, etiam ipsa mors appellatur. Dicitur etiam illa mors laudabilis qua peccato quis moritur, & Christo consepelitur, per quam emendatio fit animæ, & uita æterna conquiritur. Cùm ergo tanta differentia in hoc uno nomine mortis habeatur, si audias Deum dicentem, Ego occidã, & ego uiuere faciam: intelligere debes quæ sit mors quam dicit inferre Deum: illa sine dubio quæ conferat uitam, id est ut moriatur quis peccato, & uiuat Deo. Cùm occideret eos inquirebant eum. Apertissimè docens quia Deus quem occidit, propterea occidit ut peccato moriatur, & quærat Deum. Sic ego audio illud quod scriptũ est, quia occidit Deus Her filium Iudæ quoniam malignus erat, & si quid aliud huiusmodi de Deo legimus scriptũ. Sic & Apostolus peccatorem tradebat in interitũ carnis, ut spiritum faceret saluũ, hoc est ut moreretur peccato, & uiueret Deo. Et in præsenti igitur loco stipendia quæ dat peccatum, mors esse dicũtur: non ista mors quæ separat corpus ab anima, sed illa qua separatur anima per peccatum à Deo. Et rursum nos in morte Christi dicimur baptizari, in illa sine dubio qua peccato mortuus est semel, ut & nos separemur à peccato, & uiuamus Deo. Tali nãq; morte qui moritur, iustificatus esse dicitur à peccato. Sic ergo habenda est distinctio, quòd Deus etiam si occidere dicatur & morti tradere, talis quædam sit mors quæ à Deo datur ut conferat uitam. Nihil enim mali datur à bono Deo licet triste sit, licet doloris plenum, prospectu tamen medendi & contemplatione sanitatis infertur, ut animam quam separauerat à Deo illecebra &

dulcedo

De Vita æterna. — *Exod. 21.* — *Eccles. 1.* — *Ioan. 17.* — *Ioan. 14.* — *1. Thess. 4.* — *Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.* — *Vita æterna non debitum, sed donum est.* — *Ezech. 18.* — *De Morte.* — *Gen. 38.* — *1. Cor. 5.*

dulcedo peccati, seueritatis austeritas separet à peccato. E' contrario uerò peccatum quicquid dederit, quicquid contulerit, etiam si stipendia largiatur, animæ mors est.

CAPVT VII.

Lex quamdiu homini dominetur, simili indicat.

Christus, quando imperium in nos sibi sumat.

AN ignoratis fratres (scientibus enim Legē loquor) quia lex dominatur in homine quanto tempore uiuit? Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi: si autē mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro cognominabitur adultera si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege, ut nō sit adultera si fuerit cum alio uiro. Itaq; fratres mei & uos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Cùm enim essemus in carne, passiones peccati quæ per legem erant operabantur in membris nostris ut fructificarent morti. Nunc autem absoluti sumus à lege mortis in qua detinebamur, ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literæ.] Latiùs in superiore de fide & lege differens, per omnia præferendā esse ostendit fidem eorum duntaxat qui credunt in eum qui suscitauit dominum nostrum Iesum à mortuis. Post hæc qualis etiā eorum cōuersio deberet esse subiunxit: in quibus & de peccato Adam ac iustitia Christi disseruit: sed & de uirtute ac libertate qua uel iustitiæ quis seruus & liber est à peccato, uel peccato seruit & iustitiæ liber est, disputauit. Nūc ergo post excessum quendam latiùs redit denuò ad tractatum Legis & Christi, talia quædam in præsenti differens loco, quæ paululum repetentes secundū literę consequentiam priùs aperire tentabimus. Tunc etiam pro uiribus quid unusquisq; sermo uirtutis habeat requiremus. Loquor, inquit, uobis qui scientiā Legis habetis, & scitis sensum eius non esse in uetustate literæ, sed in spiritus nouitate: hoc est scientibus Legem loquor, & appello uos propter huius legis scientiā fratres, & dico: Nunquid ignoratis quia lex unicuiq; mancipato & seruienti sibi dominatur, sicut uir iunctæ mulieri? & sicut in omni uita sua dominatur mulieri legibus sibi coniunctæ, ita & homini qui sub lege est quamdiu uiuit, & ualet, dominatur lex. Sed sicut uirum cui legibus subiuncta fuerat mulier, si accidat mori, libera efficitur mulier, & à uiri potestate resoluitur: ita & is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur, & sicut mulier quæ prioris uiri legibus absoluta est, habet libertatē ut alio uiro iungatur: ita & is qui sub potestate legis uixit, ubi mortuam uidet literam, habet potestatem uiuenti uerbo, tanquam uiro sociari. Si uerò uiuentem adhuc priorem uirū uoluerit mulier relinquere & alij sociari, adultera sine dubio appellabitur. Quod simili forma etiam in eum cadit qui legem ut uirum deserit, & alij iungitur. Hæc autem scientibus (ut dixi) legem loquor fratres, ut intelligatis quia & uos legem tanquam mortuam reliquistis. Mors autem illius per aduentum Christi & assumptionem corporis eius, per quod uos effecti estis id est iuncti alij uiro, illi scilicet qui à mortuis resurrexit, & ultrà mortem non recipit, quam recepit prior ille uir, id est lex. Vos ergo nunc facti estis eius uiri qui à mortuis resurrexit sponsa: & ideo secundum uoluntatem ipsius uiuere debetis, quia iam non sumus in carne, sed in spiritu, etiam si aliquando in carne positi peccati & carnis passionibus urgebamur: quæ passiones per occasionem legis in membris nostris fructificabant, non Deo sed morti, illi morti quam Deus non fecit. Nunc ergo sicut cùm moritur uir, libera est & absoluta mulier à lege uiri, ita & nos liberi facti sumus à lege quæ uidebatur nobis dominari tanquam uir. Cui legi sine dubio etiam nos mortui sumus, & alieni à conditione eius in qua detinebamur, ut post hæc iam seruiamus non in uetustate literæ sicut priùs, sed in nouitate spiritus: quem spiritum à sponso nostro tanquā nuptiale pignus accepimus, sicut & alibi dicit: Qui dedit nobis pignus spiritum. *Eph.1.* Hic est ordo eloquentiæ, hęc apostolici compago sermonis. Sed nunc repetentes quæ dicta sunt, discutiamus per singula. 'Aut ignoratis, inquit, fratres, sciētibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini quāto tēpore uiuit? Hyperbaton statim in principio habet, quod ita redditur. Aut ignoratis fratres quia lex dominatur in homine quāto tempore uiuit? & post hæc redditur illud quod in medio insertum est. Scientibus enim legem loquor. Quod autem dixit, Scientibus legem loquor: simile est illi quod paulo pòst dicit, Scimus autem quoniam lex spiritalis est. Legem uerò spiritalem non solùm Paulus sciebat, sed & hi qui ab ipso imbuebantur: qui tamen spiritales erant, de quibus dicit: Spiritalis autem examinat omnia. *1.Cor.2.* Nam de Galatis non possum pronunciare, quòd sciant legem spiritalem esse, de quibus dicit: O' insensati Galatæ. *Gal.3.* Nisi fortè tunc scierant cùm spiritu cœperant: sed non permanserunt in hac scientia, quia carne consummati sunt. Apostolorum uerò doctrina & eorum qui ab ipsis instruebantur ad docendum talis erat, quæ docet homines seruire legi non in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Quod non solùm Apostolos, sed & Prophetas, & si qui erant tunc sapientes in populo, sensisse arbitror, quia Lex spiritalis est, licet multitudinis causa etiam carnalem uiderentur obseruantiam custodire. Nec mirum, cùm & ipse Paulus dicat, Quia factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrifacerem. *1.Cor.9.* Ita ergo multi in populo priori proficiebant in scien-

Legi seruire in natiuitate spiritus.

tia spi-

tia spiritali, & uidebāt gloriam uerbi Dei, sicut Esaias scribitur uidisse gloriam filij Dei, ut testatur Ioannes cùm dicit, Hoc autem dicit Esaias quòd uidit gloriā eius. Scientibus enim legem loquor, id est scientibus quæ sit in lege uetustas literæ, & nouitas spiritus: quia qui benè scit, nouit sine dubio quia lex ita dominatur homini quamdiu uiuit, sicut uir mulieri: & sicut morte uiri liberatur mulier à lege coniugij, & sociandi uiro alij accipit libertatem, ita & anima cuius uir lex est, cùm uetustatem literæ in lege deprehenderit, quia quod ueterascit prope exterminiū est, ueluti mortua sibi lege secundum literam, libertatem accipit nubendi alij uiro qui est spiritus legis: spiritus autem Dominus est. Quòd autem dixit, Lex dominatur homini quāto tempore uiuit, non ad hominem, sed ad legem refertur: hoc enim & in consequentibus indicat, ubi dicit, Viuente uiro alligata est legi: & ipsum exemplum quod assumptum est, plènius idem ordo declarat: legem enim in loco uiri posuit, & de ipsa dicit, Si autem mortuus fuerit uir, soluta est à lege uiri. Quæ tamen si de Apostolis, uel de his qui ex circumcisione crediderunt dicta intelligantur, nil commouebitur quæstionis. Clarum namq; est quòd hîc legē uelut uirum dicit, sub cuius potestate uiuebant. Sed ubi uenit plenitudo temporum, lex infirmari cœpit in carne, & infirmitatem mors consecuta est, & si qui sub potestate huius uiri uixerant, tanquam mulier spiritui nubunt Christo credentes. Hi uerò qui ex gentibus crediderunt, Domino crediderunt, & non uidentur sub huius uiri id est sub legis uixisse potestate, nec habuisse uirum legis sermonem. Testimonium autē huius rei, id est quòd hi qui ex circumcisione sunt, sub uiro fuerint, hi autem qui ex gentibus sine uiro, Esaias declarat dicens: Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis, quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirum. Multos filios dicens desertæ magis quàm eius quæ habet uirum, quod multo plures ex gentibus, quàm ex circumcisione crediderunt. Et ostendit eam quæ habet uirum, synagogam quæ habet legem: desertam uerò, & uagam, ac sine ulla potestate legis uiuentem, multitudinem gentium, quæ & sterilis erat, nullius legitimi uerbi proferens germen. Ponitur ergo in his ab Apostolo homo qui sub lege uiuit, tanquam mulier quæ sub uiro est. Virum autem ponit sermonem legis, quem tamen uirum mortalem dicit, qui est secūdum literam sermo legis. Sed is quomodo sit mortuus, prouidendum est. Potest quidem in hoc uideri mortuus, cùm spiritalis intelligentia excludit uel interimit corporalem, & ostendit refugiendam esse occidentem literam, & sequendum uiuificantem spiritum. Sed & hoc modo mortuus esse hic uir euidentiùs probabitur: etenim donec lex umbram gerebat futurorum bonorum & inhiabat in terrena, cœlestis culturæ typus & imago gerebatur, & altare manebat, & sacerdotium, sermo legis litera uidebatur. Nondum enim introierat in sancta non manu facta Christus, nec accesserat ad uelamen interius, quòd ad Hebræos scribens Apostolus carnem Christi esse interpretatur. Vbi uerò Verbum caro factum est, & habitauit in nobis, à præsentia eius lex cum templo & altari, atque omnibus quæ ibi gerebantur, euersa est: tunc mortuus est uir eius, id est secundum literam lex. Aut nón iure dicitur in hac parte mortuus sermo legis, cui nulla sacrificia, nullum sacerdotium, nulla Leuitici ordinis deseruntur ministeria? Homicidam punire non potest, nec adulterum lapidare: hæc enim sibi uendicat Romanorum potestas: & dubitas adhuc si mortua sit literæ lex? Ter in anno apparere Domino omnis masculus non ascendit: ouis in festiuitate paschæ ea in ciuitate quam elegisse putatur Dominus Deus, nulla iugulatur: manipuli primitiarum nulla celebratur oblatio: nulla lepra, nulla pecoris immunditia: dubitari potest in his omnibus mortuam esse literam legis? Cùm ergo claruerit per hæc omnia mortuum esse uirum priorem, nulla præuaricatio est Christo tanquam uiro alteri sociari, sicut mulieri crimen non est, si uiro priore defuncto suscipiat secunda connubia. Et propterea dicit: Igitur uiuente uiro cognominabitur adultera si fuerit cum alio uiro: ut ostēdat quia & anima hominis si iam uenit ad Christum, & Christo uelut secundo uiro sociata est, nullo genere uiuere ei debet uetustas literæ quæ est quasi prior uir: ne fortè si illum habeat in se uiuentem, efficiatur adultera, quæ ita adhuc secundo sociata est, ut si uiueret prior. Hoc est quod per aliam figuram & in superioribus dixit, quia mori prius oportet, & ita consepeliri Christo. Deniq; etiam hîc addit in posterioribus: ITAQVE fratres mei & uos mortui estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo.] Vides quomodo figurarum diuersitas uideatur, ad unum tamen sensum cuncta reuocantur. Nam & quòd legem nobis mortuam dicit, hoc idem libet intelligi, quòd & sic nos mortui sumus legi per corpus Christi, in quo corpore iniquitates nostras tulit, & peccata nostra portauit, & in quo exuit principatū & potestatem triumphans eos in semetipso. Festinandum est ergo ad has nuptias secundas, quæ beatiores sunt multo quā primæ. Et uide si fortè iam tunc lex tale nescio quid adumbrabat in eo, cùm iuberet ut mulier mortuo priore uiro de quo semen non susceperat, fratri eius nuberet. Frater enim uidetur legis literæ, secundū spiritum lex: ut de ipso magis mulier afferat fructū. Sed hæc plenius in locis suis requirentur. Nunc autem (ut diximus) priùs moriendū est legi literæ, ut sic

Ioan. 12.

Legem scientes.

Lex uiuit certo tempore si credimus Origeni.

Esa. 54.

Gal. 4.

Hebr. 10.

Ioan. 1.

Animæ et Christi societas.

Rom. 6.

Nuptiæ Spirituales primæ & secundæ.

cõiungi posſimus Chriſto qui ex mortuis reſurrexit. Poteſt autem fieri ut hoc non ſolũ de lege Moſis quæ eſt ſecundum literam ſentiatur, ſed de omni homine: quoniã certum eſt quòd quibuſcunq; inſtitutis, quibuſcunq; moribus agitur, quaſi ſub lege hac qua utitur uiuere credendus eſt: cui utiq; uel ipſa mori debet, uel ipſe illi, ne forté ſub alio uiro poſita anima ad Chriſtũ ueniens, nõ tam nuptias eius adire quàm adultera effici uideatur, quippe quæ ſub prioris adhuc uiri legibus uiuit. Quod tamen Apoſtolus alia rurſum figura ad eum ſenſum explanationis adducit. ſubiungit enim: CVM autẽ eſſemus in carne, uitia peccatorũ quæ per legẽ erant,

Deo ſeruiendum in nouitate Spiritus.

operabantur in membris noſtris ut fructificarent morti. Nunc autẽ ſoluti ſumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & non in uetuſtate literæ.] Apparet & in his ut in ſuperioribus per exemplum cuiuſdam ſimilitudinis Paulum ex alio in aliud conclaue incertis & occultis greſsibus digredi. Cùm enim in ſuperioribus de lege literæ diſputaſſet, quod utiq; ad eos uideretur tantùm qui ex circumciſione crediderãt, pertinere: nunc latenti quadam conuerſione, carnis & uitiorum diſcutit legem, ob id ſine dubio ut euã ad cæteros homines, nõ eos ſolos qui ex circumciſione ſunt, tractatus iſte pertinere uideretur. Ait ergo: Cùm

In carne eſſe.

enim eſſemus in carne. Et quidem quantum ad rem ſpectat, in carne utiq; poſitus iſta dicebat: ſed cùm in carne eſſemus hoc eſt cùm ſecundũ carnem uiueremus, uitia peccati quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris. Quæ nam lex iſta eſt per quam uitia peccati operãtur? Nunquid lex Moſis etiam ſi ſecundũ literam obſeruetur, uitia generat peccatorũ? Sed in aper-

Rom. 5.

to eſt quòd illam legem dicat membrorum, quæ reſiſtit legi mẽtis de qua & anté tractauimus, quomodo lex ſubintroiuit ut abundaret peccatum. Ipſa ergo lex eſt quæ facit in ijs qui ſecundum carnem uixerint uitia peccatorũ abundare ut fructificent morti. Ad hoc namq; eſt lex illa in membris noſtris, ut reſiſtens aduerſus legem mentis captiuos nos ducat peccato, & hos fructus afferat morti. Nunc autem ſoluti ſumus à lege, in qua mortui detinebamur. Ab hac ergo lege nunc ſoluti ſumus. Quando? Sine dubio quando cũ Chriſto mortui ſumus, & conſepulti cum eo per baptiſmum, & crucifixi cũ ipſo. Et ideo dicit, Soluti ſumus à lege mortis. Niſi enim quis mortuus fuerit cum Chriſto, ab iſta lege non ſoluitur. Scio & in alijs exemplaribus ſcriptum, A' lege mortis in qua detinebamur: ſed hoc, id eſt, Mortui, & uerius eſt & rectius. Quod uerò addit in concluſione, Ita ut ſeruiamus in nouitate ſpiritus, & nõ in uetuſtate literæ: quod

Vetuſtas literæ.

ſine dubio de lege literæ dictum uidetur, hoc modo conſequenter intelligi poterit. In carne quidem poſiti, & ſecundum carnem uiuentes, propter peccatorum uitia quæ lex illa quæ erat in membris noſtris alebat ut fructificaret morti, non poteramus ſeruire nouitati ſpiritus Domini: illa lex membrorum uiuebat in nobis, in modum quòd nos ſecundum illam uiuebamus. Vbi uerò Chriſtus pro nobis mortuus eſt, & nos cum ipſo mortui ſumus peccato, liberi ſumus per ipſum à lege peccati, in qua detinebamur, ut poſsimus ſeruire iam legi Dei, ſeruire autem in nouitate ſpiritus, non in uetuſtate literæ. Nõ enim idcirco nos Chriſtus abſtraxit à lege peccati, ut in uetuſtate literæ ſeruiamus, id eſt ut circumciſionem recipiamus, & ſabbata uel cætera quæ uetuſtas legis literæ continet: ſed ut legẽ Dei in ſpiritus nouitate ſeruemus: id eſt ex omnibus quæ in ea ſcripta ſunt ſpiritalem ſenſum ſpiritu donante capiamus, ſicut & idem Apoſto-

2. Cor. 3.

lus in alijs dicit, Quia uelamen poſitum eſt in facie Moſis: cùm autem conuerſus fuerit quis ad

Velamen Moſis quibus & quando auferatur.

Dominum, auferetur uelamen. Dominus enim ſpiritus eſt: ubi autẽ ſpiritus Domini, ibi libertas. Nouitatem ſané ſpiritus ſcio quoſdam intelligentes illuc traxiſſe, ubi dicerent nouum ſpiritum eſſe tanquam qui anté non fuerit, nec ueteribus innotuerit, & neſciunt ſe in hoc grauiſſimé blaſphemare. Ipſe enim Spiritus eſt in Lege, ipſe in Euangelio, ipſe ſemper cũ Patre & Filio

Spiritum ſanctum nouum non eſſe.

eſt, & ſemper eſt & erat & erit, ſicut Pater & Filius. Non ergo ipſe nouus eſt, ſed credentes innouat, cùm eos à ueteribus malis ad nouam uitam & nouam religionis Chriſti obſeruãtiam adducit, & ſpiritales ex carnalibus facit. QVID ergo dicemus? Lex peccatũ eſt? Abſit. Sed pec-

Lex agnitionem & ſenſum peccatorum conciliat.

catum non cognoui, niſi per legem. Nam concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret: Non concupiſces. Occaſione autem accepta, peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem ſine lege uiuebam aliquando. Sed cùm ueniſſet mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus ſum, & inuentum eſt mihi mãdatum quod erat ad uitam hoc eſſe ad mortem: nam peccatum occaſione accepta per mandatum ſeduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum, & iuſtum, & bonum. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum eſt mihi mortem, ut fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.] In his locis poſitos crebrò nos neceſſe eſt de legum diuerſitatibus com-

Cur hæc myſteria obſcuré à Paulo tradita.

monere. Hoc enim uult Paulus, qui ſub uno legis nomine ſenſum de uno ad alterũ tacitis ſine dictis transfert, illo ut arbitramur propoſito, quo & ſcripturæ propheticæ conſtant, ne ea quæ inſpirata diuinitus prolocutus, impolitis hominibus & minus adhuc uel fidei uel ſtudij deſerentibus in propatulo ponerentur, & pedibus (ut ita dixerim) conculcanda traderentur: ſed ut

ſecundum

ſecundum ea quæ ſuprà per quandam ſimilitudinem diximus, myſterium regis ad paucos & occultius perueniret. Ait itaq;: Quid ergo dicemus? Lex peccatũ eſt? Putaſti, inquit, me de lege Moſis dicere quia peccatũ eſt? Abſit, ad utrumq; ſufficiat quia neq; de lege Moſis loquor, neq; de ipſa dico, quia peccatum eſt. Sed peccatum non cognoui niſi per legem. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret, Non concupiſces. Intellige, inquit, de qua lege loquar, quod niſi eſſet, peccatum nemo cognoſceret. Nunquid Moſis lex eſt per quam Adam cognouit peccatum ſuum, & abſcondit ſe à conſpectu Domini? Nunquid Moſis lex eſt per quam cognouit Cain peccatum ſuum & dixit, Maius eſt peccatum meum quàm ut relinquar? Aut per quam Pharao cognouit peccatum ſuum & dixit, Dominus iuſtus eſt, ego autem & populus meus impij? Quod ſi hi omnes, & alij innumeri ante Moſis legem cognouerunt peccatum ſuum, non erit ſine dubio Moſis lex de qua dicit Apoſtolus, Quia peccatum non cognoui niſi per legem: & de qua dicebat, Et concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret, Non concupiſces. Sed illa lex de qua frequenter diximus, quæ in hominum cordibus ſcripta eſt non atramento, ſed ſpiritu Dei uiui, & docet unumquemq; quid agendum ſit, quid cauendum: ipſa eſt ergo per quam cognoſcit homo peccatũ ſuum. Apertè hîc legem naturalẽ dicit tam diu ignorari à nobis, quàm diu ætatis proceſſu non nouimus inter bonum & malum diſcernere, & à conſcientia noſtra audierimus. Loquitur enim intra nos conſcientia, & dicit, Non concupiſces. Sed quoniam non ſemper, nec ex initio ut naſcitur homo, lex iſta inuenitur in homine, ſed aliquandiu dum ætas nondum patitur, ſine hac lege uiuitur, ſicut ipſe Paulus fatetur cùm dicit, Ego autem uiuebam ſine lege aliquando: in illo tempore quo ſine lege uiximus concupiſcẽtiam neſciebamus. Non dixit, Non habebam: ſed dixit, Neſciebam: tanquam quæ eſſet quidem, ignoraretur tamẽ quia eſſet concupiſcentia. Vbi autem uenit ratio, & lex naturalis locum in nobis proceſſu ætatis inuenit, docere nos cœpit quæ eſſent bona, & prohibere à malis. Hoc ergo eſt dum dicit, Nõ concupiſces: quod antè neſciebamus ab ipſa didicimus malam eſſe concupiſcentiam: occaſione autem accepta peccatum per mãdatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. Lex illa de qua dicit, Quia concupiſcentiam neſciebam niſi lex diceret: Non concupiſces: ipſam etiam mandatum appellat cùm ait, Quia occaſione mandati huius quo concupiſcere prohibemur, peccatum uehementer exarſit in nobis, & omnem operatum eſt in nobis cõcupiſcentiam. Ideo namq; in quo concupiſcit caro aduerſus ſpiritum, id eſt aduerſus legem quæ dicit, Non concupiſces: etiam aduerſatur ei, & certamen quoddam gerit, ut non ſolùm concupiſcentiæ non ſatisfaciat, ſed etiam aduerſarium uincat. Hæc eſt ergo occaſio quam dicit uenire ex mandato. Neſcio quo etenim pacto ea quę prohibentur, ardentiùs deſiderantur, & ideo mandatum ſanctum & iuſtum & bonum ſit. Quod enim prohibet malum, neceſſariò bonum eſt. Dum prohibendo concupiſcentiam magis eam prouocat & inflammat, per bonũ mihi operatum eſt mortem. Indicat tamen Apoſtolus in his: quòd origo peccati ex concupiſcentia orta ſit, dum prohibetur à lege ſiue Moſis quæ dicit, Non concupiſces: ſiue etiam ut ſuprà expoſuimus naturali, eo contentioſiùs quod prohibetur expetitur. Sciendum ſanè eſt quòd concupiſcentia hîc culpabilis ponitur: eſt autẽ & in multis laudabilis, ſicut ſuprà diximus. Sine lege enim peccatum mortuum eſt. Ego autem uiuebam ſine lege aliquando. Sed ubi uenit mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus ſum, & inuẽtum eſt mihi mandatum quod erat ad uitam, hoc eſſe ad mortem. De his penè omnibus iam in ſuperioribus plenè tractatum eſt: unde ne eadem ſæpius reuoluamus, breuiter quæ dicta ſunt, in memoriam reuocabimus. Sine lege autem peccatum mortuum eſſe in nobis, hoc eſt antequam per ætatem rationabilis intra nos ſenſus uigeret, oſtendimus, cùm etiam exemplum pueri percutientis patrem aut matrem uel maledicentis adduximus: in quo ſecundum legem quidẽ prohibentem percuti uel maledici patrem aut matrem, peccatum fieri uidetur: ſed iſtud peccatum mortuum eſſe dicitur quia lex nondum adeſt in puero, quæ eum doceat hoc quod facit fieri non licere. Sine autem lege & Paulum & omnes homines certum eſt aliquando uixiſſe, hoc eſt in ætate puerili. Omnes enim ſimiliter per illud tempus nondum capaces huius naturalis legis exiſtunt. Nam utiq; non uideretur de hoc Pauli eſſe profeſsio uera. Quomodo enim ſine lege Moſis probabitur Paulus aliquando uixiſſe, cùm ipſe ſe Hebræum ex Hebræis, & octaua die circumciſum ſecundum legis præcepta fateatur? Sed hoc modo quo diximus ſine lege naturali uixit etiam ipſe aliquando in pueritia. Quo in tempore non dixit nõ fuiſſe in homine peccatum, ſed mortuum fuiſſe & reuixiſſe poſtmodum, ubi lex naturalis adueniens prohibuit concupiſcẽtiam, cœpitq; lex ueluti mortuum ſuſcitare peccatum. Peccati namq; natura hæc eſt, ſi fiat quod lex fieri uetat. Reuiuiſcente ergo peccato ego, inquit, mortuus ſum. Ego. quis? Anima ſine dubio quæ fecerat quod lex fieri uetabat. Anima enim quæ peccat ipſa morietur. Inuentum eſt ergo mandatum quod datum fuerat ad uitam animæ, ſcilicet ut eam doceret opera uitæ, ceſsiſſe ei ad mortem, dum prohibita non tam refugit quam ardentiùs expetit. Mouet me tamen quomodo dixerit in his peccatum

Gen. 3. 4. | Exod. 9. | Lex naturæ. | Nititur enim homo in uetitum & cupit negata. | De Concupiſcentia culpanda & laudanda. | Reuiuiſcente lege moritur anima quæ peccauit.

mortuum reuixisse. Videtur enim quia non posit dici mortuum nisi quod aliquando uixerit, & postmodum uita caruerit. Sed hoc ipsum quòd dixit, Reuixit, non nuper datam uitam, sed priorem redditam docet: ipse enim sermo, Reuixit, rursum uixisse significat. Si ergo anima dicitur reuixisse peccato, quomodo de hoc sermone Apostolus ait: Ego autẽ uiuebam sine lege aliquando? Respondent Pythagorizantes hæretici qui docent animas hominũ priùs in pecudibus, uel auibus aut piscibus fuisse, & sic ad homines fluxisse, propterea dixisse Apostolum, Ego autem uiuebam sine lege aliquãdo: quasi qui antequam in hoc corpus ueniret humanum, uixerit in eo ordine (uerbi gratia) aut auium, aut animaliũ ubi lex nulla haberetur. Quomodo, inquit, ad hoc poterunt respondere, cùm in anima non nuper exortũ, sed quod erat mortuum dicat reuixisse peccatum? & certum est quòd is qui reuiuiscit, uixit aliquando? Nunquam ergo anima in eo ordine fuisse uidebitur, ubi peccatũ sine lege nec fuisse potuit nec uixisse. Hæc aduersum illos dicta sunt, qui Apostoli sermonem ad dogma impium trahunt. Nos autẽ mortem hanc peccati, beneficio Dei datã dicimus tempore eo, quo sine lege uiueremus. Quòd etsi ueniente mandato quod & sanctum & iustum & bonum est, reuiuiscit in nobis peccatum, & occidit nos: peccatum enim accepta occasione per mandatũ seduxit me, & per illud occidit: non est accusatio mandati per hæc, quia occasionem qua occidit me peccatũ, uenisse dicit ex mãdato, sed hæc est dicti huius consequentia. Lex dicitur quæ docet quid fieri debeat, quid caueri, & necesse est illud ut caueri dicat & doceat quale sit, quo per hoc caueri faciliùs posit. Nemo enim potest uitare quod nescit. Si quis ergo edoctus per legẽ quale sit illud quod caueri debeat, non tam caueat quam faciat illud, occasione quidẽ legis non faciendæ rei scientiam uidebitur accepisse: sed lex non idcirco eum docuerat ut faceret quod non debebat, & moreretur, sed ut nõ faceret & uiueret. Sic ergo peccatum occasione accepta per mandatũ seduxit me, & per illud occidit. Aut certè quia frequẽter dixit, Peccatum per mandatum seduxit me, & per illud occidit: potest hîc peccatum uel ipsum auctorem dixisse peccati, de quo scriptum est, Serpens seduxit me: uel etiam personam finxisse peccati, quæ uisa sit hominem seduxisse occasione mandati, ut suauem faceret concupiscentiam: & anima dum suauitate concupiscentiæ delectatur præuaricando per mandatũ quod dicebat, Non concupisces, moreretur. Sed ne hoc mãdato legis ascriberet, quòd occasione præcepti seducta est anima & occisa, subiũgit Apostolus & dicit: Ita lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Bonum namq; est mandatũ, & lex sancta est. Bona enim præcipit, & bonorũ obseruantiam mandat. Quod ergo, inquit, bonum est, mors mihi est? Absit. Obiectionem refellit necessariò consurgẽtem, & dicit: Non quod bonum legis & mandatũ mortem mihi intulerit, sed peccatũ, inquit, ut quod iniquum sit, per bonum mihi intulit mortem. Bonum namq; est mandatũ si seruatur: si uerò nõ seruatur, necessariò erit illi malum qui perdiderit bonum. Fit ergo ipsum peccatum supra modũ peccator ex occasione mandati. Diximus & superiùs quòd quasi personam finxerit peccati, & de ipsa dicat supra modum peccatorem effectum ipsum peccatũ, de cuius persona loquor, occasione mandati. Minus enim peccati est si id quod nõ prohibetur admittas. Si uerò uetita & interdicta commiseris, supra modum, ut ita dicam, peccator es: quia non solùm commisisti quod nõ debuisti, sed & præceptum præuaricatus es. Quòd autem diximus peccatũ Peccator, maluimus uitium sermonis recipere quàm sensum Apostoli nõ integrè exprimere: quia in Latino sermone angustauit nos nomen peccati, quod neutro genere declinatur: in Græco uerò fœmininum est: & ideo peccatorem ipsum nos appellauimus: nam ibi peccatrix appellari potest. SCIMUS enim quia Lex spiritalis est, ego autẽ carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod uolo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autẽ iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia nõ habitat in me, hoc est in carne mea bonũ: Velle enim adiacet mihi: perficere autem bonũ non inuenio. Non enim quod uolo facio bonũ, sed quod nolo malũ hoc ago. Si enim quod nolo hoc facio, iam non ago operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem uolẽti mihi bonũ facere, quia mihi malũ adiacet. Condelector enim legi Dei secundũ interiorem hominem: uideo autem aliam legẽ in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.] Si cui fortè illa expositio quam de legũ diuersitate tenebamus, uiolenter præsumpta uideatur, aduertat nũc in Apostolo, quomodo non solùm legũ, sed & personarũ diuersitas introducitur. Nã Paulus qui in alijs dixit: Non enim secundũ carnem uiuimus, sed secundum carnẽ militamus: in præsenti loco dicit se esse carnalẽ: & hîc sub peccato dicit se esse uenundatum, qui in alio dixit: Precio empti estis: & iterũ, Christus uos redemit: & rursum in alijs dicit, Viuo autẽ non iam ego, uiuit uerò in me Christus: & iterũ qui ait, Propter inhabitantẽ spiritum eius in nobis: nunc dicit, Quia nõ habitat in me, hoc est in carne mea bonum. Quòd si nõ inhabitat

Pythagorizantum hæreticorum cauillatio.

Peccatum, occasione per præceptũ sumpta, omnem concupiscentiam quomodo operetur.

Gen. 3.

An lex, quæ bona est suapte natura, mors cuiquam fiat?

Legi cur nullus mortalium satisfaciat.

2. Cor. 10.

Personarum diuersitas.

Gal. 2.

Rom. 8.

inhabitat in carne eius bonum, quomodo dicit, Quia corpus nostrum templum est Dei, & templum Spiritus sancti? Sed & certè in quibus confitetur à lege quæ in membris suis est, & repugnat legi mentis suæ, captiuum duci se in lege peccati, quomodo apostolicæ conueniunt dignitati, & Paolo præcipuè, in quo Christus & uiuit & loquitur? Sed colligamus ex his quomodo moris est scripturæ diuinæ, & personas latenter, & res & causas, de quibus dicere uidetur, & nomina commutare, imò potius eisdem nominibus in alijs atq; alijs rebus uti, ut in præsenti loco ait Apostolus, Scimus enim quia lex spiritalis est. Hic adhuc quod dixit, Scimus quia lex spiritalis est: apostolica auctoritate pronunciat. Nõ enim scit legem spiritalem esse qui carnalis est, & sub peccato uenundatus est, sed qui habet in se spiritum Dei, ille scit quia spiritalis est: quod de Mosis lege conuenit dictum. Ipsa est namq; quæ his qui spiritaliter intelligunt, lex spiritalis est, & spiritus uiuificans: qui uerò carnaliter, lex litera, & litera occidens esse memoratur. Quod uerò dicit, Ego autem carnalis sum uenundatus sub peccato, hîc iam tanquam doctor Ecclesiæ personam in semetipsum suscipit infirmorum: propter quod & alibi dixit, Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrarer. Et hîc ergo infirmioribus quibusq;, id est carnalibus & qui sub peccato uenundati sunt, efficitur Paulus carnalis & sub peccato uenũdatus, & loquitur ea quæ illis loqui moris est, uel excusationis uel incusationis obtentu. Ait ergo tanquam ex persona illorum loquens, Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato: hoc est secundum carnem uiuens, & in peccati potestatem libidinis & concupiscentiæ precio redactus. Quod enim operor ignoro. Non enim quod uolo facio, sed quod odi hoc ago. Quod ergo ait, Quia ignoro quod operor: non tam rem ipsam quam operatur quis ignorat, licet carnalis sit, sed causam rei quam agit dicitur ignorare. Quod enim dicit, Non enim quod uolo ago, sed quod odi illud facio: ostendit quia licet carnalis sit, & sub peccato uenundatus qui hæc loquitur, tamen etiam resistere aliquãtulum uitijs conetur, legis scilicet naturalis instinctu, sed uincatur à uitijs, & opprimatur in uitijs: ut sæpe accidit (uerbi gratia) cùm proponit quis patienter ferre instigantem se, & ad ultimum uincitur iracũdia, & patitur hæc inuitus: irascitur ergo etiam cùm nolit irasci. Hoc idem etiam timoris uitio accidere solet, ut contra uoluntatem quis metu & formidine terreatur: hoc in elatione subiti uel inopinati honoris sæpe contingit, ut arrogantior quis fiat & tumidior quam uult. Vincitur ergo in his singulis qui nondum spiritalis est etiã contra uoluntatem: quia uoluntas ista nondum ita fortis, & ita robusta est, ut definiat apud se usq; ad mortem pro ueritate certandum: nec talis est qui dicat, Est est, Non non: & ideo non potest operari quæ uult sed quæ non uult. Tamẽ ex ea parte qua non uult malũ, consentit legi Dei quæ bona est, quæ prohibet malum: & consonantiam quandã ad legem Dei lex naturalis adducit, ut eadem uelint atq; eadem nolint. Quòd si secundum uoluntatem Dei consentimus, malum ergo quod facimus iam non nos sed peccatũ quod in nobis est operatur, id est lex & uolũtas carnis, quæ captiuos nos ducit in lege peccati. Et hic (id est Paulus carnalis) dicit, Quia iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Paulus uerò spiritalis in alijs dicit, Quia abundantiùs quam omnes illi laboraui: non autem ego, sed gratia Dei mecum. Vt ergo iste labores suos nõ sibi sed gratiæ Dei quæ in ipso operatur ascribit: ita & ille carnalis opera non bona nõ sibi, sed peccato quod in se habitat & operatur, adnumerat. Ideo ergo dicit: Nõ iam ego operor illud, sed quod habitat in me peccatũ. Non enim habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nondum enim in eo Christus inhabitat, neq; corpus eius templum est Spiritus sancti. Veruntamen non usquequaq; hic, cuius persona proponitur, alienus est à bonis, sed proposito quidem & uolũtate cœpit bona requirere, nondũ tamen potest bona rebus & operibus obtinere. Est enim talis quædam infirmitas in his qui initia conuersionis accipiunt, ut cũ uelint quidem statim facere omne quod bonũ est, non statim uoluntatẽ sequatur effectus. Nam & meditator apud semetipsum discernit (uerbi causa) ut non irascatur, & hoc in uoluntate definit: sed quoniam longo usu & consuetudine diutina uitium in eo iracundiæ dominatũ est, obsistit etiã uoluntati ac proposito, & in solita sibi rursus itinera uis furoris erumpit. Similiter agit & libidinis uitium: pari quoq; cõsuetudinis morbo & mendaciũ surrepit, formido deterret: & in his singulis iste qui iam initia cõuersionis ceperat, competenter dicit, Quia uelle adiacet mihi, perficere autem bonũ non inuenio. Non enim quod uolo bonũ hoc ago, sed quod odi malũ illud facio. Quòd si iudiciũ de bono habet uoluntas, consuetudo autẽ carnalium uitiorũ, quæ lex carnis uel lex membrorũ appellata est, obsistit, & surripit ex eo quod bona uoluntate gero, licet agam mala, tamẽ quia inuitus ago cõsentio legi Dei quoniã bona est. Odi enim mala, & cupio agere bona quæ lex iubet. Quòd si contra uoluntatẽ mala ago, uictus consuetudine uitiorum usuq; peccandi, non iam ego, hoc est interior homo, quod bonũ uolo hoc facio, sed quod habitat in me peccatum. Consuetudinẽ namq; peccandi peccatũ nominauit. Inuenio igitur legem uolẽti mihi facere bonũ quia mihi malũ adiacet. Condelector enim legi Dei secundũ interiorem hominem. Et in his uerò (ut superius cõmonuimus) non uidentur elocutiones integrè explicari,

Personarum infirmorum Paulus suscipiens de lucta carnis & spiritus disserit.

Matt. 5.

Qua parte legi Dei consentiamus.

1. Cor. 15.

Peccata cui accepta referant fideles.

Initia nostræ conuersionis.

sed coniunctionum uel abundãtia, uel proprietatibus impediri. Tali ergo quodam ordine legere debemus ut intellectus lucidior fiat. Igitur quia malum mihi adiacet, uolẽs facere bonum inuenio legem Dei, & condelector ei secundũ interiorem hominem. Per quod ostendit, quia interior homo, hoc est uolũtas & propositum quo initium accipit conuerti ad Dominũ, legi Dei consentit, & delectatur in ea. Sed (ut superiùs diximus) non statim ut uoluntatẽ quis habuerit conuerti ad bona, etiam usus boni operis subsecutus est. Cita enim res est uoluntas, & sine impedimento conuertitur: opus uerò tardum est, quia & usum & artem & laborẽ requirit operandi. Quod ut euidentius fiat, utamur etiam similitudine exempli. uerbi gratia, uult quis sapiens fieri, nec tamẽ statim ut uoluit sapiens effectus est: sed uoluntas quidẽ præcessit, nec sine uoluntate aliquis sapiens fieri potest, sed tamen cùm uoluntas fuerit, adhibendus est labor, studium, solicitudo, uigiliæ, doctrina, institutio, & uix aliquando usu longo & meditatione continua sapiens efficitur. Iste ergo ab initio quidẽ statim uoluntatẽ habuit ut esset sapiens, sed non statim affuit ei opus sapientiæ, sed in eo ipso eruditur ut sapiens fiat, quod antè stultè & contra sapientiam gessit: qui tamen intelligere quidẽ potuit quàm stultè gesserit, habebat iam studiũ sapientiæ, non tamen ita iam sapiens erat, ut cauere posset ne quid insipienter admitteret. Iste ordo & de pudicitia habendus est, quoniam non statim quis ut uoluerit pudicitiam profiteri etiã opere implebit ut nullis concupiscentiæ stimulis agitetur. Sic & de mansuetudine, & de patiẽtia, & de singulis quibusq; uirtutibus sciendũ est. In quibus omnibus dici conuenit: Quia condelector legi Dei: hoc est uirtutibus, secundum interiorem hominem: uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentẽ in lege peccati, quæ est in membris meis. Quod suprà dixerat, Velle enim bonũ adiacet mihi: hic uoluntatẽ boni legẽ mentis nominauit: quæ lex mentis conuenit cũ lege Dei, & consentit ei. Sed rursum motus corporis desideria carnis legem membrorũ dicit, quæ captiuam ducit animam, & peccati legibus subdit. Certum est namq; quòd desideria carnis animã trahunt ad peccatũ, & eam legibus eius subdunt: & sicut lex mentis quæ consentit cum lege Dei si animam potuerit obtinere, adducit eam ad legem Dei: ita & lex quæ in membris est, & concupiscentia carnis, si seduxerit animam, peccati eam legibus subdet. Sed cùm hæc Paulus assumpta fragiliore persona intra hominem certamen habere docuisset, & ostendisset quòd etiam contra uoluntatem per desideria carnis anima usu ipso peccãdi in peccati iura raperetur, exclamatione utitur adhuc ex persona illius, & dicit: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Videt se miserũ, intra quẽ tot leges sibi inuicem repugnant, tot prælia commouentur. Pugnat caro aduersum spiritum, spiritus autem aduersus carnem: lex quæ in membris est repugnat legi mentis, & captiua ducitur anima in legẽ peccati, & sub iugo eius efficitur, etiam cùm interior homo Dei lege delectetur. Quomodo in his tot & talibus malis non miserum se dicat homo, & in corpore mortis habitare? Meritò namq; corpus mortis appellatur, in quo habitat peccatũ quod mortis est causa. Sit ergo exclamatio hæc ex persona illius, quem initia quidem conuersionis accepisse describit Apostolus in eo, quòd uoluntas adiacet boni, sed nondum in effectum uenerit boni. Non enim inuenit perficere bonum, quia nondum in eo usus exercitiumq; inoleuerat uirtutum. Respondetur uerò ei ad hoc quod dixerat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? iam non ex illius sed apostolica auctoritate: Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Vnde apparet quòd propterea hæc omnia descripsit Apostolus, & mala quæ intra nos gerebãtur exposuit, ut ad ultimum ostenderet & doceret de quantis nos malis, & de quantis mortibus nos Christus eripuit. Quòd autem moris sit in scripturis diuinis sanctos personas assumere peccantium, & magistros suscipere in semetipsos infirmitates discipulorum, ex libro quidem psalmorum plenissimè perdocemur cùm dicit, Nõ est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum, quia iniquitates superpositæ sunt capiti meo &c. usq;, Super me computruerunt & exarserunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Miserijs afflictus & curuatus sum usq; in finem &c. quibus penè integer hic scribitur psalmus. Quòd si fortè alicui uidebitur hæc David magis de semetipso pro his quæ acciderant ei, dicere potuisse quam de alijs, quid etiã de Daniele dicimus, cuius peccatum quidem nullum refertur, sed uir desideriorum dicitur, tamen in ieiunijs & cilicio & cinere describetur, & oratio huiusmodi in qua inter cætera etiam hæc dicit: Peccauimus, iniquitatem fecimus, iniustè egimus, & impietatem cõmisimus, & discessimus, & declinauimus à mandatis & iudicijs, & non audiuimus seruos tuos Prophetas, qui loquebantur nobis in nomine tuo, & regibus & principibus nostris, & patribus nostris, & omni populo terræ, & tibi Domine iustitia, nobis autem confusio faciei. Quis est qui in his uerbis negare possit personam peccatorum à Daniele esse susceptã, pro quibus tanquã pro seipso hoc dicere uideatur? Vnde conueniens est nos legentes dicta sanctorum, cùm ab eis tale aliquid dici uidemus, intelligere & sentire quia nostras in semetipsis passiones atq; peccata describũt, & propterea illi hæc deflent, ut illorũ fletibus nos inuitemur ad lachrymas. Cõsiderabant enim neminẽ ita durũ & ignarũ

posse

Volũtati actus non semper coniuncti.

Lex membrorum repugnãs legi mentis.

Gal. 5.

Christus è maximis malis nos eripuit.

Psal. 37.

Dan. 3.

posse inueniri, qui cùm ab alijs uideat uulnera sua lugeri, ipse nullum de suis uulnerib. sensum doloris accipiat. Ita ergo & in præsenti capitulo Apostolus, ne quis nostrûm erubesceret de his quæ intra se geri sentiret, aut etiam conuersus ad Dñm, & mutata quis iam uolũtate, ne hæc adhuc intra semetipsum moueri sentiens desperaret, ipse ea quasi in semetipso geri describit, ut exemplo Apostoli nec corporis naturæ pudeat quenquã, nec pro emẽdatione desperet, nec malorum suorum multitudinem ignoret, ex quib. per Christi gratiam liberatur. ITAQVE ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.] Fortè aliquis dicet, quòd Apostolus quia nunc usq; nõ quasi ipse, sed assumpta alterius persona locutus est, modò uelut personæ immutationem designans dicat: Ego ipse, ut ostendat hæc dixisse ad se ipsum idem Apostolus pertinere. Dici autẽ quòd mente seruiat legi Dei, carne autẽ legi peccati, quasi tanta sit peccandi uis, tanta carnis tyrannis, quod nec Apostolus possit effugere. Et propterea in alijs dixit: Macero corpus meũ, & seruituti subijcio, ne fortè cùm alijs prædicauerim, ipse reprob' efficiar. Sed hęc qui ex persona Apostoli accipit dicta, desperationẽ mihi uidetur incutere omni animæ, quòd nemo sit prorsus qui non peccet in carne, hoc est enĩ seruire carnem legi peccati. Mihi ergo magis uidetur illius adhuc tenere personã quam suprà in semetipso describit, quasi uolũtate iam & proposito ad meliora conuersi, & mente atq; animo legi deseruientis, nondũ tamen ita obtinuisse, ut etiã carnis obedientiã in consensu mentis adduceret. Etenim quoniam in superiorib. de mortificatiõe corporis disseruerat, & Christo cõmoriendum esse docuerat, in his nũc quàm non sit otiosum hoc opus uidetur ostendere, & docere quia nõ statim ut uult aliquis, & ut proposuerit bonum, continuò etiam facto adimpletur, sed uel consuetudinis tanta uis, uel uitiorũ tanta dulcedo, ut cùm animus intẽdat ad uirtutem, & legi deseruire decreuit, carnis tamen desideria seruire peccato, & legibus eius parere persuadeant.

Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας.

1. Cor. 9.

CAPVT VIII.

NIHIL ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui non secũdum carnem ambulant: lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis.] Quæ esset diuersitas in his qui uelut in quodam certamine positi mente quidem secundum legem Dei uiuunt, carnis uerò desiderijs aguntur in legem peccati, in superioribus docuit. Nunc uerò de his dicit, qui iam non ex parte in carne, ex parte in spiritu, sed ex integro in Christo sunt, & pronunciat in his nihil damnationis dignum, quia lex spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit eos à lege peccati & mortis. Lex autem spiritus uitæ una eademq; est quæ & lex Dei: sicut rursum una eademq; est lex peccati & mortis. Nihil ergo damnationis erit his qui lege peccati quæ est lex mortis, penitus liberantur, & legi Dei quæ est lex spiritus seruiunt. Seruire autẽ legi Dei, & esse sub lege spiritus, hoc est Christo seruire. Christo autem seruire, hoc est seruire sapientiæ, iustitiæ, seruire ueritati, omnibusq; simul seruire uirtutib. Vnde non est putandũ quòd subitò quis & statim ut uoluerit à seruitio legis peccati translatus efficiatur in Christo Iesu, ita ut nihil in eo iam obtentu peccati damnationis habeatur. Requirens autem in unoquoq; partes suas iustitia probat, si ita emẽdatus est iam & correctus, ut nihil in eo iusti operis inueniat, ex quo damnatio subsequatur. Similiter & ueritas requirit in unoquoq; partem suam, si translatus quis à lege peccati nulla iam ex parte inueniatur obsequia ueritatis contaminare mendacio. Similiter & pudicitia partem suã discutit, si nullis ab eo impudicitiæ desiderijs maculatur. Sic pietas, sic sapientia partes suas in unoquoq; discutiunt, quas si rectè & integrè in eo constare repererint, tũc in Christo esse, & nihil damnationis habere putabitur. Quæ utiq; dubiũ non est quin usu & meditatione longa & labore peruigili cõparantur, & ideo non otiosis hæc accidere aut segnibus certũ est, sed paulatim proficiendo, & primò pauca, tunc demũ minima, ad ultimũ si obtinere potuerint nulla peccãdo. Et hoc sentiens uidetur mihi idem Apostolus scripsisse in alijs, Præterita obliuiscens ad futura me extendens: docens per hæc præterita debere esse ea, quibus aliquid culpabile fuerit, & obliuione dignum, futura uerò quæ in Christo sunt, & hæc esse ad quæ nosmetipsos debemus extendere, eaq; tota auiditate mentis expetere, lex est sanè spiritus uitæ. Nam de lege literæ quod diximus ipsam debere intelligi legem Dei, secundum eã uidelicet partẽ qua lex esse dicitur spiritualis, ideo addidit, Lex spiritus uitæ: dicere hoc non poterat, de qua in alijs pronunciauerat, Quia litera occidit: hoc & in alijs ministerium mortis dixerat. Vtrumq; ergo continet lex, & literam occidentem, & spiritum uiuificantem. Vnde considera ne fortè huius rei formam teneat & illud lignum de quo scriptum est: Sciendi bonum & malum. Vtrumq; ergo in uno sicut in lege continetur. Sed & illud non omittamus, quòd hic quidem qui liberat à lege peccati & mortis, spiritus uitæ dicitur, in Euangelio autem secundum Ioannem, scriptum est Dño dicente: Si manseritis in uerbo meo, agnoscetis ueritatem, & ueritas liberabit uos. In quo mihi quidem uidetur, q; quamuis opere hæc à se diuersa uideantur uel nomine, tamen re ipsa unum sunt. Christus enĩ uita est, & ipse est qui liberabit, & hic spiritus uitæ liberat, & quomodo non in utroq; una liber-

Consolatur eos qui duce spiritu aduersus carnem depugnãt quòd nihil damnationis in ijs sit qui sunt in Christo.

Phil. 3.

Lex literam et spiritum continet.

Gen. 2. & 3.

Ioan. 8.

tas est. Quæ enim agit spiritus, hæc & Christus agit, & quem sibi Christi spiritus agit. Sicut eñ quos sanctificat Spiritus S. sanctificat Christus: ita & quos liberat spiritus uitæ, liberat & uita. Tantum est ut liberati à lege spiritus uitæ, in Christo maneamus, nec ultrà inueniamur seruire legi peccati. Quia sicut is qui liberatur à lege spiritus uitæ, permanet in Christo qui est uita: ita qui serui legi peccati, permanet in morte quæ uenit ex damnatione peccati. NAM quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnẽ, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, qui uerò secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Prudentia enim carnis mors est, prudentia autem spiritus uita & pax. Quoniam sapientia carnis, inimica est Deo: Legi enim Dei nõ est subiecta, nec enim potest. Qui autẽ in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamẽ spiritus Dei habitat in uobis.] Cùm in superiorib. tot leges nominauerit, dixit enim & legem mentis, & legem spiritus uitæ: è contrario quoq; legem in membris esse, & legem mentis, & legem peccati cognominauerit: hîc nunc de qua harum lege dicat, Nã quod possibile erat legi in quo infirmabatur per carnem: non est paruæ deliberationis eligere. Puto tamen quòd legẽ Mosis & hîc, sicut & in alijs sæpe diximus, in duas partes Apostolus diuidat, & aliud in ea carnem, aliud spiritũ nominet: & illam quidem obseruantiam quæ secundũ literã geritur, sensum carnis appellet, sicuti dicit de huiusmodi Iudæis, frustrà inflatos sensu carnis suæ: illam uerò quæ accipitur spiritualiter, spiritum nominat, sicut & alibi dicit: Litera occidit, spiritus uiuificat. In hoc ergo loco quod dicit, Impossibile legis, & in quo infirmabatur per carnem intellectus qui secundum literam est accipi potest. Ipse enim impossibilis erat & infirmus, si secundũ carnem, id est, secundũ literam sentiretur. Quid enim tam impossibile quàm sabbati obseruatio secundũ literã legis, ut in multis sæpe iam diximus? Iubetur enim non exire de domo sua, non se mouere de loco suo, nihil oneris leuare. Quæ quia impossibilia uidentur, Iudæi qui secundum carnem legem obseruant, inepta quædam & ridicula cõmentantur, quibus impossibilitatẽ legis sarcire uideantur. Quid autem de sacrificiorum ratione, quæ simul omnis facta est impossibilis? Quippe ubi nec templũ est, nec altare, nec ullus prorsus sacrificandi locus: in quibus singulis lex non dicam impossibilis & infirma, sed planè iam mortua est. Nam ante mortem infirmabatur, tunc cùm sanguine uitulorum & hircorũ conabatur nec tamen poterat auferre, & infirmabatur in legibus lepræ, quas nec explanare unquã potuit, nec implere. In his ergo omnibus alijsq; innumeris & impossibilis erat lex, & infirmabatur quantũ ad carnis intelligentiã spectat, & ideo Deus filiũ suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato, uel (ut uerius habetur apud Græcos) & pro peccato damnauit peccatũ in carne. Quod dixit: In similitudinem carnis peccati: ostendit nos quidem habere carnem peccati, filium uerò Dei similitudinem habuisse carnis peccati, nõ carnem peccati. Omnes enim nos homines qui ex semine uiri cum muliere conuenientis concepti sumus, illa necessaria utimur uoce quam dicit Dauid: Quoniam in iniquitate concepit me mater mea. Verũ qui ex nulla uiri cõtagione, sed solo Spiritu S. super uirginem ueniente, & uirtute altissimi obumbrante, uenit ad corpus immaculatũ, naturã quidẽ corporis nostri habuit, pollutionem tñ peccati quæ ex cõcupiscentiæ motu conceptis traditur, omnino non habuit. Idcirco ergo in similitudinẽ carnis peccati uenisse dicit̃ filius Dei, &: Pro peccato, inquit, damnauit peccatũ in carne. Quòd hostia pro peccato fact⁹ sit Christus, & oblatus sit pro purgatione peccatorũ, omnes scripturæ testantur, & præcipuè Paulus ad Hebræos scribens, cùm dicit: Hoc eñ fecit semel semetipsum offerendo hostiã: & iterum: Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ. Per hanc ergo hostiã carnis suæ, æquè dicitur, Pro peccato damnauit peccatum in carne: sicut idem Apostolus in alijs dicit: Quia apparuit in nouissimis diebus ad destructionem peccati. Et iterum Propheta dicit: Ipse peccata nostra tulit, & iniquitates nostras portauit. Pro peccato ergo, hoc est per hostiam carnis suæ quam obtulit pro peccato, damnauit peccatum in carne sua, ut iustificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundũ carnem ambulamus, sed secundũ spiritũ. Post hanc etenĩ hostiã carnis quæ oblata est pro peccato, & damnauit peccatũ, hoc est fugauit peccatũ, & abstulit, ut iustificatio legis impleret̃ in nobis, qui legẽ secundũ spiritũ custodimus, & non secundũ carnẽ: in qua parte secundũ ea quæ suprà exposuimus impossibilis erat lex & infirma. Qui eñ secundum carnẽ sunt, quæ carnis sunt sapiunt, qui uerò secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Hîc iam apertiùs inter nos & Iudæos in medio statuens legẽ Mosis dicit: Qui secundũ carnẽ sunt, quæ carnis sunt sapiunt: hoc est Iudæi quos dicit secundum carnem Israel, quæ carnis legis sunt sapiunt in eo quòd secundũ carnem legem intelligunt, Qui uerò secundum spiritum: de his dicens quos Iudæos dicit spiritu non litera, quæ sunt spiritus. Et adhuc satiat eundẽ sensum, & sapit euidentiùs tùm dicit: Prudẽtia eñ carnis mors est, prudẽtia autẽ spiritus, uita & pax. Nunquid non unũ atq; idem est quod dicit:

Deus quid misso filio præstiterit.

Prudentia carnis aut spirit⁹.

[illegible]

Christus assumpsit naturã humanam, sed sine peccato.

Psal. 50.

Luc. 1.

Christus factus est hostia pro peccato.

Rom. 8.

Esa. 53.

φρόνημα τῆς σαρκός.

Prudentia

Prudentia carnis mors est: & illud: Litera occidit. Igitur prudẽtia carnis mors est. Cuius mors est? Animæ sine dubio. Qui enĩ legem secundum carnẽ, id est secundum literã intellexit, nõ uenit ad Christum qui est uita, & ideo prudentia carnis mors est: prudentia uerò spiritus, uita & pax. Vitam namq; & pacem, quod est Christus, habet qui spiritualiter intelligit legem. Quoniã sapientia carnis inimica est Deo, legi enim Dei nõ est subiecta, nec enim potest. Videtur adhuc idem intellectus euolui. Quomodo enĩ sapientia carnis, hoc est carnalis intelligentia, non sit inimica Deo, quæ aduersatur Christo, quæ non recipit eum quẽ misit Deus, quæ dicit: Nos legẽ habemus, & secundum legẽ debet mori, quia filium Dei se fecit? Quomodo ergo talis sapientia, & talis intelligentia in lege Dei non dicatur inimica Deo, & legi eius ei quæ secundũ spiritũ eius non est subiecta, nec posset subijci? Quia sicut contraria sibi sunt mors & uita, ita contraria sunt sibi litera, quæ & sapientia carnis est, & spiritus uiuificans, qui uerè lex Dei est. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in uobis. Eadẽ perdurat intelligentia. Qui in carne sunt, inquit, hoc est secundum literã sequuntur legẽ, Deo placere non possunt. Hoc enĩ olim per Esaiã pronunciatũ est à Deo cùm dicit: Ieiunia, & ferias, & diẽ magnũ uestrũ non sustineo, neomenias & sabbata uestra odit anima mea. Sed & uos, inquit, in quib. habitat spũs, si tamen habitat, in carne uõ estis, sed in spiritu: hoc est, non intelligentiã carnalẽ legis sequimini, sed spiritualẽ, per quam uenistis ad spiritum uiuificantẽ, si tamen actus uestri tales sint & conuersatio, ut spiritũ Dei in uobis habere mereamini. In duas ergo (ut dixi) partes diuidens legem Mosis, id est in spũm & carnem, quę sunt spũs, quam & spiritualem legẽ appellauit, nobis tradidit, quæ uerò carnis sunt, carnalib[9] Iudæis reliquit. Sic deniq; & illud interpretatus est de Abrahã, cùm dixit: Sed is quidem qui de ancilla secundum carnẽ natus est, qui autẽ de libera, per repromissionẽ, & sicut tunc is qui secũdum carnẽ natus est, persequebatur eum qui secũdum spiritum, ita & nunc. Certum est enĩ, qui secundum carnem sunt Iudæi, persequuntur nos qui sumus non in manifesto, sed in occulto Iudæi, & legem secundum spiritũ non secundum carnẽ custodimus. Illi ergo qui secundũ carnem sapiunt, consequenter etiã repromissiones legis carnaliter sperãt. Nos uerò eas spiritualiter expectamus secundũ sermonẽ Pauli dicentis: Vt repromissiones spũs accipiamus: & iterum: Benedictus Deus & pater Dñi nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestib. in Christo. Ex quibus omnib. & quæ sit lex secundum carnẽ, & quæ secundum spiritum, uel quæ spes repromissionis carnalis, ostenditur. Potest & secundũ aliam expositionem, si repetemus ab initio quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnẽ, & de lege mẽtis intelligi, quam suprà dixit uelle facere bonum, sed per infirmitatem & fragilitatẽ carnis implere non posse, & propterea misisse Deum, Filium suum in similitudinẽ carnis peccati, & de peccato, hoc est, per hostiam pro peccato oblatam, damnasse peccatum. Tanta enĩ remissione peccatorum fugatum est & exterminatum de carne nostra peccatum, & cœpit in nobis iustificatio legis impleri, illius duntaxat legis quæ delectatur lege Dei, quæ impleretur citò cùm iam non resistit ei lex peccati quæ erat in membris uostris, si tñ non secundũ carnẽ ambulemus, sed secundũ spiritum. Nam donec in carne est quis, & secundum carnẽ uiuit, quæ carnis sunt sapit. Cùm uerò conuerterit se ad spiritum, & mortuos fuerit legi peccati & carnis, quæ sunt spiritus sapit. Nã secundum carnẽ sapere, mors animæ est, secundũ spiritum uerò, uita & pax est: quia sapientia carnis inimica est Deo: hoc est dum caro resistit spiritui, & non est subiecta legi mentis, quæ lex Dei est, inimica est Deo: & ideo quia carnaliter uiuunt, Deo placere nõ possunt. Sed uos, inquit, non estis in carne, sed secundũ spiritũ uiuitis, si tñ spiritus Dei habitat in uobis. Hæc possunt & secũdum aliã (ut diximus) expositionẽ in loco coaptari. Eligat tñ qui legit, & quod aptius probauerit hoc sequatur. Si quis autẽ spiritum Christi nõ habet, hic non est eius. Si autẽ Christus in uobis est, corpus quidẽ mortuum est propter peccatum, spiritus uerò uiuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, qui suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia uestra corpora, propter inhabitantẽ spiritũ eius in uobis.] Quòd constanub. & dialectica arte collectis utatur syllogismis apostolus Paulus uel in hoc loco uel in alijs epistolis suis, non mihi exponendũ uidetur, ne fortè non tam sententiæ eius q̃ sermonis in quo nõ uult se peritũ dici, assertores uideamur esse, & ideo propositum magis Apostoli sensum discutere properabimus. In posteriorib. ubi dixit, Vos autẽ in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in uobis: duplici modo quidem spiritu esse explanauimus, id est uel legẽ non secundum literam, sed secundum spiritualẽ sensum intelligere, uel etiam mortificato corpore, spiritus & non carnis legibus obuere. Et nunc ergo quod dicit: Si quis autem spiritum Christi non habeat, hic non est eius, & subiũxit: Si autẽ Christus in uobis est, requirendum est utrũm diuersum sit spiritũ Dei esse in aliquo, ac spiritum Christi, uel etiã ipsum Christũ, aut spiritũ eius qui suscitauit à mortuis. Sed quantũ uel cõsequẽtia loci præsentis intueor, uel illud quod Saluator in Euangelio de Spiritu S. dicit: Qui à Patre procedit: & De

2.Cor.3.

Ioan.19.

Qui Deo non placeant.

Esa.1.

Galat.4.

Gen.16.21.

Gal.3.

Ephes.1.

Sensus carnis inimicitia est aduersus Deũ.

Spiritus S. habitat in credentibus.

Esse in spiritu.

&,De meo accipiet:& huius uerbi explanationem in consequentib. iungit dicens:Pater, omnia tua mea sunt,& mea tua omnia:propterea dixit, Quòd de meo accipiet:cùm,inquam, tantam hanc audio unitatis inter Patrē & Filium aspirationē, spiritus Dei & spiritus Christi unus atq; idem mihi spiritus dici uidetur. Possumus tñ & hoc modo intelligere quòd dicit:Si quis aūt spiritum Christi non habet,hic non est eius. Quia & reuera abruptè pronunciatū uidet, ut si quis non tantus & talis esse meruerit,qui spiritū Christi habere dignus sit,continuò Christi esse denegetur,cùm in Psalmis dicat:Meæ sunt omnes feræ syluarū,&c. usq;, Boues. Et si feræ & iumēta eius sunt,quō homines non sunt eius? Sed potest,ut dixi,hoc sic intelligi,ut illud in Euangelio: Qui non tollit crucē suā & sequit me,non est me dignus. Et hic ergo qui nō habet spiritum Christi,hoc est eodē spiritu agitur,ut pro iustitia,pro ueritate,& uerbo Dei annunciādo,pro regno cœlorū prædicando,pro litera legis abijcienda,& spiritu eius amplectendo aduersum peccatum,pro his omnibus qui non usq; ad mortē est uenire paratus, nō est eius discipulus. Qui ergo non est talis,nec talem in se spiritū gerit,hic creatura quidē eius est,sicut feræ syluarū, & iumenta in montibus & boues,sed discipulus eius non est. Sic ergo Si quis spiritum Christi non habet,hic nō est eius. [Si autē Christus in uobis est,corpus quidē mortuū est propter peccatū, spiritus autē uiuit propter iustitiā.] Spiritum Christi & Christū in hoc loco unum mihi atq; idē dicere uidetur. In quo ergo Christus est,ipse dicit:Quia semper mortē Christi in corpore nostro circumferimus. Mors autem corpori peccati causa,id est,ne peccet,imponitur. Quòd si corpus peccato mortuū est,necessariò spiritus ad faciendā iustitiā uiuit. Qui eñ in corpore mortuus est,nec seruit peccato,necesse est ut in spiritu uiuat, & seruiat iustitiæ. Sic & idem Apostolus in quodam loco dicit tradidisse se quendā in interitū carnis,ut spiritus saluus fiat. Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis,qui suscitauit Iesum Christū à mortuis uiuificabit & mortalia corpora uestra,propter inhabitantem spiritū eius in uobis. Quoniam suprà dixerat de his qui ad similitudinē mortis Christi corpora sua mortificāt, ne peccent, necessariò nunc mentionem facit eius qui suscitauit Christū à mortuis,ut similitudine & pari ratione qua cōmortui sunt & cōsepulti, sciant se per spiritum eius qui suscitauit Iesum à mortuis, uiuificandos esse,& ad Christi similitudinem resuscitandos à mortuis,& quatenus id fiat ostēdit dicens:Propter inhabitantē spiritum eius in uobis. Si eñ spiritus Christi habitat in uobis, necessarium uidetur spiritui reddi habitaculū suum,templumq; restitui uel Iesum. Tamen hoc ipsum,quòd dicitur uel spiritus Christi,uel spiritus Dei,uel etiā ipse Christus in nobis habitare,quale sit intuere,utrùm nam ex initio omnib. iste spiritus datur,& postmodum pessimis & à Deo alienis actibus effugatur, secundum illud quod scriptum est: Non permanebit in hominibus istis,quia caro sunt:an uitæ merito,& fidei gratia postmodum datur, secundum ea quæ in Actibus Apostolorum docētur,quia Spiritus S. tanquā linguæ igneæ uenit super unūquemq; eorum,uel certè sicut in Euangelio docemur,cùm ipse Saluator posteaquam resurrexit à mortuis ad discipulos dicit:Accipite Spiritum sanctū,& insufflauit in unumquemq; eorum. Vnde mihi uidetur quòd & meritis conquiratur donum hoc,& uitæ innocentia conseruetur, & unicuiq; secundum profectū fidei augeatur & gratiæ,& quanto purior anima redditur, tanto largior ei spiritus infunditur. Quod autē dixit:Non permanebit spiritus meus in hominibus istis quia caro sunt:illuc respicit,ut quoniā anima eorū repudiata spiritus seruitute ad carnis seruitia tota conuertitur,etiā ipsa ei cui se coniunxit carni, & cū qua unum effecta est, non accedat. Diuersis ergo modis haberi potest spiritus. Vel spiritus Christi habetur, secundū id quod suprà diximus,ex inspiratione diuina,ubi ait:Accipite Spiritum S. & inflauit in eos,& rursum eo modo quo in Actibus Apostolorum dixit gestū,ut diuersis linguis loquerentur Apostoli. Est & ille modus,qui in Regnorum libris refertur,cùm dicit scriptura:Et insiluit spiritus super Saul, & cœpit prophetare. Est & ille adhuc alius modus,ut cùm Saluator post resurrectionē cum Cleopha & alio discipulo iter agens & aperiens eis scripturas,afflauit eos spiritu oris sui,ita ut illi dicerent:Nônne cor nostrum erat ardens intra nos,cùm aperiret nobis scripturas? Vis autē scire quia non solùm Iesus loquens tradidit audientib. spiritum suum,sed & qui in nomine eius loquitur uerbū Dei tradit audientib. spiritū Dei? In Actib. Apostolorū habetur,quō loquente Petro ad Cornelium,repletur Spiritu S. ipse Cornelius & qui cum eo erant. Vnde & tu si loqueris uerbum Dei,& loquaris fideliter ex conscientia pura,nec ipse redarguaris uerbis tuis, quasi qui aliter doceas,& aliter agas:potest fieri ut loquente te auditorū sancti Spiritus corda ignis inflāmet,& continuò conualescant & ardeant ad cōplenda uniuersa quæ doces, & rebus impleant quæ sermonibus didicerint,& quæ sursum sunt quærant,ubi Christus est in dextera Dei sedēs, quæ sursum sunt sapiant,nō quæ super terram. Sed & sic unusquisq; habere in se probatur spiritum Christi. Christus sapiens est. Si sit sapiens secundum Christum,& quæ Christi sunt sapiat habet in se per sapientiam spiritum Christi. Christus iustitia est. Si quis habet in se iustitiam, per iustitiam Christi, habet in se spiritum Christi. Christus pax est. Si quis habet in se pacem Christi,

Psal. 49. *Matth. 10.* *2. Cor. 4.* *1. Cor. 5.* *Resurrectio à mortuis.* *Spiritus Dei quibus detur, & à quibus discedat.* *Gen. 6.* *Act. 2.* *Ioan. 20.* *Gen. 6.* *1. Reg. 18.* *Luc. 24.* *Actor. 10.* *Col. 3.*

Christi,per spiritum pacis habet in se spiritum Christi.Sic & charitatem & sanctificationem, & singula quæcunq; Christus esse dicitur,qui habet hæc,spiritum Christi in se habere credendus est,& sperare quòd mortale corpus suum uiuificabitur propter inhabitãtem in se spiritũ Christi. ERGO, fratres,debitores sumus non carni,ut secundum carnem uiuamus.Si enim secundum carnẽ uixeritis,moriemini. Si autẽ spiritu facta carnis mortificens,uiuetis.] Spiritũ Christi habitare in nobis,& dona spiritus nobis collata,superiùs docuit. Consequenter ergo nunc addit,Quia debitores sumus:eorum sine dubio quæ à spiritu Christi consecuti sumus. Carnis autẽ, inquit, debitores non sumus.Non eñ propterea nos fecit Deus ad imaginẽ suam,ut carnis seruitio essemus obnoxij,sed potius ut creatori suo anima deseruiens ipsa seruitio ac ministerio carnis uteretur. Sed fortasse dicat aliquis:Quomodo carni non sumus debitores,cùm & uictũ & uestimentũ prouidere naturæ necessitate cogamur?Sed ut ostẽdat , non carni aliquid conferre,sed ipsam uitã carni mancipare,culpabile haberi,ideo addit:Si eñ secundũ carnẽ uixeritis,moriemini. Quid sit autẽ secundũ carnẽ uiuere,sæpe iam dictũ est,hoc est carnis desiderijs indulgere.In hoc ergo negat nos esse debitores,sicut & alibi dicit:Et carnis curã ne feceritis in desiderijs,& in concupiscentijs:non utiq; negans curam carnis habendam in necessarijs,sed in concupiscentijs.Ita ergo & hîc,Si enim,inquit,secundum carnem uixeritis,moriemini:& addit:Si autẽ spiritu actus carnis mortificeus, uiuetis. Et de hoc iã suprà dictũ est ,quomodo corpus quidẽ mortuũ esse debeat propter peccata,spiritus uerò uiuat propter iustificationẽ. Qui ergo secundũ spiritũ agens mortificat actus carnis,uiuet propter inhabitantẽ in se spiritũ uitæ. Mortificat aũt quis actus carnis hoc modo.Fructus est spiritus charitas. Odiũ carnis est actus. Odiũ ergo per charitatẽ mortificatˆ & extinguitur.Gaudiũ similiter fructus est spiritus.Tristitia uerò huius seculi,quæ mortẽ operatˆ,carnis est actus.Hæc ergo extinguitur,si fit in nobis gaudium spiritus.Pax fructus est spiritus:dissensio & discordia carnis est actus:sed certũ est discordiã mortificari per pacẽ posse,sic & patientia spiritus, uiolentiam carnis extinguit, & bonitas malitiã perimit,& mansuetudo ferociam,& continentia intemperantiã,& castitas impudicitiã necat,taliq; ordine qui per spiritũ actus carnis mortificat,uiuet. Intuendũ sanẽ est, quòd sicut mortem non istã communẽ,sed illam peccati dicit:Si eñ secũdum carnẽ uixeritis, moriemini: & uitam non hanc cõmunem,sed illam dicit æternã,ad quam perueniet omnis qui secundum ea quæ suprà exposuimus perfectus spiritu mortificet actus carnis.Sed & illud scire debemus, quòd ista mortificatio actuum carnis per patientiam fiat,& non ad subitum,sed paulatim primò languescere eos necesse est in his qui incipiunt.Tum deinde cùm ardentiùs proficere cœperint,& abundantiore spiritu repleri,actus carnis non solùm languescere sed & tabescere incipient. Vbi uerò ad perfectum iam uenerint, ita ut nulla in eis prorsus uel in facto, uel in dicto, uel in cogitatu peccati oriantur indicia,tandem actus carnis mortificasse, & ad integrũ morti tradidisse credendi sunt.

Debitores sumus ut spiritu actiões carnis mortificemus.

Secundũ carnẽ uiuere.

Galat. 5.

LIBER VII.

SICVT diuersas cõmemorari leges in hac Epistola à Paulo sub uno uocabulo legis ostendimus,& diuersas mortes sub una mortis appellatiõe nominari,ita & diuersos spiritus nũc uidemus sub uno nomine spiritus indicari.Ait ergo in præsenti capitulo: QVICVNQVE enim spiritu Dei aguntur,hĳ filij sunt Dei.] In quo utiq; ipsum Dei spiritum dicit,& iterum in sequenti:Non eñ accepistis,inquit,iterum seruitutis spiritũ in timore.In hoc ostendit spiritũ seruitutis alium esse quàm illũ quem suprà dixit spiritum Dei.Et propterea subiungit. Sed accepistis spiritum adoptiõis filiorum,in quo clamamus,Abba pater. In hoc spiritum adoptionis ostendit ipsum esse quem dixit suprà spiritum Dei,de quo & repetit:Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro:hoc est ipse spiritus Dei in quo patrẽ Deum clamamus,testimoniũ reddit spiritui nostro.Qui spiritus noster alius sine dubio est,quã ille spiritus seruitutis,qui datur in timore,uel hic qui ei de inuocatione patris testimoniũ præbet.Omnes ergo homines,ut uidetur,agũtur aliquo spiritu,sicut ipse Paulus scripsit:Scitis autẽ uos cùm essetis gentes,quomodo ad idola muta agebamini.In hoc ostendit quòd etiam gentes ad idola aguntur aliquo spiritu.Est ergo spiritus Dei,qui & idẽ est spiritus Christi,idemq; & Spiritus sanctus est. Sed & spiritus adoptionis idem dici uidetur,sicut præsens Apostolicus declarat sermo. Dauid quoq; qui dicit,Spiritum S.tuum ne auferas à me:&,Spiritu principali confirma me: de eodẽ dicere uidetur,quem principalem spiritum propterea arbitror nominatũ, ut ostenderet esse quidem multos spiritus,sed in his principatũ & dominatiouẽ Spiritũ S. qui & principalis appellatur, tenere.Sicut enim multi sunt filij Dei,ut scriptura dicit:Ego dixi,Dĳ estis,& filĳ excelsi omnes: unus tamen est natura Filius, & unigenitus de Patre, per quem omnes filij appellantur: ita & spiritus quidem sunt multi,sed unus est qui uerè ex ipso Deo procedit,& cæteris omnibus uocabuli ac sanctificationis suæ gratiam donat. Quòd autem plures sunt spiritus, declarat idem Apostolus ad Hebræos scribẽs & dicens:Num omnes sunt ministeriales spiritus ad ministeriũ

Dẽ spiritu Dei qui est in fidelibus.

1.Cor. 12.

Spiritu agũtur homines.

Psal. 50.

Psal. 82.

Hebr. 1.

missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? Sed & Dauid dicit: Qui facit angelos suos spiritus. Et Daniel nihilominus testatur & dicit: Benedicite spiritus & animæ iustorum Dño: & in præsenti loco Paulus: Ipse spiritus (inquit) testimoniũ reddit spiritui nostro. & in alijs: Vt integer spiritus uester & anima & corpus in die Dñi nostri Iesu Christi seruetur. Quæ omnia dubium non est quòd de rationabilib. spiritib. dicta sint. Appellãtur præterea spiritus mali, & angeli mali, sicut & Dauid dicit: Emisit eis iram indignationis suæ, misionẽ per angelos malos. & in Regnorum libris scriptum est de Saul: Et spiritus Dñi discessit à Saul, & suffocabat eum spiritus malignus à Domino. Atq; in libro Iudicum refertur: Et immisit Deus spiritum malignum inter medium Abimelech, & inter medium uirorũ Sicimorum. Hic ergo spiritus malignus qui dicitˀ uel exisse ut suffocaret Saul, uel Abimelech Sicimosq; ut dirimeret, & à Dño exisse ac missus esse memoratur, tanquã carnifex quidam intelligendus est missus ad exigendas de peccatoribus pœnas. Et quamuis mali propter propositum suum uoluntatemq; dicantur, in his tamen qui pœna digni sunt, diuinæ uoluntati exhibent ministeriũ, sicut & ille de quo refert Micheas propheta: Spiritus mendax, qui cùm à Deo dictum fuisset, Quis seducet mihi Achab? ille respondit, Ego seducã: & dixit Dñs: In quo? at ille: Ero, inquit, spiritus mendax in ore omnium prophetarum, & dicã ut ascendat in Galãad, & ibi cadet. & dixit Dñs: Vade, seduces, equidem poteris. Sic ergo & ij qui dicũtur mali spiritus, officium Deo erga pœnarũ exhibent ministeria. Sunt præterea & alij spiritus de quibus dicit, In spiritu conteres naues Tharsis: & spiritus procellæ dicuntur, & spiritus ardoris. Quos tamen ego materiales magis quàm rationabiles spiritus dixerim. Tali igitur de appellatione spiritus distinctione præmissa, nũc quod dixit: NON enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorũ, in quo clamamus, Abba, pater:] quale sit uideamus. Scriptum est in Malachia propheta: Filius honorificat patrem, & seruus dñm suum, & si pater sum ego, ubi est honor meus? & si dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus omnipotens. Certum est autem quòd filius quis Dei per adoptionis spiritum fiat, seruus autẽ Dei per spiritum seruitutis. Initium ergo seruiendi Deo: Quia initium sapiẽtiæ timor Domini est: per spiritum timoris impletur, cùm paruulus adhuc quis dicitur. Et paruulus quidem pædagogus est timor: unde & Apostolus de tali paruulo dicit, Quàm diu hæres paruulus est, nihil differt à seruo cùm sit dñs omnium, sed sub tutoribus & procuratorib. est usq; ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientes. Vides secundum concessam à Deo sapientiam Pauli, quo spiritum seruitutis qui datˀ in timore, hîc tutores paruulorũ ac procuratores appellauerit, qui unumquẽq; nostrûm donec paruulus est, secundũ interiorem hominẽ in timore custodiat, usquequò ad id ætatis ueniat, quo spiritum adoptionis filiorũ mereatur accipere, & sic iam filius ac dñs omnium. Omnia eñ nostra sunt, & cũ Christo nobis omnia donauit. Hoc est ergo quod docet Paulus, Quia posteaquã cõmortui sumus Christo, & spiritus eius factus est in nobis, non iterũ spiritũ seruitutis accepimus in timore: hoc est nõ rursus paruuli & initia habentes effecti sumus, sed quasi perfecti semel iam accepimus spiritũ adoptionis, in quo spiritu clamamus, Abba pater. Neq; eñ patrẽ alius quis nisi filius uocat. Quod uerò addit Abba, patriæ linguæ uocabulo id ipsum iterauit, uelut si dixisset, Pater pater. IPSE eñ spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus filij Dei. Si autẽ filij & hæredes, hæredes quidẽ Dei, cohæredes autem Christi: si tamen cõpatimur, ut & glorificemur.] Ipse ergo spiritus adoptionis per quem in filiũ qui adoptatur reddit testimoniũ, & confirmat spiritum nostrũ quod sumus filij Dei, posteaquã à spiritu seruitutis in adoptionis spiritũ uenerimus, cùm iam nihil inest timoris, id est nihil propter pœnam gerimus, sed propter amorẽ Patris cuncta perficimus. Bene aũt non animæ, sed spiritui, quæ melior in homine pars est, dicitur reddere testimoniũ spiritus Dei. Potest autẽ ad discretionẽ eorũ qui spiritu seruitutis aguntˀ in timore, & eorũ qui spiritu filiorũ, etiam illud assumi: quod Abrahã hæreditatẽ quidem suã dedit Isaac, filijs uerò ancillarũ uel concubinarum non hæreditatẽ, sed dona dicitˀ dedisse uel munera. In quo sine dubio hoc obumbrabatur, quòd nec illi quidẽ penitus spernerentˀ qui adhuc in timore seruiunt Deo, sed sunt illis dona, sunt munera, hæreditas tamen per quã Christo glorificantur, eorũ est qui adoptionis spiritum merentur accipere. Post hæc iam ex consequentib. syllogismũ nectit Apostolus, & dicit: Si spiritum adoptionis accepimus, ergo filij sumus. Mercedẽ namq; seruus expectat, hæreditatẽ filius sperat. Et rursum aliud conclusionis argumentũ: Hæredes quidem Dei, cohæredes aũt Christi. Hæres quis efficitˀ Dei cùm quæ Dei sunt meretur accipere, id est incorruptionis & immortalitatis gloriam, thesauros sapientiæ & scientiæ recõditos. Cohæredes uerò Christi cùm transformabit corpus humilitatis nostræ cõforme corpori claritatis suæ, sed cùm illud adipisci meruerit, quod dicit ipse Saluator: Pater, uolo ut ubi ego sum, & ipsi sint mecũ. Est præterea & illa dignitas cohæredum Christi, quòd Pater quidẽ omne iudiciũ dedit Filio. Sed & Filius dicit ad cohæredes suos: Sedebitis & uos super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

Margin notes: *Dan. 3.* — *1. Thes. 5.* — *Psal. 77.* — *Spiritus mali.* — *1. Reg. 16.* — *Iud. 9.* — *3. Reg. 22.* — *Psal. 48.* — *Spiritus adoptionis.* — *Malac. 1.* — *Quomodo quis fiat filius uel seruus Dei.* — *Gal. 4.* — *Electi cohæredes Christi sunt.* — *Spiritui nostro testimoniũ perhibet spiritus Dei.* — *Gen. 25.* — *Filij sunt hæredes parentum. Nos Dei filij sumus. Ergo & hæredes.* — *Phil. 2.* — *Ioan. 17.* — *Matth. 19.*

Et hoc

Et hoc modo cohæredes suos Christus non solùm in partē hæreditatis, sed etiā in consortium potestatis adducit. Si tamen (inquit) cōpatimur ut & conglorificemur. Cōpatitur ergo qui dicit: Christo crucifixus sum. Viuo, ait, iam non ego, uiuit uerò in me Christus. Et iterum dicit: Si commortui sumus, & conuiuemus. Si toleramus, & conregnabimus. Vel etiam qui dicere potest, Quia quod deerat passionū Christi, repleo in corpore meo. Sicut aūt Christū quia humiliauerat se factus obediens usq; ad mortē, mortē aūt crucis, superexaltauit Deus, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, ita eos qui Christo cōpatiuntur, & passionū eius imitantur exemplū, Deus cū illo exaltat in gloria. Hæc nāq; uia est quā cohæredibus suis Christus aperuit, ut neq; ex fortitudine, neq; ex sapientia, sed ex humilitate exaltentur, & ex tribulationū patientia æternæ hæreditatis consequantur gloriā. EXISTIMO enim quòd nō sint condignæ passiones huius temporis ad futurā gloriā quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturæ reuelationē filiorū Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed propter eū qui subiecit eā in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorū Dei. Scimos eñ q̄ omnis creatura ingemiscit & parturit usq; adhuc.] Si quis intueatur quòd pro eo ut quis efficiatur filius excelsi Dei, & hæres bonitatis eius gloriæ, Christiq; unigeniti filij Dei cohæres, etiā si in omniū mandatorū obseruantia & iustificationibus Dñi sine querela permaneat, & peruigili in his mente perduret: si omnia etiā pœnarū genera quæ inferri humanæ naturæ uel extrinsecus possunt, aut etiā si quis illa sustineat quæ de Iob scripta esse memorantur, ubi non solū ea quæ extra ipsum in facultatibus ac liberis esse uidebantur extinxit, uerometiā ossa & carnē ipsius contigit, & percussit eū uulnere pessimo à pedibus usq; ad caput, ita ut testam sumens raderet saniē de hulceribus suis fluentē. Si, inquam, his adhuc possunt esse grauiora quæ perferat is qui in hac uita breuissima in omnibus tribulationē patitur, qui animo & corpore cruciatur, & conferat hæc ad futurā gloriā quæ reuelabitur in sanctis, his quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt: intelligere potest quomodo Paulus ista considerans dixit: Existimo eñ quòd non sint cōdignæ passiones huius temporis ad futurā gloriā quæ reuelabitur in nobis. Nihil quidem dignū inueniri uel cōparari ad futuram gloriā potest. In quo enim mortale immortalibus cōferas? aut inuisibilibus uisibilia? aut æternis temporalia? aut caduca perpetuis? Si quæ tamen in præsenti uita uelut quædam possunt semina gloriæ colligi futuræ, ista, inquit, semina ex tribulationibus & passionibus colliguntur: sicut & in alijs dicit idē Apostolus: Quod enim in presenti momentaneū est, & leue tribulationis nostræ supra modū immensum æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non respicientibus quæ uidentur, sed quæ non uidētur. Ostendit enim per hæc quòd qui illa respicit quæ non uidit, & æterna sunt, omnē tribulationem quæcunq; accidit ei, quamuis longa uideatur momentaneā ducit & leuē, etiā si tormentis subijciatur & eculeis. Eo tēpore quo supplicijs corpus affligitur si aspiciat ad futurā gloriā quæ reuelanda est, & consideret quomodo post tot tormenta corpus hoc humilitatis suæ transformabitur, ut fiat conforme corpori gloriæ filij Dei, tribulationē præsentē momentaneā ducit & leuē, pondus autē futuræ gloriæ graue, hoc est magnū deputat in æternū: & quanto magis multiplicari sibi tribulationū uiderit pœnas, tanto amplius intelligit sibi pondus & magnitudinem gloriæ cumulari. Quòd aūt ex tribulationū quantitate mensura quædā & magnitudo gloriæ colligatur, puto, affirmat etiā Dauid propheta cùm dicit: Secundū multitudinē dolorū meorū in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animā meā. Vnde puto quòd in præsenti uita cōsolatio quæ datur iustis, secundū mensurā cruciatus uulnerū detur, futuræ uerò gloriæ, de qua Apostolus dicit, quia reuelabitur in nobis, non secundū mensurā passionū: Non enim condignę sunt hæ passiones ad futurā gloriā: sed sicut ad Corinthios dictū protulimus, ex momentaneo & leui tribulationū nostrarū labore semina quædā collecta supra modum immensum nobis æternæ pondus gloriæ præparabunt. Quòd uerò etiā in præsenti uita iustis secundū mensurā passionū suarū consolatio diuina tribuatur, confirmat idē Apostolus in secunda ad Corinthios scribens: Quia sicut abundant passiones Christi in nobis, ita abundat & consolatio nostra: & nō dixit, Supra modū abundat, aut, In mēsura: sed quantū passiones sunt, tantū & cōsolationes. Quòd aūt dicit, Ad futurā gloriā quæ reuelabitur in nobis: suprà iam, puto, quòd sufficienter ostendimus de differentia gloriarū, quæ sit gloria quæ iā reuelata est, & quæ sit quæ reuelanda sit: & quomodo quæ nunc uidemus, per speculū uidemus in ænigmate, tunc aūt cùm uenerit filius hominis in gloria Patris & sanctorū angelorū, uidebimus facie ad faciē, sicut & Ioannes dixit: Quia uidemus eum sicuti est. Sed etiā illa potest uideri gloria quę reuelanda est, cùm de singulis quibusq; rationib. mūdi, uel eorū quę supra mundū sunt, cœperit doctrina cognosci, & thesauri sapientię eius & scientię reuelari. Post hęc dicit: NAM expectatio creaturę reuelationē filiorū Dei expectat.] Volens ostendere Apostolus quanta qualisq; sit gloria quę reuelanda est in ipso, uel in his qui agones Christi integrè desudauerint, ait etiā creaturā (ut-

[Margin: 2. Tim. 2. — Gal. 2. — Col. 1. — Phil. 2. — Exhortatio ad tolerantiam in aduersis quibus mortales laborant. — Iob 1. — Phil. 3. — Psal. 93. — Consolatio in hac uita, et gloria in æterna uita qualis sit futura. — 2. Cor. 4. — Gloria reuelata et reuelāda. — 1. Cor. 13. — Matth. 25. — ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως.]

pote rationabilẽ) habere expectationẽ quandã, & ſpẽ gerere temporis illius quo reuelãda eſt gloria filiorum Dei, hoc eſt cũ reuelabuntur ea quæ præparata ſunt his qui filij Dei uocari merebuntur, aut certè etiam, ablato ab his uelamine, quo obtegũtur, manifeſtati fuerint ipſi quia filij Dei ſunt. Quæ aũt eſt creatura quę reuelationẽ filiorũ Dei expectat? Hæc, inquit, quæ nunc uanitati ſubiecta eſt. Subiecta aũt non uolens, nec ſponte propria, ſed uoluntate eius qui diſpenſat uniuerſa. Propter ipſum aũt ſubiecta eſt, ſubiecta aũt non ea cõditione ut maneat ſemper ſubiecta uanitati, ſed cũ quadã ſpe. Quæ aũt ſit ſpes iſta, cõmemorat dicens: Quoniam, inquit, & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatẽ gloriæ filiorũ Dei. Ait autem ſcire ſe Paulus & ſimiles ſibi, Quoniã omnis creatura ingemiſcit & condolet uſq; adhuc: uel ut in alijs habetur exemplaribus, Congemiſcit & parturit uſq; adhuc. Congemiſcere autẽ & condolere eſt cum alio dolente uel gemente gemere uel dolere, hoc eſt cùm ipſe quidem cauſam gemendi non habeat uel dolendi, gemit tamen pro eo qui cauſam habet gemendi uel dolendi. Hoc aũt dicit facere creaturã pro eo quòd uanitati ſubiecta eſt, & in ſeruitute corruptionis eſt poſita. Hæc quantum ad ipſius Apoſtolici ſermonis ordinem pertinet, explanata ſint. Nunc repetentes diſcutiamus intentiùs, quæ eſt iſta uanitas cui creatura dicitur eſſe ſubiecta, & quæ eſt iſta corruptio de cuius ſeruitute liberandã ſe ſperat. Mihi uidetur quód de hac materiali & corruptibili corporis ſubſtantia iſta dicantur. Neq; enim corruptio alicui quicquam niſi corpori dominatur. Nam ille interior homo qui ſecundum Deum creatus eſt, & ad imaginem Dei factus, incorruptibilis eſt & inuiſibilis, & ſecundum propriam ſibi rationem etiã incorporeus dici poteſt. Exterior uerò homo & corpore corruptibilis dicitur, propter quod & Paulus dicebat: Nam ſi is qui deforis eſt homo noſter corrumpitur, ſed qui intus eſt renouatũ. Interioris autem hominis in his renouatio, utpote qui eſt rationabilis mens, in agnitione Dei & capacitate ſancti Spiritus conſtat. Verũ ut aliqua de tam profundis rebus breuiter & ſtatim etiam chartulis cõmittamus, ex ipſa interioris hominis, hoc eſt animæ mentisq; ſubſtantia colligamus imaginem, quomodo uanitati creatura ſubiecta eſt non uolens, ſed propter eum qui ſubiecit in ſpe: & ipſum (ſi uidetur) Paulum ponamus in medio, cuius utiq; anima uel mens, qui eſt interior eius homo, ſupergreditur & aſcendit omne quod corporeum eſt, quod uiſibile, quod ſenſui ſubiacet & aſpectui, & ipſius diuinæ naturæ efficitur capax. Sed & tanta & talis animæ eius ſubſtantia quæ rationes & intelligentiam cœleſtium diuinorumq; ſenſuum tenet (quibus ex cauſis, Deus uiderit) ſubiecta eſt ſeruituti corporis corruptibili, & uanitati eius deuincta eſt. Conſidera enim neceſsitates corporis, appetentiam cibi, digeſtionũ putorem, poſteritatis reparandæ uerecundiã, ut ſeritur ſoboles, ut editur, ut nutritur, & uide in his quanta uanitas habeatur, quanta corruptio, cui creatura animæ nobilis & rationabilis licet non uolens ſubiecta eſt, ſubiecta tamen in ſpe: tempus uidelicet ſperans quo liberetur in filijs Dei, cũ tempus libertatis aduenerit. Hoc eſt ergo & quod in alijs apertiùs iã de ſe ipſe dicebat Apoſtolus, Dũ ſumus in habitaculo hoc ingemiſcimus. Hoc & ſapientia per Salomonem dicebat, Quia corruptibile corpus aggrauat animã, & deprimit terrena habitatio ſenſum multa cogitãtem: & idem Paulus: Dum enim ſumus in corpore peregrinamur à Dño: & cupit magis peregrinari in corpore & adeſſe ad Dñm. Hæc indicat & multo apertiùs exponit & in eo ubi dicit: Coarctor autem è duobus, deſideriũ habens reuerti, & cum Chriſto eſſe, multo enim melius, permanere in carne magis propter uos. In quo apertè oſtendit quòd non uolens, quantũ ad ea ſpectat quæ animæ ſuæ conſcius erat, corruptioni uanitatiq; ſeruiret, ſed propter eum qui hæc ita uoluit, & propter nos ut ſalui eſſe poſsimus, permanet aũt in carne propter nos, ut autẽ reuelati fuerint filij Dei, & congregati in unum per Eccleſiam quam ſtatuit uni uiro uirginem caſtã exhibere Chriſto, tunc & ipſe liberabitur à ſeruitute corruptionis: ſicut & ipſe dicit: Ego aũt iã immolor, & tempus reſolutionis meæ inſtat. Curſum conſummaui, fidem ſeruaui: de cętero repoſita eſt mihi corona iuſtitię, hoc eſt liberatum eſſe à ſeruitute corruptionis in libertatẽ glorię filiorum Dei. Sed ab his ſi uidetur exemplis etiam ad ſuperiora conſcende, & uide ipſius ſolis & lunę ac ſtellarum cœli, & totius mundi miniſteria quomodo ſubiecta ſunt uanitati, corruptioniq; deſeruiunt. Ad uſus namq; hominũ alunt ſegetes, arbores, fructus producunt, herbamq; camporum, atq; eoſdem in ſe reuertentes anni circulos uoluunt. Reparant enim quæ prætereunt, & pręterire rurſum quę reparata ſunt, ſinunt. Ipſos quoq; angelos ſi ad ſentẽtiam Pauli reſpicias quę dicit, Quia oẽs miniſteriales ſunt ſpiritus ad miniſteriũ miſsi propter eos, qui hæreditatẽ capiunt ſalutis: intelliges tale quid gerere, & huic rationi eſſe ſubiectos: crede etiã ipſos nõ uolentes, ſed propter eũ qui ſubiecit eos in ſpe. Voluntati enim illius quis reſiſtit? Ego etiam de archangelis tale aliquid intelligere propheticis inuitor eloquijs. Quid enĩ tantę uanitatis & tantę corruptionis inuenias, quàm bella gerere in hoc mundo? pugnas aduerſum ſe regũ & gentiũ cõmouere? Vide ergo quòd & in his pręcipuum archangelici operis habetur, ſicut Daniel propheta teſtatur cùm dicit, quia archangelus loquitur ad eum, qui diceret ei quòd pugnauerit

Creatura uanitati ſubiecta.

Ibid.

Simile, quo oſtendit quomodo creatura ſit Vanitati ſubiecta.

2. Cor 5. *Sap. 6.* *Phil. 1.* *2. Tim. 4.*

Corpora cœleſtia quomodo uanitati ſint ſubiecta.

pugnauerit aduersum principē Persarū,& nemo, inquit, fuit in adiutorium nisi Michael princeps uester. Per hæc ergo singula deprebendiť rationabilis creatura uanitati esse subiecta non uolens,sed propter eū qui subiecit in spe. Spes nāq; est, ab his rebus corporeis & corruptibilibus aliquando cessandū. Hanc eñ habet expectationē creatura ista rationabilis, ut reuelatio fiat filiorū Dei propter quos angeli mittunť in ministeriū, ut & ipsi cū his quibus ministrauerunt hæreditatē capiant salutis, ut terrestriū & cœlestiū fiat unus grex & unus pastor, & sit Deus omnia in omnibus.Et ut euidentiùs de his quæ dixerat confirmaret, addidit: SCIMVS eñ quòd omnis creatura congemiscit & condolet usq; adhuc.] Superiùs dixerat: Existimo enim q non sint condignæ passiones huius tēporis ad futurā gloriā:& cùm ibi se existimare dixerit, & iu his scire se dixit q omnis creatura congemiscit & condolet usq; adhuc, quo scilicet nihil in hoc sensu dubitationis babeatur. Creatura enim licet non uolens subiecta sit, tamen quoniā uoluntati cedit eius qui subiecit eā, affectū quendā & charitatē circa eos exhibet, pro quibus uidetur esse subiecta,& pro doloribus eorū dolet, & pro gemitibus gemit. Si uerò (ut in alijs exemplaribus inuenitur) legimus, Congemiscit & parturit: secundū illū sensum accipiemus,Parturit, quo dicit Apostolus genuisse se per Euangelium eos quos per fidem Christi produxit ad lucem, uel sicut de alijs dixit: Filioli mei quos adhuc parturio donec formetur Cbristus in uobis.Parturit ergo creatura eos quos regenerat ad salutem. Quòd si etiā hoc legentibus uisum fuerit requirendum,cur in superioribus tertiò nominauerit creaturas, & nusquam dixerit,Omnis creatura:ad ultimū uerò dicat, Scimus enim quòd omnis creatura congemiscit & parturit & condolet:potest sic intelligi,quia non omnis creatura est quę ingemiscit & dolet,hoc est quę necessitati corporis corruptibilis subiacet.Omnis aūt creatura est quę dolentibus condolet,& quæ gementibus cōgemiscit.Omnis aūt creatura superior agones & certamina nostra spectat,& dolet cùm uincimur. Cùm ergo uincimus gaudet, & multo plùs, q̄ nobis inest gaudere cum gaudentibus,& dolere cum dolentibus. NON solùm autē, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes,& ipsi intra nos gemimus adoptionē filiorū Dei expectātes redemptionē corporis nostri.Spe enim salui facti sumus.Spes aūt quæ uidetur nō est spes. Quod enim uidet quis quid sperat?Si autem quod non uidemus speramus, per patientiā expectamus.] Consuetudinem apostolicæ elocutionis esse sæpe docuimus, cùm dicit,Non solùm:& nihil subiungit cui aptari debeat, superioribus dictis esse referendum, sicut in præsenti capitulo intelligi datur.Tale namq; est quod dicere uidetur, Non solùm omnis creatura congemiscit & condolet,sed & nos ipsi primitias spiritus habentes intra nos gemimus : & nos eñ expectamus adoptionem filiorū Dei,& redemptionē corporis nostri. Quamuis hoc ipso iam quòd Christo credimus,salutem nobis præstitam nouerimus, tamē in spe adhuc est salus ista non aspectu uisibilium.Si enim iam uideretur,non utiq; speraretur.Sperat enim quis ut uideat.Si uerò uideat quæ sperabat,non est ultrà sperare quod uidet. Nos autem spem non habemus in his quæ uidenť,ne inanis sit spes nostra,sed in his quæ non uidentur.Et ideo quia quæ non uidentur speramus,& tam magna sunt tamq; gloriosa,ut multis laboribus,multisq; tribulationibus & periculis capiantur,idcirco ea per patientiam expectamus, tanquam uix aliquando uentura.Hæc diximus directū quendam, & lucidiorem sermonibus ipsis apostolicis ordinem dantes. Nunc si uidetur quid est quod nouo hoc sermone indicet uideamus, quod dixit:Sed nos ipsi primitias habentes spiritus. Scriptum est enim ut scimus in lege, Primitias areæ,& primitias torcularis non fraudabis:& primitias omniū frugū tuarū inferes in domum Dñi Dei tui. Quid ergo, sicut primitiæ areæ & primitiæ torcularis eiusdē liquoris est cuius torcular,ita'ne uidebiť & quod dicit primitiæ spiritus ex multis reliquis spiritibus sanctis & beatis unus aliquis esse præcipuus?An illud potius intelligimus,q cùm secundū ea quæ superiùs disseruimus,multi sint spiritus ministeriales ministrantes in ministerio propter eos qui hæreditatem capiunt salutis,sub quibus agens unusquisq; credentium,uelut sub tutoribus & procuratoribus instruitur usq; ad præfinitū tempus à Patre,id est usquequo ad legitimā ætatē animæ perfectionis aduenerit: ubi quis iā supergressus spiritū seruitutis quē acceperat in timore, à quo uelut pædagogo seruaretur, dignus efficitur accipere spiritū adoptionis primitias spiritus,per quē adoptatus in filiū possit primitiuorū Ecclesiæ quæ in cœlis est sociari?Et sicut multo differt filiū esse q̄ seruū:ita multū differt à ministerialibus spiritibus Spiritus sanctus,cuius primitias Paulus cū sui similibus habere se dicit. Vnus hic modus sit quo sermonis huius intelligentiā potuimus indagare. Videamus nunc & aliū. Legimus apud ipsum apostolū Paulū dona uel gratiā sancti Spiritus multos spiritus nominari,quū dicit:Nunc aūt quoniā æmulatores estis spiritaliū ad ædificationē Ecclesiæ,quærite ut abundetis:& itē alibi:Spiritus Prophetarū Prophetis subiecti sunt.Subiectos dicens Prophetarum,non quasi meliori inferiores,sed pro eo quòd habens quis prophetiæ spiritum non inuitus loqui cogitur,ut illi qui habēt spiritus immundos, sed cùm uult & ratio postulat dicit: cùm uerò dicere opportunum non uidebitur,

Dan. 10. *Ioan. 10.* *1. Cor. 15.* *Gal. 4.* *Creatura parturiens.* *Gemitus eorū qui primitias spiritus habēt, & spe salui sunt.* *Primitias spiritus habere.* *1. Cor. 14.*

debitur, silet, bene sciens quia tēpus tacendi sit & tēpus loquendi. Et ideo non ad iniuriam dicitur: Quia Prophetis subiecti sunt spiritus: sed ad dispensationem, sicut & illud dictū accepimus à Saluatore, Quia tunc & ipse filius subiectus erit ei qui sibi subdidit omnia. *1.Cor.15.* Et hîc enim subiectus non quasi inferior dicitur. Quomodo eñ inferior dici poterat qui filius & omnia est quæ pater? Omnia enim, inquit, pater tua mea sunt. *Ioan.17.* Sed in his quos patri subdit credentes in se, quoniã in unoquoq; eorum se esse dicit, & se in eis dicit esurire & sitire & nudū esse, seq; pasci in eis & indui profitetur, idcirco & in illis ipse dicitur esse. Sed hæc per excessum quendã dicta sint, nunc aūt ad propositū redeamus. Dona ergo diuersa spiritus, à Paulo multi spiritus appellantur: horū aūt multorū donorū, quicquid est summū & magnū sine dubio Apostoli consecuti sunt, ut idonei essent (sicut & ipse Paulus dicit) ministri noui testamēti, & ut repleri possint Euangelio ab Hierusalē in circuitu usq; ad Illyricū, hoc quod in eos præ cæteris sublimius & præclarius collatū est sancti Spiritus donū, meritò primitias sancti Spiritus appellauit. *2.Cor.3.* *Rom.15.* Et ideo dicit, Sed & nos ipsi. In quo specialiter designare uidetur apostolicā dignitatē. Nos ergo, inquit, ipsi, hoc est Apostoli primitias spiritus habentes, qui electi sumus ad hoc ut primitias spiritus acciperemus, etiã ipsi intra nos gemimus. *Apostoli primitias spiritus habuerunt.* In tantū, inquit, nulla creatura est quæ doloribus & gemitibus uacet, ut etiam nos ipsi qui summa à Spiritu sancto & electa dona percepimus, tantùm expectantes adoptionē filiorū, id est perfectionē eorum quos docere & instituere missi sumus, donec uideamus eos in tantum proficere, ut adoptari mereantur in filios, necessariò dolemus & gemimus. Donec nos ergo, inquã, qui instituimur ab alijs, negligimus & moramur, & emendationis nostræ tēpus lōgius protelamus, donec nō inuisibilia quærimus, sed uisibilibus delectamur, dolores Apostolis cōmouemus, ac luctū (ut ita dicã) uniuersæ creaturæ & gemitus suscitamus. Vniuersa nãq; creatura congemiscit & condolet duritiæ, dissimulationis nostræ damna suspirans. Alius hic nobis explanationis ordo de primitijs spiritus uideē, si probandus occurrit adhuc, addemus & tertiū. Idē ipse Apostolus dicit de Dño Iesu Christo, quia sit primogenitus omnis creaturæ. Ne fortè ergo ubi ille primogenitus dicitur omnis creaturæ, tali quadã ratione etiã multorū spirituū primitiæ dicaē, Spiritus sanctus. Sit ergo iste expositionis tertius modus. Probet aūt qui legit, quid horū magis sensui conueniat apostolico. Si uerò quod dixit, Et nos ipsi primitias spiritus habentes: de omnibus dictū qui gratiam baptismi consecuti uidentur accipias, sperandum est illud quod idē Apostolus dixit: *Rom.11.* Quòd si primitiæ sanctæ, & massa: & si radix sancta, & rami. Quod etsi ita sit, tamen ipsius massæ in qua uidetur indicari multitudo fidelium, primitiæ necessariò uidebuntur in Apostolis collocatæ. Sic enim scriptū est, Quia in Ecclesia posuit Deus primò Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores. *Eph.4.* Isti ergo qui primo loco constituti sunt, cōpetenter primitias sancti Spiritus gratiæ spiritalis habere credentur. Nunc iã uideamus quomodo adoptionē filiorū expectare se dicat qui in superioribus dixit, Quia ipse spiritus testimoniū reddit spiritui nostro, quia sumus filij Dei: & iterum quomodo redemptionem corporis sperat qui in alijs dicit, Christus nos redemit. Sic (ut mihi uidetur) ipse hoc eo sermone qui in sequentibus habetur, absoluit. Ait enim: Spe salui facti sumus. *Spe salui facti sumus.* Quòd ergo filij sumus, & redempti sumus, & quòd saluati sumus, in spe consistit. Nunc autem uidemus per speculū, uidemus in ænigmate per speculū, & in ænigmate accipimus & adoptionem & redemptionem. *1.Cor.13.* Aduenit enim plenitudo temporū, & misit Deus filiū suum factū ex muliere, factū sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionē filiorum reciperemus. *Gal.4.* Recepimus ergo adoptionē, sed istã quæ est per speculum & in ænigmate. Cùm autē uenerint quæ perfecta sunt, tunc adoptionē facie ad faciē cōsequemur. Quòd autē dixit redemptionē corporis nostri, ego arbitror quòd totius Ecclesiæ indicetur corpus, sicut & alibi dicit: Vos aūt estis corpus Christi & membra ex parte. *1.Cor.12.* Omne ergo corpus Ecclesiæ redimendū sperat Apostolus: nec putat posse dari quæ perfecta sunt singulis quibusq; mēbris, nisi uniuersum corpus in unum fuerit congregatum. Potest autem & sic intelligi, ut redēptionem corporis nostri dicat illam quæ in resurrectione futura est, cùm non solùm animæ, sed & corpora aduenient ante tribunal Christi, ut reportet unusquisq; propria corporis prout gessit: & secundùm illud quod dictū est: Timete magis eū qui potest corpus & animã perdere in gehennã. *Matth.11.* Et ideo dolendū unicuiq; est in hoc seculo & gemēdū, ne fortè p malos actus & præsentis uitæ negligentiã nō mereatur redemptionē corporis sui cōsequi: sed inueniatur cū ista sententia quæ corpus & animã gehennæ ignibus damnet. Post hęc dicit: Spe aūt salui facti sumus, spes aūt quæ uideē nō est spes. Sicut superiùs de creatura dixerat, Quia uanitati subiecta est propter eū qui subiecit in spe: ita & hîc de semetipso uel quoscunq; secū annumerari nouit, dicit, Spe eñ salui facti sumus: sicut & gemitibus creaturæ suos quoq; gemitus sociauit. Quomodo autem in spe sit saluus, spes autēm non sit in his posita quæ uidentur, sed quæ nō uidentur, iam superiùs edocuimus. *Spes futura bona prosequitur.* Illud solum breuiter addemus, quòd ex his sermonibus & ex illis in quibus dicit, Non respicientes ea quæ uidentur, sed quę non uidentur: edocet nos in fu-

turis

turis bonis nihil eorũ quæ nunc uidentur, uel uideri possunt sperare debere, etiam si cœlũ uideas istud uisibile, etiam si terram. Audi de his, Quia cœlum & terra præteribunt: uisibilia cũ sint. Quod uides quid speras? Nihil ergo prorsus sperandũ est in futuro de his quæ uidentur. Oculus enim non uidit quæ præparauit Deus ijs qui diligunt eum. Videt autem oculus cœlũ & terram: nõ ergo oportet hoc quod uidetur, credi præparatum esse à Deo ijs qui diligunt eũ, sed cœlum quidẽ, imò potius cœlos multo eminentiores & excelsiores q̃ est illud firmamẽtũ, quod uideri oculis potest. Sed & terra speranda est, non tamen hæc quæ arida dicitur, & oculis subiacet, sed illa erit mansuetorum terra quã oculus non uidit. Euidens est enim Apostoli sententia, quæ docet non uisibilia & corporalia sperãda in futuris, sed spiritalia & æterna: quia quæ uidentur temporalia sunt, & cum tempore finiuntur: quæ aũt non uidentur, æterna sunt, quæ speranda Apostolus docet. Idcirco namq; & ipsa corporis nostri reparatio ex corruptibili incorruptibilis, & ex mortali immortalis, & ex infirmitate in uirtutẽ restituitur, & ex animali corpore corpus efficitur spiritale, ut cũ spiritale factum fuerit, possit etiã inuisibilibus perfrui bonis: quæ bona in præsenti seculo non uidentes, per spem speramus, per patientiam expectamus. SIMILITER autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Nam quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse Spiritus pro nobis interpellat gemitibus inenarrabilibus. Qui aũt scrutatur corda scit quid desideret Spiritus, quia secundũ Deũ postulat pro sanctis.] Cùm in superioribus dixisset, quia omnis creatura his qui in agone huius uitæ sunt positi congemisceret & condoleret, hoc est conlaboraret, uiresq; conferret, tũ etiam seipsum Paulus ac sui similes proferre gemitus pro laborantibus memorasset: ut per hoc solaretur in certamine positos, cùm uiderent omnes sanctos uniuersamq; creaturã affectu secũ labores gemitusq; coniungere: addit nunc excelsius aliquid & sublimius. Ne (inquit) parum putens quòd omnis nobiscum congemiscit & condolet creatura, ne parum uideatur quòd nos ipsi gemimus pro laboribus uestris, etiã diuinæ ipsi naturæ erga agones nostros (uobiscũ enim me quoq; coniungo) inest quidam miserationis affectus. Ipse enim (inquit) spiritus adiuuat infirmitatẽ nostram. Deniq; quid orare, quid à Deo petere oporteat, ignoramus. Interdum enim quæ cõtraria saluti sunt cupimus infirmitate cogente. Sicut enĩ quis in ægritudine corporis positus non ea quæ sanitati conducunt, sed ea quæ præsens desideriũ suggesserit, poscit à medico: ita & nos in huius seculi infirmitate languentes interdũ à Deo petimus quod nõ expedit nobis. Deniq; ego ipse Paulus qui hæc loquor ad uos, cũ mihi propter sublimitatẽ reuelationũ ne extollerer, datus fuisset à Domino angelus satanæ qui me colaphizaret, ter Dominum rogaui ut discederet à me, nesciens quid orarẽ: & ideo quia nesciebã secundum quod oportet orare, me audiuit Dominus, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nã uirtus in infirmitate perficitur. Si ergo quid oremus secũdũ quod oportet nescimus, sed ipse Spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, magnum nescio quid Paulus in gemitibus sentit. Ecce enim iam tertiò gemitus ponit. Nam & creatura (inquit) ingemiscit, & nos ipsi gemimus, & ipse spiritus gemitibus interpellat Deum pro sanctis. Addidit sanè in his gemitibus. Quos per spiritũ dicit Deo offerri, q̃ sint inenarrabiles: hoc aũt neq; de totius creaturæ, neq; de suis gemitibus dixit. Et uide si possumus in istis gemitibus multũ fiduciæ & libertatis in cõspectu Dei intelligere, & quòd oratio quæ cũ dolore & gemitu offertur Deo, accipiat fiduciã à Spiritu sancto ascẽdendi ad Deũ. Deniq; Adam cũ peccasset, perdidit fiduciã, & abscondit se à facie Dei. Sanctus autẽ Dauid dicit, Quia gemitus meus à te non est absconditus. Sed uideamus quid est quod dicit: Ipse autẽ Spiritus interpellat pro nobis. Hoc enim & Ioannes Iesum facere designat, cũ dicit: Filioli hæc scribo uobis ut non peccetis: si aũt peccauerit aliquis nostrũ, aduocatũ habemus apud Patrẽ iustũ Iesum qui interpellat pro nobis: & hîc, Spiritus interpellat pro nobis. Hoc aũt facit Spiritus iuuans infirmitatẽ nostram. Quæ autem sit infirmitas nostra, ipse Dominus docet cùm dicit: Spiritus promptus, caro aũt infirma. Igitur infirmitas nostra ex carnis infirmitate descendit. Ipsa est enim quæ concupiscit aduersus spiritum: & dum concupiscentias suas ingerit, puritatem spiritus impedit, & sinceritatẽ orationis offuscat. Sed ubi uiderit Spiritus Dei laborare spiritũ in aduersando carni, & adhærendo sibi, porrigit manũ, & adiuuat infirmitatẽ eius: & uelut si magister suscipiens ad rudimenta discipulũ, & ignorantẽ penitus literas, ut eum docere possit & instituere, necesse habet inclinare se ad discipuli rudimenta, & ipse priùs dicere nomẽ literæ, ut respõdendo discipulus discat, & fit quodãmodo magister incipiẽti discipulo similis, ea loquens & ea meditãs quæ incipiẽs loqui debeat ac meditari: ita & sanctus Spiritus ubi oppugnationib. carnis perturbari nostrũ spiritũ uiderit, & nesciẽtẽ quid orare debeat secũdũ qd̃ oportet, ipse uelut magister orationẽ præmittit, quã noster spiritus, si tamẽ discipulus esse sancti Spiritus desiderat, psequat: ipse gemitus offert, quibus noster spiritus discat ingemiscere, ut repropitiet sibi Deũ. Si uerò Spiritus quidẽ doceat, & noster spiritus id est mẽs nostra nõ sequatur, suo uitio infructuosa ei fit magistri doctrina. Et istud Paulus in mysteriũ intra hominem geri

Marginal notes: Matt. — Matth. 5. — 2. Cor. 4. — 1. Cor. 15. — Spiritus sanctus succurrit infirmitati nostræ. — 2. Cor. 12. — Gemitus Spiritus S. inenarrabiles. — Psal. 38. — 1. Ioan. 2. — Matth. 26. — Gal. 5.

1.Cor.14. sciens, dicebat: Nam si linguis loquar, spiritus aūt mens nō oret, mens mea sine fructu est: spiri
tū suū dicens gratiā sancti Spiritus quæ à Deo omnibus dat. Vnde & cohortans nos ut nō ha-
beamus infructuosum hoc sancti Spiritus beneficiū, addit & dicit: Quid ergo est? Orabo spiri
tu, orabo & mente: psalmū dicā spiritu, psalmū dicā & mente. Igit quāuis hæc inenarrabilia es-
se Paulus ipse signarit, & inenarrabilibus gemitibus gemere, tamē prout possibile nobis fuit,
imaginē quandā rerū quæ diuinitus gerunt, quasq; ipse obiectus profert, edidimus. Qui autē
spiritalis est examinet omnia, & si quid his altius inuestigare potuerit, habeat apud se: fidelis
Orare & pete- enī spiritu celat negotia. Admonendi tamen sunt qui prosperitatē sibi præsentis uitæ, & sanita
re quod nesci- tē uel diuitias uel honores postulāt à Deo: quia quid eueniat secundū quod expedit nesciūt. Sæ-
as an sit profu- pe enī fit ut ad damnū animæ uel opprobriū eius sempiternū cōcedant præsentia hæc lucra &
turum. dignitas secularis. Et ideo illud magis tenendū est, quod in oratione docuit Dñs: Fiat uolūtas
Matth. 6. tua. Qui aūt scrutat corda scit quid desideret spiritus, quia Deū postulat pro sanctis. Ostendit
Mentem oran- quidē Deū nō tā uerba nostra in oratione q̄ cor mentēq; perpendere: ipse enī est qui scrutatur
tis Deus expē- corda & renes: q aūt secūdò dicit, Quia Spiritus interpellat: hoc est quod edocet non inanimā
dit. dispensationē per Spiritū sanctū in hominibus geri. Quāuis enim unigenitus filius Dei p sa-
lute humani generis incarnatus & passus sit, & morte sua destruxerit mortē, & resurrectiōe red
diderit uitā, insignius tamen absq; incarnatione magnificè gerunt etiā per Spiritū sanctū. Ta-
Rom. 5. men q & ille pro impijs mortuus est: sic enī & ipse Paulus ostendit cùm dicit: Adhuc enī Chri-
stus cùm infirmi essemus secundū tēpus pro impijs mortuus est: sanctus aūt Spiritus non pro
impijs iā interpellat, sed pro sanctis, & interpellat non secundū carnē, sed secundū Deum. Chri
stus aūt non secundū Deum mortuus dicitur, sed secundū carnē. Ideo non uerbis offerre dicit
spiritus interpellationē pro sanctis, sed gemitibus, & non cōmunibus istis gemitibus, sed ine-
narrabilibus. Quomodo enim enarrari potest quod spiritus Dei loquit Deo, cùm interdum
nec ipse quidē noster spiritus quod sentit & intelligit, sermone possit exponere. SCIMVS au-
tē q diligentibus Deū omnia cooperant in bonū, his qui secundū propositū uocati sunt san-
Diligentibus cti. Nā quos præsciuit & prędestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus
Deum omnia in multis fratribus.] Si spiritus (inquit) interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, &
in bonum ce- uniuersa creatura congemiscit, & dolet usq; nunc, quæ liberabitur tū demū à seruitute corru-
dunt. ptionis, cū libertas gloriæ aduenerit, quomodo non cōpetenter pronunciabit, Scimus q dili-
gentibus Deum omnia cooperant in bonū? In tantū enim omnia cooperant & conlaborant
his qui diligūt Deū, ut & ipse spiritus adiuuet, nec dedignet diuina natura dux esse itineris ad
bonū. Veruntamen si sunt aliqui habentes spiritū seruitutis in timore, alij uerò sunt superio-
res his qui spiritū adoptionis accipiunt, ex eo q non iā timore Deū, sed amore uenerant, & q
perfecta in eis charitas foràs mittit timorē: uidendū est ne fortè nō omnia cooperent in bonū
ijs qui adhuc in spiritu permanent seruitutis, sed aliqua quidē etiā ipsis cooperent, nō tamen
omnia, & nescio si ad ipsum bonū, seu potius (ut ita dixerim) ad ianuas boni perducant. His
uerò qui diligunt Deū, & toto ei inhærent charitatis affectu (ut diximus) collaborāt & iuuāt,
atq; aliquid sui studij cōferunt, quatenus eos in ipso bono quod nunquā potest permutatio-
nē recipere cōstituant. Quòd si alij sunt qui diligunt Deū, & alij qui spiritū seruitutis accipi-
unt, uidendū est ne fortè & hoc quod dicit: His qui secundū propositū uocati sunt, & quos prę
sciuit & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, nō conueniat illis qui in spiritu seruitu-
Cōformes ima tis sunt. Possunt enim & illi uocati quidem dici, nō tamen secundū propositū uocati: & pro eo
ginis filij Dei. q adhuc in spiritu seruitutis sunt, non possunt statui inter multos fratres quorū primogeni-
tus est filius charitatis, & imago inuisibilis Dei, ac primogenitus omnis creaturæ. Sed & hoc
Phil. 2. quod dixit, Cōformes imaginis filij sui: uolo requirere cuius formæ cōformes fieri dicunt. Le
gimus enī filiū Dei aliquādo in forma Dei, aliquando in forma serui esse propositū. Cui ergo
formę harū duarū cōformes dicat futuros Apostolus eos qui diligunt Deū, & quibus omnia
cooperant in bonū, non otiosi discriminis mihi uidet esse. Arbitror ergo secundū ea quæ in a-
Gal. 4. lijs idē Paulus designat, ubi dicit: Filioli mei quos iterū parturio donec formet Christus in uo
bis: q formari in his qui ad perfectionē tendunt Christus dicat, secundū hoc q Verbū est, ut
in eis uerbi Dei sinceritas ad purū informet, & secundū hoc q ueritas est, ut ueritas in eis absq;
ullius fuci admixtione consistat: & secundū hoc quòd sapientia est, ut sapientia Dei in eis illa
quā inter perfectos loquit Paulus, pura & absq; ullo erroris diuerticulo conseruet. Sic & secū-
dum omnia quę Christus est, uel iustitia, uel sanctificatio, uel certè quæq; uirtutes, si in eis for-
metur ad liquidum, isti uidebuntur ad illam formam quę in forma Dei est, conformes imagi-
Prouerb. 9. nis esse effecti. Si uerò adhuc in initijs quis cōuerset: Initiū autē sapientiæ timor Domini: & in
timore adhuc positus prima cultus Dei elemēta suscipiat secundū formā serui, quā suscepit ad
hoc ut rudibus & ignaris timorē Dei doceret: cōformes fieri intelligēdi sunt ij q prima initia in
Dei timore suscipiūt: quia (inquit) quos prescíuit & prędestinauit cōformes fieri imaginis filij
sui.

sui. Puto enim quòd sicut nō de omnibus dixit qui prædestinati sunt, ita nec de omnibus quos præscijt. Non enim secundum communē uulgi opinionē putandum est bona malaq; præscire Deum, sed secundū scripturæ sanctæ consuetudinē sciendū est. Obseruet enim qui studiosus est in scripturis, sicubi inuenit scripturam dicere, quia malos præsciert Deus, sicut in præsenti loco de bonis manifestè dicit, quia quos præsciuit & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui. Si enim quos præsciuit hos & prædestinauit conformes esse imaginis filij sui: nullus aūt malus conformis potest imaginis esse filij Dei: manifestū est quia de bonis tantum dicit, Præscijt quos prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui. Cæteros uerò nō modò præscire, sed nescire quidem dicitur Deus. Nouit enim Deus eos qui sunt eius. Ad eos aūt qui nō sunt digni ut sciantur à Deo Saluator dicit: Discedite à me uos operarij iniquitatis, quia nō cognoui uos. Sic ergo & in hoc præsenti loco quos præsciuit Deus, ipsos & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui: cæteri aūt præsciri nō dicuntur, nō quòd aliquid latere possit illam naturā quæ ubiq; est, & nusquā deest, sed quia omne quod malū est, scientia eius uel præsciētia habetur indignū. Quos ergo præscijt, & prædestinauit. Sed & hoc intuere, si præscire & prędestinare dici potest Deus de his qui nondū sunt, uel his qui sunt quidem, nondū tamen conformes sunt imaginis filij eius: & præscientiā in hoc esse magis cōuenit, quàm in eo quod futurū sit id quód nondū est: in hoc enim uoluntas magis est quàm præsciētia cōditoris. Nam præsciētia in quo uidebitur, cùm id quod futurū est, pendeat in factoris arbitrio. Videbit̃ fortassis ab attētis lectoribus etiā hoc requiri, cur nō dixerit, Cōformes filij sui: sed, Cōformes imaginis filij sui. Dicit em̄ qui excitat hęc, quia sicut ipse filius qui imago Dei inuisibilis dicit̃, quantū ad personā specialis est ab illo cuius imago est: ita & hìc quæ dicitur imago filij eius, alia debet esse cuius imago est. Et quamuis ardua hęc uideant̃ & difficilia, tamē uide si possumus illud dicere: quia quęuis omnis qui se ad eam formā quā suprà posuimus excoluerit, imago sit Dei, hoc est imago filij Dei: tamē specialis ac propria imago eius quę eū totū atq; ex integro suscepit, & in semetipsa formauit, ipsa anima Iesu dicēda est: quæ se per omnia uerbo ac sapientię Dei ita coaptauit, ut in nullo prorsus ab eius similitudine decolor haberetur: ita ut quicūq; summā perfectionis ac beatitudinis cōsectatur, ad illius imaginem ac similitudinē tendat, quę primo loco & super omnes cæteros filij Dei imago est: ita ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, in his uidelicet quorū conformatione filij Dei imaginis primatum tenet. QVOS aūt prædestinauit hos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit: quos autē iustificauit illos & magnificauit] Suprà dixit, Quos præscijt, hos prædestinauit: & nunc addit, Quos autem prædestinauit illos & uocauit, & quos uocauit hos & iustificauit. Et si Præscijt & prædestinauit communi opinione sentiamus, uidebitur utiq; qui iustificatus est, propterea iustificatus esse quia prædestinatus est: & qui prædestinatus est, propterea prædestinatus esse quia præcognitus est. Et rursum è contrario intelligis. Si quis autem iustificatus non est, ideo non est iustificatus quia non est uocatus: & quia non est uocatus ideo non est prædestinatus: & quia prædestinatus non est, ideo non est præcognitus. Vide in quàm absurdam sententiam decidant hi qui præscientiam Dei in hoc tantùm accipiunt, quasi qui & quæ postmodum futura sunt antè prænoscat. Inuenitur enim secundum hæc postea quę suprà exposuimus, non præscisse Deus quos non prædestinauit. Et rursum si ad cōmunem referatur intelligentiā hoc quod dicit, quia quos uocauit illos & iustificauit, ingentem fenestram patefaciemus ijs qui negant esse in hominis potestate ut saluus fiat. Aiunt enim: Si Deus quos præscijt illos & prædestinauit, & quos prædestinauit illos & uocauit, & quos uocauit, illos & iustificauit, nihil culpæ habent ij qui non iustificantur, quia nec uocati sunt, nec prædestinati, nec præcogniti. Cùm etiam illud apertè nobis aduersetur, quòd non omnes qui uocantur, etiam iustificantur. Nam & Iudas apostolus uocatus est, sed non est iustificatus: quia etsi iustificatum eum contendat aliquis eo ipso quo uocatus est, non est certè glorificatus. Sed & illi de quibus dicit Apostolus, quia naufragauerunt à fide, uocati quidem fuerunt, sed non sunt iustificati. Secundum Euangelij parabolas illi ad quos missi fuerant serui, & excusauerunt se, uocati fuerunt, sed nō sunt iustificati: & ille qui ingressus conuiuium regis nō habuit uestem nuptialem, uocatus est sed non est iustificatus. Cùm ergo hæc singula sic se habeant, quomodo uidebitur uerus sermo Apostoli, quē uel de prænoscendo, uel prædestinando, uel de uocando, uel etiam de iustificando memorauit? Sed & ego secundū ea quæ suprà exposuimus; quomodo noscat uel prænoscat Deus, ad consuetudinē scripturæ redeundū puto, quæ uernacula quadā appellatione in hoc sermone, id est in cognoscendo uti solet: uelut cùm dicit: Et cognouit Adam uxorē suam: pro eo ut dicat, Admixtus est uxori suæ. Et iterū de Rebecca dicitur: Virgo erat, & uir nō cognouerat eam. Sed & de filijs Leui dicitur cùm præuaricatores punirent, quia non cognouerit unusquisq; patrē suum, aut matrem suam. In quo sine dubio hoc ostenditur, quia nō iunxit affectū suum & amorē cum patre uel matre. Sed & multa secundum hunc sensum in scripturis de cognoscendo inueniēs dictā, & ideo etiam in præsenti loco cōstat Apostolum secundum

Præscientia Dei. — *Malos nescire dicitur Deus.* — *2. Tim. 2.* — *Matth. 7.* — *εἰκόνα.* — *Col. 1.* — *Præscientia.* — *Prædestinatio.* — *Vocatio.* — *Iustificatio.* — *Altiora te ne quæsieris.* — *Luc. 14.* — *Matth. 22.* — *Gen. 4.* — *Gen. 24.* — *Deut. 33.*

scripturæ sacræ consuetudinē posuisse sermonē cognoscendi, ut illos ostenderet præcognitos à Deo, in quibus sciens quales essent, amorē suum Deus affectumq́; posuisset, secundū etiā illud quod scriptū est, Cognouit Dominus eos qui sunt eius: cùm unq; quantū ad istam cōmunem scientiā pertinet, Dominus nō solùm eos qui sui sunt, sed & eos qui erant à se, non ignoret. Sed cognouisse eos dicit, hoc est in dilectione habuisse, sibiq; sociasse. Ita ergo quos præsciuit Deus illos & prædestinauit: & quos prædestinauit, illos uocauit: & quos uocauit, illos & iustificauit. Superest nobis adhuc illius quæstionis absolutio, quomodo quos uocauit, illos & iustificauit, cùm secundū ea quæ suprà diximus constet multos esse uocatos, paucos aūt electos. Sed uidetur mihi esse quędam uocationis differentia secundū illud quod in superiori capitulo exposuimus, Quia omnes quidē uocati sunt, nō tamen omnes secundū propositū uocati sunt. Nam hi qui secundum propositū bonum & bonam uoluntatē quam circa Dei cultū gerunt uocantur, ipsi sunt qui secundum propositū uocati dicuntur, & isti sunt qui uocati iustificati sunt. Bono enim eorū proposito deerat sola uocatio. Hi uerò qui non habent bonū fixumq́; propositū, uel erga diuinū cultum, uel erga opus bonū, uocantur quidē & ipsi, ne eis excusatio relinquatur, & hæc ipsi possint causari cùm iudicantur: quia & nos si uocati fuissemus, potuissemus utiq; iustificari, & nō solùm iustificari, sed & glorificari. Ideo ergo uocantur quidē & ipsi, sed quasi ii in terra petrosa seminetur semen, citò quidem exoriuntur, increscente autē tribulationum sole, quia non habent altam radicē boni propositi, cōtinuò arescunt & pereunt: & ipsi sunt de quibus dicit Apostolus, Quia naufragauerunt à fide. Quos ergo uocauit, id est quos secundū propositū uocauit boni, illos & iustificauit. Quòd si secundū propositū ad Deum referatur, hoc est ut secundum Dei propositū, qui sciens in eis religiosam mentē & salutis inesse desideriū, uocati dicantur, nō uidebitur his quæ exposuimus etiā hoc esse contrariū. Hoc ergo pacto neq; in præscientia Dei, uel salutis uel perditionis nostræ causa consistit, neq; iustificatio ex sola uocatione pendebit, neq; glorificari de nostra penitus potestate sublatū est. Nam & si cōmuni intellectu de præscientia sentiamus, non propterea erit aliquid, quia id scit Deus futurū: sed quia futurū est, scitur à Deo antequā fiat. Nam etsi (uerbi gratia) fingimus Deum nō prænoscere aliquid, futurū sine dubio erat, quòd ita ut puta Iudas proditor factus est, & hoc ita futurū Prophetæ prædixerunt. Non ergo quia Prophetæ prædixerunt, idcirco prodidit Iudas: sed quia futurus esset proditor, ea quæ ille ex propositi sui nequitia gesturus erat prædixerunt Prophetæ: cū utiq; Iudas in potestate habuisset ut esset similis Petro & Ioanni si uoluisset, sed elegit pecuniæ cupiditatem magis quàm apostolici consortij gloriā: & hanc eius uoluntatē futurā præuidētes Prophetæ librorum tradiderunt monumentis. Vt autē scias nō in præscientia Dei unicuiq; salutis causam poni, sed in proposito & actibus suis, uide Paulum uerentē ne fortè cùm alijs prædicauerit ipse reprobus efficiatur, macerare corpus suum, & subijcere seruituti hoc. Aduersus eos qui nobis huiusmodi quæstionem obijciunt, etiam hæc possumus dicere: Si quos præscijt illos & prædestinauit, non autem omnes prædestinauit, ergo non omnes præscijt: & secundum eos erunt aliqua quæ ignoret Deus. Si uerò prænoscere secundū hæc accipiatur quæ suprà diximus, hoc est in affectū recipere sibiq; sociare, uerū erit, quia sicut nō omnes prædestinauit, ita neq; omnes præcognouit. Sic enim & is dicitur non cognouisse peccatū. Nunquid nam dicemus quia nescierit is quid esset peccatum, id est quia nescierit homicidium peccatū esse, uel adulterium uel furtum, & his similia? An hoc est quod dicitur nescire peccatum, quia peccato se non miscuit, neq; adhæsit ei peccatum? Sicut & alibi scriptum est: Qui seruat mandatum non cognoscet malum uerbum, hoc est non recipiet uerbum malum, non credet, non audiet libenter, neq; admittet ingredi mentē suam. Quos ergo secundum hunc modum præscijt Deus, illos & prędestinauit, & quos prædestinauit, illos & uocauit, ea uocationis distinctione qua diximus; & quos uocauit, illos & iustificauit: & quos iustificauit, illos & glorificauit. De glorificatione possumus & in præsenti seculo illud intelligere quod dicit Apostolus: Nos autē omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes eadem imagine transformamur à gloria in gloriam, tanquā à Domini spiritu. Est ergo & hæc gloria quam iustificati quiq; in præsenti uita percipiunt: est & illa quę speratur in futuro, cùm corpus hoc humilitatis nostrę seminatur in contumelia, & surget in gloria: &, Est alia gloria solis, alia gloriæ lunæ, alia gloria stellarum, & stella à stella differt in gloria, ita erit resurrectio mortuorū. QVID ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis quis contra nos? Qui etiā proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū, quō non etiā cum illo omnia nobis donauit?] Deus quomodo pro nobis sit, manifestū est ex his quę suprà exposuit, id est quòd spiritus Dei habitat in nobis, uel quòd spiritu Dei agimur, uel quòd spiritū adoptionis accepimus, uel quòd sumus filij Dei & hæredes, & cohæredes Christi, uel quòd primitias spiritus accepimus, uel quòd ipse interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, uel quòd uniuersa creatura nobis cōgemiscit & condolet, uel quòd omnia nobis cooperantur in bonū diligentib. Deū, uel quòd secundū propositū uocati sumus & præcogniti & prædestinati & iusti-

Marginalia: 2.Tim.2. — *Dominus oēs quidem nouit, sed tamen peculiari quadā ratione suos cognoscit.* — ἀποξία. — Matth.13. — 1.Tim.1. — *Præuisio nō infert necessitatē futuris contingentibus.* — 1.Cor.9. — 2.Cor.5. — 2.Cor.3. — 1.Cor.15. — *Pro nobis stare Deum.*

& iustificati & glorificati: horũ enim omniũ ueluti epilogũ faciens, & simul omnia repetẽs ait: Quid ergo dicemus ad hæc, hoc est, ad hæc omnia quæ suprà diximus. Quia si sic Deus pro nobis est, ut hęc nobis cuncta cõcesserit, quis esse aduersum nos poterit? Nõ quo omnino neminẽ nobis esse dicat aduersariũ. Quomodo enim stabit illud quod dictũ est à Petro: Aduersarius uester diabolus sicut leo rugiens circuit quærẽs quẽ transglotiat? Sed hoc ostendit, quia Deo agente pro nobis cõtemptibilis & nihili efficitur aduersarius noster. Similiter aũt & Dauid dicit: Dominus illuminatio mea & saluator meus, quẽ timebo, Dominus protector uitæ meæ, à quo trepidabo? Non ergo nullũ dicit esse quẽ metuat, & qui aduersetur ei. Sed quãuis (inquit) appropient super me ut edant carnes meas qui tribulant me inimici mei, tamen Domino defendente uitam meam, infirmati sunt & ceciderunt. Dat præterea indicium maximũ ingentis erga nos amoris Dei, Qui in tantum (inquit) nos dilexit, ut nec proprio filio pepercerit, sed pro nobis omnibus ad passionẽ tradidit eum. Et ut maiore nos admiratione constringeret, addidit sermonem ingentis arcani conscium dicens, Quia proprio filio nõ pepercit. Dixerat enim superius, Quia etiam nos qui spiritũ adoptionis accipimus, filij Dei sumus. Ne ergo cõmuni ista appellatione filiorum unum aliquẽ ex his tradidisse putaretur qui in filios uidebantur asciti, addidit, Proprio filio: ut eum qui solus ex ipso Deo ineffabili natiuitate generatur, ostenderet. Pro nobis ergo omnibus tradidit eum, non illa traditione qua scriptum est, Tradet autẽ frater fratrem in mortem, & parentes filios: sed tradidisse eum dicitur hoc ipso quòd eum cùm in forma Dei esset, passus est exinanire seipsum, & formam serui suscipere, & usq; ad mortem crucis peruenire: ut in ipso omnibus exemplũ obedientiæ poneret, & uiam resurrectionis à mortuis aperiret. Pro omnibus ergo tradidit eum, nõ solùm pro sanctis, non solùm pro magnis, sed & pro minimis omnino qui sunt in Ecclesia, tradidit Filium propriũ Pater: & ideo etiã si minimorum aliquẽ & infirmorum lædat quis percutiens eius infirmã conscientiam, in Christum peccare dicitur, quoniã quidem scandalizat animã pro qua Christus mortuus est. Quia ergo pro omnibus nobis tradidit Filiũ Pater, nullus omnino nec minimus quidẽ qui est in Ecclesia contẽnendus est: & ideo Dominus ipse dicebat: Si quis scandalizauerit unũ ex pusillis istis minimis, melius est molam asinariã circa collum eius ligari, & præcipitari eum in mare, quàm ut scandalizet unum ex his. Deus ergo qui nos preciosos proprij filij pro nobis preciosum sanguinẽ fundendo fecit, quomodo non cum ipso omnia nobis dedit? Nihil est siue uisibilis siue inuisibilis creaturæ, quod filio possit adæquari. Nullo enim pacto creatori suo creatura potest cõferri: & si creator ipse donatus est nobis, quomodo non cum ipso creatura nobis donabitur? Quamuis sermo hic dupliciter possit intelligi, id est quòd cũ illo omnia donabit. Nam & hoc potest uideri, quòd si habemus in nobis Christum secundũ hoc quòd uerbũ, sapientia & ueritas & iustitia & pax est, & cætera omnia quæ de eo scripta sunt, cum hac plenitudine uirtutũ omnia nobis donabuntur, ut iam non in unũ ex omnibus creaturis, & paruũ terræ hunc locum quẽ nunc uidemus habitare timeamus: sed omnia quæcũq; creauit Deus uisibilia & inuisibilia, occulta & manifesta, tẽporalia & æterna cum Christo pariter habeamus. Potest aũt & alio modo sic intelligi quod dicit, Cũ ipso omnia nobis donauit: hoc est ipsi quidem ut hæredi, nobis uerò ut cohæredibus eius pariter cum ipso perfrui uniuersa dabitur creatura. QVIS accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.] Videtur mihi quod ait, Quis accusabit aduersus electos Dei? de diabolo dicere: Nullus enim ita electus & ita magnus, quem ille non audeat accusare, nisi ille solus qui peccatum non fecit, qui dicebat hæc: Nunc uenit princeps huius mundi, & in me nihil inuenit. Sed quamuis ille exerat nequitiam propositi sui, Deo iustificante & delente sicut nubem iniquitatem electorum suorum, & sicut caliginem peccata eorum, & à prioribus delictis eos dealbante ut niuem, & sicut lanam candidam faciente, quid proficiet accusator? Sed & cùm Christus pro eis mortuus sit, imò potius à mortuis resurrexerit, & stet à dextris Patris, & interpellet pro his, quis eos poterit condemnare? In superioribus sanctus Spiritus interpellat pro nobis (inquit) gemitibus inenarrabilibus: hîc Christus Iesus qui mortuus est & resurrexit, ipse interpellat pro nobis. Deus qui proprium filium tradidit pro nobis, ipse iustificat electos: quis erit ultrà qui audeat condemnare? Sed diligentiùs intuere, quomodo Apostolus nusquam in sermonibus suis ab insita sibi cautela discedat. Non dixit, Quis accusabit aduersum uocatos: sed, Aduersum electos. Nisi enim fueris electus, nisi in omnibus te exhibueris probabilem Deo, habebis accusatorẽ. Si enim causa tua mala est, si te crimen tuum astringit, quid tibi proderit aduocatus, etiam si Iesus sit qui interpellat? Iesus enim ueritas est. Non potest ergo pro te ueritas fallere. In quò tibi opitulabitur aduocatus, ne accusatoris calumnijs inuoluaris, ne tibi præterita peccata quæ tibi per baptismũ deleta sunt, imputentur? Si uerò post hæc iterum delinquas, nec ullis hæc pœnitentię lacbrymis diluas, accusatori tuo criminandi te materiam dabis: & quamuis Iesus interpellet pro nobis, non potest

1. Pet. 5.

Psal. 27.

Ibidem

Indicium amoris Dei erga nos.

Matth. 10.

Phil. 2.

Matth. 18.

Omnis generis bona nobis cũ Christo donata.

Electi Dei non possunt condemnari.

Ioan. 14.

Esa. 1.

tamen dicere Ieſus tenebras lucem eſſe, neq; amarum dulce. Si ergo uis uincere quòd iudicaris, fac quod de iuſto ſcriptum eſt: Diſpone ſermones tuos de iudicio, præpara opera tua ad exitū, memento nouiſſimorum tuorum, & non peccabis: ne ubi contingat illud quod de quodam ſcriptum eſt: Cùm iudicatur exeat cōdemnatus. Vide autem quomodo audias, Quia Ieſus interpellat pro nobis. Ipſe eſt enim de quo & alibi ſcriptum eſt, Quia pater neminem iudicat, ſed omne iudicium dedit filio: & ſicut ipſe eſt hoſtia, & ſacerdos, & ipſe eſt in forma ſerui & in forma Dei, ſic ipſe eſt aduocatus & iudex. QVIS ergo ſeparabit nos à charitate Dei? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? ſicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortificamur tota die, exiſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. SED in his omnibus ſuperamus propter eum qui dilexit nos.] Pro his, inquit, omnibus quæ ſuprà enumerauimus, id eſt, quia iam non ſumus in carne, ſed in ſpiritu, & quòd ſpiritus Dei habitat in nobis, & quòd Chriſtus in nobis eſt, per quem corpus quidem mortuum eſt propter peccatum, ſpiritus autem uiuit propter iuſtificationem, & quòd iam non ſumus debitores carni ut ſecundum carnem uiuamus, quia ſpiritu actus carnis mortificauimus, & quòd per ſpiritum adoptionis filij effecti ſumus Dei, & ſi filij, etiam hæredes Dei, cohæredes autem Chriſti, & quòd uniuerſa creatura congemiſcit nobis & condolet, reuelationem filiorum Dei expectās, & quòd diligentibus nobis Deum omnia cooperantur in bonum, & quòd præſcijt & prædeſtinauit nos conformes imaginis filij ſui qui ſecundum propoſitum uocati ſumus: cùm pro his, inquit, omnibus beneficijs quæ conſecuti ſumus, fixi & radicati in charitate Dei ſumus, quis nos ab ea poterit ſeparare? Tribulatio ſi uenerit, dicemus ad Deum, In tribulatione dilatati ſumus. Anguſtia ſi fuerit mundi, & ex neceſſitate corporis ueniens, ſapientiæ Dei & ſcientiæ latitudinem requiremus, in qua nos anguſtare non poteſt mundus. Redeo enim ad ſcripturarum diuinarum ampliſſimos campos, intellectum uerbi Dei ſpiritalem requiram, & nulla me in eo coarctabit anguſtia. Per largiſſima enim ſpatia intelligentiæ myſticæ & ſpiritalis equitabo. Perſecutionem ſi patiar, & confitear Chriſtum coram hominibus, certus ſum quòd ille me confitebitur coram patre meo qui in cœlis eſt. Fames ſi affuerit, turbare me non poteſt: habeo enim panem uitæ qui de cœlo deſcendit & reficit animas eſurientes. Nec aliquando poteſt panis iſte deficere: eſt enim perfectus & æternus. Me nuditas non confundit. Indutus ſum enim Dominum Ieſum Chriſtum, & habitaculum noſtrum quod de cœlo eſt, ſuperindui ſpero: Oportet enim mortale hoc induere immortalitatem, & corruptibile hoc induere incorruptionem. Periculum enim non timebo. Dominus illuminatio mea, quem timebo? & Dominus defenſor uitæ meæ, à quo trepidabo? Gladius terrenus terrere me non poteſt. Habeo enim mecum gladium ſpiritus quod eſt uerbū Dei, & mecū eſt uiuens & efficax ſermo Dei, qui eſt penetrabilior omni gladio utrinq; acuto. Si ergo gladius mundi uenerit ſuper ceruices noſtras, maiorem mihi ad Deum conciliat charitatem. Dicam namq; ad eum, quia ſcriptum eſt, Propter te mortificamur tota die, exiſtimatus ſum ut ouis occiſionis. Non enim mihi ſufficit una hora mori pro Chriſto, uel cruciari, ſed tota die, hoc eſt omni uitæ meæ tempore. Si enim totam uitam meam in perſecutionibus & periculis agam, dicam, Quia non ſunt condignę paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Breue eſt enim huius uitæ tempus, exiguum quod in perſecutionibus ducimus: æternum uerò & perpetuum quod expectamus in gloria. Et ideo in his, inquit, omnibus ſuperamus non noſtra uirtute, ſed per eum qui nos dilexit. Dum enim in illius amore pendemus, ſenſum doloris non recipimus. Illius enim charitas qui nos dilexit, & noſtrum ad ſe rapuit affectum, cruciatum corporis, & dolorem ſentire nos non facit. Ideo ergo in his omnibus ſuperamus. Tale aliquid & in Canticis ſponſa dicit ad Verbum, Quia uulnerata, inquit, charitate ego ſum. Ad hunc ergo modum & anima noſtra à Chriſto uulnere charitatis accepto, etiamſi tradat gladio corpus, non ſentiet uulnera carnis præ uulnere charitatis. CERTVS ſum enim quia neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neque principatus, neq; uirtutes, neq; inſtantia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo, neque profundum, neq; creatura alia poterit nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.] Duos uidetur ordines Apoſtolus oſtendiſſe eorum quæ hominibus tentationes ſuſcitare conſueuerunt. Et in his quidem quę priùs diſſeruimus humanarum tentationum intelligitur ordo deſcriptus: de quibus etiam Corinthijs dicebat, utpote qui maiora ferre non poterant, Tentatio uos non apprehendat niſi humana. Fidelis autem Deus qui non permittet uos tentari ſupra id quod poteſtis. Nūc uerò in his ſermonibus quos habemus in manibus, non humanas tentationes indicat, ſed maiores humanis: & ideo puto quòd in prioribus cùm enumeraſſet ſingula quæq; ad ultimum dixit, Sed in his omnibus ſuperamus. In his uerò ſecundi ordinis tentationibus non ita confidenter dicit, Superamus: ſed ualde tenuiter ait, Quia nihil horum poterit nos ſeparare à charitate Dei quæ eſt in Chriſto Ieſu. De humanis enim tentationibus tanquam paruis & leuibus confidenter nos eas ſuperare pronunciat:

Nulla ratione electi ſeparari poſſunt à Dei dilectione.

Ephes. 3. — *Ioan. 6.* — *2. Cor. 5.* — *1. Cor. 15.* — *Ephes. 6.* — *Heb. 4.* — *Rom. 8.*

Ordines tentantium.

1. Cor. 10.

Tentationes grauiores humanis.

ciat:illas uerò superiores,& plus quàm humanas, etiamsi superare & prosternere nõ ualemus, hoc enim solius Christi opus est, qui exuit principatus & potestates triumphans eas in semetipso:tamẽ adhuc uictoriæ locus est,etiamsi omnes in nos impugnationũ suarum machinas torserint,quando à charitate tamen Dei nos minimè separamur. Sed iam tentemus singula discutere,& quid de unoquoque sermone Apostoli sentiendum sit pro uiribus aperire,quamuis altiora contigisse uideatur Apostolus, quàm expositioni uel nostra sufficit uirtus,uel ratio breuitatis admittit.Requiramus tamen si omnia ista quæ enumerauit Apostolus, an quædam ex ipsis (hoc enim studiosi quærunt)humanas animas à charitate Dei separare contendant,& propterea moliantur in nos cuncta quæ patimur.Videtur enim posse quidem hæc agere, ut à charitate Dei separemur, mors fortassis,& angeli,& principatus,& uirtutes aduersantes nobis sine dubio, & præsentia quæ sunt unque lubrica & caduca : sed & profundum potest similiter intelligi. Vita autem futura, & altitudo, & creatura alia , quomodo à Dei charitate separare nos conentur nõ otiosum uidetur exponere:nisi quis fortè dicat hyperbolicé hoc Apostolum dicere:hoc est non solùm per ea quæ occidere possunt, sed ne per ea quidẽ quæ euenire omnino non possunt,ullo pacto à Dei charitate deflectimur.Verbi causa,ut si alia nobis daretur uita quàm hæc illa quæ à Deo data est, aut si futurorum spes alia promitteretur nobis, uel altitudo , uel etiam creatura alia quàm est illa quæ pro nobis congemiscit & condolet, quod fieri utique non potest, nec ista quidem à charitate Dei separare nos possent.Est ergo hic unus expositionis modus. Videamus tamen ne fortè posit etiam iste intellectus admitti. Mors quam hîc dicit,ille accipiendus est quem suprà exposuimus inimicũ Christi destruendum nouissimũ dici. Qui utique propterea mors dicitur, quia sicut hæc cõmunis mors animã separat à corpore , ita à charitate Dei animam separare & ille contendit : & hæc utique est animæ mors. Potest ergo fieri ut sit & aliqua uita de parte illius,quæ cum ipso agit ut nos à charitate separet Dei,quæ uita est peccati.Nisi enim mala esset hæc uita, nunquam nobis suaderet Apostolus ut moreremur peccato,& in morte Christi baptizaremur,& cõsepeliremur ei.Potest ergo fieri ut hæc uita peccati sit quæ nos cupit separare à charitate Dei. Ego autem puto quòd & singula quæque peccata habeant aliquam uitã suam intra nos : nam unumquodque uitiũ uita peccati est.Quanto ergo plura intra nos uitia deprehenduntur, tanto plures esse peccatorũ uitæ uidebuntur in nobis . Et propterea fortè dictũ sit:Quia melior misericordia tua super uitas. NEQVE angeli,neque principatus,neque uirtutes.] In prõptu est angelos illos intelligere,quibus ignis æternus à Saluatore cũ diabolo dicitur præparatus : principatus autem & uirtutes , illas sine dubio aduersum quas nobis certamen est:uel illos principatus & potestates,de quibus dicit:Cùm autẽ destruxerit omnem principatum & uirtutẽ.Ex quibus & princeps huius mundi appellatur.Post hæc, NEQVE præsentia,inquit,siue instantia.] Potest hoc de his dictum uideri,quos in alijs idem Apostolus rectores mundi huius tenebrarũ nominauit:uel etiã quòd præsentiũ rerum uoluptas,& delectatio,& uana huius mũdi gloria studeat nos à charitate Dei deducere, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Post hæc uideamus quæ sint futura, quæ uolunt quidem,sed nõ possunt Paulum & similem eius separare à charitate Dei. Dupliciter mihi etiam hoc intelligendum uidetur.Possunt enim intelligi ab eo tempore quo hæc scribebat, ut hæc dicere uideatur : si qua tentamenta,si quæ tribulationes superuenerint,à charitate Dei me separare non poterunt . Vel etiam futura intelligi ea quæ mundũ hunc excedentibus occursura sunt , cùm princeps huius mundi, aliæque uirtutes quæ sub ipso sunt , retinere certabunt animam de corpore proficiscentem , sed non poterunt retinere eas , quibus perfecta charitas quæ est in Christo Iesu foràs mittit timorem . Videbatur autem hunc sensum affirmare & illa scriptura quæ dicit : Dum enim sumus in corpore peregrinamur à Domino : cupimus autem magis peregrinari à corpore , & adesse ad Deum:& connitimur autem siue absentes,siue præsentes placere ei:absentes nos dicens in corpore positos : præsentes autem de corpore recedentes: & ostendit quòd studeant sancti etiam de corpore recedentes placere Deo . Si ergo in eis perfecta sit charitas , nec ulla quæ futura sunt in quibus placendum est Deo,poterunt eos ab ipsa separare, cùm utique non placebunt Deo hi qui tam mobiles erũt in charitate Dei ut possint ab ea separari. Hæc nobis duplici modo dicta sunt de futuris.Potest autem fieri, ut sit & aliquis alius tertius horum superior, quem qui inuestigare potuerit dignum iudicet his præferre.Subiungit deinde, NEQVE uirtutes.] Species uidetur esse una ex pluribus rationabilibus creaturis non in corpore mortali uitam ducens, sed ut angeli,ex alio tamen ordine quàm sunt angeli.Et ipsæ ergo uirtutes habent certamen separare nos à charitate Dei,sed nec ipsæ,inquit,poterunt,si radicata sit & fundata. Similiter & altitudo,& profundum impugnant nos , sicut & Dauid dicit , Multi qui debellant me de alto, sine dubio cùm à spiritibus nequitiæ de cœlestibus urgeretur . Et iterum , De profundis clamaui ad te Domine : cùm ab his qui in inferno deputati sunt , & gehennæ spiritibus impugnaretur. Sed nec hæc (inquit Paulus) separare nos poterunt à charitate Dei. Neque, inquit , creatura alia.

ἀπορία. An hæc omnia possunt nos separare à dilectione Dei.

1.Cor.15.

Rom.6.

Psal.63.

2.Cor.5.

Virtutes.

Altitudo.

Psal.56.

130.

Creatura alia. ra alia. Poteſt intelligi aliam creaturam dixiſſe præter hanc quam uidemus:eſt enim alia nobis inuiſibilis. Nunc autem poteſt & ſic accipi,præter illa quæ ſuperius enumerauimus,hoc eſt angelos, & uirtutes, & ſi qua eſt alia creatura, ne ſingula per ſpecies enumerando longum ſermonem trahere uideretur & ſuperfluū. Aut & alio modo. Quoniā quidem ſciebat Paulus multas & innumeras creaturas Dei, quarū etiam nō omnem,ſed ex parte ſcientiam ceperat,quarumq; *Ephes.1.* ſpecies & nomina in præſenti loco ignorentur: de quibus & in alijs item Apoſtolus dicit Saluatorem aſcendiſſe ſuper principatū,& poteſtatem,& uirtutem,& dominationē, & omne nomen quod nominatur non ſolum in hoc ſeculo,ſed etiam in futuro Propterea ergo quoniā ſcit hæc non poſſe in præſenti ſeculo, ſed in futuro nominari, dixiſſe uidebitur, Neq; ulla creatura alia *Cōfidentia Pauli de ſua ſalute.* poterit nos ſeparare à charitate Dei. Veruntamen oſtendit Paulus ex his omnibus ſalutis ſuæ confidentiā, cùm iam neq; angelis aduerſantibus, neq; uirtutibus impugnantibus, neq; præſentibus,neq; futuris ſibi oblectatiōibus, neq; illa prorſus creatura aduerſante, à charitate Dei ſe poſſe diuelli dicit, nec ex ullo tot aduerſariorum capere metum, ut uerum oſtenderet quòd perfecta charitas foràs iam miſit timorem. Habuit enim aliquando ipſe metū,& timuit ne fortè caderet: & iſte qui modo cœleſtium uirtutū aduerſum ſe ſi cōmoueantur bella non metuit, aliquando uel carnem ſuam metuit, & ex ea conſurgentes inſidias formidauit, quando dicebat *1.Cor.9.* ſcribens ad Corinthios:Macero corpus meum,& in ſeruitutem ſubijcio,ne fortè cùm alijs prædicauerim ipſe reprobus efficiar. Et ideo præ cæteris omnibus carnis inſidiæ formidandæ ſunt, & ille qui de nobis procedit hoſtis cauendus eſt ipſe, donec in tantum profectū ueniat anima, ut dulcedine charitatis Dei aſtricta corporis blandimenta & carnis illecebras abhorreſcat unus cum Deo ſpiritus facta.

CAPVT NONVM.

Diſputaturus de reiectiōe Iudæorū, præmittit teſtimoniū de ſua erga Iudæos beneuolentia. VEritatem dico in Chriſto, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quoniā triſtitia eſt mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem,qui ſunt Iſraelitæ quorum adoptio eſt filiorum,& gloria,& teſtamentum,& legiſlatio, & obſequiū & promiſſa, quorū patres, ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula ſeculorū. Amen.] Videns Paulus quòd ſi ſecundum ea in quibus ſuprà expoſuit, nulla in cœleſtibus uel terreſtribus,præſentibus uel futuris aduerſantibus ſibi creatura poſsit à Chriſti charitate ſeparare, contrarium & incredibile uideretur quod nunc dicere proponebat:optare ſe à Chriſto quem tam inſeparabiliter diligebat,anathema fieri,hoc eſt alienum effici:& mendacij notam ſubire uideretur,ſatisfactionem præmittit,ut nequaquam de eius ſermone dubitetur,& dicit: Veritatem dico in Chriſto, non mentior, teſti*Veritas in Chriſto.* monium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto. Sed uideamus quare dixerit, Veritatem dico in Chriſto: quaſi oſtendens eſſe aliquā ueritatem quæ non ſit in Chriſto. Et uide ſi poſſumus tali quodam modo ueritatē quæ eſt in Chriſto, ab ea quæ non eſt in Chriſto, diſtinguere:quia & alibi idem Apoſtolus dicit:Eſt ueritas Chriſti in me,quia nō mentior. Veritas ergo Chriſti eſſe credenda eſt ibi,ubi & reliquę uirtutes quæ Chriſtus eſſe deſcribuntur:id eſt,ubi iuſtitia,ubi pax,ubi eſt uerbum Dei,ibi eſt & ueritas Chriſti. Eſt autem ueritas & in iniuſtitia:ut ſi(uerbi cauſa)dicamus,dæmonium illud Pythonis,quod in Actibus Apoſtolorum refertur in ancilla quadam habitaſſe, & clamaſſe poſt Apoſtolos, Quia hi ſerui ſummi Dei ſunt, qui annunciant hominibus uiam Dei: erat ueritas in his uerbis: uerum enim erat quod dicebatur: *Act.16.* ſed non erat iſta ueritas in Chriſto, & propterea conuerſus ad eam Paulus dixit, Obmuteſce, *Ioan.11.* & exi ab ea. Sed & illud ueritas erat quod dixit Caiphas: Expedit uobis ut unus moriatur homo pro populo, & non uniuerſa gens pereat: ſed tamen iſta ueritas non fuit in Chriſto:& ideo Apoſtolus ad diſtinctionē ueritatis eius quæ extra Chriſtum eſt,ſe dicit in Chriſto loqui ueritatem. Sed & hoc quod dicit,Teſtimonium mihi perhibente cōſcientia in Spiritu ſancto:ſimilem mihi habere uidetur intelligentiā. Reddit enim teſtimoniū conſcientia etiam gentibus, ſecundum quod in ſuperioribus idem Apoſtolus ait:Teſtimoniū reddente eis conſcientia,& inter ſe inuicem cogitationum accuſantiū, aut etiam defendentiū. In illis ergo in quibus cogitationes ſuæ habent aliquid quod accuſent, & cōſcientia ad teſtimoniū uenit, non poteſt dici pro quot malis actibus in Spiritu ſancto conſcientia teſtimoniū reddat. In Apoſtolo uerò ubi iam cogitatio non habet quod accuſet, rectè cōſcientia in Spiritu ſancto teſtimoniū reddit. Vide tamen magnitudinem pectoris apoſtolici, à Dei charitate non poteſt ſeparari. Quod loquor in Chriſto loquor: quod in conſcientia habet in Spiritu ſancto continetur. Qui quæſo cœli,qui throni, quæ ampliſsimæ uirtutum cœleſtium mentes, tam amplis ſedibus totam poterunt capere trinitatem? Quoniā,inquit,triſtitia eſt mihi magna,& cōtinuus dolor cordi meo. Eſto, habeas triſtitiam:eſto,dolorem capias de perditione fratrum tuorum qui ſunt cognati ſecundum carnem

nem: nunquid eousque ut optes anathema fieri à Christo? & quid tibi prodest illorũ salus, si tu à salute separeris? & cur saluabis alios si ipse pereas? Nunquid ita est? Sed ego didici à magistro & domino meo, Quia qui uult animã suam saluam facere, perdet eam, & qui perdiderit eam, inueniet eam. Quid ergo mirum si Apostolus pro fratribus suis anathema fieri uelit, qui sciat eum qui in forma erat Dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictum? Quid ergo mirum si cùm Dominus pro seruis maledictum sit factum, seruus pro fratribus anathema fiat? Hæc autem arbitror quòd & Moses cùm peccasset populus dicebat ad Dominum, Et nunc siquidem remittis eis peccatum, remitte: sin autem, dele me de libro uitæ quem scripsisti. Quid ergo? inferiorem uis Mose Paulum uideri? Ille deleri se petit de libro uitæ pro fratribus suis: Paulus non debet optare anathema esse pro fratribus suis? Sed fortasse dicat aliquis, quia Moses hoc offerens salutẽ populo meruit impetrare: Paulus uerò optat quidem sed non est auditus. Quid si ostendam tibi magis Paulum auditum esse quàm Mosen? Omnes enim illi qui per Mosen exierant, ceciderunt in deserto. Posteri uerò eorum qui terram repromissionis acceperũt, etiam nunc iactantur ab ea exules, & extorres. Paulus uerò audi quid dicat de Israel. Nolo uos, inquit, fratres ignorare mysterium hoc, quia cæcitas ex parte Israeli contigit, donec plenitudo gentiũ subintraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Vides ergo quia exauditus est Paulus: & quia se obtulit anathema, salutem meruit fratribus. Et ideo mihi uidetur illa omnia præmisisse, quòd nulla uis possit eum à charitate Dei diuellere, ut cùm se offert anathema pro fratribus suis, non lapsum eius passibilem iudices: sed sicut ille qui inseparabilis est à patre per naturam, & immortalis in mortem uenit, & in inferno descendit: ita & iste imitando magistrum, cùm separari à Christi charitate non possit, à Christo anathema fiat pro fratribus suis deuotione utique non præuaricatione. Quòd autem cognati secundum carnem sint Paulo Israelitæ, expositione non indiget. QVORVM (inquit) adoptio filiorũ.] Adoptati enĩ sunt filij Israel à Deo tunc cùm diuideret excelsus gentes, & dispergeret filios Adam secundum numerum angelorũ, & facta est portio Domini Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Ista est ergo adoptio filiorum, & gloriæ testamentum, & legislatio. De gloria datæ legis sæpe iam dictum est, sicut & ipse Apostolus dicit: Si enĩ quod euacuatur, per gloriã, hoc est uetus testamentum, multo magis quod manet, in gloria est, Euangelij scilicet prædicatio. Sed quod dicit testamentum & legislatio, unum fortasse dicere uideatur. Lex enim quæ lata est, ipsa etiam testamentum appellatur. Sed ego hanc esse distinctionem puto, quòd legislatio quidem fuerit una, & semel habita per Mosen, Testamenta frequenter statuta sunt. Quoties enim peccauerunt, & abiecti sunt, toties exhæredati uidentur. Et rursum, quoties repropitiatus est Deus, reuocauit eos, & in hæreditatem suæ possessionis adduxit, toties reparasse testamentum, & hæredes eos scripsisse credendus est. ET obsequiũ & promissiones.] Obsequiũ sacerdotalia dicit officia: Promissiones quæ patribus factæ sunt, & sperantur dandæ his qui per fidem filij dicuntur Abrahæ. Certum est tamen quòd etiam secundum carnem ex ipso genere, hoc est Israelitico fuerint non solùm patres, sed & Christus sicut per Prophetam dicitur: Væ illis quia caro mea ex ipsis est. Cur autem uæ illis? Quia natus est Iesus in ruinam & in resurrectionem multorum, & quia ab illis quorum caro erat, repudiatus est, & à gentibus à quibus ignorabatur susceptus est, sicut & per Dauid dicit, Populus quem non cognoui seruiuit mihi. Ex ipsis ergo est & Christus secundum carnẽ, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Christum aliud secundum carnem esse, & aliud secundum spiritum, iam & in prioribus huius epistolæ partibus designauit, ubi dicit: Qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis. Et quomodo secundum spiritum filius Dei sit, & secundum carnem filius Dauid, pleniùs pro uiribus exposuimus. Quem ergo ibi secundum spiritum filium dixit, hic procedente doctrinæ ordine proficientibus utpote auditoribus, Deum, qui est super omnia benedictus, ipsum esse pronunciat. Et miror quomodo quidam legentes quod idem Apostolus in alijs dicit, Vnus Deus pater ex quo omnia, & unus Dominus Iesus Christus per quem omnia: negent filium Dei Deum debere profiteri, ne duos deos dicere uideantur. Et quid de hoc loco Apostoli facient, in quo apertè Christus super omnia Deus esse perscribitur? Sed non aduertunt qui hæc ita sentiunt, quòd sicut Dominum Iesum Christum non ita unum esse Dominum dixit, ut ex hoc Deus pater non Dominus dicatur: ita & Deum patrem non dixit ita esse unum Deum, ut Deus filius non credatur. Vera est enim scriptura quæ dicit, Scitote quoniam Dominus ipse est Deus. Vnus autem uterque est Deus, quia non est aliud filio diuinitatis initium quàm pater, sed ipsius unius paterni fontis (sicut sapientia dicit) purissima est emanatio filius. Est ergo Christus Deus super omnia. Quæ omnia? Illa sine dubio quæ & paulo antè diximus, super principatus, & potestates, & uirtutes, & omne nomen quod nominatur nõ solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro. Qui autem super omnes est, super se neminem habet. Non enim post patrem ipse, sed de patre. Hoc

Paulus paratus fuit ἀνάθεμα pro fratribus fieri. — *Gal. 4.* — *Exod. 32.* — *1. Cor. 10.* — *Cæcitas ex parte accidit Israeli.* — *Deut. 32.* — *2. Cor. 3.* — *Gal. 3.* — *Patres & Christus Israelitæ si carnẽ spectes.* — *Luc. 2.* — *Psal. 17.* — *Rom. 1.* — *Christus Deus & homo est.* — *1. Cor. 8.* — *Psal. 100.* — *Philip. 2.*

Sap. 1. autem (id eſt ſapientia Dei) etiam de ſancto Spiritu intelligi dedit, ubi dicit: Spiritus Domini repleuit orbem terrarum: & qui continet omnia, ſcientiam habet uocis. Si ergo filius Dei ſuper omnes dicitur, & Spiritus ſanctus continere omnia memoratur, Deus autem pater eſt ex quo omnia, euidenter oſtenditur natura Trinitatis, & ſubſtantia una, quæ eſt ſuper omnia.

Trinitas ſacroſancta.

Iſraelitarum diuiſio.

NON autem quòd exciderit uerbum Dei. Non enim omnes qui ex Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ: neq; qui ſemen ſunt Abrahæ: omnes filij: ſed in Iſaac uocabitur tibi ſemen: id eſt non qui filij carnis, hi filij Dei: ſed qui filij ſunt promiſsionis æſtimantur in ſemine.] Quoniam ſuprà dixerat pro fratribus ſuis qui ſunt cognati ſecundum carnem, qui ſunt Iſraelitæ, optare ſe anathema fieri, quorum eſſet adoptio filiorum, & legislatio, & promiſsio, de his nunc dicit, Quia uerbum Dei non excidit, hoc eſt promiſsio quæ ex eis facta eſt, non euanuit. Qui enim uerus fuerit Iſrael, non ex carnali genere tantum de Abraham genus ducens: non enim qui filij carnis ſunt, hi filij ſunt Dei: ſed qui ſecundum repromiſsionẽ fidei de Abraham deſcendit, ipſe etiam Dei promiſſa conſequitur. Nam de genere Iſrael multi ſunt, ſed nõ omnes Iſrael appellantur. Iſrael namq; Deum uidendo nominatus eſt. Sic & ipſe Iacob dicit, Vidi Dominum facie ad faciem, & ſalua facta eſt anima mea. Ergo quia uidit Deum, Iſrael appellatus eſt. Qui uerò nõ uidet eum qui dixit: Qui me uidet, uidet & patrem: Iſrael non poteſt dici. Nec quia ſemen ſunt Abrahæ, omnes etiam filij ſunt. Hæc diſcretio iam tunc deſignabatur in Abraham, cùm ei multos filios habenti, quos Apoſtolus filios carnis appellat, in ſolo Iſaac qui erat repromiſsionis filius, ſeminis ſui poſteritas poneretur. Et nunc ergo qui ſecundum Iſaac repromiſsionis filij ſunt, id eſt fidei illius per quam promiſsionem Abraham meruit futuræ hæreditatis accipere, ipſi tantùm deputantur in ſemen, & ipſis hæreditatis ſucceſsio declaratur.

Gen. 32.

Ioan. 14.

PROMISSIONIS enim uerbum hoc eſt: Secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Non ſolùm autem illa, ſed & Rebecca ex uno concubitu habens Iſaac patris noſtri. Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali, ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex uocante dictum eſt ei, Quia maior ſeruiet minori: ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.] Propoſuit Apoſtolus perſequi, quòd licet repudiatus ſit populus Iſrael per infidelitatem, non tamen promiſsiones Dei quæ erga eos habitæ fuerant, ceciderunt & fruſtratæ ſunt: docetq; quòd cùm multi filij fuerint Abrahæ, in ſolo Iſaac facta eſt repromiſsio. Non enim, inquit, qui filij carnis ſunt, hi filij ſunt Dei. Et contendit oſtendere, quomodo Iſaac non ſit filius carnis, ſed ſit filius Dei, & redit ad ea quæ de ipſo in Geneſi ſcripta ſunt, Promiſsionis, inquit, uerbum hoc eſt: Ad hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Non ergo, inquit, per ordinem natiuitatis carnalis Iſaac naſcitur: quippe cùm & Abraham emortuo iam corpore haberetur, & uulua Saræ eſſet iam emortua (ſicut ſuprà dictum eſt) ſed per uirtutem eius qui dixit, Ad hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Meritò igitur non carnis, ſed Dei filius dicitur, qui ex aduentu & ſermone naſcitur Dei. Hæc ergo, inquit, ratio non ſolùm de Iſaac, ſed & de Iacob recipienda eſt. Nam & Rebecca, inquit, non ſolùm ſecundum carnalis natiuitatis ordinem protulit partum. Cùm enim ex uno concubitu Iſaac geminos concepiſſet, nondum partu editi neq; ullis actibus puerorum boni malí ue inter homines habiti, erga Iacob diuina habetur dilectio, & dicitur, Quia maior ſeruiet minori, & Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Cur autem ita ſit, docet: Vt ſecundum electionem, inquit, propoſitum Dei maneat, non ex operibus ſed ex uocante dictum eſt. hoc eſt ut non qui filij carnis, ſed qui filij Dei ſunt, ipſi deputentur in ſemen. Sicut enim ibi ex multis filijs carnis Iſaac eligitur à Deo qui adoptetur in filios Dei, ita & hîc ex duobus minor eligitur Iacob qui adoptetur in filios Dei: & ſic uerum ſit quòd promiſsiones Dei non in filijs carnis, ſed in filijs Dei conſtent. Sed hæc omnia eò ſpectant, ut illud probet Apoſtolus, quòd ſi uel Iſaac uel Iacob pro his meritis electi fuiſſent ad ea quæ in carne poſiti quæſierant, & per opera carnis iuſtificari meruiſſent, poſſet utiq; meriti eorum gratia ad poſteritatem carnis quoq; & ſanguinis pertinere. Nunc uerò cùm electio eorum non ex operibus facta ſit, ſed ex propoſito Dei, ex uocantis arbitrio, promiſsionis gratia non in filijs carnis impletur, ſed in filijs Dei: hoc eſt qui ſimiliter ut ipſi ex propoſito Dei eligantur, & adoptentur in filios. Completur namq; etiã in his illud quod ſuprà expoſuimus: Quia quos præſciuit, illos & prædeſtinauit: & quos prædeſtinauit, illos & uocauit: & quos uocauit, illos & iuſtificauit: & quos iuſtificauit, illos & glorificauit. Quæcunq; autem ex his ſermonibus ſuprà expoſuimus, eadẽ etiam ad præſentis loci diſpoſitionem ſatis abundeq; ſufficiunt, ne iterato faſtidiũ legentibus generemus.

Gen. 18.

Electionẽ exemplo declarat.

Malach. 1.

Rom. 4.

Electio non eſt ex operibus, ſed ex propoſito Dei.

QVID ergo dicemus? Nunquid iniquitas eſt apud Deum? Abſit. Moſi enim dicit: Miſerebor cui miſertus ſum, & miſericordiam præſtabo cui miſerebor. Igitur non uolentis neq; currentis, ſed miſerentis eſt Dei. Dicit enim ſcriptura Pharaoni, Quia in hoc ipſum excitaui te, ut oſtendam in te uirtutẽ, & annuncietur nomen meum in uniuerſa terra. Ergo cuius uult miſeretur, & quem uult indurat. Dicitis itaq; mihi: Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis reſiſtet?] Legentem hæc meminiſſe attentiùs conuenit ſimilitudinis illius, quã in ſuperioribus

Deus nemini quicquam debens, miſeretur cuius uult miſereri, & quem uult indurat.

ribus libris de apostolici sermonis dispensatione posuimus, ut tanquam regiæ cuiusdam do-
mus, quæ multiplicibus ingressibus egressibusq; distincta, & ex uno in aliud conclaue ita
transeat, ut uix ingredientis indicia, aut egredientis appareant: ita etiam Paulum diuinorum
secreta paululum quidem subaperientem uideri, non tamen planè aperteq; pandentem. De-
niq; cùm pro his quæ superiùs dixerat de Isaac & Iacob, quòd per electionem & ex proposito
Dei antequam aliquid operis boni mali ue gessissent Deus dixerat uel de illo, Ad hoc tempus
ueniam, & erit Saræ filius: uel de hoc, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: cùm in præsenti ca- *Gen. 18.*
pitulo introduxisset aliquam personam uelut contradicentem sibi & quæstionem mouentem, *Malach. 1.*
& diceret: Nunquid iniquitas est apud Deum? si non uolentis, neq; currentis, sed misericordiæ
Dei est: & si Pharaonem propterea elegit, ut in ipso potentiam suæ uirtutis ostenderet; & si ipse
cui uult miseretur, & quem uult indurat: ut quid de hominibus, inquit, quæritur? & cur qui pec
cat culpatur cùm talis de unoquoq; ipsius uoluntas habeatur? Hæc ergo & his similia com-
mouenti, atq; in huius se mysterij cubiculum proteruiùs & importuniùs ingerenti, cum incre-
patione dignissimæ exclamationis occurrit, & dicit: O' homo tu quis es qui contrà respon-
deas Deo? Quasi diceret: Tu quis es qui te in aulam regis immergis, & interioris cubiculi au-
sus es secreta penetrare? Idcirco igitur & nós in talibus suspenso pede tanquam in aula regia
positi pauca sermone, plura silentio transeamus, ipso nobis Paulo apostolo magistro & du-
ce huius itineris facto. Igitur ex persona contradicentis sibi dicit Apostolus: Nunquid iniqui-
tas est apud Deũ? & statim in initijs respondet: Absit: ut ad omnia cætera quæ ex persona con-
tradicentis abijcienda sunt, ab Apostolo semper responderi uideatur, Absit. Iste ergo qui con-
tradicit, utitur & Mosis uerbis, quibus dicit ad eum Dominus: Miserebor cui miserebor, & mi-
sericordiam præstabo cui miserebor. Quòd si est, inquit, non ergo uolentis neq; currentis sa-
lus, sed eius cui miseretur. Nam Pharaoni, inquit, dicitur, Quia ad hoc ipsum te suscitaui, ut o-
stendam in te uirtutem meam, & ut annunciem nomen meum in uniuersa terra: ut ex hoc ui-
deatur ostendi, quia si ad hoc electus est Pharao, ut per eum uirtus Dei hominibus declare-
tur, non fuit in eius potestate quòd perijt. Et addidit post omnia: Ergo si cui uult miseretur, &
quem uult obdurat: hoc est, inquit, quod asseueras tu qui contradicis, quia sine causa conque-
ritur & arguit homines Deus. Si enim ipse quem uult eligit, & quem uult abijcit, uoluntati il-
lius quis resistet, per quem omnia? Illud sine dubio contradictio ista molitur, quòd in homi-
ne non sit libertas arbitrij, nec habeat unusquisq; potestatem sui ut saluetur aut pereat. De qui-
bus pleniùs quidem à nobis in eo libello ubi de arbitrij libertate disseruimus, pro uiribus sin-
gula quæque discussa sunt, quæ ad instructionem satis superq; sufficiant. Paucis tamen etiam
nunc de his quæ ibi dicta sunt, admonebimus. Quod dixit: Non uolentis neque currentis,
sed miserentis est Dei: ita accipitur, sicut Dauid dicit in psalmo: Nisi Dominus ædificauerit do- *Psal. 126.*
mum, in uanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit ciuitatem, frustra *De libertate*
uigilat qui custodit eam. In quo ostendit non quòd is qui domum ædificat nihil agat, & otio- *arbitrij.*
sus sit, & ita eam ædificet Dominus: sed ipse quidem quantum est in homine uim sollicitudi-
nis & laboris expendat, sic ut obstaculis omnibus amoris opus perueniat ad perfectum. Cùm
ergo per hæc doceatur quòd homo quidem laborem impendat & sollicitudinem, Deus au-
tem successum operi tribuat & effectum, pium & religiosum est, ideo & bonum quod in se est
operis summa, Deo, magis quàm homini putare. Sic & cùm Paulus plantabat, & Apollo riga- *1. Cor. 3.*
bat, Deus dare dicitur incrementum. Et additur: Itaq; neq; qui plantat, neq; qui rigat est ali-
quid, sed qui incrementum dat Deus. Ita ergo etiam in præsenti loco possumus dicere: Itaq;
neq; qui currit est aliquid, neq; qui uult, sed qui effectum dat Deus. Qui enim uult, & qui cur-
rit, hoc uidentur esse quod est ille qui plantat: & eum qui rigat nihil dicit esse Apostolus: non
quòd nihil agant, sed quòd ad comparationem Dei qui incrementum dat operi uel effectum,
illi nihil esse ducantur. Sed & hoc quod dicitur ad Pharaonem, Quia ad hoc ipsum te suscita-
ui ut ostendam in te uirtutem meam: quale sit uideamus. Certum est Deum non solùm scire u-
niuscuiusq; propositum ac uoluntatem, sed & præscire. Sciens autem & prænoscens, tanquam
bonus dispensator & iustus, uniuscuiusq; motibus & proposito utitur ad ea opera perficienda
quæ uniuscuiusq; animus ac uoluntas eligit. Velut si, uerbi gratia, dicamus, Paterfamiliâs si
quis sit sapiens & iustus & habens multa seruitia, nónne quanta fieri sagacitate potest contem-
plabitur, quorum ex his animus aptus sit ad rus colendum, & ipsos ruri deputabit? cuius ue-
rò ad negotiandum, cuius etiam nutriendi pecoris, cuius uerò ad ministerium, & obseruandi
cubiculi sui aptum, probat ingenium, & ita unumquemq; competentibus officijs, utpote sa-
piens mancipabit? Verùm quoniam nõ latet eum, siue paterfamiliâs, siue rex iste sit, quòd ne-
cesse sit interdum, rebellare subiectos, & disciplinæ iura corrumpere, & ob hoc correctione ac
uerberibus indigere, necesse est ergo ut eligat ex omnibus apta ad hoc ingenia, si qua illa sunt
atrociùs incitata, quæ suis quidem motibus ferantur, emendationem tamen delinquentibus

necessariam conferant. Ponamus ergo uel patremfamiliâs istum, uel regem uidisse tempus, quo emendari debuissent hi qui contra mores & disciplinam multa commiserunt, & elegisse durissimum aliquem, & his ipsis qui corripiendi sunt multo duriorem, qui pro sceleribus suis iam non sit dignus emendatione sed morte. Volens ergo interitum eius ad emendationem proficere cæterorum, mittens eum ad illos quos morte eius corrigi cupit, dicit ei, Quia ad hoc ipsum te suscitaui ut ostendam in te uirtutem meam, & ut annunciem nomen meum in uniuersa terra. Vide enim quia non dixit, Quia ad hoc ipsum te feci: alioquin ad conditorem referri uideretur culpa: sed ait, Ad hoc ipsum te suscitaui: hoc est ut per animi tui malitiam quam tibi infrenitè & sine Dei timore uiuendo quæsisti, & in alios irrogetur utilis & fructuosa correctio, & in te ipsum ad posteritatis exemplum famosissimus conferatur interitus.

Deus cui uult miseretur, & quē uult indurat.

Quod autem dicit, Cui uult miseretur, & quem uult indurat: ex his quæ in Exodo scripta sunt uidetur assumere. Ibi enim dicit: Indurabo cor Pharaonis ut ne dimittat populum. Indurabatur cor Pharaonis hoc modo: noluit Deus subitam & plenam dare in eum uindictam. Quamuis enim esset consummatæ malitiæ, tamen per patientiam suam nec ipsi facultatem conuersionis exclusetat: & ideo primò leuioribus, tum etiam paulatim ingrauescentibus in eum uerberibus utebatur. Sed quod Deus gerebat per patientiam, ex hoc ille indurabatur ad contemptum, maiorem sibi iram recondens, ita ut ad ipsum dici conueniat illud quod scribit Apostolus,

Rom. 2.

An diuitias bonitatis & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitēs thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ. Non ergo quem uult Deus indurat, sed qui patienter obtemperare noluerit, induratur. Superfluū ergo est quod dicis tu qui Apostolo aduersaris: Quid ergo adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? Voluntati quidem Dei certum est quòd nullus obsistat, sed uoluntatem eius iustam rectamq́ esse scire nos conuenit.

Vt boni aut mali simus ἐφ' ἡμῖν esse putauit Origenes.

Attende quid dicit. Vt boni enim aut mali simus nostræ uoluntatis est: malus autem ad cuiusmodi uerbera, & bonus ad cuiusmo gloriam destinetur, uoluntatis est Dei. O' HOMO tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uerò in contumeliam?]

Rom. 9.

Luc. 20.

Legimus in Euangelio, qui proteruè & infideliter requirebant à Domino, in qua potestate hæc faceret quæ faciebat, & quis ei dedisset hanc potestatem, ne responsione quidem dignos habitos. Similiter quoq; & in præsenti loco motum uidemus Apostolum aduersum insolentes quæstiones, per ea quæ respondet proponentis contumaciam confudisse.

Quid sit homo apud Deum.

Ait enim: O' homo tu quis es qui contrà respondeas Deo? Hoc est enim homo apud Deum, quod apud figulum lutum. Et sicut seruus nequam si fortè uidebitur Domino fieri debere aliquod opus, quod rationis & utilitatis plenum sit, ille autem operari nolēs quæ Dominus iubet, & discutere incipiat, & requirere à Domino, Vt quid hoc opus fieri iubes? cui prodest? cui necessarium est? Contumacis ergo quæ erit tam digna responsio, nisi ut dicatur ei: Tu quis es qui contrà respondeas Domino? ita placet, ita Domino uidetur. Non puto autem quòd si fidelis seruus & prudens interroget, uolens intelligere, & admirans sapientiam Domini, quòd dicatur ei, Tu quis es? Denique cum Daniel propheta uoluntatem Domini desiderasset agnoscere, unde & uir desideriorum appellatus est, non ei dictum, Tu quis es: sed missus est angelus, qui eum de omnibus dispensationibus Dei & iudicijs edoceret.

Dan. 9.

Et nos ergo si aliquid secreti Dei & reconditi desideramus agnoscere, si desideriorum & nō contemptionum uiri sumus, occultiùs in diuinis literis inserta Dei iudicia fideliter & humiliter requiramus. Propterea namq; & Dominus dicebat: Scrutamini scripturas: sciens hæc non ab his qui in alijs negotijs occupati transitoriè uel audiunt, uel legunt, sed his qui recto & simplici corde, iugi labore, cōtinuisq; uigilijs altiùs scripturas diuinas scrutantur, aperiri: ex quibus me non esse bene noui. Si quis tamen sit qui ita quærat, inueniet. Verùm & nos pro uiribus ad ea quæ habentur in manibus conuertamur.

Ioan. 5.

NVNQVID dicit figulus ei, inquit, qui se finxit: & reliqua usq; ad, Contumeliam.] Et apud Hieremiam prophetam tale aliquid legimus, ubi iubetur à Deo introire in domū figuli, & uidere eum fingentem: utq; uas collapsum de manibus suis recolligens rursum finxit illud secundum uoluntatem suam. Et factus est, inquit, sermo Domini ad eum dicens: Nunquid ego non possum facere domum Israel sicut figulus iste? Et sapientia dicit: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio.

Hier. 18.

Prou. 27.

Deus potestatē ostri obtinet.

Habet ergo nostri Deus potestatem sicut & figulus luti, ut faciat ex massa eadem uasa ad honorem, & uasa ad contumeliam. Tibi ergo qui insolenter respondes Deo, hæc audisse sufficiat. Qui uerò opera Dei sapienter in dispensationibus eius desiderat contueri, audiat in alio loco de his ipsis Paulum diuinorum secretorum conscium disputantem.

2. Tim. 2.

Vasa honoris uel cōtumelie.

In domo autem magna non sunt, inquit, tantummodo uasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & alia quidem ad honorem, alia autem ad contumeliam. Si ergo quis emundauerit semetipsum ab his, erit uas ad honorem sanctificatū, & utile Domino ad omne opus bonum paratum. Audi Pau-

lum

lum in his in quibus non habuit proteruum contradictorem quomodo uasorum diuersitates aperuit. Nam ibi ubi auditor non erat dignus, sed contradictor erat, sola fictilia uasa commemorat: hic autem & aurea dicit esse, & argentea, & lignea, & fictilia: & alia quidem esse ad honorem, alia uerò ad contumeliam. Similiter & hic memorauit rationem quare alia ad honorem, alia uerò ad contumeliam fiant: ibi siluit, hic aperuit. Si enim quis emundauerit semetipsum, inquit, ab his sine dubio peccati sordibus, erit ad honorem uas sanctificatum, & utile Domino ad omne opus bonum paratum. Restat igitur ut qui se non emundauerit, nec per pœnitentiam peccati maculam abluerit, sit uas ad contumeliam. Quòd & si auxerit malitiam, & conuerti per duritiam mentis & cor impœnitens omnino contempserit, erit iam non solùm uas contumeliæ, sed & uas iræ. Ita ergo rationem quam ibi indignè poscentibus claudit, hic dignè desiderantibus pandit: per quam etiam illud quod paulo antè de Iacob & Esau proponit apertiùs explanatur. Vt enim Iacob esset uas ad honorem sanctificatum, & utile Domino ad omne opus bonum paratum, anima eius emundauerat semetipsam: & uidens Deus puritatem eius, potestatem enim habens ex eadem massa facere aliud uas ad honorem, aliud ad contumeliam, Iacob quidem qui (ut diximus) emundauit semetipsum, fecit uas ad honorem: Esau uerò cuius animam non ita puram nec ita simplicem uidit, ex eadem massa fecit uas ad contumeliam. Vt autem scias quòd pro puritate & simplicitate animæ Iacob factus fuerit ad honorem uas, audi quale ei diuina scriptura simplicitatis testimonium perhibet. Et erat, inquit, Iacob homo simplex habitans domum. Ideo ergo Apostolus dicit de eis: Quia priusquam nascerentur dicitur de eis, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. QVOD si uolens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam, sustinet in multa patientia uasa iræ apta ad interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ quæ præparauit in gloriam, quos & uocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: VOCABO non plebem meam plebem meam, & non dilectam, dilectam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam: & erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea uos, ibi uocabuntur filij Dei uiui.] Sæpe de incompositis elocutionibus Apostoli defectibusque earum commonuimus, quod & in præsenti loco nihilominus inuenitur. Non enim redditur ad aliquid hoc quod ait in principio capituli, Quòd si uolens Deus, (uerbi causa) ut & in alijs ipse dixit, quòd si primitiæ sanctæ, & massa: hic nihil tale reddit, sed quasi uagam coniunctionem istam reliquit: quæ etiam si non assumatur, lucidior absque ea dabitur intellectus. Verbi causa, ut ita legamus. Volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinet in multa patientia uasa iræ apta in perditionem, ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. In quo hoc uidetur intelligi, quia dum sustinet Deus & patienter fert incredulos & infideles, notam facit hominibus & patientiam & potentiam suam. Patientiam, dum diu sustinet, si fortè resipiscant, & conuertantur: Potentiam, dum aliquando punit, & flagitia non usquequaque inulta derelinquit. Et rursum in uasis misericordiæ, hoc est qui semetipsos emundauerunt ab omni sorde peccati, ex qua mundus non est quisquam etiam si unius diei fuerit uita eius super terram, notas facit diuitias gloriæ suæ: quæ uasa non irrationabili aliqua, aut fortuita gratia, sed cùm ea supradictis sordibus se expurgauerant, præparauit in gloriam. Quod autem subiungit, Quos & uocauit, pro eo ut si dixisset, sicut nos quos uocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Superiora enim quasi de Pharaone qui fuit uas iræ, & de filijs Israel qui erant uasa misericordiæ, prosecutus uidetur. Hic ergo quod subiungit, Quos & uocauit nos, non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, similitudinem uidetur assumere: hoc est ut ita dictum uideatur: sicut & nos sumus uasa misericordiæ quos uocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Hæc quantum ad ipsius apostolici sermonis ordinem explanationemque uerborum pertinet, dicta sint. Nunc breuiter repetentes aliqua etiam de intellectu interiore requiramus. Quomodo ergo Deus notam faciet iram suam? Per uasa, inquit, iræ aptata ad perditionem. Obstupesco ego intra memetipsum sancti Spiritus consilium in diuinis uoluminibus contuens. Nam iram quidem Dei quæ est à natura eius extranea, notam fieri hominibus dicit, sicut præsens hic Apostoli indicat locus: bonitatem uerò eius, & dulcedinem, quòd naturæ eius est proprium, abscondi memorat, & occultari, sicut Dauid dicit: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te. Quid ergo causæ dicemus quòd Deus iram manifestat hominibus, & dulcedinem celat? Scit sine dubio fragile esse hominum genus, & ad lapsum procliue per negligentiam, quibus expediat magis esse sub metu iræ, quàm spe benignitatis Dei & dulcedinis relaxari, sicut & sapientia Dei dicit, Qui parcit baculo, odit filium suum. Si enim percusserit eum uirga, non morietur: animam autem eius saluam faciet à morte. Notam ergo facit potentiam suam Deus, dum impios castigat & corripit, ut secundum scripturæ sententiam dum flagellatur pestilens, innocens astutior fiat. Notas autem facit diuitias etiam gloriæ suæ in uasis

Gen. 25.

Iræ & misericordiæ diuinæ declaratio.

Osee 1.

Iræ & bonitas Dei.

Psal.

Prouerb. 13.

in uasis misericordiæ quæ præparauit in gloriam. Innotescunt diuitiæ Dei, dum erga eos qui inter homines spernuntur, & humiles sunt, misericordia eius ostenditur, qui non in diuitijs suis, nec in potentia, sed in Domino sperant. Sicut tunc Hebræorum gens despetata inter homines & abiecta, à Deo misericordiam consecuta est: ita & nunc populus gentium qui spernebatur, & desperabatur ab his qui in circumcisione gloriantur, misericordiam consecutus est. Sed illud est quod acriùs debemus intendere, quia & illi consecuti sunt misericordiam, & plebs Dei appellati sunt, & dilecti Dei fuerunt: sed quoniam obseruare acceptam gratiam nescierunt, dicitur ad eos in quibus mœchabatur commemoratio Israel, Dimisi eam, dedi ei libellum repudij in manus suas: & item alibi: Facti estis mihi in satietatem, iam non dimittam peccata uestra. Et per Hieremiam Dominus dicit: Sicut spelunca hyenæ facta est mihi hæreditas mea. Ne fortè etiam nos qui non sumus plebs Dei, sed per diuitias gloriæ suæ uocauit nos plebem suam, & qui non fuimus dilecti, sed facti sumus dilecti, & filij Dei uiui, si non ut filij Dei & filij lucis ambulemus, si non ut plebs Dei ita agamus, ut uidentes homines opera nostra bona magnificent patrem nostrum qui in cœlis est, uerendum est ne illum sermonem incurramus Apostoli quo ait: Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet.

Hier. 3. 12. — *Matth. 5.* — *Rom. 11.*

Testimonium sanè hoc quod de Osee assumit Apostolus, quantum ad locum ipsius Prophetæ pertinet, non uidetur de gentibus, sed de ipso Israel dici: sed ut in superioribus diximus, ex simili Paulus sumit exemplum, ut ostendat quia sicut illis quondam cùm abiecti essent & desperati dictum est primò, Vos non populus meus, & ego non sum uester Deus: & addidit post hæc, Et erit in loco in quo dictum est, Non mea plebs uos, uocabuntur & ipsi filij Dei uiui: ita, inquit, & nos quos uocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, qui antè non eramus plebs eius, nunc plebem suam uocauit, & nõ dilectam, dilectam, & in loco ubi dictum est nobis, Non plebs mea uos, ibi uocabimur filij Dei uiui. Sed fortaßis requirant à nobis hi qui ex circumcisione sunt, & dicant. Vbi enim dictum est ad uos, quia non sitis plebs Dei uos ut ibi uocemini filij Dei uiui? asserent enim quòd Deus hæc in Iudæa locutus est: in ipsa enim tantùmmodo notus est Deus: & nihil hæc ad nos spectent, quia lex ad eos qui in lege sunt loquitur. Immò ego ostendam locum multo digniorem, ubi Deum loqui & decuit & posibile fuit. Neque enim consequenter Deus loqui in montibus & rupibus, & quibuscumq; terrenis locis dicitur, sed in mente hominis loquitur Deus, in sensu rationabili, & in principali cordis: & ibi cùm alieni & indigni à Deo actus conscientia redarguente culpantur, ibi inquam pronunciatur, ibi dicitur ad singulos quosque: Quia non plebs mea uos. Si uerò emundet se quis ab his & purificet, & pax Dei quæ exuperat omnem mentẽ, cor eius incipiat custodire, ibi hoc est in cordis secreto pacificus effectus filij Dei conscientia astipulante uocabitur.

Ose. 1. — *Iudæorum cauillatio.* — *Philip. 2.*

Reliquiæ Israelitarum saluæ fient.

ESAIAS autẽ clamat pro Israel. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. uerbum enim consummans & abbreuians in æquitate.] Posteaquam per Dei sapientiam loquutus Paulus inter perfectos secreta & abscondita diuinæ dispensationis exposuit, & ostendit qua ratione quóue ordine uel iram Deus ostendat in uasis iræ, uel diuitias gloriæ suæ in uasis misericordiæ: & docuit quòd uas iræ fiat unusquisque ex eo quòd per duritiam suam & cor impœnitens thesaurizat sibi iram: uasa autem misericordiæ sunt hi qui se emundauerunt ab his, & ad omne opus bonum præparauerunt: nunc ut hæc ipsa maiore auctoritate confirmet, etiam in Prophetis docet hæc esse scripta. Esaias, inquit, clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Prouidens etenim de futuris Propheta uidebat quòd plurimi ex Israel, & hi maximè qui arenæ maris comparantur, per duritiam suam & cor impœnitens futuri erant uasa iræ aptata ad perditionem, non credentes uitæ suæ, sed Dominum maiestatis crucifigentes. Si ergo, inquit, fuerit tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient. Illi qui non saluantur, tanquam arena maris sunt: reliquiæ uerò quæ saluæ fient, tanquam stellæ cœli sunt. Vtrasque enim promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, continet sermo. Erit, inquit, semen tuum sicut arena maris, & sicut stellæ cœli. & hoc est quod dicit. Verbum enim consumans & abbreuians in æquitate.

Esa. 10. — *Gen. 15.*

λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

QVIA uerbum breuiatum faciet Dominus super terram.] Verbum breuiatum, ubi multi uocati sunt, pauci autem electi. Possumus autem & totius doctrinæ uerbum dicere breuiatum, ut quod prius Lex & Prophetæ continebant in latitudine præceptorum, ueniens Dominus pronunciaret, & diceret: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex totis uiribus tuis, & ex tota anima tua, & proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis pendet omnis Lex & Prophetæ. In quo euidenter Prophetas & Legem duobus his sermonibus breuiauit. Potest uerbum breuiatum dici fides symboli quæ credentibus traditur, in qua totius mysterij summa paucis nexa sermonibus continetur.

Deut. 6. — *Esa. 1.*

ET sicut prædixit Esaias, Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus & sicut Gomorra similes fuissemus.] Quod semen Esaias à Domino dicit derelictum? Illud sine dubio

bio quod idem Apostolus exponit in alijs, cùm dicit, ad Abrabam dictum esse: Tibi dabo terram hanc, & semini tuo. Non dixit, Et seminibus, quasi in multis: sed, Semini tuo, tanquam in uno quod est Christus. Non ergo est aliud quod dicit Esaias, Nisi Dominus reliquisset nobis semen, id est, nisi dedisset nobis Christū, ut ex nobis nasceretur, sicut Sodoma fuissemus, quantum ad impietatis magnitudinem spectat: nisi quia & grauissimum aliquid apud Israelitas gestum est. Nam Sodomitę in hospites incesti referuntur & impudici: populus uerò Israel in eum sacrilegus extitit, qui cùm Dominus maiestatis sit, pater eorum & dici uoluit & esse. Nisi ergo semen istud Dominus reliquisset, per quod reliquiæ saluæ fierent, & uasa misericordiæ saluarentur, interisset populus ille ut Sodoma. Et tamen non otiosè Esaias semen nominauit quòd relictum est. Semen namq; dicitur quod seminatur in terra, & fructum multiplicem reddit: docens per hæc, etiam Christum seminandum esse, id est sepeliendum in terra, & inde resurgentem fructum plurimum totius Ecclesiæ multitudinis prolaturum, sicut & ipse Dominus dicit: Nisi granum frumenti in terram ceciderit, & mortuum fuerit, fructum non affert: si autem mortuum fuerit, fructum plurimum affert. QVID ergo dicemus? quòd gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam, iustitiam autem quæ ex fide est.] Videtur fortassis hoc contrarium esse uel illis de quibus suprà diximus, quòd unusquisq; emundet se & expurget, ut fiat uas utile, & uas misericordiæ: uel illis quæ in superioribus disseruimus, quòd naturali lege in qua sine dubio est & iustitia, utantur etiam gentes. Quomodo ergo hic dicit gentes quæ non sectabantur iustitiam, comprehendisse iustitiam? Vide ergo si hoc modo possumus respondere, aliud sectari, aliud insectari habere. Sectari dicitur ille qui per doctrinam & lectionem multam assequi aliquid cupit: unde & à sectando sectæ appellatæ sunt huiusmodi doctrinæ quæ hominum traditione discuntur. Gentes uerò quia legem tabulis uel libris scriptam non habuerunt, non dicuntur sectatæ esse iustitiam, habuerunt tamen insita quæ lex eos naturalis edocuit. Idcirco ergo proximi fuerunt iustitiæ ei quæ ex fide est, id est Christo. ISRAEL uerò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.] Et hic locus sicut suprà obseruādus Diximus enim in uno eodemq; uersiculo diuersè nominari leges. Certum est enim quòd Israel sectabatur legem iustitiæ secundum literam, sed in legem non peruenit. Quā legem? Sine dubio spiritus. Neq; enim hoc diceret Apostolus, quia legem quam sectabatur, & quam tenebat & quam habebat, in hanc non peruenerit. Reddit ergo rationem, cur in legem Israel non potuerit peruenire. QVARE? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus.] De fide Christi & operibus legis, abundè in initijs huius epistolæ disseruimus: & ideo ne eadem sæpius iteremus, præsentem locum paucis ipsius Apostoli sermonibus explicemus, quibus dicit: Ignorantes enim Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti: finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Quia ergo legem sectabantur non secundum opera iustitiæ Dei, sed secundum opera suæ iustitiæ: idcirco, OFFENDERVNT enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali, & omnis qui crediderit in eum non confundetur.] Sciendum autē est, quòd in Esaia prophetia hoc testimonium ita scriptum sit: Ecce ego mittam in fundamēta Sion lapidem preciosum, electum, angularem, præclarum in fundamenta eius, & qui crediderit in eum non erubescet: Apostolum aūt lapidē offensionis & petram scandali, de alio loco ipsius Esaiæ prophetæ huic testimonio inseruisse, in quo ita scriptum est, Et non tanquam lapidi offensionis occurrens ei, neq; ut lapidi ruinæ: & ex utroq; loco excerpentem quæ assertionibus commoda uidebantur aptasse. Verumtamen Dominus Iesus quē plurimis sed salutaribus & bonis nominibus compellari inuenimus, mirum fortasse uideatur cur in hoc loco quem de Esaia propheta sumpsit Apostolus, lapis offensionis & petra scādali nominetur: cùm unq; bono Dño, & patris bono filio quæcunq; salutaria uidentur aptanda sint, ut pax, iustitia & ueritas, & ostiū quo intratur ad patrē, & pastor, & leo de tribu Iuda, uel catulus leonis qui excitatur à somno, uel sanctificatio, uel redemptio, & cætera huiusmodi quæ dignationi eius conuenire uideantur. Sed uide si possumus etiā lapidē offensionis & petrā scādali ostēdere quatenus ei cōpetenter possit aptari. Offensio & scandalū unū propè atq; idem significant. Scādalum etenim dicitur cùm in uia obiex aliquis inuenitur, qui gressum incedentis uel scandentis impediat. Inde ergo scandalū tractum est. Quia igitur hi qui erant in Sion uias non bonas incedentes, iter perditionis concito pede currebant, malis suis fauentes inuicem, sicut Propheta dicit, Quia laudatur peccator usque benedicetur. Veniens ergo Dominus & Saluator noster, arguere cœpit uias eorum & dicere: Væ uobis Scribæ & Pharisæi: & iterum, Væ uobis diuitibus: & iterum, Væ tibi Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas missos ad te. Sed & multa his similia dicens, arguens eos, impedire cœpit uias perditionis eorum, & effectus est eis lapis offensionis & petra scandali, non sinens eos ingredi uiam latam quæ ducit ad mortem. Sic deniq; & in Osee propheta scriptum est de his qui peccantes incedunt. Propterhoc, inquit, ecce ego sepiam

Gen. 15. Gal. 4.

Gen. 19.

Ioan. 12.

Gentes per fidē iustitiæ participes facti.

Sectæ.

Israelitæ carnales iustitiā non sunt assecuti.

Esa. 28.

D. Iesus cur petra scandali dictus sit.

Obex.

Matth. 23. Luc. 6.

uiam eius ſpinis,& obſtruã uiã eius,& ſemitã ſuã non inueniet. Ponamus ergo iterum, ſi uidetur, in medio ipſum Paulum, qui acceptis quondam epiſtolis à ſacerdotibus, Damaſcum pergebat ut omnes uiros ac mulieres Chriſto credentes uinctos perduceret Hieruſalem. Cùm autem ageret iſtud iter peccati, occurrit ei Dominus Ieſus in uia, & ad tempus cum cæcitate percuſsit:& factus eſt illi, quantum ad ipſum propoſitum ſpectat quo illuc pergebat, lapis offenſionis & petra ſcandali, ut illud iter peccati quod tenebat, explere non poſſet. Sed conuerſus credidit ei qui uiam ſuam excluſerat, & quibuſdam ſentibus comminationis obſtruxerat, & credens in eum non erubeſcet.

Act. 9.

LIBER VIII. CAP. X.

FRATRES, uoluntas quidem cordis mei, & obſecratio apud Deum fit pro illis in ſalutem. Et reliqua, uſque: Non ſunt ſubiecti.] Et ex initio & præcedente textu epiſtolæ diximus Paulum nunc pro gentibus, nunc etiam pro Iſrael facere ſermonem. Quia ergo in his quæ nuper expoſita ſunt, multis teſtimonijs aduerſum Iſrael uſus eſt Prophetarum, ita ut proferret de Eſaia, Niſi Dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus: & iterum, Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient: & hîc addit, Quia Iſrael ſectans legẽ iuſtitiæ in legem iuſtitiæ non peruenit: propterea nunc conſolari rurſus populum ſuum uolens, & per hoc inuitare ad fidem, dicit: Fratres, uoluntas quidem cordis mei & obſecratio apud Deum fit pro illis ad ſalutem. Et cauſam cur uoluntas ſua & obſecratio pro illis habeatur, oſtendit dicens. TESTIMONIVM perhibeo illis quòd æmulationem quidem Dei habeant, ſed non ſecundum ſcientiam.] Quamuis, inquit, tot & tantis inuoluti ſunt peccatorum ſuorum malis, tamen ineffabilis zelus & æmulatio Dei, hæc me commouit cauſa, ut obſecratio fieret pro ipſis ad Deum, ut uel in fine aliquando perueniant ad ſalutem. Habent enim zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam. Et probat quomodo non ſecundum ſcientiam zelum Dei habent, dicens. IGNORANTES enim Dei iuſtitiam, & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti.] Nõ multum ergo prodeſt habere zelum Dei, & non habere ſcientiam Dei. Deniq; Iudæi putantes zelum ſe Dei habere, ſacrilegi extiterunt in filium Dei: quia nón ſecundum ſcientiã zelati ſunt, ſicut Phinees filius Eleazari, qui ſecundum ſcientiam zelatus interemit Madianitidem pariter & Iſraelitam fornicantem cum ea: & ſicut Helias qui dixit, Zelans zelatus ſum omnipotenti Deo Iſrael, quia dereliquerunt pactum Domini filij Iſrael, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua ſubuerterũt: & ſicut Mathathias, de quo in primo libro Maccabæorum ſcriptum eſt: quia zelatus eſt in lege Dei, & intremuerunt renes eius, & aſcendit furor eius ſecundum iudicium. Horum omnium zelus & æmulatio ſecundum ſcientiam fuit. Iudæorum uerò zelus nõ erat ſecundum ſcientiam, idcirco quia ignorantes Dei iuſtitiam propriam conabantur, id eſt quæ hominibus iuſtitia uidebatũ, implere: cùm utiq; ipſos magis iuſtitiæ Dei qui eſt Chriſtus, conueniret obedire. Sed uide nunc ne fortè non illis ſolis dici ſermo iſte uideatur, Qui zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Similiter enim poteſt dicere Apoſtolus & de alijs, Quia teſtimonium perhibeo eis quòd timorem Dei habeant, ſed non ſecundum ſcientiam: & de alijs qui charitatem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam. Si enim habeat quis affectũ erga Deum, ignorat autem quia charitas patiens eſt, debet eſſe benigna, nõ inuidens, nõ perperam agens, non inflata, nõ ambitioſa, non quærens quæ ſua ſunt: hæc & his ſimilia ſi in charitate non habeat, ſed in ſolo affectu diligat Deum, competenter & ad ipſum dicetur, quia charitatem Dei habet, ſed non ſecundum ſcientiam. Similiter autem dici poteſt & de alio, quia fidem Dei habet, ſed non ſecundum ſcientiam, ſi ignoret quia fides ſine operibus mortua eſt: & quia fides Dei non in ſolis uerbis eſt, quæ interdum ab alio cõpoſita uel ſcripta diſcuntur, ſed in affectu mentis. Talẽ quondam habuit illa quæ dixit, Si tetigero fimbriam ueſtimenti eius, ſalua ero. Si quis ergo non ita habeat fidem ut ex actibus ſuis bonis cui credit oſtendat, poteſt & ad ipſum dici, quia fidem Dei habet, ſed non ſecũdum ſcientiam. Poteſt & de alio dici, quia charitatem Dei habet, ſed non ſecundum ſcientiam: quippe ſi ab hominibus laudari uult. Et alius abſtinens dici poteſt, ſed non ſecundum ſcientiã, ſi propterea ieiunat ut hominibus placeat. Et ſic per ſingula quæq; quæ gerimus, niſi ſcientiam, & intellectũ geramus, poteſt ad nos dici, quia habemus zelum boni operis, ſed non ſecundum ſcientiam. Et ideo danda eſt præcipuè opera ſcientiæ, ne res nobis infeliciter accidat, ut in fide poſiti fruſtremur à fide, zelum habentes bonorum decidamus à bonis. Vis autem ſcire quia poteſt qui ſcientiã non habet euaneſcere in fide? Audi ipſum Paulum quibuſdã dicentem: Niſi ſine cauſa credidiſtis. Accidit ergo ſine cauſa credidiſſe his qui ſcientiæ operam non dant, ut in eo quod crediderunt etiam intellectum ueritatis accipiant. Deniq; & Apoſtoli hanc eſſe differentiam fidei ſimpliciter traditæ, & fidei quæ eſt ſecundũ ſcientiam peruidentes, dicebant ad Saluatorẽ, Auge nobis fidem: hoc

Eſa. 1. — *Preces Pauli pro Iudæis.* — *Zelus Iudæorum.* — *Num. 25.* — *3. Reg. 19.* — *1. Macca. 2.* — *Charitas expers ſcientiæ.* — *1. Cor. 13.* — *Fidem habere nõ tantũ ſecundum ſcientiã.* — *Matth. 9.* — *Luc. 17.*

hoc est, ut habentes eam fidem quæ non est secundũ scientiam, habeamus eã quæ est secundũ scientiam. In tantũ Iudæis testimoniũ perhibet Paulus, quòd æmulationem Dei habeant, licet non secundũ scientiam: tamen quia utcunq; habent æmulationẽ Dei, causam dederunt Apostolo qua obsecrationem pro illis offerret Deo. Melius enim est habere zelum Dei, licet nõ secundum scientiam, quàm penitus non habere. Qui enim habet, sicut scriptum est, dabitur ei, uel in nouissimis, cùm omnis Israel saluus fiet. Qui autem non habet, etiam quod habet auferetur ab eo. FINIS enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. Moses enim scribit, quia iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo uiuet in ea. Quæ autẽ ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? id est Christum deducere. Aut quis descẽdet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura?] Finis eñ legis Christus, hoc est perfectio legis, & iustitia Christus est, sed credentibus. Non credentes uerò qui nõ habent Christũ, perfectionẽ non habent legis, & idcirco nec ad iustitiam poterunt peruenire. Moses enim scribit, quia iustitiã quæ ex lege est qui fecerit homo uiuet in ea. Quæ autem ex fide, est iustitia, sic dicit. Iam & in superioribus Apostolus duarum iustitiarum fecerat mentionem, ubi dicit, Quia ignorans Dei iustitiam, suam iustitiã statuere quærebat Israel: & hîc nunc duas iterum iustitias dicit, unam quæ ex lege est, & aliam quæ ex fide est. Sed mihi uidetur q; illa quàm superius dixit ignorari ab Israel Dei iustitiam, ipsa sit iustitia hæc quæ ex fide est: illa uerò de qua dicit, Suam iustitiam uolentes statuere: ipsa sit de qua & hîc Mosis uerbis insinuat, quia iustitiam quæ ex lege est qui fecerit homo uiuet in ea. Sed uide iustitiarum differentiam pariter & uitarum. Illa enim iustitia Dei, id est Christus qui factus est nobis iustitia à Deo, & pax, uide quomodo dicit: Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Hæc ergo iustitia non tantùm uitam præbet: sed æternam uitam. Illa uerò legis iustitia quam qui fecerit homo non dixit, In æternum, sed tantũmodo, Viuet in ea: quòd finis legis (ut Apostolus dicit) Christus est, nec ipsa quæ ex lege est iustitia, sine Christo adimpleri poterit, quia finem legis non suscipit Christum. Hæc ergo quæ ex fide est iustitia, quæ est Christus, tanquam uiuens & subsistens, hæc (inquit) dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cœlum? hoc est Christum deducere: aut quis descendit in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. Nec mireris quòd cùm Christus ipse sit iustitia, quasi de alio ita de se hæc dicere uideatur. In multis enim locis inuenies Saluatorem quasi de alio ita de se loqui: ut in Euangelio dicit, Et statuet oues à dextris, hœdos autem à sinistris: & dicet his qui à dextris sunt, & iterũ qui à sinistris sunt ea quæ scripta sunt. Quod ergo ait, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, aut quis descendit in abyssum: exceptis his quę media interserit, Hoc est Christũ deducere, uel à mortuis reducere: &, Propè est uerbum in ore tuo, & in corde tuo: ex Deuteronomio uidetur assumptum, ubi hoc modo scriptum est: Mandatum hoc quod ego mando tibi hodie, non est superexaltatum à te, neque longè à te. Non est in cœlo ut dicas: Quis ascendet nobis in cœlum & accipiet nobis illud, ut audientes faciamus illud? Neque trans mare est ut dicas: Quis transibit nobis trans mare, & accipiet illud, ut audientes faciamus illud? Iuxta te est uerbum ualde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis ut facias illud. Cùm ergo hæc à Deuteronomio assumpta sint, & Apostolus scribat: Quia iustitia quæ ex fide est, ipsa hæc dicit, quæ est Christus: ordine pio quæ in Deuteronomio dicuntur Apostolus à Christo dicta esse pronunciat. Ipse est ergo qui dixit: Mandatum hoc, quod ego do uobis hodie, non est superexaltatum, neque longè: & cætera quæ sequuntur. Quid ergo est quod per hoc Apostolus docet? Ne scilicet dicamus in corde nostro, & putemus quòd Christus in aliquo loco contineatur, & non ubiq; est, ac per omnia ipse diffunditur: quippe qui cùm esset in terris, dicebat quia esset & in cœlo. Sic eñ loquebatur ad Apostolos suos: Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo filius hominis qui est in cœlo. Non dixit, Qui fuit, sed, Qui est in cœlo. Et rursum ne putemus eum esse in cœlo tantummodo, uacare autem eius præsentia abyssum, ideo iustitia quæ ex fide est dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in cœlum? Et quasi hoc simile sit dicenti, Christum deducere de cœlo, ita addidit Apostolus, Hoc est Christum deducere. Et rursum si quis mente & cogitatione descendat in abyssum, putans ibi tantùm contineri Christum, quasi simile sit Christum reuocare à mortuis, ita subiũgit, Hoc est reducere Christum à mortuis. Sed ita (inquit) debes sentire de Christo, tanquam de uerbo, & ueritate, & sapientia, & iustitia Dei. Hæc autem omnia non in loco quærũtur, sed ubiq; adsunt, neq; ab inferni locis euocantur, sed mente sola intellectuq; capiuntur. Tanquam uerbum ergo & sapientia. PROPE est uerbum in ore tuo & in corde tuo, & hoc est uerbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quod Deus suscitauit eum à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.] Debemus etiã hoc scire, quòd aliud est possibilitatẽ esse in aliquo, aliud efficaciam uel efficientiam, quod Græci endelechiam & energiam uocant, uerbi causa, Par-

Matth. 13.

De iustitia quæ est ex lege, aut ex fide.

Ioan. 17.

Iustitia et uita.

Matth. 25.

Deut. 30.

Christus ubiq; est.

Ioan. 3.

Fides comitem habet confessionem.

uulus

Potentia. uulus nuper natus possibilitate rationabilis homo est, potest enim esse rationabilis si adoleuerit: & possibilitate etiam faber & gubernator & grammaticus dicitur: possibile enim est ut
Actus. horum aliquid sit: efficacia uerò uel efficientia, hoc est re ipsa atq; effectu, nihil earum est dum est paruulus: sed si cœperit uel rationis iam capax esse, uel aliquid fabrilis artis, aut cuiuslibet alterius efficere, tunc iam efficacia rationabilis dicitur, uel faber, uel si quid aliud est quod effectu operis agit. Hoc ergo modo etiam Christus, qui est uerbum Dei, possibilitate quidē iuxta nos, hoc est, iuxta omnem hominem esse credendus est tanquam ratio paruulis. Efficacia uerò in me esse dicitur, cùm in ore meo confessus fuero Dominum Iesum, & in corde meo credidero quòd Deus illum suscitauit à mortuis. Vis autem scire quia adest ubique, & medius est etiam
Ioan. 1. eorum qui ignorant eum, & nō confitentur? Audi quomodo Ioannes Baptista de eo hęc ipsa
Christus quomodo adsit. testatur. Medius uestrûm stat quem uos nescitis, qui post me uenit. Est ergo medius etiam inter eos qui eum nesciunt, sed possibilitate eis medius est non efficacia. Possunt enim eum capere, sed nondum capiunt. Efficacia uerò uel efficientia est inter illos medius quibus dicebat: V-
Matth. 82. bicunq; fuerint congregati duo uel tres in nomine meo, in medio eorum sum. Isti enim confitebantur in ore suo Dominum Iesum, & credebant in corde suo quòd Deus illum suscitauit à mortuis. Alioquin absurdum, si & inter eos qui in nomine eius congregantur, medius esse dicitur, & inter eos qui eum nesciunt, nisi huiusmodi differentia teneatur, quòd inter ignorantes & nondum credentes possibilitate medius dicitur, inter credentes uerò efficacia, id est rei ipsius & operis effectu. Verùm & illud obserua quod ait: Quia si confitearis in ōre tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd Deus suscitauit illum à mortuis, saluus eris. Videbitur enim quibusdam per hæc, quia etiamsi desint alicui boni operis priuilegia, etiam si uirtutibus operam non dederit, hoc ipso tamen quòd credidit, non pereat, sed saluetur, & habeat salutem, etiam si beatitudinis gloriam habere non potuerit. Sed uide ne magis illud intelligi debeat, quòd qui uero & non falso confitetur ore Dominum Iesum, & corde credit, pariter confiteatur se dominatui subiectum esse sapientiæ, & iustitiæ, & ueritatis, & omnibus quæ Christus est: nec sibi ultrà esse Dominum mammonam, id est neq; auaritiam sibi ultrà, neq; iniustitiam, neq; impudicitiam neq; mendacium dominari. Semel enim Dominum Iesum Christum confessus nulli horum se seruire profitetur. Sed & credens in corde suo quòd Deus eum suscitauit à mortuis, certum est quia suscitauit eum ad iustificationem sui. Alioquin quid proderit scire me & credere quòd Iesum suscitauit Deus à mortuis, si in me ipso non habeam eum suscitatum? Ergo si non in nouitate uitæ ambulo, & uetustatis peccandi consuetudinē fugio, nondum mihi Christus surrexit à mortuis. Ad hunc autem sensum etiam ea conueniunt quæ sequuntur, quando ait. [DICIT enim scriptura, Quia omnis qui credit in eum non confun-
Esa. 28. detur.] Hoc autem apud Esaiam scriptum est. Quòd si omnis qui credit in eum nō erubescit:
Gen. 3. erubescit autem omnis qui peccat, sicut Adam peccauit & erubuit, & abscondit se: qui adhuc ruborem peccati incurrit, credere non uidetur. [NON enim est distinctio Iudæi & Græci. Idem
Ioel. 2. enim ipse Dominus omnium diues in omnes qui inuocant eum. Omnis enim quicunq; inuocauerit nomen Domini saluus erit.] Quomodo non sit distinctio in fide Iudæi & Græci, su-
1. Cor. 1. prà iam frequenter ostendimus. Quòd autem idem sit Dominus omnium, secundum hæc accipies quæ nuper edidimus, hoc est si iustitia nobis & ueritas & sanctificatio & sapientia, quod totum est Christus Dominus, dominetur. Hæc sunt eius diuitiæ, utpote in quo thesauri sapien-
Col. 2. tiæ & scientiæ sunt absconditi. Quas tamen diuitias non dixit largiri eum omnibus hominibus, sed omnibus quicunq; inuocauerint nomen eius. Sed & in hoc similis uidetur quęstio ut
An omnes qui Domini nomē inuocant salui sint futuri. in prioribus oboriri. Neq; enim omnes quicunq; inuocauerint nomen eius salui esse possunt, etiam si non egerint opera inuocati nominis digna, maximè cùm & sapientia Dei in Prouerbijs dicat, Erit enim tempus cùm inuocabitis me, ego aūt non exaudiā uos. In quo uidetur mihi sapientia coarctare & perurgere eos qui saluari uolunt, ut citius inuocent sapientiam neq;
Prouer. 1. morentur, neq; differant: ne fortè cùm statutum tēpus acceptabileq; præterierit, in quo pœnitendi facultas est, tardè hi post hæc inuocent ubi pœnitentiæ locus non est: & Tunc, dicit, quia inuocabitis me, & ego nō exaudiā uos. Sermo tamen hic quē ponit Apostolus, id est: Quicūq;
Ioel. 3. inuocauerit nomen Dñi saluus erit: apud Ioel prophetā hoc modo scriptus est: Et dabo prodi-
Act. 2. gia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinē & ignē & uaporē fumi: Sol cōuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, antequā ueniat dies Dñi magnus & nobilis, & omnis quicūq; inuocauerit nomen Dñi saluus erit. Videt mihi tamē grande aliquid in scripturis diuinis sub hoc inuocationis nomine designari, non de qualibuscunq; uiris, sed ingentibus & præcipuis.
Gen. 4. Scribitur quia Enos priùs sperauit inuocare nomen Domini: & in psalmis: Moses & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius: & reliqua usque, Loquebatur ad eos. [QVOMODO ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo cre-
Inuocatio. dent ei quem non audierunt? Quomodo uerò audient sine prædicante? Quomodo aūt prædicabunt

dicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum est, Quàm speciosi pedes euangelizantiũ pacẽ, euangelizantium bona.] Manifestè apparet in his per hoc quod dicit, Quomodo ergo inuocabũt in quem non crediderunt? illud quod superiùs posuit de Propheta dictum, Quia omnis quicunq; inuocauerit nomen Domini saluus erit. Subiungit: Quomodo ergo inuocabunt in quẽ non crediderunt? Christo enim Iudæi non crediderunt, ideo nec inuocant eum cui non crediderunt. Sed & in principio epistolæ quam ad Corinthios scribit, ubi dicit: Cum omnibus qui inuocant nomen Domini Iesu Christi in omni loco ipsorum & nostro: eum, cuius nomen inuocatur, Deum, Iesum Christũ esse pronunciat. Si ergo & Enos, & Moses, & Aaron, & Samuel inuocabant Dominum, & ipse exaudiebat eos, sine dubio Christũ Iesum Dominum inuocabant: & si inuocare Domini nomen, & adorare Deum, unũ atq; idem est, sicut inuocatur Christus & adorandus est Christus, & sicut offerimus Deo patri primò omniũ orationes, ita & Domino Iesu Christo: & sicut offerimus postulationes Patri, ita offerimus postulationes & Filio: & sicut offerimus gratiarum actiones Deo, ita gratias offerimus Saluatori. Vnum namq; utrique honorem deferendum, id est Deo patri & filio, diuinus docet sermo cùm dicit, Vt honorificent Filium sicut honorificant Patrem: Quod autẽ de epistola ad Corinthios proposuimus, ubi Apostolus primò quidem dicit de ecclesia Dei quæ est Corinthi, Sanctificatis in Christo Iesu uocatis sanctis: & post hæc quasi alterius gradus & alterius ordinis, ita subiungit quosdã, de quibus dicit: Cum uniuersis qui inuocant nomen Domini Iesu Christi in omni loco ipsorum & nostro: uidebitur fortassis habere aliquid differentiæ, quod illos quidem Ecclesiã Dei nominat, & Sanctificatos, & Vocatos sanctos: istos autem tantum, Qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi. Et uide ne fortè ista diuersitas tale aliquid ostendat, quale & præsens uidetur habere capitulum, in quo docet non posse inuocare nomen Domini, nisi priùs credatur in Christum. Cùm autem crediderit quis Christo, etiam si nondum sanctificatus sit, & Ecclesiæ corpori sociatus, tamen necesse est ut iam inuocet eum cui credidit. Christus enim uenit mundum reconciliare Deo, & credentes sibi offerre Patri. Quos autem offert Patri, Spiritus suscipit, ut sanctificet eos, tanquam cœlestis ecclesiæ primitiuorum membra uiuificet, atque in soliditatem totius corporis perfectionemq; restituat, ut ita demum Ecclesia Dei non habens maculam aut rugam appellari mereantur. Priùs ergo quàm ad gradum istius perfectionis accedant, tanquam mediatoris Dei & hominum inuocent nomen Domini nostri Iesu Christi. Postea uerò quàm spiritus Dei fuerit in corde eorum clamans, Abba pater, ipse Spiritus etiam eos nomen Patris edocet inuocare. Ideo ergo quomodo (inquit) inuocabunt, in quem non crediderunt? & in hoc arctissima eos conclusione constringit. Salus (inquit) non est nisi inuocanti, nemo uerò inuocat qui non credit. Ergo quia non creditis non inuocatis, quia non inuocatis non saluamini. Sed quomodo credent ei quem non audierunt? Quòd non audierunt possumus sic intelligere, quia uel ipsum in carne positum, uel Apostolos prædicantes de eo audire noluerunt. Sic enim & ipse Dominus dicit, Qui uos audit, me audit, & qui uos spernit, me spernit. Potest autem & hoc intelligi, quòd etiam nunc & semper Christus tanquam uerbũ & ratio unicuiq; loquatur in corde, & de pietate doceat, de iustitia suadeat, de castitate, de pudicitia, & de omnibus simul uirtutibus protestetur, sicut & ipse dicit, Oues meæ uocem meam audient. Sic deniq; & in corde Pauli loquebatur, ita ut & ille diceret: An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus? Sequitur, QVOMODO audient sine prædicante?] In hoc magis prædicantium sermonem Christum ostendit audire, in quibus secũdum ea quæ suprà diximus, Christus loqui & docere monstratur. Quomodo autem prædicabunt, nisi mittantur? Difficultas mihi quædam in hoc sermone uidetur exurgere. Si enim ita intelligimus, quòd propterea non prædicent quia non mittantur, nullo autem prædicante non audient, non credentes autem non inuocabunt, non inuocantes non saluabuntur: colligitur ex his, ut causa qua non sunt saluati, ad uitium redeat auctoris, qui non miserit prædicantes. Sed magis ad illum nos qui rectiorem intelligentiæ tramitem continet, deflectamus: & quod dixit, Quomodo prædicabunt nisi mittantur: sic accipiamus quasi dicat Apostolus: Nos præcones & prædicatores Christi non possemus prædicare, nec annunciandi nobis uirtus ulla subsisteret, nisi adesset nobis ipse qui misit: quòd si prædicantibus nobis audire non uultis, uestra iam culpa est, & si audientes non creditis, & non credentes non inuocatis, & non inuocantes salui esse nequitis. Quia ergo missi sunt ad prædicationem, idcirco de his qui ab ipso missi sunt scriptum est: QVÀM speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.] Quòd pedes hic speciosos non corporalea, sed spiritales dicat, puto quòd quamuis amicus sit quis literæ, negare non possit. Neque enim in id ridiculi deducet apostolicum sensum, ut Euangelistarum pedes quòd corporeis oculis uideri possint, putem ab eo decoros dici & speciosos. Sed illi sunt decori & speciosi pedes qui ambulant per uiã uitæ, secũdũ illum qui dixit, Ego sum uia. Intellige decoros & speciosos euangelizantium pedes qui per ta-

lem

Marginal notes: Fides, Auscultatio, Prædicatio uerbi. 1. Cor. 1. Christus cũ pa tre adorandus. 1. Tim. 2. Quasi uero fideles nõ sint ul ua Ecclesiæ membra, non sint sanctificati. 2. Cor. 5. Eph. 5. Rom. 8. Luc. 10. Christus in corde loquens. Ioan. 10. 2. Cor. 3. Vocatio prædicantium. Esa. 52. Euangelizantium speciosi pedes. Ioan. 14.

1.Cor.9. lem uiam merentur incedere. Isti sunt ergo pedes quibus & Paulus cucurrisse cursum se dixit, sed sic cucurrisse ut comprehendat, id est animo quo tenditur & properatur ad cœlum. Gratiſi cè autẽ pedes istos esse firmauit, quos Iesus discipulis lauat, & linteo quo præcinctus est tergit. Et quamuis corporaliter specie fuerit impletũ, tamen Petro hoc solũ quod fieri uidebat nõ intelligenti, & quasi honoris causa ne sibi seruo pedes lauaret Dñs recusanti, audi ꝙ profundi *Ioan.13.* mysterij proditur sermo. Si te (inquit) non lauero, non habebis partem mecum. Et iterũ aliã similem huic uocem tanquam de se credentis scientiæ profert thesaurus, & dicit: Quod ego feci uobis, nescitis modò, scietis autem postea: & addidit: Quia si ego Dominus & magister laui uestros pedes, & uos lauate pedes alterutrum: exemplum enim dedi uobis. Videamus ergo quod sit istud exemplum, quo magistri discipulorũ lauare debeant pedes, aut de qua aqua lauare. Si quis inueniat aquam uiuam, & si quis accipiat bibere à Iesu, & aqua illa fiat in eo fons aquæ salientis in uitam æternam, iste de hac aqua doctrinæ spiritalis potest lauare pedes discipulorum, & omnes ex animo ipsorum immunditias sordesꝙ diluere, & hoc faciens datum à magistro implebit exemplum. Speciosi ergo sunt pedes euangelizantium bona. De istis ut puto etiam pedibus in Canticis canticorum sponsa dicit ad uerbum Dei: *Cant.3.* Laui pedes meos, quomodo inquinabo eos? Et de ipsis nihilominus dicitur: Tibiæ tuæ sicut columnæ marmoreæ cũ basibus argenteis. Et fortassis quia hæc pulchritudo est in pedibus Euangelistarũ, propterea non uult eos Dominus Iesus calceamentis operiri, & occultare speciem pulchram, sed præcepit eis neꝙ calceamentum habere in uia. *Matth.10.* Quæ autem bona sunt quæ euangelizãt, hoc est quæ annunciant, uideamus. Quamuis hoc ipsum quod dicit euangelizare, interpretetur bonum annunciare, quæ sunt tamen bona quæ bonis addidit, requiramus. Vnum & uerum bonũ est Deus, cuius imago bonitatis eius est filius, & spiritus eius, qui dicitur bonus. Istud ergo unum bonum, quia in Deo patre & filio & spiritu sancto est, bona nominauit: hoc est enim quod an- *Matth.28.* nunciant Euangelistæ, secundum præceptum Domini & Saluatoris nostri dicentis: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hæc sunt ergo e- *Euangelizare bona bene.* uangelizantium bona. Sed quoniam & ipse bonus nuncius dicitur, & annunciare de bonis, illa sit ratio quòd non solùm bona nunciant, sed & bene bona nunciant. Sunt enim nonnulli qui annunciant quidem & prædicant de patre, & filio, & spiritu sancto non sincerè, non integrè: ut sunt omnes hæretici, qui patrem quidem & filium, & spiritum sanctum annunciant, sed non bene, non fideliter annunciant. Aut enim malè separant filium à patre, ut alterius naturæ patrem, alterius filium dicant: aut malè confundunt, ut ex tribus compositum Deum, uel trinæ tantummodo appellationis in eo esse uocabulum putent. Qui autẽ benè annunciant bona, proprietates quidem patri, & filio, & spiritui sancto suas cuiꝙ dabit, nihil autem diuersitatis esse confitebitur in natura uel in substantia. Qui ergo ita annunciant Euangelium, non solùm bona annunciant, sed benè & integrè annunciant bona. Exemplum uerò de Esaia uidet assumptum, sed ibi Propheta ad ipsum Dominũ euangelizandi officium retulit: ita enim ait, *Esa.52.* Quoniam ipse qui loquebar adsum, tanquam ora in montibus, ut pedes euangelizantiũ auditum pacis, ut euangelizans bona. Verùm uidetur mihi Paulus, quia Propheta dixerat ut pedes euangelizantium auditum pacis, ut euangelizans bona: & hoc quasi ex alterius cõparatione memorasse: uelut si diceret, Ita adero ut homo qui euangelizat pacẽ, & euangelizat bona. Hoc aũt faciũt Apostoli, idcirco de semetipsis hoc dictũ, hoc est de Apostolis, accepisse, ad quorum comparationẽ futurũ & euangelizaturũ bona per Prophetas dixerat Christus. Sed non *Nõ omnes crediderunt Euangelio.* omnes obediunt Euangelio. ESAIAS enim dicit. Neꝙ enim omnes ex gentibus Euangelio crediderunt, neꝙ omnes ex Israel. Plures tamen & multò plures ex gentibus quàm ex Israel. Quod ergo ait Apostolus quia Esaias dixerit: DOMINE quis credidit auditui nostro? *Esa.52.* Quis pro Raro dictum est: & obseruare debemus quòd sermo hic in scripturis interdum pro *Osee 14.* Raro, interdum omnino pro Nullo ponitur. uerbi gratia, ut cùm dicit, Quis sapiens, & intelli- *Psal.15.* get hæc? Quis ascendet in montem Domini? & quis est homo qui uult uitam? in his omnibus *Quis, pro raro aut nullo.* rarum quemꝙ significat. Vbi uerò dicit, Quis ascendit in cœlum, hoc est Christum deducere, uel quis descẽdit in abyssum, hoc est à mortuis reducere: hic, Quis, nullus intelligitur. Nullus est eñ qui ascendit in cœlũ Christũ inde deducere. Nunc ergo, Dñe quis credidit auditui nostro: quod dicit Esaias, rarũ queꝙ significat. Scire nos tamen conuenit, quòd: Dñe quis credidit auditui nostro: in Hebræis exemplaribus Dñe non habet, sed iuxta interpretationẽ LXX seniorũ: sic & Apostolus hoc probans quod apud illos est, posuit, Dñe. Videtur tamen Esaias hæc ex persona Apostolorũ prophetare, quibus creditũ fuerat prædicationis officium: & ipsi cùm raritatẽ credentiũ præcipuè de populo Israel uident, ad Dñm dicunt: Dñe, quis credidit auditui nostro? Sicut & illud ex persona illorum dicitur: Quia annunciamus sicut puer ante ipsum, sicut radix in terra sitienti. Et ipsi sunt nihilominus qui dicunt uelut cũ ipso positi, & uidentes eũ in habitu humano, Quia uidimus eũ, & non habebat speciẽ neꝙ decorẽ: & reliqua.

Sed

Sed etsi ad personas ipsorum Prophetarum referātur hæc uerba, quasi qui apud Dominū conquærantur, quòd ijs qui de Christo prophetauerint, nemo aut admodum pauci ex populo crediderint, non uidebitur alienum. Aut non est putandū, quia Moses dicat ad Dominum, Domine, nemo credidit auditui meo. Si enim credidissent literis meis, credidissent utiq; & Christo: de ipso enim ego scripsi. ERGO fides ex auditu. Auditus autem per uerbum Christi.] Hic uerbū Christi prædicationem de Christo significat. Neq; enim illi soli crediderunt qui uerbū ab ipso Domino loquente audierunt, sed multo plures sunt, qui alijs eum prædicantibus audierunt, sicut & ipse Dominus prædixerat, loquens ad Thomam: Quia uidisti me (inquit) credidisti: beati qui non uiderunt & crediderunt. Omne ergo uerbum quod Apostolus, & si qui alij ab ipso accepta gratia de Christo prædicauerunt, uerbum Christi esse pronunciat. Sed & in Ecclesia si quis sapientiam quæ ex Deo est, & ueritatem Dei loquatur, si quis uiam Dei quæ Christus est doceat, & iustitiam eius exponat, sine dubio quod loquitur uerbum Christi est. SED dico: Nunquid non audierunt? Equidem, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.] Hoc de Psalmo decimooctauo assumitur, ubi ait: Non sunt loquelæ neq; sermones, quibus non audiantur uoces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum, In quo pro linguarum uarietate & sermonum gentes sine dubio intelliguntur: & dicitur quia Apostolorum Christi in omnem quidem terram sonus exierit: in fines uerò orbis terræ non sonus, sed uerba peruenerint. Quod ita intelligi potest, quia Terram imperitos quosq; & indocibiles homines dicat, ad quos non uerba, in quibus ratio fidei continetur, & explanatio sapientiæ, sed sonus fidei communi & simplici prædicatione peruenerit: Finem uerò orbis terrarum eruditiores quosq; & prudentiores appellauerit. Finis enim perfectionem indicat rerum. Ad hos ergo tales non sonum uocis, sed uerba & rationem peruenisse pronunciat, quia utiq; audientes sermonem fidei etiam scrutari possunt & perquirere scripturas diuinas, ut cognoscant eorum uerborum quæ eis per Apostolos annunciata sunt ueritatem. Et hanc esse in his differentiam sciens Apostolus, id est in sono & uerbis, quodā loco ita dicit, Et sermo meus & prædicatio mea non sunt in suasorijs sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis: ut ostenderet uerbum quidem esse quo per uirtutem spiritus sapientia Dei lucidius explanatur: prædicationem uerò hanc esse, Propheta de qua dicit, Quia in omnem terram exijt sonus eorum: in qua scilicet simplex annunciatio fidei, & simplicioribus quibusq; sufficiēs. Sed & alibi de semetipso dicit, quia sit prædicator, & apostolus, & magister gentium. In quo Apostolus quidem generalis indicat nomen officij, qui non solùm prædicet, sed & doceat: prædicet quidem simplicem fidem, ut illis quibus ait, Nihil enim aliud iudicaui me scire inter uos nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum: doceat uerò eos quibus dicebat, Sapientiam autem loquimur inter perfectos. In quibus ostenditur quòd illis quidem sonum prædicationis intulit, his uerò sapientiam Dei per uerba disseruit. SED dico: Nunquid Israel non cognouit? Primus Moses dixit: Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram uos mittam.] Videtur ea quæ superiùs dixit, de gentibus prolocutus, nunc uerò ut fibi moris est etiam de Israel subiungere, & uult quòd inexcusabilis sit Israel testibus idoneis cōprobare. Ipse (inquit) Moses dicit ex persona Dei: Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem: de Christianis sine dubio dicens, qui à Deo ad æmulationem prioris populi increduli & contemptoris assumpti sunt. Sed uideatur fortassis gentem à Deo fidei merito & deuotionis electam, Moses iniuriosiùs compellasse, quum dicit, In non gentem: ita nihili ducere, ut nec gentem eam appellare dignetur, aut si appellet, insipientes nominare. Sed non est iniuriosus Moses, utpote amicus Dei, erga electos eius: nec contumelia uidetur in sermone, si ratio sermonis appareat. Vnaquæq; gens, uerbi causa, Aegyptiorum, aut Syrorum, aut Moabitarum pro eo quòd proprijs terminis, & lingua, & habitu, & moribus atq; institutis discernitur, gens illa, uel illa appellatur: & neq; Syri, Ægyptij aliquando dicuntur: neq; Moabitæ, Idumæi appellantur, aut Arabes Scythæ. Christiani uerò non est una gens, sed ex omnibus gentibus unus populus: & ideo Moses pro summo honore non gentem eam nominauit, quia nō erat una gens, sed si ita dici potest, omnium gentium gentes. Verùm excludi uidebimur in his quæ subsequūtur, ubi dicit, In gentem insensatam, in iram uos inducam: quod & gentem eam, & insipientem nominauerit. Verùm ne in hoc quidem famulus Domini Moses contumeliam facit populo Dei, sed præuidebat in spiritu, quòd si quis uult sapiens esse, in hoc mundo insipiens fieri debet, ut sit sapiens apud Deum, & quia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credētes, quia per prædicationem crucis Christi, quæ est stultitia gentibus, congregabitur populus qui fiat in hoc mundo stultus, ut sit sapiens apud Deum. Irascantur ergo Iudæi quòd ipsis excusantibus & refutantibus, ad conuiuium regis inuitatæ sunt gentes, non aspicientes ad ea quæ dudum de hoc mysterio... ESAIAS autem audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui his qui me non interrogabant.

Fides unde. *Ioan 20.* *Verbū Christi.* *Psal. 18.* *Euãgelium de Christo in toto orbe prædicatum est.* *1.Cor.2.* *ibidem.* *Israelitas reiectos esse inexcusabiles.* *Deut.32.* *Non gens.* *1.Cor.1.* *Matt.22.* *Esa.65.* *Gentium fides, & Iudæorū rebellio.*

Ad Israel autem quid dicit? Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.] Sicut in superioribus sæpe ostendimus apostolum Paulum nunc de gentibus, nunc de Israel facere sermonem, nec tamen euidenter & palàm in mutationem declinare personæ: ita & Esaias in his sermonibus facit, quos ad exemplum Apostolus protulit: & primas quidem partes, id est: Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui inter illos qui non interrogabant me: sine dubio de gentibus dicit: & ubi ille personam latenter immutat, Apostolus euidentem distinctionem sermonibus suis dedit in eo quòd addidit: Ad Israel autem quid dicit? Et superiora quidem ad gentes, sequentia uerò exponit ad Israel esse referenda, in quibus ait: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem. Sed primò omnium quod ait, Esaias audet & dicit, uideamus. Quid audet? uel quæ hæc Prophetæ audacia? Si intendamus uerbis beati Stephani dicentis, Quem enim Prophetarum non persecuti sunt patres uestri, qui annunciabant de aduentu iusti? tunc Esaiæ intelligimus audaciam, qui persecutionibus & morte proposita ausus est tamen de aduentu iusti prædicare, & pro bono audet etiam mori. In quo tamen simul & illud ostenditur, quia non ut aliqui putant, Prophetæ nesciebant quid dicerent, & quasi alienato sensu suo prophetabant. Quod enim dicit Apostolus de Esaia, Quia audet & dicit: hoc indicat quia mortem contemnens & persecutiones quæ inferebantur, quam uis sciret sibi imminere periculum, audet tamen & prædicat uerbum Dei: sicut & ipse Paulus dicebat, Scio quia uincula & carceres manent me Hierosolymis, sed ego non facio chariorem animam meam mihi. Si ergo & Esaias sciebat quidem secundum se esse & interficiendum ab impijs, audet tamen & ex persona Christi dicit, Inuentus sum à non quærentibus me: certum est quòd gentes erant quæ Christum nec quærere nouerant, nec de eo interrogare didicerant, inuenerunt tamen quem non quæsierunt, quia ipse eos prior quæsiuit. Pastor est enim bonus, & ouem quæ perierat, requisiuit: & sapientia est quæ drachmam perditam quæsiuit, & quærens inuenit. Iudæi autem usq; adhuc quærunt de Christo, & interrogant scripturas de eo, & non inueniunt, quia crux eius eis est scandalum, & ideo dicit ad eos: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem. Hoc est, cùm penderet in cruce, illi non solùm non inuenerunt eum, sed insuper dixerunt: Si filius Dei es, descende nunc de cruce, & credimus tibi. Sed audi quid in Sapientia Salomonis dicatur, Quia non inuenietur ab his qui tentant eum, apparebit uerò his qui non sunt increduli ad eum. Sed ne hoc quidem à nobis conuenit ignorari, quòd in exemplaribus Hebræorum non habetur, Et contradicentem. Apostolus autem secutus est LXX interpretum ueritatem in suis scriptis: sicut illi interpretati sunt, exponit.

Act. 7. *Rom. 6.* *Act. 20.* *Luc. 15.*

CAPVT XI.

Non reiecti sunt Iudæi, ut nulla sit spes de conuersione reliquorum.

DICO igitur: Nunquid repulit Deus plebem suam? Absit.] Quoniam ex his quæ suprà dicta sunt uideretur forsitan populus Iudæorum repulsus esse à Deo, nec aliquid gerere, si quidem in æmulationem induxerit eum Deus in non gentem, & in iram, & in gentem insensatam, & manifestatus sit his qui eum non quærebant, & inuentus sit ab eo qui de eo non interrogabat: propterea Apostolus uolens ista curare, & ostendere quantum supersit salutis populo Israel si credant, & non idcirco repulsi sunt quia gens sit Israel, sed quia increduli fuerint, ait: Non repulit Deus plebem suam quam præsciit. Et ut hoc præsenti probaret exemplo, subiungit. NAM & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Beniamin.] Et tamen fidem Iesu doceo, & annuncio, quia ipse est Christus. Quòd si mihi non obfuit quòd sum Israelita ex semine Abraham, quo minus Christo crederē, & ex fide eius iustificarer: certum est quia non repulit Deus plebem suam quam præsciuit. Quomodo autem illos quos præsciuit & uocauit, & quos uocauit illos & iustificauit, iam suprà dictum est: quòd præscire Deum non tantùm prænoscere futura, quod nec dubitari potest, sed probare, & scientia sua digna ducere, in scripturis ponatur. Verùm ne parum uideretur quòd exemplo suo non esse repulsam plebem Dei docebat Apostolus, ualidiora requirit exempla, & dicit: AN nescitis in Helia quid dicit scriptura? Quemadmodum interpellabat Deum aduersum Israel: Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animā meam. Sed quid dicit diuinum responsum?] In quibus docet quòd Propheta aliquando zelo est repletus Dei, cùm aliquando apud Deum querelam populi præuaricatoris exponeret, qui non solùm Prophetas occidisset, & altaria subuertisset, uerùm & Heliam qui uidebatur solus superesse ex Prophetis Domini, conaretur extinguere. Et hoc Helia apud Deum deplorante, audi quid ad eum oracula diuina respondeant. RELIQVI mihi septem millia uirorum qui non curuauerunt genua sua ante Baal.] Baal idoli nomen est, ad cuius cultum populus ille relicta Dei lege deciderat. Hæc sunt quæ Apostolus ad exemplum temporis præsentis adducit & addit:

Præscientia Dei. *3. Reg. 19.*

SIC igitur in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt. Si au-

tem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia.] Ostendendum ergo nobis pro uiribus est, quomodo sicut factum est sub Helia, ubi omnem populum Propheta simul putauerat refutatum: inueniuntur septem millia uiri, qui permanserant in testamento Dei: sic factum est etiam in aduentu Christi, & his temporibus quibus prædicabat Paulus. Et uide si possumus fortè Ioannem Baptistam, qui Saluatoris præcessit aduẽtum, ponere in loco Heliæ: quandoquidem & Euangelista tale ei testimonium perhibet, quia in spiritu & uirtute uenerit Heliæ, & ipse Dominus dixerit de eo: Et si uultis scire, ipse est Helias. Qui habet aures audiendi audiat. Hic ergo quia in spiritu & uirtute uenerat Heliæ, in tantum desperauerat de populo illo, ut non eos diceret filios Abrahæ, sed generationem uiperarum, & his adderet: Nolite dicere, Quia patrem habemus Abrabam. Dico enim uobis, quia potens est Deus de lapidibus suscitare filios Abrabam. Huic ergo ista de populo conquerenti respondeatur à Domino Saluatore nostro: Ego scio quos elegerim: & iterum, Oues meæ uocem meam audiunt, & ego præcedo eas, & sequuntur me meæ: & iterum, Habeo alias oues quæ non sunt de hoc ouili, & illas oportet me adducere. Quid autem & ipse numerus septem millia uirorum indicet uideamus. Septimus numerus ad requiem pertinet. Septima enim die requieuit Deus. Audi ergo & Christus credentes sibi quomodo ad requiem inuitat, & dicit: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & inuenietis requiem animabus uestris. Ad istum ergo septenarium numerum pertinet omnis qui ueniens ad Christum, deposuit onera peccati, & requiem salutis inuenit. Rectè ergo Apostolus dicit, Quia & sic in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt: reliquias dicens eos qui ex circumcisione crediderunt, tam Apostolos cum quibus se quoq; annumerat, quàm cæteros qui cũ ipsis secuti sunt fidẽ Iesu Christi. Sed quod dicit, secundum electionem gratiæ factas esse reliquias, hæc mihi uidetur superflua esse electionis adiectio: potuit enim dicere, Reliquiæ per gratiam saluæ factæ sunt. Sed ostendit per hæc esse gratiam & sine electione, & cum electione. Nam omnes quidem qui per fidem saluantur, sine dubio per gratiam saluantur: qui autem per electionem gratiæ saluantur, perfectiores animæ mihi uidentur ostendi. Sicut & Israel dicitur omnis qui descendit de genere Israel: ille autem uerus Israel est, qui mente pura, corde sincero uidet Deum. Ex hoc accipere possumus, quòd omnes quidem qui ad fidem ueniunt Christi, per gratiam ueniunt: qui uerò donum gratiæ operibus uirtutis & puritate cordis exornant, isti non solùm per gratiam, sed per electionem gratiæ saluari dicuntur à Christo. Denique & ipse apostolus Paulus si quis eum in uerbis suis diligenter obseruet, uidet quomodo huiusmodi distinctionibus utitur: alibi secundum carnem nominans Israel, alibi super eo carnis omnino non faciens mentionem, sicut in præsenti loco: ubi quum diceret, Quia non repulit Deus plebem suam, & nobilitatem Israeliticæ animæ uellet exponere, ait: Nam & ego Israelita sum. In secunda uerò ad Corinthios ubi quibusdam de Israelitico genere secundum carnẽ gloriantibus cogitur respondere, uide quid præmisit, Quæ loquor (inquit) non secundum Deum loquor, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriandi, quoniam quidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor. Et post aliquanta dicit: Hebræi sunt, & ego: Israelitæ sunt, & ego: semen Abrahæ sunt, & ego. Sic ergo ubi de Israel loquebatur, illo interiore homine (talis est enim plebs illa quam præsciit Deus, & non repulit) non dicit, Secũdum carnem Israel. Ad eos uerò qui carnis genere gloriabantur præmisit, quòd de huiusmodi gloriatione neq; secundum Deum loqueretur, neq; in sapientia, sed, ut ipse dicit, in insipientia. Tales ergo sunt reliquiæ quæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. & addidit; Si autem gratia, iam non ex operibus. Sciendum est quia ópera quæ Paulus repudiat, & frequenter uituperat, non sunt iustitiç quæ mandantur in lege, sed ea in quibus hi qui secundum carnem legem custodiunt, & gloriantur, id est uel circumcisio carnis, uel sacrificiorum ritus, uel obseruatio sabbatorum & neomeniarum. Hæc & huiusmodi sunt opera ex quibus dicit neminem potuisse saluari, & de quibus in ipso loco dicit, Quia non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia. Si enim per hæc quis iustificatur, non gratis iustificatur. Qui autem per gratiam iustificatur, ista quidem opera ab eo minimò quæruntur, sed obseruare debet ne accepta gratia inanis fiat in eo: sicut & Paulus dicit, Quia gratia eius in me uacua non fuit, sed amplius quàm omnes illi laboraui. Et iterum addidit tanquam memor gratiæ: Non ego (inquit) sed gratia Dei mecum. Non facit ergo inanem gratiam ille qui digna ei opera subiungit, & gratiæ Dei non existit ingratus. Qui enim post consecutam gratiam peccat, ingratus fit ei qui præstitit gratiam. Si autem non inanem feceris gratiam, multiplicabitur tibi gratia, & tanquam mercedem boni operis gratiarum multitudinem consequeris, sicut & ipse scribit, & Petrus in Epistola sua dicit: Gratia uobis & pax multiplicabitur in recognitione Dei. & iterum alibi: Vt boni dispensatores multiplicis gratiæ Dei. QVID ergo? quod quærebat Israel hoc non est consecutus, electio autem consecuta est, cæteri uerò excæcati sunt, sicut scriptum est.] In his Apostolus Israel in duas diuidit partes: quarum unam electionem uocat,

Salus ex gratia, non ex operibus. — *Matt. 11.* — *Luc. 1.* — *Matth. 3.* — *Ioan. 10.* — *Arithmologia.* — *Gen. 2.* — *Matt. 11.* — *Reliquiæ ex circumcisione credentium.* — *Origenizat.* — *2. Cor. 11.* — *Gratia opposita operibus.* — *Imò Paulus opera in Decalogo præscripta, intelligit.* — *1. Cor. 15.* — *1. Petr. 2.* — *1. Pet. 4.* — *De electis & de excæcatis.*

Orig. tom. 2.

quæ consequuta sit quod quærebat, aliam cæteros appellat, qui non solùm consecuti non sunt quod quærebant, sed excæcati sunt spiritu compunctionis. Quibus etiam Deum dedisse dicit oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem, hoc est usque ad consummationem seculi. Sed quæstio nobis mouetur, quomodo de bono Deo dictum uideatur, quòd ipse dederit oculos residuo Israel quibus non uideant, & aures quibus non audiant. Et uide ne fortè hæc magis retributio sit & merces incredulitatis, secundum ea quæ in superioribus exposuimus: ubi quia non reprobauerunt Deum habere in notitiam, tradidit eos Deus in reprobum sensum: & hîc enim oculos & aures cordis non corporis dicit, quia excæcati sunt & non audiunt: hi uticg qui Christum uidentes in corpore, & audientes doctrinam, neque credere operibus quæ uidebant, neque uerbo quod audiebant obedire uoluêrunt. Verùm de hac quæstione sufficienter nobis in primis huius Epistolæ partibus dictum est. Vbi uerò scriptum sit hoc ipsum quod dicit Apostolus, Sicut scriptum est, DEDIT illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, aures ut non audiant usque in hodiernum diem.] Ego hactenus inuenire non potui. Si quis uerò diligentiis quàm nos intendit in scripturis diuinis, si inuenerit manifestet. Puto tamen hoc modo dixisse Apostolum, Cęteri uerò excæcati sunt, sicut scriptum est de eis, Dedit illis Deus spiritum compunctionis: ut suis uerbis dicere uideatur dedisse eis spiritum compunctionis, secundum ea quæ de cęcitate oculorum, & auditu aurium per Esaiam dicta sunt. Esaias enim ita dicit: Vade, & dic populó huic: Auditu audietis, & non intelligetis, & uidentes uidebitis, & non uidebitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus suis grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne fortè uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Hunc ergo sensum Esaiæ uidetur Apostolus suis quidem sermonibus protulisse, sed quòd Prophetæ sensum dicebat, addidisse, Sicut scriptum est. Similiter autem & de his facit quæ per Dauid dicta esse pronunciat. ET DAVID dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum eorum semper incurua.] Quòd enim dicit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum: In captionem, in Psalmo non habetur scriptum, neque in nostris Septuaginta Interpretum exemplaribus, necg in Hebræorum. Et rursum in Psalmo habetur, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum: Apostolus autem non posuit, Coram ipsis. Hæc de sermonum ordine & assumptorum testimoniorum qualitata memorauimus, ut ostēdamus per singula, quòd auctoritas Apostoli nequaquam Hebręorum exemplaribus fidem facit, nec uerbis semper interpretatum seruat, sed scripturarum sensum uerbis quibus competit explicat. Nunc ergo uideamus quomodo propositi capituli sensus debeat explicari. Cæcitatem cordis, quia reliquus Israel, hoc est qui nō credit, excęcatus est, duobus propheticis testimonijs probat, uel quòd de Esaia uel quod ex Dauid uidetur assumptum, & in utroque quodammodo idem sensus exponitur. Nam & hîc oculi eis dantur quibus non uideant, & aures quibus non audiant: & illic optatur ut coram ipsis mensa eorum fiat in laqueum, & in captionem, & in retributionem, & in scandalum, & ut obscurentur oculi eorum ne uideant: & quomodo hæc dignè credantur dici, & maximè ex persona Christi in Psalmo, non otiosum uidetur ostendere. Vide ergo si hoc modo possumus explicare quod quæritur. Sicut oculis corporis utitur unusquisque ad uidendum siue bona, siue mala, & in potestate habet uel eleuare oculos ad coelū, & per id quod uidet conditorē eius agnoscere, & collaudare creatorem, uel conferre ad spectacula circi, uel theatri, uel quarumlibet sordidarum oblectamenta uisionum, quibus aut libidinem, aut rapacitatem, uel alia quæcg uitia amans inflammetur: ita mihi intelligo animæ etiam oculos, quibus alij utuntur quidem ut uerbum Dei & doctrinam ueritatis agnoscant, ac sapientiæ eius quotidie capiant profectum: alij uerò utuntur his oculis in contrarium exercentes scilicet semetipsos, quotidie inquirentes quomodo dogmata ueritatis infringant, & fidem Christi, quantum ipsis uidetur, impugnent. Ponamus ergo aliquem orare pro his qui perspicaces & argumentosi sunt in falsa scientia, & dicere: Det illis Deus oculos ut non uideant peruersi sensus acumina: & aures ut non audiant mendacij scilicet magistros, & obscurentur oculi eorum ne uideant: non tibi uidetur amplectendus is qui hæc optat eis per quæ eorum peccata minuantur? Multo enim melius est non sapere, quàm malè sapere. Non, inquam, tibi uidetur, quòd Marcion qui aduersum creatorem Deum blasphema scripta composuit, uel Basilides, uel Valentinus, uel cęteri doctores prauorum dogmatum beati fuissent, si nullos quibus malè sapiētes erant cordis oculos habuissent? De his & Esaias dicit. Væ scribentibus. Scribentes enim nequitiam scribunt. similiter autem & pro his qui malè docent, & mala loquuntur, orat Dauid in Psalmis, & dicit: Muta efficiantur labia iniqua, quæ loquuntur aduersus iustum scelus in superbia & contemptu. Ergo & de his Israel dicitur: Obscurentur oculi eorum ne uideant, & det illis Deus oculos, ut non uideant. Hæc quantum ad oculorum cæcitatem pertinent, quæ malè uiuenti incredulo Israel tanquam

pro

An Deus bonus quencg excæcet.

Rom. 1.

Esa. 6.

Psal. 69.

Cæcitas cordis.

Oculi corporis & animæ eorumcg usus.

Esa. 10.

pro remedio quodam dari à Deo uidentur, dicta sint. Nunc etiam de mensa quæ in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionem eis fieri dicitur, uideamus. Sed primò ad eos pauca dicenda sunt qui allegorias in scripturis diuinis refutant, & irridere solent eos qui non in omnibus sequuntur historicum sensum. Dicant ergo nobis si mensam hic Iudæorum illam dicit Propheta in qua prandere uel cœnare solent, ut ipsa eis fiat in laqueum, ut capiat eos: uel si ipsa mensa efficiatur eis in retributionem, ut ab ipsa pro his quæ deliquerunt recipiant ultionem, uel quomodo eis in scandalum sit, exponant. Quòd si de his singulis explicare non ualeant, & risum suum in confusionem uiderint uersum, tunc nobiscum pariter ueniant, & requirant de scripturis diuinis qualiter mensa hæc Israel possit intelligi. Nobis igitur pro captu sensus nostri ita uidetur, quòd omnes scripturæ quæ ante aduentum Domini erant apud Israel (primis enim illis credita sunt eloquia Domini) & omne quod appellatur uetus Testamentum, mensa est Israel: in qua mensa si quis uolebat edere uerbum Dei, appositis sibi Legis & Prophetarum sermonibus pascebatur, & hanc puto esse mensam de qua dicit Salomon: Si sederis cœnare ad mensam potentis, diligenter intellige quæ apponuntur tibi, & mitte manum tuam sciens quia talia te parare oportet. Sed & Saluator ubi dicit: Quum manducaueritis & biberitis ad mensam meam: quid aliud mensam eius intelligimus, nisi dignos & eos qui capere possunt uerbum sapientiæ, & rerum scientiam doceret? Hoc & in Prouerbijs Salomon de sapientia protestatur dicens: Sapientia ædificauit sibi domum, & supposuit septem columnas, immolauit uictimas suas, miscuit in cratera uinum suum, & parauit mensam suam. Omnis ergo scriptura mensa est sapientiæ. Sed uideamus quomodo hanc mensam orat Dauid fieri Israeliticis incredulis in conspectu eorum in laqueum, & in scandalum, & in captionem, & in retributionem. Fit eis in laqueum scriptura diuina, quum legunt ea quæ de Christo prophetata sunt, Hic ædificabit ciuitatem meam, & captiuitatem populi mei conuertet: & dicunt non esse hæc sub Iesu completa. Neque enim ædificauit (ut aiunt) ciuitatem Dei, neque captiuitatem populi reuocauit. Sed hæc dicunt, quia sedentes ad mensam potentis non faciunt illud quod admonuit Salomon, quòd intelligibiliter intelligant quæ apposita sunt eis. Non enim uisibiliter hæc, sed intelligibiliter hoc est spiritualiter, facturus est Christus, & prophetatus est Christus. Nam ædificauit uerè ciuitatem Dei, sed ex lapidibus uiuis, in quibus suscitauit filios Abrahæ, ex ipsis ædificauit Ecclesiam Dei, ut conuertat captiuitatem populi, eorum quos in peccatis captos diabolus detinebat. Illis ergo non ita intelligentibus, mensa hæc scripturæ diuinæ facta est in laqueum, & in captionem. Potest autem & illa captio mensæ huius uideri, qua Dominus eos cepit, quum dixit ad eos: Quid uobis uidetur de Christo, cuius filius est? At illi responderunt, Dauid. Et Dominus: Quomodo, inquit, Dauid uocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo? & non potuerunt respondere uerbum. Fit autem & in retributionem eis hæc mensa, ut breuiter dicam, secundum uerbum Domini quo ait: Putatis quòd ego accusem uos apud Patrem? Est qui accuset uos Moses: & secundum illud quod Apostolus dicit, Quicunque per legem peccauerunt, per legem iudicabuntur. Fit autem & in scandalum mensa hæc hoc modo. Ex scripturis didicerant Iudæi, quia Christus manet in æternum: Iesum uerò uidentes in carne, & non solùm in carne, sed etiam in morte, & morte crucis, scandalizabantur in eum, nescientes quia passus est ex infirmitate carnis, sed uiuit ex uirtute Dei. Hæc ergo singula quia non intelligibiliter acceperunt quæ apposita sunt eis ad mensam potentis, scandalizati sunt, & ipsa mensa scripturarum diuinarum facta est in scandalum eis, & obscurati sunt oculi eorum secundum ea quæ suprà diximus, & dorsum eorum curuatum est semper. Neque enim deberent ultrà cœlum aspicere, qui in creatorem cœli peccauerunt, & in Dominum maiestatis. Sed & unicuique nostrûm uerendum est, ne fortè hæc diuinorum mensa uerborum, ad quam uidemur consedisse ut cibum uerbi Dei pro possibilitate sumamus, fiat in laqueum, uel in retributionem, uel in scandalum, si non intelligibiliter, & ut dignum est mundos ex ea, & puros, ac spirituales cibos sapientiæ capiamus, etiam illud pariter obseruantes ne immundis & sordidis uestimentis, id est corpore ac corde polluto, ad mensam sapientiæ consideamus, & speciem futuri in cœlis conuiuij iam nunc meditantes, per conuersionem & pœnitentiam indumenta quotidie mundiora & nuptialia præparemus, quibus utentes aulam sapientiæ thalamos filij regis intrare mereamur. DICO ergo, Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus est gentibus, ut illos æmulentur. Quòd si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?] Quum exposuisset Apostolus ea in quibus repudiatus est Israel, & introductæ sunt gentes, & enumerasset etiam Prophetas, qui de cæcitate ipsorum, & laqueo, & retributione scandali prædixerant: ne rursum gentibus insultandi causas & elationis materiam præberet, ipsum Israelis lapsum dicit talem fuisse, non ut illi caderent, sed ut delicto suo salutem gentibus darent: & ait, Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum deli-

Mensa in laqueum facta.
Rom. 3.
Prouerb. 23.
Luc 22.
Prouerb. 9.
Matt. 3.
Matth. 22.
Psal. 109.
Ion. 5.
Rom. 2.
Cur Dominus Iesus Iudæis scandalum fit.
Iudæorum delictũ & reprobatio, profuit Gentibus.

cto, salus gentibus. Et quomodo ex illorum delicto salus gentibus detur, ostendit: hoc est, ut conuersionem gentium uidentes, & testamentum Dei, quod ipsi prius acceperant, illis traditum: & Legem ac Prophetas apud eos maiore & digniore haberi obseruantia, zelum capiant etiam ipsi in nouissimis saltem temporibus: & sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita gentium fides & conuersatio Israeli æmulationem conuersionis conferat & salutis. Obseruandum tamen est, quòd aliud ponit offendere ac delinquere, & aliud cadere. & offensioni quidem uel delicto remedium ponit: cecidisse autem eos quasi desperatio in hoc sit aliqua, nõ recipit. Dicit enim: Nunquid sic offenderunt, ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus. Et est mirum quomodo in tot & talibus quæ de eis omnis Epistolæ textus exponit, cecidisse tamen eos neget Apostolus. Sed uidetur mihi quod Paulus cadendi differentias bene nouerit, & aliud sciat esse cadere, secundum illud quod scriptum est, Septies cadit iustus, & resurgit: & iterum, Noli mihi insultare inimica mea quia cecidi, & resurgam. & secundum quod Hieremias dicit: Nunquid qui cadit non adijciet ut resurgat? aut qui auersus est non reuertetur? Sed & Iob de semetipso dicit: Tempore constituto paratus est ei cadere sub alijs, & donum eius diripi ab alienis. & in quarto Regnorum libro scriptum est: Cecidit Ezechias ab elatione cordis sui. Et omnes hi casus de quibus in suprà dictis sermonibus scripturam pronunciasse memorauimus, habent utique resurrectionem, & auersio eorum habet conuersionem. In præsenti capitulo, quasi sciens Apostolus, quia si cecidissent, resurgere omnino non possent, ita negat eos cecidisse, & ualde excusat in eo quod dicit: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Ne fortè ergo ad alium casum respiciens Apostolus, Israel excuset, & abneget cecidisse illum: de quo dicebat Dominus & Saluator noster: Quia uidebam Satanam sicut fulgur cecidisse de cœlo. Sed & illum de quo Esaias dicit: Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Hunc ergo talem casum negat cecidisse Israel. Illorum enim uel in fine seculi conuersio erit tunc quum plenitudo gentium subintrauerit, & omnis Israel saluus fiet: istius autem qui de cœlo cecidisse dicitur nec in fine seculi erit ulla conuersio. Hunc ergo casum quem superiùs diximus, id est in quo qui cadit non adijciet ut resurgat, similem esse huic quam in ipso loco offensionem nominat Apostolus aduertamus, & quod delictũ appellat: quod mihi tale uidetur esse. Si quando iustus in uno aliquo uictus, uerbi causa, uel in fragilitate carnis, uel alio quolibet delicto ceciderit, non tamen ideo ab omni legis obseruantia ceciderit: sed iustitiam teneat, misericordiam colat, fidem, pietatem, mansuetudinem seruet, & legem Dei non negligat meditari: de hoc possumus dicere, Quia nunquid sic offendit ut caderet? Absit. Quia Israelitæ quamuis redemptorem suum negauerunt, & eos qui ab ipso missi sunt lapidauerunt, & persequuti sunt: tamen habent adhuc aliquid residui. Est apud illos meditatio legis, licet non credentes, nec intelligant. Est apud illos & æmulatio Dei, licet non secundum scientiam. Et propterea dicit Apostolus, quia non sic offenderunt ut caderent: hoc est ut ab omni legis Dei obseruantia, uel meditatione declinarent. Et huiusmodi casum delictum nominauit.

Discernit delictum & offendiculum.

Cadere & casus.

Prouerb. 24.

Mich. 7.

Hiere. 8.

4. Reg. 20.

Casus Israelitarum.

Esa. 14.

Rom. 11.

Casus eorum qui nõ amplius resurgunt.

ILLORVM, inquit, delicto, salus gentibus.] Propterea ergo Dauid sciens huiusmodi esse delicta, in quibus qui cecidit, non resurget, nec in consummatione seculi, dicebat: Delicta siue lapsus quis intelligit? Sequitur post hæc: QVOD si delictum illorum diuitiæ mundi & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?] Considera in his Dei sapientiam, quomodo apud eum nec ipsa quidẽ delicta & lapsus inutilitati cedunt. Sed quum unusquisq; ex propositi sui libertate delinquat, dispensatio diuinæ sapientiæ hoc ipso in quo illi damno suæ negligentiæ pauperes fiunt, alios diuites facit. Etenim quum diuideret Deus gentes, & dispergeret filios Adam, statuit terminos gentium, & reliqua usque: Hæreditas eius Israel. Illis autem angelis quibus pars gentium distributa, seducentibus quodammodo singulos quosque de parte Domini ac deprauantibus, fecerunt eos offendere, ita ut diceret Dominus per Prophetam: Facta est mihi portio mea desiderabilis in execratione. Necessarium fuit ut illa repudiata, esset alia pars Domini super terram, quæ gloriam, & testamentum, & legislationem, & obsequia cultus Dei (quæ omnia diuitiæ erant partis Domini) susciperet & pars Domini pro illa parte quæ offenderat uocaretur. Idcirco delictum illorum fiunt diuitiæ mundi. Nunc enim iam non una Hebræorum gens, sed totus mundus pars Domini effecta est. Sic enim ipse Saluator dicit: Quia ego ueni, non ut iudicem mundum, sed ut saluetur mundus per me. Et ne ambiguum uideretur mundi nomen, quoniam quidem sæpe ad cœlum & terram, sæpe ad solam terram, interdum uerò ad omnes homines mundi appellatio refertur: idcirco repetit Apostolus, & manifestiùs, in quo dixerit mundum, designat. Ait enim: Hæc diminutio eorum, diuitiæ gentium. Quòd enim illis qui offenderunt diminutum est & ablatum, ad diuitias gentium collatum est, quæ per fidem pars Domini effecta sunt hæreditas eius. Bene autem ad diminutionem reddidit plenitudinem, & non sine profundo quodam sensu populum Israel Paulus plenitudinem uocat: in quo ego pro uiribus meis tale aliquid intelligo.

Deus hominũ malam in bonũ conuertit.

Deut. 32.

Gentium uocatio & salus.

Ioan. 12.

intelligo. Nunc quidem donec omnes gentes ueniunt ad salutem, congregãtur diuitiæ Dei ex credentium multitudine: sed donec Israel in incredulitate persistit, nondum plenitudo portionis Domini dicitur esse completa. Deest enim ad integrum populus Israel. Cùm uerò plenitudo gẽtium subintrauerit, & Israel in nouissimo tempore per fidem uenerit ad salutem, ipse erit populus qui prior quidem fuerat, sed nouissimus ueniens ipsam quodammodo hæreditatis & portionis Domini plenitudinem compleat. Et ideo plenitudo appellatur, quia quod deerat in portione Dei, in nouissimis ipse complebit: & ita omnipotens & boni Dei dispensatio delicta aliorum fructuosa alijs efficit, sicut in præsenti delicta Israel diuitias mundi facit, & imminutionem eorum diuitias gentium. Iam sanè fiet ex gentiũ delictis quę necessariò delinquunt, tale aliquid: omnium enim dispensator, & aliquibus ex eis diuitias confert: ne hoc quasi spiritale solius Israel fuisse uideatur, sed æquitas apud iustum & bonum Deum super omnibus habeatur: etiam tu qui legis apud temetipsum ista require. VOBIS enim dico gẽtibus. Quàm diu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo: si quo modo ad æmulandum prouocem carnẽ meam, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assumptio nisi uita ex mortuis?] Sicut sæpe obseruauimus in hac epistola Pauli, aliquando pro Iudæis, aliquando pro Gentibus, interdum uerò ad alterum horum, uel ad utrumq; facere sermonem, sicut cùm dicebat: Si autem tu Iudæus cognominaris, quasi ad Iudæum loquens: & iterum, Iudæo primùm & Græco: quasi ad utrumq;: nũc uerò apertè ad Gentes, hoc est ad eos maximè qui in urbe Roma ex gentibus crediderunt dicit, Vobis enim dico gentibus. Quid ergo dicat gentibus uideamus. Quàm diu quidem ego sum, inquit, gentium apostolus ministerium meum illustrabo, si quo modo in æmulationem immittam carnem meam, & saluos faciã aliquos ex illis. Dicet aliquis: Quod ait, Quàm diu sum gentium apostolus: hoc uidetur ostendere, quòd non semper erit gentium apostolus, sed completo ministerio aliorum quotumlibet apostolus sit futurus. Sed quantum & ex ipsius sermonibus, & ex rerum gestarum ratione colligitur, quàm diu in hoc mundo fuit, permansisse in fide & ueritate gentium apostolus comprobatur. Quid ergo dicemus? Nunquid nam tanquam seruus bonus & fidelis, qui in pauca fuerit fidelis, sciebat se super multa constituendum, & apostolum futurum etiam post exitum suum, non solùm gentium, sed & Israelitarum, & aliorum fortassis inuisibilium ibi ubi benedicunt spiritus & animæ iustorum Dominum, hymnum dicunt, & superexaltant eum in secula? An potius simpliciter debemus accipere, Quàm diu ego sum gẽtium apostolus: sicut & Dominus ad apostolos dicit, Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi: non quòd dicat se post consummationem seculi non futurum cum eis, sed ut ostenderet se nunquam ab eis discessurum usq; ad consummationem seculi: dicatur ita & apostolus, Quãdiu ego sum apostolus, dixisse pro semper, & sine fine. Quæ autem ex utraq; recipi debeat expositio, relinquimus legentis arbitrio. Igitur quamdiu est gentium apostolus Paulus, ministerium suum illustrare se dicit: & quid tam dignũ quam ut unusquisq; ministerium quod per Dei prouidentiam suscepit, exornet? Exornat autẽ & illustrat ministerium, qui benè ministrat: sicut econtrariò dehonestat ministerium suum, & notabile facit, qui negligenter & indignè ministrauerit. Verbi causa, in ministerio ecclesiæ diaconus, inquit, qui bene ministrauerit, bonum gradũ sibi acquirit, & multam fiduciam in fide Iesu Christi. Si autem non bene ministrauerit: hoc est si non talem se exhibuerit qualem describit Apostolus, grauem, non bilinguem, non multo uino deditum, nõ turpis lucri appetitorem, sed habentem mysterium fidei in conscientia pura: nõ iam bonum gradum, sed malam sibi pœnam conquirit, tanquam qui contumeliam fecerit diuino ministerio. Similiter autẽ & qui presbyterij gradum suscepit in ecclesia, satagat illustrare ministerium presbyterij. Ad ipsum enim pertinent & illa quæ de presbyteris ad Titum scribit Apostolus: & ea quæ Esaias scribit, cùm dicit: Ipse Dominus in iudicio ueniet cum presbyteris populi, & cũ principibus eius iudicabit: & addit: Vos autem ut quid succenditis uineam meam, & direptio pauperũ in domibus uestris est? Vt quid iniuriam facitis populo meo, & personas pauperum confunditis? Secundũ hæc autẽ & episcopus illustrat ministeriũ suum in episcopatu, si sit secundũ quod describit Apostolus irreprehensibilis, uigilans, prudens, ornatus, hospitalis, doctor, non uinolentus, nõ percussor, sed modestus, nõ litigiosus, nõ auarus, domũ suam bene regens, filios habens in obsequio cũ omni grauitate, non elatus superbia, ne in iudiciũ incidat diaboli. Qui talis est, illustrat ministerium episcopatus sui: ut ipse audiat, Euge serue bone & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Similiter aũt & uidua si permaneat in orationibus die ac nocte, & obsecrationibus, illustrat ministeriũ uiduitatis suæ. Si uerò sit talis qualẽ Apostolus notat, otiosa, uerbosa, & nõ solùm uerbosa, sed & curiosa, loquens quæ non oportet, sed in delicijs degens, uiuens mortua, hæc dehonorauit, & non illustrauit ministerium uiduitatis suæ. Eodem modo etiam

Plenitudo.

Repetit fructũ qui ex Iudæorum reiectione ad Gentes redijt.

Rom. 2.

Rom. 1.

Paulus Gentium Apostolus.

Ipse [illegible] quatenus.

Matth. 28.

Ministerium exornare.

1. Tim. 3.

Tit. 1.

Esa. 3.

1. Tim. 3.

Matth. 25.

Matt.25. uirgo consecrata Deo non illustrat ministerium uirginitatis suæ, nec illustrat lampadem suam, sed è contrario lumẽ eius extinguitur, & efficitur una de insipientibus uirginibus. Hæc eadem in ecclesia unusquisq; positus apud semetipsum reputet, ut in quocunq; loco stat siue in clero, *Matt.5.* siue in plebe, illustret ministerium suum fidei, & tales faciat actus suos, ut uidentes homines opera eius bona magnificent patrem qui in cœlis est. Hoc enim faciebat Paulus docendo gentes, quorum erat apostolus: & instruendo infirmos alere, paruulos lacte alendo, robustis fortiorem uerbi cibum præbendo, errantes, & in fide titubantes, ac uelut in abortum quendam redactos, materno affectu rursum parturiendo, donec Christus formetur in eis. Et per hæc omnia illustrandum ministeriũ apostolatus sui, in æmulationem fidei & zelum bonæ conuersationis adducebat carnem, id est secundum carnem cognatos: ut si nõ omnes, aliquos tamen saluos faceret ex illis. Sic ergo dum peruigilem curam, & iugem solicitudinem erga doctrinam gentium gerit, & conuersationem eorum ac uitam ualde probabilem facit, uidentes hæc Israelitas qui erant cognati eius secundum carnem, ad imitandos eos qui proficiunt in fide Dei inuitat, & prouocat: & est gloria ministerij eius cùm ex eruditione etiam illis profectus accesserit.

Paulus qua ratione τὴν ἀποστολὴν exornauerit.

SI enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ est assumptio nisi uita ex mortuis?] Hoc mihi ostendere in his sermonibus uidetur Apostolus, quòd abiecto Israel & ad gentes necessariò prædicatione translata mundus reconciliatus est Deo: secundum quod scriptum est, Quia Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum. & iterum sicut Paulus dicit, Qui posuit in nobis uerbum reconciliationis: per quod uerbum dicebat: Rogamus pro Christo, Reconciliamini Deo. Sic ergo inquit, Israeliticæ gentis huius abiectio reconciliationem præstitit mundo. Etsi tanta fuit erga gentes ista gratia, quæ sublata ab eo uniuersum mundum Deo reconciliare sufficeret, quantum putas tunc merebitur mundus, cùm etiam gens ista reconciliari merebitur Deo? Et quid illud sit quod ex recõciliatione Israel mundus acquirat, breuiter ostendit dicens, Vita ex mortuis. Tunc enim erit assumptio Israel, quando iam mortui uitam recipient, & mundus ex corruptibili incorruptibilis fiet, & mortales immortalitate donabuntur. Absurdum namque uideretur si ut offensio ipsorum reconciliationem mundo donauerit, assumptio ipsorum non maius aliquid mundo & præstãtius largiretur.

2.Cor.5. *Reconciliatio mundi cũ Deo.* *Ζωὴ ἐκ νεκρῶν.*

QVOD si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami. Quòd si ex ramis aliqui fracti sunt, tu autem cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, Fracti sunt rami, ego inserar. Benè, propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate. Alioquin & tu excideris. Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis hi secundum naturam inserentur suæ oliuæ?] Nescio quomodo qui de schola Valentini & Basilidis ueniũt, hæc ita à Paulo dicta non audientes, putent esse naturam animarum quæ semper salua sit, & nunquam pereat, & aliam quæ semper pereat, & nũquam saluetur: cùm Paulus apertè dicat fractos esse ramos bonæ oliuæ propter incredulitatẽ suam, & ibi seueritatis indiguisse uindicta: & rursus oleastri ramos, quæ apud illos natura perdita ponitur, insertos esse radici pinguis oliuæ. Sed illis per hæc facilis respõsio. Nihilominus autem etiam nobis qui unam esse naturam omnium rationabilium dicimus, & ad salutem æqualiter habilem, & ad perditionem si negligat, occurri potest & dici: Quomodo ergo Paulus oliuam bonam & oleastrum ponit? cùm utiq; sciret esse naturam unam omnium, diuersi generis arborum non introduxisset exemplum. Dicẽdum ergo ad hæc: Sicut omnis materia corporalis cùm sine dubio unius naturæ sit, per accidentes sibi qualitates diuersas species profert, uel corporum, uel arborum, uel herbarum: ita & cùm omnium rationabilium una natura sit, arbitrij æqualiter libertate donata, uniuscuiusq; proprij motus ex arbitrij potestate prolati, uel ad uirtutem, uel ad libidinem subiectam sibi animã perducẽtes, uel in bonæ eam, uel in malæ arboris formaut speciem: ut aut bona dicatur arbor, si per arbitrij potestatẽ delegerit bona, aut mala dicatur si elegerit mala: & sic unusquisq; secundum proposita sui motus aut bona oliua, si iter uirtutis incedat, aut si cõtraria sectetur, oleaster nominabitur. Inde deniq; & Dominus in Euangelio dicebat: Aut facite arborem malam, & fructum eius malũ, aut facite arborem bonam, & fructũ eius bonum. Vt ostenderet arborem bonam uel malã non nasci, sed fieri. Iam uerò si accidit aliquid ad arbitrij libertatẽ, quod extrinsecus uel ad mala prouocet, uel hortetur ad bona, per ineffabiles quasdã diuinæ prouidentiæ dispensationes in nullo consequẽtiam propositæ absolutionis offendit. Habet enim in semetipso natura rationabilis uigentem (& hæc arbitrij) libertatem, quæ

Hortatur fideles ex Gentibus, ne insultent contumeliosè excæcatis Iudæis.

Hereticorum commenta de Naturarum diuersitate.

Obiectio. *Responsio.*

Libertatem arbitrij, non naturam, facere ut hominum alij boni sint, alij mali.

Matth.12. *Arborem non nasci malam, sed fieri.*

quæ uel obedire si uelit, prouocanti, uel si nolit spernere possit hortantem. Quod autem diximus, quòd materiæ corporali accidentes extrinsecus qualitates reddunt species diuersas, aliquas quidem ad multum tempus permanentes, aliquas ad breue, nonnullas uerò non solùm annis exiguis, sed interdum etiam mensibus aut diebus paucis uix durantes, ita intelligitur. Verbi causa, Species cœli & solis, ac lunæ, uel astrorum talibus quibusdam formatæ sunt qualitatibus quæ usque ad seculi finem perdurare sufficiant, & usquequo liberentur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Aliæ uerò sunt terrenorum corporum qualitates, & in ipsis multa differentia. Nonnullorum enim animalium corpora, uel arborum, uel auium multis admodum possunt durare temporibus: aliorum uerò paucis aut ualde exiguis. Quòd si hæc bene intellexisti, transeamus nunc ab exemplis corporeæ qualitatis ad naturæ rationabilis qualitatem: & uide quomodo aliæ quidem in qualitatibus beatitudinis secula multa perdurant: & aliæ qualitates perfidiæ uel malitiæ nihilominus secula multa consumunt, aliæ ex ipsis paruo tempore, uel in uirtutibus, uel in malitijs manent, aliæ perexiguò, aliæ admodum breui. Quorum per singula notitiam nos quidē homines, utpote corruptibiles, corporis pondere prægrauati, perexiguam aut etiam nullam capere possumus. Qui uerò scrutatur omnia etiam alta Dei, Spiritus sanctus uniuersa nouit, & nota facit cui ipse uoluerit reuelare. In his etenim præcipuè, id est in dispensatione rationabilis naturæ apostolicum illud dicendum est: O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. Sic ergo unusquisque ex arbitrij potestate, aut bona oliua, aut oleaster efficitur, aut Israelitici generis, aut alterius culpabilis gētis: ut dicatur de eo, Quia alienati sunt peccatores à uulua, errauerunt ab utero, locuti sunt falsa: ita ut sint peregrini testamentorum, & hospites promissionum Dei. Et alij in Deum iactantur ex utero, & dicunt: In te iactatus sum ex utero, de uentre matris meæ Deus meus es tu. Sed quoniam (ut diximus) permanet semper naturæ huic libertas arbitrij, possibile est ut cum sit quis Israeliticæ gētis, & bonæ oliuæ ramus, decidat in incredulitatem, & frangatur: & rursus alius qui elegerat genus esse culpabilis, & peccatricis, & per hoc ramus oleastri dicebatur, si conuertatur ad fidem (habet enim in se arbitrij libertatem, qua conuerti possit ad fidem boni) inseritur bonæ oliuæ per fidem, & efficitur socius radicis, & pinguedinis oliuæ. Radicem uerò hanc alij Abraham nominant, alij Seth, alij aliquem unum ex patribus bonæ mentis ponunt. Ego autem radicem aliam quæ sancta sit, & sanctas primitias nescio nisi dominum nostrū Iesum Christum. Ipse est enim primitiæ omniū, uel delibatio, ut in præsenti loco habemus Apostoli, secundum id quod alibi dicitur de eo, Qui est primogenitus omnis creaturæ. Huic namque radici omnis qui saluatur inseritur, & ex hac delibatione sancta omnis massa humani generis sanctificatur: & uerè sicut radix sancta, manentibus in se ramis sanctitatis pinguedinem præbet, dum per Spiritum suum sanctū adhærentes sibi uiuificat, uerbo excolit, sapientia floridos reddit, & in omnium uirtutum plenitudine afferre fructus uberes facit: ita ut & ipsa dicat de eis, Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei. Etenim si rami qui fracti sunt, propter incredulitatem fracti sunt, & qui stant, fide stant: quis alius erit in quo stant nisi Iesus Christus? & quis est alius à quo per incredulitatem fracti sunt, nisi ipse cui non crediderunt? Semper ergo quicunque aduenæ ad fidem, uel ad conuersationem Israel ueniebant, Christo qui erat uerus Israel inserebantur. Præcipuè tamen ex tempore aduentus eius multus oleaster insertus huic radici, uel ramis eius, Apostolis scilicet & Prophetis Dei: ut qui inseruntur eis, socij fiant radicis & pinguedinis Christi. Post hæc docet nos Apostolus, non extolli aduersus radicem fractos ramos Israelitas, neque insultare eis: quia non nos radicem portamus, sed radix nos. Non enim habemus quod non accepimus. Si autem accepimus, quid gloriamur quasi non acceperimus? Tum deinde quasi quibusdam impudentibus insultantibus & dicentibus: Sed fracti sunt rami: benè propter incredulitatem fracti sunt, ut ego insererer qui credebam: hos ergo reprimens Apostolus dicit: Illi quidem per incredulitatem fracti sunt, & tu insertus es per fidem, & in fide stas: sed memento quia omnis qui se exaltat humiliabitur: & ideo noli superba sapere, noli alta & elata proloqui. Quātuis enim in radice stes, & bene stes, timeto tamen uidens quia & alij quibus insultas ibi steterunt ubi tu stas: & cùm ibi non esses, ad oliuæ huius radicem aliunde translatus es, & possibile est etiam te peccare. Nam hoc ipso quòd superbis & exaltaris, iam peccas: & scito quoniam si Deus naturalibus ramis non pepercit, nec tibi parcet. Post hæc uerò qui superbit & insultat lapsis, altioribus ab Apostolo sensibus humilitatis imbuitur, & dicit ad eum: TU qui hæc dicis, uide bonitatem & seueritatem Dei: Et cùm uides seueritatem eius erga fractos ramos, metuendū tibi est ne fortè & tu dum superbis & insultas lapsis, seueritatem Dei quæ peccatores perurget incurras ipse peccando. Bonitas enim eius permanet in his qui in bonitate permanserint. Alioquin eodem ordine & tu, si in bonitate non permanseris, excideris: & illi si in incredulitate non permanserint, inserentur: Deo enim non est impossibile iterum inserere

illos

Rom. 8.

Psal. 22.

Radix bona Dominus Iesus.

Psal. 51.

Gentes Christo insertæ.

Non insultandum reiectis.

Luc. 14.

Seueritatis & bonitatis Dei specimina.

illos si recedant ab incredulitate per quam fracti sunt. Quandoquidē facilius uidetur propria arboris ramos radici suæ reddere, quàm inserere alienos. Quod autem dixit, Ex naturali oleastro: & iterum, Secundum naturam inserentur suæ oliuæ: naturam oliuæ uel oleastri secundum hoc debemus accipere, quod suprà exposuimus, arbitrij libertas naturam fecerit unicuiq; uel oleastri, uel bonæ oliuæ. Obseruandum sanè est, quòd hi quidem qui ex propria oliua deciderunt, fracti dicuntur: hi uerò qui ex oleastro inseruntur, si iterum peccauerint, non frangendi, quod utiq; esset leuius, sed excidendi appellantur. In quo uehementior profectò Dei seueritas indicatur: si posteaquam cùm esset oleaster, & ex peccatorum sylua collectus ad radicem fidei ac sanctitatis adductus est, rursus amaros maliciæ proferat succos. Sed ne hoc quidem lateat nos in hoc loco, quòd nō eo ordine Apostolus oliuæ, & oleastri similitudinē posuit, quo apud agricolas habetur. Illi enim magis oliuam oleastro inserere, & nō oliuæ oleastrum solent: Paulus uerò apostolica auctoritate ordine commutato res magis causis, quàm causas rebus aptauit. NOLO uos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis apud uosmetipsos sapientes, quia cæcitas ex parte cōtigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentum cùm abstulero peccata eorum.] Adhuc ad eos qui ex gentibus crediderant, quasi elatos & superbientes aduersus ramos qui fracti sunt, putātes quòd non Dei bonitate & ineffabili dispensatione sapientiæ eius, sed suis meritis consecuti sunt, ut illis defractis ipsi cùm essent oleastri insererentur in bonam oliuam, dicit: Nolo uos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis apud uosmetipsos sapientes: Quia insultare lapsis, & gloriari aduersus ramos qui fracti sunt, non fit per Dei sapientiam, sed per humanam culpabilem, & ignorantem mysterium Dei. Qui enim secundum Deum sapit, in beneficijs Dei non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largienns. Est ergo mysterium quod ignorabatur ab ijs qui insultabant, huiusmodi: quomodo in dispersione filiorum Adam cæteris quibusq; gentibus secūdum numerum angelorum distributis propria quædam pars Dei facta sit Israel: sicut in alijs, & sicut in his ipsis paulo superiùs memorauimus: ad quos & repromissio bonorum, & testamenta, & legislatio facta est. Manente ergo parte Domini in statu suo, possibile non erat nos qui eramus gentes introire in hæreditatem Dei, & in sceptri eius iura succedere. Idcirco igitur patitur Deus ex parte, id est non omnibus, sed aliquibus ex Israel fieri cæcitatem, ab illis sine dubio angelis obtentu inuidiæ & æmulationis illatam, qui cæterarum gentium sortiti fuerant principatum. Passus est ergo Deus, & cùm posset prohibere noluit, ut pro ijs qui cæcitate decepti, id est, cordis obtusione prolapsi sunt, ipsorum qui istos deceperant portionem suam Deus faceret, ut quodammodo in eo ipso quo ceperant, caperentur. Aduertētes enim ad se per peccati illecebras Dei plebem, locum fecerunt gentibus ingrediendi in hæreditatem Dei, Deo cum ipsis communi quodam & æquissimo iure habente iudicium, ut donec illis plebem Dei quam in cæcitatis captiuitate detinerent, quasi ad uicem eorū, quos ab initio ex portione Dei & segregata eius hæreditate subtraxerant, gentium numerus redderetur. Cùm uerò plenitudo gentium fuisset expleta, & æmulatione salutis eorum cœpisset Israel discutere à semetipso cæcitatem cordis, & eleuatis oculis suis Christum uerum lumen aspicere, ita secūdum præcedentes prophetias salutem quam obcæcatus amiserat Israel quæreret instigatus, dicens apud semetipsum illud propheticum: Reuertar ad uirum meum priorem, quoniam melius mihi erat antè quàm modò. Quòd autem hæc illis promissa sint per prophetias, in multis quidem propheticis uoluminibus inuenitur: ponemus tamen quod sufficiat ad præsens, unum de Hieremia testimonium, ita continens: Si exaltetur cœlum in excelsum, & terra humilietur deorsum, ego non reprobabo genus Israel pro omnibus quæ fecerunt. Si ergo pro eo ut introiret gentium plenitudo, cæcitas facta est in Israel pro omnibus quæ fecerunt, sine dubio, cùm ingressa fuerit gentium plenitudo, cæcitas cessabit. Quòd si uis, inquit Apostolus, scire quomodo etiam post cæcitatem saluandus sit Israel, audi quomodo scriptum sit: Veniet ex Sion qui liberet, & auertat impietatem ab Iacob: & hoc illis à me testamentū, cùm abstulero peccata eorum. Sciendum sanè est, quòd in propheta Esaia, unde testimonium illud Paulus assumit, pro eo quòd dixit Apostolus, Veniet ex Sion: scriptum est, Veniet propter Sion: & quod ait hîc: Cùm abstulero peccata eorum: ibi omnino scriptum non est, sed nec apud Hebræos quidem: Apostoli tamen auctoritate sumptum est. Interim ueniens Dominus ex Sion liberet, & auertat impietates ab Iacob. Auertit autem impietates ab eo secundum illud quod scriptum est: Quia deleuit Dominus sordes filiorum & filiarum Sion, & sanguinem mundauit de medio eius spiritu iudicij, & spiritu ultionis: & hoc ita fieri testamentum erat ei à Deo, ut sic ab eis auerterentur impietates, & auferrentur peccata. Quis autem sit iste omnis Israel qui saluus fiet, uel quæ erit ista plenitudo etiam gentium, Deus solus nouit, & unigenitus eius: & si qui fortè amici eius sunt, ad quos dicat: Iam non dicam uos seruos, sed amicos: quia nota uobis feci omnia quæ audiui à Patre.

Paulus res causis aptauit.

Cæcitas ex parte accidit Israelitis.

Esa. 59.

Deut. 32.

Reliquiæ Israelitarum conuertendæ.

Hier. 3.

Cæcitas Israelitarum cessabit.

Omnis Israel, & plenitudo gentium, soli Deo nota.

Patre. Hoc tamen potest etiam nostro sensui occurrere, quòd sicut Israel quàm diu permanet secundum carnem Israel, & non etiam secundum spiritum factus fuerit Israelita uerus mente uidens Deum, peruenire non potest ad salutem: ita nec gentes quidem omnes omnino saluari possunt, nisi quæ intra plenitudinem fuerint repertæ, quæcunque illa est quæ ab Apostolo nominatur. Ita ergo mysterium Dei ineffabili quadā sapientiæ eius dispensatione tractatur, ut etiam cùm sibi anima sortem malorum ipsa consciuerit, ille qui nouit uniuersa disponere, abiectionem eius & pœnam, aliorum faciat salutem. Sed & illud uidetur mihi in loco diligentiùs contuendum, quòd cæcitatem istam non dicit omni Israel contigisse, sed ex parte. Reliquiæ enim secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. De quibus reliquijs & Esaias prophetauerat dicens, Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen. Istæ ergo reliquiæ in beatitudine conferuntur cum plenitudine gentium: cæteri uerò qui excæcati sunt ex Israel, conferuntur his gentibus quæ non potuerunt ad plenitudinem peruenire. Si ergo quæ inueniuntur in sermonibus Prophetarum de repromissionibus scripta beatitudinem continentia, si de Israel, ad reliquias istas quæ electæ sunt, pertinent: si de gentibus, ad plenitudinem spectant. Si qua uerò tristia, siquidem de Israel dicuntur, ad illos sine dubio reliquos qui excæcati sunt referuntur: si uerò de gentibus, illos profectò qui sunt extra plenitudinem stringunt. Omnia tamen finis perurget, & eos quidem qui beati sunt, siue illi ex Israel, siue & ex gentibus ueniant, præsentis temporis euangelicæ doctrinæ sermo purificat, ut sint tales sicut erant illi ad quos Dominus dicebat: Ecce iam uos mūdi estis propter sermonem quem locutus sum uobis. Qui uerò uerbi Dei & doctrinæ euangelicæ purificationes spreuerit, tristibus & pœnalibus purificationibus semet ipsum reseruat, ut ignis gehennæ in cruciatibus purget, quē nec apostolica doctrina, nec euangelicus sermo purgauit: secundum illud quod scriptum est: Et purificabo te igni ad purificationem. Verùm hæc ipsa purgatio quæ per pœnam ignis adhibetur, quātis temporibus, quantis'ue seculis de peccatoribus exigat cruciatus, solus scire potest ille cui pater omne iudicium tradidit, qui ita diligit creaturam suam, ut pro ipsa euacuauerit semetipsum de Dei forma, & serui formam susceperit, humilians semetipsum usque ad mortem, uolens omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Veruntamen meminisse semper debemus, quòd præsentem locum Apostolus quasi mysterium habere uoluit, quo scilicet huiusmodi sensus fideles quique & perfecti intra semetipsos uelut mysterium Dei silentio tegant, nec passim imperfectis & minus capacibus proferant. Mysterium regis (ait scriptura) celare bonum est.

Esa. 1.
Reliquiæ Israelis.
Ioan. 15.
Num. 31.
Purificatio per ignem.
Phil. 2.
1. Tim. 2.

SECVNDVM euangelium quidem inimici propter uos, secūdum electionem autem charissimi propter patres: sine pœnitentia enim sunt dona, & uocatio Dei. Sicut enim aliquando & uos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem eorum: ita & isti non crediderunt in uestram misericordiam, ut & ipsi misericordiā consequantur.] Eadem prosequens adhuc de Israel & gentibus Apostolus, & ramis eius oleastri qui insultabat ramis oliuæ fractis, imputans etiam hæc addidit: Quia Israel secundum Euangelium quidem inimicus factus est Deo, quia non credidit Christo: quantum autem spectat ad honorificentiam patrum, electus est, & charissimus habetur apud Deum. Semel autem donata electione semini patrum, & dilectione concessa, seruat sine dubio Deus dona & uocationem suam erga semen eorum, quorum meritis id aliquando largitus est: nec pœnitudo incurrit in Deum, etiamsi minus digni uideātur existere hi erga quos promissa patribus beneficia conferuntur. Verùm (ut sæpè commonuimus) etiam in præsenti loco illa est obseruanda distinctio, quòd Israel quidem qui inimicus est Deo, ille dicatur qui clamat de Christo: Tolle tolle, crucifige eum. Quomodo enim non dicantur inimici Deo, uel tunc, uel etiam nunc dixerint ista, uel dicant? Sed quod dicit, Propter uos: quorum saluti scilicet inuidentes prohibent Apostolos gentibus loqui, & persequentes eos qui annunciant Christum. Secundum reliquias uerò quæ saluandæ dicuntur, in quibus electio credētium secuta est ex Israel, charissimi sunt propter patres: quorum scilicet fidem sequentes, credunt in eum qui suscitauit Iesum à mortuis. Et secundum hoc erga huiusmodi semen sine pœnitentia sunt dona & uocatio Dei. Post hæc uerò latentes & profundiores incredulitatis eorum aperit causas, & dicit: Quia sicut uos gentes quondam non credebatis Deo, nec tamen idcirco penitus reliquit uos Deus, sed aliquando ad ultimum misericordiam consecuti estis: occasio tamen in uos conferendæ misericordiæ, populi Israel incredulitas extitit: ita etiam hi qui nunc de populo Israel non crediderunt, & pro incredulitate sua derelicti sunt, ut ad uos Dei misericordia flecteretur, non usquequaq; relinquentur in incredulitate sua, sed cùm plenitudinis gentium fuerit impleta dispensatio, etiam ipsi misericordiam consequentur. In quo uolens Apostolus bonitatem Dei ostendere, quia incredulitatem illorum salutē facit, inquit: CONCLVSIT enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium misereatur.] Non quo ipse eis iniecerit incredulitatis propositum, sed ex ipsorum incredulitatis proposito credendi aditum alijs qui priùs increduli fuerant patefecit.

Iudæi quatenus inimici fidelium, & quatenus dilecti.
Luc. 23.
Dei dona ἀμεταμέλητα.
Συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

In his

In his autem positus locis Paulus, & altiùs intuens huiusmodi causas, quomodo Deus malum propositū non continuò resecet, & excidat, sed compartur, & reseruat: prospiciēs quia aliquid boni in alijs facturus sit per alterius propositum malitiæ his opinor de quibus loquebatur, retulit oculos cordis sui ad ipsam maliriæ originem, quòd eam ex initio in his quibus oborta est, quicunq; illi sunt, pullulantem, & arbitrij libertate crescentem utile nō iudicauerit resecare: sed permiserit eos uti proposito suo, sciens & prospiciens quòd multorum profectus & uictoriæ ex malitiæ illorū occasione consurget: & in tantū apud Deum uirtuti locus est, ut & malitiæ opus quamuis illi perniciosa sit de quo procedit, beneficium tamen præstare dispensetur ei cui agones commouet, cùm fuerit superata. Considerans ergo sanctus Apostolus tantæ esse bonitatis Dei diuitias, & tantū diuinæ sapientiæ opus erga rationabiles agi naturas, & quia tātùm Deus diues est in misericordia, & diues in omnes qui inuocant eū: & tanta est bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis, repentè interioribus eam cordis oculis intuēs, immensitatemq; earum prospiciens, stupore simul & pauore percussus exclamat & dicit: O' ALTITVDO diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incōprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius.] Vnde enim humanæ mentis sensus ita possit opinari, ut seruata unicuiq; arbitrij libertate, alterius malitiæ opus uertatur alteri ad salutem, & uincenti se malitia palmā conferret, quæ utenti se perniciem præberet? His ergo generali quantū uidetur Apostolus ratione perspectis exclamat & dicit, quia tanta est altitudo diuitiarum Dei, & sapientiæ eius tanta est altitudo, & scientiæ nihilominus tanta est altitudo (ad omnia enim hæc altitudinis sermo deseruit) ut scrutari iudicia eius, quibus unamquamq; animam atq; omnem naturam rationabilem dispensat, nemo sufficiat, nec uias Domini quibus prouidentia incedit inuestigare aliquis possit? Aliquis autem dicimus non solùm hominum, sed & totius creaturæ. Neq; enim inscrutabilia iudicia, & inuestigabiles uiæ eius dicerētur, nisi quia nulla est creatura quæ uel inuestigare ualeat uel scrutari. Solus est enim Filius qui nouerit Patrem, & solus est Spiritus sanctus qui scrutatur omnia, etiā altitudinem Dei. Et ideo hanc altitudinem Dei, quam & incrutabilem dicit & inuestigabilem, creaturæ omni inscrutabilem & inuestigabilem dicit. De Filio uerò & Spiritu sancto dicere ista non poterat, quia Filius in Euangelio dicit ad Patrem: Pater omnia mea tua sunt, & tua mea. & de Spiritu sancto ipse Paulus pronunciat dicēs: Nemo enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Ita & quæ in Deo sunt, nemo cognouit nisi spiritus Domini. Vides ergo quod Paulus in præsenti capitulo in his quæ dicit: QVIS enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?] De creaturis dicat, naturam uerò Trinitatis excipiat. Quippe cui nihil sit cum creatura commune, nisi beneficentiæ opus. Sed & quod ait, Quis illi consiliarius fuit? non quasi minus ipse sufficiens consilio indigeret alterius, sed consilij participem nullam quidem in creaturis esse pronunciat. Consilium uerò sapienti necessariò in sapiētia sua est quidem Christus, & in sanctitate quidem Spiritus sanctus. Simili autem modo &: Quis prior dedit illi & retribuetur ei: intelligendū est. Nemo enim aliquid factori suo prior contulit: quippe cùm etiam hoc ipsum quod est, unusquisq; à conditore susceperit. QVONIAM ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.] Vides quomodo in ultimis ostendit, quòd in omnibus quæ suprà dixit segregauerit mysterium Trinitatis. Sicut enim in præsenti loco quod ait, Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: conuenit illis dictis quæ idem Apostolus in alijs memorat locis cùm dicit: Vnus Deus pater ex quo omnia, & unus dominus noster Iesus Christus per quē omnia: & iterum Spiritu Dei dicit reuelari omnia: & per hæc designat in omnibus esse prouidentiam Trinitatis: ita & cùm dicit, Altitudo diuitiarum, patrem ex quo omnia dicit esse, significat: & sapientiæ altitudinem, Christum qui est sapientia eius, ostendit: & scientiæ altitudinem, Spiritum sanctum, qui etiam alta Dei nouit. Veruntamen quod dicit: Ex ipso, hoc ipsum quod sumus indicat: Per ipsum autem, quòd per eius prouidentiam dispensamur in uita: In ipso uerò, quòd perfectio omnium & finis in ipso erit tunc cùm erit Deus omnia in omnibus. Et tunc IPSI gloria in secula. Amen.] In secula, propter hoc quòd perfectio omnis non intra unum seculum concluditur, sed in multa protenditur, & uix aliquando adimplenda speratur. Iungit autem & Amen, ut intelligamus per illum ad istam beatitudinem ueniendum, de quo scriptum est in Apocalypsi, Hæc dicit qui est Amen.

Imperuestigabilia esse Dei iudicia.

Ioan. 17.

1. Cor. 2.

Deus nemini quicquam debet.

ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα.

1. Cor. 8.

1. Cor. 15.

Apoc. 7.

Hactenus tractauit Paulus ea quæ sunt fidei: nunc ad ea accedit, quæ charitatis propria sunt, & ad uitam formandam faciunt.

LIB. IX. CAP. XII.

CVM per omnem textum epistolæ in superioribus docuisset Apostolus, quomodo à Iudæis ad gentes, à circumcisione ad fidē, à litera ad spiritum, ab umbra ad ueritatem, ab obseruantia carnali ad obseruantiam spiritalem religio summa translata sit, & hæc ita futura propheticis ostendisset uocibus designata: iam nunc spiritalis huius obseruantiæ, ad quam cultus Dei ritum docuit esse translatum, aggreditur mores & instituta sancire, & ait:

OBSE-

OBSECRO itaque uos fratres per misericordiam Dei.] Quoniam, inquit, ostendimus à sacrificijs carnalibus recedendum, secundum quod & Propheta dicit, Hostiam & oblationes noluisti, nec placita sunt tibi: nunc, ait, doceo uos quibus hostijs delectetur Deus. Et hæc doceo non quasi imperans, nihil enim proficit legis imperium, sed quasi qui officium susceperim reconciliandi uos Deo. Obsecro uos fratres, & obsecro non per potestatem, sed per misericordiam Dei. Quia enim (sicut supra ostendi) omnes conclusi sunt sub peccato: nunc iam non in meritis, sed in misericordia Dei salus humana consistit. Quid autem est quod uos obsecro? VT exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium uestrum.] Obsequium hîc cultum dicit. Qui cultus quoniã dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat: nunc, inquit, in corpore rationabilis hominis offeratur, & corpora magis uestra quàm pecudum fiant sacrificium Deo, atque in sacris altaribus collocentur. Hi enim qui membra sua mortificant ab incẽtiuo libidinis & furoris, & actus corporis sui Deo placitos habent, hostiam uiuentem, sanctam, Deo placẽtem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorum quæ in Leuitico lata est, secundum spiritalem intelligentiam complent. Verbi causa, ut ibi offerebant uitulum primo in loco, uel secundo arietem, aut tertio hircum, aut quarto turtures, uel etiam pullos columbarum, ut in his uniuscuiusque anima purificaretur pro qualitate gestorum: hæc nunc in suo corpore unusquisque purificans, & spiritali sensu discernens, rationabili obsequio uiuentem hostiam obtulit Deo. De quibus singulis cùm in libro Leuitici aliqua diceremus, pro uiribus explanare tentauimus, quomodo unusquisque rationabili obsequio cultus Dei, si superbiam corporis sui uincat, immolet uitulum: si iracundiam superet, arietem iugulet: si libidinem uincat, in holocaustum offerat hircum: si uagos & lubricos cogitationum resecet uolatus, columbas & turtures immolauerit. Sed hæc (ut dixi) si quis scire dignum putat, ibi latiùs disserta reperiet. Nunc autem Paulus obsecrat credentes in Christo, ut corpora sua exhibeant hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem. Viuentem dicit hostiam, quæ uitam hoc est Christum in se gerit, & dicit, Mortẽ Iesu in corpore circumferimus, ut & uita Iesu Christi in corpore nostro manifestetur. Sanctam dicit, in qua Spiritus sanctus habitat, secundum quod in alio loco dicit, Aut nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus sanctus habitat in uobis? Placentem Deo, utpote à uitijs & peccatis separatam. Hæc autẽ omnia rationabilis cultus est Dei. Potest enim pro tali cultu reddi ratio, & ostendi quia dignum est Deo tales hostias immolare. Arietes autem & hircos, & uitulos immortali & incorporeo Deo offerri nulla ratio recta & honesta suscipiet. Hæc ergo ita fieri, & ita colere Deum eos qui Christo crediderunt, non solùm docet Apostolus, sed obsecrat per misericordiam Dei, ut ostẽdat per hoc humano generi (quoniam procliue est ad delictum) huiuscemodi hostias Dei miseratione prouisas, quibus si unquam lapsus acciderit, per rationabile obsequium & hostias eo modo quo suprà diximus immolatas, reparari possit anima ac restitui ad salutem. Quòd autẽ multæ sunt misericordiæ Dei, designat Paulus in secunda ad Corinth. dicens: Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum. Audi Deum, sicut Christi pater est, & sapientiæ pater est, & iustitiæ pater est (quæ omnia Christus est) ita esse misericordiarum patrem. Ergo Christus sicut & cætera omnia, & misericordia est: ipse est misericordiæ multæ non una: hoc est sicut thesauri sapientiæ & scientiæ in ipso sunt, sed sunt absconditi, ita & misericordiæ thesaurus in ipso est, sed est absconditus: ne fortè si ad subitum & ante tempus proferatur, faciat me, & si quis mihi similis in desidia esse uoluerit, negligentem. Videbitur ergo præcipuè hostia uiuẽs, & sancta, & Deo placens, corpus esse incontaminatum. Verùm quoniam uidemus nonnullos sanctorum, aliquos etiam Apostolorum habuisse coniugia, non usquequaque possumus de sola uirginitate sentire, quamuis in huiuscemodi hostijs habere prius ordinem possit sicut in lege, alia erat hostia sacerdotis, alia principis, alia synagogæ, & alia unius animæ. Et quamuis in Ecclesia prima post Apostolos hostia martyrum, secunda uirginum uideatur, tertia continentium, puto tamẽ quòd neque illi qui in coniugijs positi sunt, & ex consensu ad tempus uacant orationi, uelut Nazaræorum uota soluentes, si in cæteris sanctè agant & iustè, negandi sunt corpora sua exhibere posse hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem. Nec rursum corpora uirginum uel continentium, si aut superbiæ macula, aut auaritiæ sordibus, aut linguæ maledicæ, uel mendacij immunditia polluantur, hostiam sanctam & Deo placentem putanda sunt ex sola uirginitate corporis obtulisse. Quia in lege hostia cùm offerretur, inspiciebatur à sacerdote diligentiùs non solùm si ex mundis esset animalibus, sed ne aut in oculo haberet uitium, aut in auribus, aut in pedibus, ne claudum, ne luscum, ne euulsum diuino admoueretur altari. Sic ergo per omnia membra discutitur & pertractatur hostia uiuens, sancta, Deo placens, quæ rationabiliter offerenda est. ET nolite conformari huic seculo.] Sciẽdum est quòd in Græco habet, Vt probetis quæ sit uoluntas Dei bona & beneplacita & perfecta. Sed nos quia unus in utroque potest sensus uideri, consuetudinẽ sequimur Latinorum. Nolite, inquit, conformari huic

Sacrificia fidelium.
Allegoria moralis de sacrificijs Leuiticis.
Viuens hostia.
Rom. 6.
Sancta.
1. Cor. 6.
Deo placens
λογικὴ λατρεία.
2. Cor. 1.
Col. 2.
1. Cor. 7.
καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ.

seculo. In quo ostendit esse quandã formam huius seculi, & aliam esse seculi futuri: & si qui sunt qui amant præsens seculum, & ea quæ sunt in hoc mundo, secundum formam seculi præsentis aptantur: qui verò non respiciunt ea quæ uidentur, sed quæ non uidentur & æterna sunt, transformantur & renouantur ad futuri seculi formam. Et inde fit ut nõ agnoscat eos hic mundus, sed odio habeat & persequatur, sed agnoscant istam formam angeli Dei, qui sunt de illo seculo uenturo. Et simile mihi uidetur esse hoc, dicto illi quo ait: Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Vide ne fortè cùm uenerit ira in cor tuum, cõformem te facias huic seculo, similiter & concupiscentia mala, & auaritia, & cætera quibus præsens seculum delectatur, formam tibi præsentis seculi imponant. Si verò è contrario mansuetudo, patientia, lenitas, continentia, fides, ueritas, cæteræq; uirtutes habitent in sensu tuo, conformem te futuri seculi facient, & ita pulchram animæ tuæ speciem reddent, ut uerbum Dei quod despondit eam sibi in misericordia & fide, dicat ad eam: Tota es formosa amica mea, & macula non est in te. Intende autem diligentius quod ait: SED reformamini in nouitate sensus uestri.] Vt ostendat formam quidẽ culpabilem. Priùs enim formam malitiæ habuit omnis anima. Sed adhortatur ex hoc sermo apostolicus, ut illa abiecta ad singularum uirtutum speciem reformemur, & ita demum possimus reuelato uultu cordis Domini gloriam speculari ab huiusmodi imagine transformari. Quomodo autem in hoc transformemur, ipse docet dicens: In renouatione sensus nostri. Renouatur autem sensus noster per exercitia sapientiæ, & meditationem uerbi Dei, & legis eius intelligentiam spiritalem: & quantum quis quotidie ex scripturarum profice lectione, quanto altiùs intellectus incedit, tanto semper nouus magis & quotidie nouior efficitur. Nescio autẽ si potest renouari sensus qui piger est erga scripturas diuinas & intelligentiæ spiritalis exercitia, quibus possit non solùm intelligere quæ scripta sunt, uerùm ea applicare apertiùs, & manifestare diligentiùs. Potest tamen fieri ut non omnis sensus in hoc possit renouari, ut agnitione scientiæ dilatetur. Potest enim renouari sensus ad iustitiam, ad continẽtiam, ad misericordiam, fidem, patientiam. Sed uide quid in sequentibus huic renouationi sensus adiungat Apostolus: VT probetis quæ sit uoluntas Dei, quod bonum & beneplacitum, & perfectum.] Et utique nisi ad omnes renouatus sit sensus, & totus Dei sapientia illuminatus, probare non potest quæ sit uoluntas Dei. In multis enim putatur esse uoluntas Dei, & non est. In quo is utique qui sensum non habet renouatum, errat, & fallitur. Est autem re uera non cuiusque sensus, sed ualde renouati, & (ut ita dicam) ad Dei iam imaginem reformati, probare in singulis quibusque quæ agimus, quæ loquimur, quæ cogitamus, si sit uoluntas Dei, & nihil omnino uel agere, uel dicere, uel cogitare quod uoluntati Dei non senserit conuenire. Quæ sit, inquit, uoluntas Dei, quod bonum, & beneplacitum, & perfectum. Nõ potest aliud uelle Deus, nisi quod bonum est: & utique quod bonum est & perfectum, sine dubio hoc Deo placet. Si uerò secundum hoc quod diximus apud Græcos haberi, id est ut probetis quæ sit uoluntas Dei bona & beneplacita & perfecta, potest quidem idem quod suprà diximus, uideri, quòd omnis uoluntas Dei bona sit, & beneplacita & perfecta. Potest autem & tale aliquid in his sermonibus sentiri, quia Dei quidem uoluntas semper bona est, sed non semper eius bona uoluntate dispensari meremur, neque beneplacita & perfecta. Verbi causa, ut ungeretur Saul in regem, fuit quidem uoluntas Dei, sed non beneplacita, neq; perfecta: Irascens enim populo, qui refutauerat Deum habere super se regem, regem eis hominem iussit institui. Sed & Propheta ex persona Dei dicit: Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ut irent in cupiditatibus suis. Sic ergo aliquando fit uoluntas Dei in his quibus concupiscimus & desideramus. Sed & qui renouatus est sensu, probare debet si uoluntas Dei hæc bona est, beneplacita atque perfecta: & non talis quæ magis desiderijs nostris indulgeat, quàm utilitatibus consulat. Sed iam ad sequentia conuertamur. DICO enim per gratiam, quæ data est mihi omnibus qui sunt inter uos.] Sciendum primò est, quia ubi nos habemus, Omnibus qui sunt inter uos: in Græco habetur, Omni qui est inter uos. Qui sermo utique ad eos indicat uerbum fieri, qui cùm antè non fuerint, nunc esse cœperint. Deus enim (ut dicit Apostolus) uocat quæ non sunt tanquã quæ sunt. Non sunt autem hi qui participes non sunt eius qui uerè est, qui dixit ad Mosen: Hæc dices filijs Israel, Qui est misit me ad uos. Quod ergo ait Paulus: Dico enim omnibus qui sunt inter uos: uel ut in Græcis haberi dicimus: Omni qui est in uobis: simile est ac si diceret: Dico enim omni qui in Deo est, non plus sapere quàm oportet sapere. Veruntamen uidendum est, quia Paulus (sicut & in alijs dicit) non in suasorijs sapientiæ carnalis uerbis, sed per gratiam quæ sibi data est loquitur. Est enim multa differentia per gratiam loquentis, & per humanam sapientiam. Deniq; ex rebus ipsis sæpe compertum est, nonnullos eloquẽtes & eruditos uiros non solùm in sermone, sed & in sensibus præpotentes, cùm multa in ecclesijs dixerint, & ingentem plausum laudis acceperint, neminem tamen auditorũ ex his quæ dicta sunt compunctionem cordis accipere, nec proficere ad fidem, nec ad timorem Dei ex recordatione eorum quæ dicta

Margin notes: 1. Cor. 15. — Cant. 4. — Ἀλλ᾽ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν. — Renouatio mentis. — Probatio uoluntatis Dei. — Qui sunt et qui non sint. — Exod. 3. — 1. Cor. 2. — Per gratiam, uel per sapientiam humanam, loqui.

dicta sunt incitari, sed suauitate quadam, & delectatione sola auribus capta disceditur: sæpe autem uiros non magnæ eloquentiæ, nec compositioni sermonis studentes, uerbis simplicibus & incompositis multos infidelium ad fidem conuertere, superbos inclinare ad humilitatem, peccantibus stimulum conuersionis infigere. Et hoc unde signi est, sicut in præsenti Apostolus dicit, per gratiam loqui quæ data est ei. Ego autem puto, non solum in uerbo Dei, Ecclesiam docentibus adesse gratiam, si talis sit sermo qualem suprà diximus, qui auditorem non tam delectet, quàm stimulet, & ad profectũ aliquem uirtutis adducat, sed & in omnibus ferè quæ aguntur in uita, ita esse deprehendet. Est enim aliquis qui & quod agit & quod loquitur, habet gratiam: & alius qui interdum & prudentius loquitur & diligentius ac laboriosius agit, neque in uerbis, neque in gestis suis inuenit gratiam. Denique sicut & in alijs iam scriptum esse diximus, quia & Ioseph inuenit gratiam in conspectu principis carceris, & Hester inuenit gratiam apud regem. Reperimus autem in quodam secretiore libello scriptum quasi angelum quendam gratiæ, qui etiam uocabulum ex gratia traheret. Anahel enim dicitur, quod est interpretatum, Gratia Dei. Hoc ergo scriptura illa continebat, quòd missus esset à Domino iste angelus ad Hester, ut ei gratiam daret apud regem. Sic ergo alia uirtus est sermonis, qui per gratiã dicitur: & alia uis doctrinæ, quæ potestas uocatur. Alius sermo est ex eruditione communi, qui quamuis lautus sit, & arte compositus, tamen si non per gratiam uel dicitur, uel scribitur, delectare fortassis potest legentem, adducere autem ad profectũ non potest auditorem. Paulus igitur non solùm ista quæ dicit per gratiam dicit, sed & auditoribus suis precatur gratiam dari, & non solùm gratiam, sed & multitudinem gratiæ. Sic enim scribit: Gratia uobis multiplicetur. Et in omnibus epistolis suis dicit, Gratia uobis, & pax. Sed uideamus quidem quod per gratiam quæ data est sibi, Apostolus dicit omnibus qui sunt inter Romanos: [NON plus sapere quàm oportet sapere ad sobrietatem.] Videtur adhuc ad superbientes ramos oleastri, & insultantes quidem bonæ oliuæ, etiam hunc aptare sermonem, & dicere eis, non debere plus sapere quàm oportet sapere. quod simile est illi sermoni quem dixit: Noli superbè sapere quàm oportet. Sciendum tamen est, quòd & cæteri eruditi uiri utuntur hac definitione, ut naturam uel causam peccati in eo ponat, si addatur aliquid uirtutibus, aut minuatur. Verbi gratia, Iustitia uirtus est: & si quid minus aliquis facit quàm iustitia patitur, sine dubio iniustus est. Si quis uerò sub specie iustitiæ erga uindictas nimius fiat, & sæuiùs agat, in ultionis crudelitatem ex iustitia deuolutus est. Vnde & Salomon dicit: Noli fieri in multo iustus. Similiter & libertas si intra temperantiam suam sit, uirtus est: si minus habet, timiditas: si amplius, temeritas nominatur. Pari modo & prudentia si in sua mensura sit, uirtus est: si minus habeat, imprudentia: si plus quàm oportet, malitia appellatur. Inde puto quòd & serpens in paradiso prudentior dictus sit cæteris bestijs; hoc est excedens prudentiæ mensuram, & in partes malitiæ prolapsus. Inde & filij huius seculi prudentiores dicuntur quàm filij lucis: plus enim sapiunt quàm oportet sapere. Et sic in singulis quibusque uirtutibus potest aliquis plus sapere quàm oportet. Potest aliquis etiam in castitate plus sapere quàm oportet sapere, ut sunt illi qui attendunt spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum in hypocrisim falsa loquentium, cauteriatam habentes conscientiam suã, prohibentium nubere, & abstinere à cibis quos Deus creauit. Isti plus sapiunt de castitate quàm oportet. Minus autem sapit quàm oportet luxuriosus & incestus. Ego autem dico quòd hæretici plus sapiunt de Christo quàm oportet sapere, qui negant eum filium Dei creatoris esse, sed alterius nescio cuius melioris Dei. Sed & illi plus de Christo sapiunt quàm oportet sapere, qui negant eum in carne uenisse, & natum esse de uirgine, sed cœleste ei corpus assignant. In his ergo omnibus Paulus nos uult non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem. Quod in Græco dicitur Sophrosyne, in nostris codicibus, hoc est in scripturis diuinis, Sobrietas à maioribus interpretatum est. Ab alijs tamen eruditis uiris temperantia ponitur: quæ temperantia una ex quatuor generalibus uirtutibus habetur. Et in hoc loco ergo melius Apostoli dicta lucerent, si haberemus & nos scriptum secundum græci sermonis uirtutem, Sed sapere ad temperantiam: id est, ut in omnibus quæ agimus, uel quæ loquimur, uel quæ sentimus, temperantiam teneamus. In ijs enim quæ suprà enumerauimus, neque amplius, neque minus fieri debere, sed modum seruare, nouit sola temperantia. Post hæc ait: [ET unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei.] Hoc est ut sciat unusquisque & intelligat quæ in eo sit mẽsura gratiæ Dei, quam consequi meruit per fidem. Interdum enim accidit, ut quis à Deo sapiat in opere charitatis, aut ut sapiat in officio uisitandi, aut erga misericordias pauperum, aut circa debilium curam, aut erga uiduarum & pupillorum defensionẽ, aut erga hospitalitatis solicitudinem. Hæc ergo singula diuisit unicuique Deus secundum mensuram fidei. Sed si is qui accepit gratiam ut de uno aliquo horum saperet, non intelligit mensuram gratiæ sibi datæ, sed uelit sapere de sapientia Dei, de uerbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in quo gratiam non accepit,

Gen. 49. Hest. 1. Angelus gratiæ, Anahel dictus. — μὴ ὑπερφρονεῖν, παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. — Iustitia. — Eccl. 7. — Fortitudo. — Prudentia. — Gen. 3. — Luc. 16. — 1. Tim. 4. — ἑκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισεν μέτρον πίστεως.

& non tam diſcere uelit, quàm docere quæ neſcit, iſte cùm minus ſapiat, plus uult ſapere quàm oportet. Non enim ſapit ad temperantiam, ut cuſtodiat unicuiq; ſicut Deus diuiſit menſuram fidei. Verùm ut euidentius adhuc Apoſtolus deſignaret, introducit exemplũ & dicit. SICVT enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra nõ eundem actum habent: ita multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra.] Ordinatiſsimè per hæc componens omne corpus Eccleſiæ: ut ſicut membra corporis ſingula quæque proprios habent actus, & officijs ſuis unumquodq; deſeruit, nec tamẽ poſsibile eſt ut non conſenſu mutuo ſibi inuicem cedant: ita, inquit, & in Eccleſia quæ eſt corpus Chriſti, diuerſos ſinguli habemus actus. Verbi gratia: Alius ſtudium omne erga ſapientiam Dei & doctrinam uerbi adhibet, & in meditatione legis diuinæ die ac nocte perſiſtit, & eſt magni huius corporis oculus. Alius, ut ſuprà diximus, erga miniſterium fratrum, & indigentium curam, & eſt ſancti huius corporis manus. Alius ſtudioſus auditor uerbi Dei, & auris eſt corporis. Alius ad uiſendos decumbentes, & requirendos tribulantes, & poſitos in neceſsitatibus eruendos eſt impiger, & pes ſine dubio eccleſiaſtici corporis appellatur. Et ita inuenies unumquemque pro poſſe erga unum aliquod officium ſpiritale operam dare, cætera uerò ſequentia habere. Neque enim hoc dicimus quòd unum ſufficere debeat, ſed ſecundum formam propoſiti exempli: ſicut, uerbi gratia, oculus ſpiritale officium habet ut uideat, ueruntamen eſt ex omnibus & in omnibus membris, & cum ſingulis agit omnia, & cum ipſo ſingula quæque agunt omnia: ita & qui per gratiam fidei unum aliquod bonum ſpiritale meruit, illud quidem principaliter adminiſtrat, in omnibus uerò actibus ſocius cum cæteris habetur & particeps. Quomodo autem corpus iſtud in Chriſto ſit, id eſt in ueritate, & ſapientia, & iuſtitia, & ſanctificatione, quæ omnia Chriſtus eſt, ſæpe iam diximus. Iam uerò ſi in hoc corpore, uerbi gratia, ut ſit aliquis oculus, quod eſt in corpore toto nobilius, uel manus quod ſequẽti loco haberi poteſt, aut auris, aut lingua, aut cætera quæq; quæ uidentur honeſtiora eſſe: & rurſus ut ſit aliquod aliud membrum ex his quæ uidentur inhoneſtiora eſſe, ipſe aliquid cauſæ præſtitit, an Dei uoluntate abſq; ullis omnino cauſis ille illud uel illud conſtitutus ſit membrum, ſupra noſtram intelligentiam eſſe puto. Verùm ne hi qui naturas diuerſas aſſerunt animarum, & à diuerſis conditoribus inſtitutas, locum confirmandi dogmatis ſui inuenire uideantur, ea quæ nobis in ſuperioribus de uaſis honoris & uaſis contumeliæ diſſerta ſunt, etiam præſenti ſufficiant loco. Nunquam enim concedendum eſt, ut ſiue in præſenti, ſiue in præteritis, ſiue etiam in futuris ſeculis, non ita unumquenq; diſpenſet diuina prouidentia, ut uniuſcuiuſq; meritum arbitrij libertate collectum materiam præbeat diſpenſandi. Iuſtus eſt enim Deus, & iniuſtitia non eſt apud Deum. HABENTES donationes ſecundũ gratiam quæ data eſt nobis differentes, ſiue prophetiam ſecundum rationem fidei, ſiue miniſterium in miniſtrando, ſiue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando.] Cùm dixiſſet ſingulos quoq; credentium membra eſſe unius corporis Chriſti, nunc quaſi diuerſorum membrorum diuerſitatem operis dinumerat. Verbi gratia, uelut oculo uiſum, ita menti quæ eſt interior oculus, prophetiæ aſsignat officiũ, & alij tanquam manui miniſterium aſcribit, alij tanquam linguæ doctrinam tribuit: ſimiliter etiam cætera. Illud quoque quod nobis in ſuperioribus ambiguum uidebatur, abſoluit, ubi quærebamus utrùm unumquodq; membrum ad honeſta, uel minus honeſta corporis officia aliquid ex ſe cauſæ præbendo uenerit: an nullis ex cauſis, ſed ſola Dei uolũtate honeſtum, uel minus honeſtum eſſe membrum unicuiq; delegatum ſit. Quod ergo ibi minus nobis clarum fuit, hîc Apoſtolus euidenter aperuit dicens: Siue prophetia, ſiue miniſterium, ſiue reliqua dona gratiarum: ſecũdum rationem fidei dari: quamuis ſermo iſte, hoc eſt rationẽ fidei, apud Latinos minus propriè tranſlatus uideatur. ἀναλογία enim in Græco, nõ tam ratio quàm menſura competens dici poteſt, ut quia uno non poteſt, duobus ſermonibus explicetur. Secundum ergo fidei mẽſuram unicuiq; diuerſitates dari pronũciat gratiarum, ut, uerbi cauſa, accepta quis gratia illud uel illud membrum in Chriſti corpore fiat. Et hîc quidem menſuram fidei cauſam capiendarum poſuit gratiarum: ad Corinthios uerò ſcribens ait: Vnicuiq; autẽ datur manifeſtatio ſpiritus ad id quod expedit: & poſt pauca addit: Omnia autem operatur unus atq; idẽ ſpiritus, diuidens unicuiq; prout uult. Vnde mihi uidetur tam ad Romanos quàm ad Corinthios ſcribens, tres capiendæ gratiæ modos docere, ut ex nobis in eo agi aliquid oſtendat, plurimùm tamen in Dei largitione conſiſtere. Ponit ergo & menſuram fidei eſſe, per quam quis gratiã capit: ponit & ad id quod expedit, & ſpiritum diuidere prout uult. Vt ergo in nobis tanta fides inueniatur, quanta poſsit ſublimior gratia promereri, noſtri operis uidetur & ſtudij: ut autem ad id detur quod expedit, & utile ſit accipienti, Dei iudicium eſt, uel omnino ſi dari uelit in ipſo eſt. Ideo & in alijs idem Apoſtolus dicit: Nunc autem Deus poſuit in corpore unumquodq; membrum, prout uoluit. Voluit autem Deus ſecundum fidei mẽſuram quæ eſt in nobis, uel uoluit ad id quod expedit.

Simile de membris corporis humani, ad dona ſpiritus illuſtranda, accommodatum.

Pſal. 1.

Ordines in Eccleſia ſeruientium.

Officia fidelium.

Donis uti debemus ſic ut analogia fidei ſeruiant.

1. Cor. 12.

Modi capiendæ gratiæ.

Niſi

Nisi fortè & ita aliquis hoc uelit intelligere. Deus posuit in corpore unumquodq; membrum prout uoluit. Vt uoluit, ad membrum magis referatur, hoc est prout uoluit, prout elegit, prout operam dedit, ne uideatur de homine arbitrij potestas auferri. Veruntamen ex hoc, quòd ait dari gratiam ad id quod expedit, potest fieri ut & si fit in aliquo mensura fidei, tantoq; excellentiorem gratiam mereatur accipere, si sanctus Spiritus futura prospiciens expedire accipienti non iudicet, necessariò diuidat unicuiq; prout uult & expedit. Deniq; nonnullos uidemus accepisse gratiam doctrinæ uel exhortationis ad plebem, & ex hoc ipso elatos atq; in superbiam uersos in iudicium incidisse diaboli: alios accepisse quidem gratiam, sed negligentia animi & uitæ desidia corrupisse: unde erat ille qui acceptum denarium in sudario colligauit, nec operari ex eo aliquid uoluit. Propterea deniq; & Apostolus scribit ad charissimum sibi filium dicēs, Noli negligere gratiam quæ in te est: tanquam sciens posse gratiam per negligentiam deperire. Quod autem dixit, Secūdum rationem uel mensuram fidei: puto iam plenè in superioribus expositum quæ sit fides quæ à nobis requiratur, & quæ sit quæ à Deo per gratiam datur secundum hoc quod idem Apostolus dicit, Alij fides in eodem spiritu: & item ubi ad Dominum dicunt, Auge nobis fidem: quòd fides quidem quæ speret & credat, & absq; ulla dubitatione confidat, in nobis est: ratio uerò fidei ipsius & sciētia & perfectus eorum intellectus quæ credimus, donatur à Deo. Sed & illud in hoc loco non omittamus, quod uidetur secretioris esse mysterij. Si enim in præsenti seculo dat Deus unicuiq; gratiam secundum mensuram fidei, sine dubio & in futuro dabit unicuiq; gratiam pro mensura meritorum. Et si in præsenti seculo talis est dispensatio Dei, talis erit etiam in futuro: quomodo non præteritis seculis quæ fuerunt ante nos, similis Dei dispensatio erga omnem rationabilem creaturam fuisse crederetur? Sed iam uideamus quæ sunt dona quæ enumerat secundum gratiam data: Prophetia inquit est, ministerium & doctrina, & exhortatio, & tributio, hoc est præstatio, & præesse, & misereri. his iungit charitatem & cætera. De quibus dicet fortasse aliquis: Si hæc omnia per gratiam dat, non erit in culpa si quis non prophetet aut non ministret, aut non doceat, aut non exhortetur, aut non tribuat, aut non præsit, aut non misereatur, aut non diligat, quia horum omnium gratiam non accepit. Sed ad hæc dicemus: sicut est fides quam docuimus esse in nobis, & rursus est fides quæ per gratiam datur, sicut suprà diximus scriptum esse, Alij fides in eodem spiritu: ita etiam in unoquoq; horum quæ suprà enumerauimus à Deo per gratiam dari, erit & in nobis aliquid, ad cuius unusquisque mensuram uel rationem gratiam promereatur. Neque enim de sola sapientia accipiendum illud quod scriptum est, quia si sit aliquis perfectus in filijs hominum, si desit ei sapientia quæ ex Deo est, ad nihilum deputabitur. Eodem namque modo possumus dicere, etiamsi sit aliquis perfectus in filijs hominum, si desit ei fides quæ ex Deo est, in nihilum reputabitur: ita & si perfectus sit in doctrina quis, & desit ei doctrina gratiæ quæ ex Deo est, in nihilum reputabitur. Et ita in omnibus quæ enumerata sunt, est quædam perfectio inter filios hominum quam labore & studijs proprijs assequuntur, siue in sapientia, siue in doctrina, siue in alijs officijs: quæ tamen si non habeant gratiam à Deo datam, nihil erunt. Quia si desit eis gratia spiritus, nec membra esse corporis Christi possunt. Sed in his quæritur, si potest esse aliqua in nobis uel ex nobis prophetiæ species, quæ non totum habeat ex Deo, sed aliquantulum ex humanis studijs capiat. Hoc quidem apud cæteros ualde impossibile uidebitur, apud Paulum tamen euidenter probatur dicentem, Aemulamini autem dona maiora, magis autem ut prophetetis. In quo quis æmulatur in ministerium, & doctrinam & exhortationem, & cætera, per hoc quòd adhibet erga hæc studium & laborem, ita ut erga prophetiam fieri debere ostendit Apostolus. Vnde prophetia intelligēda est hæc, quam docet Apostolus nō illam esse per quam dicitur: Hæc dicit Dominus: illa enim usq; ad Ioannem: sed illam de qua idem Apostolus ait, Qui prophetat, omnibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem. Prophetia autem dicitur apud Paulum, cùm quis loquitur hominibus ad ædificationem & cùm loquitur ad exhortationem & consolationem: & ideo adhibere studium ad huiuscemodi prophetiam possibile nobis est, & in nostra potestate, ut nobis in Dei opere sudantibus secundum rationem & mensuram fidei, si hæc facimus, addat & illam quæ ex Deo est prophetiam. Est autem secundum Apostolum etiam alia species prophetiæ, quam dicit: Si uerò prophetetis, intret autē quis infidelis, uel idiota, arguitur ab omnibus, iudicatur ab omnibus, occulta quoq; cordis eius manifesta sunt, & tunc cadens in faciem pronunciabit, Quia uerè Deus in nobis est. Sicut enim spiritus Dei omnia scrutatur, ita & uerbum Dei omnia quæ in occulto sunt perscrutatur: maximè cum uerbum uiuens sit & efficax, & penetrabilius omni gladio utrinq; acuto, penetrans usq; ad diuisionem animæ & spiritus, compagum quoq; & medullarum. Etenim cùm oramus in ecclesia, & sermo tractatur, tunc unusquisque intra semetipsum conscientia stimulatur recognoscere ex his quæ dicuntur propria peccata, recordāre si qua fortè in occulto commi-

Matt. 25.

1. Tim. 4.

Luc. 17.

Dona Spiritus sancti.

Perfectio donorum.

1. Cor. 12.

Prophetia.

1. Cor. 14.

Hebr. 4.

commiserit. Interdum autem existimatio ipsa prudentium, uel ex uultu, uel ex moribus, motu uniuscuiusque colligētium prophetiæ speciem tenet. Hæc nobis de prophetiæ uel ex gratia dicta sint. Post hæc sequitur: SIVE ministerium in ministrando.] Possumus hæc omnia ad illam reuocare regulam, quæ superiùs dicta est: hæc est: Non plus sapere quàm oportet sapere. ut uerbi causa dicamus, non debere eum qui ministrat, in ministrando plus sapere quàm oportet: & qui docet, in doctrina nō plus sapere quàm oportet: & qui exhortatur, in exhortando nō plus sapere quā oportet sapere. Multi enim accepto ministerio uel accepta doctrina plus sapuerunt quàm oportet sapere: & elati in arrogantiā, uel in delitijs resoluti, præcipites corruerunt. QVI exhortatur in exhortando.] Species est doctrinæ & uerbi, quo afflictæ animæ scripturarū diuinarum prudēter aptatis & in unum collectis sermonibus releuantur. Accidit enim sæpe animæ tribulationum nimietate desperatio, nec facilè reparari, aut refici quibuscunque uerbis potest, quamuis polita illa sint & plausibilia. Si uerò sermo habens uirtutem gratiæ Dei fuerit adbibitus, tunc cor eius penetrat, & cōsolationem præbet, ac spem reuocat desperatione submota, secundum quod per Prophetam dictum est à Domino: Sacerdotes loquimini in corde Hierusalē. QVI tribuit, in simplicitate. Qui præest, in sollicitudine. Qui miseretur, in hilaritate.] Qui tribuit & præstat indigētibus, oportet inquit in simplicitate cordis hæc facere: hoc est ne uideatur quidem indigentibus benè facere, corde uerò laudem quærat ab hominibus. Non est ergo simplicitas si aliud agi uideatur in manibus, & aliud quæratur in corde. Qui autem præest fratribus, uel qui præest Ecclesiæ, in sollicitudine esse debet non humanarū causarum, nec secularium rerum. Hæc enim sollicitudo aliena debet esse ab his qui Ecclesiæ præsunt: sed talem recipiant sollicitudinem qualem Apostolus dicit, Cōcursus in me quotidianus sollicitudo omniū ecclesiarum. Quis infirmatur & ego non infirmor? Quis scandalizatur & ego non uror? Qui ergo præest ecclesijs talem sollicitudinē habere debet, & illam aliam secularem omnino habere non debet. QVI miseretur, in hilaritate.] Videtur fortassis unum atque idem esse quod suprà dixerat: Qui tribuit, in simplicitate, & hoc, id est, Qui miseretur, in hilaritate. Sed mihi uidetur unum fortasse opus esse, non tamen operis ipsius unus affectus. Aliud est enim dare indigenti, & aliud affectu misericordiæ cum indigenti partiri: & ideo non uult in tali opere esse tristitiam. Qui enim erogat pecuniam suam, si infidelis sit, & recepturum se desperet, necessariò tanquam qui eam perdiderit contristatur: qui uerò cū fide & spe hoc agit, in hilaritate & lætitia agit, certus & quòd parua hæc quæ pro mandato Dei expendit indigētibus, sibi opes cœlestium diuitiarum, insuper autē & æternam conferant uitam. CHARITAS sine simulatione.] Ego puto quòd omnis charitas quæ non secundum Deum, simulata sit, & uera non sit. Etenim creator animæ Deus idcirco ei cum cæteris uirtutibus etiam affectū charitatis inseruit, ut diligat Deū, & ea quæ uult Deus. Cùm ergo hoc opus anima dedit charitati, quicunque aliquid aliud dilexerit quàm Deū, & quæ Deo placēt, charitas in ea ficta & simulata dicēda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cùm errantem eum uiderit non commoneat, non corrigat, simulata ista charitas dicenda est. Et ideo nihil habere adulatoriū, nihil fucatum charitas debet, sicut & alibi idem Apostolus dicit: Charitas de corde puro, & cōscientia bona, & fide non ficta. ODIENTES malum, adhærentes bono.] Mirum fortassè si quidem inter cætera bona uirtutum assumitur etiam odium, & tanquā necessariò ab Apostolo ponitur. Vnde certum est inesse animæ odij affectum: est enim laudabile odisse uitia, odisse peccata. Nisi enim quis odio habeat uitia, non potest amare, nec conseruare uirtutes. Verbi gratia, Si quis pudicitiā custodire proponat, non potest eam totò seruare nisi odium quoddā & execrationem aduersum impudicitiam sumat. Difficilis enim & ualde difficilis est illa cōtinentia, ubi desideratur illud à quo abstinetur, & cupiditas animi solo metu futuri iudicij refrenatur. Periculosa hęc, ualde periculosa sunt, nisi secundum consiliū Apostoli odientes malum & peccata, & quodammodo aduersum ea odiorum bella peragētes, adhæreamus bono. Obseruandū etiam hoc, quòd sicut in alijs dicit, Qui adhæret Domino unus spiritus est, ita & hîc dicit, Adhæreamus bono: sine dubio ut contingat nobis unum esse cū bono. CHARITATEM fraternitatis inuicem diligētes.] Hoc est mandatum, ut diligamus inuicem, sicut & Deus dilexit nos. Cùm sit primū post primum: primum namque est diligere Deum, & inter homines iterum hoc primum est, ut inuicē diligamus: nescio quomodo quasi ultimū & minus necessariū inter homines spernitur, & odiū quod nobis insitum esse diximus ad hoc ut mala odio habeamus, præpostero ordine exercemus in bonis, & uitia carnis ac peccata diligentes fratrē odio babemus. Nec aliter accidit odisse nos quem non oportet, nisi quia diligimus quæ nō oportet. Si enim putas aliquē impium esse, & ideo nō iudicas eum diligendū, audi quòd Christus pro impijs mortuus est. Aut si quia peccator est frater tuus, ideo eum nō putas diligendū, audi quia Christus in hūc mundū uenit peccatores saluos facere. Si uerò iustus est, multò magis dilectione dignus est. Dominus enim diligit iustos.

Modus in docendo.

Liberalitas, Sedulitas.

Cura de Ecclesia.

Dilectio.

1. Tim. 1.

Odium mali & amor boni.

Ioan. 15.

Rom 5. & 6.

1. Tim. 1.

HONORE

HONORE inuicem præuenientes.] Hoc est quod & Dominus docuit, quum notaret Scribas & Pharisæos prima sibi loca in conuiuijs uendicantes: & docet, ut cùm uocatus fueris ad cœnã in nouissimo recumbas. SOLLICITVDINE non pigri.] Superius eum qui præest, in sollicitudine debere esse commonuit: nunc uerò omnib. dat hoc in commune mandatum, ne quis nostrûm audiat à Domino, Serue male & piger. SPIRITV feruentes.] Et hoc integrum spectat. Vult enim, ut nos qui sub lege spiritus uiuimus, nihil remissum, nihil tepidũ habeamus in nobis, sed cum feruore spiritus, & calore fidei cuncta peragamus. DOMINO seruientes.] Ille Domino seruit, qui potest dicere: Nobis unus Dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum: nec ultrà ei aut libido, aut auaritia, aut inanis gloria dominatur. Scio autem in nonnullis Latinorum exemplaribus haberi: Tempori seruientes: quod mihi uidetur inconuenienter insertum, nisi quis fortè ita dictum putet, ut in alijs idem Apostolus ait: Tempus breue est, superest ut qui habent, tanquam non habentes sint: uel ut illud dictum est, Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. SPE gaudentes, in tribulatione patientes.] Spe gaudet qui non respicit ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur expectat: & qui scit quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis, idem ipse & in tribulatione patiens erit, quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio uerò spem: si tamen sermonem qui subsequitur impleamus, id est: ORATIONI instantes.] In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium Dei orationibus implorandum est.

Luc. 14.
τῷ πνεύματι ζέοντες.
τῷ καιρῷ δουλεύοντες.
1. Cor. 7.
Spes.
Patientia.
Rom. 8.
5.
Preces.

VSIBVS sanctorum communicantes.] Meminit in Latinis exemplaribus magis haberi, Memorijs sanctorum cõmunicantes: uerùm nos nec consuetudinẽ turbamus, nec ueritati præiudicamus, maximè cùm utrumq; conueniat ædificationi. Nam usibus sanctorũ honestè & decenter non quasi stipem indigentibus præbere, sed censum nostrum cum ipsis quodãmodo habere cõmunem, & meminisse sanctorũ siue in collectis solennibus, siue pro eo ut ex recordatione eorum proficiamus, aptum & conueniens uidetur. HOSPITALITATEM sectantes.] Quàm dignè hospitalitatem sectantis magnificentiam uno sermone comprehendit. Dicens enim sectandam esse hospitalitatem, nõ illud solum ostendit, ut uenientẽ ad nos hospitẽ suscipiamus, sed & requiramus, soliciti simus, & sectemur, ac perquiramus ubiq; hospites, ne fortè in plateis sedeant, ne extra tectũ iaceant. Recordare Lot, & inuenies quòd non illũ hospites, sed ipse quæsierit hospites. & hoc erat hospitalitatem sectari. BENEDICITE persequentib. uos, benedicite, & nolite maledicere.] Moralem locum latiùs Apostolus exequens, actus, mentẽ, propositum, os quoq; ipsum discipulorum, linguamq; cõponit. Non uult credẽtes Christo de ore suo proferre maledictũ, sed bene loqui, bene dicere, bene precari, ut ex hoc & boni domini serui, & boni magistri credantur esse discipuli. Sciendum tamen est, quòd sermo hic benedictionis in scripturis diuersè positus inuenitur. Nam & Deus benedicere uel homines, uel cætera quæ creauit inuenitur. Item homines uel cæteræ creaturæ Deum benedicere iubentur. Sed Dei quidem benedictio aliquid muneris semper his qui ab eo benedicuntur impartit: homines uerò Deum benedicere, pro eo quod est laudare, & gratias referre, dicuntur. Hîc tamen Apostolus, Benedicite, & nolite maledicere: quasi cùm prouocamur ab inimicis, uel cùm instigamur iniurijs, monet ne pro maledictis maledicta reddamus, sed faciamus quod ipse de semetipso scribit, ubi dicit: Maledicimur, sed benedicimus. GAVDERE cum gaudentibus, flere cum flentibus.] Habenda est etiam hîc competẽs & apta distinctio. Non enim quibuscunq; gaudijs Christianorum gaudia socianda sunt, nec quibuscunq; fletibus lachrymæ nostræ iungendæ sunt. Non enim si uideam gaudere aliquem super quæstu pecuniæ, aut possessionum latitudine, aut secularis honoris eminentia, congratulari debeo talibus, qui sciam quòd huiusmodi gaudia luctus sequantur & lachrymæ. In tantum non est gaudendum de talibus, ut Dominus discipulis suis ne inde quidem gaudere concesserit, quòd dæmonia sibi uidebant esse subiecta, sed ait eis: Nolite gaudere quòd dæmonia uobis subiecta sunt, sed gaudete, inquit, quia nomina uestra scripta sunt in libro uitæ. Et nos igitur si uideamus ab aliquo tale opus geri, quod in cœlo scribi dignum sit, siue iustitiæ opus, siue charitatis, siue pacis, siue misericordiæ, & ita gestum, ut in libro uitæ referri mereatur, debemus gaudere cum talibus. Sed & si quem uideamus ab errore conuersum relictis ignorantiæ tenebris ad lucem ueritatis uenisse, & remissionem peccatorum & gratiam sancti Spiritus meruisse, debemus gaudere cum talibus. Similiter autem flere cum flentibus, non cum illis qui flent mortuos suos iubemur, aut qui flent damna secularia, scientes quia huius seculi tristitia mortem operatur. Non sunt ergo iungendæ lachrymæ cum talibus, sed cum illis flendum est de quibus dicit Dominus, Beati qui flent, quoniam ipsi consolabuntur. Si qui flent pro peccatis suis, si quis post delictum conuertitur ad pœnitentiam, & errorem suum lachrymis lauat, si quis ingemiscit etiam in habitaculo isto positus, & ad Christum redire desiderat, & secũdum desiderium lachrymarũ profusione lauatur, iungamus cum talibus lachrymas nostras, & gemitus sociemus. Tristitia quæ secundum Deum est, salutem stabilem

Memoria sanctorum in collectis.
φιλοξενία
Gen. 19.
Benedictio.
1. Cor. 4.
Συγχαίρειν.
Luc. 10.
Matth. 5.

Consensio. bilem operatur per pœnitentiam. IDIPSVM inuicem sentientes.] Sermo iste non natura sui, sed interpretatione obscurior factus est. hoc est enim quod dicit, ut ita de fratre sentiamus, ut de nobis ipsis, & ita uelimus proximo, sicut & nobis uolumus: ut in Euangelio Dominus dicit: Quæ uultis ut faciant uobis homines, eadem & uos facite illis. *Matth. 7.* NON alta sapientes, sed humilibus consentientes.] Superbiam super omnia refugiendā docet. Hoc enim beneplacitū est Deo. Et meritò superbia fugienda est, cùm scriptū sit: Quia initium discedēdi à Deo, *Eccl. 10.* superbia est. Vnde Apostolus in uno sermone institutionem humilitatis cōmendat. Consentire enim humilibus, amare humiles, atq; inclinare se ad eos, hoc est consuescere imitari eum qui *Phil. 2.* cùm in forma Dei esset, formā serui suscepit, & humiliauit se usq; ad mortem. NOLITE esse *Prudentia carnis.* prudentes apud uosmetipsos.] Qui sibijpsi prudens esse uidetur, hic cū arrogantia stultus est, nec potest ueram sapientiam Dei scire, qui suam stultitiam quasi sapientiam colit. Deniq; in su*Rom. 10.* perioribus hanc fuisse incredulitatis causam Iudæis, ipse Paulus edocuit, dicens de eis: Quia ignorantes Dei iustitiam, & suam iustitiā quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti. Sic *Talio.* ergo & qui apud semetipsum sapiēs est, non potest esse sapiens apud Deum. NVLLI malum pro malo reddentes.] Si malum inferre peccare est, & reddere malum non ut quibusdam uidetur iustū est, sed simile peccatum est, aut (ut ego arbitror) etiā grauius. Nam ille qui malū prior intulit, non sentit malum esse quod fecit. Qui autem reddidit malum, eo ipso quo ad ulciscendum est motus, confessus est sensisse malū esse quod reddidit. Et ideo respiciendū est semper ad *Deut. 32.* eum qui dixit, Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit Dñs. PROVIDENTES bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominib.] Coram hominibus: contraria erit illa *Gal. 1.* Apostoli ipsius sentētia quæ dicit: Ego si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem. Sed qui uitæ suæ ac morum atq; actuum tenet libram, ut non possit ab ullo hominum reprehendi, iste bona coram omnibus prouidet. Sed & hoc aduertamus, quomodo non dixit Apostolus: Hominibus placeamus, sed ut prouideamus bona coram omnibus hominibus, hoc est, agamus nos bona coram omnibus hominibus, siue illis placeant quæ bona sunt, siue non placeant. SI possibile est, quod ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.] *Pacis studium.* Sciens Apostolus pacem inter quos pax habetur non ex una parte, sed ex utraq; constare, ne nos alterius animus si fortè impacatus euenerit, à bono pacis impedire uideretur, moderatissimum dedit præceptum, ut inter inimicos noster animus semper sit paratus ad pacem, & dis*Psal. 49.* cordiæ culpa non penes alterum constet. Sed fortasse dicat aliquis: Quomodo potest fieri ut pacem cum omnibus hominibus habeamus? & quid faciemus de scriptura quæ dicit, Furem uidebas & concurrebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas? Ideo ergo Apo*Aliud est amare hominem, aliud peccatū.* stolus bene addidit: Quod ex uobis est, hoc est, quod proposito uestro & fidei uestræ cōuenit. cum malis enim habere pacem & societatem, fidei uestræ proposito q; non conuenit. quamuis & alia in loco possit haberi distinctio. Aliud est enim homines amare, aliud crimina diligere. Qui homines amat, amat creaturam Dei: qui crimina diligit, diaboli sectator inuenitur. Qui ergo perfecti sunt, hoc ipso quòd oderunt crimina, homines amant: & odio habentes in eis illud quod peccant, illud quod Deus creauit amare non desinunt. NON uos uindicantes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit Domi*Vindicta.* nus.] Hi qui seipsos non uindicant, quomodo iræ locum dent, dupliciter mihi uidetur intelligi. Nam & hoc ipso quòd (uerbi causa) manum manu non referiunt, aut conuitio conuitium non reddunt, iræ illius qui fecit iniuriam pertranseundi & euanescendi locum dederūt. Nemo enim ita rabidus inuenietur, qui illata iniuria si uicem non recipiat iterum sæuiat, sed quasi effuso ac digesto furore, necessariò mitescit. Est ergo & grande lucrum ubi & peccantis multitudo compescitur peccatorum, & iniuriæ passio patiētia probabilis fit apud Deum. Est autem & hoc modo iræ locum dare, quando pro his quæ inferuntur iniurijs qui peccant secundum *Rom. 2.* ipsius Pauli sententiam iram sibi thesaurizant in die iræ, tunc cùm reddet Deus unicuiq; secundum opera sua. Si ergo nosmetipsos uindicemus, non est magnum quod pro iniuria suscepta reddimus: uerbi causa, ut palmam pro palma, aut saxum pro saxo, aut pro contumelia sermonis nihilominus contumeliam. Si uerò seruemus ea uindictæ Dei, in eo qui læsit nos locum damus iræ: illi sine dubio quam sibi ipse suis malis actibus thesaurizat, quæ de eo in iudicio Dei *Inimici quomodo tractandi.* multo grauiores quam nos inferre possumus exigat pœnas. SED SI esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.] Hæc quidem & Dominus in Euangelijs præcipit: & quamuis in propatulo sit intellectus iste, quo secundum ea quæ suprà diximus, in quantum inimicis & lædentibus non solùm uicem non reddimus, sed & bona præstamus, in tantum pœnas eorum in Dei iudicio cumulamus: est enim uerè iusta damnatio si arguantur ante Dominum ijs intulisse mala: à quibus perceperint bona: tamen uideamus ne fortè dignius aliquid mandari huius contineat intelle*Esa. 47.* ctus. Dicit enim & Hieremias propheta ad peccatricē filiam Babylonis: Habes carbones ignis sede

sede super eos, hi erunt tibi in adiutorium. Fortassis ergo & isti carbones ignis qui congregantur super caput inimici, ad adiutorium ipsius congregantur. Potest enim fieri ut amens, ferus, & barbarus inimicus, si sentiat beneficium nostrum, si humanitatem, si affectum, si pietatem uideat, compunctionem cordis capiat, commissi pœnitudinem gerat, & ex hoc ignis in eo quidam succendatur, qui eum pro commisso conscientiæ torqueat, & adurat: & isti erunt carbones ignis qui super caput eius ex nostro misericordiæ & pietatis opere congregantur. Caput uerò principale cordis appellatur: & meritò caput dicitur, cuius intellectu & prudentia membra reguntur uniuersa. NOLI uinci à malo, sed uince in bono malum.] Vincitur à malo, qui malis prouocatus reddit malum. In bono autẽ uincit malum, qui acceptis malis restituit bona. Certum est enim hãc esse mali naturam, ut ex similibus suis augeatur & crescat: sicut ignis, si ignem iungas: sicut noctis tenebræ, si aeris nubilum societur. Bonum uerò si adhibeas, exterminatur malum. Contraria namque contrarijs perimuntur: sicut per aquam ignis extinguitur, & per lucem tenebræ fugantur. Sed fortasis dicat aliquis, Paulum per imperitiam sermonis à proposito decidisse: proposuit enim loqui de bonis gratiarum quæ per Spiritum sanctum dantur. Et quidem quod ait, Siue prophetia, siue ministerium, siue doctrina, siue exhortatio: possunt hæc ad dona spiritualia pertinere. Fortasis & hæc quæ sequuntur: Qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in solicitudine: qui miseretur, in hilaritate: superioribus possunt adiungi. Ea uerò quæ post hæc enumerat, ut sit charitas sine simulatione, odientes malum, adhærentes bono, & charitatem fraternitatis inuicem diligentes, & honore inuicem præuenientes, & cætera huiusmodi, præcepta potius dicat esse quàm dona. Sed consideremus diligẽtiùs ne fortè quoniam quidem in his omnibus moralem locum tractare instituit, & non solùm in fide ueritatis stabilem, uerùm & immobilem in moribus ornatum facere Christianum, ideo ad munera gratiarum etiam moralia præcepta coniungit, ut ostẽdat Christianis etiam hæc per gratiam dari Dei. Sunt enim & nonnulli gentilium compositis moribus, & honestis institutis, qui tamen hoc ipsum quod habent, non ad Deum referunt, nec ab ipso sibi datam gratiam confitentur, sed aut propriæ industriæ ascribunt, aut super magistris institutoribus gloriantur. Nobis autem ostendit Apostolus, omne quod bonum est, à Deo esse, & per Spiritum sanctum dari: sicut & Iacobus apostolus dicit: Omne datum bonum, & omne donum perfectũ desursum est descendens à patre luminum: ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Videamus ergo nunc quid in consequentibus dicat Apostolus.

Vincere malũ bono.

Iacob. 1.

CAPVT XIII.

OMNIS anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Videtur mihi in hoc ualde laudabiliter animam nominasse, quam subiacere potestatibus iubet. Nunquam enim dixisset, Omnis spiritus subiaceat potestati: sed, Omnis anima. De qua differentia sæpe iã diximus, quòd interdum per animam, interdum per carnem, interdum per spiritum, homo nominatur. Sed cùm à parte meliori nominandus est, quasi qui spiritualis intelligi debeat, spiritus dicitur, quando ab inferiore, anima: cùm uerò à deteriore nominatur, caro dicitur: & horũ testimonia de scripturis sæpe protulimus. Nunc ergo quoniã præcepta credentibus ponit Apostolus, uult nos quietem quantum in nobis est præsentis uitæ pacemq; seruare. Et si quidem tales sumus qui coniuncti Domino unus cum eo spiritus simus, Domino dicimur esse subiecti. Si uerò nondum tales sumus, sed communis adhuc anima est in nobis quæ habeat aliquid huius mũdi, quæ sit in aliquibus alligata negotijs, huic præcepta Apostolus ponit, & dicit, ut subiecta sit potestatibus mundi. Quia & Dominus dixit, ut hi qui habent in se superscriptionem Cæsaris, reddant Cæsari quæ sunt Cæsaris. Petrus & Ioannes nihil habebant quod Cæsari redderent. Dicit enĩ Petrus, Aurũ & argentũ nõ habeo. Qui hoc nõ habet, nec Cæsari habet quod reddat, nec unde sublimioribus subiaceat potestatib. Qui uerò habet aut pecuniã aut possessiones, aut aliquid in seculo, audiat: Omnis anima potestatib sublimiorib. subiaceat. NON est potestas nisi à Deo.] Dicet fortasse aliquis: Quid ergo? & illa potestas quæ seruos Dei persequitur, fidem impugnat, religionem subuertit, à Deo est? Ad hoc breuiter respondebimus. Nemo est qui nesciat quòd & uisus nobis à Deo donatus est & auditus & sensus. Quum ergo hæc à Deo in potestate nostra sint, tamen uti uisu uel ad bona uel ad mala possumus: similiter & auditu, & motu manuum, & cogitatione sensus: & in hoc iustum iudicium Dei est, quòd his quos ad usus ille bonos dedit, nos abutimur ad impia & iniqua ministeria. Ita ergo & potestas omnis à Deo data est ad uindictam quidem malorum, laudem uerò bonorum, sicut idem Apostolus in subsequentibus dicit. Erit autem iustum iudicium Dei erga eos qui acceptam potestatem secundum suas impietates, & non secundum diuinas temperant leges: & ideo dicit: ITAQVE qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.] Non hîc de illis potestatibus dicit quæ persequutiones inferunt fidei: ibi enim dicendum est, Deo oportet obtemperare magis quàm hominibus: sed de istis communibus

Hominis partes & appellationes.

Matt. 22.

Magistratus diuinitus instituti.

Pœnas inobedientibus denunciat.

Act. 5.

communibus dicit quæ non sunt timori boni operis, sed mali. Quibus utique qui resistit, ipse sibi damnationem pro gestorum suorum qualitate conquirit. VIS autem non timere potestatem: bonum fac, & habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, uindex in iram ei qui quod malum est agit.] Mouet me in his sermonibus Paulus, quòd potestatem seculi & iudicium mundi Dei ministerium dicit: & hoc non semel, sed secundò & tertiò repetit. Velim ergo requirere quomodo iudex mundi, Dei minister sit. Inuenimus scriptum in Actibus Apostolorum, quia conuenientes in unum Apostoli, statuerũt decreta quæ obseruare deberemus nos, qui ex gentibus credimus Christo, in quibus hæc continentur: Apostoli & presbyteri fratrib. qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ omnibus qui ex gentib. crediderant, salutem. Quoniam quidem audiuimus quosdam exisse à nobis & perturbare uos, quibus non mandauimus. Et post aliquanta additur: Placuit autem sancto Spiritui & nobis, nihil amplius superponi uobis ponderis, præter ea quæ necessaria sunt, ut abstineatis uos ab his quæ idolis immolantur, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, à quibus custodientes uosmetipsos bene agetis. Valete. In his ergo præceptis in quibus dicit nihil amplius imponendum esse oneris his qui ex gentibus credunt, nisi ut abstineant se ab his quæ idolis immolantur, & sanguine, & suffocatis, & fornicatione, neque homicidium prohibetur, neque adulterium, neque furtum, neque masculorum concubitus, neque cætera crimina, quæ diuinis & humanis legibus puniuntur. Quòd si illa sola quæ suprà memoraui, obseruanda dicit esse Christianis, uidebitur eis de cæteris dedisse licentiam. Sed uide ordinationem Spiritus sancti: quoniam quidem cætera crimina seculi legibus iudicantur, & superfluum uidebatur ea nunc diuina lege prohibere, quæ sufficienter humana lege plectuntur, illa sola de quibus nihil humana lex dixerat, religioni uidebatur conuenire decernere. Ex quo apparet iudices mundi partem maximam Dei legis implere. Omnia enim crimina quæ uindicari uult Deus, non per antistites & principes Ecclesiarum, sed per mundi iudices uoluit uindicari: & hoc sciens Paulus, rectè eum ministrũ Dei nominat, & iudicem, in eum qui quod malum est agit. Et hoc quod dicit de potestate, Fac quod bonum est, & habebis laudem ex ea: altius mihi requirendum uidetur. Non enim consuetudo est potestatibus seculi laudare hos qui non fuerint criminosi. Nam peccantes quidem puniunt, non peccantes uerò laudare, eis mos nullus est. Sed uideamus ne fortè Paulus etiam quum moralia uidetur docere, inserere semper etiam de mysterijs aliquid non omittat. Etenim sciens quòd omnes qui in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur: unumquenque autem in iudicio illa lex sine dubio arguet secundum quod uixit: ostendimus autem sanctum Spiritum in quibus humanæ legi locum dedisse: certum est quia in die iudicij habebit etiã ex istis legibus laudem apud Deum is qui nihil contra statutas commiserit leges, quum dicetur ei à Domino: Euge serue bone & fidelis, supra pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Sciendum tamen quòd iusto lex non est posita, sed iniustis, & non subditis, scelestis, homicidis, contaminatis, periuris, & cæteris qui huiusmodi sunt. Ipsi enim sunt qui timent legem. Qui autem facit bonum, hoc est qui non metu legis, sed amore boni facit quod bonum est, iste iam non sub lege literæ, sed sub lege spiritus uiuit. Ideoque necessitate subditi estote non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim & tributa penditis. MINISTRI enim Dei sunt in hoc ipsum instantes.] Ordinat quidem per hæc Paulus Ecclesiam Dei, ut nihil aduersi principibus & potestatibus seculi gerens, per quietem & tranquillitatem uitæ, opus iustitiæ & pietatis exerceat. Si enim ponamus, uerbi gratia, credentes Christo potestatibus seculi non esse subiectos, tributa non reddere, nec uectigalia pensitare, nulli timorem, nulli honorem deferre, nónne per hæc rectorum & principum meritò in semetipsos arma conuerterent, & persecutores quidem suos excusabiles, semetipsos uerò culpabiles redderent? Non enim iam fidei sed contumaciæ causa impugnari uiderentur: & esse eis causa quidem mortis, meritum uerò mortis indignum. Hæc ergo Paulus per immensam sapientiam prouidens dicit: REDDITE ergo omnibus debita; cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis.] Puto tamẽ quòd etiam hæc Paulus nõ absque solitis sermonum suorum proferat sacramentis. Etenim omnem creaturam, omnesque spiritus siue recti siue etiam praui malique propositi, Deo ministrare & exhibere unumquenque ad quod aptum se præbuerit ministerium, in superioribus iam docuimus. De omnibus enim simul pronunciauit Apostolus ubi dixit: Nónne omnes sunt ministeriales spiritus, in ministerio missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? Ministrant ergo omnes spiritus hominum uitæ, unusquisque tamen (ut diximus) pro dignitate & merito sui: & illi ministri dicuntur quorum ministeria, quemadmodum pertinet, peraguntur. Vnde & Apostolus qui dixerat de se, Quia mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: ait etiam hoc: Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est, qui autem adhuc de mũdo est, & ea sapit quæ

Iudex Dei minister.

Actor. 15.

Rom. 2.

1. Tim. 1.

Etiam propter conscientiã obediẽdum Magistratui.

Hebr. 1.

Galat. 6.

1. Cor. 2.

quæ mundi sunt,& quæ carnis sunt quærit,necessariò subiectus est ministris mundi: subiectus autem propter iram,quam sibi thesaurizauit ex peccatis. Et hoc mihi uidetur dicere, Ideo necessitate subiecti,non solùm propter iram,sed & propter conscientiam. Cõscientiæ quoq; quis subditur,cùm habet in se quod accusetur à conscientia. His ergo etiam tributa quædam pendimus,dum adhuc secundum carnem uiuimus, & quæ carnis sunt cogitamus. Nam si uineam Domini colamus,& uitem ueram qui est Christus exerceamus in nobis, de ista uinea non ministris seculi pendemus tributa,sed ipsi Domino fructus in tempore reddemus, secundũ quod ipse Saluator in Euangelijs dicit, quia colonis malis tollet uineam, & dabit eam alijs colonis qui reddant ei fructum in tempore. Sed & hoc ipsum quod dicit, Reddite omnibus debita, cui tributum,tributum:cui uectigal,uectigal:ab eo quod in sequentibus additur:Cui timorem,timorem:cui honorem,honorem: diuersum mihi uidetur:& ad eos quidẽ quos suprà diximus ministros pertinere tributa & uectigalia. Exigunt enim à nobis tributa terræ nostræ,& uectigalia negotiationis nostræ. Et quid dico de nobis? Exoluit tributum etiam Dominus noster Iesus Christus in carne positus:quod idcirco se dicit exoluere,non quòd debitor sit,sed ne scandalizet eos. Quòd si ille qui nihil habebat in se Cæsaris, & in quo princeps huius mundi ueniens non inuenit quicquam de suo,cùm liber esset,soluit tamẽ tributum. (Venit enim & in mortem ut esset inter mortuos liber) quanto magis nos necesse est ista tributa carnis expendere, & negotiationis nostræ,si tamen negotiamur margaritas regni cœlorum, per diuersas tentationes exigentibus nos spiritibus uectigalia pensitare? Timorẽ uerò & honorem ad illum potius referre debemus qui dicit per Prophetam, Nónne Dominum & Patrem uocatis me? Et si Dominus sum ego,ubi est timor meus? & si pater sum, ubi est amor meus, & honor? Posteriora sanè quæ addidit,ut nemini quicquam debeamus, certum est ad ministros referri, quibus debitor quis efficitur cùm peccauerit. Debitum enim peccatum esse in multis frequenter ostendimus. Vult ergo Paulus peccati quidem omne debitum solui,nec remanere apud nos omnino debitum peccati,permanere tamen & nunquã cessare à nobis debitum charitatis: hoc enim & quotidie soluere,& semper debere expedit nobis. Denique quantæ uirtutis sit charitas,in consequentibus ponit. QVI enim diligit proximum,legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides,non furtum facies,non falsum testimoniũ dices,non concupisces,& si quod est aliud mandatum,in hoc uerbo restauratur,Diliges proximum tuum sicut teipsum.] Et ad ultimum rationem tanti præcepti breuiter colligens ait. DILECTIO proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.] Suprà dixerat quia Qui diligit proximum legem impleuit: & quia difficile uidebatur quomodo posset quis omnem legem uno sermone complere, plenissimam reddit rationem dicens,Dilectio proximi malum non operatur: & ideo plenitudo legis est dilectio. Pone enim per singula mandata legis dilectionem,& uide quàm facilè cuncta compleantur. Nunquid qui diligit proximum, occidere eum potest? Certum est quòd nemo quem diligit interficiat. Est ergo dilectio per quam impletur mandatum quod præcipitur, Non occides. Iterum qui proximum suum diligit, in uxorem eius adulterium committit? Nunquam profectò. Si ergo diligas proximum,nec adulterium committes. Similiter & qui diligit proximum,quæ eius sunt non furatur:& qui diligit proximum,falsum aduersus eum testimonium non dicit. Similiter & cætera mandata legis, si sit erga proximum dilectio, absq; aliquo labore seruantur. Puto etiam quòd & in hoc uoluit nos aliquid compendiosius docere. Nam si diligentiùs requiras,quis sit proximus noster,disces in Euangelio illum esse proximum nostrum qui uenit,& iacentes nos uulneratos à latronibus & nudatos à dæmonibus iumento corporis sui superposuit,& ad stabulum Ecclesiæ detulit,& stabulario pro cura nostra & diligentia uel ipsi Paulo,uel omni qui Ecclesiæ præest,duos denarios noui ac ueteris Testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc ergo proximum si diligamus,omnem legem & uniuersa mandata ipsius complemus. Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti: nec fieri ullo pacto potest,ut qui ex toto corde,ex totis uiribus suis diligit Christum,faciat aliquid quod non placeat Christo. Illum enim qui diligit,non solùm non occidit, quod prohibet lex, sed nec irascitur fratri suo,quia ita delectatur illo quem diligit: & non solùm non facit adulterium, sed nec mulierem respicit ad concupiscendum,sed dicit ad ipsum magis:Concupiscit & deficit anima mea in Deum uiuum. Qui diligit Christum quomodo de furto cogitat, qui etiam sua omnia quæcunq; habet reliquit ut sequatur Christum? Qui Christum diligit quando falsum testimonium dicit,cum sciat ipsum quem diligit falso testimonio perditum? Necessariò autem qui diligit Christum,diligit & proximum suum. Hoc enim solo indicio Christi esse discipulus designatur,si charitatem cum proximis habeat. Certum est enim quòd qui non diligit proximum nesciat Christum. ET hoc scientes tempus,quoniam hora est iam nos de somno surgere. Nũc autẽ propior est nostra salus quã cùm credidimus. Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarũ,& induamur arma lucis,sicut in die honestè ambulemus.]

Tributa. *Matt. 21.* *Matt. 17.* *Matt. 13.* *Malac. 1.* *Charitatis encomium.* *Luc. 10.* *Proximus quis sit.* *Psal. 42.* *Vita in melius instituẽda.*

Qunm

Quum post illas dissertiones quas uel de gentibus uel de Iudæis Apostolus prosecutus est, introduxisset etiam moralem locum, quo magia auditores incitet ad conuersionem, introducit modò per urgentem temporis rationem, quod est in rebus omnibus summum. Nemo enim ita somnolentus & piger est, quem aduenientis diei non excitet claritas, & cui sol oculis infusus non aperiat aspectum. Est ergo etiam animæ somnus quidam. Si enim sunt ei (ut sæpe iam diximus) proprij oculi, & aures propriæ, & manus propriæ, & pedes, quæ singula non tam membra corporalia inesse ei quàm uirtutes quibus ad unumquodq; mouetur & incitatur, reputandæ sunt, accidit sine dubio ei secundum oculos suos etiam somnus. Si enim non agat tempore opportuno quæ Dei sunt, sed desiderijs torpescat, meritò dormire dicitur. Idcirco igitur Paulus præco Christi circuiens mundum in somno desidiæ positum, annunciat adesse iam lucem, & tempus esse ut surgatur à somno: noctemq;, hoc est tempus illud quo ignorantia hominib. dominata est, processisse, & proximante iustitiæ solis aduentu, rarescentibus tenebris, imminere iam agnitionis diem: atq; ideo clamat expergiscendum esse, ne per segnitiem quis uoctē patiatur in luce, & abijcienda esse opera tenebrarum, atq; arma lucis induenda. Opera tenebrarū sunt actus illi qui à Deo alieni sunt: arma uerò lucis, assumptio uirtutum. Et sicut diximus dedecorosum esse die iam perurgente dormire, multo est dedecorosius tempore diei & lucis opera gerere tenebrarum. Verùm sciendum est, aduētum lucis huius & diei duplici modo accipiēdum, & generalem omnibus, & unicuiq; specialem. Generalis omnibus aderit lux & dies, cùm futuri seculi tempus aduenerit: ad cuius comparationem præsentis huius mundi spatium tenebræ appellantur. Quod tempus labescentibus quotidie diebus appropriat, & spatia quæ præteritis augent, futuris sine dubio minuuntur, & ideo propior nostra salus quàm cùm credidimus, & quotidie fit propior: sicut & Dominus cùm consummationis seculi signa distingueret, dixit, Cùm autē uideritis hæc omnia, leuate capita uestra, quoniam appropinquat redemptio uestra. Fit autem & per singulos dies huiusmodi aduētus nobis: & si Christus in corde sit, diem nobis facit. Si ignorantias nostras scientiæ ratio fuger, & indignos actus declinātes pia quæq; & honesta sectemur, in luce sumus positi, & quasi in die honestè ambulamus. Quæ sunt autem opera tenebrarum quæ abijcienda sunt, consequenter enumerat & dicit: NON in commessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione.] Ista sunt opera tenebrarum, quæ & carnis opera appellantur, in his qui carnem suam luxuriæ & impudicitiæ non sanctitati neq; Domino mancipārunt. Comessationes enim, hoc est inhonesta ac luxuriosa conuiuia, quibus necessariò comes est turpissima temulētia, quid aliud subsequentur nisi cubilia impudicitiæ? A fœdis cubitationib. cubilia appellata sunt, cùm non tam rationabilibus uideantur hominib. quàm feris & beluis conuenire. Non in contentione & æmulatione. Illa quæ suprà dixi, carnis sunt uitia: hæc iam & animi: quamuis omnia carnis opera dicantur, & opera tenebrarum. Quia reuera contentio & æmulatio in malis, eorum est qui secundum carnem uiuunt, & qui in tenebris ambulant. Qui autem in luce est, & sicut in die honestè ambulat, nihil per contentionem & inanem gloriam gerit. Hoc ergo modo abijcit quis (quod ait suprà) opera tenebrarū. Quòd uerò dixit, Induamus arma lucis, quomodo debeat fieri nunc exponitur. SED induimini Dn̄m Iesum Christū, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.] Frequenter diximus Christū sapientiā esse, & iustitiā, & sanctificationē, & ueritatē, & oēs simul uirtutes: quas utiq; qui assumpserit, Christū dicitur induisse. Si em̄ hæc omnia Christus, necessariò qui hæc habet, habet Christū. Qui habet, carnis curā in concupiscētijs non facit. Moderatiōe sollicita Apostolus utit, non per omnia carnis curā negat habendā. Certū est em̄ q; in necessarijs habenda est, in delitijs uerò & luxuria atq; omni concupiscētia, penitus excludēda.

Animæ somnus & uigiliæ.

Opera tenebrarum & arma lucis.

Luc. 21.

Diem in nobis Christus facit.

CAPVT XIIII.

INFIRMVM autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: alius enim credit manducare se omnia, qui autem infirmus est, holus manducet.] Et in superioribus de fidei firmitate mētionem fecit Apostolus, ubi ait de Abraham: Cùm ferè centum annorum esset, non infirmatus est fide. De qua infirmitate fidei in illis locis quæ occurrere potuerunt exposuimus. Sed & nunc de infirmitate in fide commemorat, quem in eo dicit infirmum, quia non credit manducare omnia, sed tam exigua est fides eius, ut sola holera competentem sibi esse existimet cibum. Quod potest quidem uideri dictum ad eos qui ex gentibus crediderunt, extollentes se in libertatem fidei, qua nihil commune aut immundum esse credunt aduersus eos qui ex circumcisione crediderunt, obseruantes adhuc secundum traditionem legis ciborum differentiam: ut eos reprimere uideatur & monere, ne insultent eis quibus longa consuetudo in obseruandis cibia discretionem adhuc aliquam & cunctationem mouebat. Iubet ergo eum qui ita in hac fide infirmus est, assumi magis, & non abijci, nec quasi infidelem iudicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari in fide. Nam infidelis dicitur qui non habet fidem: Infirmus autem in fide, qui dubitat in parte aliqua fidei. Componens

τὰ ἀδιάφορα et indifferentia nunc tractare incipit.

ponens igitur Apostolus in pace corda dicit: IS qui manducat non manducantē non spernat: & qui non manducat, manducantē non iudicet. Deus enim illū assumpsit.] Quo scilicet per hæc nulla esset inter credentes ciborū causa dissensio. Sed uidetur hæc Paulus profundiore magis sensu elocutus. Neq; enim ex circumcisione uenientibus de edendis holeribus lex aliquid mandauerat, ut ipsis conuenire uideatur quod ait: Qui aūt infirmus est holera manducet. Vnde constat eū de cibo uerbi ista tractare, & infirmū dicere in fide eū qui nō ita perfectus est sensibus ut posit omnē cibum uerbi Dei sumere, sicut & ipse Apostolus in alijs dicit: Perfectorū autē est cibus solidus, eorū qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus ad discretionē boni & mali. Et iterū ad alios dicit, Lac uobis potū dedi non escā: nondū enim poteratis. Et nunquid ita inepti erimus, ut putemus Apostolū qui missus est prædicare uerbum Dei, lac portasse secū quod Corinthijs potū daret? Sed manifestū est hæc eū de qualitate uerbi proloqui, & propterea dicere: Si quis infirmior est sensibus, & nō est ita perfectæ fidei, ut de secretioribus mysterijs capiat uerbū, non debere eū per ea quæ intelligere nō potest disceptationibus cogitationū moueri. Alius enim, inquit, credit manducare omnia. Non per hæc Paulus ad omnia comedenda discipulos hortatur, nec gulę & gurgitis est magister: sed de illis sine dubio dicit, quorū fides perfecta est, & nullis in uerbo Dei discretionibus impedita: quos idē Apostolus in alijs spiritales appellat cùm dicit: Spiritalis aūt examinat omnia. Ipse est ergo de quo hîc dicit, Alius aūt credit manducare omnia. Deniq; & Apostolis antequā Spiritū sanctū acciperent dicebatur à Dño: Multa adhuc habeo quæ loquar uobis, sed non potestis illa audire modò. Veniet autem paracletus Spiritus ueritatis, ipse uos docebit omnia. Ista sunt ergo omnia quæ creditur manducare is qui pro fidei perfectione per gratiam sancti Spiritus capax uerbi secretioris extiterit. Habet tamē & infirmus quod sumat ex uerbo Dei, & est species quædam uerbi quā hîc Apostolus holera appellauit, quæ audientis sensum nō tā robustū reddat & fortē, quàm sustentet & interire non sinat. In multis etenim de interioribus animæ sensibus scriptura diuina quasi de exterioribus corporis loquitur membris: & sicut sæpe docuimus interiorē hominē uidere uel audire uel ambulare nominari, ita & nunc ipse interior homo aut omnē cibū posse dicitur percipere si perfectus est, aut si infirmus est holera manducare. Sed ut perfectorū & imperfectorū in Ecclesia concordiā, & imperfectorū tanquā inhonestorū in corpore membrorum honestorumq; cōponat, nec habeatur in eis ulla dissensio, dicit: Qui manducat, nō manducantē non spernat: & qui non manducat, manducantē non iudicet. Hoc est quod alibi dicit, Quia non potest dicere oculus manui, Non es mihi necessaria, & caput pedibus, Nō desidero operā uestram. Sed multo magis corporis mēbra quæ uidentur inhonestiora esse, necessaria sunt. Et his ergo quorū fides tanta est ut omnia posint manducare, & omnē uerbi speciem capere, ne superbiant & spernant eos qui inferiores sunt, præcipit: & rursum his qui incapaces sunt perfectioris doctrinæ, mandat ne iudicent eos quorum sensus capacior est, & intellectus eminentior. Solent enim peruerso ordine imperiti peritos iudicare & desides studiosos. Interdum & hi qui scientiæ aliqua initia ceperint inflantur & extolluntur aduersus eos qui uidentur minus capaces esse. Idcirco igitur increpatiōe apostolicæ auctoritatis Paulus utriusq; partis insolentiam reprimens dicit. TV quis es qui iudicas alienum seruū? Suo Dño stat, aut cadit.] Quod dicit, Stat aut cadit: secundū sensum eius quē increpabat dicit. Nam & imperitior si uideat quēpiam profundius aliquid quod ipse capere non potest sentientē, cecidisse eum iudicat à fidei statu: & rursum qui inflantur ex scientia, & non cū charitate, sicut Paulus cōmonet, similiter de imperitioribus quibusq; opinantur: & ideo potestatē fratri iudicandi fratris exemit. Bene aūt, Alienum seruū, ait, quia Dñs dicit, Vos aūt oēs fratres estis. Omnes, hoc est uniuersa creatura, & unus solus Dominus Iesus Christus, qui est dominus omniū, diues in omnibus. Simul & bonitatē Dei ineffabilē manifestat, cùm dicit de eo qui cecidisse uidetur, etiamsi uerè ceciderit, Quia potens est enim Deus statuere illum. Dñs enim érigit elisos. NAM alius iudicat diē inter diē: alius aūt iudicat omnem diem. Vnusquisq; in suo sensu abundet.] Diximus superiùs secundum literæ apostolicæ consequentiam uideri hîc de ciborū continentia, uel de libertate tractari, quoniam uocatio quidē quæ in Christo est, nihil cōmune aut immundum ponit in cibis, sed continentiæ ratio suadet etiam à licitis abstinere. Non enim (ut & ipse in alijs dicit) quia omnia licent idcirco etiam omnia expediunt, uel omnia ædificant. Ipsa tamen abstinentiæ ratio diuersa est pro uoto & proposito uouentis. Alius namq; hoc iudicat, & ita apud ánimum suum decernit, ut omnē diem hoc est continuum uitæ suæ tempus exigat in abstinentia. Alius uerò tempus aliquod uelut uotiua professione decernit. In quo siue ut iugē, siue ut temporalē suscipiat continentiam, uniuscuiusq; sensibus dat liberam facultatē. Vtrumq; tamē acceptum fieri apud Dominum pollicetur, & propterea subiungit: QVI sapit diem, Domino sapit: & qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo: & qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo.] Gratiæ Deo ab utroq; referunē

Propter adiaphora nemo temerè dānandus est.

Cibus uerbi.

Heb. 5.

1.Cor. 3.

Spiritualis homo.

Ioan. 16.

1.Cor. 12.

Iudicare alienum seruum.

Aliud exemplū de dierū delectu.

ab illo pro fructu continentiæ, ab hoc uerò pro libertate uescēdi. Sed quoniam, ut in anterioribus ostendimus, profundior inuenitur Apostoli sensus ꝙ ciborum carnaliū ratio continet, in spiritali expositione secundum ea quæ suprà disseruimus, de his quorum alius omnē diē, alius uerò alternos iudicat dies, possumus illud sentire, ꝙ in scripturis diuinis unūquodq; capitulum in quo dogma pietatis & fidei continetur, dies dicatur. Verè enim dies est qui illuminat mentē, qui ignorantiæ tenebras fugat, qui Christum, qui sol est iustitiæ habet in se. Si quis ergo sit qui ita diuinis literis operam impēdat ac studium, ut omnem diem & omnem sensum scripturæ diuinæ discutiat & dijudicet, ita ut non eum transeat de lege iota unum uel unus apex, hic omnem diem uidebitur iudicare. Qui autem non est tantus ingenio, alternos, id est, paucos ex multis capiat sensus, & si non qui ad plenitudinem scientiæ sufficiant, at certè qui ad summam fidei satisfiunt. Vterq; ergo secundum apostolicum sensum & consilium gratias agit Deo: ille qui sapit omnem diem, & qui manducat omnia, id est qui agnoscit & intelligit omnia: & ille qui licet non omnia manducet, & non uniuersorū intelligētiam capiat, breui tamē fidei confessione saluatur. Et ideo etiam non manducans omnia, nec omnium scientiam sumens, agere tamen etiam ipse gratias dicitur Deo. NEMO enim nostrûm sibi uiuit, & nemo sibi moritur.] Quid sit uiuere in Christo, & quid sit in Christo mori, dictum sæpe à nobis est in huius epistolæ expositione, & præcipuè in eo loco ubi explanare tētauimus sermonē Apostoli quo ait: Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia & conuiuemus ei. Si ergo meminimus quæ in hoc loco dicta sunt, ex ipsis etiam propositus in præsenti sermone Apostolus apertior & lucidior fiet, quomodo nemo nostrûm sibi uiuat, & nemo sibi moriatur. Non enim unusquisq; ipse sibi dat, sed à Christo sumit mortis exemplum, qui soli peccato mortuus est, ut & ipse imitatione eius possit alienus & mortuus effici à peccato. Sed & uitæ exemplum non ipsi ex nobis habemus, sed ex Christi resurrectione suscipimus, ut idē Apostolus dicit: Vt sicut Christus resurrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Nouitas ergo uitæ qua in Christo per fidem resurrectionis eius uiuimus, Domino reputatur, quia non à nobis, sed ab ipso sumit exordium. Et ideo, SIVE enim uiuimus, Domino uiuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur uiuimus, siue morimur, Domini sumus.] Mortē etenim appellat illam, qua Christo (ut diximus) consepulti, & in morte ipsius baptizati peccato mortui sumus, & uitam qua alieni effecti ab hoc mundo, & ut ipse ait ex mortuis uiuentes, non nobis id est non carni uiuimus, sed Deo, secundum ea quę in subsequentibus iungit. IN hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & uiuorū & mortuorū dominetur.] Mortuum dicit esse Christū dispensatione sine dubio passionis: uixisse autem per sacramentū resurrectionis. Vnde & nobis primò passionis & mortificationis, pòst etiam resurrectionis & uitæ nouitatis reliquit exemplum. Sed moueat aliquē fortassis quòd dicit Apostolus, idcirco mortuum esse & uixisse, ut mortuorū & uiuorū dominetur: quasi qui hoc dederit intelligendum, quòd nisi mortuus fuisset mortuorū dominatū non habuisset: & nisi post mortē rursus uixisset, non tenuisset dominationē uiuorū. Sed ad hæc ita respondēdū puto. Duobus ex modis constat in omnē Creaturā Christi dominatio: uno, per quē ut creator omniū & potestatē gerens uniuersorū, ui maiestatis & potentiæ necessitate habet cætera subiecta, per quē modū non solū bonis & sanctis mentibus ac spiritibus dominatur, uerū & nequam & refugis & his quos scriptura diuina malignos angelos appellauit. Idcirco igitur & omniteneus, & omnipotens dicitur, secundū quod Ioannes designat in Apocalypsi, dicens: Hæc dicit qui est & qui erat, & qui uenturus est omnipotēs. Hic ergo unus est modus quo Christus omnibus dominatur. Alius uerò est, quo tanquā bonus & boni patris filius non uult rationabiles spiritus ad obedientiā legis suæ uiolēter inflectere, sed expectat ut spontè ueniant, ut uoluntate & non necessitate bonū quærāt, & docēdo magis ꝙ imperando, inuitādo potius ꝙ extorquēdo persuadeat. Inde deniq; est, quod usq; ad mortē dignat accedere, ut exemplū obedientiæ, & moriēdi formā uolētibus peccato emori & uitijs derelinquat. Et propter hoc in præsenti loco Apostolus scribit: idcirco cū mortuū esse & uixisse, ut & uiuorū & mortuorū dominet: uiuorū profectò illorū qui pro resurrectionis eius exēplo nouā & cœlestē in terris exigunt uitā: mortuorū sine dubio qui mortificationē Christi in corpore suo circūferūt, & mortificant mēbra sua quæ sunt super terrā. Quod si hęc ita se habent: TV aūt quid iudicas fratrē tuū? Aut tu quare spernis fratrē tuū?] Cū siue mortificatio sit in te carnis & uitiorū, nō ex te orta sit, sed Christi morte donata: siue tibi nouitas uitæ est, & in terris ambulas cōuersationē habēs in cœlis, id Christi resurrectione merueris. Benè aūt utriusq; uitij notā uernacula appellatio signauit, illi dicēs, quare spernis? & huic, quare iudicas fratrē tuū? Solent enī hi qui aliquantulū uidentur profecisse, spernere & nihili ducere eos qui altioris intelligētiæ minus capaces sunt. E contrario aūt imperiti & indocibiles iudicare hoc est condēnare & incusare eos qui altiora & profundiora perquirūt, quæ ipsi capere aut assequi nō possunt. Et ideo Apostolus resecare uolens culpā ex utraq;

Matth. 5. *Nemo sibi uiuit aut moritur.* *Rom. 6.* *Rom. 9.* *Mors.* *Vita.* *Christi dominatio.* *Apoc. 1.*

pstre nascentē, illis quidē præcepit, ne inferiores ſpernant atq; deſpiciant: his uerò ne ſuperiores ſe iudicent, cùm peritiā nō habeant iudicandi. Quāuis utrūq; reprehendat, & eū qui ſpernit fratrē inferiorē, & eū qui iudicat ſuperiorē, tamen ut oſtenderet illū grauius in iudicando, q̄ hunc in ſpernendo fratrē peccare, omiſſa ſpretionis culpa præſumptionē iudicandi fratris exaggerat, & ideo in conſequentibus iungit: OMNES enim ante tribunal Chriſti ſtabimus.

Chriſt⁹ iudex.

Scriptū eſt enī: Viuo ego dicit Dñs, quoniā mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.] Aſſumens Apoſtolus cauſas ex his in quibus non rectè iudicant qui iudicant fratres, recti & iuſti introducit diuini iudicij formā, & ait: Omnes enī nos ſtare oportet ante tribunal Dei: quo ſcilicet nouerit is qui iudicat fratrē, in tantū ſe crimē elationis incurrere, ut tribunal Dei ſibi uideaē aſſumere, & unigeniti iudiciū præuenire. Verū quid ſibi uelit hoc ipſum q̄ Apoſtolus tribunal Dei memorat, & quomodo intelligendū ſit uideamus. Non ſolùm in hoc loco, ſed & ad Corinthios ſcribens, tribunalis facit nihilominus mentionē ubi ait: Propter qđ ſtudemus ſiue præſentes, ſiue abſentes placere illi. Oēs manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, ut recipiat unuſquiſq; per corpus prout geſsit, ſiue bonū ſiue malū. Sed & apud Danielem

2. Cor. 5.

prophetā inuenimus talia quædā de iudicandi ſpecie deſcripta. Videbā, inquit, & ecce ſedes poſita erat, & uetuſtus dierū ſedebat, & indumentū eius ſicut nix cādidū, & capilli capitis eius ſicut lana munda. Thronus eius flāma ignis, rotæ eius ignis accenſus, fluuius igneus currebat ante ipſum. Millies millia miniſtrabant ei, & decies millies dena millia aſsiſtebāt ei, & ante eū iudiciū conſtitutū, & libri aperti ſunt. In duodecim quoq; Prophetarū libro, ſub myſterio dicitur, quia in ualle Ioſaphat Dñs populū ſuū iudicet. Ipſam aūt uallē Ioſaphat paulo pòſt uallē iudicij nominat. Sed de ijs nunc ſingulis, quæ ſimilitudinis cauſa protulimus, diſſerere longū uideē. Ea tamē quæ ad Corinth. ſcripſiſſe Apoſtolū diximus, cōferentes cū præſenti loco uel cęteris quæ apud Prophetā ſcripta memorauimus, declarari uidemus ex omnibus certiſsimè futurū eſſe iudiciū Dei, cuius ſpecies ut notior hominibus fieret, iudicandi forma ex ijs quæ inter homines geruntē aſſumpta eſt, quo ſcilicet noſceremus, quia ſicut iudex iſte terrenus celſiorē quendā locū quod tribunal appellaē aſcendit, ut ex eo altior & eminentior cæteris qui iudicandi ſunt fiat, ne conſpectui eius lateant uel malorū ſupplicia, uel allegationes innocētium, intelligamus & iudicē omniū Chriſtū natura & maieſtate cæteris eminentē introſpicere corda & conſcientiā ſingulorū, manifeſtare occulta, & obtecta reuelare, ut & bonis actibus laudē tribuat, & mali pœnā quā merentur accipiant. Quòd ſi manet futurū iudiciū Dei, & tale iudiciū in quo non ſolùm unuſquiſq; recipiet pro actibus, ſed pro omni otioſo uerbo reddeē ratio ſecundū ſententiā Dñi, cogitationesq; malæ cōfutabunē redarguente cōſcientia, & in omnibus unuſquiſq; noſtrū pro ſe rationē reddet Deo, nō ergo amplius inuicē iudicemus. Nudabiē enī uniuerſæ (ut ego arbitror) creaturæ rationabili cor noſtrū, & reuelabunē occulta, uel etiā manifeſtabunē. Eſt enī differētia. Videnē enim ea quidē quæ reuelanē, ad malos pertinere, de quibus dicię: In igne enī reuelabię. Ea uerò quæ manifeſtanē, ad bonos, & ideo dicię: Omne enim

1. Cor. 3.

quod manifeſtatur, lux eſt: & tanquā libri quidā deſcripti, uel tabulæ inciſæ continētes literas actuū cogitationūq; noſtrarū ab omni (ut diximus) creatura rationabili relegenē. Et hoc eſt quod arbitror indicari per Danielē ubi dicit: Et libri aperti ſunt, qui ſcilicet in corde nūc inuoluti ſunt & obtecti, continētes quædā ſcripta quæ gerimus, & notis quibuſdā conſciētiæ ſulcati, nec tamē ulli niſi ſoli Deo cogniti. Iſti ergo libri animæ noſtræ, uel hæ cordis noſtri paginæ, aperienē in conſpectu throni flāmei, & rotarū ignis ardentis, & fluminis ignei ac percurrentis ante uetuſtū dierū. Videbunt hæc, legēt etiā angeli & millies millia angelorū illa, & decies millies dena millia miniſtrorū, & ita criminū noſtrorū in quibus nūc unū ſaltē teſtē pati cōfundimur, cœleſtium tunc uirtutū teſtes cateruas innumerabiles patiemur. Cùm aūt Paulus dicat,

Libri aperti in iudicio Dei.

Quia omnes ſtabimus ante tribunal Dei: & ſe cōſociet eis qui ſtabūt ante tribunal Dei, quiſnā eſt qui ſemetipſum ita decipiat & fallat, ut ad iudiciū Chriſti & ad tribunal cognitiōis eius nō putet ſe eſſe uenturū aut manifeſtandū ſe non putet in his quæ ſiue rectè, ſiue etiā minus rectè cōmiſerit? Quod uerò in præſenti quidē loco tribunal Dei, ad Corinth. uerò tribunal Chriſti poſuit, ego quidē puto nullā eſſe differentiā quo minus unū atq; idē tribunal Chriſti & tribunal Dei nominetur, ſecundū quod ipſe Saluator in Euangelio dicit: Omnia quæ habet Pater, mea ſunt. Et iterum: Pater, omnia mea tua ſunt, & tua mea. Si quis tamē putat in ſermonibus,

Ioan. 17.

quia nulla in eius literis otioſa uel ſyllaba eſt, cauſas uarietatis huius eſſe requirendas, poterit fortaſsis tale aliquid dicere. Chriſti uocabulū quantū ad proprietatē appellationis ipſius pertinet, uerbi in carne poſiti & mundū Deo reconciliantis indicium eſt, ſicut & idē Paulus dicit:

2. Cor. 5.

Quia Deus erat in Chriſto mundū reconcilians ſibi. Sed reconciliationis huius ſpatia conuerſionis noſtræ dilatio & emēdationis negligētia diſtēdit, & lōgiora cōſtituit, & donec euacuet oēs principatus & poteſtates, & ponat inimicos ſub pedib. ſuis, ac nouiſsimū inimicū deſtruat mortē, ita eū regnare oportet, ut miniſteriū ſuſceptæ in carne diſpēſatiōis exerceat, & bonos

1. Cor. 15.

quidem manifestet,culpabiles sũt accipiant unusquisq; secundũ opera sua. Vbi ergo tradiderit regnũ Deo & patri,id est cõuersos oẽs & emẽdatos obtulerit Deo, & ad integrũ mysterium mundi recõciliationis expleuerit,tũc ait ante tribunal Dei stare oẽs,ut impleatur hoc quod sequitur: Viuo ego dicit Dñs,quia mihi flectetur omne genu,& cõfitebiť omnis lingua Deo. Flectet aũt genu omnis creatura Deo in nomine Iesu, per quẽ recõciliata est ei, secundũ quod idẽ Apostolus dicit: Quia in nomine Iesu omne genu flectetur cœlestiũ terrestriũ & infernorũ. Flectere sanẽ genu,& omnẽ linguã cõfiteri Deo, de Esaiæ prophetę sermonibus assumpsit Apostolus. Quod tamen non est carnaliter accipiendũ, ut putemus etiã cœlestia quæ dicit genu flectere, carnalibus mẽbris hæc facere: uerbi causa ut putei uel sol, uel luna, uel stellæ, uel etiã angeli, & quæcũq; sunt quæ cœlestia nominanť corporalibus inflexa genibus adorare, aut etiã lingua carnali & tali mẽbro quali nos homines loquimur, putent cõfiteri Deo, de quibus dicit, quia sint spiritus & ignis: secundũ quod Propheta dicit: Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignẽ urentẽ. Et quæ genua in spiritibus esse credunť aut quæ linguæ in ignis specie requirenť? Sed genu flectere, subiecta esse cuncta, & cultui Dei obedire declarat. Mouet me adhuc ex his quæ de epistola ad Corinthios assumpsimus ubi dicit: Vt recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit, siue bona, siue mala: utrũm quia in omnibus hominibus necesse est esse aliquid boni, & esse aliquid mali, nec ullum in bonis inueniri qui non aliquid habuerit & mali, uel iterum aliquẽ in malis qui non habuerit aliquid & boni, propter scripturã quæ dicit: Spiritus eñ corruptibilis in hominibus est propterea dixerit ut unusquisq; & pro bonis sua bona, & pro malis recipiat mala: an bonos illos dicat quibus nihil mali ascribendũ sit, & illos malos quibus boni nihil omnino debeať. Sed si hoc nouissimum putemus, uidebimur cõtra euidentẽ uenire rationẽ. Nullus eñ, ut dixi, ita bonus inuenietur, cui nõ aliquid insitũ sit mali, ut ex multorũ sanctorũ perfacilẽ colligi uideť exemplis: & rursus nemo est pessimorũ, etiam si ipse Iudas ponať, qui super impietatẽ impius fuit, ut nõ aliquid etiã ipse boni habuisse uideať. Nã ut illa omittã, quæ cũ Apostolis positus quasi unus ex ipsis gerebat, quãuis & ibi iã bonis misceret & mala, erat eñ pecuniæ cupidus, tamen hoc ipsum q; pœnitẽtia ductus, reportauit triginta argẽteos ad sacerdotes & dixit: Peccaui tradẽs sanguinẽ iustum: fuit aliquid boni. Ex quibus omnib. uideť mihi, quia nõ potest unus atq; idẽ bona simul recipere & mala. Neq; eñ simul aut in paradisum quis, aut in regna cœlorũ, aut in gehennã mitti potest. Respõdemus in illis tantũmodo rationẽ uitæ bonæ nõ haberi, in quibus ualde præponderant mala, & in illis rationẽ mali nõ accipi in quibus prępõderant bona, & in quibus malorũ uestigia pœnitẽtia cõuersionis aboleuit. Vt aũt ad propositi capituli finẽ cõclusionẽq; redeamus, cũ, inquit, tanta sit apud Deum & apud Christũ eius iudicij ueritas, tanta futuræ examinationis indago. Nõ ergo amplius iudicemus inuicẽ, SED hoc iudicate magis ne ponatis offendiculũ fratri uel scãdalũ.] Hoc iudicate, id est hoc statuite, ne per obseruantiã ciborũ offensionẽ fratribus uel scandala generetis. De offensione uel scãdalo iã suprà diximus, q; scandalũ sit cùm in uia qua incedit, aliquid inueniť obiectũ, in quo offendanť scandentiũ uel incedentium pedes: hoc est ergo quod patiunť hi qui uiã fidei nuper ingressi, priorũ uel cõtẽtionibus, uel negligentijs, uel contemptu & elationibus offendunť, atq; exemplis retro repercussi auertunť à fide. SCIO & confido in Dño Iesu, quia nihil est cõmune per seipsum, nisi ei qui existimat quid cõmune esse, illi cõmune est.] Diximus & in alijs, q; in scripturis sanctis uernacula quadã appellatione qđ sanctũ uel mundũ nõ est cõmune nominať: quæ tamẽ appellatio in nouo testamẽto frequẽtiùs, in ueteri uerò nõ recordor sicubi nominata est, ut in Euãgelijs Saluator dicit: quia de corde procẽdũt cogitatiões malæ, homicidia, fornicatiões, adulteria, furta, & falsa testimonia, & ista sunt quæ coinquinãt hominẽ: non lotis aũt manibus mãducare, nõ cõmunicat hominẽ: quãuis in nõnullis exẽplaribus Latini pro Cõmunicant, Coinquinãt posuerint, & licet eadẽ istic sit proprietas, tamẽ sermo Cõmunicant habet. Sed & in Actibus Apostolorũ Dñs dicit ad Petrũ: Qđ Deus mundauit, tu ne cõmune dixeris. Puto ergo inde usum huius sermonis assumptum, ut qa, uerbi gratia, uasa tẽpli ministerio segregata, uasa sine dubio Dñi appellabanť, ad horũ aũt definitionẽ reliqua uasa cõmunia dicebanť: ita & ad ciborũ distinctionẽ eorũ quos quasi mũdos & secundũ legẽ edendos scriptura segregauit, reliqui oẽs cõmunes appellati sunt. Sed Iudæi enim uerbi Dei ignorãtes, unde cõmunis diceref homo, quẽ cõmunẽ appellabant, sermonis usum sine significationis intelligentia tenuerũt. Neq; cibi quos Deus creauit, aut ignoranter aut simpliciter sumpti cõmunem facere hominẽ poterant & immundũ, sed mens illa hominis quæ Deo soli segregata est, meritò munda appellatur, quæ uerò aliena à Deo est, quoniam non ab uno spiritu immundo, sed à pluribus possideť, idcirco talis homo cõmunis appellať, quasi qui multorum uel uitiorum, uel dæmonum seruus, secundum illum qui interrogatus, quod sibi nomen esset respondit, Legio, multi enim sumus. Et secundum illud quod à Saluatore dicitur, Quia cùm exierit spiritus immundus ab homine, circuit loca arida, quærens requiem,

Marginalia: Esa. 45. — Phil. 2. — Genu flectere. — Bonorũ & malorũ mixtura. — Matth. 27. — Scandalum. — Opinione, non suapte natura quædã res communes sunt. — Matth. 15. — Act. 10. — Mens munda, uel immunda. — Luc. 8. — Matth. 12.

quiem,& non inueniens redit,& inueniens domũ uacantem & scopis mundatam, assumit secum alios septem spiritus nequiores se,& intrant in eum. Et sine dubio iste talis communis dicitur,eorum uidelicet seruus effectus omnium spirituum malignorum qui habitant in eo. Meritò ergo sciens sermonis huius hanc esse rationem Paulus dicit: Scio & confido in Dño Iesu, quia nihil est commune per seipsum.Nihil enim in creaturis de natura sui immundum est.Omnia nãq; à bono Deo creata bona esse constat & munda.Sed ei,inquit, qui existimat aliquid esse commune,ipsi commune est:hoc est qui intentione cordis immundum aliquid cogitat,& obseruantiam diuersitatis admittit,sicut & in consequentibus. QVI aũt discernit,si manducauerit damnatus est,quia non est ex fide.Omne em̃ quod non est ex fide,peccatũ est.] Nec tamen in his distinctionẽ Legis exclusit,ut absolutè diceret nihil esse cõmune aut immundũ corum quæ lex definiuit immunda.Præmisit enim causas cur per semetipsum nihil cõmune dicatur.Scio,inquit,& confido in Dño.In Domino ergo Iesu nihil commune per semetipsum, hoc est natura sui dicit,sed illis,inquit,qui existimant,& qui putant aliquid esse cõmune,ipsis commune est. Et ne miretis q cogitatio mentis cibũ qui natura sui cõmunis uel pollutus non est, faciat pollutũ,cùm è contrario cibũ uerè pollutũ (uerè enim pollutus est qui idolis immolatur) simplicitas mentis,& in cogitatione nulla scrupulositas iniecta,omni suspicione contaminationis absoluat. Et rursus etiã si mundus sit cibus, suspicionẽ tamen aliquis patiatur quasi q idolis immolatus sit,pollui dicit̃ pro conscientiæ scrupulo. SI enim propter cibum frater tuus scandalizatur,uel contristatur,non iã secundũ charitatẽ ambulas.Noli cibo tuo illũ perdere,pro quo Christus mortuus est.] Cùm enim definisset apostolico dogmate per Christum Iesum nihil cõmune aut immundũ natura sui putandũ, & dedisset erga usus cibotũ fidelibus quibusq; absolutissimã libertatem,rursus ad ædificationẽ fraterni amoris licentiam reserat libertatis,& dicit:Et si cõmune nihil est,& usus omniũ ciborum licenter admittitur, tamen tu si propter cibũ quẽ licitè putas sumendũ,fratrẽ tuũ qui nondũ scientiæ huius capax est scandalizas,iã non secundũ charitatẽ ambulas, nec affectũ in te fraterni amoris ostendis. Quid enim læderis,si ut fratrẽ tuum non contristes,etiã à licitis abstineas? Tibi enim abstinere à licitis crimen nullũ est,illi uerò in quibus discernit & putat non licere,contaminabilis usus est.Qui em̃ discernit,si manducauerit,damnatus est. Quòd si facias tu, utiq; fratrẽ tuum perdis pro quo Christus mortuus est, & tu ei causas perditionis acquiris. Magnificentiùs aũt idem Paulus de his ad Colossenses scribens dicit: Nemo itaq; uos iudicet in esca,aut in potu, aut in parte dici festi,aut neomenijs,aut sabbato,quæ sunt umbra futurorũ,corpus autem Christi. Nemo uos seducat uolens in humilitate cordis & religione angelorum quæ non uidit, extollẽs se frustra inflatur sensu carnis suæ,& non tenens caput.& post pauca: Si ergo mortui estis cũ Christo ab elementis mundi,quid adhuc tanquã uiuentes in hoc mundo decernitis,Ne tetigeritis,ne gustaueritis,ne attaminaueritis? quæ sunt omnia in corruptionem ipso usu secundum præcepta & doctrinas hominũ, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in obseruantia religionis,& humilitate per uexationẽ corporis,non in honore aliquo ad saturitatem carnis,de quibus per singula disserere non est præsentis operis: de his enim,quæ ad Romanos scribit Apostolus conamur exponere,hoc est tantũ quod etiam præsenti asseritur exemplo, ne in cibo uel potu,uel in huiusmodi obseruantijs,quæ apud Iudæos uelut angelorum religio putatur,iudicemur ab aliquo.Extollunt enim se in his quæ uident̃,& inflati sunt de uisibilibus rebus.Quæ tamen clauo non est secundum sapientiam spiritus,sed secundũ sensum carnis. Nõ autem de carnalibus rebus præceptum est, Ne tetigeritis,ne attaminaueritis,ne gustaueritis. Hæc enim omnia,hoc est carnalia,ad usum hunc corruptibilẽ data sunt, & quæ potest esse in corruptione obseruantia puritatis? Sed cùm lex hæc de rationalibus præcepit,quæ si immunda sunt,uerè tangenda non sunt,neq; gustanda,ne participes nos faciant peccati & immũditiæ suæ,præcepta hominum & doctrinæ relinquentes hũc spiritalẽ sensum,ad carnalia & corporalia transtulerunt, quæ rationem sapientiæ habent in obseruatione religionis & humilitate corporis: non tantũ uerò occasione huiusmodi obseruantiæ honorabilis apud homines & carnis delitiæ requirunt̃,dum pro paucorũ abstinentia multi cibi requirunt̃ & electi. Vera aũt obseruantia est ubi ita sumitur cibus,& ita aguntur omnia,ut non de talibus dicat̃: Quorum Deus uenter est. Abstinere conuenit ab omni cibo quem concupiscentia & libido præsumit, quem delitiæ parant, & luxus excogitat. Videndũ sanè est nõ solùm quali,sed quãto cibo,& quo in tempore,& q parco utamur. Sic enim omnia mundis munda fiunt: cõtaminatis autẽ (ut dicit Apostolus) & infidelibus nihil mundum. In quo ostendit,quia etiã ea quæ apud Iudæos munda nominantur in cibis,si quis contaminatus sit & infidelis,munda ei esse non possunt. Consequens igitur erit,ut si ea quæ munda sunt,contaminatis immũda efficiant̃: & ea quæ dicunt̃ immunda, sanctis ac fidelibus munda fiant. Sanctificantur enim per uerbum & orationem, quia omnis creatura Dei bona,& nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur.

Creaturæ Dei mundæ sunt.

Cibi causa nemo offendendus.

Col. 2.

Phil. 3.

Tit. 1.

Mundis omnia munda.

1.Tim.2. Per orationē autem non cuiuscunque sanctificantur, sed eorum qui leuant puras manus sine ira & disceptatione. Vis aūt magnificentius adhuc de mundis & immundis, quod nō de corporibus, sed de animis dicant & mentibus? Audi ipsius Dñi & Saluatoris in Euangelio sententiā dicentis: Non quæ in os intrant coinquinant hominem, sed quæ ex ore procedunt, quoniā intus de

Matth.15. corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, &c. Cogitatio ergo est & mens non recté sentiens quæ polluit hominē, non ciborū qualitas, quæ cuiuscūque modi fuerit, pari codéque exitu usum corruptionis expleuit. Et nihil mirum si sanctus cibus quem sumit, uerbo Dei & oratione sanctificat, cùm etiam ipsa quibus induit sancta sint uestimēta. Sudaria denique Pauli &

Act.19. semicinctia tātùm ex ipsius puritate sanctificationis acceperāt, ut ægris adhibita fugarent morbos, & redderent sanitatem. Nam de Petro quid dicā, cuius etiam umbra corporis tantùm san-

Act.5. ctificationis gerebat, ut quoscunque præteriens non ipse, sed sola eius umbra tetigisset, cōtinuò ab omni ægritudine leuarentur? Sed paulò latius excessimus de mundis cibis & communibus differentes, ut Apostoli sensum quantum possibile est consideraremus excelsius. Sed memores propositæ breuitatis, in his noni uoluminis conclusione facta, decimi eiusdem aggrediamur exordium.

LIBER DECIMVS.

Μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν.

NON ergo blasphemetur bonum nomen. Non enim regnum Dei est esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in Spiritu sancto.] Requiro quomodo blasphemari possit bonum nostrum nomen. Bonum est spiritaliter legem intelligere, impia & inepta hæreticorum uel falsæ philosophiæ studentium dogmata tanquam immundos cibos pollutosque ui-

Bonum.

tare. Hoc enim est quod spiritali lege sancitur: tamen si quis Iudæus, uerbi causa, aut ex his qui Seuertant, Tatianique appellantur, uelit Christo credere, putet tamen non parum inesse momenti in obseruantia continentiæ uel eorum ciborum qui lege prohibentur, uel quos quasi castitati aduersantes existimant nonnulli etiam scripturarum auctoritate declinandos: huiusmodi hominem si perurgeas ad communes hominum cibos, nec dicas eum aliter posse saluari, uel ad fidem Christi & gratiam peruenire, nisi sumptis his quos refugit cibis, tunc uerè bonū spiritalis sententiæ blasphematur, putante eo quem perurges hanc apud nos haberi fidem, ut salutem fieri nullum credamus nisi qui suillis uescatur carnibus, uel alijs huiusmodi cōmunibus & indifferentibus cibis. Addit autē his: Non enim regnum Dei esca & potus est, sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto. In quo iterum uehementer admiror sapientiam Pauli, qui præsentis temporis culpas futuri sacramenti auctoritate compescit, & ut Ecclesiæ formam statuat, regni cœlorū mysteriū prodit. Ait ergo: Quid opus est tantopere pro cibis & escarū quali-

Cū Encratitis quomodo agendum.

Regnum Dei.

tatibus fraternā pacē charitatémque turbare, cùm regnū Dei propter qđ laboramus & currimus, neque per escas constet, neque per potū: sed aliena hæc sunt à regno Dei, & ab illa cōuersatione futura? Ibi enim sicut neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei, sic neque escam neque

Luc.20. potū sument, sed sunt sicut angeli Dei. Igitur absolutissimo & euidenti dogmate ab Apostoli sententia terminatum est, in regno Dei neque escas carnales neque potum habere locum, sed iustitiā & pacē in Spiritu sancto: & ideo hortatur ut in illis nos exerceamus, & illa bona iam hîc habere meditemur, atque illam substantiā possidere, quæ nobiscū transferri possit ad regna cœlorū. Pacem ergo & iustitiā, & si qua huiusmodi sunt, quæ per Spiritū sanctū conquiruntur, ipsa nobis erunt cibus & substantia in regno Dei, & ideo per hæc docet non escarū corporalium rationes, quæ nullæ erunt in futuro, sed uirtutū curā gerendā, quæ nobiscū & in præsenti uita, & in futura permaneant in regno Dei. Et ideo dicit, quia QVI enim in hoc seruit Christo, placet Deo & probatus est hominibus.] Hoc est quod de seipso in alijs dicit. Sicut & ego, inquit, per omnia hominibus placeo, non quærens quod mihi utile sit, sed quod multis. Ideo enim cùm esset Apostolus Christi fiebat Iudæis Iudæus, sine dubio ut placens Iudæis saluaret eos: & his qui sine lege erāt fiebat & ipse sine lege, ut placēs eis saluos faceret eos. Placere aūt dicit ita ho-

1.Cor.9.

Paulus quomodo hominibus placuerit.

minibus, nō obsecūdo uitia, sed infirmitates eorū per patientiā sustentando. Sed ne illud quidē otiosè prætereamus quod ait: Nā qui in hoc est, in Spiritu sancto seruit, placet Deo probatus hominibus. In Spiritu sancto Christo seruire secundū hoc dicit qđ & alibi ait: Nemo dicit Dñm Iesum nisi in Spiritu sancto. Seruit aūt Christo in Spiritu ipse Paulus, quia accepta gratia sancti Spiritus seruit uerbo Dei, seruit sapiētiæ, seruit iustitiæ, & omnib. simul uirtutib. quæ Christus esse memorant. Et ideo placere in his dicit Deo, qui implet uolūtatē Dei secūdū uerbū qđ ipse pronūciauit dicēs: Hic est filius meus dilectus in quo mihi benè cōplacui, ipsum audite. Qui audit Deū & seruit Christo in quo cōplacuit Deus, placet Deo, & probatus est hominibus. ITAQVE quæ pacis sunt sectemur: & quæ ædificatiōis sunt inuicē, custodiamus. Noli propter cibū soluere opus Dei.] Suprà dixit, Hospitalitatē sectātes, & hic similiter, quæ pacis, in-

Τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς.

quit, sunt sectemur, & quæ ædificationis inuicē custodiamus, & sicut ibi ostendimus qualiter sectanda

sectanda sit hospitalitas, ita & hîc qualiter pax sectanda sit intelligamus: quia Dauid similiter dicit: Inquire pacem & sectare eam: licet in Latinis codicibus habeatur, Sequere eam: Sectare, tamen etiam ibi scriptū est. In quo mihi hoc uidetur ostendi, quoniā quidem à multis inquietè & insolenter agentibus turbata pax & effugata uelut subterfugit ab hominibus. Si contrario ab his qui Christū didicerunt, & ipsi seruiunt, etiā fugitans consectanda est, & modis omnibus reuocanda. Sectatur autem pacem, qui ea quibus pax constare potest, etiam cum labore suo, cum damno, cum opprobrio quoq;, & si ita necesse sit etiā cum periculo uitæ famæq; custodit. Hic enim nō solùm pacem, uerùm ædificationē adinuicē seruat. Aedificatur enim is qui uiderit te non quæ tibi soli, sed quæ alijs expediunt requirentē, & sic crescit ædificiū Dei ac templū Dei ex lapidibus uiuis, & per constructionem charitatis assurgit. & ideo addit: NOLI propter cibum soluere opus Dei.] Soluit enim opus Dei, & ædificiū destruit charitatis, qui propter ciborum intemperantiā scandalum fratribus ponit. OMNIA quidē sunt munda, sed malū est homini qui per offendiculum manducat. Bonū est nō manducare carnē, non bibere uinū, neq; in quo frater tuus scandalizatur.] Quod dixit, Omnia quidem munda, sed malum est homini qui per offendiculū manducat: simile est illi quod superiùs dixit, Quia nihil per seipsum cōmune, nisi ei qui existimat quid cōmune esse, illi cōmune est. Igitur secundum naturā sui & rationē creaturæ cuncta quæ à Deo facta sunt omnia munda sunt, & immundum uel quod cōmune dicitur nihil est. Duas tamen causas posuit, quibus uel quæ munda sunt, immunda fiant, uel quæ bona sunt, mala. Ait enim in præsenti quidem loco: Sed malum est homini qui per offensionē manducat. Quod ergo natura sui bonū est, ex offensione efficitur malū, id est in eo quòd offenditur super te utente his cibis, in quibus ille scandalū patitur. Alia uerò causa est qua cōmune & immundū efficitur quod natura sui immundū non est, si existimet quis, & apud se ita habeat quod cōmune sit. Illi ergo ipsi tantùmmodo qui hoc existimat, ita cōmune efficitur & immundū. Quibus euidenter Apostolus docet, nō in rebus uel in substantijs, sed in actibus & cogitationibus minus rectis immunditiā pollutionemq; consistere, quamuis Mosis lex quædā munda, & quædam immunda signauerit. In quibus distinctiones quasdā ponere uoluit, ut populus qui sub lege censebatur, discerni per huiusmodi obseruantias à cæteris gentibus uideret. Et quàm diu quidē populus ille sanctus, & segregatus à cæteris nationibus habebatur, etiā discretio de mundis & immundis necessaria uidebatur, quæ segregaret & secerneret specialē populū Dei à nationibus, quas ignorantia Dei & idolorum cultus faciebat immundas, ubi uerò ianua fidei gentibus aperitur & inuitantur omnes ad Deū, ostenduntur Petro omnia quadrupedia & reptilia, & uolatilia exposita in linteo quod cœlitus fuerat deductū, & dicitur ei: Surge Petre, occide & manduca. Cumq; legalis obseruantiæ memor respondisset ad Dominum & dixisset, Absit Domine, quia nunquā commune aut immundū introiuit in os meū: cœlesti sententia pronuntiatur, Quod Deus mundauit, tu ne cōmune dixeris. Vbi ergo omnes gentes agnitione fidei à cōtaminatione mundantur, ibi & omnis cibus uerbo Dñi & oratione purgatur: & ob hoc Apostolus dicit, Quia omnia munda sunt: tantū ut illud uitetur quod in sequentibus ponit, ne per offensionē fratris manducanti rursum fiant immūda quæ munda sunt. Iam uerò quod subiungit: Bonū est non manducare carnē & non bibere uinū: nisi addidisset, Neq; in quo frater tuus offendatur: contrariū fortasis prioribus uideretur. Manducare enim carnē, & nō manducare, uel bibere uinū, aut non bibere, neq; malū, neq; bonum, sed mediū haberi docuit & indifferēs. Potest enim nō manducare carnem & non bibere uinū etiam malus homo & à fide alienus, ut sæpe etiā nōnullos idolorum causa facere hoc certū est, interdum etiā malarū artium. Fertur talis quoq; haberi obseruatio hæreticorum, & non paucis obseruare hæc moris est, & tamen non continuò dicimus, Bonū est eis quia nō manducant carnē, neq; bibunt uinum. Sed illo planè modo quo in sequentibus posuit, In quo frater offendit, non manducare carnē & non bibere uinum, non iam medium aut indifferēs, sed uerè bonum est. Bonum enim nō ponere offensionem fratri uel scandalum. Propter hoc enim & in alijs dicit: Sine offensione estote & Iudæis & Græcis, & ecclesiæ Dei. Et ideo uideant si rectè faciunt hi, qui qualibet ex causa cōtinentes à carnibus & uino cogunt omnimodè degustare, quo scilicet per hæc ab eis uideatur auferri suspicio, quia superstitiosè putantur ciborum discretionibus inhærere. Considerent namq; Apostolum non dixisse, Bonum est manducare & bibere uinū: sed non manducare carnem, & nō bibere uinū, si in eo frater offenditur. Noluit ergo ut pro his qui manducandū iudicant, cogatur ille ad manducandū qui in hoc offenditur: sed pro illo qui nō putat manducandū, abstinere præcipit etiā his qui manducandū iudicant. Verendū namq; est ne fortè abrupto semel muro continentiæ, & accepta licentia, in gulæ procellā ac profundum luxuriæ decidatur, & pariter subsequantur naufragia castitatis. Omnia igitur fieri oportet ob hoc ne destruatur opus Dei: & ideo etiam manducandū est si in hoc frater ædificatur: & non est manducandum si per hoc non crescit opus Dei: & bibendum est si per hoc proficit frater ad fidem: & non est bibendum si per hoc

Psal. 37.

Ephes. 2.

Non quia mundis omnia munda sunt, ideo licet cibis causâ fratrē infirmū scandalizare.

Leuit. 11.

Lex de mundis et immūdis cur lata, & quando abrogata sit.

Act. 10.

Præstat à uino & carnibus abstinere quàm offendere fratres.

Fidem apud semetipsum habere.

frater damnū fidei, aut tu detrimentum charitatis incurras. Post hæc dicit: TV fidem quam habes apud temetipsum habe coram Deo.] Fidem hîc illam dicit qua credit quis manducare omnia, sicut suprà dixit: Alius credit manducare omnia. Ille sine dubio qui credit quod in creaturis Dei nihil cōmune, nihil immundū sit. Sufficit tibi, inquit, habere corā Deo huiusmodi fidem. Non tamē idcirco cogendus est alius ut omnia manducet, qui nondum habet talem fidē ut credat omnia esse manducanda. Quòd autem dixit, Habes apud temetipsum: iactantiā resecat, ne magis in ostentatione sit quod credimus, quàm in uirtute. Addidit, Habe corā Deo: ut doceret satisagendū nobis nō ut apud homines fides nostra diffametur, sed ut apud Deū probetur. Multū aūt est habere corā Deo probabilem fidē. Apud Deū enim etiā Apostolorū fides

Matth. 14.

iudicatur. Vnde dicitur ad Petrū: Modicæ fidei quare dubitasti? Idcirco ergo uerè magnus est qui coram Deo habet probabilem fidem. BEATVS qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui aūt discernit, si manducauerit damnatus est, quia non est ex fide.] Beatus quis dicitur non solùm si faciat ea quæ cōpetit, sed & si non faciat ea quæ non competit: ut ille beatus

Psal. 1.

dicitur qui non abijt in consilio impiorum, & ille nihilominus beatus qui ambulat in lege Domini. Ita & præsenti loco Apostolus, Beatus, inquit, qui nō iudicat semetipsum in eo qđ ꝓbat. Sed cuius operis sit ista beatitudo uideamus. Multi sunt qui probant aliquid boni facere: uerbi gratia, qui audientes de præmijs castitatis probant & statuunt castè uiuere: sed processu temporis, uel surrepente negligentia, uel superante libidine, id quod obseruandum probauerant maculatur & corrumpitur: & est infelix iste, qui in eo quòd obseruare decreuerat, uictus semetipsum iudicat & condemnat. Beatus uerò ille est, qui in eo quòd probat & statuit ita permanet fixus & stabilis, ut in nullo semetipsum iudicet, in nullo reprehendat. Hoc autem in obseruantia ciborum secundum eam regulam quā superiùs texuit habendum dicit, ut si quis est qui per scientiam spiritalis legis probat omnia manducanda, & omnia esse munda, non rursum iudicet semetipsum, & dubitationem capiat utrum sumere debeat nécne. Quia qui hoc modo discernit, qui dubitat utrùm uerè mundum sit, an immundum quod sumit, iste ex animi sui dubitatione cōscientia urgente damnatur. Causam uerò huius damnationis exponit dicens, Quo-

Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

niam non ex fide ducitur, sed ex dubitatione. Et post hæc generalem super omnia sententiam exponit dicens. OMNE autem quod non est ex fide peccatum est.] In hoc sermone credentium quorundam negligentes & desides animos uinculo acriore constringit, ut nihil sine fide agant, nihil sine fide dicant, nec absq; fide aliquid cogitent: quia siue quid gesseris sine fide, siue locutus fueris, siue etiam cogitaueris, peccas. Hoc idem est quod in alijs dicit: Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia ad gloriā Dei facite. Sed requirat aliquis, si hæretici quæ faciunt, quia secundum hoc quod faciunt credunt, ex fide facere credantur: an quia fides apud illos mala est, omne quod faciunt peccatū sit pronunciandum, quia non fit ex fide, & puto illorum credulitatē appellari magis quàm fidem. Sicut enim pseudoprophetæ falso nomine interdum prophetæ appellantur, & falsa scientia, scientia dicitur, & falsa sapientia, sapientia abusiuè nominatur: ita & hæreticorū credulitas, falso nomine fides appellatur. Vnde uidendum est ne fortè etiam si quid boni operis apud illos geri uidetur, quia non fit ex fide, conuertatur in peccatū, sicut de quodam dictum est, Fiat oratio eius in peccatū. Est interdum & casti-

1. Tim. 4.

tas quæ non est ex fide, eorū duntaxat qui attendunt spiritibus seductoribus & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi falsa loquentium, cauteriatam habentium conscientiā, prohibentium nubere, & abstinentiū se à cibis quos Deus creauit. Est ergo & illa fides eorum qui circa fidem naufragauerunt: est & falsa sapientia, huius scilicet mundi, & principum huius mundi, quæ destruetur. Sicut enim piratæ solent in mari in locis uadosis occultisq; scopulis per obscurum noctis lumen accendere, quo nauigantes sub spe confugiendi ad portū salutis, ad naufragia perditionis inuitent: ita & istud lumen falsæ sapientiæ uel falsæ fidei, à principibus mundi & spiritibus aeris huius accenditur, nō per quod euadant, sed per quod pereant homines mundi hu-

Iob. 6.

ius fluctus & uitæ pelagus nauigantes. De his (ut opinor) pirans dicebat & Iob: Sagittæ piratarum eius super me uenerunt. Et ob hoc nimirum etiam ipse Paulus Apostolus dicit, quia & ipse satanas transfigurat se sicut angelum lucis. Propterea nauigantes uitæ huius undas, nō omni

1. Ioan. 4.

lumini, id est non omni sapientiæ credere debemus: sed sicut monet Apostolus, Probate spiritus quòd ex Deo sunt. Et ideo debemus indesinenter precari auxiliū Domini, & sperare quòd

Psal. 124.

ipse eripiet nos de laqueo uenantiū, ut & nos dicamus. Quia anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium, laqueus contritus est, &c.

CAPVT XV.

Infirmi à firmis quomodo tractandi.

1. Cor. 8.

DEbemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorū sustinere, & non nobis placere.] uidetur in his Paulus firmū semetipsum pronunciare, sicut in prima epistola ad Corinthios dicit, Quia factus sum infirmus ut infirmos lucrarer. Et ibi eī se non dicit infirmū

esse,

esse, sed fieri infirmum, & non utique si infirmus fuisset, fieri potuisset infirmus: sed non ex hoc aspicias eum quasi immemorē mandati illius loci quo dicitur: Laudet te proximus tuus & non os tuum, extraneus & non labia tua. Non ergo pro laude propria, sed pro rerum consequenna firmum semetipsum pronunciat. Si enim ipse humilitans specie se inter firmos uitasset enumerare, quis in his qui aliorum infirmitates portare deberent, auderet subire istud officiū, ut quasi firmus ipse fragilitates infirmorū ferre niteretur? Sed ideo cōmune facit istud officium, ut unusquisque nostrûm in quo potest etiam si non in omnibus tamen in quo uidetur firmior proximo suo esse, portet infirmitatē eius: sicut & in aliis dicit, Inuicē onera uestra portate. Sed uidetur onera hîc pro corporeis necessitatibus nominasse, ut si quis in facultatibus opulētior est, onus pauperioris portet, & penuriam soletur abundantia. In eo uerò ubi dicit, ut firmiores infirmorum sustineant infirmitates, non aliud intelligi potest, quàm ut in quibus alii per infirmitatē delinquunt, robustiores quique patienter ferant, & non continuò spernant eos, abiiciāt, obhorrescāt, si fortè in aliquo infirmitatis uitio uincuntur, neque specie purioris uitæ à conuentu fratrum & Ecclesiæ societate depellāt. Qui enim hoc facit, nō est imitator illius de quo Esaias dicit: Ipse infirmitates nostras portat, & pro nobis dolēs: & nos putabamus eum in dolore esse & plaga, & in afflictione. Quòd si Christus portat infirmitates nostras, & Deus patienter fert delicta nostra, quomodo & uos eorum qui paulò infirmiores uidentur nequaquam delicta & negligentias toleramus? Hoc enim nimirū ipsum Christum auertere est ab hoc affectu, ne portare uelit infirmitates nostras. Nemo enim ita perfectus est qui apud Deum in aliquo non inueniatur infirmus, & portetur à Christo: & ideo magis in hoc decet itidem compati inuicē & condolere, sicut & in aliis scribit: Donantes uobis inuicē delicta uestra, sicut & Deus in Christo donauit uobis. Hoc autem nō idcirco præcipit, ut delinquentes nutriat, & indulgētia largiore infirmantes dissoluat: sed sciens quoniā si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit uitiū delinquendi: aut si emendare se non ualet, erit certè fructus iste portantis eum, si nō proficit in peius, nec semetipso deterior efficit, sicut illi de quibus dicit Apostolus: Nequaquā autem homines seductores proficient in peius seducentes & errantes. Debemus autem ad id quod infirmitates portamus infirmorum, addere etiam ut nō nobis ipsis placeamus, sed proximo in bono tantùm ad ædificationem. Philautiæ uitium, id est sibi ipsi placendi, & in aliis culpat Propheta cùm dicit: Væ his qui apud semetipsos sapientes sunt, in conspectu suo eruditi. Similiter ergo & in hoc possumus dicere: Væ his qui sibimetipsis placēt, & in conspectu suo boni uidentur. Oportet enim in conspectu Dei primò placere, secundò etiam proximis. Sicut primò est diligere Dominū Deum, & secundò proximūita & primò placere Deo, secundò etiam proximis. Sed fortasse dicat aliquis contraria sibi Paulum dicere in eo quòd iubet nos proximis placere, quia in aliis dixerit, Ego si hominibus placerem, Christi seruus non essem. Et utique huic sententiæ uidetur esse contrarium, ut unusquisque proximo suo placeat, quod in aliis dicit: Sicut & ego per omnia hominibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant. Dicendū ergo ad hæc, quia aliud est studium habere placendi hominibus ut laudem ab eis quærant: & aliud habere placendi studium hominibus in eo ut uita sua irreprehensibilis sit apud omnes, & proficiant ex eo omnes qui uel uident talem, uel audiunt. Ibi ergo nō est placendū hominibus, ubi contra Deum, cōtra honestatē, contra religionē est in quo placeatur: & ideo dicit: Quia si hominibus placerē, hoc est incredulis & infidelibus Iudæis, Christi seruus nō essem. Si enim uoluisset Paulus placere Iudæis Damascū cum epistolis missus, traxisset utique uiros ac mulieres uinctos Hierosolymā, & uisioni delatæ sibi in uia cœlestique uitæ minimè credidisset. Sed & si quis nos aliud agere exigit contra iustitiā, contra sanctitatē, contra regulā Christianam, & nisi hoc agamus odia & inimicitias minitetur, tunc oportet nos meminisse huius sermonis qui dicit, Quia si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem. Cùm autem dicit, VNVSQVISQVE uestrûm proximo placeat.] Necessaria distinctio sociatur, quæ in quo placendū sit proximo, euidenter ostendit cùm dicit. IN bonum ad ædificationem.] cùm ergo bene agimus, & bene docemus, placemus proximo, & ædificamus eum. Non enim gloriam ab hominibus quærendā monet, sed ædificationē de actu & sermone nostro proximis dandam. Sicut & in eo quòd dicit Saluator: Luceat lux uera coram hominibus, ut uidentes opera uestra bona, glorificent patrem uestrū qui in cœlis est. Per quod non utique ad quærendā ab hominibus gloriam discipulos adhortatur, sed ut rectè honesteque uiuentes ad ædificationē uidentibus placeāt, & glorificet Deus qui hominibus uiā emēdationis & salutis aperuit. NAM & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptū est, Improperia improperantiū tibi ceciderunt super me.] In hoc uidetur ostendere, quia & Christus nō sibi placens, nec rapinā arbitrans esse se æqualem Deo, semetipsum exinaniuit, sed uolens hominibus placere, hoc est homines saluare, improperia improperantiū pertulit sicut scriptum est, Improperia improperantiū ceciderunt super me. Quod euidentius fiet si ea quæ sunt scripta in Euangelio requiramus, quomodo ut prodessēt

Esa. 53.

Christus nostras infirmitates tulit.

Delinquentes quomodo tractandi.

μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν.

Antinomiam dissoluit.

Gal. 1.

Matth. 5.

Christus sibi ipsi nō placuit.

Phil. 2.

Luc.5. prodesset hominibus, & saluos faceret eos, cum peccatoribus & publicanis manducabat & bi-
Luc.7. bebat, & ad hæc improperantes Iudæi dicebant: Quare cū publicanis & peccatoribus manducat magister uester? Vel iterū cùm peccatricem mulierē non prohibebat cōtingere pedes suos, & lachrymis rigare, uel capillis detergere, & myro perungere: & per hoc improperantes & exprobrantes Iudæi dicebant, Quia si hic propheta esset, sciret unq; quæ & qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est. Quòd si requiras cur exemplū quod de psalmo, ita habeat quasi improperia quę improperētur Deo, deciderint super Christū, ita possumus explanare. Quia
Luc.9. sicut dicit: Qui me recipit, recipit eum qui me misit, ita & hoc accipi potest, quia qui mihi improperat, improperat ei qui misit me. Exemplum enim quod assumpsit, in sexagesimo psalmo hoc modo scriptū est: Alienus factus sum fratribus meis, &c. usq;, Ceciderūt super me. QVAE-
Vsus diuinarū scripturarum. CVNQVE enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.] Simile est hoc illi quod ipse in alijs dicit: Scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorū deuenerūt. Quòd si requiritur quomodo propter nos scripta sint, uide quia propter nos scriptū est: Non obturabis os
1.Cor.9. boui trituranti: non enim de bobus cura est Deo, sed de nobis dicit, & propter nos scriptum est
Gal.4. quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla & unū de libera: ut nos sciamus quia sunt
Exod.16.17. allegorica, & hæc sunt duo testamenta. Propter nos & illud scriptum est, quia populus Manna manducauit in deserto, & bibit aquā de petra, ut nos intelligeremus quia spiritalē escam man-
1.Cor.10. ducauerunt, & spiritalem potum biberūt, bibentes de sequenti petra, quæ petra erat Christus. Hæc atq; alia huiusmodi erant mysteria, quæ occulta sunt temporibus æternis, manifestata aūt nūc per scripturas propheticas, & aduentū Domini & Saluatoris nostri Iesu Christi. Sed ut adhuc manifestius fiat, quomodo quæ scripta sunt, propter nos scripta sunt, de priori populo di-
Esa.6. cit Propheta, quia aure audietis, & non cognoscetis, & uidentes uidebitis, & nō intelligetis. De nobis autē dicitur: quia quibus non est nunciatū de eo, uidebunt: & qui nō audierunt intelligent. Cōsidera ergo ex hoc propter quod scripta sunt, uidelicet ut scripta uideantur. Quæ enim scribuntur, sine dubio propter eos scribuntur qui uisuri & intellecturi sunt, nō propter eos qui neq; uisuri, neq; intellecturi dicuntur. Qui autem intelligunt quæ scripta sunt, illud sine dubio inuenient quod consequenter adiungitur. VT per patientiam & consolationem scripturarū spem habeamus.] Consolationē namq; ex scripturis nō ille qui neq; credit, neq; intelligit, sed ille qui & credit & intelligit, capit. DEVS aūt patientiæ & cōsolationis det uobis idipsum sa-
Deus patientiæ. pere in alterutrū secundū Iesum Christū.] Si patientia uirtus est, omnis aūt uirtus à Deo est, & patientia à Deo est. Cùm ergo dicitur Deus patientiæ, hoc est quod uidetur ostendi, quia Deus cū his est qui habent uirtutē patientiæ in se: sicut cùm dicitur Deus iustus, ostenditur in his esse Deus qui seruant iustitiā. Similiter & Deus ueritatis & Deus patientiæ intelligitur. Sed & Deus cōsolationis cùm dicitur, cū illis esse ostenditur Deus qui ex diuinis scripturis per intelligentiā spiritalem consolationē spiritus capiunt. Deus aūt patientiæ & cōsolationis det uobis, inquit, idipsum sapere in alterutrū secundum Iesum Christū. in hoc Paulus patriarcharū more & prophetarum quorū benedictiones scriptæ referuntur, benedictiones tribuit Romanis, exorās eis
τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ χριστὸν ἰησοῦν. dari à Deo ut idipsum sapiant in alterutrum. Gratia Dei est benedictio ista, ut unum sapiant omnes atq; sentiant, & sicut sibi unusquisq; uelit proximo suo. Vis autem scire quantū unanimitatis gratia ualet? Saluator in Euangelijs pronunciat, Quia si duo uel tres in unū consenserint, de omni re quamcūq; petierint fiet eis: & iterum de semetipso dicit, Quia ubi fuerint duo uel
Matth.18. tres congregari in nomine meo, hoc est unū atq; idem sentientes in nomine Iesu Christi, ero in medio eorū. Vis & aliud accipere exemplū, quomodo unū sentientibus Christus medius fiat?
Act.2. Vide in Actibus Apostolorum quomodo post ascensionē Domini, cū eleuassent, inquit, duodecim Apostoli cū cæteris uocē, & unanimiter orassent, motus est locus in quo stabāt, & pręsentiā sancti Spiritus meruerūt. Vt aūt adhuc quanta sit unanimitatis uirtus, & quanta gratia clarius fiat, nō puto absurdū uideri si ea etiā quæ nobis in ueteri testamento à patribus rationabiliter tradita sunt, his scilicet qui ex Hebræis ad Christi fidem uenerunt, in mediū proferamus. Aiebāt ergo hi illos filios Core quorū nomina in Exodo inuenimus, id est Asir q interpretat Eru-
Num.16. ditio, & Helchana qui in lingua nostra dicitur Possessio Dei, & Abiasaph qui in latino sermone indicat Congregationē patris, cū pater eorū Core peccasset unà cū Dathan & Abiron, & omnibus qui consenserunt eis, & diuinæ ultionis in eos pararetur excidiū, istos segregasse se ab actu nefario, & ab impia conspiratione sequestratos, unanimiter ad Deū precem pœnitentiæ profudisse: atq; exauditos à Deo non solùm ueniam pœnæ sed & prophetiæ gratiā meruisse, & hoc quoq; eis à Deo poscentibus esse præstitū, ne quid triste aut exitiabile prophetare iuberentur:
Mirum, de Psalmis filiorū Chore & Asaph. & ob hoc oēs psalmos quicunq; nominibus eorū attitulati referunt, nihil triste aduersus peccatores aut asperū continere. Hoc aūt protulimus, ut quanta sit unanimitatis uirtus, & unū sentire, atq; unū inuicē sapere, magnificētius nosceret. Ego etiā illud qđ Paulus in quibusdā epistolis aliorū uocabula secū iūgit, & dicit, Paulus & Sosthenes frater, & alibi, Paulus & Syluanus &

Timo-

Timotheus, puto non inaniter factum, sed per hoc ostendit, quia duobus uel tribus in uno positis Spiritus sanctus unum de eis sensum atque unum elicuerit sermonem: ut qui Ecclesiam docere cupiebant unum dicere atque unum sapere, ipsi se prius unum dicere atque unum sapere demonstrarent. ET uno ore honorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.] Vnum namque os dicitur ubi unus atque idem per diuersorum ora sensus & sermo procedit. Bene autem Apostolus ubi ait, Idipsum sapere in alterutrum: addidit, Secundum Iesum Christum. Posset enim fieri ut in malina aliqui unanimiter consentirent, & unum saperent in peius. ob hoc ergo addidit, Secundum Iesum Christum. Qui aūt secundum Iesum Christū sapit, sine dubio omne quod bonum est sapit. Post hæc addit: PROPTER quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit uos in honorem Dei.] Quod dicit, Suscipite inuicem, ad illud referendū est quod primò proposuerat, ubi occasione mundorū uel immundorū ciborum diuersa sentientes ab inuicem discrepabant, & ait: Suscipite inuicem sicut & Christus suscepit uos, qui nullius immunditias horruit, nec reputauit alicui delicta sua. Nihil enim de immunditia animalium iudicetis, sicut nec ille immunditias credentiū reputauit. Et qui in superioribus dixerat, Qui autē manducat non manducantē non iudicet, Deus enim illum assumpsit: hîc dicit quòd Christus suscepit uos: ut ostenderet unū atque idem esse à Deo suscipi & à Christo. Addit & hoc, quòd honor sit Dei suscipi à Christo. Quos enim suscipit Christus, docet eos ita agere debere, ut uidētes homines opera eorum bona, glorificent patrem qui in cœlis est. DICO enim Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatem Dei ad cōfirmandas promissiones patrū.] Quomodo Christus minister fuerit circumcisionis ad stabiliendas promissiones patrum, duplici modo intelligi potest. Siue pro eo quòd circumcisionem in carne sua suscepit ipse, ut manifestissimè nosceretur quòd ex semine Abraham ueniens, cui promiserat Deus: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes: compleret in semetipso quæ patribus fuerāt repromissa: & ut per hoc secundum propositū totius epistolæ ordinem, quo nunc eos qui ex circumcisione crediderant, nunc etiā eos qui ex gentibus aduersum se inuicē superbientes refrenat ac reprimit, doceret non esse penitus iudicandos eos qui in legis obseruationibus demorantur, quandoquidem Christus etiā in carne sua circumcisionis minister fuisse dicatur, de qua idem Apostolus dicit: Nō enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ manifesta est in carne circumcisio, sed qui in occulto Iudæus est & circumcisione cordis, quæ spiritu nō litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Et secundū quod idem Apostolus in alijs dicit: In quo etiā circumcisi estis in circūcisione nō manu facta in expoliatiōe corporis carnis, sed in circūcisione corporis Christi consepulti ei in baptismū. Per huiusmodi ergo circumcisionē certum est promissiones patrū esse cōpletas. Quæ aūt fuerint promissiones, subditis declarat exemplis quibus dicit, GENTES autem super misericordia honorare Deum sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.] Quod ex decimooctauo psalmo uidetur assumptū parua immutatione habita non sensus sed sermonū: ibi enim dicit, Propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & psallam nomini tuo. Et quod item ait, Lætamini gentes cum populo eius.] Eisdem uerbis in Deuteronomij cantico scriptum est. ET iterum, Laudate uerò omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.] In CXVI. psalmo legitur, tantū quòd ibi pro Magnificate, Collaudate positum est. Vltimū uerò exemplum ipse Paulus de Esaia dicit assumptum, in cuius corpore scriptū est ita: ET rursus Esaias ait, Erit in die illa radix Iesse, & qui exurget regere gētes, in eo gentes sperabūt. Et erit requies honor eius.] Omissis aūt in primis quidē duobus sermonibus, id est, In die illa, & in ultimis, Et erit requies eius honor: cætera eisdem uerbis posuit quibus LXX interpretes ediderunt. Vnde sciendum est quòd in omnibus penè Apostolus editionem LXX interpretum tenet, nisi quia fortè ei quam exequitur asseruōni minus necessaria uidentur, aut si quando non tam uerbis interpretum quàm sensibus scripturæ uti uult sua enunciatione prolatis. Hunc autem sermonē de radice Iesse melius quidem in explanatione ipsius Prophetæ Esaiæ uisum est disseruisse: in præsenti tantùm loco dicitur, quoniā Iesse interpretatur in nostra lingua, Est mihi. In aduentu ergo Christi omnis qui credidit ei conuenienter dixit, Est mihi. Ille enim de quo Moses dicit, Qui est misit me ad uos, ipse est mihi: hoc est in ipsum credo, qui nō ex nihilo ut impijs placet, sed qui est & semper est, & hoc ei nomen est, & ipse est qui surrexit ex radice Iesse, & in ipso gentes sperabunt. Pro qua misericordia quam ab eo cōsecuti sunt, is qui semper erat nasceretur ex radice Iesse ad salutem gentibus dandam, pro hac inquam sibi collata misericordia gentes honorant & magnificant Deum.

Sapere idipsum ἰσοδυναμεῖν in Christo.

Christus minister circumcisionis.

Gen. 22.

Rom. 2.

Promissiones patribus factæ.

Psal. 18.

Deut. 32.

Psal. 116.

Esa. 11.

Paulus usus est LXX Interpretum conuersione.

Exod. 3.

DEVS autem spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe & uirtute Spiritus sancti.] Qui superius dixerat quod in Esaia scriptum est, Et in eo gentes sperabunt: grataanter adiecit, Deus autem spei: ut si scriptū fuisset, In ipso gentes credent, adiecisset sine dubio, Deus autem fidei: ut nunc ā sperando gentes Deum spei inuocat super eos qui sperant in eum, à quo eis benedictionis munus precatur augeri. Est aūt benedictio huiusmodi ut repleantur

Precatur Romanis Spiritus sancti dona.

Esa. 54. tur omni gaudio & omni pace. Similiter autē & Propheta dicit in quodam loco: Et erit in diebus eius iustitia & multitudo pacis usquequo auferatur luna. Sed quia hæc de Christo dicuntur, in illo rectè possumus multitudinem pacis aduertere, pro eo quòd pacificauit per sanguinem crucis suæ non solùm quæ in terra sunt, sed etiam quæ in cœlis sunt in omnibus. Quomodo possit impleri hoc quod precatur Apostolus, ut impleant omni gaudio & omni pace, difficile mihi uidetur exponi: maximè cum etiam ipse Apostolus in his quæ per gratiā Spiritus sancti consecutus est, ex parte se dicat scire, & ex parte prophetare. Sed ego puto in eo posse habere credentes plenitudinē pacis, cùm reconciliantur Deo patri per fidem, secundum uerbum Pau-

2.Cor. 5. li dicentis, Rogamus pro Christo reconciliamini Deo: & cùm in pace redeunt cum filio Dei per sanguinem crucis eius, & cum sancto Spiritui sociantur, cùm se emundauerint ab omni inquinamento, & effecti fuerint uasa sancta: ut ita demum quis repletus uideatur omni pace, si in plenitudine crediderit Trinitatis. Propter hoc deniq; subiungit Apostolus & dicit, Repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis spe & uirtute Spiritus sancti. Si enim qui credit uirtute sancti Spiritus munitur, certum est quòd plenitudinē gaudij semper habeat & plenitu-

Quæ decora Romanorum fuerint. dinem pacis. CERTVS sum autem fratres & ego de uobis, quoniā & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possins alterutrū monere.] Eadem ratione qua suprà diximus repleri omni gaudio & pace omni credentes, etiā hîc plenos esse bonitate & omni scientia eos

1.Cor. 1. ad quos fit sermo confirmat. Similiter autē & Corinthijs scribens dicit: In omnibus diuites facti estis in illo in omni uerbo & in omni scientia. Qui ut superiùs diximus, etiam de semetipso pronunciat, quòd non omnem scientiam neq; omnē prophetiam habeat, sed ex parte: de quo & in alijs quidē sæpe nos dixisse memini, & nunc nihilominus dicemus, quòd Paulus & si qui

Perfecti quinā dicantur. sunt tales ad comparationē cæterorum perfecti dicuntur: ad illam autem summā scientiam, uel ad illam perfectionem quæ in cœlestibus est ordinibus, nullus potest inter homines perfectus dici uel esse. Vt si dicamus, in puerilibus studijs ad comparationem illius qui nuper imbutus, & prima literarū suscipit elementa, magister ipse librarius appellatur perfectus, sed non est ita perfectus ut ille qui grammaticā docet. Ipse uerò grammaticus quamuis perfectus sit, superior est, & tamen perfectior rhetor, & his omnibus longè eminentior philosophicæ doctrinæ perfectio. Cumq; in his omnibus sit literatura doctrina, diuersus tamen gradus perfectionis & magi-

Phil. 3. sterij in unoquoq; habetur. Ita ergo potest fieri ut cùm Paulus dicit, Non quòd iam assecutus sim aut perfectus sim, ad illum apicē cœlestis perfectionis aspiciens hæc uideatur scribere. Cùm uerò dicit, Quicunq; ergo perfecti sentiamus, ad humanæ tantùm perfectionis respicit gradū. Sic ergo & in præsenti loco intelligendi sunt uel pace uel gaudio uel bonitate uel scientia repleti, siue Romani siue Corinthij, in quantum possibile est repleti eos qui docentur in Ecclesia, & sub perfectis doctoribus aguntur. Designat autem & scientiæ ipsius mensuram cùm dicit, Ita ut possitis & alios monere. In quo ostendit, quia in eo quòd discit unusquisq;, debet etiam alium monere, & huiusmodi cum discipulis habere colloquia quibus se moneant inuicē & ædificent.

Collationis de doctrina utilitas. Potest enim conferre plurimū eruditionis alterna collatio si cum charitate habeatur, & de profundioribus quibusq; uel obscurioribus expectet eruditorū perfectorumq; sententiam. Secun-

Deut. 32. dum quod Moses dicit: Interroga patres tuos & annunciabunt tibi, presbyteros tuos & dicent tibi. AVDACIVS autem scripsi uobis ex parte tanquā commemorans uos per gratiam datam mihi à Deo, ut sim ministrans Christo Iesu in gentibus, sanctificans euangelium Dei, ut sit oblatio gentium accepta sanctificata in Spiritu sancto.] Tanquam qui cōscius sit sibi in omni textu epistolæ, dum ad eos interdum qui ex circumcisione, interdum uerò ad eos qui ex genti-

Mysteriorum enarratio. bus crediderunt faceret uerbum, quòd nonnulla etiā de secretioribus mysterijs & profundioribus contigerit, & studio reddendæ rationis plura quæ habebantur in occultis patefecerit, licet in singulis dispensatione uerbi moderationē seruauerit, ex aliqua parte indicans, ex multa rursum parte contegens, idcirco dicit: Audaciùs autem scripsi uobis ex parte, tanquam cōmemorans uos per gratiam quæ data est mihi. Audi Apostolum dicentem, Ex parte scripsi. Vnde neq; nobis aliquis succenseat, si mysteriorū diuinorum rationē explanare aliquando non ua-

1.Cor. 13. lemus, cùm audiat eum qui nobis hæc ipsa tradidit ex parte tradidisse. Neq; quisquā sub scien-

Paulus plura sciuit, quàm scripserit. tiæ titulo ita inflatus incedat, tanquā uniuersa cognouerit, cùm ipse Paulus à quo scientiæ nobis sermo transfusus est, ex parte se dicat scribere, & ex parte cognoscere. Ego tamen arbitror quòd quamuis etiam ipse Paulus ex parte se scire fateatur, plura tamen & multo plura scierit quàm scripserit: tanquam qui ipse multa sciret, nec tamen auderet multa referre, audaciam sibi fuisse dicit, ut aliqua saltem scripturæ cōmitteret. Quòd uerò ait, Cōmemorans uos per gratiā datam mihi, indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & disseruisse se sæpe de mysterijs: sed quoniā quæ solo sermone dicta sunt de facili posset intercipere obliuio, per hæc, inquit, pauca quæ scripsi per gratiam datam mihi, illorum uobis memoriā reuoco, quæ à me latiùs sæpe disserta sunt. De gratia autem quam sibi datam Paulus commemorat, suprà iam diximus.

Quam

Quam gratiam ob hoc sibi datam dicit, ut sim, inquit, ministrans Christo Iesu in gentibus sanctificans euangelium Dei. Quod nos habemus, Sanctificans Euangeliū Dei, Græci magnificentiùs dicunt ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. quod licet non plenè, à nobis posset tamen dici sacrificans Euangelium Dei: per quod ostenditur sacrificale opus esse anunnciare Euangeliū. Idcirco denique subiungit, Vt fiat oblatio gentiū accepta, sanctificata in Spiritu sancto. Sicut ergo pontifices cùm offerebant, necessariò eis erat prouidendū ne macula inesset hostiæ, ne uituperationis uitiū, ut posit accepta Deo esse & grata: ita & qui Euangeliū sanctificat, & uerbum Dei annunciat, curare omnimodè debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docendo uitium, nequa in magisterio culpa nascatur: sed ut ita dixerim, si fieri potest semetipsum primò immolet, se primū uitijs iugulet, & sua priùs peccato membra mortificet, ut non solùm doctrina, sed & uitę exemplo discipulorū salutem oblationē suam acceptam faciat Deo. Sanctificata, inquit, in Spiritu sancto. Sanctificationis fons Spiritus sanctus est, & ideo oblatio gentiū quæ Paulo sanctificante offertur, non per obseruantiā legis, sed per Spiritum sanctum accepta dicitur fieri Deo. HABEO igitur gloriā in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus.] Vera quidē gloriatio ad Deum nō est nisi illa quæ est in Christo Iesu. Sine Christo autem gloriari in Deo, tale est quale si quis dicat posse se habere gloriam apud Deū sine iustitia, sine sapientia, sine ueritate. Hæc omnia Christus est, & ideo in solo Christo uera est gloriatio apud Deum. Simile est hoc illi quod in alijs dicit: Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Quomodo autē culpabilis sit gloriatio omnis quæ extra Christum est, uerbi causa, in diuitijs & honoribus huius seculi uel sapiētia mundi, uel cæteris artibus quæ extra Christum sunt, suprà iam latiùs disseruimus. Sciendū sanè est quòd hîc Latini Gloria pro gloriatione posuerunt. Non enim, inquit, audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus. IN obedientiā gentium uerbo & factis per potestatē signorum & prodigiorū in uirtute spiritus Dei.] Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis uerba, nec alienorū gestorū laudator efficior, sed quæ scio Christum per me effecisse, hæc uobis scribo, quæ per obedientiā gentium uerbo in me & opere expleuit, uerbo prædicationis, opere signorū & prodigiorū. Quæ autem sit differentia inter signa & prodigia, in alijs iam diximus, & in præsenti compendiosiùs explicabimus loco. Signa appellantur in quibus cùm sit aliquid mirabile, indicatur quoque aliquid futurum. Prodigia uerò in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa uerò & prodigia quasi quæ utrumque contineant dicit. Scriptura tamē diuina interdum tenet istas proprietates, interdum autem abusiuè prodigia pro signis, & signa pro prodigijs ponit. Paulus ergo per potestatē signorum & prodigiorū, quæ tamen signa & prodigia faciebat in uirtute sancti Spiritus ab Hierusalem usque ad Illyricū impleuit Euangeliū Christi. Mosi & Aaron dederat Deus potestatē signorum & prodigiorū, sicut scriptum est, Posuit in eis uerba signorū suorum & prodigiorum in terra Cham, ut filios Israel castigata Aegypto liberarent: sed illi uix rarumque aliquem potuerunt ex Aegyptiorū gente conuertere. Paulus accepta potestate signorū & prodigiorum non unam gentē, aut duos, aut tres populos, sed omnes ab Hierusalem usque Illyricū nationes & populos prædicatione uerbi, & operum uirtutumque potentia ad Christi sacramenta conuertit. SIC autem prædicaui Euangelium hoc non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentū ædificarem, sicut scriptū est.] Sic autem prædicauit hoc Euangeliū, ut non alienis laboribus, neque alienæ prædicationi additamentū sui sermonis insereret; ne ab alio positis fidei fundamentis ipse ædificium prædicationis propriæ imponeret, & alieni operis surripere gloriam uideretur. Obseruanda hæc sunt Ecclesiarum principibus & rectoribus, & diligenti intentione seruanda, ut neque loqui aliquid uideantur eorum quæ per ipsos nō effecerit Christus, neque alienos labores & studia decolorent. Loquitur autē quis ea quæ per se non effecit Christus, hoc modo, si loquatur de continentia & doceat, quum ipse continens non sit: uel si loquatur de sobrietate & de iustitia, uel de largiendis opibus, & contemnendis facultatibus pro regno Dei, & ipse qui docet hæc, nihil horum effecerit. Et ideo formam sui Apostolus ponit, & dicit ea se loqui, & ea cæteris prædicare, quæ per ipsum Christus priùs impleuerit. Sed sicut scriptum est inquit, QVIBVS non est annunciatum de eo uidebunt, & qui non audierunt intelligent.] Obseruauit ergo diligenter Apostolus, ut secundum propheticū eloquium illis nunciaret Christum, quibus à nullo fuerat nunciatus, ut & illi de eo intelligerent, qui à nullo antè didicissent. Et ista (ut opinor) causa fuit, quæ eum frequenter proponentē Romam pergere prohibebat, sicut dicit: PROPTER quod impediebar plurimū uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc.] Non ut in alijs dicit, impeditus à satana, sed fundandi ecclesias occupatione detentus, & in his locis fundandi ubi nullū fidei præcesserat fundamentū. Exemplum autem de Esaia sumptum est, & ijsdem ex integro uerbis quibus apud Prophetam legitur, positū. Nunc uerò ulteriùs locum non habens in his regionibus, desiderium autem habens ueniendi ad uos iam ex multis præcedentibus annis, cùm in Hispaniam proficiscar spero quòd præter-

ἱερουργεῖν τὸ εὐαγγέλιον.

Docenti quæ cauenda.

Pauli sancta gloriatio.

Hier. 9.

1. Cor. 1.

Signa & prodigia quomodo differant.

Psal. 104.

Paulus docuit ijs in locis in quib. Christus nondū erat annunciatus.

Paulus sui aduentus spē Romanis facit.

grediens uideam uos,& à uobis deducar illuc cùm primò ex parte fruitus fuero uobis.] Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum,sicut & in primis epistolæ partibus iam pro uiribus demonstrauimus:quę utiq; Achaia,uicina & cohærens est Macedoniæ. In quibus locis degens cùm singula quæq; peragrasset Euangeliũ prædicans, in his duntaxat finibus in quibus Christus antè non fuerat prædicatus, & agnitione Dei repleßet uniuersa, dicit ulteriùs se locum non habere in his regionibus, hoc est locum nullum sibi superesse Christi prædicationis uacuum, & tempus iam adesse designat quo desiderium suum uidendi eos qui Romæ sunt debeat adimplere: quod conceptum ex multis annis gerebat,dilatum autem fuerat & dissimulatum,donec omnem locum in quo Christus non fuerat prædicatus, agnitione Euangelij eius repleret. Quod aũt dixit,Cùm in Hispaniã proficiscar spero ut prætergrediens uideam uos:nõ ita accipiendum est quasi tam paruo amore Paulus erga Romanos teneretur,ut eos in transitu tantũmodo & aliorsum pergens iudicaret uisendos. Vide enim in subsequentibus quid adiungit:Cùm primò,inquit,ex parte fruitus fuero uobis. In quo utiq; in ipsorũ uidetur ponere potestate,quando ab eis iter propositũ debeat relaxari:& per hoc quodammodo amorẽ ipsorum erga se inuitat & nutrit,ut si ipsi insatiabiliter erga affectũ teneantur Apostoli,sciant etiã ipsum id habere perpositi,non priùs ab eis discedere,neq; aliò proficisci,quàm charitatis ipsorũ grana perfruatur. Quã tamen charitatẽ tantam præsentit futurã, cui nec poßit ex integro satisfieri,sed ex parte,inquit. Præmonet enim quòd in omnibus euangelizandi neceßitas pręferenda sit. Bene aũt his quos nondũ secundum carnem uiderat, & ad quos nondum in carne aduenerat, præsentiã sui & remorationẽ moderatiùs pollicetur. Desiderabiliùs enim suscipimus bona quæ citò metuimus auferenda,securiùs uerò & negligentiùs quod retenturos nos diutius credimus. In tantum autẽ erga se Romanorũ nutrit affectũ, ut morationẽ suam in ipsorũ arbitrio collocet,ut dicat se ab ipsis deducendũ ad Hispaniã,& tunc deducendum,cùm ipsis priùs in amore satisfecerit. In quo unq; si propensiores extiterint,demorandi diutius causas ipsi Apostolo dabunt. NVNC uerò proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis:probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorũ qui sunt in Hierusalem.] Poßumus & de secunda epistola ad Corinthios pleniùs dicere, in qua hæc scribit: Notam autem uobis facio fratres gratiã Dei quæ data est mihi in ecclesijs Macedoniæ,quia in multa probatione tribulationis abundantia gaudij eorum fuit, & profunda paupertas eorum abundauit ad diuitias simplicitatis eorum,quoniã secundum uirtutem testimoniũ perhibeo eis, & supra uirtutem sponte sua multis precibus obsecrantes nos gratiam & cõmonitionem quæ fit in sanctos,& reliqua. Et sicut in his testimoniũ reddit Macedonibus,ita rursus cohortatur Corinthios dicens:Sicut in omnibus abundatis fide & uerbo & scientia & nostra in uos charitate,ita & in hac gratia abundetis:& reliqua. Sed & in alijs collaudans Corinthios quia erga cõmunionem pauperum qui sunt in Hierusalem prompti fuerint,dicit:Consiliũ in hoc do:hoc enim uobis expedit,qui non solùm facere,sed & uelle cœpistis ab anno priore,nunc autem & facto perficite. Sed & in reliquis de hac eadem cõmunione prosequitur,& post aliquanta addidit:De ministerio autem quod fit in sanctos,superfluum est uobis scribere. Scio enim promptam uoluntatem uestram,pro qua gratulor de uobis Macedonibus, quia Achaia parata est ab anno priore,& uestra æmulatio prouocauit plurimos. Quòd autem post huius & Achaiæ ministerium quod fit in sanctos,qui sunt in Hierusalem,proposuisset Apostolus etiam Romam uidere,in Actibus Apostolorum indicatur hoc modo: Cùm autem expleta esset hæc, proposuit Paulus in Spiritu sancto, ut cùm perambulasset Macedoniam & Achaiam, proficisceretur Hierosolymã dicens: Quia postquam fuero ibi,necesse est me Romam uidere. Ex his omnibus uerbis colligitur,quia non solùm prima ad Corinthios, sed & secunda antè scripta est, quàm hæc ad Romanos quam habemus in manibus. Simulq; illud aduertitur, quòd quanto posterior Paulus in unaquaq; inuenitur epistola, tanto & perfectior: ut uerus sit ille eius sermo quem dixit, Quia prætenta obliuiscens, ad futura me extendo ad perfectum sequens palmam supernæ uocationis. Quod autem dicit, Placuit Macedoniæ & Achaiæ collationem aliquam facere in pauperes sanctorum,subtiliter & uerecundè dum Corinthios laudat,hortatur Romanos. Faciliùs enim deuotæ mentes ad benefaciendũ exemplis quàm sermonibus inuitantur. Sed in eo quod addit: PLACVIT enim eis, & debitores sunt eorum:] Quid aliud sentire uult Romanos nisi si Achæi & Macedones debitores sunt pauperibus sanctorum qui sunt in Hierusalem,eadem ratione qua unam fidem Christi etiam Romani tenent, aduertãt semetipsos ijs eisdem factos esse debitores? Neq; enim soli Macedones & Achæi in spiritalibus participes sunt facti sanctis qui sunt in Hierusalem,ut in carnalibus eis debeant ministrare, sed & Romani, & ideo pari conditione debitores sunt:sed de illis tantùm pronunciat,uti & isti se norint sententiæ subiacere. Hæc quidem secundum cõmunem literæ dicta sint intellectum, uerùm magnificentiam solitam requiramus in literis Pauli. Non enim puto quòd ita senserit, ut intra solam Hierusalem unam duntaxat

Profectio Hierosolymitana propter contributionem.

2.Cor.9. & alibi.

Achaicæ et Macedonicæ Ecclesiæ contributio in usus pauperum fideliũ qui in Iudæa erant.

Epistolæ Pauli quando scriptæ.

Phil. 3.

duntaxat Palæstinæ urbem, pauperes sanctorū collocet, quos & spiritales appellauit, reliquos uerò qui in omni terra sunt, gentes dixerit, qui habitantibus Hierusalem tanquã solis spiritalibus ministrare in carnalibus debeant: cùm utiꝗ liceat extra Hierusalẽ spiritales inueniri, quos non locus, sed conuersatio sancta & fidei ac scientiæ perfectio fecerit spiritales, sicut & ipse Paulus scribens dicit: Fratres, & si præoccupatus fuerit quis in aliquo delicto, uos, qui spiritales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis. Quid ergo est quod in his sentire nos cõuenit? quòd omnis qui spiritalis est, id est qui spiritu Deo seruit, & qui non secundum carnem uiuit, sed secundum spiritū, iste in Hierusalem, hoc est in loco pacis habitat, & in pacis uisione cõsistit: & iste est pauper sanctorū, ex illis scilicet beatis pauperibus ad quos dicit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Ista est ergo beata paupertas quæ dicit, Argentum & aurum non habeo, sed quod habeo hoc dabo tibi, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula. Iste talis pauper in Hierusalem semper habitat, diuitias possidens spiritales. Aurum enim sapientia est, argentū sermo scientiæ. Indumenta eius Christus est. Dapes eius & diuitiæ mensa est sapientiæ, cibus affluens in uerbo Dei. Vinū lætitiæ bibit, quod in cratere suo miscuit sapientia, & de intelligentijs eius uictimis edit cibos solidos, & uerbum carnem factū. Istæ sunt spiritales diuitiæ, quibus gentes adhuc in carne positæ cõmunicare festinãt. Videtur ergo mihi hic quos nominat gentes, indicare imperfectiores quasꝗ animas in carne, quæ perfectorum magisterio indigeant: & si fortè digni habiti fuerint ut participes eius fiant in intellectu & scientia spiritali, ipsi debeant in carnalibus ministrare eis: hoc est cùm spiritus eorū imbui cœperit ad scientiam celsiorem, debeat etiam caro continentiæ & castitans frena suscipiens spiritalibus ministrare præceptis: ne fortè si adhuc in carnalibus lasciuiat, sessorem suum Dei uerbum incauta & effrenata deijciat. Sed & ipsa differentia sermonū qua erga utramꝗ partem usus est Paulus, nõ mihi uidetur otiosa. In spiritalibus enim cõmunionem uel participationem posuit, in carnalibus uerò ministerium: & hoc debitum esse, illud uerò communicari dicit: ut ostendat quòd perfectiora quæꝗ tanquã cœlestia terrenis non tam debentur quàm cõmodantur, terrena uerò & temporalia siue carnalia tanquam pro debito exiguntur. Debitores enim effecti sumus secundum illum qui primitus acceptū immortalitatis & incorruptibilitatis censum perdidit in paradiso persuasione serpentis: & ideo debitores sumus & efficimur omnes qui in similitudine Adæ sorte præuaricationis astringimur. Idcirco ergo & præcepta donantẽ, ut debita persoluamus. Deniꝗ & in Euangelio ita Saluator dicit: Cùm autem feceritis omnia quæ præcipio uobis, dicite quia serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Ea uerò quæ supra debitum facimus, nõ facimus ex præceptis. Verbi causa, uirginitas nõ ex debito soluitur: neꝗ enim per præceptū expetitur, sed supra debitū offertur. Audi deniꝗ Paulum dicentẽ, De uirginibus aũt præceptum Dñi non habeo. Sic ergo de spiritalibus & perfectioribus cõmune dixit: de inferioribus uerò & carnalibus debitū ministeriū nominauit. Ego aũt per huiusmodi ministerium etiam illud aduertendū puto quod est in psalmis: Qui facit angelos suos spiritus & ministros suos flammã ignis: ut scilicet angelos bonos, spiritus appellauerit tanquã spiritales. Eos uerò qui præsunt ministerijs pœnarum, & flammas peccatoribus parant, ministros flammæ ardentis nominauit. Hæc quamuis per excessum quendam dicta esse uideantur, tamẽ quia locus admonuit, nõ omisimus. Post hæc dicit: HAEC ergo cùm consummauero & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per uos in Hispaniam. Scio enim quoniã ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniam.] Vide quanta cautela consignaturum se fructum offerentiū repromittit. Quo putas signaculo fructum sancti operis consignat Apostolus? Illo puto quo imago Dei exprimitur, hoc est ut in complendo opere nulla sit alienæ cogitationis admixtio. Non laus ab hominibus quæratur, sed ut in simplicitate cordis qui tribuit tribuat, & non ex tristitia. Hilarem enim datorem diligit Deus, & cætera his similia qui obseruat in opere Dei, opus suum signaculo diuinæ imaginis signat. Cùm ergo, inquit, hæc cõsummauero, tunc per uos ad Hispaniam proficiscar. Promittit sanè grande munus Romanis & dicit: Scio enim quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniã. Quod non nisi per Spiritum sanctū & prophetiæ gratiam pollicetur. Supra hominem namꝗ est hæc scire de futuris, quòd non solùm in benedictione Christi, uerùm etiam in abundantia benedictionis uenturus sit ad eos: quo & uenientis gratia, & suscipientiū merita pariter designantur. DEPRECOR igitur uos fratres per Dominum nostrum, & per charitatem spiritus.] Licet in superioribus dixerit, Scio enim quoniam ueniens ad uos in abundantia benedictionis Christi ueniam: nihilominus tamen sciebat etiam in his quæ manifestè futura cognouerat, orationem esse necessariam: quæ utiꝗ si (uerbi causa) non fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quod fuerat prophetatum. Quis ergo est qui hæc legens quòd Paulus deprecetur eos qui Romæ sunt fratres orare pro se, contemnat uel despiciat orationes Ecclesiæ postulare, etiamsi inferiores meritis esse uideantur hi à quibus oratio postulatur? Ecce enim Paulus apostolicis præditus meritis nõ

Pauperes sancti.
Gal. 6.
Matth. 5.
Act. 3.
Paupertas beata.
Ioan. 1.
Gentes.
Gen. 3.
Rom. 5.
Luc. 17.
Debitũ, & quæ supra illud sunt facere.
1. Cor. 7.
Heb. 1.
πλήρωμα εὐλογίας τ̃ εὐαγγελίου τοῦ χριστοῦ.
2. Cor. 9.
Preces Ecclesiæ pro docẽtibus.

folùm Romanos orare pro se, sed & Corinthios hortatur. Vide autē & quàm ualidis eos astringat religiosisq; sacramentis. Per Dominū nostrum & per charitatē spiritus. VT adiuuetis me in orationibus ad Dominum.] Quod nostri posuerunt, Adiuuetis me in orationibus: magnificentius legitur apud Græcos, συναγωνίσασθαι, quando hoc est quod indicetur, Adiuuetis me in agone orationum ad Deum, ostendens quasi agonem habeat & ipse certamen orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis de quibus dicebat: Non enim nobis certamen est aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, aduersus huius mundi rectores tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Et certum est quòd isti omnes sicut aduersantur fidei & resistunt pietati, sicut contrarij sunt iustitiæ & ueritati & omnibus bonis, ita sine dubio resistunt, & orationi aduersantur: & ideo ostendit Paulus esse non minimum in oratione certamen, si quidem in hoc certamine etiam auxilium eorum qui Romæ sunt crediderit implorandum. Obsistunt enim uerè dæmones & contrariæ potestates in oratione primò per illud, ne talis inueniatur qui in orationis agone desudat, ut leuet puras manus sine ira. Quod & si quis obtinere potuerit ut sine ira sit, uix est ut effugiat esse sine disceptatione, hoc est sine superfluis & uanis cogitationibus. Vix enim inuenies ui oranti cuiquā nō aliquid inanis & alienæ cogitationis occurrat, & intentionem qua in Deum mens dirigitur declinet ac frangat, neq; eam per quæ non competit rapiat. Et ideo agon magnus est orationis, ut obsistentibus inimicis, & orantis sensum in diuersa rapientibus, fixa ad Deum semper mens stabili intentione contendat, ut meritò possit & ipse dicere, Certamen bonum certaui, cursum consummaui. Nunc ergo orat Apostolus adiuuari se in agone orationum, ut liberetur ab incredulis qui sunt in Iudæa, à quibus non tam pati timet, nec perferre ea quæ ad apostolatus eius gloriam pertinent, quàm impediri uereretur ne diutius obstaculis eorum retentus, uel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, quod & ipsis orationibus indigentium fiat acceptum: uel ne desiderium eius quod erga Romanos habet uisendos, diutius differatur. Si enim, inquit, hoc ita cesserit ut ministerium meum acceptum fiat sanctis in Hierosolymis, & liberatus ab incredulis qui sunt in Iudæa uenire ad uos non impediar, pro bene gestis rebus gaudens profectò ad uos ueniam cum uoluntate Dei, & requiescam uobiscum. Non corporalem utique requiem quærit Paulus, sed illam quæ consolationē habet ex Deo, sicut & ipse in primis epistolæ huius partibus dixit: Consolari uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atq; meam. DEVS autem pacis sit cum omnibus uobis. Amen.] Ingenti benedictione muneratur Romanos, ut Deus pacis sit cum eis, id est, ut pax Dei quæ exuperat omnem mentem, custodiat corda eorum, qui pax est uera.

Marginalia: συναγωνίσασθαι μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς. — Ephes. 6. — Dæmones infensi precibus sanctorum. — 1. Tim. 2. — 2. Tim. 4. — Cōsolatio ex fide mutua. — Phil. 4.

CAPVT XVI.

COmmendo autem uobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ quæ est Cenchris.] Hic locus apostolica auctoritate docet etiam fœminas in ministerio Ecclesiæ constitui. In quo officio positam Phœbēn apud Ecclesiam quæ est Cenchris, Paulus cum laude magna & commendatione prosequitur, enumerans etiam gesta ipsius præclara, & dicēs, quia in tantū omnibus astitit, hoc est in necessitatibus præstò fuit, ut etiā mihi ipsi in necessitatibus meis apostolicisq; laboribus tota deuotione mentis astiterit. Simile autem opus eius dixit hospitalitati Lot, qui dum semper hospites suscipit, meruit aliquando angelos hospitio suscipere. Similiter & Abraham dum semper occurrit hospitibus meruit ut & Dominus cum angelis diuerteret ad tabernaculū eius. Ita & hæc religiosa Phœbe dum astat omnibus & obsequitur, assistere & obsequi etiā Apostolo meruit. Et ideo locus hic duo pariter docet, & haberi (ut diximus) fœminas ministras in Ecclesia, & tales debere assumi in ministerium, quæ astiterint multis, & per bona officia usq; ad apostolicam laudem meruerint peruenire. Hortatur etiam illud, ut hi qui bonis operibus in Ecclesia dant operam, uicem recipiant à fratribus & honorem, & in quibuscunq; necessarium fuerit siue spiritalibus siue carnalibus officijs, honorificè habeantur. SALVTATE Priscam & Aquilam adiutores meos: & reliqua, usq; ad Domesticam eorum ecclesiam.] Videntur mihi ipsi esse, de quibus in Actibus Apostolorum ita scriptum est: Post hæc autem discedens Paulus ab Athenis uenit Corinthum, & inuento ibi quodā Iudæo nomine Aquila Pontico genere qui nuper uenerat de Italia, & Priscilla uxore eius, propterea quòd præceperat Claudius discedere omnes Iudæos à Roma, accessit ad eos, & quia erat cōmunis artificij mansit apud eos, & operabantur simul. Erāt enim artifices tabernaculorum, hoc est sutores. Nec mirum si Paulus Priscam in epistola scribit, cùm Actibus Priscilla sit scripta, cæteris concordantibus. Potest aūt fieri ut quia illo tempore pulsis in ex urbe Iudæis præcepto Cæsaris Corinthum uenerant, rursus edicti cessante sæuitia Romam ingressi salutentur à Paulo. Quos tantum apparet Iudæorū insidijs Paulo periclitante semetipsos obiecisse ut ille liber abscederet: hoc autem & Iason quidam fecisse in Actibus Apostolorū refertur: & hanc eorum

Marginalia: Phœbe ministra Ecclesiæ Cēchreensis. — Gen. 19. — 18. — Act. 18. — Aquila & Priscilla. — Ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην.

eorum laudem Apostolus non silet, sed omnibus eam ecclesijs admirandam tradit, & ideo dicit: Quibus non solus ego gratias ago, sed & uniuersæ ecclesiæ gentium. Vnde apparet eos officiosos & hospitales extitisse erga omnes fratres fideles, non solum qui ex Iudæis, sed etiam qui ex gentibus credidissent. Magna enim gratia in hospitalitatis officio non solùm apud Deum, sed & apud homines inuenitur. Quæ tamen res quoniã non solùm in uoluntate & proposito dominorũ, sed & grato & fideli constitit ministerio famulorũ, idcirco omnes qui ministerium istud cum ipsis fideliter adimpleuerunt, domesticam nominauit ecclesiam. SALVTATE Epænetum dilectũ meum qui † initium Asiæ est in Christo.] Hic Epænetus uidetur mihi omnium primus ex Asia credidisse, unde & initiũ eum ecclesiæ appellauit, uel ut in Græco habet, Primitias Asiæ: nisi aliquid profundius sermo iste significat, ut intelligamus angelos Dei qui ecclesijs præsunt, offerre singulos quosq; primitias Deo ex his qui credunt: primitiæ autem apud illos iudicentur non hi qui tempore primi sunt, sed qui uirtutibus & meritis præcellunt. Quorum sciens per spiritũ Paulus electionẽ erga Epænetum, & quòd ipsum ex omnium fidelium numero qui erant in Asia, electio inuenerit angelorũ, appellauit eum priminas Asię. Sed & in alia epistola dicit de quibusdam, Quia sunt primitiæ Achaiæ, eandem sine dubio sacramenti rationẽ etiã in illis aspiciens. SALVTATE Mariã quæ multum laborauit in nobis.] Docet & in hoc debere etiã fœminas laborare pro ecclesijs Dei. Nam laborant cùm docent adolescentulas sobrias esse, diligere uiros, filios enutrire, pudicas esse, castas, domũ bene regentes, benignas, subditas uiris suis, hospitio recipere, sanctorũ pedes lauare, & cætera omnia quæ de officijs mulierum scripta referuntur in omni genere castitatis. SALVTATE Andronicũ & Iuliã cognatos meos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.] Potest quidẽ fieri ut & secundũ carnẽ isti cognati fuerint Pauli, & ante ipsum crediderint, & nobiles habiti sint in Apostolis Christi de quibus possibile est & illud intelligi, quòd fortassis ex illis LXXII. qui & ipsi Apostoli nominati sunt, fuerint, & ideo nobiles eos in Apostolis dicat, & in his Apostolis qui ante eum fuerunt. Sed & illud me mouet quod ait, Concaptiuos meos, Quæ enim erat captiuitas Pauli, in qua sibi etiã Andronicũ & Iuliam cognatos cõcaptiuos esse testatur? nisi fortè profundiore mysterio ad illã respiciamus captiuitatẽ, quã Christus uenit absoluere, de qua scriptũ est, uenire & dare eum captiuis remissionẽ, cæcis uisum. In qua captiuitate uidẽtur una atq; eadẽ ratione isti esse, qua & Paulus erat. Verbi enim gratia sic dicamus, quòd cũ captiuus esset populus Israel apud Assyrios uel Babylonios, omnes quidẽ erant captiui, sed alia ratio in cæteris captiuis, alia in Daniele, & Anania, atq; Azaria uel Misael. Illi enim captiui erãt pro peccatis suis, isti uerò pro cõsolatione captiuorũ erant etiã ipsi captiui: & ideo si diceret Daniel de aliquo uno ex plebe, Cõcaptiuus meus, nõ ita cõuenienter dici uidebatur, ut si diceret de Anania, & Azaria, & Misael, Cõcaptiui mei In istis enim una captiuitatis est ratio, quæ longè à reliquis ratiõe diuersa est. Ita ergo & Paulus de se tale aliquid & Andronico ac Iulia secundũ occultioris sacramẽti intuẽs rationẽ, concaptiuos eos sibi in hoc mundo nominat, & nobiles in Apostolis. SALVTATE † Ampliatũ dilectum meum in Domino.] Huic quamuis nihil egregiũ præ cæteris in laude uideatur ascribere, tamẽ hoc ipso quòd dilectus est Pauli laudabilis & salutatione dignus efficitur. SALVTATE Vrbanũ adiutorem nostrũ in Christo, & Stachyn dilectum meum.] Et istos in salutatione coniungit, sed Vrbanum in laudibus prætulit. Illum enim adiutorem in Christo, Stachyn uerò dilectum tantummodo, sicut Ampliatum nominauit. Adiutor autem Apostoli in Christo, non aliud intelligitur quàm apostolici operis particeps. SALVTATE Apellẽ probum in Christo.] Puto hunc Apellem per multas tribulationes transisse patienter, & fortiter sustentatum, & ideo pronunciatum ab Apostolo probum, secundũ ea quæ in alijs dixit ipse, Quia tribulatio patientiã operatur, patientia uerò probationẽ, probatio uerò spem. Videndũ sanè est ne fortè ipse sit hic qui in Actibus Apostolorũ Apollo nominatur Alexandrinus in scripturis eruditus. SALVTATE eos qui sunt ex Aristobuli domo.] Quoniam nihil otiosè in literis Apostoli uel additur uel minuitur, istos qui sunt de domo uel de familia Aristobuli non frustra, neq; dilectos, neq; probos neq; adiutores in Christo nominat. Sed fortè quia nihil tale habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honorauit. SALVTATE * Herodinẽ cognatũ meum.] Et hic similiter ut Andronicus & Iulia Pauli cognatus dicitur: sed neq; concaptiuus ut illi, neq; nobilis in Apostolis in his qui ante Paulum fuerunt in Christo, nominatur. Vnde intelligendum est etiam in his quos cognatos Paulus suos appellat, esse multam differentiam, secundum illam (ut ego arbitror) rationem quam superiùs aperire tentauimus. SALVTATE eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino.] Videntur quidem plures fuisse in domo uel familia Narcissi, sed non omnes in Domino fuisse, & ideo addidit eos salutandos, qui sunt in Domino. SALVTATE Trypbænam & Tryphosam quæ laborant in Dño.] Bonũ de his dat testimonium, quarũ laborem non huius neq; communis uitæ, sed in Domino esse testatur. Multi enim laborant, sed non

Epænetus. † ἀπαρχὴ τῆς ἀχαΐας ἐν χριστῷ. *Maria.* *Tit. 2.* *Andronicus & Iunia.* *Esa. 61.* *Luc. 4.* *Dan. 1.* *Dan. 3.* † ἀμπλίαν. *Vrbanus & Stachys.* *Apelles.* *Rom. 5.* *Act. 18.* *Aristobuli familia.* *Ἡρωδίωνα. *Narcissus & eius domestici.*

omnium laborem esse constat in Domino. SALVTATE Persidam charissimam, quæ multum laborauit in Domino.] Videtur hæc magis laudari quàm Tryphæna & Tryphosa: quoniam quidem illas laborasse dicit in Domino, hanc autem laborasse multum in Domino, cui & addidit, Charissimam. SALVTATE Rufum electum in Domino, & matrem eius & meam.] Non puto in istis salutationibus inaniter fieri per singulos quosque laudis & salutationis differentiam. Qui enim scit quia Christus loquitur in Paulo, certus est quòd pro merito alius quidem probus dicitur ab eo, alius charissimus, alius laborans in Domino, alius multum laborans, alius electus: & hic Rufus de quo nunc nobis sermo est, electus in Domino salutatur, credo, quòd Paulus sciret esse eum de numero nõ multorum qui uocati sunt, sed paucorum qui electi sunt: cuius & mater tantùm meriti habuit, ut eam Paulus suam nominauerit matrẽ, cum quo etiam ipse, sicut Iesus cum Ioanne unum pariter haberet matris affectum. SALVTATE Asyncritum, Phlegontem, Hermen, Patroban, Herman, & qui cum eis sunt fratres.] De istis simplex est salutatio, nec aliquid eis insigne laudis adiungitur. Puto tamen quòd Hermas iste sit scriptor libelli illius qui Pastor appellatur, quæ scriptura ualde mihi utilis uidetur, & ut puto diuinitus inspirata. Quod uerò nihil eis laudis ascripsit, illa opinor est causa, quia uidetur sicut scriptura illa declarat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse conuersum, & ideo nec opprobrium ei aliquod ascripsit: didicerat enim scripturam, non improperare homini cõuertenti se à peccator neque laudis aliquid tribuit, quia adhuc positus erat sub angelo pœnitentiæ, à quo tempore opportuno Christo rursus deberet offerri. Intelligitur autem quòd simul habitauerint hi quorũ salutatio sociata est. SALVTATE Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem, & omnes sanctos qui cum eis sunt.] Potest fieri ut Philologus & Iulia coniuges fuerint, cæteri domestici eorum, ad quos simplex salutatio dirigitur. SALVTATE inuicem in osculo sancto.] Ex hoc sermone & alijs nonnullis similibus mos ecclesijs traditus est, ut post orationes osculo se inuicem suscipiant fratres. Hoc autem osculum sanctum appellat Apostolus. Quo nomine illud docet primò, ut casta sint oscula quæ in ecclesijs dantur. Tunc deinde ut simulata non sint, sicut fuerunt Iudæ, qui osculum labijs dabat, & proditionem corde tractabat. Osculum uerò fidele primò, ut diximus castum sit, tũc deinde pacem in se simplicitatemque habeat in charitate non ficta. SALVTANT uos omnes ecclesiæ Christi.] Nunquid non in una æde stat positus Paulus hæc scribens? & quomodo uerum est quod omnium simul salutes ecclesiarum Romanę mittit ecclesiæ? Sed pro eo intelligere debemus, uel quòd unus spiritus erat in Paulo atque omnibus ecclesijs Christi, uel salutare dicat per fidem & per spiritum iungi.

Rufus.

Matth. 22.

Hermes scriptor libelli qui Pastor dicitur.

De osculo sancto.

ROGO aũt uos fratres ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quã uos didicistis faciũt & declinate ab illis: huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo uentri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium: uestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.] Hæc & ad eos qui ecclesi s præsunt, & ad omnes credentes per Spiritum sanctũ scribere credendus est Paulus, ut diligentius considerent, & perspiciant qui sint qui dissensiones & offendicula in ecclesijs generant, & alieni sint ab illa beatitudine quam Deus repromisit: Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei uocabuntur. Hoc enim, inquit, ut pacifici sitis, à Domino per Euangelium didicistis, dissensiones uerò commouere uel scandala, præter doctrinã est quã uos didicistis, & ideo alienus uobis sit, nec omnino recipiatur inter uos, qui certamina commouet, qui serit iurgia, qui lites excitat, & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, Christo Domino nostro, qui est pax nostra non seruiunt, sed suo uentri. Sed & quid causæ sit qua iurgia suscitantur in ecclesia, & lites, diuini spiritus instinctu aperit: Ventris, inquit, gratia hoc est quæstus & cupiditatis. Inde est unde nõnulli circumeũt domos loquentes ad gratiam cum omni adulatione & deceptione, nõ ut in uerbo Dei ædificẽt animas ad uirtutẽ, sed ut adulatorijs dulcibusque sermonibus permanere, uel etiã proficere eas hortentur in uitijs, laudantes & bona dicentes ea quæ correptione digna sunt: ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem, dulce amarum, & amarum dulce, & in his seducunt corda innocentium. Et ideo diligenter oportet intendere quo prospectu doceat ille qui docet, utrùm gratiam & honorem auditoribus quærens, an mercedem à Domino pro instructione & profectu discentium sperans. Subtiliter sanè Paulus indiscretam & facilem Romanorum obedientiam notat, eamque asserit ubique non laudatam, sed promulgatam. Sed ne eos rursum si pro hoc apertius castigaret, inobedientes efficeret, addidit: IN uobis ergo gaudeo.] Sed dicis, quomodo uulgarem in eis notat obedientiã cùm dicat se gaudere in eis? Primò quidem aliud est notare uitiũ, aliud homines. Potest enim fieri ut gaudeat in his in quibus multa bona alia deprehenderat, uitium autem quod ei displicuerat notet, ne putetur ei etiã ipsum cum cæteris placuisse. Potest aũt & pro eo dixisse Apostolus gaudere se in eis, quòd qui inobediens est, neque ad malum, neque ad bonũ trahi potest. qui uerò obediens est, si quidem ad inutilia trahatur, imperitiæ culpa sit. Ignorat enim inutilia esse ea quibus obedientiã sui præbet. Cùm uerò didicerit quæ sunt utilia, habens

De hæreticis et schismaticis fugiendis.

Matth. 5.

Aliud est uitiũ, aliud homines, notare.

habens parū obedientiæ, bonū continuò per eā iter uirtutis ascendit. Gaudet ergo Paulus super obedientes, certus ꝙ cū docuerit eos, nō uulgari obedientia quā incautè omnibus præbēt uti eos debere præ illa sola qua obedire oportet Deo magis ꝙ hominibus, ut relictis cæteris ipsa laudet. Nā & reuera nō est paruæ discretionis, sed probabilis & exercitatissimi iudicij, scire cui uerbo, cuiúe operi obediendū sit, & cui renitēdū. Denicꝙ ipse Dñs in Euāgelijs dicit: Attendite uobis ab ijs qui ueniunt ad uos in uestimētis ouiū, intus aūt sunt lupi rapaces. Et ideo uigilans sensus & mens intenta requirit, quæ probare nouerit uel ouis in propatulo simplicitatē, uel lupi latenē rapacitatē. Vnde uide ꝙ proximi periculis fiant hi qui exerceri in diuinis literis negligunt, ex quibus solis huiusmodi examinationis agnoscenda discretio est. Continuò ergo in breui specie propositæ distinctionis ostendit, & dicit: Quoniā quidē facilis & indiscreta est uestra obediētia, accipite quid seruare, quid cauere debeatis. VOLO, inquit, uos sapientes esse in bono, & simplices in malo.] Simile est hoc illi dicto quod ad Corinthios scribens dicit. Malitia paruuli estote, ut sensibus perfecti sitis. Sed & illud quod Dñs ait, Quia filij seculi huius prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt: huic cōuenit dicto. Filij enim seculi huius prudentiores sunt in malitia, pro eo ꝙ semper aliquid profundius & subtilius inueniant in ea, unde plus noceant, & uehementiùs lædant, in bono aūt stulti sunt: uix enim inueniunt quid faciant boni. E' cōtrario Paulus uult nos sapientes esse in bono, hoc est semper aliquid plus inuenire, plus exquirere, & profundius cogitare quid faciamus boni, ita ut etiam si impediamur per alicuius malitiā ab opere bono, sic nos sapientes simus & excogitemus quō si opus bonū nō possumus, uel sermonē bonū proferamus: ꝙ si nec hoc licet, uotū saltē bonū & animū demōstremus. Sic ergo sapientes debemus esse in bono, simplices uerò in malo, ut si pulsemur malitia, pulsemur iniuria, nō simus callidi, nō simus uersuti, artes & argumēta quærentes quibus reddere malū pro malo, & nequitiā pro nequitia debeamus: sed in tali loco meminisse debemus illius sententiæ quæ dicit: Si quis uult sapiens esse apud Deū, stultus fiat in hoc mundo. Simus ergo stulti accipientes iniuriā & nō reddētes, ut sapientes simus apud Deū qui dicit, Mihi uindictā & ego retribuā. Nā de impijs & Hieremias dicit: Sapientes sunt ad malefaciendū, benè aūt facere nesciunt. Ad hoc respicit & illud quod Dñs dixit: Simplices nos esse debere sicut columbas, & prudentes sicut serpētes. Quòd si aliquis nobis ex infidelibus argutè occurrat & dicat, Quomodo potest idē esse sapiens & stultus? dicemus ad eū. Respice ad artes istas quæ in usu hominū habentur, quō ille qui (uerbi causa) sapientissimus est grāmaticus, in arte fabrili insipientissimus inuenit: uel rursum sapientissimus gubernator, quomodo in arte medicinæ inuenit insipiens. Sic ergo possibile est in his quæ ad Deum pertinēt esse sapientē: in his quæ ad seculū pertinēt, insipiētem. Sciēdum sanè est ubi ait: Huiusmodi enim non seruiunt Christo dño nostro: non ꝙ ipsi se profiteantur Christo Dño nō seruire, sed quòd discrepantes à seruitutis eius regula, rebus ipsis ostēdant se Dño non seruire Christo. Non enī uidet simul quis & Christo seruire posse & uentri, ac uoluptatis pariter amator esse & Dei, nec Deo quis simul seruire potest & māmonæ. DEVS autē pacis conterat satanam sub pedibus uestris uelociter.] Quæritur in hoc loco, quē dixerit satanam sub pedibus eorum quibus scribit, uelociter à Deo conterēdum. Si enim ad unam referat personā, illā scilicet de qua in Euangelio dicit: Ecce uideo satanam de cœlo cadentē, quicꝙ satanas humano generi indicat aduersus, uidebit uncꝙ si uerè dicit Paulus quæ dicit, quòd sub pedibus eorū quibus tunc scribebat uelociter conteratur, ultrà tam non esse satanā qui agones & certamina & persecutiones credentibus excitet, quod uticꝙ non admittit fides rerum. Sed uidetur mihi in hoc loco satanam dixisse omnē spiritum qui credentibus aduersatur. Satanas enim in lingua nostra Aduersarius interpretatur. Quicquid ergo animæ tendenti ad Deum resistit & aduersatur, & quicquid paci eius cōtrarium est, hoc satanas esse memoratur. Ideo denicꝙ præmisit, dicens: Deus pacis, hoc est Deus cui pax placet, conteret eum qui contrarius est paci & dissensiones operatur. Sic denicꝙ & in Regnorum libro legimus, quia suscitauit Deus Salomoni satanam aduersus eum: hoc est Salomoni qui erat pacificus, suscitauit satanam qui est contrarius paci. Sed sicut his quocꝙ Apostolus docet si agāt, & tales se exhibeant quales eius sermo descripsit, pro emēdatione uitæ promittit sub pedibus eorū à Deo pacis satanam uelociter conterēdum: ita nihilominus Deus pacis ei qui pacē eius non in corde puro & consciētia munda seruauerit, suscitat satanam, hoc est aduersarium, ut qui bonū pacis neglexerit, impugnationū amaritudines perferat, & ita demum pacis quā temerauit dulcedinē in oppugnatione positus recordet. Ex utrocꝙ igit ædificamur scripturæ diuinæ loco, ꝙ suscitare Deus satanā dicit negligētibus, uel cōterere, ac subdere studiosis, ut illos ad agones excitet, istis de prostrato aduersario palmā uictoriæ tribuat, & uirtuti præmia largiat. Possumus & per singulos quocꝙ agones si legitimè certemus uidere quia Deus cōteret satanā sub pedes nostros uelociter, uerbi causa si quis agonē susceperit castitatis, si uscꝙ ad finē immaculata cōsciētia perdurauerit, dici de eo potest, Quia cōtriuit

Matth. 7.

1. Cor. 14.

θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν.

1. Cor. 3.

Deut. 32.

Hier. 4.

Matth. 10.

An possit idem stultus & sapiens esse

Satan pedibus conterendus.

3. Reg. 11.

Deus satanā sub pedibus eius, id est, spiritū qui erat cōtrarius castitati. Similiter & qui agonē fidei suscipit, si stans ante reges & præsides cū fiducia cōfiteatur Dñm Iesum Christū, & usq; ad finē in cōfessione permaneat, Deus cōteruit satanā sub pedibus eius, cùm per fidē constantem infidelitatis spiritū uicit. Sic & qui concordiā perseueranter colit, dissensionis dæmonē sub pedibus conterit. Qui mansuetudinē seruat, iracundiæ satanā patientiæ uestigijs calcat. Hoc est nimirum quod Dominus in Euangelio dicit: Ecce dedi uobis potestatē calcandi super serpentes & scorpiones, & super oēs uirtutes inimici. Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum.] Gratia Dei & gratia domini nostri Iesu Christi una atq; eadem gratia accipienda est. Sicut em̄ Pater quos uult uiuificat, & Filius quos uult uiuificat: & sicut Pater habet uitā in se, & Filio dedit habere in semetipso uitā, ita & gratiā quā dat Pater, hanc & Filius dat. Sciendū sanè est, q̄ omne quod habent homines à Deo, gratia est. Nihil em̄ ex debito habēt. Quis em̄ prior dedit illi, & retribuet ei? Gratia ergo est quicquid habet is qui nō fuit, & est accipiens ab eo qui semper fuit, & est, & erit in æternū. Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei.] Videt̄ mihi de istis quos sequestrauit ab omni catalogo salutantiū, plus aliquid sensisse. Deniq; Timotheū adiutorē suū dicit, & oēs simul cognatos suos. Et quidem de Timotheo plenissimè refert in Actibus Apostolorū q̄ fuerit Derbæus ciuis, filius mulieris uiduæ fidelis ex patre gentili. De quo & ipse Paulus dicit, quia propterea rogauerat eū permanere Ephesi, ut denunciet quibusdā ne aliter doceant, neq; attēdant fabulis & genealogijs infinitis. Sed & Luciū quidā perhibēt esse Lucā qui Euangeliū scripsit, pro eo q̄ soleant nomina interdū secundū patriā declinationē, interdū etiā secundum Græcā, Romanamq; proferri. Iason uerò ille est de quo etiā in Actibus Apostolorū scribitur q̄ Thessalonicæ pro Paulo & Syla seditionē cōmouentibus turbis, semetipsum dederit, ut Apostolo dicendi faceret libertatē. Sosipater quoq; cui his iungit̄ suspicor q̄ ipse sit qui in Actibus Apostolorū scribit̄ Sosipater Pyrrhi Beroensis. Sed qui Pauli literas curiosiùs tanquā Christo in eo loquēte cōsiderat, mouebit̄ sine dubio quomodo Paulus qui se Tarso Ciliciæ natū professus est Hebræū ex Hebræis, nunc uel Timothei Derbensis ciuis ex patre gentili cognatus uel cōsanguineus esse dicat̄, uel Iasonis Thessalonicensis, uel Sosipatris Pyrrhi Beroensis. Quòd si pro eo aliquis dicat quia etiam ipsi qualibet ex parte ex circūcisione ueniebant, nō ergo oportuit de his specialiter dicere, sed & de omnibus qui ex Iudæis erant, q̄ essent cognati Paulo. Nunc uerò cū cæteris nequaquam hoc nomen indulgeat, his uerò & alijs non nullis ascribat, certū est eū aliā quandā cognationē nominare, quæ isti Sosipatro cū Timotheo & Luca alijsq; paucis horū similibus cōmunis habeat̄, quā cognationē uel consanguinitatē arbitror esse ex baptismo contractā. SALVTO uos ego Tertius qui scripsi epistolā in Dño. Salutat uos Caius hospes meus & uniuersæ ecclesiæ.] Hic est Caius de quo alibi dicit: Gratias ago Deo meo, quia neminem uestrûm baptizaui nisi Crispū & Caium. Videt̄ ergo indicare de eo q̄ uir fuerit hospitalis, qui non solū Paulū ac singulos quosq; diuersantes Corinthi hospitio reciperet, sed ecclesiæ uniuersæ in domo sua conuenticulū ipse præbuerit. Fert̄ sanè traditione maiorū, q̄ hic Caius episcopus fuerit Thessalonicensis ecclesiæ. SALVTAT uos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater.] Ipsum puto esse Erastū quē dicit quia remansit Corinthi, quiq; euidenter designato ciuitatis officio ostendit̄. Sed non puto q̄ ex hoc officij magnopere Paulus mentionē in hac epistola sua fecerit, nisi fortè aliquid in eo amplius senserit, & arcariū eū, id est dispensatorē illius ciuitatis dixerit, cuius artifex & conditor Deus, & ideo nec nomen posuerit cuius ciuitatis, sed tantummodo eum Arcariū nominauerit. Vtrū ergo tali modo aliquo, an uerò simpliciter magis uidendū sit, & nihil profundius in Pauli literis requirēdum, cōsiderato qui legis. EI aût qui potens est uos cōfirmare secundū euangeliū meū, & prædicationē Iesu Christi secundū reuelationē mysterij tēporibus æternis taciti, quod nunc patefactū est per scripturas Prophetarū secundum præceptum æterni Dei ad obeditionē fidei in cunctis gentibus cognitū soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria.] Caput hoc Marcion à quo scripturæ euāgelicæ atq; apostolicæ interpolatæ sunt, de hac epistola penitus abstulit, & non solùm hoc, sed & ab eo ubi scriptū est, Omne autem quod est ex fide peccatū est: usq; ad finem cuncta dissecuit. In alijs uerò exemplaribus, id est in his quæ non sunt à Marcione temerata, hoc ipsum caput diuersè positū inuenimus. In nonnullis etenim codicibus post eum locū quē suprà diximus, hoc est, Omne aūt quod non est ex fide peccatum est: statim cohærens habetur, Ei autē qui potens est uos confirmare. Alij uerò codices in fine, id est ut nunc est positum, continent. Sed iam ueniamus ad capituli huius explanationem. Duas mihi causas Paulus uidetur ostēdere, quibus roborantur hi qui in fide Euangelij confirmantur: unā qua eis prædicatio Pauli, quæ est & Christi prædicatio, innotescat: & aliam qua reuelatur eis sacramētum quod omnium temporibus seculorū in silentio habitū est: nunc uerò, hoc est in aduentu Christi & præsentia corporali, manifestatū est & apertū, & quantum spectat non sine idoneis testibus, sed scripturis propheticis astipulan-

Marginalia: Luc. 10. — Ioan. 5. — Quicquid homines à Deo habent, gratia est. — Rom. 11. — Timotheus. — 1. Tim. 1. — Act. 21. — Cur quosdam cognatos suos appellauerit Paulus. — Cognatio ex baptismo. — 1. Cor. 1. — ἱερεὺς ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως. — Ἀφθαρσία. — Marcion quomodo truncauerit Epistolā hanc Pauli. — Cōfirmatio in fide.

astipulantibus declaratum. Ita enim præceptũ extitit æterni Dei, ut prædicatione quidẽ Euangelij gentes ad obedientiam fidei uocarentur: ex reuelatione autem sacramenti agnita Dei sapientia, gloriæ claritas soli sapienti Deo redderetur in secula seculorum. Sed iterum recurramus, & consideremus quomodo dictũ est: Ei autem qui potens est uos confirmare secundum euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem sacramenti temporibus seculorum silentio habiti. Non mihi uidetur quòd ad omnes pertineat ista utriusq; generis confirmatio, sed ad omnes quidem pertinet credentes duntaxat euangeliũ Pauli & prædicatio Christi: Reuelatio uerò sacramenti temporibus seculorũ in silentio habiti, non ad plures sed ad paucos & electos qui capaces esse possunt sapientiæ & scientiæ Dei, de quibus dicitur: Multi sunt uocati, pauci uerò electi. Sed & de eo quod ait, Sacramenti in silentio habiti: requirendum est utrùm id dicat in silentio habitum, ut omnino nullus agnouerit, ne ipsi quidẽ qui annunciabant Prophetæ, an altior aliqua silentij intelligenda est ratio. Mihi quidem ualde uidetur absurdum, ut dicamus Prophetas ita scripsisse de testamentis diuinis, ut non intellexerint ea ipsa quæ dicebãt, cùm scriptura dicat: Sapiens intelligit quæ de ore eius procedũt, & in labijs portat intellectum. Si ergo Prophetæ non intellexerunt quæ de ore proprio proferebant, non erant sapientes. Verùm si stultum est Prophetas confiteri, & negare eos sapientes fuisse, restat ut sapientes fuerint, & intellexerint quæ ex ore proprio proferebant, & habuerint intellectum in labijs suis. Quæ ergo silentij ratio? Videamus ne illa sit quam & ipse partim sibi traditam per sacramentorum dispensationem perdocuit, ubi dicit abductum se esse in tertiũ cœlum, & inde in paradisum, & audisse non edicenda uerba, quæ non licet homini loqui. In quo utiq; ostendit non quòd ignoret ipse quod audierit, sed quòd proferre nõ licebat & alijs hominibus pandere quæ sibi sunt indicata. Ita ergo potest & in hoc loco dictum uideri sacramentum temporibus seculorum in silentio habitum, quod ut scirent quidem perfecti, ex scripturis propheticis manifestatur: sed hominibus, id est uulgo non manifestauerunt nec patefecerunt, sed silentio texerunt, secundum præceptum æterni Dei, usq; quo tempus adesset ut uerbum caro fieret, & habitaret in nobis, & manifestaretur omnibus gentibus ad obedientiam fidei. Quod uerò ait, Soli sapienti Deo: sapientẽ Deũ non ita accipias, quasi quẽ sapiẽtia fecerit sapientẽ, ut inter homines habet. Sapiẽs enim inter homines dicitur unusquisq; ex participatione sapientiæ: Deus uerò non quasi qui ex sapientia sapiens factus sit, sed quasi qui ipse auctor & genitor sit sapientiæ, sapiens appellatur. Non enim (ut diximus) ex sapientia sapiens Deus, sed ex sapiente Deo sapientia procedit. Meritò ergo soli sapienti Deo. Solus est enim ita sapiens Deus, ut sapientiam ipse magis genuerit, quàm sapientia sapiens factus sit. Et rectè ei claritas per Iesum Christum refertur, qui ita sapientem esse solum Deum ostendit, ut ipse sapientiam genuerit Iesus Christus, qui est Dei uirtus & Dei sapientia. IN secula uerò seculorũ] quod ait, moris est scripturæ diuinæ immẽsitatem per hoc temporum designare. AMEN autem quasi ad confirmationẽ omnium quæ superiùs scripta sunt, in fine posuit, per quod uernaculo Hebræorum sermone uera & fidelia esse quæ sunt scripta signaret.

Ephe. 3.

Matth. 22.

Μυστήριον σεσιγημένον.

Prophetarum sapientia.

2. Cor. 12.

Ioan. 1.

Deus quomodo sapiens dicatur.

HACTE-

Vel hinc colligi potest quos Origenis libros, Rufinus Latina ciuitate donauerit.

HACTENVS *nobis in epistolam ad Romanos prout potuimus dictantibus plurimo & labore & tempore desudatum sit. Fateor namq; Heracli frater amātißime, quòd dum tuis desiderijs satisfacere cupio, oblitus sum penè mandati quo præcipitur, Onus supra uires tuas ne leuaueris: quamuis nobis nec in cæteris, quæ te insistente, imò potius pensum diurni operis exigēte in Latinum uertimus, defuerit plurimus labor, dum supplere cupimus ea quæ ab Origene in auditorio ecclesiæ ex tempore, non tam explanationis quàm ædificationis intentione perorata sunt: sicut in Homilijs, siue in oratiunculis in Genesim & in Exodū fecimus, & præcipuè in his quæ in librum Leuitici ab illo quidē perorandi stylo dictata, à nobis uerò explanādi specie trāslata sunt. Quem laborem adimplendi quæ deerant, idcirco suscepimus, ne pulsatæ quæstiones & relictæ, quod in homiliatico dicendi genere ab illo sæpe fieri soles, Latino lectori fastidium generarent. Nam illa quæ in Iesu Naue, & in Iudicum librum, & in trigesimumsextum, & in trigesimumseptimum, & trigesimumoctauum psalmum scripsimus, simpliciter expreßimus ut inuenimus, & non multo cum labore transtulimus. Quamuis ergo & in cæteris quæ suprà diximus laboratum nobis sit in supplendis his quæ omiserat, in hoc tamen opere Epistolæ ad Romanos pro his causis quas in præfatione comprehendimus, immensus nobis et inæstimabilis incubuit labor. Sed delectabit indulsisse laboribus, si modo non, ut in alijs experti sumus, maleuolæ mentes uigilijs nostris contumelias reddant, si non studia obtrectationibus, & labores remunerentur insidijs. Nouum quippe apud eos culpæ genus subimus. Aiunt enim mihi: In his quæ scribis, quoniam plurima in eis tui operis habentur, da titulum nominis tui, & scriba Hieronymi (uerbi gratia) in epistolam ad Romanos explanationum libri. Sicut & apud auctores inquiunt seculares non illius qui ex Græco translatus est, sed illius qui transtulit nomen titulus tenet. Hoc autem totum mihi donant nō amore mei, sed odio auctoris. Verùm ego qui plus conscientiæ meæ quàm nomini defero, etiamsi addere aliqua uideor & explere quæ desunt, aut breuiare quæ longa sunt, furari tamen titulum eius qui fundamentum operis iecit, & construendi ædificij materiā præbuit, rectum non puto. Sit sanè in arbitrio legentis cùm opus probauerit, operis meritum cui uelit ascribere. Nobis enim propositum est non plausum legentium, sed fructum proficientiū quærere. Post hoc sane uocat nos opus quod olim quidem iniunctum est, sed nunc à beato Gaudentio episcopo uehementiùs perurgetur, Clementis scilicet Romani episcopi Apostolorum comitis, quorum ut successoribus darem cognitionem, libri à nobis in Latinum uertuntur. In quo opere bene noui quòd laborem labor multiplicat, si sortem suscipiat. Satisfaciam sanè in eo amicis meis, dabo titulo nomen meum auctoris nihilominus uocabulo permanente. Nam Hieronymi ne putetur, Clemens scribetur. Quod si me Dominus implere permiserit, redibimus ad illos, & ad tua desideria, ut in Numerorum, & in Deuteronomij libros, Deo permittente, aliqua dicamus, hæc enim solùm nobis de Pentateucho, uel de reliquis apostoli Pauli epistolis quæ possumus, Domino protegente debemus.*

EXPLICIT INTERPRETATIO ORIGENIS ADAMANTII IN NOVVM TESTAMENTVM.

ORIGENIS ADAMANTII CONTRA CELSVM LIBER PRIMVS, SIGISMVNDO GELENIO INTERPRETE.

SERVATOR & dominus noster Iesus Christus falsis grauatus testimonijs obricuit, ad crimina obiecta nihil respondit, sciens tota sua uita & actis inter Iudæos spectatis, melius falsitatẽ delationis coargui, ꝗ̃ ullis uerbis aut defensiõibus. Tu uero, pie uir Ambrosi, nescio cur cõtra Celsi calũnias, quas aduersus Christianos fidẽq́ ecclesiasticam scripto edidit, uoluisti nos respõdere, quasi nõ manifestæ uanitatis cõuincantr̃ rebus ipsis lõgẽ efficaciùs ꝗ̃ ullis literis aut orationibus, adeò criminatiõnibus eius nihil inest uerisimile. Iesum aũt falsò accusatũ siluisse, satis ex Matthæi uerbis cõstat, quibus & Marcus cõsonat. Sic enĩ apud Matthæum legit̃. Princeps aũt sacerdotũ & totũ conciliũ quærebant falsum testimoniũ cõtra Iesum, ut morti eũ traderẽt, & nõ inueniebant, etiã cùm multi falsi testes accessissent. Nouissimè aũt uenerunt duo falsi testes & dixerũt, Hic dixit: Possum destruere tẽplum Dei, & in triduo ædificare illud. Et surgẽs princeps sacerdotũ ait illi: Nihil respondes ad istorũ aduersus te testimonia? Iesus aũt tacebat. Quin & ad accusationẽ nihil eũ respõdisse, sic scriptũ est. Iesus aũt stetit ante præsidẽ, qui interrogauit eũ dicens: Tu es rex Iudæorũ. Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cùm accusaret̃ à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respõdit. Tunc dixit illi Pilatus: Nõ audis ꝗ̃ multa aduersum te dicãt testimonia? Et nõ respondit ei ad ullũ uerbũ, ita ut miraret̃ præses uehementer. Erat enim reuera dignũ quod quiuis uel mediocriter prudens miraret̃, eũ qui criminibus & falsis testimonijs urgeret̃, cùm posset se defendere, & approbare suã innocẽtiã, atq́ etiã totius uitæ facta & diuinas uirtutes denarrare, quo iudici uiã ad mitiorẽ sententiã faceret, adeò nihil horũ curasse, ut strenuè accusatores cõtẽpserit. Quòd aũt defensione audita iudex procul dubio Iesum absoluturus fuerit, liquet ex his scripturæ uerbis: Vtrũ uultis dimittã uobis, Barrabã, an Iesum, qui dicit̃ Christus? et ũ ex his quæ mox subijcit. Sciebat enim ꝙ propter inuidiã tradidissent eum. Iesus igitur semper falsis testimonijs premitur, nunquã non malè apud homines audiens. Silet quidem nunc quoq́, nec respondet uoce: cæterũ satis causam suã agit, dum per germanorum discipulorum uitã reclamat suis accusatoribus, ac refellit omnia testium mendacia. Audeo igitur affirmare, hãc quã à nobis defensionẽ exigis, officere illi quæ rebus & factis constat, euidenter declarans Iesu potentiã, duntaxat his qui nõ omni sensu careant. Attamen ne uideamur mandata tua detrectare, conati sumus respondere pro uiribus ad singulas Celsi criminationes, quãuis nõ uideatur periculũ ut eis subuertatur ullus fideliũ, absit enim ut inueniatur aliquis in caritate Dei quæ est per Christũ Iesum tã frigidus, ut Celsi uerbis aut similium dimoueatur à proposito. Certè Paulus innumera percensens quæ à dilectione Christi, & ab ea quæ in Christo est Dei caritate separare alios soleant, quibus omnibus superior sit ipsius caritas, uerba nõ ponit in hoc numero. Attẽde enim primùm quidem sic eum loqui, Quis nos separabit à caritate Dei? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculũ, an gladius? sicut scriptũ est: Quoniã propter te morti tradimur quotidie, reputati sumus sicut oues occisionis. sed in his omnibus superuincimus per eũ qui dilexit nos. Secundò uero aliũ ordinẽ enumerans eorũ, quæ solẽt parũ firmatos à pietate diuellere, dicit: Scio enim ꝙ neq́ mors, neq́ uita, neq́ angeli, neq́ principatus, neq́ potestates, neq́ præsentia, neq́ futura, neq́ altitudo, neq́ profundũ, neq́ ulla alia creatura separare nos poterit à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu dño nostro. Et profectò meritò gloriari liceat nobis, ꝙ nõ separemur pressuris, alijsúe quæ ibi enumerant̃: sed nõ itẽ Paulo apostolisq́ & eorũ similibus, cùm se profiteat̃ his a rebus longè superiorẽ dicens: In his omnibus superuincimus per eũ qui dilexit nos. nam id uerbum amplius quiddam sonat ꝗ̃ uincere. Quòd si Apostoli ne hoc quidẽ gloriæ sibi ducunt, ꝙ neq́ mors, neq́ uita, neq́ angeli, neq́ potestates, neq́ quicquam eorum quæ sequunt̃, eos separare ualeat à charitate Dei quæ est in Christo Iesu dño nostro: non opinor ei gratulandum, quẽ à fide dimouere potest Celsus, ne cõmunem quidẽ hanc uitã inter homines uiuens sed iam dudũ defunctus, ac ne orationem quidẽ habens efficacem aut uiuidã. Nescio enim in quo ordine censendus sit, qui confirmatione eget, ne Celsi cõtra Christianos scriptis dimoueatur à fide. Attamen quia fieri potest ut in uulgo fidelium reperiantur aliquot, quibus periculũ immineat à scriptis Celsi, nisi in ueritate fulciantur apologia eius petulantiæ confutatoria: decreui tua iussa capessere, transmissoq́ ad nos cõmentario respondere: quamuis neminẽ qui modò leuiter in philosophia profecerit, putẽ non deprehensurũ, ueritatẽ nõ inesse in opere, quam ille addidit in titulo, Veram orationẽ inscribens. Sanè Paulus ani-

Christus cur se accusantibus nõ respõderit.

Matth. 26.

Luc. 23.

Ioan. 18.

Quomodo Christus refutet obtrectatorũ calumnias.

Cur Celso responderit Origenes.

Rom. 8.

Celso mortuo scripsit Origenes has ἀντιλογίας.

Inscriptio libri Celsi: Vera oratio.

Col. 2.

maduertens esse quædam in Græcorū philosophia non contemnenda, quibus sub specie ueritatis insinuari possit mendaciū, sic de illis loquitur: Cauete ne quis uos seducat per philosophiam & inanē deceptionē, iuxta traditiones hominum, iuxta elementa huius mundi, & non Christum. Videt̃ in uerbis mundanæ philosophiæ quiddã magnificū, ait sermonem philosophorum esse iuxta elementa huius mundi. Celsi uerò scripta nemo sanæ mentis dixerit esse iuxta elementa huius mundi. Et illa quidē ꝙ ad decipiendum sint idonea, uanam deceptionem nominauit, fortasse ad differentiã cuiusdã non uanæ, quã cōsiderans Hieremias ausus est dicere ad Deū, Decepisti me Dñe & deceptus sum, inualuisti & uicisti. Celsi uerò scripta nullã deceptionē habere mihi uidentur. ac proinde ne uanã quidem, qualis inest in eorū libris qui uarias sectas introduxerunt in philosophiam, in huiusmodi rebus ingenio non uulgari præditi. Quemadmodū enim nō temerē deprehendas mendaciū in speculationibus geometricis, quę exercitationis causa conscriptæ sunt: ita libri referre debent, alicuius sectæ philosophicæ placita, qui meritò dicantur esse inanis deceptio, & hominum iuxta huius mūdi elemēta traditio. Hæc præfari uolui responsurus ad ea quib. Celsus ex Iudæi persona Iesum alloquitur, ut lector præmonitus sciat eū nō scripsisse fidelib. sed aut prorsus ignaris Christianæ fidei, aut infirmis

Rom. 14. 15.

in fide, ut Apostolus nominat, dū dicit, Infirmū fide assumite. Præfationi addat̃ & illud: aliud fuisse nostrū institutū dū principio scriptorū Celsi respōderemus, aliud dū sequēub. primum em̃ conatus sum ad singula capita cōpēdio respōdere, de qmb. mox differerē fusius. postea uerò res ipsa monuit me tēpori parcere, cōtentūq; cōpēdiosis illis respōsionib. in sequētibus pro uirili certare cōtra obiecta crimina. quapropter ueniam petimus, quantū ad primã operis partem attinet, quæ præfationē subsequitur. Quòd si ne sequentia quidē uidebuntur tibi ad persuadendum satis efficacia, illis quoq; similē petēs ueniam, remitto te si quid amplius requiris, ad prudentiores alios, magisq; idoneos confutandis Celsi criminationibus. Satius tamē fuerit nullis egere responsionibus & ne attingere quidem eius commentarios, quos quiuis Christi fidelis per inhabitantem in se spiritum meritò contempserit.

Calūniæ Celsi.

1. De clancularijs conuentibus Christianorum.

Primum contaminationis caput Celso est, à Christianis clancularios cōuentus haberi solere, legib. uetitos. Nã cōuentus alios propalã celebrare legitimè, alios occultè fieri, eosq; dãnari legibus quæ eò tēdunt ut calūnietur Agapen quã Christiani uocitãt, quoties occultè cōmunis periculi metu cōueniunt, eãq; in cōspirationis suspicionē conat̃ trahere. Hæc igit̃ quoniã iactat

ἀγάπη. Collecta.

leges publicas, in cōtemptū earū dicēs Christianos cōuentus suos facere, ad hoc respōdendū est: qđ quēadmodū si quis peregrinus apud Scythas nefarijs utētes legib. nequeat se inde subducere, cogaturq; inter illos uiuere, utaturq; ueris legibus, uiolare Scytharum iura uidebit̃, & cōspirare cū diuersæ opinionis sectatoribus: ita cōtra ueritatē iudicãt leges gentiū, quæ statuarū cultū induxēt & impiæ deorū multitudinis, superantq; hac parte immanitatē Scythicã. Nō est igit̃ absurdū in ueritatis fauorē cōuentus cōtra leges facere. Quēadmodū em̃ qui cōtra tyrannū ciuitatis occupatorē cōspirãt, rectè faciunt: ita Christiani pressi tyrãnide diaboli & mēdacij, cōtra eius leges in ipsum diabolū cōspirãt: dantq; operã ut seruēt quotquot possunt suo

2. De origine Christianismi.

suasu ab illo retrahere, tanquã à tyranno & à legibus Scythicis. Deinceps ait sectã hãc ab origine esse barbarã, nimirū Iudaismū taxans, cū quo Christianismus cōiunctus est. Et meritò non uituperat originē barbaricã, quãdoquidē in ipso sermonis initio laudat barbaros ut inuentores dogmatū. Addit his iudicãdis cōfirmãdisq; ac ad uirtutē exercēdis barbarorū inuētis, Grę

Græci barbarorum inuētis usi.

cos præcellere. Hoc igit̃ in defensionē Christianismi ex ipsius aduersarij scriptis rapimus: quãdo uerū est, hominē exercitatū disciplinis Græcanicis, si ad eū accedat, nō solū approbare ueritatē, sed ad meditationē eius applicare animū, & si quid deesse uideat̃ suppleturū Gręcanicis ratiocinationibus, ad astruēdã Christianæ religionis ueritatē. His adijciēdū, disciplinã nostrã

Demonstrationes Christianæ.

habere quãdã demōstrationē propriã, diuiniorē ꝙ sint Græcorū demōstrationes, quã Apostolus nominat demōstrationē spiritus & uirtutis: utpote spiritu ꝓ ꝓphetias fidē astruēte ijs quæ de Christo ferunt̃, uirtute uerò ꝓ ꝓdigia, quæ facta credimus tū argumētus alijs, tū quia supersunt etiã nunc eorū uestigia, dūtaxat apud eos qui uiuunt iuxta uoluntatē ipsius. Post hæc cū

3. Clàm dicere & facere Christianos quicquid ipsis libet metu periculorū impulsos.

dixisset Christianos clàm quicquid ipsis libet uel facere uel docere, idq; nō sine causa, sed metu capitalis pœnæ sibi intētatæ, periculū hoc cōfert cū philosophiæ professorū periculis, ut Socratis. poterat & Pythagorã addere & alios philosophos. Respōdendū ad hoc, Athenienses cōfestim pœnituisse perpetrati in Socratē facinoris, nec retinuisse odiū ultra illius obitū: idēq; factū de Pythagora, certè Pythagorici lōgo tēpore scholas habuerūt in ea parte Italiæ, quã tunc uocabãt magnã Græciã. In Christianorū aūt dogmata Senatu Romano, Imperatoribus, exercitibus, populis, ipsis fideliū necessitudinib. cōspirãnbus oppressa fuissent utiq; à tot inimicis

4. De Moribus, & disciplina Morali.

infestata undiq;, nisi diuina uirtute sustētata ē tot pressuris emergerēt, totūq; mūdū in se coortū uincerēt. Nūc uideamus qūo eã partē quæ ad mores attinet calūniari se putat, dicēs cōmune hoc cū cæteris philosophis, nec magni quicquam aut noui nostræ disciplinæ inesse. Ad hoc

responden-

respondendum,quod introducentes iustum Dei iudicium exploderentur unà cum ipsis pec-
catorum pœnis,nisi communis omnium sensus præsumptionem de morali disciplina haberet
insitam.quapropter non est mirandum eundem Deum eorum quæ per prophetas & Servato-
rem docuit,semina indidisse omnium mortalium animis,ut in diuino iudicio omnis homo sit
inexcusabilis,habens mentem legis scriptam in corde suo:id quod obscurè subindicat sermo
fabulosus ut Græci putant,dum inducit Deum tradentem Mosi præcepta scripta proprio digi
to,eaq́ mox confracta per malitiam eorum qui uitulū conflauerant:ac si diceret,peccatorū su-
perfusione ea esse abolita.iterum uerò scriptas Deū dedisse in excisis per Mosem lapideis tabu-
lis,nimirum prophetico sermone præparante animā post primū peccatū ad secundas Dei lite-
ras.Deinde idololatriæ ut propriè ad præsens argumentū pertinentis mentionē faciens sic sibi
uiam præmunit,negans suos habere deos manufactos pro numinibus,quando probabile nō
sit inter deos cēseri nequā artificum & plerūq; scelestorum hominū opera. itaq; procedente o-
ratione uolens ostendere hanc quoq; opinionē nobis cōmunem esse cum alijs, adducit Hera-
clin dictū,eos qui deos inanimes accedant perinde facere ac si fabulentur cū parietib.Ergo etiā
de hac re dicendū,insitū esse hominib.eius sensum,quemadmodū moralis disciplinæ reliquiæ
unde hanc opinionē hausit & Heraclitus & quiuis alius uel Græcus uel barbaros. Narrat eñ &
Persas idem sentire,adducens testem Herodotum:nos uerò etiam Zenonem Citiensem allega
bimus sic scribentem in libro de Repub. Sacella quoq; ædificare nō opus erit. nihil enim sacrū
existimandum est aut sanctū alicuiusue pretij,quod à cementarijs fabris conficiē atq; opificib.
Liquet igitur quod de hac quoq; opinione diuinis literis inscriptū sit hominum cordib. quid
sequendū sit.Post hæc nescio qua re motus Celsus ait, dęmonū quorundam nominib.& incā-
tationibus uideri pollere Christianos,opinor subindicans excantatores & expulsores dæmo-
num:quòd quidē manifestā pręse fert calumniā.Non enim incantationib.pollere uidētur,sed
nomine Iesu cum cōmemoratione eius factorū.nam his uerbis sæpenumero profligati sunt dę
mones ex hominib.præcipuè quoties qui enuntiant ea sano affectu & integra fide proferunt.
Tanta certè uis nomini Iesu inest contra dęmones, ut nonnunquam etiam à malis nominatū
sit efficax:quod docens Iesus dicebat:Multi dicent mihi in die illa,In nomine tuo dęmones eie
cimus,& uirtutes fecimus.id quod nescio utrùm maliciosè dissimulauerit Celsus, an omiserit
per ignorantiam. Quin & ipsum Seruatorē in sequentib.accusat,quasi magicis artib miracula
fecerit,& cùm præsciisset futuros & alios earundē peritos artium qui se iactarent,diuina poten
tia eiecisse illos è sua republica,quod eius factū ut iniquū incusat:quādoquidē si iustè alios ex-
pellat,eidē culpæ obnoxius malus sit sin ipse non malus,ne illi quidē qui eius sint similes Id ar
gumentū de Iesu quāuis prima specie uideatur insolubile,satis tamē apparet,Christianos nul-
la exercere incātamenta,cōtentos inuocatione Iesu nominis,& recitatione scripturæ diuinæ re
ceptæ à fidelib.Deinde qm̄ sæpius nominat doctrinam clanculariā,coarguendū est hoc quoq;,
quando per totum orbē notior est Christianorū prædicatio,quā philosophorū placita. Quis
enim Iesum è uirgine natum & crucifixū ignorat:quis resurrectionē eius multis creditā, & de-
nunciationē iudicij,redditum pro dignitate pœnas peccatoribus & iustis præmia? Quin & re-
surrectionis futuræ mysterium uulgatū est,tametsi rideatur ab infidelib.quæ cùm ita se habeāt,
perabsurdum est doctrinā hanc uocare clanculariā.Quòd uerò quædā insunt quæ non cōmu-
nicantur quibusuis,id nō solius Christianæ doctrinæ propriū est,uerumetiā philosophicæ. nā
& illi exteriorem & penitiorē doctrinam habebant.& alij Pythagorā audiebant contenti ipsius
auctoritate:alij secretè discebant rationes non euulgandas in profanos nondumq; purgatos.
Cętera quoq; mysteria quæ ubiuis fiunt per Græciā atq; Barbariam,nemo calumniatur eo no
mine quòd occultè fiant.Igitur & inconsideratè calumniatur Christianorū sacra clanculariа.
Videtur autē uehementer patrocinari Christianorū martyrib.usq; ad mortem constantib. his
uerbis:Nec hoc dico quòd discedendū censeā à recta opinione propter intentatum ab homini
bus periculum,aut discessionem fingendam,uerbisúe abnegandū quod sentias, ubi damnat
eos qui cum Christianis sentientes,negent tamen id aut dissimulent,omnem fictionem nega-
tionemúe hîc improbans,quo nomine reprehēdendus uenit Celsus,ut qui sibi ipse parum cō-
stans contraria doceat,deprehenditur eñ in alijs suis scriptis Epicureus. hîc autē quo probabi
lior uideatur accusatio,Epicuri placita non profitens, præ se fert ac si sentiat, inesse in homine
quiddam terrena natura pręstantius,quod cum Deo cognationem habeat,id esse animā, quæ
ubi se bene habet,omnib.modis cognatam sibi naturā diuinā appetit,tenetuŕq; perpetuo desi
derio de illa cognoscendi & audiendi aliquid. Considera igitur adulterinā ipsius animā : qui
præfatus rectā opinionē tenenti,etiamsi periclitetur apud homines propter eam,non deficien
dum tamen,neq; defectionem fingendā,neq; uerbis negandum:ipse incidit in omnia contra-
ria. Sciebat eñ quòd si ex professo Epicureum ageret,ipse sibi fidem abrogaret accusans quæ-
lescunq; assertores prouidentiæ,contendentes Deum curā omnium rerum gerere.Traditur au-

Exod.19.& 32.

5. De dijs Ethnicorum manu factis,et fanis idolorum.

6. Dæmonum incantationes, & eiectiones.

Math. 7.

7. Calumnia de Domino Iesu dæmonia eijciente.

8. Doctrina clancularia.

9. Doctrinæ elementa & mysteria.

αὐτὸς ἔφα.

10. Martyres.

Celsi duo. tem duos fuisse Celsos Epicureos, alterum antiquiorem Neronis ætate: hunc autem Adriani & posterioribus temporib. Deinde adhortatur ut rationis ductum sequẽdo accipiamus dogmata, alioqui omnino fore ut decipiamur si assentiamus temerè. & eos qui sine ratione sunt creduli similes ait his qui delectantur circulatorib. præstigiatoribusq́ꝫ, mithriacisq́ꝫ & sabadijs, aut quibuscunq́ꝫ Hecates spectris aliorumúe dæmonum. Sicut enim illius generis homines scelesti plerunq́ꝫ illudentes simplici uulgo ducunt eum quacunq́ꝫ libet, itidem ait apud Christianos solere fieri. Addit, quosdã ex his ne uelle quidem rationẽ fidei uel reddere uel accipere, usurpareq́ꝫ illud dictũ: Ne examina, sed crede: &, Fides tua seruabit te: solereq́ꝫ dicere: Mala res est mũdana sapientia, bona uerò stultitia. Respondendũ ad hoc: Si possibile esset omnes homines relictis uitæ curis uacare philosophiæ, nemini aliã uiã insistendã præter solã hanc. Inuenietur enim in Christianismo non minor (ne quid dicam arrogantius) fide ratio, & enarratio propheticorũ ænigmatum, parabolarumq́ꝫ euangelicarũ, aliarumq́ꝫ innumerarũ figurarũ quæ uel in gestis continẽtur uel in legib. Quod quia est impossibile tum propter uitæ necessitates, tum propter infirmitatẽ hominum, quorũ quotus quisq́ꝫ aspirat ad hanc cognitionẽ, quid cõpendiosius excogitari queat ad subueniendũ multitudini, quàm quod Iesus gentibus tradidit. Id experimur in multitudine credentiũ, liberatorum à uitiorum colluuie, in qua uolutabantur antea. His utrùm est cõducibilius, sine ampliori disquisitione credere pœnas peccatorũ ac bene gestorum præmia, sicq́ꝫ mores corrigere, an auersari nudã credulitatẽ & immanere moribus pristinis, donec se contẽplationi doctrinæ dederint? manifestum est perpaucis exceptis reliquos ne id quidem assecuturos quod ex nuda fide adepti sunt, ac potius mansuros in uita pessima. Ergo si quid aliud est quod conuenientissimæ disciplinæ in hominum uitã diuinitus aduentãti uiam

Fidei officium. præstruat, certè fidei hoc est officiũ. Nam uir pius ne corporum quidẽ medicũ, multos ægrotos in meliorẽ restituentẽ ualetudinẽ, putabit sine numine aduenisse ad laborantes gentes atq́ꝫ populos. quòd si is qui multorum corpora meliori ualetudini reddidit, non sine fauore Dei medicinam fecisse uidetur: quanto magis qui multorum animas persanauit atq́ꝫ conuertit, melioresq́ꝫ redditas pendere fecit à Deo maximè, omnesq́ꝫ suas actiones ad illius uoluntatẽ referre,

Credẽdum uel absq́ꝫ rationib. omnia uitare quæ illi displiceant, uel dicta factaúe omnia, atq́ꝫ cogitationes etiã? Deinde quoniam sine fine credulitatẽ nobis obiectant, dicendum nos qui experti sumus quàm sit utilis, fateri quòd doceamus credere uel absq́ꝫ rationibus, præsertim eos qui non possunt omnibus ne

Discentẽ oportet credere. gotijs relictis uacare inquirendi studio. Isti uerè qui uerbis à nobis dissentiunt, operibus idem quod nos faciunt. Quis enim eorum qui se contulerunt ad philosophiam, aut fortè fortuna sectæ alicui deditus, aut à magistro inductus, aliter se ad eam applicat, quàm si credat illam præstantiorem cæteris? non enim expectat donec auditis omnium philosophorum opinionibus earumq́ꝫ uarietatibus, tum singularum astructionibus aut subuersionibus, ita demum electionem faciat, Stoicus ne malit fieri, an Platonicus, an Peripateticus, Epicureusúe, aut cuiuscunq́ꝫ

Non rationib. tãtùm, sed etiã impetu duci homines. sectæ philosophicæ: sed ratione quapiam, aut potius, etiamsi hoc inficientur, impetu, feruntur ad exercendam disciplinam, uerbi gratia, Stoicam relictis cæteris, contempta Platonica ut humiliore, Peripatetica, ut humanis affectibus obnoxia, & plus quàm aliæ sectæ tribuente bonis quæ magni fiunt apud homines. Multi ad primam statim prouidentiæ mentionem offensi, quòd uideant in terris multa malis probisúe præter æquum obuenire, propẽsiores sunt in eorum opinionem qui tollunt è rebus prouidentiam numinis, & Epicuro se addicunt Celsiq́ꝫ studijs. Ergo si credendum est ut ratio docuit uni cuipiam è sectis philosophicis, quæ apud Græcos celebrantur aut Barbaros, quin potius Deo huius uniuersitatis Domino credimus? adhibemusq́ꝫ animum ei qui docet hunc solum colendum: cætera nihil esse, aut esse quidem, sed honore tantùm digna non etiam cultu atq́ꝫ adoratione quæ nulli creaturæ concedi potest sine diuinitatis iniuria: id quod non credentibus solùm est perspicuum, uerumetiam res ipsas iuxta rationis examen considerantibus. An uerò non est rationi cõsentaneum quum res hominum

Res hominum à fide pendent. omnes à fide pendeant, Deo potissimùm credere? quis enim nauigat, aut uxorem ducit, aut liberis procreandis dat operam, aut spargit in terram semina, non meliora sperans & credens? quantumuis possint accidere contraria, & interdum accidant. attamen fides qua creditur ex uoto rem successuram, efficit ut omnes audeant eam in incertum euentum committere. Quòd si omnes huius uitæ actiones, quarum exitus est dubius, bona spes futurorum & fides continet, qui hac freti nauigamus, seminamus, coniugijs operam damus cęterisq́ꝫ humanis negotijs: quin potius credimus Deo rerum omnium opifici: tum ei qui pro sua eximia beneficentia ausus est omnibus quàm latè orbis terrarum patet hanc doctrinam commendare, non dissimulans proposita eis pericula & mortem ignominiosam, quam & ipse pro salute hominum

Matt. 5. et 10. perferre dignatus est: docuitq́ꝫ administratores eius doctrinæ mox à principio, peragrandum eis totum orbem inter continua pericula & mortes nunquam non impendẽtes, causa promouendæ salutis hominum. Deinde quoniam Celsus ad uerbum sic loquitur: Si mihi respondere uoluerint,

uoluerint,non ut tentãti:noui enim omnia:sed ut curam gerenti ex ęquo omnium, benè fece-
rint.Sin noluerint,sed more suo dixerint,Ne disquire:& reliqua: necesse est eos docere cuius-
modi sint ista quæ asseuerant,& unde demanauerint,& reliqua. Respondẽdum est, primum il-
lud:Noui enim omnia:dictum arroganter ab eo: quia si legisset maximè prophetas confessis
refertos obscuritatibus,& sermonibus non cuiuis perspicuis,euoluissetq; parabolas Euange-
licas cum reliquis scripturis legis & historiæ Iudaicæ,apostolorumq; uerba,& lectorum senten
tiam grato perquisiuisset animo,non tanta confidentia rem gereret,nec diceret,Noui enim o-
mnia:quod ne nos quidem in his uersati diceremus, Noui enim omnia. Amica enim est ueri-
tas.Nemo nostrûm dicet,Noui enim Epicuri omnia:nec audebit profiteri se nosse Platonis o-
mnia,quum tantopere inter se discrepẽt etiam scriptorum eius interpretes. Quis enim est tam
audax ut dicat se nosse Stoicorum omnia Peripateticorũue? nisi fortè hoc uerbum: Noui tum
omnia:ab idiotis aliquibus imperitiam suam non agnoscentibus audijt, putans se ex huius-
modi præceptoribus perdidicisse omnia. Videtur sanè mihi ita facere, acsi aliquis in Aegypto
peregrinatus,ubi sapientes Aegyptiorum eruditi literatura domestica multa philosophantur
de dijs patrijs,plebeij uerò homines fabulas quasdam audientes, quarum rationem non te-
nent,uehementer sibi placent earum cognitione,putet se pernosse omnem Aegyptiorũ sapien
tiam ex uulgaribus colloquijs,cum nemine sacerdotum conuersatus, necã quoquam eorum
doctus de mysterijs Aegyptiacis. Quod autem de Aegyptiorum sapientibus & uũlgo dixi,idẽ
liceret etiam de Persis dicere,apud quos sunt mystica sacra quæ certis rationibus curantur à ui
ris eruditione præcellentibus:à uulgo autem externa tantum signa tractantur, nihil sollicito
de penitiore cognitione eorum quæ per illa significantur.Idem sentiendum & de Syris atq; In-
dis,& quotquot alij scripturas simul habent cum fabulis.Quod uerò addit Celsus ut uulgo a-
pud Christianos iactatum,malam rem in uita esse sapientiam,bonam uerò stultitiam,dicendũ
est eum per sycophãtiam deprauare hanc sententiam,non ponentẽ uerba ut habentur in Pau-
linis literis,quæ ibi leguntur in hunc modum:Si quis uidetur sapiens esse inter uos, in hoc se-
culo,stultus fiat ut euadat sapiens:nam sapientia mundi huius,stultitia est apud Deum. Ergo
Apostolus non simpliciter ait,sapientiã esse apud Deum stultitiam:sed sapientiam huius mũ-
di.ac rursum non,Si quis uidetur esse sapiens inter uos,simpliciter stultus fiat:sed in hoc seculo
fiat stultus,ut euadat in sapientẽ.Sapientiam igitur huius seculi dicimus,eam quæ per scriptu-
ras sacras inutilis & superuacua redditur,uniuersam falsis dogmatib.refertã philosophiam. si-
militer stulticiam bonã aimus non absolutè,sed quoties aliquis huic seculo fit insipiens. Ac si
diceremus & Platonicũ credentẽ immortalitatẽ animæ,quæq; traduntur de ipsius transmigra
tione è corporibus in alia corpora,stultitiam assumpsisse,quantum ad Stoicorum sententiam
attinet,hanc eorum credulitatẽ cauillis exagitantiũ,quantumq; ad Peripateticos ludibrio ha
bentes uerbosam Platonis facundiã,tum quantũ ad Epicuri sectatores,superstitionẽ exprobrã
tes assertorib. prouidentiæ,& Deum uniuersitati rerũ præesse,eaq; gubernare credentib.His ad
dendum consentaneum esse,pręstare cum ratione ac sapientia assentiri placitis,quã sola credu
litate,idq; uerbis illis significari,ne omnino nihil agant homines.Id indicat Iesu germanus di-
scipulus Paulus dicens:Quia enĩ in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiã Deum,
uisum est Deo per stultitiã prædicationis saluare credentes. Liquet igitur ex his,quòd in sapiẽ-
tia Dei oportebat cognosci Deũ:& quia hoc factum non est,rursum uisum est Deo seruare cre-
dentes,non simpliciter per stultitiã,sed quãtum ad prædicationẽ attinet.Cùm enĩ initium prę-
dicationis Iesu Christi ab ipsius cruce sit,stultitia est pręedicationis, quemadmodũ Paulus hoc
intelligens dicit his uerbis:Nos autẽ prædicamus Iesum Christum crucifixum,Iudæis quidem
scandalum,Græcis autẽ stultitiã,ipsis autem uocatis Iudæis simul & Græcis Christũ Dei uirtu-
tem & Dei sapientiã.Cæterùm cùm Celsus existimet cognationẽ inter plerasq; gentes interce-
dere consensumq; in dogmatibus,nescio quomodo solos Iudęos calumniatur, non annume-
rans eorum gentem cæteris,quasi conuenientem cum eis in studijs & opinionibus. Quapro-
pter libenter eum interrogauerim,cur historijs Barbarorum atq; Græcorum credulus de anti-
quitatibus eorum quos nominatim recensuit,solius huius gentis historijs fidem abrogat. Si e-
nim sui cuiusq; gentis scriptores ueraciter res eius exposuerunt,cur solis Iudæorum prophetis
non credimus? quòd si ad gratiam Moses & Prophetæ pleraq; de sua gente prodiderũt, cur nõ
idem dicere liceat & de reliquarum gentium historicis? An Aegyptij in suis annalibus malè de
Iudæis loquentes fidem merentur? Iudæi similiter de Aegyptijs querẽtes,iniustè se ab eis pres-
sos multis grauaminibus,& propterea iustam Dei uindictam secutam,mẽtiuntur? id quod nõ
de solis Aegyptijs dici potest.Inueniemus enim conflictationem Assyriorum cum Iudæis,eius-
què mentionem in Assyriorum antiquitatibus:& uicissim de bellis gestis contra Assyrios pro-
diderunt Iudæorum scriptores:Prophetas enim eos nondum libet appellare. Vide igitur iam
nunc hominis arrogantiam,qui alijs credit ut sapientibus,aliorum in totum damnat ignoran

Verba Celsi plena arrogantiæ.

Aegyptij, Persæ, Syri et Indi sacerdotes sibi seruarunt mysteria sua, uulgo fabulas reliquerunt.

12. Calumnia de sapientia et stultitia.

1. Cor. 3.

1. Cor. 1.

13. Calumnia de Gentib. & Iudæis, eorũq; historijs.

tiam. Audi enim uerba Celsi: Vetus sanè uerbum est, quod gentes sapientissimæ atq; populi, uiriq; sapientes usurpauerunt. nec tamen Iudæorum gentem sapientissimam dicere uoluit, ne eã æquaret Aegyptijs, Assyrijs, Indis, Persis, Odrysis, Samothracib. Eleusinijs. Quanto præstantior Celso uir ut ex ipsius scriptis apparet doctissimus, qui multo plura perscrutatus est dogmata, & ex plurib. collegit quæ uera uisa sunt, Pythagoricus Numenius. is in lib. primo περὶ τ' ἀγαθοῦ, ubi enumerat gentes existimãtes Deũ incorporeũ, inter eas & Iudæos recenset: nec piguit eũ suis cõmentarijs uerba Prophetarũ inserere, eorũq; interpretari figuras. Fert & Hermippus in primo De legislatorib. prodidisse, Pythagorã suam philosophiã á Iudæis traduxisse in Græciã. Extat & Hecatæi historici De Iudæis liber, in quo adeò probat huius gentis sapientiã, ut Herennius Philo in suis De Iudæis cõmentarijs primùm dubitet an huius historici id scriptum sit: deinde addat, si quidẽ eius est, uideri eũ correptũ Iudæorũ persuasionib. pbasseq; illorũ placita. Demiror autẽ quo cũ Odrysas, Samothracas, Eleusinios, Hyperboreos inter antiquissimas & sapiẽtissimas gentes recenseat Celsus, Iudæos ne in sapientũ quidẽ ordinẽ recipere dignatus est, aut antiquorũ, cùm multa scripta ferantẽ apud Aegyptios, Phœnicas, Græcos, eorũ antiquitati attestantia, quæ superuacaneũ duxi hîc apponere. Licet eñ uolentib. legere duos libros Flauij Iosephi De Iudæorũ antiquitate, ubi longã scriptorũ seriẽ citat in gentis eius antiquitatis testimoniũ. Sed & Tatiani iunioris circũfert ad Græcos oratio, qua eruditissimè allegat eos qui in suis historijs mentionẽ fecerunt de Iudæorũ & Mosis antiquitate. Videt igit Celsus hæc non ueraciter, sed infenso animo scribere, ut cuius propositũ sit criminari Christianæ religionis initia habẽs à Iudæis originẽ. Proinde Homericos Galactophagos, & Gallorũ Druides, & Getas sapiẽtissimas ait esse gẽtes & antiquas, tractãtes quædã cognata Iudæorũ opinionib. cùm tñ incertũ sit an earũ gentium ulla extent scripta: solos Hebræos, quantũ in ipso est, eijcit ex antiquorũ æquè ac sapientũ numero. Rursum ubi catalogũ texit uirorũ priscorũ & celebratæ sapientiæ, qui ætatis suæ homines præsentia iuuerint, scriptis uerò editis posteros, Moses excludit è sapientũ ordine: cũ Lini cui primũ locũ assignauit Celsus inter eos quos ibi nominatim enumerat, neq; leges neq; scripta habeantur ad emendationẽ & institutionẽ gentiũ facientia, Mosis uerò leges integra gens circũferat, quacũq; per uniuersum orbẽ sparsa est. Cõsidera igitur an non procul dubio malitiosè Mosem in sapientũ catalogo prætererit, Linũ uerò, Musæum, Orpheũ, Pherecydem, Persam Zoroastrẽ, Pythagorã dixerit de huiusmodi tractasse opinionib. quæ libris eorum insertæ seruentẽ in hunc usq; diẽ: ubi uolens ac prudẽs oblitus est fabulæ de his qui dij putanti, tribuentis eis affectus hominũ, quod maximè apud Orpheũ legitur. Deinceps accusans Mosis historiã, culpat eos qui ex ea tropologias & allegorias eliciunt. Hunc egregiũ uirum qui suo libro indidit Veri sermonis titulũ, meritò roget aliquis: Quid ita bone uir deos quidẽ, quorum tam uarios casus scriptis mandauerũt sapientes illi tui poetæ atq; philosophi, incesto coitu pollutos, parentũ persecutores & castratores extollis post talia eorũ facinora talesq; calamitates proditas: quoties uerò Moses non de Deo, neq; de angelis sanctis, sed de hominib. multò leuiora memorat: nemo eñ apud Deũ tale aliquid ausus est, quale Saturnus cõtra Cœlũ aut Iupiter cõtra suũ patrẽ, neq; cũ propria filia cõcubuit, quẽadmodum pater hominũq; deûmq; ferre putatis deceptos ab hoc legislatore homines? Mihi uidetur Celsus idẽ facere quod Platonicus ille Thrasymachus, nõ sinens Socratẽ sicut ipse uult respõdere de iustitia, sed dicẽs: Caue quod utile est iustũ dixeris, aut quod necessariũ, aut huiusmodi aliquid. nã & iste accusans ut sibi uidet, Mosaicis historijs, culpansq; qui quærũt in his allegorias, admixta tñ laude q hi sint æquiores, accusatione sua conatur impedire uolẽtes & ualẽtes rationẽ totius negocij reddere. Nos uerò possemus prouocare ad librorũ collationẽ, dicereq;: Age bone uir, profer in mediũ Lini, Musæi, Orpheiq; poemata, & Pherecidis historiam, conferq; ex propinquo, Mosis narrationes cum illorum narrationib. moralesq; præceptiunculas horum cum nostri legislatoris legibus: cõsideraq; utræ sint efficaciores ad mutandos hominũ animos in melius quotquot eis aures atq; mentẽ adhibuerint: & cogita scriptores illos quos recẽsuisti penè nullam rationem uulgaris lectoris habuisse, solisq; eruditis scripsisse, qui tropologias & allegorias peculiãs ipsorum philosophiæ ualeant ex eis elicere. Moses uerò in ore probi peritiq; oratoris adeò cautẽ utrinq; temperauit sermonem quinq; suorum librorum, ut nec nimia multitudine institutorum Iudæis præberet occasionẽ peccandi in morib. nec prudentioribus lectorib. qui rari sunt, deesset contemplandi & perscrutandi materia. Et tuorum quidẽ sapientum poetarũ neq; libri seruari amplius uidẽt, seruãdi utiq; si qua illorum esset utilitas: Mosis uerò scripta multos etiã alienos á Iudæorum ritibus ad credendum mouerunt: nimirũ quia sicut in ipsis continet literis, primus earũ legũ lator fuit Deus huius mundi conditor, qui eas Mosi tradidit. Par eñ erat ut totius mundi opifex post leges toti mũdo impositas uim eis adderet, quæ ualeret ubiuis gẽtium. Atq; hæc mihi dicunt nondũ de Iesu inquirenti, sed adhuc de Mose, qui fuit longè inferior Dño, quẽ ostendo, ut procedẽte sermone patebit, multo præcellentiorem tuis sapientibus

poetis

Pythagoreorũ de Iudæis iudicia.

Catalogus ueterum scriptorum.

14. Calumnia de Mosaicis historijs, & earũ interpretatione allegorica.

15. Calumnia de mundi origine.

poetis atq; philosophis. Deinceps Celsus occultè uolens calumniari eam quæ apud Mosem legitur mundi creationem, ante annorum nõdum decem millia sicut colligitur, sed multo recentiorem, clàm transit in aliena dogmata mundum non factum asserentium.. Nam quòd ait multas à seculis exustiones fuisse, multa item diluuia, ex quibus nouissimum Deucalionis tempore non admodum antiquũ, manifestè suis auditorib. quantũ in se est, persuadere conatur mundum non esse factum. Dicat ipse qui fidem Christianorum incusat, quib. necessarijs rationibus inductus est credere multas exustiones fuisse multaq; diluuia, & omnium recentissimum Deucaleoneũ, exustionum uerò eam quæ Phaethõtis ætate accidit. Quòd si nos relegabit ad Platonis de his rebus dialogos, dicemus nobis quoq; licere credere, in Mosis pura piaq; anima, celsiore creaturis omnib. & à solo rerum conditore pendente, inhabitasse diuinum spiritũ, multò euidẽtiùs quàm in Platone, alijsúe qui apud Græcos barbarosq; auctores fuerunt eius dogmatis. Fortasse poscet à nobis rationẽ huius fidei. Reddat ipse prior eorũ quæ sine ulla demonstratione asseruit, tum nos quoq; nostra hæc ita se habere probabimus. Quãuis imprudẽs Celsus attestatur mundũ nondũ esse annorum decẽ millium, fassus etiã Græcos illa existimare prisca, quæ antiquiora sunt diluuijs & exustionib. memoriã ipsorũ excedentib. Sed sit persuasum Celso de exustionum & diluuiorũ fabula, quando habet auctores eius Aegyptios suos sapientissimos: quorum sapiẽtiæ uestigia sunt in adoratis ab eis animantib. & in cõmentarijs eorum, qui retrusiorẽ rationem reddunt huiusmodi cultus mystici. Illi sapientes habentur dum extollunt suã de animantib. theologiã, qui uerò Iudæorum legi legislatoriq; assentiẽ, si omnia referat ad uniuersitatis creatorẽ solum Deum, iudicio Celsi eiusq; similium, habebiẽ indoctior eo qui fabulosas animæ de corporib. in corpora migrationes astruens, deducit eã non solùm in rationabilia & mortalia animalia, uerumetiã in ratione carentia: quasi diuina illa aura cœli cõuexitate delabatur non solùm in brutas animantes mites tamen, sed in efferatissimas quoq;. Et Aegyptiorum quidem fabulæ credunẽ secreta philosophiæ tegere: Moses uerò unius gentis res gestas scribens, & leges ei relinquens, fabulosus putatur, ac ne allegoriã quidẽ in suis scriptis admittere. Sic enim Celso uidetur & Epicureis. Hanc, inquit, doctrinam postquam apud sapiẽtes gentes & eruditos uiros audijt, diuinum nomen Moses consecutus est. Ad hoc quoq; respondendum est: ut ei concedatur Mosem audisse doctrinã antiquiorem, quam mox Hebræis tradiderit: si falsam audiuit, & nihil sapientiæ grauitatisúe habentem cõmendauit suis discipulis, meritò culpandus est. quòd si ut tu ais, assensit opinionib. sapientibus & ueris, easq; suos docuit, quid reprehensione dignum fecit? Vtinam & Epicurus, & hoc minus impius erga prouidentiam Aristoteles, & Deum esse corporeum affirmantes Stoici, audiuissent hanc doctrinam, ne repleretur mundus disputationib. negantibus prouidentiam, aut scindẽtibus, & summum principem corruptibilem atq; corporeum inducẽtibus, iuxta quas etiam Deus Stoicis corporeus est & mutabilis omniumq; alterationum capax, ut nihil eum corrumpi ueter si corruptorem habeat, & hoc uno nomine sit felix, quòd eo careat. Cæterùm Iudæorum Christianorumq; doctrina immutabilem & inalterabilem Deum seruans, habetur pro impia, quia non sectatur impietatem unà cum impijs, dicens in precibus ad Deum: Tu autem idem es. Deus quoq; creditur uerbum illud dixisse, Non mutor. Post hæc circumcisionem pudendorum non reprehendens Celsus Iudæis usitatam, ait eam mutuatos ab Aegyptijs, malens Aegyptijs credere quàm Mosi, qui refert primum mortaliũ circumcisum Abrahamũ. Abrahami uerò nomen non in solius Mosis scriptura legitur, ut Deo familiaris, uerumetiã multi ex ijs qui excantant dęmonia uerbis suis inserunt illud, Deus Abrahami, indicantes hoc nomine familiaritatẽ eius cũ Deo: quapropter assumunt uerbũ hoc, Deus Abrahami, etiãsi nesciant quisnam fuerit ille Abrahã. Idem dicendũ de Isaac & Iacob & Israel: quæ cùm ex confesso Hebręa sint uocabula, frequenter sunt interspersa Aegyptiorũ disciplinis efficaciorib. Circũcisionis porrò rationẽ, quæ ab Abrahamo inuenta per Iesum est uetita, nolentẽ eius usum esse apud suos discipulos, non est propositum nunc exponere. neq; eñ hãc doctrinã præsens tẽpus postulat, sed certamen cũ Celso, ꝙ refellat eius aduersus Iudęos calũnias, per quas faciliorẽ sibi fore putat cõfutationẽ Christianismi, si eius initia ex falsa Iudęorũ religione manasse ostenderit. Deinceps sic Celsus loquiẽ: Hi ducẽ suũ Mosem secuti caprarij ouiũq; pastores, rusticãis dolis decepti unũ Deum esse crediderunt. Ostẽdat igiẽ quõo cum caprarũ ouiumq; pastores absq; ratione, ut ipsi uideẽ, defecerint à cultu multorũ deorũ, ap̃bare posit pluralitatẽ Gręcorũ aut Barbarorũ numinũ. ostẽdat substantiã & essentiam Mnemosynes quæ ex Ioue Musas genuit, aut Themidis quę Horas, aut Gratias semper nudas sistat nobis in sua essentia. Sed non poterit Gręcorũ figmenta, quib. ex re afficta sunt corpora, deos ostendere. Quî eñ ueriores sunt Gręcorũ fabulæ de dijs, ꝗ̃ (uerbi gratia) Aegyptiorũ: qui in sua lingua nullã norunt Mnemosynẽ matrẽ nouẽ Musarũ, nec Themin Horarũ, nec Eurynomẽ unã Gratiarũ, nec reliquarũ nomina. Quanto igiẽ probabilius & omnib. figmentis potius, ꝙ ex his quæ uidemus persuademur, mundiq; dispositione ordina-

De mundi exustionib. & de diluuijs.

Dilemma.

Stoici Deum corporeum esse finxerunt.

Psal. 102.

16. De circumcisione.

Gen. 17.

Celsus cur Iudeorũ religionẽ traduxerit.

17. De uno Deo, & de νοσῶν Ethnica calumnia Celsi.

Rom. 1.

Vnius mundi, unus Deus opifex.

Deus mundi nec pars est, nec totum.

De nomine Dei.

Nominum impositio.

tissima: nimirũ unius mũdi, unũ opificẽ colere, cõspirantis in unũ suis partib. Vnde liquet non potuisse eum creari à multis conditorib. nec cœlũ hoc totũ posse moueri à multis animab. una eñ sufficit, quæ orbẽ ἀπλανῆ (ut uocant) ab oriente in occidentẽ fert, continens intra se omnia quib. mundus opus habet, quæ per se absoluta non sunt. Omnia eñ partes mundi sunt, Deus uerò nõ est uniuersitatis pars. oportet eñ Deũ esse non imperfectũ, sicut pars imperfecta est. Ac fortasse si altiùs in hanc disputationẽ descendamus, & propriè loquamur, apparebit Deũ, sicut non est pars, ita neq; totũ esse. nam totũ constat ex partib. nec ratio admittit, Deũ huius uniuersitatis constare ex partib. quarũ quęq; propriã habet uim & potentiã. Post hæc ait, illos caprarum ouiũq; pastores unũ sibi uptasse Deũ, siue is sit Altissimus, siue Adonai, siue Cœlestis, siue Sabaoth, siue quocunq; tandẽ nomine illi gaudẽt appellare hunc mundũ, præter quẽ nihil norint amplius. ac deinceps addit, nõ referre cnãsi uulgato hoc apud Græcos nomine rerũ omniũ Deus uocet Iupiter, aut quopiã alio, uerbi gratia Indis usitato aut Aegyptijs. Respondendũ & ad hoc, præsentẽ disputationẽ de natura nominũ altiorẽ esse & recõditiorem, utrũm sicut placet Aristoteli, pro libito imposita sint rebus uocabula: an ut Stoici malunt, ad imitationẽ primorum sonorũ, ita ut elementales quædã literæ etymologias constituãt, sicut Epicurus docet, à naturalib. rerũ sonis hominib. uocabula earum desumentib. Si igitur potuerimus in hac dissertatione proferre naturã nominũ efficaciũ, quorũ aliquot utunt Aegyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctores, aut Indicorum philosophorum uel Brachmanes uel Samanæi, atq; ita singularum gentium, ualuerimusq; declarare, q etiam magia quæ uocatur, nõ ut Epicurus & Aristoteles existimant, res absurda sit, sed sicut eius periti demõstrant, cõsistens quidẽ, admodum tñ paucis cognita: tum demũ dicemus, nomen illud Sabaoth & Adonai, aliaq; apud Hebræos cum magna ueneratione tradita, non uulgarib. istis & creatis rebus conuenire, sed occultam quandã continere theologiã quæ uniuersitatis opifici cõgruat. Quapropter nomina hæc efficacia sunt, si pronuncient debita cõtextus serie. Alia quoq; Aegyptiaca lingua prolata dæmonum nomina suã quandã uim habẽt, rursusq; aliã alia linguæ Persicæ: & sic apud singulas gentes certis destinata usib. Atq; ita inuenieẽ, quemadmodũ terrestres genij sortiti sunt diuersa loca, sic per singula proprijs earũ gẽtium illos appellari uocabulis. Ergo quisquis ingeniosiùs uel modicã his rebus cogitationẽ impenderit, religiosè cauebit ne aliena rebus aptet nomina, ne quid tale sibi accidat, quale his qui Dei nomẽ per errorẽ tribuunt materiæ inanimæ: aut boni appellationẽ primæ causæ debitã, uirtutiq; & honesto, transferunt in cæcas diuitias, & in carnium, sanguinis, ossiumq; decentem proportionẽ, sanitatemúe aut prosperã habitudinẽ, uel eam quæ censetur generis nobilitas.

Magia.

Nominum efficacia.

Perstringit Aristotelis de externis bonis opinionem.

Ridet deos poeticos.

Nominum secreta ratio.

Ac fortasse non minus periculũ fuerit, nomen Dei aut boni deducere ad ea ad quæ nõ oportet, q̃ in mysticis uerbis permutare nomina, & deteriora potiorib. accõmodare, potiora deteriorib. Non dico q ad Iouis mentionem cõfestim intelligitur Saturni & Opis filius, Iunonis uir, Neptuni frater, Mineruæ & Dianæ pater, filiæ suæ Proserpinæ stuprator: aut Appollinis nominẽ audit Latonæ Iouisq; filius, Dianæ frater, Mercurij germanus eodẽ patre prognatus, & quæcunq; alia produnt sapientes illi Celsi dogmatũ parentes prisciq; Gręcorũ Theologi. Qua eñ sorte Ioui obuenit ut sic nomineẽ, nec aliter uiq; pater eius sit Saturnus, Opis mater: idem censendum & de alijs qui habenẽ pro dijs. quod crimen temerè imponendi uocabula non cadit in eos qui occulta quadã ratione Sabaoth ponunt pro Deo, aut Adonai, aut reliquorum nominum aliquod. Qui autem potuerit de nominum secreta ratione philosophari, multa facilè inueniet & de appellationibus angelorum Dei, quorum alius Michael, alius Gabriel, alius Raphael nominatur, nomine quisq; conuenienti suo ministerio, ex uolũtate Dei qui uniuersæ rerum naturæ præsidet. Ad huiusmodi de nominibus philosophiam pertinet noster quoq; Iesus, cuius nominis efficacia iam innumeri dæmones cõspecti sunt manifestè fugati ex arreptorum corporibus & animis. His addendum quod affirmant incantandi periti, eandem incantationem pronunciatã lingua sua propria efficere quod pollicetur: sin transferas eam in alias quascunq; uoces, euidenter uim suã perdere: adeo uis ea nõ in significationib. rerum, sed in ipsis uocum qualitatib. & proprietatib. inest, ad hæc uel illa efficax. Qua ratione defendimus etiam Christianos usq; ad mortem obstinatos in certaminibus, ne Ioui nomen Dei tribuant, aut Deum aliena lingua nominent. aut enim indefinitè utuntur hoc communi nomine Deus, aut cum additamento, Vniuersorum conditor, cœli terræq; creator, is misit ad humanum genus sapientes aliquot, quorum nomini adiunctũ Dei nomen, uim quandam apud homines exerit mirificam. Hoc loco & alia multa dici possent de nominibus, contra eos qui putant nihil referre quomodo eis utamur. Nam si Plato est in admiratione quia scripsit in Philebo, Mihi Protarche non mediocris religio est circa deorũ nomina: quoniã Philebus cum Socrate differens Voluptatem deam uocauerat: quanto magis probanda est Christianorum pietas, qui rem indignam censent uocabulũ aliquod poetarum fabulis celebratum accommodare conditori rerum omnium? Verùm de his in præsentiarum satis iam dictum sit.

nunc

18. De cultu Angelorum, et artibus maleficis & erroribus Iudæorum.

nunc uideamus quo pacto Celsus omnia se nosse professus calumniā struat Iudæis, dicens eos uenerationem & cultum exhibere angelis, & uacare damnatis maleficisq; artibus, à Mose præceptore acceptis. Dicat iste qui nouit Iudæorum & Christianorum omnia, ubinam inuenit in Mosaicis literis à legislatore tradi cultum angelorum: aut quomodo maleficæ artes locum habent apud Mosis discipulos, qui legerunt in eius lege: Incantatoribus non adhærebitis, ne ab eis polluamini. Deinde pollicetur se ostēsurum quomodo Iudæi per imperitiam decepti aberrauerint. qui si deprehendisset eorū in agnoscendo Iesu Christo imperitiam, natam ex prophetiarum neglectu, uerè potuisset errorem gentis coarguere. nunc cū nihil tale ne in mentem quidem ei uenerit, qui nō sunt errores Iudæorum existimat. Et pollicitus postea se dicturum de rebus Iudaicis, primò loquitur de Seruatore nostro, ut duce generationis huius, qua Christiani reddimur, quem ait ante ualde paucos annos fuisse institutorem huius doctrinæ, à Christianis Dei filium habitum. De quo quantum ad hoc attinet, quòd ante paucos annos eum exortum ait, respondebimus: his ipsis annis quibus Iesu placuit disseminare uerbum suum, tantum effecisse, ut in multis huius nostri orbis regionibus mirificè affecerit non paucos Græcos & barbaros, sapientes & insensatos, ita ut ad mortem usq; decertarint pro pietate Christiana, ne illum abnegarent, id quod in nullo unquam alio dogmate factum narratur a scriptoribus: nec enim absq; fauore numinis fieri potuit. Equidem non ut ad gratiam loquar, sed experientia doctus, ausim affirmare, ne corpora quidē ægrotorum sine ope diuina restitui sanitati pristinæ. Quòd si quis etiam animas liberaret à uiciorum colluuie, libidinibus, iniquitatibus, contemptu numinis, & experimentum huius operis in centum (uerbi gratia) hominibus daret, certè nemo hunc uerisimiliter diceret absq; diuino auxilio, centum illis indidisse rationes tam ualidas ad liberandum à tot uicijs. Hæc qui prudenter considerauerit, assennet nihil inter homines in melius instaurari absq; Deo. quāto magis inquirenti id apparebit in fidētibus Iesu Domino, multis qui se uerbo eius dedunt pristinam uitæ rationem mutantibus: si animaduertat in quantis impuritatibus, in quantis iniquitatibus & cupiditatibus fuerint singuli, priusquam decepti ut Celsus eiusq; similes blaterant recepissent hanc doctrinā perniciosam ut ipsis uidetur uitæ hominum. tum post eam receptam quanto æquiores sint redditi, grauiores, constātiores: adeò ut quidam ex ipsis amore eximiæ puritatis, & quo castiores ad cultum diuinū accederent, ne concessa quidem & legitima utantur uenere. Hæc qui secū reputauerit, intelliget Iesum ausum maiora humanis uiribus, & quod aggressus est effecisse. Omnibus enim iā inde ab initio resistentibus quominus uerbum eius per totū orbem terrarum spargeretur, suæ quibusq; ætatis regibus eorumq; tam militaribus quàm ciuilibus magistratibus, deniq; omnibus quacunq; potestate præditis, & oppidatim populorum præsidibus præfectisq; præsidiorum, uicit Dei uerbum, quod sua natura opprimi se non patitur, inuictumq; permanet, itaq; tot aduersarijs perdomitis Græciam totā subegit, maioremq; partem barbariæ: traduxitq; ad pietatē innumeras animas. Necesse autem erat, quoniam ubiq; plures sunt idiotæ quam literati, in tanta multitudine manus uerbo dantiū longè plures esse illiteratos & rusticos quàm eruditione spectabiles. Celsus uerò nolens cōsiderare diuini uerbi benignitatē, non subtrahentem se ulli sub sole animæ, putat rem esse uulgarem & imperitorum hominū, quasi rudis & nequaquā exculta doctrina solis plebeijs & rudibus persuaserit. quāuis ne ipse quidē ait solos idiotas uerbo Iesu ad religionem adductos: fatetur enim multos in eis esse modestos, tēperatos, prudētes, & ad allegorias intelligēdas idoneos. Quoniam autē ei libuit uti prosopopœia, quasi adolescēti in rhetoris scholam tradito: inducitq; Iudæū loquentē ad Iesum puerilia quædā & indigna philosophi canitie, age pro uirili & bis examinatis, coarguamus eum ne decorū quidē personæ seruasse in Iudæi sermonibus. Facit enim iam Iudæū disserentē, reprehendentēq; Iesum multis ut ipsi uidetur nominibus, & ante omnia quòd finxisset se natū è uirgine: exprobrat etiam ei quòd è uico sit ortus Iudaico, & è fœmina indigena paupercula, uictū parāte operis manuarijs, quā ait ciectam à marito fabro materiario, quasi deprehēsam in adulterio. deinde narrat à uiro expulsam & ignominiosè uagabundā edidisse Iesum partu clāculario, quodq; is præ inopia mercede seruire coactus in Aegypto, & ibi efficaces quasdā artes doctus quibus sibi placent Aegyptij, reuersus sit tanta potētia tumidus, propter quā pro Deo haberi postulauerit. Mihi sanè qui nihil eorū quæ ab infidelibus obijciūntur possum indiscussum sinere, rerū principia scrutanti cōsentire hæc cūcta uidētur, ut meritò iuxta datū oracula filius Dei Iesus dictus sit. Hominibus enim multū cōfert genus ad illustrē famā & claritatē nominis, quādo parētes eorū potētes & præcellētes fuerint, ampliùs facultatib. præditi ad excolendū ingeniū filij, tū patria magna & nobilis. quādo uerò aliqs omnia habēs his cōtraria potest è tot obstaculis ad claritatē emergere, & cōmouere sui fama multitudinis animos, ac p totū orbē diuersis rumorib de se strepentē celebris fieri, an nō meritò demireris naturā huiusmodi ut generosam & magnificā, tantaq; cōfidentia uersantē in negotijs arduis? In huiusmodi uirū si cui libeat ampliùs inquirere, an nō quæsitum est

Deut. 18.

19. De Christo uelut nouæ doctrinæ autore, calumnia.

Dei uerbum uicit aduersarios & [illegible] late, [illegible] gatum est.

Propopœia Celsi introducentis Iudæum cum Christo loquentem.

20. De natiuitate & educatione Christi calumnia.

 quonam

quonam modo frugaliter & in paupertate educatus, nullisq; liberalibus disciplinis institutus, nec eloquentiæ candidatus artiumq; idonearum ad flectendos concionibus populorum animos & auditores demulcendos, aggressus sit profiteri se doctorem nouorum dogmatum, introducta in humanum genus doctrina destruente Iudæorum placita, salua nihilominus prophetarum autoritate, & conuellente Græcorum leges cum suis ritibus ac ceremonijs præterea quomodo talis, sic educatus, nihil magnum ut obtrectatores fatentur doctus ab homine, talia de Iudicio Dei, deq; pœnis malorum & bonorũ præmijs differere potuerit tanta admiratione, ut non solum agreste uulgus & illiteratum caperet, uerumetiam non paucos è sapientioribus, qui possent penitus introspicere utilitatem doctrinæ summa specie nõ admodum plausibilis? Apud Platonem Seriphius quidã Themistocli celeberrimo imperatori claritatem exprobrãs, quasi non suapte uirtute partam, sed quòd patria illi contigisset urbs totius Græciæ nobilissima, audijt à non ingrato Themistocle, & agnoscente patriam quoq; sibi contulisse aliquid ad gloriam: Nec ego si Seriphius fuissem tam celebris euasissem: nec si tibi Athenæ patria contigisset, fuisses Themistocles. Iesus uerò noster, licet opprobretur ei patria uicus, isq; non Græcanicus, nec alicuius gentis celebratæ, infametur & ipse ut pauperculæ operariæq; filius, & tum ob paupertatem relicta patria mercede famulatus in Aegypto, & ut ad præsens exemplum alludam, non solùm Seriphius natus è minima ignobilissimaq; insula, uerumetiam Seriphiorum ut ita dicam postremus, ualuit concutere totũ terrarum orbem, non solùm magis quàm Atheniensis Themistocles, sed magis etiam quàm Plato aut Pythagoras, uel sapientum totius orbis quiuis alius, aut regum imperatorumq;. Quis igitur, modò exactiùs rerũ naturam contempletur, nõ obstupescat eum eluctatum ex omnibus quæ possent officere gloriæ, & à tergo reliquisse omnes qui unquam fuere celebres: quamuis paucis hominum contigerit pluribus simul nominibus gloriam consequi. Nam alius sapientia, alius imperatorijs artibus, barbari uerò nonnulli incantationum potentia, & alij alijs rebus non multis admirationem sibi parauerunt ac gloriam. hic autẽ præter cætera mirandus est ob sapientiam, ob potentiam, ob imperandi scientiam. Non enim ut tyrannus subduxit secum alios à legum obediẽtia, nec ut latro manum aliquam suorum armauit contra homines, nec ut opulentus allexit obuios largitionibus, nec impostorum more attraxit: sed ut doctor diuinæ religionis & sciẽtiæ, omnisq; moralis disciplinæ, quæ iuxta eam uiuentes Deo cõciliare ualeat. Ac Themistocli quidem alijs' ue uiris illustribus ad gloriam tendentibus nulla fuerunt obstacula. Huic uerò præter iam dicta, quæ poterãt obscurare quantumuis generosum animum, in crucem acto, etiam mors in speciem ignominiosa, poterat omnem existimationem adimere, etiã antea compararam, ut eius doctrina decepti, quemadmodum uidetur aduersarijs, confestim ab ea resilirent ipsumq; ceu impostorem damnarent. Nec minus mirandum quomodo discipulis eius non uisa ut obtrectatores Iesu dicunt resurrectione, nec ullam ipsius diuinitatem expertis, in mentem uenerit, non timere talem exitum qualis præceptoris fuerat, intrepideq; periculis se committere, patrijsq; relictis ex uoluntate Iesu uacare prædicationi uerbi ab illo sibi traditi. Arbitror enim neminẽ qui rectè res examinet dicturum hos elegisse uagam uitam prædicandæ Iesu doctrinæ gratia, absq; uehementi fiducia quam eis magister indidit, non solùm uiuendi iuxta suam disciplinam, uerumetiam alios inflammandi ad uitæ rationem similem, cùm talis esset rerum status, ut capitale periculum præstò esset audenti nouare uulgo receptos ritus ubiq; gentium, & omnes ueterum opinionum tenaces infensos sibi reddere. An non uidebant Iesu discipuli, ausi non solum Iudæis ex prophetijs ostendere, hunc esse designatum uatum oraculis: sed reliquis quoq; gentibus, quòd hic heri & nudiustertius crucifixus spontè mortẽ pro humano genere subijt, simile quiddam his qui spontè se morti deuouerunt ad aueruncandam grassantem in sua patria pestilentiam, aut agri sterilitatem, tempestatem' ue arcentem nauigationibus? ita enim natura comparatum uidetur occultis quibusdã & indeprehensibilibus rationibus, ut unius iusti mors spontè suscepta pro salute populi auertat malorum dæmonum uim, sæuientem pestibus, sterilitatibus, & tempestatibus. Respondeant igitur qui nolunt credere Iesum pro humano genere in cruce mortuum, utrùm abrogaturi sint fidem etiam Græcorum barbarorumq; multis historijs, prodẽtibus de aliquot qui ultronea morte obita pro republica totos populos totasq; gentes liberarint à calamitatibus? an illa quidem facta sunt, nec tamen est uerisimile, eum qui homo sit habitus mortuum ut profligaretur magnus dæmon princeps cæterorũ dæmonum, subiugator animarum omnium qui unquam in terris uisi sunt hominum? Hæc cum animaduertissent Iesu discipuli, aliaq; his plura, quæ par est illos didicisse ex arcanis cum magistro colloquijs, uirtute quoq; quadam repletos, addidit eis robur audaciamq; nõ uirgo illa poetica, sed uerè diuina sapientia prudentiaq;, ut illustres fierent apud omnes non Argiuos tantùm, sed Græcos quoq; uniuersos simul & barbaros, bonamq; famam consequerẽtur. Iam reuertamur ad Iudæi fictam personam, quæ narrat Iesu matrẽ grauidam extrusam à sponso fabro lignario propter

Dominus Iesus ex omnibus eluctatus quæ possunt officere gloriæ.

Mors Christi & omnia, quæ nostra causa pertulit, gloriæ Christi nõ obfuerunt. Apostoli suo ministerio & martyrio comprobârũt Christi fidem.

Rom. 6.

propter fidem coniugalem temeratam & pudicitiam, uideamusq; an nō cæci fuerint auctores huius fabulæ de uirgine deprehensa cū panthera in adulterio & à fabro repudiata: quæ omnia finxerant ut conuellerent miraculosum conceptum de spiritu sancto. quamuis poterant propter nouitatem rei mendacium obijcere, & non uel inuiti assentiri Iesum non esse uulgari more natum ex coniugio, atque ita falsam fabulam supponere. nunc quia non fecerunt figmentum suum uerisimile, sed concesso non ex Iosepho concepisse uirginem, mendacium suum prodiderunt ijs qui norunt examinare fabulas. Nam quomodo probabile est eum qui tanta sit ausus pro humano genere, dederitq; quantum in se erat operam ut omnes Græci pariter & barbari metu iudicij diuini absisterent à uicijs, seq; ad facienda quæ Deo mundi fabricatori placent cōuerterent, non mirandā habuisse natiuitatem, sed omnium iniquissimam ac turpissimam? Rogabo igitur Græcos, & in primis Celsum, siue cum Platone sentiat, seu non, certè adducentem Platonica. Ergo is qui demittit animas in hominum corpora, ausurum tam multa, tamq; multos eruditurum & reuocaturum à uiciorum colluuie, detrusit in omnium turpissimam natiuitatem, ac ne per legitimas quidem nuptias in hominum uitam introduxit? An multo probabilius est (loquor nūc iuxta Pythagoram, Platonem, Empedoclem, quos sæpe Celsus nominat) unamquanq; animam occultis rationibus addictā corpori, addici pro præteritis suis moribus? Credibile igitur est hanc quoq; animam multis (ne si dicam omnibus præmaturè dicere uidear) utiliorem uitæ hominum, proficiscentem huc opus habuisse corpore præstante, imò ex omnibus præcipuo. Nam si alia quidem anima secretis quibusdam rationibus indigna habita quæ inderetur omnino bruto corpori, nec tamen rationali digna, induitur portentosum corpus, ne perfecta ratione fruatur sic nata, minus caput habens quàm pro portione reliqui corporis: alia uerò tale corpus accipit, ut paulo plus quàm illa sapiat: ac rursum alia maius minus'ue pro modo corporis non obsecundantis rationi: quid uetat esse aliquam animam quæ nouo & mirando more corpus assumat? quod commune quiddam cum hominibus habeat, ut possit cum eis degere, habeat etiā quiddam eximium, ut anima maneat immunis ab omni uicio. Quòd si uera est physiognomicorum scientia, uel Zopyri, uel Loxi, uel Polemonis, uel cuiuslibet eorum qui hæc profitentur, quid mirum si omnes animæ habeant corpora sibi congrua? quapropter ei quæ nouo modo peregrinatura erat in uita & miracula factura, qui potuit cōtingere corpus ut opinatur Celsus ex pantheræ atq; uirginis adulterio? oportebat enim ex huiusmodi coitu incesto potius insanum quempiam nasci & perniciosum hominibus magistrum intemperantiæ, iniusticiæ, reliquorumq; uiciorum, non temperantiæ, iusticiæ, uirtutumq; cæterarum. De hoc uerò prophetæ olim prædixerunt non tacentes de prodigio, nasciturum ex uirgine qui ex re nomen habeat, quoniam eo nato Deus erit cum hominibus. Hic aptè obiecturum me puto fictæ Iudæi personæ prophetiā Esaiæ, promittētis nasciturum Emmanuelem è uirgine: quā aut nesciuit Celsus quamuis omnia se nosse præfatus, aut si legit, data opera dissimulauit, ne imprudens nostram sententiam astrueret aduersam ipsius proposito. uerba prophetiæ sic habent: Et adiecit Dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, aut in excelsum suprà. Et dixit Achaz: Nō petam, & non tentabo Dominū & dixit, Audite igitur domus Dauid: Nunquid parum est uobis molestos esse hominibus, & quomodo molesti estis Domino? propterea dabit Dominus ipse uobis signū. Ecce uirgo concipiet, & pariet filiū, & uocabit nomē eius Emmanuel, quod interpretatū, Nobiscum Deus. Hanc prophetiam maliciosè Celsum omisisse manifestè colligo, quòd cùm alleget multa ex Euangelio Matthæi, quale est illud de stella exorta in natiuitate Iesu, aliaq; miracula, huius nullam prorsus mentionem fecerit. Quòd si Iudæus uocabula excutiens, neget scriptum, Ecce uirgo: sed, Ecce adolescentula: dicemus ibi legi uocem Alma, quam Septuaginta interpretes uerterunt Virginem, alij uerò Adolescentulam. ea ut aiunt etiam in Deuteronomio legitur in significato uirginis in his uerbis: Quòd si puellam uirginem desponsam uiro nactus homo in urbe concubuerit cum ea, educētur ambo ad portam ciuitatis suæ, lapidabunturq; & necabuntur: adolescentula ea ratione quòd non exclamarit in urbe: homo ea ratione quòd humiliarit uxorem proximi sui: & deinceps. Quòd si in campo nactus homo mulierem desponsam per uim stuprauerit, necabitis hominem solum qui cum ea concubuit, adolescētulæ uerò nihil facietis, non est adolescentulæ peccatum capitale. Sed ne uideamur ex Hebraica prophetiæ uoce non intelligentibus polliceri eum de cuius natiuitate dictū est, Nobiscum Deus: age ex ipsis uerbis consideremus sententiam. Dominus scribitur dixisse ad Achaz: Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum uel in altum. ac mox subijcitur signū quod datur: Ecce uirgo in utero habebit & pariet filium. quale autem signum esset adolescentulam nō uirginem parere? Et utri magis conuenit gignere Emmanuelē, quod est, Nobiscū Deus: mulieri'ne coitum passæ & more fœminarū grauidæ: an puræ ac castæ uirgini? certè hāc decet parere talem prolem, quæ nata dicatur, Nobiscum Deus. Quòd si Iudæus pergat hærere uerbis dicens ad Achaz dictum:

Pete

Corruptela cap. 1. Matthei.

De Animabus in corpora migrantibus.

Animæ corpora sibi cōgrua habent.

Matth. 1.

Prophetia de Christi ex uirgine natiuitate.

Esa. 7.

Matt. 2.

Deut. 22.

Pete tibi ſignum à Domino Deo tuo: rogabimus quis fuerit natus Achaz temporibus, de cu-
ius natiuitate dicatur Emmanuel, quod eſt, Nobiſcum Deus. Nã ſi nullus inuenietur, manife-
Rom. 1. ſtum eſt id quod ad Achaz dictũ eſt, promiſſum eſſe Domui Dauidis, eò quòd ſcriptum ſit ex
ſemine Dauidis natum Seruatorem iuxta carnem. Quin & ſignum ipſum in profundum & in
altum dicitur, quoniam qui deſcendit, ipſe eſt qui & aſcendit ſuper omnes cœlos, ut impleret
Eph. 4. omnia. Hæc autem mihi dicuntur ad Iudæum qui agnoſcit propheriam. Reſpondeat & Celſus
aut aliquis eius ſodalium, qua mẽte Propheta de futuris hæc alia'ue prædicat quæ ſcripta ſunt
Dilemma de Prophetis. in prophetijs, præſaga'ne futurorum an non? nam ſi præſcia futurorum, diuinum ſpiritum ha-
bebant prophetæ. ſin futurorum ignara, proferat nobis unum aliquem qui temerè uaticinari
auſus, in admiratione apud Iudæos cum ſuis prophetijs fuerit. Et quando quidẽ ſemel in pro-
phetarum mentionem incidimus, non ſolis Iudæis, qui credunt prophetas afflatos fuiſſe diui-
no ſpiritu, erunt utilia quæ inde proferemus, uerùm gentibus quoq; : quibus dicimus admit-
tendum neceſſariò etiam Iudæos habuiſſe ſuos prophetas, ſiquidem continendi erant in datis
ſibi legibus, & in accepta fide creatoris, ne à lege deficerent ad gentium deos. Eam neceſſitatem
ſic demonſtrabimus. Gentes ſicut ſcriptum eſt in ipſa Iudæorum lege oraculis attendent & ua-
ticinijs: populo uerò illi dictum eſt: Tibi autem non ſic tradidit Dominus Deus tuus, ac mox
Deut. 18. ſubijcitur illud: Prophetam ex fratribus tuis ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus. Ergo gẽtibus
cognitionem futurorum petentibus ex oraculis, auſpicijs, augurijs, uentriloquis, aruſpicibus,
Chaldæis genethliacis, quæ artes omnes apud Iudæos ſunt uetitæ, ſi ipſi nullum ſolatium ha-
buiſſent è futurorum præſcientia, certè impulſi humana quadam futura cognoſcendi libidine
contempſiſſent res ſuas ut nihil diuinum in ſe habentes, nec alium poſt Moſem prophetam re-
cepiſſent, nec ſermones eorum mandaſſent literis transfugiſſentq; ad oracula gẽtium, aut ipſi
Prædictiones de fortuitis. conati fuiſſent apud ſe ſimile aliquod inſtituere. Quamobrem nihil abſurdi eſt etiã de fortui-
tis quibuſdam prophetas eius gentis reſpondere ſolitos, quo ſatisfacerent talium rerũ cogno-
ſcendarum cupidis, ſicut Samuelem de aſinis perditis, & de morbo regij pueri illum de quo in
tertio libro Regnorum ſcriptum eſt. Alioquin quomodo potuiſſent ij qui legi Iudaicæ patro-
cinabantur increpare aliquem uolẽtem idolorũ oracula conſulere, ſicut legitur Helias Ocho-
4. Reg. 1. ziam increpans: An eo quòd non ſit Deus in Iſrael, uos itis in Baal ad conſulendum Myiæum
deum Acaronitarum? Mihi ſanè uidetur bene comparatum fuiſſe, nõ tantùm quòd naſciturus
...phetiæ de ...iuerſalibus & de priuatis rebus. è uirgine Seruator noſter, uerumetiam quòd prophetæ Iudæis dati ſint, qui prædicerent de fu-
turis non ſolùm illa uniuerſalia, de Chriſto, de regnis mundanis, de futuris Iſraelitarũ caſibus,
de credituris Seruatori gentibus, & alijs multis quæ ad illum pertinent: ſed de priuatis quoq;
negotijs, ſicut de perditis aſinis à Cis requiſitis, de morbo quo ægrotauit filius regis Iſrael, aut
1 Reg. 9. ſi quid aliud tale in ſcripturis habetur. Præterea dicẽdum ad Græcos non credentes Ieſum na-
tum è uirgine, mundi opificem in animantium genitura tam uaria ſatis declaraſſe, potuiſſe ſi
Non eſſe prorſus incredibile, quod Chriſtus ex uirgine natus eſſe dicitur. libuiſſet in unoquoq; animali quod in alijs fecerit, atq; etiam in homine. reperiũtur autem in-
ter animantes quædam fœminæ quæ maris congreſſum prorſus neſciũt, ſicut produnt de uul-
turibus ij qui ſcripſerunt de naturis animalium, nihilo minus hoc animal perpetuat ſucceſſio-
nem ſui generis. Quid igitur mirum ſi uolens Deus diuinum quendam magiſtrum generi ho-
minum mittere, fecit ut uice proſeminationis quę fit ex congreſſu maris & fœminæ, alia quadã
ratione conſuleretur futuro partui? quando etiam ipſi Græci fatentur nõ omnes homines pro-
gnatos ex mare ac fœmina. Si enim factus eſt mundus ſicut multis etiam Græcorum placet, ne-
ceſſe eſt primos nõ ex coitu eſſe natos, ſed ex terra, in qua infuerit ratio ſeminis: quod arbitror
incredibilius, quàm Ieſum dimidia ex parte natum more hominum. Nec abſurdũ fuerit cum
Græcis agentes Græcas afferre hiſtorias, ne uideamur ſoli habere hanc hiſtoriam mirificam.
Libuit enim quibuſdam non in priſcis & heroicis hiſtorijs, ſed quæ heri & nudiuſtertius geſta
Platonis yeréſ... continent, referre tanquam rem poſsibilem, Platonem quoque natum ex matre Amphictyo-
ne, uetita cum Ariſtone marito congredi priuſquam partum ederet ſatum ex Apolline. Sed
hæc meræ ſunt fabulæ fictæ in eius uiri gratiam, qui multorum exiſtimatione ſapientia præ-
celluit cæteros, eoq; à diuiniori quodam ſemine creditus eſt traxiſſe originem, quaſi hoc na-
tura humana ſuperiorem deceat. Et quoniam Celſus inducit Iudæum alloquentem Ieſum, &
Sarcaſmi Celſi. cauillis ludentem in fictam ut putat natiuitatem eius ex uirgine, mutuatam à Gręcorum fabu-
lis de Danae, Melanippe, Auge, Antiope: dicendum hæc uerba congruere ſcurræ, non ei qui
Matth. 2. pollicita præſtare ſtudeat. Poſt hæc decerpens ex Euangelio ſecundum Matthæum hiſtoriam
21. Calumnia de fuga in Aegyptum, & de præſtigijs magicis. de profectione Ieſu in Aegyptum, non credit miraculis quæ ibi referuntur de Ioſepho angeli
oraculo monito, nec inquirit num quid ſecretius ſignificetur per migrationẽ Ieſu in Aegyptum
ex Iudæa: ſed fingit quiddam aliud, aſſentiens quodammodo mirificis uirtutibus quas Ie-
ſus exeruit, quibus multi inducti ſunt ut eum tanquam Chriſtum ſequerentur, conatus tamen
eas calumniari, quaſi magicis artibus nõ diuina ui editas. Ait enim eum clàm educatum, & in

Aegypto

Aegypto mercede famulatum, peritum mirificarum eius gentis artium inde reuersum, quibus fretus pro Deo se haberi passus sit. Ego uerò nõ intelligo quomodo magus potuisset dare operam ut persuaderet unumquemq; ita suas actiones moderari, ac si redditurus esset eaũ rationem Deo iudici: atq; ita suos discipulos instituere, quibus erat usurus ministris doctrinæ suæ. Verum igitur & discipuli eisdem instructi uirtutibus capiebant auditores, an absq; miraculis? Sed absurdũ fuerit dicere nulla eos factitasse miracula, contentos doctrina cui crediderant ipsi nullis suffultæ dialecticis rationibus sapientiæ Græcanicæ, atque ita temerè aggressos nouum docendi modum quocũq; uenirent gentiũ alioquin. Qua fiducia fuissent ausi nouare omnia? Quòd si patrabant ipsi quoq; prodigia, quomodo probabile est magos se exposuisse tot periculis, interdicentes usum magicarum artium? Superuacaneum uidetur respõderi uerbis quæ nihil docent, & tantummodo uituperant. An, inquit, pulchra erat Iesu mater, & ut pulchrã eam Deus complexu suo dignatus est, cuius natura non fert amorem corruptibilis corporis, ac ne conueniens quidem erat capi Deũ amore puellæ nec fortunatæ nec regiæ, ut quæ uix erat nota uiciniæ suæ, addit illudẽs, exosam eam & eiectam à fabro lignario nec credulitate sua seruatam nec diuina potentia. Ergo, inquit, nihil hæc ad regnum Dei attinent. Quid hæc differunt à com pitalibus cõuicijs nihil serium habentibus? Deinde quod è Matthæo, aut etiam reliquis euangelistis desumpsit, de columba quę deuolauit in Seruatorem à Ioanne baptizatum, calumniari conatur ut rem ficticiam: & probè exagitata ut ipsi uidetur narratione de natiuitate Seruatoris nostri ex uirgine, non persequitur ordine sequentia: quando nihil ordinatum habet furor & odium, sed his affectibus occupati cõuicijs appetunt quos prosequuntur odio, non permissi considerate atque ordine accusationem texere. Nam si ordo placuisset, sumpto Euangelio accusationem exorsus, post primam historiam arreptam transisset deinceps ad secundam, itaque ita ad reliquas. Nunc uerò post natiuitatem ex uirgine Celsus iste qui se scire iactat nostra omnia, spiritum sanctum accusat specie columbæ conspectum in baptismate. Post hæc calumniatur prophetias de Seruatoris aduentu. deinde retroflectit cursum ad narrationem de stella quæ mox post Iesu natiuitatem scripta est, & ad magos qui ab oriente uenerunt adoraturi puerum: qualia multa & ipse obseruando reperire potes confusè à Celso posita toto eius uolumine, ut à scientibus seruare ordinem & quærere, uel ex hoc conuincatur arroganter & confidenter fecisse libro suo Veri sermonis titulum, quod nemo unquã fecit è doctis philosophis. Nã Plato negat prudentis esse de talibus rebus asseuerare aut obscurioribus. Chrysippus item sæpenumero expositis quibus ipse moueretur rationibus, relegat nos ad alios, si fortè possimus inuenire aliquos differentes eo meliùs. At iste & his & cæteris Græcis sapientia, ubiq; sui similis, sicut professus est se nosse omnia, sic librum suum inscripsit Verum sermonem. Sed ne uideamur non habentes quod respondeamus de industria transilire ipsius capitula, decreuimus singula obiecta ab eo confutare pro uiribus, habita ratione non naturalis seriei rerum & consequentiæ, sed ordinis qui in ipsius libro scriptus est. Ergo age uideamus quid dicat, dum calumniatur spiritum sanctum uisum à Seruatore in columbæ specie. adhuc autẽ loquitur ex persona Iudæi, apud quem fatemur & agnoscimus Iesum nostrum esse Dominum. Lauanti inquit tibi apud Ioannem ais aduolasse spectrũ auis ex aere. Deinde pergit scitari Celsi Iudæus: quis hanc uisionem uidit testis qui fide dignus sit? quis audiuit uocem è cœlo adoptantem te Deo filium? præter te unum & alterum quempiam ex socijs ubi sceleris pariter atque supplicij. Priusquam defensionem aggrediamur dicendum, fermè omnium narrationum, etiamsi ueræ sint, uelle asserere ueritatem & opinioni infigere, esse rem perdifficilem, & quibusdam impossibilem. Finge enim aliquem negare unquam fuisse bellum Troianũ, præsertim cum quædam ei narrationi admixta sint impossibilia, de Achille marinæ deæ filio & hominis Pelei, de Iouis Sarpedone, Martis Ascalapho & Ialmeno, Aenea Veneris, quomodo astruemus talia si urgeamur figmẽtis manifestarijs? quamuis iam inualuerit opinio reuera bellum gessisse Græcos cum Troianis ad Ilium. Fac alium non credere de Iocasta & Oedipode communibusq; liberis Eteocle ac Polinice propter insertam narrationi Sphingen semipuellam, quomodo hoc demonstrabimus? idem sentiendum de Epigonis ut uocantur, horũ sociorumq; filijs, etiamsi ea narratio caret figmentis similibus, deq; profectione in Peloponesum filiorum Herculis, cæterisq; innumeris, attamen candidus & circumspectus lector etiam illa rectè dijudicabit, quibusdam assentietur, in alijs figmentum olentibus scrutabitur sensum Tropologicum, rursum alijs fidem abrogabit ut scriptis ad gratiam. Hæc præfati sumus non uocantes quemuis ad nudam fidem Euangelicæ de Iesu historiæ, sed præmonentes opus esse lectori prudentia diligentiq; examine, & ut ita loquar introductione quadam in consilium eorum qui eam conscripserunt, ut inueniatur quo sensu quidq; scriptum sit. Primùm igitur dicemus, si is qui non credit spiritum sanctum apparuisse in columbæ specie fuisset Epicureus, aut Democritius, Peripateticus ue, locũ utcunq; habuisset, quæ illi tribuitur oratio. Nunc ne hoc quidẽ sapientissimus iste

22. *De uirgine Matre sarcasmi Celsi & aliorum Ethnicorum.*

Matth. 3.

23. *De columba quæ in baptismo Christi apparuit, calumnia.*

Matt. 2.

Quo ordine sit responsurus Celso.

De Narrationum ueritate Origenis iudicium.

Cautè lege. Nam historia de Christo ut ea ab Euangeliographis quatuor est descripta, ne apicem quidem in dubium uocare licet, & ab ea uel latum unguem discedere scelus inexpiabile est.

Celsus

Celsus animaduertit, affingere se hæc uerba Iudæo, qui multa credit in propheticis literis incredibiliora quàm sit hæc columbinæ speciei uisio. Facilè enim aliquis dixerit Iudæo difficilem se præbenti ad credendam uisionem, & pro figmento eam habenti: Tu uerò bone uir unde mihi potes ostendere quid locutus sit Adamo Deus aut Euę, quid Caino, Noæ, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorum omnium cum Deo colloquia habẽtur in scripturis. Et ut historiam proferam huic præsenti similem, dicerem Iudæo, Certè tuus Ezechiel sic scribit: Aperti sunt cœli, & uidi uisionem Dei. Quã enarrans subijcit: Hæc uisio similitudinis gloriæ Domini: & dixit ad me. Nam si falsa sunt quæ de Iesu scribuntur, quandoquidem ut putas non possumus euidenter eorum ueritatem approbare, quòd ab ipso solo uisa sint & audita, & ut tibi uideris obseruasse, ab uno ex supplicij socijs, quin potius dicimus Ezechielem portenta fingere dum sic loquitur: Aperti sunt cœli: & quæ sequuntur. Esaias quoque dum ait: Vidi Dominum sabaoth sedentẽ super thronum excelsum & eleuatum, & Zeraphim circum hũc stantes sex alæ uni, & sex alæ alteri: & quæ sequũtur unde scis eum uerè hæc uidisse? Nimirum credis Iudæe his ut indubitatis & à diuino spiritu proditis, eaque Prophetam non uidisse solùm, uerùm & mandasse literis. Quis igitur fide dignior, Ezechiél ne dicens apertos sibi cœlos, uocemque se audisse: uel Esaias scribens uisum à se Dominum sabaoth in throno sedentem excelso & eleuato: an Iesus? Illorum certè nullũ simile opus reperitur. Iesu uerò uirtutes non eo tantùm tempore uiguerunt quo in corpore uersatus est in terris, sed nunc quæ eius potentia est efficax ad conuertendos & corrigendos, quotquot Deo credunt per illum. Hæc enim ipsius uirtute fieri uel inde manifestum est, quòd cùm queratur de defectu operariorum ad messem animarum, tantum segetum demessarum undique conuehatur & comportetur in areas ecclesiæ Dei. Atque hæc ad Iudæum dico, non fidem detrahens, cùm sim Christianus, Ezechieli & Esaiæ, sed per ea quæ ambo ex æquo credimus pudorẽ incutiens ei: quandoquidem hic multo dignior est cui credatur dicẽti sibi uisas huiusmodi uisiones, quas probabile est illum discipulis denarrasse postea, simulque uocẽ quam audierat. Aliquis tamen fortasse diceret non omnes Iesu narrante audisse quæ scripserunt, de columbæ specie, deque uoce missa cœlitus: sed spiritum qui Mosem docuit superiorum ætatũ historiam à condito mundo usque ad Abrahamum auctorem eius generis, hũc ipsum enã euangelistas docuisse miraculum quod in baptismatis Iesu tempus incidit. Cæterum cui contigit donum sapientiæ, etiam causam reddet apertionis cœlorum, & quid sibi uelit columbæ species, cur ue in hac potissimum spiritus sanctus Iesu apparuerit: quibus de rebus disserere nunc non est propositum. Agimus enim cum Celso & ostendimus eum parum aptè affingere orationẽ Iudæo, quasi non credat hoc, cùm credat multo difficiliora. Equidem memini me olim in quadam disputatione cum Iudæorum sapientibus in multorũ præsentia his uerbis usum: Dicite mihi ô uos cùm duo uersati sint inter homines, de quibus incredibilia quædam traduntur & humanam naturam excedentia, uester, inquam, legislator Moses qui de se ipse scripsit: & Iesus noster magister, qui nullum de seipso scriptum reliquit, sed discipulorum suorum in Euangelijs de se habet testimonium: quæ ratio postulat ut credatur, Mosem uera prodere, quamuis ut magũ & præstigiatorem calumnientur Aegyptij: Iesu uerò non credatur propter uestras accusationes: ambo enim nituntur testimonio gentium: Moses quidem Iudæorum: Christiani uerò non negantes Mosis prophetiam, etiam inde Iesum approbant, eoque faciliùs uera esse credunt quæ ab eius discipulis scripta sunt miracula. Iam si rationẽ à nobis poscitis de Iesu, priùs uos de Mose qui præcessit illum reddite, ac tum demũ de Iesu reddemus nos quoque. Vobis uerò tergiuersantibus & probationes detrectãtibus, referemus par pari, quod in præsentiarum nobis sufficit, nihilominus fassi estis nullas uos de Mose probationes habere. at uos audite nostras de Iesu, desumptas è lege atque prophetis & quod magis mirum est, ex demonstrationibus de Iesu quæ habentur in lege prophetisque, ostẽditur Mosem & prophetas fuisse Dei prophetas. Plena est autem lex, pleni prophetæ miraculis similibus huic quod scriptũ est de columba & uoce missa cœlitus. Significatum porrò arbitror sanctum spiritum per columbæ speciem, idque colligo ex Iesu miraculis, quibus Celsus struit calumniã, asserens ab eo facta Aegyptiacis artibus. nec ex ijs solis sumam argumentum, uerumetiam ut par est, ex his quæ patrauerunt Iesu Apostoli. Non enim illi sine uirtutibus & miraculis mouissent auditores nouæ doctrinæ ut relictis institutis patrijs reciperent eorum doctrinam, receptamque usque ad mortem tuerentur contemptis omnibus periculis. Quin & hodiè uestigia spiritus illius sancti nisi columbæ specie seruãtur apud Christianos, excantant dæmonia, multas sanationes perficiunt, præuident uoluntate Dei futura. Irrideat licet Celsus quod dicetur, aut introductus ab eo Iudæus, dicetur tamen: multos penè inuitos attractos esse ad Christianam religionem, spiritu quodã repentè mutãte intellectum eorum, ut pro uerbo exoso ad id temporis non cunctarentur mortẽ oppetere, post uisiones oblatas ipsis uel dormientibus uel uigilãtibus. Multa enim talia uidimus, quæ si memoraremus dũtaxat gesta in nostra præsentia, cachinnum tollerent infideles, rati nos quoque, sicut illos de quibus malẽ suspi-

Ezech. 1. *Esa. 6.*

Origenes quid Iudeis obiecerit, de Mose & Christo.

Multi penè inuiti attracti sunt ad Religionem nostram.

suspicantur, fingere. Testis autem est Deus nostræ conscientiæ, conari me non falsis narratiunculis, sed uarijs exemplis commendare diuinam Iesu doctrinam.

Exemplis commendabit D. Iesu doctrinã.

Et quoniam Iudæus est is qui in dubium reuocat quod de spiritu sancto in Iesum specie columbæ delapso scriptum est, meritò diceretur ei: Heus tu, quis apud Esaiã sic loquitur: καὶ νῦν κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, quæ Græca uerba cùm ambiguum sensum habeât, utrum pater & sanctus spiritus miserint Iesum, an pater miserit Christum & sanctũ spiritum: posterior est uerus, nempe post Seruatorem missus est spiritus sanctus, ut compleretur quod à Propheta dictũ est, quam prophetiam completam esse oportebat nosse & posteros, ideoq; Iesu discipuli retulerunt hoc factum in literas.

Esa. 48.

Hic uellem Iudæum, cuius personam Celsus inducit, monitum, quando non inficiatur Iesum à Ioanne baptizatum, mẽtionem Ioannis in peccatorum remissionem baptizantis facere scriptorem qui mox secutus est Ioannis & Iesu tempora: nam Iosephus in decimooctauo Antiquitatum testatur Ioannem fuisse Baptistam, expiationemq; baptizatis esse pollicitum. Idẽ quamuis Iesum parum agnoscens pro Christo, dum quærit causam Hierosolymorum excidij, templiq; demolitionis, cùm debuisset dicere id accidisse propter eius populi contra Iesum insidias, quia Christum à prophetis promissum interemissent, quasi inuitus haud procul à ueritate discedens, ait hæc contigisse Iudæis in ultionem Iacobi cognomento Iusti, fratris Iesu qui dicitur Christus, quia iustissimum hominem occiderant.

Iosephi de Ioãne Baptista & de Domino Iesu testimoniũ.

Hunc Iacobum germanus Iesu discipulus Paulus ait à se uisum ut fratrem Domini, non tam ob sanguinis cognationem communemq; ipsorum educationem, quàm ob mores & doctrinam. Ergo si propter Iacobum dicit accidisse Iudæis desolationem Hierusalem, an non probabilius est propter Iesum Christum id contigisse, cuius diuinitatis testes extant tot hominum exemptorum è uiciorum colluuie ecclesia, opificiq; suo hærennum, & cuncta referentium ad illius placitum.

Gal. 1.

Sed etiamsi Iudęus nihil pro Ezechielę ac Esaia respondeat, cum quibus commune nobis est quod de apertis Iesu seruatori cœlis & uoce inde missa legitur, quando uterque atque etiam alij prophetæ similia memorant: nos certè rem hanc pro uirili confirmabimus rationibus, dicentes quemadmodum in somnis creditur multis obuersatas uisiones diuinas, uel palàm uel pèr ænigmata præmonẽtes de quibusdam futuris ad uitam pertinentibus, idq; confessum est apud omnes qui admittunt prouidentiam: ita consentaneum esse uim illam quæ format intellectum in somnis, uigilanti quoque posse easdem formas imprimere ad ipsius utilitatem, aut eorum qui uisionem audituri sunt: & quemadmodum in somnis uidemur nobis audire pulsato sensu auditus oculisq; cernere, cùm interim nec auditus nec oculi corporis tangantur, sed intellectus sic afficiatur: ita nihil absurdi fuerit idem accidisse prophetis, quoties legimus eos uidisse quædam fidem excedentia, aut audiuisse uerba Domini, aut spectasse cœlos apertos.

Vis intellectũ informans.

Equidem non opinor sensibile hoc cœlum apertum fuisse, eiusq; corpus diuisum ut talia scriberet Ezechiel. Quid si etiam de Seruatore idem intelligatur prudenter accipiendo uerba euangelica? quamuis id non careat offendiculo simpliciorum, qui præ nimia simplicitate commouent mundum, scindentes tam uastum corpus idq; unitum cœli totius. Qui uerò profundiùs scrutatur res huiusmodi, dicet quòd cùm sit generalis quidam sensus diuinus ut scriptura nominat, quẽ solus uir beatus inuenit, sicut Solomon inquit: Et sensum diuinũ inuenies: cumq; sint species huius sensus uisiones aptæ ad cernendas res incorporeas, ut Cherubim & Seraphim & auditiones capaces uocum non in aere substantiam habentum, & gustatus quo panis uiuus percipitur qui de cœlis descendit uitã mundo conferens: similiter odoratus olfaciens odores illos iuxta quos Paulus ait se esse Christi suaueolẽtiam Deo, tactus quoq; iuxta quem Ioannes ait se manibus palpasse de uerbo uitæ: beati prophetæ diuino sensu inuento iam audientes uidentesq; diuinè & gustantes similiter atq; olfacientes insensili (ut ita loquar) sensu, attingentesq; uerbum cũ fide, ut ex eo defluxus quidam manaret in ipsos sanitatem conferens, sic uidebant quæ scribunt se uidisse, audiebantq; quæ se dicunt audisse, aliaq; similia patiebãtur, quemadmodum scribunt se comedisse initium libri sibi oblati.

Visiones rerũ incorporearũ.

Ioan. 6.

1. Ioan. 1.

Eodem pacto & Isaac olfecit odorem diuinioris amictus filij sui, sicut agri pleni quem benedixit Dominus. Similiter etiam iuxta intellectũ magis quàm sensum Iesus leprosum attigit, ut eum purificaret opinione mea dupliciter, liberatũ non solùm ut uulgus audit à sensibili lepra per tactum sensibilem, sed & ab alia per tactum uerè diuinum.

Gen. 26.

Matt. 8.

Itaq; Ioannes sic testatus est, Vidi spiritum descendentẽ quasi columbam è cœlo, & mãsit super eum, & ego nesciebam eum, sed qui misit me ad baptizandum aqua, ille mihi dixit: Super quẽ uideris spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et ego uidi & testimonium perhibui, hunc esse filium Dei.

Ioan. 1.

Et Iesu quidem aperti sunt cœli, nemine, quantum è scriptura colligi potest, præter Ioannem uidente apertos. Seruator autem discipulis prædixit futurum ut cœlum aperiretur ipsis inspectantibus. Amen amen, inquit, dico uobis, uidebitis cœlum apertum, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis. Sic & Paulus raptus est in tertium cœlum, quod priùs apertum uiderat, quoniã erat

Matt. 3.

Ioan. 1.

2. Cor. 12.

Iesu discipulus. Cæterum illa eius uerba: Siue in corpore nō noui, siue extra corpus non noui, Deus nouit: interpretari nō est præsentis temporis, illud addam, dum Celsus putat Iesum de se narrasse uisionem de cœlis apertis & spiritu sancto in ipsum delapso specie columbæ apud Iordanem, cùm nusquam scriptura tradat ipsum hoc de se prædicasse: non intelligere uirum egregium, quàm non conueniat ei qui discipulis interdixit ne cui proderent uisionem in monte factam de resurrectione à mortuis, iactare apud illos id quod apud Iordanem uisum est & auditum Ioanni. Id uidere est in Iesu moribus, ubiq; paruifacientis quæ ipse de semet prædicat, eoq; dicentis: Et si ipse de me ipso dixero, testimonium meum non est uerum. Atq; ita semota omni iactantia, quia malebat operibus declarare Christum se esse quàm uerbis, Iudæi sic eum alloquuntur: Si tu es Christus dic nobis liberè. Quoniam autem apud Celsum Iudæus est, qui loquens de uisione spiritus sancti in columbæ specie, sic Iesum alloquitur: Nisi quòd tu ais, unicum testem adducens è socijs tui supplicij: necesse est ostendere quàm hoc quoque ineptè affictum sit personæ Iudæi. nec enim Iudæi Ioannem cum Iesu coniungunt, aut eorum supplicia. Ergo & hîc arguitur iactator iste cognitionis omniū, nesciuisse quæ nam uerba essent affingenda Iudæi personæ sermonem habentis ad Iesum. Post hæc nescio quo pacto id quo præcipuè commendatur Iesus, nimirum recepta Iudæis prophetarum uaticinia, Mosis & sequētium aut etiam præcedentium, uelut data opera transilit, dubio procul non habens quod respondeat, sicut nec Iudæi habent, omnesq; sectæ nostro Iesu reclamantiū, negantiumq; prædictum à prophetis eius aduētum. Aut fortasse nulla sciuit de Iesu oracula, alioquin oppugnans illud Christianorum dictum, multos prophetas prædixisse aduentū Seruatoris, non tribuisset Iudæi personæ uerba, quæ Samaritæ magis aut Sadducæo congruant: neq; ficta ista Iudæi persona sic loqueretur. Meus uerò propheta olim Hierosolymis cecinit, uenturum Dei filium piorum iudicem, iniustorum punitorem. Non enim unicus propheta de Christo uaticinatus est: aut si Samaritæ uel Sadducæi, qui solos Mosis libros recipiunt, dicant in illis prophetatum de Christo, at nequaquam Hierosolymis, cuius urbis ne nomen quidem erat Mosis tempore, edita est ea prophetia. Optandum igitur ut omnes uerbi accusatores in tanta sint ignorantia, non solùm rerum, sed & nudarum literarum scripturæ: atq; ita religionem Christianam accusent, ut ne mediocrem quidem persuadendi uim eorum sermo habeat, quæ possit uel parum fundatos & ad tempus credulos auertere non dico à fide sed ab exiguitate fidei. Cæterum Iudæus nunquam fateretur prophetam aliquem prædixisse uenturum Dei filium hoc prædicunt, uenturum Christum Dei: & quoties nobiscum disputant, statim quærūt de Dei filio, quasi nusquam apud prophetas inueniatur quicquam huiusmodi. Nec tamen dicimus non prædictum à prophetis de filio Dei, sed personæ Iudæi hoc negantis non aptè affictà illa uerba: Meus propheta olim Hierosolymis dixit uēturum Dei filium. Deinde ac si solum hoc prophetatum fuisset, piorum fore iudicem & iniustorum punitorem, nihil de loco natiuitatis, non de supplicio quo afficiendus esset à Iudæis, non de resurrectione ipsius, non de patrandis per eum miraculis: qui magis, inquit, in te hæc prophetia competit, q̄ in alios innumeros qui fuêre posterioribus seculis? Tum nescio quomodo uolens ostēdere & alios affectasse hanc opinionē, quasi de ipsis prophetatū sit, ait alios fanaticos, alios fastu inflatos iactasse iam uenisse Dei filiū cœlitus. nihil enim cōstat apud Iudæos factum. Primùm igitur respondendū est, multos prophetas uarijs modis prædixisse de Christo, alios per ænigmata, alios per allegorias alijsue modis, quosdam etiam apertis uerbis. Et quoniā in sequentibus faciens Iudæū ad eos qui ex populo crediderunt loquentem, ait prophetias quæ ad hunc referūtur, posse alijs etiā accommodari negotijs, malitiosè hoc dicens: paucas è multis exponemus, quas qui uolet conetur argumētis necessarijs subuertere, & ad fidem accurrētes auertere. Certè de loco natiuitatis eius dictū est, proditurum è Bethlehem qui futurus sit princeps, his uerbis: Et tu Bethlehē domus Ephrata, nō minima es ut sis in millibus Iuda. ex te mihi prodibit qui euadat in principē Israelitarum, & ingressus eius à principio dierum seculi. Hæc prophetia nemini quadrat fanaticorū, qui ut Celsi Iudæus loquitur, dicunt se uenisse cœlitus, nisi quis se approbet è Bethlehem, uel ut alius diceret à Bethlehem, uenisseq; ut ductor fiat populi. De Iesu uerò in Bethlehē natiuitate si quis uult pòst Michææ prophetiā, postq; scriptam in Euangelijs à Iesu discipulis historiam & aliunde fieri certior, cōsideret quòd iuxta euangelicā de natiuitate ipsius historiā ostenditur apud Bethlehem spelunca ubi natus est, & in ea spelunca præsepe, ubi fascijs obuolutus est. tum, quod ostētatur, celebratum est etiā in locis infideliū, in ea ipsa spelunca natū esse Iesum qui à Christianis adoratur. Equidē opinor ante Christi aduētum pontifices scribasq; populi ꝓpter manifestā prophetiā palàm docuisse, Christū nasciturū esse in Bethlehē, adeò ut sermo is uulgatus sit inter Iudæos. Vnde scriptū est etiam Herodē sciscitantē ex pontificibus atq; scribis populi, audisse ab eis, Christū in Bethlehem Iudææ nasciturū, quæ fuit Dauidis patria. Pręterea habetur in Euangelio secundū Ioannē, Judæos dixisse Christū nasciturū in Bethlehē, unde Dauid quoq; prodierat. Cæterū post Christi ad-

Marginal notes:

Matt. 17.

Ioan. 5.

23. Calumnia de Propheta unico qui filij Dei aduentum prædixit.

Iudæi non filiū Dei, sed Christum Dei uenturum putant.

24. Fanaticos quosdam eandem, quā Christus, laudem, sibi uendicasse, & prophetias illas de se interpretatos.

Mich. 5.

Matt. 5.

Ioan. 7.

ri aduentum quibus curæ erat modis omnibus hanc de ipso opinionẽ tollere è populo,quod iam dudum à prophetis prædictum esset de eius natiuitate, illam doctrinam sustulerunt è medio,ut agnoscas planè illorum germanos,qui militibus monumenti custodibus & resurrectionis conscijs suaserunt dicere:Discipuli eius nobis dormientibus noctu furati sunt eum:polliciti eis si res deferretur ad præsidem,effecturos se ut securi sint. Molesta enim res est contendo,destinataq; uoluntas resistẽdi etiam manifestis,pudore discedendi à consuetis opinionibus,quibus iam imbuta est anima: nec ab ullis consuetudinibus homo difficilius diuellitur,quàm ab ijs quæ ad opiniones pertinẽt:quamuis & alia ægrè negliguntur quibus assueueris,ut domus, urbes,uici : ac ne hominum quidem familiarium facilè relinquimus consuetudinem. Quo factum est tunc quoq; ut Iudæorum uulgus resisteret manifestis prophetijs miraculisq; quæ per Iesum facta leguntur. Quòd autem ita natura comparatum sit, liquet considerantibus, quàm peruicaces sint homines in retinẽdis patrijs traditionibus,quibus semel occupati sunt,etiamsi sint turpissimæ. Itaq; non citò persuaderes Aegyptio contemptum religionis acceptæ à maioribus,ne deum putet aliquod brutum animal,ne ue gustũ eius carnium magis quàm mortem horreat. Si cui uerò prolixiùs hanc de Bethlehem prophetiam excussisse uidebimur,putamus id factum necessariò,dum eis respondemus qui fortè dicturi erant: Si tam manifestæ fuerũt de Iesu apud Iudæos prophetiæ,quid ita post aduentũ eius non assenserunt eius doctrinæ, & transtulerunt se ad cõmonstratam ab illo uiuendi rationem? Nobis uerò fidelibus nemo tale quicquam opprobrare queat, cùm uideat nõ aspernandos sermones de in Iesum fide prædican ab eius doctrinæ professoribus. Quòd si etiam altera de Iesu manifesta prophetia nobis opus est, proferemus eam quæ multis annis ante Seruatoris aduẽtum à Mose scripta est,ubi refert Iacobum mox è uita discessurũ prophetasse singulis filijs,& Iudæ prædixisse inter cætera illud: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux è femoribus eius, donec ueniant quæ reposita sunt ei. Hanc prophetiam quisquis legerit, ueuera quidem antiquiorem Mosis seculo, sed ut aliquis infidelium suspicari posset à Mose prolatã, mirabitur quomodo Moses potuerit prædicere reges Iudæorum,cùm sint eius gentis tribus duodecim, exorituros è tribu Iudæ, regnaturosq; in toto populo, unde Iudæorum nomen natum est, ab una tribu penes quam regnum erat, denominata gente uniuersa. Mirabitur item candidus huius prophetiæ lector, quo pacto post prædictum Iudæ tribus regnum,finem quoq; eius præstituerit his uerbis:Non deficiet princeps è Iuda,& dux è femoribus eius, donec ueniant quæ ei sunt reposita:& ipse est expectatio gentium. Venit enim ei cui repositum erat Christus Dei,princeps promissionum Dei, in quem solum ex omnibus anterioribus seculis,ausim dicere etiam ex posterioribus,competit, ut dicatur expectatio gentium:omnium enim gentium homines crediderunt Deo per eum, & in nomine eius spem fixerunt, iuxta oraculum Esaiæ dicentis : In nomine ipsius gentes sperabunt. Hic est qui dixit uinctis,quatenus catenis peccatorum suorum quisq; astringitur, Exite : & his qui sunt in ignorãtia,In lucem uenite:quemadmodum & hæc à Prophetis prædicta sunt: Tradidi te in testamentum gentium,ut constituas res terræ,& hæredites hæreditatem deserti, dicendo uinctis, Exite:& his qui in tenebris sunt,Prodite in propatulum. Iamq; uidere est in huius aduentu per simpliciter credentes impleri uaticiniũ illud : In omnibus uijs pascentur,& in omnibus semitis pascua eorum. Quoniam autem Celsus omnem nostram doctrinã se scire professus obijcit Seruatori quòd in sua passione non sit adiutus à patre,nec se ipse adiuuare potuerit, addẽdum & hoc:passionem eius prædictam esse à prophetis,atq; etiam passionis causam: nimirum utilem esse hominibus mortem pro ipsis obitam, & uibices quos ut damnatus perpessus est. Quin & illud prædictum est,agnoscendum eum à gentibus apud quas nunquam fuerunt prophetæ,& in contemptibili specie cõuersaturum cum hominibus. Verba oraculi sunt hæc: Ecce intelliget puer meus,exaltabitur,eleuabitur,sublimis erit ualde. Sicut obstupescent super te multi,sic inglorius erit inter homines aspectus tuus,& gloria tua contẽnetur ab hominibus. Sic mirabuntur eum gentes multæ, & reges continebunt os suum,quia quibus nõ est narratum de eo uidebunt,& qui non audierunt intelligent. Domine quis credidit auditui nostro,& brachium Domini cui reuelatum est? Annunciauimus sicut puerulus coram eo, sicut radix in terra sitiente. Non est species ei neq; decor:uidimus eum, nec habuit speciem aut pulchritudinẽ. sed species eius erat contemptibilis,& inferior omnibus hominibus. Homo constitutus in plaga,& sciens ferre languorẽ. quia uultus eius auersus est & despectus, nec habita est eius ulla ratio. Hic peccata nostra fert,& pro nobis dolores patitur. Nos reputauimus eum esse in dolore,plaga,& afflictione : ipse autẽ uulneratus est propter peccata nostra, & languidus est propter iniquitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum,& liuore eius sanati sumus. Omnes quasi oues errauimus,homo errauit in uia sua:& Dominus tradidit eum peccatis nostris : & ipse præ afflictione non aperuit os suum, in humiliatione eius iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quia sublata est è terra uita eius, propter iniquitates populi mei ductus est in mortem.

Matt. 28.

Inueterati errores & mores, non facilè abijciuntur.

Gen. 49.

Prophetia Iacobi de Christo.

Esa. 11.

Esa. 49.

25. Quòd Dominus Iesus in sua passione, non sit à Patre adiutus, nec se ipsum liberare potuerit.

Esa. 52.

Esa. 53.

mortem. Memini me olim in quadam cum Iudæorũ sapientibus disputatione usum hac pro-
phetia: quã Iudæus aiebat uaticinari de uno integro populo, disperso & percusso ut multi pro-
selyti fierent occasione dispersionis Iudæorum inter gentes plurimas. Atq; ita interpretabatur
illud, Inhonorata erit apud homines species tua: & illud, Quibus non est annunciatum de eo,
uidebũt: & illud, Homo in plaga cõstitutus. In ea disputatione multis uerbis coargui, hæc quæ
de una aliqua persona prædicta sunt, nõ rectè illos referre ad integrum populum: scitabarq; ex
cuius persona dicatur: Hic peccata nostra fert, & pro nobis dolores patitur: & illud, Ipse autem
uulneratus est propter peccata nostra, & languet propter iniquitates nostras. ex cuius persona
item illud: Liuore eius sanati sumus. Manifestè enim hi qui dudũ in peccatis fuerãt, Seruatoris
passione sanati hæc dicunt apud prophetam futura uidentem: siue sint ex illo populo, siue ex
gentibus, Spiritu sancto accõmodante uerba personis. Sed maximè uisi sumus eos urgere hoc
dicto: Propter iniquitates populi mei ductus est in mortem. Si enim iuxta illorum opinionem
populus est de quo prophetatur, quomodo propter iniquitates populi Dei hic ad mortẽ du-
ctus est, nisi intelligamus de quopiam alio quàm de Dei populo? quis autẽ is est nisi Iesus Christus e
cuius liuore sanati sumus quotquot in eũ credimus, qui exspoliauit principatus & potestates
dominatas in nobis, palamq; traduxit eas in ligno. Cæterũ prophetias enarrare nihilq; in eis
indiscussum relinquere, nõ huius est tẽporis: quòd uerò his prolixius immoratus sum, neces-
sariò mihi fecisse id uideor, propter uerba Iudæi quæ apud Celsum habẽtur. Latuit autẽ Celsum
eiusq; Iudæum & quotquot Iesu non crediderũt, prophetas prædixisse duos aduẽtus Christi,
alterũ priorem obnoxiũ humanis passionibus & humiliorem, ut inter homines degens doce-
ret eos uiam ferentẽ ad Deũ, neminiq; uiuẽtium locũ excusationis relinqueret, quòd nihil au-
dierit de futuro iudicio: alterũ uerò gloriosum, & diuinũ tantummodo, nihil admixtũ haben-
tem humanarũ passionũ. Longũ esset hîc prophetias attexere, sufficit in præsentiarum illud è
psal. 44. in cuius titulo inter cætera habetur, esse canticũ pro dilecto, ubi etiã Deũ esse illũ pro-
nunciatur. Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in secula. Accingere gla-
dio tuo super femur tuum, potẽs specie tua pulchritudineq; tua: & inten de & prosperè procede
& regna, propter ueritatem, mansuetudinem & iustitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua.
Sagittæ tuæ acutæ potẽtissime, populi subter te cadẽt in corde inimicorũ regis. Nunc diligẽter
aduerte quomodo Deus dicatur in sequẽtibus. inquit enim: Sedes tua Deus in seculum seculi,
uirga directionis uirga regni tui. Dilexisti iustitiã & odisti iniquitatẽ: propterea unxit te Deus
Deus tuus oleo exultationis præ consortibus tuis. Considera quòd Deũ alloquens propheta,
cuius sedes est in seculũ seculi, & uirga directionis uirga regni eius, hũc Deum ait unctũ à Deo
qui sit ipsius Deus, unctũ autem præ participibus suis. hic dilexit iustitiã, & habuit iniquitatem
odio. His uerbis memini me urgere uehementer Iudæũ qui sapiens habebatur apud suos: cũq;
non posset se explicare, respõdit sicut decebat Iudæũ. Aiebat ad uniuersitatis Deum dictũ esse
illud, Sedes tua Deus in seculũ seculi, uirga directionis uirga regni tui. ad Christum uerò illud,
Dilexisti iustitiã, & habuisti odio iniquitatem, propterea unxit te Deus Deus: & reliqua. Pergit
apud Celsum Iudæus sic Seruatorẽ alloqui: Si dicis quemuis hominẽ iuxta Dei prouidentiam
fieri filiũ Dei, qua in re præstantior es cæteris? Respondebo quemlibet qui (ut Paulus loquitur)
non amplius sub timore pædagogo degit, sed uirtutẽ propter ipsam eligit, esse Dei filiũ. Hic au-
tem longo interuallo post se relinquit omnes qui propter uirtutem appellantur filij Dei, ut qui
sit initium & fons talium. Verba Pauli sunt hæc, Nõ enim accepistis spiritum seruitutis iterum
in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus, Abba pater. Qui sunt autem
isti innumeri, à quibus Celsi Iudæus ait Iesum coargui, dũ quisq; ad se trahit quæ de illo à pro-
phetis prædicta sunt? Equidem ignoro sciuerit'ne Celsus aliquos, qui ad æmulationem Iesu uo-
luerint inter homines haberi pro Dei filijs, aut pro Dei potentia. Et quoniam magno ueritatis
studio singulos locos examinamus, dicimus apud Iudæos fuisse ante Iesu natiuitatem Theu-
dam quendam, qui se magnum quempiam iactaret: quo mortuo qui per eum decepti fuerant
dissipati sunt. Post illũ in diebus census, quo tempore Iesus natus est, Iudas quidam Galilæus
fecit multos è populo ad se deficere, quòd uideretur uir sapiens, & moliri magnificum aliquid:
qui ubi & ipse pœnas luit, doctrina quoque eius è medio sublata est, exceptis paruis reliquijs.
Post Iesu quoq; tempora Dositheus Samarita conatus est persuadere suis ciuibus se esse Chri-
stum illum à Mose prænunciatum, & uisus est inuenisse discipulos. Hîc non incongruum fue-
rit referre quod in Actis apostolorum legitur ualde sapienter à Gamaliele dictũ, illos quidem
fuisse alienos à promissione, nec filios Dei nec potentias: cæterum Iesum Christum uerè fuisse
Dei filium. Sic autem ibi loquitur Gamaliel: Si est ex hominibus consilium aut opus hoc, dis-
soluetur, sicut & illorum dissolutum est post eorum obitum: sin ex Deo est, non poteritis dissol-
uere hanc doctrinam, ne quando & Deo repugnare uideamini. Quin & Simon Samarita-
nus magus per magiam suam quosdam decipere conatus effectu non caruit ad tempus: nunc
autem

Redarguit Iudæorum corruptelas.

Christus nostra causa mortuus est.

Aduentus Christi duo.

Psal. 44.

Exaltatio Christi.

26. De filijs Dei, calumnia.

Gal. 4.

Rom. 8.

27. De innumeris Pseudochristis.

Theudas pseudochristus.

Iudas Galilæus.

Dositheus.

Act. 10.

Simon Magus.

autem in toto orbe opinor uix triginta Simonianos reperiri, ac fortasse ne tot quidem. Sunt enim in Palaestina pauci admodum: in reliquo terrarum orbe nusquam nomen eius est in ea opinione, in qua ipse haberi uoluit. Nam apud quos nominatur, eis ex Actis apostolorum innotuit, Christianis hominibus. Atque etiam ipsa res declarauit, nihil diuinum in Simone fuisse. Post haec Celsi Iudaeus pro Magis illis euangelicis Chaldaeos ait Iesum iactasse pertractos ad suam natiuitatem, ut adorarent eam tum infantem ut Deum: idque indicasse Herodi tetrarchae. Hunc uerò missis satellitibus interfecisse quotquot nati sunt eodem tempore, ratum & eum periturum inter caeteros, nec peruenturum ad aetatem regno idoneam. Vide hîc errorem non discernentis magos à Chaldaeis, nec professionum earum differentiam, ideoque mentientis contra scripturam euangelicam, nec scio quomodo dissimulans quid magos mouerit, tacuit stellam uisam ab eis in oriente sicut scriptum est. Videamus igitur quid etiam ad haec dicendum sit. Stellam quae in oriente uisa est, nouam fuisse opinamur, nec ulli è nonis istis similem, quae uel in firmamento sunt, uel in orbibus inferioribus: sed eius generis quales cometae uisuntur temporanei, docides, pogoniae, pithi, aut quomodocunque libet Graecis uarijs nominibus signare horum differentes figuras. Hanc nostram opinionem hoc pacto astruimus. Obseruatum est quoties res magnae insignesque mutationes fiunt in terris existere huiusmodi stellas, significantes aut translationes regnorum, aut bella aut quicquid potest apud homines contingere ad commouendas res terrenas ualidum. Legimus autè in Chaeremonis Stoici commètatio quem de cometis conscripsit, quomodo interdum etiam res bonas futuras exorti cometae praesignauerint, idque declarat exemplis petitis ex historijs. Ergo si ad regnorum nouationes aliosque insignes casus terris stella quae uocatur crinita exoritur, aliud ue sidus simile, quid mirum id factum in natiuitate renouaturi genus hominum, introducturique doctrinam Iudaeis, Graecis, & barbarorum plerisque communem? Equidem dicerem de cometis quidem nullam prophetiam ferri, illo regnante uel illo tempore talis cometa exorietur: de hac uerò stella quae Iesu nascente orta est, prophetasse Balamum his uerbis quae Moses scriptis suis inseruit: Exorietur stella ex Iacob, & exurget homo ex Israel. Quòd si examinanda sunt quae de Magis & stella in natiuitate Iesu ab eis uisa scripta sunt, aliter Graecis loquar, aliter Iudaeis: Graecis quidem, Magos, qui cum daemonibus habent commercium, eosque ad artes suas atque operationes inuocare solent, tantisper id agere, dum uis quaepiam diuinior ac potentior his qui per incantationes inuocantur interueniat aut nominetur. Quòd si diuinior illa superueniat, destruuntur operationes daemonum, non ualentium obtueri lucem diuinam. Idcirco uerisimile est in natiuitate Iesu, quando multitudo militiae coelestis (sicut auctori Lucae credimus) laudauit Deū dicens, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas: daemonas ea de causa debilitatos obtorpuisse, deprehensis eorum praestigijs efficaciaque destructa, non solùm aduenientibus ad proxima terrae loca angelis, uerumetiam agente id Iesu anima, & ea quae in ipso est diuinitate. Cumque Magi operarentur solitis incantationibus, non uulgarè huius casus causam rati scrutabantur: uisoque in coelis prodigio, uoluerunt quod per id significabatur uidere. Itaque eùm haberent, ut opinor, Balami prophetias, quarum & Moses meminit extollens ut huius facultatis peritissimum, inuento illic de stella oraculo, uerbisque illis: Ostendam ei & non nunc, beatū facio & non propinquabit: coniectauerunt eum qui cum stella praenunciatus est hominem in uitam aduenisse: conceptaque opinione de illo, potentiorè esse omnibus daemonijs ac spectris familiaribus, decreuerunt eum adorare. Venerunt igitur in Iudaeam, docti iam natum esse regem quendam, caeterum ignari cuiusnam regni, aut ubinam natalium eius sit locus: ferentes dona composito (ut sic loquar) ex mortali & Deo, aurum in signum potestatis regiae, ut morituro myrrham, ut Deo thus. Vbi uerò cognouerunt locum natiuitatis, obtulerūt haec ei. Sed quoniam Deus erat is qui potentior angelis homines adiutantibus seruator humani generis uenerat, cōfestim angelus pietati magorum, qui Iesum adorauerant, retulit praemium: oraculoque monuit ne irent ad Herodem, sed per aliam uiam reuerterentur in patriam. Insidiatum autem nato Herodem nil mirum, etiamsi non credat Celsi Iudaeus. Caeca enim est malicia, & conatur fata uincere, ac si ipsa sit potentior: sicut etiam Herodes credidit natum regem Iudaeorum, nec tamè assensit: non intelligens aut omnino regem esse, & regnaturum utique: aut si non regnabit, & necem eius esse superuacaneam. Decreuit igitur eum occidere, quòd inter se pugnantes sententias haberet propter maliciam, nimirum agitatus à malo caecoque diabolo, qui mox ab initio struebat insidias Seruatori, opinatus eum esse quendam magnū atque fore. Itaque angelus oraculo Iosephum monuit, seruans rerum gerendarum consequentiam: quantumuis Celso non fiat uerisimile, hominem in Aegyptum secessisse unà cum puero eiusque matre. At Herodes necauit omnes infantulos, quotquot erant in Bethlehem oppido eiusque finibus, quasi perditurus simul recens natum regem Iudaeorum. Non enim uidebat potentiam nunquam dormitātem custodem hominum dignorum salute atque tali custodia. Quorum omnium bonorum ausissimus erat Iesus, futurus rex

28. De Magis. Matt. 2.

De stella quam Magi in Oriente uiderunt nato Messia.

Num. 24.

Luc. 2.

Magi qua re moti Messiam recens natum quaesiuerint.

Matt. 2.

non qualem Herodes putabat, sed qualem decebat esse qui diuinitus regnum acciperet ad beneficentiam exhibendam subditis, eamq; non mediocrem &(ut sic loquar) indifferẽtem quantum ad subiectos, sed quæ legibus uerè diuinis erudiret eos & subderet: quod etiã Iesus sciens, negansq; se more uulgato regẽ, & docens sui regni excellentiam quãta sit, dixit illud: Si meum regnum esset ex hoc mundo, ministri mei decertassent pro me ne Iudæis traderer: nunc autem non est de hoc mundo regnum meum. Hæc si uidisset Celsus: non dixisset: Sin ideo ne adulius eo pulso regnares, cur postquam ad uirilem ætatem peruenisti nõ regnas? sed egregius ille Dei filius parum generosè latebras præ metu quæritas, huc illuc in malã rem te subtrude conferens. Non est ingenerosum pro tempore cauisse pericula, non mortis metu, sed ut uitæ esset utilis degendo inter homines, & iuuãdo alios dum tempus opportunum ueniat quo mortem subiret hominibus utilem, qui humanam naturã sumpserat: ut liquet intelligenti Iesum esse mortuum pro hominibus, de qua re pro uiribus superiùs diximus. Post hæc quoniam ne numerum quidem sciens apostolorum ait Iesum ascitis decem undecimúe famosis hominibus, publicanis nautisq; nequissimis, cũ his ultro citroq; fugitasse corrogantem cibos sordidè ac turpiter: age de his quoq; tractemus pro nostra uirili. Manifestum est uersantibus Euangelia, quæ Celsus ne legisse quidem uidetur, duodecim apostolos à Iesu electos, publicanum quidem Matthæum, quos uerò confusè nautas uocat, fortasse Iacobum & Ioannem dicit, quia relicta naue & patre suo Zebedæo secuti sunt Iesum. Nam Petrum eiusq; fratrem Andream, retibus necessarium uictum sibi quærentes, non inter nautas, sed ut scriptura tradit, inter piscatores censere debemus. Sit & Leui publicanus, qui Iesum secutus est, non erat tamen ex apostolorum numero, nisi iuxta quædam exemplaria secundum Marcum Euangelij. Reliquorũ non legimus quæstum quo priùs quàm discipuli fierent uictum sibi parabant. Ergo ad hæc respondeo, eos qui prudẽter & candidè possunt res apostolorũ examinare, facilè perspicere quòd diuina uirtute religionem Christianam docuerint tantoq; successu uerbo Dei subiecerint homines. Non enim eloquẽtia & differendi ratio, artesq; Græcorum dialecticæ, rhetoricæue pollebant in eis ad subigendos auditorum animos. Mihi sanè uidetur, si aliquos opinione uulgi sapientes, idoneosq; sapere ac loqui ad multitudinis gratiam elegisset Iesus, quorum in docendo uteretur opera, non euasurum fuisse iustam suspicionem, quasi more philosophorum nouam aliquam sectam suo nomine uellet instituere, nec eius promissionibus credituros fuisse auditores nõ aliter quàm uerbo Dei, quandoquidem non ipsa doctrinæ uis persuaderet, sed ars dicẽdi ornata ac concinna elocutio. Itaq; res habita fuisset pro commento philosophico mundanæ sapientiæ, non pro diuina potentia. Nunc uerò quis uidens piscatores atq; publicanos, ac ne prima quidem literarum rudimenta scientes, ut euangelistæ scribunt de illis, & ipse Celsus hac parte libenter credit de eorũ imperitia, confidenter non solùm Iudæos alloqui de fide in Iesum, sed & inter reliquas gentes eandem efficaciter prædicare, nõ quæreret unde nacti sint tantã persuadendi uim? non enim erat uulgaris. Ecquis nõ dicat, promissum illud: Venite post me & faciam uos piscatores hominum: impleuisse Iesum in discipulis diuina quadam potentia: quam & Paulus commendans sicut suprà diximus, ait: Et sermo meus & prædicatio mea nõ in persuasibilibus humanæ sapiẽtiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus atq; uirtutis: ut fides nostra non sit sita in humana sapientia, sed in uirtute Dei. Nam sicut dictũ est per prophetas prænunciãtes de prædicatione euangelij: Dominus dedit uerbum euangelizãtibus uirtute multa, rex uirtutũ illius dilecti: ut impleretur & alia prophetia dicens: Celeriter currit sermo eius. Videmus sanè in omnẽ terram exisse uocem apostolorũ Iesu, & in fines orbis uerba eorum. Quapropter uirtute implentur qui uerbum cum uirtute prædicatum audiunt, quam præ se ferunt & affectibus & tota uita, parati usq; ad mortem pro ueritate certare. Quidam autem inanes permanent, quamuis profiteantur se in Deum per Iesum credere, qui se non subijciunt uirtuti Dei quãuis uideantur trahi uerbo eius. Et licet superiùs adduxerim dictũ Seruatoris euangelicum, nihilominus & nunc eo possum opportunè uti ad commendandam illius de euangelij prædicatione præscientiam indicem diuinitatis & uerbi efficaciæ, quod uel absq; magistrorũ opera uincit sua suadela auditorum animos. is dixit: Messis quidem multa, operarij uerò pauci. Rogate igitur dominum messis, ut extrudat operarios in messem suam. Et quoniam Celsus infames etiam uocat apostolos, publicanos & nautas nequissimos: respondebimus satis apparere, libidine obtrectandi cũ scripturis quoties ipsi commodũ est credere: cæterum ne apertè prædicatã in ijs libris deitatem cõfiteatur, nolle præbere fidẽ Euangelijs, cùm debuisset euangelistarũ ueracitate perspecta ex diligẽti ratione temporũ, etiã de rebus augustioribus credere. Extat sanè in Barnabæ catholica epistola scriptũ, unde fortasse Celsus occasionẽ arripuit, ut apostolos infames & neqßimos diceret, Iesum ad apostolicã functionẽ elegisse homines omni iniqtate iniquiores. quin & in Euãgelio secundũ Lucã ait ad Iesum Petrus: Discede à me quia uir peccator sum Domine. Sed & Timotheo Paulus, qui & ipse tandem factus est Iesu apostolus, sic scribit: Fidelis sermo, quia Iesus

Christus

Ioan. 8.

29. Calumnia de Regno Christi.

30. Calumnia de Apostolis Christi, & uita.

Matth. 9.

Matth. 4.

Cur Idiotas ad munus apostolicum Christus uocauerit.

Matth. 4.

1. Cor. 2.

Psal. 68.

Psal. 18.

Paßim in toto orbe prædicasse Apostolos Christum.

Matth. 9.

Celsus calumnijs proscidit Apostolos.

Barnabæ Epistola Catholica.

Luc. 5.

1. Tim. 1.

Christus uenit in mundum ut peccatores saluos faceret, quorum primus ego sum. Nescio aut quomodo oblitus sit, aut ne cogitarit quidem hic Pauli mentionem facere, fundatoris Ecclesiarum post Christum præcipui: nisi fortasse intelligebat simul dicendum fuisse, quomodo primùm persecutus ecclesiam Dei cum tam amarulenta fidelium exagitatione ut non dubitaret Iesu discipulos uel morti tradere, pòst in tantum mutatus est, ut quàm tum prouinciarum situm est Hierosolyma inter & Illyricum oppleuerit Christi euangelio, ambitiosè cauens ne euangelizando super alienum fundamẽtum strueret, sed duntaxat ubi nunquam antea prædicatum esset Christi euangelium. Quid igitur absurdi si Iesus ostendere uolens humano generi quantum eius medicina contra pestes animarum polleat, infames & nequissimos elegit, eosq; eò prouexit, ut morum purissimorum exemplum fierẽt amplectentib. ipsius euangelium. Quod si par est ut iam mutatis opprobremus uitam pristinam, accusandus erit & Phædon iam philosophus, quia ut habetur in historia, è meritoria cella in scholã philosophicam traduxerat eum Socrates. Sed & Polemoni Xenocratis in professione philosophiæ successori luxum opprobrabimus pristinum, quum potius deberemus eius uim & in illis admirari, quòd tantis uitijs occupatos ualuerit efficacibus suasionibus ad bonum mentem traducere. Et apud Græcos quidem unus quod sciam Phædon, unus Polemon, à luxuriosa & impura uita diuulsi complexi sunt philosophiam: apud Iesum autem non solùm illi duodecim eius ætatis, sed semper & plurimi, qui per resipiscentiam asciti in numerum temperatorũ, sic de sua pristina uita loquuntur: Eramus enim aliquando nos quoq; insipientes, inobedientes, errantes, seruientes concupiscentijs & uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia degentes, odibiles, laborantes odijs mutuis: postquam autem apparuit bonitas & humanitas seruatoris nostri Dei per lauacrum regenerationis & innouationis spiritus, quẽ effudit in nos abundãter, tales effecti sumus. Emisit enim Deus uerbum suum, & sanauit eos, & liberauit eos ex corruptionibus eorũ, quemadmodum docet Psalmographus. His adiecerim & illud, Chrysippum in libro cui titulum fecit, De curatione passionum, conantem curare passiones insitas animis hominum, priusquàm definisset qualẽnam sit ueritatis dogma, iuxta uarias sectas medicinam adhibere laborantibus, sic loquendo: Si uoluptas finis sit, in hunc modum passiones curandæ sunt: Sin tria genera bonorum, sic liberandi sunt obnoxij passionibus. At isti accusatores Christianæ religionis non animaduertunt quot è passionibus eximantur, quàm multi è uitiorum colluuie, quàm multorum efferati mores mansuescunt per occasionem prædicationis: quorum amplectenda erat ad doctrinam communicandam facilitas non [illegible] pro nouo compendiosoque multorum uitiorum remedio: ipsaque doctrina probanda, si non ut uera certè ut humano generi utilissima. Quoniam autem Iesus discipulos docens ne essent temerarij, dicebat eis illud: Si persequuti fuerint uos in hac ciuitate, migrate in aliam: simulque exemplo suo docebat eos stabilem uitæ rationem, nec temerè se periculis exponentem, hoc quoque maliciosè Celsus calumniatur, & sic Iesum ex Iudæi persona alloquitur, Cum discipulis ultrò citròque cursitas. Huic Iesu discipulorũmque calumniosæ insectationi simile est quod refertur de Aristotele. Is enim cùm intellexisset parari sibi iudicium ut impio, propter quædam dogmata ipsius suspecta impietatis Atheniensibus, digressus Athenis apud Chalcidem scholam habuit, sic rationem reddens familiaribus: Discedamus Athenis, ne præbeamus Atheniensibus secundam occasionem sceleris quale priùs perpetrauerunt in Socratem, neue iterum per impietatem uiolent philosophiam. Addit Iesum cum discipulis uagum turpiter ac sordidè cibos corrogare solitum. Dicat à quibus acceperit de turpi & sordida eius collectione: nam in Euangelijs mulieres quædam, inter quas & Susanna, sanatæ ab infirmitatibus, præbebant discipulis uictum è suis facultatibus. Quis porrò philosophorum à familiaribus quos excolebat non accipiebat necessaria? An illos quidem decebat hoc facere, Iesu uerò discipuli idem facientes accusandi sunt à Celso: quasi turpiter ac sordidè cibos colligentes? Post hæc deinceps apud Celsum Iudæus sic Iesum alloquitur: Quid autem opus erat te infantem in Aegyptum deportari ne iugulareris? Deum enim non decebat mortem timere. Sed angelus quidem uenit è cœlo iubens te tuósque familiares fugere, ne comprehensi, necaremini: domi uerò tuæ te filium suum seruare non potuit magnus ille Deus, qui iam duos propter te dimiserat angelos. Putat hic Celsus nos existimare non diuinum quiddam inesse in humano corpore Iesu & anima, sed & corpus eius tale fuisse, qualia inducuntur in Homeri fabulis. Ludens igitur in sanguinem Iesu profusum in cruce, dicit non fuisse illum cruorem qualis diuis solet esse beatis. Nos uerò ipsi Iesu credentes, de deitate quidem quæ inerat ei dicenti: Ego sum uia, ueritas, & uita, & si quid est his simile: de corpore uerò in quo erat humano sic loquenti: Nunc quæritis me interficere hominem qui ueritatem nobis loquutus sum, aimus eum fuisse quiddam compositum: & oportebat eum qui uellet humano more in uita degere, non intempestiuè se periculo mortis exponere: & consequenter oportebat eum à nutricijs duci dispensatione diuina per angelum præmonitis

Rom. 15.

Quales mores quorundã fuerint priusquã philosopharẽtur.

Ad frugem meliorẽ cõuersi.

Tit. 3.

Psal. 107.

Matth. 10.

31. De periculorum fuga.

Aristoteles cur ex urbe Attica discesserit.

32. Christum [illegible] perrónũ fuisse.

33. De fuga mortis & de sanguine Christi.

Ioan. 14.

primò his uerbis: Ioseph fili Dauid, ne timeas assumere Mariam uxorem tuam. Nam quod in

Matth. 1.

ea natum est, ex Spiritu sancto est. Secundò uerò his: Surge assume puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto illic donec dixero tibi. Futurũ est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum. In hac scriptura nihil mihi uidetur esse incredibile. Nam in alio scripturæ loco legitur in somnis hæc dicta fuisse Iosepho per angelum. Id autem plerunque contingit & alijs, ut significetur eis somnio quid agendum sit, siue angelo, siue quauis alia specie obuersante animo. Quid igitur absurdum si is qui semel homo factus est, humano more ducatur ad uitanda pericula, non quòd impossibile sit aliter id fieri, sed quòd oporteat ordine suo dispensari Iesu incolumitatẽ. Certè satius erat puerũ Iesum cedere Herodis insidijs, & cũ nutricijs in Ae-

Matth. 2.

gypto peregrinari usq; ad eius obitũ, regisq; puerũ occidere uolentis impetũ prudenter eludere, q̃ celebratũ illũ à poetis Orci galerũ adhibere, similiúe modo Iesu consulere, aut missos ad eius necẽ affligere Sodomitico excidio. Nã nimia nouitas auxilij, supraq; modũ illustris, non

Gen. 19.

Christus sese exinaniuit formã serui sumpta.

conueniebat ei qui uellet ostendere, se hominẽ à Deo testimoniũ habentẽ occultare quiddã diuinius sub humana specie, id q́ erat propriè Dei filius, Deus uerbũ, potentia sapiẽtiaq; Dei qui uocatur Christus. Non est aũt huius tẽporis de sic cõposito, & ex quib. constabat homo factus Iesus disserere, cũ de hoc loco propria quædã, ut sic dicã, quæstio habeat apud fideles. Post hæc Celsi Iudæus ac si Græcus quispiã esset Græcanicæq; literaturæ studiosus ait priscorũ fabulas Perseo, Amphioni, Aeaco, Minoi diuinã geniturã tribuentes, quãuis non sint uerisimiles, tamẽ quo probabilius sit figmentũ, miranda quædã & prorsus humanã naturam excedentia de illis

34. Nihil preclarè dicto factoúe Christũ egisse, calũnia Celsi.

memorare. Tu uerò, inquit, quid egregiũ aut admirandũ dicto factoúe nobis addidisti, quamlibet prouocatus in tẽplo ut manifesto signo declarares te Dei filiũ? Ad hoc respondendũ: Imò Græci nobis ostendãt ab istis quos enumerasti profectã utilitatẽ aliquã egregiã profuturã & in posterũ humano generi: aut facinus aliquod eorũ tam eximiũ, ut cõfirmare posset opinionem ex fabulis conceptã de diuino illorũ semine. Sed nihil inueniet in modò memoratis q́ uel longo interuallo accedat ad ea quæ Iesus patrauit: nisi fortè ad fabulas nos relegabunt Græci aut suas historias, postulãtes nos illis absq; ulla ratione credere, nostris aũt rebus uel manifestarijs fidẽ subtrahere. Affirmam' igit̃ Iesu factũ extare apud uniuersi orbis habitati homines, q̃ latè inter gẽtes incolũt fundatæ per Iesum Ecclesiæ Dei. quæ cõstant ex cõuersis ad meliorẽ mentẽ à malis innumeris. Nomẽ quoq; Iesu lymphatos sanat & dęmones exigit, morbis etiã præsentaneũ adfert auxiliũ. Inserit enã mirã quandã mansuetudinẽ moruq; honestatẽ, humanitatẽ, bonitatẽ, placiditatẽ omnib. qui nõ ꝓpter uitæ curas humanasúe aliquas necessitates fucatæ, sed ex animo amplectũt̃ prędicationẽ Dei Christiq; atq; futuri iudicij. Deinceps Celsus nõ omnino ignarus quanta proferri possint de Iesu magnificis operib. de quib. pauca ex multis cõmemorauimus, fingit se cõcedere uera esse quæcunq; de sanationib. aut resurrectione, aut multitudine paucis panib. nutrita eorũq; reliquijs sunt prodita, deniq; quicquid aliud putat discipu-

Præstigiæ Magorum Aegyptiacorum.

los narrare ad exaggerandã miraculorũ multitudinẽ. Ac mox subijcit, age credamus hæc à te gesta: confestimq; cõmune hoc ei facit cum præstigiatorib. non minora miracula pollicentib. cũq; Aegyptiacis circulatorib. paucis obolis mirificas illas artes uenditantib. & ex hominibus dęmonia profligantib. morbos exsufflantib. animas heroũ euocãtib. cœnarũq; sumptuosarũ & eduliorũ opiparorũ inanem speciem exhibentiũ animãliumq; spectra quæ moueri uideantur cùm non moueantur reuera, interrogans: Ergo quia hæc illi faciunt, credendũ est nobis illos esse Dei filios? an potius dicendũ has esse artes hominum nequam & infelicium. Vides his uerbis eum penè cõcedere esse magiã, cùm fortasse is sit, qui multis libris scripsit contra magiã: & tamen quia sic ipsi est cõmodum, magicas operationes cõfert cũ his quę de Iesu leguntur, & essent similia, si ostendisset nihil in eis fuisse pręter speciẽ. Nunc uerò nullus præstigiator per ea quæ facit ad morũ correctionẽ spectatores inuitat, neq; timore Dei perculsos erudiũt id genus spectacula, neq; circulator oculos coronæ pascẽs suadet ita uiuere ut ap̃pbet̃ uita Deo iudici. Nihil horũ faciunt pręstigiatores, quia non possunt, ac ne uolunt quidẽ negociũ habere cum corrigẽdis hominib. ut qui ipsi referti sunt turpissimis scelerib. & infandissimis. Is uerò qui miraculis suis ad morũ correctionẽ inducebat spectatores eorũ quæ bene faciebat, meritò credat̃ seipsum exemplũ prębuisse uitæ optimę, nõ solũ germanis suis discipulis, sed cęteris quoq; omnib. ut & discipuli instituerent̃ ad docẽdos homines quæ sit uolũtas Dei, & reliqui nõ tã uerbis magistri q̃ uita docti & miraculis quõ oporteat uiuere, nihil aliud spectent in factis suis q̃ quõ Deo placeãt. Quòd si talis erat Iesu uita, quis sanę mentis cõferat eũ cũ præstigiatorũ proposito, ac nõ potius credat iuxta oracula Deũ esse cõspectũ in humano corpore ut in nostrũ genus exerceret beneficentiã? Post hæc cõfundẽs sermonẽ, & quæ ab una quapiã secta dicta sunt

35. De corpore Christi calumnia.

in uniuersum omnib. Christianis diuini uerbi sectatorib. obijciens, Non est, inquit, Dei corpus tale quale tuum hoc. Nos uerò respondemus eum assumpsisse in hac uita corpus humanum è muliere, idq; capax moris humanæ. Quapropter aimus eum inter cætera fuisse magnum

certatorem

certatorem propter humanum corpus, tentatum ficut omnes homines per omnia, non item cum peccato ut reliqui homines, sed prorsus absq; peccato. Manifestè enim nobis compertum est, quòd peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore ipsius: & quòd peccatum non cognouerit, & quòd eum purum tradiderit Deus pro omnibus peccatoribus. Deinde Celsus sic loquitur: Non potest enim esse Dei corpus quod sic satum sit ut tu satus es. Non ignorans tamen quòd si quidem ita ut scribitur natus est, posset esse corpus quoq; eius diuinius cæteris, atq; etiam in quodam sensu Dei corpus, non uult credere scripturis de conceptione ipsius è S. Spiritu, malens è pantheræ cum uirgine congressu natum credere, quamobrem dixit: Non est Dei corpus sic satum ut tu satus es. Verùm de his superius plura diximus. Pergit: Nec uescitur Dei corpus cibis qualibus tu: ac si posset ostendere ex ea angelicis literis eum uesci solitum, aut cuiusmodi cibis usus sit. Sed esto dicat eum manducasse pascha cum discipulis: nec solùm protulisse illa uerba, Desiderio desideraui hoc pascha edere uobiscum, sed & edisse: addat etiam sitientem apud puteum Iacob bibisse: quid hoc attinet ad ea quæ dicimus nos de illius corpore? omnino constat eum post resurrectionem piscem edisse. nostra enim opinione, corpus assumpsit ut natus è fœmina. Ac ne uoce quidem, inquit, tali Deus utitur, nec tali suadela. Ergo inania sunt contemptuq; dignissima (Celsum nunc alloquor) quæ apud Græcos feruntur de ipsorum deo Pythio reddente oracula, deq; Didymæo uocem edente qualem Pythia, déque prophetide quæ olim apud Miletum fuit. Nec tamen ob id Græci criminantur Pythium quasi non uerè deum, sicut nec Didymæum aliumùe similem Græcanicum deum uni loco inclusum. Quanto melius erat Deum uni uoce sic afficiente, eò quòd uerbo inesset mirifica quædam & ineffabilis uis ad persuadendum auditoribus? Deinde conuicium Iesu faciēs dicit res eius fuisse scelesti Deoq; inuisi præstigiatoris, ipse inuisus Deo propter impietatem atq; scelesta dogmata. Quanquam si iuxta proprietatem examinentur & res & nomina, impossibile est esse hominem inuisum Deo: quia Deus diligit omnia quæ sunt, & nihil odio prosequitur eorum quæ fecit. Nec enim oderat dum crearet, quòd si uoces similes interdum apud Prophetas inueniuntur, uulgato more propter certas causas loquuntur, quemadmodum uerbis humanas affectiones significantibus scriptura solet uti loquens de Deo. Ceterùm quid attinet respondere præfato ueritatem sermonis ad maledicta conuiciaq;, quæ in Iesum iaculatur ut scelestum ac præstigiatorem? Hoc enim non est disputatoris, sed plebeium & indignum philosopho uicium, & furoris indicium: quum deberet rem propositam examinare candidè, & quantum fieri potest nihil alienum ab ea dicere. Cæterùm quoniā hîc Celsi Iudęus Iesum alloqui desinit, nos quoq; finem imponemus primo contra ipsum uolumini. Deo uerò concedente nobis ueritatem quæ perdat mendacia iuxta uotum propheticum: In ueritate tua perdes eos: aggrediemur in sequētibus secundam prosopopœiam, in qua introductus ab eo Iudęus uertit sermonem ad fideles persuasos Iesu sermonibus.

Heb. 2. *Esa. 53.* *2. Cor. 5.* *De cibis quib. Christus est usus.* *Luc. 22.* *Ioan. 4.* *Ioan. 21.* *Vox Christi.* *Deus, ea quæ sunt, diligit.* *Disputantis officium.*

LIBER SECVNDVS.

POST primum librum quo respondimus Celsi commentario præferenti Veri sermonis titulum, usque ad eum locum ubi afficta Iudæi personæ uerba desinunt, quia is satis excreuit, hunc secundum componere statuimus respondendo ad crimina quæ idem obijcit ijs qui ex Iudæorum populo Iesu crediderunt. Ac primùm libet citari, cur postquam semel decreuit Celsus personas introducere, maluit facere Iudæum suos populares alloquentem, quàm eos qui crediderunt ex gentibus. probabilior enim uisa fuisset eius oratio si eam scripsisset ad nostros homines. Sed fortasse iste qui se profitetur nosse omnia, hoc loco non notat quid conueniret prosopopœijs. Considerandum igitur quid dicat ad fideles conuersos ex Iudaismo. Ait eos illectos & deceptos ualde ridēdo modo à Iesu, relictis patrijs institutis ac legibus, transfugisse in nomen aliud, rationemq; uiuendi longè diuersam: ne hoc quidem intellecto, quòd Iudæi qui in Iesum crediderunt non desciuerunt à patrijs legibus: uiuunt enim iuxta eas paupertate suæ legis cognomines. Nam Ebion pauper Iudaica lingua uocatur, & Ebionæi dicūtur à cæteris Iudæis qui Iesum pro Christo receperunt. Quin & Petrus uidetur longo tempore iuxta Mosis legem obseruasse ritus Iudaicos, ut qui nōdum ex Iesu didicerat à literali lege ad spiritualem ascendere, id quod ex Actis Apostolorum cognouimus. Nam postridie quàm Cornelius uiderat angelum, monentem ut mitteret Ioppen ad Simonem cognomine Petrum, ascendit Petrus in cœnaculum ad prædicandum circa horam sextam, & cùm esuriret, uoluit gustare cibum, parantibus autem illis irruit super eum mentis excessus. & uidet cœlum apertum, ac descendens ad se uas quoddam uelut linteum magnum, quatuor initijs alligatum, summitti è cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia terræ, bestiæq; & reptilia & uolatilia cœli. & facta est uox ad eum: Surge Petre, macta & uescere. Ait autem Petrus: Nequaquam Domine, quia nunquam edi quicquam commune & immundum. Et uox iterum ad eum: Quæ

1. Calumnia, seductos esse à Domino Iesu fideles ex circumcisione. *Actor. 10.*

Deus

Deus purificauit tu cõmunia ne dixeris. Aduerte quomodo hîc probet ritus Iudaicos Petrus adhuc obseruans discrimen purorum & impurorum: atque etiam ex sequentibus apparet uisione opus ei fuisse ut communicaret sermonem fidei cum Cornelio, homine alieno à cognatione Israelitarum, cúmque familiaribus eius: quod ipse Iudæus & iuxta Iudæorum traditiones uiuens contemneret degentes extra Iudaismum. In Epistola quoque ad Galatas Paulus ostendit Petrum metu Iudæorum subduxisse se à conuiuio gentium. Quum enim uenissent ad eum quidam à Iacobo, secessit à gentibus circumcisos ueritus, idemq; fecerunt Iudæi reliqui & Barnabas. Vnde consequens erat non deficere à Iudaicis ritibus eos qui ad circumcisos missi sunt, quando qui uidebantur esse columnæ, dextras societatis dederunt Paulo & Barnabæ, ipsi ad circumcisos abeuntes, ut illi prædicarêt gentibus. Et quid dico prædicatores circumcisorum subduxisse se ac separasse à gentibus, quando ipse Paulus Iudæis Iudæus factus est, ut Iudæos lucraretur? quapropter sicut in Actib. Apostolorũ scriptum est, oblationem etiam obtulit ad altare, ut Iudæis persuaderet se non esse legis desertorem. Hæc omnia si sciuisset Celsus, non introduxisset Iudæi personam sic alloquentem conuersos ad fidem ex Iudaismo. Quid uobis accidit ciues, ut deserta patria lege, ab isto quem modò alloquebamur illecti ualde ridiculè decepti sitis, & à nobis transfugeretis in aliud nomen uitamq; aliam. Quoniam uerò semel facta est Petri mentio, eorumq; qui apud circumcisos prædicauerunt doctrinam Christianam, libet hoc loco apponere dictum quoddam Iesu, ex Euangelio secundum Ioannem, simulq; id enarrare. Adhuc, inquit, multa habeo uobis dicere, sed non potestis modò ea portare. Cùm autem uenerit ille spiritus ueritatis, deducet uos in omnem ueritatem: nõ enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur. Hîc quærimus quæ nam sint illa multa quæ Iesus habebat dicenda discipulis, sed ea ferre tunc non poterant. Equidem dixerim fortassis ut Iudæis, & educatis in Mosaicæ legis litera Apostolis, habebat quidem dicendum quæ sit uera lex, quarumúe cœlestium rerum umbris & signis constet cultus Iudaicus, quorumúe bonorum futurorum umbras contineret lex de cibis & poub. de festis, nouilunijs, sabbatis. Huiusmodi multa erant quæ habebat eis dicere. Sed uidens perdifficile esse ex animo reuellere penè connata & usque ad grandem ætatem coalita dogmata, adeoq; pro diuinis habita, ut amouere illa uideretur impium: deinde quo magis persuadeatur Christi ueritas, huius comparatione illa esse stercora detrimentaq; ostendere: distulit hanc doctrinam in tẽpus opportunius post passionẽ ac resurrectionem suam. Etenim reuera intempestiuum erat adhibere eis remedium cuius non dum capaces erant, quodq; poterat receptæ existimationi Iesu officere, quòd esset Christus ille Dei uiuentis filius. Et aduerte an non probabiliter sic intelligendum sit illud: Adhuc multa habeo uobis dicere, sed non potestis ferre hoc tempore. Multæ sunt enim legis spiritualis interpretationes & declarationes, nec ullo modo eas potuissent portare discipuli eo tempore, ut nati educatiq; inter Iudæos. Opinor autem, quoniam quũ illa figuræ essent, ueritas uerò quæ docendi erant à sancto Spiritu, ideo dictum sit: Postquam uenerit ille spiritus ueritatis deducet uos in omnem ueritatem: ac si diceret, In omnem ueritatem earum rerum, in quarum figuris uersantes, putabatis, uos uero cultu Deum colere. Et iuxta promissionem Iesu uenit spiritus ueritatis in Petrum, dicens ad eum de quadrupedibus & reptilibus terræ, uolatilibusque cœli, Surge Petre, macta & manduca: & uenit ad eum etiam tum superstitione laborantem: ait enim etiam post auditam diuinam uocem: Nequaquam Domine, quia nunquam comedi quicquam commune & immundum. Ac tum demum doctus est ueram doctrinam de cibis spiritualibus, audius illis uerbis: Quod Deus purificauit tu caue commune dixeris. Et post illam uisionem spiritus ueritatis deducens Petrum in omnem ueritatem, multa ei dicebat quæ non ualuerat portare tantisper dum in carne conuersaretur cum Iesu. Verùm de his differendi aliud tempus erit, quæ ad præscripta Mosaicæ legis pertinent, nunc propositum est imperitiam Celsi coarguere, apud quem Iudæus populares suos Israelitas in Iesum credẽtes percontatur, quî factum sit ut legem patriam desererent, & reliqua. Atqui quomodo patriam legem deseruerunt, qui non auscultantes ei obiurgantur his uerbis: Dicite mihi uos qui legem legitis, cur eam non auditis? Scriptum est enim, Abraham duos filios habuit: & cętera. Quomodo desertores patriæ legis sunt, qui nunquam non eam in ore habent, dicuntq;: An non & lex hæc docet? Nam in Mosis lege scriptum est, Non obturabis bouem triturantem. num boues curæ sunt Deo, an propter nos utique hoc dictum est? Propter nos enim hæc scripta sunt: & cætera. Quàm uerò confusè hæc Celsi Iudæus loquitur, quum posset multo uerisimiliùs dicere: Quidam uestrûm reliquerunt pristinos ritus prætextu interpretationum & allegoriarum: quidam enarrantes eos, ut aitis spiritualiter, nihilo minus obseruant ut traditos à maioribus: quidam absque interpretatione maulunt & Iesum ut à prophetis prædictum recipere, & Mosis legem obseruare more maiorum, quando in uerbis eius contineatur omnis spiritualis sensus. Sed quî possit hæc Celsus dilucidè distinguere, qui procedente sermone hæreseon etiam impiarum meminit, &

Margin notes: Gal. 2. — 1. Cor. 8. — Ioan. 16. — *Explicatio uerborum Christi: Multa habeo uobis dicere.* — Phil. 3. — Matt. 16. — *Spiritus S. deducit in omnẽ ueritatem* — Act. 10. — *An patriam legem Iudæi deseruerint.* — Gal. 4. — 1. Cor. 8.

nit,& aliorum qui defecerũt à mundi opifice: nec nouit etiam fideles Israelitas non deseruisse
legem patriam? non enim ei propositum fuit diligenter ueritatem toto hoc loco examinare,
ut si quid utile inueniret reciperet: sed ut inimicus totúsque intentus ad subuertendum quic-
quid audierit, conscripsit talia. Pergit Iudæus eosdem alloquens: Heri, inquit, & nudiuster-
tius quando supplicium sumpsimus de isto, uos,ut brutas pecudes ductante, defecistis è lege
patria: quum tamen nihil horum exactè tenent quæ loquuntur, ut demonstratum est. Post
hæc iam uehementior, ut mihi uidetur: qua fronte, inquit, à nostris sacris incipitis, in progres-
su uerò ipsa contemnitis? quum non habeatis alia uestræ opinionis initia quàm legem no-
stram. Nam reuera introductio est ad Christianismum sacra Mosis literæq; propheticæ: & post
eam introductionem in harum expositione declarationéque consistit profectus quærentium
reuelationem mysterij ab æterno taciti, quæ reperitur in prophetarum uocibus & aduentu Ie-
su Christi nostri Domini. Sed non sicut obijcitur, in progressu contemnunt legis scripturam,
imò maiorem honorem addunt ei, ostendentes quàm profunda sapientia lateat in eis literis,
nunquam à Iudæis introspecta in superficie tantùm hærentibus perinde atq; in fabulis. Quid
autem absurdum est legem esse initium nostri dogmatis id est Euangelij, cùm ipse Iesus Domi
nus noster dicat ad nolentes sibi credere: Si crederetis Mosi, mihi crederetis: nam de me ille scri
Ioan. 5.
psit. Quòd si literis illius non creditis, quomodo meis uerbis credetis? Sed & unus euange-
listarum Marcus inquit: Initium Euangelij Iesu Christi, sicut scriptum est in Esaia propheta: Ec-
Marc. 1.
ce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit uiam tuam ante te: ostendens ini-
tium Euangelij pendere à scriptis Iudaicis. Quid igitur contra nos affert Celsi Iudæus dicens:
Siue enim prænunciauit aliquis uobis Dei filium in cœlos uenturum, noster hic erat propheta
nostriq; Dei. Aut quale Christianismi crimen est, quòd Ioannes qui Iesum baptizauit Iudæus
erat. Non enim quia Iudæus erat, statim inde colligitur oportere omnem qui credit, siue à gen-
tibus ad uerbum accedit, siue à Iudæis, iuxta literam Mosis legem seruare. Post hæc quamuis
eadem blateret Celsus de Iesu, iterum repetens pro malefactis eum Iudæis dedisse supplicium,
2. Doctor no-
ster supplicio
est affectus.
nos tamen responsionem non iterabimus, contenti his quæ iam antè diximus. Deinde quo-
niam ut nugas resurrectionem mortuorum, iudicium Dei, præmia iustorũ, ignem iniustorum
paruifacit ipsius Iudæus, & nihil hîc noui Christianos docere dicens, putat se hoc pacto Chri-
stianismum subuertere: respondendum quòd Iesus noster uidens Iudæos nihil facere dignum
3. Nihil de re-
surrectione, ui
ta & morte æ-
terna esse à
Christo traditũ
quod apud pro
phetas non ex-
tet.
doctrina prophetica, significauit per parabolam fore ut regnum Dei tollatur ab eis, & tradatur
his qui credituri essent ex gentibus. Quamobrem uidere licet nunc omnia quæ apud Iudæos
sunt deliramenta esse, & fabulas: non habent enim lumen illud quo pernoscuntur scripturæ
sacræ: econtrà Christianorum doctrinam habere ueritatem quæ possit erigere attollereq; men-
tem & animam hominis, & constituere ciuitatis formam quandam non qualis Iudæorum est
humilem & terrenam, sed cœlestem, ut intelligant qui magnitudinẽ ac sublimitatem sensuum
propheticorum & in lege contentorum, percipiunt & alijs quoq; indicare possint. Sed conce-
damus omnes Iudaicos ritus Iesum obseruasse usq; ad sacrificia, quid hoc confert ad non cre-
dendum hũc esse Dei filium? Est ergo Iesus filius Dei, eius qui legem dedit & prophetas, quam
legem non transgredimur nos qui censemur Ecclesiæ nomine: sed omissis Iudæorum fabulo-
sitatibus erudimur & instituimur prophetarum intelligentia mystica. Namq; prophetæ, ut qui
non consistant intra patentem sensum historicum, nec intra uerba legis & literam, alibi sic lo-
quuntur, nimirum historias narraturi: Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones
ab initio: alibi legis ut obscuræ & quæ sine diuino auxilio nequeat intelligi, sensum sibi aperiri
Psal. 119.
precantur dicentes: Reuela oculos meos, ut intelligam mirabilia tua ex lege tua. Proferant ue-
rò ubi uel in speciem arroganter dictum à Iesu aliquid inueniatur. Quomodo enim arrogans
haberi potest qui sic loquitur: Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis re-
quiem animabus uestris: aut quomodo arrogans est, qui post cœnam coram discipulis ueste
Matth. 11.
deposita, accinctus linteo, & aqua in peluim indita, lauat pedes singulis, & eos præbere nolen
tem obiurgat: Nisi lauero te, non habes partem mecum: aut quomodo arrogans qui dicit: Ego
Ioan. 13.
autem inter uos non fui sicut recumbens, sed sicut ministrans: arguat eum num quem fefellerit
& producat eius magnum paruumúe mendacium, ut ostendat mendacem Iesum: quamuis &
alioqui argui potest, non esse mendacium maius mendacio minusúe, sicut nec ueritas ueritate
maior est minorúe. Quæ uerò sunt illæ Iesu impietates? proferat præsertim Iudæus à Celso in-
troductus: nisi fortè impium est desistere à corporali circumcisione, & sabbatis, nouilunijs, cę-
terísque festorum corporalium obseruationibus, & purarum impurarúmque rerum discrimi-
ne, ab hisque transferre animum ad ueram Dei legem spiritualem & dignam Deo, simúlque
in ministerio Christi scire Iudæis Iudæum fieri, ut acquirantur & Iudæi, & subditis legi qua-
1. Cor. 9.
si legi subditum, ut acquirantur subditi legi. Addit potuisse alios quoque multos tales

uideri

4. Alios impostores Domino similes uideri posse, calũnia turpissima.

uideri qualis Iesus, duntaxat his qui uolunt decipi. Det igitur non multos, sed paucos, imò uel unum, iste Celsi Iudæus, talem qualis erat Iesus, qui cum tanta uirtute doctrinam & decreta uitæ utilia inuexerit in humanum genus, atq; idà colluuie uiciorum ad meliorem frugem conuerterit. Præterea dicit hoc Christi fideles Iudæis obijcere, quòd non credant Dei filio: qua de re iam superiùs respondimus, simulq; ostendimus, quomodo eum Deum opinemur, & quatenus existimemus hominem. Addit: Et quomodo nos qui omnibus hominibus indicauimus uenturum à Deo quendam exactorem pœnarum ab iniustis, ignominiosè tractauimus eum postquam aduenit? ad tam stultam interrogationem respondere non uidetur operæpretium: non magis quàm si quis ita rogaret: nos qui docuimus temperantiã, qui fieri potest ut aliquid intemperanter egerimus? aut qui iustitiæ patrocinati sumus, quomodo iniustè egimus? Sicut enim ista inueniuntur in hominibus: ita humanum est eos qui se aiunt credere prophetis aduentum Christi prænunciãtibus, iam præsenti & prophetiarum fidem exoluenti non credere.

5. A Iudæis reprobatum esse Dominũ Iesũ.

Esa. 6.

Quòd si addenda est alia quoq; causa, dicemus hoc ipsum à prophetis prædictum. Esaias certè manifestè dicit: Auribus audietis, nec intelligetis: & oculis aspicietis, nec tamen cernetis. Incrassatum est enim cor populi huius, &c. Dicant nobis quid intuẽtibus Iudæis quidue audientibus prophetatum est non esse intellecturos quæ dicuntur, nec quæ uidẽtur sic usuros ut oportet.

Iudæorum excæcatio & reprobatio.

Sed manifestè constant uidentes Iesum non uidisse quisnam esset, audientesq; illũ non intellexisse ex eius dictis diuinitatem quæ in ipso inerat, transferentem suam prouidentiam à Iudæis ad conuersos ad fidem ex gentibus. Itaq; uidere licet post Iesu aduentum Iudæos derelictos omnino, nihilq; retinentes rerum apud ipsos olim uenerabilium, nec ullum diuinæ præsentiæ uestigium. Nusquam enim apud eos iam prophetæ sunt, nusquam miracula, quorum saltem reliquiæ tanto tempore apud Christianos durant, & quędam non exiguæ. Fideles enim sumus qui dicere solemus: Vidimus & nos. Celsi uerò Iudæus dicit: Cur contempsimus quem uenturum tanto antè prædiximus? an ut maiores pœnas demus quàm alij? Ad hoc quoq; licet respondere, profectò maiorem quàm alij pœnã Iudæos ipsi daturos tam infidelitatis quàm illatæ iniurię, ubi uentum fuerit ad iudicium illud quod credimus, atq; etiam iam nunc dare. Quæ enim gens in exilium acta est è ueteri sua patria procul solo proprio patriaq; religione, præter Iudæos? Id autem passi sunt ut omnium deterrimi, non ob aliud, quãuis in multis peccauerint, quàm ob ea quæ in Iesum ausi sunt.

6. Deum nõ esse qui non potuit uincula et mortem euitare.

Pergit Iudæus: Quomodo autem existimare poteramus Deum, qui cùm in alijs rebus nihil præstabat eorum quæ pollicebatur, tum postremò damnatus à nobis cùm ad pœnam requireretur latitans ac fugitans turpissimè captus est, proditus ab ipsis quos uocabat discipulos. Atqui Deo, inquit, non conueniebat uel fugere, uel captum abduci: minus etiam à familiaribus suis & omnium conscijs discipulisq; pro seruatore habitum & Dei filio nuncioq;, prodi tamen & deseri. Ad hæc respondemus, ne nos quidem credere, corpus illud Iesu quod tunc uidebatur & tangebatur, esse Deum. & quid dico corpus? imò ne animam quidem de qua dictũ est illud: Tristis est anima mea usq; ad mortem. Sed quemadmodum iuxta Iudæorum literas is qui dicit: Ego Dominus Deus omnis carnis: & illud, Ante me non fuit alius Deus, nec erit post me: creditur pro instrumento usus Prophetæ anima & corpore: & secundum Græcos qui dicit, Noui ego mensuram pelagi numerumq; arenæ, & surdum intelligo & mutum audio, Deus putatur dum auditur loqui per pythiam: ita secundum nos uerbum Deus & Dei rerũ uniuersarum filius dicebat in Iesu: Ego sum uia, ueritas, & uita: & illud: Ego sum ianua: & illud: Ego sum panis uiuus qui è cœlo descendi: & si quid aliud his simile. Meritò igitur Iudæos accusamus qui hunc non credant Deum, cui tot locis prophetæ testantur, quòd sit magna uirtus Dei, ipsius quoq; rerum uniuersarum Dei atque parentis testimonio.

Matth. 26.

Esa. 43.

Gen. 1.

Patrẽ per Sermonem filium uniuersa condidisse.

Huic enim affirmamus apud Mosem ubi mũdi creatio describitur Patrem iubendo dixisse illud, Fiat lux: &, Fiat firmamentum, & reliqua quæcunque iussit Deus fieri: huic etiam dixisse illud: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: uerbum autem Dei sicut iussum est fecisse quæcunque Pater mandauit: nec nostra est hæc coniectura, sed Iudæorum prophetijs id credimus, in quibus dicitur de Deo illiusque creaturis ad uerbum sic: Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Si enim mandauit Deus, & conditæ sunt creaturæ, quis iuxta sententiam prophetici spiritus posset esse tanti paterni mandati executor, quàm ille, ut sic loquar, animatus eius sermo & ueritas?

Psal. 32.

Qua ratione λόγος & caro assumpta, unã constituãt Personam.

Ioan. 1.

Quòd uerò eum qui in Iesu locutus est illud: Ego sum uia, ueritas & uita: ne Euangelia quidẽ sic circũscribant corpore, ut nusquã esset extra Iesu corpus & animã, liquet ex multis locis, quorũ aliquot paucos libet hîc apponere. Baptista Ioãnes prophetans iamiã affore Dei filiũ, non in illo corpore animaq;, sed præsentem ubiq;, dicit de eo: In medio uestrûm stat, quẽ uos nescitis, qui post me uenturus est. Si quidẽ intellexisset ille tantũmodo esse Dei filiũ ubi corpus eius cerneret, quõ dixisset illud: In medio uestrûm stat quẽ uos nescitis? Ipse quoq; Iesus attollens mentem discipulorum ad sublimius sentiendum

tiendum de Dei filio, inquit: Vbicunq; duo aut tres fuerint in nomine meo congregati, ibi in medio eorum sum. Talis etiã est illa eius promissio dicentis ad discipulos: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationẽ seculi. Hæc aũt non eò nobis dicta sunt q; sepa remus à Iesu filium Dei, unita est enim post dispẽsationẽ anima Iesu corpusq; cum uerbo Dei. Nam si iuxta Pauli doctrinam dicentis, Qui cohæret Dño, unus est spiritus: quisquis intelligit quid sit cohærere, eiq; cohæret unus fit cum eo spiritus, quomodo non multo diuinius & præstantius unum est id, quod cum Dei uerbo est compositum? Hic apud Iudæos declarauit se esse Dei potentiam per ea miracula quæ Celsus suspicatur præstigias: Iudæi uerò in Beelzebub nescio unde sibi noto dæmonum principe putabant eum eijcere dæmonia: quos absurdissimè loqui Seruator ipse coarguit, eo quòd nondum finẽ haberet regnum maliciæ, ut liquebit scripturam euangelicam prudẽter legẽntibus, quam non est tẽpestiuum nunc adducere. Quid porrò pollicitus est Iesus quod non præstiterit, producat Celsus & ostẽdam. Sed nullo modo poterit, quamuis se putet uel ex malè intellectis narrationibus, uel ex lectione euangelica, uel ex fabulis Iudaicis afferre quæ dicit contra Iesum & contra nos. Et quia rursum Iudæus ait uouisse suos in conuictum & damnatum animaduertere, ostendant quomodo eum conuicerint qui quærebant subornare falsa testimonia: nisi fortè ualde conuictus est Iesus illis accusatorũ uerbis: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & in triduo reparare illud. quod ipse dixerat de templo sui corporis: illi uerò, ut qui nesciebant mentẽ loquentis intelligere, putabant eum dicere de templo lapideo quod Iudæi uenerabantur plus satis, contempto interim uero templo Dei uerbi, ueritatis & sapientiæ. Dicat etiam qui potest, quomodo turpiter latitans Iesus effugium quæsierit: ostẽdat quæ opprobrari posut turpitudinẽ. Quia uerò dicit captum esse, possum dicere: Si capi nolentia est, non esse captum Iesum. Nam opportuno tempore in potestatem hominum se uenire passus est ut agnus Dei, quo peccatum mundi tolleret. Sciens igitũ omnia quæ uentura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autẽ & Iudas qui prodebat eum cum ipsis. Vt ergo dixit eis, Ego sum: abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem iterum dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi uobis quòd ego sum: si ergo me quæritis, sinite hos abire. Quin & ad eum qui uolebat opẽ ei ferre, seruum pontificis percussum mulctauerat auricula, dixit: Conuerte gladium tuum in locum suum omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. An putas quòd nõ possum nunc rogare patrẽ meum, & exhibebit mihi plus quàm duodecim legiones angelorũ? Quomodo igitur implebuntur scripturæ, quòd sic oportet fieri? Quòd si quis putat euangelistas hîc fingere, quin potius figmenta sunt quæ ab inimicis contra Christianos dicuntur ex odio? & uera quæ coniunctissimi Iesu prodiderunt scripto, sic erga uerbũ eius affecti, ut parati essent illius causa quiduis perpeti? Tantam enim patientiam & constantiam usque ad mortem præ se ferre, non est discipulorum de præceptore suo quæ nunquam facta sint pro libito fingentiũ: & manifestum argumentum est candidis lectoribus scisse illos quid scriberent, qui omnes aduersitates tanta tolerantia propter Dei filium in quẽ crediderunt sustinuerint. At Celsi Iudæus proditum quidem ab ijs quos appellabat discipulos didicit ex euangelijs, unum Iudam multos dicens discipulos, ut uideatur exaggerare accusationem: ut uerò omnia quæ de Iuda scribuntur sciret, curiosus non fuit: Iudam distractum cõtrarijs de suo præceptore iudicijs, nec ex toto animo infensum ei fuisse, nec ex toto animo debitam magistro seruasse reuerẽtiam. Nam si quis tradebat eum, signum dedit turbæ uenienti ad comprehendendum Iesum: quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum: retinens nonnihil reuerentiæ pristinæ: alioqui uel liberẽ ac sine simulatione osculi tradidisset eum. Illud certè cuiuis persuadere poterit de Iudæ proposito, eum habuisse unà cum auaricia prodẽdiq; Domini mala uoluntate admixtam in anima innatæ ex Iesu uerbis quandam ut ita loquar bonitatis speciem: quòd ita scriptum est: Iudas proditor uidens eum damnatum, pœnitentia ductus restituit illos triginta argenteos pontificibus & senioribus dicens: Peccaui tradẽs sanguinem iustum. Illi uerò dixerunt, Quid ad nos? tu uideris. Et proiectis argenteis in templum, secessit: digressusq; inde suspendit se. Quòd si auarus ille Iudas, furari solitus quæ pauperibus distribuenda in crumenam mittebantur, pœnitentia tactus restituit triginta argenteos pontificibus & senioribus, satis apparet Iesu disciplinam efficacem in eo fuisse ad mouendam pœnitẽtiam, quæ non omnino contempta & proculcata proditori fuerat sed & ipsa uerba: Peccaui tradens sanguinem iustum: peccatum confitentis erant. Et uide quàm flagrans ac uehemens pœnitentiæ dolor eum corripuerit, ut ne uiuere sustineret amplius, sed in templum proiecta pecunia digressus inde sese præfocaret ipse sui condemnator & carnifex, ostendens quantum potuerit Iesu doctrina etiam in peccatore, fure, proditore, non ualente in totum contemnere quæ à Iesu didicerat: nisi fortè hæc quæ indicare uidentur Iudam non omnino desciuisse uel post facinorosam audaciam,

Matth. 18. *1. Cor. 6.* *Matth. 12.* *7. Cõuictũ et damnatum fuisse Christum.* *Matth. 26.* *Ioan. 2.* *Dominus Iesus uolens captus est.* *Ioan. 18.* *De Iuda proditore.* *Matth. 26.* *Matth. 27.* *Iudæ proditoris interitus.*

figmenta dicet Celsus, id solum uerum esse, proditorem eius fuisse unum è discipulis, addeńq ad scripturam, etiam ex toto animo perpetratam proditionem: id quod perabsurdum fuerit, eiusdem commentarij lectioni prout odium dictauerit uel credere uel non credere. Quòd si etiam à Iuda sumendum est nobis aliquid quod pudorē aduersarijs incutiat, dicemus in libro Psalmorum integrum centesimum octauum Psalmum continere de Iuda prophetiam, qui sic incipit, Deus laudem meam ne taceas, quoniam os peccatoris & os dolosi apertum est contra

Act. 1.

me. Ibi prophetatur & illud, quòd Iuda suapte culpa moto ex apostolorum ordine, in locum eius alter surrogatus est: quod indicatur his uerbis: Et episcopen eius accipiat alius. Sed fac esse proditum ab aliquo discipulo, qui Iuda peior omnem Iesu doctrinam proiecerit è pectore, quid hoc ad accusationem Iesu aut Christianismi attinet? quomodo religionis nostræ falsitatem arguit? quare uerò sequuntur iam antè refellimus, quòd non fugiens captus sit Iesus, sed ultrò seipsum pro nobis omnibus tradiderit, ut consequenter etiam uinctus sit, docēs nos ne inuiti pro pietate subeamus talia. Ista quoque mihi uidentur puerilia quæ mox subdit, quòd nunquam bonus imperator & dux multorum milliū est proditus: imò ne latronum quidem princeps uir malus & peioribus præfectus, qui modò uideretur suis utilis. Hunc uerò nec imperatoris boni more præfuisse, nec saltem qualis à latronibus exhibeatur suo principi, à deceptis discipulis impetrasse beneuolentiam, si sic eam licet appellare. Multos enim imperatores inuenire licet in historijs à suis copijs proditos, & latronum principes captos à socijs propter

8 Diluit de discipulorū erga Christum affectu, calumniā. Aristoteles quādo Platonica quædam dogmata refellere cœperit.

parum seruatas conditiones. Sed fac nunquam quenquam à suis proditum uel imperatorem uel latronum principem, quid hoc facit ad negotium Iesu ab uno discipulorum suorum proditi? Quoniam autem pro philosopho uult haberi Celsus, interrogemus eum, num Platonis erat crimen, quòd uigesimo anno pòst quàm eū audire cœperat Aristoteles à præceptore desciscens accusauit ipsius doctrinā de immortalitate animæ, & ideas Platonis argutationes nominauit? Possemus & ampliùs dubitando quærere: Ergo Plato nihil amplius ualebat in dialectica, nec idoneus erat tradendis suis cogitationibus, ex quo desertus est ab Aristotele, & proinde falsa sunt Platonis dogmata? an fortè possibile est, quod facilè Platonici concesserint, Aristotelem erga magistrum suum fuisse ingratum & improbum? Sed & Chrysippus sæpe in suis scriptis Cleanthem taxare uidetur, nouans quædam præter acceptam ab illo doctrinam inter rudimenta adolescentiæ. Quanquam Aristoteles per uiginti continuos annos dicitur frequentasse Platonicam, nec parum temporis Chrysippus quoq; cōtriuisse cum Cleanthis discipulis. Iudas uerò apud Iesum ne tres quidem integros annos uersatus est. Porrò in commentarijs de uitis philosophorum multa inueniri possunt talia, qualia Celsus Iesu nostro propter Iudam obijcit. Cæterum Pythagoræi cenotaphia extruebant ijs qui defecissent à philosophia, reflexo cursu ad uitam idioticam, nec ideo deterior habitus est Pythagoras in doctrina & demonstrationibus, aut eius discipuli. Post hæc sic pergit Celsi Iudæus: Cùm multa possim de Iesu rebus dicere uera, nec scriptis discipulorum eius similia, prudēs illa prætereo. Quænam igitur sunt illa uera, scriptis euangelicis dissimilia, quæ Iudæus iste præterit? an fortè rhetorico usus colore, fingit se habere quod dicat, nec habet tamē quicquam præter Euangelia, quod ut uerum queat auditorē percellere, nec omnino quicquam quod manifestè criminari possit Iesum eiusq; doctrinam? Accusat deinde discipulos, quasi finxerint præscisse illum & prædixisse

9 Discipulos cōfinxisse Christi de seipso prophetias.

omnia quæcunq; sibi acciderunt. Imò hoc quoq; uerum esse uel inuito Celso ostēdemus ex multis quæ prophetice à Seruatore dicta sunt, in quibus prædixit Christianis euentura posterioribus seculis. Et quis non miretur illud quod prædixit: Ante reges & præsides ducemini propter me in testimonium illis & gētibus: & si quid aliud de futuris discipulorum persecutioni-

Matth. 10.

bus uaticinatus est. Ob quod enim dogma inter homines exortum puniuntur etiam alij, ut aliquis ex Iesu obtrectatoribus dicat, uidentē eum impia falsaq; accusari dogmata, ex huiusmodi quoq; prædictionibus aucupatum opinionē magnificam. Nam si propter dogmatum impietatē ducendi erant aliqui ante reges & principes, nullos prius quàm Epicureos duci oportebat tollentes in totum prouidētiam: aut Peripateticos, qui negant quicquam prodesse preces ad Deum fusas uel sacrificia. Sed dicet aliquis etiam Samaritas persecutionē pati propter

Sicarij circūcisi.

suam religionē. Et respondebimus: sicarios propter circumcisionē occidi, quòd seipsos mutilēt, contra præscripta legum quæ solis Iudæis id permittunt: nec unquā audiui ū φ Iudex sicario suæ religionis reo fecerit optionē, malit'ne mutata religione absolui, an occidi perstans in

Matth. 10.

ea: sed satis est ad eius supplicium ostēsa circumcisio. Christianis uerò solis iuxta illam Serua-

D. Iesus de persecutionib. imminētibus suos præmonuit.

toris prædictionē: Ante præsides & reges ducemini propter me: quàm diu spirant à iudicibus permittuntur eiurare Christianismum, & more aliorum sacrificare, atq; ita securos domi uiuere. Ac uide an non pro potestate dicatur illud: Quicunq; confessus fuerit me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est: & quicunq; negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo: & ascēde mēte ad Iesum prædicētem hæc priusquam

quam fierent: nisi fortè dicturus es nolēs credere: Nugatur & nihil agit: non enim erunt hæc: aut dubitans de prædictionis fide dices, non prius te crediturum quàm euentus eam approbet: quo facto tum demū assensurum te quòd accepta à patre potestate missus sit ad seminandum uerbum hominibus, certus fore ut id uincat impedimenta omnia. Quis itē non mirabitur ascendens contēplatione ad illud uaticinium: Prædicabitur euangelium hoc in uniuerso mundo, in testimonium ipsis & gētibus: cùm uideat iuxta illam prædictionē iam prædicatum in omnibus quæ sub cœlo sunt terris Græcorum barbarorumq; tum sapientibus tum insipiētibus. Omnē enim humanam naturam uicit sermo prædicatus cum potentia, nec est uidere ullum genus hominum à quo hæc doctrina recepta non sit. Iste uerò incredulus Celsi Iudæus, qui uanum putat quod proditum est de Iesu præscientia, cōsideret quēadmodum etiam tum stante Hierosolyma, & incolumibus in ea cæremonijs Iudaicis, prædixerit Iesus quomodo à Romanis tractanda sit. Non enim dicent, quòd familiares Iesu auditores absq; literis docuerint euangelium, & discipulos reliquerint nullis instructos commētarijs. Scriptum est enim in Euangelio: Cùm autē uidebitis obsessam ab exercitu Hierusalē, tūc scitote in proximo esse desolationem eius. Certè cùm hæc scriberētur, nulli exercitus obsidebant Hierusalē, nec circumuallatam oppugnabant. Hoc enim fieri cœptum est sub Neronis imperio, durauitq; usq; ad Vespasiani tempora: cuius filius Titus solo æquauit Hierusalē, ut Iosepho uidetur propter Iacobum Iustum qui uocabatur frater Iesu Christi, ut uerò res ipsa clamat, propter Iesum Christum Dei filium. Et tamē poterat Celsus non negando eius præscientiam contemptum simulare, sicut prius uirtutem eius extenuare conatus est magicis præstigijs eam tribuens: poteratq; dicere multos per diuinandi, auspicandi, aruspicinæ, astrorumq; scientias cognouisse quid sibi euenturum esset: sed maluit hoc ut præstantius in totum negare, quod uerò ad miracula patrata attinet, calumniari ut fucata præstigijs. Phlegon certè in decimotertio, aut ni fallor in decimoquarto Chronicorum suorum uolumine fatetur ingenuè Christum præsciuisse futura, confundēs Petrum cum Iesu, testaturq; euenisse quicquid prædictum fuerat: nihilominus illic quoq; uel propter hanc præscientiam penè inuitus fatetur, non fuisse diuina uirtute uacuum sermonē quē accepimus à maioribus. Addit Celsus, discipulos Iesu ut re manifesta nihil ualentes fingere excogitasse ut dicerēt eum præscisse omnia: quia non legit, aut legere noluit quod ueracissimè scriptum est, illud quoq; dictum ab eo discipulis: Omnes uos scandalizabimini nocte hac: ut reuera factum est. Petro etiam prædictum quòd ante galli cantum ter negaturus esset Dominum, & ter negasse Petrum iuxta uaticinium. Nam nisi fuissent ueritatis studiosi, aut si ut Celso uidetur figmētis scribēdis delectati fuissent, nec Petri negationē, nec discipulos scandalizatos retulissent in literas. Quis em̄ eos reprehēdisset hoc nomine? Atqui ualde conueniebat ut hæc silerētur ab hominibus uolētibus ut mortis contemptus disceretur ex lectione Euangelij, quoties agitur de professione Christianismi. Nunc uerò uidētes quòd sermonis uis subactura esset homines, inseruerunt & talia, nescio quomodo nihil obfutura lectoribus, nec occasionē datura negandi. Addit ualde stultè, discipulos hæc ut excusatēt magistrum suū dixisse: acsi, inquit, aliquis affirmans quēpiam esse iustum, ostēderet eum iniquè agere: & dicēs pium, ostēderet cædē patrare, aut dicēs immortalē ostēderet mortuum, præfando ad singula, præscisse illum hæc omnia. At ista collatio nihil habet simile: quia nihil absurdum est eum qui se hominibus exemplar uitæ exhibere studuit, ostēdisse non fugiendam mortē pro pietate: ut interim taceam, mortē eius utilē fuisse uniuerso humano generi, sicut superiore uolumine docuimus. Postea putat confessionē passionis ad criminationē illius non ad absolutionē facere. Nescit enim quàm multa sapienter à Paulo scripta sint de hoc negotio, quàm multa itē à prophetis sint prædicta. nescit etiā quēdam auctorē eius opinionis, quòd Iesus uisus sit tantùm pati, non reuera passus sit, damnatum pro hæretico, alioqui si scisset, non ita loqueretur dicēs: Non enim pati illum pijs hominibus uisum docetis, non reuera passum, sed apertè passum affirmatis. Minimè uerò pati putatum dicimus, ne falsa sit eius & resurrectio, non uera. nam qui uerē mortuus est si resurrexit, resurrexit reuera. qui autē mori putatus est, non resurrexit uerè. Quoniam autē Iesu Christi resurrectionē irridēt infideles, adducemus huc Platonē: qui narrat Erum Armenium post duodecim dies è rogo excitum retulisse de ijs quæ sunt apud inferos: & quoniam ad infideles disserimus, quadrant huc & illa quæ Heraclides de muliere defuncta memorat. multi etiam alij feruntur reuersi à monumētis, uel eadē die, uel insequēti. Quid igitur mirum si is qui tam multa fecit miracula humanam naturam superantia, idq; tam manifestè, ut qui inficiari non possunt cauillētur fuisse præstigias, etiam in obitu suo quiddam eximium habuit: ut anima sponte relicto corpore, post quædam extra illud dispēsata, suo arbitratu reuersa sit. Sic enim alicubi apud Ioannē loquitur: Nemo tollit animam meam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatē habeo ponēdi eam, & potestatē habeo sumēdi eam. Et fortassis ideo maturauit egressum è corpore, ut cōseruaret id integrum, nec frangeretur eius

Matth. 24.

Matth. 28.

Luc. 21.

Phlegon Chronographus.

10. *Discipulos finxisse prædictiones Christo ascriptas de futuris euentibus.*

Matth. 26.

11. *Discipulos Christi excusandi gratia talia cōmentos.*

12. *παθήματα τὰ Χριστοῦ ad criminationē illius facere.*

13. *De Resurrectione Christi.*

Fabula Platonica de Ero Armenio rediuiuo.

Ioan. 10.

rur eius cruea, ficut unà crucifixorum latronū. nam milites fregerūt crura primi, & alterius qui crucifixus eft cum eo. Ad Iefum autē cùm ueniffent, ot uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Iam ergo refpondimus ad illud: Quí credibile eft eum prædixiffe? cæterum quomodo immortalis fit is qui mortuus eft, difcat qui uult, quòd non mortuua eft immortalis, fed qui refurrexit è mortuis. Non folùm igitur mortuus immortalis non eft, fed ne Iefus quidē antequam moreretur ille compofitua immortalis erat, quandoquidē erat moriturus. nemo enim morirorus immortalis eft: fed immortalis, quando non ampliùs morietor. Chriftua autē refurgēs à mortuis iam non moritue: mors ei non ampliùa dominatur, etiamfi non hæc intelligere qui capaces non funt. Iam illud quàm ftultum: Quis nam Deus, aut dæmon, aut homo prudēs præfciēs talia fibi obuētura, non fiquidē potuiffet deuitaffet, fed uolēs incidiffet in ea quæ præfenferat? Atqui Socratea fciebat epota cicuta fe moriturum: & poterat fiquidē parere Critoni ooluiffet, incolumis euadere cuftodiam: fed maluit certam quandam fuam ranonē fecorus mori philofophicē, quàm uiuere uitam indiguam pbilofopho. Sed & Leonidaa Lacedæmoniorum impcrator fcieos iamiam fe moriturum cum Thermopylarum præfidiarijs, non dedit operam ut turpiter oiueret: fed dixit ad focios: Prandeamus tanquam apud inferoa cœnaturi. Qualia multa in hiftorijs inueniunt, fi cui libeat cōfectari talia. Qoid igitur mirom fi Iefua futurorum non nefcius non ea uitauit, fed incidit in præcognita, cùm & Paulus difcipulus eius audito quid paffurus effet Hierofolymis, nihilo fecius expofuit fe periculis, increpans etiam lacrymantes & obftantes ne illuc afcēderet. Quin & noftro tēpore multi fcientes moriendum fibi fi confiteantur Chriftianifmum, abnegato uerò abfoluendoa fe receptorosq; etiam bona confifcata, contēpferunt uitam, & ultrò mortē ob pietatem elegerunt. Deincepa uerò & aliud æquè ftultum dicit Celfi Iudæua: Quomodo fi prædixit & de proditore & de negatoee, non ot Deum timuerunt, ut alter à proditione, alter à negatione abftineret. Nec uidet fapientifsimua ifte Celfus hoc loco pugnantia fe loqui quia fi ut Deus præfciebat, non poterat eius præfcientia fallere, nec erat pofsibile uel procognitū proditorē non prodere, uel redargutum ut negatorē non negare, quòd fi pofsibile erat alterum nō fore proditorem, alterum non fore negatorē, ut præmoniti à peodēdo negandoúe abftinerēt: iam nō fuiffet uerax, qoi prædicebat alterum proditurū, negaturum alterū. Namq; fi præfciebat proditurū, malíciam fciebat proditoris, cui nihil obftabat ifta præcognitio. Ac rurfum intellecta imbecillitate negaturi per quam negaturus effet, negaturū prædixit, quia utiq; imbecillitas hæc nō tollebatur per præfcientiā. Quid ergo fibi uolunt illa uerba: At illi paruifacientes eū & prodiderūt & neguauerunt? Iam enim oftēfum eft de proditore hoc falfum, q præceptorē per contemptum prodiderit: nihilo minus & de negatore idē oftenditur, qui egreffus foras poft negationē fleuit amarē. Itaq; uanū & illud: Certē homo etiā præfentiens infidias fi prędicat infidiatoribus, auertuntur à propofito, & cauent fibi. Quàm multi enim præfentientibus quoq; infidiari non deftiterūt? Tandē ueluti fermonē concludēs inquit: Ergo quia prædicta funt hæc, facta funt, nec enim poteft aliter fieri. Sed quia facta funt, mendaciū dcpechēditur quòd prędicta fint. omnino enim inconfiftens eft ut præmoniti uel proderent uel negarent. Verū quia præmiffa cōfutata funt, fubuertitur & conclufio ifta: Qoia prędicta font hęc, facta funt. Aimus autem, ut pofsibile effe factum. Et quia factū eft, uerum oftenditur quòd prędictum fit. nam futurorum ueritaa iodicatur ex euentibus. Falfa eft igitur iftius propofitio: mendacium deprehēdi quod de prædictione dicitur & inaniter Celfoa dixit illud: Omnino enim inconfiftēa eft ut præmoniti uel negarent uel proderēt. Videamus quid dicat poftea. Hęc, inquit, cū Deus effet prędixit, & omnino oportebat fieri quod prædixerat. Deoa ergo fuoa difcipuloa & prophetas, cū quibua cibum & potum fomebat, eò necefsitatis adduxit ut contra ius ac pietatem facerent: qui debuerat cùm in alioa omnes effe beneficos, tum pręcipuè in fodalca fuos. Et homini nemo unquā infidiatos eft particeps mēfę, Deo uerò infidiatus eft: uel potius Deos infidiatus eft focijs menfæ, proditores & impios faciens. Refpondebimus & ad hæc, quando iubea ut ne ifta quidem argumenta prætereā qoę mihi uidentur friuola. Celfua putat quòd aliquis pręfcius prędixit, ideo fieri quia prędictum eft. nos oerò boc non concedentes aimus non prędictorē caofam effe futuri, fed futorū illud, quod omnino cuenturum erat etiam nemine prędicente, pręcognitori caufam prædicendi præbuiffe. Totū enim hoc in pręcognitione uatis eft, cùm alterutrum fieri pofsit, fore boc alterum. Non dicimus pręcognitorē adimere pofsibilitatem ut uel fiat uel non, acfi diceret ita: Hoc omnino erit, & impofsibile eft fecus fieri: id quod in uniuerfum intelligitur de omnibua quęcunq; de nobis pręfciri poffunt, fiue iuxta diuinā fcripturam, fiue iuxta Grecorum hiftorias. Alioqoi fophifma illud quod dialectici ἀργὸν λόγον nominant, non erit fophifma Celfo iudice, cùm reuera fophifma fit. Quod ut intelligatur, è fcripturis adducā de Iuda peophetias, & Seruatoris noftri de ipfo ut proditore pręfcientiā: ex Grecorū uerò hiftorijs oraculū Laio redditū, finēs interim uerè effe redditū, quādo præfenti de Iuda difputationi

Marginal notes: Ioan.19. — Rom.6. — 14. Calumnia, de Chrifto fua fponte offerente fe ad mortē. — Matth.26. — 15. De Iuda et Petro. Præfcientia diuina non fallitur. — Matth.26. — 16. Neceffario, Iudā prodidiffe, Petrū abnegaffe Chriftum, cū utrūq; præuidiffet & prædixiffet Chriftus Deus. — Non ut neceffario fieret, fed quia futurū erat, ideo Chriftus illud prædixit. — ἀργὸς λόγος.

disputationi non officit. In 108. Psal. cuius initium est: Deus laudē meā ne tacueris, ex persona Seruatoris dicitur, Os peccatoris & os dolosi apertū est contra me. & modò obserues quæ in eo Psalmo scripta sunt, inuenies prægcognitum sicut proditorē Seruatoris fore, ita causam proditionis fore in ipso, ut dignus sit imprecationibus quas prophetia continet. Hæc, inquit, patiatur quia non est recordatus misericordiam facere, & persecutus est hominem mendicum & pauperē. Ergo poterat recordari faciendæ misericordiæ, nec persequi quem persecutus est, & quamuis poterat non fecit, sed prodidit, ut dignus sit diris prophetiæ. Græcis uerò adducemus id quod dictum est apud tragicum Laio, siue totidem uerbis, siue in eandem sententiam. Ei præscius futurorū sic loquitur. Ne fere sulcos procreandis liberis inuitis dijs. nam si progenueris, natus te interimet, totaq; domus sanguine miscebitur. Hic quoq; intelligitur possibile fuisse Laio non serere sulcos procreandis liberis. Quod ni caueret fatale erat eum pati tragica illa mala quæ feruntur de ipso & Iocasta communibusq; liberis. Huiusmodi est & sophisma illud uocatum ἀργὸς λόγος, quod ægrotum sophisticè dehortatur ne sanitatis causa utatur medico hoc pacto: Si tibi fatale est è morbo resurgere, resurges siue accersas medicum siue non. Idem si fatale tibi est è morbo non resurgere, non resurges siue accersas eum siue non. Ergo siue in fatis est te resurgere, siue in fatis est te non resurgere, frustra accersis medicum. Verùm sophistæ huic allusione festiua huiusmodi argumētum licebit opponere. Si tibi fatale est filios procreare, siue congrediaris cum muliere, siue non congrediaris, procreabis eos. Idē si tibi fatale est non procreare filios, siue congrediaris cum muliere, siue non congrediaris, procreabis eos. Ergo siue procreare filios tibi fatale est, siue non procreare, frustra cum muliere congrederis. Nam sicut hæc quoniam absurdum & impossibile est procreare filios absq; congressu cū muliere, non frustra adhibetur congressus cum muliere: ita si reualescentia contingit ratione medicinæ, necessariò medicus adhibetur: & falsum est illud, Frustra medicum accersis. Hæc autē adduximus omnia propter illud quod sapientissimus hic Celsus scripsit: Deus cùm esset prædixit, & omnino oportebat fieri quod prædictum est. Si enim uocē hanc Omnino, accipit pro hac Necessariò, non concedemus ei. Possibile enim erat etiam nō fieri. quod si illud Omnino, dicit pro, Nihil uetat hoc uerum esse, etiamsi possibile est non fieri: non facit contra nos hæc oratio, nec consequitur, quia prædictum sit à Iesu de proditore, deq; negatore, ideo ipsum causam eis fuisse impietatis & nefarij facinoris. Sciēs enim eius prauos mores is qui ut nos credimus nouit quid sit in homine, uidēsq; quid ausurus esset propter auaritiā & propter incōstantē de præceptore opinionē, dixit inter cætera & illud: Qui intinxit mecum manum in patinā, ille me proditurus est. Vide porrò euidens Celsi mendaciū in his uerbis: Quòd si homini nemo insidiaretur eiusdē conuiuij particeps, multo minus Deo. Quis enim nescit multos ad cōmunionem salis & mensæ admissos, pòst insidiatos suis contubernalibus? Plena est historia tam Græcorum quàm barbarorum exemplis talibus: & Parius ille iamborū scriptor exprobrans Lycambæ uiolatum fœdus quod sal & mensa conciliauerat, sic eum alloquitur: Sacramentū irritasti magnum, saléq; & mensam. Cæterum qui toti sunt in historiarum studio posthabitis magis necessarijs quæ propius ad bene uiuendi rationē faciunt, plura proferent de insidiatoribus eorum quibuscum mensam communē habuerant. Post hæc quasi re iam aptissimis consequētijs demonstrata sic pergit: Et quod absurdius est, Deus ipse suis sodalibus insidiabatur proditores eos & impios faciens. Quomodo Iesus insidiatus sit, aut proditores atque impios discipulos suos fecerit, iste non potest ostendere, nisi ex hac ut illi uidebatur consequentia, quā confutare cuiuis est facillimum. Post hæc dicit: Si ita uisum est ipsi, & patri morē gerens subijt supplicium, manifestum est quòd & Deo & spontè perferenti nihil eorum quæ patiebatur molestum erat aut graue. Nec uidet se loqui inter se pugnantia. Si enim concedit punitum ex sua patrisq; uolūtate, liquet quòd pœnas soluerit, nec possunt infligi pœnæ absq; doloribus. Nemini enim suaues sunt & optabiles. Quòd si ideo dolorem absuisse putat & cruciatum, quia non inuitus eas ferebat, quomodo punitum concedit? non intellexit iste, quòd qui semel per natiuitatem corpus assumpsit, utiq; assumpsit doloribus obnoxium, & ijs quæ molesta corpore induta accidunt, si Molesti nomine intelligimus quod nemo sibi uult. Sicut igitur spontē assumpsit corpus non alienum ab humanæ carnis natura, ita cū eo simul assumpsit quicquid ipsi dolorem affert atq; molestiam: quæ iam infligebantur ex arbitrio inimicorum, non ipsius qui patiebatur. Responsum autem est iam antea, non deuenturum fuisse in manus hominum si noluisset: deuenisse autem propter ingentem illam utilitatē quę ex eius morte uniuerso humano generi obtigit. In sequentibus deinde uolens docere molesta illi fuisse tristiaq; quæ patiebatur, quia naturam eorum mutare non poterat etiamsi uoluisset, sic loquitur: Cur igitur lamentatur & dolet, precaturq; ut exitij metus transeat his uerbis: Pater, si fieri potest, transeat calix hic. Vide hic quoq; Celsi malitiam, ut non amplectatur ueracitatem euangelistarū, qui potuerant silētio pręterire quæ isti uidentur digna opprobrio, non prætererūt autem multis de causis

Festiua Origenis instantia.

Ironia.

Ioan. 13.

Multi à conuiuiis admissi, postea insidiatores conuiuiis.

17. Calumnia, D. Iesum quosdam ex suis impios fecisse.

Contradictionis implicatio.

18. Christum nullo dolore affectum, cùm uolens pateretur.

19. Christo molesta fuisse τὰ παθήματα.

Matth. 26.

causis suo loco dicendis in euangeliorum interpretatione:sed tragicè accuset textum euangelij,addens quæ ibi non inueniuntur.non enim scribitur,lamentatum fuisse Iesum. Et transcribit quidem illud:Pater,si fieri potest,transeat calix hic:nec tamen apponit quod mox sequitur ad ostendendam ipsius insignem erga patrem pietatẽ & magnanimitatẽ, Veruntamẽ nõ sicut ego uolo, sed sicut tu : ac ne illa quidẽ uerba quibus suã uoluntatẽ iudicio patris accõmodat, ubi obedientiã suã declarans loquit̃ sic, Si nõ potest hoc poculũ transire à me, nisi bibã illud, fiat uoluntas tua. Facit hic Celsus quod solent auditores scripturæ diuinæ maliciosi & impij.

Deut.32. nam & illi non dissimulant se audisse,imò frequenter nobis opprobrant illud,Ego interficiã:

1.Sam.2. sed non meminerũt huius uerbi,Ego uiuificabo:cùm tota illa oratio significet,homines publico malo uiuentes & exercentes maliciã interfici à Deo, quibus mox ab eo reddatur uita melior ut peccato moriantur.Similiter audierunt illud,Ego percutiam:sed non item illud,Et ego sanabo:perinde ac si medicus loquatur secans corpus ut noxium aliquid eximat, qui tamen non in cruciatum desinat,sed ipsum corpus curatione integræ ualetudini restituat.At isti non audiunt totum hoc,quo idem qui dolorem infert,sanitati etiam restituat,sed tantummodo ꝙ dolorẽ faciat. Ad eundem modum Iudæus iste à Celso introductus postquam cõmemorauit illud,Pater utinã possit calix hic transire:nihil amplius addat eorum quæ ostendunt Iesu constantẽ promptumq; ad passionẽ animum,uerùm hæc retrusiores habentia sensus,aperiendos

1.Cor.2. per diuinã illam sapientiam quam Paulus perfectis rectè tradi scribit dicens,Sapientiam autẽ loquimur inter perfectos:aliquantisper differentes, agemus de quibusdam præsenti negotio accõmodis in mentem nunc uenientibus. Diximus & in superioribus, esse quasdam uoces in

Ioan.14. Iesu primogeniti totius creaturæ,ut:Ego sum uia,ueritas,& uita:& his similes:alias uerò homi-

Testimonia de duobus in Christo naturis. nis qui in eo intelligitur,qualis est illa: Nunc uerò quæritis me interficere hominẽ qui ueritatẽ uobis locutus sum quã audiui à patre meo:ita hic quoq; describit in humana sua natura tũ carnis humanæ infirmitatẽ,tum alacritatẽ spiritus:infirmitatem his uerbis:Pater si fieri potest

Ioan.8. transeat à me poculũ hoc:alacritatẽ spiritus illis: Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Quòd si libet ordinẽ etiã dictorũ obseruare, attende quòd priùs sit dictũ illud infirmitatis,ut sic uocẽ,carnalis:posteriùs uerò ex alacritate spiritus illa plura. unũ enim est hoc: Pater si fieri potest transeat à me hic calix:illa uerò plura:Non sicut ego uolo, sed sicut tu: &, Pater mi si nõ potest hoc poculũ transire nisi bibã illud, fiat uolũtas tua. Obseruandũ etiã hoc, nõ esse dictũ, Abeat à me poculũ hoc:sed pia quadã reuerẽtia nõ sine exceptione hoc pacto:Pater si fieri potest transeat à me calix hic. Nec me latet alia quoq; interpretatio huiusmodi:ꝙ uidẽs Seruator qualia populus & Hierusalẽ patient̃ in uindictã à Iudæis perpetrati cõtra se facinoris, non ob aliud ꝙ̃ propter beneuolentiã qua populũ illũ prosequebat̃ uolens uitare futurã passionẽ,di-

Sententia uerborũ Christi: Pater si fieri potest,transeat à me calix. xerit: Pater si fieri potest transeat à me calix hic: acsi diceret: Quãdoquidẽ propter epotũ à me hũc supplicij calicem tota gens à te deseretur,precor, si fieri potest,ut transeat à me calix hic,ne portio mea propter audax in me facinus,omnino à te deseratur. Cæterũ si,ut Celsus ait, Iesus nihil doloris molestiæúe sensit passionis tẽpore,quî poterãt eius sectatores uti exemplo ipsius in sustinendis rebus acerbis pietatis gratia,cùm uisus tantũ pati,nihil humanũ re uera passus

20. De cõmentis discipulorũ manifestis. sit:Pergit Celsi Iudæus discipulos Iesu ut taliũ narrationũ cõfictores reprehendere, addens ne speciẽ quidẽ uerisimilẽ eos potuisse mẽdacijs suis affingere. Ad quod respondebit̃ : facilè fuisse uel fucare talia,uel in totũ non scribere. Quis enĩ nisi hæc in Euãgelijs haberent̃, posset nobis opprobrare talia locutũ Iesum in passione sua ? Nõ intelligit autem Celsus, non cadere in eosdẽ ut decepti Iesum habeant pro Deo præmonstrato prophetarũ oraculis, & ut de eodẽ fingant quæ ipsi sciant uera non esse. Aut igit̃ non finxerunt, sed ex animo scribentes uera dixerunt:aut si falsa prodiderunt contra suã conscientiã, non fuerunt decepti, ut cũ haberent pro

21. De corruptoribus Euangelicæ historiæ. Deo.Post hæc dicit quosdã fideliũ quasi per temulentiam permittere sibi quiduis in mutanda scriptura euãgelica trib.modis quatuorúe aut pluribus, ut sic retractata possint negare quoties arguuntur.Equidẽ à nemine alio mutatũ Euangelium scio, præterquã à Marcionis & Valentini & fortasse Lucani discipulis:quod crimen non est Euangelij,sed eorum qui id ausi sunt deprauare temerè.Et quemadmodum nihil ad philosophiam crimen sophistarũ,epicureorũ, peripateticorũ,aut quorũcunq; falsa dogmata profitentiũ, ita in uerũ Christianismũ non cadit crimen deprauantiũ euãgelia,nouasq; sectas in Iesu doctrinã introducentiũ. Et quoniam procedente oratione Iudæus iste hoc quoq; Christianis obijcit, quòd utantur prophetarum

22. Prophetias de Christo perperam accipi à Christianis. de Iesu uaticinijs,præter iam superiùs dicta respondebimus:debuisse eum,si ut dicit parcit hominibus,sensum illarũ prophetiarum exponere,& prolatis uerisimilioribus rationibus, tum demum nostros homines ut abutentes prophetijs redarguere. Sic enim cauisset ne uideretur tã prolixum hoc caput nimis paucis uerbis astringere : præsertim cùm scribat,innumeris alijs modis accipi posse dicta prophetica multo aptius & uerisimilius ꝙ̃ si ad Iesum referãtur. Debuerat etiam contra Christianorum ualidissimas rationes stare fortiter,& accuratè per singulas pro-

las prophetias declarare, quomodo meliùs quadrent alijs quàm nostro Iesu, quantoq; probabiliùs. Sed non intelligit quòd hæc si fuissent contra Christianos dicta à quopiam alieno à scripturis propheticis, fortasse uerisimiliora fuissent. Nūc Celsus uerba Iudæi personæ affingit quę Iudæus nunquam diceret. non assentiet enim Iudæus, innumens aptari posse prophetica dicta probabiliùs quàm Iesu: sed per singula suam aliquam interpretationem proferens conabitur eam à Christianis receptæ opponere, non omnino credibilia dicens, operam tamen dans ut hoc faciat. Diximus autem iam antea quomodo prophetatum sit de duobus Christi ad humanum genus aduentibus: quamobrem non opus est ut respondeamus Iudæo dicenti præpotentem quendam regem & uniuersæ terræ omniumq; generum atq; exercituum dominum à prophetis prænunciari eum qui uenturus est. Illud satis Iudaicum est & stomachanoni eorum conueniens, quòd omissis demonstrationibus mauult conuicijs Iesum impetere. Quòd autem dicit tam pestilentum nunquam prænunciatum: nec Iudæus nec Celsus nec alius quisquam docere poterit, quòd pestilentus tam multos homines à uiciorū colluuie traduxerit ad uirtutum studium, uitamq; temperanter iuxta naturæ præscripta degendam. Adijcit Celsus & illud: Deū autē Deiq; filium nemo ex talibus signis & rumoribus tamq; frigidis argumentis approbat. Debuerat autem istos rumores protractos falsitatis arguere, frigidaq; ista argumenta confutare rationibus: ut si uideretur afferre aliquid uerisimile, haberet Christianus contendendi materiam, & conandi rationes eius subuertere. Quæ autem mox de Iesu sequuntur ut de magno uiro dicta sunt: sed noluit agnoscere euidentissimam eius claritatem & amplitudinem: Quemadmodum sol, inquit, omnes alias res illustrans, primū seipsum ostendit, sic oportebat facere Dei filium. Possumus dicere: fecisse etiam. Exorta est enim in diebus eius iustitia, & multitudo pacis facta est mox ex quo natus est, præparante Deo gentes ad eius doctrinam, ut omnes parerent uni Romanorum regi, néue propter multitudinem regnorum interruptis gentium commercijs difficilius fieret Iesu apostolis illud mandatum ipsius: Euntes docete omnes gentes. Constat autem Augusto regnante Iesum natum, qui princeps quasi complanauit pleraq; terrarum uno regno inducto: fuisset enim impedimentum quo minus distribueretur doctrina discipulorum Iesu in omnem orbem, si multa regna fuissent, nō solùm prædictas causas, sed quia propter bella militandum fuisset omnibus pro sua cuiq; patria, sicut ante Augusti seculum & superioribus temporibus, quando Atheniensibus bellum erat cum Peloponnesijs, & alijs similiter cum alijs gentibus. Quomodo igitur pacifica illa doctrina, & ne uim inimicorum quidem repelli permittens, potuisset inualescere, nisi res orbis aduentu Iesu mutatæ fuissent in mitius. Post hæc Christianos incusat quasi sophisticè argutantes dum filium Dei uerbum ipsum esse dicunt: putatq; graue crimen, quòd uerbum polliciti pro Dei filio, mox repræsentamus non uerbum purum ac sanctū, sed affectum ignominiosissimo supplicio hominem, flagris cæsum, & in crucem actum. De his quoq; superiùs compendio responsum est Celsi calumnijs, ubi ostensum est omnis creaturæ primogenitū assumpsisse corpus & animā humanā, & mandato Dei creatas esse tam multas creaturas, & id mandatū accepisse Deū uerbum. Et quoniam Iudæus est qui apud Celsum loquitur, non absurdè utemur illo dicto: Emisit uerbum suū & sanauit eos & liberauit eos à corruptionibus eorū: cuius & superiùs mentionē fecimus. Ego sanè cum multis Iudæis, eisq; sapientibus habitis cōflictatus, neminē audiui cui probaretur uerbum esse filiū Dei: quod Celsus dicit, Iudæi sui personā sic loqui faciēs: Si uerbū est uobis filius Dei, nobis quoq; probatur. Diximus aūt iam antea, nec iactatorē nec præstigiatorem posse haberi Iesum: ideo necesse nō est eadem repetere, ne Celso respondendo referamus & ipsi eius battologiam. Carpens deinde genealogiam, illa quidem quæ & apud Christianos in disquisitionem ueniunt, & à quibusdam reprehenduntur quasi discrepantibus genealogijs, nequaquam memorat: nesciebat enim iste uerè iactator Celsus, professus se scire Christianorum omnia, prudenter hæsitare in scripturis: sed dicit nimis sibi placere genealogiæ textores, quòd primum Iudæorum regem caput stemmatis Iesu faciant: & uidetur sibi magnum aliquid inferre, quòd fabri uxor tantum generis sui principem ignorauerit. Quid enim hoc ad rem? Quid si non ignorauit, quid refert? Sed fac ignorasse, unde tibi de hoc constat? nónne oriunda erat à primo homine? & quid † uera illam sanguine coniunctam fuisse primis regibus? nisi fortè Celsus necessarium putat, pauperum omnes maiores fuisse pauperes, aut regum omnes reges. Itaque non liber his frustra immorari, quandoquidem manifestum est & nostris temporibus quosdam è diuitibus & illustribus factos pauperiores Maria, & contrà ex obscurissimis reges præsidesq; gentium. Addit: Quid autem magnificum Iesus fecit tanquam Deus è sublimi despiciens homines, & ludens irridensq; id quod sibi accidit? Huic percontatori quid respondere debemus, etiamsi possimus proferre mirificam rem quæ in passione accidit, uel ex euangelijs, quando terra mota petræ scissæ sunt, monumenta aperta, uelum templi scissum à summo usque ad imum, tenebræ interdiu sole deficiente factæ sunt. Quòd si

Messiam quatem Iudæi expectent.

23. Calumnia.

24. Calumnia Frigidis argumentis diuinitatem Christi esse probatam.

Matth. 28.
Luc. 2.

Res orbis mitius habere coeperunt sub aduentū Christi.

25. De uerbo Dei incarnato.

Psal. 106.

26. De genealogia Christi.

† uetat.

27. De gestis Christi.

Celsus credet euangelijs quoties ei uidentur contra Christianos facere, eisdem asserentibus Iesu diuinitatem nolet credere, dicemus ei: Heus tu, aut in uniuersum eis non crede, & criminari desine: aut si credis omnibus quæ continent, admirare sermonem Dei factum hominem, eo cõsilio, ut prodesset uniuerso humano generi. magnificum uerò Iesu opus extat hodieq;, dum hodieq; malè affecti sanantur eius nomine quos Deus sanari uult. De defectu autem solis sub Tiberio Cæsare, quo imperante Iesum constat crucifixum, deq; magnis eius temporis terræmotibus etiam Phlegon scripsit in decimotertio, aut ni fallor decimoquarto chronicorum uolumine. Ludens autem ut ipsi uidetur in Iesum Iudæus Celsi agnoscit Euripidis Bacchum dicentem: Deus me soluet, ipse cùm uoluero. Atqui Iudæi non solent curiosi esse in Græcorum literis. Sed fac aliquẽ Iudæorum tam literatum fuisse, num ideo Iesus quia seipsum non soluit, ne soluere quidem potuit? Aut enim credendum est Celso quod in meis scripturis habetur, Petrũ uinctum in custodia soluente uincula angelo egressum, & Paulum unà cum Syla Philippis Macedoniæ lignea compede astrictum, solutum diuina uirtute, quando fores quoq; carceris apertæ sunt, quamuis Celsus ista rideat, aut nequaquam legit hanc historiam. alioqui dixisset magicis carminibus uincula soluta reserataseq; fores, ut res nostras cõmunes faceret præstigiatoribus. Sed ne condemnator quidẽ eius tale quicquã passus est, quale Pentheus in furorẽ uersus aut dilaceratus. Nescit aũt non tam eum condemnatũ à Pilato, qui sciebat per inuidiã a Iudæis traditũ, quàm à gente ipsorũ Iudæorũ, quę utiq; cõdemnata est à Deo, lacera & per uniuersam terrã sparsa magis quàm mẽbra Penthei. Cur aũt spontè præterijt quæ scripta sunt de uxore Pilati inquietata somnijs, ita ut marito dici iuberet: Nihil tibi cũ uiro hoc iusto: nam multa passa sum hodie in somnis propter eum. Ac rursus tacẽs quæ ostendũt Iesu diuinitatẽ, Celsus probra in eum iacit, ex scriptis euãgelicis proferẽs ludibria coccineæ chlamydis, coronæq; spineæ, & in manũ datæ arundinis. Vnde hæc Celse didicisti, nisi ex euangelijs? Ergo tu uidebas hæc exprobratu digna: illi uerò qui ea scripserũt non intelligebant tibi quidẽ derisui fore tuiq; similibus alios uerò exemplum inde sumpturos cõtemnendi derisores & uituperatores eorum qui propter pietatẽ libenter mortẽ obeunt. Mirare potius eorũ ueracitatẽ, ipsumq; qui spontè hæc passus est pro hominibus, summaq; longanimitate ac tolerãtia pertulit: nusquã enim scriptũ est quòd lamentatus sit post condemnationem, aut abiectè quicquã fecerit uel dixerit. At illa uerò uerba: Cur non si minùs antè, nunc saltem diuinitatẽ suam exerit, & ex hac ignominia seipsum eximit, & iniurios tam in se quàm in patrẽ tractat pro merito: dicendũ similiter posse rogari Græcos qui prouidentiã asserunt & prodigijs aliquid tribuunt: Quid ita Deus nõ animaduertit in impios tollẽtes prouidentiã numinis? Quicquid enim Græci ad hæc responderint, nos quoq; similia uel meliora respondebimus, quin & prodigijs cœlestib. defectu solis cęterisq; miraculis satis declaratũ est diuinum aliquid nec uulgare in crucifixo fuisse. Pergit Celsus, Quid crucifixi cruor, qualis diuis manat ille beatis. Ludit quidem iste, nos tamen è serijs euangelijs uel inuito Celso proferemus cruorẽ nõ fabulosum & Homericũ fluxisse ex eius corpore: sed illo iam mortuo unũ è militibus lancea latus ipsius pupugisse, moxq; inde promanasse aquã atq; sanguinem. & qui uidit testatus est, & uerum est testimoniũ eius, & ille scit quia uera dicit. In alijs mortuis corporibus sanguis cogitur, nec aqua limpida ex eis promanat: ex Iesu autem mortui corpore, ne tunc quidem cessantibus miraculis, sanguis & aqua profluxit è latere. Cæterum si calumniator iste Iesu Christianorumq;, arbitratu suo uoculas excerpens ex euangelijs deprauansq;, quæ uerò ad astruendam illius diuinitatem faciunt dissimulans, uult audire diuina miracula, legat Euangelium, & uidebit centurionem quoq; cum cohorte Iesum asseruante conspecto terræmotu cæterisq; prodigijs territos exclamasse: Dei Filius erat hic. Post hæc rursus euangelicarum uocum exceptor, quas mox calumnietur, putat se inuenisse quod Iesu obijciat, uidelicet fel & acetum, quod ille toto gutture auidè hauserit sitis impatiens, quam sæpe uulgares homines perferant. Hæc res quamuis propriam habeat tropologiam, nunc communi illa responsione defendi potest: hoc quoq; à prophetis esse prædictum. Scriptum est enim in sexagesimo octauo Psalmo ex persona Christi: Et dederunt in cibum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Aut dicant Iudæi, quis est qui hæc apud prophetam loquitur, & ostendant ex historijs aliquem pro cibo felle pastum potatumq; aceto: uel perfricta fronte dicant, ad illum uenturum ut putant ipsorum Messiam hæc pertinere: ut nos respondeamus, Quid igitur uetat quo minus iam nunc credamus hoc completum, quod tanto antè per sacros uates prædictum ut cætera, candidum examinatorẽ permouere potest ut assentiat, hunc esse illum prophetarum oraculis prænunciatũ Dei filium. Post hæc ulterius nos sic Iudæus alloquitur: Hoccine nobis obijcitis ô fidelissimi, quòd hunc pro Deo non habeamus, nec uobis assentiamus ad hominum utilitatẽ hæc illum passum, ut & nos pœnas cõtemnamus? Et ad hæc respondebimus, accusari à nobis Iudæos, innutritos legi atq; prophetis Christũ prænunciantibus: quia neq; argumẽta quibus hũc esse Christũ ostendimus dissoluũt ad excusandã incredulitatẽ suã: neq; cũ dissolué-

28. Non se liberare potuisse. — *Act. 12.* — *16.* — *Matth. 27.* — *29. Calumnia.* — *Ioan. 19.* — *Matth. 27.* — *30. De felle & aceto.* — *Psal. 68.* — *31. Christus nostra causa passus est.*

dissoluere nõ possint, credunt manifestè prænunciato per prophetas: qui post assumptã carnẽ discipulos suos docuit, propter hominũ utilitatẽ hæc se tulisse: quippe qui primo hoc aduentu non in hoc uenerit ut nos prius iudicaret quàm doceret quid faciendũ sit, nec ut malis pœnas, bonis saluẽ repræsentaret: sed ut mirificè seminaret doctrinã suam in totũ humanum genus nõ sine diuina quadã potentia, quemadmodũ prophetæ & hoc prædixerant. Præterea crimini damus eis, quia potentiã suam declaranti non crediderunt, sed in Beelzebub principe dæmoniorũ dixerunt eum eijcere dæmonas ex anima hominum. Item, quia humanitatẽ eius qui nullam nõ Iudeæ ciuitatẽ, nullum nõ uicum prædicatione regni Dei dignatus est, spargẽs eam ubiq;, calumniantur ut erronis uagationẽ in ignauo corpore. Nõ est enim ignauũ tantos labores sibi sumere in gratiã hominum ubiuis ex doctrina eius audita ad meliorẽ frugem conuerti ualentiũ. Iam uerò illud quod mox Celsi Iudæus dicit manifestũ esse mendaciũ: ꝙ ille cum nemini dum uiueret persuasisset doctrinã suam, ac ne proprijs quidẽ discipulis, pœnas ac crucem passus sit. Quõ enim Iudæorum pontifices, seniores, & scribæ inuidentes ei cõmoti sunt contra eum, nisi quòd turbas persuasas trahebat post se uel in deserta, nõ solũ allectas sermonibus ad captũ suum accõmodatissimis, uerumetiã attonitas miraculosa potentia, efficaciore quàm sit ulla facundia. Aequè manifestũ mendacium est quod addit, ne discipulis quidẽ suis eum persuasisse, qui passi quidem sunt per infirmitatẽ humanum aliquid: nondum enim erant exercitati ad fortitudinẽ: non tamen mutauerũt suum de Christo iudicium. Nam Petrus statim post negationem sentiens in quantũ malum prolapsus sit, egressus forãs fleuit amarè, reliqui mœrore perculsi, ut qui etiam tum eum mirabantur, mox in fide confirmati sunt per ipsius apparitionem, firmiùs quàm antè credentes esse Dei filiũ. Hîc Celsus parum philosophicè opinatur præstantiã hominis non in doctrina salutari moribusq; puris consistere: sed in eo, si personæ susceptæ non respondẽs mortalitate assumpta nõ moriatur: aut moriatur quidem, sed nõ ea morte, quę exemplo esse alijs queat, ut re ipsa docti pro pietate mori haudquaquã grauentur, liberèq; prædicẽt pietatis & impietatis discrimẽ ignorantibus, ostendendo maximã impietatẽ esse quã pietatem putant isti, falsis suis de Deo cogitationibus, & quiduis potius colentes quàm uerum Deum, cùm sibi uideantur interim egregiè pij, præsertim quoties ad mortem adigunt homines summo & manifestissimo Deo dicatos. Pergit accusare Iesum Celsus ex persona Iudæi, quòd se non ostendit purum à malis omnibus. Dicat Sermo iste Celsi, à quibus malis Iesus purum se non ostenderit. Si enim à propriè malis negat eum purũ fuisse, proferat palàm malum eius factum aliquod. quòd si mala uocat, paupertatẽ, crucem, insidias quibus petitus est, dubio procul & Socratem fatebitur malis fuisse obnoxium: nec enim ab his immunem ostendere poterit. Quantus porrò sit chorus pauperũ, qui apud Græcos philosophiam cum spontanea paupertate complexi sunt, uulgatum est apud Græcos ex ipsorum cõmentarijs, in quibus Democritum prædia sua pecoribus reliquisse compascua: Cratetem quo liberiùs philosopharetur largitum populo Thebano pecuniam quam ex bonis suis uenditis confecerat. Sed & Diogenes præ nimia frugalitate habitabat in dolio: nec tamen à quoquam uel mediocriter prudente hac de causa habebatur malis obnoxius. Præterea quia Celsus contendit ne irreprehensibilem quidem fuisse Iesum, ostendat quispiam ex ijs qui præclaro istius Sermone delectantur, ubinam uerè scripserit eum fuisse reprehensibilem. Aut si aliquid præter iam dicta reprehendendum ducit, profiteatur undenam didicerit eum esse reprehensione dignum. Certè promissionibus suis fidem fecit exhibitis magnis cõmoditatibus omnibus his quotquot ipsi præbuerunt se dociles, præsertim cùm quotidie uidentes impleri quæ tanto antè per eum prædicta fuerant: quale est illud, fore ut prædicetur euangelium in toto mundo: & illud de profectione discipulorum in omnes gentes ad annunciandum eis uerbum ipsius. præterea quòd ducendi essent ad præsides atq; reges, nullam aliam ob causam, quàm ob professionem doctrinæ Christianæ: admiremur ipsum, & indies confirmemur in fide ac fiducia. Equidem nõ uideo quibus maioribus argumentis fidem illi astrui Celsus postulet: nisi quòd apparet ignorasse eum Dei uerbum factum hominem Iesum, ac proinde uoluisse ut nihil humanum pateretur, nec fieri hominibus exemplum aduersitatũ perferendarum fortiter: nimirum quòd Celso hæc uideantur probrosissima atq; miserrima, ut qui dolorem pro malo maximo, uoluptatẽ pro absoluto bono habeat: quod nemo unquã philosophus, existimauit duntaxat ex his qui prouidentiã asserunt, & fortitudinem, tolerantiam, magnanimitatẽ inter uirtutes numerant. Nõ fecit igitur Iesus fidem suam irritam per ea quæ passus est, sed magis confirmauit in uiris fortibus, qui ex eo didicerunt propriè uereq; dictam uitam illam beatam non esse hîc sed in uenturo ut ipse dicebat seculo: cæterũ in præsenti (ut uocatur) seculo uiuere calamitatẽ esse, & certamẽ animæ maximum. Post hæc sic nobis loquitur: Certè non dicetis eum, cũ non posset hæc uiuentibus persuadere, profectum ad inferos ut persuaderet illic agentibus. Imò uel ipso inuito aimus illum & in corpore tam multis persuasisse ut ea de causa insidijs petitus sit, & exutam corpore animam

Matth. 12.

32. *Neminem Christo fidẽ habuisse.*

Matth. 27.

33. *D. Iesum nõ fuisse immunem a malis calumnia.*

Matth. 28, 24. 10.

De Descensu Christi ad inferos.

eum

cum alijs animabus similiter exutis babuisse colloquia, ut cōuerteret etiā ex illis quotquot es-
sent dociles, aut propter certas rationes ipsi notas magis ad hoc idoneæ. Deinceps uerò nescio
quomodo ualde stultè loquitur: Si ridiculè decepti putatis uos uetè defensos excogitatis qui-
busdam absurdis defensionibus: quid uetat & alios quotquot damnati perferunt miserè, habe-
ri pro magnis & diuinis angelis? Quòd Iesus passus quæ de illo sunt prodita omnino dissimi-
lis sit miserè damnatis propter maleficas artes aliàue crimina, cuiuis manifestum est. Nemo e-
nim potest ostendere magicis artibus animas hominū conuersas à peccans & uiciorum collu-
uie. Et quoniam cum latronibus eum conferens Celsi Iudæus ait, posse aliquem similiter perfri-
cta fronte etiam de latrone & homicida dicere: Hic non latro sed Deus erat: prædixit enim latro-
ciniorum socijs passurum se quæ passus est: responderi potest: Primùm nō ideo quòd hæc præ-
dixerit se passurum, credere nos de Iesu quæ profitemur liberè, uenisse ipsum missum à Deo: de-
inde fatemur bæc iam dudum prodita in euangelijs, cum iniquis reputatum esse Deum a pud
iniquos, latronem propter homicidium uinctum dimitti sibi malentes, Iesum uerò crucifigi,
quem mox in crucem affixerunt inter duos latrones: sicut semper apud ueros Iesu discipulos
& ueritatis testes legitur cum latronibus damnatus ab bominibus & eodē affectus crucis sup-
plicio. Et dicimus: si hi similè quidquam habent latronum moribus, ac non propter pietatem
erga rerum opificem conseruandamq; sinceram & puram Iesu doctrinā cruciatus omnes mor-
tesq; omnes perferunt, manifestum est & ipsum Iesum doctrinæ huius auctorem probabiliter
à Celso comparari latronibus. Verùm nec hi qui propter pietatem patiuntur, & soli hominum
propter agnitam diuini cultus rationem exagitantur, necantur sine persecutorum suorum sce-
lere: & ille omnium bonorum mortuus, per summam Iudæorū impietatem insidijs eorum de me-
dio sublatus est. Nunc aduerte quid addat de familiaribus Iesu discipulis: Ergo illi cum uiuo
conuersati, & uocis ipsius doctrinæq; auditores, pœnas dantem & morientē uidentes, nec cum
eo nec pro eo mortui sunt, nec induci potuerunt ut pœnas contemnerent, malentes abnegare
magistrum, uos uerò nunc ei cōmorimini? Hic quoq; peccatum discipulorū etiam tum imper-
fectorum decerpit ex euangelijs uerum esse credens ut doctrinam criminetur: cæterum quomo-
do post peccatum emendati liberè coram Iudæis prædicauerint, multasq; iniurias ab illis per-
pessi ad ultimum pro confessione Iesu doctrinæ necati sint, id uerò silentio præterit. Nam nec
illud audire uoluit quod Iesus prædixit Petro: Vbi uerò senueris extendes manus tuas: & cæ-
tera quæ sequuntur in scriptura: hoc autem dicebat significans qua morte glorificaturus esset
Deum: nec quòd Iacobus frater Ioannis, apostolus apostoli frater, gladio cæsus sit ab Herode
propter uerbum Christi: sicut nec illa quæ liberè pro hac doctrina locuti sunt Petrus cæteriq;
apostoli: & quomodo à facie concilij digressi sunt flagellati, gaudentes quòd digni babiti es-
sent qui paterentur ignominiam pro hac nomine, longeq; à tergo relinquentes omnes philo-
sophos quorum fortitudo atq; tolerantia celebratur Græcorum historijs. Fuit ergo iam inde
à principio præcipua pars euangelicæ doctrinæ, ut sectatores eius uitam istam uulgo expetitā
contemnerent, darentq; operam ut quàm proximè ad diuinam uitam accederent. Iam illud
an non de eo mentitur Celsi Iudæus, quòd doctrinam aggressus decem solos nautas & publi-
canos perditos attraxerit, ac ne his quidem omnibus persuaserit. Manifestū enim est uel ipso-
rum Iudæorum confessione non decem solos uerbis eius fuisse captos, nec centum nec mille,
sed nunc quinq; millia simul, nūc quatuor millia, atq; sic attractos ut in solitudines usq; illum
sequerentur, inaccessas omnibus præter multitudinem credentium Deo per Iesum, ubi non so-
lum uerbis eos docebat, sed & operibus. Cæterum quoniam eadem iterum atq; iterum repetit,
cogit nos quoq; similiter facere, ne uideamur criminationē aliquam præterire silentio. Itaq; ut
bic etiā sermonis eius ordinē sequamur: Si, inquit, ipse uiuens nemini persuasit, post mortē nūc
eius quicunq; uolunt tam multis persuadent, an non est perquā absurda resecum debuisset ser-
uata cōsequentia dicere: Si eo mortuo tam multis persuadent nō qui uolūt simpliciter, sed qui
uolunt & possunt, quanto probabilius est ipsum in uita uersantē inter homines multo maio-
ri multitudini persuasisse tam efficacib. sermonibus & operibus. Ac mox interrogat nos: Qua-
nam ratione inducti existimatis eum Dei filiū? & ipse sibi ex nostra persona respondet, ea nos
ratione inductos quòd sciamus passionē eius factā ad destructionē auctoris & parentis omnis
maliciæ. Atqui & alijs innumeris argumentis inducti sumus, quorum exiguā partem superius
exposuimus, atq; etiam exponemus Deo fauente, nō solùm in hoc contra Celsum tractatu ue-
rùm in alijs quoq; plurimis. Et perinde ac si diceremus ideo credi eum à nobis Dei filium quia
passus sit, rogat, Quid igitur, an nō & alij multi passi sunt non minus fortiter? Qua in re Celsus
idem facit quòd inimicorū nostrorum uilissimi, qui legentes crucifixi Iesu historiam, colligunt
inde nos uenerationē exhibere in crucē actis omnibus. Illud non nouū est Celso, dum nō ualet
uirtutibus quæ à Iesu factæ produntur, resistere in faciem, calumniari eas quasi præstigias: ad q
iam sæpe respōdimus ut potuimus. Addit ex nostra persona ipse sibi respōdēs: ideo nos putare
eum

34. περὶ τῶν κολαζομένων.

35. Calumnia. Discipuli noluerunt pati cū Christo, quid si hi igitur Martyres uolunt, cum mortē pro Christo adeūt.

Ioan. 22.

Act. 12.

36. Paucos & male feriatos homines Christo credidisse, calūnia diabolica.

37. Vnde constet Iesum Dei filium esse.

eum esse Dei filium, quia claudos & cæcos curauit, & quia resuscitauit mortuos: Sicut uos (inquit) creditis. Certè quia claudos cæcosq; sanauit, ideo pro Christo Dei filio habendū constat ex illis prophetijs: Tunc aperientē oculi cæcorū, & aures surdorū audiēt: tūc saliet claudus ut ceruus. Quod autē & mortui resuscitati sint, nec hoc esse figmentū euangelistarū, uel inde apparet, quia si figmentū esset, potuissent multos eius iussu resurrexisse scribere, eosq; humatos longo tempore. Sed quoniā figmentū nō est, de ualde paucis narratur: de archisynagogi filia de qua incertū cur dictū est nō mortuā sed sopitam esse, quòd ea haberet quiddā peculiare præ cæteris mortuis: de unico uiduæ filio, quē miseratus uitæ restituit iussis baiulis cōsistere: deq; tertio Lazari quatriduano iam cadauere. Proinde dicemus aduersarijs paulo candidioribus, præcipuè Iudæo: Sicut multi leprosi erāt in diebus Esaiæ prophetę, nemo tamen eorū mundatus est præter Naimanem Syrū & multæ uiduæ erant in diebus Eliæ, ad nullā tamen propheta missus est nisi ad illam Sareptanā in agro Sidonio: diuino enim iudicio habita est digna miraculo quod in panibus contigit: ita multi mortui erāt in diebus Iesu, soli tamen resuscitati sint illi quos Dei uerbū sciebat dignos resurrectione: ut ea Domini facta non solū figuræ essent rerum quarundā sed iam tum allicerēt multos ad euangelicā doctrinam miraculi raritate atq; magnitudine: ausumq; dicere iuxta magistri promissionē, maiora etiam fecisse discipulos, quàm quæ tunc Iesus externis sensibus exhibuit. Semper enim aperiuntur cæcarū animarum oculi, & aures quę antē surdæ praeceptis de uirtute fuerāt, dociles redduntur audiendo uerbo Dei, atq; æternę uitæ promissionibus. multi præterea claudicātes pedibus interioris ut scriptura nominat hominis, nūc sermone diuino sanati saliunt non simpliciter, sed sicut ceruus infestū serpentibus animal, & omni uiperarū uirulentia potentius: tum hi ipsi claudi iam sanati accipiunt à Iesu potestatē calcandi eisdem pedibus quibus antea claudicauerant serpentū & scorpiorum maliciā, atq; adeo uniuersam inimici illius potentiā, eamq; calcant impunè. Nam & ipsi facti sunt fortiores omni malicia ueneno q; dæmonū. Iesus certè auertens discipulos non ab istis incantatoribus qui uarijs modis pollicentur miracula, sed ab illis qui haberi postularēt pro Christo Dei filio, & præstigijs ad se discipulos Iesu allicerent, interdum sic loquitur: Si quis uobis dixerit, Ecce hîc Christus aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorē inducantur, si fieri possit, etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis: Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente & apparet usq; in occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Interdum uerò sic: Multi dicēt mihi in illa die: Domine Domine, nōnne in nomine tuo comedimus, & in nomine tuo bibimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, multasq; uirtutes patrauimus: & dicam eis: Discedite à me, quandoquidem iniquitatis estis operatores. At Celsus confundere uolens miracula Iesu cum hominum præstigijs ad uerbum hæc dicit: O lucem & ueritatem: suis uerbis suaq; uoce profitetur, quemadmodum uestræ scripturæ testantur, aduenturos ad uos alios quoq; cum similibus præstigijs homines maleficos & præstigiatores: & Satanam uocat quendam qui harum auctor erit artium: atq; ita ne ipse quidem inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorum opera, & ueritate cogente suas simul & aliorum artes detexit. An non igitur miserabile est & indignum, ex eisdem operibus hunc quidem Deum, alios uerò præstigiatores existimari. Cur enim ex huiusmodi artibus coniecturam sumentes alios potius malos credamus quàm hunc, uel ipsius testimonio: certè ipse fassus est hæc non tam diuinæ naturæ quàm impostorum & sceleratorum hominum esse indicia. Considera an non manifestè deprehendatur Celsus hoc loco maliciosè sermonem deprauās, cùm aliter Iesus loquatur de uenturis signorum & prodigiorum patratoribus, aliter iste à Celso introductus Iudæus. Si enim simpliciter monuisset discipulos, cauerent sibi à miraculorum ostentatoribus, nec addidisset quénnam se esse iactabunt, fortasse locum habuisset istius suspicio. Quoniam uerò hi quos caueri uult Iesus pro Christo se haberi uolunt, quòd non faciunt præstigiatores, sed potius Iesu discipulos maleficis artibus aiunt miracula patrare & eijcere dæmonia: imò si sic loquendum est, amouetur hoc loco omnis magicarum uanitatum suspicio, commendaturq; Christi & eius discipulorum diuina potentia, sub cuius tamen nominis prætextu & alij pro Christo se uenditare possent, qui longè diuersa potentia in ipsis operante similitudinem quandam germanorum Christi discipulorum præ se ferentes: quod & Paulus in secunda ad Thessalonicenses epistola indicat, quomodo reuelabitur homo ille scelerosus filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem qui dicitur Deus aut numen, adeò ut in templo Dei sedeat, ostentans seipsum esse Deum: & rursus Thessalonicensibus dicit: Et nunc quid detineat scitis, nempe ut ille reueletur in suo tēpore. Nam mysteriū nunc agit iniquitatis, tantū qui tenet in præsentia teneat, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem Dominus cōficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduētus secundū operationē Satanæ cū omni potētia & signis ac prodigijs mendacib. & cū omni deceptiōe iniustitiæ

in ijs

Esa.35.
Matth.9.
Luc.7.
Ioan.11.
Miracula comitantia Euāgelij prædicationē.
Matth.24.
Matth.7.
38. De miraculis Christi & præstigijs Magorum.
2. Thes.2.
Antichristus.

in ijs qui pereunt: additq; causam cur permittatur scelestus ille in uita uersari: eo quòd dilectio nem ueritatis nõ receperũt in hoc ut salui fierent: & propterea mittit illis Deus efficaciã illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed approbauerunt iustitiam: dicat nobis aliquis si potest, quid ex his euangelicis dictis, aut etiam apostolicis, possit præbere materiam suspicionis de maleficis artibus & damnatis, de quibus hoc loco prædicitur. Licebit autem cuiuis uolenti ex Daniele quoq; excerpere prophetiã quæ est de antichristo. Cæterùm mendacium inest in deprauatione uerborum Iesu. Non enim dixit uenturos alios malos & præstigiatores, usurosq; simili potentia: quod iste dictum interpretatur. Quemadmodum enim incantatorum Aegyptiorum potentia non erat similis mirificæ Mosis gratiæ, sed hanc diuinitus acceptam exitus declarauit, illam uerò fuisse meras præstigias: sic antichristorum & ad similitudinem Iesu discipulorum uirtutem suam exerere conantiũ miracula prodigiaq; appellantur mendacia, omni deceptione iniustitiæ ad perdendos homines efficaciæ: miraculorum autem Christi eiusq; discipulorũ fructus erat non deceptio, sed salus animarum. Quis enim probabiliter diceret emendationem uitæ quotidianosq; à uitijs ad uirtutem profectus nasci è deceptionibus. Nec omnino ignorabat Celsus scripturam, dum Iesum ait dixisse quòd istæ machinationes erant Satanæ: & uelut arrepta occasione subinfert, nec ipsum Iesum negare in his operationibus nihil diuinum inesse, sed esse eas malorum hominum: sub idem genus cogens quæ sunt diuersissimi generis. Et quemadmodum lupus non est eiusdem cum cane generis, tametsi uideatur in corporis figura & uoce habere quiddam simile, neq; palumbes eiusdẽ cum columba: ita longè aliud est quòd uirtute Dei perficitur quàm quòd præstigijs magicis. Præterea quo magis coarguamus Celsi maliciam sic eum interrogabimus: Ergo uirtute malorum dæmonũ fiant quædam miracula, à diuina uerò illa & beata natura nullum editur? & cùm deteriora extent in uita hominum, nõ capit hæc meliora? id quod mihi uidetur posse dici de rebus omnibus ubicunq; deterius aliquid præstantioris generis refert quandam similitudinem, ibi à contrario præstantius etiam esse: atq; ita è præstigiatorum miraculis colligimus, necessariò esse alia quæ diuina uirtute patrentur in uita hominum. Et cõsequens est aut utrumq; negari, neutrũ concedendo, aut si alterum concedatur præsertim deterius, fateri etiam id quod est præstantius. Quòd si quis fateretur prodigiosa miracula fieri, negans ulla patrari diuinitus, perinde facere uideretur, ac si fassus sophismata quædam esse rationesq; probabiles, quædam ueri similitudine, cum tamen nihil ueritatis habeant, negaret extare apud homines alias ueras & dialecticas longeq; diuersas à sophismatibus. Quòd si semel admittimus, manifestè existente in rebus arte magica, quę per maleficos homines genios malos curiosis carminibus delinitos eliciat ad patranda miracula, consequens esse ut etiam diuinæ uirtutis operationes inueniantur inter homines, quin certis indicijs examinamus promissores talium miraculorum? uidelicet desumptis ex eorum uita moribusq;, tum ex miraculorũ ipsorum effectibus, dispiciendo afferántne damnum hominibus, an correctionem moribus, ut sciamus quænam uel ab incantatore fiant ministerio dæmonum, uel ab anima pura sanctaq; & afflata diuino spiritu, cuius etiam corpus ex eiusdem spiritus cõmercio ad utilitatem institutionemq; hominũ sit efficax, & ad confirmandam ueram fidem in Deum. Quòd si non sunt probanda miracula priusquam discernant à quo rectè patrentur aut secus, ne uel omnia dãnemus, uel omnia miremur tanquam diuina: an non perspicuum est è Mosis Iesuq; miraculis, quibus gentes integræ ad religionem pertractæ sunt, non sine diuina uirtute facta ab illis quæ scripturis sunt prodita. Nunquã enim malis artibus & imposturis constituta fuisset integræ gentis respublica, contemptricis simulacrorum omnium, & superscensis creaturis omnibus contendentis ad Deum principem & auctorem huius uniuersitatis carentem principio. Et quoniam Iudæus est qui apud Celsum ista loquitur, libet eum sic appellare: Tu uerò bone uir quid ita credis quæ tuis scripturis produntur à Deo per Mosem peracta, & conaris os obturare conferentibus ea cum Aegyptiorum sapientium præstigijs: ipse uerò etiam illa quæ fateris à Iesu patrata, inficiaris diuinitus facta, in hoc imitator Aegyptiorũ peruicaciæ? nam si effectus operũ, uidelicet integra Israelitarum gens his auspicijs oriunda, satis declarat Deum operatum per Mosis ministeriũ: quin potius de Iesu hoc persuadetur, cuius longè maius opus extat quàm Mosis, ille enim gentiles suos, Abrahæ posteritatem continua successione obseruantẽ circumcisionis, aliorumq; rituũ & morum auctoris sui æmulam, promptos & obsequentes nactus ex Aegypto eduxit, propositis eis diuinis ut & ipse credis legibus: hic autem maius quiddam ausus aggredi, antiquatis institutis pristinis moribusq; patrijs in quibus gentes educatæ fuerant superinduxit nouam reipublicæ formam ex præscriptis Euangelicis. Et quemadmodum ut Mosi crederetur à senatu populoq; Iudæorum signis opus erat & prodigijs quæ in scripturis habentur: ita quid mirum est si & Iesu fuit eis opus ad patrandam fidem apud populum assuetum talia postulare, atq; etiam maioribus quę collata ad Mosaica possent eos auertere à Iudaicis fabulis & humanis tra-

Dan. 8.

Discernit Christi miracula, à præstigijs Magorum.

Ἐρώτημα.

De miraculis iudicium.

Miracula Mosis & Domini Iesu.

ditioni-

ditionibus, persuaderecꝫ, nouum hunc doctorem tanta potentia præditum, maiorẽ esse quàm prophetæ fuerint: quid nisi cùm illorũ oraculis ipse prædictus sit uenturus Christus & seruator humani generis. Possent aũt omnes istæ calumniæ quibus Celsi Iudæus apud fideles differens Iesum insectatur, transferri in Mosem uerbis totidem, ei quocꝫ maleficas artes opprobrando & præstigias, quando ista Iudæi criminatio nõ magis in illum quàm in hunc competat. Quale est illud Iudæi de Christo: O' lucem & ueritatẽ: suis uerbis suacꝫ uoce profitetur Iesus, quemadmodum uestræ scripturæ testantͦ, aduenturos ad uos alios quocꝫ cũ similibus fucis homines impostores & maleficos. Et de Mose posset uel Græcus incredulus uel Aegyptius uel quiuis alius Iudæo dicere: O lucẽ & ueritatẽ: suis uerbis suacꝫ uoce profitetͦ Moses, sicut uestræ scripturæ testantur, uenturos ad uos alios quocꝫ cũ similibus imposturis præstigiatores & maleficos homines.

Redarguit pseudoiudæũ, affirmans de Mose nihilo uerius il la q̃ de Christo dici posse.

Scriptũ est eñ in uestra lege: Si surrexerit in te propheta, aut somniãs somniũ, & dederit tibi signum & prodigiũ, & ueniat signũ seu prodigiũ quod locutus est ad te dicens: Eamus & sequamur deos alienos quos nescitis, & seruiamus illis: nolite audire uerba prophetæ illius, aut somniãtis somnium illud: & reliqua. Et iste quidẽ uerborũ Iesu calumniator ait, Satanã ab eo appellari auctorẽ taliũ artiũ: qui uerò hæc ad Mosem detorquere uelit, diceret prophetã somniantem ab eo uocari auctorẽ talium artiũ. Et quemadmodũ Celsi Iudæus de Iesu dicit: Itacꝫ ne ipse quidẽ inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorũ opera: ita quicũcꝫ Mosi nõ credit, diceret totidẽ uerbis: Itacꝫ ne ipse quidẽ Moses inficiatur ista nihil diuinitatis habere, sed esse maleficorũ hominũ opera. Pari modo & illa uerba: Veritate cogente suas simul aliorũcꝫ artes detexit: ad Mosem torqueri poterunt. Itidẽ illa Iudæi: An nõ igitur indignũ est ex eisdem operibus hunc quidem Deũ, alios uerò præstigiatores existimari: in ipsum poterunt retorqueri sic: An nõ igitur indignũ ex eisdem operibus Mosem quidem prophetã Dei famulumcꝫ existimari, alios uerò præstigiatores? Et quoniam Celsus huic loco immoratus, præter iam dicta quæ in utrumcꝫ ex æquo dici possunt, illud quocꝫ adiecit: Cur enim ex huiusmodi artibus coniecturã sumentes alios potius malos credamus quàm hũc: uel ipsius testimonio addamus etiã nos similem orationẽ: Cur enim Mose uetante fidẽ haberi prodigiorũ & miraculorũ patratoribus, cæteros potius improbos putemus q̃ ipsum qui damnauit hoc genus hominũ? Et quo magis rem exaggeret: Ipse, inquit, fassus est hæc nõ tam diuinæ naturæ quàm impostorũ & sceleratorũ hominũ esse indicia. Quis nam is? Tu quidẽ Iudæe respondebis, Iesus. Aduersarius uerò tuus eadẽ in te retorquẽs crimina, ad Mosem id referet. Pergit Celsus ex eadẽ Iudæi persona nostros ad fidẽ à Iudaismo cõuersos sic alloqui: Quid igitͦ uos ei cõciliauit? an q̃a prædixit se post mortem resurrecturũ? sed & hoc quemadmodũ priora in Mosem trãferetur: Quid igitur uos ei conciliauit? an quia de obitu suo scripsit sic: Et mortuus est ibi Moses famulus Dñi in terra Moabitarum per uerbum Dñi: sepultuscꝫ est in ea terra iuxta ædẽ Phogoris: nec quisquã nouit sepulchrum eius in hunc uscꝫ diem. Sicut enim Iudæus calumniatur ipsum prædixisse suam resurrectionẽ: pari modo de Mose licet dicere, ipsum scripsisse (eius enim est etiã Deuteronomiũ) suum sepulchrũ nemini cognitũ esse in hunc uscꝫ diem, quo uenerabilius id faceret, ut ignotũ humano generi. Post hæc Iudæus cũ ciuibus suis ad Iesu fidem conuersis agens sic sermonẽ cõtinuat: Age demus uobis prædictũ hoc ab illo: at quàm multi alij talibus miraculorũ præstigijs abusi sunt ad imponendũ stultis auditoribus? ut Zamolxis apud Scythas seruus Pythagoræ, ipsecꝫ Pythagoras in Italia, & in Aegypto Rampsinitus: qui etiã apud inferos cum Cerere tesseris lusisse dicitur, & donũ ab ea retulisse mantile aureũ. Tales etiã fuerunt Orpheus apud Odrysas, Protesilaus apud Thessalos, in Tenaro Theseus & Hercules. Sed illud considerandũ, num reuera mortuus quis unq̃ã surrexerit eodem corpore, nisi fortè externa pro figmentis habeas, uestræ uerò fabulæ bellam & credibilem inuenisse uos putatis catastrophen, exspirantis in cruce uocem terræmotumcꝫ & tenebras: tum quòd is qui uiuus seipsum adiuuare non ualuit, rediuiuus ostentarit uestigia supplicij, manus ita ut transfixæ fuerant: idcꝫ conspectum à muliere furiosa, ut ipsi fatemini, & si quis alius fuit magicæ istius uanitatis sectator, aut alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id quod sæpe innumeris accidit: uel potius alios obstupefacere uolens prodigijs talibus, & mendaciorum materiam præbere circulatoribus cæteris. Respondebimus ut Iudæo, quandoquidem Iudæus hæc loquitur, & uerba eius de Iesu ad Mosem transferentes dicemus: at quàm multi alij talibus miraculorũ præstigijs abusi sunt ad imponendum stultis auditoribus? & alienus à religione Mosis decentiùs utetur exemplis Zamolxidis atcꝫ Pythagoræ, quàm Iudæus non admodum curiosus lector historiæ Græcanicæ. Aegyptius quocꝫ non credens de Mosis miraculis, aptè hîc inijciet mentionem Rampsiniti, dicens credibiliorem esse descensum eius ad inferos, & lusum cum Cerere, aureumcꝫ mantile inde relatum in argumentũ infernalis peregrinationis, felicis cꝫ reditus, quàm quæ Moses scripsit de seipso: intrasse se in caliginẽ in qua Deus fuerit, solumcꝫ è tanta multitudine cum eo congressum fuisse. Scripsit enim sic: Et Moses solus propius accedet ad Deum, cæteri uerò non

Deut. 13.

39. De resurrectione Christi.

Deut. 34.

40. Prædictionibus suis imposuisse Dominum fidelibus.

Ioan. 20.

Exod. 19.

accedent propius. Dicemus igitur nos Iesu discipuli ad istum Iudæum hæc obijcientē: Responde nobis quorum in Iesum fidem accusas, quid huic Aegyptio, quid Græcis referes? quid dices ad hæc quæ nostro Iesu opprobras, si quis & Mosem criminetur eodem modo? Quòd si ualde contendas pro Mose, sicut reuera efficaciter defendi potest & dilucidè, eadem opera Iesum imprudens defendes multò Mose diuiniorem. Et quoniam historias quę feruntur de heroum descensu ad inferos & inde reditu, portentosa figmenta dicit esse Celsi Iudæus, ut qui se ad tempus subduxissent è conspectu hominum, ac mox ostentassent quasi ab inferis redditos: id enim uidentur indicare uerba eius de Odrysa, Orpheo, Protesilaoq; Thessalo, & Hercule ad Tænarum unà cum Theseo: age declaremus non posse hæc quæ de Iesu resurrectione scribuntur conferri cum talibus fabulis. Nam cuique heroum modò dictorum liberum erat subducere se è mortaliũ conspectu, ac rursum arbitratu suo reuerti ad eos. Iesus uerò crucifixus in spectantibus Iudæis omnibus, & post mortem coram eodem populo de cruce demptus, quomodo potest insimulari tale quippiam finxisse, qualia iactantur de heroum ad inferos descensu & reditu? Ac fortasse id quoq; ad defensionem Iesu crucifixi adferri potest, occasione arrepta ex istis narrationibus de heroibus, qui per uim ad inferos irrupisse dicuntur: uoluisse illũ mori ignominiosa nece, ut post tam compertam mortem totius populi Iudaici testimonio, locus non relinqueretur suspicionibus quæ habentur de heroibus. Fieri enim potest ut præter cæteras hac quoq; de causa publicè affectus sit supplicio: ne aliquis causaretur eum data opera secessisse è conspectu hominum, ut falsò habitus pro mortuo, quando ipsi uideretur proferret, quasi prodigiosè reuersum in uitam à mortuis. Quin & ex discipulis ipsius manifestum non fictæ resurrectionis argumentum colligitur, qui alioqui nunquam cum tanto suo periculo aggressi fuissent doctrinam euangelicam inter homines serere tanta constantia, alios quoq; ad mortis contemptum inuitantes exemplo suo. Attende uerò quàm inconsideratè Celsi Iudæus, quasi res impossibilis esset è mortuis aliquem eodem resurgere corpore, dicat. Sed illud considerandum nunquis unquam reuera mortuus resurrexerit eodem corpore. Hæc enim nunquam diceret Iudæus qui credit scripturis tertij quartiq; regnorum libri de puerulis, quorum alterum Elias in uitam reuocauit, Elissæus alterum. Et ideo puto Iesum inter Iudæos potius quàm apud alias gentes uitam egisse, ut hi assueti iam credere talia miracula, qualia facere ipsum uidebāt, utrorumq; collatione persuasi hunc tanto maiorem crederent quanto maiora patrabat quàm illi de quibus sacra narrat historia. Deinde postquam in medium produxit Iudæus quæ Græci produnt de his qui miris artibus effecerunt ut crederentur in uitam reuersi ab inferis, sic alloquitur Iudæos fidem & disciplinā Iesu secutos: Nisi forè externa pro figmentis habetis, uestræ uerò fabulæ bellam & credibilem inuenisse uos putatis catastrophen, uerba exspirantis in cruce. Ad quod ei respondebimus: Ista quidem quæ protulisti planè pro fabulis habemus: cæterũ quæ continentur in scripturis nobis uobiscum cõmunibus & quarum nõ minor apud nos est religio quàm apud uos, ea uerò pernegamus esse fabulas. Quapropter & illa miracula non ficta credimus quæ ibi scripta sunt de excitatis à mortuis, & hunc nostrũ resurrexisse, ut qui hoc iuxta sua prophetarumq; promissa præstitit, tanto admiratione dignior quàm rediuiui priores, quod illos prophetæ excitauerunt Elias & Elissæus, hunc autem prophetarum nullus, sed pater ipse cœlestis: quo factum est ut maiores effectus secuti sint huius resurrectionem quàm illorum. Quid enim tale ex pueris ab Elia & Elissæo resuscitatis ad utilitatē totius mundi profectum est, quale ex prædicatione resurrectionis Iesu per diuinam potentiam creditæ? Sed iste etiam terrę motum & tenebras habet pro ficticijs prodigijs, de qua re ut potuimus iam superiùs respondimus citato Phlegontis testimonio narrantis hæc incidisse in tempus passionis Seruatoris Domini. Quod uerò addit, quòd is qui uiuus seipsum adiuuare non ualuit, rediuiuus ostentarit uestigia supplicij, manus ita ut transfixæ fuerant: quærimus ex eo, quid dictum uelit hoc uerbo Adiuuare. Si enim de uirtute loquitur, dicemus eum seipsum adiuuisse non mediocriter. Nihil enim indecorum nec dixit nec fecit, sed reuera ut ouis ad occisionem ductus est, & ut agnus coram tondente se obmutuit, attestante Euangelio nõ aperuisse illum os suum. quod si hoc uerbum de indifferentibus rebus & corporeis uult intelligi, dicimus nos iam ostendisse ex euangelijs, sponte illum subijsse talia. Deinde commemoratis ex scriptura uestigijs supplicij quæ post resurrectionem ostentauerit, uidelicet manus ita ut ferro transfixæ fuerant, percontatur quis hoc uiderit, & obiter Mariam Magdalenam calumnians quæ hoc uidisse scribitur: Mulier, inquit, uestra quoq; confessione fanatica. Et quia scriptum est non à sola hac uisum Iesum pòst resurrectionem, sed & ab alijs, hîc quoq; obtrectans Celsi Iudæus, Et si quis, inquit, alius fuit magicæ istius uanitatis sectator. Moxq; ac si esset impossibile hominem mortuũ apparere uiuentis specie, ut Epicureum agnoscas: aut, inquit, alioqui somniator suapte sponte delusus spectris inanibus, id quod sæpe innumeris accidit. Hoc tametsi uehementer dictum ipsi uidetur, nihilominus necessariò inde colligitur superesse defunctorũ animas, nec temerè

immor-

Heroũ descensus ad inferos.

41. *Neminem à mortuis resuscitatũ eodem corpore retento.*

3.Reg.17.

4.Reg.4.

Christus moriens in cruce quomodo seipsum adiuuerit.

Esa.53.

immortalitatem earum aut certè perpetuitatem à Platone creditam, qui huius opinionis assertor tradit in libro de anima, imagines umbrarum speciè circa monumenta quibusdam conspectas. Ergo spectra ista laruarum non de nihilo apparent, sed quia defunctorum quoque animæ suum quoddam corpus habent, quod Græcis uocatur αὐγοειδές. At Celsus opinioni huic assentiens, tamen ait quosdam uigilantes somniare, suaque sponte deludi spectris inanibus: cuiusmodi ludibria per somnū obseruari, non nouum est, uigilantibus idem accidere non fit mihi uerisimile, nisi fortè mente captis, aut phrenitide melancholiáue laborantibus: id quod non ignorans Celsus mulierem furentem uocauit, incertum unde nactus occasionem calumniæ, quando in scripturis nihil tale habetur. Ergo Iesus quoque post resurrectionem apparuit, non uanas imagines uulnerum in cruce acceptorum ostentans, ut iste opinatur, qui euangelijs non credit nisi quando ipsi libet: sed accito uno è discipulis incredulo, quòd rem putaret impossibilem, assentiebat enim narrantibus se ipsum uidisse, quasi non nouum esset conspici defuncti animam: cæterum ut eum resurrexisse cum eodem corpore crederet, id uerò non poterat in animum inducere. Quapropter non dixit, Nisi uidero non credam: sed adiunxit & illa uerba: Nisi misero manum meam in uestigium clauorum & contrectauero latus eius, non credam. Hæc autem dicebat Thomas, quòd arbitraretur fieri posse ut oculis se offerret corpus animæ, per omnia deposito simile, uocemque oculosque decoros, corporis atque modum, interdū amictu quoque non dissimili. Itaque uocato Thomæ dixit Iesus: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas: & admoue manum tuam, & immitte in latus meum: & noli esse incredulus, sed credens. Pulchrè autem quadrabat & prophetijs quibus prænunciatus est, & rebus gestis ipsius ut postremum hoc accederet maximum miraculum. Prædictum enim erat à propheta ex persona Iesu: Et caro mea habitabit in spe, & non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. habuitque post resurrectionem corpus quoddam medium inter crassitudinem illam quæ ante passionem inerat, & animam nudatam illo corpore. Quapropter cùm essent discipuli eius simul, & Thomas cum eis, uenit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax uobis: moxque subiecit hæc uerba ad Thomam uersus: Infer digitos tuos huc: & reliqua. Quin & in Euangelio secundum Lucam Cleopa & Simone colloquentibus inter se de his quæ acciderant, Iesus repentè interueniens iter faciebat cum eis: & illorum quidem oculi tenebantur, ne eum agnoscerent: ipse autem ait ad eos: Qui sunt hi sermones quos confertis inter uos ambulantes. Deinde postquam apertis oculis agnouerunt eum, tunc ad uerbum sic scriptura loquitur: Et ipse euanuit à conspectu eorum. Itaque quamuis Celsus has Iesu post resurrectionem apparitiones conferre conetur cum uulgaribus spectris & uisionibus: tamen quisquis candidè ac prudenter hæc examinauerit, uidebit rem esse longè aliam. Post hæc uelut nactus ansam scripturas reprehendendi sic loquitur: Si Iesus uolebat reuera declarare suam diuinam potentiā, debuerat suis insultatoribus, ipsique præsidi qui capitalem sententiam contra se tulerat, denique cæteris omnibus se ostendere. Liquet enim & nobis ex euangelijs non ita uulgo se conspicuum præbuisse post resurrectionem sicut antea, cùm in Actis legatur per quadraginta dies conspectus discipulis docuisse de regno Dei: item in Euangelio non continuè uersatus cum eis, sed aliquando post octo dies clausis ianuis subitò uisus in eorum medio aliquando, alijs modis similibus. Paulus quoque circa finem prioris ad Corinthios indicans eum non uulgo conspectum sicut ante passionem, sic scribit: Tradidi enim uobis in primis quod & acceperam, quòd Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secundum scripturas, & quòd uisus sit Cephæ deinde duodecim illis: postea uisus est plus quàm quingentis fratribus simul: ex quibus plures manent ad hunc usque diem: quidam autem & obdormierunt. Deinde uisus est Iacobo, pòst apostolis omnibus, postremò uerò omniū uelut abortiuo, uisus est & mihi. Magna sanè res & miranda occurrit hoc loco, quæ non solùm aliquem ex uulgo credentium exercere posset, sed perfectiores etiam: cur non Dominus post resurrectionem æquè ac superioribus temporibus conspiciendum se præbuerit. Attamen ex superabundanti, ut in opere quod contra aduersarios Christianæ religionis scribitur, uideamus an possimus probabile quid afferre, quod moueat animos audientium hanc apologiam. Iesus unus cùm esset, non uno modo cogitari poterat, & ab inspicientibus non similiter uidebatur ab omnibus. Et quòd pluribus modis cogitari poterat, manifestum est ex illis uerbis: Ego sum uia & ueritas, & uita: tum ex illis: Ego sum panis: tum ex illis: Ego sum ianua: innumerisque alijs. Quòd autem ab inspicientibus non eodem modo uidebatur ab omnibus, sed prout capaces erant, manifestum erit his qui sciunt: cur transformaturus se in excelso monte, ne discipulos quidem omnes assumpserit, sed solos Petrum, Iacobum, Ioannem, ut qui soli capaces essent tā gloriosi spectaculi, possentque in illa claritate Mosem & Eliam considerare, audireque illorum colloquia, ac etiam uocem cœlitus delatam è nubibus. Equidem opinor etiam antequam ascenderet montem in quo solos discipulos docuit illas beatitudines, cùm in subiecta planicie uespere sana-

Platonis dictū de Animabus, & earum corporibus.

De Thoma.

Ioan. 20.

Psal. 16.

Luc. 24.

42. Iesum diuinitatis suæ specimen non edidisse, cùm esset in acie nouaculæ constitutum.

1. Cor. 15.

Cur Christus post resurrectionem suis discipulis tātùm, non uulgo conspiciendū præbuerit.

Ioan. 14. 6. 10.

Matth. 17.

bat ad se adductos uarijs laborantes ægritudinibus, ab omnibus morbis eos liberans, nō eun dem uisum malè affectis opeque illius egentibus, & eis qui ut sani ascendentem in montem con sequi poterant. Et quemadmodum quoties parabolas eis priuatim explicabat, quas audito-

Matth.13. rum uulgus audiebat sub inuolucris, excellentiorem auditum habebant qui absque inuolucris & explicatas audiebant: sic etiam uisu præstabant, certæ animæ: & ut opinor etiam corporis. Quin & illud indicat, non semper eum eodem modo uideri solitum, quia Iudas proditurus eum turbæ quam secum adducebat, ut ignoranti eum dixit: Quemcunque osculatus fuero, ipse

Matth.26. est. Atque huc uidentur etiam illa uerba Seruatoris facere: Quondie docens in templo uobis cum eram, & non me tenuistis. Cùm igitur talis esset Iesus non solùm iuxta penitiorem illam diuinam naturam non cuiuis conspicuam, uerumetiam iuxta uariam corporis formam, qua

παραδόσει. quibus uolebat & quoties uolebat cernebatur: dicimus eum Iesum qui nondum principatus atque potestates spoliauerat, & nondum peccato mortuus fuerat, ab omnibus potuisse conspici. At eum qui spoliaria principibus & potestatibus nihil habebat quod à uulgo posset uideri non amplius conspectum ab omnibus quibus antea se cernendum præbuerat. Itaque parcens eis post resurrectionē conspici noluit ab omnibus. & quid dico, Ab omnibus, cùm ne cum apostolis quidem perpetuò conuersatus sit, aut semper ab eis uideri se permiserit, nimirum quòd non ferrent aspectum ipsius continuum, fulgidior enim iam erat post peractam dispensatio-

1.Cor.15. nem eius diuinitas, quam Cephas ait Apostolorum primidæ uidere potuit, & post eum duo-

Act.1. decim, Matthia in Iudæ locum subrogato, & post illos quingenti fratres simul, deinde Iacobus, deinde reliqui præter duodecim, fortasis omnes septuaginta discipuli: postremò uerò Paulus tanquam abortiuus, qui scit cur alibi dicat: Mihi sanctorum omnium minimo data est hæc gratia. Et fortasse minimus idem est quòd abortiuus. Ergo sicut immeritò accusaretur Iesus, quòd non omnes apostolos assumpsisset in montem, sed tantùm tres, quando mutata forma & uestitu fulgido sumpto ostensurus erat eis suam gloriam, colloquiumque cum Mose & Elia: sic immeritò apostolorum scripta calumniaretur, qui reprehenderet ibi tradi, quòd non omnibus conspectus sit Iesus post resurrectionem, sed ijs solis quos sciebat habere oculos ad uidendam eius resurrectionem idoneos. Faciat autem ad præsentem defensionis partem & illud quod de eo dictum est: Nam ideo Christus mortuus & resurrexit, ut & mortuorum & uiuorum

Christus cur sit mortuus & resuscitatus. Dominus fieret. Vide hîc ideo mortuum Iesum ut dominus mortuorum fieret: resurrexisseque ut non solis mortuis dominaretur, sed uiuis etiam. Hi sunt nimirum mortui ad Christi dominium pertinentes, de quibus idem apostolus in epistola ad Corinthios priore memorat: Ca-

1.Cor.15. net enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles. De alijs item uiuis & immutandis, diuersis ab illis qui resuscitabuntur ex mortuis. Nam de his sic loquitur: Et nos immutabimur:

1.Thess.4. quæ uerba sequuntur post illa: Mortui resurgent primùm. Quoniam & in priore ad Thessa-

De uiuentibus & dormientibus. lonicenses alijs uerbis eandem indicat differentiam, alios esse dormientes dicens, uiuos item alios: Nolo autem uos ignorare fratres, de his qui obdormierunt, ne doleatis, quemadmodum & cæteri non habentes spem. Nam si credimus, quòd Iesus mortuus est, & resurrexit: sic & Deus eos qui obdormierunt per Iesum, adducet cum illo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus in aduentum Domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt: quorum locorum interpretationem nostram exposuimus in commentarijs prioris ad Thessalonicenses epistolæ. Nec mireris si non omnis multitudo in Ie-

1.Cor.2. sum credentium uidet eius resurrectionem, quando Paulus scribens Corinthijs tanquam non plura capientibus, Ego, inquit, iudicaui nihil me scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Tale est & illud: Non enim potuistis, neque etiam nunc potestis: adhuc enim carnales estis. Sic igitur stilum moderante diuina uoluntate de Iesu scriptum est, ante passionem quidem sine discrimine uisum eum multitudini, idque non semper: post passionem uerò non amplius ex æquo omnibus, sed cum delectu pro suo cuique modulo. Quemadmodum & in

Gen.18. scripturis legitur, Visus est Deus Abrahamo, aut & sanctis alicui: quod tamen non erat perpetuum, sed ex interuallo, & non omnibus apparebat: sic intelligendum etiam Dei filium eodem discrimine ab his conspectum, quo ab illis Deus uisus est. Satis igitur responsum est, ut in huius generis scripto, ad illam obiectionem: Si Iesus uolebat re uera declarare suam diuinam potentiam, debuerat suis insultatoribus, ipsique præsidi, denique cæteris omnibus se ostendere. Imò non oportebat eum conspici ab eo à quo damnatus fuerat, nec ab insultatoribus. Nam utrisque parcebat ne percuterentur tali cæcitate quali percussi sunt Sodomitæ olim

Gen.19. insidiatores formæ angelorum exceptorum Loti hospitio, sicut refert scriptura: Extensis autem manibus uiri traxerunt Lotum ad se in domum, & clauserunt ianuam: uiros autem illos qui aderant pro foribus percusserunt cæcitate à paruo usque magnum: & mulctari uiribus quærebant ianuam, nimirum uolebat Iesus diuinam suam potentiam ostendere solus ad uidendam idoneis, & pro capacitatis eorum modulo: nec ob aliud uitauit passim conspici,

quàm

quàm quòd non omnes ferrent eius conspectum. Itaq; temerè Celsus profudit illud: Certè neminem amplius timebat, primùm semel mortuus, deinde iam Deus ut uos dicitis: nec ad hoc missus fuerat ut delitesceret. Imò missus est non solùm ut cognosceretur, sed ut lateret etiam. Nam & his à quibus noscebatur, non in totum erat cognitus, manens ignotus ex parte: quibusdam uerò fuit omnino incognitus: ut qui ianuam lucis aperuit duntaxat ijs qui cùm antea fuissent filij tenebrarum & noctis, adoptandos se dederunt filios lucis & diei. Etenim uenit Seruator noster Dominus, non tam ad iustos, quàm ad sanandos peccatores refertos, ut medicus. Videamus porrò quid sibi uelit quod Celsi Iudæus inquit: Quòd si hoc ad deitatem approbandam faciebat, debuerat mox è cruce euanuisse. Id sanè resipit dogma istorum oppugnatorum prouidentiæ, qui solent aliter præscribere quàm factum est: dicuntq;, melius fuisset si talis esset mundus qualem designauimus. Et aut præscribunt quod possibile est, atque ita quantum in ipsis est ipsorumq; præscriptione, deteriorem mundum faciunt: aut si præscribunt meliora, ostendunt se uelle quod iuxta naturam est impossibile: utroque modo ridiculi. Ita hîc quoque satis constat, potuisse illum disparere quoties uellet: & idem liquet ex scripturis, siquis eas non suo arbitratu nunc recipiat nunc reijciat, sicut isti faciunt. Nam & in Euangelio secundum Lucam scriptum est quòd post resurrectionem Iesus accepto pane benedixit & fregit porrexitq; Simoni & Cleopæ. Et postquam acceperunt panem aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum, & ipse euanuit à conspectu eorum. Ostendemus autem quòd non erat utilius ad institutam eius dispensationem, statim in cruce disparendo corpus oculis hominum subtrahere. Veritas scripturæ tradentis nobis gesta Iesu non consistit in nudis uerbis historiæ. Nam in unoquoque significatur latens aliquid, quod prudentior lector intelligit, sicut hoc ipsum de cruci affixo uerum intellectum habet in illo dicto: Cum Christo crucifixus sum: & in illo: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Mors quoque eius necessaria, propter illud: Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: & quia iustus dicit conformem se fieri morti eius: & propter illud dictum: Si enim cum eo morimur, uiuemus etiam cum eo. Sic etiam sepultura eius peruenit ad conformes mortis eius, & ad simul cum eo crucifixos atque mortuos: sicut & Paulus scribit: Consepulti enim sumus cum eo per baptismum, & simul resurreximus cum eo. Cæterum quæ de sepultura & monumento & eo qui sepelijt scripta sunt opportuniùs & prolixiùs differemus aliàs, quando peculiaris erit horum tractatio: nunc sufficit nobis pura sindon qua inuolui oportebat purum corpus Iesu, & nouum monumentum in petra excisum à Iosepho, ubi nondum quisquam iacuerat, uel ut Ioannes scribit, in quo nondum quisquam positus fuerat. Hîc aduerte an possit aliquem mouere cõsensus trium euangelistarum, tam accuratè de monumento exciso seu exsculpto in petra memorantium: ut qui rationem scripturæ examinet, uideat magni momenti res & in nouitate monumenti cuius Matthæus & Ioannes meminerunt, & in eo quòd nullus unquam ibi sepultus fuerat, sicut à Luca & eodem Ioanne est proditum. Conueniebat enim ut non uulgariter mortuus, sed post mortem etiam uitalia signa proferens è corpore aquam atq; sanguinem, nouumq; ut ita loquar cadauer, in nouo puroq; monumento deponeretur: ut quemadmodum eius natiuitas omni natiuitate fuerat purior, eo quòd è uirgine non è coitu fuit natus: ita sepultura quoque insignem puritatem haberet, deposito corpore in monumentum nouum, non è collectitijs lapidibus arte constructum, sed è uiuo saxo excisum. Itaque occultior huius sacræ narrationis significatio posset augustiorem & diuiniorem tractationem recipere, si id esset propositum: cæterum quod ad rationem contextus in præsens reddendam attinet, bellè quadrabat ut qui destinato consilio crucis supplicium sustinuit, in consequentibus etiam decorum seruaret, ut qui sicut homo fuerat mortuus, sicut homo item deponeretur è stipite atq; sepeliretur. Attamen etiamsi scriptum fuisset in euangelijs è cruce eum euanuisse, uituperasset id Celsus cum infidelibus, & hoc quoq; carpentes dixissent: Quid ita post crucem demum disparuit, & non antea potius curauit ne deueniretur ad supplicium? Ergo si hoc ipsum reprehendendum existimant, euangelistas maluisse ueritatem prodere, quàm fingere disparuisse illum è cruce, quomodo credituri sunt resurrectionem, & quòd suo arbitratu modò clausis ianuis subitò apparuerit stans in eorum medio, modò post datum panem duobus è familiaribus, postq; habitum cum eis colloquium, ex ipsorum conspectu euanuerit. Illud porrò quî Celsi Iudæo uenit in mentem dicere Iesum latitasse? ait enim: Quis unquam emissus nuncius, cùm mandata renunciare deberet quæsiuit latebras? Certè minimè latitabat qui comprehendere se quærentibus dixit: Quotidie liberè docebam in templo, nec tamen me comprehendistis. Quod autem mox Celsus repetit quæ antè deblaterauit, satis sit semel iam responsum esse. possunt enim ex his quæ in superioribus paginis scripsimus confutari quod iterum obijcit: Cùm in corpore uersaretur inter incredulos, omnibus passim obtrudebat prædicationem suam, nunc cùm fides astruenda esset

Christus qua ratione alijs notus fit, alijs ignotus.

43. Cur nõ in cruce pendens euanuerit.

Luc. 24.

Nos qui credimus cũ Christo ducimur crucifixi & cum eodem mortui & sepulti.

Gal. 4.

Rom. 6.

2. Tim. 2.

Col. 2.

Matth. 27.

Ioan. 19.

De monumento Christi.

Aduersus Sycophantæ morsũ non esse remedium, uel hinc liquet.

Ioan. 20.

Luc. 24.

Calũnia. 44.

Christum latitasse nec resurrectionem satis probasse suam.

Matth. 24.

Luc. 22.

da esset resurrectioni è mortuis, uni tantùm mulierculæ suisq; sodalibus clàm uidendum se præbuit. Atqui falsum est cum uni tantùm mulierculæ apparuisse. Extat enim scriptum in Euangelio secundum Matthæum : Vespere autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, uenit Maria Magdalena & altera illa Maria uidere sepulchrũ, & ecce terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini descendit de cœlo, & accedens reuoluit lapidem. Et paulo pòst infert idem euangelista: Et ecce Iesus occurrit illis, uidelicet iam dictis Marijs, easq; salutauit. At illæ accedentes tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Responsum est & ad illud, quòd supplicium tulit omnibus uidentibus, post resurrectionem uerò uni uisus est: & causam utriusq; reddidimus. ac nunc quoq; dicimus, humanam eius naturam omnibus fuisse conspicuam: diuinæ uerò (loquor autem de his naturis non in quantum refertur altera ad alteram, sed in quantum inter se differunt) non fuisse capaces omnium oculos. Atq; hîc mihi aduerte quomodo Celsus loquatur sibijpsi cõtraria. cùm enim modò dixisset illum clàm apparuisse uni mulierculæ suisq; sodalibus, mox infert: Ergo supplicium ferens omnibus uisus est, rediuiuus uerò uni, cùm oporteret contrarium facere. Id contrarium quid sit audiamus, ait passum cum omnibus spectantibus, rediuiuum uisum ab unica. Ergo quantum ex ipsius uerbis colligitur, uolebat Celsus id quod absurdum est & impossibile est, supplicium illius ab unico spectatum esse, resurrectionem ab omnibus. aut quomodo aliter accipienda sunt illa uerba, Cùm oporteret contrarium fieri? Cæterum Iesus satis nos docuit à quo missus sit, dum diceret: Nemo nouit patrem nisi filius: &, Deum nemo uidit unquam, unigenitus quippe Dei Deus ipse qui est in sinu patris, ille enarrauit, ille diuinos sermones de Deo disseruit apud germanos suos discipulos: cuius disciplinæ uestigia in scripturis inuenientes, occasionẽ inde habemus disputandi de Deo, dum audimus illud: Deus lux est, & nullæ sunt in eo tenebræ: tum illud, Deus spiritus est, quem qui adorant in spiritu & ueritate adorent necesse est. Præterea cur à patre missus sit, ex innumeris locis licet uolenti discere, tum ex prophetarum uaticinijs, tum ex euangelijs, nec exiguam partem ex apostolorum maximè Paulinis literis. Ipse est qui pijs prælucet ad salutis uiam, & in peccatores animaduertit: de quo imprudens Celsus dixit, quòd pios in uia deducat, peccatores miseretur uerios ad pœnitentiam. Post hæc, Si, inquit, uolebat latere, cur audita est è cœlo uox prædicans eum Dei filium? quòd si latere noluit, cur passus est & mortuus? putatq; sic redargutam à se scripturarum dissonantiam, non intelligens uoluisse illum nec temerè omnibus innotescere, nec omnino res suas ignotas esse. Certè cœlestis uocis præconium, declarans hunc esse illum dilectum filium in quo pater sibi placeat, nõ scribitur uulgò audita, quod Celsi Iudæus existimat: sicut & illa in monte præcelso è nube profecta, solis his audita est qui simul ascenderãt cum eo. Talis est enim Dei uox, ut à solis audiatur quos ipse audire illam uult: ne interim dicam Dei uocem de qua hîc scriptura loquitur, non esse percussum aerem, aut percussionem aeris, aut quicquid aliud de uoce dicitur: ideoq; non isto sensili auditu, sed longè præstantiore diuinioreq; percipi: & quoties ipse qui loquitur non ab omnibus eam exaudiri uult, eos qui eximias illas aures habent audire Deum: qui uerò auribus animæ obsurduerant, non sentire sermonem Dei. Hoc responsum sit quærenti cur audita sit è cœlo uox prædicans eum Dei filium. Cæterum quod quærit amplius, cur si noluit latere, passus sit ac mortuus: satis responsum est superiùs ubi prolixè de ipsius passione tractauimus. Post hæc Celsi Iudæus colligit quasi rem consequentem quæ minimè consequitur. Non enim colligitur ex eo quòd nos passione sua mortem contemnere docuit, debuisse post resurrectionem è mortuis uocare propalàm ad nouam doctrinæ lucem genus hominum docereq; causam aduentus sui. Iam enim antè uocauerat omnes ad lucem his uerbis: Venite huc omnes qui laboratis & onerati estis, ego uos reficiam. Et qua de causa descenderit, relatũ est in prolixo illo sermone de beatitudinibus, quæq; eas sequuntur promissionibus, ad hæc in parabolis & dissertationibus quas cum scribis atq; pharisæis habuit. Iam uerò secundum Ioannis Euangelium quàm multa doceat, liquet aduertentibus eius magniloquentiam, in rebus magis sitam quàm sermonibus. Apparet enim ex euangelijs quantum auctoritatis habuerint uerba illius usq; ad miraculũ. Tandem Celsi Iudæus clausurus orationem suam sic loquitur: Hæc igitur uobis protulimus ex uestris literis, ut non opus habeamus aliunde testimonia quærere. Vestris enim ipsi telis configimini. At nos coarguimus hunc Iudæum multa præter nostras scripturas nugatum dum uel Iesum uel nos alloquitur: negamus uerò illum ostendisse quomodo nostris ipsorum telis configamur, ut isti uidetur. Et quoniam Iudæi persona prorumpit in hæc uerba: Altissime cœlum incolens, quis unquam Deus ad homines descendens fidem non impetrauit? respondendum etiam in Mosis lege haberi, quòd Deus manifestissimè præsens Hebræis iuerit, non solùm patrandis in Aegypto prodigijs, & in transitu per rubrum mare, & in columnis nubis ignisq;: uerum etiam quando decem præcepta uniuerso populo sunt tradita, ac ne sic quidem illi fides est habita. Si enim credidissent ei quem uidebant & audiebant, nõ fecissent uitulum conflatilem,

nec

Marginalia: Matth. 28. — *Christus qualenus conspicuus & quatenus nõ conspicuus.* — *Celsus sibi contradicens.* — Matth. 11. — Ioan. 1. — Ioan. 4. — *Christus nõ omnibus innotuit.* — Matth. 3. — Matth. 17. — *Vox Dei.* — Matth. 11. — 45. *Fideles suis ipsorum telis configi.* — *Apostrophe ad Deum.* — Exod. 19. 32.

nec mutassent gloriam suã in similitudinẽ iuuenci uescentis fœno, nec acclamassent ei: Hi sunt dij tui Israel, per quos eductus es ex Aegypto. Ac uide an nõ eiusdẽ sit duritiæ, tot tantisq; miraculis, quibus se Dei præsentia exeruit, & olim peruicaciter non credidisse toto tẽpore quod in deserto exactum est, ut lex Iudæorũ testaẽ: & post Iesu mirificũ aduentũ non flexos esse tãtæ auctoritatis sermonibus cõiunctis cũ miraculis patratis in conspectu totius populi: quod quidẽ argumentũ uel solum sufficere posset ad conuincendã Iudæorũ erga Iesum incredulitatem, uidelicet similes eos fuisse suis maioribus ut legimus. Huic eñ Celsi Iudæo percontanti, Quis unquã Deus ad homines profectus fidẽ non impetrauit, præsertim post speratũ suum aduentum? aut cur ne expectatus quidẽ est agnitus? respõdere possem: Quid uultis ô uos respõderi ad istã interrogationem? Vtræ uirtutes maiores uestra opinione uidentur, illæ ne in Aegypto & deserto factæ, an quas nos Iesum fecisse apud uos dicimus? Nam si illæ his maiores sunt, iam hinc appareat non alienum esse à uestris moribus ut minora contemnatis qui non credidistis maioribus: quandoquidẽ minoris apud uos fiunt quæ de Iesu dicimus. Quòd si hæc quæ de Iesu produntur paria sunt illis quæ à Mose scripta sunt, quid mirum eiidem populus æquè hic atq; illic mox à principio fuit incredulus? Initio namq; legis Mosaicæ damnatur uestra incredulitas: nouæ quoq; legis & secundi testamenti initio cõuincimini teste Iesu increduli esse, incredulorum illorũ qui Deo parum fidentes in deserto perierunt posteri. Licet enim & ad uos uti uerbis Seruatoris nostri: q; sitis cõfirmatores & approbatores facinorũ patratorũ a uestris maioribus, & q; impleaẽ in uobis illa prophetia: Erit uita uestra pendens ante oculos uestros, & non credetis uitæ uestræ: nõ eñ credidistis uitæ quæ uenit ad genus humanũ. Nihil porro Celsus sui Iudæi personæ affingit, quod nõ in ipsum retorqueri possit ex legis propheticarũq; scripturis. Crimini enim uertit Iesu q; minetur & conuicietur grauitatis oblitus, dum intonat, Væ uobis: &, Prædico uobis: quasi confitens se persuadere non posse quod tam indignũ Deo est, inquit, ut uix in hominẽ prudentem competat. Vide uerò an non hæc retorqueri possint in Iudæum. Nam & Deus minatur in legis ac prophetarum literis, obiurgat etiam non leuioribus uerbis q̃ sit Væ illud euangelicũ. Quale est illud in Esaia: Væ qui cõiungitis domum ad domum: & prædiũ ad prædium. Item, Væ uobis qui surgitis mane ad ebrietatem sectandam. Item, Væ uobis qui trahitis post uos iniquitates, ut funem longum. Item, Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum. Item, Væ potentibus uestris potatoribus. aliaq; id genus innumera. Minis uerò an non illæ similes: Væ uobis gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen prauum, filij iniqui: & quæ sequuntur non minus minacia q̃ quæ Iesum ait locutum. nisi fortè non est comminatio, & quidem magna, hæc: Terra uestra deserta erit, urbes uestræ igne cremabuntur: regionem uestram uobis inspectantibus deuorabunt exteri, & uastabitur ab alienigenis. Illa uerò an non conuicia sunt in populum, ubi Ezechieli sic Deus loquitur: Inter scorpios tu habitas. Quid igitur in mentem tibi Celse uenit ut Iudæum sic loquentem introduceres de Iesu quasi minatore, nulloq; grauitatis respectu conuiciatore, quoties his uerbis utitur, Væ uobis: &, Prædico uobis? Non uides eadem quæ tuus Iudæus Iesu obijcit, in ipsum Iudæum posse regeri, cuius Deus pari modo loquitur: quãdoquidẽ prorsus eadẽ inuenitur Deus in prophetarũ oraculis dicere, quasi aliter persuadere nõ posset. Prçterea possum etiam hoc respondere istis qui putant Celsi Iudæũ rectè comminari talia, multas diras imprecationes scriptas esse in Leuitico & Deuteronomio: quas si Iudæus scripturarũ suarum patronus defendere poterit, similiter aut etiam meliùs defendemus hæc quæ contumeliosè dicta putat & minaciter. Imò ipsi Mosis legi nos melius patrocinari poterimus, utpote docti à Iesu sapientiùs intelligere legalia scripta, quã iste Iudæus. Quamuis etiam ipse Iudæus si introspiciat mentẽ uerborum propheticorum, ostendere poterit non temerè Deum uti uocibus his minatorijs & obiurgatorijs, Væ, &, Denuncio uobis: & quòd Deus ut homines ad se conuertat taliter loquatur, qualiter Celsus putat non locuturum ne cordatum quidem hominem. Christiani quoq; qui unum Deum nouerunt in prophetis & in Dño, reddere possunt eandẽ rationem minarũ & obiurgationum harum ut Celsus nominat: & quia se profitetur tam philosophorũ quàm nostra tenere dogmata, eum sic cõpellare: Heus tu, cùm apud Homerum Mercurius Vlyxem sic alloquitur: Infelix quid sic hos agros solus oberras? non admitteres rationem, ad castigandum Vlyxem ita loqui Mercurium Homericum? quandoquidẽ adulari & ad gratiam loqui sirenibus magis conuenit, necatorum à se ossa incubantibus: Huc proram uerte Græcorum sidus Vlyxes: & nostros prophetas ipsumq; Iesum non fers ad conuertendos ad meliorem frugem homines uti hac uoce Væ alijsq; quæ tibi uidentur cõuicia, nec putas quicquã huiusmodi uerba ad profectum auditorum facere, eisq; pæoniam quandã medicinã afferre? nisi fortè postulas ut Deus diuinæue naturæ particeps respiciat quid se tãtùm deceat, securus sit q̃ efficax sit eius doctrina in hominũ pectoribus, quamuis singulorũ affectib. accõmoda. Illud uerò an non ridiculum, quòd negat Iesum potuisse persuadere, idq; ex Iudæi persona? cùm innu-

Iudeis egregiè τὴν συλληψιν καθόλου obijcit Origenes.

Matth. 5. *Act. 7.* *Matth. 23.* *Deut. 28.*

46. Denuntiationibus & criminationibus, grauius uero indignus.

Esa. 5. *Esa. 1.* *Ezech. 2.*

47. Iesum nemini potuisse persuadere ut fidem sibi haberet.

mera sint exempla talia non solùm apud prophetas, sed & apud scriptores Græcos: uiros sapientia celebres nō potuisse persuadere uel insidiatoribus suis, uel iudicibus, uel accusatoribus, ut omissis uitijs ingrederentur uiam philosophiæ ferentē ad uirtutū fastigium. Post hæc idē Iudæus dicit, uidelicet iuxta Iudæorū placita: Speramus certè resurrectionē in corpore & uitam æternā: eiusq; exemplar ac primum ducē fore illum qui nobis mittendus est, assensurum posse Deum excitare quē uult enā cum corpore. Eqmidē dubito an Iudæus diceret Christū qui ab eis expectatur exhibiturum in se exemplum resurrectionis. Sed demus eum sic & sentire & loqui, respondebimus profitenti se ex nostris scripturis nobiscū agere: Heus tu, ergo illa legisti quæ putas ad accusationē nostri facere, cæterum resurrectionem Iesu & q primogenitus sit ex mortuis non legisti: aut quia hæc scripta dissimulas, nec scripta sunt? Quoniam autem Iudæus iste à Celso introductus admittit resurrectionē corporum, non puto nunc prolixiùs agendum cū credente eam & fatente, siue ipse possit hanc ueris rationibus asserere, siue imaginetur fabulosam aliquam. Contentus igitur erit his quæ iam responsa sunt. Et quoniā post hæc dicit: Vbi est igitur ut uideamus & credamus: quæremus ex ipso: Vbi est igitur nunc ille qui per prophetas loquitur, & qui fecit miracula, ut uideamus & credamus uos esse peculium Dei? An uobis licet respondere, non semper esse Deum præsentem Hebræorū generi, nobis idē respondere de Iesu non licet iam rediuiuo, ut satis persuasit suis discipulis: & in tantum persuasit, ut per constantem patientiam ostendant se respectu æternæ uitæ & approbatæ uerbis ac rebus resurrectionis, pro lusu habere quicquid in hac præsenti uita molestū est & arduum. Pergit Iudæus: An ideo descendit, ut non crederamus? Ad quod dicetur, non in hoc eum uenisse ut Iudæos redderet incredulos: sed quia non credituros sciebat, iam antē hoc prædixisse: eorumq; incredulitate usum ad uocationem gentium: illorum namq; delicto salus gentibus contigit, de quibus Christus ipse apud prophetas sic loquitur: Populus quē non noram seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi: & inuentus sum ab his, qui me non quærebant, manifestatus sum his qui me non interrogabant, cōstatq; etiam in hac uita pœnam nō effugisse Iudæos propter suam in Iesum sæuitiam. Etam nunc Iudæi, & ingerant nostris hominibus ex Iudaismo conuersis diuinam prouidentiā, per quā ut pœna digni priuati sint Hierosolymitana urbe, sanctuarioq; quod ipsi uocant, & cultu Dei religiosissimo: quantumcunq; exuluerint diuinam prouidentiam, nobis contra ipsos magis quadrabit hæc oratio, mirandum esse Dei cōsilium, quòd peccato populi sui usus sit ad uocandas per Iesum gentes alienas à testamentis & promissionibus de regno Dei. Id quod iam olim à prophetis prædictum fuerat, propter peccata Hebræorum populi, electurum Deū non unam aliquam gentem, sed selectos ex omnibus: & post electa ea quæ stulta sunt huius mundi, conuersurum gentē brutā ad eloquia Dei, ablato ab illis Dei regno & his tradito. Sufficiet in præsentiarum unum è multis oraculum adducere, quod in Deuteronomio de futura gentiū uocatione canit in hunc modum ex persona Domini: Ipsi ad æmulationem me mouerunt in non dijs, & ad iram prouocarunt in idolis suis: ego quoq; ad æmulationem eos mouebo in non gente, in gente insipiente ad iram cōmouebo eos. Tandem Iudæus concludit sic de Iesu: Igitur homo erat ille, talis qualē & uerba & res ipsæ indicant. At ego nescio an homo ausus uniuersum orbem ad sui cultum suamq; doctrinā attrahere, potuisset sine Deo tantum successum habere, superatisq; omnia suæ doctrinæ obstacula, etiam reges, imperatoresq;, senatum ipsum Romanum & omnes omnium populorum principes. Quomodo enim homo natus & nullius præstantioris naturæ particeps tantam ad se conuerteret multitudinem: & quod magis mirum est non sapientum tantummodo, uerumetiā affectibus magis q̄ rationi obsequentium, ita ut mox uersa uice fiant è brutis prudentes. Sed quoniā potentia Dei Christus erat & patris sui sapientia, ideo talia fecit & facit nunc quoq;. Tergiuersentur licet Iudæi gentilesq; uerbis eius credere, nos certè nunquā desinemus Deo fidere iuxta doctrinam Iesu Christi, & cæcutientes alios ad Dei cultum si uelint conuertere: etiamsi isti uerè cæcutientes nos cæcutire dictitent, & siue Iudæi siue Græci ductātes insensatos homines ut pecora, nobis quod ipsi faciunt obijciant: nos siquidē non mali duces sumus à moribus perditis traducentes discipulos ad resipiscentiam, ut pro intemperantibus temperantes fiant, aut saltem proficiant ad temperantiam, pro iniustis iusti, aut saltem proficiant ad iustitiam, pro imprudentibus prudentes, aut saltem ingrediantur uiam prudentiæ, pro ignauis iié ac timidis fortes ac patientes fiant: præsertim quoties certandum est pro pietate erga Deum conditorem eorum omnium. Venit igitur non unius prophetæ, sed omnium præconio prænunciatus Iesus Christus: in quo etiam prodit se Celsi ignorantia, dum ex Iudæi persona unum prophetam dicit de Christo prædixisse. Et quoniam hactenus loquentem quasi iuxta suam legem Iudæum Celsus fecit, nisi quòd in fine quędam subiecit nulla mentione digna, ipse quoq; hîc desinam & claudam secundum librum: ad reliqua Deo fauente & Christi uirtute animo nostro assistente conabimur, Celso respondere in tertio deinceps uolumine.

Iudæorū de Resurrectione opinio.

48. *An ideo Christus uenerit ut Iudæos incredulos faceret.*

Rom. 11.

Psal. 17.

Cōsilium Dei, de Gentium uocatione, Iudæorū reiectione.

49. *Hominē fuisse, &c.*

Christi doctrina quales reddat homines.

LIBER

LIBER TERTIVS.

Repetit quæ ſu pra dixerat.

IN primo uolumine, quod aduerſus arroganter inſcriptum Veriloqui ſermonis titulo librum quo nos Celſus impetit ſcripſimus, pro uirili percurrimus ita ut iuſsiſti, fideliſsime Ambroſi, præfationem eius & quæ deinceps ſequuntur, examinãtes ſingula eius dicta, donec deſiimus in fictam concionem ad Ieſum ex perſona Iudæi. In ſecundo uerò refutatis quantum potuimus omnibus à concionabundo eodem Iudæo ad nos dictis qui per Chriſtum in Deum credidimus, tertio hoc libro iam aggredimur ea quæ Celſus ex ſua perſona nobis obijcit. Ait ſtultè inter ſe contendere Chriſtianos & Iudæos, nihilq; differre hanc eorum concertationẽ de Chriſto ab illa prouerbio celebrata contentione de umbra aſini: nihilq; grauitans habere totam hanc quæſtionem, utriſq; credentibus prænunciatum per afflatos diuino ſpiritu uates aduentum Seruatoris humani generis, cæterum in hoc diſſentiẽtibus, uenerit'ne is qui oraculis deſignatur, an non? Nos enim Chriſtiani Ieſu credimus, ut ad nos cœlitus delato iuxta uaticinia: Iudæorũ uerò maxima pars tantũ abeſt ut in eũ credat, ut qui ſeculo illo fuerũt inſidias Ieſu ſtruxerint, noſtræ uerò tempeſtatis Iudæis probetur illorũ facinus, nec deſinant conuicijs Ieſum proſcindere, ut qui ſe damnatis artibus uenditarit pro illo à prophetis prædicto Chriſto, ſicut uocatur à Iudæis. At dicat nobis Celſus cũ ſuis applauſoribus, uideatúr ne ſimile aſini umbræ, prædictum eſſe à Iudæorũ prophetis locũ natiuitatis ductoris rectè uiuentiũ qui cẽſentur peculiaris Deo populus: foreq; ut Emmanuel naſcatur è uirgine, & talia fiant per uenturũ illũ prodigia, tamq; celeriter eius uerbũ terras percurrat ut uniuerſum orbẽ peruagetur ſonus apoſtolorũ: ad hæc quid paſſurus ſit Iudæis damnantibus, & quomodo reſurrecturus, ergo temerè hæc effundebant prophetæ, nulla probabili cauſa moti non ſolùm ut hæc prædicerent, ſed mandarent etiam literis? Ergo tanta Iudæorũ gens ut olim propriã regionẽ coleret, nulla uteriſimili ratione adducta, alijs prophetarũ honorem tribuit, alios abdicauit pro falſis uatibus? aut nihil eos inuitauit ut poſteriorũ prophetarum ſcripta connumerarent cũ ſemper ſacris habitis Moſis uoluminibus? Quomodo oſtendẽt nobis iſti, qui ſtultitiã Iudæis atq; Chriſtianis obijciunt, potuiſſe Iudæorũ gentẽ cõſiſtere ſine ulla promiſsionũ præſcientia? & cũ circũuicinæ gentes ſingulæ in ſuorũ ut tunc habebant deorũ fana peterẽt oracula, hos ſolos qui contemptũ externorũ numinũ didicerant, ut non deorũ ſed dæmonũ, nimirũ prophetarũ uoce moniti omnes gentium deos eſſe dæmonia: neminẽ habuiſſe qui diuinæ mentis interpretem ſe profeſſus à uanis illis manteis ad ſe retraheret eos, qui alioqui noſcendorum futurorum cupidine deſciuiſſent ad cultos ab alijs dæmonas? conſidera igitur an nõ neceſſe fuerit eos domi habere meliorũ uatũ copiã, qui externos contemnebant unà cum ſuis numinibus. Ergo cùm paſsim miracula fierent, ſicut ipſe mox memorat Aeſculapiũ ſanationes & oracula præſtantẽ totis ſibi dicatis urbibus, Tricce, Epidauro, Coo, Pergamo, & Ariſteũ Proconneſium, aliumq; quendã Clazomeniũ, & Cleomedẽ Aſtypalæ: apud ſolos Iudæos placentes ſibi ut peculiarẽ Dei rerũ uniuerſarũ conditoris populum, nihil erat ſignorum aut prodigiorũ quod confirmaret fidẽ in eum, coniunctam cũ ſpe melioris uitæ aliæ? atq; quomodo hoc putaret aliquis? ſtatim enim deſciuiſſent à Deo ſuo, à cuius ope prius pendebant, ad illos externos fatidicos & ſanitatũ largitores deos, ſi ſui nullam ſenſiſſent in rebus dubijs præſentiã. Quòd ſi hoc non fecerunt, ſed maluerunt innumeras calamitates perferre quàm abiurare Iudaiſmum legesq; patrias, modò ab Aſſyrijs, modò à Perſis, modò ab Antiocho afflicti: quî fit ut iſti qui non dignantur hiſtoriarũ & prophetiarũ miraculis credere, figmenta hæc putent potius, quàm diuino ſpiritu afflatas fuiſſe uatũ illorum ſanctiſsimas animas, amore uirtutis nullas ærumnas uitantium, dum habitãte intra ſe numine agitati, tam ætati ſuæ quàm futuris ſeculis fata publica priuataq; aperiunt, præcipuè uerò de uenturo quodam ſeruatore humani generis. Hæc ita cùm ſe habeant, quomodo uideri poſſunt de aſini umbra Iudæi cum Chriſtianis contendere, inquirẽtes ex prophetijs quibus utriq; ex æquo credunt, uenerit'ne is de quo prophetæ canunt, an nondum, ſed uenturus ſit? Atq; ut interim detur Celſo non eſſe Ieſum eũ de quo à prophetis prænunciatũ eſt, nihilo minus ne ſic quidẽ de aſini umbra inquirerẽt, qui propheticas ſcripturas excuterent, quo euidentiùs oſtenderetur qualis'nam deſignatus ſit prophetarum oraculis, quidúe facturus: & ſi fieri poſsit, quò aut quando uenturus. Declarauimus autẽ iã antè paucarũ è multis prophetiarũ teſtimonio, hunc Ieſum eſſe illũ Chriſtũ de quo prophetatum eſt: itaq; non falluntur nec Iudæi nec Chriſtiani dum prophetas diuinitus locutos opinantur: ſed qui errant in eo fallunt, quòd adhuc ut uenturum expectant de quo ueriſsimè prædixerunt prophetæ, addentes etiam eius patriam. Poſt hæc Celſus putans Iudæos ab Aegyptijs oriundos per ſeditionẽ Aegyptum deſeruiſſe, cõtemptis publicis Aegyptiorũ ritibus: ait eos quod prius ipſi Aegyptijs fecerãt, idẽ pòſt paſſos ab ijs qui ab ipſis ad Ieſum defecerũt, ſecuti fidem eius tanquã Chriſti: & utriſq; nouatæ religionis à ſeditione factum initium, & ſeceſsionẽ. Aduertendũ hîc quid Celſus agat. Aegyptij quondã cùm Hebræos propter famẽ in regionem

Reſpõdebit ad ea quæ Celſus ex ſua perſona obiecit Chriſtianis.

1. De Chriſtianorũ & Iudæorũ de Religione contentionibus.

Pſal. 18.
Eſa. 7.
Pſal. 18. 22.
Eſa. 53.

Pſal. 96.
Prophetæ ſua deos à cultu idolorum reuocarunt.

Ieſum eſſe Chriſtum.

2. Religionẽ Iudaicã et Chriſtianã à ſeditionibus ortam.

regionem suam delatos hospites & supplices multis iniurijs afficerent, quasi conspirassent in immeritos, diuina animaduersione castigati ægrè manumiserūt eos ex iniusta seruitute. Itaq; utpote amantes sui generis, & qualibuscunq; cognatis æquiores ꝙ hospitibus, nullam calumniam omiserunt, qua non Mosem ac Iudæos appeterent, prodigia quidē per eū patrata non omnino inficiantes, cæterum magicis artibus ea tribuentes nō diuinæ potentiæ. At Moses nō magus, sed uir pius oēs suas res ad Deū uniuersorū referens, diuiniq; spiritus particeps, eius instinctu leges Iudæis tulit, & res gestas ueraciter mandauit literis. Celsus uerò nō æquus examinator Aegyptiorū Hebræorūq; controuersiæ, sed præoccupatus illecebris Aegyptiacis, maluit credere hospitū oppressoribus, Hebræos qui iniuriā patiebantur, per seditionē dicens Aegypto excessisse: non uidens interim esse impossibile ut tanta multitudo Aegyptijs regnantibus per seditinnē nouam gentē constitueret lingua etiā mutata, repenteq; ex Aegyptia Hebræa fieret. Sed detur hoc quoq;, eis relicta Aegypto subijsse linguæ etiā natiuæ tædiū: qui factū est igitur ut non Syrorū potius Phœnicumúe linguā assumpserint, sed Hebræā differentē ab utraq;? Quibus omnibus rationibus colligitur falsò credi, olim quosdā Aegyptij generis secessisse in Palæstinā à cæteris Aegyptijs, indeq; natā coloniā quæ nunc Iudæa dicitur. Nā Hebræi suā patriā linguā habebant prius ꝙ in Aegyptū descenderent, & Hebraicæ literæ diuersæ erant ab Aegyptiacis: quibus Moses usus scripsit quinq; illos codices sacros apud Iudæos habitos. Itaq; utrūq; ex æquo falsum est, uel Hebræos cùm olim Aegyptiorū pars fuerint, per seditionē ab eis secessisse: uel Iesu tēporibus orta seditione in Iudæorū republica, reuulsam, à cætero populo partē ad Iesum defecisse, nihil enim seditiosum Celsus & qui cū eo sentiūt, in Christianis ostendere poterunt. Certè si per seditionis causam orta fuisset Christiana religio, defectione facta à Iudæis, quibus & arma ad sui defensionē sumere licebat, & hostē occidere, nō interdixisset Christianorū legislator omne homicidiū, nefas esse uolens suis discipulis tale facinus in hominē quemcūq; uel sceleratissimū. Indecorū enim putabat diuinis suis legibus permitti cædē qualiscunq; hominis. Neq; Christiani, si à defectione habuissent initiū, admisissent tā mansuetas leges, quæ præberent inimicis facultatē trucidandi se tanquā pecora non repugnantia.

Matth. 5.

Quāuis si altius introspiciamus negotium, possumus dicere de egressis ex Aegypto, non sine miraculo & diuina gratia populū uniuersum recepisse linguā pristinā quæ Hebræa dicitur: sicut & ipsorū quidā propheta canit: quòd in exitu eorum ex Aegypto linguam audierunt quam non nouerant. Est & aliud argumentum non fuisse Aegyptios qui Mosis ductu eā regionem egressi sunt. Nam si fuissent, utiq; habuissent nomina Aegyptiaca, sicut quæq; lingua sua habet nomina. Quòd si constat nomina eorum esse Hebraica ut alienigenarum: plena est enim scriptura Hebraicis appellationibus, quas etiā in Aegypto parentes filijs indiderant: satis apparet figmentum Aegyptiorum esse, quòd olim cum Mose ex Aegypto pulsi fuerint: & non dubiū amplius relinquitur, natos esse ex Hebræis maioribus, sicut à Mose est proditum, & proinde usos lingua eorū, etiam Hebræa habuisse nomina à parentibus indita.

Iudæos nō fuisse Aegyptios.

Cæterum ut & de Christianis dicam, hi quia docti non repugnare infestatoribus suis, cōstanter seruauerunt mansuetā hanc & humanā legē auctoris sui, plus consecuti sunt ꝙ si accepissent hostibus resistendi licentiā: nimirū Deo propugnante & opportunis temporibus cohibente persecutores Christiani nominis. Ut enim commonerentur aspicientes paucos pietatis athletas probatiores fieri, mortemq; contemnerent, pauci per interualla temporum & facilè numerabiles pro religione Christiana sunt mortui, Deo uetante ne in totum excinderetur hoc genus hominum. Subsistere enim id uoluit, & omnes terras repleri salutari hac piaq; doctrina. è diuerso ut infirmiores respirarent à mortis metu atq; solicitudine, Deus prospexit fidelibus, nutu solo dissipatis cunctis aduersariorum conatibus, ut neq; reges, neq; prouinciarum præsides, neq; populi possent exasperari contra eos amplius. Hæc responsa sint Celso affirmanti & quondā Iudæis & pòst Christianis à seditione fuisse initium.

Ecclesia quomodo Martyrum sanguine rigata & diuinitus seruata sit.

Quoniam autem in sequentibus manifestè mentitur, age apponamus uerba ipsius. Si omnes homines uellent esse Christiani, isti hoc iam non admitterent. Hoc falsum esse liquet inde, quòd Christiani quantū in ipsis est nō negligunt per totum orbē seminare doctrinā hanc suā. Certè quidā hoc unum sibi desumpserunt negotium, ut obambularent non tantùm per oppida, sed uicos etiam & uillas, ut alios quoq; ad pietatē uerumq; Dei cultum pertraherent. Nec obijci potest eos lucri causa id facere, quando sæpe recusant accipere uictui necessaria: & si fortè huc interdum coguntur pręinopia, pręsenti tantùm usu contenti sunt, etiamsi non desit multorum ultronea liberalitas plura largiri cupientiū. Ac nūc fortasse quādo in tanta doctrinā hanc amplectentiū multitudine, adiungūt se & diuites & honorati & delicatę nobilesq; mulierculę, audebit aliquis dicere, quosdā ꝑpter gloriolas suscipere curā instituēdi Christiani populi, hoc tamē circa initia Christianismi non dixisset, cùm nullis magis imminebat periculū ꝙ doctoribus, nec potuisset id suspicari ꝓbabiliter: & hodieq; plus est his apud externos ignominiæ, ꝙ apud suos gloriæ, quæ tamen non

3. Christianos nō facilè admissuros oēs homines in cōsortiū fidei et Christi amisini.

contingit

contingit omnibus. Est igitur euidens mendacium, si omnes homines uelint esse Christiani, istos hoc non admissuros. Ac uide quo argumento id colligat. Nã ab initio, inquit, cùm pauci essent consentiebant: postquam autem præ multitudine per uaria loca dispersi sunt, iterum atq; iterum scinduntur, & singuli suas partes habere uolunt. id enim iam olim cupiebant. Fuisse quidẽ ab initio paucos Christianos collatos ad posteriora tẽpora cõstat, quãuis non omnino pauci erant. Hoc enim inuidiosum fecit Iesum, & Iudæos cõciuit ad illi struendas insidias, φ quaterna quinaúe millia hominum sequebant̃ eũ usq; in solitudines, nõ annumeratis mulieribus & pueris, tanta uis attrahendi uelut iynx quædã inerat Iesu sermonibus, ut nõ solùm uiri sed etiã fœminæ omissa imbecillitatis & existimationis cura persequerent̃ eũ haud grauatim usq; in solitudines doctrinæ gratia: nec minus pueri omni alioquin affectu carentes, siue illi parentes sequerentur, siue potius diuina quadã ui adducti, cuius desiderio faciebant iter unà cũ genitoribus. Sed sit ita, fuerint pauci ab initio, hoccine facit ut Christiani nolint suã doctrinã recipi ab omnibus hominibus? Ait etiã consensum fuisse inter omnes, ne hîc quidẽ uidens quòd mox ab initio non conueniebat inter credentes de delectu diuinorũ sacræ scripturæ uoluminũ. Ad hæc apostolis etiam tũ prædicantibus & quæ ex ipso Iesu audierant docentibus, quæstio non modica inter Iudæos fideles extitit, de his qui ad hanc doctrinã accedebant ex gentibus, exigendi ne sint ab eis ritus Iudaici, an remittendũ onus purorũ impurorũq; ciborũ discriminis, ut non necessarium: amplexis Iesum relicta superstitione maiorum suorum? Quin & in Pauli epistolis æqualis eorũ qui Iesum uiderant, inueniuntur quædã de his qui in quæstionẽ reuocabant resurrectionẽ, quasi iã facta esset, & de die Dñi habebant controuersiã, instaret ne iam an non? & illa uerba, Deuitans profanas uocũ nouitates & oppositiones falsò nominatæ scientiæ, quã quidam pollicentes fecerunt fidei naufragiũ: satis indicant ab initio uariatũ fuisse in quibusdã, cùm nondũ multi essent fideles ut Celsus existimat. Et quia mox in Christianorũ sectas inuehitur dicens, postquã latè sparsi sunt iterũ atq; iterum scissos, singulis suas factiones sibi parantibus, & ut in multitudine dissona alijs alios redarguentibus: nec iam quicquam præter nomen eis commune superesse, si tamen uel hoc præ pudore cõmune relinquitur, reliqua uerò aliorũ alia instituta esse: etiam ad hoc respondebimus, nullã unquam extitisse rem magnæ existimationis & cõmuni uitæ utilem quæ non in uarias sectas discissa sit. Medicinæ namq;, quòd ea sit utilis ac necessaria humano generi, multasq; quæstiones habeat de modo curandi corpora, apud Græcos ex professo plures sectæ inueniuntur, & sicut opinor etiam apud barbaros qui medicinam profitentur. Rursum philosophia quia ueritatis cognitionem recteq; uiuendi rationẽ pollicetur, conaturq; nos res utilissimas docere in multas quæstiones diductas, ideo sectas habet plurimas, quasdã magis, quasdã minus insignes. Nec non Iudaismus sectarum materiã præbuit, alijs aliter Mosis atq; prophetarũ sermones accipientibus. Eodem modo quia Christiana religio magnum quiddam ac uenerabile uisa est hominibus, non tantùm seruili ingenio præditis, sicut Celso uidetur, uerumetiam multis Græcorum eruditis, necessariò exortæ sunt sectæ, non contentionis sed inquirendæ Christianæ ueritatis studio: dum omnes admirantur ac uenerantur diuinas scripturas, sed uarij harum intellectus auctores suos habent, ut quisq; aliqua probabili ratione ad interpretandum motus est. At neque medicinam sanæ mentis homo fugiat propter sectarũ differentias, & parũ honestè faciat siquis simili de causa abhorreat à Philosophia: sicut neq; propter Iudaicas sectas damnanda sunt Mosis atq; prophetarum sacra uolumina. Quòd si hæc non absurdè nobis dicta sunt, an non pari modo etiam Christianorum sectas excusare licet? de quibus miranda mihi uidetur Pauli sententia dicentis: Oportet sectas in uobis esse, ut qui probati sint manifesti fiant inter uos. Nam quemadmodum medicus is demum probatus est, qui uarijs medicorum sectis examinatis probè sese in earũ plerisq; exercuit, & is in philosophia profecisse intelligitur, qui uariarum opinionum dissertationibus exercitatus potiores ex his rationes sequitur: sic ausim affirmare illum esse inter Christianos sapientissimum, qui Iudæorum atq; Christianorum sectas introspexit diligentissimè. Qui uerò nostram doctrinam propter sectas eius uituperat, damnabit etiam Socraticã, quòd ex eius philosophi disputationibus ortæ sint diuersæ scholæ aliquot: damnabit & Platonis decreta, propter dissentientẽ ab ijs Aristotelẽ, & nouis indulgentẽ opinionibus: qua de re iam antè nobis dictũ est. Celsus aũt uidetur mihi nosse quasdã hæreses, quibus ne nomen quidẽ Iesu nobiscũ est cõmune. Fortassis enim audiuit de Ophianis qui uocant̃ & Cainanis, & si qua alia similis est sentẽtia modis omnibus à doctrina Iesu discrepãs, uerũ ista nihil ad inculpatissimæ religionis Christianæ uituperationẽ attinẽt. Post hæc inquit: Quo magis mirũ est eorũ institutũ, φ nullius momẽti initijs coalitũ nisi φ secessio, eiusq; cõmoda, & metus quo sibi timent à diuersum sentientibus, mutuã inter ipsos fidẽ conciliat. Ad hoc quoq; respondebimus, adeò non de nihilo, imò diuina operatione institutũ nostrum esse ortum ut initium habeat ab oraculis per prophetas editis, quibus docebantur homines spe-

Consule Prouerb. Iynge trahor.

Ioan. 6.

Dissensio de sacris libris, de legalibus, de Resurrectione, de Domini die.

1. Tim. 1.

4. De sectis calumnia.

Inquirendi ueritatem studiũ, peperit sectas.

1. Cor. 11.

De hæresibus. Consule de his Irenæum & Epiphanium.

5. Christianos, metu Ethnicorũ compulsos, tueri cõsensum fidei suæ, qua sit ex seditione orta.

rare aduentum Christi seruatoris humani generis. Quanto enim falsior est hæc infidelium reprehensio, qua tamen sibi uidentur meritò in nos inuehi: tanto magis subsistit diuina doctrina, quā didicimus Iesum esse Dei filium, & ante assumptā humanam naturam & dū homo fit: addo, etiam postea semper eum inueniri diuinissimum, modò quæratur animi oculis perspicacibus Apparebit enim eum uere à Deo descendisse: nec tum primum initiū habuisse, quæcp post initium secuta sunt, quando cœpit intelligi: sed ex quo Deus cœpit intercsse rebus hominū, uarijs uirtutibus multiplicicp sapiētia sua Iudaicā primò, deinde Christianā religionē instituens. Iam aūt antea confutatū est quòd putat à seditione indecp profecta utilitate initiū faciū doctrinæ per quā tanta multitudo conuersa est. Quod uerò mox sequitur de metu quo sibi timeant à diuersum sentientibus, eocp in mutua fide conneantur, satis apparet cuā abscp eo fo dalitatē nostram consistere, uel ex hoc quòd uolente Deo metus is cessauit longo tēpore: & ue risimile est cessaturā præsentis uitæ securitatē in credentibus, ubi denuò calumniatores nostri causam tantorū motuum quibus nunc res Romanæ agitantur, in multitudinem fideliū conferre cœperint, quòd non impugnemur à principibus sicut superiore tempore. Didicimus enim nec in pace de pristinis studijs quicquā remittere, luxuiúe nos tradere, nec si à mundo infestemur lassari, deficereúe à caritate Dei, quæ est in Christo Iesu. Itaque palàm approbamus ueneranda religionis nostræ initia, non ut Celso uidetur occultamus, quandoquidem eius candidatis ante omnia contemptum idolorū omniumcp statuarū indimus, mentemcp horum à cultu ac ueneratione creaturarū ad Deum uniuersitatis huius conditorem attollimus, apertè de prænunciato à uatibus docentes, tum ex ipsorū propheтijs, tū ex euangelistarū apostolorūcp sermonibus accuratè traditis ad posteros qui modò prudentius eos audire ualeant. Qualibus porrò uaframentis terriculisúe ficticijs uulgus attrahamus, ut Celsus temerè obijcit, proferat qui uolet nisi fortè quod de iudice Deo, decp hominibus in eo iudicio ratione factorū suorum postulandis docemus, astruentes id uarijs modis, uel scripturarū auctoritate, uel argumentis probabilibus, iste habet pro terriculis ficticijs: quamuis tandē (amica enim ueritas) ipse Celsus ita loquatur: Absit ut hi, aut ego, aut ullus mortaliū, tollat opinionē de iniustorū pœnis & iustorū præmijs. Quæ sunt igitur alia terricula quibus confictis homines attrahimus? Quin illud obijcientē, cp priscas fabulas secus intellectas refingentes, his primùm obtundamus homines, uelut sonis quibusdā corybanticis, interrogabimus, Quas priscas fabulas? Nā siue de Græcanicis dicit denarrantibus nobis inferorū tribunalia: siue de Iudæorū literis, inter cætera uitā futurā uaticinantibus: non poterit ostendere nos malè intellexisse ueritatē, qui uitam nostram his persuasissimis rationibus conamur corrigere: sicut nec conferre nostras res cum rebus Aegyptiorū: ad quos uenienti offerunt se splendida fana cum lucis, & templa cū uestibulis atcp porticibus eximia magnitudine pulchritudinecp mirandis, ceremoniæcp admodū religiosæ ac mysticæ: introgressus autē uidebit adorari felem, aut simiam, aut crocodilum, aut hircum, aut canem. Quid enim est apud nos simile speciosis primo aspectu Aegyptiorū sacrarijs? aut quid conferendū cum adoratis intus brutis animantibus? An fortè prophetiæ, & Deus uniuersorū Dominus, & idolorū contemptus uidētur etiā ei res magnificæ, Iesus uerò Christus crucifixus similis adoratæ brutæ pecudi? Id si dicet, nec enim aliud dictuū puto, respondebimus multa nobis superiùs pro defensione Iesu memorata, quòd etiam quæ illi humano more accidisse uidentur, utilia fuerunt uniuerso mundo & salutaria. Et postea uenerandas istas Aegyptiorū res, affirmantium animalibus brutis inesse quædam diuinitatis siue symbola, siue quocuncp modo hæc nominare libet ipsorum uatibus, at præ se ferre quādā speciem non uanorum sacrorum, duntaxat apud peritos talium: cæterum quę nostra disciplina habet Charismata (ut Pauli more loquar) concessa per spiritū sapientiæ, cognitionis cp spiritualis magis q̃ ratiocinatricis, cuius Christiani studiosi sunt, ne in cogitationē quidē uenisse Celso cōijcio, non solùm ex his eius uerbis, sed etiam è sequentibus: ubi Christianum sodalicium incusat, dicens arceri omnes sapientes à doctrina fidei, solos adsciscі amētes & ingenio seruili præditos: de quo uidebimus postquam ad eum locum uentum fuerit. Et ait à nobis stultè rideri Aegyptios, quamuis multa præclara subindicantes suis ænigmatibus, nempe idearum sempiterna rum intellectum, non ut uulgo uidetur brutorū mox interiturorum uenerationem docentes, cūm ipsi res ueneratu nihilo digniores q̃ hircos & canes Aegyptiacos introducamus in nostris de Iesu narrationibus. Ad hoc dicemus. Ergo uir præclare si Aegyptios multa non contemnenda sub ænigmatum inuolucris & animaliū suorum imaginibus docentes meritò extollis, immeritò nos accusas, quasi persuasus nihil sani nos dicere, sed friuola omnia, quoties de Iesu reconditiorē sapientiā interpretamur apud initiatos Christianis mysterijs: de quibus ut huiusmodi sapientiæ capacibus Paulus sic scribit: Sapientiā aūt loquimur inter perfectos, sapientiā, inquam, non huius seculi, nec uanitatis coargutorum huius seculi principum: sed loquimur Dei sapientiā in mysterio celatā, quā prædefiniuit Deus ante secula in gloriā nostram, quam

Christiani quales sint, & cum sunt halcyonia & cū persecutiones.

6. Christianos circumuenire incautum uulgus astucia et inanibus terriculamentis.

Ridet Aegyptiorum superstitionem.

7. Aegyptiorum Ματαιότης praeferendam nostræ sapientiæ.

Βίαιος.

1.Cor.2.

quam nemo cognouit principum huius seculi. Dicant nunc Celsi huius similes, nullámne excellentiorem sapientiam Paulus imaginabatur, cúm polliceretur locuturum se apud perfectos sapientiam? Quòd si quis perfricta fronte audebit dicere Apostolum sapientiæ nihil habentem promisisse talia, iubebimus eum interpretari huius scriptoris epistolas, singularum dictionum introspecta mente quàm diligentissimè: puta quæ sunt ad Ephesios, Colossenses, Thessalonicenses, Philippenses, Romanos: ostenderéq; utrumque, & quòd à se intellectæ sint, & quòd stultæ ac fatuæ. Sat enim scio, si se attentæ illarum lectioni dederit, aut admirabitur mentem uiri uulgari dictione egregias complexi sententias: aut nisi admiratus fuerit, ipse ridiculus uidebitur: siue ut intellecta enarrare conabitur siue confutare quæ ipse in eius literis imaginatus sit. Taceo nunc de his quæ in totis Euangelijs obseruatione digna sunt: quorum singula habēt multam contemplationem non imperitus solùm & plebeijs difficilem, sed ingeniosis etiam, propter profundissimos sensus parabolarum quibus apud profanos Iesus est usus, seruans earum intellectum discipulis auribus non uulgaribus præditis, & domi priuatim se de hoc appellantib. Ibi mirabitur qui intellexerit qua ratione alij domi dicantur esse, foris alij. Rursus quis non obstupescat qui modò queat perspicere crebros Iesu transitus, nunc montem petēns hoc aut illud dicendi faciendiúe gratia: nunc iterum descendentis ad sanandos ægrotos, qui eum in montem unà cum discipulis consequi non poterant. Verùm non est præsentis temporis enarrare diuinos sensus euangeliorum Paulinarumúe literarum, hoc est sapientiæ ueribiq; Dei: satis sit uel hæc dixisse contra indecoram philosopho Celsi maledicentiam, comparantis Ecclesiæ Dei mysteria cum Aegyptiorum felibus, simijs, crocodilis, hircis, canibus. Et ut nullam derisionis speciem reliquam faceret scurra iste in suo sermone quo nos impugnat, Castores, Herculem, Aesculapium, Bacchum memorat, deos factos ut Græci credunt ex hominibus: dicens nos non ferre pro dijs eos haberi quamuis cæteris præstantiores optiméq; de mortalium genere meritos: Iesum uerò prædicare quòd post mortem cōspectus sit suis sodalibus: additq; huic criminationi, umbram uisam esse ab eis. Ad hæc dicimus, Celsum egregiè dissimulasse quòd hos deos non coleret, ueritum lectorum opinionem, ne crederent eum impium: qui si cognitæ ueritatis rationem habuisset, nunquā simulasset habere se illos pro dijs. Nobis non deest quod respondeamus, credat ille utrumlibet. Age igitur, disseramus cum his qui eos non putant esse deos. Ergò ne sunt quidem omnino, sed ut quorundam est opinio de humana anima, quòd confestim soluta pereat, perijt horum quoq;: aut si iuxta opinionem aliorum animæ corpori superstites immortalitate fruuntur, supersunt hi quoque, sed aut heroes nō dij, aut ne id quidem, sed puræ putæ animæ? Ergo si eos nullos iam esse putatis, priorem illam de anima opinionem astruitis. sin adhuc sunt, assentiendum est nobis immortalitati animæ, non solùm iuxta egregias illas Græcorum super hæc disputationes, uerumetiam iuxta diuinæ doctrinæ placita. Nos ostendemus ex historijs impossibile esse ut isti quos uolūt auxisse superorum numerum, post mortem ad potiores sedes migrarunt, quando tam multa prodita sunt de Herculis amoribus usq; ad muliebris dominationis patientiam, dum non dedignatur seruire Omphalæ, deq; louis ipsorum fulmine perempto Aesculapio. Quid memorem Castores uitam mortemq; alternātes singulorum dierum uicibus, & parem dijs immortalibus honorem sortitos quum emoriantur toties? quî probabile est horum quenquam deum haberi aut heroa? At nos Iesum nostrum iam approbatum prophetarum oraculis, opponere istis possumus etiam collatione historiarum, quòd huius nullum feratur factum intemperans: alioquin eius insidiatores quærentes undiq; falsa testimonia quibus eum opprimerent, inuenissent aliquod saltē in speciem probabile, arripuissentq; occasionem huiusmodi criminis. Mors quoq; illius est hominum insidiatorum facinus, nec habet quicquam simile Aesculapij fulmini. Iam furiosus ille Bacchus cum indumentis muliebribus quid est cur adoretur pro Deo? utcunq; hæc quidam excusare conantur confugientes ad allegorias, quæ si quid sani continent, seorsum examinandæ sunt: seorsum item quî consistat ipsius adoratio cultusq;, deturbari per Titanas è cœlesti solio. At noster Iesus conspectus à suis sodalibus, ut iste loquitur, uerè cōspectus est, & calumnia est, uisam tantùm umbram ipsius. Conferantur nunc illos celebrantes historiæ cum his quæ de Iesu mandata sunt literis: nisi Celsus illa uera esse credi postulat: hæc tametsi ab ijs cōscripta quibus spectata sunt, quiq; re ipsa ostenderunt fidem sibi factam eorum quæ uiderant constanter usq; ad mortem testati, haberi tamen pro figmentis. Et quis qui modò rationem sequatur, temerè illis credulus, nihilq; examinans, pari temeritate his nostris fidem abroget? Indem cùm de Aesculapio dicitur, magnā multitudinem tam Græcorum quàm barbarorum asseuerare sæpe eum uisum, hodieq; uideri, non spectrum hoc, sed ipsum deum beneficia sanitatis & oracula exhibentem Celsus uult credi etiam à Christianis hominib. At si Iesu discipulis spectatoribus illius miraculorum, eorum conscientiam candidè profitentibus, considerata simplicitate scripturæ omni uafricie carentis assentiamus, stultitiam nobis non ueretur impingere: cùm tamen non

Sapientia quā Paulus inter perfectos locutus est.

Matth. 5. 8. 17.

8. Ficticia numina Domino Iesu opponit.

Ex hominibus non factos esse deos.

Dominus Iesus uerè ἀνέγκλητος καὶ ἀναμάρτητος.

posſit proferre multitudinem iſtam Græcorum barbarorumq́; credẽtium Aeſculapio,nos ue-
rò,quod ille uanè iactat,poſſumus oſtendere inenarrabilem tam Græcorum quàm barbaro-
rum numerum Ieſu noſtro credentium.In his quidam in ſignum acceptæ per fidẽ uirtutis mi-
rificæ ſanant ægrotos,inuocato tantùm ſuper eos uniuerſorum Deo,& Ieſu nomine,recitataq́;
de rebus eius quapiam hiſtoria. Vidimus enim ipſi multos ſic liberatos à grauibus malis,alie-
natione mentis, inſania,alijsq́; innumeris,quibus nunquam uel homines uel dęmones opem
attulerunt.Iam ut concedamus medicum aliquem dæmonem curare morbos corporum qui
uocetur Aeſculapius,huius admiratoribus ſimulq́; uanis Apollinis obijciemus, medicinæ pe-
ritiã rem eſſe indifferentẽ,quæ cadat in malos æquè ac bonos: nec enim ſtatim qui futura prę-
noſcit etiam uir bonus eſt:proinde requiri aliam probationem,ſanatores iſtos & fatidicos nõ
malos eſſe,ſed probos modis omnibus,& qui non immeritò haberi poſsint pro dijs. At non
poterunt declarare iſtorum probitatem,quandoquidem multos ſanare dicũtur indignos hoc
beneficio,quibus propter mores peruerſos exitio dignioribus nemo bonus opẽ tulerit. Quin
& in oraculis Pythij poſsis inuenire abſurda iuſſa,ex quibus duo nunc proferam : quòd Cleo-
meden opinor pugilem coli iuſsit diuinis honoribus,neſcio quid admiratus in eius exercitio,
nec Pythagoram nec Socratem dignatus honore quanto pugilem:præterea quòd Archilochũ
teſtatus eſt Muſarum famulum, uirum qui in nequiſsimo argumento ſpecimen poetices ſuæ
morumq́; ſimul imputorũ edidit,hoc tantùm nomine pium pronũciauit, quòd eſſet famulus
Muſarum quas cõſecrauit error hominũ. Atqui nemo facilè pietatis laudẽ tribuat niſi ornato
uirtutibus omnibus:cæterùm nemo honeſtus ſuſtineret dicere, quæ uenerandi iſti Archilochi
iambi cõtinent. Quòd ſi nihil diuinum præ ſe fert Aeſculapij medicina & Apollinis diuinatio,
quæ ratio eſt,ut iam donemus eos callere has artes, cur colantur pro dijs? præſertim cùm ori
Pythij ſpecus inſidens,quam uocant prophetidem, per muliebria recipiat ſpiritum Apollinis
fatidicum,nullo conueſtitum terreno corpore. Nec enim eſt ſimile quod nos prædicamus de
Ieſu eiuſq́; uirtute. quòd enim ex uirgine natum eſt, corpus erat conſtans ex humana materia,
uulneribus mortiq́; obnoxium. Videamus porrò quæ Celſus affert ex hiſtorijs,nõ admodum
uerisimilia,ipſi tamen credita,quantum ex eius uerbis apparet: & primùm de Ariſteo Procon-
neſio,de quo ſic ſcribit: Ergo Ariſteum Proconneſium,qui tam diuinè rebus humanis exem-
ptus eſt,rurſusq́; manifeſtè conſpiciendum ſe præbuit , & poſt multum temporis alio atq́; alio
loco orbis peragrato miranda quædam renunciauit, etiam poſt interminationem Apollinis,
qui eum pro deo coli à Metapontinis iuſsit,nemo iam deum exiſtimat? Hanc hiſtoriã uidetur
deſumpſiſſe à Pindaro & Herodoto:nobis nunc ſufficiẽt quæ in quarto narrat Herodotus his
uerbis: Ariſteus qui hæc retulit unde fuerit,dictum eſt à me. Dicetur etiã quęnam de eo uiro in
Proconneſo & Cyzico audierim. Ariſteũ aiunt,qui nulli ciuiũ ſuorũ nobilitate cederet, ingreſ-
ſum in Proconneſo fulloniã deceſsiſſe: fullonemq́; occluſa officina abiſſe,ut nũciaret rem pro-
pinquis defuncti. Sparſoq́; iam per oppidũ rumore, Ariſteum eſſe uita functũ, ſuperueniſſe de
hac re loquentib. quendam Cyzicenũ tum ex Artacia uenientẽ,qui ſibi in patriã redeunti ſpe-
ctrum eius inferos petentis uiſum diceret. Et cùm id homo conſtanter aſſeueraret, propinquos
mortui cum apparatu quo efferrent eum adfuiſſe ad fulloniã. qua aperta Ariſteũ nec uiuũ ap-
paruiſſe nec mortuũ: ſeptimoq́; deinde anno cùm in Procõneſo apparuiſſet, eos uerſus feciſſe,
qui nunc à Græcis Arimaſpęi uocantur: quibus conditis rurſum diſparuiſſe. Ita fertur in his
quas dixi ciuitatib. Illud ſcio, obuerſatum eum in Italia Metapontinis,anno ducenteſimo qua-
drageſimo poſtq́; iterum diſparuit,quantum colligo ex collatione ſermonũ quos à Proconne-
ſijs & Metapontinis audiui. Ipſi Metapontini dicunt Ariſteum apud ſe conſpectũ iuſsiſſe aram
dicari Apollini, iuxtaq́; ſtatuam Ariſteo Proconneſio ponere: quòd diceret Apollinem ad eos
ſolos ex Italicis in ipſorum terrã ueniſſe, illum ſe aſſectante. & qui iam Ariſteus eſſet, cùm deum
aſſectaretur fuiſſe coruum, his dictis illum abiſſe: ſe uerò legans Delphos miſsis, conſuluiſſe o-
raculum, quódnam ſit id ſpectrum hominis. Tum pythiam iuſsiſſe parerent ſpectro : hoc enim
in rem ipſorum fore, ac ſe reſponſo accepto, feciſſe quod mandatũ eſt: hodieq́; extat Ariſtei ſta-
tua iuxta ſimulacrum Apollinis, & lauretum circumquaq́;. Eſt autem in foro id ſimulacrum.
Hactenus de Ariſteo. Reſpondeo ad hæc: ſi Celſus eius hiſtoriæ fidem penes auctorem reliquiſ-
ſet, aliter me acturum fuiſſe cum eo. nunc quoniã ut ueram refert, dicens eum diuinè diſparuiſ-
ſe, ac rurſum palàm apparuiſſe in multis orbis regionib. multaq́; mira nunciaſſe: & oraculum
etiam Apollinis memorat, iubentis Metapontinos ut hominẽ diuinis colerent honorib. nimi-
rum perſuaſus hæc ita ſe habere, libet eũ ſic compellare: Tu qui pro figmentis habes miracula
prodita à Ieſu diſcipulis, & aliorũ credulitatẽ accuſas, qui fit ut iſta figmenta eſſe & quidẽ pro-
digioſa non exiſtimes? quomodo alios ut ſine ratione ulla credentes de Ieſu prodigijs crimina-
ris, cùm ipſe prę te feras fabulis te credere, nihil habentib. quod ſit probabile, quod poſsis ad-
ducere? niſi fortè Pindarus & Herodotus ubi ueraces ſunt: homines uerò ſoliti mori pro Ieſu

preceptoria

Marginal notes:

Χαρίσ[illegible] etiam Origenis tempore

Pythius quos laudauerit.

Ironia.

De Ariſteo Proconneſio fabula.

Verſus Arimaſpei.

præceptoris placitis, quæ ut persuasissima sibi literis transmiserunt ad posteros tam cõstanter pro figmentis, sicut putas, decertauerunt, ut iuxta normam eorum uiuentes enecari mallent q̃ desciscere. Itaq; arbiter factus inter ea quæ de Aristeo & Iesu scripta sunt, suspende tantisper sententiam, dum dispicias ex euentu, quod ad morum correctionem & pietatẽ erga Deum rerum omnium conditorem attinet, num non sine numine gesta sint quæ de Iesu narrantur, potius q̃ illa quæ de Aristeo Proconnesio. Quorsum enim diuina prouidẽtia uoluisset edi per Aristeum fabulosa illa miracula? nec potes dicere quid utilitatis humano generi prouenisset ex istis quę tibi uidentur tam mirifica. Nos autem dum res Iesu enarramus, non uulgares rationes earum afferimus: Deum uoluisse per Iesum salutarem doctrinam hominib. instituere, firmatam in Apostolis tanquam fundamento ędificandi Christianismi, cæterùm augendam tempore posteriore maioribus accessionibus, quando inuocato Iesu nomine sanationes fiunt, aliaq; manifesta argumenta præsentis ac propitij cœlestis numinis. Quid tale facit Apollo seuerẽ indicens Metapontinis ut honorem qualem cœlitibus Aristeo habeant? quam obsecro utilitatem inde consecuturi, si eum qui modò homo fuerat, mox deum factum crederent? Attamen Apollinis nostra opinione dęmonis, uestra dignatione nidoribus honorati & libaminibus, commendatio pondus habet ad ornandum Aristeum: cæterùm summi Dei sanctorumq; angelorum eius & prophetarum testimonia, non post natum Iesum, sed etiam multò ante natiuitatem ipsius edita, non mouent uos ut admiremini uel uates diuino spiritu afflatos, uel ab eis prænunciatũ, cuius in hanc uitam aduentum ante tot secula multorum præconio significari contigit: adeo ut tota Iudæorum gens quæ dudũ pendebat à uenturi expectatione, post aduentum Iesu, inter se de hoc disceptaret, magna parte hunc esse Christũ credente & contẽdente designatũ prophetarum oraculis: cæteris non credentibus, & contempta discipulorũ eius mansuetudine ne uerbo quidẽ tenus seditionẽ spectantium, tantũ facinus ausis, quantũ narratur in ueracissimis & candidissimis ipsorum discipulorũ literis, in quibus ne illa quidẽ prætermittuntur quæ uideri poterant allatura Christianis nonnihil dedecoris. Hoc enim uolebant Iesus & discipuli, ut ad hanc doctrinam accedentes non solùm ipsius diuinitati miraculisq; factis crederent, semota cõsideratione assumptæ carnis concupiscentis aduersus spiritũ: sed animaduerterent etiã cœlestẽ uirtutem delapsam in naturã humanã suis circumstantijs obnoxiã, assumpta humana anima simulq; corpore, non minus utilitatis inde relaturi ad salutis rationẽ & fidei, dum uidẽt ab his exordijs prouenisse contextum naturæ diuinæ cum humana, ut per diuinæ cõmunicationem humana hæc fieret diuina, non in solo Iesu, sed & in omnib. quotquot unà cum fide assumpserint uitam qualem Christus docuit, sursum ducentẽ ad Dei amicitiam cõmunionemq; cum illo omnes obseruatores præceptorum Iesu. Apollo autem sic ut Celsus scribit, Metapontinis cõsulit ut Aristeum colant pro deo. Illi quibus persuasum erat Aristeum hominẽ fuisse, ac fortasse non bonũ, in re manifesta noluerunt oraculo credere quòd is deus sit aut dignus diuinis honoribus: atq; ita cõtemptis iussis Apollinis, nemo Aristeum habet pro deo. De Iesu uerò possumus dicere, quoniã erat utile humano generi hunc excipere, ut Dei filium uenientem in humana anima & corpore, quod non erat in rem liguritorum istorum & carnalium dæmonum, hominumùe qui hos colunt pro dijs: ideo terrestres dæmonas uenditantes se apud imperitum uulgus pro superis, ipsorumq; cultores, conatos obsistere quo minus Iesu doctrina propagaretur latiùs: uidebant enim hac inualescente tolli nidores gratasq; sibi libaminum cupedias. At Deus qui Iesum miserat, frustratus dęmonũ insidias effecit ut per uniuersum orbem ad conuertendos corrigendosq; homines præualeret eius euangelium, & ubiq; instituerentur ecclesiæ cum ratione uiuendi contraria superstitiosorum, intemperantium, & iniustorum congregationibus. Tales enim mores passim cernuntur in ciuitatibus. Cæterùm ecclesiæ Dei per Christum eruditæ, collatæ ad uulgares cœtus hominum, planè mundi sunt lumina. Quis enim non fateatur deteriorem ecclesiæ nostræ partem collatam cum uulgaribus concionibus longè præstantiorem esse? nam ecclesia Dei quæ Athenis est, uerbi gratia, mansueta est & quieta, quippe quæ uni Deo se approbare cupiat: Atheniensis autem populi concio seditiosa nec ullo modo conferenda cum eius urbis ecclesia Dei. idem dicendum de ecclesia Dei quæ est Corinthi, & cõcione populi Corinthiorum quam ipsi etiam sua lingua uocant Ecclesiam: similiter de ecclesia Dei quæ est Alexandriæ (exempli gratia) & concione Alexandrini populi. Quæ si quis candidus & ueritatis studiosus audiens examinet, res mira uidebitur conatum hoc aliquem atque etiam effecisse, ut per ciuitates intra eadem mœnia cohabitarent ecclesiæ Dei cum profanis populis suas conciones celebrantibus. Sic etiam senatum ecclesiasticum si componas ad senatus singularum ciuitatum, inuenies quosdam senatores ecclesiasticos dignos ubiuis gentium administrare diuinitus constitutam rempublicam: senatores uerò istos qui passim reperiuntur, nihil in moribus habere eximium præ plebeijs hominibus. Eodem modo magistratus ecclesiastici cum urbanis magistratibus conferendi: ut intelligas magistratus ecclesiæ, etiam qui inter

Historia de Christo fide dignissima cur sit.

Gal. 5.

Deus per Christum quid humano generi præstiterit.

Ecclesiastici cõuentus quomodo à Ciuilibus differant.

Senatus Ecclesiasticus & Publicus.

collegas paulò frigidius uersantur in officio, tamen in morum & uirtutum ratione uulgarib;
senatoribus atq; magistratibus præcellere. Quæ cùm ita se habeant, quid absurdi fuerit in Iesu
cuius tam efficacem uidemus potentiam, diuinitatem suspicere: at non item in Aristeo Procon
nesio quem Apollo in deorum album referri uoluit: aut in eis quos Celsus enumerat, dicens à
nemine pro deo coli Abarim Hyperboreum, cuius tanta uis erat ut cum sagitta eiaculata ferre
tur per aerem. Quid enim sibi uoluit Abaridis diuinitas per quam consecutus est uelocitatem
sagittæ parem? quid cõmodorum inde ad humanum genus rediit? aut ad ipsum etiam? ut iam
demus hæc non esse figmenta, sed factũ id cooperãte quopiam numine. Dum uerò nostrum Ie
sum dicimus assumptum in gloriam, uideo dispensationem Dei cõmendantis hominibus do
ctorem per quem tam egregias res operatus est: quo non tanquã pro humanis disciplinis, sed
pro diuina doctrina certantes se totis uiribus dedicent supremo numini, & nihil non agant ue
illi placeant, utpote recepturi pro meritis ante Dei tribunal quicquid in hac uita uel malè ge
stum est uel bene. Quoniam autem mox & de illo Clazomenio Celsus mentionem fecit, addẽs
ex historia, animam eius sæpe relicto corpore oberrasse nudam, attamen nec hunc in deos rela
tum: & ad hoc dicemus, fortasse malorũ dęmonũ instinctu scripta esse talia (nõ enim credo ipso
rum dispensatione facta etiam esse) ut prædictiones prophetarũ de Iesu & sermones ipsius per
calumniam dicerentur similes esse figmentis eiusmodi: minusq; admirationis haberent, quasi
commune hoc esset ei cum alijs. Meus certè Iesus de anima sua non humano fato separanda à
corpore, sed iuxta datam sibi etiam in hoc negocio mirãdam potestatem, dicebat illud: Nemo
tollit animam meam à me, sed ego pono eam sponte. Potestatem habeo ponẽdi eam, & rursum
potestatem habeo recipiendi eam. Nam quia potestatem habebat ponendi eam, posuit tunc
cũ dixit, Pater, ad quid me deseruisti? emissoq; clamore magno exhalauit spiritũ, priusq; carni
fices crura crucifixorũ frangerent, ne cruciarentur diutius. Resumpsit uerò animã quando sei
psum ostendit discipulis: quod antè prædixerat Iudæis incredulis: Soluite, inquit, templũ hoc,
& ego id triduo resuscitabo. Dicebat autem hoc de templo sui corporis: ita ut prophetarũ præ
conijs prænunciatum fuerat, & inter cætera illo: Caro mea requiescet in spe, quoniam non dere
linques animã meam in inferno: neq; dabis sanctũ tuum uidere corruptionẽ. Celsus porrò in
dicat se multas legisse Græcorum historias, dum profert etiã Cleomedẽ Astypalæum: quẽ nar
rat arcã ingressum, & intus operculum eius retinentẽ, non esse repertum in ea: sed diuino quo
dam fato euolasse, quum inimici comprehendere hominem uolentes arcam effringerent. Hoc
quoq; nimirum figmentum est, sicut etiam figmenti præ se fert speciem, nec habet quicquam re
bus Iesu simile. Nam in istorum, quorum exempla produxit, uita nullum diuinitatis argumen
tum est cernere: è diuerso Iesu attestantur & emendatorum ecclesiæ, & præcinentes de illo pro
phetiæ, & sanationes quæ fiunt in eius nomine, & ipsius donum cognitio sapientiæ, & ea ratio
qua à nuda fide altiùs ascenditur, excutiendo diuinarum scripturarum sensus iuxta præceptũ
ipsius Domini dicentis: Scrutamini scripturas: iuxtaq; Pauli cõsilium quo ait: Oportet scire ue
numquenq; nostrûm decenter respondere: & rursum: Parati semper ad satisfaciendum omni
poscenti à uobis rationẽ eius quæ in uobis est fidei. Quòd si uult ipse ut concedamus non esse
figmentum, dicat quid sibi uoluerit augustior illa uis, dum fecit eum diuino quodam fato euo
lare ex arca. Si enim ostendet rem aliquam magni momenti, ob quam Deus meritò Cleome
dem sic honoratum uoluerit, quid opus est contradicere? quòd si nihil habet saltem uerisimi
le quod hoc loco dicat, manifestum est non inuenire hominem quomodo obturet os crimina
toribus: & aut historiam ueram esse negabimus, aut contendemus dæmonum præstigijs illu
sum esse oculis eorum qui huic Cleomedis miraculo præsentes aderant, qualia ludibria sæpe
fiunt magicis artibus: quantumuis Celsus putet id iuxta oraculi fidẽ contigisse, & diuino quo
dam fato eum ex arca euolasse. Equidem puto Celsum hos solos sciuisse, & ut uideretur uolẽs
ac prudens omittere exempla similia, dixisse illud, Cæteriq; plures quos aliquis posset in me
dium adducere. Sed sit ita fuisse plures qui nihil humano generi profuerint, quid horum qui
uis ad Iesu res egregias, quarum plerasq; iam recensuimus? Post hæc Celsus opinatus nos qui
comprehensum damnatumq; supplicio colimus idem facere quod Getas qui Zamolxim ue
nerantur, & Cilicas qui Mopsum, & Acarnanas qui Amphilochum, & Thebanos qui Amphia
raum, & Lebadiẽses qui Trophonium: quos omnes immeritò nobiscũ conferri declarabimus.
Nam istis quos enumerauit templa & simulachra posita sunt à suis populis: nos uerò qui non
exhibemus Deo tales honores, utpote magis congruos dęmonibus hoc illoue loco consecra
tis, ut quenq; aut ipsi occupauerunt, aut mysterijs quibusdam incantati habitare coguntur?
admiramur Iesum qui mentes nostras ab omni sensibili, nec corruptibili tãtùm, sed etiam cor
rumpendo, traduxit ad cultum summi Dei, constantẽ correctione uitæ atq; precibus: quas of
ferimus ei ceu mediatori inter omnem naturam genitam & ingenitam, qui nobis à suo patre
omnia beneficia deferat, & uicissim in morem pontificis uota nostra ad summum Deum perfe
rat.

Abaris præstigiator.

D. Iesu assumptio in gloria.

Clazomenij cuiusdam uagabunda anima.

Matth. 27.

Ioan. 2.

Psal. 16.

Cleomedes Astypalæus.

Ioan. 5.

1. Pet. 3.

Christianos hominem captum & damnatum pro deo habere.

D. Iesus quid præstiterit & præstet fidelibus.

rat. Libet nunc mihi cum hoc talia nescio quomodo proferente nugari more ipsius: Verùm nihil sunt hi quos modò enumerasti, nec ulla uis est apud Lebadiam in fano Trophonij, nec Thebis in Amphiarai, nec in Acarnania in Amphilochi, nec in Cilicia in Mopsi: an est his locis aliquis siue dæmon, siue heros, siue Deus, qui maiora humanis uiribus opera faciat? Si dicet nihil dæmonum deorumúe ibi esse, saltem nunc fateatur suam sententiam quòd sit Epicureus nec eadem quæ Græci sapiat, quippe qui nec dæmonas agnoscat, nec deos ueneretur Græcanicos: & apparebit eum frustra uerbis extulisse quæ iam dixit ut uera, quæq; inde conatur colligere. Quòd si dixerit, siue dæmonas, siue heroas, siue deos esse quos enumerauit, uideat quòd his quæ dixit astruit imprudens, etiam Iesum fuisse tale quippiam, ideoq; facilè tantæ multitudini approbasse se missum à Deo ut genus humanum inuiseret. Id si semel admiserit, uide an non cogetur fateri potentiorem eum his quibus modò connumerandum esse assensit: quandoquidem illorum nemo uetat coli etiam alios: at hic sibi ipse fidens ut pollentiori, interdicit ne istos recipiamus pro numinibus, quippe qui sint impuri ac scelesti dæmones incubantes terræ locis uarijs ut quenque occupauerunt, quoniam ad puriorem illam & diuiniorem regionem non ualent pertingere, quò nunquam deueniunt terrenæ uitijsq; terrestribus inquinatæ crassitudines. Post hęc quia mentionem facit amorum etiam Hadriani Cæsaris, adolescentis, inquam, Antinoi, & honorum diuinorum quos is apud Antinoupolim oppidum Aegypti à se denominatum sortitus est, eosq; putat non multum distare à cultu quem nostro Iesu exhibemus: age hoc quoq; conuincamus dictum malicioso infensoq; nobis animo. Quid enim habet adamati Hadriano adolescentis, ac ne marem quidem suum sexum à muliebribus propudijs tutati, uita nostro adorando Iesu similer qui tantum abfuit ab omni genere intemperãtiæ, ut nemo unquam tam maledicus & impudens calumniator extiterit, qui hac parte uel leuissima macula famam eius contaminare ausus sit. Quamuis si quis incorruptè ueritatem scrutetur in rebus Antinoi, nihil inueniet præter præstigiosa quædam Aegyptiorum mysteria, cur ille miracula apud Antinoupolim edere uideri debeat iam defunctus: quod non nouum est Aegyptijs & impostoribus huiusmodi, ut in aliquo loco domicilium statuãt dæmoni fatidico aut medico, nonnunquam & tortori, qui cruciet aliquos parum diligentes in obseruandis suis superstitionibus, puta gustantes cibos uetitos, aut tangentes humanum cadauer, quo territent imperitam multitudinẽ. Talis est & is qui apud Antinoupolim ab Aegyptijs pro deo colitur: de cuius uirtutib. fabulantur quidã quibus inde quæstus est: sicut alij rursum prædicant eum decepti à dęmone loci eius præside, & scelerum sibi conscij putant se diris agi torqueriq; ab Antinoo. Eiusmodi sunt etiam eorũ mysteria quibus initiantur, & mantea, unde oracula reddi putantur, res longè alia quàm Iesu religio. hũc enim non Magi regis alicuius aut imperatoris iussu in unũ coacti decreto suo retulerunt in deorũ numerũ: sed ipse mundi conditor pro efficacia doctrinæ mirificæ cõmendauit diuino honore colendũ credentiũ pectorib. uerendum non solùm hominibus resipiscẽtibus, uerumetiã genijs & alijs quæ non cernuntur potestatibus, quę hodieq; præ se ferunt timorem Iesu nominis ut potẽtioris, siue metu compulsæ siue legibus sui domini. Alioquin si non diuinitus datam haberet uim suam, haudquaquam dęmones ad solum eius nomen inuocatum cederent ex infessis semel corporibus. Aegyptius igitur Antinoũ colere doctus, si ei proferas Iouem aut Apollinẽ, sustinebit uenerari hos quoq;, ut qui his suũ deum annumerent. Mentitur enim Celsus hoc negans. At Christiani qui sciunt æternam uitam cõsistere in cognitione unius ueri Dei, & ab illo missi Iesu Christi: & qui didicerũt omnes deos gentium esse dæmonia uictimarum cruoris auida, uersanuaq; circa nidores huiusmodi ad decipiendos quotquot non habent apud totius creaturæ Deum refugium: cæterum angelos Dei tam natura quàm uoluntate plurimũ differre à terrenis dæmonibus: quodq; hi paucis admodum hominibus noti sint prudenter ac diligenter talia perquirentib. non patientur sibi obtrudi Iouem aut Apollinem, nec alium ullum requirentem nidores atq; cruenta sacrificia: nonnulli simpliciores ne rationem quidem facti sui scientes reddere, contenti bona fide seruare quod acceperunt à suis maioribus: alij uerò etiam rationes reddent non contemnendas, imò profundiores & penitiùs, ut Græci loquuntur, introspiciendas, in quibus crebra Dei mentio, & eorum qui Deo cari sunt ut unigeniti uerbi Dei participes & adoptati in nomẽ illius: crebra item bonorum geniorum qui Dei sunt internuncij, & ab his diuersorum ueritatis hostium, qui dolosis præstigijs imponentes mortalibus ostentant se pro dijs aut angelis Dei, aut bonis genijs aut heroibus, in quos bonas hominum animas mutari persuasum est. Hi doctores Christiani poterunt ostendere quòd sicut multi philosophorum uidentur sibi tenere ueritatem, aut à se ipsis aut ab alijs temerè inducti falsis persuasionib. ita sunt etiam inter animos corpore carentes & angelos & dæmonas quidã qui sibi uidentur rationẽ habere cur se ipsi deos pronuncient: & ideo quia certò compertũ est nusquam apud tales tutam esse fidem, receptum est nostris moribus ut nemo se cuiquam credat ut deo, excepto summo illo mediatore Iesu Christo, qui alussimas

Ineptè cũ istis monstris, Christum conferre.

Adrianus Cæsar Antinoum amasiũ in deorum numerum retulit.

Dæmones aut fatidici uel medicantes, uel torquentes.

Ioan. 17.

simas has contemplationes paucis suis tradidit. Est igitur hæc de Antinoo similibusq; apud Aegyptios & Græcos fides malè fortunata, ut sic loquar: de Iesu autem uel bene fortunata ut quidam opinantur, uel exquisitè examinata: uulgo sic existimante quasi ea bono casu contingat, examinata uerò apud paucos admodum. Et quamuis multi putent hanc fidem fortuitam bonaq; fortuna contingere, non dubito tamen rationem eius esse apud Deum, qui scit quid & cur tribuat cuiq; in hanc uitam uenientium. Apud Græcos autem etiã sapientissimi multa bonæ fortunæ imputãt, in hanc referentes causam cur in hac uel illa disciplina alius meliores magistros nactus sit quàm alius, aut in hãc uel illam sectam inciderit, aut educatores meliores habuerit. Multis enim talis institutio contigit, ut ne imaginari quidem sinantur boni quippiam: sed statim à prima ætate hominib. luxu libidineq; perditis aut heris suis sunt in delicijs, aut alio quopiam infortunio grauante, nequeunt animi oculos attollere. Harum rerum causas omnino uerisimile est esse in prouidentiæ rationib. tametsi non facilè cadant in cognitionẽ hominum: uisum est autem hæc obiter dicere, ut sciatur quantum ualeat persuasio, qua semel animus utcunq; præoccupatus est. opus enim erat indicare diuersitatẽ fidei, ortam ex diuersis institutionibus, ut cuiusq; bona malaúe sors tulit: atq; ita ostendere, etiam eos qui doctiores sunt habiti, has aut illas opiniones amplexos ut quisq; felicior fuit aut infelicior. Verùm de his satis sit dictum, reuertendum est iam ad Celsum deinceps dicentem quòd nostra quoq; anima præoccupata sit huiusmodi assensu de Iesu. Et reuera fides talem assensum efficit. Vidẽdum autem an nõ hoc ipsum laudabile, quòd nosmetipsos Deo rerum omnium præsidi credimus, gratias ei agendo quòd ipsius ductu ad hanc fiduciam peruenimus, fatendoq; talem successum non absq; Dei fauore contigisse nostris conatibus. Credimus etiam bonum propositum habuisse scriptores euangeliorum, cuius rei coniecturã facimus ex religione illorum & conscientia quæ in his scriptis elucet, nullam imposturam aut adulterationem, nihil uafrum aut fictitium præ se ferentibus. Persuasissimum enim nobis est animas illas nunquam uersatas in uaframentis sophisticis ad permouendos homines efficacibus, nec in oratorum forensibus acuminibus, non habuisse facultatem fingendi res ad fidem persuadendam uitamq; corrigendam tam ualidas. Opinor autem & Iesum ideo uoluisse uti talibus dogmatũ suorum doctoribus, ne quem locum haberet suspicio quasi artibus essent instructi sophisticis: sed euidenter intelligi posset, nihil fuci latuisse in animo tanta (ut ita dicam) simplicitate scribentium, ac proinde dignorum quibus scribentibus adesset diuinus spiritus, multo efficacior quam sint istæ Græcorum artes, dicendi copia, elocutionis ornamenta, diuisionis dispositionisq; artificium, & huiusmodi cætera. Ac uide an non fidei nostræ placita per omnia cum sensu communi conueniant, facileq; illabantur beneuolorum auditorum animis? Vt enim persuasum sit uolgo à tot doctoribus undique prauas opiniones inculcantibus de adorandis deorum simulacris factis ex auro, argento, ebore, marmore, attamen communis sensus iubet nos cogitare, Deum haudquaquam esse materiam corruptibilem, nec delectari hoc honore imaginũ ab hominibus fabricatarum quæ effigiem eius aut significationem repræsentent aliquam. Ideo statim succurrit de simulacris, non esse hæc numina: & de talibus artificum operibus, non esse conferenda ad mundi opificem, friuola ad auctorem, conseruatorem, gubernatorem rerum omnium: moxq; rationalis anima cognationem suam agnoscens abijcit quæ priùs habebat pro dijs, & naturali quodam philtro in conditoris sui amorem accenditur, eodemq; rapitur etiam ad diligẽdum eum qui primus gentes hanc ueritatem docuit, & discipulos potẽtia diuina instructos dimisit cum potestate ad prædicandum sermonem de Deo deq; regno Dei. Quòd autem nobis obijcit iam toties, quòd Iesum mortali corpore cõstantem credamus esse Deum, idq; piè nobis uideamur facere, superuacaneum fuerit ad hoc respondere, quando id iam superiùs copiosè factum est: attamen sciant isti criminatores, hunc Iesum quem iam olim Deum esse credimus Deiq; filium esse ipsum uerbum, ipsam ueritatem, ipsam sapientiam: cæterùm mortale eius corpus & humanam in eo animam, illius uerbi non solùm communicatione, sed etiam unitione & permixtione, tantum diuinitatis assumpsisse ut deus fieret. Quòd si quem offendit etiam de corpore eius nos hęc dicere, adeat Græcorum scripta differentium de materia, quæ quum propriè careat omni qualitate, induit se qualescunq; creator ei circumdare uult, & sæpenumero depositis prioribus, alias atq; alias potiores assumit. Quorum opinio si sana est, quid mirum qualitatẽ mortalem Iesu corporis prouidentia Dei sic uolẽtis mutatam in ætheream & diuinam qualitatem? At non sicut Celsus dialecticè argutatur, conferens humanas Iesu carnes cum auro & argento ac marmore, quòd illæ corruptibiliores sint: nã si exactè disquiratur, nec incorruptibile incorruptibili est incorruptibilius, nec corruptibile corruptibili corruptibilius: attamẽ esto sint corruptibiliores, dicemus & ad hoc: Si possibile est ut mutet qualitates materia quæ recipit quaslibet qualitates, an nõ possibile est etiam carnẽ Iesu mutatis qualitatibus talem esse redditam, qualem decebat habitare in summo æthere, nihil retinentem carnalis infirmitatis congenitæ,

ac

Fortunæ quid nonnulli tribuant.

Persuasio quãtum ualeat.

10. Animos fidelium præoccupatos assensa de Iesu.

Cõmunis sensus docet Deũ nõ esse molem corpoream.

Rationalis anima cõditorem quomodo agnoscat et amet.

11. Christianos eum pro Deo habere qui tamen sit homo mortalis.

De corporis Christi qualitatibus.

& eorum quæ impura Celsus nominat, idq́ parum philosophicè. Nam propriè impurum est uitium, & quicquid uitio contaminatur: natura autem corporis non est impura. Non enim è corporis natura uitium prouenit, ut id contaminet. Deinde subolfaciens quid à nobis responderi possit, dicit de mutatione corporis, quòd depositis infirmitatibus erit utique deus. quin igitur potius Aesculapius, & Bacchus & Hercules? Dicemus, quid tam egregium Aesculapius fecit, aut Bacchus, aut Hercules? Quis doctrina eorum aut exemplo factus est pilo emendatior? Vt referri debeant inter deos? Videamus in historijs quæ de rebus eorum extant, num puri fuerint à libidine, iniustitia, timiditate, insipientia. Si nihil horum inuenietur in istorum moribus, non uana erit oratio Celsi pares eos Iesu faciens. Quòd si constat etiamsi quædam ferantur de ipsis meliora, tamen innumera eorum non rectè facta memorari, quomodo dicis hos probabilius quàm Iesum relicto mortali corpore factos esse deos? Post hæc obijcit nobis quòd rideamus adoratores Iouis, cuius sepulcrum apud Cretenses ostendatur, nihilominus ipsi colentes eum qui sepultus est, nec scientes cur Cretenses id faciant. Vide quàm hac parte patrocinetur Cretensibus & Ioui eiusq́ sepulcro, totam rem trahens ad figuratas locutiones quibus constet Iouis fabula: nobis uerò crimini uertit quòd fassi Iesum nostrum sepultum, dicamus eum resurrexisse è sepulcro, quòd Cretenses non addunt de Ioue. Ergo quoniam uideris causam pro Cretensi Iouis sepulcro dicere, dum ais nescire nos cur Cretenses id faciant: respondebimus & Cyrenensem Callimachum multæ lectionis hominem qui penè omnes Græcorum historias, omnia poemata euoluerit, nullam scisse tropologiam in his quæ de Iouis sepulcro feruntur. quamobrem incusat Cretenses in hymno quo Iouem celebrat, dicens: Cretenses semper mendaces. tuum enim rex sepulchrum extruxerunt. tu uerò non es mortuus: semper enim es. Atqui ipse cuius uerba sunt: Tu uero non es mortuus: semper enim es: quamuis inficietur sepultum in Creta Iouem, tamen narrat de Ioue mortis initium. Est enim mortis initium terrena natiuitas. Sic autem loquitur: Te apud Parthasios Rhea peperit. Oportebat autem cùm negarit in Creta natum propter sepulcrum eius, considerare necessariò consequi mortuum esse qui natus sit in Arcadia. Sic enim dicit idem Callimachus: Iupiter te natum aiunt in Idæis montibus, Iupiter te in Arcadia. utri pater mentiuntur? Cretenses semper mendaces: & cætera. Ad hæc autem proferenda deducti sumus Celsi oratione, qui Iesu parum æquus assentit quidem mortuum & sepultum esse, cæterum figmentum putat quòd è mortuis resurrexerit, quamuis id à tot prophetis prædictum sit, multisq́ signis constet rediuiuum apparuisse. Pergit Celsus, & quæ de Iesu doctrina dicuntur à paucis è Christianorum numero, non prudentioribus ut ipse putat, sed rudioribus, ait præcepta esse nostrorum hominum: Nemo accedat eruditus, nemo sapiens, nemo prudens: arcemus enim tales: sed si quis est indoctus, insipiens, infans, fidenter ueniat. Hoc pacto, inquit, satis apparet quòd solos fatuos, ignauos, stolidos, mancipia, mulierculas, pueros capiant & pelliciant. Respondemus & ad hæc: quòd quemadmodum si aliquis cui notum sit Iesu præceptum docentis temperantiam & dicentis, Quicunque inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, iam commisit adulterium in corde suo, uideret paucos aliquot pro Christianis habitos libidinosè uiuere, meritò eis præuaricationem impingeret, sed iniquissimè faceret si doctrinæ Iesu imputaret eorum flagitia: ita cùm compertum sit Christianorum doctrinam inuitare ad sapientiam, obiurgandos qui patrocinantur imperitiæ suæ, dictitantes non quæ Celsus scripsit (nemo enim quantumuis idiota & imperitus ista diceret) sed alia quædam moderatiùs à studio sapientiæ reuocantia. Quòd autem doctrina nostra sapientiæ studium à nobis requirat, probabimus & ex ueteri Iudæorum instrumento quo etiam nos utimur, & ex scripturis post Iesum editis, quæ diuinæ creduntur ab ecclesijs. Scriptum est certè in psalmo quinquagesimo Dauidis preces ad Deum fundentis sic: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi: & si quis uerset psalmos, inueniet librum plenum dogmatibus sapientissimis. Solomon quoq́ sapientiam quia petijt impetrauit, cuius uestigia licet in scriptis eius animaduertere, breuibus uerbis egregias sententias complectentia, inter quas crebræ laudes sapientiæ, & exhortationes ad capessendum eius studium: & in tantum erat sapiēs Solomon, ut regina Sabæorum audito præclaro eius nomine ueniret ad periculum faciendum eius sapiētiæ soluendis ænigmatis: quæ locuta est ei quicquid in corde habebat, & enarrauit ei Solomō omnes propositiones eius, nec erat ulla quam rex inexplicatam præteriret. & intellexit regina Sabæorum omnem prudētiam Solomonis, eiusq́ usum: quo factū est ut exclamaret: Vera est fama quā audiui in terra mea super sermonibus tuis & super sapientia tua: & non credebam narrantibus mihi donec ipsa ueni & uidi his oculis, experta quòd nec media pars mihi nunciata sit. Vicit famam sapientia tua & magnificentia. De eodem rege scriptū est sic: Dedit Deus Solomoni sapientiā & prudētiam maximā, pectusq́ innumerarum rerū capax: & antecellebat sapientia eius sapientiam omniū priscorum, omniū Aegyptiorum professorū sapientiæ, deniq́ omniū hominū: eratq́ sapiētior Coethane Ezarita, & Emade,

Cur poetica nostra pro Dijs non habeamus.

12. De contemtu Iouis.

13. Fidē Christo habitam à paucis, rudibus, stultis, nō autem à prudentibus huius seculi.

Matth. 5.

Doctrina Christiana sapientiæ studium est.

3.Reg.3.

3.Reg.4. Chalcade, Arade, filijs Madis: & erat nomen eius celebre in circumuicinis gentibus. Edidit etiã quæstionum tria millia, & carminum quinq; millia: & disseruit de stirpibus à cedro Libani usq; hyssopum prorumpentem per parietem: & disputauit de piscibus, pecudibus, uolucribus frequentissimo populorum concursu ad ipsius auditorium: innotuitq; sapientia eius omnium terrarum regibus. In tantum autem sapiẽtia requiritur à fidelibus, ut permulta in doctrina nostra ænigmatibus obuelata sint & obscuritatibus ad exercẽdum auditoris ingenium, quædam etiam similitudinibus & quæstionibus. *Sapientia à fidelibus requiritur.* unde prophetarum unus Osee sermones suos claudit in hunc modum: Quis sapiẽs & intelliget, quis intelligẽs & cognoscet hæc? Daniel porrò eiusq; captiuitatis socij tantum profecerunt in disciplinis Babylonicis quas profitebantur sapientes regij, ut decuplo superarent cæteros. *Dan.1.* *Ezech.28.* Ezechiel item propheta Tyri principem sapientiæ opinione tumentem sic alloquitur: Num tu sapientior es Daniele? occulta omnia tibi reuelata sunt? quòd si te uertas ad scripta post aduentum Iesu uolumina, inuenies turbas credentium audire tantùm externas similitudines quibus solis dignæ sint: discipulos uerò seorsum enarrationes earum discere. *Sapientes.* Iesus enim priuatim suis explicabat omnia, quos præ uulgo reliquo digniores iudicabat cœlesti sapientia. *Matth.23.* Credentibus quoq; pollicitus est missurum se scribas & sapientes his uerbis: Ecce ego missurus sum ad uos scribas & sapientes, ex quorum numero multos crucifigetis & necabitis. *1.Cor.12.* Quin & Paulus in recensendis à Deo donatis charismatibus primo loco ponit sapientiam, proximo eruditionem, tertio demum & inferiore fidem. Et quoniam doctrinam pluris faciebat quàm miraculorum facultatem, ideo uirtutum operationes & charismata sanationum inferiùs collocat quàm charismata scientiæ. *Scientiæ donum.* In apostolorum quoq; Actis Stephanus testatur Mosem ornatum fuisse cognitione multarum disciplinarum & artium, è priscorum monumentis petitarum, quas non attingant literatorum quilibet. Ait enim: Et eruditus erat Moses in omni Aegyptiorum sapientia. *Act 7.* *Moses sapiens.* Quapropter dum patraret miracula, non deerant qui suspicarentur ne fortè non ex mãdato Dei legatione fungeretur, sed Aegyptiarum artium præsidio talia faceret, quarum erat peritissimus. Hac enim suspicione motus rex accersiuit incantatores Aegyptios & sophistas atque ueneficos: quos mox Moses coarguit nihil esse collatos ad suam sapientiam, excellentiorem omni Aegyptiaca sapientia. Verisimile est autem ideo quibusdam creditum, sapientes à doctrina Christiana reijci, quia Paulus in priore ad Corinthios inuehatur in Græcos sapientia sua inflatos: *Paulus cur in Græcorum sapientiam inuectus.* sed audiat qui sic existimat, Paulum ibi culpare hominum ignauiam, qui cùm nihil in rebus sempiternis & in mentis tantùm uisum uenientibus sapiant, in sensibilibus solis uestigandis curiosi sint, in quarum cognitione sapientes huius mundi omnia collocent: & cùm in multa scindantur dogmata, quotquot nimium studentes corporibus & materiæ, quicquid in rebus est præcipuum corporibus annumerant, affirmantes nihil esse præterea, siue inuisibile dicatur seu incorporeum, horum sapientiã mundanam uocat, secularem, euanidam, & fatuam: illam uerò quæ animum à præsentibus negotijs ad futuram apud Deum beatitudinem traducit, & ad regnum quod Dei nominatur, quæ docet contemptis istis in sensuum & oculorum cognitionem cadentibus ut temporaneis festinandum ad contemplationem inuisibilium, eam uerò ait esse Dei sapientiam. Quum enim ueritatis amator sit Paulus, dicit de quibusdam Græcorum sapientibus quatenus uera docent: *Rom.1.* quòd quum Deum cognouerint, non ut Deum glorificauerunt, neq; grati fuerunt. Et testatur ab eis Deum cognitũ, at non nisi fauente numine, sic scribens: Deus enim eis manifestauit: subindicans opinor eos qui à uisibilibus ascendũt ad intelligibilia: quandoquidem scribit quòd quæ sunt inuisibilia illius ex creatione mundi, dũ per opera intelliguntur peruiderint, ipsamq; æternam eius potentiam diuinitatemq;, in hoc ut sint inexcusabiles, propterea quòd quum Deum cognouerint, non ut Deum glorificauerunt, neq; grati fuerunt. *1.Cor.1.* Fortassis etiam ex illis uerbis: Videte uocationem uestram fratres, quoniam nõ multi sapientes secundũ carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed stulta huius mundi elegit Deus ut confundat sapientes, & ignobilia & contemptibilia elegit Deus & quæ non sunt, ut ea quæ sunt exinaniat: ut nõ glorietur omnis caro coram ipso: arripuerunt occasionem quidam ut putarẽt neminem doctum, aut sapientem, aut prudentem, ad hanc doctrinã accedere. Tales audiant non esse dictũ, Nemo sapiens secundum carnem: sed, Nõ multi sapientes secundũ carnem: & ubi præscribuntur præcepta episcopis quos uocant, *Tit.1.* Paulum in episcopo formando etiã doctorem requirere: ut possit, inquit, contradicentes redarguere, ut uaniloquis & bonarum mentium seductoribus obturet os per propriam sapientiam. Et quemadmodum unius uxoris maritum iteranti matrimonium præfert in episcoporũ delectu, irreprehensibilem reprehensibili, sobrium longè dissimili, temperantẽ intemperanti, compositis moribus ornatũ uel parum incomposito: ita uult episcopum decenter constituendũ habere docendi facultatẽ & obstruendi os contradictoribus. Quæ igitur ratio mouit Celsum ut nos criminetur quasi dicere solitos, Nemo doctus accedat, nemo sapiẽs, nemo prudens. Imò accedat uel doctus uel sapiẽs uel prudẽs quicunq; uult: sed nihilo-

minus

minus accedat etiam indoctus & insipiens & rudis & infans. Nam talibus, si accesserint, medicinam pollicetur uerbum Dei, omnes reddens Deo idoneos. Falsum autem est & illud, solos fatuos, ignauos, insensatos, mãcipia, mulierculas, pueros, captari à uerbi diuini prædicatoribus. Vocat quidem etiam hos prædicatio, ut meliores reddat: sed uocat etiam multo his præstãtiores: quoniam seruator est omnium hominum Christus, præsertim fidelium, siue cordatorum siue simpliciorum, & est propitiatio erga patrẽ pro peccatis nostris: nec solùm pro nostris, sed & pro mundi totius. Superuacaneum igitur fuerit, uelle nos posthac respondere ad Celsi dicta huiusmodi. alioquin quid mali est eruditum esse, disciplinis optimis excoluisse ingenium, prudentem esse & haberi? quid hæc obstant cognitioni Dei? an nõ potius conducunt ad assequendam ueritatem? Est igitur res non mala eruditio uera, quippe quæ ad uirtutem uia est: sed erronea dogmata habentes inter eruditos nemo sapiens numerat, ne Græcus quidem. Rursum nemo non fateatur bonum esse studere disciplinis optimis: sed quas tandem dicemus disciplinas optimas, nisi ueras & excitantes ad uirtutem? prudentia quoq; res est egregia, non itidem uideri prudentem, quod Celsus dicit. Et adeò non obstant cognitioni Dei, eruditio, optimarum disciplinarum studium, prudentia, ut adiuuent etiam: ut nos magis deceat de Celso ista dicere, maximè si Epicureus deprehensus fuerit. Videamus iam quid addat deinceps his uerbis, Cernimus certè & circumforaneos istos circulatores ostentate ista uulgo iactansissima non apud cœtus hominum prudentium, quòd id nequaquam audeant: sed ubicunq; animaduerterint adulescentum, mediastinorum, & fatuorum turbam, eò se ingerere, ibiq; se uenditare. Considera quomodo hîc quoque nobis struat calumniam, quos confert cum circulatoribus fandas infandasq; nugas garrientibus. At quas tandem? aut quid nos facimus simile? qui lectionibus earumq; enarrationibus populum hortamur ad pietatem erga Deum optimum maximum, cæterasq; uirtutes pietatis comites indiuiduas, & abducimus à contemptu numinis, cæterisq; affectibus à præscripto rationis exorbitantibus. Imò uel philosophis optandum esset ut excitarent tot auditores sermonibus ad honestatem uocantibus, quod factum est à quibusdam præcipuè Cynicis, publicè apud fortuitum auditorium differentibus. Ergo'ne hos quoque non apud eruditorum ut uidentur cœtus disputantes, sed è triuio sibi quærentes auditoria, conferent cum circulatoribus in forensibus coronis loquacitatem ostentantibus? At neq; Celsus neque similes, incusant quòd habent pro humanitatis officio, sermonibus plebeculam ineruditam instituere. Quòd si philosophi culpandi non sunt dum hæc faciunt, uideamus an non Christiani longè melius plebeiam multitudinem ad honestatem prouocent, nam illi propalàm apud uulgus hominum differentes non sunt curiosi in discernendis auditoribus, sed promiscuè qui uult adstat & auscultat: Christiani uerò quantum possunt præexaminant animos audire se cupientium: ac primò priuatim incantatos priusquam in cœtum recipiantur, ubi uidentur eò profecisse ut honestæ uitæ sint cupidi, tum demum introducunt, distinctis ordinibus, altero recens admissorum necdum assecutorum lustrationis symbolum, altero iam professorum religionem Christianam. In posteriore ordinati sunt aliquot, qui inquirant in uitas & mores accedentium, ut nõ concessa facientes candidatos religionis arceant à suis conuentibus: cæteros horum dissimiles excipiant ex animo, & quotidianis accessibus meliores faciant. Iam erga peccantes quàm seuera disciplina, præcipuè contaminatos libidine, quos è sua Republica reijciunt nostri, quantumuis Celsus eos nugacibus circularoribus similes faciat. Et Pythagoreorum quidem ueneranda schola ponebat cenotaphia disciplinæ suæ desertoribus, nimirum quòd haberet eos pro mortuis: hi uerò ut perditos Deoq; mortuos lugent eos qui libidine alio'ue simili malo uicti fuerint: ac rursum resipiscentes, haud secus quàm redidiuos recipiunt tandem, post longiorem melioris mentis approbationem quàm etiam primùm ad religionem discendam admitterentur, ea tamen conditione, ut quoniam lapsi sunt, excludantur in posterum ab omnibus dignitatibus & magistratibus ecclesiasticis. Nunc uide in tanta dissimilitudine quàm impudenti manifestarioq; mendacio Celsus nos conferat cum circulatoribus, in forensibus coronis fandas infandasq; nugas garrientibus. Id genus circulatorum nugatorumq; circumforaneorum nostri similium (ut Celsus ait) nunquam se ostentat apud cœtus prudentũ uirorum, nec eos audet accedere: sicubi uerò uiderit adolescentum, mediastinorum, fatuorumq; turbã, eò se protinus ingerit ad uenditandã suam facundiã. Quibus uerbis nihil aliud agit quàm ut nostros homines aspergat cõuicijs, haud secus quã mulierculæ rixãtes in triuijs, & appetẽtes se maledictis mutuis. Nos enim quantũ possumus operã damus modis omnibus ut cõuentus noster constet ex hominibus prudẽtibus: & quicquid habemus egregiũ atq; diuinũ, tum demũ in popularibus sermonibus promimus in mediũ, cum præstò est auditorũ cordatorum copia: alioquin profundiores sensus celamus, & silentio præterimus in cœtu eorũ qui opus habent lacte, ut uocamus per tropologiã. Sic enim Paulus scribit Corinthijs, nondum perpurgatis à moribus Græcanicis: Lac uobis præbui, nõ cibum, quem nondũ ferebatis,

1. Tim. 2.

Prudẽtiam & eruditionem non officere aspirantibus ad Christianismum.

14. Christianos circulatoribus, mediastinis & fatuis similes Celsus criminatur.

Christiani quomodo & de quibus suos instituant.

Lapsos quomodo uetus Ecclesia tractauerit.

Conuẽtus Christianorum ex quibus cõstent.

1. Cor. 2.

ferebatis,ac ne nunc quidem ferre potestis. nam quantisper inter uos est æmulatio atq; contentio,nónne carnales estis,& ambulatis secundum hominem? Idem ipse sciens alium cibum perfectiorem animæ, cæterum introductiones nouellorum similes esse lacti quo infantes aluntur, ait, Facti estis tales ut lacte opus habeatis magis quàm cibo solido. Omnis enim lactis particeps & expers sermonum iustitiæ,infans est. Perfectorum autem est cibus solidus,exercitatos sensus habentium ad discernendum bonum à malo. An' non igitur credendum est isti, nostros quod eximium in doctrina habemus nunquam dicturos in cœtu uirorũ prudentium: sed sicubi animaduerterint collectos adolescentes aut mancipiorum insensatorumq; multitudinem, in medium eorum daturos se, & apud tales demum auditores prolaturos diuinam doctrinã & uenerabilem? Atqui liquet examinantibus mẽtem nostrarum scripturarum, Celsum æquè insensum nobis ac imperitũ uulgus est,temerè falsoq; hæc dicere. Imò fatemur nos cupere ut omnes uel inuito Celso,erudiantur uerbo Dei, adeò ut etiam adolescentulis impartiamus conuenientem ipsis admonitionẽ,& famulis commonstremus quomodo sumpto liberali animo per uerbum Dei reddantur ingenui: & qui apud nos præsunt doctrinæ, profitẽtur se debitores Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus. Non enim negãt uel insipientium animis medicinam adhibendam, ut quantum fieri potest deposita ignorantia, studeant melius sapere,& Solomoni obediant dicenti: Insipientes redite ad cor: & qui est inter uos infantissimus diuertat ad me: sapientiam quoq; audiant inuitantem: Venite,comedite panem meum,& bibite uinum quod miscui uobis: relinquite insipientiam,& uiuite, & ambulate per uias prudentiæ. Nec alienum fuerit à proposito Celsum sic appellare: an' non philosophi iuuentutem ad audiendum inuitabant,& ad mẽtem meliorem reuocabant à uita perdita? num uernulas arcent à philosophia, aut accusandi sunt quòd seruos suos exemerint ad uirtutis studiũ, ut Zamolxim Pythagoras, Zeno Perseum, & heri aut nudiustertius quidam Epictetum conuerterunt ad philosophiam. An uobis Græci licet adolescentes & uernas insipientesq; homines uocare ad philosophiam, nos uerò idem faciẽtes rem alienam ab humanitatis officio facimus, dum uerbis mederi & rationibus omni rationali naturæ conamur, eamq; opifici suo Deo familiarẽ reddere? Hæc contra Celsi conuicia uerius quàm criminationes sufficere poterant, sed quoniam libidine conuiciandi prouectus ulterius plura his etiã addidit, age his quoq; memoratis, dispiciamus utrùm hæc maiore suo dedecore dixerit an Christiani nominis. Videre licet, inquit, & in priuatis lanificum, sutorum, fullonum ædibus illiteratissimum quemq; & rusticissimum coram senioribus & prudẽtioribus patribusfamiliâs nihil audere proloqui: ubi uerò seorsum nacti fuerint pueros eorum & mulierculas imperitas, mira quædam differere: non esse audiendos parentes ac præceptores, sed sibi credendum, quòd illi delirent & mente capti sint, & nihil uerè bonum uel sciant uel possint facere præoccupati nugis inanibus: ipsi uerò soli rationem uiuẽdi norint exactissimè: & pueros beatos fore si se audiãt, atq; adeò propter eos totam familiam. Quòd si interim uideant accedentem aliquem è præceptoribus prudentioribus aut ipsum patrem, tum hos si timidiores fuerint, perterreri: sin ferociores, auctores fieri pueris ut habenas excutiãt: obmurmurando quòd in præsentia patris præceptorum' ue nec uelint nec possint quicquã boni proloqui, metu illorum stultitiæ sæuiciæq; modis omnibus corruptorum & deuolutorum ad fundum maliciæ, & monitores puniẽtium: sed si quid discere uelint, debere eos relicto patre & præceptoribus, ire cum mulierculis & collusoribus pueris in cõclaue mulierum aut officinam sutoriam fulloniam' ue, ut perfectionem adipiscantur præceptis obsequendo. Vide quo pacto hîc quoq; deridens nostros doctores nihil non conantes ut animas attollant ad Deum rerum omnium creatorem, & commonstrantes quomodo contemptis momẽtaneis & uisibilibus adnitamur ad Dei societatem, uitamq; beatam in contemplatione inuisibilium & intelligibilium rerum cum Deo eiusq; amicis degendam, cõferat cum lanificum, sutorum, fullonumq; operis, rusticissimisq; hominibus pueros paruulos & mulierculas ad res malas hortantibus, ut contempta patrum & præceptorũ auctoritate ipsos audiant: à quibus enim patribus prudẽtibus, à quibus magistris seria docentibus alienamus paruos pueros & mulierculas? producat hos Celsus & percontetur mulieres atq; pueros qui nostram doctrinã sequuntur, ecquos audierint melius docẽtes quàm nostros homines, cur' ue deserta graui & honesta disciplina, passi sint seduci se ad deteriora. Sed nihil tale potest coarguere in nobis, imò mulierculas ab impudicitia exercẽdisq; cũ maritis simultatibus atq; à diuortijs arcemus, omniq; theatrorum & saltationũ insania, omnibus itẽ superstitionibus. Pueros aũt puberes in uenere prurientes castigamus, non solùm admonitos quàm turpe sit indulgere libidini, uerũetiam quantũ inde animæ immineat periculũ, quæ' ue tales pœnæ maneãt. Qui sunt porrò isti præceptores quos deliros & mẽte captos dicimus, quos Celsus tuetur, ut docẽtes meliora q̃ nos? nisi fortè putat egregios institutores mulicularũ nec ullo modo deliros, qui eas inuitant ad superstitionem obscœnaq; spectacula & non esse mente captos, qui iuuentutẽ ferunt rapiuntq; in omnia probra quæ scimus ab

istis

Heb. 5.

Institutio usitata in ueteri Ecclesia.

Rom. 1.

15. Doctores Christianæ Ecclesiæ seducere imperitos.

Conuicia.

Excusat doctores Ecclesiæ Christianæ.

istis patrari sæpissimè. At nos etiam philosophicis placitis imbutos, reuocamus ad nostram religionem quantum possumus, commẽdantes ipsis sinceritatem eius & excellentiam. Quod quia Celsus negat, dicẽs à nobis allectari solos fatuos, dixerim ei: Si nobis obijceres, quòd abducamus à philosophia iam occupatos eius placitis, etsi non uerum, tamen fortassis esset uerisimile: nunc cùm dicas per nos alienari à præceptoribus bonos adolescentes, quo minus eos audiant, profer alios doctores præter philosophos, aut professores artium utilium. Sed nihil tale proferre poteris. Cæterum beatitudinem promittimus liberè non clanculum ijs qui uitam iuxta præcepta diuina instituunt, semperq; Deum & ipsi habent præ oculis, & quicquid agunt, approbari oculis illius cupiũt. Hæccine est disciplina lanificum, sutorum, fullonum, & illiteratissimorum agrestium? sed hoc ostendere non poterit. Porrò quòd sellularios istos incultum & agreste genus hominũ in tabernis ac officinis suis garrire solitos, interuenientibus fortè patribus familiâs, aut magistris, nec uelle nec posse pueris boni quicquam interpretari calumniatur: respondebimus: Heus tu, quos tu nobis magistros narras, quos patresfamiliâs? si uirtutis studiosos, abhorrẽtes à uitijs, & meliorum rerum cupidos, coram talibus quidem scito nos intrepidè nostra dicturos apud pueros, iudicibus futuris & laudatoribus. Quòd si coram patre iniquo honestati atq; uirtuti silemus, & corã sanioris doctrinæ aduersarijs doctoribus, id uerò non est dandũ crimini immerentibus: quandoquidem tu ipse traditurus philosophiæ mysteria iuuenibus, quorum parentes contemptores sunt doctrinarum talium, non facturus es hoc in malorum patrum præsentia, sed captata occasione seorsum filios instrues. Eadem ratio est & de præceptoribus. Nam si iuuentutem auertimus à docentibus leuitates comicas, & obscœnitates iambicas, & quæcunq; alia nec doctorem ipsum meliorem reddunt, nec prosunt auditoribus, nisi quis philosophicè intelligat poemata, & singula interpretetur ad utilitatem adolescentulorum, nõ pudet nos hæc fateri. Quòd si mihi dederis præceptores philosophiam docentes & exercentes, à talibus nõ deterrebimus iuuenes: sed ubi fuerint in horum scholis & orbe, ut uocant, disciplinarum præexercitati, subuecham eos altiùs ad Christianorum sublimem ignoramq; uulgo grandiloquentiam, disserentem de rebus arduis & maximè necessarijs, idq; ex priscorum prophetarum oraculis, & Iesu apostolorum literis. Post hęc Celsus amarulentioris petulantiæ cõscientia tactus, tanquam excusans hanc sic loquitur: Quòd autem nihil acerbiùs criminer quàm ueritas postulat, facile est coniectare. Nã ad alia mysteria sic solent initiandi per præconem uocari: Quicunq; est purus manibus & uoce sapiens: ac rursum aliter: Quicunq; est purus ab omni scelere, & cuicunq; est anima nullius mali sibi conscia, & quicunq; bene ac iustè uixit: & hæc proclamant pollicentes sacra lustralia: nunc è diuerso audiamus quosnam isti uocẽt. Quisquis peccator, quisquis insipiens, quisquis puerilis, in summa quisquis infelix est, hunc regnum Dei capiet. Peccatorem dicendo an non iniustum, furem, ueneficum, sacrilegum, parietum sepulcrorumq; perfossorem dicitis? Si quis ad latrocinium uocaret, quosnam uocaret alios? Ad hæc quoq; respondemus, aliud esse animas ægrotas ad medicinam uocare, aliud sanas ad rerum diuinarũ cognitionem & scientiam. Quod discrimen cùm non ignoremus, principiò curandos uocamus ut audita salutari doctrina peccatores non peccare discant, insipientes intellectum acquirant, pueriles mentem uirilem, denique infelices felicitatem, uel potius beatitudinem, ut loquar magis propriè: ubi uerò iam cõuersi ad saniorem mentem profecisse uidentur, & diuino uerbo purgati uitam etiam in melius mutasse pro uiribus, tum demum initiamus eos nostris mysterijs. Sapiẽtiam enim loquimur inter perfectos: & admonitis quòd in animam malis artibus deditã non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio, dicimus eis, Quicunq; purus est manibus, easq; tendens ad cœlum, utpote uacans rebus cœlestibus potest dicere, Eleuatio manuum mearũ sacrificium uespertinum, ueniat ad nos: & quicunq; est uoce sapiens, utpote noctes atq; dies exercens se in lege Domini, iamq; habitum quẽdam sibi comparauit exercitatus sensibus ad dignoscenda bona malaq;, ne grauetur ad solidos cibos rationales accedere, cõuenientes athletis pietatis uirtutumq; omnium. Et quoniam gratia Dei præstò est omnibus in incorruptibilitate diligẽtibus magistrum disciplinarum immortalitatem conferentiũ, quisquis purus est non solùm ab omni scelere, uerumetiam peccatis istis quæ leuiora putantur, fidenter initietur mysterijs Christianæ religionis à Iesu traditæ, quæ non communicantur nisi puris & sanctis. Itaq; Celsi mysta dicit: Cuicunq; est anima nullius mali sibi conscia, ueniat: cæterum qui introducit ad diuina Iesu mysteria dicet purificatos animos habentibus: Cuicunq; est anima iam diu nullius mali sibi conscia, præsertim ex quo accessit ad seruiendum Deo, is audiat etiã eos sermones quos Iesus priuatim locutus est germanis suis discipulis. Ergo iste dum cõfert Græcorum mystas cũ Christianorum doctoribus, non nouit discrimen inter malos qui uocantur ad remediorũ copiam, & purissimos qui uocantur ad mysteria. Igitur non uocantur in partẽ sapientiæ reuelatæ in mysterio, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam iustorũ, iniusti, fures, uenefici, sacrilegi, parietum se-

De iuuentutis corruptione.

Beatitatis promissio.

16. Concepta uerba quibus utebantur, si qui mutandi erant, calumniatur Celsus.

1. Cor. 2.

Psal. 141.

Psal. 1.

Hebr. 4.

Qui uocentur à Mystagogis Christianorum.

pulchro-

mur de Deo, nec mẽtimur, dum quosuis docemus intelligere humanam paruitatem collatam ad maiestatem diuinam, ut semper ab illo petamus quod naturæ nostræ deficit, qui abundè sarcire potest. At iste in eam partem hoc interpretatur, quasi allectemus peccatores, quia nemi-nem bonum ac iustum possimus attrahere: ideoq; aperiamus portas sceleratissimo cuique & perditissimo. Consideret nos quiuis modò ne nobis iniquus, plures ei possumus ostẽdere con uersos à uita non admodum contaminata peccatis quàm à perditissima. Sic enim natura com paratum est, ut qui meliorem habent conscientiam cupiant uera esse quæ prædicantur de red-dendis à Deo præmijs, eoq; faciliùs huic doctrinæ quàm scelerati assentiant, quos retardat ma-lorum conscientia, meritam mulctam intentans iudicium illud uniuersale cogitantibus. Nec sine causa propositus est ille terror extremi iudicij ad quod sistentur omnes homines, quando-quidem interdum etiam ualde perditi capiuntur amore huius doctrinæ, inuitati sola spe pœ-nitentiæ utcunq; retrahuntur inueterata peccandi cõsuetudine, utpote imbuti malicia, nec ua-lentes facilè relictis moribus pristinis conferre se ad uitam correctiorem. Id quod etiam Celsus intellexisse uidetur nescio quomodo, dum procedente oratione sic loquitur: Atqui planè con-stat, innata & consuetudine confirmata uicia ne castigando quidem emẽdari, tantum abest ut hoc miserando efficias: naturam enim in totum mutare est perdifficile: qui uerò nihil peccant, melioris uitæ sunt participes. In hoc tamen Celsus ualde falli mihi uidetur, quòd nõ concedit perfectam mutationem naturæ & consuetudine peccatoribus, qui eos ne pœnis quidem putat sanabiles. Satis enim apparet quòd omnes homines natura peccatores simus, nonnulli uerò etiam consuetudine: nec tamẽ omnes sunt incapaces perfectæ mutationis in melius. Inueniun-tur enim & in philosophiæ sectis omnibus, & in sacra scriptura, qui mutata uita in melius adeò profecerunt, ut exemplo esse possint cæteris. Fertur etiam de aliquot heroibus tale quidpiam, ut de Hercule & Vlyxe, posterioribus uerò seculis nato Socrate, & heri atque nudius tertius de Musonio. Itaq; non solùm contra nos mentitus est Celsus dicens planè cõstare ingrata & con-suetudine confirmata uicia ne castigando quidem & pœnis coercendo emendari, sed etiã con-tra seriò philosophiæ deditos, nec desperãtes uirtutem recuperare ut rem impossibilem homi-ni. Sed face eũ satis nobis approbasse quod uoluit, nihilominus si æquis auribus cognoscamus dicta eius, non sana esse deprehendemus. Dixit enim innata & consuetudine confirmata uicia ne pœnis quidem corrigi: quorum uerborum sensum ut potuimus refellimus. Fieri tamen po-test ut uoluerit dicere, esse quædã flagitia moresq; perditos, quos si ad natiuam procliuitatem accedat consuetudo pessima, ne pœnis quidem queas corrigere. Sed hoc quoq; falsum osten-ditur ex his quæ de quibusdam philosophis sunt memoriæ tradita. Quis enim nõ narret inter perditissimos qui utcunq; adactus à suo domino sustineat prostare, & illudendum se præbere libidini prætereuntium? qood de Phædone proditur. quis cũ hibicina & luxo perditissimis co-messationum socijs irrumpentem in singulari honestate uerẽdam scholam Xenocratis, ut ob-streperet uiro grauissimo, & uirtutis merito etiam probrosis uenerabili, non diceret omniũ bi-pedum nequissimum? attamen tantũ ualuit orationis uis, ut mutatis in melius moribus adeò profecerint, ut alterum Plato honoris gratia faciat narrantem Socraticas rationes de immor-talitate animæ, eiusq; perpetuam constantiam in carcere contempta cicuta magna cum tran-quillitate disserentis iam multa præclara & eximia, quorũ maiestatem uix possunt assequi etiã attentissimi, & nullis distracti perturbationibus. Polemo uerò è luxurioso factus temperantis-simus Xenocratis laudatissimi philosophi successor scholæ præfuerit. Nõ est igitur uerũ quod Celsus affirmat, innata & consuetudine adulta uicia ne pœnis quidẽ corrigi. Nec mirum com-posita & ornata philosophorum facundia motos mutasse uitam quos iam diximus: cùm uerò consideramus sermones ut Celso uidetur idioticos, haud secus quàm incantationes plenos ef-ficacia, & agminatim retrahentes multitudinem à luxu ad honestatẽ, ad æquitatem ab iniusti-cia, à timiditate ad tantam constantiã, ut amore pietatis euã mortem nihili faciant, an non me-ritò demirabimur tantam potentiam? namq; doctrina eorũ qui primi laborauerunt in consti-tuendis ecclesijs, ipsaq; prædicatio habuit quidem suadelam, at nõ qualem professores sapiẽn-tiæ Platonicæ, aut alterius hominis nihil supra humanam naturam habẽns: sed fuit apostolo-rum Iesu persuasio data diuinitus per fidem inspiratam efficax: quapropter celerrimè cucurrit eorum prædicatio, uel Dei potius, ipsorum ministerio, transformãs multos natura peccatores & assuetudine, quos nemo hominum mutasset pœnis quantislibet. At uerbum Dei recudit eos formatos iuxta uoluntatem suam. Et Celsus quidem à sua sententia non discedens concludit, naturam omnino mutare esse perdifficile: nos uerò qui scimus unam esse naturã omnis ratio-nalis animæ, nec ullam malã creatam à conditore omniũ, sed plerosq; deprauatos à malis edu-catoribus & doctoribus, ita ut connatam uideantur habere maliciam, uel in naturam uersam potius, credimus eam posse diuino uerbo mutari, & quidem satis facilè: modo quis assentiat, oportere unumquemq; se Deo committere, & omnia sic agere ut ei placendi propositũ habeat,

Rom. 2.
Matt. 25.

19. Celsus malos ne pœnis quidem sanari posse, putauit.

De ijs qui uitam & mores in melius mutauerunt.

Phædonis ad bonam frugem conuersio.

Polemon.

Prædicatio Apostolica.

Vitia natura uerbo mutari.

apud quem non est bonus atq; malus in eodē pretio, nec ignauus pariter moritur ac strenuus. quod si quibus uidetur admodū difficilis huiusmodi mutatio, in causa dicemus esse uoluntatem ipsorū ad assentiendū difficilē, ut quā pigeat credere Deū uniuersorū dominū iudicem esse omniū quæ in hac uita agūtur. Maximū enī momentū est in uolūtate, in quantūuis arduo negotio, atq; etiā impossibili, ut loquitur hyperbolicē, præsertim si accedat exercitatio. Incedere pēr extensum funem sublimē in medio theatro nō sine grauibus gestaminibus potest, qui usu studioq; improbo hāc facultatē sibi parauit: & uirtuus studiū erit irritū: aut impossibile uideri debet homini utcūq; deprauato ingenio? Vide qui hæc dicis ne creatorem rationalis animalis incuses magis ꝙ creaturā: nisi forte ad efficiēda ista operosa quidē, sed nulli utilia, uim naturæ humanæ indidit, & negauit quantū satis sit ad quærendā beatitudinē. Verùm hęc sufficiant ad illam propositionē, Naturam omnino mutare perdifficile fuerit: cui mox subnectit alterā: Qui nihil peccāt, melioris uitæ sunt participes: parū explicās de quibusnā loquatur. Nā ut ab initio nō peccent est impossibile. Qui aūt post resipiscentiā nihil peccāt, raró inueniuntur, ex auditu uerbi Dei tales redditi, nō ꝙ tales fuerint prius ꝙ ad illud accederēt. nisi enī adsit doctrina, eaq; perfecta, impossibile est hominē sine peccato esse. Deinde sibiipse obijcit, quasi apud nos uulgò iactatū, Deus omnia poterit: ne id quidē dictū intelligēs, aut quænā sint illa omnia, & quomodo possit: de quibus rebus nō est necesse nūc differere: quandoquidē nec ipse hoc loco constitit, quamuis id probabiliter facere poterat, fortasse negligēs quod in ipsum retorqueri poterat: aut si nō negligēs, uidēs tamē quid posset è diuerso obijci. Potest sanè Deus iuxta nostram opinionē omnia, per † quorum omnipotentiam a deitate sua bonitateq; ac sapientia nō excidit. At Celsus uelut nō intelligēs quomodo dicatur Deus posse omnia, negat eū uelle quicquā quod sit iniustū, cōcedens ꝙ Deus possit etiā iniusta, nolit tamē. Nos dicimus: sicut quod natiuam suā dulcedinē indit rebus etiā alijs, nullā potest amarā reddere, quia hoc contra naturam suā faceret: neq; quod natū est ad res illustrādas, potest eas obscurare: ita nec Deus potest iniustè facere, & quæcūq; creatura potest aliquid iniustè facere, potest id naturaliter, quia facere iniustè nō est naturæ suæ contrariū. Post hæc sumit sibi quod nunquā concederet Christianus sapientior, fortasse simplicibus quibusdā temerè creditū, ꝙ quemadmodū quidam misericordia uincūtur, ita Deus misericordia coactus malos subleuet: bonos uerò, cæterū hoc affectu carentes, ob hoc ipsum aspernetur: quod esset iniquissimū. Nos cūm credimus, neminē malū nisi ad uirtutē cōuersum subleuari à Deo: sicut neminē qui iā bonus sit reijci. Nec propter miserationē, aut misericordiā ut uulgus loquitur, quenquā subleuat: sed qui peccata sua dānant toto pectore, seq; ipsos deflent ac lugēt tanquā ob malefacta meritò perditos, ac mox mutationē præ se ferunt quæ resipiscentes deceat, eis demū propter mutatā in melius mentē cōdonat errata præterita: eā præteritorū obliuionē impetrante uirtute, quæ in locū profligatorū ex anima uiciorum successit. Quòd si nō uirtus, saltē profectus haud contēnendus sufficit ad abolēdas uiciorū maculas proximè accedentibus ad innocentiā. Deinde quasi ex persona nostri doctoris dicit: Sapientes enī auersantur nostrā doctrinā, seducti in errorē & impediti sua sapientia. Et ad hoc igitur respondendū: Si sapiētia est diuinarū humanarūq; rerū scientia, earumq; causarum, aut ut sacra scriptura definit, diuinæ potētiæ uapor, emanatio sincera omnipotētis gloriæ, & splēdor sempiterni luminis, speculū uirtutis Dei purissimū, bonitatisq; eius imago expressa: nemo sapiens auersari poterit Christianū de religione sua peritè differentē, ueq; sermonibus eius decipi. Vera sapientia nō solet fallere, sed rudis imperitia: nec est in rebus firmū quicquā præter ueritatē & scientiā quæ ex sapiētia percipiūtur. Quòd si extra hāc sapientiæ definitionē sapiētem uocas dogmata qualiacunq; astruentē suis argutationibus, fatebimur quòd talis tuus sapiens auersatur uerbum Dei, deceptus suis argutationibus & uerisimilitudinibus, eisq; impedietur plurimū. Quoniā aūt iuxta nostrā opinionē scientia maliciæ nō est sapiētia, & maliciæ sciētia (si sic eā uocare licet) est in falsis dogmatistis deceptus suis sophismatibus, ideo citius ignorātiam appellarē ꝙ sapientiā qualisqualis est in huiusmodi hominibus. Post hæc rursum malè loquitur Christiano doctori dicēs eū ridicula narrare: nec tamē apertè ostēdit quænā sint illa ridicula: & inter uituperandū negat ulli prudēti persuaderi nostrā doctrinam, deterrito ipsa turba ad eam confluentiū: quod quidē perinde est ac si quis dicat propter multitudinē plebeiorū iuxta leges uiuentiū neminē prudentē obediturū Soloni uerbi gratia, aut Lycurgo, aut Zaleuco, aut alicui è legūlatoribus cæteris, præsertim si de ea prudētia loquatur quæ uirtus est. Quemadmodum enī legūlatores ciues suos in ipsorū utilitatē astrinxerūt legibus: ita Deus per Iesum leges ferens humano generi, etiā imprudētes ad meliora ducit, sicut tales duci cōuenit. Quapropter, ut iā suprà diximus, Deus apud Mosem sic loquitur: Ipsi me ad zelotypiam cōmouerunt in nō dijs, irritauerunt me in simulacris suis: ego quoq; zelotypiā eis mouebo in nō gente, in gēte insipiēte irritabo eos. Paulus quoq; id sciēs, Stulta, inquit, huius mūdi elegit, ut sapiētes pudefaciat: sapiētes more uulgari uocans omnes qui uidētur in disciplinis profecisse, lapsos tamen in impium

Voluntas cum exercitatione cōiuncta quid possit efficere.

26. De non peccantibus.

21. Deus omnia potest.

† quam

22. Deū Christianorum cogi misericordia ad malos recipiendos. absurdum reperies.

Rom. 4.

23. Sapientes auersari nostram doctrinam.

24. Tradi ridicula à doctoribus Ecclesiæ, quæ nemo sapiens recipiat facilè.

Deut. 32

Rom. 1.

impium cultũ plurium numinũ: quia cum se crederent sapiẽtes stulti facti sunt, mutaueruntq; gloriam immortalis Dei, per imaginẽ non solũ ad mortalis hominis similitudinẽ effictam, uerumetiam uolaulium & quadrupedum & reptilium. Pergit insectari doctorem nostrũ ut quærentem fatuos: quẽ libenter rogarẽ, Quos dicis fatuos? nam si exactè examines, omnis malus fatuus est. Igitur si fatuorum nomine malos intelligis, tu ipse dum homines adducis ad philosophiam utrũ malos quæris an probos? atqui probos nõ potes quærere: iam pridẽ enim philosophãtur. malos ergo. quod si malos, fatuos. & tales multos cupis adducere ad philosophiã. ergo tu quoq; fatuos quæris. Ego uerò etiã si tales fatuos quærerẽ, similis essem medico præ humanitate quærenti ægrotos, quos adhibitis remedijs bonę ualetudini restituat. Sin fatuum dicens intelligi uis mente captum prodigiũ hominis, respondebo etiã tales me libẽter meliores redditurum quantũ potest fieri, nolle tamẽ ut ex talibus constet populus Christiani nominis. Malim enim acriore ingenio præditos, qui possint assequi interpretationẽ ænigmatũ, ebriũq; quæ tectius dicta sunt in lege, prophetis, & euangelijs: quæ ut friuola contemnuntur à nõ introspicientibus sensum eorũ penitus, nec mentẽ scriptoris examinãtibus. Quoniã aũt mox Christianum doctorẽ facit similẽ medico, qui pollicens sanitatem corporũ interminetur ægrotis nè doctos medicos audiant, quo minus deprehendatur ipsius imperitia: hîc quoq; interrogabimus, Quos medicos narras à quibus idiotas auocamus? nõ enim putas philosophiæ sectatores à nobis captari, ut per medicos significes philosophos, & ab his discipulos reuocari ad diuini uerbi auditoriũ. aut igitur non respondebit, nõ ualens ostẽdere istos medicos: aut soli supersunt idiotæ, obtundẽtes imperitos ista nili doctrina de deorũ multitudine, & quicqd aliud ab idiotis expectandũ est. Verumuis tamẽ fecerit, arguetur hoc loco temerè iniecisse mentionẽ de absterrentibus à doctis medicis. Certè dum ab Epicuro Epicureisq; medicis abducimus homines ne errent, rectissimè facimus, liberantes eos à morbo grauissimo cõtracto ex mala curatione medicorũ Celsi, tollentiũ prouidentiã, & uoluptatẽ pro summo bono extollentium. Sed sit ita, eos qui ad nostrã doctrinã inuitantur abduci per nos ab audiẽdis alijs philosophis, puta Peripateticis tollentibus prouidentiã, & res humanas à Deo respici negãtibus: an nõ piè facimus præparando & curãdo nostræ doctrinæ cãdidatos, dũ illis persuademus ut se cõmittant Deo uniuersorũ domino, atq; ita sanãdo ipsorũ magna uulnera, inflicta per istos qui se philosophos nominant? Esto, abducamus & iam ab alijs medicis Stoicis Deũ corruptibilẽ introducentibus, & substantiã eius dicentibus esse corpus uersibile in omnia & alterabile ac mutabile, resq; omnes aliquãdo interituras affirmãtibus, excepto solo Deo: an non sic quoq; discipulos dociles ab erroribus pessimis liberatos adducemus ad pietatẽ, qua se totos creatori dedicent, admirenturq; parentẽ Christianæ doctrinæ clementissimũ, qui animæ disciplinas per totũ humanũ genus spargi curauerit? Quin & illis medicã opem afferẽdo, qui trãsmigrationis animarum in uaria nũc rationaliũ nunc brutorũ corpora opinionẽ imbiberunt propinãtibus imperitis medicis, an non animas eorum meliores reddimus, persuasas credere sermonibus, nõ qui doceãt malis mulctæ nomine rationẽ adimi ut obbrutescant, sed qui ostendãt esse quædã pharmaca cõuertendis ad Deum peccatoribus efficacia, siue pœnis opus sit siue laboribus. Hæc est enim prudentiũ uirorũ Christianè uiuentiũ sentẽtia, qua instruunt simpliciorẽ auditorẽ, tanquã patres infantes paruulos, nõ tanquã agrestes fatuos, simulq; monent fugiendũ illud medicorum genus. Non enim dicimus, Cauete ne quis uestrũ attingat scientiã, nec scientiã rem malã esse aimus, nec ita insanimus ut dicamus per rerũ cognitionẽ deprauari sanitatẽ humanæ animæ, aut unquã quenquã perijsse propter sapientiã: quandoquidẽ inter docendum nõ dicimus, Me audite: sed, Audite Deũ omniũ, & theologiæ doctorẽ Iesum. Nemo nostrũ est tam arrogans, ut apud familiares discipulos utatur illis quæ Celsus doctoris personæ affingit uerbis: Ego uos seruabo solus. Vide q̃ multa cõtra nos mẽtiatur. imò ne illud quidẽ dicimus, quòd ueri medici corrũpant homines quibus sanitatẽ pollicẽtur. Addit & alteram similitudinẽ: perinde nostros doctores facere dicens, ac si ebrius in ebriorũ cœtu sobrios accuset quasi ebrios. Quæ collatio si quadrat, ostẽdat ex aliquo loco epistolarũ Paulinarũ (uerbi gratia) ebriũ fuisse Iesu apostolũ, sermonẽ eius esse parũ sobriũ: aut ex Ioannis literis, sentẽtias eius non esse sobrias alienasq; ab omni ebrietate uiciorũ. Proinde in neminẽ sobriũ Christianæ doctrinæ professorẽ hæret ebrietatis crimen, sed Celsus in nos cõuicia iacit parũ philosophicè. Qui sunt porrò isti sobrij, quos à Christianorũ doctoribus malè audire nobis objicit? Nos certè habemus oẽs eos pro ebrijs, quotquot statuas sensu carẽtes ut numẽ inuocant. Nec minus insaniũt qui putãt ueris dijs honorem reddi per huiusmodi opera nequissimorũ nonnunquã opificũ. Post hæc doctorẽ cõfert laboranti oculis, discẽtes itẽ oculos inflãmatione uitiatos habẽtibus: atq; apud tales illũ obloqui cernentibus acutè, quasi cæcutientibus. Percontemur igitur Græcos, qui sint isti nõ cernentes. Nimirũ quæcũq; tam magnifica mũdi rerũq; huius ambitu cõplexarum specie non admonentur, suspiciendũ esse conditorẽ omniũ: eum solũ adorandũ esse, admirandũ atq; colendũ:

25. *Doctores Ecclesiæ quærere fatuos.*

26. *Eosdem similes imperitis medicis, qui tamen peritos accusent.*

27. *Perinde agere ac si ebrius, sobrios quasi ebrios accuset.*

28. *Cæcutientes cæcutientiam esse duces.*

nihilq́ præter eum, aut pari honore cũ eo. Quæ enim nullo pacto conferenda sunt, cõparare cũ longè præcellente omnẽ creaturam conditã, uerè cæcutientium est mẽtis oculis. Itaq; nõ acutè ceruẽtibus hebetudinis cæcitatis'ue conuiciũ facimus, sed eos qui cœlestis numinis ignari inter templa, & simulacra festaq; statis mẽsibus recurrentia uolutantur, aimus excæcatos animo, præsertim si ad impietatẽ accedat uita luxu libidinibusq; perditissima, nõ habita ulla honestatis ratione, sed obseruiẽdo solis turpibus cupiditatibus. Et post tot atroces criminationes quibus in nos inuectus est uult uideri habere alia multa crimini uertenda, quæ tamẽ silentio prætereat. Sic enim loquitur: Hæc sunt accusatione digna, cæteraq; id genus, ne percenseam singula imoq; ipsos malè loqui de Deo, illectando homines spe uanissima, & docendo potiora contemnere, quasi præstet illa missa facere. Ad hoc quoq; nõ deest responsio desumpta è doctrinæ Christianæ uiribus efficacibus: non ita promptè prauos homines ei se submittere, ut simplices & ut ita dicam subrusticos. nam hi pœnarũ denunciatione territi, ne in eas incidant facilè permouentur ut sibi in posterum à malè faciẽdo temperent: atq; ita se totos pietati Christianæ dedũt, eoq; metu coerciti quicquid in hoc seculo est laborũ atq; cruciatuum, mortẽ deniq; ipsam contemnunt præ æternis illis (ut uerè uocantur) supplicijs. Id quod nemo sapiens in malũ usum cõpetere diceret. Quis enim destinatè malus prudentiã exercet ac temperantiã, aut liberalitatem ac beneficẽtiam? Quin & diuina scriptura uocat ad Dei timorẽ eos qui nondũ per se dispicere ualent, quodnam sit illud summum bonũ propter seipsum expetendum, nõ propter alia, quod maius est omnibus promissionibus: cuius desideriũ fieri non potest ut cadat in hominem seruientẽ uicijs. Quòd si quis dicat nostros non malos quidẽ esse sed plus æquo superstitiosos atq; credulos, uel hoc solum improbandũ existimans, ei respondebimus, quòd quemadmodum legislator rogatus an optimas leges tulisset suis ciuibus, diceret, non omnino optimas, sed quantũ fieri potuit optimas: ita diceret etiã Christianæ doctrinæ auctor, se leges tulisse corrigendis uulgariũ moribus optimas, non falsò minaces, sed proponẽtes peccatoribus certissimas pœnas ac miserias, ad compescendos contumaces necessarias, qui tamẽ nec propositũ castigatoris, nec pœnarũ effectum intelligunt, utilitatem publicam spectantiũ, quæ latet in uerissimis illis legibus. Certè in genere nec mali nec uicijs dediti sunt Christianæ religionis doctores. Nec malè de Deo loquimur: uera anim de eo dicimus, & multis manifestè etiam, sed istis obscura: sicut & philosophicæ rationes paucis sunt perspicuæ. Quoniã autẽ Celsus ait nos uana spe ad Christianã religionẽ illectare homines, respondebo calumniatori doctrinæ pollicentis agendã cum superis uitã beatam: Heus tu, opinione tua in uanum sperãt etiã qui Pythagoram atq; Platonem secuti persuasum habẽt animas cõuexa cœli ascẽdere, & in supercœlestibus locis contemplari spectatorum fortunatorũ spectacula. iuxta te uerò Celse etiã qui credũt animas superstites cũ heroibus ac dijs degere, spe falsa decipiuntur. Et fortasse hoc ipsum ei uanũ uidetur, sperare uitã animæ exutæ corpore. prodeat igitur in certamẽ sectam suam nõ dissimulans, & ut Epicureum decet oppugnet ingenuè quæcũq; uel Græcorũ uel barbarorũ placita de futura uita & immortalitate animæ, & firmis argumẽtis declaret nugas esse istas uanã spẽ ostentantes credulis, sua uerò dogmata esse aliena à spei fallacijs: ut quæ spẽ faciant uel bonã, uel potius nullam, si anima soluta corpore perit è uestigio: nisi fortè Celsus cũ suis Epicureis negabit uanam spem, quæ bonorũ summam collocat in perpetua uoluptate corporis, eamq; dicet nunquam fallere. Ne autem putes nos parum Christianè cõtra Celsum disputare de immortalitate animæ corpori superstitis ex auctoritate philosophorũ, cum quibus sunt nobis quædã communia, scito in aliũ locũ magis opportunũ seruari clarã demonstrationẽ, quòd beata uita maneat solos piè iuxta Iesu doctrinã uiuentes colẽtesq; Deũ conditorẽ omniũ cultu sincero & puro ab omnibus profanis religionibus, quibus circa res creatas distinatur uulgus hominũ. Sed quænam sunt ista meliora quæ contẽnenda esse docemus deceptos à nobis homines? Cõferat quæ uult à Iesu Christo, hoc est Dei uerbo & sapientia uirtuteq;, promissum finem beatum, gratuita Dei benignitate post uitam innocenter actam repræsentandum cunctis quicũq; indiuulsẽ adhæserunt caritati Dei, cum omnibus omnium sectarum mysterijs quæ unquã fuerunt uel apud Græcos uel apud barbaros pollicentes sibi finem beatũ, & ostẽdat quid illi habeant præ nobis melius: & per consequens, penes illos esse ueritatem, nostras autem spes non conuenire uel gratuitæ Dei benignitati, uel hominibus è uita bene acta excedentibus: aut non esse hæc iam olim prænunciata per sanctissimas prophetarum animas afflatas sancto spiritu. Ostendat item quæ uult, scripturas quas omnium confessione constat esse humanas, potiores habendas quàm diuina oracula tantam felicitatem promittẽtia. Quæ nam igitur sunt illa potiora quæ præstat missa facere si quis nos audiat? Si enim uera loqui permittimur, statim apparet ne cogitari quidem posse quicquam melius, quàm totum se committere Deo rerum uniuersarum Domino, & sectari doctrinam abducentem à creaturis omnibus, & adducentẽ per uerbum uiuum, quod est uiuens sapientia filius Dei, ad Deum dominum omnium. Sed iam satis excreuit hoc uolumen

29. Malè de Deo loqui, & rerum præcipuarum contemptũ docere.

30. Superstitiosiores esse Christianos & spe uana illectos.

Contemtus meliorum.

Optimum se totum Deo cõmittere.

men tertium eorum quæ contra Celsum commētanda suscepimus: quapropter hîc claudatur, ut contra eum certamen instauremus in sequentibus.

LIBER QVARTVS.

Exordiū ἀναγωγικόν. *Hiere. 1.*

TRIBVS superioribus libris sacer Ambrosi complexi quicquid contra Celsi scripta dicendum putauimus, quartū deinceps inuocato per Christum Deo aggredimur, qui utinam suggerat nobis uerba de qualibus in Hieremia scriptum est ex persona Domini prophetam ipsum alloquentis: Ecce dedi uerba mea in ore tuo ignem, ecce cōstitui te hodie super gentes & super regna, ut eradices, & diruas, & disperdas & demoliaris, ædifices & plantes. Opus est enim nobis nunc uerbis eradicantibus ex animis hominū mala germina occasione commentariorum Celsi & similium pullulantia contra ueritatem, opus etiam sententijs diruentibus omne superstructum dogmatibus falsis ædificiū, & huius scriptoris insanas substructiones quales erant illorum magniloquorum, Venite ædificemus nobismet urbem & turrim cuius fastigium usque cœlos pertingat. opus etiam habemus sapientia demoliente omnē altitudinem extollentem se contra cognitionem Dei, & arrogantem uastumque Celsi animum insurgētem contra nos. Deinde quia non satis est eradicare & diruere ea quæ diximus, sed in locum euulsorum plantanda est plantatio diuinæ agricolationis, & in locum dirutorum ædificādum templi Dei gloriosum ædificium, uocamus in uota dominum datorem suprà scriptorū apud Hieremiam munerum, ut nobis dignetur concedere sermones quibus ualeamus & ædificare quæ Christi sunt, & plantare spiritualem legem, eique pares Sermones propheticos: quandoquidē nunc maximè opus est prædictis gratijs ad astruendum Christum è prophetarum oraculis, & Celsum deinceps redarguendum. Is enim utrisque se opponēs, tam Iudæis Christum aduenisse negantibus & adhuc sperantibus, quàm Christianis Iesum esse Christum illum à prophetis prænunciatum affirmantibus, sic loquitur: Quòd autem è Christianis quidam & Iudæi, alteri descendisse aiunt, alteri descensurum esse in terram quendam Deum aut Dei filium iustificatorem hîc degentium, id uerò indecorum est & tam absurdum ut non sit opus multis uerbis refellere. Et de Iudæis quidem non quibusdam sed in uniuersum dicit, putare eos descēsurum aliquem in terram, de Christianis uerò, esse quosdam ex eis qui descendisse dicāt. Indicat enim eos qui Christum aduenisse confirmant è Iudæorum scripturis, & uidetur nosse aliquas hæreses, negantes Iesum esse Christum illum à prophetis designatum. Nos iam superiùs pro uirili docuimus prophetatum esse Christum, ideoque multa quæ hoc loco dici possent nō repetemus, ad uitandum iterationis tædium. Nunc uide quòd si probabili saltē aliqua ratione uoluisset abrogare fidem prophetijs de aduentu Christi siue iam præterito siue futuro cauentibus, debuerat ipsas exponere prophetias, quibus Christiani & Iudæi inter se disputantes utuntur. sic enim potuisset uideri in rectam uiam reducere seductos quibusdā ut putat uerisimilitudinibus, & Iesum credentes esse Christum propter prophetarum oracula, nunc uerò siue quia non posset illis oraculis resistere, siue quia nesciret quidem quæ nam ea sint, nec unum adducit dictum propheticum, cùm tamen sint innumera de Christo loquentia: & accusatorem se putat prophetarum, ne hoc quidem exponens quas dicat uerisimilitudines. Imò illud quoque ignorat, Iudæos non admodum hoc asseuerare, Christum illum quem etiamnum expectant aduenturum, Deum fore aut Dei filium, ut iam superiùs à nobis dictum est. Et præfatus, nos quidē dicere uenisse iustificatorem, Iudæos uerò, uenturum esse, hoc ipsum satis ad accusationē prædictorum existimat, indecora hæc esse absurdioraque quā ut refelli debeāt uerbis pluribus: ac mox rogat, quid in mētem Deo uenerit, ut descenderet? non uidēs in promptu esse nobis rationē eius descensus, primùm illam euangelicam, ut cōuerterentur perditæ oues domus Israelis: deinde ut propter illorū obstinatam incredulitatē auferretur ab eis regnū Dei quod uocatur, & reiectis Iudæis colonis ueteribus, alijs traderetur, uidelicèt Christianis, reddituris Deo fructus dignos regno ipsius, opera Deo grata, cuique tempori conuenientia. Et nos quidem paucas è multis causas produximus Celso quærenti cur Deus descenderet: ille uerò omissis quæ uel à nobis referri possent uel à Iudæis, ipse subinfert: an ut res humanas agnosceret? quod nemo nostrûm diceret, descendisse in hanc uitam Christū ut res hominū uiseret. Deinde ac si ab alijs hæc descēsus causa sibi esset reddita, ex aduerso illud obijcit: An non sciebat omnia? tū quasi responso accepto, sciuisse: rursum aliam quæstionē mouet: Ergo sciebat quidē, at non corrigebat, nec corrigere diuina uirtute poterat? Quæ omnia stultè loquitur. Deus eñ nullo non seculo per uerbū suum descendēs, & amicos Dei prophetasque faciens: corrigit oēs quotquot obediunt, sicut Christo nato per doctrinā Christianā emendat, non tamē inuitos, sed eos qui ad meliorē uitam Deo placentē se cōferunt. Nescio porrò quantā correctionem Celsus desiderans sic pergit quærere: Ergo nō erat possibile diuina uirtute corrigere, nisi mitteretur ad hoc nat⁹ aliquis? Fortasse postulabat, iste ut Deus præsens hominibus apparēs semel omnē maliciā eximeret, & pro ea uirtutē insereret. Qua de re meritò dubitaretur posset ne fieri? Sed fac posse, ubi tum erit nostra uolūtas? ubi laudabilis

Gen. 11. *2. Cor. 10.*

1. Calumnia de Messiæ aduentu.

2. Quid in mentem Deo uenerit, ut ad nos descēderet.

ἀκυρολογία Celsi.

Cur Deus non creauerit homines ἀναμαρτήτους & perfectissimos.

erga ueritatem credulitas: & probāda auersatio mendacij? Sed quantumcunq; donemus hoc possibile atq; decorum etiam, eadē opera quispiam similis Celsi quæreret, Quin potius diuina potentia tales fecit homines, ut ne correctione quidē opus esset, bonos atq; perfectos iam inde ab initio, nulla admissa malicia? Huiusmodi cogitationes imperitis facilè obrepūt, sed non itē naturam rerum considerātibus, quòd uirtus ni spontanea sit, ne uirtus quidē erit. Verùm hæc peculiari tractatu opus habent, de quibus multa inueniuntur etiā in disputationibus Græcorum de prouidentia, qui nunquam dicerent qualia Celsus: Sciebat, sed nō corrigebat, nec corrigere diuina uirtute poterat. Nos quoq; multis in locis quantū potuimus de his disseruimus: & diuinæ scripturæ explicant talia, modò accedat lector idoneus. Atqui uerba ista quibus nobiscum & cū Iudæis Celsus agit, cōtra ipsum reflecti possunt hoc pacto: Heus tu, summus Deus scit ne res hominum an nescit? Si non fingis quæ habentur de prouidentia in tuis commentarijs, necessariò consequitur, eum scire. quòd si scit, cur non eas corrigit? nisi fortè à nobis exposcitur ratio cur non corrigat, ex te uerò dissimulante Epicureum, & agnitionem prouidentiæ simulante, non licet scitari, cur Deus norit res humanas, non tamē eas corrigat: & quamobrem non uniuersos homines semel à uicijs liberet. Nos autē liberè dicimus, Deum nunquam non correctores mittere: quandoquidem extant præcepta eius optima, ab ipso hominibus tradita. Iam uerò etiam ministrorū Dei magna est uarietas, paucis per omnia purè ueritatem tractantibus, & perfectæ correctioni studentibus, quales erāt Moses & prophetæ. Accessit postremò magna correctio per Iesum, non unius tantùm terrarum anguli medicum, sed uniuersorum quantum in ipso est. Seruator enim uenit omnibus hominibus. Præterea nescio unde occasionē nactus egregius Celsus controuersum facit, quasi nos id affirmemus, descensurum ipsum Deum

3. Deum, sedē suam deserturum si ad nos descendat.

ad homines: quod si fiat, ueretur ne illic deserat suum solium. non enim nouit Dei potentiam, quòd spiritus Domini repleat orbem terrarum, & qui cōtinet omnia, scientiam uocis habeat, nec illa uerba intelligit: Nonne cœlū & terrā ego impleo, dicit Dominus: nec uidet quòd iuxta rationes Christianorū omnes in eo uiuimus, mouemur, & sumus: sicut Paulus docet in cōcione ad Athenienses habita. Itaq; siue huius uniuersitatis Deus potentia sua descendat cum Iesu in uitam hominū, siue Dei uerbum quod erat in principio, quodq; ipsum Deus est, ad nos ueniat, non carebit sede nec eam deseret, ut alius loco eo sit uacuus, plenus alius qui antè uacauerat: sed Dei potentia & deitas proficiscitur quò uult, & apud quemcunq; inuenit locum, absq;

Hier. 23.
Act. 17.
Ioan. 1.

Deum non localiter moueri.

migratione, nec relicto loco per absentiam suam uacuo, repletoq; alio per præsentiam. Quādo enim hoc repletum, illud desertum dicimus, nō de loco intelligendū est: sed malam & uicijs perditam animam dicimus à Deo deseri: eum uerò qui cū uirtute uiuere cupiens, uel huc proficit, uel iam eam assecutus est, pronūciamus plenū esse diuini spiritus siue participē. Non est igitur opus ꝓpter Christi descēsum aut Dei præsentiā inter homines, deseri thronū illum eximiū, aut aliquid hîc mutari, sicut Celsus somniat dū sic loquitur: Si enī hîc uel minimū quid mutaueris, subuersa ruent omnia. Quòd si quid mutatur in rebus humanis per præsentiam uirtutis Dei & aduentū uerbi eius ad homines, ingenuè fatebimur mutari è malis in bonos, ex intemperātibus in sobrios, è superstitiosis in pios, recepto Dei uerbo in hospitiū animæ. Iam si etiā ad ridiculas eius nugas respondendū est, audi qd dicat: Nisi fortè ignotus erat Deus hominibus, quā

4. φιλοτιμία. An ideo Deus descenderit, ut ignotus innotesceret hominibus?

iniuriā nō ferēs, innotescere uoluit, & periculū tam credentiū, quàm diffidentiū facere, sicut solēt homines recēs adepti amplas facultates & recēsentes numerosam familiā: quod de Deo cogitare, nihil aliud est quā hominum mortaliū ambitionē ei tribuere. Equidē fateor ignotū fuisse Deū malis hominibus: nō tamē quia per hoc aliquid ei decederet uoluisse innotescere, sed ut cognitus miseros liberaret à suis miserijs. Nec periculū facere uolens, quinā sint increduli, qui contrà faciles ad credendū, uel ipse inuisit quosdam ineffabili sua diuinaq; potentia, uel mittit ad eos Christū suū: sed ut credentes, & cognoscētes eius diuinitatē, ab omni liberētur infelicitate: incredulis uerò nulla relinquatur excusatio: nec possint ignorantiā prætexere, quasi nihil doctrinę huius ad aures eorū peruenerit. Quā igitur rationē adducit, cur uidesmur Deū facere ostentatorem more hominū recēs ditatorū? Nō ostentat se nobis Deus dū uult intelligi suā præcellen-

Deus non opus habet nostra cognitione.

tiam, sed facit id ut cognitus mactas felicitate reddat nostras animas, ad quā per uerbū suū & aduentū Christi nunquā nō nos sollicitat familiaritatē nostrā expetens. Itaq; nihil humanæ ambitionis doctrina Christiana Deo tribuit: quod ipse nugator procedente sermone agnoscēs, &

5. Deum post multa secula recordatum iustificationis uitæ hominum, quā antea neglexerat.

uelut uerba temerè effusa nescio quomodo corrigens, ait nō ipsi Deo fuisse opus cognosci, sed ꝓpter nostrā salutē uoluisse innotescere: ut quotquot eū receperint, boni iam facti salutē cōsequantur: qui uerò aspernati fuerint, maliciæ cōuicti pœnas luant. Id tamē ex persona nostra dictū repetens, quæstionē mouet: Ergo nunc tandē post tot secula recordatus est Deus iustificare uitā hominū, quod priore tēpore neglexerat? Ad quā respōdemus, nunquā defuisse Deo uoluntatem iustificandi uitā hominū, imò semper hoc ei cordi fuisse, per occasionē inuitanti animal rationale ad resipiscentiā. Singulis enī seculis Dei sapiētia sanctas animas intrans prophetas &

amicos

amicos Dei facit:& licet inuenire in sacris uoluminibus singularum ætatũ sanctos capaces diuini spiritus,pro uirili conuertẽtes etiam alios Nec mirum est fuisse in his aliquot qui propter pectus eximiè capax numinis perpetuamq; rectè uiuendi constantiã non solùm sui seculi prophetas superauerint,uerũetiam tam priores quàm posteriores cæteros: sicut nec illud mirandum est,extitisse certis seculis hominũ genera quædã memorabilia magis quàm aut superioribus aut insequentibus:quorum ratio profundior est quàm ut profanis auribus cõmunicari debeat alioqui responsuro quod ad Christi aduentum attinet,quid ita post tot secula demum iustificare humanũ genus in mentẽ Deo uenerit,& non antea attingendũ esset aliquid de portionibus,& declarandum cur nam altissimus post diuisas gentes ac dispersos Adæ filios,terminos illis præfinierit iuxta numerum angelorum Dei,cesseritq; Domino in portionẽ populus è Iacobo prognatus,& Israelitæ in funiculũ hæreditarium: reddenda esset etiam causa cur in qua que portione prouenião destinari ei portioni,& quo merito factus sit portio Domini populus descendens à Iacobo,& Israelitæ hæreditas ipsius:de posteriore autẽ populo Pater ad Seruatorem loquatur:Postula à me,& dabo tibi gentes hæreditatem tuã,& possessionẽ tuam terræ terminos. Sunt enĩ quædam cõsequentiæ seriesq; inexplicabiles & ineffabiles,per quas uarijs modis circumferuntur & disponuntur animæ hominum Venit igitur Christus,quantumuis Celsus reclamet,post multos prophetas ad corrigendũ Israelis illius populũ,atq; etiã orbis totius nihil opus habens in priore dispensatione,qua erga homines usus est,flagris,tormẽtis, & uinculis. Sufficiebat enĩ doctrina,quo tempore exijt seminator ad seminandũ, ut semen suũ ubiq; spargeret. Quòd si certũ tẽpus quo mundus hic maneat præfinitũ est,necessariò cõsequitẽ eũ habuisse principiũ:quo tẽpore absoluto futurũ est iustũ de omnib. iudiciũ, quã disputationem si quis tractare uelit philosophicè,opus habebit uarijs argumentis,& probationib. tũ ex diuinis scripturis,tũ ex ratiocinationib. cæterũ multitudo simpliciũ nõ ualentiũ diuinæ sapiẽtiæ uarietatẽ sua cõtemplatione assequi,debet se totã Deo & Seruatori nostri generis credere, cõtenta eius auctoritate q ipse dixerit,nec aliud requirens præterea. Post hæc rursum Celsus more suo, quicq; nusq; nos parum piè de Deo prædicare coarguit,sic loquitur:Itaq; nec piè nec purè hæc eos de Deo prædicare manifestũ est:putatq; nos ad obstupefaciendũ uulgus hæc fingere,quasi necessariò pœnæ peccatorẽ maneãt. quapropter cõfert nos cum quibusdã proferentib. spectra & terricula in bacchanalib. Ea sacra si quid rationis habẽt,à Græcis petendũ est Celso cum suo sodalitio:nos pro nobis rationẽ reddimus,dicimusq; nos eò cõtendere ut corrigamus genus humanũ,siue per cõminationẽ pœnarum quas credimus omnino necessarias passuris, fortassis etiã non inutiles:siue per promissionẽ præmiorum propositorũ piè uiuentib. hoc est uitæ beatæ degendæ in regno Dei,& quicquid ea bonarum rerũ in se cõplectitur Post hæc uolens ostendere nos nihil mirũ aut nouum dicere de uniuersali diluuio aut conflagratione, sed neglectis Græcorum atq; barbarorum auctorũ super hac re testimonijs,nostris tantùm scripturis de hoc credere,his uerbis utitur:Quin & hoc tradunt, quod tamẽ nisi neglexissent ex illis audire poterant,lõgis tẽporum reuolutionib. & siderum recursib. atq; concursib. conflagrationes diluuiaq; fieri,& quod post ultimũ illud Deucalioneũ reuolutionum uicissitudo iam conflagrationẽ postulet. Id in causa fuit ut per errorẽ dicerent,descensurũ Deum cum igne in tortoris modum. Ad hæc respondeo,mirum esse quõ uir multæ lectionis Celsus,multarũq; historiarum cognitionẽ præ se ferens,nõ inuenerit antiquitatẽ Mosis,quẽ quidã Græcorũ scriptores aiũt fuisse temporib. Inachi Phoronei filij,Aegyptiorum quoq; & Phœnicum scriptorib. attestantibus antiquitati hominis: de quo si quis certiora cupit agnoscere, legat Flauij Iosephi libros duos de Iudæorum antiquitatibus,ut sciat Mosem ætate longè superiorẽ fuisse istis qui inundationum & exustionũ uicissitudines asserunt,quos Celsus dicit à Iudæis ac Christianis cõtemptim audiri,ideoq; à non intelligentib. eas exustiones cõfictum,descẽsurum esse Deum cum igne in tortoris modum. Cęterùm sint'ne istę diluuiorũ & conflagrationũ uicissitudines an non sint: & utrùm eas scripturæ agnoscãt cùm aliàs sæpe,tũ apud Solomonẽ dicentẽ: Quod factum est, idipsum & faciẽdum est,& non est præsentis tẽporis disputatio:sufficit tantũ adnotasse, quòd antiquissimi uiri Moses & prophetæ aliquot hãc opinionẽ de mundi exustione nõ sumpserũt ab alijs:imò si expendaẽ ratio tẽporum,alios,potius hæc nõ intellecta deprauasse cõfictis uicissitudinib. istis in orbẽ redeuntib. eadẽ qua prius nec quidq; euariante facie. Nos autẽ nec diluuia nec exustiones certis periodis & siderum in eandẽ stationum formã recursib. acceptas ferimus,sed horum causam in maliuã hominum in immẽsum actam,nec nisi diluuio incendioue perpurgandã,referimus. Deũ porrò quoties in prophetarũ oraculis audimus descẽdere, cũ tñ ipse dicat, Nónne cœlum & terrã ego impleo,dicit Dñs:figuratè id dictum accipimus. Descẽdit enim Deus à sua maiestate & altitudine,quoties res hominum præsertim malorum dispẽsat: & quẽadmodum uulgaris loquẽdi cõsuetudo magistros dicit cõdescendere pueris,& in philosophia prouectos nouicijs discipulis,nequaq; de corpore uolens hoc intelligi, ita sicubi Deus in

Deut. 32.

Psal. 2.

Christi aduentus in carne & eius causæ.

Matth. 13.

6. Nec piè nec purè Christianos doctores doctrina de iudicio extremo homines in metu continere.

7. De uniuersali diluuio aut cõflagratione.

Eccles. 1.

Diluuij & exustionis causa

Hier. 23.

facra fcriptura defcendere dicitur, pari modo intelligendū eft iuxta loquendi confuetudinem receptàm: ficut de afcendēdo etiam. Quoniā autem Celfus taxat nos, qui dicamus Deū in modum tortoris cū igne defcendere, & cogit nos parum tempeftiuè hæc uerba introfpicere penitius, paucis tantùm dictis ad crimen refellendū & guftū profundioris fenfus auditori exhibenduut, reuertemur ad reliqua quæ deinceps fequuntur.

Deus ignis cōfumens. *Hebr. 12.*

Ait diuina fcriptura Deum noftrum effe ignem confumentē, & fluuios ignis eum præcedere: ipfum etiā uelut ignem conflatoriū aduenire, & uelut herbam fullonicā, ut conflet fuum populum. Ergo quandoquidē ignis confumens dicitur effe, quæramus quid potifsimū à Deo confumi deceat. Equidē maliciā dixerim, & quæcunque eius opera, quæ figuratè nominātur ligna, fœnū, ftipula, a Deo cōfumi potifsimū.

1. Cor. 3.

Certè de malis dicitur, fuperftruere eos iactis fundamentis ligna, fœnū, ftipulam. Quæ fi quis docere poteft aliter à Paulo accipi, & corporaliter intelligendū effe malos fuperftruere ligna, fœnum ftipulam, apparebit etiā ignem materialem intelligendum & fenfibilē. Quòd fi euidenter figurata eft locutio, dum mali hominis opera fignificantur lignorū, fœni, ftipularūque nomine: quî fit ut non ftatim fuccurrat quomodo ignis accipiendus fit qui confumat ligna huiufmodi? Nā uniufcuiufque opus (inquit fcriptura) probabit ignis quale fit. Si cuius opus fuperædificatū permanferit, mercedē is accipiet: fi cuius opus exuretur, is iacturā faciet. opus autem exuftū quod aliud dici poteft, quàm opus maliciæ? Itaque Deus nofter ignis confumens eft, ut oftendimus, & ut ignis conflatorius aduentat, cōflaturus rationalē naturā plenam plumbo maliciæ, cæterisque impuris materijs. aureā (ut fic loquar) naturā animæ argēteamúe adulterantib. Sic etiam ignei fluuij dicuntur Deū præcedere, abolentē quicquid uitiofum eft admixtum in tota anima. Sed hactenus refponfum fit ad illud, quòd nos putat falli credentes Deum defcenfurū tortoris more cum igne: uideamus quid deinceps Celfus magno uerborū apparatu afferat, inquit: Repetamus altiùs fermonē argumentis plurib. Dicetur autē noui nihil, fed iam dudū confeffa omnibus.

8. De mutatione Dei μωρολογία Celfi.

Deus eft bonus, pulcher, felix, & pulcherrima optimaque fpecie. Is fi defcendat ad homines, ut mutetur opus eft. mutabitur autē è bono in malū, è pulchro in turpē, è felice in infelicem, ex optimo in nequifsimum. Quis fic fe mutatum cuperet? Certè mutatio hæc & transformatio cadit in hominem mortalem: immortali uerò femper eodem modo fe habere conuenit. Ergo nūquam Deus talem mutationem reciperet.

Deus quomodo ad homines defcendat.

Ad hæc fatis refponfum erit fi dixero quomodo in facris fcripturis accipiatur defcenfus Dei ad homines: ad quem nulla mutatione opus eft, ut Celfus putat nos opinari, nec uerfione in malū è bono, aut è pulchro in turpem, aut è felici in infelicem, aut ex optimo in nequifsimum. Immutabilis enim in fua effentia manens, condefcendit rebus humanis difpenfatione & prouidentia. Nos certè è facris literis Deum immutabilem effe difcimus, ubi legitur, Tu autem idem ipfe es: &, Non immutor.

Pfal. 102.

Epicuri uerò dij ex atomis compofiti, & proinde in eofdem diffolubiles, habent quod agant dum corruptibiles illos atomos excutiant. Quin & Stoicorum deus, nunc mens eft corpus habens igneum, nunc in totius mundi partes diffufus eas ordinat: nam ifti ne potuerunt quidem clarè Dei naturā intelligere, quòd fit omnino incorruptibilis, fimplex, nec compofitus, nec diuifibilis.

Phil. 2. *2. Cor. 5.*

Id autem quod ad homines defcendit erat in forma Dei, & propter amorem humani generis feipfum exinaniuit, ut poffet cōcipi ab hominibus, abfque ulla tamen mutatione boni in malū: peccatum enim non fecit: ficut nec ex honefto in turpe mutatus eft: peccatum enim non cognouit, nec ex felicitate decidit in miferiā, fed quāuis humiliatus, nihilominus beatus erat, etiā cum maximè propter utilitatem humani generis fe demitteret. Nulla item mutatio fuit ex optimo in nequifsimum. Quî enim nequifsimum effe poteft, quòd eft amans hominum, atque beneficum? Alioqui medicus quoque multa uel molefta infpectans, uel cōtrectans infuauia ut ægrotos fanitati reftituat ex bono in malum, ex honeftate in turpitudinem, è felicitate in miferiam prolabitur. Atqui medicus infpectans molefta, & contrectans iniucunda, non adeo tutus eft quin pofsit in eadem incidere, animarum uerò noftrarum fauciarum curator per uerbum Dei quod ipfe eft, nihil malorum in fe admittere poterat.

Verbum qua ratione incarnatum.

Quòd fi corpus mortale animamque humanā ab immortali Dei uerbo affumptam Celfus uocat mutationem & alterationem, difcat uerbum manere uerbum fua fubftantia, nec pati eorum quicquam quæ corpus aut anima patitur: cōdefcendere tamen interdum non ualentibus claritatem ac fplēdorem deitatis obtueri, & uelut carnem loqui corporaliter, tantifper dum auditor paulatim per uerbum factus fublimior poffet etiam illam priftinā (ut ita nominem) formā eius contemplari. Sunt enim uariæ uelut formæ uerbi, prout quifque in eo cognofcendo eft perfpicax & magis minufúe profectus, & aut à limine uirtutē falutatit, aut iā introgreffus eft eius penetralia.

Matth. 17.

Quapropter longè aliter quàm ut Celfo uidetur & fimilibus transformatus eft, & confcenfo excelfo monte oftendit fuam formam multò præftantiorem quàm quæ à manentibus in imo, & ad ardua non fequentibus poffet confpici. Humilis enim turba non habebat oculos capaces fpectaculi diuinæ & gloriofæ metamorphofeos: imò uix talem capiebant qualis tum inter eos uerfabatur, ita ut qui nihil fupra præfentem fpeciem

In eo suspiciebant dicerent: Vidimus eũ & non habebat speciem nec pulchritudinem: sed species eius erat inhonora, inferior cæteris filijs hominũ. Hæc contra Celsi suspicionem dixisse sufficiat, non intelligẽtis mutationes transformationesue quæ de Iesu produntur in historijs, nec mortalitatem aut immortalitatem illius. Annon hæc, præsertim intellecta ut debent intelligi, multo plus grauitatis habent, quàm quæ feruntur de Baccho circumuento à Titanibus, delapsoq; à Iouis solio & dilacerato ab eis, ac rursum composits membris rediuiuo cœlum scandente? Aut Græcis licet ista ut figuratè dicta interpretari de anima, nobis uerò præclusus est aditus ad conuenientẽ & consonã enarrationem sacræ scripturæ per animas puras afflatu diuino proditæ? Itaq; nullo modo Celsus nouit mentem nostrarũ literarum, & proinde non quod illæ dicunt calumniatur, sed quod ipse inde excerpit: qui si intellexisset quid animam in futura uita æterna maneat, & quid sentiendum sit de ipsius substantia & origine, non ita irrisisset immortalem ob assumptum mortale corpus, idq; non iuxta Platonis opinionem de migratione animarum in aliud corpus ex alio, sed iuxta sublimiorẽ quandam cõtemplationem: uidissetq; unam è multis insignem Dei beneficentiã, descensum ad cõuertendas (ut sacra scriptura loquitur) oues perditas domus Israeliticæ, & errore delatas ab illis mõtibus, in quibus pastor saluas reliquit cęteras (quemadmodũ est in quibusdã euãgelicis parabolis) ut has quæreret. Hîc Celsus in nõ intellectis hærens diutius, in causa est ut nos quoq; iteremus eadẽ, ne uideamur quicquam ab eo dictorum inexaminatum relinquere. Sic autem deinceps loquitur: Aut reuera mutatur Deus, sicut isti aiunt, in corpus mortale, id quod iam ostẽdimus impossibile: aut ipse quidem non mutatur, sed facit ut hoc putent qui uident, & imponit eis mendacio. Porrò deceptio & mendacium aliàs semper malæ res, tunc tantùm sunt usui, quando pro remedio sunt amicis curandis morbo uitioue laborantibus aut insanientibus, aut si quando apud inimicos per ea uitamus periculum. At Deo nec uitiosus aut insanus quisquam amicus est, & timet neminẽ, ut impostura opus habeat ad euadẽdum periculum. Ad hoc responderi potest distinguẽdo Verbi Dei naturã quod Deus est, & Iesu animã. De Verbi Dei natura dicimus, quòd quemadmodum alimentorum qualitas, ut accõmodetur infantis naturæ in lac nutricis uertitur, & medicus ægroto sanando medicamẽta ex usu ipsius temperat habito respectu eius uitium: ita Deus pro ratione animæ humanæ uerbi sui uirtutem hominib. attemperat, respectu singulorũ in uariando habito: ut alijs fiat lac rationale dolum nesciens, sicut scriptura nominat, alijs infirmioribus tanquã olus, alijs perfectiorib. ministretur ut cibus solidus. Nec tñ suam naturam mentitur uerbum dum cuiq; alimentũ fit pro captu ipsius, nec imponit hominib. mendacio. Quia si de anima Iesu intelligit, mutatã per aduẽtum in corpus, quã mutationẽ dicat interrogabimus. Nã si substantiæ non concedimus, non solùm de illa, sed ne de alia quidẽ ulla rationali anima. Sin hoc dicit quòd afficiatur à corpore ut ei mixta, & à loco in quem deuenit, quid absurdi ob hoc contingit uerbo descendenti ad seruandũ adamatum genus hominũ sua morte præstanti quod ante aduentum eius nemo quantumuis magnificè opem medicã pollicens præstare potuit? Hæc cùm ita sint, sæpe nobis inculcat diuinum uerbũ in multis sacræ scripturæ locis, è quibus unum Pauli dictũ in præsens apponere sufficiet. uerba eius sunt hæc: Is affectus sit in uobis qui fuit & in Christo Iesu: qui cùm esset in forma Dei, non rapinã arbitratus est, ut esset æqualis Deo: sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, & in similitudine hominũ constitutus humilem præbuit semetipsum, factus obediẽs usq; ad mortẽ, mortẽ autẽ crucis. Quapropter & Deus illum in summã extulit sublimitatẽ, & donauit illi nomen quod est supra omne nomen. Persuadeat igitur Celsus alijs non fuisse illum mutatũ, sed illusisse oculis uidentiũ: nos, quibus persuasissimũ est, nõ putatiuè, sed uerè manifesteq; aduenisse Iesum ad homines, alieni sumus ab obiecto per Celsum crimine: attamẽ respondebimus, nónne tuũ dictum est Celse, pro medicamẽto interdum permitti usum imposturæ ac mendacij? quid igitur absurdi fuisset ad salutem tale quippiã fieri? Sunt enĩ quidã conficti sermones, qui nihilominus mores uertũt in melius: qua arte medici quoq; nonnunquã apud ægrotos utuntur dissimulata ueritate? quod tamẽ non pro Iesu responsum sit. Si enim sananti amicum laborantẽ fas est uti remedijs non quæsitis sed per occasionem oblatis: humanum quoq; genus cùm esset furore correptum debuit à medico uerbo quibuscunq; cõpendijs ad sanam mentẽ restitui. Ait præterea sic & cum inimicis agendum ad effugiendũ periculũ. Deũ aũt à nemine sibi timere, ut euadẽdi causa insidiatores fallẽdos habeat, quod cùm Seruatori nostro nunquã obiectũ sit, ne refellere quidẽ opus est. Quin & ad illud iam respõsum est inter cętera quòd negat uel morbo uiciatũ uel insanũ hominẽ esse carum Deo. Respondetur enim ad hoc nõ propter amicos morbidos aut insanos hãc dispensationem factam, sed pro animabus inimicis morbo & naturalis rationis defectu laborantibus, ut reconciliatæ Deo amicæ fierent. Nam manifestè dicitur Iesus omnia pertulisse pro peccatoribus, ut liberatos à peccatis iustos faceret. Deinde quoniam facit Iudæos seorsum causam reddentes cur Christum nondum uenisse putent, sed uenturum expectent: seorsum

Esa. 53.

Ridet Ethnica monstra.

Matth. 15.

Luc. 15.

Paralogismus Celsi.

Discernit τὸν λόγον & animam Iesu.

1. Pet. 2.

Rom. 14.

Hebr. 4.

Philip. 2.

9. Aegroti & mẽte capti sint ne Deo chari: & de restitutione & pœnis hominum.

sum item Christianos affirmantes iam in hominum uitam uenisse Dei filium age hæc quoque consideremus, quanto fieri potest compendio. Iudæi apud eum dicunt, uitam refertam omni genere uiciorum opus habere aliquo à Deo mittendo, qui puniens iniustia repurget omnia, nõ aliter quàm olim factũ sit per diluuium. & quoniã dicuntur Christiani pluta his addere, liquet eadem etiam eos affirmare. Et quid absurdi est si propter inundationem uiciorũ adueniat qui mundũ purificet, ac unũquẽq; tractet pro dignitate: nec enim Deum decet maliciæ gangrenã latè serpentem non sistere, ut res collapsas instauret denuò. Norunt autem etiam Græci conflagrationibus & diluuijs terram purgari certis uicibus, sicut & Plato alicubi sic loquitur: Quando autem dij terram aquis purgantes inducunt diluuiũ, tunc incolæ montium: & reliqua. Dicendum igitur hæc quando ab illis affirmãtur, ex auctoritate pondus accipere: sin eadem ipsa quæ à Græcis laudãtur, nos doceamus, iam nullius pretij fieri hæc placita. Atqui curiosiũs scripturas perscrutantes conabuntur ostendere non solùm auctorum antiquitatem, uerumetiam grauitatem sententiarum, & quàm aptè inter se quadrent & cohæreant. Nescio autem cur diluuio, quo terram purgatã Iudæi pariter & Christiani asserunt, Celsus putet turris deiectionem similem. Vt enim nihil ænigmaticè subindicet historia turris cuius mentio fit in Genesi, sed ut ipse putat, nihil tegat sub inuolucro, ne sic quidem ad expurgãdam terram facta uidebitur, nisi fortè iustrationem terræ existimat, confusionem illam linguarũ: de qua tempestiuiùs dici posset, si historia ad præsentem locum aliquid faceret, aut intellectus eius penitior. Et quoniam putat Mosem quæ scribit de turri confusioneq; linguarum, deprauasse ex Aloidarum fabula, & ad turrim suam transtulisse: equidem dixerim, Aloei filiorum ante Homerum in literis meminisse neminem: at quæ de turri Moses prodidit, antiquiora esse non tantùm Homero, uerumetiam primis Græcarum literarum inuentoribus. Vter igitur alterius scripta deprauauit: scriptór ne Aloidarum fabulæ historiam turris: an is qui de turri & linguarum confusione meminit, Aloidarum fabulam? Certè incorruptis auditoribus apparet quòd Moses sit Homero antiquior. Sic & quæ de Sodomis & Gomorrhis propter peccatum igne deletis Moses narrat in libro Geneseos, Celsus comparat cum Phaethontis historia, in eundem iterum impingens lapidem ob non obseruatam antiquitatem Mosis temporum. Nam hi qui de Phaethonte fabulantur, uidentur Homeri ætate posteriores, quo Moses fuit tanto antiquior. Itaque non negamus lustratorium ignem absumpturum unà cum ipso mundo uniuersam maliciam, quando quidem è sacris prophetarum libris hoc didicimus, quorum ueracitatem in prædicendo cùm multi, ut iam diximus, euentus approbauerint manifesto argumento commercij cum diuino spiritu, indubitatum relinquitur etiam uenturis fidem deberi quæcunque iuxta eadem oracula expectantur, uel potius Dei spiritui qui pectus eorum obsederat. Porrò Christiani (inquit Celsus) quædam addentes Iudæorum dogmatibus, aiunt propter Iudæorum peccata iam uenisse Dei filium: & quod Iudæi acto in supplicium Iesu felleq; potato, bilem Dei contra seipsos commouerint. Id si falsum est, refellat qui uult, si non sedibus suis expulsa est tota gens Iudæa, ne uno quidem seculo integro elapso post quàm Iesus passus est ab ipsis damnatus: nam quadraginta duo anni, non amplius opinor, intercesserunt inter Iesu crucem & deleta Hierosolyma: nec in ullis Iudæorum monumentis extat tanto tempore eos caruisse diuino cultu suisq; ceremonijs eiectos à potentioribus: sed si quando uisi sunt propter peccata deseri, nihilominus Deo se respiciente reuersi in sua nemine prohibente operati sunt sacris solennibus. Id unum ex argumentis est, diuinum aliquid & sacrum fuisse Iesum, quo læso Iudæi tot & tantis malis affliguntur tam longo tempore: & audemus dicere, nunquam fore ut restituantur. Scelus enim commiserunt supra modum impium per insidias oppresso Seruatore humani generis, in ea urbe ubi sacra Deo faciebant maius mysterium significantia. Itaque necesse fuit eam urbem, in qua hæc Iesus passus est, deleri funditùs, & Iudæorum gentem expelli suis sedibus, & alios uocari ad Dei beatitudinem, Christianos, inquam, ad quos peruenit sinceræ ac puræ religionis doctrina, assumptis nouis legibus, aptis cuicunq; ubiuis terrarum reipublicæ: quando priores illæ uni genti datæ proprijs regibus parenti non potuerunt seruari ab omnib. Post hæc suo more irridens Iudæorum simul & Christianorum genus totum confert id uespertilionum agmini aut formicarum è cauernis suis prodeuntium, aut ranis gregatim paludes obsidentibus, aut lumbricis in natali cœno coetus facientibus & inter se contendentibus quinam ex eis sint peccaris contaminatiores: dicẽtibusq; omnia sibi Deum præsignificare prædicereq;, & relicta mundi totius cura cœlestium reuolutionũ terrarumq; tam latè patentiũ, illis solis regendis uacare, cum solis per caduceatores internuncios continenter agere, curantẽ ut perpetuã eum eis habeat consuetudinẽ. Deinde nõ discedẽs à ficta similitudine ait nos ceu terrenos uermes dicere: Deus est, & post eum nos ab ipso facti per omnia Deo similes. Nobis omnia subiecta sunt, terra, aqua, aer, astra, omnia propter nos creata, ut nobis seruiãt. Pergunt uermes eius, per quos uult nos intelligi: Nũc q̃m è nobis quidã peccãt, ueniet Deus aut mittet suũ filiũ,

ut

Opus fuisse medico qui naturam humanam sanaret.

Gen. 19.

Aloidarum fabula.

Gen. 19.

De Phaethonte & incendio eius fabula.

10. Ecquid propter Iudæorum scelera uenerit Christus.

Hierosolyma destructa an. 42. postquam Christus esset crucifixus.

Origenis de Iudæis prædictio

11. Christiani & Iudæi quib. assimilati à Celso.

ut exurat iniustos, cæteri cũ ipso æterna uita fruamur. Tum inferet post hæc omnia: Siccine uermes aut ranas aut Iudæos aut Christianos inter se contenderet? Rogabimus istos qui applaudunt talibus: Omnésne homines congeriem uespertilionum, aut formicas, aut ranas existimatis propter tam immensam Dei præcellentiam: an exclusis alijs ab hac similitudine eo quòd ratione legibusq; utantur, solos Christianos & Iudæos propter diuersa dogmata uilifacitis conferentes huiusmodi animantibus? Vtrumuis responderitis ostendere conabimur parum aptè talia dicta uel de nobis, uel in uniuersum de hominibus. Esto, comparetis omnes homines collatos ad Deum uilib. his animalib. quòd nihil ad diuinam maiestatem sit horum exiguitas, respondete quam exiguitatẽ dicitis? Si corporum, audite, ubi superius & inferius uenit in uerum iudicium non haberi rationem corporum: alioqui gryphes & elephanti potiores erunt nobis hominibus, ut quibus mole, robore, uiuacitate cedamus, nemo tamen sanus diceret propter corpus bruta præstare ratione prædito, imò ne bonis quidẽ & beatis genijs inferiores sumus, quos dæmonas uos uocatis, nostri uerò angelos, aut quibuscunq; naturis eximijs, quoties in nobis ratio cum omni uirtute absoluitur. Quòd si hominis exiguitas non propter corpus uilipenditur, sed propter animã, quòd ea deterior sit cæteris rationalibus præsertim uirtute præditis, utcunq; obnoxia, qui magis mali Christiani Iudæiue sunt congeries uespertilionũ, aut formicæ, aut uermes, aut ranæ, quàm alij uitiosi cuiusuis generis? alioqui hac ratione omnis malus ac uitijs perditus erit uespertilio, uermis, rana, formica, collatus ad ueros homines. Etiamsi Demosthenes sit orator ille celebris, sed factiosus & corrumpi facilis, etiamsi Antiphon & ipse inter oratores clarus, modò uir malus sit, tollens prouidentiam in suo uero sermone cuius inscriptionem Celsus imitatus est: nihilo secius uermes sunt tales, uolutantes se in cœnosis ineruditionis & ignorantiæ latebris. Attamen nihil est ratione præditum quòd cum uerme conferri debeat, cùm ipsum capax uirtutis sit, eo quòd nunquam possit uim à natura ad capessendã uirtutem insitam deperdere. Vnde liquet nec in uniuersum homines habẽdos pro uermibus collatos ad Deum. Nam ratio illa oriunda ab auctore uerbo Deo, non sinit rationale hoc animal existimari prorsus alienũ à Deo, nec est cur uel mali Christiani aut Iudæi, & proinde si uerũ fatendum est nec inter Christianos nec inter Iudæos censendi comparari debeant uermibus in obscuro cœno se uolutantibus. Quòd si ipsa rationalis natura non admittit talem similitudinem, apparet iã non inferendã naturæ humanæ ad uirtutẽ natæ hanc iniuriã, etiamsi deprauetur uitijs, ut eã cõferamus cũ huiusmodi animalculis. Sin autẽ propter Christianorũ dogmata Celso parũ probata, imò ne intellecta quidẽ, hi quidẽ uermes sunt & formicæ, cæteri uerò nõ tales: age examinemus confessa Christianorũ Iudæorũq; dogmata simul cum reliquorum placitis, uisuri si uermiũ & formicarũ appellatio in homines cõpetit, nũ magis illi habendi sint pro ranis, formicis & uermib. qui à uera Dei cognitione delapsi uana pietatis imagine uenerantur bruta, statuas, aut quamtũuis excellentes creaturas, cùm debuissent per earum pulchritudinis admirationẽ ad colendũ conditorẽ inuitari potius: cæterũ pro hominib. & si quid est hominibus excellentius, hos demũ qui rationis ductu transcensis lapidib. & lignis atq; etiã istis quib. uulgi æstimatio preciũ addidit, auro argentoq;. Deniq; alijs omnib. quæcunq; mundus habet spectabilia, ad conditorẽ ascendũt omniũ, seq; cõmittunt eius fidei, qui solus sufficere potest omnibus quæ in rerũ natura sunt, omniũq; cogitationes introspicere, exaudire preces ad se missas omniũ: quo inspectante facimus quicquid facimus, quo audiente omnia debemus cauti esse ne quid ex ore nostro excidat quod illi displiceat. Nisi fortè putandũ est tã insignẽ pietatem nec laborib. cedentẽ nec periculis capitalib. nec humanis argutationib. succũbentem, non esse idoneã quæ suos cultores ab ignominiosa cũ uermib. collatione uindicet in pectus recepta, etiãsi eis fuissent similes antea. Quid illi qui Veneris stimulos domitores & emollitores uirilium animorũ acerrimos uicerũt non ob aliud, nisi q; persuasi sunt neminẽ absq; temperantia posse Deo placere, & ad eius familiaritatẽ ascẽdere, uidentúrne uobis uermiũ germani, & formicarũ ranarũq; similes? iam illustris uirtus iusticia humanæ societatis conseruatrix, & benignitas humanitasq; nihilne cõducunt ad hoc ne qui his est præditus, sit qualis uespertilio? Cæterùm isti uulgi more in libidinib. se uolutantes & cõmeantes ad lupanaria promiscuè, atq; etiam docentes se ita nihil præter officium facere, an non sunt uermes in cœno, præsertim collati cum ijs qui didicerunt non auferenda membra Christi, hoc est habitata Dei uerbo corpora, nec facienda membra meretricis, sciuntq; rationalem animam & corpus Deo sacratum esse templum numinis adorandi ab omnibus, dignũ hoc honore propter opinionẽ de conditore purã & integrã: qui quidem cauentes illicito concubitu sacrariũ Dei polluere, tanquã pietatem colunt temperantiam. Taceo reliqua hominum uitia, à quibus non facilè reperias immunes ne istos quidem qui habentur pro philosophis. Sunt enim multi adulterini philosophi. Atq; his obnoxij sunt homines professione nec Iudæi nec Christiani: quæ aut non sunt inter Christianos, si proprié Christianum accipias: aut si qua inueniuntur etiam inter hos, certè non inter illos qui

Christianos nõ esse similes neglectis illis animalculis, quibus Celsus eos comparauit.

1. Cor. 5. 6.

qui ad cœtus cõmunes & deprecationes conueniunt, nec ab eis arcentur, nisi fortè perrarò talis aliquis cæteros lateat. Itaque non sumus cœtus uermium qui contra Iudęos pugnamus ex literis, quarũ etiã apud ipsos sacrosancta est auctoritas: & ostendimus aduenisse illum designatum prophetarũ oraculis, & illos derelictos esse propter peccata grauissima: nos uerò qui uerbum Dei recepimus habere spẽ optimã, per fidẽ in eum qui potest nos ab omni malicia miseriaq; seculari purgatos domesticos sibi facere. Igitur non simpliciter quicunq; Iudęũ aut Christianum se profitetur potest dicere, En totã hanc mundi machinã cœlestesq; cursus Deus propter nos potissimũm fabricatus est: sed si quis iuxta Iesu doctrinã mundo est corde, mitis, pacificus, alacriter ferens amore pietatis pericula, is meritò confidit Deo: & intelligens prophetias potest dicere, Omnia hæc Deus nobis iam antè significauit & prænunciauit. Quoniã autem facit Christianos quos pro uermib. habet sic loqui: Deum relicta mundi totius cura, cœlestiũ reuolutionũ terrarumq; tam latè patentium, ipsis solis regendis uacare, cũ solis per caduceatores internuncios agere, curantẽ ut perpetuã cum eis habeat consuetudinẽ: dicemus istũ nobis affingere quæ nunq̃ dicimus, quippe qui sciamus è sacris literis, Deũ diligere omnia, & nihil odisse eorũ quæ ipse creauit. Nõ eñ quicq̃ fecit, quod haberet odio. Legimus & illud: Parcis omnib. quoniã omnia tua sunt, amator animarũ. Nam incorruptibilis spiritus est in omnibus, quapropter etiã delinquentes paulatim arguis, & erratorũ admonẽs corrigis. Qui possumus dicere Deũ relicta mundi cœlorũq; cura terrarũq; latissimè patentiũ, uacare tantũ administrãdæ nostræ reipub. qui in sacris precib. inuenimus Deũ sic cõpellandũ ꝗ̃ cordatis: Misericordia tua Dñe, plena est terra, & beneficentia carnẽ omnẽ prosequens. Legimus & illud: quòd Deus cũ sit bonus oriri iubet solẽ suũ super bonos pariter ac malos, & pluit sup iustos atq; iniustos, nos quoq; ut ipsius filij fiamus hortatˀ ad similẽ beneficentiã, porrigendã cuiuis pro uirib. Ille namq; seruator dictus est omniũ, pręsertim fideliũ: & Christus eius factus est ꝓpitiatio ꝓ peccatis nostris, nec tñ pro nostris, sed & pro mundi totius. Et hoc Celso respõsum sit Christianorũ nomine. Nã uulgus Iudæorũ responderet aliter. Christiani sciunt Deũ in hoc approbasse nobis charitatẽ suã qua nos cõplectitur, q̃ Christus pro nobis mortuus est etiã tũ peccatorib. atqui uix pro iusto quisq̃ mori sustinet. Siquidẽ pro bono forsitan moreretˀ aliquis. Nunc pro omnib. qui usq̃ sunt peccatorib. ut relictis peccatis credãt sese Deo, aduenisse prædicatˀ Iesus, qui iuxta idioma gentis in qua natus est, Dei Christus esse dicitˀ. Potest aũt fieri ut Celsus aliquos ita loquentes audiuit: Est Deus, & post illũ nos: uidelicet uermes, ut ipse nominat. Et perinde facit ac si quis sectã aliquã philosophiæ criminetˀ propter temerariũ quodpiã adolescentuli uerbum qui ante triduũ scholã philosophi frequentare cœperit, extollentis sese cæterisq; praferẽtis ut philosophiæ rudibus. Nos certè scimus multa esse maioris q̃ homo sit precij, & legimus quòd Deus stetit in concilio deorũ, non istorũ deorũ qui uulgò coluntur: omnes eñ dij gentiũ dæmonia: & quòd stans in eorum concilio medio deos dijudicat. Nouimus etiã quòd etsi sint multi dij qui uocantur, siue in cœlo siue in terra, sicut sunt dij multi & domini multi: nobis tamen unus est Deus, ille pater ex quo sunt omnia, & nos in ipso: & unus Dominus Iesus Christus, per quem sunt omnia, & nos per ipsum. Nouimus item angelos tanto præstantiores hominibus, ut homines perfectionẽ adepti æquẽtur angelis. Nam in resurrectione mortuorũ nec elocabunt nuptũ, nec nuptas domũ recipient: sed erunt iusti sicut angeli Dei, iam æquales angelis. Nec ignoramus inter cœlestes illos ordines alios esse qui uocantur throni, alios qui dominationes, alios qui potestates, alios qui principatus: uidemusq; nos illis longo interuallo proximos, sperantes interim per bonã uitã doctrinæ respondentem euasuros nos ad eorum similitudinem. Postremò & si nondũ appareat quid erimus, scimus tamen quòd ubi apparuerit aduentus eius, erimus Deo similes, & uidebimus eũ sicut est. Quòd si quis illud à quibusdam siue intelligentibus siue non intelligentib. arrogantèr dictũ putat, Est Deus, deinde post illum nos: equidẽ uocem hanc, Nos, interpretarer, id est ratione præditi, uel potius ratione uirtuteq; ornati. Nam iuxta nostrũ dogma eadẽ est uirtus beatorũ omniũ, ac proinde eadẽ Dei & hominis. Quaꝑpter discimus illud præceptũ: Estote perfecti, sicut pater uester cœlestis perfectus est. Itaq; nemo bonus uermis est cœno innatãs, nemo pius formica, nemo iustus rana, nemo splendida ueritatis luce illustratus animã uespertilioni rectè cõfert. Mihi uidetˀ Celsus illud quidẽ satis intellexisse, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: & inde effinxisse uerba uermiũ: nos à Deo facti, sumus ei per omnia similes. Qui si sciuisset differentiã inter hominẽ factũ ad imaginẽ Dei, & factũ ad eius similitudinẽ scriptũq; esse, dixisse Deũ: Faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã: factũq; hominẽ à Deo ad ipsius imaginẽ, nec addi etiã ad similitudinẽ, nõ finxisset nos dicere, Sumus Deo per omnia similes. Nec dicimus subiecta esse nobis astra etiã, qa iustorũ quę dicitˀ resurrectio, & à sapiẽtib. intelligitˀ, confertˀ soli lunæ & stellis ab eo qui ait aliam esse gloriam solis, aliam gloriã lunæ, aliam gloriam stellarũ, stellam enim à stella superari gloria, eodemq; modo se habere mortuorũ resurrectionẽ, sicut & Daniel de his rebus iam

Ephes. 2. *Matth. 5.* *Mendacium Celsi.* *Psal. 33.* *Matth. 5.* *1. Ioan. 2.* *Rom. 6.* *Christianorũ præstantia & spes.* *1. Cor. 8.* *Matth. 22.* *Matth. 5.* *Gen. 1.* *1. Cor. 15.* *Dan. 12.*

iam olim cecinit. Ait præterea nos dicere omnia esse ordinata ut nobis seruiant, quia fortè aut non audiuit aut non intellexit quomodo accipiendū sit dictū illud usurpatū nostris sapientibus, Qui maior inter nos fit, seruum esse omniū. Id si Græci dicerent, Solemq; & noctē seruire mortalibus, laudarent isti dictū & interpretarentur. Sin à nostris idē aut non dicatur aut dicatur aliter, calumniatur Celsus id quoq;: apud quē nos ipsius æstimatione uermes inter cætera sic loquimur: & quoniam quidam è nobis percant, ueniet ad nos Deus aut mittet suū filiū, ut exurat iniustos: reliquę aūt ranæ habeamus uitā æternā cum eo. Vide scurrā quomodo denunciatū diuinū iudiciū & pœnas iniustorū iustorūq; præmia uertat in risum & ludictū, cū uelit uideri philosophus: & concludit magis ferendū si hæc dicātur à uermibus & ranis, q̃ si à Iudæis & Christianis inter se cōtendentibus. Nos eū non imitabimur, nec cōmemorabimus cōtentiones philosophorum noticiā rerū naturæ profitentiū, dū inter ipsos parū cōstat, quomodo cœlum & terra facta sint, quæq; his continentur omnia: tum de animarū natura, sint ne ingenitę, an à Deo creatæ dispensentur ab eo, migrentq; è corporibus in corpora: an potius proseminatæ unà cū corpore maneant ei superstites, aut nō maneant. Posset em̃ aliquis etiā professione inquirendæ ueritatis turgidos & magniloquos reprehendere atq; uituperare, quod in cœnosis huius uitæ angulis degentes sese nō noscant nec metiant suo modulo, ac proinde tantis de rebus quasi capaces earum pronunciant, & de eis tanquam à se uisis cōtendant, cùm tamen illæ absq; diuino afflatu nō ueniant in cōtemplationē hominū. Nemo em̃ nouit res hominis nisi spiritus hominis qui est in ipso: sicut & Dei res nemo nouit, nisi Dei spiritus. Verū non insanimus, neq; tantā uirorū intelligentiā (ut cōmuniter uocatur) occupatam non circa uulgaria, sed circa ueritatis inquisitionem, comparamus uermium reptantium nixibus, aut bestiolarū similium: imò ueraciter testamur de quibusdā Græcorū philosophis, agnitū ab eis Deū, quandoquidē eis se ipse ostendit, tametsi non reddiderunt ei debitam gloriam, neq; gratias egerūt: sed cùm se crederent esse sapientes stulti facti sunt, mutauerunt q; gloriam immortalis Dei, per imaginem, non solùm ad mortalis hominis similitudinem effictam, uerumetiam uolatilium & quadrupedum & reptilium. Post hæc uolens confirmare quòd Iudæi & Christiani nihil differāt à iam dictis animalibus, ait Iudęos esse fugitiuos Aegyptiorum, nullis unquā rebus gestis insignes, nullo in numero aut respectu habitos. Quos non esse fugitiuos nec Aegyptios genere, sed Hebręos, & inquilinos tantùm Aegypti fuisse, iam superiùs diximus. Quòd si propterea putat credendum in nullo numero aut respectu habitos, quia in Gręcorum historijs non admodum crebra fit eorū mentio: respōdebimus, siquis diligentiùs inspiciat eorum rempublicam iā inde à prima origine, legesq; constitutas optimè, inuenturū eos fuisse genus hominū uitam cœlestē in terris quadā ceu umbra referentiū: apud quos nullū aliud numen erat receptum, q̃ Deus huius rerum uniuersitatis præses, procul ablegatis omnibus simulacrorū opificibus. Nā in ciuitatē eorū nullus pictor admittebatur, nullus statuarius, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua occasio præberetur hominibus crassis, neue animi eorum à Dei cultu auocarentur ad res terrenas per huiusmodi illecebras, habebant enim inter cæteras legē hāc: Nolite impiè agere, nec facietis uobis sculptile in similitudinem aut imaginem masculi uel fœminæ, in similitudinem omniū iumentorū quę sunt super terrā, uel auium pennatarū sub cœlo uolantium, uel reptilium quę mouentur in terra, uel pisciū quorumuis qui degūt in aquis sub terra. Quę lex hoc agebat ut contenti rerum ueritate cauerēt sibi à figmentis mētientibus faciē maris aut fœminę, aut pecudū, auium, reptiliū, pisciū, imagines referētibus. Illud quoq; apud eos grauitatis & generositatis plenū: Caue ne fortè oculis sublatis ad cœlū, uisoq; sole, luna, cęterisq; stellis cœli, decore horū deceptus adores aut colas aliquod ex siderum numero. Iam qualis erat disciplina gentis totius, apud quā effœminatū ne uidere quidē licebat: &, quod eque mireris, nullę fuerunt meretrices iuuentutis pestes in eorum republica. Quin & iudiria persanctè tractabant, quòd nemini cōmitteretur nisi qui esset uitę integerrimę ac laudatissimæ, adeò ut ob angustiorem morum probitatem dij dicerentur more quodam Iudæis patrio. Videbaturq; gens tota uacare philosophiæ studio, ut quæ ad audiendas diuinas leges feriaretur sabbatis quæ uocant, cæterisq; festis diebus. Quid dicam de sacerdotum ordinib. & sacris uarias res sub figurarum inuolucro tegentibus cognitu dignissimas? Sed quoniā nihil est in rebus hominū stabile, oportebat & illā rempublicā paulatim labantem degenerare. Cæterū diuina prouidentia uenerandā illam disciplinā mutauit ut ipsi uisum est conuenientissimum, in uicē illorū allectis ad fiduciam erga Iesum & pietatē undecunq; credentibus. Is Iesus nō sapiens tantū, uerumetiā deitatis particeps, pessundata religione terrestriū dæmonū, suffitibus, cruoribus, nidoribusq; inhiantium, & homines in morē fabulosorum Titanum aut Gigantum à ueri Dei cognitione retrahentium, contemptisq; insidiatoribus ut longè imparibus leges tulit, iuxta quas qui uiueret assequeretur beatitudinem, non opus habētes amplius per sacrificia captare gratiā dæmonū, & in totū eos despicientes, nimirū freti Dei uerbo adiutore

Sarcasmus.

Rixæ philosophastrorum.

Iudicium Origenis de Philosophis quibusdā.

Rom. 1.

12. Iudæos fugitiuos Aegyptiorum, inglorios.

Exod. 19.

Leges Christi.

omnium qui sursum ad Deũ intentos habent oculos. Et quoniã Deus uoluit Iesu doctrinã inter homines inualescere, nihil cõtra eã ualuerunt dæmones, quãuis nullo nõ rudente moto ut Christianum nomẽ exunguerent. Nã hi & reges & senatos & principes & populos ipsos ubiq; exasperauerunt cõtra doctrinã hanc & credentes in eã. Sed uerbũ Dei potentius omnibus, ex ipsis obstaculis uelut alimentũ ad crescendũ assumens, lõgè lateq; propagatũ occupabat multorũ animas. Deus enim ita uolebat. Hæc aũt à nobis & si per digressionẽ, necessariò tamẽ (opinor) dicta sunt, uolumus enim Celsi calumniã retundere, dicentis Iudæos fuisse Aegyptiorum fugitiuos, & q nihil unquã memorabile hi Deo cari homines gesserint. Iã ad illud quòd nullo unquã in pretio numeroúe ait habitos, dicimus q cùm essent genus electũ regaleq; sacerdotium secedentes & deflectentes à profani uulgi consuetudine ne corrumperentur moribus, seruati sunt diuina potẽtia: nec cõcupiscentes sicut pleriq; hominũ occupare aliena imperia, nec tamẽ ita derelicti ut propter paucitatem essent aliorũ insidijs obnoxij delerique faciles, duntaxat tantisper dũ curarent esse digni Dei præsidio. Quoties uerò erat opus ut tota gens in peccatũ prolapsa per miserias cõuerteret ad Deum suũ, nunc breui nũc longiore tẽpore deserebant, donec sub Romanis per summũ scelus Iesu occiso in totũ derelicti sunt. Deinde Celsus inuectus in primũ librũ Mosis qui inscribit Genesis, dicit q aggressi genealogiã suã texere, orsi sint à prima propagine hominũ impostorũ erronũq;, obscuras & ambiguas uoces adducendo in testimonium, easq; interpretando imperitis ac rudibus, qua de re tot antè seculis nulla fuerit cõtrouersia. Quo loco mihi uidet ualde obscurè indicasse mentem suã: & fortè data opera obscurus est, q uideret uehementer grauari Iudæos si talibus crederent oriundi maioribus: nec tamen uideri uellet ignorare quæ non contemnenda produntur de illorũ genere.

Doctrinã Christi aboleri non potuisse.

Iudæi quo loco habiti.

13. De Iudæorũ ortu Mosis narratio à Celso improbata.

Sanè constat Iudæos genus ducere à tribus illis patribus, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, quorũ nomina cum Dei nomine cõiuncta habent uim tantã, ut non solùm ab eorũ posteris admisceantur sacris precationibus, & in excantando dæmonas inuocet Deus Abrahami, Isaaci, & Iacobi, sed usurpent ab omnibus incantatoribus & magiam tractantibus. Inuenit enim sæpe in magicis literis inuocatus hac appellatione Deus, coniunctaq; illi horũ uirorũ nomina, ut ipsi familiaria, & horrenda dæmonibus. Hæc igitur quæ à Iudæis & Christianis adduci solent ut certissimum argumentum sanctitatis Abrahami, Isaaci, & Iacobi, patrum gentis Iudæorum, uidetur mihi non omnino ignorasse Celsus, non tamen apertè posuisse, quòd officerent causæ quam tuendã suscepit. Sciscitabimur enim ex omnibus qui utuntur inuocationibus huiuscemodi, Dicite nobis ô boni, quis fuit hic Abrahamus, quæ'nã fuit tanta uirtus Isaaci & Iacobi, ut Dei nomen coniunctum cũ eorum uocabulis talia faciat miracula? à quibus hominibus didicistis, aut discere potestis, de rebus horũ uirorũ? cui fuit curæ literis eas mandare, siue propalã illos celebrantibus, siue per inuolucra ænigmatũ subindicantibus miranda quædã & præclara, modò qui ea cõtemplari ualeat? Deinde ubi ad percontationẽ nostrã nemo poterit quicquã proferre ex quibuscunq; uel Græcorũ uel barbarorum monumentis aut sacrationibus literis quod ad hos uiros attineat, nos proferemus cũ codicẽ qui Genesis inscribitur, eorum gesta continentẽ, & diuina oracula eis reddita, & sic rursum percontabimur. Quid si à nobis accepistis hæc tria nomina auctorũ generis Iudaici, multis experimẽtis discẽtes nõ cõtemnendã uim per hæc Deũ inuocatũ exercere? quæ res facilè indicat eos fuisse Deo charissimos, & ipsos diuinos quodãmodo propter habita cũ illo colloquia, quorũ nullã habemus noticiam præterquã è sacris Iudæorũ uoluminibus. quin & Deus Israelis, Deus Hebræorũ, Deus submersor Aegyptiorũ cũ rege suo uectorũ rubri maris fluctibus, sæpe cognominatus inseritur carminibus aduersus arrepticios & malas potestates efficacibus. quorũ nominũ noticiã & interpretationẽ habemus ex Hebræorũ patrijs literis, celebratorũ lingua ipsis uernacula. Quomodo igitur Iudæi aggressi genealogiã suã ab his primis auctoribus texere, quos Celsus putat impostores ac errones fuisse, possunt uideri impudẽter agere quorũ nomina cũ sint Hebraica attestantẽ his sacros suos libros Hebraica lingua cõscriptos habẽtibus, ita ut citra cõtrouersiã appareat nõ esse alienos ab illorũ cognatione. Nã nostra quoq; ætate nomina Iudæorũ aut Hebræorũ lingua proferunt, eo q desumpta sint ex ipsorũ scripturis: aut certè ex illis efficta & per interpretationẽ uersa, idẽ quod illa significãt. Nũc uide quisquis in Celsi scripta incidis, an nõ hæc istis uerbis subindicet, Aggressi genealogiã suã texere, orsi sunt à prima propagine hominũ impostorũ erronũq;, obscuras & ambiguas uoces adducẽtes in testimoniũ: sunt enim obscura & nõ multis cognita hæc nomina, nobis quidẽ nõ ambigua, etiãsi usurpentur ab externis hominibus: à Celso uerò nescio cur taxata, cùm ambiguitatẽ eorum non intelligat. Atqui debuerat, si uolebat non malitiosè oppugnare confictam impudenter genealogiã Iudæorum Abrahamum cum suis nepotibus generis auctorem iactantium, citato scripturæ loco qui huc pertinet, probabilibus rationibus illos conuincere: prodoctaq; ueritate quam putat, eiusq; assertionibus, errorem coarguere. Sed neq; Celsus neq; alius poterit disserẽdo de nominibus

Patriarcharũ nomina cũ Dei nomine cõiuncta.

Defensio genealogiæ Iudæorum aduersus Celsi calũnias.

quæ

quæ ad uirtutes faciendas adhibentur, reddere huius rei rationem: aut demonstrare uulgares ac contemnendos fuisse illos homines, quorum uel sola nomina tũ apud domesticos tũ apud exteros tantam uim obtinent. Debuerat etiam ostendere quomodo nos ineruditis & insensatis interpretantes ea nomina decipiamus auditores ut ipsi uidetur: ipse uerò qui se gloriatur non esse ex ineruditorum & insensatorum numero, uerã eorum interpretationẽ afferat. Quin & illud adiecit in hac mentione Iudaicorum nominum quæ genealogia cõtinet, nullã tot antè seculis fuisse controuersiam de huiusmodi nominibus: nunc autẽ Iudæos de eis cõtendere cũ quibusdã alijs, quos tamen non nominat. Ostendat qui uult quis super hac re Iudæis controuersiam faciat, saltẽ probabilẽ, aut quis eorũ opinionẽ refellat, uel Christianorũ etiam, quod ad hæc nomina attinet: & aliorum potiorem de uiris sic nominatis sententiã proferat. Verùm certi sumus neminẽ hoc posse, cũ nihil sit euidentius, q̃ nomina hæc desumpta esse ex Hebræorum lingua quæ apud solos Iudæos inuenitur. Post hæc Celsus proferens è prosanis historijs quorundã contentiones de antiquitate suæ gentis, ut Atheniensiũ, Aegyptiorũ, Arcadũ, Phrygum singulorũ argumenta eius exhibentiũ, ait Iudæos in angulo Palæstinæ conspiratos, homines indoctos & qui nũquã antè audissent eadẽ ab Hesiodo alijsq; innumeris uiris diuinis celebrata, composuisse incredibilẽ & ineruditã fabulã: hominẽ quẽdã fictũ esse Dei manibus, & inspiratũ ab eo, productamq; mulierculã ex eius latere, acceptaq; præcepta à Deo, & serpentem aduersariũ: ac postremò serpentẽ eum plus ualuisse q̃ Dei præcepta: anile deliramentum, quod non sine summa impietate Deum mox ab initio faciat infirmũ, qui apud hominẽ à se fictũ nihil auctoritatis habuerit. In hunc modũ multiscius & eruditissimus Celsus Iudæis atq; Christianis ruditatẽ & imperitiã obijciens manifestè ostendit q̃ exactè teneat rationẽ temporum, quibus uixerunt duo scriptores, alter Græcus, alter barbarus, qui putet Hesiodũ aliosq; innumeros uiros diuinos ut ipse nominat, antiquiores esse Mose eiusq; literis: Mose inquam illo quẽ constat ætate longè superiorẽ rebus Iliacis. Itaq; non Iudæi finxerunt incredibilem & ineruditã fabulam de homine terrigena: sed isti ut Celsus opinatur afflati Deo, Hesiodus cæteriq; innumeri, nõ auditis priscis ac uenerandis Palæstinorũ narrationibus, tales scripserunt historias de rebus priscis, quales quia de dijs uanissimè nugantur, natos dicentes & alia nõ minus absurda, meritò Plato eijcit è sua republica, ut pestẽ iuuentutis, nominatimq; Homeri & similiũ poemata. Hos certè Plato nõ habuit pro afflatis Deo, qui huiusmodi carmina reliquissent posteris: at cẽsor Platone magis idoneus Celsus Epicureus, si tamẽ is est qui & alios duos libros cõtra Christianos cõposuit, pronũciat afflatos Deo, nimirũ per contentionẽ in nostrãq; contumeliã, quos afflatos nõ existimat. Criminatur nos præterea q̃ manibus Dei fictũ inducamus hominẽ, cũ Geneseos liber nec, dũ fit homo nec dũ formatẽ, mentionẽ faciat Dei manuũ: sed Iob & Dauid dicant, Manus tuæ fecerũt me & formauerũt me: de quibus uerbis quo sensu dicta sint, quid intersit inter facere & fingere, & quõ Dei manus intelligendæ sint, longa posset institui disputatio. Has enim & similes uoces in sacris literis qui nõ intelligũt, putant nos optimo maximo Deo formã humanã addere, qui possent eadẽ opera suspicari alijs instructũ enã eum nos credere quando hæ quoq; uerbo tenus inueniuntur in nostris scripturis de Deo loquentibus: quas interpretari non est præsentis negotij, peculiarẽ enim operam interpretationi Geneseos impendimus ut potuimus. Vide iam maliciosam Celsi mentem in sequentibus. Cùm scriptura nostra dicat de plasmatione hominis: Et insufflauit in faciẽ eius spiritum uitæ, & factus est homo in animam uiuentem: iste maliciosè carpere uolens illud, Insufflauit in faciẽ eius spiritum: quod ne intelligit quidem quomodo dictum sit, scripsit composuisse eos fabulã de homine ficto Dei manibus: ut aliquis putans insufflationem illam sic accipiẽdam, sicut de utribus rideat insufflationem factam in hominis faciem: quæ sic interpretanda est, impartijsse Deum homini spiritum incorruptibilem, sicut scriptum est: Incorruptibilis autẽ spiritus tuus est in omnibus. Deinde postquam semel statuit scripturas carpere, uituperat & illud: Immisit Deus soporem in Adamum, & obdormiuit: & accepit unam de costis eius, & impleuit carnem pro ea, & ædificauit costam quam tulerat de Adam, in mulierem: & quæ deinceps sequuntur: nec ullam interpretationem addit quæ auditorem figuratæ locutionis admoneat, malens dissimulare allegoriam: quamuis procedente sermone dicat modestiores tam Iudæos q̃ Christianos præ pudore ad allegoriam refugere. Ad quod licet respondere: Ergo allegoriam admittit fabula Hesiodi tui diuinitus afflati, de muliere quam Iupiter ignis uice magnum malũ dedit hominibus: hęc uerò mulier de sopiti latere desumpta & ędificata à Deo, uidetur sub externo inuolucro nihil reconditioris sensus tegere? At cuius candoris est, illa non ridere ut nugas, sed admirari ut mysterium philosophicum obuelatum fabula: hæc uerò uerbis tantùm inhærendo naso suspendere, & nullius æstimare precij? Si enim propter uerborum simplicitatẽ accusandum est quod tegit latentem sensum egregium, uide ne Hesiodus numine (ut ais) afflatus, tuis sannis magis sit obnoxius, qui sic canit:

14. Calumnia de primi hominis ortu, & peccato.

Plato dijs poeticis & eorum præconibus locum in sua politia non cõcessit.

Gen. 2.

Insufflatio in Hominis faciẽ.

Ibidem.

Calumnia. 15. de Eua desumpta è costa Adæ.

De Pandora Hesiodi fabula.

Huic pater infensus nubes qui cogit aquosas,
Terrifico tales protulit ore sonos:
O nimis & plusquam par est uersute Prometheu,
O nimis in pœnas ingeniose tuas,
Laetus es, & celebrem uoluis sub corde triumphum,
Quòd cautæ summum luseris arte Iouem:
Cùm rutilum puris ignem subduxeris astris,
Subdolus æthereas ausus inire uias.
Heu nociture tibi, serisq; nepotibus, ista
Quò ruis in clades calliditate tuas?
Tale genus pestis celso mittetur olympo,
Omnes quod cupida sumere fronte uolent,
Perniciemq; suam circumplectentur amanter,
Ah nimis exitij nescia turba sui.
Sic fatus risit superum pater atq; hominum rex.
Nec mora Vulcano talia iussa dedit:
I celer, & terram misce fluuialibus undis,
Materia hæc operi est apta futura tuo:
Ex hac formosa fingetur imago puellæ,
Quæ referat superas ore habituq; deas.
Necnon dulciloquam cum uiribus addito uocem,
Possit ut humanos promere blanda sonos.
Tu quoq; de nostro Pallas pronata cerebro,
Protinus hanc donis imbue diua tuis.
Edoceas tenui percurrere pectine telas,
Atq; operosa rudes ducere pensa manus.
Affundet capiti pulchram Diua aurea formam
Quæ fuit è spumis progenerata maris:
Vt desiderio curisq; uoracibus omnes
In desiderium concitet illa sui.
Tu quoq; nate tuo non inficiande parenti,
Argi quo cecidit percutiente caput,
Fallaces indes mores, mentemq; caninam,
Expers ne possit muneris esse tui.
Dixerat, assensere omnes, ac iussa facessunt
Illius excelsi qui regit astra poli.
Lemnius è madida format tellure puellam,
Cuius adæquabat forma uenusta deas.
Dotibus hanc Pallas claris, ac arte poliuit,
Instruxit uarijs pectora docta modis.
Aurea marmoreo posuere monilia collo
Peitho, & cum gemina blanda sorore Charis.
Necnon auricomæ uernis de floribus Horæ
Fecerunt nitidis rosea serta comis.
Ast ornamenta aptauit muliebria membris,
Quæ dea de patris uertice nata sui est.
Atq; à Mercurio uigilem qui sustulit Argum
Insidè didicit lingua docente loqui.
Indidit hic mores uafros, tenerosq; lepores,
Instituit uarijs pectora uana dolis.
Quodq;, ut diuino mandarat Iuppiter ore,
Contulerant dotes dijq; deæq; suas,
Mercurius recto Pandoram nomine dixit,

Dulce,

Dulce, simul cunctis exitiale malum.

Nec minus ridiculum quod mox de urna subiungit:

Nam priùs humano generi mala nulla fuerunt,
Expers sollicitæ uita laboris erat.
Morborumq́ aberant uultu pallente caterua,
Qui senium cunctis debile ferre solent.
Fœmina sed nocuo dum tollit opercula uase,
In mundum pestis prouolat omne genus.
Sola labris urna dum fortè hæreret in imis
Non illo mouit Spes sua castra loco.
Nam priùs iniecit, quàm Spes euadere posset,
Tegmina, consilium Virgo secuta Iouis.

Hæc qui serijs allegorijs referta contendet, siue scopũ attingat, siue non, percontabimur: Ergo solis Græcis in penitioribus sensibus philosophari licet, aut etiã Ægyptijs & siqui alij barbari iactant se habere ueritatẽ tectã mysterijs: Iudæi uerò soli, & legislator eorũ aliiq́ scriptores, uidenť tibi mortaliũ omniũ stultissimi: solaq́ hæc gens expers uirtutis diuinæ, tã egregijs disciplinis excitata ad sectandã contẽplatione sublimẽ illam Dei naturã, illãq́ unam intuendã, nec aliunde q̃ ab illo boni quicquã sperandum? Quoniã aũt & ea quæ mihi scripta sunt de colubro aduersante Dei præceptis homini inditis Celsus comico dente arrodit, putans fabulã anicularũ deliramentis similẽ, & data opera neq́ paradisum Dei nominauit, neq́ plantatũ dixit à Deo in Edẽ ad orientẽ, ibiq́ mox exortã è terra omnẽ arborẽ gratam aspectu & suauẽ gustui, lignumq́ uitæ in paradisi medio, & quæ deinceps sequunť, possuntq́ candidũ lectorẽ mouere ut sub figurata locutione quærat aliquid serium, obijciemus ei ex aduerso quæ apud Platonẽ in Symposio Socrates narrat de Cupidine. Verba Platonis sic habent: Quãdo nata est Venus, parato conuiuio discubuerunt dij, & inter cæteros Porus affluentiæ Deus, Metidis filius. Post cœnã Penia mendicatura cibũ obuersabatur pro foribus aulæ in qua epulabanť. Interim Porus ebrius nectare (nondũ uinũ erat) Iouis hortũ ingressus edormiebat crapulam. Ibi Peniæ quærenti inopiæ suæ remediũ in mentẽ uenit clàm & per insidias obrepere Poro, procreandorum liberorũ gratia. Itaq́ iuxta illum accubuit, & ex eo cõcepit: unde natus est Amor, sectator cultorq́ Veneris, ut in Veneris natalibus progenitus. Quinetiã natura pulcri desiderio capiť, cùm uenus ipsa sit pulcra. Quoniã uerò Pori & Peniæ filius est Amor, fortẽ huiusmodi nactus est. Primùm aridus est & squalidus, nudis pedibus, sine domicilio, uolitans circa humum, sine stratis ad fores in uijs sub diuo cubitans, & à matre nõ degenerans ut inops perpetuò. Patrem uerò in hoc refert q̃ tum pulcris tũ honestis delectatur eisq́ struit insidias, ut uirilis, industrius, uenatorq́ peritus, noua semper machinamẽta texens, prudentiæ studiosus cõquisitor, per omnẽ uitã philosophans, insignis præstigiator, ueneficus & circulator, nec immortalibus adcensus nec mortalibus, interdũ eadẽ die nunc uiuẽs ac florens si adsit rerum cupitarum copia, nunc moriens, rursumq́ rediuiuus propter paternã indolẽ. Quòd uerò ei partũ est, confestim elabitur. quapropter nec mendicus est Amor nunquã nec opulentus, incertum doctus an indoctus. Hæc quicunq́ legerint, si sint Celso malicia similes, id quod à Christianis absit, irridebunt Platonem illum uirum maximũ. Quòd si sub specie fabulæ doctrinam philosophicam examinauerint, deprehenderint eius mentem, quomodo præclara sua placita propter uulgus conuelauit figuris, ita tamen ut intelligatur à scientibus ueritatem è fabulis excerpere. Id Platonis figmentum eo libẽtius apposui, quia Iouis hortus cuius meminit, uidetur habere nonnihil paradiso Dei simile, sicut insidiatrix Penia serpentẽ referre, Porus uerò per eius insidias decepturus circumuentum hominẽ. Nec sans liquet casu ne fortuito philosophus in hanc similitudinẽ inciderit: an ut quidã putant, quæ dum in Aegypto peregrinaretur è sapientum Iudæorum colloquijs didicerat, partim ita ut acceperat reddiderit, partim mutarit, ne Græcos offenderet si nihil discederet à sapientia Iudæorum ob leges à cæterarũ gentium institutis diuersas uulgò infames. Verùm nec Platonis fabulam, nec quæ de serpente ac Dei paradiso scribuntur, explanare nunc tempus est: iam enim peculiarem tractatum Geneseos enarrationi dicauimus. Quòd autem dicit hæc impiè Mosem confinxisse, quia Deum mox à principio faciat infirmũ, non ualentẽ seruare hominẽ quem ipse condiderat: respõdemus hoc perinde esse acsi quis reprehendat admissam esse in res humanas maliciam, quam Deus ne ab uno quidem homine arcere potuerit, ut saltem unus eius esset expers uel in prima rerũ origine. Nam sicut ad hoc satis responsum est à patrocinantibus prouidentiæ nec paucis nec contemnendis: ita & de Adamo eiusq́ peccato philosophabuntur qui sciunt Adami uocabulo Hebræos significare hominẽ, & in his quę de hoc Moses prodidit describi naturã hominis. Nã, ut ait scriptura, in

16. De lapsu hominis à serpente circumuenti.

Gen. 2.

Platonis de Cupidine fabula.

Fabularum inuolucris Platonem mysteria sua occuluisse.

17. Infirmum uideri et argui Deum, qui non impediuisset lapsum primi hominis.

1. Cor. 15.

Rom. 5. Adamo omnes moriuntur, & damnati sunt in similitudine præuaricationis Adami. Nec tam de uno quopiam quàm de toto humano genere scriptura diuina loquitur. nam maledictio quæ Adamo inflicta dicitur, communis est omnium: sicut quæ mulieri, nō ad eam solam pertinet. Illæ quoque tunicæ pelliceæ quas propter peccatum eiecto è paradiso homini uxoriq; Deus induit, significant arcanum quoddam mysterium, magis serium quàm quod Plato tradit de anima eualsis alis huc ruente donec nanciscatur aliquid solidum. Post hæc pergit in hunc modum. Adde his diluuium & absurdam arcam continentem in se omnia, tum columbam cornicemq; nuncias, quæ narrant deprauantes hîc quoque per lusum Deucalionis historiam. Non putabant enim, opinor, hæc proditura in lucem, sed planè puerulis se narrare fabulam. Hîc uide indecorum philosopho antiquissimæ Iudæorum scripturæ odium. Cùm enim non haberet quod obloqueretur historiæ diluuij, nec sciret posse contradici de mensuris, quî fieri potuisset ut arca iuxta uulgatem intellectum trecentos cubitos lōga, quinquaginta lata, triginta alta caperet terrestrium animaliū quatuordena è puris, ex impuris quaterna, simpliciter dixit absurdā in se continentem omnia. Quid enim absurdi est, cùm centum annis fabricata dicatur, à trecentis cubitis longitudinis, quinquaginta latitudinis, fastigiatā fuisse in altitudinem triginta cubitorum, desinentem in unum cubitum longitudinis ac latitudinis: ac non magis mirāda erat structura magnæ urbi similis, cuius basis patebat nonaginta millia cubitorum in longitudinem, uigintiquinq; millia in latitudinem? an non mirandum opificis ingenium, qui sic eam compegerit & commissuras sic ferruminauerit, ut posset sustinere tempestatem tantam quanta satis fit ad diluuium? non enim pice aut materia simili obliniuit eam sed bitumine. An non mirandum introducta generum omnium seminaria per Dei prouidentiā, ut rursum terra omnes animantes habeat, Deo gratificāte homini iustissimo, futuro patri hominum qui secuti sunt diluuiū. Iecit tamen in columbā dicteriū, ut uideatur legisse librū Geneseos, quāuis nihil posset dicere quo tē fictā conuinceret. Deinde, sicut libenter scripturā mutat in ridiculū, è coruo fecit cornicē, & putat hæc Mosem scripsisse detorta è Græca de Deucalione fabula: nisi fortè scripturā hanc nō Mosis putat esse sed complurium: nā tale quiddā significat: deprauantes inquiēs, hic quoq; per lusum quæ de Deucalione sunt prodita. Nō putabant enī, opinor, hæc proditura in lucē. At quomodo fieri potuit ut quod toti genti tradebant, putarent non proditurū in lucem? præsertim cū prædixerint etiā fore ut hæc religionis ratio prædicaretur omnibus gentibus. Quid aūt aliud sibi uolunt hæc Iesu uerba ad Iudæos: Auferetur à uobis regnū Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, quàm scripturā eorū productā in lucē Dei potentiā, ubi continentur regni Dei mysteria? Et postea cùm Græcorum theogonias & duodecim deorū historias legunt, grauitatē eis addunt per allegorias: cùm uero nostras irridere libet, aiunt planè fabulamenta esse puerilia. Mox cauillatur intempestiuā liberorū procreationē, nimirū Abrahamū & Sarā taxans, etiāsi nō nominet. Obijcit & fraternas insidias, siue de Caino & Abele intelligi uolens, siue de Iacobo & Esauo: patrē item contristatū, uel Isaacum propter Iacobi peregrinationē, uel Iacobū propter Iosephum in Aegyptū uenditū. Matrū aūt dolos puto eum dicere consilium Rebeccæ, quod factū est ut Iacobus fauorem imprecationem Esauo destinatam interceperit. His aūt omnibus rebus interesse Deum si credimus, quid mali facimus, persuasi semper adesse numen eius his qui honestam & fortè uitam suam ei dicauerunt. Carpit & Iacobi opes apud Labanē quæsitas, non intelligens quonā referantur illa uerba: Et erant unicoloria Labani, insignita autem aliqua uarietatis nota Iacobi: atq; Deum filijs suis donare asellos, ouiculas, & camelos, non intelligens hæc omnia in figuris illis contigisse, scripta autem propter nos qui in fines seculorum incidimus, apud quos uarietas morum in usu est insignitorum uerbo Dei: quæ quidem possessio est Iacobi figuratè sic uocati. Hæc enim quæ de Labane Iacoboq; sunt prodita, intelligi debent de credentibus in Deum conuersis ex gentibus, ut iste longè remotus ab intellectu scripturarum, ait Deum etiā puteos iustis dedisse. Non enim obseruauit quòd iusti nō lacunas sibi cōparant, sed puteos in terra fodiunt, quærendo intuū aliquod aquarū potabiliū, ut qui figuratum præceptum acceperunt tale: Bibe aquā è tuis uasis, & à puteorū tuorū fontibus. Ne superessundantur aquæ è fonte tuo, & intra tuas plateas decurrāt aquæ tuæ. Sint tibi soli, & nemo alienus tecū sit particeps. Sæpe aūt scriptura rerū gestarū narratione utitur ad maius quiddā significandū intelligentibus, qualia sunt quæ produntur de puteis deq; nuptijs iustorū & uario cōcubitu: quæ omnia tempestiuiùs tractarentur in cōmentarijs ipsas scripturas illustrantibus. Puteos autē in terra Palæstina iustos illos adornasse ita ut scriptū est liquet ex mirandis puteis qui apud Ascalonē ostēdunt, uisendis propter structuræ speciē multum euariantē à cæteris puteis. Nuptias porrò & ancillas referri ad tropologiā non nostrū inuentum est, sed accepimus id à sapientibus qui fuerunt ante nos: quorū unus auditorē ad tropologiam erigens sic loquitur: Dicite mihi uos qui legem legitis, non auditis quid lex narret: Abrahamū duos habuisse filios, alterum ex ancilla, è libera alterū? Verùm is qui ex ancilla natus est, secundū carnē natus est: q uerò è libera,

Marginal notes: Gen. 3. — Gen. 7. 18. De Diluuio & Arca omnia cōtinēte. — Gen. 6. — Matth. 20. — 19. De liberorū procreatione, fraternis insidijs et alijs historiæ de Patriarchis partib. — 1. Cor. 10. — Gal. 4.

per

per repromissionem: quæ per allegoriam dicuntur: nam hæc sunt duo testamenta, unum quidem à monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Et paulo pòst: At quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Et qui non grauabitur epistolam ad Galatas in manus sumere, sciet quomodo allegoricè intelligendæ sint nuptiæ & congressus cũ ancillis: tum quòd scriptura uelit ut æmulemur nõ quæ corporaliter facta sunt, sed quæ spiritualiter, ut solẽt loqui Iesu apostoli. Iste cũ deberet amplecti ueracitatẽ auctorum diuinæ scripturæ, qui nec inhonestam speciẽ habentia silendo, ostendũt se & reliqua miranda nõ fingere, facit contrariũ: & quod de Loto filiabusq; refert, nec ut uerba sonant scrutatus nec iuxta sublimiorẽ sensum ait esse immanius Thiesteis facinoribus. Cæterũ huius loci tropologiã non est necesse nũc exponere: quæ sint Sodoma, & quid Angeli seruatũ inde moneant dicentes: Ne respicias retrorsum, neq; consistas in ullo agro circumuicino, in montẽ euade, ne fortè cõprehendat te calamitas eadẽ quæ cæteros: tum quis sit Lotus, quæ uxor eius uersa in salis statuam, eo quòd retrorsum se reflexerit: quæ nam item sint illæ filiæ quæ patrẽ inebriauerunt, ut matres ex eo fierẽt historiæ tantùm quo minus lectorem offendat paucis patrocinabimur. Bonorum malorumq; naturam atq; indifferentium etiam Græci quæsiuerunt, inueneruntq; bona & mala in uoluntate tantùm sita esse: quæ si non examinetur, alioquin omnia esse indifferentia. Voluntatem porrò quæ his ut debet utatur, laudandam esse: quæ contrà, uituperandam. In hac indifferentium ratione dixerunt concubitũ cum filiabus esse indifferens, & si non admittendus sit in bene cõstitutis respublicas. Et ut exemplo docerent rem indifferentem esse cum filia congredi, proposuerunt uirum sapientem solum cum filia relictum superstitem extincto uniuerso humano generi: quæruntq; an ex officio tunc congressurus sit cum filia, ne rebus sic afflictis humanũ genus per hanc occasionem funditus pereat. Ergo apud Græcos hæc rectè differuntur, & approbantur à non contemnenda secta Stoicorum: puellæ uerò quæ de incendio mundi & si non exactè didicerant, uidentes flammis depopulatam urbem suam cum agris, & putantes patrem suum seq; ipsas relictos ad humani generis seminarium, si hac suspicione permotæ uoluerint pereunti mundo succurrere, deteriores habebuntur quàm ille Stoicorum iudicio sapiens, qui putat officij sui cum filia congredi si rerum uniuersitatis incolumitas sit eius operæ præmium? Nec ignoro quosdã offensos hac Loti filiarum uoluntate factum earum putare impium, ideoq; ut ex incesto concubitu prognatas gentes execratas Moabitarum & Amonitarum: & reuera non inuenitur diuina scriptura factum hoc uel probare manifestè uel improbare: attamen utcunq; se hoc habet, reducitur ad tropologiam, & habet quo excusetur nõnihil ex ipsius circumstantijs. Addit præterea odium erga Iacobum Esaui hominis apertè mali scripturæ testimonio: & Leuim Simeonemq; incusat ultores stupri communi suę sorori oblati per regis Sicimorum filium, nec tamẽ causam facinoris eorum indicat. Fratres porrò uenditores dicit filios Iacobi, & fratrem uenditum Iosephum & patrem deceptum Iacobum, quia nihil suspicatus de filijs uersiculorem Iosephi tunicam ostendentibus, sed credens eis, lugebat tanquam extinctum Iosephum seruientem in Aegypto. Vide autẽ quomodo Celsus nostri odio magis quàm ueritatis studio permotus historias colligat: utq; eas tantùm attingat quæ ad accusationem uidentur facere: ubi uerò cõmendatur insignis Iosephi temperantia, non cedentis dominæ amantis uel minis uel precibus, ne uerbo quidem eius mentionem faciat. Multò enim Bellerophonte præstantior hac parte Iosephus, qui in carcere includi maluit quàm castitatem amittere. Itaq; cùm posset accusatrici respondere & causam suam agere, magno animo siluit Deo committens res suas. Post hæc religiosiùs iam, sed perobscurè Celsus memorat insomnia pincernæ & præfecti panificum & Pharaonis, interpretationesq;, cuius occasione dimissus è custodia Iosephus secundũ à rege thronum inter Aegyptios obtinuit. Ea narratio quid mali habet, ut in accusationis parte ponatur ab isto qui scripto suo Veri sermonis titulũ addidit, non dogmata tradenti, sed accusanti Christianos Iudæosq;? addit uenditoribus suis fratribus propter famem in Aegyptum ad exportandum frumentum cum asinis profectis gratificatum nescio quid quod non explicat: renouatam inter fratres noticiam nescio cur memorans, aut quid absurdum in ea inueniens, quando ne Momus quidem meritò posset hîc quicquam carpere, quòd omnia uel absq; tropologia ad bonos mores pertineant. Mox narrat quomodo ille olim in seruitutẽ uenditus Ioseph iam liberatus cum exequiali pompa reducit patris funus ad sepulcrum, & putans hoc ad accusationem pertinere, ait: A' quo, uidelicet Iosepho, clarum illud & diuinum Iudæorum genus in Aegypto propagatum est, seorsum inquilinorum iure pasturis uacare iussum in locis uilibus: nec tamen rationem reddidit, cur Gesemitica Aegypti præfectura habenda sit inter alias uilior. Exitum deinde populi huius ex Aegypto fugam nominauit, in totum silentio dissimulatis quæ in Exodi libro habentur de hoc Hebræorum exitu: quem librum etiam commentarijs illustrauimus, ostendimusq; nihil ibi esse accusatione dignum uel in uerborum superficie, quæ tamẽ nugator Celsus accusationi suæ nescio cur admiscet. Nihil ad nos coarguendos,

Gen. 19.

Ibidem

Excusat historiam de Lothi incestu.

Sycophantæ in quæ sint meminit & quæ negligant.

Gen. 40.

20. Calumnia de ingressu & exitu Israelis ex Aegypto.

id quod iste conatur, facientia. Deinde hoc tantùm agens ut inuisos sibi Iudæos pariter & Christianos calumnijs exagitet, ait tam Iudæos quàm Christianos modestiores hæc ad allegoriam trahere, eoq; propter pudorem refugere. Ad hanc calumniam responderi potest: Si pudore digna sunt propter speciem quam præ se ferunt fabulæ, siue ad tegendum occultiorem sensum confictæ, siue quocunq; tandem modo, in nullas magis quàm Græcorum historias cum pudorem cadere: quas si legas inuenies inter deos filios qui parentes castrent, & parentes qui deuorent filios: ibi etiam mater dea pro filio patri hominumq; deûmq; lapidem subijcit, pater concumbit cum filia, uxor marito inijcit uincula in societatem facinoris ascitis fratre ipsius mariti & filia. Et quid me opus est enumerare absurdas de dijs historias Græcorum pudendas primùm sed per allegoriam expositas, quando Chrysippus Solensis, qui plurimis scriptis porticum philosophorum ornasse creditur, interpretatur picturam in Samo, ubi Iuno depicta est morem gerens Iouis non nominandæ libidini? scribit enim in suis commentarijs grauis ille philosophus, quòd excipiens seminalem Dei sermonem materia continet in se, ad ornatum & ordinem rerum omnium. Nam materiam imagine Iunonis Samia pictura significat, Deum uerò Iouis. Quapropter nos his & similibus fabulis offensi, nullo modo ferimus Deum maximum uocari Iouis nomine, nec solem Apollinis, nec lunam Dianæ uocabulo: sed puram erga Deum pietatem exercendo, & pulcherrima eius opificia laudando, nec nomine tenus res diuinas contaminamus, approbantes Platonis in Philebo doctrinam, nolentis Voluptatē in deorum album recipi. Religiosus sum, inquit Protarche circa deorum nomina. Nos igitur reuera sumus religiosi erga Dei nomen, eiusq; præclara opificia, adeo ut neq; tropologiarum prætextu admittamus ullas fabulas nocituras iuuentutis moribus. Quòd si Celsus sincero animo scripturas nostras legisset, non negasset eas posse allegoriam admittere. Ex his enim prophetijs quæ historias continent, non tam ex rerum narratione licet utilitatem capere quàm ex figurarum significatis, cùm ita scriptæ sint & dispensatæ sapientissimè, ut uel simplici uulgo fidelium conueniant, uel eximijs scrutari penitius uolentibus ac ualentibus. Quod si hodiè qui Celso uidentur cæteris Iudæis & Christianis modestiores interpretarētur scripta illa per allegoriam, fortasse probabilior esset eius oratio: nunc quando ipsi dogmatum auctores tropologias explicant, quid aliud cogitandum est, quàm in hoc ipsum esse sic scripta ut adhibeatur tropologia? Quo magis autem appareat meram esse calumniam quòd Celsus ait scripturas nostras non admittere allegoriam, pauca è multis exempli causa proferam. Apud Paulum Iesu apostolum sic legitur. In lege scriptum est: Non obturabis os boui trituranti. Num boues curæ sunt Deo? an propter nos tantum hæc dicit? propter nos enim scriptum est: Debet sub spe qui arat arare: & qui trituram facit, sub spe fructus participandi eam facere. Idem alibi sic inquit: Scriptum est enim, Propterea relinquet homo patrem & matrem & adhærebit uxori suæ & fiet ex duobus caro una. Mysterium hoc magnū est, ad Christum inquam & ecclesiam pertinens. Rursum alibi: Scimus quòd patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Mosem baptizati sunt in nube & in mari. Deinde interpretans historiam de manna, deq; aqua quæ scribitur è petra miraculosè profluxisse, sic loquitur: Et omnes eundem spiritualem cibum ederūt, omnes eundē spiritualem potum biberūt. Bibebant enim è spirituali petra eos sequente, quæ petra erat ipse Christus. Quin & Asaph indicans problemata & parabolas esse historias Exodi & Numerorum, memoraturus eas in psalmis sic præfatur: Attendite popule mi legem meam, inclinate aurem uestram in uerba oris mei: aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio, quanta audiuimus & cognouimus ea, & patres nostri annunciauerunt nobis. Præterea si Mosis lex nihil habuisset latentioris sensus, nunquā propheta inter precandū Deo dixisset, Reuela oculos meos, & intelligam mirabilia tua de lege tua. Sed sciebat esse uelamen ignorantiæ in cordibus legentium & non intelligentiū quæ dicuntur per tropologiā: id uelamen diuinitus tollitur ubi se quis per obedientiā deuouit Deo creatori omniū, & multa exercitatione sensuum in dijudicando bona à malo cōtraxit sibi quendam habitum, ut inter preces cōtinenter repetat, Reuela oculos meos, & intelligam mirabilia tua de lege tua. Quis porrò legēs draconē degentē in Aegyptio fluuio, & pisces cubilia sua ponentes sub squamis eius, aut excrementis Pharaonis oppletos montes Aegyptios, non moueretur ad inquirendum quis sit ille qui fœtidis suis excrementis Aegyptios montes oppleat, qui'ue sint montes Aegyptij, quæ item Aegyptia flumina de quibus modò dictus Pharao iactabundus loquitur? Mea sunt flumina hæc, ego feci ea: similiq; ratione interpretandi quis sit ille draco fluuialis, qui'ue pisces sub squamis ipsius. Sed quid opus est me pluribus asserere quæ nulla egent probatione? de quibus dicitur, Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligēs & cognoscet ea? prolixior autem hîc fui quo declararē non rectè Celsum dixisse, quòd modestiores è Iudæis atq; Christianis conentur allegoricè interpretari talia, quæ tamē allegoriā non possint recipere, sed sint merissimæ fabulæ. At Græcorū fabulę nō stultissimę tantū sunt, uerumetiā impijssimę. Nā nostræ

[Marginalia: 21. Allegorica explicatio D. Scripturæ. — Scriptura grāmaticè & allegoricè interpretata prodest. — Sacras scripturas admittere allegoriam. — 1.Cor.9. — Deut.25. — Matth.19. — Ephes.5. — 1.Cor.10. — Psal.78. — Psal.119. — Ezech.29. — Osee 14. — Græcorū fabulæ quales sint.]

nostræ scripturæ accõmodant se etiam uulgo simplici,id quod non curauerunt facere Græcaní eorum fabulamentorũ fictores. Quapropter nõ inhumanè facit Plato dum tales fabulas è sua republica eijcit,taliaq; poemata.Et uideor mihi audiſſe alicubi extare cõmentarios de legis allegorijs,quos si iste legiſſet nõ diceret: Itaq; allegoriæ quas uideri nolunt,multo turpiores sunt quàm ipsæ fabulæ,atq; absurdiores etiam, mira stulticia coaptare inter se conantes quæ nullo modo cohærent. Hoc autẽ de Philonis scriptis dicere uidetur, aut etiam antiquioribus,qualia sunt Aristobuli. Certis autem coniecturis adducor ut putem Celsum nõ legiſſe illa uolumina: quandoquidem sæpiſsimè sic scripturæ mentem aſſequuntur,ut non piguerit Græcos philosophos quædam inde decerpere,nec stylum tantùm excolere, sed in usum suum transferre placita quoq; & sententias fabularum ut Celsus existimat. Equidem scio Numeniũ Pythagoreum, plerisq; de rebus melius quàm Plato diſſerentem, & sectæ suæ principem, multa suis cõmentarijs inserere deprompta è Mosis & prophetarum libris, tractata per uerisimilem tropologiam, quemadmodum in Epope sic inscripto, itemq; in libris de numeris & de loco, in tertio autẽ de bono narrat etiã de Iesu quandam historiam non addito nomine,eius quoq; adducens tropologiam.utrum aũt rem attigent, an non, huius temporis nõ est proferre sententiã.Idem narrat de Mose & Ianne ac Iambre.quod tamen non in nostrã gloriationem cõmemoramus, sed probamus hunc magis quàm Celsum Græcosq; alios,dignatũ discendi causa etiam scripturas nostras perquirere,& habentẽ eas non pro stultis,sed figuratis.Post hæc è uarijs allegoriarũ autoribus adducens quædã non omnino impolita, quæ tamen simplicibus citius persuadere poſsint quàm prudentibus: Qualem,inquit,Papisci cuiusdam & Iasonis contentionem noui,non tam risu dignã quàm miseratione atq; odio. Verùm hæc confutare non est mei propositi, cùm sint cuiuis dilucida,præsertim si quis sustineat ipsa scripta euoluere. Illud malo, inquit,docere, Deũ nihil mortale feciſſe:sed opera eſſe Dei quotquot sunt immortalia, mortalia uerò aliorũ. Proinde anima opus est Dei, corpus uerò diuersam naturam habet,atq; hac parte homo nihil differt à uespertilione, aut uerme ranàue. eadem est enim omniũ horũ materia, & eadem eorũ corruptibilitas.Ego tamen cuperem quemcunq; post audita grandia Celsi uerba, dicentis scriptum illud cui titulus est,Iasonis & Papisci contentio de Christo,non risu sed odio dignum eſſe, accepto in manus opusculo aliquantum operæ lectioni eius insumere, ut reipsa doctus nihil ineſſe ibi dignum odio, damnet Celsi uaniloquentiam. Si enim incorrupto animo ad legendum acceſſerit, ne ridiculum quidem quicquam in eo inueniet in quo inducitur Christianus cum Iudæo disputans,& ex ipsis Iudæorum literis euincens,quæcunq; de Christo per prophetas prædicta sunt in Iesum competere, quamuis strenuè satisq; Iudaicè contradicat aduersarius.Cæterum nescio quomodo res quas natura non patitur conuenire in animum hominis iste coniunxerit, libellum dicens miseratione dignum & odio, cùm constet cuius misertum sit eum non poſſe interim haberi odio, nec contrà qui odio habeatur eum tantisper miseratione dignari. Celsus porrò ideo negat sibi propositum ista redarguere, quòd uel citra confutationem manifestum sit ea digna eſſe tum miseratione tum odio.Nos autem oramus omnes quotquot in hanc nostram contra illum apologiam inciderint,ne grauentur nostrorum hominum scriptis attendere, & quantum fieri poteſt mentem eorum ex ipsis scriptis colligere, simulq; conscientiam atq; propositum: inuenĩet enim homines feruidè contendentes de his quæ persuasa habent: & in his nonnullos satis declarantes quòd comperta prodant & memoratu dignisſsima in utilitatem omnium ad quorum aures peruentura sint. Aut perfricet aliquis frontem & neget omnis sapientiæ fontem eſſe ac principium Deo credere, cunctasq; suas actiones ad eum scopum referre ut Deo placeant,ita ut ne in mentem quidem aut cogitationem admittatur quod illi displiceat, quandoquidem non uerborum tantùm & operum, sed cogitationum etiam reddenda est ratio ad tribunal summi iudicis. Nam quis alius modus est qui facilius hominem ad rectè uiuendum conuertat quàm fides certaq; persuasio nihil à nobis uel dici,uel geri uel cogitari deniq;, quin oculis Dei pateat? Cõferat qui uult cum hac aliam uiam conuertentem ad meliora non unum aut alterum quempiam, sed quàm fieri poteſt plurimos, ut ex collatione ambarum magis eluceat utrius earum uis sit efficacior. Quoniam autem in modò recitans Celsi uerbis insunt quædam ex Timæo transſcripta, quòd Deus nihil mortale fecit, sed tantùm immortalia:mortalia uerò aliorũ sunt opera:& quòd animæ quidẽ opus Dei sunt corporum uerò alia natura, nec differt corpus humanum à uespertilionis aut uermis aut ranæ corpore,cùm eadem sit natura horũ corruptibilis:age etiam de his paulisper diſſeramus, redarguamusq; hunc siue diſsimulatorẽ Epicureæ sectæ,siue ut aliquis dicere poſſet mutatũ in melius,siue ut fieri poteſt Epicureo cognominẽ.Cùm enim aſſerat talia, & contradicat non solùm nobis,uerumetiam nõ ignobili philosophorum sectæ à Zenone Citiensi descendentium, debebat argumentis astruere animalium corpora non eſſe Dei opera, quodq; tam præclarum opificium à prima illa mente non sit profectum. debebat etiam de tam multis quæ ab incom-

Numenius mul ta è libris sacris deprõpta suis inseruit.

22. De Iasonis & Papisci super Christo cõtentione.

Deum immortalia tantũ,non autẽ mortalia feciſſe Celsus putauit.

Sapientiæ principiũ,Deo credere, & dare operam ut illi placeant opera nostra.

23. Calumnia de Animabus & corporibus.

prehensibili natura dispensantur uariarum stirpium generibus factis in nõ contemnendos usus hominum, animalibusq; quomodocunq; uitæ ministrantibus, nõ solùm pronunciare, sed docere etiam, nõ esse à perfectissima quadam mente inditas eas qualitates materiæ, unde producta sunt omnia. Quòd si omnino ad deos referebat omnium corporũ opificium, ac si solius animæ summus Deus esset opifex: an non consequens erat ut cùm distributa essent non sine certa quapiam discriminis ratione in tam multos deos tot opificia, ita ut alij humana fabricarent corpora, alij pecuina (uerbi gratia) iuxta suas species, ferina rursus alij: cumq; uideret in numero deorum opifices draconum, aspidum, basiliscorumq;, alios item speciatim stirpium herbarumq;, redderet causam partitionis huiusmodi? Fortassis enim si animum applicuisset ad exactam singulorum examinationem, aut inuenisset unum deum omniũ rerum opificem ad aliquid & certam aliquam ob causam fecisse singula: aut si inuenisset, uniq; dispexisset quæ ratio reddenda sit cur natura corruptibilis sit per se indifferens: uidissetq; nihil absurdi esse, quòd mundus ex tam diuersis rebus constans unum habeat opificem, prout uniuersitati conuenit facientem specierum differentias. Postremò debebat omnino tacere de tali dogmate, cuius probatio cùm expectaretur, ipse nullam afferre poterat. Atqui si induxisset in mentem audire scripturas Mosis ac prophetarum, substitisset hærens cùr nam illa uerba: Fecit Deus: de cœlo terraq; dicantur & firmamento ut uocant, tum de luminaribus & stellis, ac mox de cetis magnis omniq; anima animalium reptilium quæ produxerunt aquæ in suo quodque genere, & omni uolucre pennata generatim: prætereaq; de feris terræ iuxta genera, & pecoribus iuxta genera & omnibus reptilibus terræ iuxta genera, ac postremò de homine: cæterum absque illis uerbis: Fecit Deus: scriptura contenta sit dixisse, de luce quidem, Facta est lux: de collectione uerò aquarum omnium quæ sub cœlo sunt, Factum est sic: similiter de germinantibus è terra, quando primùm producta est herba uirens cum suo semine iuxta genus & similitudinem, arborq; frugifera ferens fructum cum suo semine iuxta genera super terram: quæsissetq; quomodo à Deo iussæ sint singulæ mundi partes ut fierent, nec tam temerè incusasset quasi fatuas nihilq; reconditiorum sensuum continentes scripturas, siue Mosis, siue Spiritus sancti (ut nos malumus credere) quo intra pectoris sui domicilium recepto Propheta oracula illa edidit: is enim uerius norat, Quæ sunt, quæ fuerant, quæ mox uentura sequuntur: quàm uates illi quos hæc nouisse poetæ ferunt. Adhæc quoniam Celsus ait, animam esse opus Dei, aliam autem naturam esse corporis, nihilq; interesse inter corpus uespertilionis aut uermis aut ranæ & hominis, cùm eadem sit materia similisq; corruptibilitas: respondendum & ad hunc eius sermonem: Si propterea quia materia corporis uespertilionis uermis' ue, ranæ' ue, eadem est quæ humani corporis, nihil differt inter omnia hæc corpora, dubio procul nullam differentiam fore inter hæc ipsa corpora & solis, lunæ, cœli, stellarumq;, denique cuiuscunq; Dei ex ijs quos Græci uocant sensibiles. Eadem enim materia substantia est omnium corporum, qualitates eorum assumens, quarum suapte natura sicut & formarum expers est: quas haud scio quis ei addat, si non fallitur Celsus negans esse opus Dei quicquid est corruptibile: nam iuxta ratiocinationem istius necessariò consequitur, quicquid ex eadem constat materia prorsus ex æquo esse corruptibile: nisi forté Celsus urgentem refugiens à Platone resiliet è quodam cratere fingente animam, & confugiet ad Aristotelem ac Peripateticos, qui ætherem negant esse materiam, dicentes eum esse quintam quandam naturam extra elementa illa quatuor, fortiter tam Platonicis quàm Stoicis reclamantibus. quin & nos utcunque à Celso contempti aduersabimur ei, non auctoritate Prophetæ dicentis: Cœli peribunt, tu autem permanes: & omnes tanquam uestimentum ueterascent, & sicut amiculum reuolues eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es. Sed iam satis sit dictum contra Celsum non negantem animam esse opus Dei, ita tamen ut alia sit natura corporis iuxta cuius rationes sequebatur nihil differre uespertilionum, uermium, ranarumq; corpora etiam ab æthereis corporibus. Vide igitur num relictis ijs qui pro qualitatum differentijs docent differre & corpora, audiendus sit iste cum suis dogmatibus in Christianos inuehens. Scimus certè esse corpora cœlestia & corpora terrestria, quodq; alia sit gloria cœlestium corporum, alia terrestriũ, imò ne cœlestium quidem omnium eadem: nam alia gloria solis est, alia stellarum, & inter ipsas stellas maiorem hæc quàm illa habet gloriam. Quapropter credentes resurrectionem mortuorum, dicimus mutari qualitates corporum: quia seminata in corruptione surgunt in incorruptione, & seminata in ignominia surgunt in gloria, & seminata in infirmitate surgunt in potentia, & seminata corpora animalia surgunt spiritualia. Quòd uerò subiecta materia recipiat qualitates quascunq; uult opifex, omnes credimus quotquot fatemur prouidentiam, quòd is materiæ qualitates arbitratu suo nunc has nunc illas uel det uel adimat eas plerumque mutans in melius. Quoniam autem certæ sunt uiæ mutationum corporum ex quo mundus est, & quousque erit, nescio an noua aliqua & ab his diuersa successura sit post mundi corruptionem, aut ut nostræ scripturæ uo-

De Corporum fabrica.

Vnus uniuersorum opifex.

Gen. 1.

Materia corporum.

Psal. 102.

Corpora differunt secundum qualitates.

1. Cor. 15.

Deus qualitates indit materiæ pro suo arbitrio.

re uocare solent consummationem: cùm non miremur etiam nunc ex homine mortuo serpentem fieri, è dorsi medulla ut quidam aiunt, & ex boue apem, ex equo uespam, ex asino scarabeum, denique uermes è plerisque animalibus: id quod Celsus argumentū putat, nihil horum esse opus Dei, sed qualitates in cognito quodam ordine alias ex alijs fieri, nec aliud in earum alterationa Dei sapientiā agere. At hæc cùm Celsus dicat, Anima quidem opus est Dei, corporis autem alia natura est: non solùm non astruens suum dictum elapsum temerè, sed ne distinguens quidem utrùm omnem animā opus Dei dicat, an rationalem tantùm: respondemus, Si omnis anima est opus Dei, dubio procul etiam brutorum uel uilissimorū, ut omnis corporis natura sit alia quàm animæ, certè procedente sermone, ubi etiam Deo cariora quàm nos bruta esse ait, etiam diuinitatis puriorem intellectū quàm nos habeamus eis tribuit, unde consequitur non minus brutorum quàm nostras animas opus esse Dei. Quòd si sola rationalis anima est opus Dei, primùm non disertè hoc expressisti. deinde quia parum definitè dixisti, non omnem sed solam rationalem animam esse opus Dei, sequitur ut nec omnium corporum alia quàm animarum natura sit. Quòd si non omniū alia sed uniuscuiusque animantis corpus pro animæ suæ ratione conueniens est, ergo cuius animalis anima est opus Dei, eius corpus differt à corpore in quo habitat anima quæ non est opus Dei: atque ita falsum erit nihil interesse inter corpus hominis & corpus uespertilionis aut ranæ aut uermis. Absurdum enim est saxa saxis & ædificia ædificijs haberi puriora impurioráue, quòd aut in honorem Dei sint extructa aut ad uilium ac impurorum corporum receptaculum: corpora uerò non differre siue brutis inhabitentur siue rationalibus, atque etiam humana corpora nihil inter se differre siue bonorum sint siue pessimorum. Certè quidam tanto hæc separarunt discrimine, ut ausi sint consecrare hominum excellentium corpora, tanquam probæ animæ domicilia, malorum contrà ignominiosè proiecerint, non rectè quidem, attamen à recta existimatione occasionem nacti: nisi fortè uir sapiens post obitum Anyti & Socratis, pari bonore curabit funerandum corpus Socratis & Anyti, & ambobus simile decernet sepulcrum ac monumentum, quia Celsus nullum corpus opus Dei censeat, puterque nihil interesse inter corpus hominis & serpentis enati ex eo, sicut nec inter bouis & apium prognatarum ex eo, idemque sentiat de equo & asino, proscatentibusque ex alterius cadauere uespis, ex alterius scarabeis. Quapropter necesse fuit ut retractaremus illud eius dictum, Anima quidem opus est Dei, sed corporis alia natura est. Post hæc ait communem esse naturam omnium prædictorum corporum, ut quæ cùm una & eadem sit, mutationum uicibus abeat ac redeat. Respondeo manifestum esse ex iam dictis, non solùm prædictorum corporum communem esse naturam, uerumetiam cœlestium. Quod quidem si ita est, satis apparet quòd iuxta istius opinionem nescio tamen an etiam iuxta rei ueritatem, una & eadem cùm sit, mutationum uicibus abit ac redit: id quod confessum est apud eos qui mundum faciunt corruptibilem. Quin & qui diuersum sentiunt de mundo, & quintum corpus asserunt, conabuntur tueri eandem sententiam de istis mutabilium corporum omnium uicissitudinibus. Hoc autem autem pacto fit ut quod perijt maneat, sed mutatum. Subsistit enim materia, & qualitate pereunte ipsa permanet, iuxta opinionem eorum qui eam factam negant. Quòd si quis rationibus euincat diuersum, creatam esse in usum aliquem, liquebit iam ei non fore naturam permanendi acsi increata ponatur. Verùm hæc tractatio non est præsentis temporis, ut inter refellendum Celsi criminationes de natura disputemus. Ait etiam nihil esse immortale, quod prognatum sit è materia. Ad quod respondebitur: Si è materia nihil immortale prouenit, aut immortalis est mundus, & proinde non factus è materia, alioquin immortalis non esset: qui si est immortalis, ut placet solam animam Dei opus esse affirmantibus, & ex creatore quodam enatam: ostendat Celsus non ex materia qualitate carente eum factum, incolumi sua sententia, quòd immortale nihil è materia proueniat. Aut quia è materia prognatus est mundus, non est immortalis sed mortalis. Ergo etiam corruptioni obnoxius aut non. Nam si corrumpitur, ut Dei opus corrumpitur, pereunte uerò mundo, Dei opus anima quid faciet? dicat Celsus. Quòd si torquens intellectum dicet hoc ipso immortalem esse mundum quòd cùm sit corruptibilis non corrumpatur tamen, acsi capax quidem mortis sit non tamen moriatur, apparet, quòd iuxta eius sententiam erit aliquid mortale simul & immortale, cùm utriusque sit capax, & erit mortale non moriens, & cùm non sit natura immortale, eo quòd non moriatur immortale dicetur. Quo igitur significato dictum uolet, è materia nihil immortale produci? uides ut si examinentur eius sententiæ nihil in eis inueniatur solidum cui contradici non ualeat? His dictis infert, satis esse de hoc hactenus, & si quis plura audire cupiat, quærenda in sequentibus. Videamus igitur nos ipsius opinione insensati, quid sequetur si paulisper potuerimus audire diligentiùs quæstionem uariam & nō contemnendam de natura malorum, quam egregiè pauculis uerbis, quo discamus faciliùs, explicat in hunc modum: Mala in rebus nec antea, nec nunc, nec in posterum plura paucioráue possunt esse. Vna enim & eadem est natura rerum

Animæ quæ nā à Deo conditæ.

Communis corporum natura.

An quæcunque prognata sunt è materia, immortalia non sint.

Implicatio contradictionis.

24. *Quæstio de Natura malorum una & eadem.*

rerum omnium,& malorum generatio semper eadem. Hæc quoq; uidentur è Theæteto translata uerbis alijs, ubi Plato inducit Socratem loquentem sic: Sed neq; ut ex hominibus mala tollantur potest fieri, neq; ut apud deos hæreant,& quæ deinceps sequuntur. Quamuis mihi uidetur ne Platonem quidem satis audisse iste qui ueritatem uno libello complectitur, cui contra nos scripto Veri sermonis titulũ indidit. Nam illa uerba in Timæo, Quoties dij terrã aqua purgant: indicant terram aqua purgatam minus malorũ habere quàm antea prius quàm purgaretur. Idq; iuxta Platonis sententiam dicimus, mala interdum minui, quandoquidem in totũ tolli nõ possunt ex hominibus, sicut priùs in Theæteto docentem audiuimus. Cæterum nescio quî fiat ut cùm prouidentiæ fauere uideatur duntaxat in hoc uolumine, nunc dicat nec plura nec pauciora mala fieri, sed semper ceu stato esse numero, tollens interim dogma pulcherrimũ, non circumscribi maliciam,& mala suapte natura esse innumera. Itaq; si nec plura nec pauciora mala fuerũt, sunt eruntue, consequens uidetur ut quemadmodum iuxta opinionem eorum qui mundum aiunt nunquam periturum, elementorum æquilibrium tuetur prouidentia, non siuens ullum eorum præualere, ne mundus in periculum incolumitatis ueniat: ita malis quoq; sua quædam præsit prouidentia, quæ parilitatẽ ea seruare iubeat, absq; auctibus ac defectibus.

Mala quomodo magis magisq; inualuerint.

Est & aliud argumentũ quo Celsi opinio de malis refellitur, sumptum è philosophorũ de bonis malisq; disputatione, ex historijs docentium quòd primùm extra urbes & personatæ meretrices prosternebant se libidini prætereuntium: deinde unà cum pudore deposuerũt personas, foris tamen manserunt arcentibus legibus: postremò disciplina indies deprauatiore intra urbes penetrare ausæ sunt. Hæc Chrysippus in libro introductorio de bonis & malis: unde licet

Amphiboli.

colligere mala pro tempore augeri & minui: siquidẽ erant aliquando qui uocabantur amphiboli prostantes ad perferendum stuprum uel inferendum,& seruientes libidini ad se intrantiũ, eiecti demum ab ædilibus. Innumera præterea malitiæ profusissimæ exempla subrepserunt in uitam hominum, de quibus uerè dici potest quòd non fuerint antea. Certè antiquæ historiæ quamuis innumera peccata incusent, infandas tamẽ oris libidines nesciunt. Annon igitur per hæc & similia ridiculus Celsus ostenditur, putans mala nunquam augeri uel minui? Nam sit licet una eademq; rerũ natura, non tamen semper idem malorum prouentus est. Quemadmodum enim cùm una eademq; sit natura hominis cuiuspiam, non tamen semper eodem modo uel agit uel intelligit, sed qui modò uix rationis cõpos erat, iam cum ratione assumpsit & maliciam, eamq; nunc contractiorem nunc effusiorem, item in uirtute nunc promouet nunc deficit, interdum excellenter in eius contemplatione maiore minoréue studio proficiat: ita licet de uniuersa rerum natura pronunciare, quòd tametsi una eademq; sit in genere, non tamen sem-

Non semper fieri similia.

per & ubiq; contingũt similia. Nam nec fertilitates semper sunt, nec sterilitates, nec pluuiæ nec siccitates: ita nec bonarum animarũ semper bonus prouentus aut semper malus, malis quoq; nunc latiùs nũc arctiùs regnantibus. Estq; necessaria ueritatis uestigatoribus hæc persuasio de malis non semper in eodem statu manentibus, propter curantem res terrenas prouidentiam, easq; repurgantem nunc incendijs nunc diluuijs,& fortasse non solùm has, sed & totum mundum, ubi in tantum inualescit malicia, ut purgatione opus habeat. Post hæc pergit Celsus: Na-

25. De Malorum ortu et periodis.

turam malorum cognoscere difficile est non philosophantibus,& satis est uulgum doceri, mala non esse à Deo, sed materiam uersari circa mala esseq; similes inter se rerum mortaliũ circuitus à principio usq; finem, statasq; reuolutiones. Proinde necesse ut eadem semper fuerint, sint, futuraq; sint. Hic Celsus ait malorum ortum non facilè nosci à non philosophantibus, quasi philosophiæ studiosus facilè ortum eorum cognoscat, expers uerò philosophiæ nõ facilè quidem possit contemplari malorũ originem, possit tamen, licet ægrè magnoq; negotio. Nos uerò respondentes addimus, ortum malorũ ne à philosophantibus quidem cognosci facilè; nisi diuino fauore aspirante mala elucescãt, fiatq; manifestum unde subsistant,& intelligatur quo-

Malorũ ortum qui deprehendant.

modo tollenda sint. Cùm igitur inter cætera mala sit non nosse Deum, & quod pessimũ est, nescire pietatem modumq; colendi numen cæleste, constat uel Celso teste philosophiæ studiosos hæc nesciuisse, ut liquet è sectis eorum discrepantibus: nostra autem opinione nemo eorũ qui nesciunt malum esse putare pietatem in uulgaribus istis ciuitatum legibus consistere, poterit originem malorũ intelligere. Nemo præterea qui nescit de diabolo quẽ uocant eiusq; angelis quis nam hic diabolus fuerit antea,& quomodo factus sit diabolus, tum qua de causa cum eo desciuerint qui uocantur eius angeli, poterit cognoscere malorum originẽ. oportet etiam tractare diligenter de dæmonibus eum qui peruenturus est ad huius originis cognitionẽ, scireq; quòd non sint opus Dei quatenus sunt dæmones, sed quatenus sunt rationales,& unde prolapsi sint eò ut tales fierent, & rationalis eorum natura censeretur in dæmonum ordine. Itaq; si quis alius locus est in rebus humanis scrutatu difficilis naturæ nostræ, inter hos meritò numerari potest malorum origo. Deinde quasi haberet aliud secretius de hac origine, quò misso mallet loqui apta uulgari multitudini, ait sufficere apud uulgum de malorũ ortu prædicari quòd

non

Mala non ex Deo eſſe, ſed materiæ inhærere, Celſus putauit.

non ſint ex Deo, ſed hæreant materiæ uerſenturq; circa mortalia. Eſt quidem uerum mala non eſſe ex Deo: nam & noſter Hieremias manifeſtè docet, quòd ex ore Domini nõ egredientur mala cum bonis: cæterum materiam quæ uerſetur circa mortalia cauſam eſſe malorum falſum eſt noſtra opinione. Nam ſua cuiq; ratio cauſa eſt exiſtentis in ipſo maliciæ, quæ quidem malum eſt, malæ quoq; actiones quæ ex ea proueniunt. Nec aliud quicquã eſt malum iuxta noſtrum examen exquiſitiſsimum. Sed hanc diſputationem ſcio habere opus confirmationibus pluri-mis, & gratia diuina quę illuſtret mentem dignam cognitione rerum talium. Neſcio autem cur expedire uiſum ſit Celſo contra nos ſcribenti mentionem facere dogmatis quod opus habet probatione ſaltem uerisimili, quòd à principio finem uſq; ſimiles inter ſe fiant rerũ mortalium circuitus, ſitq; neceſſe ſtatis reuolutionibus eadem omnia quæ iam facta ſint fieri denuò, foreq; in poſterum. quo fit ut neceſſe ſit ſemper Socratem philoſophari & accuſari propter noua dæmonia iuuentutiſq; deprauationem: Anytum uerò & Melitum ſemper eum accuſare, & ſenatum Areopagitarum ſemper eum damnare ad cicutam ſorbendam. Eadem ratione neceſſe erit ſemper reuolutis uicibus Phalarim exercere tyrannidem, Pheræumq; Alexandrum eius crudelitatis æmulum: ſemper mugire damnatos in taurum Phalaridis: quod ſi concedatur, neſcio quomodo noſtra uoluntas ſeruabitur, aut quis locus relinquetur meritis laudibus uel uituperijs? Et neceſſe erit, ſi uerum dicit Celſus certis uicibus recurrentium temporum eadem omnia fuiſſe, fieri, futura iterum denuò, ut Moſes, redeuntibus uicibus ſæpius Aegyptum unà cum Iudæorum populo exeat: Ieſus quoq; rurſum in uitam hominum adueniat facturus omnia eadem quæ antea fecerat non ſemel ſed multoties quotieſcunq; tempus aduentus reuolutum fuerit. Chriſtiana etiam religio habebit ſuas exortus & obitus uiciſsitudines ſtatis temporibus, rurſumq; Celſus ſcribet ſuum librum iam antè à ſe ſcriptum millies. Et Celſus quidem mortalium tantùm rerum circuitus & ſtatas reuolutiones aſſerit, ut neceſſariò fuerint, fiant, futuraq; ſint eadem omnia: at Stoicorum pleriq; inuehunt eoſdem circuitus etiam in res immortalium & deorum quos ipſi exiſtimant. Nam poſt uniuerſale incendium infinities factum futurumq; eodem ordine à principio finem uſq; recurrunt eadem omnia facta iam iterumq; futura. Stoici tamẽ ut medeanẽ abſurditati, neſcio quomodo per omnia ſimiles prioribus redire aiunt cum temporum circulis, ut non Socrates naſcatur denuò, ſed per omnia Socrati ſimilis, ducturus per omnia ſimilẽ priori Xanthippen, accuſandus à per omnia ſimilibus Anyto Melitoq;. Id uerò non intelligo, quomodo cùm mundus ſemper idem ſit, & non alius per omnia priori ſimilis, quæ in eo continentur non eadem ſint ſed per omnia indiſcretæ ſimilitudinis. Verùm de his contra Celſum atq; Stoicos prolixiùs diſſerere nec huius propoſiti eſt, nec præſentis temporis. Poſt hæc dicit, hæc quæ uidemus non homini data eſſe, ſed ſingula ad uniuerſitatis conſeruationem tam perire quàm fieri alia poſt alia iam dictis uicibus. quã opinionem iam antè ſubuerſam diutius impugnare ſuperuacaneũ fuerit: ſicut & ad illud reſponſum eſt quod ait tam bona quàm mala nec plura nec pauciora fieri. Dictum eſt & hoc, nõ opus eſſe Deo ut aliquid à ſe factum corrigat, aut more hominis opificis ſi quid minus artificioſè factũ ſit emendantis, mundum per exuſtiones diluuiaq; inſtauret in melius, ſed ad reprimendam latè ſe fundentem maliciam id facere, eamq; fortaſsis in totum ſublaturũ è medio, ubi rerum uniuerſitati fuerit commodum. An uerò poſt extinctam maliciam probabile ſit eam reuerſuram eſſe denuò, id propriã diſputationem requirit. Vult igitur Deus nouis ſemper correctionibus inſtaurare collapſa. Quamuis enim ordinarit omnia pulcherrimè dum mundum conderet, nihilominus medicina quadam opus habuit aduerſus maliciæ morbos quibus totus mundus infectus eſt: & nihil negligit Deus neq; negliget, ſed per ſingula tempora facit quod eum decet facere in mundo uerſatili & mutabili. Et quemadmodum agricola pro uarietate anni temporum uaria ruſtica opera facit in agro & his quæ ager fert, ita Deus uelut quoſdam annos ut ita dicam diſpenſat ſecula, per eorum ſingula faciens quicquid uniuerſitatis huius decorum poſtulat, quod ipſe ſolus abſoluit ita ut uerisimè apertiſsimeq; intelligit. In hac malorum conſideratione inter cætera ſic Celſus loquitur: etiamſi tibi uideatur malum aliquid, nondum liquet an malum ſit. Neſcis enim quid tibi, uel alteri, uel toti mundo conferat. Id dictum quamuis impietatem non præ ſe ferat, ſuſpicatur tamen malorum naturam nõ omnino eſſe miſeram, quia fieri poſsit ut in uniuerſum ſit utile, quod malum ſit ſingulis, uerumetiam ne quis dictum hoc non rectè intelligens occaſionem inueniat offendiculi, cogitans etiam ſuam maliciam conferre aliquid commodi uniuerſitati, aut certè conferre poſſe: dico quòd ſalua ſingulorum noſtrûm uoluntate, etiamſi nequam hominum malicia Deus abutatur ad rerum huius mundi ordinem, ita ut mundanæ reipublicæ conferant aliquid, nihilominus quicunq; talis eſt uituperandus eſt, & ut improbatus in ſuum ordinem redigitur ad aliquem uſum, deprecandum quidem cuiuis, conferentem tamen in ſumma quidpiam. Sicut in ciuitatibus oſtendi poteſt ille uel ille ob malefacta damnatus ad opus publicum, utilis quidem reipublicæ, ſed in functione quam

Thren. 2.

Maliciæ cauſa quæ.

Periodi & recurſus humanarum rerum.

Stoicorum eluſio.

Gen. 1.

Mala non facilè dignoſci.

Malis in bonũ utitur Deus.

2.Tim.2. ne quã nemo non abominetur qui uel mediocriter sapiat. Quin & apostolus Iesu Paulus nos
docens, prodesse quidem in uniuersum aliquid etiam nequissimos, suo loco tamen inter abo-
minabiles: sed optimũ quemq; eundem in uniuersum esse utilissimum, ob id constitutum loco
præclarissimo: In magna inquit domo nõ tantùm sunt uasa aurea uel argentea, sed & lignea
testaceaq;, in honorem alia, in ignominiam alia. Si quis igitur expurgauerit seipsum, uas erit
in honorem sanctificatum, utile domino suo, ad omne opus bonum paratum. Atq; ita satis re-
sponsum puto ad illud dictũ: Etiamsi tibi uideatur malum aliquid, nondum liquet an malum
sit, nescis enim quid tibi, uel alteri, uel toti mundo conferat: ne fortè quis occasionem peccan-
di, ex huius loci disquisitione arripiat, quasi peccando possit uniuersitati rerũ conferre quid-

26. Scripturas Deo humanos affectus adscribere.

piam. Post hæc quoniam Celsus non intelligens taxat scripturæ uerba humanos affectus Deo
tribuentis ut uidetur, quoties facit iracundè minaciterq; inuehentem in impios: dicendum est
quòd sicut nos cum pueris paruulis agentes accommodamus uerba ad eorum sensum quan-
tũ possumus, & pueros pueriliter educamus erudimusq; ut putamus eis conueniens: ita uide-
tur diuina sapientia contexuisse scripturas ad auditorũ modulum, id sibi decorum existimans
Deut.23. quod illis sit utile. De quo more Dei alloquentis homines hæc leguntur in Deuteronomio:
Accommodauit se tuis moribus Dominus Deus tuus, haud secus quàm homo pater accom-
modat se suo filio. Nimirum more hominum scriptura loquitur ad utilitatem hominũ, non e-
nim erat in rem plebeiæ multitudinis, si Dei persona induceretur loquẽs pro maiestate sua. At-
tamẽ cui studium est diuinas scripturas perspicere, inueniet ibi spiritualia dici spiritualibus ut
uocantur, conferens inter se mentem eorum quæ dicuntur uel infirmioribus uel exercitatiori-
bus, sæpenumero sic contemperata ut in eodem contextu inueniantur utraq;. Ergo cùm iram
Dei nominamus, non affectum eius dicimus, sed quiddam seueriore disciplina castigans homi
nes tot tantisq; peccatis obnoxios. Nam quòd erudiat homines ira (ut uocamus) furorq; Dei,
Psal.6. & hoc uelle has uoces, manifestũ est ex illo psalmographi, Domine ne in furore tuo arguas me,
Hier.10. neq; in ira tua erudias me. Sic Hieremias: Erudias nos Domine, sed in iudicio non in furore, ne
2.Reg.24. nos ad paruum numerum redigas. Iam si quis legat in secundo Regnorum libro iram Dei sua-
dentem Dauidi ut censeat populum, & in primo Paralipomenon diabolum, eosq; textus inter
se conferens examinet, uidebit quo significato ira ponatur, cuius filios omnes homines fuisse
Ephes.2. Paulus ait dicens: Fuimus naturaliter iræ filij, sicut & cæteri. Quòd autem non affectus Dei sit
Rom.2. ira, sed unusquisq; sibi eam peccatis suis contrahat, docebit Paulus illis uerbis: An diuinas bo
nitatis illius ac tolerantiæ lenitatisq; contemnis, ignorans quòd bonitas Dei ad pœnitentiam
te inuitat? sed iuxta duriciam tuam, & cor pœnitere nesciũ, colligis tibijpsi iram in die iræ, quo
apparebit iustum Dei iudicium. Quomodo igitur potest quisq; thesaurizare sibijpsi iram in
die iræ, si iram affectum intelligas? aut quomodo iræ affectus erudire potest? Ad hæc scriptura
docens nos nullo modo irasci, & in trigesimosexto psalmo dicens, Desine ab ira & relinque fu-
Col.3. rorem: & apud Paulum, Deponite & uos hæc omnia, iram, furorẽ, odium, maledicentiam, tur-
piloquium: affectum à quo nos immunes uult, nunquam Deo tribueret. Apparet autem iram
Dei figuratè dici uel inde quòd in eisdem scripturis etiã somnus eius legitur, ex quo uelut exci
Ephes.5. tans eum propheta dicit: Exurge, cur dormis Domine? Rursus alibi dicit: Surrexit tanquam
Psal.78. à somno Dominus, tanquam robustus à crapula. quòd si somnus aliud hîc quàm in quotidia-
no usu significat, quid uetat iram quoq; figuratè intelligi? Sed & minæ denunciationes sunt ca
lamitatis uenturæ peccatoribus, haud secus quàm si quis minas uocet medici uerba laboran-
tem præmonentis, Secabo te, & cauteria tibi adhibebo ni præscriptis meis pareas, nisiq; hac
diæta utaris, & hoc modo te geras. Itaq; non humanas affectiones affingimus Deo, nec impias
opiniones de illo concipimus, nec huiusmodi narrationibus quenquam fallimus, quando-
quidem ex ipsius scripturæ locis inter se collatis uerum sensum elicimus. Nec aliud propositũ
est nostris doctoribus quàm ut rudem simplicitatem auditoribus eximant, & prudentiã quan
tum possunt inserant. Deinde ut non intelligens quæ de ira Dei scripta sunt, Annon, inquit, ri-
diculum est, cùm homo iratus Iudæis omnes puberes interfecerit incensis etiam urbibus, adeò

27. De ira Dei & filij missione.

profligati erant, Deum illum summum iratum, ut aiunt, furoreq; percitum & minabundum
mittere passurum tales pœnas suum filium? Certè quòd post perpetratũ in Iesum tam audax
facinus Iudæorum urbs flammis deleta est cæsis puberibus, non ex alia ira id eis accidit quàm
ea quam sibi diu cumulauerunt. Tandem semel in eos effusam ultore Deo iusto iudice, uoca-
tam iram iuxta idioma linguę ipsorum patriæ. Porrò filius Dei uolens ac sciens passus est, quic
quid passus est, pro salute hominũ, sicut superiùs pro uiribus ostendimus. Post hæc sic inquit:

Pro tota rerum natura Celsus se dicturũ promisit.

Verum ne de solis Iudæis agam, nõ enim hoc propositum est: sed de tota rerum natura loquar
ut sum pollicitus, planius declarabo quæ iam dicta sunt. Quis hæc legens modestus & infir-
mitans humanæ conscius non miretur promissorem iactanter pollicentem redditurum se ra-
tionem pro uniuersa rerum natura, eadem arrogantia qua priùs ausus est scripto suo titulum

tam

tam magnificum præfigere. Sed uideamus quid nã sit hoc quod pro tota rerum natura dicturum se promittit, & quæ sit illa declaratio. Prolixè nos incusat quia propter hominem cuncta Deum fecisse aimus: conaturq; ex animalium historia & solertia quam præ se ferunt, ostendere nihilo magis propter homines quàm propter bruta facta esse omnia: uideturq; mihi perinde loqui, atq; hi qui odio inimicorum uituperant etiam quæ in amicis ipsorũ sunt laudatissima. Nam sicut hos excæcat odium ne uideant interim accusari à se homines amicissimos dum putant se inimicis malè loqui: eodem modo Celsus confusus ratione non uidit se obtrectare Stoicis, rectè præponentibus hominem & in totum rationalem naturã brutis omnibus, quandoquidem propter hanc aiũt à prouidentia facta omnia. Quapropter rationalia ut potiora filiorum locum obtinent, bruta uerò & inanima possesionis comparatæ in filiorum gratiam. Mihi sanè uidetur quemadmodũ in urbibus ædiles curam habent fori uenaliumq; rerum, fruuntur tamen ea copia canes quoq; & alia bruta: sic à prouidentia præcipuè curari animal rationale, bruta uerò consequenter etiam ipsa frui paratis in usum hominum. Et sicut peccat quicunq; dicit ædiles non magis gerere curam hominum quàm canum, quia & canes cum hominibus fruuntur copia uenaliũ: sic Celsus & qui eadem sentiunt, magis sunt in Deum rationali creaturæ prouidentẽ impij, dicendo eum homines non magis quàm stirpes, arbores, herbasq; & sentes alere. Nam opinatur, primùm opera Dei nõ esse tonitrua, fulgura, pluuias, iam apertius Epicurizans: deinde ut demus, inquit, esse opera Dei, non magis nobis hominibus fiunt ad alimoniam quàm stirpibus, arboribus, herbis, sentibus. Verus Epicureus fortuitò putat hæc non iuxta prouidentiam contingere. Nam si non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, hæc prosunt, manifestum est ea non uenire à prouidentia: aut si ab hac ueniunt, non magis nobis, quàm stirpibus, arboribus, herbis, spinis, prouidet. Vtrumq; autem credere est impium: & stulticia est huiusmodi rationibus conari nos impietatis reos peragere. Satis enim liquet ex iam dictis quis sit impius. Quòd si inquit, dicas hæc nasci hominibus, uidelicet, stirpes, arbores, herbas, sentes, quî magis hæc nascuntur hominibus quàm brutis uel feris quoq; immanissimis? Ergo perfricta fronte dicat Celsus tam uarias è terra nascentium rerum species non operante prouidentia progigni, sed atomorum concursu fortuito: & hoc quoq; fortuitum quòd tam uariæ stirpium arborum, herbarumq; facies generatim inter se sunt similes, nec esse in his quicquã artificij, nec initium habere à mente admirationem omnem supergressa. At nos Christiani qui hæc ad unum Deum auctorem referimus, eiq; gratias agimus ut conditori omnium, qui nobis tale domicilium adornauit, & propter nos seruientibus nobis animalibus: qui oriri facit fœnum pecoribus & olera uirentia seruitura hominibus educitq; panem è terra: & uinum exhilaraturum cor hominis facitq; faciem eius oleo nitidam, & pane confirmat cor eius, quòd si feris quoq; immanissimis cibos parauit, non mirum est, quando etiam hæc philosophi quidam aiunt facta ad exercendum rationale animal: & unus è nostris sapientibus alicubi sic loquitur: Ne dixeris, Ad quid hoc? quandoquidem requirentur omnia suo tempore. Deinde Celsus uolens prouidentiam non magis nobis fecisse quæ terra fert quàm feris immanissimis, ait: Nos certè magis laboribus ægrè uictum quærimus, illis cuncta nulla semente & nullo nascuntur aratu: non uidens quòd Deus, uolens undecunq; materiam intellectus exercendi præbere homini, ne sterilis maneret rudisq; artium, inopiam ei comitem addidit, ut cogeretur eas inuenire alias ad uictum, alias ad amictum parandum necessarias. cùm enim non essent uacaturi uestigandis rebus diuinis, satius erat egenos esse ut inueniendis artibus ingeniũ excolerent, quàm per affluentiam rerum mentem incultam negligere. Ex hac rerum uitæ utilium indigentia nata est agricultura, ex hac uinitoria, ex hac olitoria, ex hac fabrorum ars tam materiariorum quàm ferrariorum æerariorumq; ad facienda instrumenta illarum quæ alimentis quærendis inseruiunt. Tegmentorum item inopia tum lanificas artes dedit textoriam & fullonicam, tum cæmentariam, & altiùs ascẽdente cogitatione architectonicam. Eadem utensilium penuria fecit ut alienarum regionum prouentus transportarentur nauticæ gubernatoriæq; ope ad eos qui his careant: ut hac parte non debeamus mirari prouidentiam, quæ uniliter rationalibus minorem quàm brutis copiam largita est. Nã bruta in promptu cibos habent, ut quæ ne formam quidem habent aptam artificijs: tegmenta quoq; his sunt naturalia, pili, pennæ, squamæ, crustæq;. Hæc responsa sint Celso ad illud, Nos magnis laboribus uictum quærimus, illa cuncta nulla semente & nullo nascuntur aratu. Post hæc oblitus in præsentiarum sibi negocium esse Iudæos & Christianos accusare, senarium Euripidis ipse sibi obijcit aduersantem suæ sententiæ, congressusq; cum eo, accusat ut dictum non bene. Verba Celsi sunt hæc: Quòd si mihi Euripideum illud ingeres, Solesq; & noctes seruire mortalibus, quî magis nobis seruiunt quàm formicis muscis'ue? Nam & illis nox quietem præbet, dies uerò uidendi facultatem & operandi. Hinc apparet quòd non solùm Iudæorum & Christianorum sententia sit, seruire nobis solem & cœlestia, sed etiam Scenicis philosophis idem dicat auditor quondam Anaxa-

28. *Hominis caussa cætera esse condita.*

Ad absurda reducit Celsum.

Nascentia è terra non tam hominibus quàm feris destinata esse, Celsus opinatus est.

Artes unde natæ.

Anthypophora.

Rationalibus creaturis cæteras seruire. goræ physiologi, qui per synecdochen hominis nomine omnem rationalem naturalem uult intelligi, dum ei uniuersam banc mundi machinam seruire dicit, rursum synecdochicos solis noctisque uocabulis eam significans: nisi tragicus efficientem accepit pro effectu, quod die noctéque maximè opus habeant quæ sub luna sunt, aliæ uerò creaturæ non æquè ac quæ terram incolunt. Ergo tum dies tum nox seruit mortalibus, factæ propter irrationalia, quòd si formicæ quoque & muscæ nobiscum his fruuntur, operantes interdiu, noctu interquiescentes: non statim dicendum diem & noctem in rebus esse propter formicas & muscas, aut alias animantes, sed ut prouisum esset hominum usibus. Pergit: si quis nos dicat principes animalium quia uenamur, & uiscenbus captorũ epulas instruimus, quin potius nos propter illa factos credimus quando quidem ab eis intercipimur deuoramurque: & uobis opus est cassibus, armis, complurium hominum canumque opera ad feras capiandas, ipsæ uerò à natura armatæ sunt armis quibus facilè nos conficiant. Atqui uel hinc perspicis quanto præsidio nobis intellectua datus est quo- *Ratione uincimus bestias.* uis armorum genere potior, quibus feræ possunt muniri. Itaque cùm simus multò inualidiore corpore quàm animalia, quibusdam etiam magnitudine ualde impares, ratione uincimus bestias, & tantæ molis elephantos uenatu capimus, mansuefacimus etiam quæ cicurari possunt à nobis doctas mitiùs degere. Cæterum quarum natura non potest ferociam dediscere, aut etiamsi cicurentur non possunt seruire nostris usibus, securitati nostræ consulentes includimus tantisper dum opus habeamus ad cibos mactatarum carnibus. Sicut etiam mitiora bruta seruitun rationalis hominis parauit mundi opifex: & in alios usus habemus canes, puta ad gregum, armentorum, domorum custodiam, in alios boues ut ad agrorum culturam, in alios iumenta ut equos mulósue saginarios. Sic ad exercendam innatam fortitudinem datum est nobis genus aprorum, ursorum, pardorum, leonum & similium. Deinde homines suam præ cæte- *Homines à bestijs absumpti.* ris animantibus excellentiam agnoscentes alloquens: Si, inquit, dicitis uobis à Deo datam potestatem capiendi feras & occidendi: respondebimus ante urbes conditas & consuetudinẽ ciuilem, artesque inuentas cassésque & instrumenta uenationis cætera, homines sæpenumerò correptos ac deuoratos à bestijs, non feras capi solitas esse ab hominibus. Sed uide quòd quamuis mutuum sit inter feras homines que capi & capere, interest tamen permultum ratione uincantur an uiolentia. Cæterum quod ait, Ante urbes conditas, & cœtus hominum unà degentium, inuentionemque artium: oblitum opinor quod suprà dixerat ingenitum mundum & incorruptibilem, nisi quòd renouetur & instauretur alternis diluuijs atque conflagrationibus, per partes tamen, non in uniuersum. Itaque sicut nõ possunt assertores ingeniti mundi principium eius ostendere, sic neque tempus quo nec urbes fuerint, nec artea enam tum inuentæ sint. Sed esto consentiamus hîc cum eo, cùm tamen ipse à se dissentiat, non statim euincet fuisse olim tempus quo homines à feris arriperentur, non contrà feræ ab hominibus. Nam cùm per prouiden- *Generi humano prouidentiam diuinam nunquam defuisse.* tiam mundus factus sit, necesse est seminaria humani generis fuisse mox ab initio sub præsidio naturæ alicuius potioris, & iam tum præsentem fuisse Deum hominibus: id quod & Ascræus poeta intelligens dixit.

> *Communes epulas mixtaque sedilia diuis,*
> *Ponebant homines non fastidita priores.*

Gen. 18. & 19. Sacra quoque scriptura apud Mosem inducit priscos illos homines audientes diuinæ uocis oracula, & uidentes interdum ad se uenire angelos hospites. Par enim erat ut initio mundi magis adiuuaretur humana natura, donec intellectu ad uirtutes artesque proficeret, quibus inuentis per se uitam possent tueri, ne semper egerent curatoribus miraculosè ad ministeria sua iussu Dei uentitantibus. Vnde consequitur falli eos qui credunt olim homines à feris deuorari solere, ipsos uerò per id seculum nullas ferarum capturas facere: & hinc apparet non esse uerum quod Celsus ait, quòd hac parte hominem potius bestijs subiecit Deus. Non enim subiecit feris hominem, sed rationem homini dedit artesque quibus in potestatem suam eas posset redigere. Nam non sine diuina ope homines excogitauerunt quomodo incolumitatẽ suam à bestiarum immanitate tutam facerent, usurparentque in eas imperium. At iste uir egregius non animaduertens quàm multi philosophi asserant prouidentiam, dicantque propter rationalem naturam facta omnia, quantum in se est unà cum optimis Christianorũ placitis tollit etiam consensum eorum cum philosophis, magno pietatis impedimento, si persuasum sit formicas & apes nihilo minus cordi esse Deo quàm homines: quandoquidem si hoc nomine antestare bruta uideantur homines, quia conditis urbibus socialiter inter se degant, & per magistratus administrent respublicas, hoc nihil ad rem faciat. Nam idem in formicis spectari & apibus. certè *Apum Politia.* apibus suos reges esse regijs cultos obsequijs, quorum ductu prælientur, uincant & profligatas eijciant: esse etiam ciuitates & pomœria, uicesque operum, iudicia deniq; ac pœnas ignauiæ. nam fucos ab his trucidari aut abigi. Sed ne hic quidẽ uidet quantũ intersit inter rationis opera &

Opera rationis & naturæ.

ta & naturæ solius: quorum causa est non ulla ratio (nullam enim habent animantes quæ hæc faciunt) sed antiquus ille Dei quidem filius, rerum autem uniuersitatis rex, naturam irrationalem condidit, adiutantem sine ratione hæc quibus nón est dignatus rationem indere. Itaq; ciuitates hominum multis constant legum præscriptis, multis artibus: reguntur q; ac gubernantur per potestates, magistratus & principes, hoc est uiros & probos & industrios, si loquamur propriè: aut ut nunc uulgus nominat, per eos qui ad illorum exemplar quantum possunt accedunt. Nam qui tales sibi proposuerunt imitandos, tum leges pertulerunt commodas, tum formas reipublicæ constituerunt optimas: quale nihil inter bruta inuenias: quamtumuis Celsus nomina quæ non nisi rationalibus conueniunt, attribuat brutis, ciuitates, respublicas, magistratus, potestates ad formicas & apes inferens: quorum nihil in formicas aut apes cadit cùm ratione careant, & proinde nihil rationis ductu faciant: sed potius admiranda est Dei benignitas usq; ad bruta se extendens, in tantū ut exemplo possint esse hominibus, eisq; pudorem incutere: quo animaduertentes formicas magis fiant industrij minusq; prodigi: apes item considerando discant parere magistratibus, & ad publicam incolumitatem conseruandam dispensare inter ciues functiones & operas. Fortassis etiam earum bella docent nos iustè bellum gerere si res ita postulet. Nec ciuitates & pomœria habent, sed aluearia mellificiaq;, quibus per uices operantur in uarios usus hominum tam in cibis mundioribus quàm in remedijs, Sic neq; animaduersiones earum in fucos conferendæ sunt iudicijs & pœnis ignauos ac malos in ciuitate coercentibus: sed ut iam dixi miranda est natura in talibus, homo uerò contemplator omnium & moderator existimandus est minister prouidentiæ, ut non diuinæ tantùm sed suæ quoq; prouidentiæ subseruiens. Post hæc Celsus quo magis non Christianos modò, sed uniuersum humanum genus cum suis ciuitatibus, rebuspublicis, magistratibus, principatibus, cum bellis etiam pro patria gerendis extenuet, ab apibus transit ad laudationem formicarum: & iactat solertiam earum uenturæ hyemi maturè prospicientiū, quasi nihil sit præstantius hæc irrationali prouidentia, si tamē meritò eam ipse dignatur hoc nomine. Quem autem simplicium & naturam negotiorum nescientium introspicere, non auerteret Celsus quantum in se est à subleuādis pressis onere, & laboris parte subeunda, quando de formicis dicit, quòd aliæ alijs sub onere fessis succurrant. Si quis enim nouum hunc doctorem audiat, apud se cogitabit: si dum subleuamus fessos sub onere, nihilo meliores formicis sumus, quid laboramus in cassum? Et formicæ quidem ut brutæ nihilo magnificentius de seipsis sentirent, quòd humanæ conferatur earum industria. Cæterum homines ratione præditi audientes quo pacto uilipendatur eorum paratus ad cōmunicandos labores animus, facilè offenderentur à Celso eiusq; sermonibus, nō uidentes quòd dum suis scriptis lectores alienare conatur à Christiana religione, etiam non Christianos alienat ab affectu succurrendi miserè sub sarcina laborantibus: qui si fuisset philosophus, debuerat sociali iure à natura hominibus insito tangi, & ad imitationē Christianorum non detrectare uitæ munia, ac pro sua uirili patrocinari eorū uitiutibus, præsertim ijs quas communes habent cum alijs. Quòd uerò fruges arrosas condunt ne rursus enascantur, sed per annum alimento sint, non ratiocinationem formicarum in causa debemus credere: sed almam matrem naturam bruta quoq; sic ornantem, ut etiam minimis addat sua quædam ingenia. Nisi fortè Celsus per hæc subindicat, sicut plerunq; Platonem sequitur, unam esse omnium animatum speciem, nec differre ab humana formicæ apis ue animam: quod quidem est deducentis animam à cœli conuexis non solùm in humana uerumetiā reliquorum animalium corpora. Id uerò Christianis non fit uerisimile, quibus persuasum est hominis animam factam ad imaginem Dei, esseq; impossibile ut eius imaginis lineamenta semel impressa unquā in totum omnino deleantur ex anima, & alia succedant nescio quam aliam imaginem referentia, post migrationem eius in corpus, bruti alicuius. Quoniam uerò & defunctis formicis uiuas ait propriū quendam locum secernere, illumq; his esse monumenta patria, dicendū quòd quanto pluribus bruta ornat laudibus, tanto magis, uelit nolit, extollit opus conditoris & ornatoris rerum omnium: indicatq; quanta sit hominum dexteritas, quæ in brutis etiam ornare uerbis dona naturæ ualeat, quamuis Celsus ea ne bruta quidem existimet à cōmuni opinione dissentiens. Itaq; nec formicas inter bruta censet iste qui se pollicetur dicturū de tota rerum natura, & ueracitatē iactat mox in libri sui titulo. Nam & colloqui eas inter se affirmat dicens: Ad hæc in occursu colloquuntur, quo fit ut nō aberrent à uia. Ergo perfectè rationales sunt, ut sensu cōmuni & uoce significantia quorumlibet præditæ: nam uoce significādi uim habente peraguntur colloquia, renunciante quicquid fors tulit: quæ quidē formicis tribuere an non perridiculum fuerit? Nec pudet eum ineptissima sua dogmata etiā posteris prodentē, sic hunc de formicis sermonem claudere: Age si quis è cœlo in terram despiciat, quid ei uidebitur interesse inter nostros labores & formicarū aut apium? Sed prospector hic Celsi è cœlo perlustrans oculis quæ homines & formicæ faciunt, num sola corpora utrorumq; inspicit, non item ingenia,

19. Calumnia quam toti humano generi aspersit Celsus.

Plutarchū consule in libello, de industriis animalium.

Formicarum sepulchra.

Earundem colloquia.

quòd illi rationis ductum sequantur, cuius expertes formicæ feruntur quocunq; rapit eas naturalis quædam imaginatio? atqui absurdum fuerit eum qui è tam longinquo à cœlo usq; ad terram dignetur inspicere in hominum & formicarum corpora, non multo magis spectare naturas quibus ducuntur, & fontem appetitus rationalis uel irrationalis, quòd si semel cõtuetur omnium fontem appetentiarum, mirum ni uidet etiam harum differentiam, & quanto sit homo præstantior, non tantùm formicis, sed elephantis etiam. Nam is qui è cœlo prospicit, uidet in brutis quantumuis uasto corpore, non alium principatum quàm irrationalitatẽ, ut sic mihi permittam dicere: in rationalibus autem rationem, quæ quidem homini cõmunis est cum cœlitibus, & fortè cum ipso Deo maximo & optimo, cuius ad imaginem non ob aliud factus dicitur. Imago enim Dei rerum uniuersarũ domina est ipsius siue uerbum siue ratio. Deinde quasi contendens magis etiam deijcere humanũ genus & brutis simile facere, & nihil intactum relinquere ex animalium historia, duntaxat quod ad præstantiam eorum persuadendam faciat, ait quibusdam inesse artes etiam magicas, ne quid sibi homo hoc nomine placeat ut præstantior. Quòd si, inquit, ob arcanam magicarum artium scientiam homo sibi uidetur eximius, etiam hac partẽ sapientiores eo sunt serpentes & aquilæ. Norunt enim multa aduersus morbos cæteraq; mala remedia, & lapillorum quorundam uirtutes, quos pro amuleto nidis inserũt ad tuendam pullorum incolumitatem: quos lapillos homines nacti putant non parum accessisse suis facultatibus. Primùm nescio quomodo naturalium remediorum scientiam quam animalia siue per experientiam siue suopte ingenio consequuntur, magiam nominet. Vulgò enim in deteriorem partem hoc nomẽ accipitur: nisi fortè ut Epicureus latenter calumniari uult totum hoc genus & omnes qui utuntur talibus, quæ ad magorum professionem pertinere uidentur. Veruntamen concedatur ei homines placere sibi cognitione rerum talium, siue hi magi sint siue non, quomodo hîc serpentes potiores sunt hominibus? an ideo quòd acutè cernendi facultatem & totius corporis agilitatem petunt à fœniculo, non excogitato remedio utentes, sed parato & passim obuio, ut quod natura porrigat. At homines non instinctu naturæ ut serpentes tractant remedia, sed partim usu experiuntur, partim ratiocinatione colligunt, partim discunt ab eius scientiæ professoribus. Similiter & aquilæ tametsi aetitem quẽ uocant lapidem inuentum in nidum ad tutelam pullorum deferunt, ideóne sapientes sunt magis etiam quàm homines qui usu rationeq; adiuti occultas naturæ uires scrutantur? Esto habeant & aliæ animantes remediorum noticiam, non statim sequitur ut eorum inuentionem rationi potius quàm innatæ sagacitati debeant. Nam si ea inuenissent rationis beneficio, non contentæ fuissent uno tantùm aut altero, nec alio serpentes, aquilæ alio, & sic de cæteris: sed tam multa inuenissent quàm homines. Nunc quando uidemus singulis animalibus naturam attribuisse certa quædam remedia, satis apparet, non esse id rationis nec sapientiæ, sed naturam ingeniosam parentem sic eorum incolumitati prospexisse. Possem hîc, si uellem seriò cum Celso congredi, allegare Solomonis Prouerbia, ubi sic legitur: Quatuor sunt minima terræ, eademq; sapientiora sapientibus: formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi: erinacei plebs inualida, collocans in petra cubilia: regem locusta non habet, tamen egreditur uno agmine: stellio manibus repens captu facilis, & habitat in regum palatijs. Sed hæc non tanquam aperta adduco, imò ut decet in libro prænotato tali titulo uidelicet Parœmiarum, perscrutor tanquam ænigmata. Solent enim hi uiri, quæcunq; aliud præ se ferunt, aliud subsignificãt penitius introspicientibus, in multas species diuidere, inter quas sunt & parœmiæ. Quapropter in euangelijs nostris legimus Seruatorem nostrum dixisse: Hæc in parœmijs locutus sum uobis: aduentat hora quando non amplius loquar uobis in parœmijs. Itaq; non istæ quas uidemus formicæ sapientiores sunt sapientibus, sed quos parœmia significat. Idem dicendum & de cæteris animalibus: quamuis Celsus existimet simplicissimẽ scriptos Iudæorum & Christianorum libros ita ut uel plebeio lectori pateant, & uiolentè ad allegorias torqueri præter auctorum sententiam. Itaq; his quoq; refelluntur eius calumniæ, refellitur & opinio de serpentibus aquilisq; homine ut ipsi uidetur sapientioribus. Volens porrò euincere, ne religione quidem homines antestare cæteris animalibus, sed & à brutis quibusdam Deum intelligi, cùm tantopere uariatum sit opinionibus de Deo uel inter acutissimos homines tam Græcos quàm barbaros, sic loquitur: Quòd si ideo præstantior putatur homo cæteris animalibus quia Deum intelligit & agnoscit, ne hîc quidem cessura sunt ei multa animalia. & meritò: quid enim diuinius quàm præscire futura præmonstrareq;? at istam præscientiam homines ab alijs animalibus discunt, præsertim auibus: & quotquot intendunt earũ significationibus, hi diuini sunt. Quod si aues & similia quicquid ex Deo præcognoscunt nobis per signa indicant, apparet tanto maiorem familiaritatem his intercedere cum superis, tantoq; sapientiora esse & Deo carissima. Aiunt præterea uiri prudentes etiã colloquia inter aues fieri, dubio procul sacratiora nostris: easq; se intelligere, & quod intelligant declarare, indicando hoc aut illud facturas aues aut abituras aliquò ita ut prædi-

30. Animaliũ præstantis & quorundã Magicæ artes opposita humano generi et artibus.

Magiæ nomen quomodo accipiatur.

Naturæ incolumitati animalium seruit.

Ioan. 16.

31. Homines ne religionis quidem caussa brutis antestare.

Aues præscia futurorum.

Auium colloquia.

prædixerant:elephantis autem nihil circa iusiurandum religiosius uidetur,adeò non diffidũt interposito numini,omnino quia habent eius noticiã. Vide hîc quomodo multa quæ ad diuinationem ex auibus alijsq́ animalibus attinent, siue ea hominum inuẽta sunt siue dæmonũ, de quibus tamen nec inter Græcos philosophos nec inter barbaros conuenit, iste pro cõfessis arripit. Primum enim quæritur sit'ne ars auguralis, & sit'ne omnino diuinatio per animalia, an nulla sit:deinde,qui concedunt esse diuinationem per aues, de causa eius non consentiũt: quoniam alij per dæmonas aut deos artis huius præsides aiunt moueri, aues quidem ad uolatus uarios uocesúe,reliquas uerò animantes ad motus tales aut tales:alij putant ipsas brutorum animas suapte quadam diuinitate ad hoc idoneas,quod est incredibile:proinde si Celsus uolebat tantã diuinitatẽ & sapiẽtiam brutis astruere ut hac parte potiora sint hominibus, debuerat prolixius approbare nobis auguralem scientiã, & tollentes eã refellere argumentis grauibus, nec leuioribus eos qui aiunt à dæmonibus dijsúe ad significãdũ moueri animalia, ac tum demum de brutorũ anima diuinitatis capace contendere. Sic enim ut uiro imbuto philosophia rationes adducenti uerisimiles restitissemus pro uiribus,negantes bruta sapientiora hominibus: & falsum ostendentes q̃ cogitationes nostris sanctiores habeant, quodq́ sacra quædam inter se celebrent colloquia. Nunc iste qui crimini nobis uertit q̃ credimus Deo uniuersorũ dño, postulat ut credamus animas auiũ habere diuiniores & præclariores cogitationes q̃ hominum:id si uerũ est,aues melius de Deo q̃ Celsus sentiunt. Nec mirum cùm Celsus tantopere hominem extenuet. Nam ipsius opinione aues habent sublimiores ac diuiniores cogitationes non modò quàm nos Christiani & eisdem scripturis utentes Iudæi, sed q̃ Græcorum theologi. Erant enim homines. Ergo iuxta Celsum capaciores diuinæ naturæ sunt alites præpetes & oscines, q̃ Pherecydes,Pythagoras,Plato, Socrates:ut iam discendi causa frequentandæ sint auium scholæ non philosophorũ,ut quemadmodũ hominibus futura significant, sic earum magisterio docti desinant de rebus diuinis ambigere,percipiantq́ tam clarã de Deo quàm ipsæ habent sententiã. Sed tales magistros Celso relinquamus, hominibus in sapientia prælatos ipsius iudicio,imò ipsis philosophis:nos uerò paucis ei respondebimus, coarguendo eius uanitatẽ erga conditorẽ ingratissimam:qui cùm in honore esset non intellexit:propterea auibus quidẽ alijsúe animantibus quos putat diuinitatis participes comparatus est, sed illis ultrò cedens honoratiore loco se ipse postbabuit, maiore quàm Aegyptiorũ delirio, bruta pro dijs uenerantiũ. Quærendũ igitur ante omnia,sit'ne aliqua diuinatio ex auibus alijsúe animalibus quæ obseruant ab huius scientiæ professoribus, an uerius nulla sit. Sunt enim argumenta in utramq́ partẽ non contemnenda:altera quæ pudendum uideri faciunt, si homines ratione præditi malint consulere alites quàm oracula dæmonum: altera multis subnixa testimonijs,quòd multi auspicijs parendo euaserint pericula maxima. Sed esto aliquã esse artem augurum,ut qui hoc credunt,discant etiam hoc concesso, longè præstãtiorem brutis esse hominem,etiam his quæ consuluntur ab auguribus,adeo ut ne conferenda quidem sint. Dicendum igitur, Si tantam haberent diuinitatem futurorum cõsciam, ut ex eo quod sibi superstit possint etiam hominibus consulere,sine dubio primitùm omnium sibi prospicerẽt, cauteq́ uolarent ne inciderent in laqueos aut retia quæ sibi tenduntur ab hominibus,neue scopus fierent iaculatoribus: & aquilæ præuidentes serpentum insidias, uel hominum ad lusus, aut in usum aliquem pullos suos captantium, nunquam ibi nidificarent, ubi nõ putarent tutos ab insidijs:denique nullum ex his animalibus capi posset ab homine,ut diuinius ipsum & sapientius. Sed & si alites pugnent cum alitibus,augurales certè aues & bruta sensum diuinitatis futurorumq́ præscientiam habentia,si Celso credendum est,significarent ea cæteris: neq́ passer ille Homeri nidulasset eo loco,in quo draconi præda & cibus fieret unà cum suis pullis omnibus: & draco ille cuius alibi idem meminit cauisset ne corriperetur ab aquila. Versus admirandi poetæ de priore sunt hi:

De Augurio.

Lepidè auium Encomiasten Celsum deridet.

Diuinatio ex auibus.

Auium simplicitas.

Quo tempore uisum
Est ingens nobis monstrum,draco terga cruentis
Distinctus maculis,aræ sublapsus ab imo
Prosilijt pede:sic Saturnius ipse uolabat.
Ipse uago lapsu ramos amplexus,in altum
Euasit platanum,tetigitq́ cacumina:quorum
Nidus in arce fuit,numero bis quatuor intus
Passeris includens pullos:qui frondibus altis
Hærentes,exultabant implumibus alis:
Quos omnes uano matrem stridore uocantes,

Cùm draco pestifero depastus dente fuisset,
Ipsam etiam matrem circum sua pignora frustra
Solicitas querulis quatientem uocibus alas
Corripuit, atroxq; auidam demisit in aluum.
Protinus in saxum mutatum Iupiter ipsum
Conspicuum posuit. Sed nos horrenda deorum
Constitimus stupido mirantes omnia nisu:
Præcipuè quanam ratione ad sacra deorum
Tam dirum uenisset opus monstrumq; nefandum.

De secundo uerò hi:

Hæc inter super ecce uolans Iouis ales acutis
Vnguibus inuoluens maculosum terga draconem,
Immanemq; & feminecem, qua parte sinistra
Troiani hostiles certabant uellere muros
Circuit. ille ferox conuerso gutture retro,
Imprimit in summo raptricis pectore dentes.
Illa dolore amens, resolutis unguibus anguem
In medios Troas demisit, & inde uolatu
Quàm potuit celeri se proripit ales in auras
Ingenti clamore sonans. hæc monstra uidentes
Troiani trepidare omnes, & credere læuum *Augurium Iouis esse.*

Præscientiã nõ inesse brutorũ animabus.

Mali Angeli illudunt per animalia miseris mortalibus.

Ergo aquila erat diuina, draco uerò (nam & hunc obseruant augures) non ita: nisi quis ex euentu coniecturam sumens dicat, etiam draconi eandem facultatem fuisse quàm aquilæ, cuius ungues alioqui non potuisset euadere. Sunt & alia plurima exempla, ex quibus colligitur, non præscientiam inesse brutorum animæ, sed ut Poeta loquitur, & uulgus credit, Saturnium hæc in conspectum hominum mittere. Quin & Apollo accipitris auspicio quædam significat, & is dicitur huius Dei celer nuncius. Nostra autem opinio est, malos quosdam dæmonas, Titanicos ut sic dicam & Giganteos, per impietatem descruisse à Deo uero eiusq; angelis: itaq; præcipitatos è cœlo uolutari humi circa crassiora & impuriora corpora, perspicaces tamen in rebus maximis, quòd nudi sint terrenis corporibus: hi talibus negotijs occupari, ut humanum genus abducant à uero Deo, insinuant se animalibus feris rapacitate noxijs & uafricie, eaq; mouent ad quidlibet arbitratu suo: aut spectra quædã horum ipsorũ animalium oculis humanis obijciunt uolantia uel aliter se mouentia, ut homines præoccupati huiusmodi diuinationib. non quærant Deum rerum omniũ dominũ, nec ueram pietatẽ examinent, mentemq; suam in terrã deijciant ad alites, dracones, uulpes, & lupos. Obseruatũ est enim à taliũ peritis, euidentiora præsagia per huiusmodi animantes fieri, q dæmones non possint in mãsuetioribus uim suam exercere æquè atq; in illis propter similẽ maliciam: quæ tamen in animalibus nõ est propriè malicia, sed quiddam simile. Vnde hoc quoq; si quid aliud in Mose admiratione dignum existimo, quòd consideratis animalium differentijs, siue diuinitus edoctus quid cognationis cum quibus dæmonibus habeãt singula animalia, siue suapte sapientia peruestigatis eorum ordinibus, omnia pronunciauit impura è quibus præsagia sumunt Aegyptij cæteriq; homines: reliqua uerò quæ nõ sunt huius generis pura ferè omnia: & in ordine impurorum censentur apud eum lupus, uulpes, draco, accipiter, aquila, & his similia: & maxima ex parte non solùm in lege, sed & in prophetis inuenire licet id genus animalium exempla proponi ceu pessimorum, nec unquam in bonam partem lupum aut uulpem accipi. Itaq; uidetur quæq; dæmonum species habere inter animalia quampiam speciem sibi similẽ. Et quemadmodũ inter homines alijs alij sunt potentiores, non semper quia meliores: ita fieri potest ut dæmones dæmonibus sint potentiores in rebus indifferentibus, utentes alijs animalibus alij quo decipiãt homines, iuxta uoluntatem principis huius seculi, ut eum scriptura nominat, nùnc hæc nunc illa mittentes prodigia. Ac uide maliciam dæmonum, quomodo etiã è mustelis quidã captẽt præsagia: & tecũ ipse reputa, utrùm sit credibilius à Deo moueri augurales aues, tũ quicquid obseruatur in auspicijs: an malos dæmonas uim suã in eis exercere, cùm possint etiam in hominibus, sicut in sacris literis legitur de arrepticijs infessis ab impuris (ut ipsæ uocant) spiritibus. Quòd si propterea diuina est auium anima, quia ex harũ obseruatione fata prædicunt, quin potius de hominis anima sic sentimus, quando ex horum uerbis sumuntur omina? Diuina igitur iuxta hos fuit apud Homerum ancilla pistrinaria sic procis ominans:

Extremam

Extremam iubeat cœnam illis Iupiter esse.

Et hæc quidem diuina fuit, non item Vlyxes amicus Mineruę Homericæ, sed intellecto ancillę omine gaudebat ut Poeta ait:

Omine lætatus gaudebat diuus Vlyxes.

Quòd si aues diuinam habent animam, & Deum sentiunt, uel deos ut Celsus loquitur, nimirum & nos homines quoties sternuimus, ex diuina quadam affectione animæ id facimus. sic enim creditur multorum testimonio: unde illud Poetæ,

Precanti sternuit omen:

Et Penelope sic inquit:

Certum sternutans omen mihi nate dedisti.

Deus quomodo futura prænunciet.

Leuit. 14.

Deut. 18.

Num. 23.

Prouer. 4.

Rom. 8.

Scientiam futurorum esse indifferentem.

Atqui uerus Deus ad significanda futura nec brutis utitur, nec istis quæ homini fortuitò accidunt, sed animas hominum in hunc usum eligit purissimas & sanctissimas, quas numine suo correptas reddit fatidicas. Quapropter cumprimis mirificè in lege Mosis præcipitur: Nec augur nec auspex sit inter uos. & alibi: Nam gentes quas Dñs Deus tuus delebit à facie sua, ipsæ omina obseruant & auguria. tibi aũt nõ ista dedit Dñs Deus tuus. ac mox subiungit: Prophetam exoriri faciet Dñs Deus tuus è fratribus tuis. Et olim Deus per augurẽ abrogare uolens fidem auguribus, afflatũ eum suo spiritu iussit in hæc uerba prorumpere: Nõ erunt auspices in Iacobi progenie, nec in Israelitis auguria. Tempestiuè Iacob admonebitur, & Israeli uerbũ suũ Deus ratum faciet. Hæc & similia cùm non ignoremus, damus operã ut arcanum illud mandatum seruemus: Modis omnibus custodi cor tuũ: ne fortè in mentẽ nostrã obrepat aliquod dæmoniũ, aut spiritus aliquis aduersarius flectat cogitatiões nostras pro suo libitu: precamurq́ ut illustret corda nostra lumen cognitionis gloriæ Dei, inuisente nostrã imaginatiuã facultatẽ Dei spiritu, & suggerente cogitationes dignas Deo. Nã quotquot spiritu Dei ducuntur, hi filij Dei sunt. Sciendum aũt præscientiã futurorũ non esse rem omnino diuinã: est enim per se indifferens, ut quæ cadat in malos æquè ac bonos. Itaq; etiam medici ex arte sua præuidẽt quædam etiamsi malis sint moribus: gubernatores itẽ etiamsi nequã sint habent sua prognostica unde futuras tempestatum mutationes colligunt experientia docti & diutinis obseruationibus, nec tamen ideo pro diuinis habent si sint impuris moribus. Falsum est igitur quod Celsus dicit, Quid præscientia prænunciationeq; futurorum diuinius: falsum itẽ, multa brutorũ conari cogitare de Deo: nullũ enim brutum de Deo quicquam intelligit. falsum & illud, bruta maximã familiaritatẽ habere cũ Deo, quando etiã homines alioquin excellentes, si mali sint, longissimè absunt à cõsuetudine cũ Deo, quæ solis uerè sapientibus & sincerè pijs cõceditur: quales nobis sunt prophetæ & in his Moses, de cuius magna puritate scriptura testat̃ dicens: Moses solus accedet ad Deũ propius, reliqui nõ accedent. Iã illud q̃ impiè dictũ est ab isto nos accusante ut impios, bruta non solũ sapientiora esse hominibus, sed Deo quoq; cariora q̃ homines: quod quis non abominetur, draconẽ, uulpẽ, lupũ, aquilã, accipitrẽ magis dilecta esse Deo q̃ naturam hominũ: nam si hoc uerũ esset, necessariò consequeretur, Socratẽ, Platonem, Pythagorã, Pherecydem, uiros diuinos & tantopere laudatos minus q̃ has animantes caros esse Deo: quæ felicitas in Celsi caput uertat ut cũ ijs ex æquo Deo carus sit, fiatq; ipsorum similis, quæ sua sententia hominibus prætulit. Nec tamen putet sibi malè precatũ. Quis enim non optarit fieri quàm simillimus his quos putat Deo longè carissimos, ut & ipse ametur à Deo? Adhæc contendens colloquia brutorũ sanctiora esse quàm nostra, dicit hoc ex auctoritate nõ quorumuis sed prudentiũ. Ergo bonorum, quando nemo malus prudens est. proinde sic loquitur: Aiunt uiri prudentes etiã colloquia inter bruta illa fieri, dubio procul sacratiora nostris: eaq; se intelligere satis declarare ipsa re, indicando hoc aut illud facturas aues, aut abituras aliquò, ita ut prædixerant. Si ueritatem consideremus, hoc nemo dixit sapiens, nemo prudens putauit sanctiora brutorum colloquia q̃ hominũ: alioqui iuxta rationes Celsi sanctiora erunt q̃ grauissimæ disputationes Pherecydis, Pythagoræ, Socratis, Platonis, aliorũq; philosophorum, quod adeo non est uerisimile, ut nihil dici possit absurdius. Sed esto esse aliquos qui ex inarticulata uoce auium discentes prædicant abituras aliquò, facturasúe hoc aut illud, dicemus hoc quoq; dæmonas indicasse hominibus non in aliud q̃ ut eos decipiant, eorumq́ mentẽ alienẽt à Deo, abstractã à cœlo ad terrã aut etiã inferiùs. Porrò quod ad elephantos attinet, nescio ubinã Celsus iuramentũ eorũ audiuerit, esseq; hos nobis religiosiores erga cœleste numen, Deumq; noscere. Equidẽ memini narrari multa mirãda de huius animalis natura & mansuetudine, nemo tamen quod sciã de elephantorũ iureiurãdo prodidit, nisi fortasse fœdus cũ homine semel initũ inimicũ ppetuoq; seruatũ intelligi uult hoc nomine: qđ ne ipsum quidẽ uerũ est. Nã & si rarò, nõnũquã tamẽ eos oblitos cõsuetudinis efferatos cõtra homines legimus, & ob id è dominorũ sentẽtia necatos ut inutiles. Quoniã aũt mox in argumentum

Exod. 19.

Absurdum Celsi de brutis dictum.

Colloquia sanctiora brutorũ quàm hominũ, censuit Celsus.

Elephantorum religio.

pietatis

Ciconiæ. Vide Prouerb. ἀντιπελαργεῖν.

pietatis, qua nos illis inferiores uideri uult, adducit ciconias nutricationis uicē reddentes suis parentibus: respondemus ne hoc ex reputatione officij ciconias facere aut ratione aliqua, sed instinctu naturæ in brutis exemplum præbentis hominibus, ut pudeat eos gratiā auctoribus uitæ suæ nō referre. Quòd si Celsus sciret quantū intersit ratione hæc fiant an natura, nunquā in laude pietatis ciconias anteferret hominibus. At ille contentiosè palmā hanc brutis asserit, producēs etiā Arabicam alitē Phœnicē in mediū, post multorū annorū interualla in Aegyptū deuolantē, eóq; deferentē patrem suum defunctum in globo myrrhæ sepeliendum in fano solis. Id narratur quidē, sed naturale potest esse, si tamen uerum est: & fortasse diuina prouidentia largitatē suam hominibus cōmendare uoluit tam numerosa uarietate animalium quibus ornauit mundū hunc, adeò ut non desit quod in suo genere sit unicum, non ut ipsam auē miremur, sed eius conditorem potius. Quoniam autem post hæc omnia sic Celsus cōcludit: Ergo non homini hæc facta sunt, sicut nec leoni, nec aquilæ, nec delphino: sed quò mundus hic, ita ut opus Dei decet, esset integer & modis omnibus absolutissimus cōstans ex rebus omnibus, ideo diuersa sunt omnia, non ut inter se, sed ut uniuersitati congruant: nam hæc Deo curæ est, hanc nunquā destituit prouidentia, nec detrimentum sinit capere: hanc nec post certa seculorum interualla interuisit, nec iratus hominibus, quibus non magis indignatur quàm simijs aut muribus: nec alicui operum suorū minatur, ut quæ singula ordine suo distributa sint: age saltem paucis ei respondeamus. Puto autem iam ex antedictis satis ostensum, q̄ homini & rationali natura facta sint omnia. potissimū enim propter rationale animal omnia creata sunt. Neget igitur Celsus facta uel homini, uel leoni, uel cuicunq; horum quæ enumerat: nos dicemus, Non leoni quidem, neq; aquilæ, neq; delphino, rerum opifex hæc condidit, sed uniuersa propter rationale animal, & ut Dei hoc opus integrum absoluatur partibus omnibus. Nam huic ut rectè dicto assentiendum est. Sed non solam uniuersitatem Deus curat, ut Celsus opinatur: imò præter eam quicquid rationis est particeps, nec unquā curare desinet. Nā etiamsi detrimenti aliquid capiat rerum uniuersitas propter uitiatā rationalem naturam, non cessat tamen prouidentia quo minus peccatum expiet, & post interuallum temporum ad se conuertat omnia. Nec simijs irascitur aut muribus, sed homines legum naturæ transgressores pœnis castigat, eisq; per prophetas minatur, atq; etiam per eum qui aduentu suo seruauit genus hominum, ut territi ad bonā mentē se uertant, contemptores autē sermonis emendatorij pœnas ut par est luant meritas: quemadmodum Deum decet punire noxios in ipsorum utilitatem, quibus emendatione tali opus est: cæterum quia iam quartū quoq; uolumen satis excreuit, hîc finem sermoni faciamus. Faxit Deus per suum filiū, qui ipsius est sermo, sapientia, ueritas, iusticia, & quicquid ei sacræ scripturæ de Deo loquentes tribuūt, ut quintum quoq; aggrediamur in lectoris utilitatem, eumq; absoluamus ipsius fauore aspirante nostro animo.

32. Non hominis, sed mundi caussa omnia facta esse.

LIBER QVINTVS.

NON studio uetitæ loquacitatis, quæ non potest peccatum effugere, iam quintum librū contra Celsi scripta incipimus, sacer Ambrosi, sed pro uiribus conantes nihil eius dictorum inexaminatum præterire, præsertim sicubi uidetur non stultè accusare nos aut Iudæos. Certè si possemus penetrare conscientias quorumlibet qui in eius libros inciderunt, & extrahere tela sauciantia non satis munitos armatura Dei, admouereq; rationale remediū inflicto per Celsum uulneri, perlibenter hoc faceremus. Nunc quoniam hoc Dei solius opus est, per spiritum suum unà cum Christi spiritu adire quos aduētu suo dignatur: nobis autem qui conamur uerbis & scriptis homines ad fidem adducere, animus est per omnia curare ut uocemur operarij sine ignominia rectè secantes sermonē ueritatis, & in primis argumenta quæ Celso uidentur uerisimilia dissoluere, bonaq; fide iussa tua exequi: age pergamus reliqua conuellere, propositis eius uerbis quæ deinceps sequuntur post iam confutata, rectè an secus penes æquum lectorem esto iudicium. Deus faxit ne mens nostra eius adspirationis uacua disputationem hanc tractet, ut fides eorum quibus prodesse optamus, non sit in humana sapientia, sed accepto Christi spiritu, ab eo qui solus eum dat pater, adiuti in percipiendo uerbo Dei, demoliamur omnem altitudinem attollentem se contra Dei notitiam, simulq; fastum Celsi quo aduersum Iesum nostrū Mosemq; & prophetas erigit: ut eo qui dat uerbum euangelizātibus uirtute multa, nobis quoq; id præbente, multamq; uirtutē donante, apud lectores fidē impetremus per uerbum atq; uirtutē Dei. Ac primùm aggrediemur uerba eius hæc: Deus ô Iudæi & Christiani, Deiq; filius nullus unquā descēdit, nec potest descendere q̄ si de angelis eius loquimini, quinam illi sint dicite, dij ne, an genus aliud. mirum ni dæmones. Hactenus ad toties eadem repetendo obtūdentem Celsi loquacitatem, cui iam sæpius responsum est in superioribus, non multis uerbis opus est: sufficiunt enim quæ iam dicta sunt: pauca tamen è multis adijciemus eodem facientia, licet non prorsus eadem: quibus ostendemus eum dum in totū negat ullū Deum descendisse ad mortales aut Dei filium, uulgatā quoq; opinionē tollere de Deo uiso

1. De aduentu Filij Dei.

uiso inter homines, sicut ipse superius fassus est. Si enim in uniuersum uerũ est quod Celsus di
xit: Nec Deus nec Dei filius ullus unquã descendit, neq; potest descendere: manifestè uanũ est
esse deos quosdam in terra cœlitus delapsos ut hominibus uel oracula reddant, uel afferant
morborũ remedia: non Pythius, nõ Aesculapius, non alius quisquã eorum qui talia putantur
facere, Deus erit è cœlo profectus: aut enãli Deus sit, in perpetuum ad habitandã terram desti-
natus, & uelut exul è deorum sedibus, indignus erit deorũ consortio: & Apollo unà cũ Aescu-
lapio suo similibusq; deitate spoliati longè deteriores habebuntur uiris inter homines præ-
cellentibus, uirtutis gratia consecrans & receptis in cœlitũ numerum. Vide quomodo nostra
placita uolens subuertere, quamuis per totum cõmentarium suum dissimulari se Epicuri se-
ctatorem, nunc furtim in eius castra transfugere deprehenditur. Itaq; superest ut lector scriptis
eius assentiens aut neget ullum Deũ in gratiam hominum descendere: aut si hoc recipere pla-
cet ut uerũ, mendacij notam Celsi libro inurat. Ergo si omnino prouidẽtiam tolles, hoc pacto
mendaces facies in suis scriptis in quibus prouidentiæ deorumq; fit mentio. Quòd si proui-
dentiam concedis, à Celso hic dissentiens negante Deum ullũ Deiue filiũ ad homines descen-
dere aut descendisse: cur nõ diligẽter perpẽdis examinãdo quæ de Iesu nostro dicimus, quæq;
prophetæ de illo prædixerunt, uter potius credendus sit Deus Deiq; filius ad mortales descen
disse, Iesus'ne qui tantas res dispensauit perfecitq;, an isti qui prætextu uaticiniorũ nõ solũ nõ
sanãt à suis uicijs quos curãdos suscipiũt, uerũetiam ipsi à sincero castoq; Dei cultu deficiũt, in
eandẽq; defectionẽ alios quoq; auctoritatẽ suã sequẽtes pertrahũt, ab unius solius ueri & ma-
nifesti Dei cultu alienatos, seducẽdo animas eorũ ad religionẽ deorũ pluriũ. Quoniã aũt mox
quasi respõdissent Iudæi aut Christiani angelos esse qui descẽderunt ad homines, Si angelos
dicitis inquit: pergitq; rogare dij'ne sunt an aliud genus: ac rursum quasi respõsum accipit ali-
ud genus esse ad dæmonas pertinẽs: age cõsideremus hæc quoq;. Fatemur quidẽ & angelos es-
se ministratorios quosdã spiritus, crebrò mittẽte Deo cõmeantes ad eos homines quos manet
salutis hæreditas: hosq; modó ascẽdere ad purissima loca cœlestia, & puriora etiã supercœle-
stia, oblaturos preces hominũ: modò rursum descẽdere ad homines reportãdo illinc aliud in
usum singulorũ ut quisq; dignus est beneficio. Hos spiritus angelos ex officio suo nominare
docti, inuenimus propter diuinitatẽ quãdã interdũ deos uocari à sacra scriptura, sed nõ sic ut
iubeamur eos adorare aut diuinis honoribus colere, quãuis dona Dei nobis afferãt. Omnia
eñi uota, oẽs interpellationes, deprecationes, & gratiarũ actiones destinãdæ sunt ad Deũ rerũ
omniũ dñm, per maiorẽ omnibus angelis summũ pontificẽ uiuũ uerbũ & Deum. Gratias age
mus etiã ipsi uerbo, interpellabimus, uota & preces ei offeremus, modò intelligamus quomo
do hæc accipiantur uel abusiuè uel propriè. Angelos eñi inuocare absq; ipsorũ cognitione cuius
homo capax nõ est, nõ uidetur rationi cõsentaneũ. Atq; ut demus ab homine cõprehendi mirã
quandã & arcanã eorũ naturæ noticiã, officiorũq; quibus funguntur singuli: hoc ipsum cohibe-
bit ne quis audeat preces offerre nisi soli Dño Deo, qui unus omnib. abũdè sufficit, per serua-
torẽ nostrũ Dei filiũ, uerbũ, sapientiã, ueritatẽ, & quicquid de eo prophetarũ apostolorũq; le-
su literæ prædicãt. Et hoc nobis angelos Dei reddit satis propitios, ut libẽter pro nobis faciant
omnia, quòd quantũ humana natura fert bene affecti sumus erga Deũ, imitãdo in hoc angelos, q
& ipsi Deũ imitantur: & quòd filiũ eius Verbũ quantũ possumus cõplectimur, quãuis melius intelle
ctũ à sanctis angelis, cõtendẽtes tamẽ ad clariorẽ indies eius noticiã. At iste ut nostrarũ scriptu
rarũ ignarus, sibijpse pro nobis respõdet, quòd aliud genus quàm deorũ esse dicamus descẽdentes ad
benefaciendũ mortalibus angelos, nimirũ dæmonas: ne id quidẽ uidens quòd non sit hoc uoca-
bulũ medium ut hominũ, inter quos alij boni sunt, praui alij: neq; bonũ quale deorũ, accipiẽ-
do non pro malis genijs, aut statuis, aut animalibus, sed pro Deum noscẽtibus reuera diuinis
& beatis: semper aũt significet malos & impostores genios nudos crassiore corpore, qui homi
nes à uero Deo rebusq; cœlestibus detrahunt ad hæc humilia. Post hæc de Iudæis sic loquitur:
Ac primùm Iudæos meritò demiror, si cùm cœlũ & cœlites angelos uenerẽtur, augustissimas
eius partes potentissimasq;, solẽ, lunam, aliasq; stellas uel errantes uel fixas neglectim præte-
reunt: quasi fieri possit, ut quod totum Deus est, partes deitatis expertes habeat: aut quasi eos,
qui cæcutientibus & malis artibus deditis obuersantur in tenebris per obscuras somniorum
imagines, bonũ sit colere: hos uerò qui tã clarè nobis diuinam suã maiestatẽ ingerunt prædi-
cendo pluuias, æstus, nubes, adorataq; nonnullis fulgura, & fruges prouentusq; oẽs depro-
munt, conspicuos summi Dei præcones, & uerè cœlestes angelos, pro nihilo ducere. Hic mihi
Celsus uidetur cõfusè ut malè intellecta scripsisse, liquet enim Iudæorũ placita examinãtibus,
& Christianorũ ad illa cõferentibus, quòd Iudæi legi obtẽperantes dicẽti ex persona Dei: Nõ habe
bis deos alios præter me: nõ facies tibi idolũ nec ullã similitudinẽ quæ in cœlo sunt suprà, eo-
rum'ne quæ in terra infrà, aut sub terra in aquis sunt: nõ adorabis ea neq; coles: nihil aliud co
lũt quàm Deũ uniuersorũ dñm, creatorẽ cœli rerũq; omniũ. Aequè manifestũ est quòd qui iuxta legẽ
uiuentes

2. De Angelorum aut dæmonũ aduentu.

1. Tim. 2.

Vnicus mediator Christus est, in cuius solius nomine Deus pater adorãdus est.

3. Totũ Deum Iudæos non colere.

Exod. 20.

Deut. 4. uiuentes creatorem cœli colunt, cœlũ ipsum pari honore non dignant. Quin & cœlestes ange-
los nemo adorat qui se legi Mosis subdidit: & sicut solẽ lunãq́ & astra ornamẽta mundi ado-
rare non audent, sic nec cœlestes angelos inhibiti lege sic præcipiente: Ne suspiciens in cœlum
uiso sole, luna, cæterisq́ stellis, quibus mundus ornat, in errorẽ lapsus adores ea colasq́ pro
numinibus quæ attribuit Dñs Deus tuus uniuersis gentibus. Hoc licet inconcessum ipse sibi
sumens, ꝙ Iudæi cœlum adorent, infert absurdũ aliud, accusans eos qui cùm cœlũ adorẽt, gra-
Deum qualem confinxerit Celsus. uenẽ tantundẽ honoris deferre soli, lunæ & stellis: quasi fieri posit ut quod totũ Deus est, par-
tes deitatis expertes habeat: totũ dicens cœlũ ut uidet, partes uerò eius solẽ, lunã & stellas. At-
qui nec Iudæi nec Christiani cœlũ esse Deum pronunciant: sed demus esse uerũ quod dicit, cœ-
lum à Iudæis haberi pro Deo: demus etiã partes cœli esse solẽ, lunam & astra, quod nequaquã
uerum est, nã nec terrestria animalia stirpesúe partes terræ sunt: unde uel ex Græcorum placi-
tis euincet, si totũ sit Deus, etiã partes eius esse numina. Certè totũ mundum Deum esse dicũt
Stoici quidẽ primarium, Platonici uerò secundarium: nec desunt qui tertium inter deos locũ
ei assignent. Ergo iuxta horũ opinionem quia mundus uniuersus Deus est, partes quoq́ erũt
dij: nec solùm homines, sed & bruta & stirpes. Quòd si inter partes mundi & mõtes sunt & flu-
mina & maria, totus aũt mundus Deus est, iam & flumina dij sunt & maria: id quod ne Græci
quidem dicturi sunt, sed præsides eorum uel deos uel dæmones nominant. Atq́ ita etiã iuxta
Græcorũ duntaxat prouidẽtiã asserentiũ sententiã, falsa erit illa uniuersalis Celsi propositio,
quicquid totũ Deus est, eius partes quoq́ esse numina. Alioqui concesso uerum esse quod ait
mundus esse Deũ sequet ut quicquid in eo est, numerũ deorũ augeat cũ pars mundi sit, etiam
animalia, ne muscis quidẽ exceptis & scinipibus & uermibus omniq́ serpentũ specie, tantoq́
magis aues, pisces: quod Iudæis etiã si mundũ Deum faterentur, per Mosis legẽ non liceret con-
cedere, quantumuis nihil reconditioris sensus in ea noscentibus: imò ne cœlo quidem Dei na-
turã tribui permittent aut angelis. Quoniã aũt diximus eũ perturbatũ quibusdã parũ intelle-
Iudæos nequaquã Cœlũ aut angelos adorare. ctis: age hæc quoq́ declaremus pro uiribus, ostẽdamusq́ falli Celsum qui putat cœlũ à Iudæ-
is adorari aut angelos, cũ id ab eorũ religione sit alienissimũ, perinde atq́ solis, lunæ, stellarũ,
statuarum adoratio uetita ipsorũ legibus. Extat apud Hieremiã sermo Dei, per prophetã ex-
postulantis cũ Iudæorũ populo ꝙ adorent talia, & reginæ cœli sacra faciant omniq́ cœli mi-
litiæ: Christianorũ etiã scripta idẽ crimen Iudæis obijciunt, ꝙ propter talia peccata deserti sint
à Deo. Sic enim in Actis apostolorũ de eis scriptum est: Conuertit se autẽ Deus, & tradidit eos,
Amos 5. ut colerẽt militiã cœli, sicut legitur in libro prophetarum: Num uictimas & hostias obtulistis
Act. 7. mihi annis quadraginta in deserto domus Israel? & suscepistis tabernaculũ Moloch, & sidus
Dei uestri Rempham, figuras quas fecistis ad adorandum eas. Paulus itẽ exquisitè doctus in
Col. 2. Iudæorum literis, ac pòst miraculosa uisione ad Christum conuersus, sic Colossenses alloquit:
Ne quis uobis palmam interuertat data opera per humilitatem & superstitionem angelorũ,
in his quæ non uidit fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ: nec obtinens ca-
put, ex quo totũ corpus per commissuras & compagines subministratum & compactum, au-
gescit augmento Dei. Hæc cùm nec legisset nec audisset Celsus, nescio quomodo inducit Iudæ-
os saluis ipsorum legibus adorantes cœlum & cœlestes angelos. Præterea pari ignorantia con-
fusus, nec diligenter considerato hoc loco, putauit Iudæos per carmina magica euocatis qui-
busdam angelorum spectris persuasos ut adorarent cœlestes angelos, non intelligens ꝙ & id
præter præscripta suæ legis fecissent dicentis, Non sectabimini uentriloquos, & incãtatoribus
Leuit. 19. nõ adhærebitis ut polluamini ab eis: ego Dñs Deus uester. Debuerat igitur aut in totum tacere
hæc de Iudæis si legem seruantes intelligi uoluit: aut addere præter legẽ suã ista facere solitos.
Sic etiã præuaricatores legis excæcati malis artibus in tenebris adorant obuersantes sibi per
somnũ obscuras imagines: ijdẽq́ astris sacra faciunt: nec cohærẽt quæ dicit, cauere illos ab ad-
oratione solis, lunæ, stellarũq́, cũ angelos adorare non sit eis religio. Quòd si à nobis quoq́,
qui nec ipsi angelos adoramus, postulatur ratio, cur non colamus solem, lunã, sidera, aliosq́
Christiani cur nõ adorẽt corpora cœlestia. quos Græci conspicuos deos nominant & sensibiles: dicemus in Mosis lege haberi: Deum hæc
attribuisse uniuersis gentibus quæ sub cœlo sunt: at non ijs quos peculiarem portionẽ selegit
sibi ex omnibus terræ populis. Scriptum est certè in Deuteronomio: Caue ne suspiciẽs in cœ-
Deut. 4. lum uiso sole, luna, stellisq́ cæteris quibus mundus ornatur, in errorem lapsus adores ea co-
lasq́ pro numinibus: quæ attribuit Dominus Deus tuus uniuersis gentibus, quæ degunt sub
cœlo. Nos autem assumpsit Deus, & eduxit nos ex Aegypto fornace ferrea, ut essemus popu-
lus eius peculiaris & hæreditarius sicut in die hac. Itaq́ cùm genus electum, regale sacerdotiũ,
Gen. 15. 17. gens sancta, populus acquisitus uocati sint à Deo Hebræi, de quo uoce ipsius Domini Abra-
hamo prædictum fuerat: Suspice in cœlum, & numera stellas si potes: sic erit semẽ tuum: spem
habentes fore ut æquentur stellis numero, non poterant adorare eas, ad quarum multitudinẽ
non nisi per obseruationẽ legis peruenire poterant. Dictum est enim eis: Dominus Deus no-
ster

ster multiplicauit uos, ecce, estis hodie tam multi quàm cœli sidera. Daniel propheta uaticinatur talia de resurrectione: Et in tempore illo saluabitur populus omnis qui scriptus est in libro & multi ex his qui dormierunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in uitam æternã, alij in opprobrium & ignominiã æternã. Qui autẽ docti fuerint fulgebunt tanquam splendor firmamẽti: & qui ad iustitiam erudiũt plurimos, quasi stellæ in perpetuas æternitates & amplius. Vnde sumptũ est & quod Paulus inquit: Sunt corpora cœlestia, sunt corpora terrena: sed alia cœlestium gloria, terrestrium alia. alia est claritas solis, alia claritas lunæ, alia claritas stellarum. stella enim à stella differt in claritate: sic & mortuorum resurrectio. Itaque non decebat eos qui didicerant generosè omnẽ creaturam transcendere, sperareque à Deo præclara bene actæ uitæ præmia, audientesque uocem illã: Vos estis lux mundi: &, Luceat lux uestra corã hominib. ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrẽ uestrum cœlestẽ: contendebantque studijs feruentib. ad immarcescibilem illam sapientiam, aut iam perceperant, eam, inquã, quæ æternæ lucis splendor est, obstupescere ad solis, lunæ, stellarumque lumen sensibile, in tãtum ut propter id se inferiores existimarẽt, cùm ipsi habeant tantam lucẽ intelligibilem, lucẽ ueram, lucẽ mundi, lucem hominũ: adorareque illa à quibus adorari potius mererentur, non propter sensibilẽ lucem, sed propter illã ueram & intelligibilem. Si quidem etiã cœlestes stellæ animalia sunt rationalia uirtute prædita, illustrata cognitionis lumine à sapientia illa quæ est splendor sempiterni luminis. Etenim sensibile eorum lumen opus creatoris est: intelligibile autẽ fortassis & ipsorũ, profectũ à uoluntate propria. Et tamen nec ipsum adorandum est ab eo qui uerũ lumen uidet, cui lumini debent omnia quæcunque eius participant, nec ab eo qui Deũ uidet patrem ueri luminis, de quo pulchrè dictũ est: Deus est lux, & tenebræ nullæ sunt in eo. Et quemadmodũ isti adoratores solis, lunæ, stellarũque & admiratores eorum luminis, nunquam adorarent scintillã ignis aut lucernã in terra, uidentes incõparabiliter precellentiora quorũ lumen adoratione dignantur: ita qui intelligunt quomodo Deus lumẽ sit, & quo filius eius lux uera sit illustrans omnẽ hominẽ in hunc mundũ uenientem & intelligunt etiã illud dictũ: Ego sum lux mundi: immeritò adorarent paruã uelut scintillam solis, lunæ astrorumque, si cõferatur ad uerum illud lumen quod Deus est: non quòd contemnant tã egregium Dei opificium, aut sicut Anaxagoras globum ignitũ solem existiment, lunamque & astra cætera, sed moti præstantia inenarrabili, qua Deus longè post se reliquit cetera omnia, sicut & unigenitus eius filius. Nec ignorãtes quod ipse sol, luna, stellæque preces offerãt Deo rerum omnium dño, iudicamus non opus esse ut precib. sollicitemus eos qui ipsi precantur quandoquidẽ id gratius est eis, si precaturi Deum potius accedamus quàm se, & preces nostras nõ diuidamus. Hoc loco libet exemplum adducere. Seruator noster & Dñs, appellatus aliquando præceptor bonus, ad patrem suum remittens eum qui se sic appellauerat, inquit: Quid me dicis bonum? nemo bonus, nisi unus Deus, meus pater. Quòd si id rectè ut imago bonitatis Dei dixit dilectissimus Patris filius, annon iustiùs sol diceret suis adoratoribus: Quid me adoras? Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies, quem & ego & omnes qui mecum sunt adoramus ac colimus. Quòd si quis tantus non est, nihilominus etiã talis cum precibus adeat Dei sermonem qui eum sanare potis est: magisque etiam patrem ipsius, qui & priscis iustis emisit uerbum suum & sanauit eos, & liberauit eos è corruptionibus eorũ. Deus igitur pro sua bonitate non localiter sed per prouidentiam condescendit hominibus: & eius filius, non solùm tunc, sed & semper cum suis est discipulis, iuxta promissionem illam: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Et si quidem palmes non potest fructũ ferre nisi in uite maneat, liquet quòd etiã uerbi discipuli, intelligibiles ueræ uitis, hoc est uerbi, palmites, non possunt proferre fructus uirtutis, nisi maneãt in uera uite Christo Dei, qui etiam localiter nobiscum in terra uersari dignatus est, uelut eum adnatis sibi undique: iam uerò etiam nescientibus eum adest ubique quod Ioannes euangelista ex persona Ioannis Baptistæ indicat dicentis: Medius uestrûm stat, quem uos nescitis, post me ueniens. Absurdum autem esset, cùm is qui cœlum & terram implet dicens, Nonne cœlum & terram ego impleo, ait Dominus: nobis præstò sit & in proximo: credimus enim dicenti, Deus propinquãs ego sum, non Deus longinquus, ait Dominus: quærere cui uota facias non semper ubique præsentem solem, lunam aut stellam aliquam. Esto autem (ut Celsi uerbis utar) prædicere nobis solem, lunam ac stellas futuras pluuias, æstus, nubes, tonitrua: an non ergo si prædicunt talia, Deus potius adorandus est cuius iussu prædicunt, illeque potius obseruandus qui his utitur pro uatibus? Prædicant & fulgura & fructus omnesque prouentus, depromant omnia talia, non tamẽ eos adorabimus ideo, sicut nec Mosem posterioresque Dei prophetas, qui prædixerunt meliora quàm pluuias, æstus, nubes, tonitrua, fulgura, frugesque & prouentus sensibiles: imò etiamsi sol, luna stellæque meliora uaticinarentur quàm pluuias, ne tum quidem eos adoraremus, sed patrem prædictionum auctorem, eiusque ministerium uerbum Dei. Sed demus eos etiam præcones eius esse uereque cœlestes angelos: qui poterimus hos potius adorare quàm eum cuius sunt præcones & angeli?

Dan 12.
Resurrectio carnis.
1. Cor. 15.
Matth. 5.
1. Ioan. 1.
Ioan 1.
Ioan. 8.
Siderũ preces.
Matth. 19.
Matth. 4.
Matth. 28.
Christi presentia.
Hier. 23.
Ibidem.
Non quia ex astris futuræ tempestates ut cunque precognoscuntur, ideo illa potius quàm Deum adorare oportet.

Rom. 8. Hoc autem ipse sibi pro confesso sumit Celsus, quòd solem, lunam, stellasque habeamus pro ni-
hilo, quum fateamur ab ipsis quoque expectari reuelationem filiorum Dei, subiectis in præsens
uanitati materialium corporũ, propter illum qui ea subiecit in spe. Atqui si sciuisset Celsus præ-
ter innumera alia quæ de sole, luna, stellisque prædicamus, uel illud, Laudate eum omnes stellæ
Psal. 148. & lumen: uel illud, Laudate eum cœli cœlorum: nunquam de nobis pronunciasset, tantos lau-
Rom. 8. datores Dei haberi à nobis pro nihilo. Ac ne id quidem nouit, quòd expectatio creaturæ re-
uelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed propter
eum qui subiecit eam in spe, quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in liber-
tatem gloriç filiorum Dei. Hactenus satis responsum sit ad id quòd negat nos solem, lunam,
stellasque colere: iam recitabimus ipsius uerba quæ deinceps sequuntur, ut ad ea mox respon-
deamus quicquid ueritatis lumen suggesserit. Ea sic habent: Stultum porrò & illud, putare
Deum postquàm ignem coqui more iniecerit, reliquum quidem hominum genus omne exco-
ctum iri: se autem solos permansuros, non solùm qui tunc uiuent, sed & iamdudum defunctos
in eadem carne rediuiuos emergentes è terra: quæ spes uermibus dignior est quàm hominib.
Nam cuius hominis anima desideraret corpus iam putre? quando ne uobis quidem Christia-
nis dogma hoc placet omnibus, damnatum à plerisque ut impurum, abominandum, & im-
possibile. Nam qui fieri potest ut corpus omnino corruptum reuertatur in pristinam suam na-
turam & constitutionem deperditam? Hic quum nihil respondere ualeant, confugiunt ad ab-
surdissimum præsidium, Omnia esse Deo possibilia. Certè turpia Deus non potest, neque na-
turæ contraria. Nec si tu aliquid pro tua miseria concupieris ineptè, statim Deus id poterit, sta-
timque id fore credendum est. nec enim inordinati erroris, sed rectæ iustæque naturæ Deus est præ-
ses. potest animæ uitam æternam largiri: sed cadauera, ut ait Heraclitus, proijci digniora sunt,
quàm stercora. Cæterùm carnem refertam non dicendis turpitudinibus sempiternam, præter
omnem rationem reddere Deus nec uolet unquam nec poterit. Ipse est enim omnium quæ in
rerum natura sunt ratio, & proinde tam nihil potest sine ratione, quàm sine seipso facere. Hic, ui-
de quomodo mox à principio receptam etiam apud quosdam Græcorum non cõtemnendos
philosophos de mundi conflagratione opinionem irridens, ait nos tanquã de coquo loquen-
tes Deum igne utentem inducere: non intelligens Græcos aliquot, fortasse sicut ab antiquissi-
ma Iudæorum gente acceperant, opinari eum ignem esse mundi lustratorium: & fortè singulo-
rum etiam hominum quotquot opus habent ignis huius uel pœna, uel remedio, urentis & nõ
exurentis eos qui non habent materiam cui ab illo igne consumi opus sit: urentis item & exu-
rentis eos qui in actionum, sermonum, cogitationumque figuratè dicto ædificio ligna fœnumque
ædificarunt & stipulam. Ait autem diuina scriptura Dominum sicut ignem conflatorium, & si-
1. Cor. 3. cut herbam fullonum accessurum quemque cui opus sit, quòd admixtam habeat quandam ui-
ciosam materiam ignis, qui colliquet confusos ex æris, stanni plumbique metallis: id quod licet
ex Ezechiele propheta discere. Quod autem non ut coquus quispiam, sed ut benefactor Deus
adhibeat ignem quibus hac castigatione opus est, testabitur & Esaias, apud quem legitur di-
Esa. 47. ctum esse ad quandam gentem peccatricem: Habes carbones ignis, sede super eos: hi tibi erunt
auxilio. Sic autem diuinæ scripturæ sapientia dispensatur ut uulgo lectorum conuenit, minis
territans eos qui aliter non possunt conuerti à profusa peccandi licentia: attamen sic quoque
inueniet qui obseruabit ad quem finem inducantur afflictis labores & miseriæ. In præsens suf-
ficiet Esaiæ testimonium dicentis ex persona Dei: Propter nomen meum ostendam tibi furo-
Esa. 48. rem meum, & gloriosa mea inducam super te, ne perdam te. Coacti sumus autẽ explicare quæ
simpliciter credentibus & simpliciore uerborum paratu opus habentibus parum congruunt,
ne non responderemus Celsi criminationi, de Deo in morem coqui ignem inferente. Ex iam
dictis patet quomodo obuiandum sit & illi cauillamento, excoquendos esse omnes cæteros, i-
psis solis in columibus. Non mirum autem si de nobis sic sentit, quos stulta mundi & ignobi-
1. Cor. 1. lia contemptibiliáque, & quæ non sunt, sacrç literæ nominant: quandoquidem per stultitiam
prædicationis placuit Deo seruare credentes in se, posteaquam in sapientia Dei non agnouit
mundus Deum per sapientiam, non ualens nec uolens singulos scripturarum locos articula-
tim disquirere, quamuis inuitante huc Iesu dicentéque: Scrutamini scripturas: & proinde sic
Ioan. 5. crassè de igne intellexit, déque his quæ peccatoribus euentura sunt. Et fortasse quemadmo-
dum paruis pueris fabulari conuenit pro captu eorum infantili, modò sic educentur ad me-
liora: sic istis quos scriptura uocat stultos huius mundi, nulliúsque existimationis & ignobi-
les, conuenit expedita hæc doctrina de pœnis & castigatione, aliam emendationem non ad-
mittentibus, quàm quæ metu & imaginatione mali absterret à uicijs. Itaque hæc doctrina so-
los immunes ab incendio fore pollicetur, qui incorruptas opiniones, mores puros, mentem
denique egregiè puram conseruauerint: reliquos horum dissimiles, ignis castigatione pro
suis meritis opus habentes, dispensandos ad certum quendam finem, ut dignum est eos qui
ad

De igne æterno in quem reprobos coniiciendos credimus, & de resurrectione iustorũ ad uitã.

Diuinæ scripturæ dispensatio.

Christiani quo loco sint in mundo.

Excoctio hominum.

ad imaginem diuinæ naturæ facti, contempta Dei uoluntate non studuerunt ut uitâ respon-
deret eidem imagini. Atque hæc dicta sint de excoctione quam cauillatur humani generis, so-
lis nostris incolumibus. Deinde quod uel è sacris literis non intellectis hausit, uel ex his qui
eas non intelligunt audiuit, ait nos dicere, in deflagratione mundi nos solos euasuros, non
tantùm quotquot uiuos ea clades deprehendet, uerumetiam dudum defunctos: non capiens
apostoli Iesu uerba per arcanam sapientiam prodentia, quòd nòn omnes quidem dormie-
mus, omnes tamen mutabimur, in puncto temporis, in momento oculi, in tuba ultima. canet
enim tuba, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos quoque mutabimur. Atqui debuerat
mentem hæc dicentis cognoscere, quòd ut nequaquam mortuus separat ab illis se iuxta limi-
les, post hæc uerba: Et mortui resurgent incorruptibiles: subiungens illa, Et nos immutabi-
mur. Idque in eo sensu Apostolum scripsisse ad Corinthios, confirmabo per ea quæ idem scribit
in priore ad Thessalonicenses ut uiuens uigilánsque & diuersus à dormientibus. Hoc enim uo-
bis dicimus in uerbo Domini, quòd nos qui uiuemus, & reliqui erimus in aduentum Domi-
ni, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt. quoniam ipse Dominus cum clasico uocis
archangeli & cum tuba Dei, descendet de cœlo: & mortui in Christo resurgent primùm: dein-
de nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum Do-
mini in aera. Et quoniam comicè mordet carnis resurrectionem prædicatam in ecclesijs, aper-
tiùs intellectam à sapientioribus, nec est opus iterum eius dicta repetere: age hanc quoque quæ-
stionem tractemus quatenus decet in concertatione cum profano homine, habita ratione par
uulorum qui fluctuant ad omnem uentum doctrinæ hominum impostorum, in errorem quos
uis pertrahentium, quantum possumus ad captum uulgaris lectoris nos accommodantes.
Ergo neque nos neque diuinæ literæ aiunt mortuos è terra emergentes reuicturos cum ipsis
carnibus nihil mutatis in melius: sed hæc mera est Celsi calumnia. Audimus enim multas scri-
pturas sic de resurrectione loquentes, ut dignum est Deo harum auctore, ex quibus in præsen-
tiarum unum Pauli locum adduxisse sat erit ex priore ad Corinthios epistola, ubi sic scribit: At
dicet aliquis: quomodo resurgent mortui? quali autem corpore uenient? Stulte, tu quod se-
minas non uiuificatur, nisi mortuum fuerit. Et hoc quod seminas, non corpus, quod nascetur
seminas, sed nudum granum, exempli causa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed Deus dat illi
corpus ut uoluit, & unicuique seminum suum corpus. Vides quomodo non corpus nascitu-
rum ait seminari, sed nudo semine in terram iacto, Deo cuique semini dante corpus proprium
quadam ceu resurrectione nasci ex ipso sato semine, uel spicam, uel sinapis fruticem, uel è ma-
iore nucleo puta oliuæ oleam, & similiter aliam quamuis frugiferam arborem. Deus igitur u-
nicuique dat corpus arbitratu suo, quemadmodum satis seminibus, ita his qui dum moriun-
tur quasi seminantur, tempore oportuno recepturi ex illo sato corpus pro dignitate, qualicun-
que hos uestire Deo libuerit: audimus enim scripturam compluribus uerbis docentem diffe-
rentiam inter seminatum & resurgens, dum sic loquitur: Seminatur in corruptione, surgit in
incorruptione: seminatur in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in infirmitate, surgit in uir
tute: seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Iam illa capiat qui potest, dum dicit:
Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cœlestis, tales & cœlestes: & sicut gestauimus imaginem
terreni, ita gestemus cœlestis imaginem. Quo loco Apostolus quamuis celās arcana quędam
captum simplicium excedentia, nec conuenientia rudibus qui ad fidem etiamnum instituan-
tur, tamen ne parum rectè intelligeremus eius uerba, postquam dixit, Gestemus imaginem
cœlestis: subiungit, Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei hæreditare non
possunt. ac mox quasi arcano scriptis ad posteros prodito: Ecce, inquit, mysterium uobis dico.
Quod dici solet de rebus secretioribus nec cuiuis è uulgo communicandis. Nam ut in Tobia
legitur, Arcanum regis celare bonum est: cæterùm opera Dei magnificę dispensata ad utilita-
tem hominum, ueraciter ad ipsius gloriam reuelare bonum est. Non est igitur uermium spes
nostra, nec anima nostra corpus putre desiderat, sed quamuis corpore opus habeat propter
locales migrationes, tamen meditata sapientiam iuxta illud, Os iusti meditabitur sapientiam,
intelligit differentiam inter domicilium terrenum in quo diuersatur, & tabernacula illa ad quæ
uerè iusti suspirant, grauatim hoc præsens domicilium deponentes, malentésque superindui,
ut hoc pacto uita mortalitatem absorbeat. Nam quum omnis natura corporea sit corruptibi-
lis, oportet ut mortale hoc tabernaculum mortalitatem suam exuat, mutatáque natura mor-
tis propter peccatum capace, immortalitatem induat: ut ubi corruptibile incorruptibilitatem
induerit, & mortale immortalitatem, tunc iuxta ueteres prophetias aboleatur mortis uictoria,
qua deuictos sibi nos subiecerat: aboleatur & eius aculeus, quo solet animabus non satis per-
munitis infligere peccati uulnera. Sed quoniam de resurrectione quantum in præsens satis est
diximus, de qua aliâs prolixiùs suo loco disputatum est à nobis: nunc uerò Celsus refellēdus
est, nec intelligens nostras scripturas, nec perspiciens auctores earum uiros sapientes non ua-

1. Cor. 15.

Resurrectio mortuorum & immutatio uiuentium.

1. Thes. 4.

1. Cor. 15.

Corpora à mortuis resurgentium.

Tob. 12

Psal. 37.

2. Cor. 5.

na spe promissionum Christianarum iactatos: age ostendamus uiros etiam in rationali contemplatione & dialecticis considerationibus non contemnendos in eadem fuisse sententia: ut si nostra sannas merentur ut humilia & anilia, illi potius deridendi sint. Certè Stoici aiunt post certas temporum uices deflagrationem huius uniuersitatis fieri, eamq; mox consequi instaurationem omnia restituentem indiscreta similitudine nihil à prioribus differentia. Quibus autem hoc nimium uisum est, aiunt admodum paruam mutationem fieri in posteriore periodo: sic enim uocant illas uicissitudines. Illi aiũt rursum reuerti Socratem Sophronisci filium Atheniensem, qualis superiore periodo fuerat, rursumq; Phænareten è Sophronisci coniugio illum progignere. Itaq; etiamsi resurrectionem non nominent, rem utiq; eandem significant, Socratem renasciturum è Sôphronisci semine & Phænaretes utero, educatumq; Athenis philosophaturum, quasi philosophia quoq; renascente per omnia priori simili, ita futurum est ut etiam Anytus Melitusq; resurgant accusaturi Socratem denuò, & rursum Areopagitarum senatus capitalem in eum proferat sententiam. & quod magis est ridiculum, eadem quæ superiore periodo uestimẽta gestaturũ Socratẽ in eadem paupertate degentẽ & in Athenis eisdem per omnia. Phalaris etiam rursus tyrannum aget, & taurus eius aheneus eisdem ut antè damnatis in se inclusis aliena uoce mugiet. Alexander quoq; Pheræus eandem tyrannidem eadẽ crudelitate in eosdem exercebit quos olim damnauerat. Et quid opus est recensere hæc Stoicorũ dogmata, adeo non irrisa Celso ut ea ueneretur etiam, & Zenonem Iesu sapientiorem iudicet, cùm Pythagoræ Platonisq; propago quamuis uideantur incorruptibilem mundum asserere, in similes opiniones incidant, aiunt enim statis annorum circulis stellas ad eandem quam olim habuerant cõfigurationem & inter se respectum recurrere: & inde in terra quoq; eandẽ rerum faciem necessariò consequi, qualis ante aliquot secula sideribus in simili statione dispositis fuerat. Necesse est igitur sideribus ex longo interuallo ad eãdem stationem reuersis quam tenuerant Socratis ætate, rursum Socratem nasci patiq; eadem quæ antea passus est, eisdem Anyto Melitoq; accusantibus, eisdemq; Areopagitis damnantibus. Aegyptiorum item doctrina eadem tradẽs placita, non ridetur à Celso, sed suspicitur: nos uerò qui didicimus Deum uniuersa dispensare pro singulorũ opportunitate & habitu, & quantũ fieri potest in melius quæq; uertere: nostręq; naturæ infirmitatem agnoscimus non ualentis ad diuinam illam immutabilitatẽ proficere, nõ uidemur dicere quicquam dignũ quod examinetur diligentiùs. Hæc cùm dicimus, nemo suspicetur nos esse ex illo nomine tenus Christianorum numero, qui fidem resurrectioni & scripturis eam astruentibus abrogant: nam in illorũ placitis nusquam est è grano puta tritici spica resurgens, aut arbor ex alio semine. Nos autem credentes scripturis, non uiuificari quod satũ est, nisi moriatur priùs, & non id corpus seri quod aliquando futurũ est: Deus enim dat ei corpus sicut uult, seminatũ in corruptione suscitans incorruptibile, & seminatum in ignominia, suscitans in gloria, & seminatũ in infirmitate, suscitãs in uirtute. & seminatũ animale, suscitans spiritale: retinemus tum ecclesiæ Christi sentẽtiam, tum promissionis Dei amplitudinem: idq; ita fieri posse non asseueramus tantùm, sed etiam confirmamus rationibus: scientes quòd etiamsi cœlum & terra, quæq; in eis continentur prætereãt, uerba tamen de singulis eorum, ut quæ uel pars totius sunt, uel generis species, nequaquã irrita prætiturafunt. libenter enim audimus eum qui dixit: Cœlum & terra prẹteribunt, mea uerba non præteribunt. Nos igitur non aimus corruptũ corpus rediturũ in naturam pristinam, sicut neq; corruptũ granum tritici. Nam sicut è grano tritici exoriri spicam dicimus, ita in corpora insitum quiddam intelligitur, quod ut ipsum non corrumpitur, sic ex eo corpus resurgit incorruptibile: quamuis Stoici asseuerẽt illud ipsum corruptum corpus redire in naturam pristinam, concessis semel periodis omnia eadem referentibus & instaurantibus colligentes id necessarijs rationibus dialecticis. Nos certè non ad absurdissimum refugium confugimus, dum omnia Deo possibilia dicimus. scimus enim hanc uocem Omnia intelligendam non de non existentibus, nec de ratione carentibus. Fatemur etiam Deum non posse turpia: alioqui Deus posset non esse Deus. Nam si turpe quid facit Deus, non est Deus. Quoniam autem iste addit, quòd etiam præter naturam nihil Deus uult, hanc propositionem distinguimus. aut enim præter naturam dicendo malum intelligit, & sic fatemur Deum nihil præter naturam uelle, nec malum quicquam nec rationi contrariũ. Quòd si quicquid ratione & uoluntate Dei fit, necessariò sequitur id non præter naturam fieri, nihil præter naturam fit à Deo, etiamsi uideatur aliquibus incredibile. Quòd si uis facienda est nominibus, dicimus quòd accipiendo naturæ uocabulum sic ut uulgus intelligit, quædam sunt super naturam, quæ facit Deus interdum supra humanam naturam attollendo hominem, mutandoq; in naturam præstantiorem ac diuiniorem, conseruandoq; talem quàm diu se ipse præstat conseruari facilem & idoneum. Et quia semel diximus Deum nihil posse quod se non deceat, quando hoc deitas ipsius non admittat: dicimus etiam, si fortè quid homo pro sua nequitia stultè uoluerit, id Deum non posse. Adeo uerò contentiosi non sumus, sed ueritatis studio

Philosophi, quæ παλιγγενεσίαν resurrectionem mortuorũ designauerint.

Christianorũ uerorum de resurrectione fides.

1. Cor. 15.

Matth. 24.

Non est absurdum dicere, quòd omnia Deo sint possibilia.

Celsi

Cęlsi dicta examinamus, ut assentiamus ei Deũ non esse cupiditatibus immoderatis obnoxiũ, nec perturbationibus erroneis, sed rectæ iustæq; naturæ atq; omnis honestatis eum esse præsidem: fatemurq; illum uitam æternam animabus posse concedere. Nec potest solùm, sed concedit etiã. Quapropter nihil nobis officit Heracliti dictum à Celso citatũ, cadauera esse abiectiora quàm stercora. Certè homines defuncti, propter animam quæ inhabitauit in eis, præsertim si bona sit, non sunt eijciendi. Nam ciuiliores leges iubent eos cum conuenienti honore funerari, ne si proijciantur tanquã iumenta, iniuria fiat animæ egressæ ex eo domicilio. Absit igitur ut Deus uelit uel tritici granum sempiternum esse, sed utique spicam enatam ex eo: uel id quod seminatur in corruptione, sed id quod ex eo resurgit incorruptibile. Iam quod omnium rerum rationem ipsum Deum dicit, nos dicimus Dei filium, de quo philosophamur illa: In principio erat Verbũ (siue ratio) & Verbũ erat apud Deũ, & Deus erat Verbũ. Illud uerò assentimus, Deũ neq; præter rationem, neq; præter seipsum quicquam facere. Nunc uideamus quid deinceps in contextu uerborum Celsi sequitur in hunc modum: Igitur Iudæi propria gente constituta laicisq; gentilibus legibus, quas etiamnunc circumferunt simul cum religione qualicunq;, sed tamen patria, faciunt more aliorum hominum, quorum suæ quisq; patriæ instituta sequitur quahacunque fuerint: id quod uidetur etiam utile, non solùm quia leges alijs aliæ uenerunt in mẽtem, & opus est seruari quicquid semel publicè placuit: uerumetiam quia ut est credibile, partes terræ ab initio distributæ sunt alijs aliæ pręsidibus uelut prouinciæ. Itaque in singulis rectè fit quod receptum est moribus, nec fas est uiolare prouinciatim instituta iaminde ab initio.

De cadauerib. Heracliti dictum.

1.Cor.15.

5. Dei filiũ nos rationẽ omniũ rerũ, nõ ipsum Deum uocare. Ioan.1.

Hìc Celsus indicat Iudæos secessione ab Aegyptijs facta, quorum olim pars fuerant, constituisse gẽtem propriam, legesq; suas retinere ex illo tempore: &, ne eadem ipsius uerba repetamus, utile hoc eis ut suis ritibus utantur, sicut cęteræ gentes suis quæque utuntur. Ac mox retrusiorem quandam causam profert, cur Iudæis instituta patria seruare expediat: subindicãs esse certos quosdam terrarum præsides, qui legislatores eatum adiurent in ferendis legibus. Itaque uidetur significare, Iudæorum quoque regionem & gentem subesse uni cuipiã præsidi uel pluribus, cuius uel quorum auxilio Moses suas leges pertulerit ad populum. Oportet, inquit, leges seruare, non solùm quia placuit alijs eas ferre aliter, & obseruandum est quicquid approbauit consensus populi: uerumetiam quia credibile est partes terræ mox ab initio distributas alias alijs præsidibus, & uelut prouinciatim gubernari ab eis. Deinde quasi oblitus Celsus quàm multa contra Iudæos dixerit, nunc in uniuersali patrias leges seruantium laude ipsos quoque complectitur dicens: Et certè rectè facit quisquis uiuit gentis suæ moribus. Et uide an non quantum in se est, Iudęum patriæ legis desertorem impietatis arguat: dicit enim, nefas esse uiolare leges regionum ueteres. Quapropter libenter eum & cum ipso sentientes rogarem, quisnam sit ille qui ab initio partes terræ suis præsidibus distribuit, ut inter cæteros utique Iudæorum etiam prouincia sorte uni cuipiam pluribusue obuenerit? Num, ut Celsus diceret, Iupiter uni pluribusue aliquibus attribuit Iudæorum gentem & regionem, uoluitque ut qui Iudæam prouinciam sortitus esset, tales Iudæis leges scriberet: an fortè præter Iouis uoluntatem hoc factum est. Vtrumuis responderet, in angustijs hæreret eius oratio. Quòd si à nemine uno distributæ sunt regiones terræ suis præsidibus, ergo temerè ut nullo diuidente, suam quisque arripuit, quod & ipsum absurdum sit credere, nimirum tollens omnem è rębus prouidẽtiam. Quomodo autem & in quas prouincias distributa terra administretur à præsidibus, narret nobis qui uult, & ostendat quàm rectè fiant in singulis quæ fiunt arbitratu præsidum: tum quàm rectè se habeant Scytharum leges de occidendis patribus, quod exempli gratia dictum sit, uel Persarum, non arcentes nec matres à filiorum, nec patres à filiarum connubio, sed quid opus est me uarias gẽtium leges ex scriptoribus colligere, & dubitare per singulas quàm rectè fiant ex præsidum sententia. Dicat Celsus quomodo impium sit uiolare leges patrias de ducendis filiabus aut matribus, aut de beato, ut putant, uitæ fine per suspendium, aut per rogum, in quem si quis uiuum se mittat, aiunt purgari animam, & unà cum corpore absumi peccata omnia. Quomodo nefas sit soluere leges Taurorum exempli gratia, hospites pro uictimis Dianæ mactantium, aut Afrorum filios Saturno immolantium. Eadem Celsi ratiocinatione sequitur impiè Iudæos facere, si præuaricentur leges patrias de non colendo alio deo præter huius mũdi opificem: eritque iuxta ipsius opinionem fas & pium non naturale sed arbitrarium. Est enim pium apud alios uenerari crocodilum, & uesci animalibus consecratis aliàs, apud alios uitulum, & rursum alios hircum pro deo colere. Atque ita fiet, ut unus & idem pius sit aliorum legibus, aliorum contrà impius: quod est longè absurdissimum. Respondebunt fortasse pietatem in hoc sitam si fiat iuxta leges patrias, quòd externæ obligent neminem: nec statim esse impium qui ab alijs impius habeatur, modò ne discedat à ritu patrio: licereque huic aduersari legibus aliorum, & eorum sacra deuorare: id quod uidendum ne magnam confu-

6. De secessione Iudæorũ ab Aegyptijs.

Præsides terrarum.

Leges nefandæ Gentium quarundam.

Fas et pium sit ne naturale, an uerò arbitrarium.

sionem in ius & fas inuehat, si nullam hæc propriam naturam habeant, ad cuius formulam examinetur in factis pietas. Itaque si pietas, sanctitas, iustitia, relatiua sunt ad aliquid, ut eadem res pia sit, & impia iuxta quod ad diuersas leges refertur, uide ne consequens sit & temperantiam quoque inter illa censeri quæ dicuntur ad aliquid, & fortitudinem, & prudentiam, & scientiam, uirtutésque cæteras, quo nihil cogitari potest absurdius. Atque hæc satis erat ad Celsi uerba respondisse simpliciter & uulgari more. Sed quia fieri potest ut aliquis hæc nostra lecturus sit exquisitiùs, age pauca proferamus arcanæ cuiusdam contemplationis de alijs alibi iam inde ab initio præsidibus & locis per eos occupatis, eámque opinionem repurgemus, quoad eius potest fieri. Mihi uidetur Celsus non rectè intellexisse hanc de diuisione terrarum doctrinam secretiorem, quam nonnihil attingit etiam Græcorum historia, inducens quosdam ex ijs qui dij creduntur inter se certasse de Attica: rum apud poetas faciens quosdam ex deorum genere usurpare sibi quædam loca, ut præ cæteris familiaria: barbarica quoque præsertim Aegyptiorum historia habet quiddam simile de diuisione Aegypti in nomos, quos uocant: inter quos Sain obuenisse Mineruæ quæ & Atticam possidet. Cæterum Aegyptiorum sapientes ad fabellas hæc pertinere dicerent, forrasse quia Iudæorum quoque regio diuisa sit ad eundem modum. Et de his quidem nunc hactenus, duntaxat extra diuinas literas. Fatemur tamen quòd Moses, is quem prophetam, & germanum Dei famulum credimus, in Deuteronomij cantico mentionem facit terræ diuisæ, sic loquens: Quum diuideret Altissimus gentes, & separaret filios Adami, constituit terminos gentium iuxta numerum angelorum Dei, & facta est portio Domini populus Iacobo progenitus, & funiculus hæreditatis eius Israelitæ. Quin & in libro qui Genesis inscribitur, idem Moses de hac gentium distributione historicè sic prodit: Erat autem terra labij unius, & sermonum eorundem: quúmque proficiscerentur de oriente, inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Et paulo pòst, Descendit, inquit, Dominus ut uideret ciuitatem & turrim quam ædificabant filij hominum. Et dixit Dominus: Ecce unus est populus, & unum est labium omnium, & istud cœperunt facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite, descendamus, & confundamus ibi linguam eorum, ut non audiat unusquisque uocem proximi sui. Atque ita diuisit eos Dominus ex illo loco super faciem cunctarum regionum, & desierunt ædificare ciuitatem. Et ideo uocatum est nomen eius confusio, quia ibi confusum est labium uniuersæ terræ, & inde dispersit eos Dominus super faciem cunctarum regionum. Sed & in Solomonis sapientia, ut intitulatur, ubi diuisionis terrarum tempore confusionis linguarum factæ meminit, de sapientia sic legitur: Hæc & in consensu maliciæ gentium confusarum cognouit iustum, & conseruauit inculpabilem Deo, & in filijs misericordiam fortem custodiuit. Quibus de rebus prolixa, sed arcana est disputatio, in quam competit illud, Mysterium regis celare, bonum est: ne in profanas aures proijciatur sermo de animabus migrantibus in corpora, sed non ex alijs corporibus, neue sancta mittantur canibus, aut porcis uniones obijciantur. Impium enim esset uulgo prodere hæc arcana Dei sapientiæ, de qua pulchrè scriptum est: In maliciosam animam non ingredietur sapientia, nec habitabit in corpore peccatis obnoxio. Satis est quæ sub historia celantur historicè proponere, ut qui possunt sibijpsis quærant loci huius intellectum. Intelligantur igitur omnes super terram diuina quadam linguâ una utentes, ut quotquot inter se consentiunt, conseruent se in hac diuina lingua, nec se dimoueant ab oriente tantisper dum sapiunt ea quæ sunt luminis eiúsque sempiterni fulgoris. Hi ubi se dimouerunt ab oriente, sapientes quæ orienti non conueniunt, inuenient campum in terra Sennaar, quod interpretatur, Dentium excussio, & quo significatur alimentum eis perisse, ibique habitabunt. Deinde materialia quæque in unum contrahere & cœlo coniungere uolentes, quæ non ad hoc nata sunt, ut per materialia contendant ad immaterialia, dicent: Venite faciamus lateres, & coquamus eos igni. Iámque consolidantes luteam materiam fingent pro lapidibus laterculos, eósque luto ferruminantes pro bitumine ædificabūt ciuitatem & turrim, cuius fastigium ipsorum opinione ad cœlum † pertineat. Et quanto quisque magis minusue ab oriente discessit, quanto magis minusque operæ consumpsit in fingendis ferruminandisque lateribus, struendoque ædificio, tanto magis minusue molestis tradetur angelis audaciæ pœnas exacturis ab eo, abrepturisque ædificatorū quemque in aliquam linguam & regionem terræ se dignam, alijs petentibus terram æstuosam, ut urbi gratia, alijs nimio frigore grauem habitatoribus, alijs cultura difficilem, rursus faciliorem alijs: item alijs refertam bestijs, alijs minus occupatam hoc genere. Hæc si quis potest ut historiam partim res gestas narrantem, partim secretius aliquid uelantem considerare, uideat eos qui pristinam linguam seruarunt, eo quòd ab oriente non discesserant, manentésque in oriente orientalem linguam retinuerant, solos factos portionem Domini, populúmque eius uocatum Iacobi nomine, & Israelitas funiculum hæreditatis ipsius: hique soli præsidem habebunt non

Marginalia: *Origenis sententia de præsidibus prouinciarum.* — Deut. 32. — Gen. 11. — Sap. 10. — Tob. 2. — Math. 7. — Eccl. 1. — Gen. 11. — † Pertinget. — *Populi Israelitici electio.*

non in pœnam ſicut alij. Hîc obſeruandum quantum obſeruare permittit humana imbecilli-
tas,etiam in eorum ciuitate qui ut eximia portio Deo ſunt attributi, peccata admitti: primùm
ferenda & talia ut non mererentur omnino derelinqui propterea: deinde plura, tolerabilia
tamen,idqúe longo tempore nunquam non adhibitis remedijs, ita ut per interualla reſipiſce-
rent:tùm quoties deſtituerentur pro peccati magnitudine,non ſecus quàm alias regiones ſor-
titi, primùm leniùs punitos ut quaſi puerili caſtigatione admoniti reuerterentur ad propriat
deinde uerò traditos ſæuioribus dominis, quales ſcriptura nominat Aſſyrios, deinde Baby-
lonijs. Obſeruet præterea quomodo poſtremò,cùm adhibitis curationibus nihilominus ma-
licia creſceret, per prædones principes abrepti, & in longinquas gentes diſperſi ſint in alieno-
rum portiones præſidum. Cæterum præſes eorum data opera conniuebat dum illi diriperen-
tur à cæterarum gentium præſidibus: ut & ipſe optimo iure tanquam illatas ſibi iniurias ulci-
ſcens, nactus poteſtatem uiciſsim inuaſis aliorum gentibus quotquot poſſet inde abduceret:
eisqúe ſub ſuas leges ſubactis rationem uiuendi præſcriberet: atque ita ad eum finem addu-
ceret, ad quem adducturus erat, ni peccata obſtitiſſent, ſuæ gentis olim ſibi attributæ homi-
nes, & per hoc erudiret eos qui poſſunt hæc animaduertere: nimirum longè potentiorem cæ-
teris eſſe hunc qui à peccato immunes etiam tum ſortitus eſt:quandoquidem ualeat ex omni-
bus portionibus ſelectos aſſumere retractos ab illis qui eos puniendos acceperant, & addu-
cere ad leges uitæ utiles, obliuioni traditis peccatis priſtinis. Verùm hæc, ut præfatus ſum, te-
ctè nobis dicta ſint, quo appareret Celſum & ſimiles non rectè intellexiſſe terræ partitionem,
& ceu prouincias aſsignatas ſuis præſidibus. Quoniam autem iſti ab oriente profecti,propter
peccata ſua traditi ſunt in ſenſum reprobum, & paſsiones ignominioſas & in impuritates iu-
xta ſuas concupiſcentias, ut ſaturati peccatum faſtidirent, diſſentiemus hîc à Celſo credente
propter diſtributos terræ partibus præſides in ſingulis regionibus rectè res adminiſtrari, nec
probabimus ſingularum placita. Videmus enim fas eſſe priſcas regionum leges mutare me-
lioribus & diuinioribus,quas pro poteſtate Ieſus ſuis pertulit, eripiens eos ab hoc præſenti ſe-
culo malo, & principibus huius ſeculi iam euanidis: & impium eſſe non ſubijcere ſe potentiſ-
ſimo principi exaltato ſuper omnes cæteros: quem Deus ipſe ſic allocutus eſt,ut habetur in ue-
terum prophetarum oraculis: Poſtula à me & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam,& in poſ-
ſeſsionem tuam terræ terminos. Ipſe enim factus eſt expectatio nobis qui ex gentibus in eum
credidimus, & in patrem eius Deum optimum maximum. Hæc autem quæ de præſidibus per
nos dicta ſunt, non modò iam recitatis Celſi uerbis ſe opponunt, uerumetiam his quæ recita-
bimus. Accedat,inquit,& ſecundus.rogabimus eos unde ueniant, quam'ue ſequantur legem
patriam. Nullam dicent, quandoquidem & ipſi ab eadem deſcendentes origine non aliunde
habent doctorem ſuum & præſulem. Attamen defecerunt à Iudæis.Nos ſinguli uenimus in ex-
tremis diebus,poſt aduentum Ieſu noſtri,in conſpicuum montem Domini, uerbum omni uer-
bo ſublimius, & in domum Dei quæ eſt eccleſia Dei uiuentis, columna & baſis ueritatis: hanc
contemplemur quomodo ædificata ſit in ſummis montibus, omnibus propheticis ſermoni-
bus,qui eius fundamenta ſunt.Extollitur autem hæc domus ſuper omnes colles,qui uidentur
aliquid eximium in ſapientia & ueritate polliceri apud homines. In hunc montem omnes gen
tes properamus,in agmine cohortantes ſe mutuum ad amplectendam Ieſu Chriſti religionem
quæ effulſit diebus his nouiſsimis,& dicẽtes,Venite aſcendamus in montem Domini,& in do-
mum Dei Iacob: & annunciabit nobis uiam ſuam,& ambulabimus in ea. Exiuit enim ex Sion
lex,& migrauit ad nos ſpiritualiter. Verbum quoq; Domini exiuit ex illa Hieruſalem,ut diſtri-
bueretur in omnes terras,& iudicaret in medio gentium, ſeligendo quotquot ſe præberent fa-
ciles,& redarguendo turbam refractariam. Iſtis autẽ percontantibus unde ueniamus,quemúe
ducem ſequamur: reſpondemus uenire nos ad mandatum Ieſu, ut recudamus rationales no-
ſtros gladios bellicos & ſæuos in aratra,& ex pugnacibus olim noſtris lanceis falces faciamus.
Iam enim non ſumimus contra ullam gentem gladium, neq; bellare diſcimus, facti filij pacis
per Ieſum quem ſequi malumus quàm inſtituta patria,in quibus dum maneremus,alieni à te-
ſtamentis eramus:nunc accepta lege gratias liberatori agentes,liberati ab errore dicimus: Va-
na habuerunt patres noſtri ſimulacra, nec eſt inter ea qui pluat. Præſul igitur noſter & magi-
ſter à Iudæis profectus uniuerſum terrarum orbem paſcit uerbo doctrinæ ſuæ. Atque his præ-
ſtructis uehementer in nos impreſsionem facientem Celſi rationem retundemus pro uiribus,
excipientes eius dicta cominus, interim ne iſta quidem diſsimulantes quæ interiecit in me-
dio. Præſto eſt, inquit, & Herodoti teſtimonium uerbis his: Qui Maream oppidum & Ap-
pim habitant in confinijs Aegypti & Libyæ, ad Afros magis ut uidetur pertinentes quàm Ae-
gyptios, & moleſtè ferentes eorum religionem, cùm grauatim arcerentur à bubus fœminis,
miſerunt ad Ammonem qui ſuo nomine dicerent, nihil ſibi eſſe cum Aegyptijs, quòd ſedes

Rom. 1.

Nequaquam ſingularũ Gentium placita probãda ſunt, ſed ea ad normam diuinæ legis exigẽda.

Pſal. 2.

7. De ſeceſsione Chriſtianorum à Iudæis, & contemtu patriarum legum.

Chriſtianæ Eccleſiæ origo.

Eſa. 2.

Gentium quarundam ſuperſtitio & inſtituta.

extra Delta haberent: cuperecꝙ (si Deus annuat) sibi liberum esse uesci quibusuis carnibus. At Deus hoc non permisit, totum id Aegyptum pronuncians quantum undis Nili rigetur: & Aegyptios esse quicunque infra Elephantinam urbem colentes ex hoc bibant flumine. Hæc Herodotus. Ammon uerò nihilominus idoneus est ad distribuendas genijs prouincias quam Iudæorum angeli: quapropter haud iniquum fuerit patrios quemque ritus seruare: & sanè magnam in his inuenimus per singulas gentes differentiam, nulla non suos probante ut optimos. Aethiopes qui Meroem habitant, Iouem & Liberum solos colunt, Arabes Liberum tantùm & Vraniam: Aegyptij Osirim in uniuersum & Isidem, priuatim uerò Saitæ Mineruam, Naucratitæ non ita dudum Serapim, reliqui quoque in singulis præfecturis alios deos alij. Horum alij ouibus abstinent ut sacris, capris alij, nonnulli crocodilis, quidam bubus fœminis. cæterum à suibus abstinent præ odio. At apud Scythas etiam humanis uisceribus uesci honestum habetur. Inter Indos uerò sunt qui & patres suos deuorant, putantes se id piè facere, ut auctor est Herodotus. Apponam ipsius uerba, quo res fit credibilior. Si quis quibusuis hominibus proponat, ut sibi deligant leges quas putent omnium optimas, nimirum suas quique iudicantes optimas eligent præ cæteris, ut est uerisimile, non aliàs insanum existimantes qui sentiret aliter. Hanc autem communem hominum opinionem esse de legibus, inter cætera est argumento factum Darij. Is namque Græcis omnibus ad se conuocatis, duntaxat qui subessent ipsius imperio, rogabat quo præmio possent adduci ut parentes suos defunctos comederent. Illi negarunt se id unquam admissuros. Tum rex accitis quibusdam Indis, quos Callatias nominãt, apud quos deuorare parentes solenne est, adhuc Græcis astantibus, & per interpretem quid diceatur discentibus, percontabatur quantum mereri uellent ut demortuos parentes in rogo cremarent. Ad hoc illi attoniti, Bona uerba regem iubebant dicere. Itaque manent utrisꝙ suæ leges & hodie, ut rectè mihi uidcatur Pindarus canere, legem esse regem omnium. Hæc Celsi uerba eò uidentur tendere, ut persuadeãt debere omnes homines moribus patrijs uiuere, idꝙ illis licere consensu omnium: Christianos uerò qui & patrios mores deseruerint, nec unam gentem ut Iudæi constituant, accusandos quòd Iesu doctrinam sequantur. Dicat igitur nobis, utrùm hi qui philosophantur & superstitionem dedidicunt, si deserant ritus patrios, ita ut uescantur cibis in patria sua uetitis, ex officio faciunt, an præter officium? Ergo cùm philosophiæ studiosis in contemptum superstitionis liceat cibum sumere præter patriæ consuetudinem: Christianis quoꝙ, quorum doctrina non finit eos hærere circa statuas & simulacra, ac ne circa creaturas quidem Dei, sed his transcensis attollit ad creatorem animam, licebit idem quod philosophis. Quòd si Celsus eiusꝙ similes ad tuendam suam propositionem, dicent philosophum etiam seruaturum ritus patrios, perquàm ridiculè philosophi apud Aegyptios uerbi gratia cepis abstinebunt, propter consuetudinem patriæ, aut partibus quibusdam corporis, puta capite uel humero, ut seruent patrum suorum traditionem. Taceo nunc eos Aegyptios qui uenerantur uentris crepitus, ad quorum imitationem si quis philosophetur seruãdo ritus patrios, ridiculus philosophus erit faciens quæ nõ decent philosophum. Sic qui doctus uerum Deum colere, propter patriæ mores humi hæret circa statuas cõsecratas ab hominibus, nec uult mente ad creatorem ascendere, similis erit auditoribus philosophiæ nihilominus timentibus quæ timenda non sunt, & his uel illis cibis uesci esse impietatem putantibus. Iam quis est iste Ammon Herodoti, cuius auctoritate Celsus nos urget, debere quemꝙ suæ patriæ ritu uiuere. Non finit ille Maream & Apim habitantes Libyæ finitimos indifferẽter uesci uaccarum uisceribus, quæ res naturaliter est indifferens, & nihil uetat id bene honesteꝙ fieri. Quod quidem si uetaret propter usum uaccarum agriculturæ idoneum, tum propter propagationem eius generis, fortasse rationem haberet eius præceptum. nunc postulat ut simpliciter omnes Nilum bibentes teneantur Aegyptiorum lege quæ ad uaccas attinet. Mox Celsus nonnihil blandiens angelis Iudæorum apud Deum internuncijs, negat Ammonem deteriorem in distribuendis prouincijs in genios, quàm Iudæorum angelos, quorum tamen nec uerba, nec apparitiones quid sibi uelint intelligit. Alioqui uidisset boues non esse curæ Deo, ubi putatur de bubus & brutis leges statuere: sed in his quæ propter homines scribuntur sub brutorũ prætextu subesse quandam physiologiam. Itaque Celsus negat iniustè facere eum qui uiuit patrijs legibus: unde sequitur ut iuxta ipsius opinionem non iniustè faciant Scythæ more patrio struentes epulas humanis uisceribus: item Indi suos patres deuorantes piè faciant hac ratione, aut certè non iniustè. Hic pro se adducit Herodoti sententiam: rectè quemque uti suæ patriæ legibus: uideturꝙ probare Indos illos Callatias, qui rogati à Dario quanta mercede à se impetrari paterentur ut legem suam de parentibus comedendis antiquarent, exclamarunt ut bona uerba diceret. Itaque quum sint duæ leges in genere, altera naturæ lex cuius Deus lator est, altera scripta ualens in ciuitatibus, ubicunque scripta lex legi Dei non aduersatur, decet accommodare se ciuibus, nec

De Dario gentium receptos ritus explorante, narratio.

Si philosopho licet patriam superstitionem abijcere, quid ni idem Christiano liceat?

Aegyptiorum [illegible]

nec affectare leges exteras: ubi uerò scriptæ contrarium, naturæ, id est Dei lex imperat, uide an non ratio dictet ut scripta lege ualere iussa Deo legislatori te committẽs uiuas iuxta illius præscriptum, etiamsi id faciendum sit cum innumeris periculis, laboribus, mortibus, ignominijs. Absurdum enim esset hominibus quæ Deo displicẽt probantibus, si sit impossibile Deo simul placere & hominibus tales leges tuentibus, sic te gerere, ut contemptis actionibus quibus Deo conditori placere possis, illas quibus Deus offenditur, eligas in gratiam illegitimarum legum & earum amicorum. Quòd si alijs in rebus æquum est naturæ rationem, quæ ipsa Dei lex est, præponere legi scriptæ & ab hominibus latæ contra diuinæ legis sententiam, quanto magis id faciendum in legibus ad religionem pertinentibus? quapropter nec sicut Aethiopes Meroem incolentes Iouem & Liberum solos ut ipsis uidetur deos adorabimus, nec ullos æthiopicos deos Aethiopum more honorabimus: nec ut Arabes Vraniam & Liberum solos pro dijs habebimus: imo in totum deorum hoc genus sexu distinctum damnabimus. Nam Arabes ut fœminam Vraniam colunt, ut marem Liberum. Non ut omnes Aegyptij diuinos honores decernemus Osiridi & Isidi, nõ ut Saitæ Mineruæ. quòd si Naucratitis olim priscorum deorum cultoribus heri & nudiustertius nescio quem Serapim uenerari collibuit, nos certè in colẽdo Deo nouo non habebunt æmulos, ne noto quidem hominibus. Nam Dei filius primogenitus omnis creaturæ, & si nuper homo factus esse uidetur, non tamen ideo nouus est. Nouit enim hunc sacra scriptura creaturis antiquiorem omnibus, & Deum patrem ad ipsum dixisse, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Ostendam autem non rectè Celsum dicere, manendum cuique in religione patria. Ait enim Aethiopas Meroes incolas duos tantùm nosse deos, Iouem & Liberum, eosque solos colere: Arabas item duos, Liberum communem sibi cum Aethiopibus, propriam uerò Vraniam. proinde nec Aethiopes Vraniam, nec Arabes Iouem habent pro dijs. Si igitur Aethiops aliquo casu in Arabiam delatus, ut impius reus agatur capitis quòd non colat Vraniam, morietur'ne potius, an præter ritus patrios eam adorabit? Nam si transgredienda est ei patria religio, faciet impiè Celsi sententia. Quòd si duci se patietur ad supplicium, rationem reddat cur mortem eligat potius, quum nusquam tradatur Aethiopas philosophari de immortalitate animę, patriæque religionis inuiolatæ pręmio. Idem dicere licet de Arabe casu aliquo peregrinãte apud Meroem, nam hic quoque domi doctus tantùm Liberum uenerari & Vraniam, non adorabit Iouem cum Aethiopibus: damnatusque impietatis si ad mortem ducatur, quid facturus est, expediat nobis Celsus. De Osiride porrò Isideque superuacuum fuerit denarrare fabulas & alienum à proposito negotio, tametsi hæc trahantur ad tropologiam, docentem nos inanime aquarum elementum uenerari, terramque substratam hominibus & reliquis animalibus. Sic enim opinor, Osirim pro aqua capiunt, pro terra Isidem. De Serapide uerò longa est & parum sibi constans historia, heri & nudiustertius prolato in medium quibusdam imposturis Ptolemæi uolentis Deum hunc nobilitare apud Alexandriam. Legimus autem apud Numenium Pythagoricum de eius consistentia, quòd particeps sit substantiæ omnium quæ in rerum natura sunt tum animaliũ tum plantarum: ut uideatur cum profanis sacris & magicis artibus non solùm à statuarijs Deus fieri, uerumetiam à magis, ueneficis, & dæmonum incantatoribus. Quærendum igitur quid rationali mansuetoque animali, & omnia cum ratione agenti, ad cibum conueniat aut minus: non uelut sortito colendæ oues aut capræ aut fœminæ boues. quamuis ab his abstineri ferendum est, multum enim utilitatis homo ex his percipit. Cæterum crocodilis parcere, eosque consecrare nescio cui fabuloso numini, res est longè stultissima. Est enim stupidorum parcere non parcentibus, & colere animal homines deuorare solitum. Celso tamen placent qui patrio more crocodilos uenerantur, nec ulla eius extat contra illos oratio: sed Christiani uidentur ei digni uituperio, quòd doceantur odisse uitia temperareque à maleficijs: uirtutem contrà honorare ac colere, ut à Deo factam, & ipsam Dei filium. Quamuis enim nomen fœmininum est, non tamen credendum esse substantia fœminam sapientiam iustitiamque, quæ iuxta nostram existimationem est Dei filius, sicut germanus ipsius discipulus de eo scriptum prodidit, quòd factus sit nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemptio. Ergo etiamsi secundum Deum dicamus, sciant quòd his uerbis nihil aliud dicimus quàm uirtutem in se omnes uirtutes continẽtem, & rationem quæ totius rerum naturæ ad utilitatem uniuersorum potissimum factæ rationem complectatur: quam cum Iesu anima longè præ cæteris animabus unicam cohæsisse tradimus, quòd ea sola perfectè capax sit ipsius uerbi summæ participationis, & sapientiæ iustitiæque ipsissimæ. Quoniam autem Celsus sic de uarietate legum loquutus postremò infert, uideri sibi rectè dixisse Pindarum, legem esse regem omniũ, age disseramus de hoc etiam. Heus tu, quam tandem legem dicis regem omnium? Si dicis municipales istas, falsum est: sub nullius enim earum regno sunt omnes homines: itaque melius dixisset, Leges sunt reges omnium.

Lex Naturæ & leges scriptæ.

Leges ad Religionem pertinentes quomodo explorandæ & corrigendæ.

Filius Dei ab æterno est.

Gen. 1.

Ecquid cuique manendum in Religione patria.

Serapis.

De Crocodili cultu.

1. Cor. 1.

Lex Rex est omnium.

omnium. Nam per ſingulas gentes regnat lex aliquã. Quòd ſi propriè lex accipitur, naturalis ipſa eſt regina omnium: quamuis quidam more latronũ diſcedentium ab officio deficiunt ab ea, iniuſtè uiuentes & prædatoriè. Itaque nos Chriſtiani naturalem illam legem reginam omnium agnoſcentes, quæ ipſa Dei lex eſt, conamur iuxta eam uiuere, ualere iuſſis omnibus

Naturæ lex omnium regina.

illegitimis legibus. Sed uideamus quid deinceps Celſus loquatur, parum admodum Chriſtianos attingens, Iudæos uerò plurimum. Loquitur autem ſic: Sanè quòd eodem modo Iudæi legem ſuam complectuntur toto pectore, culpandum non eſt: ſed illi potius accuſandi qui deſertis inſtitutis proprijs ad Iudæos deficiunt.

§. De ijs qui Iudaiſmum amplectuntur.

Qui ſi altioris cuiuſdam ſapientię cognitione ſibi placent, ideoq; ut puriores dedignantur aliorum conſuetudinem, iam audiuerunt ne illam quidem de cœlo opinionem ipſorum eſſe propriam: ſed ut alios taceam, Perſæ quod Herodotus refert, idem ſentiunt iam dudum. Mos eis eſt, inquit, ſacrificare Ioui in montibus celſiſsimis, Iouem appellando totum hoc cœli conuexum. Sciunt igitur opinor, nominum hanc eſſe differentiam, Supremus ſiue Dieſpiter, ſiue Iupiter, aut Adonæus Sabaoth' ue, aut Ammus, ut Aegyptij uocant, aut ut Scythæ Pappæus. Sed nec ideo ſanctiores ſunt cæteris, quia circumciduntur: hoc enim priores fecerunt Colchi & Aegyptij. nec quia porcina carne abſtinent: nam hoc Aegyptiorum eſt, quos inſuper ouibus, capris, bubus, piſcibus, conſtat parcere, Pythagoras uerò cum diſcipulis eius fabas ſibi interdixit animatisq; omnibus. nec tamen credibile eſt illos ideo laudandos magis eſſe, aut Deo cariores præ cæteris, non item alios: nec ad ſolos eum mittere ſuos angelos, uelut in regionem beatorum. Videmus enim & ipſos, & regionem quæ eis obtigit. Faceſſat igitur procul iſte arrogans chorus quò dignus eſt, non noſcens magnum illum Deum, ſed deceptus Moſis præſtigijs, ſuoq; malo diſciplinam eius amplexus. Apparet hîc accuſari Iudæos, quòd falsò credant ſe eſſe ſummi Dei peculiarem portionem præ cæteris gentibus ſelectam: quodq; arroganter iactent eum quem neſciant, malo ſuo decepti Moſis præceptoris ſui præſtigijs. Sed nos iam ſuperiùs magna ex parte diximus de ueneranda eximiaq; Iudæorum republica, cùm etiamtum ſtaret templũ ciuitans Dei ſymbolum, altareq; cum ſuis ceremonijs. Quòd ſi quis erecta mente ad contemplandum legiſlatoris conſilium, examinet collata inſtituta eius gentis cum reliquarum moribus quibus hodieq; utuntur, nullum hominum genus magis admirabitur: ut quod repudiatis omnibus rebus inutilibus homini, ſolas

Politiæ Iudaicæ elogium.

recipit utiles. Ideo nulla fuerunt apud eos uel ſcenicorum uel athletarum, uel circenſium certamina, non fœminæ uendentes florem ætatis cuiuis uolenti ſeminare in caſſum, & naturæ humanæ ſeminibus illudere. Iam illud quale fuit, doceri à teneris ſtatim unguiculis omnem ſenſibilem naturam ſuperſcendere, Deumq; non ibi, ſed ſupra corpora quærere. Quale item in ereptundijs & unà cum uernaculo ſermone diſcere immortalitatem animæ, infernaq; tribunalia, eorumq; qui bene uixerunt præmia. & hęc quidem pueris pro ipſorum captu tradebantur ſub fabularum inuolucris: pòſt uerò proficientibus ratio fabularum explicabatur, & retegebatur

Dei peculium.

ueritas. Mihi certè perſuaſum eſt eos dignè appellatos Dei peculium, qui contempſerunt omnem diuinationem uana ſpe lactantem homines, & malorum dæmonum potius quàm melioris naturæ inuentum, quærendo ueram futurorum præſcientiam in ſancta animis propter inſignem puritatem capacibus diuini ſpiritus. Quàm item rationi cõſentaneum, ne quis eiuſdem religionis particeps ſeruiret plus ſexennio, tam æquum ut nec hero nec ſeruo fiat iniuria. Meritò igitur Iudæi non tam anguſtis quàm cæteræ gentes leges ſuas circumſcribunt pomœrijs, alioqui damnanda eſſet eorum ſtupiditas, ſi putarent tam excellentem legem uni tantùm genti ſcriptam ſicut cæteras. Velit nolit Celſus, altiorem ſapientiam tenent Iudæi, non ſolùm quàm uulgus, uerumetiam quàm hi qui habentur pro philoſophis. namque philoſophiæ ſtudioſi poſt graues illas ſuas diſputationes prolabuntur ad ſimulacra & dæmonas: Iudæorum autem uel poſtremus ad ſolum Deum optimum max. reſpicit. & meritò hac de cauſa ſibi placent, aliorum ut impurorum & impiorum deuitantes conſuetudinem. Atq; utinam non contra legem peccaſſent, occiſis primũ prophetis, dein Ieſu per inſidias ſublato: haberemus exemplum ciuitatis cœleſtis, quam Plato conatus eſt quidem effingere, cęterum non uidetur hoc ita præſtitiſſe ut Moſes cæteriq; prophetæ poſt eum, formantes genus electum, gentem ſanctam, Deo dicatam, pureq; educatam procul omni ſuperſtitione. Quoniam autem Celſo libuit ſacra

Sacra Iudæorum, an fuerint cum quibuſdam Gentibus communia?

Iudæorum quibuſdam gentibus communia facere, agedum diſpiciamus quid ſit hoc quoque. Putat de cœlo dogma nihil differre ab opinione de Deo: atq; Iudæorum more Perſas Ioui ſacra facere in celſiſsimis montium: non uidens quòd Iudæi quemadmodum unum Deum ſciebant, ita unicam ſanctam precationis domum, unum altare holocautomatum, & ſacri ſuffitus aram unicam, unumq; Dei ſummum ſacerdotem. Nihil igitur commune Iudæis erat cum Perſis altiſsimos montes eosque plures conſcendentibus ſacrorum cauſa longè diſsimilium ſacrificijs Moſaicis, quæ ad quandam ſimilitudinem & umbram cœleſtium peragebantur & ſacer-

sacerdotibus Iudæorum, in arcano intellectum legitimorum sacrorum enarrantibus, & quidnam significaretur per ea. Vocent Iouis appellatione Persæ cœli ambitum, nos nec Iouem nec deum cœlum esse credimus, ut qui scimus quædam inferiora Deo super omnes cœlos ascendisse, & super omnem naturam sensibilem, sic intelligentes illud: Laudate Deum cœli cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini. Et quia Celsus putat nihil referre Iupiter dicas an Diespiter, an Adonæus uel Sabaoth, an Ammus ut Aegyptij, an, ut Scythæ, Pappæus, differamus & de his paulisper: modò meminerit lector quid superius circa eandem quæstionem diximus per occasionem à Celso nobis oblatam: & nunc idem repetimus, nominum naturam non esse ad hominum placitum, id quod uisum est Aristoteli. Nec enim ab hominibus initium sumpserunt linguæ hominum, ut liquet animaduertentibus proprietates incantationum in linguis uarijs, & uarios accentus nominum pro diuersis regionibus: de quo suprà paucis tractauimus, dicendo quòd uoces genuinam uim habentes in lingua quapiam, si transferantur in aliam, non eandem uim obtinent. Idem reperitur in hominibus. hominem enim à natiuitate Græco nomine illo uel illo uocatum, si mutato nomine in Romanū aut Aegyptium, aut cuiusuis gentis incantaueris, non erit efficax incantatio, alioqui futura si uterêris nomine illi dudum imposito. Idem accidet in Romano nomine, si in Græcum mutato incantationem eentes: non ualebit quæ ualitura erat non mutato hominis nomine pristino. Id si uerum est in humanis nominibus, quid sentiendum de attributis Deo quacunque de causa? Exempli gratia: significat aliquid si interpreteris, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Adiuret aliquis per Deum Abraham, Deum Isaac, Deum Iacob, efficiet aliquid per innatam uim eorum nominum, cedentibus dæmonibus & uictoris iussa facientibus. Idem adiurator si dicat, per Deum Panis electi sonantis, per Deum Risus, per Deum Supplantatoris, tantundem efficiet, quantum si adhibeat quodcunque nomen inertissimum. Itidem nomen hoc Israel si mutemus in Romanam aliam'ue linguam, nihil efficiemus: sin seruemus ut est, & adiungamus alia quæ solent periti harum artium, tum demum spei respondebit euentus exerente se in talium nominum †. Idem dicendū de hac uoce Sabaoth, quæ est frequens in incantationibus. Pro ea si supponas, Dominus uirtutum, aut, Dominus exercituum, aut, Omnipotens, (nam uariè uersa est ab interpretibus) nihil ages. Quòd si uocem ipsam Hebræam serues, non erit inefficax, si credimus peritis huiusmodi artium: id quod dici potest etiam de nomine hoc Adonai. Ergo si neque Sabaoth, neque Adonai seruata sua significatione, mutatum in linguam aliam est efficax, quanto minus ualebit apud eos qui nihil referre putant Iouem altissimum dicas an Zena, Adonæum an Sabaoth. Hæc & alia pari modo arcana quòd scirent Moses cæterique prophetæ uetuerūt nominare deorum alienorū nomina, uno ore meditari preces offerre uni uniuersorum Deo, fugique præceptorum eius memoria conseruare cor purum ab omni uerborum atque cogitationum uanitate. Quapropter quosuis cruciatus perferimus potius quàm Iouem fateamur esse Deum. Nec enim eundem credimus Iouem & Sabaoth: imò ne Deum quidē Iouem, sed dæmona quēdam qui delectetur hoc nomine, infensum hominibus & inimicum uero Deo. Et si Aegyptij nobis suum Ammun ingerant pœnas etiam intentantes, moriemur citius quam Ammun Deum appellabimus, inuocatum licet ab Aegyptijs incantatoribus. Affirment Scythæ quàm uolunt Pappæum esse illum uniuersorum Deum, nobis id nunquam persuadebunt, credentibus quidem esse huius uniuersitatis unum Deum, sed non nominaturis hunc Deum Pappæum quasi proprio nomine, uidelicet ex arbitrio istius Scythicarum solitudinum & gentium linguarumque præsidis. Alioquin appellatiuo Dei nomine, uel scythicè, uel ægyptiacè, uel quacunque lingua in qua quisque educatus est, si quis eum nominet, nihil peccauerit. Cæterum circumcisionis causa non eadem est Iudæis quæ Colchis aut Aegyptijs, ac proinde nec eadem circumcisio. Nam quemadmodum sacrificans non eidem sacrificat, quamuis uideatur similia sacra facere: & qui precatur, non eisdem preces offert, quamuis precetur eadem: sic neque de circumciso dicendum, nihil eum differre à circumcisis quibuslibet. Propositum enim & lex & uoluntas circumcisi facit, ut sit aliud negocium. Et quo meliùs intelligatur hic locus, dicendum quòd quum iustitiæ nomen idem sit apud omnes Græcos, aliam tamen appareat esse iuxta Epicurum iustitiam, aliam iuxta Stoicos negātes tripartitam animam, aliam iuxta Platonicos iusticiam dicentes propria cuiusque animæ partis officia. Sic alia est Epicuri fortitudo laborem ferentis ut maiorem laborem effugiat: alia Stoici omnem uirtutem propter ipsam uirtutem expetentis, alia Platonici ad irascibilem animæ partem uirtutem hanc referentis, tribuentisque ei locum in pectore. Sic quàm diuersa sunt circumcisorum dogmata, tam diuersa est & circumcisio, de qua non est necesse in hoc tractatu disserere: si quis cupit nostram super hoc loco sententiam cognoscere, legat nostros in Pauli ad Romanos epistulam commentarios. Itaque circumcisionem hanc qua se iactant Iudæi, non patientur sibi communem esse cum Colchis aut Aegyptijs, imò ne cum Ismaelitis quidem Arabici generis, quam-

Nomina Dei non ad placitum.

Nominū Iriga [?] *ta lingua natiua.*

† Prolatione uidetur omissum esse.

De Circumcisione usitata apud quasdam Gentes.

uis à

uis à communi patre Abrahamo descendentis per Ismaelem qui unà cum patre circumcisus fuit. Aiunt autem Iudæi octauæ diei circumcisionem esse præcipuam, cæteras superuacaneas. Et fortasse propter aliquem infestum Iudæorum genti angelum inuenta est, qui posset incircumcisos lædere, circumcisos non item: quod colligi potest ex libris Exodi, ubi angelus ante circumcisionem Eleazari contra Mosem ualuit: quo circumciso irrita facta est illius potentia. Quod non ignorans Sepphora, scrupo arrepto circumcidit suum filiolum, effata secundum uulgatam editionem, Stetit sanguis circumcisionis mei pueri: secundum Hebræos uerò, Sponsus sanguinum tu mihi. Nocat enim talem angelum ualidum ante sanguinem, sed cohibendum cruore circumcisionis: quapropter dixit, Sponsus sanguinum tu mihi. Verùm ista curiositatis quandam speciem præ se ferentia, nec satis apta uulgi auribus, hactenus prodere ausus, unum etiam ut Christianum decet addam, moxq; transibo ad deinceps sequentia. Potens erat, opinor, hic angelus contra non circumcisos ex populo, & in uniuersum contra omnes creatoris cultores, donec Iesus corpus assumeret. Postquam autē assumpsit corpus, & in eo circumcisus est, irrita facta est tota eius potentia contra circumcisos per nostram religionem, quoniam inenarrabili sua deitate Iesus illam sustulit, ideoq; discipulos suos circumcidi uetuit: quibus dictum est, Si circumcidamini, Christus nihil uobis proderit. Nec ob suillæ carnis abstinentiam Iudæi sibi placēt ut ob rem egregiam: sed quia sciunt purorum impurorumq; animalium discrimen, eiusq; causam, & suem esse in impurorum ordinem. Verùm hæc quoque aliud significabant usque Christi aduentum: post quem dictum est eius discipulo nondum hæc intelligenti, & neganti unquam quicquam inquinatum aut impurum receptum in os suum: Quæ Deus purificauit, tu ne pro impuris censeas. Nec ad Iudæos igitur nec ad nos attinet quòd præter sues etiam capris, ouibus, bubus, piscibus, sacerdotes Aegyptiorum abstinent: sed quia non quod intrat in os inquinat hominem, & cibus nos Deo non commendat, non magni facimus abstinentiam ciborum huiusmodi: nec tamen ita indulgemus uentri ut consectemur tales delicias, quapropter quantum ad nos attinet, Pythagoricos animatis abstinentes ualere finimus. Hic considerandum discrimen, quid Pythagoricos, quid nostros in uirtutum stadio se exercentes, ad abstinētiam ab animatis moueat. Illi abstinent propter fabulam de migratione animæ in uaria corpora.

Exod. 4. | Gal. 5. | Act. 10.

Inter Christianos & Pythagoricos magnum esse discrimen.

— *Quis enim sua pignora cara*
Mactaret demens, sacris operatus ad aras?

1. Cor. 9. Nos autem dum aliquid tale facimus, suggillamus corpus nostrum, & in seruitutem redigimus, extinguere uolentes membra terrena, scortationem, impuritatem, lasciuiam, affectus prauos & concupiscentias, ut morti tradamus actiones corporeas. Pergit Celsus Iudæis obloqui, non esse uerisimile hos præ cæteris laude digniores habendos aut Deo gratiores: & ad solos mitti angelos ab eo, quasi iam degant in beatorum sedibus: cùm tamen noti sint & ipsi & eorum regio. Refellamus igitur & hoc, ostendendo probatam eam gentem Deo, ut apparet uel inde, quòd etiam exteri & alieni à fide nostra Deum qui est optimus maximus, uocāt Hebræorum Deum: & quòd ut probatos nunquam deseruit, quantumuis modicum eorum numerum potentia sua perpetuò protegens: ut ne ab Alexandro quidem Macedone duriùs sint habiti, licet propter fœdera quædam noluerint contra Darium arma sumere: quando etiam eorū pontificem sacerdotali stola amictū adoratum ferunt à Macedone, quòd diceret eo habitu uisum sibi per somnium qui prænunciaret subiigendam ipsius armis Asiam. Certè nos Christiani fatemur laudatos illos præ cæteris & amatos à Deo: & eam curā gratiamq; migrasse ad nos, postquam Iesus felicitatem Iudæorum transtulit in eos qui crediderunt ex gentibus. Quapropter etiamsi Romani multa tentarunt ut delerent nomen Christianum, nihil tamen potuerunt efficere, protegente eos manu Dei, cuius uoluntas erat ut uerbum suum ex uno Iudææ terræ angulo profectum disseminaretur per uniuersum genus hominum. Quoniam autē pro uiribus respondimus huic Celsi Iudæos insectantis calumniæ, age deinceps ostendamus, nec arroganter nos profiteri magni Dei notitiā, nec præstigijs circumuentos esse uel à Mose uel ab ipso Seruatore nostro: sed nostro magno bono & in Mose Deum à nobis audiri: & approbatum ipsius Dei testimonio Iesum ut Dei filium à nobis recipi, cū optima spe si iuxta præcepta eius uixerimus. Illud uolentes & sciētes prætermittemus, quod iam antè docuimus, unde oriundi simus, quemúe auctorem habeamus, & quę sit eius lex. Quòd si Celsus nos existimat nihilo meliores Aegyptijs, hircum, arietem, crocodilum, bouem, felem, equum fluuiatilem, simiam canicipitem adorantibus, ipse uiderit, eiusq; similes si qui delectātur ipsius placitis. Nos pro uirili prolixè rationem nostræ religionis reddidimus superiùs: demōstrauimusq; meliora nos inuenisse, solosq; tenere puram putam ueritatē nullo uitiatam mendacio: id quod doctrinæ Iesu acceptum ferimus, nec nos ipsos sed præceptorem commendamus, iam antè commēdatum egregio Dei testimo-

9. Non esse simile uero Iudæos Deo cæteris Gentibus cariores esse.

10. Non superbè, sed uerè Christianos de agnitione Dei gloriari, & eosdem à Christo rectè institutos esse.

testimonio,& prophetarum Hebræorũ oraculis,sed præcipuè rebus ipsis tam euidentibus.Nã liquidò apparet eum non potuisse tam magnas res præstare absque Deo.Cæterum uerba Celsi quæ mox sequuntur, sic se habent. Omittamus ea quibus magister eorum potest coargui, si namusq́ eum uideri uerè angelum. Is primus ne uenit & solus, an etiam alij priores. Si solum uenisse dicent, in promptu est quo arguantur mendacij loquentes sibijpsis contraria. Aiunt enim & alios sæpe uenisse,interdum sexaginta simul aut septuaginta, eosq́ malicia corruptos ob id mulctatos esse uinculis subterraneis: unde promanare fontes calidos, uidelicet ex illorũ lacrymis. Quin & ad ipsius sepulcrum tradunt uenisse angelum,alij unum,alij duos, qui eum resurrexisse nunciarent mulieribus. Nam Dei filius uidetur nõ potuisse aperire sepulcrum, sed opus erat alio qui amoliretur lapidem. Præterea de Mariæ utero nunciaturus ad fabrum uenit angelus:rursumq́ qui moneret ut infantem fuga eriperent. Et quid attinet omnes curiosè percensere, quot uel ad Mosem uel ad alios missi dicantur? Ergo si & alij missi sunt, manifestum est hunc quoque uenisse ab eodem Deo. Sed fac eum nunciasse maius aliquid,nimirum delinquentibus Iudæis,& religionem suam deprauantibus,uel, ut subindicari uidetur, impia facinora patrantibus.Equidem satis iam superiùs ad hæc Celsi uerba respondi,ubi propriè de seruatore nostro Iesu tractabamus: tamen ne quem locum in eius scripturis transilire uideamur, quasi desit quod dicamus,age etiamsi uidebimur eadem iterare prouocante huc Celso, tamen disseramus quanto possumus compendio, si fortè quid super his rebus in mentem ueniat uel recentius uel dilucidius.Ait se omittere quæ magistrum Christianorum redarguant,quum nihil omittendo dixerit quicquid poterat,ut patet ex ipsius uerbis recitatis superiùs.Sed hoc facit figura quadam rhetorica. quòd autẽ ne redarguamur quidem in his quæ ad tam eximium seruatorem nostrum attinent,etiamsi criminator iste uideatur sibi redarguere, liquebit lectoribus studio perquirendæ ueritatis omnia quæ de illo prædixerũt uatum oracula scrutantibus. Deinceps uerò quod ait,donare se nobis de Seruatore, uerè eum esse angelum: respondemus accipere nos hoc non ut donaticium,sed ut reipsa compertũ ab uniuerso humano genere,cum quo uersatus est prædicatione pro captu cuiusq́ se admittentiũ: id quod facinus fuit non simplicis angeli,sed ut scriptura eum nominat,angeli magni consilij. Nunciabat enim hominibus magnum Dei & patris uniuersorum de ipsis cõsilium, ut per integritatem uitæ sinceramq́ pietatem magnis passibus ad Deum ascenderent: cæterum qui hoc tam felix nuncium repellerẽt, scirent se suapte culpa per incredulitatẽ alienatos à Deo properare ad interitum. Si,inquit,angelus iste ad homines missus est, aut primus uenit solusq́, aut ante eum priores alij. Deinde utramq́ opinionem oppugnat, cùm nemo uerè Christianus dicat nullum ante Christum esse missum nuncium. Quapropter & Celsus ait alios uisos ab hominibus. Et tamen quasi solum missum ad homines dicerent, adeò falsum hoc ait, ut illi qui per doctrinam Iesu recesserunt à mundi opifice tanquam inferiore, & accesserũt tanquam ad potiorem Deũ patrem ad se missi, dicant quosdam missos etiam à mũdi opifice ad genus humanum. Hic locus quoniam studio ueritatis nobis diligenter excutiendus est,respondemus Marcionis familiarem Apellem hæreseos cuiusdam auctorem, & pro fabulis habẽtem Iudæorum literas, docuisse quòd solus Iesus ad homines missus sit. Itaq́ ne cum hoc quidem sic opinante Celsus digladiaretur rationabiliter,quando is non credit missos alios,ut iam diximus, & Hebræorum literis fidem abrogat ut uana miracula continentibus:multò autẽ minus admitteret quæ Celsus adducit ex libro Enochi non intellecto.Nos igitur nemo mendacij coarguet ut docẽtes inter se pugnantia,quòd solus uenerit Seruator noster,& quòd alij multi sæpe uenerint nuncij.Quanquã hic ualde cõfusè calumniator loquitur in hac disquisitione de angelis missis ad homines, ut qui obscurè inaudiuit nescio quid ex Enochi literis,quas nec legisse uidetur, nec scire quòd nõ magna sit earum auctoritas in ecclesijs: unde fortasse illud sumptum est: sexagenos & septuagenos descendisse, eosq́ malos redditos. Sed interpretemur eius dictũ candidius, quippe qui uidimus quod ille non uidit in Genesi scriptum: Viderũt filij Dei filias hominũ quòd essent pulchræ,acceperũtq́ sibi uxores selectas ex omnibus: nihilominus eos qui ualent intelligere mẽtem propheticam, admonemus etiam ante nos quendam hæc retulisse ad animas cupidas uiuẽdi in corpore.Eas aiebat uocatas per figuratam locutionem filias hominum. Verùm utcunq́ se habet hoc quod de filiabus hominum à filijs Dei adamatis legimus,nihil suffragatur Celso negãti Iesum seruatorem nostrũ & benefactorem solum ut nuncium missum ad homines,cùm constet omnes qui unquam ad corrigendam uitam inuitabant,perfunctos nunciorũ officio.Deinde rursum commiscens & confundens quæ undecunq́ audiuit, uel ubicunq́ legit, siue inter sacras scripturas à Christianis recepta siue non,ait illos qui sexageni septuageniue descendebant puniri uinculis subterraneis:additq́ ut ex Enochi auctoritate,non tamẽ eum nominans: unde & fontes calidi,ex illorũ lacrymis: rem nec dictã unquam,nec auditã in ecclesijs Dei. Nemo enim fuit tam insipiens, ut corporeas lacrymas fingeret humanis adsimiles in profectis è cœlo angelis: &, si

11. *De aduentu & resurrectione Christi.*

12. *Christus an sit Angelus.*

Esa. 9.

Gen. 6.

Fabula de calidis fontibus.

modò licet ludere in his quæ Celsus tam seriò loquitur, respondendũ non posse dici fontes calidos constare angelorũ lacrymis, cùm plerique dulces habeant latices, lacrymarum uerò natura salsuginosa sit: nisi fortè Celsi angelis dulces manãt lacrymæ. Ac rursum miscens quę misceri non possunt ut dissimilia, post mentionem sexagenorum septuagenorumue angelorũ descendentium & calidos fontes delacrymantium, addit uisos etiam ad ipsius Iesu sepulchrum angelos, duos ut quidã produnt, unum uerò ut alij, incertum an ideo quòd in narratione Matthæi Marcique unum inuenerit, duos uerò apud Lucam & Ioannem: quæ quidẽ non sunt contraria. Nam qui unum scribunt, narrant de eo qui auoluit à monumento lapidẽ: qui uerò duos, de ijs qui conspecti sunt intus sedere candidati: aut de ijs qui uenientibus ad sepulcrum mulieribus obtulerũt se in uestitu præfulgido. Cæterum singula horũ uel fieri potuisse, uel per figuras significare aliquid, non hîc docere conuenit, quòd hoc enarratorum euangelij sit officium. Oblatas

Miraculosæ uisiones.

autẽ sæpe miraculosas uisiones hominibus, legitur & in Græcorum histórijs, non eorũ tantùm quorum scripta uanitatis suspecta sunt ut fabulis similia, sed in illorum quoque qui inter graues ac ueraces philosophos habiti, res compertas mandarunt literis. In hoc genere quædã legimus apud Chrysippum Solensem de Pythagora, & apud quosdã recentiores qui heri & nudiustertius commentati sunt, ut Plutarchus Chæronensis in commentarijs de anima, & Pythagoricus Numenius in secundo de immortalitate animæ: nisi fortè quoties Græci talia narrant, præsertim philosophi, non licet ridere, carpere, pro figmentis habere ac fabulis: dum uerò homines Deo sacrati, quibus piaculare est uel tormentis uel in tentationẽ ortis adigi ut de Deo mentiantur, dicunt se uidisse uisiones angelorum, uani habendi sunt & indigni fide, nec sermones eorum in ueris censendi sunt. Sed nõ est rationi consentaneum huiusmodi de ueris ac falsis iudicium. Nam qui dant operam ne decipiãtur, post inquisitionem demũ & examinationem ratò

Angeli testes resurrectionis Christi.

pronunciãt, hoc uerum esse, illud falsum in miraculosis narrationibus: quòd nec omnes fidem mereantur apud homines, nec omnes pro confictis fabulis reijci debeant. Porrò de Iesu à mortuis resurrectione hoc quoque dicendũ non mirum esse: Vnum aut alterum angelum nunciasse, rediuiuum eum iam res ipsi fidẽlium curare: quin & illud mihi fit uerisimile, quòd fideles continuè fructum ex ea resurrectione percipientes, & per conuersionem ad Deum emergentes è uiciorum colluuie uiuentesque integrè, ope angelorum adiutantur. Celsus autem nec hoc incalumniatum reliquit, quòd angelus auoluit lapidem à monumẽto in quo Iesu corpus situm erat,

Matt. 28. Luc. 24. Mar. 16.

adulescentulorum sub ferula declamantiũ more occasione arrepta: Ergo, inquit, Dei filius non ualebat aperire sepulcrum, sed alieno ministerio ad amouendum saxum opus habuit. Hoc loco ne quid agã curiosius, neue tropologiæ prætextu intempestiuè philosopher, loquar de ipsa historia: magis esse è dignitate resurgentis ad utilitatem humani generis, quòd per inferiorem ministrũ lapis auolutus est, quàm si hoc ipse fecisset. Taceo nunc, quòd qui Dei uerbo insidiantur, postquam necatum ostenderunt populo exanimem & redactum in nihilum, noluntaperire eius sepulcrum, ne quis post nefarias eorum insidias uerbum uiuum conspiciat. At Dei nuncius qui propter salutem hominum descenderat, adiutor angeli fortior insidiatoribus auoluit graue illud saxum, ut qui putabant uerbum mortuum, discant nõ ampliùs esse inter mortuos, sed uiuere, & præmonstrare uiam se sequentibus, quemadmodũ solitus erat superiore tempore nondum altioris disciplinæ capaces instituere. Atque hîc nescio quid sibi uolẽs admiscet men-

13. De Angelo qui Iosephum in somno de conceptione Christi & de fuga, admonuit.

tionem angeli de utero Mariæ nuncium Iosepho afferentis: ac rursum post natũ infantem monentis de fugiendis quæ ei parabantur insidijs, Aegyptoque petenda: qua de re iam antè respondimus. Iam quorsum attinet quod ex scriptoris affert quæ ibi narrantur de angelis ad Mosem missis & alios? mihi certè non uidentur quicquam ad eius propositum facere, præsertim cùm nullus eorum conatus sit humanum genus à peccatis abstractum ad Deum cõuertere. Itaque licet etiam alij missi sint à Deo, hic maius aliquid nunciasse credendus est Iudæis peccantibus, pietatem parum integrè seruãtibus, à quibus propter ipsorum impia facinora regnũ Dei transtulit ad colonos alios passim degentes in ecclesijs ad suam curam pertinentibus, & nihil non agentes ut per Iesu doctrinã uitamque tali doctrinæ cõsentaneam Deo lucrentur plurimos. Per-

14. Idẽ Deus Christianorum & Iudæorum & de historia Geneseos.

git Celsus: Ergo idem Deus Iudæorum est & istorum Christianorũ uidelicet. Et quasi hoc controuersum sit aut confirmatione opus habeat: id, inquit, fatetur magna ecclesia, recipiens ut uera quæ à Iudæis traduntur de mundi creatione sex diebus absoluta, deque septimæ quiete, in qua scripturæ docent quieuisse Deum à suis operibus, contemplantẽ singula: quas Celsus nec intelligens nec legẽs, putat eum à labore quæsisse requiem, id quod nusquam scriptum est. Verùm de mundi creatione, & sabbatismo à populo Dei diligenter obseruato, longa est & arcana nec explicatu facilis disputatio. Post hæc Celsus opinor ut uolumen eius plenius fieret & grandius, multa temerẽ congerit: qualia sunt, quòd eundem quem Iudæi putamus primum hominem, & ab illo originẽ atque successionem humani generis similiter deducimus. Cæterum mutuas fratrum insidias nescimus, sed Cainum Abeli struxisse insidias & Esauum Iacobo: quòd si

Abel

Abel Caino insidiatus est & Iacobus Esauo, tū rectè dixit Celsos, mutuas fratrū insidias æquè apod nos narrari atq; apud Iudæos. Esto autē etiam profectionem in Aegypium eodem modo apud nos atq; illos narrari, & inde reditum nō fugam ot Celsus nominat, quid hæc faciunt ad accusationem uel Iodæorum uel nostrorum bomioum? Sed iste ubi se putat ansam uitupe-randi nactum, fugam Hebræorum oominat: ubi uerò res postolabat ui expēderet quæ de plagis scripta sunt quibus Deus afflixit Aegypriorum gentem, ea libenter silentio præterijt. Quòd si seriò respondendum est ad opinionem Celsi credētis nos idem de scripturis sentire quòd Iudæi sentiont, dicam cōfessum esse apud utrosq; sacros libros scriptos esse diuino spiritu, sed de intellectu eorum non consentire nos, quādo nec uiuimus ut Iodæi, quòd non sapiamus iuxta externam legis literam. Et dicimus, quoties legitur Moses, uelamē esse obtensum cordibus eorum qui Iesu Cbristi uiam non ingrediuntur, ut eos mens Mosis legislatoris lateat: scimus autem quòd si quis se cōuertat ad Dominū, est autem spiritus is Dominus, sublato oelamine retectaq; facie, in occultis illis literarū sensibus tanquā in speculo gloriam Domini cōtemplabitur, fruetur; illa quæ Dei nominatur glotia in suammet ipsius gloriam: accipiēdo pro intellectu id quod uocatur facies, iuxta interiotem hominis faciem, repletam luce & gloria ueritatis quæ continetur in illis legibus. Post hæc dicit: Nemo me putet ignorare, quosdam Cbristianorum assensuros cōmunem sibi esse com Iudæis Deū: quosdā uerò dicturos, dioersum atq; adeò contrariū, & ab illo uenisse filium. Sed si boc in Christiana religione improbat quòd plures sectas habeat, quin eadē opera damnat philosophiam? quandoquidē in pbilosophorum sectis discrepatur de rebus non oulgaribus, sed de maximè cognitu necessarijs. Accusanda erit & medicina propter sectas soas. Esto igitur negent aliqui eundē esse nostrum & Iudæorum Deū, non ideo culpandi sunt qui ex communibus scripturis demōstrant eondē esse Iudæorum Deum & gentilium: Paulo qui ex Iudæis ad Christianā religionē accessit, manifestè dicente: Gratias ago Deo meo, cuius cultor sum iam inde à progenitoribus in cōscientia pura. Sit licet etiā tertium genus eorū qui alios animales alios spirituales nomināt: puto aūt eum Valentinianos dicere: qoid boc ad nos ecclesiasticos: qui dānamos opinionem asserenoū alios ad salutē natos, alios ad interitū: & hos natura malos, illos contrà natora bonos. Sint rursum alij qui arrogātes Gnosticorum nomine polliceantur nouam quandā scientiam, quemadmodū quidam se nomināt Epicureos philosophos: attamen neq; prouidentiā tollens fuerit germanus pbilosopbus, neq; isti qui absurda figmēta & Iesu successoribos improbata introducunt, Christiani unquam fuerint. Sint alij etiā Iesum recipientes, eoq; Christianos se iactantes, seruantes nihilominus legem & uiuentes Iudæorū moribus: uidelicet Ebionæi duorum generū, oel nobiscum fatētes Iesum natum è uirgine, uel nō ita, sed reliquorū more hominū: quid hoc crimen attinet ad ecclesiam, quam Celsus uulgi nomine significat? facit etiā mētionem nescio quorū Sibylistarum, fortasse quòd audierat à quibusdā improbari eos qui Sibyllam propbetidē existimant, notariq; Sibylistarum nomine. Deinde aceruum uariarū appellationū in nos congerens ait se nosse quosdā Simonianos, qoi Helenā siue præceptorem Helenū uenerantes Heleniani dicantur. Sed in hoc fallitur Celsus cū Simoniani nolint fateri Iesum esse Dei filiū, sed Simonē dicant Dei uirtotem, prodigiosa quædā narrantes de homine uano, qui putarit se miracolorū æmulatione nō minorem existimationem q̄ Iesus paratorū apod bomines. Sed neq; Celsus neq; Simon potuerunt intelligere, quomodo Iesus in morē boni coloni potuerit magnā Græciæ barbariæq; partē opplere uerbi semine, traducētis animas à uicijs ad conditorē rerum omniū. Celsos porrò nouit & Marcellianos à Marcellina & Harpocratianos à Salome oriūdos, tū alios à Mariamme alios à Martba. Nos autē qui discēdi studio nō solū nostræ doctrinæ uarias sentētias perquisiuimus, uerumetiā philosophorū ueritatē uestigantiū scripta excossimus, nunquā in istos incidimus. His addit Celsus Marcionistas sectatores Marcionis: & ot alios etiā præter iā nominatos uideatur nosse, more suo loquēs, Et alij alios, inquit, fingētes sibi dæmonas & magistros decepti uolotātur in magnis tenebris turpiùs q̄ in Aegypto sodales Anonoani. Videtur sanè rē atigisse dum ab alijs dæmonibus alios dicit inuolutos erroribus & ignorātiæ tenebris: quòd uerò Antinoum confert cū nostro Iesu, non repetemus quæ antè ad boc respondimus. Hi, inquit, dicendis nō dicendisq; in se inuicē uelitantur cōuicijs, nunquā concordes propter odia mutua. Ad hoc quoq; iam antè responsum est, & apud pbilosopbos itidē inueniri sectas sectis infensas & apod medicos. Attamen qui meditati uerba Domini Iesu eius doctrinæ cōsentanea didicimus & dicere & facere, cōuiciantibus contrà bene precamur, persecutores toleramus, obtrectatores nostros admonemus, nō fanda infandaq; iacimus in dissidentes à nostris opinionibus: sed siquidem possumus, oihil nō tentamus quo illis correctis persuadeamus ut soli attendāt creatori omniū, omniaq; tanq̄ rationē summo iudici reddituri faciāt. Quòd si nihil proficimus, seruamus illud præceptū: Hæreticū bominē post unā alteramúe admonitionē deuita, sciēs quòd deprauatus sit talis, peccetq; à seipso condemnatus. Præterea qui capiūt illud Seruatoris, Beati

2.Cor.3.

15. De sectis Christianorū.

2.Tim.1.

Tit.3.

Matth.5.

pacifici:& illud, Beati mites: non insectabuntur odiosè uel seductos uel seductores, nec eos cavillabuntur esse Circas blandiloquas. Videtur autem Celsus ne illud quidẽ apostolicum satis intellexisse: In nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinæ dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendaciũ & cauteriatam habentium conscientiam, prohibentium coniugia, ut abstineatur à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: ac ne eos quidẽ qui his apostoli uerbis urgent istos qui nouitates & falsitates in sacram doctrinam inuehunt: quapropter ait quosdam apud Christianos uocari aurium cauteria, & alios ænigmata, id quod nondũ uidimus. Certũ est scandali nomen frequẽs esse in nostris literis, quo solemus un' de sanæ doctrinæ deprauatoribus, & simpliciorũ hominũ deceptoribus: quos tamẽ in eis literis nusquã Sirenas saltatriculas, & sophistrias, nisi quis aures cera præmuniat, porcina pro humanis capita imponentes, nominari, comperimus: & ni fallor, nec in nostris nec in hæreticorum ita nominantur scripturis. Solus iste qui omnia se scire profitetur, etiã hoc asseuerat, ac mox addit: Omnes autẽ tantopere inter se discrepantes, & fœdissimis contẽtionibus mutuò se redarguẽtes, audies iactare illud, Mihi mũdus crucifixus, & ego mundo. nã hoc solũ Celsus retinuisse uidetur è Paulinis literis, alioquin obiiceret nobis alia innumera, uelut illud: In carne uiuẽtes non iuxta carnem militamus. Nã arma militiæ nostræ nõ sunt carnalia, sed Deo pollentia, ad demolitionem omniũ substructionum & cogitationum in altum se extollẽtium aduersus cognitionẽ Dei. Quin & hoc ipsum quod ait omnes iactare has uoces, Mihi mundus crucifixus est & ego mũdo: falsum esse coarguemus. Sunt enim quędã hæreses quæ nõ recipiunt Paulinas Epistolas, ut Ebionæi utriusq; generis, & qui Encratitæ uocantur. Certè hi qui nõ habent Apostolum pro uiro beato & sapiente, nõ dicerent, Mihi mundus crucifixus est & ego mundo. Atq; ita etiã hîc Celsus mẽtitur, multis uerbis in uarietatem hæresium inuehens: sed tam indistinctè, ut ne hoc quidem mihi uideatur considerasse aut intellexisse, quomodo se dicant plura Iudæis nosse Christiani: utrũ approbantes libros eorum, aliter tamen interpretantes, an in totum reiicientes eorum scripturas. Sunt enim inter hæreticos qui uel hoc uel illud faciunt. Post hæc sic loquitur: Ergo age etiãsi nulla habent idonea dogmatis sui principia, ipsam doctrinam eorum examinemus: & primùm quæ parum intellecta deprauant per inscitiam, ineptè usurpantes sibi quæ ignorant. Sunt autem hæc. Ac mox fidelium Christianorum placita recensens, opponit eis philosophica: contendens quicquid bene à Christianis dictum putatur, & melius & dilucidius traditum apud philosophos, ut ad philosophiam retrahat à dogmatibus honestatẽ & pietatem præ se ferentibus. Nos hîc quinto libro finem faciemus, à reliquis sextum auspicabimur.

1.Tim. 4. *Pauli de nouissimis temporibus prophetia.* *Gal. 6.* *1.Cor. 10.* *Pauli epistolas qui abiecerint.*

LIBER SEXTVS.

SEXTVM hunc librum ordiẽtibus nobis, sacer Ambrosi, contendendũ est aduersus Celsi calumnias, non aduersus opiniones philosophicas, ut alicui posset uideri. Nã multa præsertim è Platone adducit, quæ persuaderi possunt uel prudẽtibus ex sacris literis, eaq; conatur ostẽdere nobis cum aliis esse cõmunia, sed ita ut melius hauriri possint è Græcis auctoribus, etiamsi nõ referantur ad Deũ Deiue filiũ. Ad quod respõdemus, cũ ueritatis professoribus propositũ sit prodesse quã plurimis mortaliũ, & pro humanitatis officio quęcunq; attrahere, siue cordatũ, siue insensatum: nec solũ Græcos aut mansuetos barbaros, sed quosuis è feris populis conuertere: dubio procul opus esse ad hoc forma dicendi cõmuni, quæ quorumuis auribus se accõmodet: cæterum illos qui ualere sinunt plebeios homines, eosq; ut educatos illiberaliter, nec capaces bene ordinatæ doctrinæ fastidiũt, literatorũ tantũ ratione habita, angustis benignitatẽ suã circumscribere terminis. Hoc aũt ideo dico, quia Celsus aliiq; criminantur scripturarum nostrarũ in eloquendo simplicitatẽ, quam ad se collatã splendor cultioris orationis obscurare uidetur: cũ prophetę nostri & ipse Iesus eiusq; Apostoli attẽti fuerint potissimùm ad orationis modũ non solũ ueracissimũ, sed etiã ad attrahendã multitudinem maximè commodum: ut singuli tam cõuersi & attracti pro uirili percipiant arcana sub sermonis simplicitate latentia. Imò si uerum fateri licet, paucis profuit, si tamẽ profuit, Platonis & similiũ exculta & securata oratio: multò autẽ pluribus ista simplicitas hominũ tam stylo quàm doctrina ad captũ uulgarẽ se attemperantiũ. Itaq; uidere licet Platonẽ doctorũ tantùm teri manibus: Epictetũ uulgo quoq; lectorũ admirabilẽ esse utilitatis nomine, quòd se præceptis illius admonitos proficere sentiant: id quod nolim ita accipi, quasi dictũ in Platonis contumeliã: est enim & hic perutilis elegantioribus: sed quo melius intelligatur mẽs eius qui dixit: Prædicatio mea nõ in persuasibilibus sapiẽtiæ uerbis, sed in ostẽsione spiritus uirtutis, ut fides nostra, nõ sit in sapiẽtia hominũ, sed in uirtute Dei. Quæ uerba quid aliud sibi uolunt, quàm non satis esse ut uerũ sit & natũ ad mouendos animos hominũ quod dicimus, nisi doctori diuinitus cõcessa sit uis quædam, & dictis eius adsit gratiæ cœlestis energia. Idẽ ait propheta in Psal. sexagesimoseptimo: Dominus dabit uerbũ euangelizantibus uirtute multa. Itaq; ut demus quędã placita nobis esse cũ Græcis cõmunia,

1. De communi dicendi forma in Sacris scripturis. *Quo sermonis genere Christus & Apostoli sint usi.*

munia, certè illorũ non tantundẽ ualet ad afficiẽdas animas: quo factũ est ut rudes quantũ ad Græcam philosophiã attinet Iesu discipuli peragrãdo multas orbis nationes, afficerẽt eas pro dignitate auditoris cuiusq;, sicut uisum est uerbo Dei: & quãto quisq; ad discendũ erat procliuior, tanto proficiebat in melius. Proinde sectentur priscos magistros qui possunt eos assequi, doceat Plato Aristonis filius de summo bono, scribat in quadã epistola, primũ bonũ esse ineffabile, sed post diuinã familiaritatẽ repentè uelut à flamma lumẽ ab eo in anima excandescere: quæ etiã nos cũ audimus nõ assentire nõ possumus. Deus eñ & hoc, & quicquid aliud bene dixerunt, ejs manifestauit. Quapropter dicimus, eos qui post conceptã ueram opinionẽ de Deo non ut Deũ piè coluerũt, reos esse pœnæ peccatoribus debitæ. Sic eñ de his Paulus ad uerbum loquitur: Palam fit ira Dei de cœlo aduersus omnẽ impietatẽ & iniusticiã hominũ, qui ueritatẽ in iniusticia detinẽt, propterea q; id quod de Deo cognosci potest manifestum est in illis. Deus eñ illis patefecit. Siquidẽ quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mũdi, dum per opera intelliguntur, peruidẽtur: ipsaq; æterna eius potẽtia ac diuinitas, ut sint inexcusabiles: ꝓpterea quod cum Deũ cognouerint, non ut Deũ glorificauerunt, neq; grati fuerũt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratũ est insciens cor eorũ. Cùm se crederẽt esse sapiẽtes, stulti facti sunt mutaueruntq; gloriã immortalis Dei, per imaginẽ, non solũ ad mortalis hominis similitudinẽ effictam, uerumetiã uolatilium & quadrupedũ & reptiliũ. Norunt igitur ueritatẽ illi qui dicũt primùm bonũ esse ineffabile, & post diutinã consuetudinẽ repentè uelut à flamma lumẽ ab eo in anima excandescere, quod deinde alatur à seipso: sed qui talia scribunt descendunt in Piræeum adoraturi ut numen Dianã, & spectaturi festũ Græcorũ conuentũ: absolutisq; disputationibus egregijs de anima, eiusq; post exactã rectè uitã felicitate, missa faciunt præclara illa quæ Deus eis aperuit, humilia paruaq; sapiunt, uotiuum gallum persoluẽtes Aesculapio: & inuisibilia Dei atq; ideas contẽplati, ex creatione huius mundi rebusq; sensibilibus, à quibus ascendentes ad intelligibiles, æternã eius potentiã ac diuinitatẽ non obscurè uiderunt, nihilominus stulti facti sunt in suis ratiocinationibus, & cor eorũ quasi nihil intelligat uolutatur in tenebris atq; ignorãtia ueræ religionis, licetq; uidere ualde sibi placentes sapientiæ atq; adeo theologiæ nomine, adorare simulacrũ hominis corruptibilis uelleq; uideri id facere in honorẽ numinis: quin & ad Aegyptiorum superstitionẽ nonnunquã se deijcere, & ad cultũ uolucrium, quadrupedum atq; reptilium. Sed donemus esse qui mentẽ attollãt altiùs, certè comperiũtur mutasse Dei ueritatẽ in mendaciũ, & uenerari ac colere creaturã plus quàm creatorẽ, quapropter multis istis Græcorũ sapientibus errantibus in opinione de deitate, Deus elegit stulta huius seculi, ut sapiẽtes pudefaceret, infirma itẽ, ignobilia, contẽpta, & quæ nõ sunt, ut ea quæ sunt in nihilũ redigeret, reuera ut ne glorietur ulla caro in conspectu Domini. Cæterũ sapiẽtes nostri, antiquissimus Moses alijq; posteriores prophetæ, non ignorãtes Deum esse inenarrabilem, scripserunt quidẽ eum apparuisse uiris hoc honore dignis, Abrahamo, Isaaco, Iacobo: sed in qua essentia uel specie, aut quomodo quaue sui parte uiderint eum, exquirendũ reliquerũt his qui possunt considerare talia similiter, ut illi à quibus Deus conspectus est, puro corde, nõ oculis corporeis. Nam iuxta nostrũ Iesum, Beati mundo corde, quoniã ipsi Deum uidebũt. Quòd autẽ repentè uelut à flamma lumẽ excandescat in anima, multo antè in scripturis dictũ est per prophetam: Illuminate uos sciẽtiæ lumine. Sed & Ioãnes aliquãto pòst dixit, quòd uita erat in uerbo, & uita erat lux hominũ: quæ quidẽ uera lux illustrat omnẽ hominẽ uenientẽ in uerũ mundũ intelligibilem, facitq; ut & ipse sit mundi lux. Illuxit eñ hæc lux in cordibus nostris, ad illustrandũ euangeliũ gloriæ Dei in persona Christi. Quamobrẽ antiquissimus propheta qui uixit plus q̃ quartadecima ætate ante Cyrũ: Dominus, inquit, illuminatio mea & seruator meus, quẽ timebo? &, Lucerna pedibus meis lex tua, lumen semitis meis. &, Signatũ est super nos lumẽ uultus tui Domine: in lumine tuo uidebimus lumẽ. Ad hoc lumẽ inuitat nos Esaias dicẽs: Illuminare illuminare Hierusalẽ: uenit eñ lumen tuũ, & gloria Domini super te orta est. Idẽ uaticinans de aduentu Iesu auocantis à simulacris statuisq; ac cultu dæmonũ, sic inquit: Sedẽtibus in regione & umbra mortis lux orta est eis. & rursum: Populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam. Vide differentiã inter pulchrũ illud Platonis dictũ de primo bono, & dicta prophetarũ de beatorũ lumine: & quòd Platonis de hoc ueritas nihil profuit lectoribus ad sincerã pietatẽ, ac ne ipsi quidẽ qui sic de primo bono philosophatus est: cæterũ sacræ scripturæ simplex oratio germanũ lectorẽ numine quodã afflatũ corripit, quippe qui habet apud se lumẽ illud quod in parabola quinq; prudentes uirgines in lampadibus suis alunt oleo. Quoniã aũt Celsus ex Platonis epistola profert & hæc uerba: Si mihi uisum fuisset ea quę uel scribi possunt uel dici, apud multitudinẽ satis esse efficacia, quid rectius in uita hac agere possem, q̃ ea scribere quæ magnopere prodessent hominibus, & rerũ naturã in lucẽ ꝓducere? age differamus de his quoq; breuiter, habuerit ne Plato aliquid sanctius ac diuinius q̃ quæ scripto ꝓdidit, an nõ: idq; cuiq; examinandũ relinquamus pro uiribus, ostendẽtes quòd nostri quoq; prophetæ altiora sapiebãt

2. Placita Christianis et Ethnicis communia.

Platonis dictũ de summo bono.

Rom. 1.

Philosophis, ueritatem in iniusticia detinentibus quid acciderit.

1. Cor. 1.

Gen. 18.

Deum quinam uideant.

Matt. 5.

Ioan. 1.

Psal. 118.

Esa. 60.

Esa. 9.

Matt. 4.

Matt. 25.

Plato quædam mysteria non mandauit literis.

per silentiũ, q̃ quæ mandauerunt literis. Nã Ezechiel accipit caput libri scriptũ à fronte & à tergo, in quo inerat lamentũ & canticũ & uæ, iussusq; librũ deuorat, ne eũ scribat & eulget indignis: de Ioãne quoq; scribitur simile quiddã eum uidisse & fecisse. Sic & Paulus audiuit uerba ineffabilia, quæ nõ licet proloqui apud homines. Et maior his omnibus Iesus legitur discipulis priuatim locutus uerbũ Dei præsertim in secessibus: sed quid eis dixerit nõ legitur. Non enim uidebãtur talia uulgo scribẽda uel prædicãda. Quòd si licet uerũ de tantis uiris dicere, aio melius Platone hos uidisse per gratiã diuinitus sibi cõcessam, tum quid scribendũ aut quomodo, quid nõ scribendũ nec euulgandũ, tum quid prædicandũ, quid nõ. Hãc scribendorũ & nõ scribendorũ differentiã docẽs nos Ioãnes ait se audisse tonitrua septẽ, arcana quædã indicãtia, uetantiaq; ne referretur in literas. Multa huiusmodi & apud Mosem reperire licet ac ꝓphetas antiquiores, nõ Platone solũ, sed & Homero & ipsis literarũ Græcarũ inuẽtoribus, digna sanè gratia Dei quã acceperũt, & sublimibus sensibus referta. Nec ut Celsus putat parũ intellectas Platonis sententias deprauauerunt: qui enim potuerũt cùm is nondũ natus esset? Sin ad Iesu apostolos posteriores Platone referatur Celsi dictũ, uidendũ ne hoc uero sit absimile, Paulũ pelliũ sutorem, & Petrũ piscatorẽ, & Ioannẽ abductũ à paternis retibus, malè intellectis Platonis epistolis tales opiniones tradidisse de Deo. Solet aũt Celsus quædã ut fide digna inculcare sæpius, iterum atq; iterũ referẽs quasi noua nec antè dicta: nos semel ad ea respõdisse cõtenti erimus. Iam quod ex eodẽ Platone affert, per interrogationes & responsiones elucere sensum philosophiæ Platonicæ: ostẽdemus è sacris literis quòd etiã diuina scriptura nos hortatur ad dialecticã, alicubi Solomone dicẽte, Eruditio rationibus nõ examinata decipitur: alicubi huic attestante auctore libri sapientiæ Iesu Sirachi filio: Scientia, inquit, insensati est sermo carẽs examine. Itaq; beneuolæ ratiocinationes apud nos sunt maximè, qui scimus quòd præpositus doctrinæ debet esse idoneus ad conuincẽdos qui conãtur cõtradicere. Quòd si quis per segniciẽ non exercet se in diligẽti lectione sacrarũ scripturarũ, nec eas ita ut Iesus præcepit scrutatur perquirẽs earum sententiã, nec intellectũ petit à Deo, nec pulsat fores occlusas, non statim uerbũ Dei uacuum est omni sapiẽtia. Deinde post quædã ex Platone citata in eam sententiã, quòd à paucis summum illud bonũ cognosci potest, subiungit hæc: Sunt qui alios temerè cõtemnendo, ipsi magnifica sed inani spe pleni, quasi nescio quid præclarum didicerint, dicunt uera nõnulla, sed quæ Plato multo antè docuit: nec tamẽ prodigiosè loquntur, nec obturat os sciscitantibus quid nam sit hoc quod pollicetur, nec iubet ante omnia credere talẽ esse Deũ, aut talem habere filiũ, quodq; ipse sua ex illius colloquio hauserit. Ad hæc respõdeo, de Platone Aristandrũ ni fallor scripsisse, nõ Aristonis eum fuisse filiũ, sed spectri quod Apollini simile cõplexum sit Perictionẽ, cui attestantur plerique Platonici, qui uitã magistri sui prodiderunt ad posteros. Quid memorẽ Pythagorã de quo multa ꝓdigiosa ferũtur, quòd in cõuentu Græcorũ nudauerit femur eburneũ, quodq; agnouerit clypeum gestamẽ suum cũ olim esset Euphorbus, cõspectusq; sit eadẽ die in duabus urbibus. Iã qui de Socrate ac Platone prodigiosas narrationes taxare uoluerit, proferet cygnũ Socrati commendatũ per somniũ, uocẽq; ipsius magistri quòd Plato is cygnus fuerit, cũ postridie adolescens ei commendaretur. Similiter & illud quod Plato sibi uisus sit tertiũ habere oculum, inter prodigiosa referet. Nec deerit unquã parũ cãdidẽs de præstãtissimo quoq; malignè sentientibus calũnia, quandoquidẽ ludunt & in Socratis geniũ tanquã rem ficticiam. Ergo nõ loquimur prodigiosè dũ acta Iesu narramus, sed germani eius discipuli de ipso scripserũt talia. At Celsus iste ut ꝓfitetur omniscius, tam multa è Platone proferẽs, data opera credo dissimulat id quod ille scripsit de filio Dei uerbo in sua ad Hermiã & Coriscũ epistola his uerbis: Iurãdo per Deum rerum omniũ ducem præsentium & futurarũ, & ducis causæq; patrẽ & dominũ: quem si uerè philosophemur, cognoscemus omnes, quatenus felices homines possunt pertingere. Alia quoq; uerba Celsus adducit ex eodẽ sic: Libet ampliùs etiã de his rebus disserere. Sic enim bis explicans aliud quiddã fiet apertius. Est enim sermo quidã uerus, cõtrarius audẽti quidquis istarum rerũ scribere, sæpe quidẽ à me dictus & antea, dicẽdus tamẽ, ni fallor, nũc quoq;. Ad parandam scientiam cuiq; tria sunt necessaria, quarta uerò ipsa, quintũ ponendũ est ipsum cognoscibile quod uerè est ens. Vnum quidẽ est nomen, secundũ uerbum, tertiũ simulacrũ, quartum scientia. Iuxta hanc rationem possumus dicere quòd uox clamãtis in deserto inductus est Ioannes ante Iesum, proportione quadã referens nomẽ quod apud Platonem est. Secũdo loco post Ioannẽ est Iesus ostensus ab eo, cui quadrat illud, Verbũ caro factũ est, respondetq; uerbo quod apud Platonẽ est. Tertium porrò Plato ait esse simulacrũ, qua uoce quia nos in alio significato utimur, apertiùs dicemus in animo facta post uerbum compunctione, figurã Christi in unoquoq; à Christi uerbo imprimi. An autem iuxta eandem analogiam quartũ quæ est scientia, sit apud nos Christus perfectorum sapientia, qui potest uiderit. Deinde inquit: Vides quomodo Plato quamuis præfatus rem esse ineffabilem, tamen ne uideatur refugere ad inconuincibilia, rationẽ reddit huius difficultatis. Nã & nihil ipsum fortassis est ineffabile. Hæc quoniã

eò ten-

Apoc.10.
1.Cor.12.
4. Apostolos Platonis doctrinam corrupisse.
Apostolos suã doctrinam nõ hausisse è Platone.
Dialectices cõmendatio.
Tit.1.
Ioan.5.
5. Prodigiosa quædã de Christo tradita.
De Platone, Pythagora & Socrate fabulæ.
Platonis de Filio Dei, uerba.
Ioan.1.

eò tendere uidenẽ ut affirmet non esse credẽdum simpliciter, sed rationẽ reddendã eorum quæ credimus, adducemus & nos Paulum reprehendentẽ eos qui credunt temerè, ubi dicit, Nisi temerè credidistis. Hîc Celsus rursum eadẽ iterãs quantũ in ipso est cogit & nos iterare eadẽ. Cũ enim mẽtio fiat de arrogantib. negat Plat. arrogantẽ fuisse aut mendacẽ, ut qui nõ pfiteatẽ à se inuentũ nouũ aliquid, nec è cœlo se uenire nunciũ, sed præ se ferat unde sua sumpserit. Ad hæc respõderi potest, imò arrogantẽ esse Plat. & tumidũ, qui in Iouis apud Timęũ cõcione sic loquitur: Dij deorũ, quorũ ipse & cõditor sum & genitor: reliquaq; quæ sequũt, φ si quis hæc defẽdere conabitẽ, ppter sententiã Iouis apud Plat. cõcionantis, quin eadẽ opera perquirit sententiam uerborũ filij Dei, aut creatoris in scripturis pphericis, maiora inuẽturus φ in cõciõe Iouis quæ in Timęo legitẽ. Nã diuini sermõis character est futurorũ prędictio, quæ in naturã humanã nõ cadit, & iudicatẽ ex euentib. qñ euidẽs fit diuini Spũs prænunciatio. Itaq; nõ omni accedẽti dicimus, Primũ crede de quo te doceo Dei filiũ esse: sed unũquẽq; alloquimur habita ratione motũ eius & cõditionis: ut qui didicimus, debere nos scire quõo respõdendũ sit cuiq;: & quos faciliores ad credendũ nãciscimur, eis hoc prædicamus: cæteris quoad eius fieri potest demonstramus percõtando uicissim ac respõdendo. Nec ita ut Celsus expbrat dicimus, Crede esse hunc, de quo te doceo Dei filiũ, quãuis ignominiosè uinctus sit & turpi affectus supplicio, quãuis heri & nudiusternus in cõspectu omniũ tractatus pbrosissimè: nec dicimus, Ea propter enã magis crede. Nã ad singula cõamur plura dicere, quæ supra exposuimus. Post hæc Celsus de Christianis sic loquitẽ: Alij hũc inducũt, alij aliũ: omnib. tñ in prõptu est cõmune illud uerbũ, Crede, si uis saluus fieri, aut abi. Quid hîc facturi sunt qui uerè seruari cupiũt: nũ tesseratũ iactu sortẽẽ quò se uertere debeãt, & quib. addicere? Enã ad hoc apertè respõdebimus: si plures fuissent qui uenissent in uitã hominũ, quẽadmodũ narrãt de Iesu, Dei filij, & singuli ad se quosdã attraherent, ut ppter similitudinẽ pfitentiũ se Dei filios, incerta fides nostra fieret uariantib. testimonijs, locũ habuissent illa uerba: Alij hũc inducũt, alij aliũ: omnib. tñ in prõptu est cõmune illud, Crede si uis saluus fieri, aut abi: & reliqua. Nũc aũt per totũ terrarũ orbẽ Iesus prædicatẽ uenisse ad humanũ genus unicus Dei filius. Nã qui hæc pdigiosis, sicut Celsus, tribuentes artib. similibus pdigijs conati sunt sibi cõciliare fauorẽ multitudinis, neq; fuisse deprehensi sunt, Simon Samaritanus magus, & Dositheus eius cõterraneus: quorũ alter aiebat se uirtutẽ illã magnam Dei, alter uerò & ipse uolebat haberi Dei filius. Nunc nusq; gentium extant Simoniani, quãuis Simon quo plures sibi pararet discipulos, sustulerit è sua doctrina mortis periculũ, φ Christiani docebant contẽnere, dicens indifferentẽ rem esse idololatriã. Imò nec ulla persecutio contra Simonianos unq; exorta est. Sciebat enim malus dæmon doctrinæ Iesu insidiator nihil periculi rebus suis imminere à Simonis discipulis. Cæterùm Dositheani nec unq; floruerunt, & nunc omnino extincti sunt, ut nomine tñ manente inter 30. non censeantur. Quin & Iudas Galilæus, ut Lucas in Actis apost. scribit, uolebat uideri magnus aliquis, & prior illo Theudas: sed quia non pficiscebatẽ à Deo hæc doctrina, perierũt, moxq; omnes qui eos sectati fuerãt dispersi sunt. Quare nõ tesseris sortimur quo nos debeamus uertere, aut quẽ sequi, cũm nulli sint, qui nos in diuersa trahãt, profitendo se à Deo missos ad genus humanũ. Verùm de his satis hactenus: trãseundum est ad aliã Celsi calumniã, ne sententias quidẽ nostras scientis, sed malè intelligendo affirmantis nos dicere, hominũ sapientiã esse apud Deũ stultitiã: cũ Paulus dicat: Sapientia huius mundi, stultitia est apud Deũ. Hîc Celsus ait huius rei causam iã dudũ redditã: putatq; causam esse, φ uelimus per hæc uerba solos imperitos & fatuos ad nos allicere. Sed id iam antè à se dictum ipse significat, & nos ad hoc pro uirib. respõdimus: attamen conatẽ ostẽdere hoc quoq; nos mutuatos à Græcorũ sapiẽtib. dicentib. aliã esse diuinã, aliã humanã sapientiã. Itaque hîc dicta Heracliti adducit in mediũ, unũ illud, Nã hominũ mores rationẽ nõ habent, deorum habent: alterũ, Vir stultus audit à dęmone, sicut puer à uiro. Adducit & ex Plat. apologia p Socrate scripta illud: Equidẽ uiri Atheniẽses nõ ob aliud φ ob sapientiã quandã eius modi nomen adeptus sum. Sed ob quã sapientiã? fortè ob eã quæ humana sapiẽtia est. nã hac reuera sapiens esse uideor. Celsus quidẽ hæc citat, ego uerò unũ etiã his addã ex Platonis ad Hermiã & Erastũ Coriscũq; epistola: Erasto aũt & Corisco prẹter sapientiã istã de specieb. pulcherrimã, alia insuper affirmo, & si sum senex opus esse sapientia aduersus improbos iniustosq; cauendi, & ad resistendũ potẽria. Sunt enĩ inexperti fraudum: quia penes nos cum hominib. uiuere diu cõsueti sunt minimè malis. Quapropter illos huiusmodi quadã indigere dico cautione, ne cogantur uerã negligere sapientiã, & humanã hãc necessariãq;, plus quã deceat meditari. Itaq; iuxta hos alia est humana sapientia, alia diuina. Humana quidem, quæ a nostris sapientia mundi huius dicitur, quæ est stultitia apud Deum. Diuina uerò & ab humana diuersa, siquidẽ est diuina, per gratiam Dei donata contingit his qui sese præparando fecerunt ad eam accipiẽdam idoneos: prẹsertim his qui utriusq; differentiã scientes, in suis ad Deum precib. dicere solent: Etiã si quis perfectus sit inter filios hominum, si à te data sapientia careat, pro nihilo reputabitur. Proinde

1. Cor. 15.

Plato an fuerit arrogans.

6. De fide.

Iustum esse causam fidei in Christum.

Act. 5.

7. De sapientia humana quæ est apud Deũ stultitia.

1. Cor. 5.

Humana sapiẽtia gymnasiũ animæ est.

gymnasiũ animæ humanã sapientiã dicimus, scopum uerò & finẽ diuinã, quæ etiam solidus animæ cibus uocatur apud illũ qui sic loquitur: Perfectorũ autẽ est solidus cibus, eorũ qui propter consuetudinẽ exercitatos habent sensus ad dignoscendũ bonũ à malo. Est quidẽ annqua

Hebr. 5.

hæc opinio, sed non ut Celsus putat ad Platonẽ referenda uel Heraclitũ. longè eñ ante horum ætatem propbetæ fecerunt hoc discrimen utriusq; sapiennæ, id quod uel Dauidis testimomo satis manifestum esse poterit: qui de diuina sapientia prędito dicit, non uisurũ corruptionem, cùm sapientes morientes uiderit. Diuina igitur sapientia pumũ locũ inter Dei cbarismata quæ uocant obtinet: secundũ uerò ut censent qui ista sciunt exactiùs, quę uocatur cognitio: tertium deinde, quia opùs est etiã simpliciores ad pietatẽ pro uiribus accedentes saluus fieri, fides. quã

1. Cor. 12.

obrem dicit Paulus: Alij quidẽ per spiritũ datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ per eundẽ spiritũ, alij uerò fides in eodẽ spiritu. Quapropter nec uulgares humines inuenire licet diuinæ sapientiæ participes, nec imperitissimo cuiq;, uilissimo rudissimoq; enarratur hæc sapientia, ut Celsus eos numinat qui nesciunt profanas literas & disciplinas Græcanicas. Nos uerò eos dicimus ineruditissimos quos non puder alloqui res inanimas, & sanitatẽ ab infirmis petere, uitam à mortuis, opẽ ab inopib. Quòd si quis dixerit ista non esse deos, sed deorũ uerorũ imagines & signa, nihilominus hi quoq; imperin, uiles, & ineruditi sunt, qui deos imaginãtur in manufacturis opificũ, adeo ut ne infimi quidẽ è nostris hominib. laborent huiusmodi imperitia. Attamen uel prudentissimos capaces spei diuinæ fatemur: sed non dicimus impossibile ut diuinã sapientiã percipiat qui se priùs in humana non exercuerit, ut qui omnẽ humanã sapientiam, si ad diuinã conferatur, stultitiã esse ducimus. Hîc ubi agendum erat rationib. iste pręstigiatores nos uocans, ait uitari à nobis omnes elegantiores, quòd hi non temerè decipiantur, solos rusticiores illaqucari. Nescit eñ iam olim nos babuisse uiros sapientes excultos disciplinis exoticis, Mosem illũ cruditũ in uniuersa doctrina Aegyptiaca, Danielẽ, Ananiã, Azariã, Misaelem, peritus omnis literaturæ Assyriorũ, adeo ut omnes eius gentis sapientes superarent decuplo. Quin & bodie habent ecclesiæ in tãta multitudine plebeiorũ aliquot excellenter doctos qui à carnali quã uocamus sapiẽtia desciscentes nobis se adiunxerunt, & in his quosdã qui ab illa ad diuinã ascẽderunt sapientiã. Post bæc Celsus quasi leui aliquo rumore de Cbristiana humilitate ac ne hoc quidẽ satis intellclecto tactus, fatetur quidẽ eam apud nos esse: putat tamen bãc quoq; perperã desumptã è Platonis doctrina, qui in libris de legib. alicubi sic loquit̃: Deus eñ (ut uetus prouerbiũ est) principium & finẽ rerum omniũ, & media cõtinens, quæ recta sunt peragit naturæ accedens: bunc uerò iusticia semper subsequit̃, eos plectẽs, qui diuinã soluerint legẽ: hanc iustitiã qui futurus est felix, humilis & cõpositus sectat̃. Nec uidet apud multò Platone antiquiores extare in precib. uoces illas: Dñe non est exaltatũ cor meũ, neq; elati sunt oculi mei, neq; ambulaui in magnis, neq; in mirabilib. sup̃ me, nisi humiliter. Vnde docemur & boc, nõ eã esse humilitatẽ, si quis se abiectè demittat humi flexis genibus, aut pronus ꝑcumbat sordidatus miserabiliter & fœdatus puluere. Nã quisquis ita ut hic ꝓpheta est humilis, ambulans in magnis & mirabilib. cogitationib. suum intellectũ excedentib. sub potenti manu Dei se humiliat. Quòd si qui per imperitiã patrũ intelligẽtes boc de bumilitate dogma, illa quæ diximus abiecta factitant, nõ doctrina in culpa est, sed uulgaris ignorãtia, quæ postpositis potiorib. deteriora sequitur. Magis eñ q̃ ille apud Platonẽ humilis est & cõpositus, quisquis se cõponit eo quòd ambulet in magnis & mirabilib. super se, & tñ sponte humiliat̃, nõ sub quolibet, sed sub potenti manu Dei, iuxta doctrinã Iesu magistri discipulorũ taliũ: qui nõ rapinã arbitratus est, ut esset æqualis Deo: sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, in similitudine hominũ cõstitutus, & figura repertus ut homo, humilẽ præbuit semetipsum, factus ubediens usq; ad mortem, mortẽ autẽ crucis. Estq; tã præclarũ hoc humilitatis institutũ, ut non uulgarẽ auctorẽ habeat, sed ipse nuster Seruator dicat: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiẽ animab. uestris. Post bæc dictũ illud in diuites, facilius esse camelũ intrare per foramẽ acus, q̃ diuitẽ in regnũ cœlorũ, ait Iesum omnino à Platone paucis mutatis desumpsisse: quãdo quidẽ ipsius sit sententia, impossibile esse ut eximiè bonus idem egregiè diues sit. Quis non rideat Celsum uel mediocriter cordatus, siue is Christianus sit, siue unus reliquorum hominum dum audit Iesum apud Iudęos natum & educatum, Iosephi fabri existimatum filium, qui nunquam ne Hebręas quidẽ, nedum Gręcas literas didicerit, sicut de hoc ueraces scripturæ testantur, legisse libros Platonicos: & delectatum eius sententia de diuitib. Impossibile esse ut eximiè bonus idem egregiè diues sit: detursisse nonnihil & nouam ex ea fecisse: facilius esse camelum per foramen acus intrare, q̃ diuitem in regnum Dei? Quòd si Celsus candido animo & ueritatis studioso uersasset euangelia, didicisset cùrnam ad hanc collationẽ camelus potissimum adhibeatur, & animal distortum cõferatur cũ diuite: tum quid sibi uelit angustũ illud acus foramẽ, cui similis æquè angusta & cõpressa dicit̃ uia deducẽs ad uitã. Ad hæc in lege inter impura censeri hoc animal quãuis ruminet, sed improbatum quia non diuidat ungulã, cõsiderasset etiam

Phil. 2. Matth. 11. 9. De diuitib. Matth. 19. Matth. 7.

Indoctos et credulos illaqueari à Christianis Celsus finxit. Act. 7. Dan. 1. 8. De humilitate Christiana. Psal. 131.

tiã quoties in sacris literis cameli nomẽ inueniatᷓ,& de quib. ut uideret uerbi Dei uolũtatẽ de di-
uitib. nec illud indiscussum reliquisset, ꝙ Iesus † mactos dicat pauperes, diuites uerò miseros:
utrũ hæc de sensibilib. dicta sint pauperib,& diuitib. an quandã paupertatẽ omnino beatã no-
rit Dei filius,& rursum penitus dãnandas diuitias: quãdoquidẽ nec idiota indiscretè laudaret
paupetes, quorũ multi sunt pessimis morib. uerùm hæc quidẽ hactenus. Quoniã nũc deinceps
extenuare uolens quæ apud nos de regno Dei scripta sunt, nihil horũ memorare dignatus est,
aut fortasse ne legerat quidẽ, sed Platonis sententias ex epistolis & Phædro adducit, quasi diui-
nas,& quasi nihil tale habeatur in nostris literis: age pauca proferamus ut conferantur cũ Pla-
tonicis, uerisimiliter quidẽ & probabiliter dictis, quæ tñ non tantùm apud ipsum philosophũ
ualuerint, quantum debuerant, ut eum ad uerã pietatem & conditorẽ huius uniuersitatis co-
lendum conuerterent, ablegata quæ religionẽ uiciat & contaminat, siue idololatria ut nos no-
minamus, siue superstitione ut uulgus loquitur. Hebraica certè figura in 17. Psal. Deus dicitur
posuisse latibulum suum in tenebris: quo significatur neminẽ posse cogitare de Deo pro digni-
tate ipsius, uelut in tenebris latenns quantũ ad homines cognitionis eius splendorem non fe-
rẽtes attinet, nec obtueri ualentes, partim propter mẽtis impuritatẽ uinctæ humiliato hoc cor-
pore, partim propter eius angustias haudquaꝗ capaces tanti numinis. Vt autẽ sciatur ꝙ ratũ
sit paucisꝗ mortaliũ cõcessum Deũ cognoscere, scriptũ est Mosem ingressum esse caliginẽ ubi
Deus erat: & iterũ de eodẽ: Moses solus prope Deũ accedet, reliqui non accedent. Ac rursum ut
Propheta indicaret profunditatẽ diuinorum dogmatũ, incõpꝛehensibilem his qui carent spi-
ritu scrutante omnia, etiã arcana Dei, Abyssus, inquit, sicut uestimẽtum amictus eius. Quin &
Seruator noster ac Dñs, Dei uerbum, magnitudinẽ cognitionis indicans qua pater eius noscitᷓ,
quodꝗ pro dignitate ab ipso solo noscatur, secundo uerò loco à mentib. illuminatis per uer-
bum Dei, Nemo, inquit, nouit Filium nisi Pater, neꝗ Patrẽ nisi Filius, & cui Filius reuelauerit.
Nam neꝗ ab æterno genitũ omnisꝗ creatæ naturæ primogenitum quisꝗ pro dignitate potest
nosse nisi Pater ipse qui genuit: neꝗ Patrẽ quisꝗ æquè ac animatum eius Verbũ, ueritas & sa-
pientia: cuius participes tollentis à patre tenebras quas scriptura nominat, abyssumꝗ quo
amictus est, ipso reuelãte quoad fieri potest eũ cognoscunt. Hæc è multis pauca disserui desum-
pta è sacrorum uirorum de Deo cõmentationib. ostendens plus grauitatis inesse his ꝙ sermo-
nibus Platonicis, modò afferas oculos qui maiestatẽ scripturarum introspicere ualeant. Verba
Platonis quæ Celsus adduxit ita se habent: Omniũ regẽ omnia circumstant, & illius gratia uni-
uersa, & bonorũ hic omniũ causa. Secundũ autẽ circa secunda, & tertiũ circa ea quæ tertia sunt.
Humana igitᷓ anima circa hæc cupit perdiscere qualia sint in ea intẽdens quæ sibi cognata sunt
quorũ nihil se habet sufficiẽter. De rege uerò & alijs suprà dictis nihil est istiusmodi. Possem & e-
go in mediũ adducere quæ de Seraphim apud Hebręos uocanis scribit Esaias, operientib. Dei
pedes & faciẽ, uel quæ de nominatis Cherubim narrat Ezechiel, qua sint effigie, & quõ Deus di
catur super Cherubim inuehi: sed quia hæc ualde opertè dicta sunt, ꝓpter indignos nõ ualẽtes
assequi maiestatẽ & sublimitatẽ huius theologiæ, nõ arbitratus sum cõuenire huic operi tracta
tionẽ rerum taliũ. Deinde Celsus ait quosdã Christianos occasione arrepta ex Platonis uerbis
nõ intellectis iactare supercœlestẽ Deũ, & cœlum Iudæorum trãscendere: nõ sans hîc declarans
utrùm & Deũ Iudæorum transcendãt, an solum cœlum per quod illis iurare mos est. Cęterùm
de his qui alium Deũ prædicãt præter eum qui à Iudæis adoratᷓ, dicere nõ est huius ꝓpositi: sed
nostram tñ causam agere, & ostendere quòd Iudęorũ prophetæ nihil potuerunt à Platone ac-
cipere, cùm antiquiores eo fuerint. Itaꝗ ne ista quidẽ modò recitata inde accepimus, de rege o-
mnium ꝓpter quem sint omnia, sed bis lõgè præstãtiora ex prophetis hausimus, ipso Iesu inter
pretante suis discipulis, quid per hæc oracula significare uoluerit Spiritus S. qui fuit idem etiã
Christi spiritus. Nec primus hic philosophus docuit de supercœlestib. sed iam olim Dauid sub
limiores rebus sensibilibus de Deo contemplationes docuit nos dicens: Laudate Deum cœli
cœlorum, & aquæ quæ super cœlos sunt laudent nomen Domini. Illud nolim inficiari, senten-
tentias istas quæ in Phędro leguntᷓ, Platonẽ hausisse ab aliquib. Hebręis, aut, ut quidã scripse-
runt, etiam lectis prophetarũ libris, inseruisse disputationib. suis quędam de supercœlestib. ut
illud: Supercœlestia loca è nostris poetis cecinit nemo, neꝗ in posterum pro eorũ dignitate de
cantaturus est: & quæ deinceps sequuntᷓ, in quib. illud: Substantia eñ quę nec colorem nec fi-
guram admittit, nec tangibilis est, animæ haud dubia gubernatrix, sola mente conspicitur, cir-
ca quam ueræ sciẽtiæ genus hunc obtinet locũ. Illis prophetarum oraculis eruditur Paulus no
ster, supermundana & supercœlestia desiderans, eorũꝗ cõsequendorum causa nihil nõ faciens
sic scribit in posteriore ad Corinth. Epist. Nam momentanea leuitas afflictionis nostræ, mirè su
pra modũ æternum põdus glorię parit nobis, dum nõ spectamus ea quæ uidentur, sed ea quę
non uidentur. Nã quę uidentur, tẽporaria sunt: at quæ nõ uidẽtur, æterna. Vbi statim auditori
succurrit idoneo, res sensibiles ab eo dici quę uidentᷓ, intelligibiles uerò quæ nõ uidentᷓ, sic etiã
tempora-

† Beatos.

10. De regno Dei.

Dei latibulum in tenebris.

Exod. 24.

Psal. 104.

Matth. 11.

De rege omniũ Platonis dictũ.

Esa. 6.

De supercœlesti Deo & cœlo Iudæorum.

Psal. 148.

Plato unde quędam didicisse uideatur.

Res sensibiles & intelligibiles.

temporaneorum nomine accipiet ſenſibilia quæ uidẽtur, æternorum uerò quæ intelliguntur,
non etiam uidentur:quorũ contemplatione potiri cupiens,præ nimio deſiderio nihili facit ue
leues quaſuis afflictiones,haud grauatim ferens uel cũ maximè affligitur,ſpe illius contempla
Heb.10.
tionis recreante:quoniam habemus pontificem maximũ qui magnitudine uirtutis & intelli-
gentiæ ſuæ penetrauit cœlos,Ieſum Dei filium,pollicentem germanis diſcipulis & dignè diui-
Fideles quonã tendant.
na inſtitutione uiuentib. euecturum ſe illos ſupra mũdana omnia.ait enim: Vt quò ego uado,
ibi & uos ſitis:quamobrem nos poſt exactos labores & certamina, ſperamus in ſummum cœ-
lum nos euaſuros,& fontes aquæ ſalientis in uitam æternã hauriendo iuxta Ieſu doctrinam,&
flumina contẽplationum percipiẽdo,uerſaturos, cũ aquis illis de quib. ſcriptura loquitur ſu-
1.Cor.15.
per cœleſtib laudantib.nomen Dñi:& quàm diu laudabimus eũ, non circũagemur cœli uerti-
gine,ſemper intenti in inuiſibilia Dei,non ampliùs ex mundana creatura noſcitantes eũ,ſed fa
cie ad faciẽ,ut inquit germanus ille Ieſu diſcipulus:& rurſum aliâs : Vbi uenerit quod perfectũ
eſt,tũc quod ex parte eſt euacuabitur. Porrò ſeptem cœli,aut certus aliquis eorũ numerus nuſ-
De cœlis & eorum numero.
quã eſt in ſcripturis receptis ab eccleſijs Dei:ſed cœli,ſiue orbes planetarũ quos Græci uocãt,ſiue
quid ſecretius ſignificetur per eos. Viã quoq; animarũ in terrã & à terra Celſus iuxta Platonem
Gen. 28.
ait tranſire per planetas:Moſes uerò prophetarũ antiquiſsimus in ſomnio Iacobi uiſionẽ diui
De animarum uia.
nam narrat,ſcalã in cœlũ pertingentẽ,& angelos Dei deſcẽdentes aſcendẽteſq; per eã,Dñm ue-
rò innixũ ſummæ ſcalæ:ſiue hoc ipſum ſubindicãs per ſcalã,ſiue maius aliquid, de qua & Phi-
lo librũ compoſuit,dignum qui examinetur à ſapientib. ueritatis amatorib. Deinde ut in libro
contra nos ſcripto Celſus uariã eruditionem ſuã oſtentaret,inſerit quædã myſteria Perſica,ubi
dicit:Hæc ſubindicat & Perſarũ doctrina,& Mithræ ſacrũ eis gentile:eſt eñ in eo duarũ cœli re-
uolutionum ſignificatio,tum eius qua ſtellæ fixæ feruntur,tum eius qua planetæ,& animæ per
12. Myſteria Perſarum, ſimilia Chriſtianorũ myſterijs.
eas tranſitus tale ſymbolum. Scala eſt in altũ alijs ſuper alias portis ſurrecta uſq; ſummũ octa-
uæ portæ fornicem. prima portarũ eſt plumbea,ſecunda ſtannea, ahenea tertia, quarta ferrea,
quinta mixti nomiſmatis,ſexta argentea,ſeptima aurea:primã faciunt Saturni,plũbo notãtes
tarditatem eius ſideris,ſecundã Veneris,cõparantes ei ſtanni ſplendorẽ & molliciẽ,tertiam Io-
uis æratã & ſolidã, quartã Mercurij,eſt eñ laborũ patiens & negociator, æquè ac ferrũ celebra-
tus hominib quintã Martis,propter mixturã inæqualẽ & uariã,ſextã lunæ argenteã,ſeptimam
ſolis aureã,coloribus ſuis referentes ea ſidera. Deinde examinat cauſam ſic recenſiti ſtellarum
ordinis indicati per ſymbola nominum portę reliquę,admiſcẽs enã rationes muſicas ex Per-
ſarum theologia. moxq; pari oſtentatione ſecundã narrationẽ adiungit,pertinentẽ ad cõtem-
plationes muſicas:quã ſi referrem æquè ac Celſus abſurdè facerẽ qui contra Chriſtianos ex Iu-
dæos agens non contentus fuit Platonem intempeſtiuè allegare,ſed etiã Perſica Mithræ myſte
ria,eorumq; enarrationem protulit. Ea ſiue ficta ſunt,ſiue reuera celebrãtur à Mithriacis & Per-
ſis,nihilo magis huc faciunt quã quæuis alia myſteria, uel eorũ enarratio. Nõ eñ maioris apud
Græcos exiſtimationis ſunt quã Eleuſinia,aut quibus apud Aeginẽſes initiantur ſacra Hecatès.
Quòd ſi barbarica memorare placuit,quin potius Aegyptiorũ adduxit à multis uenerata,aut
Cappadocũ Dianæ ſacra in Comanis,aut Thracũ,aut Romanorũ quib. initiantur etiã ſenato-
res nobiliſsimi. Hæc ſi intempeſtiua uidebãtur ut nihil facientia ad Iudæorũ Chriſtianorumúe
accuſationẽ,quî factũ eſt ut non idẽ ei uideretur de Mithriacis? Quòd ſi quis uelit non ab hac
ſecta obſcuriſsima,ſed è libris,uel Iudaicis qui tam in ſynagogis quã à Chriſtianis leguntur, uel
ſolorũ Chriſtianorũ,petere rationes magis myſticæ introductionis animarũ ad contẽplandas
Ezech. 44.
res diuinas,legat finẽ Ezechielis prophetiæ & eius uatis uiſiones:in quibus uariæ portæ deſcri
buntur,per ænigmata indicantes diuinarũ animarũ ad meliora introitus. Legat itẽ in Ioannis
Apoc.21.
apocalypſi de ciuitate Dei cœleſti Hieruſalẽ,& fundamẽtis eius atq; portis. Quòd ſi poteſt etiã
uiã ad res diuinas iter facientiũ per ſymbola & figuras indicatã diſcere,legat librũ Moſis cui ti-
tulus eſt Numeri,& quærat aliquẽ qui ſe ualeat introducere ad myſteria ſcripta de caſtrorũ me
tationib. filiorũ Iſraelis,quę'nam ſint prima ſita uerſus orientẽ,quę'nã uerſus auſtrũ & Africũ,
quę'nã uerſus mare,quæúe poſtrema aquiloni obiacentia. Videbit eñ contẽplationes non cõ-
temnendas in his locis,non ut Celſus exiſtimat,ſtultis auditoribus conuenientes atq; uilibus.
Percipiet eñ quædã in his ad numerorũ naturã pertinentia, adaptata ſingulis tribubus, quæ
nunc non eſt tẽpus exponere. Sciat autẽ Celſus & qui librũ eius lecturi ſunt,nuſquã in receptis ſa
cris ſcripturis dici ſeptẽ cœlos,nec aliquid noſtros prophetas mutuatos à Perſis aut Cabiris,
nec Ieſu apoſtolos,nec ipſum Dei filium. Deinceps poſt Mithriacorũ mentionẽ Celſus iubet eũ
qui uelit ſacra Chriſtianorũ conferre cũ Perſicis modò dictis, primũ retegere Chriſtiana, & ſic
conſiderare quid interſit: & cùm hactenus non grauatus ſit edere nomina hęreſium quas no-
uerat,hîc ubi maximè debuerat hoc facere,ſi ſciebat,& docere quę'nã ſit illa hæreſis quæ deſcri
13. Secta Ophianorum.
pto à ſe typo utatur,nihil tale fecit,ſed quantũ ex ipſius uerbis colligo,iſtã deſcriptionẽ à ſecta
Ophianorũ obſcuriſsima ſumpſit,duntaxat ex parte. In eã nos cognoſcendi ſtudio incidimus

inuenimusq;

Inuenimusq́ ibi figmenta hominum, ficut Paulus loquitur, penetrantium domos, & captiuã-
2. Tim. 3.
tium mulierculas oneratas peccans, distractas cupiditaub. uarijs, semper discentes, & nunquã
ualentes ad cognitionem ueritatis peruenire. Istorum tamen diagrãma tam absurdũ est ut nec
simplicissimis mulierculis probetur, nec rusticissimis hominibus. Itaq; quamuis multas regio-
nes perlustrauerim, ubicunq; quærens eos qui se aliquid scire profiterentur, nusquam tamẽ in-
ueni fautores eius diagrammatis: in quo erant circuli decem cõplectentes alius alium, ambien-
te omnes uno circulo, qui dicebatur esse uniuersalis anima nominata Leuiathan: quem Iudæo-
rum scripturæ aliquid occultum subindicantes aiunt creatũ à Deo ad ludibrium. Sic enim in
Psalmis legimus: Omnia in sapientia fecisti, impleta est terra creaturis tuis, mare magnũ & spa-
Leuiathan.
tiosum nimis: illic naues pertranseunt, animalia parua magnaq;, draco iste quem finxisti ad il-
Iob. 40.
ludendum ei. In Hebræo pro draconis uocabulo habetur Leuiathan. Et hunc tam manifestẽ
Psal. 104.
damnatum à Propheta leuiathan illa impia delineatio faciebat animã uniuersa penetrantẽ. In
ea inuenimus & quendã nominatũ Beemon, subiectum omniũ infimo circulo. Hunc autem le-
Behemoth.
uiathan illius impij diagrãmatis fictor & in circũferentia & in cẽtro scripsit, bis posito eius no-
mine. addit Celsus diagrãma id diuidi nigra linea crassa, eãq; uocari gehennã, qui est tartarus,
nos autẽ cùm gehennã inuenissemus in Euangelio pro loco pœnarũ, quæsiuimus sicubi in an-
tiquorũ scriptis haberet, præsertim cùm & Iudæi utantur hoc uocabulo: inuenimusq́ in eis ual-
Gehenna.
lem filij Ennon alicubi nominari, pro qua in Hebræorũ literis indifferenter nunc uallis Ennon
nunc gehẽna legitur: & inter legendũ obseruauimus in sorte tribus Beniamin censeri gehennã
siue uallẽ Ennon, ubi erat etiã Hierusalẽ: cumq; ampliùs examinaremus, quid ita cœlestis Hie-
rusalem contribuatur Beniamiticæ tribui, in qua & uallis Ennon est, inuenimus eum locũ pœ-
Malac. 3.
narum accipi pro tormentis animæ purgatorijs iuxta illud: Ecce Dñs uenit ut ignis conflans,
Zach. 5.
& herba fullonum: & sedebit conflans & emundans tanquã argentum & aurũ, quod bellẽ qua-
dret circa Hierusalem esse pœnas eorũ qui conflandi uenirent, quia nonnihil maliciæ in substã-
tiam animæ admiserint, quæ figuratẽ plumbũ dicitur: unde apud Zachariã iniquitas plumbi
talento insidet. Cuius loci enarratio nec uulgaris est, nec huic tempori conuenit: ac ne tutum
quidem est talia mandare literis, cùm plerisq; non alia sit opus doctrina quàm de peccatorum
pœnis. his non expedit philosophari altiùs, cùm uix metu æterni supplicij cõpescantur quin
præcipites ruant in omne uitiorũ genus. Itaq; nec diagrãma illud, nec Celsus quid sit gehenna
didicit: alioqui nec pictores illi ut rẽ preclarã dilineassent ista diagrãmata, quasi docentes hoc
pacto ueritatẽ: nec Celsus in calumnioso suo scripto contra Christianos inseruisset quę nunq̃
à Christianis dicta sunt, sed à quibusdã quorũ iam aut nullæ supersunt reliquię, aut perquàm
exiguæ. Et quemadmodũ Platonicorũ non est causam pro impijs Epicuri dogmatis dicere, ita
nec nostrum est respondere pro isto diagrãmate ad ea quæ Celsus obijcit: quamobrẽ hæc ut su-
peruacua temereq; Celso memorata prętermittimus, quandoquidẽ nos longẽ uehementiores
quàm iste accusatores sumus portentorũ taliũ. Post nugamentũ de diagrãmate aliud de sigillo
affert, cuius ne occasionẽ quidẽ accepit ab ecclesiasticis, noua quædam sibi fingens de mutuis
14. De sigillo.
uerbis sigillo signantis qui uocetur pater, & signati qui iunior dicatur siue filius, respondeatq;
suo signatori, Vnctus sum unguento albo è ligno uitæ: id quod ne ab hęreticis quidẽ fieri un-
quam audiuimus. Ac mox adiungit certũ numerũ eorũ qui à signatore prędicentur angelorũ
7. utrinq; adstantiũ animæ migraturæ è corpore: quorũ alteri sint lucis, alteri uocentur princi-
pales: atq; principalium principẽ uocari deum detestabilem. In talia docentes inuectus meri-
tò damnat eorum audaciã: quapropter & nos nõ minùs indignamur quàm accusatores isto-
rum, si tamen sunt qui Iudęorum Deum dicant execrabilem, pluentẽ & tonantem, mundi opi-
ficem, Mosis & ab illo descriptæ creationis Deũ. Hîc uidetur Celsus parum candidẽ sentire de
15. De Deo ut
nobis, ut qui in cõsiliũ adhibuerit odiũ indecorũ philosopho, idq; ualde illiberaliter. Volebat
sit execrabili;
enim rerũ nostrarũ imperitos, lectione sui cõmẽtarij nobis infensos reddere, si Deũ dicamus
Christianos
execrabilẽ, qui sit huius mundi bonus conditor: uideturq; mihi fecisse idem quod Iudæi Chri-
blasphemare
stianæ doctrinæ initio, sparso rumore quòd eius sectæ homines mactati pueri uescerentur car-
Celsus finxit.
nibus: & quòd quoties eis libeat operam dare occultis libidinibus, extincto lumine cõstupret
quam quisque primam nactus fuerit. Quæ falsa & iniqua opinio dudum ualde multos à reli-
gione nostra alienos tenuit, persuasos quòd tales sint Christiani: nec desunt hodiéque impo-
stores qui hoc pacto deceptos à se non sinant uel simplex colloquium habere cùm Christiano
homine. Tale quiddam Celsus, ut mihi uidetur, præstruens dixit à Christianis Deum creato-
rem uocari execrabilem, ut qui huius calumnijs credat, Christianos tanquam extremẽ impios
ad internecionem prosequatur odio. Hîc miscens & confundens omnia, quasi causam red-
diturus cur Deus ille iuxta Mosem mundi creator dicatur execrabilis ab huius opinionis au-
ctoribus, ait hoc ideo factum, quia execratus est serpentem qui primis hominibus boni ma-
lique scientiam indidit. Atqui debuerat scire, istos quibus serpens placet ut bonus primorum

homi-

hominum consiliarius, Titanibus & Gigantib. magis impios, Ophianos ob id uocatos, tãtum abesse ut Christiani sint, ut non minus quàm Celsus Iesum accusent, nec quenquam admittant in suum sodalitium nisi priùs Iesum execratus fuerit. Vide quã absurdè Celsus faciat in oratione contra Christianos admiscens ut Christianos qui † nomen quidem Iesu audire sustinẽt, uel quatenus uir bonus fuit & sapiens. Quid igitur stultius aut insanius uel serpẽtem pro auctore honorum habentib. uel Celso, qui quod in Ophianos iaculatur putat in Christianos cadere? Fuit apud Græcos philosophos frugalitatis amator, qui exemplo suo uolens ostendere egestatem felicitati nihil officere, professus est se Cynicum: at isti impij quasi non homines quorũ serpens inimicus est, sed ipsi serpentes essent, gaudent Ophiani denominari ab infensissimo & horrendissimo hominib. serpente, Euphratẽ quendã huius impietatis habentes auctorem. Deinde quasi Christianis conuiciũ faciens, & accusans execratores Dei Mosis legisque per eũ latæ, Christianos esse putans qui dicunt talia: Quid, inquit, stultius aut insanius hac insipiente sapiẽtia? An errauit Iudæorũ legislator? qui fit igitur ut cõditori orbis initia dicas te per allegoriã figuratè accipere, ipsamque Iudæorũ legẽ: & licet impius, tñ uelis nolis laudes mũdi opificẽ pollicentẽ suis incrementũ generis propagandi usque orbis terminos, & resurrectionẽ à mortuis unà cũ ipso corpore & sanguine, prophetasque afflantẽ: moxque uice uersa eidẽ conuicieris? Nimirũ hæc fateri dũ cogeris, agnoscis ut Deũ colendũ: quoties autẽ contrà tuus magister Iesus quàm Iudæorum Moses statuit, relicto hoc Deo & patre quæris aliũ. Hîc sanè Celsus ut egregiũ philosophũ decet apertè Christianos calumniatur, dicens eos parũ sibi constantes nunc Iudæis confessionẽ exprimẽtibus eundem cum ipsis Deũ agnoscere: nunc Iesu contrarias Mosaicis leges statuente, alium pro hoc Deum quærere. Nos enim siue cum Iudæis agamus, siue inter nostros uersemur, unum & eundem scimus, quem & olim Iudæi coluerunt Deum, & nunc se dicunt colere, nec in eum sumus impij. Eum non prædicamus mortuos resuscitaturum unà cum ipsa carne & sanguine, ut iam suprà dictum est. Non enim hoc quod seminatur in corruptione & ignominia, & infirmitate, animale corpus dicimus resurgere quale seminatum est. uerùm de his superiùs mediocriter disseruimus. Deinde iterum reuocat septem illos principales dæmonas qui nusquã apud Christianos nominantur, quos tamen reperimus in isto diagrammate, ordine quo Celsus recenset. Is primum dicit leonina specie formatum, non apponens quomodo eum nominent homines uerè impij: nos tamẽ inuenimus quòd illum in sacris literis laudatum creatoris angelum hoc sceleratũ diagramma uocat Michaelem leonina facie: secundũ Celsus ait esse taurum, diagramma uerò quod nos habebamus hunc taurum Surielem nominat: tertium Celsus horrisonum sibilatorem in terris simul & aquis degentẽ, eundem diagrãma tertio loco Raphaelem serpentiformem: Celsus item quartum aquilina specie, quem diagramma dicit Gabrielem æquè aquiliformem: quintum deinceps Celsus ursina facie, nominatũ Thauthabaoth ursiformem in diagrammate: sextum canina facie, qui apud istos eodem descriptionis ordine nominetur Erathaoth: porrò septimum Celsus ait habere asini faciem, nominarique Thaphaoth siue Onoel: nos in diagrammate inuenimus quod uocetur Onoel siue Tharthara oth, asinina specie uisendus. Libuit autẽ nobis diligenter exponere talia, ne uideamur ignorare quæ Celsus se scire profitetur, sed ostendamus hæc melius cognita nobis Christianis, non ut Christianam doctrinam sed ut hominum à salute alienorum, nec usquam Iesum dignantium titulo Seruatoris, aut Dei aut Magistri, aut Dei filij. Quòd si quis cupit figmenta illorum præstigiatorũ cognoscere, quibus conati sunt, & si non magno successu, homines ad suã doctrinam pertrahere, quasi arcana quædam continentem: audiat quid doceantur dicere, postquam septa uictorũ (ut ipsi loquuntur) transgressi fuerint, & portas principum astrictas perpetuò: Regem unius moris, uinculum cæcitatis, obliuionem incircumspectã saluto primam potentiã, spiritu prouidentiæ & sapientia conseruatam: unde sincerus mittor iam pars lucis filij patrisque. gratia sit mecum, ita, pater, sit mecum, aiunt, se iam esse intra principatus ogdoadis. deinde prætergressi quem nominant Ialdabaoth, sic docentur dicere: Tu autem confidenter prime & septime nate ad imperandum Ialdabaoth, quum sis princeps uerbum sinceræ mentis, opus perfectum filio & patri charactere typi, uitæ symbolum inferens, qui quam clausisti seculo tuo portam mundo aperuisti, transeo tuam liber rursum potestatem. gratia sit mecum, ita pater, sit mecum. Aiunt autem leoniformi principi consensum esse cum stella Phænonte. deinde putant ei qui præterito Ialdabaoth peruenit ad Iadin dicendum: Tu autem occultorum mysteriorum filij patrisque princeps noctiluca secunde Iao, & prime domine mortis pars innocentis, gestans iam proprium indicium, accedo libens tuum principatum. confirmasti ex te natum uerbo uiuente. gratia sit mecum, ô pater, sit mecum. Deinceps ad Sabaoth sic censent dicendum: Quintæ potestatis princeps, dynasta Sabaoth, præloquutor legis tuæ creaturæ solutæ per gratiam potentiorum pentade, admitte me symbolum, terminum tuæ artis irreprehensibilem effigie typi conseruatum, pentade solutum corpus. gratia sit mecum, ô pater, sit mecum. Deinceps Astaphium

† Ne, uidetur addendum.

Euphrates auctor sectæ Ophianorum.

16. Christianos alium Deũ quàm Demiurgum colere.

1. Cor. 15.

Diagramma Ophianorum.

Concepta uerba Ophianorũ ad sua mõstra.

Consule Irenæum lib. 1. aduersus Valentinum.

phium sic credunt compellandū. Tertiæ princeps portæ Astaphie episcope primæ aquæ principatus, unum me ex initiatis respiciens admitte, uirginis spiritu purgatū uidens à mūdi substantia. gratia sit mecum, ô pater sit mecū. Post hunc Aeolæum sic putant alloquendū: Secundæ princeps portæ Aeolæ admitte me tuæ matris ferentē tibi symbolum gratiam uelatam uirtutibus potestatum. gratia sit mecum ô pater sit mecum. Postremum aūt Horęum nominant, eiq; hæc dicenda putant: Superata sepe ignis intrepide, primā fortite portam Horæ admitte me tuæ uidens uirtutis symbolum solutum typo uitæ ligni, imagineq; assumptum secūdum innocentis similitudinem. gratia sit mecū, ô pater sit mecum. Ad hæc nos adegit Celsi ut putatur eruditio uaria, uerius aūt curiositas & nugacitas, dū uolumus ostēdere lectori scriptorū illius, & nostræ responsionis, nos non nescire ista eius erudita, quæ nobis obijcit fallò, nihil tale sapientibus, nec apud nostros inuenientibus: quāuis ipse hæc quoq; cognoscere uolui & exponere, ne impostores plura q̄ nos se scire profitentes decipiant aliquos imaginatione horum nominum attonitos. Poterā autē & pluribus memoratis declarare q & scimus istas præstigias, & auersamur ut alienas ac impias, nec cōuenientes doctrinæ ueiē Christianæ quam tuemur usq; ad mortē. Sciendū tamen q qui hæc cōposuerunt, neq; magiam callentes, neq; sacras scripturas dignoscentes, cōmiscuerunt omnia, ex magna Ialdabaoth, Astaphæum, Horæum: ex Hebraicis scripturis Iaoia quē Hebræi nominãt, Sabaoth, Adonæum, Eloæum: quæ de scripturis desumpta nomina sunt ipsius unius Dei: id quod non intelligentes ex professō inimici Deo, putauerunt alium esse Iao, alium Sabaoth, tertium item ab hoc diuersum Adonæum. quē scripturæ uocant Adonai, & alium Eloæum, quē prophetæ Hebraicè nominant Elaoi. Post hæc alias deinceps fabulas Celsus exponit de quibusdam in principales formas reuertentibus, ut alij spirent Icones, alij tauros, alij dracones, aut aquilas, aut ursos, aut canes. In eodē diagrammate inuenimus & quadrangulam formam quā Celsus nominat, sitam ad paradisi portas ut aiunt illi miseri, ibidē picta erat pro diametro circuli cuiusdam ignei romphæa flāmea, quasi excubans ad scientiæ lignū & uitæ. Cæterùm Celsus aut noluit aut nō potuit exponere sermones, quos per singulas portas iuxta istorū impiorū fabulas proloquuntur qui eas transeunt: nos & hoc fecimus, ut finē huius profani mysterij Celso & lectoribus ostenderemus nosse nos, à Christiana pietate alienissimi. Post iam dicta & quæ addidimus ijs similia, subiungit Celsus hæc: At isti alia super alia congerunt, prophetarū sermones, circulos in circulis, defluxus ecclesiæ terrestris circūcisionisq;, Prunici cuiusdā fluentē uirtutē uirginis, animā uiuentē, iugulatū cœlū ut uiuat, terrā cultro iugulatā, multos iugulatos ut uiuant, sublatā ē mundo mortē: peccato mundi mortuo: rursumq; descensum angustū, portasq; sponte patentes. frequens aūt ibi uitæ lignū, & resurrectio carnis à ligno. quãobrē, opinor, magister eorū cruci affixus est, & faber fuit lignarius, qui si fuisset ē rupe præcipitatus, aut deiectus in aliquod barathrū, aut præfocatus laqueo, aut artē exercuisset coriariā, uel cæmentariā, uel ferrariā, esset super cœlos rupes uitæ, aut resurrectionis barathrū, aut immortalitatis funiculus, aut lapis beatus, aut ferrū dilectionis, aut sanctū coriū. Quā anum mulcendo infantulo tales fabellas insusurrare nō pudeat? Hîc mihi uidetur Celsus omnia non intellecta confundere. Probabile est eū audisse quarumcunq; hæresiū sententiolas, easq; nō amplius expensas cōgessisse, ut imperitis ostentaret se gnarū nostræ doctrinæ, cùm reuera nesciat quid hæretici quid Christiani doceant: id quod ex modò appositis eius uerbis manifestū est. Nā ut prophetarū oraculis, nostrū est, qui Iesum esse Christū illum ab eis prænunciatū euincimus, dū ex euangelicis historijs ostendimus euentum uaticiniorū. Quòd aūt circulos in circulis dicit, uel iā dictæ hæresis est, uno circulo, quem aiunt esse uniuersorū animā & leuiathan, cōplectentis 7. principales circulos: uel desumptum est ex Ecclesiastæ non sans intellecta sententia dicentis: Gyrans per circulos spiritus proficiscitur, & in circulos suos reuertitur. Porrò defluxus ecclesiæ terrestris circūcisionisq; sumptus uidetur à quibusdā asserentibus æonis cuiusdā ecclesiæ cœlestis demanationē esse hanc terrestrē ecclesiam: & circumcisionis cuiusdā purgatoriæ quæ illic fit signū esse circumcisionem in lege scriptam. Prunicam autē quandam sapientiā Valentiniani nominant iuxta erroneam suam sapientiam: eius symbolum uolunt esse fœminam illam quæ duodecim annis laborauit sanguinis profluuio: quam auditam at non intellectam iste qui omnia Græcorum, barbarorum, hæreticorum, in unam massam congerit, dixit fluentem uirtute Prunici cuiusdam uirginis. Cæterùm anima uiuens fortasis alicubi dicitur in arcanis Valentinianorum de creatore quē animalē uocant: aut fortasis ad differentiā animæ mortuæ uiuens anima rectè à quibusdā dicitur eius qui salus contigit Iugulatum autē cœlum nusquā dicitur quod sciā, nec terra iugulata cultro, multiq; iugulati ut uiuant: ut facilē credā Celsum hæc ex sesepo finxisse. Sed cessaturam in mundo mortem postquā peccatum mortuū fuerit, id uerò nostrum dogma est, qui hoc mysterium apud Apostolū legimus: Cùm omnes, inquit, inimicos subiugabit sub pedibus suis, tunc postremus inimicus destruetur mors. Scriptum est & illud: Cùm hoc corruptibile incorruptionem

Nominū Dei abusus.

Principales formæ.

Gen. 3.

17. Monstrosa rum opinionū cōgeries, à Celso falsò Christianis attributa.

Eccl. 1.

Matth. 9.

De abolitione peccati et mortis.

1. Cor. 15.

ruptionem induerit, tunc fiet quod dictum est: Absorpta est mors in uictoriam. Iam desectum angustũ fortasse dicent qui animatũ in uaria corpora migrationes asserunt: portas uerò sponte apertas uerisimile est dici à quibusdã alludentibus ad illud Psalmi: Aperite portas iusticiæ ut introgressus confitear Domino. Hæc porta Domini, iusti intrabunt in eam. Ac rursum in nono Psalmo sic legitur: Qui exaltauit me de portis mortis, ut annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion. Vbi portæ mortis significant peccata quæ ducunt ad interitum, sicut è cõtrario per portas Sion intelliguntur bona opera. Eodem modo & portæ iusticiæ dicuntur, quasi portæ uirtutis. Hæ sponte aperiuntur uirtutem consectantibus. De ligno uerò uitæ opportunius tractaretur in commentarijs in Genesim, ubi narratur Deus plantasse paradisum. Resurrectionem autem non contentus sæpius irrisisse Celsus quamuis non intellectam, nunc ait uocari resurrectionem carnis à ligno: quia, opinor, non bene audiuit illud figuratum: Per lignũ mors, & per lignũ uita: mors in Adamo, uita in Christo. Deinde cauillis in lignũ ludẽs ait eius crebrã mentionẽ fieri, uel quia magister noster cruci sit affixus, uel quòd artẽ exercuerit materiarij, non uidens lignum uitæ in Mosaicis reperiri literis, nec animaduertens nusquã in euangelijs ab ecclesia receptis legi Iesum ipsum fabrũ fuisse. putat autẽ nos per tropologiã de cruce illud uitæ lignũ finxisse: ac proinde ait, quòd si ille de rupe præcipitatus fuisset aut pertrusus in barathrũ, aut laqueo strangulatus, finxissent super cœlis rupẽ uitæ, aut barathrũ resurrectionis, aut immortalitatis funiculũ. rursumq;, Si, inquit, ideo finxerunt lignum uitæ, quia ille fuit faber lignarius, consequens erat ut si coriarius fuisset, aliquid de sancto corio dicerent: si cæmentarius, de beato lapide: si ferrarius, de ferro dilectionis. At quis non mox ab initio uideat, nullius momenti esse has calumnias hominis, tantũmodo conuiciantis ijs, quos tanquã deceptos conuersurũ se ad meliora pollicitus fuerat? Deinceps autẽ meritò figmenta obiurgat, non ecclesiasticorũ, sed fabulatorũ asinicipites quosdã & alios leonũ draconũq; speciẽ referentes inducentiũ. Reuera enĩ uel anus ebria mulcens infantulũ erubesceret, si tales ei denarraret occineretùe nænias, quales isti fabulantur de asinicipitibus, deq; iterandis ad singulas portas sermonibus, cæterũ ecclesiasticorũ res ignotæ sunt Celso, ad quas intelligendas admodũ pauci exercitati sunt, qui totã uitam suã dedicauerunt scrutãdis iuxta Iesu monita scripturis, & in eru ndis sacrarũ literarũ sensibus magis laborauerunt, quã philosophi Græcorum in parandis profanis scientijs. Nec contentus uir generosus suo diagrãmate, quo magis cumularet contra nos calumnias, qui nihil cũ illo cõmune habemus, interserit quædã alia, istorũ deliria repetẽs, sed quasi loqueretur de alijs. Ait enim: Illud cũ primis mirandũ, quòd inter illos supercœlestes circulos supernè appicta quædã interpretantur, tũ alia, tũ præcipuè duo hæc, maius & minus filij patrisq;. Inuenimus sanè in hoc diagrãmate maiorẽ circulũ & minorẽ: in quorũ diametro inscriptus erat pater & filius. & inter maiorẽ in quo minor includebatur, duplicemq; circulũ compositũ è flauo exteriore & interiore cœruleo, intercedere ceu septũ securis specie: & supernè paruũ circulum cohærere cum altero è duobus prioribus, uidelicet maiore, cũ inscriptione Dilectionis: infernè aũt eidem circulo aliũ hærere cũ inscriptione Vitæ. Secundo uerò circulo complectenti duos alios circulos inerat & alia figura rombi specie, cũ inscriptione hac: Sapientiæ prouidentia. & intra cõmunem eorum sectionem circulus erat, in eoq; inscriptus Intellectus. adiunximus autem huic responsioni nostræ hæc quoq;, ut discat lector etiam ista meliùs Celso nos scire, non quẽadmodum ille facit colligendo ex incertis confabulationibus, & nos quoq; damnare talia. An autẽ ostentatores talium rerũ polliceantur aliquas artes magicas, & hæc sit summa eorũ sapientiæ, nos nihil super hoc habemus compertũ. nunquã enim horum quicquam spectauimus. Viderit Celsus qui iam sæpe mendacij conuictus est atq; calumniæ, num hîc etiã mentiatur: an quæ apud alienos à religione nostra deprehenderat, suis cõmentarijs inseruerit. Cuiusmodi magos & præstigiatores utentes barbaricis dæmonũ nominibus rectè ait similes quibusdã, qui apud nescientes aliter eos à Græcis uocari, aliter à Scythis, ostentant uoces quasdam prodigiosas, quas mox recenset desumptas ex Herodoto, Apollinem ab eis uocari Gongosyrũ, Neptunum Thatimasadẽ, Venerem Argimpasam, Vestã Thabiti. Examinet autẽ qui potest, ne fortè de his rebus unà cum Herodoto Celsus mentiatur, cui non erat compertũ an eadẽ esset Scytharum quæ Græcorũ de ijs qui dij putantur sententia. Qui enim fit uerisimile Apollinẽ Gongosyrũ apud Scythas uocari, non enim puto interpretatione Græca uocis Gongosyrum fieri iuxta etymologiã Apollinis: aut quod Gongosyrus Scytharũ lingua sonat, id significari per Apollinẽ, idem dicendũ de reliquis. Alijs enim causis moti Græci suis numinibus indiderunt nomina. Scythæ rursum alijs: eodem modo alijs Persæ, alijs Indi, uel Afri, uel Aethiopes: prout quibusq; uisum est nominare, postquam semel à uera & prima religione defecerunt, qua rerum creatorem colimus. Satis autem iam antè declarauimus, non eundem esse Iouem & Sabaoth, quando etiam de reliquis quædam attulimus è sacris literis. Quapropter data opera repetendorum eorundem occasiones declina. Deinde rursum è magicis

Psal. 117.

Gen. 2.

Resurrectio carnis.

De Ligno crucis sannas Celsi confutat.

Rursum ex Ophiano diagrãmate petit Celsus calumniandi materiam.

Portentosa nomina Deorum Ethnicorum.

gicis artibus nonnihil admiſcens quod fortaſsis in neminem noſtrûm cõpetat: fortaſsis etiã aliquibus ad decipiendos ſimplices diuinorum uerborũ potentiã ſibi præſtò eſſe uideri uolentibus, quædam memorat. Quid recenſeam inquit, eos qui luſtrationes docuerunt, & incantationes pellendis morbis arcendisue, aut effigies formasq́; dæmonum uarias, & præter hæc in ueſtibus, numeris, lapidibus, plantis, radicibus amuleta diuerſorum generũ: Ad quã criminationem iniquum eſſet nos reſpondere, cùm ne leuis quidem ſuſpiciuncula de nobis ſit quaſi talia tractantibus. Poſt hæc uidetur mihi facere ſicut quidam nomini Chriſtiano infenſiſsimi, qui apud ignorantes qualis ſit Chriſtiana religio, reipſa expertos ſe aſſeuerant, quòd hoc genus ueſcatur infantulorum carnibus, & promiſcuè ſine pudore contrectet eiuſdem lectę fœminas. Quemadmodum enim compertum eſt mendacia hęc conficta eſſe à prophanis in odium Chriſtianorum: ita deprehendi poſſunt & Celſi mendacia, dicentis ſe uidiſſe apud quoſdã religionis noſtræ presbyteros uolumina barbara, continentia dæmonũ nomina & præſtigias. Addit hos ipſos presbyteros nihil boni profiteri, ſed omnia hominibus noxia. Atq; uunã omnia quæ Chriſtianis Celſus obijcit eſſent talia, ut à plurimis reipſa coargueretẽ uanitas, conuerſantibus cũ Chriſtianis, & nihil unquã tale ne audientibus quidẽ de ipſorũ moribus. Deinde uelut oblitus contra Chriſtianos ſe ſcribere, ait Dionyſium quendã muſicum Aegyptiũ familiarem ſuũ dicere ſolitũ de magia, poſſe hanc aliquid in rudes & malè moratos homines, cæterum contra philoſophiæ ſtudioſos nihil habere uirium, quia his ſit ſalubriter inſtituta uictus ratio. Si nunc propoſitũ eſſet de magia differere, adderem non pauca ad ea quæ ſuprà de hac diximus: ſed quoniã dicenda ſunt quæ magis ad Celſi cõmentarium pertinent, de magia hoc tantùm dicimus: Quicunq; uult cognoſcere utrùm & philoſophi capi ab ea poſsint, an nõ, legat ſcripta Mœragenis qui prodidit Apollonij Tyanenſis magi et philoſophi res memorabiles: ubi non Chriſtianus ſed philoſophus ait captos ab Apollonij magia non ignobiles philoſophos, cùm tanquam ad præſtigiatorẽ acceſsiſſent. Et in his, opinor, etiã de famoſo illo Euphrante narrat, & quodã Epicureo. Nos uerò illud pro certo affirmamus nimirum experti, q̃ qui ritu Chriſtiano per Ieſum colũt Deum uniuerſorum dominũ, uiuuntq́; iuxta eius euangelium, ſolennibus precibus utentes noctu & interdiu, nec magis nec dæmonibus ſunt expugnabiles. Verũ eſt enim quòd circũuallabit angelus Dñi timentes eum, & ab omni malo eruet eos: & quòd angeli qui in eccleſia paruulis aſsignati ſunt ad eorum tutelã, ſemper aſpicere dicuntur faciem patris cœleſtis, quæcunq; tandẽ eſt illa facies, & quicquid eſt illud aſpicere. Deinde Celſus aliam aduerſus nos orditur calumniã. Falluntur, inquit, impiè per ſummã ignorantiã decepti non intellectis diuinis ænigmatibus, dũ aduerſariũ Deo quendã diabolum faciunt, eundẽ hebraicè nominantes Satanã. Eſt enim omnino mortalis infirmitatis, & prorſus alienum à pietate, dicere quòd Deus maximus uolens benefacere hominibus, propter aduerſarium obnitentem id nequeat. Ergò ne Dei filius uincitur à diabolo: & uexatus ab eo docet nos uexationes eius cõtẽnere, prædicens quòd & Satanas ſimiliter aduenturus ſit editurusq́; magna miracula, uſurpando ſibi Dei gloriã, cui ut ſeductori non eſſe aduertẽdum animũ, ſed ſoli ſibi credendũ: Id uerò manifeſtè impoſtoris eſt, operoſè præcauentis ſibi à contraria doctrinæ auctoribus. Ac mox indicaturus ænigmata illa, quorum occaſione deceptos putat nos inducere Satanã, ait ueteres illos bellũ deorũ ænigmaticè tradere: ut Heraclitum cùm ita ſcribit, Quòd ſi dicendum eſt commune quoddam bellũ litemq́; eſſe, omniaq́; progigni ex lite, & reliqua: ut Pherecydem multò antiquiorem Heraclito, fabuloſè inſtituẽtem aduerſas acies, quarum alteri Saturnum ducem præficiat, alteri Ophioneũ, uariasq́; prouocationes & certamina, conditionesq́; certas ſcribentem ut pars altera quæ in Ogenum eijceretur habeatur pro deuicta, uictrix uerò aduerſarijs pulſis cœlũ poſsideat. Porrò ad eandẽ ſententiã pertinere Titanum & gigantũ contra deos bella myſtica: tũ quicquid Aegyptij narrant de Typhone, & Horo, & Oſiride. Poſt iſta memorata nec tamen expoſita iuxta meliorẽ ſenſum quàm à nobis intelligantur, conuiciatur nobis: dicens hæc longè aliter ſe habere quàm noſtra cõmenta de diabolo dæmone: uel, quod ipſe putat uerius, de impoſtore homine aduerſario. Quin & Homerũ ſic intelligit, non aliena canentem ab Heraclito & Pherecyde, Titanumq́; & Gigantũ myſterijs, apud quem tale quiddam Vulcanus Iunoni ſubindicat:

Ille etiam auxilium quondam tibi ferre parantem
Arreptum pedibus ſupero deiecit Olympo.

Iupiter quoq; Iunonem eandem ſic alloquitur:

Pectore adhuc memori retines ne, prioribus annis
Quas mihi commiſſo dederis pro crimine pœnas?
Cum ſuſpenſa polo ſuper ardua nubila, longa
Fune pependiſti, uinctas incude ligata

18. De luſtrationibus & incantationibus ad pellendos morbos et alijs præſtigijs, de eſu infantulorum & libidinibus.

Magia quibus obſit.

Cõſule Euſebij Pãphili libros in Hieroclem ſcriptos.

Magia quibus non obſit.

19. De Satana.

Οὐρανίδα.

Ad plantas gemina, palmas innecteret aurum
Ponderis immensi: cùm te super æthera diui
Quotquot agunt, multa moti pietate uolentes
Soluere non poterant quos ipse, ut quemq; prehensum
Arripui, ex alto deieci iratus Olympo,
Delapsi in terram ut uix satis ægra leuarent
Membra solo, penè exempti uitalibus auris.

Allegoria fabulæ de Iunone.

Hos uersus sic interpretatur, ut dicat esse uerba Dei ad materiam quæ Iupiter Iunoni loquitur. His obscurè innuit, quòd Deus cùm eam errantem inuenisset ab initio, certis rationibus uinxerit & ornauerit: & quòd noxios dæmonas qui circa illã uersabantur, puniendos huc ad infima deiecerit: atq; ad hunc sensum alludentem Pherecydem dixisse illud: Infra eam portionem est tartarea portio, eam custodiunt Boreæ proles Harpyię Thyellaq;, quò Iupiter ablegat deos quoties aliquis peccauerit: eodem pertinere & peplum Mineruæ quod spectandũ circũfertur in pompa Panathenaica. Nã in illius pictura significari quòd casta illa & edita sine matre dea deuincit audaces terrigenas. Tum approbatis Græcorum figmentis in nostros homines inuehitur, apud quos Deus cruciatur à diabolo, & nos cruciat ut sic assuescamus ad patientiam: id quod ei uidetur ualde ridiculum, cùm potius diabolus calumniator puniẽdus sit, non homines qui calumnijs eius infestantur pœnis territandi sint. Vide an non iste qui nobis impium errorem impingit ut ænigmata malè intelligentibus, ipse manifestè fallatur, non intelligens quòd Mosaicæ literæ multò antiquiores uel Heraclito, uel Pherecyde, uel Homero etiam, narrant de malo illo qui è cœlo expulsus est. Nam serpens ille à quo Pherecydes suũ de-

Gen. 3.

nominauit Ophioneum, qui fuit in causa ut primus homo ex Dei paradiso eijceretur, sub ænigmatum inuolucris tale quiddam significat, ostentata diuinitatis & potioris cõditionis spe decipiens fœminam, quæ secum maritum quoq; traxit in eandem perniciem. Quin & exterminator ille in Mosis Exodo, quis alius esse potest quàm is qui consilium suum secutos præcipitauit in interitum, quod solet facere non resistentibus ipsius maliciæ. Item in Leuitico piacularis hircus quem Hebraicæ literæ nominant Azazelem, non alius erat, sorte mittendus in desertum, malis omnibus in caput eius uertentibus. Nam omnes qui propter maliciam ad desertorem partem pertinent, à Deo deserti sunt. In Iudicũ quoq; libro Belial filij cuius nisi huius sunt

Iob Mose antiquior.

filij propter maliciam? Sed apertissimè apud Iobum Mose ipso antiquiorem scribitur diabolus adstare Deo petens contra hunc Iobum potestatẽ, ut eum inuoluat calamitatibus grauissimis, primò iactura facultatũ omnium & liberorum insuper, deinde elephantiasi quã uocant

Matth. 4.
Iob 38.

per totum corpus grassante. Taceo quæ euangelistæ narrant de tentatore Seruatoris diabolo, ne uideat contra Celsum niti recentiorum scriptorum testimonijs. In fine quoq; libri Iobi, ubi scripta sunt quæ ipsi per procellam & nubem loquutus est Dominus, non pauca de dracone dicuntur. ne quid memorem de Ezechiele hunc introducente sub persona Pharaonis, Nabu-

Esa. 14.

chodonosoris, Tyri principis: aut de Esaia, apud quẽ deploratur rex Babylonis Nabuchodonosor: ex quibus locis non pauca licet discere de malicia, deq; huius origine: quòd a quodam

Bonũ essentia, uel per accidens.

ademptis alis multato, & cæteris eius spectatoribus æquè alis spoliatis, orta sit malicia. Non enim erat possibile, ut essentia bono simile esset id quod per accidens bonum bonitatem habebat aduenticiam, quæ quidem sumenti panẽ (ut ita loquar) uiuentem nũquam deerit: quòd si quẽ destituit: certè ipsius culpa destituit, qui negligenter particeps sit panis uiuentis & ueri

Prouer. 23.

poculi, quibus nutritæ rigatæq; alæ reparantur iuxta sapientissimi Solomonis sententiam, de uerè diuite uiro dicentis, quòd præparauerit sibi alas ut aquila, & conuertatur in domicilium

Deus etiam malis bene utitur.
† adulterinum.

sui præsidis. Oportebat enim Deum qui scit benè uti etiã apostatarũ malicia, tã malis locũ aliquem in hac uniuersitate assignare, ad exercendã uirtutẽ legitimè certantiũ, ut reddantur tanquam aurũ igne examinatũ per istos afflictores, tentatis omnibus ne quid † adulterium in naturam suam rationalẽ admitterent, & ascensione ad Deum digni reperti, attollãtur per uerbũ ad supremã beatitudinẽ, & arcẽ (ut ita loquar) bonorũ. Cæterũ Satan Hebræa lingua dictus, & à quibusdã forma magis Græcanica nominatus Satanas, interpretat̃ Aduersarius. Omnis autẽ qui in uita sectatur maliciam, ut contrarius uirtuti, Satanas est, hoc est aduersarius Dei filij, qui est iusticia, ueritas, & sapientia. sed magis propriè aduersarius est is qui primus omniũ

Ezech. 28.
Ibidem.

in pace beatè degẽtiũ amissis alis à beatitudine sua excidit: qui, ut ait Ezechiel, ambulauit inculpabilis in omnibus uijs suis, donec inuenta est iniquitas in eo: & cùm esset quasi quodam sigillo expressa effigies & corona pulchritudinis in paradiso Dei, uelut saturitate bonorũ perijt, iuxta uerbum illius qui ad eũ dixit mysticè: Perditio factus es, & non eris in æternũ. Hæc igitur pauca audenter quasi alea iacta his scriptis cõmisimus, nec tamen quicquã fortasse profecimus. Quòd si quis per otiũ examinaret sacras literas ubiq; de malicia loquẽtes sicut de re

quapiam

quapiam corporea, quomodo primùm orta sit, & quomodo pereat: uidere poterit ne per sum
mũ quidem Celsum imaginatũ, aut aliquẽ qui contempta uera religione ab hoc malo dæmo-
ne rapitur, quæ sit mens Mosis ac prophetarũ de Satana. Quoniã autẽ & de Antichristo, ut uo
catur, quædam Celsus interijcit, nec Danielis nec Pauli testimonijs de eo perlectis, uel Seruato
ris apud euangelistas de aduentu eius uaticinijs, pauca etiã de his dicenda sunt: quòd sicut ua
riæ sunt hominum facies multũ inter se dissimiles, ita nec corda eorũ sunt similia: unde appa-
ret maximam in his esse differentiam, cùm inclinati ad bonũ non omnes æquè ad id facti for-
matiq; sint, & ex uirtutis contemptoribus proni ad malum alij alijs plus minusúe in id ruant.
Sunt enim quidam in omne uiciorum genus profusissimi, sunt rursum qui ferantur in ea mo-
deratiùs. Non absurdè igitur duas extremitates (ut ita nominẽ) in omnibus esse diximus;
unam bonorũ, contrariorum alterã: ut boni extremitas intelligatur in eo qui secundũ Iesum
est homine, à quo in hominum genus promanauit tanta conuersio, medicina, & profectus in
melius: cõtrarij uerò extremitas in eo qui est iuxta eum qui Antichristus dicitur. Deus autem
qui omnia comprehendit sua præscientia, & utrosq; uidet, uoluit de his per prophetas signifi
care hominibus: ut qui sermones eorũ intelligunt, adhæreant melioribus, fugiantq; cõtraria.
Oportebat aũt, ut alterius extremitatũ præstantissimus appellaretur Dei filius propter suã ex-
cellentiam, & huic ex diametro aduersus, diceretur filius mali dæmonis, satanæ & diaboli. Et
quoniam tunc maximè exuberat malicia perueniens ad extremũ sui fastigium, quando boni
specie prætexitur, ideo per nequissimũ illum fiet, ei cooperante ipsius patre diabolo edendis
signis prodigijs & falsis uirtutibus. Istas enim uulgares magorũ præstigias quæ fiunt ope dæ-
monum longè à tergo relinquet ipsius diaboli cooperatio ad imponendum humano generi.
De hoc Antichristo Paulus loquitur, ostendens non sine quodam inuolucro quomodo uen-
turus sit & quando ad genus hominũ, & qua de causa. Ac uide an non ualde grauiter hæc do-
ceat, & irreprehẽsibiliter, sic dicens: Rogamus aũt uos fratres per aduentũ Domini nostri Iesu
Christi, & nostri aggregationẽ in illũ, ne citò dimoueamini à mente, neq; turbemini, neq; per
spiritum, neq; per sermonẽ, neq; per epistolã, tanquam à nobis profectã, quasi instet dies Chri
sti, ne quis uos decipiat ullo modo: quoniã nõ adueniet Dominus nisi uenerit defectio priùs,
& reuelatus fuerit homo ille scelerosus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus
omnẽ, qui dicitur Deus aut numen: adeò ut in templo Dei sedeat, ostentans seipsum esse Deũ.
An non meministis, quòd cùm adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc quid deti
neat scitis, nempe ut ille reueletur suo tempore. Nam mysteriũ nunc agit iniquitatis, tantùm,
qui tenet in præsentia, teneat, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quẽ Domi-
nus conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum
operationẽ satanæ, cũ omni potentia, & signis ac prodigijs mendacibus, & cũ omni deceptio
ne iniusticiæ, in ijs qui pereunt, pro eo quòd dilectionẽ ueritatis non receperunt in hoc, ut sal-
ui fierent. Et propterea mittet illis Deus efficaciã illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur
omnes qui non crediderunt ueritati, sed approbauerunt iniusticiam. Horum autẽ singula de-
clarare non est præsentia tractatus. Cæterum prophetia designans eum apud Danielem extat,
efficax ad mouendã prudenti ac candido lectori admirationẽ, cùm ibi tã uerè prædicatur diui
nitus de futuris regnis, incipiendo à Danielis tẽporibus & deinceps usq; ad mundi interitum.
eam licet cuilibet legere. Verùm de Antichristo uide an non sic loquatur. Vltimis regni eorum
tẽporibus, cõpletis iam eorũ peccatis exorietur rex impudens facie, & intelligens problema-
ta: & roborabitur fortitudo eius, & destruet mirabilia. Prosperabitur, & res geret, & interficiet
potentes sanctũq; populũ, & iugũ uinculorũ eius prosperabitur. Dolus in manibus eius, cor-
da suo extolletur: perdetq; multos dolis circũuentos: & instabit in multorũ perniciẽ, quos nõ
aliter quàm oua manu conteret. Cæterũ quod ex Paulo citauimus dicente, sessurũ eum in tem
plo Dei, & ostentaturũ se pro Deo, id in Danielis libro sic legitur: Et in templo abominatio de-
solationis usq; consummationẽ tẽporis, consummatio dabitur ad desolationem. Hæc è mul-
tis adducenda mihi uisa sunt, ut auditor aliquatenus mentẽ diuinorũ uerborũ intelligat, de
diabolo & Antichristo nos docentiũ: quibus inpræsentiarũ cõtenti, uideamus quid deinceps
Celsus dicat, certaturi aduersus eũ pro uiribus. Sequuntur aũt hæc: Quid aũt eis in mentẽ ue-
nerit ut uocent Dei filiũ, iã dicturus sum. Prisci illi mundũ hunc ut à Deo factũ, æquantes Deo
dicebant Dei filiũ. Bella uerò similitudo huius & illius Dei filij. Putauit nos Dei filium dicere,
mutuatos eã opinionẽ à ueteribus de mundo id prædicantibus ut à Deo cõdito, tanquam &
ipse Deus sit Deiq; filius. Non enim potuit inspectis Mosis & prophetarũ tẽporibus uidere ibi
Dei filiũ memorari, multo autẽ ꝙ nati sint isti Græcorũ scriptores quos Celsus priscos nomi-
nat: imò ne uoluit quidẽ superiùs indicatũ in Platonis epistolis locũ animaduertere, ubi Dei
filij moderantis omnia meminit, ne ipse urgeret Platonis auctoritate qua nos grauare toties
conatus est, affirmantis conditorẽ huius uniuersitatis esse Dei filiũ: primũ aũt & maximũ Deũ

Marginalia: 20. *De Antichristo.* — *Extrema bonorũ & malorũ.* — *2. Thess. 2.* — *Pauli de Antichristo prophetia.* — *Daniel. 8.* — *Danielis de Antichristo oraculum.* — *βδέλυγμα ἐρημώσεως.* — 21. *De Dei filio & Mũdo.* — *Plato, cõditorẽ uniuersitatis huius, Dei filiũ esse dixit.*

Patrem aūt primum & maximum Deum.

esse huius patrē. Quod aūt tanto Dei filio anima Iesu dicitur unita per summā participationē,
nunquā ab eo separanda, nil mirū est. Norunt eñ sacri diuinarū literarū sermones & alia, quę
duo cū sint natura, in unū coniuncta reputantur & sunt: quale est illud de marito & uxore di-

Matth. 19.

ctū: Non amplius sunt duo, sed caro una: & de uiro perfecto qui agglutinatur uero Dño, uer-

1. Cor. 5.

bo & sapientiæ & ueritati, q̄ agglutinatus Dño unus est spiritus. Quòd si is qui Dño agglutinatur unus est spiritus, quanto magis Iesu anima agglutinata Dño ipsi uerbo, ipsi sapientiæ,
ipsi ueritati, ipsi iusticiæ: atq; ita nō sunt duo anima Iesu & Deus Verbū totius creaturæ primo
genitus. At Celsus cū audit Stoicos asseuerantes summū Deū non esse feliciorē ipsorū sapiētē,
quandoquidē Dei uirtus & hominis eadē uirtus sit, sed parē esse amborū felicitatē, non irridet
id dogma nec uituperat: cū uerò diuina doctrina dicēte hominē perfectū agglutinari uirtute
uniriq; ipsi Verbo, ex nobis audii, huc sublimitatis claiā Iesu animā non separari à totius crea
turæ primogenito, ridet Iesum dici Dei filiū, non uidens quid de eo dicat in arcanis diuinarū

Christus est uelut anima Ecclesiæ.

scripturarū mysterijs. Vt aūt persuadeamus acquiescenti dogmatibus inter se cōsentientibus,
& eius utilitati cōsulamus, dicimus ex auctoritate sacræ scripturæ, corpori Christi, quod est ec
clesia Dei, pro anima esse Dei filiū, mēbra aūt uniuersi corporis esse quoscunq; fideles: quoniā
sicut anima uiuificat & mouet corpus, quod ex seipso uiuū motū nō habet: its uerbū illud mi-
ta energia corpus suū incitans ad ea quæ debet facere, mouet simul mēbra ecclesiæ singula, ni-
hil sine ratione facientia. Hæc igit si quantū opinor pulchrè cohærent, quid uetat quo minus
summa & incōparabili cōmunione anima Iesu, & Iesus in uniuersum cohæreat tam indiuiduē
cū ipso uerbo unigenito ac totius creaturæ primogenito, ut illi non sit diuersum ab eo? Sed de

22. De historia de Mundi conditione & hominū ortu.

his hactenus: uideamus & mox sequentia, in quibus citra probationē unica dictione de Mose
mundi primordia describente pronunciat, dicens quòd ea mundi generatio stultè credatur.
qui si protulisset rationes cur ita uideatur ei stulta hæc credulitas, contendissemus de hoc cum
eo: nūc non æquè facile est probationibus adductis euincere non tā stultā esse q̄ ipsi uidetur.
Quòd si quis considerare uult causas quibus non fidē habemus auctoritati Mosis de mundi

Gen. 1.

creatione prodēns, sumat in manus cōmentarios nostros in Genesim, ab initio libri usq; eum
textū: Hic est liber generationis hominū: ubi conati sumus ex diuinis literis astruere quod nā
fuerit cœlū in principio, quæ terra, quid eius inuisibile ac incōpositum, quæ nā abyssus & tene
bræ desuper, quæ aqua & super eā uectatus Dei spiritus: quid sit lux, quid firmamentum diuer
sum ab eo cœlo quod omniū primū est conditū, & reliqua deinceps. At iste hominū quoq; ge

Gen. 3.

nerationē stultè in Genesi describi pronunciat, nec pro se, nec contra illā scripturā quicquā af-
ferens: opinor quia nihil habebat quo refelleret ad imaginē Dei factū esse hominē ac ne para-
disum quidē intellexit à Deo plantatū, & primā in eo uitā hominis, eiusq; mutationē. postquā
homo propter peccatum eiectus est, iussusq; habitare ex aduerso paradisi delicijs refertissimi.
Sciat igitur iste qui hæc stultè dicta existimat, diligenter animaduertenda & alia singula, & il-
lud, apposita esse Cherubim cū ignea rōphæa uersatili ad paradisi custodiā, ne ad uitæ lignū
uia pateat: nisi fortè Moses nihil significans hæc scripsit per lusum haud aliter q̄ poetæ ueteris
comœdiæ uulgata illa, Proetus occidit Bellerophontē, & Pegasus erat ex Arcadia. Sed illi ut ri
sum spectatoribus mouerent cōposuerunt talia: at non est uerisimile, eū qui toti genti scriptas
leges relinqueret, persuasuras eis quòd Dei sint peculiū, sine ratione ac sine mente scripsisse de
Cherubim cū ignea romphæa uersatili appositis ad custodiendā uiam ad lignum uitæ feren-
tem, aut aliquid de generatione hominum, circa quæ profundissimū uersatur Hebræorū philoso
phia. Deinceps congestis nudis sententijs ueterū de mundi & hominum origine uariantium,
ait Mosem & prophetas auctores nostrarū scripturarum, ignaros mūdi naturæ atq; hominū,
confinxisse nugas maximas. qui si nobis indicasset cur sacram scripturam existimaret nugas
maximas, conati fuissemus refellere rationes ipsum mouentes ad hanc opinionē: nunc imita-
bimur & ipsi Celsum cauillādo eum nescisse naturā mentis & sermonis apud prophetas: pro
inde arroganter confinxisse nugas maximas, inscripto ueri sermonis titulo. Quoniam autem
calumniatur quasi probè intellecta quæ leguntur de diebus mundi creationis, quorum ali-
quot elapsi sunt ante factum solem lunamq; & stellas, aliquot post horum creationē: hoc unū
notatu dignum quæremus ex eo, num Moses oblitus se dixisse creatum mundum sex diebus,
subiungat: Hic est liber generatiōis hominum, die qua fecit Deus cœlum & terram. Sed nullo

Gen. 1.

pacto fit uerisimile Mosem nullo sensu dixisse, post enumeratos sex dies, Die qua fecit Deus
cœlū & terrā. Quòd si quis putat ea uerba posse referri ad illud superius dictū, In principio fe-

Ibidem.

cit Deus cœlum & terrā: sciat quòd ante illa uerba, Fiat lux, & facta est lux, & uocauit Deus lu-
cē diē: dicta sunt illa, In principio fecit Deus cœlū & terram. Sed non est huius temporis disse-
rere de uerbo sensibili & intelligibili, & quomodo bifariam accipiantur naturæ horum die-
rum: quæ singula proprijs opus habent tractationibus ad expositionem creationis per Mosem
descriptæ: estq; id à nobis factū pro uiribus multò ante hanc cū Celso concertationem, medi-
tatis

tatis hanc sex diebus factorum operum contemplationē per annos aliquot. Sciendum tamen quòd apud Esaiam uerbum Dei pollicetur iustis fore ut in perpetua die degant, cui pro sole luceat ipse Dominus, & Deus sit ipsorum gloria. At iste quia fortasse in aliquas hæreticorū interpretationes incidit, has uoces: Fiat lux: quasi temerè à conditore dictas accipientiū: Quid ais, inquit, siccine rerum opifex lumen à superis cōmodato accepit, sicut nos in uicinia lucernas accendimus? sicut ex alia impia hæresi desumpsit illa uerba: Si erat aliquis execrandus Deus Deo magno aduersarius, & sine consensu eius faciens hæc opera, quomodo lumen utendum accepit ab illo? Ad quæ tantum abest, ut respondeamus, ut magis errores illos accusare libeat, non ignotos, sicut Celsus faciat, sed exactè cognitos, partim ex eius sectæ hominibus, partim ex diligenter euolutis eorū cōmentarijs. Post hæc Celsus sic loquitur: Equidē de generatione mundi & corruptione, sit ne innatus & incorruptibilis, an natus quidem sed incorruptibilis, an contrà, nihil nunc dico. Quapropter ne nos quidem de his disseremus, ut alienis à præsenti argumento. Illud non concedimus, spiritum Dei se in aliena ingessisse, quando legimus quòd spiritus Dei ferebatur super aquas: ac ne id quidē, quòd alius quispiam Deus malis artibus contra summi Dei spiritum, ipso etiam dissimulante, conatus sit aliquid. Valeāt igitur qui hæc dicunt, unà cum ipso Celso, non admodum scitè illos reprehendente. Debuerat enim aut omnino eos præterisse silentio, aut, quod ipse quoq; humanitatis officiū existimat, propositos in medium errores eorum ut impios confutare acriter. Cæterū quòd summus Deus metuens creatoris spiritum, reposcat eum ab illo, id uerò nunquam inter religionis nostræ homines auditum est. Ac mox stultè accusans sermones ut impios, Quis, inquit, Deus sic dat aliquid ut reposcat? nam indigentis est reposcere. Deus autē nulla re indiget: additq; dictum ualde ipsius iudicio sapiens: Cur cùm utendū daret, malo se dare nesciebat? Deinde permiscens, opinor, hæresibus hæreses, nec tamen ipsas distinguens quid à quaq; sumpserit, Marcionis errores nobis obijcit, fortassis auditos ex idiota quopiā, non intellectos etiam & accusatores eorum nos accusat, id ipsum parum disertè faciens. Itaq; Marcionis dicta recitās, sed tacito auctoris nomine, Cur, inquit, clàm irrumpens destruit eius opificia? cur clàm seductos in errorem inducit? cur ab hoc relegatos & execratos affectat ut dicitis, & plagiarij more surripit? cur ab hero suo docet eos fugere? cur patrem fugitare? cur eos adoptat inuito patre? cur se patrem alienorum profitetur? ac mox uelut admirabundus subinfert, En Deum singulari maiestate uerendum, qui damnatis ab alio peccatoribus, extorribus, & ut ipsi dicunt recrementis pater esse cupiat: & quem ipse miserat, discedentem ab officio retrahere ac punire nequeat. Ac mox quasi ad nos uersus negantes alterius cuiusdam noui Dei hunc mundum esse, sic loquitur: Quòd si hæc eius sunt opera, quomodo mala Deus faciebat? quomodo suadere ac hortari nō potest? quî fit ut eum propter malorum ingratitudinem pœniteat, utq; artificium suum accuset ac oderit, mineturq; se perditurū suam progeniem? aut quò tandem ex hoc mundo educit factum à se hominem? Hic quoq; mihi uidetur parum declarare quæ nam sint mala ista, cùm tamen etiam apud Græcos uariæ de bonis malisq; opiniones fuerint, arripiens quasi iam confessum & cunctum, quòd cùm iuxta nostra placita mundi huius opifex sit Deus optimus maximus malorum etiam factor sit. Habeant se quomodocunq; istæ de malis opiniones, utrùm ea Deus fecerit, an non facta ab eo creaturam aliam ultrò consecuta sint: illud miror, si non æquè ut Celsus ex nostris literis colligit, mala quoq; à Deo facta quando mundum condidit, ita ex ipsius rationibus sequitur, mala condita esse à Deo. Sic enim aliquis posset quærere: Si hæc omnia sunt eius opera, quomodo Deus mala fecit? quomodo admonere & persuadere non potest? Est autem maximum in disserendo uitium, si quis opinionē aliorū accuset ut non sanā, cùm ipsius opiniones comperiantur nō alienæ ab eodem crimine. Videamus igitur paulisper quid de bonis & malis diuina scriptura sentiat & quid nobis respondendum rogatis quomodo Deus mala fecit, & quomodo monendo & suadendo nil proficit. Sanè iuxta morem scripturæ loquendo propriè bona sunt uirtutes, & quæ ab eis proficiscuntur operationes: sicut propriè mala his cōtraria: ad quod confirmandū satis erit nunc ex Psalmo trigesimotertio testimonium: Inquirentes Dominū non minuentur omni bono. Venite filij, audite me: timorem Domini docebo uos. Quis est homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolū. Declina à malo, & fac bonum. Nam Declina à malo & fac bonum, non dicitur de corporis bonis, ut à quibusdam nominantur, nec de externis, sed de bonis malis'ue animi. Et qui eiusmodi bona facit ueræ uitæ desiderio, consecutus eam poterit frui bonis diebus, quibus pro sole est uerbū iustitiæ, & ad eos perueniet ope diuina liberatus ab hoc præsenti seculo malo, & à diebus malis de quibus dicit Paulus, Redimentes tempus quoniam dies mali sunt. Inueniuntur tamen abusiuè & corporis & externa bona dici quæ ad hanc naturalem uitā conferunt, mala uerò cōtraria. Sic enim Iob ille uxori suæ loquitur: Si bona accepimus ex manu Domini, mala non sustinebimus? Quoniā igitur inuenitur in diuinis scripturis alicubi ex persona Domini

Esa. 60.

13. *De dicto: Fiat lux.*

Gen. 1.

24. *De spiritu Dei.*

25. *Marcionis deliria Orthodoxis à Celso inscripta.*

Deus uelut malorum auctor à Celso traductus.

De bonis & malis.

Moralia bona & mala.

Bona uel mala corporis uel fortunæ.

Ephes. 5.

Iob. 2.

illud, Ego sum qui facio pacem, & construo mala: alicubi rursum de eo, quòd descenderunt ma
la à Domino in portas Hierosolymorũ, strepitus curruũ & equitũ: & multos scripturæ sacræ le-
ctores hæc turbauerũt, quòd non ualerent perspicere quid significetur bonorũ malorumq; ap
pellatione: probabile est Celsum quoq; hîc hæsitantem quærere quomodo mala Deus fecerit:
aut quia fortasse audiuit aliquẽ imperitè hunc locum interpretantẽ. At nos dicimus quòd ma
lum, hoc est uitium eiusq; opera, Deus non fecit. alioqui quomodo cõsisteret prædicatio futuri
iudicij, in quo mali pro ratione maleficiorũ pœnas persoluturi sunt, uirtutis aũt sectatores iam
beati fruentẽ destinatis à Deo præmijs, si Deus malorũ esset auctor, duntaxat in hoc genere. Scio
non defore quosdam, qui parum aduertentes ad totum scripturarũ contextum perpetuò cul-
pantem peccatores, & approbantẽ beneficos, audebunt ex eis undecunq; decerpere quo ad-
struant etiam in hoc sensu à Deo mala fieri, ualiturum nonnihil apud imperitos lectores. Ve-
rùm huiusmodi dicta in speciẽ illis fauentia nunc interpretari operosum fuerit, nec huius præ-
sentis tractationis propriũ. Itaq; mala, si intelligantur propriè, Deus nõ fecit: sed primariũ eius
opus pauca quædam consecuta sunt talia, suum tamen locũ in hac uniuersitate habitura, qua-
les primariũ fabri opus consequuntur scobinæ ramentaq; tortilia: & qualia cæmentarijs ædifi-
cantibus obiacent lapillorũ in fragmentis & calce iuxta rudera. Quòd si quis de externis & ad
corpus pertinentibus loquatur, quæ abusiuè mala dicuntur, concedemus interdũ hæc à Deo
fieri, ad cõuertendos aliquos. Quid enim hîc absurdũ est? nam in hoc significato mali nomen
accipiendo, sicut filios à parentibus, præceptoribus, pædagogisq; castigatos malè tractari dici
mus, & alios à chirurgis medicinæ causa sectos ustósue, nemo tamen parentes aut præceptores
pædagogósue sæuientes, aut chirurgos secantes accusat: ita quoties Deus dicitur illis uel illis
malis ad meliorẽ mentem conuertere quosdã opus habentes tam duris remedijs, nihil incon-
ueniens dictum uidetur, neq; dum mala descendunt à Domino in portas Hierosolymitanorũ,
hoste imminente castigationis eorũ gratia: neq; dum legem deserentiũ iniquitates cum uirga
uisitat, & cũ flagellis peccata eorũ: neq; dum dicit, Habes carbones, sede super eos, hi tibi erunt
auxilio. Eodem modo interpretamur & illud, Faciens pacem, & cõdens mala. condit enim ma-
la corporis & externa; repurgans & castigans eos qui nolunt uerbis castigari sanaq; doctrina.
Hactenus quomodo Deus mala faciat. Cæterum quòd ait eum non posse monere ac persua-
dere, iam diximus si hoc obijciendum est, obijci posse omnibus assertoribus prouidentiæ. Re-
spondendũ tamen, non esse impossibile Deo mouere homines, quandoquidẽ per totam scri-
pturam monet, & per eos qui diuinitus acceperunt docendi gratiam: nisi monendi uerbũ acci
piatur in alio significato præter uulgò receptũ, ut intelligatur admonitio in auditoris animo effi
cax. Similiter de persuadendo quæstio est iactata apud oẽs quotquot prouidẽtiã asserunt. Et
quoniã persuaderi, uerbum Celsi πάθωσιν, est passiuũ ad suum actiuũ relatum, sicut tonderi di-
citur de eo qui se tondendum præbet: ideo est opus non solũ suadentis opera uerumetiã eo qui
se suadenti morigerũ præbeat, ea quæ suadentur admittens. Itaq; dicendũ est, nõ suadentis cul-
pa fieri quo minus persuadeatur, sed eorũ qui fide dignos Dei sermones nõ recipiunt: id quod
uerum est etiam de hominibus persuadendi artificibus. Fieri enim potest ut aliquis uel usq; ad
summũ profectus in meditationibus rhetoricis, in alium obstinatũ ac refractariũ incidens, fru
stra disertus sit & eloquens. Quòd aũt etiamsi persuasorij sermones à Deo proficiscantur, credu
litas tamen non ueniat à Deo, manifestè Paulus docet his uerbis: † Obedientia uerò non ex eo
qui nos uocat. Tale est & illud, Si uolueritis & obedieritis mihi, bona terræ comedetis. sin no-
lueritis, & non obedieritis, gladius uos deuorabit. ut enim aliquis uelit quæ dicit, monitor, &
obediẽs dignus fiat Dei promissionibus, opus est auditoris assensu & proposito. Quamobrẽ
illud in Deuteronomio grauiter dictũ uidetur: Et nũc Israel, quid Dñs Deus tuus à te postulat,
nisi ut timeas Dñm Deum tuũ, & ambules in omnibus uijs eius, & ipsum diligas, & custodias
omnia mandata eius. Iam uerborum series postulat ut respondeamus & ad illud quod quærit
qui fiat ut Deũ propter malorũ ingratitudinẽ pœniteat, utq; artificiũ suũ accuset ac oderit, mi-
neturq; se perditurũ suam progeniem: quo loco nõ sine calumnia mendacioq; carpit hanc scri
pturam Geneseos: Cùm uideret aũt Dominus in immensum auctam esse maliciã hominum in
terra, & nihil nisi malũ indesinenter eos uersare animo, recogitauit quid ita hominẽ fecisset in
terra, sic secum statuens: Delebo hominẽ quem creaui à facie terræ, ab homine usq; animantia,
à reptili usq; uolucria. Recogitaui enim quòd eos fecerim: ex non scriptis quasi scripta colli-
gens. Nusquam enim hîc nominatur Dei pœnitentia, nusquam dicitur odisse aut accusare suũ
opificium. Quòd si uidetur minari diluuium & internecionem suę progeniei, dicendum quòd
cùm sit immortalis humana anima, cõminatio hæc ad emendationem pertinet, interitus au-
tem hominum per diluuiũ, ad terræ lustrationẽ, quemadmodum tradunt etiam Græcorũ non
contemnendi philosophi his uerbis: Cùm aũt dij terram lustrauerint. Cæterum de dictionibus
humanos affectus significantibus quomodo ad Deum referantur, nõ pauca nobis superiùs di
cta sunt.

Malach. 1.

Malum pœnæ.

26. Quomodo Deus mala faciat.

Esa. 45.

27. Idem quomodo moneat & persuadeat.

† ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. Nempe persuasio non ex eo qui uocat uos. Loquitur de mala persuasione, cuius nõ est Deus auctor.

Gal. 5.

Leuit. 26.

Deut. 10.

28. Deũ cur et quomodo pœniteat sui opificij, & de eius minis caussaq; diluuij.

Gen. 6.

Comminatio et interitus quò spectent.

cta sunt. Porrò Celsus uel suspicatus uel intelligens quid hîc aduersarij possint referre de deletis diluuio, Quòd si inquit, parcit suæ progeniei, quò illã ex hoc mundo à seipso facto subducit? Respondemus & ad hoc, quòd cũ mundus constet è terra cœloq́;, diluuiũ perpessos non omnino Deus educit è mundo, sed aufert ex hac uita quã degunt in corpore: solutosq́; corporibus exsoluit simul è terrena habitatione quã scriptura solet uocare mundi nomine, præsertim in Euangelio secundũ Ioannem, ubi sæpissimè mundus pro locis terrenis inuenitur: sicut cùm dicitur: Erat lux uera illuminãs omnem hominẽ uenientem in hunc mundũ. In mundo pressuram habebitis, sed cõfidite, ego uici mundũ. Itaq; siquis intelligat eductos ex hoc terreno loco, nihil occurrit incõuenięs: sin mundũ pro cœlo simul & terra capiat, ad hũc modũ non omnino è mũdo sublati sunt quos oppressit clades illa diluuij. Posset etiã aliquis, qui audiuit illud: Nõ considerantibus nobis ea quę uidentur, sed quę nõ uidentur: & illud, Nam eius inuisibilia per res ob eo conditas intelliguntur: dicere eos qui sunt inuisibilibus intenti exemptos è mundo, subducẽte hinc Dei uerbo ad supercœlestia & res illic spectatu dignissimas. Post hæc modò examinata, sequuntur alia quæ in hoc tantùm congessisse uidetur ut libri moles cresceret, alijs uerbis eadẽ fermè quæ paulo antè dixerat repetens in hunc modum: Sed longè stultissimũ est quòd dies quidã mundi creationi attribuũtur, priusquã essent ulli dies. Qui enim esse poterãt ante cœlum factũ & terram firmatã, & ante cursum solis? Quid enim ista differũt ab his eiusdẽ Celsi uerbis: Repetamus, inquit, rem altiùs, & cõsideremus qũo cõueniat primo summoq́; Deo, iubere, Fiat hoc: & rursum hoc aut hoc: & una die certũ aliquid absoluere, secunda rursum amplius, deinceps tertia, quarta, quinta, sextaq́; similiter. Verùm de his iussis, Fiat hoc: & rursũ hoc aut hoc: responsum uideri potest iam tum, quando citauimus illud: Ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt: dicendo immediatũ opificem esse filiũ Dei Verbum, qui uelut suis manibus mundũ fabricauerit: uerbi aũt patrẽ, cuius mandato mundus sit per ipsum filiũ conditus, esse primariũ opificem. Cæterũ de ordine creationis, ut prima die sit facta lux, secunda firmamentũ, tertia deinceps aquæ subcœlestes in unũ confluere sint iussæ, atq; ita terra suapte natura protulerit uaria germina, & quarta demũ addita sint mundo sua luminaria, quinta producta sint natatilia, sexta terrestria, postremusq́; homo, quantũ potuimus diximus in cõmentarijs in Genesim. Quin & istos reprehendendo qui nihil penitius scrutantes sex diebus aiunt absolutam mundi creationẽ, obiecimus eis illa uerba scripturæ: Hic liber generationis cœli & terræ, quando facta est dies qua fecit Deus cœlum & terrã. Deinde rursum non intelligens illa uerba: Compleuit Deus die septimo opera sua quæ fecerat, & cessauit die septimo ab uniuersis operibus quæ fecerat: & benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in illo cessauerat ab omnibus operibus suis quæ cœpit Deus facere: putansq́; idem esse, Requieuit die septimo, &, Cessauit die septimo: perinde, inquit, ac si aliquis, ignauus opifex iam defessus ferijs opus haberet ad requiem. Nescit enim quisnam sit ille post sex dies à mundo cõdito secuturus dies sabbati, in quo cuncti qui sex illis diebus opera sua perfecerunt, nihilq́; eorũ prætermiserunt quæ pertinerent ad suum officiũ, cum Deo feriabuntur ascendentes ad spectacula & iustorũ beatorumq́; celebritatẽ. Deinde quasi uel scripturæ dicerent, uel nos earũ interpretes, Deum defatigatum quieuisse, negat Celsus fas esse primũ Deum defatigari, aut manibus operari, aut mandare. Ad quod respondemus, nec Deũ Verbũ defatigari, nec eos qui ad meliorẽ & diuiniorẽ ordinem pertinẽt. Nam defatigari est degentiũ in corpore: & quæritur omniũ ne in qualicunq; corpore, an in terreno tantùm, aut paulò præstantiore. Nefas est, inquit, primũ Deũ operari manibus. Imò si uocẽ hanc accipias propriè, ne secundũ quidẽ, aut ullam naturã diuiniorẽ. Sed fac abusiuè dictũ operari manibus, aut figuratè, sicut interpretamur & illud: Opera manuũ tuarũ annunciat firmamentũ: &, opera manuũ tuarum sunt cœli: & si quid ad eundem modũ dictũ est: etiam figuratè manus Dei & membra exponimus, quid absurdi prædicamus de Deo, dicentes manuũ eius operari? Et sicut manibus operari Deũ, non est absurdum, si rectè intelligatur, ita neq; iubere, quandoquidẽ honesta sunt ipsius iussa & laudabilia, Deoq́; dignissima. At Celsus rursum non intelligens illud scripturæ: Os Domini loquutũ est hæc: aut iuxta uulgarẽ sensum temerè accipiens, nec sciens nomina membrorũ corporalium Dei pro eius potentijs usurpari, Nec os, inquit, est ei nec uox. Verũ est eum non habere uocem, si uox est aer percussus, aut aeris percussio, aut aeris species, aut quomodocunq; uocem definiunt quorum hæc est professio: sed quæ Dei uox dicitur, legitur ut Dei uox uisa à populo, ubi scriptura inquit, Omnis populus uidit uocem Dei. quo loco etiam uidere iuxta morem sacrarum literarum intelligitur spiritualiter. Imò, inquit, nec aliud quicquam inest ei harum rerum quas ei tribuitis, nec tamen explicat quid ei tribuamus. Si de membris loquitur, ea non corporaliter intelligimus, sed accipiendo iuxta cõmunem consuetudinem latiùs. Quòd si dixit in genere quicquid ei tribuimus, ea permulta sunt, uirtus, beatitudo, diuinitas. Quòd si sublimius intelligendum est quod dixit, cùm omnia quę illi tribuimus minora sint ipsius dignitate: fatemur nihil eorum ei adesse

quæ

Ioan. 1. *Ioan. 16.* *Rom. 1.* *29. De sex diebus & quibus omnia condita sunt.* *Psal. 24.* *Gen. 2.* *30. De Sabbato Dei, & effectibus ac membris Deo adscriptis.* *Psal. 19.* *Mẽbra pro potentijs sumpta.* *Exod. 24.*

quæ nos agnoscimus. Nam quæ insunt ei superant omnẽ scientiam nō humanam solùm, sed e-
Psal. 102.
tiam excellentiorum naturarũ. si legisset Celsus prophetarum dicta, ut illud Dauidis, Tu autem
Malach. 3.
idem ipse es: & apud Malachiam, Idem ipse sum, & non mutor: uidisset neminem nostrûm de Deo prædicare ullas mutationes uel cogitationũ uel operum. Nam immutabilis ipse manens disponit mutabilia pro natura ipsorum & suo arbitrio. Deinde rursum non percipiens discrimen inter imaginem Dei, & factum ad eam imaginem: quòd imago Dei sit primogenitus totius creaturæ, ipsum uerbũ, ipsa ueritas, ipsa sapientia, bonitatẽ eius exprimens: cæterum ho-
1. Cor. 11.
mo factus sit ad imaginẽ Dei: & quòd omnis uir cuius Christus caput est, imago Dei sit & gloria: ac ne id quidem sciens in quo consistat ille character imaginis, nimirum in exuendo ueterem hominẽ cum suis actibus, ipse alienissimus ab hac imagine sic inquit: Non fecit Deus hominem ad suam imaginẽ: non enim talis est Deus ut alicui speciei sit similis: iam quale est compositi hominis parti deteriori, hoc est corpori, putare inesse aliquid ad Dei factum imaginem?
Excipit Celsus corpus ab hac imagine. Nam si corpori soli inesset, quid relinqueretur potiori
Imago Dei in homine interiore.
hominis parti animæ? proinde nemo nostrûm soli corpori hanc imaginem tribuit. Quòd si compositum ex utroq; imago Dei est, consequetur etiam Deum compositum esse uelut ex anima & corpore, ut imago potioris sit in anima hominis, deterioris autem & corporalis in corpore, id quod nemo nostrûm diceret. Reliquum est ut hæc imago sit in interiori sicut nos uocamus homine, qui renouatur, & aptus natus est ad referendam conditoris imaginem, intelligendo eum demum ad imaginem fieri, qui sit perfectus sicut pater cœlestis perfectus est: & ex-
Leuit. 19.
audit uocem illam, Sancti estote, quoniam ego sanctus Dominus Deus uester: discensq; illud:
1. Cor. 4.
Estote imitatores Dei: excipit in anima sua proba Dei characteres, quando corpus talem animam sic effigiatam continens, templum fit eius cuius anima refert imaginem, idq; propter Dei similitudinem. Deinde rursum multa sibi sumit quasi à nobis concessa, quæ nemo Christia-
31. De Dei natura immutabili, incōprehensibili & innominabili.
norum sanam mentem habentium concederet. Nemo enim nostrûm dicit Deum esse figuræ aut coloris participem, ac ne motus quidem, quia natura eius firma est & stabilis, & iustum ad eadem inuitat dicens: Tu autem sta mecum. Quod sicubi moueri dicitur, quale est illud, Audiuerunt Dominum Deum deambulantem in paradiso sub uesperam, sic intelligendum est quasi discedere uideatur Deus peccatoribus. uel sic accipiendum sicut figuratè dormire Deus
Gen. 3.
aut irasci dicitur, aut aliud simile naturæ Dei parum conueniens. Sed neq; substantiæ particeps est. Participatur enim magis quàm participat, & participatur ab habentibus Dei spiritum: & Seruator noster non est particeps iusticiæ, sed cùm ipse sit iusticia participatur à iustis. Porrò de
De essentiæ cōmunicatione.
essentia difficilis ac longa est disquisitio, præsertim de propria, firma, & incorporea: utrũ Deus omni essentia per potentiam & administrationem superior, cōmunicet essentiam quibus eam communicat, idq; per uerbum suum & ipsius uerbi operatione: an & ipse sit essentia, licet natu-
Col. 1.
ra inuisibilis dicatur, ubi de Seruatore ait scriptura: Qui est imago Dei inuisibilis, hoc est incorporei. Quærendum etiam an essentia essentiarum & idearum idea principiumq; dicatur unigenitus, & totius creaturæ primogenitus, uniuersis autem superior pater eius & Deus. Celsus quidem de Deo dicit, ex ipso esse omnia, nescio quomodo absoluens ab eo omnia: Paulus
Rom. 11.
uerò noster dicit, Ex ipso & per ipsum, & in ipsum omnia: ostendens principium omnium substantiæ, his uerbis, Ex ipso: conseruationẽ his, Per ipsum: finem his, In ipsum. Ipse autem Deus
Deus qua ratione comprehensibilis.
non aliunde quàm ex seipso habet essentiam. Quoniam autem dicit eum neq; ratione comprehensibilem: distinguo significatũ, & dico si intelligatur de ratione quæ uel inserta est nobis, uel è nobis se exerit, hac non esse Deum cōprehensibilem. Sin de illa quę erat in principio, & erat a-
Ioan. 1.
pud Deum, & ipsa erat Deus, aimus hac Deum esse comprehensibilem. Quin & quod innominabilem censet, distinctione opus est. Si enim hoc uult, quòd in uerborũ significatis nihil potest Dei proprietates exprimere, uerũ est: quandoquidẽ multæ qualitates non sunt nominabiles. Quis enim discernat nominibus qualitatẽ dulcedinis palmulæ, & dulcedinis caricæ? quis singularũ rerũ proprias qualitates nominibus queat distinguere? Nō mirũ igitur si hoc pacto Deus est innominabilis. quod si innominabile accipiatur quatenus auditorẽ potest nominib. ad aliquã cognitionẽ Dei manuducere, quantũ naturæ humanæ licet cōprehendere, nō absurdè diceretur nominabilis. Similiter distinguimus, & quod dicit, nihil accidere Deo nomine cōprehensibile: & fatemur eum extra omnes affectus esse. Et de his hactenus, uideamus iam & se-
32. Christianos caliginem offundere ijs, qui desiderant cognoscere Deum, Celsus finxit.
quentia, ubi fingit personã cuiusdã post hæc audita sic inferentis dubitationẽ: Quō igitur Deũ cognoscã? quō uiam ad illum ducentẽ discam? Quō eum mihi ostendis? quandoquidẽ nunc oculis meis offundis tenebras, ut nihil clarè uideã. Deinde quasi huic percontatori respondẽs, & causam tenebrarũ ob oculos eius per modò dicta offusarũ putãs se reddere, ait in splendidã lucem è tenebris productos nō posse intueri, radijs aciẽ lædentibus, adeò ut se cæcari existimẽt. Ad hæc quoq; dicimus, sedere in tenebris & hærere in eis omnes qui sunt intenti pictorũ, fictorum, statuariorum non probandis artibus, nolentes mentem oculosq; attollere ab his uisibili-

bus &

bus & sensilibus ad creatorem qui est lux: contrà in luce esse omnes qui sequuntur prælucens uerbum Dei, & cómonstrans per quantam imperitiã, impietatem, numinis ignorantiã adorauerint ista friuola pro Deo, manuducensq; uolentes mentis incolumitatẽ ad ingeniũ Deum maximũ. Populus enim gentiũ sedens in tenebris uidit lucẽ magnam, & sedentibus in umbris infernalibus exorta est lux, nimirum Iesus ille Deus. Itaq; nemo Christianus Celso aut ulli ex istis diuini uerbi calumniatoribus ad hunc modũ respondebit, ut dicat, Quomodo cognoscã Deum? singuli enim eorum, quisq; pro suo captu, cognouerunt Deum, nec est inter eos qui dicat, quomodo uiam ad eum ducentem discam? ut qui audiuerunt ex Seruatore: Ego sum uia, uita, & ueritas: obiterq; gustauerunt ueritatẽ accedentes ad eum. Nemo item Christianus Celso diceret, Quomodo mihi Deum ostendis? Illud uerum est, quòd auditis eius tenebricosis sermonibus responderet, Quid mihi tenebras offendis ob oculos? Celsus enim & similes conãtur tenebras oculis nostris offundere: nos uerò luce uerbi dispellimus tenebras impiorum dogmatum. Posset etiam Christianus dicere Celso leuibus & obscuris nugis perstrepenti, nihil illustre in tuis uideo sermonibus. Non enim è tenebris in claram lucem nos Celsus producit, sed uult è luce in tenebras retrahere, faciens ex luce tenebras, & lucem è tenebris. Nos autem oculis animarum nostrarum apertis per uerbum Dei, uidentes quid intersit inter lucem & tenebras, in luce modis omnibus persistere decreuimus, tenebris uerò haudquaquã uolumus accedere. Cæterum lux uera, quoniam etiam uiua est, scit cui splendor ostendendus sit, cui lux, non sustinentis splendorem propter oculorum imbecillitatem. Quòd si qui meritò dicendi sunt oblæsos habere oculos, in nullos id dictum magis competit quàm in occupatos spiritu ignorantiæ ueri numinis, & in istos qui affectibus uarijs impediti nequeunt ueritatem cernere. Certè Christiani nullo modo se putant cæcari Celsi aliorumue impijs sermonibus. Cæterum qui se sentiunt occæcari exemplis imperiti uulgi, & moribus hominum dæmonia suis celebritatibus colentium, accedant ad uerbum largiens oculos: ut quemadmodum olim cæci iuxta uiam humi mendicantes, sanitatem à Iesu impetrauerũt, misericordiam consecuti quòd implorassent miseratorem filium Dauidis: ita & ipsi recipiant nouos ac bonos oculos, quales à uerbo Dei creari decet. Quapropter si nos Celsus interrogauerit, quomodo putemus nos cognoscere Deum, & per illum salutem acquirere: respondebimus idoneum esse Dei uerbum, ut ingressum quærentibus se, suumq; aduentum expectantibus, patrem reuelet, qui cerni nõ potest nisi per præcedentem aduentum filij. Quis enim alius ualeat seruare, & ad Deum optimũ maximum humanam animam adducere, quàm Deus Verbum, qui quum in principio apud Deum esset, propter carni cohærentes & carnales caro factus est, ut caperetur ab eis à quibus alioqui nè uideri quidem poterat, in quantum Verbum erat, & apud Deum erat, & Deus erat. Nunc corporaliter loquens, & ut caro se præbens, ad se uocat omnes carneos: ut eos primùm formatos iuxta Verbum quod caro factum est, deindè ad cõtemplationem suijpsius prouehat, cernaturq; ab eis quid ante carnem sumptam fuerat: ut per eius carnem introducti ad sublimiora dicant illud apostolicum: Etsi Christum aliquando secundum carnem noueramus, nunc certè non amplius sic eum nouimus. Itaq; caro factus est, & factus caro habitauit in nobis, cùm non esset nobis extraneus. postquã autem habitauit & conuersatus est nobiscum, non retinuit formam pristinam, sed subductis nobis in rationalem montẽ excelsum, ostendit formam suam gloriosam & splendorem suorum uestimentorũ: nec suam tantùm, uerum etiam legis spiritualis. Is enim est Moses cum Iesu uisus in gloria. Præterea nobis ostendit omnem prophetiam, ne post assumptum quidem ab ipso hominem emortuam, sed in cœlum receptam, cuius Helias fuit symbolum. Quæ quisquis contemplatus est, potest dicere, Vidimus gloriã eius, gloriam quasi unigeniti à patre: plenus gratia & ueritate. Celsus igitur parum philosophicè finxit, quæ nos putabat ad interrogata responsuros, quomodo credamus nos peruenturos ad noscendum Deum, & quomodo salutem per eum consecuturos. Nos tamen non aliud quàm quod dixi, responderemus. At Celsus quasi bonus coniector talem nobis responsionem affingit: Quoniam magnus est Deus, & contemplatu difficilis, ideo proprio spiritu immisso, in corpus nostro simile demisit eum huc, ut ex ipso possemus audire atq; discere. Iuxta nostrã autem doctrinam non solus uniuersorum Deus & pater magnus est: cõmunicauit enim suam magnitudinẽ cum unigenito & primogenito creaturæ totius: ut cùm inuisibilis Dei sit imago, magnitudinem quoq; imaginem patris referat: alioqui nõ habitura erat imago illius inuisibilis Dei pulcram, ut ita loquar, proportionem, nisi magnitudo etiam accederet. Porrò Deus iuxta nostrã opinionem, cùm sit incorporeus, est inuisibilis: contemplatiuus tamẽ hominibus corde, id est, mente cernitur: corde autem non uulgari, sed puro. Nefas est enim cor pollutum intueri in Deum: sed purum necesse est ut sit, quod puri contemplatione dignum habeatur. Fatemur etiam Deum contemplatu difficilem, sed non solùm, imò & eius unigenitũ. Est enim difficilis contemplatu Deus Verbum, difficilis & sapientia per quam Deus creauit omnia. Quis enim eam per singula crea-

Esa. 9.

Christianos ut ros Deũ agnoscere.

Patrem reuelat filius. Matth. 11.

Ioan. 1.

Matth. 17.

Heb. 1. Col. 1.

Deus pura mente uidetur.

la creatoris opera considerare ualeat? Ergo non ideo Deus contemplatu difficilis filium misit quasi contemplatu facilem: quod non intelligens Celsus ex nostra persona dixit: Quoniā ipse contemplatu esset difficilis, ideo proprium spiritū huc misisse, insertum in corpus nostro simile, ut ex eo possemus audire & discere. Verùm ut nos ostendimus, etiam filius quum esset contemplatu difficilis, ut uerbū Dei per quod omnia facta sunt, inter nos conuersatus est. Quòd si

Rom. 8.

Celsus intelligeret quæ dicimus de Dei spiritu, & quòd quotquot aguntur Dei spiritu, hi sunt Dei filij, nunquam ex nostra persona sibijpse respondisset, quòd Deus immisso in corpus proprio spiritu huc eum demiserit. Semper enim Deus impertit suum spiritum eius capacibus, nō tamen per separationē & diuisionem dignis insertum. Non est enim corpus iuxta nostram do

Heb. 12. *Deut. 4.* *1. Cor. 3.*

ctrinam spiritus, sicut nec ignis ille corpus est qui Deus esse dicitur apud eum qui inquit, Deus noster ignis consumens. Nam hæc omnia figuratè dicuntur, ut per corporea consuetaq; nobis nomina indicetur natura illa intelligibilis. Et sicut quando peccata dicuntur esse ligna, fœnū, stipula, non accipimus peccata esse corpora: & quando bona opera dicuntur esse aurū, argentum, gemmæ, non statim etiam sunt corpora: ita quum dicitur Deus ignis consumēs ligna, fœnum & stipulam, omnemq; peccati substantiam, nō statim corpus eum intelligimus. Et quemadmodum quoties ignis nomine censetur non intelligimus corporeū, sic dum eum uocamus

2. Cor. 3.

spiritum, corpus tamen illum esse non dicimus. Nam ad differentiam sensibilium scriptura solet intelligibilia uocare spiritus & spiritualia: ut quum Paulus dicit, Sed sufficientia nostra ex

Litera & spiritus.

Deo est, qui nos fecit idoneos ministros noui testamenti, non literæ, sed spiritus. nam litera occidit, spiritus uiuificat. Vbi literam nominauit, quū iuxta sensum diuinas literas accipimus, spiritum uerò quum iuxta intellectum. Ita quod ad Deum spiritum attinet, quoniam Samaritani

Ioan. 4.

Iudæiq; corporaliter & iuxta figuras mandata legis obseruabant, dixit Seruator ad Samaritanam, Venit hora quando nec Hierosolymis, nec in hoc monte adorabunt patrem meum. Deus

33. Deus cùm sit spiritus, spiritu colendus est.

spiritus est, & qui eum adorāt, in spiritu & ueritate debent adorare. Quibus uerbis docuit, non carnaliter adorandū esse Deum, nec colendum carnalibus sacrificijs, sed spiritu. Quū enim spiritu & intelligibiliter colatur, facilè inde colligitur ipsum esse spiritum. Imò nec in figuris adorandus est pater, sed in ueritate, quæ per Iesum Christum eluxit post datam legem Mosis mini

2. Cor. 3.

sterio. Quum enim conuersi fuerimus ad Dominum, qui Dominus ipse est spiritus, tolletur uelamen quo tegitur cor quando Moses legitur. Quapropter Celsus ut nihil intelligens de spiritu Dei: Animalis enim homo nō capit ea quæ sunt diuini spiritus, sunt enim ei stulticia, nec potest nosse quòd iudicentur spiritualiter: somniat nos cùm Deum esse spiritū dicimus, nihil hac parte differre à Gręcorū Stoicis, affirmantibus Deum esse spiritū qui meet per omnia, omniaq; in se contineat. Penetrat quidem aspectus Dei ac prouidentia per omnia, sed non sicut ille Stoicorum spiritus: & continet omnia quibus per suam prouidentiā prospicit at non corporaliter complectitur, quum corpus ambiatur à diuina potentia. Itaq; iuxta Stoicorum sententiā corporeos esse principatus asserentiū, ac proinde corruptibiles, ut nisi absurditas rei uetaret, ipse summus Deus non absit à corruptionis periculo, etiā ratio Dei ad homines & minima quæq; pertingens, nihil aliud est quàm corporeus spiritus. Iuxta nostram autem doctrinam, quæ & rationalem animam conatur ostendere præstantiorē omni natura corporea, ut substantiam inuisibilem & incorpoream, Deus Verbum corpus esse non potest, per quem condita sunt omnia. Qui efficit ut omnia ratione fiant, non humana tantùm, uerumetiam minima quæ ad regnum naturæ pertinēt. Quare licebit per nos Stoicis ut deflagratione absumant omnia, nos nullam incorpoream substantiam scimus esse cremabilem, nec ignibus absumi hominis animam, aut angelorum, thronorum, dominationū, principatuum, potestatum substantiā. Idcirco Celsus

34. An filius Dei immortalis sit, & de spiritibus ac resurrectiōe Christi.

spiritualiū rerum ignarus, in uanū effudit illa uerba: Si Dei filius est spiritus humano indutus corpore, nec ipse Dei filius immortalis esse poterit. Ac rursum sermonē ipse suum confundens, quasi nostrorum hominū quidam negarent spiritū esse Deum, Dei filium tamen faterentur esse spiritum, euincere se putat, nullius spiritus eam esse naturā ut sempiternus sit: sicut suprà quum diceremus Deum esse ignem consumentē, negabat eam ignis naturam quæ in æternū maneat: non uidens quomodo Deum ignem esse prædicemus, & quarū rerum consumptiuū, nimirum peccati & maliciæ. Decet enim Deum bonum, ut ubi quisq; certatorum qualis uir sit in certaminibus declarauerit, igne pœnarum absumat eius uicia. Ac rursum sumit sibi nunquam à nobis concessa, quòd necesse sit iterū Deum spirare: unde consequi, nō potuisse Iesum resurgere cum corpore. Nec enim Deus recepisset quem dederat spiritū, contaminatum iam natura corporis. Quos sermones quū nostri non sint, stultum esset quasi nostros tueri. Deinde iterum atq; iterum eadem repetens, quasi nō antea multis cauillatus sit in natiuitatē Dei ex uirgine, ad quod

35. De incarnatione Christi.

iam pro uirili respondimus, sic loquitur: Quòd si uoluit spiritū ex se emittere, quid opus erat inspirare in uterum fœminæ? poterat enim, ut qui iam sciebat homines fingere, huic quoq; corpus affingere, ne proprium spiritum in tantam contaminationem mitteret. Atq; hoc pacto ē

super-

supernis prostatus hoc ipso plus sibi conciliasset fidei. Hæc dixit, qui nesciebat puram & uirgineam incorruptamq; natiuitatē corporis cuius ministerio seruandum erat humanū genus. Putat aūt iuxta Stoicorū opinionem, dissimulata doctrina de indifferentibus, in contaminationē missam & contaminatam diuinam naturam, siue quòd mansisset in mulieris corpore donec & ipsi corpus formaretur, siue hoc ipso quòd corpus sumpsisset: non aliter quàm qui putant radios solis pollui contactu cœni uel cadaueris, nec sibi quoq; puritatem suam seruare. Quòd si iuxta Celsi propositum absq; natiuitate Iesus corpus assumpsisset, non statim qui corpus id uiderent, absq; natiuitate factum crederent. Aspectus enim non indicat naturam & originem. Verbi gratia, fac aliquod mel non ab apibus profectum, de hoc nemo ex gustu aspectiue pronunciaret, non esse oriundum ab apibus: sicut nec id quod ab apibus est confectum gustu declarat suum principium, sed id experientia discimus. Ita eadem experientia docet nos, uinum esse ortum ex uite. gustus enim nō refert à uite originem. Eodem igitur modo sensibile corpus non indicat rationem suæ subsistentiæ. Quod autem dicimus confirmatur per cœlestia corpora, quorum splendorem sensu percipimus: nec tamen is sensus nos docet utrum creata sint an non: nam de hoc inter sectas non conuenit. Quin & illi qui facta esse dicunt, non consentiunt quomodo facta sint. ut enim esse facta euincatur rationibus, sensus tamen non docet quomodo facta sint. Ac rursum toties inculcatas Marcionis opiniones repetit, nonnunquam uerè has recitans, interdum nō intellectas etiam, quæ quia nihil ad nos attinent, indignæ sunt responsione. moxq; iterum ad Marcionem reuersus pro illo & contrà disserit, partim damnans eum, partim liberans à crimine. Et dum uult patrocinari his qui aiunt Christum prænunciatum prophetarum oraculis, accusans Marcionem eiusq; sectatores, apertè dicit, Quis affectum tali supplicio crederet Dei filium, nisi esset id à prophetis prædictū? Deinde more suo cauillatur, duos inducens filios deorum, alterum conditoris, alterum Marcionitarum Dei, eorumq; monomachias depingens, quas dicit similes coturnicum certaminibus, quæ per ætatem pugnæ iam inutiles non amplius in se inuicem sæuiant, sinantq; pugnare suos filios. Hic ipsi occinemus quod superius dixerat: Quæ anus mulcens infantulum non erubesceret dicendo talia, qualia hic in opere cui Veri sermonis inscripsit titulum: quum enim deberet seriò contendere, omissis serijs ludit & scurratur, putans se mimos scribere aut dicteria, non uidens hoc alienum ab instituto uolentis nos à Christiana pietate ad sua dogmata traducere. Qui si grauiter loqueretur, fortasse credibiliora diceret: nunc quia cauillatur, ludit, scurratur, dicemus eum hoc facere quòd meliora non habeat, alioquin in tantam nugacitatem non incideret. Post hæc dicit, Quoniam diuinus spiritus erat in corpore, debebat esse præstantior cæteris statura, aut forma, aut robore, aut uoce, aut maiestate, aut eloquentia. Est enim incredibile, cui plus diuinitatis inerat, eum nulla re fuisse præstantiorem cæteris. at hic nihilo erat potior, sed quod ipsi fatentur, paruus & deformis erat & humilis. Hinc quoq; satis apparet, quòd quoties ei Iesum accusare libet, credulus est scripturis nostris unde accusandi occasiones sibi ut putat oblatas arripit, citans earum testimonia: ubi uerò easdem sentit aduersari suis calumnijs, eas se scire dissimulat. Fatemur scriptum de Iesu corpore despicabili, quamuis non habeatur apertè ascriptum, paruum fuisse ac uile. Est autem locus apud Esaiam prædicentem uenturum eum non supra modum decora specie, nec excellenti pulchritudine: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? annunciauimus in conspectu eius sicut infantulus, sicut radix in terra siti squalida. non est species ei nec decor, sed species eius sine honore, & deficiens supra filios hominum. Hæc ergo Celsus audiuit, quòd putaret pro se esse, & ad accusationem Iesu facere: non item illa è psalmo quadragesimoquarto quomodo dicantur, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime specie tua pulchritudineq;, & intende, prosperare, & regna. Sed fac eum non legisse hanc prophetiam, aut legisse quidem, seductum tamen à malis interpretibus non putare quicquam eam ad Christum pertinere, quid dicet de Euangelio, ubi conscenso excelso monte transformatus est coram discipulis, & uisus est in gloria: quando & Moses & Helias in gloria uisi colloquebantur de ipsius exitu complendo in Hierusalem, nisi fortè dum Propheta dicit, Vidimus eum non habentem pulchritudinem, & reliqua: Celsus assentit prophetiam hanc ad Iesum referendam, cæcutiens circa eius intellectum, nec uidens quantopere astruat fidem de Iesu Dei filio, hoc ipsum quòd tot ante natiuitatem ipsius seculis uisus est uatibus non habens pulchritudinem. Quòd si alius propheta prædicet eius formam & pulchritudinem, id uerò negat esse de Christo prophetiam. Cæterum si manifestè perciperemus ex euangelijs eum non habuisse uel formam uel pulchritudinem, sed fuisse infeliciori specie quàm reliquos filios hominum, diceret aliquis Celsum hic auctoritatem euangelistarum sequutum non prophetarum. nunc quum nihil tale uel euangelia uel apostoli significent, quòd caruerit specie uel pulchritudine, cogitur fateri se prophetarum ueritatem agnoscere, atq; non sinitur his ad calumnias contra Iesum abuti posteà. Quid, quòd dum hæc uerba diceret, Siquidem

3. *Celsus Marcionis somnia, rectè sentientibus Christianis tribuit.*

De statura & forma Domini Iesu.

Esa. 53.

Psal. 45.

Matth. 17.

Esa. 53.

diuinus spiritus erat in humano corpore, debuerat esse cæteris præstantior statura, aut forma, aut robore, aut uoce, aut maiestate, aut eloquentia: non uidit eius præstantiam, duntaxat his utilem qui possunt eam pro suo captu cernere. Nec mirum est, materiam suapte natura uertibilem, alterabilem, in quicquid conditori placet mutabilem, & cuiuscunque qualitatis quam ei uoluerit suus opifex addere capacem, modò talem habere qualitatem iuxta quam dicatur non habuisse speciem uel pulchritudinem: modò tam gloriosam, mirandam, stupendamque, ut in faciem procciderent spectatores tam excellentis pulchritudinis: dico tres illos apostolos qui unà cum Iesu montem ascenderant. Verùm hæc figmenta esse causabitur, nihilo potiora fabulis, sicut & reliqua quæ de Iesu feruntur miracula, ad quod iam antè copiosè respondimus. Cæterum præsens hæc historia non caret mysterio, significans uarias Iesu formas referri ad Dei Verbi naturam, non eodem modo apparentem uulgo, & his quibus datum est, montem cum eo conscendere. Nam his qui adhuc hærent in inferioribus nondum parati ascendere, uerbum non habet speciem nec pulchritudinem. apud tales enim species eius est despicabilis, & posthabetur humanis dissertationibus, quandoquidem non sine figura dicti sunt filij hominum. Talibus enim multo magis arrident & pulchri uidentur philosophorum sermones, ut filijs hominum, deteriore loco prædicationem diuini uerbi censentibus, quod isti putant habere quandam stultitiæ speciem. quam solam dum spectant, sic secum loquuntur, Vidimus eum, & non habebat speciem nec pulchritudinem. At qui ualent ascendentem in montem excelsum assequi, his aspiciendum se offert diuina specie: cui spectaculo sufficit quisquis sicut Petrus ad ædificandam super se per Verbum ecclesiam est idoneus, tali comparata habitudine, ut ne inferiorum quidem portæ sibi præualeant, ipsius uerbi beneficentia super portas mortis exaltato, ut annunciet omnes Dei laudes in portis filiæ Sion: aut si qui sunt per prædicationem renati iam magniloqui, conferendique cum filijs tonitrui. Sed quî potest Celso eiusque similibus Christianas literas tantùm insectandi studio legentibus, contingere ut intelligant quid significet Iesu formarum uarietas? addo etiam ætatum eius, atque gestorum uel ante passionem uel post resurrectionem à mortuis. Deinceps autem in hunc modum Celsus loquitur. Præterea si uoluit Deus, sicut in Comœdijs Iupiter è longo somno experrectus, humanum genus à malis eripere, quid ita in unum angulum misit istum quem iactatis spiritum? quum deberet similiter alia inspirare corpora, & per totum orbem dimittere. Comicus certè risum spectatoribus moturus facit Iouem è somno excitum ad Athenienses & Lacedæmonios mittere Mercurium: tu uerò non putas ridiculum figmentum, ad Iudæos mitti Dei filium? Vide hîc quoque philosophicam grauitatem Celsi è comœdia petentis risus materiam, & suo Ioui experrecto mittenti Mercurium comparantis nostrum Deum conditorem omnium. Qua de re iam antè dictum est à nobis, quòd non uelut è longo somno experrectus Deus ad humanum genus Iesum miserit, qui & si iustis de causis nunc demum incarnationis dispensationem suscepit, semper tamen in homines fuit beneficus. Nihil enim unquam inter homines boni gestum est, nisi Dei uerbo animis eorum præsente, quantulocunque tempore capacium eius energiæ. Quin & aduentus Iesu in unum ut uidetur angulum ratione non caruit: quoniam oportebat ut ad eos qui unum Deum didicerunt, eiusque prophetas legebant, & de Christo præconia, ueniret qui per prophetas prænunciatus fuerat, eo præsertim tempore, quo ex uno angulo diuulgandus erat toto orbe terrarum habitabilium. Quapropter non opus erat ut multa ubique fierent corpora, multique quales Iesu spiritus ad illuminandum Dei uerbo orbem habitatũ ab hominibus. Satis enim erat unum uerbum, tanquam iustitiæ sol exortus à Iudæa mittendis radijs in animas excipere uolentium. Quòd si quis desiderat uidere multa corpora repleta diuino spiritu, & quemadmodum unicus ille Christus ministrantia saluti hominum ubiuis gentium, consideret eos qui passim rectà uita sanaque Iesu doctrina prælucent hominibus, uocati & ipsi Christi in diuinis literis, ubi legitur, Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis ne malignemini. Nam sicut audiuimus quòd antichristus ueniat, & nihilominus didicimus, multos antichristos esse in mundo: eodem modo agnoscentes Christi aduentum, contemplamur multos per eum in mundo factos Christianos, qui ad ipsius similitudinem dilexerunt iustitiam, & oderunt iniquitatem. quapropter & eos unxit Deus, ille, inquam, Christi Deus, oleo exultationis. Sed Christus, quia præ participibus suis dilexit iustitiam, odio uerò habuit iniquitatem, & primitias huius unctionis accepit, & ut ita loquar, totam unctionem olei huius exultatorij. Cæterum participes eius, quantum quisque capere potuit, tantum eius unctionis adeptus est. Quamobrem cùm Christus sit caput ecclesiæ, ut pro uno corpore censeatur Christus & ecclesia, unguentum capitis descendit in barbam Aaronis, quod est insigne uiri perfecti, perueniteque descendendo usque ad oram uestimenti. Atque hæc dicta sint ad indecorum Celsi dicterium, quòd debuerint similiter inspirari multa corpora, & per totum orbem dimitti. Ergo comicus iste risum captans Iouem dormientem finxit, ac mox experrectum

Marginal notes:
Christi præstãtiã qui uideãt.
Matth. 17.
Esa. 53.
Matth. 16.
Matth. 10.
Formæ, ætatis & gestorum Christi uarietas.
36. Cur in Iudeam missus sit liberator mundi.
Psal. 105.
Psal. 45.
Psal. 133.

ctum mittentem ad Græcos Mercurium. At nostra doctrina quæ nouit Dei naturam peruigilem docet nos quòd Deus res huius mundi ratione summa dispensat pro opportunitate temporum. Non est autem mirandum, si cùm sint iudicia Dei magna & enarrabilia, imperitorum animæ falluntur, & Celsus inter cæteras. Itaq; non est ridendum, ad Iudæos, apud quos prophetæ fuerunt, missum esse Dei filium, ut illinc initio facto corporaliter, uirtute ac spiritu orietur animis non amplius terram à Deo desertam colere uolentibus. Deinceps autem placuit Celso diuinissimas gentes dicere, primùm Chaldæorum, à quibus in homines propagata est fallax genethliacorum disciplina: deinde Magorum, à quibus denominata magia & ad cæteras gentes profecta, corruptelam in eas inuexit & perniciem. Aegyptios quoq; quamuis superiùs eorum errorem taxauerit, quòd intra ornatissimos templorum suorum ambitus, nihil sacrorum inclusum asseruent præter simias, crocodilos, capras, aspides, similesq; bestias, nunc annumerat diuinissimis iam inde ab initio, fortasse quia iam inde ab initio Iudæis fuerunt infensissimi. In hunc diuinissimarum gentium ordinem accenset etiam Persas, infames matrum ac filiarum concubitu: atq; Indos etiam, quos paulo antè humanis carnibus uesci dixerat Iudæos uerò qui nihil unquam tale fecerunt per tot secula, adeò non dixit diuinos, ut dicat mox perituros. Id autem iam uelut uaticinatur de eis, non uidens quàm præsentem olim horum rei publica Deum habuerit, & quòd per peccatum eorum gentibus externis salus contigerit, & delictum eorum attulerit mundo diuitias, donec compleatur gentium introitus, ut postea totus, quem Celsus non intelligit, Israel salutem cõsequatur. Illud nescio quomodo de Deo prædicet, quòd cùm sit omniscius, ignorauerit se tamen mittere filium ad malos homines, occisuros eum per summum scelus. Mihi uidetur oblitus eorum quæ de Iesu Christo prædicantur, præsciuisse illum diuino spiritu quicquid passurus erat, & omnia prædicta fuisse prophetarum uaticinijs. Vnde sequitur falsum esse quòd nescierit Deus filium se ad malos mittere, affecturos eum supplicio. Quamuis mox ipse ait nos huc refugere, ut dicamus omnia hæc prænunciata uatum priscorum oraculis. Sed quoniam sextus liber iam satis excreuit, faciemus septimo initium, in quo uidebimus quid Celsus contra nos afferat, dicentes omnia de Christo prænunciata per prophetas: ad quæ quoniam prolixiùs respondendum est, ne sermonem cogamur interrumpere, hic sextum librum alioqui maiorem iusta mole habiturum finire uolumus.

Diuinissimæ Gentes.

Rom. 11.

LIBER SEPTIMVS.

POst longum certamen, quod sex superioribus libris contra Celsum Christianorum calumniatorem quantum potuimus decertauimus, nihil quoad licuit indiscussum relinquendo, inuocato diuino nomine per ipsum Christum quê Celsus calumnijs impetit, ut cùm sit ueritas illucescat cordi nostro ad subuersionem mendacij, septimum iam ordimur à precatione illa prophetica, Deus in ueritate tua disperde eos, nimirum sermones ueritati aduersarios. Nam hi per Dei ueritatem disperduntur, ut his disperditis omnes à tentatione liberati dicant id quod mox sequitur, Voluntariè sacrificabo tibi: uidelicet rationalem & sine fumo uictimam, Deo uniuersorum domino gratissimam. Est autem nunc institutum Celsi accusare eos qui aiunt prophetarum Iudæorum uaticinia de Iesu Christo præcinere: quarè omnium primùm fatemur, quòd qui alium deum inducunt quàm Iudæorum, nequaquam possunt ad obiecta ipsius respondere: nos autem qui eundem Deum retinemus, defensuri nos ad prophetarum de Christo oracula confugimus. Verba ipsius sunt hæc: Videamus quid pro se adducturi sint. certè hi qui alium deum inducunt, nihil: qui eundem, afferent illud sapiens dictum, Oportuisse hæc ita fieri: argumentum autem hoc, quòd olim hæc à prophetis prædicta sint. Ad quod respondemus, tam esse infirma quæ paulo antè de Iesu & Christianis iste in medium attulit, ut etiam ab impia secta Deum alium introducentium refelli possint facilè: quod nos ipsi faceremus ipsorum nomine, ni uereremur ne imbecilliores ansam inde arriperent declinandi ad deteriora dogmata, ostenderemusq; ne illis quidem deesse quo aduersus Celsum tueantur partes suas. Quare his omissis, de prophetis dicemus ut ut antè cœpimus, & primùm ad illud quod ait, Pythia, Dodonea, Claria, Branchidarum, Ammonis, aliaq; innumera oracula, quorum monitis per omnes ferme terras deductæ sunt coloniæ, haberi pro nihilo: cæterum Iudæorum dicta non dicta, more gentis ambigua, qualia hodie Phœnicum sunt & Palæstinorum, miranda putari ac certissima. Dico igitur de modò enumeratis oraculis, posse nos ex auctoritate Aristotelis & Peripateticorum multa proferre, Pythiæ cæterisq; fidem abrogantia: posse item ex Epicuro eiusq; sectatoribus transcribere quid de his sentiant, ostendereq; quòd ipsi Græci nihili pendant Græciæ oracula uel celebratissima. Sed faciamus non esse figmenta hominum quæ feruntur de afflata numine Pythia, cæterisq; id genus uatibus: uideamus an non, si diligenter rei ueritatem expendamus, euinci possit, etiamsi maximè sint oracula, non consequi necessariò præesse illis numen aliquod, sed potius quosdam malos dæmo-

1. Oracula Ethnica Iudaicis postponi, sed sine causa.

Malos dæmones præesse Ethnicis Pseudomantijs.

nas, & spiritus infensos humano generi, opponentesq; se animis ad cœlum per uirtutis uiam ac uetam pietatem tendentibus, qua redeant ad Deum. Certè de Pythia, quo non aliud manteum est celebrius, narratur uatem illam Apollinis desidere super foramen specus Castalij, & ascendentem inde spiritum per muliebre gremium recipere, quo repleta profert ista præclara & diuina ut putantur oracula. Considera nunc an non hoc ipso abundè intelligatur spiritus illius impuritas, non per cæcos meatus multo puriores muliebri gremio penetrantis in animam fatidicam, sed per eos, quos uir honestus non sustineret aspicere, nedum tangere: idq; non semel atq; iterum, quod fortasse ferendum erat, sed quotiescunq; illa inflata Phœbo prophetare creditur. Quin & illud quòd extra se rapta, uelut magicis artibus furiata ipsa quid agat, non intelligit, non est opus diuini spiritus. Deberet enim quicunq; diuino afflatur numine, ante alios qui oraculis eius iuuantur, & ad meliorem naturæ consentaneam uitam proficiunt, ipse cernere quid sit conducibile, præsertim tantisper dum Deus est in eius pectore. Nos sanè colligimus è sacris scripturis, quòd Iudæorum prophetæ illustrati diuino spiritu, quatenus opus erat illustrari diuinorum consiliorum interpretes, primi fruebantur aduentu ad se numinis: contactuq; animam (ut ita loquar) sancto spiritu, & hanc adipiscebantur splendidiorem, & mentem perspicaciorem, atque adeò corpus ipsum, non amplius spiritui contumax, aut rectam uitæ rationem fastidiens, nimirum emortuum (sicut nostri loquuntur) carnis concupiscentijs. Persuasum est enim nobis quòd opera carnis inimicæ Deo mortificantur per diuiniorem spiritum. Quòd si Pythia extra se rapitur, dum fata canit, qualis existimandus est ille spiritus offundens menti ac rationi tenebras, cùm sit similis huic dæmonum generi, quod non pauci Christiani eijciunt ex obsessis corporibus, idq; sine omni curiositate magorum & ueneficorum, sed solis precibus adiurationibusq; simplicibus, quæ sunt artes hominum simplicium. nam plerunq; plebeij homines hæc faciunt, per uerbum suum coarguente dæmonum infirmitatem Christi gratia, quòd non opus sit ad profligandos eos ex anima hominis & corpore sapientibus uerbis & ualidis de fide rationibus. Porrò cùm persuasum habeant non solùm Christiani & Iudæi, uerumetiam alij multi tam Græci quàm barbari, quòd superstit & uiuat post discessum à corpore humana anima: & rationi consentaneũ sit, quòd quæcunq; pura est nullisq; maliciæ grauata compedibus, sublimis euolat ad puriora loca ætheris, relictis crassi corporis sordibus: contrà quæcunq; mala est & in terram depressa peccatorum onere, sine respiratione agitatur & uolutatur huc & illuc, quædam circa monumenta, ubi etiam umbrosa quædam animarum spectra interdum conspiciuntur, aliæ circa terram passim uolitantes: quantum censendum est esse spiritum, qui tot integris seculis, siue aliquibus incantationibus, siue suapte malicia sunt alligati certis locis & ædificijs. Hos omnes ratio iubet haberi pro malis, & arte diuinatoria, quæ quidem est indifferēs, abutentibus ad decipiendos homines, & abstrahendos à uero numine, cultuq; huius purissimo. Quòd autem tales sint, apparet ex sacrificiorum nidoribus & uictimarum cruoribus, in quibus eorum corpora delicientur, non aliter quàm mali homines, qui neglecta puriore uita totij uoluptatibus corporis deditι, uitam degunt terrenam & humilem. Si autem Deus esset, ut Græci putant, Apollo Delphicus, quem potius deberet eligere prophetam quàm uirum sapientem, aut si talis non inueniretur, certè proficientem in melius. Quî fit autem ut in hoc prophetandi ministerio uirum fœminæ non prætulerit? aut si fœminam malebat, ut qui non posset alia re delectari quàm mulierum gremijs, cur non uirginem fatidicam mulieri prætulit? Nunc ille admirandus apud Græcos Pythius, non sapientem, ac ne uirum quidem diuino, ut Græci putant, afflatu dignatus est: imò nec inter fœminas quidem uirginem aliquam, aut sapientem, aut eruditam in philosophia, sed uulgarem quampiam mulierem. Fortassis enim qui tunc erant uirorum præstantissimi, meliores erant quàm ut in eos uis numinis decumberet Apollinei. Atqui si Deus fuisset, debuerat ista futurorum præscientia homines inescare (ut ita loquar) ad meliorem frugem & mores emendatiores. Nunc nihil tale de illo proditum legitur. Nam & si Socratem pronunciauit omnium hominum sapientissimum, tamen hanc eius laudem obscurauit, addita mentione Sophoclis & Euripidis, dum inquit: Sapiens Sophocles, sapientior Euripides. Itaq; dum Socrates præstantior censetur collatus ad tragicos, contendentes in scena & theatro de uulgari præmio, nunc miserationem spectatoribus mouentes nunc risum, (nihil enim aliud captant satyrica dramata) non admodum ornatur eius grauitas & ueracitas philosophica. Et fortasse non tam propter philosophiam appellauit eum omnium hominum sapientissimum, quàm propter nidores sacrificiorum, quos offerebat tum ipsi tum reliquis dæmonibus: & dæmones propter hæc magis exaudiunt uota sacrificantium, quàm propter uirtutem & eius opera. Quapropter poetarum optimus Homerus res Græcorum describens, & docens quid potissimum dæmonas faciat sacrificantibus exorabiles, induxit Chrysen paucis coronis & taurorum caprarumq; femoribus emercantem quicquid Græcis propter filiam imprecatus est, ut pe-

Prophetæ Iudæorũ quomodo sint diuinitus edocti.

Sors animarũ posteaquam è corporibus migrauerant.

Apollo suis oraculis meliores non reddit.

Oraculum Delphicum de Sophocle, Euripide & Socrate.

Iliad. α.

urpeste adacti Chryseida sibi redderent. Memini etiam me legere apud quendam Pythagoricum, qui scripsit de reconditioribus huius poetæ sensibus, quòd Chrysæ uerba ad Apollinem, & ab Apolline immissa Græcis pestilentia nos doceat, non ignoratos fuisse Homero malos quosdam dæmonas gaudentes nidoribus & sacrificijs, qua mercede corrupti, sacrificatoribus suis perniciem aliorum retribuant, si modò id illi postulent. Quin & ille Dodonæ præses hybernis incommodæ, cuius prophetæ humi cubitant illotis pedibus, reiectis uiris ad prophetiam asciuit fœminas Dodonidas, ut ipse Celsus indicat. Iam esto alius his similis Clarius, alius in Branchidarum manteo, rursus in Ammonis alius, aut ubiuis gentium reddens oracula: unde discemus deos esse hos non dæmonas? cæterum Iudæorum prophetæ, quidam diuinitus inspirati prophetauerunt, hac ipsa functione sapientes redditi: alij horum oraculis illustrati animam, similes eorum facti sunt, electi per diuinam prouidentiam quibus crederentur sancti spiritus eloquia, propter incomparabilem uitæ integritatem, fortitudinem, libertatem, & contemptum mortis periculorumque omnium. Tales enim uerbum elegit prophetas Dei maximi, ad quos collati ridiculi essent Antisthenes rigidi, & Cratetes ac Diogenes. Namque propter ueritatem & libertatem in reprehendendis peccatis lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt, oberrabant enim in ouillis & caprinis pellibus, destituti, afflicti, in desertis errantes & montibus & speluncis cauernisque terræ, quibus indignus erat terrenus hic mundus, semper contemplantes inuisibilia Dei, nulloque sensu comprehensibilia, proindeque sempiterna. Horum singulorum uitæ mandatæ sunt literis, nobis in præsentiarum uel Moses sufficit: huius enim prophetias lex continet: uel Hieremias cuius titulo extat prophetia, uel Esaias, qui per triennium nudipes ambulauit, durissimè uictitans. Quin & Danielis puerorumque sociorum, austeram uitam considera, aquæ potu contentorum & leguminibus, ab animatis in totum abstinentium: & superiora quoque tempora, si potes: Noe prophetantem, Isaacum filio bene precantem ritu prophetico, Iacobum duodecim filiorum singulos inuitantem: Venite, annunciabo uobis quid futurum sit diebus ultimis. Hi & innumeri alij Dei prophetæ de Iesu Christo prædixerunt. Quæ quidem causa est ut nihili pendamus Pythia, Dodonæa, Claria, Branchidarum, Ammonisque oracula, & si qua celebrantur alia, solaque miremur Iudaica, uidentes horum fortem, constantem, honestamque uitam dignam fuisse ut in animis eorum hospitaretur diuinus spiritus, nihilque hîc simile dæmonũ diuinationibus. Illud non intelligo quo modo Celsus cùm dixisset, Cæterum Iudæorum more illius gentis dicta: subiunxit, Non dicta. Videtur enim significare, fieri posse ut scripta sint, quamuis nunquam dicta fuerint. Non enim nouit rationem temporum, & quòd multis antè annis prædixerint innumera, & in his Christi quoque aduentum. Ad hæc quo magis calumniaretur priscos prophetas, ait eos prophetasse quemadmodum nunc etiam Phœnices & Palæstini solent, non satis disertè indicans num de aliquibus loquatur alienis à Iudæorum Christianorumque doctrina, an de quibusdam more Iudaico ad æmulationem prophetarum futura prædicentibus. Verùm utcunque se habent quæ dicit, mendacij conuincitur. Nam neque externi à fide nostra quicquam habent prophetis simile, neque Iudæa gens post Iesu aduentũ ullos prophetas habuisse proditur. Constat enim eos destitutos esse à Spiritu sancto postquam impij fuerunt in Deum, & in illum quem prophetarum oracula designauerant. Signa autem Spiritus sancti extiterunt sub initia Iesu prædicationis, sed plura post eius assumptionẽ, postea rursum pauciora: ueruntamen nunc quoque sunt eius apud paucos uestigia, qui purgatas habent animas uerbo & huic conuenientibus actionibus. Spiritus enim sanctus disciplinæ fugiet fictum, & discedet à cogitationibus insipientibus. Quoniã autem etiam modum prophetandi Phenicium & Palæstinum pollicetur se dicturum, quasi bene auditum & cognitum, age consideremus hæc quoque. Primùm ait esse complures prophetiarum species, quas tamen non exponit. Nec enim ullas habebat, sed falsò prætendebat. quos autem dicat in hoc genere perfectissimos uideamus. Multi, inquit, uulgares & innominati quacunque de causa uel inter sacra uel absque sacris, quidam etiam circulatoriè se ingerentes uel urbibus uel exercitibus, gestus quosdam edunt fanaticos. singulis autem in promptu sunt illa uerba consueta: Ego sum Deus, aut Dei filius, aut diuinus spiritus. Veni autem quia mundo instat interitus, & uos homines perituri estis propter uestras iniquitates. At ego seruare uos uolo, uidebitisque me iterũ redeuntẽ cum cœlestibus copijs. Beatus qui nũc me colit: reliquos omnes in ignem æternum conijciam unà cum ipsis urbibus eorum & regionibus. Et homines qui nunc suas pœnas nesciũt, tunc frustra gement sera tacti pœnitentia, qui autem mihi crediderint, eos seruabo in æternum. Deinde inquit: hæc obscura & incerta ostentantes, quorũ mentem ne sapiens quidem inuenire queat propter obscuritatem, materiam præbent stultis & præstigiatoribus usurpandi ea in quamlibet sententiam. Atqui nisi esset accusator iste liuidus, debuerat totidem uerbis recitare ipsas prophetias, quibus se quis aut Deum omnipotentẽ asseuerat, aut Dei filium, aut quibus se persuadet esse sanctum spiritũ. Sed tum sudasset multum si uoluisset osten

2. Prophetæ ueri falsis oppositi.

Heb. 11.

Esa. 20.

Dan. 1.

Gen. 49.

De prophetis.

Signũ & prodigia.

Sap. 1.

3. De prophetandi modo & speciebus prophetiarum.

Sarcasmi diabolici.

dere nihil diuinum inesse illis sermonibus, à peccatis reuocantibus peccatores & obiurgantibus, futuraq; prædicentibus. Nam ideo prophetiarum auctores scriptis eas tradiderunt asseruandas posteris, ut lectores admirarentur tanquam diuina oracula, & proficerent nō tantùm ex reprehensionibus admonitionibusq;, uerumetiam ex prædictionibus: & ex earum euentu agnoscentes diuinum spiritum fatidicum, iuxta pietatis doctrinam se exercerent obediendo legi ac prophetis. Certè ipsi prophetæ quicquid erat opus mox ab auditoribus intelligi, & quicquid ad corrigendos mores faciebat, absq; ullis inuolucris proposuerunt eis ita ut Deus uoluit. Quicquid autem arcanum erat, & dispiciendum amplius ut uulgari captu sublimius, id figuris obscurioribus conuelauerunt, ænigmatis, allegorijs, parœmijs ac parabolis, ut non ab ignauis inueniretur & segnibus, sed à uirtutis ac ueritatis studiosis perscrutatoribus, & inuentum iuxta diuinam doctrinam in usum proprium uerteretur. At præclarus hic Celsus uelut iræ impotens quòd propheticas uoces intelligere nō ualeat, conuicijs eas impetit, dicens ostentari iactariq; obscura quædam ac fanatica, eoq; intellecta sapienti nemini, sed stultis & præstigiatoribus occasionem præbentia usurpandi se in quamlibet sententiam. mihi uidetur uersutè dixisse, uolens quantum in se esset, arcere lectores à diligentiùs discutiendis & examinandis prophetarum sensibus. In quo imitatur illos qui propheta quodam ingresso ad quendam ueederet oraculum, postquam is abijt, dixerunt, Quid tibi mente captus iste attulit? Hic fortasse opus esset aliquo nobis sapientiore qui Celsum mendacij coarguat, declarando quàm diuini sint sermones prophetici: attamen nos quoq; pro nostris facultatibus id fecimus, obscura illa, & ut Celsus uocat, fanatica exponendo ad uerbum in cōmentarijs quos super Esaiam atq; Ezechielem, & aliquot è duodecim numero scripsimus. Quòd si Deus ampliùs conatus nostros prouexerit, & in enarrandis ipsius literis industriam, quocunq; illi uisum fuerit tempore, adijcientur uel reliqua quæ supersunt, uel quantū interpretationibus illustrare nobis dabitur. Alij quoq; cordati uiri scrutando scripturā intellectum eius inuenire poterunt, licet reuera sit multis locis obscura, sed nō sic, ut intelligatur à nemine, quantumuis Celsus id asseuerat. Nec talis est ut eam stultus quispiam aut præstigiator explanare aut arbitrio suo torquere ualeat: sed solus quicunq; uerè sapiens in Christo est totā seriem occultioris prophetiæ perceperit, spiritualia cum spiritualibus conferens, & consuetis scripturarum locutionibus astruens singula. Nulli enim Celsi ætate prophetæ fuerunt prisci similes, alioqui similiter extarent scriptæ illorū prophetiæ, conseruatæ à suis admiratoribus. Illud autem mihi euidentissimū uidetur Celsi mendacium, quòd prophetæ quos audierat, ipso redarguente falsi sint, quid captantes alia super alia figmēta cōmenti sint. Debuerat enim nominasse istos quos ait sibi auditos, ut prolatis nominibus facilè fieret iudicium, uerάne an falsa Celsus diceret. Putat etiam illos qui res Christi auctoritate prophetarū asserunt, nihil aduersum (ut aiunt) posse dicere, quoties ibi aliquid miserum de Deo dici, aut turpe, aut impurum, aut sceleratum deprehenditur: atq; hîc quasi iam essent inexcusabiles, colligit innumera. Quoniam non sunt concedenda, sciendum quòd qui uolunt iuxta scripturas uitam suam instituere, & non ignorant illud dictum de insipientibus, scientiā eorum esse uerba inscrutabilia: & illud, Semper parati ad reddendam nostræ spei rationem omnibus poscentibus: non eò tantùm confugiunt, ut dicant hæc olim prædicta fuisse prophetarum oraculis: sed & obiectiones, non temerè ut uideri posset factas, conantur dissoluere: & declarare, nihil inesse in eis sermonibus, uel miserum, uel turpe, uel impurum, uel sceleratum, modò sic accipiatur ut decet à scripturam sacram intelligentibus. Debuerat igitur ex ipsis prophetis producere quæ offendebāt, siue quid miserum, siue turpe, siue impurum, siue scelestum uidebatur, si modò tale quid in eis reperit. sic enim uehementior fuisset oratio, & ad persuadendum efficacior. Nunc nihil profert, sed intentando calumnias facturum se id minatur, contra scripturam interim mentiens. Itaq; nō est respondendum ad inanem uocum eius strepitum, ut declaretur nihil miserum, aut turpe, aut impurum, aut scelestum inesse prophetarum sermonibus. Deus nihil turpe uel facit uel patitur, nec malo ministrat, ut Celsus opinatur. Nihil enim tale prædictum est de eo. Quòd si ipse prædictum ait, facturū aliquid turpe passurúmue, aut malo ministraturum, cur non prophetias de hoc in medium attulit, cur frustra suos auditores nefarijs nugis contaminat? De Christo certè uaticinati sunt prophetæ, causam addendo propter quam passurus esset: & Deus sciebat quæ passurus esset Christus suus. Quid hîc impuritatis Celsus ostendit? an fortè dicet impura & misera quæ ille sustinuit? quid refert, inquit, utrum Deum ouillam & fel edere, acetumq; bibere dicas, an uesci excrementis? At nos Deum non opinamur ouillam edere. Si enim edisse uidetur, ut corpus gestans Iesus comedit, cæterū quod de aceto felleq; per prophetas prænunciatū est, Dederunt in cibum mihi fel, & sitientē aceto potauerunt: quamuis ad hoc responsum sit superiùs, Celsus tamen cogit nos iterum eadem repetere: quod semper ueritatis insidiatores fel suæ maliciæ, & acetum procliuitatis ad malum, offerunt Domino Deo, qui gustatum noń uult bibere. Deinde subuersurus fidem propter prophe-

Genus sermonis quo usi sunt Prophetæ.

Scriptura non est adeò obscura ut à nemine intelligatur.

5. De Prophetis quos Celsus se redarguisse gloriatus est.

1. Pet. 3.

6. De Cibo & potu Christi.

Psal. 69.

tias de Iesu credẽtium, Age, inquit, fac prophetas de magno Deo prædixisse, seruiturum eum, (ne quid dicam grauius) aut ægrotaturum, aut moriturum, necesse erit eum seruire, ægrotare, mori, quia sic prænunciatum est à uatibus, ut mortuus credatur esse Deus? sed hoc nunquam prophetæ canerent: est enim malum & impium, itaq; non est spectandum quid prædictum sit, quid nõ, sed quid decorum & dignum Deo. sin aliquid malum est ac turpe, etiamsi omnes insani homines prædixissent, non est credẽdum. num igitur pium uidetur, sic tractatũ esse Deũ? Hic sibi uidetur nactus uehemens argumentum de prophetis ad Iesum attinentibus, dum fidem earum irritam facere conatur, negans spectandum quid prædictũ sit, quid non. Atqui si non uaframentis, sed argumentis agere uoluisset, debuerat dicere: igitur euincendum non esse prædicta, aut secus quàm prædictum est, euenisse quæ Iesu acciderunt: atq; ita inferre quod illatum uoluit. Sic enim appareret quas prophetias nos ad Iesum referamus, & quàm strenuè nos refellat aduersarius: aut deprehenderetur quàm impudenter conetur deprauare ueritatẽ quasi non sit ueritas. Et quia quædam impossibilia & indecora Deo præsupponens ait, si hæc de Deo maximo prædicta fuissent, num propter eam prædictionem deberemus talia de Deo credere? putatq; hinc colligi, quòd etiãsi certum esset, prædixisse hæc sacros uates de Dei filio, tamen non esse credenda, quandoquidem sit impossibile hæc eum pati aut facere: dicendum præsuppositionem hanc absurdam esse, ut quæ coniungat natura inter se pugnantia, id quod sic demonstrabitur. Si ueridici prophetæ Dei uniuersorum Domini seruiturum eum, aut ægrotaturum aut moriturum prædixerunt, fatemur hæc ita euentura. Necesse est enim non mentiri Dei prophetas. Sed si prophetæ ijdem hæc de summo Deo uaticinantur, quoniã quæ naturaliter sunt impossibilia, falsa sunt, non euenient circa Deum uera prophetarum præsagia. quoties autem duo coniuncta in res inter se contrarias desinunt, quod theorema uocatur ex duabus propheticis, non consistunt etiã utraq; antecedentia, ut in præsenti negotio, dum prophetæ Dei maximi prædicunt eum seruiturũ, ægrotaturum, moriturum. Sic enim ratiocinamur. Si primum, etiam secundum. quòd si non primum, neq; secundum. ergo neq; primũ. Sic & de materialibus argutantur Stoici, afferentes illud, Si scis te mortuum. nectunt autem syllogismum hoc modo: Si scis te mortuum, est quod scis, ergo est quod est mortuum. ac rursum: Scis te mortuum, & est quod scis te mortuum. quoniam autem mortuus nihil scit, manifestè sequitur ut cùm scias te mortuum, non sis mortuus. Sequitur autem, ut dixi, utramq; ratiocinationem: Ergo nescis te mortuum. Tale quiddam est & in Celsi propositione quam superius recitauimus. Quãuis aliud est de prophetijs Iesum prænunciantibus. Non enim prædixerunt Deum crucifigendũ, quando de mortẽ assumente sic loquuntur: Vidimus eum non habentẽ speciem nec pulchritudinẽ: sed species eius sine honore supra cæteros filios hominũ. homo in plaga constitutus & dolore, & sciens ferre infirmitatẽ. Vide ut apertè hominem nominent qui humana passus est. Et ipse Iesus benè sciens quod moriturũ erat esse hominẽ, ait suis insidiatoribus: Nunc autẽ quæritis me interficere, hominẽ qui ueritatẽ uobis locutus sum, quam audiui à Deo. Quòd si quid in hoc quem per se hominem intelligimus diuinitatis inerat, id quod erat unigenitus Dei & primogenitus creaturæ totius, cuius uerba sunt, Ego sum ueritas, ego sum uita, ego sum ianua, ego sum uia: &, Ego sum panis uiuens qui è cœlo descẽdit: alia de hoc eiusq; essentia consideratio est, seorsum ab eo quem in Iesu intelligimus homine. Quamobrẽ ne simplicissimus quidẽ Christianus, & inexercitatus in doctrina exquisitiore, diceret obijsse ueritatẽ, aut uitam, aut uiã, aut uiuum panẽ qui descendit è cœlo, aut resurrectionẽ. Nam resurrectionẽ se esse ait, qui in specie hominis Iesu docebat dicens, Ego sum resurrectio. Nec est ullus nostrûm tã attonitus ut dicat, Mortua est uita, mortua est resurrectio. inuenirentur autem tales si locũ haberet suppositio Celsi, si fateremur prædixisse prophetas moriturũ Dei uerbũ, aut ueritatẽ, aut uitam, aut resurrectionẽ, aut aliquid eorũ quæ de se prædicat Dei filius. Itaq; in tantũ uerè Celsus hoc loco prolocutus est, quòd nunquam hoc prophetæ prædicerent. Id enim esset malũ ac impium. Quid autẽ hoc, nisi magnum Deũ moriturũ esse aut seruiturũ. Cæterũ quæ prophetæ prædixerunt, Deo digna sunt, splendorẽ naturæ diuinæ characteremq; in humana sancta Iesu anima esse inuisurũ uitam hominum, ut seminaret uerbũ conciliaturum Deo uniuersorũ domino cunctos, quicũq; id in animam suã reciperent, & excolerent perficerentq; quicquid potest Dei uerbũ receptũ in corpus hominis & animam. Quod ita futurum est, si non excludantur eius radij, nec aliunde petatur lumẽ illud quàm à uerbo Dei. Igitur in quantũ cogitantur gesta Iesu quæ in eo patrauit deitas, pia sunt nec aliena à sanctis de Deo cogitationibus. In quantũ autẽ homo erat, supra omnes homines ornatus participatione ipsius uerbi & ipsius sapientiæ, sustinuit ut sapiẽs & perfectus, quicquid oportebat sustinere nihil nõ facientẽ pro genere hominũ siue rationaliũ. Nec absurdũ est mortuũ fuisse hominẽ, mortẽq; eius propositam esse in exemplum moriendi pro pietate, atq; etiam primã hanc profligasse illius mali diaboli potentiã latè per orbẽ terrarũ dominantis. Porrò signa destructiõis eius sunt

Sophisma Stoicorũ.

Esa. 53.

Ioan. 8.

Ioan. 11.

Christi Iesu præstantia.

hi qui propter aduentum Iesu fugiunt ubiq; possessores suos dæmonas,& ab eorum seruitute liberati totos se Deo dedicant, indies in puriore pietate proficientes pro uiribus. Post hæc sic pergit Celsus. Nec illud etiam animaduertunt, si de hoc Iudæorum prophetæ prædixerunt eũ fore Dei filium, quî factum sit ut ille quidem per Mosem legislatorẽ iuberet diuitias parare ac potentiam, replere terram progenie, totas hostium gentes delere ferro, seruatis solis impuberibus, quod & ipse ut Moses fatetur, fecit in conspectu Iudaici populi, etiã ipsis disertè minitans, ni pareant habiturum se eos pro hostibus: filius uerò eius homo Nazarenus leges ferret contrarias, ne accessum quidem ad patrem suum concedens cuicunq; uel ditescenti, uel principatum affectanti, uel ad sapientiam enitenti aut gloriam. nec magis quàm coruis nobis curandam rem penuariam: uestis item minorem curam habendam quàm lilia habeant. Semel percutienti præbendam iterum faciem. Vter mentitur, Moses an Iesus? An fortè pater cùm hunc mitteret oblitus erat quid olim Mosi mandauerit? an damnatis proprijs legibus mutauit sententiam, & eũ contrarijs mandatis misit nunciũ? Hoc loco Celso ut profitetur omniscio quiddam accidit idiota quàm philosopho dignius, dum in scripturis nihil supra literam intelligit, nec putat in prophetis latere sensum profundiorem, non uidens cœlestẽ doctrinam nunquã tam apertè fuisse cõmendaturam ex inopinato corporales diuitias rectè uiuẽtibus, cùm constet plurimos uiros iustissimos uixisse in summa inopia. Certè ipsi prophetæ per uitæ puritatẽ consecuti diuinum spiritum, obambulabant in ouillis & caprinis pellibus, egeni, oppressi, afflicti, errãtes in montibus desertis per cauernas terræ ac speluncas. Multæ sunt enim iustorum angustiæ, sicut canit hymnographus. Quòd si Celsus legisset Mosis legem, uerisimile est quòd illa uerba, Fœneraberis multis gentibus, ipse uerò ad usuram mutuum non accipies: quæ ad legis obseruatorem dicuntur, putasset promissionem iusto factam, in tantum exuberaturas ei cæcas diuitias, ut præ multitudine pecuniarũ iustus non Iudæis modò fœneretur, aut uni genti uel alteri, sed compluribus, ô quantum pecuniarum iustus acquisiuit in mercedem iustitiæ, ut iuxta legem fœneretur multis gentibus. Ex eodem intellectu & illud colligitur, iustum nunquam ad usuram mutuum accipere, quia scriptum est: Tu uerò ad usuram mutuum non accipies. Ergo hæc gens tot seculis permansit in Mosaica religione, cùm legislatorem manifestè, ut Celsus uult mẽtientem uideret? nusquam enim in historijs reperitur aliquem sic esse ditatum ut fœneraretur multis gentibus. Sed non est probabile eos didicisse sic legem audire ut Celsus opinatur, & uidendo uanas eius promissiones tam contentiosè decertasse pro illa. Quòd si quis obijciat peccata populi in argumentum contemptæ legis, fortasse ob fidem ei non habitam: ad hoc respondebimus, legendum etiam quod scribitur de tempore quo totus populus post perpetratum malum in conspectu Domini ad meliorem mentem conuersus legis religionem complexus est. Imperium quoq; in gentes externas quod illis scriptura est pollicita, & internecione delendas hostiles copias, dicimus si quis diligenter uerba examinet, inuenturum non posse iuxta uerba ipsa intelligi. Id ita esse ut sciatur, contentus ero pauca è Psalmis in testimonium producere, quomodo iustus introducatur dicens inter cætera etiam illud: In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderẽ de ciuitate Domini omnes operãtes iniquitatem. Attende contextum uerborum, & institutum loquentis, an potuerit post commemorata tot præclara facinora, quæ unicuiq; si libeat licet ibi legere, subinferre ut rem iuxta uerborũ sensum possibilem: quòd non alio diei tempore quàm matutino internecione occiderit omnes peccatores terræ, ut ne unum quidem superstitem relinqueret: & nũ ex Hierosolymis profligauerit uniuersos quotcũq; iniquitatem operabantur. Ad eundem modum permulta licet inuenire in lege quoq; similia, sicut illud: Neminẽ illorum uiuum captũ reliquimus superstitem. Addit mox, esse illis prædictum cũ interminatione, nisi legi pareant fore ut eodẽ pacto ipsi tractentur habiti pro hostibus, sicut ipsi hostes suos tractare sint soliti. Sed priusquam Celsum audiamus pergentem conferre inter se quæcũq; putat se inuenisse in institutis Christi Mosaicæ legi contraria, respondendũ est ad iam antè proposita. Dicimus igitur legem esse duplicem, uidelicet alterã iuxta literam, alterã iuxta sententiam, sicut & maiores nostri docuerunt. Iã illã quæ sic ut scriptum est accipitur, nõ tam nos quàm Deus per quendam prophetã ius non bonum nominat, & præcepta non bona. nec enĩ hoc loco propheta aduersatur uoluntati sui Dñi. Quem imitatus Paulus noster pronunciauit, literam occidere, quod perinde est acsi uerba dixisset occidere. cæterũ spiritus, inquit, uiuificat quod tantundem ualet acsi nos eorum intellectu uitam consequi scripsisset. Itaq; licet etiã apud Paulũ, sicut apud prophetas inuenire quædã in speciem contraria. Sicut enim Ezechiel dicit quodã loco, Dedi eis iustificationes non bonas, in quibus nõ uiuent in eis: & alicubi, Dedi eis iustificationes bonas, præceptaq; bona, in quib. uiuent in eis, uel in hanc certè sentẽtiã: Sic etiã Paulus alicubi legalẽ literã incusare uolẽs dicit, Quòd si ministratio mortis literis deformata in lapidib. fuit in gloria, ita ut non possent intẽdere filij Israel in faciẽ Mosis propter gloriã uultus eius quæ euacuat: quomodo nõ magis

Marginalia: 7. De Moseis & Christi legibus, speciẽ τῶν ἀντινομίας habentibus. De Paupertate & diuitijs, de Gubernatione politica, &c. — Heb. 11. — * Psal. 34. — Lex duplex. — Ezech. 20. — Rom. 7.

ministratio

ministratio spiritus erit in gloria: alicubi uerò laudans legē & suspiciēs, spiritualē eā nominat his uerbis, Scimus quia lex spiritualis est. Itē illis: Itaq; lex quidē sancta, & præceptū sanctum, iustum, bonumq;. Ergo quando legis uerba diuitias pollicent iustis, Celsus quidē iuxta literā occidentē putat cæcas istas diuitias promitti: nos autē eas perspicaces intelligimus, quibus aliquis ditatur in omni doctrina omniq; scientia: quo sensu etiā præcipimus diuitib. huius seculi ne altū sapiant, neue sperent in diuitiarum instabilitate, sed in Deo qui benignè præbet ad fruendū omnia, ut benefaciant ditescātq; bonis operibus, & sint liberales cōmunicatores. Nā uerorū bonorū diuitiæ redēptio sunt uiri animæ, ut inquit Solomon: paupertas aūt his cōtraria, perniciosa, propter quā pauper minas nō sustinet. Eadem ratio est & de potentia iusti, qua persecuturus dicit mille uiros, & duo iusti profligaturi 20. millia. Quòd si sic intelligātur quæ dicta sunt de diuitijs, uide an non magis cōueniat Dei promissioni, fore ut diues in omni uerbo & omni scientia sapientiaq; atq; bonis operibus, fœneretur doctrinæ & sapientiæ cognitionisq; suæ diuitias multis gentibus: quēadmodum fecit Paulus per circuitum à Hierosolymis usq; Illyricum, replens euangelio Christi oēs gentes ad quascūq; peruenit. Et quia per reuelationē diuinissimæ res innotuerāt illuminato à uerbo Dei, idcirco nō accipiebat mutuum ad usuram, nec opus habebat ut doceret ab homine. Et quia similiter scriptum est illud: Imperium habebis in multas gentes, tibi autē nō dominabunt: per uerbi potētiam plurimos ex gentib. doctrinæ Christi subiugans, imperium obtinebat in eos, cū ipse nunquā hominibus subijceretur tanquā præstantioribus. Sic autē etiam terram implebat. Quòd si etiam de interficiendo enarrandum est, deq; iusti in omnibus rebus potentia: respōdendum q dum se dicit in matutino oēs peccatores terræ interficere, ut disperdat de ciuitate Dñi omnes operantes iniquitatē, per terrā figuratè ibi significat caro, cuius sapientia inimica est Deo: per Dei uerò ciuitatē, ipsius anima, in qua erat Dei tēplum, quod capiebat opinionē & persuasionē rectā de Deo, ut miraculo esset omnibus eam uidētibus. Itaq; simul atq; solis iusticiæ radij alluxissent eius animæ, tanquā animatus ab eis & corroboratus subuertebat omnē carnis sapientiam, quā terræ peccatores uocat: & disperdebat ex anima sua, ciuitate Dei, oēs cogitationes operātes iniquitatē, & affectus ueritatis aduersarios. Ad eundē modum iusti enecant in captiuitatē redacta omnia infensa sibi uicia, non parcentes nec recens subnascentibus. Sic audimus illud dictum in Psal. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui reddet tibi retributionē quā reddidisti nobis, beatus qui corripiet paruulos tuos, & ad petrā allidet. Nā paruuli Babylonis, quæ interpretat Cōfusio, sunt subnascentes & suborientes in anima cogitationes cōturbatoriæ uiciosæq;, quas qui superat, ita ut firmitati ac soliditati rationis allidat earum capita, is infantulos Babylonis ad petram affligit mactus uirtutis huius nomine. Itaq; licet Deus iubeat totas gentes & oēs puberes internecione deleri, nihil hîc docet Iesu præceptis contrariū, faciat licet ipse hæc eadē hostibus in conspectu populi Iudæorum, sed qui in occulto Iudæi sunt, & uicijs deprauatos afficiat meritis cladibus propter desertā disciplinā Dei sui domini. Liquet igitur hominē Nazarenū non ferre leges priscis cōtrarias, de diuitijs, deq; uitandis cōtentionibus: & q difficile sit diuitē intrare in regnum cœlorum: siue quis simpliciter accipiat diuitē distractum propter opes in curas uarias & quasi senticetis præpeditū, quo minus fructū afferat, siue abundantē falsis dogmatibus, de quo legitur in Prouerbijs, Melior pauper iustus, q̄ diues mendax. Quod autem de ambitiōe uetita Celsus adijcit, uidet hausisse ex illis dictis: Qui uult esse inter uos primus, sit minister omnium: &, Principes gentium dominationē in eos exercent, & qui eis pro potestate imperant, seruatores appellant & bene meriti: quæ tamen nō sunt contraria his: Imperiū habebis multarū gentium, tibi autē nemo dominabit, ut iam declarauimus. Ac rursum sapiētiæ mentionem inijcit, putans Iesum arcere sapientes à patris sui aditu. At quales sapientes? Si eos qui sibi contraxerunt quendam habitum ex huius mundi sapientia, quæ apud Deum est stulticia, fatebimur nō patere accessum ad eius patrē talibus. Quòd si nomine sapientiæ Christus intelligat, quandoquidem Christus est Dei uirtus & Dei sapientia, tali sapienti nō solum accedendum patrē dicimus, uerumetiā hunc alijs non eadē spiritus sancti gratia ornatis lōgè præstantiorē asserimus. Gloriæ quoq; inter homines captationē fatemur à Iesu damnatā, sed nō minus in scriptura ueteri. Itaq; propheta quidē seipsum execrās si esset peccatis obnoxius, inter magna mala reputat mundanā gloriā loquitur autē sic: Dñe Deus meus, si feci hoc, si est iniquitas in meis manibus: si retribui retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis. Persequat inimicus animā meam & cōprehendat, cōculcet in terra uitā meam, & gloriā meā deducat in puluerē. Sed neq; illud euāgelicū, Nolite cogitare quid edatis aut quid bibatis, cōsiderate uolucres cœli: aut, considerate coruos quòd non seminent neq; metant, & pater uester cœlestis alit eos: quanto magis uos potiores estis uolucribus? Et de uestimentis quid estis solliciti? considerate pratensia lilia: & quæ sequuntur: contraria sunt faustis in lege imprecationibus, promittentibus fore ut iustus edendo saturetur, aut Solomoni dicēti quòd iustus

De Diuitijs.

1. Tim. 6.

Deut. 28.

Rom. 15.

Deut. 15.

Mutuum.

Imperium in alior.

Psal. 137.

Babylonis paruuli.

Matth. 19.

Prouer. 19.

Matth. 20.

Sapientia.

Ambitio.

Psal. 7.

Matth. 6.

Sollicitudo.

Prouer. 15.

iustus edendo replet animã, animæ uerò impiorũ egestate laborãt. Oportet enim animaduertere legis benedictionem loqui de cibo animarũ, quo nõ hic cõpositus homo expletur, sed sola anima: cæterum euangelij locus fortasse profundius aliquid cõtinet, fortasis etiã simpliciter intelligẽdus, nõ esse distinendã animã uarijs de cibo & cultu solicitudinibus, sed frugalitati studẽdum cum fiducia ꝙ Deus prouidebit his qui cõtenti sunt necessarijs. Hactenus Celsus nihil ostẽdit in euangelio legi contrariũ: nunc profert illud: Ei qui te semel percusit, præbe us iterum. Respondemus, scire nos dictũ esse antiquis, Oculum pro oculo, dentẽ pro dente: legisse & hoc: Ego autẽ dico uobis, Quisquis impegerit alapã in dextrã tuã maxillã, obuerte illi & alterã. Certè in Hieremiæ Threnis scriptũ est, Bonum est uiro cũ portauerit iugũ ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit super se. Præbebit percutienti se maxillã, & saturabitur opprobrijs. Euãgelium Deo legis auctori se nõ opponit, ne in hoc quidẽ dicto quod ad alapã attinet. neuter mentitᷓ, nõ Moses, nõ Iesus. nec pater Iesum mittẽs oblitus erat quid Mosi mandauerit, neqꝫ pœnitentia ductus dãnata propria lege misit euãgelium docturum cõtraria mãdatis pristinis.

Talio, & Patientia.

Matth. 5.

Thren. 2.

Non pugnare Euangelium cũ Lege.

Quòd si paucis uerbis dicẽdum est de differentia rationis uiuendi quã Iudæi quondã Mose præeunte secuti sunt, & huius ad quam nunc Christiani Iesu ductore mores suos dirigunt: arbitramur ꝙ nec uocationi gentium conueniebat iuxta legẽ Mosis, ita ut eius litera sonat, degere, cum Romano imperio sint subditæ: neqꝫ Iudæi poterant cõseruare in eodẽ statu suã rempublicã, si persuasum eis fuisset recipere instituta euangelica. Nã Christiano ritu uiuendo non poterant iuxta Mosis legẽ uel in hostes sæuire cædibus, uel in sententia iusta damnatos lapidibus populariter cõiectis animaduertere, aut ignis supplicio: quãdo ne nũc quidẽ, si nostrã religionẽ amplectantᷓ, possunt legis præscripta facere. Itaqꝫ si tum propriã rẽpublicam in regione propria habentibus ademptum fuisset ius pugnandi pro patria, & suppliciorum aut quarumcunqꝫ pœnarum mulctandis adulteris & homicidis alijsue facinorosis, nihil uetabat quin oppresi ab inimicis gentibus delerentᷓ funditus, quasi suismet legibus eneruati, & cohibiti quo minus arcerent hostiles impetus. Nunc posteaquã diuina prouidentia uoluit cessare ritus Iudaicos, urbẽ eorum diruit, totumqꝫ illum Dei cultum unà cum ipso tẽplo sustulit, qui cõstabat sacrificijs præscriptis in lege Mosaica. Et sicut illã religionẽ quæ iã displicebat, in totum sustulit, sic Christianã quotidianis incrementis auxit in immẽsum, eiqꝫ fiduciã addidit, quãuis innumeris obstaculis quo minus Iesu doctrina per orbẽ propagaretᷓ impedientibus. Sed quoniã Deo uisum est etiã gentes fructum huius prædicationis percipere, irrita facta sunt omnia cõsilia hominum huic obnitẽtium. Quãto magis enĩ eius professores opprimebantᷓ à regib. ac præsidibus gẽtium, populis in eos undiqꝫ coorientibus, tãto magis crescebat piorum numerus.

Iudæis concessum fuit belligerari pro patria, animaduertere in sontes.

8. Opiniones de Deo uelut corporeo.

Post hæc Celsus multis uerbis obijcit nobis opiniones de Deo quę nunquã nostræ fuerunt, quasi corporeũ prædicemus & humana specie: conaturqꝫ subuertere quæ nos nõ adstruimus. quare superuacaneum fuerit uel ipsius criminationẽ, uel nostrã dilutionẽ hîc inserere. Nã si reuera essent nostra de Deo dogmata quæ nobis tribuit, eaqꝫ ista reprehenderet, necesse esset ipsa uerba proferre in medium, & nostris cõfirmatis confutare calumnias aduersarij: cùm uerò iste uel nunquã audita ex suo capite cõmentus sit, uel si quis huiusmodi audijt, ex hominib. simplicisimis hauserit scripturarum mẽtem nõ intelligentib. quorsum attinet nos in cassum uerba fundere? nã scriptura manifestè Deum incorporeum prædicat. unde illud, Deum nemo uidit unquã: & imago dicitᷓ esse inuisibilis Dei primogenitus creaturæ totius, quasi dicatᷓ incorporei. Disseruimus autẽ & de his mediocriter iam antea, cùm examinaremus quomodo intelligatᷓ illud, Deus est spiritus, & qui adorãt eum, adorare debent in spiritu & ueritate. Post hanc de Deo calumniã scitatᷓ ex nobis quonã, aut cum qua spe, simus abituri. ac mox ipse sibi ex nostra persona respondet sic: In aliã terrã hac meliorẽ. ad quod subinfert: Proditum est à diuinis hominibus priscis, & beatas animas uitã beatã degere. Lucũ autẽ eum quidã beatorum insulas nominant, alij cãpum Elysium, etymologia Græcæ uocis inde deducta, quòd soluti sint malis omnibus, de quo Homerus sic canit:

Ioan. 1.

Col. 1.

Deũ incorporeum esse scriptura monet.

9. De Spe æternæ uitæ.

> *In nemus Elysium posthac sedesq́, beatas*
> *Ab Ioue mitteris, in quo suauißima uita est.*

Plato itẽ immortalẽ credẽs animã locum quò mittitᷓ apertè terrã nominat, dicẽs eã patere latissimè, & nos habitare à Phaside usqꝫ Herculeas columnas in parua quadã portiuncula, mare accolentes quẽadmodum formicę ranæue degunt circa paludes. esseqꝫ circa eam terrã passim cõcauitates uarias differentes inter se tã specie ꝙ amplitudine, in quas & aquã cõfluere, & caliginẽ atqꝫ aerem, ipsam uerò terram purã in puro sitam esse æthere. Itaqꝫ Celsus suspicatur quæ de terra longè hac præstantiore opinamur desumpsisse nos à quibusdam quos ipse diuinos uiros antiquos existimat, è Platone maximè, qui in Phædone de pura terra in cœlo puro sita philosophatur: non uidens quòd Moses literis Græcorum multo antiquior induxit Deum

Terra Platonica.

promitten-

promittentem terrã sanctam, bonã & magnã, lacte melleq́ manantẽ, omnibus qui iuxta legẽ eius uiuerent: non ut quidã opinantur istã fertilẽ Iudæã infernã, quæ & ipsa sita est in parte terræ maledictæ in suis operibus propter Adæ transgresionẽ. Nã illa execratio: Maledicta terra in operibus tuis, in molestijs comedes ex ea omnibus diebus uitæ tuæ: ad totam terram pertinet, ex qua in molestijs, hoc est laboribus, edit omnis homo in Adam mortuus, idq́ omnibus diebus uitæ suæ: & omnis terra ut maledicta spinas ac tribulos producit omnibus diebus uitæ cuiuscunq́ in Adamo eiecti è paradiso: & in sudore uultus sui edit omnis homo suũ pabulũ, donec reuertatur in terrã ex qua desumptus est. Hoc loco cùm multa dici posint ad clariorem eius explicationẽ, nos paucis in præsentiarum contenti sumus, hoc agentes ne quis de Iudæa intelligat, quod de terra bona dictũ est quam Deus iustis pollicetur. Ergo si tota hæc terra maledicta est in operibus Adæ & eorum qui in ipso mortui sunt, dubio procul etiam oẽs eius portiones maledictionis huius sunt participes, inter quas est terra Iudæa, ita ut non posint in eã competere quæ leguntur de terra bona & magna, de terra fundente lac & mel: tametsi symbolicẽ Iudæa & Hierusalẽ umbra sit quædã illius terræ puræ, quæ bona & magna in cœlo puro sita est, in qua est cœlestis Hierusalẽ: de qua differens apostolus ut resuscitatus cũ Christo & superna quærens, mentemq́ consecutus nullis addictã Iudaicis fabulis, sic ait: Sed accesistis ad montẽ Sion, & ciuitatẽ Dei uiuentis cœlestẽ Hierosolymã, & ad celebritatẽ angelorũ multorũ milliũ. Vt aũt quis credat nos hæc non sine spiritu Dei dicere de terra bona magnaq́, legat oẽs prophetas docentes redituũ in Hierosolymã eorũ qui aberrauerunt ab ea aut exciderũt, deniq́ quomodocunq́ in ciuitatẽ Dei restituendorũ: quæ & locus Dei apud quendã dicitur: In pace sancta locus eius: & alibi: Magnus Dñs & laudabilis nimis, in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius bene fundato exultatione uniuersæ terræ. In præsentiarũ sufficiet 36. Psalmi testimonium, in quo hæc de terra iustorũ habentẽ. Qui autẽ sustinent Dominũ expectantes, ipsi hæreditate posidebunt terrã. & paulo pòst: Mites aũt hæreditate posidebunt terrã, & in multitudine pacis delitiabuntur: & paulo pòst: Benedicentes eum hæreditate posidebunt terrã, & habitabunt in ea in seculũ seculi. Vide an non pura terra in cœlo puro per hæc significetur, si quis aures idoneas afferat ad id quod in eodẽ Psalmo rectè dicitur: Sustine Dñm, & custodi uias eius, & exaltabit te ut hæreditate terram posideas. Quin & ea quæ de lapidibus pretiosis, trahentibus originẽ à gemmis illius terræ, Plato memorat, uidentur mihi sumpta ex Esaia de ciuitate Dei scribente sic: Ponã propugnacula tua iaspidẽ, & lapides tuos chrystallinos: & mœnia tua lapides lectisimos: ac rursum, Ponã fundamenta tua saphirũ. Hanc Platonicã fabulã per allegoriã interpretantẽ qui cũ grauitate tractant scripta eius philosophi. Cæterũ prophetias ex quibus & Platonẽ hæc sumpsisse coniectamus, hi qui ad æmulationem prophetarum uitam suã instituerunt semper occupati examinandis sacris literis, enarrabunt idoneis ad hæc audienda per uitæ puritatẽ & diuinarum rerum studia. Nos hoc agimus nunc ut ostendamus nec à Platone nec ab alijs Græcis acceptum esse quod de terra sancta credimus: imò illos ut posteriores ætate, non solũ ab antiquisimo Mose, sed & ab alijs prophetis mutuatos, quicquid uel propter ænigmata parũ intellectũ, uel alioqui ex scripturis deprauatũ de hac terra transtulerũt in suas cõmentationes. Manifestè aũt ex Aggæo discimus, aliud esse aridã, aliud terrã, dũ aridã uocat hãc in qua degimus. is ita loquitur: Adhuc semel, & ego concutiã cœlũ & terrã, & aridã atq́ maria. Quẽadmodũ aũt ipse hãc fabulã ad auctorẽ Platonẽ refert, apud quẽ in Phœdone legitẽ, dicens: Cæterũ quid hæc significet nõ cuiuis cognitu est facile, nisi quis intelligere queat, quid sit id quod ait: præ infirmitate ac tarditate nõ posse eos penetrare ad extremũ aerẽ: & si modò natura eorũ par esset tãtæ cõtemplationi, posse eos cognoscere hoc esse uerũ cœlũ uerũq́ lumen: ita & nos, quia de sancta & bona terra tractare nõ est præsentis instituti, differemus hãc operã in tẽpus aliud quo prophetas enarrabimus: quãuis iam ex aliqua parte de ciuitate Dei tractauimus in explanatione Psalmorũ quinti & septimi supra quadragesimum. Nouit aũt antiquisima scriptura Mosis & prophetarũ uera hæc omnia quæ eodẽ cũ rebus apud nos usitatis censentẽ nomine: ut uerũ lumen, & cœlũ aliud q̃ hoc firmamentũ, & iustitiæ solẽ alium q̃ hunc sensibilẽ. & in uniuersum ad differentiã horũ sensibiliũ, quorũ nullũ est uerũ, dictũ est illud: Deus uera sunt opera tua, propheta alia uocãte opera Dei, alia, uidelicet minora, opera eius manuũ. Certè Esaias queritẽ de his qui opera Dei nõ aspiciunt, nec manuũ eius opera cõsiderant. Et de his quidẽ hactenus. quoniã autẽ de resurrectione longũ & difficilẽ sermonẽ, qui nõ minus q̃ quoduis dogma opus habet doctore prouecto ac sapiente, ostensuro simile esse semini hoc animæ (ut scriptura uocat) tabernaculũ, in quo iusti ingemiscũt nolentes id exuere, Celsus nõ intelligẽs, mirũ ni auditũ ab imperitis aliquibus non ualentibus eius rationem reddere, totam rem irridet: unum etiam ad superiùs de hoc dicta addendũ est, falli Celsum qui putat nos resurrectiõis nomine accipere, migrationem animarum ex corporibus in corpora, iuxta Græcorum opinionem: sed scimus animam suapte natura incorpoream & inuisibilem,

Gen. 3. *Terra cui Deus maledixit.* *Col. 3.* *Heb. 12.* *Psal. 37.* *ibidem.* *Esa. 54.* *Vrbis Dei structura.* *Aggei 2.* *Discernit terrã & aridam.* *2. Cor. 5.* *10. De Resurrectione.*

De Animabus Origenis placitum.

inuisibilem, in quocunq; corporeo loco degat, opus habere corpore conueniente loci eius naturæ: quod interdũ gestat exuto priore, necessariò quidẽ sed iã superuacuo ad sequentia: interdum priori superinduitur, opus habenti meliore uestimento ad regionẽ priorẽ æthercam cœlestemq;. Etenim hasctura corpus accepit idoneũ inhabitandæ uuluç certo tẽpore, ac rursum quod erat necessariũ in terra uicturo, hoc terrenũ tabernaculũ scriptura dicit corrumpi, quãuis in terra necessariũ: foreq; ut superinduamur domũ non manu factã sempiternam in cœlis.

s.Cor. 15.

Aiunt aũt homines Dei, corruptibile hoc induturũ incorruptionẽ, quæ quidẽ differt ab incorruptibili: & mortale hoc induturũ immortalitatẽ, quæ item differt ab immortali. Nam sicut se habet sapientia ad ipsum sapiens, & iusticia ad ipsum iustum, & pax ad ipsum pacatũ: ita se habet incorruptio ad ipsum incorruptum, immortalitas ad ipsum immortale. Vide quò nos inuitet scriptura dicens: Induite incorruptionem & immortalitatẽ: quæ res dum pro indumento sunt, indutum talibus indumentis eaq; retinentẽ non sinunt corrumpi aut emori. Atq; hæc ut audaciùs proferrẽ coegit me istius ruditas, non intelligentis quid dicatur resurrectio, ac perinde irridentis cauillantisq; quod non intelligit. Putans autem nos eò quòd sciamus & noscamus Deum resurrectionem asserere, colligens sibi quæcũq; uult, sic loqui: Certè redarguti modis omnibus & conuicti, rursum quasi nihil audissent ad eandẽ quæstionẽ redeũt: quomodo

11. Non oculis sed mente Deũ conspici.

igitur possumus noscere ac uidere Deum? quomodo eũ accedere? Sciat igitur quicunq; uult, q; & si alioqui opus habemus corpore, quia corporaliter habitemus locũ corporeum, & tali corpore qualis eius loci natura est, & propterea superinduamur prædicta tabernacula, tamen ad cognitionẽ Dei nullo habemus opus corpore. Nam id quod Deũ noscit non est oculus corporis, sed mens uidens, facta ad cõditoris imaginẽ, & facultatẽ uidendi Deũ nacta per diuinã

Matth. 15.

prouidentiã: & id quod uidet Deũ, est cor mundũ, ex quo nõ amplius exeunt malæ cogitationes, nõ cædes, nõ adulteria, nõ scortationes, nõ furta: nõ falsa testimonia, nõ blasphemiæ, non

Matth. 5.

oculus malus, non aliud quicquã incõueniens. quapropter dicit̃, Beati mundi corde, quoniã

Deus cor mundum creat.

ipsi Deum uidebunt. Cæterũ quia nostrũ propositũ nõ est sufficiens ad hoc ut mundũ habeamus cor, sed Deo est opus qui tale nobis creet, idcirco qui scit precari, dicit, Cor mundũ crea in

Psal. 50.

me Deus. Nec percõtabimur, quõ ad Deũ accedemus, cũ is loco nõ cõtineat̃. Est eñ omni loco præstãtior, ut cõplectens in se omnia, cũ ipsum nihil possit capere. Ergo accedere Deũ nõ iubemur corporaliter, dũ audimus illud: Post Dñm Deũ tuũ ambulabis. neq; corporaliter prophe

Oseæ 11.

ta cohærẽs Deo in precibus, Adhæsit, inquit, post te anima mea. Mentit̃ ergo Celsus cõtra nos,

Oculi, aures et manus figuratè quomodo sumantur.

dicẽs q; speremus nos Deũ uisuros oculis corporeis, & auribus uocẽ eius audituros, & manib. sensibilibus eũ cõtrectaturos. Nouimus aũt eodẽ nomine quo corporeos dici alios in scripturis oculos, similiterq; & aures & manus, & quod magis mireris, sensum diuiniorẽ, & aliũ q̃ qui uulgò sic nominat̃. Cũ eñ dicit propheta: Reuela oculos meos, ut considerẽ mirabilia de lege

Psal. 119.

tua: aut, Mandatũ Dñi lucidũ, illuminãs oculos: aut, Illumina oculos meos, ne quãdo obdor

18. 13.

miã in mortẽ: nemo est iã stupidus qui putet oculis corporeis cõsiderari legis diuinæ mirabilia, aut mandatũ Dñi illustratiuũ esse oculorũ corporis, aut somno letali opprimi corporeos

Matth. 13.

oculos. Itẽ cũ Seruator noster dicit: Qui habet aures audiẽdi audiat, uel quiuis è plebe intelligit hæc dici de diuinioribus auribus. Et cũ dicit̃ uerbũ Dñi factũ in manu Hieremiæ prophetę aut cuiuspiã alterius, aut lex in manu Mosis: aut q; manibus meis quæsiui Deũ, & non sum de

1. Iohan. 1.

ceptus: nemo est ita insipiens ut nõ intelligat manus quasdã figuratè uocari, de quibus & Ioãnes dicit, Manus nostræ palpauerunt, de uerbo uitæ. Quòd si euã de meliore sensu & nõ corpo

Prouer. 8.

reo uis è sacris literis discere, audi Solomonẽ in Prouerbijs dicentẽ, sensum diuinũ inuenies. Nõ est igit̃ opus nobis Deũ quærẽtibus ire quò nos Celsus mittit, ad Trophonij, ad Amphiarai, ad Mopsi, ubi ait humana specie deos uideri, eaq; nõ falsa, sed manifestè cõspicua. Scimus eñ hos esse dæmonas, & pasci sanguinibus nidoribusq; à uictimis exhalantib. retineriq; his illecebris in carceribus istis quos Græci tẽpla deorũ existimãt, nos uerò cõpertũ habemus esse impostorũ dæmonũ talia domicilia. Post hæc maliciosè Celsus loquit̃ de iã dictis dijs humana specie se offerentib. q; nõ semel pręteruolẽt, quẽadmodũ seductor istorũ, sed semper cũ qui

12. Christũ nõ esse spectro similem.

busuis colloquiũ eorũ expetentib. uersent̃ familiariter. Quibus uerbis significare uidet̃, p spectro se Iesum habere, post resurrectionẽ uisum discipulis, quasi celeri uolatu rapiũ præter eorũ oculos: cæterũ deos istos quibus humanã speciẽ tribuit, ait nemini cupiẽti nõ facere copiã sui colloquij qũo potuit spectrũ (ut iste putat) præteruolãs ad decipiendos homines, etiam post hanc oculorũ illusionẽ operari tã efficaciter, & conuertere taliũ animas, eisq; persuadere ut omnia iuxta placitũ Dei faciant, ut postulandi rationẽ in iudicio? quomodo spectrũ nominatũ fugat dæmonia, aliasq; nõ contẽnendas uirtutes operatur, nõ unum locũ sortitũ, ut isti quos narrat, dij humana specie, sed pertrãsiens totũ orbẽ habitabilẽ, & cõgregãs attrahensq; sua diuina ui quotquot ad beneuiuendũ proniores inuenit. Post hæc, ad quæ respondimus quantũ potuimus, rursum ita Celsus loquitur: Dicent iterum, Quomodo cognoscetur Deus nisi sensu

percipiatur?

percipiatur:quis potest eum sine sensu cognoscere?ac mox ad hæc respondens inquit:Non hominis,nec animæ,sed carnis est hæc uox:audiant tamen,si quid audire possunt.ô miseri amatores corporis,si coniuentes sensib.aperueritis mentis oculos,eosq; à carne auersos ad cœlum sustuleritis,ita demum Deum uidebitis Et si huius uiæ ducem quæritis,fugiẽdi sunt impostores & præstigiatores spectra uobis cõmendantes,ne sitis modis omnib.ridiculi,cęteros deos uituperantes ut idola,ipsi reuera idolum colẽtes,ac ne idolum quidem sed mortuũ, & patrem quærentes eius similem.Primùm quod ad prosopopœiã attinet affingenda nobis sermones de resurrectione,dicimus,artificium fingendis personas in eo consistere,ut seruet decorum in moribus & uoluntate personæ quam inducit:uicium uerò,si parum cõuenientia uerba personæ loquenti affingat.Itaq; non probantur artifices inducentes philosophicè loqui personas barbaras,ineruditas,seruiles,quæ nunquã audierunt philosophos, licet fabulæ auctor non sit rudis placitorũ philosophiæ.Nec eñ est uerisimile illas callere talia.sicut uice uersa nõ decet ubi persona fingitur sapiens,huic tribui uulgares affectus & sententias plebeias magnam præ se ferentes imperitiã:unde Homerus laudatur ꝙ in heroum personis decorũ seruet,perpetuò sui similes faciens,Nestorẽ,Vlyxẽ,Agamemnonẽ,Telemachũ, Penelopen, & reliquos.Euripides uerò ab Aristophane comico taxatur ut importunè loquax,ꝙ persępe Anaxagoreas sententias,&si quas alias ipse à philosophis didicerat, tribuat barbaris mulierculis aut mancipijs. Quòd si prosopopœiæ uiciũ illa uirtus est,an nõ meritò ridebitur Celsus Christianos loquentes faciẽs quæ nunq̃ fuerunt Christianorũ placita?nam si sunt idiotæ quos inducit,qũo tales norunt discrimen inter sensum & mentẽ,inter sensilia & intelligibilia?undènã his placita Stoicis similia tollentib.è rerũ natura substantias intelligibiles,& sensu omnia cõprehendi docentib. nec aliter quàm sensu percipi.Sin hos sermones fingit esse uersatorũ diligenter in Christiana philosophia,ne sic quidẽ decorum seruatũ est Nemo eñ qui didicit Deum esse inuisibilẽ,esseq; quasdã eius creaturas inuisibiles,hoc est intelligibiles,resurrectionẽ his uerbis adstrueret:Qũo cognoscemus Deũ sensu incõprehensibilẽ?aut quid sine sensu discere possumus?atqui nõ in secretioribus literis,& quæ à paucis studiosis leguntur,sed in istis uulgatiorib.scriptũ est, ꝙ inuisibilia Dei è mundi creati opificio intellecta cernuntur:unde scire licet ꝙ etiã in hac uita homines oportet à sensibilib incipere,aut aliquãdo ascẽdant ad naturam intelligibiliũ, nec tñ manendũ in sensibilib.Itidem nemo nostrûm dicet impossibile sine sensu intelligibilia discere: imò cùm ipsi hæc sine sensu discant,coarguunt Celsum temerè inferre uerba illa,Non hominis, nec animæ,sed carnis est hæc uox.Itaq; cùm dicamus DñmDeum nostrũ esse mentem,aut quiddam etiam mente omniq; substantia pręstantius,simplicẽ,inuisibilẽ,incorporeũ,non ab alio cõprehensibilem fatemur,ꝙ à mente facta ad ipsius imaginem: nunc quidẽ (ut uerbis Paulinis utamur)per speculũ & ænigma,tunc autẽ facie ad faciẽ Cùm autẽ dico Faciẽ, nemo significatũ calumnietur propter uocabulũ,sed discat illud quod dictũ est,Reuelata facie Dñm tanq̃ in speculo referentes in eandem imaginẽ transformamur à gloria in gloriã:non faciem sensibilem hîc intelligendo,sed figuratè accipiendo,sicut & oculos,& quicquid superiùs eodẽ quo membra corporis nomine censeri demõstrauimus Quin & homo,hoc est anima pro instrumento utẽs corpore,quæ aliter interior homo dicitur,non ita responderet ut Celsus scribit,sed sicut ab hominib.Dei didicit.Cęterùm carnali uoce nunq̃ Christianus uteretur,ut qui didicit spiritu mortificare actiones corporis,& ubiq; mortificationẽ Iesu circũferre in suo corpore: audiuit illud præceptũ:Mortificate membra uestra terrena:sciens etiã quid significet illod,Non permanebit spiritus meus in hominib.istis in seculũ,quia carnes sunt:item illud,Qui in carne sunt Deo placere non possunt:ideoq; faciens omnia ut iam non ampliùs in carne sit,sed in solo spiritu.Nũc uideamus quò nos uocet,ut ex ipso audiamus quomodo cognoscẽdus sit Deus,quamuis putet neminem Christianũ exaudire posse quæ dicturus est,inquiens:Audiant tñ,si quid exaudire possunt.Quid igitur est quod nos audire ex se uult homo philosophus,cùm docere debeat, agit cõuicijs,& cùm debeat in exordio sermonis præ se ferre beneuolentiã erga auditores, obijcit eis contumacẽ etiam contra mortẽ peruicaciã in professione Christiani nominis, miseros uocans qui parati sunt ad omnia tormenta & mille mortis species. ac mox nos uocat hominũ genus amantissimũ corporis,cùm tñ dicamus:Etiamsi Christũ aliquando noueramus in carne,sed nunc non nouimus:& tam incunctanter pro pietate corpus deponamus, quàm promptè philosophus uix uestem exueret.deniq; sic nos alloquitur:si conuenientes sensib. aperueritis mentis oculos,eosq; à carne auersos ad cœlũ sustuleritis,tum demũ Deum uidebitis. Et putat hæc quæ de duplicib oculis à Græcis hausit,non esse priùs tractata in nostrate philosophia. At nos dicimus Mosem,ubi describit mundi creationẽ,introducere hominem,modò uidentẽ, modò non uidentem:Videntem,ubi loquitur de muliere:Vidit mulier bonum esse lignum ad uescendum & pulchrum aspectu:cæterùm,Non uidentem,non solùm ubi serpens mulieri loquitur tanq̃ de cæcis ipsorũ oculis,Sciebat Deus quòd quacũq; die ederitis ex ipso, aperientur

13. *Deus an sensu percipiatur. Et an idolum mortuum colãt Christiani. Decorum personarum.*

Rom. 1.

1. Cor. 13.

Rom. 8.

Gen. 6.

2. Cor. 5.

Gen. 3. Ibidem.

oculi uestri: uerumetiã in eo quod dicitur: Ederunt & aperti sunt duorũ oculi. Itaq; aperti sunt eorũ oculi sensus, quos bene priùs concluserant, ne per eos distracti impedirentur quo minus cernerent animæ oculo, quos autẽ priùs habuerant perspicaces animæ oculos, fruentes Deo simul & eius paradiso, eos opinor propter peccatũ clauserunt. Vnde Seruator quoq; noster sciẽs duplicem hanc oculorũ speciẽ in nobis dicit: In iudiciũ ego in mundũ hũc ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant: subindicans non uidentes animæ oculos, quos Dei uerbum facit uidere: uidentes autẽ sensuũ oculos, quos Dei uerbũ excęcabat, ut anima indistracta cerneret ea quæ deberet cernere. Omnes igitur qui officiũ Christiani faciũt, erectos habent mẽtis oculos, clausos uerò sensuum. & quanto magis quisq; apertos habet potiores oculos, clausos uerò sensibiles, tanto magis intelligit & contemplatur Deum rerum omnium dominum, filiumq; uerbũ eius & sapientiã & reliqua. Deinceps autẽ Celsus quasi ad omnes Christianos sermonẽ dirigit, qui nõ cõpetit nisi in quosdã ex professo à religione nostra alienissimos. nam Ophiani, à quib. abnegari Iesũ superiùs diximus, aut qui sunt alij horũ delirio similes, spectra cõmendãt homines magi & impostores. hi sunt eñ illi miseri, qui ianitorũ ediscũt nomina. Temerè igitur Christianis dicit illud, Si ducẽ huius uitæ quæritis, fugiẽdi sunt uobis isti præstigiatores & impostores qui spectra cõmendant. Et nesciens quod hi ipsi nõ minus quàm Celsus ueneficorum more Iesum cõuitijs incessunt, totãq; institutiã ab eo pietatẽ, sua loquacitate nos cũ illis cõfundens, Ne sitis (inquit) omnino ridiculi, cęteros deos uituperãtes ut idola, ipsi reuera idolũ colẽtes, ac ne idolũ quidẽ sed mortuũ, & patrẽ quærentes eius similẽ. quod eñ nesciens discrimen inter Christianorũ placita & istorũ figmenta, sed putans nostra esse crimina quæ eis obijciũtur, hæc nobis falsò impingat, liquet ex ipsius uerbis his: Talib. imposturis, à mirãdis illis cõsiliarijs decepti diuinas preces funditùs ad leones & amphibios & asiniformes quosdã alios cœlestesq; ianitores, quorũ nomina ediscitis miseri, quæ propter miserè torquemini & crucifigimini. Atqui nescit quod nemo ex istis qui leoniformes, asiniformes, amphibios, ianitores ascẽsus faciunt, constanter in sua religione usq; ad suppliciũ perseuerat, sed nostræ pietatis est hæc excellentia & ut ita dicã nimietas, cuius amore nullũ mortis genus subterfugimus. Et crucifigi dat ijs qui nihil tale pati solent: nobis qui propter pietatẽ crucifigimur, exprobrat illorũ de leoniforme amphibioq; fabulas cũ figmentis cæteris. Itaq; nõ propter Celsi monita fugiemus istos leoniformes, nunquàm à nobis receptos, sed propter Iesu doctrinã figmentis huiusmodi cõtradicimus, nõ assensuri talem esse Michaelis faciẽ, aut cęterorũ qui recensentur. Nunc considerandũ quẽ nobis sequendũ Celsus proponat, quasi nõ habeamus duces priscos uiros sanctissimos. Mittit nos ad diuinitus afflatos, ut ait, poetas, & sapientes philosophos, quos tñ non nominat: cumq; duces eos fore polliceat, ostendit nobis incertũ quos afflatos poetas & sapiẽtes philosophos. Quod si apposuisset eorũ nomina, nõ temerè contendissemus cęcos nobis duces ab eo dari ut cadamus: aut si non omnino cæcutientes, certè lapsos circa pleraq; ueritatis placita. Siue igitur Orpheum uult esse afflatũ Deo poetã, siue Parmenidẽ, siue Empedoclem, siue ipsum Homerũ aut etiam Hesiodũ, ostendat qui uult, quõ melius iter facient, qui talib. utunt duci. aut quid ad uitam utilitatis ab eis accipiunt, magis quàm alij qui propter Iesu doctrinã relictis omnib. sacratis statuis, atq; etiã omni superstitione Iudaica, per uerbũ Dei ad solũ ipsius patrem suspiciunt. Qui sunt aũt isti siue sapientes siue philosophi, à quib. Celsus uult nos multa diuina audire, & Mosem cęterosq; prophetas Dei rerũ omniũ conditoris missos facere: qui reuera tã multa dixerunt diuinitus, & aduentũ clarissimũ pręnunciauerunt eius qui est ad pietatẽ uia factus hominibus, nemini non gustũ præbens suorũ mysteriorũ propter immensam suã humanitatẽ: quippe qui prudentiorib. largitur theologiã attollentẽ animos à pręsentib. negotijs ad sublimia, nihilominus cõdescendẽs ad captũ inferiorũ, quales sunt uiri plebeij & illiterati, simplicesq; mulieres ac mancipia, demiq; omnes quotquot à nemine nisi à solo Iesu opem postulãt, & rationẽ uiuendi meliùs, seruantes interim dogmata de Deo quæ possunt rapere. Deinde ad Platonem nos mittit, quasi ad doctorẽ dilucidioris theologiæ, citans ex Timęo uerba eius hæc. Factorem igitur uniuersitatis huius parentemq; & inuenire arduũ est, & qui eum inuenerit, ad omnes ut perferat impossibile, ac mox ipse subinfert: Videte quõ diuinis uiris ueritatis uia quærit, utq; Plato sciuerit hanc non esse cuiuis meabilẽ. Postq; aũt uiri sapientes eã inuenerunt in hoc, ut illius primi & innominabilis adipiscamur intellectũ aliquẽ, manifestantẽ eum siue per cõpositionem rerũ aliarum ex alijs, siue per resolutionẽ in easdẽ, demirabor si uos hunc assequi potenus in totũ detenti uinculis, & nihil cernentes quod purũ sit. Equidem fateor nobilẽ & non contemnendã esse hanc Platonis sententiã, uidendũ tñ an non maioris sit erga hominũ genus benignitatis, quòd scriptura diuina Deũ Verbũ prędicat, qui, cùm is in principio fuisset apud Deũ, caro factus est, ut ad omnes peruenire posset eius prædicatio, quem etiã inuentũ Plato negat enunciari posse omnib. Sed ille meritò difficile naturæ humanæ putat, inuenire factorẽ ac parentem huius uniuersitatis, eumq; ut dignum est cognoscere, aut si non ut dignum est, saltem magna

Ioan. 9. *Oculorum duplex species.*

54. Fugiendos spectrorũ præcones Ophianos, poetas & philosophos sequendos.

Ioan. 1. *Difficile est parentem uniuersitatis inuenire.*

magna ex parte,& plus quàm uulgo fit cognitus. In quo tamen si non falleretur, & reuera in-
uentus fuisset ab ipso aliove Græcorũ,non aliud quiddã coluissent Deum in nominando ado
randoq;,aut uerum Deũ derelinquentes,aut cõiungentes ei non cõiungenda. At nos dicimus
non esse sufficientem humanam naturã ad quomodocunq; quærẽdum Deum,eumq; purẽ in-
ueniẽdum,ni adiuuetur ab ipso qui quæritur:qui inuenitur à fatentib. præter suũ conatum o-
pus se habere ipsius auxilio,ostendens se his quos hoc honore dignatur,quatenus uel natu-
ra Dei potest innotescere homini,uel hominis anima ualet in corpore manens Deum cogno-
scere. Cæterùm Plato cùm ait etiã inuentũ factorem parentemq; huius uniuersitatis non posse
cuiuis annunciari,non dicit eum ineffabilẽ & innominabilẽ,sed posse de illo uerba fieri. At Cel
sus oblitus quid citarit,negat Deũ nominabilem,dicens:Sed postq̃ uiri sapientes eam inuene
runt in hoc ut illius primi & innominabilis adipiscamur intellectũ aliquẽ. Nos autem non so-
lùm Deum dicimus ineffabilẽ,uerumetiã alia quædã præter eũ,quorum Paulus coactus memi
nisse ait: Audiui arcana uerba quæ non licet homini loqui. hoc uocabulo Audiui usus pro, In- *1.Cor. 12.*
tellexi:iuxta illud, Qui habet aures audiendi audiat. Fatemur tamen factorem parentemq; hu
ius uniuersitatis uidere esse difficile. Videtur autem non modò iuxta illud, Beati mundi corde, *Mat. 5.*
quoniã ipsi Deũ uidebunt:sed etiam iuxta id quod dixit imago ipsius inuisibilis Dei, Qui ui- *Ioan. 14.*
dit me,uidit patrem illum meũ à quo missus sum. Atqui hac ratione uiderunt Deũ patrem etiã *Mat. 27.*
omnes qui acclamauerũt, Crucifige,crucifige:& Pilatus quoq; qui potestatẽ accepit in eius hu
manitatẽ,quod per absurdũ est. Verum id dictũ nõ uulgari more accipiendũ liquet ex his quæ
Philippus audiuit: Tantũ temporis uobiscum sum,& non nosti me Philippe? quod quidẽ Ser- *Ioan. 14.*
uator ei dixit postulanti uidere patrẽ,dicentiq;, Ostẽde nobis patrẽ,& satis est nobis. Ergo qui-
cunq; intelligit quõ sit audiendũ de unigenito Dei filio,primogenito creaturę totius, q̃ Verbũ
caro factũ est,intelliget quõ q̃squis uidit imaginẽ uisibilis Dei,cognoscet patrẽ,& factorẽ huius
uniuersitatis. Et Celsus quidẽ uel cõpositione aliorũ ex alijs qualis est geometrarũ,uel dissolu
tione,aut etiã proportionib. inter se relatis,ut ijdem geometræ solent facere,putat posse cogno
sci Deũ,aut saltem peruenire ad summi boni uestibulum: uerbum autem Dei dum dicit, Nemo
nouit patrem nisi filius,& cui filius reuelauerit:ostendit q̃ per numinis fauorem insinuantis se
in animũ quodãmodo afflatum Deus cognoscatur. Est em̃ probabile cognitionem Dei maio- *Mat. 11.*
rem esse q̃ pro captu hominis,quo fit ut tã sæpe circa eã fallant̃ homines:sed bonitate ac huma
nitate Dei,mirandaq; & planè diuina ipsius gratia,concedi eius cognitionẽ duntaxat his qui *Deum qui ue-*
ad hoc prædestinati sunt ut cognito Deo dignè uiuant,nusq̃ deprauantes pietatem,etiãsi ab i- *rè agnoscant.*
gnorantib. eam,& quiduis aliud pro ipsa cõplectentib. rapiantur ad supplicium, aut etiãsi o-
mnib. sint ludibrio. Cæterùm Deus uidẽs opinor arrogantiã & superciliosum fastũ eorum qui
alios præ se cõtemnunt inflati cognitione Dei hausta è philosophia,cùm interim haud secus q̃
imperitissimus quisq; ad statuas & tẽpla celebrataq; illa mysteria ducãt alios,coarguit mundi
stultitiã per Christianos simplicissimos,modestiùs ac puriùs uiuentes q̃ multi philosophi: ut *1.Cor. 1.*
pudefaceret istos sapientes,qui nõ erubescunt res inanimas tanq̃ deos alloqui, aut deorum i-
magines. Quis em̃ sanæ mentis non rideat eũ qui post egregias illas & ualde philosophicas de
Deo siue dijs disputationes statuas respicit, & aut preces eis offert,aut per earũ cõtemplationẽ
tanq̃ signi alicuius cõspicui conat̃ animũ erigere ad imaginationẽ intelligibilis numinis? At
Christianus etiã idiota persuasissimũ habet quemuis mundi locũ partem esse uniuersi,& mun
dum uniuersum esse templũ Dei:& in quouis loco precat̃ clausis sensibilib. oculis, erectis autẽ
animæ luminib. atq; ita super totũ mũdũ ascendit:nec cõsistit in cœli cõuexis,sed trãscensis mẽ
te locis supercœlestib. ductu diuini spũs uelut iã extra mundũ raptus,offert Deo preces de reb.
non uulgarib. Didicit em̃ à Iesu nihil paruũ,hoc est sensibile petere,sed sola magna & reuera di
uina,quęcunq; à Deo cõcessa perducũt ad eã quæ apud ipsum est per Verbũ Dei filiũ eius bea-
titudinẽ. Videamus tñ quæ sint illa quæ nos docere uult, si modò assequi poterimus homines
deuincti carne,sed soluendi his uinculis,modò rectè uiuamus iuxta Iesu doctrinã, audiendo
quod nobis dictũ est: Nõ in carne estis sed in spiritu,si spiritus Dei in uobis habitat:dicens nos *Rom. 8.*
etiam nihil purum uidere,cùm tñ conemur nos incõtaminatos seruare à malis quoq; cogita-
tionib. & inter peccandũ dicamus: Cor mũdum crea in me Deus,& spiritum rectum innoua in *Psal. 51.*
meis uiscerib. ut puro corde quod solum aptum est ad talem uisionem, Deum contemplemur.
Verba Celsi sunt hæc: Substantia & generatio,intelligibile & uisibile,cum substantia ueritas,cum
tor cum generatione.circa ueritatem igitur uersatur scientia, circa diuersum opinio,& intelli-
gibilis quidẽ rei est intellectus,uisus autẽ rei uisibilis.cognoscit autẽ intelligibilia quidẽ mens, *Quomodo*
uisibilia uerè oculus. Quod igitur in rebus uisibilib. est sol,qui nec oculus est nec uisus,sed ocu *[illegible]*
lo uidendi causa,simulq; uisui ut per eum consistat,& uisibilib. ut uideantur,omnibusq; sensi- *[illegible] sensu*
bilibus ut fiant,atq; etiã sibijpse ut cernatur:hoc in rebus intelligibilib. est ille qui nec mens est *& intellectu*
nec intellectus,nec scientia,sed homini intelligendi causa,& intellectui ut per ipsam consistat, *percipiantur.*

& scientiæ ut per ipsum cognoscatur, & intelligibilib. omnib. ipsiq; ueritati, ipsiq; substantiæ, ut sint, ipse his omnib. superior, ineffabili quadam potentia sua intelligibilib. Hæc sunt quæ dicũtur à sanæ mentis hominibus quorum si aliquid uos quoq; intelligitis, bene habetis. Et spiritus si quem putans descendentem à Deo nunciare diuinas res, idem hic est spiritus talia prædicans, quo repleti uiri prisci multa bona nunciauerunt. Ea si non potestis auscultare, tacete, & celate uestram imperitiam: neue dixeritis cæcutire eos qui cernũt, & claudos esse eos qui currunt, cùm ipsi habeatis claudas animas, multati etiam corporib. uidelicet emortuis. Ad hæc nos qui non solemus aduersari cùm aliquid bene dicitur uel ab alienis à nostra fide hominib. neq; contendere, neq; conari ea quæ sana sunt subuertere, respondemus quòd isti quidẽ qui conuiciãtur pietatẽ erga Deum pro uirili sectantib. idiotis per fidem eum apprehendent.b. prudentioribus eum ratione & gratiarum actione uota creatori omnium facientib. idq; per pontificem eum qui homines hanc pietatis sinceritatem docuit: & uocant eos claudos anima, mutilósque corpore, ut qui uiuant in mortificato, meditantes ex animo dicere illud apostolicũ, In carne uiuentes non secundum carnẽ militamus, arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed Deo fortia: uidere deberent ne hoc ipso quod malè loquuntur Dei cultorib. declarent claudas sibi esse animas, & mutilatũ interiorẽ hominẽ, malè mulctando seipsos dum conuicijs debacchantur in conantes bene uiuere, & priuando se æquitate bonoq; illo habitu qui naturaliter rationali naturæ per creatorẽ est insitus. Hi uerò qui inter cætera didicerunt à uerbo Dei quod etiã faciunt, ut conuicijs appetiti bene precẽtur, persecutores suos sustineant, allocutores suos comiter admoneãt, ipsi sunt qui habent rectos gressus, mũdando eã & ornando, ut nõ uerbis tñ à generatione distinguant substantiã, intelligibile à uisibili, & ueritatẽ coniungãt cũ substãtia, errorem cũ generatione cohærentẽ fugiãt modis omnib. considerando q didicerunt nõ res generationis quæ sunt uisibiles & temporaneæ, sed præstantiores, siue quis eas substantiã uocare uult, siue inuisibilia, quia intellectu solo percipiant, siue insensibilia, quia uisum aliosq; sensus effugiant. Ad eundẽ modũ etiã res generationis inspiciunt Iesu discipuli, ut eis tanq; gradib. scansilibus utantur ad cognitionẽ natura rerũ sub solo intellectu percipiendarũ. Nã inuisibilia Dei ex creatione mundi, hoc est intelligibilia ex creaturis intelligẽdo conspiciunt. Nec tñ postq; à creaturis mũdi ad inuisibilia Dei peruenerũt, in hoc gradu consistunt, sed satis ibi priùs exercitati mox altiùs ascendũt ad sempiternã Dei potentiã ipsamq; deitatẽ: scientes q Deus quidẽ amator humani generis ueritatem suã & quicquid sui cadit in notitiã hom..num, manifestauit non solùm sibi dicatis, uerumetiã quibusdam à sincera religione ueraq; pietate extraneis: quidam uerò per diuinam prouidentiã euicti ad tantarum rerum cognitionem, non gerentes se dignè hac cognitione, impiè faciunt detinentes ueritatem in iniusticia, ut sint iam inexcusabiles post acceptam semel tantã cognitionem. Certè sacra scriptura testatur de talib. q postq; perceperũt hæc quæ Celsus nunc exposuit, professores taliũ dogmatum, dicentes sibi Deum cognitũ, non ut Deum glorificauerunt aut grati fuerunt, sed uani facti sunt in suis cogitationibus, & post acceptam à Deo tantã cognitionis lucẽ obtenebratũ est ultrò cor eorũ insipiẽs. Itaq; uidere licet istos sapientiæ professores edere magna stultitiæ specimina, dum post egregias illas disputationes in scholis agitatas de Deo rebusq; intelligibilib. mutant gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis hominis corruptibilis, atq; etiam uolucrum, quadrupedũ, reptilium. Quapropter & ipsi à prouidentia deprehensi non dignè cognitione sibi reuelata uiuere, uolutantur in concupiscentijs suorum cordiũ & impuritatibus, dedecorantes sua corpora lasciuijs & turpitudinibus, eo quòd ueritatem Dei mutarint in mendacium, & uenerati sint coluerintq; creaturam magis quàm creatorem. Cæterùm homines idiotæ, ab eis pro nihilo habiti ut stulti & illiberales, si modò cõmittant se in fidem Dei, & doctrinam Iesu recipiant, tantum absunt ab omni lasciuia, spurcitia, turpitudine libidinũ, ut in morem perfectorũ sacerdotũ ab omni coitu abhorrentiũ multi eorum in totum castè pureq; uiuant alieni à congressu mulierum etiam legitimo Et apud Athenienses quidẽ unicus pontifex ne ipse quidẽ satis sibi fidẽs quòd imperare possit masculis cupiditatibus, cicuta oblitis uirilibus putatur satis idoneus ad castè obeũdas eius ciuitatis solẽnnes ceremonias: at apud Christianos nõ desunt uiri quib. cicuta ad hoc nil opus est, ut Deo castè seruiant, sed pro cicuta eis uerbum Dei sufficit ad expellendas è cogitatione omnes concupiscentias, & uacandũ precationib. Apud alios quoq; ut putantur deos uirgines exiguæ numero, siue ab hominib. custoditæ, siue non (nec enim hoc nunc quæritur) uidentur perseuerare in castitate religionis gratia: cæterùm apud Christianos non propter humanos honores, non propter mercedes pecuniarias, non propter gloriolas uiget uirginitatis studium: & quamprimũ approbauerunt Deum habere in notitia, conseruantur à Deo in hac mẽte laudabili & pietatis officijs, pleni omni bonitate ac iusticia. Hæc dico non quòd contentiosè aduerser bonis Græcorũ opinionib. nec quòd accusem sana eorũ dogmata: sed ut demonstrẽ & hæc & his etiam maiora diuinioraq; dicta esse à diuinis uiris Dei prophetis & Iesu apostolis:

25. De Spiritu sancto nos docente, & infirmitate nostra.

Matth. 5.

Rom. 12.

Rom. 1.

Philosophi Deũ à se agnitũ, non ut Deũ coluerunt.

Castitas Christianorum.

Origenes sana Græcorum dogmata non improbauit.

quæ

quæ perquirantur à tendentib. ad perfectiorem Christianismũ, scientib. quòd os iusti meditabitur sapientiã,& lingua eius loquetur iudiciũ:lex Dei eius in corde ipsius. Quin & apud hos qui uel propter literarũ imperitiam,uel propter simplicitatem,uel propter doctorũ penuriam, ad pietatẽ adhortantium minùs hæc intelligunt,credunt tamen in Deum maximũ,in eiusq; unigenitum filium Verbũ & Deum,inuenire licet grauitatẽ,puritatem, motũ probitatẽ, simplicitatem,sępenumero potiorẽ istis qui se sapientes nominant uolutando se cum pueris in modum nefariũ,masculi in masculos patrantes turpitudinem. Et ipse quidem non declarauit quomodo cum generatione sit error,nec quid sibi uellet docuit,ut hæc cum nostra doctrina collata consideraremus:prophetæ autem subindicantes hanc de generationis negotio sapientiam: sacrificium pro peccato aiunt offerri etiã pro recens genitis,quasi hi quoq; non sint puri à peccato. Dicunt eñ nunc q in iniquitatib. conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea: nunc q peccatores alienati sunt à uulua:adduntq; quod miseris, Aberrauerunt ab utero, locuti sunt mendaciũ. Et in tantum accusant nostri sapientes naturã rerũ sensibilium,ut alicubi uanitatem appellent corpora,ut ibi:Vanitati eñ creatura subditur non uolens,sed propter eum qui subdidit,in spe:alicubi uanitatẽ uanitatũ. Sic eñ ait Ecclesiastes: Vanitas uanitatũ, omnia uanitas. Quis autẽ æquè accusauit hominis uitã quæ hîc degitur, atq; ille qui dixit: Veruntamen simul omnia uanitas,omnis homo uiuens. Nõ eñ dubitauit de differentia uitæ quã agit anima uel in terris uel extra terras:nec dixit, Quis scit nũ uiuere sit mori, mori uerò uiuere: sed confidenter uerũ proloquitur dicẽs:Humiliata est in puluere anima mea, & in puluerẽ mortis deduxisti me. Quale est & illud, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Iã ille qui inquit, Humiliasti nos in loco afflictionis:locũ afflictionis uocat terrenũ hunc in quem Adam, hoc est homo paradiso eiectus est propter peccatũ suũ. Et qui dicit, Videmus nũc per speculum in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciẽ:itẽ, Peregrinãtes in corpore peregrinamur à Dño, propterea probamus exire de corpore,& migrare ad Dñm:uide q magna de uitarũ differentia cõtemplatus est. Et quid opus est me amplius citatis è scriptura locis approbare q hæc dicta multo apud nos antiquiora sint, quando id ex iam relatis est perspicuũ:id quod etiã ipse concedere uidetur his uerbis: Si quis spiritus diuinitùs descendens res diuinas prænunciat, nimirũ ipse est qui hæc prædicat:quo repleti uiri prisci multa bona nunciauerunt. Nescit autẽ quanto prętantius nostri dicant:Incorruptibilis tuus spiritus est in omnibus:quapropter delinquentes Deus paulatim castigans arguit. aiunt etiã his uerbis, Accipite Spiritum sanctum: aliam quantitatẽ doni huius significari quã illis:Baptizabimini Spiritu S. post non paucos hos dies. Operosum autẽ fuerit his per diligentem cogitationem expensis uidere differentiam eorum qui certis quibusdam ceu interuallis & gradibus alius alio largiorem haustum ueritatis perceperunt:& quid interfit inter eos qui modicam Dei cognitionem habent, & eos qui pleniùs edocti diuinitus semper cum Deo uersantur & aguntur eius spiritu:id quòd si Celsus animaduertisset, non obijceret nobis imperitiam, nec uetaret nos dicere cæcutire illos qui putant pietatem pertinere ad statuas ab artificib. factas è uarijs materijs. Nemo enim qui cernit animæ oculis, alio modo Deũ colit quàm sicut ipse docuit, uidelicet uidendo creatorem in opificio suo, omnia uota ad illum dirigendo, omnia faciendo tanquam in eius conspectu, quem ne cogitationes quidem nostræ latent. Itaq; profitemur nos & cernere,& duces cęcorum esse, donec accedentes ad uerbum Dei recipiant animæ oculos excæcatos per ignorantiam. Quòd si fecerimus digna præcepto illo, Vos estote lux mũdi: & illa doctrina, quòd Lux in tenebris lucet: erimus etiam lux in tenebris, & erudiemus insipiẽtes, docebimusq; paruulos. Nec est quòd indignetur Celsus quia claudos & oblæsos animæ pedibus dicimus eos qui ad falsò existimata sacra currunt tanquam ad uera, nec uident nihil sacri esse posse in artificum operibus. Currunt tamen etiam qui iuxta Iesu doctrinam piè uiuunt, donec decurso stadio dicant uerè & ex animo: Certamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: reliquum est ut accipiam coronam iustitię mihi repositam. Et unusquisq; nostrûm sic currit, ut non in incertũ:& sic pugilatum exercet contra uicia, ut non uideatur aerem diuerberare uanis ictibus, sed impetere principes aeris & spiritus nunc operantis in filijs inobediẽtiæ. Dicat licet Celsus nos uiuere in mortuo corpore, qui audiuimus illud, Si iuxta carnem uixeritis moriemini:quòd si spiritu actiones corporis mortificaueritis, uiueris:& didicimus illud, Si spiritu uiuimus, spiritu etiam ambulemus: possumus operibus aduersarios coarguere mendacij, uiuendo in mortificato corpore. Post hęc ad quæ ut potuimus respondimus, sic nos alloquitur. Quanto erat satius, si placebat nouare aliquid, de alio quopiam egregiè defuncto, dignoq; hac opinione, recipere diuinitatis consecratæ fabulam? Si nõ placuit Hercules aut Aesculapius & priscorum uirtus inclyta, Orpheum habebaris, uirum sine controuersia sancto afflatum spiritu, & uiolenta morte necatum. Sed is fortè ab alijs occupatus est prioribus. Certè Anaxarchus, in mortarium coniectus dum crudelissimè contunderetur, uocem emisit inter pœnas egregiam, & uerè diuini cuiusdam spiritus: Tunde tunde A-

Psal. 37.
Peccatum originis.
Psal. 50.
Psal. 57.
Rom. 8.
Eccle. 1.
Psal. 44.
Rom. 7.
Philip. 3.
1. Cor. 13.
2. Cor. 5.
Ioan. 20.
Act. 1.
Gradus cognitionis Dei.
Matth. 5.
Ioan. 1.
2. Tim. 4.
1. Cor. 9.
Rom. 8.
16. Potuisse Christianos pro Deo amplecti aliũ aliquem ex eorũ numero qui fortiter mortẽ adierunt & superarunt.

naxarchi follem, ipsum enim non tundis. Sed & hunc sibi iam uindicauerant quidam physici. Quid Epictetus, cui cùm herus torqueret crus, subridens imperterritè, Perfringes, inquit: cùmque ille fregisset, Nónne prędicebam, inquit, quòd perfringes? Quid tale uester Deus inter pœnas profatus est? Vel Sibylla, cuius auctoritate nituntur quidam uestri homines, dignior erat ut eam decerneretis haberi Dei filiam: nūc uerò huius carminibus temerè inseruistis multa maledica: illum autem post uitam infamem & mortem miserrimam deum fecistis. Quāto digniorem hoc honore habebatis Ionam sub cucurbita, aut Danielem è lacu leonum incolumem, aliosque his prodigiosiores etiam? Quoniam igitur nos remittit ad Herculem, res gestas eius nobis proferat, & excuset turpem seruitutem quam apud Omphalen seruijt: doceatque quomodo diuinis honoribus sit dignus qui latronis in morem ereptum ui bouem agricolæ deuorauit, magna uoluptate illum cœnanti sibi malè precantem audiēs, ut feratur hodieque sacrificari eius genio cum execrationibus. Ad Aesculapium quoque nos uocat denuò, quasi non iam antè de hoc responsum sit, quod etiam nūc satis est. In Orpheo porrò quid miratur tantopere, ut persuasum habeat eum rectè uitam instituisse non sine sancto Spiritu, mirum ni res eius exaggerans per contentionem, quo magis Iesum nostrum deprimat? Eius de dijs impias fabulas cùm legeret non auersatus est, digniores quàm Homericas ut eijciantur ex illa præclara republica? peiora enim de receptis apud Græcos dijs Orpheus quàm Homerus cecinit. Fortiter sanè & Anaxarchus ad Aristocreontem Cypri tyrannum, tunde, unde Anaxarchi follem: quod scriptores in eo mirantur unicum. Id si Celsus ut uenerandæ uirtutis indicium magnipenderet, improbè faceret quisquis cōtradiceret, non tamē eo dicto philosophus promeruit ut haberetur pro numine. Iam quod ad Epictetum nos remittit admiratus apophthegma eius generosum, non est tamen cur conferatur hæc de fracto crure narratio cum tot miraculosis Iesu operibus, utcunque Celsus ea figmenta existimat, quum tamen per diuinam eorum uim hodieque conuertantur, non solùm simpliciores quidam, uerumetiam multi è prudentioribus. Quoniam autem post enumeratos tot uiros infert, Quid tale uester Deus inter pœnas profatus est? possumus ad hoc dicere, quòd inter flagra & cruciatus eius silentium maiorem præ se tulit fortitudinem ac patientiam quàm omnes Græcorum uoces in similibus casibus editæ, siue credat Celsus seu non credat, quod integrè scriptum est à uiris optimæ fidei, & inter cætera de cōstanti inter flagra silentio, sicut & de coccinea chlamyde induta ei per ludibrium deque arundine in manum pro sceptro indita, quæ omnia summa mansuetudine pertulit, ne uerbo quidem impatientiā aut stomachationem indicans in tanta immanitate sceleratorum hominum. Itaque non præ desperata duritia inter flagra tacuit, sed præ mansuetudine omnes illusiones tolerans. Ac ne illa quidem uox timiditatis fuit, ut quidam putant, cùm diceret, Pater, si fieri potest, transeat hic calix à me, ueruntamen non ut ego uolo, sed ut tu. Habet utique rationem hæc ut uidetur deprecatio calicis quem nominat, quam reddidimus aliàs plenitis & exquisitiùs. Vt autem uel simplicissimè hoc dictum accipiamus, uide an nō etiam cū summa pietate precatio hæc ad Deum dirigitur cùm uulgus hominum casus suos non prædestinationi tribuat, sed ferat quicquid fortè contigit, dum ita postulat temporis necessitas. Hæc tamen uox non ferentis fuit, sed probātis quicquid fiebat, & præferentis proprijs affectibus id quod diuina prouidentia semel statuerat. Veruntamen, inquit, non quod ego uolo, sed quod tu. Deinde nescio quid ei uenit in mentem ut censeret Sibyllam à nobis potiùs quàm Iesum appellandam fuisse Dei filiam, asseuerans nos multa eius uersibus inseruisse maledica, non tamen indicans quæ sint illa quæ inseruimus. Indicasset autem si antiqua habuisset incorruptiora exemplaria, in quibus non reperiantur quæ putat à nobis interpolata. Quod tamen non fecit, sed maluit iam iterum ac tertiò uitam Iesu infamem nominare, non expensis singulis illius uitæ actionibus, cur infames ei uideantur, ne putetur sine ratione conuicia mera in ignotum iacere: qui si uel speciem infamiæ notasset in uita eius ac moribus, conati fuissemus respondere ad singula. Quod uerò ad mortē miseram attinet, idem posset dici & de Socrate, & de Anaxarcho cuius modò meminit, & de alijs innumeris: nisi fortè dicturus est aut Iesu mortem fuisse miserrimam, illorū non item: aut illorum non miserrimam, Iesu uerò miserrimā. Videtur igitur hîc quoque Celso fuisse propositum conuicijs Iesum impetere, concito, ut opinor, ab aliquo dæmonio per Iesum debellato, quod antea nidoribus & cruoribus pasci solitum dementauerat homines Deum quærentes in statuis terrestribus, nec suspicientes ad uerum Deum uniuersorum dominum. Deinde quasi hoc solum ageret ut libri chartas expleret: mauult nos uel Ionam potius Deum habere quàm Iesum, Ionam qui uni ciuitati Niniuæ pœnitentiam prædicauit, præferens Iesu totius mundi ad pœnitentiam conuersonis prædicatione longè efficaciori, & miraculo seruatum è uentre ceti tribus diebus & tribus noctibus post quàm deglutitus fuerat, Deum à nobis uult consecrari: eum uerò qui pro hominibus mortem pertulit, probatum omnium prophetarum testimonijs, Celsus non uult esse Deo uniuersorum domino honore proximum ob egregia in cœlo simul & terra merita. & Ionas quidem

Silentium Christi in maximis doloribus.

Matth. 26. Christus deprecans calicē mortis.

Ioan. 2. Cur Ionam aut Danielē Christo non præferendos censeamus.

quidem à Deo sibi demandatam prædicationis prouinciam fugiens, à ceto absorptus est: Iesus uerò post absolutum iniunctæ à Deo prædicationis munus, pro humano genere mortem sustinuit. Mox autem ait satius fuisse Danielem è lacu leonum incolumem a nobis coli, quàm Iesum conculcatorem omnis efferæ potestatis aduersariæ. Deinde non habens alios quos proferret, ait, Aut aliquem his etiam portentosiorem: interim in Ionam & Danielem conuicium faciens. nec enim sciebat bene loqui iustis hominibus. Nunc uideamus quid deinceps attexat. Habent præterea præcepta huiusmodi: Iniuriam ne repellito. Quòd si quis etiã in maxillam te percusserit, obuerte ei alteram. Vetus & hoc est, longè dictum antea, sed hic commemoratũ rusticius, quod etiam Socrates cum Critone disserens a Plat. inducitur. Est ne igitur faciẽda iniuria. Nequaquam. Ergo ne referẽda quidem, ut multorum est opinio, siquidem nullo pacto licet inferre iniuriam? Non uidetur referẽda. Quid porro? faciendum ne alteri malè, Crito an non? Certè non faciẽdum mi Socrates. Quid si quis malo affectus sit, num uicissim malum debet dare, ut uulgo uidetur? Iustum ne id esset an iniustum? Iniustum fortasse quia malum inferre hominibus non abest ab iniuria? Verum dicis igitur, nec iniuriam pro iniuria, nec malum pro malo licet reponere, quãuis ipse ab alijs passus fueris. Hæc Plato. & paulo pòst: Ipse igitur cõsidera, utrùm mecum nunc sentias, & idem tibi quoq; uideatur, ut iam inde contendamus, fieri non posse ut æquum sit uel inferre iniuriam uel referre, uel malum pro malo reponere, quòd quisquis id facit malum uerius referat quàm à malo abstineat. Contendimus ne tam hinc? mihi certè & olim ita est uisum, & uidetur nunc etiam. Et Platonis quidem hæc fuerunt placita, atq; etiã ante eum alijs diuinis hominibus idem uisum est. Verum de his alijsq; quæ isti in suum usum deprauãt, hactenus. qui plura de hoc scire cupit, cognoscet facilè. Ad hoc & alia quæ Celsus, quia nõ audet perfricta fronte negare uera esse, communia nobis cum Græcis asserit, respondendum est: Si quod placitum sanum est & utile, relatum idem & apud Græcorum aliquem, siue Platonem siue alium, & apud Iudæos in Mosis uoluminibus, aut propheta rũ alicuius, & apud Christianos in Iesu sermonibus aut alicuius apostoli, non ideo debere accusari quæ apud Iudæos aut Christianos reperiuntur, quòd eadem sint in Græcis literis, præsertim quum constet Hebraicas antiquiores esse quàm Græcas. Econtra si eadem Græci eloquuntur uenustiùs, non statim putandum est ea dici etiã meliùs quàm simplicis nostra enunciata frugaliter: quandoquidem prophetæ simplici stylo usi reliquerũt nobis libros scriptos Hebraicè, non inornata tamẽ compositione iuxta linguam propriam. Quòd si dicendum est aliquid penè incredibile, hæc ipsa communia dogmata meliùs tradi in Hebræorum prophetarum aut Christianorũ literis, rem exemplo à cibis sumpto cõprobabimus. Sit aliquis salubris cibus, uescentibus ad robur conferens: eum bene paratum & aromatibus conditum sumant, non homines inassueti, agrestes, ruri educati frugaliter, sed soli delicati & diuites: eundem non lautiorum more sed suo modo paratum edant pauperes & uulgus rusticum multa hominum millia. Fac deinde diuites illos bene ualere, solos fruentes suis condimentis, stringente nemine alio: uulgus item suo paratu contentum ualere prospere. Vtris magis gratias habebimus ob communicatum cibum, ijs ne qui eum sic parauerũt ut optimatibus tantùm sit utilis: an ijs qui sic, ut etiam uulgo prodesset, cùm utrique æquè bene ualeant, utrolibet modo cibus paretur? Res ipsa loquitur medicum utiliorem esse in publicum, qui multorum, quàm qui paucorum, sanitatis rationem habeat. Hoc exemplum si est intellectum, transeamus à cibis corporis ad cibos animarum rationalium proprios, & uideamus an non Plato & Græcorum sapientes similes sint medicis illis qui solis lautioribus prospiciunt neglecta plebeiorum multitudine: Iudæorum uerò prophetæ & Iesu discipuli, qui ualere iusserunt uerborum ornamenta, totamque humanam sapientiam, quam sacra scriptura carnalem uocare solet, sua lingua ænigmatica referunt illos qui cibos curant quàm salubcrrimos, ea compositione uerborum, eoque apparatu qui sit accommodatissimus ad captum multitudinis consuetam linguam desiderantis, & offendi solitæ sermonum nouitatibus, inauditisque antea disputationibus. Nam si in hoc factus est rationalis (ut ita loquar) cibus, ut eum qui se gustarit, mitem ac tolerantem faciat, an non meliùs paratus erit sermo qui totas plebes mites ac patientes reddit, aut certè in his uirtutibus facit proficere, quàm qui exiguos numero sic afficit, si quos tamen afficit? Et quemadmodum si aliquis Græcus propositum haberet Aegyptios aut Syros sana doctrina instituere, eorum linguas per discere curaret, barbarizare malens, quod apud Græcos turpe est, quàm sua lingua utendo Aegyptijs ac Syris esse inutilis: ita diuina potentia prouidens non solis eruditis Græcis, ut existimantur, sed etiam reliquis, condescendit ad idioticum captum audituæ multitudinis, ut consuetis uerbis apud eos utendo imperitos ad auscultandum alliceret, præsertum cùm eis facile foret post primam illam introductionem studiosè scrutari sensus reconditiores in sacris scripturis, & peruestigare. Cuiuis enim est perspicuum qui modò has legat, quòd qui eas diligenter examinant, multo retrusiora inueniunt quàm quæ uidentur prima specie, idq; tanto

Daniel 14.

17. De Vindicta priuata. Matt. 5.

Cõmunia quædam Græcorũ & Christianorum dogmata.

De ratione tradendi utilem doctrinam. Simile.

Aliud simile.

magis, quanto quis plus eis impendat operæ ac studij. Ostensum est ergo quòd Iesus rudi hoc & rustico sermone, ut Celsus appellat, dicens, Percutienti te in maxillam obuerte & alteram: & uocanti in iudicium ut auferat tibi tunicam, dimitte & pallium: plus uitæ hominum profuit quàm illa Platonis in Critone disputatio, quàm tantum abest ut idiotæ audiāt, ut uix post absolutum disciplinarum orbem teratur à Græcorum philosophis. Considerandum etiam quòd doctrina de patientia non fit per uerborum simplicitatem deterior, sed meram hanc esse Celsi calumniam, cuius uerba sunt: Verùm de his, alijsq; quæ isti in suum usum deprauant, hactenus. qui plura de hoc scire cupit, cognoscet facilè. Age iam uideamus quæ deinceps sequuntur in hunc modum: Transeamus ad alia. Non ferunt templa, aras, & statuas inspicere. Ne Scythæ quidem, & Numidæ, & Seres impij: non aliæ gentes quæ tam religione carent quàm legibus. Idem de Persis narrat Herodotus. Persarum, inquit, ritus hos noui: Statuas, aras, templa, nec ipsi dedicant, & alios pro stultis habent qui hoc faciūt: ut equidem opinor, quia deos non credunt esse humana specie, quæ Græcorum est opinio. Atqui Heraclitus sic de his pronunciat: Ita preces offerunt istis simulacris, ac si quis fabuletur cum stipitibus: quia nec deos nec heroas sciunt quinam sint. Quid igitur hi nos docent Heraclito sapiētius? Ille subindicat stultum esse uota deponere apud statuas, nisi quis noscat deos & heroas, quoniā sint, ut apparet ex ipsius sententia. At isti in totum contemnunt deorum statuas. Si ut lapidem, lignum, æs, aurum, ab illo uel illo expolitum: ridicula est hæc sapientia. Quis enim alius, nisi sit totus fatuus, hęc deos credit, non dijs dicatas statuas? Quòd si putant ne pro imaginibus quidem deorum habendas, & aliam esse Dei formam, ut etiam Persis uidetur, imprudentes suum dogma redarguunt, ad imaginem Dei creatum esse hominem, & ei specie similem. Sed de similitudinibus quidem assentient, cæterum negabunt esse deos quibus hæc dedicantur, contendentq; esse dæmonia: fugiendam autem Dei cultori uenerationem dæmonum. Ad hæc quoque dicendum: licet Scythæ, Afriq; Numidæ, & impij Seres, aliæq; gentes, ut Celsus ait, tam religione careutes quàm legibus, atque etiam Persæ, auersentur templa, aras, statuas, non eandem auersandi causam esse illis & nobis. Examinanda sunt enim dogmata quibus moti statuas & templa abominātur qui hoc faciunt, ut uel laudetur cui constat facti sui ratio, uel temerarius auersator uituperetur. Fieri enim potest ut diuersas super his opiniones habeant. Exempli gratia: uitant adulterium philosophi qui Zenonem Citiensem sectantur, uitant & quibus Epicurus placet magister, nonnulli etiam ex illiterata plebecula: sed uide quàm uariæ sint horū uoluntates in fugiendo adulterio. Illi peccari contra naturam & societatem humanam putant, si quis uicies mulierem legitimè coniunctam alteri & familiam eius adulterer. Epicurei uerò non hac de causa abstinent, sed quia omnes actiones suas ad unum scopum uoluptatem dirigunt. Multis autem seipsum fraudat uoluptatibus, qui huic uni succumbit, interdum etiam in carceres, exilia, mortes, incidit: & ante factum non caret periculo, dum obseruat mariti ē domo exitum, & aliorum qui illi fauent. Itaque fac eum fallere posse maritum, domesticos eius, & cæteros à quibus sibi timet opprobrium, quantum attinet ad uoluptatem, etiam adulter Epicureus fieret. Quasi etiam idiota non mœchatur cùm possit, in causa est legum ac pœnarum metus, non contemptus uoluptatum. Vides quomodo cùm simplex negotium uideatur adulterij fuga, tamen pro diuersis hominum uoluntatibus fit uarium. Aut enim à sanis placitis nascitur: aut à nequam & impijs, ut in idiota huiusmodi & Epicureo. Sicut autem hæc ab adulterijs abstinentia cùm una esse uideatur, deprehenditur multiplex pro uarietate opinionum ac uoluntatum: ita etiam inter abhorrentes à statuarum, templorum, altarium ceremonijs, Scythæ, Numidæ, impijq; Seres & Persæ, alijs mouentur rationibus quàm Christiani & Iudæi, quibus religio est sic numen colere. Illarum enim gentium nemo ab his alienus est, quòd uereatur numen ad uiles has ceremonias detrahere, quæ uersantur circa aras, & materies effigiatas uarijs imaginibus, nec quòd intelligat dæmonas deuinctos hærere certis locis & statuis, siue incantatos quibusdam magicis carminibus, siue aliās incubantes locis semel præoccupatis, ubi lurconum more se oblectant uictimarum nidoribus uoluptatem captantes nefariam & uetitam diuinis atq; naturæ legibus. Cæterum Christiani homines & Iudæi sibi temperant ab his propter illud legis: Dominum Deum tuum timebis, & ipsi soli seruies: item propter illud: Non erunt tibi alieni dij præter me: & non facies tibi ipsi simulacrum, nec ullam effigiem eorum quæ in cœlo sunt & in terra sub cœlo, nec eorum quæ in aquis degunt infra terram: non adorabis ea nec seruies illis: item propter illud, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies: aliaq; multa his similia, quæ adeo nos prohibent ab aris & simulacris, ut etiam emori iubeant, citius quàm contaminemus nostram de Deo fidem talibus impietatibus. Portò de Persis superiùs diximus, simulacra quidem non colentibus, solem uerò & Dei creaturas adorantibus, quod nobis interdictum est illo præcepto, Nolite seruire creaturæ magis quàm creatori: scientibus futurū olim ut creatura hæc liberetur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorū Dei: & quòd expectatio creaturæ

Margin notes: Matt. 5. — 18. De templis, & aris & statuis. — Non eadem de causa Gentes quasdam paganas et Christianos fana, aras & statuas non ferre. — Deut. 6. — Exod. 20. — Rom. 8.

creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat, & quòd uanitati creatura sit subiecta nō uolens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: nec debere nos res corruptioni seruientes & uanitati spe meliorū subiectas colere loco Dei qui nullius indiget, aut loco filij eius primogeniti creaturæ totius. Atq; hæc de Persarum gente dixisse sufficiet, aras & statuas auersantium, sed creaturæ magis quàm creatori seruientium. Quoniam autem etiam Heraclin dictum apposuit, quo ille subindicat stultè facere eos qui simulacris preces offerunt, nisi nonnt deos & heroas quinam sint: dicendum sciri posse, Deum, & ipsius unigenitum, & eos quicunq; à Deo honorantur deorum appellatione dectatis eius participes, diuersos esse à dijs gentium qui sunt dæmonia: impoßibile tamen esse ut qui Deum nouit supplex fiat statuis, nec hoc tantùm stultum est si quis preces simulacris offerat, sed etiam cum aliquis id simulat uulgi opinionibus se attemperans, quod faciunt philosophi Peripatetici, & qui sectantur sectam Epicuri aut Democriti: nihil enim adulterinum debet inesse in anima hominis uerè pij erga Deum optimum maximum. Nos uerò ideo quoque non honoramus simulacra, quia quantum possumus cauemus, ne quo modo incidamus in eam credulitatem, ut & his tribuamus diuinitatis aliquid. Et hoc est crimen quod Celso impingimus, alijsq; omnibus qui hæc non esse deos fatentur, deferre hos honorem statuis, cùm sapientes credātur, adeò ut uulgus exemplo eorum in errorem trahatur, in tantum depressum animas falsa religione, ut negantem hos esse deos ne audire quidem sustineant, quos ipsi assueuerunt colere. Celsus certè ait se credere, non deos hæc esse, sed deorum anathemata: non declarans quomodo hæc non hominum anathemata sint, sed deorum ut ipse uocat. Liquet enim hæc dedicari ab hominibus falsam opinionem de Deo habentibus, ac ne imagines quidem eorum putamus statuas, ut qui Deum incorporeum & inuisibilem nulla figura circumscribamus. Quoniam autē Celsus dicit nostras opiniones inter se pugnare, dum negamus in Deo humanam speciem, & dum credimus hominem ab eo factum ad ipsius imaginem: respondendum ut supra, imaginem hanc Dei in anima rationali conseruari per uirtutem: & quod Celsus non intelligēs aliud esse imaginem Dei, aliud ad imaginem Dei, ait nos dicere quòd Deus fecit hominem suam imaginem, & specie sibi similem: ad quod iam superiùs responsum est. Post hæc ait Christianos cōcessuros hæc esse simulacra eorum quorum imaginem uel exprimunt uel non: negaturos tamen hos esse deos, cùm sint uerius dæmonia, nec deberi ab homine pietati dicato ullum cultum dæmonibus. Qui si sciisset quid tradatur de dæmonibus & singulorum operationibus, quas faciunt uel inuocati à peritis talium artium, uel sponte prout uolunt ac possunt, percepissetq; disputationem de illis, sanè prolixam & excedentem captum humani ingenij: non reprehendisset negantes dæmonibus cultum deberi à pijs ueri Dei cultoribus. Et tantum abest ut eos ueneremur, ut precibus & sacrarum literarum recitatione profligemus eos ex obsessis hominibus, & ex locis sibi dicatis, interdum etiam ex animalibus. nonnunquam enim ut hæc quoq; lædant operantur dæmones. Quoniam autem superiùs permulta de Iesu à nobis dicta sunt, non est opus ut iteremus eadem, quo respondeatur dicenti: Ipsi certè manifestis argumentis conuincuntur, nō dæmonem, sed mortuum colere. Quapropter hoc omisso uideamus quid deinceps Celsus dicat his uerbis: Ac primùm interrogabo, cur non sint colendi dæmones: an non cuncta arbitrio Dei dispensantur & pendent ab eius prouidentia? an non in omnibus operante Deo, siue angelis, siue dæmonibus, siue heroibus, omnes hi legem habent à Deo præscriptam? an non horum quisq; potestatem eam sortitus est, qua dignus est habitus? ergo eum qui à Deo potestatē accepit, cultor Dei non uenerabitur, quia non licet seruire pluribus dominis? Vide hic quoq; quàm multa pro concessis arripuit disquisitione non mediocri egentia, atq; etiam sciētia profundiore ac secretiore de dispensatione rerum omniū. Nam hoc ipsum dispensari per Dei uoluntatem omnia, uenit examinandum, utrùm hæc gubernatio pertineat etiā ad peccata an non. Nam si ad ea quoq; pertinet, nō ad humana tantùm pertinet, uerumetiam dæmonū, & si qua alia præter corporeas natura est peccatis obnoxia. Quod qui dicit, uiderit quanta absurditas sequatur hanc propositionem, omnia dispensari Dei arbitrio: sequetur enim ut quicquid peccatur per maliciam, fiat ex uoluntate Dei, quod quidē aliud est quàm fieri nō prohibente Deo. Quòd si quis propriè intelligat dispensari quæ fiunt per maliciam, nimirū omnia fient ex Dei uolūtate, nec ullus peccator contra Dei dispensationem præuaricabitur. Similiter distinguendū est de prouidentia, omnia procedere à diuina prouidentia de bonis intelligendo. Quòd si accipiantur simpliciter omnia etiā mala, falsum erit omnia fieri ex Dei prouidentia: nisi quis contendat, etiam ea quæ per consequens fiunt, ex prouidētia Dei fieri. Idem affirmat quòd quicquid uel à Deo fit, uel ab angelis, uel à dæmonibus, uel ab heroibus, omnia hæc legē Dei habeāt: quod tamē non uerè affirmat. Nec enim iniqui iuxta Dei summi legem iniquè faciunt. Patet autē euidenti ratione, nō solùm malos homines contra hanc legem facere, sed etiā malos dæmonas & malos angelos. esse porrò malos dæmonas non nos soli dicimus, sed alij quoque ferme omnes, quicunq; ponunt esse dæmonas.

Qui Deum nouit, supplex nō fit statuis, nec simulat se eas colere.

Deorum anathemata.

19. Deus cum sit incorporeus, non uideri hominem ad eius imaginem conditum.

20. De cultu Dæmonum.

An omnia per Dei uoluntatem dispensentur.

An omnia procedant à diuina prouidentia.

dæmonas. Ergo non omnia habent legem Dei maximi. Nam quæcunque per propriam inaduertentiam, maliciam, miseriam, bonorum ignorantiam, desciuerunt à lege Dei, nō habent legem Dei, sed (ut more scripturæ loquar) habēt legem peccati. Itaque iuxta opinionem multorum qui ponunt esse dæmonas, etiam mali dæmones non habent legem Dei, sed contra legē agunt: nostri autem homines idem opinantur de omnibus dæmonibus quotquot exciderunt à uia ducente ad summum bonum, cùm antea non fuissent dæmones: esseque hoc genus eorū qui Deum deseruerunt. Quapropter quisquis Deum colit non debet seruire dæmonibus. Liquent etiam res dæmonum ex eorum inuocatoribus, qui horum opera utuntur ad excitandos amores & odia, aut ad impediendas actiones, innumeraque alia similia, quæ faciunt per incantationes magicas docti uocare & inducere dæmonas ad quicquid libuerit. Quamobrem omnis dæmonū cultura est aliena à nobis summi Dei cultoribus. Est autem cultura dæmonum, etiam istos qui dij nominantur colere. omnes enim dij gētium dæmonia: id quod liquet ex templis quæ ut sacratiora putantur à præsente incoli numine, quòd ab initio dedicationis receperūt in delubra tales dæmonas per inuocationes curiosas & magicas. Idcirco uisum est nobis cultū dęmonum fugere non aliter quàm perniciem certissimam: quo nomine comprehēdimus omnes religiones Græcanicas quę uersantur circa templa deorum & aras ac statuas. Quòd autem dicit, ordinatione Dei maximi suam cuique potestatem contigisse, opus habet non uulgari scientia: quæ docere possit, utrùm sicut carnifices in ciuitatibus præfecti sunt tristibus ministerijs, necessarijs tamen ad statum reipublicæ: ita mali dæmones habeant sua ministeria attributa à Deo uniuersorum domino: an quemadmodum in solitudinibus latrones constituto sibi principe, ita dæmones certis regionibus cateruatim grassentur sub aliquo sui generis principe, cuius ductu prædentur & uexent homines. Cæterum qui de his rebus uolet bene disserere, & respōdere pro Christianis recusantibus colere quicquam præter Deum uniuersorum dominum, & Verbum eius primogenitum creaturæ totius, enarrare debebit & illud euangelicum: Omnes quotquot ante me uenerunt, fures sunt & latrones, & non audierunt eos oues: & illud: Fur autem non uenit nisi ut furetur, & mactet, & perdat: & si quid huiusmodi est in sacris literis, ut illud: Ecce dedi uobis omnem potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici, & nihil uobis nocebit. Item illud, Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Verùm hæc Celsus nesciuit. si enim sciuisset, non dixisset, in omnibus operante Deo, siue angelis, siue dæmonibus, siue heróibus, omnes hos legem habere ab eo præscriptam, & quemque potestatem sortitum qua dignus est iudicatus: ac proinde nō auersandum horum cultū pio homini, quasi nō liceat seruire pluribus dominis. quæ postrema uerba tractabimus in sequenti uolumine, absoluto iā hoc septimo quo Celsi scriptis respōdimus.

Dæmonibus cur Dei cultores non seruiant.

1. Cor. 8.

De potestate Dæmonum.

Ioan. 10.

Luc. 10.

Psal. 91.

LIBER OCTAVVS.

ABSOLVTO septimo uolumine octauum aggressurus precor Deū & Verbum eius unigenitum, ut adsit mihi fortiter confutaturo Celsi mendacia, fucata uano ueritatis titulo, simulque Christianæ religioni contra calumniatorem patrocinaturo: quando & nobis licet dicere, Pro Christo legatione fungimur: Deo iubēte nos Paulinis uerbis uti ex animo, & pro Christo legatum agere apud homines, ipso Dei Verbo inuitante ad amicitiam, quos cōciliatos sibi cupit per iustitiam, ueritatem, uirtutesque cæteras, hactenus ante cognita Iesu Christi dogmata uersatos in tenebris, ut ignorantes Deum conditorem suum atque dominum. Oro igitur iterum atque iterum ut Deus det mihi uerbum illud suum potens & uerum, forte in bello quod contra uicia geritur. Iamque ad sequentem Celsi contextum pergendum est, cuius suprà meminimus, ubi sciscitatur, qua de causa grauemur dæmonas colere: ad quod respondimus, prolatis in medium quæcunque à sacris Dei scripturis de natura dæmonum didicimus. Ac mox inibi nos inducit, ad eius interrogationem postulantis ut colamus etiam dæmonas, prætexentes illud euangelicum, Impossibile esse seruire pluribus simul dominis. Hanc uocem ille seditiosam existimat, uelut abrumpentium sese à societate reliquorum hominum: putatque nos hoc dicto affricare Deo nostra uicia: quandoquidem id locum habeat in hominibus, ut qui uni homini seruit, meritò abstineat à seruiendo alteri, ne fortè hero suo noceat, si alteri cum eo malè conueniat: quo casu etiam uni sociatus non potest fieri socius alterius, sine socij prioris incommodo: & hac ratione nec diuersis dæmonibus seruiendum aut heroibus. Cæterum erga Deum, cui nihil est periculi ne uel offendatur uel lædatur, absurdum esse eadem ratione se gerere, qua erga homines aut heroas aut dæmonas. Ait etiam, eum qui plures deos ueneretur, hoc ipso rem gratam summo Deo facere, quòd nemini honor contingat, nisi quem ille honorari uult. quapropter qui ueneratur eius subditos, non offendere illum cuius omnes sunt. Videamus igitur an non rectè probemus hanc sentētiam, quæ negat quenquam seruire posse duobus dominis moxque subiungit: Aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhæ-

1. Seditiosum esse dicit Celsus, si quis neget pluribus nos seruire posse numinibus.

Matt. 6.

adhærebit, & alterum negliget: & deinceps, Non potestis Deo seruire & mammonæ. Hic apologiæ locus postulat ut profundius secretū penetremus de dijs & dominis. Nouit enim scriptura esse magnum Dominum super omnes deos: ubi deos intelligimus non istos qui adorantur à gentibus, cùm didicerimus quòd omnes dij gentium sint dæmonia: sed deos quorum concilium legitur in propheticis literis, in quo summus Deus hos dijudicat, distribuens sua cuique officia. Deus, inquit, stetit in concilio deorum, in medio autem deos dijudicat. Est enim Deus deorum dominus, qui per filium uocauit terram, ab ortu solis usque ad occasum: & iubemur confiteri Deo deorum, ut qui didicimus etiam illud, Deus non est mortuorum, sed uiuentium. Quæ quidem dicuntur non tantùm in citatis locis, uerumetiam in alijs innumeris. Similia de Domino quoq; dominorum docent nos inquirere ac sapere diuinæ literæ: nunc dicentes, Confitemini Deo deorum, quoniam in seculum misericordia eius: confitemini Domino dominorum, quoniam in seculum misericordia eius: nunc uerò, Est Deus rex regum & dominus dominantium. Nouit etiam scriptura, alios deos qui dicantur, alios qui sint, siue dicantur seu non. Itidem de dominis qui sint, quiue non sint, dicit Paulus: Nā etsi sunt qui dicantur dij siue in cœlo siue in terra: siquidem sunt multi dij, & multi domini. Deinde quia Deus deorū uocat ab oriente & occidente ad suam portionem per Iesum quoscunq; uult: eius autem Christus, cùm sit dominus, ostendit se superiorem omnibus dominantibus, eo quòd ascendit super omnes terminos conuocaturus ad se ab omnibus terminis: ideo Paulus hæc sciens, post modò citata uerba subiungit: Nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, & unus Dominus Iesus Christus per quem omnia, & nos per ipsum: considerans q; miram quandam & mysticam doctrinā hoc loco sic infert, Sed non in omnibus est scientia. Cùm autem dicit, Nobis tamen unus Deus pater ex quo omnia, uocem hanc Nobis, dicit de seipso, & omnibus qui ascenderunt ad summū Deum deorum, & ad summum dominorum Dominū. Ascendit autem ad summum Deum is, qui eum inseparabiliter & indiuisibiliter colit per Iesum Dei filium, cuius solius ductu peruenitur ad patrem, per cuius uerbi ac sapientiæ contemplationem modis omnibus conciliamur, tam doctrina quàm operibus & cogitationibus Deo conditori rerum omniū. Iuxta hæc & his similia opinor principem huius seculi, trāsformari solitum in lucis angelū, finxisse illud: Hunc uerò deorum exercitus & dæmonum sequitur instructus undecim ordinibus: ubi de seipso suæq; sapientiæ sectatoribus inquit: Cum Ioue quidem nos, alij uerò cum dæmonibus alijs. Itaq; cùm multi dicantur aut sint dij, similiterq; domini, nos nihil non facimus ut non solùm ascendamus super omne quicquid in terra pro dijs colitur à gentibus, uerumetiam super eos quos scriptura deos nominat, de quibus nihil sciunt qui sunt alieni à testamentis Dei per Mosen & Iesum seruatorem nostrum proditis, ad quos promissiones in his significatæ nil pertinent. Superascendit autem religiones omnium dæmonum, quisquis nullum opus facit gratum dæmonibus: & superascendit portionem eorum qui apud Paulum dij dicuntur, quisquis siue ut illi, siue quomodocunq; spectat non ea quæ cernuntur, sed quæ non cernuntur: uidensq; quomodo etiam creaturæ expectatio reuelationem filiorū Dei expectat, non uolens, sed propter eum qui ipsam subiecit in spe, laudat creaturam benèq; ei precatur: & intelligens quomodo tota liberabitur à seruitute corruptionis, occursura in libertatem gloriæ filiorum Dei, non distrahitur ipse à Deo ut aliud colat simul cum eo, nec sustinet seruire duobus dominis. Non est igitur seditiosa uox sic sentientium, & nolentium seruire dominis pluribus, contentorum uno Domino Iesu Christo, cui seruientes erudiuntur ab eo, ut eruditi digni reddātur regno Dei & patris. Abrumpuntur sanè secedunt q; ab alienis à Dei republica, & nihil ad testamenta eius pertinentibus, ut iuxta instituta cœlestis ciuitatis degant, accedentes ad Deum uiuentem, & ciuitatem Dei cœlestem Hierusalem, multorum millium angelorum frequentiam, & primogenitorum ecclesiam quorum in cœlo scripta sunt nomina. Nec ideo cauemus ne cui præter Deum seruiamus, ne lædatur Deus sicut homo læditur, si seruus eius seruiat alteri: sed ideo illi seruimus in præceptis ipsius & ueritate, ne nos ipsi lædamur separantes nos à portione Dei, qui iuxta suam beatitudinem uiuentes familiares sibi per spiritum adoptionis reddidit, ut simus patris cœlestis filij, non uerbis sed reipsa in occulto clamantes, Abba pater. Olim Lacedæmoniorum legati Persarum regem, licet uehementer urgentibus satellitibus, adorare noluerunt, timentes unicū suum dominum, Lycurgi legem uidelicet, qui uerò multò maiore ac diuiniore legatione funguntur pro Christo, nec Persarum principem, nec Græcorum, nec Aegyptiorum, nec cuiuscunq; gentis adorabunt, etiamsi satellites horum principum dæmones & angeli diaboli conētur eos ut hoc adigere, suadeantq; his ualedicere legi præstantiori omnibus quæ sunt in terra legibus. Christi enim legatorum ipse Christus est dominus, pro quo legatione funguntur, Verbum quod erat in principio, & apud Deū erat, & Deus erat. Deinde quoniā Celso libuit mouere altiorē quàm putat sermonem de heroibus & quibusdam dæmonibus, dum post quàm dixit in hominū seruitute lædi priorē dominū, si quis uelit insuper seruire alteri, ait idem censendū de heroibus &

De Dijs & Dominis.

Psal. 82.

Matth. 22.

1. Cor. 8.

Religiones dæmonum superascendere.

Rom. 8.

Hebr. 12.

Legati Spartani Regem Persarum adorare noluerūt.

Ioan. 1.

talibus

Heroes.

talibus dæmonibus: quærendum est ex eo quid per heroas uelit intelligi, quos'ue dicat huius modi dæmonas, ut uni heroi seruiens non debeat seruire alteri, & tali dæmoni seruiens caueat seruire alteri, alioquin offensurus priorem herum dæmonem, non aliter quam fit apud homines, si quis præter priorem asciscat sibi alium dominum: ad hæc quid detrimenti heroibus aut dæmonibus putet inde accidere. Cogetur enim aut in nugarum pelagus incidēs suamet dicta irrita facere: aut si nugari grauetur, palam fateri quòd nec heroum naturam sciat nec dæmonū. Iam uerò quod ad homines attinet, lædi priorem dominum si eius seruus seruire uelit & alteri: rogandus est Celsus, qua in re putet priorem lædi à seruo asciscente sibi alterum dominum. Si enim idioticè magis quàm philosophicè respondebit, detrimentum esse pecuniarum, quæ res inter externas est nec propriè nostras, declarabit se ignorare dictum illud Socratis egregium, Me uerò Anytus & Melitus interficere possunt, lædere non possunt. præstantiorem enim ab inferiore lædi fas non est. Quòd si læsionem accipit pro motu aliquo aut affectu ad uicium, cùm tale detrimentum in sapiētem non cadat, palàm est posse aliquem seruire duobus sapientibus in diuersis locis habitantibus. Itaq; apparet eum temerè usum exemplo dum reprehendit sententiam negantem possibile seruiri duobus dominis: & erit ratio nostra potior, adducens nos ad seruiendum uni Deo per ipsius filium. Nec ita Deo seruimus, quasi seruitio nostro ille opus habeat, aut contristetur si ei seruire detrectemus: sed quòd nobis conducibilis sit hæc seruitus, sine damno ac molestia seruientibus Deo uniuersorum domino, idq; per unigenitum uerbum eius & sapientiam. Vide quàm inconsideratè protulerit illa uerba, quibus persuadere conatur, ad Dei honorem pertinere, quicquid ueneremis ipsi subditum, posseq; nos id absque peccato facere. Sed mox quasi sentiens se non rectè dixisse illud, Nam etiamsi colas in hac uniuersitate aliquid aliud, dictum suum conatur corrigere addens hæc: Nemo potest honorari, nisi cui fauore illius honorari contigit. Libet hîc percontari Celsum, de his qui pro numinibus coluntur uel heroes uel dæmones, ecquid possit demonstrare quòd à Deo honorem eum habeant, non ab ignorantia ruditateq; hominum errantium & à uerè honorando deficientium. Certè Adriani deliciæ honorantur, ut tu ipse Celse paulo antè dixisti, nec tamen dices à summo Deo concessum Antinoo ut colatur pro numine. Idem licet de alijs quoque quærere, qui scire possimus concessum eis talem honorem à Deo? Quòd si ipse uicissim de Iesu quæret, certissimis argumentis euincemus concessum hoc ei diuinitus, ut omnes honorēt filium sicut patrem honorant. Nam prophetiæ quæ natiuitatem eius præcesserunt, honorē eius nobis commendant. Quin & miracula per eum patrata, non magicis præstigijs ut Celsus putat, sed diuina uirtute iuxta prophetarum uaticinia, diuinitus habent testimonium: ut honorantes filium qui est uerbum & ratio, nihil absque ratione faciendo utilitatem ex ea cultura capiant, & honorans eum qui est ueritas, hoc ipso proficiat quòd ueritatis cultor sit. Idem cogitandum de sapientia iustitiaq;, & quicquid sacra scriptura de filio Dei prædicat. Quòd autem sani homines exhibeant cultum filio Dei, quemadmodum & Deo patri, uide an non doceamur tum ex illo scripturæ loco: Qui in lege gloriaris, per transgressionem legis Deum afficis contumelia: tum ex illo,

Socratis de hostibus suis dictum.

Matth. 6.

Non Deus seruis, sed nos Domino opus habemus, ideoq; eum colimus.

Rom. 2.

Heb. 6. 10.

Quanto grauius supplicium mereri putatis eum qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pro impuro habuerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiarum largitori contumeliam fecerit. Si enim transgressor legis hac ipsa transgressione Deo facit cōtumeliam, & conculcat Dei filium, quisquis uerbum eius cōculcat: satis apparet quòd honorat Deum quisquis legem custodit, & colit Deum quisquis ornatus est doctrina Dei conuenientibusq; huic operibus. Quòd si Celsus sciret quinam ad Dei possessionem pertineant, uidelicet soli sapientes: qui alieni sint, nimirum omnes mali qui non sunt proni ad uirtutem: sciret quomodo intelligenda sint illa uerba, Ergo qui honorat illos & ueneratur, quomodo offendit Deum omnium dominum? Deinceps autē sic loquitur: Atqui quisquis de Deo dicit unum esse dominum, impiè facit regnum Dei diuidens, & dissidium inducens quasi sit aliqua diuersa factio caput habens Dei aduersarium. Quod fortasse locum haberet, si ex scripturis probari posset deos esse istos qui à gentibus pro dijs habiti uersantur circa templa, statuas, altariaq;, & non malos dæmonas. Regnum etiam Dei crebrò memoratum in nostris tam literis quàm sermonibus precamur ut intelligamus, talesq; reddamur ut à solo regnemur Deo, ut regnum Dei uostrum quoque fiat. At iste qui nobis suadet multos deos colere, si uolebat consistere suam doctrinam, debebat regnum deorum dicere non regnum Dei. Igitur neque factiones sunt apud Deum, neque ullus est Dei seditiosus aduersarius, quamuis quidam more Gigantum ac Titanum cum Celso rebellent Deo, qui modis innumeris Iesum seruatorem nostrum commendauit hominibus, uniuerso mundo se ingerentem duntaxat pro captu singulorum. Post hæc autem fortassis aliquis putabit nos reprehendi probabiliter dum dicit: Si nullum alium isti præter unum Deum colerent, uideri poterant meritò alios contemnere: nunc cùm recens exortum hunc immensis extollant honoribus, credunt se nihil peccare in Deum quòd ministro eius reuerenter seruiant.

2. De Regni Dei diuisione.

3. Non unicum Deum Christianos colere, fingit Celsus.

ſeruiant. Ad quod reſpondendum, Si Celſus intellexiſſet illud, Ego & pater unum ſumus: & illud in precatione dictum à filio Dei, Sicut ego & tu unum ſumus, nõ putaſſet nos & alium colere præter Deum uniuerſorum dominũ. Ait enim, Pater eſt in me, & ego in patre. Quòd ſi quis his motus uerebitur ne fortè transfugiamus ad eos qui negant duas eſſe ſubſtantias patrem & filium, audiat illud, Erat autem omnium credentium cor unum & una anima, ut contempletur illud dictum, Ego & pater unum ſumus. Vnum igitur Deum, ſicut rationẽ reddidimus, patrem & filium colimus, conſtanterq; ſtamus contra alios, non recens exortum, quaſi priùs non fuerit, nimijs honoribus extollimus. Credimus enim eius uerbis dicentis. Ante quàm Abraham natus eſſet ego ſum: itemq;, Ego ſum ueritas. Nec eſt quiſquam noſtrûm tam illiberali ingenio, ut opinetur quòd ueritatis eſſentia non fuerit ante aduẽtus Chriſti tempora. Itaq; religioſè colimus patrem ueritatis, & ueritatem filium, duos quidẽ ſubſtantia, unum uerò concordia, conſenſu, uoluntatisq; identitate: adeò ut quicunq; uidit filium, qui eſt ſplendor gloriæ Dei, characterq; eius ſubſtantiæ, uiderit in ipſo Deũ ut in imagine Dei. Eat nunc, & ex eo quòd unà cum Deo filium eius colimus, colligat nos quoq; non ſolum Deum, uerumetiam miniſtros eius colere, qui quidem ſi intellexiſſet ueros miniſtros Dei poſt ipſius unigenitũ, Gabrielem, Michaelem, reliquosq; angelos & archangelos, eosq; colendos contenderet, fortaſſe Colendi ſignificatum impugnantes & actiones colentium, dixiſſemus aliquid de hoc loco pro tãtæ rei dignitate, proq; captu noſtræ intelligẽtiæ. nunc quãdo miniſtros coli poſtulat hos dæmonas qui adorantur à gentibus, non euincit ut eos colamus, quos ſcriptura docet miniſtros eſſe illius mali principis huius ſeculi, ad defectionem à Deo pertrahentis quoſcunq; poteſt. Ergo non ut miniſtros iſtos qui à reliquis hominibus honorantur, detrectamus uenerari & colere. Si enim perſuaſum haberemus eos eſſe ſummi Dei miniſtros, nunquam appellaremus eos dæmonia. Sed unum Deum, & unum eius filium ac uerbum imaginemq; quantum poſſumus ſupplicationibus & honoribus ueneramur, offerentes Deo uniuerſorum domino preces per ſuum unigenitum: cui priùs eas adhibemus, rogantes ut ipſe qui eſt propitiator pro peccatis noſtris dignetur tãquam pontifex preces noſtras & ſacrificia & interceſsiones offerre Deo optimo maximo. Itaque in Deo fides noſtra conſiſtit, per cõfirmantem eam in nobis ipſius filium: nec eſt quod Celſus nobis ſeditionem obijciat propter filium. Veneramur enim patrẽ, eo quòd admiramur eius filium, uerbum & ſapiẽtiam, & ueritatem & iuſticiã, & quicquid didicimus eſſe Dei filium è tali patre progenitum. Et de his quidem hactenus. Quoniam autem rurſum Celſus ſic loquitur: Quòd ſi eos doceas non eſſe hunc Dei filium, ſed illum patrem eſſe omnium, quem ſolum coli reuera oporteat, non colent niſi unà cum iſto ſeditionis ſuæ auctore quem nominant Dei filium, non quòd Deum uenerentur magnoperè, ſed quòd iſtum extollant plus nimio. Atqui nos ſcientes quis ſit Dei filius, nimirum ſplendor gloriæ characterq; ſubſtantiæ eius, uapor potentiæ Dei, omnipotentis gloriæ ſincera promanatio, ſplendor ſempiterni luminis, ſpeculum immaculatum Dei potentiæ ac efficaciæ, imagoq; bonitatis eius, ſcimus hunc illius filium, & illum huius patrem. Nec eſt quicquam in hoc ſermone indecẽs, nec malè Deo conuenit talem ſibi filium unigenitum ſubſtituere. Nec poteſt nobis perſuaderi, hunc qui talis eſt, non eſſe ingeniti Dei & patris filium. Quòd ſi Celſus audiuit peruerſam doctrinã quorundam qui filium Dei negant eſſe creatoris filium, ipſe uiderit, & qui huic opinioni fauent. Non eſt ergo ſeditionis auctor Ieſus, ſed omnis pacis, ut qui dixit ſuis diſcipulis, Pacẽ relinquo uobis, pacẽ meam do uobis. deinde quoniam ſciebat huius mundi & non Dei homines hoſtes nobis futuros, addidit: Non ſicut mundus dat pacem, ita & ego pacem dó uobis. Confidimus autem propter eum etiamſi affligamur in mundo, quia dixit, In mundo afflictionem habebitis, ſed confidite, ego uici mundum. Hunc aſſeueramus eſſe Dei filium, Dei inquam quem (ſi Celſi uerbis utendum eſt) magnopere ueneramur, & filium eius maximis à patre auctum honoribus agnoſcimus. Eſto autem non deeſſe quoſdam, ut in tam numeroſa credẽtium multitudine, qui diſcrepantes ab alijs temerè affirment quòd Seruator ſit Deus ille uniuerſorum dominus: nos certè hoc non facimus, qui credimus ipſi dicẽti: Pater qui miſit me, maior me eſt. Quapropter quem nunc patrem uocamus, eum non ſubijcimus, ut Celſus calumniatur, Dei filio. Pergit deinde: Quòd autem non aberrans à ſcopo ſic opiner, utar ipſorum teſtimonijs. Nã in illo cœleſti dialogo alicubi hæc fermè ad uerbum dicuntur: Si fortior eſt Dei filius, & Dominus eius eſt filius hominis, & quis alius dominabitur Deo tenenti imperium? quomodo multi circa puteum, & nullus in puteum? & cur tantum itineris emenſus timidus es? Falleris: adeſt enim mihi audacia & gladius, adeò non hoc eſt ipſis propoſitum. Nam alium ſupercœleſtem Deum huius patrem faciunt, in cuius cultum conſenſerunt, ut ſub prætextu magni Dei colant hunc quem ſibi præfecerunt Dei filium, quem aiunt ut fortiorem dominũ eſſe Dei tenentis imperium, ſolumq; uenerantur. Vnde illud ſolenne præceptum eorum, non eſſe ſeruiendum duobus dominis, cauendo ne quis ab hoc uno diſsideat. Hæc quoque rurſum à neſcio qua obſcuriſsima hæreſi deſumpta

Pater & Filius cum ſint ὁμοούσιοι, rectè dicitur: Ego & Pater unum ſumus.

Ioan. 8.

Subſtantiæ uocabulo perſonam deſignat.

Oblationes Chriſtianorũ.

4. Patrem non niſi cum filio colere Chriſtianos.

Heb. 1.

Ioan. 14.

Ioan. 14.

5. Deus Pater & conditor omnium fortior Filio & superior.

ſumpta uniuerſis Chriſtianis obijcit: obſcuriſsimam autem dico, quia ne nobis quidem multum cum hæreticis conflictatis liquet, unde'nam hæc Celſus acceperit, ſi tamen accepit, & non finxit uel affinxit de ſuo. Nos enim manifeſtè prædicamus creatoris, qui mundum hunc ſenſibilem condidit, filium non eſſe fortiorem patre ſed inferiorem: id quod ex ipſius auctoritate affirmamus dicente, Pater qui miſit me, maior me eſt. Nec eſt quiſquam noſtrûm tam attonitus ut dicat, Dominus eſt Dei hominis filius. Imperium autem ei, ut Dei uerbo, ſapientiæ, iuſtitiæ, ueritati, aſtruimus in omnes ſuſpicientes eum hoc nomine, ſed nõ in Deum patrem omnipotentem. Et quia uerbum inuitis non imperat: ſunt autem quidam etiam mali, nõ ſolùm homines, ſed & angeli omnesq́ dæmones: in hos dicimus ei nondum eſſe imperiũ, quia non ſubdunt ſe ultrò: in alio tamen imperij ſignificato & his imperat: ſicut hominem dicimus imperare brutis animantibus, quamuis non ita ſubiectis, ſicut ſubijciuntur leones cicurati & iumenta perdomita. nihil tamen ille non facit, ut & eos qui nũc imperium detrectant ſibi ſubijciat. Falſum igitur eſt quod quaſi noſtrũ Celſus protulit, Quis alius omnipotenti Deo dominabitur? Deinde ut opinor rurſum res confundens, ex alia hæreſi admiſcet illa uerba: Multi circa puteũ, nullus in puteum: & illa, Quid tantum itineris emenſus timidus es? & illa, Falleris: adeſt mihi audacia & gladius: quę omnia pro adulterinis habet eccleſia Chriſtiani nominis. Noſtrũ enim propoſitum eſt non fictitios deos colere, ſed mundi huius conditorem & rerũ omnium etiam inuiſibilium. Viderint qui aliam uiam ingrediuntur, alias'ue ſemitas, hunc quidem negantes, nouum autem figmentum ſolo nomine Deum ſibi aſciſcentes, & ſi qui affirmant filium, ut fortiorem, eſſe omnipotentis Dei dominum. Cæterum cur ſeruiendum non ſit duobus dominis, iam rationem reddidimus, quando etiam docuimus, nullius ſeditionis poſſe argui propter Ieſum dominum, quicunq; confitẽtur eum ſuperiorem cunctis dominari, & ipſi ſoli debere nos ſeruire ut Dei filio.

6. Dedicationes ararum & ſtatuarum.

Poſt hæc Celſus ait nos ararum, ſtatuarum, templorumq́ dedicationes fugere, ut occulti fœderis fidem ſanciamus hac ceu teſſera, non uidẽs pro aris nobis eſſe mentem ſuam cuiq;, ex qua ſurſum feruntur uerè ac intelligibiliter ſuaueolentes ſuffitus, preces è pura conſcientia. Quapropter dicitur apud Ioannem in Apocalypſi: Suffitus autem ſunt orationes ſanctorum: & in hymnis Dauidicis, Fiat oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.

Apoc. 8. *Pſal. 141.*

Simulacra autem Deo dicanda ſunt non fabrorum opera, ſed à uerbo Dei dedolata formataq́ in nobis, uidelicet uirtutes ad imitationem primogeniti totius creaturæ, in quo ſunt iuſticiæ, temperantiæ, fortitudinis, ſapientiæ, pietatis, cæterarumq́ uirtutum exempla. Hæ ſunt ſtatuæ Deo dicatæ in animis iuſticiam iuxta præceptum Dei, & fortitudinem & pietatem reliquasq́ uirtutes exercentium, quibus decenter honorari credimus omnium huiuſmodi ſtatuarum archetypum primum; imaginem inuiſibilis Dei Deũ unigenitum. Quin & hi qui exuti ueterem hominem cum operibus eius, induti ſunt nouum qui renouatur in agnitionem iuxta ſui cõnditoris imaginem, recepta hac imagine ſimulacra in ſeipſis faciunt, qualibus delectatur Deus optimus maximus. Et quemadmodum inter ſimulacrorum artifices quorundam uſq; ad miraculum excellũt opera, ut uerbi gratia Phidiæ aut Polycleti, aut inter pictores Zeuxis & Apellis, aliorum minus bona ſunt, ac rurſus aliorum deteriora, in ſumma plurimum intereſt inter apparatum ſtatuarum & imaginum: ad eundem modum ſunt qui faciãt ſimulacra Dei rerum omnium domini egregia per abſolutiſsimam ſcientiam, ad quæ collatus nullius pretij uideri poſsit Phidiæ Iupiter Olympius, ſi ſpectes pulchrè repræſentatam Dei conditoris imaginẽ: ſed in tota creatura nemini hoc contigit felicius & excellentius quàm Seruatori noſtro cuius uox eſt hæc: Pater in me eſt. Vnuſquiſq; tamen qui eam imitatur pro uiribus, ſimulacrum eſt iuxta conditoris imaginem, quod abſoluitur dum quis imitatur eum puro corde intuẽs. In ſumma, omnes Chriſtiani conãtur dedicare aras & ſtatuas quales diximus, nõ ſenſu & anima uacuas, nec lurconibus dæmonibus animarum ſeductoribus inſeſſas, ſed Dei ſpiritu inhabitatas, propter uirtutes quas diximus & conditoris imaginem agnoſcentẽ ſuum domicilium. Sic etiam Chriſti ſpiritus inſidit ſuis ut ita loquar cõformibus. Id quod docere uolens ſacra ſcriptura facit Deum in his pollicentem hoc modo: Inhabitabo in ipſis & inambulabo, eroq́ illorum dominus, & ipſi fient meus populus: Seruatorem uerò ita dicẽtem: Si quis uerba mea audierit & fecerit ea, ego & pater ueniemus ad eum, & mãſionem apud eum faciemus. Conferat igitur qui uult aras quales diximus cum Celſi aris, & ſtatuas in animis piorum Deo dicatas cum ſtatuis Phidiæ ac Polycleti ſimiliumq́, & bene ſciet illas quidem inanimas eſſe obnoxiasq́ temporum & tempeſtatum iniurijs, illas uerò ſitas in immortali anima manſuras quam diu mens uoluerit & ratio. Quòd ſi etiam templa templis conferenda ſunt, ut dicant Celſi fautores, non obſtare nos quo minus templa condantur conuenientia tam dictis aris & ſtatuis, cauere tamen ne omnis uitæ largitori templa ſtruamus exanima: audiat qui uult noſtram doctrinam, quòd corpora noſtra templum Dei ſunt, & quòd ſi quis per intemperãtiam aut per peccatum aliud corrumpit templum Dei, is peribit ut in uerum templum uerè impius. Omnium autem huius generis

Ioan. 14. *Spiritus Dei in quibus habitet.* *Leuit. 26.* *Ioan. 14.* *Templa Dei.*

neris templorũ longè præstantissimum erat sacrũ illud & purum corpus seruatoris nostri Iesu: qui sciens posse quidẽ ab impijs insidias strui tẽplo quod in se erat, hanc tamen sceleratam uoluntatem insidiatorũ non præualituram cõtra ædificatricem eius templi deitatem, ait ad ipsos: Soluite templum hoc, & ego intra triduum excitabo illud. hoc autẽ dicebat de templo sui corporis. Quin & aliâs quoq; sacra scriptura de resurrectione docens mysticè eos qui uerbum Dei possunt audire pro dignitate, prædicit eis fore ut instaurẽtur ex uiuis lapidibus pretiosissimis, subindicans quòd unusquisq; conspirantiũ in ueram pietatem per uerbum Dei, lapis est pretiosus insertus structuræ templi Dei: quemadmodum Petrus dicit: Vos autem ædificati estis lapides uiui, & domus spiritualis in sacerdotiũ sanctum, offerte spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum. Et Paulus: Aedificati super fundamẽtum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu domino nostro. Huc pertinet etiam illud Esaiæ oraculum mysticum, alloquentis cœlestem illam Hierusalem in hanc sententiam: Præparo ubi carbunculum lapidem tuum, & fundamenta tua saphirum & propugnacula tua iaspidem, & portas tuas lapides crystallinos, & mœnia tua lapides lectissimos, & omnes filios tuos à Deo doctos: & in multa pace filij tui, & ædificaberis in iusticia. Sunt igitur quidam iustorum lapis carbunculus, alij saphirus, alij iaspis, alij crystallus, & sic omne genus electorũ pretiosorumq; lapidum iusti sunt. Porrò quomodo intelligendi sint hi lapides eorumq; natura, & ad quales animas referri possit pretiosi lapidis appellatio, nõ est præsentis temporis disputatio: tantummodo erat opus admonere paucis, quid sibi uelint apud nos templa, & quodnã sit illud unicum Dei templum cõstructum è pretiosis lapidibus. Sicut enim fit de istis uulgaribus templis profanis, ut suum quæq; ciuitas iactet apud alias, & uehementer sibi placeat si contingat habere præstantius, uelut arguens aliorum populorum hac parte negligentiam qui se superari siuerint: sic obijcientibus nobis quòd non colamus numen in templis sensu carentibus nos uicissim nostra templa ostentamus: & docemus eos, modò non ipsi quoq; more suorũ deorum sensu careant, quòd nullo pacto conferri debeant uel nostra simulacra cum simulacris gentiũ, uel altaria nostra suffitusq; cum ipsorum cruentis aris & nidoribus: ac ne templa quidẽ nobis probata, cum sensu carentibus templis insensatorum hominũ, quibus ne in mentem quidem uenit quid sentiendũ sit de Deo, & de eius statuis, templis, altaribus. Itaq; nõ ut occulti fœderis fidem sanciamus hac ceu tessera, abhorremus à dicãdis aris, templis, statuis, sed quia per Iesu doctrinam inuenta uera pietate uitamus fucatas istas religiones, quæ impios faciũt quotquot aberrant à religione Iesu Christi, qui solus est uia pietatis, uereq; dixit: Ego sum uia, & ueritas, & uita. Videamus iam quid deinceps Celsus loquatur de Deo, adhortans nos reuera quidẽ ad idolorum uel potius dæmonũ sacrificia: ut autẽ ipse, quid uerè sacrum quid ue sacrificiũ sit ignarus, appellat, ad Deo sacratas epulas. uerba eius sunt hæc: Certè Deus omnibus communis est, bonus, nullius indigus, inuidẽs nemini. Quid igitur uetat sacratissimũ quemq; cum alijs frui festo publico? Nescio quid imaginatus putat consequẽs esse, ut quoniam Deus bonus est, nullius indigus, inuidens nemini, sacrati ei fruantur cum alijs festo publico: quod concederem, si demonstrasset publica festa non habere quicquam erroneum, esseq; instituta religionis ac pietatis gratia. Quòd si nulla est ratio, cur publica ista nomine tantùm festa conuenientia diuino cultui uideri debeant: sed deprehenduntur figmenta esse inducta ad humanarum historiarum memoriam, aut ad quasdam aquæ, terræ, frugumq; eius physiologias: euidẽs est rectè ac ratione facere quibuscunq; cordi est exquisita pietas, si fruantur festis publicis. Festum enim, ut quidam Græcorum sapiens pulcrè dixit, nihil aliud est quàm officium facere: & uerè festum celebrat, quisquis facit quod debet, semper uacans precibus, continenter incruentas uictimas offerens Deo suis precationibus. Vnde generosè mihi uidetur dictũ in Paulinis epistolis, Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos: uereor ne frustra in uobis laborauerim. Quòd si quis nobis ex aduerso regerat nostras dominicas, parasceuasq;, aut pascha & pentecosten, recurrentes solenniter: respondendũ est & ad hoc quòd qui perfectus est ratione, operibus, cogitationibus perpetuò hærẽs Deo Verbo, naturali nostro domino, semper agit dies Domini, & nunquã non habet diem dominicam. Sic & qui semper parat seipsum ad ueram uitam abstinẽs à mundanis uoluptatibus multos seducẽtibus, nec alens carnis ferociam, sed suggillans corpus suũ & in seruitutem redigens, semper agit parasceuas. Quisquis item cogitat pascha nostrũ immolatum esse Christum, celebrandumq; hoc festum edendo carnem uerbi, nunquam non pascha facit quod interpretatur ac si dicas Transitoria: transiens semper ratione omniq; cogitatione atq; actione ad Deum à negotijs secularibus, & ad ciuitatem eius festinans. Insuper quicunq; potest uerè dicere: Simul resurreximus cum Christo: & illud, Simul nos resuscitauit & consedere nos fecit in supercœlestibus in Christo: semper habet dies pentecostes, præsertim quando in cœnaculum ascendẽs cum Iesu apostolis uacat precibus & orationibus, ut dignus fiat illo uehementi spiritu cœlesti, qui uehemẽtia sua tollit ex hominibus maliciam eiusq; opera, simulq;

Ioan. 2. — *1 Pet. 2.* — *Ephes. 2.* — *Esa. 14.* — *Esa. 54.* — *7. Communium publicorumq; apud Ethnicos sacrorum contemtus.* — *Festum quid.* — *Gal. 4.* — *Festi dies Christianorum.* — *1. Cor. 9.* — *Col. 3.*

Act.2.

à Deo partem aliquam ignearum linguarum accipiat. Vulgus autem eorum qui credentes ui-
dentur magis quàm sunt, qui uel non potest uel nõ uult quondie festum agere, opus habet ut
contineatur talibus sensibilibus admonitionibus, ne omnino dilabatur ab officio. Hæc, ut opi
nor, cogitans Paulus partem diei festi nominauit festum statis diebus recurrẽs, collatum ad fe-
stum illud aliud. Subindicat autem his uerbis, integrum & perpetuum festum esse in uita æter-
na, sicut sacra scriptura docet. Confer nũc etiam hæc quæ diximus cum Celsi festis & gentium,
& uide an non longè ponora sint hæc nostra quàm illa publica, in quibus superbia carnis fe-
riatur lasciuitq; indulgens petulãter ebrietatibus ac libidinibus. Prolixum autẽ esset hoc tem-
pore dicere, cur institutum sit in diuinę legis festis panem afflictionis edere, siue azyma cum la-
ctucis agrestibus: aut illud quod dicitur, Humiliate animas uestras, aliud' ue simile. Impossibi-
le est enim ut homo, cùm sit compositus, & caro concupiscat aduersus spiritum, spiritus adner-

Gal.5.

sus carnem, totus festum celebret: aut enim spiritu festum agens aliquis corpus suum affligit,
quod propter superbiam carnis non est natum ad festum celebrandum cum spiritu: aut iuxta
carnem feriatus, non est capax festi spiritualis. Hæc de festis in præsens dixisse sufficiat, uidea-
mus iam quibus uerbis Celsus conetur nobis persuadere ne abstineamus ab idolothytis, &

8 De idolothytis.

publicorum festorum uictimis. Si idola, inquit, nihil sunt, quid molesti est frui simul epulis?
quòd si sunt dæmones quidam, dubio procul & hi Dei sunt, quibus & credendum est, & litan-
dum iuxta leges, preces quoq; offerendæ sunt ut uelint esse propicij. Hic operæpretium fuerit

1.Cor.8.

in manus sumere totum eum locum qui est in epistola Paulina prima, quam scripsit ad Corin-
thios, eumq; interpretari, ubi occurrens his qui aiunt nihil esse in rerum natura idolum, docet
quàm noxium sit uesci idolothyns, demonstrans his qui capaces sunt, peccatum hoc grauius
esse homicidio, dum non temperans sibi ad idolothytis perdit fratrẽ pro quo Christus est mor
tuus: ubi etiam præsupponens dæmonibus sacrificari eas uictimas, docet quòd participes ea-
rum communicent cum dæmonibus, & impossibile esse ut idem participet mensæ Domini &
mensæ dæmoniorum. Sed quia res hæc opus habet integro uolumine, si hic epistolæ ad Corin-
thios locus tractetur pluribus, contenti erimus paucis, ex quibus examinanti patebit, quòd

Graue piaculum uesci idolothytis.

etiamsi nihil sint idola, tamen graue piaculum sit eorum interesse epulo. Iam certè differuimus
mediocriter, quòd etiamsi sint dæmones quibus sacrificantur uictimæ, non debeamus eorum
sacrorum fieri participes, cùm sciamus differentiam inter mensam Domini & mensam dæmo-
niorum, & hoc scientes nihil non faciamus, ut semper participantes mensæ Domini, modis o-
mnibus caueamus à communicatione mensæ dæmonum. Quoniam autẽ Celsus modò dixit,
etiam dæmonas esse Dei, ideoq; credendum eis & litandum legitimè, orandosq; ut uelint esse
propitij, discant etiam de hoc qui cupiunt, morem esse sacrarum scripturarũ ut nihil malorum
appellent Dei possessionem, ut quæ haudquaquam habeãtur digna tanto domino. Quapro-
pter ne homines quidem omnes uocãtur homines Dei, sed soli qui Deo digni sint, qualis erat
Moses & Helias, & si quis alius homo Dei scribitur, aut similis est his de quibus scribitur. Itidẽ
non omnes angeli dicuntur angeli Dei, sed soli beati: cæterum qui conuersi sunt ad maliciam,
nominantur angeli diaboli: quemadmodum mali homines, homines peccati aut filij, pestes,
aut iniusticiæ filij. Quoniam igitur & homines quum sint partim boni, partim mali, alij Dei di-

Dæmones nec Deos esse, nec dignos qui Dei, à quo nefariè defecerunt, esse dicantur.

cuntur esse, alij diaboli, & angeli alij Dei, alij mali illius, dæmones autem non ita sunt duplices,
omnes enim malos esse demõstratur: ideo dicemus falsum esse Celsi sermonem dicẽtis: Quòd
si sunt dæmones quidã, dubio procul & hi Dei sunt. Aut demonstret qui uolet, non esse sanam
distinctionem nostram de hominibus & angelis, uel eodem modo posse inueniri discrimẽ in-
ter dæmonas. Id si est impossibile, liquet non esse Dei dæmonas. princeps enim eorũ non Deus
est, sed, ut sacra scriptura testatur, Beelzebul. Neq; credendum est dæmonibus, etiamsi Celsus
nos huc hortetur, sed moriendum citius, & nihil non perferendum fortiter, perstando in fide

9. Dæmonibus non litandum, ut bene uelint.

Dei. Sic nec litandum est dæmonibus, ac ne potest quidem eis litari, quum sint mali & homini-
bus noxij. Iam iuxta quas leges uult nos litare Celsus dæmonibus? nam si iuxta receptas in ci-
uitatibus, doceat consonare has cum diuinis legibus. Id si non potest, quandoquidem nec in-
ter se ciuiles leges hîc consentiunt, liquet quòd ne leges quidem propriè sunt, quum malę sint,
ac proinde his non esse obtemperandum. Obediendũ enim est magis Deo quàm hominibus.
Apage hoc Celsi consilium iubentis adorari dæmonas, qui ne tantillum quidem audiendus
est. Solus enim adorandus est Deus optimus maximus, soli preces offerendæ unigenito Dei
Verbo, primogenito creaturæ totius, qui ut pontifex eas ad Deum suum & Deum nostrũ per-
ferat, & patrem suum atq; omnium iuxta uerbum eius uiuentium. Et quemadmodũ non opta
remus nobis fauorem hominum ad malos suos mores pertrahere nos uolentium, ne nemini
beneuoli essent ex factione sibi aduersaria: quia horum beneuolentia facit nos inimicos Deo,
fortasse non futuro beneuolo habentibus tales beneuolos: ita qui norũt dæmonum naturam,
uoluntatem, maliciam, nunquam sibi optabunt eorum beneuolentiam. Nam etiamsi eis non

bene

bene uelint dæmones, nulli tamen malo possunt afficere custoditos propter pietatem à Deo suo & omnium domino, angelos suos ad præsidium eorum qui digni sunt ne lædantur à dæmonibus. Quisquis autem habet Dominum Deum propitium propter suam erga illum pietatem, & propter consilij magni angelum Dei receptum Iesum Dominum, contentus Dei per Iesum Christum fauore poterit dicere fidenter, ut nihil passurus uel ab uniuerso dæmonum exercitu, Dominus illuminatio mea & seruator meus, quem timebo? Dominus protector meæ uitæ, à quo formidabo? dicet etiam illud: Si tota castra contra me aciem struxerint, non timebit cor meum. Hactenus ad Celsi uerba dicentis: Quod si sunt dæmones quidam, dubio procul & hi Dei sunt, quibus & credendum est & litandum iuxta leges: preces quoque offerendæ sunt ut uelint esse propitij. Aggrediamur iam quæ deinceps sequuntur, & examinemus pro uiribus: ea sic habent: Certè si qua patria consuetudo arcet hos à sacrificatis, debuerant in uniuersum abstinere esu animantium, ut Pythagoræ uisum est, animam honoranti & eius instrumenta. Sin causa est quam afferunt, ne epulentur cum dæmonibus, macti sapientia qui nunc demum intelligunt epulari se cum eis, & tunc tantummodo sibi cauent quum uident cœli uictimam. cæterum cum fruges edunt, uinum bibunt, gustantque fructus arborum, cùm aqua ipsa ipsoque fruuntur acre, an non hæc singula ab aliquo dæmonum accipiunt, quibus rerum harum cura distributa est? Nescio quomodo hic putauit necessariò consequi ut abstineat ab esu omnium animalium qui ex instituto patrio sibi à sacrificatis temperant. Non tamen negamus etiam sacram scripturam commonstrare talia, quo securius uiuatur & purius, quando Apostolus inquit, Bonum est non manducare carnem, & non bibere uinum in quo frater tuus offenditur: & rursum, Ne perdas tuo cibo illum pro quo Christus mortuus est: & rursum, Si meo cibo frater offenditur, potius in æternum abstinebo ab esu carnium, quàm meo fratri sim offendiculo. Sciendum tamen quòd quum Iudæi putarent se Mosis legem intelligere, ac proinde lege concessis cibis ut puris uterentur, cauerent à reliquis ut impuris, itemque ab esu sanguinis animaliū & carnium occisæ à fera pecudis, aliorumque de quibus non est tempus nunc disquirere: Iesus magister uolens ad purum Dei cultum uocare omnes homines, ne quis propter cibos lege uetitos, grauatim reciperet religionem Christianam corrigendis moribus utilissimam, pronunciauit non ea hominem inquinare quæ os intrant, sed quæ ex ore prodeunt. Nam quicquid, inquit, in os intrat, in uentrem uadit, & in secessum emittitur: quæ autem procedūt ex ore, de corde exeunt, & ea sunt quæ inquinant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ. Paulus quoque ait: Cibus non commēdat nos Deo: nec enim si non manducabimus deficiemus, nec si manducauerimus abundabimus. Deinde quoniam hæc non carent obscuritate nisi discernantur clarius, uisum est Iesu apostolis, & collectis apud Antiochiam ea de causa presbyteris, & sancto, ut ipsi uocant, spiritui, scribere his qui ex gentibus crediderant epistolam, quæ necessariam tantùm abstinentiam profiteretur se indicere, uidelicet ab idolothytis, suffocato, & sanguine. Nam idolothyta sacrificantur dæmonijs, nec debet homo Dei particeps fieri mensæ dæmonum. Suffocans autem nobis interdicitur, quia sanguis ex eis non est excretus, cuius exhalatione aiunt pasci dæmonas, ne uescamur cibo dæmonum, & ne fortè simul nobiscum edant dæmones, si suffocatum edamus. quod autem de suffocato dictum est, satis indicat cur abstineatur à sanguine. Nec alienum hoc loco fuerit meminisse pulchræ sententiæ, quæ apud Sextum legitur multis Christianorum celebrata. ea sic habet: Esus animatorum est quidem indifferens, abstinere tamen præstat, uideturque magis rationi consentaneum. Itaque non temerè abstinemus ab his quæ sacrificantur dijs uulgò creditis aut heroibus aut dæmonibus, sed multis permoti rationibus, quarum partem iam exposuimus. Sed non ita est abstinendum ab esu omnium animantium, sicut à malicia uel eius operibus: imò non ab animantium tantùm esu, uerumetiam cuiuscunque rei debemus abstinere, si absque peccato non licet edere. Non est enim edendum in hoc ut gulæ indulgeamus illecti cupedijs, sed ut corpus curemus sanitatis gratia: quamuis procul absimus ab opinione de anima mutante corpora corporibus, & prolapsa usque in brutas pecudes: ne ritu Pythagoreorum abstineamus à carnibus parcentes animalibus. Solas enim rationales animas honorare nouimus, & earum instrumēta solenni sepulturæ honore dignamur. Meretur enim rationalis animæ domicilium nō proijci temerè sicut brutorum cadauera, præsertim quod fuit animæ bene ac sanctè instrumēto suo in certaminibus usæ receptaculum. Cæterum quomodo mortui resurgant, & quo corpore ueniāt, superius paucis prout tractatus postulabat, docuimus. Mox Celsus adducit uulgatam illam & Christianis cum Iudæis communem responsionem, ideo abstinere ab idolothytis, ne Deo sacrati epulentur cum dæmonibus, quā refellere conatur. Nos certè quantum ad cibum ac potum attinet, nescimus alium modum uescendi cum dæmonibus quàm si quis in turba edat uictimarum exta, & bibat uinum libatum dæmonijs. Celsus uerò putat uesci cum dæmonibus etiam eos qui fruuntur frugibus, & quodcunque uinum bibunt, gustantque

Esa. 9. *Psal. 27.* *10. De abstinentia à uictimis, superstitiosa, ut putauit Celsus.* *Rom. 14.* *Matt. 15.* *Hominem quæ nam immundū faciant.* *1. Cor. 8.* *Act. 15.* *1. Cor. 10.* *De esu animatorum.* *Cibis cur utendum.* *Sepultura.*

fructus arborum: uel si quis aquam solam sumpserit, hunc quoque bibẽdo participare cum dæmonibus: additque & aerem quem respiramus habere nos dæmonum quorundam beneficio, qui præsint auris uitalibus. Sumat sibi qui uult Celsi patrocinium affirmantis talia, declaretque quòd non angeli Dei, sed dæmones quorum omne genus uitiosum est, dispensationem rerum modò dictarum commissam habeant. Fatemur enim etiã nos non absque præsidio inuisibilium (ut ita loquar) agricolarum ac dispensatorum aliorum, non solùm terræ fruges præberi nobis, uerumetiam fluenta aquarum omniũ: ipsis curantibus terras, aquas, aerem proferre in minoris uitæ usum alimenta, fontes scatere undis ultrò nascentibus, ex aere culta rigari tempestiuis imbribus, eundemque per spiracula reciprocatum uitam refrigerando conseruare: negamus tamen potestates illas inuisibiles esse dæmonas: sed si uerum proferẽdum est liberè, quænam sint horum opera, dicemus fames & sterilitates uinetorum ac arborum, siccitatesque nimias lædendis frugibus, interdum etiam pestilentiam sæuientẽ tum in bruta, tum in homines. hæc omnia dæmonum opera sunt ceu carnificum, iudicio quodam diuino potestatem hanc habentium certis temporibus, siue ad conuertendos homines & cohibendos ab effusa uitiorum licentia, siue ad exercendum genus hominum ratione utentium, ut medijs in aduersitatibus pietatem constanter colentes & à uirtute non discedentes, conspicui fiant ob præstantiam spectatoribus uisibilibus & inuisibilibus: illi uerò contrarij quærentes uitiorum latebras per calamitates arguantur quales sint, & ad se redeãt per spectatores (ut ita dicam) traducti. Testatur diuinorum hymnorum fidicen quòd tristiores Dei iudicis sentẽtias exequantur quidam mali angeli, ubi dicit: Immisit in eos iram furoris sui. An autem etiam alia præter hæc faciant dæmones quãdo permittitur, semper quidem nocendi cupidi, sed non semper ualentes lædere eo quòd prohibeantur, qui potest examinet, diuina iudicia quantum homini licet imaginans, quoties multę simul animæ illa uel illa uia delatæ ad mortem separantur à corporibus. Magna sunt enim Dei iudicia, & propter sui magnitudinem non capiuntur mente uincta etiamnum mortali corpore, ac proinde nec enarrari possunt. Imperitæ uerò animæ ne è longinquo quidẽ hæc inspiciunt.

Inuisibiles agricolæ & dispensatores quæ nobis suppeditent.

Mali angeli quæ mala, permittente Deo, exercent.

Quapropter quidam per temerariam ignorãtiam Deo rerũ administrationem adimunt, eoque prolabuntur impietatis, ut tollant prouidentiam. Itaque non à dæmonibus accipimus singula uictui necessaria, præsertim qui eis decenter uti didicimus; neque cum dæmonibus epulãtur qui fruuntur frugibus, uino, arborum fructibus, aquis, aere: sed potius hæc angelis Dei ferimus accepta, qui quodammodo inuitantur, intra hominis pij domesticos parietes, præceptum illud tenentis, Siue editis, siue bibitis, omnia in gloriã Dei facite. Dum igitur in gloriã Dei edimus, bibimus, spiramus, & cætera eadem ratione facimus, nõ epulamur cum ullo dæmone, sed cum angelis Dei. Non enim decuisset, nec licuisset has res consecrari, si commissæ essent curæ dæmonum. Vnde liquet iam responsum etiam ad ea quæ deinceps consequuntur in hunc modum: Ergo aut nullo modo usquam uiuendum est, nec in hanc uitam ueniendum: aut, quoniam hac conditione in uitam uentum est, gratiæ sunt agendæ dæmonibus rerum terrenarum præfecturas sortitis, eisque preces offerendæ & primitiæ quoad uiuimus, ut ipsos habeamus præsentes ac propitios. Imò sic uiuendum est ut uita instituatur iuxta diuina præcepta quoad potest fieri & quoad nobis donatur donatur autem si edendo, bibendo, omnia denique faciamus in Dei gloriam. nec sunt aspernanda nobis conditoris munera, sed utendum eis cum gratiarum actione. Hac enim cõditione in uitam uenimus, non qua Celsus existimat. nec subiumus dæmonibus, sed Deo uniuersorum domino, cõciliati ei per Iesum Christum & per leges Dei. Nullus dæmon rerum terrenarum præfecturam sortitus est, sed propter suam maliciam ad ima detrusis loca quædam assignata sunt, uel in solitudinibus ubi nulla Dei prorsus uitæ cognitio, sed aliena à cultu eius omnia, uel apud gentes impias & dignas tam ditis præsidibus, ut quæ contempto Deo malunt seruire suis uitijs. Quapropter Celsus quoque Deum nesciens uota persoluat dæmonibus. Nos qui rerum omnium conditori placere studemus, cum precibus & gratiarum pro beneficijs acceptis actione oblatos panes edimus, corpus iam per precationem factos sanctum quoddam & sanctificans, utentes eo cum sano proposito. Celsus uerò etiã primitias uult nos dicare dæmonijs. At nos malumus hunc honorẽ habere illi qui dixit: Germinet terra herbam uirentem afferentem semen iuxta genus suum & similitudinem suam, & lignum fructiferum faciens fructum, cuius semen in ipso secundum genus suum in terra. Cui autem primitias offerimus, ad eundem etiam uota precesque nostras dirigimus, habentes pontificem magnum qui cœlos penetrauit Iesum ipsius Dei filium: & hanc fidei professionem constanter retinemus quàm diu uiuimus, benignitate Dei, filijque illius qui manifestatus est inter nos. Quòd si multorum etiam fauor captandus est, discimus in nostris literis quòd millia millium assistebant ei, & myriades myriadum ministrabãt ei: quæ multitudo quum uidet homines suam erga Deum pietatem imitantes, adiutat eos contendentes ad salutem & Deum inuocãtes, interdum apparendo precantibus, non indignam rem censens si eis ministret, magnaque alacritate ac cõsensu

Vitæ adminicula cum & à quibus percipiamus administris.

1. Tim. 4.

11. Dæmonibus nec uitam nec uitæ huius adminicula, à Christianis accepta referri.

Gen. 1.

Dan. 9.

prompta

prompta ad gratificandum cœlestis numinis inuocatoribus, cui & ipsa preces offerre non desinit. Omnes enim hi sunt ministeriales spiritus, ultro citroque missitari soliti, ut eorum ministerio prouehantur ad salutem qui saluandi sunt. Affirmant licet Græcorũ sapientes nascentium cuique suum dæmonem forte quadam obtingere, nos Iesus docuit ne minimos quidem contemnendos in ecclesia, dicens quòd angeli eorum semper aspiciãt patrem ipsius qui in cœlis est. Propheta quoque dicit: Vallo cinget angelus Domini timentes eum, & eripiet eos. Itaque ne nos quidem negamus multos esse in terra dæmonas, sed fatemur eos esse, posseque multum in malos propter eorum maliciam: sed nihil posse in eos qui se induerũt armatura Dei, acceperuntque robur ad resistendum circumuenire se conanti diabolo, meditanti huiusmodi certamina, ut qui sciunt non esse nobis luctam aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi huius rectores, aduersus nequam spiritus huius aeris. Videamus porrò & aliud Celsi dictum tale: Nisi forte Persarum Romanorumue regis satrapa, aut præses, aut dux, aut procurator, aut etiam minorem magistratum gerens aliquis minorem curam ac ministerium neglectus multum potest lædere: atqui uerò terrestresque satrapæ ac ministri parum nocere possunt acceptis iniurijs. Vide quemadmodum hominum more satrapas summi Dei & præsides & duces & procuratores, minoresque magistratus ac minora ministeria faciat grauiter sæuire in contumeliosos, non intelligens quòd ne uir quidem sapiens lædere se quenquam cupiat multo pronior ad corrigendos proteruos etiam: nisi forte Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore & Citiensi Zenone deteriores sunt isti Celsi satrapæ & præsides ducesque Dei optimi maximi, quorum Lycurgus in potestatem suam tradito qui exciderat ipsi oculum adeo non ultus est acceptam iniuriam tam grauem, ut non priùs salubribus monitis hominem incantare desierit, quàm eum ad philosophandum induceret. Zeno autem inimico dicenti, Dispeream ni malum tibi dedero: retulit, Et ego dispeream ni te mihi cõciliauero. Taceo formatos ad Iesu disciplinam, quibus dictum est: Diligite inimicos uestros, orate pro deuouentibus uos, ut fiatis filij patris uestri cœlestis, qui solem suum oriri iubet super malos atque bonos, & pluit super iustos atque iniustos. In propheticis quoque oraculis iustus ista loquitur: Domine Deus meus, si feci hoc, si est iniquitas in meis manibus: si retribui retribuentibus mihi mala, decidam ab inimicis meis inanis, persequatur inimicus animam meam & comprehendat, & conculcet in terra uitam meam. Sed fallitur Celsus. ueri satrapæ, præsides, duces, procuratoresque Dei angeli non lædunt contumeliosos homines: quos si qui lædunt sunt ex numero malorum illorum quos etiam Celsus imaginatus est, qui nullam satrapiam procurationemue cõmissam habent à Deo. Lædunt autem sibi obnoxios, qui se illis ultrò submiserunt tanquam dominis. Hoc est enim, opinor, cur certis in regionibus cibis uetitus uescentes si subditi sint ijs dæmonibus non impunè ferunt. Quòd si alienus idem faciat, qui se non subiecit eorum dominio, immunis est à piaculo, iubens flere illos dæmonas. Vt enim cæteri, per ignorantiam eis deuoti, obnoxij sint eorum iniurijs, certè Christianus qui uerè Christianus est, dicatus uni Deo uerboque ipsius, non potest lædi à dæmonibus, utpote illis præstantior. Non læditur autem, quia circumuallabit angelus Domini circumquaque timentes eum, & eripiet eos: & angelus eius perpetuò faciem cœlestis patris aspiciens, semper preces eius in cœlum offert per unicum pontificem summo Deo, ipse quoque pro sibi commisso deprecans. Proinde Celsus sua terricula menta auferat minitans maluui à dæmonibus quos nos contemnimus. nihil enim nobis cõtempti dæmones possunt officere, cùm dicati simus ei qui unus succurrere potest dignis omnibus, nihilominus tutores pijs addẽs suos angelos: ut nec contrarij angeli, nec eorum princeps qui & huius seculi princeps dicitur, quicquam ualeat contra Deo deuotos homines. Deinde oblitus cum Christianis se agere soli Deo per Iesum preces offerentibus, admiscet aliena temerè cum rebus Christianorum confundens & dicens: Quos si barbaricis nominibus quis appellet uirtutem habebunt: sin Græcis aut Romanis, non item. Quem enim nos inuocamus nomine barbaro? Quare persuasum sit omnibus, Celsum hæc nobis obijcere immeritis: sciántque quòd germanè Christiani ne usitatis quidem in sacra scriptura Dei nominibus utantur inter precandum, sed Græci Græcis, Romani Romanis, singulique precentur propria lingua, Deumque celebrent pro uiribus: & omnium linguarum Dominus omnibus linguis precantes exaudit, tam uariè loquentes haud secus quàm consonos (ut ita dicam) & unius uocis homines intelligens. Non est enim Deus maximus unus eorum qui certam aliquam linguam sortiti sunt siue Græcam siue barbaram, cæterarum ignari, nec solliciti de alienæ linguæ hominibus. Post hæc deinceps quod aut ex nemine Christiano audiuit, aut ex uulgari quopiam malo & indocto, ait Christianos dicere: Ecce accedens ad statuam Iouis aut Apollinis aut cuiuscunque Dei, conuicior ei colaphosque incutio, nec tamen ulciscitur: non uidens in diuinis legibus hoc quoque mandatum, † Dijs non maledices: ne os nostrum assuescat cuiquam maledicere: quibus dictum est: Bene precamini, & nolite maledicere: & qui didicimus quòd maledici re-

Hebr. 1.
Matth. 18.
Psal. 33.
Dæmones in malos desæuiunt.
Ephes. 6.
12. Dæmonas pro satrapis et præsidibus acris non haberi à nobis, cum tantum nocere possint contemptoribus.
Matth. 5.
Psal. 7.
Psal. 33.
13. Barbaricis nominib. nos uti in precib.
14. Eosdẽ idola conuiciari.
Exod. 22.
Rom. 12.
1. Cor. 6.
† De iudicibus non de idolis dictum est.

gnum Dei non hæreditabunt. Quis est autem inter nos adeo stultus ut hæc dicat, nec uideat, nihil talia ualere ad tollendam opinionem de dijs uulgò creditus? quandoquidem nonnulli prorsus tollentes numen ac prouidentiam, & quidam pro philosophis habiti dogmatum impiorum auctores, nec ipsi passi sunt quicquã eorum quæ uulgus mala existimat, nec ij qui amplexi sunt illorum sententiam, sed fruuntur sanitate ac diuitijs: si quis tamẽ diligentiùs disquirat, apparebunt tam mulctati quàm qui maximè. Nam quæ grauior calamitas, quam non intelligere conditorem ex hoc mundi ordine? quæ maior miseria quàm cæcatos habere mentis oculos, nec uidere creatorem ac patrem omnium mentium? Talibus uerbis nobis afflictus per calumniam, quum Christiani non soleant dicere talia, putat se nactum defensionem opinione sua seriam, nostra uerò ludicram, ad nos sermonem uertens in hunc modum: Nõ uides igitur bone uir, quòd etiam tuo dæmoni opponens se quispiam non solùm conuiciatur, sed terra mariq; illum exigit, & te sacratam ei statuam uinctum in crucem agit, nõ succurrente tuo dæmone quem ais Dei filium? Hæc responsio locum haberet, si uteremur uerbis qualia nobis tribuit, ne sic quidem uerum dicens dum dęmonia uocat Dei filium. Nos enim qui didicimus malos esse omnes dæmonas, negamus dæmonem qui tam multos conuertit ad Deum, sed Dei uerbum & Dei filium esse dicimus. Celsus uerò, qui nullos scit malos dæmonas, nescio, quomodo sui oblitus Iesum uocauit dæmonem. Sed manet sua pœna impios, qui contemptis quę offerebantur remedijs persistant in malicia (ut ita loquar) immedicabili. Nos tamen per doctrinam de futuro supplicio multos à peccando retrahimus. Quid autem apud Celsum sacerdos seu Apollinis seu Iouis super hoc respondeat consideremus. Serò, inquit, molunt deorum molæ, & in natos natorum & qui nascentur ab illis. Vide quanto potius sit nostrum illud, Non monẽtur patres pro filijs, neq; filij morientur pro parentibus. quisq; suo peccato morietur. Item illud, Qui ederit uuam acerbam, ipsius dentes obstupescent. Item illud: Filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij: & iustitia iusti erit super ipsum, sicut iniquitas iniqui erit super ipsum. Quòd si quis dixerit simile esse istud, In natos natorum, & qui nascentur ab illis: nostro huic, Qui reddit peccata patrum in filios ad secũdam & tertiam generationem qui se oderint: discat quòd apud Ezechielem parabola hæc esse dicitur, reprehendentem eos qui dicunt, Patres ederũt uuam acerbam, & obstupuerunt dentes filiorum: quod dictum mox illud subsequitur, Viuo ego, dicit Dominus, nisi quisq; suo peccato morietur. Nõ est autem huius temporis enarrare quid significet hæc de peccatis tertia quartaq; generatione reddendis parabola. Tandem anicularum more conuiciatur. Tu simulachra horum irrides eum conuicijs, qui si præsenti Libero aut Herculi conuicium fecisses, fortasse lætus non discederes: tuum uerò Deum præsentem qui distenderunt & cruciauerunt, nihil mali passi sunt, ac ne pòst quidem tot ætatibus quicquam circa eos nouatum uidemus: sicut nemo eo meliùs habuit, quòd crederet hunc non magum fuisse, sed Dei filium. Ergo qui eum mandatis miserat filium, permisit eum tam crudeliter unà cum suis mandatis perire, & tot iam seculis rem dissimulat? quis pater est tam impius? Dices illum passum, quia sic uoluit. Possem dicere hos quoq;, quos tu blasphemijs lacessis, ferre quia sic libet. Nam par pari conferre fuerit optimum. Sed uindicant profectò in conuiciatores quos fugientes latitantesq; protrahunt ad supplicium. Ad hæc quoq; dicerem, nos conuiciari nemini, doctos quòd maledici regnum Dei non hæreditabunt: qui etiã illud legimus: Bene precamini deuouentibus uos, bene precamini & nolite execrari: scientes Apostoli uocem esse: Dum malè audimus bene loquimur. Quòd si ne regerere quidem conuicium disciplina Christiana permittit, quanto stultius est conuiciari ubi non oportet. Perinde est autem, siue lapidi conuicieris, siue auro & argento formato in effigiem nihil habentem Deo simile. Itaque ne deridemus quidem statuas inanimas, sed istos qui ante illas uenerabundi procidunt. Imò ut iam insint his simulachris dedicatis dæmones, & aliud habeatur pro Libero, aliud pro Hercule, ne in hos quidem iaculamur conuicia. Vanum enim id fuerit, nec animæ miti, pacatæ, tranquillæ conueniens, quæ didicit ne malis quidem conuiciandum uel hominibus uel dæmonibus. Nescio porrò quomodo Celsus imprudẽs eò prolapsus sit, ut quos paulo antè celebrauit diuinis laudibus, uel deos uel dæmonas, nunc ipsis factis ostendat esse pessimos, & uindictæ libidine sæuientes magis quàm corrigendi studio, si quis conuicium eis fecerit. ait enim: Si Liberum ipsum aut Herculem præsentem lacesseres conuicio, fortasse nõ lætus discederes. Cæterùm quomodo absens audiat, doceat qui uult: & cur nunc adsint nunc absint dæmones, tum ob quæ negotia uitrò citroq; cõmeent. Deinceps autem putans nos corpus Iesu extensum & cruciatum, non deitatem eius, dicere Dei filium, & in quantum extendebatur ac cruciabatur Deum credere: tum uerò, inquit, Deum præsentem qui distenderunt & cruciauerunt nihil mali passi sunt. Qua de re quoniam superiùs diximus multa, nune data opera locum hunc silentio præteribimus, ne uideamur ijsdem iterum atq; iterum repetendis obtundere. Quoniam autem ait ne postea quidem per tot secula pœnas luisse quenquam ex Iesu cruciatoribus,

Ezech. 18. *Hier. 31.*

Exod. 20.

Matth. 5. *Non idola, sed idololatræ deridendi.*

15. Crucifixores Christi, an nihil mali passi sint.

toribus, declarabimus ipsi & omnibus qui uolunt discere, urbem illam in qua populus Iudęorum Iesum depoposcit ad supplicium, Crucifige, crucifige, clamitans, latronem autem propter seditionem & homicidium in carcerem coniectum dimitti maluit quàm Iesum accusatum per inuidiam, non ita multo pòst bello petita, diuturnamq; oppugnationem perpessa, usqueadeò uastata est, ut deleretur funditùs & desolaretur, Deo iudicante locum ipsum indignum qui habitaretur ab hominibus, & sic quoq; consulente ijs quos uidebat inemendabiles, quondieq; proficientes in deterius, donec dederentur hostibus ad supplicium. Hæc omnia facta sunt propter effusum Iesu sanguinem in ea terra ipsorum insidijs, quæ tantum scelus ferre amplius non poterat, in Iesum perpetratum ab impijs. Itaq; passionem eius magnę rerum nouationes secutæ sunt, una hæc quæ uehit Iudæorũ, altera quæ uniuersæ genti accidit: in cuius locũ noua Christianorum gens subitò exorta successit, uelut uno partu edita. Nouum & hoc, quòd alieni à testamentis Dei promissionibusq; & à ueritate procul dissiti, receperunt eam per diuinã potentiam. Hæc certè non hominis magi, sed Dei fuerunt opera, qui cum mandatis uerbum suum in Iesu miserat. Sed quamuis ille à crudelibus accusatus iniustè damnatusq; supplicium inaudita mansuetudine pertulit, non perierunt tamen mandata quæ diuinitùs attulerat propter mortem eius, imò quod miseris tanto magis peruenerunt in notitiam hominum, sicut ipse Iesus testatur dicens: Si granum frumenti delapsum in terram non moriatur, ipsum solum manet: sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Mortuum igitur frumenti granum Iesus multũ fructum attulit, & pater eius prospicit omnibus omni seculo è morte huius frugiferi grani prouenientibus. Itaq; pius pater est Iesu pater, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus eum tradidit, agnum suum, ut peccatum mundi tolleret. Agnus Dei pro uniuerso mundo mortuus, quapropter non coactus, sed uolens ac sciens pertulit quicquid in eum sibi permisit scelerarorum audacia. Post hęc Celsus ad conuiciatores simulacrorum uertens sermonem, Possem, inquit, dicere, hos quoq; quos tu cõuicijs lacessis, ferre hoc quia sic libet. Nam par pari cõferre fuerit optimum. Sed uindicant profectò in conuiciatores, quos fugientes latitãtesq; protrahunt ad supplicium. Ergo non in conuiciatores sæuiunt, sed in homines Christianos profligantes se tum è simulachris, tum ex humanis animis ac corporib. ut ulciscantur acceptam iniuriam. Imprudens enim Celsus uerum dixit hoc loco. Nam uerum est certas esse malis dæmonibus animas uel damnantium Christianos uel deferentiũ, omniumq; quibus probatur Christianorum persecutio. Sed quoniã animæ occisorum propter Christianã pietatem gloriosè migrantes è corporibus demoliebantur dæmonũ potentiam, & frangebant eorum insidias quas hominibus struere nunquã desinunt: hanc ob causam, opinor, experimento docti uictos se ac profligatos ueritate martyrũ, uerin sunt illos aggredi denuò, & uindictam de ipsis ob damnũ acceptum sumere. Atq; ita usq; dum obliuiscantur antea actorum, uerisimile est non conturbaturos mundum aduersus professores Christiani nominis. ubi uerò uires recollegerint, & malicia cæcati rursus oppugnare Christianos uoluerint, rursus profligabuntur: & animæ piorum propter pietatem exutæ corporibus delebunt mali dęmonis copias. Equidem opinor dęmonas, ut qui sentiunt noxiam esse potentiæ suæ piorum uictoriã, succumbentes autẽ in hoc certamine fidemq; abnegantes fieri sibi obnoxios, interdũ fauere Christianis in iudicio, q torqueãtur eorũ confessione, negatione recreentur: cuius rei signũ uidere licet in ipsis iudicib. quib. permolestũ est dũ spectant tolerantes cruciatus fortiter, contrà exultant gaudio quoties Christianus uictus est. Nõ enĩ hoc humanitate quadã quã præ se ferunt faciũt, manifestè uidẽtes, quòd succumbentiũ iurata lingua est, animus iniuratus est. Hactenus ad illa uerba, Vindicant profectò in cõuiciatores, dũ fugientes latitantesq; protrahũt ad suppliciũ. Non metu tñ Christianus fugit etiãsi fugiat, sed seruãs mandatũ pręceptoris sui, seq; putũ ad aliorũ utilitatẽ custodiens. Nunc uideamus quid deinceps sequat in hunc modũ. Quid attinet recẽsere oracula tã multa partim ꝓphetarũ ac prophetidũ, partim aliorũ afflatorũ tũ uirorũ tũ mulierũ, fatidica uoce canẽtiũ quę hauserũt è deorũ adytis? q̃ multa itẽ è uictimarũ extis prædicta sint ea cõsulẽtibus? q̃ multa alijs pręmõstrata ꝓdigijs? quibusdã etiã manifestæ se obtulerũt deorũ species. Plena est omnis uita exẽplis q̃ multæ urbes ex oraculis sint conditæ, ut pestilẽtias famesq; euaserint, q̃ multæ malè perierint securæ oraculorũ aut immemores, q̃ multæ horũ monitu deductæ sint coloniæ, auctæq; magnis felicitatib. dũ iussa non negligunt, q̃ multi uel principes uel priuati bene maleùe rem gesserint his rationib. q̃ multi ęgrè ferentes nullos se habere liberos uoti sui facti sint cõpotes. q̃ multi effugerint irã dæmonũ, q̃ multi mẽbris mulctati sanitatẽ receperint pristinã, rursum q̃ multi sacris uiolatis mulctati sint è uestigio, alij mente capti, alij proferentes ultrò sua scelesta facinora, nõnulli illatis sibi manib. nõnulli morbis correpti immedicabilib. nec desunt exempla uoce horrenda examinatorum erumpẽte intimis ex adytis. Nescio qui fit ut Celsus hæc tanquã confessa in medium proferat, in nostras uerò literas celata miracula, siue Iudaica, siue de Iesu eiusq; discipulis prodita, habeat pro fabulis. quin potius nostra uera sunt,

quę

Ephes. 2.

Ioan. 12.

Rom. 5.
Ioan. 1.

Martyres obfuere plurimũ dæmonium cultui.

16. De oraculis & superstitione Ethnica.

Nostris Prophetis plus esse tribuendū quā Pseudoprophetis Ethnicorū.

quæ Celsus affert fictitia: quando ea non credunt etiam Græcorum philosophi, præsertim qui sectātur Democritū, Epicurū, Aristotelem, forsitan crediturí nostris auctoribus si incidissent in Mosem, aut prophetarum alicuius uel ipsius Iesu miracula. De Pythia certè fertur in historijs, corruptam aliquando edidisse oracula. Nostri autem uates nō solùm suo seculo in magna fuerunt admiratione, uerumetiam apud posteros. Ex illorum enī oraculis & urbes sunt conditæ, & homines sanitati restituti, & sedatæ pestilentiæ. Colonia quoq; ex Aegypto in Palæstinā oraculi monitu deducta est, uniuersus Iudæorum populus: qui tantisper dum præcepta Dei seruaret, floruit, lapsus uerò pœnituit. Quid memorē quàm multi principes aut idiotæ in sacra historia legantur bene male ue rem gessisse, prout uel paruerūt prophetis uel contēpserunt eorū monita? Quòd si de prole uotis expetita dicendū est, inueniemus factos patres ac matres inuocato rerum conditoris numine. Legatur Abrahami Sarræq; historia, ex quibus Isaac prognatus est iam decrepitis, pater ille Iudæorū omniū, deq; alijs præterea. Legantur item quæ de Ezechia produntur, non solū sanato iuxta prædictionē Esaiæ, sed etiā magna cū fiducia pollicente sibi, Posthac procreabo liberos qui annūcient ruā iustitiā. In quarto quoq; Regnorū Helisæi hospita gratia Dei prophetæq; precibus mater facta est: membrorū quoq; usu priuati ope Iesu sanitati restituti sunt innumeri: sicut in Machabæorū rebus legitur de afflictis toto corpore, qui ceremonias Iudæorum templi uiolare ausi sunt. Sed dicent Græci hæc esse fabulas quamuis confirmata duarum integrarum gentium testimonijs. Quin igitur potius Græcorū scripta habentur pro fabulis? Quòd si quis propius res contemplatus, ne uideatur temerè sua probare, aliena reijcere, dicat & quæ Græci narrāt, patrata esse à quibusdā dæmonibus, & quæ Iudæi, uel à Deo per prophetas facta uel ab angelis, aut à Deo per angelos: Christianorū item miracula uel per Iesum designata uel per apostolos: age conferamus hæc inuicem, uideamusq; quid sibi uoluerint qui hæc operati sunt: tum quomodo inde uel utilitatem uel damnū uel neutrū acceperint qui putantur adiuti beneficijs, & an non meritò uideri debeat philosophata tota Iudæorum natio priusquàm Deum affecerunt iniuria: tum quàm mirabiliter Christiani religionis initio, non minus miraculis quàm doctrina sint adducti ad relinquenda instituta patria, & ad aliena

Genes. 21.
Esa. 31.
4. Reg. 4.

Doctrina & miracula.

traducti. Nam quantum ratione colligi potest, non est probabile, uel Iesu Apostolos homines illiteratos & plebeios, ausos aggredi prædicationē doctrinæ Christianæ alia re fretos quàm data sibi uirtute & in dicendo docendoq; gratia: uel auditores mutasse diuturnas multarum ætatum consuetudines, nisi motos admiranda illorum in patrandis prodigijs potentia, & addixisse se tam diuersis à suo ritu opinionibus. Deinde nescio quomodo Celsus mentione facta alacritatis nostrorum usq; ad mortem decertantium ne fidem abiurent, mox memorat initiatores istos quos mystagogos uocant, conferens eos & exæquans Christianis hominibus. ait enī: Certè quemadmodum tu bone uir credis æterna supplicia: sic etiam sacrorum nostrorum interpretes, initiatores accedentium ad ea mystagogiq;. tu ea minaris alijs, illi contrà tibi. Considerandum igitur utra ueriora firmioraq;. uerbis enim ex æquo utriq; contendunt pro suis opinionibus. Quòd si argumentis agendum sit, illi mox initio proferunt diuina responsa & quædam dæmonicarum uirtutum opera conquisita è diuersis oraculorum sacrarijs. Ergo hoc dicit æternas pœnas in terra & nos affirmare, & initiatores, examinandumq; utrorum sententia sit uerior. Equidem pronunciarem penes eos ueritatem esse, qui possunt auditorem sic dictis suis afficere, ut ita uiuat tanquam hæc habeat persuasissima. Iudæi & Christiani uehementer afficiūtur persuasione quam habent de futuro, ut uocant, seculo, deq; præmijs iustorum tunc recipiēdis & pœnis impiorum. Proferat Celsus aut quicunq; uult aliquos ab istis mystagogis permotos terrore futuri supplicij. Credibile est enim hanc esse patris illius & auctoris huius doctrinæ uoluntatem, ut non solùm abominemur eas pœnas, & disseramus de eis: sed sic afficiamur his sermonibus, ut pro uirili caueamus ne quid committamus dignū pœnis talibus. Quin & prophetarum libri, si quis non oscitanter legat eorum prædictiones, sufficere uidentur ad persuadendum illos uiros afflatos fuisse Dei spiritu. His nullo pacto conferri merentur dæmonum opera manteorumúe oracula. Videamus quid deinceps Celsus nobis afferat. Iam hæc an non

17. Mystagogos Ethnicos Celsus martyribus nostris cōparauit.

18. De resurrectione & uita æterna.

absurda, quòd desideratis & speratis resurrectionem corporis nihil ducentes optabilius, & idem corpus ut uile in omnes cruciatus proijcitis? uerùm apud istos hoc credentes & intabescentes corpori non est disserendum de rebus talibus. Hi sunt enim homines etiam aliàs rustici, impuri, sine ratione, laborantes seditionibus. Cæterùm his qui animam, siue mens spiritualis ea dicenda est, siue spiritus intellectiuus sanctus beatusq;, siue anima uiuens, siue diuinæ incorporeæq; naturæ progenies cœlestis & incorruptibilis, siue quomodocunque hanc appellare libet, sperant se habituros sempiternam, illud cum Deo dicturus sum: rectè eos sentire quòd felices erunt qui bene uixerunt, iniusti uerò malis æternis tenebuntur: à quo dogmate nec isti, nec mortalium quisquam unquam resiliat. De resurrectione, utcunque nobis eam sæpius exprobrat, qui iam suprà diximus quod uisum est & quod potuimus, non est cur ad semel dilutum.

19. Corpus nos anteferre animæ.

lutum crimen toties respōdeamus quoties abijcitur. Calumniatur autē Celsus, nihil nos in his è quibus constamus existimare præstantius corpore. Profitemur enim animā, præcipuè rationalem, potiorē esse quouis corpore: quandoquidē imaginem cōditoris capit, non corpus, sed anima. Nec enim Deum esse corporeū opinamur, ne deuoluamur in eas absurditates, in quas inciderant quidam Zenonis & Chrysippi sectatores philosophi. Quoniam autem exprobrat nobis desiderium corporis, sciat si mala res est desiderium, nos nihil desiderare. sin autē indifferens, desideramus quicquid Deus iustis pollicetur. atq; hac ratione resurrectionē quoq; iustorū desideramus speramusq;. Celsus putat nos facere inconsistentia, dum modò speramus Deū dignaturum corpora nostra resurrectionis honore, modò ipsi ut uile id in quouis cruciatus proijcimus. atqui nihil est uile quod propter pietatem patitur, & propter uirtutem aduersitatibus se obijcit: sed quod cum uicijs cōsumitur in uoluptatibus. Testatur sacra scriptura dicens: Semen honoratum semen hominis, semen uile semen hominis. Deinde putat Celsus non disserendum apud bene sperantes de corpore, ut intabescentes desiderio rei quam impossibile sit assequi, rusticos eos, brutos, & sediuosos nominans, cùm debuisset ut uir humanus succurrere imperitioribus. Non est enim tam angustè circumscripta benignitas ut se non etiam ad bruta porrigat, nedum ad homines subrusticos: sed conditor noster fecit nos in omnes ex æquo beneficos. Digni sunt igitur etiam rustici cum quibus disseratur, ut quantum fieri potest urbaniores reddantur: impuri quoq; puriores faciendi sunt, & bruti temerè quidlibet sentientes, animaq; languentes curandi sunt ne quid sine ratione agāt postbac, neue langueant. Post hæc probat eos qui animam, siue mens spiritualis ea dicenda est, siue spiritus intellectiuus sanctus beatusq;, siue uiuens anima, sperant se habituros sempiternam, laudans etiā Deo fauente dogma de iustorum æterna felicitate, iniustorum æternis miserijs, nec ullum ex omnibus Celsi dictis ęquè miror, quàm quod nunc ita concludit sermonem, Non Christiani, nō alij, resiliant ab hoc dogmate. Atqui cùm contra Christianos scriberet, quorum fides omnis uersatur circa Deum promissionesq; iustis per Christū factas, & cōminationes iniustis intentatas, cauere debuerat ne quis sermonem ipsius præferens Christianę doctrinæ resiliret à dogmate in quo uult cōstanter permanere omnes tum Christianos tum reliquos homines. Quanto melius Chrysippus in libro De curandis affectibus, qui uult affectibus ut prementibus & molestantibus humanam animam mederi primò quidem rationibus sanis, secundò autē & tertiò uel parum probatis sibi dogmatibus. Ait enim, etiamsi essent tria bonorū genera, tum quoq; affectibus medendum, non in quirēdo curiosè tempore inflammationis affectuū, quo dogmate præoccupatus sit qui laborat, ne fortè dum intempestiuè occupamur in reuellendo ex anima dogmate, pereat occasio medelæ qualiscunq; admittitur. additq; etiamsi uoluptas esset bonum opinione eius, qui affectus est, nihilominus ei succurrendum, declarandumq; quòd ne his quidem affectus conceduntur qui in uoluptate summum bonum & actionum suarum scopum constituunt. Debuerat igitur & Celsus semel approbato dogmate iustorum præmijs æternis iniustorūq; miserijs, pergere quo cœpit, ostenderetq; institutis primùm à se rationibus, si modò poterat, uerum esse persuasionem tam de præmijs illis quàm de supplicijs nunquam finiendis utrisque. Nam nos quoq; ante omnia rationibus illis innumeris quibus ipsi ad Christianam pietatē perducti sumus, conamur omnes quotquot possumus eodem adducere. Vbi uerò inuenimus præoccupatos calumnijs quibus Christiani grauamur, ita ut imaginatione Christianæ impietatis ne aures quidem adhibere sustineant his qui diuinam hanc doctrinam pollicentur: ibi humanitati studentes quoad eius fieri potest, damus operam ut saltem illud de impiorum æternis pœnis dogma persuadendo reddamus idoneos ad percipiendam hanc doctrinam etiam eos qui nolunt Christiani fieri. Idem facimus persuadendo uera esse quæ dicuntur de rectè actæ uitæ præmijs, quandoquidē uidemus multa de uita bene instituenda docere etiam alienos à cognitione nostræ fidei, & quidē nostris placitis similia. Nec em̄ omnes carēt cōmuni sensu de rebus honestis & iustis, iniustisq; & turpib. Itaq; omnes homines contēplantes hunc mundū & ordinem motūq; cœlestium orbium, siderumq; in aduersum mundo intentum, ad hæc aeris temperiem in usum animantiū præcipuè hominū, uberemq; copiā rerum creatarum homini seruiētium, uereri debent ne quid faciant quod creatorem offendat, quodq; ipsorum menti ac conscientiæ displiceat: scireq; non defore peccatis pœnas & benefactis pręmia, pro cuiusq; meritis rependenda per gubernationē rerum omniū: futurumq; ut hinc migrent omnes homines, boni quidem feliciter ad meliorem conditionem, mali uerò malè, miserijs & tormentis tradendi propter ea quæ designauerūt per iniquitates, libidines, & intemperantias, & per ignauiā, formidinē, omnemq; insipientiā. Hactenus ad hunc quoq; locū: uidenda sunt & reliqua Celsi uerba, quæ sic habent. Quoniam autē alligari corpori homines nati sunt, siue quòd ita postularet huius uniuersitatis ordinatio, siue ut pœnas peccati luerent, siue affectib. quibusdam animam grauantibus, donec purificetur per certos circuitus: siquid em iuxta Empedoclem debet:

Superba uox Celsi.

Affectibus quō nos mederi conueniat.

Christiani quō modo agāt cū Ethnicis apud quos delati sūt errorum et flagitiorum falsa criminatione.

Ter

Ter mille decies errando spiritus horas
Per varias species diuis procul esse beatis:

20. De animabus corporibus alligatis et verā expiatione.

credendum est commissos eos esse quibusdā huius carceris curatoribus. Vide hic quoq; ut de arduis rebus humano more dubitans, recensitisq; plurium opinionibus de causa nostræ natiuitatis, quendam timorem præ se fert, non audens pronunciare quid horum falsum sit, fortasse quia non suū putabat, semel lata sententia uel assentiri cuiquā temerè, uel confidenter damnare placita ueterum. Sic poterat etiā de Iudæorum scriptura, & prophetis de Deo docentibus, saltem dubitare, si credere nolebat: considerareq; quòd par erat & seruientibus Deo uniuersorum domino, uel propter honorem hunc ei habitum, uel propter cōmissas eis ab eo tantas res, legem ferri, sæpe innumera pericula mortesq; contemnentibus, modò ne despicerētur à Deo. Aequum item fuisse ut eis se aliquo pacto ostēderet, quandoquidē illi spretis ac fastiditis simulacris operibus artificum conati sint ratiocinatione subuehi usq; ad ipsum Deum altissimum. Oportebat igitur eum considerare, quòd ille qui audit cuncta uidetq; cōmunis pater omnium & conditor, etiam singulorum quærentium se religionemq; uerā sectantium uoluntatem iudicans, his quoq; fructum aliquem dominationis suæ retribuat, atq; ita pietatem eorum erga se augeat. Hæc si reputasset Celsus, & qui oderunt Mosem prophetasq; Iudæorum & Iesum ipsiusq; germanos discipulos uerbi eius operarios, non ita conuiciarentur Mosi prophetisq; & Iesu cum suis apostolis, nec solos ex omnibus orbis totius gētibus Iudæos respuerent, dicentes eos peiores Aegyptijs usq; ad bruta, siue per superstitionē, siue per quemcunq; alium errorem, quantum in ipsis est Dei honorem demittentibus. Hæc autē diximus nō quòd cuiquam auctores uelimus esse dubitādi de doctrina Christiana: sed ut doceremus istos eius doctrinæ laceratores, sanius esse uel dubitare de professoribus eius, q̄ loqui tam temerariè de Iesu atq; illius discipulis, quod nesciunt ipsi affirmando, nec cum comprehensiua phantasia quam uocant Stoici, nec cum alio ullo iudicio de quo singulæ philosophorū sectæ quicquid ipsis uidetur pronunciant.

21. An carceris curatorib. anima sit commissa, an uero soluta.

Deinde quoniam Celsus ait: Credendum est eos cōmissos esse quibusdam huius carceris curatoribus: respondemus quòd anima uirtute prædita soluta est uitiorum uinculis etiam in hac uita quam Hieremias uinctorum terram nominat: idq; iussu Iesu, sicut multò ante aduentum eius Esaias propheta prædixerat. Quid autem ille iubet, nisi ut uincti è carcere prodeant, & in lucem qui degebant in tenebris? Et hic ipse Iesus, sicut idem Esaias olim de illo cecinit, Sedentibus in regione & umbra mortis lux orta est: ut & nos dicamus, Dirumpamus uincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum. Quòd si posset audire sensum retrusiorem euangeliorum Celsus & qui similiter sunt affecti erga nos, non consuluisset nobis ut pareremus his quos ipse carceris huius curatores nominat. Scriptum est in Euangelio quòd mulier quædam erat incuruata non ualens se erigere, quam quum uidisset Iesus, & animaduertisset qua de causa non sineretur caput attollere, dixit: Hanc autem filiā Abrahæ quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui in die sabbati? Quòd autem etiam nunc alligati à satana proruunt in terram, illo non sinēte suspicere, quòd uelit nos terrena spectare, nec quisquā eos erigit, nisi Verbum quod in Iesu aduenit, quod priùs erat apud Deum. Venit sanè Iesus ut liberaret omnes oppressos à diabolo, & de illo dixit cū quadam decente se grauitate: Nunc princeps mundi huius iudicatus est.

Hier. 22. Esa. 9. Psal. 2. Luc. 13.

Redargutio dæmonum.

Itaq; non conuiciamur dæmonibus hic uersantibus, sed coarguimus eorum machinationes in perniciem humani generis, sub prætextu oraculorum & sanandorum corporum, uolentium à Deo separare animam delapsam in corpus hoc humilitatis: quam humilitatem qui intelligunt, exclamant illud apostolicum, Miser ego homo, quis me liberabit ex hoc mortali corpore? Nec tamen frustra corpus præbemus torquendum & uerberandum. Non enim gratis hæc perferimus, dum recusamus terrestres dæmonas appellare deorum nomine, quātumlibet huc nos suis insidijs pertrahere conentur tum ipsi, tum eorum cultores: & gratū est Deo, uerberari nos propter uirtutem, atq; torqueri propter pietatem: mori deniq; propter sanctitatē meritò non refugimus, quia pretiosa est in conspectu Domini sanctorum eius mors: & fatemur bonum esse nō nimis uitam amare.

Rom. 7.

23. Martyres maleficis contulit impius Celsus.

Cæterum Celsus dum nos confert maleficis merita pro latrocinijs supplicia dantibus, nec erubescit nostram uoluntatem eorum affectui similem dicere, prodit se germanum fratrem esse illorum qui Iesum iniquis annumerauerunt: in quibus impleta est illa prophetia: Et cum iniquis reputatus est.

Esa. 53.

24. Contēptores dæmonum rebus ordinibusq; uitæ huius frui nō debere.

Deinceps autem Celsus sic loquitur. Alterutrum eligendum est. Si dedignantur colere officia præsidesq; horum, ne sumant uirilem togam, ne ducant uxorē, ne suscipiant liberos, ne faciant aliud quicquam in uita, auferant se hinc uniuersi nullo relicto seminario, ut in totū solitudo fit in terra huius hominum generis. Quòd si & uxores ducturi sunt & liberis operā daturi, & fruges gustaturi, & uitæ socij futuri, etiā malorū partem suā perferent. Hoc enim natura postulat, ut omnes homines mala experiātur. necesse est enim esse mala, nec habēt locū alibi. Reddēdi sunt igitur cōuenientes & debiti honores horum præsidibus, & in-

& inseruiendum huius uitæ officijs, donec soluātur è uinculis, ne uideantur & ad hæc inutiles. Iniustū enim est participē esse horum quæ isti habēt, & uelle immunē esse. Respondemus & ad hæc, nullū uideri nobis digniorē è uita exitum quàm propter uirtutē & pietatē, quoties ea conditio proponit à magistratibus ius in uitam nostrā habere se putātibus, ut aut parendo præceptis Iesu moriamur, aut si malimus uiuere, ab eius institutis discedamus. Cæterū uxorē ducere permisit nobis Deus, quia non omnes meliora, hoc est castitatē, capiant: & susceptos ex his liberos educare, nō è uita tollere quod donatum est à prouidentia. Nec hoc pugnat cū contemptu terrestrium dæmonum. Armati enim armatura Dei stamus ut athletæ pietatis cōtra insidiantium nobis genus dæmonū. Itaque tametsi Celsus sermone suo nos ex omni uita exterminet, ut omnino desolata sit terra nostro genere, nos tamen in legibus à cōditore nostro datis perseuerabimus, nunquā seruituri peccati legibus: & uxores si uoluerimus, liberosque Deo dante parabimus ex cōiugio. Quòd si necesse fuerit, etiā aduersitatū huius uitæ participes erimus, ut tentationū animæ: sic enim sacra scripta solet nominare casus hominū, in quibus sicut aurū igni examinatū, anima uel probat uel reprobat. adeoque parati sumus contra ista quæ Celsus mala nominat, ut dicamus, Tēta me Dñe, & proba me, ure renes meos & cor meū. Nemo enī coronatur, nisi hic super terram in hoc humilitatis corpore legitimè certauerit. Ad hæc neque honores reddimus debitos, ut putant, istis quibus Celsus ait cōmissa terrena negotia. Dominum enim Deum nostrum adoramus, & illi soli seruimus, optantes imitatores Christi fieri, qui diabolo dicenti sibi, Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraueris me respondit, Dominum Deū tuū adorabis, & illi soli serues. Hoc est cur honores debitos iis quibus Celsus ait res terrenas cōmissas non reddimus, quia nemo potest seruire duobus dominis, neque possumus simul Deo seruire & mammonæ, siue hæc uox unum aliquid siue plura significet. Præterea si legē transgrediendo legislator afficitur contumelia, manifestum nobis est quod quum duæ leges sint inter se cōtrariæ, lex Dei & lex mammonæ, præstat nos per transgressionem legis mammonæ afficere cōtumelia māmonam, ut per obseruationē legis Dei Deum honoremus, quàm per transgressionē legis Dei Deum afficere cōtumelia, ut per obseruationē legis mammonæ honoremus māmonam. Celsus tamen putat ad officia uitæ pertinere, si homines donec soluant his uinculis, solennia sacra reddant istis qui oppidatim coluntur pro dijs, non intelligens quid reuera sit officium, nec pietate id metiens. At nos aimus eum uitæ officia facere, qui creatoris memor, quibusuè rebus ille delectet, quicquid facit spectat Dei uoluntatē. Celsus itē uult nos esse gratos erga terrestres dæmonas, & uotiua illis sacrificia reddere. Nos uerò, ut apertiùs loquamur de gratitudine, negamus nos ingratos dicēdos, quia dæmonib. nō solum nō beneficis, sed & aduersarijs, nec sacrificamus, nec honorē ullum deferimus. Hoc tanim cauemus, ne ingrati erga Deum habeamur, cuius beneficijs sumus referti, quū simus eius creaturæ, & hoc ipsum quod qualescunque sumus debeamus ipsius prouidentiæ, post hanc quoque unā meliora sperantes ab eo. Habemus etiā eius gratiarūactionis symbolū, panē qui Eucharistia uocat. Nec habent dæmones (ut suprà docuimus) ullam administratione rerum ad nostros usus creatarum: proinde nihil iniquum facimus, dum non sacrificamus dæmonibus ad quos hæc nihil attinent. Imò enamsi fatemur nō dæmonas, sed angelos præesse frugum prouētibus & fœturis animalium, prædicamus eos ut beatos quibus à Deo cōmissæ sunt utilitates hominum, nō tamen honorē soli Deo debitū his reddimus. Nā nec Deus hoc uult, nec ipsi quibus hæc cōmissa sunt: & amāt nos, quia nō sacrificamus eis. nō enim opus habent istis nidoribus. Pergit Celsus in hunc modum. Quòd autē uel minimæ res careant suis præsidibus, discere licet ex Aegyptijs dicentibus humanū corpus in trigintasex partes distributū, & suū cuiusque potestatē habere siue dæmonē, siue Deum quendā æthereum. Quidā autē plures dicunt alias attribuentes alijs, eosque dæmonas propria lingua nomināt, ut Chnumen, Chnachumen, Cnat, Sicat, Biu, Eru, Erebiu, Ramanor, Reianoor, cæterisque nominibus æquè Aegyptiacis: & inuocati sanant morbos quisque suarum partium. Quid igit uetat & horū & aliorum ambire gratiā, si quis malit ualere, quàm ægrotare, & felix esse quàm infelix, & liberari ab istis ut existimantur tortoribus? His quoque uerbis Celsus adducere conat animas nostras ad dæmonas, ac si forent essent nostra corpora, asserens cuique suam partē attributā nostri corporis, uolensque nos credere dæmonibus quæ narrat & ea colere, ut ualeamus potius quàm ægrotemus, & felices simus potius quàm infelices, & quoad [illegible] potest liberemur à tortoribus. Adeò diffidit indiuisibili cultui Dei uniuersorū dñi, [illegible] putet uel tantū Deū & honoratum non sufficere ad arcendos insidiatores dæmonas à [illegible] suis cultoribus. Non enim uidit quomodo nomen Iesu à germanè credentibus inuocatum non paucos ab ægritudinibus, lymphationibus, alijsque periculis liberauerit. Fieri potest ut rideat cui Celsus placet dicentibus nobis quòd in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriū, & infernorū, & omnis lingua cōfiteat quòd Dñs Iesus Christus in gloria est Dei patris. Rideat licet, clariora argumēta huius ueritatis audire poterit, quàm de modò recitatis nominibus, Chnumē, Chnachumē,

Exitus è uita.

Psal. 26.

Matth. 4.

Christiani non sunt ingrati, etiamsi dæmones odio prosequantur.

Frugibus et fœturis qui præsint.

25. Præsides magnarum & minimarum rerum in corporibus hominum.

Phil. 2.

Cuat, Sicat, & reliquis Aegyptiacis quæ inuocantur ad morbos sanandos in partibus certis corporis. Ac uide quomodo auertens à credendo in Deum per Iesum Christum, uocat nos ad fidem per corporis sanationem triginta sex barbaricorũ dæmonũ, quos soli Aegyptiorũ magi inuocantes nescio quomodo nobis pollicentur meliora. Ergo auctore Celso magi potius & præstigiatores quàm Christiani erimus, & infinito † nostro dæmonũ potius credemus quàm uiuo ac manifesto cunctorum Deo, per eũ qui magna potentia seminauit toto orbe uerbum pietatis purissimũ nõ solùm hominibus, sed etiã (quod citra mẽdacium dico) alijs creaturis rationalibus, quibuscunque opus est correctione, sanatione, mutationeque ad uirtutẽ à uitiis. Quapropter suspectum habẽs hoc lubricũ in quo facilis lapsus est ad magiã, & sentiens fore ut offendatur auditor, addit: Illud tamen cauẽdum ne quis liquescat uoluptate huiusmodi ceremoniarũ, & amore corporis auersus à potioribus in obliuionẽ eorum incidat. Oportet enim opinor, fidẽ habere uiris sapientibus, qui dicunt plerosque circũerraneos dæmonas, genituræ, cruori, nidori, melodijs & alijs id genus deuinctos affixosque nihil amplius posse quàm sanare corpora, & uentura hominibus ac ciuitatibus prædicere, tũ quicquid ad res mortales pertinet, id scire ac posse. Cùm igitur hic locus sit tã lubricus, ut ipse diuinæ ueritatis inimicus testatur, quãto satius est securũ istius uoluptatis dæmoniacæ, & amoris corporũ, obliuionisque meliorũ, cõcredere se Deo uniuersorũ dño per Iesum Christũ nostræ doctrinæ auctorẽ, & ab illo poscere omne auxiliũ, & sanctorũ angelorũ iustorũque custodiã, ut nos liberẽt à circũerraneis dæmonibus, geniture uoluptate perditis, cruori nidorique affixis, melodijs similibusque nugis allici se tenerique sinẽtibus, dubio procul nihil uel Celso teste ualẽtibus præter sanationes corporũ. At ego possem dicere, ne hoc quidẽ cõstare, quòd dæmones quomodocunque culti sanare queant corpora: sed quærẽda est sanitas uulgari more per rationẽ medicinæ, aut præter cõmunem modũ pietate erga Deũ ac precibus. Tu ipse apud te considera utros mores magis probet Deus uniuersorũ dñs, omnibus potentior tũ cæteris rebus tũ in benefaciendo hominibus, siue corpus spectes siue animã, eius ne qui sibi cõmittit omnia, an eius qui curiosus est circa dæmonũ nomina, uirtutes, actiones, incantationes, herbas peculiares dæmonibus gemmasque & sculpturas referẽtes formas dæmonũ siue symbolicas seu quascunque alias. Perspicuũ est uel mediocriter cõsiderantibus, quòd simplices & minimè curiosi mores hoc ipso placẽt Deo & omnib. eius amicis: eos uerò qui propter corpus & eius sanitatẽ, felicitatẽque in rebus indifferentibus curiosius inquirũt dæmonũ nomina & quibus hi alliciantur carminibus, ut malos & impios magisque dæmoniacos quàm humanos, derelinquet Dñs Iesus raptãdos exagitãdosque per tẽtationes & calamitates uarias. Probabile est enim cũ sint mali ut ipse Celsus fatetur, & affixi cruoribus, nidoribus, melodijs, & similibus, ne cultorib. quidẽ suis fidẽ seruaturos datãque ceu dexterã. Inuocati enim contra suos cultores ab alijs, & corrupti pluribus cruoribus, nidorib. cæterisque obsequijs quibus redimitur eorum opera, insidiabuntur hesterno cultori suo quãuis pasti eius epulo. Sed bene habet quòd Celsus qui hactenus nos mittebat ad eorũ oracula mysteriaque tanquã deorũ, nunc fatetur quòd isti qui futura priuatis hominibus & ciuitatib. prædicũt uersantes circa mortales actiones, circũerranei sunt dæmones, genituris se oblectãtes, affixique cruorib. nidoribus, melodijs & rebus similibus nec possunt quicquã melius. Atqui si superius, dũ Celsus proferebat mirificã illã suã theologiã de oraculis deorũ & solẽnibus cæremonijs, dicentib. nobis dæmonũ hoc esse animas hominum ad istas terrenas cupiditates pertrahentiũ, reclamasset aliquis loqui nos impiè: nunc quisquis est is qui malè de nobis suspicatur, credat rectè Christianos prædicare, uidẽs quòd hic quoque qui cõtra Christianos scribit, iã sub finẽ operis, uelut uictus à ueritatis spiritu, fatetur eadẽ. Quãuis igitur ille suadeat his sacris operandum quatenus sunt utilia, diuina tamen doctrina non sinit ut commerciũ habeamus cũ cruentis & nidorosis dæmonibus, aut diuinitatẽ detrahamus ad has sordes dæmonũ. Quòd si Celsus diligentiùs pensitando quid sit utile, intellexisset propriè utile uirtutẽ esse huiusque opera, hæc uerba: Quatenus utile est: nõ dixisset de talibus quos ipse fatetur esse dæmonas. Nos certè, si talib. debẽda est sanitas & felicitas, malumus ægrotare atque infortunati esse salua pietatis erga Deũ cõscientia, quàm diuelli ab eo & desciscere, proditaque salute animæ sani corpore ac per omnia cætera fortunati hãc præsentẽ uitã degere. Verùm Celsus post hæc quæ dixit de dæmonibus cruori nidorique inhiantibus, quasi palinodiã recãtaturus, ait existimãdũ potius eos nulla re indigere uel opus habere, sed delectari pietate erga se hominũ. Id si uerũ est, illa dixisse nõ debuit: Sed fieri nõ potest ut humana natura omnino derelinquatur à Deo ueritateque ipsius unigenita: quapropter & Celsus uerũ quidẽ dixit quòd dæmões cruore nidoreque opus habeãt: rursus tamẽ per propriã malitiã relapsus in mẽdaciũ, cõfert eos hominib. perfectè iustis, iusta faciẽtib. etiãsi nemo eis hoc nomine habeat gratiã, benefacientib. autẽ his solis qui grati sunt: ut mihi hoc loco homo parũ sibi cõstare uideatur, nũc mẽtẽ turbatus à dæmonijs, nũc recolligẽs se ex illa desipiẽtia, & paulatim ueritatẽ cernẽs. Rursum enim sic infert. Deus nullo pacto unquã relinquẽdus, nõ noctu nõ interdiu, nõ in priuato nõ in publico, nõ in cogitatiõibus ullis

non

† numero, uidetur legendum.

Verbũ Dei quibus sit annunciatum.

Dæmõibus terrestribus quas facultates asscripserint Ethnici.

Sanitas quomodo quærẽda.

Qui Deo placeãt, & qui displiceant.

Dæmones noxij.

Palinodia Celsi.

non in operibus sed siue cum his siue sine his semper intenta sit ad Deum anima. Quod autē ait, Siue cum his: Operibus intelligo &, Cogitationibus. Deinde rursum quasi ratiōe reluctās dæmonū seductionibus & plerūq; succūbens, sic infert: Si res ita se habet, quid mali fuerit placare terrenos principes, tū alios, tū reges & dynastas hominum, quando ne hi quidē absq; potentia dæmonū suā dignitatē adepti sunt. Superius quātū in se fuit deducebat animas nostras ad dæmonas, nunc uult ut placemus etiā reges hominū ac dynastas, quibus est plena uita & historiæ: quorū non opus est afferre exempla. Vnus est nobis placandus Deus uniuersorū dominus, unius fauor ambiendus per pietatē uirtutesq; cæteras. Si uult præter hunc placari etiā alios, cogitet quòd sicut moto corpore umbra quoq; ipsius mouetur, ita cū aliquis Deū habet propitiū, sequit ut amicos habeat oēs eius angelos animas & spiritus. Sentiunt enī qui sint digni fauore cœlestis numinis, quibus non solū ipsi benè uolunt, uerū etiā dant operā ut Deū ei seruire uolentibus concilient, & unà nobiscū precātur: ut quotquot eū colimus audeamus dicere, hominibus bonæ uoluntatis precantibus ultrò se adiungere innumera sanctorū angelorū millia, & intercedere pro mortali nostro genere, & (ut ita loquar) laborare nobiscū in hoc certamine, dū uident aduersarios dæmonas impugnatores salutis eorū maximè qui se maximè Deo dedicant, & contēnunt ipsorū inimicitiā, infensorū detrectātibus se cruoribus & nidoribus colere, & omni modo conciliari se Deo studentibus, per Iesum qui dū in terris ageret sanabat & cōuertebat oppressos à diabolo profligans innumera dæmonia. Nec hominū regum fauor nobis exambiendus libidinū & cædiū turpibus fœdisq; obsequijs, aut ulla re à pietate aliena, aut seruilibus adulationibus indignis uiro magnanimo, & fortitudinē ducēte pro uirtutū maxima. Cæterū quatenus salua pietate licet, nō ita insanimus ut in nos irritemus reges aut potestates publicas † seruituras per tormenta & supplicia. Legimus enī in nostris literis: Omnis anima potestatibus præcellētibus sit subdita. nō est enī potestas nisi à Deo. itaq; qui potestati resistit, Dei ordinationi resistet: quæ uerba in cōmentarijs super epistolā ad Ro. ut potuimus nō uno modo enarrauimus, nūc uerò simpliciter iuxta uulgatē sensum ad præsens negotiū citauimus, quādoquidē Celsus negat eis dignitatē cōtigisse absq; fauore dæmonū. Et quoniā multa dicēda essent de regū ac principū statu, quę res disquisitione nō careat, propter aliquot principū sæuā tyrannidē, & alios licentia potestatis prolapsos in delicias & nequitiā, ideo hūc locū inpręsentiarū supersedemus excutere. Per fortunā tamē regis nō iuramus, sicut nec per alia numina ficticia. Nā siue ut quidā putāt cursus tantū rerū fortuna est, nō iuramus per id quod nihil est tanquā per Deū aut rē aliquā pollentē uiribus, ne iureiurando abutamur: siue ut alijs uidetur is est Romani principis genius, ut unū è dæmonibus intelligamus fortunæ nomine, sic quoq; moriendū est nobis potius quàm iurandū per malū & perfidū dæmonē, peccantē persæpe cū eo quē sortitus est homine, imò quàm homo sæpius. Deinde rursum Celsus, nō aliter quàm dæmoniaci nūc recolligētes se, nūc recidētes in malū pristinū, paulisper resipiscēs sic loquitur: Si quis tamē urgeant Dei cultorē ut aut impiū aliquid aut turpe faciat, nō est parendū sed etiā cōtra tormenta ferētes resistendū fortiter, etiamsi mori oporteat citius quàm aut loqui aut cogitare de Deo quicquā quod pietati nō cōueniat. deinde rursum ut ignarus nostræ doctrinæ ideoq; cōfundens omnia, subinfert hęc: Quòd si quis iubeat bene loqui soli aut Mineruę, alacriter Pæan canēdus est. sic enī magnū Deū uenerari magis uideberis, si hos quoq; hymnis honores & laudibus. pietas enī fit perfectior, si per omnia transeat. Respōdemus nos nō expectare dū iubeamur bene loqui soli, qui didicimus nō solū cōtra magistratus nō obloquendū, sed ne de inimicis quidē loquendum malè. itaq; bene loquimur de sole ut pulcra Dei creatura seruante leges præscriptas sibi à Deo, & obediente uoci prophetæ inuitantis, Laudate Dnm sol & luna, laudate quantū fieri potest patrē & conditorē rerū omniū. cæterū Mineruā, quā iste cū sole copulat, finxerunt Græcorū fabulæ, siue cū occultiore sensu, siue absq; alio significato narrantes genitam è Iouis capite totā armatā. quā persequente Vulcano ut eius uirginitati illuderet, ipsam quidē effugisse: sed persecutoris sui genituram nimio libidinis feruore in terrā prolapsam sustulisse ac educasse pro suo filium Erichthonium nomine,

Deus cur solus placandus.

26. Erga Magistratum quomodo affecti fuerint Christiani.

† forte, famulaturas.

Rom. 13.

Per fortunam Regis cur non iurent Christiani.

27. de hymnis laudes Deorū poeticorū continentibus.

Psal. 148.

Quem diua Minerua, Nata Ioue eduxit, peperit sed eum inclyta Tellus:

Erichthonij ortus.

ut inquit ille. Equidē uideo si admittatur de mineruа fabula, recipiendas simul alias multas quas nemo reciperet qui fastidiens fabulis ueritatis sit auidus. Iā si per Mineruam tropologicè prudētiā intelligamus, ostendat nobis eius uel essentia uel substātia. Quòd si una priscarū heroinarū, Minerua cōsecrata est ab hominibus, ut coleret pro dea, multo minus debentur ei honores diuini, quādo ne solē quidē tā magnū adorari à nobis fas est, etiāsi bene sentiamus ac loquamur de illo. Hymnos enī in solū Deū uniuersorū dnm canimus, & Deū Verbū eius unigenitū, nec aliter eos laudamus quàm ipse sol & luna atq; sidera totaq; cœlestis militia. Omnis enim hic chorus unà cū iustis hominibus laudat summū Deū eiusq; unigenitū. Porrò de nō iurādo per regē hominū, eiusue fortunā, ut uocāt, iā diximus: quare nō est opus ut denuò respondea-

mus ad hæc uerba uel si per hominum regē iurare quis te iubeat, ne id quidē graue fuerit. Data est enim huic potestas in terris, & quicquid accipis in uita ab hoc accipis. At nos negamus concessa huic in terris citra exceptionem omnia, negamus quicquid in uita accipimus ab hoc nos accipere. Nam iustè honesteq; accipientes à Deo prouidenuaq; illius accipimus mitiores fruges, panem fulcientem cor hominis & oleum exhilarans faciem. Deinceps Celsus negat dubitandum de fide anuqui uiri cuius dictum est:

Vnius est regnum, cuicunq; Saturnius addit.

Moxq; infert: hoc dogma si uolueris conuellere, meritò à rege mulctaberis. Nam si quod tu facis permittant sibi cæteri, solitudo erit circa principē, & res in ferocissimorū ac immanissimorum barbarorum potestatē deuenient, simulq; & religio tolletur ex hominibus & decus ueræ sapientiæ. Ergo si placet illud Homericum, Vnus princeps esto, unus rex: nō tamen cui hoc dedit Saturni obliqua cogitantis filius: sed cui dedit is qui constituit reges mutatq; ac restituit, suis temporibus excitans humo uiros reipublicæ utiles. Non Iupiter Saturni à se regno pulsi (ut narrant Græcorum fabulæ) & in Tartarum coniecti filius regna distribuit, & principes regionatim constituit: sed Deus qui regit omnia, scit quē cui regioni præficere debeat principē. Vanū igit iudicamus illud dogma de regnorū distributore Saturni obliqua cogitātis filio, us qui persuasum habeamus non cogitari quicquā obliquū sinuosum'ue à Deo uel patre Dei, saluo tamen dogmate de prouidentia, & his quæ inde proueniunt uel primariè uel per cōsequētiam. Nec tamen meritò plecteremur à Cæsare, quod dicamus nō à Saturnio regnū ei datū, sed ab eo qui reges & præficit regnis & amouet à regimine. Atq; utinā oēs relecta Homeri sententia diuinā magis probarent, & honorarent Cæsarē. Nō est periculū ne hac de causa destitutu illo à suis stipatoribus & officialibus prouinciæ pateant immanissimorū barbarorū incursibus. Nam si omnes idē quod ego facerēt, ut Celsus loquitur, dubio procul, omnes barbari diuinæ doctrina recepta fierent æquissimi ac mansuetissimi, euanescentibusq; religionibus sola florerct Christiana pietas: id quod futurū est aliquando prædicatione latius indies spargente se per animas hominum. Id dictum suum parum probabile esse non animaduertēs Celsus, pergit hoc modo: Non enim dicturus es q Romani à te persuasi relictis ceremonijs ritibusq; patrijs, tuum Altissimū, aut quomodocunq; appellandus est, inuocaturi sint ut descendens pugnet pro eis, nec opus sit alijs uiribus. Idē enim Deus iā antea tū hoc ipsum tū alia maiora suis pollicitus, ut uosipsi fatemini, uideris quantū uel illis uel uobis profuerit: cū illis pro sperato terrarū dominio ne gleba quidē aut domicilū factū sit reliquū, uos ubicunq; per latebras erratis quæramini ad supplicīū. Hic quoniā per fictionē rogat, si cōtingeret Romanos à nobis persuasos patrias superstitiones negligere, quid sequeretur postea recepto cultu Altissimi: audi quid nobis super hoc uideatur. Dicimus q si uel duo ē nobis cōcordes super terrā petierint quamcunq; rē, continget eis à cœlesti patre iustorū. Gaudet enim consensu rationaliū animalium, & auersat dissidia. Quid existimandū est, si non perpauci, ut nunc, sed uniuersum cōsentiret Romanū imperiū: precarent freti uerbo illo quod olim audiuerūt Hebræi persequēntibus eos Aegyptijs: Dñs pugnabit pro uobis, uos aūt silebitis: precatiq; unanimiter, multo plures hostes infestos profligarent q Moses tū deuicit ope diuina impetrata suis suorūq; precibus. Quæ aūt Deus pollicitus est legē seruantibus si nō præstitit, nō ipso fallēte id factū est, sed eorū culpa qui nō steterūt cōditionibus & legitima uiuendi formula: proinde si nec gleba terræ nec domicilū post acceptas certis cōditionibus promissiones est reliquū, culpā referre debent in suas iniquitates, eā præcipuè qua in Iesum peccauerūt. Romani uerò si (ut Celsus fingit) popularitet crederēt, precibus ultores ne haberēt quidē hostē, protegente illos diuina potentia, quæ olim propter quinquaginta iustos parata erat totis quinq; ciuitatibus parcere. Sal enim terræ sunt Dei homines, per quos mūdus hic conseruat q diu sal suū saporem obtinet. Nam si sal fatuus reddat, nec ad aruum utilis est nec ad sterquilinium, sed proiectus cōculcabitur ab hominibus. Qui habet aures audiat quomodo hæc dicant. Nos quoq; quoties Dei permissu tentator potestatē persequēdi nos accipit, persecutionē patimur: quoties autē Deus nos nihil pati uult, in mundo infenso nobis mirabiliter pacē habemus, & cōfidimus in eo qui dixit: Bono animo estote: ego uici mundū. Et reuera uicit quatenus uincere uoluit, accepta à patre potestate uincendi. Quapropter & nos fiduciā collocamus in illorum uictoria. Quòd si Deus uult ut iterū certemus in stadio pietatis, ueniāt aduersarij, & audient, Omnia possum in eo qui mihi uires addit Christo Iesu nostro domino. Etenim cùm duo passerculi (ut scriptura nominat) asse ueneant, nullus in laqueū cadit nolēte patre cœlesti, adeoq; cūcta cōprehendit Dei prouidentia, ut ne capillorum quidem nostrorum numerus eius noticiam effugiat. Deinde rursum Celsus more suo confundens omnia, tribuit nobis quæ à nullo Christiano scripta sunt, hæc dicens: Ne hæc quidē uestra uox ferenda, Si præsentes imperatores ad fidē nostrā pertraxerimus, pertrahent rursum alij. Quòd si ad hūc modū alijs post alios in istā nassam illectis tādē oēs ad

1.Petri 2.

Deus Rempub. præficit quos uult.

Matth.18.

Dominus pugnat pro suis.

Exod.14.

Gen.18.

Matth.5.

Matth.13.

Ioan.16.

Matth.10.

uestram fidem pertrahendi sunt, aliquis princeps alieno periculo cauti, totum genus uestrum extirpabit priusquam eueniat, quod fore dicis. Ad hæc respondere nil opus est, cùm nemo nostrûm sic loquatur: Si præsentes imperatores ad nostram religionem pertraxerimus, pertrahentur uniuersi alius post alium. Quomodo autem ei hoc excidit, quòd principibus alio post alium in nostram religionem concedentibus, unus aliquis eorũ sentiens id fieri eo quòd paratur nobis hostibus, totum hoc genus extirpabit funditus? Sed & hoc ex se finxisse uidetur, quandoquidẽ nugas nugis connectit. Deinde precatus in easdem leges consentire Asiæ, Europæ, Africæq; gentes tam Græcas quàm barbaras usq; ad orbis habitan terminos impossibile hoc ratus subinfert, quòd qui hoc putat futurum, imperitus rerum est. Qua de re locus postulat ut uel paucis uerbis dicamus, quamuis diligentiùs deberet tractari, quo pateat non solùm possibile, sed etiam uerum id esse, sub easdem leges uenturum aliquãdo quicquid rationis est particeps. Stoici aiunt futuram aliquando conflagrationem uniuersalem, igne ut qui fortior est, præualente elementis cæteris. Nos autem dicimus uerbi Dei prædicationẽ aliquando præualituram omni rationali creaturæ, eamq; mutaturam in suam perfectionem, quando unusquisq; suapte potestate quæ uolet eliget, & quicquid elegerit faciet: nec enim eandem esse conditionem animarum & corporum, ut quemadmodum in his sunt quidam morbi arte medici insuperabiles, ita in animabus insint quædam uicia, quæ impossibile sit sanari per uerbum Dei, nullus profectò malus affectus est animi, quo uerbum Dei non sit potentius. Hoc enim unicuiq; medicinam iuxta Dei uoluntatem admouet, cuius effectus est uicia tollere. Vtrùm autem in tantum ut anima posthac non possit in eadem mala recidere, an contrà, non est huius temporis disputatio. Certè apud prophetas multa secretiora habentur de penitus abolendis olim omnibus omnium animarum uicijs, ex quibus Sophoniæ uerbis nunc contenti erimus. Ea sic habent: Paratus esto, mane uigila: disperierunt omnes racemi eorum. Propterea expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum: quia iudicium meum ut congregem gentes, & colligam regna, ut effundam super eas indignationem meam omnem, iram furoris mei. In igne enim zeli mei consumetur omnis terra: quia tunc conuertam super populos linguam in generationem eius, ut inuocent omnes nomen Domini, ut seruiant ei sub iugo uno. De finibus fluminum Aethiopiæ suscipiam dispersos meos: afferent uictimas mihi. In die illa non confunderis ex omnibus adinuentionibus tuis in quibus impiè egisti in me: quia tunc auferam à te detractionem contumeliæ tuæ: & ultrà non adijcies ut magnificeris super montẽ sanctum meum: & relinquam in te populum mansuetum & humilem: & reuerebuntur nomẽ Domini qui fuerint reliqui de Israel: & non facient iniquitatem, & non loquentur uana, & non inuenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui eos terreat. Huius prophetiæ interpretationem qui potest intelligat, præsertim illud examinans, quid sit quod ait, post consumptam omnem terram fore ut reuertatur lingua in populos in generationem eius, quemadmodum erat ante illam antiquam confusionem: & consideret quòd Propheta dicit inuocaturos omnes nomen Domini, ut seruiant ei sub iugo uno, utq; auferantur detractiones cõtumeliosæ, nec sit posthac iniquitas & sermones uani & lingua dolosa. Hæc uisum est adducere sic absq; diligenti enarratione, propter Celsi dictum putantis impossibile ut Europæ, Asiæ, Africæq; gentes tam Græcæ quàm barbaræ in unum aliquãdo consentiant. Et fortasse reuera impossibile degentibus adhuc in corpore, non item solutis à corpore. Postremò hortatur nos Celsus ut opem feramus Imperatori totis uiribus, & geramus eius auspicijs iusta piaq; bella, neue detractemus militiã si res ita postulet. Respondemus, ferre nos Imperatori auxilia suo tempore, sed diuina ut ita loquar, nimirum armatura fretos non humana: idq; facimus Apostoli monitis obedientes, cuius hæc uerba sunt: Obsecro uos, primùm ut faciatis deprecationes, orationes, interpellationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & cunctis in potestate collocatis. Et quo cuiusq; insignior est pietas, eo maiorem opem Imperatori fert, magis quàm stantes in procinctu milites, & occidentes quotquot possunt ex hostibus. Possumus etiam sic respondere alienis à nostra fide & ad militiam pro republica cædesq; hominum nos urgentibus: Ecce uestrorum quoq; numinum sacerdotes & delubrorum custodes dextras seruant puras à sanguine causa sacrorum, ut incruentis impollutisq; cæde manibus uictimas offerant solennes ijs quos habetis pro dijs, nec ullo bello delectus habetis è sacrificorum ordine. Huius moris si uobis cõstat ratio, quantò magis cæteris militantibus non contemnenda est nostrorum hominum militia, manus quidem puras seruantium, decertantium autem susis ad Deum precibus pro legitimo imperatore & pium iustumq; bellum gerente milite, ut destruatur quicquid est iustè facientibus aduersariũ. Itaq; precibus nostris profligantes omnes bellorum excitatores dæmonas & perturbatores pacis ac fœderum, plus conferimus regibus quàm qui arma gestant pro republica. Laboramus autem pro imperio Romano dum iustè uiuentes uota pro eo facimus, exercentes nos in

28. De Princi pis Romani cõuersione, calũnnia Celsi.

An ijsdem legibus oẽs mortales obedire possint.

Zophon. 3.

29. De Obsequio Imp. debito & de militia.

1. Tim. 2.

Sacerdotes Ethnici non ad militiam cogebantur.

Precibus plus prodesse Reipub. Christianos, quam alios armis.

contemnendis uoluptatibus, nec sinentes nos ab eis quouis pertrahi. Sic nos præ alijs pugnamus pro imperatore: & licet cum ipso non militemus, habemus tamen castra propria pietatis auspicijs, & rem deprecationibus gerimus. Quòd si Celsus iubet nos etiam præfecturis militaribus fungi pro patria, sciat nos hoc quoque facere, sed non in conspectu hominum ad captandam inanem gloriã. In occulto enim mentis nostræ ad Deum uota fundimus pro patria haud secus quàm sacerdotes: & plus beneficiorum à Christianis confertur in patriam quàm à reliquis hominibus, dum ciues erudiunt ad pietatem erga Deum tutelarem patriæ præsidẽ, eisque uiam ad cœlestem quandam ciuitatem Dei muniunt, modò rectè uiuant uel in exiguis ciuitatibus. Ad quos dictum illud euangelicum pertinet: Quoniam in minima ciuitate fidus fuisti, ueni & ad magnam, ubi Deus stat in deorum concilio, & medius eorum ipsos diiudicat: & te illis annumerans, modò ne moriaris ut homo, & cadas ut unus è numero principum. Quin & ad magistratus in patria gerendos hortatur nos Celsus, si hoc incolumitas legum ac pietatis tuenda postulet. Nos uerò cùm sciamus oppidatim alias ciuitates per uerbum Dei conditas, eos qui uita & doctrina sana ut præsint sunt idonei, hortamur ad præfecturas ecclesiarum, nõ ambitiosos probando, sed modestos & non temerè se in functiones tam arduas ingerentes cogimus ad curas publicas: & magistratus nostri bene rem administrantes suppræfecti sunt Magni regis illius quem filium esse Dei credimus: qui dum bene præsunt diuinitus constitutis patrijs, hoc est ecclesijs à quibus electi sunt, regunt eas iuxta præscripta Dei, saluis etiam legibus publicis. Nec hoc faciunt Christiani quòd ista publica uitæ munia refugiant, sed quòd se seruent diuinioribus & magis necessarijs munijs ecclesiæ ad salutem hominum: quoniam hoc & iustum existimant & necessarium, omnium rationem habentes, suorum quidẽ ut indies proficiant, extraneorum uerò, ut eos ad pietatis ac religionis doctrinam simul & opera pertrahãt, & quantum possunt plurimos adiungant suæ reipublicæ, ut per diuinas leges unum fiant cũ Deo uniuersorum domino, idque uniente ipsius filio Deo Verbo, qui est sapientia, iustitia, ueritas, per quem conuertitur cuicunque studiũ est ut in tota uita Deo placeat. Habes sacer Ambrosi finẽ ut potuimus absoluti tuo iussu operis, quo in octo libros digesto responsum est ad Celsi titulotenus Verum sermonem. Superest ut lectorem qui & illius scripta & nostra dignabitur cognoscere, oremus ut iudicet, utra magis spirent uerum Deum & modum pietatis qua colitur recepta iam ab hominibus qui ab ipsa ueritate docti uitam suam bene instituent. Scito tamen Celsum polliceri editurum se alium tractatum, in quo doceatur quomodo uiuere debeant qui uolunt & possunt parere ipsius monitis. Quem si non scripsit quãuis promissum, contenti erimus ei respondisse his octo uoluminibus. Quòd si & illud opus ab eo perfectum est, quæsitum ad me mittito, ut & ad id respondeamus quicquid ueritatis pater suggesserit, & refellamus mendacia: si quid autem uerum admixtum fuerit, citra contentionem confirmemus nostro testimonio.

Preces pro patria.

Matth. 25.

Psal. 82.

De Magistratu.

Epilogus operis.

AD A-

ADAMANTII ORIGENIS, CONTRA MARCIONISTAS DISPVTATIO, IN TRES DIALOGOS DISTINCTA,

Laurentio Humfrido Anglo interprete.

AD GENEROSISSIMVM VIRVM ET CLARISS. EQVITEM D. ANTONIVM CAVVM, DOMINVM & patronum suum, Laurentij Humfridi, in Origenem auctum Præfatio.

NON omnia poscimus omnes, Mecænas, sed alia alijs & placent & displicent. Vt in forma ac uultu magna dissimilitudines sunt, sic in animis multò maiores etiã uarietates existunt. Nec enim malè dicitur quod à uulgo nostro dici solet, omnes non esse eiusdem patris filios, itaq; mirum non esse cur omnes non sint eadem mente & sententia: sed quemadmodum non ab uno omnes accepimus corpora, ita & animus suus cuiq; est proprius, ab alterius alius & dissentiens. De scriptoribus hodie uariant iudicia hominũ, & sua quemq; trahit uoluntas & ad legendũ auctores, & ad iudicandum. Nam quidam totum hoc scriptorum genus reprehendunt, & nouos & ueteres sacrarum literarum interpretes contemnentes: & suis delectati studijs & interpretationibus, in solis Biblijs se dicunt operam malle consumere, in cæteris neotericis & uetustis nullum studium, tempus nullum omnino ponendum esse arbitrantur. Grata multis nouitas, & eam uel solùm uel maximè consectantur. Alios delectat antiquitas, in eaq; acquiescunt: contra quos omnes, Mecænas, dum breuiter dico quid mihi in hac iudiciorum uarietate hoc tempore uideatur, quæso ne graueris æqua & attenta mente aduertere. Nec hæc apud te exponam, quòd aliter te, quàm ueritas ipsa sentit, sentire putem: noui enim æquitatem & moderationẽ tuam. nam etsi sacris scripturis, ut debes, principem locum tribuis, & Christum solum ut magistrum & iudicem à patre missum audiendum iudices, tamen & doctores & Euangelistas & Prophetas & interpretes aliquo in numero ponis: atq; cùm à recentibus nostræ memoriæ uiris quibusdam doctis & moderatis non abhorreas, etiã patres, Ecclesiæ proceres non amore solum iusto, sed & reuerentia & honore uerborum prosequeris, plurimumq; semper illam superiorem memoriam admirari mihi uisus es, quod & præ te ferre libenter, & crebris usurpare sermonibus consueuisti, & literis ad me tuis ad ueterum imitationem me studiumq; cohortaris. Itaq; hac quidem in re ad te, sed non de te, idq; ut liceat bona cum uenia & gratia tua, etiam atq; etiam peto. Quanquam hoc difficile & scopulosum intelligo, iudicium præsertim meum interponere, & aliorũ esse fateor, qui iudicio maturiore ualent, de tanta re iudicare: & accusare aut uituperare nisi inuitus non soleo, quippe qui inuidiosum & lubricum locum esse sciam: tamen antequam ad Origenem ueniam: de quo mihi potissimum sermo habendus est, pauca de scriptoribus disserere in genere uolui, ut & studia omnium ad lectionem eorum accendam, & quomodo legendi mihi, & qua cautione uideantur, ostendam. Nam ut de omnium uituperatoribus primùm agam, non rectè eos sentire & sapere censeo: imò mirari potius deberent & celebrare Dei nostri singularem prouidentiam, qui multis modis olim patribus nostris per patres loquutus est, per Adamum, Enoch, Noach, Mosem, prophetas, & nunc postremò non per filium solum Christum Iesum, sed in organis & uasis alijs, in Apostolis, in ministris alijs alijsq; succedentibus nos affatus est, quos ad os Dei audire, non contemnere deberemus. Scriptura quidem sancta sui interpres est & optima & fidissima, tum ad doctrinam ac reprehensionem in dogmatibus, tum ad correctionem institutionemq; in iusticia ac moribus, ut docet ad Timotheum Paulus uas Christi electissimum, ut integer sit homo Dei ad omne opus bonum instructus & perfectus: tamen maiorum aut etiam aliorum interpretationes nolle legere, pertinaciæ est: non lectas conscindere & damnare, leuissimæ & dementissimæ crudelitatis: fastidire ac negligere, cum sacris literis coniunctas & consentaneas, superbia. Christus quidem uia est, uita & ue-

De scriptoribus uaria iudicia.

Quidam sacra Biblia tantum legunt.

Nouitas.

Antiquitas.

Contra eos qui contemnunt S. Patrũ scripta.

ritas unica, sed uiam monstrare & Ioannes Baptista potuit & Apostoli: uitã annunciare Euangelistarum est, ut Philippus Eunuchum docuit & consolatus est. Veritatem deniq; patefacere, in scripturisq; absconditè latentẽ eruere, explicare, ob oculos & aures hominum proponere, & ὀρθοτομίᾳ quadam secare ad auditorum intelligentiam, eorum est, qui œconomi sunt & famuli in domo Dei, & fideles mysteriorum dispensatores appellantur. Et ut post Mosem, in cathedra Mosis sedere licuit olim, sic claues regni cœlorum nunc in Ecclesijs uigent, ut aperiatur ostium Christus ut claudatur aliquibus, ut remißio peccatorum afflictis conscientijs referetur. Non audiendi proinde sunt Libertini, Anabaptistæ, Arriani, hæretici, spiritosi homines, uerè μέγα φρονοῦντες qui suis fanaticis decepti spiritibus, fratrum suorum spiritus audire non sustinent, maiorum placita conculcant, neminem bonum interpretem, nisi se, nisi suum caput & cerebrum ac suas reuelationes existimant. In eo uerò quòd scripturas primo loco collocent, & locos inter se conferre se dicant, difficile factu est non probare: sed conferre cum fratribus cùm recusent, & alijs prophetantibus aures nolle adhibere, supercilium sapit & arrogantiam: unde turpißimè in multis errant, & uinolentorum potius somnia ac commenta sequuntur, non siccorum consilia & cogitata sapientum. Sed de istis satis hominibus sanis dictum sit. Qui autem non omnes reijciunt, sed aut omnes nouos, aut omnes ueteres, nihilq; tenent mediũ, à uia & sentẽtia recta mihi quoq; uidentur recedere. Cur enim præterita sic amamus & persequimur, ut fugiamus præsentia? aut cur noua sic gustare nolumus, ut fastidiamus uetera? quasi non eodẽ spiritu idem sonent plerunq; & illi & isti, aut quasi nõ poßit uno amore amari & nouitas & uetustas, cùm uno ore loquantur eundem Christum, licet non eodem tempore. Equidem ad ædificandam ecclesiam suã multos adhibet Deus semper omni ætate fabros & architectos, multos extrudit in uineam suã hora sexta, nona, undecima, ut uno humero, quamuis non una hora collaborent. Sic Deus optimus maximus utrumq; gregem unum fecit ouile, utramq; curauit Ecclesiam, & hanc nouam & illam ueterem primæuam, neutrã, ut sine duce rempub. sine ductore nauiculam, fluctuare sinere misericors pater uoluit: nec dum illos patres suo spiritu rigauit & fœcundauit, nostros pastores infœcundos reliquit & orphanos, sed & illi feraces & fructuosi fuerunt, & nostri steriles non sunt, neq; aridi. Populi nostri idem pater & Deus qui ueteris, idem pastor ac dominus Christus, idem doctor spiritus sanctus, qui & illos & nos in omnem inducet ueritatem. Quarè fastidio illud fastidiosum ac superbũ eorũ palatũ, qui, quos diuina sapientia una fauoris prærogatiua dignatus semper fuit, una gratia, una charitate complexus, suis priuatis quibusdam affectibus distrahunt & disterminant, cùm aut ingrati filij Patres lacerent, aut suo seculo inuidi, sua quamuis eximia & præclara pro nihilo putent & abijciant. Equidem omnes maiores quicunq; ætate superiori antegreßi sunt, colendos grata memoria & fauentibus linguis existimo, maximè uerò eos qui uel in suggestis publicis uiua uoce, uel in contentionibus & certaminibus pro ueritate contra errores susceptis profuerunt. Est & annis ipsis suus quidam honos & maiestas: & uetera uidere, audire, cognoscere pleriq; omnes auemus, tum quæ literis illustrata maiorũ ipsi legendo peragrauimus, tum quæ à primis ducta temporibus, ab ætate nostra remota, sermone & auditione accepimus, quantumuis ea series annorum confecerit, & omnem propè rei memoriam deleuerit & obliterarit obliuio. An igitur nos antiquitatem doctam & sanam, non in lapide & ære incisam, sed in libris impressam, non mutam & elinguem sed loquentem & spirantem, non oculos auresq; ue tantùm sed animos pascentem sic præteribimus, sic à limine saltem non salutabimus? Sed est hoc loco mihi necessaria propè adhibenda querela nostrorum hominum & temporum, quibus alijs in rebus propemodum omnibus antiqua placent, statuæ Cæsarum, moneta peregrina, ruinæ & reliquiæ rerum uetustate iam detritarum & collapsarum, Aegyptiorum hieroglyphica, ab Iapeti ætate deducta, & Aborigenum seculo, & Chaos antiquiora, quæcunq; sunt uel poeticis inuoluta fabulis, uel omnino friuola: uetustatẽ autem literatã & religiosam, eosq; quorũ cum ætate coniuncta prudentia, uirtus & pietas sunt, aut carpunt & mordent, aut irrident, aut certè non attingunt. Sed facilius est, aiũt, μωμεῖσθαι quàm μιμεῖσθαι. Si doctrina & cognitio rerum suauis sit & iucunda, cur Patrum lectionem iacere sinimus, unde non sensuum uoluptas sed animi liberalis & honesta delectatio nascitur? Si ueneres orationis, si phaleras & ornamenta aucuparis, cur potius ad Demosthenem, Homerum, Ciceronem profugis, quàm ad Chrysostomũ, Gregorium Nazanzenum, Sybillam, Lactantium aut Hieronymum? At ô nostri seculi delicias, ô morum labem

Qui uel Neotericos solos, uel ueteres solos legũt, nõ utrosq;.

bem & corruptelam, quibus arridet prophana eloquentia, & offendit Christiana elegantia, quibus sunt aures teretes magis & rotunda, quàm religiosæ & castæ, quibus grata est compta & meretr[illegible]ia, non salubris & sancta oratio. Quanquam quid est uel ad comparandam prudentiã, uel ad exornandam dictionem in Ethnicis, quod in nostris non superat, uel aquat? Dolendum est nostros tanta laborare nausea sæ[illegible]ranenustatis, & prophanis magis irretiri Syrenibus. Optarem sanè non in concionibus solùm apud populum, sed in scholis etiam ac gymnasijs non tantùm specũ Platonis, aut Meteora Aristotelis regnum occupare: sed Homilias Chrysostomi, Gregorij, Basilij Magni orationes locum aliquem obtinere, cùm non solùm metaphoris, similibus, prouerbijs respersi & referti sint, sed in omni genere doctrinarum & scientia excellant. Quocirca irridenda est hæc præpostera & insana multorum insulsitas, in Mathematicis Euclidem, in philosophicis Aristotelem, in oratoria dicendi facultate Ciceronẽ cæteris anteponere, & magna cum auiditate deuorare: Religionis autem nostræ columnas & principes uiros auctoritate summos, antiquitate uenerandos, doctrina præstantes non imbibere, nec labris quidem primoribus attingere? Quid est hoc aliud quàm atheismum Christianismo, paganismum & prophanitatem sanctitati & pietati anteferre? Deus Opt. Max. det aliquando ut nostra bona agnoscamus, & dona Dei illustria miremur, ut stomacho æquiore simus, & sapiant nobis Christianis Christianorũ lingua politissima, magis quàm impia & fucosa ac picturata Ethnicorum uenditatio. Et quanquã sua lingua nõ circumsonent omnes Doctores Ecclesiastici, quod optabile est, tamen beneficio Diuino & quorundam Typographorum pia industria tandem suo nos ore & idiomate omnes propè alloquuntur, & indies magis ac magis, spero, efflorescerent & emergerent, si studio inflammatiore ad ea emenda & discenda animi studiosorum exardescerent. Cæterum hac de re aliàs Deo uolente alio in loco commodiùs. Nunc concludam & terminabo hanc totam meam de hac re sententiam, & olim fuisse Homeros & Demosthenes, & esse nunc Cicerones & Virgilios, esse in Christianis Academijs, in nostris magistris Theologia, unde & uerborum puritas, ubertas, cultus peti possent, & rerum grauitas, pondus, auctoritas comparari. Quare nec uetusti propter antiquitatem, nec recentes propter nouitatem aspernandi, sed utrique propter disertam & prudentẽ orationem coniungendi. Limites tamen constituendi nobis sunt in eorum lectione, extra quos si egrediamur, timendi profectò scopuli & præcipitia. Primùm scripturam sanctam ut lucem & facem præferamus, ne in tenebras ruamus imprudentes. Deinde sequatur Doctorũ lectio, & studium, sintque pedissequi non anteambulones: seruiant, non dominentur. Tum errores caueamus, & eos ut homines diuinos, sed homines tamen, agnoscamus, ueniam dantes sicubi errent, nõ exagitantes aut insultantes, & laudem tribuamus, quòd profuerunt aut prodesse uoluerunt. Hæc summatim, uir ornatissime, de uniuerso hoc genere scriptorum & interpretum, ut cæcum multorum iudicium uel prorsus omnia tollentium, uel partem suo quodam peculiari affectu decerpentium & reliquos contemnentium castigem, quò studia sanctarum artium acriùs & ardentiùs discantur, & fastus & frons hominum nimium se suumque spiritum amantium deprimatur. Iam omissa hac Patrum & Neotericorum uniuersitate propius ad Origenem, si placet, accedamus. Et ut omnes alios extuli Phœnices, & Nestores Ecclesiasticos τῶ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή, ita hunc ornarem quoque, nisi eas laudes Erasmus Rot. copiosa & graui oratione prosequutus fuisset. Quid enim attinet actum agere? Id agam potius, ut tu, Mecænas, & reliqui intelligant, quantis auctibus & quanta mole creuerit. Cum D. Hieronymus Frobenius, & Nicolaus Episcopius, clarissimi typographi, & ad omnem antiquitatem instaurandam nati, cæteros Ecclesiæ antistites primarios, undecunque magnis & sumptibus & laboribus conquisitis exemplaribus, auxissent & recognouissent, etiam Origeni amplificando & emendando manum admouerunt, ut grandior & emaculatior in hominum manibus appareret. Accessit enim superioribus, in Ioannem commentatio nuper ab Ambr. Mediolanen. monacho conuersa, quã seorsim editam cum reliquis in Matth. & Lucam tractatibus copulauerunt, & in unũ tomum cõiecerunt. Erant & aliæ in Iobum annotatiunculæ, sed cum perbreues essent, & parum Origenicũ genium & orationem redolere quibusdam doctis uiderentur, infarcire huc noluerunt, ne lectori damno, auctori fraudi esse uiderentur. Octo deinde libros contra Celsum Epicureum beatæ memoriæ D. Sigismundus Gelenius ad græcum exemplar latinos reddidit, ut purius & fidelius Origenes suæ origini restitueretur. Adieci & ego cõtra Marcionistas Dialogos nouos, quos ante

Limites in lectione Patrum obseruandi.

sesquian-

sesquiannum ex Frobeniano codice manuscripto è Græco traduxi, sensum non uerba reddens, & appendens potius quàm numerans, ubiq; cauens pro uiribus, ne quid Græcè positum uertendo euerteretur, quod solet fieri, & intercideret. Nec mirandũ sicubi uel diuersum, uel in citandis scriptura locus prætermissum uidebitur, quandoquidẽ aliorsum Origenes, quàm nostra uulgata testamenta, aliquot in locis legit, mutatis nonnunquã dictionibus, sed eadem semper subiecta sententia. Distinctus est in tres Dialogos. Sic enim per interualla exemplar Græcũ diuisum, & personarũ diuersitas, & rerum, & argumenti dissimilitudo flagitabant. Quicquid est quantulumcunq; est, ut ego dextera manu communico, ita minimè sinistra acceptum iri confido. Tibi uerò, Domine, mitto, atq; adeo totum nunc Origenem in nomine tuo illustri & splendidissimo inuulgo, Origenem inquam Frobenianum, meritis, & sumptuosis laboribus ipsorum: meum tamen atq; adeo tuum humanitate, & beneuolentia sua, qua me prosequuntur, esse uoluerunt. Id quoq; præ cæteris tibi dedicare uolui, quòd cùm omni liberali disciplina delectatus fueris, longè uerò maximè in hac antiquitatis peruolutatione summa cum uoluptate uerseris. Declarauit hoc pulcherrimum tuum in extruenda & omni patrum uetustissimorum copia instruenda bibliotheca institutum, in quo ne defatigeris aut langueas, sed fortiter urgeas, rogo, & ad eorũ amorem & studium renouandum, nouo Origene quasi in manum porrecto reuoco te & manu duco. Impetrauit hoc à me singularis tua in me, cùm tecum essem, multis frequentata & cumulata beneficijs humanitas & beneficentia, ut ei, qui omnem propè studiorum meorũ, si quis sit, fructum, iure suo quodammodo repetere posset, aliquas saltẽ primitias & manipulos huius προσφορᾶς meæ offerrem, ut eorum quæ serere dignatus es beneficiorum aliquam gratiam demetas. Nihil hoc loco de lectissimis uiris fratribus tuis, clarissimis Equitibus dicam, nihil de illustri familia cui me obligatum multis nominibus fateor. Pergant illi, pergas tu felici quo cœpisti pede literas promouere, uetustatem sepultam ex angulis & bibliothecis, quæ multos bonos libros absorbẽt in Anglia, in apertum proferre, studio, consilio, diligentia, amicis efficite, ut tantus thesaurus nõ à tineis & muribus corrosus, non à situ & puluere deformatus iaceat, sed à typographis impressus, à studiosis hominibus in omnium manibus ad communem omnium utilitatem teratur & uersetur. Seruet Deus Ecclesiam suam. & familiam tuam, Patrone obseruandiss. & te ductu sui spiritus ad omnia pia & honesta instituta dirigat & incendat. Basileæ, Anno 1557. Aug. 6.

ADAMANTII ORIGENIS DIALOGORVM ARGVMENtum generale, uniuersi sermonis summam explicans, è Græco Latinè ita habet.

ADamantij qui & Origenes est, de recta in Deum fide disceptatio, contra Megethium, & Marcum, Droserium, Valentẽ, & Marinum, hæreticos, singulis hæresim suam defendentibus, coniunctisq; animis ac studijs, ut aduersus Adamantium de Religione disputationem instituerent, malitiosè, quod reipsa intellectum est, conuenientibus. Adoptarunt autẽ sibi omnes philosophum Græcum, Eutropium nomine, omnium dictorum moderatorem ac iudicem. Vnde Eutropius, causa religionis pertractata & elimata, persuasus ueritate, euasit Christianus: ac cum eo Græci pariter multi etiam hæretici. Erat enim eum illis schola communi quasi conspiratione coacta. Victoria demum penes Ecclesiam catholicam fuit: atq; non secus ac puluisculus à facie uenti dispellitur, sic eorũ dissipata fuit & explosa sententia.

ADAMANTII ORIGENIS DE RECTA IN VNVM DEVM FIDE CONTRA TRIA MEgethij Marcionistæ principia Dialogus Primus.

ARGVMENTVM ET PARTITIO DIALOGI.

PRIMA coitio Origeni cũ Megethio fuit, qui Marcionista tres ἀρχὰς, id est, principatus, seu eodem sensu, principia statuit, ἀγαθὸν, δημιουργικὸν, πονηρὸν: Bonum, Christi patrẽ esse uult & præesse Christianis, Conditorem Iudæis, Malum Ethnicis. Contrà suam Adamantius fidem proponit, adscito in iudicem Eutropio. Ex qua sententiarum conflictione nascitur Quæstio: Sintne tria principia, an unum potius? Ex hoc quasi fonte suboritur secundaria, An lex Christi aduentu sublata sit? &, Repugnétne legi Euangelium? Defenditur Catholica fides, primò, unitas personarũ in sancta Trinitate, secundò, uera scripturæ ueteris ac nouæ harmonia & consensio. Negotium egregia & perspicua methodo tractatur. Est enim Dialogus ferè totus ἀντιλεκτικὸς seu ἐλεγκτικὸς, atq; cõsumitur in Megethij rationibus cõfutandis, quæ ἐκ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων petita priore loco sunt collocata, posteriore eas antitheses falsas indicat Adamantius, & conciliat. Incurrunt in hanc disputationem loci communes de fide, de Euangelistis & Euangelij scriptoribus, de auctoritate, consensu & spirituali interpretatione scripturæ, de aduentu Messiæ bene dicti, & alijs nonnullis à nostro usu & temporibus haud alienis.

De Principijs.

Quæ in quæstionem uenerint.

Loci cõmunes Theologici.

PRIMI DIALOGI PERSONAE.

Adamantius	Catholicus
Eutropius	Iudex
Megethius	Marcionista.

Adamantius.

QVi studio ueritatis ducuntur, & humanitatẽ morum consectantur, quiq; huius mundi curriculũ bene decursuri sunt, simulq; in eam, quæ maximè digna est expetitione & admiratione de Deo fidẽ intuent: præstabilioris illi quidẽ & perfectissimæ gloriæ cõpotes sunt. Contrà uerò, qui animo lubrici, cognitione curiosi, ratione deuij sunt, pro gloria, Deum etiam ignominia dedecoreq; afficiunt. Ex quo non paruũ periculum creare mihi uidetur istorum perniciosa & praua de Deo fides: aptam autem & Deo congruentẽ existimationem & fidem basim uirtutũ omnium & firmamentum censeo. Quocirca tentemus rem sermonibus, siquidem tibi uisum sit. Megeth. Quibus est præfatus uerbis frater Adamantius, pro me dixit. Scimus enim & nos fidem sanamq; de Deo opinionẽ rebus omnibus antestare. Quare ad disceptatorẽ aliquem res deferenda est, qui utroq; audito dijudicet in utro sit uera & legitima fides. Ostendam enim uos Deum magis blasphemare, quàm honorem & gloriam ei tribuere. Certè uerum Deum, qui bonus est, cognoscere abnuitis, sed alium eius loco Bonũ erigere uultis: cùm Christus affirmet, Nemo bonus nisi unus pater. Eutrop. An uterq; me legitis in iudicem? Adaman. Vterq;. An meo etiam iudicio stabitis? Megethius Stabo, tuamq; sequar sententiã. Adaman. Celebres & haud uulgares auscultatores adsunt: quòd si rite illis suum iudiciũ probaueris, addam & ego meũ calculum ijs, quę abs te secundum ueritatẽ dicuntur. Megeth. Vis ut primũ ego ex scripturis hanc ingrediar disquisitionẽ? Adaman. Imò primũ constituat Megethius aliquam opinionis suæ circumscriptionẽ, ut sic eorum quæ posita sunt, demonstratio ex scripturis sumatur. Megeth. Quinimò Adamantius decidat nobis prior, quippe is fuit auctor ordiendi sermonis. Eutrop. Enimuero æquum, ut qui orsus sit, prior ipse definiat. Adaman. Credo unũ Deum omniũ conditorem esse & opificem: & qui ab illo est, Deum Verbum consubstantialem, iuxtaq; perennẽ, eumq; extremis temporibus hominem ex Maria assumpsisse, & in crucem actum & excitatũ à mortuis. Credo etiã Spiritui sancto, qui in omnẽ æternitatẽ existit. Similiter hic explicet. Megeth. Ego tria esse principia statuo, Deum patrẽ Christi Bonũ: & alium Creatorẽ, porrò alium Malum. Nam bonus ille nec malorum est effector, neq; prognatus ex muliere, nec mundus ab eo est conditus, sed ab omni nequitia & effectione alienus est, atq; hæc ita esse demonstrabo. Adaman. Tria dixit esse principia. Necesse est ut quod instituisti expleas. Nomen enim τῆς ἀρχῆς, id est, principij seu principatus

Exordium, προοίμιον.

Math. 19.

Fides Catholicorum.

Fides hæreticorum.

tus διὰ τὴν ἀρχὴν τινὸς uidetur esse deductũ, quod nimirum præsit alicui: quomodo & Dominus appellatur, quod cuipiam dominetur. Responde igitur, in quos principatũ obtineant tria hæc principia. Megeth. Principium illud Bonum præest Christianis: Efficiens Iudæis: ac Malum Ethnicis. Adaman. Sunt ne horum triũ uoluntates ac sensus inter se congruentes, an commune inuicem nihil habent? Megeth. Nihil inter se habent cõmune. Adaman. An tres illi pariter ad fingendos formandosq; homines conuenerunt, uel separatim quisq; sibi creauit hominem, in quẽ dominatum habeat? Megeth. Non illi tres creauerũt homines, sed unus. Adaman. Quis ille de tribus? Megeth. Ille Iudæorũ. Adaman. Quum Iudæorũ Deus homines creauit, quomodo aut qua causa Bonus ille simulq; Malus hominibus præsidere? Neutrum utrinq; doceri potest, fabricatorẽ illum bonum esse. Si enim de iure suo illis relaxauerit uolens ut suis eos dominari sineret, bonus ut sit necesse est, qui eriã propria cõcedit alienis. Quòd si bonus ille pariter ac malus propter imbecillitatẽ fabricatoris, eripuerint, erunt uidelicet illi mali, ut qui res alienas cõcupiscant. Eutrop. An bonum prædicas, qui rapit fabricatori quæ ipsius sunt, & imperiũ sibi sumit in alienos? Quomodo fieri potest ut bonus dicatur is qui tollit aliena? Megeth. Non sustulit, sed miseratus, filiũ legauit ut bonũ, & nos liberauit. Adaman. Vt misereatur alicuius, oportet ut quidã consensus concentusq; doloris adhibeatur erga id quod nos quadã ratione attingit, nobisq; cognatũ est. Cõmotione ergo hac usus est Bonus in suos uel in alienos? Megeth. In alienos. Adam. Nunquid illis indulsit tanquã bonis, an ut malis? Megeth. Velut peccatoribus. Adaman. Antequam conciderunt peccatis homines, probi sunt effecti à Cõditore uel improbi? Vel igitur tanquã bonos appetiuit uel tanquã malos. Si ut malos, est iam malorum expetitor. At bonus nequaquã expetit malos. Sin tanquã bonos, ergo erit fabricator ille bonorum effector, ergo etiam bonus. Nam prout sunt quæ quis facit, ita nomenclaturã habet, ut misericors à miserẽdo dicitur, & quæ sunt de hoc genere. Megeth. Nec ceu bonos eos asciuit nec ceu malos, sed totis uisceribus effusus, commiserabatur. Eutrop. Hæc scilicet dicturus est Megethius, neq; diem esse neq; noctẽ sed quiddam inter hæc mediũ atq; confusum. Explicet igitur quid sit quod dicit, homines neq; bonos esse neq; malos conditos. Quid ergo relinquitur in medio bonũ inter & malũ? Megeth. Captiones istæ sunt. Ego uerò ex scripturis enucleabo tria esse principia. Adam. Quid igitur? Aequali ne potestate sunt, an alia præstant alijs atq; eminent? Megeth. Absit, nõ enim sunt paria. Adaman. Quodnam ergo est excellentius? Megeth. Boni principiũ multo est ualentius. Adaman. An nõ proinde sunt minutiora principia sub robustiore subiecta? Megeth. Subijciuntur. Adam. Itaq; ex arbitrio præstantioris inferiora principia exequuntur omnia. Megeth. Nequaquã ad uoluntatẽ illius isti mala patrãt. Absolutè enim & omnino est ille potentior. Siquidem ipse Christus aduenìens uicit diabolũ, & Creatoris euertit dogmata. Adaman. Quid? Boni ne assensu existunt etiam isti? Megeth. Non. Adam. Ignorat ergo illos esse? Megeth. Non ignorat. Eutrop. Dicis fortiorẽ esse illum Bonum, præterea nolle illos esse. Quo igitur pacto fieri potest, si ualens sit & præstans uiribus & porrò nõ uelit eos esse, sunt autem tuo adeò concessu. Vel illos esse uult, uel non potest tollere, uel nescit existere. Megeth. Ego ostendere possum falsa esse Euangelia. Adaman. Quibus tandem probationibus poteris demonstrare id ita se habere? Megeth. Ex ipsis Euangelijs ostendo contaminata. Adam. Et me admittes etiam, modò ab ipsis Euangelijs probauero ea non esse adulterata? Megeth. Admittam modò ut ostenderis. sed recense mihi primũ eorum nomina qui Euangelia conscripserunt. Adaman. Discipuli nimirũ Christi scripserunt, Ioannes & Matthæus, & Marcus & Lucas. Megeth. Marcum & Lucam non habuit in discipulis Christus, & propterea uel hinc reprehendi potestis, falsa quippe effingentes. Cur enim ea non perscripserunt hi quorum nomina in Euangelio descripta sunt, sed ij qui non extant inter discipulos? Et quis demũ est ille Lucas aut Marcus? Proin meritò caditis in hanc reprehensionẽ, qui nomina non consignata scripturis adducitis in mediũ. Eutrop. Cùm Christus circũ se discipulos haberet, an non his potius hoc muneris delegasset, quam illis qui in censum discipulorũ non uenerunt? Nec hercule illud mihi conueniẽs uidetur. Siquidem ipsos potius discipulos ad huius officij perfunctionem cooptatos oportuit. Adam. Etiã & hi discipuli sunt Christi. Megeth. Cura ut recitetur Euangeliũ, & deprehendes ibi nullam istorũ nominum mentionẽ scriptis esse proditam. Eutrop. recitetur. Adaman. Apostolorũ nomina duodecim recitata sunt, non etiam * septuagintaduo. Eutrop. Quot habuit Christus Apostolos? Adam. Primũ amandauit duodecim, pòst septuagintaduo, ut Euangeliũ annunciarẽt. Marcus igitur & Lucas quũ in numero septuagintaduorũ essent, ipsi etiam Paulo Euangelium prædicabant. Megeth. Est hoc impossibile, ut illi unquã aspicerent Paulum. Adaman. At ipsum ostendam Apostolũ Marco simul & Lucæ testimoniũ tribuisse. Megeth. At ego fidem non tribuã tuo supposito Apostolico. Adam. Produc tuum Apostolicũ licet maxima ex parte mutilatũ & decurtatũ sit,

& Mar-

Status quæstionis.

Cõfutatio propositionis Megethij.

Aequali ne sint principia an alia alijs potiora?

De Euangelijs.

De Euangelographis.

De Marco & Luca altercatio.

* 72

& Marcum & Lucam Paulo administros fuisse doceo. Eutrop. Doce. Adam. Lego in extremis Epistolæ Pauli ad Collossenses, Salutat uos inquit, Aristarchus captiuitatis meæ cõsors, & Marcus cõsobrinus Barnabæ (de quo in mandatis habuistis ad nos uti ueniat) excipite itaq; illum: & Iesus cognominatus Iustus è circumcisione, hi soli mihi fuerunt adiutores ad regnum Dei: qui solatio etiam mihi fuerunt. Ac deinde: Salutat uos Lucas & Demas. Citaui demonstrationes huius Epistolæ. Vides igitur ipsummet Apostolum illis testificari? Eutrop. Aperta satis est harum rerũ designatio. Megeth. Contrà arguo mendosa esse Euangelia. Dicit enim Apostolus, unum Euangeliũ & uos memoratis quatuor. Adam. Quatuor quidem sunt Euangelij scriptores, Euangelium aũt unũ: siquidem Christum decantarunt, & eandem rem enunciarunt. Quòd si alium atq; alium Christum quisq; prædidisset & euangelizasset, tunc credibiliter ista diceres. Sin autem eundem nobis Christum quatuor concinant, nõ amplius quatuor sunt Euangelia, at unũ duntaxat. Megeth. Non dixit Apostolus, Secundũ Euangelia mea: sed, Secundũ Euangeliũ meũ: Ecce ut unum cõmemorat esse, & porrò dicit, Si quis uobis Euangelium aliud nunciarit, præterquã id quod euangelizauimus uobis, sit execrationi deuotus. Quum ille proinde unum esse dicat, quomodo uos quatuor esse contenditis? Adaman. Etiam & nos unũ Euangeliũ confirmauimus esse, sed auctores tamen Euangelij quatuor. Megeth. Sed neq; sunt quatuor Euangelistæ, imò uerò unus. Dicit enim non esse aliud: Secundum Euangelium meum: Nisi quòd sint qui turbant uos, & in aliud uos Euangelium Christi transuersos uolunt traducere. Adaman. Quum ipse asseueret Paulus plures esse Euangelistas, quamobrem tu unum dicis? Megeth. At nec id quidem dixit multos esse Euangelistas. Adaman. Habeo in manibus Apostolum & cõmonstrabo eum in epistola ad Galatas dicere, Sed etiã si nos, uel Angelus de cœlo, aliud uobis Euangeliũ nonciauerit, præter quod quod uobis nunciauimus. Nunciauimus, dixit. Si enim unus fuisset, dixisset, Præterquã quod uobis nunciaui: hoc uerò, Nonciauimus, multitudinis cõplexionem habet. Eutrop. Istud, Nunciauimus, designationẽ habet multorum, non unius. Megeth. Sed de istis nõ innuit, sed de Syluano & Timotheo. Eutrop. Quum priùs soli Paulo attribueres Euangelistæ munus, nunc etiam confiteris esse alios. Ergo & alijs permissum discipulis Euangeliũ prædicare, siquidem Syluanus & Timotheus & Paulus prædicarint. Cùm uerò dicat Paulus: Secundũ euangelium meũ: probabile est multos esse Euangelistas, unũ tamen appellari Euangeliũ. Megeth. Atq; dissonãt Euãgelia, & alia atq; alia dictitãt, unde apparet deprauata esse. Adam. An aliũ atq; alium Christum ebuccinant? An in hoc putas dissidere? Megeth. Minimè, sed pugnant tamen. Adaman. Definito mihi ut uolueris. Nunquid dicis ex interiori intelligentia, an ex nudis uerbis scripturas esse pensitandas? Et si uis, eloquere, ut sic nostra instituatur inquisitio. Megeth. Verbis affixas esse censeo, & eum afferre sensum, quẽ scriptio ostendit & nõ aliũ. Adam. Ait itaq; Christus, Filius hominis sum. Ex tua ergo sententia filius hominis est, & nõ Dei? Megeth. Christus Dei est filius. Eutrop. Dicebas scripta sic se habere. itaq; quõ filius est Dei, quũ filium hominis esse se cõmemoret? Megeth. Parabola usus est, cùm se filiũ hominis appellaret. Eutrop. Parabolæ igitur latẽtne in cõprehensione sententiæ, an in ipso sensu uerborum? Megeth. In cõprehensione ac ui sententiæ. Eutrop. Quõ ais ergo ex literæ uerbis scripturas æstimandas? Idcirco pereqoè in intelligẽtia uersantur ac in uerbis: & in quo uerbotenus uidentur discordare, mens & intelligentia eadẽ inuenitur. Megeth. Partim quidem in significatione cõsistunt, partim in scriptione. Eutrop. Videris instabili esse sententia & uolatica. Megeth. Vbi accõmodatur parabola, ibi sunt in intellectu ac cõplexione mentis, alia uerò sunt in ipsis uerbis impressa. Adam. Illud scilicet agis, de filio hominis parabolã esse scriptam. Recognosce mecũ non esse παραβολικῶς seu per similitudinẽ scriptum. Vnde igitur demonstras quòd filius sit Dei? De duobus enim largieris alterum. Nam secundũ placita tua, uel mendax inuenitur Christus, qui hominis filium se dixerit esse, quum homo non esset: uel diuinas omnes scripturas sub mentis notionem cadere necesse est, tametsi nulla parabola adhibita fuerit. Quocirca & omnem scripturam à Deo aspiratam esse, ab Apostolo dicitur. Ac illarum conuenientia in animi perceptione cernitur, & sub complexionem mentis recidunt uniuersæ scripturæ. Nec ea quæ in uerbis argutè eminent, sunt usq; adeo uera & dilucida. Megeth. Doceo unum esse Euangelium. Adaman. Quis nam est qui Euangelium literis commendauit, quod unum esse prædicas? Megeth. Christus. Adaman. Quid scripsit ne ipsemet Dominus, In crucem affixus eram, & tertia die resurrexi? hãne scripsit? Megeth. Paulus Apostolus illud addidit. Adaman. Aderat siquidem Paulus cùm ad crucẽ affixus erat Christus? Megeth. Ille simpliciter illustrauit literis Euangelium. Adaman. Quod si demonstraro non adfuisse Paulum, sed consecutis temporibus insectatum fuisse Ecclesiam, an fies Christianus? Megeth. An non Christianus sum? Adaman. Cuiusmodi tandem Christianus, qui ne sustines quidem appellari nomine Christiani? Non enim uocaris Christianus,

Col. 4.

Vnũ esse Euangelium etiamsi plures fuerint Euangelistæ.

Rom. 2.

Gal. 1.

εὐηγγελισάμεθα, de pluribus isti accipiũt, cũ de uno, Paulo dictum uideri queat.

Gal. 1.

De dissonantia.

διαφωνία in uerbis, aut sententia, species.

sed Marcionianus. Megeth. Et uos à Catholica ecclesia sortiti estis nomen, non estis [illegible] & uos Christiani. Adaman. Rectè quidem esset ab [illegible] te dictum, si h[o]minis cog[nomen] [illegible] haberemus. Sin propter uniuersitatē quæ per mundū dispersa est sic appella[mur], [illegible] qu[o]d h[i]c [la]b[es] est mali? Megeth. Proba igitur fas non esse hominis insigniri nomine. Ad[a]m. Etiam [p]au lò amplius demonstrabo, usq; eò abesse, ut Episcopi nomine li[c]eat uocari, ut n[e] ab Apo[stol]o quidem appellationem accipere sit permissum. Vter fuit maior, Marcion an Paulus? Megeth. Paulus. Adaman. Audi igitur, si placet, ipsam Pauli, qui præstantior erat, interdictionem, Auditum est mihi, inquit, ab his qui sunt Chloes, quòd contentiones inter uos sint. Nam alius uestrûm prædicat, Ego sum Pauli, Ego Apollo, Ego uerò Cephæ, Num diuisus est Christus? Num Paulus pro uobis crucifixus est? uel in Pauli nomine baptizati estis? Megeth. Tu mihi nomen attribuis, ego appellor Christianus. Quin & hîc quidā Socratici nominantur. Adam. Ego prorsus inficior nomen Socratis, nescio qui fuerit. Eutrop. Si uterq; accersiatis uobis nomina, necessum est, ut uterq; auersetur. Adam. [E]go [S]ocratē qui fuerit nescio, repudiátne & [i]lle Marcionē? Megeth. Episcopus meus fuit Marcion. Adam. Ex quo tēpore Marcion ē uita decesserit, quū tam numerosę Episcoporū imò uerius pseudepiscoporū successione[s] pro seminatæ fuerint, quamobrē non successoris c[uiu]spiam nomen in uestram est sectam deriuatū, sed ad illius Marcionis nomē adhæresciitis? E[u]trop. Quum Apostolus Paulus uitio dederit aliquibus quòd ipsius, & Apollo, & Cephæ nominibus se uenditauerant, documento est, fas non esse nomen Episcopi usurpare. Magis enim conueniret ad excellentius nomen acc[e]dere quàm ad deterius. Megeth. Si dicendi potestatem feceritis, ostendam tria esse principia, & quòd alius sit legis Deus, alius ille Deus Malus, & hæc esse eiusmodi, uestris ex scripturis demonstrabo. Eutrop. Primū exponatur, an tria sint principia, an tres naturæ, & tum, quæ sit cuiusq; dispensatio, liquebit. Adam. Doce tria esse principia, & postea dic quod lubet. Megeth. Ostendā Conditorē illum alia legibus mandasse, & Christū alia huic cōtraria. Adam. Quia nimirū suspicaris repugnantes esse inter se, & diuersas leges, propterea aliū atq; aliū nobis Deū fingis. Megeth. Et secū profectò nemo unquā dissidet ac pugnat, quēadmodū Euangeliū Le[gi] ex aduerso repugnat. Adam. Conditor ille Deus, quē Iudæorū esse dicis, an solus est & unus, uel multi sunt? Megeth. Vnus est Iudæorū. Adam. Illustrius aliquod mihi exemplū uidetur apponendū, & attingendū, quo planius fiat, quod agitur. Quēadmodū fœmina quæ liberos edidit, nō statum solidis illos educat nutrimentis, sed lacte primū molli[u]sculè fouet, posteriore tēpore, uegetioribus cibis utitur & fortioribus: (nec Paulus ignorauit hominibus iuxta progressiones, quas in lege fecerūt sese dedere, inquiens: Lactis potione uos alui, nō [c]ibo, non dum enim poteratis, imò etiamnū quidem nō potestis, adhuc namq; carnales estis:) Consimili ratione usus est Deus. Nam & is secundum habilitates & progressus hominū leges suas posuit. Adamo enim alia uelut infanti proposuit, alia Noæ, Abrahamo alia, alia per Mosem sanxit, alia Euāgelio prodidit. Atq; ea tamē omnia pro accōmodatione & captu mundi tum orientis, pòst medij, ultimò occidentis: perfectissimis aūt uelut de cella quadā & thesauro perfectissima depromēs. Sed ne inconsistenti & eneruí oratione me uti putes, euincam argumentis unū Deum utriusq; auctorem & latorē fuisse. Mandauit enim Abraamo ut suum filium interficeret: posterius uerò lege cauit per Mosem, neminē interfi[c]iendum, sed qui cædem fecerit, uicissim occidendum. An igitur binos propterea affirmatis esse Deos, sibiq; mutuò aduersantes, quòd idē pro iusto habeat occidere & non occidere? Eut[r]op. Idem uidelicet præcipit occidere & non occidere. Adaman. Omnino idem. Nec in h[o]c solum istud fecit, s[e]d id et[i]am frequens est & so[lenne] in alijs, usq; eò ut non rarò legem iubeat de uic[ti]mi[s] & sacr[ifici]is ritè procurandis, aliâs uerò contrà prohibeat. Quid dicat igitur, num alius Deus fuit, qui Isaac mandauit occidendum, alius qui interdixit? rursus qui [s]acrificia offerre iussit, & qui non offerre? Eutrop. Sic cine in scripturis continetur, aliquando ut permittat fieri sacrificationes, aliâs ut aspernetur? Quid refers Megethi? Idémne est Deus qui leges mutat, uel bini sunt, quorum unum nobis esse [a]l[i]tem constituisti. Itaq; non iam tria principia, sed quatuor, & ita uestrum simul dogm[a] loco mouetur. Megeth. Ille, Iudæorum, idem fabricator est: at qui noster est, non est eius f[il]ius. Adam. Quo tandē illud docebis argumento Christum non esse filiū illius conditoris? Megeth. Isto scilicet, quòd Christus omnia conditoris acta perfregerit, & liquidè ostendam confregisse. Adam. Quin explica ita euertisse. Megeth. Deus ille generationis, Mosi ex Aegypto discessionem adornanti, in hanc præcepit sententiam: Para[ti] estote mihi lumbis præ[ci]ncti, pedibus calceati, u[ir]gas in manibus uestris habentes, & sacculos auro & argento cæte[r]aq; omnia aufette ab Ae[gy]pt[i]js. Noster autem D[omi]n[us] bonos dis[ci]pulos suos per orbis uniuersitatem ablegans dixit: Neq; calc[e]amenta in ped[i]bus uestris, neq; saccu[l]ū, neq; binas tunicas, neq; æs in zonis uestris. [E]c[c]e quam luculenter Bonus iste noster, illius decreta oppugnet. Eutrop. Istuc quidem, argentū & peram accipere, & non accipere, idē omnino mihi uidetur, ut occidere & non

Margin notes (in order): *Christiani à quo dicti et cur à suis doctoribus nomina nō petant.* — *Tituli & nomina.* — *ὀνομάτων.* — *1. Cor. 1.* — *ὑποκρίσιν* [illegible]. — *Epanodos ad cōstitutionē.* — *Lex & Euangelium non pugnant.* — *1. Cor. 3.* — *Simile, quod docet qua ratione ætati hominum doctrinā suam attemperauerit & accommodauerit Deus.* — *Gen. 22.* — *An Christus demiurgi c[on]stitutiones reprobauerit.* — *Exod. 12.* — *Matth. 10.*

& non occidere, sacrificia nuncupare & contrà. Ergo sic abs te quæro. Quū ille molitor Abraamo delegarit, ut filiū iugularet, aliusne sit ille legis eius auctor & rogator, quæ aduersus homicidium est, & porrò alius Abraamo qui mandauerat? Adam. Quòd si hæc pugnantia unus sanxerit, eaq; etiam approbarit ex optima esse regula & ratione firmata (quantumuis nobis uideantur discrepantiora) quo modo tandem, quòd aliqua in Euangelio occurrant, quæ uideri tur esse à quibusdā legis sanctionibus abhorrentia, propterea geminos affirmas esse deos qui ea iubent? cùm tamē id planū nō feceris. Itaq; ipse legis Deus, unus cum sit, quonam modo dixit, occidendum & non occidendū? Hoc uerò si ei liceat, ut Deo, iuxta opportunitates, secundū quod uoluerit, imò uerò iuxta quod utile probauerit, leges sciscere apertum id quidē est eundem præcepisse, ut instructum uiæ & uiatica sumerent, & non sumerent. Causam uerò harum rerum ego non possum dicere, res autē pariles mihi uidentur esse & similes. Eutrop. Quid ais. Adaman. Ille Deus numnam unus est, an bini qui in lege pugnantia mandat? Megeth. Ille quidem idem est, attamen Christus non est eius filius. Eutrop. Si ea de causa Christum ab alio natum esse dicas, quòd legum quædam cōtradictio uideatur esse & repugnantia, erras tu quidem Megethi. Siquidem iam patefactum est, eundem ipsum leges etiam maximē proprias & suas exauctorare. Quod etiam ipse confessus es. Adam. Si quod antea pro capite & firmamento sumpsit, consisteret, demonstrabitur unius hæc & eiusdem Dei esse. uerũtamen ostendo, hoc nō contrariū, sed rebus tantummodo uariari & distingui. Nam qui Hierusalem à Christo mittebantur, illi quidem pacificationis legationem obierunt, qui uerò ab Aegypto, bello suorum hominum diuexati fuerunt. Cham enim puer seruus erit fratribus suis, referente scriptura de filijs Noe, Sem, Cham & Iaphet. Cham seruus seruorum erit fratribus suis. *Gen. 9.* Oportuit igitur uernaculos & domesticos seruos, qui bellum hoc concitarunt, bello excindi. quidquod etiam Euangelio familiare est malos ulcisci, eosq; uita expellere. Nam sic loquitur: Veniet dominus serui illius nequam, ad diem quam ignorat, & ad horam quam non expectat, *Matth. 24.* & dissecabit illum, & partem eius reponet cum incredulis. Quocirca iustum est, ut qui bellum *Etiam Christus* iniustè mouerunt, iustissimis armis opprimantur Est etiam consentaneum, ut qui pacem præ- *irrogat malis* dicant, ab armis nudi & uacui prædicent, maximè cùm accedat illud Esaiæ prophetæ elogium: *pœnas.* Quàm speciosi sunt pedes euangelizantiū pacem. Quin & certa est apud illum temporis notatio, ad quam oporter arma conscindi & silere. Dicit enim, De Sion exibit lex, & sermo Domini *Esa. 2.* de Hierusalem. Et iudicabit in medio gentiū, & populum copiosum arguet, & gladios suos concident in aratra, & lanceas suas in falces. Nec gens in gentem sumet gladium, nec ultrà bellum discent gerere. Eutrop. Non ergo hîc quicquā est repugnantiæ, quum sit probatum, etiam Christum pœnam irrogare malis, cum dicit, se nequam illum seruum esse medium c[illegible] n[illegible]urū. Megeth. Propheta Dei, eius qui molitionis & fabricationis auctor est, prælio in populi[illegible] exar- *Exod. 16.* descente uerticem montis conscendens manus suas expandit ad Deum, quò multos bello tol- *De precibus* leret: at noster Dominus sanctus uidelicet, manus suas non pro interemptione hominum ex- *Mosis & Christi.* tendit, sed pro conseruatione. Quid ergo simile est, cùm ille manuum sublatione deleat, hic seruet? Adaman. Necesse est ut expansionem manuum utriusq; presius considercmus, tam Mosis quàm Christi: & si quidem fuerint similes ac consonæ, bene habet, sin aduersæ & deiunctæ, ita sanè demonstrandum. Etenim manuum porrectio quidem Mosis, populo credenti opem & salutem attulit, ac aduersarios extinxit. Similiter & illa Christi fecit. si enim extensio manuum Christi omnibus tribuerit salutem, tam credentibus, quàm non credentibus, & homicidis, & adulteris, aliquid habes quo stes. Sin uerò credentes salutem per illum sunt consecuti, non credentes autem interierunt, non secus quàm Amalec, quid dissentaneum est, aut contrarium? imò post illam porrectionem manuum Christi templum simul & urbs eorum infideliū euersa & funditus deleta fuerunt, & populus defectus fuit, & perijt. Compar proinde fuit & assimilis utriusq; manuum proiectio, etiam illa Mosis adumbratio fuit ac typus Christi. Ambo siquidem credentes seruarunt & incredulos perdiderunt. Megeth. Sed par non est neq; adsimile. Eutrop. Videris mihi minimè ea capere quæ dicuntur. Tum enim res discriminata esse uidetur, cùm unus fidelibus, alter uerò infidelibus salutem confert. Atqui iam utrumq; idem effecisse compertum est. Nihil igitur est quòd hîc contradicas, sed aliud si quid habes explica. Megeth. Legalis Dominus inquit: Diligentem te diliges, & odio persequeris inimicum tuum. Noster uerò, unuersæ bonitatis Dominus: Diligite inimicos uestros, & orate pro *Matth. 5.* insectantibus uos. Adaman. Pulchrè quidem abs te dictum fuisset, si quidem in Euange- *De diligendis* lio solo esset positum. Siquidem in Lege inuenitur scriptum: Si uideris (inquit) bouem inimici *etiam inimicis.* tui errantem, non sines eum perire, sed aperies, & restitues illi bouem suum. Etiam rursum: Si uideris asinum inimici tui de uia collapsum, non præteribis illum, quoad erectum rursus oneraueris. Quidquòd populus cùm impetum fecisset in Mosem, uti eum è uita tollerent, & offudit se gloria Domini, atq; fas erat inimicos illos pœna mulctari, qui concitatione illam & con-

[illegible]ium [illegible] & irruit [illegible] quod [illegible]tio. Itaq; [illegible] po-
pulus n[illegible] depositis inimi[illegible]s, pro [illegible] eum preci[illegible]us [illegible]
Num. 16 [illegible]ni. [illegible] uastatori & cape ubi acerram in m[illegible] Au[illegible]ens Aaron [illegible]nō
1. Sam. 1. ce[illegible]o. Porrò Dauid persecutione [illegible] cu[illegible]am [illegible]us
[illegible]anus tamen ei non attulit, imò contrà [illegible] Et [illegible]
[illegible]us [illegible] in l[illegible]cum, tantū abest, ut præteritorum [illegible] etiam
Matth. 17. [illegible]diue[illegible] e pro il[illegible] deprecatus fuerit. [illegible]uāgelus deinde [illegible] me qui per-
petrati[illegible] iniqu[illegible]tatem. Vides Euangelium Legi conuenire. Megeth. [illegible] Eu-
trop. Quid ni uerò eadem sint? Nempe quæ Christus facienda pr[illegible] lege præstita
fuerunt & effecta. Præcepit ille diligere inimicos: Lex [illegible]idem ultionē in[illegible] bait,
im[illegible] nec bouem nec asinum negligi despicitive iussit. Et quamobrem Christus n[illegible]rat malefi
cos & flagitiosos instar hostiū, cùm ait, Discedite a me quoniā inimicos repel[illegible] [illegible] mori[illegible] indi
cium esse nullo modo potest. Megeth. Prophe[illegible]a Dei creat[illegible]nis, quò plures belligerando cō-
Iosue 10. fic[illegible]eret, usq; eò solis occasum sistebat, dum o[illegible]idio & cædes facta fuisset eorū, qui [illegible]ntra popu-
De uindictis. lum manus conseruerūt: Dominus aūt hic Bonus dicit: Sol ne cadat super iracundi[illegible]m uestrā.
Ephes. 4. Adam. Equidē, si qui aduersus dominos arma iniusta ferant, eos exterminare è medio fas ac
Matth. 12. p[illegible]um esse demonstratū est. Ideo Christus etiā ipse eum qui perditè sceleratèq; uixit, in tenebras
exteriores præcipitem dari iubet, ubi ploratus est & stridor dentium. Quo ad illud uer[illegible]l ne
occidat super exacerbationem uestram: hoc ostenditur in lege nō modo præcepto, [illegible]d et[illegible]m re
Num. 12. ipsa factum. Etenim scriptū est Aaronem & Mariam sororē eius factis suis prouoc[illegible]sse [illegible]sem,
& inde propter irritationē Mariam in lepram incidisse. Mosem tamen in Aaronis negotio non
expectauisse, donec sol caderet, sed contrà, Deum rogau[illegible]sse supplicem, ut soror e[illegible]us [illegible]naretur.
Quamobrem hæc uide in lege usuueni[illegible]e, in iracundiā [illegible]lem non occidi[illegible]. Propheta demum
concionatur clarissimè, Ne sitis memores iniuri[illegible] quisq; aduersus proximū suum in [illegible]rdi-
bus uestris. Ex quo potest emergere tum in Lege tum in Euāgelio illud esse, Sol ne cadat super
iracundiam uestram. Megeth. Neutiquā uerò hoc uspiam in lege traditū est, ne sol caderet.
Quid al[illegible]a pro alijs supponis? Eutrop. Duntaxat absq; causa Megethi pugnax esse uis & con
tentionis cupidus. Nam illud tam facto quàm mandato in lege expletū reperitur. Quippe cùm
propheta in mandatis dat omnino iniuriarū tenacem non esse, nónne plus etiam dici uidetur
& enucleatius? præsertim cùm Christus unius adeò diei circumcisionem iræ indulgeat, Pro[illegible]he
ta autem omnem prorsus iniuriarū memoriam esse obliterandam pr[illegible]p[illegible]at. Megeth. Non
Veritas. mihi tu personam iudicis suscepisse uideris, sed aduersarij. Adam. Nequaquā [illegible]utropius ad-
uersarius tuus est, sed ueritas. Illa nimirū obstrepere solet mendacibus. Est enim inuicta & im-
mortalis ueritas, Dei ipsius Boni germen ac flosculus. Eutrop. Iudicent sanè ij, qui corám ad-
sunt, auditores, nunquid præter æquū & bonū dixerim. Nam & ipse Græcus, Christianus [illegible]sse
peruelim, ideoq; oportet meliori sententiæ accedere. Megeth. Ostendam Legi repugnare
Euangelium. Eutrop. Repugnet sanè, non tamen probat geminos deos, quoniam tuie lat-
Megethij Epi- gius unum & eundem dixisse, Occide, & non occides. Megeth. Ex eo tamen conficitur [illegible]ū
cherema. Qui Creator[illegible]m bonum non esse, ut qui ip[illegible]e secum dissidet. Adam. Si qu[illegible]d diuersas leges eum
secum ipse dissi mandare dicis, idcirco eum bonū neges, æqua mente & hoc audi, Christū ab eo nō di[illegible]crepare,
d[illegible], bonus non [illegible]d pariter cum Creatore dispares atq; dissimil[illegible] leges sanciuisse. Etenim, inquit, Diligite inimi
est. Demiror [illegible] cos uestros: & deinceps loquitur inimicis fide[illegible] in tenebras exte[illegible]es: quodam [illegible]od[illegible] amo-
secum [illegible] r[illegible] [illegible]quitur inim[illegible]s, quos in tenebras ex[illegible]ores protrudit. In h[illegible]c qualis tan[illegible]ē charitas[illegible]
Minorem nunc [illegible]. In lege ai[illegible] Oculum pro ocul[illegible], dentem pro dente: at Dom[illegible]us u[illegible]po[illegible] bon[illegible] Euan
probare conas- ge[illegible]o, [illegible] quis te palma ceciderit in max[illegible]am, obuerte il[illegible] & alte[illegible]m. Adam. P[illegible] hr[illegible] & [illegible]po
tur. sit[illegible] hæ u[illegible]ces legi[illegible]latoris in le[illegible]latione p[illegible]nūtur. Prima enim in lege Oculū pro oc[illegible]lo: ex ter-
Exod. 12. rore [illegible]ōlata est, ne quis [illegible]lterius oculum a[illegible]deat eruere, de[illegible]nantq; ipsi inter se alij alijs suas ex-
Matth. 5. probrare & cōmemorare iniurias. Itaq; ut in Lege pugnā terror impediuit sic & in Euangelio
De Talione. pari ratione prohibetur, ne propter leuissimam alapam contrà responsemus, mutuasq; iniu-
ri[illegible] [illegible]enouemus, sed pot[illegible]s [illegible]ed[illegible]mus & acquiescamus. Hæc hæc sunt, Metus & æquanimit[illegible]s, u-
[illegible]q; pacem c[illegible]nf[illegible] atq; conseruans: unde hic quidem propter terrorem à pugna frena
[illegible] ille autem propter æquanimitatē pacem amplectitur. Si tergiuersaberis, solum in lege istas
M[illegible] 7. retaliationes [illegible]ntineri, auscult[illegible] quid nobis Euangeli[illegible] referat, Qua metimini mensura & reme
Ma[illegible] 10. tietur uobis. Et [illegible]lucidius adhuc ex ip[illegible] Eua[illegible]el[illegible] di[illegible]cite, Quisq; secundum quo[illegible] feret:
n[illegible] q[illegible]ammodo, oculum pr[illegible] ocul[illegible] scili[illegible] enim dici[illegible] Qui me negauer[illegible]am homini-
bus, & e[illegible]gabo cum c[illegible]m patre me[illegible] qui e[illegible]is. Efficitur h[illegible] ex Lege & ex Euange-
2. Reg. 2. lio [illegible]n[illegible], pr[illegible] fr[illegible]uo [illegible]erint, r[illegible]portatu[illegible]os. [illegible] Propheta Dei [illegible]lisæus Dei ne-
quam [illegible] ex [illegible] u[illegible]sam euo[illegible], ut egre[illegible]a occurrentes sibi pueros deuoraret. Bo-
Matth. 19. nus [illegible]ūt Deus, Sinite, inquit, paruulos uenire [illegible]d me, talium enim est regnū cœlorum. Adam.

Par est

Par est utrinq; in pueris aduentus considerare. Si enim eodem studio & consilio & pari modo accesserunt, bene habet. Totius enim rei cardo in destinatione & uoluntate accedentiũ positus est. Qui Christũ adierunt, benedictionis consequendæ causa uenerunt: qui ad prophetã, propter irrisionẽ ac insultationem, hoc traxerunt secum, ut à feris necarentur. Quandoquidẽ conclusum est, unumquemq; prout gesserit recepturum. Iure itaq; optimo, qui ad benedictionem adipiscendam uenerunt, uoti sui compotes euadere: contrà qui prophetæ illuserant, à feris lacerari & discerpi. Qui etiam modo pœnas luit Iudas, qui in Dominũ impiè peccauit. Sic enim ipse Christus sententiã tulit dicens: Væ homini per quẽ filius hominis traditur, melius erat illi, si natus nõ fuisset, uel postquã natus esset, ut mola asinaria ei appenderetur, & in profundũ maris demergeretur. Dein inuenies prophetas multoties erga multos affectos misericordia, mortuosq; aliquando ad uitam excitantes. Sed & Soumanitis cùm rogasset prophetam, mortuũ, suum filium receperat. Constat ergo, ex uno Deo prophetas & Christum existere. Etenim ille unus quẽ tu quasi oculatior solùm Bonũ fingis, nõ aũt Iustũ, nimirũ Christus qua ratione iubet Iudam impiè iniusteq; agentẽ, iustè in mare proijci? Quoniã arbitror qui in delinquentes animaduertunt, iusti illi quidem, non boni appellandi sunt. Nam iuxta sententiã tuam, qui solus bonus est & non item iustus, nulli debet ille pœnam infligere. Est aũt iustus, siquidem puniat. Istuc igitur ita est dicendum. Nam illud in confesso est iustum illum Creatorem, cùm à Iuda nullo damno fuerat affectus, nihil habuisse causæ cur eum plecteret. Diabolus etiã eum supplicio cruciare non poterat, cùm ab eo nec offensus nec uiolatus fuerat, sed cõtrà adiutus potiùs. Quẽ enim reformidauit exclamans: Quid mihi tecum? uenisti ante tempus, ut me torqueres? hunc aspexit à Iuda morti traditum. Quapropter cùm consentaneũ sit neq; Christum, Bonum uidelicet, Iudam afflictasse, cùm bonus à nullo pœnas deposcit: quẽmnam istorũ trium Iudam puniuisse existimas? Patet enim iustum nulla lacessitũ iniuria, neq; læsum non multauisse. Sin uindicauerit, necessum est eum ab illo uindicem fuisse constitutũ qui iniuriã acceperat. Quòd si uerò Diabolus Iudam exagitauerit, non iam malus sed iustus erit. Is enim iustus habendus est, qui iniustum proditorem morti adiudicat & condemnat. Erit proinde nõ malus sed iustus. At si Christus ab illo supplicium sumpserit, erit hoc à tua disiunctum diuersumq; sententia. Bonus enim nunquam accedet ad pœnam inferendam. Sin afflixerit iustè, non quatenus iustus: accipe & illud Apostoli dicentis, Quisq; à Christo recipiet siue bonum siue malum. Megeth. Quid omnino simile? occidit propheta, seruauit Christus. Adaman. E contrario perdidit incredulos, dixit namq; singulis, Fides tua saluũ te fecit. Quare si fides cuiusq; ex certo ac confirmato iudicio seruare solet, contrà perdit infidelitas. Eutrop. Sed enim qui prophetam accesserunt, ideo accesserant, ut eis benedicendo fausta precaretur. Adam. Minimè, sed ut ludibrio & contemptui haberent, quippe quem caluum uocitabant. Eutrop. Aequũ fuit pro aduentus institutione & proposito sic quoq; recipere: tum præsertim dicente Apostolo, à Christo seu bona seu mala reportari. Megeth. Creatorem latebat, ubi Adam esset. inquit enim, Vbi es? Christus autem cogitationes hominum introspicit. Adaman. Quî igitur Christus dicit de Lazaro, Vbi posuistis eum? ignorauit fortassis ubi iaceret. Megeth. Non extat scriptũ in nostro Euangelio. Adaman. Scis te recepisse ex nostro Euangelio confirmaturum. At quia ita uis, unde fit, quòd Deus à principe dæmoniorum sciscitatur, Quod est tibi nomen? Ille autem ait, Legio. Ita forsitan tuo iudicio nesciuit, & idcirco percontatus est. Megeth. Nihil prorsus simile. Eutrop. Vtrumq; mihi uidetur ex ignoratione proficisci, si quis dicat, Vbi es? & Quî uocaris? Adaman. Non interrogandi sed cõmonefaciendi causa dicit Deus, Vbi es? Suggerit etenim & submonet eum antè bene beateq; uixisse, pauló quidem pòst transijsse præceptum, iamq; nudum esse, cùm ait, Vbi es? Vide in quo statu fueris, & ubi es, qui ex paradisi delicijs excideris? Megeth. Cur ergo in lege dicit, Vestẽ pro ueste? rursum hic Bonus Dominus, Si quis tuam aufert tunicã præbe illi & pallium. Adaman. Hoc argumentũ consimile est illi, Dentem pro dente. At ne tu putes remissè aut oscitanter nos respondere tuis propositis quæstiunculis (licet etiam uidearis in locum iudicis inuolasse, dum tuas ex scripturis obtrudis obiectiunculas, maior est enim qui obijcit quàm qui dissoluit) illud, Si quis tuam aufert uestem: in Euangelio quidem scribitur, in patriarchis autem reuera perficitur. Ioseph à fratribus ueste dispoliatus, non pallium modò reddidit, sicut in Euangelio dictum est, sed & cibaria & urgente ac stringente penuria, uictum atq; omnia ad usum cultumq; uitæ necessaria subministrauit. Quinimò in lege præcipitur: Si quis frater abs te argentum aut uestitum accipit, & fœnus & sortem illi restitues ac tunicam. Adaman. Propheta Dei, qui effectioni rerum præest, ait, Arcus mei intensi sunt, & tela mea acuta sunt. Apostolus uerò: Induite armaturam Dei, ut possitis ignita illius mali iacula restinguere. Adam. Bonum bono nõ opponitur, nec malum malo, nec lux luci, nec candido candidum, sed atrum albo contrarium est. In quo igitur hæc prophetica ab apostolicis uerbis dissentire censes? An non intelligis, arcus,

De uindicta & humanitate. — *Matth. 26.* — *2. Reg. 4.* — *exparirne.* — *Matth. 8.* — *Gen. 3.* — *Deus nuegdion ymyus.* — *Ioan. 11.* — *Luc. 8.* — *Gen. 3.* — *Matth. 5.* — *Talio.* — *Panoplia Dei ad puniendos malos, & piorum aduersus satanam.* — *Ephes. 6.*

& ensem, & scutum & tela, & arma omnia ad rem bellicam pertinere? Eutrop. Verius erat prophetia Iustinę illius an Malię? Megeth. Iusti. Adaman. Qua ergo de causa malum uocat Apostolus illum Iustū, dicens: Telis illius Malię? Eutrop. Non ad eundem pertinent. Megeth. Deus creationis dispensator, caligantem Isaac non amplius uisui restituit: noster ... minus n... ra bonus, multis cęcis oculos aperuit. Adaman. Gubernationem & administrationem Dei haud intelligis. Qui Abrahamum in senectute pręter expectationem l... bitis dotauit & donauit, qui Tobię uisum induliit, ne omnia magnifica facta percensendo protrahamus orationem: poterat quidem concessisse & Isaac ne cęcutiret: sed quia nolebat Isaac in Esaum suam conferre benedictionem, eratq; dictum Rebeccę, Maior seruiet minori propter mysteriū & arcanam duorum populorum significationem, hęc illi offusa est caligatio, ut nolens succedenti Iudęorum populo, uniuersę fuseq; patentis Ecclesię, felicitatem benedicendo apprecaretur. Megeth. Ex eo quòd crebris iactamur persecutionibus, & odio hominū laboramus, nonne luce clarius est nos in alterius Dei potestate esse ac ditione, & à iurisdictione Dei creationis alienos? Etenim inquit, Cor regis in manu Dei. Ergo liquidū est, Deum illum penes quem rerum procreatio est, nos persequi, quòd in manu sua corda regum habeat. Adaman. Siquidem hęc antegressis temporibus arguté confinxisses, aliquam speciem probabilitatis habuisset, habuisset tamen facilem promptamq; solutionē. Nunc autem arbitror istud argumentū te inepté adduxisse & ad tempus parum accōmodaté. Iam uerò cùm Rex iste pius sit religionisq; studio flagret, quid ais? ne alterum quempiam Deum superiori memoria ante hunc corda illorum tenuisse & persecutorem fuisse, alterum autem Deum huius cor flectere ac moderari? Melius enim ac aliter quàm illi reges, hic imperat. Quę enim dissiparunt illi, restaurat iste: quos odio prosecuti sunt illi, amore complectitur iste: quęq; illi phana & idola in honore habuerunt, hęc iste subuertit. Quocirca quòd tibi uidetur alium Deum in illis egisse & urguisse, alterum uerò hunc uersare ac uertere, in eo summa elucet amentia. Nō enim modò nos in persecutiones delabimur, sed & prophetę multi, sed & ante ista tempora tres pueri martyres fuerunt testimoniumq; ueritati constantissimé tribuerūt. Hoc & Propheta clamat, Propter te morti tradimur tota die: unde Paulus eadem prophetica uocis usurpatione acclamat, Propter te morti tradimur tota die. Similiter & Christi discipuli qui longé a tergo successerant, ... pares quoq; persecutiones deuenerunt. Necesse est te longé lateq; abesse ab hac regula propheticarū qui persecutionibus agitati sunt, tum etiam à catione iustorum apostolorum & di... ipulorum, qui pari modo propter Christum in uarias insectationes sunt deuoluti. Eutrop. Qui fit ergo quòd prophetas allegat? Si namq; prophetę pręponant, & ille eodem modo? I quidum est, illum nō inuenisse, sed eos uelut probatos & classicos usurpare. Megeth. Expressé nullis ad uerbum, sed uelut temeré ac fortuitò utitur. Adaman. Demonstro ex multis Apostolum ea citare ac comprobare, non re... ere. In prima ad Corinthios epistola, Ne glorietur omnis caro in conspectu eius, ex illo uos estis in Christo Iesu, qui factus est sapientia nobis a Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Diserte deinde in eadem Epistola declarat in hanc sententiā, Quis pa... it gregem, & de lacte non edit? Num secundum hominé ista dico? An non & lex ea dicit? In lege enim Mosis scriptū est, Non obturabis os boui trituranti. Num de bobus curę est Deo? An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est, quòd qui arat, debet sub spe arare. Megeth. Animaduertis eum Mosis legem nominare, non Dei. Eutrop. Video eum Mo...s legem dicere, tamé probauit hisce uerbis, Num de bobus curę est Deo, inquit? An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est: Vidésne ut cōmuniat ut illud recté positum ad probationem adsciscat? Etenim nemo ad demonstrationē legem infirmā aut uitiosam adhibet, sed meliorē & solidam. Vt si cogitares sententiam tuam confirmatorem facere, Paulum testem corrogares quó firma essent & inconcussa quę à te dicerentur: sic & Apostolus lege teste usus est. Megeth. Ex scripturis probabo, alium esse Christi patrem, alium fabricatorem. Fabricator quod ex scripturis innotescit, Adamo cęterisq; ea tempestate hominibus notus erat: Christi uerò pater incognitus erat, quomodo & Christus docuit, quando sic de illo loquitur: Nemo patrem nouit nisi filius, neq; fi... um quisquam no... it ni... pater. Adaman. Admodum rudis es & imperitus scripturarum: hoc en... n a seruato... e ... lum prolatum putas. Audi Esaiam loquentem: Bos cognouit possessorem, & asinus pręsepe domini sui, Isrłael uerò me non agnouit me, & populus me non intelligit: & Hieremias, quasi olim non ... et cognitus, ait, Omnes me cognoscent à minimo usq; ad maximum eorum. Megeth. Vnde igitur apud Ezechielem inquit: Agnitus eram p... tribus uestris in deserto. Adamant. Non iam quod Ezechiel ait, Cognitus eram patribus eorum, illi etiam eum cognouerunt. Nam Dominus noster Iesus Christus tanto tempore cum di...ipulis commoratus dixit: Nemo nouit filium nisi pater: quamuis interea conspiceretur ab omnibus, non erat tamen cognitus, dicens, Discedite à me qui perpetratis iniquitatem

Beneficentia. Gen. 25. Anabaptistę hoc colore utuntur. Prou. 21. 1. Cor. 1. 1. Cor. 9. Lex Mosis Dei lex est. Aliud Epichorema Megethij. Matth. 11. Matth. 7.

tem

tem, non noui uos. Quid? Ille καρδιογνώστης qui omnes cordium latebras uidet, eos non cognouit? Certè illi non ut uolebat, suæ uitæ rationem instituerant. Intelligere enim cognoscere dicitur, ut & Dauid, Patres nostri non intellexerunt mirabilia mea in terra Canaan, etiamsi uiderint. Neq; uerò statim ex usu oritur cognitio. Videris quidem tu non f[illegible] lum propheus, sed & Euangelio palàm contraniti: cùm Chri[illegible] tus manifestò uisus sit ab omnibus, & d[illegible], Nemo no uit filium, uos cuminiscimini prophetas illi reclamare. Ergo & Christus & prophetæ agni[illegible]nem Dei & ignorationem expresserunt. Eutropius. Certum est quòd S[illegible]pturæ Intelligere interpretentur Cognoscere: quandoquidem ait propheta, Israel me non cognouit, & populus me non intellexit. Tamen adiecit Christus, qui etiam cum discipulis uitæ c[illegible]nsuetudinem habuit, Nemo nouit filium nisi pater: sed & cum illis uersans addidit, Nequaquam noui uos. Megethius. Luculentiùs demonstrare possem, Christum non esse huius Iusti filium, quũ Legalis ille nondum uenerit. Si enim uenisset, impleta essent ea quæ à Dauide de eo prædicta erant. Quare (inquit) fremuerunt gentes: & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes coacti sunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Et rursus: Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et consequenter: Pasces eos in uirga ferrea: ex quo docet, Christum, qui uenit, alium esse, quòd neque reges, neque principes contra illum fuerint, neque gentes pastæ sint aut rectæ uirga ferrea. Adamantius. Qui summa rerum potiri uidebantur in Israel, & regni gubernaculis assidere, mortis[illegible] ac uitæ potestatem habere, aduersum Christum omnes conuenerunt. Quòd autem ui[illegible]a ferrea pascebantur, ex prophetia Danielis ostendendum es[illegible], qui ait: Post aureum, argent[illegible]um, & [illegible] ur, get regnum ferreum, quod Romanorum esse exponitur, quo regebantur [illegible] qui contra Christum conspirarunt. Sunt enim gentes in hæreditate[illegible] e[illegible], de qua [illegible] Dauid: Domine recordare nostrûm in fauore populi tui, ui[illegible]a nos in salute gen[illegible] ut [illegible] cum hæreditate tua. Palàm est itaque hanc esse hæreditatem gentium, pro qu[illegible] s pr[illegible]tur. Eutropius. Si regum & principum au[illegible]toritas non uiguis[illegible]et, quomodo poterat Christus subigi in crucem? Megethius. Daniel ait, Vidi, & ecce lapis recisus erat à monte absq; manibus, & percussit simulacrum, & redegit in puluerem, & dissabatur à uento. Lapis erat ex Deo regnum illustre & conspicuum, & simulacrum, regnum in terra constitutum. Apparet ergo ex lege & prophetis Christum nondum uenisse, quia si uenisset, aliud in terra regnum, ut adumbrauit Daniel, non haberetur. Colligitur autem ex eo quòd omnia regna constabilita sunt, Christum legalem & propheticum nondum aduenisse. Adamantius. Quæ in scripturis dicuntur rectè, studio & dedita opera perperam intelligis. Prophetæ namq; & Euangelium duplicem Christi aduentum declarant, alterum inglorium & ignobilem, nobilem & insignem alterum. De priori Esaias ita, Vidimus illum, & decorem non habuit, neq; formam, sed forma illius inhonorata erat, filijs hominum contemptior, & rursus, Ecce puer quem elegi, dilectus in quo conquieuit anima mea, non contendet, neq; clamabit in plateis, calamum attritum non conf[illegible]nget, & linum fumigans non extinguet. Et iterum: Exulta filia Hierusalem plurimum, clama fi[illegible]a [illegible]n. Ecce rex tuus uenit mitis insidens asino: uti & in Euangelio manifestatur, ut asino insidens ingressus sit Hierusal[illegible]m. Itaque clarum est quando[illegible] spectabilem in gloria, ali[illegible]s in hum[illegible]tate uenisse. Hunc glori[illegible]sum aduentum Paulus intellexit, inquiens, In cohortatione Dei, in uoce archangeli, in ultima tuba descendet de cœlis Deus, & mortui excitabuntur primi, deinde & nos qui relidui facti sumus in aduẽtu ipsius simul cum ipsis rapiemur in nubibus, in occursum eius. Sicuti & expressit Daniel: Vidi quasi filium hominis ex nubibus uenientem. Et in Euangelio, Sicuti fulgur descendit ab oriente, & apparet usq; in occidentem, sic erit aduentus filij hominisConuicimus est ergo euidentissimè, aduentũ ipsius primum despicabilem & submissum fuisse, magnificum alterum futurum. Itaq; cum ipse in terra fuerit, aliumq; aduentũ in gloria prædicauerit qui esse deberet, uos f[illegible]rsan utrinq; huic aduentui refragamini. Nec etenim priorem eius aduentũ agnouistis, nec alium expecta[illegible]s: utpote quum diuinitus tradita parũ assequamini. Megethius. Christum [illegible] lege & pro[illegible]hetis alienum fuisse certam tibi rationem proponam. Ioannes cum non agnouerat, quòd nullo modo fieri posset, prophetã à primo ortu Christum & unctũ suum ignorauisse. Postquã enim in carcere audiuisset Christi facta, missis duobus ad ipsum suis discipulis, dixit ad eũ: Tu es ille qui uenit, an aliũ expectamus? Adam. Si de Christo quæsiuisset Ioannes, dixisset, Tu es Christus: dicit enim: Tu es ille qui uenit, an aliũ expectamus? Nũc igitur præsentia exquirere, nõ est prudẽtia. Cùm dicit, Tu es: &, Ecce agnus Dei qui tollit peccata mũdi: nõ ille nesciuit, quis is esset, interrogauitq;, quòd prauius ac præcursor esset, & in tenebroso carcere. Nouit enim eum, qui dixit, Vado & mitto Paracletũ, hoc est spiritũ sanctũ. aliter uerò & accipe uerius. Postquã discipuli eius duos Christi aduentus legissent ignorassent tamen, q̃ is esset, qui de mũdo exiturus erat, Ioãnes traditurus Dño discipulos (cõtentaneũ nẽpe erat à Ioãne præcultos ac preparatos

Intelligere idẽ quod cognoscere.

Esa. 1.

An Christus, de quo Prophetæ uaticinati sunt, uenerit.

Psal. 2.

Ibidem.

Dan. 2.

Duplex Christi aduentus.

Esa. 53.

Esa. 42.

Zach. 9.

1. Thess. 4.

Dan. 9.

Matth. 24.

An Ioannes Baptista Christũ agnouerit.

Matth. 11.

Discipulorum, non sua caussa quæsiuit hoc.

Ioan. 1.

Christo postea tradi) discipulos hinc ablegauit, uti discerent, quòd is esset, necubi post illius mortem hallucinarentur: Ite ergo uos, audite, inquit, num ille sit. Spectate præterea Christi responsum. Adiungens sibi discipulos & cupiens docere, à factis auspicatus est, inquiens, Cæci uident, & surdi audiunt, & mortui excitantur, & beatus, qui non offensus erit in me. Proin ad hunc modum sibi eos accipiens, operibus admonebat, uti crederent, ipsum esse omnem in uniuersum ueritatem. Megethius. Sic nos ab illo Christo qui apparuit alieni eramus & ipsemet Christus, qui apparuit, à Deo qui creauit, disiunctus erat. Paulus habet, Christus nos emit: certum ergo ut alienos, suos enim nemo unquam emit, alienos nimirum emit ac non proprios. Adamantius. Solutè admodum & inconsequenter argutamini. Quòd si probares quod cogitasti, præclarè se res haberet. Sin rationem captas & uenaris quæ solui enodariq; nequit, haud piè sentis. Proponis Christum emere. Venditor quis erat? Nunquid auditione peruenit ad te simplex fabula, quòd, Vendens & Emens germani sunt? Si diabolus qui malus est, bono uendiderit, malus non est, sed bonus, ut qui ab initio infestus homini, nunc odio nullo agitur aut fertur, tum prædium quasi ac possessionem bono tradiderit. Nulla igitur percitus inuidia, omnemq; uiuositatem exuens, iustus erit. Itaq; inuenitur Deus uendidisse: imò qui peccatis commaculabantur, ipsi homines, sceleribus se abalienarunt, demum autem per illius uiscera & ex singulari misericordia sunt redempti. Sic enim Propheta testatur, Diuendìti estis peccatis uestris, & iniquitatibns abdicaui matrem uestram. Et alius alibi: Gratis uendìti estis & non argento redimemini. Hoc autem, Non cum argento, uidelicet sanguine Christi, perspicuum est. Hoc enim confirmat: Ipse uulneratus est propter peccata nostra, uibice ipsius sanati sumus. Verisimile est iuxta opinionem tuam Christum nos emisse dato suo ipsius sanguine. Quomodo igitur & ex mortuis excitatus est? Nam ille qui pretium hominum accepit, sanguinem reddidit. Ergo amplius non uendidit. Si non reddidit Christus, quo pacto resurrexit? Nõ ergo illud consistit: Potestatem habeo ponendi & potestatem habeo accipiendi. Ergo pro hominum æstimatione & ualore, diabolus Christi sanguinem possidet? O᾽ magnam & blasphemam amentiã, ô scelera, Mortuus est, resurrexit ui potens, posuit quod accepit. Hæc cuiusmodi erat emptio? Propheta dicit, Resurgat Deus & dissipentur hostes ipsius: ubi resurrectio, ibi mors. Eutropius. Videtur mihi non emisse aliunde à quopiam. Quis unquam sua emit? cedo. Adamantius. Christus ipse propheticis accinit quodammodo, cùm inquit, Qui designat peccatum, seruus est peccati. Megethius. A᾽ peccato redemit. Eutropius. Manifestum est eum peccatum appellasse Dominum, & Redemit, emisse dixit κατὰχρηστικῶς, per abusionẽ. Megethius. At non dixit peccatum esse dominum. Eutropius. O᾽ stupiditatem singularem. In eo quod ait, Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: nonne clarè satis demonstrat? Adamantius. Clarius adhuc suo sermone explicauit Apostolus his uerbis: Quando eratis serui peccati, liberi eratis iusticiæ. Quorsum enim est dicendus dominus, nisi porrò sit, qui subsit dominatui? Eutropius. Expositum est hoc dilucidè. Megethius. Christus dixit planè, Nemo potest duobus dominis seruire. Quid alia pro alijs ingeritis? Adamantius. Quàm multos dominos putas illum inuenisse? Megethius. Quemadmodum significat Euangelium, Non potest arbor mala ferre fructus bonos, neque arbor bona malos fructus ferre. Duo cõmemorantur domini. Vides duas naturas, duos dominos. Adamantius. Quin eorum pronunciati contextum recitas? sed quæ tibi conuenire iudicasti, excerpis, eaq; solummodo inducis? Citabo igitur ut scribitur: Nemo, inquit, potest duobus seruire dominis, uel enim unum odio habebit, & alterum diliget, uel uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Eutropius. Mammonem quem uult nominare? Adamantius. Diuitias & argentum. Ratio quoque illa foris assumpta extra scripturas tibi fidem faciet. A᾽ quo quisquis uincitur, ab eo in seruitutem addicitur. Itaq; Christus iubet opes non consectari, neque Mammonæ seruire, sed Deo soli adhærescere. Quisquis enim inquit facit peccatum, seruus est peccati. Eutropius. Si Mammonam uelit peculiarem naturam esse, & particularem principatum, hoc est, diuitias, non erunt iam duo aut tres, sed plurimi. Quippe sol suam quandam naturam propriam habebit & principatum: luna etiam pari ratione, & astra, & aer, & aqua. Quomodo igitur affirmas diuitias suum obtinere principium, propriamq; naturam? Megethius. Hoc ego non dixi, illud dixit Christus, Non potest arbor mala fructus bonos proferre, neque arbor bona fructus malos proferre. Adamantius. Hæc sententia non naturæ ergô sed hominum adducitur. Si de natura uerba fecisset, non sanè fructuum fecisset mentionem, fieri enim non posse dicit ut mutentur. Ad hæc ostendo ex Euangelio de hominibus qui suæ potestatis sunt, sermonem instituisse, & non de principijs. Sic etenim dicit: Venient ad uos in uestitu ouium, intus uerò sunt lupi rapaces: à fructibus eorum agnoscetis eos. Et rursus, Bonus homo, ex bono thesauro profert bona, & malus ex malo thesauro profert mala, ex abundantia cordis os loquitũ. Ex corde enim proficiscunt̃ ratiocinationes malæ. Vides ex una natura

Ex eo quòd nos Cristus redemisse dicitur, ineptè colligit Megethius, nos non ab ipsius patre cõditos.

Esa. 53.

Rom. 6.

Matth. 7.

Matth. 6.

Mammon.

Matth. 7.

Discernit naturam & homines.

Matth. 12.

natura hominum [illegible] quomodo Seruator dicat & bonum & malũ prouenire? Megethius. Non de hominibus hoc pronun[illegible]. Eutropius. Ecquam demonstrationem luculentiorem hac postulas? Adamantius. Dixeras naturas esse immutabiles & perpetuas. Verum in Euãgelio dicit, ex lapidibus se filios excitaturũ Abraham. Quod & Paulus Apostolus adprobat. Me quidem antè blasphemum & persecutorem & uiolentum. Qualis arbor erat, bona an mala? Responde. Megethius. Non quæro de Paulo. Adamantius. Persecutor erat antè, postea factus est apostolus. Igitur quomodo mala arbor fit bona, si non potest arbor mala fructus bonos producere? Et Iudas prius cuiusmodi arbor erat?

Matth. 3.

1. Tim. 1.

ORIGENIS CONTRA MARCI

DVO PRINCIPIA DIALOGVS secundus.

PERSONAE.

Adamantius.	Marcus hæret.
Eutropius.	Megethius.

ARGVMENTVM.

IN VICES MEGETHII *succedit Marcus Marcionista, duo principia in ipsa [illegible] tem propositione constituit, bonum & malum, illud dare salutem, hoc condemnare & iudicare, utrumque ἄναρχον & ἀπέραντον, neque principium habere neque finem. Excurrit [illegible] in eum sermonem de lege conditoris & ueteris ac noui fœderis repugnantia, quem instituit [illegible] thius Hebraicarum literarum fidem eleuans & calumnians, sed opponitur concentus, unum [illegible] torem & conditorem esse ac Deum Christianorum & Hebræorum, Christum non hospitem aut nouum, sed conditoris in Lege filium propheticis prædictionibus prænunciatum, Legẽ [illegible] τύπον Euangelij, bono Deo iudiciariam prærogatiuam tribuẽdam. quod partim ἀνασκευῶν, Marci obiecta reprehendendo, partim κατασκευῶν conficitur dum ueritatem & unitatẽ personarum, & Legis ac Euangelij conuenientiam confirmat Adamantius. In Epilogo dirimit totam controuersiam Eutropius, & secundum Adamantium præclaram fert [illegible], & Catholicæ Ecclesiæ cupit inseri.*

CATHOLICAE, ID EST VBIVIS SPARSAE,

& propagatæ Ecclesiæ, prima Victoria.

MARCVS MARCIONISTA. [illegible] quidem [illegible] existimo non tria esse, sed duo principia, malum, & bonum. Adamantius. An per se ac sua ui existunt & principio [illegible], uel unum habent principium suæ essentiæ, alterum sine principio existit? Marcus. Sua spontè & ex se [illegible] ta sunt, omnis principij expertia. Adamantius. [illegible] ne hæc duo principia nullis circũscripta terminis, an suis limitibus finita? Marcus. Nullis finibus terminata sunt. Adamantius. Vbiuis ergo tam malus quam bonus diffunditur. Vbiq; enim fusum esse uidetur, quod in nullam circumscriptionem cadit. Marcus. Sunt incircumscripti. Adamantius. Vbilibet igitur malus porrigitur etiam & bonus. Quod enim incircumscriptum est, ubiuis [illegible] oportet esse. Marcus. Peruagatur in omnibus locis & bonum & malum. Adamantius. Num [illegible] inter se coniugata sunt seq; mutuo contingunt? Marcus. Neque coniuncta sunt neque contigua. Adamantius. Quod ergo disiunctum est & distat ab aliquo, non ubique diffusum est. Quomodo igitur duæ res locis disclusæ, & separatæ, extra omnem modum & complexum esse poterunt. Etenim quæ seiuncta sunt, necessario [illegible] suis definita spacijs reperiuntur. Quod finem habet, habebit & principium, quod principium habet, etiam finem habebit. Proinde neque uel absque principio, uel interminata esse iudicabuntur. Præterea locum qui capit, ampliorem esse oportet ijs, quæ capiuntur. Eutropius. Siquidem dissociata sunt inter se duo principia, Deum ipsum in particularem aliquem locum compingi necesse est dicere. Deum autem in parte esse, aut fine concludi nemo qui sanè sapit est qui existimauerit. Si uero uelint hæc bina principia se mutuo contingere, quorum illud quidem bonum, hoc uero malũ: malum cum bono communicare, & bonum in mali societatem uenire est necesse. Marcus. Suam habet unũquodq; uim & potentiã. Adamantius. Si cuiq; sua facultas propria sit, etiã suã peculiarem creaturã singulis tributã esse uerisimile est. Vtrius esse putas homines, boni an mali? Eutropius. At quõ bonus eos qui ad malũ pertinẽt seuocauit ad se, cùm par [illegible] horum duorum

De duob principijs Malo & Bono.

Seiũcta nõ sunt infinita aut incircumscripta. principia duo sunt seiuncta.

Homines cuius sint boni an mali Dei.

duorum conditio, ac ditio æqualis? Marcus. Cùm bonus hic uideret homines [illegible] per malum condemnationi proximos, accurrens à periculo damnationis liberauit, [illegible] uionem, remissionemq́ peccatorum tribuit. Eutropius. In quem'nam peccarunt homines? Marcus. In malum. Eutropius. Quis has aniles ineptias tuas ferret? Quid? An qui propterea dereliquerunt Dominum, possunt'ne ab alio delictorum remissionem consequi? Adamantius. Quamobrem horum alterum malum, alterum bonum dicitis? An solis nominibus uiminí, an unus bonus, alter re & opere malus uidetur? Marcus. Reuera sunt bonus, & malus. Adamantius. Quid id tandem? Marcus. Nam seruat bonus, condemnat malus. Adamantius. Nunquid bonus appellatur quòd conseruat? Marcus. Maximè, seruare enim boni muneris est & officium. Adamantius. Malus itaq; causa erit huius bonitatis. Marcus. Quomodo? Adamantius. Propterea quod nisi creatoris homines peccatis se polluissent, huius bonitas nunquam enituisset. Quia si nemo fuisset peccator, Deus non fuisset nominatus [illegible] aiq; causa bonitatis illius erat peccantium condemnatio. Cæterum alio modo patet, si [illegible] bonum illum appellites, illum ab initio bonum non exuisse. Marcus. Semper c[illegible]. Adamantius. Quando descendit ut homines seruaret? Marcus. Tiberio Cæsare [illegible], & præsidente Pilato un habet Euangelium. Adamantius. Ita sexies millesimo anno desinderat, postquam ille Architectus hominem formauerat. Qui nam igitur bonus erat, qui tanto interuallo conseruarit neminem? Marcus. Semper bonus erat. Eutropius. Affirmas ideo boni nomenclaturam sortitum fuisse, quòd seruet. At confessum est & concessum [illegible] illum descendisse Tiberio Cæsare imperante. Ergo manifestum est, ex eo tempore, quo salutem dare cœpit, hanc appellationem tum eum consequutum, ut bonus diceretur. Adamantius. Si propter conseruationem bonus ille dicatur, cum ille conditor etiam salutem multis co[illegible]rat, uti lex promittit ac prophetæ. Præterea quoq; hic bonus intelligendus est. Itaq; seruat uterque similiter. Sed hic malus, ille bonus uobis uidetur. Marcus. Bonus in omnia bonus est: Fabricator autem solùm iis, qui in ipso credunt, salutem appromittit. Adamantius. Bonus etiam'ne seruat omnes homicidas, & adulteros? An solos in ipso credentes? Marcus. Quicunq; ad ipsum protugiunt, his salutem dat. Eutropius. Cùm ambo eos, qui in ipsis fidem collocant conseruent, infideles uerò repellat, quale tandem boni discrimen, quæ inter [illegible]? Vtriusque enim simile studium esse inuenitur. Marcus. Bonus credentes seruat, incredulos non condemnat: conditor, ut credentes in se conseruat, ita iudicat peccatoresq; punit. Adamantius. Proinde statuit bonum iudicare neminem. Marcus. Neminem. Adamantius. Si demonstrauero bonum iudicare, credes'ne unum esse Deum? & nullum præterea alium? Marcus. Non demonstrabis. Adamantius. Credis'ne Apostolo? Marcus. Credo meo Apostolico. Adamantius. Habeo tuum Apostolicum, & recito, Iudicabit Deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum. Eutropius. Iudicij nomine iam bonos quàm malos amplectitur, & eorum pro dignitate mercedem. Vnde malis ac improbis irrogatur condemnatio & iudicium, quod secundum Euangelium per Iesum Christum fit, quo secreta & retrusa hominũ pro meritis arguetur: cũ iusti[illegible] iuxtà ac iniustitiæ præmiũ tribuet. Adamantius. Audi eundem Apostolum dicentem, Ego quidem ut absens corpore, præsens uerò spiritu, nunc iudicaui quasi præsens, ut is qui tale commisit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, uobis congregatis & meo spiritu, in potentia Domini nostri Iesu, tradatur Satanæ ad interitum. Et rursus dicit, Qui turbat uos, portabit iudicium. Respondeat, [illegible] quo portabit iudicium is, qui perturbat Ecclesiam? à bono an à malo? Si à malo, sequitur Christum à malo esse & apostolum. Sin à bono, consequitur bonum esse iudicem. Alioqui quorsum illa scriptura, Quæ serit homo, eadem & metet? ac iterum, Alius iudicat inter diem & diem, alius iudicat omnem diem. Quorsum illa uox Seruatoris? Qua mensura mensimini, remetientur & uobis: &, Qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego illum coram patre meo qui est in cœlis: &, Non (inquit) ueni mittere pacem, sed gladium: non ueni mittere pacem, sed ignē: ac illud, Væ uobis scribæ. Apostolus ibidem siquidem iustum est à Domino, rependere [illegible] affligunt uos, afflictionem, & uobis afflictis requiem. Quis igitur est qui afflictionē rependet? Respondeat. Marcus. Malus. Eutropius. Malus'ne afflictionem infert? [illegible] & ante afflictionem relaxationē. Itaque cùm ab isto Deo accipimus ut & premamur, & [illegible]mus, quid opus alium subornare & substituere Deum? Probatum est satis & Deum ipsum esse iudicem, & unum esse, & istas futiles esse & commentitias fabulas. Megethius. Primum illud Apostoli dictum explicabo clarius. Siquidem iustum est à Deo prementibus uos pressuram reddere, oppressis autem uobis refocillationem. Meminisse enim debes me tria posuisse principia, bonum, medium, malum. Medium itaque principium, si bono obediat, requietem confert & laxamentum, sin malo audiens sit, afflictionem infligit & molestiam. Adamantius. Consentaneum proinde est, medium, boni & mali administrum esse, & utrique subijci ac per se nulla

Cõfirmatio bonũ esse iudicē.

Rom. 2.

1. Cor. 5.

Gal. 6.

Rom. 14.

Matth. 7.

Matth. 10.

Elusio.

nulla pollere auctoritate,nec quicquam ex suo arbitrio administrate,praeterquam ea quae bonus & malus uoluerint. Age dum ergo,ex uius uoluntate ac consilio medius homines condidit? Megethius. Ex ille quidem creauit homines. Poenitet enim me,inquit,fecisse hominē: quippe poena ad id ductus est, quod malos finxerat, illosq condemnaturus erat & perditurus. Huic non consentiens bonus,generis humani misertus est. Eutropius. At certè boni nō est non assentiri,ut mala profligentur. Cum ille fabricator mala extirparet,bonus autem misericordia erga mala tangeretur, erit uidelicet auctor malorum bonus. Bonū enim esse dicimus eum,qui mala tollit, multoq praestare illum qui mala esse non uult, et qui illa tolerat & fouet. Mar. Mali cùm essent homines,malo bonus enpiens, mutauit bonosq effecit eos qui ipsi crediderant. Adaman. Postquā igitur contendis Bonū homines liberasse ad uirtutē & bonitatē traduxisse,cedo,ad quid seruandū descendit Bonus? animā & corpus? an solam animam? Megethius. Solam animam. Adaman. Animus est ne Boni uel Fabricatoris? Megeth. Fabricatoris spiraculum & afflatus est animae:creatam uerò malā,rebellemq uidens,abiecit,abiectam Malus cùm animaduerteret, ad se reduxit, reductam, bonus commotus miseratione à malo eruit. Adamantius. Liberatam à malo animā dedit ne bonus creatori, an apud se reseruauit? Eutropius. O' summam bonitatem,aut magis impietatem. Accepit,inquit,à malo,ut creatorem proprio suo flatu spoliaret. Adamantius. Depromat nobis suas apodicticas demonstrationes. Quo modo proiecit Creator animam, & condemnationi destinauit? Megethius. Vbi comedisset de ligno,ex quo praecepit non comedendum,tum in condemnationem proruit,in mulctam & in exitium. Adamantius. Lege quo modo animam condemnauit. Megethius. Recita quae in Genesi scripta sunt. Adamātius. Recitabo creatoris sententiam & utrùm anima in condemnationem incurrerit, uel corpus,apparebit. Sic enim habetur: Quia audiuisti uxorem tuam,& edisti de ligno,de quo solo praecepi ne comederes, maledicta terra in laboribus tuis,in doloribus comedes illam cunctis diebus uitae tuae, spinas & tribulos progerminabit tibi,& manducabis herbam * agri. In sudore uultus tui comedes panem tuum donec reduxero te in terram de qua sumptus es. Quia terra es, & in terram reuerteris. Haec sententia corporis' ne condemnatio est an animae? Eutropius. Sententia condemnationem importat corporis, & non animae. Attenim, Donec reuersus eris in terram unde sumptus es. Quia terra es,& in terram redibis. Adamantius. Quod damnauit creator, hoc inquit, bonus seruauit. Megethius. Maledictionem insusurret,quid ni igitur damnarit? Adamantius. Non hominem,sed terram execratus est. Nam sic dicit,Execrata est terra in operibus tuis. Megethius. Ergo non est homo de terra? Eutropius. Paulo antè contendisti animam creatoris particulam quandam esse & inflatum, nunc uerò quasi oblitus, illum uis de terra esse desumptum? Adamantius. Itáne ergo uenit bonus, ut animam indemnatam seruaret? Eutropius. Sic sanè corpus si damnatum fuit,neutiquam seruatur,ut illorum fert opinio. Duntaxat illam condemnatoris insufflationem,animam scilicet,ut dicunt, quippe quae à Deo nascitur,& ipsius est aliqua particula, seruauit. Ei autem quod ex terra est, damnationi subiacet,nihil suppetiarum attulit. Marcus. Ista quidem contra Megethium pulchrè uidentur dicta. Contra autem dogma nostrum inefficax & inconcludens est haec oratio. Nos enim nec animam asserimus,nec corpus, at spiritum quemadmodum & Apostolus ait, Tradidi huiusmodi ad interitum carnis,ut spiritus saluus fieret. Adamantius. Spiritus quo praeditus erat homo,num creatoris est,uel boni? Marcus. Boni. Adamantius. Proinde ex communi consensu homines,tum fabricator tum bonus finxerunt. Marcus. Quid ita uerò? Adamantius. Asseuerabas animam & corpus ex creatore,spiritum ex bono prouenire. Nunquid ita est? Marcus. Creator postcaquam hominem effor mafsset & illi inspirasset, nec tamen factum suum omnibus numeris perficere posset,cumq ille bonus è supernis figmentū uolutans & luctans conspicatus fuisset, demisit de suo spiritu & hominem animatum uitalem q effecit. Nam hoc dicimus nos seruari spiritum. Adamantius. Num omnes homines ex hoc spiritū habent,an qui bono crediderunt? Marcus. In gratiarū actione uenit. Adamantius. Quo igitur pacto se dicit ad hominis salutē descendisse? Iā ergo uenit ut seruaret suū spiritū non hominem: [illegible] bonī spiritus salute opus habet? O' luculentā impudentiā. An spiritus boni [illegible] condemnatus erat à creatore? Megethius. Nequaquā. Adamātius. Ergo uenit ut seruaret quod non erat condemnatū. Eutropius. Nam uel spiritus à bono missus cōmunem cum homine subiuit condemnationē itaq multo satius esset creatori utpote potentiori [illegible] qui enim [illegible] boni potest condēnare, quid ni multo magis damnaret homines qui sub eo [illegible] nō obediuerint uel nō condēnationi subiectus erat spiritus:& superuacaneū ac friuolū est dicere, uenisse eū ad salutem hominibus impertiendam. Megethius. Bonus cum animam condemnationi [illegible] cerneret misertus uenit. Creator ille insidias doluit struere,unde decreuit eum cruci etiam affigere. Adamantius. Vtrùm eam'ne mortem pro

An solam animam seruet bonus Deus.

Gen 3.

Graeco.

Marci de Spiritu elusio.

Bonj.

pro humana salute oppetijt, an potius coactus est ab alio? Megethius. Creator ubi animaduertit Bonum, legē suā uiolare & perfringere, collocauit ei insidias, nescius Boni mortē hominum salutem fuisse. Adamantius. Elegit'ne ipse pro conseruatione hominū mori, an pertractus est ab alio? Megethius. Ipse suapte sponte elegit, mors illi nullā uim intulit. Adamantius. Itaq; Creator illi minimè posuit insidias. Eutropius. Quis tam rudis est, tam ignarus rerum ut ibi insidias fieri iudicet, ubi quis spōtaneam ac uoluntariam mortem perpetitur? Si enim mortem ipse ultrò elegit, irritum est & frustraneum insidiarum mentionem facere. Sin uerò Creator perpulerit reluctantem, erit uidelicet ille hominum salutis auctor & efficiens, nō Bonus. Marcus. Nos ex scripturis ostendimus quòd is qui uenit Christus nō sit Creatoris, sed Boni filius. Nam legem Creatoris dissoluit. Adam. Quibus scripturis te polliceris comprobaturum? Marcus. Euangelio, & Apostolo, Iudaicis enim uoculis non astipulor, ad aliū enim Deum pertinent. Adamantius. Si ex Euangelio & Apostolo commōstrauero, desines ne blasphemare? Marcus. Non enim Legi suffragor neq; Prophetis. Adamantius. At Euangelio, an non? Marcus. Credo. Adamantius. Recitabo, & hoc astruam eum qui Legem & Prophetas reijcit, & Euangelium quoq; refutare. Christus dicit in hunc modum: Erat homo diues, & induebatur purpura & bysso, ac epulabatur quotidie splendidè. Mendicus autē quidam Lazarus iacebat pro foribus ulcerosus, cupiens saturari ijs, quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes uenerunt lingentes uulnera eius. Factum est ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus simul diues ac sepultus est in inferno. Atq; eleuās oculos cùm esset in tormentis, uidet Abraam eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans dixit: Pater Abraam, miserere mei, & mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquā, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Dixit autem Abraam, Fili recordare te recepisse bona in uita tua: Lazarus similiter mala, nunc autem hic solatio fruitur, tu uerò cruciaris, & ad hæc omnino inter nos & uos hiatus est ingens firmatus, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos, non possint, neq; isthinc huc transcendere. Rogo igitur te pater, ut mittas eum in domum patris mei, habeo enim quinq; fratres, ut testificetur illis ne & ipsi ueniant in hunc locum cruciatus. Ait illi, Habent Mosem & prophetas, audiant illos. Ille dixit, Non pater: sed si quis ex mortuis ierit ad illos, resipiscent. Dixit autem illi: Si Mosem & prophetas non audierint, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, audient ipsum. Quis ergo ex mortuis resurrexit & docuit, quæ in iudicio futura sunt, nisi solus Christus? Itaq; quicunque non admiserit Mosem & prophetas nec illum accipiet qui ex mortuis resurrexit. Marcus. Ait in inferno fuisse Abraam non in regno cœlorum. Adamantius. Lege an eum apud inferos fuisse dixerit. Marcus. Ex eo quòd illi cum diuite colloquium intercesserat, simul fuisse intelligitur. Adamantius. Eos simul collocutos audiuisti: cæterum ingentem hiatum qui nominatur non attendisti? Medium enim illud inter cœlum & terram hiatum uocat. Marcus. Poterit'ne quispiam à terra in cœlum usque intueri? Fieri nō potest. An ualet quis oculis sublatis à terra uel potius ex inferis cœlum collustrare? Quin in confesso est uallem quasi in medio eorum esse interiectam. Adaman. Oculi corporis, quæ propè sunt tantùm uidere solent, animi acies in longinquum prospicit. Certum etiam est corpore hinc exutos, oculis animi se mutuò contemplari. Quid enim edisserat Euangelium, attende: Erigens oculos suos: tollere uerò oculos in cœlum, usitatum est, & non in terram. Eutropius. Christus hic ut mihi quidem uidetur dissimilitudinē & iustorum & iniustorum, quæ inter ipsos est docens, proponit pauperem & diuitem. Quid enim aliud est regnum cœlorum quàm bonum? Vel quid aliud est Gehenna aut condemnatio quàm malum? Sicuti legitur in Euangelio. Fili, inquit, recordare quòd perceperis tu bona in uita tua & Lazarus similiter mala. Nunc ille hic solatio fruitur tu uerò cruciaris, sed & eos qui Mosi & prophetis fidem non habent, etiam ei parum credere qui ex mortuis resurrexit, satis explicatè demonstrauit. Marcus. Nos prophetas & leges reijcimus & repudiamus, non enim illis quicquam est cum Deo nostro commercij: Euangelium uerò, & Apostolum exosculamur. Adaman. Quem Apostolū narras? multos enim Christus habuit Apostolos. Marcus. Paulum. Adaman. Qui scis Paulum accensendum ordini Apostolorū? Si enim Euangelicis literis nomen illius traditum & signatum repereris, profer. Sin autem nullis comprehensum scripturis habes, unde didicisti eum esse Apostolum? Marcus. Ipsemet scribit de seipso: Paulus Apostolus Iesu Christi. Adaman. Nemo qui de sua re dicit testimonium, fide dignus est, etiam attestante Paulo: Non qui seipsum commendat, probatus est. Neque uerò quisquam præterea illi suo testimonio patrocinatur nec Euangelium. Vnde igitur est quòd ille fuerit Apostolus? Marcus. Et uos unde cognoscitis ipsum esse Apostolum? Nec enim in Euangelijs proditum est. Adamantius. Iube Acta Apostolorum recitari, & epistolas, & illi datum esse testimonium reperies. Alicubi enim uas electionis Christi confessione dicitur, alicubi à Petro apostolo scriptum est: Secundum sapientiam quæ data est fratri meo Paulo. Eutropius.

Qui legem & Prophetas reijcit, etiam Euangelia reijcit.

Luc. 16.

Paulus Christi apostolus.

Act. 9.

2. Pet. 3.

pius. An pro ueris habetis Marce Acta Apostolorũ & eorum qui dicuntur discipuli, uel non? Marcus. Nos plura quàm Euangelium & Apostolum non approbamus. Eutrop. Acta & Epistolæ à quibus Apostolis conscriptæ fuerunt? Memini enim in Euangelio duodecim & septuaginta duos numerari. Adamant. Et Acta & Epistolæ & Euangelia sunt eorum qui describuntur in Euangelio. Eutropius. Recita. Adamant. Recito ex Euangelio: Conuocatis uerò duodecim, dedit eis potestatem & facultatem super omnia dęmonia, ut morbos curarent, & misit eos ad prædicandum regnum Dei & ad sanandum: ac subijciens paulo pòst: Egressi, inquit, perambulauerunt omnes ciuitates & uicos, prædicantes Euangelium, & sanantes in omnibus locis. Eutropius. Quid est Marce, quòd eos uestro non probetis suffragio, quos Christus ad euangelizandum & prædicandum emiserat, illi uerò subscribatis, cuius nullas rationes affertis? Nonne ridiculum uideri debet Matthæum, & Ioãnem, quorum etiam nomina scriptis contestata sunt, & qui ad euangelizandum ac prædicandum à Christo legati fuerant, deprimere & explodere? Paulum uerò recipere & amplecti, cuius nullam rationem habetis? Age hoc mihi dicas, Prædicarunt & Euangelium promulgarunt omnes? Marcus. Prædicarunt. Eutropius. Scriptis'ne prodita prędicarunt an non? Marcus. Nihil scriptis relictum. Eutrop. Stultum planè & stupidum est eos qui ad illam concionandi prouinciam euocati fuerant, prędicasse, & dicere Paulum omnino non missum, ea quæ scriptis consecrata sunt affirmare docuisse. Probabile erit itaq; solùm tunc audientib. salutem eos annunciauisse, ad posteros uerò nullum inde cognitionis fructum peruenisse. Quæ enim sine scripto dicuntur, euanescunt, paulo pòst, cùm sua ratione & pondere careant. Adam. Quo autem modo norunt Christum esse Dei filium? respondeant. Nam si legi consentirent, si prophetis, qui primi fuerũt buccinatores, illud sanè esset commendabile. Prædictum est enim in illis Verbum Dei humanam carnem induiturum, in crucem agendum, & humanum genus seruaturum. Sin uerò hos primos prædicatores tectius & inuolutius insinuantes non recipiant, unde intelligẽt Christũ esse Dei filium? Eutropius. Qui scis'n Dei esse filium? Marcus. Ex Euangelio & Apostolo. Adamant. Atqui in Euangelio non eum dicit esse filium Dei, sed filium hominis. Marcus. Habet Christus in Euangelio. Quem me dicunt homines, filium hominis? Dicunt discipuli, Ioannem Baptistam, alij Eliam, alij ex antiquis prophetis quempiam resurrexisse. Dixit autem illis, Vos autem quem? Respondens Petrus dixit, Christum. Adam. Petrus quidem Iudæus & in lege informatus, Christũ in lege & prophetis adumbratum expectauit, ideoq; eum nominauit quòd antè audiuisset. Eutrop. Petrus non uocauit sic, aut quasi hoc illi nominis nunc primùm indidisset, aut quasi peregrinum, sed quòd fama & auditione priùs accepisset. Hoc percontari abs te uolo: Scripsit'ne Petrus Euãgelium? Cur igitur commemorabas eos disseminasse nullis scriptis inuulgata? Marc. Petrus non scripsit Euangelium, sed Christus. Eutr. Est ergo falsum quod in Euãgelio legitur, emisisse illum duodecim ad prædicandum Euangeliũ. Cæteroquin nõ poteris astruere uel Paulum fuisse Apostolum, uel Christum appellari Dei filium. Quomodo non uera sunt quæ pertractata sunt ab Adamantio? Quæ eñ olim promissa & antequam fierent prænunciata & credita erant, ea demum etiam in expectatione fuerunt. Adam. Fingit Christum hospitem & ad nullius unquã emanauisse noticiam. At uerò Christus non sic erat. A prophetis nullis pręmõstratũ eum dicit, sed ignotũ omnib. Tum profectò nos summa cautione & attentissima animaduersione explorare necessariũ esset, cui credere oporteret, quib. ab illo pręceptis acquiescere. Neq; eñ, inquiunt isti, ullius certi doctoris testimonio nitũtur ea, quæ de eo prædicantur: dein homo ignotus & obscurus in causa sua testis locuples nõ erat: quod ipse ait, Si ego de meipso testimoniũ fero, testimoniũ meum non est uerum. Etenĩ non incõsideratè cuiuis est annuendũ de seipso prædicanti. Ita quibusuis idem factitantib. promiscuè fides habenda esset, tum Euangeliũ ut ignotum sermonẽ proclamasse existimaretur, si nec speratũ, nec expectatũ antè fuisset, ut istis placet. Et cur dicit Christum scriptis mandasse Euangelium? Non eñ designauit seipsum is, qui scripsit Euangeliũ, sed Christum Iesum denotat, quẽ prædicat, atq; ille qui scripsit, ab ipso edoctus, non hunc, istorũ sententia, quasi aduenã prædicat, nusquam illi poterunt inuenire seruatorẽ docuisse quenquã, Christũ non esse nisi peregrinũ. Marc. Christus & Paulus si à creatore fuissent ablegati, nunquã uoluissent leges & prophetas antiquare. Adam. Quomodo Christus uel Apostolus abrogauit? Dicat. Quid? Euertit legem? Sustulit supplicium? Irritúm ne fecit iudicium? Ergo quænam tanta necessitas fuit, ùt reus à creatore refugiat, cùm neq; iudicia exerceat, neq; minas iactet, neque pœnę formidinem opponat? Et si ista dissoluta sunt & fracta, quorsum illud? Væ illi per quem uenit scandalum. Quorsum illud, Qui turbat uos, feret iudicium, quisquis est? Marc. Præcepta illius abolet. Adamant. Hoc ergo est liquidum, eum alia instituta repositurum, illis contraria. Contrarium autem huic Non mœchaberis, est mœchari, Non occides, occidere, Non furaberis, furari. Relinquitur igitur, hæc reliquaq; edicta esse sublata. Dicat itaq; mihi, quomodo Christus labefactauit legem?

Matth. 10.
Apostoli xij.
Matth. 16.
Marcionistæ qualem confingant Christum.
Ioan. 5.
Legem et prophetas an Christus & Paulus antiquauerint.
Matth. 18.
Gal. 5.

Exod. 20. Extat enim in lege scriptum: Non mœchaberis, Non falsum dices testimonium: & cætera deinceps: dicat mihi, ecquam harum eneruauit? Cui mandauit cõmittere adulterium is, qui uel solum aspectum ad concupiscendum & ad fornicãdum prohibuit? Quem iussit occidere, qui dicit, maloq; homini non resistẽdum? Quem furari docuit Seruator, quò legislatori resisteret? Hæc enim profectò Seruatoris præcepta haud dudum sunt nata, sed ex lege & prophetis eruta. Ser-
Matth. 5. uator enim dicit, Ego uobis dico, Malo ne resistatis: dicit uetus scriptura, Dicite ijs qui uos o-
Exod. 20. dio habent & qui uos deuouent, Fratres nostri estis. Rursum lex dicit, Furtum non facies: dixit Seruator, Vende quæ possides, & da pauperibus. Date item pauperibus, noua doctrina nõ est: sed in ueteri testamento præcipitur, Ne desistas, inquit, beneficio afficere egenum, quando tuæ
Matth. 5. manus possit opitulari. Et illud quod à Seruatore dictum est: Diligite inimicos uestros: recens non est, aut nunc primùm repertum, sed in prophetis mandatum est, Si esurie inimicus tuus, ciba illum: si sitit, pota illum. At quid attinet protrahere orationem? Cùm igitur sole clarius sit uenisse Seruatorem ut legem perficeret, eum isti expungere & eradere iactitant. Marc. Iudaistæ hoc quidem attexunt & addunt de suo, Non ueni ut soluerem legem, sed ut implerem: nec sic Christus, at sic: Non ueni perficere legem, sed dissoluere. Adam. Est'ne hoc uestræ audaciæ non reliqua solùm, sed hoc etiam adulterare? Sed enim prodeat Apostolus, uestras præstigias & fucos redarguat. Marc. Disertè Seruator ait, Præceptum nouũ do uobis: nouum ue-
Nouum præceptum de charitate. teri non est simile nec congruens. Pergit enim Seruator: Mittũt uinum nouum in utres nouos, & utrumq; conseruatur. Nouũ non est complementũ ueteris. Rursus enim Seruator: Nemo im-
Matth. 9. mittit immissuram panni recentis uestimento ueteri. Non est supplemẽtum legis Christus uel Apostolus. Adam. Vide Eutropi iudex sanctissime, qua arte iste uerborum auceps quasiq; uenator, bene constituta, malè detorqueat. Iube recitetur Euangelium, & mox elucebit, quodnam sit mandatum quod Seruator mandat. Eutrop. Recitetur. Adam. Recitabo. Mandatum, inquit, nouum do uobis, ut diligatis mutuò, sicut & pater dilexit uos. Eutrop. Nũquid rum hoc illud est quod isti conantur, ut dilectionem determinent esse nouum mandatum. Adamant. At nouum haudquaquã est peregrinum ab eo ueteri quod antecessit. Marc. Antiqua lex à Creatore rogata est, noua à Bono data est. Nemo, inquit, pannum rudem ad u[illegible]is
Matth. 9. uestimentum assuit. Adam. Nouus pannus ab inueterata ueste, quî peregrinus erit, cum una & eadem omnino subsit essentia, eadem omnino natura, ex qua lanę texantur, sed lanæ texendæ artificium unum idemq; sit, quod uetera & noua conficit? Similiter & uinum tam uetus quàm nouum ex eadem uite progignitur. Cæterùm quo doceam planiùs, nullum mandatum singulare aut insolens induci à Saluatore, in eo quod dicat: Præceptum nouũ do uobis, ut diligatis uos mutuò: lege quæ in lege præcepta sunt, Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto animo tuo: & secundum, Proximum tuum sicut teipsum. Marc. Quid est ergo quod Apostolus dicit, Si qua in Christo noua creatura, uetera pręterierũt, ecce facta noua sunt omnia. Adamant. Age uerò, expone nobis quam tandem nouam creaturam? quod nouum fabrica-
Noua creatura in Christo. uit cœlum? quam terram nouam, aut quem nouum hominem cõdidit? Nonne intelligis cùm una subiecta sit substantia, quòd uetera quando reficiuntur & redintegrantur, appellationem noui subeant? Eutropius. Noua à ueteribus aliena non sunt, nec semota quo ad materiam. Quemadmodum si uelit quis uas aliquod uetustate tritum refingere, aut arte adhibita renouare, & argentum de nouo excoquere, non sanè illud materia à priori aliud aut nouum esse dixerit. Dein etiam illa tua ratio, noua & peregrina, quam uidebaris uelle afferre, in lege reperitur scripta, & dementis est dicere, nouum deum, & qui peregrina procudat dogmata. Adamant.
Charitas legis complementũ. Apertiùs docebit Paulus, charitatem esse legis complementum. Legam, si placet, clausulam eam & circumductionem eius qui dicit sic. Hoc enim inquit, Non mœchaberis, non furaberis,
Rom. 13 & si quæ sit alia præceptio, in hoc sermone quasi in summa colligitur, Diliges proximum tuum ut te ipsum. Dilectio proximi malum non molitur. Expletio igitur & absolutio legis charitas. Marcus. Verùm hoc uerbum ἀνακεφαλαιοῦσθαι, id est, in unum quasi caput & summam recolligi, seu (ut ita loquar) recapitulari, prioris amolitionem denotat. Eutropius. Audiui Apostolum eam legis completionem uocantem. Si enim id quod diminutius est resarciatur, non iam quod antè extitit, erit ab eo quod expletum est peregrinum: nec confusum ac cõmixtum, in capita summatim redactum erit à superiori alienum. Adamant. Explanatiùs Seruator tibi persuadebit in Euangelio: Quum eum adiret quidam, Præceptor bone, quid faciã, inquit, ut in uitæ æternæ hæreditatem ueniam? Dixit autem Iesus, Quid me uocas bonum? nemo bonus nisi unus Deus. Porroq; dicit ille, Nosti præcepta, Non occides, non mœchaberis, non furaberis, nõ falsò testificaberis, Honora patrem tuum & matrem tuam? Et ait, Hæc omnia serua-
Matth. 19. ui ab adolescentia. Audiens hoc dixit illi Iesus: Vnum tibi deest, omnia quæ habes uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis. Eutrop. Viden Marce omnes auditores ad hæc paradoxa & incredibiles demonstrationes obstupefactos miraris? Qui uenerat, ut tu opinatis,

naris, ad soluendum legem, & ad dogmatizandum peregrina, utiq; sic dixisset tum. Adhuc tibi deest, ut accipias thesaurum in cœlo. Sed hoc, Vnum, satis clarè indicat reliquorum plenitudinem. Et, huic sermoni admodum accinit Apostolus, Vnum multorum summam & finem exponens, nempe dilectionem. Adamant. Prototypum Euangelij, & primum exemplar esse legem confitetur Apostolus, in hanc sententiam. Hæc quidem in typo contigerunt illis, ad nostram autem admonitionem scripta sunt. Marcus. Nequaquam ita scriptum est. Nec enim dicit, Hæc in figura contigerunt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionem, sed de illis loquitur, in quibus Deus huius seculi sensus incredulorum excæcauit, ut non illis lux illuceat. Malum nominat deum huius seculi, qui facit quò minus illius affulgescat illuminatio. Adamantius. Mens occupata, à malis possessa opinionibus, uix illis renunciare, aut renuere sustinet. Itaq; pulchrè posita ab Apostolo hi conantur malè interpretari. Non etenim hæc refert Apostolus, quò alium deum ostenderet, sed de infidelibus. Dictum autem καθ' ὑπερβατὸν, id est per transgressionem aut ordinis traiectionem positum, id ueri... o præiudicio ita se habere intelligitur. Quòd si uerò discendæ ueritatis studio tenearis, ausculta hoc uidelicet ibi uoluit Apostolus, in quibus inquit, Deus infidelium huius mundi excæcauit intelligentiam. Dum enim Deo non credunt homines, illi occæcantur, ne scientes prudentesq; contemnerent. Seruus enim, inquit, qui scit & non facit, cædetur multis: qui autē nescit, facit tamen digna plagis, cædetur paucis. Deus itaq; parcens, mentem infidelium excęcat. Adiunxit porr... ut Bonus, & hoc, Si non credideritis, non intelligetis. Quin si pertinax sis & litigiosus, audi hoc & à Christo factum. Marc. Hoccine boni Dei est homines cæcos reddere? Adam. Creator quidē eos qui ad ipsum accedūt, nō credētes cæcat. ubi uerò replicas creato... præstare, longeq; præcellere Christū, attende. Quonam modo eos qui non credunt ipsi, eijci iubet in tenebras exteriores, ubi luctus est & stridor dentium? Quomodo item Apostolus illius Boni, homines Satanæ tradidit his uerbis: Tradidi huiusmodi Satanæ in interitum? Quid? potius est a... melius non credētes Deo excæcari, an in tenebras deturbari, an Satanæ tradi? Eutrop. Excæcatus, unius solùm membri breuem dolorem hic patitur, saluis reliquis partib. sed qui in tenebras extremas præcipitatur, ubi ploratus est ac stridor dentium, & qui Satanæ traditus est, iacturam damnumq; omniū membrorum sustinet. Præstat igitur unius membri dispēdium facere, quàm totum corpus tormentis subijci. Adam. Audi ipsum Seruatorem in Euangelio dicentem: Si oculus tuus dexter offendat te, erue illum, & proijce abs te, conducit enim tibi, ut pereat unum membrorum tibi potius quàm totum corpus in gehennam ignis conijciatur. EVTROPIVS IVDEX SVRREXIT, ET AD OMNES AVDITORES PERORAVIT: Megethium quidem & Marcum, cæterosq; eiusdem sententiæ assectatores stupidos homines iudico: Græcorumq; tragœdias horum commentis uendibiliores, longeq; probabiliores esse existimo. Etenim Megethius qui tria posuit principia, Bonum, Iustum, Malum, sola uenditans nomina, lapsus est. Rebus enī agitatis & peruestigatis, Malus quem somniauit, Iusto inuenitur iustior, & Iustus, quē imaginatus est, declaratur Bono melior. Marcus autem quū duo præfinijsset principia, Bonum, & Malum, re excussa diligenterq; perpensa, Malū principium ipso Bono euasit præstantius & opulentius. Solùm mihi ab Adamantio, Deus rectè & sanè fuisse descriptus uidetur: unus scilicet, cōditor & architectator omnium, qui habet Verbum efficax & agens, ac Spiritum S. qui dominatur cūctis, cui obsistit nihil, cuius uoluntati nihil obluctatur, cui meritò innititur catholica Ecclesia, quæ puram & illibatam religionem tuetur, cuius gregi ô si annumerater, ita sentiens, & ita iudicans.

1. Cor. 10.

παράλογ... & pertinacia antiquata.

2. Cor. 10.

Bonus Deus non uidetur quemquam excæcare.

1. Cor. 5.

Matth. 6.

ADAMANTII ORIGENIS CONTRA MARINVM BARDESIANISTAM, ET CAETEROS, Dialogus tertius.

TRIA hoc sermone excutiuntur maximi ponderis dogmata: primum unde Diabolus & mala oriantur: deinde Christi uera humanitatis & incarnationis mysterium: tū resurrectionis mortuorum doctrina summa consolationis plena. Primum partitionis membrū trifariam explicatur. Marinus præsultor & quasi choragus fabulæ, Diabolum αὐτοφυῆ & αὐτογέννητον decidit, duas stirpes, sic enim ῥίζας uocat, ponit, ex Mala uerò ortum malorum esse: Droserius ex materia uitiosa & maculosa nescio qua ἀποίῳ & ὁμοχρόνῳ Deo, proficisci ait: Valens non ex substantia, sed qualitatibus substantiæ. Sic hi tres eiusdem affines amentiæ, quos rectè & eleganter τῆς ἀνοίας κατήλας nominat Origenes, de malorum origine philosophantur. Adamantius triplicem hanc opinionem distinctè & partitè conuellit, Remotione usus, non à radice seu Deo illo malo, aut materia aut qualitatibus gigni, nec Deum instillauisse, sed eum quidem auctorem omnium, tam caliginis quàm lucis, tam sinistri quàm dextri, sed mala ex ipsis homi-

nibus quodammodo profluere, nimirum arbitrij liberi causa. De qua libertate fusius disserit, incorruptam cōmodi causa homini primo & angelis datam fuisse, degenerem uerò ac corruptam, & illis & nobis corruptionis ac uitiorum semen esse.

Secunda pars, Christum hominem non cæleste corpus assumpsisse, sed terrestrem carnem ex Maria probat contra Marinum.

Tertia, primò dilutas φυσιολογίας contra resurrectionem diluit, secundò rationes ex scripturis deprauatas, tertiò suam stabilit pro resurrectione sententiam, quartò scrupulum illum eximit, ad quem omnes hæretici impegerant, biblicas scripturas authenticas esse probãs, & ex Euangelicis & Apostolicis literis uim suam ac robur obtinere. Quintò Eutropius Iudex perorat generalem & pulcherrimum addens colophonem, propositæ doctrinæ summam recolligens, De uno Deo patre, eiusq; Verbo uerè incarnato & Spiritu sancto, & de Ecclesia grauiter & maturè, non νεοφύτως, statuens.

PERSONAE.

Marinus.	Adamantius.
Megethius.	Eutropius.
Droserius.	Valens.

MARINVS BARDESIANISTA. Ferte me, qui paucis exercere me cupio, dum optimam sententiam tueor. Eutrop. Agedum dic. Marinus. Qui hebetiores sunt, & sacrarum literarum maximè rudes, scripturarum tamen arrogabunt intelligentiã, quod stultum est, rationiq; dissentiens. Propterea uolo, iudicante Eutropio, utrum nos an uos rectũ sensum scripturæ dogmatum assecuti fuerimus, demonstrare. Adamant. Primùm explica quam sis defensurus opinionem, & fidem profitere, quoquo modo opineris, ut sic nobis quæstionis nascatur exordium. Si quis enim ueritatis, non contentionis studio uelit diuina perscrutari dogmata, ne is quid uerum sit, uidere & inuenire apertissimè poterit. Quam tandem sententiam rectissimam tenere te affirmas? responde, ut uelut aurum igni perpurgatum & elaboratũ, sic ad examen uocata, & ab utrisq; exagitata, nitidior ac tersior appareat oratio. Marinus. Absonum censeo, quod uos dicitis, malum à Deo fieri, Deus enim malorum causa non est: deinde Verbum Dei carnem humanam assumpsisse, quod uos statuitis: tum quòd putatis eandem carnem, cui illigamur, resurgere: meritò enim onus appellatur, sepulchrum, & compedes, quoniã peccatis fœdata erat anima, cùm hoc corpore sit colligata, sicut apostolus Christi Paulus clamat, ut à corpore soluatur: Miser ego homo, inquit, quis me liberabit à corpore mortis huius? Hęc tria sunt quæ quæro. Eutrop. Primùm de fide quæ est in Deum, terios nobis antè fines constitue, & ista pòst exquirantur. Marinus. Credo & ego unum esse, ut & iste, & unum Deum esse in unã mecum concurrit sententiam. Tria uerò sunt, in quibus cum catholica ac uniuersa Ecclesia nõ facimus. Eutrop. Quæ sunt illa? Marinus. Diabolum non esse à Deo creatum asserimus, & non dicimus Christum esse natum ex muliere, & corpus non resurgere. Adamantius. E primo loco sunt attingenda necessariò, unde tu sumpsisti dicendi initium. Vbi hoc nobis usus es impingere, quasi nos asseueremus malũ à Deo fuisse conditum. Malum enim solum nos id esse dicimus, priuari bonis. Marinus. Quidni malum sit, cùm scriptura commemorat in principio serpentem Euæ imposuisse? Quinimò, diabolus passim, & Satan, & malus & malorum architectus in scripturis appellatur? Quonam pacto igitur dicis nullum esse malum? Adamant. Quid malum sit, enarra. Marinus. Homicidium tibi ne malum uidetur? Adamantius. Assertio tua rem præstantissimam esse homicidium confirmat. Marinus. Quid ita? Adamant. Dicebas animæ uinculum esse corpus, & Paulum citabas testem: Miser, inquit, ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Homicidium uerò, quod aiebas malum esse, dissolutio est ac secretio corporis ab anima: itaq; homicidium bonum esse manifestum est, quippe quod corporis uinculum relaxet ab animo. Et, ut tua fert opinio, cædes bona erit, quæ uinctum & captiuum in libertatem uindicet, & animam ab hoste asserat. Marinus. Ego de his quęro quæ proposui. Adamant. Atqui noli quæstiones confundere. Quid priore loco uis in disceptationem uenire? Marinus. De diabolo. Eutropius. Vterq; primùm definite. Adamantius. Ego nihil aliud ingenitum esse dico, præter Deũ solum, cætera uerò omnia generata esse ac creata quæcunq; sunt. Marinus. Ego diabolum concludo esse per se natum & per se genitum, & duas radices constituo, Malam & Bonam. Eutropius. Duo itaq; uis ingenita, Malum & Bonum. Marinus. Duas radices aio. Adamant. Eas radices ingenitas statuis: cedo, mutabilésne sunt an immutabiles. Marinus. Quònam modo? Eutro. Poterit ne mutari mala radix, & fieri bona? Mar. Non, sic enim comparatæ sunt. Eutrop. Et certum est quoq; non mutari bonã, & fieri malã. Mar. Non sunt enim duę, Bona & Mala. Adam. Quoniã igitur duas radices immotas esse cõstituis, dic rursusq; substãtiæ qualitatẽ & efficaciã.

Mar.

Arrogantia. *Propositio.* *Diuisio.* *Rom. 7.* *Prima membrum distributionis de Malo.* *Obijciens Adamantius.* *Malum quid.* *Confutatio.* *Syllogismus.* *De diabolo quæstio.* *Fides Adamantij.* *Fides Marini.* *De radice bona uel mala.*

Mar. Boni qualitas & uirtus est, lumen, bonū, dexterū, misericors, piū, iustū, & si quid aliud sit dignū. Mali uerò qualitas & operatio: tenebræ malæ, sinistrū, immite, impiū, iniustū, & si quid aliud est sinistrum & prauum. Adam. An ista sub intelligentiā cadūt, an ne sub sensum? Mar. Interim nobis propositum est de his disserere quæ sensu percepta sunt. Adam. Lucem Boni, tenebras Mali, sensib. exposita dicis an intellectui? Mar. Interim de rebus sensui obuijs. Eutr. Tenebræ & lux, dies & nox, sunt res aspectabiles. Adam. An uno consensu congressi sunt, Bonus & Malus, & lumen ac tenebras creauerunt? Mar. Minimè, quoniam sic inquit Apostolus, Nullam cōmunionem luci cū tenebris esse, neq; Christo cū Belial. Adam. Quo ergo pacto luci cum tenebris conuenit? Mar. Haud sanè conuenit, nec quicquam est ipsis inter ipsa cōmune. Adam. Habēt ne lux & tenebræ statas horas? Mar. Duodecim horę præfinitæ sunt luci, & tenebris duodecim. Adam. Fieri non potest, ut alterum succedat alteri, nisi lux & tenebræ ad unum auctorem referantur. Certè ex mutuo creatorū consensu tenebræ sequūtur lucem, & lux tenebras. Etenim nisi concordes essent, beneq; conuenientes creatores, impossibile est, hæc sibi mutuò locum dare & concedere. Ad hæc te instruam certius, Iudex colendissime, quo hunc deducam ad absurdiores perplexitates, & angustias. Si quidem non patientur tenebræ, nec suffragantur illis, duos ut opifices inferant. Eutr. Quomodo? Adam. Nam si secundum istorum rationem, duodecim horis lux & tenebræ itidem xij. claudetentur: perspicuum est ab uno eodemq; Deo oriri & existere. Atqui res ita se non habet. Nā in conuersione hyberna tenebræ productiores sunt pluribus horis adiectis, in æstiuo autē solstitio lux fit longior & protractior, & aliquid à tenebris mutuatur. Mar. Aliud lux est, & aliud sunt tenebræ. Eutr. Si lux & tenebræ ad eundem creatorē non pertinerent, quomodo fieri potest, ut lux tenebris, & tenebræ luci succederent? Nam si bono malum sit contrariū, & bonum malo, in istis autem, in tenebris scilicet & luce nulla cernatur pugna aut contrarietas, constat profectò lucis & tenebrarum unum esse creatorem. Adam. Boni substantiā lucem esse dixeras, qualitatē bonū dexterū: huic uerò accidit, ut ingenitum sit & incorruptibile. Repugnánt ne bonū & malum? respondeat. Mar. Omnino pugnat malū cum bono. Adam. Perspicuū est igitur tū quo ad substantiā, tū quo ad qualitatē, & secundū accidens. Tenebræ & lux substantia dissident, qualitate malū à bono discrepat. Quòd si & secundū accidēs oppositio fiat, genitū ac ingenitū, corruptibile & corruptelæ expers opponentur, inter seq; confligent. Mar. Quo id pacto? Eutr. Posuisti duas substantias quæ creaturę non sunt: ingenitū uerò & immortale connata sunt & coincidunt. Necesse est etiā, ut geminæ substantiæ si ortu careant, ab omni interitu sint remotissimę, eo q ingenitas statuis. Quin & hoc mihi perpende: Si malū ingenitū sit, bonū ingenitū non erit, quia non est malum, & pari ratione dicimus: Si malū generatū sit, id quod bonū est & non malū, erit nun generatum. Adam. Duæ substantiæ sunt ne corruptioni obnoxiæ, an alienæ à corruptione? uel una abest à corruptione, subest altera? MEGETH. Duæ substantiæ sunt incorruptæ. Ada. Te audi- re oportuit sedatè, & quiescere postq; quæstiones antè agitatæ fuerint. Meg. Hac in re à Marino sto. Eut. Fatemini geminas substantias esse ingenitas & incorruptas: ita quoq; eiusdē esse participes substātiæ & cōsimiles necessum est, quod tamē possibile non est. Adam. Habēt ne eandem uim & hæ binæ substātiæ? Meg. Non parē obtinent potentiā aut uires, absit. Christus namq; in Euāgelio: Nemo potest domū mali ingredi, & uasa illius deripere, nisi prius fortiorē uinxerit. Itaq; hinc patet fuisse pollentiorē, siquidem diabolū ligauerit, & uasa illius rapuerit: & clarē ostendit Christus, q nos, cùm essemus Malo subiecti, eripuerit. Ada. Si præcisè & simpliciter dixisset, Mali, & non, Vasa Mali, habuisses quod diceres: iam uerò uasa Mali nominat, docens usu non proprietate possedisse, nec effectione aut creatione occupauisse, sed usurpatione & ui alienū inuasisse. Cui Paulus attestatur: Quemadmodū, inquit, præbuistis membra uestra serua iniustitiæ & impuritati ad iniquitatē, sic præbete membra uestra Deo seruire iustitiæ. Tu malā substantiā ab omni interitu & ortu liberam esse disseris. Et ita sanè, modò substantia Mali delebilis non sit, frustrà Iesus nititur extirpare mala, quum euelli non poterunt. Quo igitur pacto est perpessus ut mortem deleret, quæ aboleri non potest? Quādoquidem contendis neutrum genitū esse, nec corruptibilē. Non cedit ergo alter alteri, ne perdatur. Quātumuis enī funesta moliatur Malus. Bonus tamē non obstat. Cùm etenim uterq; generatione uacet & corruptione, ut tua fert sententia, sua disturbari aut interrumpi opera haud sustineret Malus. Eut. Quippe si unum principiū fuisset ingenitum, & alterū genitū, probabilius esset hoc, ut genitū regno ac ditioni eius quod ingenitum est, subiaceret, & alterum dici ualētius necesse est, quòd ingenitum sit & immortale, alterum debilius, cùm id quod ingenitum est, firmius multò esse debeat ac fortius. Adam. Admodum effrons est & in quæstione defendenda impudens. Respōdeat, num hæ duæ substantiæ inter se misceantur, alteraq; in aliquā copulā coniunctionēq; cū altera ueniat? Meg. Non miscentur, absit. Adam. Quibus ergo modis Bonus impressionē fecit in possessionē Mali? Et cùm illæ substādæ sint incōmixtæ, unde illa coaluit mixtio? cùm pre-

Vnum auctorem esse lucis & tenebrarū.

Matth. 12.

Rom. 6.

ferrim pugnantes inter se & aduersariæ sint? Nam si mundus non propriè ad Iesum spectaret, sed ad malū, quî poterat Iesus, cùm nō esset robustior, irruere? Cùm namq; uiribus pares sunt & robore, neuter potest in alterum incursionem facere, cùm neuter fuerit genitus, neuter corruptioni subiectus. Mar. Ego solum Deū à corruptione segregatum confirmo. Adam. Corrumpi proinde diabolus potest. Eutr. Si sit genitum & ingenitū, potest ingenitum esse incorruptibile, & genitum corruptibile. Mar. Age sis, & mihi responde interroganti. Adam. Interroga. Mar. Est'ne bonum? Adam. Certè. Marin. Malum ne est? Adam. Bonum censeo esse quo ad substantiā, malum uerò accidentariū, bonum incorporeū, malū sensibile. Huic igitur Bono malum non accidit, sed bono quod est secundum positionem & adoptionē, propter liberum arbitrium. Mar. Quidnā illud secundū naturā & secundū adoptionē sit, aueo cognoscere. Adam. Quanquā uidebaris perridiculam antè mouisse quæstionē, tamen ausculta. Secundum naturā Deus est bonus, cui nullū accidit malum: secundum adoptionē homo dicitur bonus, ut & Verbum Dei secundum naturā, appellamus filium, secundum impositionem, Scriptura homines uocat filios, nimirum ὁμωνυμίᾳ utens nominis similitudine. Proinde Bono huic secundum naturam malum non obtingit, sed contingit ei, quod est secundum adoptionē & attributionem, propter arbitrij libertatē. Mar. Itaq; diabolus, tua sententia, liberū arbitriū habet: quod autem ex se liberū est, & ex se natum est, & ex se generatū. Adam. Discrimen eius quod est παντεξούσιον, id est omnino liberū suæq; potestatis, ac eius quod est αὐτεξούσιον, id est liberū, uideris ignorare. Deum παντεξούσιον omninoq; liberrimū confirmo, apostatam uerò defectorē illum angelum qui Satan dicitur, αὐτεξούσιον, nempe suæ uoluntatis cōpotem uoco, similiter etiā hominem. Mar. Quid? Diabolum sentis & hominē sui iuris esse? Adam. Angelos & homines à Deo libertate donatos esse sentio, sed nō illa omni auctoritate ac libertate arbitrij præditos. Mar. Dixit arbitrij libertatem ex Deo, malū autē ex libertate arbitrij esse. Ergo concluditur ex Deo mala proficisci. Istuc mihi dicas. Cùm Deus liberā arbitrij facultatē tribuit, an nō præsciuit defectorem Angelū & hominē in deteriorē partē inclinare ac propendere? Adam. Eia etiā Deo præire & præcurrere uult prudentia, nempe ut homines & angeli Deo sint æquales & omnino immutabiles? Mar. Quam ob rem immutabiles & Deo pariles? Adam. Quoniā Deus est immutabilis, homo mutabilis, Deus immortalis ac perēnis, homo mortalis. Deum igitur in ius uocas, quòd non aliū ut se ipsum effecerit. Mar. Quo modo tandē? Adam. Si non suæ potestatis esset homo, fuisset immutabilis, si immutabilis, immortalis, si immortalis, Deus. Nec satis erat, ut Dei bonitate angeli ac homines crearentur, sed & æterni essent & Deo simillimi: itaq; de Deo fuissent recisa ac detracta omnia eximia atq; præstantia. Mar. Quónam modo? Adam. Recense Dei uirtutes. Mar. Bonum, iustum, misericors, pium, sanctum: istæ sunt. Adam. Nisi homo suæ libertati relictus esset, omnia hæc de Deo amputata fuissent & circumcisa. Mar. Qui sic? Adam. Si in illa perpetuitate & stabilitate constituti homines fuissent, quo pacto se Deus bonum declarasset, cùm eius bonitate non indigerent? Mar. Dic planiùs. Adam. Vires & facultates, quas tribuisti Deo, nunquid sunt nomine tenus, uel re ipsa potius? Marin. Re ipsa ille efficax est & non tantùm nomine. Adam. In quos ille suam efficacitatem exercet? Marin. In homines. Eutropius. Si extitissent homines immutabiles, inutiles illæ uirtutes essent & superuacaneæ. Quorum enim miseratus fuisset, cùm non essent, qui peccarent? Quis bonus esse queat, cùm nemo malus esset, qui ea Dei bonitate opus haberet? Adam. Quamobrem illam malam radicem esse dicis, & hanc bonam? Mar. Quoniam bona stirps seruat, mala perimit. Adam. Quis igitur in causa est, ut seruetur homo, uel interimatur? Mar. Salutis humanæ causa Deus est, exitij diabolus. Adam. Quomodo igitur Deum iustū uocas? Mar. Et nunc dico iustū esse Deū. Ada. Est'ne Deus iudex iustus, an non? Mar. Iudex iustus est Deus. Adam. Quem iudicat? Marin. Diabolum & eius angelos, & homines qui ad illum transfugæ sunt. Adam. Diabolum qua de re iudicat? Marin. Quòd seducat homines. Eutr. Iniustissimū est hoc iudicium. Nam si arbitrij sui laxatas habenas diabolus habet, ut penes ipsum sit bonum fieri & rursum malum, iure quidē optimo iudicatur, quòd iustus non sit, cùm esse posset. Sin autem bonus non posset esse, quia natura illius rei lamitat, cùm sit malæ substantiæ, iustum est non permittere, ut contra originem crescat, uel ut crescēs iniustè iudicetur. Mar. Iudicatur propterea quòd ille sit malus. Eutr. Et illud iudicium pariter iniquum est. Mar. Cur? Eutr. Num poterit bonū conuerti, & malum euadere? Mat. Nequaquam. Eutr. Qua de causa? Mar. Quòd talis sit essentiæ. Eut. Eodem modo non potest malum in bonum uergere. Proin cū hæ duæ naturæ constantes sint & immutabiles, iniustè altera iudicatur ab altera. Si Malus iure iudicatur, & meritò quoq; iudicatur Bonus. Mar. Bonus iudicat. Eut. Nūc elucescit apertissimè unum esse ingenitum, alterum genitum: unum corruptione carens, alterum corruptioni subiectum: unum immutabile, & mutabile alterum: in summa instè alterum iudicare, alterū uerò iudicari. Ada. Dixerat homines iustè esse iudicatos à Deo. Dicat ergo, &

liberam

Interrogans Marinus.

κατὰ θέσιν.

κατὰ φύσιν.

κατὰ θέσιν.

Malum cur nō in Deum, sed in hominem cadat.

Deus παντεξούσιος.

Homo αὐτεξούσιος.

Cur talē Deus hominem condiderit ut labi posset.

Ideo conditi sunt homines, ut in illis bonitatem & iustitiam suā Deus declararet.

liberam uoluntatē non habeant, quo modo iure iudicantur. Mar. Iustè à Deo iudicātur, quia Malo obsequūtur. Eut. Fateris iam clarissimè hominem liberi arbitrij participem esse. Etenim Malo obedientem esse, uel audientem Bono, libertatis est, non necessitatis. Adam. Pauca interrogatus responde. Mar. Quære. Adam. Dicis'ne Deum esse omnipotentem, uel non esse? Mar. Omnipotentem esse dico. Adam. Continet'ne omnia, an cōtinetur? Mar. Dubium non est continere, & non contineri. Adam. A' qua ui cōtinetur & temperatur cœlum, uel terra, uel mare, uel hæc mundi uniuersitas? A' quo comprehenditur & tenetur? Mar. Perspicuum est à Deo. Eutr. A' Bono, an à Malo? Mar. Ego unum Deum bonum agnosco. Eutr. Igitur Malum ubinam esse ais? Mar. In terra. Sic enim Christus, Vidi, inquam, satanam ceu fulgur cadētem de cœlo. Consentaneum ergo satanam ab illo in terra custodi, qui terram conseruat, ut non effugiat. Quare non uacarit culpa Deus, qui Malum continet si ad horum trium aliquod offenderet: aut consentiens illi ut sit, aut non satis ad extinguendum fortis, aut quid sit ignorans. Ada. Quoniam in Euangelij & satanæ cadentis mentionem incidit, par est, ut illud paucis perstringamus, quò diuini decreti ueritatem perspicias. Seruator enim demōstrauerat angelum antè quidem à Deo factum & lucis participem, tamen postea libero arbitrio mutatum in peius, utpote qui declinauerit & resilierit à statu, non enim à lapsu sed à statu delapsus esse potest. ideo ait, Quasi fulgur: quo liquidò indicauit eum lucis compotem fuisse, antequam laberetur & concideret. Nā fulgur lucidū est. Eutr. Vt duo sint ingenita, fieri nō potest. Mar. Causa igitur mali est Bonus. Ada. Nihil obstat quò minus extrinsecus mundanum exemplum sumamus, quò planius fiat & intelligentius quod dicitur. Cùm statuarius imaginem effictam argentoq; exornatam tradiderit, pòst uerò rubigo eam negligentia qui possides, eam per sequidem splendescētem exedat ac deformet, causa, te iudice, in statuarium transferenda est. Mar. Qui id fieri potest Eutropius. Quia rubigo ex natura non'est, sed ex contingenti eius uidelicet incuria qui possidet. Ita in Deum nec causa nec culpa recidit. Etenim nitidum & illustre rationis lumen, quæ libera erat, angelis & hominibus tradidit: ipse quidem omni reprehensione carebit, qui autē præditi sunt, in uitio sunt. Malum enim ex natura non manare constat, at ex accidenti fortuitoq; irrepere.

Deus omnitenens παντοκράτωρ. Deus non continetur.

Luc. 10.

Simile.

DROSERIVS cùm audiuisset diu Marinum & eos qui illius sententiæ assentiuntur, eosq; insulsitatis ac imperitiæ condemnasset: Volo, inquit, ipse cum filio meo Adamantio uelitari & me exercere. Ada. Primùm circumdare oportet tibi ipsi certos terminos, & pòst in hanc arenam exercitationemq; descendere. Dros. Valentiniani dogmatis suscipiam patrocinium, quod & rectissimum est, & persuadere uobis adeò poterit, nimirum unde mala oriantur: & si placet Valentini definitionem, quam habeo, recitabo. Eutr. Quòd si hæc à Valentino exposita sententia ex altera parte labefacteru, tu ijs quæ illata sunt, respondebis. Dros. Equidem existimo constitutionem à Valentino explanatam, quum lecta fuerit, nullam habituram reprehensionem. Is enim qui profitetur eam, minimè uir plebeius fuit. Si tamen quis contrauenire uelit, respondebo. Eutr. Recitetur. DOGMA VALENTINI. Quum me sic bene affectum existimatem, ad meas ædes sum reuersus. Postero uerò die, qui est hodiernus, quum uenissem, duos generis nexu inter se deuinctos, homines dico, uidi digladiantes, & mutuis se conuicijs prascindentes. Dein & alium qui proximum suum cruētare cœpit & trucidare. Postea etiam alij atrociora his audere cœperant. Quidam enim distrahebat mortuum & conditum iam terra corpus, rursus soli exponebat, & similem effigiem adeò contumeliosis malis tractabat, ut mortuum canibus escam relinqueret. Alter in sibi conformem ac consimilem, hominem inquam gladio stricto irruebat. Cumq; hic fuga saluti suæ consuleret, ille non destitit persequi, neq; iram reprimere uoluit. Et quid uerbis opus est? Adoritur interea illum, gladio statim transuerberat, ille supplex manus supplices tendebat proximo, uestē dare uolebat, obsecrabat, tantùm uti uitæ parceret. Cæterum iste iram non frangebat, nec frenabat, nec misericordia commouebatur in eum, qui eodem humanitatis uinculo cōiunctus est: nec seipsum in illo speculo ac imagine uolebat contemplari, sed uelut immanis atq; effrenata bellua, ense laniare incipiebat, corpusq; cognatum addebat corpori. Tantus erat furoris impetus. Iamq; uideres illum iniustè oppressum, hunc reliquias etiam lacerantem atq; spoliantem, & ne terra quidem corpus operientem, sed uestitu quoq; nudantem. Ad hæc accessit & alius, qui uxorem uicini sui fallere uoluit, alienis insidiari nuptijs, & thoro se illegitimo ac illicito miscere: eumq; qui uxorem duxerat, perpulit, ut legitimus pater etiam nolens fieret. Enimuero hinc tragœdijs quidem fidem adhibere cœpi: hoc illud est, unde adductus sum, ut uerè gesta, non fictè narrata uideantur: temulētamq; Oenomai cupiditatem credam, & fratrum inter se ense contentionem nō absimilem uero existimem. Itaq; quum tot ac talium spectator essem factus, unde ista nascerentur, cœpi recogitare, & quæ origo motionis istocum, & quis istiusmodi in homines machinaretur, unde harum rerum inuentio, & quis istorum didascalus esset atq; magister. Deum autem dicere horum auctorem ac molitorem non audere potui, neq; iudicabam hosce ab illo suam hausisse substantiam, uel constitu-

Droserius Valentinianus nunc in arenā procedit.

Narrationis principium [illegible].

Narratio.

Quæstio.

tionem, ut in rerum natura subsisterent. Quî enim de Deo ista cogitari possent, quum bonus rerum meliorum procreator & effector sit, malorum uerò in eo nihil insit: qui tantum abest, ut illiusmodi gaudeat, ut uniuersum illud genus ac propaginē auersetur: eosq; qui illis delectantur, exterminat, qui autem ea fugiunt, recipit. Quo modo enim absurdū non sit Deum illorum architectum dicere, qui eadē respuit ac renuit? Neq; uerò extincta ea uoluit & deleta, si primus auctor ipse & parens exotisset. Imitatores enim sui uult esse eos, qui ad ipsum ueniunt. Vnde mihi uidetur minus esse rationi cōsentaneum hæc illi adaptare aut adscribere, uel quasi ab illo facta sint: uel, & si ipse maximè consentiret fieri posse, ut aliquid ex his quæ nō sunt efficeretur, quòd ipse mala effecerit, (nam qui ex his quæ non sunt esse illa faceret, nonquam ea denuò è medio exterminaret ne non essent:) uel si hoc necessariò dicendū sit, fuisse quidem olim, quando Deus malis caperetur & afficeretur, nunc tamen uidetur dici non posse, sed natura diuina parum dignum esse ei hoc affingere. Quocirca hæc est ratio mea & sententia, fuisse apud eum illam, sic ei nomen est, materiam, ex qua ea quæ sunt, procreauit, cùm affabrè prudenterq; discreuisset, & eleganter expoliuisset: ex qua & mala uidentur profluere. Cùm enim nec facta nec formata nec polita esset, sed Dei artificium desideraret, ille non inuiderat, nec sic omni ex parte deformatam reliquerat, sed manū creationi admouit, & à pessimis distinguere uoluit optima: sic ergo effecit. Quæcunq; in illa, postquam fecisset, iacerent impura & fœculenta, ut erant ad opificium inepta, sic manere permisit, quæcunq; nulla illum similitudine & cōuenientia attingebant. Ex quibus apparet nūc mala in homines inundare: itaq; mihi uisum est se habere. Hoc dogma admodum sanum, & positionem irrefragabilem esse censeo, quæ à sapiente Valentino exposita est. Siquis tamen uelit contrà dicere, prodeat sanè, paratus namq; sum respondere omnibus.

Opinio Valentini de malo.

Conclusio.

Regreßio.

Dros. ad disput.

Adam. Agedum omni præiudicatione & opinionis anticipatione deposita, ad ea quæ percontor, quietè & placidè respondeas. Droserius. Mihi in animo est moderatè hanc causam agere & ordinatè, nec enim studeo malè uincere, sed uerè inquirere. Adamant. Probas tu quidem mihi istam animi tui propensionem & alacritatem ad dicendum: quòd autem de his quæ sunt, ita sentias, Deum scilicet ex aliqua subiecta creasse substantia, in eo erras. Etenim uerè quidem hæc de malis conquisitio facit, ut multis sic uideatur. Multò enim ita ut tu affecti sunt. Cæterum quidam Deum horum creatorem esse & artificem dixerunt, quia substantia cum Deo coniungere antiquitatis nomine & ratione pertimescerent: alij uerò, cùm Deum malorum architectum timerent dicere, materiam cum Deo uetustate exæquarunt. Vtrisq; hoc usu uenit, ut cùm Deum omnis scientiæ fontem nullo prosequerentur iusto amore, non rectè dicerent. Ego uerò propter hanc promptitudinem & studium tuum ad quæstionis indagationem me conuertam. tu modò sedatè ad interrogata responde. Ita fiet, ut & tu quæ uera sunt intelligas, & ego tecum non frustrà uerba fecisse uidear. Droser. Equidem accinctus sum ad partes Valentini defendendum. Adamant. Quibusnam firmamentis uteris, ad probandum materiam Deo temporis diuturnitate æqualem? Dros. Nónne dicit in Genesi, Terra erat inuisibilis & incomposita? Eutrop. Siccine scriptum est, Et terra erat, & non à Deo facta? Droserius. Si placet, recito. Adam. Nonnulli per quietem somniant thesauros se habere magnificos & exquisitissimos, & quòd emineant ac euolent, tamen in manibus nihil habent, solum inani spe lactant se, & uanis pascūtur somniis. Ita profectò & Droserius. Iube igitur scripturam de creatione mundi recitari, & sic elucere poterit, sit'ne terra prægressa an materia. Eutrop. RECITETVR. In principio fecit Deus cœlum & terram. Terra erat inuisibilis & informis. Adam. Vides'ne, Iudex sanctissime, maliciam Droserij & calliditatem, cùm scriptura memoret Deum antè fecisse cœlum & terram, & deinde fuisse? Nec enim ait, In principio erat terra: sed, In principio fecit Deus cœlum & terram: ac mox subiungit, Terra erat non aspectabilis. Eutrop. Scriptura non manifestò demonstrat terram & cœlum Dei fabricam esse, apertè namq; præponēs effectionem subdit, Erat. Nam id est necesse, postquam aliquid factum est, esse quod factum est. Ada. Sed recurramus ad carceres, Valentinus uult materiam fuisse cum Deo ab omni æternitate coæuam, quò Deum extra omnem culpam causamq; malorū ponat. Dros. Ita prorsus. Adam. Erat'ne Deus à materia secretus, an cum ea complicatus? Dros. Secretus. Adam. Quid erat illud intermedium, quod Deum & materiam dirimebat? Droser. Nihil. Adam. Itaq; unitus erat, si modò non erat qui dissociaret, & Deum in parte coerceri uis, ac non expandi per omnia. Eutr. Fieri non poterit, ut unum disiungatur ab altero, nisi sit quippiam quod separet: atq; illud quod diuidit, eo quod diuiditur ualidius esse oportet. Itaq; tertia pars erit, Deus quippe qui copulat & moderatur. Quid ad hæc Droseri? An Deus in aliquod particulare curriculū redactus est? uel extensus est & fusus per omnia? Dros. Ego Deum in arctū cogi non dico, sed contendo non esse causam malorū. Ada. Verbo quidem illum non esse causam dicis, re autem & sentētia tu simulac Valentinus & operarium & receptaculum malorum eum esse dictitatis. Dros. Quonam pacto? Adam. Orationis processus hanc definitionem euincet.

An materia coæterna Deo extiterit.

Confirmatio.

Gen. 1.

Duo

Duo enim principia ingenita simul esse non posse, te non latere arbitror: quamuis hoc antè usus sis in oratione tua intexuisse. Alterum enim horum tibi concedendum est necessariò, uel quòd Deus sit a materia seiunctus, uel rursus quod sit cum ea coniunctus. Si concludi cum illo quis uelit, unum affirmabit ingenitum, unaquæque enim pars istorum sui quoque proximi pars est, unaq; cohærescunt. Iam partes inter se conglutinatæ non sunt duo ingenita, sed unum quiddam est ex uarijs dissimilibusq; rebus collectum & quasi cōsutum. Sin distracta ac diuulsa dixerit, medium quoddam interijci est necessum, quod illorū dissociationem & disiunctionem declaret. Si uerò ita dicat, nec seclusum esse à materia Deum, nec etiam consociatum, sed esse in loco materiæ positum, & materiam in Deo esse id quod continet: is audiat, si materiam Dei sedem esse placeat, eum diuiduum esse & ad materiam astrictum: deinde eodem modo se necessario habere, ut materia: tum in deteriore loco & conditione Deum esse, necessariò confitendum est. Nam si materia inornata fuerit neglectaq;, & eam cultiorem ornatioremq; reddiderit, hoc nimirum cōsilio, ut meliorem efficeret, ac omnino reficeret: erat Deus incompositus & incultus. Quin & hoc iure quæri potest, utrum totam materiam compleuerit Deus, an unam aliquam solam partem occuparit. Nam si dixerit quispiam in una particula materiæ consedisse Deum eaq; meliori, parum aberit, quin illum iam materia angustiorem ac minorem esse dixerit. Sed quæ pars illius tanta Deum totum capere poterit? Si uelit autem æquabiliter fusum in sui parte esse & per totam materiam dilatatum, dicat mihi, quomodo eam creauerit? Aliquam sanè diminutionem factam & Dei contractionem, non poterit non fateri, qua intercedente illud à quo refugit creauerat, uel seipsum in materiam conflauerat, cùm nullum subterfugij & secessionis locum haberet. Sin uerò materiam in Deo locatam ac defixam quis autumet, pari ratione exquirendum est, utrum quemadmodum à seipso unum quippiam seiunctum est & separatum, & sicuti in aere animantia, quo diuiso & partito ea quæ in ipso sunt recipiuntur: an ut in loco, hoc est, quemadmodum in terra aqua continetur. Si ut in aere, Deum in partes sectilem esse dicendum est. Si ut aqua in terra, cùm fœda erat ac deformis materia, atque sordidata malis, statuendum est Deum esse receptaculum eorum, quæ deturpata sunt & mala, quod ominosum est, imò uerò dictu periculosum. Droserius. Valentinus quò Deum a culpa uindicaret, in materiam mala deriuauit, & Deum ostendit causam non fuisse, sed materiam. Adamantius. Materiam concretam cum Deo esse definis, quò Deum asseras malorum effectorem non esse, quum autem hoc fugere cupias, uerbotenus quidem uideris effugere, re autem attentius ponderata, Deum malorum receptatorem & creatorem determinas. Si igitur materiam constituis esse ex rebus existentibus generatis, esse quoque ingenitam, dein etiam omnem malorum ortum & initium à Deo quasi causa fluere dicis: idcirco hāc ingredi disputationem operæpretium esse uidetur. Quum enim hoc planum perspicuumq; factum sit, unde mala proueniant, nec posse quenquam Deum malorum principium causam' ue facere, tametsi quum ei materiam subijcias, hæc tua facilè corruere uidetur & labefieri constitutio. Quid enim? Dices'ne materiam, de qua mundi creatio confecta est, qualitatibus expertem cum Deo esse? Droserius. Ita dico. Adamantius. Ergo Deus necessariò ponendus separabilis & partitus & à materia circumscriptus, ac instar materiæ informis ac inconditus, nec in se manere nec consistere. Itaque si materia qualitatibus carebat, & mundus erat à Deo conditus, suntq; in mūdo qualitates, qualitatum efficiens erat Deus. Quoniam illud te audiui antè legisse, Ex his quæ non sunt aliquid esse non posse. Responde ad responsum meum. Existimas'ne mundi qualitates non profeminari ex alijs subiectis qualitatibus? Droserius. Existimo. Adamantius. Aliud'ne præter substantias illæ uidentur esse? Droserius. Aliud dico esse & diuersum à substantijs. Adamantius. Quod si igitur nec ex qualitatibus subiectis Deus qualitates eduxit, nec ex substantijs oriuntur, quia nō sunt substantiæ, necesse est dicere illas à Deo ex nihilo creatas fuisse. Quò factum est, ut planè superuacaneum sit quod posueras fieri non potuisse, ut quis ex illis quæ non existerent, quicquam apud Deum factum esse opinetur.

Ostendit absurdum esse, si quis materiam Deo coæuam fingens, uel cōiunctam cum eo, uel disiunctam putet.

Valentinus materiæ caussam mali ascripsit.

VALENS VERO HIC: Quid, inquit, ineptè Droserius pertexuit, qui materiam qualitatibus nudam constituit? Adamantius. Ergo tu quid iudicas? qualitates in materia inhærescere? Valens. Ego sic existimo materiam habere qualitates quæ principio carent, & mala ex illa quasi defluere, & decursu quodam emanare, ut Deus fons malorum nō constituatur, sed materia ipsissima causa reliquatur. Adamantius. Ne suo quidem magistro Valentino Valens assensionem præbet, sed eius decretum peruellit. Valens. Quid uellico? Adamantius. Valentinus respondit formatorem materiæ Deum, tu contrà etiam materiam qualitates substantiarum quæ ortu carent, habere. Cuius ergo rei perfector & effector erit Deus? Valens. Deus est mundi opifex. Eutropius. Valens aliqua tantùm consideratione & ratione creatorem Deum uult dicere. Valens. Quomodo? Eutropius. Ais materiam cum Deo copulatam, & qualitates. Si prius extiterit materia, simulque qualitates coextiterint,

Mala ex qualitatibus materiæ.

rint, frustraneum est iactare Deum esse creatorem: & aut Valẽtinus malè definiuit, aut Valens, aut uterque. Adamantius. Paucis sciscitabor, Valens mihi respondeat. Valens. Dic. Adamantius. Quo respectu Deum asseueras esse creatorem? num quia substantias immutauerit ut non sicut olim, sed ut diuersæ ab illis essent? an quia substãtias conseruarit easdẽ quæ erant, qualitates autem earum commutauerit? Valens. Non censeo mutationem aliquam factam, sed alterationem qualitatum interuenisse: quo modo Deum conditorem accipio, exempli causa. Si quis fortè dicat exædificatam esse domum ex lapidibus, de quibus non licet dicere, non esse lapides amplius substantiam: sic apparet Deum salua substantia qualitatum aliquam induxisse mutationem: atq; ita à Deo absolutam esse mundi creationem interpretor. Adamantius. Quoniam non diffiteris qualitates aliquam subire alterationem per Deum, his quæ in percontando ponam responde paucis. Valens. Dic modò. Adamantius. Ecquid substantiarum qualitates tibi in malis numerandæ uidentur, an substantiæ? Valens. Substantiarum qualitates. Adamantius. Erant'ne qualitates ipsæ innatæ ab initio & infixæ in materia, an suæ naturæ principium traxerunt? Valens. Dico ipsas qualitates absq; ortu cum ipsa materia connexas & quasi connatas esse. Adamantius. Nónne & Deum putas motum & mutationem attulisse qualitatibus? Valens. Hoc affirmo. Adamantius. In melius ne uertit an in deterius? Valens. Indubiè in melius. Adamantius. Itaque si qualitates materiæ sint malæ, qualitates autẽ in meliorem statum mutauerit, unde mala importata sunt, uidendum est. Etenim qualitates, ut erant quondam natura, non permãserant. Si autem prius uitiosæ qualitates non fuerint, consequeretur primùm fuisse in materia sic factas, nimirum deprauatas, cùm eas Deus mutaret atq; corrigeret. Valens. Perinde quasi oblitus fueris Valentiniani axiomatis, ita profectò disputas. Sancivit enim ille inchoatam & indolatam materiam, ex illa demum quædam facta meliora, quæ uerò deformia ac rudia essent, hæc ita relicta, ut quæ illi nulla cognatione & affinitate congruerent. Hinc uidentur mihi mala fieri. Adamantius. Bona tantum selegit de materia, reliqua mala prætermisit? Valens. Sic est. Eutrop. Implicata admodum ac inconsiderata propositio à Valentino & Valente allata est. Quærendum enim est, utrum quum posset mala restringuere, noluerit tamen, uel quum posset, non habuerit? Etenim si facultatem adesse, deesse uerò dixeritis uoluntatem, eum necesse est machinatorem malorum appellare, quia quum potuerit efficere ne mala essent, illa tamen manere ut erant, permiserit, maximè uerò quum ille materiã subigere & formare cœperit. Nam si omnem prorsus curam abiecisset, nullatenus causa diceretur, si iacere siuisset. Quãdo uerò partem eius sic reliquerit, quum tamen reformare potuisset, causa sanè malorum erit, quoniam partem materiæ corruptam reliquit, ad interitum eius partis quam creauit & restaurauit. Imò hæc materiæ portio, quam adornauit, maxima uidetur affici iniuria, quippe quæ mala sentiat. Si quis enim attentiore animo res uelit existimare, reperiet longè peiùs materiã se habere nunc, quam antea quum in priore deformitate ac sordibus constitueretur. Antè enim quàm selecta & secreta fuit, mala sentire minimè potuit, cùm nunc singulæ partes malorum sensum accipiãt. Quod uerò beneficij loco in materiam à Deo factum asseris, doloris sanè cumulus, non commoditatis alicuius auctarium esse inuenitur. Sin opponas Deum mala auferre non ualere, eneruatum quẽdam Deum mihi facis & imbecillum. Et imbecillitas ea uel ex naturæ infirmitate surgit, uel quia metu ab aliquo excellentiori in seruitutem redigatur. Atq; adeò mala dominari Deo uis, quæ uoluntatis illius impetum infringant & debilitent. quod de Deo asserere rationi uidetur contrariũ. Quare etenim, ex Valentini diiudicatione atq; sententia non multo magis mala illa pro dijs haberentur? ut quæ Deum superant. siquidem Deum illum esse dicimus, qui in omnia ditionem habet & iurisdictionem. Dros. Multo tutius potest trutinari, unde mala scateant. Si enim hanc materiam quasiq; syluam cũ Deo simul dicamus extitisse, multæ absurditates ueritatis comites erũt & pedissequæ. sin neq; ex materia, neq; ex Deo nata sunt, ubinam mala quærere certò poterimus? Ada. Mala nec secundũ naturam, nec secundũ substantiam, nec secundũ hypostasin sunt, at secundũ modũ ex libertate arbitrij promanant. Dros. Atenim mala ex substantia & essentia proficisci puto, modus etenim aduentitius est & accidentarius. Ada. Expedi nobis dilucidiùs, quæ tandem mala narres, secundũ substantiam & secundũ essentiam. Dros. Quæ lex prohibuit, ea uoco mala, puta homicidiũ, adulterium, furtũ, scortationẽ, & quæcunq; denique lex uetat. Ada. Hæc fortuita sunt, seu, ut uocant, per accidens. Etenim nec homicidiũ est substantia, nec adulterium, nec aliud simile malum, sed quemadmodũ à Grammatica quæ nõ est ars oratoria, imò ab ijs quæ ei accidũt, denominationẽ accipit, à quibus sic denominari uidetur, neutrum tamen eorum est: ita substantia hæc à malis, quæ extant & in cõspectu collocata sunt, nomen obtinet. Malus enim dicitur, malorum artifex, seu maleficus: quæ autem quisq; f[illegible] non sunt habenda pro ipso qui facit, sed ipsius effecta sunt, à quibus hanc nominis usurpationem habet. Si nimirũ eum qui facit, & ea quæ facit, eadẽ uocaremus, facit uerò homicidia, adulteria,

Malum an substantijs an uerò qualitatibus adscribendum.

Materiæ discrimen.

Mala ex libero Arbitrio.

[illegible]ta sunt accidentia.

adulteria, furta, & cætera generis eiusdem: iam ille & hæc facta idem essent, & cōfunderentur. Si deniq; hæc pro illo ducerentur, cumq; tum existāt solùm, quando fiunt, ubi autē facta fuerint, esse cessent, cùm porrò fiant ab hominibus: erunt homines & sui ipsorum effectores, ut sint, & causæ, ut esse desinant. Si hæc illius operationes dicis, ex illis quæ cōficit, habet ut sit malus, nō ex quibus est substantia. Malum quippe diximus appellari, ab euentis quæ substātiæ accidunt: quæ pro ipsa substantia, reputanda non sunt, ut ex arte fabrili faber. Si uerò ex his quæ operatur, malus dicitur, quæ autem operatur, initiū cum sumunt ut sint: cœpit ergo & ille esse malus, cœperunt & illa esse mala. Si ita sit, nō est absq; ortu malus, nec sunt absq; principio mala, cùm ab eo quasi genita & edita maleficia liquidò appareāt. Drof. Aiebas mala quodammodo non secundum substantiam facta esse. constat autem à substantia mala fieri. ostēde igitur enodatius τρόπῳ, id est modo & ratione mala esse, & non ex substantia. Adam. Ego primum nihil esse malum natura statuo, sed quodam naturæ modo & habitu malū esse dicitur. Etenim nomē adulterij societatem uiri ac fœminæ designat. sed si quis cōgressus sit cum uxore propter liberorum procreationem generisq; propagationem, hæc laudata est congressio. Sin relicto concubitu licito, in alieno matrimonio petulanter iniurius sit, facinus iam omnino malum designat. Sed enim utrobiq; eadem societas, modus uerò usus ac congressus non est idem. Item in ratione stupri eadem est oratio. Consociatio enim citra modū usus seorsim inspecta, mala nō est, tunc autem malū se ostendit, cùm modi emergit euidentia. Eodemq; modo de cæde iudico. Siquidem deprehensum in stupro si quis interfecerit, pœnas propter nefarios ausus deposcēs, malum nō cōmittit. At nulla ratione probabili incitatus, si ei manus afferat, qui nullū interdictorum uiolat, uel rem familiarē diripiendo, uel cum facultatibus emungendo, uel spoliando opibus, scelus iam perpetrat. Factum in utroq; idem, modus autem facti discrimen facit. Addo & illud, accipere pecunias quadam capiēdi ratione in uitio est. Nam qui accipit ab eo qui erogat & communicat quæ habet, nihil mali aut damni dat. Cæterum si ab inuito, uel furtim surripit, iam admittit maleficium. Alienum capere in ambobus usu uenit, sed uia & modus accipiendi facit, ut illud mali nomen subeat. Ita etiam Deum colere secundū quendam modū uituperabile est. Si enim quis uerū Deum colit, opus facit bonū: si illo spreto, eum qui non est, adorat, & honorem digniori proprium, in ligna, in lapides uult transferre, se iam scelere inquinat. Cultus quidem nominatio in utrisq; eadē residet, modus uerò usus factū commutat. Drofer. Quādo igitur de malis institueris sermonē, & explicare cœperis, quo modo erumpāt mala, quodq; horū auctores sint homines, porrò pergā abs te pauca quærere, utrum à seipsis occasionis ansam arripiāt homines, & ipsi sint huius usus efficientes & inuentores: uel à Deo tales efficiantur: uel rursus alius quispiā ad talia homines impellat & inflammet. Adam. A'Deo homines tales effici non dico, illud dico, hominē libero arbitrio donatum & gratis à Deo summū illud beneficium consecutum, cùm cætera omnia sanctioni diuinæ necessitate seruiant & quasi ancillentur. Etenim cœlū mihi nomina: stat ferens dominū, loco limitato nō cedens. De sole me loqui uis? Motum sibi præscriptum, suumq; curriculum obit & conficit, nō cursum abrumpens, sed necessitate sui seruiens. Vides similiter terram immotā & fixam, decreta iubentis capescentem: sic & alia creatori suo necessariò subijciūtur: nec potest eorum quicquā aliud quàm id, cui destinatum est, facere. Vnde ea non laude euehimus, quantumuis domini sui perfungātur imperio, nec illis meliorū spes reponitur, etiamsi quod ipsis mandatum est libēter obeant. Hominem autē ratione & intelligentia subesse uoluit, & quoddā priuilegium accepit, ut seipsum quodammodo subiugare posset non aliqua coactione naturæ frenum adhibens, nec suæ potestatis fraudatus præstātia, quod ego αὐτεξούσιον, id est, quandā libertatis prærogatiuā rerum meliorū causa nomino: ut scilicet plura reportet ac præstantiora quæ illi propter obtemperationem ac submissionem quasi debita à creatore accedunt. Nō enim hominem suo malo, sed commodi sui causa sic comparatum ac constitutum astruo. Nam si in elementū aliquod degenerasset aut in simile quippiam, Deo fuisset necessariò seruiendum, neq; præmium suæ uoluntatis & propositi retulisset, sed homo alioqui aliud fuisset nihil quàm creatoris uelut instrumētum, ubi is causa horum esset, qui uteretur: nec homo melius quicquā sciuisset, illud cognouisset duntaxat solum ad quod fuisset institutus. Hinc ego dico, sic Deum ornare uoluisse hominē, sic honorare, ut res maiores sciētia comprehenderet, & hunc ei dignitatis apicem contulisse, ut quæ uellet, posset suscipere. Eutr. Non stupidum modò permouere, sed insanum etiā percellere posset grauibus sententijs saluberrimisq; opinionibus hæc referta oratio. Ineptū planè iudico, cùm tot rationū ponderibus totus hic sermo fultus instructusq; sit, diutius istis insistere, & orationē dilatare lōgius. Videor mihi posse me id quod agitur signo omni luce clariori demōstrare. Siquidem ueritatem & totum hoc uniuersalis ecclesiæ dogma, & hunc acerrimū illius propugnatorem & uelut clypeum perenni cuidam fonti similem esse iudico, qui perpetua fluens scatebra exuberat, quasiq; exultat & excrescit, quantoq; magis hi Droferij asseclæ hauriunt, seq; exhausturos sperant, tanto redundat

Cultus & [illegible].

Hominis liberi status & felicitas.

Agentium, alia propter naturam necessariò agunt, alia propter uoluntatem, liberè.

αὐτεξούσιον.

Peroratio laudis.

ac non ueritate. Adam. Si opinione, non ueritate passus est, opinione Herodes iudicat, opinione Pilatus manus lauat, opinione Iudas tradidit, opinione & Caiphas, opinione eum & Iudæi comprehenderunt, opinione & Apostoli, opinione sanguis ipsius est effusus, opinione Euangelistæ prædicarunt Euangelium, opinione descendit de cœlis, & opinione ascendit, denique & salus hominum opinione constat, non ueritate. Quomodo igitur Christus dicit, Ego sum ueritas. Eutro. Marinus asseuerat uocabulo quidem Christum dicere, Ego sum ueritas: reuera nihil ueri exhibere aut præstare. Mar. Patefaciam tibi ex scripturis illum de cœlis accepto corpore uenisse. Ada. Est'ne in cœlo substantia & hypostasis carnea? Etenim tibi est probandum ex scripturis, esse in cœlis substantiam, quæ carnem habet, ossa, & sanguinem, & tum poteris ad alios tuæ demonstrationis neruos descendere. Marinus. De corpore demonstrabo, Apostolo dicente: Corpora cœlestia & corpora terrestria. Adamant. Corpus nominat Apostolus, cœlum, solem, lunam. Sic enim inquit: Corpora cœlestia, & corpora terrestria, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, alia gloria stellarum, stella à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Explana igitur, ecquid caro & ossa, & sanguis substantiam habeant in cœlo? Mar. Corpus & caro idem sunt. Eutrop. Apostolus corpora ostendit, uidelicet cœlum, solem, lunam. Adam. Idem non sunt. possumus'ne cœlum nominare carnem? cùm tamen nominamus corpus. Hoc ergo primum expedi, carnem & ossa, & sanguinem habere in cœlis substantiam, & tunc illas apodexes tuas & achillæas argumentationes educas in aciem. Eutr. Profitetur Adamantius contra omnes illum sumpsisse terrestrem, nostram scilicet carnẽ. Marinus uerò cœlestem. Est igitur explicandum, sit'ne in cœlo carnis substantia, pòst ad tuas demõstrationes accede. Vtrum ex terrestri sumpsit, an ex cœlesti? Adam. Hoc testatum sit & præmissum à me, carneam esse substantiam, rationes ex scripturis proferam, Verbum cœleste, carnem & sanguinem & ossa accepisse. Primum ex Euangelio. Etenim post resurrectionem ex mortuis, diffidẽte illi Thoma, dixit, Mitte digitum tuum in uestigia clauorum, & manũ tuam in latus, & ne sis incredulus, sed credens. Spiritus enim carnem & ossa non habet, sicut me uideris habere. Eutrop. Christus planè docet carnem se & ossa habuisse. Primum itaque hoc enodandum uenit, esse in cœlo substantiam, quæ carne & ossibus obuelata sit, & ita inuenietis ueritatem minore cum periculo. Marinus. Iam id expediui, corpora scilicet esse cœlestia. Eutropius. Hoc ergo liquet, illum stellarum carnem & ossa & sanguinem accepisse, quod fieri non potest. Adamant. Paulus te apertiùs docebit, quæ sit inter corpus & carnem distinctio & discrepantia. Sic, inquit, Vos olim, quando eratis hostes Dei & peregrini à promissione testamentorum, nũc autem reconciliauit in corpore carnis suæ: declarans perspicuè illum & corpus & carnem induisse. Eutropius. Doceat, sit'ne in cœlo substantia quæ carnem, sanguinem & ossa habet. Marinus. Cœlestem habuit, & id cœleste ostendimus. Adamantius. Ex qua substantia, num angelica, an ab aliquo principatu, aut potestate? unde accepit? Cedo. Eutropius. Quando non indicabitis substantiam, sed tantùm inculcatis carnem recepisse cœlestem, necesse est ut concludamus illum ex his quæ non sunt, carnem assumpsisse. Mar. Existimatione credimus illum accepisse, quemadmodum Angeli apparuerunt Abraamo, cum illo edentes & bibentes, sic & hic. Adamantius. Quamobrem ergo uenit, ut nobis ueritatem retegeret? ut per eum seruari possemus? an, ut uobis uisum est, ut falsa ac mendaci salutis promissione fucum faceret? Si enim per mẽdacia nos in uitæ participationem uocet, non erat uera mendacij promissio. Si ueritatis magister erat, constat eum primum ueritatem planam & perspicuam attulisse. Patrem enim suum Christus confitetur, misisse ipsum, pater siquidem non est dicendus pater, nisi fuerit qui ex illo generatus sit. Christum uerò hunc isti nunquam esse genitum contendunt. Dicãt ergo utram harum duarum orationum falsam iudicant, suam'ne, an Christi? Cum namque Christi natiuitatem inficiantur & dispensationem quæ est secundum carnem, quomodo ipsum audiunt, ubi se filium hominis appellitat? Nam si quodam opinionis errore, forma hominis solùm apparuerit, quid opus erat se, filium hominis uocare? Nudè & argutè dixisse oportuit, Hominem multa pati oportet. At uerò blaterant isti, ementita forma fuisse Dominum conspectum, & non uerè, sicuti erat, innotuisse. Siquidem ueritatem docere homines uoluerit, quid est quòd non hominem se, at hominis filium nuncupari, sibique quod non erat affinxerit? Imò citra fucum ipse de se quod erat haud obscurè prædicauit. Nec enim idcirco magis se extulit nobilitauitque, cùm pro Deo homo haberi uellet, neque illi maiorem fidem tribuissent homines, quum eum hominẽ, quàm cùm Deum crediderãt. Ad hæc, si in mundum uenerit, ut ueritatem, quæ ad ipsos homines spectat, cõtestatam & apertam faceret, non transformari, quò nõ appareret quid esset, sed ignorari debuit: neque cùm dissimularet id quod erat uerè, hominem se pro Deo uocare oportuit. Et hoc dixissemus sanè, si planè & simpliciter seipsum dixisset hominem. Quum autem se filium hominis dicat, quomodo isti mendaciorum architecti comminiscantur intelligi omnino, filium hominis ideo usurpatum fuisse, quum ex forma contrarium appareat? Sed quid de sola forma loquor, cùm non exterio-

Christum non δοκήσει sed ἀληθῶς passum.

Ioan. 14.

1. Cor. 15.

Corpora cœlestia & terrestria.

τὸν λόγον ueram humanam substantiam assumsisse.

Ioan. 20.

Quid inter corpus & carnem intersit.

Gen. 14.

Christus se filium hominis appellat.

rem tantùm formæ personam, præ se ferant homines, sed & substantia conspiciuntur homines, qui ueri sunt natura homines. Adam namque & Eua nec erant, nec uocabantur: nimirū si filius, humanam significasset substantiam, oportebat Adamum & Euam homines sanè, filios quoque hominum nuncupari. Sancti denique Angeli hac appellatione insigniendi essent, qui humana specie & externa similitudine sæpenumerò uisi sunt. Eutro. Filius non hominum substantiam, sed ex hominibus procreationem & propagationem denotat. Marin. Adhuc etiam atque etiam repeto: Vt Angeli edentes, bibentes & colloquētes cum Abraamo apparuerunt, sic & Christus etiam uisus est. Adamant. Typi ante Christi aduentū erant, præsente ueritate typi obsoleuerunt & euanuerunt, teste Apostolo, Lex enim umbra est futurorum bonorum. Quòd si Christus adumbratè ac prophetice instar Angelorum & ipse uenisset per alium, nunc etiam, secundū opinionem tuam, uerè nobis expectandus est, licet sit filius hominis & uerè mortuus, & sepultus, & excitatus è mortuis, qui integram & ueram salutem hominibus est daturus. Mar. Si adumbrationes Christi fuerint Angeli, quo pacto ederunt cū Abraamo & biberunt? comederunt ne uerè an non? Adam. Angeli protypi & primæ figuræ ueritatis, Christi scilicet Seruatoris: comederunt quidem uerè, nulla tamē ipsorum corporibus ex cibo accessit magnitudo uel accretio. Quemadmodum enim ignis omnia obiecta deuorat & consumit, sic & tum Abraamo Angeli. Quod etiam Apost. testatur: Hæc quidem in figuris contigerunt illis, scripta sunt autem ad nostram admonitionem, in quos fines seculorum occurrerunt. Eutrop. Apostolus, ut ego quidem iudico, umbram & figuram ueritatis futuræ delineat, cuius repræsentationes ac schemata fuerunt Angeli. pulchrè igitur & præclarè apostolicis literis hæc Angelorum σκιὰ & imago congruet: & sic: Si ut Angeli, sic Christus apparuerat, & simulacrum ueritans & tantū ideam repræsentauerat, necessariò nobis alius est quærendus Christus, cuius speciem Angeli & Christus retulerunt, uanumque est illud quod occinamus de Christo: Ego sum ueritas. Adaman. Exactius adhuc te admonebo de imagine & figura & ueritate. Figura enim Angelorum nec contrectabilis erat nec palpabilis: Veritas autem nimirum Christus comprehensus erat, passus erat, carne, sanguine, & ossibus contectus erat, & ex mortuis excitatus Angeli se homines esse non profitebantur, sicuti Christus inquit, Quis me tetigit? Sensi enim uirtutem exeuntem à me. Docebatur enim & Thomas cùm uulnerum cicatrices contrectaret. An uerò præstigijs uolebat agere, & eas ludificare, auditores maximè suos & germanos discipulos? an ueris potius illos instruere & imbuere, nempe, ut ipsum esse palpabilem perspicerēt, & sic carnē, sanguinem, & ossa assumpsisse? Quòd si, ut obloquuntur isti, carne destitutus erat, & exanguis, cuiusmodi carnis, cuius corporis, & qualis tandem sanguinis signa & imagines & panem & poculum ministrauit? iussitque per illa discipulos memoriam sui renouare? Attestatur enim Apostolus his, dicitque & panem & poculum benedictionis esse, & sanguinis & carnis communionem. Si autem, ut istis uidetur, opinione & non ueritate in Christo fuerūt ea, quæcunque uir integer habet, anima scilicet ratione prædita, & sanguis & caro: nec ut uera commemorarentur à Paulo, & frustra nitimur, istorum iudicio, scire ueritatem, quam Dominus neque per se, neque per Apostolum expressè uoluit significare, imò reluctari illi & obniti uolumus, id cogniturí quod ille abstrusum uelit & reconditum. Sin uerò ille uerus est, qui αὐτοαλήθεια ipsissimaque ueritas est, qui passus est Christus: uerus erit quoque Paulus ab eo missus, cùm dicit, An specimen quæritis loquētis in me Christi? Parendum nō minus uerbis Apostoli quàm Christi, ex quibus audimus & sanguinem & corpus habuisse Christū, & pro nobis uerè mortuum, & propria nos morte & sanguine redemisse, quæ non est credibile perpessum fuisse Christum, qui descendit de cœlis, si nō carnem suscepe-rit. Quòd uerò Apostolus non tectè sed liberè cum omni fiducia mortem & sanguinem prædicat, recitabo. Dicit enim hoc modo. Notum enim uobis facio Euangelium, quod euangelizaui uobis, quod & accepistis, in quo & stetistis, per quod & seruamini, qua ratione euangelizaui uobis, si meministis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in primis, quòd Christus mortuus est pro peccatis nostris, & quòd sepultus est, & quòd tertia die resurrexit. Si quis itaque non frustra crediderit, is constanter Apostoli traditionem retinet, & Euangelium per quod salutem adipiscimur, agnoscit & illud habet. Eutrop. Rectissimè Apostolus, Pro peccatis, inquit, nostris mortuus est Christus, & sepultus, & tertia die excitatus. Hac quidem hypothesi seu fictione, falsa erunt quæ lecta sunt, siquidem Christus nō fuerit carne præditus, sed merus tantùm spiritus, hominis larua solūmodo. Neque enim tradi poterat spiritus, quia contingi non potuit: nec mori, cùm non fuerit naturæ mortalis: nec sepeliri ulla ratione, cū sit spiritus. Quid moror multis? sed nec sanguinem habet sua natura spiritus. Porrò scripturæ etiam per mortem & sanguinem Christi salutem hominum annunciāt: isti autem eum sanguinem & carnem habere negant. Ita nec ille mortuus est uerè, neque sepultus: nec enim sanguinem habuit, sed opinione, non ueritate ab eo hæc facta recitantur, neque nos uerè sed opinione seruamur. Quasi uerò non etiam aduentu aliorum, qui & ipsi specie quoque apparuerūt, Angelorū, inquam, qui uiuente Abraamo extite-

Marginal notes: *Gen. 18.* — *Hebr. 10.* — *Angeli an comederint.* — *1.Cor. 10.* — *καὶ ἰνδάλματα [?].* — *Propria naturarum.* — *Matt. 9.* — *Ioan. 20.* — *Panis & poculum σκιᾶς & figuræ.* — *1.Cor. 10.* — *Christus αὐτοαλήθεια.* — *1.Cor. 15.* — *Christus mortuus & resuscitatus est. Ergo homo erat.* — *Rom. 4.* — *Perstringit Marcionistas negantes ueritatem humanæ naturæ in Christo.*

extiterunt, uel si quis præterea alius extitit, mundus salutem non potuisset consequi. Quare in fide lapsi sumus, & hallucinamur, dum opinamur spem nos & salutem assecutos. Ada. Expecta paulisper & plures audi rationes ex Apostolo: Si, inquit, Christus non resurrexit ex mortuis, uana prædicatio, uana & fides nostra. Quapropter si existimatione, ut existimãt isti, passus est, & non uerè, non erat uerè mortuus, inde patet uerè ex mortuis nõ resurrexisse, & uerè inutilem fore prædicationem, & nostram fidem irritam. Tum infert: Nunc autem Christus prędicatur ex mortuis primitiæ dormientium. Quandoquidem enim per hominem mors: & per hominem mortuorum resurrectio. Quemadmodum enim in Adamo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes ad uitam excitabuntur, primitiæ Christus. Eutrop. Credis'ne Marine Apostolico? Mar. Equidem credo illi, at quid ipse regerat Apostolus, animaduerte: Qui descendit, idem est qui ascendit: & in Euangelio, Nemo ascendit in cœlum, nisi qui ex cœlis descendit filius hominis. Vides eum dicere apertè, eum de cœlo uenisse? Adam. Nõnne hæc argumenta nostram potius sententiam stabiliunt? Marinus. Quo pacto? Adamant. Demonstrauit euidenter Euangelium, nisi uerbum de cœlis descendisset, hominẽ in cœlos non ascensurum. Nemo enim, inquit, ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlis, siquidem, Ascẽdit, tempus significat præteritum, quoniam non ait, Nemo ascendet: sed, Nemo ascendit. quò liquidè commonstrat, ante Christum ascendisse neminem. Id confirmans Apostolus, Erat, inquit, primogenitus: & rursus, Primitiæ dormientium: & rursus dicit, Primitiæ Christus, pòst hi qui sunt Christi. Priusquam igitur Verbum Dei descendit, & humanitatem ex utero sumpsit, nemo ascendit: ubi autem ille Christus ascenderat, postea secuti sunt qui sunt eius. Sic namq; dixit, Primitiæ Christus, deinde qui sunt Christi. Illud pręterea, Qui descendit, ipse est qui ascendit, Apostolus ait, eò Verbum descripturus perturbationibus uacuum & mutationibus, uerè enim qui descendit, idem & ascendit, nec alius quisquam, præter eum qui Deus est. Eutrop. Hæc quidẽ eloqia sententiæ Adamantij quadrant: tamen uolo utrumq; hac de re iudicij uestri rationem fusius exponere. Adam. Verbum Dei descendens hominem de Maria inuiolata uirgine sumpsit in utero, & sine uiri coniunctione Christus genitus est. Ille ex Maria per spiritum sanctum sumptus est, ille ut hominem seruaret, omnes has humanas ærumnas pertulit. Marinus. Bene tu quidem, igitur cùm homo pateretur, aderat'ne simul Verbum Dei annon? Eutrop. Expone primùm, quid definis. Adamant. Sine primùm me contra ipsum responsum dare, sic deinceps definitionem constituas. Fuit quidem Verbum Dei cum homine coniunctum, sed non iniuria affectum aut afflictum: perinde ut adamas à ferro percussus manet illæsus, imò cõtrà nocet nocituro, & inuiolatus igni traditus, infractus ac incorruptus persistit. Sed & ignis quoque à gladio conscissus non diuiditur, ignis quippe dẽsitas in seipsam quasi recurrit, & indiuidua permanet. Proinde si hæ materiæ aliis admotæ suum robur & firmitatem retinent, nec consumi possunt aut atteri: cur non Verbum Dei, natura impatibile & immutabile, multo etiã magis absq; motu & passione perseuerat omnes passiones consumens & interimens? Recitabo, si libet, Euangelium, eum ex Maria natum esse. Mar. Equidem & nos confitemur per Mariam, sed non ex Maria. Sicut aqua per canalem quidem perfluit, sed nihil attrahit, ita Verbum Dei nõ ex Maria sed per Mariam permeauit. Adam. Iube recitari Euangelium. Eutrop. Recitetur. Adam. Recito, quibus uerbis Angelus alloquutus est Mariam: Spiritus sanctus perueniet in te & uirtus altissimi obumbrabit tibi: quare quod ex te natum est sanctum, filius altissimi uocabitur. Eutr. Fortasis & hanc Angeli uocem fictuam & phantasticam esse obstrepes. Quid enim uerius, quid compertius, cùm Euangelium dicit, Quare quod natum est non, Per te: sed, Ex te? Et quo pacto non uanissimum sit illud, Verbum per Mariam quasi per canalem transire confiteri, ex illa tamen quicquam contraxisse inficiari? Et pudore scilicet negatis, quasi pudore hæc diuinitas egeat. Quod pudore dignũ est, Marine, fateris, quod decentius est, & dispẽsationi accommodatius, denegas. Nam si Verbum per Mariam penetrare turpe nõ duxerit, nec ex ea aliquid sumere puduit. Nam quem in finem transiret, nisi inde aliquid delibaret? Adam. Si hominem non acceperit ex Maria, quomodo consistent uerba Apostolorum? Quomodo mortuorũ primogenitus erit? quomodo primitiæ dormientium? Hoc mihi explicent. Si enim more Angelorum sola specie eũ dicant apparuisse, non potest primogenitus esse, nec primitiæ. Mari. Quid ita? Eutro. Apparuerunt'ne ante Christum Angeli, an Christus ante Angelos? Mar. Longè antè apparuerunt Abraamo Angeli. Eutrop. Si Angeli & Christus opinione tantùm uterq; uisi erant, nõ poterat Christus Angelorum primogenitus esse, cùm illi prius apparuerint, ut tute cõcedis: priores enim illos primogenitos nominare est necesse. Adam. Quo tandem pacto erit Christus primitiæ dormientium, qoando ante illum diu Sumanitidis filius ex mortuis resurrexerit, & filius Sarephtinæ, & Lazarus? Nisi igitur fuerit uerè mortuus, & quæ gesta sunt, non existimatione & reputatione sed ueritate gesta fuerint, sicut dixit Ioãnes Euangelista: Lex per Mosem data est, gratia & ueritas per Iesum Christum: dicat qua ratione sit Christus primitiæ dormientium. Mar. Dic tu potius. Adam. Dicam

1. Cor. 15.
Eph. 4.
Ioan. 3.
1. Cor. 15.
Christo patiente in carne, nõ passus est, sed ut Irenæus sciitè ait, requieuit ὁ λόγος.
Distinctio sophistica.
Luc. 1.
Gen. 18.
Ioan. 11.
ermarium ag.

Christus qua ratione primitiæ dormientium sit.

non modò primogenitum mortuorum uerè esse Christum, sed etiam primitias corũ [illegible] dormierunt. Nam qui ante Christum resurrexerũt, statim intermortui sunt, Christus autem resurgens non ampliùs moritur. Ergo ut Adam primæuus mortem obijt, [illegible]c Christus primus resurrexit. Citabo ipsa uerba Apostoli. Quemadmodum, inquit, in Adam omnes moriuntur, sic in

1. Cor. 15.

Christo omnes ad uitam resuscitabũtur, primitiæ uerò Christus, deinceps qui sunt Christiani. Quid inueniri potest quod utrunq; luculẽtius doceat, & quòd Christus fuerit, & quòd homo fuerit id quod mortuum erat? Si enim primitiæ dormiẽtium is, qui ex mortuis resuscitatus est Christus, ut per hominem esset ex mortuis resurrectio, & si eodem modo per hominem etiam mors grassata intelligatur, duo homines illi iudicandi sunt, unus Adam per quem mors, alter Christus per quem resurrectio. Itaq; è duobus his cõficietur alterum, aut Verbum è cœlis fuisse mortuum, aut, quem sumpsit, hominem: uel quod colligitur necessariò intelligẽdum esse fatebuntur, qui de cœlo descendit, fuisse Deum, utq; nos liberaret, carnem pro nobis assumpsisse, qua ille mori posset, nos redimi. Erat etiam primitiæ resurrectionis, quæ prima ipsa fuit ex mortuis excitata. Ita uerè Deum secundum spiritum, uerè hominem secundum carnem Christum esse confitentes, non imaginariam aut commẽtitiam fidem, sed ueram & firmam habebimus. Quod & Apostolus tradidit, secundum carnem Christum mortuum esse & sepultum & excitatum à mortuis, & primitias resurrectionis eorum qui dormiunt. Mar. Aiebas ante Chri[illegible]ũ multos resurrexisse. quomodo ergo erit primitiæ. Adam. Ante Christum qui resurrexerunt, rursus mortui sunt: Christus aũt resurgens non amplius moritur, mors illi non dominatur ampliùs?

Rom. 6.

quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quòd autem uiuit, uiuit Deo. Cui igitur mors dominata est? Quòd etenim dicit, Nõ ampliùs dominatur, subinnuit priùs fuisse domi-

Deducit ad absurda.

natam. Eutrop. Liquidum est, si mors carni quam Verbum sumpsit, nõ sit dominata, oportere dicere Verbo fuisse mortem dominatam, nisi Verbum carnem uerè sumpserit: in Dei autẽ Verbum dominatum exercuisse mortem, illud mihi piè aut religiosè non posse dici uidetur. Ada. Itaq; Apostolum audi dicentem, & de morte, quòd uerè utiq; & nõ phantasticè mortuus erat,

Rom. 5.

& de sanguine, quòd uerè sanguis eius pro nostra salute profundebatur. Sic enim, inqui[illegible], confirmauit Deus suam in nos dilectionem, quòd cùm essemus nos peccatores, Christus pro nobis mortuus est, multo magis iustificati in sanguine eius seruabimur ab ira. Et iterum. Etenim etsi crucifixus est ex infirmitate, uiuet tamen ex potentia Dei. Rursus inquit, an ignoratis quòd

Rom. 6.

quicunq; baptizati estis in Christum Iesum, in mortem ipsius baptizati estis? Qui si non mortuus fuit, quis dubitat non esse Baptismum? Alibi: In gratiam nos recepit in dilecto filio suo, in

1. Thess. 2.

quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius. Præterea: Quia hæc passi estis à proprijs contribulibus, ut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum Iesum occiderunt, & prophetas. Non dixit, Et eos qui uidebantur opinione tenus Angeli, quibus cum illũ uos contulistis: sed, Et prophe-

Hebr. 1.

tas, qui uera carne & non phantasia homines etiam uestra sententia, extiter[illegible]. A[illegible]s quippe dissectus erat carne, lapidatus alius, reliqui in occisione gladij mortui sunt. [illegible] ad hæc ipsius Seruatoris uerba quæ hanc passionem denunciauerunt in hunc modum. Oportet, in-

Matt. 17.

quit, filium hominis multa pati & reprobari à senioribus, & principibus sacerdotum & scribis ac cruci affigi, & post dies tres resurgere. Post resurrectionem item reprehendens quosdam: O

Luc. 24.

inquit, stulti & tardi corde ad credendũ in omnibus quæ loquutus sum apud uos: Quòd oportebat Christum hæc pati. Et Euangelista nõ apparentem sed ueram carnẽ inserens, dicit: Excla-

Luc. 23.

mans magna uoce Iesus dixit: In manus tuas commendabo spiritum meum, & expirauit. Atq; ecce uir nomine Ioseph petens corpus inuoluit sindone, posuitq; in nouo monumento. Quis igitur ille esset, dicãt audacter. Nec enim expirauit spiritus cùm sit æternus & nulli interitui obnoxius. At quis tandẽ ille fuit qui spiritũ habuit, & ita spiritũ uerè efflauit? qui expir[illegible]s patri spiritũ tradidit? quẽ Ioseph sindone inuoluit? Nã umbram haud inuoluit & sepeliuit, sed eum ipsum qui ligno erat suffixus. Nimirũ sic ipsemet testatur, discipulis post resurrectionẽ, cùm illi

Luc. 24.

phasma fuisse putarent: Quid turbati estis, & quare ratiocinia ascendũt in cor uestrum? uidete manus meas & pedes meos quòd ego sum ipse, quia spi[illegible]tus ossa & carnẽ non habet, sicut me uideris habere. Sed quid istis immoror? aut quid istis argumẽtationibus uerba pduco in lon-

Rom. 1.

gum? Satis eñ fuisset se filiũ hominis confiteri. Mar. Cuius nam hominis filius erat? Ada. Ex semine Dauid est secundũ carnẽ, quemadmodũ habet Euangeliũ. Mar. In Euangelio cùm Iudæi dicerẽt eũ Dauidis filiũ, accusauit eos ipse Christus: & si placet, recitabo. Eutr. Recita. Mar. Dixit

Matt. 22.

Iesus, Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? Dicũt illi, Dauidis. Atq; illi Iesus, Quomo-

Psal. 110.

do igitur Dauid in spiritu dñm illũ uocat, dicẽs: Dixit Dñs dño meo, sede à dextris meis? Si itaq; Dauid in spiritu dñm illum appellat, quo pacto filius eius est? Vides dãnare illos quòd di[illegible]unt

Quomodo.

eum esse Dauidis filium, & ipsummet ire inficias? Ada. Illud, Quomodo, non est inficiationis, sed interrogationis: non enim semel ac sæpe in scripturis est non ad negandum, sed ad percontandum collocatũ: Quomodo, inquit, persequetur unus mille? &, Quomodo facta est meretrix

ciuitas

ciuitas fidelis Sion?&c. Quomodo decidit de coelo lucifer mane oriens? Nec enim Christus negando dicit, Quomodo, sed quaerendo. Marcus. Dauid illum dominum agnoscit, non filium. Adamant. Dauid non eum dominum secundum carnem profitetur, at secundum spiritum. Siquidem uerbum Dei non modò Dauidis dominus est, sed omnis principatus, potestatis, dominatus, & nominis quod nominatur. Cùm enim prognostes quidam esset, & praescius rerum non in hoc solùm, sed in futuro seculo, Iudaeos praeuidit non credere illud, secundum spiritum, & interrogationem adhibuit, dicens, Si Dauid in spiritu dominum illū uocat, quomodo filius eius est? Non enim dixit Christus: Si igitur Dauid in carne dominum illum uocat: sed, In spiritu, confessus illum spiritualem, qui est secundum carnem filius. Producā tibi ex Euangelio clarius, quomodo Christus ipse consentiat hanc fidem saluificam esse, & inuiolabilem: & si uis, recitabo. Eutr. Recita. Ada. Quoniam Megethiani adsunt, ex ipsorum Euangelio legam. Factum est, cùm ille appropinquaret uersus Hiericho, quidā caecus mendicans sedit iuxta uiā, audiensq; turbam praetereuntem rogauit, quid illud esset. Nunciatumq; est ei Iesum transire, clamauitq; inquiens, Iesu fili Dauid, miserere mei. Stās ille iussit hominem adduci: cùm appropinquasset ille, rogauit eum, Quid uis tibi faciam: dixitq; ille, Domine, ut uisum recipiam. Et respondit Iesus, dicens, Visum recipe, fides tua saluum te fecit: & statim uisum recepit. Eutro. Caecus mihi uidetur rectè & iure bono uisum recepisse, ut qui à persuasione Megethij & Valentini, & Droserij & Marini fuit alienus: & ille cùm sana fide praeditus esset, uisu illustratus est, hi ab insania uanisuersim abrepti suam occaecauerunt intelligentiam, cum fidem caeci Christus disertè collaudat, Visum accipe, inquit: &, Fides tua te seruauit. Caecus iste credit, & eius tam carnalem quàm spiritualem confitetur praesentiam, utrumq; fide complectens, quòd Deus in homine esset, & primùm agnoscens hominem, statim cognouit & dominum. & de homine dicit, Fili Dauid miserere mei: de Deo autem, Domine ut uisum recipiam. Proinde secundū placita Marini, nisi Dauidis filius sit Christus, sibi ipse repugnat: hic quidem quòd totum crederet iussit caecum uidere, illic in quaestione ad Iudaeos negat se Dauidis filium: quī autem nō est & contrarius, & à seipso dissidens Christus, ex uestra sententia? Haec uobis uenire solēt his, qui lubrica hac & uaga haeresi fluctuant: haec incommoda accidunt illis necessariò qui hisce deliramētis & fabulis indulgent, quae diffluunt, & parum cohaerent. Quamobrem illi opinioni insistendum, qua caecus uisui restitutus est. quem bene credentem Christus suo comprobat testimonio. Quocirca uidetur esse optimum, ut fides haec Marini explodatur & uelut funda eminus eijciatur, & cùm longè lateq; à ueritatis scopo aberret, nullaq; ex parte diuinitati consentiat. Nā dum fabulis credunt, phantasijs, & imaginationi: etiam fabula, phantasia, & imaginatione salutem unà cum suo dogmate adipiscentur. Mihi hic ergo uisum est ut Marinus litigiosae sententiae renunciet, seq; ad tertiam constitutionem, Resurrectionis scilicet articulum, aequo & sedato animo praeparet.

Esa. 1. & 14.

Fides inuiolabilis.

Luc. 18.

Conclusio & sententia iudicis.

DE RESVRRECTIONE CAPVT DIVI- *sionis tertium.*

MARINVS. Equidem de hoc diligenter paratus sum disputare, siquidem uolueris stare à ueritate. Eutro. Adsunt homines clari & celebres, ipsi dicant si pote à iusto recesserim. Quod si tu certis destinatisq; praeiudicationibus addictus sis & quasi consecratus, non parest hanc uotam mihi inurere. Mar. Si in animo sedeat fixum & statutum uerè & integrè in hac quaestione uersari, his, quae à philosophicis praecepta traditaq; sunt, reiectis, solis scripturis credite. Adamant. Sanè scripturis suadeamus. Eutro. Apertum est & confessum, quae sit assertio utriusq;. Mar. Puto uos inique hanc ingerere controuersiam. Ada. Facilè conuincet orationis cursus, num perperam sit à nobis iniecta haec quaestio. Mar. Praescribat mihi Adamant. & notet cuiusmodi corpus resurrecturum sit: an quo sumus circundati & colligati: an aliud spirituale? Adamant. Dico resurgere hoc corpus quod circumferimus. Mar. Hinc suppetit argumentum illustre, quod hanc* insidiosam prosternet fallaciam. Hominis etenim corpus cùm fluxum & caducum sit, à pueritia usq; ad senectutem non idem manet. Quale igitur resurgere dicis, corpus? ne puerile, an senile? Adamant. Qui pictores parietum sunt, & nauium fabricatores, & gubernatores, & nautas marinos exprimere norunt & delineare, sed naues ipsi fabricari, aut gubernare nesciunt. Eodem modo effutit Marinus cuius nec experientiam nec probationem tenet. Eutrop. Cupio manifestius adhuc intelligere quamobrem primae aetatis corpus cum grandiori non sit idem. Marinus. Corpus cùm infirmae sit & debilis substantiae paulatim defluit, omninoq; quod ex cibo accresīt, morbis cōsumitur uel in aetate ineunte uel ingrauescēte quod tametsi maximè fluit & deficit, ex nutrimēto tamen alia accedit substantia. Ergo quale corpus resurrecturum ais, illud ne morbis attritum, an puerile, an senile? Adamantius. Etsi tu quidem decreti immemor ad medicinam diuertas, etiam quum ex scripturis te fidem auditoribus facturum pollicitus fueris, attamen non grauabor & ipse licet facultatem medendi nō satis certò

Scripturis solis probandū.

De resurrectiōne tractatus.

insidiosa prima obiectio physica.

Qualia sint futura resurgentium corpora.

Solutio.

sciam, hæc cerebri tui sensa reuincere & proterere. Nã si fluente substantia aliud & aliud corpus fieret, excisas etiam partes ut auriculam, ut digitum, ut nares per alimentum repleri restituiq; oporteret. Quin & uulnerum cicatrices ad ætatem usq; senilem impressæ non manerent. Nam modò (ut tu opinaris) ita corpora colliquescerẽt: sed morbis labefactatis corporibus statim fierent
διαπν. alia. Cæterum quum anima ea quæ ipsa expetit non recipit, corpus constringet & contrahet, sicuti uiatoc quæ humefacta sunt comprimit. Cùm uerò à se concupita accipit, ad iustam suam molem redit: & pinguiora fiunt & quasi intumescunt. Nec enim quamprimum ex morbo corpus recreatum ac releuatum fuerit, quæ tanto tempore augescunt, ea subitò restaurantur in in-
ἀνυπόστατον quasi re substantiale. tegrum. Eutropius. Si corpus ita dilaberetur, & aliud atque aliud diuersum fieret corpus, nullo modo inueniri posset quod suam recuperaret substantiam. Marinus. Quonam modo istuc? Eutropius. In homine cape exemplum. Si ex cera quis hominis statuam conformaret, & primùm quidem exigua substantia & pusilla efformaret, aliamq; denuò ceram fun-
Simile. deret atque temperaret, eamq; in quandam altitudinem magnitudinemq; refingeret, non esset id factu procliue. Sic enim quod factum est, finiri & absumi poterit, quoniam prima ceræ substantia deperit, & attemperatur altera, nec statuarius operi suo ultimam manum imponeret. Homo autem à puero suam habet essentiam, & puerili existentia manente salua, ad maiorem excrescit magnitudinem, unde & uestigia uulnerum usque ad senectam durant, & mem-
Secunda obiectio. brorum præcisiones. Quace frustra dicis corpus esse fluidum & labile. Marinus. Si corpus à primis usque annis ad ætatem grandæuam resurget, respondeat, qualis'nam sanguis resur-
De sanguine. git cum homine? is'ne qui in uenarum incisionibus, an qui in sanguinis profluuijs emanat? Homines autem non pauci quotannis uenam secant & excernunt. Dicat mihi ergo cuiusmodi sanguis unà cum homine resurgat? Adamantius. Qui uenas incidunt, non purum &
Responsio. natiuum, sed aduentitium & quasi nothum sanguinem egerunt, qui ex humoribus redundat. Similiter & in eruptionibus sanguinis, non is qui genuinus & uiuidus est, exilit. Quamobrem hi qui medicinam probè callent, quia sciunt illum ex humoribus affluentem & rubescere, & sanguini concolorem fieri, generosum & bonum sanguinem non attingunt in sectionibus, sed
χάλασις in uenæ sectione. omnis corruptus, qui ater dicitur, emittitur: flauo autem & uitali ebulliente, χαλάσας, id est, compressiones quasdam ad sistendum apparant, ne ille incorruptus & liquidus sanguis effluens, animal dissoluat & perimat. Eutropius. Insulsa est hæc sententia. quæ ex cibo proueniunt, spuria & adulterina, ea propria & pura ducere. Cibus enim incomissus & in succum extenuatus, partim in sanguinem, partim in pituitam, partim in saliuam excernitur. Omissis ergo his
Tertia ratio philosophica. quæ remotiora sunt, accedite ad ea quæ sunt causæ ac instituto coniunctiora. Marinus. Homo ex terra, & aere, & aqua, & igne constituitur. Porro ubi moritur & dissoluitur, unaquæque substantia, id quod sibi proprium est recipit, ueluti pars ignis ignem, aquæ aquam, aeris aërem: terra denique ad terram se adiungit & agglutinat. Quo igitur modo fieri poterit ut homo resurgeret, cujus partes liquefactæ ita concrescunt & coalescunt inuicem? Perinde est ac si quis in profundum maris aquam effunderet, & eandem rursus haurire contenderet, quum res sit quæ confici nequeat. Necesse itaque alium hominem pro alio resurgere. Adamantius. Tua opinione, Deo homines fortiores esse ostenduntur, & uanum est Seruatoris pro-
Matt. 19. nunciatum: Quæ apud homines sunt impossibilia, apud Deum possibilia sunt. Marinus. Quo tandem pacto Deum superant homines potentia? Adamantius. Quoniam homi-
De pulsio à cõparatis. nes uinum aqua confusum seiungunt usi arte & scientia, argentumq; ab ære separant, aliaque huiusmodi complura norunt secernere. Deus autem qui uiribus inuictus & insuperabilis, ar-
Nutui Dei omnia obediũt. tifex & opifex omnium, cui aer, aqua, terra obsecundant, cui nutu obsequente seruiunt, & per omnia suas partes obeunt, quomodo non unicuique in resurrectione corpus suum proprium redderet?
Ab exemplis. Siquidem ignis Deo subiectus est, & nutui obedit. Tres enim fratres in caminum ignis proie-
Dan. 3. ctos non læsit, sed uiuos & saluos Domino tradidit. Aqua quoque Ionam acceptum in pro-
Ion. 2. fundo tres dies & noctes integrum restituit: aer Eliam in cœlum subuexit: terra Lazarum qua-
4. Reg. 2. triduanum reddidit. Sed & dulces aquas, ubi iam in mare influxerint, ibique commixtæ uol-
Ioan. 11. uuntur, rursus per nubes edulcat, & à salsis diuisæ, longè lateque fluunt, ut & Propheta ait: Qui aduocat aquam maris, & diffundit eam super faciem terræ. Eutropius. Quum recepit se demonstraturum ex scripturis, ad physica & medica delabitur, quo homines Deo potentiores comprobet. Marin. Promptum est ac facile mihi ex scripturis ostendere, si æquus fuerit Adamantius. Eutropius. Non Adamantius causa est tuæ aberrationis, sed animus contendendi aculeo stimulatus. Adamantius. Conniuendum est & indulgendum, ut quæ uelit censeat: ego uerò me comparaui & præmuniui, ut obuiam eam omnibus, quum mihi subsidio sit ueritas. Marinus. Quibus'nam scripturis fidem habes, ut confirmem
Rationes ex scripturis. ex illis carnem non resurgere? Adamantius. Omnibus classicis quæ in Testamento probata sunt, assentior. Marinus. Recito decretum Dei in primo Testamento loquentis: Non

maneb[it]

manebit spiritus meus in istis hominib. quia caro & sanguis sunt. Ada. Si itaque dicit: Nō permanebit spiritus meus in istis: certum est quòd in alijs requieuerit. Hoc namq; (istis) omnino particularis causa est, non generalis in omnes sententia. Mar. Suadebo tibi ex scripturis nec prophetas nec apostolos mentionem carnis & sanguinis fecisse, sed solius duntaxat animæ, quam & seruare precibus enixi sunt. Primùm Dauid, Quia liberasti, inquit, animam meam de morte: & rursus idem, Sitiuit anima mea ad Deū uiuentē: &, In te confidit anima mea, & in umbra alarum tuarum sperabo: præterea, Non relinques animam meam in inferno. Vides eos orantes ut seruare possent solam animam, non carnem & sanguinem. Adam. De anima constituamus. Ecquid est, mortalis, an immortalis? Mar. Perspicuum est immortalem esse. Ada. Quomodo ait ergo, Ne tradas bestijs animā confitentem tibi. Bestiæ animā poterunt perdere, cùm sit immortalitati consecrata? Eutro. Belluæ non animam infestant, sed corpus. Cùm enim dicit, Ne tradas bestijs animam confitentem tibi: profectò totum hominem appellat animam. Adam. Clarius te edocebit scriptura, quòd hominem ex corpore & anima constatum uocet animam. Et erant, inquit, filij & filiæ Iacob animæ triginta tres. Adde & illud, Descendit Iacob in Aegyptum cum animabus septuaginta. Eutro. Fortè (ut Marino uisum est) incorporei descenderunt in Aegyptum Iacobi filij, sed cōfessum est scripturam integrum hominē uocare animam, nec opus est hîc ancipites uacillare. Marinus. Apostolum testem affero prophetis ueriorem, corpus esse animæ uinculum, & remoramentum, ac causam malorum omnium, de quo dicit, Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Adamantius. Quomodo uinculum animæ est corpus? Marinus. Quum anima peccatis commaculata Dei mandatum uiolâsset, tunc inquit, Fecit eis Deus coriaceas tunicas, & induit illos, hoc est corpus, ut & propheta Ieremias captiuos nos uocat, quòd Deus animam concatenarit cum corpore. Quum ergo omnium malorum causa & fomes corpus ita se flagitijs conspurcauerit, quidē dicēs ne resurgere ut in uinculis deuincta semper torqueatur anima? Adamantius. Affirmabas animam, propterea quòd peccasset, teneri constrictam in corpore, mox subijciens dicis fuisse omnium malorum causam animæ, & eam tamen antequam illigaretur in corpore, peccasse. Quare si possit anima absque corpore peccare, quæ causa est corpus animæ ut peccaret? Eutropius. Si dicas animam priusquàm uincta erat, deliquisse, superfluum est causari omnium malorum radicem corpus extitisse. Nam si ante corpus transgressa fuerat & soluta nunc à corpore, denuò transgredietur, quia antè scilicet se peccatis immerserat. Itaque causa non erit corpus, sed anima. Adamantius. Si uinculum animæ corpus esse statuas, uinculum autem coercere soleat peccantes & cohibere ne in scelera proruant, corpus non est animæ uinculum aut impedimentum sed adiumentum. Marinus. Et quomodo. Eutropius. Vinculum non cooperatur, aut adiuuat ligatum ad peccandum, sed retrahit uinctum & continet. Corpus uerò stimulat animam ad homicidia & adulteria. Palàm est igitur Deum animæ adiunxisse corpus, non ut uinculum, sed adiutorium & administrum. Marinus. Respondeat Adamantius, num credat Apostolo. Adamantius. Credo in omnibus Christifero & spirituali Paulo. Marinus. Si credas illi, pronunciantem audi & eloquentem. Caro & sanguis regni Dei hæreditatem consequi non possunt, nec corruptio incorruptionem. Quid hoc apertius, quid dilucidius esse potest? Hoc profectò argumentum hac antithesi informatum, & ex contrarijs cōfectum profiteor, cui nemo possit obsibilare cùm clarum & uerum sit. Adamantius. Qui ab Apostolo dicta spiritualiter & intelligenter non intelligunt, nuda uerba intendentes, à uero excidunt. Apostolus enim carnem & sanguinem turpes & flagitiosissimas actiones nominat: qui carnalia sapiunt, carnales appellans, qui spiritualia faciunt, spirituales. Age citabo tibi ipsum Apostolum disertè uocantem carnales qui non secūdum fidem uersantur, sed fastu fauisq; utuntur carnalibus. Et hunc in modum, inquit, Sic ut iustificatio legis impleretur in nobis non secundum carnem ambulantibus, sed secundum spiritum. Qui namq; iuxta carnem ambulant, quæ sunt carnis sapiunt, qui autem secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Prudentia enim carnis, inimicitia in Deum, prudentia uerò spiritus uita & pax. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu. Respondeat, hi quibus hæc scripta sunt, an sine carne fuerunt? Item: Lacte enim, inquit, uos potaui, non cibo. Nondum enim poteratis. Nam adhuc carnales estis, quandiu enim inter uos contentio & dissidium, nónne carnales estis? Cùm enim dicit quis, Ego quidem sum Pauli: alter, Ego Apollo: nónne carnales estis? Itidem: Quando enim eratis in carne, affectus peccatorum quæ sunt per carnem uigebant in uobis. Nunc autem non estis in carne, sed in spiritu. Quanquam carne exuti non erant. Etenim demonstrant hæc omnia carnem eum appellare carnalem & improbam conuersationem: sicut & Hominem: Quis enim ignorat & si dixerit alius se Pauli fuisse, alius Apollo, eos tamen nihilominus fuisse hominum filios, ex substantia, uel eos quibus scripsit, Quando eratis in carne: & tunc quantum ad substantiam carnis expertes non fuisse? Quippe appellauit carnem,

Gen. 6.
Depulsio.
Anima homi- nis pro toto homine sumpta.
Psal. 15.
Responsio.
Anima totus homo.
A 7.
Rom. 7.
Gen. 3.
De uinculo animæ.
Paulus [illegible]
1. Cor. 15.
Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.
Dilutio.
Rom. 7.
Galat. 5.
1. Cor. 3.
Caro homo.

carneam & corruptam uitæ institutionem quam meritò de spe deturbat & deijcit, ut quæ regnũ Dei hæreditate posſidere non potent. Si datis ut fieri poteſt carnẽ quidẽ corporis, in hanc ſpei ſocietatẽ uenire, non poſſe, quæ tandẽ Baptiſmi & lauacri utilitas? Ad hunc eñ modũ Apoſtolus, Hæc, inquit, quondã eratis. At abluti eſtis at ſanctificati eſtis. reſpondeant, quid eſt illud Lotũ & ſanctificatũ? Cæterũm quia fautores Megethij, auditores ſunt, ideo ex eorũ Apoſtolico cogor depromere, oratione ad utrũq; conuerſa. Paulus igitur ſcribens Galatis ſic habet: Quod uerò nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij Dei qui dilexit me. rurſus: Aliorũ quidẽ nemo mihi temerè faceſſat negociũ. Ego eñ ſtigmata Ieſu in corpore meo porto. Agedũ, uideamus quid hæc ſibi uerba uelint: Quod uiuo, inquit, in carne, in fide uiuo. Conſtat fidei uitã in carne eſſe: ſtigmata Chriſti per quæ nobis ſalus eſt corpus geſtare. Quo pacto igitur quod portat ſalutis notas, & impreſsiones, uitã q; fidei habet non ſeruetur? ut iſti aiunt. Aut eñ nihil emolumenti percipit quod fidei uitã & Ieſu ſtigmata circũfert: aut ſi hinc ſalus eſt, Caro conſeruata eſt. Hæc ita eſſe confitetur. Corinthijs porrò epiſtolã ſcribẽs: Non ſcitis q corpora ueſtra ſunt mẽbra Chriſti, tollens igitur membra Chriſti, faciã mẽbra meretricis? Abſit. Si eñ Chriſti membra ſunt corpora, uel membra Chriſti: pereunt, uel ſeruatur caro. Mar. Corpus non carnẽ nominat. Adam. Ex his quæ inferuntur emergit. An neſcitis, inquit, q qui adglutinatur meretrici unum corpus eſt? Erunt eñ, inquit, duo in carnem unam. At porrò ait, Vir eñ non debet uelare caput, cùm ſit imago & gloria Dei. Si quod tectũ eſt corpus ſit quod apparet, ſcilicet caro, hoc etiã gloria Dei & imago eſt. Ergo & ſalutẽ adipiſci poterit. Alioquin niſi ſalutis capax & particeps ſit, eſſe non poteſt Dei imago & gloria. Eſt aũt, ut ſcriptũ eſt, imago & gloria caro. Planũ igitur eſt, quemadmodum hoc accipit, ſic & ſalutẽ poſſe conſequi. Atqui lucidiùs quo te doceã iube fundamentum Apoſtoli huic recitari. Eutr. Recitetur. Adam. Lego in prima ad Corinth. in hũc modum ſermocinantẽ: Quid facient hi qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgũt, quid baptizantur pro illis? quid & nos periclitamur omni hora, & omni die † morientes † per ueſtram gloriationem, fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu Dño noſtro, ſi ſecundum hominem cum beſtijs depugnaui Epheſi, quid mihi lucri ſi mortui non reſurgunt? Edamus & bibamus, cras eñ morimur. Ne erretis. Corrũpunt mores bonos colloquia mala. Expergiſcimini iuſtè & ne peccetis. Nam ignorationẽ Dei nonnulli habent. Ad pudorẽ uobis loquor. At dicit aliquis, Quomodo reſurgent mortui? Quali autẽ corpore uenient? Stulte, tu quod ſeminas non uiuificatur, niſi mortuũ fuerit. Et hoc quod ſeminas, nõ corpus quod naſcitur ſeminas, ſed nudum granum, puta, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed Deus illi dat corpus ut uoluit & unumquodq; ſeminũ corpus propriũ recipit. Non omnis caro eadẽ caro, ſed alia quidẽ eſt caro hominis, alia uerò caro pecorũ, alia piſcium. Et corpora cœleſtia & corpora terreſtria. Et alia quidẽ gloria cœleſtium, alia uerò terreſtriũ, alia gloria ſolis, & alia gloria lunæ, alia gloria ſtellarũ. Stella ſiquidem à ſtella differt in gloria, ſic & reſurrectio mortuorum. Et paulo pòſt ſubnectẽs ait: Ecce myſterium uobis dico: Omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur in puncto, in momento oculi, per extremam tubã. Clanget enim tuba, & mortui excitabuntur incorrupti, & nos immutabimur. Oportet eñ corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Marin. Non hoc corpus dicit reſurgere, ſed aliud, ex eo q dicat, Deus autem dat illi corpus prout uult. Adam. Triticum in terra ſepultum, denuò reſurgit triticũ, & homo terræ traditus homo reſurgit, non alius factus, iuxta illam Apoſtoli uocem: Vnicuiq; uerò ſeminum proprium corpus dat. Eutr. Iſta expoſitione non egent. Adeo clarẽ & citra ambiguitatẽ dicta ſunt ab Apoſtolo. Neq; enim fieri poteſt, ut terra inhumetur anima, nempe uel iſtorum confeſsione immortalis. Adam. Imò hæc caro, quæ ut triticũ ſata eſt. Videmus etenim corpus, quaſi triticum ſeri: Tu enim, inquit, quod ſeminas non uiuificatur, niſi prius fuerit mortuum. Quid eſt ergo quod ſeminatur, & in terram proiectum? uidelicet caro. Marc. Atqui uides eum dicere, Non corpus quod naſcitur ſeminas, ſed nudum granum tritici. Adam. Quemadmodum triticum nudum uolũtate Dei ſeminatum reſurgit, herbã aſciſcit, ueſtitum eſt, & caule ſpecioſum redditur, non mutatũ in aliud, præter quàm quod natura antè fuit: ſic & homo humo conditus, & rurſus uoluntate Dei reſurgens immortalitate amictus eſt, ſicuti cõmemorauit Apoſtolus, oportet autem, inquit, mortale hoc induere immortalitatẽ, & hoc corruptũ induere incorruptionem. MEGETHIVS. Non hoc enunciat in noſtro Apoſtolico. Adam. Quomodo ergo? Megeth. Non dicit, Deus illi dat corpus ut uult: ſed, Deus illi dat ſpiritum ut uoluit. Seminatur corpus animale, reſurgit corpus ſpirituale, ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione. Adam. Tua igitur opinione & iudicio dat illi Deus corpus ſpirituale. Cuinam à Deo ſpirituale hoc datur? Et quid illud eſt quod accipit? Marin. Id quod accipit eſt anima. Ad. Ergóne ſepelitur anima? Eutro. Quamuis animæ immortalitatem ſtatuerit, non ſolùm tamen eam nunc morti ſubiectam, ſed ſepeliri etiam in terra nobis ſuadere cõpellitur, cùm res in confeſſo ſit, corpus ſepeliri. Sed abſurdum, in iſtis tempus conterere, & hæc uentilare diutius: nam

Argumenta pro reſurrectione.

Galat. 2. 6.

1. Cor. 5.

Membra Chriſti.

Syllogiſmus.

1. Cor. 15.

ἀποθνῄσκοντες τὴν ὑμετέραν.

Megethij conſilium.

hic sermo abundè & plenè nobis aperuit omnia. Adamant. Fortè non uidetur istis sans copiosa & iusta Resurrectionis huius pertractatio. Aliquantulum feras & aures adhibe Apostolo adhuc dicenti explicatiùs. Quòd estis Epistola Christi ministrata a nobis, scripta non atramento, at in spiritu Dei uiuentis, non in tabulis lapideis, at tabulis cordis carneis. Itaq; nisi caro resurgat, ut est istorum dementia, nihil prodest Christi epistol[a] carneis cordibus inscripta, spiritu Dei uiuentis. Sed non in irritum Epistola Christi fuit scripta Dei uiuentis spiritu, at ut uitam det ijs in quibus scripta est, quod in sequentibus declarauit Apostolus [Si] enim quod abolitum est, in gloria fuit, multo magis in gloria est quod manet, & non abolitum est. Ac si in carneis cordibus Epistola Christi exarata est, manent sanè & corda carnea, in quibus remanet & id quod inscribitur, & non obliteratur. Item, Habemus igitur thesaurum nostr[u]m in testaceis uasis, ut excellentia sit potentiæ Dei, & non nostrum. Eligant ergo isti phalerati rhetores, & erroris oratores, quomodo hoc scriptum intelligent: in quo uo[l]unt hunc thesaurum esse scriptum? In homine interiore, istorum sententia. Si interior, ergo homo testaceus est, testaceum uas secundum illos erit & anima. Imò caro uas testaceum est, quod est, ut illi sentiunt, homo exterior. In carne igitur thesaurus erit. Et è duobus alterutrum erit uerum, aut perit quod tātum habet thesaurum, aut caro citra contradictionem seruatur, in qua thesaurus est. Et iterum: Nos enim qui uiuimus, ad mortem tradimur, ut & uita Iesu manifesta fiat in mortali nostra carne. nec opus habet explicatione: cùm dicat uitam Iesu in carne patefieri. Rursus, Quando abs[or]bebitur mortale ab immortalitate. Quid aliud potest intelligi, quàm id quod est morti[fer]e ad uitam peruenire? Et rursus, Ego igitur ipse mente quidem seruio legi Dei, carne uerò legi peccati. Nulla igitur nunc condemnatio his qui sunt in Christo Iesu. Lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit nos à lege peccati & mortis. Si quidem mens legi Dei seruierit, legi autem peccati caro, liberauerit etiam nos in Christo Iesu lex spiritus uitæ à lege peccati & mortis: nimirum id à peccato liberauit, quod legi peccati seruiebat. Seruiuit autem legi peccati non mens, sed caro. Liberatur ergo à morte caro. Qua autem ratione salutis particeps sit, quod lege uitæ spiritus in Christo à morte liberatum est, ipse dicat. Me namq; pudet refutare pluribus huius inscitiam.

2. Cor. 3.

In cordib scripta Epistola Christi.

Vita Iesu in carne patefit.

Rom. 7. 8.

Syllogismus.

Eutropius. Comprehensiu & summam omnium malorum causa est ignoratio quam Megethius, & Droserius, & Marcus, Valens & Marinus à la[ct]e nutricis suxerunt in eaq; creuerunt, à recta uia optimaq; sententia auersi. Quæ autem consentanea probabilitas e[st], isto q[ui]dem sermone seruari posse? Typo enim & figura præcedente, necesse est, eos qui uident cor[rigi] correctio infigurata & typo non illustrata nunquam potest admitti. Adamant. S[i] pru[dentiæ] tuæ uisum sit, paulumper sustine & attēde quid dicat Apostolus, ab illis dudum citatus, qu[o] e[or]um posses discere & perspicere amentiam. Scelestus enim Marcion fraudulenter Apostoli quidem uerba detorsit, non præteriuit tamen omnia, quomodo & isti quoq; adhuc, quæcunq; ipsorum non congruant sententiæ, omnino resecant & prætermittunt. Quamobrem ego quæ sunt ab illis parum intellecta & omissa ipsis repugnantia, ea uelut racemos ex uerbis ap[o]stolic[is] ac propheticis decerpens, tuæ sapientiæ propalàm offeram & exhibebo. Di[cit] autem ita A[postolus]: Mulieres in Ecclesia sileant, non enim permissum est illi[s] loqui, sed sub[di]ci, ut & lex d[icit. Insu]per: Tertiò nunc uenio ad uos: In ore duorum aut trium t[est]ium stabit omne uerbum. Sic & Apostolus hîc sine dubio legem uidetur sequi, cùm ait: Tum fiet sermo, qui scriptus est. Absorpta est mors in uictoriam, ubi tua, ô mors, ui[c]toria? Dicant mihi, ubi ipsis scribitur hic sermo nisi in lege & prophetis? Aut ergo quasi lege soluta dicit futurum illum sermonem qui ibi scribitur, aut implenda. Est enim hoc in numero rerum adeò impossibilium contradicere legi, & legem profiteri, ac in lege scripta euentura dicere. Ephesijs autem per epistolam scribens: Memores, inquit, quòd uos quondam gentes, uocati præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, manibus facta: quòd eratis in tempore illo absq; Christo, abalienati à republica Israelis, & hospites testamentorum promissionis spem non habentes, & sine Deo in mundo. Nunc autem uos qui procul quondam eratis, facti estis propè per sanguinem Christi. Cuius ergo promissionis ibi facit mentionem? a qua extranei sunt, Christo carentes? An non quam ille Deus extraneus, &, ut isti censent, ignotus appromisit? si quidem non pollicitus est is, qui ante Tiberij Cæsaris tempora nunquam apparuit. Aut quomodo ignotus erat illi[s] qui antè locutus est, & antè promisit? Doc[e]t autem disertè eos à testamento Israelis alienos fuisse, ἀθέους, id est, Deo carentes esse asserens. Et rursus ait, quæcunque enim promissiones erant Dei in ipso sunt, etiam. Si enim extraneus, & nunc primùm uisus, nec cuiquam antè notus, si non promisit, certè alius quàm creator, qui promiserit, non erat. sed uolo clariùs edocere, Christum ex lege prædicatum fuisse, & etiam ex prophetis, quoniam de Ioanne locutus dicit ipse Seruator, Ipse est de quo scriptum est, Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Hac ergo promissione facta per prophetas, præcursorem Domini mittendum coram facie ipsius, uiam Domini præparaturum, [an] poterunt[ne] alium Ioannem ante faciem eius missum

Ignorantia.

Ad defensionē legis transitio.

1. Cor. 14.

2. Cor. 13.

1. Cor. 15.

Ephes. 2.

Eph. 2.

2. Cor. 1.

De Christo legis & prophetarum oracula

missum ostendere? Si enim ante Christum alius quispiam à creatore legatus uenerit, profecto rant. Deus si alius nemo excepto solo Domino nostro Iesu Christo apparuit,& ante faciem eius est Ioannes: perspicuum est, tunc promissam fuisse, quæ aliquando impleta est, promissionem,& nullius filius est Christus, nisi creatoris Dei, cuius etiam erant prophetæ & lex. Sed & Apostolus ipse an non aperté Christū ex lege prædicat, Corinthijs dicens: Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerūt,& omnes per mare transierūt,& omnes per Mosem baptizati sunt in nube & in mari,& omnes escam spiritualem ederūt, & omnes potum spiritualem biberunt, biberunt enim ex spirituali consequenti petra. Petra autem erat Christus. Quis non demiretur istorum insaniam, hæc quidem legentium, sed non intelligentium? Seu etiam illud oraculi quis uelit accersere, Pascha nostrum immolatus est Christus: quod pascha à conditore in lege sancitum est. Mar. Hæc ab Apostolo audiuisti, illa uerò dicentem audire non uis: Primus homo Adam factus erat in animam uiuentem, ultimus † Dominus in spiritum uiuificantem. Primus homo ex terra terrenus, secundus Dominus de cœlo. Adamant. Aperté iudicauit Apostolus, tum primum Adamum, tum secundum Dominum eiusdem & non alterius emissum Dei fuisse Etenim sit sané scriptum in hanc formulam: Primus ex terra terrenus homo Adam, & secundus de cœlo Dominus, superuacanea tamen est hæc confictio. Nam hoc quod perscriptum est, non aliter quàm in lege scriptum inuenietur: Cœlum etiam, unde Dominus descendit, non alterius Dei esse monstratur, quàm creatoris. Eutr. Cœlós ne obtinet Bonus? Mar. Non cœlos Creatoris. Eutrop. Peregrinatur ne igitur ut aduena apud Creatorem? Marcus. Proprios habet cœlos Bonus. Eutrop. Ergo cōfessum est & bonum esse creatorem cœlorum. Marcus. Cœli illius boni non sunt manufacti, sed ingeniti. Adamantius. Si ingeniti, igitur innominati, quod enim ortu caret, caret etiam nomine. Propterea casum & fortuitam temeritatem cum Epicuro astruunt. Marcus. Quomodo id tandem? Eutropius. Apostolus dixit, Secundus ex cœlo Dominus: ut uos dicitis, ex quo igitur cœlo perquirendum est: si ex creatoris, apparet Christum esse creatoris: si ex altero, ut inquis, cœlo, an ingenitum posset ab ingenito differminari, quærendum est. Adamantius. Fortassis, iuxta istos, quod tamen fieri non potest. Tum licet cœlis non utatur creatoris, nominibus tamen. Vnde enim habuerunt cœli nomenclationem? An non manifestum est ex lege? Sic enim ait: Vocauit Deus firmamentum cœlum. Specta mihi & profligatam hanc impiamq; audaciam, quibus modis scripturam adulterant. Deum enim Christi generationem secundum carnem tollere & amoliri molītur, mutarunt hoc, Secundus homo: & supposuerunt, Secundus Dominus: parum uidentes, uel carnem & spiritualis etiā Christi ortum necessarió debere fateri: uel illum Adamo posteriorem esse. Cùm enim audimus, Erat primus & secundus: quid innuimus aliud quàm hoc, Si ille primus erat, Dominus autem secundus, consequens est posteriorem Dominum Adamo intelligi? Rursus enim scribit ad Corinthios Apostolus: Quòd Deus qui iussit ex tenebris lucem splendescere, ille illuxit cordibus uestris ad illustrationem noticiæ gloriæ ipsius in conspectu Christi. Quis ergo Deus ait, ut elucesceret lux ex tenebris? Cui ait? & quādo? Inueniemus certé modò diligenter quæramus. Quem prædicat Deum Apostolus? unde est illud, quod datur nobis luminis ex facie Christi? Si enim is qui refinxerat & bonus Deus, quomodo isti iactitāt, hoc alicui aut aliquibus dixit: inuenitur uidelicet ignotus ille etiam docuisse aliquādo, & alicui dixisse & aliquid. Si dixit, falsum illum incognitum asserere, & nunquā reuelatum esse, nec ad aliquos unquam noticiam peruenisse. Si quippe sit locutus anté, & promiserit: nec obscurus erat nec tunc primùm, ut aiunt, sub Tiberio descendens in Capharnao apparuit. Si autem non erat ille qui lumen promisit, sed Creator, illius sumus & nos qui illuminamur. Ergo & Christus lucet in oculis corám, lux nimirum Creatoris. Nam Bonus, inquit, ignotus erat. Ephesijs autem Apostolus missa epistola dicit: Et ueniens euangelizauit pacē uobis qui eratis longé, & ijs qui propé, quia per illum habemus accessum utrique in uno corpore ad patrem. A quo ergo nos longé aberamus & Iudęi propé? An, quomodo istis placet, ab exotico & alieno deo? At quomodo Iudæi propinqui erant illi, quem ignorarunt perinde atque nos, cui nec obediuerunt unquam nec attenderunt, alterum Deum colentes, qui, ut isti dicunt, Boni institutioni atque decreto renititur? Proin dicit, Per quem habemus aditū utrique ad patrem. Ad quem patrem? An ad eum scilicet qui nos creauit? Sed adhibebimus oraculum ex ipso eodem Apostolo certissimum, cui contradici non potest, unum esse omnium & conditorem & nostrûm & uniuersæ creaturæ solum Deum bonum, cuius & mundus est, & uniuersa. Paulus enim inquit: Vnus Deus pater omnium, & in omnibus nobis pater, super omnia Deus. Quis itaque ille censebitur? An ne is, istorum arbitratu, bonus neminem creans nostrûm, nullius omnino effector aut opifex? Vel quorum pater erit? non enim nos possumus illius esse filij à quo geniti non sumus. Propheta tamen, Nónne, inquit, Deus condidit nos? Et pater omnium nostrûm est? Marc. Ceedentium pater est hic Bonus: ait namq; Paulus, quòd in adoptionem filiorum adsciti

1.Cor. 10.

1.Cor. 5.

1.Cor. 15.

Paulus, Adam.

De Adamo primo et secundo.

Genes. 1.

Ephes. 2.

De Deo, à quo alij longé abfuerunt, alij nō lōgé abfuerint.

Deus pater omnium.

adſciti ſumus. Eutr. Videſne Marce auditores ineptum tuum & rude litigandi ſtudium deridere? Non enim dixit Apoſtolus, Vnus pater fidelium, ſed omnium, & per omnia in omnib. Marcus. Imò ſic habet: In adoptionem filiorum accepti ſumus: Quis unquam propria cooptat in filios? Adamantius. Erit proinde malus qui ab inuito aliena accepit, bonus autem ille qui conſenſit. Quòd autem Paulus Deum creatorem eſſe referat, certò & indubitato licet ex illo intelligere, qui ait: Deus corpus temperauit ei, cui deerat, abundantiorem honorem tribuens. Clarius etiam illum accipe oraculum. Quare, inquit, nemo glorietur in hominibus, omnia enim ueſtra ſunt, ſiue Paulus, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue uita, ſiue mors, ſiue inſtantia ſiue futura, omnia ueſtra, uos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei. Huius profectò dicti apoſtolici uis ac pondus eos inuitos etiam obtorto collo trahet, ut manus dare cogantur. Cuius enim Dei uolunt eſſe Chriſtum, reſpondeant. Marcus. Boni. Adamantius. Boni igitur & nos qui ſumus Chriſti, & noſtra, hoc eſt, mundus & uita, & mors, & præſentia & futura. Marcus. Mundus erat mali fabrica. Eutropius. Tum Chriſtus & Paulus, & Cephas, & uita ſi tibi credimus, à malo erunt. Enimuerò rixandi petulantia & contentio planè ad impietatem trahit. Adamantius. Non grauabor & alteram Apoſtoli ſententiam adducere: Gratia, inquit, ſit Deo, qui nos ſemper triumphare facit in Chriſto, & qui odorē cognitionis ſuæ patefecit per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus in his, qui ſeruantur, & in his qui pereunt: his quidem odor à morte in mortem, illis uerò odor ex uita in uitam. Ex quo igitur omnia nobis ſunt, manifeſtum eſt, ex eo etiam bonum Chriſti odorem in uitam eſſe, ijs qui ſalui fiunt: odorem uerò mortiferum, ad mortem ijs qui pereunt. Quocirca hæc quum inſtitores & tam inſignis amentiæ caupones legant, eò ne protectæ maliciæ prolapſi ſunt, ut dicant bonum & patrem Chriſti ſeruare, & alterum porrò conditorem mundi & hominum iudicare? Nā ſi ex uno omnia ſunt, & nos ſumus etiam, & mundus & mors, & uita, & alia omnia: quùmque Chriſtus odor ſit, alijs quidem uitæ, alijs uerò mortis, ocioſa profectò eſt & ſuperflua alterius Dei excogitatio. Et quomodo non erubeſcant, loquente Paulo: Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, inter gentes euangelizare imperueſtigabiles Chriſti diuitias, & illuſtrandi omnes ac patefaciendi quæ ſit adminiſtratio myſterij reconditi à ſeculis in Deo, qui omnia condidit? Hæc ordinatio à ſeculis erat, hæ ſunt retruſæ & inueſtigabiles Chriſti opes, & hoc eſt myſterium quod annunciat Paulus, & retegit gentibus. Et inde perſpicuum eſt Paulum eſſe creatoris apoſtolum, qui diſpenſationem in illo abſconditam in lucem effundit, atque inuolutas & nunquam explicabiles Chriſti diuitias euoluit prædicatq́;, nec alterius, ſed eius qui creauit omnia. Quid? quod diſertè citra controuerſiam legem & præcepta agnoſcit, quod quidem iſtorum opinationi contrarium eſt. & ait: Igitur lex quidem ſancta, & præceptum ſanctum, & iuſtum, & bonum: & rurſum, Peccatum, inquit, ut appareret peccatum per bonum mihi operatum eſt mortem. Quum ergo bonum ſit, quod ex lege deriuatur, quemadmodum ſcriptum eſt, donandum eſt uidelicet, bonum neceſſariò eſſe qui eam dedit: ſi quidem ex fructu arbor cognoſcitur. Quinimò, inquit, circumciſio quidem prodeſt, ſi legem præſtiteris. Si autem circumciſio profuerit legem ſeruantibus, conſtat illis in bonum ceſſiſſe. Quis enim adeò mentis expers eſt, ut bona non fateatur eſſe, quæ utilia ſunt & profutura? Deinde petra data per Moſem erat Chriſtus, ut oſtendit Paulus. Vel igitur Chriſtum pronunciabunt bonum non eſſe, uel eum qui Petram dedit, bonum fatebuntur. Quando poculum benedictionis & panem quem frangimus, ſanguinis & corporis dominici communionem eſſe ait, nónne uult etiam, ut omnino bona intelligantur? Quod ni ita ſit, cum malis erit ſanguinis & corporis Chriſti Ieſu communicatio, & lucis cum tenebris. Siue legant & quod in Euangelio ſcriptum eſt: Dominus aſpiciens in cœlum gratias agit: ecquid non agit conditori gratias? Quum panem accepiſſet & poculum & benedixiſſet. quid? alteríne pro creaturis conditoris benedicit? An potius illi qui effecit & exhibuit? Marcus. Nos ex Apoſtolo & Euangelio edocti ſumus, creatorem & creaturas ipſius malas eſſe. Adamantius. Quæ Chriſtus bona fatetur, tú ne dicis malas? Marcus. Mundum nuſquam appellat bonum, nec opera eius. dicit enim: Si eſſetis de hoc mundo, mundus quod ſuum eſt, amaſſet. Adamantius. Adducam tibi ipſa Seruatoris uerba, quæ in Euangelio prodidit: Si quem ex uobis, inquit, petierit filius ſuus panem, num lapidem dabit ei? uel ſi petierit piſcem, num ſerpentē reddet ei? uel ſi petierit ouum, an ei reddet ſcorpionem? Si igitur uos mali quum ſitis, noſtis bona dona filijs ueſtris dare. Quare quum bona confiteatur dona, panem, & ouum, & piſcem, quæ ſunt opificis creaturæ, cur non uellet illis etiam uerbis ipſum earum rerum creatorem bonum intelligi? ſi quidem arbor ex proprijs fructibus cognoſcitur. Quum uerò Seruator dicit: Regnum cœlorum ſimile eſſe grano ſinapis, uel fermento, uel ſagenæ, uel alicui eiuſdem generis, quid cogitant, aut quo animo affecti ſunt iſti, qui has creaturas, Dei creatoris, quibus regnum Dei aſſimilat Dominus, malas eſſe garriunt? De regno Dei cogitent. Nam ſi granum ſinapis

Ephes. 4.
1. Cor. 12.
1. Cor. 3.
Contentio.
2. Cor. 2.
Idem & unus Deus pater Domini Ieſu et conditor uniuerſorum.
Ephes. 3.
Paulus Dei creatoris Apoſtolus.
Rom. 7.
Rom. 5.
Matth. 7.
Rom. 2.
1. Cor. 10.
Poculum benedictionis.
Ioan. 6.
Matth. 7.
Matth. 13.

finapis malum sit, tanquam mali Dei creatura, ut est istorum somnium, eodem modo quoque reliqua in eo loco & gradu ponenda sunt, & id ipsum regnum coelorum, quod illis comparauit. Et quid experimus illud, modò si malum? Si bonum sit regnum coelorum, necessariò bonum erit & granum sinapis, & alia omnia quibus bonum Dei regnum simile est. Mar. Affero tibi expressa uerba Apostoli, quæ indicant alium esse mundi deum, hisce uerbis: In quibus deus seculi huius excæcauit sensus infidelium.

2.Cor. 3.

Epilogus. EVTROPIVS ECCLESIAE MEMBRVM FIERI CVPIENS: Sunt qui uoculas ex scripturis uenantur, quasique hamo captant, & expiscantur captiosè quæ suo morbo & præiudicio seruiunt, qui uiam in coelos planam & expeditam in barathrum & spinis interclusa diuerticula conuertunt, quorum tu quidem ἐπιμελητής es, id est satelles ac signifer. Etsi enim in his superiorib. & extremis uerbis fusa ac copiosa solutio adhibita sit, tu attamen non satis memor tui, obluctari & recalcitrare non desinis. Quocirca par est, meo iudicio, si pote meis dictis uelis acquiescere, ambo enim me delegistis in iudicem, persuaderi & subscribere his quæ ab Adamantio de religione & pietate in Deum sunt constituta, teque Ecclesiæ catholicæ, publicæ scilicet Christianorum consociationi aggregare: cuius ego, licet alienus, esse tamen filius percupio. Vide etiā omnes qui auscultant fratres, hunc pia sua restificatione collaudare. Disputatis ergo omnibus & examinatis, quæ callidè & impiè corrogatæ sunt, sophisticis argutijs: tempus uocat, ut hæc termineturoratio: quæ nobis fidem admodum æquabilem & lenem, & ueram enucleauit, ex qua omne eiectum est mendacium, eiecta est etiam fallax omnis imaginatio: Vnum & solum deum in sancta & consubstantiali Triade ostendit, non spurium aliquem, & arreptitium, & extraneum, & nudum, aut nouum hospitem, alienarum rerum appetentem, ut impij hæretici dogmatizant, sed diuitiarum suarum creatorem, cui omnia subdita sunt: quocum nulla materia in eadem dignitatis sede & æquabilitate collocatur, nec aliud quicquam eorum quæ opinosi & factiosi homines calumniosè subornant, præter filiū & sanctum Spiritum. Est enim hæc beata Trinitas ἀΐδιος, eiusdemque essentiæ, ac indiuidua: quæ ex his quæ non sunt, ea quæ sunt ex bonitate confecit, cuius Verbum hominē accepisse, & iustam dispensationē administrasse uerè declaratum est, non erubescens propter nostram salutem, quod creauit recipere, qui ueniens euangelizauit pacem & his qui longinqui, & his qui propinqui consisterent, qui te quoque Deo & patri reconciliaret, redemptione sanguinis sui quem pro mundo uniuerso profudit, nosque omnes diriget & confirmabit, ut pacatam uitam in omni pietatis officio cum summa grauitate transmittamus, relictisque in hoc seculo laborum mercedem, & ueram uitam nostram ab illo percipiamus: Vita enim nostra abscondita est cum Christo in Deo. Quum uerò declaratus fuerit Christus uita nostra, cum Christo in Deo & nos in gloria manifestabimur, qui sanctè promisit hominem & resurrecturum, & unà cum corpore immortalitate perfruiturū: qui denique omnes propter libertatem arbitrij in iudicium uocaturum se contestatus est, cui nihil potest resistere, cui omnis dominatus subditur: quem iure optimo omnis orbis colit, omnisque Episcoporum corona, omnis eorum schola & auditorium, quibuscum reges cuncti ac principes, qui piè credunt, in una ueritatis consensione ac conspiratione congregantur, & propulsare mendacium atque excludere moliuntur. Etenim hæc sola ecclesia uerè & iustè & piè & sanctè administratur, à qua si qui desciuerint, seque disiunxerint, longè à ueritate discedunt, uerbo quidem & oratione tenus ueritatem se scire uenditant, quando reuera tota uia exorbitant. Quamobrem æquum esse iudico, ut qui se Marcianæ hæresi deuouerant, meæ sententiæ dictionem & consilium non aspernentur: sed foedum hoc, monstrosum ac perniciosum dogma respuant, absterso que pudore ad ueram & consentaneam fidei puritatem redeant, ut nobiscum diuinarum disciplinarum mystæ & initiati, nobiscum salutem consequantur.

Exhortatio.

ἀκαταμάχητον. Fidei propositæ Synopsis. Deus unus. Materia. Trinitas. Creatio. Incarnatio. Euangelium. Noua obedientia. Col. 3. Resurrectio. Iudicium. Ecclesiæ descriptio & Ecclesiasticæ fidei. Clausula. ἐγώ ἀπὸ ...

EPINICION SEV TRIVMPHALIS EVTROPII ALIORVMQVE, *ut apparet, auditorum, acclamatio in Adamantij Victoris Laudem celebrata.*

O' DIVINE, omnique sapientia & intelligentia ornate, Pentadem dogmatum impiorū ducem & propugnatricem contra Deum furentem pulchrè detexisti. Idcirco te nos omnes fideles illa in Dauidis laudem decantata uoce honoramus ac corouamus. Dauid tyrannum Goliad interfecit, & opinionem cum Deo pugnantem iugulauit Adamantius: Et sustuleruunt probrum à filijs Israel.

1.Sam. 17.

DISPVTATIONIS ORIGENICAE LAVRENTIO HVMFRIDO interprete, FINIS.

OPERVM ORIGENIS SECVNDI TOMI, FINIS.

LOCORVM SCRIPTVRAE S QVI IN ORIGENIS ADAMANTII COMMENTARIIS EXPLIcantur, Elenchus. Vnitatis numerus & binarius tomos primum & secundum repræsentant.

114. Re-

Nolite

17. Quo-

RERVM

RERVM ET VERborum in Origene Adamantio memorabilium INDEX.

aduentus

ange-

αυτο

Celsus

Christus

Christus

Christi

Deus

diabolum

donorum

euange-

F

de

Filius

gloriam

H

homo

I

iram

Iustus

legis

M

mors

N

O

Origenis

P

pater

peccandi

peccata

Pharaonis

proso-

regnum

S

sculptilia

statuarum

T

V

ubera

uita

FINIS.

Ad usum Bibliothecæ D. Ludovici Neap. ordinis minimorum.